

સુન્દરી સુખોદ.

સચિત્ર આસિક પત્ર

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મતુ.

(પ્રથમ દેવતા શ્રદ્ધે, બીજા પામે સન્માન સુન્દરી)

બાળ્યઆગી-

૧૯૧૯:

પૃસ્થ ૧૬

અંક ૧.

બ્રાહ્મ મમાજના પંડોકવારી લોકમાન્ય આચાર્ય
સાધુચરિત્ર શ્રી કેશવચંદ સેન

બાલ્ય સંપૂર્ણ

શ્રી બાળ્ય સમાજ.

અક્ષર અને તત્ત્વ

રામમોહનરાય જસવંતરાય

પ્રો. જેમ્સની

વિજ્ઞાનીક શક્તિની ગોળીઓ.

આ ગોળીઓ શરીરમાં ઘટી ગયેલું વિજ્ઞાનીક તત્ત્વ પુરતા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરી સંપૂર્ણ શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે. જ્ઞાનતત્ત્વની નજીકથી, અછરણ, ખોરાક ન પચવે, હાથ પગનું કુખલું, મગજે ચક્રી આવવી, યાદશક્તિ ગુમ થવી, મનની ચિંતા, ઉદાસી

કેષપણ કામ પર ચિત્ત ન લાગતું ખારા પર અરુચિ, છાતીનો ધબકારો દરરોજ, દમ, આંખે અધાર્ગ આવવા, ચહેરાની શીકણ, જીરાન વિઘ્નાર્થનું અભ્યાસના જાગ્રને લીધે નબળું પડેલું મગજ તેમાં, તેમજ વજીવ, ખારીસ્ટરો અને કલાકો, સ્કુલ મારતરો, અને બીજાઓ કે જેમને રાત રીતસ મગજ કસવું પડે છે તેમને આ ગોળીઓ થોડી મુદતમાં અજબ જેવા શુભ કરે છે. તેમ જે સ્ત્રીઓને દરબાર માસીક બીમારીથી શરીર સેવાઈ જાય છે અને હીસ્ટીરીઆ, કમરનો દુઃખારો, ખંદર, ભુખ મરી જવી, વીજે રોગો થાય છે તે ઉપર આ ગોળીઓ સર્વજન ફાયદાકારક છે.

આ દવા દેવાથી જ્ઞાનતત્ત્વ અને ભુદીમાં અસાધારણ વધારો થાય છે, માલ લાલ થાય છે, આખ મગકલી અને તેજસ્વી બને છે, મન ચચળ અને ચોખ્ખું થાય છે ભુખ સારી પેટે ભાગે છે અને પેટ માફ આવે છે. બીજી બળતી દવાઓ વાપરવા પહેલે, આ ગોળીઓ વાપરી જુવો.

ચેતવણી:-ગોળીઓ ખરીદતી વખતે Pro. James Electro Tonic Pearls પ્રો. જેમ્સ ઇમેક્ટ્રો ટોનીક પર્લ્સ, (પ્રો. જેમ્સની વીજ્ઞાનીક શક્તિની ગોળીઓ) બરાબર વાંચીને લેવી.

કોમ્પ-રૂપ ગોળીની શીશોના રૂ. ૧-૪-૦ તથા ૪૦ ગોળીની શીશોના રૂ. ૨ વી. પી. ના એકથી વધુ શીશોઓ મુઘીના રૂ. ૦૧ વધુ

ધી એંગ્લો ઇન્ડિઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપની

ગ્રાહકોને વિનંતિ.

ગયા વર્ષનો સ્ત્રીલેખનો (નવેમ્બર-ડિસેમ્બરનો) અંક તૈયાર થતાં થયેલા વિલંબને લીધે ચાલુ વર્ષના અંક પણ જુદાર પડતાં લીધે થઇ છે. હજી પણ સ્ત્રીલેખનો અંક પ્રકટ થતાં ટૂંકલોક વખત થાય એમ છે. તેથી આ (ચાલુ વર્ષનો ખેડો-) અંક પ્રથમજ પ્રકટ કરી દેવાનું યોગ્ય ધાર્યું છે.

આ અંક જુદાર પડ્યા પછી, થોડે થોડે અંતરે-ગયા વર્ષનો બાકી રહેલો સ્ત્રી લેખનો અંક તથા ચાલુ વર્ષનો ક્ષેત્રઆરી-માર્ચનો અંક પ્રકટ થશે.

ચિત્રો તથા પૂઠા માટે વપરાતા આર્ટ પેપરની અસાધારણ માંધવારી અને તગીને લીધે હજી થોડા સમય સુધી નિયમિત રીતે ચિત્રો આપી શકાશે નહિં. પરન્તુ હાલમાં તે માટે એક નવી ગોઠવણ વિશે વિચાર ચાલુ છે, તે નક્કિ થયેથી ચિત્રો વગેરેમાં પણ વધારે સારી વ્યવસ્થા કરી શકાશે એમ આશા છે.

વ્યવસ્થાપક-સુન્દરી સુબોધ.

સુન્દરી સુખોદ.

પુસ્તક ૧૪ સુ.]

બા.સુ.આરી. ૧૯૨૭:

[અંક ૬.

અનુક્રમણિકા.

ચિત્રપરિચય:

આલસભાવના આચાર્ય સાધુચરિત
મહાત્માશ્રી કેશવચંદ મેન, મુખપૃષ્ઠ ઉપર

ઉદયગુંજના:

ભક્તિનો આનંદ રા. અશ્વત્થાસ પટિયાર
કૃત "સ્વર્ગનો આનંદ." ૧

વાર્તાલહરી:

ગાનની દહતા, બહેન સા. ઉમંગલશ્રી. ૨

શુદ્ધર્મ:

ભી પ્રભુ ઉપદેશ, મહાત્માશ્રી કેશવચંદ ૭

જાનવાશ્રમ:

રેણુ, શ્રીયુત K. G. M. ૧૭

અધિષ્ઠિતની દિશાથી શ્રીયુત "B" ૧૯

વિષાફલા-પદ્ધતિ:

શયરામ. રા. ચંદ્રમણિચંદર પટિન. ૨૦

સોનાની પરીક્ષા. ન. છા. જ. મહાનંદ. ૨૫

અનુભવિકા:

ન્દારી જગતશ્રી. શ્રીયુત "એલી." ૨૬

સુન્દરી સુખોદ--ભાસિક વધારે.

સરસ્વતી:

આલસકાવ્ય. (રા. પ્રભુદેવ દિવેડીઆ કૃત
"આલસકાવ્યમનુસાર" ૧

કાવ્યગુંજ:

ગોવિંદને અમીન. શ્રીયુત 'સાવિત્રી' ૨

સાગમાતા 'નંદકુવરના' ને. શ્રી નંદકુવર. ૪

નન વર્ષની વાંછના. સા. કનુ મહેન દવે. ૫

જ્ઞાતી દયો ઉરનાં સ્મરન. શ્રીયુત 'કુસુમાકર' ૬

ચિ. શ્રોત્રને ભોતાં- રા. રમાકાન્ત શુભ. ૬

લમ દિક્ષને પ્રભાતે સંખીને- શ્રીયુત 'વૃક્ષપત્ર' ૭

તું ન્દારી. ન. નંદવરલાલ જ. આતમી. ૮

એક દક્ષ. આ. મી. "૩-." ૯

બાલ સોલામણી. શ્રીયુત "કર્મત વિભોદી" ૯

સમાજ-સાહિત્ય-ચિંતાન.

આર્યમાળાઓને ધોમ્ય કેશવશ્રી.
રા. ગોરીચંદર આશામય. ૧૦

કુલવાહી:
તાગારાં કુટુંબ શ્રી રીતે સુખી કરવાઈ મંગલ. ૨૪

પ્રસિદ્ધ ગર્વથી માલાપાદ.
રા. પ્રભુચંદર ગંગમજી દિવેડી. ૨૩

અમેરિકાનો પ્રગિદ્ધ બાપારી.
રા. મંગલલાલ હવરાજ. ૨૭

કિશોરના નદાન પુરોણી આશામય.
રા. મંગલચંદર હવરાજ. ૨૭

વાર્તાલહરી:
તાલવું હામ્ય. રા. દરિયાદાદ દોરપામય. ૪૪

ગાવળને ઉપદેશ. ન. ચાંપશી વીટલદામ. ૫૭

ચાલમેષ:
કુ. પે. મંગે. શ્રીયુત "૧-." ૪

તૈયાર છે.

લેક્ટરોલ અને દૂધનો ઝરો.

સ્વ. દોલતરામ કૃપારામ પંડ્યા કું.

કુચમાવસી નવસકધા. નાની આઈના.

રૂ. ૧-૮-૦

કન્હુભાવસી નવસકધા. બીજી આઈના.

રૂ. ૧-૦-૦

સુભતચુર હાવ્ય.

રૂ. ૦-૧૦-૦

અમરસત્રનાટક.

રૂ. ૦-૧૨-૦

મગવાનું ટેકાણું:

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કું.

મુંબઈ

તથા બીજા પ્રસિદ્ધ બુકસેલર.

આ દવા માતાઓનાં ધાવણુ વધારી ધા-
વણાં હોટમંથોનું ચરીર સુધારે છે. માતાઓની
નયણાણ અને થાક દૂર કરે છે. ધાવણુ ન
ધાવણું દોષ તેવી ગણતાઓને વારંતે 'લેક્ટોલ'
રોકે અસીર હંલોજ છે. આ દવા લેનારી
માતાઓને સુવાસન યશુ પડેલા નથી અને
તેમના બાળકો રૂપ પૂર અને નિરામી બને છે.
લેક્ટોલે લગુ બાળકોને માતાના પંજમાંથી
બચાવીને તંદુરસ્ત બનાવ્યાં છે. કીંમત ડબી
૧ ના રૂ. ૦-૧૨-૦.

છ. આર. બહોરા. એન્ડ કું.

મેન્યુફેક્ચરર્સ બોર્ડ લેક્ટોલ.

રૂપાપરગેટ-લાલનગર.

રવિકાન્ત ભાગ ૧ લો.

આ પુસ્તકમાં હઈસિદ્ધિના ઉપાયોનું પ્રશુની પ્રશુનાનું તથા દાન, પદાપદાર બાદિ
સાધકથી તેમજ ભક્તિ તથા તેના અંગઉપાગિક ખટકમંથી થતા લાભનું તથા તે વિશેના
કાર્યનું પુરુષાર્થ તેમજ પ્રારંભ થાને-દેવ-ભાવિનું કાર્તિક પ્રકારનું, તેના રૂપનું ચાર અ-
ચારના વિવેક વિચારનું, તેમજ કર્તવ્ય સાધના તથા પદુવિગર વિશેનું સંજોગિક નિમિત્ત
વ્યોન્ત નિદિત પુરના પ્રકારથી મેષમાજુસિદ્ધ રાઈસનું કરવામાં આવેલ છે.

સુગત ટેન્કિસિદ્ધિના લેટર પ્રોપાગાલ મે. ક. ગા. ત્રીકોટીએ તથા અન્ય
પ્રકાર જોએ તેમજ વળનનાવનાં માગી ખાતિને ખામેય આસિદ્ધિ તથા પેપરના
મેડીટોએ જળુ ગ્ય પુરકને માટુ હિયવ અભિપ્રાયે દર્શાવેલ છે. સગમી રૂપ-સ્ત્રીપ્રાતા-
પદ્ધતી આપકેરીના આટ મંલુનું કહેલું છે. ૫૮ ૮૦૦ મોનેરી નામેવાળું '૪૩' .૫૬,
રૂ. ૬ ૨-૦-૦, મે-૮૦૦ ગુચ.

આરંગપુર ગાસીનમની ધામ,
સુ. અમદાવાદ.

દેશાધ સુનીલોચન સરભરામ.

આ પુસ્તકમાં વિશે કાળનાં મુન્દરી સુજોગમાં તે જાંચાનું નજીવણ દૂધા કરગો.

ડૉ. એન. હોલનું

બાલસુધા.

અને તેના નવજા બાળકને રક્ષક
બનાવે છે. ડી ૦-૧૨-૦ પોસ્ટેજ છુટું.

શ્રીઓ માટે અમૃત સનાતન
ડૉ. એન. હોલનું

લલનામૃત.

શ્રીઓના પાસ વ્યાધીઓ જેવા કે
અનિદ્રા, અત્યંત, મદર વગેરે તરત મટાડે
છે. સુવાસ ૬ કમુલાવડ વખતે અને જી
પીનાથી સહિત દલાવી મળે છે. ડી. ૩. ૨,
પોસ્ટેજ છુટું.

અમારી દવાઓ હૃદયના તમામ દવાઓને ત્યાં વેચાય છે.

વખો:- ડૉ. એન. હોલની કું. / શુભરાતના એજન્ટ-ત્રીવેદીશ્રધર્મ
અમદાવાદ. / ધુવારા સામે, અમદાવાદ.

મનહર હીરાનું ગ્રાંડ સીલેક્શન.

હુડા, જથ્થાબંધ તેમજ હીરાખંડ જુઓ, ગારકરીઓ, પેન્ડન્ટો, વિગેરેનાં જાડા
સુંદર હીરા, ગાળેક, પાનાં, ચોની આરમ્મ હમારે ત્યાં જોવા તરતી લેશો છ.

એજન્સી:-
સંદેન અને આમસ્ટરડામ.
ઓફીસ:-
રંગુન, દેવોય, મરગુમ્મિ

સુરજમલ લલ્લુભાઈની કું.

જથ્થાબંધ તેમજ હુડા હીરા અને
ઝવેરાતના વેપારીઓ.
૨૭૭ કાલકાદેવી ગેંગ, પાલ્લે ઓફીસ સામે
મુંબઈ.

ના ઝાંઝાળા વિશે વખતો સુંદરી મુખોપચાર્ય તે પાન્નાનું જથ્થાવચ્ચ કયા કરીશ.

મકર વિનાશક ગોળીઓ.

આ ગોળીઓ વાપરથી દરેક જનના મન તેમજ જીવોના તમામ દરદો જેવાં કે રક્તમદર, અનિયમીન હૃદય, કસ્ટાવડ, કન્ઝર્વેશન, ડુબાવો, ડાહ્યો, સુવારોગ, કાચ પાતળી જાતના, શરીર દિવસે દિવસે ઝુકાઈ શીકું થોડી પૂણી જેવું થવું, આ વિગેરે તમામ દરદો મટાડી શરીરમાં લોહીને નધારે કરી પુષ્ટ કરે છે. કીમત ગોળી ૨૦ ની કબો ૨. ૧-૪-૦.

હિસ્ટીરીયા વિનાશક ગોળીઓ.

આ ગોળીઓથી દરેક જાતના માણસ જેવા કે મૂંઝી, ચિત્તભ્રમ, ઉન્માદ, ફેફર, બાંકડી તાણ, દાંત બધાવા, મેનરલ, જેવા ભયંકર રોગોને મળડે છે. કા ગોળી ૧૦ ની કબો ૨. ૧-૦-૦.

લખો—

આરોગ્ય વર્ધક ઔપધાલય.

મોરબા, (D. S. Ry.)

જનસમાજને ફાયદાકારક ચેતવણી.

હજારો કાલકોની ખાતીવાળી ૮૦ વરમથી સંપૂર્ણ માન પામેલી અને કસેમાદાર ગોળી ચાંદીના દાગીના વેચવાની જુનામાં જુની પદી.

કાલકોને ખાસ અગત્યની સુચના.

અમદાવાદના જનરમા આજકાલ ચાંદીના દાગીના વેચનાર અનેક વેપારીઓ છે, છતાં અમારી દુકાનમાં દરેક જાતના દાગીના ખાસ જસ્તીથી ઝાળેલી તથા પુષ્ટીઓ પાંધવાનો વાજો તે પછી ગોળી ચાંદીના પાકી ગેરરીથીજ આપવામાં આવે છે. ભાવમાં ઠગાવાની બીજાકા ધાસ્તી રહેતી નથી માટે એકવાર પધારવા વિનંતી છે.

ગોળી ચાંદીના દાગીના ખનાવનાર તથા વેચનાર

પંચાલ ભુલાભાઈ હીરાચંદ.

૬. માંડવીની ધોળમાં સાક્ષાત્કાંતની ધોળમાં ઘર નં. ૨૨૧૪—અમદાવાદ

આ અરેરાખર વિરે વખતા નુનથી સુઓધમાં ને વાચ્યાનું જાણવામાં દુપા કચ્છા

ઇનામ રૂ. ૧૦૦

તાકીદે સામેતી જોઈએ છે.

આજકાલ બજારમાં વેચાતા ધનુ-
ખરા હેર એજન્સી ફેશનીન તેલમાંથી
બનાવતા બહાઈટ એજન્સીને રંગ અને ખુશબો
આપી બનાવેલા હોય છે. જે બાદને
ખેરવી નાખી બુવાનીમાજ સફેદ કરી
નાખે છે. પણ ધણુ વખતથી આ ચેપર-
મા છપાતું આલખીનીયા હેર એજન્સી
બદલમના તેલમાંથી બનાવેલું ખુશબોદાર
તેલ છે એમ લોકો ખાતરીથી કહે છે.
બદામ બાદ અને મગજને ઘણી શુભ-
કારક હોવાથી બાનુઓ અને શુક્રચેત્રો
આલખે લાગુ સુવાળા અને રેશમ જેવા
નરમ બનાવવા માટે આ તેલનો ખુટથી
ઉપયોગ કરે છે. જેથી ચબલીકના લાલ
અથે વપાસ કરી આ તેલમાં બહાઈટ
એજન્સી છે એમ જો કાઈ સાબીત કરી
આપશે તેને ઉપરનું ઇનામ આપવામાં
આવશે.

આલખીનીયા હેર એજન્સી રૂ. ૧
ની કીમતે તેઓના સોલ એજન્સીસ:-

મોડેની એજન્સી, જુમા મસીદ પાસે સુબ-આદી મકાન

જો આજેના પિત્ર વખતે નુજી મોજીય ન તા-લાજ જાણના રૂપ ક રી

સુન્દરી સુબોધ

[અર્થસ્થ સામયિક ગોપર્દનબાહરા સમ્પ્રદાયા કહીને તેા ગ્રીષ્મા પતિત થાય ત્યજ થાય કુટુમ્બોયમ થાન સ્વસ્થ થાય મરીરે બગરીલી નેમકીન અને સુન્દર થાય શાન્તતાના પ્રમાણમાં કુટુમ્બજનનભાષી નેચો મુખ સ્વસ્થ થાય ને તે મુખતાથી અને અનન્તાથી કુટુમ્બની સુખ્ય કમ્ભામો અને સ્વેષાભાષી છટી એ કુટુમ્બલુ ખર કલ્યાણ કરવા મમિમિતિ અને હસાદિની અને કુટુમ્બના બાજમ પગને પોષણ અને સમિત આપે અને જુદ વર્ગોની ન્યાયવાસનાઓ તુષ ક ' યાત્રી મળી થઈ રહિતુ છવન કનત કરે રિતિલાવન રોવામનિની બની કુ ખતિમિરમાં પ્રખ્યાત આનંદનાં ચાલ્યા-હૃદય કદારે, માતુલમ પુત્રી તરીકે દિનકરૈનાના સવાનેના વિકાસ અને ગમનિની સહાય થાન તથા પ્રલપત્યુવ જનનિરૂપે સ્વદેશમા ઉત્પત્તિના તેજરી, ઉદ્દાસમર્મી કિરિતો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રકાર-જેટ આર્થ સુન્દરીના અવનની સફલતા છે સ્ત્રી વિના જલ નથી, જલ વિના જલ નથી અને પ્રલ વિના રાગ્ય નથી ગ્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે]

વર્ષ ૧૪ મુ]

લા-મુઆગી: ૧૬૨૭

[અ ક ૬]

ઉદયગુજન.

ભક્તિના આનન્દ:

માખ! આજ અમારે આગલે મેં તાદ જુનરતો સ્વામા ,
લેલો ગાત્રમા લીના હરી તુ તો પુ જ પત્રી પામી રે—અખિ

દેને લેગી મુની નાના રે, નાવે લપમી મુનીને પ્યાને ર,
તે તો નદ વટપ રમી લે, મહાનાક્ય ફરી માને ર—અખિ ।

મે તો ગોદાસીમા મજન ક્યુ ને ત્રિવેણીમા નાહી રે,
અખિ! હાન ને પુષા અતિ અથ ત્યારે નિરખ્યા ત્રિભુવનરાજ ર—અખિ ।

અખિ! ગોકુળ અસુ ને દુષ્ટિકા બેલાં, બળતાથ ને કાસી રે
અખિ! બગલે કુ માયડી પ્રીતમ અને મારી પામી રે—અખિ ।

અખિ! કહે હીંગ ન દાહુ ગોતની, મા ! મનમા મેરામણ મગીવા રે,
અખિ! લાગાય જુ રિ ગોલા, આત ભમના દેન દગીવા રે—અખિ ।

વાર્તાલહરી.

મનની દૃઢતા.

લેખક: બહેન ગૌ. ઉમંગલદામી.

૧.

જે દિવસ મિસ્ટર મોહનલાલ બેન્ગિટરની પરીક્ષા પાસ કરીને અને માથે એક ગોરી બડમને પોતાની ધર્મપત્ની બનાવીને, પોતાને દેશ પાછા ફર્યા તે દિવસે એમના મિત્રમંડળમાં બહુ ખજાણાદાર થઈ રહ્યો. ઘણાએ તો એને મુર્ખ ઠરાવ્યો, અને એનું ભવિષ્યનું ઇત્તન બહુ દુઃખી થશે એમ જાણી ખરા નિદેશી દિવસીરી પ્રકટ કરી. એક મોહનલાલજી એવો હતો કે જે એને બહુ વાગ્યેસાળી સમજતો હતો. એમ સમજવાનું એને કાન્યુ હતું મોહનલાલના મનમાં ઘણા દિવસની એક સુખ આકાંક્ષા હતી કે હું એક મઠમને મ્હારી મદદમિલ્લી બનાવું. મિત્રાદી મોહનલાલ આવા વિચારમાં હતો એટલામાં તો એની માનાએ એક વાલિકાની સાથે એનો વિવાહ કરી નાંખ્યો. ભગમતોરથ મોહનલાલ પોતાના મદદને અનુકૂળ થઈ રહેવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો. તેવામાં મિત્રવધુ મિસિસ રોએ આવી એની સાથે હાથ મેળવ્યો. મોહનના આખા શરીરમાં જાણે વિજળી પ્રસરી રહી એના બધા પ્રયામ વ્યર્થ થઈ ગયા.

અન્તઃક્રમના આધારથી જેમ પત્નીને ઇચ્છાને નવીન અંકુશ છૂટે છે તેમ મોહનની મુશ્કેલી વધવા લાગી હતી. જાલવધુ લલિતા ઉપરથી હવે એનું મિત્ર ઉપાયા વાગ્યું. મોહની સાથે વાતચીત કરવાથી હવે લલિતા એને મિત્રકુલ ગમાર જેવી લાગવા માંડી. હિન્દુ કુલાદનાય સંકેતપૂર્ણ સલજી બાવ ઉપર મોહનને તિરસ્કાર થવા વાગ્યો. હમેશા મોહનલાલને જંગલે આવળાવ કરવાથી જેમ જેમ મોહની માથે એનો અવન્ય ગાદ થતો ગયો તેમ તેમ તેણે લલિતાની મજાતિ છોડવા માંડી. છત્રે, ધનની અન્દનના પોતાના ઓરડામાં સુવાનું છોડી તેણે બ્હાડ સુવા માંડ્યું. લલિતા ગિચારી હવે પોતાના પતિદેવના ન્હાનથી પણ વચિત થઈ. પણ એ ગિચારી એનું કંઈ કાન્યુ સમજી શકી નહિ. પણ મોહનની દરદર્શી માતા તો સમજી ગઈ કે પુત્રના ચરિત્રમાં અવરત કંઈ કોઈ ઉત્પત્ત થયો છે. મોહનની મા ઘણી સુદિગ્ધાળી ને રાજ્ય બેલવાવાળી હતી. એણે એક દિવસ મોહનને બોલાવીને કહ્યું. “કેમ મોહન, તને શું થયું છે? તંત દિવસ તું બ્હાડ ને બ્હાર ફરે છે એ તે શું છે? તું તું એમ સમજે છે કે હું કંઈ જાણતી મમજતી નથી?” મોહને બ્હીમાદને જવાબ દીધો. બ્હાજ પહેલીજ વાર માતા સાથે બ્હીમાદને મોહન બોલતો હતો. એણે કહ્યું, “જાણતું છે, એમ કે? મ્હને અહીંની વાતો પમદ નથી મ્હને ગમે ત્યાં ફરું તેનું ત્હમને શું?” પુત્રનું આણું યુસ્તાનું બોલાવું માતાને અનલ આણું, “મ્હારી મામે આણું બોલનાં ત્હને જ્ઞા શરમે નથી આવતી? ત્હારા જેના કંઈ તંતું મ્હો પણ ન જોઈું જોઈએ.” એમ કહી. પોતાના ઓરડામાં જઈને સુઈ ગઈ. જવધુ લલિતા બાકુજ થઈને સાસુના પગ પાંચી ગઈ ને સાસુના પગ ઉપર લાથ ફેરવતાં ફેરવતાં પૂછવા લાગી, “આ, આને પડે કેમ સુઈ રહ્યાં છો? શું કંઈ

કરીને માકે નથી." પઠુના આ મમતા ભરેલા વચ્ચેથી સાસુની આંખેમા આસુની ધાર વહી લેવાના એના આ ગેવાનું મરણ કદા સમજી નહિ તોપણ એને જ્ઞાન દેના વાળી.

૨.

ભાનુદેવના ગામી તે પહેલાં રોજના મનની એવી માન્યતા હતી કે ભાનુદેવની નવાએ મળા ને કુરુપ હોય કે એનું નારણુ કલમ એ પશુ હોય કે મોદન નામમાજ મોદન હતો એના રૂપગને ને નામને કદા પશુ સબંધ નહોતો. પશુ અર્ધા આરીને મોદનને દી. પગી રોજની એ માન્યતા બીજકુલ જતી ગઈ. મોદનની ખામી ગરબની અનુપમ સુદગતા બેઠને ગેઝ એના ઉપર મુખ્ય તો થઈ ગઈ હતી, અને હવે પગી એના મોજનપૂર્ણ વ્યવહારથી એની તનુ એકદમ આકર્ષણ ઇ અને મોદન પશુ એના ઉપ એવો મોદન થઈ ગયો હતો કે જેમ કાંઈ ભખત પોતાના આમન્ય દેવતાનું સ્વરૂપ બેઠને થઈ ગય. નિત્ય એ ગોરી દેવીનું દર્શન કરવું અને એના કરમનોમા પોતાની પ્રેમાર્જિત અપશુ કરવી એ મોદનનું મુખ્ય કર્મ્ય કર્મ હતું. મોદન રોજ ગેઝની માથે મો ન લાગતા મગસાની કુનવાડીમા દરતો હતો એ વખતે એ બન્નેની પરસ્પર અત્યંત મીઠું સ્વરૂપી મપૂર્ણ અનુભવ જગી થતો થયા કરતી હતી કાંઈ મધુર વિષ મોદન પશુ એ બન્નેની રાથે જતો પશુ નહત મન વમર મોદનની માથેનો રોજનો આકર્ષણ ગાત મબંધ એને જરાએ પસંદ નહોતો. પશુ એ બધી ગીને લાચાર હતો. ગોરી જીતી નાધીનતા ઉપર આશરેપ કરવો એ એના સામર્થ્યની બહાર હતું, તોપણ પતિના ખવાજ ખીતુ આ પ્રકારનું કુરાચરણ એને એકદમ અસહ્ય લાગ્યું એક દિવસ એણે રોજનો મોદને માકે મ્હી દીડ કે "હું મોદનની માથે કાંઈ જાતનો અબંધ રાખે એવું હું ઈચ્છતો નથી હું એને પશુ આપણા બંને આવાવાની ના કદી દહાડ ને તુએ એને હવે નહિ મળી શકે" ગેઝ આ માને! એ પુરોપિત્ય અગનાએ તીવલારથી પતિની વાતનો પ્રતિવાદ મના મ્હું, "ત્રિવાદની વખતે લ્હમાગી માથે કદા એવો દાન કે લખન નરોણુ કર્યું કે હું મોદની માથે વાત નહિ કરી શકું પગી લ્હમાગ દેશની ઓચોની પેઠે હું કર્મ દામી નથી કે જે ગાત્ર મગ તે માની લઈ હું લ્હમને હવેથી નનાવું હું કે કરી નહી પણ મ્હગી સ્વતંત્રતા ઉપર હાથ ન નાખશો."

ગોરી બીજી ને મળા સાહેબની વચ્ચે આ વાત થતી હતી ત્યાં મોદને આરી હવે મ્હાએ બન્નેને નમન કર્યું પતિને અપચાન કરવાની ઈચ્છાથી ગેઝ તરતજ મોદનનો હાથ ઝાલિને બાગમાં ફરવા ગઈ.

૩.

રોજના આ અનુચિત વ્યવહારથી મોદન કોઈને લીધે જાણ નેવો થઈ ગયો એના અને એક ખૂણે પિસ્તોલ હતી, મોદન એને લેવા લાગ્યો, એને જેમ થયું કે અજાણ દાણે ગેઝ ને મોદનની હત્યા કરીને આ અપમાનનો બદલો લઉં. પગ મધકે વિચારીને એણે એને પાછી મ્હી દીધી જ્યારે તત પગી ત્યારે પિસ્તોલ બંધને મોદન મગીયા તરફ ગયો.

રોજ અને મોદન બન્ને જગીયામા ફરતા હતા મનમા ચિન્તા હોવાથી આજ રોજ અનુપમ વતો મતી હતી. આ જોઈને મોદને પ્રેમપૂર્વક પુછ્યું "ગેઝ, આજ નરને શું

યશુ છે કે તું આ પ્રમાણે મનવગર વાતો કરે છે. તબિયત તો ઠીક છેને ?” “ નહિ, આજ મ્હારૂં ચિત્ત ઠેકાણે નથી, ” એમ કહીને રોએ બધી વાત સોહનને કહી. “ એને મ્હોએજ એમ સ્પષ્ટ કહી દેવું એ ઠીક નહિ, અપ્રમોસ, ત્હમ્હારી માથે હુ બે માર વાત કરી શકતો તે પણ હવે કદાચ બધ થઇ જશે. ” એમ કહીને સોહને કાતર દૃષ્ટિથી રોએની માથે જોવા માંડ્યું. “ નહિ, આનો હવે કંઈ નિશ્ચલ આશીર્વાજ જોડીશ. એવો એવા શો અધિકાર જે મ્હને ત્હમ્હારી સાથે ન મળવા દે. ” એમ કહેતાં રોએ આદરથી સોહનનો હાથ પકડી લીધો. બરોબર એજ વખતે બન્નેની ઉપર મોહને પિતૃતાલ તાકી, પણ એને ચવાચતી વખતે એનો હાથ કંપવા લાગ્યો. એથી કંઈ વિચારીને મોહન ત્યાંથી જતો ગ્યો. જતાં જતાં તેણે મનમાં કહ્યું, “ નહિ, એમને જીવથી નહિ મારૂં એ પ્રમાણે મારી વાખવાથી બરોબર બદલો નહિ લેવાય. ”

આમ બન્થાને થોડા દિવસ પછી રોએ નં મોહન વિવાદબન્ધન તોડી છૂટા પડ્યાં. આ વાત ઉપર ઝાડી બમાબૂમ કે તકરાર કરવી મોહનને ઠીક ન લાગી. એ કારણથી એણે કંઈ પણ તકરાર કર્યાં વગર-મામાપ ને મોટાભાઈની મરજી વિરૂદ્ધ ગોરી સ્ત્રી પરવખાતું જે પાપ કર્યું હતું તેનું-તેણે પ્રાપ્તિત કરી નાખ્યું. રોએને માટે એણે માખાપ ભાઈ પહેતો મૌને છોડી દીધાં હતા. હવે કેટલેક વખે મોહન પોતાને ઘેર ગયો અને વડીલોને પગે પડી લેમની ક્ષમા માગી.

સોહનની બહુ દિવસની કામના આજે પુરી થઇ. જે દિવસે રોએ ને સોહનનાં લગ્ન થયાં તેજ દિવસે મોહને એક બાળાનું પાણી મળ્યું હતું.

મોહને ત્રે ધાર્યું હોત તો રોએ ને સોહનનાં લગ્નમાં વિધિ આણી શકત. કારણ આની પહેલાં મોહનનાં લગ્ન થઇ ચુક્યાં હતાં, એ વાત મોહન બાંધ્યોતો હતો. જે રોએ આ વાત જાણી હોત તો લગ્ન કરતાં કંઈ રહ્યાં પણ મોહન સાથે ચાંત પણ ન કરત. પણ કોણ જાણે શા વિચારથી મોહને આ વાત રોએનાથી છાની રાખી. લગ્ન થયા પછી બે મહિના સુધી મોહને રોએની માથે બહુ મુશ્કેલી દિવસ ગાળ્યા. સોહને સ્વપ્ને પણ નોકાતું વિચાર્યું કે આનન્દમાં કોઇ દિવસ કંઈ વિન આવી પડે. મોહનનું ખરિજીભ નેહને પણ એને કોઇ દિવસ મંચા ન આવ્યો કે રોએ બીજા કોઇની ઉપર અનુરાગ કરી પોતાની સાથે રહ્યો છેક કરી શકે. એના મનમાં હદ વિશ્વાસ હતો કે રોએ હમણાં જેવી પ્રાંતિ સગાએ પોતાની ઉપર રાખશે. પણ હાથ, એક દિવસ એની એ પ્રેમમયી રોએ એને માટે મદદા આમંડા જેવી થઇ ગઇ. બન્ને બાંધો લાલલાલ કરી એ એને કહેવા લાગી, “ ત્હેં મ્હને બહુ દુઝો દીધો છે, મ્હને કહી એવો ખ્યાલ નહોતો આવ્યો કે તું આવા દગાબાજ નીકળીશ. અરે, જે મ્હને પહેલાંથી એ વાતની ખબર પડી હોત તો ત્હને એક કતરાની માફક દૂર કરત. ” આ સાંભળીને સોહને થોડીવાર તો મગા જેવો થઇ ગયો. પછી દબાવને ગવાને પૂછ્યું “ ત્હેં ત્હમ્હારી સાથે શી દગાબાજી કરી ? ” “ બસ બસ, હવે સુપ રહે, એટલું બરોબર સમજી રાખજે કે જેમ એને પ્રેમ કરતાં નાણીએ. છીએ તેમ અપમનનો બદલો લેતાં પણ નાણીએ છીએ. જરૂર જરૂર તું કેવો બેશરમ છે, એક િ છતાં બીજી સ્ત્રી કરતાં ત્હને યરમ ન આવી ? ” હવે બધી વાતની સોહનને સમજ મડી. એનું શરીર કંપ્યું. એ બહુ સંભળીને બોલ્યો. “ જુડી વાત છે, પહેલાં કોઇ વાર

પણુ મ્હારાં લક્ષ નથી થયાં, ત્હમ્હારી સાથેજ મ્હારાં પહેલાં થયાં છે.” આ જવાબ સાંભળતાં રોજ કઠોર હાસ્ય કરીને બોલી, “એ વાતની શોધ કાઢીમાં થશે. હું ત્હને સહજમાં ઓડીશ નહિ.” રોજ વિશ્વરથી સોહનની તરફ જોતી જોતી ચાલી ગઈ.

ત્યે તે સોહનલાલ હરમ કુટીને બેઠી રહ્યા. એણે નિરપરાધી લલિતા તથા મિત્ર સોહનવાસને જે માનસિક કષ્ટ બોગવાયું હતું તેનું ફળ એને મળ્યું.

૪.

સોહનની માને ને લલિતાને આ વાતની ખબર મળી. માના હૃદયમાં પુત્રસનેહની નદી ફરી વહેવા લાગી. સોહનનું પરિણામ વિચારી એ બહુ અકળાઈ. એની પામે ધનની કમી નહોતી, સોહનના અચાપ ગાટે એણે ત્રણ પ્રસિદ્ધ બેરિસ્ટરોને ગેઠ્યા, પણ એના મનમાં સોહનના છટવાની આશા નવવાર પણ નહોતી. બેરિસ્ટરો પણ કહેતા હતા કે અમે એને ઊગવવાને બહુ પેટની છતીયું પણ છટવાની આશા બહુ થોડી છે. વિચારી લલિતાની દયા વધારે શેષનીય હતી. એણે સામુને પૂછ્યું, “આ, જે હું હવે મરી, તારું તે. એ નિર્દોષ ફરે કે નહિ ?” “ના, બેટા, એવી વાત ન કરીશ. તું મ્હારા ધરની લક્ષ્મી છું, કલ્યાણ ત્હારી પર દયા કરીને ભગવાન મ્હારા ઊકરાની રક્ષા કરે.” આમ કહીને સોહનની માએ પુત્રવપને પોતાની સોડમાં લીધી. લલિતાએ ફરી પૂછ્યું, હાથે એણે કહ્યું, “અરે તું તો બીવકુલ ગાંડી જોડી છું, ત્હને કેટલું મમળવું ! એક બી હોવા છતાં જે વખતે સોહને એની માથે લક્ષ કર્યા તે વખતનો જ એ તો દોષા ફરી ચૂક્યો.” લલિતા રોતી રોતી બોલી, “હાથ જે હું એ પહેવાજ મરી ગઈ હોત તો કેવું સાકે ?” ત્યે તે માસુ વડુ બન્નેની આંખોમાંથી ગંગા યમુનાની ધારા વહેવા લાગી.

એ ત્રણ દિવસ પછી આંખો સ્થોતે સ્થોતે લલિતાએ આવીને માસુને કહ્યું, “બા, મ્હારા નામનો મમન ચાઓ છે, મ્હારે માણી આપવાને કાઢીમાં જવું પડશે. ત્હમે એમને આશીર્વાદ આપો, ત્હમ્હારા પુણ્યજાતી કલ્યાણ એ ફરી જશે.” વડુની આવી વાતથી બહુ દુઃખી હોવા છતાં પણ માસુને દમતું આવ્યું ને મનમાં બોલી, “આને આટલો પછુ મમળ નથી કે એની સાક્ષી તો સોહનને માટે વળી વધારે વિપત્તિયાળી થશે.”

૫.

આજ કચેરીમાં ઘણી બીડ છે. આવી બીડ કવચિત્ જ ચાઇ હશે બન્ને બાલુથી મ્હોટા મ્હોટા વડીલ બેરિસ્ટરો નીમાળા છે. સોહનલાલ હવે એક રોજના બેરિસ્ટર સાથે વાતો કરતો હતા.

જળ મહેમે સોહનલાલને મવાલ કર્યા. “આ ત્હોમનની માએ ત્હમ્હારે કહ્યું કહેવું છે ?” સોહને જવાબ દીધો, “હું નિર્દોષ છું. આની પહેલાં મ્હારે વધે થયું નથી. રોજ એક દિવસ સુવક પર મોહિત થવાથી મ્હારી ઉપર બોટા આરોપ મૂકે છે.” આ જવાબ માંભગીને રોજના બેરિસ્ટરે હળીને કહ્યું, “આ માટેનો મ્હારો મુખ્ય માક્ષી હાજર છે. હું એને આદો હાજર કરવાની રજા માગુ છું. એની માક્ષીથી માયા જૂમાની ખબર પડી જશે, આ પડી ન્યાયાધીશની આજ્ઞાથી, ધૂંપટ કાટેની એક જોને કાઢીમાં લાવ્યા. એણે આવીને ધૂંપટ થોડા આંચો કરીને ચારે તરફ વેંચ્યું. થોડે દૂર વાકમંત્રા પાંજરામાં પોતાના આશાપ દેવ સોહનલાલને એણે જોયો. ચારે આંખ મળતાંજ સોહનનો અંદરો પીગા

આઠાની પત્નીઓને પ્રભુ પ્રાર્થના અને ઘરોમાંસનાં ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાના પોતાની કારકિર્દીની શરૂઆતથીજ ધણ પ્રયત્નો કર્યા હતા અને તેના તે પ્રયત્નોથી ખાસ કરી બગાળની આ ભતિને ધણેજ આધ્યાત્મિક લાભ થયો છે.

આ ન્હાના પુસ્તકમાં રહેલા ઉપદેશ તેની પોતાની પત્નીને સહધર્મિણી કરવાના પ્રયાસોમાનો એક પ્રવાસ છે, અને તેમાં સ્ત્રી જાતની પોતા પ્રત્યે, પોતાના પરિવાર પ્રત્યે, પોતાના પાડોશીઓ અને જનસમાજ પ્રત્યે અને ઇશ્વર પ્રત્યેની સુખ્ય દરજ્જેનું બહુજ દુઃખમાં પણ ધણીજ નુકર રીતે આલેખન કરવામાં આવ્યું છે. તેમજ પ્રભુ પ્રાર્થના અને ઇશ્વરોપાસનાના મહત્ત્વ ધર્મ-સાધન બતાવેલા છે. શુદ્ધતામાં નવા હુગની નવીન સ્ત્રીની આધ્યાત્મિક ઉન્નતિને સહાય કરે એવું આ જાનનું સાહિત્ય બહુજ થોડું જોવામાં આવે છે અને આથી આપણી શુદ્ધતાની ભાગીનીઓને ધણેજ લાભ થશે એમ હું આશા માનું છું.

સ્ત્રી પ્રત્યે ઉપદેશ.

જે દિવસે તમારી સાથે વિવાહના બંધનથી હું બંધાયો તે દિવસથી ન્હારા હાથ પગ એક મહાન ભાર મુકામાં આવેલો છે પરંતુ તમને ન્હારા હૃદય સાથે શ્રદ્ધા તમારા મગજનું આધન કરવા અને પશ્ચાદ્ કર્યો છે તમારા શરીર, મન, આત્માને મત્વના અને કયાલુના માર્ગે લઈ જવા પડશે જેમ હું ન્હારી પોતાની ઉન્નતિને માટે પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છું તેજ પ્રમાણે તમારી ઉન્નતિનું આધન ન્હારે કરવું પડશે એ મોટા અને કઠિણ કાર્યમાં ધર્મશાળ ઇશ્વરે મને જોડેલો છે જેથી એ કાર્ય તેની કૃપાથી મારી ગતિ કરી શકું એ ત્હેની પામે આધના છે તમે સત્ત્વ સ્વરૂપી તરફ દ્રષ્ટિ રાખી તમારું પોતાના દિનને માટે આ ઉપદેશ ગ્રહણ કરજો અને જીવન રહે ત્યાં સુધી તે ઉપદેશ પાન કરવાને કાલમનો વાક્ય પ્રયત્ન કરો છવ મર્વદા તમારું મગજ કરે અને તમારું હૃદયમાં ધર્મશુદ્ધિ અને ધર્મબળ પ્રેરણા કરે.

શાંતિ શાંતિ શાંતિ

પ્રથમ ઉપદેશ.

તમને ન્હારો પ્રથમ ઉપદેશ એ છે કે તમે સર્વદા એવો વિશ્વાસ હૃદયમાં જાગ્રત નાખવો કે, આપણો સળધ સાસારિક સળધ નથી અને ઐહિક આનંદ ઇદ્રિય સુખના લાભ મરના તેનું વક્ષ્ય વધારે ઉચ્ચ અને મોટું છે આ સળધ ઇશ્વર પોતે રચાયો છે અને તેના હિત એ છે કે આપણે વિશુદ્ધ પ્રજ્ઞાથી બધાઈ ચિરંજીવન પરંતુ ના ઉન્નતિ અને મગજનું સાધન કરવું અને જાનેએ મની જગલની ઉપાસના કરી ત્હેના આદેશ પ્રમાણે સમાજની યાત્રા કવી. ધન, માન વગેરે મર્વ નીચ લક્ષ્યનો ધરિભાગ કરી કેવળ તે પન્મ પશ્ચિદ્ધ પિતાના કાર્યના સાધનમાં આપણે સર્વદા યત્ન કરતાં રહીએ. જેણે આપણને દૂરથી પામે આજીવી પ્રીતિના બંધનથી બાંધ્યા છે તેની ઉપાસના એકત્ર થઈ માનદિત મનથી કરીએ, એકત્ર ત્હેનો પ્રેમરસ ચાખીએ, એકત્ર ત્હેની ચ લક્ષેવા કરીએ, એકત્ર ત્હેની આગા પાળી જીવનનું સાધક કરીએ, એજ આપણા દુઃખનો હિરણ ચાએ. આથી વધારે આનંદનો વપય બીજો શો છે ? આપણો મમાર ધર્મનો મમાર શાઓ અને એ મધુ-રસદીપ બાલ-

ધર્મના મધુ ભાવથી પરિપૂરિત થાયો ! આપણું સંસાર વિષયકોલાહલ અને વિષયનામળ વિનાનો યદ્ય ઇશ્વરના મગળ નિયમથી સુશોભિત થાયો, ત્હેની સત્ય જ્યોતિથી ઉજ્જ્વળ થાયો અને ત્હેના આનંદરસે પ્લાવિત થાયો !

સીનું નામ સહધર્મિણી છે. ધર્મ એજ આપણુ લક્ષ્ય છે, ધર્મ એજ આપણુ ચિર જીવનનું કાર્ય છે ધર્મના માર્ગે તમે મહારી સહાય અને સહચારી થાઓ !

ઉપદેશ બીજો.

તમે તે માત્ર એક સર્વસંપદા ઇશ્વર કે જેને બ્રહ્મગણુ બ્રહ્મ કહી ઉપામે છે તેમા વિશ્વાસ સ્થાપન કરો. તે મત્યસ્વરૂપ છે, તે સાર પદાર્થ છે, તે પ્રાણુ સ્વરૂપ છે, ત્હેનું અવલંબન કરી મર્વ જીવ પ્રાણુ પ્રાણુ કરે છે અને મર્વ રચિત કરે છે તે મગળ સ્વરૂપ છે, તેમા કણુ જેટલું પણ અમગળ નથી તે સર્વદા આપણુ મગળ વિવાન છે છે મહદ્ વિષદમા મુખ દૂખમાં, રોગ સૂચ્યતામા તે આપણા મગળમય પિતા છે તે અનંત છે, તેને અંત નથી. તે સર્વ સક્રિયમાન છે એટલે ત્હેની શક્તિનો અંત નથી તે જે મનમા ધારે છે તે કરી ગઈ છે, તે સર્વશ છે, એટલે તેના જ્ઞાનનો અંત નથી, તે મર્વ જીવે છે અંતર બાહ્યર કાષ્ઠપણુ ત્હેનાથી અબ્બધુ નથી, ભૂત ભવિય વર્તમાન એ સર્વને તે જીવે છે, તે સર્વ વ્યાપી છે એટલે તે દેશમા અનંત છે, તે સર્વ સ્થાનના વ્યાપી રજા છે અને એકે એકુ સ્થાન નથી કે ત્યાં તે નથી તે નિલ છે એટલે તે કાળમા અનંત છે, તે પૂર્વે પણ હતા, આત્મા પશુ વર્તમાન છે અને પછી પણ મ્હેશે તે અનંત કાળ ગિચિત કરે છે તે પરમાત્માને અવધવ નથી તે હ્રદિયોથી આજ નથી તે જ્ઞાન સ્વરૂપ છે અને તેને માત્ર જ્ઞાનદ્વારા જાણી શકાય છે ત્હેણે આ સર્વ જગત સૃષ્ટિ બનાવ્યા છે અને ત્હેના નિયમથી આ સર્વ ચાલે છે તે સૃષ્ટિકર્તા અને નિયતા છે, તે સન્ય સ્વરૂપ, પ્રાણુસ્વરૂપ, મગળ સ્વરૂપ, સર્વશ, મર્વ સક્રિયમાન, મર્વવ્યાપી, નિત્ય, નિઃશયન, જ્ઞાનસ્વરૂપ, સર્વસંપદા, જગન્નિયતા પરમાત્મામાં અમ્બળ વિશ્વાસ સ્થાપન કરો ! વિશ્વાસ એજ ધર્મનું પ્રથમ પગલું છે જીવન જગ તોપણુ એ વિશ્વાસનો પ્રતિ ભાગ કરશે નહિ

ઉપદેશ ત્રીજો

વિશ્વાસ પછી પ્રીતિ છે જ્ઞાનથી ઇશ્વરને જાણ્યા વિશ્વાસથી ત્હેની સાથે યોગમા જોડાયા, હવે ત્હેને હૃદયની સર્વ પ્રીતિ અર્પણુ કરો જે તમે એવું સમજતા હશો કે ૫ મેશ્વર મગળ સ્વરૂપ છે, સર્વ સમયે સર્વ અવગ્યામા તમારી પાસે ત્હી તમારું મગળ વિધાન કરે છે, તે તમારા પ્રાણુદાતા રક્ષક અને ચિરમ્બદ્ધ છે, તો તમારી પ્રીતિ ત્હેના પ્રત્યે આપો આપ જોસથી ઉભરાજો ત્હેના જેવા મિત્ર બીજે ત્યા પામશો ? તે પરમ પિતા છે, તે પરમ માતા છે ત્હેના પ્રેમથી બધાજ તમાર સર્વસ્વ અપણુ કરો વાવણ જીવન ત્હેની સાથે પ્રીતિના બંધનથી મધાજ રહો જેટલી ત્હેના પર પ્રીતિ કરશો તેટલો ત્હેને આનંદ પામશો. મસારના સુદ્ધ અનિત્ય વિશ્વમા હવે પ્રીતિ સ્થાપન કરશો નહિ સર્વ પ્રીતિ તે અનંતકાળના જીવન-સખાને અર્પણુ કરો ત્હેને માત્ર જાણી શાત થશો નહિ પણ પ્રતિ દિવમે ત્હેના પ્રત્યે તમારા પ્રીતિ અને અનુરાગ વધારે પ્રગટ કરતાં મ્હેજ પ્રીતિવિનાનું જ્ઞાન નિરસ છે અંતે કાષ્ઠ પણ મગતુ નથી. પ્રીતિરસનું સિંચન કરવાથીજ

પ્રાર્થનાનાં વાક્ય તો પ્રાર્થના નથી. શબ્દના ઉચ્ચારને તો પ્રાર્થના કહેતા નથી. પ્રાર્થના અંતરમાં છે, તે આત્માની ક્રિયા છે. તે આંખે દેખાતી નથી કે કાને સંભળાતી નથી. પ્રાર્થના શું છે ? ખાપથી પીયછને મુક્તિના લાભ માટે વિનીત લાવથી ઈશ્વરને સરણે જવું તે છે. ધાર્મિક થવા માટે મુક્તિવ્રતાને અંતરમાં યોજાવવા તે છે. આ જાતની અંતરની પીડા અને અંતરનો આગ્રહ એજ પ્રાર્થના છે. એ મનુષ્યને સાંભળવાનો વિષય નથી, તે અંતરમાં પરીમેશ્વર ગ્રહણ કરે છે અને તે પ્રમાણે ફળનું દાન કરે છે. આ જાતની પ્રાર્થના કદિ પણ નિષ્ફળ જતી નથી. કદશ્યામ્ય પિતા, સ્નેહમયી પરમ માતા પ્રાર્થના કરતા સંતાનને કંઈ લઈ તેઓના સર્વ અભાવ દૂર કરે છે અને તેઓના આત્માને ગાન અને ધર્મથી પૂર્ણ કરે છે. દુર્લભ આત્મા ત્હેની સહાયતાથી સમજા હોય છે. મોહથી વેરાયેલો આત્મા ધર્મનું તેજ પામે છે. ઇશ્વરની પામે લઈ જાય છે. જેટલા સરલ લાવથી તમે પ્રાર્થના કરશો તેટલું તમારું કામજન મન ઈશ્વરમાં પ્રીતિવાળું થશે; અને ત્હેના બળથી તમે બળવાળા થશો; તેટલે અંશે તે તમને ત્હેના અજન્મ પ્રસાદનું દાન કરશે. પ્રાર્થના અત્યુચ્ચ ધન છે. પ્રાર્થના ધર્મ-સંગ્રામનું બખ્તર છે, પાપ પિકારનું ઔષધ છે, સ્વર્ગનું સ્ત્રોત છે. તાપિત હૃદયનું શાંતિનળ છે અને નિરાશ્રિત આત્માનો મિત્ર બધું છે. પ્રાર્થના આપણું સ્વસ્થ છે, તમારું સર્વ જાય તોપણ આ મુક્તિ રત્નનો પરિત્યાગ કરશો નહિ. સુખમાં કે દુઃખમાં સંપદમાં કે વિપદમાં અતિ ચલથી તેની હૃદયમાં રક્ષા કરશો અને આ વાત સર્વદા મનમાં રાખશો કે પ્રાર્થનાથી છુટા પડતાં ધર્મથી છુટા પડાય છે. તમને વારંવાર કહું છું કે સાવધાન, પ્રાર્થનાથી કદિ પણ છુટાં પડશો નહિ.

ઉપદેશ સાતમો.

શરીરને નિરોગી રાખશો. શુદ્ધિને કેળવી જાન પામશો અને આત્માના સર્વ માધુર્યોને ખીસાથી આપી ધરો:—તમારા પોતાના પ્રત્યે તમારાં આ ત્રણ કર્તવ્ય છે. એ સાધન કયે ખરૂં મંગળ સમજવું. જો કે શરીર ગરમાયી અને લાજુલંગૂર છે તોપણ તેના તરફ અજાન તને કે બેરુદ્રારી રાખશો નહિ. કારણ કે તેની અંદર આત્મા રહ્યો છે અને તેની સાથે આત્માનો નિગૂઢ સંબંધ છે. શરીર નીરોગી અને સ્વચ્છ હોવાથી મનની સ્ફૂર્તિ અને પ્રવૃત્તિ વૃદ્ધિ પામે છે અને આપણે ધર્મના સવ આદેશ બરાબર મહેનત, ઉમાદ અને બળથી પાળી શકીએ છીએ. શરીર રોગથી પીડાતું હોવાથી અથવા દુર્લભ હોવાથી જીવન કેવું ભારેરૂપ લઈ પડે છે ! માત્ર મંત્રણ અને હઠાસ યોજાં થાય છે એટલુંજ નથી. ધર્મસાધનમાં પણ આપણે બહુ પહાત પડી જઈએ છીએ. માટે મરણ પૂર્વેનંત ચત્રથી શરીરની રક્ષા કરશો અને તેની મેંચા કરશો. જેથી એ દુર્લભ અને રોગી થોડાં જીવનનું કાર્ય કરશો નહિ અને તેને નકારું કષ્ટ દેશો નહિ. એમાં કપડાં પહેરવાં, દુર્ગંધવાળી લગ્ન લેવી, અપરિમિત આહાર, આલસ્ય કે રાત્રિના ઉર્જાગરા વગેરે મર્ચ રોગ અને દુર્લભતાના કારણથી દૂર રહેશો. આહાર, મહેનત અને આરામ એ ત્રણ વિષયમાં આપમર રહેશો. પહેરવાનાં વસ્ત્ર અને સુવાની પધારી સર્વદા યોગ્યતાં રાખશો. કાંઈ પણ જાતની દુર્ગંધવાળી વસ્તુ ઘરમાં રાખશો નહિ. હમેશાં શુદ્ધ અર્થે રૂપરૂપ રહી ઘનું સર્વ કામકાજ બરાબર કરશો, અને માદકસર મહેનત અને આરામથી શરીરને બળવાળું કરશો. શરીર નીરોગી અને સચ્ચ હોવાથી ધર્મના માર્ગે તમને મહાન કરશે.

ઉપદેશ આઠમો

શરીરની આરોગ્યતા પામવામા જેમ યત્નની જરૂર છે તેમજ માનસિક જીતિઓને પણ યત્નથી કેળવવી એ કર્તવ્ય અસાધ્યનાર અને કુગચ્છારથી મનને મુકત કરી ઉંચી જીવિધી જીવી જીતના સ્થિતકાંઠક તત્વનો સચ્ચ દરજો સ્વીકારી એમ ધારી એ વિષયમા બેઠક કર રહેશો નહિ. વિષાના વિષયમા નર અને નારી બન્નેને અધિભગ છે પરમેશ્વર જેને જીવિ આપી છે તેને જ્ઞાન મેળવવાનો આદેશ કર્યો છે જીવિવાળા મનુષ્યે અસા રહેવું એ કદિ પણ હેને ગમતું નથી મુખ્ય રહેવાથી જનસમાજમા તિરસ્કાર થાય છે અને પોતાનું પણ બહુ અનિષ્ટ થાય છે ઉચ્ચ સુખથી દુર રહેવાથી અને હિતકારક કાર્યમા પડાત રહેવાથી મન મર્યાદા આલસ્યમાં કે મોજમજામા વખત ગાળે છે જ્ઞાનથી ભરેલા પુન્તકો પૂર્ણપણે મન દેને વાચવા સાહિત્ય, વ્યાકરણ, ભુગોળ, ઇતિહાસ અને ગણિત વગેરે વિષયોના ગ્રંથો વાંચી જ્ઞાન પામશો અને ધર્મ સજ્જથી લેખો વાંચી આત્માનું કલ્યાણ સાધશો ઉત્તમ ઉત્તમ પુન્તકો મનુષ્યને માટે બહુજ હિત છે એકતિ રહી તેઓની મહાવતાથી મનના ઘણા ઉપમાર સાધી શકાય છે માટે કાગ નકામો ન ગણતા વખત મન્યે નિવાર્યાસ કરી નવું નવું જ્ઞાન પામી જીવિને ખીસાવશો પુરૂષો જે સર્વ કોર અને કમિણ જ્ઞાન પામવાને પ્રવૃત્ત થાય છે તે સર્વ વિષયમા તમને જોડવાનું કહેતો નથી તમે તમારા પોતાના અભાવ અને અવગણના વિચાર કરી તેને ઉપયોગી જ્ઞાનથી તમામ પોતાના કલ્યાણના સાધનમા યત્નવતી થશો પૂરૂષોનું અનુસરણ કરવુંજ જોએ એમ મનમા મમજશો નહિ. વખતે વખતે સીવણુ ગુણુ વગેરેનો અભ્યાસ તાજો તો માર, કેમકે તે સ્ત્રીજાતિને વધારે ઉપયોગી છે પણ એક તરફ જેમ આવસ્ય ત્યજી વિષાભ્યાસ કરવાનું કર્તવ્ય છે તેમ વળી દિન રાત્રિ પુન્તકમા બધાઈ રહેવું એ કર્તવ્ય નથી શ્રુતધર્મ પ્રત્યે બેઠકાર રહેશો નહિ પણ તેમા વિશેષ આત્મિક મેળવવાને પ્રયત્ન કરશો, શ્રુતી શાસ્ત્રી ધર્મ સર્વની યોગ્ય મહાજા લેંચી એ તમારે ખાસ કાર્ય છે શ્રુત ધર્મ જેથી સુદર રીતે થાય, જેથી કાષ્ટ પણ અવ્યવસ્થા ન હે, પૈસાનો ખોટો ખર્ચ ન થાય, સત્તાનોતુ યોગ્ય રીતે લાલનપાનન થાય એ મન વિષયમા યત્નથી શિખામણ લેશો અને તે પ્રમાણે ધર્મ પ્રશો પગને પગને તમારે તે જ્ઞાનની નિર્ભર છે એ જ્ઞાન નહિ હોય તો સસાગ અભ્યવરિચત યજ્ઞ મંડા અપ્યાણનું કાણુ થત પડે. તેથી વિશુદ્ધ પ્રણાલી પ્રમાણે સરચાના કાર્ય કરી દિનદિન પાન્યાગ્ના મન્યાણુ અને સુખમા વધારો કરશો શ્રુતધર્મમા ચતુર થવું એ સ્ત્રીજાતિનું એક મુખ્ય કર્તવ્ય છે

ઉપદેશ નવમો

જ્ઞાન પામવાની સાથે સાથે ચરિત્ર વિશુદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરશો જેનું ચરિત્ર સાફ નથી તેને અતિ મુદ્દમ અને ઉન્ની જીવિ પણ કાષ્ટ કામની નથી, ધર્મની સાથે રહેવાથીજ વિષામા શોભા અને મૌદિર્ય છે ધર્મના દાસ યજ્ઞમાજ જ્ઞાનનું ગૌરવ છે મનની સર્વ કુમ જતિરો સયમમાં રાખી પાપ વિચાર, પાપ વચન અને પાપ કર્મોથી દુર રહેવું જીવી જીવિ જાતના સદ્ગુણ ગ્રહણ કરી સાધુ-ગુણુ-સંપન્ના અને સદાચાર થવું. મન વચન અને કર્મ એ સર્વને વિશુદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો સમાહિત અને ચાત ચિત્ત થવું તેમજ સયતેન્દ્રિયા થવું. સસારમા દુખ કે નિપર્મમાં મનને ચનાયમાન કે દિવસી થવા દેવું નહિ ધિરજ અને શાંતિથી સર્વ કષ્ટ અને કલેશ સહન કરવા અને વારવાર દુષ્પના ધા વાગે તોખણુ બાધાર

થવું નહિ. કર્તવ્યસુદિને જગત રાખી સર્વથા છોડીયોતું હમન કરવું અને કદિ પણ છોડિય સુખમાં આસક્ત થવું નહિ. આવી રીતે મનને સંયમમાં રાખી દુઃખ અને પાપથી તમારે પોતાનું યત્નપૂર્વક મર્વદા રક્ષણ કરશે. સત્ય તથા કહેવી તેમજ મુદુલાયિણી થવું. બહુ ધન પ્રાપ્ત કરવાની આરા હોય તો પણ બહુ બોલવું નહિ. સર્વ ધન સંપત્તિનો નાશ થવાનો હોય તો પણ અસત્ય કહેવું નહિ. સર્વને પ્રિય વાનું કહેવી, અપ્રિય કંઠાર ત્રાસ્ય મુખે આણવું નહિ. કડવી વાન, પરનિન્દા વગેરેથી તમારી કામજી છુલને કમંડલ ગાડશે નહિ. પ્રિય વચનથી શત્રુની પણ પ્રીતિ ખેંચી શકાય છે. ક્રોધ અને હિંમા એ લગાનક રિપૂ છે અને સર્વદા દૂર રાખશે. ક્રોધથી અંધ થયેલ મનુષ્ય પોતાનું કે પારકું દિન દેખી શકતો નથી. પોતાના હૃદયને જુદી જુદી જાતની કૃતિલ ઇચ્છાદ્વાન ઊત્તભિજ કરે છે અને શાંતિ, મદલાવ અને પ્રેમથી દૂર થઈ અધર્મમાં પડે છે. બીજાનો દોષ જોતાં તે શાંત ભાવથી અને ઉદાર હૃદયથી ક્ષમા કરશે. ક્ષમા એ આત્માનું પરમ બૂપણ છે. પરમદિઆ એ અતિ નીચ-પ્રકૃતિનું લક્ષણ છે. એ કૃતિલ ભાવથી તમારા હૃદયને દુષિત થવા દેશે નહિ. બીજાનાં ઉત્તમ વસ્ત્રો કે સુંદર અલંકાર જોઈ કદિ પણ દેપ કરશે નહિ. પોતાનું જે દોષ તેમાંજ સંતોષ મળવે. પરમેશ્વરે અનેક સ્ત્રીઓને જેમ તમારા કરતાં વધારે સુખી અને શ્રીલાભશાળી કરી છે તેમ વળી હજાર હજાર સ્ત્રીઓને તમારા કરતાં ઘણું અસહ્ય દુઃખ મુકન કરવું પડે છે. સુંદર વસ્ત્રો કે સુવર્ણનાં ધરણીથી સુશોભિત થઈ સર્વ કરતાં એક થવું એમાં શી મોટાઈ છે ? જ્ઞાન ધર્મમાં એક થવું એમાંજ ખરું ગૌરવ છે અને એજ વખાણ કરવા હાયક છે. મનના સૌંદર્યની સાથે શું બાહેરના રૂપની તુલના કરી પણ થાય ? કેવી રીતે સર્વ કરતાં અધિક પુન્યવતી અને જ્ઞાનવતી થવાય એજ તમારું લક્ષ્ય થાઓ ! દેપ, હિંસા વિગેરે સર્વ નિમ્ન લક્ષ્યને ત્યાગ કરો. પરમુખે સુખી અને પરદુઃખે દુઃખી થઈ સર્વ પ્રત્યે મદલાવ પ્રકટ કરો. ધનનો આદી રીતે ખર્ચ કરશે. ખોટા ખર્ચ કરશે નહિ નેમ લોભની પણ દેવ પાડશે નહિ. પોતાના પરિવારના અને જનસમાજના મગજને મારે પેસાતો ખર્ચ કરવે. સુશીલા અને લગ્નગતી થવું. પરમેશ્વરે સ્ત્રીઓને કામજી સ્વભાવવાળી બનાવી છે તેથી તેવા તમારા સ્વભાવને કદિ પણ બગાડશે નહિ. તેમાંજ તમારું સૌંદર્ય છે વિનય અને સુગીલના એજ નારીનું બૂપણ છે. મનની ચંચળતા, ક્રોધ, કંઠાર, રીતભાત, નિષ્કુરતા, અપ્રિય વચન એ સર્વનો ત્યાગ કરશે; અને સર્વ સમયે સર્વ અવસ્થામાં સુશિલ અને શાંત સ્વભાવવાળો રહેવું. જ્ઞાન ધર્મમાં તમારી જે કાંઈ ઉત્તિ થાય તેની સાથે સામે તેજ પ્રમાણમાં વિનય અને શરમ રહેવાં જોઈએ; અને તેમ થયેજ તમારી ઉત્તિ સ્વાભાવિક અને તમારી પ્રકૃતિને અનુસાર થઈ તમારું અને તમારા પરિવારના મગજનું કલ્યાણ થશે.

ઉપદેશ દશમો.

પિતા માતા, આચાર્ય અને ગુરૂજનના પ્રત્યે શ્રદ્ધા અને ભક્તિ, પતિના પ્રત્યે મદલાવ અને પ્રીતિ, અને પુત્ર, કન્યાના પ્રત્યે સ્નેહ-એ સર્વ દર્શાવનાં એ વિશેષ વિશેષ સંયમજનિત કર્તવ્ય છે. એ શિવાય સાધારણ મનુષ્ય જાતિ પ્રત્યે એ મુખ્ય દતેત્વ છે- ન્યાય અને દયા. કોઈ રીતે બીજાનું અનિષ્ટ ન કરવું તેને ન્યાય વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે, પરદ્રવ્ય હરણ ન કરવું, બીજાને સારી કે મનમાં કંઈ આપવું નહિ. બીજાની નિંદા કરવી નહિ. કોઈ ઉન્નતિના માર્ગમાં હરકત કરવી નહિ. કોઈને પાપમાં પ્રવૃત્ત કરવા નહિ. એ સર્વ

ધાર્ય આયથી વિરૂદ્ધ છે, તેથી સાવધાનતા ગાળી તે સર્વથી દૂર રહેણા. ક્યા શું છે ? જાતે જાતના ઉપાયથી જીજ્ઞાસા ક્રિયાનું સાધન કરવું તે છે. પગમેથરે મનુષ્યને મમાજના ગાળ્યા છે તે એટલા માટે છે કે સહુ એક જીજ્ઞાસી મહાવતા કરી એક જીજ્ઞાસી સુધી કરે. ધનદાસ, ઉપદેશદાગ, કાર્યક પરિશ્રમદાતા, અને જગતની વસ્તુઓદાતા, પરાપકાર યજ્ઞ શકે છે. રોગીને ઔષધ, બૂખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને જળનું દાન કરી તેઓનું શારીરિક કલ્પ દુર કરશે. સદ્ગુણદેશદાગ જમમા પડેલા જાતા હાનિનીઓને વિરુદ્ધ જ્ઞાન આપશે. તમામ શરીરને મહેનતથી જે કાઢવું કષ્ટ થાતુ તેમ તેમ સહાયસો નહિ. જુદા જુદા ઉપાય લઈ તમામ જળ, શુદ્ધિ, અને ધન પરાપકારના જોડી આ જીજ્ઞાસી સાર્યક કરશે મર્મદા શ્રદ્ધાથી દાન કરશે પણ અશ્રદ્ધાથી કે વશના લોભને માટે કરશે નહિ કાંચુ કે એ જાતનું દાન કેવળ માર્ય પુરતુજ છે.

ઉપદેશ અગ્નીઆરભા.

આ વર્તિનો સ્વભાવ ક્રોધજ અને શાંત છે. તેથી જન મમાજના તમારે અગ્નિ સાવધાન થઈ રહેવાનું તમારું દર્શન છે. મમાજના અર્જન્ય પ્રયોજનોમા આત્મરચ પ્રત્યે વિશેષ દ્રષ્ટિ રાખવી આવશ્યક છે. આ મર્મ પ્રયોજનો પ્રતિપક્ષે પાપ પ્રત્યે આપણને ખેંચે છે અને તેથી શત શત અસાવધાન સ્ત્રી પુરુષ પાપના ખાડામા પડે છે તેથી યજ્ઞ પૂર્વક સ્વાધીનતા રૂપી જ્ઞાનની રક્ષા કરણા. ખરી સ્વાધીનતા શી છે ? ઇશ્વરને આધીન થવું એ ઇશ્વરપૂર્વક સર્વ શરીર મન તેમ નિયમને આધીન કરવા, મપૂર્ણ રૂપે તેના દાસ થવું એ છે. સ્વેચ્છાચારને સ્વાધીનતા કહેવાય નહિ; તેજ ખરી સ્વાધીનતા છે. જે મનુષ્ય ધર્મશાસનનું અતિક્રમ કરી કેવળ હૃદય સુખ અને લોકોની પામે માન અને મોટાઈ જામવાને માટે મર્મદા પ્રવૃત્ત કરે છે તે મનુષ્ય હૃદયોનો અને દુનિયાનો દાસ છે. તેની સ્વાધીનતા ક્યા મહી ? પણ જે પોતાની હૃદયથી હૃદયના માર્ગે, મનના માર્ગે, મગજના માર્ગે પોતાનું સર્વસ્વ જોડે છે અને પોતાનું મગજ માધવ માટે પોતાની કર્તૃત્વ શક્તિ, સર્વ બધનો અને વિપત્તિઓને દૂર કરે છે તેજ ખરી રીતે સ્વાધીનતા છે. જે મર્મ હૃદયજિને વશ રાખે છે, હૃદયોના દાસ ન થતાં હૃદયોને પોતાની દાસી બનાવે છે, જે લોકોની વિનંતિથી કે લોકોના હાથથી ધર્મને ત્યજતા નથી અને જે જીજ્ઞાસી વાનથી પોતાના આત્માનું પ્રજ્વલ પોતા નથી તેજ સ્વાધીન છે. આ સ્વાધીનતાજ મનુષ્ય જીવનનું ગૌરવ છે. સ્ત્રી પુરુષ જન્મેને તેમાં સમાન બધિર છે. સ્વાધીનતા ન એ મનુષ્યનું પણ રહેતું નથી એમ કહી શકાય. કાંચુ કે હૃદયોના કે ધરનાઓના દાસ થવું એજ પશુભાવ છે. પોતાના ઉપર નેટલું આપણું કર્તૃત્વ તેટલોજ ધર્મ અને નેટલાજ પ્રમાણમાં મનુષ્યવ છે. તેટલા માટે સર્વ પ્રકારના દાસ્યવાધી સુદન થઈ ધર્મની સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કરણા. જે અધર્મ છે તેમા પ્રવૃત્ત થતા સહજ લોક વિનંતિ કરે તેપણુ થતા નહિ, જે સત્કર્મ છે તે કરવામાં મર્મની નિંદા સાબળથી પડે તેપણુ તે કરણા. દેશના આચાર વ્યવહારને પણ મનમાં સખી ધાર્ય કરણા નહિ; તેમજ લોકોના આદે કે અનાદરપણુ પણ પ્રતિ રાખણા નહિ. તેમ વળી સ્વેચ્છાચારીની માફક હૃદયમાં આવે તેમ વર્તણા નહિ. હૃદય એકનેજ પ્રભુ બાજુણા, તમે તેનીજ દાસી છો. તેનીજ આજ્ઞાનું પાલન કરણા. તેનાજ ધાર્ય કરણા.

ઉપદેશ બારગો.

યત્નપૂર્વક સંતાનગણનુ લાભર્પણન કરજો અને તેઓના શરીર અને આત્મા બન્ને પ્રત્યે દૃષ્ટિ ગંભીરો. બાલ્યકાળે જેમ જનહાર તેઓનું પોષણ કરે છે તેમ પ્રમાણે તેઓનું વય મોટું થયતાં તેઓના આત્મા તમારા કામળ ઉપદેશથી જ્ઞાન ધર્મમાં ઉત્તર થાય તેવા પ્રયત્ન કરજો. માતા પરમ ગુરુ છે. માતાના ઉપદેશ જેમ ચિત્ત સંતાનના કામળ હૃદયમાં જડ થાય તો તરિકાળને માટે મંગળ ફળ ઉત્પન્ન કરે છે તેમ બીજું કશું પણ કરતું નથી. જેમ રોગ, કષ્ટ કે પિડાથી તેઓના શરીરનું રક્ષણ કરવું છે તેમજ તેઓના આત્માને પણ સંસારના પ્રલોભનો અને ભયથી દુર રાખજો. સંતાન જેથી સમજ શરીરવાળા અને નીરાગી થાય તેમજ સાધુ અને જ્ઞાનવાન થાય એવા પ્રયત્ન કરજો. તમારા સ્નેહ અને મમતા તેઓની ઉન્નતિમાં આડે આવે નહિ તેમ કરજો. પુત્ર જ્ઞાનવાન અને મધ્યસ્થિત થયે પિતા માતાનું મુખ ઉજ્જવળ કરે છે અને કુટુંબની પણ શોભા વધારે છે. મોટું વય થતાં વિદ્યાલયે બાળક જ્ઞાન તો પામજે અને પિતાના શાસનથી મત પાળે જવાની શીખામણ પણ પામજે; પણ બાલ્યકાળે તેઓનાં કામળ હૃદયમાં મર્વ જાતિની નુતીતિનું સેવન કરવું જે તમારું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. નહિ તે ઉત્તરના માર્ગમાં અનેક હરકન આડી આવશે. માતાની વાતોથી કે માતાનાં દર્શનથી બાળક જે સર્વ કુસંસ્કાર અને દોષમાં પડે છે તેને દૂર કરવા બહુ મુશ્કેલ છે. સદુ કોઈ જાણે છે કે માતાઓ પોતાના સંતાન પ્રત્યે અન્યાયવાળો પ્રેમ કરે અને સહજ દોષ દેખતાં છતાં પણ જો નારાજ ન થાય તો તેથી તે બાળક ચિથિય હૃદયવાળું થઈ આખરે જનત જનના દોષમાં પડે છે તેમ જી અનેક અનેક મનુષ્યો માત્ર માતાના ઉપદેશથી જ્ઞાન ધર્મમાં વિશેષ ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરી અદ્વય પામી ગયા છે, તેથી અતિ મંલાજથી સંતાનની કુષય અને કુસંસ્કારમાંથી રક્ષા કરજો અને બાલ્યકાળે તેઓના કામળ મનમાં જ્ઞાન અને ધર્મના અંકુર ઉગારજો. તેઓને કામની મારે કહેશ કરતા દેખી તેમને તેમાંથી દૂર કરજો. અપશબ્દ કે કડવાં વચન તેઓને હૃદયમાં ગાલણી તો તેઓને તેમ કરતાં બધ પાડજો. કુસંસ્કારથી દૂર રાખજો. તેઓને ધરણું કે વસ્ત્ર પ્રત્યે બહુ શોખીન થવા દેજો નહિ વખતે વખત તેઓની ઉન્નતિની ખમર લેજો, મનુષ્ય જ્ઞાનાંશોદ્ધાન સદ્વિદેશ આપજો, તેઓમાં કોઈ પણ દોષ જોતા એકથી દિનની શીખામણ આપજો અને તેઓના હૃદયમાં મર્વિય દૃષ્ટિના પ્રત્યે જડિત અને મત્તના પ્રત્યે પ્રેમ ઉદ્દીપન કરજો. જામ થતાં તેઓ, તમને માતા તરીકે પ્રીતિ કરતાં કરતાં ઈશ્વરને પરમ માતા તરીકે સહજ રીતે પ્રીતિ કરતાં શીખવો અને તમારા એકમાં ઈશ્વરનો અતુલ એક ઓળખાવો.

જે કુટુંબ જેનું સુંદર છે કે જેમાં પુત્ર અને કન્યાઓ માતાના વિશુદ્ધ સ્નેહથી વસીબૂત થઈ અને તેનાં દર્શનથી સુચિત્તિત થઈ પરમ માતાની સેવામાં સર્વદા જોડા છે !

ૐ શાન્તિઃ ! શાન્તિઃ !! શાન્તિઃ !!!

આનન્દાશ્રમ.

વૈરાગ્ય.

લેખક:—શ્રીયુત્ત "K. G. M."

ભલોરે લાગ ભરમરી તલ્લો, લાગ સોળમે નારહ,
મંદીર જરૂઆ મેલી કરી, કીધેલા આસન બારહ—

—જનુની છવોરે૦

હારા મિત્ર જન્મ-મુખતમ મ્હારી સાથે દમેશા તકત કરે છે કે ત્હમે દમેશા 'આનન્દાશ્રમ' ના વિલાસમાળા આવે એવા છુદ વિષયો પ- ત્હમાત લેખો કેમ લખો છો ? ત્હમા- તો હવે દેશની સઘળી બાબુ ઉચકવી બેઠાએ. દેશના ગઠન વિષયો માટે ત્હમારી કનમ રમવી બેઠાએ. ત્હમારી મૈત્રી વાચનાને બે પડી હમારી, શૈક્ષિક આનન્દ ઉત્પત્ત કરાવના માટે અર્થતા ત્હમારે શરૂઆત બેઠાએ સુર્વ દિશા તરફથી થવી દેશની અધોગતિને જુઓ, તે પર ત્હમારો અશૂ દાલો, અને બીજાઓ પણ દાલો, એવું લખો અથવા કાર્ષ એવું એવું લખો કે દેશમા વીરગ્સ ઉભનાઈ જાય બાબત જન્મતાની સાથે મુલાનું બની જઈ લડવાન માટે, ઓઝો આસુઓને બદલ અગાત પાડના માટે અને દિંદમા અગિયા- ઝટો ગણાય છે, તેને બદલે દરેક પુરુષ રંડાવતા ગણાય. અને તે પણ ત્હમાની થઈ શકે એમ નહોય તો વેદાન્તસાગરમા ઈશો અલ્પ બનો સ્મરેત થાઓ વૈરાગ્ય પામો, અને પછી ત્હમારી સ્વમ જગતમા શાત સંક્રિત મ, જ્વનત વૈરાગ્યસ, અને આનન્દમય અલ્પન ચખાડના માટેજ શાસ્ત્રીમા બોલો મુઠ હાસ્યમ્મ માટે લખવું, તે ત્હમને મુદલે મેલવું નથી

મિત્ર કહે તે પ્રમાણે કરવું, એ મ્હારો ધર્મ સમજી હ વૈરાગ્યના મંદન, ગંભિર, અને હાસ્યરસનો જેમા સલત નહીં, એના-અતિ કડિન વૈરાગ્યના વિષય પર લખનાની પ્રવૃત્તિ ટેવ ન પર મો વાયો. મ્હારા મિત્ર મ્હને ઉત્સાહ આપવાને મ્હારી પાસેજ બે ।

નથુા મહાન લેખકોની મારફત મ્હને પણ લેખ લખતા પહેલા કાર્ષ બીના લેખકથી મુ-બા મેળવવાની ટેવ છે, અને તેથી કાર્ષ પણ લેખ લખ્યા પહેલા એજ વિષય ઉપર બીજા લેખકો શુ કહે છે, તે હું સારી રીતે બેઠી છુ. તે મ છુસર મ્હે લખવા માડ્યા પહેલા મૈનઅ-અર્સિ એવા સ્વામી શ્રી નિન્ુગાનન્દ મુનિનુ "જનુની છવોરે, ગોપીચદની," એ પ- ગાના માડ્યુ. અતિરમ્મ ગભીર મુદા ધારણ કરી, જેમ બને તેમ વૈરા અને ગાટો રસ જડી મ્હે આવવાનું શરૂ કીધુ કે-

"ભલોરે લાગ ભરમરી તલ્લો, લાગ સોળમે નારહ,

"મંદીર જરૂઆ મેલી કરી, કીધેલા આસન બારહ—જનુની૦

જનુ હાગ આ મ્હેલી કરી તો ફરીથી મ્હે આજ ન્હોતી, ત્મા મ્હારા મિત્ર નવ્યે એઓ ઉત્પાઃ

“એમાં શું નવાઈ કરી ? મને તો લાગે છે કે સ્વામિજીએ ભર્તૃહરિ સમને લાગ લેવા માટે ધન્યવાદ આપ્યો, તેમાં બૂલ કરી છે. હું તો ઉઘટો એમ કહું કે ધન્ય છે રાજા ભર્તૃહરિને કે સોળસે નારી કરવા મુખી પોતાનું ધૈર્ય સખ્યું, સહનશીલતા વાપરી, અને ત્યાગી ન થયા.—સોળસે સ્ત્રીઓ ? રાગ ! રાગ ! હું તો મ્હારે આવે તો મ્હારી એક પત્ની અને પાંચ છોકરાં છોડીને ત્યાગી યઈ બાઉ ૧-પણ ધૈર્ય રાખીને જેમ તેમ ન્હાણું. હું મ્હાગ પોતાના અનુભવ પરથી કહું છું, ભાઈ, કે વૈરાગ્ય પમાડવાને માટે એક કુટુંબ તદ્દન પ્રસૂત છે; અને કુટુંબવાળો જે ત્યાગી નથી થતો, તો તહેમાં ત્હેની પોતાની મોટપ છે, આત્મત્યાગ છે, ધૈર્ય છે, પ્રસન્નતા છે; જે કહો છો તે છે. તે મનુષ્યને વૈરાગ્ય છે, પણ તે વાણીને સંમાર છોડતો નથી. આ તો એક કુટુંબવાળાની વાત; તો જેણે સોળસે કુટુંબ કરવાની દિગત કીધી, તેની તો વાતજ શી કરવી ? સોળસે સ્ત્રીઓ યહ ત્યાં મુખી વૈરાગ્યને કાણમાં રાખ્યો, એ તો ભર્તૃહરિ ! ત્હને હજી વાળી. આપના જેવા મહાન પુરોહિત એ કરી શકે. હમે ખામર પ્રાણીઓ તો એક કુટુંબથી પણ ત્રાસીએ છીએ.”

ભાઈ જગન્મુખરામ ઘણા બંબીર પુરૂષ છે અને એકાએક ઉપગ્રા સખ્દો મંબીર-તાંથી બોલ્યા. ત્હમના વચ્ચે બોલવાથી મ્હારો વૈરાગ્યરસ તો ક્યાંયે ઉડી ગયો, અને મને ખડખડ હમવું આવી ગયું. “જગરો વૈરાગ્યરસ ત્હમે જમાવો છો, ભાઈ !” મેં કયું.

“ત્હમને હમવું આવે છે, બાણી મને અબળપણી લાગે છે. ત્હમને મ્હાલું કયું સમ નાતું નથી, એમ હું ધારે છું. જુઓ, ત્હમને મ્હાગ પોતાના દાખલા પરથી જ મમનવું.

હું એકસો દત્તો, ત્યારે મને એમ લાગતું કે દુનિયાથી વૈરાગ્ય પમાડવા કેવી રીતે ? એવું કાંઈ પણ નથી, કે જોયી દુનિયાથી ઉદ્ધાસ યઈ જવાય. પણ હવે મને એમ લાગે છે કે વૈરાગ્ય પામ્યા શિવાય રહેવાયજ કેમ ?

એક પત્ની અને પાંચ છોકરાં વૈરાગ્ય પમાડવા કાંઈ ઓળાં છે ? ત્હમે એકસા હા, એટલે ન મમલો; પણ મ્હારે ઘેર રહે તો ખમર પડે.

એમ ધારો કે ત્હમે બે માળવાળા પરમાં રહે છો, પશું બોંધ તળાઓથી ઉપર મુખી એક એવો ચારડો નથી, કે ત્યાં ત્હમને કાંઈની અવાજ આવતો ન હોય; ત્યાં બેમો ત્યા કાંઈપણ જગ્યાએથી ત્હમારી પત્ની કાંઈને કાંઈ જગડતાં ફરડતાં પ્રવેશ કરતાં હોય, છોકરાંઓ આપમ આપસમાં લડતાં, અને ધાંટા ખાડતાં, આલુગાળુમાં રમતાં હોય કે પછી વડતાં હોય, કે નહીં તો માતાની બેટ મેળવી બેંકલ તાણતાં હોય !—ત્હમને હવે કાંઈ કરવાનું નથી, એમ ધારી ત્હમે વાંચવા કે લખવા-એણે, અથવા બેમવા વિચાર કરો કે તુર્ત ધર્મ અવાજ સંભળાય કે “આ છોકરોને તો જલ સખો ?”-નહિં તો “તેલ ગિલકુલ નથી, માટે દમગાળીને હમણું લઈ આવો.” અથવા “આ છોકરો મને દુઃખ દે છે, માટે એને ધમ-કાવો કે બોલાવી લો.” અથવા ઉવટે ધર્મપત્ની રહી આંખે, મારપીટ કરતે દાંધે, જગડતે મુખે, ધમ ધમ કરતે પગે, આપીને ત્હમારી સામે બેસી, અને “ત્હમારાં પરમાં વનફે કરી કરીને મરી ગયાં !” અથવા “અમારી કાંઈ પત્ની છે ?” કે એવાજ મધુરા સખ્દ મદાડ સાથે ત્હમારા ઉદ્ધાસ તોડતાં હોય !—કરો, એમ કુટુંબ-શ્રવનમાં વૈરાગ્ય નહીં ઉભા થવાનું

કાંઈ કારણ છે ? પૈનાજી પામવાને આટલા આટલા કારણો હતા, એ અને અમાર નધો હોડના તો તેમાંજ અમારી મોટાઇ છે.

આવી ગતે જોતા એ મોળસો નારીઓ હોય, તો તેમાંથી જાણામા જોડી ૧૫૦૦ સ્ત્રીઓ તો મે કહી તેની હોરીજ જોઈએ, અને આટલી સ્ત્રીઓમા મે કહી તે કયા ઉપરાત વિગેરમા વળી મોકુય-સખધમ્મના નંદાનો તો પારજ શુ ? તે જના એ લર્ન-દરિએ કેટલાએ વર્ષ સુધી વૈતન્ય-ત્યાગ કીધો, તો તેનેજ માગે એમને ધન-મવાદ થયું છે. મારે હવેથી ઉપની કડી નીચે પ્રમાણે લેએ મદનો.

“લગેરે ત્યાગ ભરથરી તણે,

નિખાવી મોગમ નારજ

“મદી-ઝરખા મેજની,

કૌંધિના આમન માણજી-ગતુની”

અધિપતિ માણેજ, જાણ જગન્મુખનમને દાન્ય-સ પતંદ નથી, અને તેથી કે વૈગવ્યપર સખવા મોડા, પણ જતાએ ન્દને બીડ લાગે છે કે આ સેખ પણ તમ ‘આનંદાશ્રમ’ માજ નાખત કશી ત્યા દોષ કોને દેવો, ન્દને, ત્હમને કે ન્દારા મિત્રને

અધિપતિની દિલગીરી.

ચીનના એક પત્રના અધિપતિને, પેલાને મનુષ્ય અતઃ સખાણુ પ્રકટ કરવા પોત્ય નહિ હોવાથી ન લેખક તરફ પાડું મોકલવાની, અત્યંત કૃપાકરક મળ્યા હો તે લેખે છે —

“શૂર્ષ અને ચન્દના ચરાસી ભાષા” એ લેખના મુજબર જીવાન લેખના કુખપ્રાણી પત્ર અન્ન સામાન દરવત પ્રણામ કરી વહો છે અનેકવાર નમન કરીને કે ત્હને પ્રાર્થના કરે છે કે તું કૃપાણુ “પછને ગદાની ઉપર દયા કર કે તું છુએ અને મુદારી નામ વિનવિત મળુ કર. લેખના મનવત લેખ ન્દને “મગવાથી લેખના ઉત્તરજ પ્રનારે હું પ્રમણિત થયો છું. જીવના દલ્હાસની હર્મિયો મે તે વાચ્યો હું “ગદારા આપણાના હા’કાના કસમ લગને તું કુંડુ છું કે આવી અદ્ભુત ગુણિ, અસાધારણ રસમણ “તયા અમા દનત વિચાર મે હર્મિય લેયા નથી. ચારવી અને મૂનવા સાથે તે લેખ તું લેખને પાડા “માનવવાની રત્ન લઈ છું. એ અમૂલ્ય વિવારલ સદારત્વે મેલસ્યો છે, તે ને તું પ્રા કર નો નાગદાર “શહેનશાહ લેખની સાથેજ મગળા લખાણોની સરખામણી ન્દ અને લેખના લેખા શિવાય બર્ષ લખાણો “પ્રકટ કરવાની સખત મના કરે પણ આપણા બારા સાદિત્યનુ મ્દને નો માન છે તે લખથી તું પ્રાણી “પર્વક કહી રાકુ છું કે દસ દબાર વર્ષમા પણ ત્હારા લખાણની સરખામણી કરનાર દાણ લેખ પેદા થયો અગત્યપર છે તેથી તું આ લખણુ લેખને પાણુ મોકલું છું અને દસ દબાર વાર ત્હારી પાત્રે ગારી “વડાઈ છું. ને” ગદાર નમનનાથ લઈ માણુ ત્હારા પરિવર પણ આનંદ પડયુ છે. ત્હારી મરજી મુજબ હુમ કર આ દીન સેવક ત્હારે આપીને છે”

‘દિ ત્હારો મલમુદાચ,

“—પત્રનો અધિપતિ”

“આ ઉપરથી ખાતરી થયા વિના મ્દેથી નહિ લેખક તરીકે જન્મયુ તો બસ નીનમાજ” (એ રેલમા કેટલો વિવેક અને કેટલું સન્માન લેખકોને મળે છે) અને ને પત્રના અધિપતિ થતું તો જેલ રાજ પ્રિદરવાનમા” (—કારણ કે લેખકોના કોણીય મગળા લખાણોની જોય સ્વીકારવાની પણ જરૂર કન્ન નહિ અને સાથે આવેલી ટીકણની દિરિદોમાથીય સારી આજ આવી રહે”) “B”

વિદ્યાકલા-વૈદક,

ક્ષય રોગ.

૨

લેખક:—રા. રા. ચન્દ્રમણિનંદર બેઠાલાલ ખડિત.

મુંદરી મુખોપાધના બુધાધિ-અવસ્થાના અંકમા આ વિષયપર કાંઈક મહેં લખ્યું હતું. તે પર કાંઈક વિષય લખવા આ નક લઈ છું.

મત્તુત અઠ્યા જણાવ્યા પ્રમાણે ક્ષય રોગ એ હાલના સમયમાં મનુષ્યજાતિનો લપંકર થતું છે, અને તેના તરફ હાલમાં આપણા અગ્રજેવાન લોકોનું લક્ષ્ય ખેંચાયું છે તે આનંદની વાત છે. યોગ્ય મર્તગોષ્ઠીમાં રહેવાતની અંદર તે રોગની સારવાર ઘેર પણ થઈ શકે છે, એ કે મેનેટેરીયમ (આગેજીબુન) માં દંદીએ શું કરવું અને શું ન કરવું વિગેરે બાબતો પર દેખાંખ મેંતી લેવાથી તેને આ ક્રમ માટે વધારે યોગ્ય સ્થળ ગણી શકાય. આ રોગની સારવારમાં બે મોથી મોટી ઉપયોગી ગણતો ખામ લક્ષમાં લેવા યોગ્ય એ છે જે એ રોગનો હુમલો થનાર તેને તરત પાંખી દાઢવો બેઠાએ, અને તેને ઉપાય સત્વર શરૂ કરવા બાદ બીલકુલ ધીન્જ નહિ ખાતા ઘણીજ લાખી મુદત મુધી તે માલુ રાખવો. આમ વધાતુ ખામ કાંઈ એ છે જે રહેવાતમાં આ રોગ ઘણા અનુભવી ચિકિત્સકોને હાથે પણ પડ્યાનો એટલો તો મુશ્કેલ છે કે ઘણી વખતે તેના સંબંધમાં ભૂલ થઈ જાય છે. રોગ બહુ આગળ વધ્યા પછી પરખાવો મુશ્કેલ પડતો નથી, પણ તે વખતે તેને મટાડવાના સંભેગો બહુ થોડા ને છે. સારવાર લાખી અલાવવાનું કારણ એ કે તે એવો દગાખાજ અને વિચિત્ર રોગ છે કે જ્યાં મુધી તે પૂરેપૂરો મટે નહિ ત્યાં મુધી એ એવિતો યોગ્ય માર્ગ લેશે તે કહી શકાય નહિ; અને પૂરેપૂરો મટ્યા બાદ પણ જે અસલ વસ્તુ સ્થિતિમાં તે રોગનો હુમલો થયો હોય તે વસ્તુ સ્થિતિમાં ફરીથી મેલતા તેનું પુનર્દર્શન થવા માટે અનુકૂળ થાય છે, અને દંદીને ફરીથી તેની રહેવાત થાય છે. તોપણ તે રોગની હાજરી, સરીરમાં હાડનો વાન, વજનનું ધીમે ધીમે કાપી થવું, કામ કરવા તરફ બાજુઓ, કામ કરતા શ્રમની લાગણી, આટલા ચિન્હોથી નહીં થઈ શકે છે. ઉધમ્સ, તીવ્ર જનર, ઉધમ્સ સાથે લોહીનું પડવું, વિગેરે જમદ ચિન્હો આ રોગની હાજરી દંદીને જાણ સારી સિદ્ધ કરવા કેટલાક દંદીઓમાં માલમ પડે છે, પણ તે ચિન્હોની ગેરહાજરી હોય છતાં ઉપર જોવા નરમ ચિન્હો લાખી મુદત મુધી ઉપાય કરવા છતાં પણ હો નહિ તો તે રોગનું અસ્તિત્વ વ્યાજબી ગીતે ધારી શકાય. આના ગ્રહ તથા સારવારના સંબંધમાં વિશેષ અજ્ઞતાથી પડી શકે તેને માટે શ્રદ્ધાપુર સેનેટરીયમના ઉપાદેશોમાં એક શ્રીયુત અવિનાથ ચંદ્ર મજમુદારે પ્રસિદ્ધ કરેલા એક ઉગ્રેષ્ઠ ચોપાનીયાનું બાખાનત કરી પ્રસિદ્ધિ માટે આની સાથે મોકલું છું. આશા છે કે આપના વાચકો આ વિષયની ગંભીરતા, તથા ઉપયોગિતા તરફ લક્ષ આપી તેનો ખ્યાન પૂર્વક અભ્યાસ કરી યથાચકિત તેને અમલમાં મેલવા પ્રયત્ન લેશે.

“ ચેતવણીના બે, શબ્દ. ”

આખી સુધરેલી આલમમાં કાચરોય વધતો જાય છે. ટા. કેલોગ કહે છે કે “ બધા રોગોથી જે મનુષ્ય મરે છે તેમાંના પાંચજણ જીવંતી વધારેનું મરણનું શીલું કારણ હોય, આ રોગ મનુષ્યના કુટુંબને જે જે રોગથી બોમવડું પડે છે, તે બધામાં સૌથી વધારે લાયક છે. ” હિંદુસ્થાનમાં પણ તે વધુ જાય છે. કદાચ આપણું જ્ઞાન તેના તરફ દર્શાવે જોઈએ. મદ્રાસની સરકારે આ જીવંતી રોગનો પ્રચાર અને તેની સામે લડવાના ઉપાયો વિશે તપાસ કરવા જે કમીટી નીમી હતી તે જણાવે છે કે—

ઈંગ્લાંડ કરતા હિંદુસ્થાનમાં લાયરોગને લીધેનું મરણ પ્રમાણ ઘણું મોટું છે; અને તે રોગને કાબુમાં લાવવાને બે દિશામાં કાર્ય કરવું જોઈએ. (૧) પુરનાં સાધનોવાળી મંથા-ઓમાં લાયરોગની મારવા, અને (૨) તેના લોકોનાં મૃતગણ અને યોગ પદ્ધતિઓ. પહેલી બાજત વિગે કમીટી એવી લેવામણુ કરે છે કે, (૧) પ્રથમ તો લગના આગળ વધેલા કેસ માટે ઇન્ડીનાઓ ઉચ્ચારી, અને (૨) દરેક જગ્યાના મથકની ઇન્ડીનાઓમાં લાયરોગની માન-ચાર માંનાં નાનાં મોટાં ઉચ્ચાર્યાં; અને (૩) જુદી જુદી જગ્યાઓમાં શરૂઆતના કેસો માટે આરોગ્યશુદ્ધ સારવાર માટે જોડાયાં. ૧૯૦૮ ના ર્ષમાં પંજાબની ઇન્ડીનાઓમાં જે કેસો લખાય કરવામાં આવ્યા હતા તેની સંખ્યા ૯૮૮૭ ની ગણવામાં આવી હતી. તે પૈકી તેનાથી ચાર ગણાં માણસોને, એટલે ચાળીસ હજાર માણસોને પ્રતિરૂદ્ધ તે પ્રાંતમાં આ હુકમ થાય છે એમ કહેવું તેમાં કાંઈ પણ અતિશયોક્તિ નથી.

શહેરોમાં વંચાત, અતિશય ગિરદી, હવા ઉગ્મસ વિનાનાં મોટાંભણ, અનિશ્રમ, ધરમાં ગોધાયા મહીને કરવાનો મજબૂર, યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓ, મોટી રાત્રિ સુધી જાગીને અભ્યાસ, બાળકમ, લરજીરોપણુ માટે ચિંતા, કસનને અભાવ, નાની ઉંમરે સંતાન પ્રસન્નિ, પહેલે રહેવું, મુલાવડ પછી જાણુ રહેવી નજાબાદ, કુધ અને પૌષ્ટિક ખોરાકનો અભાવ, આગમની ખામી, નાની વયના યુવાનોમાં મલિન કુટેવો, પોળોમાં જે દરકારથી થઈવું, સદ-વામથી લાગેલો ચેપ, અમિનાદારપણું, તમાકુ પીવાની ટેવ-ખાસ કરીને બીડી અને સીર-ટોની, આ બધાં લાયકરો રોગને જન્મ આપનારાં છે. કેટલાક રોગચાળેલા લોકો ગમે એટલા મંભાળ નખનારા હોય તોપણુ સામાન્ય જનસમૂહનું અજ્ઞાન મંખ્યાની સુરતી લેરેલી કામ કરવા તરફ અસ્થિ, અને નફાગપર પ્રમાણુક આધાર-આ બાજતો આ રોગમાં અતિ-શય લાયકારક તરફ સુધી આ રોગને વધારી દેશે એમ જ્ઞેન બીક મહે છે. યુવાન પુરોગો અને ઓછોતી બહુ મોટી મંખ્યાને તે હતા નહતા કરી નાંખશે. કુખની વાત એ છે જે, જે કુટુંબમાં તે પેસે છે તેમાં તે સૌથી હુસીઆર આજુસપર આખાન્ય રીને દુમકો કરે છે, અને આપણને વખતસર ચેતવણી આપ્યા વિનાય તે વહાવામાં વડવા મનુષ્યને ઉપાડી લે છે. ક્ષય એ એક છુપો રોગ છે; અને તેને, પારખવામાં અતિશય સંભાળ લેશે કેમરેખ રાખવાની જરૂર રહે છે, ઘણાં ચિકિત્સાની નજર તે ચૂકવે છે. કેટલીક જુખત એમ જણાય

‘શ્રીયુત અવિનાય થક મનુષ્યને જોઈમાં પ્રસિદ્ધ કરેલ-તેનું આરામ કરનાર થકમલિ-સર જેહાલાવ પરિત.

છે કે દરદી મુધરતો નાથ છે અને, રોગ, અટક્યો છે, પણ એટલામાં યોચિતો બચાવ નેમતી તે દેખા દે છે. રોગની વધવાની ત્વચ્છ, દરદીનો સ્વભાવ, એની વંશ પરંપરાની મેળવેલી ટેવો, આ આસપાસના ખાસ સંજોગો જેમાં તે મેલાએલો હોય તેનાપર ધણે ભાગે આધાર રાખે છે. પુરુષ તેમજ સ્ત્રીબલ બન્નેને યરૂખી રીતે જાણ પડે છે. આ રોગને માટે મીઠી વધારે અનુકૂળ વય તેવીસ અને ત્રીસ વર્ષની વચમાં છે. કાચરોગ આસાધ્ય છે એવો ખોટો ખ્યાલ આ દેશમાં ફેલાયેલો છે. શરૂઆતમાંજ તેને પારખી તરત ઉપાય કરવામાં આવ્યો હોય તો તેને આગળ વધતો અટકાવીને મટાડી શકાય છે. ત્યારે રોગ બહુ વધી નાથ છે ત્યાર પછી કાંઈ પણ થઈ શકતું નથી. આવી સ્થિતિમાં ખુદી દવામાં સારવાર કર્યાથી દરદીને કાંઈકે આરામ આપી શકાય છે, અને મંભાજી ભરેલી માવજતથી ફેટલાકની છાંદગી લાગવી પણ શકાય છે. ત્યારે આ જીવસેજી રોગના ફાંસમાં દરદી પકડાયો હોય છે ત્યારે તેની યોગ્ય સારવાર માટે સુઅવગ્રિયત આરોગ્યબુવનો એ ઉત્તમ રચણા છે. આખા દેશમાં કુધળે સ્થળે આરોગ્ય બુવનો ગ્યાપના પ્રદેશો ધણી વર્ષો વહી જશે, આપણા મરીજ દેશમાં આરોગ્ય બુવનનાં ખર્ચ સુખ્ય બાધક થઈ પડશે. દરેકમાં સો દરદીની સંગવક થઈ શકે તેવાં ફક્ત આરોગ્યબુવનો એકદમ રચણાય, નોપણ થોડા વર્ષો બાદ આ રોગની જે મહાન પ્રગતિ થશે તે બાલુએ મેલતાં આખા દેશમાં જૂદા જૂદા દરબજાના કાચવાળા દરદીઓના નાનામાં નાના ભાગને પણ તે મગાવી શકશે નહિ. તેટલા માટે આ રોગની સામે યવાને દરેક ગામમાં પ્રીવેન્ટરીઅમ (અટકાવ કરનારાં ગૃહો) સ્થાપવામાં જરૂરનાં થઈ પડશે. શહેરથી પાંચ માઇલ દૂર તે રાખવાં. જે માણસો સેનેટરીઅમમાં જઈ શકે નહિ, અને જેઓ સેનેટરીઅમમાંથી પાછાં આવના હોય તેમને ત્યાં મૂકવામાં આવી શકે.

ડૉ. એચ. વોગન, કચુ, એમ. ડી. (ઓએમન) ના કાચરોગના દરદીઓ માટે પાળવાના નિયમોમાંથી કાઢેલો નીચેનો સાર પ્રમતો થઈ પડશે.

કાચરોગ-તેની ઘેર સારવાર.

એ તો આદસ છે કે ધણી કાચરોગના દરદીઓને સાજા કરી શકાય છે, અને જેમની તેમના રોગની પ્રથમની શરૂઆતમાં સારવાર કરવામાં આવી હોય તેઓ આરોગ્ય મેળવી શકે છે. હમણાના સમયમાં આરોગ્યબુવનોમાં ઘણા સાજા થયેલાં પ્રકાસ પડ્યા છે, અને આ ભયંકર રોગના છેલ્લા દરબજામાં જે દરદી હોય તેજ આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરવામાં નિષ્ફળ નીપડે છે. ફેટલાક કેસોમાં મેનેટરીઅમમાંથી આવેલા દરદીઓના રોગે ઉચલેલા ખાધો છે, અને આનું કારણ પણ કરીને 'એવું હોય છે' કે તેમને વ્યાધિ અટકેલો હોવા છતાં મરેલો હોતો નથી અને છાંદગીની અને કામની પ્રથમની સ્થિતિમાં દરદી મેલાવાથી રોગ પાછો સતેજ થાય છે, કારણ કે, કાચરોગને આગળ વધતો અટકાવવો નોંધએ એટલુંજ નહિ પણ શરીરમાંથી, તેનાં બધાં ચિન્હોને નિર્દોષ કરવાં નોંધએ, અને તેને આગળ વધતો અટકાવવામાં ઘણા મહિના નીકળી નાથ છે તે પછી સંપૂર્ણ આરોગ્ય પ્રાપ્તિને માટે તો સારવાર ઘણીજ લંબાવવી નોંધએ. અનુભવે એમ સિદ્ધ થયું છે કે જેમ લાંબી મુદત સુધી સારવાર કરવામાં આવે છે તેમ તેના પરિણામે પ્રાપ્ત થએલું.

આરોગ્ય વધારે ચોક્કસ અને કાયમ રહી શકે છે, અને જેમ મારવાળો વખત હુકા તેમ ઉધયો ખાવાનો સંભવ વધારે રહે છે.

તેના વિચારો દુષ્ટતા નીચે પ્રમાણે છે —

૧. ક્ષયરોગ મટાડી શકાય છે.
૨. અનુકુળ સંવેગોમા ઉત્તમમા ઉત્તમ આરોગ્યગૃહોમા જે સારવાર થઈ શકે છે તે ઘેર પણ થઈ શકે.

૩. સારવાર બદલ લાંબી સુદૃઢ સુધી લેવી જોઈએ.

૪. બધી સારવારોનાં હેતુ ફેફસાંમાથી જંતુઓને નિર્મૂળ કરવામા સમાવેશો હોયો જોઈએ સીધી રીતે આ બાબત બહુ જાણી શકતી નથી પણ તન્દુરસ્ત લોકો માટે તો જાણી શકે છે. તેટલા માટે દરદીના લોકોનું જાણ વધારના તરફ દરેક પ્રયત્ન હોયો જોઈએ.

અટકાવ કરવાનાં શરો વિષે બીજા ચોખ્ખાનીઆમા લખવાનું હું ધારૂ છું. આની અદ્ય મધ્યાર દેશ જાણીએને આ પ્લાતા રોગના સંબંધમા વખતસર ચેતવણી આપવા હું ઈચ્છુ છું. કેટલાક એવા મિત્રો છે કે જેનાથી વહેમ ઉત્પન્ન થયો જોઈએ અને તેમાના એક અથવા વધારે મિત્ર માલમ પડે તો ઝડપથી તરત સલાહ લેવી.

આરોગ્યના પુનઃક્રમા ડૉ. કેનોગ નીચેના મિત્રો જણાવે છે — “ રૂચિનો અભાવ, શરીરની ક્ષીણતા, નમજાઈ, બેચેની, શ્વાસ થકી આવવો, લગાર મહેનતે શ્વાસોશ્વાસ ટુંકા થવો, ઘાતી અને ખભામા દુખાવો, તજુખા મારતી ગરમી અને હાંસડી નીચે દુખાવો, ઉધરમ, માદ બેથી જવો, શીજીવાળો ગળદા પડવો, મેનો ગળદા અથવા પીગા પગવાળા ગળદા, તાવ બધોર ખડી સીંધી વધારે, મ્વારે અથવા બધોર પહેલા થકી લાગવી, ગતે પન્મેવો થવો, કૃશતાને લીધે આંખીનાળું નાક, દરેક ઉચ્છ્વાસ વખતે નસોરોનાં દાંડવ, જાગી ગએલા નખ, સાંકડી જાતી-હાંસડી નીચે બેથી ગએલી, છાતી ડોકેથી નકકુર અવાજ થવો, અનિયમિત અથવા અચકાતો શ્વાસોશ્વાસ, કાને જુગનીથી માબગવાથી કંઈના અવાજ સંભળીના, અને ગળદામાં લોહીનું પડવું.”

“ ક્ષયરોગ, તેનો અટકાવ અને ઘેર તેની સારવાર ” નામના ડૉ. એચ. હાઈડરના પુસ્તકમા, એમ. ડી. હીવરપુલ સેનેટરીયમના મેડીકલ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટના જાણેલા કિમતી પુસ્તકમાથી નીચેનું લેવામા આવ્યું છે.

૧. સવારમાં વહેલા ઉધરમ આવવી, ગળદા સાથે બગર ગળદા વિના.
૨. છાતીમાં વારંવારનો અથવા તીક્ષ્ણ દુખાવો.
૩. સહેજ થડેનત કરવાથી શ્વાસ ચડવો.
૪. ફેફસાના પાંતે થોડા વખતપર થયેલો ચોળે અને તેના પરિણામે વદર-મને દુખાવો.

૫. કંઈમાં લોહીનું પડવું.	૬. વજન કમી થવું.
૭. શ્રમની લાગણી અને અસક્તિ.	૮. રાતે પરમેવો થવો

૯ પાકુ રોગ અને અશુભના ચિન્હો, ખાસ કરીને સુવાનોમાં.

૧૦ ૮૮ ડીગ્રીથી વધારે શરીરની ગતી.

હું મુંદરી દેખતેખ નીચે આવેલા કેસોના અતુલવધી સુવાન પુરોમાં વીધાન અને સુવાન સ્ત્રીઓમાં પ્રદર એ ચિન્હોનો ઉપરના ચિન્હોમાં ઉમેરો કર છું.

એ જ દંદીમાં ઉપર કહેના ચિન્હો બધા કાંઈ જણાતા નથી, કારણકે અત્યેક કેમ એમ એમની જ્ઞાન પડે છે, પણ તે બધા ચિન્હો આ મેળતા છે અને તે રોગ થના કાંઈ પણ કેસમાં તેમાંના કાંઈ હોઈ શકે.

આ ભયકર રોગ પારખવામાં વજનનો પ્રકાર એ જાણે ઉપયોગી વસ્તુ છે તેટલા માટે તમારાં બધા સુવાન મનુષ્યો-પછી તે યુગ્ય હોય કે સ્ત્રી હોય-તેમના વજન નોંધવા ભેગાં.

મ્હાન મન પ્રમાણે દરેક નૃપ અને કોતેજે નિયમિત રીતે અત્યેક મહિને તેમના નિશાળીઆઓના વજનો નોંધવા બાંધે, અને જે કેસોમાં વજનનો નિયમિત પ્રકાર જણાય અને તેને માટે પૂરતું ડરણ માન્ય ન પડે તો તે નિશાળીઆઓને દાકતગની દેખતેખ નીચે મેનવા અને તેમના વજન અત્યેક અચાલીએ લેવા શક્ય કેસોને પારખવામાં કાંઈ પણ ભતતની હુમ્મત નથી, ટેટલાક એમ કામ બતાવે છે કે વહેમથી ચિંતા વધે અને તેથી રોગ આગળ વધે છે, હું નથી ધારતો કે આ ફલીવ વ્યાજબી છે જ રોગનું બીજ વચાઈ શકુ હોય તો ને વહેતુ ચા એ વિશ્વસ પામી દેખાવ દેશે. હુમ્મનને છુપી રીતે હુમ્મનો કરવાની તક આપવી તેના ક્રતા મરદાઈથી તેની સામે યવુ નધાન સાર છે. બહી કાલાળ મખરી જરૂરી છે, અને આવા કેસ માખાપો તથા વાલીઓને ખાનગી રીતે જાહેર કરવા વખતગરની મેનવણી ધણી હુદગીઓ બચાવી શકશે સુવાન સ્ત્રીઓના વજનો લેવા અવધી દોષ માગ થોડા છે તે હું કહી શકતો નથી કેટલીક દંદાઓની દુકાનો અને ઇમ્પિતલોમાં એવાક પોતાની મેજે વજન લેવાના યત્રો ૧૫૫૫ હોય કે જેમાં દરુનો સીકો નાખના વજન મપાય તો ને રીક પછો તે યત્ર ગણાવવાના ખર્ચને માટે એટલા પૈસા પૂતા ન પડે કન્યાશાળાઓ સ્ત્રીઓના વજન લેવાને કામને મદદગાર થઈ શકશે.

અમુક વખતે અને અમુક પ્રકારના કપડા પહેરીને હમેશ વજન લેવું બેઠાં.

* અત્રેની સેનેટરી એ પોલીસશને આના સબધમાં શરૂઆત કરી છે એમ મુંદરા જણવામાં આવ્યું છે અને તે આનંદની બાબત છે.

—ભાષાન્તર કરતાં

x આવા વજન માપવાને સ્ત્રીઓના જેવા કાંટો તથા રાખવ વાણ વત્ર સિમસામાં ખનરની એક દુકાને મેલવામાં આવેલું છે તેના ઉપર ચક્રી દણ નાખના મોટા કરીને નેટવ વજન હોય ને આડ ૧ પર આવીને વજન બતાવે છે.

—ભાષાન્તર કરતાં

+ સ્ત્રીવારનો, બપોરનો અમર સમયનો જે કાંઈ વજન વજન લેવામાં પસંદ કર્યો હોય તે વખતે જ હમેશા વજન કરાવવું અને ૩૫ ૧ પલ એક નાના બનતા સુધી રોખવા જેથી વજનમાં કપડાં અને કીધે વખત જણાય નહિ.

આપણે એક મહાન આધિ સામે લડવાનું છે. આ ભય તરફ મારા કેળવાએલા દેશભાઈઓનું હૃદય ખેંચવા શક્તિમાન થઈશ તો હું પોતાને કૃત્ય કૃત્ય થયો, માનીશ. મારો પૂરેપૂરો વિશ્વાસ ઇશ્વરમાં છે. આ મેળવાઈને યુવાન અને યુવતીઓના મંડળમાં હું આવતો જાઉં છું. તેમ તેમ મૃતને ધણું લાગી આવે છે. જે દુઃખમય પરિણામ તરફ આપણે પ્રયાણ કરીએ છીએ તેનાથી હું ભયભીત થાઉં છું. હાથેગની સામે બદાદુરી ભરેલી લડાઈનું આ હિમ્મતુ કાર્ય, જે શ્રીકૃત અલગારી અને દયારામ ગીડમલે શરૂ કર્યું છે તેને મદદ આપવા કામ કરવાની જરૂર છે. ઇશ્વર આપણને ઉમદા આશયના અને અર્થ ત્યાગી કામ કરનારની યોગીની મદદ જણે એવી મારી સતત પ્રાર્થના છે.

સોનાની પરીક્ષા.

લેખક:—સા. રા. છા. છ. મહાજન.

“ભાભીજી ! ભાભીજી ! તમે તે કદેનાં કતાં કે મોની આપણા ધણાં કમાનદાં છે પણ મને તો રાક છે કે તેણે મારી આ રાયજીભાગામાં જરૂર કંઈક ભેગસેગ કર્યું છે.” આવી રીતે ભાલતી ભાલતી એક ૨૦ વર્ષની સુંદર યુવતી બંગલામાં બસી આવી અને એક મોનાનો દાગીનો પોતાની ભાભીજી જેનું નામ લીલાવતી છે; તેના હાથમાં આપ્યો. તથા તેની તરફ તીક્ષ્ણ નજરે નોંધ રહી.

લીલાવતી—“રાજરાણી ! તમે બીચારા મોનીના ઉપર નકામું કંઈક મોકે છે. તમારી રાયજીભાગા કેટલી ક્ષામ છે—તેથી વધારે ઉંચું સોનું ક્યાં મળે છે ?”

રાજરાણી—ભાભીજી ! જરૂર, આમાં તાંબુ વધારે ભેગમ્યું છે, આફ આપેલું મોનું તો આટલું લાલ હતુંજ નહીં.

લીલાવતી—શળચાથી વધારે લાલ દેખાઈ આવે છે. તમે તો ઉપરથી કદી સંકે છે કે આપણા ધણા વર્ષના લુના મોનીએ તાંબુ ભેગમ્યું છે ?

મુખાઇ જેવા સહેરમાં એવું અંધાઈ ચાલે તેમ નથી. તમે તે ગરીબ મોનીને નાદક દોષ કળાડો છો અને પાપી જાતો છો. હવેના વખત અજગારા જેવા પડીજ તે દરદમેશ આપણા પરનું કામ કરે છે અને કામ કરતાં એને ચોંં થઈ ગયા.

રાજરાણી—મને તો હિંદીચાલે જાતલાગ્યું છે કે જે મોનામાં થોડું નાણું ભેગમ્યું હોય તો તેનો રંગ નીખર થઈ જાય.

૧. અમલવાદમાં સાર્વજનિક ક્ષતિઓથી રોક મનુષ્યજાતિ કશુમાલના સ્મારક તરીકે નરોડા ગામમાં એક આરોગ્યશુદ્ધ બંધાવ છે તથા ખાનગી ક્ષતિઓથી કાપડના વહેવારી શ્રી. સોમભાઈ, સામાજીક તરફથી શાહીબાજના રસ્તે આ રોજના ખાસ અનુભવી ડૉ. બલનના રાખચરે લગવવારની ફેબરેમ નીચે એક આરોગ્યશુદ્ધ બંધાવ છે, તે જાણવતાં આનંદ થાય છે. ધર્મશાસ્ત્ર વિષેનાં ગાંધિવામાં જેમ આપણા લેખિ પુણ્ય માનવા દવા તેમ આપણા કાર્યમાં પણ તે પ્રમાણે સોમો સમજવા ચાલે છે એ લઈ ખુશી થવા જેવું છે.

દીલાવતી—તમને તો તેમણે મર્યાદા છે ! આજઠાલનો પુરપવગે એવી ઉત્પટાંગ વાત કરી દરે છે ! જેમાં ધડ કે માથાનું દેકાણું હોતું નથી.

રાજરાણી—એમણે મને એક એવી પરીક્ષાની રીત ખતાવવાની કરી છે કે આપણે મહેજમા સોનાના દાગીના અસરો સોનાના છે યા અંદર કંઈ મેળમેળવાળા છે તે મમણ રાખીએ.

દીલાવતી—હીઠ. આવવા છો એને. આજેજ કોલેજ થયે ચાલ છે. દવે આવવાને વાર પણ શુ છે—જોઈ છું કે તે શું ઉપામ દેખાડે છે ?

મમય જતાં વખત લાગ્યો નહીં. ઈન્દ્રલાલ પાંચ વાગે મેલગારીમા પુણાથી વીક્ટોરીયા ટરમીનસ (મુંખર્ષ) ઉતર્યો. પુણાની કરમુશન કોલેજમા તે વિજ્ઞાનની ડૉની રૂબણી લેતો હતો.

બંગાળમાં ઈન્દ્રલાલે પગ મુક્તાજ બહેને વાતને છેળી કરી.

ઈન્દ્રલાલ—એમાંથી જે પ્રથમ મીઠું મ્હોં કરાવે તે જીત્યો.

દીલાવતી—તમને તો મરકરી સુઝી છે. આ હોટરીના માથામાં તમે વળી આપી છું ક્યાં ઘુસારી જે મ્હોં કથક લગારી એક જવા આદમીની ઇજ્જત હુબાહના ચલાય છે ?

ઈન્દ્રલાલ—ભાભીજી ! બહેનનું કહેવું હીઠ છે. હું તમને આજે એવું દેખાડું કે તમને જરૂર થયેજ સવળતાથી મમણ રાધાય કે મોનીએ તમારાં ઘરેણાંમાં તાણુ યા ખીજી જાણુસ મેળવી છે કે, કેમ ?—તેટલું સ્પષ્ટ મમળય તો પછી કાંઈ છે ?

રાજરાણી—ઈન્દ્રલાલ ! ભાભીજી મારી વાતનો વિશ્વાસ કરતા નથી. અને માથે માથે તમારી અને મારી બન્નેની ટેકરી કરી ઉઘાડે છે—તમે તેમને જલદીથી ખતવાવો. હું તમારો પછો ઉપકાર માનીશ.

ઈન્દ્રલાલ—તમે લોકોએ કુવામાંથી પાણી ખેંચતું જોયું છે ?

દીલાવતી—અરે, મેં તો નાનપણમા ઘણું પાણી ખેંચ્યું પણ છે.

ઈન્દ્રલાલ—ત્યારે તમને ખબર તો હતો કે પાણીનો ડોલ ન્યાં મુઠી પાણીની અંદર હોય છે ત્યાં મુઠી તો ઉપર આવતાં ઘણો દબકો દેખાય છે. પાણીની બહાર આવ્યા પછી ખેંચનાં જોર પડે છે.

દીલાવતી—તેમાં નવાઈ શું ? એતો ચાલ છેજ.

રાજરાણી—ભાઈ. તમારી કહેવાની મતલબ તો એવીજ છેને કે પાણીમા દરેક વસ્તુ દબકો દેખાય છે.

ઈન્દ્રલાલ—શાબાસ તું બસાંબર સમજી ! મારી કહેવાની મતલબ એજ છે.

રાજરાણી—એતો હું સારી પેઠે સમજું છું. ત્યારે ત્યારે હું અને ભાભીજી દરેકે નદ્રવા જાએ છીએ ત્યારે ખેલતાં એમ જણાય છે.

ઈન્દ્રલાલ—ત્યારે મમજી શ્વે કે પાણીમાં, હરેક ચીજનું વજન જોણુ થઈ જાય છે. આ વાત ઉપર ખુબ ધ્યાન આપજો—હવે કહો કે હમારા, તમારા, અને બીજી બધી વસ્તુ મુકેલી છે, આ બધાની ચારે તરફ શું છે ?

રાજરાણી—વાહ વાહ, તમે કીક સવાલ ગાંધી કાઢ્યો. આતો બધા જાણે છે કે હમારી બધાની ચારે બાજુ દવા છે.

ઈન્દ્રલાલ—હવે કાંઈ ચીજ પાણીમાં કુબે તો તેની ચારે બાજુ શું હોય ?
રાજરાણી—“ પાણી.”

ઈન્દ્રલાલ—હવે જુઓ. આપણે કાંઈ વસ્તુ જોખવી હોય તો કાટામાં મુકી તો ૧ કીએ છીએ, તેની ચારે તરફ દવા હોય છે. તેને દવામાં તોલવાનું કહેવાય છે. ત્યારે તેની ચારે તરફ પાણી હોય તો એને પાણીમાં તોલવાનું કહે છે.

રાજરાણી—પણ પાણીમાં કની રીતે તોળાય ?

ઈન્દ્રલાલ—એ શું વાત છે ? જે ચીજને તોળવી હોય તે ચીજને એક પચ્ચાની ગાંધે બાંધી દો પડી ને વસ્તુને પાણીમાં લટકતી કુકા અને ચારે બાજુ બરાબર પાણી મટે તેટલું પાણી રાખો. ત્યારે વસ્તુ બરાબર પાણીમાં મખલાગે બરાબર કબે ત્યારે બીજા પચ્ચામાં વજન મુકા જેથી પુરત વજન નીકળશે. આતો તમે બધી સહેલાઈથી કરી શકો તેવું છે.

રાજરાણી—તમે તો આમતેમની ફેકટની વાતો કરી રહ્યા છે. મોનાની તો પરીક્ષા નતાનતાજ નથી. જે દમારે કામનું છે તે જતાઆ સીવાય આમતેમની ફેકટ વાતો જાણી હમારે શું કરવું છે ?

ઈન્દ્રલાલ—જલેન ! તમે તો જતાચારમાં ગતતાઈ ગયા, જન સચુરી પડ્યો. દમલાજ તમને મોનાની પરીક્ષા દેખાઈ આવશે. જે ઘમીનાની પરીક્ષા કરવી હોય તેને પ્રથમ દવામાં તોળી શ્વે. પછી તેજ વસ્તુને પાણીમાં તોળો. એક તોલ્યાથી બીજા તોલ્યા થકાકે કાઢ્યાથી માલુમ પડે. જેટલું વમની યાય, તે વજનથી દવાવાળા વજનને લાગે. લાગ ૧૫ ૧૯-૩ હોય તો જાણવું કે મોનું જગજગ છે. નહીં તો જાણવું કે જગજગ નથી.

રાજરાણી—કીક. હું કાટો તથા વજન ચાલુ છું. આ મારી રાયજમાળાની પરીક્ષા એ રીતે કરો નેષ્ટએ.

ઈન્દ્રલાલ—જુઓ, તેનું વજન દવામાં ૪ તોલા ૧૬ વાય અને પાણીમાં તેનું વજન ૪ તોલા ૮ વાય છે. જલેન, એમાં કેટલું કમી થયું ?

રાજરાણી—આઠ વાય અને આઠ વાયથી ૪ તોલા ૧૬ વાયને લાગ આવ્યો. લાગ આપવાથી લાગ ૧૮ આવ્યું જેથી મોનું જાણાય છે કે રાયજમાળામાં જરૂર કંઈ મેજન્યું છે.

લીલાવતી—આ તમે કેમ કહી શકો છો ? મને લાગે છે કે પ્રથમથીજ મોનું આજુજ દરો.

હન્દલાલ—એવું બની શકે છે. એવા વખતે જ્યારે બીજી રીતે તપાસી શકાયે તો પતો લાગે. જ્યારે એવું તપાસમાંથી લાવીએ ત્યારે તેનો ઉપર પ્રમાણે પ્રયોગ કરી ભાગ ફલ કાઢી લખી લેઈ સોનીને આપવું. અને પછી દુગ્ધિતો તૈયાર થઈ આવે ત્યારે વજન કરી ભાગફલ કરી બુઝા. અને વખતે ભાગફળ બરાબર હોય તો સોનીએ કાંઈ મેળવ્યું નથી. પણ ભાગફળ બરાબર ન આવે તો જરૂર સોનીભાઈના કાચની મકાઈ જરૂર બજાવે.

લીલાવતી—અગર વધારે આવે તો.

હન્દલાલ—વધારે આવી શકે નહીં, કારણ સોનાથી ફક્ત એક જ ચીજ લાગે છે. અને તે સોનાથી વધારે મોંઘી છે. કાંઈ સોની એવો મુર્ખ ના હોય કે ઘરનું ધાંધી આવે.

રાજગણી—કેમ લાઈ! કાંઈ એવી વીધી છે કે સોનીએ કંઈ વસ્તુ અંદર મેળવી છે તેનો પતો લાગે કે સોનીએ શું મેળવ્યું છે ?

હન્દલાલ—હા છે. ફક્ત સોની લેઈ ચાંદી અગર ત્રાંચુ બેજ વગર સોનામાં મેળવે છે. એ બે વસ્તુ બાણુવાને માટે મહેલો ઉપાય છે. ગાંધીને ત્યાંથી બે પૈસાનો સોડાનો તેજબ, અને એક બે પૈસાનો ગંધકનો તેજબ લાવો. પછી ચીનીના વાસણમાં તેને ભરો અને દુગ્ધિનામાંથી ચાંદી ભાગ કાઢી સોનાનો ભાગ ઝારના તેજબમાં નાંખો. ડરશે નહીં એવું ગળગે નહીં પણ તેમાં ચાંદી અગર ત્રાંચુ ડરો તેજબમાંથી જશે. અગર તેમાં ત્રાંચુ મેળવ્યું હશે તો થોડી વારમાંજ તેજબનો રંગ લીલો થઈ જશે. અને તાંબુ મેળવ્યું છે તે રસાયણ પ્રયોગથી સ્પષ્ટ દેખાશે. તેમાં ત્રાંચુ નહીં હોય અને ચાંદી હશે તો રંગ જેવાને તેથી રહેશે. સોનાના દુકાને કાઢી ધોઈ નાંખો અને સોડાના તેજબને જેમાં તમે સોનાનો દુકાં મુક્યો હતો. તેને નીમકના તેજબમાં મેળવી દા. મેળવનાથી તુરત એવું કુધ ફાટેલું હોય છે તેવું થઈ જશે. તેવું થઈ જાય તો જાણે કે ચાંદી મેળવી છે.

લીલાવતી—મને તો ખાની હતી કે તમને જાણનેમ પાતોજ કરતાં આવડે છે. પણ જાણ તો તમે ધણાજ કામની વાત બતાવી છે.

હન્દલાલ—જ્યારે હું તમને બાણુવનું કહું છું ત્યારે તો તમે કહો છો કે હમણે ક્યાં મોટા વહાણ ચલાવવા છે અને થોડી મોટી પેટી કરી છે ? વાત કાઢી નાંખો છો. પણ તમે થોડું રસાયણ સાથે ભણે તો હાથરની લીલાનો કાંઈ પતો તમને પણ લાગે. હમે લોકે પણ જાણીએ છીએ કે હમે કેટલા અભવવા છીએ ?

રાજગણી—ભાઈ, તમે રોજ મને બાણુવા કહે અને હું છવ ગાંધીને બાણુવા કરીશ અને ચાંદી મુખીશ.

લીલાવતી—ચોરા દિવસ પછી સાસરે જશે ત્યાં ત્યાં કાણુ બાણુવવા આવશે ?

હન્દલાલ—હીક, ખુદન, મું ગલસ નહીં. હદ પ્રતિજ્ઞાથી કામ કરવું. ત્યાંમુધી આપણે સાચે છીએ ત્યાં મુધી તો રોજ બે કલાક બાણુવા કરીશ. પછી માસરે જઈશ ત્યારે બાણુવાને માટે બીજો જંદાગુસ્ત કરી આવશું.

અનુભવિકા:

જિંદગીની ‘આપ’વીતી અને ‘પર’વીતી કથાઓ.

(આ માનિકમા અને આ નિલામમા પ્રસિદ્ધ થતા માનવજાતના વિવિધ અનુભવો તથા પ્રસંગો કોઈ પણ અસુદ અક્ષિતને લગતા અથવા કોઈ અસુક સ્થળે અને એ બતાવો પરથી લીધેલા હોતા નથી. પરંતુ માત્ર આવા અનુભવો સામાન્ય રીતે જોવામા આવે છે, એટલીજ કલ્પના છે. તત્ત્વી, મુ. મુ.)

“ મહારી કેળવાણી.”

લેખક.—“એલી.”

જ્યારે હું પ્રથમના ચતુરચ્છે આની ત્યાં મહારી વય આશરે પદર વર્ષની હતી મારા માતા પિતા આધારથી નિવૃત્તિના હોઈ ગામડાના ન્હીરા છે. અને જોધીજ મારી આટલી ઉમ્મર સુધીમા હું શહેરના પ્રમાણમા દર્જા શીખી ન્હોતી, વાંચના લખવાનું તો નામજ ન્હોતી બહુતી, ગામડામા આવન નહિ તેમજ શીખવા શીખવાની પરવા પણ કન્યાઓને માટે હોતી નથી. સાધારણ નાવતા તો શીખી હતી વળી શરૂવા દપડા પણ માધી બહુતી હતી. વધાનમા ટરી નદુરગત અને ગૌરવજુઈ હોવાથી માત્ર સામાન્ય થોડે શહેરમા મારા વિવાહ થયે હતા.

હું પરણી ત્યાં મારા પતિ ની. એ. (એ વખતે તો આટલું બોલતા પણ ન્હોતું આવડતું.) ની પરીતા પાસે ટરી વધા હતા અને ઉચ્ચ કેળવણીને માટે વિદાયન જવાની તૈયારીમા હતા.

ચતુરચ્છના પ્રથમ નિવાસે જે અનુભવ મને મળ્યો તે સાચેજ બીજા કોઈ પણ સ્ત્રીને અત્યાર સુધી મેં યો દેશે. હું પહેલાથીજ ડરતી તો હતીજ કે આના શહે ના નિવાસી અને કેળવાયના પતિને હું સાચેજ રીઝતી સહીજ અને ચકુ પણ તેમજ હું તેમના અ સા-વિચાર કે હુદયને જરાએ તમગ શકો નહિ અકબારીયા પછી તેઓ લાંબી મુઝા ફરીએ જવાના હતા અને ચાર વ મ પહેલા પાછા આવી શકશે નહિ એવું તેમજોજ મને કહે, હું તો નિગરા થતી હતી પણ એટલામા તેમજોજ મને એક મમ સોપ્પ જે કમ માટે તેમની ગેરહાજરીમા પરીણુ રીતે ખરે ઉતરવાનું હતું અને તેમજો ક્યુ કે જો આ મમ બનામર પાડ ઉતરશે તો હું તેમના મનો રાજની તમો થકય તે કામ મારે માટે મહાભાગ્ય હતું.

“ તેમની ગેરહાજરીમા મારે લખતા વાચતા રાખીને ઘણી સારી સારી મોપરીઓ વાચવાની હતી વળી મારે શહેરમાં જરૂરી એવી દરેક તરફની રસોઈ તૈયાર કરતા શીખવાનું હતું, તેમજ છાકરા અને સ્ત્રીઓના દરેક કપડા શીવતા-ફમાલ-ટોપી-મોળા વિગેરે

સુંધતાં-ટોપી-મુટ-કીનાર વીગેરે રેશમ તેમજ શીકથી ભરતાં શીખવાનું હતું. પણ સાંધી મહાભારત કામ તો મારે મારી સાસુછ, જેણી અને નાની નાનુંદને હળીમળીને ચાલતા શીખવવાનું હતું. ”

લખતાં વાંચતાં ન્હાની બહેન પામેથી શીખવાનું હતું. મ્હોટાભાઇ પણ સારી કેળવણી પામેલા હોવાથી અને મ્હારાં લક્ષ્મીસમર્થ(1) જેણીનો દાખલો તાદશ હોવાથી મને કેળવવાની તરફેણમાં હતાં અને પુસ્તકો તેમની પસંદગીના તેમની માફક આવવાના હતાં. શીખતાં-સુંધતાં-ભરતાં મારા પ્રાણનાયના મિત્રની પત્ની જે મારી પાડોશમાં રહેતા હતાં તેમની પાસેથી શીખવાનું હતું. પણ સાસુછ-જેણી અને ન્હાની બહેનને હળીમળીને ચાલતાં શીખવું તે તો માફ પોતાનુંજ કામ હતું. મ્હોટાભાઇને સારો ખજાર આવતો હોવાથી મોં ઓને ગમે તેમ ખર્ચો કરતાં હતાં. મારાં સાસુછ-મ્હોટાભાઇનાં આવકાં માતાછ હતાં છતાં પણ “ક્યાહિ પુત્ર કોને બહાલો ન હોય ? ” અને તેથી ઈચ્છાએ કે અનિચ્છાએ તેઓ મ્હોટાભાઇ ઉપર ધાતુ દેત રાખતાં હતાં. પણ માસુ વધુને બારેમાં ચંદ્રમા હતો. વડુના મનમાં કે મારા પતિ કમાઇને બધાને પુરે છે માટે હું ધરની ગમેલી અને તેથી માસુને મ્હેણાં મારવામાં બાકી ન રાખતાં. સાસુ વધુને પૂર્વ દિશામાં જવાનું કહે તો વડુ જરૂર ખજિમમાં જાય, કામ કરવામાંએ વાંધા. સાસુ વડુની લગ્નમાં ધરતું ઘણું કામ એમજ પડી રહેતું. નુકસાન કોને થાય છે તે વિચારવાની એકેની શક્તિ નહોતી. ન્હાની નાનુંદ પણ વીજળીનો અત્યંત દરી બતાવનાં. મોટું તો નાનું હતું પણ બોલતાંબહુ માફ આવતું હતું; મા દીકરી યદને વડુને લાડવામાં બાકી ન રાખતાં પણ જેણી બનનેને પોમે તેવી હતી. મ્હોટાભાઇ તો બિચારા આ કંકાસથી કંટાળીજ ન થયા હતા. સાંજે ઘેર આનંદનાંજ બે ચાર ફરીયાદો ન ગઈ હોય તેવું બનેજ નહિ. માતાછ બોરીયાળાં યઈ પોતાનાજ કાપ કાઢે અને બહેન તો રડનાજ લાગે. ત્યારે મ્હારાં જેણી તો કંઈ ફરિયાદજ ન કરે પણ તેમને રીસાતાં બહુ સાફ આવડતું હતું. બહેનને એક બોલણી આણી આપવામાં આવે તો જેણીને બે માલકા જરૂર બેઠાંએ અને આમ થવાથી સારી પેંદારી છતાં એ લાઇ કંઈ બચાવી શકતા નહોતા.

આવી સ્થિતિમાં હું અગવાધી ધરમાં વસ્તીમાં વધાએ ચલે. હું ધણા રંક રંગલાવની અને આગળ તો મળીજ નહી અને તેથીજ મ્હોટાભાઇએ કંઈક આશા મળી કે હું ગૃહગત્યને સુધારીને સુઆગે ટોરી રાકું.

અકવારીયું પુરૂ થયું અને પિયુ પરદેશ સીધાઆ મ્હારે અને સોપેશા કાર્યમાં તેઓ પાછા ફરે ત્યાર પહેલાં ફતેહમંદ નીવડીને તેઓ આવે ત્યારે તેમની સાચાશી મેળવી તેમના હૃદયની ખરી બાગીદાર થવાનું હતું અને આ પ્રેત્સાકીન કાર્યમાં હું પ્રવૃત્ત થઈ દિવસ નિર્ભમ કરવા-લાગી.

જતાં પહેલાં પ્રાણનાથ મને એક મદમન આપી ગયા હતા તેઓ કહેતા કે તે વશિષ્ઠજી વિદ્યાનો મુખ્ય શ્લોક છે તે—

નમ્રતા ચ ચિનયશ્ચ સર્વકાર્યફલોભૂતકારણમ્
એવી કંઈક મતવખતો હતો.

ખુંસે દિવસે ભારે મેં ન્હાની બહેનને ત્રણતાં વાંચનાં શીખવવાનું કહ્યું ત્યારે તો મારી મમ્મરી અને મહેણાં શ્રાખાં મારવામાં નાનકડી નજીકે કંઈ બાકી ન રાખ્યું. “સુ દવે ભણતું છે. ભણીને શું કરશે ? મોટાને કાગળ લખવા દશે ! હા સમજી બેતો ખમ દણુ કાલે તો પંચગીને આવ્યા છે ને આજે કાગળ લખવા છે ? શરમ છે કંઈ ? ભણતુ-તુને આપાને ઘેર ! ત્યા પંદર વર્ષે સુધી શું કહ્યું ? આટલુંજે શીખ્યાં નહિ મારે ધેર કંઈ ભણના નથી આવ્યા ! મારે તો ભણવવાં નથી. ભણશે તો બે કજીયા વધારે કરશે. કામ કરો ઘરનું છાનાં માનાં. ભણતું છે ! હેં અદાદા ! શરીથી નામ લીધું ને તમે તમારી નાન જણે. જાના માનાં જતાવ્યું કામ કર્યું જાઓ ” વિગેરે કંઈ કંઈ દીકરી બોલી ગયા. મને તો ગાંભો બોલી તે બોલી પણ મારાં નિર્દોષ આત્માપને પણ હાડ્યાં નહિ. હું તો મારો મંત્ર નીખી દતી. નીચું બેઠાને ખડું આલગી ગઈ. બોલીને યાદ્યા ત્યારે મ્હારી વારી આવી, મેં ઘણી ઘીનતાથી તેમની માંશી માગી. મા દીકરી મનજીગર થઈ ગયાં. જોણી માથે હમ્મેશ લડનાં દતાં. ને જોણી તો તેમને તેવાજ જવાજ આપના અને આજે મારી નગ્નથી પણ તેવાજ કંઈક જતાગતી આયા ગમી દશે ખમ મને આવી નજનાથી માંશી માગતી જોઈએ તો અભયજન થઈ ગયાં. હું તો મારે કાચે લાગી બનાવ્યું કામ નો કમ્તી પણ વચર જનાવ્યું એ કામ વચર બોલ્યે કરે જતી અને ગામડા ના થોક કામ કરનામાં આપાકે તો ન દોષજે પણ કામ કરતાં કદી થાકીએ નહિ. ગામડાના કામના પ્રમાણમાં સહેનું કામ તો મને દિસાજમાં જ ન્હોતું, ગામડામાં સવારમાં બેઠા ઉગી દગવાતું હોય પછી રાત્રી વાસણું ધોવા વીજવાતું હોય, ત્યારપછી ઘેર ઘેર હોય તો જાણ કરવાની હોય પાખી કુવેથી આજવાતું હોય, ઘેર દોઢવાતું હોય, પછી મધવાતું થાય, કચેરી કાઢવાતું કામ પણ ભાગે દોષ છે, સાંજે પણ તેવજ કામ બધું હોય છે, ત્યારે સહેરમાં તો મસાર માંજ ગઈ ખવરાવી ખાઈ રહ્યા કે નવનં કુપ જેવાં આવી ગઈ ‘રતું’ કામ હું કરવા લાગી. માણ વટને કામ મારે લડવાતું અટકી પડ્યું અને જાનને હું ધીમે ધીમે વ્હાની લાગતી ગઈ.

પણ આમ થવાથી હું તો દોષમાંથી ચુલામાં પડી. તેમને વધારે કુસંદ મગવા લાગી દેમ દેમ નાકોશીપાકોશી વધારે એકાં થઈ લાગ્યાં અને પંચનિદા થઈ લાગી. પ્રાર્થના ધમ્મીજ વાતો કૃષ્ણીઓ થયા માંડી. અને ધીમે ધીમે જહારના કજીયા ઘેર આવવા માંડ્યા. આગ ઉપર બને જણુ જણુ હેત ત્રણતાં દતાં પણ તેઓ તો બીલાડીઓની માફક હુ-ડીજ રહેતા હતાં.

ભાઈના કહેવાથી કે માંડી દવાથી કે બીજા કોઈ વાતથી પણ નાનકાં નજીકે દવે મને શીખવવા મંડ્યાં દતાં. ધરનું બધું કામ કરીને પછી નવરાત્રની વેળાએ ભણતી હોવાથી માસુને વધારે બજાટ કરવાતું કાઠણ ન મળ્યું છતાં પણ મને ભણતી દેખીને ચીડવાતા તો હતાંજ. લગભગ ત્રણ માસમાં હું વાંચતાં લખતાં શીખી અને પછી મોટા ભાઈની આજેથી મોપડીઓ વાંચવા માંડી. ધીમે ધીમે મ્હારી વાંચનશા પળી સુધરી અને હું કોઈ પણ પુસ્તક લેકને બેસું તો વાંચવામાં અને સમજાવવામાં થોડીજ સુરેલીઓ નડવા લાગી.

હવે મેં જીએ ઉપાય યોજ્યો. એક દિવસ સામુદ્ર જોણી અને અન્ય સ્ત્રીઓ જોડાયા. વખતે ગામગામમાં મારતાં હતાં તેવામાં વાંચતાં વાંચતાં મેં તેમનું મારી તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું અને એક સારું ગીત બોલ્યું તેમાં હતું તે ગાઈ સંભળાવ્યું. અને ધીમે રહીને કાઠને માફું ન લાગે તેમ પંજુ તેમના વર્તન ઉપર ટીકા કરીને તે સમજાવ્યું અરે. બધાને ટીકા રમ પડ્યો. બીજે દિવસે તો મને બોલાવીને કંઈક વાંચવા કહ્યું, અને પછી તો બધે હું કયા વાંચનાર જ રહ્યો પડી.

હવે બધું ટીક ચાલવા માંડ્યું. હું અને ત્યાં સુધી દરરોજ એવુંજ વાંચતી કે જેમાં કુધવી, કંચી, હાલુ, અદેખાઈ કરવી વિગેરે અવગુણોનું ધ્યાન હોય અને પછી શું કરવું કેવી રીતે વર્તવું તે વીધે મારી મત્તાનું સાર તેમને સમજાવતી. ન્હાની બહેનને પણ હવે બાણવામાં મગા પડ્યા લાગી. હું મારા પતિના મિત્રની સ્ત્રી પામેથી થોડું ધણુ ભરતાં ચીવતા ચુંચતાં વીગેરે હુન્નર શીખી હતી. તે બાઈ મને ઘણા હેતથી શીખવતી અને કેટલીક મારીને ઉપયોગી વસ્તુઓ ભરી ગ્રંથીને સામુદ્ર તથા જોણીને આપી તેથી તેઓ પણ ખુશ થયા અને મને શીખવવાને ઉત્તેજન આપવા લાગ્યાં. ન્હાની બહેનને હવે શીખવવા લાગી તે તો મારી પાસેથી હવે ખસતીજ નહોતી. તેમને સ્વભાવ પથ્ય બદલાયો, અદેખાઈ જતી રહી અને માથાળું સ્વભાવ થયો. કામકાજ પથ્ય સારી પેઠે નાંખતાં હતા અને મને મદદ પણ કરવા લાગ્યા. લાંબીને પણ અમુક બાબતોમાં મારે મન દર્ગાવી એવી સગવડ કરાવી આપી કે સામુદ્ર તથા જોણીને કાઈ રીતે અદેખાઈ કરતાં વખત આવે નહિ અને ઘનું તો કરવું પડતુ હતુંજ નહિ એટલે તેમની વચ્ચે પણ કંદાસ ઓછો થયો. દરેકનો સ્વભાવ સુધર્યો અને હવે મને પણ દિગ્મત અવી મને હું ખુશી દિગ્મતથી પણ નત્રતાથી તેમને જુલો બતાવીને સુધારવાને ઉપાય જાનની હતી. હવે ઘડ્યા કદી કંદાસ થતો ન હતો. સામુદ્ર ધર્મે ધ્યાનમાં વખત ચેક-કે લાગ્યાં અને જોણીજીને ચોરસ લોભ વળગાડ્યો અને ઘર તમારું જ છે એવી એવી બાબતો મમજવી તેથી કામ પણ કરાવવા માંડ્યા અને દરેક બાબતની સંભાળ લેવા લાગ્યા. ખેડમાં કરતાં ખરચ પણ ઓછું થયું અને મૌસમે સંપીને ચાલવા માંડ્યા. આજે સતીનાર થયો. ગઈ કાલે શુક્રવારે વીલાપતનો એવ આવી ગયો હતો. પતિરાજ તેમની પરીસૂમાં ફતેહખંદ પાટ મુઝાઈ ઉતરી મળા હશે. આજે અંજની આડીમાં અને આની નહેજે બહેનો ! કાઈ કહેશે આજે હું કેવા ઉત્સાહમાં હોઈશ. આજે ચાર વર્ષ, પર આશુ-નાથે નોપેવા કાર્યમાં ફતેહ મેળવી વિજયથી સન્ન થઈ મહાસ વ્હાવાની સાખાશી મેળવી વ્હાવથી તેમના બુજદાયમાં મંતાઈ જવા હું કેટલી અધીરાઈથી તે પગની તાલ જોતી હઈશ ! અતુલવીજ બધે, બીન અતુલવીને શું ખરર કે લાંબા સમયનાં વિદ-પડી વ્યાપાને મળવામાં શું સુખ મળાયેલું છે.

સુન્દરી સુખોદ્ધ : માસિક વધારો.

આપણા બાલકો વપર દેશનું સર્વિશ્વ આધાર રાખે છે, આપણી બહેનોનાં હાથમાં બાલકોનું અને આપણું પરમદિત છે, તથા આપણા બંધુઓની સહાય વિના પ્રગતિ થવી શકેલ છે આથી પોતાનામાં તેમજ સ્ત્રીઓ, પુરુષો, અને બાલકો, સર્વમાં સહાયતા અને સુવિચાર, તથા ઉદ્યોગ, સત્ય, પ્રેમ અને સ્વામનું પ્રાકટ્ય યાચ, જેમ નિરન્તર પ્રયત્ન કરી શકે, જેમ ભારત સંતાનોનું પર દેશપત છે

સુન્દરી સુખોદ્ધ:

પુસ્તક ૧૪—અંક ૧ લેા.

૧૧-સુઆરી ૧૯૧૭.

સરસ્વતી.

આત્મસંયમ:

આપણા કરતાં પણ વધારે નબળી અને દીન સ્થિતિની શરૂઆતમાંથી અંતે મહાન વિજયની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ છે હેવા જગતના માનસિક, નૈતિક, શારીરિક, સાંપ-
ત્તિક અથવા ધાર્મિક વિજયોનાં હજારો દૃષ્ટાંતો તરફ આપણે આંખ ધીરે ધીરે.

જો ઇચ્છા હોય તો કોઈપણ માણસ આત્મસંયમ મેળવી શકે; પરંતુ પોતાની સ્થિતિનો હર હોય વધતા જતા પ્રમાણમાં થોડો થોડો વ્યય કરવા સુધી ક્રોધ ત્યાગ સમય સુધી આપણા શિવાય કોઈપણ માણસે તે સંયમ મેળવવાની આશા રાખવી નહીં. કુદરત નિઃશયપૂર્વક માને છે કે મનુષ્ય-વ્યક્તિ સાથેના પોતાના સંબંધમાં દક્ષાથી, અમુક ક્રમથી, કાર્ય કરવાની યોજના ઉત્તમ છે. કોઈપણ માણસ એવો મરીવ હોતો નથી કે પોતાને જે કાંઈ જોઈએ તેને માટે ક્રોધ તરીકે કાંઈપણ આપવાની શરૂઆત કરી શકે નહીં; અને વ્યક્તિ પરત્વે જે કાંઈ પોતપોતાનું ન્હાનું સરસું ભરણું આ પ્રમાણે જે કોઈ મનુષ્ય કરે છે, તે તે મનુષ્યના જરૂરના પ્રસંગે કામ લાગે પડતાં માટે સંચરેલા અર્થ તરીકે કુદરત જાતે મરી મૂકીને સંભાળથી ફાટી કરી રાખે છે.

પોતાના નિત્યના જીવનમાં આવી પડતાં ન્હાનાં ન્હાનાં સંકટો સહન કરવામાં જે સહનશક્તિ મનુષ્ય વાપરે છે તે સર્વ તે મનુષ્યની જીંદગીના કોઈ અગતીય પ્રસંગે તેના ઉપયોગ માટે એક આશ્ચર્યકારક ઘંટોલ તરીકે કુદરત સંગ્રહ કરી રાખે છે, જે જે માનસિક, શારીરિક તથા નૈતિક શક્તિ સત્યકર્તવ્યમાં હમેશાં મનુષ્ય વાપરે છે તે બધી તેને પોતાને માટે કુદરત મરી રાખે છે, અને તેને એક ઘડ તરીકે બદલી નાંખે છે. કુદરત તો કોઈપણ કાર્ય માટે પૂરેપૂરી રોકડ ક્રોધ

સ્વીકારતીજ નથી, કારણ કે તેમ કરવાથી ગરીબ તથા અન્નક્ત મનુષ્યોને અન્યાય થાય છે.

કુદરત તો ક્રમે ક્રમે વધતા જતા હતાસર મરણની યોજનાજ સ્વીકારે છે. કોઈપણ માણસ કોઈપણ પહે અમુક દેવ પાઠવાની કે છોટવાની શરૂવાત કરી શકે છે. જે મનુષ્ય પોતાની શક્તિઓની હદની નજીકમાં પહોંચાય એવી રીતે જીવનમાં વર્તવાને અંતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છા રાખે છે અને નિશ્ચય કરે છે, તે મનુષ્યને ચારિત્ર્યની અભિવૃદ્ધિ તથા ઉન્નતિનું આ દૃષ્ટિવિદુ એક સચલ ઉત્તેજન આપનારું છે.

જેમ કોઈ નવજો અવયવ અગર માંસની પીંદીઓ આપણે નિત્ય યોઢી થોઢી કસરતથી ધીમે ધીમે કેળવીને મજબુત કરીએ છીએ, તેવીજ રીતે આત્મસંયમ વધારી તથા દૃઢ કરી શકાય છે; જે કરવાથી આપણને જરૂરને પ્રસંગે-અળીને સમયે-તાત્કાલીક કાર્ય કરવામાં મદદ મળે. તેવાં થોડાંક કાર્યો આપણને અણગમતાં દોય તોષણ નૈતિક કસરતની નિયમની માત્ર કૃતિઓ તરિકેજ આપણે નિત્ય કરવાં જોઈએ. આવી કૃતિઓ ઘણી સાદી અને સરલ હોય છે; જેમકે, મન ધનું ડફરેરડ આવે એવા કોઈ ચાર્તાના પાના આગઝજ તે અત્યંત રસીલું પુસ્તક થોડા વચ્ચત માટે મૂકી દેવું; ડંઘમાંથી ડઘવાની પ્હેલીજ પહે પયારીમાંથી ડઢી ખવું; આપણે સંપૂર્ણ રીતે શક્તિમાન હોઈએ તો પણ જ્યારે શાઢીમાં બેસવાને લલચાયા હોઈએ તેવે વચ્ચતેજ હોંડતા ધેર જવું; કોઈ અણગમતા માણસ સાથે વાત કરવી અને ઘઢી તે વાતમાં રસ લડ મનગમતી કરવાનો પ્રયત્ન કરવો. માણસના સમસ્ત નૈતિક સ્વભાવ ઉપર હાવી નૈતિક નિયમની નિત્ય ક્રિયાઓની આશ્ચર્યજનક બળોત્પાદક અસર થાય છે.

નઢાની નઢાની વાવતોના સંબંધમાં આત્મસંયમ રાખવાથી જ મ્હોઢી વાવતમા માણસ આત્મસંયમ મેળવી શકે છે. પોતાના વચ્ચતમાં કીયું સ્થાન નવલું છે, પોતામાં હેવું કીયું તત્વ છે કે જે તેને સંપૂર્ણ વિજય મેળવવામાં આઢે આવે છે, તે શોધી કાઢવા માટે તેણે પોતાની જાત્પનોજ-પોતાની વ્યક્તિનો જ અભ્યાસ કરવો જોઈએ. આત્મસંયમની કસરતનો આરંભ કરવા માટે આતો એક ટાસ વિષય છે તે તેણે સમજવું જોઈએ. સ્વાર્થ, અહંકાર, ઘાયલાપણું, ક્રોધ, સરાવ સ્વભાવ, આઝસ, નિરર્થક ડવાઢ, મનની અસ્થિરતા, અનિશ્ચય-વગેરે જીવનના પ્રદર્શનમાં જે જે માનુષી નવલાઢનાં રૂપ હોય છે તેમાંથી કીયું તેના પોતાના સંબંધમાં છે તે પ્રત્યેક મનુષ્યે શોધી કાઢવું જોઈએ; પછી તેણે પ્રત્યેક દિવસે હેવી રીતે રહેવું જોઈએ કે જાણે તેનું સંમસ્ત જીવન-તેનું સચલ અસ્તિત્વ-તેની સમસ તે એકજ દિવસમાં, જેમ

દૂરનીમાં દેલાંય છે તેમ સમાઈને આવી રહ્યું હોય. મૃતકાલ માટે નકામો કોઈ કર્યા વગર, મરણ માટે નિર્રથક ઉચ્ચાટ કર્યા વગર, તેણે ને દિવસ દેવી રીતે ગાળવો જોડે, જાણે તેને તે એકજ દિવસ જીવવાનું હોય-પોતામાં જે કાંઈ સ્વચ્છ હોય તે વધું વતાવવા માટે જાણે તેને તે એકજ દિવસ રહ્યો હોય;—નેનામા જે કાંઈ ગ્વરાવમાં સ્વરાવ હોય તેને જીતવા માટે, જે કાંઈ દુર્વિનાર હોય તેને જીતવા માટે તે એકજ દિવસ જાણે હવે વાકી રહ્યો હોય. પોતાનામા જે કાંઈ નવલું તત્ત્વ હોય તેનું જ્યારે જ્યારે સહજ પળ દર્શન થાય, ત્યારે પ્રતિષ્ઠાને તેના ઉપર તેણે કાણુ મેલવવો જોડે; અને પછી પ્રત્યેક પહેલે કાંઈ તે તત્ત્વનો તે મનુષ્યનો વિજય થાય છે. તેણે રાજા થઈ છે કે તેણે છુલામ વનનું છે ? તેનો જવાબ દેવો તે માણસના પોતાના હાથમાં છે.

—રા. રા. મલ્લેદ્ર દીધેટીઆ રૂત 'આત્મમયમનુ ગજ્ય.

કાવ્યકુંજ.

રણુયોગિનીનું રાસગીત.

લેખક:—શ્રીયુત્ત "લલિત"

૧
પુરુષોને ચુદ્ધ, દિવ્ય દેવી રણુયોગિની !

અક હોહીના ગાન સાહિયે:

પ્રભુપુત્રી ! માનવજન્મને મનાવિયે:

છવન પ્રભુતાનાં પાન લલિયે !

૨
દીધું દયામત પ્રભુવર દયામયે.

આપે, એનાં રસપાન કરિયે !

પ્રાણમાં લઈ પશિમળે હો પ્રભુલયે:

આનો, એના તે દાન દણે !

૩
સૂર્યને ચન્દ્રે નયણાં પ્રભુજનાં:

એનાં જન્મ્યાં તે એમ ત્રિયે !

પુરુષો ! પ્રચંડ રહો સર્વદિ પુરુષાર્થમા:

શ્રી જન ! જયશાંત રહો સમૃદ્ધિએ !

રાજમાતા “ નંદકુંવરબા ” ને—

લેખક:-અનાથ સેવક શ્રી નંદકુંવર.

નંદકુંવરબા ! નંદકુંવરનાં હૃદય નમન ત્યો સ્વીકારી,
હૃદયકુસુમની કાવ્યમાળા આ અર્પણ હો તુજને માઝી !
ભાવનગરના વિશાળ ઉરમાં લાવ મરી સઘળે ફરીઓ,
કટ્ટી મેખળે વિશ્વપ્રેમનો ગાજતો દીક્ષા દરિઓ.

એ દરિઆના દિવ્ય ગાનમાં મધુર બસી લલકે ડેવી ?
દિન દુઃખીયાંના દગ્ધ હૃદયમાં રસ અમૃત રેડે એવી.
વિશાળ લાલે લબ્ધ ચન્દ્રમા દયાલાવ કેરો અળકે,
રીતળ ચન્દ્રની મધુર કાન્તિથી ગરીબ દેશ આ મુજ મલકે.

વદનકમળથી ઝરણાં મીડડાં અમીરસ કેરાં રંત અમા !
બહેતા બહેતાં રસાળ કરતાં અનાથરૂપી ખેતરડાં
એ ખેતરડાં ફળી ફાળીને સનાયને મુખીયાં યાશે,
જગસેવાને પંથ વિચરતાં મા ! તુજ શુભકિર્તન ગાયે.

વિશાળ રાજ્ય નિજ તાત તણ, પણ તેમા છે બહુ નામાયા,
તે માઝીના રંકરેટીએ સઘળા આજ સમાઈ તથા.

નંદતણું નાણું ના ખોરું નંદકુંવરબા તમ નાણું,
ખરચાશે ત્વમ વધતું બાયે, એક થયે વધી એકાંણું !

પરમારથ નથી સ્વાર્થ ખરો છે, માર્ગ ખરો પ્રભુ સેવાનો,
આ ભવમાંહી જમા કરાવી છીજ ભવમા લેવાનો.

નાકેની તુજ નાણુક નયનીમા અનાથજીહ્વ અળકે હીરો,
એ હીરાના દિવ્ય તેજમા પોષાયે કંઈ કર્મવિરો.

મહાલાલો મોટેરી બાંધી અનાથ બાળક માટે મા !
રાજવી માતા હું પડીમાં કપેમ જોઈ શકે નીજ બાળુડા ?
પરનાને પોતાનાં કીધાં, કીધાં પણ ઉર સાથે દીધાં,
રંક બાળને બહાલથી હાળી, છાતી સરસાં મા લીધા.

લાખેશ લાડો પીતાનાં, મા વીણુ હુખેશ લાખે,
મુકો રોટલો, માઝી ! તારો મોંઘેરો મીઠો લાખે.

ક્ષાત્ર બાહુમાં કાનૂવીરનું રંગરંગ રક્ત કુદે માણી ?
 કર્મવિરને કવીજનકેશ દળદર આ દેતી ટાળી.
 પુનિતપાદથી પવિત્ર અંગા પુણ્યદાનની વહેતી આ !
 પૂર્વ જન્મનાં અનાથ બાળક પલમા પાવન કરતી આ.
 દેવી ! ત્હારા સરણુકમળમાં કવીભૂંગો ગુબાર કહે,
 કાવ્યમાળ રચી કર્મચિર આ હૃદય ઘડી ઉપહાર ધરે.

નૂતન વર્ષના વાંછના.

તેષક—મૌ. કનુભડેન દવે.

(દ્વિતિયબિન ૭૬)

હૃદય એક યાત્રીજ સખા ! ભરો
 પુનિત પ્રેમતણી પ્રતિભા અંગે
 હૃદયમા પ્રભુતા જ વસો મદા
 નનન વર્ષની એ પ્રભુ ! વાંછના

હૃદય મોદ યાત્રી જ ભર્યું રહો
 સગીર સ્વસ્થ નિરાગી મદા મદો
 હિર મીઠી ચિર શાન્તિ અનુભવો
 નૂતન વર્ષની એ પ્રભુ ! વાંછના

જીવન નિત્ય વહો જનહિતમા
 નવ વયો હિરમા કળ-આસ હા
 બની મદો નિજ આત્મસખા સદા
 નનન વર્ષની એ પ્રભુ ! વાંછના

મદય-અર્ધક્ય મદાય બની નહો
 મદય-પાપ્ય મદો મદ હરી રહો
 પ્રીતિ-દયા વસન્તે અમ સાથ ત્યા
 નનન વર્ષની એ પ્રભુ ! વાંછના

તું મહારી !

લેખક:—દા. રા. નરવરલાલ જગન્નાથ ગૌતમી.

(ખડ સાદ્દલ.)

તું મહારી ! પણ ભાવિના પ્રતિકુળ,
મહારી નથી તું હવે !હું તારો ? પણ દૈવ દુર્બળ બળે,
તારો નથી હું હવે !આત્મિ બધે ચતા નથી નયનથી !
દૈયુ રહે છે હવે !સાદિયે, રમ સાગરે, પ્રતિકુળે !
મહારી બને તું પ્રિયે !હું તારો મહરન્દ શુદ્ધ પ્રજાપિ !
તું પુષ્પ મહાર્ હતું ?ત્યારે દિબા પ્રદીપ કાવ્ય-સરિતે !
કલ્પોલ કેવું ચતું ?ત્યારે ના પ્રતિકુળ દૈવ બનતું,
મહારી ચતી તું પ્રિયે ?તું મહારી પણ ભાવિના પ્રતિકુળ,
મહારી નથી તું હવે !પ્રિયે ! તું સુજ જન્દગી પ્રતિપજે,
પ્રાગધિથી મહેકતે !હું 'તું પ્રેમ-પ્રકાશના કિરણથી—
દમ્પત્ય કેવું ચતે ?ન્યોત્પાનાની સરિતા તટે રસભોના,
ઉમંગ ઉછળતે !પ્રીતિ નિધિ તું રહ્યું ઇન્દુ વદના,—
કેવી તરન્વિત તે ?મુખે ! સાવ્ય બળિષ્ઠ દોત હમણું,
કેવી પ્રશાન્તી ચતે ?ત્યારે મોગલ સ્પર્શથી મમ ઉરે,
કેવું પ્રીતિબિમ્બ તે ?

એક હંકડું.

લેખક:—બહેન અ. સૌ. “કુ”—

જે નાથ દાસત છે અમતણી, તે ના અન્યને કોઈ આપશે;
 આશ્રય હર્ષ આશ્રયનણુ ના પિયુ । એ શિર કાપશે.
 કઈક આવી અહીં અરે । મોળવે છે હું સમ મોળાને;
 લંડાય હજી અમ દષ્ટિ આળળ, એથી બીજા સંતાપ ગા !
 જે જેને નિર્માત થયુ, ઘટે તેની પર નેની સતા,
 વિશ્વામતે યાય લંગ તો, કહો । એથી મ્હોરો અપરાધ ગા !
 હીરા મોતી ને રાગ સ્વીકૃત, જેને ભલે બધાં મન ગમે,
 પશુજે મતા છે હૃદયે ભરી, તે મમતા કદી ના ક્રિયાપરો.

બહાલ સોહામાણી.

લેખક:—શ્રીયુત “વસન્ત વિનાદી”.

બહાલી ! આંખલડી સંભાળો,
 નવ નવરગ પરે પડે ઢાળો. ।
 શાને બસકે છાની મારો ?
 મ્હારે હૈયે કું કું થાય ।

બહાલી ! આંખલડીને ઝોલે,
 મ્હારૂં અન્તર ડગમગ ઝોલે; ।
 બહાલી ! સમજો છો સૌ તોયે,
 કયમ તમ આંખલડી પસકાય ? ।

x x x x
 નમ હૈયાના અજનાળા
 જેમી જાદુથી હો । બહાલા ।
 મ્હારે અન્તર શાને ઢાળ્યા ? ।
 કહો કયમ નયનાં નવ પસકાય ? ।

બોળું પોતું હૈયું મ્હારૂં,
 શાને વિશુ વાકે સતાવ્યું ? ।
 બહાલા । વાંકે લઘારો જાણું,
 કહો કયમ નયના નવ પસકાય ? ।

સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન.

આર્થ બાળાઓને યોગ્ય કેળવણી.

અથવા

“આદર્શ આર્થ કન્યા.”

લેખક:—રા. રા. ગૌરીગંધર્વ આગારામ ધોળકાવાળા.

ચેતવિહીન, મુંદર, મનહર તન, બગવંતી, સુખી શરીર સુદાય,
કુટુંબ પોષક, સદ્ગુણ શોધક, શક્તિ, મતિ, ઉત્સાહિની થાય;
દેશોદ્ધારક, નિજ પ્રિય બાળક ધર્મ-પથ ઉછેરતી થાય,
યુવક વૃદ્ધ કન્યાઓ વાસના તૃપ્ત કરે જગમહિ મદાય.
પતિને જ પરમેશ, ગણી નિજ જીવન ઉચ્ચ સીલવતી કરે,
સેવા ભગિની બની દીનના કષ્ટ કલેશ સધળાપિ હરે;
લક્ષ્ય ઉદારે યદિ તારે માતૃ રૂબ રૂદિ નવ ચૂકે,
ધર્મોદ્ધારક સિન્ધુ જન સદાયક, એન જગત્સા જનનિરૂપે.
ઉદય સૂર્ય તેજસ્વી કિરણો જન્મભૂમિમાં કળકાવે,
આર્થ મુંદરિ જીવનમદળતા એજ એજ એ એકજ છે;
નારી વિના ગૃહ કુળ શૂન્ય છે, ગૃહ વિણ બાળક નથી નથી,
અબળા ઉન્નતિ વિના કદી યજ્ઞ દેશ ઉન્નતિ થવી નથી.

પાઠક વર્ગ! આ ઉપરથી સમજી શક્યા હશે કે દેશાન્નતિનો મૂળ પાયો છે સ્ત્રી ઉન્નતિ અને સ્ત્રી ઉન્નતિનો આધાર છે કન્યા કેળવણી.

કન્યા કેળવણી એ સાંપ્રત સમયનો નવો નિયમ નથી. પરંતુ પુરાતન સમયનો અનાદિ નિયમ છે.

સર્વ સ્થળે, સર્વ ધર્મમાં અને સર્વ દેશની ઉન્નતિનો આધાર સ્ત્રી કેળવણી ઉપરજ દર્શાવ્યો છે. દેશાન્નતિ કરનારા વીરપુરુષો બાળકામયીજ નીવડે છે. ને તે બાળકા સારાં નરસા નીવડવાનો આધાર તેઓની માતા ઉપર છે.

બાળક માતાના ગર્ભમાં હોય છે ત્યારથી તેમને માતાના આચારવિચાર, રહેણી, કસ્ટો અને આનંદાનની અસર થાય છે.

ગ્રામીન અને અર્વાચીન વિદ્વાનોએ સ્વર્ગ સ્થળે લખેલું છે કે—“ગર્ભ ઉપર માતાની માનસિક તથા શારીરિક સ્થિતિની કણીજ અસર થાય છે. માતાની ગર્ભ સમયે જેવી વૃત્તિ હોય છે, તેવીજ વૃત્તિ બાળક નિવડે છે. ગર્ભ સમયે માતાની વૃત્તિ ચિત્રો જોવા તરફ યા ચિત્રો બનાવવા તરફ હોય છે તે બાળક ઉત્તમ ચિત્રકાર (પેઇન્ટર) નીવડે છે. ગર્ભ સમયે

માતાની શ્રુતિ આપન વાઘ તરફ હોય, તો જાળક ઉત્તમ અંગુષ્ઠો નીચડે છે, તેમજ તન્વરાન તરફ હોય તો તત્વરાની, શરણ તરફ હોય તો શરણીર અને સ્વદેશાભિમાન યાને રાજ્ય-ભક્તિ તરફ શ્રુતિ હોય છે, તો જાળક ઉચ્ચ સ્વદેશાભિમાની, અને વફાદાર રાજ્ય-ભક્ત નીચડે છે.

સુભદ્રાના ઉદરમા અભિમન્યુ હતો ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ જે મહા યુદ્ધની વિષા મુખરાને કહી હતી, અને તેથી જે વિસ્તરના અંકુરો તેણીનામા ઉત્પન્ન થયા હતા, તેની પ્રજન અસર ગર્ભમાં રહેલા અભિમન્યુને થઈ હતી. ને તેનાજ પ્રજાવર્ધો પોતાની કિંમોદ વયમા, ચક્રવ્યુહ યુદ્ધમા કૌરવોના અમખ્ય મુઠ્ઠાને તેણે નારીપાસ કરી નાખ્યા હતા.

પનિથી ત્યજવથી તણી મુરતિદેવીના તપસ્વિની સ્વરૂપમા આવતેલા દુર્યો જાળપણ-માળ જાળયોગી અવરૂપે વનમા નીકળી જતા, પ્રચડ તપસવી બની પરમાત્માને પ્રાપ્ત કર્યા હતા. અને તેવીજ તપસ્વિનિ . થી ઉત્પન્ન થયેલા ઉપમન્યુએ માતાના ઉપદેશથી માત્ર દૂધ મેળવવાને વાસ્તે જગવાનને ઉમ તપ કરી નીચાવ્યા અને ઉપમન્યુને દૂધ આપનાર પરમાત્માએ પ્રસન્ન થઈ દૂધનાં વરમાદ વરસાવ્યા.

નેપોદ્યન ઘોનાપાડાં ત્યારે ગર્ભમા હતો સારે તેની માતા ગ્લુભૂમિના પતકમોતુ, યજ્ઞમોતુ, અને અતુલ્ય સદસોના પુત્રકોતુ અધ્યયન કરતી. તેથી તેનો પુત્ર મહાન્, વડરો, અને સાહસિક નીવડ્યો. તથા આખા યુગેપખંડને પોતાના ત્રાસથી ધૂળવી સ્વનન ક્રાન્તના વાજ તરીકે પૃથ્વીમા પડાઈ ગયો.

અર્ચિદ ગણિત શાસ્ત્ર કૌસલારન્ટની માતાને ગર્ભ સમયે ગણિતના પુષ્કળ દાખખઓ મળ્યા પડતા. વનિતા વખતે પણ તેને વિદ્યાએ મળતો નહિ. તેથી તેનો પુત્ર પ્રખ્યાત ગણિત શાસ્ત્રી નીવડ્યો.

૫

આપણા આચારતના મહાન્ કવિ કાળિદાસનો મગેવડિઓ પુરોષિપ રત્ન શેક્સ-પિયરે ત્યારે માતાના ગર્ભમા હતો. ત્યારે તેની માતાને સગીતપર અને ઉત્તમ નૌવેયો પર અધ્યાય પ્રિતિ હતી અકેનિરા તેણી જાનમા મશગુલ રહેતી. તેથી તેનો પુત્ર શેક્સપિયર, મહાન્ કવિશીરોમણિ ને કુશળ નાટકકાર નીવડ્યો. તથા અનેક અમરકાન્ક નાગો ને નૌવેયો ગ્ધી, આખા દુનિયાના સાહિત્યને અનુભોદન આપી ગયો.

પ્રખ્યાત રેફોરની માતાને સાહિત્યનો જલ્દ શોખ હતો. ત્યારે રેફોર માતાના ગર્ભમા હતો સારે તેની માતા વાર્તાઓ, અને નવલકથાઓ વાચવામાં મશગુલ રહેતી. તેથી તેનો પુત્ર રેફોર મેંકો નવલકથાઓ જહાર પાડી સાહિત્યક્ષેત્રને દિધાવી, દુનિયામા અમર નામ કરી ગયો.

પ્રખ્યાત મોશન ચહેનશાહ અકબરની માતા હુમીદા બેમમ માયાજી, નમ્ર, વિનયી, ઉદાર અને આસ્તિક હતી જેથી તેના પુત્ર અકબરમા પણ એ મહાન ગુણો ઉત્પન્ન-જેના પ્રવાપથી આ વીર પુરૂષે મમમ દિલ્હસ્તાનની ચહેનશાહત મેળવી, ચક્રવર્તિ રાજ્ય થયો, અને દિલ્હ મુસલમાન સર્વ પ્રજાનો પ્રિય રાજ્ય થઈ અમર કીર્તિ ચક્રેતો ગયો.

મરેડી રાજ્યધાપક હાલિજુના વીર નર શિવાજીની માતા જીજ્ઞાષા પરમ ધાર્મિક,

સૂર્યાર, અને સ્વદેશવાસ્સત્વતાવાળાં હતા જેથી તેમનો પુત્ર શિવાજી મહાન, ઋતુની દેશભક્ત અને ધર્મોભિમાની નીવડ્યો. અને એક મહાન ગાંધી પામે નાંખી, હિંદુ ધર્મનું રક્ષણ કરી, બળવાન પણ ધર્મોદ્ધારી બાદશાહ આસમગીરની મોગય સંતતનનું જયમળ હારી શક્યો.

ગ્રામીન અને અર્વાચીન પ્રતિહાસો પર નજર નાખતા, આવા કરોડ દર્શિતા નજરે પડે છે જે ઉપરથી સામિત થાય છે કે જે ને મહાન પુરોહિત થઈ ગયા છે અને હાલમાં ચતારાવ્ય છે તેઓનામાં ને ને મહાન ગુણો ભેગામાં આવે છે. તે તે તેમને પોતાની માતાઓથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. આથી રીતે માતાઓની ગર્ભ મગમની આત્મિક વાસનાઓ જેમ ગર્ભમાં ઉતરે છે, તેમ પિતાઓ દુર્વાસનાઓ પણ ગર્ભમાં ઉતરે છે. અને તેના દર્શિતા રસ્તે આલના પહે પહે દાહની નિર્માલ્ય પ્રજામાંથી પણ સહેજ મળી આવે છે.

સમગ્ર પેશાદને કમળે કરવા ઇચ્છનાર રાધાઓની પાપી પત્નિ આનંદીબાની રાત્રી લેવાને ખરાબ વામના તેના ઉદરમાં રહેવા બાજુરાવ પેશાને જન્મથીજ ઉત્પન્ન થઈ હતી. કે જેથી મગી રાત્રીનું અને આખી પેશાદનું સત્વાનુશ વળુ.

અવરણ થાદ રાખવું જોઈએ કે જીએલું સાત્વિકપણ તેજ લવિષ્યની મળવું ઉત્તિ આન છે. બાળકની અધમતા કે ઉત્તમતાનો આધાર માતા ઉપરજ છે માતા ને ને કરે છે, જીએ છે, સમજે છે, સાંજે છે તેની તમામ અસર બાળકમાં ઉતરે છે. માટે પ્રજાની માતા યજ્ઞમાં અને દેશના ઉદયમાં પોતાનું કર્તવ્ય સમજવામાં આવે માતાઓ કુશળ હોવી જોઈએ-માતાઓનું સ્ત્રીપણ તેજ સ્ત્રી બાળકનું બધારણ છે માટે તેમની કેળવણી શુદ્ધ સમીત, અને અર્વાચીન પદ્ધતિ તથા આતુ જમાનાને અનુસરતી હોવી જોઈએ. હવે માતાઓ કન્યાઓમાં ઉદભવે છે. જેથી આપણે સ્ત્રી કેળવણીને કન્યા કેળવણી કહીશું તે પણ ચાલશે. મરણ કે કન્યા કેળવણી કન્યાવયથીજ આપવાની છે. કન્યાકાળ વિદ્યા પછી સ્ત્રીત્વ આવે છે અને સ્ત્રીની પુખ્ત વય થતા પહેલાની ને દિશોરવધ, તેજ કન્યાકાળ કહેવાય છે. માટે કન્યાઓનેજ આદર્શ માતા યજ્ઞની કેળવણી આપવાની આવશ્યકતા છે.

૧. કેળવણી.

‘કેળવણી’ શબ્દનો અર્થ બાળકને કેળવવા (ઉછેરવા) એવો થાય છે તેનો બે વિસ્તારથી ભાવાર્થ સમજાવીએ તો કેળવણી એટલે બાળકની શારીરિક, આત્મિક, માનસિક નૈતિક, અને ધાર્મિક શક્તિઓને મારી રીતે કેળવવી (પીકરવી) એવો અર્થ થાય છે અને કેળવણીનો મુખ્ય હેતુ પણ તેજ છે.

આધુનિક સમયમાં ને યાનથી ઉપજીવિકા મેળવવી સહેલી થાય, અને તેથી પોતાનું તથા કુટુંબનું પાલનપોષણ કરી શકાય, તે જાનનેજ આહુ જમાનો કેળવણીનો મુખ્ય હેતુ સમજે છે.

ધણા ખન માત્રાપો તો એમજ સમજે છે કે બાલિકાને શાળામાં દાખલ કરી, એટલે તેની કેળવણીની સંખ્યાત થઈ ચુકી. અને તેણે શાળાનો અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો એટલે તેની કેળવણી પુરી થઈ ચુકી. એમ સમજ તેને પરજાવી દેઈ, ગૃહકાલમાં નેહી દે છે.

કેટલાક સુધરેલા માથાપો તો વળી બાલિકાને, ગૃહકાર્યથી અગણી રાખીને ફક્ત આખો મીઝીને ઉપગ્રહપરી એપડીઓ પામ કમવી કોલેજ તરફ વાળે છે અને ઈંગ્લેન્ડ સિંગલ આપી વધારે કેળવણી આપના પ્રયત્ન કરે છે. બાધી કરીને કન્યાગૃહ કાર્યથી બીન કુલ અગણી હોનાને લીધે તેનું જીવન નીરમ મની જાય છે.

એવા માથાપોએ સારી રીતે સમજૂતી જોઈએ કે કલેક્ટ સાગી ગીતે કેળવવાથી મેટની ઉત્તમ અને છે. ખેતર તન દેખીને ખેડનાથી અનાજ પુષ્ટિ પાડે છે. અને પુષ્પલતાઓનું મારી રીતે ગ્લેસ કરતાં, અને નિયમિત મંભાળ લેતાં તેમાંથી ઉત્તમ પુષ્પો મળી આવે છે. તેમ કન્યાઓને ઉપયોગની યોગ્ય કેળવણી આપવામાં આવે તો તે સસાગ્ર વ્યવહારના કામમાં પ્રવીણ બની, આશા, ધીરજ, સત્ય, દયા, શૈય, સ્વતંત્રતા, અને વિનય આદિક ગુણોથી અલકૃત યદ્ય સમસ્ત જન્મતત્ત્વ કન્યાણુ કરવારી નીવડે છે.

પુષ્પ વૃક્ષને માત્ર એકનું પાણી પાવાથી, મારાં ફુલો પ્રાપ્ત થયે નહિ. કલેક્ટને માત્ર પાણીમાં પવાળીને લેઈ જતાની મુદ્દવાથી સારી રોટલી જનશે નહિ. ખેતરને માત્ર ખેડી મુકીને પડ્યુ રહેવા દેવાથી તેમાં અનાજના પુષ્પો ઉભાશે નહિ, તેમજ બાલિકાઓને માત્ર શાળાઓ અને કોલેજોનું ભણતર ભણાવવાથીજ તે આદર્શ માતાઓ નીવડી શકશે નહિ પણ તેમને યોગ્ય બધા પ્રકારની કેળવણી તેમને આપવી જોઈએ.

“ શરીરની મંભાળ કેમ ગમવી ? મનને કેમ કેળવવું ? ગૃહકાર્યો કેવી રીતે ચલાવવા ? કુટુંબનું પાવનપોષણ કેમ કરવું ? નાગરિક તરીકેની ફરજો કેવી રીતે બહા કરવી ? પતિ, પ્રભ, અને વડિલો પ્રત્યેના કર્તવ્યો શા છે ? સુદિમા સુખ પ્રાપ્ત કરવાનાં જે જે માધતો છે તેનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવાનો છે ? અને આપણી શક્તિનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો કે જોથી તે આપણને તથા મીજઓને કલ્યાણકારક થઈ પડે ? ” આવી બાજતો સંબંધી કન્યાઓને જે જ્ઞાન આપવાનું છે. અને કન્યાઓએ જે જાણવાનું છે તેજ કન્યા કેળવણી ! !

સબ્ય વર્તણૂક, પવિત્ર વિનય, માને સમજ, વૃત્તિઓ પવિત્ર, અર્પત કરણ કેળવાયક, નબાવ મજતાપડો, વિચારશક્તિ તિત્ર, સાત્વિક ને સજ્જ, મન માયાળુ, અને નરમાસ તથા “દીતોની દયાથી ભરેયું”, જગત પ્રત્યેની-મનુ પ્રત્યેની-દેશ પ્રત્યેની-વડિલો, પતિ, અને બાળક પ્રત્યેની ફરજોની સમજણ, ગૃહ તત્ત્વ ચલાવવાની કુશળતા, ઉપજ અર્થે સંભાળી પતિને સહાયકારિણી થવાની ખર્ત-એટલાં વાના જેનાથી કન્યાઓને પ્રાપ્ત કરાવી શકાય તેજ કન્યા કેળવણી.

કન્યાઓને સ્ત્રીરૂપમાં આવવાનું છે-ગૃહ ચાલવની રાણી થવાનું છે, બાળકોની માતા થવાનું છે ઉચ્ચ પ્રકારની ગૃહનીતિ જાણવાની છે. માટે તેમની નારિતકતા જગમજથી જન્ય-ધર્મ ઉપર અચળ અદ્ધા ઉત્પન્ન થાય-એવઝાસમ અને જોજ વૈલવથી તે દૂર રહે, સરીર શક્તિ મતેજ રહે, માંસાગિક સુખોપભોગમાંની અથોગ્ય રીતિનો ત્યાગ કરે, ઇર્ષા ન નીવડે-દ્રવ્યનો દુરુપયોગ ન કરે-પતિની અગ્રવ જાવકની સંભાળ રાખે-બાપક ગૃહિણી અને-કરકમર અને જેવડાના શપથ તમજે, પતિ અને વડિલો તરફ પૂજ્ય વૃત્તિ-તેમાંની પ્રયે આદરે વૃત્તિ-બાળક પ્રત્યે માયાળુ વૃત્તિ-અને નિસંધિતો પ્રત્યે દયાળુ વૃત્તિ-નશા

અનેક પતિતોનો ઉદ્ધાર કરવા લાયક અને એટલે હુંકામા તેઓ પોતાની સંસાર યાત્રા નિષ્કલંકપણે સહેલાઈથી સફળ કરે એવી કેળવણીની જ આર્થ બાળાઓને અતિ આવશ્યકતા છે. એવી કેળવણીના આર વિભાગ પાટી સમાય છે.

(૧) વ્યવહારોપયોગી બુદ્ધિની કેલવણી. (૨) નીતિની કેળવણી. (૩) શારીરિક કેળવણી. (૪) ધાર્મિક કેળવણી આ આર પ્રકારની કેળવણી કન્યાઓને મગવાની જરૂર છે. જેમાની પહેલા પ્રકારની કેળવણીમાંથી કેટલોક ભાગ હાલની શાળાઓમાં અને કેટલોક ભાગ નુરુ માતાઓના મૃદુ શિક્ષણથી કન્યાઓને મળે છે બીજા પ્રકારની કેળવણી કન્યાશાળાઓમાં અને કોલેજોમાં ફલજ્વાળા છે પણ તે-ધણીજ ઓછી અમર રહે છે. ત્રીજા અને ચોથા પ્રકારની કેળવણીના કન્યાઓમાં નહન અભાવ છે.

શાળાઓ અને કોલેજોના અધ્યાપકોમાં વૃદ્ધિ કરવાની આવશ્યકતા

દયાળુ જિવન સરકારે પોતાના રૂઢ અમલમાં આર્થ પ્રગતિ વાગ્તે કન્યાશાળાઓ કાઢી, ધીરે ધીરે આર્થ અળગાઓનો ઉદ્ધાર કરવા માડ્યો છે. જેમ જેમ જમાનો બદલાતો જાય છે તેમ તેમ કન્યા કેળવણી તરફ લોકોની અગ્રિમિ વલતી જાય છે. જેથી શાળાઓના ધોરણોમાં કેટલોક ફેરફાર કરવાની નામદાર મરકાર પશુ વિચાર મવાવે છે અને તેથી નીચે પ્રમાણે સુધારો કરવામાં આવે તો ઘણુંજ મરકારનિષ છે.

શાળામાં શબ્દ-નામ-બૂગોળ-ગણિત વિગેરે ભણાવવામાં આવે છે તેનો સાથે વિચાર શકિત ખિલે એવું શિક્ષણ પણ મળે છે.

શાળામાં મૃદુવ્યવસ્થા, અને આરોગ્યવિદ્યાના વિષયો જો કે ફરજિયાત છે અને દરેક કન્યાને તે સંમતી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે પરંતુ શાળા છોડ્યા પછી તે શાળાનેજ સોંપી જાય છે જેથી આ શિક્ષણમાં કંઈક ઓટા ફેરફાર થવાની જરૂર રહે છે.

શાળાઓમાં માતા તરીકેની જવાબદારી જાળવી રાખાય તેવું માનસિક શિક્ષણ રાકે કરવાની જરૂર છે.

શાળાઓમાં જાળકના ખીલતા મગજને કેમ જાળવવું, કેમ પોષવું અને કેવી મ બાળ, ગણવી તે મજાથી શિક્ષણની જરૂર છે.

આપણી કન્યાઓને બૂગોળના માગો, અને રૂઢિગનાં મિત્રો સંબંધવા સાથે પતિ મેવા, અને પ્રકશાસ્ત્રના રહસ્યો સમજાવવાની વધારે જરૂર છે.

આપણી કન્યાઓને ધાર્મિક અને કુચીઓની પાઠમાળા પદાનવા સાથે પતિ, વડિલ, મતેની ફરજો અને આટી ધુટીઓ અમલવવાની પશુ વધારે જરૂર છે.

આપણી કન્યાઓને પોષ્ટીઆ ગોખણપટ્ટીના પદાર્થપરો પદાનવા સાથે મીઠા, નમ વચન, વિવેક, નિનય, અને કૌટુંબિક શાંતિ, તથા આદરમહત્કારના પાઠો પદાનવાની વધારે જરૂર છે.

આપણી કન્યાઓને અડીઆ, હાનાં આક ગોખાવવા સાથે દેશભક્તિ-નૈજભક્તિ અને પ્રજાભક્તિના મૂલો ગોખાવવાની પણ વધારે જરૂર છે.

આપણી કન્યાઓને કૃતરકળા, અને સંગીતકળા શીખવવાની માલે મતોષ, સાંતિ, સસુરિ, અને મન મજબૂત કરવાની કળાઓ શીખવવાની પણ વધારે જરૂર છે.

રાજા છોડ્યા પછી અને સ્ત્રી અવસ્થામાં આવતા પહેલાં તે કન્યાનાં વર્ગો ગાયન ભરત કામ, સખીઓ સાથેની રમતોમાં મોજ શોખની પાતાંઓ અને નવલકથાઓ વાંચવામાં તથા આપણોતા લાડમેડમ વધી જાય છે. જેથી માત્ર અવસ્થામાં તેની સ્ત્રી દરજ્જા છે, અને રાજા નિયમે તેણીને જાણવાના તથા જાળવાના છે તે જાણતથી અત્યંત રહી જાય છે.

રાજામાં કન્યાઓનાં સરેરાશ પાંચથી પંદર વર્ષ જાય છે તેટલામાં તે પોતાની માતૃ-ભાષા અને બીજા આમાન્ય વિષયો ઉપરાંત કંઈક પંજેજી શીખી શકે છે. પરંતુ તેમને કોલેજ થા પાઠશાળામાં જવાનો પ્રસંગ ભાગ્યેજ આવે છે. કારણકે હિંદુઓની દલી પ્રમાણે તો તે પંદર વર્ષની વય થતાંમાંજ ગૃહિણી બની જાય છે.

જેથી તેમના અભ્યાસની મુદતમાં તેઓને મોઝ કેળવણી મળી શકે તેના ધોરણે થવાની જરૂર છે. વધારે ઇતિહાસ અને ભૂગોળ, ઉચ્ચશિક્ષા લેખોનાં લખાણો, માહિત્યો, અર્થશાસ્ત્રનાં મૂળતત્ત્વો, સ્વચ્છતા અને સાર્વજનિક નિયમો, આદર્શતા અને શુદ્ધવ્યવસ્થાના સૂત્રો એ ખુબી કોલેજમાં આવે છે. પરંતુ ઉપરના કારણથી કન્યાઓ કોલેજ સુધી ભાગ્યેજ જઈ શકે છે, અને જે જાય છે તો તે શીખતોની કન્યાઓજ !

તકુપરાંત, ભરત, ગુંથણ, શીવણ, અને પાકશાસ્ત્રનાં કામ મજબૂત તથા સંગીત થવાં નોંધએ, કારણ કે દરેક વર્ગમાં તેની પ્રથમ આવશ્યકતા છે. કન્યા પંચમીને પતિ કામેલ, સુશિક્ષિત તથા ધનવાન મેળની ચક્રો કે નિર્ધન અને અશિક્ષિત ? શીખત ગૃહિણી થશે કે કંગાલ ગૃહિણી થશે ! તે કાંઈ પ્રથમથી જાણી શકતું નથી, માટે ભવિષ્ય યોગે કદાચ નિર્ધન ગૃહિણી થાય તે વખતે ઉપરના વિષયો શીખેલી હોય તો પોતાનું શુદ્ધ એક અર્ગમદન મર્માન બતાવી શકશે.

(૧) વ્યવહારિક બુદ્ધિની કેળવણી.

એમાં કન્યાઓને સંસારમાં ખસાઉપયોગી થઈ પડે એવા હેતુથી રાજાઓમાં પાંચન, લેખન, ગેઝેટી, વ્યાકરણ, ગણિત તે શીવણ વિગેરે શીખવવામાં આવે છે, તે અને માતા તરફથી ઘર આગળ જે કાંઈ રહેજસાજ ધરણું સિખામણ હેવામાં આવે છે તેજ છે.

આ સિવાય બીજી કાંઈ પણ કેળવણી આપવામાં આવતી નથી અને વ્યવહારપ્રયોગી બુદ્ધિની કેળવણીનો કાંઈ એટલામાંજ સમાવેશ થઈ જતો નથી.

રાજાઓના વયયો ઉપરાંત કુદળ શિક્ષિકાઓએ રાજામાં, અને ઘર આગળ માતાઓએ શીવણ, ગુંથણ, ભરત વિગેરે એવી રીતે શીખવવાં નોંધએ કે તેના પ્રતાપથી કન્યાઓ પોતાની મોટી ઉમ્મરમાં પ્રસંગોપાત પોતાનું જીવન ગુજારી શકે.

શુદ્ધ કેળવણી, એટલે ગૃહશિક્ષણ આપવાનો સમાવેશ પણ આ પ્રથમ પ્રકારમાંજ ગણાય છે, આદિશાઓના મળજમાં શુદ્ધસંસ્કાર સુધારવાના વિચારો માળખા પીલકુલ ૬૦

મળી આવશે. વૈરાટ રાજાની કુમારી ઉત્તરાને ગૃહમંથાના વેશમાં રહેલા અર્જુને ગીત-વાદ્ય-આદિક લલિત કળા શીખવી હતી.-મદ્રાભારતમાં એક દેઢાણે દ્વૈપદિકે સલભામાને કહેલું છે કે 'દુ' આવક આવક પર નગર રાખું છું.'

આ ઉપરથી માત્ર કહેવાનું એટલું જ છે કે માતાનો ખોળો એજ બાળકનું અધ્યન મંદિર-અને માતાનો ખોળો એજ બાળકનું શિક્ષિત હવન.

જે માતાના ગર્ભવાસમાં બાળા છે જન્મેલી,
જે માતાના હૃદય વાસમાં બાળા નિત્ય રમેલી,
જે માતાના પ્રેમ પાસમાં બાળા છે ઉછરેલી,
તે માતાથી દિવ્ય જ્ઞાન પામી સદૃશ રસવંતી.

આ રથે એમ કહેવાનો ઉદ્દેશ નથી કે 'પાઠશાળા અને કોલેજને બાળાઓને માટે નહીં છે.' કહેવાનો આશય એ છે કે જયપણથી બાળાઓને હાગેલા કુસંસ્કારો શબ્દાઓ કે કોલેજને કદી પણ લગતી રાકતી નથી. માટે માતાના બાળામાં બાલિકાઓ રમતી હોય ત્યારથીજ તેમને સંસ્કારો હાથ પાડ્યા. જયપણથીજ તેમને નીતિની વાર્તાનો બોધ, અને ધાર્મિક અસરકારક ટુંકી ટુંકી વાર્તાઓ સુકિતસર સમજવવામાં આવે તો જીવલણીની તર-આતથીજ તેમની કુમળી શુદ્ધિ સંગીન, નીતિમય બની, સાદું અને સરળ નીતિ જ્ઞાન ધીરે ધીરે મેળવતા ભવિષ્યમાં પોતે પોતાની જાતેજ પ્રવીણ નીતિમાન બની રાકશે, અને પાઠ-શાળાઓ તથા કોલેજને મારફતે તેમાં અદ્યુત વૃદ્ધિ અથવા બાળાઓનું જ્ઞાન યદ બનશે, અને તેઓ આદર્શ મહિષી તરીકે ઓળખાશે.

નીતિના શિક્ષણને માટે આપણી શાળાઓએ અને ઘર આગળ માતાઓએ જાપાનનું અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે.-જાપાનની શાળાઓમાં નીતિના શિક્ષણ પાછળ અઘણકિમ્બાના ૨૧ કલાક એટલે હમેશા સરેરાશ ૩ કલાક રોકેલા છે. આપણી શાળાઓમાં તેના ૧ વખત પણ હમેશાં જોવામાં આવતો નથી. અને આનુકૂળશાળામાં હમેશાં માત્ર ૧૦ કલાક પણ તેને માટે રોકેલો હોય એવું કાંઈ પણ કુટુંબમાં જોવામાં આવતું નથી. આટલું બધું નીતિના શિક્ષણ ઉપર અંધારું છે.

જાપાનના નીતિ શિક્ષણમાં-માતાપિતાની ભક્તિ-ગૃહસ્થાશ્રમની રીતિનીતિ-પ્રીતિ-રાષ્ટ્ર મંજીની કર્તવ્ય, ઉદ્યોગોનું મહત્ત્વ-કલા અને ગૃહ ત્યાગના બાબત પોતાના દોષો ન છુપા-વવા-અને બીજાને ત્રાસ ન આપવા બાબત-વિગેરે 'સુનીતિ' શબ્દનો જેમાં સમાવેશ થતો હોય તે તમામ બાબતોપર અનેક ઉપદેશો અને દર્શનો આપી તેમની પાસે નીતિના નિયમો સખ્તાઈથી પઢાવે છે.

આ ઉપરાંત પારમાર્થિક, મહાનુભૂતિ, સન્ધ્યવ્યવહાર-સુમરના-આદર્શ-સૂત દયા-નિયમિતપણું-દયાળુ ને આર્થશુષ્ક વિગેરે ગ્રાન્થોમાં અનેક નામાકિત સ્ત્રી પુરોનાં હવનચરિત્રોનાં ઉદાહરણ આપીને સમજવવામાં આવે છે.

પ્રાથમિક શાળાઓ હોંડયા પછી પાઠશાળામાં (કોલેજમાં) ભણનાર કન્યાઓને માટે પણ ગણિત, ચિકિત્સા શાસ્ત્ર, સ્વરીય શાસ્ત્ર, રસાયનશાસ્ત્ર-પાકશાસ્ત્ર-ભાષા જ્ઞાન-

અને પોતાના દેશનું ઐતિહાસિક જ્ઞાન-શીક્ષણ કામ-ગૃહિણી તરીકેનું જ્ઞાન, મંગીત જ્ઞાન, અને શિષ્ટાચાર તથા બાલકો ઉછેરવાનું મહત્ત્વ કામ પણ શીખવવામાં આવે છે.

આ ઉપરથી સમજવું જોઈએ કે નીતિનું શિક્ષણ એ માનવ જીવનનું એક ફળદાયક અંગ છે. અને નીતિમાન માતાઓથીજ શાસ્ત્રી પ્રભુ સંપાદન કરવાની આશા રાખી શકાય છે. જેથી આપણી બાળાઓને શાળાઓમાં નથા માતાઓના બાળામાં નીતિનું શિક્ષણ ફરજિયાત ગણીને આપવામાં આવે તો આધુનિક કેળવણી જે ધર્મ નીતિ રહિત ગણાય છે. તે અપવાદ દૂર થાય પરંતુ આ બાળજનની પ્રથમની જવાબદારી માતાને માથે છે. કારણ કે—

“ જે બાળાનું શુદ્ધ મનનું સુનોનિ પોષવાનું,
જે બાળાનું ચતુર ચિત્તનું ધર્મથી જોડવાનું;
તે બાળાનું મગજ કુમળું માતૃથી પીલવાનું,
તે બાળાનું હૃદય ઉજળું શ્રેષ્ઠ માતૃથી થવાનું. ”

માતા જો કે બાળાનું ભાગ્ય ધરી શકતી નથી, પણ તેનું આરોગ્ય તો ધરી શકે છે. પુષ્કળ ધન સંપત્તિ અને મોજ વૈભવ એ તો ભાગ્યને આધિન છે—તે કાંઈ માતાથી આપી શકાય તેમ નથી. પરંતુ પુત્રીનું સર્વવર્તનમય આરોગ્ય એ કાંઈ ભાગ્યને આધિન નથી—એ તો માતાનાજ હાથમાં છે.

(૩) શારીરિક કેળવણી.

શાળાઓમાં ભણતી, ઘર આગળ રમતી, રથને રથને જોવામાં આવતી આપણી કન્યાઓ ક્રિકેટ ચહેરાની, નિર્માણ-તેજની-નિર્જળ, અને શેગિટ પણ પ્રભાવમાં હોય છે. શારીરિક બળથી પંકાતી કન્યાઓ સંકેતે એક પણ હોતી નથી. અને આ કન્યાઓ ભવિષ્યની પ્રજાની માતાઓ થવાની, જેથી તેનાથી જે પ્રજા ઉત્પન્ન થાય તે ઉપર આપણી ઉન્નતિની આશા રાખવી એ હુમ્મણમાં બાળકો ભર્યા જેવું છે.

ખરેખર કન્યાઓની સ્થિતિ શોકજનક છે. કન્યાઓને સ્ત્રી રૂપમાં આવવાનું છે. સ્ત્રીઓએ પુરુષોને પ્રેમ અને ઉત્સાહ બળ આપવાનું છે. પૂર્વ સમયની શારીરિક બળશાળી મુદ્રી ભગાણીઓના ગર્ભદાયી દાનિઓએ મહાભારત પગકોમી કરેલા જોવામાં આવે છે. અનેક રાજપૂત રમણીઓએ જંગલના સોદાઓના ચીર્ષી ચોર્સને હરાવેલાં છે, અનેક દાનિ-વાણીઓએ પોતાના દેશના રક્ષણ વાસ્તે ભયંકર યુદ્ધોમાં મણીની આકૃતિઓ આપેલી છે. તે બધી રમણીઓ શું શારીરિક બળ પ્રાપ્ત થયા વિનાની હતી ? વળી અનેક વીરાંગનાઓએ યુદ્ધ સેવકમાંથી નામી આવેલા પોતાના પતિઓને-પુત્રાને-ભાઈઓને-તથા મુલકોને વીરાગ્નિ ગર્ભદાયી ઉશ્કેરીને ફરીથી રણભૂમિમાં ઓકળાનાં હાથે દહાડો મળી આવે છે. શારીરિક બળશાળી દાહિર રમણી સણીને પતિના પુત્ર બાદ આમ તેમ ભગઈ ખેડેલા સૈન્યને ઉશ્કેરું હતું. તેના વજૂતવનો પ્રભાવ, અને સમસંગણમાં જવાને ખુશ્ખા દરેકથી નિવાર થએલી તે મહારાણીનો વીર ભાવ જોઈ, તમામ નાગરિકો ધરત્યાર છોડી દઈને મનિકા સાથે યુદ્ધ કરવા નીકળી પડ્યા હતા. ત્યારે શું ? સણી શારીરિક બળ વિનાની હતી એવી કંપના પણ કરી શકાય ? આ બાબતે અનેક દૃષ્ટાંતો દાનિનામમાંથી જોઈ શકાય.

સ્ત્રીઓના હૃદયમાંથી નીકળતા ઉત્સાહવર્ધક શબ્દો પુરોના રંગેરંગમાં નૈતમ જીવન બળને વધારનારા છે. સ્ત્રીના ઉત્સાહ વર્ધક શબ્દો પુરોના હૃદયમાં ઉત્સાહરૂપી અમૃત સિંચનારા છે. એ ઉત્સાહિત ગબ્દો શારીરિક મંપત્તિ બળવાન ન હોય ત્યાં સુધી કદી પણ સ્ત્રીઓમાંથી ઉત્પન્ન થતા નથી. સ્ત્રીએ પુરુષની આપત્તિ સમયની સહાયકારિણી, સીધે માર્ગે દોરનાર-ગૃહ જીવનનો અર્થદાર-તે ધુ શારીરિક બળથી વિહિન હોય તે ધિક્કારવા શોભ્ય નથી? આ કેળવણી આપણી સ્ત્રીઓમાં કાલેજેમા, અને પાકશાળામાં તેમજ માતાઓ તરફથી ગૃહ મંસારમાં પણ ખીલકૂલ આપવામાં આવતી નથી.

શારીરિક કેળવણીને માટે આપણે સ્પર્ધાની શારીરિક કેળવણીનું અનુકરણ કરવાની જરૂર છે.

સ્રીસ દેશના સ્પર્ધામાં ત્યાના એક મહાન પુરુષે પ્રજા મજસુત અને બળવાન નીવડે તે માટે બાળકની માતાઓ પણ મજસુત, નિરાશી, અને સમજ થવી નોંધ્યે-એવા ઇરાદાથી કન્યાઓને માટે શારીરિક કેળવણીની એક પદ્ધતિ કાઢેલી હતી. તેમાં છોકરીઓની ૮-૧૦ વયની ઉંમરથી લમ થતાં સુધી તેમને શારીરિક કેળવણી લેવાની ફરજ પાડવામાં આવતી હતી. આ કેળવણી એકસત્રીઓના જેવીજ હતી. છોકરાઓની માફક છોકરીઓના પણ વર્ગ દતા. તેમાં દોડવું, કંઠવું, કૂદકા મારવા, ફરતી કરવી વિગેરે અનેક પ્રકારની શારીરિક કેળવણી આપવામાં આવતી. જેથી સ્પર્ધાન રમણીઓ મજસુત, બળવાન, કમાવકા સારીની અને આનંદર્થવાન નીવડતી તથા જન્મથીજ પહેલવાન તે મજસુત પાંધાની બળીષ્ઠ પ્રજા ઉત્પન્ન કરતી. સ્પર્ધામાં બાળલક્ષની પ્રથા ખીલકૂલ ન હોવાને લીધે બાળાઓને તમામ કેળવણી ફરજિયાત હતી. સોળ વર્ષની ઉંમર પછી સ્ત્રીનાં અને વીસ વર્ષની ઉંમર પછી પુરુષનાં લમ થતાં જેથી કન્યાઓ સારી રીતે કેળવણી મેળવી શકતી. અને સરકત, આરોગ્ય, બળવાન, ગદાકુર, વકાદાર ગૃહિણીને મેન્યુદાર માતા નીવડી શકતી. તે ઉપરાંત પણ પ્રસંગોપાત-આપણા દેશની આર્થિક વિરોધાંગનાઓની માફક સ્પર્ધાન રમણીઓ પણ વીરોગનાઓ બની, દેશ તથા રાજ્યના કલ્યાણને માટે દારણ્ય રજામિમાં પોતાના પ્રાણ બલી ઝંપલાવી આજુન નામના કરતી. ને બાળલક્ષની પ્રથા બધે થાય અને શારીરિક કેળવણી કન્યાઓને અપાય તો દશ પણ ભારત વર્ષ પહેલાંનો ભારત વર્ષ જનવાની આશા નખી શકાય.

(૬) ધાર્મિક કેળવણી.

ધર્મ એજ છે પરમ ઉત્તિ, ધર્મ :યજી દેવતાવતિ થાય,
અવતારીન હતિહાસ ભાવનાં રાષ્ટ્ર વાત એવી સમજાય;
આર્થ દેશની ધર્મ વાતિ તણા સમયનો પચાસ કરે,
અનિ બળિયો વેલવો ઉન્માદા દને દિંદે જગનો હીરો
આ મસાર અસાર મુખમાં મનુજ ધર્મ જુલો મનથી,
લજુ ભંચર સસાર મુખમાં ગવર કાષ મુજવુંજ નથી;
આત્મ તણા કલ્યાણ માર્ગની ગમ જરીએ પડતીજ નથી,
આત્મ ઉત્તિ, દેશ ઉન્નતિ ધર્મ વિહિન તો મળી નથી.

ધાર્મિક કેળવણીમાં આપણી બાળાઓ ધણીજ અગત્ય આવરણમાં રહે છે. નીતિની અને ધર્મની કેળવણી આપવાથી બાલિકાઓ પાતિવ્રત્ય (શીયજ) ધર્મનો પ્રનાય બનવાને શીયજ પંથમાં પડે છે. શીયજપણું આ કેળવણીથીજ પ્રાપ્ત થાય છે અને શીયજ એજ નારી જન્મનું જીવણ છે. શીયજના પ્રભાવથી ઝાંસીની રાણી વક્ત્રીબાઇએ વાજો વીગ ચેદાઓને હંકાવ્યા હતા. શીયજના પ્રભાવથી ગિદાનેગી ગણી કિન્નરોદીએ મોગવ જૂપતિ અને હિંદના મદ્યન શહેનશાદ અંદરને રોજન ખન કરાવ્યો હતો. શીયજના પ્રભાવથી મેવાડના રાજ મમગર્હિની રાણીએ કીર્તીના બાદશાદ કુતુસુદિનને વધાઇમાં હસવી નસાડ્યો હતો. અને એજ શીયજના પ્રભાવથી ચિતોડની પદ્મિનીએ અવાહીન બાદશાદને નાગીપાસ કરી નાંખ્યો હતો. આ શીયજ (પાતિવ્રત્ય) નૈતિક અને ધાર્મિક કેળવણી વિનાં બાલિકાઓમાં કદી પણ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી.

ધર્મનાં મત્ય, દયા, તપ અને શૌચ, એ ચાર અંગ છે. તેમાંના એક પણ ગુણ આધુનિક સમયની બાલિકાઓમાં જોવામાં આવે તો તે ભાગ્યેજ.

બાળક ખોલનાં અને માલતાં શીખું ત્યાગીજ માતાઓએ તેને માથું ખોલનાની રૂવ પાડી દેવાની જરૂર છે. જે માતા સત્યને ચહાવી હોય તેનું બાળક સત્યવાદિજ નીરડે છે. જીભાલિ કવિને પુત્ર સત્યકામ ગૌતમ રૂપિ પામે ઉપનયન લેવા ગયો ત્યારે ગાંતરે તેના ગોત્રનું નામ પૂછું, ગોત્રથી અજાન તે બાળક પોતાની માતા પામે આવી તે સંજ-કમાં પછવા ઢાળો. માતાએ જન્મજી આપ્યો કે તારા પિતાની સેવા રૂપ પ્રજ્ઞિને લીધે હું ગોત્રનું નામ જાણતી નથી. આ સાંભળી મત્યકામે ગૌતમને આવી કહ્યું કે મારી માતા ગોત્ર જાણતી નથી, અને હું પણ જાણતીનો પુત્ર છું એ સીવાય બીજું કશું જાણતો નથી. આ દિમત ભરેલ સાચાં વચનોથી મુનિએ પ્રમત થઈ તે ગડ નથી એમ કહી ઉપનયન આપ્યું. એતો ખુલ્લુંજ છે કે માતા સારી અને ધર્મપરાયણ તથા મત્યવુવાયી હોય તોજ તે બાળકને જીહ્વકી અને મત્યવાની તથા ધર્મપરાયણ બનાવી શકે.

આધુનિક મગયમાં ખરી ધાર્મિક કેળવણીના અભાવે અજાન બોઝો ટોચી શસ્ત્રને પાઈ માની દેવ દેવી અને મદાગજનાં દર્જનો, નદી અને સાગર બનાનો, નિર્ધ યાના અને નન ઉપવાનો વિગેરે કરીનેજ પોતાની જાંજીની સફળતા માને છે. અને તેજ ધર્મનું મદન છે, એમ મમળે છે.

સાસુ, સસરા, પતિ, અને પિતા માતા જે પૂજનિય છે તેને ત્યાગીને દોચી માધુ-યઓ, વ્યમની વેશધારી બાવાઓ અને પુત્રલોનાં અપાં દોષી સુજરાન ચસાવનાગ પેટલસ બાલલોની પૂજા અર્ચના કંઈ છે, તેમને મિત્રન જમાડી, તેમનીજ આદર અભ્ય-ર્ચના કરી તેમાંજ ધર્મનું અગ્નિત્વ માને છે.

તેમાં વળી વિધવાઓ તો કિશોર કરીને જહુજ અધ અદાણુ બની જાય છે. દદ ઉપ-ગન આસ્તિકતા ધગવનારી અજાન ધર્મનું ધર્મ વેલી ઓઝો માધુવા સંગમમાં સંતાવસા મેતાનો અને તેમનાં કુષ્ટ અંતઃકરણમાં મંતામની પાપ ધાસના કાંઈ એડી કરારીને પિગણી શક્તી નથી. એવા અધર્મ, ચંડાલો અને વાફુરા વેરાગીઓનાં અસખ નિરંજન નિરાદર

શબ્દોના ખાલી ગણોટામાં ધાર્મિક કેળવણીના અભાવે આપણી અત્યંત આર્થ અભળાઓ ફસાઇ જાય છે. તેમની શિષ્યાઓ અને છે. અને કાંઈ કાંઈતો તેઓની ધિક્કારવા યોગ્ય મેવા કરે છે અને એવાં ગુરૂ શિષ્યાઓ આર્થ સંસારમાં કમકમાટિ ભરેલાં ભપંકર પાપો કરી સ્ત્રીઓના ગુરૂ સંસારમાં સળગતી હોળી ધિક્કારી મૂકે છે. અને તે પરિણામ આપણી કન્યાઓને ધાર્મિક કેળવણી નહિં આપવાનું છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓ વળી મન, ઉપવાસ અને દેવ દર્શનમાજ્ય વેલી ગતી આપ સંસારનું મત્યાનાશ વાળે છે. આર્થ સ્ત્રીઓએ પતિની હયાતિમાં મન, ઉપવાસ ઇત્યાદિક કાંઈ પણ કરવાની જરૂર નથી. ક્રતા પતિ એજ પ્રભુ માની, પ્રભુ પ્રત્યે જાનવવાની ફરજ તે પતિ પ્રત્યેજ જાનવવાની છે. એવું અનેક મન, મદ્યુરઓ અને શાન્તો પોદાર પાડીને સમજાવે છે પરંતુ તે ઉપર ખીવકુલ લાગ ન આપતાં આર્થ સ્ત્રીઓ ગાદરીયા પ્રવાહમાં જોવાતી જાય છે.

શ્રીમદ્ ભાગવત છઠા સ્કંધના ૧૮ મા અધ્યાયના ૩૩ મા શ્લોકમાં લખ્યું છે કે—
“પતિ એજ સ્ત્રીઓનો મહાન દેવતા છે.” તો આ પોતાના ઘરનાજ મહાન દેવતાને ત્યાગી અજાગી આગળે સાધુઓનાં દર્શનો અને દેવમંદીરની પ્રતિમાઓનાં દર્શનો માટે દોડધામ કરવાની શી જરૂર છે ?

૬૬ પુરાણના ૧૩૦ મા શ્લોકમાં લખેલું છે કે—“સ્ત્રી પોતાના પતિની હયાતિ જના મન ઉપવાસ કરે તો તે પતિનું આયુષ્ય કમી કરીને નહિં નિશ્ચિની ધામ છે.” તેમજ મુમિત્ર સ્ત્રીધર્મ શિક્ષા ગ્રંથ ૩૧ ના ૧૦૨ મા શ્લોકમાં જણાવ્યું છે કે—“સ્ત્રીઓએ પતિની સેવા સિવાય કાંઈપણ મન ન રાખવું. જનાં જે મન ઉપવાસ કરે છે તે વિધવા જતીને નરકવાસી થાય છે.”

આવી રીતે શાન્તોમાં અનેક મથળે દર્શાવ્યું છે. પણ ધાર્મિક કેળવણીના અભાવે આપણી કન્યાઓથી તે અજાણ્ય રહી જાય છે. અને પ્રેમ વેલી અજાન માતાઓની દેખા-દેખીથી જાણાઓ પણ માતાનાજ પંચનું અનુકરણ કરી, ધર્મનું નિકંદન વાળે છે.

કેટલીક વખતે ગર્ભના નીચગો પાળવાની બેદરકારી, માતાઓની અમંગલ મનોવૃત્તિ અને ધાર્મિક શિક્ષણની ખોટી લીને એકજ આગાપથી અવતરેલી ને ઉછરેલી તથા એકજ શિક્ષક યા શિક્ષીકાના હાથ નીચે મરખી રીતે કેળવાયેલી બે જાણાઓમાંથી એક માથાળું અને સ્નેહની પ્રતિમા,—તો બીજી છપાંળું અને કવેચની નર્તિ, એક મહાન પડિતા તો બીજી તદન મરખ, એક પરમ ભગવતી—તો બીજી મહા મેતાન—ખાતું વિરહપલ્લું ધણે દેઠાણું જોવામાં આવે છે અને તે ઉપચી ધણા ખનં આગાપો એમ સમજે છે કે એના ભાગ્યની વાત ! પામક ! વિચાર કરો ! લાગ્ય અને કુદરતિ બનાવથી તે કાંઈ એવું થતું હશે ? કુદરત અને વિધાયોદેવી ને કાંઈ અન્યાયી નથી જે એકને પવિત્ર, અને બીજીને પાપી બનાવે ! તેવું ખરૂં કાઠ્યું તો એજ છે કે જે જાણીકા જગપણુધીજ ધર્મ માર્ગે ઉછેરાય છે અને જેને સુમંતિથી ધાર્મિક સંસ્કારો લાગે છે તે ઉચ્ચ, પવિત્ર અને આદર્શ રમણી નીવડે છે. તથા જેને કુમંગ મંગલ લાગી જાય છે તે કુટ નીવડે છે.

ઉપસહાર

આ ઉપરથી સવ કોઈના સમજવામા આવ્યું હશે કે-વાસીડું વાગવું, રમેઈ બનાવવી, મેળજોખ ઉઘવવી, વિદ્યાદત્તા બૂબા ગીતો ગાવા, મગજના ખોટા રોહણા નડવા, અનર તો છુટ થઈમા ચણવી ગાર્ડનસમા, મેળાવડામા, અને સમાજોમા રોડ બેર બન આવવું, ઘરમા ચામર નોખેા ઉપર દમામ ચખી ગેાણી પા વગવી ગખવું એમા કોઈ ફયું જાતનું સ્ત્રી કર્તવ્ય ગમાયલું નથી એથીતો સ્ત્રી સમાજ વ્યવસ્થા દશા અનુભવ છે પાસકે વર્ગે । સુધારાના માધી બનો, કુધારાને શક્તી મુકે-આગાઓને જમાનાને મોત્ય દેગ વણી આપી ઉચ્ચ અને આદર્ય બનાવો-તમાત્ત દેશનો તમારે દાયેજ ઉદ્ધાર કરો

ભારત વર્ષની અસનની વ્વહોજવાલી પાછી મેગવી આપવી એ સ્ત્રીઓથીજ બની શકશે કદાચ સ્ત્રીઓ પોતે ન્વદેશ કથાલુના રબ્બ સમન્મા આતૃતિ નરિ આપી શકે તો ખય તેના સાહસિક ગનેા તો ન્વયુગ કરી શકશેજ. સ્ત્રીઓ પોતે બંદે ગ્લ નથી, પરંતુ રત્નની ઉપવ કતા-પાવત કર્તા-અને આદર્શ જનેના છે દેશનો સ્ત્રી સમાજ ઉન્નત દશા પામશે તોજ આર્થ પ્રજા પોતાનું પ્રાચીન આર્યત્વ પુન પ્રાપ્ત કરશે અને પ્રજાના આગે વાનોએ પ્રજાનું કથાજી થાય એવું તે અત્યય કર્તવ્ય સર્વ પ્રકારના ભોગે ફયું પાલન કરવું જોઈએ એવી આ શદ લેખકની તમ પ્રાર્થના છે.

સેવાબગિની શ્રી નિવેદિતાનું ગૃહજીવન:

રામી ચિત્રમતનના શુકે તામકૃષ્ણ પરમહંસના આધનમા ભેડાઈ નિવેદિતા નામ વાસલ સ્ત્રી ન વિદેશી બાક્ય આપણી સ્ત્રીઓની કેવળલી તર પોતાની બુદ્ધિ અને ગતિનો વર્ણપાન કરવા મા થો કેટલાક મિશનરીઓની થેકે શકર બહાર હતમ બખડાઓમા રહી ગાગીયોરે જેસી સાપ્રમ્ણે દોડાવી લોકનું કલ્યાણ સાધવાનો રસ્તો આ જાકે લીધો નહિ તેનું રામ મ્ણામય હૃદય આવો માર્ગ કેમ કે ? ખુદ કલ્યાણના લત્ત બાનમા બાવ બદલી નોકખત ચેકનમા (ગનીમા) ઘસત લેના વિચારના લોકની મંથે તેલે એક જ્ઞાનુ થર રાજ્યું અને ત્થા રદવા મા.રું આ સબધમા આ તમા વ્વધિજીવન નિજાનસાસ્ત્રીજગદીસ ચન્દર ઓઝના પનીની નેલે સવાદ લીધી દલી ત્યારે તેમણે અનેક સમયોને મય ખનાયા હતા ત્થા અદ્ભુત ક્રમને અદ્ભુત ર્ફ ગુન મરી રહે ?

પ્રથમ તો તેો ઘરમા નોકચાકર ન રાખવાબતુ કમ દાયે બ કરવા નાડડુ આદોશીપાગે શીને ના કમે એવો ખોરાક ન ખાતા કેવળ મ્ણાદર પર દેવા માયુ ધીમે ધીમ ફાઈ દવાશુ પાગેગી કાઈ ખાવાતુ આપી નય તે ખાઈ નિર્વીઠ કરવા માગ્થો. એમ કરતા મત્તા વણની ખાતરી થઈ ન આ કાઈ સાંત્વી સ્ત્રી રહવા આવી છે પીએ ધીએ પોજાના યાકરા નિવેદિતાને ત્થા એડા થવા લાગ્યા, એટલે તરત જ તેને એક વ્વર્ગીય રકત કદાલી ઊઠરનિ નમત । વા લાગી એવલ વાત માતાએને મ્ણને પટેલી ત્યાર પછી મ્ણેગી કમરની સ્ત્રીઓ પણ આવવા લાગી અને તેમને સાર એક આશિનાલ્વર્ગ હવા વામા આજ્ઞા આવી રીતે પ્રત્યય શિખળની સાક નિવેદિતાજાકે વણુ લાયો તે પોતે સિયલ આવુ સર ક્યું રદવારમા બ્વેલો કડો પોને બતે ગાખી પ્રાજ વાગી સાક હન અને ઉપદેશ કરતા દાખવણી બ અસરમાત્ર પરી । સિખળો આશ્રય લે આ પરીપત્તાગિની અસર કેમ ન થાય ? પોજની તર્ફ સ્ત્રીઓ રવ્વ જામા નિવનન લાખ સગડવા લાગી અને તેમના પ્રવનથી મદી મની સુદર બગીચા રે । થઈ મર્

ફુલવાડી.

તમારાં કુટુમ્બ શી રીતે સુખી કરવાં ?

(અભેદ.)

આ જીન્દગીમાં પતિએજ પોતાની પત્નીના તારક થવું જોઈએ. અને પત્નીએ પોતાના પતિના તારક થવું જોઈએ. પણ તેને બદલે હમણાં જે રિવાજ છે તે પ્રમાણે તો ઉલટી દરેક પત્ની પોતાનાં પતિની ન્યુકામ ઇન્ફેરિયોટ છે અને દરેક પતિ પોતાની પત્ની તો ન્યુકાસ ઇન્ફેરિયોટ છે આનો ઉપાય શું ? ઉપાય એ છે કે પ્રત્યેક પત્ની અને પતિએ ત્યાગ ગ્રહણ કરવો પડશે $x \times x$ બે પ્રત્યેક પત્ની ત્યાગની ખર્તિ સાથે તોજ તે પોતાના પતિને ઉધારી શકે. ત્યાગ શબ્દ દરેકને કડવો લાગે છે, દરેકના મનને ધ્રુમવે છે, કંપાવે છે, પણ એ ત્યાગ શિવાય તમામ કુટુમ્બમાં સગારે રચાઈયેલા આપવાનો લેણ પણ સંભવ નથી. ત્યાગ શબ્દ સમજવામાં મોટી ઝેરસમજ સાથે છે $x \times x$ ત્યાગ તમને હિંમતવાનું અરબ્બમાં નિવાસ કરવાની ફરજ પાડતો નથી. ત્યાગ તમને તમારાં સર્વ વસ્તુથી વિશોગ કરાવતો નથી. ત્યાગ તમને ઉધારે પડે અને ઉધારે સાથે કરવાની ફરજ પાડતો નથી. બે ત્યાગનો એજ અર્થ હોય તો લગ્ન કરેલું યુગલ ત્યાગીજ શી રીતે યશ શકે ? તેઓ પતિ પત્ની તરીકે રહે છે, તેઓને ઘરબાર હોય. છે, તેઓને સમ્પત્તિ હોય છે, તેઓ ત્યાગી શી રીતે યશ શકે ? હિન્દુ શાસ્ત્રમાં પોતાની આસપાસ પોતાનાં કુટુમ્બ સાથે બેઠેલા પ્રભુ ગીત, અને દેવી પાર્વતીને ત્યાગની ખર્તિ ગણેલા છે. પતિ પત્ની પોતાનાં કુટુમ્બ સાથે પોતાનાં કર્તવ્યો બજાવનાં સાધન રહે છે, છતાં પણ હિન્દુ ધર્મ શાસ્ત્રમાં તેમને ત્યાગની ખર્તિ ગણેલા છે. એકો એમ સમજે છે કે હિન્દુઓ ત્યાગ શબ્દથી અરબ્બમાં નિવાસ કરવાનું, સમાજનો ત્યાગ કરવાનું, દરેક વસ્તુ તજ દેવાનું અને સર્વ વસ્તુઓને વિચારવાનું માને છે. હિન્દુઓની માન્યતા પ્રમાણે ત્યાગ ગ્રહણે આ અર્થ નથી. હિન્દુઓને તેમનાં સંસારી જીવનમાં પણ ત્યાગનું પાલન કરવુંજ પડે છે. $x \times x$ હિન્દુઓને ઉપદેશ દો. આ પ્રધારનો ત્યાગ એજ વિનયની શબ્દ કુંચી છે. કોણ પણ વીર પુરુષ બે ત્યાગી ન હોય તો અપ્રખ્યાત થઈ શકે નહીં, કેમકે પણ ક્ષેત્રે બે તે ત્યાગી ન હોય તો તમને એક પણ કાચ્ય આપી શકે નહિ. વૈશિષ્ઠ્ય ત્યાગી પુરુષ હતો. જો તે ત્યાગી ન હોત તો લગ્નમાં તે વિજયી થાત નહિ. હવે આ બહુ વિચિત્ર છે. તમે જોતા નથી કે-પ્રત્યેક વીર પુરુષ નેપોલિયન બોનાપાર્ટ, વૈશિષ્ઠ્ય, પેર્સી-મટન, એલેક્ઝાન્ડર (મીકેલ) મીકેલ, આજ હરદોષ પોતાને વિનયી થવાને-પ્રેમબોના રવામી થવાને અને સર્વ હરકરને નિજમાં સંપાદ્યને માટે પોતાની જાતે દુનિયાથી અને સર્વ મોહથી પરજ રહેવું પડે છે ? તેનું મન અવિષ્કળ શાન્ત અને અચ્ચ રહેવુંજ જોઈએ અને એક કેન્દ્રમાં તેની સર્વ શક્તિઓનું એકીકરણ થવુંજ જોઈએ. બીજા સંયોગથી તેને ફાલ થવો જોઈએ નહિજ. અને એનો અર્થ શો ? એનો અર્થ બીજા સર્વ પદાર્થોના ત્યાગ એજ છે. મનુષ્યમાં બેઠેલી ત્યાગ વૃત્તિ વધારે હોય તેટલોજ તે ઉત્તમ છે. નેપોલિયન અમરાંગણમાં આવે છે અને રાષ્ટ્ર (વેનિસ) એટલા એક શબ્દથી તેને જીતવા

આવેલા હજારો માણુઓને અટકાવે છે, આ શી રીતે થાય છે ? આ બધી શક્તિ ક્યાંથી આવે છે ? આ શક્તિ તેષોવિયનને તેના પોતાનામાં રહેતા ગત્ય દિવ્ય આત્મામાં નિમગ્ન થવાથીજ પ્રાપ્ત થાય છે આ શક્તિ આથી આવે છે તેની તેને પોતાને ખગર હોય અથવા ન હોય, પરંતુ તે શક્તિનું સ્થળ ગરીબ ગણ અને સર્વ વસ્તુઓથી પર હોય છે, અને એ સ્થળમાં જગત જગતરૂપે રહી ગમતું નથી x x x જે શરીર મન અને પદાર્થથી પર થાય છે તે ઘરમાં બેઠો હોય છે તેપણ ઘર તેના મનથી ઘર નથી મિત્રો તેના મનથી મિત્રો નથી નિસ્સહતની આ નેત્રી સ્થિતિ ? લોકો કહે છે કે તે કશું કરતો નથી પણ જ્યારે તમે કહો છો કે કશું ન તો નથી ત્યાજેજ તે તેના ખરા સર્વોત્તમ સ્વરૂપમાં હોય છે + + + આ ત્યાગને હિન્દુઓએ જ્ઞાન તરીકે વર્ણવ્યો છે એટલે કે ત્યાગ અને જ્ઞાન એ એકજ વસ્તુ છે પણ આ પ્રતિપાદિત જ્ઞાન ગુણ પદાર્થોનું જ્ઞાન નથી હા, એ જા ! પણ તમને મદદ કરના ધણુ કરે છે પણ એ કાર્ય ખરું જ્ઞાન નથી એ જ્ઞાન તમને કદાપિ જ્ઞાન્તિ આપી શકે નહિ જે જ્ઞાન યાગનો ન્યાય શબ્દ છે તે જ્ઞાન તો સત્યનું જ્ઞાન છે, સત્ય આત્માનું જ્ઞાન છે-તમે જે વસ્તુરૂપે છો તે વસ્તુનું જ્ઞાન છે. હવે તમે જે છો તેનું જ્ઞાન તમને બુદ્ધિથી આપી શકાય એ પૂરતું થશે ? કેટલેક બીજો થશે ખરો પણ સમ્પૂર્ણ બીજો તો નહિજ, તમારે જ્ઞાની થવા માટે-હિંદાર થવા માટે, તમે આ જીવનશૈલીમાં હો ત્યારે પણ આ વિદ્યાળ જગત તમારે માટે સ્વર્ગરૂપ થાય તેટલા માટે તમારે આ જ્ઞાન " તમે પોતે પ્રભુ છો, તમે પોતે દેવીતાનું, અન્યક્ત ક્રૈષ્ણ સત્તા અથવા બ્રહ્મ, કે જે નામ આપણે તમને પસંદ પડે તે, તમે પોતેજ છો " આ ક્રૈષ્ણ સત્યનો તમારે સાક્ષાત્કાર કરવો પડશે અને આ સાક્ષાત્કાર એટલે જાણ માત્ર બુદ્ધિદાન સમ્પાદન કરેલું જ્ઞાન નહિ પણ આ જ્ઞાન તમારા આચારમાં મુકાયેલું હોવું જોઈએ તમારા લોકીયા-તમારી નમોમાં હેતુ હોવું જોઈએ, તમારી નાનીઓમાં ધડકતું હોવું જોઈએ અને તમારા અણુઓ અણુમાં આ વિર્જીત થયેલ અને સ્ત્રી રહેલું હોવું જોઈએ આવું જ્ઞાન જીવનમુક્ત કરે છે આ જ્ઞાનનું નામજ ત્યાગ છે આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો એટલે તમે ત્યાગી થશો

અરણ્ય નિવાસ એ તો માત્ર લક્ષ્યને સિદ્ધ કરવાનું સાધનજ છે એ તો માત્ર વિશ્વ વિદ્યાનમાં શીખવાને જવા જેવુંજ છે વિશ્વનિઘાલયમાં આપણે જ્ઞાન સમ્પાદન કરીએ છીએ એ હપ્તથી એમ કદાપિ માનવામાં આવતું નથી કે આપણે હમ્મેશાને માટે ત્યાગ રહેવું જોઈએ અને તેજ પ્રમાણે આ જ્ઞાન સમ્પાદન કર્યા માટે પણ થોડા મગ્ય માટે તમે મુખેથી અરણ્યવાસ કરો પણ વેદાન્ત તત્ત્વજ્ઞાન એમ તો કદાપિ શીખવતું નથી કે મતનો અરણ્યવાસ એજ ત્યાગ છે ખરેખર ત્યાગને તમારા સ્થગ સ્થિતિ અથવા શરીરના પ્રમ સાથે કોણજ મળત્ય નથી આ ખરો ત્યાગ તો તમને હિંદો ક્રૈષ્ણ સ્થિતિમાં મૂકે છે તમને ક્રૈષ્ણ પદમાં સ્થિત કરે છે + + + તમને નિર્ભય અને સુખી અવસ્થામાં મળે છે અને તમને પ્રશ્નર મંડૂપ બનાવે છે + + +

ને પતિ પત્ની એક બીજાને સુખી કરવા સમ્મન થાય તો એ નાતનો બાજેજ નિર્ભય થઈ નય જ્યાં સુધી પતિ પત્ની એક બીજાના તાર-થાય નહિ ત્યાં સુધી બધા ધર્મશાસ્ત્ર બહુજ થોડા હિન સાધી શકે તેમ છે લક્ષ આપો જ્યારે લોકો ધાર્મિક બનાવતો માલગના આવે છે ત્યાં તમને મર્ષનો ત્યાગ કરવાનું, તેમની સમ્મતિ અને શરીર

પ્રભુનાં ગણુવાનું અને તેઓ પોતે આ શરીર નહિ પણ દિવ્ય તત્ત્વરૂપે છે એમ સ્વિકારવાનું કહેવામાં આવે છે. + + +

આ પ્રમાણે અહીં તેઓ થોડું જ્ઞાન મેળવે છે; પણ તેઓ ઘેર, જાય છે ત્યારે શું બને છે ? તેની પત્ની આવે છે અને કહે છે કે xxx “મારે એક ભાગે સાદી જોઇએ,” અને પોણી કહે છે કે “મારી પાસે નાણાં નથી” xxx તેનો બાળક આવે છે અને કહે છે કે “બાપા ! એ બહાલા બાપા ! અંદર આવો” અને તેના ઉત્તરમાં મહારા પુત્ર, મહારા પત્ની, મહારા પુત્રી, એ પ્રમાણે આ માણસ તેમને મળીને છે.

આના બાળ પુત્રી, બગિની, મગપતિ, શૂદ્ર અને કુટુંબ કે જે સર્વને દેવળી અંદર (મંદિરમાં કે ક્યાપાર્તામાં) પ્રભુને સમર્પણ કરેલા હતા, તે ત્યાં ઘેર પરોવ્યા કે તત્કાળ પ્રભુ પાસેથી અકબચ પાછા લેવાય છે ! હવે તે સર્વને “મારું” “મારું” બનાવી દેવાય છે ! હવે તે પ્રભુના નથી ! “હે પ્રભુ હું તારો છું, સર્વજ્ઞ તારું છે, હું તને સમર્પણ કરું છું.” આવી ક્ષણિક લાગણીથી દેવળમાં જે મન બાધ થયું હતું તે લાગણીઓ ઘેર આવીને પત્ની અને બાળકોના મુખ જોતાંની વારણ લાગુવામાં વિચ્છિન્ન થઈ જાય છે. આ ઉપરથી તમે જોઈ શકો છો કે આધ્યાત્મિક ઉત્થાન અને કૌટુંબીક જીવન એક બીજાથી વિરૂદ્ધ છે. તેઓ એક બીજાથી પ્રતિકૂળ છે, જે કાર્ય/દેવળમાં કરવામાં આવે છે તેને ઘરમાં આવીને રદ કરવામાં આવે છે. કદાચ રદ કરવાથી પણ વધારે જોડું થાય છે કેમકે સમય હથા જાય છે. “પેનીસોવીસ” નાં જેનું થાય છે, તે આખો દિવસ કરી ઉપર સુતરે વીટવા કરવી હતી, પરંતુ રાત્રી પડી એટલે થાકું વીટકું હોય તેટલું તે જોઈ શકી નાખતી. તમે બધા પણ તેવું જ કરો છો. દેવળમાં જઈને તમારી આધ્યાત્મિક ઉન્નતિને પ્રાર્થનાઓ અને મોંઝામાં લીટાઓ છો, પણ ઘેર આવીને પાછું બહુજ જોઈ શકી નાંખો છો, રદ કરો છો; અને એમ જે ઉપદેશ રૂપા સમય ખુલ્યો છો. જે વસ્તુ જ્યારે આજ પ્રમાણે આપ્યા કરશે તો તમારે માટે બિલકુલ આશા નથી. જે તમારે પરમેશ્વરની મરકરી કરવી ન હોય અને તમારે તમારી પ્રાર્થનાઓમાં હારથોડાપદ ન કરવી હોય તો આ વિધિ તમારે વારંવાર રીતે અકથારા કરવો પડશે. તમારી આધ્યાત્મિક ઉન્નતિની આડે જે દારણ આવે છે તે તમારે દૂર કરવું પડશે. પ્રત્યેક પત્નીએ તેના પતિના તારક થવું પડશે. અને પ્રત્યેક પતિને પોતાની પત્નીના તારક થવું પડશે. શ્રી પુરૂષ પરમ્પર કહે છે કે “અરે હું તમને આદું છું.” આ કેવો દોષ ! જે તમે તમારી પત્ની અથવા પતિને ખરી રીતે આહતાં છો તો તમારે તેને માટે કંઈ પણ બોળ આપવો જ જોઈએ. જે તમે ખરી રીતે તેને આહતા છો તો તમારે તેને માટે કંઈ પણ ત્યાગ વેડવો જ જોઈએ. પણ તમે તેમ કરો છો ? ના, ના. શ્રી પોતાના પતિને વધ સખવા છન્છો છે અને પતિ પોતાની સ્ત્રીને જાણે તે એક તેની માણિયોનો જડ પદાર્થ હોય એમ સમજે છે, એક જીવને પોતાના આશ્રિત કરવા ઇચ્છે છે. જે તમે ખરી રીતે પરમ્પર આહતા છો તો પ્રત્યેકના દિલની ઉન્નતિ કાવા તમારે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. શું ખરી રીતે તમે એ પ્રમાણે કરો છો ? તમે એમ માનતા કરો કે તમે તેમ કરો છો, પણ તમારી એ પ્રકારની આનંદમાં તમે ભૂલ્યાં છો, બન્યું ! પત્ની અથવા પતિની કામવાચના પૂર્ણ કરવી એ કંઈ તેને ખરા સુખનો અનુભવ કરાવવા

જેવું નથી, બીલકુલ નહિ. જો સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો એજ માર્ગ હોય તો સર્વ કુટુંબો સુખીજ બની ચૂક્યાં હોત પણ શું એમ બન્યું છે ? કુટુંબો સુખી છે ? હજારોમાં એક પણ નહિ, તેઓ સા માટે સુખી થયા નથી ? કાચુ કે એક બીજાના સુખની શી રીતે વૃદ્ધિ થવી અને એક બીજાનું દિત શી રીતે વધારવું તેની તેમને ખબરજ નથી. તેઓ એ આપત જાણતાજ નથી તેઓ એટલુંજ મુમત્સા હોય છે કે માત્ર પશુવૃત્તિને વૃત્ત કરવી એનું નામજ સુખની પ્રાપ્તિ છે પણ એમ એક બીજાના નિકારોનું ક્ષણિક પોષણ કરવું એ કાષ્ટ ખરું દિત કરવા જેવું નથી. જોઈએ કહ્યું છે કે—“ નોહજ કુખ્યતુ મૂળ છે. ” અને ઘણા ખરા નવવક્રયાકાગે, ઇતિહાસકારો, અને આ દુનિયાના લોકોનો એવોજ અતુભવ છે કે “ એવ એજ કુખ્યતુ મૂળ છે. ” પણ એમ શાથી મનતુ જોઈએ ? શું એવમા પ્રાપ્ત પ્રમત્તની શૂલ થાય છે કે જેથી પશ્ચિમે શોક થાય છે, ના, એમ નથી. તમે એવને એ ઉપયોગ કરો છો તેમાંજ કંઈક ભૂલ હોય છે કે જેથી કરીને શોકનાં ગારંગામાં તમને પ્રાપ્ત થાય છે. x x x

આ એક નિયમ છે કે હરકાંઈ મનુષ્ય આ સંસારની અમુક વ્યક્તિ અથવા અન્ય પદાર્થ ઉપર મોહ રાખે છે તો પરિણામે તેને દુઃખ થયોજ. ક્રિતા તે મિત્ર અથવા પદાર્થ તેની પાસેથી હાઈ લેવામા આવશે, અથવા તે ખેમાથી એક અલુપ્ત થશે કે તે બંનેની વચ્ચે અણબનાવ થશે આ એક અનિવાર્ય નિયમ છે. x x x બ્યારે મનુષ્ય તે બાહ્ય પદાર્થમાંથી મુખ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તે છેતરાશેજ—તે મોત ઇન્દ્રિયોમાં પોતાને નષ્ટ થયેલા જોશે સંસારના પદાર્થો ઉપર મોહ રાખીને તમે મુખ પ્રાપ્ત કરી શકો નહિ આ એક નિયમ છે. અસારતું હરકાંઈ મોહતું પરિણામ દૃઢ્ય લગ્ન થવામાંજ આવશે. બીજું કાંઈ નથી. કરોડાધપતિમાં શ્રદ્ધા રાખીશો નહિ. પ્રભુમાંજ આસ્થા રાખો. x x x અસારના મોહકથી એન્જનની પાછળ દુઃખનાં ગારંગામાં મંકળાયલાં છે ત્યાં એ મોહને પ્રવેશવા દોવો કે એ બધાજ વગેરે તે કેસો કલવાઈ પડશે. દુનિયાનો મોહ એ મૂર્તિ પુજા છે. જેમ ધાતુ પ્ત્યાદિની સન્દર મૂર્તિઓ, ચિત્રો વિગેરે હોય છે તેમ આ શરીરો પણ ચિત્રો અને મૂર્તિઓજ છે. તમે અમુક ચિત્રને તેની પોતાની ખાતર આદવાતુ રાખો છો ખબર પણ જેનું તે ચિત્ર છે તેની તો અવગણના કરો છો ? ત્યારે કયા કે તમે માત્ર મૂર્તિનીજ પૂજા કરતા નથી ?

ધારો કે તમારી પાસે તમામ એક મિત્રની છબી છે અને તમે તે છબિને તમારી પાસે રાખો છો, તમે તે ચિત્રને આહો છો, વાહનો વાંચો રાંધો છો, તેની ઉપર સન ગ્રેમ અર્પણ કરો છો અને એટલો જોયો ગ્રેમ કરો છો તોપણ બ્યારે તે જેની છબિ છે તે મનુષ્યજ ખુદ તમારે સા બાંધે છે ત્યારે તો તમે તેની કશીજ ખબર કરતા નથી ! બરે ! ઉદ્યત તમે તેનું અપમાન કરો છો ! શું એ વાન્તવિક છે ? શું એ મિત્ર પોતાની છબિ તમારી પાસે જોવા દેશે ? ના, ના, તમે તેનું સ્મરણ કરો તે માટેજ તેણે તો પોતાની છબી તમને આપી હતી x x x છબિને માત્ર છબિની ખાતર સ્થાયી તેનું નામજ મૂર્તિપૂજા છે, તમારે તો પ્રભુને—તે છબિના આગીને—આવીને સ્થાવરતું દતુ. અને તેજ પ્રમાણે આ દુનિયાના સર્વ પદાર્થો એ બીજું કશુંજ

નહિ પણ એ પ્રભુતાંજ ચિત્રા અને ચિન્હા છે. પતિ અને પત્નીઓ આ ચિત્રાનાંજ ભાગ થાય છે તેઓ મૂર્તિ પૂજનાંજ શુભાગ મધ્ય બન્ય છે. (ધર્મશાસ્ત્ર કહી ગયાં છે કે) xxx તમારે મૂર્તિ પૂજા કરવી જોઈએ નહિ. “મૂર્તિ પૂજા”ના આ નિષેધથી એમ કહેવામાં આવ્યું નહોતું કે તમારે આ મૂર્તિઓની પૂજા કરવી નહિ, પણ તેનો અર્થ એ ‘દેવો કે આ સ્થૂળ મૂર્તિઓ પોતેજ મૂળ વસ્તુ છે એવું સમજી લઈ તેને પૂજવી નહિ. xxx ધારો કે તમે એક મનુષ્ય, સ્ત્રી, જૂદરચ અથવા મનારી, દેવ અથવા દેવીઓ છો અને નમારા સ્નેહનું એક પાત્ર છે. તમને તે પાત્ર તમ્ને કઈ વસ્તુથી મોદ લાલચ અને આકર્ષણ થાય છે? તે આકર્ષણ તેનું શરીર, તેની ત્વચા, તેનાં નેત્રો, નાસિકા, કર્ણ વિગેરે પ્રત્યે છે કે ના, ના બિલકુલ નહિ. એવી નથર મ્યૂળ વસ્તુનાં ગુણ ગાથા કરવાનું પેલા કવિઓ પામેજ રહેવા દઈ તેમનાં કરતાં તમે જરા વધુ વિવેકો અને સમજી શકો, તમે એ બાહ્ય મંત્રોગથી આકર્ષાતા નહિ. જો સ્નેહનો વિષય એજ હોય, જો એ અંગોમાંજ ખરી મોહકતા હોય તો તમારે શરીર પ્રાણ રહિત થાય છે, ત્યારે પણ તેઓ આકર્ષક રહેવા જોઈએ. અને એ સ્થિતિમાં પણ તમે તેનાં તરફ આકર્ષાવા જોઈએ, પણ તેમ બનતું જણાતું નથી. ત્યારે હવે એ મોહકતા શામાં છે? xxx એનું કારણ એ શરીરમાં રહેલો તે છપ, તે આન્તર છપન, તે આન્તર શક્તિ અથવા તે અન્તરાત્માજ છે. બીજું કંઈ નથી. દરેકનાં નેત્રોદ્ધાર તમારી સાથે જ વાત કરે છે તે એ અન્તરાત્માજ છે. એ અન્તરાત્માની પ્રાપ્તિમાં ચિત્ર અને પોષાક દાખલજ આ શરીર છે, તે પોષાકને જ પહેરે છે તે પહેરનાર અન્દર રહેલા સત્ય આત્મા કરતાં તે પોષાકને વધારે આશા નહિ. હવે મનન કરો એટલે તમે સમજશો. x x x

હવે જમણે આ જગતનાં લોકો બ્રહ્મોની તૃપ્તિ અને સ્નેહ કરે છે ત્યારે તેઓ ખરો અન્તરાત્મા કે જે શરીરરૂપી પોષાક અને આચ્છાદનદ્વારા પ્રકાશે છે તેના કરતાં પોષાક અથવા આચ્છાદનનેજ વધારે આશા છે અને આ પ્રમાણે તેઓ અન્દરના સત્ય અથવા મૂળ વસ્તુ કરતાં તેની મૂર્તિ અથવા આચ્છાદનનીજ વધારે પૂજા કરે છે અને આથીજ તે લોકો આ પાપનું ખરાબ પરિણામ ભોગવે છે. આ પ્રમાણે દેવાયથી એ બૂર્તિ આચ્છાદનથી પર થાયો x x x અને અત્યેક પતિ પત્ની એક બીજામાં પ્રભુતા અનુભવવાનો પ્રયત્ન કરે. એક બીજામાં રહેવા એ અન્તરાત્માને લુપ્તો. અને તે અન્તરાત્માનીજ પૂજા કરે.

આમ કરવાથી અત્યેક વસ્તુ તમને દૈવિજ લાગવી જોઈએ. પત્ની નરકનાં દારને બદલે પતિને પ્રભુનો આશ્વાસન કરવાનાં દર્પણ રૂપજ, યાજ પડવી જોઈએ, પતિ પણ નરકનાં દારને બદલે પત્નીને પરમાત્મ-દર્શન કરવાના દર્પણ રૂપજ માર્ગ પડવો જોઈએ.

પરંતુ આ પતિ અથવા પત્ની પોતાનાં સાથીને આ સમ્પ્રદાય, આ દિવ્યતા, સર્વ શક્તિઓ આ વેદાન્તી નિમિત્ત શી રીતે પ્રાપ્ત કરાવી શકે?

જો સ્ત્રીને પોતાના પતિના તારક ધવું હોય તો પહેલાં તેણેજ તેને સર્વ બ્રહ્મતામાંથી ઉદ્ધારવો જોઈએ. જો તેનું સ્વન ધવું ન હોય તો દરેક પ્રકારનાં પ્રયોગોનું બલિદાન થવાને તે પાત્ર હોય છે. સુકાન વિનાના મજબાને જેમ પવન અને તોફાન મમે તે દિશામાં

એવી જાય છે તેમ જ્યાં સુધી મનુષ્ય કુંવારો હોય છે ત્યાં સુધી તે અસ્થિર હોઈ દરેક જનતાનાં કલંકો તેને સહન કરવાં પડે છે. મૌઘી પ્રથમ તેની સ્ત્રીજ જ્યાં પ્રલોભનોમાથી તેને ગચાવે તેમ હોય છે પણ સામાન્ય સ્ત્રીઓ પોતાનાં પતિને આવા પ્રલોભનોમાથી જાગાવવાને બદલે ઉલટી તેઓ પોતેજ પ્રલોભન કરાવનારી થઈ પડે છે. કાંઈ એક મનુષ્ય પોતાનું ગદું દ્રવ્ય આપી દઈને તે જાધા ક્રૂરની એક નોટ ખરીદે તેનાં જેવુંજ આ પણ છે. કેમ કે આવો મનુષ્ય બીજા પ્રલોભનોમાથી મુક્ત થાય છે પણ દવે આ એક પરતંત્રતા તો આગળની બીજી બધીજ નાગોળીઓ કરતાં વધારે હોય છે. પટેલાના અનેક પ્રલોભનોનો તે ભોગ થયો નથી પણ આ એક પ્રલોભન અથવા નાગોળીજ તેને માટે પૂરતી છે. x x x

તમે જણાવો કે પ્રથમ એક સમય એના હાથે કે મનુષ્યો પણ અરણ્યમા વસતા હતાં, અને થોડાં પણ અરણ્યમાં વસતા હતા. જેમ હાલ રહે છે તે પ્રમાણે સાગરો અને દરણો પણ જંગલમાંજ વસતાં હતાં. એક વખતે એક સાગરની સાથે લડાઈમાં એક થોડો હાથો. સાગરે તેનાં સાગરદીગાવડે તેને જખમી કર્યો. થોડો મનુષ્ય પાસે મદદ માગવા આવ્યો. મનુષ્યે કહ્યું: "હીક છે; હું તમને મદદ કરીશ, મારા હાથમાં બાણ છે, તમે મને તમારી પીઠ ઉપર બાંધ જાઓ એટલે હું તમારી સાથે આવોશ અને તમારા દુખમંતો નાશ કરીશ." પછી તે મનુષ્ય થોડાની પીઠ ઉપર સવારી કરીને અરણ્યમાં ગયો અને સાગરને મારી નાખ્યું અને તેઓ વિજયી થઈ ઘેર આવ્યા. દવે થોડાને જનાની ઇચ્છા થઈ, થોડાએ મનુષ્યનો ઉપકાર માન્યો અને કહ્યું: "બહાસા સાહેબ હું તમારો ઉપકાર માનું છું દવે માં તમને છોડવા પડશે." મનુષ્ય તેની નજીક ગયો અને કહ્યું: "અરે થોડા, થોડા! તારે ક્યા જવું છે? તમે કેટલા ઉપયોગી છો ને દવેજ મને મમતવું છે. અને તેથી દવે હું તમને જવા દઈશ નહિ તમારે મારા નોકર, મારા શુદ્ધામ થવું પડશે." થોડા આ પ્રમાણે હરણુ, સાગર અને જંગલનાં બીજા પ્રાણીઓથી રક્ષિત થયો અને પણ તેણે પોતાની સ્વતંત્રતા તો ગુમાવીજ અને જે શુદ્ધામી તેના વિજયના પરિણામ તરીકે મળી તે તેને યથેલાં લાભ કરતાં વધુ નુકસાનકારક થઈ પડી.

પરંતુ આ મનુષ્યનું પણ આજ પ્રમાણે થયું છે. ધન પડી ને કે ધન પ્રલોભનો-માથી ને ગચે છે, પણ પોતાની સ્ત્રી તરફથી જે ગુલામી અથવા પરતંત્રતા તેને પ્રાપ્ત થાય છે તેનું પ્રલોભન પેલા મનુષ્યે ધાડનાં કરેલા જ્વાનન જેવુંજ નીવડે છે.

દવે સ્ત્રી મનુષ્યની તારફે સી ગીતે થઈ તે સિવપર બાવીએ. તે કેટલીક લાઝ-ચોમાથી તેને ગચાવે છે એટલે સુધી તો જઈ જાયજર છે. પણ બીજી વાત એ છે કે તેણે મનુષ્યને શુદ્ધામ જતાવશે નોંધએ નહિ. x x x અને તેના પતિએ તેને આશિન જતાવવી નોંધએ નહિ. દવે આ બીજું પગથીડ છે જે આ પ્રમાણે અને તેજ મર્મ પ્રકારની આશ્ચર્યો મખવાની છે અને નહિ તો એકે નથી. આ આગળ તમામ લક્ષમાં બાંધેજ જાવવામા આવતી દશે. અથવા કદાપિ લાવવામાં આવતી નથી, પણ તે મત્ત છે. x x x ત્યાં મુઘી પત્ની પતિનું ખડક શુદ્ધ કુચવાનું અને પતિ પત્નીનું શુદ્ધ વધારવાનું મધ્ય લે નહિ ત્યાં મુઘી ધર્મની ઉત્તમ કદાપિ થઈ ગઈ નહિ. ધર્મને માટે કની આશ નથી.

તમે જણા છે કે આ જન્મનો વરાળ અને વિષ્ણુનો છે જેથી અસની બેલગાડી જેવા ધર્મે દવે ગામમાં પોટલા ગાંધીને વિદ્યાવજ્ર થતું બોધ્યું, અને ક્રિશ્ચિયો, અને હિન્દુઓ ! અને મુસલમાનો ! ન તમે જન્મના દરેકે ખરેખર નાણુદ કરનાર ધર્મના હો, બે તમે મનુષ્ય જાતના હો જોનું નિવારણ કરવા ધર્મજ્ઞતા હો તો તમારે આ બધા ઉપર ધ્યાન આપવું બોધ્યું તમારે સમજા મળ્યું રહ્યું જતાવર નેતે પ્રતિપાદન કરવું બોધ્યું તમારે પ્રત્યેક મનારી અને સદ્ગુહ્યના મનુષ્ય આસપડા બોધ્યું કે—“પોતાના પતિ અથવા પત્નીના તારક થવાનું મુખ્ય કારણ તેઓ દરેકને સાર રહેલું છે. આ કર્તવ્ય જાણવાને દરેક શ્રીપુરુષ બધાયમાં છે ” આ ઉપદેશ આપનાને આપણે મર્વ બધાયમાં છીએ. આ આપનું અનિવાર્ય કર્તવ્ય છે. આ કાર્ય કેવી રીતે થઈ શકે ? બે સ્ત્રી પોતાના પતિને શુભામ બનાવવા ન ન્યાય તોજ એ કાર્ય બની શકે. તમે મર્વ રીતે મનુષ્ય થાઓ અને તમે મુક્ત થાઓ, એનો આ નિયમ છે. “આઘાત અને પ્રત્યાઘાત મરણ અને સામ-સામાં હોય છે.” તેને (સ્ત્રી) તમારે આધિન કરો—તમારી શુભામ કરો અને તમે પણ તેના શુભામ અનુભવના આ વાત હમેશા અસ્થિર અને ત્રાસદાયક બાજે છે. કારણ આ ત્રાસદાયક સત્યનો ઉપદેશ કર્યો તથી તેને હુ બ દેવામાં આવ્યું હતું અને તેને વન મથલ ઉપર મથાવવામાં આવ્યો હતો, ઝાંકેગીમ બહાર આવ્યો અને તેને પણ એ માપ વામાં આવ્યું

લોકોએ સત્યનો કદાપિ આનંદથી મનન કર્યોજ નથી આ ઉમ્મિ હુ બધાયક સાંગે છે પણ ખરી રીતે એ એમજ છે + + +

એક મનુષ્યના હાથમાં બળદની ઝાંકે બાંધેલા દોરડાનો છેડો છે. તે એમ માને છે કે બળદ તેના નોકર-ગ્રામ્ય છે પણ જોટલા અને તે બળદ તેનો શુભામ છે તેટલોજ તે મનુષ્ય પણ બળદનો શુભામજ છે. તે બળદનો માવીક છે એમ કહેવાનો તેને શો હક્ક છે ? એજ કે બળદ તેની પાસેથી જઈ શકતો નથી દવેજ સ્વાધ્યાન આપે. બળદ તેની પાસેથી જઈ શકતો નથી એજ કારણ એમ માનવામાં હોય તો, અને કહીએ છીએ કે તે મનુષ્ય પણ બળદને નહીને જઈ શકતો નથી ? બળદ તેની પાસેથી જતો નથી તેવું કા જ એજ કે તે બળદને તજતો નથી. જે તે પોતે જોયે એવું તો ને બળદ પણ તેનો શુભામ ન જાત ! આ નિયમ છે

તમે જુઓ છો કે ધૂનપ, બમેન્ડિયા, બપાન, હિન્દુસ્તાન અથવા બીજા દેશોમાં ઘણ ખરે ગવાજ કુટુંબો હુ ખી છે શું એ સાચું નથી ? નેજો મુ છે ખા કે “ મુખી કુટુંબ, મુખી કુટુંબ ! ” કેવો ગેઝ ! તેમજ એ મુખ તે શા નામવું કહેવાનું અને નવન જેવુંજ છે. આ લોકો અને કુટુંબો શાયી હુ ખી છે ? શું આ કુટુંબો મુખી શાય એવું તમે તમારા અતઃક શ પૂર્વક જાણતા નથી ? બે તમે મુખી આશા નાખતા હો તો તે માટે તમારે ઉત્સુક પણ થવું બોધ્યું. તમારા શૂંકે એક મોટા રાસ રૂપ બનવા દો નહિ મનુષ્ય શોધી કાઢવા પ્રયત્ન રા તીન અને માચી ઉમ્મિ નાખો, કાણુની તપામ કરો નિરીખજ કરો અને તમને જાણજે કે કુટુંબના વનશનું અને ઝાંકેગી ખાગીનું કાણુ માત્ર એકજ કે તે એજ કે “ જો નવા નિનાડુ આવ્યા ” મજા ના આવનારથી અનુધીયે !

પણ છે. કુદરતની 'શી શક્તિ'ના છે અને વિકાસની ગતિ કદ દિશાએ ગાય છે તે તેઓ જાણના નથી. તેની તેમને ખબર નથી. 'ગમ' તમને કહે છે કે વિકાસની ગતિ અને કુદરતનું કામ એ છે કે સર્વ મનુષ્યોએ પગથીએ પગથીએ ધીમે ધીમે ઉપર ચડવું જોઈએ, અને અન્તરાત્માના સાક્ષાત્કારની નજીક પહોંચવું જોઈએ. +++ પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાના અન્તરાત્માના સાક્ષાત્કાર કરવો જોઈએ +++ સ્વેચ્છા આત્મા સાક્ષાત્કાર કરતા નથી તેથીજ અગ્નિતત્વ (જીવન) માટે આ બધાં તરફથી તેમને આરવાં પડે છે અને સુખીને બદલે દુઃખી જીવન તેમને ગાળવું પડે છે.

તમારા પતિ અથવા પત્નીની સાથે તમારા મુળબંધ એવો સંબંધ કે તમારી ઉત્પત્તિ તે સત્યના માર્ગ તરફ ગાય અને તમે કુદરતનાં ધોરણ સાથે અનુકૂળ રહી શકો. કુદરતનું ધોરણ અને પરિણામ માત્ર સુક્તિજ છે. તમારી પત્નીને તમારી તાબેદારીમાંથી સ્વતંત્ર બનાવો અને તમે પોતે પણ સ્વતંત્ર થશો. પણ ત્યારે સુ એનો અર્થ એ છે કે જ્યાં સગ-ધો એકદમ તોડી નાંખવા જોઈએ અને પ્રત્યેક સ્ત્રીપુરુષે એક બીજાથી દૂર પડી જઈ સ્વતંત્ર થવું જોઈએ. ના, એમ બિલકુલ નથી. એ રીતે સ્વતંત્રતા મળી શકતી નથી, એમ કરવું એવો ઉલટું અ-ધનરૂપ છે. તમારા સાથીને 'સુક્તિ' કરવાનો અર્થ એજ છે કે તમારે તેને તમારા શરીર પ્રત્યે આધાર અને આસ્થા રાખવાને બદલે તેનાં અંતરના પ્રદેશમાં રહેલા અન્તરાત્મા ઉપર આધાર અને આસ્થા રાખતાં શીખવવું જોઈએ. +++

તમારા મનને કંપના કરવા દો કે, એકદમ પક્ષી એક ઝલતી ડાળ ઉપર બેસે છે તે ડાળીને તે નથી જતી-ઝોલાં ખાતી અનુભવે છે, છતાં પણ જરાએ કામ આપ્યા સિવાય તે આનંદથી દુઃખીલ ક્યાં કરે છે એ સારી ? તે સમજે છે કે તેની પાને ઉડવાની પાંખો તૈયારજ છે, અને તેથીજ ડાળી આમ તેમ બૂલ્યા કરવા છતાં પણ તે પક્ષી બીતું નથી. બહારથી જો કે તે ડાળ ઉપર બેઠેલું હોય છે અને જણાય છે મરે, પણ તેનાં મનથી ખરી રીતે તો તે પોતાની પાંખ ઉપરજ આધાર મૂકી બેઠેલું હોય છે, તેનો આધાર તેની શ્રદ્ધા તે ડાળ ઉપર નહિ પણ પોતાની પાંખો ઉપરજ છે.

એજ પ્રમાણે જ્યાં તમે હો ત્યાં તમારાં સ્ત્રીપુરુષદિ ઉપર તમને ગમે તેટલો સ્નેહ હોય તો પણ તેમનાં શરીરો ઉપર આધાર રાખશો નહિ, -તમારા હૃદય ત્યાંજ ચોંટા-ઓ નહિ. તમારું હૃદય તેમના અન્તરાત્મા ઉપરજ રહે તેટલા માટે તેને તે આત્મા પ્રભુમાંજ પરોવો. તમે પોતે આ પ્રમાણે વર્તો અને તમારા સ્ત્રી પુરુષદિને પણ એજ પ્રમાણે વર્તીવો. આમ કરવાથી તેઓ તમારાથી સ્વતંત્ર થશે અને તમે તેમનાથી સ્વતંત્ર થશો. આમાં કોઈને પરાધિનતા રહેતી નથી. દરેકને પૂર્ણ સ્વતંત્રતા-સુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે ! આ પ્રમાણે દરેકાઈ મનુષ્ય સુક્તિ અર્થ શોધે તેમ છે. +++

એક સ્થળે એક ધણી સુન્દર જમિ નંવામા આવી. તે જમિમાં એક સુન્દર કાચ દતો અને તે કાચ ઉપર બન્ય બાદશાહી ગાદીના પડેલા દતો. તે કાચ ઉપર એક સુન્દર મનોહર રાખી મુતેલી હતી. કાચની એક બાજુએ જાળકા બેધ દતો અને રાજ્ય મુન્મીપર બેઠેલો દતો. આ એક ઘણુંજ સુન્દર આકર્ષક અને બન્ય ચિત્ર દતો. રાણી ધણી માંદી-મરણ પચારીએ હતી. તેનો પતિ-અન્ન આદ્ય દષ્ટકાવતો દતો અને તેના પુત્રપુત્રી

સર્વ રૂદન કરતાં, હતાં. આહું સુન્દર-ચિત્ર ખાસે સખવાની તમને ઇચ્છા થાય છે ? અરે ! ખરેખર તમારામાંનાં દરેકને ઇચ્છા થાય તેવુંજ હતું. ને એવુંજ તો મળતું હતું, એમાં એવી તો ખૂબી હતી કે તેને વેંચું હોય તો તમે ખરીદીજ. દરે આ પ્રમાણે તે ચિત્રને ખરીદવાનું તમને બહુજ ગમશે ખરું પણ તેમાં ચિત્રમાં પ્રમાણેની ચુલ્લ ખામતી સણી થવાની તમને ઇચ્છા થશે ? x x x વળી તમને પેલે રૂદન કરતો સખ અથવા આક્રંદ કરતાં બાળકો, થઈ પછુ ગમશે ખરું ? નહિજ, જરાએ નહિ. એ ચિત્રને મેળવવાનું તમને બહુ ગમશે, પણ એમાંના કાષ્ઠપણ દુઃખી પાત્રના જેવા બને તે બનવાનું જરાએ નહિજ ગમે.

એજ પ્રમાણે x x x તમારે દુદુબમાં, તમારે ગૃહમાં, પ્રજાની પેઠે સાક્ષી તરીકેજ રહેવાનું, અચ્ચત પ્રજાની પેઠે મોહ રહિત, અને કાષ્ઠપણ પ્રકારની આસક્તિ અથવા મુંઝવણ વિનાના થઈને x x x તમારાં હૃદય અને જીવિને હૃદયમાં અનંતરાત્માં સ્થિર કરો અને એ ચિત્રને જેવું માનતા હતા તેજ પ્રમાણે તમારાં દુદુબની દરેક બાબતોને માનો. તમે જાણો છો કે જ્યારે તમે પોતાને અને દરેક વસ્તુને સાક્ષીરૂપે જુઓ છો ત્યારે એથી તમને આનંદજ થાય છે, અને જ્યારે તમે તેમાં આસક્ત થાઓ છો ત્યારેજ તે દુઃખનું કારણ થાય છે. x x x

(માટે) તમારાં દુદુબના બધા સખ-બો અને ખીજ બાબતો એ સર્વ જાણે કે પેલા ચિત્રરૂપ હોય અને જાણે તમે બિલકુલ તેની સાથે મયનજ રહિત હો, એજ પ્રમાણે વર્તો. x x x

ત્યાગનો અર્થ પણ એજ છે કે પોતાનું અદ્ય સ્વર્ણ સ્વાર્થી અહરૂપરૂપ દૂર કરવું અર્થાત્ સ્વરૂપની ખોટી કલ્પનાને દૂર કરવી. સર્વ પ્રકારો છે ખરો પણ તેને વિચાર આવતો નથી કે હું પ્રકારુ છું. આ પ્રમાણે સર્વ કર્તૃત્વ ભાવથી રહિત છે તેટલેજ તે મોહક, આકર્ષક અને ઉપકારક છે. x x x તેજ પ્રમાણે તમારું કામ પણ અચ્ચત રિયતિ પૂર્વકજ થયા હો x x x ત્યારેજ તમારું કાર્ય સફળ થશે. ત્યારેજ ખરી રીતે તમે આ દુનિયામાં કંઈક અસામાન્ય અને આશ્ચર્યકારક કાર્ય કરી શકશો. બધાજ વીર x x x અને જીવિમાન પુરુષોનું ગુણમાં ગુણ સદૃશ આજ હતું x x x “ તમે અમુક વિષયમાં આસક્ત થાઓ નહિ ત્યાં સુધી તમે સફળ થશો નહિ ” એ બ્રહ્માત્મક વિચારને દૂર કરો x x x શરીર હૃદયમાં કામના અને અનંતરાત્માં હૃદયમાં સ્વરૂપ રહેવો જોઈએ. આ નિયમ છે, તેને અનુસરો, અને સુખ થાઓ.

જેવી રીતે સૃષ્ટિ-સમીપમાં એકાદ સુન્દર પ્રદેશ મેઝાવડે રપટ અને મગ્ધૂણ રીતે લેવામાં આવે છે, જનાં તે જોવાની ક્રિયા નેત્રને ગોચરૂપ કે દુઃખરૂપ ન થઈ નષ્ટતાં ઉતરી આનંદદાયકજ લઈ પડે છે, અને નેત્ર સ્વતંત્ર તથા ઉપાધિ રહિત રહે છે તેજ પ્રમાણે તમારો ગૃહનાં કાર્યોમાં અને તમારી અધ્યવૈરિક છંદમાં પણ તમારી ચિયતિ થયા હો. તમે એવીજ રીતે સંસારમાંનાં આ બધાં રૂપોને આસક્તિ રહિત, સ્વતંત્રપણે જુઓ અને તેનાથી સુખ-નિર્વંપ રહો. x x x સત્ય અનન્ય તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર કરો અને બધાજ તારા અને ચૃહા તમારી આજ્ઞામાં રહેશે. x x x તેનો સાક્ષાત્કાર કરો અને તમને જાણશે કે તમારાં બધાં કાર્યો જોવાની મેઝા રહનઃ યગીજ પ્રતિષ્ઠા જેવી રીતે

તમને અનુકૂળ થશે. તમને જાણશે કે અન્તરાત્માનો આ સાક્ષાત્કાર સર્વ વિષયને તમારા હાથ બનાવે છે—દુનિયાનાં દરેક પદાર્થને તમારે આધિન કરે છે. તમને જાણશે કે વિજય અને મર્યાદા તમારી ગોથ કરે છે અને તમારે તેને શોધવાં પડશે નહિ.

“એ મહામદ પામે પર્વત આવશે નહિ તો મહામદ પર્વતની ખાબે જશે.” જે કાણે તમે દુનિયાના પદાર્થોની વૃથા કરતા બધે યહ તોમાંથી મુક્ત થશો, અને તમારી અન્દરની દિવ્યતાનો સાક્ષાત્કાર કરશો. તેજ કાણે તમારે મહામદ પામે જવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. મહામદ તમારી પામે આવશે, આ અબ્યાધિત નિયમ છે. એ વિશ્વાસપર પોતાની મહાન સત્તા અભાવવા આ મુલ્ય સત્ય છે. તમેજ તે નિયમ છો. તમે તેનો સાક્ષાત્કાર કરાવો. તમે પોતે મુક્ત થાઓ, તેમને મુક્ત કરો. એ પ્રમાણે તમે ઘેર નર-કને બદલી રત્નો રજો છો, તમે તમારાં ક્લેશ શુદ્ધને સુખીજી બનાવો છો. અને તેમ કરવાનો ખીન્ને માર્ગજ નથી. ઉપરા માર્ગ સિવાય આ અનિવાર્ય કોર નિયમમાંથી છટવાની બારીજ નથી. આ એકજ માર્ગ છે. આ એકજ તાલીત છે. દુનિયાના બધા ખખનાઓ ઉઘાડવાની આ એકજ બંધ બેસતી કુંચી છે. તમે તમારા અન્તરમાં જોવી દિવ્યતાનો સાક્ષાત્કાર કરીને મુક્ત બનો અને ખીજાઓને તેવો સાક્ષાત્કાર કરવામાં મદાય કરો.^૧

પ્રસિદ્ધ ગવૈયો મૌલાબક્ષ

લેખક:—રા. પ્રસારકર મંગળજી દ્વિવેદી—રાજકોટ.

મુમયમાન ધર્મના એક સંપ્રદાયનું નામ “સુરી” છે. એ ધર્મના અનુયાયીઓને સિદ્ધાંત વેદાન્તના સિદ્ધાંતો સાથે મળતા આવે છે. તે સંપ્રદાયના લોકોએ લંડનમાં એક અખાદે જમાવ્યો છે, અને ત્યાંથી તેઓ મુસલમાન ધર્મનાં મુન્તકા બહાર પાડે છે. ત્યાંથી એક ત્રિમાસિક પત્ર પણ નીકળે છે, અને તેના ત્રણવાર અંક નીકળી પણ મુક્યા છે. હિન્દુ-સ્તાનના પ્રસિદ્ધ ગવૈયા મૌલાબક્ષના પૌત્ર શ્રી. ઈસમનખા તેના મંપાદક છે. તે પણ એક ઉત્તમ ગવૈયા છે અને હૈદરાબાદના નિઝમના તે ખાસ માનીતા છે. તે કાલ લંડનમાં છે. તેમની સાથે તેમના માથીઓ પણ છે. ત્યાં તેઓ પોતાની સંગીન વિધાનું કૌશલ્ય બતાવે છે, અને સુરી મતના મિદાન્તોનો પ્રચાર પણ કરે છે.

શ્રી. ઈનાયતખાં સુરી તરફથી નીકળતા માસિકનું નામ “સુરી” છે. તે અંગ્રેજીમાં નીકળે છે. તેના ત્રીજા અંકમાં ઈનાયતખાંના પિતામહ મૌલાબક્ષનું જીવનચરિત્ર પ્રસિદ્ધ થયું છે તેનો સાર નીચે મુજબ છે.

મૌલાબક્ષનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૩૩ માં જિવાનીના એક જમીનદારને ઘેર થયો હતો. તે મોટો થયો ત્યારે તેને કસરત કરવાનો બહુજ શોખ હતો, અને તેની પહેલગાન થવાની નિત અભિલાષા હતી. જિવાનીમાં એક વખત કાંઈ દુષ્ટર આવી ચડ્યો. મૌલાબક્ષે તેની આરી રીને સેવા મુશ્કેલી કરી. દુષ્ટરે કહ્યું કે “કાંઈ માપન જનજીત દો તો ગાઓ.”

મૌલાખાસે કહ્યું “હું ગાયન જાણતોજ નથી પણ એક કવિતાની કડી મને યાદ છે તે આપને સંભળાવું છું.” ફરી ગાયન સાંભળીને બહુજ ખુશ થઈ ગયો અને કહ્યું “તમારૂં ગળું ધણુંજ સાફ છે, તમે કસરતખાજ થવાનું ઇચ્છા મૂકી દોઆ ને કોઈ સારા ગર્વેયા થવાની ઇચ્છા નહોતી. થોડાજ પરિશ્રમ લીધાથી તમે ઉત્તમ ગર્વેયા બનશો. મૌલાખાસે ફરી-મ્નો આજ્ઞા માન્ય કરી ને ફરી તેને આસિર્વાદ હાથે આવતો થયો.

હવે મૌલાખાસે ગાયનકળા સીખવાની પ્રતિજ્ઞા કરી પણ સીખવે શક્ય ! એ જમાનામાં જે વિદ્યા કોઈને આવડતી તે કોઈને જતાવતા નહિ, અને જો જતાવે તો તેની હંમેશાં મેવા કરવી પડતી. મૌલાખાસે ખમર પડી કે ધસીટાખાં નામનો ગર્વેયા ધણુંજ સાફ ગાઇ જાણે છે. તેથી ત્યાં ધસીટાખાં રહેતો હતો ને શહેરમાં તે ગયો, પણ ત્યાં તેને માત્રુમ પડ્યું કે ધસીટાખાં કોઈને પોતાની વિદ્યા સીખવતો નથી. શાખવાની ઇચ્છાવાળો કોઈ તેની પાસે જઈ રાકતો જ નથી તો સીખો તો શકેજ ક્યાંથી !

ધસીટાખાંના દરવાન આશીર્વાદ દત્તો અને રાત્રે તે દરવાજાપર રહેતો હતો. મૌલાખાસે તેની સાથે મિત્રતા બાંધી, તે દરવાન મારફત તેને ખમર પડી કે તે રાત્રિના બાર વાગ્યા પછીજ ગાયન શરૂ કરે છે. મૌલાખાસે રાત્રે ત્યાં જવા લાગ્યો ને ગાયન સાંભળવા લાગ્યો. રાત્રે જે ગાયન તે સાંભળતો તે દિવસે સીખતો હતો. થોડા દિવસમાં તો મૌલાખાસે અભ્યાસ વધી પડ્યો, તે ખૂબ ગાવા લાગ્યો. જે લોકો તેના ઘર પાસેથી નીકળતા તે તેનું ગાયન સાંભળીને ખુશખુશ થઈ જતા. ધીરે ધીરે આ ઘાત શહેરમાં ફેલાવા લાગી ને લોકો કહેવા લાગ્યા કે નવો ધસીટાખાં પેદા થયો છે. છેવટે આ વાતની ધમીટાખાંને પણ ખમર પડી ને તેણે કહ્યું કે મારો બોડીદાર કોણ છે ? તે એક દહાડા મૌલાખાસના મકાન આગળથી ચાલ્યો જતો હતો ત્યાં મૌલાખાસનું ગાયન સાંભળીને એકદમ ભડી ગયો ને ઘરમાં ગયો. મૌલાખાસે તેને માનપૂર્વક આસન આપ્યું પોતાનું ગાયન સંભળાવ્યું. ગાયન સાંભળીને મૌલાખાસ ધણુંજ ખુશ થયો ને મનમાં આશ્ચર્ય પામ્યો. તેના મજબુસા એ વાત ન આવી કે મૌલાખાસ ગાય છે તે પોતાનુંજ છે. ત્યારે આ બેદ માત્રુમ પડ્યો ત્યારે તેણે મૌલાખાસને પૂછ્યું “મહેરગાની કરીને આપના ઉત્તાદ (ચર)નું નામ આપશે ?”

મૌલાખાસ : “મારૂં કરો, આપ એ મવાલ પૂછો નહિ કારણ કે તેમાં કાંઈક બેદ છે પણ ને આપ આજો તો પૂછી રાકશો.”

ધસીટાખાં : “ઉત્તાદનું નામ જતાવવામાં શા માટે ધનદાર હશે છો ? નામ જતાવવામાં તમને કાંઈ નુકસાન છે ?”

મૌલાખાસ : “નામ જતાવવામાં એક મોટું નુકસાન છે. નામ જતાવવાથી મારી સગીન વિદ્યાની ઉત્તિ થશે નહિ માટે મહેરગાની કરીને મારા ઉત્તાદનું નામ ન. પૂછો.”

ધસીટાખાં : “હું આપનું ગાયન સાંભળીને ધણુંજ ખુશ થયો છું, આપના ઉત્તાદ આપથી પણ ચડીઆતા હશેજ. મને તેમ હો પણ તમારે તેનું નામ તો આપવુંજ પડશે.

મૌલાખાસ : “ધણુંજ સાફ મને આપની આજ્ઞા માન્ય છે, પણ આપને મારી સાથે એક સરત કરવી પડશે કે જો હું આપને નામ બતાવું તેથી મારો ઉત્તાદ નારાજ થાય તો તમારે મને મદદ કરવી પડશે.”

ધસીટાખા. “ માટે તે વાત મંલુર છે હું તમને મદદ કરીશ.”

મૌલાબક્ષ: “ માગે ઉત્તાદતું નામ ધસીટાખા છે.”

ધસીટાખા. “ મેં નો તમને કાંઈ દહાડે જોવા પણ નથી તો હું તમારો ઉત્તાફ કેમ હોઈ શકું ?”

આ ઉપરથી મૌલાબક્ષે તેને બધી વાત કહી સંભારી, તેથી લાચાર થઈને ધસીટાખાને પોતાની ચરત પ્રમાણે તેને મદદ આપવી પડી અને તે દ્વારથી મૌલાબક્ષ ગાયન-રંગા શીખવા લાગ્યો.

થોડા વખતમા મૌલાબક્ષ અશીતો ગયો. જેટલું જાન ધસીટાખાને હતું તેટલું બધું તેણે સંપાદન કર્યું. ઉત્તાદના મરણ પછી પણ તેણે શીખવું બંધી ગયું. તે જો કાંઈ સારા ગરબાની વાત માંભગતો, તો તરત લા જોડે ને તેવી પામેથી કાંઈ નવું શીખતો.

ઉત્તર દિન્દમાં ફરી આવીને મૌલાબક્ષ દક્ષિણ તરફ ગયો ત્યાં તેને માનુષ પડ્યું કે સુસલમાનોના સંસ્પર્થી દિન્દુઓની સંગીત વિદ્યામા વિદ્વાન થયો છે. ને ફારસી નથા ઉર્દુ મિથણ થઈ ગયું છે. આ કારણથી મૌલાબક્ષને શોક થયો ને દલીલુમા જઈને નેના શબ્દ કાઢે છે તે જોવાની ઈચ્છા થઈ. ત્યાં જઈને માનુષ પડ્યું કે પોતાનો સંદેહ કાંઈક અંશે ખરો હતો.

એવામા માઇસોરના રાજાને ખબર પડી કે ઉત્તર દિન્દમાથી એક પ્રખ્યાત ગરબો આવ્યો છે દરવારમાં મૌલાબક્ષે ગાયન કર્યું. તેનું ગાયન માલગીને દરવારના માણસો કણ્ઠજ પુશી થયા. ભારત શાસ્ત્રાનુસાર તે દેશમાં ગાયનરંગા નુદ્દ હતી, તોપણ મૌલાબક્ષનું ગાયન સાંભળીને બધા ખુશ થઈ ગયા. એવામા મૌલાબક્ષને ખબર પડી કે માઇસોરના બધાની દીકરી પીણા સારી રીતે બજતી જણે છે તેથી તેને વેગ પીણા માલગાવાને ગયો. તેનું ગાયન સાંભળીને મૌલાબક્ષ આનન્દમગ્ન થયો. “તેણે બધીની પુત્રીને પ્રાર્થના કરી કે મને તમારો શિષ્ય બનાવો. પછી તે બાઈએ કંઈ કે બાઈણુ સિવાય કંઈ કાંઈને મગીને વિદ્યા શીખવતી નથી. જો તમારે શીખરી હોય તો બાઈણુને વેર જન્મ બીરો.” આ ઉત્તર સાંભળી મૌલાબક્ષ ધણેજ દીવગીર થયો ને માઇમોગ છોડીને ચાલ્યો ગયો ને પોતાના ઉનાગમાં એક પત્ર મૂકતો ગયો. તેમા નીચે પ્રમાણે વખ્યું હતું.

“હજી ને સંગીત વિદ્યામાં પૂર્ણતા મેગરી નથી તે પૂરી થયા પછી હું માઇમોગ રંગારતી સેવામાં હાજર થઈશ.”

લી. મૌલાબક્ષ.

ફરતો ફરતો તે તાજજર ગયો. ત્યાં તેને પંદર મહિનો કે એક વાલણુ આ વિદ્યામા બહુજ કુશળ છે તે તેની પાસે ગયો. ખૂબ મેલા શુશ્રુષા કરીને તેને પ્રસન્ન કર્યો. માલગે તેને બધી વિદ્યા શીખવી.

રાગ પ્રત્તાર, તાલ પ્રત્તાર, રત્ન પ્રત્તાર, ગમક, કથ, મધી, મુર્દના વગેરે જે જે ભેગ છે તે તમામ તેણે મૌલાબક્ષને શીખવ્યા.

આ પ્રમાણે લાસતીય સંગીતનું પૂર્ણ જ્ઞાન થયા પછી મૌલાબક્ષ માઇમોગ આવ્યો. માઇમોગના મહારાજાએ તેનો બહુજ આદર મહાર કર્યો. તેની સંગીત કળાની પરીક્ષા કરવા માટે ફર ફરથી ગરૈયા બોલાવ્યા, અગત્યાગ મહીના મૌલાબક્ષ ત્યાં રહ્યો. પરીક્ષામાં પૂરો ઉત્તરો. તે દેશના ગરૈયામા કાંઈ પણ તેની બરોબરી કરી શક્યો નહિ. તેથી સંતુષ્ટ થઈને

માઇમોરના મહારાજાએ તેને જન, ચમર, કલ્લગી, શિરપેચ વગેરે આપી તેણે માન વધાર્યું. મૌલાબક્ષે ત્યાંજ પોતાની સાદી (વિવાહ) કરી. મૌલાબક્ષની કીર્તિ દેશોદેશમાં પ્રસરી ને રાજદરબારમાંથી આમંત્રણો આવવા લાગ્યાં.

એ વખતે વડોદરાની ગાદીપર ખડેગવ આવકવાડ હતા. તેમના બોલાવવાથી મૌલાબક્ષ વડોદરે ગયા. ખજુ ત્યાં તેને માલુમ પડ્યું કે નામદાર આવકવાડ સરકારે ફક્ત તેને પોતાના દરબારની રોજામાં વધારો કરવા બોલાવ્યો છે, નહિ કે તેની ગુણ આહકતાથી. એક દહાડે મહારાજાએ તેને પૂછ્યું કે “તમે માત્ર ગર્વમાં છો તો તમારે આ રાજ ચિન્હો ચામાટે ધારણ કરવાં નોંધ્યો ?” મૌલાબક્ષે કહ્યું કે આપ તો આ રાજ્યમાંજ આદર-માન પામે છો. ખજુ વધાન તો આખી જુથીમાં આદરમાન પામે છે, આ દૃષ્ટિથી જોતા અને રાજચિન્હો ધારણ કરવાનો પૂરેપૂરો અધીકાર છે.

નામદાર ખડેગવ આવકવાડના દરબારમાં મૌલાબક્ષની પરીક્ષા લેવાઈ. કાશ્મિરુસેન અલીસુસને કન્હલ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ મોટા મોટા ગર્વયાઓને બોલાવ્યા પણ મૌલાબક્ષના મુકાબલે કાંઈ પણ અડ્યો નહિ.

વડોદરામાં રહીને મૌલાબક્ષે સંગીત વિદ્યાની ખૂબ ઉત્તતિ કરી. એ વખતમાં જે જે ગર્વયા હતા તેઓમાં કાંઈકને કાંઈક દોષો તો હતાજ તેને દૂર કરવા માટે મૌલાબક્ષના તુઓ શિષ્યો બન્યા. મૌલાબક્ષે તેઓને શુદ્ધ સંગીત લજ્જાવીને તેઓને નિર્દોષ બનાવવાની તૈયારી કરી.

મનોહર, બરદે મિનાબ, બોરદટ, બેશી ખટનકર લક્ષ્મણ ચાદી મૌલાબક્ષના શિષ્યો થયા ને સંગીત વિદ્યામાં ખૂબ યાન રેખવ્યું. તેનાથી એક બે જણે તો સંગીત લીપીનપ નવા નવા કલા ચાલુ કર્યા.

મૌલાબક્ષે કેલકત્તામાં સંગીત વિદ્યાના આચાર્ય ન્યોતિરિન્દ્રનાથ ઠાકુરને ઘેર ધણા દહાડા મહેમાન તરીકે રહ્યા. તેણે મૌલાબક્ષની વાઈસરોય સાથે મુલાકાત કરાવી. વાઈસરોયની આજ્ઞાથી તે દિલ્લી દરબારમાં સામીલ થયો.

સંગીત વિદ્યામાં પ્રવિણતા દેખાડીને તેણે ઘણીજ કીર્તિ સંપાદન કરી ત્યાર પછી મહારાજા ગમસીંહના આમંત્રણથી તે થોડા દહાડા નવપૂરમાં રહ્યો. ત્યાં પણ તેણે ખૂબ આદર થયો. ના. નીઝમે પણ તેની ગુણ આહકતા કરી ખૂબ ઇનામો આપ્યાં.

મૌલાબક્ષને હવે માન અને ધનની કમીના રહી નહિ પણ બે વિશુદ્ધ સંગીતનો કાંઈ સ્વાદ પ્રગળ થઈ નવય તો સારું એવું તેની ઇચ્છા હતી તે પૂરી કરવાનો વખત ન આવ્યો તેથી મલ્લોજ બેદ થતો હતો. આખરે ઇશ્વરની કૃપાથી તેની તે ઇચ્છા પણ પૂર્ણ થઈ. એ વખતે ના. સવાજીગવ ગાયકવાડને ગાદી મળી હતી તે ન્યારે મુરોખી મુસાફરી કરી રાજબાનીમાં આવ્યા ત્યારે મૌલાબક્ષે તેને વાત કરી. મહારાજા મવાજીસે મૌલાબક્ષની પ્રાર્થના અનુસાર વડોદરામાં એક સંગીતશાળા કાઢી. આ સંગીતશાળા વડોદરામાં હજુ પણ કાયમ છે.

ઈ. સ. ૧૮૬૬ માં મૌલાબક્ષ મૃત્યુ પામ્યા. મૌલાબક્ષને મોટા પુત્ર સુર્તિનમાં પણ પ્રખ્યાત ગર્વયો છે. તે અત્યારે વડોદરામાં સંગીતશાળાનો અધ્યક્ષ છે. તેણે બીજા દીકરા લેડનમાં સંગીતવિદ્યાની ઉંચી પરીક્ષા પાસ કરી દરબારમાં સંગીતશાળાનો આચાર્ય છે.

અમેરિકાનો પ્રસિદ્ધ વ્યાપારી—જેન વેનેમેકર.

લેખક:—રા. રા. ત્રવણકલાલ જીવરાજ જોશી.

અમેરિકાના પ્રસિદ્ધ વ્યાપારી જેન વેનેમેકરનો જન્મ ફિલેડેલ્ફિયા શહેરના એક ન્હાનકદા વિભાગમાં ૧૧ મી જુલાઈ સન ૧૮૩૭ માં થયો હતો. તેના મા-આપ છુટે બનાવવાનું કામ કરતાં હતાં તે ધણું મહેનતુ અને ગરીબ હતા. ચૌદ વર્ષની ઉંમર સુધી વેનેમેકરને પોતાના માળાપના કાર્યમાં મદદ કરવી પડતી હતી અને બાકી જે થોડો ધણો મમળ મળતો હતો તેમાં તે પાઠશાળામાં જઈને અભ્યાસ કરતો હતો. આ પ્રમુખ ન્હાન જણમાં તેને બહુજ્ઞ એાહુ શિક્ષણ મળ્યું અને ચૌદ વર્ષની અવસ્થામાં આપના મરણથી તેને, પોતાની તથા માતાની જીવિકાને માટે, પદર રૂપિયાના માસિક પગારથી, એક શુક્રેસેતરની દુકાન પર નોકરી કરવી પડી. આ દુકાન તેના ઘરથી મેલેક કોસ દૂર હતી. જનને એટલે દૂર મે વખત આવવું જવું પડતું હતું છતાં પણ તેને જતજે આવજત થતી નહોતી, ને કમેશા કહેતો કે “ ન્હારી જાત્યાવસ્થામાં ન્હારી માતા ત્રવર્ગિય કામ્યમાં મ્હને ઉત્સાહ આપ્યા કરતી. થોડાક વર્ષ પછી તેણે જોમેદ બેનેટની કપડાની દુકાન પર સંદેશા બઈ જનાર છોકરાની નોકરી બોતેર રૂપિયાના માસિક પગારથી સ્વીકારી. આ દુકાનના માસિક જેનેટ જેન જાળકના વિષયમાં આવી રીતે લખ્યું છે—જેન માળકે અત્યંત મ્હત્વાકાંક્ષી હતો. તે કમેશા મ્હને એમ કલા કરતો કે હું આગળ વધીને એક મહાન વ્યાપારી થઈશ તેને જાણ્યુંમાં મલ્-પાન-નિર્ગેધ-વિત્તયક કાર્ય જહુજ પસદ હતું અને બીજું તેણે આમરી દુકાનના અન્ય મોકરોને મલ્પાનથી પસદ્દ કર્યા. આ ન્હાના જાળકમાં એ વિવક્ષણ શુરુ હતો કે ક્રાંધ જણ કામ હોય તે ધણુંજ સુંદર અને નિયમ સર પૂકે કરતો હતો.

માળાપના મદાયજણથી જેન વેનેમેકરના ધાર્મિક વિચાર બચપણમાંથીજ શ્રારી રીતે વધી ગયા હતા. એથી તે એજ દિવસથી અમેરિકની “ યંગ મેન્સ નિરક્ષયન એસોસિયેશન ” ના નેશિપયોગી કામેમાં વણા પ્રેમની સાથે સહાયતા કરવા જાઓ તેના કામે મરથાને એટના પસદ પડ્યા કે તે અત્યંત લેકાપયોગી સત્યાએ વેનેમેકરને પોતાની ફિલેડેલ્ફિયાની શાખા-સભાનો મુખ્ય મત્રી બનાવ્યો અને એક વર્ષના એક દળાર ડાલર પગાર આપવાનું નક્કી કર્યું મત્રી થયા પછી તેણે એટલા નવીન સલામદ બનાવ્યા જે દલા કોઈ પણ મત્રીએ પહેલા બનાવ્યા નહોતા. આ મમયે મિસ જાહનની સાથે વેનેમેકરના વિવાહ પણ થઈ ગયા. મિસ જાહનના સદ્ગુણોથી અને મદદથી વેનેમેકરને પોતાના ભાવિ જીવનમાં સાથે લાભ થયો. જ્યારથી તેણે કાપડની દુકાનમાં નોકરી કરી ત્યારથી પોતાની ચોવીસ વર્ષની ઉંમર સુધી તેણે પોતાની માતાનું અને પોતાનું જાનગી ખર્ચ નિભાવીને સારા પૈસા એકઠા કર્યા. સન ૧૮૬૬ માં તેની પાસે આશરે ૨,૦૦૦ ડાલર સેકડા હતા એ વખતે તેણે ઉક્ત સભાના મત્રી ૫ થી રાજીનામું આપી દીધું, અને પોતાના જાળા નેધન જાહનની સાથે ફિલેડેલ્ફિયા શહેરના અરિઆમ રસ્તાપર એક મહાગી દુકાન ભાડે લીધી. આ દુકાનની જોગ્ય મોહવણ કરવામાંજ તેને મળ્યું ખર્ચ થઈ ગયું અને નવીન માન ખરીદ માટે ધણાજ થોડા પૈસા બચ્યા. આ સમયે તેની મહુર લાશીથી

લોકોનાં મન વશ કરી લેવામાં વેનેમેકર બહુજ પ્રસિદ્ધ હતો. આ પ્રકારે બગ્ગરમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરીને તે અગ્રિમ માલ ખરીદવાને માટે ન્યુયોર્ક ગયો. ત્યાં બધા દિવસ બગ્ગર ફરીને તેણે ધનુષ્યક વ્યાપારીઓને વશ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ સફળ થયો નહિ, પણ બીજા દિવસે તે પોતાના પ્રયત્નમાં સફળ થયો. અને એક વ્યાપારીએ તેની પાસે જે રૂપિયા હતા તે લઈને એક હજાર ડોલર મૂલ્યનું કાપડ આપ્યું અને આ પ્રકારે વેનેમેકરના કાપડનો સ્ટોર ઉઘડ્યો. વેનેમેકર અને જાહન કંપનીની તે વખતે એવી ઘનિ-દ્રાવસ્થા હતી કે વેનેમેકર પોતે બહુ કાપડ એક થેલામાં લઈ આવ્યો. પહેલા દિવસના વેચાણમાં જે કંઈક રૂપિયા આવ્યા તેથી બીજા બધાં આવરણક કામ છોડીને, તેણે મમાચાર પત્રોમાં પોતાની જાહેર ખબર આપી. વેનેમેકર જ્યાં ફિશ્યન એસોસિયેશનના મંત્રીનું કામ કરતો હતો ત્યારે નિયમિતતા અને મળતાવણપણું વગેરે પોતાના કેટલાએક શુભે લોકો પર પ્રકટ થઈ ચૂક્યા હતા. આ સમયે પણ વેનેમેકરના ઉક્ત શુભેએ તેનો વૈભવ વધારવામાં ધણી મદદ કરી. જે દિવસે કાપડની દુકાન/ઉધાડી તે દિવસે ચોવીસ ડોલરનું વેચાણ થયું; પરંતુ વર્ષની આખરે અન્તમાં બધા માલનું વેચાણ ચોવીસ હજાર ડોલરથી પણ વધારે થયું. વેનેમેકરે પોતાના સ્ટોરમાં લિન્ન લિન્ન કપડાં રાખવાને માટે જુદી જુદી શાખાઓ ખોલી અને હમેશને માટે એ નિશ્ચય કરી લીધો કે આદરને માલનું સ્થળ એકજગર કહેવું ઉચિત છે. આગળના દસ વર્ષમાં તેનો આપાર એટલો વધ્યો કે તેણે પોતાના બાગીચર જાહનને ભાગ પણ ભુરો કરી આપ્યો અને દુકાનની જગ્યા પણ ધણી વધારી. આ પ્રકારે મિં વેનેમેકર ફિલેડેલ્ફિયા શહેરમાં મુખ્ય વ્યાપારી બની ગયો. આ સમયે અમેરિકાને બીજા ગત્ય સાથે સુદ આસનું હતું. અન્ય વ્યાપારી સ્થમન્તા હતા કે આ લગાણ બહુ બહુ તો માત્ર બે માસ ચાલે; પણ વેનેમેકરે સ્થમન્ત લીધું કે આ સુદ ધણી દિવસ સુધી જારી રહેશે અને ફલાલીન તથા નીચ ગંગનાં કપડાં આગળ ઉપર બહુજ મોંઘાં થશે. તેથી તેણે તે માલ જેટલો અધિક મળી શકે તોટલો ખરીદી લીધો. આગળ જતાં ખરેખર તે કપડાંના ભાવ બહુજ વધી ગયો અને વેનેમેકરને બહુજ લાભ થયો. બુદ્ધતી વખતે, જ્યાં કે દેશમાં અશાંતિ અને ગરબ મચી રહી હતી, ત્યારે વેનેમેકરે ધણી ધૈર્ય અને શાન્તિની સાથે પોતાનું કામ જારી રાખ્યું. આ કાપડનો સ્ટોર ખાસ પછી ચૌદ વરસે તેણે પચાસ હજાર ડોલર ખર્ચાને એક જાહેર ન્યાન ખરીદી લીધું અને ત્યાં પોતાના કપડાંનો સ્ટોર રાખ્યો. એ વિચિત્ર યોરની લિન્ન લિન્ન શાખાઓમાં ફરીને ફરી રહેતે પ્રજા અને સાક્ષર જોવામાં આવે તો તેના ઉપાદક જૈન વેનેમેકરની કૃતવશકિત અને મહેનતશક્તિ પર આશ્ચર્ય અને કૌતુક થવા સિવાય રહેતો નહિ. ચોથા દિવસ પછી વેનેમેકરે ન્યુયોર્કના શ્રેષ્ઠ માલને ક્યવિક્ક કરવારી એમ ૧૦૦ ટીન્ડર નામક કંપનીને પોતાના હસ્તક કરી લીધી. આ કંપનીની ગિયતિ પહેલાં ધણીજ છુરી હતી; પરંતુ વેનેમેકરે ત્રણ લાખ ડોલર ખર્ચ કરીને તેની સારી ઉત્પત્તિ કરી. સન ૧૯૦૬ માં તેનો ન્યુયોર્કનો વ્યાપાર એટલો વધ્યો કે તેણે સોળ ખંડની એક મહાન ભવ્ય ઈમારત કરાવી. વેનેમેકરે પોતાના બચસાપમાં જેટલી સફળતા પ્રાપ્ત કરી તેનાં કેટલાંએક કારણો ત્રીજે મુળ્ય આપીએ છીએ.

(૧) વેનેમેકરના સ્ટોરમાં અધિક આદર આપવાને માટે આદરની ગરજ અને પસંદગી નાપસંદગી ઉપર બહુજ જ્ઞાન આપવામાં આવતું હતું. સ્ટોરમાં જે આદર આપતા

હતા ત્હેને પસદ પડેલા કપડાંનું નામ એક રજીસ્ટરમાં લખી લેવામાં આવતું હતું માલ વેચનારા પ્રત્યેક નોકર રોડરમાં આવનારા સર્વ મનુષ્યોના માલના વિચરણા મત, અને માલ કેમ પસદ ન પડે ત્હેનું કારણ, એક શુક્રમાં લખી લેવાતું હતું તે મિનાય એક મોડુ રજીસ્ટર રોડરમાં રાખવામાં આવ્યું હતું, જેમાં વ્યાપાર-વૃદ્ધિને માટે ન્યાયી જે સચના મળતી હતી ત્હેનું અનુકરણ કરવામાં આવતું હતું.

(૨) માલ પસદ ન પડે તો પાછો લેવાનો નિયમ અમેરિકામાં પહેલ વહેલા વેને મેકરેન્ કંપે તે સમયે અન્ય વ્યાપારીઓએ ધાર્યું કે આ નિયમથી વેનેમેકરને ખેટ જશે, પરંતુ ત્હેમાં ત્હેને કંઈ પણ ગેરફાયદો થયો નહિ. કિન્તુ તે એક અધિક મળતા વેનેમેકરને ત્હેના માહકોની બહુજ વૃદ્ધિ થઈ.

(૩) પોતાના વ્યાપાર મને ઝોરથી લેક્ષને જણાવતા કરવા માટે વેનેમેકર પ્રતિ વરસે જાહેરખબર આપવામાં વતી દ્રવ્ય ખર્ચતો ઉત્તમ ચરિત્રવાળો અને માહકોના મન આકર્ષિત કરીને વેચનારા નોકરોને ગામવામાં હમેશા પ્રયત્ન કર્યા કરતો. વેનેમેકરની દુકાનમાં ઓછામાં ઓછા દસ બાર વેચનારા એવા નોકરો હમેશા ત્હેના દતા કે જે નળના એક પ્રમાણથી પણ અધિક પગાર મેળવતા હતા.

(૪) પોતાના રોડરમાં ત્હેણે જુદા જુદા માલની જુદી જુદી શાખાઓ નિયત કરી પ્રત્યેક શાખા પર માલ વેચવાની જવાબદારી રાખનારા એક એક મંત્રીશુ કર્મચારી મુકરો કર્યા અને આ પ્રકારના વિનૂત રોડરનું કામ, સુમરમંધની સાથે, ચનાવાનો આદર્શ વેને મેકરે પોતાના અન્ય વ્યવસાય બહુઓને પહેલ વહેલાં જવાબો વેનેમેકરના સિત્ત સિત્ત માલની પ્રત્યેક શાખા પર જે મુખ્ય કર્મચારી રહે છે તે પોતાની શાખામાં ધારે તે સુધારો કરી શકે છે અને મારા જે મામ મુરોપ આ અમેરિકામાં ફરીને મરજી પ્રમાણે માલ ખરીદીને પોતાની શાખામાં રાખવાનો ત્હેને પૂર્ણ અધિકાર રહે છે. બધી શાખાઓના મુખ્ય અધિકારીઓને પોતાની શાખા વેનેમેકર પાસેથી ભાડે લેતી પડે છે અને ત્યાર પછી પોતાનાજ પરિશ્રમ અને માહકથી ત્હેને તે શાખા આ પ્રકારે ચલાવવી પડે છે કે જલ્દી પોતાનીજ દુકાન હોય, વળી અતમા કદી વેનેમેકર સાહેબ જુલે છે કે અમુક શાખામાં લાભ થયો છે તો પછી તે શાખામાં પહેલાનો અધિકારીજ કાયમ રાખે છે અથવા બીજો નવીન અધિકારી નિયત કરવામાં આવે છે આ પ્રકારે વેનેમેકરના રોડરમાં પ્રત્યેક નોકરની વૃદ્ધિ ત્હેના કામ પર અવલગ્નિત રહે છે. તેમ છતાં સ્ત્રીના સંબંધો નોકર માત્ર બાર-બાહક થતા નથી કિન્તુ પોતાનીજ દુકાન સ્થાપીને તે ત્હેમની ઉત્તમતા હમેશા કસા ઉત્સાહ અને પરિશ્રમથી વળગ્યા રહે છે.

(૫) મદદનાર (Co-operation) ના તત્ત્વ પર વેનેમેકરનો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે તેમ જતા પ્રતિ વર્ષ ત્હેને જે આધક લાભ મળે છે, તે સર્વ તે પોતાના નોકરોને ત્હેમના કામના પ્રમાણમાં વહેલી આપે છે એક વર્ષ તો ત્હેણે પોતાના એક લાખ મિલિયન ડોલરનો લાભ પોતાના નોકરોમાંજ વહેલી આપ્યો. વેનેમેકરે પોતાના નોકરોને માટે એક મેડિગમેક, એક ઉપયોગી સરસા અને એક પુસ્તકલેખ બોલીને ત્હેમને સારી દાલતમાં રાખવાનો અને શિક્ષણ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

સન ૧૮૮૮માં અમેરિકાના પ્રેસિડેન્ટ યુનેલી હલચલમાં વેનેમેકર અગ્રેસર થયો હતો. તે વર્ષમાં જ્યારે હૈરિસન સાહેબ પ્રેસિડેન્ટ થયા ત્યારે તેમણે વેનેમેકરની યોગ્યતા અને કાર્યક્ષમતા જોઈને તેમને પોસ્ટ માસ્ટર જનરલના મહત્વપૂર્ણ પદ પર નિયુક્ત કર્યો. તે જગ્યાએ રહીને વેનેમેકરે પોસ્ટ વિભાગમાં અનેક આવશ્યક સુધારા કર્યા અને ઘણાં એક ઉત્તમ કાર્ય કરીને તેમણે સર્વ પ્રકારના લોકોમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી. આજકાલ વેનેમેકર પોતાની વિશાળ આપનારા મેનેજરને પોસ્ટ માસ્ટર જનરલથી પણ અધિક પગાર આપી રહ્યા છે.

વેનેમેકરના આ સંક્ષિપ્ત ચરિત્રથી વાચકને માલુમ થયું હશે કે નિશ્ચયી પુરૂષનો બધી જગ્યાએ કેવો વિજય થાય છે. અઘાપિ પર્વત તે લક્ષ્યાધીશ છે તો પશુ તહેણે જીગાર રમીને અગર લુચ્ચાઈથી લેશ પણ પ્રાપ્ત કર્યું નથી. તહેણે વ્યાપારમાં અનેક નવીન કરપનાઓ અને નવન વિચાર-પરંપરાઓ કરવામાં જરા પણ કમર સખી નહોતી. તહેણે એક વાત આપ્યા જગતને જણાવી દીધી કે ઉદ્યોગ અને દંડ નિશ્ચયથી પોતાની મહત્વાકાંક્ષા સિદ્ધ કરવામાં પોતાનું તન-મન-ધન લગાડીને એક અસિક્ષિત ગરીબ પુરૂષ લક્ષ્યાધીશ કેવી રીતે થઈ શકે છે. પીસનાળાસ વર્ષ પહેલાં તેની પાસે માત્ર એક એકર જમીન હતી; પરંતુ હાલ માત્ર તેના રોડરથીજ ચોરાસી એકર જમીન ધેરી લીધી છે. ન્યૂયૉર્ક અને શિલોન્કિયુમાંની તેની બે દુકાનોમાં આડગીસ લાખ-લાઠવના માલનું વેચાણ દર વરસે થાય છે. પ્રત્યેક સાપ્તાહ પર જુદા જુદા વિષય નિવત કરીને માલ વેચવાની સુક્તિ તો હવે આપ્યા અમેરિકામાં કેલાઈ ગઈ છે.^૧

ઈંગ્લાંડના મહાન પુરૂષોની સ્મરણાન ભૂમિ.*

લેખક:—રૂ. રા. મહારાજકર ઈન્દ્રજ દવે—રાજકોટ.

લગભગ છસો વર્ષથી ઈંગ્લાંડમાં સર્વથી પવિત્ર દેવાલય વેસ્ટ મિનિસ્ટર એબિ (West Minister Abbey)નામનું મહાલય મનાય છે. લગભગ સુધી તેના જમીનમાં ઈંગ્લાંડના અનેક સજ્જનો, પીગે, વિદ્વાનો અને કવિઓના મૃત સરીર રાટલ છે. હાલ આ વિખત કબરસ્તાની કોઈ પણ જગ્યા એવી નથી કે જ્યાં કોઈ બીજી વ્યક્તિને દાદી શકાય.

આ મહાલય પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરતાં જ મનુષ્યનું હૃદય આદર અને શ્રદ્ધાથી પરિપૂર્ણ થઈ જાય છે. મહાલયની ઇમારત મોલી આલીશાન છે, તેમાં લાખો રૂપિયા ખર્ચાયા છે, છતાં તેમાં મુંદરના તેટલી સારી નથી, એ ઇમારતના કેટલાક વિભાગ પડેલા છે. તેમાં ઈંગ્લાંડના એવા સપૂતાની કબર તથા મૂર્તિઓ છે કે જેણે પોતાના નાના સરખા દેશને સંસારમાં ઉચ્ચતર તથા સંકિરણથી બનાવ્યા છે, જેનાં કાર્યોથી ઈંગ્લાંડની પ્રાંતિ આધુનિક દુનિયામાં આરે તરફ વ્યાપી રહી છે, આ ભૂમિમાં ઈંગ્લાંડના એવા વીરો નિવાસ કરી રહ્યા છે કે જેણે પોતાની જન્મ ભૂમિની ગૌણ-સુઝન પકડી તેને મોટા તોફાનોથી બચા-

૧ ચિત્રમય જનનના સન ૧૯૧૧ ના ૧૦ આ અંકને આધારે.

* ઈંગ્લી માસિક સરસ્વતીના ફેબ્રુઆરી માસના મિ. જનનાથ ખન્નાના લેખને અનુવાદ.

વેન છે—તેને આદરણીય તથા ઉચ્ચ બનાવવામાં પોતાનું ઝવન વ્યતીત કર્યું છે. અહીં ફ્રેન્ચ પીન, પીટ, ફ્રાન્સ ગ્રેટન, તથા બેન્સફીયર જેવા વીગ શાન્તિથી સખ્યાપર સખ રજા છે. બેન્સફીયર તે છે કે, જે પોતાના અપલના ગળથી એક નાના ગરીબ ધરમા પેદા થઈ દેશની મોટી પદવીએ પહોંચ્યો હતો. તેની મૂર્તિ તથા કથાળની ઉચ્ચ રેખા પરથી માન્ય પડે છે કે તેણે મફળતાની પ્રાપ્તિ માટે ફેટલાં કષ્ટ ઉઠાવ્યાં હતા જે જૂમિ ભાગમાં તેની મૂર્તિ છે તેમાં જ ફોર્ડ ક્વાઈન, વોર્ન હેસ્ટસ તથા કિંદને ક્રિસ્ટિય ગાંધ્યમાં મેળવનાર બીજા અનેક પુરુષોની કથા છે.

જે વિભાગમાં ક્વાઈન વગેરેની સમાધિઓ છે તેની પછી જમણી બાજુએ એક મોટી દાવાન છે, તે દાવાનની આમખાસ પણ બીજા પ્રખ્યાત પુરુષોના સમાધિ સ્થળો છે. ત્યાં એવા મહાત્મા જનોની મૂર્તિઓ છે કે જેના કાર્યોનું સ્મરણ કરતાજ હૃદયમાં અપૂર્વ શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. અહીં પ્રાણીવિદ્યામાં અત્યંત ફેરફાર કરનાર પ્રસિદ્ધ વિદ્યાનવેતા ડાર્વિનની સમાધિ છે, અહીં જ્યોતિશશાસ્ત્રને નવીનરૂપ આપનાર આચાર્ય આઈઝેક ન્યૂટન દર્શાયે છે, અહિં પ્રસિદ્ધ વિકાન બેન-જોન્સન, રેલ-એન્જિનન શોધનાર સ્ટીવન્સન, આફ્રિકામાં પ્રમિદ્ધ યનાર નિવિન્ઝન અને ઇંગ્લાંડના મહા કવિ વર્ડ્ઝવર્થ, કિંમ્સને અને આર્નોલ્ડ મૂતા છે. અહિં બંગલાના મમયમાં કિંદમાં વીરતા બતાવનાર વીર ક્વાઈન, બોક્સમ અને જોરેન્સ તથા અનેક પ્રમિદ્ધ ચિત્રકાર, કવિ, લેખક ડોક્ટર અને બિન્ન બિન્ન પ્રકારની દેશ મેશ કરનાર દેશ-પ્રેમી પુરુષ સમાધિમાં મિનીન છે. આ સ્થાન ધ્યાનપૂર્વક જાણ પડી ઇંગ્લાંડના જૂન કાલિન ઇતિહાસપર વિચાર કરવાથી અપ્પ જણાય છે કે, આ દેશ આટલો બધો શક્તિશાલી અને ઉચ્ચ કેવી રીતે બન્યો ? અહિંની મૂર્તિઓ જોવાથી ઇંગ્લાંડના જૂનકાલિન પોશાક તથા ગીતિ-રિવાજથી વર્તમાનકાલિન પોશાક તથા રીતિ-રિવાજ ફેરનો જુદો પડે છે, તે અપ્પ વિદિન થઈ જાય છે.

ગાની મધ્ય એક બીજા જુદાં સ્થાન છે, ત્યાં ઇંગ્લાંડના કવિઓની સમાધિ છે ઇંગ્લાંડના અન્તિમ અને સર્વ એક કવિ ટેનિસન અહિં દર્શાય છે કોઈ કોઈ કહે છે કે ટેનિસનની પ્રતિભા શેક્સપીયરની પ્રતિભાથી ઝાઝી ન હતી.

આ સ્થાનપર અંગ્રેજી-બાષાના આદિ-કવિ ચોસરની સમાધિ છે. ટેનિસનની પ્રસેજ તેનો સાથી બાઉનિંગ પણ મૂતા છે તે ઇંગ્લાંડમાં બધાથી ઉત્તમ વિચારશીલ કવિ થઈ ગયો છે. એક તરફ અમેરિકાના પ્રસિદ્ધ કવિ મોર્ગેલોની રજાબદાર મૂર્તિ દિવાલને આડીને ઉભી છે. આ કથાગતમાં કેવળ આ એક જ વિદેશી નજર આવે છે. તેની કવિતામાં અધુરતા તથા સુદૃઢતા છે તે કારણથીજ અંગ્રેજોએ તેને પોતાના દેશના કવિઓની વચ્ચે સ્થાન આપેલ છે વિદેશી કવિઓમાં અહીં એજ વિદેશી કવિની કવિતા બધા વધારે પસંદ કરે છે.

તેની પડખે કવિ ક્રાઈડેનની મૂર્તિ છે. તેની પામેજ બાજુએ અહીંને સર મોડર ગ્રોલ્ટની હસમુખી તથા દયામયક મૂર્તિ ઉભી છે, તેના મસ્તકની દયામયી માલૂમ પડે છે

કે, આ પુરૂષ કેટલો વિદ્વાન હતો. થોડેક દૂર રજાઠલાંડના પ્રસિદ્ધ કવિ બન્ને, તથા ચારપછી બીજા કવિઓની ભૂતિઓ છે, તે ભૂતિઓ પરસ્પર ચહેરાની મમાનતાથી ઝળકી રહી છે. તેની પાસેજ ડિકન્સ, ટોકરે, તથા મેક્સલે છે. સાંભળવા પ્રમાણે મેક્સલેને પોતાના લેખ લખતી વખતે આ વાતનું ધ્યાન હતું કે મરણ પછી તે ચેરટમિનિસ્ટર અમેઝાન્જ દ્વારા. આ કાચુથી તેણે પોતાના લેખોમાં કાઢ કાઢ જગ્યાએ આ કેપરસ્તાન વિશે ચોક્કસ બહુ લખ્યું છે. ખરેખર! મોટા આદમીઓને પોતાનું જીવન આગળથીજ માલુમ પડે છે.

આ પછી એક દાવાન એવી છે કે ન્વા ઈન્ડિયાના નવજો તથા રાણીઓની સમાધિ છે. પોતાના સમયમાં સૌથી સુંદર તથા વીર રાણી મેરી પલ્લ અહીં દટાઈ છે. ૪૪ વર્ષની ઉમરમાં તેને પરમ ચતુર તથા રાજનીતિન ગણી એલિઝાબેથે રાંસીએ ચઢાવી હતી. મેરીની સમાધિ નેના પુત્ર પહેલા જગ્સે બનાવી હતી. તેની ભૂતિથી ૨૫૪ માલૂમ પડે છે કે તે બહુ ઉદાર અને સુંદર હતી, આગળ ચાલતાં ગણી એન તથા રાજા તૃતીય વિલિયમની રાણી મેરીની ભૂતિઓ છે. રાણી મેરીની પાસેજ અગ્ન તૃતીય વિલિયમ પછી દટાયેલ છે. રાજા તૃતીય વિલિયમ કદમાં બહુ નાનો હતો, અને તેની રાણી તેનાથી ઘણી લાંબી હતી, તે કારણથી ભૂતિધરે રાજાની ભૂતિને રાણીની ભૂતિ પાસે એક દિવાલપર ઉભી કરી છે, આથી રાજા-રાણી બંનેનાં કદ બરાબર જણાય છે. આથી આગળ ટુઅર્ટ-વંશના ૩૮ વીરોની સમાધિઓ પાસે પાગે છે, તેમાંથી કાંઈ રાજા, કાંઈ પુત્રોની અને કાંઈ સૈનિક દના. ઘણા મજા રિતી જવાથી આ લેખની કીર્તિ દ્વાલ વિસ્મૃત થઈ ગઈ છે. પણ પોતાના સમયમાં તે બધા મોટા પ્રસિદ્ધ વીર હતા.

આ પછી એક બીજી દાવાન છે, તેના દ્વારપર “નૅપેમ હેત્રી” એમ લખેલ છે. તે સમયના શિવપદ્ધત ધણા ચતુર હતા, તેણે બહો મોટી સુંદર ભૂતિઓ બનાવી રાખી છે. રાજા હેત્રીની ભૂતિ ઘણી રોનકદાર છે. પોતાના સમયના રાજાની આડઅવસ્થા તે મજા છે. તેની પાસે તેની રાણીની ભૂતિ છે. બંને ભૂતિઓ પોતપોતાની સમાધિ ઉપર છે, રાજાની સમાધિપર તેની અંતિમ કમ્પા બોટી છે. તેને કેવી રીતે દટવો કે “રાજોચિત સમ્માન સહિત, પરંતુ કાંઈપણ અડઅડર વિના ”

આ પછી પ્રગવડના કોમર્સલ, જલેક તથા આપર્ટનની સમાધિઓ છે, પાસેજ વિદ્વાન તથા પેદાન્તિ રાજા પ્રથમ જેમ્સની જગા છે. તેણે પોતાને માટે પોતાની કાંઈ ભૂતિ બનાવવા દીધી નથી. તેની પછી જર્લિંગહામના ડ્યુક વિલિયમની સમાધિ છે. આ સમાધિ એત્રીજ વિશાળ, વિચિત્ર અને સુંદર છે કે જેણે તે ઈંગ્લેન્ડની ઇતિહાસ પાસેજ વીર રાજા દ્વિતીય વિલિયમની સમાધિ છે. યુદ્ધભૂમિમાં પોતાની એન્ડ્રા પોતેજ મેનાપતિ પદ ધારણ કરનાર આ રાજા ઈન્ડિયાના હેટલોજ છે. આની પછી એક એવો ખુલ્લો મજા છે કે ન્વા કેટલાક રાજકુમારોનાં દાડકા પડ્યાં છે. આ બધા રાજકુમારો લંડનના પ્રસિદ્ધ (Tomb)માં નિર્ધનતાથી માર્યા ગયા છે.

આગળ ચાલતાં ઈન્ડિયાની બધાથી પ્રસિદ્ધ રાણી એલિઝાબેથની સમાધિ. મજા છે. તેના સન્નિધાનમાં ઈન્ડિયાના ગૌરવ અને મહત્વના સમયનો આરંભ થયો. તેના કારણદ્વારા

ઈન્ડિયામાં પ્રસિદ્ધ કવિ રોમ્બપિયર તથા પ્રસિદ્ધ પોન્ડેકે યથા હતા, તેના અહેસામાં વીરતા, અનુરતા તથા દૃઢતાનો ભાર ઝળખી ઉઠે છે. હર્દિ એવના ગળ્લએ તેને દેખી હોત તો તે કોઈ વખતે પણ ઈન્ડિયાપર ચડાઈ ન શકત. તેનું બાળ પદ્ધતિના નાક જેવું સુંદર નાક અને દૃઢતાથી બંધ થયેલા હોડોથી સચિત ચાપ છે, તેની ધનપર કેટલી પ્રીતિ હતી ? પોતાના પ્રેમિયો સાથે તે આટલી બધી આગ્રહ-કેમ કરતી હતી ? તથા તેની પ્રેમ તેના પર એટલો બધો વિશ્વાસ કેમ ગણતી હતી ? તેના આચાર વિચાર તેના અહેસાપરથીજ જન્મ્યાં આવે છે. આ રાણી પોતાનું જીવન પ્રેમ કરવામાંજ વીતાવી અન્ત સુધી કમારી રહી.

આ પડી આ મહાલયનો બધાથી જુનો તથા પવિત્ર ભાગ મને છે, અહીં પ્રાચીન રાજ્યોની વચ્ચા ધાર્મિક તથા મહાત્મા રાજ્ય એડવર્ડ (Edward Confessor) દલા પેલ છે. તેનું જન્મ-સરીર એક મન્દિરમાં બાંધ કરી મમાધિ ઉપર રાખ્યું છે, નીચે સમાધિની બાધી જગ્યામાં બહુમત્ય રત્નો ગમેન છે આ ગળ્લની મમાધિ સામે કેટલોક વખત દેખના જુદા જુદા કેસલોથી યાત્રાળુઓ આવીને માથું નમાવતા હતા, તથા સમાધિની માટીને પોતાના માથાપર મુકી પોતાને ધન્ય મનજતા હતા, શુભ-ભાવનાથી યાત્રાળુઓ મમાધિના પર્યટને પણ ધીમે ધીમે હાથ લાંબ ગયા છે, આ દારણથી હાલમાં એ બધું ઉજડ છે. દેવાલયનો આ વિભાગ લગભગ સન ૧૨૫૦ માં બન્યો હતો. અહીં તે રાજની પાસેજ બીજા પણ કેટલાક જુના રાજ્ય દલાયા છે. એ રાજ્યોનું એવું માનવું હતું કે દૂર રહેવાથી મત સરીરને ચમકત ધમ્મરી જશે નહિ. તેથી તેઓ પાસે પાસેજ દલાયા છે. એજિનકોર્ટના મુદ્દામાં વિવિધ મેળવનાર પચમ હેબો પણ અહીંજ દલાયા છે. તેની સમાધિ થામે ભરણી તથા શિરભાણુ રાખેલ છે. આ રાજ્યએ તેજ સંજોથી મુદ્દ કરેલ છે. તેની પાસે રાજ્ય ત્રીજા એડવર્ડની રાજદાન તથા લાલો દાદીવાળી મૂર્તિ છે, તેની પાસેજ તેનો ઉત્તરાધિકારી પ્રપાત્ર, દાદી મત વિનાનો બીજા મિયર્ડ દલાયો છે.

અહીંથી પામેજ એક વિચિત્ર તથા અનિવાર્ય પદાર્થ દષ્ટિમાં આવે છે. આ એક જુની ખુરશીપર રાખેલ મોરસ પત્થરનો દુકો છે, આ પવિત્ર પત્થરખંડ જેમાંથીને સ્ટ્રાટ-વાંડા રાજ્યોના રાજ્યાભિષેક કરાતો હતો. ૧૦૦ વર્ષ પહેલાં ત્યારે ઈન્ડિયાના રાજ્ય પ્રથમ એડવર્ડ સ્ટ્રાટવાંડપર આક્રમણ કર્યું હતું, ત્યારે આ પત્થર લટી પોતાની સાથે લેતો આવ્યો હતો, ત્યારથી બાજ સુધી ઈન્ડિયાના દરેક રાજ્યને અભિષેક વખતે આ પત્થરપર બેસાડ્યા છે. કહેવાય છે કે પ્રસિદ્ધ ખ્રિસ્તી મહાત્મા જેકને આ પત્થર પર માથું રાખી અન્ન જોડું હતું. વિજાનવેતાઓનો મત એ છે કે આ પત્થર સ્ટ્રાટવાંડનો છે તથા તેમાં રેતીનું પ્રમાણ વિશેષ છે. આ પત્થરનો જડ બદોળસ્ત રખાય છે, તેપણુ તે પર કોઈ બાળક પોતાનું નામ કોતર્યું ને. આ બાળક વિદ્યાથામિ પોતાના મિત્રો સાથે ચતત કરી કે “ હું તે પત્થર પર અવસ્ય ચડશ ” આ વાતને મિદ્દ કરવા માટે પોતે તે પત્થર પર પોતાનું નામ કોતર્યું છે.

આ મર્ફ ઈન્ડિયાનો બધો ઇતિહાસ આ મહાલયમાં મોજૂદ છે.

વાર્તા લહરી

તારાનુ હાસ્ય.

સેખક—રા. રા. હરીપ્રસાદ ટીરપારામ ડોકાર.

માથે ચાર પાંચ લાખની સંપત્તિ ગેળવી રાંખી હતી એટલે મધુકર મલ્લિનના એમ્લિક વિષય સાથે એમ. એ. મા ૩૨૬ ઠણસમાં પામ છતાં પણ કાલેજમાં કે બીજી જગ્યાએ મુંદરી લે નહિ તેમા ગી નનાઈ! ગામ ખ્ધાર મોટા બન્ધ બંગલો, બે શેઠાની ગાડી, મોટર, અનિવારિત ગિયતી, અને સર્વથી ઉપરાંત, માથે કામનો દાણ નહિ! આવી સ્થિતિ બીજા કામની હોત તો તે જરૂર થોળે દહાડે મસાલ જાળત પણ મધુકર તો પરચેજ નિમિત્ત! માંડની પેઠે રાતના દીપકો-તારામંડળનું નિરીક્ષણ કરવામાંજ તે વખત શુમાવતો. રાત્રે દુઝીન પાસે કલાક બે કલાક ગાળવાનો તેનો નિત્ય-ક્રમ થઈ પડ્યો હતો. તેણે ખજાણ વિદ્યાનો સતત અભ્યાસ રાખ્યો હતો અને બંગલાના ધામા ઉપર ન્હાનકડી વેઘસાળા પણ તૈયાર કરી હતી.

૧૯૧૧ના જાન્યુઆરીની વાત! ઠંડી ઠંડી વાદળ થતાં ઢાંતોં તોપણ રાત્રે કલાકો થતો ત્યારે હાલ નમ-મંડળનું એક વખત તે અવલોકન કરવાનુંજ એવો મધુકરે નિયમ કર્યો હતો. તેજ પ્રમાણે આજ પણ રાત્રે આંખ ઉઘડતા વિજળીનું બટન દાખી ધડીયાળ તરફ નજર નાંખી તો બારને દમ થઈ હતી. ઝટ લપને અંગ ઉપર જરમ ઓવરકોટ નાંખી ચક્રાક્રા લોખંડી છતોપગ ચૂંચદુ ચડી તેની ત્રારી વેઘસાળાના ધામા ઉપર આવી.

મૃત્ર સાતિનું સાધાન્ય હતું. મધુકરનો બંગલો ઉપર ટેકરી ઉપર હતો. રાજમાર્ગ ઉપરના વિજળીના દિવાના પ્રક્રમથી આકાશ દૂર ચળકતું હતું. વાંકીસુંકી વળાં શ્લેતી નદી તારાના ઝાંખા પ્રક્રમમા બુધી નાંખતી તેજરેખા જેવી દેખાતી હતી. મંત્ર, ક્રમ કરતી મીલોના બુંગળામાથી નીકળતી ઝાંખી ઝાંબો અને દુધેધર તરફ બળતી ચિતાઓના ગતિ તેજથી રંગાયેલું આકાશ, રાત્રીના અંધકરમા ભાત પાડતાં હતાં.

પણ ખરી જાણા પૃથ્વી ઉપર નહિ પણ નમ-મંડળમાં હતી કાળા ધોર રૂત! પણ કાળા-ધોર પૃથ્વી ઉપર! નીચું લોહ ચાકનારને! આકાશમાં તો આજ દિવાળી હતી. આકાશનો ભવ્ય વિસ્તાર અનંત તેજના ગોળાથી દીપ્તો હતો. પ્રચંડ મધુ-અર્ધો પોતાના અદશ્ય પરિવારસહ અનંતમાં-કંઈપણ ન રાકાય તેટલાં ચેંચી, કંચે માર્ગે, ક્રમણ કરતા હતા. હજારો વર્ષ પેઠાં હરી દંડ પડી ગયલા સૂર્ય, પાવમાલ ચંચેલા જાગિરદાર પ્રમાણે-કેન બહારના તેજથી જગદગતા હતા. તેજ વેચવાના વેચાતા લેવાના બધરહારમાં શુધાયેલી તારા-રમળી-ઓનો મેળો-આકાશજગા મધ્ય પ્રદેશમાં પચવાઈ હતી. કેન કાલ્યમ હલક ઉપર આપ-ધાન કરી અંતરીંજાને દપિત કરનાર, તાગઓના કંદમાંથી સહજ નીકળનારા ગીત જનિતો આલાપ અંતરિક્ષમાં દેસાતો હતો.

અરસિદને પણ હાજુબર ચકિત કરી નાખનાર, માનવગતિની નિર્બળતા તથા વિશ્વની અનંતતાની, એકદમ સાક્ષી પૂરી, અંતઃકરણમાં કસાવનારા આ દેખાવને જોઈ મધુકર રૂકન ઝિગ થયો નહિ. આ દિવ્ય-મૂર્તિઓનો વધારે પરિચય થાય, તેમની ગતિ તથા કદાચનું અપૂર્વ જ્ઞાન થાય, એકાદી તારા રમણી અગનમાં ઓમિતી ગમકે તો બીજા લોકો કરતાં તેને પહેલાં હૃદયની માલિક કરાય, આવા હેતુથી તેણે પોતાનું દુરબીન મનન કરી આ તારા રમણીના નૃપનું આરીક નિરિક્ષણ કરવાની શરૂઆત કરી.

જોતાં જોતાં મધુકર જ્ઞાન સુધે. તારા-શ્રવનાઓ મનહર નૃત્ય કરતી કરતી, ધીમે ધીમે, પશ્ચિમના ચુપ દરવાજા તરફ ચાલી હતી. એટલામાં ત્રીવેના ખંડમાંના ઘડીયાળના ત્રણના ટોકારા પડ્યા.

‘વાહ! વાહ! મેંતો આજ અહીં સારાજ વખત ગાળ્યો તો.’ એક અને બેના તો ટીકાગજ સાંભળ્યામાં ન આવ્યા. ચાલો જડ થયું હવે’ એમ કહી મધુકરે એક બે મોટાં ખજાસાં આધાં અને આજગ મરડી ખામેની આરામખુશી ઉપર સરીર નાખ્યું ને હંમે જોવા લાગ્યો.

(૨)

હાજુમાં મધુકરે આજ તાણી અને નજર ઘિર અને કીણી થઈ આવેતો પદાર્થ જોવા લાગી, હૃદય પૂર્વે કદી ન અનુભવેલા એવા આનંદથી ધડકા લાગ્યું કે હૃદયમાં ન માતાં તે આનંદને જોરેથી જુમ પાડી બહાર નીકળવા દેવો એવું તેને લાગવા માંડ્યું. આકાશ ગંગાના તારા નૃપમાં આકાશનું જૂકે રમ જાણુએ સંકેતી એક નવો હીરો. પેનાનું રમણીય વદન દેખાડતો હતો.

‘નવજ રમ્યા તારા ધીરી ધીરી દમે નીચ ગગને.’

‘વાહ! વાહ! કવિ તદ્દન ખરૂં’ એમ ભડખડતો તારાના આનંદથી મત થઈ મધુકરે તેના તેજસ્વી કીણી આંખોવડે જાન કરવા લાગ્યો. આ અપૂર્વ મોઢ જે તારો આજ સુધી કદી દેખાયો નહોતો તે શોધી કદાચવાનું અપૂર્વ માન-આપણને મળ્યું. તારો નવો એમા કંઈ સંસય નહિ. તારાપર ઉપર નજર નાંખવાની પચ્ચ જરૂર નહોતી. મન માન્યા પેસા ખરૂં, હકીમી પુત્ર મધુકર ખગેળ ચાલેની તામ્રમાં તાણ અનરે મેળવતો હતો. આવા અનુભ તેમથી ચમકતો તારો આકાશ-ગંગાના ભૂ-નૃપમાં કદી જોઈએ જોયો નહોતો. વધારે શા માટે! શવજ એટલે રૂઝ કલાક પહેલાં જુમના મધુકરે લીપિયા ફોરોમા અમ્યત ન્હાના આરમી પ્રતિના તાન પણ જણાતા હતા, પંચ આ તારો તેમાં નહોતો. તરતજોજ નિર્મોજ થયેલો, નરી આંખોએ પેલો પ્રતિજો, આપના તાન જેવો મોટો, તારો, તેજમાં ને આકાશમાં જનજનતામાં વધતો હતો.

મધુકર આનંદમાં મગકતો મગકતો જોયો—‘નવજ નાગ! નવજ તાગ! બીજા જે હોયે આરી આ નવજ તારા જોઈ હશે કે?’

મધુકર એમજ જોતો જોતો સવાના પાંચ વાગ્યા. આકાશમાંથી તારા લોપ થવા લાગ્યા, મધુકર દનાશ થયો અને નિરૂપાને નીચે જઈ સુતો તે ખાસ્સા દમ વાગતે ઉઠ્યો.

(૩) ।

બારી ઉઘારી મધુકરે બહાર જોયું તો પીળચણ રંગના ધુમ્મસથી બાળુનો મર્ પ્રદેશ ઓઘઈ ગયો હતો. ત્યાં ત્યાં ધુમ્મસ ચિત્તાય બીજું કાંઈ જણાતું નહોતું આ ધુમ્મસ સાંધી થયું તે પણ સમજતું નહોતું. બીજા પદાર્થ અને દરિ વચ્ચે જાણે અધિકારનો પડેલો નાંખ્યો ન હોય એમ લાગતું હતું. થોડા સમય પહેલાં ત્યાંથી કેટલા માઈલ ઉપરનો રંગેનો પુલ જણાતો હતો ત્યાંથી હમણા નીચેનાં બાગનાં ઝાડ પણ નહોતું જણાતાં.

અર્થાત્તેક ક્યાંક પછી મધુકર નીચે ઉતર્યો. ધુમ્મસનો રંગ હવે ગાંધોડી જેવો થયો હતો તે આખા બગીચામાં તે વ્યાપી ગયું હતું. વિજળીના દિવાલું તેજ પણ નિરૂપણોગી જેવું થઈ પડ્યું હતું. ધરના મધુકરની એકનીએક બહેન તારા, નંવનારા જમના મા, એક સમ કરનારી અને ત્રણ મોકલો એટલાં માણ્યો હતાં.

સંજેક વીતી એટલામા તારા મધુકરના ખંડમાં આવી અને કવચાન આંખે તેના સાસુ દગદગર જોઈ ગઈ. થોડા વખત પછી તે યાદના મ્મરે બોલી 'આ શું બોલો ? આ ધુમાડો શાનો ? અને તો આમાં કાંઈ ભુતચાળો લાગે છે. મોગનન ધુમ્મસ ધમધોગ થઈ રહ્યા છે. તમે બોલો વિદ્વાન છો તે કહે આ ધુમ્મસ શાનું છે ?'

બહેનને કાંઈ ઉત્તર ન આપતાં હાથમાંના પત્ર નીચે સુધી મધુકર ખામમાં ગયો અને આપતેમ ફરવા માંડ્યું. પછી પોતાનાજ મન માથે બામડયો 'કીટો આ તો કાંઈ ચમત્કારજ નાગે છે. આજુ ધુમ્મસ પડતાનું તો કહી વાંચ્યું એ નથી.'

મધુકરની પાછળ આવેલી તારા બોલી 'અને ભાઈ આ કાંઈ ધુમ્મસ નથી, કવી બારીક આવેલી ધુગ જેવી ગમના રંગની શૂદ્ધ જણાય છે.' એમ કહી તારાએ પોતાનો હેંડ તેના હાથ ઉપર ખંખેરી બતાવ્યો.

મધુકરે પાસેના પુતળા ઉપર જાંગળી ફેરવી તો ખરેખર ગમ જોવા રંગેની ભુગીથી હાથ મેળો થયો.

તારા સમબીન રંગે ફરી બોલી 'ભાઈ ! આના માથ ઉપર સફા એવજ ધુમ્મસ ! અને પણ આ છે શું ?'

મધુકરે વિચારવુદન મોઢું ફગી કપાળ કરચળીઓવાળી, ને કાંઈજ માંવ્યો નહિ.

આમજ વળી કાંઈ વખત ગયો. મધમાં અન્દર જમવા ગયા. બહાર અધિકાર હતો તેના કરતાં ધરમાં તો કેટલો વિશેષ ! દિવાની આસપાસ ફરત હાથ બે હાથનું વર્તુળજ જણાતું હતું. બાકી બધે અધિકાર ! કાંઈ પણ ચીજને હાથ લગાડના હાથે ગમીઆ રંગેની ધુગ લાગતી.

(૪)

બે વાગતાને સુમારે તો ત્યાં ત્યાં ગાદ તિમિર થઈ રહ્યું.

'ત્યાંથી આ પીડા આવી !' મધુકર બોલ્યો 'આજ હું મોટાંમા બેમી કોલેજની વેષણામાં જવાનો હતો. તારા ! કાલ અને તારા જેવીજ એક બીજી તારા જરી ?'

‘શું કહો છો ? નવી તારા ?’ આશ્ચર્ય ચક્રિત મુદ્રા સહિત તોરો બેઠી ‘પણ ભાઈ ! આજ બહાર જરો નહિ બા !’

‘હા, હું જવાબ બેઠો છું તો ! પ્રવક્તા સ્વર્ગનું દોષાસન મળવાનું હોય તો પણ આ ધુમ્મસમાં હું બહાર જઈ નહિ. પણ હો ! ખરી વાતના દિનકર આજે રાત્રે જન્મ્યા આવવાનો હતો ને ?’

‘સરમાઈ નીચું જોઈ નાશએ ઝાડું ધુણવું.’

મધુકર બોલ્યો ‘આ ભયંકર ધુમ્મસમાં તે ન આવે તો કીક ચાલ, પણ થોભ હું જ તેને હમણાં રેલિફેશન કરું છું. હમણાં તો ભંડમાંની ઓફિસમાં જ હશે ને ? અને કોલેજમાં પણ રેલિફેશન કરું છું ?’

બન્ને રેલિફેશન પાસે ગયાં. રસ્તામાં જીન્ના ઉપરના દિવાના પ્રકાશથી તારાનું નિરતેજ શીકું પંડી ગયેલું સુખાર્ષિદ જોઈ મધુકરે પુછ્યું ‘તારા ! હું ગભરાઈ લાગે છે ?’

‘હા, ભાઈ ખરેખાત ! ખરેખાત હું તો ગભરાઈ છું. આ અનિદ્રનું શું કરવું ?’

જાહેર થેલી ! એમ ગભરાવું શા કામનું ? એ કાંઈ આપણાં હાથમાં છે ? તારી ઇચ્છા હોય તો જરૂર કરતે રૂઢી કરવાની કહે, બાકી આ ભયંકર ધુમ્મસની ભીતિથી મહારાજને તો તામ્રપિત્તા થઈ દશે. તારા ! ખડીયાનું એટલું શું છે ? ભડમાં કાંઈ આવું ધુમ્મસ નહિ હોય. હમણાં દિનકર કહેશે જ ?

‘મધુકરે રેલિફેશનની ધંડરી વગાડી. એટલામાં નીચેથી એક ઉઝા નિસાસો અને ‘મૂંઝી ગયાં માડી ! મૂંઝી ગયાં !’ એવું રડવું સાંભળાયું. તે સાંભળી તારા બેઠી ‘એતો જન્મના મા બહુજ દુખળાં ગયાં છે. મારે ન્હાતી છોકરીનું સાંભળે ? અને તો કહે ‘તમે સુધારાવાળાઓ જ્યાં ત્યાં બ્રહ્માચાર ચલાવો છો તેથી હનુમાન કાપ્યા છે. ને આ વાદળ આવ્યું છે ! હું જઈ છું’ તેમની પાંખ ! હું પણ ગભરાઈ છું પણ આકર માનુસ આવગ તો કેમ દેખાય ?’

(૫)

સુમારે કમાકે મધુકર ખડમાં આવ્યો. તારા જન્મનામાનું સાંતવન કરતી હમણાંજ આવીને બેઠી હતી. દિવાના જાંબા પ્રકાશમાં તેને રોરી મધુકર બોલ્યો ‘તારા ! આ તો શાલુંજ સમત્કારિક લાગે છે. દિનકર કહે છે ભંડમાં પણ દસ વાગે ધુમ્મસ ચર ચડ્યું, ચહેર-માં સપણું કામદાન જઈ છે. આદિ કેમ આવવું તેજ તેને સમજવું નથી. કોલેજની વેધરાણમાંથી કહે છે કે આખા હિંદુસ્તાન-’

‘મધુકરનો આ શબ્દ સાંભળતાંજ તારા ‘આપરે !’ વચ્ચે બેઠી ઉઠી.

‘જી ! આમ છુટો પાડે શું વગવાનું ? આખા એશિયાખંડમાં જ્યાં ત્યાં આવુંજ ધુમ્મસ પડ્યું છે એમ જિનતાર ચંત્રી કહે છે. સમુદ્ર ઉપર પણ આંજન સ્થિતી છે અને આશ્ચર્ય એ છે કે કોઈને પણ આવું કારણ જણાવું નથી. આપી ભયંકર સ્થિતી પડેલાં કદી થઈ ન્હોતી. પણ તારા ! હવે વિદ્યારણ જગરાવાનો ‘શું ઉપયોગ ?’ કુલકુલ ! કેટલો કષાય થાય છે ! પરસેવાની તો ધારા આવી ! અને કહે છે ને કે આપો સુલાખી રૂડીના દેવસ !’

‘લાઈ ! મને લાગે છે બધેજ આવો ઉઠળાટ છે. આવો યાગમાં જઈ બેઠાએ, સચિત મુદ્રા સાથે મધુકર બાગમાં ગયો. જ્યારે પણ તેટલોજ ઉઠળાટ હતો. મેં મહિનાનાં જેવા તાપથી હવા ભગલગતી હતી.

બાગમાં લીતે લગાડેલા ચર્મખિટર તરફ મધુકરે જોયું અને, બોલી, ઉઠ્યો ‘અરે બાપરે ! નવાણું ઢીઝી ! યયું ! પૃથ્વીના સાંચો જરૂર બગડ્યો લાગે છે. તારા ! ને-પારો સરસરાટ મ્હડે જાય છે. તે સાડા નવાણું-સો-એક-એ ત્રણ. ૩ પગમેષર ! આમ એક સરખો પારો મ્હડતો જરો તો ચવાતું શું ?’

(૬)

બન્ને પાછાં ખંડમાં આવ્યાં પણ વખત કેમ માળવો ? એકમેકે સ્હામું ટંગર ટંગર નેતાં બન્ને શુન્નવત ઉભાં.

થોડી વખત પછી વિચારમાંથી નીકળી તારાએ પુછ્યું, ‘લાઈ ! તમે નવા તારા વિષે કાંઈ કહેતાતા ને ?’

મધુકર ચમક્યો. ‘ખરી વાત એ નવા તારાને તો હું તાજ બૂલી ગયો, આની જોડે તેનો કાંઈ સંબંધ દરો કે ? તો—’

એવામાં દાંડતી દાંડતી પ્રેમલી કામં કરનારી ત્યાં આવી અને બોલી ‘લાઈ શાબ ! તળીફનની ધંટડી વાગે સે !’

મધુકર ઉતાવળે ચાલ્યો. થોડી વાર પાછો આવી ડાડું, પુજાવી બેઠ્યો ‘વાહ ! ધણુંજ ચમત્કારિક ! વેધશાળાનો રેસિડેન્ટ હતો. પુસ્તક સર્વ ઠેકાણે—આફ્રિકા, અમેરિકા, યુરોપ—આખી પૃથ્વી ઉપર પસરાયેલું છે. તાવતું નેરે એક સપાટ વધતું જાય છે.

‘પણ કારણ શું ?’ તારાએ ધીમા અવાજે પુછ્યું.

મધુકર બે હાથ વચ્ચે માર્યું સખત ઘણી બેઠ્યો ‘કાઈની અક્ષય ચાલતી નથી, ને કારણ કોણે જડતું નથી. પરિણામ શું આવે છે તે જોવાતું. રોજ પ્રભાતે આપણે આપણે કામે વળગીશું તો મન ઉપરના ભાર તો જરા ઓછો થશે. મારે આ કાગળ વાંચવાના છે. તું જ તારા નીચે !’

તારા નીચે. અંધ પણ દસ મિનીટમાંજ પાછી આવી. જમના ડેસી તેની પાછળજ દતાં. તારા બોલી ‘લાઈ, નોકર જવા કહે છે કે હવે પ્રથમકાળ આવ્યો. અમે અમારે ઘેર કુટુંબ-જેમાં જઈ પડીએ. તેમને જવા દઈ ? પણ તે જરો શી રીતે ! એક હાથ દૂરની સીજ નેવાતી તો પંચાત પડે છે.

જમના ડેસી આવળ આવવી, બેઠ્યાં. અમે અમારે જેમ તેમ જઈશું ? એમનાં ઘર પડ્યાં છે એક બે કાશથી આપ્યાં. પણ હું સિદ્ધપુર કેમ જઈશ ? મારી શસલી અને પુંછયો મને કેમ મળશે ? હજી ઘઉં લવણએ નહિં હોય. ઉભા પાકતું સત્યાનાથ વળગે. પેલો મુઝો ગ્રેક કહેતા ને પુરાણ એના બાપતું. પરમ દિવસેજ કહ્યું ‘કળીકુળ પુરો યજ્ઞ પ્રલય ચવાંને હજી ધણું સમય છે. તમારા લાખો, જન્મ વહી જશે ? મેં ચાહું ત્યારે હમણાં દેશ જવાની શી પાડ છે ? મુખ્યએ પુરાં કસાવ્યાં. હવે મારી શસલી ને પુંછયો—’

જમના ડોરીના આ ભડભડાટથી એક હાજીભર દુઃખ વિસરી જઈ તારા દસી બોલી
'જમના મા ! એવો દિસાળ કરવામાં બધા મહારાજ ભુલ્યા.' તમે નોચે જાઓ મા. પણ
હા બાહ ! નોકરોનો પગાર ચુકવવાનો છે. પૈસા આપો.'

ટેંગલના ખાનામાંથી ઢોચળી કાઢતો મધુકર બોલ્યો— 'મનવજ યવાનો દરો તો પૈસાને
શું કરશે ? કીક ! પણ તેમને તેમની મરજી પ્રમાણે કરવા દો.

બંને સ્ત્રીઓ ત્યાંથી ગયા પછી મધુકરે ફરી બહાર જઈ ચરમામિટર જોયું અને
બોલી ઉઠ્યો 'એકસો પાંચ ! શું થઈ બેઠું છે આ ?'

ધુમ્મસના અધિકારમાં ગરક થયેલો મધુકર વિચારમાં હુબો. તેની મનો-દ્રષ્ટિ શહેર
નદી વળી, અમદાવાદમાં શી સ્થિતિ હતો ? આશીર્વાદ રસ્તામાં બંધાંની ત્યાં ઉભી હતી. લોક
અભિપ્રાય જઈ શોરજોર કરતા દરો. પણ આ ભવંકર ધુમ્મસનું પરીણામ શું આવવાનું ?
પૃથ્વી ઉપર ચેતન-સૃષ્ટિ શરૂ થયા પછી આનું કદો ચયું નહોતું અને આવીજ સ્થિતિ
હતી નો—

મધુકરે ફરી ચરમામિટર જોયું—હજી દસી છેજ—પણ પાંચ ગરમી આજ પ્રમાણે
વધતી ચક તો—તો શું ! સત્યાનાથ ! ધર્મર ! આ કલ્પનાજ હલ્લ ધુમ્મસ છે.

(૭)

સર્વ નોકર આકરોના જવાથી ઘર યત્ન-પડ્યું. ત્રીજા પ્લોરે માત્ર એક પીવાનું તો
માત્ર દારસજા ફરી ભાષ 'બુદ્ધેન ઉડી ગયાં. ખંડમાંથી બારણે, બારણેથી બાગમાં, બાગમાંથી
પાછાં ખંડમાં એમ ફેરોફેર કરતાં દનાં, પણ મન કરતાં નહોતાં. ધુમ્મસ જેવુંને તેવુંજ
હતું. ગરમી ચકો જતી હતી. સંખ્યાક્રમે એકએનવ રીમી ચક.

યયામાં તારાંથી અગત્યના મધુકરે દિનકરને દેલિહોન કર્યો. હજી તે બંધમાંજ હતો.

'કેમ દિનકર ! હજી એલિસમાંજ ? દરે દવા કેમ છે ?'

બોખરા અવાજે જવાજ મળ્યો. 'દવા ? જ્યાંનમજ ઉતરી આવ્યું જણાય છે !

'પણ દિનકર ચયું શું ?'

દાંઈ જવાજ મળ્યો નહિ. દેલિહોન એલિસમાં નોકરજ નહોતો. સુધરેલા જંગલો
અવહાર બંધ થયો. મધ્યરાત્ર ચક. વડોળીયાના જેવી ત્રીણી ધુળથી દંડાયેથી ભયાનક
સૃષ્ટિ, ભયથી ફરી ગયેલાં પ્રાણીઓ; ધુમ્મસ અને ભયંકર ગરમી, આખી રાત ઢાંકની આંખ
મળી નહિ. બારીઓ તદ્દન છુટી પણ પવનનું નામ નહિ. બીનો દુવાલ અંગ ઉપર નાંખી
મધુકર નિસ્તેજ ચક પડ્યો હતો. જેઠાજાગાદ અને સહારાની ગરમી આના આગળ પાણી
મરે. પાંચ એકસો અશ્વવીસ સુધી ચડ્યો હતો. દવા ઉછળતી હતી.

બીએ એક દિવસ યુગ વીત્યા પ્રમાણે ગયો. ન્યાં પાણીની ખોટ દરો ત્યાં શી સ્થિતિ
ચક હતો તેની તો કલ્પનાજ ભયાનક હતી. જેમ તેમ હંપ સાચરી. અર્ધાએ દિવસ કાઢ્યો.
અખતની સુમારે આમ લેવાની પેલુ સુહેલી પડતો હતી. બંને સ્ત્રીઓ હાંફતી આડી પડી
હતી. ધમકાતા ધમકાતા તેમની પાછે જઈ મ્હોંઘ ઉપર પણ છાંડી, ઓડે પાણી લગાડી
તેટલે રખત સિનાશ આલુવામાં મધુકર ચુંથાયો હતો.

એટલામાં બારણું ઉઘડ્યું, અને નાણે ઘેનમાં ફેંચ તેમ ઝોલાં ખાતો દિનકર અંદર આવ્યો. — અને મધુકરના પગ પામે બેશુદ્ધ થઈ પડ્યો.

(૮)

બાપી રહેલી શક્તિ એકડી કરી મધુકરે દિનકરને શુદ્ધિમાં આણવાનો પ્રયત્ન આદર્યો. દિનકર ક્રોધ લઈ, તાલિમખાજ, ચારને ભારે પડે, તેઓ ! પણ આ ગરમીએ તેના શા હાલ દવાલ કરી નાંખ્યા હતા ? એ પચ્ચીસ વરસનો લુબાન પચ્ચાસ વંસના જૂદા જેવો નિતેજ જણાતો હતો. તેની તદમસ્તી આંખોમાં ભય અને આનંદિક વેદનાનાં ચિન્હ જણાતાં હતાં. શહેરમાં શી સ્થિતિ હશે ?

જાનલી ઉપરનું ઉનું દુધ — એરડીમાંની હવાની ગરમીથીજ ઉનું થયેલું દિનકરના મળામાં રેડી મધુકર વાટ બેતો બેઠો. ઘરેડો ખેંચતી તારા બેલાન જેવી અવસ્થામાં એક ખુણામાં સંચરવચર પડી હતી. દિનકરનું નામ લેતાં વેંત તેને શુદ્ધિ આવશે એવી મધુકરની ખાતી હતી. એક મહિના ઉપરજ બન્નેના લગ્નનો વાર નિકળ્ય થયો હતો. તારાને આજ બે દિવસથી દિનકરની ચિંતા હતી.

દિનકર શુદ્ધિમાં આવતો ભય છે એમ બેનર્નાજ મધુકર તારા પામ લખડતો જઈ બોલ્યો. ‘ તારા દિનકર આવ્યો છે.’

તારાએ ઝટ આંખ ઉઠાડી અને લુગડુ સંભાળી ઉભા થવાનો યત્ન કર્યો પણ તેને ચારી મધુકર બોલ્યો : ‘ બહેન ! મર્યાદા દેખાડવાનો આ સમય નથી. શાંત પડી રહીને આ રહેલું દુધ પીવ નેહએ ?’

દિનકર પુરો શુદ્ધિમાં આવતાં ઘણી ઉપર ભાર દઈ માથું ઉંચકી બોલ્યો : ‘ આવ્યો ખાપ જેમ તેમ અદિ’ સુધી ! મને લાગ્યું કે જગતનું આવી બન્યું હવે. તેથીજ અદિ’ તને અને તારાને છેલ્લી વખત મળવાને આવ્યો. ”

‘ જાનો રહે ! આ બોલવાનો સમય નથી. હું નીચે જઈ થોડા લાડુ લઈ આવું છું. આ બે દિવસ રાંધ્યું છે કાણે ? હું આવું ત્યાં સુધી અરથ પડી રહે. ’

આમ કહી મધુકર મોટા કદે નીચે ઉતર્યો અને દસ બાર લાડુ લઈ પાંછો આવ્યો. નિરાસ મુખમુદ્રાવાળું લાવી નોકું એક ખીજ મામે ટપમથ ભેડું બેઠું હતું.

મધુકર હળીને બોલ્યો ‘ એટલી બધી નિરાસ થવાની વખત હજી આવી નથી. હાં ! કર શરૂ ! બાપી તારો તો એક ક્ષણોએ પુરો થવાનો નથી. ’

દિવસના ઉપવાસ લીધે અકર્ષિતઆ પેટે લાડુના ગોળા ઉગળ્યા પછી દિનકરના કસાવણ શરીરમાં તેજ આવ્યું. મ્હેકું પુછતો તે બોલ્યો ‘ હવે કાંઈ દરકત નથી. કેમ આવ્યો કે નહિ’ અહિ ? ’

‘ પણ આવ્યો કેવી રીતે ? ’ મધુકરે પુછ્યું.

‘ તે ક્ષાધ મને પુછીય નહિ ? ખરેખાર ધુમ્મસ કાપતો કાપતો આવ્યો છું. સમુદ્રના એટ વખતે કે ગર્મતાના પૂરમાં સામા બેઠો તરવું પણ એટલું મને કંજી નથી લાગ્યું, હવે આપણે બન્નેર નીકળવાના નથી. લાગલગાટ ત્રીસ કલાક મગ્ન થઈ છે. ’

‘ શું ? ત્રીસ કલાક ? ’ તારા આશ્ચર્ય સાથે બોલી.

‘હા. પ્તેલો એલિસપુત લગણુ આવ્યો. પણ રત્નોજ નહિ. કોલેજના આગમે છોકરાની મજબુત ભીંતજ પુત ઉપર ચલેથી હતી પછી શુ કરું ? પાછો જઈ રહેવેના પુરેથી આવ્યો. રસ્તાનો બોમિયો હતો એટલું મારું હતું. કાલ તે રેવિકાન કર્યો તે રખતેજ હું નીકળ્યો. રસ્તામા ગી તાલુનાણુ ! ઉભા રહેવાની તાકાદ નહિ હાથે પગે ધમકાતો, ભયથી ફરી જઈ વાકાના ઘોડા માફક નિચર ઉભેલા ઘોડાના પગ રચેથી, લોકોના ચીર ઉપરથી—જેમ તેમ આવ્યો અને લાગે છે અકા ઉપર મરતી તો અંગે મધ હશે અને પાકીનાને ચિતબમ થયું હશે. નજા ઉપર પાણી વારતે શી પડાવડ !’

મધુકર બચ્ચર્યો—‘આમ ચાલવાનું કેટલો ગમય ?’

‘ચાલવાનું શુ છે ? જયતનું ગાડું અટકયુ જ છે ?’ દિનકર ખોખરા ત્રવે મોલ્યો

‘સાચો કે પાછો તારે. નખારો. દિનકર ! તારા નકામી ગલનશે’ મધુકર ગુસ્સે થઇ ખોલ્યો.

‘‘તો લાઈ શુ જોયું તે મને પુછીશ નહિ. તેજા ત્રવેચીજ મારું ધર્મ જતું રહે છે એમ બોલી પુણ્યામાં જઈ, દિનકર ક્રૂરતા ત્રવે—અપમાનાજ પાટામાથી મીકાશ જતી રહી હતી—જમનામાની ખમર પુછવા જાગ્યો. સુમારં દશ મિનીટ મધુકર પામે ઉનાવને આવી ‘બ્હાર ચાલ’ એમ આપથી હાથાગે કરી દિનકર બાગમા ગયો.

મધુકર પાસે આવતા જ લખલિત રહેરે દિનકર મોલ્યો ‘મને હમણાજ મૈત્રીનાનો મોટો અવાજ સંભળાયો ! માલગન્દે !’

મધુકરે કાન માર્યા. વજા ફરથી—દલચિત દબાર બારસો માધ્ય પશુ ફર દશે મોટો ખવંડ ગર્જના જેવો ગંભીર પણ અસ્પષ્ટ ધ્વની આવતો હતો.

મધુકર ગલનઇ ઉતાવળે મોલ્યો ‘દોડ, દિનકર દોડ જાડી ધરમા. આ જગી રચે-જાવાની કુળ અદિજ ધસી આવે છે. આજુ અમલવાદ ઉડી જશે એમ લાગે છે ! દોડ ! તારા બિચારી ગલસતી દશે’

એ જંજાએ બારસો પોગી અંદર પા નાખ્યો ન નાખ્યો એટલામા જલે કાન પુરે પડે ઉઘાડી નાખ્યો રોમ તેમ તે દાદ ધુમસ એક ક્ષણમા અદભ્ય થઈ મધું અને ઘોર અધકારને રચે એકએક એવો તીવ્ર જગજગતો પ્રકાશ થયો કે તેના અણુવ તેજથી જલે આખો બળી જઈ, નિર્જુદ અને શકિતહીન થઇ મધુકર અને દિનકર જમીન ઉપર પડ્યા ! આખનું મ્હણુ કરવા ત્રલ્લાવિક રીતેજ તેમણે ક્ષણીએ બ્હાર કાઢી. આખો સંજગડ દાબી પાડામાં રાખી.

(૯)

શુ બ-ચુ તે ‘પ્તેયુ’ મધુકરના ખ્યાનમા ઝટ આવ્યું, અતે આગળ શુ કરવું તે પશુ તેણે તાખડનોજ કસણુ. આવો ત્વરિત વિચાર તેના વપમ મગજે કદી અત્યારપુધી કર્યો નહોતો. તે ધીમેથી મોલ્યો—‘મોટાથી બોલવાને કાંઈ હુકન નહોતી પણ બ્હીકથી તેમના હૃદય જડ અને શબ્દ વસમા થયા હતા—‘દિનકર ! આખો મલગડ દાબી રાખજો. તારા કાસા હાથ તમ્કે ફેરોની બધારી કોટડી છે ત્યા ચાલ હુ પશુ ચાલુ છું’

ઝીરડીમાં ગયા પછી તે બોલ્યો 'હાં ! ઉધાઃ આંખો હવે ! બારીનાં ફલક બંધ વાસેલાં છે તોપણ કેવો પંડાના જેવો પ્રકાશ પડે છે ?'

દિનકર ભ્રમિત જેવો આમ તેમ બોલ્યા લાગ્યો 'અરે તામ ! મધુકરે પણ આ છે શું બાપ ?'

કબાટમાંથી બે ઉનના ગલપટા કાઢી મધુકર બોલ્યો 'પછી કહું છું બધું. તારી આંખો પૂંછી સખત બાંધ. આપણે બિચારી સ્ત્રીઓ પાસે જતુંજ નેહએ. સાફ થયું કે બારી-ઓના પડદા નાંખેલા હતા- નહિતો બિચારીઓની આંખોમાં એકદમ પ્રકાશ પેસી જતો તે તદ્દન આંધળી સદૃશ જત. આ શો પ્રકાશ ? અત્યાર સુધી કદી આવો પ્રકાશ પડ્યો નહિ હોય ! દિનકરે, આમજ તેમની આંખો બાંધી તેમને નીચે ભોંયરામાં લઈ જઈએ, ત્યાં હવા સ્વચ્છ છે, મેં પરમ દિવસ જ ત્યાં-કિરણોના પ્રયોગ કર્યા હતા.

આંખો સખત બાંધી હતી તોપણ દાદરા ઉપર પડતા પ્રકાશથી તેમને વેદના ચતી હતી. મધુકરના ઝીરડાના પડદા બંધ હતા તો પણ ભર ઉન્હાળામાં બાર વાગે પડતા પ્રકાશ જેવો મજબૂત પ્રકાશ પડતો હતો. એક કાચ નીચે ઢુંટિલ વાળી 'તારા પડી હતી અને તેણે પોતાની આંખો બે હાથે સખત દાબી હતી.

મધુકર છુમ પાડી બોલ્યો 'તારા ! હાથ કાઢીશ નાહ ! જ્યાંય તેટલી સખત આંખો દાબી રાખુ.

ચરચરતે રવરે તારા રડતી રડતી બોલી 'લાઈ આ શું થયું ? હુન્મસ જઈ ફરી સૂય, ઉઝો શું !'

'હા ! હુન્મસ ગયું અને નવિન સૂઈ ઉઝ્યો, ઉગતાંજ આટલો તીવ્ર પ્રકાશ તેહ મધ્યાને—પણ તારા હું તમારી આંખો બાંધી તમને નીચે ભોંયરામાં લઈ જઈ' છુ. આ પ્રકાશથી ધીમે ધીમે ટેવાઈશું.'

એમ બોલી મધુકરે મોટા કટ્ટથી આ બે અજબાઓને ભોંયરામાં આણી. જમનામાં 'સસલી—પુંછીઓ—ચહેરો મોલ' એમ જખડતાંજ હતાં. ખરેખાર દમણાં જીતમાંથી આરબાર પ્રકાશ પડતો હતો. અગત્ય મધ્યાદન જેવું લાગતું હતું.

મધુકર મંબાર રવરે બોલ્યો 'કાંકરણ, ચકિરણો હવે પ્રયોગથી ઉત્પન્ન કરી નેવા ની જરૂર રહી નથી.'

બન્ને પુરૂષો પાછા ધીમે ધીમે મધુકરના જંડમાં ગયા. બારીઓ સજ્જત બંધ કરી, આંખ ઉપરના પાટા કાઢ્યા, મધુકર બોલ્યો 'જે આખું વંચાય છે. જે પેલું ધરીયાળ, મધ્યરાત્રના બાર વાગ્યું છે !'

દિનકરનું મોંઢું સેવાઈ ગયું. જીભ વડ લેકડ પલાળતો તે બોલ્યો 'અરે બાપરે ! પણ મધુકરે આનો અર્થ શો તને સમજાવ છે ?'

'બારી નથી પણ કહેવાને કાંઈ દરકત નથી. અડાળાંસ કલાક પૂર્વે મેં એક નવીન પ્રકારે બોલ્યો, તે કદમાં તેમજ તેજમાં કડપથી વધતો હતો. આ નવીન સૂઈ આપણી પૃથ્વીનો સાવકો બાપતો નથી થતો નેહએ ?'

‘નવો સ્વર્ગ ? જાડા ગમે તેમ બદલે છે.’

‘કહે કહેતું હોય તે. પણ અંતરિક્ષમાં પ્રમથ કરનારો આ તેમનો ગોળો કરી ન ચકાવે તેવા વેળાથી પૃથ્વી તરફ ધસી આવે છે. હમણાં આ મહેમાન કલમિત મૂર્ચ જેટલા અંતરે આપણથી દરો. હમણું ગરમી વધતી જાય છે. તને નથી લાગતું ?’

‘પણ પહેલાં હતી તે કરતાં જુદા પ્રકારની લાગે છે.’

‘ખરી વાત તે વખતે વચ્ચે ધુમ્મસનું અંતરાય હતું. તે વિખરાઈ ગયાથી હવે ફરે કાણે ગરમી પધારે તીવ્ર ધાગવાની !’

ટેમલ જોરથી ઝાલી દિનકર બોલ્યો ‘ને પછી ?’

‘પછી શું ! એક બે કલાકમાં અંજારા ઉપર નાખેલા રેરામ માફક, સળગી, ખજી જઈ સર્વ જગતનું સત્તાનારા વળશે.’

આટલો વખત ગલસયેલો દિનકર હવે છાતી કાઢી ટટાર ઉભો. તે સાંતિથી બોલ્યો ‘મધુકરે હું અહિં આપ્યો તે ગદુ સાફે ક્યું. આપણે ત્રણે સાથે ધાંતિથી મરીશું.’

મધુકરે હસીને બોલ્યો ‘પણ જન્મનાંમાનાં ઝસલી પુંછબો—’

‘શું આ કહ્યા મસ્કરીનો વખત છે ?’

ટેમલના ખાનામાંથી કાળાબેર રંગના કાચના બે ચરમા કાઢી મધુકરે બોલ્યો ‘ભાઈ, તમારા મુન્નેનાં જોવાં હું કરિ કે ચાતાં વાંચનાં નથી. હું તો કામ કરનારો વિચારી છું. આવો અપૂર્વ દેખાવ જોવાનો મળ્યો તે પહેલાં મને ગરમીથી મેન ન આપ્યું તેથી મને ધણીજ આનંદ થાય છે. આલું મરણ મળવા પૂર્વ જન્મનાં પુણ્ય જોઈએ અને જુની આ વિલક્ષણ તારાને મેં શોધ કર્યો તેથી માફ નામ અગ્રચમર થશે.’

‘સાંત સ્વભાવના મધુકરના સહવાસથી ધર્મ પામેલો દિનકર જરા હસી બોલ્યો ‘શું તામ થશે ? અને ક્યાં થશે ? આ બહેલી પૃથ્વીની નાખમાંથી નવું પ્રાણી ઉત્પન્ન થાય તો તો કાણ જાણે !’

મધુકરે આ તેના બોલવા તરફ લક્ષ આપ્યું નહિ તે બોલ્યો ‘આપણે હવે આ નવિન મૂર્ચનાં દરેકનું કરી ‘નમન અમારૂં સ્વીકારો જો પ્રખરકાર-ખારી દિનકર !’ એમ બાઈએ. ઘાલ આંખે ચરમા અને તેના ઉપર ગરબટો વિંટાળ. હાં ! ચાલ હવે વેધશાળાની અગાસી ઉપર.’

(૧૦)

ઉપર કાચના ધુમ્મસવાળી અગાસી ઉપર મધુકર રોની તૈયારી કરતો હતો તે દિનકરને સમજાતું નહિ. તીવ્ર પ્રકાશમાં અપ્રજાતો તે વિચાર કરતો ઉભો હતો. છેવટે કંટાળી અધિચ સ્વરે બોલ્યો ‘પ્રલય જો હજી બે કલાકે આવતો હોય તો હું નીચે તારા પ્રાસે—’

‘યોલ આપણે સાથે જ જઈશું. પહેલાં આ નળીમાંથી જો તેમાંથી જળાતો દેખાવ તું સાત જન્મ વિસરીશ નહિ.’

... મધુકરની સૂચના પ્રમાણે દિનકર જોવા લાગ્યો ‘અગમ્ય ! જેટલોજ ઉદ્ગાર તેના મોંમાંથી નીકળી પડ્યો. દરો દીસા દેદીપ્તમાન તેમજ અજીકતી દત્તી. મધુકરે

દિશામાં કદાઈ જેવશે લાલચોળ ડોળા ભજુકતો હતો. 'તેની' આગળ ભુરી-પીળી ઝળે જેવી તેજની જ્વાળાઓ જીપણ તાંડવ કરતી હતી. આંખો ઉપર આટલાં આવરણ છતાં પણ તેજનાં કિરણો સોપની અણી પેઠે આંખમાં પુર્યતાં હતાં. એકંદર દેખાવનું ચિત્ર શબ્દોથી પણ આમેદુબ વર્ણવવું તદ્દન અશક્ય હતું.

બે હાથ ઉંચા કરી દિનકર બોલ્યો 'રે મધુકર ! આ શું ?' મધુકર આજ કે તે ?'

'દિનકર પ્રહવના રૂઢતું બીપણ સ્વરૂપ તે આજ !' હમણાં આપણા સૂર્યથી સો ગણો આપણાથી દૂર છે. પણ ક્યારે પાસે આવશે તેની 'ગણતરી કરવાનો પણ વખત નથી. હવે એક વખત પાસેના જળ-વિસ્તાર ઉપર છેલ્લી નજર નાંખી આપણે નીચે જઈએ. આ પ્રયંડ પ્રહાંડમાં આવા ભાગ્યોડના પ્રસંગ હમ્મેશ મેં ટોડે આવતા હશે !'

અગાસી ઉપરનું ઢાંકણ ઉઘાડી તે નીચેની ઝાટડીમાં ગયા. મધુકર બોલ્યો 'દિનકર આંખો ધીમે ધીમે ઉઘાડ એટલે આ પ્રહસથી ટેવાઈશ હું એ વારી ઉઘાડું' હું. આપણને ફરતો પ્રદેશ જણાશે. માથું અતુમાન હળસે દિસે પણ સુકવાતું નથી. સર્વ પ્રદેશ બાબતો જણાશે ?

વારી ઉઘાડતાં આંખો ધીમે ધીમે થોડી ઉઘાડી બન્ને જણા એવા લાગ્યા. આંખો કરી મધુકર બોલ્યો 'એ જ્યાં ત્યાં આમ ! પ્રચંડ આમ !' ચુનરાત કોલેજથી પુલ લગ-બુનો-સરખેજથી સાબરમતી લમણનો અડપાનથી હંધાયેલો રરતો દિનકરનો ઘણો પરિચીત હતો. તારા સાથે અગાસીમાં ભેસી આ પ્રદેશનું નિરીક્ષણ કરી ઘણાંએ સમય કાબ્યમય વિચારોમાં તેણે ગાળ્યો, પણ આ બીપણ તેને કાબ્ય-પ્રવાહ મુકાવી નાંખ્યો. રસ્તાનું સ્વરૂપ બદલાયું. પ્રખર તાપથી નદીનું પાત્ર ચુમી જઈ માછલીઓ ટળવળતી હતી. ઝાડ કરમાઈ બળી જઈ ફુકાં ઉઘાડેલાં હતાં. શહેરમાંની મોટી મોટી હવેલીઓ પડી જ્યાં ત્યાં પ્રચંડ કોલાહલ ચાલ્યો હતો. પુખ્તબના ગોરા અને અમિતો ; જ્વાળાઓ જ્યાં ત્યાં ફેખાતી હતી.

મધુકર આંખો કરી બોલ્યો 'એ એ ભદ્ર ગેતું, પણ કાચરખ પડયું, —કોલેજ સળગી !'

દિનકરે બોલવાનો યત્ન કર્યો પણ જેમ કાલ વાસણમાં કાંકરો ખખડે તેમ તેના સુઘ્રયેલા મોંમાં ઝલ ખડખડતી હતી. તેણે નીચી આંખો કરી.

મધુકર બોલ્યો 'હીક ચાલ ત્યારે તેમને ક્યા શિવાય છુટકો નથી ! બન્ને પાછા જવા ફર્યા. એટલામાં જ જાણના લોકમાંથી જળ નીકળી, જળ વિજળીની ત્વરાથી અદિ, તદિ નાચવા લાગી, આજે જાપરે પ્રસરી.

મધુકર જુગ પાડી બોલ્યો, 'આમ ! આમ ! દિનકર ! પ્રથમ આજો ! ચાલ ચાલ નીચે, આપણે—રે પ્રભુ ! આ શું થયું ? દિનકર ક્યાં છે તું ? આ અધધર !—'

(૧૧)

જેમ મુખસ એકદમ અદસ્ત થયું હતું, તેમજ પ્રહસ પણ એક ક્ષણમાં વિજળીની ત્વરાથી અત્યંત ધીમે. અને સર્વન અધધર થયો. બોલાય પણ નહિ એવી અનિવાર્ય

બીકથી બન્ને મિત્રો એક બીજાને વળગી પડ્યા. ઉપરથી પ્રચંડ વર્ષાવ યવા માડ્યો હવા તાઢી હીમ થઇ ગઇ જાપરાની આજ છનછન થઇ હોલવાઇ ગઇ

થરથર ધ્રુજતા મધુકરે દિનકરની બાથ છોડવી અને જોતને ટેકરી ઉભો ગયો ને બોલ્યો ' દિનકર, વરસાદ આવ્યો વરસાદ '

એટલામા કાઠ પડ્યાનો અવાજ ઘણો મધુકરે વિચળીના દિશાનુ બટન દાખી બધુ તો દિનકર બેસીઢ પડ્યો છે તેને શુદ્ધિમા આણુતા આણુતા તો જાપરામાના કાણુમાથી મુસળધાર વરસાદ પડતો હતો પાણીનાં મારાથી દિનકરને ચેતન આવ્યુ ગાને હાફતો હાફતો તે બોલ્યો ' અરે પખુ પેલો તારો કયા ગયો ? '

તેને ઉગડવાનો પ્રયત્ન કરતો મધુકર બોલ્યો. શાસ્ત્રીય વાદ-વિવાદ પછી પહેલો તારા પાસ ચાલુ તે તદ્દન અધિની થઇ ગઇ હતી, એક અનર્થમા છુટયા, હવે જળાશ્રય, સાથ જલ્દી નીચે-આપણે તો ટેકરી ઉપર છીએ એટલે કીક પશુ ગામના નીચાણના ભાગમા શી દસા ? '

(૧૨)

દિનકર ધીમે ધીમે આપતો હતો તેને મેલી મધુકર ઉતાવળે નીચે આવ્યો તારાને જમના મા નીચે ગભરાઇ ઉભા હતા મધુકરે ધરમામિટર તરફ નજર નાંખી, પાસે મધા દામા નીચે ઉતરતો હતો.

મધુકરે પ્રેમથી તારાનો દ્રાથ જાણ્યો તેજે ભયભીત થઇ પુછ્યું ' ભાઈ તમે એક વાજ કેમ ? '

' ના, દિનકર પાછળ આવે છે ' મધુકરે દસીને કહ્યું.

ગયા બે દિવસમા તારાને અમલ માનસિક અને શારીરિક વેદના રહેલી પડી હતી. તેવું સ્મરણુ પશુ હવે સહન ન મળ્યાથી તે બેસીઢ થઇ પડી દિનકરે આવ્યો તે પશુ થરથર ધ્રુજતો હતો તેને ધિરજ આપી તારાને શુદ્ધિમા આણુવાની ખટખટમા બન્ને જણુ લાઆ વહાર વરસાદની ભયકર દૃષ્ટિ આણુજ હતી

થોડા વખતે મધુકરે બ્લાઝ આવી બેસ્યું બેળીનાં નદી જેવાં મોટાં થઈ બેઠાં હતા પદઝ મિનીટમા નદીનો પુન કુબ્જો અને બગવાથી આમ પચ્ચાસ ફુટ લગણુમાં પાણી આવી પ્હોચ્યું—આદ્યશ વાદળાથી છવાયેલું હતું હવા અતિશય થંડી થઇ ગઇ હતી. પશુ હજી વરસાદ પડતો હતો

બધા સ્તબ્ધ હતા છેવટે ચાંતિનો ભગ કરીને તારા બોલી ' કાઠ ! શુ થયુ આ ? મ કેટ કેમ દબ્યુ ? '

જમના મા વચ્ચેજ મોઢ્યા ' આ જમલાટની રેરીનું પરિણામ સમજ્યા ! તેમીજ આ અભિકેનો માસાત્કાર થાય છે ! હવે આરો શસલી પુછ્યો !— '

મધુકર જમનામાને ખટખટી બોલ્યો ' હું શુ કરું ? અનત માગરમાના રેતીના કબુ જેવુ અતિ થોડું માઈ જાન ! આટલી ઉષ્ણતા એકદમ જતો રહેતાં અત્યાર સુધી વનાળ

રૂપે ગહેલો સમુદ્રના જળનો મોટો વરસાદ પડ્યો. અને લાગે છે કે તે મહાસૂર્ય આપણી તરફ ધસતો આવતો કાઠ કરજીસર અટક્યો. ગતિ અટકવાને લીધે તેના તુકડેતુકડા ધડ ગયા. નવીન તારો જણાયો; કેવો ભયંકર-અને કવિતો આનંદમા કહે છે—

‘ નવ્ય રમ્યા તારા ધીરી ધીરી હસે નીલ મગને ! ’

હિનકર વચ્ચેજ બોલ્યો. આવુ તારાનું હૃદય નથી જોષતું આપણે તો આપ, નેના હાથથી આપણી તો કવિતા ફટકી ધડ ’.

‘ જ્યાં દે, એ ગાંઠ લોકોના કાન્ય ! હિનકર ફરી એકવાર આપણી ન્હાનકડી પૃથ્વીનો—અતરિક્ષમાના પગથાણનો—હિનકમ અને છવનમાગ, સંગ, નિર્વિદ્ય થયો. પૂર્વ તરફ જરા નજર નાખ. ’

દિનકરે પૂર્વ તરફ જોયું, શરત્કલની ગુલાબી થંડીવાળી તુપાની પાછળ આનંદ નર્મનું રતુમકું બિંમ ધીમે ધીમે શિતિજ ઉપર ડોકવતુ હતું.

x x x x x

મધુકરે આખો ચોળતાં આશમ ખુરશી ઉપર પડ્યા પડ્યાજ જોયું તો અઝગતુ બજવાણ ચડુ હતું ! અમલવાદ જોયું ને તેવુંજ હતું—તેમા તલમાત્રનો ફટક થયો નહોતો !

‘ અરે, હું ત્રણવાત્તાં અદિં પડ્યો તે જીંઘીજ ગયો ! તો પછી પેયો નવો તારો કસ્યો, તે મગનું વ્યવનજને ! અરેરે ! ! ’

ખગોળવેત્તા:

“ જ્યારે સંધ્યા સમયે યારી કદમ્બ વસંતી રાખામા જાણે પ્રપાઈ ગયા હોય એવું લાગે છે ત્યારે શું તેને કાઠ ન પડતી રહે ? ” એ મ્હારા મ્હોટાભાઈને પૂછતું તે જરા ફરિમદ ફૂંકી બોલ્યા, “ એ અનેક બાજકો તોધા પણ હું તો સૌથી મૂર્ખ લાગે છે, ” એટલે આપણાથી અત્યંત દૂર છે તેથી તેને પકડના માત્ર શક્તિમાન યદ રાકે ? ”

એ કહ્યું, “ કાઠ ! એને તો તદને મૂર્ખ લાગે છે ! આપણે જ્યારે રમતા હોઈએ છીએ અને માતૃથી જ્યારે આપણી તરફ આરીમાથી જુએ છે ત્યારે તે આપણાથી દૂર હોય છે શું ? ”

આ સાંભળી મ્હોટાભાઈ બોલ્યા, “ એટલે તારી સમજ એવી મ્હોટી નજી કં કયાંથી કાળી ? હું મૂર્ખ છે ? ”

એ કહ્યું, “ એતો દાવથી પણ પકડી શકાય. ”

ત્યારે તે બોલ્યા, “ હું મૂર્ખ શિરોમણી છે કે આવી આવી વાતો કરે છે એટલે મ્હોટો છે એ તો જ્યારે તે ત્હાની પાસે આવે તો ત્હને ખબર પડે એવા મ્હોટાને પકડવાની વાતજ શી કરવી ? ”

મ્હોટા ભાઈ ! સ્ફુટમાં શું આટલું બધું અર્થ જગજુલ ગીજને છે ? જ્યારે માતૃથી આપણને થયેલ કરવાને માટે નીચા નમે છે ત્યારે શું તેનું મુંગ થકુ મ્હોટું રેખાય છે ? ”

મ્હોટા ભાઈએ તો પણ હઠ ઝાટી નહિ અને કહે કે “ હું તો મૂર્ખ છું ”

“ C — ”

(રવીન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત “ ચન્દ્રકલા ” માંથી.)

અખધનો ઉપહાર.

(પ્રકાશકુમાર મુખેપાધ્યાયની એક સારી આખ્યાયિકા)

લેખક—૧૮૮૨. ચાંપરી વિઠ્ઠલદાસ ઉદેશી.

(૧)

અખિય બાલુ કચેરીમાંથી આવ્યું કે તરતજ તેમની પત્નીએ તેમને અખધના મવ ગુજો માધ મંગાવ્યા.

અખિય બાલુ તે દિવસે એક ‘કમ’ દારી આવ્યા હતા. સામાવાળાના વડાએ અમુક બાબતમાં તેમને સારી પેઠે બતાવ્યા હતા. આથી તેમનો મોગજ પ્રથમથીજ ગયેનો હતો. તે ઉપર વળી ઘેર આવતા આ મામલો ઘડેા. પોતાની ગૃહિણીને આખી લાગ કરી આસુ વહાવતી બેઠ અખિય બાલુ કોધથી સળગી ઉઠ્યા પામેથીજ એક દાસી જની દતી તેને કહ્યું કે તરત અખધને મોકલી દે.

એએક મીનીટ પછી અખધ તેમની સામે આવી ઉપસ્થિત થયો. આજ તેનાં નેત્રે અન્ય દિવસોની પેઠે વિનીત નથી. તેણે પોતાની મુઠોને વળ અડવી ઉંચી વાળી છે. તેના માથા પર સાફ છે. તે કંઈ હમેશા સાફે બાધતો નથી જ્યારે કોઈ કારણમર તેના મ તમાં કોઈ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તે કટપટ સાફે બાધી લે છે. મનમાં વીરત્વભાવ જાગૃત થતા તેનું ચિન્દ્ર નહાર પ્રકાશમાં શાવવાની ધ્વજા એક સ્વભાવિક વાત છે.

અખધની શુરન ચિકમ રોધને અખિય બાલુનો કોધામિ વધારે સળગી ઉઠયો. પરંતુ તેઓ કોધને દબારી શાન્તભાવે અને અંબીગ્ગ્ગ ન્યાયાધીગ ચૂકાદો રાંચે તે રીતે ધીર-ધીરે બોલ્યા—

“અમધ, તુ ધણા દિવસનો નોકર છે. જુનો ચતા મુધગવાનું તો બાલુએ ગહુ પહુ હું દિવસે દિવસે બગડતો જાય છે. ઉમર વધવા સાથે તારી બદમાશી વધતી જાય છે. તેં મારાં મનને બાળી નાંખ્યું. તને જુનો નોકર જાણી વહુ સદન ઘોળું, હવે વધારે સદન થતું નથી. ત્યા તારી મરજી આવે ત્યા જ. પહેલી તારીખથી તુ તને પોતાને રૂટે મમજજે.”

અખધે માથું હલાવી ઉદ્દતભાવથી અપરવા બાંધાં સ્વરે કહ્યું “જેવો કુકમ મદારાજ ! હું ચણપુશીથી આવ્યો જઈશ. તમે રજ ન આપી હોત તો હું પોને ગજનાસું દેધ તૈયાર દતો.” અખધના બેઉ આંખે કપી ઉઠ્યા.

કોઈએ એમ ન સમજતું કે અખધ જંગાલી ભાષા બોલી જાણતો નહોતો. તેણે અખિય બાલુને ત્યાં આટલું વર્તે નોકરી કરી છે. તે મારી પેઠે બગાલી ભાષા બોલી જાણતો હતો. પહુ જ્યારે તેને કોઈ ઉત્પન્ન થતો ત્યારે તે જંગાલી ભાષા ન બોલતા બાંબી વડી હિન્દીમાંજ વાત કરતો. જંગ ભાષા કામલ અને કહ્યુંમધુ હોય છે. કદાચ તેથીજ ભોંકા કોધાવધામાં તેનો પ્રયોગ નહિ કરતા હોય. અખધની વાત જવાયો, પ-જ્યુપ જંગાલી મદાસયો પહુ કોધાન્ધ થતા ચીર અખ્યન્ત જંગાલી ભાષા ન બોલતાં હિન્દી અથવા અંગ્રેજ બોલે છે.

અબધના આ અવિતીત ભાવભૂમી પણ અખિલ બાણ ગરમ થયા નહિ. તેઓ પૂર્વ વત્ ધીરતાપૂર્વક બોલ્યા “ને, તું આટલા દિવસ મારે ત્યાં રહો, પણ શેઠની સાથે કેવી રીતે વિવેકથી વર્તવું તેનું જ્ઞાન તને ન થયું. વારુ, આજ ફરી એકવાર તને ચેતવું છું. હવે ભવિષ્યમાં સંભાળીને આસ. કોઈ સાથે મગફરીથી વાતચીત ન કર. હું તારો ચુન્દો ત્રણવાર માફ કરી ચૂક્યો. હવે શું કહે છે? હવે ને ફરી પાછો આવીશ તો હું તને નોકરીમાં રાખીશ નહિ. આ તારો મારે ત્યાંનો છેલ્લો દાવોપાણી છે.”

અબધ—“ નહિ મરકાડો! હવે નહિ આવું. હું પણ ધણો હેરાન થઈ ગયો. શું કરું?—”

તેના બોલવાને અટકાવી બાણએ કંટક નજરે તેની તરફ જોયું અને બારણા તરફ આંગળી દેખાડી કહ્યું “ ના. ”

અબધે જતાં જતાં પોતાનું કહેવું પુરું કરી લીધું “ ચાકા ગયો, હવે નોકરી નહિ કરું. ને કાંઈ તે કીધું, બસ, હલ થઈ ગઈ. ” એમ કહી બાણની નજરમાંથી દૂર થયો.

અખિલ બાણએ ખુરશીપર બેસી દારીને જમ પાડી તમાકુ ભરી લાવવા કહ્યું. અન્ય દિવસોએ અબધજી તેમને તમાકુ ભરી પીવડાવતો.

(૨)

બપોરનો સમય છે. મારે તરફ સતતર છવાઈ રહ્યા છે. અખિલ બાણ કચેરીમાં ગયા છે અને હોકરાઓ કાલેજમાં ગયા છે, ગૃહિણી પતંગ પર મતેલી છે. આજ કાંઈક વધારે ટાઢ જણાય છે. અબધ પરણાણમાં અટાઇ બીજાવી તકમાં ઉધવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, પણ તેને ઉંધ આવતી નથી. બાણની એક નાની છોકરી તેના માથા પાસે બેઠી છે. ”

છોકરીએ કહ્યું “ અબધ ! તું શા માટે જઈશ ? ”

અબધ—“ તારા બાપુજીએ મને રત્ન આપી દીધી છે. ” પછી જરાવાર રહીને કહ્યું “ કાલે પહેલી તારીખ છે, કાલેજ ઘેર જઈશ. ”

બાલિકાએ પૂછ્યું “ અબધ ! ફરી પાછો ક્યારે આવીશ ? ”

અબધ—“ જ્ઞેન ! હવે શા માટે આવું? હવે તો જઈશ તે જઈશજ. પાછો આવીશ નહિ. ”

બાલિકા અબધને ગળે વળગી બોલી—“ નહિ, અબધ, તારે આવવુંજ પડશે. ”

અબધ—“ વારુ જ્યારે તારો વિવાહ થાય ત્યારે મને કાગળ લખજો એટલે હું આવીશ. ”

બાલિકાએ ખેલભાં રવરે કહ્યું—“ મને ક્યાં લખતાં આવડે છે ? ”

અબધ—“ છુટ્ટા બાણને કહેજો તે તને કાગળ લખી આપશે. ”

અબધે મોં ઢાંકી ફરી એકવાર સુવાનો ચલ કીધો. કૃતકાર્ય થઈ ચક્ર્યું નહિ. પછી તેણે બાલિકાને કહ્યું “ કેમ જ્ઞેન ! તું મારો વિવાહ જોશ આવીશને ? ”

બાલિકા કુતુહલ પૂર્ણભાવે બોલી—“ તું જુહું બોલે છે. તને કાણ પડશે ? તું તો જુહો થઈ ગયો. ”

અબધ—“તું જુલુ છે, હું જાનો જુલો ?”

બાલિકા—“તું જુલો નથી ? જલ્લે હું કાઈ જાણતીજ નથી. તે દિવધે મા ને બધા કહેતા હતા”

અબધ—“શું કહેના હતા ?”

બાલિકા—“કહેતા હતા કે અબધ જુલો થઈ ગયો તો પણ પરજુવા દરુ છે. કાંઈ તેની સાથે પરજુવા તૈયાર થાય તો તે હમણા પરણી જશે, પણ હવે તેને ખણુ કે ?”

અબધ—“વારુ, હમણા તેમને કહેના દો ત્યારે મારા વિવાદ થાય ત્યાર જોજો તેઓ શું કહે છે ?”

બાલિકા—“હીક, હું પૂછું કે તું ત્યાં માટે પરજુવા ?”

અબધ—“પણ નહિ તો મને રમેષ કડી કાણુ ખરાડાને ?”

આ ઉત્તરમા અબધનું જીવનચરિત્ર દર્શાવેનું હતું. તે ત્રણ વખતે નોકરી છોડી ગયો હતો ત્યારે એમજ કહી ગયો હતો કે ફરી નહિ આવું પરંતુ ફરી ત્યારે તે એકાએક આવ્યો ત્યાર બાણને કહેવા લાગ્યો “હાથે રમેષ જનાવનામા ધણી અડચણ થતી હતી. રોજ રોજ હાથ કાણુ બાણે ? તેથીજ આવો આવ્યો.”

નાનપણમાજ અબધનો વિવાદ થયો હતો, ત્યારે તે પ્રથમવાર અખિલ બાણની નોકરીમા દાખલ થયો ત્યારે તેની સ્ત્રી જન્મી હતી હવે કેટલાક સંતાનો તે સ્ત્રી હીન થઈ ગયો છે બીજનાર પરજુવા ધરુ છે, પણ બાધ થવું નથી

બાલિકાએ પૂછ્યું “કેમ રે, માનુ કહે, શું ત્યાં નખતે તું જરૂર પશીશ ?”

અબધ—“માનુ નહિ તો જુલું કહું છું ?”

બાલિકા—“કેટલા હજાર રૂપીઆ મળશે ?”

અબધ ખડખડ હસી ગયો “બન્ધી ! તું કહ્યું ? કેટલા હજાર રૂપીઆ મળશે ? મળશે શું, હવે માટે મારા તરફથી આવતું પડશે શું આ મગાલીના વિવાદ કે ?”

બાલિકા—“તો ઘરેણું પણ આવવા પડશે.”

અબધ—“હા, ઘરેણું તો આવવાજ પડશે શું સહેવાઈથી વિવાદ થઈ જશે ? પણ રૂપીઆ ખર્ચના પડશે” એમ કહી તે ધરી સૂતાની બેઠા કરવા લાગ્યો

બાલિકા કંઈક વિચાર કરી ઉત્સાહ અને આશ્ચર્યના સ્વરે બોલી “અબધ ! હું તારી વહુને એ ઘરેણું આપીશ.”

બાલિકા—કેમ ? મારા જૂતા કદણુ રાખ્યા છે, સાચજણ જાર હશે હવે તો તે હું પહેરતી નથી. તે તારી વહુ માટે આપીશ લે, હમણા હું લઈ આવું

અબધ હસીને બોલ્યો “પહેના કન્યા તે હીક થાય, પત્ની કદણુ પહેતી, જામર બધું આપજે.

બાલિકા—“નહિ, તું મારાં કદણુ લઈ જા.” એમ ખી તે જટ હાથે ધરતી અદર ગઈ અને થોડીજ સાર પત્ની બેઠી કદણુ લઈ આવી, અને બોલી “હમણાં ને હમણા

એને તારી પેટીમાં રાખી દે, મા હિંદો અને તેને ખજર પડશે તો દેવા નહિ દે.

અખધ—“આ કંઈજ તું ક્યાંથી લઇ આવી છે?”

બાલિકા—“કેમ? કંઈજ ક્યાં હતું તે તું મને ખજર નહોતી?”

અખધ—“બા, બા, કંઈજ ત્યાં હતું ત્યાં રાખી આવ.”

એમ કહી અખધે પડખું ફેરવ્યું. બાલિકા, કંઈજને વગાડતાં વગાડતાં કંઈક ગથુગથુવા લાગી, અખધે કહ્યું “બા કંઈજ રાખી આવ, ક્યાંક ખોવાઇ જશે તો ઘણી મુશ્કેલી પડશે. બાલિકા મુપચાપ ચાલી ગઇ, અખધ ફરી એાં ઢાંકી મુવાની ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો.

(૩)

બાલિકાએ પોતાની માના ઘંઘા જઈ નંતું તો મા ઉઘમાં મૂકી છે. તેની મુલ્લી જસ-રાધિ પતંગથી લટકતી લટકતી ધરતીને આડી રહી છે.

તે પછી તે પૂત કરવાના ઓરામાં ગઇ. અકાલ મૃત્યુ હરણ સર્વવ્યાધિ ચિનાશનમ્ કહી તેણે ભગવાનનું ચગજાચુત પીધું અને ચોકુંક માથાપર નાખ્યું. પછી તેણે ‘વરના એક મુણ્ણમાં બિલાડીને બેરલી બેઇ માથું હલાવ્યું. તે બિલાડી આંખો મીંચી ઉઘતી હતી. બાલિકા એક મુઠ્ઠીલર ફૂલ લઈ બિલાડી પાસે ગઈ અને નમો નમો કહી તેના માથાપર એક પછી ફૂલ ફેંકવા લાગી. માથામાં થંડી વરતુનો સ્પર્શ થતાં બિલાડી આંખો ઉઘાડી, ક્ષતર દૃષ્ટિથી બાલિકા તરફ બેઇ, એક વાર કારણમયક “મીઆહ” શબ્દ કરી બામી ગઇ.

બાલિકા પૂતલમગે થતો બેઇ ફેટલીક વાર મુખી બિલાડીની પાછળ પાછળ ટોડી. રસાયની પાસે આવી ભુલે છે તો જાણ્યુંને માંકળ વાંસેલી છે. ક્યાંકથી એક રતુલ ઉપારી લઇ આવી, તેને જાણ્યું પાંચે રાખ્યું. રતુલપર ચડી સાંકળ ખોલવા લામી, પણ ખોલી રખી નહિ. ત્યારે તે રતુલપરથી ઉતરી કંઈક શોધતી હોય એવી રીતે આમ તેમ ફરવા લાગી. કામચાનો એક ટુકડો મળતાં તેના મોંપર હવેની નિશાની જણાવા લાગી. કાપલો લઇ તે નહાવાની ઝોરડીમાં ગઇ. તે ઝોરડીમાં ઘણો મમય થયાં પાણી ને પડેલું હોવાથી જમીન મારી પેડે મુઠ્ઠાચેલી હતી. આ મુઠ્ઠા જમીન ઉપર બાલિકાએ કાપલાથી ફેટલાક પ્રોકાઇ બનાવ્યા. પ્રત્યેક કાપલામાં ‘ક’ લખી દીધો. તે પછી ટખમાંથી પાણી લઈ ધીરે ધીરે પોતે લખેલ કાપ પર ઢોળવા લાગી. ફેટલાક લેટા પાણી ઢોળી તેણે સારી પેડે કાપલાનો લઇ મટાડી નાંખ્યો. ધણીવાર મુખી પાણી સાથે રમ્યા દીધાથી તેને કંઈક ટાઢ જણાવા લામી ત્યારે તે નહાવાની ઝોરડીમાંથી નીકળી, પરચાળમાં આવી બેયું તો અખધ નાસિકા-ખનિથી પોતાની ગાઠ નિદાનો પરિચય આપી રહ્યો હતો.

બાલિકા છાતી માની અખધના બિજનાપર બેડી. તેની કમરમાં એક કુંચી બાધેલી હતી. બાલિકાએ ઘણી સાવધાનતાથી તે કાઢી લીધી. અખધનું દેવદરના પાટીઆનું બાકસ ક્યાં રહેલું હતું તે તે જાણતી હતી. તેણે અખધનું તે બાકસ ઉઘાડી બેઠ કંઈજો બધી બીભેની નીચે જૂપાવીને રાખી દીધાં. બાકસના ઉપરના ભાગમાં એક આરીસો અને એક વાળ ઝાળવાનો દંતીઓ હતો. બાલિકાએ દંતીઆને એ ત્રણ વાર પોતાના વાળને લગાડ્યો. આરીસામાં મોં બેયું, પછી તેને ચયાચિત્ત રાખી દઇ પેડી બંધ કરી કુંચી પૂર્વવત અખધની ફેટમાં બાંધી દીધો.

(૪)

બીજે દિવસે સનારેજોજન કરી અગધ જવા તૈયાર થયો ગૃહિણી અને બાળને પ્રણામ કરી, બાળના બાળકોને વાનવાર મળી તે ઘર તરફ રવાના થયો. બાલિકા તેને જતો નહીં એવા લાગી. ગૃહિણી પણ પાલવથી વારવાર આમુઓ દહોવા લાગી જતી વખતે અગધ પણ પોતાની આબોમોના આસુને રેખી શક્યો નહિ.

અગધનું ઘર મુગેર ઝેરનથી દમ આઉં દૂર છે. તે ઝેરનથી એક બાદની ગાડી ભાડે કરી ઘેર ગયો.

આજ મુગેર સહુરમા તે પહેલવહેલો અખિત બાળને ત્યાં નોક-ગલા હતો તે ચુ આજકાલની ઘટના છે? અખિત બાળુએ તે વખતે મગદની પરીક્ષા પમાર કરી વકિનાત ક વાની શરૂઆતજ કરી હતી મુગેરમા તેમણે સાથે પૈસો જમા કર્યો ત્યારે દાક્ટરેટમા મયા, જમને વખતે તેજ મુગેર ઝેરને, ગાડીમા મેસવાની વખતે લોકોની ભીડમા અખિત બાળુને પહેલો હોદ્દો સતીથ કપા ગયો તે દાક્ટરે જોયું નહિ તે યી નાના દુઃખાત પાસે પીપળના ઝાડ દેખી જોયો રહી રોતો હતો. અગધજ તેને શોધી આવ્યો હતો બાળુએ પુરા ધર્મ પોતાના નવા રિવાયતી જૂતા અગધને ધીનામ આપી દીધા. તે જૂની વાત અગધને યાદ આવી. તે પડી તેજ સતીથ કવકતામા સ્ત્રિપાત નનથી મગજ પામ્યો ત્યારે અગધે એકવીસ દિવસ અને એકવીસ રાત જંગી તેની સેવા કીવી હતી બાલકને. અગિ-સરકાર કરી અખિત બાળુ ત્યારે ઘેર આવ્યા ત્યારે તેણે અગધને ગળે વળગી નાના રોતા કહેવા લાગ્યા, “અગધ, તું એકવાર માગ બોનારેશા હાકરને શોધી આવ્યો હતો, હવે ફરીને તેને શોધી લઇ આવ મુખમા, દુખમા, દર્પમા અને શોકમા સામિત થઇ જેની સાથે પોતે અઢાર વર્ષ વીતાડ્યા હતા તેની સાથેના સબધ દમેશને માટે આ વખતે વૂઠી ગયો. અગધની ગાડી વજો દૂર સુધી ગમાને કિનારે કિનારેજ આવી ત્યારે રેત્તો બીજી તરફ વળ્યો અને ગયા દટિમાથી દૂર થવા લાગી ત્યારે તેણે હાથ નેડી ગમાને પ્રણામ કીધા અને મનમા ને મનમાજ તેની પાસે કષ્ટક માગ્યું.

કેટલાયે મંદીના સુધી અગધને ઘેટયા એકે પત્ર મળ્યો નહોતો. ધરમા માત્ર એક તેની છુટ્ટી કાઢી હતી, અન્ય મેષ્ટ નહોતું આટલા દિવસ દરમિયાન તે મરી ગઇ હશે કે જીવતી હશે તે વિચારતાં વિચારતાં તેણે ગામમા પ્રવેશ કીધો.

ઘેર પહોંચી જોયું તો દરવાજાને બહારથી તાળુ વાસેલું જણાયું. અગધ દવારા ધર્મ પાડાશીના ધરમા હકીકત પૂછવા ગયો તો જણાયું કે તેની કાકીને મરણ પામે છે મંદીના થવા આડોશીપાડોશીએ એકમ થઇ, વિચાર કરી, સુન્ની દમડીવાસ પાસે લખાવીને તેનુંજ વખનાર તરફ નામ લખાવી “અગધરામ મહેતો, કવકતા” એ ટેકોલો એક કાગળ લખાવી મોકલ્યો, પણ તે કાગળ બે મંદીના પડી પાછો આવ્યો અને બીચારા દમડીવાસને બે આના દડ બરેવો પડ્યો આ સૌ પાડોશીએ અગધને કહ્યું કે તેણે દમ ડીનારની મુલાકાત કરી બે આનાના પૈસા આપી દેવા.

પાડોશી પાનેથી કુચી લઇ અગધ આફસોસ કરતો ઘેર આવ્યો. તેણે દરવાજો ઉઘાડી જોયું તો આગળું કચરાથી બરેલું જણાયું. જાતજાતના નાના મોટા કાખરાં તેમાં

હમી નીકળ્યાં છે. ધરની પક્ષ તેનીજ હાલત છે. ધર કસ્તરથી ભરેલું છે. ધરના મુજામાં ઉદરોએ માટીનો ઢગલો એકલો દીધો છે.

અળધે દીર્ઘ નિશામ વધ ધરનો દરવાજો બંધ કરી ખાડોશીને ઘેર જઈ આશ્રય લીધો. મોઢરીમાથી ઘણા થવાની વાત કાઢીને કહી નહી. કલું કે છટ્ટી લઈ ઘેર આવ્યો છું.

ખાડોશીએ ઘણા આદર સત્કારથી તેને હેઠિ પીવા આપ્યો. તેણે એએકે વાગ તમાકુ પી ખો ખો કરી ઉધમ્મ ખાતા હાથમાથી હેઠિ નીચે ગંખી દીધો.

આણુને ત્યાં ખુશખોદાર તમાકુ પીતાં પીતાં તેની છાંટી મુંઢરી છે. કહ્યો તમાકુ હવે તેનાથી થી રીતે પી શકાય ?

બીજે દિવસે મવારે હમી અળધે મલુર રાખી ધરનું આંગણ સાફ કરાવ્યું. લોકો કહેતા લાગ્યા કે અળધ કલકતાની મોઢરી કરી પેસાવાળો મધ આવ્યો છે. તદ્દિ તેા જેના બાપદાનએ પોતે મલુરી કરી છુપ્પ પીતાકયું હતું તે શું કહી બે આના શેજો મલુર રાખે ?

અળધે માળે પોતાના ધરમાં બેસી રસોઈ બનાવી, રેડીના તેલનો દીધો મળગાવ્યો.

દિવાની પુધવાતી શશની જોઈ તેને પોતાના રોડના ધરનો વિળગીનો પ્રકાશ થાક આવવા લાગ્યો.

અળધને ઘેર આવ્યે એક મહીના થયો. મહોલાના લોકો કમશ પૂઠયા લાગ્યા. “કહો અળધ, કેટલા દિવસની રળ મળી છે ! કલકત્તે કપારે જરો ?”

અળધ જવાબ દેતો “ઘણા દિવસ પછી ઘેર આવ્યો છું. બીજા કેટલાક દિવસ રહીને જઈશ. આ વખતે કાંઈક વધારે દિવસની રળ લીધી છે.”

અળધ કોઈથી ઝાઝો મળતો નથી. તે આખો દિવસ એકલો ઘેર બેસી રહે છે. બન્યું પાનધવો અને ખાડોશીઓને તુચ્છ સમજે છે. તેઓની સાથે બેમતું અથવા તેમની આથે દસીને વાતચિત કરતી તેને પસંદ નથી. કલવ્ય તેની એવી ધારણા દશે કે ગામડીઆ લોકો બેવકુફ હોય છે, તેમનાથી છેલ્લ રહેવું જહેતર છે. તેથીજ કમશ તે પોતાના ધરમાં છાનોમાનો એકલો બેસી મનમાં ને મનમાંજ કંઈક વિચાર કરે છે. અખિલઆણુનાં બાળકચ્ચાંઓને બોળામાં રમકડી તેણે મોટાં કીધાં હતાં. તેમને તે પોતાના સંતાનની પેઠે ચહાતો હતો. તેનું મન આકે પ્રદર કલકતાના તે પ્રિયભવનમાં તેજ વહાલાં બાળકોની આથે રૂમાં કરે છે. કેવળ ચરીરમાત્ર તેનું અહીં છે.

આ રીતે જેમ તેમ કરી બે મહીના વીતી ગયા. આખરે તે એવા વિચારપર આવ્યો કે છુદ્ધાણુને (અખિલઆણુના પિત્રને) એક પત્ર લખી મૈના કુશળ સમાચાર મંગાવવા. અંગ્રેજમાં કાગળ લખાવોજ ઠીક પડશે એમ તેણે વિચાર્યું. ગામમાં કાંઈ અંગ્રેજી બજેલો માણસ નહોતો. તે પ્રાન્તમાં માત્ર એકજ અંગ્રેજ બજવાવાળો માણસ હતો. તે ખડમ-પૂરનો પોસ્ટમાસ્ટર હતો. અળધ ગામમાંથી ચોકુંક ગાપતું હતું વી મેળવી પોસ્ટમાસ્ટર માટે લેતો ગયો. તેના ગામથી ખડમપુર બે ગાઉનદર હતું. તે પોસ્ટમાસ્ટરની પામે બેઠ નરીકે રાખી, અંગ્રેજમાં એક કાગળ લખાવી, કલકત્તે છુદ્ધાણુને નામે રવાના કરી દીધો.

એક અગ્નિપ્રીત્યા પછી જુદા બાજુ તરફથી તે કાગળનો જવાબ આવ્યો. જે કાગળ વહેંચનાર દપાલીઆએ તેને કાગળ આપ્યો, તેને અળધે બે આંના ધનામ આપ્યા. તેજ સમયે માથે સાકો બાંધી, નિરબલ્લ નેત્ર પહેરી, ખસે ચાલે નાખી, ખડગપુર ગયો અને પોસ્ટમાસ્તર પાસે કાગળ વગાડ્યો તેને સાર નીચે મુજબ:—

“જુદા બાજુને તેનો કાગળ મળતાં તેઓ તણ થયા છે. ઘરનાં સહુ માણસો ખુશીમાં છે. પૈસાખ મહીનાની પાંચમી તારીખે અખિલ બાજુની બાલિકાનો વિવાહ થવાનો છે. બાલિકા અમધને મદદ યાદ કર્યા કરે છે.”

અમધ આંખોમાંથી આંસુઓ ફેલાતો લેડાતો ઘેર આવ્યો તેણે જુદા બાજુને નામે દસ રૂપીઆનું મનીઓરડર મોકલવાનો વિચાર છાંધો એટલા માટે કે તે અમધ તરફથી એક રંગીન સાડી ખરીદ કરી તે બાલિકાને લાઇ દે.

રૂપીઆ કાઢવા અળધે પેટી ખોલી. ત્યારથી તે ઘેર આવ્યો છે ત્યારથી તેને એક દિવસ પણ પેટી ખોલવાની જરૂર પડી નથી. પેટી ઉઘાડી જુલે છે તો તેમાં એક નેત્ર મોનાનાં કંઠણ હીંમાં. તે સ્તબ્ધ થઇ ગયો. પેટીમાં કંઠણ શી રીતે આવ્યાં તેજ તે આશ્ચર્ય ચકિત થઇ વિચારવા લાગ્યો. દંતીઓ પેટીની પાસે કાઢી રાખ્યો હતો, તે ઉપાડીને જુલે છે તો તેમાં બેએક લાંબા વાળ શુભેચ્છા હતા ત્યારે તેની સમજણમાં બધી હડકન આવી.

પાંચ મીનીટમાંજ તેણે પોતાનું કર્તવ્ય સ્થિર કરી લીધું. બીજે દિવસે તે ધરને તાણું મારી કલકતા તગ્ન રવાના થયો.

બધા બજારમાં તેની એક મારવાડી સાથે એળખાણ હતી. તેની દુકાનમાં જઈ તે થોડાક દિવસ રહ્યો. તેણે પોતા તરફથી કંઈક વધારે સોનું ખરીદ કરી, બાલિકાનાં કંઠણ તોડાવી, તેને કંઈક મોટા કદનાં બનાવી, નંગાર કરાવ્યાં.

તેણે પોતાને માટે પણ કેટલાંક કપડાં ખરીદી લીધાં. એક નેત્ર ધોતીઆને વસન્તી રંગમાં રંગી. નાખ્યું. પાઘડીને શુભાખી રંગમાં રંગી લીધી. ઉત્સવમાં શોભે એવો વેશ ધારણ કરી અળધ પાંચમી વૈતાખને દિવસે ત્યાં જવાર થયો.

તેને નેત્ર ધરનાં ઝ્રા માણસો ખુશ થયાં. બાલિકા તેનાં આપેલાં કંઠણો પહેરી હર્ષથી કુસાર્થ ઉઠી. અખિલ બાજુએ આવી કહ્યું “તને મારો કાગળ મળ્યો ?”

અળધે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું “જુદા બાજુનો કાગળ ?”

અખિલબાજુ—“જુદા બાજુનો નહિ, મારો કાગળ. એક અગ્નિપ્રીત્યા અગાઉ મેં અહીં બાલિકાના વિવાહમાં આવવા માટે એક નિમંત્રણ પત્ર રજૂ કરી મોકલ્યો હતો. તેની સાથે દસ રૂપીઆની નોટ પણ વાટખર્ચા માટે મોકલ્યો હતો. તું તે તને નથી મલેલ ?”

ગૃહિણીએ કહ્યું “તે પોતાને ઘેર રહ્યાં હતા ? કલકતામાં આપણી બાલિકા માટે કંઠણની નોટ તૈયાર કરાવતો હતો.”

કંઠણની વાન માંબળી બાજુ લગાર ક્રોધિત થઇ બોલ્યા “તું ગરીબ માણસ !

આટલા બધા રૂપીઆ તે કંકણમાં આ માટે ખરચ્યા ? એ તારી ઝોઘી અફલ નહિ.
તે શું ?”

અબધે હસતાં હસતાં કંકણનો મર્મ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો.

ગૃહિણી બોલી “ખરું છે. તેથીજ હું કરેલી હતી ને કે બાલિકાના જૂના કંકણે
ક્યા ગયા ? બાલભારીમાં રાખેલ હતાં કે પેટીમાં તેનો ખજુ હું નિશ્ચય કરી રાકી નહિ.
લણાંયે રોઝાંયાં, ખજુ ક્યાંય ગયા નહિ.”

અખિલ ખજુએ કહ્યું “હીં, ત્યારે અંતે બાલિકાની જ છત થઇ, હું લાચો” એમ
કહી હસતાં હસતાં તેઓ પોતાના ઓગલમાં ગયા.

અબધ પોતાની રંગીન પાષડી તથા નવા બોલા ઉતારી મણુ ઉમગથી બાલિકાના
વિવાહ મર્મથી કામદાજની તપાસ રાખવા લાગ્યો.

પાઠક ! અંતે બાલિકાના મરવ રોડનો જય થયો. ફરી ઝોઘી વાર અબધ અખિલ
ખજુને ત્યાં નોકરી મળી.

વાલમિવ:

દુષ્ટ પોસ્ટમેન: (ટપાલવાળો)

મા ! મ્હારી બ્હાલી મા ! આજ ત્વંન શુખશુખ કા બેઠી ?

બારીમાંથી વરસાદ પડે છે તેને લીધે ત્હારા વજ્ર જીના ધાણ છે અને ખમડે છે, તેની પલ્લુ ત્વં દરકર ?
મા નથી કરેલી ?

માર વા પાન: ટકારા ત્હો સામન્યા કે ? મ્હોલ બાઈને સુલેથી આવવાનો સમય થયો છે

આજ ત્વંને શું થયું છે કે કાલક નહીંજ નભાય છે ?

મ્હારા પિતાનો કામગ શું બાલ નથી આવ્યો ?

ટપાલવાળા પાસે આવે તો આખા ગમના કામગ હતા. ત્હને લાગે છે કે પિતાના કામગો તે પોને
વારવા માટે રાખે છે અને આવતો નથી ત્હને ખાતરી છે કે એ જુઠ માલસ છે, પણ ત્વંને માટે મા
દિલ્લોર થઇશ નહિ !

આવતી કાલ પાસેજ આમજા મ્હોલ મેચે બરાબનો છે ત્થા આગળુ. પડવાળને પેનસીવ ત્થા
કામગ ખરીદવા મોકલશે.

પણ ત્વં પોતે મ્હારા પિતાશ્રીને કામગ લખીશ અને એ પલ્લુ ખલ નહિ થવા દે.

ત્હને ‘અ’થી તે ‘ક’ સુધી બારાખડી આવડે છે અને લખી પણ બજુ કુ

પલ્લુ મા ! ત્વં લસે છે કેમ ?

ત્વંને એમ લાગે છે કે ત્વં મ્હારા પિતાના ભેટુ નહિ લખી નહ્યું ?

ત્વં મ્હારો કામગ બરોબર લખીશ અને અફર મ્હોલ કરીશ. જ્યારે ત્વં કામગ લખી રહીશ ત્યારે
ત્વં નિમ ન માનશે કે ત્વં મ્હારા પિતા પોંડે જૂલ કરી કામગ ટપાલવાળાને આપુ. ના, ના, ત્વં કાલ મૂર્ખ નથી !

ત્વં પોતે ત્વંને કામગ દુધોદાય આપીશ અને કામગ વાચવામાં ત્વંને મદદ કરીશ.

ત્વં ભૂ મૂર્ખ કે ટપાલવાળો ત્હને સારા સારા કામગ નથી આવતો.

“ C — ”

(વડીલનાથ દાગોર દ્વારા “અન્નકલા” માંથી)

સુન્દરી સુખોદ.

સચિત્ર માસિક પત્ર

યત્ર નાયંતુ પૂજ્યન્તે રમન્તે સત્ર દેવતા. । મતુ.

દેવુઆરી
અને
માચ
૧૯૧૭

પુરતક
૧૪:
અંક
૨-૩

ઇંગ્લેન્ડના મુખ્ય પ્રધાન રાષ્ટ્રિય ઓન લોર્ડ્સ બોર્ડ.

આલ જાલર
શ્રી બન્ડ સમાજ.

પ્રકાશક અને તત્રી
રામમોહનરાય જસવંતરાય.

સુન્દરી સુબોધ

[સ્વર્ગસ્થ સ્વામીજીએ ગોવર્દનના શબ્દોમાં કહીએ તો “ સીએ પડિન થાય, સ્મર થાય, કુટુંબગૃહ થાય, સ્વસ્થ થાય, શરીરે ભગવતી, રોગહીન અને સુન્દર ”, થો થતાના પ્રભાસમાં કુટુંબજનનામાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય, ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મુખ્ય દેવતાઓ અને કહેણોમાંથી છુટી, એ કુટુંબનું ખરું સ્વાસ્થ્ય કરવા સક્તિમતિ અને હૃદયહિની બને કુટુંબના બાહ્ય વર્ગને પોતા અને સમિતિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણકારકતાઓ વૃદ્ધ કરે ”, સાચી પત્ની થઈ પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે, પતિપાવન સેવાસગિની બની કુટુંબનિર્માણમાં કુળના બાળકના આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે, માનુષ્યના પુરી તરીકે દિગ્દેશના સત્તાનો વિદ્યા અને પ્રગતિની મદદાયક થાય, તથા પ્રભવસુલભનિરપે સ્વદેશમાં હૃદયસ્પર્શના તેજની, ઉગ્રાશ્રમમાં મિત્રો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે -એવ આર્થ સુન્દરીગોના જીવનની સફલતા છે. શ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના શાન્ત નથી...શ્રીની કલ્પન વિના દેશની કલ્પન અશક્ય છે ”]

૧૪ મું.]

કેશુઆરી-માર્ચ ૧૯૨૭.

[અંક ૨-૩.

ઉદયગુંજન.

આપણું શેહેર.

[આ મૂની પત્ની દીકરી એવા અમરવાદનેજ નહિ પણ આપણા દેશના સંજ્ઞા નામો તથા શહેરોને કામન એ સમગ્રી રીતે લાગુ પડે છે]

સુન્દરીનો !

અમરવાદ એ ગુજરાતનું પાટનગર છે. જુના ઐતિહાસિક સ્થળો, સુન્દર કોતરપ્રમુખ તથા હાલના મોટા ઉદ્યોગને લીધે એની કીર્તિ જહુ દૂર દેશે સુધી ફેલાયતી છે. હમણાં જે કોન્ગ્રેસનો કોલેક્ટરમંદ રીતે પણ પડી તેથી આપણા શહેર-જીવનના તથા નવેશાસિમાનનાં જાણીતાં વખાણ થયા છે. અને, એકરીતે વિચારના એમ બાલિમાન થઈ નવ છે કે આપણે કાંઈ જેમતેજા શહેરના શરેની નથી.

જન્મ જીજી બાલુ જુઓ, અને આપણું અંતર તપાસો, ઉત્તમ શેહેર તથાવચાને હદ પાન કરવાનું બાળ છે. ગીચ વસ્તી, હજાર અબજગણ વસેરના ધરો, મંદી પેશા અને વૃજીયગણ સ્ત્રાઓ, કચરાપેટીઓ તથા અવરજવરને પીસાજખાનાની દુર્ગંધ અને મીઠાઈ ખળી આ બધું કેવાં તુલકાન કરે છે, તે જાળન નમે કાંઈ વખત વિચાર ક્યોં છે ?

આપણી એકાદ યોજનાં સ્થપરના પેસીયે અને એક છેડેથી બીજે છેડે સુધી જઈ આવીએ તો શું જોઈએ છીયે ? માઓ, છોકરાંને ઓટલા પરથી ઝાડે ફરાવતી હશે; સ્ત્રીઓ ઝડુ વળાઈ રહ્યા પછી ધરતો કચરો ફરથી ફેંકતી હશે; શુંક, મગફળા, લીટ, પંડ વગેરે રસ્તામાં નાખાતું હશે; માથોની ચાટો આગળ અને બીજે બજે ઢેકાણે માખીઓના બણુબણાટ ચાલી રહ્યા હશે અને ચોપી ફળથી વાસણો મંળતાં હશે! વગેરે, વગેરે.

તાવ અને ક્ષય આપણા શહેરના મુખ્ય મેળો છે અને બંને રોગો સંભાળથી દૂર કરી શકાય એવા છે. હજારો બાળકો કમોતે મરે છે અને ખ્યાન રાખીએ તો એમાંથી અડધાં જરૂર બચાવી શકાય એવું છે, મુલાવટોમાં બહુી અખળાઓ બિચારીઓ નાહક હોરાન ચાય છે અને અકાલે મરે છે: અધારા ઓરડા, મેલાં લુગડાં અને મૂર્ખ દાયણ સુખવાની રૂઢીજી જો ફેરવીયે તો દર વર્ષે મેંકડાં સ્ત્રીઓ બચે.

દારૂથી હજારો ઘર ખુચાર ચાય છે, છતાં વર્ષોવર્ષ દારૂનું વ્યવસાય વધેજ નય છે.

બાળકોને ન્હાનપણમાં પરણાવીએ છીએ, અને વરપોડા તથા જન્મજીવણમાં લાખ્ખો રૂપિયા નકામા ઉધવીએ છીએ; પરંતુ પુષ્ટિકારક ખોરાકથી બદ્ધચર્ચના લાલ આપીને, કે. કમગની ગોઠવણો કરીને ભવિષ્યની પ્રજાનું કંઈ પણ દિત ધ્યાનમાં લેના નથી.

જનમમાજની આવી સ્થિતિથી ત્હમે સતોષ કેમ માની શોહ ? મંદુ શહેર, નિર્બળ પ્રજા અને હાથે કરીને ઉભાં કરેલાં સાંસ્કારિક દુઃખોમાંથી મુક્ત થવાના બગિરથ પ્રયત્નો આદરો ! એક વિદ્વાન પુરૂષનું વચન છે કે:—

“ જો શાખમાં દુર્ગમ, માખીઓના બણુબણાટ અને તાવો ચાલ્યા કરે તેના મોહેરીઓને શરમ છે. ”

મોક્ષપાથ એ ધાર્મિકતાનુંજ અંગ છે. મૂર્ખોના તડકો, ખુશી હવા, સ્વચ્છ પાણી અને હસરત એ તો વગર પેસે મળે છે અને એટલાથીએ આપણું આરોગ્ય વધે છે અને દીર્ઘાયુ થવાય છે.

શરીર સુધારણું એ મનુષ્યનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. અને ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ, એ ચાર પુરૂષાર્થ તન્દુરસ્ત શરીર વિના માધી શકાતા નથી.

લિ. ડાક્ટર હરિપ્રસાદ મ. દેસાઈ,

પ્રસિદ્ધ કરનાર.

અમદાવાદ સેનીટરી એસોસીએશન.

સતીનો મહિમા:

મને પુત્રને માતાથી જાન,	એવી સતીને દો સન્માન:
મવ અખળા સગળા હોય,	યાચ મદાસસા સમી તોય.
સતી પતિ પુત્રને તાર,	સતી ઉભયકુળને ઉત્તમ;
જન્મનીતિ સતીથી નય,	હરિમુખ દેવ પ્રસન્ન બદ્ધ થાય.

—શ્રી. હરિમુખગૌરી કૃત “સાનવાદિકા.”

સત્રારીઓને ચરણે !

લેખક:—શ્રીયુત્ત "ધીરજ,"

ખેતો ! ભારતની દેવીઓ ! સ્વાર્થવર્તનાં મુહકુંભોને ઓપાવનારી સત્રારીઓ ! આજ નવલ વર્ષની તવલ ઉપાંચે તમારું મંગળ નામ સ્મરણ કરી—તમારી મહત્તાનું ગાન કરી દેતા હૃદય તમને અભિનંદે છે.

આર્ય મહિલાઓ ! સમગ્ર સૃષ્ટિમાં તમારા જેવું આર્યજ્ઞ કોણ કરી શકે છે ? પ્રાચીન કાળથીજ તમે તમારી સંમાર દિશ્યને માટે બળીતાં છો ! હજારો વંદન છે એ પ્રાચીન સ્મરણીય સાધીત્રીને કે જેણે યમરાજના હાથમાંથી મૃત્યુ પામેલા પતિને મેળવ્યો ! ગ્રામ્ય વંદન છે એ જનકાત્મજ સીતાને કે જેણે રાવણની લાલચોને લાલ માગી ! અને કંગાળ વંદન છે એ તાલમતી, દમપતી, મૈત્રેયી, અર્ધધતી, અનમુખા સગેરે પ્રાચીન મંગલ દેવીઓને કે જેમણે પોતાનું જીવન પવિત્ર કર્મથી ઓપાવ્યું ! ખેતો ! પતિ પતિમા જ પ્રભુની ભાવના સખી શિયળમાં કદ રહેવાનું માન લાગત વર્ષને આજ તમારે લીધેલ છે. હો ! ધૈરાતના નિર્દોષ-નિર્મળ કિનારેથી તમે જ્યારે લખતી દિક્ષા લઈ મંદારમા પ્રવેશ કરો છો ત્યારે તમારી ભાવનાઓ સ્વ. ગોવર્ધનસમ ભાઈની સેષનપુત્રી—“મુણીય” કરનાં શું ઓછી આશાવન્ત હોય છે ? પ્રભુ સેવા કરતાં પતિમેવાને તમે પ્રધાન મણોછે. “રહેલા-મુલા”ના વિરલ મનોથી અવિલકત કુકુળના વિષમ ઓગળ્યો તમે મહન કરો છો. સામુન્નજીવની કઈશતાતી અવગણના કરી પતિ દેવને તમે આનંદભાવે પૂર્ણ છો. અને કાર્યદક્ષ ધર્મ તમારી મુહકુંભોને સુખ-સૌરભથી મેદંકવો છો. દયાળુ દેવીઓ ! એ તમારે અનિર્વચનીય પ્રભાવ જેવી ગીતે માધી સમય !

ખેતો ! માતા તરીકેની તમારી મહત્તા તો અગ્રીમ છે. બાળકને માટે તમે પૃથ્વ્ય એટલા દેવ કરો છો, તમારે જીવનમંત્ર ‘ત્રિમંજ’ હોય છે, તેમ બાળકની ઉપર તમે અખર્ચિત વ્દાસને વસાહ વરસાવો છો. એવી કઈ વસ્તુ દુનિઆમાં દયાતી ધનવે છે કે જે તમે તમારા બાળકના શ્રેષ્ઠ ખાતર ન તણ શકો ? બાળકના કંઠેર અચાજ તમને કોપવના મિષ્ટ હસરજ જેવા આગે છે. બાળકના નિમિત્ત વચગના હાસ્યમાં તમે સ્વર્ગનું મુખ અનુભવો છો. અને બાળકના મળ-મૂલને જરા પણ સોજ લાખ્યા વિના તમે હાથમાં ધારણ કરો છો. રે ! કઈ પણ મુગ લાખ્યા વિના કુલની જામડી પેડે મહજ કરો છો ! શું તમારી માતા તરીકેના જીવનની આ ઓછી મહત્તા છે ? તમારે માટે શાઅકરોએ પણ મરીયામિ માતા ને નાસ્તિ માતુઃસમો ગુરુઃ એમ લખ્યું છે. વ્દાલામાં વ્દાલી વસ્તુ સંતાનને આપીનેજ તમે મતોપ પકડો છો. બાળકને અવિનિત જોશ છતાં તમે જરા પણ એક કમી કરના નથી. કુપુત્રો જાયેત કચિદ્વિ કુમાતા ન મયતિ એ વચન તમારા વત્સલ હૃદયને લીધેલ લખાયું છે. આધુનિક કેજવણીના પ્રચલ ઉછરતી પ્રજા ઉપર તમે તેવા પ્રકારની અપ્રકરે પણ એવો કોણ દુષ્ટ દરો કે જે માતાના મુણી અવગણના કરે ? ખેતો ! માનવી મહત્તા સિદ્ધ કરના માટે જંદગીપર્વત કલમ આવે તો પણ પરિજીમે સંખિતી અમમરજ નીવડે ! આધુનિક મંદકિતિ યુગમાં તમને કેજવણી સદિન ગાખનારો આતીવ ધાપી છે. તમારી મહત્તા નદિ સમગળાસઓ નરેદે રક્ષણ છે. શ્રીઓના સાંભળનાં ‘વ’ મંત્રોના ઉચ્ચાર

ન થાય એવું કહેનારા પડિતો મૂર્ખજ છે. કારણ કે મંદનમિત્રનો બચાવ કરવા શકરા-
ચાર્ય માને લાગત ચલાવનારા સંસ્કૃતીના વેદ્યાનનો તેમને ખ્યાલ નહિજ હોય ! શ્રદ્ધાથી
વિનાનું શુદ્ધ સ્મરણપદ લેખાય છે એ તમારે કેટલો પ્રભાવ ! ભારતની મંગળ મહિ-
લાઓ ! તમારી અધૂરતા ગાનાર મંસાર લાગી સાધુ-કવિઓને તમારું સ્વરૂપ તેવું દેખાયુ
હશે ? ખરેખર છે કે તમે તમારા ઉત્તમ ગુણોથી દેવીઓ બની શકો છો અને અધમ
સંગેતિથી રાહસી બનો છો ! હોય તમારો નથી; પુરુષોગ્રો છે. ખાશુમાંથી ખાદી 'દાદેલો
મણિ મરાણે અઘર્ષી પહેલવાર બનાવે છે, ત્યારેજ કિંમત યાચ છે. તેમ જૂની શરીર સંસા-
રનું રત્ન છે, પણ તેને યોગ્ય કેળવણીની ખાસ જરૂર છે. તમને અચાનક રાખવામાં અમને
કંઈ લાભ નથી બલ્કે નુકસાન વધારે છે. કેમ કે પુરુષના કર્તવ્યમાં એક પશુ સ્થાન એવું
નથી કે જેમાં તમારી મહાવત્તાની અપેક્ષા ન હોય ! તમારા અસીમ મનોબળથી, તમારા
હૃદયની ઉદાઃ વલસલતાથી અને તમારી ગદન સેવા લાવનાથી સંસારમાં વિગત્યનો વાવટો
તમે કરકારી શકો છો. 'શુદ્ધારી', 'શુદ્ધેવી' એવાં માનપદ સંબોધનો તમને અનુવર્ધ
મળેલાં છે; કારણ કે પુરુષ ડ્યોપાજર્ન કરે છે પણ તેના ઉપર સ્વામિત્વ તો તમારુંજ
છે ને ! ધર્મ, દોષમળપણ, જનસંવલ્લપણુ ઝીણું જ્ઞાન અને રસિકતા વગેરે કમનીય ગુણોથી
તમે પુરુષ હૃદય સત્તા જમાવી શકો છો; છતાં કળના આગળથી જુલો નત્ર યાય તેમ
વધારે સત્તા મળવાથી તમે વધારે નત્ર યાઓ છો એ તમારી સુજનતા !!

ભારતની સૌભાગ્ય દેવીઓ ! તમારું મૌભાગ્ય વૃદ્ધિગત યાઓ ! આર્ષાવર્તની ઉત્તમ
આશાઓ ! તમારી કામના મહાન યાઓ ! ભારતની પુરુષવંત પ્રેમપ્રતિભાઓ ! તમારા
અભિલાષ વૃદ્ધિ પામો ! પુરુષ અને પ્રકૃતિની બેલકીથીજ આ વિશ્વ-અઘ્નદાસની રક્ષાઆત
છે, એક વિના બીજી નકાસું છે. પરંપરાની માનસિક ને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ માટે ઉત્તમ
મંદાર અને અનુપમ સદચાર જરૂરનાં છે. જાંદગી એક અવિરંત યદ છે, કે જે, યજ્ઞમાં
અપણાની આહુતિ આપી છવનતા કેન્દ્રને ઉગ્મ્ય કલામાં મકવાની જરૂર છે. બહેનો ! મિથ્યા-
ભિમાન જેમ એક પાપ છે તેમ આત્મવંચના પણ મહાપાપ છે ! તમારું ગૌરવ વિચારો !
પરાપૂર્વથી તમે દેવી તરીકે પૂજામાં છો, તમારી અને-લક્ષ્મીની વચ્ચે કાંઈ તફાવત નથી
(સ્ત્રિયઃ શ્રીયશ્ચ ગૌરવુ ન વિશેષોઽસ્તિ કલ્પન) અનુમહારાજે તો તમારે માટે લખ્યું
છે કે " જ્યાં સી સન્માનિત છે ત્યાં દેવતાઓ પ્રસન્ન રહે છે. જ્યાં સીઓને સન્માન નથી
વાંની સધળી ક્રિયા વ્યર્થ છે. " (યજ્ઞ નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રેમન્તે તત્ર દેવતાઃ । યજ્ઞ-
નાસ્તુ ન પૂજ્યન્તે સર્વોસ્તગ્રાઽફલાઃક્રિયાઃ) શું આ ગૌરવ જેવું તેવું છે ? ભગવાન
રામચંદ્રને અશ્વમેધ યજ્ઞ કરતી વેળા સીતાની હિરણ્યમયી-સુવર્ણની પ્રતિમૃતિ-પ્રતિમા કદા-
બી પડી હતી, એ શું બચવે છે ? ધાર્મિક ક્રિયા-માટે, પિતૃકાણુ સ્તુકવના પુત્રાત્પતિ માટે
અને ઉભયની એક સાથે ઉન્નતિ સાધ્ય કરવા માટેજ સી-પુરુષનાં 'ભગ'ની ક્રિયા નિમીલુ
યદ છે. બહેનો ! તમારી મહત્તા તપસો ! બીરતા, અનુદારતા, વિવેકશૂન્યતા, રનેહશિયિ-
લના વગેરે જે વિશેષકે દુર્યોગો હોય તે તથા છે. હૃદયનાં એવાં દુસુલ દુઘાનો રાખી જતાં
રૌપ્ય, ગ્વાનિ કે ગંજણુ કાંઈપણ નહિ રહે-સર્વત્ર શાંતિનું આશ્રાત્મ્ય સ્થપાશે અને સંસાર
એક સર્ગ બનશે. ભગિનીઓ ! પ્રેમ-પિપ્પથી છલકાતા ઉત્તમ દામ્પત્યનો તો દેવોનેપણુ
અભિલાષ યાય છે ! !

ન સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યમર્દતિ એ મધ્યકાલિન માન્યતાનો ક્ષેત્ર અંત આણી છે. કેકાએ કેકાએ ઔદિગવણીના પ્રવાસે યાચ છે, અને 'સણે તો રોડો વડી જાય !' એ ભાવના કમી થતી જાય છે. ગામડાઓમાં પણ કન્યાકેળવણીનો પ્રચાર થવા લાગ્યો છે, અને સ્થળે સ્થળે "મહિલામંડળો" "વનિયા વિદ્યાઓ" "લેડિઝ કલબો" વગેરે આવકારદાયક સંસ્થાઓ ઉભી થવા લાગી છે. સ્ત્રીની પરિસ્થિતિ સામ્રાટ મંમૂતિને નાનકડા થતી જાય છે એ એક મહત્ત્વ ભાવનાની નિગાળી છે. બહેનો ! મોજ-શોખની જોડી જાલસા સ્ત્રીસ્ત્રવને કલંકિત કરે છે એ જૂનશો નહિ. કુટુંબ વલ્લભ થતી કુટુંબને ઉદ્ધારે અને દેશાત્મતા થતી દેશોદ્ધારમાં નિમગ્ન ગ્રહેતે !

આપણા જીવનસંક્રાંતિના નાચનું ધરણ શોધવું, અને જે વિષમય ત્રણાઓથી મજાજની અવનતિ યાચ છે, તેને નીનારશાખા ઉછાખત રહેવું. એ તો ખરજ છે કે પતિના ગુણની સ્વભાવની અસર સ્ત્રીઓ ઉપર બહુ વિતક્ષણ યાચ છે (વાદ્યગુણેન મર્તા સ્ત્રી સમુજ્યેન યથાવિધિઃ તાદ્યગુણા સા ભવતિ સમુદેષે ય નિસ્રગા.) પણ પુરુષમાં કર્તવ્યતા ઓછુ હોય તો સ્ત્રીએ તે ન્યતતા પૂરી બેઠાએ અન્યોન્ય ઠેરી ન્યતતા પૂરે અનુગુણ દેખતી, બહેનો ! વિચાર વિનિમયે જીવનસદચાર સાધી પતિને માથે વધતેજ ઉડતે. 'સદચરણથી ભાર્યા ડુળનો ઉદ્ધાર કરે છે.' (ગુણેષ્ઠ માર્યા કુલમુદરન્તિ) એ શાસ્ત્ર વચનને સિદ્ધ કરવાનો તમારો પરમધર્મ છે. ધીર્મ આશુરણો કન્યા શિયળતા ને સદચરણના આશુરણો વધારે દીપે છે. જોડી જરૂરીઆતો અને નકલી સુધારો આપણી આર્થમદિક્ષાઓને કાષ્ઠપણ રીતે ધટ નથી લે !

ભારતની પુનિન યુગીઓ ! પશ્ચિમનો દેશોની સમૃતિ ત્યાની ઉત્તમ મજાગીઓને લીધેજ થયેલી છે. અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સ્ત્રીઓ તો કેંગરણીમાં ધણી ગામગણ વધેલી છે, તેઓ દરેક જાનનું સિદ્ધિણુ ચઢ ધણીના કામમાં મહાયત્થ યાચ છે. ત્યાની "કન્ટર નેશનલ વીમેઝ લીગ" નામની ખીબ દેશોની સ્ત્રીઓની હાલત જાણનારી સીમરથા દુનિયામાં અજળ શામ કરે છે. સ્ત્રીઓના દિન માટે સમય આપુધ્ય વ્યતીન કરનાર મીઠા મેરી કાપેન્ટર જેવી અનેક સાખીઓ આપણા દિનમાં પેદા યાચ, ત્યારેજ સ્માન્તનુ ભવિષ્ય સુધરી સકે ! બહેનો ! તમારી પ્રચુતા પગળી કલંકિત આગમ થયો ! તમારી જીવનયાત્રા સુખાવદ્ધ કરી રાષ્ટ્રીયજીવનને ઉન્નત કરવા તત્પર થાઓ !

સન્નારીઓ ! ભારતનું ઉજળું ભવિષ્ય તમારા હાથમાં છે. સુભાગ્યે પાછલા પચ્ચી-સેક વર્ષથી તમારે માટે કર્તવ્યના ક્ષેત્ર શોધાય છે, અને ગ્વ ગ. રવ. જમનાબહેન સર્ક તથા શીમતિ ન્દાનીપ્રેન ગન્ગુજ જેવા સ્ત્રીસ્ત્રોએ અસીમ મનોજગ ને વિરલ કર્તવ્ય નિશ્ચયી તમારે ઉત્કર્ષ સાધવા ચલ મેળો છે દિનદિન ટટલીક વિદ્યાન બહેનોએ સન્ધર્ષો કે સંતાન મંદસ્ત્રજન્મવર્ધનતા કામો ઉપગત મેવાના અનેક ક્ષેત્રોમાં બેઠાણ આપ્યું છે. શ્રદ્ધા છે કે તમારે શ્રમ તૃથા નહિજ જાય ! મનુમહારાજના ભાવેલા ભવિષ્ય પ્રમાણે ભારતમાં યેં યેર દેવદૃષ્ટા ધરસે, સ્ત્રી-પુરુષના યૌગનસ્યને ન્યાને યેં યેર સ્નેહના સામ્રાજ્ય સ્થપાય, અને ભારતના ભાવી જીવનમાં તમારી ઉત્તમતાએ અતેરો આલ્લાદ પ્રગટે એવી શ્રુતેજ્યથી તમારું પુનિન ચગ્ગેશમાં આજ ગંગામય દિવસે ભક્તિભાવે કાગીઠરી પ્રજા સ્ત્રી વિરમેં પુ સુર્મ અચલ !

નારીસ્તોત્રમ્.

(શ્રીમદુચ્ચતિ ઉપગી)

સંપાદક શ્રીયુત કમળાકાન્ત.

પિતૃભિર્ભ્રાતૃમિત્રૈતાઃ પતિભિર્દેવૈસ્તયા ।

પૂજ્યાભૂપાયિતવ્યાશ્વ વહુઃ કલ્યાણમીષ્ટમિઃ ॥

પિતૃ, ભ્રાતા, દીપર, પતિ, -ને આદે કલ્યાણ,
વરમાભૂષણથી રૂ, રથામાનુ સન્માન

યત્રનાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ ।

યત્રૈતાસ્તુ ન પૂજ્યન્તે સર્વાસ્તત્રાઽફલાઃક્રિયાઃ ॥

નમન થાય જ્યા નારીને, ત્યાં દેવોનો વાસ,
મક્ષા ક્રિયા નિષ્ફળ બને, જ્યા નારીને ત્રાસ.

શોચન્તિ જામયોયત્ર વિનશ્યત્યાશુ તત્કુલમ્ ।

ન શોચન્તિ તુ યત્રૈતા વર્ધતે વદ્ધિઃ સર્વદા ॥

જે કુળમાં દારા હુ ખી, નિશ્ચે તેના નાશ
પ્રસન્ન તે જ્યા છે સદા, પૂર્ણ પ્રગોદ પ્રકાશ.

જામયો યાત્રિ ગેહાનિ શયન્ત્યમતિપૂજિતાઃ ।

તાનિ કૃત્યાહતાનીવ વિનશ્યન્તિ સમન્તતઃ ॥

અપમાને આક્રાંધ દે રથામા જે ધર શાપ
રમણાનની મમ તુર્ત તે યાત્રે આચોઆપ.

તસ્માદેતાઃ સદાપૂજ્યાર્ધૂપણાન્ઞાદના શનૈઃ

ભૂતિકામૈર્નરૈર્નિત્યં સત્કારેપૂત્ત્વેષુ ચ ॥

કૃણ કામિનીનો કરો, સદા રનેહ સત્કાર,
ઉન્નતિનુ ઉત્તમ અતિ, નિશ્ચય છે તે દાર

સંતુષ્ટોભાર્યયા ભર્ત્તા મર્ના માર્યા તથૈવ ચ ।

યસ્મિન્નૈવ કુલે નિત્યં કલ્યાણ તત્ર ચૈ ધ્રુવમ્ ॥

જદિ પરસ્પર પૂર્ણ છે, પતિ પત્નીમા પ્રેમ
તે કુળમા નિત્યે વધે, સુખકર મગગ શ્રેમ.

સ્ત્રિયા તુ રોચમાનાયાં સર્વં તદ્રોચતે કુલમ્ ।

તત્સ્યાં ત્વરોચમાનાયાં સર્વમેવ નરોચતે ॥

જે સુમા રાશ રહે, તે શ્રામે મૈ કૃણ
દુ ખી તે તે મૌ દુ ખી, જો ઉપદેશ અમલ.

વાર્તાલહરી.

મોહનમાળા.

લેખક સ. સ. જ્યન્તિવાસ મંગળજી એચા, બી એ.

(૧)

વિહારીનાલની ગણના તેના મિત્રમણમાં એક કમનસીબ માણસ તરીકે થતી હતી. ખેડા જિલ્લામાં તેના વડીની ત્યાંવર જન્મ મિ કત ઘણી સારી હતી પણ અબ્યાલાય પટેની સ્થાને હાઈકોર્ટ સુધી લડીને પણ પોતાના પક્ષમાં કમનામું મેળવના જતા બધું શુભાવી એમ તેના કલ્યાણખોગ વ્યભાચી કલ્યાણને તેની સપત્તિએ ગાગના શાતતા પ્રિય મારવાડીઓનો નવા વડીનોનો આશ્રમ લીધો ।

વિહારીયાલે બી. એ. સુધીનો અભ્યાસ પોતાની હિમ્મત પરજ કર્યો, વિદ્યાભ્યાસને માટે તેના વડીન તરફથી તેને કોઈ પણ પ્રકારની મદદ મળી નહી. હાઈકોર્ટની તેમજ કોલેજની બધી પરીક્ષાઓ વિહારીયાલે ૬૦ વર્ષે પાસ કર્યાંથી જ તેઓ બી. એ. સુધી પહોંચી શક્યા. જે એકાદ પરીક્ષામાં કાળી ટીની આવી હોત તો સુઅક્ષના નોંધના તરફથી મળતી મદદ બધ થઈ ગઈ હોત અને વિહારીયાના વિદ્યાભ્યાસની સમાપ્તિ થઈ ગઈ હોત. પણ હવે છેવડી પરીક્ષામાં નેમનું માનું અટક્યું । સંસ્કૃત ભાષાનો અને તેમને પહેલેથીજ અણમનાવ હતો અને દેવટે એજ વિષયે તેમને હજો દીધો.

વિહારીયાલે કરેલી નીચની ગોષ અપૂર્ણ છે, એમાં તે થકા નથી. નેમનું કહેવું એવું છે કે પરીક્ષાને વખતે સંસ્કૃત પરીક્ષાના ગ્રામમાં એક પુનર્વિવાહ થયો આ પ્રમંચે ગામને જાગૃત્વારવાના અને સલાઓ લરવાના અગત્યના કામમાં પરીક્ષક મહાશય શુભાચ મરેના હોવાથી તેમને પરીક્ષાના ઉત્તરપત્રો તપાસવાની કુરસદ મળી નહી । છેવટે પરિ બ્રામની નારીખ પામે આવતા તેમણે એક કુદિત શોધી કાઢી જે વિદ્યાર્થીના ઉત્તરપત્રનું રાજન આળીશ લેલા અથ તે પાસ, અને વ્યાકોના નામમાં । જે વખતે વિહારીયાલનું ઉત્તરપત્ર ત્રાજવામાં પડ્યું તે વખતે પરીક્ષક મહાશયના અટકચાળા ડોકરાએ ત્રાજવાની કહી ચક્રની દીધી, તેથી ઉત્તરપત્ર કાચવથા વજનથી કળી થયું અને વિહારીયાલને બી. એ ની માનવતી ઉપાધિ મળી નહી । આ વાત પરીક્ષકના ઘરના એક ડોકરાએ કહી છે એમ વિહારીયાલ પ્રતિજ્ઞા પર જણાવે છે

મરીમાર્ધને લઈને બીજે વર્ષે નરીજ અજમારણની સમિત તેમનામાં નદાં હોવાથી, પોસ્ટ માન્ત જનરલની ઓફિસનો હમરો ધમી તેમણે મહા મહેનને રૂ. ૩૦ ના પગાની નોકરી મેળવી પણ તેમનું કમનસીબ અંદી પણ તેમને નડ્યું. આજ નળણી હોવાથી એટલી પરીક્ષામાં તેઓ સરકારી નોકરીને માટે ના ઘાપક કર્યા । હવે બીન છૂટકે તેમને કેટલા શો હમીરમણને ત્યાં નાંદરી સ્વીકારવી પડી નવત્રાસની વેળાને ટાઈપ રસ્ટ્રિંગ શીખવાથી બે વર્ષમાં તેમને પગાર દસ રૂપિયા વધ્યો.

“કાંઈ પણ વસ્તુની માગણી વંધવાથી તેની પેદારા પણ વધે છે,” આ અર્થ શાસ્ત્રોના નિયમ વિહારીલાલ કોલેજમાં શીખ્યા હતા. પણ તેથી ઉલટું—“પેદારા વધે તો માગણી પણ વધે છે,” આ અપૂર્વ તત્વનો પરિચય તેમને સંસારમાં મળ્યો. — “એકદમ દયા રૂપીઆ ખગાર વધ્યો તો બુલેલા પૈસામાંથી એક માહત્તમાંના કનારી દેવી નોંધ્યો.” એવી દર રમાબાઈએ પકડી. થોડા વખત સુધી તો વિહારીલાલે પોતાની અર્થાગનાતું બોલવું ઉઘાડ્યું કર્યું, પણ કાંઈ રીતે રમાબાઈ સમજી નહીં. છેવટે વિહારીલાલને રૂઝવણર પણ ધારણ કરવો પડ્યો, પણ રમાબાઈ આમ થોડી દાદ દે એવી હતી ! રૂસણું, આંસુ, અને રાત્રિ ભાષણો !—સરી વાલિના આ પ્રયત્ન અસરોનો ઉપયોગ કરી રમાબાઈએ થોડા વખતમાંજ વિહારીલાલને ન્હાત ક્યાં.

(૨)

“સુવું, વાટ તે ક્યા સુધી લેવા કરવી ? માગણી ગાડી તો એકસ બૂલ્યા હોવા નોંધ્યો. હવે બોણુ કલાક સુધી તો વાટ લેવાનીજ નહીં. જે દિવસે બેલું આવ વડું ક્યું હેય, તે દિવસે તો એકસ મોઝળ આવવાના. મળ્યા હશે કાંઈ મુવા કાળાં મોંનાં ! પછી ઘર યાદ આવવાનુંજ નહીં—” આમ બચડતી રમાબાઈ બંગલામાં ગઈ.

વિહારીલાલની સ્થિતિ બંગલામાં રહેવા એવી નહોતી, એ વાચકોને ખબરજ છે. પણ મે મહિનામાં મુલાગ્ને શેડ હુમીરમલ જત્રા કરવા ગયા, અને ગિરગામમાં પ્લેજ બધે પડે ત્યાં સુધી શેડનો સાંટાકુંડો બંગલો વિહારીલાલને મળ્યો. શેડની જત્રા ધાર્યા કરતાં લખો અમય ચાલી. લુન મહિનો પૂરો થયા છતાં શેડ પાછા આવ્યા નહોતા. એટલે વિહારીલાલજ બંગલામાં રહીને મુજોપયોગ કરતા હતા.

મધ્યાહ્ન થવાથી ધીમે ધીમે અંધારું થવા લાગ્યું. વર્ષા પણ ઝરમર ઝરમર વરસતો હતો. આસપાસના બંગલામાં પણ માણમનું નામ નહોતું. વિહારીલાલના બંગલાનો માળા લમ નિમિત્તે સહકુંડળ વમર્ષ ગયો હતો. આવી સ્થિતિમાં રમાબાઈ વિહારીલાલની અતિ ઉત્કંઠાથી વાટ લુલે એમાં આશ્ચર્ય ન્હોતું. પણ પનિગળતી આટવી ઉત્કંઠાથી તદ જોવાનું એક બીલું પણ ધારણ હતું.

રમાબાઈ અંદર જઈ રટપ મગાવવા લાગી, પણ આજ તેનું ચિત્ત ઉંઠાણે ન્હોતું. વચમાં વચમાં ઉડીને તે રેલ્વે ટાકમ, રેલવનાં, પાનાં કેરવની, વળી ધડિયાળ તરફ જોતી. પાછી ભમર ચડતી કામે લાગતી. ધડિયાળમાં સાનના ટોરા થાય તે પહેલાં તો તેણે બંગલાનો પાછલો દરવાજો ઉઘાડ્યો.

અનિમય મેરે રમાબાઈ રેશનના રમ્તા તરફ જોતી હતી. થોડા વખતમાં મ્તામાં એક જની દેખાવા લાગી—“હા, આવ્યા ખત્ર !” મદવ અને જોડાનો સયોગ ન થાય એટલા માટે એક પત્થર ઉપરથી બીજા પત્થર પર રૂઢતા વિહારીલાલની સ્વારી બંગલાના દરવાજા પાસે આવી પહોંચી.

“જલુ બેલા આવ્યા હો !” આમ કહીને મ્તાથી બચડતી રમાબાઈએ વિહારી-

લાલનો હાથમાંની બેગ લીધો. બેગના વળનને લઈને તેની તનુલાતા જગા મૂકે, અને તેના મ્હેરા પર હાથની રેખા ચમકવા લાગી.

“અરે ! આટલો બધો ભાર ! શું શેકડળ આવ્યું છે ? અહીં સુધી લાવ્યાં તે તમામ હાથ દુખવા આવ્યા હશે.”

રમાબાઈએ પ્રેમથી પૂછેલા આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યા વિનાજ “હુમરા ! હુમરા ! કરતા વિહારીવાવ કપડાં છિતારવા લાગ્યા.

બેગમાંથી કપીયા કાઢીને ટેબલ પર મક્તા રમાબાઈએ પૂછ્યું:—“ત્રણસોજ લાવ્યા છે ને ?”

“પોણા ત્રણસો.”

“કેમ ? પચ્ચીસ ઓછા કેમ લાવ્યા ?”

“મ્હેરી બાદશાહની બેરી — તે જ્યારે તોલાનીજ મોહનમાળા જોઈએ કેમ ? અમી. આર તોલાની મોહનમાળા શરીરને ખુચ્ચી હશે ! અમારી ઓફિસમાં હુમરાશી કાલેજ કહેતા હતા કે ત્રી માટે આકે તોલાની માળા કરાવો એટલે થયું, પણ તું તો મને દિવાણ ક્યવવા બેગ છે ! નને કંઈ અમીઆર તોલાની મોહનમાળા આલે ?”

પોણા ત્રણસો તો પોણા ત્રણસો, પણ એક વાર પનિચજના હાથમાંથી રૂપીયા તો છૂટ્યા ! એ વિચારેજ રમાબાઈ થેલી બની.

“નાહક શુંએ શું કામ થયો છે ? મ્હેં તો આપને રહેજ પૂછ્યું હતું.” રમાબાઈ હમતાં હતાં બોલી. “રસોઈને થોડી વાર છે, થોડું દુધ ગરમ કરી દઉં ?”

“મ્હેરે તો કંઈ ન જોઈએ, નિરાંતે બેસવા કે એટલે થયું.” એમ કહી વિહારીવાવ ત્રિજાના પર આટો પડે એ યદિ યથેચ્છ પૂરપાન કરવા લાગ્યા.

પાલી બેગ પાસેની ખુર્ચી પર મૂકી રમાબાઈ સહજ ટેબલ પર રૂપીયા ગણવા લાગી રૂપીયા ગણતાં ગણતાં એક થોડકડો હાથમાંથી સરીને જમીન પર પડી. આ બજાબજાદ માંબળીને વિહારીલાલનું મન જરા ખુરા થયું હોય એમ લાગ્યું.

“કેમ, ત્હારું શું ખારતું છે ?” પોતાની તરફ મ્હેં ફેરવી વિહારીલાલ બોલ્યા ‘મને તો બાલગાંધર્વના તાન કરતા આ રૂપીયાનું તાન અધિક મિય લાગે છે.’

વિહારીલાલ આ વાક્ય પૂરું કરે છે, ત્યાર પહેલાં તો બે ભયકાદાર ઉત્તર હિંદુસ્તાની પોપાક મ્હેરેલા લઘુ યુવાનો જગવામા પેગ, એકના હાથમાં ચામડાની બેગ હતી જે તેણે અંદર આવનાજ એક ખુર્ચી પર મૂકી દીધી. આ અભવણ અતિથિઓને જોઈને રમાબાઈ ટેમલ પાસેથી ખસી જરા દૂર ઉભી રહી, વિહારીલાલ પણ જરા ચમક્યા. પૂરી થયેલી સિગરેટ એક તરફ મૂકી તેણે મવિનમ પૂછ્યું — “ક્યા હોના આપકુ ?”

તે બન્નેમાં મ્હેરા દેખાતા માથાસે હસીને ઉત્તર આપ્યો. “અપને બાન્શાદઈ તસ્ખીરે હું.”

“બાદશાહકી તસ્ખીરે !” વિહારીલાલે માથામાં કહ્યું. “યે કુચ્છ તસ્ખીરે કુચ્છન નહીં હય ! તસ્ખીરે બાલગાંધર્વે બોલેગી.”

“હમ બાદશાહ કે વફાદાર બદે હોને કે સળગસે જહાં ઉન્હી તરબીરે” મીલતી હપ વહાને લેતે હપ. યે ટેળવપર તો બહોતસી તરબીરે પડી હપ. આપણ પરવાનગી હે તો લે જાએંગે.”

એમ કહીને તે પરદેશી ટેળવ તરફ ચાલ્યો, ત્યારે વિહારીલાલની આંખ ઉઘડી. આ તાર્લીમગાજ હુઆએ આને પોતે એકલો કેવી રીતે ટકી શકશે ? એ વિચારે તેનું માથું લમાબ્યુ. મિચારી રમાબાઇ તો બ્હીકની મારી માંડી જેવી થઇ ગઇ. બાદશાહના ‘વફાદાર બદે’એ તો રમાઇ કાઢી રૂપીયા ખાંધા શરૂ કર્યા. બ્હીકજીમાં બ્હીકજી માણસ પણ જાત મહેનતથી મેળવેલા પૈસાને આવી રીતે જતા લોઇને સ્વરચ ભેસી શકે નહીં. વિહારીલાલ પણ હતી તેટલી દિનમત એકડી કરીને બોલ્યા.—“ખબરદાર, જે રૂપીયાને લાય નાહડયો છે તો ! માથું જ લાગી નાંખીય ! હસમખોર !”

રમાબને માંડ તાળતા વાળતા લૈયાજી બોલ્યા:—“બાબુજી ! ગાર મને કરો. શોરક અંગમ અમ્હા નહીં હોતા.”

સંતત વિહારીલાલ ધમકી મજુકારશે નહીં એમ લાગવાથી રમાબાઇએ કહ્યું:—“રૂપીયા ગપ તો છો ગયા ! પણ આ મુઘ હસમખોરને વતાવસો નહીં.”

વિહારીલાલ પણ એવા અવિચારી નહોતા કે હાથે કરીને મ્હોત માગી લે. બન્યું તેટલું આત્મસંયમ કરીને તેમણે કહ્યું—“કોક છે ! ખુશીથી માલો રૂપીયા ખીસામાં ! હું હમણા સ્ટેશન પર જઈ પોલીસને ખબર આપુ છું, અને દેક ઠેકાણે તાર મોકલું છું. પછી આ જ્યો મમાણમાં કે કાલ સ્લવારમાં તમારા પગમાં એડી લવાયીને પોલીસ ચોક્કીપર ન જઇ જાઉં, તો મ્હાફ નામ વિહારીલાલ નહીં !”

બાદશાહના વફાદાર બદેએ એક બીજા તરફ ચિંતાનું દષ્ટિ ફેર્ય. આટલો વખત શાન બેઠેલા બીજા હજારે કહ્યું—“કોર્મ ?”

બીજાએ સંમતિ બતાવવા ડાક હલાવી. તેમ શરૂ મ્હોટા લૈયાજીએ એક રીશી કાઢી અને આંધળો મ્હોટો લાગ રમાવપર છાંડી, ચપગતાથી વિહારીલાલની ડાક પકડી તેના નાકપર તે દાબી રાખ્યો. વિહારીલાલની ધાંધલ કંઈપણ કામ ન આવી. એક મિનિટમાં તો તે જીનપર પડ્યા. ફરી જલુ લૈયાજીએ તેનું નાક રમાવપર કાઢ્યું. આ કમંડર બતાવ લોઇને રમાબાઇએ ગડ પાડી. પણ બીજા બદમાસે તેના ઉપર પણ “કરો-રોફોર્મ” નો પ્રયોગ અજમાવ્યો, અને રમાબાઇને પોતાની માનસિક બધા ભૂવાવી દીધી.

(૩)

કેટલાક વખત પછી વિહારીલાલનું યેન ઉતરી આખ ઉઘડી. તેમણે ચારે તરફ દષ્ટિ ફેર્ય. થોડે ઊંડે રમાબાઇ બેગુહ પડી હતી. ટેળવપરનું રૂપીયાનું પોટલું અદશ્ય થયું હતું. સ્ટેશનપર જઈ પોલીસને ખબર આપવાના ઇરાદાથી વિહારીલાલ ઉઘા. પણ આ શું ? દિવાનખાનાનાં બંને બારણાં બ્હારથી બંધ હતા ! વિહારીલાલ બ્હાર કેવી રીતે જાય ? તેણે બેરથી બારણું પાછડ્યું અને ગડ પાડી.

તેના શૌર અદારથી રમાબાઇ પણ શુદ્ધિમા આવી. તેના નરૂ જોતાજ વિહારી-લાલને કોપાગ્નિ પ્રદીપ મયો ! તે સુસ્માના આવેશમા બોલ્યા—

“છી શુદ્ધિ. પ્રલયાવહા—” એ શુ બોલું ? મારા રૂપીયા બેકમા સરક્ષિત હતા તે હું જોઇ ચકી નહીં ! લે હવે અગીઆર તોલની મોહનમાળા ! આટલા દિવસ હું ‘ના, ના’ કહેતા હતા પણ મારું સાથલે છે કાણ ? કહ્યું કે રૂપીયા લઇને હું પગભાષાં સોતીને આપી આપીશ, તો તે પણ બાઇમાદેવને ગળે ઉતર્યું નહીં ! ‘ના, શુભામળાઇને માથે લઇને હું જોતેજ સોતી પાસે જઇશ, અને નવી કેશનની માળા કરવાનું કહીશ’ એ હવે એની પાસે અને ખેર નવી કેશનની માળા ! મૂક હવે ત્હાગ જાપના નામની પોક ! ”

વિહારીલાલનું સૌર્ય હવે વધતુંજ થયુ. ઉગ્રમા ઉગ્ર અર્થ પૂર્ણ થમ્હોને પ્રયોગ કરી વિહારીલાલે રમાબાઇની સાત પેરીને ઉદાર કર્યો ! અને રમાબાઇને પોતાને પણ એકાદ બે ગાળા ચોપડી દીધી ! રમાબાઇને તો મનના જેવું થયુ તેને થયુ કે માળા પહેવાની દુર્લુપ્તિ ક્યાથી સુઝી !

પતિગજના પગ પકડીને તે ડમકા ખાતી ખાતી બોલી—“શુ આપને એમ લાગે છે કે મને રૂપીયા મળા તેવું કંઈ થતું નથી ? જેમ તેમ બોલીને નાહક જીવને કુખ દેવાથી શુ કામદો ? એક વખત મહારી ભૂત થઇ તે માર કરો. આખી છાદમી સુધી હવે હું છગીતાનું નામ લેવાની નથી. હવે તો આપનો કોપ મયો ને ? ”

પગ છોડવી કંઈ બોલ્યા વિના વિહારીલાલ દિવાનખાનાના બીજા ખૂણામા જઈને બેઠા. તેનું મન ચોટુ બલુ પીગત્સ હતું એમ તેમની મુખ ચર્ચાપરથી દેખાતુ હતું. શુન્ય દષ્ટિએ આરે તરફ જોઇને તેમણે મનમાન કહ્યું—“એટલું સાકં થયુ કે અહીં આવવી વખતે પામેના દાગીના રોજની પેરીપ-ચખવાનું મરુપુ ! નહીં તો આજ તદ્દન બી ખારી બનત.”

બેઠતા બેઠતા તેમની દષ્ટિ નેમપર પડી “આજ બેગ ચકચકિત કેમ દેખાય છે ? પોલિશ લગામ્યો હતો કે શુ ? ”

આજ હોઇને રમાબાઇ બોલી—“દીવાની વાટ ચકી ગઇ છે તેથી કદાચ પ્રકાશને લઇને એમ લાગતું હશે.”

પરતુ વિહારીલાલને ગમે આ વાત ઉતરી નહીં. તેમણે કહ્યું—“હી ! આ ચકચકાટ દીવાનો નથી દીવાની વાટ ઓછી ઢરી બેગ બદી લાવ જોઉં.”

પતિની આજ પ્રમાણે દીવાની વાટ ઓછી કરી રમાબાઇ બેગ લાવવા ગઈ એમ ઉચકનાજ ચમકીને બોલી—“આના ઉપર તો અમિશ નામ દેખાય છે. આ બેગ આપણી નહીં ! બારે પણ બહુ છે.”

આ શુ ચમત્કાર છે, તે વિહારીલાલના ખ્યાનમા આશ્ચર્ય નહીં રમાબાઇના દાવમાથી બેગ લઇને વિહારીલાલે જોયુ તો ખરેખર બેગ તો તદ્દન નવીજ હતી ! તેના ઉપર N. B. I. આ ત્રણ અંગ્રેજી અક્ષરો હતા.

ખનેએ ઉત્તુકતાથી બેગ ઉઘાડી અન્દરનો આગાન કાઢવાથી ચક્રાન્ત કરી ઉપગ

એક જરીનું બનારસી શેલું હતું. તેની નીચે વાઙ્ગી રંગની ત્રણ કાશળી હતી. સદૃશી બારે લાગતી કાશળી ઉઘાડી વિદ્યારીલાલે જોયું તો અંદર ગીનીઓ ભરેલી હતી. બીજી કાશળીમાં ચોતીના ત્રણ કંદા અને ત્રીજીમાં હીરામાંલુંકની માત્ર અચુરી !

“ આ દિમતી ગ્લાસ કાગ તરફ ડોળા કાઢીને પતિ પત્નીએ જોયા કર્યું !

“ યોગ્ય વખત પછી વિદ્યારીલાલે કહ્યું—“ આ શું ગડગડ ગોટાળો ? મ્હારી તો અક્ષલજ કહ્યું કરતી નથી ! ”

“ પણ આપણી બેગ ક્યા ગઈ ? રૂપીયા કાઢી મ્હેં આ કાળી ખુરશી પરજ મૂકી હતી ! ”

ફરી બંને વિચાર મગ ચલા.

“ હા, હવે મમળયું. ” જગ્યા પરથી ઉઠી વિદ્યારીલાલે કહ્યું. “ એ હરામખોરોના હાથમાં હતી તેજ આ બેગ ! ક્યાય મ્હારા બેગઓએ હાથ માર્યો હશે ! અંદર આવતાજ બેગ ખુર્શી પર મૂકી ને હોરામળદાઓ રૂપીયા બેગ કરવા લાગ્યા ! પાછા જતાં ઉતાવળ થઈ હશે એટલે તે ધાંધલા આ બેગ અહીંજ મૂકી આના જેવી આપણી બેગ લઈ પેશ્વાર ગણી ગયા ! આનું નામ દૈવની લીલા ! જો ત્રણસો રૂપીયાની લાલચમાં હરામખોરોએ આ લાખ રૂપીયાનો માલ ચુમાવ્યો. ”

“ પણ પોતાની બૂધની ખબર પડશે તો મુઠા મધરાતે આપણી લાજ લેવા નહીં આવે ? ” કપિત સુદ્રાએ રમાબાઈએ પૂછ્યું.

“ હવે તેમનો બાર નથી કે પાછા આવી શકે. ” વિદ્યારીલાલે દિમ્મતથી કહ્યું. “ અને કદાચ આવે તો આપણી પામે શું તેનો છલાજ નથી ? બારજીને અંદરથી માકળી દીધી એટલે થયું. ”

“ પણ આ દાગીનાનું શું કરવું ? ”

“ શું કરવું ? કંકમા મંભાળીને મૂકી દેવા એ કરવું ! ”

“ એમ કેમ ? પોલીસને આપી ન કરવા ? ” રમાબાઈએ કહ્યું.

“ પોલીસના બાપ પામેથી મ્હેં કરજે રૂપીયા લીધા નથી કે તેને સોંપી દઉં. તેમ આ કંઈ રસ્તા પરથી થોડા મૂળી આવ્યા છે ? જો કોઈ આપણે ત્યાં આવીને કોઈ વસ્તુ આપી ભય તો આપણે તે પોલીસને મોંપવી જોઈએ એમ તું ધારે છે. ”

“ હું એ કંઈ મમજતી નથી. જો બેગનો માલિક પોલીસને ખબર દેશે તો પત્તી શું થશે ? ”

“ એ બધું આગળ ઉપર જોઈ લેવાશે, જો માલિક તારીના લેવા આવશે તો આપણે તરત મોંપી દેશું. આપણે કંઈ ચેર નથી. ”

(૪)

બીજે દિવસે સ્ક્રાફ્ટ જગલાતો માળો વસાઈથી પાછો આવ્યો, તેથી વિદ્યારી લાલ અને રમાબાઈ વિશેષ ધાસ્તીમાંથી છટાં ચલાં. રાત્રે પરાણે ઉપવાસ કર્યો પડ્યો

હતો એટલે ભોજન આઠ વાગ્યા પહેલાં પૂરું થયું. વિહારીલાલને આફ્રિકા જવાનો હજી બે અઢી કલાકનો સમય હતો, તેથી ' રમાબાઈએ -તેની સાથે સુબર્ષ જવું અને શુભાષ્યાષ્ટના ઓળખીતા મોનીને વીસ ગીની દહુ, મોહનભાઈનો એડર્ડ આપવો ' એમ વિહારીલાલે સમજ્યું. પણ રમાબાઈને યજ્ઞ આ પ્રાપ્ત ઉતરી નહીં. બીજાના પેસાને હું હાથ અગ્રડવાની નથી એમ તેણે ચોખ્ખા ચોખ્ખા કહી દીધું, તેથી વિહારીલાલ એકવાજ જવાને તૈયાર થયા.

હમ્મેશના નિયમ મુજબ સર્વિસેટ ડેશન પર છુકરેલ પરથી ' યામ્મ નો તામે અઠ લઈ દશ બજે તેઓ પેદી પર પહોંચ્યા મુનીમ સાહેબને આવવાને હજી ધણો વખત હતો વિહારીલાલે એક સીગારટ મળ્યાવાળી પેપર નાવડુ ચરૂ કર્યું, એટલામાં એની દષ્ટિ બીજા પાના પર મ્હોટા અક્ષરમાં બાપેલી એક બહેન અગર પર પડી.

પાંચ હજાર રૂપિયા બક્ષીય !

" તારા સાથે ચાર વાગ્યાને સુમારે હૈદરાબાદના નવાજ બખ્ત્યાર જંગ બહાદુરની " એક લેખબેગ બોરીમદર રોશનપરથી ચોરાઈ ગઈ છે બેગ મોળ દેવતી છે અને તેના ઉપર N. B. J. એ ત્રણ અક્ષરો અક્ષરો છે, જેમાં નીચે લખ્યા પ્રમાણે માલ છે -

" ૧ એક ખનાસી ગેલું—કિંમત રૂ ત્રણસો.

" ૨, એક કાળી મળમળની કાચબીમા—૮૫ ગિની.

" ૩. ઉપરના બેની બીજી કાચબીમા મોતીના ત્રણ કલ,—કિંમત આગરે રૂ ૩૫૦૦૦

" ૪. તેજ પ્રમાણે ત્રીજી કાચબીમા લીંગની ચીટી ત્રણ અને મારોક્કની ચીટી પાંચ, કિંમત આગરે રૂ. ૪૦૦૦.

" સફરફ માલનો પતો ડેનારને ઉપર બજાવેલુ હનામ આપવામાં આવશે.

" મુનસી સિકંદર બેગ,

" પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી

" નં ૨૪ તાજમહાલ હોટેલ, સુબર્ષ. "

' પાંચ હજાર રૂપિયા ! શર્હ ન્હાની સ્ત્રી રહે નથી ! મેંજીની પેદીપર નીચ વર્ષે મેંકની મ્હીં તો પણ આટલી રકમ ભેગી થવી મુશ્કેલ ! જસ, હવે વખત શુભાવવાનો છે હવેનો નથી. ' ઉતાવળથી મુનીમ માહેબને ચિઠ્ઠી લખી વિહારીલાલ પ્લેસર નીકળ્યા.

(૫)

તાજમહાલ હોટેલમાં એક સુંદર રમ્યા નવાજ સાહેબ હોઝો પીતા પડ્યા હતા. પાસેના થોડા ફાલતુ દાગીના વેચી નેપીયન સેડી ચોપર એક સાંગ બજાવે બરીદાના મંદાથી તેમની સ્વારી ચાર દિવસથી મુગામમાં આવી હતી પણ વચમાં આ નડતર આવી !

થોડા વખત પછી તેમના ચોપરને અંદર આવીને હતું.—" હુઝૂર ! સી. આય. ડી. ના મુખરિન્ડેન્ડ સાહેબે મુનસીબને પોતાની ઓફિસમાં બોલાવ્યા છે. "

" ઠીક ઠીક. " હોઝો એક માલુએ મંડી નવાજસાહેબ બોલ્યા. " મુનસીબને કહે કે તે આવે. "

ગતો પડેલો દૂર કરીને, તાજ બધાવવામાં મ્હારો શું શુભ ભેદ હતો તે બાજુના મગિ
 ડો. મુમતાઝ મહાલે મ્હારા ઉપર કેવા પ્રકારનું વશીકરણ કર્યું હતું જેની કરીને સંક્રમો
 મુખી કાયમ રહે તેનું સ્મરણ ચિન્દ મ્હેં બધાબધું છે ? અને તે અત્યંત સુંદર હતી અને
 ન્હને મુન્ન કરી દીધો હતો તે કારણથી કે તેનામાં એવા સદ્યુષ્ણો હતા કે જેનાથી ખુશી
 થઈને મ્હેં આ કાર્ય કર્યું છે ? આવી જાતના પ્રત્યેયી ત્હને મુન્નવણમાં પડ્યા છે. ત્હમે
 જાણો છો કે અમે અમારી આરામગાદમાં સુતાં સુતા હજારો મનુષ્યોને કહેતાં સાંભળીએ
 છીએ કે જેની રીતે વીરમી સદીમાં પુરો કક્ત મગરનીચીજ, પોતાની ત્રીઓ સારી
 દેખાય તે માટે કપડાંઓ ઉપર મોટી રકમો ખર્ચે છે તેવી રીતેજ મ્હેં પણ મ્હારી મગ-
 રનીને લીધેજ આ તાજ બધાવ્યો છે. ઘણા મનુષ્યો એમ કહે છે કે હું મ્હારી પ્રિયતાને
 ચાહતો હતો તે કારણથી નહિ પરંતુ મ્હારા આત્મ પ્રેમને માટે મ્હેં આ કાર્ય કર્યું છે.
 ન્હમારા બધા પ્રત્યેયો આ જવાબ છે. જે કે એ સત્ય છે કે મુમતાઝ મહાલ જેની રૂપ-
 વતી હણુ સુધી કાંઈપણ રમણી થઈ નથી તોપણ હું તેને તેના સૌંદર્ય અને મુદિત
 શરીર માટેજ કક્ત ચાહતો નહોતો, પરંતુ તેનો નિસ્વાર્થ પ્રેમ એવો હતો કે જેનાથી
 તે મ્હારી હિંમને, મ્હારા મગજના ગમે તેવા તોરને, કાંઈપણ સામો પ્રશ્ન કર્યાં સિવાય
 નામે થતી હતી; મ્હારી ઇચ્છાઓ સમજી જઈને હું કહું તે પહેલાંજ તે પૂર્ણ કરતી હતી;
 મિત્ર દિવસ ઊંચા માફક મ્હને તે અનુસરતી હતી અને મ્હારા ઉત્તમ સલાહકાર અને મિત્ર
 તરીકે તે રહેતી હતી તેણે પોતાના મામાણુ સ્વભાવથી મ્હને મ્હારી મગરનીચી તથા
 આત્મેચ્છાઓથી અજાણતાં યતા ઘણી વખત બચાવ્યો છે. તેના દયાળુ સ્વભાવે મ્હારાં
 મનુ પછી પણ લોકો નિંદે તેવા કૃત્યો કરતા મ્હને બાંધકાવ્યો છે. જે મ્હારા જીવનમાં
 મુમતાઝ મહાલરૂપી દીરંગતો ન હોત તો મ્હારું નામ બાવજન રહે તેનું એક પણ કાર્ય
 મ્હેં કર્યુંજ ન હોત, અને મ્હારું નામ મોગજ પાદશહોની વંશાવળીમાંજ કક્ત ત્હમે વાંચ્યું
 હોત. મ્હેં મ્હારું જીવન રહેનચાહત તરીકેજ નહિ પરંતુ ખરા આરાધક તરીકે જાણ્યું છે.
 મ્હારી માણુકે મ્હને પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કર્યું અને મ્હેં તેણીને મ્હારું સર્વસ્વ આપ્યું,
 અને તે આપવાથી મ્હને અમર દીર્ઘિની પ્રાપ્તિ થઈ. 'જંદગીમાં દીર્ઘિ' મેળવવા' માટે દ્રવ્ય,
 મજુમુમિમાં વિજય કે રાત્ર્ય કાગેઆરમાં નિપૂર્ણતા મેળવવાનો બોલ રાખવાની જરૂર
 નથી. પ્રેમ સિવાય અન્ય કાંઈપણ કારણથી પ્રાપ્ત થયેલી દીર્ઘિ ચિરાકાળ કાયમ રહેતી
 નથી તેમજ કાંઈપણ સ્વપ્નની થતી નથી. પ્રેમ વિચારતો મનુષ્ય સુકાન વિનાના વંદાણ
 જેવો છે. આકસ્મિક સંલેખોને લીધે ક્ષણિક તે ફેલેલના દિનાનું ઉપર ધસપાડી જાય
 પરંતુ જે ખ્યાર રૂપી સુકાની, સુકાન ઉપર નભાય તો તેની ગતિ અચોક્કસ રહે છે. અને
 તે ફેલે પછે નાશ થવાના લક્ષમાં રહે છે."

તેલવામાં એક રૂપાની ઘંટડી જેમાં મધુર સ્વર સંભળાયો, "ત્હમે જુદી જતા નહિ
 કે જે મ્હેં-મ્હારા પતિને મ્હંગ ખગ અંતઃકર્ણથી ચાહ્યા નહોતાં. જે મ્હેં તેમને
 મ્હારું તન મન ધન સ્વામીન કર્યું નહોત, તો મ્હને ઇતિહાસમાં કાંઈ દિવસ સ્થાન
 મળત નહિ. મ્હારો ખ્યારજ સાચ પણ અચીં હોત તો તેમને મ્હારા ઉપર તિરસ્કાર
 ઉપજા યાત અને મ્હને તરછોટી નાંખી હોત કાંઈ પણ બદલો મેળવવાની ઇચ્છા રાખ્યા
 સિવાય મ્હેં મ્હારું સર્વસ્વ મ્હારા પ્રિયતાને અર્પણ કર્યું હતું અને તેથીજ હું મર્વ કાંઈ

મેળવવાને શક્તિવાન થઈ.” સાત તાજ તરફ દૃષ્ટિ કરીને તે બોલી કે “ હું તેમને ચાહતી હતી તેથીજ તેમણે મ્હારી યાદરાસ્ત કાયમ રાખવા માટે આ અનુરમ સ્મરણુ-ચિન્દ્ર બધાંબુ અને તેથી મ્હારું નામ વજ્ર સૂક્ષ્મોથી આજ દિવસ સુધી આખા વિશ્વમા વિખ્યાત થયું છે. પરંતુ કીર્તિ મેળવવાની આશાથી હું તેમને ચાહતી હતી તેમ નહિ, પરંતુ મ્હારા તેમની પ્રત્યેના શુદ્ધ પ્રેરણાને કારણે હું તેમને ચાહતી હતી, અને તેથીજ ને મ્હારું સર્વસ્વ તેમને અર્પણ કર્યું હતું.”

શહેનશાહતી છાયાએ કહ્યું કે “ અને આ પ્રમાણે અને અન્યોન્યને ખરા અંત-કંજીથી ચાહ્યા, તેથીજ અમિદી પાખો ન્યાર કયામતને દિવસે ભાગ્યની તુલામાં દરેક ચીજનું ખરેખરું વજન થયે ત્યારે માણસ પડશે કે જે પૃથ્વીમા સહુથી મદસ્તની વસ્તુ આજ ન છે કે જે લોકને પણ પાગમણિ માફક સુવર્ણ બનાવી શકે છે ”

ત્યાર પછી તે આચક માથુંકું યુવન, હાથમા હાથ રાખીને, ત્યાંથી નિષ્કારમાં ચાલ્યું, આરમના બન્ધ પગથીઆ ઉપર યદને, વિશાળ ફરમખીની મોગાન ઉપરથી, નેની કમ્પનવાળા દરવાજામા થઇને, આરસની નીપરણી, ઉનગીને, જમીન તીચેની કમરમા નખવા થયું અને મ્હારી દૃષ્ટિમાથી અદ્રશ્ય થયું હું દિશ્મુદ માફક થોડો વખત બેસી રહ્યા અને પછી મ્હે ધર તરફ ચાલવા માડ્યું આ પ્રમાણે તાજનું શુન ગદગા મ્હારા બજુ વામા આવ્યું *

પુલ તોડાય ત્યારેજ દેવને ચઢે:

સુન્દર કુટુંબને અને મીઠી કમીઓને આપણે જાદુ ઉપરથી તોડી લઈએ છીએ, તે શા વાટે ? મુ તેને હું જ દેવના માટે ? ના, ના, તેને ઉપયોગી બનાવવા માટે, તેને દેવ ઉપર ચઢાવવા માટે. એ એ કુટુંબને તોડ્યા વિના એમને એમ જાદુ ઉપર રહેવા વીધા હોત, તે તે યોગજ વખતમા કરમાઈ નહ, અને પોતાની મેજે ખરીબત એ એમ થાય તે તે અવગતે નહ કારણ કે તેના જન્મની સાર્થકતા થઈ નહિ. કોઈપણ વસ્તુના જન્મની સાર્થકતા તેના ઉપયોગીપણાથી જ થાય છે, અને ઉપયોગીપણું જન્મથી જ આવે છે મારે પોતાની ઉત્પત્તિને ખાતર તથા ઈશ્વરને પામવા સાર માણસ જાને હું જ વિના ચાડે તેમ નથી જાદુ ઉપરથી કુલ તોડાય છે, એટલું જ નહિ પણ તોડ્યા પછી પણ તેની ાહતીઓ ને પાખડીઓ જુદી જુદી કરવામા આવે છે, ત્યારે જ તેની માલક થાય છે, ત્યારે જ તે દેવ ઉપર ચઢી શકે છે, એવા અસાર થાય ત્યારે જ તે સુન્દરીઓના કોમળ હૃદય ઉપર પડી શકે છે અને એવા હું જ બોલું ત્યારે જ તે શાલઓના મુગરમા જઈ શકે છે. એ પછી પોતાના બહા રૂપી શાલઓને, સુન્દરીઓ તથા દેવોને ખજૂ તે ચોખ્ખાને કે આટલી બધી ઉત્તમતા વાદ રાખજો કે હું જ ખમવાથી જ તેઓમા આવે છે

અમૃતજાલ સુદરણ પડિયાર ફૂલ ' હું ખમાં દિવાલો '

સ્રી-સામ્રાજ્ય.

મિત્રનો પત્ર.

સંપાદક—બહેન શ્રી “N.”

મિત્રના હાત, અગાધ સ્નેહવારિના અર્જુન પ્રિયતમ બંધુ !

તારો આનંદદાયક પત્ર મળ્યો. વાંચી ઉરસમુદ્રના તરંગો ઉછળી ઉછળી પ્રણુપદ્મિમા-
લવની ટોચે અચક્રમાં. ઉછળતા ઉરસમુદ્રના તરંગોમા હૃદયકમલ આનંદની સુખદ લલરીથી
મદ મંદ હાસ્ય કરતું પ્રલવા લાગ્યું. તેની પાખડી ઉપર પત્ર ઉપર પડેલા તારા સ્નેહવા-
રીનાં બિન્દુઓ સાચા મોતી-મુક્તાકળ જેવા ગોલવા લાગ્યા !

બહાણ મુહૂર્તમાં મહાસાગર જેવો મમ, શાન, શિતળ, સ્વસ્થ ગાદ અને સતત અગાધ
મહે જે-યજે ! સમુદ્રના દરેક ગુણ ધારણ કરજે. પરંતુ એક ગુણ જે ખારાશ છે, (પોતે
અગાધ જળનો નિધિ હોવા છતાં મનુષ્યની પિપાસા ટાળવા, તથાતુરને શાંત કરવા જે
શક્તિવાન નથી. અથાગ જળ વચ્ચે તરફડીને જતા પ્રાણને બચાવવા માટે જેનું એક બિન્દુ
માત્ર પથ્ય ઉપયોગનું થતું નથી.) તે ધારણ કરીશ નહિ. નહિ તો આ મિઠાં મલિનનું
વારી-પીનાર મીન એક પગ માત્ર પથ્ય ખારા જગમા પોતાનું હવન ટકાવી શકશે નહિ.
સ્નેહ કમસતો ઉપભોગ કરનાર-તેના ઉપર યુગ્મન કરનાર, આ ભોગી જમરામા કમળ
નિહિત સરોવરમાં એક લેણ પથ્ય નહિ રહી શકે ! આન સરોવરમાંનાં મુક્તાકળ ચુંટનાર-
મધુર-મિઠ જળનું પાન કરનાર હાંસ, ખારાજગથી પરિપૂર્ણ બનેલા સમુદ્રમાં પોતાના પ્રાણ
બચાવી નહિ શકે તે જ્ઞાનમાં રાખજે !

સહૃદય મિત્ર ! મહાસાગર શાંત, શિતળ, સ્વસ્થ ગાદ અને સતત અગાધ છે તે તારૂં
કથન બરાબર છે. હું એમ ધન્યુધન કે તું એવો છે. ન હોય તો યા ! અને હો તો સદાકાળ
એવો ને એવો રહેજે ! પરંતુ એક વાત તારા લક્ષ્ય જીદાર મધ હોય એમ લાગે છે તો તે
જણાતું હું. માટે બરાબર જ્ઞાન દષ્ટ માંસળજે. ઉત્તર લિપિત ગુણો સમુદ્રના છે પરંતુ
ત્યારે ચત્રદાય યામ છે, તે પોતાનાં રૂપેરી કિરણો વડે મમમ દુનિયાને રૂપેરી-પ્રકાશમાન
બનાવે છે, પોતાનાં શીતળ કિરણો વડે પ્રાણી માત્રને શાંત કરે છે, ત્યારે એવા પોતાના
પગ્મ મિત્રનો હૃદય યથો જાણી, પૂર્ણિમાની રત્નિએ પૂર્ણચંદ્રને અવલોકી તેની ઉર્મિઓ-
વાચિ કેવી જાગે છે, તરંગોને પોતાના મિત્ર મામે, દર્શનતાવવા કેવા ઉજળે છે. પોતાની
કેટલી શક્તિ કરે છે અને તે કેટલો દર્શિત ને પ્રકુશિત દેખાય છે તેમજ મિત્ર સમુદ્રના
વિશેષો કેટલો મંદ, કેટલો શાંત અને કેટલો શુષ્ક દેખાય છે, તેનો જ્ઞાન લાવ-નિર્વાન
કર. તને તે સુરેશ નહિ પડે, શરણ કે સમુદ્ર તો દિવસ અને રાત્રિ તારી દ્રષ્ટિ સર્મોપેજ
છે. માટે અવલોકન સાથે વિચાર કરવો મરદ અને મહેલ યથો ચંદ્ર તરફના અપાર
સ્નેહને લીધે ઉછળતા તરંગો વાળા સમુદ્ર દ્રષ્ટિએ ત્રિલોકતા જાતો પ્રિય ! શું એ વાત તું
બુધી ગયો કે ? નહિ, નહિ, એવો ન જન, પણ હમેશાં ને વાત જ્ઞાનમાં રાખજે !

હાલમાં તામ્ર-અથવા પ્રસંગ ઉપરથી કેટલાએક વિચારો, સવાલો ઉપસ્થિત થયા છે અને સખે જવાજ દર્શ સમાધાન થયું છે તે તને લખી મળ્યું છે.

આપણાં ધર્મે ગુરુઓએ-આચાર્યોએ અને આપણાં વડવાઓએ પર્યપણે પર્વ ગયા જ્યાં એક વર્ષમાં કાંઈ પણ જાણનાં કે અજાણનાં થયેલાં હોયો માટે જ્ઞાના-માર્ગી, અસ્ત-પરસ્ત-લેવા દેવાનો અંધાર-રૂઢી શા માટે કરી હશે? દીર્ઘકાલથી જોતાં મને લાગે છે કે એક અંધેશાએ તેઓએ તે રૂઢી મારી રીતે કરી છે. કારણ કે તેથી કરીને હૃદયનું શક્ય નિકળી જાય; પરંતુ જે ક્રિયા વારંવાર થાય છે તેનું મહત્ત્વ-ગૌરવ નાશ થાય છે એટલે હાલ તો 'માર્ગી' એ શબ્દ માત્ર જોડવાનો જ છે-કેવળ મોલનો જ છે હૃદયનો નહિ. જ્યારે ખરા હૃદયથી મારી દેવા અગર લેવામાં નથી આવતી તો પછી એવી હૃદયવિદિન ક્રિયામાં શો ફાયદો? ખરી મારી તો પોતાના મારમાર કરતા આવતા શત્રુ પાસે મૈત્રિ ભાવ ધારણ કરી-શુદ્ધ હૃદયથી માંગવાની છે કે જેથી જન્મ-પર્યંતની શત્રુતા દૂર થાય અને કલ્યાણકારી થાય. જ્યારે ખરા રનેલી પાસે મારી માંગવાની જરૂર નથી. કારણ કે જ્યાં હૃદય મળેલાં છે, એકતા થયેલ હોય ત્યાં દોષ થતા નથી, પાતો થાય તો પણ હૃદયમાં શક્ય-જેવા થતા નથી. કારણ કે પોતાના હોયો પોતાને દેખાય નહિ અને પોતાની મારી પોતાના જ હૃદય પાસે માંગવાની ન હોય. જ્યાં મારી માંગવાનો વખત આવે ત્યાં ખરી મૈત્રિ સંભવેલ નહિ અને જ્યાં ખરી-અચલ મૈત્રિ છે ત્યાં મારીને અવકાશ નથી.

“અચલ ને મૈત્રિની રીત, પછી શું મારીની પરવા;

“નથી વટવું પછી મૈત્રિ, કહો હું એ શકું ક્યાંથી?

“કહે ભોમ ખરી શુદ્ધિ, તમે છે એજ મારીમાં;

“પરંતુ વિષ પીડ હું, વિના હું કહો ક્યાંથી?

“કવિ કુરુજાન આ દિવસે, સખાની મરત. ધારીમાં;

“જ્યારથી જે દીધું અર્પી, પછી મારી મળે ક્યાંથી?”

ઉલ્લેખી હૃદયનો દોર જ્યાં જોડાએલ હોય ત્યાં, અને વહેતા હોય ત્યાં સંધવાનું કહેવું એ અર્થજ! એટલે કે મન જ્યાં એક હોય ત્યાં મારી માંગવા કારણ નથી, અને મન જ્યાં જ્યાં હોય ત્યાં મારી માંગવાથી મજે નહિ (એટલે કે પોતે ને શુદ્ધ હૃદયથી મારી મળે તો પોતાને લાભ છે. પરંતુ એક પક્ષી શુદ્ધિ ક્યાં સુધી નમે?) કદાચ મને તો પણ કેવળ મોલના શબ્દથી જ નેમ વહેતા દોર વચ્ચે ગાંઠ પડ્યા વિના એક થતો નથી તેમજ જ્યાં પડેલાં હૃદયો-મન નિઃશક્ય બની એકત્ર થતાં નથી એટલે કિલક પીતે મારી માંગવી તે અર્થજ છે, જ્યાં પણ વ્યવહારી મનુષ્યો માટે કાંઈ છે. તેઓના વ્યવહાર-એમ આલે-એ પણ અમુક અંધેશાએ સાક છે. કારણ કે તેથી બાલ શાંતિ જાળવાઈ રહે છે.

જોવા! આટલું લખ્યા-પછી સખાનું કે ‘હું’ અને ‘તું’ એવા શબ્દો ને જ્યાં-પણે જનાવે છે તે આપણે એકજ છીએ. અર્થત છીએ તો પછી શું મારી માંગવાપણે કે પામવાપણે રહે છે? ના, નહિ! આ દિવસે તો શું પણ આ દેહ જ્યાં મિત્રને અર્પણ થયો

*મીથુન “સુરીસ”-કેન્ડરન્ટ દોહડ.

હોય ત્યાં પછી અન્ય પંચાયત શી, પોતાની માશી પોતે માગી હોય એવું ક્યાંય પશુ જોયુ,
જાણ્યું, સાંભળ્યું કે અનુભવ્યું છે ?

પ્રિય ! હવે તારો વખત આથી વધારે રોકવા માગતો નથી. શરીરની કાળજી મદ
સલાજી રાખજો. હરે સમુદ્રને દિમાલયે ઘિજળવાર નવીન સદૃશ વર્તમાન પત્ર લખજો.

સિ. દરિયાતટ સુક લઈ લાગી તારો એક પૂર્ણદેશ મેળવવાં લામ્પશાળી બનેલ, સદ
એકવચ તારો પ્રિયબંધુ વિનોદ.

પ્રીતિ સ્મરણ.

સંપાદક: સ્વ. જીવન શ્રી સ્મરણદેવી ત્રિ. માદી.

પ્રિય જીવન ! હતી મુજ પ્રાણ સમી,
તુજ સાથ સદા સુખથી સ્મરતી:
મધુ વેણુ સદા સુખથી વદતી,
બહુ લાડ ખરે મુજના કરતી.
કહિ રોપ યદી તુજ સાથ લડી,
નહિ રોપ દિલે તુજનેજ ધડી:
સ્મરતું જમતું મુજ માથ સદા,
કુર ના કરતી મુજને તું કદા.
મુજ દુઃખ યદી બહુ આંસુ ભરે,
કરતી અર્તા પ્રેમ સદાય, ખરે;
પ્રિય જીવન કહે બહુ કેમ બધું ?
તુજ મગ સદા બહુ સુખ લિધું.
નહિ સુખ કદી પર સાથ રમે,
નહિ પ્રેમ કશે પ્રિય જીવન સંગે.
મધુ બાળ સદા અમ પ્રેમ મહી,
બુદ્ધિયા યદુ તોય બુદ્ધિયા નહિ.
પરિમાં રમતાં, ઘડિમાં ફરતાં,
ઘડિમાં દસતાં, ઘડિમાં લડતાં:
પરિયે પશુ અંતર એક મદા,
નાહ રોપ દિલે પરિ એક કદા.

યદી મોદી અને તુજ લગ્ન કર્યાં,
મુજ નેણુ મહી તવ આંસુ ભર્યાં:
પરિ એકતરી સમંજ રડતી,
તવ ધીરજ તે મુજનેજ દીધી.
બહુ કેમ બધુ પ્રિય જીવન ! અરે,
મુજ નેણુ કને મદુ એક તરે;
મુજ નેણુ રડે સદા યાદ થતાં,
મધુ સુખ બધું તુજ પ્રાણુ જતાં !
પ્રિય જીવન ! બધાં સુખ યાદ કરે,
મુજ યાદ થતાં બહુ દીલ રડું:
પરણી તજુ માસ સુખે ન રહી !
મુકિ તું અમને જઈ ક્યાંજ રહી ?
તુજ આત્મ મથે ઉડિ સ્વર્ગ ભણી,
અખિ ! લગ્ન બની તુજ દેહ તણી:
રડતાં રડતાં નીર નેણુ ચડી,
પુટ્ટો પશુ તું ન મળે જ નહી.
ખરે મુજ માથું તુજનેજ, મખી !
બહુ જીવનમાં નહિ માર નથી,
મમળું પશુ જોરજ પ્રેમ તલું:
ન બુદ્ધિયા કદી તુજ જેત મળું.

તુજ આત્મ સદા સુખચાલી મહી,
સુખ મેળવજો પ્રભુ પાસ મહી:
અમ અજુ તને કુંખ ના કરવે,
પ્રભુ પ્રેમ યદી તુજ હાથ મહેલ.

સાસરે ગચ્છેલી સખીને પત્ર.

લેખક: રવ. બહેન શ્રી હીરાબાઈ મથુરભાઈ.

સાણી સખી ! સુણુ છડું શુભ પંચ રીતી.

જેથી વધે સ્વજનની તુજ સિર પ્રીતિ.

જે છે અવશ્ય કરેલું કુળદીપિકાને,

તે હું શ્રમું પદ સખી શુભ હીપીકાને.

હું હું વિદેશ તદ્દપિ દઈ આજ શિક્ષા,

સખીની કદિ નહિ કરવી ઉપેક્ષા;

રેલું દમેશ કરી સંપ કુટુંબ સાથે,

ને સખીને વિનય આપ સમદ સાથે.

ઊઠી પ્રસાદ રાખે, નંમરું સદુને,

આજ કદે વડિલ તે કરું વદને;

એ છે ખરો પરમધર્મ સખી ! તમારો,

સંસારના પથિકને ઉપયોગિ સારો.

બહેની ! વળી છડું તને શુભ વાત જાની,

સદગુણથી ભૂષિત છે સખી હોય ન્હાની;

એકાકિના તદ્દપિ મંથ વસો, વિચારી,

સ્વચ્છંદથી વિચરું નહિ સીખ મ્હારી.

સારી ધરો શિષ્યગી અતિ મૃત્યુવાળી,

ને કાંચગી નીલિ નણી અતિરો દુષાળી;

આમુષ્ણો સરખનાં અતિરો દીપાવે,

મયાંદ ને વિનય એ તનુ-વેગ સાથે.

ગ્રહાં બની અવરને શુભ સીખ દેને;

ને સ્વામીની મનિપથી જગ બોધ લેને.

ત્યાગી અહંપણું સખી ! જનને, દયાળુ,

સદર્મથી ખુશી ધરો પ્રભુ એ દુષાળુ.

સખી ખ્યાન મદ્ય સદાયસ્થામાં કાયો કરો નીલિનાં

સ્વામીને હૃદયે ભરો અમી ભર્ષા કરણાં રૂડાં પ્રીતિનાં;

નારીને શણગાર જે શિષ્ય તે ધારો તમે હેનથી,

સ્વામી એવ વિના બીજા જગ વિષે ધર્મો તમારે નથી.

બહેની ! કલેશ કરીશમાં કદિ શુદ્ધે: સ્વેચ્છે જાણું દુઃખને,

મ્હાવાના મંદામંત્રથી અવસરે પ્રાપ્તિશ તું સુખને;

મ્હારા આ મનના વિચાર સખીનાં જે મેં જણાવ્યાં તને,

તેને ઉત્તર જે જટે પ્રિય સખી ! તું મ્હારે દે મને.

અનુભવિકા.

જિંદગીની 'આપ'વીતી અને 'પર'વીતી કથાઓ.

[આ મામિકમાં અને આ વિશાવમાં પ્રસિદ્ધ થતા માનવજીવનના વિવિધ અનુભવો તથા પ્રસંગો કોઈ પણ અમુક વ્યક્તિને લગતા અથવા કોઈ અમુક રૂઝમે બનેલા બનાવો પૈકી લીધેલા હોતા નથી. પરંતુ માત્ર આવા અનુભવો આમાન્ય રીતે જોવામાં આવે છે, એટલીજ કદમના છે. —તત્ત્વી, સુ. સુ.]

મૃગાક્ષિણીનું શું થયું ?

લેખક: શ્રીયુત “એચ” —

૬.

“ હસે તું ને તારી બેરી જુદાં રહો. તારામા એટલુએ ચરાતન નથી કે તું તારી ભેગને તેડી લાવી ધરમાં બેસાડે ? ” એકએક લક્ષી બહેન ગાછ ઉઘાડી આ વાગમાણે વિશ્વપ્રસાદનું આંતરણ બેરી નાખ્યું ને ને બેઠતાંજ તેણે એવો વિચાર કર્યો કે “આજે મને નેમ કરી મામરે જઈ મૃગાક્ષિણીને તેડી લાવવી ને સમરાને પૈસા આપી દેવા કહેલું ને જો તેમ તે ન કરે તો તેમને અલ્પલગમા ખેંચવાની ધમકી આપવી. ” આ વિચાર થી તે માસરે ગયો, શુભવતીએ અર્જુનિનઓ જમાઈ ઘેર આવ્યા જણી તેની બરમામ ખાતર ચ્હાનો પાલો કર્યો ને એકએક આગમન કરવાનું કારણ પૂછ્યું. જમાઈજન ધણી ગુસ્સે થઈ ગયેલા જણ્યા, નેમના મુખારવિન્ધપર કોધાગિની રતાશ આચ્છાદિત ચમેલી દષ્ટિગચર થઈ. સાસુએ ત્હને રક્ષા પીવાનું કહ્યું. ત્હનો પાલો હાથમાં ન લેતાં ને એકદમ બેઠી ઉઘો. “ તમારી છાકરીને મારે ઘેર મોકલી દો, નહિ તો તમે નાત બનમાં હાલકાં પડશો ને ફોત થશો. બપોરે મારી મા કપિઆની ઉતાવળ કરે છે ત્યારે તમે અગત્ય ઝાપિના ચપલાંજ કર્યા કરો છો. ! ”

શુભવતી જમાઈનું બોલવું માંજળી ધણી ગલતાઇ. પતિ ઘેર નહોતો. પુત્રે પણ કાલેજમાં ગયા હતા. ઘેર પોતે તથા મૃગાક્ષિણીજ દનાં. વિશ્વપ્રસાદે થોડીવારમાં શેર-બકાન કરી મુક્યો. મૃગાક્ષિણી રડી પડી. માને ધીરજ આપવા લાગી ને બોલી. “ જો હું મામરે નહિ તો તો બંદરે આજે આપણી નાતમાં ફોતેલી થશે ને આપણે નાતની નેમજ બીલ લોકની બચીરીએ ચડીશું. વળી પછામાં પણ કાંઈ ધગેલું મર્યું નથી કે તે વેચી દઈ તેના રૂપીઆ માસુને આપીએ કે જેથી આ દરોજનો કંઠાર દૂર થાય. ” મૃગાક્ષિણીનું વચન માંજળાને ત્હની મા રડી પડી ને પુત્રીને કહેવા લાગી— “ જો ! તારા પિતાના આવ્યા પછી હું તને માસરે જરા દર્શા, ” આ સંબંધજી વિશ્વપ્રસાદના અવજી પર પડતાંજ તે એકદમ ચમકી ઉઘો અને ઘણો ક્રોધાવગમ થયો. તેણે મૃગાક્ષિણીનું કાંડુ પકડી ઘર બહાર કાઢવા જોરથી ધડકા માર્યો.

મૃગાક્ષિણીનું મૌતિકમગ્નમુચક વચ્ચે વૃદ્ધી ગયું. ગા દિકરી બન્ને ગભરાયાં. જમ જેવા જમાંઇ રાજ પોતાના લક્ષ્મીને કાળજીથી આંધી આગળ ચાલતા થયા. પાછળ તેની માં ગુણવતી અકુપતન કરતી, કોષાન્તિથી પ્રદીપ્ત થતી, ગાળોનો વર્ષાદ વર્ષાવતી, પાછળ પાછળ ધીમે ધીમે ચાલતી હતી. સરખા જાહેર રસ્તાપર આવ્યું. ગુણવતીના ચહેરા સાંભળી તથા મા, દિકરી ને જાણી સાથે આવી રીતે આવતાં જોઇ, લોકો આમથી તેમથી તમાસો લેવાને દોડી આવ્યા. તમાસાને તેડું ક્યાં જોઇએ છે ?

અત્ય સમયમાં જમાંઇરાજ થેર આવ્યા અને જોરથી મૃગાક્ષિણીને ધરમાં દાખલ કરી બારણું બંધ કરી દીધું. બહાર ગુણવતી ગાળા દેતી, રહતી, માયું ફૂટતી, અકળાઇ જતી, મુંઝાઇ જતી થોડો સમય ખેસી રહ્યા પછી પોતાને થેર ચાલી ગઇ.

ધરમાંથી લક્ષ્મી બહેને પણ ગાળો દેતી વહેવાણી પર ગાળાગણ ફેંક્યાં. મૃગાક્ષિણી આ બનાવથી આશી બની ગઇ, રડી પડી, તે રૂદન લાંબો વખત જાડે રાખ્યું. વિષ્ણુ પ્રસાદ ગાળપત્નીપર મુરાતન વાપરી લલ્લાઈમાં વિજય મેળવી આળો દોષ તેમ ધનધન કરને ઉપલે મળ્યે ચાલ્યા ગયાં.

૨.

વિષ્ણુપ્રસાદ એકનો એક શ્રીમંતનો પુત્ર હોવાથી કન્યાવાળાઓ તેને જમાંઇ તરીકે અંગીકાર કરવામાં ઉત્સુક રહેતા અને મોટી નાણાંની થેલીઓ અર્પણ પણ કરવા નૈવાર થયા હતાં. વિષ્ણુપ્રસાદનો જગત જાવ અડી જગત લગણુ પહેાંચો હતો.

કાળગમન સાથે વિષ્ણુપ્રસાદ દસ વર્ષની અવસ્થાએ પહોંચ્યો ત્યારે તેના પિતા રાયજીભાઈએ જીવણુવાલની એકની એક પુત્રી મૃગાક્ષિણી સાથે તેનો વિવાહ કર્યો ને લેવાના પૈસા પણ નક્કી કરવામાં આવ્યા. વિષ્ણુપ્રસાદ વિદ્યાભ્યાસમાં જરા ધોમી હતો તેથી ૨૩ વર્ષની ઉંમરે તે મેટ્રીક પાસ થઇ ઉચ્ચ પ્રમાણની ડગવણી લેવા સાદ કાલેજમાં દાખલ થયો. જ્યારે તે ૧૮ વર્ષનો હતો ત્યારે એક નીલ બંધ પડવાથી તેની દશ હજારની મીઠકત પર પાણી ફરવાથી તે નાણાં જતાં રહેવાના ધાસકાથી રાયજીભાઈનું અંતઃકરણ એકાએક બંધ પડ્યું તેથી તેઓ દેવરાજે ચાલ્યા ગયા.

x

x

x

x

પિતાએ વિવાહ કરી રાખ્યો હતો તેથી જ્યારથી મૃગાક્ષિણી અને વિષ્ણુપ્રસાદ સમ જણ્યાં થયાં ત્યારથીજ બન્ને વચ્ચે પત્ર વ્યવહાર ચાલતો હતો. પત્ર વ્યવહાર સમય વ્યતીત થવાની સાથે વધતો ગયો અને અતિ કિંમિત નિમિત્ત કાઢીને પરસ્પર મળવાને વહેવાર પણ શરૂ થયો. ધરમાં વિષ્ણુપ્રસાદની માતૃગૃહી લક્ષ્મીબહેન એકનાં ને તે પણ દેવનાં સુરત પૂજારી તેથી તેમનાં ઘણું વખતનો મંદિરમાં તથા ત્યાં ખેસી લોકોની કમલી કરવામાં ભાગ આપવો પડતો. મૃગાક્ષિણી સાંજના બાદને વખતો વખત બહાર જતી ને લગ્નગાંડથી મથિન થતારાં વરવંશ પરસ્પર મળતાં-પ્રેમ ગાઠ થયો. તે બન્ને વચ્ચે એવું તો આકર્ષણ થઈ ગયું કે તેઓથી એક બીજાને મળ્યા શિવાય બહુ દિવસ રહેવાયજ નહિ.

૩.

મૃગાક્ષિણીના પિતા શુવશુલાલ એક સરકારી અદાલતમાં ૩૦ રૂપિયાના કારકુન હતા. શુવશુલાલ પાસે વડિલોપાશ્રીત મિલકત ભિલકુલ નહોતી. તેમને બે પુત્રો હતા. ને તે વળી કોનેઈમાં વિદ્યાભ્યાસ કરતા, તેથી ખર્ચ પણ વધુ હતો. સમય થયો. જારીક દત્તો તેથી ૪૫ વર્ષની વયે માત્ર બે હજાર રૂપિયા એકઠા કરી રાખ્યા હતા. શુવશુલાલે રામ-જીભાઈને પોતાની દિકરી મૃગાક્ષિણીના લગ્ન ખટલ રૂ. ૨૫૦૦ આપવાનું નક્કી કર્યું હતું. પોતાની પાસે ફક્ત બે હજાર રૂપિયા હતા ને અડી હજાર રૂપિયા આપવાના હતા, તેથી તેની ચિંતામાં ને ચિંતામાં તેઓ અડધા ચપ ગયા હતા.

x x x x

મૃગાક્ષિણી ૧૦ વર્ષની નવધોવાના થઈ. વિન્ડુપ્રસાદ પણ ૨૪ વર્ષનો થયો હતો. તેથી શુવશુલાલે લક્ષ્મીબહેનને લગ્ન કરવા ઉતાવળાં ચલાવે આજીજ કરી. લક્ષ્મીબહેનને કોઈ માણસ પ્રજા હજાર રૂપિયા આપવાને તૈયાર થયો તેથી પુત્રનો કરેલો વિવાહ તોડી નાંખવાની તૈયારીમાં તેઓ હતાં. વિન્ડુપ્રસાદ અને મૃગાક્ષિણી પ્રેમની કામાં પ્રવાણ કરતા ને તે નૌકા વિધી ખડકમાં અથડાઈ પોતાના ચૂરેચૂરા કરી નાંખશે એવી દહેશનમાં રહેતા. નૌકા આજ અથડાઈ-કાલ અથડાશે ને વિધન ખડક તેના ચૂરેચૂરા કરશે, તોપણ તોમના ભાગેશ પાડીઅને વળગી પ્રેમસાગર તરી, ખડકને આજગી પરપર લગ્નગાંધી પ્રથિન થનાનુંજ અને જીવ્યોએ અગ્રપરસ નક્કી કર્યું હતું. પણ આખરે શુવશુલાલે ત્યંત્ર ત્યંત્ર કરી લક્ષ્મીબહેનનું મન મનાવ્યું ને છેવટે મરુમ રામજીભાઈએ નક્કી કર્યા પ્રમાણે અડી હજાર રૂપિયા મેવાનું લક્ષ્મીબહેને સ્વીકાર્યું.

૬.

લગ્ન દિવસ નક્કી થયો. યુગલ અતિ હર્ષના આલેશમાં આવી ગયું. કારણ કે તેઓ મદાને ચારતે લગ્ન ગાંધી જોડવાનાં હતાં. લગ્ન દિવસ નક્કી થયે જાને વહેવાઈઓ અલ્પાધીક રીતે લગ્નની ધમાલમાં પડ્યા. ચોડા દિવસમાં દરતમેળાપ પણ થયો. “વડી મુખડી”ની ક્રિયા બીજા દિવસે કરવાની હતી, ને નાણાં પણ તેજ દિવસે ચુકવવાનાં હતાં. અગાઉ જણાવ્યા મુજબ શુવશુલાલ પાસે માત્ર બે હજારરીજ ચેલી હતી; ને વળી તેમણી લગ્ન નિમિત્ત ગાનિજોજન તથા વ્યવહાર રીતો પાછળ ચોડાક પૈમાનો ગોમ આપવો પડ્યો હતો. હવે માત્ર તેની પાસે રૂ. ૧૫૦૦ ચેલક રહ્યા હતા. લેણદાર વહેવાજીને ને રૂ. ૨૫૦૦ આપવા વચનથી જાંધાયો હતો, ને તે રૂપિયા ક્યાથી લાવવા તેના વિચાર મજાક એક પઠી એક તે ગરુથ કરતો. પણ કાંઈ પાડ આવતો નહિ ! દરત મેળાપ થ-ચૂક્યો છે એટલે હવે લક્ષ્મીબહેનથી કાંઈ વગવાનું નથી એમ તે જાણતો, અલગનામજુથી પોડિત થતો, આમ તેમ કુખ સાજરમાં કુળતો તરતો આવ્યો જતો ને પગમાં ‘દાર, રામ !’નું ઉચ્ચાટન કરી મહસા જમીનપગ ભેસી જતો.

પ્રાતઃકાળ થયો. પૈમા આપવાનો સમય પણ નજીક આવતો હતો તે ખુશગસદયો. અચાર ચનાંજ તે જાનોમાને લક્ષ્મીબહેનને ઘેર ગયો ને “વડી મુખડી”ની ક્રિયામાં કાઈ

પણ પ્રકારનું વિધિ થાય નહિ વાગતે તે કાલાવાળા કરવા લાગ્યો. તે ગળગળા યજ્ઞ થયો. અતે લક્ષ્મીમહેનના મનમાં આશ્ચર્ય કે જીવજીવાલ માયો બોલો છે ને આપેલું વચન ને કહી લોકનો નથી તેથી “વડી મુખડી”મા રૂપીઆ ૬૫૦૦ ગણી લેવા સ્વીકાર્યું. તે ક્રિયા પૂરી થઈ રૂપીઆ ગણી લીધા ને બાકીના રૂ. ૧૦૦૦ અલ્પ સમયમાં આપી દેવા વહેવા-
ઈને કશું આવી ગીતે સખ ખમાર થયું. લેવડેવડ હજી માત્ર ન્હી બે માસ વિત્યા, ત્રણ માસ વિત્યા, પણ હજી જીવજીવાલ પોતાના માસીક પગા-માથો એક પાછ બમાવવાને સક્તિમાન થયો નહોતો. લેણદાર લક્ષ્મીમહેન વખતો વખત જીવજીવાલને ત્યા આવીને તેને સમઘડકે પેતી ને કાઠવાગ એમ પણ બોલી જતી કે “તારી છાકરીનો પગ મારે ઉમરે ભારે ઢરી પછડા.” જીવજીવાલ ચાંત નવભાવે માલબે જતો તે શું કરે? પૈમા આપવા તે નષ્ટાયો છે ને તે પૈસા આપવાની તેની પરેપુરી મરજી હતી. પૈસા કાઠ વખતે રાહકારને ત્યાથી આવી લક્ષ્મીમહેનને આપવા કે કેમ તેના વિચારમાં તે નિમજ્ન થઈ જતો. છેવટે મિત્રાનું દેવું કરવું તેના કગતા વહેવાણીનું દેવું થોડા વખત વધારે રાખવાનું નહી કરું ને દાસમા પેણદાર લક્ષ્મીમહેનને દાખલ ખવડાવવા ગઈ રાખ્યું.

x x x x

અચિત્ મુગાશિણીને દુખ પડી પણ તેનો પિત્ર આવ્યો છે નવર્યાવના મૃત્તાશિણી ભણેલી, મણેલી, અને સુમીન હતી તેથી પોતાનાથી ઉડલવેથી પિતાની સ્થિતિ જોઈ નયન માથી અશ્રુધારા પાડી અને ધણી વખત એકાંત સ્થળમાં જઈ ધણુજ આકંદ કરતી મળિયો પાત પોતાનો ગ્રેમ બુદ્ધી વળ માના કહેવા પ્રમાણે આમરજી કરે છે, તેવું તેને ભાસવા લાગ્યું, ને ને ખડક પાડ્યું. પત્રવ્યવસ્થા તૃપ્ત્યો તે તૃપ્તિજ ગ્રેમ પ્રધીના એક પડી એક છોડા નગમ પડવા નાગ્યા. પ્રથમ આવેના પતિના પત્રો ધડી ધડી જાનીયાની વામની, ચાંચી રસનચળ માથે માપતી તે અશ્રુધારાના પનનથી સ્વકષોણ ભીજતી.

વિમુખસાદ માના દુકમ મુજબ અસગસ અનુમરના નાગ્યો. તેણે જુનો પત્રવ્યવસ્થા ને જુના ગ્રેમ નગોને વિચારી દીધા દના

૫.

જીવજીવાલ માગના આશીર્વાદી નેર આવ્યા ત્યાગ તેમની પત્ની ગુણવતીએ બનેલો પિતાથી તેમને ચાકે ક્યાં પત્નીને ધોતજ આપી તે બોલ્યા “દરો, સુખે કે દુઃખે મૃગા શિણી તેને ધે- ગઈ એ નીક થયું તેના વસારે જે લખ્યું દગે તે અચિત્ થયો આપણે દાસમા મૃત્તાશિણીને જા તેના માસગીયા ન મોકલે નો બોલાવવાની જરૂર નથી.”

x x x

મૃત્તાશિણીને આજરાજ પતિને ધે- આવે બે માસ થયા છે. રાસ તેના દરેક કામમાં કાઠ કાઠ બોડખાપણ કાવવાજ કરે છે. સંસ્કૃત વડુની દરેરાજ તકરાર જાહેર છે. કામમાં મૃત્તાશિણી માસનું પોતા નરદ આજ આમરજી બોધ દિનપ્રતિદિન કાણ દેવાતી થવા લાગી. સંસ્કૃત ધણી વખત તેને “ઢવાળી નાની દિકરી” કહી મોલાવતી તે વખતે તે મિત્રાગી રૂપી પડતી.

લક્ષ્મી બહેને તપસ્યુ કે બે માસ પિતિ ગયા છે તોપણ હજી જીવજીલાલ એક પાપ પણ આપતો નથી વાસ્તે તેણે મૃગાક્ષિણીને પાછી તેના બાપને ત્યાં મોકલી દેવી.

વિષ્ણુમસાદે ફરજ પાડી. વિષ્ણુમસાદે માના હુકમ પ્રમાણે તેને તેના બાપને ત્યાં મોકલી દીધી.

જીવજીલાલ ખચ પ્રતાવતા હજી માત્ર રૂ. ૫૦૦ એકમ કરવાને રમ્મિમાન થયા છે ને બીજા તેટલા એકમ કરશે ત્યારેજ મૃગાક્ષિણીને ગૃહ મમાર શરૂ થશે.

x

x

x

ફરજગના કકાસે વિષ્ણુમસાદતુ મગજ ખાલી કરી નાંખ્યું ને તે ખાલી પડતા તેને તાણુને ગેગ લાગ્યું પડ્યો તેથી તેણે કાલેજ પણ છોડી દીધી લક્ષ્મીબહેને છોકરાની તળિયત નાહુસ્ત બોધ હયા ખાવાને તેને હુમસા આજે વિદાય કર્યો છે.

ભણ્યામાં ભડકો કે અભણનો અસંતોષ.

સંપાદક:—શ્રીયુત્ત “મરત”

અર્થ નાહાવતી ઘાન કહેનાર હું મુબહ મુનીરસ્મીગીનો, ત્રણ ડીમી વરાવનો, અન્નુએટ છું. સારા સુશીક્ષીત કુટુંબમાં જન્મેલો, ઉચ્ચ શાળાના હું એક યુવક છું. સંસાર માગરમાં જન્મવાને, મને માત્ર નવેક વર્ષજ થયા છે. ગૃહ સંસારના સામાન્ય કદાપામાંથી મચના ખાતર, કાર્મિક્યુ મોટી ડીમી મેગની પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેનાની શક્તિ ગાળા થઈ, પરજીવાના મારા નીવડતે મે અક્ષરજ પાર પાડ્યો છે મારી જીવન નીકા સરળ રીતે ચલાવવા ખાતર, કાંઈ સુશીક્ષીત કન્યાને મારી સહચારીણી બનાવવાનો મારો પહેલેડીજ નીશ્ચય હતો. કારણ કે પાછીમાત્ર્ય જીવણીના સમાગમથી મારા મગજમાં એવી તો ખુમારી નીરતર રહ્યા કરતી, કે નબોદ કાઠનારા મસાર સમુદના નીરક્ષજ રાક્ષસી જળચર છે હું ભણ્યામાં વીક વીક હોવાથી કઈક ચાતાઓ પોતાની છોકરીઓને વગે બેમાડવા સાર પોતાનું લક્ષ બીકું મારા તરફ તાકી રહી હતી. એટલુંજ નહીં પણ મને ઝડપી લેવાને શર્શ મારી રહી હતી પણ “ બી. એ. ચલા પછી વિચાર કરીશ ” એ મારા કંઠક જવાબ આગળ એ બીચારીઓ નાસીપાસ થઈ જઈ, નીસાસા મુકતી હતી. ને કે કંઈક અંગે હું તોડેડે જવામ આપતો હતો, પણ તેમાં એક પર્યટથી બે પક્ષી પાડવાની મારી તેમ હતી એક તો પાસ થઈ પરજીવાના માત્ર દંઢ નીશ્ચયને હું જળગી ચકતો હતો, અને બીજું મારી ન્યાતની છોકરીઓની ઘુવના કરનાતો બહોળો અવકાશ હું મેગવી ચકતો હતો. મારા મનમાં પણ એમ રહ્યા કરતું હતું, કે પાળીના માછલાની પેટે દહાડામાં દસ વખત બેળાવ નહીં તેથી ફાક્ષ કે તુલસીના મણકાને દીઠે પણ ન બેળખતી હોય તેવી મ્હારી માથે સમાજ કિતમી સ્વતંત્ર રીતે લાગ લઈ શકે એવી કેગ પક્ષી પામેલી કુવારી કન્યા મને બે મળી શકે તો તેને મારે સૌથી પહેલો પમદગી આપવી વળી હું પાસ થાઉં ત્યાં મુધી મારે માટે રાહ બેસી રહેનાર

દાસ નીકળી આવે છે કે નહીં, તે કૌતુક જોવાની પણ મારી અંતર ધમ્મ હતી. પણ આ ઉપરાંત આ વખત મને બીજી પણ વેદણ હતી. પ્રાચીની અને ભાટિયા આનુભવો સાથે ફેશનમાં ફેરફારોથી હરીફાઈ કરી શકે; પણ ખાસીને વાંછી સેથી રાખી છે. સામાં છેલ્લી ઘનતું પોલકું તથા સુન્દર ફેશનેશન સાડીથી જોભતી, તથા ઉંચી એડીનાં વિલાસની ખટ પહેરી ફરતી મોહિની મને નો તહેનીજ સાથે સગન કરવાં એવો મારો દૃઢ નિશ્ચય હતો. એટલુંજ નહિ પણ મારી સાથે સમાન ભાવે સોસાયટીમાં ફરી શકે, ગીરો વાણીથી ઈંગ્રેજીમાં વાતચીત કરી શકે અને જ્યાં જ્યાં પોતાના રૂપ-તથા દેખાવથી લેખમાં આકર્ષક થઈ પડે, એવી આશા ન મળે તો બીજી કોઈની સાથે પરજીવાને પણ હું તૈયાર નહોતો. જેટલીકનાં માથાપોની નજરમાં હું અતિ સુવેલા વિચારનો જણાયાથી ન બેઠો, જેટલીક મારી સાથે રહેતો ગાંડરી જોડવા ખાતર માસ પાસ થયાની રાત્રી જોવાને તૈયાર હતી પણ તે બીચારીએને તેમનાં માથાપોએ કન્સાક્ષણનો આપ કાઢી પરજીવી દીધી. પણ આ બધીમાંથી એક છોકરી ઉપર મારી નજર કપાડનીએ એટી રહી હતી. અને એ મળે તો આજસ પાતાળ એક થાય તોયે બીજીને હાથ ન આપવો એવો મેં નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો. આ છોકરી અંધારમાં અજવાળું કરે તેથી સુન્દર દેહ વર્ણવાળી હતી; મારી સાથે હોય તો મારી પત્ની છે, એમ કહેતાં મને અસિમાન થાય એવી હતી. ઉપરાંત વળી અભ્યાસ માટે શાળામાં તે પંક્તી હતી. અને આ ઉપરાંત પૂરેપૂરી ફેશનની ઉપાસક હતી. તથા તે લાલુતી પણ હતી કે પોતાની ફેશનનું ધણી પ્રાસિદ્ધિઓ અનુકરણ કરે છે. એટલે એને એ જાણતું. અસિમાન પણ હતું. કહો ત્યારે એના તરફ માફ મન કેમ ન હસ્યાય? વળી, તે મારી રાત્રી જોઈ, બેસી રહેવાને પણ તૈયાર હતી. મારો તો નીશ્ચયન યર્થ ગયો. હવે, કે વરમાળ પહેરવી, તો એને હાથેજ, એને મારી કરી લઈ, મારા સમોવડીઆ ગાતી બંધુઓને, મોંમાં આંગળાં નાંખતા મારે કરી દેવા! બસ, એ વાતજ નાગ મનમાં નહીં થઈ ગઈ. અને તેમાં, હું ફાવી શકું તેમ હતો, કારણ કે મારી ભવિષ્ય દેવીનો ભાઈ, મારો મિત્ર હતો. જો કે, એનાં માથાપ પીલાવતી નહોવાથી મારા મનને હસુપતુ રજા કરતું હતું. પણ મારો મિત્ર, પોતાની જાહેનના ઉદ્ગાર અને વિચાર ઉપર લગ્ન આપવો હોવાથી, તે પોતાનાં માથાપ આગળ, “તમારે ખડેનનો જવ બગાડવો છે કે સુધારવો છે?” કહી આડકતરી રીતે, મારો પણ, ખેંચા કરતો હતો.

(૨)

વખત વહેતાં, હું બી. એસ. સી. એમ. એ થઈ ગયો, અને, જે રહેઠાણમાં અમે જન્મે ઈતેન્દ્ર હતાં, તે પણ થઈ ગયાં. મેં હવે, કુખ્યાવતીને મારી કરી લીધી છે. એ સરતમાં, હવે મને કોઈ દરેકથી શકે તેમ નથી. બીજાં એ જણ વર્ગમાં, ભણવામાંથી પરવારનાં, તે મને શુદ્ધ જનાવવાને, તૈયાર હતી. પરણ્યા પછી, હું તો એમ. એ. જાહેનના નોકરી લઈ લેવાનો હતો, પણ મારી કુખ્યાએ, “મારી ફેશનને તમે સજાવાના ના.” એમ આગ્રહ કરવાથી મેં મારો અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો. એણે મને કહ્યું હતું, કે “જેમ ફેશનની ટોચપર હું છઉં, તેમ તમે પણ, જે ચાર ડીમી મેળવી, ભણતરની ટોચપર આવો, પછી હું તમારે ત્યાં આવીશ.”

(૩)

હવે હું, “એમ. એ. બી. એસ. સી. એલ. એલ. બી.” થઈ ગયો છું. ‘મારી કુમારું મો,’ એટલું કહેતાં હસાઈ જાય છે. એને હાથમાં નચાવવા ખાતર મેં ‘પશુ પરદેશમાં’ નોકરી લીધી છે. ગામનો ત્યાગ કરી, હું ખુલ્લી દુનિયામાં ગંજલામાં રહું છું. કારણ કે મારી કુમારું સહેરી અગવચ્છ હવાથી મગજ ધુમી જાય છે, દેવતા સામે નજર નાંખવાની એની શક્તિ ન હોવાથી મેં રમેશબા-નોકરનું કામ કરી રાંધે, તેવા દાદીની દાદીને સાવરણીની સાવરણી સમાન એક માણસને રાખી લીધો છે. હું મુધરેલો છું, એટલે સાતિયધનનું નકતર મને આ જમાનામાં રહ્યું નથી. મારી કુમારે વાંચવા સારૂ ગોપરીઓ, સીવવા સારૂ સંચો, અને એને પ્રીતકીલાવા સારૂ દારમોનીઅમ પશુ લાવી રાખ્યાં છે. અને તેને મન રખાડો કરવા, ચકલીઓનું પાંજરું, અને લેપ ડોગ (ન્હાનો ફૂતરો) લાવવાની તૈયારીમાં છું. મિત્ર મંડળ કે રનેલી વર્ગ આવતાં, તેને ફેશન-સીક્રેસ (મંદવાડનો ડોળ) ધારણ કરતી, માથે દાઢ ફઈ, મોં નાક વાંકાં કરી, ચીપી ચીપીને બોલતી, સુધારના દવાઈ વિમાનની સફ્ટ મટી લુના વિચારના દરીકા તરફ તીરકારની દ્રષ્ટિના બોધ કેંદ્રી બેઠું, હું મને પોતાને ફૂત ફૂત મનવા લાગ્યો. મને મારા ગાલમાં વખતો વખત દસડું આવતું કે નહીં? મેળવી છે તો મારા માંચાનીજ. કનેદના ટુંકા છે! આ ધુનમાં ફરતો હોવાથી મારી કુમારના કારભારમાં બંધાં ને ત્યાં ધરમાં વધતો જતો કચરો, કાચું પાકું મટલું ધાન, ધરમાં પહેરવા પાથરવાનાં ધાત્રીની પાણી જેવાં વસ્ત્રો, અને આઠવાડીઆમાં બાગે એક વખત ઉપડતી, રાખાતી અસપામ થતો મચ્છરનો ગણગણાટ અને ગાંકડો સટકાર, મારું આન બેંચતાં નહોતાં. હું તો માત્ર તેને નચાવવામાંજ અંધ થઈ ગયો હતો. કારણ કે, તે મારા હૃદયની જેવી હતી, મારી જીંદગીની મીમા અને મજાતા હતી.

(૪)

બાજુ હવે, મારી રિપતિ બદલાઈ છે, અમારા પ્રેમની માર્શીને, (મારા બાળકને) તે માથે લઈ આવી છે. તેનો મારા ઉપર જમણા દક થયો છે. હવે તો, મારે એને વધારે વધારે રાજી રાખવાની છે. જે બીચારીને, છુટી હતી ત્યારે જ ધરમાર જેવાંને કુરસદ નહોતી, તે બીચારી, હવે તો, જાળક રૂપી ગેડીમાં બંધાઈ. પશુ તે બેડીને મારે નોકરી બેઠાએ, આવા વિચારથી હું તેને દરેક રીતે સદાય ખુલ થતો. પશુ બીજાં વિધિની હવે, સરઆત થવા માંડી. દમારા રમેશબા-નોકરે લાગ બેઠું પોતાની આંખ બતાવવા માંડી. જાણું કે પગાર વધારે કેદાણે આવશે. પણ એણે તો, પગાર વધરાવી લીધો, અને લાતો ફેંકતી તો ચાલુજ રાખી. આવે, નાસી જાય, આવે નાસી જાય એમ કેલેક સમય ચાલ્યું. પણ એની ગેરલાજરીમાં, મેં મારી કુમારને જરીકે ઓછું આવવા દીધું નથી, એના હાથનું અધકચરું, પેટમાં ઓરવા છતાં, મેં કદી બચ્ચગણાટ ક્યો નથી. કારણ કે હું જાણતો હતો કે મારી કુમારેનીએ, આખાપને ત્યાં કચરે નંધ્યું હોય, કે અને રાંધી ખવડાવે ! મેં મન વાળ્યું કે, છતી ઓમે કચરામાં ફેંકે છું. ધરમાં મેલાં લુગડાં પહેરું છું. પાધરું છું, અને રાત્રે, માંકડ મચ્છરની મિત્રાઈ કરી સુઈ છું, તે તેમાં વળી આવતું વધારે ! નોકરની અભ્યાસ જગત, અને અને કચરામાં, મુધરેલાં, ચાકુપડની ઉમેદવારી કરવા, લાગ્યાં હતાં.

પણ મારી બહુ થવાથી અને મારી કુમા, અને બીજાના પોતાના પ્રેમની સાક્ષી પુરી પાડનાર હોવાથી, એ વાત એટલેથી ખટકી હતી.

(૫)

જે નોકરીમાં હું હતો, તેમાં નિર્ધારે નિવત ન દેખવાથી, હું “કુવ” નોકરી છોડી “અનુભવ” માં જોડાયા છું. તે મારી કુમાની, મનમગ્ન સાથે વાત કરતી, અબીનાયા અને પૂર્ણ કરવાળી. એ કેરની સાથે, બીજા પણ દેખાશે થયા છે બહુલો છોડી, હું ગામમાં રહેવા આવ્યો છું. એ સત્તાનતો બાપ થયો છું. મારી કુમાનો, મારા ઉપર હવે એકલો હક થયો છે. પણ આકર નોકરનું કદ વધુ છે એ માગ્યો પગાર આપવા છતાં, તેઓ મનમગ્નપણે રહે છે. આથા, મારા બાલુકાને પેન્શી લઈ જઈ, અને ત્યાં દેડી, પોતાનું સુખ લુએ છે, અને રોય નહીં તે માટે, તેમના આગળ ચાલુ દેખા કરે છે, મારી કુમા, તે બાલુકાને દેખી, પોતાના સુખ ઉપર અકુચ મુકાયેલો સમજે છે, અને તેથી, આપાને, છોકરા પામે લાવવા ના પાડે છે. મારી નોકરી કદગી હોવાથી, મારી રિસાયાની કુમાને હું મનમગ્ન શકતો નથી. નોકર, આથા, રસોઈઓ જતા રહેવાં હોવાથી તે દરેક વિદરી છે, અને મારા હાજી ક્યાની અલે આપવા તૈયાર થઈ છે !

(૬)

આજ તો, તે નોકરીનું, રસાણું લઈ બેઠો છું ચાક્યોપાક્યો, મોડો, અને ઘેર આવેલો હોવા છતાં, ધરમા પગ દેતાં, તેનું તૈસિદ ૨૩૩૫, હું જોઉં છું પામે જતા, માફ મન ફરે છે, અને માન પગ, પાછા પડે છે. જે પુરનીમા તે બેઠો હતો, તે પુરનીથી દોઢેક દાય છેડે ઉભા રહી, મેં મારા હોઠ ફરડાવ્યા, એટલામાં તો મર્જના ચર થઈ અને મુસળધાર વરમાદ પડ્યો !

‘સાબણો છો ને-આ મારાથી, હવે તમને, ખીચકુ ફાડશે નહીં કોનો, હોતે-આ નજી જમી આવો, નહીં તો, રાખ ડાળીને પીએ ! આ, કામ કરનારી લજી મુખી આવી નથી, તે કંતો બીજી લઈ આવો, નહીં તો તમને વાસજી વીજળી, ચોકો કરશે પડશે તમે જાણો, કે હું કપડા પોઈ, કે વાસીદું કાઢું એ, એવી પણ આથા તાખતાના છોકરા નવરાવી ધોવરાવી માફસુડ રાખો છો, તેમાં મને કાઈ ઉપકાર કરતા નથી અને લુએ, (આના બીજા બાળકને દેખાડી) પેવો કાળો બદમાશ, મને રાત્રે મુવા દેતો નથી તે આજથી તમારે, ઘોડીવા પાસે મુવાનું છે. બહુ કચે, અને દવા આવે, તો ઉગિને દુધ પાત્તો, પણ મને જવાડતા ના. અને પેવો, (માના મોટા બાળકને બતાવી) માંછકાકલો, માગ મજે વગાયો છે તે કમે ક્યો, છુટતો નથી. મને માફ કંઈજ કરવા દેતો નથી માટે, એ તમે, એ બન્નેને, શુક્રવારમાં મુખી આથો, તો મૌથી વધારે સાર. મેં તો, આજે આપણી પડેસણને કહ્યું છે, કે કાઈને છોકરા જોઈતા હોય, તો મને કહેજો. મારે આ વધારાના છે, તે આવી દેવાનાં છે. અને આજો દહાડો, તમે જે મને કશા ફિરાજો, કે આટલા વગર ચપટી દ્યો, વળી બીજી વજન જોઈશું, એ મારે નહીં નજો. મારે તો, મોમિયાની નીકલેલી મીઠા, તમારે હાજર કવી પડશે પેસાનું કીચાર્ટમેટ મારે નથી. પેસાની આકવણ રી મીને કરતી, એ તમારે જોવાનું છે. ન હોય, તો ઉધાર પણ શાવનું પડશે. તમને ન

પરવરતું હોય, તો, મને મારે પીપર મોકલી દો. એટલે એ જાણે પણ બલુ કે તમારી વણ વણ ડીઝીઓ ઉપર તમે ધુળ કેરવી છે !

મારી કુખાનું, ઝંપડેશ્વરી દેવીનું સ્વરૂપ જોઈ, હું તો ત્યાં ત્યાં મહેલ આરસપહાણુ જેવો ચર્ચ મચા ! મારા પાશીમાલ તરંગો, વિચાર વમળમાં ઘસડાઈ, પાતાળમાં પેમી મચા ! 'મારી કુખા સાચું, મુંઝે મોંઘે, જોતો, હું મનમાં ઘડબોળ કરવા લાગ્યો, કે આવાં બારદાન, મારા જેવા કેટલાકાના, ધર સુખનો નાશ કરતાં હશે. મને સમજણુ ન પડી, કે લઈયામાં લેડકાને તે, મારે પક્ષદંતી આપવી, કે અલભુનો અસંતોષ રાખેવો. મારા અંતર આત્માએ, મને છેવટે કહ્યું, કે જાત પડજ લાત છે અને સંજ તેવો રંગ ખેસે છે ! સ્વાર્થી રેશનની શીસીધારીમાજ ઉઠેલી આ કંઈ વખતે કુટુંબીજાને મારે ક્વાર્થે ત્યાગ કરવાનું સીખે !

(૭)

એ ધણી ધણીઆણી, મૃદ કે બગાચા દાયમાં, દળીમળીને, એકશીતને સદાવશુત થઈ, વસંત રેતુના પદ્મીઓની પેઠે, કલ્પેલ કરી, કુખ સમયમાં, એકશીતને દિશ્યો આપી, સાંપડેલી નિયતિમાં સંતોષ માની. પોતાના દિવસો નિર્મમન કરતાં હશે, તે કેવાં બાઅચાળી હશે ? માફે છવન નો, સદાને મારે બપડયું છે. કારણ કે, મારી કુખાને, હું હવે, કેશણે લાવી ચડું તેમ નથી. તેની આગળ, માસ મોતીઆ મરી ગયા છે. હુંદાઈ મથેલા સંસાર-મુખ મુપ્પને, ખીલવવા ખાતર, આસપાસના દંપતીઓના દાંખડા આપી, હું એને સમજાવુંહું, પણ, એ જમીનમાં, એ છોક મોંદતો નથી. ગુસ્સે ઘઈ, વાત કરવાનો પીચાર કઈ હું, તો બપડયું લાઉઆં લેવાની બ્બીક લાગે છે. હાથ ઉપાડતાં, માફે કુંડું, મારી ચાતી, મારી કેગવણી, અને માફે વ્હાલ લાગે છે. હવે મને સમજાયું પડે છે, કે મત્ પાત્રે દાન કરવું નહીં તે 'મેરે રાંઠ મીંદો'ના કોસાયાળી શરૂઆતી કરવી. દવેજ અને થામ છે, કે માઆમાજ મળ છે, અને રવેગઅથી દાની છે.

લિ. હું હું.

આપવીતીનો પૂરો અનુભવ કરતો

યુનિવર્સિટીનો એક શ્રેષ્ઠુએક.

વરકન્યાનાં કળેડાં:

એ કન્યા અને વરના આચારનાં, શરીરનાં, જ્ઞાનનાં, સ્વભાવના, હમગમાં, કુળમાં અને ઘૈર્ આદિ સદ્ગુણોમા વિવચના દેવ એટલે વર શુચીત દોષ અને કન્યા કુશીત દોષ, આ કન્યા બલેહી દોષ અને વર અભામુ દોષ દર્યાદિ, એવી વિવચ રિવનિમાં એ સમજણુ એડવામાં આવે થા પતિ પત્ની તરીકેના સબધ બાધવામા આવે તે ને ક્ષેકુ 'કલેડા' છે. આ કળેડાના સંબંધથી કન્યા અને વરના સંબંધીએને એકે પ્રકારે ક્ષેશ લગ્નજ પાથ છે, એટલુંજ નહિ પણ તેથી તે કન્યા અને વર બંનેના છવન અતિ કદુ રમમજ દુઃખપદ થઈ નિષ્ફળ નીવડે છે. દિલબુની તેથી, છવની બર-બાદ-બધાં છે.

શ્રી રામચન્દ્રજી કૃત 'કલેડા-કામુરી.'

પાંસઠ વર્ષના નવયુવાને કીધેલું લગ્ન !

લેખક:—એક ખેડૂત.

લોકો કહે છે કે આ કવિયુગ તે “અગ્નિ યુગ” છે. આ વાત ખરી છે. આપણાં ગાંધીમાં હિંદીની અવસ્થાના આર શામ પાડ્યા છે; અગ્નિયર્ષ, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યસ્ત; પણ અગ્નિયર્ષના લીધે ક્ષાત્ર તે વિશે વિચાર કરતા નથી અને તે પ્રમાણે વર્તતા પણ નથી. ખોસ કરીને આપણા ૧૬ પુરોહિતો—એને સરકાર પણ પેન્શન આપી દીધીર ભગ્ન કરવાને ઘેર મોકલી દે છે—તેઓ તો આ બાળકમાં મોટામાં મોટા ગુન્હેગાર છે. તેઓ પોતાને સરકાર દરબારે આપેલી નિવૃત્તિથી ધણીજ અસંતોષ પામે છે અને શ્રીમત માર્ગમાં પોતાનાં પરાક્રમ જાણવવા બહાર નીકળી આવે છે. દેવમંદિરોને આ લોકો કુચલીમદિર યાને નિન્દાખાતું બનાવી મૂકે છે; અને ધર્મને બદલે ધર્મગિતો ડાળ કરી એક પ્રકારનો દલધર્મ સ્થાપનાર પણ આ મહાત્માઓ (!) જ છે; આતું જોઈને લોકોને આશ્ચર્ય થાય, ત્હેમાં શી નવાઈ ?

જૂઠાઈ, હુસ્નાઈ, લક્ષ્મણ, અને બહેલી માટે જાણીતા હોઈ, સામાનું ગણું—પોતાના બોળામાં તેનું માથું મુકીને—કાપવામાં તે દુષ્ટ જરાપણ આંચકો ખાતા નથી—પણ પાછા ડાળ એવો કરે કે ખરેખરા ધર્મત્તમા અને ભગવતરાજ તે તો પોતેજ છે ! નિષ્કપટી, નિર્દોષ માણસો આવા જાણના દરામખોશની મેતાનીયતનો બોગ યદ પડે છે.

આવા એક ગૃહસ્થ જેઓ મોટા હોદ્દાદાર હતા અને જેઓ આર પાંચ પુત્રના પિતા હતા, તેમની સ્ત્રી કેટલાંક વર્ષ ઉપર ગુસ્સી જવાથી તેઓ વિદ્યુર થયા હતા. સરકારી મોકરીમાં ગરીબ અને તર્વગર સદુને એક સરખે હાથે મારી—મૂડી—નીચોવીને સારા પૈસા પોતે એકા ક્યાં હતા. અને ત્હેમાં વળા દુકાળનું વર્ષ આવી પહોંચ્યું ! ગરીબ—અનાથ અર્પણ લોકોને જે તાસ દાયક લાખકર દુકાળ હતો, તે આ સાહેબને કુંકુમ પગલીઓ મુકાળ ઘણ પડ્યો અને જૂલે મરતાં દુકાળિયાને મમતા અનાજમાંથી પણ પોતાની લક-સાઈ ન છોડવાથી તેઓ લક્ષ્મણપતિ થયા હતા !—તેથી તેમની સ્ત્રી મરણ પામ્યા પછી તરત જો તેઓએ ધાર્યું હોત તો—તેમને મંત્રિતિ હતી છતાં—દયાપુટા અને પૈસાની પાછળજ આલગી યદ કરનારા માણસોમાંથી ઘણાએ એમને કન્યા આપવાને રાજ ચાલ પણ આ સાહેબને તો પાછા સાધુપણનો ડાળ પણ કરવો હતો. એટલે માંદિયા ગુણ તો મહા-દેવજી જાણે—તેમ અંદરથી તો ગમે તેના હતા, તો પણ સિદ્ધાંતનો ડાળ કરીને પોતે “હવે મારે ફરીથી પરણવું નથી અને આટલી ઉંમરે હોય જ નહિ” —હવે તો ભગવાનનું ભગ્ન દરવાનો ધસદો છે” એમ કહી લોકોમાં જસ મેળવવા લાગ્યા.

એવામાં એમની ખાઉકીતો ત્રાસ લોકોમાં અતિશય વધી ગયેલો, તેથી સરકારની આપણા સાહેબ ઉપર કડવી નજર થઈ; તેથી વ્યારે ઘણા લાગવગ મહાન્યો ત્યારે જાંજરાં પહેરતા માંડ માંડ બની ગયા પણ ઘેર તો બેસવું જ પડ્યું !

એવામાં તેની ઓતું કાષ્ટ યમમર એને પીથેર જતું પડ્યું. એટલે હમેશાં બે વાર હાથે બનાવી ગરમ ખાવાનું તે બનાવી ખાતો અને દાકતરની દવા ચાલુ રાખી હતી. તેથી એક મહીનામાં તેની તબીબત તદ્દન મારી ચક્ર ગઈ, તેથી પછીથી તેણે પોતેજ હાથે રાંધી ખાવાનું રાટ્ટ સમજ્યું-અને પેલી બાઈને તો નીરાંત થઈ; હવે વધારે દેવદર્શન અને નદી નાળાં થાય છે. આવી રીતે આપણી હીંદુ ઓએ પતિને હેરાન કરી ન્હાવા ધોવા બધા તેથી થું તેઓને ઘણું પુણ્ય મળી જતું હશે! એમ માઈ ધારતું નથી. તેઓ એક તો ચંદ્ર પાણીએ નાહી અને હમેશાં જારે જારે ખાવાનું બનાવી ખાય, તે પણ વળી ભુખ મરી ગયા પછી તેથી કરી તેઓને પાચનશક્તી થતી નથી. અને ઉલટી તબીબત બગડે છે. એના કગતાં પતિને હમેશાં વખતસર રમોઈ બનાવી જગાડે અને તેઓનું મન બીલકુલ પણ દુઃખાય નહીં એવી રીતે વર્તે તો નાવા અને અપવામ કરતાં પણ અધીક પુન્ય થાય છે. અને કાંઈ પણ ગેગ આવવા પામે નહીં. બ્લાધી બહેનો! મ્હાર તો એતું ધારતું છે. ને ત્હમેને કાંઈ દરદન નહીં હોય તો ત્હમાને વિચાર જગાવવા કૃપા કરશી.

માતા ઉપર આપણો આધાર:

પ્રત્યેક બાળકનું અવિષ્ય પ્રત્યેક માતા ઉપર આધાર રાખે છે અને પ્રાણના અવિષ્યનો આધાર સમગ્ર જનનીઓ ઉપર રહેલો છે. વિચાર કરો કે દુનિયા પુત્ર-પરાયણ માતાઓએ જન્મનું શું નથી કર્યું! ફરે-મરે પરીપૂર્ણ રીતે પુત્ર પરાયણ છે. જન્મવાચલીદારી છે, અને દુઃખ ખારી ભાગી છે કે પોતાના પુત્રને ન મળી શકે એવું જન્મનું કંઈ નથી.

સ્નાયુ વિનાની તાની વરદન ઉપર રહેલું અને તેનું બેચેન આમતેમ દાઢવું માથું, દાંતવિનાનું નાનું અને તે ચીત્ત વાવડું મોઢું, જ્ઞાન વિના સમગ્ર વિના આમ તેમ ચરતી ચાલતી ચાંચો, આ બધું અને અવિષ્યના અનુષ્ઠનું આપણું સરીર, એક સાધારણ લેનારને, જન્મનું દબરો જન્મમાં અને મરતાં પ્રાણી-ઓમાંના એક કરતા વધારે કિમતી નદિ જગ્યા. પણ તેની જનનીને તે બાળક સમગ્ર સમયની એક આત્મ-યજ્ઞી રૂપ છે. ગમત જન્મના બંધારણ છે.

તે બાળકના અવિષ્યમાં દુઃખ શ્રદ્ધાના પતિભૂતને માતા પરમ પુત્રપરાયણ થાય છે અને તેને પૂર્ણ અને માયાનું નૈતિક ફેગવણી આપે છે.

માતાની મમતા બાળકમાં નૈતિક ઘટન પ્રેરે છે. જન્મનીની શ્રદ્ધા અને ઉત્તેજન બાળકને હિમ્મતવાન અને મહત્વાકાંક્ષી બનાવે છે. માતાએ રાખેલી દરકાર ત દુરસ્તી બધે છે અને તેણીનું ગુરુસાચુ રક્ષક વ્યાખીની સામે ટાલ કરીને તેને દહાવી શકે છે.

આપણે આપણી માતાએને કેટલા આચારી છીએ.

વિદ્યાકલા-વૈદક.

માંદાની માવજત શી રીતે કરવી ?*

લેખક—ડૉ. યુનીસાસ ટ્રિ. ખેરવાવાળા.

• આજનો વિષય “માંદાની માવજત શી રીતે કરવી ?” એ છે વિષય એટલો તો મોટો છે કે તેનાપર એટલું મોટું તેટલું જોણું છે કે પીતી રીતે એમ વાગે છે કે આવી રોગની આમત એટલી બધી શી મહત્વની દરો કે તેનાપર જે તમારી સમજ મોલવા હોયો તો હાથ ? પણ જે બરોબર ધ્યાન આપવામાં આવે તો એથી ઘણા મનપ્રેમી છતાં બની શકે એમ કે મંદવાડ સંસ્કૃતિ એટલો મોટો અને મહોત્તર અર્થ થાય છે કે તેમાં કુદરતી મંદવાડ એટલે કે સુવાવડનો પણ સમાવેશ થાય છે. માદાને સ્વચ્છ કરવાની ત્રણ રીતો છે તેને ઇંગ્રેજીમાં “Dietetic, Hygienic and medicinal” એટલે કે—

(૧) ખોરાક, (૨) હવા, (૩) દવા.

હવે પ્રથમ ખોરાક વિષે વિવેચન કરીએ. જેમો રાત તેજા ખોરાક આપવો જોઈએ. મદવાડમાં જૂપ મરી જાય એ એક કુદરતી ચેતવણી છે, મનુષ્ય જાત આ ચેતવણીપર ધ્યાનપૂર્વક બેદરકાર ગ્રહે છે. જ્યારે એક યોગ્ય મદિદ થાય છે ત્યારે તરત તે ખાતો બધ થાય છે. ખાજેલા કુતરાને પણ એજ પ્રમાણે ખોરાક પાડે મળતા “તેને પગરવો નહીં” એ પ્રમાણે તે, બીસ પાડે છે અને ખોરાક સુધતો પણ નથી અને પાણી પણ જરાજ પીએડે

મનુષ્ય તેથી ઉત્કૃષ્ટ કરે છે । ઘણા દરોગીઓને પોતાનેજ સેહેજ તાવ આવતા હાડ કંગવાની ટેવ હોય છે, અને આખા જન્મારમાં જેટલી ખાવાની યોગ્ય જોઈ હોય કે સાજાણી હોય તે ખાવાનો સ્વાદ ગાય છે । જે દગ્દી પેતે મમજી હોય છે અને રેડ કે ડાક્ટરની સલાહ પ્રમાણે ખોરાક લે છે તે તેના મગાવહાલીએ અને ચાકરી કુનારાંએ તેના મુખ્યત્વે કરીને બેસતો તેને હેરાન કરે છે. ડૉ. સીસ મોનીયાઈ કાપડીઆએ અને વાન-વાર કહ્યું છે કે વીક્ટોરીઆ ગુબીલી હીસપેનસરીમાં દગ્દીએ (સુવાવડી ઓગી) ને જ્યારે દુધ અને ભાત ખાવાની જગ્યા આપી હોય છે ત્યારે તેમને જે-થી ઉપર અને નીચે ભાત અને રચમા ચેટલી અને અડતો પાપડ, વીગેરે તેના સર્ગારવાલા ધાનગાના સાધીને ખવરાવી ગય છે । તેઓ દરોગીના કેવા ચતુરો થાય છે તેનું તેઓને ભાન હોઈ નથી કેટલાકે તે ડાક્ટરની દવા ખાઈને ન્યાતમાં પહું જમવા જાય છે । સાધારણ રીતે મદવાડમાં આપણામાં મામુયોખાના કાઠ આપવામાં આવે છે તે પણ ધર્મીય જૈતઓને કરતા આવડતી નથી પેહેલાં માણ્યોખા પાણીમાં બાદવા જોઈએ* અને પછી (જ્યારે ગાંઠને મોટી જેવા થઈ જાય) ત્યારે તેમાં દુધ રેડી ઉકાળવા જોઈએ. ખુબ ખીચડોએ કરવો નહીં, તેમ ઉપર દુધ રહે અને નીચે સાજીઓખા રેડી જાય તેમ પણ થવું જોઈએ નહીં.

*અમતાવાદના “મદિદામ રજ” સમય ચામેડો નિલબ

કાંઈ આપવાની રીત.

એક વખતે મોટા વાડા ભરીને દરદીના મ્હોં આગળ ખોરાક લાવવો એ એક મુખ્યાર્થ છે. પ્રથમ તો દરદીને કાંઈ લાવતું ન હોય તેમાં એક મોટા વાસણમાં ભરી તેના મ્હોં આગળ પત્રવાળી તેને કંટાળો આપે છે. કાંઈ વધારે ખરમ કરવાની જરૂર નથી. વગમાં તાસક ખાલો હોય તો તેમાં થોડું થોડું ખેચાર વખત આપવાથી દરદી ધણી ખુશીથી એટલેજ ખોરાક લઈ શકશે.

દરદીના રહેવાનો ઓરડો.

આપણામાં એક જુનો અને કઠોળો રીવાજ સુવાવડી સ્ત્રીની માવજત કરવાનો છે. જેથી ધણી મરણ નીપજે છે. “બાકી રો નફા!” એ રહેવાતે લોકો માને છે પણ “સો દવા ને એક લુવા” ને માનતા નથી. સુવાવડને માટે, ધરતો તેમાં મુખ્યત્વે દરદીને બેજાળી પરસાળનો અધારમાં અધારો ઓરડો પસંદ કરવામાં આવે છે. તેમાં કાંઈ ઠંડાણથી જરાયે પવન આવતો હોય તો તે લુગડાના હુચ્ચાથી બંધ કરવામાં આવે છે અને આટલું ઓછું હોય તેમ એક બે પેટીની પોતાની સગી હોય તેની સુવાવડમાં રપરાએલી ગાદી, અને ગાલા સંમદ કરવામાં આવ્યા હોય છે તે તેને આપવામાં આવે છે. ખરી રીતે જતા સુવાવડી સ્ત્રીને ન અડકવાનું કારણ તો એજ કે, આખા ગામમાં રજાની આવીને પોતાના કપડાં મારફતે હાથેથી ધોવા જતીઓ સુવાવડીના શરીરમાં પ્રવેશ ન થાય, તે માટેની સાવચેતી છે. આથીજ સુવાવડી સ્ત્રીઓ પાસે જનાર સ્ત્રી કે પુરુષ કાકટ-રને સંદેહ થોડોજ કપડાં પેહેરી જવાની સુમના કરવામાં આવેલ છે. સુવાવડના ખીટલા પાસે આખા ગામની સ્ત્રીઓ બેઠી થાય છે. લોકોની નીંદા કરે છે એટલુંજ નહીં પણ જો તે આઈની તબીબેન કાંઈક નરમ હોય છે તો તેના મંદવાસ્તી ગંભીરતા થીજે પણ ખાસ ધીવેમન થાય છે અને એક સૂકામાં જેટલી સુવાવડીઓ, પોળમાં, ન્યાતમાં કે ગામમાં મરી અંધ હોય છે તો તે જની રીતે, અને કેમ મરી ગઈ તેને સહજો અહેવાલ વિગતવાર સંભારવામાં આવે છે. આથી દરદીને આરામ મળતો નથી એટલુંજ નહીં પણ પોતાનું આવી બન્યું છે એવી માડી અસર તેના મનપર થાય છે. પછી લોકોને જતાવચાને તથા પોતાની ગૃહસ્થાધિ અમરાન અને ઉદમણમાં જણાવવા માટે, ઉપરાજાપરી વૈદ કાકટરો મોલાવવામાં આવે છે, જ્યારે ખર્ચ કારણ તો તેઓ પોતેજ હોય છે. આવી બાબતમાં કાંઈપણ નહીં જાણનાર ધણી સ્ત્રીઓ જમાદાર થાય છે અને ખીજાં ધરનાં માણસો તેઓને પ્રધાનપદ આપે છે. કેટલેક ઠંડાણે તાવ આવતો હોય તોએ શીશ આપવામાં આવે છે અને વેહેમને લીધે દુધ તો લાગેજ આપવામાં આવે છે. ધીની શીશ ખરાય અને દુધમાંથી ઘી બન્યું હોય છે તે દુધ અપાતું નથી. આશ છે કે જેમ જેમ અદાનતા ફરે, યજે તેમ તેમ આ બાબતમાં સુધારો થતો જશે.

નવે દવાથી થતી માવજત (Medicinal treatment) તેના બે ભાગ પાડીએ. એક તો પીવાની દવા અને બીજા બદારના ઉપચારો જેવા કે શેક, તેલ ચોળવું, પોલકીસ, વાધવી, ખવાસતર માગું, ખરફ ધસો, વીચેર.

પીવાની દવામાં ધણી સંભાળ રાખતી બેઠએ. જૂલથી ચોળવાની દવા તથા પીવાની

હવાની સીસી માથે મુજી હોય છે તે ધણાં માણસ પરિણામ આવે છે. વૈદ કે ડોક્ટરની સલાહ અમારે નીચમીત રીતે અમુક અમુક વખતે આપ મર દવા આપવી નોંધએ. દવા જોઈ પશુ આપવી નહીં તેમજ બેનો એક લાગ પશુ કયો નહીં. હમેશા દવા દવાવીને પાણી નોંધએ અને ડોક્ટર કે વૈદ જે સુચનાઓ કરી હોય તે પુરેપુરી ગમતમા મુકવી નોંધએ એક ગામડીઆને સાં ડોશી માઠી હતી, તેને ડોક્ટરે કહ્યું હતી કે “દવા દવાવીને પાણી” ત્યારે તેણે પેલી માઠી ડોશીને જ ખૂબ દવાવીને પડી દવા પાવા માઠી નથી એક લામ પીધા પછી બીજા લાગ પ્રીના ડોશી જીવા જ નહીં.

મદવાડમાં પાણું એકલી દવા પરજ બેર રાખવાનું નથી—ત્યારે ચાહ, ડોશી, ફુલ, દાળનું પાણી કે કાંઈ-જે જે આપવાની મલાહ મળી હોય તે આપવું તેમ દવા, ફુલ, પાણી જે અથું એગ વાગ સામટુ આપવું નહીં” ક્યારે ઉપે અથવા જગ જપે તો, દવાનો વખત થઈ જાય તો પશુ ઉપડીને પાણી નહીં.

હું તમારી અમરૂ દરેક પ્રાણના ઉપાપો જતાવવા બાજે આવ્યો નથી પરંતુ થોડાક ધરણા ધણાને જાણવાની તમારે જરૂર છે એમ સમજુ થુ અને તેની માથે બર ના હોય તો, ગોળાનું પાણી વાપરવું. વીલાયતી સર્પ ન હોય તો દેશી વાપરવી, પોલના દોઝ ન હોય તો એકવી વરાજ અને તે નહીં તો કોરો રોક કેમ કરવો તે એ રંગે મહેના ખવાને પશુ ખતાવવાની રંગ લઈ થુ.

સાધારણ તાવ—વરમાં કાંઈને તાવ આવે ત્યાર તે અપચાનો બાવો હોય એમ જાણવો, જેવો કે કેટલીક સ્ત્રીઓને અગીઆરમને બીજે દિવસે મજાણી અને બટાટાથી વાધુ થઈ તાવ આવે છે અથવા તો ધણાં સ્ત્રી પુરુષોને ન્યાતમાં જમી આવ્યા પડી બીજે દિવસે તાવ આવે છે ડોક્ટરને ત્યાં ગયા પહેલાં સહેનામાં સડવો ઉપાય એ છે કે થોડા આ-ધુએ બે નાની અમરૂ આપી સંધ્યે લઈ જોખરી કરી ગેર દોઢ રોગ મરમ પાણીમાં નાખી પી જવી, થોડીવારમા ઉઠવી ચર્પ જશે અને માથુ ઉતરી જઈ તાવ પશુ ચડશે નહીં પછી પાણીથી તરતજ એક લુવાય લેવો. આથી કોમ પાણી આપવો થઈ જશે હવે એમ જતાં જો પડી ડોક્ટર કે વૈદને ત્યાં જવું પડે અને તાવ થુ કમ ચડે તો મલક થવી રીતે ધસવો તે પશુ જાણવાની જરૂર છે.

અરૂના ટુકડા કરીને તે કાચગીઆ નાખીને ઘસવા અથવા તેને દાણામા રાખી આગી નાખી તેને ગેટવો કરી દરદીને માથે મુકવો પાણીના રવા કાનમા ન જાય તે આટ કાનમા જરા વ સુકવું અને માથા નીચે જોવી મુઠી એક ચાદરની ધડી કરીને મુકવી નોંધએ બરડ ન હોય તો કાતવોચાટ ને પાણી બેસું કરી તેમા વગાડનો કટકો પતાળીને તે માથે મુકવો નોંધએ તે પશુ ન હોય તો એક પૈસાનાં સુનાખાગ પાણીમા નાખી તેના ખેતાં માથે મુકવી અને કાઈ ન હોય તો પછી એકઠું પાણી તેા ડેન.

માથાનુ તાવમા તો તાવ ઉતરી જાય એટલે બન્ધ કે પાણી જે માઈ મુકના હાથએ તે જથ કરવું નોંધએ પશુ મનેપાત, મુઝાગે, લુ લાગી હોય અથવા માથે મરમી ચડી ચર્પ હોય એ વોગેરમા તો ને ઈન્જન ચાલુજ નાખવો નોંધએ.

હવે ત્રિદોષ એટલે Pneumonia કે જેમા સામાના વગ અથવા મજૂન પેલા થઈ

ઉપરના આય છે અને તેના પર યાદગર દરખેન યાદન ચોળીને ગેક કરવાનો કહે છે તે આ ગેક ઘણી રીતે થાય છે.

- ૧ દરખેન યાદન ચોળી નેના પર કાચો ગેક થાય છે
- ૨ દરખેન યાદનને પાણીમાં નાખી ઉકાળી નેની વરાળથી અગ્નિ દ્રવ્યની ગેક થાય છે.
- ૩ દરખેન યાદન ચોળી પાણીમાં પોચના દાઢા નાખી ઉકાળી નેની વરાળ વતી થાય છે.
- ૪ દરખેન યાદન અથવા કપુરનું નેન અથવા તાંબેને કપુરનું તેજ ચોળી અળસીની પોલડીમાં બાંધે છે
- ૫ દરખેન યાદન ચોળી ચાર ભાગ અળસી અને એક ભાગ તેમાં રાઈ નાખી તેની પોચીમાં મુકાય છે
- ૬ આ મથાની ગજા અગ્નિ તેજો Anaplelogastano નામનો લેપ છે.

પોલડીના ધણી જાતની થાય છે. જુદા જુદા રંગોના જુદી જુદી પોલડીમાં જુદી જુદી રીતે જાવચામાં આવે છે સોને ઉતાનાને જે પોલડીમાં બાંધવામાં આવે છે જેવી કે ત્રિદોશ એટલે ન્યુમોનીઆમાં અળસીની પોલડીમાં કમોશા અત્યંત એટલે વચમાં કપડું નાખીને બાંધવામાં આવે છે. કેટલાક નહન અળસીની પોલડીમાં કરે છે અને ચીકાસ પકવવાને માટે કેટલાક અદર વડેનું જુસ તાંબે છે. કેટલીક વખત સોને એકદમ વધતો નદમવવાને અળસીની અદર મોથે અથવા આગે ભાગે રાઈ નાખવામાં આવે છે. રાઈને બાંધવામાં નાવતી નથી પણ મહેજ ઉપ લાભનાવવામાં આવે છે અને તે પણ અત્યંતની અદર નાખવામાં આવે છે. ત્રિદોશમાં ઉચ્ચ પાકવાને માટે અને ગજા જુદાવાને માટે આવી પોલડીમાં ઉપયોગ થાય છે અને માધારણ સોને વેગવાને માટે પણ મહત્ત્વા લેવાતું નું અથવા અળસીનો ગેક અત્યંતની અદરમાં આવે છે. ગુમકુ પકવવાને માટે જે પોલડીમાં બાંધવામાં આવે છે તેમાં વચમાં કપડું નાખવામાં આવતું નથી, પરંતુ અળસી કે ઘણી કણકપડાં ઉના કરવા તેન અથવા કાન્થોલીક તેરંગ દ્વારા દબને આગીપરજ નાકવામાં આવે છે ગુમકુ પાક્યુ હોય છે પણ તેમાંથી મંદુ લોદી અથવા પર નીકળતું હોય, નાચ્યા પછી પાછી ઉડેતો આ રૂઆતો નહીં હોય અને જુના હડીયા આદિ અથવા પા. ઉપ જે પોચીમાં બાંધવામાં આવે છે તેમાં મહત્ત્વા લોટ અને જાનજનો કાપલો જારીક રીતે આળસે નાખવામાં આવે છે. કાપવામાં અન્ય પદાર્થો યુરી લેવાનો અણ મોટા છે જેથી ફેતમજનમાં તથા પાણી ગજાની રીવાયની ગજાણીઓમાં કાલમાનો બ્રો પાખવામાં આવે છે

તેવે શેક કેટલા પ્રકારનો થાય છે તે વીધે વીચાર કરીએ. જુદા જુદા ગામમાં જુદી જુદી જાતનો ગેક થાય છે. અપ્પહીન્દુઆનમાં સુવાવડી સીને ત્રણ દિવસ સુધી ઝાણાને ગેમ દહવાને આવે છે કેટલેક ટેકલે આધાન્ન દુધાવા માટે પેટે એન્ડ, વીગેરે કુનીને 'અધારણ' કરે છે તે બાંધે છે. કેટલેક ટેકલે મોપસો મોપડનામાં આવે છે એટલે કે લીપણવાળી જાપાન દળધર મીઠું વાગીને તે પોપડા સહિ લોપેરી લઈ પાણીમાં ઉન્નુ કરી મોપડવામાં આવે છે. કોરો ગેક જેને ગોટા શેક કરે છે તે મધીપર લોદી યુષી તેના પર કપડું જગ અગ્નિ થવા રઈ તે થોડે ગેક થાય છે વજાળનો શેક સમગ્રી ઉપર ઉન્ના પાણીની

તપેલી મુખીને ઉપર-ચાળણી મુખી તેમાં ગરમ કપડું, મુખીને કરવામાં આવે છે. ન્યારે પાણીમાં પોમના દોઝ નાંખવામાં આવે છે ત્યારે તેને પોમ દોઝનો શેક કેટલામાં આવે છે. પેટના હુઆવાપર ઘણી વખત ગરમ કપડું મુખી તે પર કાચના સીસામાં ઉનું પાણી નાંખીને તે સીસો ફેંચવામાં આવે છે. ન્યાં સાધન હોય છે ત્યાં રંગરંગી ઢાંચળીમાં ગરમ પાણી ભરી પેટપર મુકવામાં આવે છે. આ સીંચાય નાનાં ગરમીઓને તેમજ મોટાને આડાનાં પાંદડાં દીવેલ વાળાં કરી ગરમ તપાવી પેટે મુકવામાં આવે છે.

રાઈનું પસારતર—રાઈનું પસારતર કરવાને માટે રાઈ ઢાંચી ઝીણી ખાંડી નાંખી તેને પાણીમાં પલાળી અંતરપટ રાખી મુકવી નોંધજો. દેશી રાઈ બે બરાબર લમોટાઈ હોય છે તો તેનો મુખ્ય વીલાયતી દબેલી નર્થ જેવોજ હોય છે. દરદી ઘણુંજ ગલગતો હોય અથવા એકદમ ઝોળો આવી જાય એવું હોય તો દેશી રાઈ અંતરપટ વીના મુકવી નોંધજો અને જરા લાય બળે એટલે લુછી નાંખવી નોંધજો. રાઈની અંદર ગરમ પાણી નાંખી ને તે મુકવાથી તેની અંદર વધારે જડીથી થાય છે.

તપાર વીલાયતી રાઈ તાત્કાલીક ઉપયોગને માટે ઘણી કામગીરી હોય છે. માત્ર એક અમરુણુ છે તે એ છે કે ડબ્બો ઉધાડ્યા પછી થણા દિવમે તેનું નેર કમી થઇ જાય છે. અને આખી રાઈ ધરમાં હોય છે તે ન્યારે વાટીએ ત્યારે કમ આવે છે. વીલાયતી રાઈને અંતરપટ રાખ્યા વીના બે મુદ્દીએ તો કોંઈ પડવાનો સંભવ છે.

ઝીંઝોને વારંવાર રાયતામાં અને અચાણામાં વાટેલી રાઈનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. જેવો સ્વાદ તેમના મ્હેનિ થાય છે તેવોજ લીંચીરીઆવાળી ઝીંઝોના પેટ પર રાઈનો ઉપયોગ વારંવાર થાય છે. ગભરામણને માટે રાઈ હલ્લ (એટલે *hallow*) ઉપર મુકાય છે. તાજુ આપતી હોય તે વખતે આપણા લોકોને દરદીને પકડી રાખવાની ઘણી ખરાબ ટેવ હોય છે તેથી ઉશ્કેરી તાજુ વધે છે ! ફક્ત તેને યાગે નહીં એ પ્રમાણે માચવવી નોંધજો. પેટે રાઈ, અને આંખે કંડુ પાણી ઝાટવું નોંધજો. કાષ પામે ન હોયતો છીંકણી સુંવાડાની. નહીં તો “એમોનીઅમ સ્ફેલીફ સાલ્ટ” (સુંવાડાની દવા) નાકે ધરવી નોંધજો.

ઉપસંહાર—મુઠ બેહેનો, જે થોડું ઘણું મેં આપના આગળ આને રલુ કર્યું છે, તેથી સંતોષ ન માનતાં થેર જઈ આ ગંધી જાળતો પર મનન કરશે અને વખત આવે અમરમાં મુકશે, તો આ માંભજ્યાનું પ્રયોજન લેખારો. છેવટે મંદવાડના ખાટવા આગળ લેમાં થઈ દરદીને પત્તવજાની રીતને તો વખોડીજ દાડશે. કેટલાંક સ્ત્રી પુરોષોને દરદીના દેખનાં વેદ કે દાકરને પુછવાની ઘણી ખરાબ ટેવ હોય છે “કેમ તમને કેમ લાગે છે ?” એવી કુટોવા સમે તો છેડીજ દેજો. મરવાનું કાપતે મમતું નથી અને મસ્તી વખત ને કાપતે કાંઈ ઇશ્વર મળેથી વીચાર આવના હોય તો એની પચારી પામે આવી પાતળીન અને કુચલીથી આ ફુનીઆમાં તેના વીચાર પાછા વળે છે અને તેને ઘણુંજ દુઃખ થાય છે. કેટલીક ઝીંઝોને જમતી વખતે કંકાસ કરવાની ટેવ હોય છે ! જમતી વખતે જીવ ધણેજ આનંદમાં રાખવો નોંધજો. મુરોષીપન લોકો આથીજ પ્રધારે ખાપ છે અને તનુદરસ રહે છે. હાંશિથી લોકોમાં જમતી વખતે સાથીઆ અને રંગેળી પુરં છે, ત્યારે આપણા મુજરાવીઓમાં આખા ઘરની ફરીવાદ જમતીજ વખતે થાય છે ! આવી કેટલીક ટેવો છોડી દેવાની ખામ જરૂર છે.

બાળકોને કેવી રીતે સમજાવવાં જોઈએ ?

[ઇમેંછ હપાથી].

લેખક:—૧૮. રા. વિકુલદાસ ધરમસી પટેલ.

[ડોક્ટર મેરી વુડ એવન, કે જે ઘણી દલાળ, પવિત્ર અને ધર્મશીલ માતા છે, તે પોતે લખેલા એક ન્હાના પુસ્તકમાં એક માતા તથા ત્રીજી બુદ્ધિના બાળક વચ્ચે જે ચર્ચા-લાપ થયેલ તે નીચે પ્રમાણે જણાવે છે.]

“મા જ્યારે હું પેદા થયો ત્યારે હું કેટલો ન્હોરો હતો ?” બાળકે પ્રશ્ન કર્યો.

“ત્યારે તને હિપ્પજ કરવામાં આવ્યો ત્યારે તું ઘણાજ ન્હાનો હતો. એટલો ન્હાનો કે મોયની અણી જેટલો, ત્હને સુક્રમદરેક પંત્ર વિના કોઈ પણ જોઈ શકે નહીં.” માતાએ જણાવ્યું.

“ત્યારે હું એટલો ન્હાનો હતો ત્યારે નો હું ધારું છું કે હું ખોવાઈ-ગુમાઈ ગયો હોત નો ?” બાળકે આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યું.

“જો પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ તારા માટે ઘણીજ મંલાળ અને ધ્યાન ન આપ્યું હોત તો તેજ પ્રમાણે ખનવું શક્ય હતું. પરંતુ ન્હાના બાળકો જેટલાં કીમતી હોય છે તે તે જણે છે. આમ હોવાથી તહેલે માતાના હૃદય નીચે એક ન્હાનો ઝોરડો બનાવ્યો છે, કે જ્યાં બાળકોને જ્યાં સુધી તેઓ મ્હેંટાં થાય ત્યાં સુધી કાંઈ પણ નુકસાન થવા દીધા વિના રાખવામાં આવે છે.” માતાએ બહાલરી દષ્ટિ કેંકનાં જણાવ્યું.

“અને હું એટલા ન્હાના ઝોરડામાં રહી શક્યો ?” બાળકે આશ્ચર્ય પામી પ્રશ્ન કર્યો.

“હા, મ્હારા બ્હાલા બાળક.”

“પરંતુ હું ત્યાં કેવી રીતે શ્વાસ તથા ખોમક લેતો હતો ?”

“હું ત્યારે માટે શ્વાસ તથા ખોમક લેતો હતો.”

“ત્હમે જાણતાં હતાં કે હું ત્યાં છું ?”

“હા. કોઈ વખત ત્યારે ન્હાનો હાથ અથવા પગ તે ઝોરડાની દીવાલને અડકતો હતો. મ્હને તેથી અસર થતી હતી, અને હું કહેતી જે મ્હારું બાળક મ્હારી માથે ધાવ કરે છે અને કહે છે જે “મા, મા. હું અહીંઆ છું” ત્યારે હું રાજ થતી અને જણાવતી જે “સારો દિવસ, મ્હારા બ્હાલા બાળક, ત્યારી માતા પણ ત્હને મ્હાપ છે.” એટલું ખોલી હું વિચાર કરતી કે જ્યારે તું જન્મ લખય ત્યારે કેવો સુન્દરે દેખાઈશ.

“મા હું ત્યાં કેટલો સમય હતો ?”

“ત્રય મહિના. પ્રત્યેક દિવસ હું વધતો હતો. ત્હને સુખી કરવાની પ્રયત્નાથી હું હમેશાં સુખી રહેતી; સારો અને મન્ય-રાતો ખોરાક લેતી કે જોયી તું મજાસુત તથા નીરાળી બને; હું દલાળુ, માલાળુ, ધૈય, મલ્લશીલ અને હુંકમાં ત્હને જેવું બાળક બનાવવાની મ્હારી ઈચ્છ હતી, તે પ્રમાણે મ્હારૂ વર્તન હું સખતી.”

“મા ત્હમે મ્હને કેવી રીતે ખવડાવી શકતાં ?”

“ મહારા જોરાકનું યોદ્ધા બનવું તે ત્હને જૂદી જૂદી નાડીઓ દ્વારા મળવું હતું. જ્યારે ત્હને બહાર આવવાનો અને મહારાથી જુદા જીવવાનો સમય આવ્યો, ત્યારે જે ન્હાના જોરાકમાં તું હતો તે જોરાકનું જ્યારે ઉઘડ્યું, અને તેથી મ્હને ધણું કષ્ટ થયું. ત્યાર પછી તું બહાર આવ્યો. એટલે તું, જન્મ મામ્મો, જ્યારે ત્હે પહેલો શ્વાસ લીધો ત્યારે રડ્યો. આ ઉપરથી હું સમજ કે મ્હારું જાળક જીવતું છે. હું હતી, અને પ્રશ્ન કયો કે પુત્ર કે પુત્રી ? ત્હને ન્હવંરાથી તથા સ્વચ્છ વસ્ત્રમાં વીંટાળા-ગપેટી મ્હારી પાસે લાવવામાં આવ્યો. ત્હને જોઈ હું ધણીજ રાજ થઈ. તું સારી રીતે સ્કમજી શક્યો કે હું ત્હને શા માટે મ્હાઉં છું.”

“ હા, મા. દરે હું સ્કમજી શક્યો કે શા માટે ‘હું’ ત્હમને એટલો બધો મ્હાઉં છું.” જાળકે સ્નેહથી માતાને ગળે ખાંચી પડતાં અને ચુંચી ભરતાં જણાવ્યું.

જાળકનું રડવું.

(હથેલ ઉપરથી).

સંખક:—રા. રા. રતનશી વિ. રાપરાણી.

એક નાના જાળકે દિવસમાં જોજામાં જોઈું પાથી અટધો ક્ષત્રાક તો રડવુંજ નોંધ્યો. આ તેનું ફક્ત તેના ફેફસાની વ્યાયામ વિધિને અંગે સ્વભાવિક છે. (માટે તેના ઉપર નિઃપ્રયોજન જ્ઞાન ન આપવું) જે કે આમ રડવાથી તેના મ્હોંપર રતોધ ચડી આવશે અને તેને પરસેવો પશુ થશે. તોપણ તેથી ગભરાવાનું નથી. કારણ કે થોડું રડવું તેના ફેફસાને વાસ્તે સારું છે.

જાળક રડે કે તરતજ, ઉમાં થઈ તેને લઇને હરવા રૂંવા મંડી જવું કે તેને આમ તેમ ઉછળવું, કે હાથિગળા મંડી જવું, એ વગેરે ક્રિયાઓ કરવી, એ જુલ ભરેલું છે. જે કે આ હિંમત વ્યક્ત-સ્થિતિ ફરતા વિનોદથી તે કદાપિ રડવું બંધ થશે એ ખરું; પણ આ ક્રિયા બંધ થતાં તે તરતજ પુનઃ રડવા લાગશે.

પ્રત્યેક મામાપે અથવા બન્ધ્યાની સંભાળ રાખનારે તે વખતે કરવાનું તે એ છે કે જ્યારે જાળક રડવા લાગે ત્યારે નીચે દર્શાવેલ જશુ સલાહો વિશે મનમાં વિચાર કરી કયા મરજીને લીધે તે રડે છે તેના નિર્ણય કરી-પછી યોગ્ય જણાતી-તેના માનવનને અર્થે અવરજા કરવી.

સલાહ ૧ લો:—

શું તેને જુખ લાગી છે ?

૨ નો:—

શું તે નિદ્રાશુ છે ?

૩ નો:—

શું તે નાપ (અથવા ટાઢ) ના મરજીને લીધે રડે છે ? વગેરે.

કદાચ તેને જુખ લાગી હોય, તોપણ નિર્ધારિત વખત પહેલાં તેને ખાવાનું આપવાની

જર નથી. અને જો કદાચ તેથી તે 'યોગુ' રડે તોપણ તેની તે, તરફ જ્ઞાન આપવાની જર નથી કારણ કે તે નુકસાનકારક નથી.

જો તેને પ્રવણી લીધું હોય પણ તેણે નિદ્રા લીધી ન હોય તો તેને તેના પારણામાં સુખરૂપ સુવણવતું અને તેમ થતાં તે રડતું બંધ થશે-અને નિરાંતે ઉઠી જશે.

જો તે ભિનાસમાં પડેલું હોય અથવા તેને મખત તાપ (અગર ટાંક) લાગતા હોય તો તરતજ જર પ્રમાણે કપડા વગેરેનો ફેરફાર કરી નાંખવો.

જો ઉપર દર્શાવેલ કારણોમાંથી તેનું રડવાનું કારણ કોઈપણ ન હોય તો-અને તેનું રડવું પંદર વીસ મીનીટ કરતાં વધારે વખત સુધી ચાલુજ રહે તો-તે કોઈ પીઠને લીધે કે પુરત પ્રમાણની ગેરફાળોને લીધે કે શાને લીધે રડે છે તે શ્રેષ્ઠી કાઢવું જોઈએ.

પીઠ કે કુખનું રડવું, તેનાં લક્ષણ કુખનું રડવું હમેશાં તીક્ષ્ણ તુટક તુટક, અને જો-અવાજનું હશે, અને બાળક વારંવાર પમો ખેંચશે, મોં વાંકું સુંકું કરશે, અને આંસુ ખેરશે.

ગુરસાને લીધે રડતી વખતેના દેખાવ ત્યારે જોવામાં આવે છે કે જ્યારે-તેને ફેરવતાં ફેરવતાં સુકી દેવામાં આવે, અથવા તો તેની ધાવણી વગેરે એવું કંઈ તેની પામેથી છીનવી લેવામાં આવે-તે વખતનું તેનું રડવું જોરાવાળું હશે અને બાળક વારંવાર લાતો ઉઠાવશે તથા પોતાની પીઠ અડક કરી શકશે.

ખમ્ખાનું ક્રોધાવેશને લીધે યથા તથા થોડાં વધારે લાગતે ધમ્ધનું ફેન-તે કુખનું તથા બુખનું ફેન હોય એમ ઘણી વાર બુલ્લથી સમજ લેવામાં આવે છે. અને તેનું પરિણામ એ આવે છે કે પોતાના વહાલા ખમ્ખાને રડતું ન જોઈ શકનાર-કોમળ આંતરકરણ વાળી માતા-અતિ વહાલથી અથવા જર કરનાં વધારે જોરાકથી ખમ્ખાને નુકસાન કરે છે.

આ તો ખાત્રી પૂર્વક મનજનું કે જો એક બાળક તેને જોઈતું હોય તે મળી જતાં શાંત થઈ જાય છે. તેના રડવાપર ખાસ જ્ઞાન તો લારેજ આપવું જોઈએ કે જ્યારે તેનું ફેન કુસર્કાં ભરતું, આર્કંદ કરતું (નરમ) નિમ્નોજ શુભ જેવું લાગે. બાળકને અવાર નવાર (યોડે યોડે અંતરે) પીઠા ધાય છે અથવા તો તે અડધું બુખનું રહી જાયું છે (એટલે કે તેને પુરતા પ્રમાણમાં જોરાક મળેલો નથી) અને તેનાં બીજાં તેને થતા કુખનું અર્થ દર્શાવનારાં બીજાં પણ ચિન્હો જાણશે.

જોવાં કે જોવેનપણું, તાવ, અથવા વજનનું ખટવાં માંડવું.

આ મર્વ કારણો તથા ચિન્હો જ્ઞાનમાં લઈ તેને શાંત કરવા થોડા ઉપચાર કરવા.

આદર્શપતિ:

દરેક કુંવારીમયે (તેના સમાજમાં-જેટલા પ્રમાણમાં મુક અપાતી હોય તે પ્રમાણમાં) પતિ પસંદ કરનાં જોઈએ કે જે બાળકને તેણી પરજવા છાત્રો સખે છે તે નીતિવાન અને ન્યાયનિષ્ઠ છે. અને તેનામાં જંદબી ચલાવવાની શક્તિ અને સદગુણો છે અને તે ખુબસુરત તેમજ તંદુરસ્ત છે: તે સારા સ્વભાવનો અને દરમુખી હોવા સાથે દરમિયા જાતી નજીબી બાબતોને મોટું રૂપ આપનાર અને હર પુરસે વધ જતો હોવા ન જોઈએ.

F. G. M.

બાળકની માતાએને અગત્યના સુચના.

લેખક:—શ. રા. ત્રિભોવનદાસ પ્રમોગલ.

નાના બાળકને આંચકીનો રોગ—આજ કાલ બહુ સાધારણ થઈ પડ્યો છે. અને તેને લીધે કેટલાક નિર્દોષ બાળકો માતાની અજાણતાને લીધે દુખી થાય છે. આ બાળકમાં મને તાજે અનુભવ થયો છે તે તમારી જણ માટે નીચે પ્રમાણે જણાવું છું.

એક બાળકને જન્મથી એકલા ધાવણ પર ન રાખતાં ગાયતું દુધ આપવામાં આવતું હતું. અને તે પણ સાધારણ નીચમ પ્રમાણે ત્રણ ભાગ પાણી અને એક ભાગ દુધ એમ ન આપતાં પાણી ભેળ્યા વગરનું દુધ આપવામાં આવતું હતું. અને તે બાળક તદુરસ્ત હોવાથી પંચી જતું માલમ પડતું હતું. થોડા દિવસ રહી એક ટંક ગાયતું અને એક ટંક બેંસતું દુધ એમ આપવામાં આવતું હતું. બાળક કાઠીયાવાડના દેશની સારી દવાને લીધે તદુરસ્ત રહેતું હતું. ત્યારબાદ તેને મુખ્યમાં લાભ્યા. થોડા દિવસ મુખ્યમાં ગાયતું દુધ આપી રાખ્યું. ત્યારબાદ બાળકને ઓર્થોટી આંચકી આવવા લાગી. આ બાળકને કલાકે કલાકે આંચકી આવતી હતી. અને કેટલીક વખત તે આંચકી એક કલાક સુધી ચાલુ રહેતી. રાજઆતમાં આઠ દિવસ સુધી તાવ ન હતો પણ રક્ત આંચકી આવતી હતી. ત્યારબાદ તાવ લાગુ પડ્યો. દસ દિવસ માધારણ ડોક્ટરની દવા લીધા પછી ડોક્ટર લુગા એમ, ડી.) એમને બેઠાવવામાં આવ્યા, અને નેમણે બાળકને ગંભીર સ્થિતિમાંથી મૂકી કોર્સી, અને આંચકી આવવાનું કારણ એમ જણાવ્યું કે બાળકને થોડાં દરમાં ગાયતું અને બેંસતું દુધ આપતા હતા તેથી તેના પેટમાં મળ વાળ્યા હતા ને તેની પાચનશક્તિ ખંદ પડવાથી, પેટમાં આંતરડાં નુજગાં પડવાથી બાળકને આંચકી આવતી હતી.

બાળકને રાજઆતમાં કેટલાક મામ સુધી ધાવણ પર રાખવું જોઈએ, અને ધાવણ સાફ રહે માટે બહુ સંભાળ રાખવી જોઈએ. અને જોરાંક પણ બહુ સંભાળીને લેવો જોઈએ. જો ધાવણ બીલકુલ ન આવડું હોય તો બકરી અથવા ગાયના દુધમાં પાણી ભેળવી નીચમસર ત્રણ ત્રણ કેલાકને અંતરે આપવું.

આ બાળકને ડોક્ટરે પીચકરીથી તેના પેટના મળ કાઢી નાંખી ચોનીસ કલાક સુધી કાંઈ પણ આપવાની ના પાડી હતી, ત્યારબાદ રક્ત છાસ યાને અંગ્રેજીમાં જોને “વેક” કહે છે તે આપી હતી, કે જે નીચે પ્રમાણે બનાવવામાં આવી હતી.

ગાયતું દુધ ગરમ કરી, ઉઝાળો આવ્યે અંદર અંદર ખાડું લીધું નીચોવી દુધને કાઢી નાંખતું અને એક મીનીટ પછી નીચે ઉતારવું અને થોડી વાર કંઠે થયા બાદ કપડાથી ગાળી અંદર મીઠક સુગર (સાકર) અથવા જાળ મેળવી આપવું. આમ આઠ દિવસ સુધી આપવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ આજ દિવસ લગી તેને માતાના ધાવણ પર રાખવામાં આવ્યું છે. અને તેની અંદર પણ માતા બાળકને ધાવણ નીચમસર ૩ ત્રણ કલાકના અંતરે આપે છે. જેથી કરી તે પચાવી શકે. બાળક રો ત્યારે વારે વારે ધવસાવવું નહીં.

ધણીવાર નીચમસર ધવસાવવામાં નથી આવતું અથવા દુધ આપવામાં નથી આવતું તેથી પણ આંચકી ઉપડી આવે છે.

ઉપડી આવત પરથી બાળકની માતાએ જોઈ શકશે કે બાળકને આવતું અથવા બેંસતું દુધ આપવું એ ધણું જોખમ બેરહું છે.

બાળકને આંચકી ઉપર કાઠીના પાલાનો દસ અથવા “જયકર્ત” કનવડાન કચેર” નામની દવા પણ સારી અમર કહે છે.

પાકશાસ્ત્ર.

લેખક—બહેનશ્રી “મુંદરી.”

૧૦૧

(જુલાઈ-ઓગસ્ટ ૧૯૧૬ ના પૃષ્ઠ ૨૪૦ થી ચાલુ).

દોકળાં—દોકળાં કરવાં હોય તો ઝાઝા ચોખા અને તેમાં થોડી ગણુની દાળ, અડ દની દાળ નાંખી તે બધું ભંડાય આપવું. પછી તે આપે એટલે તેને ચાળી તેવું મોયમ્ દેવું અને પછી હવું પાણી કરવું. પછી હિના પાણીમાં લોટ નાંખી મીઠું, હળદર, હીંગ, મરચાં, લીચાં મરચાં, આદુ, ટોપર, દુધીનું ખમણ વગેરે નાંખવું. આમાં થોડું આરાતું પાણી નાંખવું. બીજે દિવસે આથો આવી જાય એટલે તેને નો વાફવાના ઝાંચા હોય તો તેમાં અગર ન હોય તો તપેલામાં નળીમાં કે લાકડાના કડકા મુકી અગર ચાવણી મુકી આળીમાં તેલ લગાડી તેમાં તે નાંખી ગાફવા મુકવું. એ કાણુ થઈ જાય એટલે બસાઈ ગયું કહેવાય પછી કાપા પાડી નેના કડકા કરવા. આ કડકા અમથા પછુ ખવાય અને તેલમાં નળીને પછુ ખવાય છે.

પુડા (પુડા)—પુડા કરવા હોય તો મગની દાળ ઝાઝી અને તેમાં થોડી ચોખાની અને થોડી અડદની દાળ નાંખીને દળાવવી, પછી તે લોટ ચાળી તેમાં મીઠું, મરચાં, હીંગ વગેરે નાંખી દીધું કરવું, પછી થોડી થોડી વધ ચુસે મુકવી. પછી તાપ સરખો રાખી થોડી ઉપર તેલ લગાવી વાડકાએ કરી ધીમે ધીમે હાથે પાથરવું. એટલે કરવું નહીં કેમકે ભાંજી જાય, અને ખન્ને ક્ષેર રાતા થવા દેવા. કળા ન થાય તે ધ્યાન આપવું.

ઘઉં-ચણાનાં દેખરાં ચાપ, પુરી ચાપ, ચોટીયો લાડુ ચાપ. નો લાડુ કરવો હોય તો પ્રથમ કલા પ્રમાણે કરવો પછુ દેર. એટલો કે ચણાનો લોટ ભેળવવો.

દેખરાં—દેખરાં કરવાં હોય તો બજેર લોટ ઘઉંને અને એક શેર ચણાનો લોટ લઈ ભેળવી તેમાં મીઠું, હળદર, હીંગ. મરચાં, અજમાને જરૂર ખાંડોને નાંખવા પછી દુધીનું ખમણ નાખી તેની કણુક બાંધવી પછી શેકવાં, પુરી કરવી હોય તો પછુ ચાપ છે. ચણાના લોટની પાટોડી ચાપ તેમાં એક જાલીક (વાડો) લોટ હોય તો અડી જાલીઆ જસ લઈ તેમાં મીઠું હળદર નાંખી દળાવીને ચુસે મુકવું. પછી પાથરવા જેવું ચાપ એટલે આળીમાં તેલ લગાવી પાથરી દેવું. તે ઉત્તુ હોય તો સારૂ પથરાય છે નહીં તો અગર પથરાશે નહીં.

મગ આખરીનાં દેખરાં—ખન્ને જાતનો લોટ દળાવી તેમાં મીઠું, હળદર, વગેરે નાંખી કણુક બાંધવી. આ દેખરાં ઘડીને પછુ ચાપ અને વણીને પછુ ચાપ છે. ખન્ને દેખરાં ઉપર તેલ મુકવામાં આવે છે. અને પુરી કરવી હોય તો તેલમાં તળવી.

કેળાંની પુરી તથા રમની-પુરી ચાપ બે.

કેળાંની પુરી—જે કેળાંની પુરી કરવી હોય તો કેળાંને છુટી તેમાં ઘઉંને લોટ ધીમે વણીને ઘીમાં કે તેલમાં જેમા તળવી હોય તેમાં તળવી.

રમની પુરી—કેરીના રમમાં લોટ બાધી પુરી વણી ઉપર પ્રમાણે જેમા તળવી હોય તેમાં તળવી.

ફરસી પુરી—સોજને મોયણુ દધ તેની કણુક બાધવી. પછી ચણના લોટને મોયણુ દધને મીઠુ અને ઘાણને સેજ ખાંડીને તથા વચામણી નાંખીને તેની કણુક નાંધવી, પછી પ્રથમ સોજનો લુચો લઈ તેને વણી તેમાં પુરણ સુકા ફરી વણવી અને તળવી. ચોખાની પૂરી થાય, ઝોરડું થાય, લાકુ થાય.

ભજીઆં—ઢોધમીનાં ભજીઆ થાય, દ્રાક્ષના થાય, ખજુરનાં થાય. દ્રાક્ષ, સીમ, યાપર ગોળ આબલીતું પાણી એ બધાનું પચામત થાય.

રાયતું—દ્રાક્ષનું રાયતું થાય, ચીલકાનું થાય, કાકડીનું થાય, ખેળાના ભરથાનું થાય, મીંગણાનું થાય, કેદનું રાયતું થાય, સુરણનું થાય, દાદમનું થાય, પપૈયાનું થાય.

જમરખ—જમરખનું ચાક થાય, આખા થાય, ભજીઆ થાય, રાયતું થાય.

કોણું—કોણુ ને વાતની દાળ થાય, કોણુ ને સુરણ થાય, કોણુને બઢટા થાય.

કોખીજ—કોખીજને ફલાવરનું ચાક થાય. કોખીજને બટાતાનું થાય, કોખીજ ને મણુની દાળનું થાય, એકવી કોખીજ થાય, કોખીજમા લોટ નખાય છે. સરખવાના કુલનું ચાક થાય, કડીમા નખાય, મરચવાની સીમનું ચાક થાય, રીંગણામાં નખાય.

મુળા—મુળાનું રાયતું થાય, લસણીઆ થાય, એટલે તેને છીનીને મીઠુ લગાવી ચોળી પાણી કાઢી નાખવું. પછી તેમાં લીંગ, તેન, લીંશુ નાખવું આ લસણીઆ કહેવાય. મુળાનું લોટવાળું ચાક પણ થાય છે.

મોગરી—મોગરી લોટવાળી થાય, દહીં મોગરી થાય, રીંઝણીને મોગરી થાય.

વડી—કેળાની વડી થાય સાથુચોખાની વડી થાય, ચોખાની દાળની વડી થાય, ચોખાની વડી થાય, સેવ થાય પાપડ થાય, કુરાડી થાય. ચોખાનો લોટ એક જાલીક દોષ તેા સાદા જણુ જાનીઆ પાણી નાખવું, એવી રીતે વડીમા સાદાજણુ જાલીઆ પાણી દોષ તેમા અડધુ મુલે મુકવું ને અડધામા લોટ નાખા ડાળીને જે મુલે પાણી છે તેમાં ખારો અથવા મોઘ અને મીઠુ નાખવું પછી લચકા જેવું થાય ત્યાં સુધી દહાડ્યા રવું. ત્યારપછી ઉતારી તેની ડાંડી પાડવી. જેવ ફરસી દોષ તેા એક લાલીક લોટ દોષ તેમા અડી જાલીઆ પાણી નાખવું.

કુરાડી—કુરાડી પણ તેજ રીતે ખાર ફરી તેના માથા આવે છે તેને દવાવીતે વચ ગોળ ફેરવના જવું.

પાપડ—પાપડ કરના દોષ ત્યારે લોટ ટાઝ પાણીમા ડેળી અને તપેતુ અથવા તેનો સચો આવે છે એ લઈને તેમા પાણી મુકવું. જે સચો દોષતેા તેમાં સાધન દોષ જે અને તપેતુ દોષ તેમાં નળીઆ કે વાસડના કકડા ગોડવી અને તે લાકણીમા તેડ લગાવી તેમાં પાથરી પછી તે પાણીના કામલા સુકા જેથી તે બફાર્ધ નરો, પછી તે કોબી તરફ મુકવી નાખવા.

પાપડ—અડના, મરના, ચોખાના, મના, કળીના બધાના ભેગા પણ થાય છે અને જુદા જુદા પણ થાય છે તેમાં મીઠુ, ખારો, વીખા (મરી) અને વચામણી તેની

ગૃહધર્મ

એક પત્ર.

લેખક:—શ્રીયુત “ગરીબ.”

પ્રિય સુહૃદ્:

તમારો પત્ર મળ્યો, વાંચી આનંદાચુ આબ્યા, રાષ્ટ્રના ધણાએ પ્રયત્ન કર્યો પણ વર્ષો પત્ર લખવા બેઠો, ગંભીરતા પકડવી પડી.

હવે તું તંમે મને “વિદ્યુત્તંત્રી” વિશે ખુલાસો આપવા કહે છે ? હીક તમે ત્યારે ખુલાસો સાચવી રાખતો હો. (ખિસ્સામાં), ને બોલાર્ધ ન લખા.

બાળે મ્હારાં સખ તો ક્યારે યવાનાં છે તે હું જરાએ જાણતો નથી અને જાણવા માગતો પણ નથી. હું ઈશ્વર પાસે અંતઃકરણપૂર્વક માગી લઉં છું કે મ્હારું સખ હજી પાંચ વર્ષ પછી થાય તો સારું. કસબ ? એટલુંજ કે હજી મ્હારામાં દુનિયામાં જોઈતી વ્યવહારિક શક્તિ આવી નથી, તેમ હજી એટલીએ શક્તિ નથી કે ભવિષ્યમાં સુખ દુઃખની મારા ભાગીદારને દાઢમાં પાંચ વર્ષ સુધી મ્હારા પોતાના નરકથી સુખ કે મદદ આપી શકું. ઈશ્વર પાસે હું કસરોજ, મ્હારા સંસાર સુખમય અને દિવ્ય પ્રેમથી ઉભરાતો બનાવવા અરજ કરું છું. હું હજી ઉદર પોષણ કરવાની કળા મ્હારા હાથમાં એવા ફતેહમંદ થયો નથી, અને હજી દુનિયાનો બરોજો અતુલ્ય મેળવી ચક્રો નથી, ને કે હવે દુનિયાનો “મીઠો” કે “નીજો” સ્વાદ રૂકે રૂકે મ્હારે શીખવોજ પડશે. હું કાંઈ સ્વપારે માતા પિતાથી છુટો પડ્યોહું, અને “ગૃહતાંત્ર” યવાને મ્હારે બરોજો અતુલ્યની ખાસ જરૂર છે, તેથીજ મ્હેં મ્હારો કાંતેજનો અભ્યાસ અત્રેજ સર કર્યો છે, કે જેથી કરીને મ્હારું હૃદય બીસકુલ કામળ અને દુઃખ ન સહન કરી શકે, અને સુખારતા “કડવા” સંતોગો સામે દબર ન ઝીલી શકે, તેજું બનવા ન પામે. ને કે તબને તો મ્હારા પોતાના કરતાં વધારે અતુલ્ય હશે, તદ્દપિ મ્હારા પોતાના આંતરિક પિયારો એક ખરા મિત્ર પાસે રહ્યું કરવામાં હું જગત્તે સરમ અથવા નિરર્થકતા જણતોજ નથી. અનંદદ સરમ અને જ્ઞીક મનુષ્યના શુભને સંક્રાંતી નાંખે છે.

મારે જે બ્યક્તિ સાથે પવિત્ર ગાંઠથી જોડવાનું છે તેનો સ્વભાવ, ચારિત્રીક, માનસિક અને નૈતિક ક્ષિતિનું જ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્ન કરતા ફતેહ મળશે. જાણો છે.

દિવ્ય પ્રેમની કદર જે ઈશ્વરે મનુષ્યને બક્ષેલી છે તે કષ્ટપ્રત્યામાં આવતાં અતુનિ વિચારો અને ઇચ્છાઓ નથી કે જે વૃક્ષ યતાં દયામાં ઉડી જાય. તેનું જીવન સનની ઇચ્છાઓ પુરી કરવામાં નથી અને ઇચ્છાઓ પુરી થયે તેનારા પામશે નહિ. એનો અકળિત આકર્ષણ સુરર્ણની બેઠી, હીરનો અંધ કે જે જુદાં જુદાં શરીરમાં રહેલાં હૃદય અને મનને સંયુક્ત રાખે છે તે છે !

તો આજે પવિત્ર સંબંધ નોડનાં પહેલાં મ્હારો, મ્હારી વ્યાસપાસનો અને સામી બ્યક્તિનો પૂરનો વિચાર કર્યા વિના, અને સામી બ્યક્તિને સુખ કરવાના સાધનો દાઢ કર્યા.

પિના મ્હારાં લગ્ન મ્હને પ્રિય કેમ થયું સહે તેવો કાંઈ મ્હારી સ્થિતિમાં હોય તો અનુભવ કરી શકે.

કેટલીક કુમળી પશુ સગવડ પ્રતિજ્ઞાઓ અગાધ વ્યક્તિ પાસે કલ્પલ કરાવવી અને પોતે પણ કરવી એવી વધારે પાપ બીજી શું હોઈ શકે ? :

તુમે જાણતા હશે તેમ ગૃહ સંસાર ચલાવવો એ કાંઈ હીંગલા હીંગલીની રમત નથી. એવો સમુદ્ર મંથન કરી માટેથી અપ્રત સૌથી, તેની અંબલી લેવા જેટલું સુરહેલા કાર્ય છે. તેમ વિદ્યુત્તંત્રી બીચારી હજી એટલી પુખ્ત વયની નથી કે મ્હારા સુખદુઃખમાં તાત્કાલિક લાગ લાઇ શકે. મ્હને બીક લાગે છે કે સંસાર શું ચીજ છે. તેની તેને જાએજ ખજાર હોય ! તેમજ તેની આ સમય અભ્યાસ કરવાનો અને શારીરિક સંપત્તિ મેળવવાનો તથા ગૃહના કામકાજ સીધવાનો છે નહિ કે પરજીવવાનો.

“ હિંદુઓમા જે લગ્ન વય છે તે પશુ અભ્યાસને હરકત કરતો છે. એ કે હવે તે વય કેટલો કેટલો પંદર સુધી પહોંચી છે તો પશુ તેટલો સમય હાઈસ્કૂલમાંના અભ્યાસને માટે પૂરતો નથી. ”

તો જો અમીઆરમે રોજ જોઈરીઓનાં આવી મયપણાવરયામાજ લગ્ન કરવામાં આવે તો પરિણામ કેટલું હાનીકારક નીવડે તે હવેના સમવાયુસાર કયા કેળવણી મંચ-જમાં નહિ ઉગે ?

મ્હને ખાત્રિ છે કે જો મ્હારાં લગ્ન થાય તો વિદ્યુત્તંત્રીના અભ્યાસને તો તાણુંજ ફેલાઈ જાય. કારણ કે જુની રૂઢિને વગળી રહેનારાં માણસો પરણેલી જોઈરીને નીચાલે મોઢલે એ વાત બીવકુલ અસંભવિત છે. અને બીન કેળવણી સંસાર કેવો હોઈ શકે તેનો ખ્યાલ કરવો એ રહેવ છે, આટલુંજ નહિ કિંતુ આથી મ્હારા અભ્યાસને પશુ સમ્પત્તિ થોડા પહોંચે એ અસાધ્ય છે, અને હજી મ્હારો અભ્યાસ શરૂ થયો છે એમજ હું તો મમજું, છું.

હું મ્હારો સંસાર પવિત્ર અને તાદરશ જાણવા ઇચ્છુ છું. હરો છપરે ધારું હજો તે : યજ્ઞે મનુષ્ય પ્રપન્ન જરી રાખવો એ આપણું કર્તવ્ય છે “ મનુષ્ય પ્રપન્ન-કર્ષર કૃપા. ” જ્યારે કાલ જ્ઞાપરની કાને ખજાર છે ? “ નજાને જ્ઞાતકર્મિત્થ પ્રમાતે કિં અવિષ્યતિ ”

હું મ્હારા મતની અદર એમ જ માનું છું કે મ્હારે વેમચળ થયું જ નથી. પરંતુ મ્હારા લવિષ્યમાં મ્હારી અવજિના થયા માટે એક નિર્દોષ જાણા મ્હારાં વડીલોએ નિર્મા પ કરી રાખેલી છે, છપરે નિર્માણ કરેલ છે કે નહિ તે હું જાણુનો નથી.

હાલ એજ. અરે હું સુખી છું. બાહ્ય મિત્ર ! શું લખું ? હજી સંતોષ થતો નથી. પશુ હવે તો મ્હારે મ્હારા કૌલેજના કાગે વળગવાનું છે. તેથી મ્હારો પત્ર બંધ કરીશ. વિગા વળી બીજી વ્રજાનુ. અન્ય એવીઓને રનેહરમરજી.

લી. ત. મ્હારોસાનો રનેલી,

“ હિંદુસર ચંદ્ર. ”

આનન્દાશ્રમ

અમથાલાલનાં ભાષણો !

લેખક: બ્રહ્મેન સા. “ચા૩.”

[મદા. રા. રા. અમથાલાલના પત્ની અ. સા. મહત્તરગારી બાઈ મુશીન, સુગિહિત અને શાસ્ત્રી છે. પરંતુ અમથાલાલજી ધર્મા સ્ત્રીકીયા, કક્ષાટિયા અને ટચાક છે । આ પતિપત્નીનું એકું (અથવા કંઈકું) પણ હુનિયામાં અનેક જોવામાં આવે છે, એવું જ છે. પોતે માંડ માંડ પાંચ ચોરણ પૂન કરીને સમનની શાગચથી પચીગેક રૂપિયાની નોકરી મેળવવાને લાખ્યાણી થયા છે, તેનો મધ્યો નફ અને દમ-દમામ મી. મહત્તરગારી ઉપ જી ચનાવે છે । એટલું જ નહિ પણ એના પુરુષોના સખન્ધમાં બને છે તેમ “સ્રી એકલે જીંદગી મુશીની મુશામરી” અને “પુરુષ એકલે સ્રીની હુધાતી મુશી તેનો પરમેશ્વર”-એમ અમથાલાલ પોતે આશ્વપૂર્વક માને છે અને પોતાનાં ધર્મ-પત્ની પાસે તેનો અત કરણપૂર્વક સ્વીકાર કરાવવા હમ્મેશા પ્રયત્ન કર્યા કરે છે । એઓશી એમ પણ કહે છે કે “બુધે નાર પંશરી !” અને “ન સ્ત્રીસ્થાતંત્ર્ય મદ્દતિ” (સ્રીને સ્વતંત્રતા આપવી નહિ)-એ આપણા ધર્મશાસ્ત્રના સોનેરી ગદ્યરે લખી રાખ્યા જેમાં મદ્દતન વચનોને કીધેજ હિન્દુધર્મ સૈદ્ધાન્ત મદ્દ થયા ટકી રહ્યા છે ।-તેરી કક્ષા મરી પત્નીનો ભાગ્યેજ દોષ નજરે પડે છે, જના પણ તેને મુશારવાને ભાષણો આપી રાખે છે, કાલજી કે તેઓ એમ માનના હશે એમ જણાય છે કે ત્રિધોઆ એવા કાષ્ટ વસ્તુ નથી, જે ભાષણથી મુશરી ન રહે ।

અમથાલાલની જોડેનાજ ધર્મા મ્હેનાનું ન્દાઝ મલાભાગ્ય (૧) હતું ત્રણેક નર્ત મુશી અને આ દપતીના માથ પડેશમાં ત્યા હતા. પરંતુ કદિ પણ સા. મહત્તરજીને પતિનો ગમે તેટલો કંકળાટ અને બનારે માથ તોળણ જનમ ઉભે ૨૨ માં જ્યામ દીધો હોય, એમ મ્હેને માંભરતું નથી જના પણ અમથાલાલજી નો પોતાના મનથીજ પત્નીના જનમ કહી શેતા અને તેના અનુત્તરમાં વળાણથી “લેકચગ” (ભાષણ) ચાલુ નાખના । નવસારને વખતે કદિ કદિ હું એઓશીની રકવતા (કે-રકતા ?) ના નમના તરીકે એ શાપણો સાંભળતી તેમ તેમ ઉનાગી લેતી જેમાના કેટલાક, એ સદ્ (૧) મુદ્દમથી પરવા નથી વિનાજ, આ ગાંધે મોક્ષ્યા છે તે, અધિષ્ઠિતિ સાદેન । આપના સુપ્રસિદ્ધ મુન્દગી મુખોધ માસિકમાં પ્રકટ કરવા મહેનગાની કર્મો --સા. “ચા૩.”]

ભાષણ ૧ હું.

“આજ કેમ ત્હાર મોહું ભારે થયુ છે મ્હેન મોડે આબો હુ તેથી મના પણ હું મોડો છું જ નહિ. કોણ કહે છે કે હું મોડો આબો હુ મ્હેને ખબર છે કે લેકો નો રાતે અમ્મે ને મન્ચાર દામે થેગ આવે છે ।-નહિ મમા નો રો કેમવા (૧૨) છે મ્હેન તો આગિવાજ થયા છે

“તું ત્હારા મનમાં એમ કહી છે ને કે પ્રિયિયા તો ખોટી છે?” “પ્રિયિયા જોગી ને તું ખરી નાના ગણિયા ઉપર રૂઝા તેજ મિનિટ થઇ છે. એનાડ ત્હારી આખો!”

“ત્હાં કયાં એમ કહ્યું?”

“એમ પાણુ માયુ મોલે છે? બાઇ માલેખને કાન લાગનામા ધોરતુ. એટલ મોડુ લાગે રતો!—પણ તું જાણે છે?—સતી સ્ત્રીઓએ તો ધણીના જમતા પહેલાં ખાવું ન લેઇએ અને એના ચૂતા પહવા હાથ ન લેઇએ.—અરે! પણ શાસ્ત્રમા સાચું કહ્યું કે કે કનિયુગમા ખરી સતીઓ યાત્રીજ નથી!”

“ચાલ, હવ જમવાનું તૈયાર નાખ્યું છે કે નહિ?”

“હું? ગયો ત્યારે લાણુ કરવાની ના કહી ગયો હતો ને?”

“એટલે મોઢાં વખત બૂખ ના હોય તે વેળા જમવાનું શી રીતે નહિ કહીય?—ત્હારે તો જમને બૂખ ના હોય તોપણ અવગતીને માથ પાડવા હશે! ને ત્હારે તો એટલું જ લેઇએ છેને? પણ ઓ ખેવડા! તને એટલો વિચાર ન થયો કે ધેર આવતાં કમળિ નાર થઇ તો બૂખ લાગશે—જમને બૂખ લાગશે ત્યારે ખાવાનું? પણ લેઇશીને?—પણ એવી છુદ્ધિ લાને ખતી? કામજવાળી બાવરી રોપ તો આટલું દહેણ પડે ને? ગધી તૈયારી કરીજ તાણી રોપને?—પણ ત્હારા નવીને ત્હાન જેવી કમજાવ લારાજ લાગી છે!—એટલે જનાજ ઓ?”

“શું તું એમ મગર છે, કે “દર વખત કસબમાંથી ચાવીને નથી જમતો તેથી આજ પાણુ ન જમું?”

“—પણ સતી માખસ! જોન કાં જામ કાં ત્હાર ના જમાડ્ય હોય ના એમ કહેન કે રતો સુત?”

“તું કયા ના કહી છે?”

“ના—તો નથીજ કહી તો ન “ના” કહ્યું મુન્દરીજ પડે તો!—પણ કવને ત્હારા મોઢાં ઉપરથીજ જણાય / કે ત્હમે જામાન રાખતુ પડે તે પગરતુજ નથી તું જોવતી તો નથીજ તો—ને મોલે તું ત્હારા લાર છે કે સાચો જનાજ?—પણ જમાન કાઇક તો જાકન હશે માણસનું મન ન્હેસ પચી ના પારખી મોકે તે માણસ શનો? કેટલીક સ્ત્રીઓને તો લેમના પતિ ના જે વળુ વાગે નાટકમાંથી વેગ આવ્યા પછી નથીને ખવજવતુ પડે છે!—એટલે અદિતો એણુ નથી!—ને દાડુ લાખ મોકેલું તો મ્હને તદત ખાવતુજ નથી—ને રાખી માટે પડ તે તો જ્ઞાન!—તો ખાધુ ત્હાજા કામ વધશે જમાન ડોમાનું કાઇ જવાનું નથી!”

“કાક વરમજ લેઇએ ને દૂધ પણ ઉઘાળ્યું હોય, પતી માથે દાડી દશમી મ્હને માફક આવતી નથી કાકુ મન્દો ખાધ તો કમ ચોસે?—કા આવનાને તો પચનેચર જનાને ધણજ છે ને લેમજે તેમજ કવુ લેઇએ!—નહિ તો વરમા મમાડ ના થાય! x x

“મોટી રાતે કરકુ” પડ છે: તે વખત “અવન” હોય તો અરે” એમ મનમા તુ હરે કે ને”

“નેવના દાવાવાળા ગુડે ન રિશિટ પડે મગમાપાવડ

“હા. જલ્દી સારી વાત—હું “સ્વ” ધરમા રાખું” ના, ના. ના. તે તો નહિ જ બને. ત્યારે વાગતે મ્હને કેટલી કાળજી છે તે તું શું જાણે? કદાચ હું ધરમા નહોઉં તે સખન “સ્વ” નામની ઉઠે નયનના “ગિરિ”ની શીશી ઘાટે અને તેથી તું અથવા છોકરા કાંઈ ઘાટે, તો પત્ની મ્હને કેટલી મહેનત પડે ત્હને કાંઈ ખ્યાલ છે?—“સ્વ” ઉપર રાંધેલી સીંતે બિયડા નાદ આપતી નથી, તે પણ તું ક્યા જાણે? (—મ્હારે પડતે તું રોડ જેવી ક્યાંથી પડી?)—ને એમની જાગતમા મ્હને કેટલી ચટ છે,—જો ત્હમા કેટલી બધી માથાફટ છે—વળી ને માટે ધામતેવ ને સ્પિરિટના પેલા કેટલા ખરચના પડે—ને તેથી આપણું ધરખર્ચે રાંધી નય. ત્હને ત્હને શું વિચાર હોય?—ત્યારે તો એકજ વાત કે સ્વ હોય તો આને વખતે મંથવાનું નેહું પડ. પણ ગમે તેમ કરીશ—માથું પટ્ટીને મગી જમ્મથ તોપણ હું “સ્વ” લાવાનોજ નથી.

“પણ મહું ક્યાં કહું છે કે સ્વ લાવો.”

“તું બોલી નથી પણ મનમા વિચાર મો છે—પણ ત્હે “સ્વ”ના વિચાર કરાં, તે વખત ધરખર્ચના કાંઈ પણ વિચાર કયો? તું શાનો એ જાગત વિચાર કરે?—ત્યારે શું?—અના આપની કીવાળી મ્હમ્—મ્હારો આપો કરે—વૃંદાવે લઈ.”

“પણીને કમ્મતા કેટલી મહેનત પડે છે ત્હની ત્હને કાંઈ ખજાર છે? ખરેખર, આપણા મેંશ કેટલાં જમ્મથી છે—પેમા ખર્ચવાને તૈયાર. પણ એતો વીક છે કે હું છુ, બીજી હોતવી તો ખાંધ પણ ખરચવાની વાત કરતને તો કાંઈ કાંઈ બેઝલ લાગી નાંખ્યો ન હોત કે?”

“ને બધા લાગેવા ને હોલ કાળા લોકો પાછા એમ કહે છેને બેરોંને માન આપો!—ને સમાન ગણો! પણ નમાન જળવાની અને માન આપવાની સાવકાત તો જોઈએ ને? જામડું કાંઈ માંચે આંચે એતો પગનજીવેજ માંકે લાગે! ને પાછા બાન તો મમજ હોય નહિ. ત્યાં કદેશ કે બેરોંની સડાહુ પ્રમાણે ચાલો!—ચાલ્યા, એતો! આવી ગાયડી નાંચે બાગી હોય, તો એ વખતારે પણ જન્મારાની જો બધી જમ્મ—ને પેમા બાવડીને સોખ્યાને તો તો દેવાણુંજ કદારે!

“પણ ચાલ, ભાઈ! ચાલ, દવે જગ નામદે દશમી કરી નાંખ. એટલે ખાઈને સન જઈએ, આ ત્હારી માથાફટમા એક વાગના આગે! તુએ ટાંડી પથરા જેવી છે તો! આના કરતાં તો મ્હેં કરી લીધું હોત તો આત્યાર સુધીમાં ક્યારેતોરે ખાઈને ઉઘી પણ બયો હોત!

“કેમ હવે ત્હારો તાગ આવ્યો કે નહિ?—કેટલી વાગ? ને. પછી મ્હને વાગ થયે ને ઉભગરાને લીધે કાલે તમિષન જમ્મએ તો પાછી ત્હારે વધાનની પંચાત થયે ને મ્હારે દેવનમતી વેડવી પડયો. માટે ચાલ, ચાલ તામિષ દે.”

“ને જન દવેથી દરરોજ ત્હારે મળ્યા નેમારી તો કરીજ મળ્યી ને હું આપીને ના કહું તો ન કરવ. ને એથી મોડું” ચનાં મ્હાંકે સરીજ બગડવાનું કાંઈયે રહેશે નહિ ને તું છટી ચઈલ.

“મગને એમ થોડી છટ આપવાની વિરૂદ્ધ નથી. કેમકાવના પેકિતુ એતો કામજ છે કે વાપકાત નંદને ઓઝીને મોઝાદમ્મા રાખવી. * * * ચાલ હું આવું છુ. દશમી થઈ ગઈ? ઓહો! “સ્વાકાબાર થયા!” એને કહી ઓહો સખન ગયો છે? ને દવેથી એટલી વાર થશે તો મ્હારે મખન ધવાજ જેવા પડશે અને પાતી તું કીધ કે

હમે આકરાશ કરે છે. પણ ઉપાય શે ?—આપણે બેસને નાદક દેશન કંવાનું ગમવુંજ નથી, તેથી પહેલેથી ચેતવણી આપી મારી.

“દશમી ટાઢી થઇ જાય છે ?”—એટલી તિસ્મારખાની નીકરી જોઇ ન હોય !—એટલી વારમાં એની રસોઈ ટાઢી થઈ ગઈ ! જરા પંચીયું પણ બદલવા દ્રષ્ટક કે નહિ ?—આલ ભાઈ ! આલ. આ આલો. ત્યારે અભાવજૂ કેવો ખગમ છે કે એતો હું નભાવું !—એટલી વારમાં તો આઈમાહેબની દશમી ટાઢી થઈ ગઈ !—ટાઢી થઈ જતી હોય તો છે થતી. હું ક્યાં નથી જાણતી કે હિન્દી વસ્તુ મને સહી નથી ?—પણ આલ, બાઈ ! આલ. આ નહિ આવીએ તો પાછો ત્યારે કુછાટ કરો લખાવેલો જ છેને ? શા બાપડીઓના મિત્રજ છે ?—જરા પંચીયું બદલવા વાર થઈ, એટલામાં તો એડાણીની રસોઈ ટાઢી થઈ જાય છે !

[અમથાલાલ વાળુ કરવાને ઉઠી ખાટલા ઉપર ગિમળ્યા, એમ જણાયું; તે કે એમનું ભાવણુ તો આજગજ દલું !—પણ રાત ગયેલી હોવાથી મ્હતે ક્ષેત્રે ઉંધ આવી ગઈ.]

થડી ગમ્મત,

મિડેન્ડ કાઉન્ડીકના એક ગામડાની વીશીવાળાને તેના આઠકે ઢવી રીતે છેતર્યો તે વિશે કહે છે કે એક દિવસે જ્યારે તે દારના પીપ્રમા ભોમ્મની બીડ વચ્ચે બોલતો હતો કે તે કાષ્ઠનાથી છેતરાયો નહોતો, તેમાં એક અજાણ્યો શૂદ્રસ્થ ત્યાં આવી અડ્યો. તેણે વીશીવાળાને બોલતાં મોઢાઓ હતો તેથી તેણે પોતાના પાડોશીને કહ્યું “હું તેને છેતરીશ. તે ઉપર હું એક પૌંડ (૧. ૧૫)ની સગત મારું છું.”

વીશીવાળો—“મને નહીં છેતરે. જવા કોને તમારું ડડાપણુ, નહીંતો ખરાયો !”

શૂદ્રસ્થ—“હું તમને છેતરીશ એવી મારી ખાતરી છે. પેલા ખાલાની અંદર એક પૌંડ મુકા, પછી તેને આ પાંચે પડેલા મેજ પર ઉછું પાડે. ત્યારે આઠ હું ખાલાને અડક્યા સિવાય પૌંડ બ્ર લઇશ. ત્યારે તો તમે છેતરાયોને ?”

વીશીવાળો—“તમે મને નહીં છેતરી શકો ! રહોને માનમાં, સોનાની જાળ શું કરવા પાળીમાં નાખો છે ? તમારી ખાતરી દલુ પણ ન થતી હોય તો ભલે ! હું કાંઈ ડરતો નથી. જ્યો એકને બદલે બે પૌંડ મુકું છું. ૨ ત્રણ પૌંડ, ત્રણ. જોઈ હું હવે તમે મને ઢવી રીતે છેતરો છો ? આલો, સાવધ થાઓ. તમારા કહેવા પ્રમાણે આ ખાલામાં ત્રણ પૌંડ મુકી ટેબલ પર ઉછો પાડ્યો. ગજ ૧” આપણે બોલી તે દમતો હસતો ઉભો રહ્યો ત્યારે ખીનઓ આ બનાવનો માંત ઢવી રીતે આરે છે તે બંવાની આતુરતામાં ઉભા રહ્યા !

તે શૂદ્રસ્થ, ટેબલ નજી નીચા પળે પોતાનો પોનાના ગજવામાંથી હાથ બહાર કાઢી, પોતાની હથેલીમાં પેટાંગી ગાળવળી વચ્ચે ૧ પૌંડ ખતાવ્યા !

આ જોઈ વીશીવાળો ગુસ્સાથી લાલ પીળો થઈ ગયો. બંને ટેબલપર મુકેલો ખાલો ઉપાડ્યો કે તરતજ તે શૂદ્રસ્થ ટેબલ પછી ત્રણ પૌંડ ઉપાડી મેવેની દસાદસ વચ્ચે સાફને થયો, આખરે વીશીવાળો બોલ્યો—“હવે ખસાસ થયું.”

અલગત શરન પ્રમાણે તે શૂદ્રસ્થ ખાલાને અડક્યો નહોતો. પણ વીશીવાળાએ ખાલો ઉપાડી લીધો તેથીજ તે પોતે દારી ગયો !

ગેરને માથે મલ્લગેર નો હોય છેજ !

વાલોદ્યાન.

“ મુનશીનું વશીયતનામું. ”

(અંગ્રેજીના આધારે)

લેખક—શ્રીયુત “ આશ્વામેશી. ”

મુગલ આદ્યાદના મમ્મમા કાનપુરમે જાણામસાદ નામનો મુનશી મોદો પડ્યો, તેણે પોતાના એક પુત્ર શેશનને નજીક પોતાવીને બીધુ કે—“ બેટા મેરા નીશાન ! હું હવે મત કાળ છુ. મ્હારી હેલી હમ્મજા છે તે તું પાન પાડીન ? ”

“ બેવાસક ! મ્હારી ફરજ છે ” શેશને જવાબ દીધો.

“ ત્યારે ! આ એકમો સોનામોદર છે તે જે કાંઈ અધમમાં અધમ પુરૂષ હોય તેને આપજે, અને આ બીજી એકમો મોનામોદરની કાચગી છે તે નાદાનમાં નાદાન મનુષ્યને સ્વાધિન કરજે. ”

“ જો ! આ મ્હારું છેલ્લું વશીયતનામું છે ”

થોડા દવસ વિશ્વાખાદ, જવાનામસાદે દેહત્યાગ કર્યો અને હુને પુત્ર અધમ પુરૂષની શોધમાં નીકળી પડ્યો. મોનામોદર પડાવી લેવાની નાણ્યે અનેક શખ્સોએ અધમનાનો ઘરો કર્યો પણ શેશનને તેથી મતોપ થયો નહી.

શેશન છેવટે આગા મહેરમા ગમે. ત્યાંના ચોટાચી ખાત્રી થઈ કે મહેરનો કાંઈ (ન્યાયાધિશ) વણોજ હુર્ન અને નીચ છે. શેશન કાંઈ સાહેબને મળ્યો, અને પોતાના પિતાના વશીયતનામા વિશે દલીલત જમાવો ઉમેર્યું કે—“ મ્હારા પિતાનું વશીયતનામું અમદમાં આવવાની મ્હારી તીવ આજ્ઞા છે તો આપ આ એકમો સોનામોદર સ્વીકારો ”

“ હું તુમ્હો આદમી છુ એમ ત્હમે શી રીતે જાણ્યું ? ”

“ આપુ નગર એ માળતમાં એક મત છે ”

“ જો ! બાઈ ! કાંધાજી, રૂસ્વત કે બક્ષિય લેવી, એ હમાલ કાનુનની વિરૂદ્ધ છે હું તત્તારા નાણા લઉં, તેનો સ્હામે કાંઈ અવેજ જોઈએ કે નહી ! ”

કાંઈની એ દલીલ બ્યાજગી હતી. શેશન મનમાં મુંઝાયો. ગમે તે પ્રકારે પોતાના પિતાની હમ્મજા બન લાવવાની રતી એટલે તારાને વિનતી કરી કે—“ કાંઈ માફેમ ? ” મ્હને તેના મનમાં ગમે તે ચીજ વેચાણ આગો. મ્હા ! પિતાની હમ્મજા પાળવી છે. બીજો) મંથાણ ન્વાર્થ નથી ’

“ ઉઘો મ્હો ! મ્હને રિવાઝ મન્ય છે ” કાંઈ નહોતો દાદીએ લાથ મુકી આખી મોઘી હેડા તર્કમાં ઉતરી ગયા જતા જતા ન્યાય ઉઘાડી આમખાસ નગર કરી તર્ક એકાએક કાઢક વિચાર પડ્યો

“ જા પેલો ત્હામે ઉકરડો દેખાય છે; તે હું ત્હને વેચાણ આપું છું. કેમ કે તે સાફ ત્હારે કુલ છે ?” કાછની ખડકી ત્હામે એક મંદળનો ઉકરડો પકડ્યો દત્તો તે તરે આગળી બનાવી પૂડ્યું.

“ કણુલ તો.” મેશનને તો દરકાષ ત્હાને કાછને નાણું આપવાના હતા. કાછએ રીતસર કાપન તૈયાર કર્યે; તે ઉપર મેશનની “મની લીધી અને એકમો મોના મહેર કાછએ હાથ કરી લીધી.

મેશન થેર ગયો. પોતાની કમોટી ખરી છે કે કેમ તે વિશે તે વિમામબુમાં પડ્યો. કાછએ ગમે તેમ પણ મશન તો નાણું ન લીધું તો પછી તેને હસમજો શીરીતે કહેયો “ હવે પોતે ઉતરાયો હોય. આ સુકરુષ વિદ્યા જાઓ અમલ ટક્યા નહીં; કારણ પગતેજ વિદ્યે કાછનો પરાવનો નાચનને બોલાવવા આવ્યો.

“ જાઓ દમજા આવું પુ.” મેશનને કહ્યું.

“ તહીંજ, ચયો, અમીજ કાછ માહેમ કુલતે દે.”

મેશનને આનાકાની કરી તેમ તેમ પરાવાળાની જેમનાણુ વધવા લાગી. આખર મેશન પરાવાળાની સાથે ગયો.

“ કેમ કાછ માહેમ ! ત્હારી અત્યારે ત્હી જરૂર પડી ?”

“ જોકે ! પેલો ત્હારો માલ અહીંથી જતી ઉપવી લે; એ જોખમદારી હું વધારે અખત લેવા માગતો નથી. એકતો મનો ગદિ છે, વળી ત્હારો માલ ખમડે કે વેગવ નેતી અંધાળ ગમવા કે પંચાન કરા હું જ્યાં જોના ?”

“ કાછ માહેમ ! એ માલ કંઈ કામનો નથી. જલે લુંટાય, વેરામ કે અમલમ હું કાંઈ તેનો દાવો કરવા માગતો નથી.”

“ એ ગડબડ કાઈ પણ નહીં જાય, અમન્યો ! ત્હારે રમતો મેલી માખનાનો ત્હને જો અધિકાર છે ? ત્હારો માલ અત્યારેજ ઉપવી લે તહીંજ હું દમજા ત્હારી સુતાની રૂમે કેદમાં પુરીમ ?”

“ પણ કાછ માહેમ ! કાઈ લાંબીને જોલા રીતે તે ખમેકાવી ને તો રોક તેનું જે અર્થ થશે તે હું આપવા તૈયાર છું.”

“ ચલાવ, અમમાન ! મં અમે ત્હારા આપના તોફર છીએ. એ જગ્યા માફ કરવામાં દેટલું અર્થ થશે તે હું જાણે છું.”

“ કાછ શીકે તહી. મમે તે આંકડો મુઝા, હું આપીશ.”

“ ત્હારે વીસ મોનામરેન જેટલું અર્થ મમે.”

“ જો, માહેમ, તે મમ.”

કાછએ બીજી વીસ મોનામરેન કરવી તે નબી આપનાં રાશનને મંતોપ થયો કે કાછ પહેલા મંતો અધમ પુરુષ છે એમા બીલકલ મદદ નથી.

(૨)

પોતાના પિતાના ધરીદત્તનાથાના બીજા ભાગને નમસ કરવાનો હવે યાકી હતો. નૈશન નાદાન મનુષ્યની તપાસ અર્થે રસના થયા, શહેર નહીં અને ગામનામ કરતા કરતા નૈશન મિત્રી પ્લેઝીયા ત્યા રન્તા ઉપર માણુઓની કંઠ જામેની હતી મ્હોટું મરધમ રન્નેથી પચ્ચા ધનુ હતું તાશા ને જાવા ઉત્તો રહ્યો પ્રથમ પોડ ગમારૂ મને રોન, શ બાહ, તેની પાછળ કચ્ચીઓ તેના નામે ઘોડેતારો ગાદ મચી ઉમરતવો છે. એક મુદ્દ મુશાલિન અનદારથી શણગારન મધ ઉપર એક વદ પુરુષ મળ્ય થયેન હતા ત્હેમજો જરીનો જમો પહેરલો હતો શરીર ઉપર હિન્ડા મોતાના ઘમોનાથી નવનવા પ્રમનતા મીન કીણો ત્યાં જ્યાં હતો જતીએ જાના મ્હોટા તાલ નટકવન હતા પાછળ તેકોનુ રોડુ જમાવ થયુ હતુ, તેમા નૈશન પશુ જાનો નપામ કરતા નૈશનને જણાયુ કે મળ્ય થયેલા પુરુષ આદ્યપ્રહના નવા નજર નીમાયા છે, જેમને માજતે વાજતે દગ્ગુર પ્રમાણે આદ્યપ્રહ હજુર જઈ જમામા આવે છે

સરથસ નાન્ય મહેનતી પામે પહોન્ચુ તેમા નવા વચીન ધોડેથી હોડા ઉતર્યા, અને આરમપ્રહાણના ગોળ પથર મન્મુખ જાને ઉભા ને પથર ઉપર એક ચાંદીના થાળમા કોઇ મનુષ્યનુ તાજેતર કપાયેલુ રકતથી ભર્યુર શિર મુકેલુ હતુ આ દેખાવ જોઇ નૈશનને કમકમાડી ઉપજી એ શુ છે ? એ વિષે રોડને પુછતા માલમ પડ્યુ કે આજના નજર જેને બરતરત કરવામા આવ્યા હતા તેમનુ અ કષેતુ શિર છે.

“ ત્યાર મા નવા વચીરનુ મિન ત્યુ આ થાગના માવશે ખડે કે ! ” રોડને રોગા મારી એક નમ્મન પુછ્યુ

“ મ્હમ્મદ મહમીને એ ધાન ? અમા પુછ્યાપછુ શુ દ્વાપ ” આ સામગતા નૈશન ધાગ વિષે કટલીક પુછપરછ કરી ચીરી અને ટુન વચીન મહેમના મુનસીને યોળી કડીને એકમા મોનામોહરની કાયગી તેમને માપતા મીધુ કે—“ આ માનામોહર મ્હાન પિતાની આજ્ઞા મુજબ વચીર મારેમન નજર કડે હ ત દૃષ્ટ કરી તેમને આપશે ”

નુનસીએ મોના મોહર દેનારનુ નામ અ પુછી ને મોનામોહરે લીધી અને માલદે મુનસીએ કાયગી રેલુ કરતા વચીર પુછ્યુ કે— એજા મ્હારો કોણ દોષ્ટ છે કે જેમજો મને આ નકમ બર મોકલી છા તેને આવી ગ્લુ કડે !

નૈશનને વચીરના માણસ મોહાનવા આવના ત વચીર હજુ નમ જમારી ઉત્તો ન્હા

“ મેરા ! આ મટ મ્હારા મા કાલે મોકનારી છે ?

છ, હનુ- મ્હારા માવાએ

તારા જાના આ છે ? હું તેને મજા માણુ છ ”

‘ છ મા ! જાના તારા મા તારે મુજી ત્યા છે માથ નેરે વિગાતા નરી ને !’

‘ ત્યારે શુ તે મ્હને વાજના હતા ?

“હા ના.”

“તો પછી આ બેઠ મોકલવવાનું શું કારણ ?”

‘ગૈશને પોતાના પિતાના રસીયતનામાથી વહોરને વાકેફ કરીને કહ્યું કે—“આ રકમ માટે મને આપ નામનાર વરતા વિગેરે જાણક કોઈ માન્ય પડ્યા નથી માટે સ્વીકારો.”

“પણ, હું નાદાન આદમી છું એમ તું શી રીતે જાણી શકે છે ? તું કે ત્હારો નાપ મને જાણખતા તો નહોતા.”

“નામદાર ! મેં અદમી માફ કરશે નામના વહોરના શિરની સમક્ષ આપે આ હોદ્દો સ્વીકાર્યો એજ પુરાવા બસ છે.”

વહોર આ સાંજથી એકદમ સ્તબ્ધ થઈ ગયો તેણે પગવાર પોતાની સફેદ દાઢી મસળી અને એકાએક રોશનને બેગી પડ્યો અને બોલ્યો કે—“દાના પુરપના પુત્ર ! ત્હારો આપ મ્હારો સાચો ભિત્ર છે તું મ્હારા ભિત્રનો પુત્ર છે. બેઠા ! તું આજથી મ્હારો મહેમાન છે. આ ત્હારું ઘર છે.” વહોરે રોશનને આમંત્ર કરીને પોતાને ત્યાં રોક્યો, અને ખીન્નો દિવસે પાતખીયા બેસી વહોર રોશન માથે જાદશાદ પાસે ગયો.

વહોર કુતસ બળતળી અદમ બાળીને બોલ્યું કે—“જ્ઞાપનાહ ! ખુદા, આપ નામવરને જાણી ઝીન્દગી બાકે. આપ નામદાર મ્હને આવા કીમતી અને જોખમી હોદ્દો બઢ્યો તે ખાતે હું બાદશાહ મલામતનો અતી ગાદશાનમદ છું પણ ખુલાવિન્દ ! આ દાના પુરપની મ્હને મળે તો મુતાકાત થયા પછી મ્હને સાચું કે આ વરજમ માટે હું નાણક નથી માટે હજુર ! તું તાદખાસ આપ છું ને સ્વીકારો આ મેરકને છુટા કરશો એની ન્હારી નમ્ર અગળ છે.”

કચેરી મરું ચાકત ચાઈ. અત્પારસુધી કોઈપણ વહોર આવી રીતે રીજનામું આપતાની દિગ્મત થઈ નહોતી.

“પણ એવું શું કાણ છે ન ત્હમે અદમ જાણનામું આપવાનો વિચાર કર્યો !” બાદશાહે પુછ્યું.

‘ખુદા રોહા બાદશાહે હીન્દ ! ન મુર્ખ હું એમ ન્હારી ખાતી થઈ છે. જે સાંજમા શિર મુગી, તેજ યાગમા આ જણતું શિર ત્ર્ય એવુમોડ આવત એટલી પજુ આ નાદા નો ખગા ન પડી માટે ત્હારા જેવા કમજદમને હા હોદ્દામાંથી કારક કરશો.’

‘બાદશાહ તાત્પર્ય મમજ ગયા અને પાતખી પાસે બધા કચાનું એક ફરમાન બધા પાડ્યું એટલુજ નહીં પણ નામને બાદશાહે ત્યાં ને ત્યાં નાશખ વહોરનો હોદ્દો બઢ્યો.

સુંદરી સુખોદ્ય •• માસિક વધારો.

પુસ્તક ૧૪ મું. ૧

કેળુઆરી-માર્ચ: ૧૯૧૭.

[અંક ૨-૩.

ગૃહસેવા એજ દેશસેવાનો પાયો છે.

“વેદા ! શાંત થા. ગૃહસેવા એજ દેશસેવાનો પાયો છે. ગૃહસેવા ન હોય તો દેશસેવા કરવી મુશ્કેલ છે, ઇટલુંજ નહીં પણ માત્ર સારા કહેવાવા સ્વાતંત્ર્ય કરવી પડે છે. ગૃહસેવામાં ઉઠરનાર સ્ત્રીપુરુષને દેશસેવા રમત જેવી છે અને દેશસેવા કરતાં તેના હૃદયમાં હલ્લાસ આવે છે. જ્યાં જાય ત્યાં શાંતિ સુખનાં કિરણ પ્રસરે છે.”

“એ કેવી રીતે ?”

“વેદા ! ગૃહસેવાની કાંઈ શાલ્કા હોતી નથી, અને શાલ્કાની જરૂર નથી. માવાપ અને તેમાં પણ સ્ત્રીઓ સમજે તો વસ. દેશસેવાના પાયો તરીકે ગૃહસેવા થાય છે એમ ઘણીવાર સમજાતું નથી અને એ ભાવના ઉત્પન્ન થવાની જરૂર પણ નથી. હુમ્મ કઢીમાંથી કુમ્મુમ એ વિકાસ છે તેમ ગૃહસેવામાંથી દેશસેવા એ વિકાસજ છે. જેમ જે અમલદાર પોતાનાં વાલ્કોને ચાહતો નથી તે પ્રજાનો અધિકારી થવા નાલાયક છે, તેમ જે સ્ત્રી ગૃહસેવા કરતાં સંવચકાય છે તે સ્ત્રી દેશસેવા કરી શકતીજ નથી. વેદા ! તેં દાલ્કલા આપ્યા તે ઠીક પણ એ સર્વ વહેનોએ જો ગૃહસેવા કરી હોત તો આજ સેવામાં તેમને આનંદ યાત અને હમે કાંઈજ કરતાં નથી એમ થાત. આમાં તો કાંઈ કીર્તિ લોભ, કાંઈ અમે કરીએ છીએ એ ટાંચે, કાંઈ ઘર આગત કાંઈ કરવાનું ન હોવાથી સમયનો સદુપયોગ અને એવાજ ટાંચે હોય છે. વેદા ! ગૃહસેવા વ્તાતું ? છોકરી ન્હાની હોય ત્યારે, પૈસામાં આલ્લોટતી હોય વા ગર્ગીમાં હોય તો પણ એ છોકરીને ન્હાના ખાંડને ઢિંચકો નાંચ, ઘોડીઆમાંથી કાઢ, આ કમલું પહેરાવ, પાણી પા, દુધની ગીરી લાવ, ઘોડ નાંચ-એમ કહું હોય અને જલ્મ નહીં પણ ધીરે ધીરે વય, શક્તિ ને સમય જોડ દેવ પાડી હોય તો તે તેજ વાલ્કી મ્હોટી થયે પાડોશીને, ઇસ્પીવાલમાં ગરીબ દર્દીને, દુધ પાતાં, ગંજી-કરાક પહેરાવતાં, પથારીમાંથી ઉઠાહતાં વૈસાહતાં સંકોચાય નહીં દો ! વેદા ! તમે જ્ઞાન ભાષણ કરો છો પણ જો તમને જ્ઞાનપણથી દેવ હોત અને તમે ચંદુ કીર્તીને પાસે વૈસી દાતળ કરાવતાં હોત; દાંત સારા નથી થયા, હલ ઉતારો, નલ ઉતારવા દે, જ્ઞાનમાંથી મેલ કાઢવા દે એમ કહું હોત તો નિજાલ્કમાં છોકરાનાં દાંત સ્વગર હોય છે, આંચ સ્વગર હોય છે, જ્ઞાનમાં મેલ રહે છે, નલ વધારેલા હોય છે એવી ધૂમો જે દાલ્કરો પાસે પાડે છે તે ધૂમો પાડવાનો વલ્કત ન આવત અને એ દેશસેવાનો પાયો ગૃહસેવામાં સ્વરો કે નહીં ?

—મોર્ગેન્ડ્રાચ દિવેટિઆ રુત, ‘સ્ત્રીઓ અને સમાજસેવા.’

કાવ્યકુંજ.

પ્રાતઃકાળની શુભાશિષ.

(Mrs. A. L. Barbauld ના એક કાવ્ય ઉપરથી.)

લેખક-ડૉક્ટર નટવરલાલ જ્ઞાનાંધ જોતભી.

(ઘિખરણી)

તહને ના જાણુ છું, નવ કયાં શકું જાણુ જન તું ?
પરન્તુ જાણું છું, ઉલ્લસ મળી છૂટા પડી જવું !
મળ્યાંતા કેવા !-કયા ? શુભ મિલન જ્વારે પ્રિય થયું !
છુપા આ સંકેતો, પ્રકટ કદિ શું હું કરી શકું ?
શયાણી જ્યોત્સ્નામાં, તિમિરમય નત્રે વિહરતાં,-
મદા બન્ને આથે, દિવસે જાદુ ગાળ્યા વિરમતાં;-
હવે યા વિમુખી, સુચન પણ આપ્યા વગર શું ?
વિરોજે જાણુ છું, દ્રવિત અનિ થારો હૃદય તું !
વિખુટા થાયાનો, સમય પણ ના તું જાણુવળે,
જ્યાપિ ના ત્હારો, રજનિ અમરોમાંદિ ગણુળે;
પરન્તુ તેજસ્વી, સુખકર પ્રદેશે ભરમોને,
તહને પ્રાનકાલે, નવલ શુભ આશિષ ધરુળે !

એક વ્રત.

લેખક-શ્રીયુત “કુસુમાકર.”

એક જ્ઞારી જેવી ને એક એવું વ્રત,
એકને કરી દીધું મ્હેં દિવસું આ સુવ્રતઃ રમિક ! એક જીવનવૈભ
એકમાં મ્હને તો દિસે જગત્ આ અમરત,
એકના વિચારે બને મનકુ મ્હારું મગતઃ રમિક ! એક જીવનવ્રત,
એકનીજ પ્રીત ગાઉ, એકનાંજ ગીત,
એકનાંજ કીર્તી લઉં આર્ષ આર્ષા સ્મિત રમિક ! એક પ્રણયરીત,
એકનાં અહેમાન, તું એકને દિવદાન,
એકના ગાનોમાં બનું રોજનું હું સુવ્રતાન. રમિક ! એક બ્રહ્મી પ્રાણુ !
એક પાપ ને પીધું હેતનાં અમૃત,
એકથી સ્પેષ અપિષ જગત્ અવકૃતઃ લીધું એકનુંજ વ્રત.

રસમાળીને.

લેખક:—શ્રી. હનુ બહેન.

રસમાળી અહો ! રસસંચિનથી,
મમ આત્મા કળી વિકસાવી જ રૂી !
સુજ ઉરતણી હતી ચાડી સુધી,
તારા રનેદ સલીલની ધાર સીંચી—
નવજીવન કેં અરપી જ રહ્યો,
હરવલ્લરી તું વિકસાવી રહ્યો;
તુજ આત્મ તણે મધુરો મધુરો,
કંઈ પ્રેમપ્રકાશ સુખ્યોજ સુખ્યો.

કુમળી ટસરો કુટલી હિરમાં,
જુદુ રનેદસુવાસ ભરી પમરી;
ઉપકાર ભૂલ્ય કયમ એ હું, કહે ?
ઉપકાર તણે બદલો હું ચહે ?
પ્રિય એ બદલો કયમ વાળું, સખા ?
ઉપકારનો ભાર સહું ન, સખા !
બસ આત્મકળી તમી પાંખડી એ
ચરણે ધરું એ. રસમાળી ! તને.

કૃત્રિમ સુન્દરતા.

લેખક:—બહેન શ્રી. લીલાવતી.

સીલી પાંદડીપદ વારિયા હીરલા અસુધા ચળકતાં,
બીન્દુ ઝીણાં ધનમેધનાં રૂપ ધારતાં હીરલા તણાં;
અનવતાં એ આંખડી, લીલાવતાં મનને અનિ,
કુદરત તણી કૃતિ એ નમાવે પાદમાં કોરીનુર મણી.

નેત્રા યાત્રી તૃષ્ણા વધે તમિ જરીએ થાય ના,
“ધરૂં મસ્તકે સુજ કેસમાં” હમ્મજ થઈ છે પ્રમળ આ;
કૃત્રિમ સત્યતું તત્ત્વ પીસરી બાહુ લેવાને ધર્યો,
પણ કામરે સુજ ચર્ખતા ! હીરલો ધરેએ જઈ વર્યો.

રેર કાગરી આફતા ! તવમાં અસત્યનું ધામ છે,
મનહારી સુન્દરતા મહી મનને જમણવતું તત્ત્વ છે;
એ સુન્દરતા-ચારતા-મનહારીતા: ત્રિપુટી બની,
શુદ્ધિ જુલાવે, મન લુભાવે, જાન વીચરાવે ખરી.

પોકારી કહેતા જ્ઞાનીઓ બચવા તણે જે માર્ગ છે,
પણ આ કાગરી મેદિનીમાં નવં ગમે સુભ પંથ એ;
અધ્યયન કૃતાઈ પણ સુભ માર્ગમાં વગવા મંચે,
અપ્રમાદ ! અનિ અસુરૂ થયું નથી સમય તો જરીએ દવં !

કુંળા કોઠિયાના દ્વરમહી સુણાયે મધુ લર્પી,
અહો! શાન્તિ મીઠાં અંબીર ગીતકાં હૈં પ્રભુ તણું।

અમી વર્ષતે આ શસિ વિભુતલું આસ્ય વિમળું,
અને આ વાર્યમાં સુરભિમય ઉચ્છવાસ પ્રભુના।
અહો! આ કસારે હુમ્મુદ ખીલતું દાખવી રહ્યું,
મધુર મીઠું શું રિમત વિભુતલું માર્દવ બર્ચું।

નિશામાં, અંદામાં, સ્પરિત, કુસુદિની, પરભૂતા,
અને વાય હ્લેહો, સકળ મહી અગ્નિત્વ વિભુનું;
નિદાળીને ધીમાં ભળન લલકારી પ્રભુતણું,
અહો વહો! શાં આ વિભુતણી કરે ભક્તિજ રૂડી.

અહો દીકું-દીકું,
અનેકે ને મીઠું;
અતુલ વિમળું શાન્ત સપથે,
છવન પ્રભુનું વ્યાપ્ત હૃદયે.

અહા! દીકું-દીકું પ્રભુમય સદુ વિષ હૃદયે;
અને વહો કરાં ભળન મહી પ્રીતે ધણી ગમુ.

શાને વસે એકાન્તમાં ?

લેખક:—મહેન સૌ. “ચાર.”

રહેને મહેને, કોંકિય સર્પે। શાને વસે એકાન્તમાં ?
આનન્દરૂપ તું છે નહિ, જોવા ગમે તું શાન્તિમાં.

તુજ સ્વર થકી ઋતુરાજની પર્વતમણી સમભવ છે;
તુજ ગાનથી ઋતુરાજની શોભા અનેરી જણાય છે.

નવી કૃપણ ને અંબરી સદ આમતક યેલી રહે;
પણ તુજ મધુર ટોકાર વિષુ શોભા બધી જાંખી પડે.

‘અતિ અમિત પાન્ય’ તણે કરે સૂરે શાકે મીઠો શાખ્ર એ;
જવ માદ જંગલ ગિરિગુદા તુજ ગાનથી ગાછ રહે.

આનન્દમય તું છે, છતાં શાને વસે પ્રિય! જંગલે
એકાન્તવાસ તણું રહસ્ય મીઠું કહે કોંકિલ! મહેને.

દંપતીને અભિનંદન

લેખક:—શ્રીયુત્ “નસિનીકાન્ત.”

(સુરવાની વાણના મીઠા મોરઠા !—એ રાહ.)

પ્રણય વિશ્વ સૌન્દર્ય નિધિના દંપતી !
જીવંત હોડા આન્તર પ્રેમે રુસ ને ।
ગામ્ તણી આ દિવ્ય લગ્ન પ્રણ્યાલિપ્ત ।
દંપતી જીવન ભવજ્વલ પાર તરોય ને ।
પ્રણય વિશ્વ સૌન્દર્ય નિધિનાં દંપતી !

દૈત જ્ઞાપ દિગ્ધે છે માનવ લગ્નમાં,
આન્તર લગ્ને શુદ્ધ-અભેદ પમાવ ને ।
દેહ તણી સંબંધ નથી કે લગ્નમાં,
આન્તર મિલન વૈદિક લગ્ન મનાવ ને ।
પ્રણય વિશ્વ સૌન્દર્ય નિધિનાં દંપતી !

વૈભવ ભોગ વધે છે માનવ-લગ્નમાં,
વધતા માથે કામ-રેતિનાં તંત્ર ને ।

આન્તર લગ્ને દેહાધ્યાસ ટળી જતો,
દંપતી જીવન મુક્તિ ફેરા મંત્ર ને ।
પ્રણય વિશ્વ સૌન્દર્ય નિધિનાં દંપતી !
આશા તુષ્ટા ૫૬ રિપુઓ સાથે મળી,
દેહ પ્રતિ મ્હોટાડે દેવ અનુરાગ ને ।
આન્તર પ્રેમ ખરેખર દૈવિ લગ્નમાં,
હૃદયે સ્થાપે શીવ સત્ય ને ત્યાગ ને ।
પ્રણય વિશ્વ સૌન્દર્ય નિધિનાં દંપતી !
એ વિશુદ્ધ પ્રણય-રસ ધર્મ યદી તમે,
આન્તર પ્રેમે સ્થાપો દિવસ-રાત ને ।
વિશ્વ સમી પ્રિય રમ્ય રમણ ભૂમિ પર,
વર્ષાવિને અમૃત નસિનીકાન્ત ને ।
પ્રણય વિશ્વ સૌન્દર્ય નિધિના દંપતી !

સહધર્મચારિણીને.

લેખક:—રા. રા. મોતીચંદ ઓપવણ.

(ત્રોલક)

વિધિએ તુજ યોગ્ય હતો નિરંગો,
વિધિએ વળી તુજ વિશેષ રંગો;
મુજ જ્ઞાનપણ કંઈ વિશ્વવર્ધી,
અથવા મુજ પુણ્ય તણા ક્ષણથી.

સહચારિણી તું પ્રિય મુજ હતી,
મુજ સર્વ દશ મદર્ સ્નેહવતી.
તુજ તુમ્ય શુદ્ધિ સુશોભ યદી,
મુજ ત્રિપદ દર્શી અભિમાનવતી.

દદ નિમિષ ને દદ કક્તિ અતી,
સતી પ્રેમજ ને અભિલાષવતી;
સૌંદર્ય-સત્ય-સમા શુભને બળતી,
ઉપદેસતી ને વળી આત્મસતી.

સુખમાં તુમ્હો મુજ દુઃખેથી દુઃખો,
સુહરત ખરે, શુદ્ધિ ! તું દતી;
પણ પાત રું એ વિધિને ન મમી,
પરલોક વિગે વશી પ્રિય મણિ.

પિતૃ યજ્ઞની વેદીમાં.

લેખક:—શ્રીયુત્તમ “પ્રણયી.”

દોમાધ હાય ! અરે ! જગત્સમાહિ,
દોમાધ માત્રિક ધરી હો પ્રાણુ જન્મે;
દોમાધ પિતૃ કુળની જૂથ આગ માહિ,
દોમાધ ત્હોય અરે ! ન ડોળી જરિયે.

હા: એજ હોમ તણી આજ્ઞ યતી નિયતિ,
કુંકેમ એ પુનિતપાદ જના જગેથી
સોભાજ્ય મિચી સહુને મુભંગા સિધાવી,
હા: એ ચિતા સમ જગે પ્રિય દોમ બહેની !

અશ્રુ હળે વંચનથી નવ એ આત્મા રૂહે !
ત્હારાં રમિક ઉરચુંજન શ્રેયિ લાવી;
ત્હારા સુમાત્રિક પ્રસાદ રસીક પેળી,
અત્યંત હૈર કકળે અરે ! ચંપુ થું !

તુ તુ વદી હર્ષણ અન્ત સમે ભગિની !
હા: અન્તવેશુ મધુરાં મધુવા ન ઝાઈ !
હૈલાહોએજ તુંજ રમ્ય પવિત્ર ભાવો,
ઠો ના કળ્યા જરિ હરો અરે ! સિધાવી.

ખારે હવું જગત આદિથી અત સુધી,
મંરકાગી લીધું સપથું અરે ! તથાપિ:
ઉચ્ચવાસ ઠો દી નવ તું ભણી દુ:ખ કરા
જવાબો દતી ભણુકતી કુ:ખની તથાપિ:

તું તો તપશ્વિની ગર્ભ અર્ધવાગી આત્મી,
તું કુલ યોગિની ગર્ભ મૂકી રંધતિ ચિદ્ર:
આદેશ કેવકુલના નવ ત્હે પ્રકાશ્યાં:
થું તેં સમેટી લીધુ કાર્ય જરિ જરિયાં:

ત્હાન સમી જગ દાપાવતી સ્નિગ્ધ મુખ્યા:—
ત્હારાં સમી ખનિત પાવન ભવ્ય આર્થ્યા:—
મકેલી વિશ્વ નજી આ સંલગ્નતાં માયા
સિધાવી હા: ત્રણુ* અને તું* તેં દિશામાં !

હા: તું ખરી કશિરી: આત્મન એ વિરાગ્યો:
હા: તું ઢળી પ્રભુપદે નિત્ય પ્રાર્થતી તે.
સાહિત્ય મોહનું મૂર્દુલું હૈજળંત રહેને,
વાળુ: વિરાગ્યું અરે ! પ્રેમુ છાપ મંખે.

આંસ ન લોપી કદો ત્હે પ્રિય ને શુરૂની
ને ધમ્મયોગ મમ ના કરો ત્હે ઉદ્યાખ્યા:
આધિનના-ભગિની ! તું બસ એક શીખી:—
આધિનતા-પછી બહેં યદ્ય રહોજ મત્સુ !

ને એજ અંત પ્રિય ! આખર તુંજ પામી,
હા: એજ યોગ પ્રિય આત્મિક ભવ્યતાનો:
ધીરંગના સમ કચ્છરી મુધેયં ચોયે,
મંસાર મુદ્દ થું, મૂકી અમરત મોધું:

એકે ન શાન્ત થયી ત્હેં નજરે નિહાળી:
એકે ન શાન્ત થયી આત્મિક ત્હેં શુભળી:
ત્હોયે રડી નવ તું:—દિવ્ય પ્રસન્ન આત્મા:—
ત્હોયે ન મો દી કકળી જરિયે ભગિની !

હૈલારણા જગત ને જગ વસ્તુ કરી,
ખારી હો સંમિષ ને સરતો ઉશનો:
સંસીદ્ર અપોત્તમ તુંજ સર્વ ગુણો ઉકવી,
હરી વિરાળી હો કામિત અનેરી પામ્યો:

* સૌ. લીલાવતી હૈલે સ્વર્ગવર્તી ગાવર્ધનરામ વિપાદીની પુત્રી. સૌ. મુખતિ બહેન જો.
જલ્દમાધ સામંતોસંતી પુત્રી. સૌ. વિન્યાદેશી ત્રિવેદી. એ ત્રણ સુંદનાઓ સુન્દરાતીઓના પિતૃ
યજ્ઞની વેદીમાં અગ્નિ દોમાધ છે.

લીલા* હલુપ ગુજ અસર એકલાવી—
નીલા હલુપ ગુજ અસર આત્મવાદી—
ઘણે સુઆત્મની અવીરિત લાલુ ઉડી
ઘણે અનેરી ઉત્તરી પ્રીતિ પૂર્ણ દીપ્તિ
પ્રીતિ હતી સકળ શુ સમ ભાવનાતી
શુદ્ધિ હતી જીવન સર્વની દિન્ય રાજી
ભક્તિ હતી પ્રભુજની દરનિશ ચિત્તે,
ને એ નમ્યુ મમ્યું અહો ! પ્રભુને સદૈવ
દા એ હવે સકળ —દાય—‘દલ’ થયું એ !
શુ જીતકાળ રતથે દિન એક બેમા,
ના, ના, ચિરંજીવ પ્રકાશ ‘દલુપ’ લેના—
રંજેષ સદૈવ પીઠીથી અહ વર્તમાન

બહેના ! ગાંધ જીવિત ગાળી અનેક આલુ
બહેના ! સિંધાવી નિજ ધામ પ્રસન્ન ચિત્તે
બહેના ! મુખી રત્ન આપત જન્મે સદૈવ,
તું તો વિરામી વિરલા પ્રિયરામ પમે +
* * * * *

૨.

શુ શુ સભારલુ ને શુ રતલુ બધા ભાનનું
જોઈલુંચે અંધારે હા તારા દિવ્યવિભાવનું
પુત્રી-એક હતી બહેના ! પત્ની-એક હતી વગી
કુચમાં રત્નશી ઝોપી ! ભગિની-એક ઝો મીઠી
ભાવનાની રૂડી બાવા નારિકાવત તુ મગી
સંસીદી જગતી માધી નિર્ધેસકે જીવે ગમ

મહારા પ્રાણુમાં.

વંધક —મહાતાલ દેલપતરામ કવિ.

મહાતા ! વિરાજે મહારા પ્રાણુમાં રે લોલ :

પ્રાણુમાં પ્રકાશ છે પ્રફુલ્લ ભે !

બહાલા ! વિરાજે મહારા પ્રાણુમાં રે લોલ.

આશાનો જઠેલ મહારા માંડવોરે લોલ :

મંથી ચોલાશ્ય ઢેરી વેલ ભે !

બહાલા ! વિરાજે મહારા પ્રાણુમાં રે લોલ.

આવે પીયુષ પાઉં ઉરના રે લોલ

મિત્રે માહિ બ્યાનુ રૂઝ તેજ ભે !

બહાલા ! વિરાજે મહારા પ્રાણુમાં રે લોલ.

પ્રેમનુ ઘડાલુ રૂઝ પારણુ રે લોલ :

શોભાનાં ગાન્ધાલુ હું હિરોલ ભે !

બહાલા ! વિરાજે મહારા પ્રાણુમાં રે લોલ.

પ્રભુની કુરુણા કલા શાં આવજોરે લોલ :

હસને કંઈ કોઈ કોઈ હાસ્ય ભે !

બહાલા ! વિરાજે મહારા પ્રાણુમાં રે લોલ.

* સ્વ. સા. ઉમર બહેનનો પત્ર તા. ૨૮ મીએ અમારા પાસે હતો તેમાં તેઓ સરીરે આરોગ્ય છે. એમ જણાવે છે સ્વ. મો. મા. વિપ્રાદીના આ ભાણેજનું પવિત્ર જીવન અનુકરણીય દર્શ, એટલુંજ નહીં પાસે તે બધાસાવનજોઈથી બરપુર, ફેનેલાંજ અને સાત્તિક દર્શ તેમજ ચલે તા. ૨૮-૬-૧૩ને રોજનું થયું + જ્યારે મી. રાધીકાના તેઓ પત્રને પ્રકાશકે દર્શા અને કિમનો આપ્તિને આપવાનો તેમનું સમગ્ર જીવન કાલજીવે, નિર્ધેસકે જીવે હશે.

ફુલવાડી.

આંકડાઓનો જાદુ.

૧.

લેખક — રા. રા. પદ્મન્યસાય વૈકુંઠરાય મેઠુ, (એમ. એ, ખીએસ. સી.)

ગણિત વિદ્યાનો કેઈક વિરલ મનુષ્યોનેજ શોખ હોય છે કેટલાક એમ માને છે કે— એ જાદુ કડાકુનીયું શાસ્ત્ર છે, ધણા (અને તેઓ ખાસ કરીને વિદ્યાર્થીઓ) એમ કહે છે કે સુખી હાલોને કુખી કરવા માટે અને કુમળા મગજના દુકાંડે દુકાંડા કરવા માટે તે વિદ્યા શોધાયલી છે, અને ધણા (તેઓ ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ) એમ સમજે છે કે એ તો પુરુષો માટેજ રચાયેલી મિથ્યાકૃત છે ! પણ ગણિતશાસ્ત્રના જેવી અદ્વિતીય, ચમત્કારિક અને આનન્દ આપનારી વસ્તુ બીજી બાએજ વિદ્યામન્દિરમાંથી મળી શકશે. એટલું તો અફે કે સાધારણ રીતે ગણિતનું જ્ઞાન એવી રીતે આમવામાં આવે છે કે તેથી શીખનારને તેની તરફ આખી હાડી સુધી અજાગ્રહ અને ત્રાસ રહી જાય છે !

ગણિત એ જાદુ ગમ્મતનો વિષય પણ બની રાકે છે અને તેની સાથે મનુષ્યનું મન પોતાની તરફ જાદુ મજબૂતીથી તે આકર્ષી લે છે. આર તરફથી સરખા આવતા (સરવાળાના) આકર્ષણવાળા કાણ્ડો, જાત જાતની ગુણ આકર્ષતી ગોઠવણો, અને આકર્ષણો વિશે જન્મભૂમિ સપ્તમી પ્રભાઓમાં લિન લિન પ્રકરના વહેમ, પૂર્ણમાવ, આરથા અને નિરસકર, એ પણ તેમની અસાધાન્ન ચમત્કૃતિના દર્શનતજ છે આપણા દેશમાં ભારત-રાજ્યે રચેના પોતાના ગણિતશાસ્ત્રના પુસ્તક (હીજાવતી) મા તથા સામગ્રી વગેરેની વાતોમાં આંકડાઓની સમસ્થાપૂર્તિઓ જે માનવત પદ ભોગવે છે, એથી આપણી પૂર્વજાગની ઉચ્ચતાનું જ્ઞાન યથા વિના રહેતું નથી. એ વાત જાણીતી છે કે આપણે વાપરીએ છીએ તે આંકડાઓ જેને “ અરેબિયન ” કહેવામાં આવે છે, તેનો પણ આપણા ભારતમાં જાણ થયો હતો

* * * * *

દલમે વર્ષથી જુદા જુદા દેશોમાં કોઈ કોઈ આંકડાઓને ધણું મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું છે. બેબિલોન, મિસર, ચીન, હિન્દુસ્થાન, અને ગ્રીસ, —એ વગેરે પ્રાચીન દેશોની મહામંત્રણામાં કે (ત્રણ) ના અંકનું ગૌરવ ધણું મનાયતું છે. એ દરેક પ્રભાએ ત્રિ મૂર્તિની કલ્પના કરી છે. મિસરદેશમાં — “ એસિરિસ, આઇસિમ અને હોરસ ” — તથા આપણા આર્યવર્તમાં — “ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવ ” — એ દેવતાની કલ્પના આવી અંક માવનાનુંજ પરિણામ છે ખ્રિસ્તી ધર્મમાં પણ — “ પિતા, પુત્ર અને પવિત્ર આત્મા ” એમ ઈશ્વરી ત્રિપુત્રી મનાય છે. ત્રણનો અંક ધણા ધર્મોમાં જાદુ માંગલિક અને પૂર્ણ ગણાય છે. આપણા હિન્દુઓમાં બ્રાહ્મણોની જનોએ તે પણ ત્રણ સૂત્રનીજ અનેકી છે

ત્રણથી પણ વધારે ઉપયોગી થઈ પડેલા અને લોકમાન્ય અંક ૭ (સાત) છે. અકલિપિયાના સાત દિવસો, મેષ ધનુષના સાત રંગ, મુસલમાનોના સાત આસમાન, તથા હિન્દુઓના સપ્તલોક અને સપ્ત દ્વીપ, મગીતના સપ્ત મુક્ત, સપ્ત ઋષિઓ, વગેરે આપણા જન્મ વિધિમાં “ સપ્તપદી ” એટલે મંગલકેશમાં સાત પગલાં ભરવાના છે.

૬૩ (તેર) ના આકાશ વિશે ખ્રિસ્તી ગ્રંથોમાં ઘણાજ વહેમ છે. તેનું કારણ એમ માનવામાં આવે છે કે એ લોકોને પચમઅર ઇસુ ખ્રિસ્ત ત્યારે પોતાના સિંહો સાથે છેલ્લું બોજન લેવા બેઠો, ત્યારે તેઓ બધા મળીને તેર માણસો હતા. જર્મનીના હાલના મહેનશાહ હમસર બિલિયમ માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે તેને તેરની રાખ્યા માટે ઘણું જખરો વહેમ છે. જો કોઈ વખત પોતાના મેજ ઉપર જમવાને બધા મળીને તેર માણસો એકઠા થઈ જાય તો પાસે હોવા સુત્રી (પહેરેગીર) ને ચાલુ કુકમ છે કે તેણે તરતજ આવીને માથે જમવા બેલી જવું !

* * * * *

તાવીજ (માદળિય) જનાવવામાં ઘણીવાર ખાનાઓ પાંદીને લેમાં આકાશ પ્રકાશમાં આવે છે. આ આકાશો એવી રીતે ગોઠવેલા હોય છે કે એના સરવાળા અને તે રીતે કરે તોપણ એજ રકમ આવે એક દર્શાવત તરીકે ફાયલ એથિયારિક સોસાયટીના જન-મા ૭૨ ના બંકનું એવું એક ફાટક આપેલું છે, તે અદિ હતાકે પુ

૨૮	૩૫	૨	૭
૬	૩	૩૭	૩૧
૩૪	૨૯	૮	૧
૪	૫	૩૦	૩૩

* * * * *

૧૮લાક આકાશની ગણતરી આશ્ચર્યકરકે પરિણામ આપે છે. મહાપક્ષ અને ૩ અથવા ૩ ના ગુણકારથી ગુણીએ અને આવેલા જવાબના આકાશનો સરવાળો કરીએ, તો તે અંક ૩ નો ગુણકાર એ એમ જણાયો.

દાખલા તરીકે —

$૨૭ \times ૧૨ = ૩૨૪$ ($= ૨ + ૪ + ૬ = ૧૨$.) આમાં ૧૨ નો અંક જે જવાબ આપ્યો તે ૩ નો ગુણકાર છે.

૯ નો અંક પણ એવુંજ અદ્ભુત પરિણામ દેખાડે છે ૯ ને મહાપક્ષ રકમથી ગુણીને એના જવાબના આકાશનો સરવાળો કરીએ તો જવાબ ૯ અથવા ૯ નો સારો ગુણકાર આવશે.

દાખલા તરીકે —

$$૩૩૬ \times ૯ = ૩૦૫૧ \quad (= ૩ + ૦ + ૫ + ૧ = ૯)$$

કાંઈ પણ રકમ લખીને તેને ઉલટીવી તે એ રકમો આવે. તેની ખાંડખાંટી કરીએ અને તેના આંકડાનો સરવાળો કરીએ તો ૯ અથવા ૯ નો ગુણકાર આવશે.

દાખલા તરીકે:—

૨૯૪૧ એ રકમ આપણે લઈએ અને

એને ઉલટીવી

૧૪૯૨

ખાંડ કરવાથી

૧૪૯૨૬ જવાબ આવશે.

હવે $૧ + ૪ + ૨ + ૯ = ૧૬$ ($= ૧ + ૯ = ૧૦$.)

કાંઈપણ રકમને ખમણી કરીને એના આંકના સરવાળાને ખમણો કરી, એ ખમણી રકમમાંથી બાદ કરીએ અને એ જવાબની રકમના આંકડાનો સરવાળો કરીશું તે પણ પરિણામ ૯ અથવા ૯ નો ગુણકાર આવશે.

દાખલા તરીકે:—આપણે ૭૭ લીધા. તેના ખમણા ૧૫૪ થાય. એમાંથી $(૭ + ૭ = ૧૪ \times ૨ =) ૨૮$ બાદ કરીએ તો ૧૨૬ આવે. હવે $૧ + ૨ + ૬ = ૯$.

કાંઈપણ રકમ લખીને તેના આંકડાનો સરવાળો કરી તે ઉપરની રકમમાંથી બાદ કરીએ; અને પછી આવેલા જવાબના આંકડાનો સરવાળો કરીએ તો તે પણ ૯ અથવા ૯ નો ગુણકાર આવશે.

દાખલા તરીકે:—

૭૫૪૯૧૩૨ એ રકમમાંથી $(૭ + ૫ + ૪ + ૯ + ૧ + ૩ + ૨ =) ૩૧$ બાદ કરીએ તો ૭૫૪૯૧૦૧ બાકી રહે. આ આંકડાઓનો સરવાળો કરીએ તો $(૭ + ૫ + ૪ + ૯ + ૧ + ૦ + ૧ =) ૨૭$ આવે. $૨ + ૭ = ૯$.

* * * * *

આંકડાઓની ગણત્રામાં સઘી ખૂબીઓ રહેલી છે. તેમાં પણ ત્રીજે જણાવેલી ખમણીએ તો ખરેખરો અદ્ભુત દર્શણોજ આપ્યો છે. તે કાંઈપણ ગાંધિક ઉપયોગ કરીને ખાત્રી કરી શકશે. એમું પરિણામ બાંધુ છે.

લઘામાં દુધાત ભાષા જેટલા હોય તેનો આંક ઓ. તેને એ એ ગુણો, તે ગુણો કારમાં ૩ ઉમેરો. જે સરવાળો આવે તેને પાંચ ગુણો. હવે જેટલી હુંયાત ખંડેન હોય તેનો આંક એમાં ઉમેરો. સરવાળાને-દસ ગુણો. જેટલા ભાષા મરણ પામ્યા હોય તેનો આંક ઉમેરો અને એ સરવાળામાંથી ૧૫૦ બાદ કરો. જે રકમ આવે તે ત્રણ આંકડાની આવશે. તેનો જમણો આંક ગુજરી ગયેલા ભાષાઓની સંખ્યા બતાવશે. વચ્ચે આંક હોય તો ખંડેનની સંખ્યા બતાવશે. અને આંકો બાજુનો આંક દુધાત ભાષાની સંખ્યા બતાવશે.

દાખલા તરીકે:—

એક માણસને પાંચ ભાષા અને બે ખંડેનો દુધાત છે. બે ખંડેનો અને ત્રણ ભાષા મરણ પામ્યા છે. હવે ઉપર જણાવેલા નિયમ પ્રમાણે તપાસી જોઈએ. દુધાત ભાષાનો આંક ૫, તેને બે એ ગુણો; એટલે ૧૦ થયા. તેમાં ૩ ઉમેરો, એટલે ૧૩ થાય. ૧૩ ને

પાચે ગુણે, એટલે ૬૫ થશે. તેમાં હયાત જહેનો બે છે માટે તે મંખ્યા ઉમેરે. એટલે ૬૭ થયા. આને દસે ગુણે. એટલે ૬૭૦ થાય. આમાં ત્રણ ભાઈ ગુજરી ગયા છે તેની સંખ્યા ઉમેરે. એટલે ૬૭૩ થશે. આ સંખ્યામાંથી ૧૫૦ બાદ કરીએ તો ૫૨૩ આવે. આ ૫૨૩ માં જમણા હયાતના આકડા ૩ છે, તેથી ત્રણ ભાઈ મંખ્ય પામ્યા છે. વચ્ચે આકડા ૨ છે, એટલે બે જહેનો હયાત છે. અને કાળા હાથ તરફનો આકડા ૫ છે, એટલે પાંચ ભાઈ હયાત હોવા લેખએ !

* * * * *

મહાન પુરુષોની સ્મૃતિ પડતી જવાને પણ આંકડાઓનો જાદુ નાનંવાર વપરાય છે. હાખલા તરીકે—કોઈપણ રાત્રની પડતી લેવી હોય તો તે રાત્રના રાત્ર્યાભિષેકની માલના વર્ષોની સંખ્યામાં તેના જન્મની અથવા તેની રાણીના જન્મના વર્ષોની સંખ્યાના આંકડા ઉમેરીશું, તો જે વર્ષ આવે તે વર્ષ તે રાત્રને ગાટે કાઢે (પડતી અથવા મુશ્કેલીની આગાહી કરનાર) મમજવું

૭. સ

ફ્રાન્સ દેશનો રાત્ર લુઇ ફ્રિલિપ જન્મ્યો.

૧૭૭૩

તે ગાદીએ આવ્યો.

૧૮૩૦

રાણી મેરી એમીલી સાથે તેણે વન કર્યું

૧૮૦૬

રાણી મેરી એમીલીનો જન્મ.

૧૭૮૨

લુઇ ફ્રિલિપ રાત્ર પદબદ્ધ થયો.

૧૮૪૮

ઉપર જણાવેલી બધી સાલો ઇતિહાસમાંથી લીધેલી છે.

હવે લુઇફ્રિલિપ રાત્ર ગાદીએ બેઠો તે વર્ષ (૧૮૩૦)ની સંખ્યામાં તેના જન્મના વર્ષના આંકડા અથવા તેની રાણી મેરી એમીલીના જન્મના વર્ષના આંકડા અથવા તો તેના વનના વર્ષના આંકડા ઉમેરીએ તો ૧૮૪૮ આવે છે, જે માત્રમાજ તે રાત્ર પદબદ્ધ થયો !

(૧) રાત્ર ગાદીએ આવ્યો.

૧૮૩૦

તે જન્મ પામ્યો (૧૮૭૩)–

$$\begin{array}{r} 1 \\ 1 \\ 1 \\ 1 \\ \hline 1848 \end{array}$$

(૨) રાત્ર ગાદીએ આવ્યો.

૧૮૩૦

રાણી મેરી એમીલીનો જન્મ (૧૭૮૨)–

$$\begin{array}{r} 1 \\ 1 \\ 1 \\ 1 \\ \hline 1848 \end{array}$$

(૩) નાગ/ગાદીએ આવ્યો	૧૮૩૦
તે પરપયો. (૧૮૦૬)—	૧
	૮
	૦
	૬
	<hr/>
	૧૮૪૮

સુન્દરી દેશનો શહેનશાહ નેપોલિયન ત્રીજો, જેને જર્મનીએ ૧૮૭૦ માં હરાવીને કદ પુકડ્યો હતો, તેનાં મોંના નાકાગ્રન્થ પગિલામ પાણુ ઉપર પ્રભાવેજ આવે છે

ત્રીજો નેપોલિયન શહેનશાહ જન્મ્યો.	૧૮૦૮
તે ગાદીપર બેઠો	૧૮૪૭
રાણી યુલેન માથે પરપયો.	૧૮૪૩
રાણીનો જન્મ.	૧૮૨૬
શહેનશાહ પદબ્રુટ થયો.	૧૮૭૦

(૧) નેપોલિયન ગાદીએ આવ્યો.	૧૮૪૦
તે જન્મ્યો. (૧૮૦૮)	૧
	૮
	૦
	૮
	<hr/>
	૧૮૭૦

(૨) નેપોલિયન ગાદીએ આવ્યો.	૧૮૪૩
તેજો લમ હતું (૧૮૪૩)	૧
	૮
	૫
	૩
	<hr/>
	૧૮૭૦

(૩) નેપોલિયન ગાદીએ આવ્યો.	૧૮૪૩
રાણી યુલેનનો જન્મ (૧૮૨૬)	૧
	૮
	૦
	૬
	<hr/>
	૧૮૭૦

અને ૧૮૭૦ માં તે શહેનશાહ પદબ્રુટ થયો એ વાન પણુ ઐતિહાસિક મત્ય છે ।
ઉપર જણાવેલો નિયમ અજમાવી જોતાં તે અનૌક્રિક રીતે ખરો જણાયો, એ નકી છે

* નમ્ર નિવેદન અને નાની યાચના.

અંખક—રા. રા. ચંદ્રમણિંગકર જેઠલાલ પઠિત.

એકવાર મદા પ્રતાપી વિજેતા ક્રાન્તિના વીર નેપોલીયન મત્રાટે કહ્યું હતું કે મને મો શુશિક્ષિતા માતાઓના સંતાન આપો અને હું આખી પૃથ્વીનો વિજય કરીશ.

સત્તજનો ! મત્રાદ નેપોલીયનનું ઉપર કહેલું શબ્દ કેટલું મહાન મહત્વથી પૂર્ણ અને ઉત્કર્ષ બતાવનાર છે તે એ દેશના લાગ્યવાન નર મમજી શકશે-કે જે દેશની એક પણ સુશિક્ષિત માતાએ પોતાના દુ ખમા એક પણ સુપુત્રનું પેદા કીધું છે, કે જે દેશની એક પણ માતાએ એવા પુત્રને યોગામાં રમાડ્યો છે કે જે દેશસેવા, ધર્મતુલગ, પરાપકાર, સમાજહિનના માધન અને સત્યામરણ માટે પોતાનો શ્રાણુ, પોતાનું શરીર, પોતાનું ધન, અર્થધર્મ અને સંપત્તિને તુલ્ય મમજે છે, -તેવા દેશના લાગ્યવાળા મનુષ્યો વીર નેપોલીયનનું ઉપર કહેલું સલામત પોતાના શિરપ- પુષ્પની આક્રેષ્ઠ ધારણ કરશે અને તેના મહત્વને અને ઉત્કર્ષને સમજશે. એમાં તો સદેહ નથીજ કે જે એક પણ મત્તનિષ્ઠ વીર પ્રસવિની 'માતા ક્ષાઈ' પણ દેશમા થાય છે તો દેશની પ્રતિષ્ઠા, મર્યાદા, માન અને મહત્વ તે માની સુરક્ષિત હુખમાં રક્ષાયે બચે છે. મદા મંચવાન ન્યાયાચારી રાજા કંસના કાનગૃહમા વીર પ્રસવિની સાચી માતા દેવકીની ખમા એક વખત એવા પ્રકારની દેશની સન્મતા, પ્રતિષ્ઠા, મર્યાદા અને મદત્ત યદુકુલ કમલના નર્મ, કંસ નિકંદન, મદાભારત યુદ્ધના મદામાની વીર ભગવાન કૃષ્ણના રૂપમા જળવાઈ રહી હતી, જેણે અસાચારીઓને હંક આપ્યો, આતનાથીઓને મર્યાદા શીખવી, અને જે ભારતના સુરત્ત યુદ્ધકેરે વિતલ્યા. જે વખતે નાસ્તિક મનની પ્રજાતાએ સત્તાનો વિશ્વાસ મોટા મોટા ધર્મધુરંધરોના હૃદયમા પણ જાડી કાઢીને ફેંકી દીધો, એવા કાણુ સમયમાં ગ્રામી શંકરાચાર્યના રૂપમા હાથ- સત્તાનો મદા તેજસ્વી શક્તિ એમની સાચી માતાની પવિત્ર કૃપમા જળવાઈ રહ્યો હતો. સ્વામી શંકરાચાર્યે ધાર્મિક સંસારનો જન્મ અને મરણનો સવાલ મદુજ સુવલતાથી ઉઠાવ્યો અને દેશને ફરીથી ઈશ્વર પ્રત્યે વિશ્વાસ બનાવ્યો. મદાનૃષસ, દુશ્ચારી ઔરંગઝેબે જે વખતે પોતાના ધૃષ્ટિનુ દુષ્કર્મોનરે આખા દેશને પરિતાપરૂપી સાગરમા ડુબાડી દીધો એવા કાણુ વખતે માનની વીરા માતાજી શુજાદાએ પોતાની પવિત્ર કૃપમા મદા પ્રતાપી ઔરંગઝેબનું માન તોડનાર, સુસલમાની સત્તનની જાતને જાડી દલાવનાર, દેમાઘારક, મદારાજના કેમરી, જનપતિ શિવાજીને ધાન્ય કર્યો જેણે સુકાની બનીને વિષાદરૂપી સાગરમા ડૂબેલા દેશની લાગ્ય-પ્રોદાને ઢિનારે ચાવીને ઉત્તી કરી, અને જે ભારત દેશનો ચળ-કતો તારો થયો.

મત્તજન પુરોષો ! દુનિયાનો ઇતિહાસ એકવાર તમારી સમક્ષ રાખેા. ધણી સાચી માતાઓના જનપત દટાત તમારી નજરે પડશે, જેની પુષ્પ જેની હુખમા પેદા થયેલા પ્રત્યેક વીર

'ચલકર્તા' નામના દિલ્લી માસિકમાં સેખા-શોષિય હરિદાસ રામનિા શેખ સસ્તા સમિતિના સંપાદક સ્વામીજી શ્રી અબ્દુલ્લાહની પ્રસિદ્ધ કરેલો દિલ્લી શેખમાઝામા લીખેલો તેમાથી લખાવડ

આખી પૃથ્વીને હલાવી દીધી છે, સ્વસ્થ સાગરને પણ સુલાર્ધમાત્ર કર્યો છે, પ્રચંડ અને બસવાન વાયુના વેગની ગતિને રોકેલી છે અને અચળ પહોંડને પણ હલાવી દીધા છે. એ વાત તો ખરી છે કે જે કુલમાં, જાતિમાં, સમાજમાં અથવા દેશમાં એક પણ સાચી માતા થઈ ગઈ છે તે કુલ, જાતિ, સમાજ અથવા દેશ લાખા સમયને માટે ઉત્તતિના ઉંચા શિખર પર ચઢ્યા છે. એક કુળદેવી-સાચી દેવી આપણા દેશની લાંબા નીકળે સંસ્કૃતિ આગની પાર કરી દે છે એમાં કાંઈ સંદેહ નથી. ભારત દેશને એક મમળે એવું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું કે જેમાં અનન્ય વીરા, પુણ્ય-પરાયણ, પતિવ્રતા, ધર્મવાદિની અનેક સાચી માતાઓ પેદા થઈ હતી, જેણે સમસ્તદેશને પોતાના યશસ્વી સુવાસથી ભરી દીધો હતો. કોણ એ વાત નથી ભણતું કે ભારતની પવિત્ર ભૂમિમાં મીરાંબાઈ, મધુવ્રતા, સીતા અને બ્રહ્મવાદિની ગાળી વિગેરે કેટલીએ આદર્શ સ્ત્રીઓ ભારતનું મુખ ઉજાળ્યું કરી ગઈ છે અને તેના ભવ્ય અને રમણીય યશસ્વી મહેલને ગૌરવસ્વી ગગન સુધી પહોંચાડ્યો છે.

૧. ઐશ્વર્ય-પ્રચારિકા બ્રહ્મચારી દેવી મધુવ્રતા એક સમય બહુજાનિપુર, અત્યારી શક્તિના ઉપસાહના ગામમાં જન્મ પહોંચી. તે ગામનો શેઠ એક મોટો અભ્યાસારી અને પાપી હતો. તે નાણાક મણકુસ બીજા ગામનાં માણસો સાથે તે દેવીની નજીક ગયો અને તે દેવી મધુવ્રતાની પવિત્ર અને નિર્મળ રૂપ સંશિષ્ટ મોહિત થઈ ગયો. કલુષિત ભાવનાથી પૂર્ણ હૃદયે તે એ શુદ્ધ માણસ ઉપર આસક્ત થઈ ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે “સુન્દરી, તમારી વધુજાનિ કમનીય અને કામલ કાન્તિ છે. તમારે આવું મુકુમાર, સુબલ, શૌર્ય વધુજાનિ વ્યર્જીય છે. તમારી આવી મધુરી મર્તિ આવા અશુદ્ધ ધર્મના પ્રચારમાં વ્યર્થ કંપેસ સહન કરવા યોગ્ય નથી.” દેવી મધુવ્રતા બહુ અચલ સાહસ અને ધૈર્યથી કહેવા લાગી—“મહારાજ, આ આપનો મહારાજ મોટો ઉપકાર છે કે જેને માટે આપને હું ધન્યવાદ આપુ છું. પરંતુ, આપ આ પવિત્ર ઐશ્વર્ય ધર્મને અશુદ્ધ કહીને તેનું અપમાન ન કરો. કીક, હવે આપ એ કહો કે આપને મહારા શરીરમાંનું કંચુ અંગ સુંદર માલમ પડે છે કે જેથી આપ મહારાજ મોહિત થયા છો ?” તે પાપી ગામનો શેઠ કહેવા લાગ્યો—“હા, સુંદરિ ! તમારે આવું લાવણ્યથી ભરેલું મુખ મંડળ છે, નેના પર આ સરસ દીર્ઘ નીલવર્ણી નિર્મલ નેત્ર ઘણાજ પ્રિય લાગે છે, અને... ..” તે સાંભળતાંજ તે પુણ્ય પરાયણ દેવી મધુવ્રતાએ એક લોહાના મળીલા વડે પોતાના બે નેત્રો ફેડીને પછી મુઠું મહારાજ સાથે બોલી—“હવે આપ મહારાજના અંગ પર મોહિત છો ?”

આહા ! દેવીના આ બીજા-ચરના પ્રકરથી આ દુસ્તચારી પાપીઓની ટોળી એકદમ નિરેજ અને અનન્ય થઈ ગઈ. મધુવ્રતાના આ અપૂર્વ બલિદાન પર, આ ખાસ આત્મ-ભાગ્ય સંપન્ન ગામના લોક બહુ પથ્થાતાપ કરવા લાગ્યા. તે ગામનો શેઠ તો પથ્થરની માફક જડ થઈ ગયો. આખરે, આખું ગામ તેમજ તે પાપો તે દેવીના ચરણમાં નમી પડ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે—“ભગવતી ! માતા ! રક્ષા કરો, રક્ષા કરો.” દેવીની બે આંખો-માથો લોહીની ધારા વહી રહી હતી. આ ધારાઓથી તેમનાં પાપને ધોઈ નાખતી તે દેવીએ ‘પુત્ર’ કહીને તેમના માર્યા પર હાથ ફેરવ્યો અને તેમને બીધ ધર્મની દિશા આપી. કેવલ આ ગામ નહિ, પણ આસપાસનાં બીજા ગામોના લોકો, (જેમણે આ દેવીનાં દર્શન

કર્મો) તે પણ ઐશ્વર્યના આશ્રિત થયા ધન્યાસિ સ્વલુ દેવી મધુવ્રતે ધન્યાસિ ”
હે દેવિ મધુવ્રતા ખરેખર તને ધન્ય છે

મન્દાવસા પોતાના પુત્રને માટે “શુદ્ધોઽસિ શુદ્ધોઽસિ નિરંજનોઽસિ ! ”
'તું શુદ્ધ છે, તું શુદ્ધ છે, તું નિરંજન છે' (એવી વેદાંતની) મૃદુમયી, મોદમયી અને
ઉત્સામમયા, મીઠી મીઠી, અને ખારી દાલતની ગણી આજ દેશના કયા જોરવશાહી અને
સત્યાભિમાની પુરુષોને યાદ નથી આવતી—હે જે હાગડાથી રંજન થતા તેના પુત્રોએ
અશ્વત્થ સુખ અને પગ પહેને પ્રાપ્ત કીધું ? માત્રી માતા મન્દાવસાએ હૃદયમાં વિચાર્યું કે
તું શુ એવી માતા છું કે મ્હારા સત્તાને ફરીથી બીજા માતાના બોળામાં રમવું પડે.
(અમાત્ર ફરીથી જન્મ લેવો પડે)

પાક, પાકિનઓ ! વિદ્વાનોનું એવું કહેવું છે કે માતા સસાર એ અત્યાના સ-
ન્ધારનો સાનો છે જેના ગદાય તેવા સન્ધારનાથી પુત્ર મા પેદા કરી શકે છે. સસારનો
ઉર્ધ્વ અથવા અપર્ધ્વ, ચટ્ટી તથા પટ્ટી, મંકાય કે વિઝાય, એ સાનો મદિલામઙ્ગપર
આધાર છે. વીર પ્રમિતી સુલભ માતાના ગર્ભમાં રહેલા-માનક અભિમન્યુ, મહાલા
રતના શુદ્ધા જે હુર્બેલ ચક્રવ્યૂહ બનાવવામાં આવનાર હતા તેની રચનાની કુરાવનાનો
પા કેવી રીતે શીખ્યો તે સૌ જાણે છે, અને તે જુની મહાપત્નના પાન
વીર આભમન્યુ મહાલાગ્નના અનન્ય ચોર્ધશી ગળતમા દીપ્તિમાન ચક્ર તરીકે કેવી રીતે
નિસાળ્યો તે પણ મૌ જાણે છે

પન્થ અશ્વમેઘ ! અટ લાગ લાગત ! તું આજ દેવી દશામાં છું ? ત્હારી અ-
વસ્થા કેવી છે ? તેનું વર્ણન આપારે કાણુ કરી શકે તેમ છે ? ત્હારી ગિચિત્તું વર્ણન કાણુ
કરી શકે છે ? ત્હારું જોરવ આજ ગત મગની કાળી મુકામ સતાપ રહ્યું છે કે પછી અહીં
પોતાનું અપમાન થતું જોઇને મીઠા ભાગ્યશાળી દેશમાં તે ચાનો ગયું છે ? આવી દુનિયન
કે ને ! આ બધી પડેલાની સાનો છે, તે કેમ ચાલી ગયું ? શું આ કારણથી
કે—‘અહીં બહુ વખતથી દેવીઓનું અપમાન અને અનાદર કરવાની પ્રથા પડી ગઇ છે
તેથી ?’ મોઝ છે જે સ્ત્રીપ્રમાજની પરિચયથી પીડપર ત્હારો વામ દનો, ત્હારો
નિર્વાદ અથવા આશરો દનો તેજ પુનિન પીડ તે ત્હારા ફેટવાએ કુવકનકીઓએ પોતાના
અપવિત્ર પગથી ખુદીને તેને ખગમ કરી દીધી છે જેનાથી ત્હારો આધાર નિકત થઈ
મો, અને તું આમને જોડીને ચાનો ગયું મોઝ છે કે—

“ આ ધગે આજ નાગી તે વરનીજ જતીથી લાગી ”

હા ! ભાવિતુ પરિવર્તન ! અગે હૃદ લાગત ! આ હૃદયનો પગિતાપ ત્હને
ત્હારી પાછની અવસ્થામાં જોવો પડશે અશ્વમેઘ કે હાગે વર્ષથી જડુજ લાગે વિષય-
કે ગિતા—વેદના મદન કરતે કરતે, ત્હારું મો નિસ્તેજ ચક્ર ગયું. મુગનોના શાગન મગમમાં
નાશાયક જાગિયાનો વેરે પણ ત્હાત્ર કયામપ મોટો દનો ! ત્યારથી તે અત્યાર સુધી
ત્હારું વિશાલ બાન પગિતાપથી તપેતું છે. ત્હારી આ ઠામધ કાન્તિ હવે આતાથી
મલિન છે અશ્વમેઘ કે આ ત્હારી અપવિત્ર પ્રસાદવાળી ભગવતી ભાગીરથી, શુદ્ધ મલિન

શ્રીમતી સરસ્વતી, કૃષ્ણ કાન્તિ કૃપા કરી કાલિન્દી (ચમુના), પૂર્વના જેવા અપૂર્વ વેગથી અને વિશુદ્ધ વિસ્તારથી વહેતી નથી. ત્હાગ-ઉપરનો થું આ, દ્વારજીથી નીરમ અને શુદ્ધ જણાય છે ?

સંગઠન પુરૂષો, વર્તમાન કાલની આ ભારત દેશની જે દશા છે, તે આપ સોદાશી છુપી રહી નથી અને તેથી એના અંગ્રાધમા આપને વિશેષ ટહેવાની જરૂર પડેલી નથી. ફક્ત અમારી એટલીજ પ્રાર્થના છે કે આપ ભારતની હાલની દશાનો વિચાર કરીને તેના પુનરુત્થાનને માટે મહાત્ પ્રયત્ન અને યોગ્ય ઉદ્યોગ કરો. ભારત દેશની ઉન્નતિ કરવાને માટે જે જે ઉપકરણો, સાધનો આપને યોગ્ય લાગે તેની ગણબંદ યોજના અને માધના એક ચિત્તથી કરો. મમયને યોગ્ય પરમ પુરુષાર્થની આગત્સ્યતા છે, ભગવત બની સર્વેશ્વર થવાની જરૂર છે આપના ભારતદેશમાં માન અને મદન હવે કાંઈ રહ્યા નથી. વિચાર તો કરો કે આપનું શુ દર્તું, અને દાસ શુ નહું છે. વિદ્યા, શુદ્ધિ, યજ્ઞ, વિક્રમ, મન, ધ્યાન, આમોદપ્રમોદ, અને ત્યારનું અંશર્ય સુખભોગ હવે તમારા દેશનું ક્યા છે ? બીજા દેશ સાચુ જુઓ કે તેનો ભાગ્યોદય કેમ થયો છે ? પ્રત્યેક આત્મામાં પાછળ પડેલા અનેક દેશોની ઉન્નતિ કેવી થઈ છે ? જાપાને પોતાની કૃતિના કૌશલ્ય વડે મમન દુનિયામાં પોતાની પ્રતિષ્ઠા બેઠાડી છે. આજ આખી દુનિયા જાપાનપર મુગ્ધ છે. તમારી શી દશા છે ? તમને તો ફક્ત તમારૂં ભાગ્યને નિંદનનું આવડે છે. કિસ્મતના ઉપર આધાર રાખી તમે તમારૂં પોતાનું જે કાંઈ હતું તે મૌ બોલો. જેથી આપણે દેશ આપતિમાં આવી પડ્યો તેનાં કાર્ય કારણોનો જરોબર ગીતે વિચાર કરો.

એક વખત પ્રાતઃમસ્તૃષીય ગર્જવામી ગોખલેએ પોતાના ભાષણમાં કહ્યું હતું કે " જે દેશની સામાજિક તથા અંતરની દશા બેલી હોય તો તેના મહિમામંડળપર દષ્ટિ કરો." અર્થાત્ સ્ત્રી સમાજની સારી થા નરતી દશા માથે દેશની સારી કે નરતી દશાનો ઘાટો મખંધ છે. જે દેશનું મહિમામંડળ ઉચ્ચતિયાળી દશામાં છે તે દેશ પણ ઉત્તમ અને પાવેલી અવસ્થામાં હોય છે, અને જે દેશની સ્ત્રીસમાજ દુઃખી અને દીન અવસ્થામાં છે તેનો દેશ પણ દુઃખી, દીન અને દરિદ્ર અવસ્થામાં છે. એમાં તો કાંઈ સંદેહ નથી કે ભારતમાં સ્ત્રી જાનિ તન્દ્ર પુરુષોની વર્તણૂક ધણી ખરાબ છે. ગદ્ગદ મુન્તથી સ્ત્રીજાતિપર જીવમની પ્રયાસે ભારતમાં પોતાનું ધર કર્યું છે. ક્ષત્રિય જાતિ જે અધાની પાલક અને રક્ષક હતી તેનીજ મારફત સ્ત્રીજાતિપર જીવમ થયો. રક્ષક જે ભક્ષક થઈને નાશક અને તો પછી કેઠાકું શું રહ્યું ? મહાભારતનું દેશનાશક પાપીના ઉપર અત્યાચાર ક્યાંથી થયું. ક્ષત્રિય નરાધનુ જયવંદે સીના ઉપર જીવમ કરવાથી મુસલમાની સત્તા ભારતદેશમાં કાયમ હતી. ધણી મુદતથી વિદ્યાનું દાર તદન ખંધ કરીને સ્ત્રીજાતિને પણ દુઃખ બતાવી દીધો છે. રાજપુતાનામાં જન્મતી વખતે-આધિકારને દૂધપાતી કરવાના રીવાજની ખુશી દમણા પણ બેઠા હો. વિચાર કરો કે આના કરતાં વિશેષ કોઈ જીવમ કોઈના પર કરી શકે છે ? આ તો છેવટની પશુકાશ છે. આના લીધે જે ભારત, દુઃખી, દરિદ્રી, દીન હોય તો એમાં નવાઈ શું છે ? પેંગ, મહામારી, પ્રાણેશનું રમણીય કૌશલ્ય આજનું ભારત છે. દુઃખ જનો પ્રલપકારી કોપ પ્રવિર્ભાવોટો ધણે ચાલે છે. તેટલા માટે:-

મુજબ વર્ગ ! ભારતદેશની લઘાઈ કે શુભ, ઉન્નતિ કે અવનીતિનો શીવો કે ઉલટો ચર્ખો તમારા હાથે ચાલી રહ્યો છે, તેટલા માટે ધ્રુવર ખાતર ખરોખર સમગ્ર વિચારીને ફેરવો. શાદ રાખો કે તે મુખાવવામાં અગર પશુ ફેર ચા નૂવ જલ્લ ભારતનાં મોટા વા નાણુકે ભાગ્યનું ખનવા મિલાડવાનો આધાર છે. તેટલા માટે ભારત ઉપર દયા કરીને જલ્લ માથવાનીથી સમગ્ર વિચારીને તેને ફેરવો.

તાની યાચના

દેશની લઘાઈ શુભતા જુમેદાર જન્મ્યો ! આપની સેવામાં વધુ હવે ગુ લખવું ! હવે તો આપની પાસે નાનામાં નાની છેવટની એક યાચના છે. આપ દેશાપર કૃપા કરીને તમારી દિગ્મન, મર્દાનગી, અને શક્તિથી ભરેલા પ્રજનો વડે આને મરોમર પૂરું કરો. ભગવાને વામનરૂપથી અપિ પામે જે પ્રાર્થના કરી હતી એવી આ યાચના નથી. આતો સાચી યાચના છે. દેશના ઉદ્ધારને માટે અને તેની મુધારણ માટે આ તાની યાચના છે. તમારી પાસેથી અમે રાજપાટ નથી ચાલવા, ધન નથી માગવા, અર્થથી કે સુખભોગ નથી માગવા, અમે તો તમારી પાસેથી સીધી, માદી, નાની 'યાચનાપૂર્તિ' ચાહીએ છીએ તે આપો, ને પૂરી કરો, યાચના એ જે—

“ધાર્મિક વીરા વિદુષી સાચી માતા.”

તે પશુ એકનોજ યાચના છે, જન્મને નહિ. ભાષ. આમા આપને વધારે ચિંતાની જરૂર નથી; આમા દેશ પામેથી એક આ નાનો યાચના કરવામાં આવી છે. જ્ઞાનિ અને મમાજના ઉદ્ધારના લીધે ખસ એક આ મામાન્ય પ્રાર્થના છે. જે ભગવાનની કૃપાથી અપવા આપના અત્યંત ઉચ્ચ અને મહાન્ પુરુષાર્થથી આવી પૂર્તિ કરી શકશે તો ભારતનું કલ્યાણ થશે. એટલુંજ નહિ પણ આપ પ્રતિદિન આનંદમાં રહેશો. આનંદના મંગલ વાદ આપનાં અદ્વૈતરૂપી વાજાં અને ને આદ્યમાં દેવતાઓના કાને પડશે. આપ કરીથી સંસારમાં માની અને વશસ્વી ગણાશે. આમોદપ્રમોદની સમસ્ત રાક્ષિ આપના ધરોમા વિરાજમાન થશે, પૂરની માફક, મવાર સાંજ દેવરણુ આપનાં મરોગાન ગારો અને જવનાં ઉચ્ચારણુ કરશે. કોઇ પણ આપના અને મુશીખનો કચખામાં પશુ આપના રામી નહિ રહે. એટલા માટે—

ધાર્મિક વીરા વિદુષી સાચી માતા—એક પેદાં કરો. અને તે શિવાંચ ખીજા કરાની અપેક્ષા નથી.

પતિ કેવો જોઇએ ?

લેખક: શ્રીયુત “બાલકવિ.”

‘દિગ્દેવચર’ નામના દિગ્દેશ માખિકના માર્ચ મામવા અંકમાં ઉપરોક્ત શીર્ષક વાળો લેખ પ્રસિદ્ધ થયો છે. જે અવિચલિત કન્યાઓનાં હમ યવાના છે, તેમને આ લેખનો પ્રત્યક્ષ ઉપયોગ થશેજ. કિન્તુ જેમનાં હમ યએષાં છે, તેમણે ઉત્તમ પતિનાં લક્ષણે વાંચીને તેનામાં કોઈ કમતરના દેખાવ તો તે ફર કરવાનો પ્રયત્ન કરવાથી તેમને પશુ હાથદો ધવાનો સંભવ છે.

આપણી અને યશ્વિમના દેશોની મંત્રાસારિક સ્થિતિમાં થતું અંતર છે. તથાપિ આ લેખમાં એવી બહુ ન્યૂનાઓ છે, જે આપણને પણ એક મગ્ગીજ રીતે લાગુ પડી શકે છે. તેમ મૂળ લેખ લેખક દ્વિતીય પદ્ધતિને અનુસરી લખેલ હોવાથી તે સમજા આપણી સમાજને લાગુ પડેલા સંબંધિત નથી, જેથી ઉપયોગી ભાગજ અત્રે લેવામાં આવ્યો છે.

પતિ યવા ઇચ્છનારા પુરુષોએ પણ વિવાહ પહેલાં યું શુ કરવું જોઈએ, અને પોતે કેવા બનવું જોઈએ એનું જ્ઞાન થવાથી આ લેખથી તેમને પણ ફાયદો થવા સરખું છે.

‘ઉત્તમ પતિ કેવો જોઈએ?’ એ વિષયપર ‘દ્વિતીયવચર’ પત્રના અધિપતિએ લેખો માગ્યા હતા. અને ઉત્તમ લેખો :રે તેને માટે બહીસો કાઢી હતી. આ બહીસો મેળવવા વલ્લુ લેખક ભાવ્યરણી નીવડ્યા; જેમાં બે સ્ત્રીઓ અને એક પુરુષ છે. પરિક્ષકને બધા લેખો નપાસીને જે મુદ્દા ઉપર યાગિતોપિદા આપ્યા તેનું કુક સમર્થન નીચે પ્રમાણે છે:—

પતિ કે પત્નીની સંબંધની જાણતોમા જેને અમર્યાન મળે છે, તે ‘પ્રેમ’જ છે. પરંતુ તે માટે મરત્ર એકમત નથી. એક લેખક ‘ઉત્તમ પતિને પોતાની પત્ની ઉપર પ્રેમ હોવોજ જોઈએ કે?’ એમ પ્રશ્ન કરી ‘પ્રેમ હોવાની વિવિધ જરૂર નથી’ એમ સ્પષ્ટ ઉત્તર આપે છે. એટલુંજ નહીં પણ પ્રેમી પતિ કંમનોજ નથી એનો તેનો મત છે. તે કહે છે— ‘પ્રેમી પુરુષ ઉત્તમ પતિ યતાજ નથી. તેમ તે ઉત્તમ પિતા પણ થઈ શકતા નથી માત્ર પ્રેમથીજ જન્મના સમ થવા છે, એવાં દંપતિથી પ્રત્યેકપ્રદન થતું નથી અને કદાચ યાચ તોપણ તે પોતાના જાલક માટે તેટલી કાળજી રાખતા નથી, તેમને એક બીજા ઇચ્છાય અન્ય જગતમાં કાઢે છે એમ જણાવુંજ નથી.

ઉપરોક્ત મત હાતરમાં એકતુંજ છે. જાકી નવસો નવાઈનો મત તો ‘પ્રેમ’ એજ વિવાહનો પ્રાણ છે. વિશિષ્ટ ઉમંગની મર્યાદાએ પહેલ્યા પછી વિશિષ્ટ મનોવિહારની ઉત્પત્તિ થાય છે. આવા વિકારોનું આવિષ્કરણ લાખો કન્યાઓએ નીચે પ્રમાણે ઉગારો મૂકી કવું છે. એકતું કહેવું છે કે— ‘મારા પતિએ મારાપર પૂર્ણ પ્રેમ કવો જોઈએ.’ બીજી કહે છે કે— ‘પતિએ મારા મનમાં કાઢ પુરવા જાઈએ,’ ત્રીજી કહે છે કે— ‘મારું તેમણે કૌતક કરવું જોઈએ.’ ચોથી કહે છે કે— ‘પતિએ મારી ગુપ્તિ કરવી જોઈએ.’ પાંચમી— ‘મારા પતિએ મારી કન્યાને જામિન મહેલુ જોઈએ.’ છઠી— ‘મારા પતિએ બીજી કાઈ સ્ત્રી તરફ આડી નજરે પણ ન જોવું જોઈએ.’ સાતમી— ‘મારા પતિએ મારી સ્ત્રીએ મનવું જોઈએ.’ આ અને જાવીજ જાવના ઉચ્ચાર કુમારી જાણાઓના મુખમાંથી નિકળતા સાલજવામા આવે છે.

પતિની પરીક્ષામાં એક પ્રેમજ જાનમાં વધને સાલશે નહીં. કારણ પ્રેમ શબ્દ બહુ બાપક અને બહુ સંસ્થિત છે. પ્રેમની માથેજ સંઘર્ષ, પોશાક, શરીર, આરોગ્ય, શુદ્ધિ, શિક્ષણ, કમ્ય મેળવવાની શક્તિ, એક પત્નીવન, પ્રજ્ઞેપતિ માટે આહન, આદતો અને શીલ આદિ જાણતો પણ ઉત્તમ પતિની જોણ કરવામાં ઉપયોગી છે. હવે આ જાણતો કમશ: જોઈએ.

ઉપરોક્ત પ્રેમનેજ ધણી વેખાએ શક્તિ પૂર્યો છે, અને તે પ્રમાણેજ બાલકાઓનો તેમના ખસ પતિ સાથે પરિચય થાય છે. હિમચ્છા પ્રમાણમાં પત્ર લખનારી બાળાઓનું નો વર્ગીકરણ કરીશું, તે સુવાન બાળાઓ સૌંદર્ય, પૌષ્ટિક, અને નિરોગીપણું એ ઉપર વધારે ભાર મૂકે છે. બ્યારે ઠરેલ હિમચ્છા પ્લેથિસી સ્ત્રીઓ ગીસને વધારે મહત્તા આપે છે.

સૌંદર્ય માટે તે પ્રત્યેક કબ્જુ છે કે—“ પતિ મુદર હોય ને સાફ પગ મૈદર્ય એ આવશ્યક નસું નથી. પતિ શીવરાત્ર અને લેઈવાન, ઉત્તમ નર્ત કરજુનો હોય તે પત્રી તે દેખાવમાં સાધારણ હોય તે પણું મુંદર પતિ કરના સારોજ. ” આ વિરુદ્ધ ધણીએ સુરવરૂપ પતિ સકટદાયક હોવાનું કહ્યું છે. “ ધણીચાર અતિશય મુંદર પુરૂષ એતાન ઉપર પણ સત્તા જમાવે છે. ” “ પતિ મુદર હોય એ એક જોતા તે ખસબજ, પણ પત્નીને પોતાના પતિના ચાલ ચલણ માટે બે દાઢ નહોય, તે જુની ગાત. ” “ ધણીચાર મુંદર પુરૂષ અન્ય સ્ત્રીઓથી બગડે છે અને કેટલીકવાર તે પોતે પોતાનું રૂપ નિરતર બરી સામા જોઈ બગડે છે ” “ પુરૂષનું સૌંદર્ય સ્ત્રીઓનેજ ત્રાસ દે છે એમ નથી પણ તે તેને પોતાને પણ તેમજ ત્રાસદાયક થઈ પડે છે. આવા ધણીઓના ઉદ્ગારો છે

પુરૂષોના પૌષ્ટિક માટે ખાસ ચિકિત્સક દર્શિયો કાંઈ ચર્ચા કરવા બેસતું નથી પાશાક થોમ અને સ્વચ્છ હોય એટલે નસ છે.

શક્તિઓને નિરોગતા માટે પ્રત્યેક થોડું ધણું લખ્યું છે, કેટલીક આ મુતાને વધારે મહત્વનો મળ્યો છે. “ પતિ શરીર નિરોગી હોવોજ જોઈએ. કેમકે જીવન યશદાઈ નીચક માનો આધાર તેના ઉપરજ છે. માનસિક અને આધ્યાત્મિક બધ ઉપરજ પૌરૂષત્વનો આધાર હોય છે, અને એવું બધ રોગીટ શરીરમાં હોયજ નહી નિરોગી શરીરમાંજ શુદ્ધ સાત્વિક અને મરક વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે. ” “ પતિ રૂદ્રપુષ્ટ અને અમરતાર હોઈ તેને કાંઈ પણ જાતનો સમર્થ જન્ય રોગથી જન્ય પામેયો ન જોઈએ તેનું શરીર મજબૂત જોઈએ તે વાકા વળી જમ્યે ન જોઈએ. જાતી ભરેથી યરોગી હોવી જોઈએ. ” એક બાઈ લખે છે—“ પરબી આસકન ધણી નમ્રમોજ છે ઉત્તમ પતિનો દામ કરનામા, રમ વાર્મા અને પ્રેમ કરવામા ત્રણે બાજતમા પડેનો નંબર જોઈએ ”

શિક્ષણના સંબંધે લખતી વખત ધણી લેખિકા શુદ્ધિ અને શિક્ષણ (કેળવણી) માનો ફરક બૂટ્યા છે એક બાળા લખે છે—“ મારા પોતાના માટે પુઠવામા આવે તે માટે સુશિક્ષિત પતિ જોઈએ. એમ નથી પણ મારા બાળકોની કન્યાઓની દૃષ્ટિએ જોતા પતિ સુશિક્ષિત ન હોવાની જરૂર છે ખરી. શરણ કે બાપના નાનની બાળકોના જાન ઉપર પ્રત્યક્ષ અસર થાય છે ” ધણી લેખિકાઓએ પતિ એ પત્નીના જેટલો તે સુશિક્ષિત હોવોજ જોઈએ, એમ લખ્યું છે બ્યારે એક સ્ત્રીએ એમો ઉપર લખ્યું છે તેણી કહે છે—“ પતિ સુશિક્ષિત હોય કે અશિક્ષિત હોય તેમાં કાંઈ મદત્ત નથી. કેમકે અસાચીને વધારે સંબંધ માતા માથેજ હોય છે એવો અનુભવ છે કે સુશિક્ષિત પત્ની પોતાના પતિ પર જેટલી થોમ અસર કરી શકે છે તેટલી અસર અશિક્ષિત પતિ અશિક્ષિત પત્ની ઉપર શકે નથી. ”

પતિને પોતાના અને પોતાના કુટુંબના લક્ષ્યોપાધ્ય નેટલો પેઠો પેઠા કરતાં આવડે તો ખસ છે. પતિ ધામાન હોવો નેહએ એવું કેટલીક બીઓએ લખ્યું છે. તેમનું એમ કહેવું છે કે—“વિવાહનું આવશ્યક પરિણામ તે છેાકરાં થવા. જેનું પરિણામ કુટુંબમાં માણ્યોનો વધારો. મનુષ્યોની મંખ્યા ત્રીજી એટલે તે પ્રમાણમાંજ રાજો પણ ધન્ય કરે. અને તેથી તેણે કે પોકરને આપવા પેસા નેહએ. પેઠો ન હોય તો તેથી કુટુંબમાં, હુઃખ અને ચિંતા વધે છે, જેથી જીવન કંટાળા કરેલું થાય છે માટે પોતે જેવી પરિસ્થિતિમાં ઉછર્યા, જેવી આપણી રહેણીકરણી છે, આપણને જે હાજરો નેહએ, તે પરિસ્થિતિમાં કાયમ રહીને આ જન્મ સુખ મમાધાનમાં નહીં શકાય તેટલો પેસો પતિ પાને નેહએ. પત્નીને તેના ગાપતા થેર નેટલું સુખ મળવું હતું તેટલું પોતાને થેર આવ્યા પછી આપવાની પતિમા કર્તવ્યકારી નેહએ.

દ્રવ્ય સંચય કરવા માટે કાઈએ કાઈ લખ્યું નથી, જેમણે કાઈ લખ્યું છે તેમણે તો દ્રવ્ય સંચય ન કરવો એમજ છે. “આપણે પેસો કમાઈએ છીએ એમ પતિએ પત્નીને ખબર પડ્યા ફેવી નહીં. પત્નીને તેણે નિયમિત રકમ મરખર્ચને માટે આપવી.”

એકપત્નીત્વ માટે તો મજાને એકજ મત છે. “પોતાની પત્ની અને પોતાની કન્યાઓએ જે પ્રમાણે વર્તવું એમ પુરૂષને જણાય છે, તે પ્રમાણે તેમણે પોતે પણ વર્તવું નેહએ. અને પોતાના પુત્રોને તે પ્રમાણે વર્તવા શીખવવું નેહએ.” “પોતાની પત્ની વિશ્વધર્મને તે એકજ હોવી નેહએ—રાષ્ટ્રપણ પરભી તેણે માનસમાન માનવી નેહએ.”

છાકરા કેટલા થવા નેહએ એ મંબધમા પત્નીના વિચાર પતિએ માન્ય રાખવા નેહએ, એમ મણા લેખીનો મત છે.

કુકમાં તમામ જાખનો માટે આ પ્રમાણે કહી શકાય—પતિ શરીર, મન તથા આત્માએ અશક્ત હોવો નેહએ. ઉપરેક્ત ગુણોમાં પુરૂષની પૂરતી થઈ એટલે તે ઉત્તમ પતિની પદવીને લાયક થશે.

આ વિષયમાં ધનામો મેળનાગ લેખકના પત્રો ત્રીજે પ્રમાણે છે—

(૧)

પહેલું ધનામ લેનાર સીનો પત્ર.

૬ મારા પતિ પાસે વધારે કાઈ જાગતી નથી. ૬ તેમને નેટલું આપુ તેટલું તેમણે મને પાર્થ આપવું નેહએ. મારા પતિ મારા પ્રાણમિત્ર અને સદચર હોવા નેહએ. તેમજ તેમનામા પ્રમાણિકપણું, સહાનુભૂતિ, અને ઉદારતા એ ગુણો હોવા નેહએ.

તે મગ્દ માણસ હોવો નેહએ. શરીર અને મનથી સુદૃઢ હોઈને આત્મમંથન કરવાની સત્ત્વ હોવી નેહએ. તે દેખાવમાં સસદત, તેના અવત્ત બહુ સુદૃઢ ન હોય તો ચાલશે. તેના મુખમંડલપર પુરૂષત્વની છાંપ દેખાવી નેહએ. શરીર તે મને ગાબો, અને મારા બચ્ચાઓને તે બાપરે શોભે એવો હોવો નેહએ. ઉત્તમ પતિની પરીભાષાં નિરોગી શરીર હોવા નેટલી બીજી કાઈ મદત્તની જાગત નથી. સ્વચ્છતા માટે તેને ચીવટ નેહએ ખરી.

મુખથી રહી સકાય તેટલો પૈસો કમાવવાની તેનામા સક્તિ હોતી નોંધએ. પ્રમાણિક પજાણી અમ કુવામા તેને સમ્ય વાગતી નવી નોંધએ. તે શ્રીમાન ન હોય તો ચાલશે. પણ તેનામા કામ કરવાનો ઉત્સાહ અને સક્તિ નોંધએ. તેમ તેણે પોતા સાથે અને પણ મગ ક વા દેવુ નોંધએ. પ્રેમ-શાન્તિ, મનોરથ, મહત્વાકાંક્ષા એ અમારા ઘરમા મહેન માટ તેમણે અને મદદગાર બનવુ નોંધએ. એક નજીબી વાજતથી માટી અત્યંત મહત્તની વાજત સુધીના પ્રયત્ન કાર્યમા તેણે અને ભાગીદાર માનવી નોંધએ. તેની જુદી અને શિશુનુ માનથી કમી ન હોવુ નોંધએ.

મારા પતિનો શીત-વજાવ માગ નહએ. કારણ કે અને એવો કોઈ અધિમત નથી કે જેથી હું કોઈ નાનાયક પુરુષને મારા મગ્યાનો આપ બનવા દઉં. થકા, સતત ઉદ્યોગ, પ્રમાણિકપણ, નિઃસ્વાર્થ, એ સરુજોનો નીનમા મમાવેશ થાય છે. પ્રાણિમાનપર પ્રેમ, પલે ભાગે સ્ત્રી તથા મગ્યા તરફ દર્પાર્દ દર્શિથી વનનાત ઉચ્ચ મનોવૃત્તિવાળા વીગનેજ દ શીલ વાન મમજી હુ

વૈવાહિક, બૌદ્ધિક, અને નૈતિક દર્શિથી ને મારા મદયર હોવો નહએ તેને માનથી આનંદ સુખ મને છે એમ ખમર પડવી નહએ. કે જેથી તેની ઈન્જા બન્ય સ્ત્રી તરફ જાંસી નજરથી પણ જોવાની ન થાય માગી સક્તિ પ્રમાણે મારા પતિની મને તે દેખા ન પૂર્વ કરીશ એવી મારી આશા છે

મારા મરફતનો આમિ થવાને મારા પતિ યોગ્ય હોવો નહએ માગ પતિ મરફત મ પત્ન હોવા નોંધએ એવી મને અપેક્ષા નથી. કાન્જી કુજ સર્વગળુ મ પત્ન કયા હુ ? નજર આગળ ઉચ્ચ ખોલ તાખીને તેના માટ આમજીત અમ કરના એટલી માગી ઈન્જા છે. મારા પતિનો મારાપર પ્રેમ હોવો નહએ હુ પણ તેના પર પ્રમાણિકતા અને અદ્વાયી અન્યલિચારી પ્રેમ કરીશ માન પતિની માન સરળીજ અગ્યાપન વાત્તન-અગ્રીતિ હોવી નોંધએ કેમકે જો અગ્યા ન નહએ તો પછી વગની પણ રા જ ?

એનફોર્ડ લવવિદ્યાલય

કેનિશિનિયા

}

૬ થેકેન

(૨)

બીજું ઈનામ મેળવનાર સ્ત્રીનો પત્ર.

પતિ મુન્દર હોવો નહએ એમ જ કે નથી, તોપણ તના ચહેતા ઉપર એક જાનની લેજ નોંધએ. શરીરનુ ને પ્રમાણે આન્યા માથે તેરી રીને વિવાદથી પુરુષનું સ્ત્રી સાથે અખડ મીયન થાય છે, એવી તેની દદ સમજીતી હોવી નોંધએ. વિવાદિત દેખીતુ ખોલ, દિવાદિન, અને મત એકજ હોવા નોંધએ. ચારીગિ, આખ્યાતમક અને નિનિ દર્શિએ વિવદ એ પ્રેમની નિહાની છે એરી તેની થકા હોવી નોંધએ.

પતિએ એક પત્નીનું પાળવું લેઈએ. વિવાહ એ એક પવિત્ર સંસ્થા છે એવી માન્યતાથી તેણે વૈવાહિક ગ્રિહિનિમાં સુખ માનવું લેઈએ. પતિને આજન્મમાંની દોશ હોવી લેઈએ. અને તેમના પર તેનો પ્રેમ હોવો લેઈએ.

પતિનું વાંચન વિશાલ, સાહિતી પુષ્કળ, મન મ્હેતુ અને સ્વભાવ સદનદીય હોવો લેઈએ. તેનો સ્વભાવ થોડો વિનોદી પણ હોવો લેઈએ. તેનું વર્તન નિયમિત હોવું લેઈએ. તેને આત્મમંથનની દૈવ લેઈએ.

જોરો ખર્ચ નહી કરતા સુખ સાતિયા રહી યોગ્ય, તેટલો પૈસો મેળવવાની તેનામાં શક્તિ લેઈએ. પતિની કમાણી ઉપર પત્નીના ચેત્સુ વખાણ કરવાં લેઈએ. પુરુષોના નર-ખીજ મુદમાં ઓળોને પણ સ્વનંદતા હોવી લેઈએ. એવા વિચારનો તે હોવો લેઈએ.

‘ એલીઝાબેથ ગ્રીમ. ’

(૩)

ત્રીજું ઈનામ મેળવનાર પુરુષોનો પત્ર.

હત્તમ પતિના લક્ષણમાં નિરોગીપણાને પ્રથમ સ્થાન આપવું લેઈએ કારણ તેના ઉપર જ મુદરથાશ્રમમાં સુખદુઃખનો આધાર હોય છે. પતિ એકએ મુંદર હોવાથી ચલશે નહીં પણ તેના મહેરા પર મરદાની ચમક હોવો લેઈએ. તેનું શરીર મુદત અને પ્રમાણસર હોવું લેઈએ. શરીરનો બાધો મંદ્ય હોવો લેઈએ. દેખાવમાં તે સચકત દેખાવો લેઈએ. પણ ભેટાળ દેખાવો ન લેઈએ. ચહેરા પ્રસન્નતા ભરેલો પણ અભિમાની ન લેઈએ. શરીર સ્વચ્છ અને કપડાં ટાપડીપવાળા લેઈએ.

જુદિમા પત્ની કરતાં તે ચરીપતો અથવા સમન તો અવશ્ય હોવો લેઈએ. વચમાં વચમાંથી અન્ય સ્ત્રીઓ સાથે પોતાની પત્નીની તુલના કરીને તેણીને ઉત્પાદી અનાવધી લેઈએ. તેણે એક પત્નીનું પાળવું લેઈએ. બચ્ચાંઓ પર તેણે મમતા સાખવી લેઈએ. પ્રત્યેક પ્રતિ એજ સ્ત્રીનું સુખ્ય કામ એમ પતિએ ડાઈ દિવસ પણ મનમાં આણવું નહિ લેઈએ.

પોતાની પત્નીનું સૌદર્ય અને યુવાની કાવચ રહે તેવી મંલાગ સાખવી લેઈએ. પોતાને તે હક્કો લેઈએ એમ તેને જણાય તેટલા તેણે પોતાની પત્નીને ઉદાગતાથી આપણ લેઈએ. જરૂર લેઈએ તેટલા પૈસા પણ તેણીને આપવા લેઈ. મંઆરદક્ષના મારે તેણે પત્નીને ચારંવાર સાબાથી આપી વાંચે યાજકો લેઈએ.

“ એલ. ઈ. યુ. એક્સ. ”

દંપતિના એક અંગની જરૂરીઆત જાણતો અજુક, હવે ત્રીજું અંગ પત્નીની જોઈએ એ જાણનાર ચર્ચા ચલાવવી આવશ્યક છે.

દીર્ઘાયુષ્ય.

“સા વર્ષથી અધિક જીવણું શક્ય છે ?” તથા પૈર્નીત્ય તથા પાશ્વત્ય દીર્ઘા સુધી મનુષ્યોના ઐતિહાસિક દશાન્તો.”

(મહેલું)

સાધારણ મનુષ્યોના મનમાં ‘સરીર નાશવાન છે’ તથા ‘વૃદ્ધાવસ્થા અનિવાર્ય છે’ એ વિચાર એટલા દૃઢ થઈ ગયા છે કે તેઓ અજસમરત્ય શક્ય છે એ વાતને મદદ સામંજસ માનતા નથી.

આ વિચારો શુદ્ધિપૂરક આવેલા નથી હોતા એટલે કાર્ષ નિશ્ચયાત્મક નથી હોતા પણ માત્ર ‘અભિપ્રાયોગ’ તહેમને નિર્મૂળ કરવાનું કર્તવ્ય વિચારવી ન માણસોને શિરે રહે છે.

એક માણસ એ વર્ષ જીવે છે તો બીજો સામારે ન જીવી શકે ‘એક માણસ ૧૫૦ કે તેથી અધિક વર્ષની આયુષ્ય ભોગવી શકે તો અન્ય વ્યક્ત તે કેમ નહિ ભોગવી શકે’ (What man has done man can do) જે એક માણસ માટે શક્ય છે તે અનેક માટે શક્ય છે જે એક માણસ કરી શકે છે તે બીજો કાર્ષપણ માણસ કરી શકે છે આયુષ્ય યોગ્યસ આટલી હોવી જોઈએ એમ આપણે કહી શકતા નથી કારણકે કોઈ ૧૦૦ વર્ષ તો કોઈ ૧૧૫, કોઈ ૧૫૦ ને કોઈ ૧૭૫ વર્ષ પણ જીવે છે મનુષ્ય ૨૦૦, ૩૦૦ કે ૫૦૦ વર્ષ સામારે ન જીવી શકે તેવા માટે કયા પ્રમાણ છે મનુષ્યની આટલીજ ઉંમર હોવી જોઈએ અને તેથી વધારે તે જીવી શકતા નથી એમ કહી શકાય નહિ.

સંસ્કારોમાં અમરત પ્રાપ્ત કરવાની શક્યતાના અનેક ઉત્તેજ છે અત્યંતીત સૂક્ષ્મ શુદ્ધિમાન વિકાસ પણ અજસમરત પ્રાપ્ત કરી શકાય છે એ સીધારે છે.

શિ-અપિનાગદે હિન્દુનાસાર મરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, સ્વપન-સનિએ વાર્ષિક યજ્ઞ છે, આવા અનેક દશાન્તો મળી આવે છે વૃદ્ધાવસ્થા સ્વાભાવિક છે કે મૃત્યુનો જ્ય નથી વર્ષ શકતો એમ કહેવા માટે આપણા પામે કોઈ જાતનો આધાર નથી.

મનુષ્ય સત્તાવસ્થા નિયમ છે કે તેના અત કરજી ઉપર જેવો ચમ્પોટ તથા તાત્કાલિક પ્રત્યાવ પ્રત્યક્ષ દાખલાઓથી બિંદે છે તેવો ધર્મશાસનથી કે નીતિ વચનથી કે પ્રમાણ સુક્ત પ્રકૃતિરૂપ નિષેધોના સ્પષ્ટીકરણથી નથી મેળવે, જે અવસ્થામાં શુદ્ધિ તર્કવિનર્ક શક્તિ હજી જાગૃત થયેલી કે ફેજવાયેલી નથી હોતી તે અવકાશ અવસ્થામાં આ નિષેધ વધારી અભાવિનપણે લાગુ પડે છે એ પણ સ્પષ્ટ છે.

જાઆથી કર્મ શ્રેય છે (Example is better than precept) એટલે જે પેતાના કક્ષથી કે જીજ્ઞાસી નહિ પણ કૃતોથી કે જીવનથી મનુષ્યોને સન્માનન થુ છે તે દેખાડે છે તેજ જનસમાજની અધિક સુશ્રુતા કહે છે તેથીજ ન્યારે આપણને નિરાંતી મોટી ઉમરના માણસોના પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે ન્યારે આપણને પણ તેવા થવાની કમ્પા ઉત્તેજ થાય છે.

એ વર્ષથી વધારે જીવી શકાય છે તે દેખાડવા મળે તથા તેટલી ઉંમર જીવવાની

અભિલાષા તથા થકા ભગત કરવા અર્થે નીચેના દર્શાવેલા ટાંકણ છે. આવી આશા પ્રત્યેક મનુષ્યે ધરવી લેવાએ તથા તેની મિદ્ધિ માટે ચોક્કસ ઉપચાર કરવા જોઈએ.

આ માણસો જે આદારવિદ્યાર્નના નિયમોના આશ્રયને પાલન વળે, સરીરને આકર્ષક મૃત્યુથી બચાવી મેરી વધુ સુધી ટકાવી રાખ્યા હતા તેને આજ્ઞામાં આર્જવદીને ઉપયોગી થઈ પડશે.

૧. વનરાજી આવડાનો દેહાન્ત ૧૧૦ વર્ષની ઉંમરે થયો હતો.

૨. અભોક્ષનની મરતી વખતે ઉંમર ૧૦૪ વર્ષની હતી.

૩. ઉમરેડની એક માણસની ઉંમર ૧૨૦ વર્ષની તેવિધી છે.

૪. દેવમદના માલી ગામમાં એક કણી ૧૨૫ વર્ષની દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવી શુભવાં હતા.

૫. ઈંગ્લાંડના ગાર્ડેશપર પ્રગણમાં હેનરી જેન્કીન્સ (Henry Jenkins) ૧૬૯ વર્ષ સુધી સુખપૂર્વક જીવ્યા હતા. ૧૦૦ વર્ષથી ઉપરની વયમાં માણસોએ તેમને તરવાની કમરત કરતાં જોયાં હતા. તેમની જીવાતીમાં કેટલા વૃદ્ધ પુરુષો એમ કહેતા હતા કે અમે એમને અમારી બાળાવરણમાં વૃદ્ધ લેએલા હતા. આ માણસનું મરણ ૧૬૭૦ માં થયું હતું, તે ૧૪૧૩ માં ફ્રાન્સની રાજાના વચાધમાં અંગ્રેજ મનુષ્યો માટે એક શાકું બાણનું ભરી કષ્ઠ થયો હતો. જીવનના અન્ત સુધી એમની બધી-રક્તિઓ મતેજ હતી.

તે સમયે જુધી હવામાં ગહેતો હતો, તે આનંદી સ્વભાવનો ને મિતાહારી હતો અને ખાનાપીયામાં સુચમાં તથા પેતાના દરેક કાર્યમાં અત્યુજ નિયમિત રહેતો.

૬. વીલીયમ મીક (William Meek) એમ. ડી. એમણે ૧૪૮ વર્ષ આજુ ભાગ કર્યો હતો. પેતાના સમયમાં તેઓ અત્યુ પ્રખ્યાત હતા. મિતાહારી બધા નિયમિત રહેવાનું દરેક દુદીને ઉપદેશ આપતા.

૭. મીરીસ મેરી કાથ ૧૩૩ વર્ષ સુધી જીવાં, મરણના એક પખવાડિયા પહેલા સુધી પેતાની દરેક રક્તિઓ ઉપયોગ કરી ચકતાં એ આજ્ઞા અવિરમિત ઉદ્યોગ તથા મિત્રાચારીપણા માટે જાણીતાં હતાં, એમને ત્રણ પુત્રીઓ હતી જેમાંથી સૌથી મોટીની ઉંમર ૧૧૧ વર્ષની, બીજીની ૧૧૦ વર્ષની અને સૌથી નાનીની ઉંમર ૧૦૯ વર્ષની હતી ને સાત પ્રપૌત્રના પ્રપૌત્ર હતા.

૮. કાઉન્ટેસ ઓફ ડેસમોન્ડ (Countess of Desmond) ૧૪૮ વર્ષની એકાકી તથા દુઃખમય જીવન ભોગવી હતી. મરણના થોડા દિવસ પહેલાં સુધી આનંદ પનિવૃત્તા વિખાલ દરગેજ ચાર માંચ આધક જેટ રહેલા જીવનમાં જતી.

૯. મીરીસ મારગરેટ પેટન (Mrs. Margaret Patten) એક ઈંગ્લિશ વનિતા હતી જેણે ૧૩૭ વર્ષની ઉંમરે પેતાને આજુ-બાગ કીધો હતો. કામધો માણસ પ્રચાતો મધી (Hard work never kills) એ વાતનો પુરાવો એ આકર્ષી જીવન આપે છે. આ બાણનું કહેવાય છે કે એના જેવી સાંત તથા મનુષ્ય મીજ સો જગતમાં નદિ થઈ શકાય. આખી જીવનમાં આ બાઈ કદી જિભારીયી રાખોવરાયદ નહતી.

૧૦. પિટર ગાર્ડન (Peter Garden) એ એક જોડવાળા રહેવાસી હતા. એનો જન્મ ૧૬૬૪ વાં થયો હતો ને મૃત્યુથી ૧૭૭૫ માં એના ચવતે દાટવામાં આવ્યું હતું. આ માણસ મનોહર રવજાવનો ખ્યા મગચમીલ હતો.

૧૧. સ્ટીફન રમ્બોલ્ટ (Stephen Rumbolt) સરીઃ આગમદડ પ્રજામાં ૧૦૫ વર્ષે રહી પચતરવમાં ભણ્યું હતું, આ માણસની સમાધિ ઉપર એના નામ આગળ આસાવાન ને સુદદ (Sanguine and strong) ના શાળાને સુદદ એવા ગુણવાચક શબ્દો કાતરેલા છે.

૧૨. થોમસ પાર (Thomas Parr) ૧૫૪ વર્ષની ઉંમરે ચાલ્સ પહેલાના દુકમથી અવસાન સમયે જેટ સીનીસ્ટરમાં દાટવામાં આવ્યો હતો. એ ઉલોગી તથા આનની રવજાવનો હતો આવાનું બહુજ સાદું વેતો એના વિષય એમ કહેવાય છે કે—

(Down with the Lame & with the Lark he'd rise,
In mere and toiling sweat he spent the day.)

એટલે ઘેટા ઉપે ત્યાં ઉધી જતો ને (સાઈ) ભારદ્વાજ પછી સાથે જામતો, તથા કાદવ-
ગણા ખેતરમાં પ્રખેર પારવારી અમ મહેનતમાં નિવસો નિર્જન કરતો. ૧૩૦ વર્ષની
ઉંમરે આ માણસે શીછાન વખ કરું ને તે આ સાથે ૨૦ વર્ષ મુખપૂર્વક
ગુળમાં હતા.

એકવાર એના એક મિત્ર એમને ચાર્લ્સ રાજ પામે તમ થયા, પરિચય રચતા
નમના આમકથી તહેમને મરેવમાંજ રહેવું પડ્યું ત્યાં એમના કમ્બેરાના માદા બોરાકને
બહારે મિથાન વગેરે મળતા આ પાંચિયામાં થોડા મામમાંજ એનું સરીર લેવાઈ
મયુ ને વધારે ટકી શક્ય નહિ. પ્રસિદ્ધ ડૉ. હાર્ટી (Dr. W. Hartley)
(ઔષધિસરચના નિયમો જેણે પ્રથમ પુરુષમાં મરદે કાપા હતા) તે આ વખતે
ગળના ચાછી રેલ હતા તેણે મી. પારના સરીની મરેદેહત તપાસ કરી હતી ને
રિગનસર રિપોર્ટ લખ્યો હતો, રિપોર્ટમાં એમ લખ્યું છે કે તેના અંતરના અવયવો
એના તો નિરોગી હતા કે નહિ એ પોતાના બોનકમાં ને રચનામાં પરિવર્તન ન કર્યું
હોત તો તે કદાચ ૯૭ થોડા વર્ષે જીવત. ૧૪૪ માં એનો જન્મ થયો હતો એટલે
સિદ્ધામન ઉપર દસ ગળઓ (એડવર્ડ ૪ થો, ૫ થો, રીચર્ડ ૩ ર્થો, હેનરી ૮ થો, ૬ થો,
એડવર્ડ ૬ થો, રાળી મેરી, ઈલીઝાબેથ, જેમ ને ચાર્લ્સ) બહુલાતા રહેવાનો એને
પોતાના જીવનમાં અનુપમ યામ મળ્યો હતો. એનો રીકરો ૧૦૯ વર્ષે મુખી જીવ્યો હતો.
પોત ૧૧૩ વર્ષે મુખી ને અપોલ રોબર્ટ પાર (Robert Parr) ૧૨૪ વર્ષે મુખી
જીવ્યો હતા.

થોમસ પારનું જીવન એમ રાનાનું અગ્રણ કરાવે છે, જેમાં એક ધણેજ ૪૬ માણસ
એક શીંગ ૪૬ માણસ સાથે વરે છે નેના વડવાનું મરણ એ હતું કે પેલા માણસે
તેના પિતામરને પાછો માર્યો હતો. !

૧૩. જોનથન હાર્ટોપ (Jonathan Hartop) ૧૨૯ વર્ષની આયુ બેઠેલી શક્યા હતા. એમનો પ્રધાનચાતુ એ હતો કે એ સ્વાર્થ-ઉપર બહુજ યોગ્ય લક્ષ્ય હતા ને બીજાની આવશ્યકતાઓ ઉપર બહુજ ધ્યાન દેતા, પ્રસન્ન તથા માયાણુ સ્વભાવ ધરાવતા ને કોઈ પણ કારણસરના પોતાને ચિંતાકુલ થતા દેતા નહિ. દરેક વસ્તુમાં શુભ જોવાની એમની ટેવ હતી એને મિત્રમંડળમાં રહેવું બહુ પ્રિય હતું. એમને ૫ વાર પરણવું પડ્યું હતું. મરણના થોડા દિવસ પહેલાં કેટલાક મ. મ. પૌત્રો સાથે નાતાલ ગુજારવા માટે નવ માઈલ પગે ચાલી ગયા હતા તેમની દૃષ્ટિ તથા અન્ય શક્તિઓ સર્વોત્તમ રહી હતી.

એના જીવનનું સુત્ર હંમેશા આનંદમાં રહેવું એ હતું, ને મિતાહારી રહેવાની એક જ આજ્ઞામાં સાવધાન રહેતા.

આવા શાખલાઓ વધારી શકાય છે પણ મુજ વાંચકોના ધ્યાનમાં આટલું તો અવશ્ય આવી ગયું હશે કે દીર્ઘાયુષી થવું શક્ય છે શક્ય છે, એટલુંજ નહિ પણ સ્વાભાવિક છે. આપણે આપણા આપણા હાથમાં છે.

માનુષ્યઃ શતનીવી ચ પુરાત્નરૂપે ભાષિતમ ।

વિકર્મણ મમાવેણ શિષ્ઠં કાલે વિનશાયતિ ॥

સુખવરચા ટકતી અસંભવિત છે કે જહાવરચા ટકતી અશક્ય છે એવા ઉદ્ધાનિધયો જે ચાલું જમાની આપણા હૃદયમાં દીર્ઘકાળથી બેઠા છે તે નિર્જળ કરી દીર્ઘાયુષ્યમાં અજરત્વ અમરત્વમાં શ્રદ્ધા રાખી તેના માટે પ્રયત્ન કરીશ થવું. તે આપણું સ્વધર્મ છે.

જીવન મેને હુંકું લાગતું નથી. રીખવાતું ને જાણવાતું કેટલું બધું છે ને આપણા કેટલું હુંકું છે. કેટલી આશાઓમાં મનમાં પરવ્યા ને મનમાં રાંડ્યા જેવું થાય છે.

"માથે ઉપડેલા કેટલા કામો આપણને અધુરાં સુકેતાં પડે છે. ત્યારે જન્મતનો કાંઈ અનુભવ મેળવી સુખપૂર્વક પરમાર્થ સાથે આપણે જીવન ગુજારવા સમર્થ થઈએ છીએ ત્યારે આપણને ઈચ્છા વિરૂધ્ધ જન્મતને સુખી દેવો પડે છે. આપણા ઉપર આશ્રિતજનોને કેટલીતાર ફુગ્ગી મુખ પરલોક સીધાવું પડે છે; એ કેટલું હૃદયભેદક છે. વધારે જીવન આપણા હાથમાં હોવા છતાં સામારે આપણે જીવનનો અર્થ અત્યંત આજુવો મેળવ્યો.

માતાઓ પોતાના બાળકો આગળ આત્મ દૃષ્ટિનો મુકશે, તેમના હૃદયમાં ચિરાયુષી. નિરાશ રહેવું સંભવિત છે એવી જાણ લગ્યત કરશે તે તેથી જે લાલ થવાના સંભવ છે તે બીજા પ્રકારે પણ ઉપાયથી નહિ થઈ શકે.

પ્રત્યે ! બધા આરોગ્યના અંજગમદનના સુવળ નિયમોને જાણી દીર્ઘ ઉપહારી તથા સુખી જીવનના બોક્ષા થાય.

(મહેશુ.)

પ્રવાસમંજરી.

કલકત્તાથી રંશુન.

લેખક—સ. રા. કૃષ્ણાચંદ્ર બી.

ચી. લાર્ક પ્રાણ,

તમારો પત્ર મળ્યો તે પહેલાંજ કલકત્તાથી રંશુનની અમારી પહેલી દારઆઈ રાફ-
રની કંઈક હકીકત લખવાની ઇચ્છા થઈ હતી, અને એટલામાંજ માત્ર થોડા કલાકને
અંતરે તમારો પત્ર મળવાથી અમારી મધ્ય વીધે અણસાની તમારી અણમાને મતોપવાને
મપનો અહેવાલ લખી મોકલું છું.

કલકત્તામાં અમે બહુ-મઝર રતા આગળ આવેલી મવીકરટીટમાં હરીદસ દત્ત
નામના પ્રખ્યાત બંગાળી જમીનદાર ગદ્યકર્તા મહાનભા રહેતા હતા. મવીકરટીટમાં અલ્પ
ગુજરાતીઓજ રહે છે. તવીન મુધારા અને નચ્છતાના વિચારો હજુ તેઓના મનમાં
જરામર રહ્યાં નથી અને પરિણામે મવીકરટીટનો દેખાવ મુ'બહના ભુલેશ્વર મહોલામાં
આવેલી કે જી ભોધવાડાની ગલી અને બંગાળીની કેટલીક ગલીઓ સાથે આબેદુજ રીતે
મળતો આવે છે! કલકત્તા આવ્યા ત્યારે અમે ધારતા નહિં હતા કે હિંદુસ્તાનમાં પાશ્વિ-
માત્ય કેળવણીના મુખ્ય ધામરૂપ કલકત્તા આટલું ગંદ દશે. કલકત્તાનો કેટલોક ભાગ સારો
પણ છે. પણ કલકત્તા એ બંગાળા બહાર જમાવેલી તેની પ્રતિભાને જાળતા પ્રમાણમાં
નથીજ. મચ્છર, મલેરીયા, અદડા, વગેરે ઉપદ્રવોથી અંગેને બધો કટાળો ઉપન્યો હતો
અને પ્રસંગેએ ત્યારે એ શહેર છોડવાની તક આવો ત્યારે અમેએ તે ખુશીથી વધાવી
લીધી. જવાનું મળ્યું રંશુન નહીં થયું એટલે રવાના થયા તે આગમ્ય રંશુન જઈ આવેલા
માનસો સાથે પરપુચ્છ કરતાં એકંદરે રંશુનને માટે અંગેને ચારી વનજી હિંદુસ્તાન યસ હતી.
રંશુન અને કલકત્તા વચ્ચે ટપાલ લાઈ જવા અને આવવા માટે "ધી ક્વીટોલ કન્ડીઆ"
રેલીમ નેવોગેશન કંપનીની રેલીમરો (આગ્રઓટા) હાલમાં ત્રણ આર દિવસને અંતરે દોડે છે.
એ રેલીમરોમાં માલ ચડાવનારા વેપારીઓને તેઓ ખાસ ઓછા દરે ટીકોટા આપે છે
અને એ પ્રમાણે રૂ. ૪૫ ની ટીકોટા અંગેને રૂ. ૩૬ પડ્યા હતા. રાતના થવાના દિવસે
એટલે ના. ૨૪ થી એપ્રીલની મનારમાં અંગે અચાર મહાનથી ગવર્નમેન્ટ હાઉસ આગળના
રોજમાર્ગ ઉપર થઈ છડગાર્ડન આગળની એક્ટ્રમ ઘાટ જઈ-હાઈર પહોંચ્યા. ત્યાં
રીપોના હાર્મના કલકત્તે બનાવવાથી તે એકન્ડ કલામના મુસાફરોને, કેમોને
(કાટીઓ) નિયત કરી આપે છે અને એ પ્રમાણે અંગેને એક કેમીન મની હતી. સ્ત્રી-
ઓને માટે લુદી કેમીનો હોય છે. એક કેમીનમાં ચાર મુસાફરોની મગવા થઈ શકે છે.
પીવાને માટે પાણી ટીમર ઉપર મલી શકે છે પણ ખાસ કરીને આપણા લોકો પોતા
માટે પાણી સાથે રાખે છે. અને તે પ્રમાણે અંગેએ પણ કર્યું હતું. યુગેપીઅન અને તે

“ ન્હાના ન્હાના રાસ. ”

ઇનામી હરિદ્રાઇનો નિર્ણય.

૧.

સાધુચરિત્ર લાઇ અમૃતલાલ સુન્દરજી પદિયારે આ માનિકના એપ્રિલ-એ (૧૯૧૬) ના અંકમાં પણ લખીને એક ઇનામી હરિદ્રાઇ આહરે કરતાં-માગણી કરી હતી કે-રા. રા. ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિદ્રુત “ ન્હાના ન્હાના રાસ ” નામના ગીતસંગ્રહમાંથી “ જે બહેનને જે રાસ (ગરબી) વધારે મળ્યો હોય તે ઉપર પોતાની તરફથી કાંઈક વિવેચન લખી મોકલે અને શાભારે તે રાસ મળ્યો છે તેનાં કારણો જણાવે. ” આ હરિદ્રાઇ દરેક વાંચક ભગિનીને માટે ખુદશી રાખવામાં આવી હતી અને મનાય તરીકે પોતાનાં “ સ્વર્ગનાં પુસ્તકો આપવાનું તેઓએ જણાવ્યું હતું.

રા. રા. અમૃતલાલ પદિયારના આ શુભ પ્રયાસને અનુમોદન આપતાં વધારામાં એમ પણ ગ્રાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે “ સુન્દરી સુબોધ મંદિર ” નાં જે પુસ્તકો સિલિકમાં દશે તે પણ ઇનામ તરીકે આપવામાં આવશે.

આ હરિદ્રાઇને અંગે ૧૦ લેખ મળ્યા છે. પરંતુ તેમાંના આ ચોથા જ હરિદ્રાઇની નારતોને બધી રીતે અનુસરીને લખાયલા છે; અને બધા ખરા લેખમાં તે આખા પુસ્તક વિશે સામાન્ય ચર્ચા કરેલી છે. પણ આ પ્રાન્તમાં આવી તુલના અને વિવેચન રીતિ આપણી વાંચક બહેનોમાં હજી બહુધા પ્રચલિત થઈ નથી અને ત્યાં યઈ છે ત્યાં પણ મજાજ એવા અંશમાં છે, એ વાત જણાય તેમ નથી. તેથી ગુજરાતી બહેનોને આ વિશામાં ઉત્સાહ અને પ્રયાસ વધે એવા હેતુથી હરિદ્રાઇ કરનાર સમગ્રી બહેનોમાં (તેમના લેખની યોગ્યતાના પ્રમાણમાં) ઇનામનાં પુસ્તકો બહેનો આપવામાં આવ્યાં છે અને ઘણા ખરા લેખમાંથી થોડા અથવા વધારે લાગ અર્થિ, પ્રકટ કર્યો છે, વિશેષ જ્ઞાન-દની વાત એ છે કે આ હરિદ્રાઇમાં ભાગ લેનાર બહેનોની સંખ્યા મહોરી નહિં છતાં જૂદી જૂદી જાતો અને ધર્મોની ગુજર લગિનીઓ તેમાં સામેલ થઈ છે. આથી છે કે ભવિષ્યની આવી ઇનામી હરિદ્રાઇઓમાં આ ઇનામ મેળવનાર બહેનો ઉપરાંત અન્ય અન્યક બહેનો વધારે કુશળતા, પિદતા અને ઉમંગથી ભાગ લેશે અને વધારે સારાં ઇનામો મેળવવા લાભચાળી થશે.

ત્રીયે જણાવેલાં પુસ્તકો ઇનામ તરીકે આપવામાં આવ્યાં છે, રા. રા. અમૃતલાલ પદિયાર દ્રુત—

સંસારમાં સ્વર્ગ, સ્વર્ગની સુન્દરીઓ.

સ્વર્ગનાં રત્નો, સ્વર્ગનો આનન્દ.

સ્વર્ગની સડક, સ્વર્ગનું વિમાન.

સ્વર્ગનો ખજાનો, સ્વર્ગની કુશી.

પ્રેમ, પ્રેમને પ્રેમ.

મુન્દરી મુખોધ મન્દિર પ્રકાશિત—

ચોગિની	બાળા.
કમલિની	વાર્તાલિહરી
રસોની વાર્તાઓ	અનંગસરમ.
મુન્દરી મુખોધ—	પુસ્તક—
નવમું	
૧	૬૨મું
૨	અગિયારમું
૩	બારમું
૪	તેરમું.

નીચે જણાવેલી ખંડેનોએ આ હસ્તિપ્રમાણ લાગ લીધે છે *

૧. ખંડેન શ્રી " ક— " (પેટવાદ.)
૨. ખંડેન ગૌ. કંતુ ખંડેન (પાટણુ.)
૩. મિસિસ બચુઆમ બંગીરજી પાલીસવાળા (મુંબઈ.)
૪. મિસિસ અભયપાલકમી યુ. કે કવિચર. (ખભાત)
૫. " આઈઆં તુસણી. (દકાના.)
૬. ખંડેન " સૌ. મધુરી. " (પાટણુ.)
૭. " " સારુબાળા. (અમદાવાદ)
૮. " " વિજયા ખંડેન. (સુરત)
૯. " શ્રી એલિસ લીખાલાક પટેલ. (મુંબઈ)
૧૦. " " લેક્ટર ખંડેન મંગળજી કાશીવાળા. (વાઘોડીયા.)

આ હસ્તિપ્રમાણ " નહાના નહાના રાસ " ના ગીતોમાંથી કેટલીક લેખક લગિની-ઓએ એક ઠગના વધારે " રાસ "ની પસંદગી જણાવી કે તે પછી ધણીખરી ખંડેનોએ

* જ્યારે જણાવેલ લેખક ખંડેનોને ઇલામના પુસ્તકો પોઝીટી દેવામાં આવ્યા છે પરંતુ તેઓ પૈકી નંબર—૧—૨—૩ ના પોઝીટ સરનામાં મળેલા નથી તેથી તે જણાવેલી લેખને પણ ઇલામના પુસ્તકો મળી શકશે.

વ્યવસ્થાપક, " મુન્દરી મુખોધ "

હરિકામના નિયમે લક્ષમાં રાખીને એકક “રાસ” તરફ વિશેષ મમતા આદર કરી છે, તે નીચે મુજબ છે. *

ગીત અથવા રાસ.	આસ પસંદગીને મત.	વધુ પસંદગી
શીયળ.	૩	+
મહાઈ પારિવું.	૨	+
વીસનાં વારણાં	૨	+
હરિનાં દર્શન.	૧	+
પ્રેમ સરોવર.	૧	+
પોટે છે.	૧	+
અર્પણ.	૬	+

આ ઉપરથી જણાશે કે “શીયળ”નું ગીત મહુથી વધારે પસંદગી મેળવે છે. પરંતુ તેની સામે એટલું કહેવું જોઈએ કે “વીસનાં વારણાં” અને “મહાઈ પારેવું” એ ગીતો કેટલીક પણ સરસરી જીતેનાં છે એમાં કોઈ શંકા નથી. “પ્રેમ સરોવર” “હરિનાં દર્શન” એ ગીતોને એકક મત મળ્યો છે એ સાત સાચ છે પણ બીજા વિભાગ તરફ દૃષ્ટિ કરીશું તો તેમને મળેલા આલમ્બ ઉપરથી તેમની પણ લોક પ્રિયતાનું સૂચન થાય છે. અને “અર્પણ”ના સુન્દર દાખને જો કે આસ પસંદગીને મત મળ્યો નથી. તોપણ તેને બીજા વિભાગમાં મળેલા અભિપ્રાયથી એટલું તો જણાય છે કે તે પણ આપણી જીતેનાં એ અમાધારણ આકર્ષણ કરી રહ્યું છે તે પ્રીતિનો અર્થ પણ પામે પાયા વિના રહે નથી, ઘણી જીતેનાં છે તેની પ્રસંસા કરી છે અને તેની તરફ પોતાની મમતા જણાવી છે.

—રામમોહનરાય જસવંતરાય.

“નહાના નહાના રાસ” વિશે સામાન્ય વિચાર.

જેને સૈ. કંતુ જેને.

પૂર્ણ સૌંદર્યને સ્વાસ્થ્ય સુસ્તેજીત પરિમલ પમરાવટી ફલજળ જોઈ, તેના રસ અને આકર્ષણથી કઈ સંગીતરસિક મનપારીઓનું હૃદય પ્રેમથી નહિ હોય ? કવિ નહાનાલાલના “નહાના નહાના રાસ” કે જે સુન્દર ભગિનીને ચરણે કવિ પોતે “વીરવી વીરપસ-લીમાં,” “આ તમ દાને જરી જાણી ગીતનાં ફલજાની” એમ કહી ફલજળ, અર્પે છે, તે જાળનાં ફલજાની મધુરતા, રમિકતા ગંભીરતા, કદરૂપતા, લાલિત્ય અને એવા એવા

* * * * * હવે જેને એ આકર્ષણ ગીત પણ કહ્યું છે તેનો મત જેણે વિભાગમાં આપવામાં આવ્યો છે અને તે ૧૫૧ ને બીજા ગીતો તરફ પણ પ્રીતિ જણાવી છે, તે ગીતો વિનાના મત બીજા વિ-ભાગમાં લીધે છે પરંતુ એ જેને તે તો આપણા પુસ્તકમાંના સ્વર્ણ અંગ ગીત પોતાને પસંદ છે એમ જણાવ્યું છે, તે સર્વગાં સૂચન અર્થે પછી સર્વે તેમ નથી.

અનેક રૂઝડા, 'સદર્થપ્રેમજ' અને મહનસુલભ ભાવો, ખરેખર! અવર્ણનીય છે. અમુ-
તથીજ ભરેલો રસોદધિ હોય તેવું અચુક બિન્દુ વધારે મીઠું અને અમુક ઓછું મીઠું એમ
કેમ હોઈ શકે? તેમજ કવિના 'ન્હાના ન્હાના રાસ'નું લાગે છે. તેમાંના પચાસે રાસમાં
એકે એવો રાસ નથી કે જે એકથી એક વધારે નહીં આંતો, અથવા આનાથી આ ઉત-
રતો છે એમ લાગે, બધે બધાજ રસિક અને ભાવપૂર્ણ હોઈ જાનાર અને માંભળનાર
બહેનોના (ભાષ્યોના પશુ) આત્માને યોગ્ય રહે છે. તેમાંનું પહેલુંજ મીઠું કે જે
સુરાદ્ય-ગુજરાતની લગિનીઓને તેમના રસિક દુહાથી ગુજરી કુંળે ગળવવા નિમિત્ત છે,
તે રાસની પશુ કંઈક ઓરજ લાગે છે. જે જે સ્થળમાં નિવાસ કરતી બહેનોના બહિર
અને આંતરિક ઉચ્છ્વાસોનું કવિ વર્ણન કરે છે તે તે સર્વ મિત્ર મનોમગ્ન અને અર્થપૂર્ણ
લાગે છે. આ સાથે કેટલાક રાસોમાં તરવું તરવાનું, પશુ સુમધુર હોય છે. લાખલા તરિ
'બેના પ્રમ' એ રાસ આખોએ મનુષ્યજનના મંબીર પ્રેમના બતાવી રહે છે. 'ન્હારા
માણમાં' આ રાસમાં માણમાં બહારની પવસાગથી કંઈક છે અને માણના પ્રજ્વલ પ્ર-
મશમાં પવસારીને 'આવો પિયુષ પાઉં ઉરનાં રે જોલ, નેત્ર માંદિ આંહું રૂઝાં નેજાં નેત્રાં'
વિગેરે માણું છે. ન્હાનાં અતિથિને પ્રકાશીત માણમાં પવારું પિયુષ પીવું અને આખિયા
તેજ અંજન અંજનવાળાં, એ કેટલું મુદત્તમ! કેરી મનોદા કંપના! અને તે પશુ પાણું
'મસુની કરેલાકલા યાં જવું, ને' હડાં હડાં હાસ્ય હસવાં!' ખરેખર! સ્ત્રીઓને માટે
આવી રસિક ગરબીઓની તો આ 'ન્હાના ન્હાના રાસે'જ માટે પૂરી પાડી છે, એમ
કહીશું તો કંઈજ ખોટું નથી.

બહેન "સૌ. મધુરી." :—

પહેલાં 'ગુજરાતમાં' ગરબા ગાવાનો રીવાજ વધારે દશે. નવરાત્રિયોમાં અંતઃ બીજા
અનેક માંગલિક પ્રસંગોએ મુલ્યે મુલ્યે ગરબા ગવાતા અને તેમાં દરેક વખતે સ્ત્રીયો હાથથી
બાગ લેતી. જાનજામાં જડાઓથી સ્ત્રીયો પશુ જળવાર પોતાની જાનજો વિસરી જાનની
દેશમાં કંઈ સુરોજ, આનંદ બોજવતી. હવે આપણામાં એ શોખ દિવસે દિવસે ધસાતો
જાય છે. અને સુધરેલો કામેમાં તો તે લગભગ તરન જતો રહ્યો છે.

"ન્હાના ન્હાના રાસ" કંપીને કવિએ ગુજરાતી સ્ત્રીઓને એક અમુલ્ય બેટ આપી
છે આપણા પ્થેલાના ગરબા અને ગરબીયો-ઉતરતી પંક્તિના છે એમ તો નજ કહેવાય.
કેટલાંએક તો ધણીજ ઉમી પંક્તિમાં આવે એવાં છે. "ગરબા અને ગરબીયો ગુજરાત-
નો-વારસો છે" એ ખરું છે અને તેને અમુક દરવામાં આપણુ-અસલના કવિયોએ મણા
નથી નાખી પશુ-દરેક-પશુમાં નવીનતા માણુમનું મન વધારે આકર્ષે છે. તો આ સમ્ય
પ્રદેશમાં "ન્હાના ન્હાના રાસ" નવુંજ જન્મે. બહી મનમુગ્ધ, થયેલા શોખને ફરીથી
ઉત્તેજિત કરે એવી આપણે આજ રાખીએ તે તે અસ્થાને ન કહેવાય.

આમાંના રાસ આપણા જુના પ્રચલિત ગરબાઓથી નવીનજ ભાવના છે. તેમાં આ-
વતા વિષયોની પશુ-દબી, વિવિધ ભાવો, અને શૈલી એ સર્વ નવાં છે. તે રાસોમાં મુદ્દા
રાગ ધણી ખરા સ્ત્રી વર્ગમાં માનીતાં ચંદ્ર પડેલા રાગોમાંના છે અને તેના સાથે સોપી-
યોમાં દોહરા વગેરેને બદલે જન્મ મુકવાની નવીન રીતથી વધારે મોહક લાગે છે. કવિના

વિચારો થાવું ખરું આપણી દુનીયાં કરતાં વધારે ઉચ્ચે રમનારા હોય છે. અને તેને લીધે કાંઈક વાર તેનો મન આપણે નું સ્વમજી સકવાથી તે નિરસ લાગે છે, પણ તેમનાં પીળાં કાળો કરતાં ન્હાના ન્હાના રાસમાના લગભગ દરેક રાસમાં વધારે સરલતા છે. બધાંજ સ્વમજી થોકે એવી મરલ અને મધુર ભાષા અને તે સાથે હિંચા પવિત્ર ભાવની તેમાં એવી તમકટ ઝામેલી હોય છે કે તેમના રાસ વાંચતાં આપણા મન ઉપર એક ભતતી પવિત્ર છાપ પડે છે અને આપણી આસપાસનું વાતાવરણ કાંઈક વધારે ક્ષિત બનતું લાગે છે આ ઉપરાંત ઉગી ભતતું ગેયત્વ સંજોની મધુરતામાં વધારો કરે છે જેમ જેમ વધારે માધ્યે તેમ તેમ વધારે મધુર લાગે છે અને તેના રજકારા ઘણા વખત સુધી આપણા કાન ઉપર અથડાયાં કરે છે. આ બધા રાસમાં કાંઈકજ એવો રાસ હશે કે જેને માટે આપણે જરા પણ કંટાળા બતાવી શકીએ. તેમાંના ઘણા ખરા રાસ બહુ મારા છે અને પોતા-પોતાની રીતમાં ઉત્તમ છે. તેમાં જેટલા મરલ અને સંયોદ ભાવવાળા છે તે જ્ઞાને વધારે મમે છે.

ખેડેન મિસિસ બચુબાઈ:—

અમે પારસીઓ ગુજરાતમાં મુખ્યત્વે વસનારા જેથી ગુજરાતીમાં અમારી ગણના થઈ શકે. અમારી ઘરનો ભાષા ગુજરાતી જેથી તે માતૃભાષા ગણાવી જોઈએ. ગર્વો ગુજરાતીનો દાલમાં પાસ્ટી ધરામાં કતિ તિરસ્કર થાય છે કે કતિ તે 'ધણીજ અગ્રદુરપે વપરાય છે, એનું કારણ એ છે કે એ ભાષાના અગ્રાધ સમુદાય પુરેપુરું પાન કવચિતજ કરાય છે. જ્યારે અમે બાળક હતાં ત્યારે ગુજરાતના કવિરાજ દક્ષપતરામ ડાહ્યાભાઈની કવિતાઓ મુખપર રાખતા. વાહરે! થી તે કવિતાઓની ખુબી! શું તેનું ઉંકુ રહસ્યા! અમને તે વખતે એમજ લાગતું કે આખા ગુજરાતમાં એકજ કવિ દક્ષપતરામ ડાહ્યાભાઈજ ખરા કવિ છે. જુદા જુદા છંદોમાં તેમના કાવ્યો રાગ કાઢીને ગાવાની અમે બાળકીઓ વડે હરિશ્ચંદ્ર ચાલતી, જેમાં એમણા કાવ્ય રસની ખરી મજા મળતી. એ કવિવરના પુત્ર ન્હાનાલાલભાઈ વિશે પણ અમદાવાદના માસિકના લેખોમાં પ્રસંશ થતી મેં વાંચી છે, પણ "સુન્દરી સુબોધ" જેવા સ્ત્રીગતિને યાન આપનારા અનોખા માસિક દ્વારાજ આ "ન્હાના ન્હાના રાસ" ની ખુબી પીછાળુતા હું શીખી છું.

પારસી ધરામાં ગરબ ગાવાનો ચાલ છે જે હિંદુઓપરથી લીધેલો લાગે છે. પારસી અજોડો માટે "દાલરડું" ગાવાની રસમ વર્ષો થયાં પ્રચલિત છે. જેમાં હિંદુ રસમોને લખતી બધી લીટીઓ આવે છે, જેમકે "લેખ લખ્યા ત્હારા વહેમાયેર." વગેરે, પ્રાણી મોરતા (નવરાત્રી) ના તેહેવાગેપ ગરબા ગવાડવામાં આવે છે, અને એ મધ્યજી ને કાને મીઠું લાગે છે તે પારસી ધરામાં ગૃહજી કરાતું આવે છે. આથી 'રાસ' જેવો શબ્દ જો કે પારસી કાને નવો લાગે છે, તોપણ તેની બમર તો પારસી ધરામાં ચાલુ થએલીજ છે.

'રાસ' શબ્દનો અર્થ 'નર્મકાર' નીચે પ્રમાણે કરે છે:—

ગોપી ને કૃષ્ણ જોએએ સાથે મુળીને જોળી આકારે કરતાં ને ચાતાં ને રસ લડીં કોમ કરેલી તે.

હાલમાં એનો અર્થ Dance, Music, નાચ, સાથે ગવાઇ શકાય એવું ગીત એમ લેવાય, બીજી રીતે A circular dance accompanied with singing' એવા વિસ્તીર્ણ અર્થમાં તેને લેવાઈ શકાય ઇંગ્લેન્ડમાં જેમ Ball music જે તેને કદક રીતે એ સબ્દ મળતો આવી શકે 'રાસ' ગરબા તરીકે ગવાઇ શકાય છે. યુગતતી લાપામ્ ના એક ખાસ ગુણ છે, જે દોષબીજીજી લાપામાં મળતો નથી રાસ એ ગોવા કવિ તરનો ખવની છે નાચની બાખ્યામાં ગીત, નૃત્ય અને વાદ્ય—એ ત્રણે સમાઈ જાય છે એ રીતે જોતાં રાસમાં એ ત્રણે ગુંથે છે

અદરેનું રહ્યું જોતા આ નસમાળાના ગીતો ધણા અમરમરકે અને દિદુ મસારના ધણા ગોવાને અને વાગણી દર્શક ગણાવાં જોઈએ. ના આખી નસમાળા ખુબી ભરવા ગરબાઓથી ભરપુર છે, જેમાં "મુડાડ" પાવેરું "વીનાંગના" અને "ભોમગની વેલ" એ ત્રણ ગાળીઓ સિદ્ધતા અને રસભરિકતામાં અનુપમ છે

બહેનશ્રી "ક—"

આ રામ સૌ મગીત રમિ મલાડીઓને અત્યંત મજાના વાગે છે. મગણુ તેમાં જેટલા સગીતમાં વસતા સુંદર અશી છે તેટલાજ રસ માધુર્ય ને કલા પશુ છેજ યુગરા તની આખી સ્ત્રીજાતિને આવીજ તે વધાર મુદ્દા નાની મહે છે ત્યાં 'મુદલાવ, કામગના, લાલિત્ય ને લાડ' છે, અને છનાંવ મલાંગના તથા ગદનતા ઓછી નથી પહેનોજ રાન એટલો તો રસિક છે અને તે માથે તે એટલે તો વધે ભાવવાળો છે કે તેમાં મૌ મારિ આવાક—યુગરાતની બહેનોને તેમના પોત પોતાના મુખ્ય મુખ્ય જીવનને નગતા આશયો ને કર્તવ્યો માથે કરિએ તેમને 'વીલી વીગપત્રવી' આપવા નિમ વા છે ફનડાનાં તેજ જેટલા નિર્મળ પવિત્ર ને દિવ્ય છે, તેટલાજ આ રામ પશુ શુદ્ધ મત્ત ને સાતિવ છે તેમાં લાવના અનેક ઉજાળા છે તો પશુ તેમાં પવિત્રતા વા ગાન્તિનો ભગ મે તેવું કાઈ પણ નથી દયાસમ કવિની કેટલીક ગળીઓ જે દાલમાં માપણી સમાજમાં, માતા—પિતા અને પીઠા વડિલો આગળ તેમજ પાળકો આગળ ન ગવાઇ શકે, તેવું બહી એકેકે રમમાં નથી અને તેને લીધેજ સ્ત્રીઓના હૃદયમાં આ રાસોએ પોતાનું અ્યાન ઉચી કાગીતું મેળવ્યું છે એમ કહીશું તો તે જોડું નથી

મધવા વા વિધવા—કન્યા વા યુવતી—એમ સર્વ કોઈ સ્ત્રીજાતનાં જ્ઞાનદની ખાતર જાણે આ રાસ ન ગવાયા હોય એમ નાચ્યા વિના નથી મહેવું કવિ ન્હાનાનાવના બીજા શબ્દો તથા નાટકોમાં કે જેટલું ન મમળાય તેવું ઉંડું અને ગહન વર્ણનાં લખ્યું જણાય છે તેવું બહી એટલું બધું નથી કવિના પોતાના ચિત્તની દોષાપમાન સ્થિતિને તે પરથી મન્યની ઉત્પત્તિ, એ તો આખાથે રાસમાં ને તેની ન્મણિય રમઝટમાં નજરે પડ્યા વિના નથી મહેવું કેટલાક ઉપવકિયા નમ્મવા નાજતાં શબ્દોમાં એ કવિની કલમ છપી રહી નથી, દુષ, કોપવ, બેનના રણગાર એવા એવા ઉપર ઉપરથી રીઝીક જાનતા રાસોમાં કવિની તે સર્વના અન્તમાં ફરી મહેવી પોછી સુચાર અમગ ક્યાં વિના નથી મહેવતી જો આમજ છે તો પછી એમાંના બીજા સુંદર રાસો કેટકેટલાં રસ ભાવ અર્થ ને શબ્દની મધુરતા, સુંદરતા અને શુદ્ધતા દાખવ્યા વિના મહે

પસંદ થયેલા રાસ વિશે વિવેચન.

મ્હારું પારેલું.

સૌ. ખેલન “ક.—”

મ્હને પાણું આળીને પેલું આપો, દે પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 પેલી પુવરે હો આળી પાખ પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 મણિકુલ જેવી કવચી નયવણ, દે પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 હાનો મીઠી એ નેદ બરી આખ પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું

જર્ણુ બર્ણુ સરેવર રોલે, દે પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 તીરે નમણી લલમણીની વેલ પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 ન્હાળી નીકળી મ્હે રમવાને ધીરું દે પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 મટી સારસ ખેલતાં જો, પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું

નરા ચુમખું ન ચુમખું તે હડયુ દે પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું,
 હડયુ ઠીક ન્હારુ હવડે આકાશ, પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 શીયુ રમવા તો એમ ન્હોલ કરુ, દે પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 કીયો કોલ મહી બાજબીન આસ, પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું.

નેહ મ્હે તો સસાર કરી ગાઠી, દે પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 ચો-ચા મન્દિત મહીને વનદેસ પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 જોયા પછી થયુ જન દેવો, દે પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 નથી હાંયુ, ન સુવણો ચે સન્દેસ પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું

મ્હારે સારી દિશાઓ વ ધૂળી ર પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 સુના સુના અન્તરના આવાસ પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 પાપ હાણ, આણી હો મ્હને પાડું, દે પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું
 આસ આત્માને એ તો વનસ પ્રાણ ! મ્હારું પારેલું

માત્ર એકજ રાસનું વિવેચન કરવાનું હોવાથી વધારે કાદજ ધખી શકાય તેમ નથી. કારણકે એમનો એકજ રાસ જેમ જેમ વધારે વચ્ચય છે, તેના લાવો જેમ જેમ વધારે ઉદ્ઘાસ છે, તેમ તેમ તે સર્વપર વિવેચના કરેલુ જરૂરનું લાગ્યા વિના નથી રહેતું. પણ, પાછો ઉપવો વિચાર એ ઉત્સાહને દાખી દે છે અને માત્ર એકજ રાસ લખવો પડે છે.

‘મ્હારું પારેલું’ એ નામના રાસમાં એક ગાળકના વિભોગથી પ્રેમીમાતાના હૃદયને ટેટલું બધું દુઃખ થાય છે તેનું આબેહુન વર્ણન કરાયેલું છે. અરેખર ! એ વાંચતાં હૃદય વિદોર્ણુ ચપ જાય છે. મૃત્યુ પામેલા ગાળકની માતા જાણે છે કે મૃત્યુ પામેલું બાળક પાછું આવવાનું નથી, પણ બાળ વિત્તદયી મેલી બનેલી માતા પ્રભુને પોતાનું બાળક પાછું આજી

આપણને વિનંતી કરે છે એ દેહકું કંઈક જાણે છે ! પત્ની દેખાતા રસને નીચોવી, નીચોવી માતાએ જે બાળકને જગતમાં જન્માવ્યું હોય, તેજ બાળક આમ 'જરા સુખ્ય-સુખ્ય' ઉડી જાય, કુળનું નતિયિ- 'પુણ્યપાંખો ધસાવતુ', 'મથિલકની કમળી નચાવતુ', તે 'નેહ ભરી આંખ' વાળુ-આમ આંખે ઉડી જાય, તે તે માતાથી કેમ મંડી શકાય ? આગે એ સસાર, મદિર મંડી ને વનદેશ શોધતાય, બીજા પપ્પી, પપ્પુ, જન ને દેવેના આશ્રમે જોતાય, બાળક ક્યાય નજ દાઢે, કે તેને 'સન્દેશ' સંદાતે ક્યાય નજ મળે, ત્યારે તો માતાને શું શું થયા નિના ગ્રે ? અનેક જાનનાઓથી પરિપોષેલુ બાળક, અનેક આશાને અભિલાષાથી ઉછેગતુ બાળક, અનેક આદર્શોના શબ્દગરથી સત્તજ મરેતુ બાળક, આમ જ્યારે ક્યાય ન જડે, તો પત્ની માતાના 'અંતરના આવાસ સના પ્રતા' જ ધમ્મ રહે, તેની-અને અખાયે જગત્પત્ની- દિશાઓ સુની સુની' જ લાગી રહે, ઉરમાં એ ઉચાટ ધમ્મ રહે, અને આત્માય ઉકુ ઉકુજ કકળી રહે !

ભરેલા સરોવર ઉપ- નમણી લગ્નમણીની વેલ ખુલ્લુગત દેખાય છે, તેજુજ મુદ્દ- નસારમાં શોભા અર્પિતું, માતાના હૃદયમાં આનંદરસ રેલતુ, એ બાળક પાછુ ખળવા કપી માતા વિનંતિ ન કરે ? કપી માતા પોતાના રત્ન જેવા આગા આત્મજનને ઉડી જતો નહિ ચાન્ત ખેતી રહે ? જેમ ગારસના જોડમાં ખેનતા હોય તેમ બીજા બાળક ખેલતા હતા, તેમની સાથે એ બાળક માતાએ જરા રમવા ધીરું હતુ, અને ત્યાં તે જરા ખેલુ ન ખેલુ, એટલામાં તે 'ઉડ આકાશ ઉચડે' ત્યાં તે ઉડી ગયુ એ મણુ ! તમેજ તે આપેલુ, અને માતાએ મવા લીધેતુ એ બાળક આમ આશા આપી પાછુ લઈ લી, ને આશા ભગ-હૃદયભગ-મરો, ને શું તમને ઘટે છે ? 'હે પ્રભુ ! હું તમને પાને પડું છું, મારો પ્રભુ એના વિનંતિ આ સુતો ધમ્મ રહે છે, મારા હૃદયને કિસાદરથી દીધો, મારા અતઃકરુણા ઉગમ કરનાર મારા બાળક મને પાછુ આપો.' કપી માતા-બાળકના નિર- હથી કકળતી કપી માતા-આવી પુણ્ય પ્રાર્થના નહિ કરતી હોય ? અને તેમાં સસારમાં જેને ચોપાસ હોળી મળી રહી હોય, જગત્પત્ની જેને ડોઈ ખામતુ આલબન ન હોય, સર્વત્ર વિપત્તિ જવાળા ભલુકતી હોય, અને એ સવર્ણું હુખ હોય જતાય પ્રાણને પ્રકાશ, આત્માનો ઉગમ, ને ઉરના ઉગમક્રતુ પાત્ર એક બાળક હોય તો તેના મુખમાં શી કળી રહે ? અને તે પછી એજ 'ઉપનો રમ' આમ અકાળે દળા પડે, એજ દિલનો દીપક આમ અકાળે ખુટાઈ જાય, એજ જીનમાતાને દિનેશ મહાને મરો અમૃત થાય, તો તે માતાના ચિત્તને શું શું નહિ થતુ હોય ?

પ્રેમાનંદ કવિતુ જ્યોત્સ્વલતુ રૂઢન 'જેટલું કંઈક છે તેટલું જ્યાં કાળ્ય કરેલુ વાળે છે પણુ ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કાઈક ચોક્કજ સમયને માટે જગમાં પડ્યા હતા, અને પાછા નીકળવાતા પણુ હતા, અને તોપણુ એટલે એ નાનોસુનો પુત્રનવિભાગ જ્યો- દાહથી ક્યા મદન થોડો હતો ? હજારે ફાટી નાખતા તે જોણુ મથ્યા હતા ? પુત્ર મૃત્યુને કપી પત્ની સાથે પોતે પણુ મૃત્યુને મળવા જોઈતા ઉચાટ કરી રહ્યા હતા ? તો પછી અહીં તે જ્યોત્સ્વલ જિગોગ છે અને ને કપી મહાદેવ માતા તેને સહન કરી શકે ?

આ નાસનો દાળ નીચે પ્રમાણે છે:—

‘હાલા ! હાજો છો, વિશ્વ આધારરે, સમયથી તમ સાથે.’ અને ‘આ’ આખરે સમયાં શબ્દોની કલક એવી તો સુંવાઈ છે, અને તે સાથે અર્થ ને ભાવ પણ એટલાજ રસભર્યાં થાઓયા છે કે તેથી તેમાં વળી રહેલી કશ્ચીનાની મંપૂર્ણ અસર થયા વિના નથી રહેતી.

બહેન મિસિસ બચુઆધ:—

‘મહાર’ પારેવું’ ને હું પ્રથમ દરજ્જે આપું છું, અને તેનાં કારણો સાવગ્તર નીચે દર્શાવે છું. આ ગીતમાં (Tragic Sentiment) કહ્યું રસ છે. એ રસ (Pathos) કશ્ચારસ છે. વાણી કામળ છે. એ ગસમાં ઐથી મોટામાં મોટી ખુબી એ છે કે એનામાં એ અર્થ મળજ નીકળે છે. એક અર્થ અને બીજો અર્થરાધ. કાવ્ય “ પારેવું ” પર છે. પારેવાનો અર્થ મરેદ કષ્ટનુ થાય છે. એક કુમારીકા પાસથી રમવા આવેલું ‘પારેવું’ હરી નય છે, જે ને પાછું માગે છે. બીજો અર્થ પારેવું-તે દીન-અંતઃકરણ છે. આ અંતઃકરણ તેણે પોતાના પ્રિયને આપ્યું છે જે તે પાછું માગે છે. અંતઃકરણ પોતાનું તો પાછું અપાયજ નહીં, અને તે કાંઈ માગે પણ નહીં. પણ દીવ જે આપ્યું તેના બદલામાં મામે પ્યાર (Reciprocation) મળે છે.

આખા કાવ્ય કરતાં ફક્ત પારેવું’ સજ્જ વાપરીનેજ કવિએ ગજબ કીધો છે. પારેવું સજ્જ સામાન્ય જાતિમાં છે. અંગ્રેજોમાં જેવી રીતે દરજ્જ-ને’ એક (Pet) પામેલા પશુ તરીકે ધ્રુષ્ટિ કવિએ વાપરે છે, તેવીજ રીતે આ શુદ્ધ મરેદ કષ્ટનુર હિંદુઓનું ધણું માનિતું પંખી છે. એ મરેદ છે જેથી દીવ પણ મરેદ, નિષ્પાક્ષ, દાધ વગરનું લેવાઈ સકાય. હિંદુઓમાં એ સ્ત્રી મુન્દર પંખી ગણાય છે, તેટલુંજ તે માનીતું છે, કારણ કે તેનામાં નિરાઈતા (Innocence) નો ગુણ છે. પ્યાર પણ તેવોજ હોવાં લેઈએ. હિંદુઓમાં શુદ્ધ અંતઃકરણ સખતું એ સ્ત્રીઓનું ઉચ્ચ આભુપણ ગણાય છે. હિંદુ સ્ત્રીઓ પોતાના ઘરને ચાહે છે તેવુંજ એ પંખેડે છે. પોતે હરી હરીને પાછું ઘેર આવી મેસે છે. એ ગાન પાઉ Vegetarian છે, તેથી હિંદુ ઘરોમાં વધુ પ્રિય છે. એ કાષ્ઠથી જનનું અન પાય છે. ને શુદ્ધ રહી શકે છે, ને જલદી હળી નય છે, આથી છોડીઓને પાછું ગમે છે.

કષ્ટનુર, ગીનીકાઉસ, દરેક એ (Monogamist) એકજ ધણી કે સ્ત્રી કરનારા જનવરો ગણાય છે. નેકા વગર ધણી જીવી શકતાં નથી. ગામડામાં તો આ પારેવું ધણુંજ લાડકું પક્ષી ગણાય છે, એની ખૂબી એ છે કે એ દવામાં ધણું ઉંચે હરી શકે છે અને ધણી વાર દવામાં રહી શકે છે. હાં તો કાષ્ઠનું પારેવું ને કાષ્ઠ સેષ લે તો મોટા કાગડો થઈ જાય છે. પોતાના પામેલા પારેવા માટે જેટલી લગાઈએ લકરો તેટલી બીજા કશા માટે તેઓ લગર નહિ. હિંદુઓ સું, પણ મુમલમાનામાં પણ એ પંખેડે ધણું પ્રિય છે. કહે છે કે ઔરંગઝેબની એક બેટી જહાનુશાં લગ કરવા ના પાડતી હતી. લગ તરફનો તેનો ધિક્કાર કેમ દૂર થઈ તેના ધેણાકે ધણીક ઉપાયો ચોજવામાં આવ્યા, આખરે એક મોલવીની સલાહથી તેને એક પારેવું’ રમવા અને પાગવા આપવામાં આવ્યું.

આ પારેવાએ તેના દીકરાં સ્નેહના અંગાર સળગાવ્યા. પારેવાની નિદ્રોપ નિદ્રાસ્તી રૂઢી જોઈ જાણીને લક્ષ તરફ તેણીનું મન દબ્યું.

નરજહાન સાથ જહાંગીરનો સ્નેહ પણ આ પારેવાથીજ પ્રથમ બંધાયો હતો. નરજહાન એક દિવસ બાગમાં ફાઇ ફૂલ સાથે રમતી હતી. તેવામાં જહાંગીર તેની આમળા આપ્યો. જહાંગીરના હાથમાં આ વખતે એ પારેવાં દર્તા. નરજહાન સાથ વાત હેડવા માટે જહાંગીરે આ પારેવાનો ઉપયોગ કર્યો. તેણે આ બે પારેવાં નરજહાનને પકડવા આપ્યાં. આમાંના એક નરજહાનને ગેદમાં જરા ચાચ મારી. ચાંચનો પ્રહાર યસ્તાના દેવને લાગ્યો, જેને પરિણામે એક પારેવાને નરજહાનને ઉગ્રદી દીધું. જહાંગીરે આવીને આ માનિતા પં. ખેડને ઉગ્રદી દેવાનો સમગ્ર પુણ્ય કે “એ કેમ ઉડી ગયું ?” આ માંભળી નરજહાન કે જેણીના દીકરાં પ્યારનો લુપ્તો દોડનો હતો તે બોલી: “લુપ્તો, આમ !” એમ કહીને પોતાના હાથમાંનું બીજું પારેવું પણ તેણે છોડી દીધું. જહાંગીરે વાત લખાવીને પૂછ્યું કે તેં મારાં બે પારેવા આમ ઉગ્રદી દીધાં તેના બદલામાં દવે મને શું આપે છે ?” નરજહાનને કહ્યું કે “માફ દીલ.”

ગોદગમ્ભીરે કેવિ પોતાની Hermitમાં ચકવા-ચકવીના ગાઠ પ્યાર માટે કહે છે કે “કુન્યામાં ખરા પ્યાર તો એ (dove) ચકવા-ચકવીમાંથીજ મળે છે.”

આ રીતે આ કાવ્યમાં અસરકારક અર્થ એક કુમારિકાના ઉડી ગયેલા પારેવાનો છે, કે જે પારેવું તે કુમારિકા પાતું મારે છે. ત્યારે બીજો અર્થ આપણે ઉપર જોઈ ગયા તેમ પારેવું ને સ્નેહ પ્યારના અર્થમાં લેઈ તે કુમારિકા પોતાનો આપેલો પ્યાર પાછો મારે છે એટલે કે તેના બદલામાં પોતાના પ્રિયનો પ્યાર મારે છે. આ બંને અર્થો પરિણામી તે છેલ્લે સુધી દરેક લીટીએ જાંબ બેસતો માલુમ પડે છે, જેથી આ ગરબી નસિકતા અને નવીનતામાં એકદમ વધી ગમ છે. આખી ગરબીમાં જે લાગણીથી તે છોડી બોલે છે તે લાગણી ગરબીના સંજોગમાંથી બરાબર નીકળે છે એ એની બીજી પથ્થુ ખુબી છે.

દવે દરેક લીટીનો છટો અંગે દું નીચે મુજબ સમજાવીશું:—

૧. પ્રિયા પોતાના પ્રાણને સંબંધીને કહે છે કે માફ પારેવું મને પાછું આપો. મને મારા સ્નેહ માટે તમારો સ્નેહ આપો. આપણું દીલ પ્રિયાએ લીધું તેના પ્યાર મને આપો. ઉડી ગયું. એ અર્થ પરથી જણાય છે કે જેને તે બાળએ પોતાનું દીલ આપ્યું છે તે એને માર્દતો નથી. એ પારેવું રમવાને આપ્યું તે પાછું આપો. એટલે માફ દીલ જે પારેવા જેવી પ્રિયતમ ચીજ છે તેના બદલામાં નમથરા પ્રેમ આપો. પ્રેમના બદલામાં પ્રેમ માંગવા માટે જાણીના કવી Byronની નીચેલી લીટીઓ અસંગોપાત રજુ કરાશે:—

Maid of Athens, ere me part

Give, oh give me back my heart.

આવરનની આ લીટીઓ શું આ લાગણી લાગણી સંજોગ રજુ કરતી નથી ?

૨. જેની પાંખ કંઈ આગલા પુણ્યને લીધે મુદર-પંખાની માફક વીરલી છે.

૩. 'હીરના જેવી ચમકતી-સફેદ તારી ટોપ કચગીર-માઝર નાચતી દીસે છે.' નું માથા-પરતી ટોપ કેવી સુંદર રીતે નચાવે છે.
૪. સ્નેહથી ભરેલી તેની મીઠી આંખ અને લાવી આપો.
૫. પાણીથી ભરેલા સરોવર એ માફ પારેલું ડાલે છે.
૬. 'જે સરોવરને નીચે લગભણીની વેલી નથી રહી છે. આ લગભણીની વેલી Sensitive plant કહેવાય છે, એનામાં એવી લાગણી છે કે મનુષ્ય દ્વારા લગાડવાથી આ વેલ ઝુમી જાય છે. કવિએ પ્યારની લાગણીમાં આ વેલનો મુકામલો કેવી અનુકૂળ રીતે કર્યો છે ?
૭. એ મગેવર આગળથી આવીને માફ પારેલું (દીલ) મેં મારા પ્રિયને રમવા આપ્યું-હિઠીનું આપ્યું.
૮. જે સરોવરમાં મારસ ગેય કરતાં દર્તાં મારસ માટે મરસ-અરોવર પરથી આ મારસ શબ્દ નીકળ્યો છે. મારસનો પ્યાર ઘણો ગાઢ રહે છે.
૯. એ મારા પારેલા સાથ હું સ્ત્રી કે ન સ્ત્રી તેટલામાં તો તે હડી ગયું એટલે મારા પ્રિયનું તે દીલ્-લેઈ જતો રહેલ -
૧૦. એ ઉડતું ઉડતું છેક આકાશમાં હડી રહ્યું છે. અપારે એ રીતે દીલ હડી જાય તો તેનો કંઈ પતો મળે ! હા ! આકાશમાંથી જેમ પારેલું પોતાને ઘેર પાછું આવે છે તેમ અને તેના સ્નેહ પાછો મળે.
૧૧. જો માફ પારેલું (દીલ) રમવા લીધું તો એમ ન કરતું, એટલે તેને ઉઘડી ન મૂકતું.
૧૨. મારી સાથ વચનથી તું બંધાયો છે તો પછી આ મારી આસા લાગવી નહીં.
૧૩. આ રીતે જો આશા લાગે તો આ મંસાર જાડી જેવો નકામો ગૂંચવણ ભરેલો છે.
૧૪. મેં આ સ્નેહ મેળવવા માટે મોટા માણસોના ઘર, મંદિરો, અને જંગલના પ્રદે-ગોમાં તપાસ કીધી. અધી જાતના લોકોની મેં તપાસ કીધી, તે મધ્યમાં મેં તમને માફ દીલ દીધું.
૧૫. જે સધળામાં મેં પળીઓ, પશુઓ, અને મનુષ્ય દેવો-(શરેશી) માં તપાસ કીધી.
૧૬. તો ત્યાંથી અને માફ પારેલું (દીલ) પાછું મળતું નથી કે અને કશી ખચ મળી શકતી નથી.
૧૭. મારા મનથી અધી દીલ્-લેઈ મૂલી (હિઠ) છે. એટલે કે Once I have lost my heart, I find no pleasure at anywhere.
૧૮. મારા દીલમાં રહેવાણું હિઠ જાડી ગયા-એટલે દીલમાંથી સ્નેહ નીકળી ગયો. ત્યાં સ્નેહ નીકળી જાય ત્યાં (Joy) ખુશાલી પણ જાડી રહે છે, અને ખુશાલી મધ કે બધું હિઠ લાગે છે.

૧૮. આથી પ્રિયા તમારે પગે પડું છું કે મને મારું પાદેસુ પાપુ લાવી આપો, એટલે મારો રોહ પાટો ફેરવો.

૨૦. એ મારા આત્માનો હુમલો છે, *Love is the Light of one's Soul.*

આ કાવ્યમાં ધ્યાનની નુસાઈને છેક પ્રાણની મગ્ગામણીપર કવિ આપણને દોરવી લેઈ જાય છે. આ લાગણી છેક અન્ન પ્રાણ (*annaprāṇa*) માં મળી છે, અને દરેક લીંગએ એના ભાવ અઠતા પ્રમાણમાં જ નીકળે છે એ મગ્ગ કંઈ ના સમયા એવજ માણે છે. આમ અઠતા અઠતા છેલ્લી લીટીમાં આ પારેવા-રોહને છેક પ્રાણથી પ્રિય ગણાવ્યો છે એ કવિની કવિતા શક્તિનું અનન્ય સૌર્વ્ય અતાવે છે. આ ખુબીવાળું ગીત અગ્રેષ્ઠ, કેન્દ્ર કે ઈશ્વરીઅન જેવી કોઈ પણ પૂરોષી ભાષાને ખજૂ દીધાવે એવું લાગણીવાળું છે.

આ રીતે પ્રિયા કહે છે કે મેં જે તમને પ્રેમ આપ્યો તેનો મદનો કંઈ મને જગતમાંથી, મસારમાંથી કે સત માધુર્યોગાથી મળી શકતો એ તો અતરના અવાસ છે. એની જગ્યા તો આન કરજો છે. એને મળ્યા એક વિદાનના શરો છે કે " *It's the heart that makes the seasons and not the time of the year.* "

અગ્ન, અતરની ઉર્મીઓની ખરી મગ્ગ, આ પારેવાની કૃતિ દરકના મનને મજબુત ચખાડે છે ! આ મધમાને ત્રિસે આખા કાવ્યમાં આ (*Piece*) ગીત અદિતીય અજાઉ શકામ યુગ્મનતને ખરેજ કવિ ન્હાતાવાલ જેવા વિદ્વાનો આત્મજાળ રૂપ છે.

વીરાનાં વારણાં.

પંદેન મિગસ અલયાલકમ્ભી:—

અમ્ભા ! વીરાને ભટ વારણે રે લોલ
મેલમ્ભો છે મ્હારો વીર ને !

અમ્ભા ! વીરાને ભટ વારણે રે લોલ

જેકે તો મુદામી અવન આદરો - લોલ
ખોલે મુદામી મ્હારો વીર ને !

અમ્ભા ! વીરાને ભટ વારણે રે લોલ

સાલ તો વિરાને સાલ મન્દિરે રે લોલ
પાલે વિરાને મ્હારો વીર ને !

અમ્ભા ! વીરાને ભટ વારણે રે લોલ

મયો ખોલે છે રૂલ વાણીમા રે લોલ

કુલમા ખોલે છે મ્હારો વીરને

અમ્ભા ! વીરાને ભટ વારણે રે લોલ

આખરું કનસ મ્હારે રૂકનો રે લોલ,

વરમા કનસ મ્હારો વીર ને !

અમ્ભા ! વીરાને ભટ વારણે રે લોલ.

મેકે તો આનન્દ મ્હારા વરને રે લોલ

ખોલે આનન્દ મ્હારો વીર ને !

અમ્ભા ! વીરાને ભટ વારણે રે લોલ.

જેકે દીપી છે મ્હને નાવલ રે લોલ

આગ્રમે દીપો મ્હારો વીર ને !

અમ્ભા ! વીરાને ભટ વારણે રે લોલ

- (૧) આ ગત શ્રીકૃષ્ણના જન્મ પ્રસંગે થયેલા આનંદનો વર્ણન કરતાં કવિ દયારામભાષ “ પ્રકટયા શ્રી કૃષ્ણ મન ભાવતારે લોલ ” એ રાગમાં રચાયો છે. આ રાગનો ઢાળ ગાનાર અને સાભળનારને આનંદને હિડોળે ખુલાવતો હોય એવી સ્વર રચના વાળો હોવાથી વીરાને વારણા લેનારી પ્રેમાળ બહેનના મુખમાં યથાર્થ શોભે છે. ગમે તેવી ઉચ્ચ ભાવના હોય પણ તે બે દેને ઉચિત રાગમાં દર્શાવાય નહીં તેા શ્રોતાઓના મનમાં તેની ગાજગવા માત્રથી જે અમર ધવી નેત્રએ તે થાય નહિ.
- (૨) આ રાસના આનંદમાં “ ખમ્મા ” એ શબ્દ એવો આશીર્વાદ સ્વચ્છ ભાવવાળો મૂકયો છે કે બહેનનો ભાષ ઉપરનો અદ્વૈતિક પ્રેમ માત્ર એ એકજ શબ્દથી ઉભરાઈ જતો જણાય છે. એનાજ જેવા આ રાસમાં બીજા નીચે પ્રમાણે શબ્દો જણાય છે. મોંઘા મૂંઘા, મુઠાળી, વિરાજે, માનડી માવડીએ દીધો મ્હારો વીર, આ રાખો જેમ મોનામાં હીરા ગોળે તેમ આ રાસમાં ગોળે છે
- (૩) મગનના ચંદ્રની સાથે રાજમદીરમાં તાજતા ચળની સાથે, કુલવાડીમાં ખીલેલા ચંપાની સાથે, આગણમાં ઉગસ કરનારા સૂર્યની સાથે, અને અતરના આનંદની સાથે વીરાને સરખાવીને ઉપમાનની અને ઉપમેયની અસૈદ્ધિક પ્રુબી કરી છે અને તેમાં વીરા પ્રતિ પક્ષપાતવાળી બહેને ઉપમાનની પ્રભુતાને વ્યાખ્ય કરી ઉપમેય રૂપ વીરાનાં અંશર્થની આપકતા જણાવી છે
- (૪) કડીમાં કવિવત્ની પરિમીમાં પ્રકટ કરી છે, એમાં નહેલો ભાવ રમિક પુરુષોનાં હૃદય-માજ ઉત્પત્ત યદ શક્તિ એમ છે.

બહેન શ્રી એલિસ —

ધણ ખરા ગીત ધણ આકર્ષક છે. પણ નેમાના એકાદ સમતું વિવેચન કરવાનું દેવાથી હું “ વીરાનાં વારણા ” (રાસ નં. ૧૫ એ) પસંદ કરું છું.

એનો રાગ મને બહુ ગમે છે અને જે કોઈ પણ તે ગીત બરાબર ટ્યૂ અને તાલ થી ગાય તે જરૂર માન લાઈ પ્રમાણે દરેક એતાજનને તે પ્રિય થઈ પડે. મેનને ભાષ ઉપર કેવું હેત હોમ છે, તે ધણીજ ખૂબીથી વર્ણવેલું છે. તે નીચે પ્રમાણે —

તેમાની દરેક કડીનો દરેક શબ્દ ભાઈ ઉપર બેનના હૃદયમાં કવી ને કેટલી પ્રીતિ ભરેલી છે, તેનું તાદર્શી અવલોકન કરાવે છે. એક કડીમાં ચંદ્ર માથે ભાઈની મરખામણી કરી બતાવે છે કે ચંદ્ર જેવો સિત્તજ પ્રકાશ ભાઈની પ્રીતિ બેનના હૃદયમાં રહે છે. તે બીજી કડીમાં બેન પોતાના ભાઈને રાજ જેવો કપ્પી નેને સગના જેવા મુખોથી વિશુ થીત નેવા તત્પર થયેલી નેવામાં આવે છે.

ધણી તેને ચંપાની ઉપમા આપે છે. જેમ ચંપો પોતાની સુંદર મુગસથી આખો બાગ મ્હેલથી મૂકે છે તેમ ભાઈથી પેતાનું આખું કુળ ઉજવણ થયેલું લાગે છે. અને ચંપાની મુગસની પેડે ભાઈની કીર્તિરૂપી મુગસ બધે ફેલાય એમ હમ્મણે છે. પાચમી કડી માં સૂર્ય માથે સરખાવનાં જણાવે છે કે સૂર્યના પ્રકાશથી આ સૃષ્ટિ જળદળી રહે છે, તેમ ભાઈથી પોતાની શુદ્ધરૂપી સૃષ્ટિ જળદળે છે.

હેલે પ્રજાનો પાડ માને છે ને માતા તરફનું હૃદયમાંનું માન જાહેર કરે છે

દેશીક વખત મનશમતુ સુખ યજ્ઞવાધી ને આપનાર કિરતારને મનુષ્યો બહુ ભય છે તેમજ તેમાં મદદગાર બીજા સમ્મન્થીઓ તરફની પોતાની ફરજને પણ વિમાન મૂકે છે પણ આમાં તેમ થવા પામ્યું નથી

બધી વાતે સુખી હોવાથી આનંદ હતો, તેમાં બાઈફી રત્ન મજાવાથી તે સુખમાં તે આનંદમાં ઓર વધારો થએલો દર્શાવી વાતે બાઈ ઉપરની પ્રિતિમાં ઘેરીજ અર્ધ અર્ધ હેમ એમ જણાય છે

પ્રભુ એવાં બાઈએનનાં જોડા સનામત રાખો —

આમીન.

શીયળ.

બહેન સૌ સર્વુધાયા!—

સખિ ! મુજબે મુખેબ આ રસાળો,

શીયળ તે સબાળો, સબાળો

સખિ ! સતિઓને રાખે રહિ રાળો

શીયળને સબાળો સબાળો

સખિ ! છવનને મનત મરમાળો

શીયળને સબાળો, સબાળો

એ રસ તરસા બાલ ! રસની રીઝ ન જૂલસો

પ્રભુએ બાધી પાળે રસસાગરની પુરથી

સખિ ! પ્રજાના દૈવી નિયમ બાળો

શીયળને સબાળો, સબાળો

સખિ ! રસની પવિત્રતા નિદાળો,

શીયળને સબાળો સબાળો

સખિ ! શ્રેમની અખર માઝા પાળો

શીયળને સબાળો, સબાળો

વનમાં વરસે મિઠ, ધોમ ધમે વૈગ્રખના

નિર પધારે નેહ સારસગની બેઠડી

સખિ ! આત્માના આગણાય વાળે,

શીયળને સબાળો સબાળો

સખિ ! દેહના કલકી નોંઢ ઠાળો

શીયળને સબાળો સબાળો

સખિ ! સોદાગર રવામીને રૂપાળો

શીયળને સબાળો સબાળો

માગ મનને મહેલ, છવના સિદાસન કરી

પદસની અલભેવ રવામીને માકારલો

સખિ ! ફલ કરી કીર્તિને ઠાળો

શીયળને સબાળો સબાળો

સખિ ! સૌના ને રામનાં ઠા બાળો,

શીયળને સબાળો, સબાળો

સખિ ! સ્નેહમુખ પાડ પી કાળો,

શીયળને સબાળો સબાળો

આ રાસ મહેને ધણેજ ગમે છે તદેમાં પનિરતતુ મુન્દર, ગમિક ગમે આબેદુખ વર્જન આપ્યું છે. “સતી” ચન્દ જેનો યતોદર કાગે છે ? દેવે અંગે સતીત્વ પાળીને કુળને દીધાવવાનું છે અને શ્રીરામજી તથા સૌનાં છતા જેતુ દેવતીવત પાળીને છદ્મીને રમમય, સ્નેહમય અને દિવ્ય જનાવવાની છે.

“ માડી મનને મહેલ, છવના સિદાસન કરી,

“ પદસની અલભેવ રવામીને માકારલો, ”

એ પ્રવિત્ર મત પ્રમાણે છવનમાં આપણે વર્નવાનું છે. કદિ કદિ છદ્મીમાં દુષ્પનાં

એ સસ વિવિધ રસથી ભરપૂર છે. પ્રેમરસ અને ભક્તિરસથી ઉભરાતો આ રસ જ્યો કોઈ યુવાવસ્થાના પુરેમા મદ્યેષુ કોલતી યુવતી ગાતી ન હોય, અને છતાંય વૈરાગ્યની નિવૃત્તિમય પ્રવૃત્તિની અજ્ઞ મુદરતા પોતાના ચિત્તમાં ધારણ કરી ન રહી હોય, અને સર્વ સાંસારિક વિકાસને હડમેલી નાંખી, પ્રેમભક્તિના શિખર ઉપર નિરંકુશ વૃત્તિથી પોતાના પ્રિયતમ બ્રહ્માને “ પૃથ્વી અને નભોમંડળ ઓળંગાથી પ્રભુપદમાં ઉતારવા ” ન મથતી હોય, કંઈની પરમ ભાવ્યવતી-વિધાત્રીરૂપે તેના લલાટ પ્રદેશમાં અદ્ભુત મંત્ર ન આલેખતી હોય, એમ મદ્ય જણાઈ આવે છે; અને એજ પ્રીતિ-નીતિમય પ્રીતિ ભક્તિમય પ્રીતિ, અને વિશુદ્ધિમય-પ્રીતિ-આખા એ કાવ્યની પરમ ભાવના છે. અને તોપણ એ પ્રીતિ માત્ર પતિપત્નીનાજ સંતોષમા પરિસીમા ન થતી, તેથી આગળ વધી ઉંચકીવ્યતું ભાન, પ્રવૃત્તિનું મહાસત્ દાખવી રહેતી જણાય છે. આખા એ ‘ ન્દાના ન્દાના રાસ ’ ને મોઝેથી મમજવાની કુંઝી કાંઈક આ કાવ્યમાંથી જરી આવતી હોય એમ લાગે છે. યુવતીના આત્માના અણુપણુ જેવું, સમસ્ત સંલક્ષ્ણ સ્ત્રી-સમાજનાં દામ્પત્ય ધર્મ-કર્મને અર્થને ભાખતું આ કાવ્ય ખરેખર ! જેટલું તેના મુદ્દામય શબ્દોમાં અને રસિક ભાવોમાં ચીકું અને મનહરેલું છે તેટલુંજ તેના આધ્યાત્મિક રસમાં અને સાત્ત્વિક તત્વબોધમાં ચિત્તને પવિત્ર કરતું ને પ્રાણને પ્રકાશ આપતું જણાય છે.

હરિનાં દર્શન.

બહેનશ્રી આશ્રયાં તુરાણી:—

મહારા નયણની આગસ રે, ન નિરખ્યા હરિને નરી,
એક મરડું ન આટલુ રે, ન કહિયા જાણી કરી.
શોક મોહના અગ્નિ રે વપે, ત્હેમા તણ થયા,
નયો દેવનાં દર્શન રે કીડા, ત્હેના રત્ન રજા.
પ્રભુ સહજે વિરાજે રે, સુજનમા સસર લઈ,
નથી અજ પણ ખાલી રે, ચસચરમા ભમ્યા.
નાથ મનનના જેવા રે, સદા મહેને કાઠ રહે,
નાથ વાણુની પેઠે રે, સદા મુજ ઘેરમાં વહે
નરા જ્યારે અંબહમી રે, તો સન્નુજ તેહ તણ,
ભક્ષ જાણાડ અગાધ રે, થકીયે ન પ્રાપ્ય કણ

પણ પૃથ્વીના પડખે રે, શી મમ ત્હેને ચેતનની;
છવે સો વર્ષ મૂવડ રે, ન જમ ત્હો થે કહ દિનની;
રવાખી સાગર સરિખા રે નગરમા ન માથે કઠી;
છસ યાત્રીને વિરમે રે, ‘ વિરાટ ’ ‘ વિરાટ ’ વટી
પેલા દિવ્ય લોચનિયા રે, પ્રભુ ! કંઠારે કથારો !
આવાં બેાર અન્ધારા રે પ્રભુ કંઠારે જતારો ?
નાથ ! એટલી અગ્ર રે, કથારો જડપડા,
નેનાં નિરખે ગરિ રે, હરિવર દરમે સદા
આંખ ! આગસ છાંડે રે, એક જાણી કરી,
એક મરડું તો મોડા રે, કદાચ બરી નિરખે હરિ

નમાં જ્યારે આરંભ છે, ત્યાં તેના કોઈ એક ભાગનાં વળાણુ કરવાં નકામાં છે. છતાં જણાવવાની મારી લાગણીઓને હું રોકી શકતી નથી કે તાજ મુગટમાં જેમ કોલીનુર ક્રીમિતી હીરા જટ વેનાર-ઝવેરીની નજર ખેંચે છે, તેમ “ હરિનાં દર્શન ” નું ગીત એ બધા ગમેમાં કોલીનુર સમાન ક્રીમની રાસ જણાઈ ઝવેરી સમાન યાત્રીનું મન તરત દરી લે છે. કવિના જણાવ્યા પ્રમાણે મુંડમેશ્વર મર્ચબાપક છે પણ અગણે તેમનાં દર્શન.

કન્વાને જ્ઞાનચક્ષુ ઉઘાડવા જોઇએ. હું તો આ રાસનેજ પ્રથમ નખા આપું છું. તે મુશ-
કુતે કેવળ સીડી સમાનજ છે ને તે સમજીને ગાવાથી તેની ખરી કીમત જણાય છે

બહેન સૌ. સચુબાલા.—

આ રાસ પણ ન્હાને જાણુજ ગમે છે. શ્રી પરમાત્મા સર્વ આપક છે અને એક પશુ-
ત્યાન એવું નથી કે જેમા તહેમના પૌરિ દશન કરવાને આપણે જ્ઞાનચક્ષુ ઉઘાડવા જોઇએ.

“નાય ! સાગર સરીખારે, નજરમા ન માય કદી.
છલ યાકીને વિરમેરે, “વિતટ,” “વિસટ” વધી ”

મહા જ્ઞાનીઓ પણ જે પ્રશ્નો પાર પારી રાકતા નથી, તેમજુ સ્વરૂપ જાણવાનું
બીજાનું શું જનુ ? ગીતાજીને અગિયારમે અધ્યાય વાચ્યેથી ઉપર લખેલી વીગીઓનો
અર્થ પ્રપટ્ટ સમજાય છે. આ આખા રાસમા પ્રાર્થના એજ છે કે શ્રીપરમાત્મા આપણને
સ્માત્મજ્ઞાન આપશે, ત્યારેજ આપણે તહેમના દર્શન કરી શકીશું. “હે પ્રભુ ! અમને
એવું જ્ઞાન આપો કે અમે આપના પવિત્ર દર્શન કરીને પાવન થઇ શકીએ ”

“પેલા દિવ્ય લોચનિયારે પ્રભુ ! કપ્પારે ઉઘડશે ?
“આના યોગ અધ્યારે પ્રભુ ! કપ્પારે ઉતરશે !”

હે પ્રભુ સમાગની વાસનાના ઘોર અધારામાથી ન્હાને બચાવી લઇને-મ્હારી આખો
અગળ આવી પડેના “જડ પડદા” ઉપાડી લઇને, હૃદયના મ્હારા દિવ્ય લોચન ઉપાડો
કે જે વડે હું તહેમાન “હૃદય ભગીને” દર્શન કરે.

પોટે છે.

બહેન સૌ મહુરી:—

“કૂલ મ્હારે પોટે છે, પોટે છે.”

દારે જના ધીમી હો બ્હેન ! જના ધીમી,
દારે મહાસાગરની લહર રહો ઝમુમી
હો કૂલ મ્હારે પોટે છે, પોટે છે
દારે લહરી બ્હેની ! ધીરી તુ ધીરી વાલે,

દારે ત્હારો સાગરના જાન મધીર જાલે
હો કૂલ મ્હારે પોટે છે, પોટે છે
દારે ચાર ચન્દ્રને ચૂમીને ચ્હારી બ્હેના !
દારે જરજ આપમતા અમૃતા શુ તલેના
હો કૂલ મ્હારે પોટે છે, પોટે છે

ફત સમ્મત થલોજ મધુર છે પોતાના મધુર પ્રિય કૂતને માટે દૈવી મહાઅગરની લહરીને
મધુ મધુ પવન ટોળના સાથે મહોરા દૈવી જ્ઞાન જ્ઞાન અને ચિતજ અગ્ની આલ્હાદક આદતી-
ને માટે વીતનાણી, આ ચિત કેટલું મનોહર લાગે છે ? અને છેવટે પોતાના પ્રિય પુષ્પ ઉપર
અમૃતા શુ વર્ષવાના પ્રાર્થનાથી વધારે આમર્ત્ય સસારમા શું દ-હી શકે ? નહન અગળ
આપાઆ કેટલો ભાવ લમાનેનો છે !

ઉત્તમ કવિના ધણી ખરી સર્વ અને ચૂદ હોય છે કેદનીકએક કવિતાઓ એવી
રોય છે કે માન તેને વાચ્યાથીજ આનન્દ આવે. શાથી આનન્દ આવે છે તેનું વિવેચન
કન્વા બેસતાં તેના દાસણે જખાવવા મોગ્ય રમ્હો પણ જરૂર નહિ. આ કવિના પણ તે

દખતી છે જેટલી મરણ તેટલી અર્થમાં મૂઠ છે. તેને આપણે જેમ જેમ વધારે વધારે વાંચતાં અને વિચારતાં જઈએ તેમ તેમ વધારે સ્વસ્થ થઈ જાએ છે, અને નવા ભાવો બ્યક્ત થતા જાય છે. સરલ અને મધુર ભાષા, તેજોજ સ્વદલ પણ ધાર્મિક ભાવ અને રામનો લોકપ્રિય રાગ, આ સર્વ એક એક સાથે એવું જોતપ્રોત ચાલ ગયેલું છે, કે જેને પરિણામે ગાય પશોજ મધુર લાગે છે. તેનો ઉચ્ચો સુદર સરલભાવ હૃદયમાં નસોટ બસતું હું છે. અને બધા સમો કરતાં આ ન્હાનકડો ગ્રન્થ હિંમતી મંકતીએ આવે છે.

છેવટે આમાંના ઉત્તમ નસો શ્રેર શ્રેર ગવાના ચાલ અને ગદ્યના સાવાનો ગોખ ફરીથી ખીલે એવી ઈચ્છાને પ્રાર્થના છે.

આ ઉપરાંત “અર્ધણુ” વાળો રામ—

“આવો આવોને સખીયો ! આજ રમ તાળી પાડી,

“કાલ ગજવો આપણી બહેન ! આ સુન્દરી વાડી.”

(જે સુન્દરી સુબોધના વાંચકોથી અત્યપ્તો નથી) તે તથા વન, પાણીડાં, રાજ-કુમારીનું ગીત, હિંસાના હેત, પોતોને, સુખદુઃખ, વીરંગના, હીણા મેક, માયા ઉનાગી, કુલ્યાં કસેરી, ધર્મગાયના પાવંને વિદાય, તથા મન્દિર વો, એ વગેરે ધણા રામ વિશે પણ લેખક બહેનોએ વિવિધ રીતે પ્રીતિ જણાવી છે.

પરિપદ્માં ભાષણ.

લેખક:—બહેન શ્રી “ર”

આજનો દીવમ નિષ્કલિતો હોવાથી “સમાજ સુધારા પરિપદ્” એ નામનો મેળા-વરા થવાનો હતો. એક સીમનસાલલાદને પ્રમુખપદ આપવાનું હતું અને તેઓજ “બીડી પીવાથી થતા મોરા ગરદાયદા” વિશે ભાષણ આપવાના હતા. વખત સાજના પાચનો નક્કી કરવામા આવ્યો હતો. આર વાગતાં ઈન્સાહેજ દેસ પહેરવા દેવા, શેટ, પાટનુન તથા નેકટાર્થ દોલરમાં સજજ થઈ સાડાચાર વાગે મુખમાં સજજની ગીચા (વીધાયતી બીડી) સાથે તેઓએ મર બહાર પણ મુક્યો. રત્ને તેમના એક મિત્ર મળ્યા. સામ સાની “સાહેજ, મહેરવાન ! યજા પછી તેણે સીમનસાલલાદને પુછ્યું ‘કેમ નાહેજ આટલી તાકીદથી ર્યાં જશે ?’”

શે:—સમાજ સુધારા પરિપદ્માં આજ મહાર્ લોકચર (ભાષણ) છે.

મિત્ર—થા વિશે ?

શે:—“બીડી પીવાથી થતું નુકસાન.”

મિત્ર—પણ આપના મહેંકામાં આ શું છે ?

શે:—મરે વાગ, એ બધા નિષ્કો “હોલ” (ભાષણ આપવાની જગો)ની આંદજ પાળવાના. નવી કે રતનામાં ! પમથીયાં આવશે કે મીચારતો ફેકી દેવાની. “સમન્યા, મીટર ? આટલા જવાબ દેઈ પ્રમુખ સાહેજ રોડ બધે આવ્યા ગયા.

સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન.

મહોદી ઉસ્મરની સ્ત્રીઓએ ટુંક વખતમાં કેળવણી

કેમ અને કેવી લેવી ?

(નવેમ્બર-ડિસેમ્બરના અંકના પૃષ્ઠ ૩૩૮ થી ચાલુ)

૪.

નેપક,—બહેન સો. હરિમુખગૌરો ચામનરામ કપિલરામ મહેતા.

મધન ઉઘી માટે રૂપ જુઝીક લીધું
અપિ થઈ અગત્ય વાદી મિધુનું પીધું,
કપિલ રૂપ ધરીને, મોગ માર્ગો પસાર્યા,
વરુકરૂપ થી લીધું, જળીના મર્મ દાખ્યા. ૧

ઉઘી મથનાને, લેખી રામ કીધી;
અસુર મન કમાવી, દેવને માલ કીવી
કપટ દરી થી લીધું, મોહિનીરૂપ આપે,
શ્રમિત મન કરું છે, દૈત્યનું રિશ્વનાથે. ૨

પીપ્પા મહુડ પાણુ, દેવ સર્વાંગતોને,
નમન કરું હું નિત્યે, તેજ દેવ-પ્રભોને.
અચળ વિચળ શુદ્ધિ, ચિત્ત શુદ્ધિ કરીને.
હરિ સુખ પ્રભુછ દો, હન સિંગે ધરીને. ૩

નિહાને કહે છે.—

મર્દ્યમાર્ગ મનુષ્યસ્ય માર્ગો મેદત્તમઃસત્વા ।

અસહાયસ્યલોરેઽસ્મિન્ લોભયાગ્રા સહાયિની ॥

આ લોકમા સ્ત્રી, પુરુષનું અર્થ અંગ તથા ઉત્તમમા ઉત્તમ મખા છે મરજ્ય ૩ લોક
વ્યવહારમાં, સહાયતા વિજ્ઞાન પ્રકરણે સાલ કરનારી છે. વળી કહે છે કે—

કાંતારેષ્વપિ વિશ્રામો જનસ્ય ત્વચ્છીમતા ।

ચઃસદ્ધારઃસવિશ્વસ્યસ્વસ્માદ્ધારાઃ પરાગાનિઃ ॥

પુરુષને જંગલમાં પશુ સ્ત્રી વિશ્રામરૂપ ગણેલી છે; જે સ્ત્રી તરિન તેમ ને રિશ્વસ
કરના પોતા થાય છે માટે સ્ત્રી પરમજનિ છે. આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓની અનિ ઉત્તમના પર્વ

બળથી જ છે. અને અત્યારેનું વાતાવરણ પણ સ્ત્રીઓની ઉત્તમતામાં વૃદ્ધિકર્તા જણાય છે. અધારામાં અથડાતી અમાન સ્ત્રીઓને, અજવાળામાં લાવવાને અનેક માર્ગો ખુલ્યા થયા છે. જે વચલા કાળમાં તન સાંકડા અને છેકળ બંધ થએલા હતા, એમ કહેવામાં આવે તે જણાશે નહિં.

ધીમે ધીમે ફળવણીનો પસાર થતાં જે સ્ત્રીઓ ફળવણી લેતાં અને પોતાની બાળકોને આપવાને લય પામતી હતી તેજ સ્ત્રીઓ - હવે પોતાની બાળકોઓને ફળવણીમાં ઉત્સાહી બનેલી જણાય છે, તેથી કંઈક અળભાઈ ફેરફાર આલમ પડે છે.

માણસ અસુક અથગે સો કાંકરા ફેંકે છે, ઘણા પને છેવટે એક કાંકરા ધારેલે સ્થળે લય છે. ને પ્રમાણે ઘણા વર્ગોથી એટલે પચાસ વર્ષ અગાધિયો સ્ત્રીફળવણી માટે ચાલતો. પ્રયાસ લુદે લુદે માર્ગે ચાલુ થતાં આખરે સ્ત્રીઓ ફળવણીના માર્ગે લઈ ચકી છે. અને ઉચ્ચની બાળાઓના તન મન ફળવણી પાછળ તન મન ધનથી ઉત્સાહ વધેલો જણાય છે. નો પણ હજી મોટી વયની સ્ત્રીઓમાં અલગપણું જણાય છે. જે શાળામાં પણ જઈ ગયાં નથી ને ઘેર પણ શીખી નહિ શકવાથી અમાનતા અધારામાં જ છે.

આવી સ્ત્રીઓ બીજી બેનેને વિદ્યાપાત્ર બેંઈ કંઈક પોતાના અમાનને પસંદ કરતાં જણાય છે અને વિદ્યા લેવા માટે મનને દોરવે છે. પણ છેવટે “ પાકી દોડીએ કાના કેમ ચંદ્ર ? ” આ શબ્દથી વિરામ પામે છે. એવી બેના માટે શિક્ષણ લેવાની ખરી જરૂર જણાય છે. પણ સ્ત્રીઓને ધરજમ, ઊકારાનું સંરક્ષણ કરવાનું, વ્યવહારમાં ચિચરવાનું, એમાં અનેક કારણો હોય છે, એ કારણોમાં સજામતિથી પસાર થવા સાથે શિક્ષણ લઈ શકે તેવાં સાધનોની જરૂર છે.

પ્રથમ તો એવી સ્ત્રીને પોતાના પતિએ મરગતાથી દરરોજ પા કલાક શિક્ષણ આપવું જોઈએ. બીજું તેણે પોતાની જાનેજ ઉત્સાહથી રોજ પા કલાક ધર કામથી અવકાશ મેળવી જેને વિદ્યા આવડતી હોય તેની પાસે ફક્ત પા કલાક જ અભ્યાસ કરવાને બેસવું. શાળાની રીતે શીખતાં ઘણું વખત લાગે પણ જે દરરોજના ૪ ચાર અક્ષર કલાના શીખ્યા તો એક મહિનામાં આજો દહો આવડી જાય. કે થી તે ફાં ચુધીના ફક્ત પાંત્રીસ અક્ષરો છે, એટલા અક્ષરો પાંત્રીસ દિવસમાં પાછા આવડવામાં અગત્યનું પડશે નહિં.

આ અક્ષર જ્ઞાન થયા પછી કાનો માત્ર વિગેરે શીખવા માટે બારાસરી શિખવાની જરૂર પડે તે પણ દરરોજની એકઠી બારાસરી શિખે તો તે પણ પાંત્રીસ દિવસે પુરી શીખી રહે. આ પાકું શીખ્યા પછી વાંચન શરૂ કરતાં શીખનાર સ્ત્રીને બે મહિનામાં વાંચનાં આવડી જાય. જેમ બાળકોને માટે બાળકોથી મોટા બાળકોની છે તેવીજ અક્ષર જ્ઞાનને વાંચન શરૂ કંઈક બોધક અને ધર્મની વાર્તાઓની ટુંકી ને સરળ સમજૂતીની ચોપડીઓ કાઢવી જોઈએ, જે મોટી વયની સ્ત્રીઓ હોંશથી શીખે ને શીખવા સાથે બોધ મળે. દતિદામ પણ એવાજ ટુંકા અને વાંચવો ગમે તેવો રાખવો જોઈએ કે વાંચન માફ મળવા સાથે માહિતી મળે. આવું શીખણ હંમેશાં પા કલાક જ મળે તો પણ એક વર્ષમાં તો મધ્ય સાઈ શીખી શકે. મોટી વયની સ્ત્રીઓને વાંચન સાથેજ એક વચનને વહુ વચનની સમજૂતી આપી સકાય ને તેથીજ તેને આવડી જવાને શંકા છે, કેમકે એવું

જ્ઞાન તેની વધતી સ્ત્રીઓને કુદરતીજ હોય છે. જે સ્ત્રીને મોટી નય થયા પછી વસ્તુ શિક્ષણ લેવાને અગત્ય ન હોય તેણે “સ્ત્રી મંડળ” “વનિતા વિશ્રામ” વિગેરે જે મંથાઓમાં શિક્ષણ આપાય છે, ત્યાં જવાની રેવ રાખતી ને લાઘવી શિક્ષણ લેવું. તે તે પછું મહેશ્વરી રીતથી લેવું કે થોડા મમલમાં ધણું શીખી શકાય.

કેટલીક સ્ત્રીઓને એવી સમ્પ્રદાયો જુદી અનુકૂળ નથી આવતી. તે તેણે પોતાને ઘેર મુશિક્ષીત વ્યક્તિને રાખી અથવા તે પોતાની સખી હોય તેની પાસે બેસીને પોતાનો અભ્યાસ ઉપર વખ્યા મુજબ કામો ને બાગતરીથી શરૂ કરવો. આથી શિક્ષણ જેવું મરજ થયે ને રાચત પછુ સાફ રહેશે. થોડા મમલમાં અણુ જ્ઞાન ને લખવાની મીની આવડશે.

૧. સ્ત્રીક વાર્તાને ચિત્ર સાથેના પર્ષ-પુનઃકથાની વાર્તા નવાવની ને તે નવાવની રોજની બેજ વીટી લખાય તો પછુ તણ આવડે. આવાતમાં સીમાપેનથી લખવું શરૂ કરવું જેમ જેમ વખત જાય, અણુ જ્ઞાન મમજ શક્તિને લખવાની પદ્ધતિ આનડશે તેમ તેમ અક્ષર સુખરો અને બરોબર હાય હયાં પછી કામ સાહીથી વખાવવું. આ પ્રમાણે મોટી વધતી સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવાની અનુકૂળતા થવાથી પોતાની મેજે શિક્ષણ લેવાને કામ પછુ સ્ત્રી આજસુ કે જેદરધર રહેશે નહિં નાના છોકરા સાત વધનાથી તે આ વર્ધનાને જે કેળવણી આપાય છે, તે પાસે બીજીની શુદ્ધિ જ્ઞાન આપવા જેવું થાય છે, આ, પોષ્ટીયા જ્ઞાન સોમાથી કાઢવુંજ મદદ નિવડે છે. પછુ જે મોટી ઉમ્મરનાને પોતાની શુદ્ધિ કુદરતીજ ખીસેની હોય છે તેની સ્ત્રીઓને શીખના અડચણ નહિં પડના માથે પોતાની મેજેજ મમજવાની શક્તિ હોય છે એટલે ધણું સુખ પડે છે, તે સમજ શક્તિ હોય છે તેમાં શિક્ષણ સાથે શક્તિ પામેવી શક્તિએ વાણેજી શિક્ષણ ધણું સદર નિનડ છે. ને નાની નયે લીધેલા શિક્ષણ કરતા શુદ્ધિની શુદ્ધિએ વીરેનું શિક્ષણ સાફ કામ ડગી શકે છે.

કેળવણીને અભાવે જેટલી સમજશક્તિ ઓછી હોય છે તે જ શક્તિ નિવાજાનથી ખીની નીકળવામાં વિલગ થતો નથી.

ઈંગ્લેન્ડ વિગેરેમાં કેળવણીનો સુધારો થયો તેમાં હિંદુસ્તાન આનડ વધુ હોય એમ વાચનથી જણાય છે, એટલે શરૂથીજ હિંદુસ્તાનની પ્રજા તીકણુ શુદ્ધિવાળી છે. તેમાંથી સ્ત્રીઓ સ્વભાવેજ તિવ્ર હોય છે, તે તેને શિક્ષણ મળવાથી ફરે એટલે જો સાન સુધારો થયો છે તે થતો જાય છે તે જોઈ શકાય છે.

હજુ પછુ જે મોટી સ્ત્રીઓ કેળવણીથી ખાતુલ છે એ કેળવણી ન્યારે તે કેટલુ સાફ પરીમાન આવશે તે ધારવુ મુશ્કેલ નથી. તેમજ મોટી વધતી સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવામાં જે જે વધે થયે તે નિશ્ચ નહિ જાય એવો ખાતરીજ થઈ શકે છે.

કામ પોતાનું કર્તવ્ય કરાજ કરે છે. મનુષ્યની ઇચ્છા જે માગ નેગાય છે તે માગ સુખ થાય છે, ને તે કર્તવ્ય મળવું જ છે. જે વખતે જેમ વિચારવું હોય તેવી શક્તિ અને શક્તિ મનુષ્યની થાય છે તે પ્રમાણે અત્યારે કેળવણીનો ફેલાવો ચરનાજ, વાતાવરણ છે. આ મમલે જે-જે વલ કેળવણી આપવામાં લેવામાં શરૂ થયે તે સફળ નિવડશેજ. મોટી વધતી સ્ત્રીને તીસાખનું, જ્ઞાન, કુદરતી શુદ્ધિથીજ હોય છે. એટલે જ સચિત અને લખવુ

સીખ્યા પછી હીમાળ ગણીત વિગેરેનું જ્ઞાન થવામા મુશ્કેલી આપશે નહિં. તેમજ આક લખવા સીખના વિગેરે વિના મહેનતે આવડશે. એટલે કે, તે ખામ કરી જિખનવાની બરૂં ગહેશે નહિં.

મહેલી રીતે સુન્દરાની લખતાં વાંચતાં સીખવા ને સમજવા કાળજી રાખવામાં આવશે તો તે કાળજીપૂર્વક નિયમિત શિક્ષણ શરૂ કરાય તો, ૧ વર્ષ કે ૭ માસમાં માર્ક સીખી શકે.

આ પ્રમાણે સરળ માર્ગે દોરાય ને વાંચનથી સમજી શકે તો તેને સીખવાને વધારે ઉત્સાહ રહેવા માથે આગળ વધવાની ઇચ્છા થવા વિના રહેશે નહિં ને તેથી અંગ્રેજી, સંસ્કૃત પોતાની મેળે સીખવાને તત્પર રહેશે. આ શિક્ષણ પણ સુજગતી માફક મહેનત જોડે લેવાશે. ૧૦ થી એક વર્ષમાં થણું સીખી શકે ને પાંચ વર્ષમાં ઉપયોગી સાધારણ માર્ક શિક્ષણ સર્જી શકે.

જેમ સ્ત્રીઓને જાણવા માટે સમગ્ર સાહિત્ય છે તેવુંજ મહેનતુ શિક્ષણ થવું જોઈએ. તો મોટી વયની સ્ત્રી યોગ્ય વખતમાં ને મહેલાઈથી શિક્ષણ લઈ શકે.

આત્માને નેત્રી શિક્ષણ છે કે વગર જણેલો મજૂર વર્ગના અપૂરવો પોતાની મજૂરીના પૈસા કેટલા થયા, કેટલા લીધા, ને કેટલા બાકી રહ્યા, તે મહેલાઈથી મણે છે ને સમજી શકે છે. જેને “દોશી હીમાળ” કહે છે, મતલબ કે મોટી ઉમરનાની જીદિ જેટલી વિકાસ પામી હોય કે તેટલી નાની વયવાની કુદરતી જીદિ ખાલેલી હોતી નથી પણ અંબ્યાસ કુચી-નેજ ખીવવની પડે છે. અને ઉમર થતા વણે જાગે ગણિત જ્ઞાન જેવું ને તેજ રહી શકે છે. નાની વયવાને શિક્ષણ આપવાને શિક્ષકને જેટલી મહેનત પડે છે તેટલીજ મહેનત શિક્ષણ લેનારને પણ પડે છે. કેમકે નાની વયમા દેવી જીદિ વિકાસ પામેલી હોતી નથી. મોટી વયની સ્ત્રીઓમાં સમજ શક્તિ ખીમેલી ને ટૂંકી ઉમર હોય છે, તેથી તેને સીખવું ને સીખવું મહેનતુ પડે છે.

કેટલ સુફીર્વી કોલ દીવાય છે કે ઘરનું કામ ને બાળક ઉછેરનાં એ તેનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. તેથી તેમાંથી તે સ્ત્રીઓને અવસર મળતો નથી. પણ એકવાર શિક્ષણ શરૂ કરી નાચનને લક્ષ લાગ્યો તો પછી મને તે પ્રકારે અવકાશ મેળવી ધારે તે શિક્ષણ લઈ શકે.

સ્ત્રીઓને આત્માને વાંચનનો ગોખ વરેલો છે. સુંદરી સુબોધ વિગેરે ધણી ચોપાની યાઓ નીકળે છે અને તે વાંચતા સ્ત્રીઓનું જીવન વધે છે. જાણજી સ્ત્રીઓ પણ એવાં ચોપાનીયાં અન્ય પાસે વંચાવી તેમાંથી સાર સમજના આપુર રહે છે. આવો મહેલો સમય આવ્યો છે તેવા વખતમા જો સ્ત્રીઓને જણાવવાના માર્ગે સરળ નિયમજો તો તેવો પ્રયાસ કરનાર ઉત્સાહીઓને પોતાનો અમ મુજબ નિવડાવેજ.

વિદ્યા લેવી તે આપવી. વિદ્યા આપવા માટે વિદ્વાનો કહે છે કે.—

વિદ્યા નામ નરસ્ય કીર્તિસ્તુલા માગ્યસ્યે ચાશ્રવણેનુઃ કામદુધા રતિશ્વસા ।

સત્કાગયતનં કુલસ્ય મહિમારલેર્વિના મૂષણં તસ્માદ ન્યસુપેક્ષ્યં હેતુ વિષયં

વિદ્યાધિકારંકુરુ ॥ ૪૨ ॥

વિદ્યા મનુષ્યને અતુલ કિર્તિ આપનારી, પડતી દશામાં આશ્વર્ય, કામદુખાની માદક ઇચ્છીત કૃષ્ણ આપનારી, રોહીઓના વિયોગ સમયે આનંદ આપનારી, ત્રીણ નેત્રરૂપ, માન અપ્રાપ્તનારી, કુળનો મહિમા વધારનારી, તેમજ રત્ન વિનાયુ બૂપણ છે. માટે બીજી પડતું મુકી વિદ્યા મપાવન કરો. વિદ્યા માટે વિદ્યાર્થીનો જાતિ અનુભવ, અજણને જ્ઞાન આપવા માટે પુસ્તકોમાં લખી ગયા છે. તેમજ વિદ્યાર્થી મહાત્મ જેવું કે તે અત્યાગ્ની પ્રભા નોંધ શકી છે, તે એવી વિદ્યા આપવા માટે જે જે ચલ ચાય તે ચોડ છે. વિદ્યાર્થી કહે છે કે “વિદ્યા ચોરથી ચોરાતી નથી, લાઇઓથી લગ પડતો નથી, ને ક્યો ભાર કરતો નથી. દાખને આપવાથી નિરતર વધે છે માટે વિદ્યા ધન સર્વ ધનથી મૂખ્ય છે.”

આવી અક્ષય વિદ્યા લેવાને કઈ સ્ત્રી આગમ કરશે ? કોઈ પણ એવો વિચાર નહિ કરે કે અજણ રહીએ. વિદ્યા વપસતાં છે, વિદ્યાર્થી ધન મળે છે, જ્ઞાન મળે છે, માન મળે છે, અને ઇશ્વર સંમંદી જ્ઞાન મળે છે. વિદ્યા એક રૂબી તેજ છે, અને વિદ્યાર્થી ખોટા વહેણે કુલ થઈ સત્ય માર્ગમાં દોરાવવાને માટે સાધન મળે છે. આવી ઉત્તમ વિદ્યા લેવાને કઈ સ્ત્રી આગમુ રહે ?

શાસ્ત્રધારો કહે છે કે —

ન ગૃહં ગૃહમિત્યાદુ રૂઢિણી ગૃહમુચ્યતે ।

ગૃહંતુ ગૃહિણીહીન મરણ્ય સદૃશંમવેત્ ॥

ઘરને ઘર નથી કહેતા પણ સ્ત્રીનું ઘર કહેવાય છે; કમકે સ્ત્રી વિનાયુ ઘર અરુચ્ય સરખું છે. સ્ત્રીઓ માટે આવે ઉત્તમ મત અનુભવી વિદ્યાર્થી આપી ગયા છે તે એવી ઉત્તમ પત્નિ ભોગવનારી સ્ત્રી ને વિદ્યાર્થી ભૂષિત હોય તે ખરે ઘર મંસારમાં એક સ્વર્ગનું દર્શન કરાવે એટલી વધતી સ્ત્રીઓએ સ્વ ઇચ્છાથી વિદ્યાર્થી ખાનગી લેવો, અને તેનો સફળિયોગ કરવો જોઈએ.

નવરાત્રની વખતે સ્ત્રીઓ બહાર ફરવા કે આરોસી પાડેખીને ત્યાં બેસવામાં વખત ગાળે છે, તે નહિ કરતાં જો તે વખતે શિક્ષણ લેવામાં પસાર કરશે તે તેથી લાભ થશે. વિદ્યાર્થી કહે છે કે બહાર ફરવાથી રાજ, ને વિદ્યાર્થી, પૂર્ણ છે, તેમજ ધનવાન પણ પૂર્ણ છે. પણ સ્ત્રી જો બહાર જાડે તો તે જાન ચાય છે, માટે સ્ત્રીઓએ બહાર જાડવા કરતાં તે વખતનો ઉપયોગ શિક્ષણ લેવામાં રાકશે તે સુધારે થશે. સ્ત્રી સુધરે તોજ મમા- સુધરે એ પોષકર ઘણા વખતથી છે. સ્ત્રી પુરુષ સરખા મતના ને વિદ્યાન હોય તે કલેશ કુસંપ થતો નથી. ઇશ્વર ચલ કર્તાના ચલમાં મદદગાર માઓ ને સંશિષ્યવણી મપૂર્ણ નિવરણ. આ સુષ્ટિમાં સ્ત્રીઓ સગવડોથી ઉપાસક બને અને સ્ત્રી રત્નની કીમત નથી પ્રકાશ પામે.

અસ્તુ !

કેળવણીના કાયદા.

લેખક:—બહેન શ્રી મધુમતી દાલતરાય.

૫.

વિદ્યાહીન વૃથા જન્મ સ્ત્રીનાં ચૈત્ત વૃથોદિતમ્ ।

કેળવણી એ લોકોને સુખ સુખી બનાવનાર પારસમણી છે, કેળવ્યાથી હિરામાણિક વિગેરે પથ્થરોનું મૂલ્ય વધે છે, કપામનાં વસ્ત્રો બને છે, અને તુચ્છ દેખાતી માટીનાં મનોહર વામણો, સુંદર બંધાઓ તથા ભગ્ય હવેલીઓ બને છે, કેળવ્યાથીજ ધર્મ વિગેરે અનાજ સમસ્ત જગતને પોષનાર તથા સતોષનાર વધ પડે છે. જેમ આ મર્ધ વસ્તુઓને તેની વાગ્દત્ય ગિતિમાથી ઉન્નત બનાવવાને કેળવણીની જરૂર છે તેમ મનુષ્ય માત્રને ખર્ચ મનુષ્યના પ્રાપ્ત કરવાને કેળવણીની આવશ્યકતા છે. જનમંડળનો અર્ધ વિભાગ જે સ્ત્રીઓ ને પણ મનુષ્યજ છે તેથી કેળવણીની જોઈથી તેમને જરૂર છે તેટલીજ સ્ત્રીઓને પણ છે.

માતાના શુભદાયની બાળકો ઉપર અસર.

દરેકમાં એક કહેવત છે કે “એક પુરૂષને કેળવ્યાથી તે એકજ કેળવાશે પણ એક સ્ત્રીને કેળવ્યાથી તે આખું કુટુંબ કેળવાશે આ વાત મન્યજ છે, કેમકે “આપણી ભાવિ પ્રત્યક્ષ ઉત્પાદક, પોષક અને મંવર્ધક સ્ત્રીઓજ છે.” અને જે સ્ત્રીઓ માતાઓના શુભ દાયની અસર તેમનાં બાળકો ઉપર થાય છે.

દાખલા તરીકે ક્વિ વર્ડસ્વર્થની માતા ગાયન ગાય ઝવનિવાંદ મલાવની, ક્વિ ગેક્સ-પિયરની માતા ગાયનની બધી શોખીન હતી અને મહાન ગ્રંથકાર બોટની માતાને વાનાં-ઓનો ધણો રસ હતો. વળી પ્રદ્મદાસ તથા અલિયન્યુ માતાના હિરમાં હતા તે વખતે તેમને જે ઉપદેશ મળ્યો હતો તેનાજ પ્રતાપથી જન્મ પછી એક લક્ષ્યચિરોમણી તથા તથા બીજો વારપુરુષ બન્યો હતો. નેપોલિયન બ્યારે પોતાની માતાના ગર્ભમાં હતા ત્યારે તે લગ્નમાં ગઈ હતી, અને તે વખતના પહેલા સંસ્કારથીજ નેપોલિયનની મહાન સેના-પ્રતિ તરીકેની કર્તવ્ય સુશક્તિ આજે પણ સર્વે પ્રસરી રહી છે. આવા અનેક દ્રષ્ટાંત મળી શકે તેમ છે. તે બોતા ખાત્રી થશે કે માતાનાજ શુભદાય અવગમ બાળકમાં ઉતરે છે.

પાશ્ચાત્ય દેશની સ્ત્રીઓ.

વળી જે દેશની સ્ત્રીઓ કેળવાયેલી હોય છે તે દેશની માત્ર ઉન્નતિ થાય છે. યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન અને જર્મની વિગેરે દેશો ઉપર આખરું દેશ કરતાં લક્ષ્મી અને સરસ-તીની વિશેષ દૃષા છે. ત્યાંની પ્રજા અહીંના કરતા આનંદિક અને શારીરિક સ્થિતિમાં તથા વિદ્યાકળામાં શ્રેષ્ઠ હોઈ અગ્રગ્યાન બોલે છે. તે ત્યાંની સ્ત્રીકેળવણીનેજ આભારી છે. અમેરિકાથી સ્વામી વિવેકાનંદ એક પત્રમાં લખે છે કે “અહિંની સ્ત્રીઓ સ્વગતિ સુધા-રણમાંજ ધાળણે કરે છે તેઓનાં અંતઃકળો બધાં જોતાં ગુદ અને નિષ્કલંક છે, તેઓ એટલી સ્વતંત્ર છે કે સહેરી તથા આમાણક ફરોને નેઓજ નિયમમાં રાખે છે અહિંની

નિશાળો, કોલેજો અને વિદ્યાલયો દરેકમાં શ્રીઓથીજ ભરપૂર રહે છે." હવે જે દેશની શ્રીઓ આવી સુસંસ્કૃતિ હોય તે દેશની પ્રગ્ન સંપૂર્ણ બહોળલાક્ષી ભોગવે તેમાં આમંત્ર્ય શું !

પ્રાચીન સમયની શ્રીઓ.

એક સમય-પ્રાચીન સમય એવો પણ હતો કે જેમાં આપણા આર્ય દેશ પણ અનેક શ્રીરત્નોથી ઝળહળી રહ્યો હતો. મહાન ઋષિવેતા ચારવવૃક્ષની માથે વેદાન્ત જેવા ગહન વિષયને ચૂર્યનાર ગર્ગી, મૈત્રેય તથા પોતાના સ્વામી અને જગદગુરુ શંકરાચાર્યના વિદ્યા-દાતા અધ્યક્ષ નિમાનાર દેવી ભારતી, ના નામથી કોઈ અચ્છત નથી એકલા વેદાન્તજ્ઞ નહીં કિન્તુ દરેક વિષયનું શિક્ષણ શ્રીઓને તે સમયમાં મળતું એમ આપણને ગણિતનું પુસ્તક ગ્લના-લીલાવતી, ન્યોત્તિપમાં કુશળખલા તથા મહાન રાજકુમારીઓ છતાં પતિના સુખ દુઃખમાં સમાન ભાગ લેનાર સીતા તથા સાવિત્રીના પ્રધાનથી સ્પર્ધામય છે. ત્યાર પછીના કાળમાં પણ સંપૂર્ણ અને કમળાદેવી જેવા અનેક શ્રીરત્નો ભારત વર્ષને દીપાવતા અને દુનિયાની પ્રગ્નમાં આપણો દરત્તને સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ હતા.

હાલની શ્રીઓ.

હાલમાં એનાથી જુદીજ નિયતિ માલુમ પડે છે. પ્રાચીન સમયના તથા સુધરેલા દેશોની શ્રીઓ માથે સરખાવતાં આપણી નિયતિ ઘણી ગાંઘનીય છે. શ્રીમન્ત, મધ્યમ, કે મરીમ એ ત્રણે વર્ગમાંથી કોઈપણ વયની શ્રીઓને યોગ્ય શિક્ષણ મળતું નથી તેથી તેઓનું જીવન અત્યંત અધિકારમાંજ પુરૂં થાય છે એ વાત દિલગીર થતાં જાય છે. જો કે કેટલાંક વર્ગોથી કેળવણીનો પ્રચાર કાંઈક વધતો જતો જોવામાં આવે છે છતાં તે સત્વિપ્રકારરૂં તે નથીજ આપણા ગુજરાતમાં ફક્ત ત્રણજ દિ-દુ શ્રીઓ મેળવુએ છે. તેમજ સાધારણ લખી વાંચી શકે એવી મોટી વયની શ્રીઓનું પ્રમાણ પણ મરૂં થાય છે. ૧૯૦૬ ને ૧૯૧૨ સુધીના જાળાપત્રોના રીપોર્ટો તથા સરકારી વસ્તીપત્રકના આકાશ ઉપરથી જણાય છે કે આખા મુળાઈ ખંડાકામાં હજારે ફક્ત ૧૪ શ્રીઓ લખી વાંચી શકે તેવી છે. તેમાં પણ જો ધર્મવાર જોઈએ તો દિ-દુઓમાં હજારે નહીં ગુજરાતી ભણેલી અને ઉચ્છ્રિમાં તો શુન્યજ આવે છે. આવા જુગ શ્રીશિક્ષણને લીધેજ આપણો દેશ પછાત પડી ગયો છે. તેને ઉન્નત બનાવવાને સારૂં પુરૂં વયની બહેનોએ તેઓનાં જે વર્ગો ગયા તે તો શુભાભ્યાસ છે પણ હવે જે સમય દાયમાં રહ્યો છે તેનો સદુપયોગ કરી યોગ્ય કેળવણી લેવાની જરૂર છે. કેળવણી કેવી લેવી. અહીં કેળવણી લેવાનો અર્થ એવો નથી કે ક, ખ થી આરં-ભીને છેક બી. એ. સુધીની ઊંચી કેળવણી અથવા અચૂક પ્રારંભની પરીક્ષાઓ પસાર કરવી, પણ એનો ખરો અર્થ તો આપણી તન મનની શક્તિઓનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરવો એજ છે. આ શક્તિઓનો વિકાસ કરવાને-શુદ્ધિ બીજવવાને અને દરેક શ્રીઓને આદર્શગૃહિણી તથા યોગ્ય માતા બનાવવાને કેવા વિષયોનું શિક્ષણ હવેપોતી થશે તે આપણે જોઈએ.

૧. સાધારણ.

કેળવણીના ત્રણીયામાં પ્રવેશવાનું દારજ લાપા છે એના વિના કોઈ પ્રકારનું શિક્ષણ ખસાબર વાઈ શકતું નથી માટે જેમને સાધારણ લખતાં વાંચનાં આવડતું હોય તેમણે વિશેષ વધારણું અને બીજકુલ ન આવડતું હોય તેમણે પ્રથમથી શરૂ કરવું.

૨. શૃદ્ધિશિક્ષણ.

ન્યા સુધી સ્ત્રીઓને યોગ્ય શૃદ્ધિવ્યવસ્થા ન આપતી હોય ત્યા સુધી તેની કેળવણી અપૂર્ણ ગણાયે. એમાં સ્ત્રીોઈ-કરકસર-સ્વચ્છતા આશ્રયવિદ્યા-અભિયંત્રકાર તથા બાળ-કોને ઉછેરવાની ગભીર બાબતને સમ્ભવેલ યાચ છે અને એનું જ્ઞાન શ્રીમન્ત તેમજ ગરીબ તરફને મરખુંજ ઉપયોગી છે.

૩. ધર્મનીતિ.

તે વિના સ્ત્રીઓમાં અપૂર્ણ સ્ત્રીત્વ આવતું નથી. ધર્મવિનાશું મનુષ્ય એ વાસ વિનાના હૃદ્ય સમાન છે. આપણી પ્રગતિના વિકાસના સાધનોમાં એને પ્રથમ ગ્રામ્ય આપણું જોઈએ દેવદર્શન કરવામાં, નદીએ ન્હાવામાં કે ગમે તેને જ્ઞાન આપવામાં ધર્મનો સમાવેશ થતો નથી જો કે આ સર્વ ધર્મના એક અંગ છે ખર્ગ દિવું તે સ્ત્રીમજ્જને યાચ તેજ આપણી ધણી બહેનોમાં ધર્મ લાગના ગટેલી છે પરંતુ તે અધર્મધાને સીવે અવગે માર્ગે દેરાએની કે. હોમને ધર્મ નીનિતું ખડે સ્વરૂપ સ્વગમની રહેતું યોગ્ય જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે.

૪ વૈદક.

એમાં સાધાન્યુ ધરમથુ દવાઓ અકરમાતના તત્કાલીક ઉપાયો તથા માદાની માનજત વિગેરે ધણી બાબતોનો સમાવેશ યાચ છે એ જાણવાથી કાંઈ અકરમાત બને તો ગલરાતું પડતું નથી; રહેજ સાજ દમ્દ યાચ તો ડોક્ટરોને ધેર જવું પડતું નથી તેમજ અર્થમાં પણ ધણો બચાવ યાચ છે.

૫. વિદ્યાકળા.

વૈદક જેમ ધણી જાતની મુશ્કેલો દુર કંઈ છે તેમ નીવણ, ભરત, શુંથણ વિગેરે શૃદ્ધિ ઉપયોગી કળાઓ ધણા ગર્વનો બચાવ કરે છે, જો કે શ્રીમન્ત વર્ગની સ્ત્રીઓને કાંઈ કપડા સીવવા પડતા નથી તો પણ તે સીખવાની જરૂર તો છેજ અને સાધાનજી ગિયતિની સ્ત્રીઓને તો તે ધણીજ ઉપયોગી છે, વળી ભરત, શુંથણ એ પણ સ્ત્રીઓને જોભાવનારી કળા છે. જો કે એ કળા સીવણના જોટલી ઉપયોગી નથી. પણ શ્રીમન્ત સર્વની સ્ત્રીઓને પોતાના જીવ સજ્જારને સાફ તથા ગરીબ વર્ગે પોતાના પતિને કુટુંબને મદદ કરવા માટે એ કળા જાણવાની જરૂર છે

૬ ગણીત.

જેમ વિદ્યાકળાથી અર્થમાં બચાવ યાચ છે તેમ ગણીતથી, મગજ કેળવાય છે. ધણી બહેનોએ કાંઈ વસ્તુ ખરીદી હોય તો તેના પૈસા આપતા અથવા ધર અર્થનો દિસાચ વાખતા પણ ધણી ગુચવણ યાચ છે અને તેથી વણી વખત નુકસાન પણ ખમવું પડે છે. માટે આ અભ્યસો દુર કરવાને ગણીતનું વિશેષ નહીં તો માધરણ જ્ઞાન પણ મેળવવું જોઈએ.

૭. કૃતિહાસ.

ગણીતનું જ્ઞાન મેળવ્યા પછી કૃતિહાસ તરફ લક્ષ્ય આપવાનું છે એ જાણવાથી આપણને વૈદિકાળથી આન્નીને આજ સર્વેત દુનિયામાં જેવો પરિવર્તનો થયા છે,

અનુપૂતો, સુસધમાનો તથા અન્ય સત્તાઓ નીચે આપણી આર્થિક ઔદ્યોગિક સ્થિતિ કેવી હતી તથા મહાન પુરો તેમજ સ્ત્રીઓ કેવા ાર્થિકી પોતાના નામ અમર કરી મયા છે તેની માહિતી મળે છે.

૮. સામાન્ય.

તેમજ સામાન્ય વિષયમા પણ ઘણી જાણતો જાણુવા જેવી છે અને તે મી અજ્ઞ-ગીઆના અંદોમાજ નીચે સુધી છે "હિન્દની પહેલાની તથા હાલની આર્થિક સ્થિતિ વીજળી-ગેસ તથા વરાળનું જળ તે મુ છે, કેમ યતુ દરો અને તહેને કેવી રીતે ઉપરો ગમા લેવુ તેમજ આપણા ઉપયોગમા આવતા તથા જીન બનાવવી પદાર્થોની પીઝન તથા વનસ્પતિ ખનિજ વિગેરેની સામાન્ય સમજ તેમજ મંમાર અને કેળવણી સબંધી ગાપણી સ્થિતિ અને દુનિઆના સુધા રૂમા આપણા મ્યાન '

૯. વિજ્ઞાન.

ઉપરના વિષયમાજ સાયન્સનુ ધણ જ્ઞાન મળી જાય છે તોપણ તેથી કાઇક વિશેષ સ્તમજવાની જરૂર છે. એનાથી નગરજ આખી સુદિની ન્યના મહમગ્ન ધણી જનના જમ દુર થાય છે

રાત્રી દિવસ બા તી-એન-વ સાદ વજ મહણુ-મુદ નક્ષત્ર વિગેરેની સ્તમજણ પડે છે. હવા પાણી-ખોગક વિગેરેના શુધ્ધ દોષ મ્દમગ્ન છે અને એનુ જ્ઞાન શુદ્ધિથી તરી કેના જીવનમા તથા સુદિનો વિકાસ કરવામા ઘણુ ઉપયોગી છે

૧૦. કાવ્ય-સાહિત્ય વર્તમાન યુગના ભવયો.

તદુપરાંત કાવ્ય સાહિત્ય તથા વર્તમાનમા ચાલતી જાણતોના જ્ઞાનથી પણ ઘણો લભ થાય છે જે જન સમાજમાં આપણે વસીએ છીએ તેમા આપણી આજુમાણુ અનેક પ્રમરેની પ્રવૃત્તિઓ ચાલી છે. કાગ્રેયો, પરિપદો અને સોમાષ્ટીઓ દેહને ઉત્કૃષ્ટ વ ચને તથા વિકાસો અને દેશ હુને-જુઓ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવાને કેવા પ્રયત્નો પાદરી રહ્યા છે એ સર્વનુ જ્ઞાન સ્ત્રીઓએ મેળવવુ જોઇએ કાઇને આ પાત સ્ત્રી સુદિ થી અગમ્ય લાગજે, કિન્તુ મી નિષા જહેન-શારદા જહન, મીસીમ મરોજની નામકુ તથા મરના દેવી જેવા વિદુષિ સત્તારીઓએ એ મકાનુ મ્યાન રાખ્યુ નથી. જો કે સર્વ સ્ત્રીઓ એમના જહેનુ' સિદ્ધાંતુ વા હીમી ન મેળવી શકે તેમજ એવી મમ્યાઓમા લાગે પણ લઇ ન શકે કે કિન્તુ એમા ચચાત. વિષયોનુ સ્વસ્થ સ્તમજવા જહેલી સુદિનો વિકાસ તો કરી શકિજ, અને તેમ કરવુ જરૂમ્ન પણ છે

છમેજી

ઉપર કહેવા મર્ વિષયોનુ જ્ઞાન મપાદન^૧ કયા પડી જો મમય તથા સાધનોની અનુકૂળતા હોય તો દેશકાળને અનુમરીને છમેજી સીખવાની ખુ આવશ્યકતા છે ઘણુ દેશમા આ લાપા સામાન્ય લાપા તરીકે વપરાય છે એવા દેશમા કાર્ય પ્રસંગે જવુ પડે ત્યારે આજ લાપાથી બપવદાગ ચાલે છે વળી એમા સામાન્ય સુદિના મનુષ્યથી આરબીને વિકાસોના મગજ પર્યંતે જ્ઞાનને એક પુત પાડે એવુ સાહિત્ય છે એમાંના ઘણુ

પુસ્તકાનું ગુજરાતીમાં લાખાન્તર થાય છે. પણ એવી ખરી ખુશી મળે પુસ્તક વાંચ્યા વિના સદ્મનની નથી માટે અને બીજા અનેક કારણોમાર આ લાખાનું જ્ઞાન અને તે મેળવવું જોઈએ.

સંસ્કૃત.

બીજી લાખા સંસ્કૃત છે એના જેવી સંસ્કાર પાનેવી બીજી કાઈ લાખા નથી. જે પ્રાચીન લાખાનોજ આધાર લધને યુરોપ આદી દેશોએ અનેક જાતની શોધ ખોલો કરી દુનિયાને વિદ્યમય સાગરમાં કુબારી દીધી છે તેવું સાધારણ જ્ઞાન પણ આપણામાં કાષ્ટને નથી એના લોપથી આપણે ધણું ગુમાવ્યું છે; દારણ એમાં જુદિનો વિદ્યાસ કરી નૈતિક અને વ્યવહારીક શિક્ષણ આપનાર સુન્દર કવ્યો ઉપરાન્ત આપણાં ધર્મ પુસ્તકો પણ એમાંજ છે તેવું યથાર્થ જ્ઞાન સંપાદન કરવા સાર એ લાખાની જરૂર છે.

વળી તેની માથે સંગીત અને ચિત્રકળાનું જ્ઞાન પણ સ્ત્રીઓને ઉપયોગી છે. ચિત્ર એ શુદ્ધી સ્વભાષા વૃદ્ધિ કરનાર તેમજ જુદિને ખીલવનાર છે અને સંગીત એ થાકેલા મન-જને વિશ્રાંતિ અર્પનાર અને આનંદની વૃદ્ધિ કરનાર છે.

“કેળવણી કેમ લેવી.”

હું ધાઈ છું કે પ્રુખ્ત વયની બહેનોની મનઃશક્તિ ખિલવવાને તથા તેમની શુદ્ધિ અને આત્મ તરીકની ફરજને અદા કરવાને ઉપગ્રા વિષયોનું જ્ઞાન જરૂરનું છે. અહીં કાંઈને શંકા થશે કે ધણી બચસાવવાળી અને ઉગરે પદોલેલી બહેનો આટલા બધા વિષયોનું શિક્ષણ કેવી રીતે લઈ શકે ? તેમને સમય ક્યાં છે ? માધનો ક્યાં છે ? જો કે આ વાત કેટલેક અંગે સૂલ છે તેમજ મ્હોટી વયની બહેનો ન્હાની કન્યાઓની માફક નિશાએ ન જઈ શકે તેમના જેટલો સમય અભ્યાસમાં શેષી ન શકે એ પણ ખરૂં છે. તોપણ તેઓ જે સમય નક્કી વાતોમાં નિહા કુચકીમાં કે પતાં બાજી રમવામાં ગુમાવે છે તે બચાવે તો ઓછામાં ઓછા દિવસના ત્રણ કલાક તો મેળવેજ અને એનો સદુપયોગ કેળવણી લેવામાં કરે તો ત્રણ વર્ષમાં ધણું સંગીત શિક્ષણ મેળવી શકે અને તે કેવાં સાધનોથી મેળવવું તે આપણે જોઈએ, અસલના વખતમાં મ્હોટી વયની સ્ત્રીઓને કાંઈપણ માધનો ન્હોતાં પરંતુ દ્વાલમાં કેટલાંક પરાપદારી બહેનો તથા બન્ધુઓએ અમદાવાદ, મુગત અને બીજાં જાગોમાં “વનિતા વિશ્રામ” મુખાધમાં “સેવાસદન” અને પુનામાં ગોદેસર કંઈએ “અનાથાશ્રમ” જેવી મંચાઓ ખોલી છે અને એનો શિક્ષણનો સમય પણ સર્વ બહેનોને અતુરૂળ આવે એવો જાર વાગ્યા પછીનો છે માટે અને તો એવી કાઈ સંસ્થાદ્વારા શિક્ષણ લેવું.

સ્ત્રી વૃદ્ધોમાં કેવી રીતે શિક્ષણ આપવું ?

કિન્તુ આ પ્રાથમિક આપણી દેશ સ્થિતિ તથા અર્જાત સ્ત્રીવર્ગની સંખ્યા જોતાં પુસ્તાં નથી, કેમકે એવી સંસ્થાઓને લાભ પડેથી તેજ ગામમાં દુર રહેતી તેમજ ધણી બચસાવવાળી બહેનો લઈ શકે એમ નથી માટે એવી સંસ્થાઓની શાખાઓ દેશ પરદેશમાં વધારવાની જરૂર છે. તેમજ જે બહેનો કેળવણી લઈ શકે એવી હોય તેમને સાર જુદ

કલાઓ એટલે ત્રી વર્ગો ખોવાયી જઈ છે અને તેનો સમય મેથી પાચ સુધીનો રાખવો કે જેથી સર્વ બંદો તોનો ચાલ લઈ શકે. હવે આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે દિવસના ત્રણ કલાકને હિસામે આવાડિયાના ચોખીમ કલાક થયા.

- (૧) તેમણી દમેશનો એકે કરામ લાપા ન નને સાર લુછે કાઢવો, તેમણી જે બંદોના સાધારણ લખતા વાચના આવડતું હોય તેમને વિશેષ વધારવું અને બીલકુલ ન આવડતું હોય તેમને શરૂ મુશ્કેલી, તેમને કે આ વિગેરે ધુણવવા કગતા કાળી પાટી આની મદદથી જોળાખાવવાથી વધારે મુશ્કેલી પડશે. તેઓ અક્ષર જોળાએ ત્યાર પછી રહેલી લાપાના પુત્તકો વચ્ચેનાના શરૂ કરવા. (મી. પરીઆવાના)
- (૨) હવે અવાડિયાના સોદા કલાકે રહ્યા એમાના બે કલાકે પૂરકને સાંકે રોકવાના છે તેમણે પ્રથમ વાચના ઉપર ફરી રીતે પાટા બાધવા, કાંઈ અકસ્માત અને તો તાત્કાળી કેના ઉપાયો નેવા વિગેરેની ધીરે ધીરે સુમળજી પાડીને પછી આધારણ રોજો તથા દવાઓ વિશે મનજીવી આપવી.
- (૩) બે કલાક વિદ્યાકળાના છે તેમણે પ્રથમ જાગડાના ઝસલા ટોપીથી શરૂ કરાવી પોલમ ખમીયો વિગેરે શિખવવા, અને બરત ચૂચણુમા પછી જોળા મનપણ વિગેરેથી આરંભીને દીડીઆનું દાન, ઝીંડ, રેશમ, પટી, તથા ઉનનું એમ કંમે કંમે શીખવવું આ મર્વ તો જોઓ કરાસ વિના પછી એક જીભ પામેથી શીખી શકે તેમ છે.
- (૪) જીભ બે કલાકે જગીત મારૂ છે તેમણે પ્રથમ દાન સુધી બાકે તથા સરવાળા, બાદમાકો અને ગુણાકાની અમલજી પાડી પછી લાખામા ત્રિાશી પાયા આકાતી પીછાન તથા ગજ, વાગ, તમ્બ, ગેગ અને મણના કોટકો તથા બ્યાજ વિગેરેની રહેલી સુમળજી પાડવી.
- (૫) અવાડિયામા બે કલાકે દનિદાસનું જાન આપવું તેમણે બાપજી નીએ છીએ તે ઘરેર પહેલા કોની મર્યા નીને હતું હાલમા કોના તાબામા છે વિગેરેથી શરૂ કરી બીજા દેશો વિશે તથા હાલમા અને પ્રથમના સમજો વિશે દર્શાવેથી માહિતી આપવી અને અને તો જુના પુરાણા દતિદાસીકે સ્થળો બનાવવા.
- (૬) સામાન્ય વિષયમા આવવી દરે બાબતો ઉપર અવાડિયામા બે કલાકે લાપજો અપાવવા અને ને છપાવીને મગતી કોમતે સર્વને આપવા કે જેથી જેમણે આજણુ હોય તેઓ મનન દરે અને ન સાચાજી હોય તેઓ ચાચી શકે.
- (૭) વિજ્ઞાનના બે કલાક છે તેમણે પ્રથમ આપણા વપતરામા આવતી ચીજોથી શરૂ કરવું અને પછી ધીમે ધીમે મહા, નક્ષત્ર, વનરખતિ, હવાના તરંગો તથા શરીરની ગચના વિશે નમજીવી આપવી અને તે સહેજાઈથી શીખી શકે તેને સારૂ આજ બગીચા તથા ફેટલામ દુદ-તી દેખાવો વિગેરે ઉપયોગી ચાં પડે.
- (૮) બે કલાકમા ગૃહવ્યવસ્થાની અમલજી આપવી તેમણે કચ્છમગના ફાવણ, તફુરતિને સારૂ થોજ્ય ઉપાયો, ધરમા સુધકલ ફવી રીતે નાખવી કુટુંબના મનુષ્યોના મન કેમ

વિદ્યા નામ નરસ્યરૂપ માધિકં પ્રચ્છન્ન ગુપ્તં ધનં ।

વિદ્યા મોગ કરી વશઃ સુલકરી વિદ્યા ગુરુનાં ગુરુ ॥

વિદ્યા વંધુજનો વિવેક ગમને વિદ્યા પરં દૈવતં ।

વિદ્યા રાજસુ પુજિતં ન તુ ધનં વિદ્યા વિહીનઃ પથુઃ ॥

“ વિદ્યા ખરેખર માણસને અધિક મુદ્દરના બાંધે છે. તે ગુપ્ત ધન છે. વિદ્યા, જોગ વશ અને સુખની આપનારી છે. વિદ્યા ગુરુનો ગુરુ છે. પરદેશમાં વિદ્યા બહુની ગરજ સારે છે. વિદ્યા પરમ દેવ છે. સુખમાં ધન નહીં પણ વિદ્યા પુનઃ છે. અજ્ઞાન માણસ પથુ-તુલ્ય છે. ”

કવિ શામળશાહ પણ કહે છે કે—

વિદ્યા મુક્તિ માર, પૂર્ણ જ્યાં વિદ્યા આપે;

વિદ્યા જોએ વાન, નૃપતિ વિદ્યાને નામે.

વિદ્યા માત્રી વિવેક, વિમળ વિદ્યાથી વાણી;

વિદ્યાને વશ વિશ્વ, જ્યતમાં મોહિનિ જાણી.

સદ્ય વિદ્યા રત્ન વિદ્યાળ છે, વિદ્યાથી વડુ નહીં કશું;

સદ્ય વિદ્યા આમળ ધન કશું, વિદ્યા વિહિન નર તે પથુ.

વિદ્યાની સ્ત્રી તેમજ પુરૂષને એક સરખી જરૂર છે, કારણ કે સ્ત્રીઓ પણ એક મનુષ્ય છે. આપણમાં પુરાતનકાળથી મનાતું આવ્યું છે, કે પુરૂષો શુદ્ધિમળમાં ને સ્ત્રીઓ નીનિમળમાં શ્રેષ્ઠ છે. અને નીતિમળના પોષણને માટે વિદ્યાની ખામ જરૂર છે. રવ, શાસ્ત્ર ગોવંધનરામચાર્ય પણ તેમના લીલાવતી જીવનકથા નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે—

“ પરંતુ આટલું તો નિશ્ચિત છે કે કન્યાઓને કેવળ અધિક્ષિત રાખવામાં તેની કેવળ લાભ હીનતા છે, એટલુંજ નહિ પણ તેની નવગચના કાળમાં તેને રસ પમાડે અને અવળે માર્ગે તેના મનને જતું રોકે એવો ઉદ્દેશ આપના માટે મુવિદ્યા મમાન બીજું અક્ષય પાત્ર નથી. ”

તેમના નીતિ બળના ધોરણને માટે તો જરૂર છે એટલુંજ નહીં પણ દેશની ઉન્નતિ પણ સ્ત્રી કેળવણી વિના ધર્મ શક્ય નહીં. મહાન ગેડક્ટન પણ કહે છે કે “ દાહ પણ દેશની સ્ત્રીઓની રિયલિટી ઉપરથી તે દેશની એકંદર સુધારણાની દિશા ઉન્નતીની રૂપના કરી શકાય છે. ” હવે સારા ભાગ્યે આપણા લોકોના વિચાર સ્ત્રીઓને કેળવવામાં દીવસે દીવસે આગળ વધવા લાગે છે, એટલુંજ નહીં તેઓ મોત્તવ યાતા, સારી પુત્રી, પ્રેમાળ પત્ની, સારી ભગિની અને વિશેષમાં સારી સાસુ પણ આપ તેવા ઉદ્દેશથી કેટલાક ભાઈઓ તથા બહેનોએ આત્મ જોગ આપીને તેમને કેળવવા માટે તથા તેમની સુધારણા દિશા ઉન્નતિ માટે પોતાની જાંઘની અર્પણ કરી છે. અને તેના ક્ષણ તરીકે પુત્રામાં પ્રેરિત-કર્વેનો વિષવાશ્રમ, મુખમાં ગુજરાતી હાંફી સ્ત્રી મડળ, અને તેના તરફથી સલાવવામાં આવતા વર્ષો, વાદમાં યાદગું સેવા સદન, સુરતમાં તથા અમદાવાદમાં આશ્રતાં વનિતા-વિશ્રામ, તથા અમદાવાદમાં બંધુ સમાજ તરફથી સુન્દરી સુબોધ જેવું સ્ત્રી ઉપયોગી

આસિક નીકળે છે અને તે મંડળ સ્ત્રી ઉપયોગી સાહિત્યમાં પણ વધારો કરતું નથી છે.

પ્રાચીન સમયમાં પણ સ્ત્રીઓ કેળવણીની હતી અને તેના ધણા દેશો દરેક ઇતિ-
હાસના વાચનારને વિદીત છે. ગણીત શાસ્ત્ર રચનાર લીલાવતીના નામથી દરેક જગ્યા
જાણીતું છે. વિષ્ણુદેવી ગંગા નામની સ્ત્રીએ વાક્યાવલીનો પ્રથમ જનાઓ છે. લક્ષ્મી
દેવીએ મીતાદારી ઉપર દીકરા લખી છે. મહાન ગીતાની પત્ની સરસ્વતીએ વાક્યાવલી સાથે
વાદ કર્યો છે. સુવલ્લા નામની સ્ત્રીએ રાજા જનક સાથે વાદ કર્યો હતો. ગાર્ગી અને
મંત્રેથી પણ વિદુષી હતી. દીરતાલુનીય કાવ્યમાં દ્રૌપદીએ રાજા યુધિષ્ઠિરને આપેલા
ઉપદેશ પણ એક રાજનિતિનું પુરૂષને જાણતા છે. સીદરાજ જયસીંગની પત્ની મીનજીવણી
ગાંધી દારૂના અધિકારી હતી. મીંગલાઈ પણ વિદ્વાન હતી તે તેના ભજનો યુગગતના
સ્ત્રી પુરૂષો આજ સુધી ગાય છે. અદ્યાપણાઈ હોયકર પણ ગાંધી અધિકારી હતી. મી.
હતી પણ તેમના પ્રાચીન ભારત નામના પુસ્તકમાં સ્ત્રીને કેવો દરજ્જો હતો તેને રાટે
નીએ પ્રમાણે વિવેચન કરે છે.

“ x x x હિંદુ સુધારાના હૃદય કાળથીજ હિંદુ સ્ત્રીઓ માનવત દક્ષા ભોગવતી,
તેમના કૃતજ્ઞતામાં દેવલે રહેતી, અને તેમને વારસો મળતો; તેઓ મતમાં અને ધર્મ કાર્યમાં
ભાગ લેતી, તેઓ પ્રસંગે મોટી સલાહોમાં આવતી x x x તેઓ ધણી વખત તે
સમયની વિદ્યામાં નામ મેળવતી; અને રાજનીતિ તથા રાજકાર્યમાં તેમને યોગ્ય સત્તા હતી ”

પ્રાચીન કાળમાં તેમને અણુ અંજ તરીકે ગણવામાં આવતી અને તેમને યોગ્ય સલાહ
આપવામાં આવતી. જે દેશમાં સ્ત્રીઓનું મન્દાન થતું નથી પણ તેમને શુભામ મળ
જુદી જેવી ગણવામાં આવે છે તે તેમને યોગ્ય કેળવણી આપવામાં આવતી નથી તે
કેળવી, ગામની અગર ધરની ઉત્તલ થવી અશક્ય છે, અને ઉન્નતિની આશા રાખતી તે
આવળ તરફથી કેરીની આશા રાખવા જેવું છે ભગવાન મનુ મેણુ કહે છે કે—

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ

યત્રૈતાસ્તુ ન પૂજ્યન્તે સર્વાસ્તત્રાફલા ક્રિયાઃ ॥

“ જ્યાં સ્ત્રીઓ પુજાય છે ત્યાં દેવતા વાગે કરે છે અને જ્યાં તેમને મન્દાન અ
પાતું નથી ત્યાં મર્વ ક્રિયા નિષ્ફળ નથી છે. ”

માટે તેમને યોગ્ય અધિકાર આપવો જોઈએ અને દરેક પુરૂષ તથા સ્ત્રીએ તેમને
તેમની પુત્રીઓને લજ્જાવધી નંદ્રએ, અને જેટલો પુત્રને હોયતી મેંમાં ખન્ધી લજ્જાન
વામાં આપે છે, તેટલાજ હેલ્લથી અને પૈમા ખરચીને તેમને લજ્જાવધી નંદ્રએ. દી. બ.
મણીઆઈ જસલાઈ પણ તેમના “ હિંદુ સ્ત્રી કેળવણી ” નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે
“ એક છાત્રાને મારી કેળવણી આપે એટલે તમે એક કેળવણીનું માણુન ઉત્પન્ન કરશો.
પરંતુ જો તમે એક છાત્રાને મારી કેળવણી આપશો તો એક આશુ કદમ કેળવણી
ઉત્પન્ન કરી શકશો. ” માટે તેમને લજ્જાવધી એ તેમની ફરજ છે.

ચીડીઓ ને કોધી દત્તા ને તેની જાયા તેના પુત્રમાં નીચતર જણાતી હતી. ભગવાન મનુએ પણ કહ્યું છે કે—

જપાધ્યાયાન્દશાચાર્ય આચાર્યાનાં શતં પિતા ।

સદૃશં તુ પિતૃન્માતા ગૌરવેનાતિરિચ્યતે ॥

“ એક આચાર્ય, દસ ઉપાધ્યાય કરતાં વધારે શ્રેષ્ઠ છે; એ આચાર્ય કરતાં પિતા વધારે શ્રેષ્ઠ છે અને દસર પિતા કરતાં માતા બાળકના ઉપર વધારે અસર કરી શકે છે. ”

માટે માતા જે દેવવાયેલી હશે તે સારા સંસ્કાર પાડી શકશે ને જે અલભ્ય હશે તેા ખરાબ સંસ્કાર પાડશે. કારણ કે બાળકનું મન મીઠું જેવું નરમ હોવાથી જેવા સંસ્કાર પડ્યા હશે તેવુંજ તે નીવડશે. તેથી મદ્યુષ્ઠી માતાનાં બાળકો મદ્યુષ્ઠી, વિદ્વાન નીકળે ને અલભ્ય માતાના મૂર્ખ, બેચેની, જડ, કુર્ગુણીને અલભ્ય નીકળે તેા કંઈ નવાઈ જેવું નથી. જે એકાદ માણસથી આવા વર્ગ અજાણવાનું સુરક્ષિત હોય તેા કંઈ કરી આવા વર્ગો ઉનાડવા બેઠાએ. જે ગામમાં આવા વર્ગનું સાધન ન હોય તેમણે કાંઈ સુશિક્ષિત, નીતિમાન આદિ અગર વૃદ્ધ પંડિતની પાસે જઈને દરરોજ અભ્યાસ કરવો જોઈએ. જેમને આપુ પણ સાધન ન હોય તેમણે પોતાના પતિની પાસે દરરોજ અભ્યાસ કરવો જોઈએ. કારણ કે સ્ત્રીને નજીકનો સંબંધી તે પતિ છે. તે સંબંધ કંઈ જડ વસ્તુઓના સંબંધ જેવો બાલ સંબંધ નથી પણ આત્માનો સંબંધ છે. એ એક દેવી સંબંધ છે. પતિ તે સંબંધ છે ને કાંઈ પણ પતિ પોતાનું અર્ધું અંગ બોલનારું, કદરૂપું રહે તે બોલો ધમ્મકશે નહીં. તેા કયો પતિ સ્ત્રીથી પોતાના શરીરને જડ, મૂર્ખ ને અલભ્ય રાખ્યા ઇચ્છતો હશે. તેઓ દુરમદનો વખત રમત ગમનમાં, ટાળટાળાઓમાં ને વિનોદમાં ગુમાવે છે તેના કરતા દરરોજ અભ્યાસ કરવામાં કાંઈને બેઠાએ ને બે તેઓ ધમ્મકશે તેા ખુશીથી ઓછામાં ઓછા એક કલાક કાઢી શકશે. માટે દરેક પતિએ પોતાની પત્નીને દરરોજ વિદ્યાભ્યાસ કરાવવામાં આ વખત વીતાડવો જોઈએ. રથનાં બે પૈડાં જગજગર ન હોવાથી જેવી રિયતી થાય છે. તેવીજ રિયતિ પતિ વિદ્વાન સંસ્કારી હોય ને પતિ મૂર્ખને જડ હોય તેા તેમની થાય છે. એટલે તેમનો અંસાર, સુખમય આવી શકતો નથી. ને પત્ની ‘લાઠી તે બગોળ ને ખગોળમાં રમે છે બાળનું’ તેા સ્ત્રી સુખમાંય, દેથી કંઈને જેવું આ કનેડું કહેવાય’ તેવું કહેવું થાય છે. પ્રાચિન સમયમાં પણ સ્ત્રીઓ પોતાના પતિ પાસે લજ્જતી હતી તે સુવંશમાં મહાગજ અજો તેમની પત્નીના શત્રુ વખતે કરેલા વિવાપ ઉપરથી જણાય છે.

રુહિણી સચિવઃ સહીમિયઃ પ્રીય શીખ્યા લલીતેકલાવિધૌ ।

કરુણા વિમુક્ષેન મૃત્યુના હરતાત્વા વદ કિંન મેહતમ્ ॥

“ તુજ ધરતી માલીક છે, પ્રધાન છે, મિત્ર છે અને નાતુક કલાઓમાં માન સિધ્ધ બની છે. તારૂં હરણ કરનાર નિર્દય મૃત્યુએ મારૂં શું નથી લઈ લીધું ? મર્વરવ લીધું છે. ”

જે માઇ સ્ત્રીને લજ્જાવાના સાધન ન હોય તેણે પોતાની મેજે ખત રાખી અભ્યાસ કરવો નોંધ્યો. પ્રાચિન મગધમાં આ રીતે પણ અભ્યાસ કરતા હતા. મહાભારતમાં વર્ણ-વેણે એકકલ્પ બીજ પણ આ રીતેજ લખ્યો હતો તે દ્રોણાચાર્ય પાસે ગયો. પણ દ્રોણાચાર્યે તેને બીન જાણી વિદ્યાને દુષ્પયોગ કરશે એવા ભયથી લજ્જાવવાની ના કહી તેથી તેણે દ્રોણાચાર્યનું એક મારીનું પુતળ બનાવી એ પુતળ મમજ તેણે તેની મેજે અત્ર વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવા માગ્યો ને અત્યંત શ્રદ્ધાથી ને પૂર્ણ એકાગ્રતાથી અભ્યાસ કરતાં કરતાં એ બીજકુમાર જાણ મારવામાં ઘણો હોશીઆગ થયો હતો.

આ રીતે જે સ્ત્રીઓ ને લજ્જા આપે ઉપર વર્ણવેલામાંથી એક સાધન ન હોય છતાં પણ તેઓ મહેનત લઈને વિદ્યાભ્યાસ કરે તો પોતાની મેજે પણ કરી શકે છે. ને જે માઇ માત્ર-તામાં શુભવણ પડે તો જે માઇ પોતાનાથી વધારે લખણ હોય તેની મજાત લેવી નોંધ્યો.

હવે સ્ત્રીઓએ કેવી જાતની કેળવણી લેવી તે માત્ર જૂઠા જૂઠા લોકોના જૂઠા જૂઠા મન છે. ૨૨ સાક્ષર થી મણીશાલભાઈ દિવેદી તેમના ચારિત્ર નામક પુસ્તકમાં લખે છે કે—

“જે કેળવણી હાલ આપણમાં આવે છે તેમાં નારીઓના સ્વભાવના પ્રાકૃતિક મનને ઉત્તેજન આપી, તેમનું મનોબળ ખીસતી, સ્વાશ્રય અને ઉત્તમ સન્નારીઓ ધરી આપવા જેવું ગ્રંથપણ ચોક્કસ હોવાનું નથી. ઘણા મુધારાના શિખરે પહોંચેલા દેશમાં સ્ત્રીઓને જેમ તેમનો ખુલ્લાવ અને પગપિન રહેવાનો હાવ વગરે ખુબી પામે તેવું શિક્ષણ ઉત્તમ પદ્ધતિવાળું મળાય છે તેમ અત્ર તેમને મહેતાજ કે કારકુન કરવા જેવું શિક્ષણ આપે મનાના લાચુ હોય એમ લાગે છે. પણ મન અને હૃદય ઉભાના સંચેવનવાળા શિ-શણ ધરી તેમના ચારિત્રને મજાઈ પોગળ ઉપર છાવી થઈ તેમને દર્શાવેલા સન્નારીઓ કરી શકે તેના શિક્ષણની દલ ખોટ છે. પુરૂષોને જેમ આશ્રયો અને પોતાની મેજે પોતાનો માર્ગ કરી લેવાનું શીખવવામાં આવે છે, તેમ સ્ત્રીઓને સદા પગત્ર રહી કદાપિ આ-શ્રયની અપેક્ષા નથી એના હાવ મનમાં આવવામાં આવે છે. પણ યદ્યપિ પુરૂષ ધર્મમાં સ્ત્રીઓએ સામાન્યતઃ નિમગ્ન થઈ શકવાનું નથી તથાપિ આશ્રયપાળા થવા માટે જે મનો-બળની અપેક્ષા છે તે મનોબળ અને તે સ્વાશ્રય તેમને જે પોતાનું કર્તવ્ય છે તેમાં થોડા ઉપયોગનાં નથી.”

“x x x સ્ત્રીના ઉત્તમોત્તમ શુભો તેના અનુરાગ ક્રમમાંથીજ ખીને છે, તથાપિ તેના ચારિત્રને, ચોખ કેળવણીથી, સ્વાશ્રય જ્ઞાતિથી સંસ્કરમન પ્રયોગથી, ખીતવડ, અને દ્રઢ કરવું એ અત્યંત આવશ્યક છે. હૃદય વાટિકાના આનંદમય પ્રદેશનો માર્ગ છેક ઉત્તર કરી કે અંધ કરી નાંખવો એ તો અશક્ય છે, અને ઉત્તમ સ્વાશ્રય કે સંસ્કરમનની હૃદયની આદર્શતામાં કોઈ ઉણું થાય છે એમ પણ નથી ચારિત્રની સંપૂર્ણતા ઉપરજ પુરૂષ તેમ સ્ત્રીનું મુખ રહેલું છે. જે સ્વાશ્રય શુદ્ધ, જ્ઞાતિ ચોખ રીતે, તથા હૃદય રસ અને આત્માનું-ભરતી માથેજ, કેળવવાથી પેદા થાય છે, તેથીજ સ્ત્રીનું ઉત્તમોત્તમ કર્તવ્ય મારી રીતે મચવડો, તથા તે જાને પણ જડમાં જડ સુખ પામશે. અર્થાત્ તેની કેળવણી તે માર્ગે લેવી નોંધ્યો.”

દી. બ. અભ્યાસવલાયક દેસાઈ જણાવે છે કે:—

“ સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓને અધિકતઃ અગ્રેજી જ્ઞાન આપવાથી કંઈપણ વિશેષ ફળ નથી. માટે તે લણવાનો કાળ ઉગારી તેને બદલે વિજ્ઞાન ને સાત્ર સંસ્કાર આપણી ભાષા-જ્ઞાન આપણી બુદ્ધિ, દીકરીઓને આપવાનું આપ સર્વને લાભકારી જણાશે.”

એટલે તે વિદ્યાન સદગદસ્યે બીજો પ્રસંગે જણાવ્યું હતું તેમ:—

“ કરકસરથી ઘર ચલાવવાની કળા, ઘર ખર્ચનો હિમાજ રાખવાની આવડન, છોકરાની માવજત, સંસ્કૃત, ને પવિત્ર મન્નારીઓનાં જીવન ચરિત્રો એટલી બાબતો સ્ત્રીઓના અભ્યાસને માટે બસ છે. ”

એટલે તેઓએ એવું જ્ઞાન લેવું જોઈએ કે જેથી તેઓ પ્રેમાળ પત્ની, યોગ્ય માતા અને તદુપરાંત સારી સાસુ થઈ શકે. કારણ કે મોટી વયની સ્ત્રીઓને ઘર મંસારની જન્મભાં પડ્યાથી કન્યાસાળામાં પદ્ધતિમર અભ્યાસ કરી વિદ્યાન ચલાવો વખત હોતો નથી. તેથી તેમને વ્યવહારમાં જીંદગીમાં દરરોજ ઉપયોગમાં આવે તેવું શિક્ષણ આપવાની જરૂર છે. કે જે તેઓ ટુંક મમખમાં લઈ પણ શકે. એટલા માટે માત્ર માત્ર મુજબ નીચે પ્રમાણે અભ્યાસક્રમ રાખ્યો હોય તો તેમને ઉપયોગી થઈ પડશે. પણ આ સ્ત્રીઓએ બે ત્રણ ચોપડીઓ અભ્યાસ કરેલા હોય જોઈએ. વખત પણ બંધાને અતુલ્ય આવે તેવો રાખવો જોઈએ. તેમના વર્ગ દર છ મહીનાને અંતરે બદલવા જોઈએ. પરિક્ષામાં સપ્તાહ ધણીજ એકી ગણવી જોઈએ અને દરેકને અતુલ્ય આવે એવો ટાઈમ રાખવો જોઈએ. એટલે દરરોજ ત્રણ કલાક બસ છે. માસિક પરિક્ષાઓ લેવાની જોઈએ કે જેથી તેઓ વખતે વખત તેમનો પાછલો અભ્યાસ વાંચે.

✽ વર્ગ ૧ હો.

ગુજરાતી—ગદ્ય-સ્ત્રી બોધક સતી ચરિત્રો—જેવું કોઈક પુસ્તક.

ગુજરાતી—પદ્ય-ગીતમણ અગર સાંભાજ સંગીત ચંદ્ર જેવા પુસ્તકોમાંથી સુંદરી શરેલી કવિતાઓ.

ગણીત—સાધારણ ગ્રીકશી તથા હિમાજ રાખના આવડે માટે દેશીનામાંની પદ્ધતિ જેવું પુસ્તક.

પાકેશાસ્ત્ર—આ જ્ઞાન પુસ્તક કાલ કરતાં ક્રિયાત્મક આરી રીતે અપાએ.

ઈતિહાસ ને બ્જોળી—હીદુસ્તાનના ઈતિહાસમાં સહેલી વાતો (માર્સડન દ્વા) એવું કાંઈ પુસ્તકને સાથે સાથે, પ્રસંગ આવે બ્જોળનું જ્ઞાન પણ આપવું જોઈએ.

ગર્ભરક્ષણ ઇ. માટે પુસ્તકો—આ વિષય માટે ‘ સ્ત્રીઓનો સાથી ’ (નૅન પદ્ય) અથવા ગર્ભપાપણને સુચાવક (ડુ. વ. સો.) જેવું પુસ્તક જે ચલાવવા તૈ બસ છે.

* આ વિષય કઈ પુસ્તકો વાદ રાખવાની જરૂર નથી પણ આનો ફેંદામાં વાદ રાખે એટલે બસ છે. આ કમ ફેંદા ચલાવના રીતે છે.

ચિત્રકળા તથા સંગીત—આ માટે પણ ચોક્કસ સિદ્ધાન્તો હોયે શીખવવાથી તેમને આનંદ પડશે ને એક ઉપયોગી વિષયની ભાજી થશે.

વર્ગ ૨ ને.

ગુજરાતી—ગદ્ય-પ્રમદા અથવા મદ્યુલ્લી વડુ અગર દુકી વાર્તાઓ ભાગ. ૨ (મ. સા. ૫. કા) તરફથી ખદાર પડેલું તેવું અગર યોગિની જેવું પુસ્તક.

ગુજરાતી—પદ્ય-નળાખ્યાન અગર દત્તપાત કાવ્યમાંથી આશં કાઢ્યો.

ગણિત—ખરોખર ઘર ખરચ રાખતાં આવડે માટે દેશીનામું અગર બીજાં કોઇ પુસ્તક.

ઇતિહાસ—ગુજરાતની ભુતી વાર્તાઓ જેવું કોઇક પુસ્તક.

શૃંગવ્યવસ્થા—આ માટે શૃંગવ્યવસ્થા અને આરોગ્ય વિદ્યા (શ. ૫. મો.) તરફથી ખદાર પડેલું પુસ્તક.

ગણિતશાસ્ત્ર તથા અકસ્માત વખતનું જ્ઞાન—આ માટે કાવળ (ધ. યા.) અને અકસ્માત અને તેના તોત્કાલીક ઉપાય જેવું પુસ્તક.

ચિત્ર, સંગીત, ભરત, શીવજી, શુદ્ધજી—આવા વિષયોમાં ફક્ત જ્ઞાતા દેખાડનાની જરૂર છે અને તેમને આનંદ પડે એ હેતુથી તેઓ તેમની ગ્રેજી શીખી શકશે.

વર્ગ ૩ ને.

ગુજરાતી—ગદ્ય-ચાત્રિ અગર મદનતંત્ર અગર બાળવિદ્યામાં જેવું કોઇક પુસ્તક.

ગુજરાતી—પદ્ય-કાવ્ય માધુર્ય જેવું કોઇ પુસ્તક.

ઇતિહાસ—નર્મદમાંથી મદ્દાન પુરોનાં શુરન ચરિત્ર અગર એના જેવું કોઇક પુસ્તક અને હીંદુસ્તાનની રાજ્ય વ્યવસ્થા જેવું કોઇ પુસ્તક.

બાળકને ઉછરવાં તથા કેળવણી કેવી રીતે આપવી—આ માટે પણ બાળકનું શૃદ્ધસિદ્ધાન્ત એવાં પુસ્તકો ચલાવવાં જોઇએ.

માંદાની માવજત—આ માટે દર્દીની સારવાર એના પુસ્તકો ચલાવવા જોઇએ.

અર્થ શાસ્ત્ર—સરલ અર્થ શાસ્ત્રના જેવું કોઇક પુસ્તક.

ચિત્ર, સંગીત, ભરત, શીવજી, શુદ્ધજી—આગળ બતાવ્યા મુજબ.

ઉપર પ્રમાણે આગ નમ્ર મત મુજબ જો કય ગોઠવવામાં આવે તો તેઓ હુંક વખતમાં સારો અભ્યાસ કરી શકશે ને ઉપયોગી બાબતોનું જ્ઞાન પણ મેળે. આ ઉપરાંત જો તેમને મરફૂત ભાષાનું જ્ઞાન પણ આપવામાં આવે તો વિશેષ ઉપયોગી થઇ પડે.

આ ભાષાનું જ્ઞાન તેમને ત્રીજા વર્ગમાં આપી શકાય ને તેમને તે વિષય રમીક પડે તે રીતે શીખવે જોઇએ કે જેથી તેઓ તેમના ઘેર પણ દરરોજ વાંચી તેમને અભ્યાસ આમળ વધારે. ઇંગ્લેન્ડનું પણ સામાન્ય જ્ઞાન સિરનામી કરી રહિ, સામાન્ય પાતચીત સમજ

શકે, એટલું આપું હોય તો પુરતું છે. આ કમનો ન્યાં મોટી સ્ત્રીઓ માટે વર્ગ નીકળ્યા હોય તેમને માટે છે પણ જેઓને આવાં સાધન ન હોય તેમણે ક્રમે ક્રમે એક પછી એક પુસ્તકો વાંચવા નોંધએ અને નવરાશના વખતમાં બીજાં સ્ત્રીઉપયોગી પુસ્તકો જેવાં કે 'મરરવનીચંદ્ર ભાર', જાત મહેનત, રામાયણ, મહાભારત, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, સતીમંડળ, યોગિની, લીલાવતી હવન કલા, રાસમાળા, રાજસ્થાન આ જાનના પુસ્તકો વાંચવા નોંધએ. તેમજ તેમણે વર્તમાન દેશ રિયલિટી જાન રહે તે માટે 'સુંબડ સમાચાર' જેવું દૈનિક પત્ર તથા 'શુભરાતી, પ્રજાપંથ, શુભરાતી પંચ' અડવાડીક પત્ર વાંચવા નોંધએ. તથા સુંદરી સુબોધ, વસંત, સાહિત્ય અને શુદ્ધિપ્રસન્ન જેવાં માસિક નિષ્ક્રમીત વાંચતાં રહેવું નોંધએ.

તેમને તેમની શારીરિક, માનસિક, નૈતિક શક્તીઓ ખીલે એવી ફળવણી આપવાની જરૂર છે, અને તદઉપરાંત ધાર્મિક ફળવણી પણ આપવાની જરૂર છે. લેડી મેકવર્થ પર્વિ (પંજાબના લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરના બાનુ) ઈ. સ. ૧૯૦૨ માં જાણપર સ્ત્રી ફળવણી મળ્યેથી જે વિચાર દર્શાવ્યા છે તે પ્રમાણે ફળવણી આપવાની જરૂર છે. તે બાનુએ દર્શાવ્યું હતું કે—

“ સામાન્ય રીતે દરેક સ્ત્રી જેને ધર્મસંસાર ચલાવવાનો છે તેને વાસ્તે ફળવણીની ધણી જરૂર છે. દરેક સ્ત્રીએ ઓછામાં ઓછું એટલું તો જાણવું નોંધએ કે જેથી ‘કરીને તે પોતાની માતૃભાષામાં લખેલા પુસ્તકો રહેલાઈથી વાંચી સમજી શકે, તેમજ તે ભાષા દ્વારા પોતાના વિચાર દર્શાવી શકે. આ સાથે ગણિત વિદ્યાનું જ્ઞાન, અને તંદુરસ્તીના નિયમો મંબધીનું જ્ઞાન પણ સ્ત્રીઓ સારું ધણું જરૂરનું છે. જે તંદુરસ્તીને આરોગ્ય વિદ્યાના નિયમોમાથી સ્ત્રી અજાણ મહે તો પછી પોતાના ધરને ફેરી રીતે સુરક્ષિત અને સમવડતા-વાળું રાખે ? તેમ પોતાનાં છાંદસને ફેરી રીતે ઉછેરી શકે ? ”

મરજતા અને શુદ્ધ હવાના નિયમો જાણવા ઉપરાંત તેઓએ માંદાને સારું નોંધતા ખોરાક ખનાવવાનું અને ખોરાકના શુભરોગનું જ્ઞાન મેળવવું નોંધએ. ફળવ પુસ્તકોથી નહોં પણ આ જાણતું વ્યવહારીક જ્ઞાન તેઓને અપવું નોંધએ; તમે સઘળાં બાળકો શીખો, તેમાં મુખ્ય એક બાબત ઉપર તમારું ધ્યાન ખેંચવા આશાપૂર્વક. અને તે ધર્મના જ્ઞાન સંબધી છે. જે સ્ત્રીમાં ધર્મ લાવના નથી તે સ્ત્રીના નામને લાયક નથી, ધર્મ અને એકલો ધર્મજ તેમને નમ્ર પુત્રી, પવિત્ર શ્યાયાં અને ધીરજવાળી ને પ્રેમાળ માતા બનાવશે. ”

• એટલે તેમને ઉપર મુજબ ફળવણી આપ્યાથી તેઓ મારી પુત્રી, સારી ભગિની, પ્રેમાળ ને પવિત્ર પત્ની ને ચોખ્ખા માતા થને, અને તદુપરાંત સારી સાસુ પણ નીપજશે તો પણ સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ જલદી થશે એટલુંજ નહીં પણ સારા સંસ્કારવાળાં પુત્રપુત્રીઓ પાકશે તો પછી દેશની પણ ઉન્નતિ જલદી થને. અને પ્રાચિન સમયમાં વિદ્યા, નબોજનલાહી, કૌશલ્ય, કળા, દુનર ઈ. માં આર્થાવર્ત ઉન્નતિના શિખરે પહોંચે હતો તેમ પહોંચશે.

૭.

લેખન-બહુલ એ વીરભતિ.

સી કેળવણી એટલે સ્ત્રીઓને લણાવી, ગણાવી હોલીયા કરીને દુનિયાદારીના કામ કરવાને શક્તિમાન કરવી જોઈએ સામુદાયિક કામ બનવા પોતાનું જીવન સફળ કરવા માટે કેળવણીની સ્ત્રી, પુરો જાનને પૂરી તેમજ મળી જરૂર છે એ વગર કદી માણસ સાધ્ય આવતી નથી.

પુરુષને જેમ બહારના કામકાજ કરી પૈસા કમાવાની જરૂર છે, તેમજ દેશવતિના કાર્યો સંપૂર્ણ બજાવવાની જોડની જરૂર છે તેટલીજ સ્ત્રીઓને પણ જરૂર છે પુરુષ જેમ સુશિક્ષિત હોય અને હોશિયાર હોય છે તેમ તે નાઈ કમાઈ શકે છે, તેમજ સ્ત્રીઓ જો બહેની હોય તેમજ કાચેન હોય તેજ પોતાના પતિએ આજેના પૈસાની બજાવ ગોઠવણ કરીને ઘર દીપાવી શકે ગૃહમસાં રૂપિ રાજ્ય ચલાવવામાં પુરુષ ગણાતું અને સ્ત્રી પ્રધાનનું (કે જેને સંસ્કૃત ભાષામાં મચિવ કહે છે તેનું) કામ સારું છે તેથી પ્રધાનવ્યક્તિ જોખમકારી કામ બજાવવાને માટે બહેનોએ કેળવણી લેવાની ખાસ જરૂર છે દરેક સ્ત્રી રીતે કેળવાયના હોય તેજ તેમનો મસાર સુખરૂપે ગુજરી, બાગમન્યા સમસ્ત સુખ પામી સુધરી શકે આગના વખતમાં સ્ત્રીઓને સારી કેળવણી અપાતી હતી તેના દૃષ્ટાંતો ઘણા નાચવામાં આવે છે. સીતા, દ્રૌપદી, દમયંતી વગેરે રાજ્ય કુવરીઓ, ગાર્ગી, મૈત્રેયી, વગેરે રૂપિ પત્નીઓ તથા સરસ્વતી, લીલાવતી વગેરે ગૃહમ્મ પત્નીઓ બહોલી બહેની દેશીયાર હતી અને તેથીજ તે વખતમાં બાળકો મારા કેળવાઈને હોલીયા કરી મહાસાગર મર્યાદા કરી શકતા હતા.

જે કેળવણી અનુના આપવામાં આવે છે તેમાં સંસ્કારીઓના સ્વભાવના પ્રકૃતિ બળને ઉત્તેજન આપી, તેમજ મનોબળ ખીવરી, સ્વાશ્રયી અને ઉત્તમ સંસ્કારીઓ ધરી આપવા જેવું કાંઈપણ ચોક્કસ દેખાતું નથી ઘણા સુધારાને શિખરે પહોંચેના દેશોમાં ન્યાર સ્ત્રીઓને જેમ તેમનો મૂલ્યાંકન અને પરાધીન રહેવાનો સ્વભાવ વધારે સુખી થઈ શકે તેવું શિક્ષણ ઉત્તમ પદ્ધતિવાળું ગણાય છે, ત્યારે અગર તેમને મહેતાઈ કે મરફુન કરવા જેવું શિક્ષણ સાથે મનાવા લાગ્યું હોય એમ લાગે છે. પગ જન અને હૃદય (અતઃકરણ) ઉભા પના મનોનિયંત્રણ શિક્ષણ યકી તેમજ આરિતને પદાર્થ ધોરણ ઉપર લાવી ગુફી તેમને દૃષ્ટાત રૂપ સજારીઓ કરી શકે તેવા અગમન્યા શિક્ષણની દબુ ખોટ છે પુરોતને જેમ સ્વાશ્રયી અને પોતાની મેજે પોતાનો માર્ગ કરી લેવાનું સીખવવામાં આવે છે, તેમ સ્ત્રી ઓને સદા પગલ ન્દી કલ્પિ સ્વામાયની અપેક્ષાજ નથી એવો ભાવ મનમાં દાખવામાં આવે છે પણ યદ્યપિ પુરુ. વર્તમા બહેનોએ મામાન્ય નિમમ્મ યદ્ય શકવાનું નથી. તથાપિ આશ્ચર્યવાળી યદ્ય માટે જે મનોબળની અપેક્ષા છે તે મનોબળ અને તે સ્વાશ્રમ તેમને જે પોતાનું કર્તવ્ય છે તેમાં ઘણા ઉપયોગના છે એ વાત તો નિર્વિવાદ છે કે સ્ત્રીના ઉત્તમોત્તમ ગુણો તે જે મળેલા કરે છે તેના સમર્પણ, અર્થાત્ તેના અનુભવ કમમાજ આવિર્ભાવ પામી ખોલે છે આખા મનુષ્ય વર્ગનું પાતન! એવું કહનાર શક્તિનુંજ તે

સ્વરૂપ છે. નિરાશ્રિત, અપંગ હોય તેના લોભની તે સંભાળ લે છે. સર્વના પ્રેમ સ્થાનને રહે છે, પામે છે, ઉછેરે છે; સ્ત્રી એ મૃદુલી દેવિ છે. તેના સુખમાંજ મૃદુલી આનંદ છે; તેની આંખ નીચે શુભતા મહે છે. પ્રતિષ્ઠાજ દયા, પ્રેમ, મૃદુતા, સરલતા, પૈર્થ્વી સદન-શીલતા, આત્માર્પણ એવા દરેક સારા ગુણોની તે પ્રતિજ્ઞા છે. આમમાં, ફળીઆમાં કોઇ રાતું હોય તો તેના સ્વર આંખની વૃત્તિને પ્રથમ આકર્ષે છે, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે મન, કર્મ, વાણીથી જેટલું પારકાનું દુઃખ આણું આપ તેટલું કપ્યાને તે ઇચ્છે છે. પણ આ પ્રકારે વર્ણવે આંખની ઉત્તમોત્તમ ગુણો તેના અનુસંગથીજ ખાસ છે. તથાપિ તે સર્વગુણોને ચોક્કસ કેળવણીથી ખીલવા અને દૃઢ કરવા એ આત્મિક આવશ્યક છે. હૃદય વાદિના આનંદમય પ્રદેશનો માર્ગ છેક ઉદ્દેશ કરી કે બંધ કરી નાખવો એ તે અશક્ય છે. સદ-વર્તનની સંપૂર્ણતા ઉપજી શકે તેમજ સ્ત્રીનું (ઉલ્લસનું) સુખ રહેલું છે. જે આશ્રય શુદ્ધિ, વૃત્તિને ચોક્કસ રીતે કેળવવાથીજ પેદા થાય છે. તેથીજ સ્ત્રીનું ઉત્તમોત્તમ કર્તવ્ય આસમા મારી કેળવણીજ સચવાશે, તથા તે બહુમાં બહુ સુખ પામશે.

સ્ત્રી કેળવણી, ધાર્મિક નૈતિક.

પ્રત્યેક શિષ્યાના મુદ્દાય મુજબ સુલભ જોઈએ. ખેડોને સાદિત્ય જ્ઞાન મળવું જોઈએ. આવશ્યાક, મંજૂર લાભ અને પોતાના પતિની જાહેર લાવનારો અને કૃતિમાં ભાગ લેવા તેઓ વાચક બને એટલા માટે અંગ્રેજી ભાષા જ્ઞાનનો તેમાં સમાવેશ થવો જોઈએ. સ્ત્રી-ઓને વૈજ્ઞાનિક કેળવણી પણ મળવી જોઈએ. વ્યક્તિઓનું આરોગ્ય અને શહેરોનું આરોગ્ય જાળવવા માટે સિદ્ધિતિનું જ્ઞાન પણ આપવું જોઈએ.

ખાન, ખાનમાં વપરાતા પદાર્થોના ગુણોનું ને તેના ઉપયોગનું જ્ઞાન, ધરતીનું ને અક-સ્માત વેળા તાત્કાલિક ઉપાયોનું જ્ઞાન, દિવના કળા કુન્નર (ગાયન, ચિત્રવિદ્યા, વગેરે) નો કાષ્ટક ભાગ અને અંગ્રેજીસરતનું ચોક્કસ જ્ઞાન પણ આપવું જોઈએ. જે સ્ત્રીઓ શિક્ષક થવા, વૈદ થવા, અગર રાગીની મેડા કરવાનું (એટલે નર્મ થવાનું) ઇચ્છતી હોય તે જોઈએ આ ઉપરાંત તેવી કેળવણી મળે એવી સુગમના કરી આપવી જોઈએ. આ કેળવણી એવા ઇચ્છિતા રહેશે વર્ષ, એકપ્રિય માનવતા ચીમિસ એનીબીસેન્ટના શબ્દોમા નીચે તે બાળક-આ વિનાની કમનસીબ અમર્યા વિધવાઓમાંથીજ નીકળશે. તેઓને માટે અને જે સન્નારી અગર બાળા પ્રાર્થનિકથી ચરતી કેળવણી લેવા માર્ગની. હોય તેમને માટે તેવી પાઠશાળાઓ અને વિધવાવિધાલયની પદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા ચોક્કસ જ્ઞાન-તાલિમ આપતા આશ્રમો સ્થાપવા જોઈએ. આવા આશ્રમો સાથે સ્ત્રીઓનું દવાખાનું, સુવાસનખાનું, અને એવા વિવિધતા જ્ઞાન આપના વર્ગો સાથે રાખવા જોઈએ; આવી તાલીમ આપનાર આશ્ર-મને હું વિધવાઆશ્રમ નામ આપવા માંગતી નથી. તેનું એક કારણ એ છે કે વિધવા શબ્દ દિંદુ મમાનમાં અમર્યા સુચક ગણાય છે, અને બીજું એ કે તેમાં ઘોટી વયની કુવારી બાળાઓને પણ દાખલ કરવી જોઈએ. માટે ખાસ કરીને કહેવું જોઈએ કે દિંદુ આશ્રમ-ની ઉન્નતિ કરવા સારૂ બાળકના નાણુ કરવા જોઈએ, તેમ કરવાથી બાળ વિધવાઓ આપો આંખ દેખાતી બંધ થશે. જ્યાં સુધી બાળાઓ એક વર્ષની થાય એટલે તેમને સપ્તનું વર્ષ જેસે તેમને પરજીવણી ન જોઈએ-અન્દ્રિય શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી-આમ આતા થવા તારૂં નહિ પણ નંદુરને માતા થવાને તરૂં જોઈએ-આથી એટલી ઉમર જોઈએ.

પણ હાલ સ્ત્રી કેળવણી માટે ઘણી પ્રવૃત્તિ ચાલે છે. ગૃહશિક્ષા નાનકડા સંસ્થાઓમાં ચાલે છે તેથી તેને ગૃહશિક્ષા કહેવામાં આવે છે. ભવિષ્યની પ્રગતિ ઉઠેલી ધાર્મિક તથા નૈતિક કેળવણી આપનાર સ્ત્રી-જનિજ. પુરૂષ વર્ગથી તે કાર્ય ધર્મ શકે નહિ, અનેતાજ પોતાના મતાનોની પ્રવચન શિક્ષક હોય છે; તેથી સ્ત્રી કેળવણી સ્ત્રીને મળી હોય તેવી કેળવણી તેના માળખાને મળે છે. સ્ત્રી-સર્વ ધાર્મિક, નૈતિક, વ્યવહારિક વગેરે વિષયોના ગાનમાં પઠાત હોવાથી જનસમાજને ઘણું મહત્ત્વ કવું પડ્યું છે તે દળુ પણ કવું પડે છે, અને ત્યાં સુધી ભારતભૂમિ (આપણું દેશ) સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવામાં પછાત રહેશે ત્યાંસુધી તેને મહત્ત્વ કવું પડશે. આપણી માતૃભૂમિને ઉન્નતિને આધાર સ્ત્રી કેળવણી પડતી છે અને વ્યાસની સ્ત્રીને યોગ્ય કેળવણી મળી નથી ત્યાંસુધી સ્વતંત્રતા મળવામાં વિવર્ણ થશે માતાપિતાએ જો પુત્રાને યોગ્ય કેળવણી ન આપી હોય તો તેના પતિએ પોતાનો મંદાર નુખી કરવા તેને કેળવણી આપવી જોઈએ. મન, ને શુદ્ધિ ખીલવા ઉપરાંત વ્યાપાર અથવા જ્ઞાનાર્થે પુરૂષને જોમ ઉચ્ચ કેળવણીની ખાસ જરૂર છે તેમ મતારીઓને પણ ઉચ્ચ કેળવણીની ઘણી જરૂર છે.

દેશભક્તિ સાથે તથા સંસારિક જીવન સુખમય કરવા સાથે ભગિનીઓને કેળવવાની જરૂર છે. માતાપિતાએ જો કેળવણી આપી હોય તો પણ પતિએ પોતાનું કન્યા સુત્રી ન જતા વિશેષ વ્યવહારિક તથા આર્થિક કેળવણી આપવી જોઈએ.

કન્યાઓને માટે સ્વતંત્ર કન્યાશાળાઓ હોતી નથી, તેથી તેમને છોકરા માથે ખેસીને અભ્યાસ કરવો પડે છે. કન્યાઓને અભ્યાસમાં શ્રેયકરના કરતાં ઉત્તમ પક્ષિતો હોવાથી આમ એક જ વર્ગમાં અભ્યાસ કરવાથી ઉભયનું હિત બરાબર સંચાલનું નથી અને આમજમાં તો કન્યાઓ જહુમાં જહુ તો જાય, આ કે પાંચ ચોપડી નામની ભણી લામ થવાથી, અગર સાસુ જનાતું હોવાથી શાળાઓને નમસ્કાર કરે છે. કન્યાઓને શિક્ષણ આપનાર વર્ગનો મોટા ભાગ પુરૂષ શિક્ષકોનો હોય છે. તે તો જોમ અને તેમ સત્વર બંધ થવું જોઈએ. પણ એવી શરતે કે તેમની જગ્યાએ ઉત્તમ શિક્ષણવાળી સ્ત્રીશિક્ષકો જે શિક્ષણ આપવા સંજ્ઞામાં આવે તો વધારે સારું. કન્યાશાળાઓમાં કન્યાઓને ગણિત, આંક, લેખા, વાચન કવિતા, ગરબીઓ નિર્મવા વગેરે શિક્ષણું જોઈએ. મોવદોરાનું અને ભરતશિક્ષણું ક્રમ શીખવવાની જરૂર છે અને સીવણનું અને વેવરણનું વગેરે કામ તો જવાને આવડવું જોઈએ. ભરત કરતાં શિવજુની આગમ્યક સામાન્ય વર્ગને વધારે છે. છતાં માતાપિતા દેશભક્તિની ખાતર ભરત ઉપર વધારે વલ્લ આપે છે.

ત્યાં પાઠશાળાનું શિક્ષણ આપાય છે, ત્યાં પણ સાદી પણ મારી રહે છે અને તે પણ સ્વચ્છતાથી, કરકમરથી અને યોગ્ય વખતમાં કેમ કરવી તે પણ સીખવવું જામી. સારી સાગી વાનીઓની મુદર રોજ કન્યાને કન્યાને ગાજની મંદિરાની સ્ત્રીને બગમ સ્વચ્છતા અને કરકસરથી કરવા ન આવડતી હોય તો મર્વને એમજ વામગે કે શાળાને બન્ને એવી નાના પાને ગ્દી હોત તો ધનક્રમ માટે વધારે ઉપયોગી થાન. જાન તો જહું મારું ઉપયોગી છે. તાત્કાલિકને મહેતના ઉપયોગમાં આવે એવું હોય અને જે જાળવાથી સ્ત્રીઓને ગુદમસાર સગી રીતે નખી શકે એમ હોય તેવું જાન સ્ત્રીઓને

આપતું એ ઘણું અગત્યનું છે-લરન-ઝૂંચણ કરનાં સ્ત્રીવૃં વેનરલું વધારે સંગીન થતું જોઈએ. ધરમાં કરકસર કેમ ચામ, સ્વચ્છતા કેમ રહે, શોધ સામનથી ધરનો સજુગાર વધારે સારો કેમ દેખાય, પરિણાયાદરી કેમ ચામ, બાળકોને સી રીતે ઉછરાવ એવી વાતો નેમને શીખવવાની ખામ જરૂર છે. જહેનો ઇનિહાસ, સાદિત્ય, તેમની આસપાસ ને વહેમો હોય તે જતા રહે એટલું પ્રકૃતિ ચામનું જ્ઞાન, બાચુદંતો થોડો ભાગ અને વનસ્પતિ જાસોનો થોડો ભાગ શીખવવો જોઈએ. તેમની યોગી, મોર્બ, કમલ, ખીલ પહેરવાના કપડાં વગેરે ખૂબ તેમને પોતાને હાથે કરના આવડતું જોઈએ.

આપણી ને દન્યાઓને આપણે લણાવસ માંક દિમામન કરીએ છીએ, તે દન્યાઓને ભવિષ્યમાં કેવી છાંયગી પ્રાપ્ત થવાની છે નેનો મંપૂર્ણ વિચાર કરી તે છાંયગી નક્ષા, સુખમય, અને સતોષવાળી યાય એજ લક્ષ્ય સખી દેખવણી આપવાની યોજના ચવી જોઈએ, નથા નીનિનું શિક્ષણ પણ આપવું જોઈએ.

સ્ત્રીઓ ઉપરજ દેશની ઉન્નતિનો આધાર છે:

સ્ત્રીઓ ને યોગ્ય શુદ્ધરાજ્ય છે તે વચાઈ રીતે ચાલે, તો તે ઉપરજ દેશની ઉન્નતિનો આધાર છે, એમ કહેવામા જતા પણ અતિસથોક્તિ કે અથોગ્યતા નથી. ઉન્નતિનો મુખ્ય અરા સ્ત્રી તદવિએ કરેલા સરકારીયોજ ખવાય છે. મનુષ્યકૃતિમા ખજુ એ છે કે ચત્ર નાર્યસ્તુ વ્યવન્તે રમન્તે તમ દેવતા ન્યો સ્ત્રીઓની પૂજા ચાય છે, ત્યા દેવતાઓ રમે છે આમ કહેવાનું તાર્પણ પણ એજ છે કે સ્ત્રીને પોતાના યોગ્ય વિજ્ઞાનમા પૂર્ણ અધિકાર આપી કામ કરવા રીતુ દોય તો જનુ સારા ફળ થઈ, આખા દેશની ઉન્નતિ સુધીમા પણ તેની અસર ફેલાય છે. પ્રતિશ્વદની માતાના ખેલમા રમતું ન્દાનું બાળક એ ભવિષ્યની યોદ્ધા પ્રજાનું ખીજ છે; ને ને રીતે આ ખીજ કેળવાયે તે રીતિની આખા દેશની પ્રજાની સ્થિતિ યને; માલસની રજિ ઘટયાના કામમા સ્ત્રીની સમાવડા કરી રાકે તેવો ખીજે શિયક નથી. ચારિત્રનુ મૌલતાય એજ દેશ ઉન્નતિનુ ચિન્હ છે. એ ઉન્નતિ કરવામા સ્ત્રીઓનો મુખ્ય ભાગ છે. જેમ નૃદ, બવદાર, દેશ, તેમજે કેવેશ ચારિત્ર ખીજથી ફાજતા દાકુલે પ્રકુલ અને પશ્ચિમ ચાય છે, તેમ ઉત્તમ ધર્મવાસના પેદા થઈ, પરચેક સુધારવામા પણ તેના તેજ ચારિત્ર ખીજ ભાગ થોગી છે. આમ પોતાનું તેમ પોતાના પૂર્વજોનું કે ભાવિ પ્રજાનું સર્વનું જૈદિક અને આમુલિક ભેગ સ્ત્રીઓનેજ હાથ છે તારાઈનસ્ત્યા સ્વર્ગ કિમ્ભાયામવય.

શ. કા. મન્નિકાસ નભુભાઈ કૃત "ચારિત્ર"

વાર્તાલહરી.

પ્રાણુય-પરિતાપ.

અનુવાદક-ડાક્ટર નરસલાલ જગન્નાથ ગૌતમી-અમરેટ.

૧.

આર્મ્ડ ડેન પોતાની વાઈસરીના એક વિશાળ ટેમલ ઉપર કાચની ફેમમાં નાંખેલા એક ફાટાને જોતો બેઠેલો છે. વળી ટેમલ ઉપર ફેટલાંક નોવેલો-રોક્રાપિયસ-માયન-ગેલી-એનિમન-વર્ડઝર્વનાં કાવ્યો, લખવાના કાગળનો એક ઘોંકડો, ખડીયો અને ફોલ્ડર પડેલાં છે. કાગળ ઉપર આર-પાંચ ચમ્દો લખેલા ફોલ એમ દરિયાયર ધાય છે.

તેણે ધર ધલુજ જાન છે. જ અકસાડિયા થયાં તેની વિવાહિતા ધર્મપત્ની લીલા આલી મધ છે. તેણે પોતેજ તેને વિમક્ત કરી છે. દરે તેને એમ ધાય છે કે તે પુન જન્મ પાછી આવે તો ફેવું સારું.

“હા, તે ધર ધલુજ અવ્યવસ્થિત રાખતી—તે જ્યાં બેને ત્યાં તકીયા હમેશાં પડી ગએલા ફોલ-કાગળો મુઘાઈ ગએલા ફોલ-મુક ગેલ ઉપગતી મોપરીઓ અહિં તહિં પેંચુ પેચુ પડેલી ફોલ-પ્રેપાનિયાનાં પાના ફરફર ઉડના ફોલ-અને વધારામાં તેના પાલેવા ને મ્હોટા કુતરા નિપજે લાગ્યા-વરતી ફરકે ચીજો ખગળ કરતાં, ગલીયા, બેમવાના ફોલ, સોફા અને પુરણીનાં કપરા કદિ સ્વચ્છ અને સરખા મ્હેનાં નહિ, તેનો મ્હને બહુજ કંટાળો દતો. ધણે ખરો વખત પિયાનાના આલાપથી વાતચત્તુ બેઠાં રાખતી તેથી મ્હને લખવામાં ફરકન પડતી. પરંતુ દરે દુ તેના વગર રહી શકતો નથી. જ્યારથી લીલા મર્ધ છે ત્યારથી તે ધણેજ દુઃખી છું. ધર નો કે બહુજ જાન રહે છે પરંતુ ખાસ ધાય છે. તેના જવાથી આનંદ-રમમાં રેવાતું મ્હારું ધર રમવાન જમિની માફક શોકથી છવાઈ ગયું છે. નહિ તો લીલાએ નોક-ચાકરોને ધમકાવ્યા-કુતરાઓને બોલાવ્યા-પિયનો વગડ્યો તેથી મ્હારા અધ્યયનમાં ખૂબી થયું એમ હું જાણવા કરતો. જ્યારે તે દસતી ન્યાતે હું ગુએ થતો. એ ઝીન જાતી તો મ્હને ધણેજ કંટાળો આવતો.

મ્હારા આ અધ્યયન-મુદમાં તે કેની ઉચ્ચ ભરી મૂર્તિ-દિશ્વસ્ય મુદ મંજુન નિમન દસતી દરિયોની માફક ફોડી આવતી. ઝીજી રંગમેરંગી મુદ-ભજનમ પરિધાન અને સુવર્ણ રત્ન આદિના અંલકારોમાં લપકાથી અને લટકાથી કેરી ઝગડી ઉતતી. આ આદમ ખુસ્તીના દાયા ઉપર બેસતી, મ્હને દસાવતી અને મ્હારા માથા ઉપર કેરી નાનુક કોમળ કંઠ-મુલીઓ ફેરવી નૃત્ય કરતી અને હું ગુરમે ધધ ધમકતુ ત્યારે પોતાના આંગળાંતું સુખન કતી કરતી ગુલાબના ખીસેલા ફૂલ જેવું આનંદમય-નિરોર દમતી દમતી ન્હામી જતી. અને મોઢવાર ગલવ (દાયાનું મોલુ)-રમાલ-ઝમી-ઢાધતી મેઝ કંઈતે કંઈ જુલી

જતી ! કંઈ હોતી ભૂલી જવાની રેવ ! તેથી હું બહુજ ગુસ્સે થતો ને હવે ? હવે મને એમ થાય છે કે ને કંઈ હોતું વાપરેલું-ફાટયું તુટયું-રડયું ખડયું હાય આવે તો ગમે લગાડું ! આખે લગાડું ! આમ મને કેમ થાય છે ?

ચાર્લ્સ ડેન અને હોતી ગૃહિણી લીલા ઉભયનો સ્વભાવ એક મુરખો નહોતો. કાંઈ પણ બાબતમાં બન્ને એક બીજાથી મળતાં નહિ. લીલામાં અતિશય મદ-ઉર્મજ-ઉલટ હતી. ચાર્લ્સ ડેનનામાં તેમાંનું કશું નહોતું તે તો એકાન્તમાં બેસી અંતઃકરણની એકાગ્રતાથી સાહિત્યનાં પુસ્તકો અભ્યાસ કરવામાં અને લેખો લખવામાં અણમૂલક લુપ્ત રહેતો. વિદ્યાના બસનમાં રહેને દુનિયાનું લાન નહોતું. એટલુંજ નહિ પરંતુ તે એટલો બધો ટેકીયો હતો કે કાંઈની હસાવેલો હસતો કે બેલાવેલો બેસતો નહિ !

“ પરંતુ ત્યારે મને લીલા ઉપર પ્રેમ થાતો હતો ? હોતી સૌન્દર્યતા ઉપર ? મોટ-રતી તમે આવવાથી રહેડું સૌન્દર્ય તો રહ્યું છેજ ક્યાં ? કપોલ-પાનિકા વિગેરે છુદાઈ ગયું છે. તે તો તદન બિડામણી બની ગઈ છે. નહિ-નહિ તે હતી તેટલીજ સુન્દર છે. મને તેટલીજ પ્રિય છે. મ્હારા હૃદયને માટે તેટલીજ જરૂરી છે. લીલા વિચાર મ્હાન અંતઃકરણમાં હું કાંઈ પણ બીજી બીજી એક લગીર પણ રચના આપી ચકતો નથી. ત્યારે હવે હોવા વિના હું શું કર ? હોવા પ્રેમ વગર હવે આવવાથી કેવી રીતે છતી ચકાશે ? રથાવરમાં ન્હારી સેવા-પુષ્પા કાણ કરશે ? ન્હારી દરકાર કાણ રાખશે ! ન્હારો આ બેબો-નદારો સ્વભાવ કાણ સહન કરશે ? ન્હારી આ આટલી બધી આમીઓ છતાં મ્હાન ઉપર પ્રેમ કાણ રાખશે ? અંતરે કાંઈજ નહિ. સર્વ મને સ્વાર્થ-ગ્રાતરી કહી લાંતો આશો. લીલાને મ્હારા ભાવનાને ગુસ્સો ન્હોતો-રીમ ન્હોતી-મ્હારા તિરસ્કારપૂર્ણ શબ્દો તે કવીનાઇનના કહવા પ્રાચી માફક ગળી જતી. ત્યારે મ્હારો ગુસ્સો શાન્ત થતો લાગે તે પુનઃ પાછી આવી મ્હારે ગમે વગમી પડતી. હોતો શા વાંક ? મુખજો મ્હાંજાળ વાંક કે હું બચાવ્યો કરતો. નજીબ બાબતોને હું કિમતી ગણી પ્રયુષ કે જે આ હાવાનલ દબ્બ અસારમાં એક ઉત્કૃષ્ટ લાંબ છે તેનો નાશ કરું છું ! મુખે હું ! મંતો ! કેમ નથી ? ખર પૂછો તો મ્હેંજ હોને ઘરમાંથી કાઢી છે. નહિ તો તે કદાપિ પણ જલ નહિ ! હવે મને એમ થાય છે કે ને ક્યાં મ્હારા ચરમાં દરિણીની માફક નાચતી-કુદતી-દમતી-બોલતી પુનઃ પાછી આવે ! જાણે ગમે તેમ તે વાગ હોય-ગમે તેવાં ઝીંકાં બૂલ મૂક્યાં ચમક્યાં અપાં કપાં પરિધાન કરે પરંતુ હવે હું કદિ પણ બચતી નહિ ! હા, હા ! હવે તો હું હોને ગમે વગમી-કદાપિ પણ હોને વિમુખ નહિ કરું !

“ પરંતુ મ્હારો દહ તો મ્હેંજ હાથે કરીને બોલો છે-હવે શું ? ને બિચારી એકલી કુદતી હશે. હું બાંધું છું તે લાં-પૂડતી હશે ! ” ગામ ગોલધે તે હાથે અને જ્હાર નિકળ્યો સુન્દર ન્હાની બીજીથી લરેલો બીજાની રૂમિય રેગમ આમમ ગમે અને તે બાંધી લેતો રહે. મોટરના અક્ષમાત પડી લોલા જે વિષ્ણુનામાં સુધિ રહેતી તે ગિલાનું લેઈ લેતોને પ્રેરકથી મળે. હોને અંગે અને અન્ય વસ્તુ-ચવા લાગી. પરંતુ ઉપાવ મો !

“ અરે ! જતી વખતે પણ મ્હેં ગુસ્સો કર્યો ન્હોતો-રીમ કરી ન્હોતી. મને હસા-વવા ને હમી હતી ! મને બોલાવાને પ્રેર્યા જવા પ્રાપ્તો કર્યો હતા ! જતી મ્હારા આ

નહારો સ્વભાવ ! હું જરાપણ હસ્યો નહિ-એક સખ્ત પણ બોલ્યો નહિ. હવે મગરીનો ભાગ કફે. હવે જાઉં. તેના રિમત-વિમુક્તિ વદનચન્દ્રનું દર્શન કરી મ્હારા મેત્રાને કૃતાર્થ કફે, તેના ચરણોમાં મસ્તક નાંખીશ. તે ગમે તેવી છેન્દેતામાં ગમે તેવા કોથો છે ! તે લલમ ન લેતાં દવ હું તેને દેવી તરીકે પૂજીશ અને તેનો પ્રેમ પુનઃ સંપાદન કરીશ ! હવે જાઉં, તેને વિનવીને ઘેર લઇ આવું, હવે બહારી લીલા વગર મ્હારાથી નહિ રહેવાય !” એમ કહી પોતાના નોકરને બોલાવ્યો અને કહ્યું:—“જેન, ત્રણ ચાર દહાડાનાં કપડાં સુધી મ્હારી દોક તૈયાર કર આજ રાત્રે હું ગામ જવાનો છું.”

૨.

લીલાને પોતે આપેલા ન્હાના ધરમાં જ્યારે તેણે પ્રવેશ કર્યો ત્યારે લીલા દ્રોણી રમ્યા નહોતી. તેણે ન્હાનું ગોળ ટેબલ સૌરભપુષ્પા ૧૫૦થી ભરેલું હતું. બન્ને કુતરાઓ ટેબલની બન્ને બાજુએ પડ્યા પડ્યા મુરતા હતા અને તેમની પુછડીઓ હવાવતા હતા. ૧૫૫ના ઉપર એક મ્યુઝીક ગ્રામ્ફોન ઉઘાડી ખેલી હતી. મોઢા ઉપર તેનો વાપરેલો એક સુન્દર ન્હાનો રૂમાલ મુગ-ધથી મધમધતો ખેલો હતો. તેણે રૂમાલને ઉપકી લીધો અને મોઢા ઉપર બેસી લીલાને બોલાવવા માગીને ખજર આપી.

લીલા એકદમ હરિણીની માફક દોડતી દોડતી વિચનખાનામાં આવી. તેણે પોતાના પ્રિયપતિને અત્યંત પૂજ્યભાવથી નમન કર્યું અને ઉમંગથી પોતાનો હાથ લાગે કરી ચોમ્ય સત્કાર કર્યો. તેનો કામળ હાથ પોતાના હાથમાં લઇ રોક-રોક કરતો ચાર્લ્સ્ટોન બોલ્યો:—પ્રિય લીલા ! બહારી લીલા ! આખરે મ્હારે આવવુંજ પડ્યું. મ્હારાથી-ત્હારા વચર”

લીલા વધારે પાસે આવી અને તરવરને વેશી વીંટાઇ વગે તેમ પોતાના પ્રિયપતિને વીંટાઇ વળી ! આંધું એ તેને દ્રઢ બાકુપાશમાં જાક કરી તેના કબોચોને સુખમનથી આર્દ્ર કરતો તે બોલ્યો:—“હૃદયદેવો લીલા ! ત્હારા વિના મ્હારાથી રહી શકાયું નહિ. ખરેખર મ્હેં ધણીજ ભૂલ કરી-ધણી મર્યાદા કરી હવે હું તને એમ કહેવા આવ્યો છું કે મ્હને હાથા કાઢી મ્હારી સાથે પુનઃ પાછી ચાલ. ત્હારા કુતરાઓને લેતી આવ, ગમે તેમ મ્હારૂં ધર ચાપર, પરનપુ તું આવ, મ્હારા નિર્જન ઘરને જાળવું કર. ત્હારા વિના ધર મ્હને બંદિખાના જેવું લાગે છે-ન્યર ખાવા ધાય છે-કરડા ધાય છે. વિચ્છેદનું દારણ દુઃખ હવે મ્હારાથી મદન ધઈ ચાલું નથી.”

લીલા એક આરામ ખુરશી ઉપર બેસી. ચાર્લ્સ તેના પદ પ્રાન્તે પડ્યો. લીલા ચાર્લ્સના માથા ઉપર માથાગ્રુપણથી પોતાની કામળ કરાંચુલિઓ ફેરવતી બોલ્યો:—“ધરમાં ત્હમને મ્હારી વગતી-મ્હારો મદનનામ ગમશે ? ત્હમે તો મ્હારાથી ધણીજ કંટાળી ગયા છે. હું નોકર-ચાકરો સાથે બોલતી તો ત્હમને ત્હમારા અધ્યયનમાં ખરેખર ચતુ-વ્રતસંયોગી સાથે રમતી તોપણ ત્હમે કંટાળના-પિયનો વગાડતી તો તમામથી કામ ચતું નહિ ! તો હવે મ્હને શા માટે બોલાવે છે ? મ્હારા જનાથી ત્હમને સુખ મળે ! ત્હમે તો રોજ મ્હને કહેતા હતા કે ત્હારા જેવી રંગીલી-મોજાલી-અરચાણ સ્ત્રી મ્હને ના જોઇએ; આ-પણે વિષ્ણુ-દેવ પડવું જોઇએ. હવે સારું કર્યું કે હું મોટર તમે આવી, મ્હારૂં કપાળ નહિ હુંટાઇ ગયું. તેથી આપણને ફર પડવાનું એક ક્ષણ મ.સ. ત્હારા જેવી બદસરન બનેલી સ્ત્રીને ત્હમે ત્હમારા સુન્દર સજ્જારેલા ધરમા રાખ્યો ! ત્હમે તો હમેશાં કહેતા કે ચાલો જા. તું તો મ્હારા આંખની રૂબ છે. તું તો મ્હારા પગનો કાંટો છે. હમેશાં ત્હમારા

૨.

વર્ષાઋતુનો આરંભ થઈ ચૂક્યો હતો. પૂનાને ફરતો ઐતિહાસિક પહાડી પ્રદેશ નવ વર્ષાની મહેરથી આનન્દ પ્રકુલ થઈ પ્રવાસીના હૃદયને મગધાતે મુખે ભરી ત્યાં ઠરવા માટે નોતરતો હતો. રામ, સીતા અને લક્ષ્મણના જેવાં ઉત્તર અને રસિકતામય હૃદયોને આકર્ષનાર, એમની દિવ્ય આંખોનેયે તૃપ્તિ આપનાર એ સૌન્દર્ય પ્રદેશ રામાયણના વાતાવરણમાં પ્રસાસીઓને એકાએક ઉપાડી જતો નથી. મુગન્ધમય પવનોની ઠંડી લહરિઓ ખાતા ઊલતા હુંગરો પરના હુંગરો, હુંગરોને શોભવતાં જુલો, જુલોને ભેટતી વેલીઓ, વૃક્ષવેલીની છાયા હેઠળ રમતાં બાલ છોટાઓ, અને વનરપતિઓની રમ્ય લીલાઓ, ખજાખજા રમતાં-દોડતાં-ઝરણાં, અને ઉડાં ઉડાં કાતર અને ગુફાઓ ભેતાં ભેતાં સ્થવારના માત વાગતાથી ખાર વાગતાનો પૂના મેલનો વખત ભેત ભેતામાં વીતાવી દઈ અમે સુબોધ આવ્યાં. સુબોધ એક દિવસ રહ્યાં. બીજી સ્થવાર ઉત્સાહથી ફૂટતાં હૃદયો લઈને અમારી “ક્રાસ્ટ પેસેન્જર” ગુજરાત માંડે વળી. ગુજરાતના પ્રવેશના આનન્દ પવનો અતુલબ્યા મુરત છાંયોના ખાગાયત પ્રદેશ આવ્યો અને પાછળ રહ્યો. ચાર વાગે ભરત્ય પ્રદેશને ઉત્તરમાં અમને લેવા આવેલી ગાડી તૈયાર હતી. સ્ટેશનથી પૂર્વ દિશાએ અમારે સાત માઇલ જવાનું હતું, કારણ કે એક ગાડાથી કેટલેક દૂર નર્મદાના કાંઠા પર આવેલા એક એકાન્તમાં નાંદકિયોર રહેતા હતા.

ગાડી ઉપડી, શુભાશ્રય અને એની માતા અભયમો રમ્ય પ્રદેશ નેવામાં શકાયાં હતા. મ્હારે મ્હારીજ સાથે વાતો કરવાની હતી.

ગુજરાતી અને દક્ષિણીઓના જીવનવિધાન મ્હેં ધણી વાર ચરખાવ્યાં હતાં. ગુજરાતની પ્રવૃત્તિઓ અને પ્રત્યેક મ્હારાં કુટુંબીઓની ચર્ચાના હમેશનો વિષય હતાં. ભગવાત ગુજરાતના જીવન પ્રત્યેક મ્હારાં મનમાં અનેકવાર ઉડ્યા હશે, એ વાત ખરી, પણ ગુજરાતમાં પ્રવેશ કરતાંજ મ્હારામાં આ વખતે નવીન ચોંવન આવ્યું. મ્હારી વૃદ્ધ મયેલી કંઈપણ નવચોંવતાની માફક વિચાર સાચરની છોલો ઉપર તરવા લાગી. મ્હને કે મ્હારાં બ્રધર બન્ધુને સંબોધવા લાગી:—

“મૃતિ અને પુરુષ, દેવી અને દેવ, એમની અખંડિત બેઝરીઓ, એમના હિત-માધક સહચારો, એમના જીવનમંદેશની સફલતા સાર પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ ભર્યાં પર્યાયો, કહેવાતા આખ્યાત્મિક જીવનની ઉન્નતિમાં જતી રહાડી આલનાર ત્હારા હેરાને ભલે મારી પેઠે બાણીનાં હોય. ત્હારી-ત્હારા દેશની-અનેક જાતની અવનતિ છતાં આ ઉત્તિ માટે ભગવાત દિવ્યુદય ભલે ત્હને હમેશાં અભિનન્દન આપ્યા કરે. તું એથી કૂઠાર્થ હિંમતવાળાં શિખરે ભલે ચઢીને બેસે. પણ ત્હાને સંસાર માટે તું મગર થઈ એક એમ છે કે ત્હારા સંસારનાં રાસિયા ગાડાનાં પંડાં મુષ્કરણ રહી ત્હારા સંસારને આગળ વધવા દે છે કે જીવન શું છે એટલુંયે સ્થમત્રાવે એવું સામાન્ય જ્ઞાન ત્હારાં બન્ને જાતિનાં સંસારીઓના ઉર્જા ખૂણાઓમાં પ્રકાશ લઈ ગયું છે કે સંસારીની સામાન્ય ચત્રાન્તતા ત્હારા સંસારને ક્યારે સચેતન કરશે ?

“ અને એો ગરમ ગુજરાત ! ત્હારી ઝીરવતા શું ભૂતકાળની ગુણઓમા કે કવિ-
ઓના કવિપણામાં વરી રહેવાની ! ત્હારો ફોકસ મ્હોનાળો સસાર સ્વપ્નામયે હકી પેલા
ઉચ્ચ સુખોની ઝાંખી કરશે ? ગુજરાતની નરભૂતિ ભણે ગમે તેમ, ગમે ત્યા મહાત્મા કરો
પણ ગુજરાતની એ સુકુમાર ભૂતિ ! ત્હારા ગુજરાતીઓ ત્હારો પુનઃદાગ વિકસના પચી
સમા મૈકાનેયે દેખાડશે કે કેમ ? અને એો દુ ખી વિધવાઓ ! ગુજરાતમા ઘેરે ઘેર વધતી
જતી વિધવાઓ ! ખરે, ત્હમારાં અસહ્ય દુ ખો જોઈને દિવ્ય ધૈર્યવાળા દેવો પણ રડી
જતા હશે ! ગુજરાતના હૃદયે શુ પામ્યાલુના છે ? ગુજરાતના પુરુષોત્તુ પુરુષાર્થ શુ એકન
પેટિયુ છે ? વિધવાઓના રક્તા-રક્તતા-વિશ્વાપો સામળતા માંસળતાં શુ તેઓ નીગતિ
ઘોરી શકે છે ? કલાપીના એ કામન લાગણીવાળા ગુજરાત ! કલાપીનો અવતાર આપ્યા
પછીયે તું નિષ્કુર રહેવાતુ સામર્થ્ય ધરાવે છે ? ક્યારે બપ યગે ત્હમાર્ગ કળુ રહેના
એ અગ્નિમા સડતી બાલ વિધવાઓ ! નરપીશાચોની મલિન મુતિઅળમા મપાવતી એ
નિર્દોષ વિધવાઓ ! ત્હમાર્ગ મધ્યસ્થતેને ભય કર કરના રહેના કષ્ટ કેમવતા મુકાવશે ?
હરેવાના મીઠા મદિયગ્ના કે ગર્ગે અથેલા પતિના ખાવા ધાના ધરમા અવતોડ તન મહે
નતથી યાકેન હૃદયના દુ ખો તુ ક્યા હૃદય આગળ મુખત કંઈ મડશે ? ધરે ધરના દહાડા
ટૂંકા ભીખતા ત્હારા નિગમક ભરતો અન્ત પણ ક્યા છે ? એક પાપ ક્યા પડી બનેક
પાપ રક્તસેના મુખમાથી ત્હને જમાવવા ત્હારો મુમાજ ક્યારે ત્હારી ન્હારે ધારો ?
પુનર્જાને બ્હાને માફન ખાઈ કુષ્ટ મારફતીઓએને ત્હારા નધણીઆતા મલિન દેહને
નિરકુશ બાપા કરતા ક્યારે ગુપ્ત મ્થોમાથી અટકાવવામાં આવશે ? ત્હારા સમાજ
શાસ્ત્રીઓના કે ઉભરાતા વહીવેના મગને શુ યાદી મ્યા છે કે ત્હારા અનાથ પણ સુન્દર
પ્રભુઅશી છનનના વિશામ માટે ધાર ધરવાને એમને વખત નથી મળતો ? જ્યા છે
ગુજરાતતુ સામાજિક ન્યાય મદિર ? કળુ સાંભળે છે ત્હારો દુ ખની દાદ ? ફુલાંગી
વિધવા ! ફુલાંગી ગત્ય ! —”

પણ વિધવાઓના દુ ખના પ્રત્યક્ષ અનુભવી મ્હાર હૃદયમાથી આ વળાપા પણ પૂરા
ન નીકળી શક્યા ! એવા દુ ખની સાક્ષી પૂરતી કુટંગ બધેથી ચોગ નાદળાથી હવાઈ મધ !
વરોગિયાએ આહારને ભરી નાખ્યુ ! મગદાયે ભડક્યા ! ગાડી-વાન નીચે ઉતરી
પડ્યો ને એમને ગલરાતા અટકાવ્યા. મ્હારો મનોવેજ તો કડોજ અધ ગયો !

ચોડીવારમા શાન્તિ થઇ. પવન ભેઠા કડી લહેરો આવવા લાગી ધડ ધડ કરેના
વર્ષાદ ધોધમાર વી પડ્યો. નની પદ્મતિ અને નવા સાધનોની ખેતીથી નખી પડતી, પાક્યી
ભરપૂર ખેતરોની દારેની દાર વાદળમા ન્હાની દેખાઇ. કોઇ સુખી જમીનવાગની મ્હડતી
સ્થિતિનો ચિતાર આપતી એ ખીલતી ખેતી તરફ અમે સર્વે વિસ્મયથી ઉભગતી આખોથી
ગોઇ રહ્યાં. એ સુખી જમીનવાગના અવિધ્યના વિચારો કરતા કમતા અમે સુકામે આવ્યા.

આખા, આસોપાલવ, લીમડા અને સુયડી ઝાળ ઘેરાયથી, શકુ આકારના અપરા
વાળી, બધેથી ખુલ્લી એક મેડકમા આરામ ખુરશી ઉપર બેઠેલા મ્હારા મિત્રને મ્હે દૂરથી
ઓળખી કહાડ્યા. મીઝમતીના દીવાનો ચાન્ત પ્રકાશ એક શરીમુખી બાવાની દેહવેલીને
ખીપાવી રહ્યો હતો. એ બાલા શર્ચાલેખા હતી. અમે ઉતર્યા નહોં એટલામાં તો નાંદનશોર

ઉભા થઇ ગયા. રાશીલેખાએ પુસ્તકનો ટેબલ પર મૂકી વાંચવાનું બંધ કર્યું. એ ઉભી થઇ ગઇ. મિત્રો મળ્યા અને બેઠવા. મોટા સોનેરી અક્ષરવાળા પૃંકાનું “યુગ્મગતની વિધવાઓ” નામનું પુસ્તક એક હાથે પકડી લલગમમાં ફગતી રાશીલેખા નીચે બેઠી ખૂણમાં બેઠી ચોંટી ગઇ. થોડીક વાર પછી લલગમની નિંદ્રામાંથી બગી મૂંઝે પડે લાગી. “ક્યાણુ યાઓ, બેટા !” નહે આશીર્વાદ આપ્યા તરતજ ત્યાંથી હસતે મુખે આવકાર આપી એની મુરગંગા ઢાકીને અંદર લઈ ગઈ. ગુલાબરામ પણ પાછળ પાછળ ગયો.

મૈત્રીના નિર્જન રહેલથી એક થવા લાંબા વખતથી અકળાતાં એ ઝરણાંતે સુખ મંચમ કેવો અનુભવ અનુભવે છે ? નંદકિશોરનું હૃદય મમતાળુ હતું. બકિતથી ભરપૂર હતું. મ્હાત્ર વ્યાપારીના ગુણ હૃદયને લીધું રાખનાર એજ મદ્દાહૃદય હતું. અમારા સુખ-સાગર છલકાઇ ગયો. ઘણી જાતની અમે આપલે કરી.

સુન્દરીથી શિથિલ થયેલાં અંજોને શાંતિ આપી નાહો. માથે ધેરી વાળુ કર્યું. નવાબુની ઉકેલી. સુવા જતા રસ્તામાં અર્ધા મોકેલી વિચારમાલા મગજની સપાટી ઉપર તળી આવી. પુરૂષ અને પ્રકૃતિ, દેવ અને દેવીઓ, માનવ અને માનવસ્ત્રીઓ, રાશીલેખાના પુસ્તકે વિશેષ યાદ કરાવેલી, અપનની અમૂલ્ય બક્ષિસવેલી ને સમાજની ખેપરનાઇથી કરમાતી વિધવાઓ એક પછી એક વિવિધ પ્રકારના દુઃખની દાદ લઇ નિરતેજ મુખે મૂંઝે થેરીને ઉભી રહી, ભારતી યુગરત ! ક્યાં ત્હમે ? ક્યાં ત્હમરી સ્વતંત્ર ખીલતી બક્ષિતઓ ? ક્યાં બક્ષિતસ્વાતંત્ર્ય ? આ પ્રશ્નોના વમળમાં મ્હારું મગજ ભમવા લાગ્યું. પણ બેઠતી નિદ્રાને હું ખેળવી રહતો હતો. કંસારા, તમરોને અવાજ, દેડકાના ડેકું ડેકુંના અવાજ-માં બગી છોર મંગીતથી રાત્રિની શાન્તિને ચીરતો હતો. પણ હું તો ઉઘી ગયો.

૩.

પાછલી રાતનો વખત હશે. દેવોનાં દિવ્ય મનાતત સુખોનાં પાન કરતાં દંપતિઓ અને મનુષ્યોનાં ક્ષુદ્ર, ક્ષણજીવી, દુઃખથી ભરપૂર સુખો ભોગવતાં ખગિત દંપતિઓ મૂંઝે કોઈ રમ્ય સ્વપ્નામાં ભેગાં. મ્હારા કાનપર એટલામાં સંગીતનો અપૂર્વ નાદ પડ્યો. હું અર્ધો જાગતો હોઈશ. કાન માંડતાં સમગ્ર અવકાશને વીધી નાંખતા એ કોઈ કોમલ હૃદય વાંચનાંઓના મુરોએ મ્હારાં અંજોને વીધી નાંખ્યા. એમની પવિત્ર અસરે હું પવિત્ર થઇ ગયાં. આ જાનાર કોણ ? પાંચના ટોકાર થતાં મ્હારે આંખો ઉપરી ગઇ. હું ઉઠીને ખૂદા આવ્યો. અદ્ભુત રસમાં મ્હાત્ર અર્જુને ઠરેલી ગીતાના ૧૧ મા અધ્યાયની પરમાત્માની સ્તુતિ મૂંઝે ગયાતી સાંભળી. પાસેના મકાનમાંથી એ ગીતપ્રવાહ આવતો હતો. આદ્યમાં આંખ તારાં હતાં. એક રમણે સુન્દર વાદળીઓનું મસ્તાની ટોચું અસ્ત પામવા જતા ચંદ્ર-ને થેરીને ગભરાવતું હતું. એક બાંધ નોકરે મ્હેને દાતણપાણી આપ્યું. મ્હેં એને પૂછ્યું:—

“આ કોણુ આવ છે ? ક્યાં ગય છે ?”

“ઉઠાણી નંદી બાવડોએને એ તો લણાવંતેમાં, આપુણ !”

“ક્યાં ગેાણી ?”

“નામ તો નદા બજાવેલી બાપુજી ! લીલી ઉઠાણી અને તો કહેતેમાં.”

રહ્યાર પડ્યુ. રાતની લાગત હેલીના સુન્દર ઉઘાડ ખીચ્યો હતો. એ ઉઘાડમાં દીપી ઉઠતું એક માદું પથુ વિરાળ લંબચોરસ મઝન હતું. તેની મ્હામે દૂર અનેક ઓગડીઓ વાળું એક ઝાગાલપ જેવું મઝન હતુ. છુટક છુટક દૂર વેરાયવા ઝાપરા કુદગતી ચિત્રાનો મનોહર દેખાવ દાખવતા હતા. ઘટાદાર વૃથો ટપક ટપક ઝીલી રાખેલા વર્ષાદ મિન્દુઓ વડે તીચેના છોડોને ન્હરવાનાં હતા. ફૂલ ઉપર નિર્મળ મોતી ઝુલતા હતાં. ઉત્તેજક દ્રવ્ય, પવિત્ર વાતાવરણ, એમાં આત્મોન્નતિ કરતી પવિત્ર વસતિ, સુખી જમીનદારની આત્મ-ભોગભરી વડીલ ઝાયાએ મરેના વિચારોએ ન્હારા હૃદયને તન્દ્રીન કર્યું. માદા જીવનને કુદ-રતને મીઠે ખોલે છઠ્ઠરવાં, મનુષ્યતાનો વિકાસ કરવો, એને માટે વધારે યોગ્ય ગ્રંથો આના કન્ટાં ખીજ નહીજ હોય. સુન્દર પ્રદેશમાં કુન્વાનું મ્હને એકાએક મન મધ આવ્યુ. લીલા ખેતન એક પછી એક વટારી હું ફરવા લાગ્યો. એક ઠેકાણે મ્હોટા પાયાપગ ધોરિંગ-નાળો ફૂંચે, એન્જન વગેરે આગસ પડેલાં હતા. મલુરલોક ઉત્સાહભરે કામે વળગી ગયા હતા. જમીનનો વિસ્તાર લગભગ ૭૦૦ વીધાનો હતો. મલુરોની હાજરી પૂરતો એક વૃદ્ધ યુમાન્તો મ્હને લેઈ મ્હારી પામે આવી નખીને ઉભો. એના શેડની જમીનનો ઇતિહાસ મ્હને કહી ગયો, એના ઉત્પન્નનો સફુષયોગ કહેતાં એ શેડ તરફના પુન્યભાવથી લીંગઇ ગયો. એટલામા ચાર પાંચ જીવના યુવાજની કસગી લાવી એક નોકરે મ્હારા હાથમા મૂકી. હું ત્યાંથી ફરતો ફરતો આગળ વધ્યો ત્યાં તો યુવાજરાયની પાછગથી જૂમ સંલગાઈઃ—

“ક્યાં જાઓ છો દાદાજી ? પાછા આવો. હાકમાદેન ફૂલ પીવા બોલાવે છે.” હું અટક્યો યુવાજરાય પામે આવી પહોચ્યો. મ્હને કહેવા લાગ્યો.

“ત્હમે કેમ આવું આવું સારું નેચ એકલા ઉડી આવતા રહ્યા ? મ્હને કેમ ના જગાડ્યો ?”

“હું ભૂલ્યો, ભાઈ.”

“પથુ આ બધુ કેવુ મળતું છે ? આપણે રોજ અહીં રહેવાનું હોય તો ?”

“એટલામાં ત્હને આ ગમી ગયું ?”

“સારું ગમતા વા ? શી ?”

“કહે, ત્હને આમાં શું સારું લાગ્યું ?”

“આ આખું તપોવન.”

“તપોવન ? તપોવનમાં ઋષિ ક્યા છે ? ઋષિપત્નીઓ કે ઋષિકુમાર ? કુમારિકાઓ ત્હેં ક્યા નેચાં ?”

“કેમ ? ત્હમે નથી ધાન્તા કે આ રથગનું ભવિષ્ય ઋષિમુનિઓના પેલા મૂનકાસને વાદ કરાવશે ? અને હાકા સાહેબને ત્હમે ઋષિ નહીં કહેા તો કોણ ખીલું કહેશે ? દાદાજી રસલીલા હાકાને હું તો કોઇ તપન્વિની ને તપોવનની હરિણી જેવી કુદમ્બરા મારતી રાલીબહેનને હું તો ઋષિકન્યા ધારું છું.”

“પણ આવા પર કલ્યાણથી આપણું શું કલ્યાણ થાય ? આપાર વગર પેસા ક્યાંથી ?”

“ત્યારે શું આવી ફલદુપ જમિને ત્હમે વાંઝણી વસુન્ધરા કહેશે? વ્યાપારનું મૂલ્ય વસુન્ધરા જ હતી? અને ત્હમેજ કહે છે કે આપણા વ્યાપારી રાજ્ય કરાવ્યા સાથે આપણી વ્યાપારી સ્પર્ધા ટકી નથી ને ટકશે નહીં. એકલી કુદરતથીજ નહીં વિચારાયલા મિત્રાસ આપણા દેશને તો આવી ખેતી વગર ઉદ્ધારજ નથી થવાનો.”

અમે મુકામે આવ્યા નંદકિશોરે હાંધ વિષે, જાણ્યા પછી તરતજ ફરી આવવા વિષે પ્રત્યેક કપાલ દૂધ પીધું. ટપાલ વાંગી.

“હીક, ત્યારે ક્યાં ક્યાં ફરી આવ્યા?” નંદકિશોરે પૂછ્યું.

“ત્હમારો આ લગભગ અર્ધા તપોવનમાં.”

“તપોવન નામ કઇ કોઇએ પાડ્યું છે એ મ્હને તો ખબર નથી.”

“ત્હમને ખબર નહીં હોય. મ્હારા ગુલામરામને એ ખબર પડી ગઇ છે.”

આવો નામ મહિમા આ ગાય રાખશે કે કેમ એ હું કહી શકું નહીં, ગુલામરામને અહીં રહી એ નામ સિદ્ધ કરી આપવું પડશે. કેમ ગુલામરામ?”

“તપોવનની આ વખતે રજા લેતી વખત હું આપને એ કહેતો જઇશ.” તીસું જોઇ ગુલામરામે ધીમેથી કહ્યું.

“માધુભાઈ! જુઓ, આ આશ્રમને ગુલામરામનો માનસિક આશ્રય નો મળ્યો. હુરના સ્વર્ગવાસ પછી “મહામંડલ”ની સ્થાપના કરી, રસલીલા અને શાદીલેખાની સહાયતામાં મ્હોં આ જમીન સાથે આ આશ્રમમાં આશ્રય લેવા આવતી અખ્યાલોનાં હૃદયોને કેળવવાનો મમારંજ કર્યો છે. વિધવાશ્રમનો નિર્વાહ આ જમીનના ઉત્પન્નમાંથી થાય છે. કાલ દાખલ થયેલી વિધવાઓની સંખ્યા ત્રણ વર્ષના પરિણામરૂપે ૧૦૫ ની છે. કામ, મને ને પણ કામ કરવાની મ્હને ટેવ પડી ગયેલી હોવાથી મ્હારી આ સન્માનોચિત નમતી અવસ્થાને આ કામ યથાશક્તિ કરાવું છું પણ એ મ્હારાં આ એકેટલે અપરત્નોની સાહાયતાથી.”

“ત્હમારો કલ્યાણ સમારંજ ઉપર પ્રભુની કૃપા વર્ષો કરશે” મ્હોં હૃદયભેર કહ્યું.

“હા, એજ કૃપાસિન્ધુની અમિદૃષ્ટિથીજ આ આશ્રમે આપણા શુભરાતના નિરર્થક જતા દુર વિધવા જીવનેને પોતાની પાંખમાં લીધા છે. મ્હારા સંસાર કુખી આ ધસાઇ ગયેલા દેહને માત્ર થોડાજ દિવસોની અહીં રિયતિ છે એમ મ્હને લાગે છે. ત્યાર પછી પૂના રહીને અને કોઇ કોઇ વખત પ્રત્યક્ષ આવી ત્હમારે આ બાલસંસ્થાને ઉછેરની એટલી મ્હારી ત્હમને વિનતિ છે. મ્હારા વહેવાઇ ગિરીસર્વજ્ઞ ઉપરાંત આપણા શુભરાતના શીમન્ત અને વિદ્યાન અગ્રેસરાની મ્હને મદદ મળતી રહી છે અને ભવિષ્યમાં ઉત્સાદી જનતા આપણા દેશજનોનો તો એને આશ્રય મંગશેજ. ત્હમે આવા આશ્રમ માટે કેવી આશા બાંધી છે?”

“છાપર ઉપરની અચળ શ્રદ્ધા ઉપર મજાલુશું નિરપ્રતી મનસ્વી કાર્યાર્થનું લોકહિત આપેનું અનેક ભેદ ભેદ મહાકાર્ય સદા ચઢતીને ચિત્તરેજ જતાનું. ભવિષ્ય ઉત્તરવજા-છે.”

“પ્રજુ માધુભાઈ, ત્હમારી દુરદર્શી અને વ્યવસ્થિત સુદિની ન્યૂનતાઓની અમારે

જરૂર છે. આશ્રમનો ખાસ વિભાગ ત્હમે વગર રજાએ જોઇ આવ્યા છે તેમ અનંતર વિભાગ અને વ્યવસ્થા ત્હમારે, આજે સાંક ન લાગ્યો હોય તો, જોઇ આવવાનાં છે. શાશીલેખા ત્હમને બધે ફેરવશે. ત્હમારા પ્રત્યેક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપશે. શાશીબહેન !”

પાસેના સીમંડળના ખંડમાંથી શાશીલેખા તરતજ આવી, અગીઆર અને બેતી વચ્ચે આશ્રમમાં જવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું.

૪.

સ્ત્રી અગીઆરે જમ્યા પછી પાનનો ખુમનો લઈ. શાશીલેખા અમારી પાસે આવી.

“બહેન ! ત્હારી અશક્તિને લીધે કામસાહેબની સરભરા ત્હારે માથે છે. ત્હારા એ વડિલ અતિથિદેવની પૂજનમાં ખામી ન આવે.” નંદકિશોરે પૌત્રીને સુખત કરી.

અગીઆર, વર્ષની છતાં ચૌદેક વર્ષની લાગતી શાશીલેખા હજી એક ખાલાનામ નિર્મલ ભાવોમાં તરતી હતી. ત્હારી અને શુલાચરામની એ નાયક બની, અને આશ્રમ લણી પાછળ પાછળ ચાલ્યા. દરવાજા ઉપરના મુદ્રાલેખ વચ્ચાવી એ બોલી:—

“જુઓ કામસાહેબ ! આ “પુણ્યજીવન” જેવું અમારા આશ્રમવાસીઓનું જીવન અને કરવા ધારીએ છીએ. આ “જીવનસિદ્ધિ” મારફત અમે જીવનસિદ્ધિ કરી આપા. આશ્રમની જીવનની સિદ્ધિ કરવા ઇચ્છા રાખીએ છીએ.”

“સુંદર ધારણાઓ, સુંદર ઇચ્છાઓ, બહેન ! પ્રભુનેયે એ કરતાં કંઈ વિશેષ પ્રિય નહીં હોય.” શાશીલેખાના તેજસ્વી મુખ ઉપર સરલ, ગંભીર સહૃદયતા જોઈ મળે કહ્યું.

“દાદાજી ! બહેનને બારણે તો ખરે, દેવો ઉતરવાના ! મનુષ્યો મરી સહુ દેવ ધવાનાં !” આશ્ચર્યથી શુલાચરાયે હલમ ખોલ્યું.

“શુલાચરાજી ! ત્હારી મહેઝાઓ તો સંસારમાંથી સ્વર્ગમાં ને સ્વર્ગમાંથી સંસારમાં ફરકા મારવા મંડી પડી એ ! પણ દાદાજી કહે છે તેમ આપણે સદુ આ મહાકાલનાં-રમ-કર્તા નથી ? એ ધરી સંસારમાં નાચી ફરી આપણે ક્યા સમારંભ પૂરા કરી શકીએ ? આપણા તો આરંભ માત્ર, અને તે પણ દમ વગરના.”

આમ કરતાં કરતાં અમે અંદર પોતાં વચ્ચે મુખ્ય ખંડ ધણે વિચારણા હવો. સાંક ભાંતો ઉપર અચૂક અચૂક અનંતર સ્ત્રીઓના કોમલ હૃદયે પ્રેરણા કોમળ લાયની અનેક કોમલ કલાઓ સરલ મૌનધર્મની મૂર્તિ જેવી પૂજે પૂજે વિશેષ આકર્ષણ કરે જતી હતી. મોટો અંધારે ચિતરેલી અને ચોકડામાં જડેલી અનેક લેખકોની સુત્રાવલિઓ જીવનની વિવિધ ધતાનું સૂચન કરતી હતી. પૃથ્વીનાં અનેક મહાનુભાવો સ્ત્રી પુરુષોનાં ચિત્રો અદ્ભૂત પ્રભાવ પાડી હૃદયમાં બોધામૃત વર્ષાતાં હતાં. પ્રભુનું કદરતનું અને ધર્મનું શાન્તિકારક સાંચાલન આખા ખંડને કોઈ નહીં અનુભવેલા અદ્ભૂત વાતાવરણમાં દિગ્દર્શનું હતું. સંસાર સંવર્ગના જિમ અનુભવી મહાત્માઓનાં અમર જીવનો પુસ્તકનો અવતાર લઈ ઉદારતા પૂરેક અમને જીવનદીક્ષા આપવા ઉત્સુક દેખાતાં હતાં.

એકી વખતે અનેક વસ્તુઓ પ્રતિ બેઘાતો, અનેક હિચ્છાઓ સુંદર સંતોના ત્હાં વિનોમાં વિલીન થઈ જતો, ધડીમાં ઉભો રહી જતો, ધડીમાં દું ચાલતો હતો. શાશીલેખા,

અને અજ્ઞાન વિધવાઓનું હૃદયથી અંકુશાતું માનસિક બળ આપણે ન્યાયપૂર્વક આપીએ છીએ ? આપણા કરનાં વધારે ઉત્સાહથી આમે સંસારના ભવિષ્યનો વિચાર કરનાર યુવાનોના હાથે થતી વિધવાઓની યોગ્ય વર્ણિતાતને આપણે હવે પણ અનુમોદન ન આપતું ? ” રજવાડાના સામ્ય અભ્યારી વિધવાઓના પક્ષમાં બન્યા.

“ પણ યુવાનો તો બધી વિધવાઓને પુનર્વંશની નવવધૂઓ કરાવી પોંખાયા માને છે. લગ્નોનાં ઉચ્ચ શિખરોમાંથી વહેતી નિર્મળ એક સરિતાનાં પાણીને એ લોકો પુનર્વંશના પંકથી ડહોળી નાંખવાની ઇચ્છા ધરાવે છે. રત્ન ભાવનાને આમ નીચી ઉતારવી એ સારી વાત છે ? અને તદ્મારા જોવાના અનુમોદનથી એ ઉદ્ધત વર્ગે વધારે ઉદ્ધત થશે નહીં ? ” એ મ્હારી સાદી રહીશ રહ્યું કરી.

“ નહીં. ભદ્રીજ ત્હને આપણા યુવાનોની અયોગ્ય નિદા દરો છે. પુનર્વંશ માનથી વિધવાઓનો પુનરુદ્ધાર થશે એમ એ લોકો ક્યાં માને છે ? વિધવાઓનો-એમના” જીવનનો અવ્યાય આપણુ જલો કરતા એમણે વધારે મંગીન રીતે ક્યો છે. એ લોક એવી રહીશ કરે છે કે વિધવાઓનો વિધવાઓ તરીકે નહીં, સ્ત્રીઓ તરીકે નહીં, પણ મનુષ્યો તરીકે વિચાર કરવો બેઠકો. પોતાની મનુષ્યતા ખીલવી શકે એટલું એમને જ્ઞાન પોષણ આપો અને પછી એમના પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કરવાનું એમનેજ મોંપો. આપણા કગતા પુનર્વંશને કેટલીક સ્ત્રીઓ વધારે વખોડે છે, છતાં આપણાથી પૂરી રીતે નહીં ઓળખાયાં એમનાં હૃદયોની ગુપ્ત વૃત્તિઓ આપણે બહાર કઢાવવી બેઠકો. ”

“ હા, પણ મ્હારા અભિપ્રાય પ્રમાણે તો ધાર્મિક જ્ઞાન કે વૈરાગ્યની વૃત્તિઓમા એમનું જીવન પૂરું કરાવવું. એમના મનુષ્યત્વની-એમના હૃદયોની વૃત્તિઓ એ રીતે સંપૂર્ણતા ખીલવશે. એમના પ્રશ્નોનું આમ આપોઆપ નિરાકરણ થઈ જશે. ”

“ હા, આપણા જૂના સંપ્રદાયવાળાઓ આમ ખરી બરી વાતો કરીએ છીએ. વિનાશક જેવી આપણી રક્ષક શ્રદ્ધાઓને આપણે જડભરત જેવા વળગી રહીએ છીએ, અને એાછી તમ્હી ભરેનું મણી ખરી સ્થિતિ વિશે આપણે આંખ મીચાંમણાં કરીએ છીએ. સ્થિતિ જુદી ચાલે છે, આપણે જુદી વાતો કરીએ છીએ. આપણા દેશ કાલનું ગૂઢ જ્ઞાન આપણે ક્યારે જરા પણ સંપાદન કરીએ છીએ ? જુગ પડી ગયેલા આપણા દેશ જીવનને આપણે ક્યારે સજીવ કરવાના ? ધર્મ વૈરાગ્યની વાતો કરાવે છે પણ આપણા સમાજ વિધવાઓને ક્યાં એવી સ્થિતિની યોજના કરી આપે છે ? હાથ તો કાપ વિધવા યષ્ટ એટલે ધનનું એક મણું પણ વધું. વિધવા યષ્ટ એટલે ધરમા એક ચાકરડી વધી. એ મનુષ્યોનો અવતાર હેતુ શું વિધવાઓ યાવ એટલે અટકાવવો ? ”

“ આપણે ક્યાં અટકાવીએ છીએ ? એ પ્રશ્નજી અટકાવે છે, એમનાં નસીબ અટકાવે છે. ” હું પ્રશ્નવાદી કે નસીબવાદી બન્યો.

“ આપણા લોકોની નિર્જનતા આમ પ્રભુજીને બદનામ કરે છે, નમીજની નિંદા કરે છે. પ્રભુની ઇચ્છા મને જીવોનું કલ્યાણ કરવાની છે. વિધવાઓ એ જીવતાં પ્રાણી છે એમને એ કેમ વિસરે ? ”

“ અરૂં. પણ આપણે વિધવાઓના કપ્પાણુમાં ક્યાં વચમાં આવીએ છીએ ? ”

“ હમ નહીં ? ચાર પુરુષાર્થોમાં ત્હમે એમની આગળ ક્યા ક્યા પોષાવા દો છો ? એ કામ્યવેનુઓનું અમૃત દૂધ આપણે તથા ઉડાવી દેતા નથી ? ક્યા સ્ત્રીજનની પ્રભુ-નિર્મીત ભવ્યતા અને ક્યા એમની શત્રુઓને દયા ખાપ એવી અધમ કરાવણી ગિતિ ? ”

સ્ત્રીજનની ભવ્યતા વિષેના ત્હમાગે આશ્ચર્યથી ત્યારે હું હજી સુધી અનવગો છું ? ”

“ હા, એજ મૂઠ ભવ્યતા આપણે જ્ઞાર કેળાડી આપવાની છે. આપણું એ સમા-જિક અણુ આપણે વાળવાનું છે. એ ભવ્યતાને આપણે પૂજવાની છે. એની પૂજા નહીં કરી આપણે પ્રભુપૂજાથી વિમુખ ગદા છીએ. ”

“ પ્રભુ પૂજાથી ? ”

“ હા, પ્રભુપૂજાથી અગ્રણ્ય વૈષ્ણવે વેડી નાંખેલી સ્ત્રીઓ જનતાની અધોગત્ય-ધર્મસ્ત્રીઓ નથી ? એ ધર્મસ્ત્રીઓ પગ્માત્માનું અંગ નથી ? ચોખ્ખા અદ્વૈતથી ગીતાના શ્રીકૃષ્ણે ગ યેલો સ્ત્રીમહિમા સાંભળો. —

“ કીર્તિઃ શ્રીર્વાક્ ચ નારીણાં સ્મૃતિર્મેષાધૃતિઃ ક્ષમા ”*

“ આ પ્રભુપૂજા આપણે કેટલી કરી ? ”

“ આ પ્રભુતાને આપણે સંભાળમાં રી રીતે ઉતારીએ ? આપણે શું કરીએ ? ”

“ શું કરીએ એ નિર્જનતા આપણા અનેક દિન્દીઓની નિર્જનતા યદ્યપી છે. શું કરીએ એ પ્રશ્નના ખડક ઉપર આપણી કેટલી જીવનનીકાઓના ચૂરેચૂરા થતા અવ છે ? આપણે ઘણું કરી શકીએ. સમાજસેવા કે ગમે તે પ્રત્યક્ષ સેવાથી આપણા દેશની ત્રત ગીર્તિને આપણી સ્ત્રીઓના કામગતા કીર્તિત્વરૂપદારા આપણે પાછી લાવી શકીએ. પશ્ચિ-મનાં બ્રહ્મગેમા હાંસાતી લક્ષ્મીને આપણી મૃદુલક્ષ્મીઓદારા પાછી લાવી શકીએ, આપણા દેશની અવાચક પૂતળીઓ જે રી સ્ત્રીઓને આપણે વાગેલીઓ બનાવી શકીએ. આપણા દેશની જડ મૂર્તિઓમાંથી આપણે સજીવ સ્મૃતિસ્વરૂપ પ્રભુમૂર્તિઓ બનાવી શકીએ. એ મેધાવિની મહાદેવીઓનાં મૂર્તિભંજક આપણે થયાં નથી ? ધૈર્વ શિશિવ કરેલી એ મૂર્તિની દેવીઓને આપણે ભરવગડે શાવરાવતા નથી ? એમની હાથને આપણે ભારરૂપ યદ્યપી સંજાવી છુંદી નાંખતા નથી ? પણ માધુર્યાર્ધ, હરે એ દેવીઓને ઉદ્ધારનારી ગીતા ભાગના ઘેરેઘેર પૂજવા લાગી છે. એ ગીતાના ચાતાવરણમાંથીજ નવીન ભારતને ઉદ્ધા-નાઃ નવીન કૃષ્ણ જન્મશે. આપણા જેવા ત્હો કલ્પ્ય ભારતનો સામાજિક ઉદ્ધાર નહીં જુએ પણ એ દૂર નથી ? ” નંદકિશોરની કષ્ણળની નસો આ વખતે ખેંચાતી-ફૂલતી હતી. ભારતના ભવ્ય જૂનકાલ અને ચંતાર ભવ્ય ભવિષ્યના વચમાં ઊભો ગ્દી કોઇ મહાદેવયોગી દેવધર્મનું વ્યાખ્યાન આપતો હોય એમ એમની સુખસુદ્રા આશાતેજવી કમળથી ઉડી.

એમનાં સહૃદયના અને સાત્ત્વિક ઉન્નતાદ આગળ ત્હારા, તથા પારણ કરેલા પક્ષનું કંઈ આવે એમ નહોતું. હું હાર્યો. ત્હારું હૃદય એમની આગળ નમી પડ્યું. મૈત્રી એટલે

* સ્ત્રીઓના કીર્તિ, શી, વાક્, સ્મૃતિ, મેષા, મૂર્તિ અને ક્ષમા એ સાત ધર્મસ્ત્રીઓ પદ્ય કુંકું (ગીતા).

વાલવિનોદ.

લેખક—સા. રા. રણજીતરામ વાવાભાઈ.

[ભાલકોને વિનોદ આપવા દુષ્ટી દુષ્ટી વાર્તાઓ કહેવામાં આવે છે. આવી કેટલીક વાર્તાઓમાં કવિતા પણ હોય છે. આવી કવિતા નીચે લખી છે. પણ તે કવિતાની આખી વાર્તા પ્રયત્ન કરી છતાં મળી શકી નથી. અતિ સુન્દરી સુબોધના કોઈ વાચકદારમાંથી એ વાર્તા લખી મોકલશે તો ઉપકાર થશે.]

૧

આચર કુચરની માલ્લી, બે મેલકાં ભેટયા નાથ,
રાત્રીએ મારી ચક્રી, ચક્ષુ વેર લેવા બાથ.

(આની ભાષા ઉપરથી આ વાર્તા સુરત તરફની લાગે છે.)

૨

હાલ કેરી મટલી, બે ઉદરકાં ભેટયા,
વામાદે મારી ચક્રી, ચક્રાભાઈ વેર લેવા દોટયા.

(આની ભાષા ઉપરથી આ વાર્તા કાઠીઆવાડ તરફની લાગે છે.)

સા. ક.—નોથનો ચક્રમાં ભેવાયી દોષ આવે
એડું સીમે! માને છે એ દોષ ટાળવા ચક્ર ભેતાન
નીચે પ્રમાણે આત વાજત એક જાસે કાઠીઆવાડમાં
બોલવાનો રીવાજ છે

૩

કુપતો રાત્રી, કુપતી રાત્રી,
નોથ ચક્રમાં, કંઈક કહાણી

૪

૧. કીડી રોળી, કાગાં કાગાં,
આંબારે પરદેશી સગા—દીગપાં.
૨. રણજીતરામ રાતા ખીટા—આચર
૩. કાઠીઆવાડ, કાઠીઆવાડ
માલ રહે છે કાગી કાગી.

૫

૧. દેશકેરે દેશાવર કરે
રાત્રી રાત્રી વાગુ કરે—મગમ.

૨. રણજીતરામ દેસાં હાથે—નાગીચેર

૩. મોટકોં વાણીઓ, મોટ કુટ પેટ
પેટ પગડે પહાણા દેક—સોપારી.

૪. મોટ કાક વાણીઓ, મોટ કુટ પેટ
હરે કુટે ને નેવા દેક—રોળો.

૫. કાગી છડે રે મગી છડે
કાગી વનમાં શું છડે
લગ પાણી પીડે છડે
સગાં ભાગી પીડે છડે—મુલ.

૬. એક જાતનાવર આ,
તેની આવ બોલે ચક્ર
તેનું આયુ' સુડાવ,
તેનું પૂર પદર હાથ—કોરા.

૭. ગરબીને લેર ગરબી આવ્યા, આવે મગીચ
બાર દાષનું ચીમકું, તેર દાષનું બી—મોતી

૮. એક જાતનાવર કાગ, પૂડે પાણી પીડે—કીચે

૯. જાણુ નાથ, પાણુ નાથ પાણુને પાણુવાડી નાથ
તોળે પાણુ ફરે—ચોર.

*સા. વિનોદરાય વિલમ્બાર અને રા. લક્ષ્મીનાથાયલ વિલમ્બાર વેંચે આ ઉત્તરમાં છે

સુન્દરી સુખોદ.

સચિત્ર માસિક પત્ર

एत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवता । मनु.

એપ્રિલ
અને
મે-
૧૯૧૭

પુરતક
૧૪
૨૫ ૬
૮-૫.

શ્રી બાલકૃષ્ણ અને માતા યજ્ઞોદય

બાલ સ પાઠક
શ્રી બન્ધુ સમાજ.

પ્રકાશક અને તંત્રી
રામમોહનરાય જયવંતરાય. {

પ્રો. જેમ્સની

વિજળીક શક્તિની ગોળીઓ.

આ ગોળીઓ શરીરમાં થતી ગમેલું વિજળીક તત્વ પુરતા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરી સંપૂર્ણ શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે. જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ, અછરણ, ગોરાક ન પચવે, કાચ પગનું દુખવું, મગજે ચકરી આવવી, યાદશક્તિ-શુભ થવી, મનની ચિંતા, ઉદાસી

કેમણેલું કામ પર ચિત્ત ન લાગવું ખાત્તા પર અગ્નિ, હાતીના ધનકારો દરસ, દમ, આંખે અધારા આવવા, ચહેરાની શીકાશ, જીવાન વિઘાથો-અભ્યાસના જોખને લીધે નબળું પડેલું મગજ-તેમા, તેમજ વકીલ, બારીરટ્ટો અને કંપાકો, રૂકવ માસ્ટરો, અને બીજાઓ કે જેમને રાત દીવસ મગજ કસવું પડે છે તેમને આ ગોળીઓ થોડી મુલતમા અજાજ જેવા રાણ કરે છે. તેમ જ આંખોને દ્રશ્ય માસીક ખીખારીથી શરીર લેવાઈ જાય છે અને હીરદીરીઆ-કમરનો દુઃખારો, પ્રદર, જીખ મરી જવી, વીજેરે રોગો થાય છે તે ઉપર આ ગોળીઓ હવણજ કાયદાકારક છે.

આ દવા સેવાથી જ્ઞાનતંત્ર અને જીહ્વા અસાધારણ વધાશે. થાય છે, ગાલ લાલ થાય છે, આખ ચળકતી અને તેજસ્વી અને છે, મન ચંચળ અને જોખનું થાય છે જીખ સારી પેટે લાગે છે અને પેટ સાફ આવે છે. બીજી લગતી દવાઓ વાપરનારો હોય, આ ગોળીઓ વાપરી જીવે.

ચેતવણી:-ગોળીઓ ખરીદતી વખતે Pro. James Electro Tonic Pearls પ્રો. જેમ્સ ક્લેક્ટ્રો ટોનિક પર્લ્સ, (પ્રો. જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓ) જગદગર વાચીને લેવી.

હોંમત—૨૫ ગોળીની શીશીના રૂ. ૨-૬-૦ તથા ૪૦ ગોળીની શીશીના રૂ. ૨ વીં. પીં ના એકથો ત્રણ શીશીઓ મુધીના રૂ. ૦૧ વધુ.

ધી એંગ્લો ઇન્ડિઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપની

નાં. ૫૫, જીમા મસજીદ મુખર્ષ.

સુંદરી સુબોધ”

મૃદુલકલા.

દ્વિતીયાવસ્થા — મેસર્સ પરમાનન્દ એન્ડ જર્નાલિસ્ટ,

અમદાવાદ

સુન્દરી સુબોધ

[સ્વર્ગરથ સા રત્નકો મોવણે નભાળના ચબ્દોમા કહીએ તો “ સીઓ પતિ યાપ રસસ યાપ, કુટુંબોપક યાપ, સ્વરથ યાપ, સરીકે બળવતી, રોગદીન અને સુન્દર યાપ થો નાના પ્રમાણમાં કુશળનવનયાથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાપ, ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મુખ્ય ધન્યો અને હરેષોનાથી છુટી એ કુટુંબનું ખરૂં કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને. કુટુંબના બાળક વર્ષને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણવાસનાઓ તૃપ્ત કરે, આથી પત્ની થઈ પતિનું યતન ઉત્તર કરે, પતિપાવન સેવામંત્રિની બની કુખતિમિરમા દુબળા બાન્ડના આપમા-હૃદય ઉદ્ધારે, માનુષ્યની તરીકે હિન્દુસ્તાના રાજાનેના વિમન અને પ્રતિભા સહાયક થાય, તથા પ્રલવસલ વનનિરપે સ્વદેશમા ઉદયસૂર્યના તેજસ્વી, ઉજાસમી કિરણો પૂર્ણ વિદ્યાથી પ્રસારે-એજ આઈ સુન્દરીઓના યતનની સફલતા છે સી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી...સીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે ”]

પુ ૧૪ કું]

એપ્રિલ-મે. ૧૯૧૭.

[આ'કે ૪-૫

ઉદયગુંજન.

સંસારમાં સ્વર્ગ કેમ મળે ?

ચોતાની શક્તિના પ્રમાણમા ઘણામા ઘણું કામો કરવા તેનું નામ કેમ-યોગ છે, અને એ કામો પ્રભુને સાથે રાખીને કરવા, એટલે કે ઉત્તમમાં ઉત્તમ હેતુથી પ્રાર્થના કરીને કરવા તેનું નામ ભક્તિયોગ છે આ બંને યોગની એકતાનું નામ કર્તવ્ય છે. એ કર્તવ્યને ભાતુભાવ અને દેશસેવામા વાપરવાથી “ સંસારમાં સ્વર્ગ ” મેળવી શકાય છે. હાલના જમાનાનો, વર્તમાનકાળનો તે મુખ્ય ધર્મ છે. એ ધર્મ પાળવાથી ઈશ્વરકૃપાથી હું “ સંસારમા સ્વર્ગ ” મળું છું, અને મારા બન્ધુઓ (તથા મારી બહેનો) એવીજ રીતે ૬ કોઈ અને દેશસેવાની ભક્તિથી ચોતાના કામકામો વચ્ચેથી “ સંસારમાં સ્વર્ગ ” મેળવવા બાંધણી થાય, એમ પ્રભુમાર્થના કહે છે.

અમૃતલાલ પદિયાર કૃત “ સંસારમાં સ્વર્ગ. ”

વાર્તાહરી!

ક્ષયરોગિણીના જીવનનાં કેટલાંક ચિત્રો.

"Prevention is Better than Cure."

લેખક:—શ. રા. હરિલાલ બાળકૃષ્ણ પરીખ.

ચિત્ર ૧ છું.

"તારી તનુસ્તીનો દુરુપયોગ કરવાનો તને જરાપણ હક્ક નથી; સ્હમજો, લીલુ ?" મુશીલાએ નિશ્ચયાત્મક સ્વરે પણ જરા તપી જઇને પોતાની તેર વયની દીકરીને કહ્યું. લીલુ ઉંઝી અને નાજુક બાંધાની હતી; ત્હેની સાંકડી અને લાંબી મગ્દન ત્હેડું સાંકડું વસત્સ્થળ, પાતળા અવયવો, અને ગૌરવર્ણની પારદર્શક જાડાતી ચમકી આ સર્વે ચિન્હો ત્હેનામાં કોઈ સ્થાપ યોગ્યું લાન કરાવતાં હતાં.

"તેમાં ત્હારે શું ? બા; મ્હારા શરીરનો હું મને તે રીતે ઉપયોગ કરીશ," ઉદ્ઘાટકી હાકરીએ જવાબ આપ્યો.

"ના, લીલુ; ત્હારાથી તેમ નહિ થાય."

"કેમ વાર ? માંડી થાઉં તો તેમાં ફક્ત મ્હારેજ દુઃખ ભોગવવાનું છે; મારું પણ મ્હારા દુઃખમાં-અથવા તું કહું છું તેમાં મ્હારી ઉદ્ઘાટના ફળમાં-આજુ ભાગ પાવવાનું છે ?"

"લીલુ, તું આ બધું શું બોલે છે ? કંઈ વિચાર કરીને બોલે છે ?" માતાએ એ પૂછ્યું.

"હા, હું વિચાર કરીનેજ એ ખરું છે તે કહું છું. મ્હારાં પોતાનાં દુઃખ તે સિવાય બીજું કોઈ પણ ભોગવનાર નથી. શું મને માયું મ્હમ્મું હોય તો બીજાને ને લાગશે કે ? અથવા મને તાવ આવતો હોય અને પથારીવશ દોઢું તો બીજું કોઈ તેમાં ભાગ લેશે કે ?"

"એટલે લીલુ," ખેલાં કરતાં વિશેષ ધીમેથી પણ અંબીરતાથી માતાએ ત્હેની સામે નિહાળે કહ્યું, "તું આ બધું સાચું બોલે છે એ મને લાગતું નથી. તું હવે મ્હારી ઉમ્મર-લાયક થવા આવી અને ત્હારે હવે વિચાર કરતાં શીખતું જોઈએ. તું એક કલાક માંડી દોઢું તો પણ ત્હારે માટે બીજાને થવું લાગી આવે; કેમ ખરું ને ?"

"બા, તે લગી કેવી રીતે ?"

"મ્હારે-મ્હેવાને લાવાઈ સ્હમજ નહિ !"

"ના, મને તો કંઈ સ્હમજવું પડતી નથી."

“ ને, તું તન્દુરસ્ત હોવાને જલ્દી માંદી હોઈ તો અમને ત્હાજ માટે દેહની ચીતાં અંને દુખ થાય ? ”

“ હા, એ તો ખરૂં. પણ તમારે તે માટે શા માટે માંદા બોલી નોંધ્યો ? તમને તમારી મેળે દુખ અને ચીતાં જોવાની સ્થા તેમાં હું શું કરું ? મ્હને જે દુખ અને વેદના થાય તે તમને કંઈ જોઈ યવાનાં છે ? ”

“ હું માંદી હોઉં તો તને ચીતાં થાય કે નહિ ? તેમ આ સઘળું તો આપણી પગપરની લાગણી ઉપર આધાર રાખે છે કુદરતી રીતેજ નર્માન્ધાલાનું દુખ અને પીડા નેહને આપણને દુખ અને પીડા થાય છે ”

“ ત્હારું કહેવું ખરું છે, એમ ખરું છે ખરૂં. ”

“ જો તું વિચાર કરશે તો ત્હને જણાશે કે એ તો રસાલાવિક રીતેજ આપણને ચીતાં અને દુખ થાય છે, કોઈ પણ માણસની માદગીથી મીઠાં મનુષ્યો ઉપર જે અસર થાય છે તે આના દરતાં પણ વધારે તુકરાનકારક હોય છે અન્યોન્યને ઉપયોગી થવાને માટે જનસમાજની દૈવિક વ્યક્તિ બાધાયલી છે; જે જે કાર્ય આપણે કરીએ છીએ તે સઘળાં તેઓ પ્રતિ કોઈ પણ પ્રકારે સંબંધ ધરાવતાં હોય છે. માંદા પૂજારે તો, આપણી જાંઘીમાં આપણે એકું એકું કાર્ય કરતાં નથી કે જેથી થોડી ગણી અસર થીજ કોઈ પણ ઉપર થયા વગર રહે, આપણ મરેને શુદ્ધિ-ધોણ અથવા વધુ પ્રમાણમાં આપવામાં આવી છે, અને જનસમાજની ઉન્નતિ અને સારા માટે આ શુદ્ધિને ઉપયોગ કરવાનો છે. ને કોઈ પણ માંદું હોય તો, મેશક, તે શુદ્ધિનો યથાધિકાર ઉપયોગ કરી શકે નહિ. આ ઉપરથી ત્હને જણાશે કે આપણી તન્દુરસ્તીનો દુરુપયોગ કરવાનો આપણને જશયે અધીકાર નથી, ને આપણે તેમ કરીએ તો અન્ય મનુષ્યોપ્રતિ આપણી જે રજા હોય છે તે આપણે પૂર્ણતાથી યથાધિકાર જનવી શકીએ નહિ. ”

— જો સમજે માણસને, માતાની લાગણી દુખાય તેની દરકાર કર્યા વિના, ઉદ્વેગથી ઓઠરીએ જવાનું આપણે, “ હું એમાંનું કશુંયે સમજું નહિ, ખીજાનું કાનું થાય કે ના ચીંચેતરી દરકાર કર્યા વિના મ્હને જે કીક લાગે તે હું કંવાની. મ્હારે તે જણાવ્યા તેવું થવું નથી. મ્હારે પોતાને માટે શું માફ છે અને મ્હારું કાનું કેમ થાય-તે મનુષ્યોના હું વિચાર કરીને વર્તવાની. ”

માતા બોલી, “ એક એવો વખત આપણે, લીડુ થઈ રાખજો, જ્યારે મ્હારા આ મરે વિચારો જલ્દીજ જશે—જ્યારે ખીજાનું કાનું કરવાની ત્હને તીવ્ર ઈચ્છા થશે, પણ ત્હારી માદગીને લીધે તું તેમ કરી શકીશ નહિ. જે માણસો કદાચ આપણા ઉપરજ આધાર તખતાં હોય, આપણી મહેનતથીજ જેઓનો ઇન્જા પૂરી થતી હોય, તે માણસો- તે આપણાં બહાલાં માણસોને આપણી માદગીથી દુખ સહન કરવું પડતું જાય, અઘર્યો પેઢી પડતી હોય, તો આપણને તે સમયે કેટલું દુખ અને પીડા થાય ? ત્હને આજ કદાચ અનુભવમાથી બચાવવાને માટેજ હું ત્હને વારંવાર ટોળી ટોળીને ત્હાની તન્દુરસ્તી માટે ધ્યાન રાખવાનું કહું છું. ”

“ બીજા પ્રતિ ન્યાયપુર-સર મ્હારે જે જે કરવું જોઈએ તે સંપત્તિ મ્હારાથી થઈ રાજો એવી મ્હને આશા છે, ” લીલુએ નીચું શાકું કરીને જવાબ આપ્યો. “ વળી જોને, મ્હાફે સરીર સારું છે—આ થોડી સરદી થઈ આવી તે તો થોડા વખતમાં મટી જશે—, અને ભવિષ્યમાં મ્હાફે સરીર શા માટે સાફ નહિ રહે ? હું કોઈ પણ રીતે મ્હાફે સરીર ખગાડતો નથી એ મ્હને ખાતરી છે. ”

“ લીલુ, ત્હને ખબર તો હશે કે ત્હાનમા મ્હારી મારદાત વંશપરંપરાથી ઉતરી આવતા ક્ષત્રિયોનાં બીજ છે, અને તેથી ત્હને થોડી સરદી થાય તો પણ તેને લખંડર ગણીને એકદમ અટકાવીને મટાડી દેવી જોઈએ ? ”

“ જો હું ક્ષત્રિયોથી મરી જવાની હાલ તો જોલી થોડી મ્હારે મરી જવાનું તો છે, તો પછી થોડી સંઘી થાય તો પણ તેના દવાદાર કરવાથી મ્હને શો ફાયદો થવાનો છે, અને નહિં ત્હ તો તુકથાને શું થવાનું છે ? ”

“ બેટા એજ ત્હાફે પારલુ બૂબ બરેનું છે. મ્હારે તે સુધારવું જોઈએ. ફેફસાંને લગતાં જે જે દરદો થાય છે, તે એક વખત થયા પછી તેને મટાડી દેવા એ હાલું મુશ્કેલી ભરેનું કામ છે. દાઈ પણ જન્મથી ક્ષત્રિય લઈને આવેનું નથી, પણ કેટલાક માણસોને જન્મથી તે રોગના બીજ વંશપરંપરાથી, આ અથવા બાપના ચારસામાં મળી આવેલા હોય છે. જે માણસોને આ રોગ હોય છે, તે આણસોને બગાડતો ધ્યાન આપીને ચોત્તાના સરીરની સંભાળ લે તો આ રોગને અટકાવી શકાય છે, અને હવામાં થતા સાધારણ ફેરફારની-પ્રજા બદલાવાની તેમના ઉપર અસર થઈ શકતી નથી. પણ જો ભોગભોજ તેવા માણસોને મટી થાય, તો, જોઈ તે સરદીને મટાડી શકાય, પણ તેથી ફેફસાંના રોગ થવાનો મજો સંભવ રહે છે. જો સરદી પ્રત્યે બેદરકારી સાબવામા આવે અને કંઈ પણ થોડા ઉપચાર ન કરવામા આવે તો તેવા માણસોને છાંડીશર તે રોગથી પીડાવું પડે છે, અને ઉમરમાંથી પાંચ, દસ અથવા વીસથી વધારે વર્ષોનો ઘટાડો થાય છે. ”

“ મ્હને ધણી વખત સંઘી થાય છે; અને તું જણાવે છે કે તેમ મ્હને નહિં મળીને તુકથાન થઈ નથી, અને મ્હને આરામ થઈ નામ છે. ”

મુશીલાએ ધણી ઉત્કંઠાથી કહ્યું, “ લીલુ, ત્હને જેટલી વખત સરદી થતી તે મંથી વખત ત્હને કંઈ ને કંઈ તુકથાન તો થયું છે, અને તે એ છે કે હવે ત્હને જલદીથી વાંદવાર સરદી થઈ આવે છે. ગયા વર્ષે કરતાં આ વર્ષે ત્હને જલદીથી અને સહેલાઈથી સંઘી થાય છે; આ મ્હેં જોખર તપાસ્યું છે. ”

“ મ્હને તો આ વાતની જરાયે ખબર નથી. ”

“ પણ, મ્હને છે તો, ત્હારે માટે મ્હને જે ચાંતા થાય છે તેને, લોધે આ મધનું હું તપાસું છું. ત્હને ધણી સહેલાઈથી સરદી થાય છે એટલુંજ નહિ પણ સાળા થતાં હવે ત્હને ખેડાં કરતાં ધણીવાર લાગે છે; અને આ બધાની અસર ત્હારા સરીરના દરેક અવ-વ ઉપર થાય છે; ત્હને બહુ દરદ થાય છે, અને ત્હારાં ફેફસાં વધારે નબળાં થતાં જાય છે અને તેમાં વેદના વધી પડી છે. ”

લીલુએ જવાબ આપ્યો, “જા, તું તો વળા કંઈને કંઈ ન ધારવાનું ધારે છે તો ને દરદ મ્હને હોતું નથી તેનાં ચિન્હો તું હવે તો ત્હારી કક્ષના દ્રષ્ટિથી લુએ છે, અને તેથી તું ત્હાંગ માથે નક્કમી ચીંતા વ્હારી લે છે. તું ધારે છે કે મ્હને હવે વારંવાર સહેવાઈથી સરદી થઇ આવે છે, પણ બા, તે તો કું જરાયે માનતી નથી.”

“પણ, બેટા લીલુ, ને ખરૂં છે તે જ હું ત્હને જણાવું છું.” હું ત્હારા કરતાં વધે મ્હોટી છું, અને તેથી ત્હારા કરતાં મ્હને વધારે અનુભવ છે. હું ત્હારા કરતાં વિશેષ ચારીકારથી નોંધ ચાકું છું. કું નાહું છું, અને તું પણ નહો છે કે મ્હારા શરીરને ખુલ્લુ મક્કતાં મ્હને કેટલો ભય લાગે છે. વ્હારની ખુલ્લી હવા મ્હને એકદમ લાગી જવાથી મધે વધે” મ્હને ફેરસાનું દરદ થઈ આવ્યું હતું અને પછી મૃત્યુની અણીમાંથી કું કેવી રીતે બચી ગઈ એ સમજું ત્હને થઈ તો હશે. મ્હેલાં મ્હને ને ને ચંદી થની તેનાં આવાં ભયંકર પરિણામ આવતાં નહિં; પણ હવે મ્હારાં ફેમાં ઉપર ઘણી જલદીથી અસર થાય છે અને તેથી વ્હારની ખુલ્લી હવા ને એકદમ શરીરના ઉગાડ લાંબને લાગી બપ તો મ્હારી જીંદગી ભયમાં છે એમ હવે મ્હને લાગે છે. ત્હાંગ જેટલી ઉંમરે મ્હાક શરીર ત્હારા કરતાં સાફ હતું, અને ન્હાનપણથી મ્હાર શરીરનું કુદરતી બેધારણ પણ મજબુત હતું. હું હાલમાં ત્હને જેવી સલાહ આપું છું તેવી સલાહ મ્હને આપવાને મ્હારી પામે ગ્રાઈ મ્હોતું-કારણ કે મ્હારી બા મ્હને જન્મ આપીને, મ્હારામાં આ પ્રાણધાતક રોગનાં બીજ રોપીને મરી ગઈ હતી—અને તેથી હાલમાં તું જેવું બેવકુશી ભરેલું વર્તન રાખવાની, ૮૩ પકડે છે તેવું કું પણ કરતી. આ ઉદ્ધતાઈનું પરિણામ એ આવ્યું કે મ્હે” મ્હારી અત બગાડી એટલુંજ નહિં પણ મ્હારાં છોકરાંના અવતારે મ્હે” મગાડ્યો. મ્હારો રોગ અમાધ્ય થઇ ગયો છે, અને મ્હને જેટલે અગ્રે રોગ થવાનો સંભવ હતો તે કરતાં મ્હારાં છોકરાંને તે રોગ થવાનો વધારે સભવ છે. હવે તું વિચાર કર, કે હું ત્હને ને કહું છું કે ત્હારે ત્હારી તન્દુસ્તીનો દુરૂપયોગ કરવો નહિં તેમાં શું ખોટું કહું છું ? મ્હારી તન્દુસ્તીનો દુરૂપયોગ કરવાનો મ્હને જરાયે દહ ન્હોતો તે જનાં મ્હે” તેમ વર્તન મેંજેડે ન્હેવે તેનાં મ્હારાં રોગ મ્હાંગ છોકરાંને ભોગવવાં પડે છે. અરે પ્રભુ! કેટલી અફસોસની વાત !તું હવે એકાદ વર્ષમાં પરણશે, અને ભવિષ્યમાં ત્હને છોકરાં પણ થશે—ને ત્હારા શરીરમાં કાંઈ પણ અસાધ્ય રોગ હશે તો તેનાં બીજ ત્હારા બાળકોના શરીરમાં પણ જન્મથી રોપાશે. ને ત્હારૂં શરીર રોગથી ભરેલું હશે, તો પછી તું તન્દુસ્ત બાગડીને કેવી રીતે જન્મ આપવાની હતી ? માટે તું ને કંઈ કરે તે મ્હેલા બરાબર વિચાર કર કે ત્હારા છોકરાંના રોગ અને અકાળ મૃત્યુના બીજ રોપવાનો ત્હને શું દહ છે.”

લીલુ ચુપાઈથી માતાનું કહેલું સાંભળતી હતી. માતાએ પોતાની શીખામણ ચાલુ રાખી: “મ્હને આશા છે કે તું હવે એટલું તો સ્થમજી હાથ કે બીજાઓ પ્રત્યે ત્હારે અધિક દરજે બળવવાની છે, અને તે બળબળા શિવાય ત્હારે છુટકા નથી. તું હવે ધાર કે ને માણસની સાથે ત્હારો વિવાહ કરવામાં આવ્યો છે તેની તું હવે પત્ની બની છે. તમારાં લગ્ન થયે હવે દસ વાર વર્ષ થયા આવ્યાં છે, અને આં મુઠન દરમ્યાન તમારાં

ખન્નેનાં હૃદય સ્નેહથી ભંધાયા છે. આ ખવિત્ર મંથનથી ત્હને/છોકરાં થયાં છે, અને તેઓ ત્હારી આગળ પાછળ વીરણાઇ વળીને કુદ છે અને રમે છે. આ' છોકરાંઓને ત્હારી ઉત્સાહપૂર્ણ અને સતત કાળજીની ધણી જરૂર છે, અને ત્હારા સ્નેહમાં તેઓ આગી થયાં છે. આવી વસ્તુસ્થિતિમાં ત્હારા સૌથી મોટા ભાગકર્તા બનેલો તે કર્તા વિશેષ લાગણીના આવેશ બેવામાં આવે, અને ત્હારાથી તેને વારસામાં મળેલા ભયકર રોગને પચિણ્ણમે, તેને ચોરી ચરદીથી પશુ ધણી માઠી અસર થાય-એ શું ત્હને જરાયે સુખદ યદ્યપદ છે ? અથવા ત્હારી પોતાની માંદગીથીજ, ત્હને જે સંધી વધારે બહાર હોય, અને જેમના માટે તું ગમે તેવા ભોગ પશુ ખુશીથી આપવાને તૈયાર હોય, તેમની સુખ શાન્તિ અને આનંદનો ભંજ થાય અને તેઓને ત્હારા માટે અડચણ વેડી પડે અને તુ તેમની જગથે સેરા ચાકરી ઉઘાવી ન શકું-એ ત્હને કુખ્ય કરતાં નહિં યદ્યપદ છે ? અને આના કરતાં પણ વિશેષ ત્રાસદાયક પરિણામ આવે-જે આપવાનો ધણો સંભવ છે કે મૃત્યુ ત્હને તેના પંજમાં સપાડવે, અને ત્હારા અગાન, સ્થાય વિનાનાં ત્હાનાં બાળકોને ખીજની કાળજી અને હેખરેખ નીચે રાખવામાં આવે, અને આ માણસો તું જેવી રીતે તેમને સ્થાય છે તેમ સ્થાય નહિં-અરે ! આ કેટલું બધું ત્રાસદાયક ! ”

છોકરી શાન્તિથી સર્વ સાંભળતી હતી. તેની માતાએ થોડો વખત શ્વાસ લીધા પછી હોય છે. જે માણસ તો પુરવાર થઈ ચૂક્યું છે કે મામાપને જે શારીરિક અથવા માનસિક રીતે તેમનાં છોકરાંમાં જન્મથી દિતરી આવે છે. જે બાળકને ફેફસાંની-મૃત્યુ જરૂર પડે તેની પાંચ છે તે મંપૂર્ણ તન્દુરસ્ત હોઈ શકે નહિ; તેજા જે માણસને ચરદી થાય, તે, પોતાના મન ઉપર કાશુ નથી અને ઇંદિયોને વડા થયેલા છે ઘણો મંભવ રહે છે. તે ચરદી નિર્બળ મનનાં હોય છે. જો કોઈ પશુ માતા, ચક્રાચ્છ ઉપચાર ન કરવામાં આવે તો તેની પર્તલુકથી ખીજ ઉપર જે અસર થાય તે પ્રમે ઉમ્મગમાંથી પાય, દશ અથવા વીસવી વધાર કરવાને અશક્તિમાન નીવડે, અને માતાને

“ ત્હને ધણી વખત ચરદી થાય છે, ગર્ભમાં મળે. આવી રીતે તે પોતાનાં છોકરાં જંગીર તુકશાન થઈ નથી, અને ત્હને આગળના વિચાર કર, અને ત્હારા છોકરાંઓ જે

મુશીકાએ ધણી ઉત્કંઠથી કહ્યું, “ લીડુ, ત્હને ત્હારી તન્દુરસ્તીની લાક્ષણિકતા વખત ત્હને કંઈ ને કંઈ તુકશાન તો થયું છે, અને તે સ્ત્રી પશુ વિશેષ કાળજી ત્હારા પારંવાર ચરદી થઈ આવે છે. ગયા વર્ષે કરતાં આ વર્ષે ત્હને કરતાં મન નિર્બળ હોવાને ચરદી થાય છે, આ મ્હેં બરોબર તપાસ્યું છે. ”

“ ત્હને તો આ વાતની જરાયે ખબર નથી. ”

વધારે અસર, તેની

“ પણ, ત્હને છે તો. ત્હારે માટે ત્હને જે ચીજ થાય છે તેને મધ્ય પછે આ અસર હું તપાસું છું. ત્હને ધણી સહેવાઈથી ચરદી થાય છે એટલુંજ નહિં, વીંતી હતી તે ના બધું ત્હને પેલા કરતાં ધણીવાર લાગે છે; અને આ બધાની અસર ત્હારા સ્ત્રી હતી, અને લીડુને અડ ઉપર થાય છે, ત્હને બહુ દરદ થાય છે, અને ત્હારાં ફેફસાં વધુ નરમ થવા બધાનો છે અને તેમાં વેદના વધી પડી છે. ”

ખુશી રીતે તેને સમજું કરી જાતાવ્યું હતું. પણ પત્થર ઉપર પાણી ! તેને માનવું હોય તારેજને !

x

x

x

x

બુદ્ધિશાળી પાંચક આટલો વાદવિવાદ સાંભળીને સ્તબ્ધ તો ગયો કરો કે સીધુ ઉદ્ધર્ત, તથા 'ઉર્જાળી અને દુકરી મતિની હતી. તે એક પૈસાદાર પિતાના કુટુંબમાં જન્મી હતી, અને માતાપિતાનો તેના તરફ નો રોલ હતો તે રોલમાં ભાગ પડાવનાર અન્ય કોઈ ભાગીદાર નહોતું—એટલે કે તેને કોઈ ભાઈ બહેન નહોતું. માતાપિતાને તે ધણી બહાલી હતી, તેમના આંખની તે કમ્પી હતી. તેની મર્વે કમ્પાઝિસ—સારી યા નરસી શાન્તિથી અથવા બરબડીને પણ પૂરી ખાડવામાં આવતી હતી. તેના પિતા એક મરઘરી સારી પામરીના મોકર હતા, અને તેમનું વક્ષણ મુખમાં તરફ હતું, અને તેથી જો કે છોકરીનો વિવાદ કરી શક્યો હતો, તોપણ તેને પરણાવવાની તેઓ ઉતાવળ કરતા નહોતા. 'નવ વર્ગે ભવેત ગૌરી' એ પ્રમાણુ તેમને માન્ય નહોતું. માતાપિતાએ છોકરીનું માથું ચાપ એમ કમ્પીને અને તેનું જાન તેને જાનિયમાં ઉપયોગી થઈ પડે એમ વિચારીને તેને દરેક પ્રકારની ભણવાની સગવડ કરી આપી હતી. તે હાલમાં શબ્દાતી પાંચની ચોપડી ભણતી હતી. કોઈ લેખકે કમ્પું છે અને તેથીજ ધણુ મનુષ્યો ફરીવાર કહે છે કે દાહની એક રીતોની કેળવણી ધણી છોકરીઓને ઉર્જાળી, મગરેર, સ્વચ્છંદી, બહારથી ટાપડીપ અને ભલેકા પસંદ કરનારી મનમાં કંઈ અને બહાર કંઈ એવું વર્તન ગમનારી બનાવી મૂકે છે. આ આલેખ કેટલે દરજ્જે ખરા છે તે તપાસવાની આપણી અગ્રે દરજ્જ નથી; તો પણ પોતાની આંખોને બેરોબર ઉપયોગ કરનાર દરેક મનુષ્યને માત્રમ પડશે કે આ આલેખ તદ્દન ખોટા નથી. જનસમાજમાં આવા વર્તનવાળી છોકરીઓ આપણી દૃષ્ટિએ ધણી વાર પડે છે. ઇ' આલે દેરકાર ચલાવું કારણ દાહની આપણી ને કેળવણીની પદ્ધતિ છે તેને લીધે છે ? હા, કેટલેક અંશે કેળવણીમાં પણ હોય માત્રમ પડે છે; પણ તે ઉપરાંત બીજાં કારણો કારણો હોય છે જે આવું વર્તન સડવામાં ભાગી અને છે. 'અધુરે કંઈક હોય તેજ પછમય' એ કહેવત આ વિષયમાં પણ મોઝે મો દમ લાગુ પડે છે. લોકોને ન્દાનપણથી પોતાની સર્વે કમ્પાઝિસ પૂરી પાડવામાં આવતી, તેનો બોલ ચાલતા નહીં ઉપાપાતો નહોતો, અને તેમાં વળા તે ભણી અને તેને પોતાની બુદ્ધિ અને જ્ઞાનને ધણી તોરો અભિપ્રાય બધાથો. પોતે બીજા કરતાં—પોતાની માતા કરતાં, પાડોશીઓ કરતાં વિશેષ જાણે છે એમ તે માનતી, અને અત્યાર મુખી તેની આ માન્યતાને બંધ થયો નહોતો. માતાનું વચન તે કદી ઉપાપતી નહિ પણ પોતાની કમ્પાઝિસાર ગાંધ તે રીતે—આડી અવળી રીતે—પણ માતાને સદમબલીને, હા કહેવતવાળીને પોતાના મનનું કાણુ તે કરતી.

બીઓના મંગળમય નવસન્નિલા દિવસો ચાલતા હતા. એ ત્રણ દિવસો તેમણી વડી પગુરમવા દતા. સીધુને શરદી ચોડા દિવસ ઉપરજ મરી હતી, તેથી તેની માતાએ ગમે તે રીતે દયાણુ કરીને પણ આટલા દિવસ ગરબા નાચા જ્યાં દીધી નહોતી. દરથી મધુર સંગીતના મીઠા સ્વર સાંભળીને, તેમાં ભાગ લેવાને સીધુનું મન તલપપડ થઈ રહ્યું હતું. આજે તેણે ગમે તે પ્રકારે માતાને સદમબલીને મદ્યામાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો; અને

તેથી માતાએ ધણું એ અમળવી પણ તે એકની એ ચાઇ નહિ, પોતાની હક તેણે છોડી નહિ. માતાને વિચારના વખતમાં ગોચા આવી મૂળને તે સારા વજ્ર પહેરવાને અંદગના ઓરડામાં ગઇ હતી. મુશીલા સવજીનેં રહી. તેનાથી વધારે બોલી શકાયું નહિ. ન્દાન-પણમાં તેને લાડ લગવીને ચકાવી મૂકી એ માટે તે પસ્તાવા લાગી અને પોતાની બનને કપોટ આપવા લાગી. તેના મ્નેહ પવિત્ર અને પી હતો, પણ પોતાની જે દરજ્જા માતા નરી બાળકના ન્દાનપણમાં તેના ઉપર બોધએ તેવી ટેવો પાડવાની અને સારી અસર ઉત્પન્ન કરવાની હતી તે નહિ. કરવાને લીધે દાલમાં તેના રૂપ તે બોગવતી હતી. તે વિચાર્યા લાગી.

“જે થવાનું હોય છે, તેની શુદ્ધિ થાય;”

સદાય પણ એવી મજા, તેવો પણ બવસાય.”

“આ છોકરીનું ખરાબ થવા બેઠું છે; અને તેથી તે મ્હારું કશું માનતી નથી. દોષે! પ્રભુએ ધાર્યું દોષે તે યશે

“ઓરડાથી સુશોભિત લુગડાં પટ્ટીને તે બ્હાર આવી એટલે માતાએ તેને કહ્યું, “હવે, ત્હેં ગરબા ગાવા જવાનું નજી કર્યું છે તો જા, પણ ત્હારા શરીરનું ખરતી રીતે રક્ષણ કરવાનો હું ત્હને આમદ્દ કરું છું, અને તું તે ભૂલી ના જાતી. જો, આ સાલ ત્હેં ઓઢી છે તે વણી પાતળા છે અને અદરના લુગડાં પણ ઝીણાં છે તેથી પેલી કામ્બારી સાલ છે તે તું ઓઢી જા. તેનાથી ત્હારું ખરાબર રક્ષણ થશે.”

“પણ, બા, ગરબામાં ચાતાં ચાતાં અને તાળીઓ પાડતાં તે સાલ ઓઢીને મ્હને હાવશે નહિ; અને વળી તે મ્હને દાલે અને ગજે ખુબે છે, એટલે એ તો હું નહિ ઓઢું.”

“જાણું ત્હારું ગાથનું. બ્હાર જોને ફટલી ફંડી પડે છે. એ સાલ ઓઢીએ એટલે ત્હારી હાતીને અને શરીરના બીજા ખુલા ભાગોને ફોડો પવન લાગશે નહિ, અને ત્હારા શરીરમાં લેપએ એટલો ગરમાવો મ્હરો. જા બેસ, એ ઓઢી આવ.” માતાએ શાંત થતાં કહ્યું.

“પણ, આ સાલ શી ખોટી છે? મ્હને તેનાથી જોઇએ તેટલો ગરમાવો મ્હે છે; અને તેથી ગરમ થાય ઓઢવાની મ્હને જરૂર જણાતી નથી. જો, તું જો તો ખરી, આ સાલ કેવી જાડી છે.” પોતાનો ‘કોમ્પ’ ખરો કરાવવાના, ઇરાદાથી છોકરીએ હક આપુ સંખી.

મુશીલા કંઈ બોલ્યા વિનાજ તેના સ્ક્રામ કપોટ આપતી દૃષ્ટિએ મંબીરતાથી જોઇ રહી.

“બા, તું આજે આમ કેમ કરે છે? મ્હારો સંપણ આનન્દ તું આજે નાચ કરવા મંબીતી હોય એમ મ્હને લાગે છે.” લીધુ છેવટે કંટાળા આવવાથી બોલી.

“અને હું ધારું છું કે “જો તું ત્હારા શરીરની ખરાબર ખરતી સંભાળ નહિ લે તો. તું મધજો મ્હારો આનન્દ નાચ પમાડશે.” નીચું જોતાં જોતાં માતા બોલી. તેનું હૃદય ખરાબ આચ્છું હતું તેથી તે વંધુ બોલી શકી નહિ.

લીલુને આ બેઠને લાગી આવ્યું, પણ તેને ચરખા ચાવા જવાનો ધણો ઉમંગ હતો તેથી દીકું ન દીકું કરીને, મનને મનાવીને તે જવાની તૈયારી કરવા લાગી.

ચોતાતું કંઈ ન ચાલ્યું જણીને, જેમ ફળતું માણસ ખાસના તણખલાને ઝાલનાને અચલ કરે, તેમ સુશીલાએ લીલુના દેખતાં જે નોકર તેની સાથે જવાનો હતો તેને કહેવા માંડ્યું—

“રામા, જો ત્હારી બહેન, ત્હારું કહ્યું માનવી નથી. બહાર ઠંડી ધણી પડે છે તેથી તેને હું ગરમ ચાક ઓઢી લેવાની કહું છું તે ઓઢતી નથી, અને.....”

માતાને આગળ બેસતાં અટકાવીને દસતે દસતે લીલુ બોલી ઉઠી, “રામા, જો, ને” બોલ્યે તેવાં હુગડાં પહેર્યાં છે, અને આ નકામી છુદ્ડ કરે છે. ચાલ કહે. જવાનો ખખટ મંઈ ગયો છે. વાતોમા ને વાતોમા તો બહાણુ બહાણું !”

વિચારકીથી ખાલા હુનિભીની ઝડપથી ઘરમાંથી બહાર નીકળી અને નોકરને લેઈને તેને રુતે પડી. નજર દોડે ત્યાં સુધી દીકરી પાછળ દોડાવીને પછી મુશીલા, નિશાચ નાંખીને એક આગમ પુરથી ઉપર પડી, અને અડધાએક કલાક સુધી હાલ્લા ચાલ્યા નિના ઉંડા વિચારમા પડી રહી. પછી ત્યાંથી ઉઠીને પથારીમાં મુગા ગઈ, પણ એક પછી એક વિચાર ત્હેના મનજમા ઉભગચા લાગ્યા અને વિચારના વમગમાં તે ખેંચાયા લાગી.

ચિત્ર પીઠતું.

નિદ્રાદેવીની મીઠી સુખકર શાન્તિમા સવળા પશુ પંખી અને મનુષ્ય વિશયી ગયા હતાં. અનુક્રમે પરીવાળમા બાર, એક, બે ના દોઢરા ચક્ર ગયા હતા અને પરીવાળના કાંટા ફરતા ફરતા ત્રણ વાગવાને સ્થળે આવી પહોંચ્યા હતા. લીલુ હલુ સુધી ધેર પાછી આવી નહોતી, અને તેની માતા તેની રાહ બેઠને જાગૃત બેસી રહી હતી. બહાર કંઈ ઘોરો અવાજ આવ્યો ત્યજ અથવા કોઈને બોલતાં સાંભળે કે માતા તરતજ ઝડપમા આવીને દીકરીને જોવાનો આશામા આવ્યો તેમ અધાસમા દષ્ટિ ફેરવીને જોવા કરતી, પણ તેની આશામાં નિષ્ફળ ગયાથી તે પાછી આવીને પુરથી ઉપર નિરાસા લેઈને બેસી જતી.

આંખે બહુજ કંટાળા આવવાથી અને તે ઘણી ચાછી મઠ હતી તેથી જે દેખાતે અંદરની તે પુરથી ઉપર બેઠી હતી તેના ઉપર ચોતાતું માથું નમચી દીધું, અને થોડીક પગ મિત્વા પછી નિદ્રાદેવીએ ચોતાને અધાગપટ તેના ચેતન શરીર ઉપર નાખી દીધો. આવી અચેતનાવસ્થામાંથી ચોતાના ઉપર કોઈના કંઈ દાખ પડવાથી તે જાગૃત થઈ.

લીલુ જે ઉતાવળી ઉતાવળા નોકર સાથે ધેર આવી પેલ્લી હતી તે માતાને જાગૃત થતી જોઈ બોલી, “બા, તું આજે આમ અદિ કેમ સુઈ ગઈ હતી ? તને પથારીમા નિદ્રા અદિ આવી હોય, નહિ” તો તું અદિ સુઈ જાય નહિ તો.” તે આ કાખે બોલતી હતી તેવડાં પરીવાળમા ત્રણના દોઢરા થયા. લીલુને બેસી ગયેથી, બેખરો અવાજ સાંભળીને ચોતાના શરીરમાં કંપારી છુતી અને તરતજ તે પૂર્ણ જાગૃતાવસ્થામાં આવી ગઈ. એકદમ ઉઠી થઈને લીલુના ત્હાણું આવી ચક્ર મઠ દોષ તેમ તેણે જોવા કર્યું. તેના ઝાલ ઉપરનો

રંગ ઉડી ગયો હતો અને તે શીકા અને ઘોળા જણાતા હતા; તેની આંખો પણ નિ-
સ્તેજ હતી.

“તું બહુ મોડી આવી છે, પણ હવે તેનો કંઈ ઉપાય રહ્યો નથી. કેમ, તારૂં શરીર
તને કેમ લાગે છે ?”

“આ, મારૂં શરીર સારું છે, ફક્ત મારા અવાજ ખેસી ગયો છે,” જાણે પોતાને
કંઈ ચાલું ન હોય તેમ જણાવવાનો અને આનંદી દેખાવાનો વ્યર્થ પ્રયત્ન કરતી લીલુએ
જવાબ આપ્યો. “પણ સવાર સુધીમા તો તે મટી જશે. તું જાણે છે ને કે મને થોડી,
પણ ઠંડી લાગે છે તો મારો અવાજ ખેસી જાય છે. બીજા મને કંઈ ચાલું નથી, સ્વ-
પારે તો હું મંપૂર્ણ સાજા થઈ જઈશ.”

આ સંજો બોલતી વખતે લીલુએ જોયું હતું કે પોતાની માતા સ્થિર દિશ્વથી જાણે
કંઈ ગ્રામી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરતી હોય તેવી રીતે પોતાના સ્ક્રામ્ જોઈ રહી હતી. તેણે
પોતાનું “આથું” નીચે નમાવી દીધું અને તેમ કરતાં તેના મોઢા હિપર ગભરાટની જે છાયા
છવાય રહી તે માતાએ જોઈ લીધી.

“તારાથી બરાબર આસ લેઈ સકતો નથી,” માતાએ કહ્યું. “તને હાતીમાં
કુ બે છે કે શું ?”

“મારી કેટલી કુ બે છે અને આ અહીં આગળ થોડું કુ બે છે,” પોતાના ગમનનો
નીચેનો ભાગ આગળા વતી બતાવતી લીલુએ જવાબ આપ્યો.

માતાએ તેનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો.

તે બોલી ઉઠી, “ત્હાન હાથ બરફ જેના ઠંડા થઈ ગયા છે, અને ત્હારા થગ પણ
જોવાનું ઠંડા છે કે ?”

“હા, થોડા થોડા ઠંડા છે.”

પોતાને જે ભય લાગતો હતો અને ચીંતા થતી હતી તેના ચિન્હોને પ્રમાણપૂર્વક
પ્રયત્ન કરતી મુશીલા બોલી, “જા, જા, જલદી જઈને પથારીમાં સુઈ જા. ઉંઠા પાણીથી
થોડી શીશીઓ ભરીને હું થોડીવારમાં ત્યાં લાવું છું અને તેના વતી હું ત્હાન હાથ-
જોડા, ને આટલી બધી રાત વસી ન શકી હોત, તો હું અત્યારે ડોક્ટરને બોલા-
વવા મોકલત.”

“તું ચામાટે આમ નકામી ચીંતા કરે છે,” લીલુએ કહ્યું. “મને તો કંઈએ
ચાલું નથી. આ થોડું મોડું થઈ ગયું, અને હું તદ્દન ચાકી ગઈ છું. બહાર હું ચંડીમાં રહી,
તેથી મારું શરીર કેવી રીતે ગરમ હોય ? થોડા કલાક નિદ્રા લીધા પછી મને સાફ થઈ
જશે. સવારે તો હું ત્હારા સ્ક્રામી આવીને ખડી થઈ જઈશ.”

“પ્રભુ કરે ને તેમ થાય ! જા, પથારીમાં જઈને સુઈ જા, હું તારા હમણાં થોડા
વખતમાં આવું છું.”

માતાની ધમ્મજને આધીન થઈને, તેમજ પોતાના મનના વલણ અનુસાર, લીલુ-

આંધી વધારે જોડી થયા સિવાય પથારીમાં જઈને સુઈ ગઈ. સુઈલા તેની માથાજીજ થોડીવારમાં જાંઠા પાણીથી ધોરવા રીતથી લઈને આંધી પહેાંચી અને તેનાં પગનાં તળીં-
આંની પાસે તે મૂક્યા. લીલુના ફક્ત હાથ અને પગજ કાઢી હતા એટલું નહિ. પણ તેનું
આયુ શરીર ઠંડુ ગાર જેવું થઈ ગયું હતું, અને જાણે તાલીથી તાવ આવ્યો હોય તેમ
તે ધુજલી દેતી. માતા જે જે ઉપચાર જાણતી હતી તે એક પછી એક તેણે કરી જોયા.
તેની કાંડી, દરદ અને ગભરામણુ ઝાણુ થતાં થતાં તે પ્રભાત થયા આવ્યું; છેવટે તે
અર્ધા ઉઘમાં પડી, પણ તેમારે તેને વારંવાર અડચણ થતી હોય તેમ લાગ્યું, કારણકે તે
અસબદ કંઈ વારે ધડીએ બોલ્યા કરતી અને વેદના ચવાથી જાણે રક્તી હોય એમ
લાગતું. સ્વેચ્છા થતા સુધી સુઈલા તેની પથારી પાસે બેસી રહી, અને પછી નોકરને જોમ
અને તેમ જાણીથી ડોક્ટરને બોલાવી લાવવાને ગોકલ્યા.

ડોક્ટર બોલાવ્યા પ્રમાણે આ જાણીથી આવી પહેાંચો તપાસ કરતા તેને જણાયું
કે આ દરદીને અગામાં અને છાતીમાં સોજે અડી આવવાથી બધી પીડા થતી હતી, અને
દરદ ફેફસાં તરફ છતાવળથી આગળ વધ્યાં જતું હતું. દરદને આગળ વધતું અટકાવવાને
તથા તેને મટાડવાને માટે ડોક્ટરે પોતાની “બેગ”માંથી દવા આપી, અને પછી બપોરે
ફરીને આવીશ એવું કહીને ત્યાંથી વિદાય થયો. બપોરે તે ફરીને આવ્યો ત્યારે તેણે જોયું
કે લીલુના કંઠમાં ફેર ચવાથી તેનું બોખરાપણું મટી જવાથી સધળા કુટુંબમાંનાં સ્વધારના
શોક અને દિલગીરી ઝાંઝા થયા હતાં; પણ તેને પોતાને તપાસ કરતાં જણાયું કે પોતે
ધાયું હતું તે કરતાં રોગે વધારે બપડર સ્વરૂપ પકડ્યું હતું. કહેદ્રિયમાંથી દરદ આગળ
વધીને તીવ્રેતી બાલુએ વાલ્યું હતું, અને તથા તેનું દરદ વધ્યાં જતું હતું, અને વેદના
પણ વધતી હતી.

બીજી સ્વેચ્છા તેને ફેફસામાં મોત્તે અડી આવ્યો હતો તેના ચિન્હો ખુલાજા જણાતાં
હતા. છાતીમાં અત્યંત વેદના અને ગભરામણની તે વારંવાર છુઓ મારતી હતી, અને
તેનાથી કાંઈ પણ બાલુએ સુઈ ચકાવું નહોતું. લીલુનો સાદ ઉઘડ્યો હતો પણ, તેને
બદલે તેને ઉધરમ થઈ હતી અને તેથી છાતીમાં પીડા થતી હતી. પોતાની ગળી બાલુએ
જોઈ જરાયે સુવાતું નહોતું, અને જમણી બાલુએ સુતાં થોડીજવારમાં ત્યાં કુખ થતું
અને તેથી તેનાથી કાંઈ પણ બાલુએ પાસું ફેરવાતું નહોતું. અત્તા સુવાથી તેને આરામ
મળતો, પણ આવી સ્થિતિમાં પડી રહેવાથી તે જાણે યુગળાઈ જતી હોય એમ તેને લાગતું.

દરદીના ચિન્હોએ ધીમે ધીમે વધારે બપડર સ્વરૂપ પકડ્યા માંડ્યું. તેની નાડી જે
પહેલાં નિયમિત અને સારી ચાલતી હતી, તે હવે છતાવળી અને અનિયમિત ચાલવા લાગી,
આસ લેતાં તેની ધુસ્કેલી વધવા લાગી અને તેની પીડા વધારે સખત થઈ પડી.

તેનો પિતા જે આજે પરગામથી આવી પહેાંચ્યો હતો, તેણે અને માતાએ-ઉભારે
ડોક્ટરને પૂછ્યું કે “તેનાં ફેફસામાં તે કંઈ દરદ થયું નથી ?” તેઓ બિચારાં જાણતાં
નહોતાં કે દરદીના સધળા ચિન્હો રોગે કેવું બપડર સ્વરૂપ પકડ્યું છે તે ખુલ્લી રીતે
કહીથી આપતાં હતા.

ડોક્ટરે વાત ઉઘાવવાને માટે કહ્યું, “આંધી થોડો સોજે છે, બીજું કંઈ નથી.”

લીલુનો કંઠ પ્હેવાં કરતાં વધારે ખુશી થયો હતો તે સાંઝે ચિન્હ ગણીને માતાએ કહ્યું, “ગાદર, લીલુ પ્હેવાં લારે અને ખાખરા ગવાજમાં બોલતી હતી તે તો હવે મટી ગયું છે.”

ઊંકરે બધામાં માથું ધુણવું, અને પછી વાતનો વિષય અતુરાઈથી ફેરી નાખ્યો. ત્યાર પછી કેટલીક સુમનાઓ આપીને, “સાહેબજી” કહીને ત્યાંથી વિદાય થયો.

ઊંકરે પોતાનાથી બન્યા તેટલા ઉપચાર કર્યા તે જતાં, લીલુનો રોગ વધ્યા જતો હતો. એક અકવાડીવામાં તે તેના ગાલનો ગળ બદલાઈને શીશો પડી ગયો હતો. તેની ગરદન, મ્દો અને છાતી ઉપર ધારવાર હડો અને ચીકણાં પરસેરો વળતો હતો; તેનો મ્દેરો ચીતાગ્રન્થ અને સંતાપીત બન્યોતો હતો; તેને બે કે વારંવાર ગળા પડતા ન્હોતા તો પણ તેમાં કાંઈ કાંઈ વખત લોહીનો ભાગ પણ આવતો હતો; તેને એટલી નબળાઈ આવી ગઈ હતી કે તેનાથી પયારીમાયે બેસાઈ ન્હોતું, અને બોલતાં બોલતાં પણ તેને પીય થતી અને જાણે ગુજગાઇ જતી હોય એમ તેને લાગતું. તેનાં માતાપિતા અને મિત્રોના હૃદયમાંથી આશાનો દીમક છુટાઇ જવાની તૈયારીમાં હતો.

બે એક અકવાડીવાં સુધી તેની આવી સ્થિતિ રહી, અને તે સુદૃઢ દરમીયાન બે કે રોગનાં ચિન્હોમાં દેખાતી રીતે કંઈ સુધારો વધારો થયો ન્હોતો, તોપણ આ મુદત પછી તેનાથી પ્હેવાં કરતાં વધારે સહેલાઈથી શ્વાસ લેઈ શકતો, અને બોલવામાં પણ થોડો મહેનત પડતો. પણ રોગતું પરિણામ છેરે સાંઝે આવશે એવી આશા તેણે પોતાએ તેમજ તેનાં માતાપિતાએ છોડી દીધી હતી.

એક દિવસ બપોરે તેના માતાપિતા તેની પાસે બેઠા હતાં, અને પોતાનો એક નિર્બળ શુદ્ધ હાથ તેની માતાના હાથમાં હતો, લારે તેણે કહ્યું, “બા, બપોરથી હું ગાંઠી પડી છું ત્યારથી ત્હને મ્દને ગરબા ગાવા જતી વખતે જે શીખામણ આપી હતી તેના ઉપરજ મ્દે વિચાર કર્યા છે. મ્દને તે સિવાય બીજા વિચારો આવતા નથી. ત્યારે કહેવાતો એ ભાવાર્થ હતો તે હું તે વખતે સ્વમજી રાખી ન્હોતી, પણ હવે તો જાણે તેના રાખે સખ્ત મ્દારી દષ્ટિ સમીપ તરવરતા રહે છે મ્દારી તન્દુરસ્તી તરફ બેદરમ્દારી રાખવાના મ્દને જરાયે હક નથી, કારણકે તેમ કર્યાથી મ્દને પોતાને તેમજ બીજાઓને ઘણું સહન કરવું પડે છે-એ ત્હને મ્દને કહ્યું હતું. આ મુદતથી હવે મ્દને મરણતાથી સ્વમજીય છે અને તે કેટલું મત્ત છે તેવું જાન પણ મ્દને હવે થયું છે. મ્દારે લીધે તમારે તેમજ મ્દારાં બીજા નીકટનાં વ્હાલાઓને કેટલું સહન કરવું પડ્યું છે ! મ્દે મ્દારી જાતેજ આ રોગ આણ્યો છે, અને ઇશ્વરકૃપાએ બે હું બધું તોપણ હવે પછી મ્દારું ચરીર શુદ્ધ અને નિર્મળ રહેવાનું, અને બીજાઓ પ્રતિ મ્દારે જે જે કૃપા બજાવવી જોઈએ તે આગથી નહિ બળની શકવાની. અરે ! હું કેટલી મુખં અને હમનશીમ કે મ્દે ત્હોં કહ્યું જરાયે માન્યું નહિ !”

તેની આખરમાં નાંસ ઉભરાઈ નીબ્યા. અને હૃદય કારાઇ આવવાથી આજળ બોલી શકાય નહિ.

માતાએ કહ્યું, “ બેટા, હવે તે વાંતને જવા દે, ગઈ સુજરી ભૂલી જા, નહિં” તે આમ કરવાથી તેને માનસિક વ્યથા ચલાવી અને તેને મટતાં પણ વાર લાગવાની. ને દયાળુ પ્રેમી કૃપા કરે અને તું સાચા યાચ-મહેને આશા છે કે તું સાચા ચલાવીશ-તો પછી ભૂતકાળની ત્હારી સર્વે સુખોંથી વિસારી દઈને, હાનિઓમાં વધારે ડાહી અને વિચાર-શીલ થશે.”

લીલુ જવાબ આપવાને જતી હતી, પણ તેવામાં તેને ગળદે ભરાઈ આવ્યો, અને બહુ મુશ્કેલીએ તેને તે બહાર ધાંતી શક્ય, અને આ ગળદે તો ચળકતા રક્તપર્ણ લોહીનો દર્શ. એક મીનીટ પછી બીજો ગળદે તેને આવ્યો, અને આવી રીતે ઘણી ઝડપથી તેને લોહી પડવા માંડ્યું, તે રૂની પુણી જેવી ચર્ચગર્ચ અને આખે ધરીરે કંપારી ઝસરી ગઈ.

“ મ્હારા મુલ નિયતો હવે સવળા નકામા છે,” તે ધીમે ધીમે મુશ્કેલીથી બોલી, અને તેની આંખમાં પુનઃ આંસ ભરણ આવ્યાં.

તુરંતજ, ડૉક્ટરને બોલાવી લાવવાને માટે નોકરને મોકલવામાં આવ્યો. સરખાએ ડૉક્ટર યેરજ દતો, અને તેણે આવીને, લોહી બંધ કરવાની દવા આપી, પણ લોહી પડતું તદ્દન બંધ થઈ ગયું નહિં. થોડું થોડું લોહી પડતું, અને આવી રીતે થોડા દિવસ આવ્યાં કહ્યું. આ સુદન દરમીયાન તે એટલી બધી લેવાઈ ગઈ કે ડૉક્ટર અને ધરનાં માણસ શિવાય બીજા ડાહ્યને તેની ઓરડીમાં જવા દેવામાં આવતાં નહોતાં. પણ આ દેસાસે જે મર્ચને મણે ભર્યકર લાગ્યો હતો તેનાં ઘણાં ત્રાસે પરિણામ આવ્યાં. ધીમે ધીમે દરદ ઓછું થવા લાગ્યું, અને કુદરને પોતાનો માગ મહણ દ્યો. ઉચટે તે સાચા થઈ, પણ પ્હેલાં તેનું જેનું તન્દુરસ્તી શરીર હતું તેનું હાલમાં ના રહ્યું. તન્દુરસ્તીના પ્રભાવથી પ્હેલાં તેના વડન ઉપર જે ઓજસ્વ અને સીદર્ષ હતાં તે સવળાં નાશ પામ્યાં, અને કહી કહી જ્યારે તે હિરેકાર્થ જતી અથવા એકએક અસાધારણ બનાવ બનતો. ત્યારે તેના માથ ઉપર ઘેરા ગંગની લાક્ષી ઝસરી રહેતી. તેના શરીરના ઉપાગ લાગને જે જરાયે કંડી ચાચતી તો તે મોંઘી પડતી, અને છાતીમાં કુખાવો, પેલના અને ઉપરસા થઈ આવતી; અને ખોચકમાં અનિયમિતપણે અથવા વધારે મહેનત કરવાથી થોડાં અથવા વધારે દુઃખ-દર પંદરિણામ આવતાં. પોતાની મુખાંધને લીધે જે કડવાં રજ તેને ભોગવવાં પડતાં હતાં તેથી, અને પોતાની જંદગી બીજાને બોલવું થઈ પડતે, અને બીજા તરફની પોતાની ફરને બરાબર નહિં બાળતી શકાય, અને પોતાની જંદગીનાં ઘણાં વર્ષ, ઓછાં થઈ જશે જે વિચારથી તેને લાચું લાગી આવતું અને તે ઘણો પચાતાપ કરતી.

અરોબર જેમી રાકવાની અને આમથો તેમ ધરમાં ફરવાની લીલુમાં શક્તી આવ્યા આદે એક દિવસે તેણે માતાને કહ્યું, “ જા, હું મોંઘી પડી તે પ્હેલાં જ્યારે તે મહેને કહ્યું કે માઆપના રોગ પણ હોઝરામાં ઉતરી આવે છે, ત્યારે તું સાચે સાચું કહેતી હતી?”

થોડા વખત સુધી લીલુ ઉપ વિચારમાં બેસી રહી હતી અને ત્યાર પછી તેણે આ સવાલ કર્યો હતો.

“ હા બેટા, મ્હે તેને તે વખતે જે જે કહ્યું હતું તે સત્યજ હતું. જેવાં માઆપ તેનાં તેમનાં હોઝરાં એ કુદરતી નિયમજ છે. ‘કારણ’ જેવા પ્રકારનું હોય, તેવાજ,

પ્રકારની તેની 'અસર' હોવી જોઈએ અને હોય છે. તુ જનસમાજમાં નિરીક્ષણ કરે, અને આ વાત ત્હને સત્ય જણાશે. પેલી મણીની બા ક્ષયરોગથી મરવા પડી છે, અને તુએ જાણે છે કે મણી પણ ઉપદ્રવ અને સરદીથી વધી વખત પોણાય છે, અને હવા મારી હોય ત્યારેજ તે ઘર બહાર નીકળવાની હિંમત ધરે છે. બધાએ ધારે છે કે તે બદ્ધ વર્ષ નહિં જાયે. મહારી બા ક્ષયરોગથી મરી ગઈ; તે પ્રાણધાતક રોગનાં બીજ મ્હારમાં હજી તાજાજ છે; અને કહેવાની જરૂર નથી કે ત્હાગ કેટલાં પણ મથા નમગી છે નિરીક્ષણ કરનાર દરેક માણસને આ કુદરતના નિયમનું સત્ય જણાયા ચિંતાય નહિં રહે. ”

“ત્યારે તો ક્ષયરોગી માતાપિતાથી જન્મ લેલો તે પોતાનામાંજ ક્ષયરોગના બીજ અને અકાળમૃત્યુ લાઇને આપતું એમ ખરું કે નહિં ?”

“ના, હીંલુ, એ ત્હારી માન્યતા પૂરેપૂરી સત્ય નથી. ”

“કેમ વાર ? બા, જો તું જાણ ના કરતી હોઈ તો મ્હને એમ લાગે છે કે જેને અપો રોગ વાગ્યામા મળેલો હોય છે તેઓની અંદરથી ટૂંકી યજ્ઞ જાય છે. ”

“પણ તેના જેને આપો રોગ થયો હોય છે તેનીજ જૂઠાં લીધે ઘણું ખરું થાય છે. જ્યારથી હું મનત્ર યજ્ઞ અને મહારી પુસ્તકનુસાર દાર્પ અને વિચાર કરવા લાગી, સ્વાસ્થી જો મ્હેં મહારી તન્દુરસ્તીની કાળજીપૂર્વક સલાજી રાખી હોત, અને મ્હારામાં જે રોગનાં બીજ હતા તેને રથવા ના દીધા હોત, પણ તેના નાશ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોત, તો હું આ રોગના પદ્મમાંથી બચી શકી હોત, અને ત્હાગે જન્મ થયો તે વખતે ત્હને મ્હાગ છતાં ફેરમાની ઓછી નમગીજ હોત, અને પછી, જો ત્હેં મહારી પ્રજાણે વર્તન રાખ્યું હોત, અને ત્હારા ચરીરની મ્હાગ જેટલીજ સલાજી લીધી હોત, તો ત્હારા ઓકરણને તે રોમ થવાનો ધણે ઓછો સંભવ રહેત; અને ત્યાર પછી એક બે પેઢી સુધી પ્રાવી રીતે મલાજ લેવામા આવી હોત, તો ક્ષયરોગનાં બીજનો ત્હને નાશ થઈ જત. આથી કેટલો ક્ષયરોગ થાત, તે મ્હારે કહેવાની જરૂર નથી જો આપણું માતાપિતાએ આપણ પ્રકારનું વર્તન રાખ્યું હોત, તો તેમણે આપણને યોગ્ય અને જવાહિર કરતાં વસ્તુઓનો કોમની અને ઉપયોગી તથા પુષ્ટક વાપક પારમાની જાણીત કરી હોત. આટલા વિવેચન પછી, બેટા, ત્હને સ્વમજાણ પડી હશે કે મ્હાજ પણ મનુષ્ય અને સ્ત્રીને તેમની તન્દુરસ્તી પ્રતિ બેદરકાર થવાનો જરાયે હક નથી—કારણ કે જો તેવા પ્રકારનું વર્તન રાખવામાં આવે, અને જો તે સ્ત્રી હોય, તો તે પોતાનાં ઓકરણના સુખનો ભોગ આપે છે, અને પોતાની જાણે ફા તેમને ભોગવવું પડે છે; અને તે પોતાની જાતને વળી એટલી નમગી અને રોમમસ્ત બનાવી શકે છે કે બીજાઓ તરફ તેને જે ફરજ જબાબવાની હોય છે તે તેનાથી જાણી શકાતી નથી. અને જો તેને ક્ષયરોગ હોય તો પછી કદાચ તેને મકાજ અથવા બેસું સુણ પણ આવે,—તેનાં ન્હાનાં આણુકાં જ્યારે તેના રોગથી પોષાઈને મેટા થતા હોય, અને જ્યારે માતાની સલાજી અને છાયાની તેમને ધણી જરૂર હોય, સ્વારે તેમને તેની ધિનિમાં મજાના મૂકાને તે પરલોકવાસી પણ થાય. ”

પ્રત્યુત્તરમા હીંલુની આંખમાંથી આંસુ ઉલતાજ માંઘા જે નાસદાવન ચિત્ત તેની માતાએ મણી ખુબીથી વર્ણવ્યું હતું, તેને પોતાની કંપના દ્રષ્ટિકાર તે જોઈ રહી

અને પોતાની ભવિષ્યમાં એકજ જૂલને માટે સી વધે થશે તેના તે શોકપૂર્ણ હૃદયે વેચાર કરવા લાગી, એટલામાં દુરથી એકતારા તંત્રુરા પર ગ્હોરેથી ગવાતા સજનના સજ્જોડા દેખાઈ પડ્યાં આગળ અપહાવા લાગ્યાં. ધ્યાન દઇને તે સજ્જોડા તે સાંભળવા લાગી:—

“શરીને કપાળારે, મીઠાને મધુશીરે, સાવા તારી મોરલી દોહ” —એ રાગ.

“આટાં ખારાં ખારાં રે

બોળાં કે મધુરાંરે

બોએલાં છે આપણાં દોહ;

માખો એતો સંસારીઆની લાણુ: x x x”

તે પોતાનાં મન સાથે બોલી ઉઠી, “હા, હા, મ્હારે મ્હારાં બોએલાં” ફળની સ્લાષ્ટ્ર લેખાની છે એટલુંજ નહિ બીજાને પણ તે આપવાને હું કુશ્ત તૈયાર થઇ છું.”

ભજન ધીમે ધીમે વિરોધ સ્પષ્ટ સંભળાવા લાગ્યું, અને ગાનાર નળે તેનેજ મુજબ મારતો દોષની, તળે તેનેજ ગાઇ સંભળાવતો દોષની તેમ એને (લીધુને) લાગ્યું —

“કાળ કપારડે વાળીઆ, કર્મ બીજ બહુ વીરે !

ભમી જડ, સંસ્કારની, રાગ રેડતાં નીરે;

ઉમાં હવે આપવા દોહ:—

માખો એતો સંસારીઆની લાણુ;

એ ફળને માખ્યા સિા, અન્ય નથી જ ઉપાપ;

મોહું કમમોહું કયે, એ શું મિથ્યા માપ ?

જેવા તેવાં આપણાં દોહ:”

સંજીવનમાં વિરોધ આપવાથી તે એકએક બધ થઇ ગયું-પવેને પોતાનું મર્મ રજ કર્યું: ‘બોએલાં, બોએલાં, બો.....એ...લાં,’ એમ મંબીર ગ્વરે વદાને નળે આ બિચારી લીધુને મળક કરતો દોષ એમ લાગ્યું. ધડી ધડી વચ્ચે તે ચિકટ દાસ્ય પેલું કરતો હતો. લાલુ તે તદ્દન ગભરાઈ ગઇ અને માતાના બોળામાં ઢળી પડી. માતાએ જઈને તેને પથારીમાં સુવાડી, ત્યાં પછી તેજ સજ્જોડા વાતાવરણમાં ધૂમી રજા દોષ એમ તેને લાગ્યું, અર્ધ નિદ્રામાં તે પડી અને એટલાવાર પછી વળી એકએક, ‘બોએલાં, બોએલાં,’ એમ બોલી ઉઠી. માતાએ તેનું માત્રન કર્યું, અને તેને સુવાડી દીધી. ત્યાર પછીજે ત્યારે તે એકલી બેઠી દોષ ત્યારે તેને ભજનના યજ્ઞ સંભળાતા.

“બોએલાં છે આપણાં દોહ:—

માખો એતો સંસારીઆની લાણુ:.....”*

* ન્દામલાલ વિ. દેવરાજ રેવડાવ માન્દમાથી.

ચિત્ર ત્રીજું.

ઉપર વર્ણવેલા બનાવને હવે આરંભ વર્ષ થઇ ગયાં છે. વસંતઋતુની સંધ્યાનો સમય થવા આવ્યો છે. તપાસાને અદેલીને ન્યાં એક માતા સુષ ગમેલી છે ત્યાં અગ્ને વાંચ કરાવેને દાખલ કરીયું. તેનો શીકેલો, સુષક સ્વેદો, મ્હોટી ચળકતી આંખો, અને મુરકેલીથી લેવાતો શ્વાસ—આ સર્વે ખુદી રીતે દર્શાવી આપે છે કે પૃથ્વી ઉપર હવે તેની છેલ્લી ધડીયો ગણાય છે. તે ધર્જા વર્ષથી અતીશય નખળાઈ, અને ઉધરસથી પીડાતી હતી, અને દીધુ થતી હતી, અને જે નમળા અવશ્યોની સ્થાયી આત્માર સુધી આ સંસારમા તેણે પોતાનું કાર્ય કર્યું હતું, તે હવે પોતાનું કાર્ય કરવાને અશક્ત થવા હતા. તેનો આત્મા આ દેહ છોડીને આલી જવાની તૈયારીમા હતો. જે યોગ્ય સમયે, જીવનનાં સવળાં કર્તવ્ય સંપૂર્ણ રીતે કર્યા પછી, આ દેહ છોડવાનો પ્રસંગ આપે તો તેમાં જરૂરે દિલગીર થવાની જરૂર નથી. પણ આ દરદી સંજોગો તો તેમ ન્હોતું. હાંઘીનાં મુલકની ભરેલાં અને ઉપરોગી તથા ગંભીર કાર્યો અગ્રવચનાં તો તેણે હમણાજ શરૂ કર્યાં હતા.

મૃત્યુની અણી ઉપર આવેલી માતા ઉપરાંત તે સ્વયં બીજાં પાંચ માણસો હતા. તેનો પતિ અને ચાર બાળકો સૌથી મ્હોટા બાળકની વય આશરે આઠ વર્ષની હતી. સુષ અને પવિત્ર સ્નેહતા ફળદાય આ બાળકો સ્થાને માતા આતુરતાથી અશુપૂર્ણ નખેને સ્થિત દૃષ્ટિથી જોતી હતી.

પતિને પાસે બોલાવીને મંદ ધરે તેણે કહ્યું, “અરે ! મ્હારા તમને સર્વેને મૂકીને કેમ જવાશે ? બીજાઓને મ્હારા બાળકોને મ્હારાથી કેમ સોંપાશે ? હું તેમને જેવા રીતે મ્હાઉં છું અને તેમની કાળજી રાખું છું તેવી રીતે બીજા કોણ રાખનાર છે ? અરેરે પ્રભુ ! મ્હારાથી તેઓ સર્વને નહિ ત્યાગ્યા ! દયા દે, અને મને મ્હારા બાળકો પાસે મ્હેવા દે !”

આવું બોલીને પોતાના હૃદયપરનો અત્યંત બોળો તે ફર કરવાનો પ્રયત્ન કરતી હતી, તે વખતે પણ તેનો શ્વાસ મંદગતિથી આવતો હતો, અને નાડી પણ ધીમી પડી હતી.

બાળે મૃત્યુનાં હાથ પોતાના ઉપર નિર્દોષતાથી મુકવામા આવના હોય એવો અતુલ ભર દરીને, અને પોતાની છેલ્લી ધડીયો ગણાય છે એવું સ્પષ્ટ અને આતુર સ્વરે ઉતાવળથી તે બોલી, “બાલા, પહેલેથી ન્હાનુંને મ્હારી પાસે લાવો ને.”

નાનું બરનિદ્રામા પોટેલા થોડા ગામની વચ્ચે એક ન્હાના બાળકને લા લાવવામા આવ્યું અને પાગે ગાદી પડી હતી ત્યાં સુધીડવામાં આવ્યું, તે બાળક સુદર હતું—બાળે નિર્મળતા, મીઠુંશ અને નિર્દોષતાની મૂર્તિ જ જોઈ લેવા ને ! તેના સમદ્રેષ્ય વિનાના મ્હેરા તરફ માતાએ ધળી મીઠાશ, સુધી આતુરતાથી જોવા કર્યું, સ્નેહનું મણુલ સ્પર્શ તેના લોહ આગળ પ્રસરી રહ્યું, અને તેનાં નેત્રોમાંથી મદ્યતિમે આસુનો પ્રવાહ વહેતા લાગ્યો, અને આકળના બિંદુ સમાન તે બાળકનાં મુખ ઉપર પડવા લાગ્યાં. આસુ પડવાથી બાળક એમણે ઉઘડ્યું : પોતાની ન્હાની ચળકતી આંખો ઉપાડી અને તેના દેવદુત સમાન દીપ્ત મ્હેરા ઉપર દાસ્તની રેખાઓ પ્રસરી રહી. પોતાના બાળને હૃદય સરસું તેણે દાખ્યું, સરીરમાં

કંપારી આવી ગઈ, અને તેની આત્મ શીસેથી ચોરસે ગાજી ઉઠ્યો. નમંદા (નોકર) બાળકને તેની પાસેથી લેવાને આવી, પણ માતાએ તેને નહિં આપતાં વધારે દ્રઢતાથી પોતાનો હૃદય સરસું દબાવ્યા કર્યું, પણ થોડી મીનીટમાં તો તેના હાથ છુટા થઈ ગયા, બાળક ધીરેથી માટી ઉપર સરી પડ્યું, અને માતા કાણવત્ નિશ્ચેતા થઈ ગઈ—જોરે શાન્તિમાં તેનો આત્મા લગી ગયો !

તેનો પતિ ઝડપથી આવ્યો આવીને, તેના સ્થાનું નીચું નિહાળી વેદનાથી ખોલી ઉઠ્યો, “ મારી લીધું ! ”—પણ આ શબ્દોનો કંઈ જવાજ મળ્યો નહિ.

મોંથી નેહાટું બાળક તેની પગારી પાસે આવીને આંખમાં આંસુ ભરતું બધ અને દુઃખથી બોલ્યું, “ આ ! આ ! ” પણ માતાના કર્ણ હવે બ્લેન્ડ થયા હતા. તેના બાલા બાળકના મીઠા અને મધુરા સ્વરે સુણીને તેના હૃદયમાં હર્ષ અને સ્નેહની ઉર્ધ્વા હવે ઉભરાતી નેહતી. તેણે આત્મા આ માટીનું પુતળું—જડ, કંક અને અકાઈ મધેયું—છોડીને આંશી ગયો હતો, અને હવે તે ચોરસમાં જે પોકારો, આત્મ શીસે, અને કંપાન થઈ રહ્યું હતું તેની તેના ઉપર કંઈ અમર થતી નહિં !

મનુષ્ય હૃદયમાં જે ગાદ અને પવિત્ર સ્નેહ નિવાસ કરે છે, તેજ સ્નેહની બોહતા લીધું—એક તરફ માતા અને પત્ની, પોતાનાં મૈત્રી બંધનમાં બાળકોને ભર લુવાનીમાં ત્યજીને યાકી મર્દ. જે ન્હાના બાળકનું જીવન તેની સાથે સંગીન થયું હતું તેની પાસેથી દુરતાથી તેને લઈ લેવામાં આવી, છુટી પડવામાં આવી; અને આવી રીતે તે બાળકને અપૂર્વ સ્નેહ અને પોષણનો ઝગો તેજ માટે સદને માટે વંધ કરવામાં આવ્યો, જે ચોરસમાં આ મોત થયું હતું તેના શિવાય જેને વિશેષ માલીની નથી તેઓ કદાચ એમ કહેશે કે સર્વથી વસ્તુઓના મહાન નિબાધક ઈશ્વર નિર્દય છે કે શું ? પણ આપણે ને આ ગાદ કર્યા બનાવનાં કારણો જાણીએ છીએ, અને આ દુઃખદાયક પરિણામ આવ્યું તેથી આપણને જરાયે અન્યથા થતી નથી.

“ લીધું, લેને ત્યારી તન્દુરસ્તીને દુરપયોગ કરવાને જરાયે દર નથી ! ” જ્યારે લીડુની માતાએ લીડુને ધણી આતુરતાથી શીખામણ રૂપે આ સુચના આપી તે સમયે જે તેને (લીડુને) લવિષ્ય બાલ્યવાની શક્તિ હોત, તો આપણે અત્યારે જે જાનાવ દિશ્-ગીરીથી જોઈ ગયા છીએ તે સ્નેહને તે કંપારી ખાત અને તેના રૂપે રૂપાં ઉભા થઈ બસ ! પણ આપણી સમક્ષથી લવિષ્યને સંતાડી રાજામાં આવ્યું છે એ થણુ સાફ છે. આપણને સત્ય પંથે ધરવાને માટે શુદ્ધિ અને હૃદય વાણી (Conscience) જણવામાં આવ્યાં છે. જે આપણે તેમના દાયો ધરવાછએ તો સૌ આરા પરિણામ આવવાનાં; પણ જે તેમની શીખામણનો અનાદર કરવાના તો જરૂર આપણે દુઃખ અને રોગથી ખીજ પામવાના આપણે જોઈ ગયા કે તેની તન્દુરસ્તીની બેદરકારીને લીધે આતી કસેપ્રાગક પરિણામ આવ્યાં; એટલુંજ નહિં પણ જે રોગને તે જ્યમ થઈ પડી તેજ રોગના ખીજ તેણે પોતાનાં છેલ્લાં સરીરમાં રોપ્યાં હતાં, અને તે પણ પોતાને જેટલાં વાસ્તવમાં મળેલાં તેથી પણ અધીક બરો !

હવે પીગાવાવી દે તેવું આ ચિત્ર છે. પોતાને જે સર્વ સુખનાઓ મળતી ને નહિ સાલજતા તેણે પોતાના યોગજોખની ખાતર, પોતાની તન્દુરસ્તીના નાશ કર્યો અને પછી પત્નિ બાને માતાની ગંભીર પદવી ધારણ કરીને જે જે ફરજો બળવવાની હતી તે તેની અશક્તિને લીધે બલતરી સકાર્થ નહિ જે સમયે તેના બાળકોને તેના રુનેડ અને તેની ધ-ગણની ધણી અગત્ય હતી જે સમયે તેનું અને તેના પતિના જીવનનું ઐક્ય થવા માગ્યું હતું, અને તેના પતિના સુખની ખાતર તેની પોતાની હયાતીની જરૂર હતી—તેવેજ સમયે તેની પોતાની મૂર્ખાઇના કળ પચિપકવ યથાથી તે મૃત્યુ પામી. x x x

આ દેખાર ઉપર અમે હવે પડેલા નાખી છઠ્ઠે છીએ તેના ઉપર વધુ વિચાર કે વિવેચન કરવાની અમારી હવે ઇચ્છા નથી. જે માણસ પોતાની તન્દુરસ્તી માટે નેહાએ તેટલી મહેનત લેતો નથી ને માણસને આટલા જુનું નથી જેટલી અમર થાય તેના કળા વિગેષ અમર વધુ રજૂ ન કરાવી યાને એમ અને માનવા નથી.

ચિત્ર ચોથું.

એક નુદન તરૂણી, જેની વય આશરે સોજેક વર્ષની છે, તે એક ખુશી ખારી પાને એક પુસ્તક વાચતી બેઠી છે. તે વાચનામાં એવી તો મગસુર થઈ ગઈ છે કે સ્વસ્થિત થવા આગ્ય છે, અને વાતાવરણ ઝડપથી ટુક થતું જાય છે તેવું પણ તેને જાગરે લાગ નથી લીલળ પવન વારંવાર તેના લાગા સ્પામવજી દેશને તેની આંખો મધીપ લાગીને તેની દષ્ટિમાં અવરોધ નાખે છે તોયે તે સારથેત થતી નથી. અતે પોતાને પરિચીત અને આજુ-નાથી બોલાયેલા મજ્જો સાબળીને તે પોતાનું માથું ઉચું કરે છે.

“શાળી, તારે અહીં બેઠીને વાચતું ન લેઈએ. ખારી ખુશી છે અને હોય પવન વાય છે તેની તને ખબર નથી ર અહીંથી હી જા, બેઠા, નહિ તો ગાદી પડીશ.”

“પિતાજી, હોય પવન લાગે છે તો ખરો,” ખારી પામેથી ઉઠતી હોતી ને બેઠી, અને તેના સરીન્ને હવે હડી લાગવાથી તે કાંઈ હવે. “હું આ ચોરડી વાચનામાં એટલી તો મગસુર થઈ ગઈ હતી કે હોય પવન વાય છે તેની જ્ઞને ખબર ન પડી.”

ત્યાંથી ઉઠીને ને અદર જતી હતી તે વખતે તેનું ઉચું અને પાતળું શરીર, તાકડી હાતી, લાખી અને શુષ્ક મરદન, અને સ્વેત ચામડી દષ્ટિએ પડતાં દતાં તે ધણી નુદર હતી, અને તેના પિતાની દ્રષ્ટિ તેને જોઈને કાતી હતી, તો પણ તે દ્રષ્ટિની અદર ગીતા ના ચિન્હો નષ્ટ જણાતા દતા. ચાર સતાનમાંથી દાવમાં તે ફક્ત એકલીજ દાવત હતી બે બાળકો તેમના આનપજમાં સુન્દરી મળ્યાં હતાં, અને ત્રીજી કમલિની જે સીધી બેઠી હતી તે મુલાવજાએ પહેલાં પછી જરણથી તૈયારીમાં હતી તે વખતે સુન્દરી ગઈ હતી અમિતિની દયા સારૂ ફર ફરથી અપ્રમાદ ઝકટેયેને બોલાવવામાં આવ્યા દતા, મનુષ્યથી અને તેટલા તેના ઉપમાન કરનામાં આવ્યા દતા, પણ તેને તેની માતા લીધું તરફથી જે મેગ વારમાં મન્યો હતો તે હવે તેનામાં અસાધ્ય થઈ ગયેલ હતો. તેને દવા કેર માટે સેનેટેરીયમના પણ લઈ જનામાં આવી હતી, પણ સર્વ નિર્દય-ગતને અસાધ્ય વેદનાઓ ખામીને, અતે પિતાને એક કારી ધા કરીને અને તહેતો યનાર પતિ જે ત્વેને ખન

દિવસી મેહતો હતો તેને રજાઓની તે પોતાની માતા જે, ક્યારે ગઈ હતી ત્યાં ચાલી ગઈ. તેના પિતા, ચંદુલાલજી ઘર જે પેલાં નન્દનવન સમાન દીસતું હતું તે હાલમાં લગભગ ઉત્તર વેરાન જેવું થઈ ગયું હતું; તો પણ ચંદુલાલની આસપાસે દિવસ દરમિયાન પુરો યુગ્મઈ ગયો નહોતો. તેના છવનના વેરાન દીસતા સ્થાનો હતું એક અંધતનો, ગેરા હયાલ હતો. શેરી તેની આંખની ઝીકી હતી; તેના વડેજ તેનું જીવન ટકી રહેતું હતું. આની વરતુરિયનિમાં શરીરનું શરીર જો જંગલે અસ્વસ્થ જણાય તો તેથી તેના પિતાને કેટલી ચીંતા થાય? લીધું તરફથી દેહસતિ કમતો રોગ તેને વાસ્તમાં મળી આવ્યો હતો, તે શરીરથી તેમજ તેના પિતાથી જરાયે અજાણ નહોતું. પોતાની જ્યેન કમલિનીની બેદરકારી તથા અજાનનાને લીધે શા હવાલ પોતાં વર્ષો ઉપર થઈ હતા તે તેના મગજમાં તાજા ચિત્તની સમાન ચિત્તગ્રાહ રહેલા હતા. તેના પિતા પણ તે મૂકી ગયો નહોતો, અને તેથી જ્યારે તે શરીરને આમ કંડો દવામાં બેઠેલી જીએ ત્યારે તેનું હૃદય ભયથી કંપી ઉઠે એ સ્વાભાવિક હતું. પોતાથી અને તેટલી દેખીતી તેમજ છુપી રીતે શરીરના ધર્મન ઉપર તે આંતરિક દષ્ટિ રાખતો હતો, અને જાણે અમરણે તે રોગના પંજરમાં મપ્પાઈ ના ગય તેની સાવચેતી રાખતો હતો.

તે મેહાને શરીર તેજ પુસ્તક લેખને વાંચતી બેઠી હતી, તે હરમાન તેના પિતા તેના જ્ઞાને મોટા સમય સુધી નોંધને પછી બોલ્યો, “શરી, બેટા, તારૂં શરીર આજે સાફ જણાતું નથી, ખરું?”

શેરી પોતાનું માથું ઉંચું કરીને, અને કંઈ હાથ દેખને પોતી, “હા, પિતાજી, તારૂં શરીર આજે ઠીક નથી.”

“કેમ તારૂં? તને આજે શું થયું છે?”

છાની પાસે હાથ મૂકતી તે બોલી, “જાણ જાણે? પણ મને આ રજાને ઉઠવા મળે છે, અને આજે લેનાં દુઃખ છે.”

“ત્યારે તને આજે જ્યારે કંડોમાં બેસવાથી શરીર થઈ ગયું છે શું? મને તને પારી પાસે આજે બેઠેલી નોંધ તે સમયે તને તેજ ચીંતા થઈ હતી, ત્યારે શરીર ઉપર કેવો હડા પડવા ચાલો હતો, અને તું ત્યારે ત્યાંથી ઉઠી ત્યારે કેવી કંપતી રતી?” આમ બોલનાં તેનાં મુખ ઉપર ભવની લાગણી પ્રગટી ગઈ. “ના, પપાડોમાં જન્મે મુખ, જન્મ હું હરમાનને ડોકરને બોલાવી લાઉં છું.”

“હું જાણે સુધી જઈ છું, પણ ડોકરને બોલાવવાની શો જરૂર છે? પિતાજી તને એટલું મધુ કંઈયે મધુ નથી. આ તને થોડી ચાલી થઈ છે તેનો સ્વપ્નને સોરી મરી જશે.”

ચંદુલાલે કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. જ્યારે સુવાને મારે શરીર તેની આંતરમાં ગઈ કે માથે ટોપી મૂકીને તે ધરતી જ્યારે નીકળી આવ્યો, અને સ્વપ્નથી એક પછી એક સ્વપ્ન કાપી થોડી વારમાં ડોકરને ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ડોકર ધરમાંજ હતા.

તેનો ભયભીત અને ચીતામંદ મહેરા નોંધને ડોકર બોલી ઉઠ્યા, “કેમ, ચંદુલાલ કેમ તારૂં આજે મોઢે કંઈ થયું છે કે શું?”

તમને કડું છું તે તમે ત્યારે શરીરને 'સારું' થાય ત્યારે જીવવાનો અને તે પ્રમાણે તે પોતાનું વર્તન રાખે એમ કરજો. પહેલાં તો તેનો ખોરાક સારો, પોષણ કુર્ષો અને ઘટ પચે એવો હોયો નોંધજો. તેલ મગ્યાં પર્ણે ફાનીકારક મીઠોથી અને જરૂરને પચાવતાં મુરદેથી પડે એવા પદાર્થો તેણે છોડી દેવા એ જરૂરનું છે. ખુશી અને ચોખ્ખી હવામાં તેને જેમ અને તેમ રાખવી જો અને તો સ્થવાર કે સ્થળે તેને ગાય જહાર કરવા લેઈ જવી-હંડા આઝોઆસ લેવાની તેને ટેવ પાડવી અને ખુશી હવામાં તે નવરી પડે કે તે ક્રિયા શરૂ કરવી. તેનું શરીર સહન કરે તેટલો શારીરિક શ્રમ તેને લેવાની જરૂર છે. પણ આનમાં રાખવું કે હઠ ઉપરાંતનો આ પ્રકારનો શ્રમ તે તુકયાન કરતા છે. નિયમીત, તેના દરેક અવયવ ફળવાય તેવી કમરત હડમાં રહીને કરતી. ધગના કામકાજ કરવામાં આ કમરત સમાઈ જાય છે. તે આનની અને ખુશ મીઠાજમાં રહે તેણે પ્રયત્ન કરવો. તેને કોઈ પણ પ્રકારની ચીંતા હોય તો તે દૂર કરવી અને તેને શાન્તિ મળે એમ મનમાં વર્તન રાખવું. તેની વામનાઓ શુભ અને શુદ્ધ રાખવી. જહાર ઠંડીમાં રહેને કરવા ન દેવી અને તેને સરદી ન લાગે તેની મંભાજ રાખવી. આ સિવાય વિશેષ તો તેમને કી મુશ્કેલીઓ કહું. તમે આ સર્વે ક્યાં નથી જાણતા ? પણ સ્વભાવ પડ્યો. અને ફરજ પડ્યું ખરી ! તમે તેના તરફના જહાલને લીધે તે કદાચ ખુશી જાણે તેથી આટલુંયે કહેવું પડ્યું છે-કોઈ કિયમ શરીરને મ્હારે ત્યાં મોકલજો, તેની કાકી તેને જોવાને કણી ઉત્સુક છે. ત્યાં તેને ફૂં આ મળીને ચાલો સારી રીતે સમજાવીશ."

પાછાં વળતાં ડોક્ટરે પૂત: શરીરને તપાસી ચંદુલાલ તેને જાણવા સુધી મુકવા આવ્યા અને 'આટલું' કહીને જ-ને છુટા પડ્યા. અને કહેવું જરૂરનું છે કે ડોક્ટર શરીરને માટે આટલી બધી કાળજી રાખતો હતો તેનું કારણ એ હતું કે તે અને ચંદુલાલ કાંઈકુલમાં સાથે ભણ્યા હતા, અને તેમને મિત્રતા હતી.

ચિત્ર પાંચમું.

'સર્વોચ્ચ' થવા આંગો હતો. સહુથી મદકરી સંખ્યા પ્રાપ્તિ મળીને મુખપત્રના બધા બદલતી જમત, જરૂરી હાસ્ય કરતી હતી. હજી પહેલે ત્યાં સુધી પૃથ્વીએ આપી લાવાસ કાગળ કરી હતી.

આ સમયે એક ન્હાની ટેકરી ઉપર ચંદરતાં દંપતિ અને તેમની પાછળ ચાલતાં દામી અને પાળક ટ્રિંગોચર ચાલે છે. જોનો બાંધે એ કે નાનુંક હતો તોપણ જાણે મંભાજ પૂર્વક હઠ બસવવામાં આવ્યો હોય એમ લાગતું હતું. તેના હાથ અને મુખપર લાવાસ છવાઈ વળી હતી. કડખી સાસ લેતી, તે ટેકરીનો અગ્રવ ચંદરતી હતી.

"જાણ, પહેલું લુઓ, આકાશ કેવું સુરખીથી છવાયું છે ? સર્વોચ્ચ થવાની તૈયારી છે, તે નિરખવાને આલો આપણે જરૂરીથી ટેકરીની ડોચે પહોંચી જવુંજો. લાડી, તું બાકાને ધીમે ધીમે ઉપર લાવ, અમે ત્યાં જઈને બેસીએ છીએ."

ટેકરીની ડોચે આવી પહોંચ્યાં તેઓ આગ્ર અવળા પડેવા પથર પર બેઠા અને 'સર્વ' મીનીજમાં મંતાઈ જતો હતો તે ચોક્કસ પ્રતિ જોવાં કદું આ દેખાવથી ત્રી ઉપર

જાણે ગૃહ અસર થઇ હોય તેમ તે ગંભીર જણાઈ, અને તેના મસ્તિકમાં થતા વિચારના ફેરફાર સાથે તેના સુખપર પછાદિ વિચારણા ફેરફાર થવા લાગ્યા. તેના પતિની દૃષ્ટિ તેના તરફ નહિ હોવાથી આ ઘટના તે જોઈ શક્યો નહિ, પણ તેની વાચાળ પતિની અસાધ્ય સ્થિતિથી તેનું ચિત્ત તે તરફ દોરવાયુ અને તેનું સુખ જોઈને તેને આશ્ચર્ય ઉપજ્યું.

“એણે ! આને પાછાં ભાઈભાઈ સાંભળી આવ્યાં કે શું ? રાત્રી, નહેં તને વારંવાર કહેલું છે કે ગઈ ગુમરીને બંધી જવી, તોયે તું આ શું કરે છે ? ચાલ, સ્વસ્થ થઈ જા.....”

“કંઈ નહિ” બોલ્યા, એ તો જાણે આ સંદિગ્ધાઈ જોઈને મને વિચિત્ર વિચારો થઈ આવ્યા, મને લાગ્યું કે સૂર્ય પોતાનું નિયત કાર્ય કરીને કેવા હોંસ, આનન્દ અને મોહથી દૃષ્ટિમાન થાય છે. તેવીજ રીતે જે મનુષ્યાળ પોતાની હાંડગીનું ‘નીચન’-છેદે પૂર્ણ કરે છે તે કેટલો ભાગ્યશાળી ! મને મ્હારી મ્હારી જોઈને કમલિની ગદ્ગદ આવી; અને તે કેટલી દુઃખી ! માએ ક્ષમ રોગ વારંવાર આપ્યો છે તે જાણી છતાં તે પોતાની તનુદુઃખી તરફ બેદરકરી રાખતી અને જે રસ્તે મૃત્યુ હોવા સ્પષ્ટ મોજું આવતું હતુ તે રસ્તે નહિ જવાની વારંવાર સૂચનાઓ મળેલી તે નહિ મજાકારના ઉક્તાક્રીથી તે રસ્તેજ તે વળી, અને અતિ હોય જોય થઈ પડી. હેતુ’ જીવન કેટલું અધુરું ! આમાં હોય પોતાનો દોષ કે દૈવનો દોષ ? તે પોતે કેટલી દુઃખી થઈ અને બીજાને કેટલાં દુઃખી કરતી ગઈ ? મને પોતાને હેતુ’ દ્રષ્ટાન્ત જે કે અત્યંત ક્ષેત્રકારક લાગે છે તોયે તે મ્હારા જીવનમાં થતું ઉપયોગી થઈ પડ્યું છે. બાકા, ન્હાનપણમાં મ્હારો દોષને વિચારે નહોતો, મેંએ કહેતું કે માની પાછળ જોવી રીતે એ હોદ્દા અને કમલિની ગઈ તેવી રીતે આ પણ મોટી વેધી-જવાની. આ મર્મ માણીને મને કેટલું દુઃખ થઈ આવતું ! મને મ્હારી હાંડગી તે સમયે બાકી લાગતી હતી, મને તેની કોમળ મોટી મણી અજાણ હતી અને તેથી મને પિતાજી તેજાજી સંદુહાસને જે જે સૂચનાઓ કરેલી તે પ્રમાણે વર્તી રાખતી અને હવે બોલ્યા “આમ બોલતાં બોલતાં તેના સુખપર સ્થિતિની રેખાઓ પ્રસરી વળી, નયન કોઈ અચોક્કિ તેજથી નાચવા લાગ્યાં, અને માલપર રતાય ફેરાઈ ગઈ.”

“મ્હારી હાંડગી તો ધણી મોંઘી થઈ છે ! તેના માલિક તો હવે કામ લુટા છે ! તેની આતર પણ હવે મને મ્હારું જીવન અગોલું લાગે છે ! તેની અંભાળથી હાલમાં હું કેવા અપૂર્વ સુખમાં તોડું છું !” બોલ્યા, આ સમયે ત્હાનેજ અતાપ ! “આમ બોલતા બોલતાં તે તેનાપર ઢળી પડી, અને માનું ઉચું કરીને અનિર્ભય નેત્રથી તેનામાં સ્નેહાશ્રુત સ્રીચત્ર વાગી. પૂર્વાગ્રાસમાંથી જ્વળન્નંદ છુપાતી છુપાતી આ દૃગ્દલ નિહાળતી દમ્બે તે મંદમંદ હમવા લાગી અને સર્વ જગતને આ દ્રવ્ય નિહાળવાનું આમત્રણ કરતી જણાઈ !

x

x

x

x

શુદ્ધિવાન પાંચમ્ર આ દંપતી કોઈ દતાં તે જણીને ગયા હશે. માન્તીલાસને કાઈ માં વેકેશનની રમઝો પડવાથી સર્વેને લેઈને આ પ્રદેશમાં આવ્યો હતો. મદામલેસર જેવા હવા આવનાં ખર્ચાં રમઝોએ જઈ શકાય એવી તેની રચિત ન્હેતી, તો પણ રાશીને હવા ફેર થાય તે માટે પોતાના ગિરને લાં પહોડી પ્રદેશમાંના એક ગામમાં વેકેશનના દિવસે આગવા તે આવ્યો હતો.

આ સમયે લક્ષ્મી રસીકને લઈ ત્યાં આવી પહોંચી. થોડે દૂરથી જાણકના, ‘બહેન, બહેન’ એવા શબ્દો સાંભળીને તેમની પ્રભુપસંધિ તુટી હતી, અને બંને દ્રવ્ય થઈ ખેડાં દાં. સ્ત્રીક દોડતો આવીને માતાના કંઠે વળગ્યો, અને તેમના પ્રભુપના દુઃખ આ જાણકને તેઓએ વ્યાવહારીક સુખનોથી નવાજી નાંખ્યું. પોતાના મેડના કુટુંબનું સુખ જોઈને લક્ષ્મીને સંતોષ થયો, અને તે પણ આનંદિત બની.

તેર પાંચ વળવાનો સમય થવા આવ્યો હતો, તેથી સર્વે ત્યાંથી ઉઠ્યા અને ધીમે ધીમે પગલે ટેકરી ઉતરવા લાગ્યા. શીત અનિદ શરીરના ફેશ અને ઓરવા વચ્ચે માથે સ્વચ્છ રૂમલો હતો અને જહા જહા તેને કંઈ પ્રેમી ચાત કહેવાની દિશા ધરતો હતો. ગાળા અન્નિકાએ દ્રષ્ટિ પેંચે ત્યાં સુધી જગતને જાણું હતું. તેમને આવકાર દેતાં વૃક્ષો આનંદથી તુલ કરતાં હતા. અને આ પ્રકારે કુદરત સર્વે મધ્યે અમૃતીય લાગતી હતી.

શરીર હલુએ વિચારમાં મગ્ન હતી તે સદસા બોલી, “મનુષ્ય જો ધારે તો રોગને કમલો કરી શકે છે, અને તેના પર પરાજય ખજી મેળવે છે.”

અનિદને આ શબ્દો ગમવાથી પોતાની લહરીઓમાં ઝુંબેને દર દર જગત પર ફેલાવી દીધા, અને આ જ્ઞાન મેળવવાની આકાંક્ષા સાંભળાઈ મનુષ્યોના કલ્પોમાં બોલીદાર સંજગાબ્યા.

વિવિધ વિચાર.

હામ્પત્ય પ્રેમ.

લેખક:—ડાક્ટર નરવરલાલ જગન્નાથ ગીતમી.

૧.

મૃત સ્વામીને વિચારતી, નારી નરક રૂપે જાયે !
મૃત પત્નીને વિચારતો, પતિ પાપમાં ડૂબી મરે !!

૨.

પતિના અભાવે પત્નીની, અસ્તિત્વતા ના સંભાવે !
પુરુષ રમણી પ્રેમ કેવો, રસ કવિત્વ સુપ્રકા છે !!

૩.

ઓના અભાવે સ્વામીની, સ્વામી અભાવે સ્ત્રી તણી !
તૈકા રૂડી મધુ જાનની, દોકોરની દુઃખમય ધળી !!

૪.

વિશુદ્ધ હૃદયની પ્રેમ ન્યાં, પતિ પત્ની એકાત્મક થતાં !
સૃષ્ટિ તણી સૌન્દર્યતામાં, સર્વે જેની પ્રુબના !!

બાળ મનને શીખામણ.

લેખક — બ્રહ્મ શ્રી “વિમળા.” — રાજકોટ.

(હરિગીત)

હે બાળ મન ! વિચાર કર તું, કંઈએ નથી તાહરં,
 શ્યામજી માને તું અરે “આ તાહરં” — આ માહરં ?”
 મંસારના જે રનેદીઓ, સંબંધીઓ છે તાહરં,
 તે સર્વ છે અશિષ્યરે તો, તું શું ગણે છે “માહરા ?”
 વિપયો તણાં જે સુખ, તેને તું ગણે છે નિત્ય રે;
 પણ સમજજે મન માહરા, તે તો અનિત્ય ખસિત છે;
 આ દેહ ને વળી ગેહ, પુણ્યનું બધુય બનેલ છે,
 મમ ! માન શાને કાજ, એ સદ્ મત્યને વળી રહેલ છે
 જે રંગ આજે હોય છે, તે કાલ કદી હોતો નથી,
 દિન-મામ આત્મા જાય છે, કૃત્યમ રંગ રેવાનો નથી;
 પુણ્ય તણે જે કાઠ તે તું, જાણ દિવમ ચારનો;
 દિન ચાર કેડે જાણે, એ કાઠ છે જાવા તણો !
 રનેદી અને સંબંધીઓ, કુખમા સદ્ જાગી નથી,
 વાગ્તબ્ય જોતા શગ્જ તારૂં, તેહમાં કંઈ નથી,
 ખડ કુખ તુજપર આવતાં, કુખ દૂર દરવાનાં નથી;
 તો કાજ શાને મોદમા, મન ! પડી મરે તું મથી મથી !
 સુખાર્થ વેળા તરવરે, જેમ પંખીડાં બેળાં થયાં,
 તેમ જાણ મેળા સમ અહીં, આપણ સદ્ આવી મળ્યાં;
 સુરોદ્યે જેમ પક્ષીઓ, વિખરાઈ મદ્દએ જાય છે;
 તેમ જાણ મન ! મળધીઓ, સદ્દએ વિષ્ણુટાં થાય છે.
 તું કોણને ક્યાંથી, અંદી ક્યમ ? આવીયો ? જાણે તહીં,
 જગમ આવીઓ તું એકલો, ત્યમે જાણ એ પણ છે નહીં;
 આ આત્મા નથી કાષ્ઠના, વળી કાષ્ઠ તેનું એ નથી,
 સાચું શરણ છે ઠંડા તારે, શરણ રનેદીતું નથી;
 નહિ એક રીત, અનેક ગીતે સમજ જે, મન માહરા !
 જે સ્વરૂપ આ સંસારનું, નિગળી લહે મન માહરા !
 હે સ્વરૂપ તારૂં શુદ્ધ સ્ત્રી, વિચારી આત્મા ! ચાલજે,
 ગતી નહી નિજ સ્વરૂપમા, આત્મદથી તું માલજે;
 પુણ્યનું અને આત્મા વિવેના, તત્ત્વમાં જો ફેર છે ?
 વિચારી જોજે વ્હાલથી, નિજ રૂપને શુભ પેરરે;
 નિજ રૂપમાં તહીનતાતું, નામ રૂડી જાવના;
 એ જાવનાથી ખર પડશે, મેક્ષની શુભ કામના.

સુપુત્રી.

લેખક:—શ્રીયુત્ “રમણીક.”

(દક્ષિણી.)

મીઠાં મધુર વચનો વહી માંજાપને રાજ કરે,
વળી ભગિની બન્ધુ ઉપર પ્રેમ આપ્યો જે દિલમાં ધરે;
કા સાથ કલેશ કરે નહિ બહુ સંપત્તી ચાલતી,
છે ધન્ય “પુત્રી-રત્ન” યથા માંજાપનો પ્રસરાવતી.

દમિય શાળામાં જતી લાં ચીજતી પાઠે રૂઝ,
સારા વિચારે સંઘડીને તર્ક તે તજતી કુણ;
ગુંથણુ સોંવણુ ને બરત કરાં કામમાં એકો થતી,
છે ધન્ય “પુત્રી-રત્ન” યથા માંજાપનો પ્રસરાવતી.

નિજ માત તાત ગુરુ વડીલો કરી આજ્ઞા પાળતી,
નિત સંગે સારો રાખતી ને દુષ્ટથી સંભાળતી;
બાળક બોળના હોય ક્રોધે દિલમાં ના લાવતી,
છે ધન્ય “પુત્રી-રત્ન” યથા માંજાપનો પ્રસરાવતી.

આપે સહાય અનાથ જનને સુધડ રહેલી સર્વદા,
આંનંદમાં દિન ગાળતી કંકાસ કરતી નહિ દયા;
બહુ નિડર બનીને રવખમાં પણ સત્ય વચન ઉચારતી,
છે ધન્ય “પુત્રી-રત્ન” યથા માંજાપનો પ્રસરાવતી.

કૃષ્ણર ઉપર વિશ્વાસ રાખે ધર્મ વર્તન આચરે,
અભિમાનને ગણી વિષસમું અંતઃકરણમાં નવ ધરે;
ન કસાય આડંબર વિષે સાદા મુલેષે રીજતી,
છે ધન્ય “પુત્રી-રત્ન” યથા માંજાપનો પ્રસરાવતી.

વાંચી સુમંથ સુનીતિના જે સાર સધળા સંધરે,
વાંચેલું સખીઓને કહી ઉપયોગ બાણતરનો કરે;
શાણી વિવેચી નમ્ર ગુણોલ્લેખ આવડતવાળી થતી,
છે ધન્ય “પુત્રી-રત્ન” યથા માંજાપનો પ્રસરાવતી.

આવી સુપુત્રી લોકમાં નેચી ભવિષ્યમાં જે ધર જશે,
તે ભાગ્યશાળી શુદ્ધ જનોનાં સામ્યનો ઉલ્લેખ થશે;
તે દેવી સમ દીપજી બંધે, દીપાવલી કુળને અતિ,
છે ધન્ય “પુત્રી-રત્ન” યથા માંજાપનો પ્રસરાવતી.

વિદ્યાદેવીનું પૂજન.*

લેખક.—૨૧. ૨૧. ગાંધગી વિકૃતગમ ઉદગી.

(૩૧મી, ૯)

આલો વિદ્યાની દેવી પૂજવા રે લોલ,
ધન્ય જેથી જીવન નીજ ગાયં જો,
આલો વિદ્યાની દેવી પૂજવા રે લોલ.*

વિદ્યાને જગત બધું પૂજતું રે લોલ,
ગંધે હો ભલે કે બલે રાય હો,
આલો વિદ્યાની દેવી પૂજવા રે લોલ.

વિનમનાં કુસુમ ધની સન્મુખે રે લોલ,
દિવ્ય એની માગીએ કૃપાય જો,
આલો વિદ્યાની દેવી પૂજવા રે લોલ

સ્પર્શ દેવી તલો ચેતને બર્ષો રે લોલ,
જેથી દુઃખ સર્વ દૂર થાય જો,
આલો વિદ્યાની દેવી પૂજવા રે લોલ.

૩૬૦ ત્રિશ્વિધનું જ્ઞાન માગીએ રે લોલ,
જેથી મૌ સદૃશ્યો પમાય જો,
આલો વિદ્યાની દેવી પૂજવા રે લોલ.

વિદ્યા છે કૃપાતર વિશ્વમાહી લોલ,
માગીએ તે સર્વ પ્રાપ્ત થાય જો,
આલો વિદ્યાની દેવી પૂજવા રે લોલ.

સુગૃહિણી.

(મળેલ)

નારી નિત્ય રહે પ્રસન્ન, ન મુકે સૌભાગ્ય ચિન્હો કદા,
સંભાળે ધર, સાદું વસ્તુ સમજી, પાત્રાદિ તાપે સદા;
જે સંપત્તિ વિપત્તિ હોય ધરમા, તે ના જાણુવે કદી,
રાખે લાજ સમાજમાં, જઈ બીજાં જામે ન તાપે વહી.

*ત્રિશ્વિધનરૂપ સાર બ્રહ્મવત્સિદ્ધિ છ અને શ્રીમતી નરેન્દ્રવરમાળાએ, “ ૧૧ કલકતા એ જો-કુલસત્રી
૨૩૪ ” ની બોનેલી પ્રવાસાત વખતે ત્યાં ૨૭ માર્ચ ૧૯૧૯ ને દિવસે કન્યાઓએ માગેલી ગરબી.

રાસડો.

લેખક—શ્રીયુત “ રસિક. ”

(કવિગદ)

સખી ! આવો આનંદ ત્રસ સ્ત્રીએ સધાત — (૨૬)

સદા અતરંગી વાત,

ગમે સંહિયરની સાથ.—સખી !

૨૭ લાલુત બણાળ આ નિશાળ બધી લાત,

જ્ઞાન મયે લાત લાત,

શીત સુગંધોની સાથ

બધી વિદ્યા મૃમાત છે ખરીત નારી જાત—સખી !

બોલો ડુશળ કામ કાળે, ને સુવંક ખરેખાત,

નગ અમળાની જાત,

૨૮ રાખો નર સાથ,

સદા બણીએ ગણીએ બની સમજી સ્ત્રીજાત.—સખી !

વધે વિનો પ્રત્યાજ, થાય તુટ માત તાત,

સ્વર્ગ મુખે સસાર,

સ્વયં પમરે સાક્ષાત

અમી વગ્ને જ વગ્ને જ સ્નેહતણી સાથ.—સખી !

“ મારગ સાચો જણાવો. ”

લેખક—શ્રીયુત “ કાસાર. ”

મારગ સાચો જણાવો, પ્રભુજી ! મારગ સાચો જણાવો

કટક કોટી હમવો પ્રભુજી ! મારગ સાચો જણાવો

કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ, રીપુઓ પકડી જાય છોડવો

પ્રભુજી !

આદિ તોના માયાથી છે, ખરીત જાણ બચાવો.

પ્રભુજી !

બલાડે છે બરપુર પુરા, માયા કા ? ત્સાંવો ?

પ્રભુજી !

તમ છોડ, તમ ટરજો જાવો, ખાલી કેમ તપાવો ?

પ્રભુજી !

“ ચ્હાતુ-ચ્હેલુ ” શીખરી બાપુ ! આખી નૂતની કરાવો,

પ્રભુજી !

“ કાસાર ” કાગી જન્મથી જુદો, તમરૂપ દેને બનાવો

પ્રભુજી !

માન્ય માયો જણાવો, પ્રભુજી ! મારગ સાચો જણાવો

વિદ્યાકલા-વૈદક.

શ્વયરોગ.

(૨)

લેખક—ચંદ્રમણિરાજેર લેખકલાલ પંડિત.

પાછળના લેખમાં જણાવ્યા પ્રમાણે હાય રોગની પેઠાસર ચિકિત્સા કરવામાં આવી હોય અને તેને મટાડવા આરોગ્ય લેખક યોજવામાં આવ્યો હોય તો તે મેટી શ્રેય છે. સારા સંલેખમાં દરેકની જાણી ધણી લંભાવી શકાય છે, અને તે ઉપયોગી જાણી શકે છે. આ રોગ કેટલો લયંકર છે, અને તેને લીધે મરણ પ્રમાણ કેટલું બધું થોડું છે તે ધણાના અનુભવની વાત છે, છતાં તેને અટકવવાનું અને અનુકૂળ વસ્તુઓ તિમાં મટાડવાનું, તેને વિષે સામાન્ય જ્ઞાન જનમગ્નમાં દેખાય, તો કેટલું સહેલું છે તે જાણ આપણા વાચકોને વિદિત થયું હશે. તેને અટકાવવા અને તેના અંગે જરૂર જ્ઞાન દેલાવવા સૌ જાણે પોતાનાથી બનતી મહેનત કરવી તે તેની દરજ્જા છે. જોકેર બાપેલ, મેજક લેન્ડર્ન દ્વારા આજે સ્થળે આના મંબંધમા જ્ઞાન દેલાવવું જરૂર છે.

૬ વિગેરે મોટા સહેરામાં આ રોગથી થતું મરણનું પ્રમાણ હજારોની ? કેટલી જાણી હાલના જમાનાની રહેણી કરણી, સહેરામાં વસ્તીનું એક સ્થળે જુવાનાઓની મદતિ, અને આરામ્યતે બાધક ટેવો તેને ધણેમ.

૧ આજે વિદેશી સાથે સખત અને મતત પ્રયાસની જરૂર છે. વિદ્યા છે કમ્પતર વિષમાં આ રોગને નિર્મૂળ કરવા તરફ ખાસ પ્રયાસ કરે, આગીએ તે સર્વ પ્રાચીનથીવમ નીચળું છે તેણે પ્રસિદ્ધ કરેલા ક્ષમ આલો વિદ્યાની જડું છે. તેમાં પણ ઉપયોગી અને બુદ્ધિ

૧) સત્તાશાળાઓએ ખાસ ધ્યાનમાં લેવા

સુગૃહિણી

(અંગેજી) ની વિનંતિ.

નારી નિત્ય તહે પ્રસન્ન, ન સુકિ સૌખ્યાય
સંભાળે ધર, માફ વસ્તુ સચળી, પાત્રાદિ,
જે સખતિ વિપતિ હોય ધરમાં, તે ના બપોરને.
રાખે લાજ સમાજમાં, જામ પીમળ પામે પાને.

*જોગનરેય સર ભજનસિદ્ધ અને શ્રીમતી નંદકવચાજી, ત્યારે એ બધું જરૂર રહે "ની લીધેલી મુલાકાત વખતે તા ૨૭ માર્ચ ૧૯૧૬ ને દિવ જાણીયો અટકાવી શકાય છે.

૧. વડાણના ચોગ્ય ઉપાયોના અમ્ભાનના લીધે થયે બાગે આ રોગનો દેહવો થાય છે, અને સાદા અને અસરકારક ઉપાયો જે બજારીયા થયેલા છે તેના મામાન્ય જાનથી એક બે જન્મનામાં આ રોગને નિર્મૂળ કરી શકાય તેમાં કાંઈ ખજુ શક નથી.

જે લોકોના હાથમાં હોદ્દાઓની સંભાળ રાખવાનું કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે તેઓને આ તાકીદની વિનંતિ કરવામાં આવે કે જે સમયે અને કાળે દ્વારા આ પ્રમોત્તરવલિમાં સમાયેલું જ્ઞાન દેવાવવામાં તેમણે મદદગાર થવું. આ રોગના કાલ અને જે સાદા ઉપાયોથી તે અટકાવી શકાય છે તે વિષેનું ચોગ્ય જ્ઞાન જીવવાનીઆઓના મગજમાં દસાઆથી તેને નિર્મૂળ કરવામાં મત્તાવાળા દાકતરો કરતા ખજુ વધારે-કરી શકે તેમ છે.

લોકોના ધર્મગુરુઓ ક્ષયના ખરા કારણ વિષે પૂરતું જ્ઞાન દેવાવી ભયંકર પ્રકારની 'હિંસા' અટકાવી શકશે. તલવારથી આપણે કાઢી આણુસને ખુદી રીતે હુમલો કરીએ તો તે પોતાને મચાવ કરી શકે. પણ, ક્ષયના જંતુઓને છટાં છોડી મેલ્યાથી જે 'હિંસા' થાય છે તેનો કાળેજ જચાવ થઈ શકે અને તેથી તે સાધારણ હિંસા કરતા વધારે ખરાબ છે.

ક્ષયરોગ પર પ્રતીતર.

૧. ક્ષયરોગ તે શું ?

એક સામાન્ય અને થયે બાગે છારતેણુ રોમ, જેનું બધી દુનિયામાં અસ્તિત્વ છે અને જે માણસો તેમજ પ્રાણીઓ બન્નેને થાય છે.

૨. ક્યાં તે મોટા પ્રમાણમાં માલમ પડે છે ?

હાલેના ઝીંચ વખતીવાળા ભાગેમાં જ્યાં ઘર બહુ નજીક આવેલા હોય છે, અને પોતે બહુ માંડકી હોય છે; જ્યાં હવાનો છુટથી અવગજવર નથી, અને સૂર્યનો પ્રકાશ પ્રવેશ કરી શકતો નથી.

૩. આ રોગનું કારણ શું છે ?

અતિશય સંક્રમ જંતુઓ, જે સુક્ષ્મદર્શક વંત્રથીજ જોઈ શકાય છે. તેની હાજરીના લીધે થાય છે. તે મોટાં જ્યાં જાય છે તેમ તેમ સંખ્યામાં ઘણુંજ વધે છે, અને શરીરની જે ભાગપર તેનો હુમલો થાય છે તેનો નાશ કરે છે.

૪. ક્ષયરોગનાં જંતુ કેવડાં મોટાં હોય છે ?

૪૦ કરોડ જંતુને એક એકની જાણુએ એકવામાં આવે તો એક મોરસ ઈંચ જેટલી જગ્યા તે રોકે. સીધી લીંબીમાં મેનવામાં આવ્યા હોય તો સાત હબરે એક ઈંચ લાંબી લોડી થાય.

૫. ક્ષયનાં જંતુઓને શરીરના ક્યા ભાગ ઉપર ઉતરવાને અવકાશમાં મળી શકે છે ?

કુખ્ય ભાગે દેહસા; પણ હાડકાં, માથા, જઘાની ગાંઠો, મગજના પડ, આંતરડાં, અને બીજા ભાગને પણ તે રોગ થઈ શકે છે.

૬. ક્ષયનો ઘણો જલદ અને છવલેલુ પ્રકાર ક્યાં હોય છે ?

જેમાં મગજનાં પડને તે રોગ થાય છે, જે મેનીન્જાઇટીસના નામથી ઓળખાય છે.

૧૬. ફેરમાં સામાન્ય રીતે કેમ તે રોગથી છૂટાય છે ?

૧. હા ઝનજી કે, પ્રથમ તો પરન સેવાની નળી દ્વારા ધળ માથે તે જલદીથી શ્વાસમા પ્રવેશી શકે છે, અને આ સૂત્રમ વનખનિના ગેજને સંગીતના બીજા ભાગ કરતાં ફેરમાંમાં જલ્દિ પામવા 'ધર્મી' અતુલ્યતા મળે છે.

૧૭. હનામાં તે જંતુ કયાંથી આવે છે ?

આ રોગવાળા મનુષ્યોના ધૂંકના સમયેનાં પરમાણુમાંથી તે આવે છે

૧૮. ધૂંકમાં આ જંતુઓ શોધા પ્રમાણમાં રહે છે વાર ?

એમ માલમ પરેલુ છે કે ક્ષય રોગવાળો માણસ દિવસમા દસ લાખ જંતુઓ ધૂંકમાં બહાર કાઢે છે

૧૯. તે ધૂંક આ ગેગને કેવી રીતે ફેલાવે છે ?

જે તે નાશ પામતા નથી તો મુદાઈને ધૂંકમા મિશ્ર થઈ જાય છે અને તે ધૂંકના જંતુઓવાળી ધૂંક બીજાના શ્વાસમા સેવાય છે, અથવા તો માખીઓ તે ધૂંકપર મેસી ખાવાના પદાર્થપર તે જંતુ લઈ જાય છે.

૨૦. ત્યાં તે રોગ ખોરાક દ્વારા ફેલાય શકે છે ?

હા, જે તેમા જંતુઓ હોય તો, રળી ક્ષયરોગવાળી નાસોનું દૂધ પણ તેનું એક ધા ખુ ઉ.

૨૧. ક્ષય રોગનો દર્દી જેને ગળદો પડે ન હોય, અથવા જેના ગળદોનો નાગ કુવામાં આવેલા હોય તેનાથી કાંઈ લય સંપ્રવાનું ગરણુ છે ?

જો ને બરેડર સાવચેતી રાખે અને ચાન કરના, ઉપરસ ખાતા, અથવા ઈંક ખાના, ખીમ લેકોના રંગો તરફ ઝાટા ન ઉતારે, (ઝનજી કે ધૂંકના જાટામા જંતુ હોઈ શકે છે), તો માન જાતનો લય નથી

૨૨. ચેપમાં ખુલ્લા રહેલા માણસો ક્ષયનો ચેપ થતા અટકાવી શકે છે ?

હા, પણ, પ્રત્યેક મનુષ્યના રોગ અટકાવવાના જાગર ધણો આધાર છે. જણા નો કોમો બીજા કરતા અટકાવવાનું બળ વિશેષ હોય છે. તંદુરસ્ત માણસોના ફેસા જંતુઓના નાના પ્રમાણની સામે ઘણું તેજા નાચ કરી શકે છે.

૨૩. આ અટકાવવાની શક્તિ કમી કરનારાં કોઈ કારણો છે ?

દાહકાઈ જેવો શરીરને બગાડીને કરનારો રોગ, હલકા પ્રકારનો અને મત્તવ દિન ખોખ, અગિતાહારપણુ, અતિશય, બધા બાતણાની અને હવા ઉત્તમ વિનાના રહેવાણુમા નેદરુ ને, અને હવા વિનાના અને મજાવાળા કારખાનામા કામ કરવું તે.

૨૪. અભિતાહારપણુથી ક્ષય રોગ કેવી રીતે થાય છે ?

તે તે રોગ સામે ધવાની શક્તિને ઓઝી કરે છે, એટલુજ નહિ પણ તેની સાથે ગળીબાહ, અતદુરસ્ત સન્મેગે અને ધુખ લાવે છે.

૨૫. શુ ક્ષયરોગ વારસામાં મળી શકે છે ?

ખરી રીતે જોનાં, ના, પણ કેટલીક વખત મા બ-આને આથી શકે છે સામાન્ય

રીતે ક્ષયરોગવાળાનાં છોકરામાં તદુરસ્ત માણસનાં છોકરા કરતાં તેની મામે ચવાનું બળ ઓછું હોય છે.

૨૬. ક્ષય રોગને આપણે કુટુંબના રોગ તરીકે ગાથી એળખીએ છીએ ?

અગ્નિ કે એક કુટુંબના ધણા માણસો, કેટલાક ભાગે વારમામા મગેલી કમતાપ્રતને લીધે, અને કેટલાક ભાગે ખેદરકારીવાળા દુઃખીઓ તે ધમ્મી અંદર વમવાટ કરશે એને બીજાને માટે ભયકારક બનાવવાથી, વળી વખત તે રોગના ભોગ થઈ પડે છે.

૨૭. તે રોગનાં મુખ્ય ચિન્હો વર્ણવો ?

બપોરનો તાવ, કાયમની ઉધરસ, વધતી જતી નબળાઈ, શરીર સૂમસૂ અને ખાવ ત દ બારંગિ.

૨૮. તે શિવાય બીજાં ચિન્હો છે ?

હા; સૂત્રે પરોવો વળવો, ઉધરસ સાથે લોહી પડવું, સાદ ખેંચી જવો, અને બતીમાં લીલકાં દુખાવો.

૨૯. આ બધાં ચિન્હો હુમેગનાં છે ?

બધાં ન હોય, બે કે સામાન્ય રીતે તેમાંના ધણા હોઈ શકે.

૩૦. આસપાસના લોકોને ખબર પડ્યા વિના માણસ ક્ષયરોગી હોઈ ગઈ ?

હા, ખાસ કરીને શરૂઆતમાં.

૩૧. સામાન્ય રીતે તેનાં પ્રથમનાં ચિન્હ શાં હોય ?

માથું રહેતી ઉધરસ, મેંડેજ મહેનત કરે ચાક લાગવો, અને વજન ઘટવું.

૩૨. કેાઝ માણસને આ રોગ લાગુ પડ્યા વિશે ખાતરી કરવાનાં કાંઈ સાધન છે ?

મગદામાં ક્ષમના જણ્યો માલમ પડ્યા તે તેના ચોક્કસ પુરાવો છે.

૩૩. આ રોગ જલદીથી આગળ વધે છે ?

સામાન્ય નિયમ તરીકે નહિ.

૩૪. ક્ષય રોગના હરદીની કામ કુળી ગઈ એવી શરીરની સ્થિતિ હોય છે ?

સામાન્ય રીતે નહિ, દરદીને દરદીને, સખ્તપણ અને કામ કેવા પ્રકારનું છે તેનાજ તેના આધાર રહે છે.

૩૫. આ રોગ શું મટી શકે ?

હા, જો બહુ આગળ વખતે ન હોય તો. પ્રત્યેક દિવસે મટેલાની મંજીયા સ્વની બાંધ છે, ખામ કરીને જે કેસ શરૂઆતમાં દાખલા લેવામાં આવ્યા હોય તેની.

૩૬. સારવાર વગર મટી શકે છે ?

ના, સતત સલાજના અનેક અઢવાડીયા અને મહિના બાદ આરોગ્ય મળી શકે છે.

૩૭. કેાઝ એવો ખાસ દિલાજ માલમ પડ્યો છે જે ચોક્કસ રીતે મટી શકે ?

ના, જો કે કદાચ ભવિષ્યમાં તે શક્ય થઈ શકે.

૮૯. ઉત્તમ પરિણામ આપનારી સારવારની રીત કય છે ?

ખુદી દવામાં અને ચર્મના પ્રદાશમાં રહેલું, યુષ્કળ પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો અને ડાક્ટરની સારવાર નીચે આરામ લેવો.

૯૦. યોનેટરીયમ (આરોગ્ય લાવન) એ શું છે ?

તે મટવા માટેની જગા છે, જ્યાં ડાક્ટરની યોગ્ય દેખરેખ નીચે ક્ષયરોગની ખુદી દવામાં સારવાર થઈ શકે છે, જ્યાં દરદીઓને પોતાની સંભાળ લેવાનું શીખવવામાં આવે છે, તેમજ પોતાના સગાં તથા મિત્રોને એ રોગનો ચેપ આપતાં કેવી રીતે અટકી રાખવું તે બાણવાનું મળે છે.

૯૦. ક્ષયરોગ થતાં કેવી રીતે અટકાવી શકાય ?

જંતુથી મતા ચેપનાં યાત્રોથી દૂર રહેવાથી, અને જે કામ ચીજ શરીરને નબળું પાડે અને રોગ અટકાવવાની શક્તિને ઓછી કરે તેવાથી દૂર રહેવાથી.

૯૧. આ રોગને નિર્મૂળ કરવાને મુખ્ય ઉપાય શા છે ?

બેદરકારીથી ધૂંકવાની દેવ બંધ પાડવાથી, અને આ રોગવાળા મનુષ્યોનું ધૂંક નાશ કરવાથી.

૯૨. ધૂંકનો નાશ કેવી રીતે થઈ શકે ?

તેને બાળી નાંખવું જોઈએ. “ ધૂંકવાના ખાલા,” અથવા તો ન્યુસપેપરનાં બનાવેલા પાટિલોમાં, અથવા ખામ તે કામ સાર રખાએલા માધારણ ખાલામાં પાણી ઘેરી તેમાં ધૂંકવું, અને તે ધૂંકને પાટિલોની ભાઈક દેવતામાં નોંખી દઈ બાળી નાંખવું.

૯૩. કોઈ દરદી એવું ધૂંક ગળી જાય તેમાં કાંઈ લાય છે ?

મેથક છે; કારણ કે તેમાંના જંતુને આંતરડામાં અગર બીજે દેશલે અથગન અને નવી જગાઓને રોગવાળી કરે.

૯૪. ઉંચરસ ખાતી વખતે દરદીએ શા શી સંભાળ લેવી ?

કાગળનો કટકો અગર ચોખ્ખા કપડાનો કટકો મ્હોં આગળ રાખવો, અને પછી તેને બાળી નાંખવો.

૯૫. આ રોગ એક પરથી બીજાને ચક્રગનો બીલે કોઈ રસતા છે ?

દરદીના મ્હોંને અડકવી દરેક ચીજ ને જંતુને ફેલાવી શકે છે—જેવાં કે ચમચો, બોરો, ખાલો, ગાસ વિગેરે.

૯૬. આ રસતે ચેપ ફેલાવે અટકાવવા શી સંભાળ લેવી ?

દરદીએ પોતાનાં જૂદાં વાસણ સજવાં, અગર તો જે જે ચીજ તેના મ્હોંને અડકે તેને વાપર્યા પછી નિયમિત રીતે દમેચાં ઉઘાળી નાંખવાં.

૯૭. ક્ષયરોગના દરદીને સુખન કરવું લાય ભરેલું છે ?

ક્ષયરોગના દરદીએ બીજાને સુખન કરવું જોઈએ નહિ, અને એકાદ પર તેણે સુખન લેવું નહિ.

૪૮. દરદીના મુવાના ઓરડાના સંબંધમાં શા'નિયમ હોવા જોઈએ ?

બારી રાત ને દિવસ ઉઘાડી રાખવી; બીજા કોણે તે ઓરડામાં સૂવું નહિ. બારીના પાયા પોઈ શકાય તેવા રાખવા; જમીનપર શેત્રંજ પાથરવી નહિ; બહુ બહુ નોંગ પાથરવી; ચાલે અને કપડાં વારંવાર બારી રીતે ઉઠાળવાં.

૪૯. દરદીના ઓરડાને સાફ કેવી રીતે કરવો ?

પૂજા ઉઠતી અટકાવવાને બીની માવડણી તથા બીને કપડે માફ કરવો.

૫૦. ટુંકામાં ક્ષયરોગના બળવાન રાત્રુ કયા છે ?

પૂરેપૂરી ચોટખાધ, તંદુરસ્તી માટે મંજાળ, બધી બાબતોમાં નિયમિતપણે, ક્ષયને પ્રકાશ, તાજ દવા અને પુષ્કળ સારો ખોરાક.

૫૧. ક્ષયરોગના દરદીને માટે કયાં સ્થળ સારાં છે.

ગાંધારી, ખાસ કરીને પહાડી સુવક્રમાં જ્યાં દવા મણીજ સ્વચ્છ હોય છે. પૂજાવાળા મતા પાસે એણે રહેવું નહિ, કારણ કે પૂજાથી કેસમાં સોજો આવે છે.

૫૨. રોગનો અંત આવ્યા બાદ શું કરવું જોઈએ ?

પર, અથવા તો જે ઓરડામાં દરદી રહેતો હોય તેને તથા તેની મધી આંતરે દવાથી ચેપદહિત કરવી; જે વસ્તુનો નાશ થઈ શકે તેનો નાશ કરવો.

૫૩. નિરાશાગીઆઓએ પોતાનું અને પાસેનાઓનું ચેપથી રક્ષણ કરવા માટે શી બાબત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ ?

જમીન થા રસ્તાપદ તેમણે ધૂંકવું નહિ.

પોતાની રથેટપર ધૂંકવું નહિ.

આગળોએ મોઢામાં ઘાલવી નહિ, નેમજ ચૂસવી નહિ.

પેન્સીલ, પેન વિગેરે જે આવે તે મોઢામાં મેલવું નહિ.

પોતાના નિરાશાગીઆઓએ જોડે પાન વિગેરે આવવાના પદાર્થોની અદલા અદલી કરવી નહિ, અથવા બીજાની શરેણી સ્પર્શ બાની નહિ.

બીજાના મોઢાંએ અડકેલી ચીજ વાપરવી નહિ.

ચોટાકામાં ધૂંક વાપરવું નહિ. તેને માટે પાણી જ્યાં જોઈએ ત્યાં મળી શકે છે.

ઉપરસ અથવા હીક ખાતી વખતે પોતાનું મોઢું ઢાંકવું.

પોતાના હાથ માથુ અને પાછીની પ્રથમ લોથા વિના કદી પણ બોરાક શેત્રાની રેન પાડવી નહિ.

પોતાનાથી અને તેટલાં હાથ અને શરીર સ્વચ્છ રાખવાં.

ભરતગૂંથળ.

કેન્વે લેસ.

લેખક — જ્યેન શ્રી હસુભતી મણિકલાલ દેસાઈ.

(એક સુદ લેખનો નમુનો)

એક સોયાનું ગુંથણ કામ.

ના લેસ ચાદર અથવા પેટીકાટને માટે બણીજ ઉત્તમ છે

૧. ૧૧૦ માકળી લેની.

લાઈન ૧ થી—૫, સાકળી છોડી દઈને (૧) પાસો લેવો (૩) પાસા (૨) માકળી (૧) પાસો (૨) સાકળી (૧) પાસો (૨) સાકળી (૧૦) પાસા, (૨) માખી (૧) પાસો (૨) માકળી (૧) પાસો (૨) સાકળી (૧) પાસો (૩) પાસા (૨) માકળી (૪) પાસા (૨) માકળી (૧) પાસો (૨) સાકળી (૧) પાસો (૨) સાકળી (૧) પાસો (૬) પાસા (૨) માકળી (૧) પાસો ૮ વખત (૬) પાસા (૨) માકળી (૪) પાસા (૨) માકળી (૧૦) પાસા (૧૦) સાકળી ફેરવો.

લાઈન ૨ થી—સોયાથી નવમી સાકળીમા (૧) પાસો ૮મી માકળીમા (૨) પાસા (૭) પાસા નીચેના પાસા ઉપર ચો, (૨) માકળી (૪) પાસા. (૨) માખી (૪) પાસા (૨) માકળી (૭) પાસા (૨) સાકળી (૧) પાસો (૬મ વખત) (૬) પાસા (૨) માકળી (૪) પાસા (૨) માકળી (૧૦) પાસા (૨) સાકળી (૧) પાસો (૪) વખત (૩) પાસા (૨) સાકળી (૪) પાસા (૪) માકળી ફેરવો.

લાઈન ૩ થી—(૩) પાસા છોડી દઈને જે નીચે કાણુ છે તનાપર (૪) પાસા (૨) સાકળી (૧) પાસો (૫) વખત (૬) પાસા (૨) સાકળી (૪) પાસા (૨) સાકળી (૪) પાસા (૨) સાકળી (૧૦) પાસા (૨) સાકળી (૧) પાસો (માક વખત) (૬) પાસા (૨) સાકળી (૪) પાસા (૨) સાકળી (૧) પાસો (૩) વખત) (૩) પાસા (૨) નાકળી (૧૦) પાસા (૧૦) માકળી ફેરવો.

લાઈન ૪ થી—૮ સાકળી છોડી દઈને બીજી ચાઈનમાં જતાવ્યા પ્રમાણે (૧૦) પાસા (૨) માકળી (૪) પાસા, (૨) માકળી (૧) પાસો (૫ વખત) (૩) પાસા (૨) માકળી (૭) પાસા, (૨) સાકળી (૧) પાસો (૬) વખત (૬) પાસા (૨) સાકળી (૭) પાસા (૨) સાકળી (૧૦) પાસા (૨) માખી (૧) પાસો (૩ વખત) (૩) પાસા (૨) માકળી (૪) પાસા ૪ સાકળી ફેરવો.

લાઈન ૫ થી—૩ પાસા છોડીને (૪) પાસા (૨) સાકળી (૧) પાસો (૭) વખત (૬) પાસા (૨) માકળી (૧૦) પાસા (૨) સાકળી (૧) પાસો (૮) વખત (૬) પાસા (૨)

माइकणी (४) भासा (७) सकिणी (१) पात्रो (७) वभ्रर (३) भासा (२) सांकिणी (१०)
भासा (१०) सकिणी.

સાક્ષી : ૬—(૮) સાંકળા ઊડીને (૧૦) પાસા (૨) સાંકળા (૪) પાસા (૨) સાં-
કળા (૧) પાસા (૯) વખત (૩) પાસા (૨) સાંકળા (૭) પાસા (૨) સાંકળા (૧) પાસા-
(૭) વખત (૬) પાસા (૨) સાંકળા (૧) પાસા (૩) વખત (૬) પાસા (૨) સાંકળા (૧)
પાસા (૬) વખત (૩) પાસા (૨) સાંકળા (૪) પાસા (૪) સાંકળા દરેક.

લાઈન ૭ થી—(૩) ખાસા છોડીને (૪) ખાસા (૨) સાંકળી (૧) ખાસો (૭) વખત
 (૩) ખાસા (૨) સાંકળી (૧) ખાસો (૫) વખત (૩) ખાસા (૨) સાંકળી (૧) ખાસો (૬)
 વખત (૬) ખાસા (૨) સાંકળી (૪) ખાસા (૨) સાંકળી (૧) ખાસો (૧૧) વખત (૩)
 ખાસા (૦) સાંકળી (૧૦) ખાસા (૧૦) સાંકળી ફેરવો.

જામીન ૮ મી—(૮) સાંકળી ઊડીને (૧૦) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા, (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૧૩) વખત (૩) પાસા (૨) સાંકળી (૭) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૧૮) વખત (૩) પાસા (૨) સાંકળી (૮) પાસા (૪) સાંકળી ફેરવે.

લાઈન ૬ થી—(૩) ખાસા (૪) ખાસા (૨) સાંકળી (૧) ખાસા (૧૮) વખત
(૧) ખાસા (૨) સાંકળી (૪) ખાસા (૨) સાંકળી (૧) ખાસા (૧૫) વખત (૩) ખાસા (૨)
સાંકળી (૧૦) ખાસા (૧૦) સાંકળી ફેરવે.

વાઘન ૧૦ મી—(૮) સાંકળી જોડીને (૧૦) ખાસા (૨) સાંકળી (૪) ખાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૫) વખત (૩) ખાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૫) વખત (૩) ખાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૫) વખત (૩) ખાસા (૨) સાંકળી (૭) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૧૧) વખત (૩) ખાસા (૦) સાંકળી (૪) ખાસા (૪) સાંકળી ફેરવે.

, લાર્ન ૧૧'મી—(૩) ઊડીને (૪) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૧૬), વખત
 (૬) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૬) વખત (૬) પાસા (૨)
 સાંકળી (૧) પાસો (૩) વખત (૬) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૬) વખત (૩)
 પાસા (૨) સાંકળી (૧૦) પાસા (૧૦) સાંકળી ફેરવો.

લાઈન ૧૦ મી—(૮) છોડીને (૧૦) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૨) માંકળી
(૧) પાસો (૭) વખત (૯) પાસા (૨) સાંકળી (૧૦) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો
(૭) વખત (૬) પાસા (૨) સાંકળી (૭) પાસો (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૧૪) વખત
(૩) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૪) સાંકળી દરેક.

સાધન ૨૭ મી—(૩) ઊડીને (૪) ખાસા, (૨) સાંકળી (૧) ખાસો (૧૪) વખત
(૬) ખાસા (૨) સાંકળી (૪) ખાસા (૨) સાંકળી (૧) ખાસો (૫) વખત (૯) ખાસા (૨)
સાંકળી (૭) ખાસા (૯) ખાસા (૨) સાંકળી (૭) ખાસા (૨) સાંકળી (૧૦) ખાસા (૨) •
સાંકળી (૧) ખાસો (૫) વખત (૩) ખાસા • (૨) સાંકળી (૧૦) ખાસા (૧૦) •
સાંકળી કેરવી.

લાઇન ૧૪ માં—(૮) ડોશીન (૧૦) પામા (૭) માફળા (૪) પાસા (૨) માફળા (૧) પામા (૭) વખત (૬) પાસા (૨) સાફળા (૪) પામા (૬) પાસા (૭) સાફળા (૪) પામા (૨) માફળા (૧૦) પાસા (૭) સાફળા (૧) પામા (૭) વખત (૩) પાસા (૭) સાફળા (૭) પામા (૨) સાફળા (૧) પામા (૧૨) વખત (૩) પાસા (૭) સાફળા (૪) પાસા (૪) સાફળા દેરવે.

લાઈન ૧૫ મી—(૩) ઊડીને (૪) પામા (૨) સાકળી (૧) પાસો (૧૦) વખત (૬)
 પામા (૨) સાકળી (૪) પાસા (૨) માંકળી (૧) પાસો (૯) વખત (૯) પામા (૨) સાકળી
 (૪) પાસા (૨) સાકળી (૧૦) પામા (૨) સાકળી (૧) પાસો (૯) વખત (૩) પાસા
 (૨) સાકળી (૧૦) પાસા (૧૦) સાકળી ફરવો.

ગ્રાહક ૧૬ મી—(૮) છોડીને (૧૦) પાસા (૨) માછી (૪) પાસા (૨) સાંકળી
 (૧) પાસો (૭) વખત (૯) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૩) વખત (૩) પાસા (૨)
 સાંકળો (૪) પાસા (૨) માછી (૧) પાસો (૩) વખત (૯) પાસા (૨) સાંકળી (૧)
 પાસો (૭) વખત (૩) પાસા (૨) માછી (૭) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૧૦)
 વખત (૩) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૪) માછી દેખો.

જાણન ૧૭ મી—(૩) ડોહીને (૪) પાસા (૨) સાકળી (૧) પામે (૧૦) વખત (૧) પામા (૨) સાકળી (૪) પાસા (૨) સાકળી (૧) પામે (૬) વખત (૬) પાત (૨) સાકળી (૪) પાસા (૩) વખત (૨) સાકળી (૧૦) પાસા (૨) સાકળી (૧) પામે (૬) વખત (૩) પાસા (૨) સાકળી (૧૦) પામા (૪) સાકળી કેવે

સાધન ૧૮ થી—(૩) પાના હોડીને (૧૦) પાના (૨) સાકળી (૪) પાસા (૨) નાકળી (૧) પામે (૭) રખત (૬) પાના (૨) સાકળી (૧) પામે (૩) વખત (૩) પાના (૨) નાકળી (૪) પાસા (૨) સાકળી (૧) પમે ૩ રખત (૬) પાના (૨) સાકળી (૧) પામે (૭) વખત (૩) પાસા (૨) સાકળી (૭) પાના (૨) સાકળી (૧) પામે (૧૦) વખત (૩) પાસા (૨) સાકળી (૪) પાના (૮) સાકળી રંગો.

લાઈન ૧૬ માં—(૩) ઊડીને (૮) પાસા (૨) માકળી (૧) પાસો (૧૨) વખત (૧) પાસા (૨) માકળી (૪) પાસા (૨) માકળી (૧) પાસો (૬) વખત (૬) પાસા (૨) માકળી (૪) પાસા (૨) માકળી (૧) પાસો (૬) વખત (૬) પાસા (૨) માકળી (૪) પાસા (૨) માકળી (૧૦) પાસા (૨) માકળી (૧) પાસો (૬) વખત (૩) પાસા (૨) માકળી (૧૦) પાસા (૫) માકળી કેવો

[illegible]

વાઘન ૨૧ મી—(૩) ડોલીને (૪) પાસા (૨) સાકળી (૧) પાસો (૧૪) વખત (૬) પાસા (૨) સાકળી (૪) પાસા (૨) સાકળી (૧) પાસો (૫) વખત (૯) પાસા (૨) સાકળી (૭) પાસા (૯) પાસા (૨) સાકળી (૭) પાસા (૨) સાકળી (૧૦) પાસા (૨) સાકળી (૧) પાસો (૫) વખત (૩) પાસા (૨) સાકળી (૧૦) પાસા (૫) સાકળી ફેરવો.

વાહન ૨૦ મી—(૩) છોડીને (૧૦) ખાસા (૨) સાંકળી (૪) ખાસા (૨) સાંકળી
 (૧) ખાસો (૭) વખત (૯) ખાસા (૨) સાંકળી (૨૦) ખાસા (૨) સાંકળી (૧) ખાસો
 (૭) વખત (૩) ખાસા (૨) સાંકળી (૭) ખાસા (૨) સાંકળી (૧) ખાસો (૧૪) વખત
 (૩) ખાસા (૨) સાંકળી (૪) ખાસા (૪) સાંકળી ફેરવો.

લાઇન ૩૩ મી—(૩) જાડીને (૪) પાસા (૨) સાકળી (૧) પામો (૧૬) વખત
(૬) પાત્રા (૨) સાકળી (૪) પાસા (૨) સાકળી (૧) પામો (૬) વખત (૬) પાસા (૨)
સાકળી (૧) પામો (૩) વખત (૬) પાસા (૨) સાકળી (૧) પામો (૬) વખત (૩)
પામો (૨) સાકળી (૧૦) પાસા (૫) સાકળી ફેરવો.

લાઇન ૨૪ માં—(૩) ઝાડીને (૧૦) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પામો (૫) વખત (૩) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પામો ૫ વખત (૩) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૫) વખત (૩) પાસા (૨) સાંકળી (૭) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પામો (૧૬) વખત (૩) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૪) સાંકળી કેરવો.

લાઈન ૩૫ માં—(૩) ડોરીને (૪) પાસા (૨) સાકળી (૧) પાસો (૧૮) વખત (૧) પાસા (૨) સાકળી (૪) પામા (૩) સાકળી (૧) પાસો (૧૫) વખત (૩) પાસા (૩) સાકળી (૧૦) પાસા (૫) માકળી કેંગો.

बाधन २५ नी—(०) छाडीने (१०) पासा (२) साक्षणी (४) धामा (२) साक्षणी
 (१) पासे (१३) वषत (३) पासा (२) साक्षणी (७) पासा (२) साक्षणी (१) पासे
 (१८) वषत (३) पासा (२) साक्षणी (४) पासा (४) साक्षणी देखावे.

ਪਾਠਨ ੭੪ ਮੀ.—(੩) ਓਹੀਨੇ (੪) ਘਾਸਾ (੨) ਸਾਫ਼ੀ (੧) ਪਾਸੇ (੭) ਵਧਤ (੩) ਪਾਸਾ (੨) ਸਾਫ਼ੀ (੧) ਪਾਸੇ (੫) ਵਧਤ (੩) ਪਾਸਾ (੨) ਸਾਫ਼ੀ (੧) ਪਾਸੇ (੬) ਵਧਤ (੧) ਪਾਸਾ (੨) ਸਾਫ਼ੀ (੪) ਘਾਸਾ (੨) ਸਾਫ਼ੀ (੧) ਪਾਸੇ (੧੧) ਵਧਤ (੩) ਪਾਸਾ (੨) ਸਾਫ਼ੀ (੧੦) ਪਾਸਾ (੫) ਸਾਫ਼ੀ ਫੇਰੇ

१. लाईन २८ मी—(३) छोटीने (१०) पासा (२) सांठणी (४) पासा (२) सांठणी
 (१) पासा (६) वणत (३) पासा (७) सांठणी (७) पासा (२) सांठणी (१) पासा (७)
 वणत (६) पासा (७) सांठणी (१) पासा (३) वणत (६) पासा (७) सांठणी (१) पासा
 (६) वणत (३) पासा (७) सांठणी (४) सांठणी देवा

જાહેર ૭૯ મી—(૩) ડોહીને (૪) પાસા (૭) સાકળી (૧) પામે (૭) વખત (૯) પાસા (૨) માકળી (૧૦) પાસા (૭) સાકળી (૧) પામે (૮) વખત (૬) પાસા (૨) માકળી (૯) પાસા (૭) સાકળી (૧) પામે (૭) વખત (૩) પામા (૭) માકળી (૧૦) પાસા (૫) માકળી રેવેલ.

૨ વાઇન ૩૦ મી—(૩) છોડીને (૧૦) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૫) વખત (૩) પાસા (૨) સાંકળી (૭) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૬) વખત (૬) પાસા (૨) માંકળી (૭) પાસા (૬) પાસા (૨) સાંકળી (૭) પાસા (૨) સાંકળી (૧૦) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૩) વખત (૩) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૪) સાંકળી ફેરવો.

વાઇન ૩૧ મી—(૩) છોડીને (૪) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૫) વખત (૬) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૬) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૨) સાંકળી (૧૦) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૬) વખત (૬) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૩) વખત (૩) પાસા (૨) સાંકળી (૧૦) પાસા (૫) સાંકળી ફેરવો.

વાઇન ૩૨ મી—(૩) છોડીને (૧૦) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૨) સાંકળી (૭) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૧૦) વખત (૬) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૨) માંકળી (૧૦) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૫) વખત (૩) પાસા (૨) માંકળી (૪) પાસા (૪) સાંકળી ફેરવો.

વાઇન ૩૩ મી—(૩) છોડીને (૪) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૩) વખત (૬) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૩) વખત (૩) પાસા (૨) માંકળી (૪) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૩) વખત (૬) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૬) વખત (૬) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૨) સાંકળી (૧૦) પાસા (૫) સાંકળી ફેરવો.

૩ વાઇન ૩૪ મી—(૩) છોડીને (૧૦) પાસા (૨) સાંકળી (૭) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૧૦) વખત (૬) પાસા (૨) સાંકળી (૪) પાસા (૨) વખત (૨) સાંકળી (૧૦) પાસા (૨) સાંકળી (૧) પાસો (૩) વખત (૩) પાસા (૨) માંકળી (૪) પાસા (૪) માંકળી ફેરવો.

પાધુ પહેલેથી શરૂ કરો.

તા. કં. (૨) સાંકળી (૧) પાસો લેવામાં મળે તેટલા લેવામાં આવે છે ત્યાં દરેક વખતે છુટું ન લખતાં ૭ વખત ૮ વખત એવી રીતે લખેનું છે ખોટી જોવી રીતે લખ્યું હોય, ત્યાં ઉપર મતાભ્યા પ્રમાણે (૨) સાંકળી (૧) પાસો લેવો.

શરીરરૂપી ચમત્કારી સંચો :

વરાળચત્રને ચવાવવા પાણી તથા કોદસાની જરૂર છે, તેમ જ શરીરરૂપી અસ્તુન નિશ્ચિતે ચલાવવા ખોત્રાક, પાણી તથા દવાની જરૂર છે. વરાળચત્રમાં ખરાબ (ક્ષારવાણ) પાણી વાપરવાથી તેનું આયુષ્ય ઓછું થાય છે, તેમ જ શરીરને પણ ક્ષાર દવા, પાણી અને ખોત્રાક વિના નુકસાન પહોંચે છે, એટલે તેનાથી ખોત્રાનું ક્રમ બગેબગ થઈ શકેલું નથી અને તેના ઉત્તાવજે નાશ થાય છે. પછી રહેલું વરાળચત્ર ખવાઈ જઈ નકામું થઈ જાય છે, તે મુજબ શરીર પણ ઉલ્કા વિના નિર્ગળ તથા નકામું થઈ જાય છે.

—૭. એમ. વૈજ્ઞાનિક દ્વારા નવીન આરોગ્ય વિજ્ઞાન.

“ કન્યાવિકૃત્યનું બળીદાન. ”

લેખક—ડૉ. ઇ. ઇ. જાધા (એલ. એમ. એસ.)

૧.

“ઓ ! મા રે ! મને મારો નહોં, રે ! અરે ! એ ! તમારા હાથમાં તે શું છે ?
રે ! ધમ ધમતો લાલચોળ તમેથો લઈ તમે મને શું કરશો ? રે !...અરે ! મા ! અરે !
મા !...હવે હું કદિ પણ ઝાઝુ નહીં ખાઉં ! આજે મારો મુન્દો મારું કરો. ”

“હુઆ ! તું ધર્મજી આઈ જાય છે ! રાડ ! હજી નવ વર્ષની એટીકલી છે ત્યાં
નો ચેટયો આખો ચડારી જાય છે કેમ ? અને કામ તો જનએ કરતી નથી ! તને
દેખીને હું તો ઉભીને ઉભીજ મગી જાઉં છું ; રાડ ! લેતી જા ! આજે મારું, તને કામ
દેવો છે ! ઉઠી નહે ! લાગે તે ક્યા છે ? ઉઠી રહે ! જસ ! ”

એક કરજીજનક ગરાડ માલગણી કહેકણે કામ દેવાઈ ગયો. બીજા કામમાંથી બચવા
કુમળી બાળા જિયારી શ્રવ લઈને ત્યાંથી નાડી, અને ધન બદ્ધાર જઈ જમ્યા પાડવા તથા
ગડવા લાગી. આભુગાભુનાં ગેરાઓ બેળાં ઘમાં, કેટલાક પુરુષો પણ દોડી આવ્યા, મહુ
બાપડીની દયા ખાવા લાગ્યાં, પણ પેલી વડકણી તેમજ કરડકણી માતા ખાસે જવાની
અને આવો ભુવમ ભુભરવાનું કારણ પૂછવાની કોઈની દિમત ચાલી નહીં.

ચોરી વાગે તે ભુભી માતાને ધેરજ એક પરાણો આવ્યો, ટોળે મળેલાં માણસોએ
તેને મનેલી બીનાથી વાંકે ક્યોં; તે જિયારાની આંખોમાંથી દડ દડ કરતા બાપ જિંદુઓ
ટપકવા લાગ્યા. ગુરતજ તેણે બાળાને તેડી લીધી અને હલમ મસૂરી ચાંપી આશ્વાસન આપી
છાની રાખી.

આંજના વાળુ ટાળે કમનસીમ આપડીએ પિ... તેને મું...
નગની ગત ક્યોં નાને...

“તમે કોઈ (૨) બહેન (૧) આ ગાય જેની દીકરી ન સમજાતી હોય તો લાવો મારે
 પહેલું (૨) બહેન (૧) પછી (૨) બહેન (૧) અને તમે કેમ બોલો છો ? વાંકે દીકરીનો દરો, અને વળી મા-
 (૨) બહેન (૧) માનો (૧) પહેલું (૨) બહેન (૧) ખરું !”

જે બહેન મેલે, “તેની વાત રોત તો હું બોલત નહીં પણ આજે બાપા વખત થયા
 હોવાથી (૨) બહેન (૧) આવે છે, અને વળી આ હાથ દેવા જેવું નિર્ભય હાથ તો ધરુંજી

મા (૨) બહેન (૧) પછી (૨) બહેન (૧) વધારીને માત કયે નહીં, તમારે તેડી જાવી દોષ તો તેડી જાઓ, મારે
 (૨) બહેન (૧) દીકરીની જરૂર નથી એ કેટલી ખગમ છે ! ઉભો થોરો છે ! તમે કેમ સાચાં
 રહ્યા છો ?”

“તેડી જાઓ અને મારી ગેને આવડીય, પણ પાણી પોષી મોગી દુ” કરીય અને
 મારા હાથ વખતે તમે મા બાપ થયા નીકળશો તે નહીં બને.”

“કેમ ! તમારે તેણીને પરણાવવી છે ? અને જે રૂપીયા આવે તે ગોરે બાપના
 હાથે ?”

“નહીં હું કન્યાવિક્રયને એક અધમ ધવો ગણું છું દીકરીનો દોકડો દુ આપવી માગી
 મગજર ગણું છું, પણ તમારી શુદ્ધિ મા મને બરાબરો નથી”

પેલી જુઓ માતા કે જે દમણા સુધી ગૂંપગૂંપ માલગતી હતી તે દવે બોલી

“ભવે ! ભવે ! તમે હમણાં તો તેડી જાઓ ! અને પીઠા પતાવો અને નદી
 નીકળી પછી તમે અમારી દીકરીના દોકડા વીધો તો !”

“નહીં ! નહીંજ બહુ ! દરેક દોતો દુ નથી આવું”

“ભવે ! ત્યારે તેડી જાઓ, પગીની ત્રાત પગી”

“નહીં ! પગી નહીં, દમણાજ લખત કરો”

“શુ લખત કરવું છે ?”

“કે મારી તમ વગર તમાગથી જાપડીનો મુજબ ન થાય”

માથાએ કમલ કુંડું ઝાંતિના આજ સાગ અમેસરોની સમક્ષ લખત થયુ જેને તારાસ
 ને હતો કે “જાપડીને, તેણી મામરે તમ ત્યા સુધી, તેણીનો નાનો-પાલો પટેલ ત્રાયવે
 અને તેની ગળ વગર દેવો પોષ મગણ કે લમ ન કરે.”

૨

પ્રિય પાક-! આજગ વખત પહેલાં મૂળ વાત મારે જાણવી દેવી જોઈએ

તેણે પોતાના આ ગૃહિણી સ્ત્રી બીછવારનાં હતા અને જાપડી જૂનીની દીકરી હતી,
 નવસુ દાસ જેમ આપણા આર્ય સમાજમાં જન્મે છે તેમ સાવધ માતાનો પ્રેમ
 રીઝ આ જાણ તરફ હજોજ નહીં અને તેણી અનેક કારણોને બોમ જાની, છેક પાંચ
 વર્ષની હતી ત્યારેજ જાપડી માનવીન ચાક મજ હતી અને આજ દિવસ સુધી તેણીએ

લુલ્લમીનો ત્રામ સહન કર્યો હતો. ખાલા પટેલ દેખા પટેલના મૂના સસરા થતા હતા અને પોતાનો દોહિત્રી દુઃખી થાય છે આવી વાત તેમને કાને વારંવાર જતી, આજે તેઓ ખાસ તપાસ કરવા આવ્યા હતા; અને તેઓએ જે કંઈ બોલ્યું અને કર્યું તે તો આપણે જાણી લીધું છે.

જાપડી હાલ તો છુટી પોતાના નાના તેણીને સારી રીતે રાખતા. જાપડીની નાની નહોતી; એક માથી હતી; તે વિધવા હોવાથી જોતખા પિતાને ઘેરજ રહી હતી. ખાલા પટેલે જાપડીને નિશાએ મોકલી, ત્યાં તેણી સારી રીતે ત્રણ-ચાર જોપડી લાણી, ત્યારબાદ તેણીની માથીએ તેને સારી રીતે ધાર્મિક પુસ્તકોનો ઘેર બેઠે અમ્મણ કરાવ્યો અને થોડા કામમાં પણ પૂરતી પાવની કરી. ખાલા પટેલ મુત્રી તથા દોહિત્રીને તેડી પાલોતણા, ગીરનાર, આણુ વિગેરે મથળાએ યાત્રાએ ગયા અને ત્યાંથી પણ વિવિધ પ્રકારનું દાન મુદ્દણુ કરી જાપડી ઘેર આવી. દૂધમાં જાપડી ત્યારે પદર વર્ષની થઈ ત્યારે, જાપડી અતિ સ્વચ્છતાનું હોવાથી અને વળી સાથે વિદ્યાનું તેજ બળવાથી, એવી તો વખણવાય ગઈ કે “જાતિમા તેના જેવી દેખા બીજા કોઈ નહીં.”

આમ ઘેર ઘેર અને ગામે ગામ વાતો થવા લાગી. સારા સારા યાત્રિના સફરકર્યો આપણું માથું કરવા પાયા પટેલ પામે આવવા લાગ્યા. પણ પાલો પટેલ મહાને એમજ કહેતા કે “મારે સારી દોહિત્રી માત્ર પસંદ બોધને તો આપવીજ નથી કુળમાં પણ દુષણ જાડું માનવાવાળો નથી. મારે બહુલ ગણેલ અને હુદિયાળી વર લેઈએ.”

કૃષિકાર જૈનોની જાતિમા કંઈ જાજા ભણેલા વરો મળી શકતા નથી, તેથી ખાલા પટેલ ઘણાને પાછા કાઢતો અને બાળનાઓને વાચક આપતો, આથી કેટલાક “પોતાને તે એવી દેખા કયાથી મળે!” આમ નસીબને દોષ દઈ વળી જતા, કેટલાક “પાલોજા દેખાને મોટી કરે છે તે ઘણુંજ જોડુ કરે છે.” આમ દોષ દેખણુ કરી વળી જતા, અને કેટલાક તો “થાલી ચનાવીને ઘેર જવા અને સચણુ તો કર્યું નહીં.” આતુ માની મોડું લગાડતા. આ મોડું લાગવા વાળાઓમાંને એક માથો પટેલ હતો તેને તો એમજ થયું કે “અરરરર! હું આવો મોટો માણુમ અને મારું અપમાન! જે હું ખરો હોઉં તો જરૂર તે ઠાકરીને મારી વધુ બનાવું.” આવા સોજન લઈ માથો પટેલ દેખા પટેલના જામમા આવ્યો અને જાતિમાના ખટપટીઆ એવા બેચાર જણને પોતાના વિચારે જણાવ્યા, સાચ રૂણવત આપી અને પોતાના પક્ષમા કરી લીધા; તેઓ બધાને નાથ લઈ દેખા પટેલને ઘેર ગયો અને પેલી લુલ્લમીને પોતાના રંગમાં ભોળવી લીધી, લુલ્લમી એક તો જાપડીની કુદરની કુશલન હતી અને વળી લલમીની લાલચ આપી એટલે વેચીજ ખુસીથી પોતાના પતિને સમજવવાનું કામ માથે લીધું. ‘સત્રીના દેખા પટેલ ઘેર આવ્યો ત્યારે લુલ્લમીએ તેને મમળાઓ, પેરા ખટપટીઆઓ વિગેરેને બોલાવ્યા, જાપડીનું મુખપણ માથા પટેલના પુત્ર ઘેર રૂપીઆ પાંચ હજાર આપવાની શરતે થઈ ગયું; પેણુ પાલપટેલ માથે થયેલું કથમત બે કે ચાર તો આવ્યું પણ “કાઈ પણ બાતનું વિધા આવે તેને બુઝોદર દુ ધુ.” આમ કહી માથા પટેલે પોતાનું કામ પા-પાડ્યું અને હર્ષને નામ પોતાને ગામ ગયો.

૩

દેખા પટેલે જાપડીનું સગપણ પોતાની રંગ વગર કરી દીધું. આ વાતની ખાશા પટેલને ખબર પડતાં તે ઘણેજ દીલગીર થયો; પણ દીલગીરીને જાણુએ હાસેલી પોતે પુનઃજ કિંમત ધારણ કરી અને પોતાના મનિષ્ઠતાની મર્યાદ લીધી, કે જેનો નિવેશ "જાતિ મંથન કરી ફરીવાર નોંધાવી" એમ આવ્યો.

હકે પત્રિકાઓ લખાઈ ગઈ, દેખા પટેલના ગામમાં પણ પહેલો ગઈ; ખેતાળીય જામેના મહાજનમાં આ ખાશા પટેલની લક્ષમનરાઈ જણીતી હતી, ત્યાં જયે હાહાકાર યઈ રહ્યો. ગામના ખટપટીયા માણસોજ જાતિના અગ્રેસરો હોય છે અને તે પટેલપદ મેળવનાર માણસ કાંઈ લલો હોતો નથી. તેનામાં અમૂક પ્રકારની હુમ્મણ, દોંગાઈ ને હુકમી તો હોયજ, જાકી પવિત્ર અંતઃકરણવાળો ગૃહસ્થ તે દોહો કદિ પણ મેળવી શકે નહીં.

દેખા પટેલના પક્ષકારો પણ તેના ગામમાં અગ્રેસરોજ હતા, તેઓએ પોતાના ગામની નાતને પોતાના પક્ષમાં મેળવી લીધી, પણ ખેતાળીય ગામ આગળ પોતાના એક મામતું ઓછુ સાક્ષરો આમ માની માથા પટેલને પોતાનું ગામ સમજતી લેવા લખ્યું અને તદ્-ઉપરાંત ખીજાં પણ એ ગામના અગ્રેસરોને જે કાંઈક સગપણના દુકથી અને કષ્ટિક આર્થિક લાક્ષણિકી તેઓ સમજતી લેવામાં ફળીમૂલ થયા. હુકમી ખેતાળીયમાં આડગીચાન ગામ એક પક્ષે અને ચાર ખીજે પક્ષે આમ બન્યું. પણ ચાર ગામવાળા અને તેનાં એક ગામનો પટેલ તો, એવો તોરી, હડીયો અને વટવાળો હતો કે ન પૂછે વાત.

જાતિ ધાશા પટેલના ગામમાં મળી, પાંચેક દેજર માણસોનું મંથન ખાલા પટેલના ખમે અમ્યું. આ દેજરો; માણસોમાં મૂળ જાળનની ચર્ચા તેમજ ઉદ્ધામોહ કરી શકે તેવા તો માત્ર ગણ્યા ગણ્યાજ હતા. જાકી તો જ્યાં જ્યાં પટેલનાં માર્ગમિશન ઉઠાવવાજ બેળા થયા હતા.

જેવટે સદ્ નાતના કેશમાં એકજ થયા, ખાલા પટેલે અગ્ર કરી અને થયેયું દસ્તાવેજ તેઓની સમક્ષ રજુ કરી દીધું; જાતિમાયી માંડ માંડ એકાદ જણ તે લખત વાની શક્યો.

પ્રિય વાચનાર! જાનિ બેળી થતાં અન્ય દેશોજે જેમ ગડગડાદ બડગડાદ થાય છે અને અમેજ્ય દેખાવે ઉપરિચિત થાય છે તેમ આ જગતે પણ થયા. અરે! આદીં તો મજાજ વિચિત્ર ધનાંતો બન્યા કે જેનું જર્જન કરતાં મારું દિલ ખેંચાય છે; તે જણાવવા પણ હું શણ નથી "દિદ હણ કેટલો પજત છે ? અને ક્યારે સુધરશે ?" આ પ્રશ્નો તાગ મનમાં અનિશ્ચિનપણે ડોળાવા દેવા હું ઇચ્છતો નથી; સાંજગતાં, વાંચતાં તાગ ઉઘમમા આધાત થશે અને તે આધાતજ કળોં તરીકે પ્રાયશ્ચિત્ત મારે લેવું પડશે. અલખન ! જે હું તેનો કાંઈ અટકાવ કરી શકું તેમ હોઉં અગર તો તેમાં કાંઈ સુધારો કરી શકું તેમ હોઉં તો મારે જરૂર બોલવું જોઈએ પણ આમાં તો "જેનું છેવટે અગળ તે બધું ખસત" આવો પુરાજન અંગમ આવે તેમ છે, એટલે હું તો મોનજ વિશેષ પસંદ કરું છું; આ વાચતાને સુધારવા ચરે એક અકિનની જોડો પાંચમે વર્ણની આવરદા જોઈએ;

માટે સમયને મોંપી હું તો એમજ લક્ષમણ કહે છું કે “દરેક વ્યક્તિ પોતે સુધરે, બહે-
દિંમત ધારણ કરી ફરીથી કાળે જીવ નહીં અને ચોતાનાં આગકાને પંચ વારમાં તેરીજ
બહેદિંમત અને અડગ ધૈર્ય બહી જાય તો પછી જાતિના ગોટાળા તરતજ સુધરે
બાકી એક વ્યક્તિ કે એક મંદળ કે એક પ્રધરદુડ તે કરી શકશેજ નહીં, લાપણો” એમાં
કામ આવશેજ નહીં, આમાં તો કરી બતાવવાની જરૂર છે; અને સમય આવશેજ તે ઘણે.

વેમજે જ્યાં બદલ માયી ચાહી મૂલ વિષય તરફ વળતાં અને ટૂંકમાં ખતાવતાં જાનિ
સંમેલને એવો સુકાદો બહેદર કયો કે “દેખાણાએ કરેલું સગપણુ રહ છે પાલાણાને તનુ
સંબધે જે હકક છે તે જાતિ ખાલસા કરે છે અને જાતિનીજ તે આધ દીકરી છે અને
તેથી જાતિજ તેણીનું મગપણુ વગર દોકરે કશે.”

દેખા પટેલના ખટપટીઆ પસે ધણીએ માથાકોડ કરી કે “દીકરી ઉપર આપોજ
હક દોષ, બીજાને લેવા દેવાજ શું” પણ આડતીસ આમની એક સંપી આગળ ચાર
આમની ચોકડીનું શું ચાલે ? તો પણ પાલા પટેલનાં હકને પાણેનું દેવરાવનાર, તે ચોક-
ડીજ દતી નહીંતર જાતિ પાલા પટેલનાં સારા લાજમાં સુકાદો આપત, હાલમાં તો તે
ખટપટ મંડળે જાતિનો સુકાદો માન્ય રાખવાનો ડાળ કયો ખરો !

૪.

આ કૃષીકાર જાતિ તદ્દન અજાનાવરયામાજ હજી છે, સરવતી દેવી સાથે તેને આ-
રમો ચંદ્રમા છે; વિશેષ વર્ણન નહીં કરતા, ત્યારે બીજે દિવસે તે જાતિ આપડીનું સમ-
પણુ કરવા જાતિગૃહમાં ભેળી ચર્ધ ત્યારે ત્યાં જે રીતે કાર્ય કર્યું, તેનું લગ્ન લિખિત
શબ્દોમાં મારા તદ્દધી થયેલું વિવેચન વાગીનેજ, વાંચકવર્ગ મારા કથનનું ખરાખર્ડ
નિચારી લેશે એવી આશા રાખું છું.

જાતિના મોટા પટેલ પોતાના ઉર્ધ્વ આમત પડે વિરાજમાન ધયા; જાતિ ગૃહસ્થના
કુમારોમાંથી વીશ વીસ વર્ષના કુમારોને બહાર જેવી કદવામાં આવ્યા, પેલા ખટપટી-
આઓના આમદધી દેખા પટેલે માનેલો જમાઈ એટલે કે માપા પટેલનો પુત્ર પણ આ
કુમારોમાં લગી સકયો.

જંગલી હવાપાણીથી બનેલા કુટુંબ અને અભિચારના પ્રતાપે તેઓએ મેળવેલી
લાલ ગલોવા જેવી ‘તદ્દસ્તીવાળા’ પણ મગજના ખાલી અને અકકમના હ જેવા કુમારોનું
પ્રદર્શન જાતિ શેઠ સન્મુખ આવી ઉભું રહ્યું કે તુરતજ શેઠે શ્રુત પાડી “કાગળ લાલો,
કાગળ લાલો” એક માણસ આ કુટુંબ જાનવચા દરતજ દોડ્યો અને સામે આવેલી
ગાંધીની કુકાનના ઓટલા ઉપર પડેલો કાગળનો કટકો લઈ ઉતાવળે ઉતાવળે, આસનેર
આવી, તે જાતિ શેઠ પાસે રજી કરી દીધો; દીર્ઘ સમય પહેલાં, પણ આગળ ભૂગિમાં
છપાયેલો, પસ્ટીના કાગળનો મેલો ગદો ખજૂમની વાસવાળા ટૂંકો નેઈ જાતિ
શેઠે પેલા માણસ સામે ડાળા ઘુગલ્યા, પેલો તો વગર સમજ્યે લપચિત જેવો થઈ
ત્યાંજ ઉભો રહ્યો, શેઠે બે ચાર લીની નાળ જેવી ગાથા ચોપડી દીધી અને ખસી જવાનું
તિરસ્કૃત દરમાન અંજળાવી દીધું, પેલો માણસ પણ આપડો, જાતિ શેઠની મળી આવી

મંદોત્તરિયાં નક્કાવા જેવુંજ ક્ષણ આપે છે આમ માનનારો હતા એટલે પોતે દસતો દસતો અને બીજને દસાવતો દસાવતો ત્યાંથી વિદાય થયા.

આમનામાં બીજને એક મમલુ માણસ જઈ કારા કાગળનો ટૂકડો લઈ આવ્યો, જાતિ શેઠે તેના તરફ જરા મિહાલથી જોયું અને સહેજ હસી દીધું. અહોહો ! “ તમારા શેઠ પોતાની આંધું જોઈ દસ્યા. ” આ નિવિચારે તે મલકાતો મલકાતો પાછે પગે પોતાને આસને ગમે અને “ હવેથી પોતાના લાલ વધી-ગયા ” આમ માનવા લાગ્યો.

| નેટલા વાંદા છોકરાઓ સામે ઉભા હતા તેટલીજ ચીઠીઓ પેલા કાગળમાંથી કાઢી ચામાં આવી ત્યાર બાદ પેલા કુમારને નામ પૂછવામાં આવ્યું; આ વખતે દેખાવ જરા ભેગા જેવો હતો. જાતિ શેઠ નામ પૂછે અને દરેક કુમારનો અહેસા બોલતાં બોલતાં લાલ લોચ ચાલ જાય; અને તેને શરમ તો એવી લાગે કે “ જાણે કેમ હમણું કાંઈ મારી લાજ વડી લેશે ! ” નામેડ્યાર જેમ તેમ ફરી તુરંતજ ત્યાંથી પલાયન થાય તે પોતાની જગાએ તબ ત્યાં સુધી આસની આવજ નહીં ! દેશણે પડેલ્યા બાદ છુટથી આમ લે અને અન્ય જોને મમલુ વાંચી આંખે જોઈ આજા લઈ પૂગા દસે.

જાતિ શેઠે પોતાને હાથેજ તે ચીઠીઓ કે જેની નંદર એક સાહેબના સપ્તમી સંદીર્ણ અપ્પા કચવે એવા, રવરસેજ લખેલા અક્ષરો દયા, તેની ગાળીઓવાળી અને પછી વળી ફરમાન કાઢે “ પચાઈ લાવો, પચાઈ લાવો ” આ ચીજ તુરંતજ લાવવામાં આવી કેમકે આ જાતિનું એક પાંચ વર્ષનું બાળક પણ તે ચીજથી અજાણુ દોષ રાકે નહીં. ગાળી-ઓને પચાલામાં પંચસવી એક ગાહેએ તે પચાલાને પોતાના હાથથી ઉપું, નીડું, આકું અને આવડું કરવા માંડ્યું અને ફરમાન નંબર નીચેનો ઉચ્ચાર થયો.

“ પાલા પટેલ લાવે હવે કન્યાને દમણા નિમ્મલ ચાઈ જશે. ” બાળા હાજર થઈ.

પોને શેઠી કાટેલી આ મુક્તિ ઉપર પોતેજ ચારી જવા હોવાની તેમ મ્હો મલકાવી સમજાવેલી બાળાને હુકમ કર્યો “ બચ્ચી ! આમાંથી એક ચીઠી ઉપાડ. ”

બાળા શરમાઈ ગઈ. મૂતા જમાવાન. સ્વયંવર તેણીનાં ચતુ સમિપ દરવા લાગ્યા, અને તેણીએ એમજ માન્યું કે “ હવે મારું અગાણુ ન્યાં થશે ત્યાં હથરી પ્રેરણાથીજ યશે અને તેથી તેજ મારા પતિ થશે. ”

હુકમગ, થેન, પણ જરા યચ્ચવેલા દમ્પ સાદીમાંથી બહાર નીકળે, સહુની નજર ત્યાજ ચીરેલી હતી; પચાલામાંથી એક ચીઠી બહાર આવી; ચાવે જંબીરત તથા ઉત્ક્રમતા, ઉપાડ નહીં હતી. શેઠ ચીઠી ઉખેડવા લાગ્યા બાળાને જતી રહેવા સંદા કરી દીધી. કેટલાક અધીરા પરિણામ જાણુવા ઉભાજ થઈ ગયા કેટલાક આગળ ખેડેલા ઉભાક બેસી ગયા, કેટલાક બોલણીવાળી એમ, દેખેનું ડાકું એ તરફ લંગાવેલું એટલે કે સહુ ઉત્ક્રમ હતો.

અટપટીઓ પછે હાથરની પ્રાર્થના કરતો હતો કે ને હે ! જમાવાન ! આપા પટેલના કુમારનું નામ નીકળે તો આઈ. ” (અહાહા ! પોતાનો કુષ્ટ હેલુ બંદ લાવવા મોટે કુષ્ટ અને અધમ જનો પણ પદમાદમાની પ્રાર્થના કરતાં શરમાતા નહિં હોય ?) પણ અદસોસ !

ખટપગીઆ ચોંટી માટે ત્સ દમગવાગ અપ્રસોસ ! અને આમીન ! પાલા પટેલને માટે
આમીન ! માપડી માટે આમીન ! કે એક મારો હમવાન, ભલેનો, ગભેનો તથા સ્વરૂપ
વાન વર નીકળે, જાતિજનોએ બપુય કે હાવતાનો દીપ્તો નમીવદાર થયો. પાલાશ
પણુજ સંજ થયા કેમકે તેમણે આ વગ્ગ પોતાની દોહિત્રી માટે પારી રાખ્યો. તે
આપડી પણ સંતોષ પામી અને તુરંતજ તેણીએ અશ્રુનીની આંખિએ ! અને દિવસ જોડીને
મળુની માર્ગના મુગે એકે દરી લીધી.

હાલાશએ સોએકે ઝીંખીઆની તો આમર વહેની, જાનિને એક દિવસ જમાડી અને
સદ્ વિખનયા પણ પેતી ચોંટી ?

૫

!ભપધાનીમા પેલી ચોંટી દહે નજરે પડે છે અને નીચ મુગ્ધ વાતો રતી આ
પણે તેને માલગી રાખીએ છીએ

“ તાતે કરી લારે જયા ! ”

“ હુ તો પહેલેથીજ તાતમા જવાની અને તેની આ બાળતમા વચ્ચે પડવાની વિ
દજ હતો ”

“ ભાણ ! માન મનમા તો એમજ હતુ કે વખતે તે ચીડીઓમાથી માપા પટેલનોજ
દીકરો નીમ્ને તો પડી નાતની સાથે પણ સાર રહે અને આપણું પણ “પણુ” જગીરાય

“ વાર ! પણ ત્યારે હવે “પણ” જળવવા થુ ટાઈનોજ આશ્રય લેવો ને ? ”

“ હાનો વગી ! જીને ઉપાય પણ છે ! ”

“ અરે ! પણ ટાઈ નાતના કામમા વચ્ચે નહીં પડે તો ? ”

“ ન પડે એવુ ટોચ કાપડે એમજ મ્હે હ કે આપ દીકરીનો ગમે તેની પામકી
પણુ કજાને મેળવી શકે.

“ ચાલોને આપણે વડીનીજ સનાહ લઈએ. ”

વડીવ માહેન ખાસે પહોંચ્યા, વડીવ સાહેમે નર્દ વિચત માલગી તેઓન પૂ ની
આશા આપી, ટાઈમા કેસ હાખલ થયો, પાલાશને પોતાની દોહિત્રી સહિત ટાઈમાં હાજ
થવાનું સમન્સ પહોંચાડવામા આવ્યુ

નિધરિલી તારીજે પાલાશા હાજર થયા કેમની નવથ પ્રતિ સાલગી આપડા આપાધીશ
સાહેન વિશામણુમા પડી ગયા, તેઓ આહેનને એમ તાગ્યુ કે “ હવે કરતુ થુ ? આશાને
આ દુખીના હાથમા મોપનાં તેઓ જરર તેણીને વહેંચી માગશે અને એકમાથી તેની
મે લવ હતો અને નહીં એવુ તો હું કામચની વિરુદ્ધ વચ્ચે કહેવાઈસ અને સાચી
માંથી ખનો કહેવાઈસ. ” છેવટે આપાધીશ સાહેને એમ સલાહ આપી કે “ ભાઈઓ, આ
કેસ આ ટાઈમા ન ચાલે તો સારી વાત છે, નાતનુ કામ છે અને તે નાત મેળવી ન
મેળે સમાધાન કરે તો શુ વાધો છે ? ” ખટપગીઆઓએ કાપડા મુજબજ નિમગ થયા હ
લીધો નેથી આપડીને તેના પિતાને આધીન કગવામા આવી આપડી પોતાના પાત્રે પોતે

પાલા પટેલથી ધુગી પડતા ઘણુંએ રડી, મેટીમાં કઠણારમ જવાઇ ગયા, પણ તે અને કપભોગ લેવાની પેત્રી-બોહડીના પથાર જેવા હૃદયમાં જગા નહોતી બાળાએ ઘણીએ મિનતિ કરી કે “સાહેબ ! મારે માસ માપતે ઘેર જનુ નથી ત્યાં મારી સાવકી માતા અને બહુ ગામ આપે છે ” પરંતુ ન્યાયાધીશ સાહેમે એવો જવાબ આપીને લાચારી બનાવી કે “અરે ! હુ શુ કહું ! મને તારી ઘણીએ દયા આવે છે, પણ હું હજી તારી મરજી મનજી કરી શકે તેના કારણે કાર્યા ઉમરની છે એટલે મેં તારી ઈચ્છાનુસાર નહીં શકી નથી ”

પાલા પટેલે અતે વિમિતિ કરી કે “સાહેબ ! આ લોકો આ બાળાને પૈસા ન દે એ હનક માણુમના પુત્ર વેરે પરણાવશે અને મારી ઇચ્છા હજી પણ પછી કાઢક તે મીનુ માર કરવાની છે તો તેમ કરવાનો અને કૃપાની તરફ વખત આપો અને તે લોકો તુરંતમાજ પરણાવી ન દે તે બદલ અને જામીનગીરી અપાવો, “આ અરજ માન્ય થી અને જેના અગ્રધીઆઓ પામેથી ” એ આ બાળાને મેટીના વધુ હુકમ સુધી આપી પણ પરણાવવામાં આવશે, અગર બાળાને તમારી પાસેથી હરકાઈ રીતે ગૂમ થયા દેશ તો તમારે કોર્ટને ત્રણ હજાર રૂપીઆ આપવા પડે અને તે રૂપીઆનો જામીન આપી ભરી પાળાને તમે તેડી જાઓ ” આમ કજ્જાત કરાવી.

• પેલાઓએ તુરંત જામીન આપી અને બાપડીને તેડી રાહના થઇ ગયા

હાલ તો પટપટીયુ મજા મગજ યુ દેખાશ, આપાશા જરા રૂઆવથી કે વા નાનાં દા નાથાને ત્યા અતિ દિલગીરી દેલાઇ ગઇ, પાલાશાની ચિતાનો પણ પાર નહોતો અને જેવા આડવીસ ગામના પટેલો તો એમજ માનવા ગયા કે “ ૧૨૨૦ ! આજુ દ્રાંદાનુ નાતનુ અપમાન ! નાતનો સુકાશે તેઓએ માન્ય ન ગણ્યો ! શી છે નોંછ લાઇશ ! ” આ એકલેવાવાળામાથી મે આજુ જ્યુને તો જગરી આનમ ચડી, તેઓને એમજ લાગ્યું કે ‘હાથરે ! હવે આપણે નીચ થઇ ગયા, તેથી તેઓએ દેખા, માપાને પૂજી’ શિક્ષા કરવા નિશ્ચય કર્યો એ જજી સંકેત મુજબ પાલા પટેલ પાસે અને એ જજી હાલા પટેલ પાસે ગયા. પાલા પટેલને સમજાવ્યા કે “અરે ! આ તમારા પૈસામાં શુ પૂજો મુક્યો છે ? નિરાશ થઈ બેસી શુ ગયા છો ? નાતનુ કન્ય મદિ મિથ્યા ચણુ દરો ? કાઢક ઉપાય મદ જોતા નથી કે હમણા તો અણે મિદને જતી ગયુ છે ? ” હાનાશા પાસે જનાર ઉપુગેન એમ બોલ્યુ કે “ ૧૨૨૨૨ ! તમને શરમ નથી આવતી ? તમારી કન્યા બીજો તઇ જાય ! તમારી પંડી આમરુ શુ ? તમને ભવિષ્યમાં દીકરી દેશે મોજી ! ”

આ સવાલોના જવાબ પાલા પટેલે તે એમજ વાળ્યો કે “મારી તો મતિ તુઝાંઈ ગઇ છે, તોપણ મારો બાપડી તરફનો નાવસલ્લ ભાવ એટલો તો મજબુ છે કે જો નાન કાઇ તેણીના લલા માટે પગલાં લેવા માગતી હોય તો તેમા મારો પ્રપૂર્ણ દીકા છે ’ દોષો પોલ ચઢાઈ દેવં તથા બોળા હનો, જીજનનો નચવ્યો નાચે તેમ હતો નેથી નેજો એમ કહ્યું કે “ પણ ત્યારે હવે કરવુ શુ ? ” જવાબ એમ મળ્યો કે “ કરવુ શુ ? મજા ! તમે રજા આપો તેટલી વાર છે ! કાલ સવારે તમારા દીકરાને તે કન્યા સાથે પ હાથી આપીએ પછી શુ ? જો વિચાર હોય તો માઓ બેગ્ર અને હાલો પાલાશા પાસે નેજો સહ પાલાશાને ગામ આવ્યા.

એક પ્લેન-એક પ્લોટ સહુએ મળી રચ્યો; વચમાં વચમાં કોઈ મુશ્કેલી કાઢતું તો એક જણ તો એમજ જનાજ આપતો કે “હવે આ રાત્રીમાં પૂછે છે શું? જરૂર આવે એ કર, એકવાર આપણું કામ કરી લઈએ અને પાંડી ચાલજ શું? કદાચ બે-પાંચનો ખર્ચ થશે તો બોગવી લઈશું. અને વળી! આ તો એવું થશે કે એને લોકો એજ કાસીએ મારશે.”

આ બાપડાને ખબરજ નહોતી કે આ રાત્રી કેટલું ન્યાયી છે. તે તો ‘જ્યારે અદલત’ના કંઈક થયો ત્યારેજ તેણે જાણ્યું.

૬

“ગાલતે બોલે આપણે મારી વાડીએ જઈએ! ત્યાં બોર મરસ આવ્યાં છે! આ પહે પાછાશું; જરા મીઠું મોટું થશે અને ગમત પડે મગશે.”

“ચાલો, ભલે! હું પણ ઘરમાં પડી પડી મંઝાઈ ગઈ છું; ચાલોને હમણાંજ વળી આવશું.”

“હા! ચાલ હજી સૂઈગતને થોડીવાર છે અને તેટલા વખતમાં તો આપણે આવનાં પણ મીઠું.”

તેઓ ચાલ્યા; લગભગ અર્ધો એક માઈ તો આળાએ ગૂંપચૂંપ ચાલ્યાજ ટીણું પણ પછી પૂછ્યું.

“નેણુબાઈ! તમારી વાડી તે હજી ક્યારે આવશે? આ વાલુ તો કોઈની વાડી હોય એમ લાગતું નથી; આ મામે તો જ્યાં હુંજ દેખાય છે, તમે મને ક્યાં લઈ જાઓ છો?”

“જો બાપડી! તું કાંઈ અમારી નજરે દેવે નાની નથી કોઈની નજરે નાની લાંબચ, માટે તમે સમજીને વધારે શું કહેવું?”

બાળા ઉભી રહી; અને પૂછ્યું.

“શું આપણા આ અવાસમાં કાંઈ બેઠ છે? જો હોય તો મને તુરત જણાવો; અને તે અવધાન પડીજ હું તમારી સાથે આગળ ડગલું જરીશ.”

“માંડી ન ચા. અમે તારા મારા સારજ કરીએ, છીએ તારૂં ચિત્ત રિયઝ કર, આપણે હાથાચાને ગામ જવું છે!”

“સા માટે?”

“ત્યાં તારાં ગૂંપચૂંપ અને ઘડિયાં લગા કરવા માટે.”

“નેણુબાઈ! જો કે મારી જિજ્ઞાસા મુજબનાંજ સારસાં મેળવી આપવામાં તમે મદદ કરો છો તોપણ આ મારૂં “નવન” તમે, નેણુબાઈ નવનબાઈ ને રીને કરો છો તેમા આપણે કાંઈક પાપ કરતાં હોઈએ તેમ મને લાગે છે, આપણને કાંઈક થશે તો? મારા પિતાને કાંઈક થશે તો?”

“ જો એવું ! આપણને કંઈ નહીં માન આ કામ હું એકલીજ નથી કરતી; આમાં આપની શક્તિ સંમત છે, મારી ફજ્જ તો તને બે ગાંઠિ સુધીજ લઈ જવાની છે; ત્યાં ખીન બે માણસો ઉભા હશે, તેઓ બધું પૂર્ણ કરશે. ”

“ અરે ! પણ મારા બાપને કંઈ વધી આવશે તો ? ”

“ તારા બાપ તો કુદ છે; તારા એકમાથી બે બાવ ફૂટ પૈસા માટેજ તે કરવા માગે છે; માપાસા ઉપર નાતની જામરી ખીજ છે, તને હાલાચના દોકરા સાથે પરજીવણું અને તારા બાપને રૂપિયા આપણું એટલે ધોતા હામમો લી પડી રહેશે. સમજ, બે હવે રાજ થઈના, જો પેલા માણસો પણ આપણી સામાજ આવે છે. ”

“ મારા પિતાએ નહીં કરેલો ખતિ તો મને માન્ય નથીજ; હાલાચ જ મારા સસરા બનશે, અન્યથા બનવા પડેલાં આ શરીરનોજ અંત આવી જશે, તે ચોક્કસ માનજો. ”

પેલા માણસો બાની પડેલાં, સાથેના માડામાં બાળા, નેણુમાઇ, વિગરે બધા એક-વાઇ અર્થા, રંગરીયુ માફાવાળું ગાડું અધારી ધોર રાત્રીએ અખડ શક્તિ વચ્ચે આગળ આગળ ગમડના લાગ્યું.

પાય સાત ગાઉ ગાડું જતા એક વિન્ન નકસુ, એક રજપૂત બેડુત બાઇનું ગાડું પાસેથી પસાર થયું, અંદર થતી વાતો ઉપરથી આલાક બાઇએ અનુમાન બેંચી લીધું, આ બાળાની દો હા તો આખા પ્રદેશમાં થતો હતો એટલે બાઇને જરા કંઈ વનન ભાવ ઉત્પન્ન થયો, બુએ પાડી, હોકારા કરી ગાડું ઉભું આન્યુ; દમ દીધો, હેવડે બાઇની મુઠીએ ગરમ કરવામાં આવી એટલે ગાડું આગળ ચાલ્યું. નિર્મિત રથને પડેલાં; એક વિધવાને ત્યાં ગર્ભા ઉતર્યા; રાત્રી રાત તથા જીએ આખો દિવસ બાળાને સંતાડી રાખવામાં આવી; બીજી રાતનાં કેટલાક પાણીદાર નાતીલાઓની મમ્મજ બાઇનાં ગાંધવં લમથી કાઇક ચડીયાતા લગ્ન થઇ ગયા.

હમણાં જો બાઇએ પેતાને સંપૂર્ણ સુખી માની, પણ તેણીને બિચારીને શું ખમર કે પેલી એકડીને ખમર પડતાં તેણીની તથા પાણીદાર પોતેલીઓની ફરી ખતિ થશે ?

૭.

“ અરે ! માપાસા ! તને આબ્યા ! લાલે આબ્યા ! અને તમારીજ વાટ જોતા હતા ! એલો હવે શું કન્યુ ! પેતા તો કન્યા ઉણાડી ગયા ! અને પરજીવણું પણ દીધી, અરે ! રે ! આપણી તો કન્યાએ ગઈ ! નાક કપાઈ ગયું ! અને રજી રૂપિયા ત્રણ હજાર જામીનગી-રીના પણ આપના નેણજે ! હું નુરોતો કહેતો કે નાત માથે વિરોધ કરે નહીં ”

“ જુઓ, લાઇ ! આ પ્રસમ દિગત દારવા જેવો નથી. બધા વિચાર કરી કાઇક રસ્તો કાઢે તો ઠીક. ”

“ અરે ! પણ વિચાર તે શું કરે ? આપણી દીકરીની જોઆએ વહુ કરી લીધી તે દમ બિચો થશે ? ”

“ અને તમા રૂપિયા ત્રણ હજાર થ એવના મોઝે માપો મુઠો કે ? ”

“ તમે નકામા ડરો. છા; પરણી ગયા છે એમ આપણે માનીએજ શું કરવા ? ”

“ આપણે કલ્પ્ય એવી વાત બહાર ન કરીએ પણ આ માપાશા કાંઈ તે કન્યા હવે કમલ કરે ? ”

“ અરે ! મને તો મારું “પણુ” રહેતું હોય તો કાંઈએ વાધા નથી. એવી ફાપણા વહુને બીબના ધરમાં રહેવા દેવાય કે ? એમ તો કાંઈ આપણી વડુ દીકરી ઉપર અત્યાચાર કરી નય તેથી શું આપણે વહુને કાઢી મૂકીએ છીએ ? આપની પરવાનગી વગરનાં મૂંઝવણ લમ તો એક જાતનો જાગાકારજ કહેવાય; કન્યા અણુસમજુ છે; માટે દિંમત હારે નહીં અને હાલો કાઢેમાં. ”

“ કાંઈ છે; આલો તો ખરા નેપ્રએ વધીય શું કહે છે ? ”

ગદા શહેરમાં ગયા, વધીય સાહેબે, વિગત નક્કી એમ મનાહ આપી કે “ તમારે તમારી પુત્રીને ઉપાડી ગયાનુંજ કહેવું, પરણી જવાની વાતજ ન કરવી. ”

કાઠેમાં કન્યા ઉપડી ગયાની માત બહાર થઈ. ન્યાયાધિશ સાહેબને ખાસ પટેલની આ ઉદ્દતાઈ ઉપર ગુસ્સો આવ્યો. પોસિમને તુરતજ કુકો અપાયા કે “ ત્યાં હોમ ત્યાંથી કન્યાને ખેંચવી દેવાશાને સોંપા. ”

ખટપટીઆઓએ બાતમી આપી અને પોસિસે હાલાચાને ઘેર દરોશ પાડ્યો. બાપડીને પોલિસે સ્વાધીન લીધી અને દેવાશાને સોંપી.

દેવાશાએ માપાશા તથા બીબ ખટપટીઆના કહેવાથી બાળાને એક અધારી માર્ડીમાં કેદ પૂરી દીધી, આડો એક લકુ સીદી યોછી કરવા માટે બેસાયો, અને એક વિધવા, અર્ધગ અને વૃદ્ધ બાઈ બે વખત ફક્ત બાવાનું પહેંચાડે એવો અંદાજરત યરો.

અહાહા ! બાપડીના કયા અપરાધનું આ ફળ હશે ? અધરામાં પૂરું પેલી લુલમી આવી આવીને અનેક તરેહનાં વાંડા બેસી જતી બને હજી પણ બીબ ડામ દેવાની ધમકી આપતી હતી. બાળા રહતી, અંબો સમી જતી; મામના માલુસો પણ કટકટ કરતાં કે “ લે; બાઈ હાઈ ! રાંડ લાગીજ ગઈ ! અરે ! આતો હજાદગ કળજુમ આવ્યોને ? ” વળી એક બાપએ તો એમજ વાત ઉપાડી કે એ છોકરીજ એવી અકામજી છે. જુઓને દેવા પટેલને ઘેર તેણીના જન્મ થયો ને બધી મિઠકત હરાઈજ ગઈ (જો કે આનું કારણ તો પેટી કઈશા લુલમીજ હતી). પછી બાઈ ગઈ. પાશાશાને પનારે તો ત્યાં પણ આવડ અટ ! વળી મિયા-રાને કાઠેમાં પોવાઈ જવું એતો જૂદી વાત ? વળી આવી નાતમાં; તે નાતનો પણ કેટલો ફજેતો ? વળી રાંડનું સગપણ ક્યું માપાશાને ઘેર તો માપાશાએ દુઃખી દુઃખીજ દેખાય છે; અને નાતે દીધી હાલાચાને ! અરેરે ! તેનું તો મિયાંરાનું નાકજ કપાઈ ગયું ! કન્યા બાઈ મોટા, વળી કાઠેમાં દોરાગે ! અરે ! હવે વળી અમાગણી ન્યાં જશે ત્યાં કાણુ બંધે શુંએ કરશે ?

એતો ચુડેવ છે ચુડેસ ! કાંઈજ છે આખી ! એનું મોહુ નેપ્રએ તો પણ આપણે મુશ્કર મોકે ! !

મહાત્મા ! પ્રિય પાક ! મોખો માપણે આર્ય-અંબાર ! પણ આ ગધી ગાળનોડું

મગ પેલો હુદ્દ દિવાજ “કન્યા વિદ્યમ” જ છે અને તેથી તે દિવાજને તું તિત્રાજીની આપીશ અને બીજાઓને અપાવીશ તો જરૂર આ ગાળાનું દુષ્કાંડ બોધ કરવાનું પુણ્ય તને ફાસલ થશે એક વાચનમાં બાળા રહેજ નસીમદાર હતી ! પેલું “અટપગીયું” મંડળ લક્ષ્મીને વાંચાણથી વીધતું નહીં, કેમકે તેનો અણક સ્વાર્થ હતો. તેને પોતાની ઇચ્છા મુજબ, પોતે શીખવે તે મુજબ બાળા પાસે કોર્ટમાં જુજાની અપાવની હતી, અને પેલા “નવન” કરનારાઓને શિક્ષા અપાવવી હતી. દેવો પટેલ જાપદીને સમજાવતા કે—

“બચ્ચી ! તું એમજ કહેજે કે મને જોળવીને જોર જુલમથી ઉપાડી મથા, હું રડવા મડી એટલે મારા મોઢામાં હુએ જોરજો, એક માધને ત્વા મને રાખો. મારા સખ થયા નથી.” બાળા મુએ મોઢે માલગની અને “મૌન સંમતિ લક્ષણ” ના મૂત્રને વાળખી મણી તેઓ ત્યાંથી ખુશી થતા થતા જતા ગેદના.

બાળાના દિવસો ઝુરી ઝુરીને કપાંત કરવામાજ જતા, આ મોમાંથી અથુ ખુરી મથા હતા. હવે તો લોહી ઝરે તેજ ગાંધી હતું પણ નિચાડી કન્યાવિક્રમનું મળીગાન થયેની બાળા બીજુ કરે પણ થુ ?

૮.

“મારા વિચાર મુજબ તો હવે આપણે જલ્દી પરજાવી દેવાની પરવાનગી મેળવી લઈએ”

“અરે ! પણ આપણે ?”

“આપણે એમ કહેશુ કે “પાલેશા અને દાલેશા પાજ પજુ નસાડી જવાની પેરણી કરી રહ્યા છો.” એટલે કાં નહીં આપે ?”

“હા. તે વાત ખરી”

“અને વળી ! જ્યાં આપણે એમ પણ કોકશુ કે” સાહેબ ! મને વખતે અમારી કન્યા-માક મોઢે ખચી મઠ છે, પણ આ વખતે તો તેઓ ને “હરજુ” કરી જવા પામ્યા તો જરૂર પરજાવી દેશે અને અમારી આગર જશે.”

“બરાબર છે ! બરાબર છે ! ખરેખર “આકાશના રાજ” પટેલ તમારી કુદિને ખન્ય છે ! તમે જો ન થોત તો આ અટપટમાં અમે ફાવત નહીં. આતો અમે જરાક મુજબ-છએ કે અમ તમે અને આ “માદયા” પટેલ જ-ને જજુ મળીને એવું તો પોઈટ અમને ખતાવો છો કે ન પૂછો થાત.”

“હશે ! હવે પ્રથામતની વાત જ-જ દો અને ચાલો રોકીય પાસે”

પદાસા વાચનાર ! વઢીવની વાક્યાતુર્યતાથી અને પાઠાચા ઉપર દોષારોપજુ થવાથી તેમજ કામદો પણ તેમજ કહેલો દોષાથી ન્યાયી ન્યાયાધીશ સાહેબે પરવાનગી આપી દીધી

મામાશાના દર્દનું હવે પૂઠવુજ થું ? હવે જે એકવાર પરજોડી પણ રૂપાણી, બજેલી ગજેલી અને વળી પોતે મદામુશીઅતે મેગવેલી કન્યા, ઇવટ પોતાની તો યદ.

જાન આવી, વિધિ પુરતુર સમ મથા બીજવાર મથા ? નહીં, ખરેખર તો આ

વખતેજ થયા. પણ પહેલીવાર પણ ને આ સુખમાં એમણનાં ગાદર લગને માન આપવામાં આવતું હોયતો બીજી વાર !

બાળાની આંખમાંથી આવતું બાહરવો પડેતો હતો; તેજ દેખાનામાં, તેજ અમારી માટીમાં તેણીને લગેના પોપાદ પહેરાવવામાં આવ્યો, અને બ્યારે બેર' લુગાથી તેણીને માયરી પૂળ માટે મડપમાં લાવવામાં આવી ત્યારે તેણી બેસી બની ગઈ હતી; તોપણ જેમ તેમ દસ્ત બેળાપ, ચોરી, ફેરા વિગેરેની ક્રિયાઓ કુણાએ નેરથી કરી આજ બધે પકડી, બાથમાં ઘાઘી ધોઈ ધોઈને પણ ફેરાની વિધિ પૂર્ણ કરી

છેવટે બ્યારે બાઈ મૂર્છાવસા થઈ, ત્યારે પાછી પેલા કાશગદમાં પૂરાઈ ગઈ

પણ દિવસ જન રોઝાણી, સદુ હોસિ હોસિ જમ્યા, માત્ર આપડીજ અંજ લેતી ન હોતી અને રાખત તાવથી પટકાઈ પડી હતી

જન ગયાના થઈ, વગ એકલોજ ગયો, કન્યા દેખાણની અંધારી કોરડીમાંજ રહી, તેણીનામાં બેસવા, ઉઠવાની શક્તિજ ક્યા હતી ? ગડામાં બેસારામ તેવી સ્થિતિજ નહોતી, તાવતુ બેર સન્નિધાત વિગેરે દતા. લુગાની આપી શકે અને પેલા ઉપડી જનારાઓને સિક્કા થાય ત્યા સુધી જીવતી રહેતો સાદ આવી જમ્યાએ તેણીના ગામડાની રૂઢી મુજબ દના દારૂ થતા હતા ! ! !

૮

આજ કોર્ટમાંજેસ છે, હાલાશા અને ખાલાશા ઉપર "નપત" નો આજ છે, આ "પોલિસ કેસ છે " જન બેળેજ સત્તર ચહે ન જવું પડ્યું તેથી બાપડીનો રોમ કંઈક દલિલા થયો હતો તેથી તેણીને ગાડામાં નાખી સહેરમાં લઈ જવામાં આવી. આજે રસ્તે ખટપટીઆ મંડળે લુગાની કેમ આપવી તે સંજયે માથાફોડ કર્યાજ કરી, બાળાને પળવ્યાજ કરી, પરિણામે કોર્ટમાં બાળા આવી ત્યારે તેણી પાછી અસવની પેટેજ ચિત્તમંથિત થઈ ગઈ લુગાની વખતે તેણી એક પણ મવાલનો જવાબ આપી શકે નહીં; પહેલી વખતે સંધ્યા પૂર્ણ ત્યારે સ્તબ્ધ, આંખોમાંથી આંસુ, બીજી વખત પૂર્ણાથ કે મોટે સોદે રહેતુ અને યદા તદ્દા બકવાદ; આ ઉપર ઝાટટરી તપાસ થઈ, ઝાટટરે "લુગાની આપવા અશક્ત છે " એમ જણાવ્યુ. બાળાને પાછી કોર્ટમાંજ સુવાડી દેવામાં આવી.

પાલાશ તથા હાલાશાએ લુગાનીમાં એમ સંખાબ્ધ કે જાતિની સંમતિથી અને આ કાર્ય કર્યું છે. માટે શુન્દેગાર આખી નાત કરવી નેઈએ, તેઓના વધારે પણ એમજ કહ્યું કે "આ જાતિનું કંઈક કાર્ય છે " પણ ખરેખરી કમનમીની તો દબે બેડી !

જાતિના અગ્રેસરો કે જેઓ હાલાશા તથા પાલાશાને અગ્રવવા, કુપાવવા ગયો હતા તેઓની લુગાની લેવામાં આવી.

આ જાતિ પશુજ વીકલુ હોય છે, એટલે કે જિતા સાથે આવે ત્યારે જથી જવાનો જોગ પહેલો કરે તેઓને લય લાગ્યો, તેથી તેઓએ નનોજ વારયો, "આટલું અમે કંઈ જાણતાજ નથી, અમને કંઈ ખબર પણ નથી, અને જાતિ/ચોલો થઈ એમજ પણ નહીં

તપશ્ચતા હોઈએ કે ઉપાડી જવાનું કાર્ય શુદ્ધી હોય તે હોય ! હોય ! કેટલું જુદું ; કેવી કેળવણી ! જ્ઞાતિ, શેઠની શિક્ષામણે મહારાની આ રીત વધે ! આ રીત વિચારવાત ! !

પેઠી રસ્તામાં અટકાવનાર ગળપૂત બાઈને અટપટીઆઓ તરફથી મીરીમીરી મગી રીંદતી, તેણી હાજર થઈ અને સાક્ષી નેઓના લાભમાં આપી. તેણી તો વળી બેઠા માણુધી ખાઈ ગઈ !

બમ ! પછી દવે બાકી શુ રહ્યું ? જ્ઞાતિ પોલોએ આગળથીજ ગોઠવણ કર્યા મુજબ મેળુબાઈને, પેઠી જોતે ત્યાં ઉતાવળ કર્યો હતો તે વિષય બાઈને તથા પેઠા ગામમાં બેમારી લઈ જનાર બે માણુસોને પહેલેથીજ એવીજ ધમકી આપી હતી કે “ અમરદાર ! તો નાતું અગર તો અમારું નામ લેશે તો તમને નાત બદાર મહશુ.”

જોટને તેઓએ બધાંએ એમજ કહ્યું કે “અમને તો પૈમા આપી દાલાશાએ જ આ કામ કરવા મૂક્યું હતું.”

આવાધીરા સાહેબે દેસલે મળ્યાઓ તેમ દાલાશા, પાલાશા, પેલો બે ગાડા-વાળાઓ અને નેણુબાઈને જે તથા દડની શિક્ષા થઈ અર્ધ; પેના અટપટીઆઓને તો મોનાનો અર્થ ઉચો. જેમ આવા દુખમાં ફસાયેલા તન્ન પણ તેઓની સરથુદ્ધિ દખાને ઉત્પત્ત કરે તેમ નડેલું.

પાલાશા, અને દાલાશાએ અપીય કરી ભગીન હંપડ છુટયા

બાપડીને એવીજ અવસ્થામાં દેપાશાને ગામ લઈ આવ્યા અને લાંબી માર્ગશાળા આમલથી તેના ગામ બેળી પહોં કરી, પણ ત્યાં પહોંચી ત્યારે બાઈ છુટતી હતી કે નદી ને અમે કહી શકતા નથી.

૨૦.

અપિત માલતી હતી તે દરમ્યાન આ કૃષીકાર જન જ્ઞાતિના એક માધુ મદારાજ-પુત્રી મદારાજ આ પ્રદેશમાં પધાર્યા.

તે કે “ મુની મદારાજ ” કહેવાતા પણ “ મોન ” ને તજ તેઓ પોતાની અત્યુત્તમ વાક્યપુર્વતાથી સરભ્રમ આપાજ કરતા, અને મંત્રારથી વિરક્ત છતાં સંભારીઓ માથે તેઓના પરમાર્થથીજ જૂન મેળાતા

તેઓશ્રીએ પોતાની શારીરિક સમર્થિ પણ આવા પરમાર્થમાંજ અને જપ તપ કરવામાંજ દીધી હતી દીધી હતી

હિંસેખિત સાધુ મદારાજે આ દહીકન સાબળા, તેઓનું હૃદય જાણ્યું, આટલી બધી જ્ઞાતિ અટપટ કંઈક અંશે જોઈ થાય તો સાફ આમ તેઓએ પ્રજીક, પણ તેઓનું માને મોજુ ?

સંપાદથી એક મમલુ રોક આ પ્રદેશમાં પધાર્યા, મદારાજશ્રીને અને તેમના વિચાર મળતો થયો; તેઓ મનેએ આ દિશામાં પ્રવૃત્ત કરવા માણે.

જ્ઞાતિ તત્તત્તો મમલુ રોકના ગામ, મદારાજશ્રીની સમક્ષ બેળા થયા; મદારાજે

સોનાનું ચર્મ જાય. ગામ લોકોએ વિચાર્યું કે એક દિવસ આપણે ઘેર રહેતા ગોંમમાં થઈ દરિદ્ર રહે નહીં. આ પ્રમાણે મર્વ પોતપોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યાં. લક્ષ્મીજીએ તેજ મંદિરમાં રહેવાની ઇચ્છા જણાવી તેથી લોકોએ કહ્યું કે “ ભલે, માણ ! મંદિર આનું જ છે, માટે મને તે સ્થળ પસંદ કરીને રહો ” માણએ તો પેલા શાસ્ત્રીજી, મહારાજ, જગ્યા પસંદ કરી, ત્યાજ રહેવા માગ્યું ! શાસ્ત્રીજી કહે “ નહીં આ સ્થળ છોડું નહીં, મહારાજ ત છે. ” અને ડોશીમા કહે “ હું બીજે સ્થળે રહું નહીં. ” આમ કરતાં વાત વધી પળી નારદજી તો ધડીકમાં પ્રભુ પાસે જઈને કહે “ ભે, ભે, મહારાજ ! આ સ્થળથી એ તમને પણ ખસતો નહીં. ” વળી લક્ષ્મીજી પાસે જઈ કહે “ માતાજી ! તમારો પ્રભાવ ખરાબર પતાવતો ” અને મનમાં વિચાર કરે કે જ્યાં ત્યાં “ મહારાજ ભક્તો, મહારાજ ભક્તો ” કરી ભજવાન દોરે છે તે જાળોજ ખજર પ્રકો ! કીક સપડવા છે ! લગાર પ્રસાદ પણ જમાડે તો કીક પડે ! લોકો ભજવાનને સમજાવવા લાગ્યા કે “ મહારાજ ! તમે બીજી જગ્યાએ બેસીને ક્યા કરો, એમા તમારું શું જાય છે ? આ બીજાનાં જુદાં ડોશીમા બીજાં ક્યા ઉતારો શોધશે ? માટે લગાર રહ્યો તો કીક. ” પણ પ્રભુ તો એકના બે થાય નહીં, આ ગંગામાં લક્ષ્મીજીએ તો ઝોળા લઈને ચાલવા માંડ્યાં. લોકો ત્રેગની પાછળ મનાવવા દોડ્યા, ખેંચનાજી કરતા ડોશીમાની ઝોળી પડી ગઈ અને તેમથી અસંખ્ય દિશા, આલેક, ગોતી તથા સોનાનાં ધરણું અને રૂપિયા આમ તેમ વેરાઈ ગયા, ડોશીમા બેસીને તે ઘંઘાળ્યા લાગ્યાં. આ સર્વનો ઝગદળાટ જોઈ મુખીઆજીની આંખ તો ઝંખવાઈ જ ગઈ ને તે મંદિરમાં દોડ્યા અને પોતાને હાથે મહારાજના નાસઘા પોટલાં ઉપાડ્યા માંડ્યાં. પ્રભુ ત્રેને વિનંતિ કરીને કહેવા લાગ્યા કે “ અરે ભલો માણસ ! જે દિવસ સારું મહારું પણું થું કમ મુકવો છે ? આજે પાંચ દિવસ તો થયા. બે દિવસ પછી તમારે, મને તેમ કરવો ને. ” એટલામાં એક જગે કહ્યું “ હમારે તમારી શીખામણ નથી જોઈતી. તમારું પણું ને બધું રહેવા હો તમારી પાસે. ઉપાડો લોકો, મહારાજને. આ માલગતીની સાથેજ લોકો માંડ્યાં તે મહારાજને સિંહાસન સાથે ઉપાડી મંદિર ન્હાર લાવીને મુક્યા ! પછી લક્ષ્મીજીને જ્વેલા લાગ્યા. તો લક્ષ્મીજીએ ન મળે અને પ્રભુ પણ ન મળે અને સોનાના કટોરા ધરણું વિગેરે બધુંએ ગેપ ! લોકો એક બીજાના રહાસું જોવા લાગ્યા ને કહેવા લાગ્યા કે આ તો ડોશીમાએ ગયાં અને શાસ્ત્રી મહારાજ પણ ગયા ! “ રાધા કૃષ્ણનાથ કૃષ્ણ ”-લોકોને આ પ્રમાણે શોક કરતા મુઠી લક્ષ્મીજી, નારદજી અને ભજવાન ત્રણે જણે વૈકુંઠમાં ગયાં ત્યાં પહોંચી લક્ષ્મીજીએ કહ્યું, જોયો મહારાજ ! મહારાજ પ્રભાવ ? જગતમા મહારાજ ભક્તો તો સોમાં નવાણું અને આપનો તો એકજ ! ”

સુન્દરીચુંપોદ.

સુન્દરીસુબોધ.

કલિયુગમાં હિન્દુ મઝાજ.

પુસ્તકીયા જ્ઞાન મેળવીને તોફરી ન મોપી રહેતો નવીન હિન્દો યુવાન વર્ગ
આપણને પ્રાણલુ અને શુદ્ધ જે પશ્ચીમી જોડ નાનુ વિચિત્ર લાન પ્રાપ્ત છે !

સુંદરી સુખોદ્ધૃત માસિક વધારો.

આપણાં બાલકો ઉપર દેશનું ભવિષ્ય આધાર રાખે છે, આપણી બહેનોના હાથમાં બાલકોનું અને આપણું પરમદિવ છે, તથા આપણા બહેનોની સદાય વિના પ્રગતિ થવી શકે છે આથી પોતાનામાં તેમજ સ્ત્રીઓ, પુરુષો, અને બાલકો, સર્વેમાં સદાચાર અને સુવિચાર, તથા ઉદ્યોગ, સત્ય, પ્રેમ અને ત્યાગનું પ્રાકટ્ય થાય, એમ નિરંતર પ્રયત્ન કરવો, એજ બાલક સંતાનોનું અર હેતુજ છે.

પુસ્તક ૧૪ મું)

ગોપ્રીત-એ: ૧૯૧૭.

[અંક ૪-૧,

સરસ્વતી.

કેવી સ્ત્રીઓની જરૂર છે ?

પુરાતન કાલમાં સ્ત્રીની પદવી ઠીકી માનવામાં આવતી હતી એમ જો આપણે તસદ્ધ કરા વતાવીએ તો આપણી પ્રાચીન સંસ્કૃતીને ઉતારી પાડવા પ્રયત્ન કરનાર વ્યક્તિ સામ અવશ્ય આપણી જીત યાચેલી લેણી. પરંતુ એ જીતના હર્ષમાં જો આપણે આધુનિકકાલમાં આપણા કર્તવ્ય સંબંધમાં પ્રમાદ કરીએ તો તેથી આપણા પ્રતિપક્ષીને નહિં, પરંતુ આપણને પોતાને, આપણા સમાજને જ હાનિ છે.

“ કહ સ્ત્રીને તમે શ્રેષ્ઠ ગણો જો ? ” એ પ્રશ્ન એજ મસિદ્ધ વિદુષીએ જ્યારે મહાન નેપોલિયનને કાર્યો ત્યારે તે વીરે વેષદ્રુષણે જવાબ આપ્યો કે “ જે સ્ત્રી વધારેમાં વધારે પુત્ર જણે તે. ” ઉપલક્ષિયા અવલોકનથી જંગલી જનાતા આ જવાબમાં પ્રમંની મૌઘી જાણનો સમાવેશ થયેલો છે. સ્ત્રી એ પોતાનું ઘર ઉત્તમ રીતે વેળવી, અનેક સુપુત્રોને જન્મ આપી, તેમને દેશસેવા માટે અર્પણ કરવા જોઈએ એ વૃદ્ધ તાત્પર્ય દેખાલિયના નાના સરસ્વા વાચનું હતું.

પુરુષના મળતર અને સ્ત્રીના મળતરમાં આસમાન જમીનનો ફેર છે. પુરુષના અંતઃકરણને સંતોષ કરનાર આજીવિકાના વિચારથી સ્ત્રીનું અંતઃકરણ આલિષ્ઠ છે, જે સમાજની દુર્દશા થવાની હોય છે તે સમાજની સ્ત્રીઓને આજીવિકા માટે મળતું પડે છે. તેમજ દ્વંનામ સ્કોલરશીપ વગેરેની હરીપાઈથી પણ સ્ત્રીઓને અભ્યાસ કલ્પિત થતો નથી. ગૃહિણી તરીકે નમુનેદાર ગૃહની વ્યવસ્થા કરવાનું, માતા તરીકે નમુનેદાર સંતાન સમાજને અર્પણ કરવાનું અને સંસારિણી તરીકે યથાશક્તિ સમાજ-

સેવિકા થયાનું તેનું કર્તવ્ય છે. જર્મન મહાકવિ કહે છે કે શ્રદ્ધિની ધર્મમાં જે ઉત્તમ કર્તવ્યોનો સમાવેશ થાય છે તે જો સ્ત્રી ચરોવર સમજે તો વીજા ક્ષેત્રની તે માગખી કર્મજે નહિ. નિશાઢમાં છોકરીની ફેઢવળી છોકરાની ફેઢવળી કરતાં સમાપ્ત થાય તો તેથી વધારે પઢતો હૈયાશોચ કરવાનું મયોજન નથી. ડંચી ફેઢવળી ફાંડ વધી સ્ત્રીઓ માટે નથી, અને તેથી ફેઢવળીને પોતાનું સ્થાપનાર સ્ત્રીજ ઉત્તમ યદ્ શકે છે એવો નિષ્પન્ન નથી. માધીન સમયમાં પુરપના વ્રહ્મચર્યનો ફાઢ ૨૫-૩૦ ની ઉમ્મર સુધી લંબાતો. આજનું વલળ સ્ત્રીના કન્યા-ફાઢને લંબાવવા તરફ વિશેષ છે. કન્યાફાઢ પળ જોડે તે કરતાં વધારે લંબાવવાથી અનેક અનર્થ થાય છે. સ્વતંત્ર વિદ્યામય જીવનની લગનીમાં કેટલીક સ્ત્રીઓ પત્નીધર્મ અને શ્રદ્ધિનીધર્મને પળ વંધનરૂપ સમજે છે. કન્યા વિક્રયરૂપ વે વે કરતું ધરુદ્ધ ફાઢવા જતાં સમાજ મંદિરમાં વર વિક્રયરૂપ વાંકા અઢાર ધંગવાલું ડંટ ધુસી જાય છે. પરિણામ પંડિત ફાર્લ પીઅર્સન “વિજ્ઞાન દષ્ટિથી પ્રજાજીવન” નામના પોતાના પુસ્તકમાં કહે છે તેનું આવવાનો સંભવ રહે છે. દેશનો ઘુઢિશાહી વર્ગ વધારે ધળે અને તેજ વર્ગ વિવાહને નિયંત્રણા સમગ્રી ઓછો પરળે તેનો અર્થ એજ કે આગઢ જતાં ઉતરતી ઘુઢિવાલાઓનું સમાજમાં પ્રાધાન્ય, અળીને પ્રસંગે નેતાઓની સ્લોટ, અને આસર સરવાળે પ્રજાનો વિનિપાત અથવા વિનાશ.

આપળા સમાજને આજે એવી સ્ત્રીની જરૂર છે કે જેના નામ પાઢઢ ધળે શારદા-પીઢની ઘુઢા ન લાગી હોય છતાં જેનું જીવન ધાવનામય હોય, જેની સગરગમાં ધર્મની તીવ્ર જ્યોત જાગતી હોય, પોતાના પાતિવ્રતના રક્ષણ માટે જે પોતાના પ્રાણને તળસલા કરતાં ટુચ્છ માનવા તૈયાર હોય, જે રસોડ કરતાં અને જરૂર હોય તો રસોડનાં વાસળ માંજવાં શરમાય નહિ, સંપત્તિને સમયે પળ ટ્રોપડીની પેઢે ધરની નાની મોટી વાવતોની સુદક્ષ દેસરેલ રાલે, અત્તિયિને સમાજ દેવના પ્રતિનિધિરૂપે માનનીય ગળે, સંતાનેને દેશે પોતાના દાયમાં સોંપેલી યાપળ સમજે, જે પોતાના અવકાશના વલતમાં ઉત્તમ પુસ્તકો તથા વર્તમાન પત્રો ચાંચવાના, કરકોશલ ફેઢ-ચવાના, આસપાસના વાતાવરણમાં વિદ્યાકલા નીતિ ધર્મનો પ્રસાર કરવાના વ્યસ-નવાળી હોય, દેશસેવા માટે, પ્રસંગ પઢયે અનેક પ્રકારનાં કષ્ટ વેઢતાં પાહી પાની કરે નહિ, તીવ્ર લાગળીના આવેશથી જેનાં તન મન ફોમઢ છતાં દઢ હોય, અને જેના પાવન દર્શનથી મેલકનાં મલ્લિન વિચારો પલાયન કરી જાય.

શીયુત્ કૌશિકરામ મહેતા (“સ્ત્રીઓને સન્દેશ”-પ્રસ્તાવના.)

કાવ્યકુંજ.

તો જગત્માં જીવ્યું ભલું.

લેખક:—રા. સં. “સ્નેહસાગર.”

(દક્ષિણ.)

નિજ સાધના ચક્રુ યદી બેતા અખણિત બેહુને,
કંઈ હૃદયની કુર વેદના લેખ હૃદય ના ઉછળે;
જાણી ખીડા દીન લાઈની તે રેડના ચિત્ત ના ગણુ,
તો બોલ, બહાવા ! બોલ, જીવ્યું સફળ થુ ત્હારે થયુ ?

નિજ કંતથી લે ના વૃષ્ટ્યાં નિજ સાધનાં બાંધુ અદા !
કંઈ સ્મિતથી લે ના નિખેયાં વાદળાં દીનદુખનાં;
જાણી ખીડીથી લે નહિ ઉર કુઝીનું સંતોષિયુ,
તો બોલ, બહાવા ! બોલ, જીવ્યું સફળ થુ ત્હારે થયુ ?

‘સ્નેહી,’ ‘મુહૂર’ ‘પ્રિય હૃદય,’ ને ખીજાય ખીડા રાખ, દા !
તું હૃદયથી, પશુ ના વલો કુઝાસાગરે તે સ્નેહીના
તું હર ઉમેરો હૃદય કંતો નાવ જ્યારે મુંડતુ,
તો બોલ, બહાવા ! બોલ, જીવ્યું સફળ થું ત્હારે થયુ ?

દીન લાઈને લેખ અદા ! લે હૃદય ઉછળે સ્નેહથી,
તન્મય બને પુજ હૃદય ને બેટી પડે તુંવે ગી;
તું આસુ વહે, તેવ વહે, વાત ખીડી તું લેવે,
કુઝા વાદળો વિખરી જતાં લે હૃદય દરે ઉછળે.

‘આપ વીતી’ જાણવાના લે લાગ ઉરથી ઉતરે,
કંઈ રેદન ને કંઈ હાથથી લે હૃદય પુજ હલકું બને;
જો અન્યતું ઉગ હલકવા-જન મેનવા ઉર ઉછળે,
તો જીવન બહાવા ! પુજતું આ જગત્માં જીવ્યું ભલું.

દેશપ્રેમ:

(દિન્દી ઉપાસી.)

સદગી નરોમા પૂર્વલેખો પુણ્યસત્યસાદ દોલ,
મુષ્ણ, રીત, સાદસ, વૈધ્ય ને જળ, નેજસર લસાદ દો,
સદગી દરશના સર્વદા સખેદવનો દાદ દો,
વમ ચાદ અગ હજ રહે, તમસ સદા અમ આદ દો.

સિદ્ધાર્થનો ગૃહત્યાગ.*

લેખક: રા. રા. જગન્નાથ હરિનારાયણ ઝોઝા.

(સન્ધ્યા)

ધારી આગ ત્હમરી, ત્વરિત ગતિયાં હું તારલા ! સઘ આલ્યો,
શોકાવૃત્તા ધરિત્રી ! મન-જગ્ગન-યુવા તમારીને આ સીધાબોઃ
છું ઢાળે તખ્ત મહારું, સુખ-દિન-રમનિ-મહેલ આનન્દદાતા,
સૌનો થે ભોમ આપુ, વળી દર દરેણુ સ્નેહ-સંલગ્ન કાન્તા !

(ચિખરિણી.)

કરો, બહાલી રાણી ! તુજ ક્રિતિ છે દર દરવા
બધારી, તોયે હું અવનિતલનો બાર દરવા
ત્હને લાયકું કિન્તુ અવનિ સદ ઉદાર તુજનો
મશે-પામે સિદ્ધિ, મુતતુ ! વિરસંકપ મુજનો.

(નાહિની.)

તન ઉદર વિથે જે હાલતું બારું મહારું,
ઉદય પ્રભુવતું જે ગુપ્ત છે પુષ્પ પ્યારું;
ચિર મુજપર ત્હના ધારવા હસ્ત ફૂંજા,
અલિત મન ધરો, ને થોભું આસીપ દેવા.

(ટૂંકવિવલિત.)

મમ પ્રિયા ! પ્રિય બાલ ! પિતા ! જનો !
દાનુ સહો સહુ આ પગની બધાઃ
ઉદય પ્રાપ્ત પ્રકાર થશે, —અને
જન સમસ્ત શ્રદ્ધ ઉરના બને.

(નાહિની)

અમલી મન મધું છે નહીં આને જવાનો,
નહિ નહિ અવ માછો હું કદાપિ ચલાનો,
શ્રમ કરી સદુ શોધુ, તે મશે પ્રાપ્ત નમ્યારે,
સફળ મનન કીધે; ફક્ત આવીશ ત્યારે.

* સુદ્ધ જમવાન પોતાની પ્રિય પત્ની, પિતા, શત્રુ, —સર્વનો ત્યાગ કરીને જગત્વા ઉદ્ધાર અર્થે પ્રયત્ન કરવા ચાલ્યા નવ્ય છે, તે પ્રસંગે ત્હમના હાલતું આ ચિત્ર છે ત્હર એવિન આનોઈસ કૃષ્ણ “આઈઝ એફ એલિયા” આથી તે કીતુ છે.

મહારાં બાળક.

(માતાની હૃદયોક્તિ.)

સેખક: શ્રીયુત્ત "વૈકુણ્ઠ."

મુજ અંકે ધન્યન નાચે રે,

બાલકાં આળાં ભોળાં ! હાંદાં રે બાલકાં.

દિલડાં કુળા રમ્મ બીનાં રે,

કુધડિયે મીઠાં મીઠાં ! હાંદાં રે કુધડિયે.

દોઢાનીયે આંસુ ઝરાવે રે,

બોલીને કામુ કાલાં ! હાંદાં રે બોલીને.

અધીરાં અધુરાં ન્યમ બોલે રે,

લાગે તેમ બહાલા બહાલાં ! હાંદાં રે લાગે.

મુગાં ઘડિ ના રહી શક્તાં રે,

પડતાં એ ત્યાં ત્યાં પેઢ્યાં ! હાંદાં રે પડતાં.

પડતાં આપડતાં રમતાં રે,

રમવામાં મુરાં પુરાં ! હાંદાં રે રમવામાં.

હસતાં નોંધને દસી પડતાં રે,

હસવાં તો એને રહેવાં ! હાંદાં રે હસવાં તો.

રેતાં નોંધને રડી પડતાં રે,

બોળાંભટ શાં બાલકાં ! હાંદાં રે બોળાં.

કલ સમ પમય કર જાણે રે,

એવાં તો નિર્ભય વેલાં ! હાંદાં રે એવાં તો.

સાડકાં શાં પ્રભુ ધરતાં રે,

જે સાડકરું તે બોળાં ! હાંદાં રે જે સાડ.

સુકાનીને.

લેખક:—બહેન સૌં, કનુબહેન રવે.

(કન્યાલી.)

મુઠાબું નાવ ભર દરિયે

પ્રભુ ! તું સ્થાય થાજે દો !

પ્રભુ ! તું સ્થાય થાયે તો

પછી ચિંતા મને શાની ?

મુઠાની વા બલે વાયે,

ભયેને આવતા ખડો:—

કુશલ મારા મુકાની, તો

પછી ચિંતા મને શાની ?

ઝવનનોકા ધીરી તુજને,

ખન્યો તું સ્નેહ મુકાની:

નિમંતા ! તું અતુર નાવિક

પછી ચિંતા મને શાની ?

મુકાની દો ! બલા બાપુ !

નિરંતર ભગતો રહેજે;

વમગમાં ભય એંઆધ

ઉઘારી નાવ ત્યાં લેજે:

દરબાને ઝવનયાત્રા,

પ્રભુ સારિધ્ય લઈ જાજે:

ચિહ્નરું છે પ્રભુ-ધામે,

પછી ચિંતા મને શાની ?

સાસરે જતી બેનને.

લેખક:—સા. રા. "નલિનીકાન્ત."

બેની ! બસ થયા પછી પ્રતિજ્ઞે, સૌભાગ્ય હમણે કવી,

રહેજે તું નિજ દાનના ચિરપરે, થઈ જવ જાયા સમી:

ધારે પ્રેમ પછી તને કર ચિરે, બ્યવહારમાં સદા,

ના મોલી જરી ભાર રૂપ બનજે, એંધર્મ ત્હારો મદા.

હૃદયેશ્વરીને પત્ર.

લેખક—રા. રા. રમાકાન્ત શુભ.

પ્રભુષી હૃદયેશ્વરી ! પ્રેમતણી પ્રતિમા !

પુશી છું. પુશી, તું'ય હશે. ।

પ્રભુએ પ્રિય પ્રેમ પ્રિયા હૃદયે પ્રતિબિંબિત

કામ નાદિ ૧૦૨૦.

ન ગમ્યુ જરીએ પ્રિય ! આપણું, મળવું શુધિ એક બીજની સહે

પ્રભુનેજ, કિંવા રૂતિનાય મને—

કુ ખ તેથી વિચારનું દીધું, સખે !

હૃદયેશ્વરી !

ઝવનને મધુરૂં દુવિતેશ્વરના જપથી કરજે,

રૂમર ને ધરજે શરનેકર તો તુજ રદાણ એક ચખાજ મળે.

સકુલોગિની ! સ્નેહતણી પ્રતિમા !

દયિતા ! કુ.ખ ના મનમાં ધરજે,

પ્રભુએ કદી ઝેરજ આપ્યું ત્હને

તવ તે પશુ પીજ જજે તું સુખે,

“ પ્રભુ જે કરજે—સકુ સાકું હશે, ”

હર એટલું તુંજ મદા રમેરજે.

વળતાં દુઃખી કંટક પંચ, સખે !

ન મળ્યો તુજને બૂલ તું બૂલજે !

દુઃખીજ દવેદગ જેક મળ્યાં

યધ વાત સખી નયનો ચકી જે,

કદી તેવી થજે નદિ પાસ ઉભી

સુખ એક ન અક્ષર બોલી શકયે:

સકુ વૃદ્ધ પડીલ ઉભેલ હતા

નયને નયનો પ્રિય ! મેળવીયાં

નયને સુજ ચાહી રંગ તુજની

તુજ નેત્ર નિરાશ થતાં ફરીયા.

સકુચારિણી !

એક થયો તુજને, ત્યમ ધાર થયેવ

તું તે સુજને,

લસને ! ચતુરે !

“હૃદ એક યથે સદુ એક અનુભવ ભોગવરો.”

જગવાસીવરે:—“દૂર પ્રેમી રહે નિઃ પ્રેમ દયાપ
ખવાપ જશે,”

પણ જોડું અનુભવથી જાણવું, ઉલટી સ્મૃતિ—
પ્રીતિ ઉત્તીર્ણ થશે.

પ્રિય ! પાડવજે પ્રતિહતર તું

લાખું ચોકું ધણું હૃદમાં ધરજે,
નથી લોભી છતાં ચિત લોભી જાને,

પ્રતિ હતર લોભ હરે ધરશે.
મણગે નવ લોભી તું છેકે, સખે !

ખમ, એજ હૃદય: પશુ શું લાખું ?
પ્રીતિ-જ્યેષ્ઠની કૃષ્ણ ચતુર્ધી ને વાઙ મુધે—

સખનાર,

(મહીસાગરના તટે.)

પીછાણતી તું.

દેવી મહારી દેવી.

લેખક:—શ્રીયુત્ “કુચુમાકર.”

દેવી મહારી દેવી ! દેવી દેવાનો હાર,

દેવીને જોતાં જાણેલું હૃદયની સિતાર:

હરે આત્મા પ્રિયગાર.

દેવીનાં મનોએ કુટે તેજની ધાર,

સન્દર સખિ ! સદૃશ સહિતો કડું શૃંગાર,

સૌન્દર્યનો સાર.

કુલની કુન્દસ અને કુલની મુચાસ,

મધુરી મુખારવિન્દ ઉજાળે ઉજાસ,

પ્રગટાવે પ્રગટ.

પુષ્પનો પરાગ પમરે દેવી દિલ્લસ,

યામ પ્રભુ પ્રગટ મહારી દેવીને દિલ્લસ,

ધન્ય મહારો અવતર.

નવપરિણીત દંપતીને—

લેખક:—શ્રીયુત “ર. ઇ. ખડ્યા.”

“મતકાગે જમખંધ દંદ બનીને,” છે વેદ સિદ્ધાંત એ,
આલેખ્યા વ્યવહાર, કર્મપથના યોગો જુદથ્યાશ્રમે;
સંભારી અપિવાસ્ય, દંપતી ! સદા સંસાર ગ્રહેને તરે,
કંવાયાં ‘સહુ ધર્મચારી’ નિખમે, એ વાંત ના વિસરો.

શાન્તિ વાસ, સદૈવ રનેહ સ્વજને, વિનીત વાચા, ક્રિયા-
ન્યાનાં બાળક યદ્યપ્રકુલ વિદરે, આરોગ્ય છે જ્યાં સદા-
ખંધુવત્ અતિથિ પૂજય, શુદ્ધ જે હુલાલિભાગી દીસે-
એવાં મંદિર દંપતી ! દીપવળે; રહે ઉત્તિ જ્યાં બધે.

આનંદે સહુધર્મિણી સદા વસે નાના વિનોદે મદા,-
ધત્વીના હૃદયે અવર્તિત નીરખે ધારી અનુસ્કતતા,-
સર્વ મિથિત સ્વીકારનો, વર ! સ્વમેવાહમ્ જાપે સંતત,
લત્તાધર્મ નિપૂણ હિન્દ વસશે, તે દેશ છે ઉત્તમવદ.

વાણી મગધ, હાસ્ય, રનેહ સ્વજને, નિઃકલેશ લાપી મન,-
ભર્તૃ-પિતૃ-કુશલિમાન હૃદયે, ગાદ્ધર્મધર્મે રત,-
ને વાત્સલ્ય સદા શિશુજન પ્રતિ દે જાન દેખાડેવલ-
સોડહમ્ ભાવ ધરી પતિમય સતી દીપાવની બે કુલ.

અપોં હાટકનાય દંપતી સદા શ્રી, ધી, વિનાસો નવા,
દીર્ઘાયુ, સુખ પૂર્ણ જીવન, અને મહર્મમાં દક્ષતા;
લીધા સમપદી પવિત્ર શપથો, અદૈત જ્ઞતિ ધરો,
દીપાબે કુલ ધારી મંગલ ગ્રહો, ને આર્ષ સાચાં બનો.

ગ્રીષ્મનું ગુલાબ.

લેખક—રા. રા. કદયાણજી વિકૃલભાઈ.

ગ્રીષ્મતણું ગુલાબ આ, રહ્યું ખીલતું આંહી;
મિત્ર સહુ ચૂંટાયલા, મૃત યથા કરસાઈ.
નથી સમતીય પુષ્પ કે નથી કળાઈ ખાસ;
ખરતાં આસુ જે હૃદયે, દે જીવે નિર્ધાસ.
રહેવા દઈ ના એકડું, કરવા પથ્થાપાથ;
આથી મો તુજ સુષંગા, તુ પળસું તે સાથ.

સખ્ય પર તુજ પાનને, વેરીસ ધરને પ્રીત;
સુગંધલીલુ મિત્ર ચર્મ પડ્યો, જ્યાં તુજ ઉપવન મિત.
પ્રીતિ-રનો ચક્રાકિત, મિત્ર-રેત સરી જાય,
અનુગામી, હા ! યદ્યપિ હું, ને મૈત્રી ફીલુ જાય.
કળ્યાણે સાચાં હૃદય, બદાલેરાંથી વિનાય;
એકાદુ વસશે કયું, જડ જેવે આ લોકાઈ.

સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન.

ગૃહ, સામાજિક અને પ્રજાકીય જીવનમાં આદર્શ સ્તીત્વ.

લેખક—બહેન શ્રી ગંગાદેવી બહેન. (બી. એ.)

પ્રજાની સામાજિક અને સામાજિક સ્થિતિમાં યોગ્ય પરિવર્તનને લીધે જીવનના જુદા જુદા આદર્શમાં પણ કેટલોક પરિવર્તન થવાની જરૂર છે. હાલના હિંદુસ્તાનની પણ આ સ્થિતિ છે. હિંદુસ્તાનને જે આદર્શ જરૂર છે તે વર્તમાન, જૂત અને ભવિષ્યને ધ્યાનમાં નથી, તેમજ જૂનકાળમાંના સાસુ મા નરસાથી તત્ત્વ વિરૂદ્ધ નથી પણ હાલની સ્થિતિ અને આશાઓને અનુકૂળ છે. આપ આદર્શ મનમાં પણ આલેખવું એ સહેલી વાત નથી. આને માટે મનુષ્યને હાલની જીવન, સ્થિતિ અને તેની જરૂરીઆતોનું જ્ઞાન તેમજ જીવનકાળનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ હોવો જોઈએ જુદા જુદા કેન્દ્ર ચિન્હથી કામ કરનારા અને એકજ આદર્શ બતાવવાની ઇચ્છાવાળા લાયક સભ્યોને એ મુશ્કેલી જુદા જુદા માગેલે એકા કરવાથી આપણી ઉપરની યુરેલીઓ દુર થાય છે. આમ કરવાથી જે જુદા જુદા હિંદુસ્તાની આપણે આપણા આદર્શનો વિચાર કરવો જોઈએ તે સવળી બાંધનારો તેમાં સમાવેશ થઈ જાય છે.

હિંદુસ્તાનમાં હાલના આદર્શમાં જે પ્રમાણ હોવા જોઈએ, તેમાંના એક પ્રકારમાં જૂન અને વર્તમાન સ્થિતિઓને સમાવેશ થયે જોઈએ અને બીજામાં પૂર્વ અને પશ્ચિમના જીવનનો સમાવેશ થયે જોઈએ. જીવનકાળના ઇતિહાસની વર્તમાન સ્થિતિ ઉપર કેટલીક બંધી અસર છે, તે આપણને માલુમ છે. તેને લીધે પહેલા પ્રકારની જરૂર છે પૂર્વ અને પશ્ચિમ વચ્ચેના ધારા સંબંધ અને વધતા જતા સમાજમને લીધે બીજો પ્રકાર આવ્યું છે બીજું આપણે આદર્શ એવો હોવો જોઈએ કે આપણે વર્તમાનમાં મુખી થઈએ, નહિતર તે ખરા ઉપયોગમાં આવી શકે નહિ આ કરવાને માટે જેમ અને તેમ તેને અતિશય ઉચ્ચ અને અતિશય ઉમદા નહિ કરવાની જરૂર છે, પણ જે આપણે પહેલાં વર્તમાનમાં મુખી સકાય એટલે આદર્શ બનાવીશું તો આગળ જતાં આપણે વધારે ઉચ્ચ અને વધારે ઉમદા આદર્શ મેળવવા બાંધણી થઈશું. ત્રીજું આપણે આદર્શ સમયાનુસાર હોવો જોઈએ કારણકે ભારત અત્યારે પોતાની સ્થિતિ જદલાવાનો સમય ભેગવે છે, વખત જતો જાય છે તેમ તેમાં અણધાર્યા ફેરફાર થતા જાય છે તેથી કરીને આપણે આદર્શ એકજ મમળને લગતા ન હોવો જોઈએ જેથી કરીને તેમાં સમયોચિત ફેરફાર થઈ જાય શકે.

ગૃહ સામાજિક અને પ્રજાકીય જીવનમાં હિંદુ સ્તીત્વનો આદર્શ શો હોવો જોઈએ ? આ સવાલના જવાબમાં ક્યાની કેળવણી કેવા પ્રકારની હોય કે જેથી કરીને તે આદર્શ-ચિહ્નથી બની શકે એ વાત સૌથી વધારે અગત્યની છે. કારણકે હરેક જીવની ફેરફાર

તથા સાદૃશ્યતાને માટે ચોખ્ખા બનાવવા કેળવણીજ મનની બધી શક્તિઓને ખીસડે છે તેમજ કેળવે પણ છે. દુકામાં કહીએ તો કેળવણી ઉપરજ ચારિત્રતા આધાર રહેલો છે. હિંદુ કન્યાને આર્થિક ગૃહિણી બનાવવા કેવી અને કેટલી કેળવણી આપવી તે આ સ્થળે કહેવાની કાંઈ જરૂર નથી. આપણે એ ચોજના કેવી હોવી જોઈએ તેના ભેદે હાલની સામાન્ય રાખેલી ચોજનાથી થુ પરિણામ આવે તે વિચારવાની જરૂર છે.

દુકામાં કન્યાને એવી કેળવણી આપવી જોઈએ કે જેથી તેને પોતાની જાતનું તથા તે મમલનું જ્ઞાન થાય. જાનનું જ્ઞાન હોવું તેનોજ અર્થ એ છે કે પોતાની કિંમત પોતે આંધી શકે અને પોતે તેનો શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ કરવાનો છે એટલે કે પોતાની ફરજો થુ છે અને તે શી રીતે બજારની તે બણી શકે. સમયનું જ્ઞાન હોવું એનો અર્થ અત્યારના જમાનાનો ખ્યાલ હોયો તે છે અને તે તેને તેના સાથીઓની મદદથી ફરજ બજારવાને શક્તિમાન કરવા માટે જરૂરનું છે. તેને દુનિયાના ઇતિહાસ તથા ભૂગોળનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. વિજ્ઞાન થુ છે તે તેણે જાણવું જોઈએ. આનો અર્થ એમ નથી કે તેને હવા બનાવતા અને પ્રયોગ કરતાં આવડવું જોઈએ. તેને તેના અભ્યાસને લગતી જે બાજતો શિખવવામાં આવે તે એવી હોવી જોઈએ કે તેને તે બાજતનું વ્યવહારિક જ્ઞાન મળે. બીજાં સાધુસનાં વિચાર અને જીવન ચરિત્રો ફક્ત વાંચવા ખાતરજ નહિ અથવા પરીક્ષા પસાર કરવા નહિ પણ પોતે પોતાની શ્રેષ્ઠ વિચાર કરવાને શક્તિમાન થવાને તથા મનુષ્ય સ્વભાવનું જ્ઞાન જેળવવાને વામકા જોઈએ. આ જ્ઞાન કેળવણીનું એક અગત્યનું રહસ્ય છે. રસ્તીન સ્ત્રી કેળવણી વિષે જે કહે છે તેની નોંધ લેવા જેવી છે. છોકરાઓ અને કન્યાઓની કેળવણી એકજ પ્રકારની હોવી જોઈએ, પણ તે આપવાનો પ્રકાર જુદો હોવો જોઈએ. તેની કેળવણી એવી ન હોવી જોઈએ કે જેથી તે છોકરાની સાથે દરીદ્રાઈ કરી શકે અથવા તો એનાથી બધી શકે પણ એવી હોવી જોઈએ કે તે તેને બરાબર સમજી શકે જેથી કરીને તે તેનાથી ઘાઈ રીતે ફરજ બજાર વામાં પજાત ન પડે. સામાજિક વ્યવસ્થામાં સ્ત્રીઓની પુરોગા કરતા જુદીજ ફરજો અદ્ય કરવાની હોય છે તે બાત બાનમાં રાખીને તેઓના અભ્યાસક્રમ ગોઠવવા જોઈએ. “સ્ત્રીઓને મનુષ્ય તરીકે, ગૃહિણી તરીકે, માતા તરીકે અને પ્રજાની વ્યક્તિ તરીકે કેળવણી આપવાની જરૂર છે.” રસ્તીનના સ્ત્રી કેળવણીના વિચારોત્તર ઉપરના વાક્યમાં સમાવેશ થાય છે.

દું રસ્તીનના અર્થ આ અપાએલા વિચારોને પુરપુરી મળતી નથી. જો સ્ત્રીઓની મગજશક્તિ પુરોગાથી ચઢતી હોય તો સામાટે તેમને તેમની બરાબર અથવા તો તેમનાથી શ્રેષ્ઠ બની શકે તેવી કેળવણી ન આપવી જોઈએ. જો તેમને પુરોગાથી શ્રેષ્ઠ બની જાય એ બાત બાનમાં રાખીને પુરતી કેળવણી ન આપાય અથવા તેમની કુદરતી હોય તેવી શક્તિઓ ન ખીલવીએ તો આપણી જ્ઞેનો જ્ઞાનના સુપ્રસિદ્ધ અને સુચિંતિત તેમજ દેશને લાભાર્થે પોતાની જાંજી બર્ષણ કરનાર જ્ઞેન સરોજની નહિ જેવાં યજ્ઞ શકે નહિ. અત્યંત, મારો કહેવાનો લાભાર્થ એવો નથી કે સ્ત્રીઓએ પોતાના ગૃહકાર્ય જેવી ફરજો બૂલી જઈને પુરોગા સાથે દરીદ્રાઈમાં ઊતરવું જોઈએ. પણ દું એમ કહેવા માગુ છું કે પોતાની ફરજો બજારવા છતાં કંઈ પણ શક્તિ ધરાવનારી સ્ત્રીઓને ચઢતા પ્રકારની કેળવણી આપવી જોઈએ જેથી તે મદદવાળાં કાર્ય કરી શકે.”

કેળવણીના મહત્વના હેતુ તરફ જોતાં આપણે ધારતુ જોઈએ કે કેળવણી આપવાની રીત, તીખવવામાં આવતા વિષયો જેટલીજ જરૂરી છે. સીખવાતા વિષયોના બ્યવહારીક ઉપયોગ થયો જોઈએ. શિષ્યાને વિષયોની ઝીણી ઝીણી બાબતો યાદ કરવામાં મદદ કરવાનીજ નહિ પણ તેને કેળવણીનું ખરૂં સ્વરૂપ પ્રગટવવાની શિક્ષકની ફરજ છે. ધર્મીવાદ કેળવણી પોતાના ઉદ્દેશ પાર પાડવામાં વિષ્ણુ નિરડે છે. આ કાષ્ટ કેળવણીની રીતચીતના કારણે લીધે નહિ પણ તે હેતુ સાધ્ય કરવાનાં સાધનો શિષ્યા ભૂલી જાય છે તેથી છે. અચ્છુક ધર્મી કરવા તેને ઇક્ષિતમાન જનતાવલો એવા કેળવણીને હેતુ નથી પણ જીવનની રૂઝમે બજવવા તેને અસ્તિયાન કરી તે હેતુ તે વારવાર ભૂલી જાય છે.

ગૃહજીવન.

જીવનનું અગત્યનું અંગ કે જે ગૃહ છે તેની અદર આદર્શ સ્ત્રીના મુખ્ય લક્ષણ વિશે વિચાર કરીશું. તેના ગૃહજીવનના પ્રયુષ્ઠ વર્ગ પાડી શકાય, એક ધુની તરીકેનું, બીજું પત્ની તરીકેનું અને ત્રીજું માતા તરીકેનું. તેને માળાપત્ની આપને આધીન રહેવું અને તેમને મદદ કરવી, મોટા તરફ પુત્રલોકાવળી લાગણી નાખવી, નાના તરફ માથાણુ અને પ્રેમ રહેવું, તેમજ સદ્ગુણી, વિનયી અને સત્યવાદી થવું આ જીવન વખતથીજ આવી આવેલું નિયમ છે. પણ આજુ જમાનાની દિદુ પુત્રીઓને ધરેવાની બહેનો ક્રાંતાં વધારે અજત્યની અને વધારે કબ્જુ પ્રજ્જો બજવવાની છે, પ્રાચીનકાળની બહેનોની ફરજ બતાવેલા રસ્તે ચાલવાની અને પોતાના પૂર્વજોના કુળને ગોલાવળી હતી, પણ પુરેપુરી રીતે “દેવ” અને “પ્રાણ” એવા જીવનકળ અને વર્તમાનકાળને અનુકુળ થઈ રહેવાનું છે. આ જમાનાના તેના, પોતાના અવયોકન, અનુભવ અને જીવિથી પોતાનો માર્ગ જોળી શકવાનો છે. તેને તો તદ્દન નવીજ વસ્તુસ્થિતિમાં અગ્રેસર થવાનું છે, અને ગિજકુલ દેરદાર વિનાના બતકાળના દિમાપતીઓ સામે લડવાનું છે. આચાર તેની ખરી મુશ્કેલી આવી રહેલી છે.

ફરી રીતે આ મુશ્કેલી પાર જીવરતી તેને ફરી રીતે ધરમ, અચાન, જીવન વિચારના, અને બધા સુધારાની આડે આવનાર માણુઓના મનને ખાતી કરી આપવી કે જે રસ્તો તેણે લીધો છે તે જો કે તદ્દન ખામીઓ વિનાનો નથી તોપણ કાષ્ટપણુ જાતની હજી કત કરે એવો નથી. આવા માણુઓ વાદવિવાદથી કે ઉપદેશથી કાંઈ દેકાણું આવે નહિ. આ કારણથી સૌથી વધારે અસરકારક તેમજ સૌથી વધારે મુશ્કેલી ભરેલા સાધનો કે જે તેની પાસે છે તે દર્શાવતીજ પોતે ચુ કહે છે અને શુ કરે છે તેના કરતા પોતે ફરી છે તે સિદ્ધ કરી બતાવવું.

પ્રથમ તેને પોતાના માળાપ પ્રત્યે જે ફરજ બજવવાની છે, તે બજવવા નહિવું નહિ. “મારી છોકરીઓ! મારી જદાવરવામાં કાષ્ટપણુ કામ આવતી નથી, તેઓ તો તે અને તેમની ચોપડીઓ.” અવજન છોકરીને ધણો અભ્યાસ કરવાનો હશે તોપણુ જો તે ધારી દશે તો પોતાના માળાપ તરફથી ઉપદેશક દુ.ખદાયક ફરિયાદ અટકાવશે.

બીજું તેણે જદ અને જીવન વિચારના માણુઓની લાગણી દુખવરી નહિ. દાખલા તરીકે, દિદુ ગૃહસંસ્કારમાં હમેશાં જે રીતવિચારને આલે છે તે દાહના વખતને અનુકુળ

નથી હોતા, જો આવા રીતરિવાજો પાળવાથી અથવા તો તેમનો ભંગ કરવાથી કાંઈપણ સુધારો કે કુધારો થવાની શ્રુતિ ન હોય તો તેમને જેમ હોય તેમ રહેવા દેવા તે વધારે સાઈ છે. આવા રીતરિવાજોને શ્રુતિ આપવાથી જો આપણને કાંઈપણ નુકસાન ન થતું હોય તો કેળવાએલી કન્યા તેમની તરફ ધિક્કાર દર્શાવે તે અર્પિતા બનેલું મણુપ.

તેમના વડીલ તરફના માન અને પ્રેમ તેને આવા નાના નાના ભોગ ખમના શક્તિ-માન કરવી જોઈએ વળી જો તે તેમની તરફ માવાથી વર્તે તો તેઓ પોતાની મેજા કેટલીક બાબતો સ્વીકારશે.

ત્રીજું પુત્રીએ મહાનુભૂતિનો દહ કરવા કરતા તે છતી લેતાં શીખવું જોઈએ. તેણે ધરણ્યોને વાદવિવાદથી ચક્રવચ નહિ. જો તે તેમને કહેશે કે તેની બવિધ્યની સફલતાનો આધાર તેમની સંમતિ તથા આશીર્વાદ ઉપરજ રહેલો છે, અને જો તે તેમને નમ્રતાથી મમત્વવાળો પ્રયત્ન કરશે તો આખરે તેણે પહેલાં ધાર્યું હતું તેટલું તે કામ તેને અર્ધે માત્રમ પડશે નહિ.

આદર્શ પુત્રીની બીજી ફરજ નાના ઉપર સારી છાપ બેસાડવાની છે. તેણે પડેલા તેમના છાવનથી વધારે થવું જોઈએ, તેમની આગળ હિંમત તેમજ ઉમદા આશયો પ્રગટ અને તેમણે જે કાંઈ થોડું ધાર્યું સાઈ કર્યું હોય તેની વિવેકથી કબર કરીને તેમને ઉત્તેજન વિધુ જોઈએ. આપણે જોઈએ કે આ ફરજો બજાવવા માટે ફક્ત પ્રાચીનકાળની સ્ત્રી આ પુત્રીની જરૂર છે એટલું જ નહિ પણ નાનાની અંદર જે શુભો ભાગ્યેજ જોવામાં તેની નોંધ આપી પણ જરૂર છે જેમકે દહ હેતુ, કામ કરવામાં ખર્ચ અને સૌથી વધારે જોઈએ, પણ તે મ કરવામાં હલાવણ.

દ્વાવી જોઈએ કે તે તેની બીજી સ્થિતિ પછી તરીકેની છે. એક મરણિએ, મંસ્કૃત કવિતામાં વચમાં પડત ન પડે. મધ્યમાણે ધણું વિદતા ભરેલું વર્ણન આપ્યું છે. તેમણે વર્ણવેલો કંવાની હોય છે તે વાત ખમને તે સ્થળે લાગુ પડે છે. આમાંજ તેની ખરી ખુશી રહેલી મનુષ્ય તરીકે, ગૃહિણી તરીકે, પ્રતિભા પ્રધાન તરીકે વર્તવાનું છે. જો તેણી તેના પતિ જે જરૂર છે.” સ્ત્રીના સ્ત્રી જે તેને કેવી રીતે મવાદ આપી શકે જો તેણીને ફક્ત રાવિ-

દું સ્ત્રીનતા અદિ આ રૂપ લખવા વાંચવાનું અને થોડું ધણું રાજભાષાનું જ્ઞાન મગજશક્તિ પુરેપોથી ચઢતી હોય તો શકે નહિ. પતિને કાંઈપણ કાર્યમાં મદદ આપવાનું એટલે જની શકે તેવી કેળવણી ન આપાયે છે કે ધણું તો મદદ આપવાની રીતપર આધાર વાત બાનમાં રાખીને પુરતી જીવણુદ્વિધા કરે અથવા એક એકથી એટલે જાય. આમ જો ન ખીલવીએ તો આપણી બહેનો પીગુ તરફ સહનુભૂતિ દર્શાવવી. જો પતિ-પત્ની લાભાર્થે પોતાની છંછળી અર્પણ કરનાર જડ અસમ છે, કારણકે સંસાર રચના સ્ત્રી અવમત, મારો કહેવાનો ભાવાર્થ એવો નય અમ દમ્ભેશ સરખાં હોય જોઈએ.

જૂની જમને પુરેપો સાથે હરીશાહમાં ઉતરતું કે પુરેપો ઉપર બીની કેટલી બધી અંસર પોતાની ફરજો બજાવવા છતાં કંઈ પણ શક્તિવાંક્ય વિચારની અને નહીં બાબતોમાં વળી અપવતી જોઈએ જોઈ તે મદદનાં કાર્ય અગાળ અંસર પોતા ઉપર ન થાય, તે

વિષે પુરૂષે સભાજી રાખવાની છે ત્યાં નીચે પ્રમાણે કહે છે —

“ગૃહકર્મમાં હોશિયા ” એ કે આ વાક્ય ધર્મના નામ છે, પણ ભાવાર્થ ધર્મો મનાયો છે. આનો અર્થ એટલોજ નહિ કે તેને માત્ર રીધતાં, માંદાની માવજત કરતા આવાસુ જોઈએ, કારણકે સ્વાદીષ્ટ ખોરાક ખાવો અને સુખ આપનારા સંબોગમાં રહેવું તેમાજ સુખી સંસારની સમાપ્તિ થતી નથી ખરેખર, તેમની પોતાની અમત્યતા ધરમા છેજ, પણ સંસારને સુખી બનાવવામા મરુ રિખત અને વ્હાવ ભર્મા રાખે એ શુ જરૂર નથી? આ નથી ખીલત સુખ પણ વધારે મધુર લાગે છે

અસંતાન વખતમા ધરકામથી કટાક્ષનારી અને રસોડા કરતા વાચનાલક્ષમા બેસવાનું વધારે પસંદ કરી સ્ત્રીઓ હતી એ વાત શું અસંભવિત છે? એ ધરકામ કરવું એ પોતાની રજા છે, અને તેમા તેણે મગરર થવું જોઈએ તે સમજતી હોય તો તે કાંઈ દિવસ અમત્યથી - હેજ નહિ. તેના આસતોગત કારણ મસાર ઉપર થતી ધરની અસંતાની અગાનતાનું ખરેખર છે

મદાલ ગતમા કહ્યું છે કે “જેના આશ્રયસ્થાસમા પણ પતિનું નામ જણાવું હોય તેજ પત્નીના નામને લાયક છે.” આપણે જે આદર્શને પહોંચ્યા છીએ તેના કરતાં આ પછા પૂર્વજો ઉચ્ચ સ્થિતિએ ગયેના હતા, એટલુંજ નહિ પણ નવાઈની વાત એ છે કે તેઓએ તે આદર્શ વર્તનમા મૂકી પતાવ્યો હતો. પ્રથમ જે સતી થતી તે પોતાની ઇચ્છાથીજ થતી હતી તે વાત સિદ્ધ કરવાને ધણ પ્રમાણ છે

છેતરમાં નહેવાનુ એટલુંજ છે કે પોતાના પતિને બગાડર સમજે, જે તેની તત્ત્વ લાગણી દર્શાવી શકે તેને મારાં કામ કરવા ફેરી શકે, બગાડે દિલગીરીમાં હોય ત્યાં તેને ઉત્તેજિત કરે, તેની માંદગીમા તેની માવજત કરી શકે, જરૂર પડે તો તેના મનિ રાંધી શકે અને જે તેની તત્ત્વ ઉઠા અને દેવી પ્રેમથી જોઈ શકે તેવી સ્ત્રીજ સુતકાળ તેમજ વર્તમાનના આદર્શ ૩૧ લેખી રાગ્ય.

સ્ત્રીની મજી અમત્યની ફરજ માતા તરીકેની છે આદર્શ સ્ત્રીએ માતૃત્વની જવાબદારી અને તે જવ નહારી પાર ઉતરવાથી પ્રાપ્તની ઉત્તિ કત્યમા તેણીને કેટલો બધો અધિ. ૨ મજ છે તે જાણવું જોઈએ પુરોના સુખમાંથી ઉપદેશકના ઉચ્ચ આમનપરથી જે ભાષણપદ લખે નીકળે છે તે ફક્ત આગકના કનમના માતાના વચનોને પડ્યો છે સ્ત્રીઓ ગૃહસ્થાલ જેટલી મોટી સત્તા બેગવે છે તેની સાથે એક પણ ઉપોગી કાર્યની કે પ્રમન લાભાર્થે ગયેલી વેવાની કુલના અઈ શકે નહિ

ફળવણી ઘેરથીજ શરૂ થાય છે. માતાને પોતાના બાળકને નજર બંદા સુખનું નહિ એટલે કે તેણે તેના મનની તેમજ શરીરની શક્તિ તપાસ રાખવી તેનું કામ ફક્ત જાણકના તરીકેને જ નહિ દાકે છે તેમ તેના મનને દાકવાનું નથી તેને તો જાણકના વ્યગ્નિને વડવાનું છે. તેને તો તે કુમળા મનમા જુના મળના મહાપુરોની વાતે માતલપા, ધર્મ, રીતરિવાજ અને પ્રાગડાય દતકષ્ટઓનો પાગો નાંખવાનો છે, કારણકે ઉપર પ્રેમી

અધી બાળતા પ્રભાતીય આરિય બાલકમાં ઘણી અગત્યની છે. બાળક જાણે છે એટલું જ બાળકમાં રાખવાનું નથી પણ ‘કહેણી ગયાણે રહેણી’ રાખે તે ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાનું છે. માતાએ બાળકની સુખ્ય વલણ શોધી કાઢવી, ગમે તો મારાં હોય કે ખરાબ હોય, સારાં હોય તો નેતે ઉત્તેજન આપવું, અને ખોટાં હોય તો તે બાળકના મનમાંથી કાઢી નાંખવાં. જો ઉમદા મદ્યુષો બાળકમાં પહેલેથીજ ઠસાવવામાં આવ્યા હશે તો આગળ જતાં નેતે સારો બનવામાં મહેનત પડશે નહિ.

માતાએ બાળકની માનસિક વૃદ્ધિનો બારીક સમય જાણવો જોઈએ, જ્યારે નેતુ હદય નવા વિચારો અને નવી જાણ અહણ કરવા તૈયાર થાય છે, ત્યારે તેણીએ તેમને ખરી દીશ્ય બતાવવી જોઈએ. બાળક કેવી યોપરીઓ વાંચે છે, અને કેવા બાળકોના પ્રસંગમાં આવે છે, તે પણ તેણીએ જાણવું જોઈએ. જ્યારે તેણીની ખરાબર ખાતરી થાય કે તેના પુત્રમાં સદગુણનું ઉડું મૂકા પેકું છે, ત્યારે તે સદગુણને પૂરેપૂરાં વિકાસ પામવા દેવાતે તેને છુટ આપના માટે પોતાનો નેતુ ઉપરનો દાગ ઓછો કરવો જોઈએ.

માતા તરફથી ગમે તેવી બારીક નજર જતાં પણ બાળકને એમ ન લાગવું જોઈએ કે તેના પરનો અંકુશ ઘીડ ચડે તેવો છે. માતાએ બાળકની તાબેદારી અને વિશ્વાસનો દબ કરવા કરતાં તે જીતી લેવાં જોઈએ. માએ બાળકને માતા તરફના પ્રેમ અને સારાં કામ તરફ પ્રેરવું જોઈએ.

માતાએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની બીજી બાબત એ છે કે તેણે જાણવું જોઈએ કે જેમ તે પોતાની માતા કરતાં આગળ પડના વિચારની હતી, તેમ તેનું બાળક પણ તેના કરતાં આગળ પડતા વિચારનું થશે.

પોતાને ને મતભેદ લાગે તેથી કરીને બાળકના વિચાર સામે તેણીએ વાંધો લેતો નહિ, તેણે જાણવું જોઈએ કે તેણીને આવની પ્રજનું લવિય વરનાનું છે.

સામાજિક જીવન.

પ્રાચીન સ્ત્રીઓ પડોશી તરીકે ચારી હતી તેઓ એક બીજાને મદદ આપતી. શિષ્યા-મુણ આપતી અને દિકરીરીમાં લાગ લેતી. આપણે પણ તેમજ કરવું જોઈએ. આપણી લાગણી દર્શાવવાની રીત ક્લય લુટી હશે.

હિન્દુ આદર્શ સ્ત્રીની મદદગાર, સલાહકાર અને સહાનુભૂતિ ધનનનાર તરીકેની સામાજિક સેવા “સંસાર સુધારા” તરીકે ગણી શકાય. તેનું યોથી મોટામાં મોટું કામ ગરીબ અજ્ઞાન વૃદ્ધ અને લુનાં વિચારના મનુષ્યોને સુધારવાનું છે. ગરીબ લોકોની સામાજિક, નૈતિક અને ધાર્મિક ઉજવણી તથા તેમની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાની તેની ફરજ છે આ કરવાને તેણે અમુક નિયમો તૈયારી કરતી જોઈએ. આ તૈયારી માટે જે સદગુણો વિશે ઉપર કહી ગયા તેમની જરૂર છે. જેમને તે સુધારના માગે છે તેમનું માન અને વિશ્વાસ જો તે જીતી લેશે તો તેનું કામ જલદી ચાર પડશે. આથીજ તેઓ સહાનુભૂતી અને કાષ્ઠ પણ ખોલે વિચાર આંખા વિના તેના કહેણ ઉપર ધ્યાન આપશે.

દાહની ધૂળી સ્ત્રીઓ માટે મસાગ મુધારાને મોથી ઉત્તમ માર્ગ એ છે કે તેણે નાના મખરના અને દરેક વ્યક્તિ સાથે વાત કરીને પોતાની છાપ બેસાડવી.

જો ગરીબના ઘરમાં સંકેાર્થ વિના જાય છે, તેમના પ્રયત્નમાં આવે છે, તેમના તરફ લાગણી બતાવે છે તથા પોતાને માટે તેમનામાં માન ઉત્પન્ન કરે છે તે આદર્શ સી છે.

જાહેર લાપલો અને આવી બીજી માનવો મુધરેલી કમોની ઉત્પત્તિ કરના માટે છે ખાનગી મુલાકાતોથી આપણે દરેક વ્યક્તિ ઉપર ખ્યાન આપી શકીએ, અને વચારે સાગી અમર કરી શકીએ, તે કામ ખાનગીમાં થતું હોવાથી કાઢ તેના પર ટીકા કરશે નહિ. જ્યારે તે જાહેર લાપલો આપવા બહાર પડશે ત્યારે તેને પોતા તન્હના લોકોના જોડા વિચારથી સલાહજી પડશે તે ઉપરાંત તેના મમની ફતેદને આધાર ' ને ફેલી છે તથા તે શુ કરે છે ' તેના ઉપર રહેશે છે.

નમાગ સુધારાતુ કામ કરવારી સ્ત્રી પોતાના જેવીજ શક્તિ ધરાવનારી બહેનોની મદદ મેળવી શકે. સમાજમાં, આ મદદ મેળવવામાં પણ તેણે સલાહ જોરી નેહીએ આ બાજનમાં પણ નેહ ગખીને વાત ક્યાં કરતાં ખાનગી અને ખુશા દોનથી નીત ક-વાથી વધારે નાસર ઘણ શકશે. જો તે ખરા અત કરણથી માર કરના હજીલી હોય તો તેની બહેનોની આગળ તેણે ઉમદા આશયો અને આદર્શો મૂકવા નેહીએ, કાગલકે તેનને એમ ન લાગવું નેહીએ કે પોતાની બાજુપર છતી લેવાનેજ ને આ પ્રયત્ન રે છે જો તે તેમની અગ્રેસર થના મીગશે તો તેઓ કહી પણ નેની સાથે મેળાશે નહિ. અદિ મારે ફરીથી કહેવું નેહીએ કે મદાનુશ્ચિતો દક કરના કરતા તે છતી લેરી નેહીએ જો કેમના-એલી સ્ત્રીઓ એક એલી માથે રહીને કામ કરશે તો સુધારામાં ઘણી વધિ થશે.

સ્ત્રી સુધારક, પોતાના લાઈ, પતિ અને મિત્રોદાન પોતાની કામના માજીસોને સુધારી શકશે બાજીસોને સુધારવાને ઉત્તેજન આપવા માટે હમમે કરના છે, ખાસ કરીને જો તેમની માતાઓની મદદ હોય તો આ કામ ઘણી અગ્રેસરથી ચર્ક શકે.

પ્રગતીય જીવન.

પુરુષોએ માથે લીધેલું જે કાઢ સાદસ અથવા મદાબારત કામ જો પૂરેપૂરી ગીતે પાગ પાડવું હોય તો સ્ત્રીઓની મદદ અને મદાનુશ્ચિતિ ચર્ક શકે નહિ. સ્ત્રીઓતિ, જેનાથી પ્રગતિય અર્થો લાગ બનેનો છે તેની અનુમતિ વિના કેવી રીતે ગ્રાંધ પણ કામ નહી થએલું ઘણી શકાય.

આપણે એમ કહીએ છીએ કે દરેક કામ પુરુષોની માથે નહીને કરવું, આનો અર્થ જેમ કેટલાક ધારે છે તેમ એક વધારાના પુરુષ તરીકે કરવું એવો નથી. જો સ્ત્રીઓએ શક્યત્મની બધી મુશ્કેલી પૂરેપૂરી બજાવી દોય તો તેમણે પ્રગતીય મોટી સેવા બજાવેલી ગણાય. આને પ્રગતીય પ્રાધાન્ય સેવા બજાવી કહેવાય, જો કે કેટલીક વખત તેને મોજી પણ ગણવામાં આવે છે. દિનુ સ્ત્રીઓ પ્રગતીય હિલચાલો ન ર લાગણી દર્શાવવાને માટે

પુરૂષની માફક જાહેર જીવન ગાળવાની જરૂર નથી. જો તે આમ કરવા માંગતી હોય તો તેણે પોતાની 'ભતિ' ના પ્રતિનિધિ તરીકે કંચુ' જોઈએ. ધણી બાબતોમાં જાહેર જીવન ગાળ્યા વિના પણ પોતે ધારેલું કામ પાર પાડી શકે, કારણકે તેના પિતા, પુત્ર, પતિ અને બાઈદાગ તે પોતાના વિચાર દર્શાવે શકે જો આમ બનવું અશક્ય હોય, તોપણ આત્મારે ધણી લાયક પુરૂષો છે કે જેમની દ્વારા જો પોતાનું કામ કરી શકે. એ તેના ખર્ચ દીકરી અને મારા ઉદ્દેશથી હિન્દુ સ્ત્રી કામ કરવા માંગતી હશે, તોપણ હાલની સ્થિતિ એની છે કે જો તે બહાર પડી પોતાના હક્કો દાવો કરશે તો બાબતો તે મેળવી શકશે. હિન્દુસ્તાનમાં સ્ત્રીઓ તરફથી જાહેર બાબતોની કદર કરવામાં આવે છે ખરી, પણ આતે ખરી વાત છે કે આપણા કહેવાતા કેળવણીવાળા પુરૂષો પણ આપણી સ્ત્રીઓ જાહેર બાબતો કરે તે સહન કરી શકતા નથી ઉપર ટકી ગયા તેમ જોઈતાં સારાં પરિણામ સ્ત્રી સુધારક નાના સમૂહમાં ખાનગી સુલાહોતોથી ઉપજાવી શકે, તેવા જાહેર બાબતોથી ઉપજાવી શકતી નથી. સ્ત્રીની પ્રજાકીય ફરજ પુરૂષોને પોતાના વિચાર જણાવવામાં સમાધેશી નથી, પણ સ્ત્રી ભતિને સારા તરફ યોરેણુ કરવાની અને તેમની આગળ ઉચ્ચ આશયો અને આદર્શો મૂકવાની છે. કામ કરવાથી પ્રગતિય ફરજે પૂરેપૂરી બળવા શકાય નહિ એ સ્ત્રીઓની એક જીવ જરૂરી માન્યતા છે. પણ હિન્દુસ્તાનમાં હાલ જો પરણેલી સ્ત્રી ખર્ચ અત કંચુથી પ્રજાકીય સેવા કરવા માંગતી હશે તો કુંવારી સ્ત્રીઓ જોઈતું જ સાફ કામ કરી શકશે. જે સ્ત્રીઓએ પ્રજાની મેવાને પોતાનું જીવન અર્પણ કર્યું છે, તેમના કદમાં પરણેલી સ્ત્રીઓને વધારે લાભ એ છે કે તેઓ લોક નિન્દાના લાયકી સુક્ત દોષ છે. હજુ સુધી પ્રજાની સેવા માટે જીવનના સુખનો ભોગ આપવાની ખાસ આવશ્યકતા જણાઈ નથી.

આપણને જણાય છે કે સ્ત્રીઓને પોતાના શુદ્ધતા, પડોશીઓમાં અને સગાંસંબંધીઓમાં ધર્મ કામ કરવાનું છે. આજ ઉદ્દેશથી, પણ શુદ્ધતા બહાર કામ કરનારા પુરૂષોની તંગી જણાય નહિ, ત્યાં સુધી તેમાં અજુસોને મદદ કરવાને સ્ત્રીઓએ પોતાની જ સાગી રીતે યત્ન શકે તેની શુદ્ધતાબળની ફરજોનો ત્યાગ કરવાનો નથી. સુલાહોળ આધુનિક દિવસમાં આવા મનુષ્યોની ખોટ જણાતી નથી.

'ઉપરે બહાર કહેવું જાણીએ કે મહે વર્ણવેલી આદર્શ સ્ત્રી તે સંપૂર્ણ નથી. આનાથી વધારે ઉચ્ચ અને ઉમદા આદર્શ થોડી મહેનતથી મળી શકે. પણ ઉપર કહી ગયા તેમ આપણો આદર્શ વર્તનમાં મૂકી શકાય એવો હોવો જોઈએ. આપણું કદ પણ સ્વાધી પરિણામ ઉપજાવીને આપણું કરેલું કામ જાતાવતું જોઈએ. હિન્દુ દેશ હાલ આદર્શ વાતો કરનારની વાતો તેને માટે સાહસ કરનારની જરૂર નથી, પણ હિન્દુ પોતાના લક્ષ્યનિર્ધાર તરફ લઇ જાય તેવા વિચાર કરી શકે, તેને માટે આતુરતાથી કામ કરી શકે અને જોઈતા યોગ્ય પગલાં ભરી શકે તેવી સ્ત્રીની જરૂર છે. ઉપર વર્ણવેલા આદર્શમાં આ સંગતિના પ્રમાણેશ યથા શકે છે તેથી જ તે આજ છે. અલગત તેવી સ્ત્રીએ કરેલું કામ કદાચ જાહેરમાં નહિ આવતું હોય પણ તેના કરેલા કામ તરફ નહિ, પણ તથા થતી અસરો તરફ આપણે જાણવું છે.

દેવે આપણે આદર્શ સ્ત્રી કેવી હોવી જોઈએ તે દૃકમા જ્ઞી જણાવ્યું તે બદારના દેખાવમાં તેની અલગ જુદોતો-જેમણે અગ્રેજ કૃષ્ણવણી લીધી ન હોય-તેમનાથી કાંઈ જુદી હોતી નથી. જો તમે તેના કામો અને શબ્દો તપાસશો તો તમને જણાશે કે તે અત્યંત નિયમની કામ કરે છે. અને તે નિયમો પ્રમાણે વર્તના થોતે જનનો પ્રત્યક્ કરે છે તે જાન જોડતની તેમજ વિદ્વાન પુરુષની માથે પણી સહેલાઈથી વાત કરી શકે છે. થોતે શુ થુ કરવાની છે તે તે શેષકાને જણાવતી નથી, પણ થોતે ચૂપનીથી થોતાનું કામ કે જાય છે. દાખલા તરીકે, જો કે તે સાતિગવનની નિરૂદ્ધ હોમ છે તોપણ તે મદાર એમ દેખાડતી નથી, પણ એવી રીતે વર્તે છે કે દલકામા દલકી પમિના માણસને પણ તેની દાબગીમા થોતે હાનની પંક્તિનો છે એમ લાગતું નથી, બધા તન્દુનો પ્રેમ અને તેમને સુધારવાની વૃત્તિથી તે તેમની તન્દુ છુટથી અને માયાથી વર્તે છે આનુ કાનજી અપણા યત્થા પુરવેએ સ્થાપેલ સાતિગવન તન્દુનો ધિકાર નથી આને લીધે જ્યાં તે જાય છે ત્યાં માન અને પ્રેમ મેળવે છે.

તેને દંત રનાદિ રસોઈ બનાવવાનું જ્ઞાન નહિ, પણ માથે સાથે મુનુખ્ય નવલાવનું પણ જ્ઞાન હોય છે. તે માતા તરીકે થોતાના જાળકોને દંત અસક્તા મહાપુરુષોનાજ ચરિત્રો નહિ, પણ હાલના મહાત્માના ચરિત્રો પણ જણાવે છે.

તે એક મોગી વસ્તા, લેખક કે સુધારક હોતી નથી, પણ મધી રીતે 'મંપૂર્ણ' હોય છે, જુદા પુરુષો પણ તેને ચાહે છે અને તેઓ કહે છે કે આના વખતમા લાગ્યેજ આવી કાઠી સ્ત્રી થઈ શકે. તેના સલાવકા તેને માન આપે છે અને તેની નિરૂદ્ધ બોલાવવાનું તેમને કાંઈ પણ કારણ હોતું નથી મનુખ્ય જાતિ તેને એક અવલોકન કરનારી, સારાસારને પારખનારી અને ઊંડા પણ વહેવારોડ વિચાર કરનારી તરીકે ગણે છે તેઓ કહે છે કે જો મધી સ્ત્રીઓ આના જેવી હોય તો પ્રજાની ઉન્નતિ થશી સદેવાઈથી થઈ શકે, અત્યાગ આપણે ઉપર જ્ઞી ગયા એવી બદેતોની જરૂર છે તેમના આવા થોન્ય પગ સીઓથી ધીમે ધીમે દેશની પ્રિયતિમા વવારા યને.

આની આદર્શ સ્ત્રી જનવાને માટે પદલી થોન્ય દેવવણીની જરૂર છે પણ કમનસી પુત્રીઓના મામાપ તેમને પરજુવાની લાયક ઉમાગ થયા પડેલા નો મસારની પુત્રીમ જોડી દે છે. પણ જો દેશની ઉન્નતિ કરવા માંગતા હો તો પડેલા આપણી પુત્રીઓને થોન્ય કેમજી આપી આપણા દેશને એવી માતાઓ બપોં કે જેથી ભવિષ્યમા તેઓ તેમજ તેમનાં મતાનો દેશની વ્યવસ્થા અને આજ્ઞાની માટે થોન્ય પગડી લરી શકે.

આશાનો ઉદય:

આશાના નરને શ્રાવના પુરની
દયા ભગી, દયા ભગી,
જોએ, ભગી, એવનારી હો બદેન
દયા ભ ગી, દયા ભગી.—આશાનાગ

આશાની ઉવાની એવન મરુશાધી
શમસી સમાવી નવ બીજ ભગી,
ભગી, ભગી એવનારી હો બદેન
દયા ભગી, દયા ભગી —આશાનો
સ. રા. મુલજી કુલભજ વેદ

૧. વડીલો તરફ સન્માન, સ્વાર્થત્યાગ તથા બન્ધુભાવ એ શુભો ખીલવવા માટે. બાળકને દરદમેશ ઉપદેશ કરવો જોઈએ. તેમજ બાળક દમેશો વિવેકી અને મીઠાઓલું થાય તે જોવું જોઈએ. કોઈ પણ જાતના અપશબ્દો થોડે જોલવા નહિ તેમજ બાળકને જોલવા દેવા નહિ. તેમ નહિ કરતાં આગળ ઉપર ઘણુંજ વૃદ્ધાન થાય છે.

૨. બાળકના મનમાં ઉચ્ચ આદર્શ (વિચાર) ઉદભવવા જોઈએ. વિચાર ઉચ્ચ પ્રતના હોય તોજ આગળ ઉપર બાળક ભારે કામ કરી શકશે.

૩. હૃદયની દૃઢતા, નિર્ભયતા, તથા મનોનિગૂઢ વગેરે ઉત્તમ ચારિત્ર્ય આશુનારા શુભો ખીલવવા જોઈએ. વર્તન ઘણુંજ ઉમદા થવું જોઈએ. એમ કહેવાય છે કે જાપાનના બાળકોને રકડું શું તેની ખજાર પણ નથી. રકડું એ હૃદયની નિર્ભયતા ખતાવી આપે છે. ધર્મીયુ (કામ-ક્રોધ-મોહ-મદ-મત્સર)ને છૂતવા એ દરેક વ્યક્તિની શરજ છે માટે બાળકને પ્રથમથીજ મનનો નિગૂઢ કરતાં શીખવવું જોઈએ.

હવે સામાજિક સેવા તરફ આવીએ. સેવા ત્રણ પ્રકારની થાય છે. તનથી, મનથી અને ધનથી. સ્ત્રીજાતિની ઉત્તતિ માટે, મનુષ્ય જાતિપર પડતાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખોને નિવારણ કરવા માટે તેમજ સમસ્ત જગતનું લક્ષ્ય કરવાને શ્રીમંત સ્ત્રીઓએ પોતાને જે વખતે હસ્તક હોય તે વખતે અને તેટલો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેમજ પોતાના ધનને પણ પ્રકાર અર્થે વાપરવું જોઈએ. મોટા મોટા જંગલો, મહા મનુષ્યવાન વસ્તુ તથા મોજમજની સ્ત્રીઓમાં પોતાનો પૈસો નહિ અર્થતાં દેશવું, દેશપ્રાધિકવું કે સમસ્ત જગતનું લક્ષ્ય થવું હોય તેજ કાંઈમાં, દયાખાનામાં, કન્યાશાળાઓમાં, દેશપ્રાર્થ માટે ભોજ આપનારી સંસ્થાઓમાં યથાશક્તિ ધન આપવું જોઈએ. આ ઉપરાંત સ્ત્રીઓની મમ્મને ભરવાનું, સ્ત્રીઓની ફરજો સમજાવવાનું વગેરે વગેરે કામો પોતાના તનને અચાગ શ્રમ આપી કરવાં જોઈએ. તેમજ પોતાના જ્ઞાન અને અનુભવનો લાભ પોતાની દુખી બહેનોને આપી તેમનો ભવ સુધારવો જોઈએ. આપણા લોકોની વિધવાઓની સ્થિતિ દુઃખમયજ છે તેમને માટે વર્નિતા વિદ્યાઓ, પાઠશાળાઓ વગેરે સ્થપાયેલાં છે. એવાં ખાતાઓમાં પુરેપુરી મદદ આપવી એ સામાજિક સેવાનું મુખ્ય કામ છે. વિધવા બહેનોએ આવી સંસ્થામાં જોડાઈ પોતાનું દુઃખ દલકું કરીને ખીજ બહેનોનાં આંસુ લોઈ તેમની આંતરડી ધારવી જોઈએ. એથી પચ્ચેશ્વર નહીં પ્રસન્ન થાય છે અને આપણી મનુષ્ય છાંદશીનું પણ સાર્થક થયું મળાયે. દેશજાતિના દરેક કાર્યોમાં પુરોગમે સદાયજીત થવું એ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે અને સંસારરૂપી રથનો પુરુષધર્મ તથા સ્ત્રીધર્મથી એ ચક્રો એટલીજ વખતે ડાળી તથા જમણી બાલુએ પોતપોતાને લગતા ધર્મોમાં સરખીજ ઉત્તતિપર પહોંચતા માટે સંપૂર્ણ પ્રયામ કરવો જોઈએ. આમ કરવાથી પ્રથમ સામાજિક ઉત્તતિ થને, અને તેથી છેવટે રાજ્યકીય ઉત્તતિને માર્ગ પણ નિકટકેટ થશે. જેવી રીતે વીરમાતા તેમજ વીરપત્નીની જર આશિષાના પ્રભાવે સ્ખલિત વીર લડાઈમાં છૂત મેળડીને યશસ્વી થાય છે. તેવીજ રીતે ઉત્તતિ પામેલી માતા તથા પત્નીની અંત કન્યુપૂર્વક મદદથી હાલના દિવ માટે આત્મભોગ આપનારી સંસ્થાઓ તથા પ્રથમ યજ્ઞ અંતે વિજય મેળવશે એ વાત નિઃસંશય છે.

ફુલવાડી.

ભગિની સમાજ વાર્ષિક સંમેલન.

ભગિની સમાજના કરાચારી મહાજની પ્રમુખ—

સૌ. શારદા સુમત મહેતા (બી. એ.)નું ભાષણ.

આજનો દિવસ ખરેખર ધન્ય છે. આ સમાજ એક વર્ષ પુર્ણ કરીને બીજા વર્ષમાં પ્રયાણ કરે છે. જે મહાન નર મનના સ્મારક તરીકે આ મન્યા ઉદ્ભવી છે તેમનેજ અનુરૂપ આ સરથાનું કામ છે. મહાત્મા જોષીએ કહ્યું હતું કે “ જે મનુષ્યોના જીવન પ્રવૃત્તિભિમાન, અચળ અદ્યા અને સ્વાત્માર્થજીવી વિભુષીત થયેલા હોય તેમને માટે દુનિયામાં એવું કાર્ય કર્યું નથી કે જે ન થઈ શકે ” સાદું પણ મગીન માત્ર જોશવાનુ નહિ પણ વર્તનમાં મુક્તવાનું, ખરે ઉપયોગી-અનદાર ગમ કરવું, અને તે રીતે સ્ત્રી જાતિની ઉત્તિ કરવી એ આ સમાજનો મુખ્ય હેતુ છે સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો નિમ્નલ જી જોષીજી વધારે સારી રીતે થઈ શકે તેમજ પુરુષોના કાર્યમાં પણ સ્ત્રીઓની મદદ, સદ્ગુણભૂતિની જરૂર છે, એટલા માટે આજથી માત્સરિય રિતરિવાજોની ખામીઓ, રાજ્યીય પ્રશ્નોમાં આપણા દેશની જરૂરીયાતો વિશે વિચોનુ જાન સ્ત્રીઓમાં ફેલાવીને આગે તરફ જગતિ પેદા કરવી એ તરફ આ સમાજનું પ્રયત્ન છે, અને તેને માટે અનેક અવધાર ઉપાયો ચોજવામાં આવ્યા છે.

કોઈ પણ કાર્ય સફલતાથી પા- ઉત્તરમાં માટે શિક્ષણની જરૂર છે સ્ત્રીઓમાં શિક્ષણની જોડ છે એ તો સર્વત્ર ક્ષુદ્ર થયેલી વાત છે. આ શિક્ષણની જોડ પરી પાડના માટે આ મન્યાએ એક ઉત્તમ માર્ગ લીધો છે ને તે એ છે કે દરેક સ્ત્રીઉપયોગી વિગતની ન્હાની સરળ ભાષામાં પત્રિકાઓ તૈયાર કરાવવી, અને તેનું દરેક દરેક ઠેકાણે વાંચન કરાવવું તેની મેમજી પાડવી, તે વિષય સળધી ચર્ચા કરવી, આ રીતે આ વિષયો જી જોનાં મનમાં દસાવવાનો પ્રયાસ કરવા માંડ્યો છે પત્રિકાની ૪૦,૦૦૦. તોની વહેંચણી શહેરમાં તેમજ ગામડાઓમાં કરવામાં આવી છે ગામડે ગામડે ફરીને આ જોષીઓ રચાવવા માટે ન્હાનાં ન્હાનાં વાંચનાવલ ઉભાં કર્યા છે એટલુંજ નહિ પણ એ વાચનો ખરેખર અમળ્યા છે કે નહિ, તેમાં થી થી મુલીયતે નરે છે, એમાં શેમાં સમજાયું નથી પરી કેટલી સ્ત્રીઓ વાંચનના પાલ લે છે એ જવાબો રિપોર્ટ મળાવીને તેનો નિમ્નન કરવામાં આવે છે. વળી વાચન ઉપરાત ઠેકઠેકાણે સ્ત્રીઉપયોગી ભાષણો પણ કરવામાં આવે છે એટલી સ્ત્રીઓ માટે જરૂર લાગે ત્યાં શિક્ષણ વર્ગો, ઉદ્યોગ વર્ગો રાજ દેવામાં આવ્યા છે. આ પ્રમત્સના કાર્ય માટે ખરેખર ઉત્સાહી સ્વર્થસાગી સેવક, એવિમજોની જરૂર છે આ, કાલિના લોક વગર નિમ્નમ લાવે કરનાર આજીઓ મલવાં બધુ મુશ્કેલ છે. એ લોક કસ્ટારજ બને છે તો આવી જાતિયતા સ્ત્રીપુરુષો ગામડે ગામડે ફરી ફરીને તૈયાર કરવાનું થાલુ વિકટ કામ આ સમાજના ઉત્સાહી સેક્રેટરીએ કર્યું છે તે ખરેખર મન્ય

છે. એમના જેવા અન્ય કાર્ય કરનાર ના હોય તેા એક વર્ષ જેટલા ટુંકા સમયમાં આટલું વિશાલ, આટલું સંગીત કામ યાન નહિ. મહાત્મા મોખીય કહે છે તેમ એમને તેા રાત દિવસ, ખાતાં પીતાં, ભજતાં સૂતાં, એસતાં ઉડતાં, જાગિનીસમાજ મનમાં વગી રહેલી છે. એઓ તેના આત્મા યદ્યદેશ છે. પરંતુ આવા એકનિષ્ઠ અનેક પુરોના દિવંદને ઘણી જરૂર છે. કારણકે જે મહાન સેવા તેમણે હાથમાં લીધી છે તેની અગત્ય આપણને ખદ છે. એઓ પુરુષના કાર્યમાં, પુરોના વાતચીતમાં લાગ લેતી, વાદવિવાદ દેખી, તેમના માનસિક વ્યવસ્થા, સરકારી સમજાતી થશે ત્યારેજ આપણા દેશનો ઉદાર થશે. આવા પ્રકારની ઉચ્ચ આચરણા જેઓ ઘણી નીકળી આવે છે, પણ કમનસીબે તેમની ઉચ્ચ આચરણ એમના ધરના એકરણની બહાર નીકળી શકતી નથી, કારણકે તેમને દોરનાર કાંઈ નથી. એ પ્રકારના નાવક થવાનું કામ આ સમાજ ઉપાડેલું છે. એકંદર રીતે બેતાં આ બવદાર કાર્યનું લખિય તે ઉજળું જણાય છે. મહાન ઇતિહાસ લખનાર નિશ્ચિન કહે છે કે—

God appoints to every one of His creatures a separate mission, and if they discharge it honourably, if they quit themselves like men and faithfully follow that light which is in them, withdrawing from it all cold and quenching influences, there will assuredly come of it such burning as in its appointed mode and measure shall shine before men, and be of service constant and holy. Degrees infinite of lustre there must always be, but the weakest among us has a gift however seemingly trivial, which is peculiar to him, and which worthily used will be a gift also to his race for ever.

For all may have, if they dare to choose,
a glorious life or grave.

અર્થાત, દરેક દરેક મનુષ્યને કાંઈક કામ સોંપે છે, અને જો તે યોગ્ય રીતે બજાવે અને દરેક બાળિ થોત થોતાના અંતર્દીપની આશાનુસાર વર્તન કરે તેા અપૂર્વ પવિત્ર પ્રકાશ ઉદભવે છે. પ્રકાશમાં જુદા જુદા દરજ્જા તેા હોયજ, પરંતુ અશકામાં અશકન, સામાન્યમાં સામાન્ય મનુષ્યમાં પણ કાંઈક શક્તિ રહેલી છે. કદાચ એ શક્તિ, ઘણી અધ્ય દશે, તોપણ જો તેનો યોગ્ય ઉપયોગ થાય તેા જનમમદને અત્યંત લાભ કરી શકે. જો મનુષ્ય ભારે તેા દરેક જીવન યશસ્વી થઈ શકે. આ પ્રમાણે સ્ત્રી, પુરુષ, બાલક, બાલિકા આત્મભય વાપરે તેા સમાજમાં વર્ગ ઉત્પન્ન કરી શકે. તે આત્મભય ગ્રેસના, જાગૃત કરવા, તેની જાદિ કરવાને આ સમાજ યત્ન કરે છે. એજ એનો ઉદ્દેશ છે.

આપણા દેશમાં હવે સેવાની લાવના પ્રવળ થતી જોવામાં આવે છે. પરંતુ કુછ તે લાવના રૂપ છે. તેને વ્યવહાર રૂપ કેવી રીતે આપણું તેની સમજણ નથી. અમે શું કરીશું કેમ કરીશું? એવા પ્રશ્નો પૂછાય છે. આવી શુચિચળા ઘણી બહેનોને માદિતી આપતી, આપણા આદર્શ મમળવવા એ આપણી સમાજનું દરિય છે.

દેશની ઉન્નતિ માટે, પ્રગતિ માટે, આપણા દેશમાં તેમજ અન્ય દેશમાં જુદા જુદા પ્રકારના ઉપાયો લેવામાં આવે છે. આપણા દેશનો વિચાર કરીએ તેા ખાસ સમાજ

આર્થ સંભાળ, આર્થના સંભાળ, પૂના, મુંબઈ બનારસનાં સેવાસદનાં, વિદ્યાલયો, સુન્દર, મુંબઈ, અમદાવાદનાં પતિતા વિદ્યાલયો, વિદ્યાલયો, બુદ્ધ બુદ્ધ શહેરોનાં સેવાસદો, શુદ્ધિ સેવા સેવા પ્રયાણ એકંત તરફ છે સ્ત્રીપુરુષ બન્નેને યોગ્ય જ્ઞાન આપીને પ્રાપ્તિના ભારતવર્ષની વિશ્વતિ પુનઃ સ્થાપિત કરવી, આ હિન્દુ આદર્શ પૂર્ણ કરવાને માટે સ્ત્રીપુરુષ બન્નેની જરૂર છે કાઠ પશુ તરફની અગવજ થાય ત્યારે જ જાણ થાય કે તે શિવાય તે નિર્દિત અવધ્યામાજ નહિવાય છે હજારો તરીકે સ્વદેશી વસ્તુઓ માપવી, દેશના વેપારના ઉત્તરના માટે, દેશનું માન ભગવવા માટે, દેશ પ્રતિ પ્રેમની લાગણીથી સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવી એ મતનો પ્રચાર કરવ. માટે અંગાળના ભાગલા (partition of Bengal) ની જરૂર નહોતી એ ભાવના કાંઈ ત્યાર પછીથી જન્મ પામી નથી પણ સ્વદેશી સંગવધને એ કાગળને કીધે ધણો ભુરો નાચે, તેનું વધુ યોગ્ય કયુ, કાર્કિ જીવ આવ્યો, તે જાગત માટે લેધે વિચારતા થયા એમ ભાન થવા માણ્ય કે સ્વદેશી વિરુદ્ધવર્તન તે દેશ દોષ છે માટે તે જાડુ છે અને ગેરબાળ્યી છે પોતાના દેશને જીવે જીવે મારીને બીજા દેશને તવગર જવાનો ન્હોતો છે પોતાના દેશના વેપારની વૃદ્ધિ વગર દેશની આગાહી કરી થઈ શકે નહિ. દેશના ઉદ્યોગ વગર વારેવારે દુશાળના સકટ પડે છે, ઉલ્લસ પડી જાય છે, અને દારિદ્ર આવે છે.

ત્યાર પછી, દિલ્હીમાં એક સચુકત પ્રગ્વ છે તેનો ખ્યાલ આવ્યો ભારતવર્ષ એ નગરને પ્રગ્વ છે તે માટે જ્ઞાતિની બિજતા, પ્રાન્તિક મતભેદ, સદુ રૂ કરીને આપણા બાળ કોને એમ શીખવવું જોઈએ કે આપણે ભારતવાસી છીએ આ પ્રમાણે ઉચાર કરતા બાળકોમાંથી ભવિષ્યનું હિન્દુ ઉત્પન્ન થશે, ભવિષ્ય ભારતમાં મરવ પથ એક થશે, પરતુ એ પરિસ્થિતિ જાવવા માટે વાતો કરવાની જરૂર નથી, આદરને અનુરૂપ વર્તન કરવાની જરૂર છે, એજ સંગવધની જરૂર છે. આ પ્રમાણે હિન્દુની સેના એજ મહાન જનસેના આપણે મન છે માટે ગદેનો જાગૃત થાઓ, ઉઠો, જાગ બીડો અને જ્યાં મૂલી કષ્ટ પશ્ચિમ આવ્યું નથી ત્યાં સુધી મેરી સ્વદેશ નહિ.

આપણા આશા અને વિચારના એક સંદિગ્ધતાની ભાવના થવી જોઈએ અને તે ભાવના જાગૃત કરવા માટે કેળવણી, મંચરની જરૂર છે વિવિધ પ્રકારના ગ્રામીણ સુખ રક્ષાર આવી શકેતા નથી અર્વાચીન કેળવણીનું લક્ષ્ય નિર્દિષ્ટતાની જાગૃતતાની ખીલવણી એજ છે. એમાં માનસિક, ધાર્મિક, અને નૈતિક કેળવણી સદ્ગતો મથાવેશ થાય છે ભાગ્ય વર્તિને ભારતવર્ષીય મનાવવો, સંપૂર્ણ ભાગ્યને એકરૂપના આપણી વ્યવસ્થિત કરી, આપણુ પ્રયાણનું રેખા દર્શન કરવું, આ સર્વ ગર્ભ આપણે કરવાનું છે આપણે માટે બીજાને જવા દેવાનું નથી આપણો કાર્યક્રમ આપણેજ ધડવાનો છે કાળનો કરી આપણે કાર્યક્રમ આપણને અનુકૂળ નથી આપણામાં એટલી તામિ આવેલી છે

ગ્રામીણ જ્ઞાન, વિદ્યાને અર્વાચીન રૂપ આપવું એ આપણા શિક્ષણનું લક્ષ્ય સ્થાન પરવું છે અને પ્રકારના આદર્શ શોધી કલાકારના છે જીવનનાં, કર્તવ્ય પ્રદેશનાં, અને મનાજતાના નામ મન, શહેરી તરીકેના નવા વિચારો, પ્રેમ અને મિત્રતાના સ્થાપના આ અને એવી બીજી બાબતોને નીમીધ આપણે ઉત્સાહપૂર્વક કરવાનો છે આ નવા કર્તવ્ય-પ્રદેશમાં સ્ત્રીઓની માનસિક સમિતિને જાગૃત પ્રકારનો વિદ્યસ કરવાનો છે. જે સુદિના શિક્ષણથી નમ્રતા, ક્રમવતતા પ્રવાદિ નામુક, સ્વિક એતરનો જગ થાય તેવી કેળવણી, તે ખરી

કેળવણી કહેવાય નહિ. ચરિત્રની દૃઢતા, તેની ખીલવણી, એજ કેળવણીના ઉદ્દેશ સમ્યકે નેહએ. Intellectual accomplishment શુદ્ધિની ખીલવણીને પ્રાધાન્ય આપવાનું નથી. આપણા દેશના ઇતિહાસ અને સાહિત્યમાં સ્ત્રીત્વની લાવનાનું ક્ષિત્ર આલેખાયું છે તેને માટે આપણી લાગણી ઉત્પન્ન ના થઈ હોય, તેને માટે યોગ્ય ગર્વ ઉત્પન્ન થયો ન હોય ત્યાં સુધી આપણી કેળવણી અપરીત કહેવાય.

કેવા પ્રકારની સ્ત્રીઓ દૃષ્ટાન્ત યોગ્ય આપણે ગણીશું ? સારીર મજબુત, સમયસચ્ચતા, તાલી, દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળી, કસોટીને વખતે દિગ્ભતવાળી એવી સ્ત્રીને આપણે માન આપીશું નહિ ? તેનાં દૃષ્ટાન્ત આપણા ઇતિહાસમાંથી મળે છે. ચિતોડની પત્નિની ચાંદખીખી, માનસી રાણીનાં જીવન આપણને શું બોલતું શીખવે છે ? ભક્તિમાન તત્ત્વજ્ઞાની સ્ત્રી કવિની આપણે પ્રસન્ના કરતાં હોઈશું તો મીરાંબાઈનું દૃષ્ટાન્ત મ્હોં આગળ છે. રાજ્ય ધારભારમાં કાબેલ સ્ત્રીને અનુસરવું હશે તેને સણી ભવાની, આલ્તવાળાઈ, લક્ષ્મીનાઈનાં દૃષ્ટાન્ત છે. આદર્શ પત્નીનાં દૃષ્ટાન્ત તો અનેક છે. કુમારિકા બેવી હોય તો ઉમાનો આદર્શ છે. સ્ત્રીત્વની પસંદગીનો સમાવેશ માન્યારીમા યયો છે એવો બીજો દાખલો આપણને ડોઈ પછુ દેશના ઇતિહાસમાં મળશે નહિ. આટલું તો ચરિત્રના વિશ્લેષ માટે.

આ સમજાવી સાથે સ્ત્રીઓએ વધારે કર્તવ્યનિર્ભર થવાની જરૂર છે. જીવનની સર્વ સ્થિતિને અનુકૂળ થતાં તેને શીખવાનું છે. પત્ની થતા તેને સ્ત્રીત્વ શું છે તે જાણવું છે. અને સ્ત્રી થતાં પહેલાં મનુષ્યત્વનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું છે. અને તેજ ક્રમ પ્રમાણે કન્યાની કેળવણી આપણી આવશ્યક છે અને તેટલા માટે સામાન્ય સાહિત્ય ઉપરાંત વિજ્ઞાન, ઇતિહાસ, અને ભૂગોળનું જ્ઞાન આવશ્યક છે. ભારતવર્ષના નૈતિક આદર્શ આ મત્સ્યમાં બુદ્ધજ ૩૫ લીધું છે. ગુરુદિય અને પ્રજાજીય આદર્શોનાં એમાં સમાવેશ થાય છે. આપણા દેશનો જ્ઞાનકાળનો મૂળધર્મ અને સ્થિતિ જાણીને બેઠી રહેવાનો વખત નથી. પરંતુ જગતના અન્ય દેશો સાથે તેઓ સંબંધ કેમ છે, અન્ય દેશોની પ્રભુતિ કેવા પ્રકારની થાય છે તેનું જ્ઞાન આવશ્યક છે. અને તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના બે રસ્તા છે. પ્રેરણા-કોલેન્ટર્ન, સીનિમાના દેખાવો તથા માતૃભાષા અને તેને માટે ન્હાની મોટી શાળાઓ, આપ-ભિક્ષ અને સામ્યિક શાળાઓ, સ્ત્રીઓના વર્ગો, વાંચનગૃહો, વ્યાખ્યાનમાળાઓ એ સાધન છે. પરંતુ આ શાળાઓ, આ વર્ગો આપણા દેશની પરિસ્થિતિને અનુકૂળ હોવાં નેહએ, વિરૂદ્ધ હશે તો નિષ્ફળ જશે અને નષ્ટ છે. અમદાવાદ, સુરત, પૂના જેવાં મહિલાવિદ્યાલયો દરેક દરેક જગ્યા-મા કદાચનાં નેહએ અને તેના ધાર્મિકમમાં પ્રસંગાનુસાર ફેરફાર કરવો નેહએ. પહેલું પગલું આપણે ભરવું નેહએ. કણી છત્તીતાલો નરોને તૈયાર કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, માગણી કરે છે. સારી સ્થિતિની સ્ત્રીઓ આ કામ કરવાનો આરંભ કરે તો સારી નરો, દાકરો તૈયાર થઈ શકે. પરંતુ સ્ત્રીઓ આગળ પડતાં હજી હરે છે. હોકરા છોકરોઓ માટે બોડીંગોની મોટાં ઘરેશોમાં જરૂર છે. તેની દેખરેખ માટે સારા કુટુંબની મેટ્રોનોની જરૂર છે. શિક્ષકની જરૂર છે. આ બધું કામ હવે આપણે જલ્દી કરવાનું છે. દરેક પ્રજાને સાથે જીવિષ્યની પ્રજાને શિક્ષણ આપવાનું કર્તવ્ય પ્રાપ્ત થયેલું છે, મનુષ્યત્વનું આ એક નિમિત્ત કરેલું કર્તવ્ય છે. હવે જે અર્વાચીન જગતિના મહારત્તા તત્ત્વોની લાવના માતૃભાષામાં ઉતરે તો મુશ્કેલી પડે

અંગે દૂર થાય એ ઉજ્જવો દિવસ લાવવા માટે ભારતમાતા અનેક વતોની આરા સખે છે. ખરા ધર્મનિષ્ઠ, કર્તવ્યનિષ્ઠ ઉપાસકોની આશા રાખે છે. સ્ત્રીઓમાં કેળવણીનો પ્રચાર કરવા માટે સેકેડો સ્ટ્રીપુરોએ એકા મળીને કામ આરંભવાનું છે. લાંબી મનના વખતમાં પોતાના ઘરમાં કે ગામડામાં વસી દિવસે કાંઈ નહિ તો દરેક સિદ્ધિત વ્યક્તિ બહાર પાડે આપે તો તેને લીધે કેટલો લાલ થાય ! વળી કોઈએ માવલાવાનું સાહિત્ય વધારવા માટે પ્રયાસ આરંભ્યો નોંધ્યો. ચોપરીએ અને ચોપાનીઆં શિક્ષક કરતાં ઘણું વધારે કામે કરી રાકે છે. અને એટલા માટે આ જમાનાના સાક્ષરોને વિનંતી કરીશું કે નવા જીવન, નવા આદર્શ માટે નવું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર છે કે નવા આદર્શો, નવાં તત્ત્વોની ચર્ચા કરવાની જરૂર છે ? અત્યારનું આપણું સાહિત્ય બહુ જ શુદ્ધ અને નિરસ છે. તેમાં કાંઈ હાડી, ગંભીર, ડાપ કે લુગ્ગો નથી. લુહ, અગ્રેષ્ઠ, ચંદ્રશેખર, અશ્વમેધ વિગેરે મદાન પુરુષોના ખરા જીવન ગાથા માટે ઈમેલ ભાષા સીખવાની-સારી રીતે ગાથાવાની જરૂર પડે તો-ભારત વાંચે પ્રતિદાસ સ્ત્રીઓ કેવી રીતે મનમાં ઉતારી શકે ? રશીઆના મેદાન પીટરની મા ગણી કેપરીન ધણીજ ઉત્પાદી, બળવાન અને શુદ્ધિશાળી હતી તેણે રશીઆના સાહિત્યને જે ફાળો આપ્યો છે તે ખરેખર પોતાના જીવલાવનું જ પ્રતિબિંબ છે. એક વ્યક્તિ પણ પ્રભા અને દેશને પોતાના વખાણથી દેહતી મળવાન અમર કરી શકે છે તે એનાં રચેલાં નાટકો અને નવલકથાઓ ઉપરથી માલુમ પડે છે. વળી જ્યારે એની ખાલ્લી અવગામ્યા પોતાના દાહિત્રોને શિક્ષણ આપવાનો પ્રયત્ન આપ્યો ત્યારે પોતાની મેળે જ રશીઆન સાહિત્યને વધારો કર્યો. ઇતિહાસના અનેક મોટા પુસ્તકો રચ્યા, રચાવ્યા, કેટલાક કાસ તૈયાર કર્યા, ફ્રેંચ ભાષામાંથી તત્ત્વજ્ઞાનના અન્યો પણ રશીઆન ભાષામાં ઉતાર્યા.

રશીઆન સ્ત્રી લેખિકા પુરુષોના કરતા વધારે સારા ગ્રંથ વખતી અને પુરુષોને કટકું પડતુ કે All of you Russian women, are higher and more vigorous than we men. ધણુ ઉચા સંસ્કારવાળા પુરુષ કરતા સ્ત્રીઓના લખાણ ચડીઆતાં આનતાં. રશીઆન સ્ત્રી લેખિકામાં પ્રથમ પદ તો રાણી કેપરીન અને તેની સખી પ્રિન્સેસ ઇસાઈવનુંજ હતું. કેટલીક સ્ત્રી કવિ થઈ હતી પણ વધારે દિરસો તો નવલકથામાં હતો. સ્ત્રી જાતિનાં દુઃખ, કુદુખ જીવનની, પ્રેમની કથા, દુષ્ટ માતાની વર્તણૂક, મસાજની નિષ્કુરુ રૂઢિઓ વિગેરેનાં ચિત્ર સ્ત્રીઓએ જ આલેખ્યાં છે ને તેથી તે ચિત્રો ધણાં આલેખ્ય છે. આ પ્રમાણે રશીઆના સાહિત્યમાં સ્ત્રી લેખિકાએ ધણું ઉમેરું કર્યો છે, કારણકે પોતાના સાહિત્યની વૃદ્ધિની જરૂરીઆત તેઓ સંપૂર્ણ સમજ્યાં હતાં. આ જમાનાનાં લેખિકા વર્તમાન-કાળની કીર્તિની લાભની ધમ્મણ છાટી દબને સ્ત્રીઓ અને મામાન્ય જનમજ્જની લાપામાં અર્ચાશીન જ્ઞાન, શોધને ઉતારે કરજો તો લલિત કાળમાં તેમની કીર્તિ ધણી વધશે. સ્ત્રીઓના હિતને અર્થ નેવાનું આ કામ પુરુષોએ કરવું નોંધ્યું. આ પ્રકારની ઉદારતા અને લાગણી આપણાં પુરુષોમાં છેજ એ નિર્વશ્ય છે. આપણું civilization scientific એટલે આપણી સંસ્કૃતિ નિરવાર્થવાદી છે. સતી કરવાનો દૂર રીવાજ નાશ કરનામાં પહેલ કરનાર માણસ રાજા રામમોહનરાય પુરુષજ હતો. જમની વિશ્વદિ બાબત વડત કરનાર મદાન કૃષ્ણચંદ્ર વિદ્યાસાગર પુરુષજ હતો. સ્ત્રીઓ પોતાનો દિરસો એવા-કાર્યમાં આપે એ ખરું પરંતુ આપણા કાર્યમાં આપણને વિશ્વાસ હોવો એ ધણું અગત્યનું છે.

નવા જમાનામાં, નવા યુગમાં સ્ત્રીઓની સાથે રહીનેજ પુરુષોએ કામ કરવાનું છે એ તો સત્યજ છે. ઇંગ્લેન્ડ, અમેરિકા, જર્મની, તુર્કસ્તાન, રશીઆ, આ મધ્યગા દેશોમાં ત્યારે કાંઈ પ્રગતિ થઈ ત્યારે ત્યારે સ્ત્રીઓનો મહત્ત્વનો ફરકો તેમાં રહેલો છે તે આપણે ઇતિહાસ તેમજ આજી બીનાઓ ઉપરથી જાણીએ છીએ.

યોગ્ય વર્ષ ઉપર તુર્કસ્તાનમાં રાજ્યની મોટી ઉચ્ચપાઠશાળા યઈ હતી ત્યારે લાંબી સ્ત્રીઓએજ પુરુષોને બધા આશ્ચર્ય હતું સુરોપના સહવાસથી ત્યાંની પડદેનચીન સ્ત્રીઓમાં નવુંજ બધા આવ્યું હતું. જર્મનીમાંનામાં ગૃહનારી સ્ત્રીઓ નવત્રતા માટે યોગ્ય ઉદાવતી હતી ખરી ચિંતાના મમથમાં સ્ત્રીઓ વણા ઉત્પાદથી કામ કરતી. જે જે યુગ મિટ્ટિંગ થતી તે સ્ત્રીઓના મનની દૃઢતા અને અગમ શુદ્ધિને લીધેજ થતી જે કે પ્રત્યક્ષ ગીત તેમનાથી લાંબ થઈ શકતું નહિં પણ પરોક્ષ ગીતે તેમણે ઘણીજ કીમતી સેવા બજાવી હતી. આત્મ-મનુ ખરું ગૃહસ્થ તેઓ મમથ શકતી નહિં પરંતુ તેની હિમત તેઓ મમજવી. જે દર્દી સ્ત્રીઓએ યોતાનાં બાળકોને સ્વાસ્થ્ય પ્રીતિના પાક દાવરડાંમાંથી શીખવ્યા હશે તે યોતાના પુત્રપુત્રીઓને પગધીનતા-યુવામીના ધીકાર એટલે નારમાં આપણેજ. આ સમય લુગ્સાનું મગજ કારણ હતું. દુષ્ટ પગધીનનાને લીધે માતાઓને, પત્નીઓને સ્ત્રીઓને અમલ તકત વેડવા પડ્યા હતા. યોતાને એકનોએક પુત્ર ચિતા કાગલે કારાગૃહ એવે, પાવણ પોપણ વગ્નાર ખતિને રૂસીને લાકડે ચણવે, કુટુંબનું ગ્લાણ કરનાર પિતાને રૂઝનીક્રમ કરનામાં આવે આવી દુષ્ટતાનું કાંઈ પણ માનવ દોષ શકે નહિ. કામાની લાવના નહ ધાય એ સ્વાભાવિક છે. આના સંજટ મધ પણ સ્ત્રી કદી બૂઝી શકે ? આ કારણોને લીધે સંવત્સરનાં લુગ્સો તેમનામાં જાગૃત યાચજ અને તેમના બાળકોને તેજ પાક લીખવે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી.

રાજ્યની ઉચ્ચપાઠશાળા પછી સ્ત્રીઓએ પુરુષો પાસે એવી માગણી કરી કે માત્ર રાજ કીમ હક અમને આપણે તેટલાથી અને સતો નહિં માનીએ પણ અમારે તો મસાવિક બાપતોમાં પણ રૂટ બેઠાએ છે અમારે તો અમાન જનમમાનની ઉત્તિ માટે તમારી સાથે રહીનેજ કામ કરવાનું છે કારણકે અમે જે લઘુભાગ આદર્શ નહિં સમજી શકીએ તો લઘુભાગ છોડાઓને લઘુભાગે લાયકના નહિં કરી શકીએ. આ તેમની માગણી પુરુષોને નાસ્તવિક વાગી સ્ત્રી કેળવણી માટે પુરુષોને સમ્મતિ આપવી પડી જે કે અત્યંત સુરો પીયનમય થઈ ગયેરી સ્ત્રીઓ તો ત્યાના વદ તેમજ જણા લુગ્નાનીઓએ પમદ નહોતીજ. કારણકે તેમને લાગ્યું કે ઘણાં ઉતાવળાં પગના લગીશુ તો પ્રગતિને ગેમાણ થયે. તેમને એમ લાગ્યું કે સંગીન મુખાગ માટે, સ્ત્રીઓની ઉત્તિ માટે, રફતે રફતે, અને દેશને બનુમરીને સુધારો થયે જોઈએ. ત્યાની ખરી દિલચિંતક સ્ત્રીઓને પણ એજ સત્ય લાગ્યું સાલેહતુમ કરીને એક સ્ત્રી લેખક લખે છે કે “અમારે કાંઈ સદતર સુરુષો કહાડી નથી નાંખવો, અમે તો માત્ર એટલુજ માગીએ છીએ કે અમને વધારે ઉદાત્ત કેળવણી આપો ! એરી કેળવણી આપો કે જ્યાં અને અમાન પતિની સહયરી, સહાયિની થઈ શકીએ, અને અમારા પુત્રોને કેળવી શકીએ. આજ જે અમને કેળવણી મળશે તેના ઉપર કાલની સાચા જીવ સ્થિતિનો આધાર છે.” આ પ્રકારની લેખકને લીધેજ દર્દીની સ્ત્રીઓ છેવટે વિજયી થઈ છે. એને લાગ્યું કે પુરુષને મહેનતનાં બદલામાં યોગ્ય મગજની ઇચ્છા છે તો બને

એટલું ઘણું આપીયું. ખુશામત સહુને વહાલી છે, તેમાં કાંઈ પૈસા બેનના નથી આપણે
વેત નમીયું તો એ હાથ નમશે. આતો એક સીનિતિની અસવથી ચાલતી આવતી પાલિસી
છે. એનેજ લીધે સીનિતિની મત્તા ટરી રહે છે. હાલ ટર્જ સીએ પુરવોને બહારના
જગત પર નાલમ ચલાવતા દે છે કેમકે તેઓ પોતાનું નાલમ પુરવો ઉપર ચલાવી શકે છે
“અમને એવી દેખણી આપો કે જેથી અમે ત્હમને કેળવી શકીએ.” આ માગણી બરા-
બર આપણા જેવીજ છે. ફેર એટલો કે આપણામા હજી એવો જુરસો આવ્યો નથી, બાદ
આપણી મુક્તિ આપણા શિવાય બીજા કાઈના હાથમા નથી એ તે નકોજ છે.

સીએના દિરૂસા માટે આપણે એટલા વરસ પછી પહોંત જવાની જરૂર નથી.
હાલમા તાબેજ દાખલો રસીઆના ઉદ્ધારનો છે. રસીઆ એટલે રાજાનો મખત દારોબાર
એમજ અત્યાર સુધી આપણે જાણ્યું છે. પરંતુ આ જમાનાનો પ્રવાહ એટલો જનહી વટે
છે કે કાલે શું થશે તેનો જરા પણ ખ્યાલ આજે આવી શકતો નથી. રસીઆની એ મજા
આજે ગળના મખત બંધતોમાયી છૂટીને રતત્રંત્ર થઈ છે. જગતના ઇતિહાસમાં આ મહાન
ઉધતમાયજ અપૂર્વ છે કમ્બુકે ધણાજ ટૂંકા વખતમાં અને કાંઈપણ લોહી ફેંચ્યા વગર
માત્ર જનસમદના મામાન્ય દિતને અર્થેજ આ ઉધવપાયથ થઈ છે. આ અપૂર્વ ઉધવ-
પાયથ કરવામાં એક સી કુંથરીન બ્રેસ કોવરકાયાલુ” નામ આગળ આવ્યું છે. આ મહાન
સીને શેવેલ્લુસનની આન્ડ મધર (દાદી) એવું ઉપનામ આપવામાં આવ્યું છે. અત્યારે એની
હુમ્મર ૬૭ વર્ષની છે. વીસ વરસ સુધી એ કેદની શિક્ષા બોગવીને આજે મત્રત્રંત્ર થઈ છે.
એતો શુનો એ કે દેશને બંધનમાયી મુક્ત કરવો એની મોટી આકાંક્ષા. આ સીનું ચરિત્ર
ખરેજ જાણના લાયક છે. થોડાં વર્ષ ઉપર એક લેખકે નીચે પ્રમાણે તેની હકીકત આપી
હતી. એણે પોતાના જીવનમા અનેક સહકર્મીઓ છે અને કેદખાનામા રહેવાને લીધે ૭૫
વર્ષની વયે તેના કાપેલા-કુકા વાળ મફેદ થઈ ગયા હતા સખન દાડમારી, દેશનકા વિગેરે
આપણા વેક્યા છતા તેના દદ સુલ્લાવમા અથવા સ્વમાન અને સ્વકર્તવ્ય અંબેધી લાવ-
નામાં કાઈજ ફેર નહોતો. એણે ધણુંજ સાફ શિક્ષણ લીધેલું હતું. પોતાના દેશની પ્રાયમિ-
શાળાના તેણે પ્રથમ શિક્ષણ લીટું હતું અને પછી મિલિટરી-સ્કૂલમાં તે શીખી હતી. ફ્રેન્ચ,
જર્મન, અને અંગ્રેજી ભાષાઓ એ સારી રીતે બોલતી અને સંગીત પણ સાફ જાણતી
એકંદર રીતે એ ધણીજ ચચળ અને ચાંચક સી લાગતી હતી. બે વાર તેને કાનની
ખાણોમા મખત મગૂરીની શિક્ષક કરીને જોડવામા આવી હતી. અને ત્યાર પછી પણ
સેલેનલરક નામની ધણીજ ખરાબ જગ્યાએ પોલીમના મખત જખતામા તેને જેરલુલમથી
રાખવામાં આવી હતી, ત્યા તેની સ્થિતિ બહુજ દયાજનક હતી. કાંઈપણ સારા સંસ્કારી
સીપુરવોનો ત્યાં મમાજમ જરા પણ નહોતો અને આજીવિદાને માટે પણ સરકાર તરફથી
ધણીજ જુગ રકમ તેને આપવામાં આવતી. પરંતુવહાર પર પણ પોલીસની દેખરેખ
રહેતી. કુટુંબ, મિત્ર, બધાથી વિખુટી તેને રહેલું પડ્યું અને જીવિદામા કાંઈ દિવસે મારો
દિવસ જીવાની તેને આશા નહોતી. ત્યાં ત્યાંજ દાડમારીમાં થોડા વર્ષ ગાળીને નિરામા-
માંજ તેનું મૃત્યુ થયું એમ લાગતું. તે છતા આ બહાદુર સીએ ધીરજ જોષા નહોતી
પોતાની જન્મમુખીની રતત્રંત્રતા માટે એને એટલી ઊંડી લાગણી હતી, અને એટલો
વિશ્વાસ હતો કે આમા માણસને દયાની અને માનની લાગણી થઈ આવતી. એ કહેતી

હતી કે આપણે દેશવરો ભોગવીશું, આપણા છોકરાં પણ કદાચ દેશવરો ભોગવશે, અને તેમનાં છોકરાં પણ દેશવરો ભોગવશે પરંતુ છેવટ તો આફ્રિકા મળશેજ, ધન્ય છે આવી દેશભક્તિને, ને ધન્ય છે આવી ધીરજને. થોડાં વર્ષ પછી આ સ્ત્રી ઈંગ્લેન્ડમાં આવીને રહી અને રશીઆમાં સ્વતંત્રતાની ચળવળ ચલાવવા માટે પૈમા ઉત્તરાવવા માંડી, પચીસ વર્ષે કામગીરીમાં અને સમજીરીઆના રણમાં ગાળીને મુશ્કાલેલા દેશમાં તેણે જીવન ગાળવા માંડ્યું અને અત્યારે હવે તેના દેશના લોકો તેને અમારી વડાલી દાદી એ ઉપનામે બોલાવે છે. કેટલાંક તેને અમારી મહાન પત્ની તરીકે Grand old woman એ નામ આપીને પોતાના માન અને વડાવતી લાગણી બતાવે છે. બહીષ્કારી છે આવા સ્ત્રી સત્તાની ! મહાન ટોલ્સ્ટોયના કથાઓ ઉપરથી માનુસ પડે છે કે વણી સ્ત્રીઓ પોતાના પતિની સાથે સમજીરીઆના રણમાં દેશવરો ભોગવતી અને બીજાનાં દુઃખ એ રીતે ઓળાં કરવાનો પ્રયત્ન કરતી. કહેવાનું માન એટલુંજ કે સ્ત્રીઓમાં કંઈ ઓછી શક્તિ નથી.

અત્યારે આપણી વિચિત્ર કેવી છે ? વણાં વળોંથી આપણા લોકોને સ્નેહ વાપરવાનું છોડી દેવું પડ્યું છે. લગ્નના પ્રસંગે નેવાના અનુભવ મળ્યા નથી તેથી સ્ત્રીપુરુષોમાં ભિન્નતા આવી ગઈ છે. વેપારી જીવિનો લોપ થઈ જવાથી દુઝાણની વીર કથાઓનો સ્વરસો નથી. હવે સમય થયો જારીક આગ્યો છે, ને ભોગમેજે આપણા દેશ ઉપર પરદેશી હુમલો થાય તો હિન્દના પુત્રોને રણમંથામમાં જતું પડશે અને હિન્દી માતાઓએ તેમને ઉઠાવવા પડશે. આપણી પુત્રીઓનું, સ્ત્રીઓનું સ્થળ યુ પારકી પ્રગ્ન આવીને કશું ? આ ખ્યાલજ તિરસ્કાર યુક્ત છે.

સ્ત્રીઓએ ધણી નવાં કામ માંડે લેવા પડે. અને તે કામો મમળવાનું કામ, સમાજને અને સભાઓએ કરવું પડે; અને, જુદા જુદાં સ્થાનોનાં કાર્યક્ષેત્રની માફકની રાબતી પડે. ભોંકામાં જેમ શિશુઓની આકાંક્ષા વધે તેમ તેમ તેમને આદિત્ય પુરૂં પાડવું પડે. એકંદરે રીતે અવગિયન કામ કરવાની ટેવ આપણે પાડવાની છે. જુનેશ્વરી સેતાં, શીખવાનું છે. જ્યાં પડેલાં એ કાર્યવાહકાથી કામ થતું ત્યાં હવે બાર નેહમે. અત્યારે તો આપણે જોઈએ છીએ કે એક સભાને માટે, મંડળે માટે સ્ત્રી અધ્યક્ષ કે મેકેરેરી માટે કેટલી આપના પડે છે. મંડળે આગળ પડીને કામ કરવાની ટેમ અને ઉત્સાહ મળવો. જોઈએ અને કામ ઉપાડી સેતાં શીખવું જોઈએ. કદાચ આપણા પુરુષોને દુઝાણમાં જતું પડે તો કુટુંબનું આરોગ્ય અને બીજી બધી દેખરેખ આપણેજ કરવી પડશે કાક તો મોટાં લોકની અધિકારી વર્ગની સ્ત્રીઓ ઉક-પડાવીને થઈ જશેની ટોપ છે. પોતાને કંઈ આવડે હોતી નથી-દરકાર હોતી નથી અને મોટામના અદંધારમાં તજાણ જાય છે તેથી નથી કાકના ઉપયોગમાં આવતી કે નથી તેમનું માન પડતું.

માટે હવે આપણે એ જરૂરનું છે કે જેમ અને તેમ સ્ત્રી ઉત્તરિના પ્રશ્ન, એટલે સામાજિક ઉન્નતિના સમગ્ર પ્રશ્નો આપણે હસ્તક લઈને સેતાં નિદાસ આપણે પોતાને કરતાં મીળવાનું છે. હમણાં થોડાજ દિવસ ગુપ્ત ગિરમીટીઆ મલુરીની પૃથા દૂર કરવા માટે સ્ત્રીઓનું એક રેપુરેશન વાઈસરોય પાસે ગયું હતું. તેમની માગણીના જવાબમાં તે નામદારે કહ્યું હતું કે હિન્દુસ્થાનમાં બિટીરા અચકના ઇતિહાસમાં સ્ત્રીઓ અને આ પ્રથમજ વાઈસરોયને વિતંતી કરવા આવી હતી. એ આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ સમ્રાટ આપણે સરકારને મદદ કરે તો સરકારનું કામ થઈ સરકાર યાં, આસ કરીને સ્ત્રી જીવલોકી.

શ્રીમા, કારણ કે કૃષ્ણવંશીના અભાવને લીધે શ્રીકૃષ્ણની વચ્ચે બેશુમાર અંતર રહે છે. શ્રીમાને કૃષ્ણવંશીમાં આટલી બધી પાછળ પડી ગયેલા તે દેશની ઉત્તરિ ધર્મ શુભ દિશા. એ કે સાંસ્કૃતિક રીતરિવાજને ધણી પ્રતિષ્ઠા છે પરંતુ તે જતાં સુચિસિત શ્રીમાએ મેકા મળીને સરકારને મલાહ અને મદદ આપવી લેખ્યું. ઉપરાંત બીજી વ્યાખ્યા છે, ખાસ તરીકે આરોગ્ય, સ્વચ્છતા, હાથ કે જે ખામ કરીને શ્રીમાને વધારે લગતા રહે છે. ને પ્રતિષ્ઠિત અને શિશિય શ્રીમા પોતાની અશિક્ષિત બહેનોને સુધારવા માટે રાંડી ગૃહે તેથી ધણીજ લાભ થાય. શ્રીમાએ જે દાઈ કર્યા માંડ્યું છે તે ભવિષ્ય રે શુભ ચિન્હ છે.

શ્રીમાના કર્તવ્ય પ્રદેશની આમાં રૂપરેખા આપી છે, તે ધોરણ પર આપણે ક્રમ વાળીશું. પદ્મનિમગ્ન, અવરણપૂરક નાને સંપથી હિત્તાદ્યુરક કામ કરીશું તે આપણી તેડ છે. તેજ તરફ આપણી મમાજનું પ્રયાણ છે. એને જેમ અને તેમ આપણે મદદ કરી એ આપણી ફરજ છે. “જ્યારે દિલ્લી પુત્રીઓ તેમના પુત્રોને પ્રોત્સાહિત કરતી થો ત્યારેજ દિલ્લીમાં મદદગાર, નીં પુત્રો, તત્ત જાનીઓ અને શુભાઓની પ્રજા બનશે.”

મિસિસ જાઈલ જહાંગિર પીટીટનું ભાષણ.

મહેરબાન બહેનો તથા સાહેબો,

આજના મેળાવડામાં પ્રમુખધાન માટે મને પર્મદ કીરી છે તે માટે ભગિનીમમ. જના શરેઆરીઓ તેમજ નસો બહેનો અને લાઇઓનો હું વચ્ચે આભાર આપું છું, મિસિસ મમાજ જેના ઉપરોગી કામ કરનાર એક સમાજમાં આ માન મેળવવાને મને ઘણી ખુશાલી હામલ થાય છે, હું એટલીજ નિનતિ કરીશ કે આજ તરફથી આપ લાગા અપણીની આશા રાખીશું રિ, નાને જે ઈફ હું જોયુ તેમા ભુલચુક માફ કરશે.

આવા પંચમુ કામ કરનાર અને પ્રગાજ સેવા કરનાર બહેનો અને મરુઓ નમન આગ્રથી રુ જોવી શકેય ? પોતાના લાભને, ખાતર અથવા તે માન અને વખત મેળવવા ખાતર દુનિયામાં ના મોઢી ધણીજી લિયસપાથવ કરે છે અને તેમાં કાર્મ મોડી વાન મળુની વ્હેલ નહિ. પુ જે બીજાઓના લાભને ખાતર તે થોડી ધણીજી મહેનત લે એ ખરેખર મદદભાગી માન છે એવી રીતે બીજાઓનું લાય કરવાને ખાતર માણુન પોતાના લાભને જેટલા પ્રયાણુમા ભૂધી જઈ શકે તેટલા પ્રયાણુમા તેજે પન્મેથરની ખરે ખરી સેવા કરેવી ગણાય. પરમતુ કાર્ય સુષ્ટુષ કરવાં અને તેવાજ કાર્યો ફક્ત જનતને અનવાવવા અર્થે કરવાં તથા જાહેર માન અને વખાણ મેળવવાની હોસ ગળીને કરવાં, એ જેમા ધણી ફરક છે. જે માનવીને સેવા અનવચને તેના અભ્યાસને ફક્ત થાય તે માનવી જરૂરતા દેખાઈ, યા માન, યા વખાણની ઇચ્છા વગર પોતાને જેમ ખર્ચે સુએ તેમ નર્ચ કરે જશે.

જ્યારે માનવીને કુલ માનુસભાવની તેમજ કુલ પેદાશની અંદરની થોડી ખજુ સમજ પડે ત્યારેજ આ લાગણી નામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તે સમજે છે કે-હું અને તું જે

મે કાંઈ જુદા નથી પણ જાને એકજ જગ્યાં લાગ છે; અને તે જાને લાગેલી દાસન સારી હોય તોજ આખું અંગ આરામ્ય બોગવી શકે.

એજ પ્રમાણે એક દેશની ઉન્નતિ માટે તે દેશના પુરૂષોમાં તેમજ સ્ત્રીઓમાં પણ જાગૃતિ થવી જોઈએ, અને ત્યારેજ તે દેશ હંચ વ્યવસ્થામાં આવી શકે. ભગિનીસમાજના સ્થાપકોએ આ જાન પુરૂ મહત્ત્વ કરેલું માલુમ પડે છે. ગદ્ય સાધનાં તે સમાજે કરેલા કાર્યોના અમોઘાલ રજૂ કરનારા પુસ્તકોમાંના એકજ પ્રકારે વાચવાથી આ ઉચ્ચ હેતુની તામગ મળે છે. એ કદરો નીચે પ્રમાણે છે—

“દેશમાં મર્વત્ર જાગૃતિ લાવી ચૈનમ્ રેડી, શિક્ષણ દેલાવી, સ્વરાજ્ય માટે તૈવાન ચનાની લાવના પ્રયત્ન થની જાય છે. આ લાવના સફળ કરવામા સ્ત્રીઓએ પોતાને દિસ્તો આપવોજ પડશે; અને પુરૂષોએ તેમને તે માટેની કદેક અતુકુળતા કરી આપવી પડશે. સ્ત્રીનું જિન તેજ પુરૂષનું હિત છે, અર્થાત તેમના હિત જુદા નથી. તેઓ વને માથેજ અધોગતિ પામે છે. અથવા દેવ મમાનૂ ચઈ શકે છે, સ્વતંત્ર થાય છે અથવા શુવામગીરીના બન્ધામ છે.

જ્યારે (૧) જાગૃતિ, (૨) શિક્ષણ, અને (૩) સ્વાધર્મિયાગ, એક સરખા-સ્ત્રીઓ તેમજ પુરૂષોમાં આરમે ત્યારેજ દેશનું આખું અંગ એ ઉચ્ચ લેવાના સફળ કરવા લાગ્યશાળી થશે.”

આ લાવના પાર પાડવામા આ સમાજે ફક્ત એક વર્ષમા જેટલો પ્રયાસ કર્યો છે અને જે ઉપયોગી કાર્યની સરખાત કરી છે તે માટે તેના મહામહેને ધન્યવાદ ધટે છે. એક વર્ષની ટુંક મુદતમા તેઓએ જૂરી જૂરી પત્રિકાની ૪૦૦૦૦ નકલનો દેવાવો કર્યો, તે ઉપરાંત ૫૦ વ્યાખ્યાનો અપાળ્યા, અને ૫૦ ઉપર માસોમાં સ્ત્રીવાચનશ્રુત શરૂ કર્યો. ગરીબ અને નિરૂદ્ધમાં સ્ત્રીઓને કામે લગાડવાનું કાર્ય પણ માર્ક કર્યું આ સર્વ કામ કાઈ પણ જાહાગના દેખાન થા ગડગડ વગર રાત રીતે અને કાંઈ પણ માનપાતની આશા વગર તમારા સલાસહોએ કર્યું છે, અને તે માટે તેઓને ખરેજ સાગ્રાણી ધટે છે. આ તુધી ખજી સેવા કરવાની ઇચ્છા અને દેશના લાજાનો તથા બહેન-મંદુઓના કાર્યદાનોજ નિચાર રાખી આ સમાજ પોતાનું કામ કરશે ત્યાં સુધી તેને શુભ ફળ મળશે તેમાં કાંઈ પણ શંકા નથી. આ સર્વ કામ આરંભવાં કંઈ સ્કેલ નથી. અને તે માટે જેમ જાનિ નેચ આપનાર બહેન-મંદુઓની જરૂર છે, તેમ તેઓનાં પ્રવાસને ફોલ્ડમંદ ઉતારવા માટે તાણાની પણ જરૂર છે. બહેનો તથા લાકજો પોતે જાતિ સેવા આપી આ કામમા લાક, લઈ શકતા ન હોય તેઓએ “માણસુમિની ઉત્તતિમાં આ કામમા યથાશક્તિ મદદ કરી પોતાની દેશભક્તિની આરજી તૃપ્ત કરવી.”

ભગિનીસમાજ જેવાં સેવા કરનારા મંડળો દેશમાં જગે જગે ઉભા થાય, અને તે એક એ નહિ, દસ વીસ નહિ પણ સોંદરોની સંખ્યામાં ઉભા થાય, એવું બેલાને દરેકે દરેક હિતકારી સીપુરૂએ ચાહ થશે.

આપની રજા લેતાં પહેલાં ફરીને આ મંડળનો તથા તેના વ્યવસ્થાપકોનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનું છું.

“આપણા ધર્મશુર્યો”

અને હોમનાં આધુનિક જમાનાનાં કર્તવ્યો.”

એ નિશી વડારાના મહારાજા આદ્યેશ નામદાર સર સપાટરાવનું હાથણ.

કાર્યોની વહેંચણી-ધર્મશુર્યનું કાર્ય.

આપણે સૃષ્ટિનું અવલોકન કરીએ છીએ ત્યાં એક મહત્વનો મિહાત આપણા અનુભવમા આવે છે, તે એ છે, માનવ વ્યક્તિમા તેમજ ઇતર સૃષ્ટીમા અમુક બેદ અને પ્રકારો હતા, સર્વ ઠેકાણે સુચનિત અંતર વ્યવસ્થા ચાલી રહી છે, આ વ્યવસ્થાનું એક કારણ એ છે કે, સૃષ્ટીમા જે ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિઓ છે તેઓમા જુદાં જુદાં, પણ પરસ્પર સંબંધકર્તા કાર્યો કરવાની શક્તિ છે, અને તે કામની વહેંચણી અમરિજાગત તત્વ ઉપર કરવામા આવેલી છે.

ઉત્ક્રાંતિ.

૧. કેટલાક ઉત્ક્રાંતિ (evolution) મનના અનુવાયોઓનું એવું માનવું છે કે સૃષ્ટીમા આવા કાર્યો અને તે કરવાની શક્તિઓ ક્રમેક્રમ વિકાસ પામતી જાય છે, જ્યાં કેટલાક વિદ્વાનો તે મતને સ્વીકારતા નથી.

કંઈક નિર્માણ!

૨. વર્ણો અને આશ્રમે સૃષ્ટીમા અત્યારે કાળથી ચાલ્યા આવ્યા છે, અને તે બધાએ સૃષ્ટી ઉત્પન્ન કરી ત્યારથીજ મનુષ્યોને મારે નિર્માણ છે, આવા કાર્યો અને કર્તવ્યો વગેરે તે કાળથી હયાતીમાં આવ્યા હોય તો પણ આપણે એટલું તો માનવું જોઈએ કે સૃષ્ટીની બીજી ધર્મીબરી ખામતો મારફત આ જામતોને પણ પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખવાને મારે કાળચક્રને માન આપવું પડે છે જે તે વખતની પરિસ્થિતીના પરત અગત્ય નમ્યા શિવાય હજારોજ નાંબી રાકાય તેમ છે આ કર્તવ્યોમા ધર્મશુર્યોના કર્તવ્યોને કેટ પદ્ધતિના અનુવામા આવ્યા છે. ધર્મશુર્યો વિરાટ પુરુષના સુખમાથી ઉત્પન્ન થયા છે એમ આપણા વેદમા કહ્યું છે આવા મહાત્માઓના ચાંચા કર્તવ્યો છે અને એઓએ પોતાના જમાનાને અનુસરીને કેવી રીતે કરવા જોઈએ, એ પ્રશ્નો ખામ રીતે અને વખતો વખત મનન કરવા જેવા છે તો હવે આપણે તે પ્રશ્નોનો વિચાર કરીશું.

રાજાઓની સત્તા-રાજ્ય અને ધર્મશુર્યો.

જુના વખતના જે રાષ્ટ્રોના આપણી યાસે કંઈ પણ હેવાલ મોલુદ છે, તેના ઇતિહાસ ઉપરથી જણાય છે કે, મધ્યપર્વે તે સમયમાઓમા તે વખતે સર્વોપરી રાજાઓ, એજ સર્વોપરી ધર્મશુર્યો પણ હતા. કેટલા રાજા તેજ ધર્મના વિપયમા પણ મર્વ સત્તાધીય હતા આપણા હરતખાના કામીન ઇતિહાસમાથી આપણે રાજધર્મીજનક રાજાને તથા તે પછીના સમયમા અર્જાકને દાખલો લેઈશું તો જણાશે કે રાજા પોતાના હસ્તગતના પવિત્ર ધર્મશુર્યા ધાર્મિક કાર્ય ઉપર કેટલી બધી યાચા પાડી રાકતા હતા તે તાજ જેવી રીતે

૧. ઐદિક વ્યવહારમાં પોતાની પ્રજાના જનમાવના સંરક્ષક હતા તેવીજ રીતે,

૨. આધ્યાત્મિક રિષયમાં પણ ધર્મના સહાયક હતા.

૩. પ્રજાની ધાર્મિક તેમજ બીજી સઘળી પ્રગતિઓનું તે સંપૂર્ણ રીતે નિવશન કરી રાહતા હતા. ધર્મવિહાર અને રાજકારણને જોઈને એકજ રાજસત્તાની જુદી જુદી શાખાઓ છે. તે જો પરસ્પર સહાનુભૂતીની લાગણી સંખેલોજ વનસમાજનું કાર્ય આગળ વધી શકે, અને આવી અનુકૂળ લેગવાઈ, રાજ્યાધીશમાં ધાર્મિક અને ઐદિક, અને અધિકાર નિરીક્ષી દોષ ત્યારેજ મળી શકે આવી સ્થિતિ જનાં દુનિયાની તવારીખમાં આગળ જતા જણાય છે કે ધર્મશુદ્ધિ અને બીજા રાજ્ય કારભારીઓ વચ્ચે ઝઘડાઓ ઉભા થતા, અને રાજ્યકર્તાને તે ભેમાથી એક પક્ષ તરફ દોરાવવું પડતું હતું. જગતના ઇતિહાસના વાચકને આલમ છે કે, પાશ્ચાત્ય દેશમાં રાજની ધાર્મિક રૂબેરે રાજ્યની બીજી સઘળી ફરજોથી તદ્દત જુદી પાડી દીધેલી છે અને કેટલાક દેશોમાં તે રાજની કંઈપણ બાબતમાં ધર્મને લેશ પણ મંજૂર રહેવા દીધો નથી. હિંદુસ્થાનમાં પણ જેમ જેમ હિંદુ રાજાઓના પરમ-પુત્ર તથા પંડેરીઓ સાથેના વિગ્રહ વધતા ગયા, અને રાજસત્તાની જાહેરલાલી ગ્રામી પડતી ગઈ, જેમ જેમ ધર્મના, પધના અને યાતિઓના બેદ વધારે પડતા જઈ તેમની વચ્ચે પેણુ ઝડપ, મંમત અને દુરાગ્રહ વધતા ગયા, જેમ જેમ યાતિઓના માત્ર વાચક અને આપણની પચોતી સત્તા જેવો પદ્ધતી ચાલી અને ઉપર કહેલી રાજ્યની બેવડી સત્તા સિંથીન પડતી ગઈ, તેમ તેમ સમાજનું અધારણુ હચમચી જઈ ડગમગતું થયું, તેનું ખેવ તથા વિદ્વા અધોગતિએ પડેલી, તેમાં આદિત્યના સાધનો નિસ્તેજ થતા આત્મા, સત્વ ધર્મની શખતા તુડી ગઈ, લોકોમાં અનાગ્યા વધી, નિસ્સાહ જન્મ પામ્યો અને તેઓ દેવાધીન બનતા જઈ, તેમના પુરુષાર્થ અને સત્યધર્મને પક્ષજન્ય થયો ચાલ્યો જો કે જગતખડમાં આ પ્રમાણે રાજસત્તા ઊભા વિચ્છીન થઈ ચર્ક છે તે પેણુ નુકસાને હજી આ શાના કિન્હો મસુગળા અસ્ત પામ્યા નથી. હજી પણ પરસ્પરના હિતાર્થે ધર્મશુદ્ધિ અને બીજા રાજકીય અધીક્ષરીઓ એકજ મળી કામ કરતા આલમ પડે છે. આ બાબતોને નિષ્પક્ષપાત અને પુખ્ત વિચાર કરના જણાઈ આવે છે કે, અનુપ્ય જાતિની ઉત્પત્તિ માટે આવી રીતે સઘળા બાબતમાં ધર્મશુદ્ધિ અને રાજ્ય કારભારીઓએ એક દીવથી એકજ થઈ સંજીનું કાર્ય આગળ ચલાવવાનો ખાસ જરૂર છે. આજુસોની કેટલીક ધાર્મિક અને નૈતિક એવી જરૂરીઆતો છે કે તે ધર્મની સારી યોજના હોય તોજ સંપૂર્ણ રીતે પુરી પાડી શકાય તેમ છે અને તેવી યોજનાને માટે ધર્મશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે, એમ એક પક્ષ તરફથી ક્ષુન કઠવામાં આવે છે. બીજા પક્ષનું કહેવું એવું છે કે, પ્રજાની ઐદિક પ્રગતિઓ ઉપર જેઓની દેખરેખ છે તેમણે રાજાની ધાર્મિક ઘટનાની પણ આર્થિક અને બીજી જરૂરીઆતો સી સી છે તે તરફ ધક્કા આપવું જોઈએ. પણ જો આ ઘટનાની આર્થિક અને બીજી જરૂરીઆતો તરફ રાજકર્તાઓ અને રાજકારભારીઓએ ધ્યાન આપવાનું છે તે પછી ધર્મશુદ્ધિ પછી ચાલુ જમાનાના લોકોની ધાર્મિક અને નૈતિક જરૂરીઆતો, જોઈએ તેવી રીતે ખાર પાડે છે કે કેમ તે જ્ઞેવાનો પણ તેમને અધિકાર હોયો જોઈએ. આપણા રાજ્યના અને હિંદુસ્થાનના બીજા રાજ્યના ઇતિહાસ જેવા રાજ્યની ઉપર દર્શાવેલી ધાર્મિક સત્તાનાં ધણુ દર્શાવે મળી આવશે.

વરાપરપરાથી ચાલતો આવેલી રીતના ધર્મશુદ્ધો ગા કારણથી છે અને તે રીતને હવે ગા માટે તરછોડવી જોઈએ

૪. હાલમાં તમારા ધર્મશુદ્ધોનું કામ અમુક એક યાનિનાજ માણસો વરાપરપરાથી કરતા આવ્યા છે. આ વિચાર પશુ પુરાનન વખતનો છે અને તે પામી, ચાહુદી તેમ બીજા ગ્રામીન પેઢાના પશુ ગિવાજને મળતા આવે છે. ધ્રિસ્તિ તેમ સુદ્ધ ધર્મમાં આવે છે. દેહીમધ ઉતરી આવતો વરાપ-પરાનો પ્રતિપદ નથી. મુસનમાન લોકોએ ધર્મશુદ્ધોની તોખી જાન ગાપી નથી તેમનામાંથી જેને તે માણસ ધર્મશુદ્ધ કરી કાઢી લે છે. થોડા વખતથી ચાહુદી લોકોએ પશુ આવનનના કુટુંબની આગળ કાંઈપણ વિદ્વાન માણસો પામેથી પોતાના ધર્મશુદ્ધો ધર્મ ગ્રામીનાની સરખાત કરી છે. દરેક પુગમ, જેમ દિદુ-ગાનમાં જન્મ્યું છે તેમ, ગ્રામીન મમયના ચાહુદી લોકોમાં પશુ ગારપદુ કરનારા વર્મ બદા-ના બીજા પશુ વિદ્વાન ધર્મશુદ્ધો, પેગજો અને ગ્રાધર્મત લોકોએ, લોકોની પ્રગતિએ ઉપર પશુ ૧૮ અસર કરેલી છે. વરાપ-પરાથી ગારપદુ કરનાર ઉપાધ્યાયને છોડીને બીજા લોકોને ધર્મશુદ્ધો બનાવવાનો પ્રયત્ન, ત્યારે તે વર્ગના લોકો, જાતમજુદી વખતે જમન બદલાવી જરૂરીયાતોને પૂરી પાડી શકતા નથી, ત્યારે આવે છે, આવો છે, અને આવો ધર્મશુદ્ધોને માટે જે અમુક યાતિ દિદુગાનમાં આવતી આવી છે તે બે ચાહુદી ગામવાની હોય, અને લોકો તેમને તજીને પારકા ધર્મો તથા ધર્મશુદ્ધોના ગ્રીહાર ન કરે એવું પરીણામ જો આવવાનું હોય, તે સમિત કાળના આદ્યે, જે ધર્મશુદ્ધો છે, તેમને કાળના જમાનાની તેમજ સવિષ્ણના જમાનાની જરૂરીયાતો જેમ આગી મીતે પુરી પાડી શકાય, તેમ તમારું ધર્મ જોઈએ વરાપરપરાથી ઉતરી આવના ધર્મમાં પિતાની અમુક ૧૬ અલિચ્છી પુત્રમાં પ્રાપ્ત થાય એવો કાંઈ નિયમ નથી. પુર્વજોનો ધર્મ તેવાજ ધર્મધો-કા ગાપુ રાખવો હોય તો વજાનેએ અસાધ્ય શ્રેયશથી પોતાનું નિયમન સમ્પ્રદાય અને મધુજી કરવું જોઈએ.

ગત કાળમાં ધર્મશુદ્ધોના કેટલાંક મહતકાર્યો.

૫. ઉપર કહેલી જરૂરીયાતો શી શી છે તે કહેવા પહેલા, જુના વખતના ધર્મશુદ્ધોએ શા શા મહત કાર્યો કર્યા છે તેનું આપણે થોડું નિરીક્ષણ કરીએ. દરેક દેશમાં જે લોકો પોતે જ્ઞાન મેળવી તે બીજાને આપતા તેજ મુગ ધર્મશુદ્ધો હતા. તેઓ જુના વખતના માર્ગો અને રિવાજ હતા. તેઓજ લેખનકાળનો મોવ કરનારા તથા તેનો પ્રચાર કરનારા હતા. તેઓ ગળાઓના નિકટના વિશ્વાસુ સલાહકારો હતા. અને તેઓ ધર્મની તેમ જ ઉત્તર લોકોના ગામોને કલાવો કરીને લોકોનામાં તપ્તુભીમાન ઉત્પન્ન કરતા હતા. મીમર, દિદુગાન અને મીન દેશમાં રેલક વિદ્યાના ચાત્ર તથા પ્રયોજનો આજ ધર્મશુદ્ધોના પ્રયામથી થયા હતા. ધર્મશુદ્ધના ઉપાદેક અને સંશોધક પશુ ધર્મશુદ્ધોના એક દિદુ, ચાહુદી અને રમ દેશના લોકોના ઉત્તિસક તન્દ્ર નજર નાખના જણાવ આવે છે. તેમની અમરથી લોકોની નીતિ પશુ પશુ ચારી મીતે સુચવાઈ રહી છે. હાલમાં મહાગની ઉત્તરિન અનુસાર આમાના કેટલાક કર્તવ્યો બીજા વર્ગોને માથે પડ્યા છે, અને ધર્મશુદ્ધોનો હવે તે માથે કાંઈ પ્રયાસ સંભવ નથી. તે પશુ આપણે આજ ઉપર જોઈએ, આ દિશામાં હાલના જમાનામાં કેટલાંક કાર્યો તેમને કરવા જેવું છે.

ધર્મશુદ્ધિ ધર્મની વિધિઓની શી શી મહત્તા અને પ્રયોગન છે તે બાબત તપાસ કરવો જોઈએ.

૮. જેવી રીતે હાલના ધર્મશુદ્ધિઓએ ધર્મના સિદ્ધાંતોનું પ્રેરણા આપીને પ્રસાર કરવું જોઈએ, તેવીજ રીતે તેમણે વિધિઓની ચર્ચા અને નિષ્ક્રિયતાનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ. યોગ્યતા આલેખી કેટલીક રીતો ગ્રંથસમૂહોથી કાઢી બીજા પ્રદેશના સમાજમાંથી ઉદભવ પામી છે કે, કેમ તેની ખાતરી કરવી અત્યંતની છે. દ્રષ્ટાંત તરીકે, કેટલાક પારસી વિદ્વાનોનું એવું માનવું છે કે, ગામુચ પીવાથી કેહતી સુદી થાય છે, એમ જે માન્યતા છે તે કાંઈ આવાજ કારણેને લીધે ઉદભવ પામી હોવી જોઈએ. આપણે પણ આવધપણે વિચાર કરવો જોઈએ કે, આપણી આલેખી રીતોમાં કાંઈપણ આધુનિક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રની અને ધર્મની લાગણીઓથી વિરુદ્ધ તો નથી? જોઈએ એવું તે ખરા ધર્મના જીવનના વેગને અડચણકારક હોય તેટલા અંશે તે દૂર કરવી જોઈએ, અને જોઈએ એવું તે અદેખરી ઉપયોગી હોય તેટલે અંશે તેના દરેક મનુષ્ય તરફથી સ્વીકાર થવો જોઈએ. આવી અડચણોમાંથી ખરા નરો શોધી કાઢી ફરીથી એક માટે રહેવાનું કર્તવ્ય પુરોહિતો અને ધર્મશુદ્ધિઓનું છે. ધર્મનો તેમજ ધર્મના સંસ્થાનો હેતુ એવો હોવો જોઈએ કે તેથી કરી મનુષ્ય જાતની લુદી લુદી શક્તિઓનો પૂર્ણ રીતે વિશ્વાસ થાય.

સમાજક મુદ્દાઓનાં કેટલાંક પ્રચલિત પ્રશ્નો-
જન સંખ્યાની અનાવાશયક વિધિ.

૯. આપણામાં ૧ લગ્નના પ્રસંગે ઘણી એક વિધિઓ કરવામાં આવે છે. લગ્નના મુખ્ય ઉદ્દેશ તથા દંપતીની પરસ્પર રૂઝવણી સમજાવવા માટે જે આવશ્યક હોય તથા પ્રભુના આશિર્વાદની પ્રાર્થના માટે જરૂર હોય તેટલીજ વિધિ ક્રમશઃ રાખી બીજા અધી વિધિઓ નિર્મૂલક અને નિષ્પ્રયોગી છે કે તરીકે તેનો વિચાર કરવો.

જ્ઞાતિવશ.

૧૦. વળી તમે જાણો છો કે લગ્નના પ્રસંગે જ્ઞાતિવશ વિગેરે માટે કેટલા માણસોને નાંદક ભોરે દેવાં કરી ખર્ચ કરવો પડે છે, અને તેથી તેઓની કેવી બેદરકારી થાય છે?

બાળકન.

૧૧. જો જન કેટલી વયે કરતાં તે કલમનો પ્રશ્ન જેવો મહત્વનો છે? બાળકનની આત્મિકતા કેટલી રીતે શાસ્ત્રના કલ્પ સમજા આધાર છે કે કેમ તથા સ્ત્રી પુરુષો પુણ્ય વધના માથા તરીકે જાણી કાઢવામાં આવે છે કે નહીં તેનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ.

કન્યાવિક્રય.

૧૨. તેમજ પૈમાથી લલચાર કેટલાક લોકો કન્યાવિક્રય કરે છે.

કન્યાઓ.

૧૩. કેટલાક વરુણના ઉત્ખરણ વિચાર નહીં કરતાં ૨૬ સાથે તરણીનું પાન કરી કન્યાઓ બનાવે છે. તેથી તેમનો અંધાર દુઃખમય થાય છે અને અનાચાર વધે છે.

૧ ગોળ

૬. તેને, તાર, ગાગ્રોટ ઇત્યાદિ સાધનોથી દેશ દેશને સંબંધ થયેા નિકટ થઈ ગયા છે, એના હાલના બદલાએલા જમાનામાં કેટલીક આતોએ ગોળ વિગેરે વાંધી કન્યા વ્યવહારુ હેતુ થઈ સંકુચિત કરી છે, જોથી અરથ વધે છે અને સંપદ છે, તે હાનિ-કારક છે કે નહીં તેનો વિચાર કરવો જોઈએ.

અત્યેથી અને આદ્ય મારે અર્થ.

૭. હમના કાર્યમાં હલનહાર અરથ કરવામા આવે છે તે સંબંધે જે કહેવામાં આવ્યું છે તે, મન્યારની ઉપર કીવાના કામો, અને તેમની રૂપિત તાજ રહે તે અર્થે થતાં સુદત બધી મંવત્સરી અને આદ્યની પુણ્ય તિથીના કાર્યો માટે કરવામાં આવતાં અરથને પણ હાનિ પડે છે. જે પરલોકવાસી આત્માઓને મત્સલોકમા વસતા માણસોથી કંઈ પણ મદદ થઈ શકે તેમ હોય તો તે બ્રહ્મભોજન વિગેરે કાર્યોમાં અરથ કરવા કરતાં તેમના સદાચરણ અને પ્રાર્થનાથીજ તે વધારે થઈ શકે તેમ છે.

પરદેશમન.

૮. વળી જ્ઞાનસપાદન, વેપાર રોજગાર વિગેરેને અર્થે યુગ્મેષ, અમેરિકા, જાપાન ઇત્યાદિ આગળ પડતા દેશોમા ગયા વગર આપણા દેશની ઉન્નતિ થશે કે કેમ, તથા પરદેશમન ઉપર પ્રતિમંથ રાખવાથી, આપણા સમાજને ફાયદો છે કે કેમ તેનો પણ વિચાર તમારે કરવો જોઈએ.

ધ્યાનમાં રાખવાનું ધોરણ.

૯. આ તથા એવાજ બીજા એકંદર પ્રશ્નોના હાલ ઉદાસેદ થાય છે અને આગળ ઉપર જણવાયતા સ્ત્રી પુરુષો તે સંબંધી વધારે વાંટાવાટ કરશેજ તો લાવિખ્યાના ધર્મશુદ્ધિઓએ આ બાબતોમાં પોતાના અભિપ્રાય તથા વર્તન વિચારણીય રાખવા તત્પર રહેવું જોઈએ. શ્રેષ્ઠ ઉન્નતિ માધવામાં જે રીતરિવાજો હાનીતરક હોય તેમનાથી નેત્રોએ ને કે તે બીજી ગીતે સારા કેષાંતા હોય તે પણ દુર-રહેવું જોઈએ. ધર્મશુદ્ધિઓએ તથા જે તે આતોએ આ સવાલોને સમાધાનકારક રીતે નિર્ણય કરવો જોઈએ. જુની આદત તેમજ જુના વિચાર હોડવા કઠણ છે એ હું બાધું છું, અને તે હોડવામાં પુખ્ત વિચારની પણ જરૂર છે. તો પણ વિચાર વગર માત્ર આલસા આવેલા વિવાજને વગળી રહેવાથી તેનાથી થતું નુકસાન કાંઈ અટકતું નથી.

ધર્મશુદ્ધિઓ મનુષ્ય તથા કંઈકેર પાંચેના મધ્યસ્થ હાલની સમજીત.

૧૦. ધર્મશુદ્ધિઓ, માણસો અને પરમાત્મા વચ્ચેના મધ્યસ્થ છે, એમ ઘણે દેહકે જુના વખતથી માન્યતા ચાલી આવી છે. કેટલાક લોકો આ માન્યતાને વખોડી કાઢી ધર્મશુદ્ધિ વિહીન ધર્મની જરૂરીઆત પતાવે છે, હાલમાં આ માન્યતાને જુદીજ રીતે અર્થ કરવા ઘણા ખસ માણસોનું નજરુ જણાય છે. ધર્મશુદ્ધિ શિશ્ય પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરી શકાય નહીં, એમ હવે માનવામાં આવતું નથી. દરેક માણસનો પરમાત્મા સાથેનો નિકંદર સંબંધ છે એમ હાલ મુકશા ધર્મોમા માનવામાં આવે છે. ધર્મશુદ્ધિઓએ પોતાના મુક

ઉદ્યોગી અને પવિત્ર આચરણના પ્રભાવથી માણસોને પોતાના જેવા બનાવી ઇશ્વર પ્રાપ્ત કરાવતી નોંધાયેલી. જે કૃત્યની ઇશ્વરને માણસે પ્રત્યે સદ્ભાવ ઉત્પન્ન થાય તે કૃત્યો કરવા માંન ધર્મગુરુઓનું વાસ્તવિક મધ્યમપણું જણાય છે. તેઓએ આદ્યથી દુઃખી થયેલા માણસોના મનનું ચાંતવનને સમાધાન કરી તેમને ધીરજ આપતી નોંધાયેલી. લોકો મદદ આપવા આવે તેની રીત ન જોતાં, તેમણે લોકો જાણે જાણે તેમને મદદ કરવાની કોશીલ કૃત્યો નોંધાયેલી. વિપત્તિમાં આવી પડેલા માણસોને પોતાના શાણપણની મુલાકાત આપવાને તેઓએ અહોનીશ તત્પર રહેવું નોંધાયેલી. જાળોદાને અપાતાં ધર્મ શિશુશુ તરફ પણ તેમણે ધ્યાન આપવું નોંધાયેલી. જ્યાં જાળોદાની ક્રોધવશી તરફ લક્ષ આપવાનું જો કે સામાન્ય રીતે તેમનું કર્તવ્ય ન હોય તો પણ જે કુટુંબોના સદ્વાસમાં તેઓ આવે તેમના મુવકામાં તો ઉચ્ચ અભિલાષાઓ ઉત્પન્ન થાય તેવી રીતની તેમની વિચાર શક્તિઓ ખીવવા તેમણે પ્રયત્ન કર્યો નોંધાયેલી. વૈદક વિદ્યા જાણવી એ જો કે તેમની ફરજ ન હોય તો પણ લોકોમાં મિત્રાદાર અને સ્વચ્છતાની રેખા પસારી રેગોને અટકાવવા તેમણે ખનતો પ્રયાસ કર્યો નોંધાયેલી. પ્રાચ્ય લોકો સ્વચ્છતાને પ્રભુતાથી નીચે બીજી પાવરીએ મુકે છે, પણ આપણામાં તો સ્વચ્છતાને પ્રભુતાનું જ એક અંગ ગણવામાં આવે છે, તે આપણે ભુલ્યું ન નોંધાયેલી. વળી હાલમાં હિન્દુસ્થાનના લોકોના કાર્યોમાં શિસ્તનો અભાવ, અનીચ્છીતપણું, અનિશ્ચિતપણું, અનર્થતા, ખેદરસી, વિગેરે ઘણા ખરાબ દુગુણો અને તેના મારક પરિણામો જોવામાં આવે છે. આવી બાંધતોમાં ધર્મગુરુઓએ કર્તવ્ય પસચણ બની પોતાના મોહપત્ર ગૌરવ સાચવી અને બીજા અનેક રીતે લોકોને ચરીઆતા સુખમાં દોરી પોતાનું મધ્યમપણું સિદ્ધ કરી આપવું નોંધાયેલી.

ધર્મગુરુઓએ સામાજિક વિષયોમાં શું કરવું નોંધાયેલું?

૧૧. દુનિયાનો ઘણાખરા ભાગ જે જરીખાઇ અવસ્થા બોગમે છે તેના પરિણામે ઉત્પન્ન થતા પ્રશ્નોએ સર્વે લોકો ઉપર હાલ સચોટ અસર કરવા માંડી છે, અને આ પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કરવામાં અવસ્થાપીત ધર્મો કેવો ભાગ લે છે, તથા કેવી પહેલ પાડે છે, તે જોવાની દરેક દેશના લોકોની ઉત્કંઠા છે. જેઓ ધાર્મિક જનતપમા અને એકાંત વાસમાં કાળક્રમણ કરતા હોય તેમણે નિર્ધનતા સ્વીકારવીજ નોંધાયેલી એવો પૌર્વાત્મ દેશમાં સાધારણ નિયમ છે. એવા સ્વાર્થત્યાગી લોકોમાં વિશેષે અગ્રે આપણે કંઈ કહેવાનું નથી. મુખ્ય પ્રશ્ન તો એ છે કે, આપણામાં જે ઘણાખરા લોકો હમેશાં ચારીરિક મનુરી કરી પોતાનો નિર્વહ મચાવે છે, તેમને વાસ્તે આપણા ધર્મગુરુઓ અને આચાર્યો શું કરી શકે તેમ છે? તેમણે શાંતિભેદના વિચારો, બાળુએ મુદ્રા આ લોકોની સ્થિતિ સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો નોંધાયેલી. તેમના નેતા યદને તેમનામાં એવી પ્રવૃત્તિઓ જાગ્રત કરવી નોંધાયેલી કે તેમને પોતાની ગમરી સ્થિતિની જવાબદારીનું જ્ઞાન થાય, અયોગ્ય રીતે દેટીક ગતિઓને અસ્પર્શ ગણવામાં આવે છે, તેમને જેમ જો તેમ આચાર્યોએ ઉચ્ચ સ્થિતિમાં આણવાને કોશીલ કરવી નોંધાયેલી. હિન્દુસ્થાનના સ્થિતિસર ઉપસ્ટી આપણે નોંધાયેલી છીએ કે જ્યારે ધર્મગુરુઓ આવા કાર્યોને માટે પોતાની યોગ્યતા અને શક્તિ વાપરતા નથી, ત્યારે કૃતિમ પંચના લોકો પોતાનો ધર્મ ફેલાવે છે, અને છતી જાય છે. આવીજ રીતે હિન્દુ ધર્મ-

પંચ પરબવ પામતો ધીમે ધીમે સદાચતો જાય છે. આ દિવિવજ્યનું ચિન્હ નથી અસ્પર્શ જાતીઓનું ભવિષ્ય એ વિષય ધણી મદતવનો અને મહન છે તેનું નિરાકરણ કરવામાં તમારે ધર્મગુરુ તરીકે તમારી ફરજ જાળવવી જોઈએ. ઉચ્ચતા ગિયનિ ગ્રામ કરવાના પ્રયત્નોમાં જાતરાય સુક્ય તે દાંષ સદાનુભૂતી જણાય નહીં. તેવા અનાવરણક પ્રતિનયો. રૂપ્યાધી માણસનું મન દબાઈ જઈ, લાચાર અને નિરસાદી જાતી જાય છે, માટે અહિક અને પગમાર્થિક અને જાજતોમાં સરખું સ્વાતંત્ર્ય ફરક પાડીને મળે એ ધર્મગુરુ અને આચાર્યોએ ખાસ જોણું જોઈએ.

સમાજના વર્ગોનું સહકાર.

૧૨. પુરુષસુક્તમાં વિરાટ પુરુષનું એ વર્ણન કીધું છે તેથી આપણે ધણી બોધ લેવા જોવા છે. આ વર્ણન ઉપમાત્મક છે. જનસમાજને વિરાટ પુરુષ કાપી શુભકર્મનું સાર સમાજના જે ચાર મુખ્ય વર્ગ પડે છે તેને વિરાટ પુરુષના અવયવો કહ્યા છે. શરીરના અવયવ જેમ એક એકને સહકારી થઈ પોતાપોતાનું કામ કરે છે તેમજ જનસમાજના જુદા જુદા વર્ગોએ સહકારી થઈ, એકંદર સમાજનું કલ્યાણ મધ્યમ એવી રીતે પોતાપોતાની ફરજને અદા કરવી જોઈએ અને તેઓની વચ્ચે મિત્રભાવને બદલે જો દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય તો તે વર્ગોનું જ નહીં પણ આખા જનસમાજનું તેથી નુકસાન થવા વગર રહેવાનું નથી. કાન્ય કે ધર્મગુરુઓ તથા સમાજના બીજા અંગોનો સંબંધ અવિભાજ્ય તથા નિલ છે અને તેથી તેમનું સાથે નગ્ન બેગ છે.

વર્તમાન પરિસ્થિતિનો વિચાર.

૧૩. વર્તમાન પરિસ્થિતિને અનુસરી પ્રત્યેક દેશના ધાર્મિક અને સામાજિક રીતરિવાજોમાં ફેરફાર વખતે જાન જતા જવા સ્વભાવી છે અને તેવા ફેરફારો થતા જાય નહીં તો તે રાષ્ટ્રના સહવપણું છે જ નહીં, એમ પણ કહેવા દર્શી હરકત નથી. તે આપણા આંતરે આ ગિયનિ આ સંબંધમાં ફેરી છે, અને ફેરી હોવી જોઈએ તેના ખ્યાલ ધર્મગુરુને જોઈએ. એ ઉપાણો જોઈએ અને લોકસમાજને સમજાવી તેમને યોગ્યમાર્ગ દર્શાવવા જોઈએ. તે બીજી રીતે સારા દેખે સમર્થ થવા ફરક પોપટ વિદ્યાને બદલે તેઓએ પોતાના તેમજ આપણો આ મવાલોનો મનકર્મકારનું સંપૂર્ણ જાન સંપાદન કરવું જોઈએ.

જુના વિચાર છોડવા કંઈ છે જેને મુશિક્ષિત થવાની જરૂર.

જરૂર છે. તો પણ વિચાર વગર થતું નુકસાન કાંઈ અટકતું નથી. આપણા દેશમાં જે અવસ્થા છે તેવીજ અવસ્થા સોજમાં

ધર્મગુરુઓ અનુભવ તથા ધર્મગુરુઓ પુનર્જીવન થઈ લોક સમાજ સુધારી

૧૦. ધર્મગુરુઓ, માણસો અને પરમજીવનને મળતાં છે. તેમજ ધર્મમાં કહેવા જુના વખતથી માન્યતા ચાલતી આવી છે. લોકસમાજ કરવા લાગ્યો. લોકોની ધાર્મિક ધર્મગુરુ વિદીત ધર્મની જરૂરીયાત જાતાં છે. અહિં ધર્મને જાન સંપાદન તથા સુવિચારી કરવા ધણી ખરા માણસોનું વલણ જણાય છે. મિત્રાસની પુનરાવૃત્તિ થાય છે. જે અનુભવ સકાય નથી, એમ હવે માનવામાં આવતું નથી. ધર્મગુરુ દિવસના દેશમાં પ્રસ્તુત કામમાં સંબંધ છે એમ હાલ મંથના ધર્મોમાં માનવામાં

ક્રિયિત અરો બની આવે છે એમ લાગે છે. યજ્ઞમાન વર્ગ સુશિક્ષિત થયો જાય છે, એટલે પુરોહિતવર્ગને પણ સુશિક્ષિત થયા વગર બીજો માર્ગ રહ્યો નથી.

અલભ્ય બ્રાહ્મણ વિશે મનુસ્મૃતિનું વચન.

૧૫ નીચેનો ઉમદા વિચાર મનુએ પોતાની સ્મૃતિમાં સુદર જાણાયા છતાં રાખ્યો છે. લોકજાનો દ્વારા, આમણતું દરેક તથા વિદ્યાબ્રમણ નહિ કરનારો બ્રાહ્મણ, એ નજે ફેાડના નામધારી છે.

ધર્મશુદ્ધ્યોએ કેવી અભિલાષા રાખવી

૧૬. આ પ્રમાણે ધર્મશુદ્ધ્યોનાં કર્તવ્યોનું નિરીક્ષણ કરતાં, તેઓની મદદતા વિશે જે કહેવામાં આવ્યું, તે સખધે જાણ્યેજ કાર્મભણુસ બિન્ન મત દર્શાવી શકશે ધર્મશુદ્ધ્યો, જે આવી કૃત્ય અભિલાષાઓ નથી તે સફળ કૃત્ય અપાન કરે તો તેઓને યોગ્ય દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ અને માન મળ્યા વિના રહેજ નહીં.

વિવેચનનું પ્રયોજન.

૧૭ તથાસં કર્તવ્યો શુ છે તે જાણતમાં મેં આ પ્રશ્નને જે કહ્યું છે તે તમારા તેમજ મધ્યમાં જનસમાજના દાયદા માટેજ કહ્યું છે, તેથી લાભ કરી લેવો કે નહિ તે તમારું દાયમાજ છે.

માતૃ શિક્ષણ:

મહાપુરુષ નિર્માણ થવાને, માટે અનુકૂળ સ્થિતિ અને સુશિક્ષણી અવસ્થા હોય છે. સિવાજી મહારાજને, એ બંને પ્રાપ્ત થયા હતા એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી. તેમના પ્રવચનમાં પણ વર્ષ, માતા જિનજાઈની સાથેજ વીત્યા હતા, મનુષ્યના મન ઉપર ધરત અનિદ સરકાર પાવાને માટે એ વય અતિશય મહત્વની હોય છે એ વચમાં સદ્ અસદ્ શક્તિના જે ખીજરોપણુ થાય છે તે આજળ જ્યાં અનુકૂળ સરકાર ચોથી વિકસિત થવાનો દ્વંદ્વ સંભવ હોય છે. રૂપિ વિગ્રહસર્વ કાર્ય અત્યવ કામળ હોય છે અને તે મુખ્ય કરીને માતાપિતાના આચરણ ઉપર અવલમ્બન કરે છે, તેમાં વળી માતૃશિક્ષણને પ્રસાર વિશેષ હોય છે. માતાનો સ્વભાવ અને આચરણ જેવા હોય છે, તેમાં તેની સવતિમાં ઉત્તરવાનો બહો સંભવ હોય છે. વસ વારાજ સમયથીજ એ શિક્ષણને પ્રારંભ થાય છે એમ સાચવવું કહેવું છે.

વળી જિનજાઈ જેવી અત્યવ સ્વામિમાની, મહત્વાધારી, સુદ્ધિમાન અને અદર્શિય પુરુષને એ સબંધીજ મોલ કરનાર માતા સર્વદા સત્તિય રહ્યાં વળી, તેમનો રૂપિ, વિદ્યાસ ભેધમે તેવા શાય તેમાં પણ આશ્ચર્ય શું ?

—૨૧ સદ્દાબ્રાહ્મ સમયન્દ્રે હૃત 'શિવાજી જનપતિ.

ગુજરાતી કેળવણીના પ્રચાર માટે ઉપયોગી-જનસમાજના અભિપ્રાય અર્થે કેટલાક પ્રશ્નો.

લેખક:—રા. શ. હરિદાસ વિ. અમીચંદ અ'બાણી, વકીલ.

- (૧) બાળકોની ઉન્નતિ માટે ખાનગી સંસ્થાઓ અને આશ્રમોમાં કેવા ઉપાયો ચોજવા જોઈએ ?
- (૨) મ્યુનિસિપાલિટીઝ અને લોકલ બોર્ડની સંસ્થાઓ, તથા આગેવાનો વ્ધાન છતાં નહીં ઉન્નતિ માટે અને કેળવણી માટે કયા ધોરણે પોતાનાં કર્તવ્યો બજાવી શકે ?
- (૩) બાળકોની ઉન્નતિ માટે કેવી જવા સંસ્થાઓ સ્થાપવાની જરૂર છે ? અને તે કયા ધોરણે ?
- (૪) કેશીપીણા વિગેરેથી બાળકો દુર રહેતા મજબુત રીતે શીખે તે માટે કેવી યોજના હોવી જોઈએ ?
- (૫) સ્થાનિક ઇતિહાસ અને સ્થાનિક જૂથોમાં વિનિર્મીય શિક્ષણ આપવું હિતાવહ છે કે કેમ ? અને તેમ હોય તો તે માટે શી યોજના હોવી જોઈએ ?
- (૬) ગુજરાતી શાળાઓમાં ઇતિહાસનું શિક્ષણ કય રીતે આપવું જોઈએ ?
- (૭) ઈંગ્લીશ, અમેરીકન, અને જાપાનના અર્વાચીન ઇતિહાસનું શિક્ષણ અપાવ તો શુ ફાયદા થવા સંભવ છે ?
- (૮) કન્યાઓને હાલ જે ઇતિહાસ શીખવાય છે તેના બદલે રામાયણ અને મહાભારતમાંથી અનુક્રમણા તારવી ખરી તે શીખવવામાં આવે તો કેવો ફાયદો થઈ શકે ?
- (૯) કન્યા કેળવણી માટે હાલ જે અભ્યાસક્રમ છે તેમાંથી કયો કયો કમી કન્યા જોવો છે અને તેના બદલે કય કય વાળાનું શિક્ષણ આપવું હિતાવહ છે ?
- (૧૦) સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓને વ્યવહારુ શિક્ષણ આપવા કેવી યોજના આવકારવાની જરૂર છે તો પણ વિચાર પૂરૂં થઈ રહ્યા પછી આગળના અભ્યાસ માટે કે મધ્ય માટે થતું તુલકાન દાંષ અગત્ય નથી. વધવા માટે સલાહ આપવા અને મદદ કરવા સારું પ્રયત્ન ધર્મગુરુઓ મહુથ તથા શા કેવા વધારણ ઉપર સ્થાપવાની જરૂર છે ?

૧૦. ધર્મગુરુઓ, માણસો અને નાનરીક જીવનના પ્રાણી પછી શકે એ હેતુ સરકાર દ્વારા વખતથી માન્યતા ચાલતી આવી છે.

ધર્મગુરુ વિહીન ધર્મની જરૂરીઆત બતાવે છે. જો મનમાં શાંતિ તથા કળાઓની ખીલવણી કરવા ધણા ખર્ચ થાય છે. તથા બહુ જાણીતા છે. ૧૧

સમય નહીં, એમ હવે માનવામાં આવતું નથી. ૧૨ પત્ની જોઈએ ?

સંબંધ છે એમ હાલ સંજ્ઞા ધર્મમાં માનવામાં

- (૧૫) રાજ્યસભા, મહાત્માઓ, અને એવા એવા મહાન પુરુષોના મહાન કાર્યોનું જ્ઞાન બહુ સહેલાઈથી ને સંક્ષિપ્તમાં દરેક જાણકારને કરાવી શકાય તે માટે કેવી યોજના દોરી જોઈએ ? આ માટેનું ખર્ચ લોકન ગોઠવે કે શીમાનેએ શા માટે ઉપાડી ન લેવું જોઈએ ?
- (૧૬) ગૃહવ્યવસ્થા માટે સ્વતંત્ર કમિટી મળી અને સ્કુલો થઈ શિક્ષણ આપવાની જરૂર છે કે કેમ ? હોય તો શા માટે ?
- (૧૭) દરેક સ્થાનની પ્રાથમિક આજીવનના ગુજરાતી કેળવણી માટેના કાર્યોમાં કઈ રીતે મદદ કરી શકે ?
- (૧૮) શિક્ષક પુસ્તકો માટેના કોન્સલ્ટેશન ગુજરાત કેળવણી મંડળ (The Gujarat Educational League) હવે યજમાન આવે તો તેવી ઉપજ કેળવણી ઉદ્ધારના કાર્યો માટે કઈ રીતે મદદગાર થઈ પડે કે કેમ ?
- (૧૯) કેળવણી પ્રવિયંદ અને ગુજરાત કેળવણી મંડળ (The Gujarat Educational League) ને કઈ રીતે દરેક સ્થળેથી મદદ કરી એ જરૂરનું છે ?
- (૨૦) કેળવણીના વ્યવહારિક કાર્યો માટે, તે માટે જાળવી રીતે સુધારા કરવા માટે, અને તેના પ્રકાશ પાડવા માટે દરેક આજુબ બહુ સરવડાથી કેવી રીતે નાણાની મદદ કરી શકે ?
- (૨૧) કેળવણી પાછા છુટા દાયે લાગે રૂપિયા ખર્ચાય છે તે કેશલો પકડી આવવા ને છૂટે તેવા સારા પરિણામ આવતા નથી અને લોકોમાં રમ ઉત્પન્ન થતા નથી તે માટે આ કારણો અટકાવી શકાય છે ?
- (૨૨) દરેક તાલુકા સ્કુલમાં સંગીતની સમજાવટ માટે કેવી યોજના દોરી જોઈએ ?
- (૨૩) કઈ કઈ જાગત ઉપર માતૃભાષામાં નવિન પુસ્તકો રચવા સલાહવાચની જરૂર છે ?
- (૨૪) ઉચ્ચ કેળવણી લોકો પછી પકડી મળે બહુ થઈને કયા કષ્ટોમાં જોઈએ છે ? તેમ થવાનાં શા કારણો જણાય છે ?
- (૨૫) નૈતિક, ધાર્મિક, અને શુદ્ધ વિવેક શિક્ષણ આપવા માટે કેવી યોજના આવશ્યક થઈ પડે ?
- (૨૬) સામાજિક, કન્યાવિકલ્પ, વરવિકલ્પ, અને તેવા હાનિકારક બીજા ગિલાનો આપો આપ ખોધ પડે આ સારું તેણ વ્યવસ્થા કરી કયા કારણો ઉત્પન્ન કરી શકાય ?
- (૨૭) હાલના તુર્તના માટે જરૂરી ડોક્ટરી સલાહ સારું જે તે ગ્રંથના કા દરેક દ્વારા ગુજરાતી સ્કુલોમાં જરૂરી લાપલો આપવાની યોજના શરૂ થવી જરૂરની છે કે કેમ ?
- (૨૮) કઈ કઈ જાગત માટે હાલ છે તે કરતા વધારે સ્વતંત્ર શિક્ષકો નિમવાની જરૂર છે ?
- (૨૯) સ્વતંત્ર શાળાઓ સ્થાપતા સુધી દરેક તાલુકામાં મદદ સ્ટેશન ખાતે હાલ તુર્ત કષ્ટોવાર શિક્ષણ આપવા સારું કેવી યોજના આવશ્યક થઈ પડે ?
- (૩૦) સ્વતંત્ર કોલેજો સ્થાપતા સુધી પ્રાથમિક સ્તર સ્ટેશન ખાતે ઉત્તર ઉલોગ, ખેતી-વાડી, વેલક વગેરેના શિક્ષણ માટે હાલ તુર્ત કેવી યોજના થવી જઈ છે ?

(ધારી.)

પ્રવાસમંજરી.

શ્રી શૂલપાણેશ્વરની યાત્રા.

લેખક:—રા. રા. વિતુલાઈ અનંતરાય મેઠ.

આરા યાત્રાના અનેક લેખમાં મ્હે એકથી અધિકવાર દયુ છે કે અને શુદ્ધ સંસ્કૃતી સિદ્ધિને ધણો અનુભવ છે કેટલીકવાર આપણે પામર પ્રાણિ હોવાથી તેમાંથી વિશ્વાસ બાંધીએ છીએ પણ આપણું લક્ષ્યસ્થાન એ નયમ રાખીએ છીએ તો અમે તે દહાડે તે નિદ્રા થયા વગર રહેતો નથી ગત પચીસ વર્ષથી શ્રીશૂલપાણિ મહાદેવનાં દર્શન કરવાની ખારી અતર ધમ્મી હતી. ત્યારે ત્યારે તેની ઝખના થાય, કાર્ષકમ ગોઠવાય, તૈયારીઓ કરે પણ આખરે નિષ્ફળ થઈને પાછો પડે. હાલુ સાલ વડોદરથી નીકળ્યો તે વખતથી એમજ મન સાથે નહી કરીને આવેલો કે અમે તે પ્રકારે મેળા વખતે જુલુ તેમ કર્યા વગર પાછો આવીશજ નહી. આટલો ટેક ધર્યો તેની માથેજ પગથીઆં રચાયાં. સક્ષ વિચારે દહતા પડી ને ઢાલુ ઢાલુ અને ક્યારે જુલુ ? યુ યુ સામગ્રી કરવી ? ક્યારે લઈ જાય ? એ વગેરે માત્ર એકપછી એક નિશ્ચયતાતુ રૂપ પકડતાં ગયાં ને સગાંસબંધી, આખી મનગી અને બોક્ષિસના માથુસોને તૈયાર થવાને સચના કરી. કરનાળી મુદ્રમ રાખીને રજા લઈને ત્યાં વિતાવે દરોડા નેતો. આરાં વદ મગારવરૂપ મામીને તારથી પકડી મગાવ્યા એ બાધ ધણી શ્રદ્ધાળુ અને પ્રભુનાં પરમ લક્ષ્ય છે યાત્રાનાં શોખીન છે અને તકલીફ દેખવી શકે તેવા છે તેમ આરા કુટુંબમાં ખારે દબે આવેલ ઉમ્મરનું તેમના સિવાય બીજુ દોષ નહુ નથી કે જેને મદદ મતદિયિત ગણે બાધન રહે.

અમારી સાથે યાત્રિક મડળોમા હમેશા વિલસણુતા હોવાની. સુત્રાળી વગર આરે આલે નહી, મધવી નોંધીને સત આદી તથા લજનાનદી સમૂહ સિવાય સતોષ ન થાય વાહવિનોદ અગર અનેક પ્રમરના સ્વલ્લપની બધકિત વગર રસ્તો ન ખૂટે એક ગીઝાપ તેજો નોંધીએ, ખીજો અકલે તેવો પણ નોંધીએ. હસાહસી વગર આનંદ ન આવે. કાર્ષદશ મોડય વગર બધે અધાર્ષ ઉપરના વિષયમાં થોડી ધણી કુસંગતા ભરેલા મડળથી અમારી યાત્રામાં અપૂર્વ સ્વાદ આવ્યો. ધડીમાં ગમમમત કરીએ, ધડીમાં રમીએ, થોડીવાર ભજન કીર્તન કે ધર્મ વિષય છેલ્લમ,—તો વળી થોડીવારમાં સામારિક અને સામાજી વિષયોને ઉલ્લસી નાખીએ સ્ત્રી પુરુષ, નોકર, સીપાઈ, વગેરે સવ મળીને અમે આશરે પચીસ જણા હતા.

શૂલપાણિ મહાદેવ જવાને ધે રસ્તા છે. પણ રસ્તે નદીને કીનારે જ્યાંય છે—અને ખીજો આલોદ-કરનાલીથી હોડીમ્ બેસીને છે એવ વહિ અમાવાસ્થાને દહાડે ત્યાં લાગે મેળો લગાય છે ધણુ દુરથી લોહ આવે છે અને અન્ય સ્થળોની માફક દેમરીઓ સથ પણ સારો હાજરી આપે છે. શરૂઆતમાંજ હું કહી દઉં છું કે મ્હે દિડુસ્થાનમાં ધણુ યાત્રાનાં સ્થળ દીકાં છે, પણ આ મહાદેવ જુલુ ધણું વસતું છે. દરૂ, સરીરે અલકા, અગર છોકરોને જવાતુ તો નામજ ન લેવુ, ધાકુ નોખમ લાગેલું છે આમાં કેટલાંક

ભાગમાં હોય પડે છે. તેમ રસ્તામાં કાંઈ ખાવા કરવાની સવડ નથી એટલે ખાવા કરવાનો સાધારણ સામાન સાથે ન રાખ્યો હોય તો ભુખ્યા મરનાનો ઝસમ આવે છે.

મહાદેવનું સ્થાન ચાણોદથી આશરે ૨૫-૩૦ માઈલ દૂર છે. કેટલોક રસ્તો ઉત્તર દક્ષિણનો, કેટલીક જગ્યાએ પૂર્વ પશ્ચિમ, તેમ નદીના કિનારા અને જળપ્રવાહને અનુસરીને જવાનું છે. પ્રવાસવાસી શ્રીમાન વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી સ્વામીના દર્શન અર્થે હું ગરૂડેશ્વર પોતા દત્તો એટલે તે ગતાનો મને અનુમત્ત દત્તો ચાણોદથી ગરૂડેશ્વર સુધી થોડીક જગ્યાએ ઉતાર અને આનાં મુણ્ડી છે એટલે હેઠાએને ચઢાવતા ઘણી મુશ્કેલી છે સાધારણ પ્રવ્રિકાને તો આ આગળ માછીઓ ઉતારી પાડે છે એમની તેવાં સ્થળો ઉપર હોડીઓ ચઢાવવાની શક્તિ અને ભુક્તિ પ્રેક્ષકને હરત પમાડે તેવાં છે. જો આ લોકો ઘર પીતા ન હોય તો ભાગે, એ કામ તેઓ કરી શકે પીએ છે છતાં કામગીર દેઢાલું રાખી શકે છે તે પણ વ્યસનાસક્તિની અનિદારી છે. દશ સુધી માછીઓએ કાંઈના છત્રને જોખમ કરું એ જાણવામાં નથી.

મ્હારે રમતી અનુકુળતા નહોતી એટલે અખાત મડળને ટકા સમયે નીકળવાનું, થયું રાત્રે રાત્રીમાં આગળ એવાં રામાં હોડીઓમાં રાત્રી રહ્યા. પ્રાતઃકાળે તે એસારી આંકેક વાગતા ગરૂડેશ્વર પોહ્યાં. આ કેટલીક મડળી ગ્રામીની પાકુકના ટ્રાન્કાઈ મઠ કેટલાંક મ્હારી સગાં ની મ્હા લેવાની જુદેવ જાણનામ અને મારા પ્રત્યે ભક્તિ ધરાવનારા એટલે તેને સ્નાન કુશળી શાષ કરસ મળ્યા, તે આખરે થોડું ઘણુ લાખ્યા પછી ખરા. હોડીમાં આંધીના ચૂને મ્હા કરીને પીધો ગરૂડેશ્વર આગળ નદીનો પટ કોકોચાતો જાય છે ગ્રામમાં પચ્ચરની ખડો હી નહીં આવે છે બન્ને બાલુએ જડી અને કેટલીક જગ્યાએ એ પથ્થરની ખડો વચ્ચે ચઢતી હોડી, નેજામાં ભત્રાવવા ગાડાની સ્થિતિનો અનુભવ કરાવે છે આ જગ્યા કરેક હોડી નિમનાજ ભરે જાળ આવી શકે રાત્રે આ રસ્તો વિકટ છે એક મ સ્થળે નદી એટલી સાંકડી થઈ જાય છે કે અતિશયોક્તિને લઈને તે જગ્યાને "શ્વેતદાગ" મ્હે છે આ સાંકડી જતીગુમીમાયો હોડીઓ નીકળે એટલે ભીમપાટ આવે છે ત્યાં પાણી ખણા આજા. ઉતાર પછી જરા વધારે. પાણીનો ધોવાટ પછી ભારે અદીયા આપણે ઉતરવું પડે, અને લગભગ દોઢ બે માઈલ પચ્ચર ઉપર ચાલવાની ફરજ પડે આવી હોડી જ્યાર ચઢાવવી મુશ્કેલ તો પ્રછી ભરેલી શી રીતે મઠ શકે? આ જગ્યાએ નદી તેમ કીનારા વચ્ચે ખડો ભરેલા ગ્રામ અને આસપાસ પટ્ટાડ પર્વત અને તેના ઉપરનાં જાડની ધટા, તમામ સ્પષ્ટ પ્રાદર્શની ખરી ખૂણી પાતાવે છે. નર્મદા નદી આપણા ગુજરાતમાં વહે છે તેથી તેની કિંમત આપણને નથી, ને આપણી તત્ક કંઈ જોવા યોગ્ય નથી એમ કહીએ છીએ પણ તે બીન અનુભવના વચ્ચે છે કેટલીક સ્થળે નદી ઘણી ઉડી-તો કેટલેક સ્થળે એક કીલ્લાને ફતી જણાય-તો વળી કેટલીક જગ્યાએ બન્ને કીલ્લાની વચ્ચે ખળખળાટ વેગ કરતી નીસરતી. જાડમાં પહોંચ્યાના શબ્દો, તેમના મનોહર સ્વરૂપ અને સહમણ-યોગ પચ્ચોની પછી આ સ્થળે ખાજા નથી. મ્હારે જગ્યાએ માછીઓ કહે કે અહીંયા વાઘ રહે છે, અહીંમાં પાણી મીઠા આવે છે જડી પછી એની ગીચોગીચ કે આપણને તેના કહેવા ઉપર અટકો ન આવે. આપણી તત્ક આપણને નર્મદા નદીમાં જાણે પથ્થર હોય નહીં એવો

અભિપ્રાય થાય છે. પણ પાત્રી ખડકા અને પથ્થરની અસ્ત વ્યસ્ત સ્થિતિનો ખરો ખ્યાલ આણુવો હોય તો તમારે “મગર કુંડી”, “લીમ્પાટ”, અને આગળ આવતાં “વાઢીઓ” જોવાં. હોણુ સાલ મને મહી નદીનો પણ આ પ્રમાણેજ ખ્યાલ થયો. જ્યારે વરસોથી ઘસારાની હદમાં મહી કાનારે થી ગળતેવર મહાદેવ ગયો ત્યારે મને એવું થયું કે મહી નદી પણ ઓછી વિકાળ નથી. આ સ્થળની મહી નદીને “વાઢીઆ” આગળની નર્મદા અધીરસઃ સરખામણી કરવા જેવા છે—સુવરણા અગર આરકિનના મંચએ ઠોડીમાં બેસી રહેનારાં પોતાના છત્રને હાથમાં લઈને જતાં, અને પ્રવેશ પગે “ઓ હુઆયો” “ઓ ગયા,” એમ માનતાં જાય છે. અમારી ઠોડીમાં બેસી રહેનારાંની પણ તેજ રિધિતિ જતી. પાંકીયાના વોહમાં ભપકા અને ત્રાસદાયક અતુલ્ય મેળની તથા એ ઉતરતી રમતમાં સીંધાઈને ને ખર્ચાં અમને બે કલાક પછી મોસાના ટેકરા આગળ મળ્યાં. સૂર્ય માથે આવેલો. ન્હાવાનો ત્રાસ. રેતીમાં લીંડાનો ત્રાસ. ઉભા રહેવાની જગો નહી. આખરે બેરાને એક ધાણુધની ઝોરડીમાં બેસાડ્યાં ને અને મઉ ટેકરા ઉપર એક ઝાટ નીચે બેસા. થોડો તાગતો ‘પાણી’ ક્યાં ખાદ ઠોડીઓ ચલાવી અહીંથી વળી નર્મદાનું સ્વરૂપ ધણું સાંત અને સંભીર છે. પાણી ધણું ઊંડાં છે. બે પહાડ વચ્ચે પટ પણ ન્હાનો છે. જંગલનો લાગ જણાય છે. આશરે કલાક આપ્યા પછી અમારા કાને પંતળા મેલ એક બે માઇલ દૂરથી આવતી હોય અને જેવો ઘોષાટ થતો હોય તેવો અવાજ પડ્યો. સફ સામટા શુભ આરી ઉઠ્યા કે આ શું છે? અમારા સંઘરી જે પ્રથમ અહીંયાં આવેલા તેમણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે એ ‘મોખડીનો ઘાટ’ આપ્યો, એ ઘાટ વિષે અને સાંભળેલું ધણું તેથી તે જોવાને મહુની ઉતકંઠાનો પાર ન રહ્યો—આખરે તે જગો પોણુઆ, મોખડી બે અપરંપર હોયો નેમ્રંએ. એક સરખા પાણીના ધોધના અવાજથી અને તે વળી આશરે થીમ શીટ ઉભેથી પડતો હોવાથી ધન ખહેર આરી ગયા. અહીંયાં આગળ આંજોદથી આલોલી ઠોડીઓ બદલી પડે છે. અમને આરા હતી કે અહીંયાં અમને ‘કાપાડીની ઠોડી મળશે પણ આજ પાત્રાનો છેલ્લો દિવસ હોવાથી, તે તમામ ઠોડીઓ નાજણુધર મથેલી હોવાથી ન મળી. અમારા મંડળમાંથી થોડાં માણસો અને નોકર વગેરે હીડીને મહાદેવ જવાનો વિચાર કર્યો, ને તેઓને મહાદેવનાં દર્શન, વરધોગ વગેરેનો લાભ મળ્યો. અમે અમારાં માણસોને ઠોડી મોટલવા કહેલું પણ કાપાડીનો માણસ લુચ્ચો હોવાથી તે ન મોકલો ને અમારે મહુરે રાત્રે મોખડીના ઘાટ ઉપર કાપાડીના મંડિવામાં પડી રહેવું પડ્યું. આ સ્થળ પ્રેમ લીધ છે. નીચે ખાડો અને નદીનો પટ ન્હાનો—ઉપર ધોધ આગળ પટ લાંબો છે. ધોધ એક સરખા ઉચા નથી. બે ત્રણ કડકે ધધને પડે છે. એટલે અવાજના શ્રવણમાં લણીયાં વિકસણતા સંભળાય છે. નદીના તટ આગળ જમણી પાલુએ વિસ્તીર્ણુ મોજાન છે. જાણે તલેટીમાં ગામ વસ્તુ હોય એવો દેખાય (યાત્રિકા પડેલા ત્યારે) જણાયો. સવારે ખારે ઉમરંથી નીમ્યાં ને જાપાણુધરના આરે ઉતર્યા. તથા કિનારા ઉપર તમામ દેવ દેવીઓએ ટેકરા ઉપર પોતાનાં નિવાસસ્થાન રાખ્યાં છે. નર્મદા અને તેવ નદીના સંગમ ઉપર ગદા દેવનું સિવાલય છે. એક તરફ મહાદેવ અને બીજી તરફ રજુદેવરાયજીનું મંદિર. વચ્ચે તેવ નદી કાંટીના રાજના ચુલકમાં મહાદેવ છે. નદી રાજાપીપાનાની સરહદ બતાવે છે. અમને પ્રજુ કૃપાથી નદીની પામે એમ માંડ્યો મળ્યો. તેમા ઉનારો છત્રીને તમામ વ્યક્તિ પાત- પોતાના ધર્મોએ ધર્મમાં મોઢાઈ સ્નાનાદિક કરી, પૂજના આમાનથી મનન થઈ, તે મહ

મહાદેવમાં ગયાં. મહાદેવનું દહેરું ઘણું પુરાણું છે. થોડાં તર્ફ ઉપર જીર્ણોદ્ધાર થયો છે. શ્રીમંત ગાયત્રીકાંતેસરકાર તરફથી પૂજન અને નૈવેદ્યનો બંદોબસ્ત સાખવામાં આવે છે. અહીંયાં આગળ ગૌર લોદા ન દીધા. અને પ્રભ થયો કે આમ કયમ હશે ! ઉત્તર સ્વદેશ હતોકે શું ખાવાને બાદલો અહીંયાં પડી રહે ! આડે દહાડે અહીંયાં રહીને વાધવરતું લક્ષણ બને ? કેવળ તથા ભૂમિ છે. છતાં મેળાને દહાડે લીખારીના ટોટા નહોતો. જાતબતતા ઢોંગી અને વેપધારી બાવા, વૈરાગી કહેવાતા સાધુસંત અને પારકે પૈસે પરમાનન્દ આનનારા વખેતા વખતે લાડુ ખાતા, અમના કરવાની તૈયારી કરતા નજરે પડતા. અમારા મંડળ પેટી નારાયણ બાવા આવા ઢોંગસૌંચ કરવામાં ઢાયા નથી. વળી તેમાં મારી સંધેના જાનપંચા 'ભારે રમત ગમતના રસીઆ એટલે તેમણે બાવાને લગવાં વચ્ચે ધારણ કરાવ્યાં. પડે લાંબા પ્લોળા સારા છે. પોતાનાથી બેનડી લંબાઈની આળા ગમે ધારણ કરી. હાથે ખાંધી, માથે ડમતનાથી બાંધ્યું. હાથમાં પોતાનાથી બે થક લાંબી મળિ લીધી, ને રસ્તામાં છુટે હાથે પૈસા આપતાં, લોકોને "નારાયણ" "નારાયણ" નો ઘોષ કરતા, આશીર્વાદ દેતા, "મહારાજ", "મહારાજ" કહેવડવતા ચાલ્યા. લોકોએ તેમને મોટા સમાદાસન સંગળને ઘણું સન્માન કર્યું. ઘોઘ નમન કરે, ઘોઘ રંગ દયાવચ આવે, ઘોઘ આશીર્વાદ લેવાને પ્રાર્થના કરે તોરે રીતે લાડ લાડતા અને લડાવતા અહીંયાં તરીઆં ફર્યા, અને સફેને ઘણો આનંદ આપ્યો.

જળપાણેશ્વરનું મંદિર ઘણું જગ્ય નથી. સલા મંડપ સાધારણ કદનો છે. જળધાનને આરોહ ન્હાનો છે, ચિત્રકીર્તિ પુરાણું છે. ઉત્તર દિશાના ભાગમાં લીંગને ચણથી પા અથવા સંદેશ ખાંડે અને જરા તડ પડી છે. નીચે આસપડાણુ જડયા છે. રૂપાથી જળધારીના ભાગ મહેલો છે. અમે સફેને જળધાન ઉપર બાદલજીવાર અભિષેક કરાવ્યા. સ્વદેસે પૂજન અર્ચન સારી રીતે કર્યાં. થોડાં દેસાં ગાયાં. ને ઘણે જાં આજ્ઞા પરિપૂર્ણ કરી તે માટે સંતોષ માન્યો. અમારા જેવાં અધિકારીઓને 'આવાં કૃત્યથી આનંદાનુભવ' થાય તેને અમનેજ ખ્યાલ આવે. હર્ષાયુ પ્રાપ્ત થયાં. ને અમારું કાર્ય સમાપ્ત કરીને માંડવામાં ગયા. બે દિવસનો થાક, જીખતરસથી પીડાયવાં એટલે મિથ્યાન જમીને જરા વિશ્રાંતિ લીધી. જમની વખતે આગળ પાછળ એકાંક, સ્તવન, અને જાગનની ધુન અઢી લાગી હતી.

મહાદેવના ટેકરા ઉપરથી અને રણછોડજીના ટેકરા ઉપરથી આસપાસનો દેખાવ ઘણો નળીઆમણ છે. નહીઓ, 'પેહાડ', જાડ, 'તમામ રમખીય લાગે છે. ખરેખર આ જગો નપ્રેવનનીજ છે. તેમ ન હોય તો મહાદેવજી શું કામ પસંદ કરે ! જેને પ્રભુનું એકાન્ત જાગન કરવું હોય તેણે આવા સ્થળે આવવું-કેઈ જાનના ઉપદ્રવ ન નડે. રૂઢી-રીતે પ્રભુ સંધેનો યોગ યાવ અને જન્મ મરણના ફેરા ટળે આ જગોએ ન્હાનાં મોટાં ચાત્રાનાં સંજાળ, જેવાં કે લક્ષ્મણકુંડ, સીતાકુંડ ઇત્યાદિ પ્રજ્યા છે. પણ તે જગોએ ભમંસરનો ત્રામ હતો જેથી અમે જાદ શક્યા નથી. મ્હારી પંડતી કેવ દમેશાં આદિ સ્થાનને જોરૂ આપને આવી છે એટલે આવાં વધુ ધર્મસાંદ્ધ જન યામને નથી.

પાનિકાને મહાદેવથી મોખડીના આસ ઉપર આવતાં ઘણું સંકટ પડે છે. હોડીઓ હોડી અને લોક ઘણું વહેલાં જવાની આજ્ઞા કરે. અમે તો પ્રથમથી બંદોબસ્ત કરેલો.

હોદી આવેલી પણ કમાડીના માણસની લગાડી અને સ્થાનિક રોજવાર તથા ચાણુદારના સત્તા બળ આગળ અમારું શાણપણ શું કામ આવે ? મને કોઈ ચરો. કમાડીના માણસને ઉચ્ચાલી નાંખ્યો. પણ પરિણામ તો એજ આવ્યું કે નદીના કીનારા ઉપર અમારે બધી ત્રણ કલાક તડકામાં દાઢવા પડ્યા. પણ ઈશ્વર જે કરે તે સાફ તેજ માનવું. અમારી અમંદાવાદની સીમડણી આવી હતી. તેમણે મુખથી પુષ્કળ લજ્જા કર્યાં. બાપ્પાન કહ્યું ને ખરેખર તપોવનનો શુશુક દહાવો લીધો ને કૃતાર્થ થયા એમ માન્યું. રાત્રે મોખડીઆ આરે આવ્યા. પ્રથમ દિવસનો અનુભવ પાછો શરૂ થયો. એક તરફ નદીના ધોધના ગોરગોરા, બીજી તરફ વીખરાતાં માણસોના પોદાર, ત્રીજી તરફ સંકુને સુસ્થળ ગોધીને રાતે પડી રહેવાની ખટપટ, એવી રીતે અનેક વ્યતના ધોધાટમાં રાત કાઢી. બીજે દહાડે વેહેના આવીને સવાર થતાં ગોરા આગળ આવ્યા. આજે હોદીઓ ઉતરે છે કેવી રીતે તે જોવાની ઇચ્છાથી બીજી મંડળી સાથે હું ઉતર્યો નહીં. ચઢવા કરતાં ઉતરવાનું કાર્ય કાઠ ક'ણ નથી. ખડક ઉપર મેઠાં દોરડાં બાધીને દોડીને ધીમે ધીમે ચઢવે છે. આમ કરતાં જો જન મરકે એ તો નામકરણ થયા એમ માનવું. કેમકે આ વાહીઆના ધાટની બીજી બાજુએ ગાદ અને ગંબીર પાણી છે. તેમાં વળી મને ઉંચે માવે તરતાં આપડે ! એટલે અકસ્માત કદી થાત તો ભયંકર પરિણામ આવત. આગળ ચાલતા અરેખર આગળ ઉતર્યો. સ્વામીની પાકુડા તથા શ્રીદત્તનારાયણની મૂર્તિના દર્શન કીધા. આ મ્વામી ઉપર મારી અગુલ બદ્ધ હતી. ને તેમની હયાતીમાં હું તેમનાં દર્શનપૂર્વક સાફ આવેલો હતો. ત્યાંથી રામપુરીના રણછોડજી પોહ્યા. અહીંયાની મૂર્તિ ખેતરમાથી અવિચિત્ત સ્થિતિમા એ આર વર્ષથીજ નીકળી છે. નાકોદ રાત્રી તરફથી મંદિર બધાવવાની વાતો સંભળાય છે-મૂર્તિ કાઠરનાથના મજૂરોડજી મદાગળના સ્વરૂપ જેવી છે. મૂર્તિની આસપાસ દર અવતાર કાતરી દાટ્યા છે ને તેના બધા અને ચક્રચકિત સ્વરૂપથી નેત્રને આનંદ આપે છે. અહીંયાથી પ્રથમથી ક્યાં પ્રભાણે અને અટુવાડીઆ ચાણુમાં ગયા. અગ્રારા ચિત્રે મણી સરભણ કરી અમને ઉપકૃત કર્યાં છે. મધ્યાન્હ ત્યાજ રહ્યા, ને આશરે પાચેક વાગે નીસરીને રાત્રે આગાનવ વાગતા શ્રીકરનાળીક્ષિતમા આવી પોહ્યાં. ત્રણ દિવસ અને ત્રણ રાત્રીઓ સતત પ્રવાસમા ગાળ્યાથી અને ચેટ ઉતરના ચાકથી અહીં થીજીપણેષર મહાદેવની કૃપાચારિને વિશ્રાંતિ પામ્યાં. ચાત્રામર આવ્યાં બાઈ, મહેનો હમેશાં મગજને, સુશીલ અધ્યાત્મ અને પરાપક્ષરી સંત મંડળી તે એક દેશરી બનીસ છે. હું તે હમેશાં મળે છે તે માટે પ્રભુનો પાક માનું છું.

ગુણુ ગૌરવ:

૧ રેશમી વસ્ત્ર કીર્તિમાંથી થાય છે, સોનું પાવરમાંથી થાય છે, દુધાં ગાવના રવાડામાંથી થાય છે, અન્નમાં સમુદ્રમાંથી જન્મેલો છે, રથામ કમળ છાંદમાંથી થાય છે, અગ્નિ લાકડામાંથી થાય છે, મણિ સર્પના ફેણમાંથી થાય છે અને ગોરોચન ગાવના ચિત્તમાંથી થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે, મુલ્યવનો પેલાના શુભેના કલ્પથી પ્રજ્વાલિત થાય છે, તેમા જન્મવ્રત પ્રશેષત છે ?

—શાસ્ત્રી પ્રાણજીવન કૃત 'પવ્યતન'

રામેશ્વર તરફ.

લેખક-શ્રીકૃત “મરત” (બી. એ.)

દક્ષિણમાં યાત્રાના અગ્રણી એટલા બધા છે કે તે બધા આનંદાંશે જઈ આવવાને નહીં નહીં તેઓ ત્રણ ચાર માસ તો જોઈએ હિમાલય દેશમાંથી દેશ દર્શનનું આટોપી લેવાય છે પરંતુ દેશ તથા લોકોને જોઈએ તેટલી માહિતી મળી શકતી નથી.

અમલદાર દેશમાં પ્રથમે નીકળના પહેલાં તેને લગતી માહિતી મેળવવા આગળ જઈ જવું જોઈએ. આ માહિતી પુસ્તકોદ્ધાર અને એ તથા જઈ આવનારો ખાસેથી મેળવી શકાય છે બીજી બધાં બધાં જગતું હોય ત્યાં લાને માટે લગભગ પચાસ મેળવી શકાય તો તેથી વધારે સુગમતા રહે છે. બીજી પ્રવાસે નીકળના પહેલાં પચાસી, ખં જાણીવાની અને મુઝાફરીની મપૂર્ણ તેજારી કરવી જોઈએ. ચોથું કાળા પ્રવાસમાં મનજીવના એટલા મનુષ્યો એકલા મળી જઈ શકાતું હોય તો વચગે સાફ પાચમું હાલના વખતમાં કેરેકર એકે ચર્ચા મળે છે, જેથી જવા આવવાનું સુખ ચર્ચા મળે છે ખરું, પણ કેલ્વે દાષમજેનનાથી રોચનો અને દાષમ વીગેરે નહીં ન ખરી નાખ્યું હોય તો જાનુજ અગવડ વેકરી પડે છે.

હવે આ જગ્યાને માટે આગળથી ચેની તેજારી કરવા માડી હતી. અમાન પ્રવાસ આનોની મપૂર્ણ માહિતી અને “ભાગત લમણ” (ભાગ ૧-૫), “લાન્તરની યાત્રા” અને “દક્ષીણયાત્રા” ના પુસ્તકમાંથી મેળવી હતી. બીજી બની શકે એટલા કલામણપત્રો પણ સાથે પાખા હતા ત્રીજું આવવાની ચીને સારી નથી મળતી અને નાના વામણો જોઈએ તેવા નથી મળતાં એવી ખગર મળવાથી અને દાણાનો એ. અને વામણોનો એક એમ કરી મેં કારણ સાથે રાખ્યા હતા અને બધા ખાતર ચીજ મને ત્યાં લઈને દાણા ચાપતે એવો નિશ્ચય રાખ્યો હતો. વળી એકીડ, એકલાનું અને પાચરવાનું એ પ્રમાણે દરેકની સુવાની સંગવડ પણ સાથે રાખી હતી. ચોથું હમાગે સાચ મણ મનમેળનો હતો. જેનું ‘ઓલ ઇન્ડીયા રેલે ગાર્ડ’ માંથી અને અગાઉ દાષમ દેખતું જુદું હિતારી લીધું હતું જેમાં કયા કેટલા દિવસ રહેવું, દો મે રોચને ઉતરવું, કયા દ્રેષન જાવતી, હો વખતે ગાડીમાં મેનતુ અને હિતરવું વીગેરે અગાઉથી નહીં કરી નાખ્યું હતું. દીકરીના રોડે પણ ખ્યાન જા. જવા દીધા નહોતા હમણા પ્રવાસના રથાનોના હવે ત્રણ વાગ્યા થાવી નાખ્યા હતા.

૧. યાત્રાસ્થાન.

દરીહર

દીર્ઘાનોએલી.

ગમેશ્વર

મદુરા (મિનાક્ષી.)

દાણવરમ (ચિત્રાવતી-ચિત્રાવતી.)

તિરુપતી (આલ્પા)

પદમુર (ચિત્રનાથ.)

નિરાક-ગમક

૩૬

૨. વિરામ અને તે અંગે જોવાનાં સ્થાનો

સુબોધ (જતાં અને આવતાં).

બેચગામ (પ્રવાસીએ આ ગેરશન કરતા ગોઠકશોડ રોશન કે જે બેચગામ પહેલા, પુનેથી બેચગામ જતા, આવે છે, ત્યાં ઉતરવું સાઈ છે. કારણ કે ત્યાં ઉતરવાથી ગોઠકશોડ નામનો પાણીનો લોધ જોવાનો મળે છે).

બેચગામ.

મદ્રાસ.

૩. દ્રેઈન બદલવાનાં સ્થાનો

સુબોધ.

પુના.

બેચગામ.

આશ્વારપેટ (મેમ્બેરગા દ્રેઈનમા મેસતી વખતે જો હરોડ તરફ જવાના હોય તો આશ્વારપેટ રોશને આડી બાજુની પડે છે.)

હરોડ.

મદ્રાસ.

આરકેનમ.

રેલીયુટ.

કુર્કેનાડી.

પોડ.

મનમાર.

સુબોધથી ઉપરી પુને ગાડી મળ્યા નગ મીવા સમેથર જઈ શકાય છે અને તંજ નરતે પાછા સુબોધ આવી શકાય છે, પણ હમારે એકમ રહે જવા આવવાનો વિચાર નાતો. બીજી રેલ્વેની મુમાફરી થજે ભાગે નાતી કરવી હમે હુસ્ત ધારી હતી અને મુસામા બોજન વખત પહેલા વિચારમ આટો ઉતરી જતાય એમ સમજું હતું અને તેજ ધાન્જો યાદગરેમવ ગોઠવ્યું હતું જોકે કેટલીક વખત હમારે વીસ વીમ કલાકની અને દિવસની પણ મુમાફરી કરવી પડતી હતી. મામનને દમેઈએ જે ભાગમા પહેલી નાખતા હતા. આમે તે કદા બેઈંગ, પાણી તથા નાતો અને ખાન એકાદ જેડી સખી વીજી પાઈ લમેઈજમા જવા દેતા હતા.

સુમાફરી દરમીયાન ત્રીજી વર્ગના ઉતાફોને બેચગામી પડતી હાઠમારીએ નીચે પ્રમાણેની હમાર જોવામાં આવી હતી.

૧. પહેલાં તો ત્રીજી વર્ગના ઉતાફની નાના કે મોટા પામે કાંઈ પણ ગજુતીજ રાતી નથી જેને લીધે તેના હાથ કુટંગેન જેવા થાય છે. એને અલગપણું હાથું ગજુવામાં આવે છે.

૨. સત્તા અંગેના દબાણનો ઉપયોગ પણ ત્રીજા વર્ગના ઉતાડે/ઉપરજ, ખાસ કરીને યતો, ભેલામાં આવે છે.
૩. ત્રીજા વર્ગના ઉતાડેએ ત્રીજા વર્ગના ડોળા રીઝવડે માંગ્યો હોય તો એનો ધગળ તો વેધરત પેપર બારકેટમાંજ સુધ્ધ જવાનો.
૪. પોતાના ચારે તરફથી ખુદા હાથચાળા ઘેરડમાં પણ રોજન ઉપર બેસતાં દાલાઈ બોમવાની તે પણ ચડકિયાસ ઉતાડેને.
૫. ચડકિયાસ ઉતાડેને માટે મોટાં રોજનો ઉપર ડીકાટ આરીસ પણ લુદી અને એને જવા આવવાનો રસ્તો પણ લુદો, જાણે કે બીજા એનાથી અસહ્યતા હોય નહીં.
૬. મેદલ કે એક્સપ્રેસમાં સુસાદરી ન કરી શકે તે પણ ત્રીજા વર્ગનાજ ઉતાડે.
૭. સામન ભેખાવાં બીજેની દાલાઈ બોમવે તે પણ ત્રીજા વર્ગનાજ ઉતાડે.

અમદાવાદથી ચાંચની ફારદમાં ઉપડી સવારે મુંબઈ (મીંટરોડ) પહોંચી અમારો સામન અંમે મીંટરોડથી બેરીંગરદ ખડારામાં અગાઉથી વિદાય કરી દીધો. કારણ કે ત્રણેક વાગ્યાને સુમારે હમારે બેરીંગરદથી આગળના પ્રવાણને માટે બેસવાનું હતું. વળી એજ રોજનથી ડીકાટ તથા લગેઈજનો ખદોઅસ્ત કરવાનો હતો. આજ રોજનથી પરદેશમાં પડતી મુસ્લે-લીઓનો અનુભવ હમને થવા માગ્યો. પુરપર્ષીમાં પેસા રૂપી પરમેવાનો પમરાટ એવો તે પ્રસરી રહ્યો છે કે મગજેડેને સુતાં જમતાં, હરતાં ફરતાં, કામમાં કે, નવરાશમાં તેની ગધ આગ્યાજ કરે છે અને જેમ પોડાચળાઓ પોતાના પેટ પોપણાથે પોડને પોતાની જમ-લના પરમેવાનો રોટલો ખવડાવી ગંધીલો ખનાવી મુકે છે તેમ તુષ્ટા મનુષ્યને જીવન પામેથી અને તેમ કરી પેસો પડવવા મધીલો કરી મુકે છે. એ તુષ્ટા સમર્થની સમક્ષે જીવન મંગાવે છે અને નમળા ઉપર લુલમ મુખરવા ઘેરે છે. રોજન ઉપરની ડીકાટ લગેઈજ બીજેની મુસ્લેલીઓમાંથી, જેમ તેમ પસાર થઈ અથડાતે ડુડાતે ગાડી ભેગા થયા અને બપોરે ૨-૪૫ કલાકે મુંબઈથી ઉપડ્યા. પડાડી મુલકના દેખાવો ભેલા ભેળા કરેજત જાકે-શને આંખી પહોંચ્યા, અને ત્યાં થાટ એન્જન ભેગામું. પુના જતાં આવતી ચોવીએક ગુફાઓ દેખાડવાની ત્વગએ ગાડીએ ઉપર ચડવા માંડ્યું. એક પાંજી એક ગુફાઓ પસાર થયા લાગી. પર્વતમાંથી કારી, કારેલી, પુષ્ટળ લાંબી, અને એક જીખનાં મો ન જોવા દેતી ગુફાઓ નારીએજ જેવડા કળા માથાનળુંભેપડું ગ્રાણી શું નથી કરી ચકતું એ ખતાવવા લાગી. એન્જને પોતાની દીસા પણ જલ્લી અને ગાડી મુડસડાટ આમળ વધી. સંપાટ જમાન આવતાં મદદમાર એન્જન છુટું પડી ગયું અને ૬ કલાક પપમીનીટ પુને પહોંચ્યાં. ગામી એમ. એમ. એમ. ગાડી અમને બેઠગામ લઈ જવાને તરતજ નેવાર હતી. તેમાં બેસી રાંચી પસાર કરી સવારે ૯-૪૫ મીનીટ અમે બેઠગામ પહોંચ્યા.

બેઠગામ—

પરદેશમાં વસનારો માલુસ જ્યારે પોતાના દેશ તરફના માલુસને લુએ છે ત્યારે ખડી તે ભલે અગલ્યો હોય તેઓ હરેક રીતે મદદ કરવાને ઉત્સુક હોય છે. બેઠગામમાં પણ તેમજ જન્યું. રોજન પાસે આવેલી માનેની ધર્મશાળામાં એક ભાવનગરી ગૃહસ્થની

નવાહથી ઉત્તાન કર્યો. આ ધર્મશાળાને ધર્મશાળા કરતા સુમદરખાતું કહેવામા આવે નથી કારણ કે એક પડાળો અને પાછળ બે ત્રણ ચોરડી અને કુના શીશ્ય બીજી કોઈ પણ પ્રગલ્ભ તેમા નથી. એ પડાળોમાજ એમવાનું અને સુવાનું. તે પણ બધા ઉતા-રજીને સાથેજ. ભાષા કે પછી અહીંથી માણસ પડવા માંડ્યો. એ અર્થેજ ન બાજુતા હોયએ તો તો પુરી અમજાતી. એમલનો ક્ષતિદાસ સહ કોઈના અરજીમા આવ્યા વગર નજ રહે. આવે વખતે જ મનમા ચાલે છે કે હવે જોઈદિહુત્તાનમા ઇચ્છે ભાષા દાખલ કરનારનું કે જેણે એવ બીજના વિચાર બાજુવાનું અને મંપનું સામન પુર પાડ્યું એવામ લવા પાણીને માટે રખણાય છે પણ બીજી લઈ ત્યાં જોવા જેવુ નથી. બેલગામ પહેનાં ગોષ્ઠકોશ્મ નામનું રોશન આવે છે ત્યાં ઉતરવુ સારું છે કારણકે ત્યાં ઉતરવાથી ગોષ્ઠકનો વોધ જોવાની તક મળે છે. ત્યાં પણ રોશન માસે ધર્મશાળા છે અને વાદન પણ મળી ગકે છે આ ગોષ્ઠકના વોધમા કુદરત અને દુનીયતાની મોહ્યતા જોવાની મળે છે. ગોષ્ઠ-કનો ધોવ હોયથી પડે છે તેને ઉપયોગમા લઈ વીજળી ઉત્પન્ન કરવામા આવે છે, અને તે વીજળી વડે મીઠ ચનાવવામા આવે છે. બેલગામમા અળદના સપ્તામ વધારે જોવામા આવે છે. તોલ ૨૦ રૂપિયા ભારતી શેર ૧ છે

હરીદર—

બેલગામથી ત્રણે તીકળી મચારે નન દસને મુઝાઝે ફરીદર આવાય છે. રોશનથી ગામ છેડું છે અને બાહની ગાંડીઓમા બેસીને જવાય છે ગામને બીજે છેડે તુગલદા નદીના કામ ઉપર હરીદરનું મંદીર આવેલું છે, આ હરીદરના મંદીર પાસે માધસોર રાજ્યની ધર્મશાળા છે. મહેજસાજ ભક્તમણથી આ ધર્મશાળામા ઉતારો મળી ગકે છે એટલુંજ નહીં પણ વાસણુ વીગેરે મળી રાકે છે ધર્મશાળાની સાનેજ તળ તથા ડુઈ છે. પ્રવાસ દરમીયાન જોવામા આવ્યું કે દક્ષીણનાં નાનાં ગામોમા પણ નળદાન પાણીનું માધન હોય છે, ગામમા સ્વચ્છતા સારી હોય છે. ચોડે ચોડે અતરે મુનીસીપાલીટી તરફથી પત-નના કુઝીઓ ઉભા કરવામા આવેલાં હોય છે અને બધા કચરો લોઢા તેમા જઈ જઈને નાખી આવે છે પોતાના ઘર પાસે અથવા રસ્તા ઉપર ગદ્દી બંદુજ થોડી જોવામા આવે છે. આ કુઝી મુનીસીપાલીટીના લગીઓ અથવા ગાડાઓ વારવાર ખાલી કર્યા કરે છે. હરીદરમા પણ આજ પ્રમાણે જોવામા આવ્યું આ થઈમા માથે એક ખોડ જોવામા આવી અને તે જગરે સળેથી હતી. મુનીસીપલ જાજરોમા ગાયના જગલમા જવાનો ગામના લોકોનો રીવાજ હોય છે. આ જાજરોમા બહુ મંદા ગદ્દે છે. હરીદરમા એક નવો રીવાજ જોવામા આવ્યો, જ્યારે કોઈ માણસ તેડવા આવે છે ત્યારે ગાડીમાથી ઉતરતા લીંણુ આપ-વાનો રીવાજ હોય છે. તુગલદા નદીનો દેખાવ રમણીય છે. નદીની વચ્ચે દેરી છે જેમાંની મેદાની નદી નવરાવતી વજા કરે છે. નદીમાં ફેરવાને વહાણને ખલે વાંસના ત્રાપા જોવામા આવ્યા. દક્ષીણ તન્દતા મંદીરોનો ખ્યાલ આપતું હરીદરનું મંદીર છે. દક્ષીણના મંદીરોમા બધી રમત પથરા સાથેજ હોય છે. મદરી જેમ પુતળાતે નચાવે છે. તેમ પથરને મવાટો પોતાના હાથમા રમકડા માફક નચાવતા લાગે છે. મંદીરના આગલા ભાગમા ચાલવાજ ચાલકા અને તે ઘાટવાળા, હરીદરની મકાનના ઉડાણુમા રહેલી મૂર્તિ દક્ષીણનાં મંદીરોની બીજી ખાસીઅત બનાવતી હતી. ઉડાણુને લીધે અધારૂં હોય છે અને તેથી દીવા શીવાય

દર્શન થઈ શકતાં નથી. આજ કમળને કાઢીને દક્ષીણના મહાસેના કપુર આત્મીનો ગીનાજ દોષ છે આ દરીદરની મુર્તિમાં લીવ વિન્નુ જોડવ છે અર્ધાં કપાળમાં ચક્ર અને અર્ધમાં મુગટ એક હાથમાં ત્રિશુળ, બીજામાં વિન્નુચીન્દ્ર, ત્રીજામાં પત્ર અને ચોથાનાં શબ નીચે એક ખાલુ પાવતી અને બીજી ખાલુ લામીજ. દક્ષીણની પ્રતિમાઓનો ખ્યાલ આપતી આ દરીદરની મુર્તિ છે. આ પ્રતિમાઓ ૧૬મી દરની કહીએ તો ચાલે. આપણા દેશમાં તો એવી ભેટમાં આવતી નથી. દક્ષીણમાં ઈંગ્રેજોનો પ્રયાગ વધારે હોવાથી દરીદરના પૂજનની મુદેતાઈથી ઈંગ્રેજોમાં થાત દરી શક્તા હતા કપુર આગતીથી દરીદરના દર્શન કરાવ્યા પછી બીજી રીતે એમણે દર્શન દેગવ્યા મધ્યાનનો સમય હોવાથી એક અરીસો લઈ પોતે મદી આ યોગાનમાં ગયા અને મદીઓ બાગીચની બરોડર ગાંધી લીંગમાં ઉભા રહી, એમણે પેલા મથને મુર્તિની સામે ધન તેના ઉપર સુર્યનો પ્રભાસ પડવા ગયો બામ કરવાથી તે પ્રભાસ અધારમાં મેઢવી મુર્તિ ઉપર પડ્યો. જેથી નતોપપુર્વક દર્શન થયાં. દરીદરમાં દી કાવવામાં આવે છે એમ દ્રોણ ૨૦—૮—૦ પડે છે, અને વધુ ૩ ના ૩ ૧૫—૦—૦ થાય છે

મેગસોર—

દરીદરથી ૫૨ નીકળી મીને દિવસ મવારે એમણે મીંગી અવાય છે. જેવું શહેર મોટું છે તેવું રોશન પણ મોટું છે આ શહેરને ત્રણ રોશન છે એમણે રીડી, એમણે કોટાનમેટ, અને મેગસોર છાંટ. મેગસોર સીંગી રોશને ઉતરી તેની પુર્વમાં ચોટાડખાની દિશામાં ધર્મશાળા રોશનની પામેજ આવેલી છે આ ધર્મશાળાનો દેખાવ વહેજ જાય છે. ૧૧મી મેંગી બાગ છે અને મધ્યમાં ઉપર નીચે મોટા ઓગરો છે ખાસ બહામજુ વજર ઉપર ૮૦૦૦નું મળી શકતું નથી. ઉત્તરની ઓરડીઓ પાછળ મેગસોર છે ધર્મશાળામાં જન્મદીઓની અને કુવાની સગવડ છે નજી પણ છે ધર્મશાળાની મહાર નીખના તરતજ મોદીખાનું છે મેગસોર શહેર ગાંધીમાં સાધારણ છે પણ ખૂબ ગીધા અને ખૂબ છે અહીં અગરમની સારી અને છે ફરવા દરવાજા બહુનમાં વીંછેગીઆ અને બગ દના વા યોડના જમ્મ મળી રહે છે ઝડપ એટલે છત્રીવાળી ન્હાની ગાણીઓ એમણે શહેર કરતા કાપ વધારે મારે છે કાપમાં આવેનો જામ તથા જાનવખાનું તથા દને । જેવા જેવા છે વગ્ગદના નડતરની શરૂઆત એવામયથી થઈ હતી એવામમાં ફરતી નીકળતી વખતેજ વરસાદ પુરભેસમાં ગાળ્યો હતો અને એમણેમાં પળું તેવું જ બન્યું તેજ દિવસે રાત્રે એમણે છોડનાવું હતું નીખવાને સવ લેવારી ખી શખી દતી છતાં વરસાદ એવો મુસળધાર પડ્યો હતો કે જણ કે કેમ તે વીચારની વાત થઈ પડી હતી પણ નીકળવું એવો નહીં હોવાથી વગ્ગદને ન ગણુદરતા રોશને અર્ધી, દીગટ લઈ, સામન લેખાવી, લેખે જ કાચી ગાડીમાં બેગ અવારપેટ રોશને ગાડી જતી નથી પડે છે એમ અગા ઉધો ખજર પડવાથી જે હમે અર્ધાંચેમાં દીગીનેપોલી જતી ગાડીને લખાડવામાં આવતો હોય તે બધામાં મોટા મદીથી મદ્રસ સધર્નમસાગ જેવ રહે થઈ અર્ધાંચેટ પહોંચતા હોય તે જતરે ન પડ્યો પણ ખેલ તાજમલ્લીમાંથી જમાર થયું પડ્યું રોશને અર્ધી એમની નાડ લોઈ પરચાને લખી આવ્યો. જરોદ થતાં થતા ઈંગે જરોશન આવ્યું બદી ખમી ખમી બદી પડી ખોગ લેખે પોનાના દલાલો દર દર ફરતા રાખે છે, અને તે

પોતાનો ભક્ષ ગોખાળ કરે છે. ચમેચરના ગોરનો દલાલ ધરાડ સ્ટેશને જેવામાં આવ્યો. એટલું સાફ છે કે ગોર લોકો અને તેમના દલાલો માણસ જેવું વાત કરે છે. ધરાડથી તે સાથે લાડુ થયો પણ તેની ઉપાધી નહોતી. ઉલટો તે મદદગાર થઈ પડ્યો. ધરાડથી ઉપડ્યા પછી અગીઆરેક વાગે દ્રીપીનોપોલીસ્ટ સ્ટેશન આવ્યું. અહીંથી ટાંગા કરી શ્રી રંગજી જવાય છે. કેટલાક દ્રીપીનોપોલીસ્ટ ચહેરામાં ઉતરી શીરંગજી જઈ આવે છે. અને કેટલાક શીરંગજીમાં ઉતરે છે. ધરાડથી દ્રીપીનોપોલીસ્ટ આવતાં કુદરતનું અવલોકન કરવાનું આરી રીતે મળે છે. ત્યાં ત્યાં કેળ, નાળીયારી અને ડાંગરનું વાવેતર. પાક ઉતારી લીધેલા જમીનના ટટકાએને પાણીથી તરબોર કરી ફરીથી ખેડુતોને ખેડતા જેવું અને નવી જમીનમાં ડાંગરના ધરે ચોપતા જેવું મનને આનંદ થયા વિના રહેતો નથી. આ ભાગમાં લોકોને વસ્તાઈની જરી પણ દરકાર હોય એમ ન જણાતું કારણ કે તેમની સેવામાં કાવે-નીની નહેરો આવે માસ હાજર હતી.

શીરંગજી—(દ્રીપીનોપોલીસ્ટ.)

શીરંગજીના મંદીરને સાત દરવાજા છે. આ રથળ પાસે કાવેરી નદીની એક નહેરુ ખડુ છે. મંદીરની બહાર તેમજ અંદર વસ્તી છે. પાગાણુઓ ધણે ભાગે ગોર લોકોને ઘેર, ઉતરે છે જે કે એક બે ધર્મશાળા પણ છે. મંદીરના આર દરવાજામાં વસ્તી વધે છે અને તેમજ મંદીરના કબજામાં છે. દરવાજામાં થઈને મંદીર તરફ જતાં જાને બાલુ દુકાનો છે. સુખ્ય સુતી શીરંગજીની છે. રોપવાથી ભગવાન પોદયા છે. શીરંગજીની સુતી બહુ જામર-જામ છે. બારતી કરવવાથી દર્શન થાય છે. આ શીરંગજીના મંદીરમાં બીજા ૧૦૮ મંદીરો છે. આ તરફનાં મંદીરોના રીવાજ મુજબ શીરંગજીના મંદીર ઉપર પણ વીમાન છે, ૧૦૦૦ સ્થંભવાળી જગ્યા છે અને ગોપુરના દરવાજા ઉપર પુષ્કળ કારીગરી જેવામાં આવે છે. મંદીરમાં હાથી પણ છે. આ હાથી શીરંગજીના સ્નાન માટે કાવેરીમાંથી સુવર્ણ કળશમાં પાણી લાવે છે. શીરંગજીના વસ્ત્રાધુપણે બહુ કીમતી છે. એમાં એક મોતીનો ડગલો છે. જેની કીમત પાંચ લાખ આંકવામાં આવે છે.

દક્ષિણનાં દરેક મંદીરોમાં કેટલીક ચીજો સામાન્ય હોય છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. મંદીરની જગ્યાની પુષ્કળ ગોકશય.
૨. મંદીરમાં જ દુકાનો.
૩. મંદીર ને ગોપુર.
૪. ગોપુર ઉપર વીમાન અને કારીગરી.
૫. સુતી ઉપજાવે અને અધારામાં.
૬. સુતી હમેશા લખ્ય.
૭. સુખ્ય મંદીરની આમપાસ બીજાં અનેક.
૮. તુલસીઅર્ચન અથવા બીલીઅર્ચન,
(વિરુને) (શીવને)
અથવા રોળીઅર્ચન,
(માતાજીને)
(આ અર્ચન પછી તે તુલસીનું તે)

- અથવા બીલીનું હો અથવા કુંભકુમરનું
હો પણ તે અર્ચન ૧૦૮ અથવા
૧૦૦૮ નામથી થાય છે.)
૯. પ્રસાદી ભોગ.
૧૦. બ્રહ્મભોજન.
૧૧. દર્શન પહેલાં દરવાજા આગળ મુકેલા
ધણમાં રીવાજ પ્રમાણે કાંઈક નાંખવાનો
પ્રવા.
૧૨. સુવર્ણ સ્થંભ.
૧૩. દરેક મંદીરમાં બે સુતી-એક રથ, બીજી
અથવા.
૧૪. હાજરજીના વસ્ત્રોનો રથ.
૧૫. હાથી.

ત્રીરંગળા મંદીર પાસેજ દુકાનેમા છાત્રીઓ વીગેરે મળે છે. ચાત્રીઓનો પ્રવેશી આન કરવાનો રીવાજ હોય છે દરેક ચાત્રાના સ્થળમાં શ્રાદ્ધ કરવાનો રીવાજ હોય છે તે પ્રમાણે અહીંમાં છે. અન્યજાતિના લોકો ખાસ કરીને શ્રાદ્ધ કરે છે જામી તે સ્નાનમાં નીને પ્રમાણે જરૂર પડે છે.

આન વીધીનો સામાન, (નારીઓ, કન, મોપારી, પૈસા વિગેરે)

આન દક્ષણ,

આન જગ્યાપર ગૌદાન

સ્નાન જગ્યાપર બ્રહ્મદક્ષણ

૧ ત્રીરંગળાથી ગાડીઓમા મવારે નીકળી મંદીરની સ્નાન કરી જશુકેશ્વર જવાય છે જશુકેશ્વરનું સ્થાન ત્રીરંગળાથી દુર છે અને ત્યાં વમવાટ અને દુકનો પણ છે આ મહાદેવનું સ્થાનક છે જશુકેશ્વરની જગ્યા વિશાળ છે પૃથ્વી ઉપર પાંચ તત્ત્વના લીંગમાનું જશુકેશ્વરનું લીંગ જળાતત્ત્વનું છે જશુકેશ્વરમાં મગનની મરામતનું મંદાર કામ ચલાતું હતું જેને માટે વીસ લાખ રૂપીઆ કાઢવામાં આવ્યા હતા જેમ કહેવાતું હતું આનું નામ તે ધાર્મિક વૃત્તિ, અને આનું નામ તે પૈસા પ્રાપ્ત કરવાનું સાર્થક જશુકેશ્વરમા દ્વા-ભિષેક અથવા જપ થઈ શકે છે. દક્ષીણમા દેવ સજાધીનું દરેક કામ મંદીરમા પુનરુત્થાનને કારણે કરવામાં આવે છે અને આ કારણે મહાદેવના મંદીરમા પણ છે આપણે તો કદાચ બ્રહ્મરૂપીજ દર્શન કરી શકીએ. જશુકેશ્વરી જાણના જાડ નીચે તપશ્ચર્યા કરવા યોગ્ય છે, અને ત્યાં મહાદેવ પ્રગટ થયા છે, એવી આ જશુકેશ્વરને લગતી કથા છે

રામેશ્વર જ્યાં દ્વીપીનેપોલી જ કરાને જવું પડે છે અને ત્યાં જતાં વચ્ચે દ્વીપીનેપોલી શહેર આવી જાય છે. આ શહેરમાં પર્વતની યેચ ઉપર ગણપતીનું મંદીર અને પર્વતની વચ્ચેમાં શીર પાર્વતીનાં મંદીર છે. આ દરેક સ્થાનકમાં માળા ચઢાવવાનો પુનઃપાથી પુનઃન કરવાનો અને અર્ચન કરાવવાનો રીવાજ છે જ્યાં ગણપતીનું સ્થાનક છે તે કોયે ચઢવા પછી ચારે તરફનો દેખાવ અસાત મનોહર લાગે છે. એક તરફ નીગણમા શહેર અને બીજા તરફ તરફ લીધી કચ્ચ લીનોતરી મનને અત્યંત પ્રસન્ન કરે છે.

દ્વીપીનેપોલી જ કરાનથી રાજે નીકળી રામેશ્વર તરફ પ્રવાણ કર્યું પહોંચી ગાડી લીધી તોયે કેડ રામેશ્વર જવાનું નહોતું કારણ કે દરીઆ ઉપર પુલ ન હોવાથી દ્રેષન જઈ શકની નહોતી પણ હવે તો પુલ હોવાથી ગાડી રામેશ્વર રોડને પહોંચાડી દે છે આ દરીઆ ઉપરનો પુલ જાનેર મગજ શાન્તીનો નમુનો છે

રામેશ્વર—

રામેશ્વરમા જો કે ધર્મશાળાઓ છે તો પણ જોર લોકો પોતાના રીવાજ મુજબ પોતાના હસ્તકના ઉતારાઓમા ઉતરવા દયાથી કરે છે અમને અમારા જોરે બે ચાગ જ-આઓ બનાવી પણ દરેકમા અર્ધાર્ધ અને બીનારાવાળી લાજવાથી હમારે ઉવટે રોક લગવાન ચકની ધર્મશાળા ગોધી કાઢવી પડી. આ ધર્મશાળા પુરુષોનું હવા ઉભસવાળી છે રહેવાની જગ્યા પાછળ રાવવાની ઓરડીઓ છે રામેશ્વરમાં નદમણુ કુડ અને ચોવીસતીર્થ છે દરેક-

માં સ્નાન કરવા ગોર કહે છે, પણ પોત પોતાની મરણ ઉપર છે. ગોરતું જ્યાં ફક્ત ખંખેરવા તરફ જ રહે છે. રામેશ્વર મહાદેવના મંદીરમાં પેસતાં છાપીઓની, શખ પોડીની, ઝીંપીઓની વચ્ચે દુકાનો છે. આ મંદીરની અંદર બીજાં મંદીરો નીચે પ્રમાણે છે.

૧. રામ લીંગ ત્રીજાઇ.
૨. જયરાંકર,
૩. હનુમંત.
૪. પાર્વતીજી.
૫. વિશ્વેશ્વર.

રામેશ્વરના મુખ્ય મંદીરની આસપાસ અત્યાર સુધી તદ્દન નજીકમાં બીજાં મંદીરો નહોતાં, પણ તે હવે એક યુદ્ધજ જલુકેશ્વરની પેઠે લાખો રૂપિયા ખર્ચી બાંધાવે છે. રામેશ્વરની મનુષ્યમાં એક જન્મજન્મ નંદી છે, અથવા મોટા નંદી બીજાં જોવામાં નથી આવે. રામેશ્વરનું મંદીર સરકારી મેનેજમેન્ટ હોય છે. અને એ લોકો શ્રી રામેશ્વરની શી શી રીતે સેવા મેળવી શકે છે તેની મમજબૂ પાડે છે. એટલું જ નહીં, પણ જો એમની મારફત સેવા કરાવવી હોય તો તે પણ એ લોકો પોતાના બાંધણી મારફત કરાવી આપે છે. શ્રી રામેશ્વરનું લીંગ વેશુ-રેતીનું માનવામાં આવે છે. શ્રી રામેશ્વરના ખુદ મંદીરને ત્રણ ઓરડા છે. તેમાં અંદરના ત્રીજા ઓરડામાં રામેશ્વરનું સ્થાપન છે. પુનરીઓ અને ત્યાંના બાંધણી શીયાય બીજાં કોઇ કેક તો જ્યાં ચકતું નથી. પહેલા ઓરડામાં પણ જવાને મેનેજરની પરવાનગી મેળવવી પડે છે. આ પરવાનગી મેળવવા માટે પરીક્ષા આપવી પડે છે. પરીક્ષા આન મંખાદીકને લગતી મુખપાઠની હોય છે. પરીક્ષાના સવાલોના જવાબો સતોષપુર્વક આપવામાં આવે તોજ રત્ન મળે છે, નહીં તો જાહેરથી દર્શન કરવાં પડે છે. હમેશાં ત્રણે મંદીરની અંદર દેવાસ કરીને પાર્વતીના મંદીર આગળ અધ્યનક છે ત્યાં વાજતે ગાજતે મસાલ સાથે નય છે. એ દેવાસમાં શીવ પાર્વતીને પંચરાવવામાં આવે છે અને દિવમતું કામ સમાપ્ત થાય છે. આ દેખાવ જોવા જોવો છે, અને તે ત્રણે દમને સુમારે થાય છે. રામેશ્વરમાં પીવાનું મીઠું પાણી બધે મળી શકતું નથી. પાર્વતીના મંદીર પાસે કુવો છે ત્યાંથી પાણી મંજૂરવામાં આવે છે, અને તેના એક દેરાનો એક આનો આપવો પડે છે.

રામેશ્વર ગામથી થોડે દુર રામ ઝરણા આવેલો છે. ત્યાં ગાડીમાં અથવા પગે ચાલીને પણ જઈ શકાય છે રામ ઝરણાનું સ્થાનક નાની ટેકરી ઉપર આવેલું છે. છેક ઉપર પહોંચવાને પગથીયાં ચડવાં પડે છે. સ્થાનકમાં નીચે રામચંદ્રજીની પાદુકાઓ છે અને ઉપર અગામી જેવું છે. આ અગામીમાંથી આદે તરફ કુદરત નીહાળી શકાય છે.

રામેશ્વરથી સવારે સાતેક વાગે બેસી ધનુષ ઢાડી ખરાય છે. ધનુષ ઢાડીનું સંસ્કૃત છે અને ત્યાં મોટી ગાડીમાંથી નાની ગાડીમાં એસવું પડે છે. આ નાની ગાડી વળી થોડેક દુર ન્દીઆતી રેતી વચ્ચે લઈ જઈ ઉતારે છે. અને ત્યાંથી ચાલીને સમુદ્ર સ્નાન કરવા જતું પડે છે. આ નાની ગાડીનો રસ્તો રેતીમાં જ હોવાથી ઢેલછીક વખત તો રેતી સડકને એવી ઢાંકી દે છે કે મનુષ્ય રેતી સડક ઉપરથી ખમેડતા નય છે અને તેમની પાછળ પાછળ ગાડી ચાલે છે. નાની ગાડીમાંથી ઉતર્યા પછી સમુદ્ર આન કરવા જતાં પવનના અપાટથી

મેનીની કણ્ઠિઓ શરીરના ખુદા લામ ઉપર અત્યંત પ્રહાર કરે છે, અને ઝીણી ટાકણીઓ કામ આરતું હોય નહીં એમ લાગે છે. ધનુષદ્વારી ઉપર અન્યી સમુદ્ર અને બગાળાના અપાતનો સંગમ થાય છે. કુદરતની એવી ખુબી જોવામા આવે છે કે પહેલા સમુદ્ર તરફ દબી ફેરતાં કાળી નામના ડુંકવાટાની અસર પાણી ઉપર થઈ ન હોય તેમ બાકી થાય છે, જ્યારે બીજાનું પાણી સફેદ માલુમ પડે છે. પરંતુ તોફાની જાણ છે જ્યારે બીજાને મોટા પેટવાળા માલુમ પડે છે. જ્યાં આ બે કાળા ધોળા સામરનો સંગમ થાય છે ત્યાં જાન કરવાનું મહાત્મ છે. ધનુષદ્વારીથી આજબોટમા બેસી મંદલદીપ (મદ્રાસીલોન) તરફ જનારાઓને દરીઆની અંદર પથ્થરની બાથેવી પાળ હોય એવું જાણ્યું છે એમ લોક વાયમ છે સ્નાન વીગેરે કરી પાછા ગાડીમાં બેસી આરેક વાઝાને સુમારે રામેશ્વર આવાય છે

મદુરા—

રામેશ્વરથી સડે સાત ગાગે નીચી મરાળ મખતનીએ મદુરા પહોચાય છે. મદુરાને માટે એમ કહેવામા આવે છે કે ત્યાના લોકો મદુર જુન્ના હોય છે, અને ત્યા દલાલીનો રોગ બારે માસ પુરનેસમા શરેલો રહે છે અનુષ્ઠ માણુમે મદુર ચેતીને આવવાનું છે મદુરા જકસને ઉતમાં પછી ત્રણ મીનીટના ગરતા ઉપર સરકાઈ હસ્તકની ધર્મશાળા છે, એમાં ઉતારો કરવાનું બની શકે તો મનને આશાવશ રહે છે માગી તો દલાલીનાં ભજુકાના વાચા કરે છે આ ધર્મશાળામા ચોરડીઓ ભાડે મળે છે ત્યાં એક કારકુન હાજર રહે છે આ મકાનમા નીચે ઉપર એમ ચોરડીઓ છે નીચેની ચોરડીના ચોપીસ કપાકના ત્રણ આના ને ઉપરની ચોરડીના ચોપીસ કપાકના છ આના એમ બાકુ આવતુ પડે છે. ચોરડીના અડી આના લાગના આવવા પડે છે. આ ધર્મશાળામાં નંગ વગરની મગવટ સારી છે મદુરા મે ચીજોને માટે ખાસ પ્રખ્યાત છે એક તો મીનાક્ષીના દર્શન માટે અને બીજું કપડ માટે આ ધર્મશાળાથી મદીરે ચાલીને અથવા ઝટકામાં બેસીને જમ લાગ્ય છે ઝટકાના દોઢ બે આના પડે છે ઝટકા છેક મદીર પાસે ઉતારે છે. મીનાક્ષીના મદીર પુષ્કળ જાગી છે અને તેની ચારે દીશમાં નખથી તે શીખ સુધીની કારી-મરીવાળા ગોપુર છે આ મદીર દક્ષિણના મદીરાની લગ્નતાનો ખાસ નમુનો છે. મદીરના ચોજાનમા એક દરવાજા પાસે એક પથ્થરનો ચાકનો પડેલો છે તે બેગ્ગ બેગ્ગ છે આ એક ચાકનામાથી નાની નાની ચાકડીઓ દોરી કાઢેલી છે આ ચાકડીઓને વગાડી ભેતા લુદા લુદા અવાજ નીકળે છે આ મદીરમા જ્યાં ત્યાં મનુષ્ય કદનાં પુષ્કળ પુતળા જોવામાં આવે છે. બીજા મંદીરાની પેઠે મીનાક્ષીના મદીરમાં પણ મુવર્ણ સ્થળ છે. ખુદ મીનાક્ષીદેવીના મદીરમા જતા એક બાલુએ કુટ આવે છે અને બીજા બાલુએ ભીત ઉપર વાકાના ચોકાં ઉપર ચીરેલા ચીત્રો જ્ઞાન ખેચે છે દક્ષિણનાં અમે જોયાં તે મદીરા કદનાં મીનાક્ષીદેવી વચરે અધારવાળા મદીરમાં બીરાજન્યાન થયા છે પરતુ મીના દીશ જાન્યા કરતા હોવાથી દર્શન મારી રીતે થાય છે. મદીરને મુખ્ય દરવાજાએ ચક્ર હોય છે, અને સડે મારી રાંછની થાય છે. મીનાક્ષીના મદીર શીવાય, સુંદર મહાદેવ, જયચક્ર, મીનાક્ષી સહત્ત રાજ તીર્થગાઈનાં ચાનડા પણ આજ વિશાળ મદીરનાં આવેલાં છે, સુંદર મહાદેવ જતાં મોટા ગળનન (ગણપતી) ના સુંદર દર્શન થાય છે.

મંદિરના મહાનમાજ લોખંડ, કાપડ, વાસણ, ગોપડીઓ, પુતળા, રમકડાં, બંગડીઓ અને ખાવાની વિધવિધ દુકાનો છે. દરજીઓની તો મોની હાર છે. મદુરાનું કાપડ બહુ આંરિક સુતરનું બને છે. મુનુ વીલાપતથી આવે છે, પણ રંગાની કામ અને વણીટ કામ મદુરામાં જ થાય છે. ત્યાંનાં અહીંનાં બેન અને મરદો માટે માડીઓ, ઘોડીઓ વગેરે જગ બેરગી તે બીજાને પોતાની કરી લેવા લગાવે છે. મદુરામાં બીજી બેવા જેવું ત્યાંનું જોઈ બહારનું તળાવ છે. આ તળાવ મોટું છે, અને તેમાં બગીચાવાળું મહાન છે. આ મહાનમાં અમુક દિવસે સુંદર મહાદેવ અને મીનાક્ષી (પાર્વતી) નો સહેનની અદરના મદી-રમાંથી વરદોડો કાઢી તેમને તે તળાવવાળા મહાનમાં પદ્મવત્તવામાં આવે છે અને ત્યાં મેળો લગવામાં આવે છે. આ મીનાક્ષ એક વડામાંથી બનેલ વડ ચમેલી જગ્યા જેવા જેવી છે તીર્થમ્મ રાજાનો મહેલ કે ત્યાં હાલ દરેરીઓ થઈ ગઈ છે તે પણ જેવા જેવો છે. આ મહાન બહુજ ઉંચા ચાલવાનું હોવાથી વિશાળ જણાય છે.

મદ્રાસ—

મદ્રાસથી મદ્રામ જવાને બોટ મેઇલ (લકાથી આગમોટમાં આવેલા ઉતારિઓને લઈ જતી મેઇલ ટ્રેઇનનું નામ બોટ મેઇલ) માં નીકળવું નહીં કરેલું હોવાથી બે અડી વાગ્યાને મુમ્બારે સામન સાથે રોશન ઉપર આવવું પડ્યું. સામનનો હાગ જોઈ લગેઇજ એફીસનો અત્યાર મુખી ઉધારો રહેલો દરવાજો બંધ થયો, છતાં જેમ તેમ સામન જેખાપો અને રોશન ઉપર સામન જઈ પડ્યો. દીકીટ માટે તપાસ કરવા માંડી તો માલુમ પડ્યું કે બોટ મેઇલમાં લરકર જવું હોવાથી ટ્રેઇનમાં બીડ ધણી છે, માટે ત્રીજા વર્ગના ઉતારિને ત્રીજીટ આપીને નહીં, એવો ટ્રેઇન ઉપડતા રોશનેથી તાર છે. પ્લેટફોર્મ ઉપરતો પહોંચ્યા, પણ ગાડી આવ્યા પછી જગ્યા ફરો તો દીકીટ મળશે એમ જવાબ મળ્યો. ગાડી થઈ મોટી, જેથી કપાટાબંધ આવી અને ઉપડવાની વાર હતી થોડી. ત્રીજા વર્ગના રખામાં તો જગ્યા પુરેજ હતી કારણ કે લરકર તો બીજા વર્ગમાં ગોડવાયલું હતું દીકીટ લેવાની પગલાનથી મળતા, દોડધામ કરી તે લીધી, અને ગાડીમાં ચડી બેઠા, પણ લગેઇજ સામનની તપાસ કરતાં માલુમ પડ્યું કે લેગથો લગેઇજ એફીસ તરફથી એકાદવા નથી અને એક સામનથી ભરેલી હોવાથી ગાર્ડ વધારે સામન લેવા ના પાડે છે. અગવશ દેશમાં, ધંજનને આશરે મદુરાના રોશન પ્લેટફોર્મ પર હમારો લગેઇજ સામન નધણીઆતો પડેલો જોતા જોતા હમને મેઇલ સાથે ઉપડ્યા. મનના સતોષ માન્યો કે નહીં ક્યાં પ્રમાણે મેઇલમાં તો નીકળાયું, ચલો સામન તો આવી પહોંચ્યો, પણ તેતો મેઇલ જોજીનને અર્થ નહીં તેને હમારો ભાર વધારે પડ્યો, અને તેથી મધ્યસ્થીએ ટાંનેરે રોશને કાઢી હમારા રખાને તરછોડી, બજો કે પોતાની ધુળ ખંખેરી, બીજા બંધા પહેલા, બીજા અને ત્રીજા વર્ગના રખાઓ લઈ, દલકે મને સડસડાટ કરતી ઉપડી ગઈ. ટાંનેરે રોશન ઉપર તપાસ કરતાં માલુમ પડ્યું કે દોડ કાઢક પછી એક ખામ મેઇલ રહી ગયેલા ઉતારે ખાતરે હોયવામાં આવશે અને થયું પણ તેમજ. ખાસ મેઇલ ધમધમાટ ઉપડી અને વહાણ વાતા વીલીપુરમ રોશને પહોંચી. પણ અડી પાંચ ચકર ફર્યા રોશન માંજરે નહેરે ઝડપે કે ઉતારિઓની સંખ્યા ગાડી હોયવા નેટલી ન હોવાથી, ખાસ મેઇલનું કરવામાં આવે છે, અને એમાંના ઉતારિઓને એક કલાક પછી ઉપડી ગાધારજી ટ્રેઇનમાં મોકલવામાં આવશે. થયું, આચાર્ય

સ્વચ્છ વાદળપર નીરાશાના મેઘ વાદળ પથમઈ ગયા, કાન્થ કે આ સાધારણ દ્રેષ્ઠા છે આજે વાગે મદ્રાસ પહેંચવાની હતી. ક્યા મોટ મેઈન મારેત મવાઈ દસેક વાગે મદ્રાસ પહેંચવાનો ઉમંગ, અને ક્યા બપોરે ચાર વાગે ભુખ્યા તરખ્યા ઉતરવાની નીરજા. પણ બાઈ મલા આસપ શાણપદ મેનું આસે છે ? મડીઆ માડીમાં ટ્યુટ ઢલુક કરતા વચોકે વાગે મદ્રાસ એગમોર નેરેને ઉતર્યા. અગાઉથી ઢી મુખેલી બધી ગોડનર મેન્યાપાલ જમ્મજમરને ઢીમે મથળવીથળ મઈગઈ હતી

દક્ષીણમાં મદ્રાસ એક મોટું શહેર છે. દરીઓ નથા માડી બન્નેની સરવડ મદ્રમન છે. શહેરમાં દ્રામ વીજળી પણ છે. મદ્રાસ ગવર્નરને મેદવાનું ન્યાયક પણ હા હા છે કે જાગ્યાના પ્રમાણમાં ભે કે વસ્તી જોઈથી છે તો પણ મદ્રાસ મુખ્ય શહેરોમાંનું એક છે. આ બધુએ છે પરંતુ અવરેની મુંગઈની જે રોનક, ભગ્વતા અને જાહેજ સલી નેવામા આવે છે તે મદ્રાસની જાણતી નથી. જ્યારે મદ્રાસ માંભીર્ષતાવાળું છે, ત્યારે મુખ્ય આજ નાંખે તેવું છે માનસીક કેળવણીનો પ્રચાર પણ મદ્રમમા સારો છે. માધાન્જુ માડી હાંક નાર પણ ઇંગ્રેજ બોલી શકે છે અને સમજ શકે છે. મદ્રમમા ખાસ કરીને જોવા જેવી ચીજોમાં હાઈકોર્ટ, બીચ, એકેડેમીઅમ, મ્યુઝીઅમ, નાઇટ્રેગી અને રિફુઝીઆલ એનીબી-મંદનું નિવાસસ્થાન અડધાર છે.

હાઇકોર્ટનો બહારનો દેખાવ જોકે આકર્ષક નથી, છતાં અદ્યતી ધણી ધારી અને રોનકવાળી છે. આ હાઇકોર્ટમાં એક લીડુ જાનું બાવલુ પ્રેસકનું ધ્યાન ખેંચે છે, અને તે ખામ કરીને એટલા માટે જાનવા જલા સાથે સાફું ધોતીયુ અને માંઘા નેચવાળું તે બાવલું છે.

મદ્રાસના બીચને ચોપાટી કે એગોસો કહી સમજ. દેર માત્ર એટલો કે ચોપાટી અને એગોસોમાં મનુષ્ય દબન મળવમ પડે છે જ્યારે મદ્રાસનો બીચ (દરીઆ કીનારો) તલન ખુલે છે. મદ્રાસના લાલ અને વનનાઓ દબાવેની સંખ્યામા પગે ચાપીને અથવા વાહનનાં સાંજે ત્યાં એકઠા થાય છે.

બીચ ઉપરજ એકેડેમીઅમ-જગતયર પ્રાણીઓનું મઝાન-ધ્યાન છે. આ સમઢધ્યાન નાંખા જેવું છે. કાન્થકે મુગઈ કે કલકતામાં એ જોવામા આવતું નથી. અહીં જાતમતની રંગબેરંગી, નાની મેઈ, માછલીઓને કાચની પેટીઓમા સજવામા આવી છે. આ કાચની પેટીઓમાં તળીએ રેતી પાથરવામાં આવી છે, અને નગ દ્વારા દરીઆમાથીજ તેમા પાણી લાવવામા આવે છે. એટલુંજ નહીં પણ માછલીઓને નિરંતર દરીઆનું તાજુજ પાણી મળ્યા કરે છે, અને નાસી પાણી બહાર નીકળી જાય છે જેથી માછલીઓને દરી-આનોજ અનુભવ થયા કરે છે. માછલીઓ એવા એવા રંગની અને એવા એવા કાની છે કે તેમને જોનાંવત " કહરત તારી તો જાપોધરીજ છે " એમ મુખમાંથી નીકળી જાય છે.

મદ્રાસમાં મંમદસ્થાન અને લાઇબ્રેરી જોવા જેવા છે. એકમાં વિષવિષ ગીજોનો અને બીજામાં વિષવિષ પુસ્તકોનો સમઢ જડુ સારો અને પુષ્કળ કરેલો છે. સંમદસ્થાન અને પુસ્તકાલય ચીજો અને પુસ્તકોથી જરપુર છે. એટલુંજ નહીં પરંતુ મદ્રાસની બાંધણી

અને ગિન્નેની સાચવણી સ્વચ્છતા અને નીચમીતનાથી આર્દ્ર થક છે. જેની જેની પ્રતી તેવો તેને લાં ખોરાક મળી રહે છે.

અહ્યાર, એનીખીસંદનું નિવાસ સ્થાન, મદ્રાસ ગ્રહેત્વી નહેરના છીનારા પર એકાંતમાં આવેલું છે. આ સ્થાનમાં થીએઓશીનું હ્રમ ચાલ્યા કરે છે. અહીંઆનું પુસ્તકાલય અને સંગ્રહસ્થાન બેંચ બેંચાં છે. આ પુસ્તકાલયમાં હાડ પત્ર પર લખાયેલાં પુસ્તકોનો મંગલ સાફ ધ્યાન એવે છે.

કળવણીનું સાફ સ્થાન ટોવાથી મદ્રાસમાં આવેકં પ્રવેગે છે.

કોંછવરમ (શીવકાંચી-વિન્નુકાંચી) —

મદ્રાસથી કોંછવરમ જવાને મુખેન ધન્ડીઆ રેલ્વેમાં બેસવું પડે છે. મદ્રાસને ધણું રોયનો છે તેમાંનું આ એક છે. કોંછવરમ જ્યાં આરોગ્યનું જન્મસ્થાને ગાદી બદલવી પડે છે. મદ્રાસથી નીકળી રાત્રે માત્ર વાગે કોંછવરમ પહોંચાય છે. અહીં વિન્નુ અને શીવકાંચી બન્ને દેવાથી બન્નેના ગોર રોશન ઉપર આવે છે, અને પોતાને લાં લઈ જવા દેવાય કરે છે. વિન્નુકાંચી કોંછવરમ રોયનથી ત્રણેક માઈલ છે અને શીવકાંચીમાં ઉતરી વિન્નુકાંચીમાં જઈ આવવાનું રાખ્યું હોય તો દરેક રીતે વધારે મગમગ બનેલું છે. જો કે હમે તો વિન્નુકાંચીમાં ગોરતે થેર ઉતર્યા હતા, પણ પછીથી અનુભવ થયો કે શીવકાંચી વિન્નુકાંચી કરતાં વધારે સ્વચ્છ છે, અને રોયનની વધારે પાને છે.

વિન્નુકાંચીમાં વરદરાજનું મુખ્ય મંદીર છે. એમ કહેવામાં આવે છે કે કલિંગના સ્થાનકનો વાગ આગાદી પર્વત હતો, અને તે પર્વતને ક્ષેત્રી આ મંદીર બનાવવામાં આવ્યું છે. આ મંદીરમાં નીચે નૃસીંહજીના દર્શન થાય છે, અને મરદશજના દરશન કરવા સાફ મંદીરના પાછલા વાગમાંથી સીડી ઉપર ચાલ ઉપર જવું પડે છે. આજ મંદીરના મકાનમાં, પણ બીજા જગ્યાએ લક્ષ્મીજી બીરાજે છે. વિન્નુકાંચીમાં એક પણ છે.

વિન્નુકાંચીથી શીવકાંચી આલીને અગર આલીમાં જવાય છે. જમ દુર છે, એટલે જમ એકરાંચાએ આલી કરી લેવી પારી છે. જેમ વિન્નુકાંચીમાં વરદરાજનું મંદીર મુખ્ય છે તેમ શીવકાંચીમાં આત્રેશ્વર મહાદેવનું સ્થાનક મુખ્ય છે. કથા એમ છે કે ક્ષેત્ર આધવી સ્ત્રીએ નદીના પટમાં પેશુ-રેતીના મહાદેવ બનાવી તેની પુજા કરવા માંડી એમ કરને કરતે ત્યારે નદીનું પાણી એ સ્ત્રીની આસપાસ ફરી મળ્યું, ત્યારે તે સ્ત્રી તે મહાદેવને બાહી પડી. એટલે પાણી એ સ્ત્રીને અગ્યજી કર્યા વગર બન્ને બાલુથી વહેવા માંડ્યું, તે સ્ત્રીને કાંઈ ઇબ્બ થઈ નહીં. આ મહાદેવ પછી એક આસ-આંખાનાં યાક તથા પ્રગટ થયા. પાછળથી એ જગ્યાએ દેવાલય બનાવવામાં આવ્યું તેજ આ શીવકાંચીમાં આત્રેશ્વરનું મંદીર. હાલમાં આ મંદીરમાં એક જગમગત આંગો છે તેને બનાવી મંદીરવાળા એમ કહે છે કે આ આંગો ચાર લુદ્ધ રંજવાળી અને ચાર લુદ્ધ સ્નાનવાળી ફેરી આવે છે.

શીવકાંચીથી પાછાં કરતાં ક્રમાશી દેવીનાં દર્શન કરવા બેંચાં છે. પછી ત્યાંથી આગળ જતાં ચમત્તવનાર સ્વરૂપના-વેશટ સ્વરૂપના-દર્શન નો ખામ કરવા બેંચાં છે.

આ મુર્તી એટલી તો મોટી છે કે સુખના દર્શન કરવા માટે પુનઃ વાંસડા ઉપર સંગતો દાકડો બેસે છે અને પછી તે સંમત સુખ પાસે ધડે છે ત્યારે દર્શન થાય છે. નીચે જાણી ગળા સળને સાધ્યો છે.

તીરપતી-બાલાઈ—

કોણવચ્ચથી તીરપતી (ધર) જન્મને પાછા આન્ધ્રનમ આવવું પડે છે અને આર-કેતમ માડી બદલી રેણિયંડા જઈ, ત્યાં પાંડી માડી બદલી તીરપતી (ધર) પહોંચાય છે. બાલાઈ જન્મને ધાનીને તીરપતી (ધર) ઉતરવું પડે છે. તીરપતીમાં મૃત્યુનાં ખીજાં સ્થાનકો સાગ દરો પણ, બાલાઈ જન્મને મૃતે પુખ્તપોટાહરી-ધર્મશાળા છે તે ઉત્તમ છે. પણ દોષની ઝોળખાલુ વગર ત્યાં ઉત્તમ નથી દેતા એટલુંજ છે આ પુખ્તપોટા ધર્મશાળા દરેક રીતે મગવડાળી છે અને સંપત્તિના વાસણુ પણ ત્યાજ મળી શકે છે. હન, ઉગમ, પાણી, જનક વીગેરેની સમગ્ર આ ધર્મશાળામાં ઘણી મારી છે. આ ધર્મશાળા પામે સમગ્રજીવું મંદીર છે. આ ગીચ બાલાઈના મોટા ભાગ ગોર્વાઈટનું મંદીર પણ છે, જે તીરપતી ધર રહેલ પામે આવેલું છે. શીરગળામાં વિસ્તૃત સંગતના મેડા નામખર પડખાબર પોટા છે જન્મને ગોર્વાઈટ શેષ ઉપર ચના મુન છે. આ ગોર્વાઈટના ઉપર બદલાઈ છે. પમ આમળ જે સ્ત્રીઓ છે અને પમની શીટ બાલુએ મે નક્ષત્ર છે. તીરપતીથી વચ્ચે માધન છે બાલાઈની સ્ત્રી પદ્માવતીનું મંદીર છે. બાલાઈએ હુગર ઉપર જઈ, વચ્ચે કર્યો ત્યાં પદ્માવતી ગીસાઈને તીરપતીમાં, મ્હી મયા છે. બાલાઈ—

બાલાઈના દર્શનાંધે પરંત ચરે પડે છે. જેઓ નથી થકી શકતાં તેમને માટે ડેળીઓ મળી શકે છે. માધારજી ડેળીના જવા આવવાના ૩, ૪ પડે છે, પાખખી ડેળીના ૨, ૮ પડે છે. માધારજી ડેળી બે જગ ઉપાડે છે, પાલખી ડેળી ચાર વચ્ચે ઉપાડે છે. આનારજી ડેળી બુકી હોય છે, પાલખી ડેળી ઉપર કપડું દાઢિલું હોય છે. ડેળીઓનું આગળથી નકી કડી મળવું પડે છે. એમાં પણ કપડું કટકા બદલ હોય છે. રવાર પેમ કટાવવાના પ્રયત્ન હોય છે. આગળથી ગરેજ બોલી ન કડી હોય તો મ્હતામા ડેળી-વળાઓ હેચન કરે છે. ઉતરી જતા વખતે વખત દબાવું કરે છે. ગરીબમંદાં, લુકાયા-જાને ધર્મોદ કરતા હાથએ તો કરે છે કે દમે તમને ઉપાડી ચાલીએ હાથએ. એ માટે આમને આપનાને બદલે આમને કા આપના નથી? ચારે થકીએ રસ્તામા ખસ પીવાના, પણ પેસા માગ્યા કરે છે. આ બધા કન્ટાં ડેળીવાળાઓનો એક ત્રાસ મોટો છે. તે એકે પને ચડીને જનાર ધાનીની સાથે, ચક્રવ ચડે ચનાં, એ લેણિ થાય છે અને “મદાવડું” બદલ વિકટ છે, તમારાથી નહીં ચક્રવ બેળી બાળો.” વીગેરે વીગેરે કહી તેને ચક્રવની તેની હીમત હોયવી દે છે, અને પછી મોં માગ્યા પેસા લે છે. તેમાં પણ અંધવચ્ચે દેખી કહી વખતે આવવા જન્મનું ને જુએનું નકી ન કડી હોય, તો પાછળથી મ્હરે માટે જુગાઉથી પાછા બહોબત કરવે સારો છે.

બાલાઈ ચક્રાં પુષ્કળ વિષુદ્ધ વર્ત્ત નેવમાં આવે છે. તેમને મ્હરે ચક્રવે રહેનાં હાથએ લઈ રાખે છે. પેસા, પાઈ, બે આની, પાવળીનું પ્રસન્ન એવું જે વીગેરે મ્હરે જ્ઞાનમાં ફરતા હોય છે.

પંચવટીમાં ટાંગાઓ મળતા ન હોવાથી નાચક સહેરમાં જઈ લાવવા પડે છે. દ્વામ પંચ-
તરીમાં આવી નથી. તપોવનમાં રામચંદ્રજીનાં દર્શન છે, અને બીજાં દેવસ્થાનો પણ છે.
આ તપોવનમાં ગોદાવરી મંત્રમ છે, અને કીનારા ઉપર પાપ પુન્યા કુંડ પણ છે. નારી-
કથી પાંડવ ગુફા જેવા જવાય છે. પંચવટીથી લાંબા આવવાનું ગાડી બાકું ટાંગા દીઠ
૨. ૨ હોય છે. આ ગુફાઓ પર્વત ઉપર આવેલી છે. આ પર્વત ચડવો બહુ મુશ્કેલ નથી.
જે દે હોળી પણ મળી શકે છે. આ ગુફાઓમાં પાંડવ વીગેરેની જમદગ્ધન મુર્તિઓ છે.

ત્રંબક—

નાચકથી ત્રંબક અદ્યાર માઇલ થાય છે, એકેક દિગ્ધિ ઓઠામાં ઓછો ૨. ૭ સુધી આવવા
જવાનો નહીં કરી શકાય છે. નાચકથી સવારે નીકળી સાંજે પાછા આવી શકાય છે. ત્રંબ-
કમાં યાત્રી પાસે માણુમ દોઢ બે આના કર લેવાય છે. હમણાં તો ત્રંબકેશ્વરના મંદીર
પાસે એક ધર્મશાળા યાત્રીને મારો ત્રિશાઓ આપે છે. ત્રંબકેશ્વર જ્યોતિર્લિંગમાના
એક છે, આ મહાદેવનું બાણ નથી, પણ જળાધારીની અંદર શ્રદ્ધા, વિશ્વ, મહેપ
નીપુડીનાં ચિન્હ છે, આ જળાધારીમાં પાણી નિરંતર વસા કરે છે. જળાધારી ભદ્રઈ
જતાં પાણી ઉલેચી કાદવામાં આવે છે. સ્નાન માટે ત્રંબકમાં કુલાવર્ન કુંડ છે આ
ઉપરાંત નિવનીવાયનું ધ્યાનક અને સધાં કણ્ણનું અંદોર જેવા જેવા છે, ત્રંબકમાં બે
પર્વત છે. નીલગીરી પર્વત ઉપર નીલગીરી માતાનું, દત્તાત્રય અને શંકરનું ધ્યાનક છે.
આ પર્વતને લગભગ અડીમો પગથીઆં છે. બીજો જલગીરી પર્વત છે, જેના નવમે
ગ્યામ પગથીઆં છે. જલગીરી ચડવાને ડોળા મળી શકે છે. આ જલગીરી પર્વત ઉપર
અંગોદાર, ગોગમ મંદી, અને શંકરે જતા પછાડી મંગાજી કાદેમાં છે એ સ્થાનમાં છે. આ
સ્થાન ધ્યાનકે જનું જતા વીકટ છે. આ પર્વતમાંથી ગોદાવરી નીકળી ગંગોદારમાં આવી,
ત્રંબકમાં ગંગ માગરમાં આવી લાવી અલોપ થઈ નાસીલ્યો થોડે છેડે પ્રગટ થઈ નામીક
અને પંચવટી વચ્ચે વહે છે.

નામીકથી મુંબઈ આવતાં દ્રેષનને પર્વત ઉતરવો પડે છે. અને મુંબઈથી પુના તરફ
આવતાં જેની ગુફાઓ આવે છે તેની આ તરફ પણ છે અહીં પણ કુદરત તેમજ મનુષ્ય
કૃતી જેવા જેવા છે.

મુંબઈ—

મુંબઈ તો એક અવશેષી નાનીજ છે. એને તે પુરાણીય રમણી કહેવી, કે સુન્નેની
ગતપતી કહેવી, કે અમદાવાદની પેતી કહેવી, કે કાડીઆવાડની લગ્નમથળી કહેવી, ડિંડુ-
સ્તાનની નયંતી કહેવી, કે મારવાડની ધુનડી કહેવી, એ કાંઈજ સમજાતું નથી, દિવસે
દિવસે એનો તોર, એનો દોર, અને એનો ચોર વધતોજ જાય છે. એવી મુંબાપુરી જોતાં
કાને સંતોષ વળે ? એજ તોર, એજ દોર, અને એજ ચોરને લઈ શાશ્વ અને મમજીને તે
ગદણ કતી નથી. એને તો કાનો જતપતી ખપે છે, કે જે એના ઘાડ પુરા પાડી શકે,
નહીં તો બીજાક ખપે છે, કે જેને પોને ચાહે તેમ નચવી શકે. એ કાણુમા રહેવા માગતી
નથી, પણ કાણુમાં રાખવા માગે છે. કાણુ કે 'એનું મગજ બહેરી ગયું છે,' આખો ગોચીએ
આવી ગઈ છે. એવી મુંબઈ માનીની સ્વહંદી છે.

વાર્તાલહરી.

વહુની ચોરી.

[શ્રીમત પ્રસાદકુમાર સુબોધાધ્યાયની એક આખ્યાયિકાના હિન્દી અનુવાદ ઉપરથી]

લેખક — ૨૧. ૨૧ ચાપશી વહુલદાસ ઉદેશી

(૧)

૧ વ્હાનું નરી સમ્પત્તાના ઉભયથી અગ્રણતા બગડેશમાં બ્રાહ્મ મતે ભારી નમ મચાવી હતી, તે સમય સાથે આપણી આ વાર્તાને સંબંધ છે આ બ્રાહ્મનના દીક્ષિત થવા માટે અનેક સમ્પત્તાભિમાની લોકો ઉત્સુક થઈ જા હતા.

બંદેશન છ નામ બ્રાહ્મવતીપુત્ર નામે એક જુદુ ગામ છે જુદુ એટલા માટે કે તે રેલ્વે સ્ટેશનથી દસ માઈલ દૂર છે, અને 'પોસ્ટ ઓફીસ' પણ તેનાથી પાંચ માઈલ દૂર છે વહુનીની વચ્ચે વચ્ચે બ્રાહ્મવતીની એક મંત્રિ સ્થાપિત છે જ્યાંથી છે કે તેનાથીજ આ ગામની નામોત્પત્તિ થઈ છે

આ નાનકડી વહુનીના જમીનદારનું નામ વિદ્યુત્સૂપણ બુબોધાધ્યાય છે તેના વચ્ચે દીકરાનું નામ વસન્તકુમાર છે તે બાળીશ વર્ષની ઉંમરે બી. એ ની પરીખા આપી મળે કેટલાક નિયમથી ઘેરે આવ્યો છે તેની વિદ્યા, તેના શીવ ચલાવ, મને મુંઝવે રૂપ બે ગામના પેડા તેનાથી પ્રસન્ન છે માત્ર તેના પિતા તેનાથી અપ્રસન્ન છે તેમના અપ્રસન્ન થવાના અનેક કારણો છે પ્રથમ તે એ કે વસન્તકુમાર કેટલાક સમય થયા પ્રાંતસમાજમાં જવા આવના લાગ્યો છે, તેની તેમને ખબર પડી ગઈ છે બીજું વસન્તકુમારના મોતાનો કુત્તી બાધાની કદાપિ મુલાકાત કરે નથી. તેની આ નરી સમ્પત્તિને બેલ વિદ્યુત્સૂપણ તેના પગ મળ્યા નારાજ છે બે કારણપણ વસન્તકુમારને આ અશિષ્ટતાનું કાન્યું પૂછવું તે તે એમજ કહેતો કે એ એની સાથે પ્રેમપૂર્વક વિવાહ કરીએ નથી તેથી તે મારી પત્ની નહિ પણ જાહેન છે આ ઉપરથી કોઈ બે વળા આમે એમ ગ્રજ કરેલું કે "ત્યાર તમે વિવાહ શા માટે કરીએ ?" તે તે ઉત્તર આપતો કે "ત્યારે મે વિવાહ કરીએ ત્યારે મારી ઉંમર નાની કત્તી, મારામા સમજણ નહોતી. " બે કાર્ષ એમ પૂછવું કે "હવે તે બીચારી અગામી શી દશ થશે ?" તે તે કહેતો "તેના ઉપાય છે, અમે ઉપયોગ આત્મવર્ધમા દીક્ષિત ધર્મજી તે પછી બ્રાહ્મજન અનુસાર વિવાહની જે નવી નિયમ માર્ગથી બની છે તેની મદદથી અમે ઉભય પૂર્વે વિવાહનિયમ તોડી નાખ્યું ત્યાંપછી તેની દં-ગ થશે તેની માથે તે વિવાહ કરી ચકરો. "

વિવાહ થયા પછી વસન્તકુમાર જાણે કંઈકેતે ગમે હતો ત્યારે ત્યા તેને શિશિર કમાર નામ એક મુલક સાથે થયી માઠ મિત્રતા બંધાઈ હતી તે બ્રાહ્મનના વચ્ચે હતો તેની માથે મિત્રતા બંધાયા પછી થોડા ગ્રમણમાં વસન્તકુમારના મનને બાવ અદયાઈ

મયો. નવા નવા વિવારોથી તેનું મગજ ભરાઈ ગયું. શિશિકુમારની છેટેની સગી એક બેઠન હતી જેનું નામ પાર્વતી હતું તેને નીર્ધ વચનતના હૃદયમાં પ્રણયનું બીજ અકૃરિત થયું. પાર્વતીના મનોહર રૂપગુણોએ વચનતના મનને તેના તરફ ખેંચ્યું. પ્રથમ તે વચનત પોતાના મનની આ ચંચળતા અને અયુક્ત પ્રણયને લીધે ઘણા લગ્નજીત અને અનુભવ થયો; પરંતુ શિશિકુમારના સાંત્વના અર્પનાર વાક્યોથી તેના સર્વ તાપ દૂર થઈ ગયો. શિશિકુમારે તેને મારી રીતે કહ્યું કે “પ્રેમ એક છપરી સજીતનો વિકાસ છે. પ્રેમીને કાંઈ પણ અવસ્થામાં પાપનો અર્થ થઈ શકતો નથી.” શિશિકુમારના હૃદયમાં એ વારણા દબ હતી કે પૂર્વાનુગમચર્ચિત વિવાહ તે વિવાહ નથી. વિવાહ થવા પહેલા કન્યા અને વર વચ્ચે પરસ્પર પ્રેમનો મંથન હોવો અત્યંત આવશ્યક છે. વચનતે માલતી માથે પ્રેમપૂર્વક વિવાહ કીધો નથી માટે તે તેની પ્રિય પત્ની તરફ પણ બદલે બરાબર છે. આ વિમરણ્ય સંસ્કાર શિશિકુમાર વચનતના મસ્તકમાં ભરી દીધો હતો. વચનત મારેલો પ્રેમ પાર્વતીના હૃદયમાં પણ પર્યવિત થયો હતો તેનો અનુભવ આ હિલખ મિત્રોને થઈ ચૂક્યો હતો. શિશિકુમારનો એ વિદ્વાત હતો કે આ રીતે પરસ્પર પ્રેમદય થયા પછી જે વિવાહ થાય છે તેજ વાચનવિક વિવાહ છે. વચનતે પણ આ મિદ્વાતનું અનુસરણ કીધું. પરંતુ વચનતકુમારની પહેલી સ્ત્રી હોય ત્યાં સુધી આ વિવાહ કાષ્ટપિણ રીતે મંભગિત નહોતો. અર્ક નેના નિરાદિન વચનતને પાર્વતી પ્રતિ પ્રણય જણાવવા નેટસો પણ અધિકાર નહોતો. શિશિકુમારે ત્યારે કથા કરતો કે “ત્યારે પ્રણયી અને પ્રણયિનીનું મન એક થાય ત્યારેજ પ્રેમની અકળતા છે. પ્રેમજનન વિના વિવાહ થવો એ ન થવા બરાબર છે.” આ મન પ્રમાણે વચનત વિવાહિત હોવા છતાં પોતાને વિવાહિત સમજતો નથી તેમજ પોતાની સ્ત્રીને પોતાની વિવાહિતા ગણતો નથી. તે વ્યવસ્થામાં દર્શિત થઈ નવી પ્રથા પ્રમાણે વિવાહ કરવા ધન છે; અને માવતીને પુનર્વિવાહ માટે શ્દ આપવા ધન છે. તેમ પિતા, જે પણ મનાતનધર્મી હતા, તે આ ગ્રંથી વાતો મંભજીતેજ તેનાથી ધણુ શ્દ હતા.

જેઠ સડીતો માસ છે. દિવસ જે પ્રદર કરતાં વધારે ટળી ચૂક્યો છે, તો પણ તરફા એટલો મજન છે કે કાંઈ તેની સામે ઉચી નજર નાખી શકતું નથી. લોહિ ગરમીથી ઘણુ અકળાય છે. પશુપણુ વડેની ચીતલ જાણ નીચે ખેંચે છે. પક્ષીઓ પોતપોતાના માગમાં સંતાઈ ગયા છે. વચ્ચે વચ્ચે કોયલ અને પપૈયાના રહસ્યવાના અવાજ સંભળાય છે. તેઓ આ પ્રયંક તાપને સમયે પણ રસાળ વારિકમાં પાંદણ આગાની અર્પૂ શોભા નોંધ ઉમંગ ભર્ણ સ્વગથી એકદ વખત પોતાની મીઠી બોલી લોકોને મંભજીતો દે છે. વચનતકુમાર ઓમરીની બાલુએ આવેલી ઓરડીમાં એકલા ખુરશી પર બેઠા છે. સામે ટેબલ પરકુ છે. આ તેમના રહેવાની ખાસ ઓરડી છે. આજ ઓરડીમાં તેઓ રાત્રે નિદ્રા પણ લે છે. બંધતપા કેટલાંક નિલામની મિત્રો સાથે એક સિનાર પણ ટગિય છે. પ્રભાતે જાને નખા સમયે વચનતકુમાર આ સિનારમાં બ્રાહ્મણ શુભુ ગાય છે. એ સિવાય તે ઓરડીમાં એક ઘડીવાલ, એક કપાટ, એક કપડાં સાંભવાની ખાંડી અને એક બાન્ને એટલી વસ્તુઓ હતી. તે સિવાય એક જલન પણ હતો.

શિશિકુમાર તરફથી દમજાળ મળેલી ચીઠ્ઠી વચનતકુમારે ટેબલના ખાનામાથી કાઢી

ધાંચવી થઈ હતી. તેમાં જે જે જગ્યાએ તેઓએ પાવતીનું નામ દીધું તે તે જગ્યાએ સુંબન કાઢ્યું. તે સીંદ્રીને ટેવણપર રાખી, આંખો બંધ કરી, તેઓ કંઈક વિચારમાં પડ્યા હોય અથવા કોઈનું ધ્યાન ધરતા હોય એમ જણાયા. તેટલામાં 'દન દન' કરતા ધડીઆલમાં એ વાગ્યા.

ધડીઆલના 'દન દન' અવાજે વસન્તનું ધ્યાન તોડી નાખ્યું. તેઓએ આંખો ઉઘારી અને મિત્રના પત્રને કવરમાં પાછો નાંખ્યો. ત્યાર પછી જરાવાર વિચાર કરી કાગળના એક ટુકડા પર નીચે પ્રમાણે લખ્યું:—

“આજ બાર વાગે રોગે તમારે ઘરનાં બધાં માણસો! સહાય તમારે તું એકવાર મારી ઓરડીમાં આવી ના.”

આ પ્રમાણે લખી તે કક્કરને ચરડીને નાની એજ લખેડી, જેણે જતાપી પોતાની જંડીના ખીસામાં નાંખી દીધી અને શિશિરકુમારના કવર સહિતના પત્રને ટેવણના ખાનામાં નાંખી, ચાવી, બંધ કરી, પોતે ઓરડીથી બહાર નીકળ્યા. બહાર નીકળ્યા તાજું ત્રાસી ઊઠ્યું.

દવાતે પગથે વસન્તકુમાર આંગણું ઝાળંગી એક ઓરડા ખાસે જઈ જુલે છે. તેની મોટી લાભી પોતાની કેટલીક સખીઓ સાથે ગંભીર રમી રહી છે. બીજા ઓરડામાં જઈ જોયું તો તેની મા-એક પાટ પર નિદ્રામાં પડેલી છે. તેના એક નાનકડાં ભત્રીજાં ઓરડાના ખુલામાં ઉભો રહી મુઠ્ઠાએ ચોરી ચોરીને ખાધા કરે છે. કાકાને જોઇ તે ચાર ભત્રીજાં દસી પડેલા. પણ વસન્તકુમાર તે તરફ લક્ષ ન આપી આગર વધ્યા. ત્રીજું પૂછ્યું ઘર હતું તેમાં હોશરજની પૂછા અસો યતી હતી. વસન્ત સ્મૃતિપૂર્વકની વિશ્લેષણથી તે ધડમાં પ્રવેશ કરી શક્યા નહિ. બહારથીજ નજર નાખી જોયું તો જણાયું કે તેની સ્ત્રી માથું નીચું કરી કેળાંનું સાક સમારી રહી છે. તેના તાંબુલચાગરનિત ઉભાં ઓછા જરા જરા હાલે છે. કાળાપર પરમેશ્વરનાં ચીપાં મોતીના દાણા મેંદે ચળકી રહ્યાં છે. તેનું આંત સાક સમારવામાંજ હતું. પોતાના સ્વામી આટલે દિવસે ઓરડાની બહાર ઉભા રહી એક નજરે પોતાને તાકી રહ્યા છે, તેની તેને ખબર નહોતી. વસન્ત આશ્ચર્યભરી દૃષ્ટિથી કેટલીકવાર સુધી તેના મુખ તરફ એકાગ્ર લાગે જોઈ રહ્યા. વિચાર થયા પછી આજના વસન્તે માંસનીનો ચહેરો સારી પેટ દીધો.

આંગણમાં એક ઓઝાનું ઝાંઝું દવાથી એક પાટી કરી ઝગથી જૂરી સહ નીચે જમીન પર પડી. આ સંસ્કૃતિ ચોટી આકતીએ બહાર નજરે દેખા. સ્વામીને બહાર ઉભેલાં જોઇ તે સાક સમારવું છોડી દઈ, મોં ઉપર ધ્રુમણ તાણી, સન્મુખથી સંક્રામણ ધીરે ધીરે ચાલી ખાસે જઈ ઉભી. તેની કમરે બાંધેલા કુંચીઓના શુભ્રે અણુરૂપી રહ્યાં.

વસન્તે પત્રકાનિ અચાજ ન થાય એ રીતે ઘરમાં રાખેલ ચાંદ પેચો જોળ ત્રણેયો કાગળનો કક્કો ખીસામાંથી બહાર કાઢી આંખીના પગ સન્મુખ નાંખી દઈ તરત બહાર નીકળ્યા મંથા.

તેમના ચાલ્યા જતા પછી માલતીએ કાગળનો ટુકડો ઉપાડી લીધો. પડેલાં તેણે ઓરડાનો દરવાજો બંધ કરી દીધો, પછી ચાલી ખાસે જઈ તે કાગળના ટુકડામાં જે

માવતીને વિનિત નોંધ સરોજિની અકિન થઇ મોઢી, “તને શુ મધુ છે ?” માવતીએ ધીરથી જવાબ દીધો. “ચામ શુ ?”

સરોજિની—“આગળાં બાંધ કરી શુ કરતી હતી ?”

માવતી ચૂપ નહીં તેનો આજનો જ્વાન નોંધ સરોજિનીના મનમાં ઘણો સંદેહ ઉત્પન્ન થયો તેણે માવતીને ગળે વળગી પૂછ્યું. “તને માત્ર સમ છે, કહે શુ મધુ છે ?”

માવતી—“વાર કહીશ.”

સરોજિની—“આરે ?”

માવતી—“આજ રાત્રે.”

સરોજિની—“નહિ, દમણાં કહે.”

માવતીએ મોં ફેરવી નીધું. રમત દરમિયાન સરોજિની ક્યાં છોડે તેમ હતી ? તેણે માવતીને ચોંગી આ જરી દરેવાની હઠ લીધી આખરે માવતી લાચાર થઇ મોઢી “વાર કહું, સાંભળો” એમ કહી તે ફરી ચૂપ પડી. સરોજિનીના હાથનો એક હાથો મુઠો ખાઈ માવતીએ અદગ કંઠે મર્દ વિગત કહી મજાગાં તો ગાંઠગાં સરોજિની હસના વાગી

માવતી—“કેમ હમો છો ?”

સરોજિની—“હજુ હું તારા પરના વસ્ત્રાવની વિચિત્રતા નોંધતો. મેં જેમ અનુભૂત માનું હવું તેમજ મધુ. આ વખતે પહેરેલીજ તેના વસ્ત્રાવને દું જાણી અંધ હતી ત્યારે કોઈ એને જોવાવવા ન મધુ ત્યારે જોતેજ જામ મારીને તારા પર આવી પડશે ! આ રાત મોળી જાણીને પણ મેં પહેતાયીજ કહી દીધી હતી.”

માવતી—“શુ કહું હવે ?”

સરોજિની—“એજ કે આ વખતે જાણ આદેશનો મિત્રજ કોઈક બદલાયેના જણાય છે આ વખતે તમે એકવાર કહી બુઝોને તો તે કેમણે આવશે. આ ઉપરથી મોટી ભાબીએ કહ્યું—“મરજી હોય તો આવે ને. હું તેને ક્યાં બટમાવું છું ?” મેં કહ્યું—“આટલા દિવસ ન આવ્યા તો હવે પોતાની મેજે કેમ આવે ? તે આવતા સમયાત્મ હશે.” ભાબીએ કહ્યું—“તે વખતે અમે બધી કરી કરીને થાકા ગઈ પણ તેણે તો અમ નાજ પડી. તો હવે પાછી દું મનાવવા જાઉં ?” એવી સી નથી જેવું કર્યું તેવું જાણ જામ મારીને હવે પોતાની મેજે કેમણે આવના જવલ છે ને ? એ અદિનાની છુટી છે હવે વડે પડે નહિ પડે તો કરશે શુ ?”

માવતી—“બહેન, તમે ગમે તે કહો, પણ હું તો નહિ જામ શકું ?”

સરોજિની—“કેમ ?”

માવતી—“મને ઘણી સારમ લાગે છે.”

સરોજિનીએ કહ્યું—“હા, હા, તને સારમ કેમ ન લાગે, તું તો દૂધ પીતી ડોકની છે ને ? તારી જાણ ને સારમની મધી વાન દું મમજી શું ? હવે એ તો મ્મે કે ક્યારે

જાણ ? એ ખુલ્લે ખુલ્લું કેમ નથી કહેતી કે બાર વાગ્યાનું તું આહીથી ‘રફુચકર’ થઈશ ! ક્યાંક ગણી રહી હશે. આન તો ખમ ધડીઆલ તરફ જ હશે. કહેતી હે તો કાંઈને થોડોક આગળ ખસેડી દઉં. આલ, હેલ કરવા છોડી દે, તારા મનમાં જે હોય તે કહી દે.”

માલતી—“હું તમને સાચું જ કહું છું, મને જરૂર લાગે છે, હંમણુથીજ મારી છાતી પડે છે.”

સરોજિની—“એમ તો થાયજ. પ્રથમ મેળાપમાં કય તો લાગેજ. જે દશા સર્વને આવે તે તને શા માટે ન આવે ? તું ક્યાં સુધી ડર રાખીશ ? ઠાણક દિવસે અતિ તારે તે ડર સાચું થયુંજ પડશે. દવે તો રાજ વરનો મેળાપ કરવો પડશે. શરમ ક્યાં સુધી રાખીશ ?”

માલતી—“હું રાજ રાજ તેમની પાસે થોડીજ જવાની છું કે શરમ ખોલી પડે.”

સરોજિની—“તું ક્યાં સુધી શરમ રાખીશ, એક દિવસ તો તેને તિલોન્નિધિ આપવીજ પડશે.”

માલતી—“તમે ફરી એકવાર બેઠાણી પાસે જઈ તેમને આ સમાચાર કહો. તેમને ઉમિત લાગશે તે માર્ગ આપણને બતાવશે. તેમની અનુમતિ વગર આગળ પગલું ભરવું કીધ નથી.”

સરોજિની—“બારે હું તેમને કહીશ, પણ આજનો દિવસ તો તું જાનીયાની મળ. મોરીનો ખાટો આળો પણ લોડાને ઘીડો જણાય છે. એજ પ્રેમાણે બધી વાતોમાં સમજાવું.”

(૨).

સરોજિનીએ ધીરથી માલતીને ખેડારીને કહ્યું “નાની વડુ ! નાની વડુ ! હું ઉઠી ગયું ?”

માલતી ઉઠી બેઠી થઈ. આજે સંજતા સરોજિનીને પૂછ્યું “આરં વાગી ગયા ?”

સરોજિની—“બાર તો થુ પણ નાનાભાઈની ચડીયાલમાં દવે તો એક પણ વાગી ગયો.”

માલતી—“તમે પણ ઉઠી ગયા હશે.”

સરોજિની—“મને તે નિદ્રા ક્યાંથી આવે ? સુણેથી તો આજ તું સૂતી છે. આડોરી પાડોરી બધાયની ઉંઘ તારી આંખોમાં આવી જરાઈ ગઈ.”

એમ કહી સરોજિનીએ દીવે સળગાવ્યો. ક્યાંક ઉઘડી તેમાંથી એક મુલાખી રંગની માડી ધરી કહ્યું “લે, આ પહેરી લે.”

માલતી—“નહિ, એટલે આડંબર કરવાની જરૂર નથી.”

સરોજિની—“તું હજી નાની છે, તેથી તેમજ મર્મ કેમ સમજે ? મુ ગાવો મેલી સાડી પહેરી જાણ ?” માલતીએ લાચર બની તેની આજ પાળી.

ત્યારે તે કપડાં પહેરી ચૂકી ત્યારે સરોજિનીએ કહ્યું “હવે તું એકલી મારા વાદ પામે જાણીશ ને ?”

માવતીએ કહ્યું “હું વડુવાર માણસ એકલી કેમ જાદાર જાઉં ?”

તે પછી એક દરવાજા ઉઘાડી પરસાળમાંથી જાદાર નીકળી. મનોહર ચાહનીવાળી રાત છે. ચારે તરફ સુનકાર છવાઈ રહ્યો છે. માવતીના પગનાં ઝાંઝરે ‘ઝમ ઝમ’ અવાજ કરતી સાંઘ્યાં. સરોજિની એકાં બેઠી “આ શું ? નીકળતી વખતે પગનાં ઝાંઝરે મુઠ્ઠાં ઉઘારવાની મુઠ્ઠાં ન રહી. કાદનાં કાંઈ પાંદર ન લાગત. સવાર તો પડ્યા આવી, જાં જરૂર.”

માવતી તરત પાછી ફરી અને ઝાંઝર કાઢી તડાચાની નીચે રાખી આવી, તે પછી ‘એક જણીએ’ એક તરફ ચાલી. સરોજિનીએ એક પાસે આવતાં ધીરેથી માવતીના કાનમાં કહ્યું. “હવે હું હવેથીનું ખાસ જાણ કરવા જાઉં છું. હું ધીરે ધીરે આ ઓરડીમાં ચાલી જાઉં.” એમ કહી તે પાછી ફરી.

માવતીએ તે ઓરડીના દરવાજાના છિદ્રમાંથી જોયું તો અંદર દીવા જળતો જણાયો. ઓરડીમાં પગ મૂકતાં તેને ઘણી ખીક લાગવા માંડી. તેની છાતી ધડકવા લાગી અને શરીર કંપવા લાગ્યું. પગ આગળ ઉપડતા નહોતા. જાણે કોઈએ તેના પગે ધડી બાંધી હોય ને ? અંતે પૂર્ણ સાદસ કરી ચૂપચૂપ દરવાજા ઉઘાડી તે અંદર ગઈ. જુલે છે તો પોતાના સ્વામીના માથા પામે એક રટલ ઉપર ‘લેન્ટર્ન’ (દીવા) બળે છે. સ્વામી નિદ્રામાં પડેલા છે. માવતીએ ત્રીજી છુટકા નાખી, અને દરવાજા બંધ કરી. બારી વાટે ચાંદનીનું અજન્મ વાળું ઓરડીમાં આવવા લાગ્યું. સ્વામીના મુખપર અંદ્રમાનાં કિરણો પડ્યા લાંબાં માવતી ઉઘી રહી. જડુ વાર સુધી સ્થિર દૃષ્ટિથી સ્વામીના મુખ તરફ નિહાળતી રહી. વિચાર થયા પછી આજ પહેલીજ વખત સ્થિર જાણથી પતિનું મુખ નિરંજવાનું સૌભાગ્ય આજ પ્રકારે થયું છે. તેણે પેટ જરી પતિનું મુખ આજ દીડું. આનંદથી પ્રવૃત્તિ મધ્ય તેણે મનમાં કહ્યું. “મારા પ્રાણનાય મણા સુન્દર છે” આવો વિદ્વાન અને સુન્દર પતિ પામવા માટે તે વારંવાર પોતાના જાગ્યને ધન્યવાદ આપવા લાગી.

દેવલોક સમય એમજ વીતી ગયો. પછી તેણે મનમાં કહ્યું. “વાહ ! પોતે તો બહુ રમિક જણાય છે ! મને બોલાવી પોતે તો મનેથી કાઢી રહ્યા છે. હવે શું કરવું ?” પછી વાર સુધી તે વિચાર કરવા લાગી. આખરે તેણે નિશ્ચય કર્યો કે આજ દિવસ સુધી કદી સ્વામીની પદ સેવા નહીં કરી, તો આજે દાય આવેશે આ પહેલો સુયોગ કેમ જવા દઉં ?” આવો નિશ્ચય કરી તે પતિના પદ સમીપ જોડી મધ્ય અને તેમના પગ ધીરે ધીરે દાખવા લાગી. કોમન કરપર્યાંત સુધી વસન્તકુમારની નિદ્રા અધિક ગાંઠી મધ્ય. બારી વાટે મંદ મંદ શીતળ સુગંધિત મગીર આવ્યા કરે છે. આ પ્રકારે પ્રથમ અર્ધ કલાક સુધી માવતી પોતાના ક્રિયતમની ચળવળ એવા કરી સ્વામીના પગ પાસે ચુંચું વળી જઈ મધ્ય.

જરાજર બે વાગે વસન્તકુમારની નિદ્રાનો અંત થયો. તેઓ જાગત ‘મધ્ય’ ચોડી-વાર સુધી વિચારવા લાગ્યા કે કોની રાત જોતાં જોતાં પોતે નિદ્રા વગર મધ્ય ગયા હતા. દેવલોક

વાગ મુધી વિચારતાં વિચારતાં યાદ આવ્યું કે આજ તેઓએ માલતીને બોધાવી હતી. હું આવી ગયા પહેલાં તેઓ માલતીનીજ તક બેઠાં રહ્યા હતા, અને તેનોજ વિચાર કરી રહ્યા હતા, જ્યારે આગળ્યારે વાગી ગયા ત્યારે હવે માલતી નહિ આવે એમ સમજી તેઓ ગૂઢ ગમ્યા હતા. આમ વિચારતાં વિચારતાં જ્યારે તેમણે પાસું ફેરવ્યું ત્યારે તેમના પગ માલતીના શરીરને અથડાયા, કામળ અંગના સ્પર્શથી વિસ્મિત થઈ વચનતુમાર એકદમ બેઠા થયા બોલ્યું તો માલતી સતેલો છે. 'જ્યોત્સ્ના પ્રથમની જગ્યાએથી ખનીને દેવે' માલતીના મોં પર પડે છે. વસંતકુમાર ચન્દ્રમાના સ્વચ્છ કિરણોમાં સૂતેલી નવચંચના પત્નીને જોવા લાગ્યા, તેના મુખ-અંડળની અપૂર્વ શોભા જોઈ તેઓ ધણી પ્રસન્ન થયા. તે સમયે માલતીના બોલે જરા જરા દાલતા હતા કદાચ તે કાંઈ સ્વપ્ન બેઠા સ્ત્રી હતી.

વચનતુમાર આના મુખ તરફ જોઈ વિચારવા લાગ્યા. “આ તો અસાધારણ સુંદરી છે. પાર્વતી કરતા પણ આનું મુખ વધારે મનોહર-સુંદર જણાય છે. બે ત્રણ મીનીટ મુધી તેઓ એ રીતે વિચાર કરતા ગયા. પછી તેમણે એકાએક મુખ ફેરવી લીધું, આંખો બંધ થઈ, અને અચ્છત્ર વરે બેઠા: “ભગવન! મારા હૃદયમાં જળ આપો.”

ચન્દ્રમાના કિરણોજ તેના હૃદયને દુર્ગંધ ગનાવતા હતાં એમ વિચારી-મનને દીવે સળગાવ્યો. દીવે થતાંજ તેના તેજમાં અંદમાનો ઉદીપન પ્રકાશ ફાપાઈ ગયો. જાણે વચનતુમાર આટલા સમયે મુધી પ્રાન્તિમાં પડ્યા હતા. ચન્દ્રમાના કિરણ વિલીન થતાંજ નહોતે તેમની મોઢ નિદ્રા વધી ગઈ, તેમણે માલતીના પગને હાથે હાલવી તેને જગાડી.

જાગતાંજ માલતી બીચારી લલગથી સંદેશાઈ ગઈ. વચનતુમાર પેઠે તેણે પોતાનું શરીર દોડ્યું તો પણ લલગ તેનો આથ છોડી નહોતી, આખરે તેણે અનેક મેથા અને માદમ કરી એકવાર જગ થુંધરને દાવવી તિગ્ધી નજરે સ્વામી તરફ જોઈ માથું નીચું નમાવી લીધું.

વચનતુમાર કહ્યું—“માલતી !”

માલતીએ થુંધરમાથી મંદાય ભરી દૃષ્ટિથી વચનતુમાર તરફ જોઈ પાછી નજર નીચી કરી લીધી.

વચનતુમાર—“આજ મેં તને શા માટે બોલાવી છે તે જાણે છે ?”

માલતીએ માથું હલાવી જણાવ્યું કે તે જાણતી નથી.

વચનતુમાર—“તો સાબર, હું તને કહું છું તારે મારી સાંચે કંઈકતે આવતું પડે, આવીશ ?”

માલતી કાંઈ બોલી નહિ. વચનતુમાર પાછું કહ્યું—“ચૂપ કેમ થઈ ગઈ ? તું મારી સાંચે આવીશ કે નહિ ?”

માલતીએ ધીરથી કામળ નરે કહ્યું—“આજ મને ત્યાં લઈ જશે ત્યાં હું આવીશ.”

વચનતુમાર—“મારા અત્તા પિતાની ગળ વગર આવી શકીશ ?”

માલતીએ કાંઈ જવાબ દીધો નહિ.

વસન્ત—“ બોલતી કેમ નથી ? આ લગભગનો સમય નથી. કહે, આવી શકીશ કે નહિ ? ”

માસતી—“ માથાપની મુંઝવે જિન્ના સા માટે ? તેમની અનુમતિ લેવામાં રી હરકત છે ? આજકાલ તો બધા પોતાની સ્ત્રીને વિદેશ લઈ જાય છે. ”

વસન્ત—“ આ વાત મેં હરિનાથના દ્વારા કહેવડાવી હતી. પિતાને તે મંજુર ન થઈ. તેઓ કહે છે મારી મતી ગતીનું દબે ટૂંકાણું શું ? મારી મરણ પહે તો બને હું જીવને ચૂલામાં પકું, પણ પરતી વંડને મોઢાં અને બોડા પહેરાવી આઠસમાજમાં લઈ જાય, એ હું જીવતા જીવત જોઈ શકીશ નહિ. ”

માસતી—“ માથેજ શું આપ અને જાલસમાજમાં લઈ જશે ? ”

વસન્ત—“ હું અને તું ઉદાય પવિત્ર આઠસમાં દીક્ષિત થઈશું. ”

માસતીના મનમાં પ્રસાદ ઉત્પન્ન થયો. તે સ્વામીના આ શ્રુત સ્વસ્થી ચક્રિત થઈ બોલી—“ હું પણ એકજ દેવને માનું છું, તેને પ્રભુ છું બ્રહ્મજ્ઞાની થઈ શું કરીશ ? ”

વસન્તકુમાર જાબીરતાપૂર્વક બોલ્યા—“ આ બધા જીના વિચાર મનમાંથી કાઢી નાખવા પડશે. એ બધો કમ છે જો હું કેવી રીતે એક હૃદયને માનું છું ? મારો વિધામ કેવળ એક ધર્મમાંજ છે. ”

માસતી—“ આપ ગાર્હ ભક્ષ્ય છે, વેદ વેદાન્તની વાતો બોલો છે. હું તો આ બધું જાણતી નથી. ”

વસન્ત—“ તને પણ હું ગાર્હની શિક્ષા આપીશ. કંપકામાં તારા ભણવા આજતો મરવે બરોમસ્ત થઈ જશે. તને હું કન્યાઓની પાઠશાળામાં ભણવા મોકલીશ. ”

માસતીએ માથું હલાવી કહ્યું : “ નહિ. જો કંઈ સીખું તો તમારી જાણેથીજ હું સીખીશ, આવડી ચોટી ઉપરે હું પાઠશાળામાં જઈ શકીશ નહિ. ”

વસન્તકુમાર ચોટીવાર ચૂપ રહી બોલ્યા : “ તું જાણે છે, હું મારી વાત સગળ નથી. હું અને તું એક એક મનમાં તો રહેશું નહિ. ”

માસતીએ આશ્ચર્ય બર્ણા સ્વરે પૂછ્યું “ તો હું ક્યા રહીશ ? ”

વસન્ત—“ હું જેની વાત કરું છું તેજ કન્યાશાળામાં ત્યાં સ્ત્રીઓ ભણે છે તેમજ રહે છે. ત્યાં મરવે વાત બહોળા છે. ”

માસતીએ કહ્યું “ ત્યારે હું નહિ આવું. ”

વસન્તે જોયું કે ત્યાં દઈ છે ત્યાંની દવા પહેલી થઈ જશે. ત્યાં સુધી સર્વ-વિદ્યા જોવીને નહિ કહું ત્યાં સુધી કામ નહિ આવે, આગ વિચારી તેઓએ કહ્યું “ હું આટલા દિવસ સુધી સા માટે તને નહોતો મળતો તેવું કારણ તં કાંઈ સાંભળ્યું છે ? ”

માસતી—“ સાંભળ્યું છે બહુ, પણ તે મારી જીવે મારા સમજવામાં આવતું નથી. ”

વસન્ત—“તો સાંભળ, હું સારી રીતે સમજાવીને કહું છું. પ્રથમ તો એ કે આપણે વિવાહ પ્રેમપૂર્વક થયો નથી. બીજું તેની વિધિ પૌરાણિક મત અનુસાર થઈ છે. આ એ કારણોથી મારા નવીન મત અનુસાર મારો તથા તારો વિવાહ શાસ્ત્ર સિદ્ધ ન થયો. આથી તું મારી પત્ની ન થતા જ્ઞેન જરાબર થઈ સમજીને ?”

માલતી—“નહિ.”

વસન્ત—“હું પાર્વતી નામની એક બીજી સ્ત્રીને ખસાવીશો ચાહું છું.”

માલતી—“તો આપ મને કલકતો લઈ જઈ શું કરશો ?”

વસન્ત—“જો માલતી! પૂર્વતરંગ વિના મેં તારી સાથે વિવાહ કર્યો એ મેં તારા પર થયે અત્યાચાર કર્યો છે, આ તારે માટે વિશેષ અનર્થપાત થયો છે. હવે તારા શેષ જીવનને નિષ્ફળ કરી તારું સર્વ નાશ કરવાનો મારો વિચાર નથી. હું તથા તું બેઉ પ્રાણધર્મ મદજુ કરી આ અશુદ્ધ વિવાહસંબંધને તોડી નાખશું, ત્યારે તું તારી મરજી આવે તેની સાથે સ્વતંત્રતાપૂર્વક વિવાહ કરી શકીશ. હું પણ સ્વતંત્ર થઈ નવી પ્રથા અનુસાર બીજે પવિત્ર વિવાહ કરી શકીશ. હું તારા સુખના માર્ગમાં કશી યથા ઇચ્છતા નથી. આથી કલકતામાં આપણો એકત્ર વાસ અસંભવિત છે. શું હવે બંધી વાતો સમજવામાં આવી પૂરું છે ?”

માલતીએ તુલસી માથાને કંઈક અધિક વધારી દીધી. તેની વાતોનો ન કાંઈ જવાબ દીધો કે ન કાંઈ પૂછ્યું, તે કાંઈની પ્રતીતિ જેટલું નિશ્ચય થઈ બેસી રહી, થોડીવાર પછી વસન્તને જણાયું કે માલતી રોષ રહી છે.

આથી વસન્તના મનમાં ઘણું દુઃખ થયું, તેમની મરજી યદ્યપે કે માલતીના સુખપરથી તુલસી ખસેડી તેનું દુઃખ દૂધી નાખું, પણ જોર કર્યાં છતાં તેમના હાથોને અટકાવ્યા. આ એકાંત સ્થાનમાં, રાત્રિ સમયે, તુલસી સ્ત્રીનો અગરપર કર્મો, એ તેમને ન્યાયમંત્ર જણાયો નહિ. તેથી તેમણે માત્ર કહ્યું “માલતી! હું સામારે રહે છે ? મેં માત્ર તારા ભવા માટે જ કહ્યું છે.”

માલતી કાંઈ બોલી નહિ. તેણે તો એમનું એમ રોમાં કર્યું.

વસન્તે પુનઃ કહ્યું “માલતી !”

આ વખતે સ્વર કંઈક બદલાયેલો હતો. આ સ્વરમાં મીઠાઈ ભરી હતી આ મધુર સ્વર સાંભળી માલતી વધારે રોવા લાગી. વસન્ત ઘણી ચિન્તામાં પડી ગયા તેણે આશ્ચર્યચકિત થઈ વિચારવા લાગ્યા કે આ વાતોથી માલતીને આટલું ત્રણ દુઃખ કેમ થયું ? તે આ રીતે કુસંગ બની ભરીને આમારે રહે છે ? તે જોતાના ભાવી પરિમાણની વાતમાં આનંદ ન જતાવતાં હૃદયે દુઃખ કેમ પ્રકટ કરી રહી છે. એવું કોણ હશે જે સ્વતંત્ર સુખની ઇચ્છા ન કરે ? હું જોને પ્રેમની દૃષ્ટિથી જોતા નથી—જોઈ શકું તેમ/પણ નથી. આ વાતને તે સારી રીતે જાણે છે. આ બંધન કષાઠ જવાથી તેને જીવનના સુખમય ઉલાનમાં—વિચરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો, તે જોતાના પ્રેમી સાથે રહી સુખમાં સમય વીતાડી

શક્યો, તોપણ મારા આ પ્રસ્તાવથી તે આટલી બધી દુઃખી શામાટે થાય છે ? તેના મારા પ- પ્રેમ તો નથી ?

તેજ વખતે ધડીધાલમા દન દન કરતા ગળુ વાળ્યા માનતી ઉઘિને ઉઘી ચના બોલી
“હુ જાઉં છું”

વસન્તે કર્તવ્યતાન સૂસી માનતીને અપર્ષ કરી. તેના હાથ પકડી કહ્યું “તું તારા મનની વાત અને ખોલીને કહે.”

માનતી કમ્પિત સ્વરે બોલી “હમણા મારી તબીબત ઠીક નથી, માથું ફરે છે”

વસન્ત—“તો કાલે બહાર આવી અને કહેજો. કાલે આવીશ ને ?”

માનતી—“કાલની વાત હમણાથી કેમ કહેવાય ?”

વસન્ત—“નહિ માનતી ! કાલે જરૂર આવજો” વસન્તના કડરવરમા આમકં બર્ષો હતો.

માનતી—“વાર” કહી ચોરગની બહાર નીકળી ગઇ

(૩)

બીજે દિવસે બ્યારે વસન્તની ઉંચ તૂટી ભારે દિવસ થયો મરી ગયો હતો જનતાન વારજ તેમના મનમાં માનતીના અત્યુપહૂં લેખનો ચિત્તની પેઠે પ્રતિબિંબિત થઇ અમા તેઓ બેઠા થયા. જોયું તો વાજ બાધવાની એક સોનાની પીન (કશિ) પથારીપ પડી છે તેઓએ તેને તરત પેનીમ સતારી ચૂકી

પ્રતિદિન ઉઠીને ધ્રુવની ઉપાસના કરવાનો તેમનો નિયમ હતો, તેમા કદી બ્યતિક્રમ નહોતો થતો. આજ તેઓ પેતાના નિયમનું પાલન કરી શક્યા નહિ આજ તેમનું મન ભારી વિગ્રહમા પડી ગયું.

વસન્ત ગ્રમને પહરે જઈ ત્યારી નદી કિનારે ધૂમવા લાગ્યા ચોડીવાર પછી લુલે છે તો સામેથી તેમના ઘરનો નોકર શિવટલ ન સરદાર હોડતો હોડતો તેમના તન્દર આવી રહ્યો છે

એકએક કાંઈ અનુભવી આ શકાથી વસન્તનો જીવ મહારાષ્ટ ઉભો કાણુ જાણે વેર શુ ખતાવ બન્યો હોય ? શુ તે તેમને પોતાને જ બોલાવવા તો નથી આવતો ? કલમ અલિપ્તને કાંઈ થયું હોય ? તે કાંઈ નાદાની તો ન કદી બેઠી હોય ?

શિવટલે બ્યારે નજદીક આવ્યો ત્યારે વસન્તે તેને શેના જોયો, તેઓએ તેને મહારાષ્ટ સ્વરે પૂછ્યું “કહે શિવટલ ! શુ થયું ?”

શિવટલે શેતાં શેતાં કહ્યું “શુ કદુ બાણુચાહેજ ? સર્વ નાશ થયો એજાને ! બોલાવવા જાઉં છું.”

વસન્ત—“માફ સાફ કેમ નથી કહેતો ? શુ થયું છે ?”

શિવટકવ્ય—“ કરડી આધેલ છે. ”

કરડી ખાવાની મતલબ એ કે “ મર્ષે કરડી આધેલ છે. ” વચન-તે જાતીપર હાંધે ગાખ્યો. વિચાર કાંધે માપ કોને કરડ્યો હતો ? માવતીને તો નહિ ? એટલામાં તો શિવટકવ્ય ધણે દૂર નીકળી ગયો. મર્ષ કોને કરડ્યો તે તો પૂછાવજ નહિ.

વચનત વર તરફ દોડ્યા, સદર દરવાજેથી મહાનની અંદર જતાં ફેર પડે માટે આગળ દરવાજામાંથી સીધે ચરતે નીકળી ગયા. આ રસ્તે જસક આગળ જતા જોયું તો જાણ્યું કે એ જાડ હેઠળ સરોજિની અને માલતી ઉભી છે, તેઓ ઉભય વાટકાના મધ્યવર્તી સરોવરમાં આન કરવા જાય છે. આ જોઈ તેમણે ઈર્ષ નિધાસ લીધો. ઉભયનાં ગીત ઉનાડા છે. માવતીનો, અદેશ ઉદારી ભર્યો છે, સરોજિનીનાં બેઉ નયન ટીતકપૂર્ણ છે. સરોજિનીએ પહેલા વચનને જોયા નહિ. માલતીએ પણ જ્યારે તેઓ છેક પાને આગળ ત્યારેજ ખમર પડવાથી મંત્રિત થઈ પુંધટમાં મોજાવાવું. સરોજિનીનો મોખિયો આવ જોવાથી સ્પષ્ટ વિદિત થયું હતું કે તે જાતી રીતે વચન પ્રતિ હાસ્ય કરી રહી છે, જાણે તેના બેઉ નયન ભાળેને કહેતાં હોય કે “ હું બધું જાણું છું. ” સરોજિનીએ એકવાર માવતીની તરફ જોઈ ધીરથી કહ્યું : “ સમ્પત્તિ રમાને રહસ્યં નયનામસ્યં નિવદેયતિ. ” વચનને વ્યગ્રતામયક વચરે સરોજિનીને પૂછ્યું “ મર્ષ કોને કરડ્યો છે ? ” સરોજિની વિચિત્ર થઈ બોલી “ મર્ષ કરડ્યો છે ? કોને તે હું જાણતી નથી. ”

વચનને બેઠકમાં જતા જાણ્યું કે શિવટકવ્યની ઓળે મર્ષ કરડ્યો હતો. આ સાંભળી તેઓ મેના થઈ તરફ ચાલ્યા. ત્યાં જઈને જોયું તો રજા લોહા એકા ઘણા હતા. તાન્ત્રિકાણુ ઉચ્ચ સ્વરથી મંત્ર બણી બણી ફુંકાફુંકી કરી રહ્યા છે, પણ તે ઓ કોઈ રીતે જમી નહિ. શિવટકવ્ય સૂર્યચક્રિસદને લઈને આવી પહોંચ્યો, ત્યાં સુધીમાં તે તે મરણ પામ્યો. આ જોઈ શિવટકવ્ય મૂંઝેલ થઈ પૃથ્વીપર ઢળી પડ્યો. તે પાંચ વર્ષના આગળની પેઠે ધરતીપર આગોટતો આગોટતો રોવા લાગ્યો. તેને આ સમયે પ્રાણાન્ત વેદના થવા લાગી. કેટલાક લોકો આ હૃદયવિદગ્ધ-દશ્યને જોઈ ચક્રવા નહિ. કેટલાક “ હાય ! હાય ! ” કરતા પોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા. વચનત પણ આખો લગ્ન લગ્નના ઘેર પડેલા તેઓ મનમાં ને મનમાં વિચારના લાગ્યા કે એક સાધારણ અસ્થિસિત માણસના હૃદયમાં પોતાની ઓ પ્રતિ આવશે અનુસંગ ! પોતાના મિત્ર ગિરિશકુમારને બોલાવી તેને એકવાર આ હૃદય દેખાડવાનું મત થયું હાસ્ય કે શિશિર હમેશાં કહેતા કે પૂર્વાનુસંગ વિના પુરાણી ગીત અનુસાર જે વિવાહ થાય છે તેમાં કોઈ ગીત પ્રેમની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી. મત્ર વિવાહમાં પ્રજ્વલ થયો મર્ષયા અસંભવિત છે. વચન-તે ઘેર જઈ જોયું તો ગિરિશકુમારનો એક પત્ર આવ્યો છે, ને નીચે પ્રમાણે હતો :—

“ સન્યમેવ વિજયતે : ”

કલકલ :

તા. ૧૭ મી જાન્યુ., સોમવાર.

“ પ્રિયમન્દુ,

“ મહા કાલની તપાલમા જે પત્ર મોકલ્યો હતો તે તને પહોંચ્યો હશે આજ તું તને
“ એક ખુશખબર મોકલું છું રામચંદના રાજા નિરંજનસિંહને પોતાના ગજમા- માટે
“ એક શિક્ષકની જરૂર છે. રાજા જે ક્ષણે ‘ ટ્યુશન ’ આપવાનું છે પછાર મામિક પચાસ
“ રૂપિયા આ સમાચાર સાંભળી જે તેમની સુલાકાત સીધી હતી તેઓ તને આ નામ
“ ન નિયુક્ત કરવાને ઘણા ખુશી છે સ્વીકારવાની ઇચ્છા હોય તો એક અડધીગામા
“ આવી તારા કામ પર હાજર થઈ જાશે માટે મત એવો છે કે તને આ પત્ર મળતાજ
“ દૂર પરામર્થ અનુસાર તારે થીમલી માનવી દેવીને લઈને કંઈક કરવા આવું. તારા ઉપર
“ મળતાજ હું. વનિતાવિદ્યાલયમા તેનો સર્વ પ્રયત્ન હીક કરી પીછા ”

“ ત્યારે મારી પાર્વતી માથે સુલાકાત ચાપ છે ત્યારે તે તારા હારા નમાચાર
“ પૂછે છે એમા સંદેહ નથી કે તેને પ્રેમ તારા પર દિવસે દિવસે વધતો જાય છે
“ બેન માલતીને લઈ આવવાની ખાતતમા તું કાંઈ પણ અસમ કરીશ નહિ ને પ્રાર્થ
“ તરેહનું વિશ્વ વચમા આપે તો એ પાતનું સ્મરણ કરજે કે સસારમાં અધિભ્રાણ શુદ્ધ
“ કાંઈ વિરોધો અતિક્રમ કરવાથીજ મિદ્ધ ચાપ છે શુભ કાર્યના સંપાદનમાં વિવિધ ભય
“ ન રહો જોઈએ, હસુખિન મોતાના પ્રિય ધર્મનો પ્રચાર કરના માટે પોતાના પ્રાણ
“ સુદ્ધા આપવામા કુદિન ન થયા સકન મગલના વિધાયક બ્રહ્મદેવ તને સંતાપે

“ ભવદીય-

“ શ્રી શિગિરકુમારચન્દ્ર ”

વસન્તે શિશિરમારના પત્રનો કાલ ઉતાર આપ્યો નહિ તેમને પુન પુન માનવીના
અસુખ્ય નયનોનું અમરણ થયું તેઓ જ્ઞા દષ્ટિ દેહતા ત્યા તેજ આસુસારતી આખો
નગરે પડતો તેઓ આખો મીચી દેતા ત્યારે પણ તેમના હૃદયમા તેજ એક અસ્તુ
પૂર્ણ વિશાળ લોહચત્રની છત્રી નજરે પડતી હતી માલતીના વિરાગ નેત્રો જે નેમતી પો
તાની આખો માથે જરાઈ ગયા હતા તે હવે કાઢ્યા કાઢી રાકાય નહિ તેમના મનમાં
માત્ર એકજ ભાવના ઉત્પન્ન થયાં કરતી કે તે જીવારી જવામા રાજી નથી બન્યાં તે
અજાણે કેવું દુઃખ ચાપ છે, તેને યી ગીતે કનકતે લઈ જાઉં ?

આજ સવારે શિવદત્ત સરદારની દાલત બેઠીને પણ તેમના મન અને વિચારને
એક મોટો નાનાત લાગે છે કદાચ માનવીનો પોતાના પર પ્રેમ હશે તેથીજ તેવિવાદ
પ્રમોદે તોડવાનો પ્રયત્ન સાંભળી આટલી મોઝતુલ થઈ છે ? વિવાદ થયા પહેલાં જે
પ્રેમનો હૃદય નથી થતો તો પછી તે ધવો અસલવ છે-આવી ધારણા જે વ્યક્તના મનમા
હં ધઈ ગઈ હતી તે કાષ્ઠ શિથિલ થઈ ગઈ છે. આ ધારણાની સત્યતામા કાંઈક મદિદ
ઉપસ્થિત થયો છે

સંખ્યા સમી તેમનો એક નાનો ભત્રીજો તેમના હાથમા એક કવર મૂકી ભાગી
ગયો તે કવર લોટથી ચીંટાડેલું હતું. તેના પર કાંઈતું નામ નહોતું તેની અદ એક
ચિત્રી હતી વસન્તે ઝીંઝી કાઢી લીધી તે નીચે મુજબ હતી.

“ પ્રિયતમ,

“ આપ મને ત્યા લઈ જશે ત્યા આવવા તૈયાર છું. જે દિવસે, જે ઘડીએ ચાલ-
 “ યાનું કહેશે, તેજ વખતે આવવા તૈયાર છું આજ સરે આપને મળી સપ્તમી નદિ, તે
 મારે ક્ષમા કરો.”

“ આપની ચરજીઆતા દાખી-

“ માલતી.”

પત્ર વાંચી વચનત નારવાર આશ્ચર્યના માગરમાં જોયા આવા લાગ્યા. આવવા તૈયાર
 છે ? જાણ્યું છે કે તે હવે મારી સાથેના વિવાહ સંબંધ તોડવા ગઈ છે. શું હવે તેને
 શોક નહિ થયો હોય ?

વચન-તે વાગવાર કેટલીક લીધીઓને વાંચી. જો તેના મનમાં સંજ્ઞા તોડવાનું હુમ્મ
 નથી તો જરૂર તે મને ચાલતી નહિ હોય પણ વળી તેણે લખ્યું છે “ પ્રિયતમ ”-“ ચર-
 જીઆતા દાખી ” આનો અર્થ શું ? વિચાર કરનાં તેઓ એજ નિશ્ચય પા આવ્યા કે
 એ એક લખવાની રીત છે. તેજ કંઈ વિશેષ અર્થ નથી. પરંતુ આ વાતનો વિચાર કરે
 ત્યાં નેનના હૃદયમાં એક-મહા દુઃખનો આઘાત થયો.

ચોડીજ નારમાં અપાતની અસર જતી ગઈ. તેઓએ ધીરજ પારી હૃદયને પૂછ્યું.
 “ તે તને આટલે કે ન આટલે, તેમાં તારું શું ? ” હૃદયે જવાબ આપ્યો. “ કાંઈ નહિ. તે
 મારે મને કાંઈ હર્ષ શોક નથી.” વચન-તે પાર્વતીની આનંદિક મંતિને ધણા આમદ સંદિત
 મન રિચ્છ ગઈ. પાર્વતીના પ્રેમનું સ્વરસુ કરી માલતીની મમતા જૂલી ગયા તેઓએ
 હવે નિર્ણય કર્યો હૃદય ન ધારી બીજેજ દિવસે આતીને સાથે લઈ કનકતે જવાનો
 નિશ્ચય કર્યો વિચાર કર્યો કે “ કારે સરે એક વાગે બહિયો ચૂપચાપ નીકળતું.
 રત્નાપુર અહીંથી ચાર માર્ગન દૂર છે, ત્યા સુધી પગે જઈશું, ત્યાંથી જળાની ચારી કરી
 લઈશું. તારકેશ્વર થઈ ગેશને જતા આવ ગાહિ અને પ્રદ્યાદ્યુર થઈ જતા અગ્યાર ગાહિ
 થશે. પ્રદ્યાદ્યુર થઈને જવું હીક છે તે રત્ને જવાથી રત્નામાં ગામની કાંઈપણ બંધિતની
 સુલાકાન થયેનો સંભવ નથી. કંઈક વધારે ચાનવું પડશે અને વિશ્વળ થશે એટલુંજ ને
 બીજું શું ? ” વચન-તમાર આખી રાત આજ વિચારતા રહ્યા એકવાગ પણ આખ મિચાઈ
 નહિ. ભવિષ્યના સંજ્ઞામાં જાનજાનની ચિંતાઓથી તેમનું મન પ્રભાતનું હતું. બીજે દિવસે
 હિંમત વારજ તેનજો માલતીને ચીઠ્ઠી લખી -

“ પ્યારી પહેન,

“ આજ સરે એક વાગે નીકળવું પડશે તે મમયે તું મારી એરડીમાં જાનીમાની
 “ ચાલો આવજો. પહેરવાના વસ્ત્ર મિલ્યા બીજું કાંઈ નાથે લેવાની જરૂર નથી.”

“ શ્રી વચન-તમાર.”

તેજ સરે એક વાગે વચન-તે પેતાની સ્ત્રીની ચોરી કરીને નાચી ગયા.

(૪).

બીજે દિવસે બપોરે આઠ વાગે જ્યારે વસન્તાકુમાર માવતીની સાથે ગાડીમાંથી ઉતર્યા ત્યારે તડોઝા ધણી સખત હતી. બેઠિ ખસેલાથી ભીંજાઈ ગયાં હતાં. બંધાઈ ગાડીનું બાકું જૂઠાવી વસન્ત એક દુકાનમાં ગયા. દુકાનવારે અવ્યર્થતાપૂર્વક તેમને બેસવા માટે ચઢાઈ આપી. એક ટામી આવી માલનીને પહોંતો આંદર, ત્યાં સ્ત્રીઓને બેસવાની જગ્યા હતી, ત્યાં બેઠા ગયા.

તે ધની પછવાડે એક તળાવ હતું, તેનું જળા ધલું ચમ્ચ હતું. માવતી ગરમીથી ધણી અચ્છાઈ ગઈ હતી, તરમથી પ્રાણ કંડંગત થઈ રહ્યા હતા. ઘણીને જાનરમાં કંઈક એવો વાવવા મોકલી પોતે તળાવમાં આન કરવા ગઈ, હજી સુધી તે મારી પેઠે ફરી થઈ નહોતી, તેના સરીરનો પગસેયો હજી તે સુઝાયો નહોતો. તેટલામાં તે આમ તડકામાંથી આવી પાણીમાં ધમી પડી. ત્યાં સુધી ટામી પ્રાણી ન આવી ત્યાં સુધી સગળત અરવા કલાક સુધી તે પાણીમાંજ પડી રહી. ઘસીના આભા પડી તેણે સરીર છૂણી કપડા બદલાવી તરન ગ્રોષ ચઢાવી દીધી. આ બદલપરેજીનું ફળ મગવામાં વિવશ થયો નહિ. ગ્રોષ તેવાર થઈ રહે તે પહેલાંજ માલતીને તાવ ચડી આવ્યો.

ધમન્ત સ્નાન કરી, ઘણક નાસ્તો ખાઈ ટ્રેન વિષે ખબર મેળવવા રેલવેને ગયા હતા. શિશિરકુમારને તાર પશુ મોકલવાનો હતો. પાછા આવતા તેઓએ આવી હાથ લેઈ. માવતીના સરીરપર હાથ મૂક્યો તો જાણ્યું કે તાવની ગરમીથી તેનું સરીર ધગધગી રહ્યું હતું. બેઠે બીજો દિવસ જેવી જાદ થઈ ગઈ હતી, ટાડથી હાથપગ ચરચર ફુગતા હતા. સાથે બીજાનું નગેવું, નહોતા તટ્ટીયા કે નહોતા અધિક કપડાં. માલતી શું પ્રાધરે અને શું એટલે ? તે બીચારી અતાયિનીની પેઠે બેઠી બેઠી મૃત્યુ છે.

ધમન્ત—“જન પીરજ ધર. હું હગણ એક કુમે ગામી લાની તને બીજની આપુણ.”

માલતી—“આપ પ્રથમ લોજન કરી છો, આપને રસોઈ પીરમી લઈશ પછી હું સુઈશ.”

ધમન્ત—“નહિ નહિ, હમણા ગ્રોષ પીરમવાની જરૂર નથી. તારી આવી, હમણાંક દરમ્યા આસથી કાંઈ ખનાશે નહિ.”

માલતી મુજતાં મુજતાં બોલો. “અને તાવ આવ્યો તો આવ્યો, તેથી આમ શું અપવામ કરશે ? બે દિવસની ટાડમારીથી તમે સુઝાઈને અર્ધા થઈ ગયા છે.”

ધમન્ત દુકાનવાર પાછોથી બે ત્રણ ધુંસ અને તડકામાં મોંગી લાવ્યા. તેઓએ પોતાને લાંબે જલ્દી જલ્દી બીજનું પાથરી માલનીને ચૂવાનું કહ્યું.

માવતીએ કહ્યું—“એમ ન થાય. ત્યાં સુધી આપ કાંઈ ખાશે નહિ ત્યાં સુધી હું નહિ ચાલુ સકું.”

ધમન્તે આ પર ધ્યાન આપ્યું નહિ. આવતીને ધણે આમદ કરી ચૂકી, બીજાનામાં તેનાં સ્નાં માલતીએ બે ત્રણ ચાર કહ્યું. “તમે તમારે હાથે પીરમી લોજન કરી છો. નેસોઈ ફરી થઈ જશે તો આવી લાવશે નહિ.” તે પછી તેનામાં વધારે આમદ કરવાની ચર્ચિત રહી નહિ. તે તાવના પ્રજ્વળ એટલી ધીમે ધીમે બેસાન થઈ ગઈ.

(૫).

ત્રણ દિવસ પછી માલતી શુદ્ધિમાં આવી ત્યારે તેણે આખો ઉધારો બેસી ત્યાં જળાયુ કે તેના સ્વામી તેના બીજાના આગળ બેસી છે.

વસન્તે પૂછ્યું “કહે માલતી ! હવે તબીબત કેવી છે ?”

માલતી—“સારી છે, આપે બોલન કીધું ?” આ પૂછતી વખતે તેણે આમતેમ નબંદ રેતી તો જળાયુ કે આ હુમ્મન નથી પણ એક જોગ્યો છે. તે એક ખાટલા પં નક્કી છે એમ પણ તેને જણાયું. તેણે ચકિત થઈ પૂછ્યું “આશુ” હું ક્યાં છું ?”

વસન્ત—“તને આમ બોલતી સાંભળીશ, એવો ભગેમો નહોતો. ત્રણ દિવસ પછી આજ તારી આખો ખૂલી છે. તું એક જમીનદારના ઘરમાં છે.”

માલતી—“હે ! ત્રણ દિવસ ?”

વસન્ત—“હા, માલતી, ત્રણ દિવસથી તું બેઠાન પડી છે. તું જીવની ફરીસ તો હું મારો આ પરિશ્રમ સાર્થક થયેલો મમજીશ.”

માલતી થોડીકવાર ચૂપ રહી પછી ધીરે ધીરે બોલી “હું આપને એક વાત કહેવા માગું છું.”

વસન્તે મલકાઈને પૂછ્યું—“શી વાત ?”

માલતી—“મારી સારવાર કંઈ છેડી લો.”

આ સાંભળી વસન્તની આંખોમાં આસુ ભરાઈ આવ્યા. તેમણે કહ્યું. “તું શું કહે છે ? તું જલદી સાજ થઈશ તું શાઈ પણ પ્રકારની આશંકા કર નહિ.”

માલતીના ઉભય જોગ્યો કંઈ ઉઘા, તે આશુ ભરી નયને વસન્ત તરફ જોઈ બોલી “હું જીવને શું કરીશ ? મારું ન જીવું જ મારું છે.”

વસન્ત—“તને મંચાર પર આટલો વૈરાગ્ય કેમ ઉપજી ગયો છે ? હું તને સંસાર લાગ કરવા દઈશ નહિ, રોજી સંખીશ.”

માલતી—“મને રોજી આપ શું કરશે ?”

વસન્તે હામળા રવે કહ્યું : “માલતી ! હું તને આશીશ.”

રોગીણીનું ખાલી મસ્તક ચિન્તાથી ફરવા લાગ્યું. તે આંખો મીંચી નહીં ગઈ.

થોડીવાર પછી ડાકર આવ્યા. વસન્તે પ્રસન્નમુખે તેમને નમસ્કાર કરી કહ્યું. બપોરની ક્વાથી સાથે ફાયરો થયો છે. જરા ભાન આવ્યું છે. હમજાંજ થોડા વખત અગાઉ તેણે વાત કરી હતી.”

ડાકરે કહ્યું : “ત્યારે હવે કાંઈ ચિન્તા જેવું નથી. આ તાવને તો હું બે દિવસમાં ઉતારી દઈશ, પણ તમે તમારો જીવ શા માટે આપે છે ? ત્રણ દિવસ થયા આપે એક કચ્છી પણ ચોંમાં નાંખી નથી. એક આસને બેઠો બેઠો તે બેઠાજ છે. તે બધું શું જોઈું વિદ્ય છે ! આપના જેવા અનુકુળ પ્રેમી પતિ મેં ધણજાં જોયા નથી છે.”

વસન્તે મનમાંને મનમાંજ કહ્યું: “લણુ ચોડા ! બરાબર છે !” પછી ઉચ્ચ સ્વરે કહ્યું. “મારી બી છે એ ખ્યાલથી નહિ પણ દૃઢ સ્વભાવતાજ એમ કહે હું, પણ આપે જે દયાળુતા બતાવી છે તેનાં વખાણુ થઈ શકે એમ નથી.”

ડાક્ટર પોતાની પ્રશંસાથી સંકુચિત થઈ બોલ્યા—

“મેં તો આપના ઉપર કાંઈ વિશેષ ઉપકાર નથી કર્યો જે કાંઈ હીલ છે તે માટે કાર્યાબ્જ છે. એ મારી શક્તિ છે અને એવીજ મારી જીવિકા ચાલે છે.”

વસન્ત—“પણ આપે જો આ લેખીનદાર મહાસખને કહી જગીયામાંનું આ મુદ્દન ન અપાવ્યું હોત તો દુશનની ઉપાડી જઆમાં ધુંસાપર મુઠ મારી બી કેટલા સ્વિક્ષ્ણ જીવત ?”

ડાક્ટરે આ વિષય ફેરવી નાખી બીજી આડીઅવળી ચાલો શરૂ કરી, તે પછી દગ તથા ખોરાક વિગેરે બાબતમાં સચવા આપી તેઓ ચાલ્યા ગયા.

તેજ દિનમે દશ વાગે ગમે માલતીને તાવ ઉતરી ગયો, તે આખી રાત નિરાલે ઉઘી મઈ તેની પછે વસન્ત મધુ આજ ન્કય થઈ ખૂબ મારી નિદ્રામાં નિમગ્ન થઈ સૂઈ રહ્યા

(૬).

બીજે દિવમે સવારે ત્યારે ડાક્ટર આવ્યા ત્યારે તેમને જોઈ માલતીએ માથા પર કપડું ઝોડી લીધું. તાવ ઉતરી ચવાની વાત સંભળી તેઓ લણુ પ્રસન્ન થયા અને બોલ્યા: “હવે કાંઈ વાણે નથી. હવે જેમ અને તેમ તેમ પ્રસન્ન સખવાની ચેટા કરો, કાનુ જે ચિત્તમાં રિન્તા અથવા કોષવો સમાવેશ થતાજ ફરી તાવ ચડી આવવાનો સંભવ છે.”

ડાક્ટર આટલી સૂચના આપી ચાલ્યા ગયા. વસન્તે માલતીને નિયમિત ઔષધ અને પથ પાણી દીધાં. તે પછી ઉભવ વચ્ચે વાતચીત શરૂ થઈ.

માલતી—“તમે આટલા દિવસ સુધી મુ ખાઈું તે જણાયું નહિ.”

વસન્ત—“ડાક્ટરને યેરથી ખાવાની સામગ્રી આવો હતો.”

માલતી—“ત્યારે આપનો ચરેરા આલો કેમ થઈ ગયો ? હાથ ! તમે તદ્દન સ્કાઈ ગયા હો. હુંજ આપના આ સર્વ કળાતું મૂળ હું. આ મુશ્કેલ દારીને માટે તમે તમારે માથે આટલું દુખ શા માટે લીધું ?”

વસન્તે વિનોદમાં જવાજ આપ્યો “હું માલિ હોત તો મારે મારે હું પણ દુઃખ ને મેડન કે ?”

માલતી સખા તરફ જોઈ ધીરે ધીરે બોલી “કેવું ન કહે તમે કદી બીમાર થાજો. તમે બીમાર થવાના વિચારજ ન હો.”

વસન્તે માલતીને હાથ પટ્ટી આદરપૂર્વક કહ્યું “ભાવના નથી કમ્તે, કદિ દેન | ઇચ્છાથી માલિ પડી જઈ ત્યારની વાન હું પૂડું છું.”

માલતી—“ત્યારે જર્વા સુધી મારાથી જનશે ત્યા સુધી આપની સેવ કરીશ.”

વસન્ત—“શા માટે સેવ કરીશ ?”

માલતીએ કહ્યું “ એટલા માટે કે તમે મારા સ્વામી છો. ”

વચનતે માલતીનો હાથ દબાવી કહ્યું—“ તું ખુબ મારી પત્ની છે ને. ”

માલતીનો ચહેરો ખીલી ઊઠ્યો. તેણે વિચારવાને પૂછ્યું “ ક્યારથી ? ”

વસન્ત—“ ત્યારથી તને ચાહવાનું શરૂ થયું ત્યારથી. ”

માલતી થોડીવાર ચૂપ રહી. પછી બોલી “ આપ આજમતના ઉપાસક છો તમારે તો અમલ્ય બાપણ કદીય કરવું નેહને નહિ. ”

વચન—“ હા, હું પ્રાણ છું. હું કદી મૃત્યુ બોધતો નથી. હું તને ચાહું છું. ”

માલતી—“ તે દિવસે તો આપે એવું કહ્યું નહોતું ”

વચન ચૂપ થઈ મથા થોડીવાર પછી બોલ્યા—“ તું તો મને ચાહતી નથી ને ? ”

માલતી—“ એ આપે કેમ જાણ્યું ! ”

વચન—“ તું વિરાહ ખનન, તોરવાની ઈચ્છાથી મારી સાથે કલકતે આવે છે ને હપરથી. ”

માલતીએ તરીને કહ્યું “ ત્યારે તો તમે ખૂબ મમળવા. ”

વચન—“ ત્યારે તુજ મમળવા. ”

માલતી—“ મું હું મારા ખરા હૃદયથી તમારી સાથે આવવા તૈયાર થઈ દત્તી તાની નથુદે (મરોમિનીએ) જ હડ કરીને મને આપની સાથે મોકલાવી છે. ”

વચન—“ તારા બીજા દાર્દની સાથે વિવાહ કરી દેવાની તેની ઉત્કંઠ ઇન્કાદરે. ”

માલતીના હૃદયની—“ હા, તેણે પર પશુ નહી કરી રાખ્યો હતો. ”

“ હું જીવેને છું કરીશ :—“ જરા એ વરતું નામ તો કરે. ”

વચન—“ તને સંસાર થમરાજ ! ”

સ્થાન કરવા ઈર્ષ્યા નહિ, રોગી - ૧૨૫. માલતીએ કહ્યું “ નાથુદે મને કહ્યું હતું કે જેમ મારો જીવ

માલતી—“ મને રોગી આપ ક્યુ છે, તેમ તું પણ રસ્તામાં તેનું મન ચોરી લેશે. નો તમને

વચનતે કમળ ચ્વરે કહ્યું : “ માલતી. ”

રોગીશીનું આલી મરતક ચિન્તાથી ફરવા હો પેલો બીજો વિવાહ કરી લેશે આથીજ તે જીવે

થોડીવાર પછી ડાહર આવ્યા. વચનતે પ્રસન્નમુદ્રી હતી પણ તૈયારી થઈ રહી હતી, એ લો બધું

રની ક્વાથી સારો ફાયદો થયો છે. જરા જાન આવ્યું

આજ્ઞામ્ પશિતો આ ઉપદેશ બલબદ્ધ છે કે -

ઘૃતકુમ્ભસમા નારી તપ્તાદારસમઃ પુમાન ।

તસ્માદ્ ઘૃતં ચ કુમ્ભં ચ તૈકત્ર સ્થાપયતે બુધઃ ॥

બુવાન અને બુવતીના એકજ વામનુ પશિષ્ઠામ આદિ આવતુ નથી વિગત પડી તરી પડે પદિ પતિ-પતિનો સબધ હોય તો પડી ધારી રીતે રહ્યા થઈ શકતી નથી.

માનતી મદ મદ હમતાં મોશી-“ તો આપ એજનાગ ગત્તામા આત્મ સ્થનિભ કેન નથી કરી દેતા ? ”

વસન્ત કાઈ પણ જગ્યાએ આપ્યા વિના જીના મુખ તરફ બેસા લાગ્યા.

“ પાર્વતી ! ” માનતીએ કામળા સ્વરથી કહ્યું “ પાર્વતી ! તુ મારા સ્વામીને આપ થી પ્રેમબળમાં રસાવવા ઉચ્છે છે. મારે આલો કચકો, પછી તેને બોલાશે. ”

વસન્ત-“ હવે હું કવકો જનાર નથી હું પશ્ચિમ તરફ ગુમાશ્વરી કરીશ તુ જરા સાહ્ય થઈ ના પ્રજી વાત. ”

માનતીએ જાલો આ વાત સાલગીજ નહિ તેણે પુછ્યું ‘ નાચુ કહો, પાર્વતી આપને બહુ ચલાય છે ? ત્યારે તો તેને થાડુ જુખ યશે ? ’

વસન્ત-“ તે અને આદે છે કે નહિ તે તેજ જાશે નથવા ઇશ્વર જાશે. ”

માનતી-“ આપે એ વિષયમાં તેને કદી કાઈ પૂછ્યું નહિ હોય ? ’

વસન્ત-“ ના, તેની સાથે એ વિષયની વાતચીત કરી પણ થઈ નથી. ”

માનતી-“ આપ તેને ચાહો છો એ તો એ જાણતી હશે. ”

વસન્ત-“ કેમ જાણે ? ”

માનતીએ જ્ઞાનિપૂર્વક કહ્યું “ એ ન જાણે હવે, પણ આપણે તેને જાણી નાચુ વધુ ચાહો છો. ”

વસન્ત-“ જો હું તેને હલથી ચાહતો છોન તો તુ આટલી જાહી નાચુ હતવપા પૂર્ણરૂપે અધિકાર ન જમાવી શકત. એથી સાનિત ચામ છે કે મારો તેનાપર બરા પ્રેમ નહોતો કેવળ આપનોજ અનુસંગ હતો, દાર્દિક પ્રીતિ નહોતી તેની વિદ્યા, હુદિ અને વિનીત બચરાગ આદિ શુભોજન મને મોદિન કાષો હતો. સાચું પૂજવ તો પ્રમ ગા વચુ છે એ હું પહેલા જાણતોજ નહોતો. ”

એ દિવસ પડી માનતીને ખોરાકની જટ મળી આ બે દિવસ તેમના એજના ધવ્યા માનદમા ગયા.

વસન્તકુમાર તે સંજે પ્રકટરને ત્યાં જઈ બીજા દિવસની સવારની ગાડી મા ફરે બુજો જાય એવો સર્વ પ્રમથ નહિ થઈ ગયો હતો.

સંપાદન થયા પછી વસન્તકુમારને પ્રકટરની બેઠકમા ગિરિસકુમારે મોકલતો એક એક પત્ર મળ્યો.

બ્રહ્મકૃપા વિ કેવલમ્

કથકતા, તા. ૨૫ મી જાન્યુ., મંગલવાર.

“પ્રિય અનુભવર,

“હું” એન માલતીના બીમાર પડવાની ખબર સાંભળી બહો: દુઃખિત થયો. હજાર તેને શીઘ્ર આરોગ્ય પ્રદાન કરે.

આજ તને એક દુઃખની ખબર મોકલતાં મને બહો: ખેદ થાય છે. નિસંદેહ એ ખબર સાંભળી તારા હૃદયને જખરો આઘાત લાગશે. તે માટે પ્રથમથી છાતી કંકળુ ગળ. તે મને અનેવાર કહું હતું અને તને પૂરો બરોસો. હવે કે પાર્વતી તને હૃદયથી ચાહે છે. મારી પણ એજ ધારણા હતી. પણ કાલે સાંજે-એ વાત નિર્મૂળ થઈ ગઈ. સાંભળ્યું છે કે ચન્દ્રેખરની સાથે પાર્વતીના વિવાહની વાત સ્થિર થઈ ગઈ. તે સિવાય એ પણ સાંભળ્યું છે કે તેઓ ઉભય એ વર્ષ યાં પ્રભુપ્ર મુવથી બંધાયેલાં હતાં પ્રેમનો રંગ-ચારો થતાં વાત ખુલી થઈ ગઈ. પાર્વતીના કેમજી વ્યવહારની તે ધારી લીધું હતું કે તેનો તારાપર કાર્તિક-અનુરાગ છે, એ તારી બૂલ હતી.

આ તારણ શોક સંવાદ સાંભળી તારી શી દશા થશે તે હું કહી શકતો નથી, હવે તું તું કંઈક તેની મને ઘણી ચિન્તા લાગી છે. તું તું હવે કંકળુ આવીશાં ને ચાં પાંચ ક્ષિપ્રમાં માલતી બહેનને સારી પેઠે આરામ થઈ જાય તો તું આવી રહે, ત્યાં સુધી રાગ માહેમવાળી પેસી જગ્યા બીજા કામને મળી નહિ રહે. પણ મારી મલાહ એ છે કે તું માલતી, બહેનને ઘેર મોકલાવી દઈ હાં માલતીના કાર્તિક સુત સ્થાનમાં જઈ તપસ્યા અને પ્રભોપામના દ્વારા અન્ત કરણને શુદ્ધ અને ગાન્ત કરવાની મેણા કર.

લવલીય-

“શ્રી શિશિરકુમાર ચન્દ્ર.”

વસન્તે એક મહાર રાત્રી વીતતાં ડાકટરને ઘેરથી જાણાં વળી શિશિરેના પત્ર માલતીને બતાવ્યો. માલતી પત્ર વાંચી હસીને બોલી. “ત્યારે હવે પાર્વતીપદે મારી ઈર્ષા રહી નથી. મુઝેર ન જતાં કલકતે ચાલે તો આપણે પાર્વતીના વિવાહ પણ નેપ્રએ.”

વસન્ત-“હા, એમજ કહીએ. કલકતેજ ચાલે. મુઝેર જગ્યામાં મારો એક ખીન્ને ઉદ્દેશ હતો, તે એ કે મને બૂલવાનો પાર્વતીને અનસર મળે.”

આ માલતી માલતીને ઘણી ગ્વાનિ થઈ. તેણે કહ્યું: “તો તેજ સમયે તમે તમારો મનની વાત મને બોલીને કેમ ન કહી? તમે તો કહેતા હતા કે તારા સગીરના આરોગ્યને તને સાથે લઈ પશ્ચિમ તરફ જાઉં છું.”

ત્યારે આબાની કાળપર એક કોપલ બેઠી હતી. જણાય છે કે તે મનુષ્યની બાપા-સમજતી હતી. માલતીની આ વાત સાંભળી તે ઘણી ખુશ થઈ. તેથીજ તે વારંવાર ધન્યમ રાગ આલાપવા લાગી. વસન્તે પોતાની વિવાહિતાને વારંવાર છાતીએ લગાવી કહ્યું: “નહિ નહિ, એમ નથી, તારાથી હું પ્રસન્ન નથી. તું મારી અને હું તારો છું.”

—

પત્નીનો સ્વાર્થત્યાગ.

(મનાદી ઉપન્યાસ)

લેખક—૨૯, ૨૯ પુનમચંદ કેશવલાલ શાહ. (બી. એ)

પાર્વતી મરણપથારી પર પડી હતી, સારી જાણે તેના જીવનની આશા પણ સુકા દીધી હતી, પરંતુ વડીલોના આશીર્વાદને લીધે તે જયરા પામી, હતા તે હમેશા માટે પામળી નહીં ગઈ. આ ખોડ મટાડવા સાત ઘણા આસહનેમક કર્યા તથા બાધા આપીઓ નાખી તેમજ લેખ પણ લગાડ્યા, પરંતુ કષ્ટપણુ ફાવેલો માનસ પડ્યો નહિ.

પરંતુ, આ ખોડનું પ્રભુ-કાથી એક સારું ફત મળ્યું, તેના હાથ દિવસથીજ વેચાલી-વેચારીમાં ઘણાજ કોચ આનંદો હતો તેનો હવે અત આગ્યો. પાર્વતીની માગવા ગયને પહે એક્ટર થઈ ફરી અને તે જ-ને કુટુંબ હવે સર્પ તથા સગણીથી રહેવા લાગ્યા.

પોતાની કળકતી જીવાનીમાં આવેલી આ વિચિત્ર ખોડને લીધે પાર્વતી બેથી વર આવા લાગી અને પગનાં પોશાને પોતે ભારે ન પડે એવી પગપરની એક ચિત્તથી પ્રાર્થના કરના લાગી.

ખાસેશમાં ગેઠાગી ફેટરીક વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ પાર્વતીની પાસે આવી ને સાંકુને કહતી કે, “ હવે તું શાકરૂપ (પાર્વતીના પતિ) ના ફરી ઘર કર આ તારી વડુ છે ને નહિ સરખીજ છે ”

આમું જવાબ આપતી “ સારી વડુ પાર્વતી પરેડા આવી નહોતી. શકેનાવડુ નહીં. ” તે બીજારીને ધરીરની ખોડ નો છે વળી શોકનું કુખ આ માટે હોય ? ”

આ સાંભળી મગવા આવનારી સ્ત્રીઓ ધણીજ યુએ થઈ અને બોનમ લાગતી. “ બરે, એવા સોના સરખા દીકરાને તે આવી પાગળ થયેની વડુ મોભે કે ? ” તેને તેની જગ પજુ દગ્ગાર નથી ? હરે, તારી મરણ ! ”

સાસુ કપાળે હાથ દઈ કહેતી “ મારું નહીં. સારી વડુ પહેલા ધણીજ નુંદે હતી, અને તેને જરાપણુ ખોડ નહોતી. હમણે નહીં કે તેને માટીની ખોડ રહી પણ એ જીવ સજીવનની દયા. ”

પાર્વતી આ મધુનું સંભળતી તેમજ મમજતી હતી પરંતુ આ સજીવ નેજે પતિ દેન આગળ કદ પણ કહ્યું નહિ. મરણમ પર હવે તેણે ધણીજ સારી દેખાએ નાખવા માડી. મનમાં વિચારવા લાગી કે “ હુ હવે નિરૂપોગી જેની જુ, માટે મારે રહીતોની વચારે મેલા કસી નેમજે. જાણસુની માફક મેની રહેતુ એ મને પરવડે નહિ અને એથી મારા પર પરમેશ્વર રાહ રહે નહિ. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી ધગ્ગમમાં મળ્યા ગઈ તેહો પોતાના કુખના દિવસ સુખમથ કર્યા. તેણે પોતાનું મન તથા કુખ પ્રશુચિત નાખ્યું અને પોતાના શારીરિક કુખની જરા પણ દગ્ગાર કરી નહિ.

ગ્રામ વિવસ વીત્યા પછી પાર્વતીના મમરા લાવની બીભારીને લીધે સુન્દરી ગયા, અને તેમના મરણ પછી મંસાર વહેવારનો સર્વ જાર ગંકરસવ પર પડ્યો. પાર્વતીની માત્રી હતી કે પતિદેવથી હવે સસાંગ વહેવાર સારી રીતે ચલાવી સમજો નહિ કારણકે તેનનામાં બ્યવહારિક જ્ઞાનની આગી હતી આ કારણને લીધે હવે ગંકરસવનું સુખ કરમા વળા ના પુ તેની પ્રકૃષ્ટતા જતી ગઈ અને અબીગતા વધી પાવતીને હવે દુખ લામવા માગુ પોતાના સ્વામીનું સુખાર્ચન નિસ્તેજ તથા તેમનું મન બ્યગ્ર ગહેવાથી પાર્વતીને હવે એન પડ્યુ નહિ અને પોતાના સ્વામીના દુખના દિવમોનો અટ અત આવે એમ તે વરમેચન પાસે ખન દિવથી પ્રાર્થના કરવા લાગી

એટલામા એક બીલુ દુખ આવી પડ્યુ. સાસરાના મરણ પછી એક વર્ષ ગંકરસવે પોતાનું હમ પ્રાગ્લભાં હેના હિવકની પુત્રી મથુરા વેરે કર્યુ જે ક્યારેના ગાટે માસુએ પતિદેવથીજ ના પારી હતી, અને જેને માટે તે વખતે શકરસવ પણ રાજ નહોતો, તે હમ હવે નવન થયા પછી પોતાની માના મત વિરુદ્ધ જઈ તેણે કર્યુ મથુરા સુચિક્ષિત અને મુંન દત્તી વ્યાર્થલાગી પાર્વતીએ આ બામત કહ પછુ દુખ મ્હેર ઉપર આપ્યુ નહિ મન મથુરા પતિદેવની સર્વ રીતે એક આતથિતા અને એમ આગીબોદ દીધો

* * * * *

પતિદેવના મહત્સામયી દૂર થવાને નીધ હવે પાર્વતીનું મન વધા બ્યગ્ર ગહેવા ગયુ જે દુખને પતિની—વીતમ અને પ્રેમાળ છાયા નીચે તેણે જતા પછુ ગવ્યુ નહોતુ તે દુખ હવે તેને ધણજ સાનવા લાગ્યુ. અને આ નિરાશાના દિવાસો લેવાના હેતુથી તેને ખીચે જવાનું થોમ્ય ધાર્યુ એથી તેણે સામુને વિનંતિ કરી કે “કચ્છા દિવસ થયાં ૮ નારી બાને મળી નથી માટે મને ત્યા જવાનું મન થયુ છે તો તમે મને ત્યા મોકલવાની અવજ્યા કરશે તો મોટો ઉપમા થશે” સામુ પછુ વિચાન્મા પડી, કારણ કે તેનાથી પાર્વતીને મોકલવાની બ્યવજ્યા થત શકે તેમ નહોતુ. પણ આજ વખતે અચાનક પાર્વતીના પિતા તેને લેવા સાર ત્યા ગાવી પહેંચ્યા ખીચે જતી વેળા તે પતિદેવને મળવા સાર ગઈ પરંતુ તેનો કહ ર્ધાર્ધ ગયો અને કહ બોલાયુ નહિ ગંકરસવની પછુ તેવીજ સ્થિતિ અટ, જેવો હિમત રાખીને પાર્વતીએ વિનંતિ કરી “વળતો વખત તમારો જુદો મમાચાર કહેવાવતો મને સમજાગી વિસરી જગો નહિ.”

હવે પતિદેવે ગરગદિન કહે જવાળ દીધો “તુ રીસાઈ જાવ કે કે શુ? અને ખાત્રી કે કે આ કામમા કુ અપરાધી હોવાથી તું જતી રહે છે પણ તુ મારા તરફ બેઠું પર થઈશ નહિ હો.”

પાર્વતી બોલી “નહિ રીસ કાન્ય ઉપર અને સા માટે? તમે મારો ત્યાગ કર્યો નથી તો હુ શી રીતે ખોટું વળાગી ચકુ?” આજળ બોલાયુ નહિ અને પતિ પત્ની હુટા પડ્યા

સાસુની રજા મા હતી વખત પછુ પાર્વતીની આખમા આંસુ આબ્યા અને તે તેમજ માત્ર લીધે પછુ બોલી શમ્યા નહિ.

પીરે પણ પાર્વતીને લીધે લાગ્યું નહિ. ગાળપણની યદીવર તેમજ એન તેને નીરમ લાગત. માગ્ય. પતિદેવનું વારંવાર સ્મરણ કરવા માડ્યું અને જેમ તેમ દિનમ કાઢવા માગ્યા.

ગાળપણનાં બીજાવારનાં સમની હકીકત સાજાની પાર્વતીની મા જે વણા તીખા સ્વભાવની હતી, તેણે તો વેચાણ તથા જમાઈ ઉપર પણ ગાળાનો વગ્નદાન નમાવવા માડ્યો અને હવે પછી પહેવાની અણુમનાવ તાજે રાત્રે યથો સાસુએ એવ વખત પાર્વતીને તેડવા મોકલ્યું, પરંતુ તેને માએ તેડવા આવનારને નાગ્યાણથી વીધીને પાછો નિદ્રાપ ક્યો. પછી પાર્વતીથી સામરે જ્યાં સળધી માતા આગળ વાત પણ ચર્ચ શકી નહિ, આ પ્રમાણે જે વડ નદી ગયાં માસરીઆએ પાર્વતીનું નિસ્મરણ કરવા માડ્યું અને પીથેન્માજ તેને રહેલું દુસ્ત નાગ્યું નહિ. પરંતુ માથાએ પોતાને ત્યાં રહેવાનો ધણે આશ્રદ કર્યો એટલે પાર્વતી ના પગઈ નહિ.

એક દિનસ અધ્યાત્મને પાર્વતી રાત્રાવણ વાચતી હતી, તે પુસ્તક તેને લગુજ પસદ હતું તે વખતે પાર્વતી સીતાદેવીની અશોક વાદિદ્ધર્મની સ્થિતિ સંબંધી દયાગતક પ્રસંગ વાચતી હતી વાચના વાચતા તેની આંખોમાંથી મોઢાં આસુ પડતા હતા આ ખરે નેચા સમજ થવાને લીધે તેનાથી આગળ રંગાયું નહિ એટલે તેણે પોથી બાધીને વેળાની મૂળ, એટલામાં દસીએ એક પત્ર તેના હાથમા મૂક્યો અને ત્યાં આગળ દીવે મુખીને તે ચાની ગઈ. પાર્વતીએ વિચાર કર્યો “ મને પત્ર કેણે લખ્યો હશે ?” કત તત્ત્વ અજાણ્યા જેવા છે ” પછી તેણે તે ઉઘાડીને જોયો એટલે માત્ર પાંચ કે તે પોતાની સાસુએ લખેલો હતો. તેમા પહેલી ચાર પાંચ માધારણ વિવેચની લીટીઓ પછી નીચે પ્રમાણે વખ્યું હતું— “ દીકરી, હવે મને ગસાગો કરાવો આવો છે મારે એ કાચી-વાજા કરવાનું નહીં કર્યું છે તો તું ચારી છેવટની એક માગણી કરુવ કર આ મહિનાની આખરે હું જનાગી છું મારે તે પહેલાં મને એવ વખત આપીને મળી જા ” આ ઉપરથી પાર્વતીએ વધારે વિચાર કરવાનું રાકે કર્યું “ અરે, પ્રેમાળ અને સાલ્વિક તથા નાગ દેવ વગરની મારી સાસુને એટલીજ થોડી વખતમા સંસારનો કરાવો આ લરણી આઓ દસી ? મને તેમ હો, પણ તેમની છેવટની ઈચ્છા પુરી કરવી એ માફ કર્તવ્ય છે. માટે મારે ત્યાં જવું જોઈએ. ” તેણે તરતજ માગ્યાની પરવાનગી લીધી અને બીજે દિવસેજ સાસુને જના નોકરી. ત્યાં પહોંચી તે વખતે મધ્યાહ્ન થયો હતો ધરમા જાતને ત્યાં જ્યાં જુએ ત્યાં ત્યાં ગલીઝ સાંતિ પ્રસરીલી હતી સાસુણ પાછને દરવાજો “ દરિ ! દરિ ! ” તે જાણ જપતાં ખેડાં હતા. દરવાજા પર પગનો અવાજ થયો એટલે તેમણે આંખો ઉઘાડીને પ્રસ કી. “ બહાર કેણું આવ્યું છે ? ” પાર્વતીની સાથે આવેલો નોકર આગળ ના પો અને તેણે પાર્વતી આબ્યાના સમાચાર કહ્યા. સાસુણને ધણીજ દર્પ થયો તેણે પાર્વતીને અદર બોલાવી પાર્વતી પથે લાગી, તે વખત તેને દર્પના આશ્ર આબ્યા. સાસુણના આશ્રુનો તે આશ્રુમા ઉમેરો યથો આસુએ પાર્વતીને ઉતી કરી, અને બન્ને એક બીજાને પ્રેમથી બેગી પડ્યા

* * * * *

પાર્વતી સાસરે બે વર્ષ પછી આવી હતી, પરંતુ તે સમયમાં ધરમા અમરતારિક ફેર

હાઁ થયેલો માલુમ પડતો હતો. મનને સારી વ્યવસ્થાને લીધે જે ઘર પ્રતારામાન અને સુંદર રહેતું હતું તે હવે નિરતેજ અને અવ્યવસ્થિત ઘણું ગયું હતું. બાગમા શેપેવાં પુતળાં ઝાડ તદ્દન સુકાઈ ગયા હતા. પતિદેવના દર્શન પણ દુર્લભ હતા. પોતાની ગેરહાજરીમાં મથુરાને પેટે એક પુત્રી ગતિ ગળ્યું હતું, એ બાળક પાર્વતીને પહેલાં જરા પણ અગર ઘણું નહોતી. તે પુત્રી—ચંપા રમુજી તથા આનંદી હતી, અને એટલાજ આનંદ ધરનાં દેખાતો હતો. મથુરાનો સ્વભાવ પ્રેમાળ હતો તેમજ ચંપા પણ ખુશીથી સર્વ પાસે જતી હતી. એટલે આ બે મા દીકરીને જોઈને પાર્વતી આનંદમાં રહેવા લાગી. તેણે ધરની અવ્યવસ્થા ચોક્કસ દિવસમા દૂર કરી. શંકરરાવના—દર્શન થતાજ પાર્વતીને માલુમ પડ્યું કે પતિદેવમાં પૂરતું તેજ તથા આમત્વ રહ્યું નહોતું, તેમજ સંસાર વ્યવહારની ખટપટમાં પડનાથી તેમનું મુખાર્ચિત્ત આનંદ થઈ ગયું હતું. વળી તેને માલુમ પડ્યું કે સસરાએ એટલેજે મર્વ પેસે તેમણે પાણીની માફક ઉઘાડી દીધો હતો. પતિના નિરતેજ મુખાર્ચિત્ત સાચું જાણ પાર્વતીને હુબ હાથે પશુ તેણે મન વાળ્યું કે “કંઈ શીકર નહિ મારાં માનપને મતાન નથી તે તેમની મિથુન મનેજ મળવાની છે. તે મળ્યા પછી દરિયાતુ દુઃખ રહેશે નહિ.” હવે ચંપાની સાગર કરવાગા તેણે ઘણું ખરા વખત જતો હતો. તેનું હસતું વસ્ત્ર જોઈ પાર્વતીને ઘણું આનંદ થતો હતો. એમ દિવસે દિવસે મથુરા તથા પાર્વતી વચ્ચે મળી-લગ્ન ઘણે વધતો ગયો. એક દિવસે મથુરાએ પાર્વતીને કહ્યું

“જેન, તે જેને પોતાનીજ કડી લીધી છે. તારા સહવાસમા જે આવે છે તેને તું પોતાનુંજ કરી દે છે, પગું પતિદેવ તારી પાસે આવના પશુ નથી તેનું કારણ શું ?”

પાર્વતીએ કહીને જવાબ આપ્યો “તું મને બહુમર માને છે પણ સર્વ કાંઈ તેમ માને તેમ નથી. જેનો જેનો લાવ તેવી તેની અકિત. માટે એ બાળક આશ્ચર્ય પામવા જેવું કાંઈ નથી.”

માસુજ કાશી બાગએ નીકળ્યા, તે વખતે તેમણે પાર્વતીનો હાથ જાવીને કહ્યું “નહુ બેટા ! આ ઘર છોડીને તું ક્યાંએ જઈશ નહિ. શંકરરાવ અહીં ઉઘાડી દેશે. જે તું અહીં નીકળે તો તારા સાસરાનું આ ઘર પણ એકદુર બાવ્યવસ્થા રહેવા પામશે ” પછી સાસુજ ગયા.

થોડા દિવસ પછી અકરમાલ અગર આવી પહોંચી કે પાર્વતીના પિતા બચ્ચાજ આંદા હતા અને તેમણે તેને બોલાવી હતી. તુલજ ધની સર્વ વ્યવસ્થા—મથુરાને મમત્કરી પાર્વતી પીથેર જવા નીકળી. જતી વખતે મથુરાએ કહ્યું “જેન, આ ઘર તારું છે. તારા પિતાને આગમ થાય કે તુલજ અહીં આવતી રહેજે.” મથુરાનું આ કહેવું આનંદ કરી તથા ચંપાને હૃદય સરસી ચંપાને પાર્વતીએ પતિનું સમાન છોડ્યું.

* * * * *

પીથેરમા આવ્યા પછી જોયું તો પિતાજ મરણ તુલ્ય આંદા હતા. પાર્વતી તેમની અગ મનથી ચાકરી કરવા લાગી. ઉત્તમગને લીધે પાર્વતીનું મુખ વધારે ને વધારે નિરતેજ થઈ ગયું. મંદવાડ અનામ્નિ હતો.

પાર્વતીની મા પચારી પાસે બેઠી હતી; તેણે પાર્વતીને બોલાવી પાસે બેસાડી. ઘોડીવાર પછી પિતાએ આંખ ઉઘાડી. તેમણે પાર્વતીને કહ્યું: “ દીકરી, તારી મા દત્તક લેવાનો વિચાર કરે છે. પણ મારી મિત્રતા બધી તને આપવાનો મારો વિચાર છે, તો હું તે બીજાને શી રીતે આપી શકું ? તેમ કહે તો મરતી વખતે હું તારો અપરાધી ચક્રાવર્તી.” પાર્વતીએ કંઈ પણ જવાબ દીધો નહીં. પણ માએ રડતે રડતે કહ્યું: “તમે હવે અમને છોડીને જતાં રહો છે. દીકરીને ધરતું સુખ નથી એ દેખીતું જ છે. તો આપણી સર્વ મિત્રતા તેના જોવા ઉપર જ પડીને આપી તેની માથે ભોગવના દેવાય કેમ ? આપણી મંપતિને આપતાં પણ પુત્રીને સુખ મળવાનું નથી તો મને શી મેરે નિર્ગત રહે ?” આ સાંભળી પિતાએ પાર્વતી માનું પ્રેમ ભરી દૃષ્ટિથી જોયું અને તે બોલ્યા “વિચાર કરવાનું મારામા જળ નથી. તેમજ તેટલો વખત પણ હવે નથી, જો દત્તક લેવાથી તને બોદું છાત્રે નહિ તેમજ તે બમમા તારી પૂર્ણ સંમતિ હોય તોજ નાની માને દત્તક લેવાની પરવાનગી આપું, નહિ તો નહિ.”

પાર્વતીએ કહ્યું: “ પિતાજી, મને આજની મન વિચાર કરવાની પરવાનગી આપો.”

આ સાંભળી માતાને યુક્તિ મળ્યો અને કહું અવાજે બોલી ઉઠી: “તમને પોતાપોતાનો વિચાર કરવો છોડી હાથે હું દિવસ કેરી રીતે કાઢું તેનોજ વિચાર કરો. મારે એક શિક્ષણ જોઈએ. તેનું લાભ કાર્ય વગેરે કરીને હું મંચાદનો અનુભવ કર, નહિ તો હું છત્રી ચળીશ નહિ.”

કાષ્ઠથી તરત કાંઈ પણ નિર્ણયપર આવી ચઢ્યું નહિ. પાર્વતી એકથી પડીને વિચાર કરવા લાગી કે “હવે હું ચંપાને મું આપીશ ? તેમ સામરે માફે આન રહેશે નહિ. પંડુ માતાનું કહેવું પણ દુરસ્ત છે. જ્યાં આપણને સુખ નહિ ત્યાં પૈસા આપવો એ નિરર્થક છે એટલુંજ નહિ પણ દત્તક લેવાથી પિતાનો-વંશ રહે છે તેમજ માતાને સુખ થાય છે. તો હવે સ્વાર્થ લેમજો મુકવો જોઈએ. એ નિશ્ચયજ એવરહક છે.” તેથી માતાપિતા પાસે જઈ તેણે દત્તક લેવા માટે પોતાની સંમતિ દર્શાવી.

મહારાજ યજ્ઞ-માતાએ દત્તક લેવાની ત્રિવિ રીતે કરી દીધી અને એ પુરી થતાં પિત્રાના આજ્ઞા આજ્ઞા ગયા.

સુએ દત્તક લીધો છે અને તેના પંજીમાં પાર્વતી આરક્ત પોતાને હવે સામન્યની મિત્રતા મળવાની નથી એવી ખતર માંભળતાંજ શંકરરાવની નિરાશાનો પાર ગ્યો નહિ. આ સંપત્તિની આજ્ઞાએજ શંકરરાવે પિતાના પૈમાનું પાણી કર્યું હતું. હવે તેને દ્વિગતવ-આનુ મુરેપુર જાન થયું. કાષ્ઠ પણ રીને સસરાની મીઠાન પોતાને મળે તે માટે જો પ્રમાણ કરવો એ વિશે હવે શંકરરાવ વિચાર કરવા લાગ્યા.

આજ સમયમાં પાર્વતી પોતાના અર્ચત્યાગ વિશે વિચાર કરતી હતી. ચંપાને જોવા માટે તેને આસરે જવાનું મન થતું હતું. પણ હવે મ પતિ આપી શકાય તેમ નહિ લેવાથી ત્યાં સુખમાં રહેવું દુર્લભ હતું.

ચોડ દિવસ પછી શંકરનવ સાસરે આવ્યો. તેના કાચુ વિરે પાર્વતીએ તણા તક-
વિનંદા થ્યાં, પણ કંઈ નિશ્ચયપર આવી નહિ તેણે મબીર મુદાથી પતિના દર્શન કર્યા.
ગંકગવ તેની પવિત્ર નજર માસુ જોઈ ચામો નહી તેણે નીચું જોયું.

ચોડી મુદત પછી ગંકરસાવે કહ્યું “ મે તાન હજારે અપરાધ કર્યા છે, તો પણ
તેની હાથા હદી પણ માગી નથી. એ કારણને લીધેજ તારી પાસે આવતા માને દિમ્મન
આવતી નહોતી. પરંતુ તારા વચર મને સુખ નથી તારી સુદર વ્યવસ્થા વચર હા બધા
નક દેખાય છે. હવે હું કહું તે સાંભળ તારી મદદ વચર મારૂં મારિતુ દુર ચર્ચ રહે તેમ
નથી અને તારીજ મદદથી મને સુખ મળશે હવે તું ઉદાસ કર. ”

પછી ગંકરસાવે વ્યવસ્થાથી પોતાનો હેતુ બહેન કરી તેના કહેવાનો લાવ એ હતો
કે પાર્વતીના પિતાએ “ વીલ ” (મૃત્યુપન) કહ્યું છે તે જોડું છે એમ ગંકરસાવ સાચીત
વચવાની તૈયારી કરતો હતો. મરણ પુરાના એકા કર્યા હતા. ફક્ત પાર્વતીની આત્મીની જરૂર
હતી તેરી તેણે કહ્યું “ તું એમ સાક્ષી આપજો કે “ પિતાજીએ વીલ કર્યું નથી. ”—હું
મેં ઘેર બીજા માથુ એવી સ્થિતિ જોવાની તારી ઝાંઝા હોયજ નહિ. મને સમૃદ્ધિવાન
જનાવવાનું તારાજ હાથમા છે. આ રમે મને નનીન ડેજગાર દરવાનું પરવડે તેમ નથી.
આજ પર્વત નને મળતારી મીલનની આશા નખી બેસે તું અને એ આપવી તારાજ
હાથમા છે. માટે મે ઉપર કયુ તે પ્રમાણે સાક્ષી પુરીને મને મદદ કર હવે તું કહીય
તે પ્રમાણેજ કરીશ. ખરામ નેતે જર્જર નહિ અને પૈસો જતા પણ ઉઘાની દર્શિ નહિ. ”

પાર્વતીએ દડતાથી જવાબ આપ્યો “ માતાથી તમાન કહ્યા પ્રમાણે કંવાનું બની
ચકો નહિ. માટે આવી રીતે મારી પાસે જુગી સાક્ષી યુગવવાનું પાપ કરાવવાનો પ્રયત્ન
જોડી રે. ”

ગંકરસાવ દાનતાથી બેસ્યો “ એકવાર મારી ત-ક નજર કર માની રી સ્થિતિ
હતી, તે હવે કેવી સ્થિતિપર ગયો છું, તે તને ગેખાતું નથી કે શુ ? મારી અવમાવસ્થા
માથી ઉદાસ કરવાનું ફક્ત તારાજ હાથમા છે. ”

પાર્વતીએ ફરીથી મંબીરપણે ઉતાર ગામ્પો, “ મારે માઠી આપનાનો પ્રમગ આપૂરો
તો ? એમજ કહીય કે આ મીલકતપર મારે દડ નથી. તમે ઘેર ઘેર બીજા માગશે તો
હું પણ તમારી જોડે બીજા માગીશ, તે ઠીક છે, પરંતુ આ પાપી કામ માગથી ચમ ચકશે
નહિ અને તમને પણ મારી આપના છે કે એવું જાપ માથે ન લેજો. ”

શંકરસાવે ધણીજ આજીજ દરી, અને પગે લાગ્યો, પરંતુ પાર્વતી પોતાના નિષ્ઠ
માથી ડગતુ માત્ર અક્ષી નહિ આવી રીતે પતિ-પત્નીના હમેશના મેળાપનો અત આપ
વાની અણી પગ આવ્યો. પાર્વતીની દસ “ સુડી વચ્ચે મેખારી ”ના જેવી થઈ. આખરે
તે રડતે રડતે પતિદેવને પગે પડી અને બોલી “ મારી પાસે પાપ કરાવવાનો આ પ્રયત્ન
તમે છોડીજ દો, આવી રીતે પૈસો મેળવવાથી આપણી તેમજ આપણા વંશજનેની અવ-
નતિ થશે, તેનો વિચાર કરો. જોડું કામ કરતી વખતે જેટલો હિમગ થાય છે, તેથી વધારે
દુખ તથા તે હામનું હાથકર પશ્ચિમ મોગવવાનો પ્રમગ આવે છે ત્યારે થાય છે માટે
આ પાપ છોડી દેઈ પુણ્ય પથે પળા ખરાજ રીતે મેળવેલો પૈસો આપવા કંતા છોકરો

મરીના વાસણ આપવા એ હીક છે. નથીમયોને તે નહીંમી ચીજ પણ પુખ્તતા પ્રમાણથી સોનાની મર્મી બાપ છે ... ”

આ સાંભળી શંકરગાને ધણેજ ક્રોધ થયો પાર્વતી બોલી મ્હી નદિ તે પડેલાજ તેને પોનાનો પગ પાછળ ખેચી લીધો અને મોટા સાદે બોલ્યો “આજથી તારી સાથે મારો કાલ પશુ પ્રજાને મળે એવો નથી હું જે અને જાલ હું તે મારો તો કે નરતો હો પણ હું તેજ રહેને જાણ્યા.”

પાર્વતીએ પણ પગ છોડી દીધા, તેને પણ પોતાની પવિત્રતાનું અભિમાન થયું, અને દહ મન સાંધી બોલી, “હજ તમારું નાણ કરીશ અને મે પગમેથગની એક નિશાથી શક્તિ કરી હશે, અને મારું અતઃકાલ અંતર્યુ રીતે પવિત્ર હશે તો મારી આ પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થશે અને તમે એક દિવસ સામે મારો આવશે અને તમારું અતઃકાલ પથાતપ રૂપી અમાન્યથી સ્વચ્છ અને પવિત્ર થશે.”

શંકરગા સાંભળ્યું ન માંભળ્યું કરીને આધુ પાધુ બેઠો વગજ સાથી જતો રહ્યો નાતે આ રીતે પતિ-પત્નીના મેળાપનો અતઃકાલ આજે.

* * * * *

હા મેળાપ પછી થોડેજ દિવસ શંકરગા પોતાના માસનાનું “વીલ” બોટું છે એમ જાણવા માટે મોટામાં દાવો માડ્યો અને એમ ક્ષમિદ કરી કે સાસરતમે સર્વ ગૌરવ અને આપી છે, પરંતુ મારો દહ નાશુદ કરવા મારું દત્તકરત તથા વીલ બનાવવી ઉપ-નિયમ થયા છે.

આ બામતની ખબર પડ્યાજ પાર્વતીની માતાનો ક્રોધાગ્નિ ધણેજ પ્રગટી હોયો તેણે પાર્વતીને પોતાની પામે મોલાવીને પૂછ્યું “જરી વાત, દાવે સમજ પડી કે આ કાન્ધાન માટેજ ઉપકરિત જમાઈજીવા અત્તી પધાર્યા દયા. તને પણ તેમજો સીખવી મધુજ રજો તને જ્યારે પંડાનો આવશે તથા લોભ હતો તો અને ખેલેથીજ કેમ ના. વધુ ?”

પાર્વતીએ જવાબ દીધો “બા, આ કિસ્સામાં તારા કાલ પછે રીતે જીવીવાનું કાનજ નથી. હું જાણું છું મારે બોલું તારી એક પાછ સરખીને પણ કાલ દાવ લગાડી સદ્યો નદિ અને જો આ કિસ્સામાં તારા વિદેશ કાવ થશે તો મારો જરનારી સવળી મીલકત હું જાણું જરૂર કરીશ.”

માતાનો ક્રોધ રમ્યો અને તેણે મનમાં પોતાની પવિત્ર પુત્રીને આશિર્વાદ દીધો.

કિસ અતતા પાર્વતીની જુજાની લેવાઈ, અને તે જુજાની ઉપરથી તેની માતાની વાંકુમા કામનો નિશાલ થયો પરંતુ ત્યાર જાદ શકરતાવ કામની નજરે પડ્યો નદિ. તે કાંઈ જતો રહ્યો તે જાણાનું નદિ તેણે આપજાન પણ કયો દગે એમ પચાનું માનતુ થયું.

દુખના દિવસો કાદીને પાર્વતીનું હૃદય ખચર જેવું હતું અર્ધ મધું હતું અને તેથી જ ઉપની દહોકન બન્યા પડી પણ જ્યારે દિવસ સૂધી તે પીયેર રહી. પરંતુ તેનું મન

બ્રમ રહેવા લાગ્યું હતું. આ સ્થિતિમાં ચિત્તશાંતિને માટે તે ઉપાય બોળવા લાગી તો સાચું કાંઈ નિવાસ કરવાનું થોડું આવડતું પડ્યું, એટલે તેણે માતાને કહ્યું: “બા હવે હું કાંઈ યાત્રાએ જઈશ.” માએ ધરીજ ના કહી પણ પાર્વતીએ જ્ઞાન આપ્યું નહિ. અને તેણે સ્વાસ્થ્ય પામેજ જવાનું નહીં કહ્યું. પરંતુ કાંઈ યાત્રાએ જતાં પહેલાં સાસરે જઈ ચપાને મળી લેવાનું તેને મન થયું.

પોતાની જીવ્યાનીથી શંકરસખનું અનિષ્ટ થયું હતું એટલે તે ગામમાં પાર્વતી પોતાનું મોં પણ બનાવી શકી નહિ, તે કારણથી તે ગત્રિએજ ગામમાં પેડી. ઘેર આવી ત્યારે ધરડી દારી તેની સામે આવી. તેની માથેત મથુરાને પોતે આવ્યાના સગાચાર કલાવી મોકલ્યા. ચોડીવારમાં મથુરા આવીને તેને મળી. બન્નેની આખમા અંશુ આવ્યાં. બન્ને શેષો મમાન દુઃખને લીધે બેઠેલા થઈ. ખુબ રડવાથી હૃદય હલકું થયું એટલે પાર્વતી બોલી, “હું હવે અહીં બધા દિવસ રહેવાની નથી. હું કાંઈ યાત્રાએ જવાની છું. પણ જતા પહેલાં ચપાને જોવા સાથેજ હું આવે આવી છું. ગમે તેમ થાય પણ બન્યું ન બન્યું થવાનું નથી, માટે ધનિજ સાખ હવે ચપાને લાવ જોઈએ.”

મથુરાએ નિસાસો મૂક્યો અને બોલી: “બહેન તું અજેજ રહીને ચપાની સારવાર કહીસ એવી મને આશા હતી. હુખી સુકી જાખરી મજે ને ખાઇને આપણે બન્ને નિરાધાર અજળાઓ જેમ તેમ દીવસ નિર્ગમન કરત. પણ ત્યારે તારી મરજી કાંઈએ યાત્રાએ જવાની છે, અને તે માટે તેં સર્વ નૈવારી કરી છે તો, હું તને સંસાર ચક્રમાં નાખવા માગતી નથી. તેં થઈ દુઃખ લેણુ છે એટલે હવે તું પવિત્ર સ્થળે જઈ ચિત્તને શાન્ત કર.”

આમ કરીને મથુરા ધરમાં ગઈ અને ચપાને લેઈ આવી. પાર્વતી ચપાની નામુ શેલીક વખત સુધી જોઈ રહી અને પછી તેને ચુબન કરી પાર્વતી દૂર ખસી ગઈ. વળી તેને તેણે ખન વ્યતઃકરણી અવિચલ સુખ બોગવવાનો આશિર્વાદ આપ્યો, અને પોતાના શરીરપરના મધ્યમા લાગીત ઉતારી મથુરાના દાયમા મુક્યા અને તેણે કહ્યું: “આ હું ચપાને લેઈ છું. તે તેના લગ્ન પ્રમંજે તેના શરીરપર પહેગવીને મારી આ વિનાંનિ નીકારીશ તો મને થાણુ સુખ થશે.”

આટલું કહી તેણે ધાં છોડ્યું અને કાંઈ નરડ રવાના થઈ.

* * * * *

કાશીમાં રહ્યા પછી પાર્વતીનું મન શાંત થયું. ચરિત્ર લીધેનો મહિમા અર્વાદિંકર છે. સર્વ દુઃખ તે વીસરી ગઈ. ફક્ત તેને એક જ ચિંતા રહી હતી. શંકરસખને શુભ થવાને એ વર્ષ થઈ ગયાં હતા. તે દયાત છે એમ પાર્વતીનું મન ખાત્રી હેતું હતું પરંતુ આટલો લાંબો સમય તે ક્યા રહ્યા હશે? એ જાણતો તેને ધરવાં રિચારખાવો હતો.

પ્રભુ પવિત્ર માણસને મહાવજ સાચ છે. પાર્વતીના સ્વચર્યાવાગની સીમા આવી રહી હતી અને ફક્ત તેની પ્રેરિતા પૂર્ણ થઈ નહોતી. જોકે વતમલ સ્વચચાન તે પ્રતિમા

પૂર્ણ થવાનો પણ લાભ આપ્યા વગર નહિ રહે એમ તેનું મન ચોક્કસ રીતે સાક્ષી આપતું હતું, એજ કારણથી પતિએ આપનાત ક્યો છે તે પાર્વતી માનતી નહોતી.

ચોમાસાની ઝાલુ હતી. સંખ્યાકાળનો સમય હતો, અને તેથી રસ્તાપર યાત્રિકાનો કોલાહલ કभी થઇ ગયો હતો. વરસાદ યુગળધાર વરસતો હતો અને કુદરત અદ્ભુત લીધા કરતી હતી તે નિહાળવા સારૂ પાર્વતી બારી આગળ બેઠી હતી. રાત્રિનો અમલ થવા લાગ્યો અને ઘેર ઘેર શાંતિ પ્રસરી રહી હતી. ઘરમાં એક સાધારણ દીવો બળતો હતો. ચોડીવાગ પંખી પછી વગના આગવા બારણાને કોઇએ ખખડાવ્યાનો અવાજ પાર્વતીએ સાંભળ્યો. તત્કાલ કોઈ સુસાકરનો અવાજ ક્ષનપન આપ્યો. પચિસે ક્યુઃ “ઘરમાં કોણ છે ?” મારા જેવા અનાથને આશ્રય દેશો તો આપતુ બનું યરો.” દાનીએ તુરતજ દરવાજો ઉઘાડ્યો એટલે અંદર આવ્યો અને શાંત સ્વરે દીનતાથી બોલ્યો. “આજની રાત આ બપોર વરસાદ માથી મને બચાવો અને આશ્રય આપો હું યાત્રી ગયો છું.”

પ્રવાસીનું શરીર થાણુ પાતળું તેમજ દુબળી વ્યથિત ચપેલુ જણાતું હતું. કપડા ફાદા છુટ્યાં હતાં. અર્ધે નમ્ર શરીર પર વનસાદ પડ્યો હતો અને તેની ધાડ હતુ સુધી પણ ચાક્ષતી હતી. તેને લેઈ પાર્વતીની માસુએ કહ્યું :

“દીકરા આટલી રાતે બહાર કેમ બટકતો હતો. તને કોઈના આશ્રય નથી કે ક્યુ ? વનસાદ તો અપેટાને અપેટા પડે છે.”

પ્રવાસી ચમક્યો પરદેશમાં અને તે પણ થોડે વખતે માનુષ્યાવાના રાન્દો માલગવાથી તેના મનને અજ્ઞાન આનંદ થયો. પછી તેણે પાર્વતીની સામુ તરફ એકનજરે ધોડીવાર લેયા કહ્યું, અને પછી એજખખણ પડખથી તે પડે પડ્યો અને રહ્યો રહ્યો બોલ્યો. “પપા, તું મને આજ કેવી સ્થિતિમાં લુએ છે ?.....” પ્રવાસી આગળ બોલી શક્યો નહિ.

માતાએ પોતાના પુત્ર ગઈકાગવને બોળખ્યો. તેને પોતાની ગ્રામ્ય લીધો અને પછી પાર્વતીને કહ્યું “વંદુ, ઘણા દિવસપર બોનાએવો મારો લીંગ મને હવે તારા પુપ્પના પ્રભાવે મળી આવ્યો છે.” પાપી ચરણ અને ત્યાર પછી પંચાતાપ એ બેને લીધે રાંકન-રાવના શરીરમાં વિચિત્ર ફેરફાર થયો હતો અને તે રોગનો ભોગ થયો હતો એટલે તેને સારા ચતા ઘણા દિવસ લાગ્યા.

આજ થયા પછી એકાત મગતાવારજ રાંકરતવે પાર્વતીને કહ્યું “તું ખરેખરજ દેવી છે. તેજ માઈ ચક્ષુ કહ્યું છે. સ્વાર્થને લીધે આપણો ચર્ધન હું દરો દિશામાં બટકતો હતો. માઈ ભાન નહીં જેવું ચર્ધ ચર્ધ હતું. જે વખતે માઈ મન સાવધ થયું તે વખતે મેં મારી પોતાની કેવી અવનતિ દરી હતી તેનો મેં વિચાર કરવા માંડ્યો. તે વખતે મને તારા મુખમીની નીકોલા ટપ્પો ન્યાકારા વાણીના જેવા ખરા લાગ્યા અને મને ભરોસો આવ્યો. પરંતુ લગ્નને લીધે હું તારી પાને આવી શક્યો નહિ. આજ મારી ખાતરી ચર્ધ છે કે તેં માઈ રક્ષણ કરું અને તારી પ્રતિદા પુરી થઇ છે.”

મોટક હું શક્તિ છતાં, બેસી રહો હતો તે સમજાયું. તુરત હું ઊઠ્યો-ચાલ્યો. મળતો પગને હુકમ કરીને મથાભા પછી આંખોને કહ્યું કે જોની રહેજે. ચોડીજવારમાં પાણી મળી આવ્યું.

એક સુંદર મોટી નદી વહેતી હતી. કિનારે જઈ હું ઉભો રહ્યો, પાછી પ્રભુની પ્રાર્થના કરી. “પ્રભુ! જળ તો આ રહ્યું. પણ મ્હારી પાસે પીવાનું કંઈ સાધન નથી.” પરિખાં હવે મ્હારામાં લગાર પણ શક્તિ આપી રહેલી હતી લાગી નહિં. ત્યારે શું પ્રભુએ આવી પાણી પાડ્યું? ના. પાછો સ્વર થયો. “ત્હારા હાથને આગા કર, ખોળામાં પાણી ભર, મોઢું ધોણું કર, ત્હમાં જળ રેડાવને મળાને પાણી અંદર ઉતારનાની આજ્ઞા આપ.” આ બધું મ્હેં કર્યું. આખરે જેમ આગવાળાનું આંકું તેણે પોતેજ મહેનત લીધી ત્યારે આવ્યું હતું તેમ મ્હારી તરફ ઊપાધ મ્હારો છત કંઈ પડ્યો.

શું આવી આવી તે વાતો કહેવાય? ત્હમને ગમે છે? શું પ્રભુ નથી-કાંઈને મદદ કરતો નથી? અરે, ના, ના, આ વાત તેજ વાત છે. પ્રભુ દયાળુ છે. તે બધું કરી શકે છે. પણ ત્હેણે ત્હમને સઘળી શક્તિ આપી છે. ત્હેની પાસે માગવાનું કંઈજ નથી. જે છે તે ત્હમારેજ કરવાનું છે. ત્હમે ત્હેને નકમો બોધાવશો નહિં. કમ કરે જાવ અને ત્હમને ક્ષણ અવશ્ય મળશેજ. ત્હમારામાં બધી શક્તિ છે, તે ત્હમે ભુલી જતા નહિં. ત્હમને જય મજે ત્યારેજ પ્રભુનો આભાર માનજો.

ધડી ગમ્મત:

એક શુદ્ધરથ પરદેશ જતો હોવાથી તેણે એક મિત્રને પોતાનો કુતરો સાચવવા માટે સોંપેલ. થોડા દિવસ બાદ કુતરો તેના નવા ચોકની સાથે ચારી પુરથી ઉપર બેસી તેને લેણું જ ચીંતવા લાગ્યો. એક દિવસે તેને કંઈ વિચાર થઈ આવ્યો તે પોતાના ચોરડામાં દાખલ થયો, અને કુતરાને દબેસાની આંકું પુરથીમા બેઠેલા નેહ તે બારી તરફ દોર્યો, અને જુમ મારી “નિલાકી, ઉઠ” આ સામગ્રીની સાથે કુતરો પુરથી ઉપરથી કુતી બારી તરફ ધરણો. કુતરાને પુરથી ઉપરથી ઉઠતો નેહ તે શુદ્ધરથ પુરથીમા બેસી બધો બધા વાત કુતરાએ ધ્યાનમાં રાખી. થોડા દિવસ બાદ ત્યારે તે શુદ્ધરથ પુરથીમા બેઠો હતો તેવામા કુતરાએ ચોરડામાં દાખલ થઈ બારી તરફ પડી બેસી મસખા માર્યું આથી તે શુદ્ધરથ હું હતું તે જોવા પુરથી ઉપરથી ઉઠી બારી તરફ ધરણો. આ વખતે સાધી કુતરો પણ પુરથીમા બેસી ગયો.

હવે શુદ્ધરથ વિષે વાનચિત્ત થવા લાગી.

નેનસન—“મારા પિતા બરાબર મેં જુ વર્ષની ઉંમરે મરી ગયા.”

રોમિન્સન—“પણ મારી માતા તો ત્યારે તે બેઠેલી અને ઉપર થઈ વળ વર્ષની ઉંમરેની થઈ ત્યારેજ મરી ગઈ હતી.”

રોમિન્સન (બધાને પોતાની ટકાસથી દાખી કેવાના ઉતારાથી)—“અરે મારા કુબંધા તો મરણને બેલા છે કે નેહો અગાધિ પડી પણ મરી ગયા નથી.”

એક દિવસે એક નર્મન પ્રીવેસરે પોતાની ભૈરીને પોતાના મિત્ર પર કસતી મુઠાં નેહ ત્યારે મુઠાં “આને ચા માટે.”

તે બોલી ઉઠી—“શું ત્હમને ખબર નથી કે આને તમારા હાથનો વાનિટીસન છે કે નહીં.”

પ્રીવેસરે સચવાતો જવાનું આપ્યો—“અરે હા! તે તો મું ભુલીજી ગયો હતો, પણ મહેરબાની કરી મને કહેશે કે તમારા હાથનો વાનિટીસન ક્યારે આવે છે કે નહીં? હું તમારી આત્મની મમતાને બદલો લઈ શકું.”

સુન્દરી સુખોદ.

સચિત્ર આસિક પત્ર

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા । મનુ

(મહાત્મ દેવતા રહે, જ્યાં પામે મન-માન સુન્દરી)

સ્વર્ગસ્થ શ્રી સ્ફુલ્લતરામ વાવાભાઈ, બી એ

જુન
૧૯૨૭

પુસ્તક
૧૪
અક
૬.

ગુજરાત સાહિત્ય સમાજ અને સાહિત્ય પરિષદ આદિ અને સંપ્રદાઈઓ
અનિમાન કરનાર ઉત્સાહી વિદ્વાન

The Pic. by Courtesy of the malabar.

આજ સ પાઠ
શ્રી બન્ધ સમાજ.

પ્રકાશક અને તત્તો
રામમોહનરાય ભસવંતરાય

પ્રો. જેમ્સની

વિજ્ઞાનીક શક્તિની ગોળીઓ.

આ ગોળીઓ શરીરમાં ધરી ગયેલું વિજ્ઞાનીક તત્વ પુરતા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરી સંપૂર્ણ શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે. જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ, અજીરણ, ખોરાક ન પચવે, હાથ પગનું દુખવું, મગજ ચકરી આવવી, માદશક્તિ ઝૂમ ચડી, મનની ચિંતા, ઉદાસી

કોઈપણ કામ પર ચિત્ત ન લાગવું, ખાવા પર અરુચિ, છાતીનો ધબકારો દરસ, દમ, આંખે અધારો આવવા, ચહેરાની શીકણ, જીવાન વિદ્યાર્થીનું અભ્યાસના જીજ્ઞાસે લીધે નબળું પડેલું મગજ-તેમા, તેમજ વકીલ, ખારીરદરો અને કલાકો, રફલ મારતરો, અને બીજાઓ કે જેમને રાત દીવસ મગજ ઝસવું પડે છે તેમને આ ગોળીઓ ઘોડી સુદતમાં અજીર જેવા થયું કરે છે. તેમ જે સ્ત્રીઓને હૃદયાર માસીક બીમારીથી શરીર લેવાઈ જાય છે અને હીસ્ટીરીયા, હમરનો દુઃખારો, પ્રદર, જીખ મરી જતી, વીથેર રોગો થાય છે તે ઉપર આ ગોળીઓ અત્યંત ફાયદાકારક છે.

આ દવા લેવાથી જ્ઞાનતંત્ર અને જીહ્વામાં અસાધારણ વધારો થાય છે, શાલ લાક્ષણિક છે, આખા ચળકતી અને તેજસ્વી બને છે, મન ચમત્ત અને ચોખ્ખું થાય છે જીખ સારી પેટે લાગે છે અને પેટ સાફ આવે છે. બીજા બળતી દવાઓ વાપરવા પહેલ, આ ગોળીઓ વાપરી જીવો.

ચેતવણી:-ગોળીઓ ખરીદતી વખતે Pro. James Electro Tonic Pearls પ્રો. જેમ્સ હલેકટ્રો ટોનિક પર્લ્સ, (પ્રો. જેમ્સની વીજ્ઞાનીક શક્તિની ગોળીઓ) બરાબર વાંચીને લેવી.

કીંમત-૨૫ ગોળીની શીશોના રૂ. ૧-૪-૦ તથા ૪૦ ગોળીની શીશોના રૂ. ૨-૦-૦ ના એકથી ત્રણ શીશોઓ સુધીના રૂ. ૦૧ વધુ.

ધી એન્ડેલો ઇન્ડિઅન ડ્રુગ એન્ડ કેમીકલ કંપની

નાં. ૫૫, જીમા મસજીદ મુબર્ક.

સુન્દરી સુબોધ.

પુસ્તક ૧૪ મું.]

જુન. ૧૯૧૭.

[અંક ૬]

અનુક્રમણિકા.

ચિત્રપરિચય:

સ્વ. શ્રી રઘુજીતનમ વાવાભાઈ. (મુખ પૃષ્ઠ)

ઉદયગુંજન:

શ્રીઓ અને સામન પુદ્. શ્રીયુત્ 'ધીરજ' ૧૪૬

વાર્તાલહરી:

વિમળાનું આત્મકથન " 'સુકુમાર' ૧૫૧

વિદ્યાકલા-વૈદક:

સ્વચ્છ પાણી. ... " 'શિરીષ' ૧૫૬

શ્રીયુત્ ઓ. દરીપ્રમાદ વૃત્તગણ દેસાઈ ૧૬૧

વિવિધવિચાર:

અખળા ગૌડ. શ્રીયુત્ ગૌરીશંકર આચાર્ય.

... ૧૬૭

વાક્યપ્રકૃતા અને જીવન મહત્તા. ...

શ્રીયુત્ ધનશંકર હીંગશંકર ત્રિપાથી. ૧૬૩

ત્રી સામ્રાજ્ય:

સુંદર ગદ્ય. બહેન સૌ ચંપકમા. ... ૧૬૪

ધરતે સુંદર બતાવના માટે શ્રીઓ શુકરી

ચોકે? બહેન મૌ અવન્ટિકા. .. ૧૬૭

રમણીમણીમાલા:

પિત્રેની પ્રમદાઓ સ. નરસિંહરાય એમ

વીમાવાળા. ... ૧૭૧

વાલોવાન

તથા બહેનો. સ. પુનમચંદ દેશવવાન. ૧૭૪

સુંદરી સુબોધ—મામિક વધારો.

સરસ્વતી.

ચંદ્રકા. ... ૨૫૭

કાવ્યકુંજ.

ગદ્યસંગીતે અભિનંદન શ્રીયુત્ 'નૂતનશ્રી' ૨૫૮

મથુને પ્રભ. ...

" 'રોહમાગર' ૨૫૯

એક સુખ કુમારી ગાવાને, 'કુસુમાકર' "

" 'નિનિનીક્રન્ત' ૨૬૦

ત્યારે કિષ્કાંડ. ...

" 'વિવિધ' ૨૬૧

અધિ. અને દીપ. ત. ત. હરિવાલ ગાળ

" 'પરીખ' ૨૬૨

અંગીની મહત્તા. ...

શ્રી મણીબહેન " ૨૬૩

સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન.

શ્રીયુત્ યગોસ્તી બોવપુરવાળા. સ. ભદ્રજી

ગાળેલજી મૂ. ... ૨૬૩

વનસ્પતિની ઉત્પત્તિમા વધારો. ત. જયે.

ન્દસવ વજુભાઈ. ... ૨૬૮

અમેરિકાના ઉદ્ધારક ત્યોર્જ વૉશિંગ્ટન

સ. G. M. Trivedi. ... ૨૭૧

મહાત્મા ગાંધીજીની એક પુક્તિ શ્રીયુત્

" 'મદનચંદ્ર' ... ૨૭૨

કર્મજ્ઞેન-ચારિત્ર્ય અને ઉદ્યોગ

સ. રઘુજીતનમ વાવાભાઈ. સ. હીંગશંકર

ચો. પારેખ. ... ૨૭૬

ફુલવાડો:

અમેરીકન સ્ત્રી (મોર્ગેન) ... ૨૭૮

વાર્તાલહરી:

નીમકલ્યાણ વાગો કે મા ? ત. વૈષ્ણીરામ

ખીમજી ... ૨૮૭

“એપ્રિલ પુલ ૧” રા. જ્યન્તિવાલ મગળ	ચાલચરિત્ર.
ઓઝા બી. એ... .. ૨૬૫	ધર્મવીર હકીકતસંચ. રા. પુનમયદ કેશન-
રનેહનો બોમ. રા. રા. હરિલાલ બાળકૃષ્ણ	લાલ શાહ. ૩૧૭
પરીખ. ૨૬૬	ચાલકાવ્યો.
અલપકુમારી. રા. રા. જ્યપ્રમાદ મણિ-	વાજપેય. શ્રીપુત્ર ધીરજ ૩૨૦
લાલ મની. ૩૧૩	તારાને. , , ૩૨૦

સહકાર્ય ઈનામી હરીકાઈ.

સૂચના.

આ હરીકાઈ અંધ કરવાની તારીખ આવતા અંકમાં જણાવવામાં આવશે.

જે પુસ્તકોની સંખ્યા સિલિકમાં બહુ નથી, તેમની કિંમતમાં આવતા માસનો અંક પ્રકટ થયેથી વધારો કરવો પડશે. તેથી જેમને ઓઈરો મોકલવા વિચાર હોય. તેમણે વેળાસર તેમ કરવું.

જે પુસ્તકો સિલિકમાં નહિ હશે તે મોકલી શકાશે નહિ, તેથી ઓઈર મોકલતી વખતે બીજાં પુસ્તકોની પસંદગી પણ જણાવવા તસ્દી લેવી.

લેટનું પુસ્તક વી. પી.

થોડા વખતમાં “તરંગાવલી” એ નામનું લેટનું પુસ્તક હૈંયવામાં આવશે. જેમનું લવાજમ બાકી હશે, તેમને તે વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે.

વ્યવસ્થાપક-સુન્દરી મુખોધ.

૨૫ સોનાના આંદ મેળવનાર.

ધી ખેંગાલ કેમીકલ એન્ડ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્ક્સ લી.

કલકત્તા.

ના. મશહુર કારખાનામાં અપદ્-૩૨ સાધનથી બનાવેલી અકસીર
બનાવેલો.

૧. પપૈયાનો સત્વ (Liquor papayae) કાચા પપૈયામાંથી આ દવા બનાવી છે. ગાયન શક્તિ મંદ થઇ ખાધુ પચતું ન હોય તેવા દરદી માટે એ બહુજ અસરકારક છે. કી. ૪ ઔસનો રૂ. ૧-૦-૦ વળી અજગા તથા પપૈયાના અર્કની મેળવણી કરી દાર્દક ધોષેઈન નામની ઉપરના બધી જાતના રોગ ઉપર અકસીર દવા છે તેના ૫ ઔસનો રૂ. ૧-૬-૦ (આ દવા રજીસ્ટર્ડ છે.)

૨. ઉલટ કમલનો સત્વ (Liq. Ext. of Abroma Augusta) આ અગ્રોધ દવાના સેવનથી સ્ત્રીઓનો રક્ત આવ, અટકેવની અસલ વેદના, કમર તથા પેદુનો દુ-ખાવો, ઉગ્રા આવવા, અરૂચી ચકરી આવવી, ઉધનો નાશ, નમગાઇ વગેરે નાશુદ થાય છે કી. ૪ ઔસના રૂ. ૧-૨-૦.

૩. ગળોનો સત્વ (Liq. Ext. of Gulanch.) દરેક જાતના તાવ, સ્ત્રીવર તથા બરોળનો રોગ, કમળો, જલ્દર, ઉધરસ વિગેરે ઉપર અકસીર છે કી. ૬ ઔસનો રૂ. ૧-૦-૦

૪. યારકુડીનો સત્વ (Syrup of Yashka) કમરે ઘૂટે રૂકનાર, અચીત્તને નરમ પાડનાર, ઉધરસ, દમ, ઝીણા તાવ ચાથેનો ફેવ તથા જાતી તથા ફેફસાંનાં દરદો પર બહુજ વપરાય છે કી. ૪ ઔસના રૂ. ૦-૧૨-૦.

૫. અસોપાલવનો સત્વ (Liq Ext. of Asoke.) આના સેવનથી આંતરક્તઆવ, પ્રદર, વેતપ્રદર. પેદુમાં દુખાવો વિગેરે સર્વ સ્ત્રી રોગને નિર્મૂળ કરી શરીરને પુષ્ટ તથા આરોગ્યવાણ બનાવે છે સુત્રાવઃ પછી લેવાથી સુધારોગ થવાનો સભવ રહેતો નથી. કી. ૪ ઔસનો રૂ. ૧-૨-૦.

૬. વાઇબ્રો અસોક (Vibro-Asoke.) સ્ત્રી રોગ વિનાશક દવા છે. અતિઆવ, અત્પ્રઆવ, તથા તમાચ યુક્ત દુકીલાં દરદોમા આરામ આપી, ગર્ભસ્થાનને મજબુત બનાવી, સતાન પ્રાપ્તિને રસ્તો ખુલ્લો કરે છે. કી. ૪ ઔસના રૂ. ૧-૬-૦.

૭. બ્રહ્મીનું સત્વ (Syrup Brahmi) લીક્ષીરીયા, વાઇ, મગજના દરદો, સ્મરણ શક્તિનો નાશ, ઝાંઝાપણું વિગેરે પર રામગાણુ પ્રજાગ છે. કી. ૪ ઔસના ૦-૧૨-૦.

૮. અશ્વિન (Ashwini) સર્વ પ્રકારની સ્નાયુની નમગાઇ, માનસિક ચારીરિક, અને મગજની દુર્બળતા, અને ધાતુશિષ્ટતા તથા ઘટપણુની નમગાઇમાં આ દવાના સેવનથી અતિશય શુભ થાય છે અને શક્તિ આવે છે કી. ૧ પાઇન્ટની શીશીના રૂ. ૧-૧૨-૦

ઇનામ રૂા ૧૦૦

તાકીદે સાબેતી જોઈએ છે.

આજકાલ બજારમાં વેચાતા ઘણા ખરા હેર ઓઈલિ કંદેસીન તેલમાંથી બનતા બ્લાઈટ ઓઈલને રંગ અને ખુશબો આપી બનાવેલા હોય છે, જે બાલને ખેરવી નાખી જીવાનીમાંજ મફદ કરી નાખે છે, પણ ઘણા વખતથી આ પેપર માં છપાતું આલખીનીયા હેર ઓઈલ બહામના તેલમાંથી બનાવેલું ખુશબોદાર તેલ છે એમ લોકો ખાતરીથી કહે છે. બહામ બાલ અને મગજને ઘણી શુભ કારક હોવાથી બાલુઓ અને જુહુઓ બાલને લાંબા સુવાળા અને રેશમ જેવા નરમ બનાવવા માટે આ તેલનો હુટથી ઉપયોગ કરે છે. જેથી પબલીકના લાલ અર્થે તમાસ કરી આ તેલમા બ્લાઈટ ઓઈલ છે એમ જે ટોર્ષ સાબીન કરી આપશે તેને ઉપલું ઇનામ આપવામાં આવશે.

આલખીનીયા હેર ઓઈલ રૂ. ૨ ની કીમતે, તેઓના સોલ એજન્ટસ:-

મોહીની એજન્સી, - જુમા મસીદ પાસે મુબરમાંથી મલશે.

“ ભરથરી. ”

દ્રુશિઆદિસે. મેસસે પરમાનન્દ એન્ડ જ્ઞાતેન, અમદાવાદ

સુન્દરી સુબોધ.

[સ્વર્ગસ્થ સામસ્થ ગોવર્દનસાહના ચાપ્લેમાં કહ્યું છે તે " સ્ત્રીઓ પાતિ યાચ, રસમ યાચ, કુટુંબોપક યાચ, સ્વસ્થ યાચ, સરીરે લગવડી દેગદીન અને સુન્દર યાચ. ચોખનાના પ્રમાણમાં કુટુંબજન્યનમાંથી તેઓ સુખ-સ્વનત્ર યાચ, ને તે સુખમાંથી અને સ્વનત્રમાંથી કુટુંબની મુખ્ય કમ્પાઓ અને ક્ષેપોમાંથી મુક્તિ, એ કુટુંબનું ખરૂં કલ્યાણ કરવા શક્તિશક્તિ અને ઉત્સાહિની અને કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને શુદ્ધ વર્ગોની મહાભૂવાસનાઓ વૃદ્ધ કરે.] સામી પત્ની થઈ પતિનું જીવન જગત કરે, પતિવ્રતાવન ચોવાશિની બની કુખવિનિરમા બ્રહ્મના બાળકના આત્મા-સંદર્શ કરાવે, માનુષકા પુત્રી તરીકે દિવ્યપ્રેમાના સત્તાનો વિગ્રહ અને પ્રવિન્દ્રી સદાયક વાચ, તથા પ્રભવસ્થાન જનનિરૂપે સ્વદેશમાં ઉદયસ્થાના તેમજ સ્ત્રી ઉત્થાસભર્યા કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે-ઓળ આર્થ સુન્દરીઓના જીવનની સંભાળ છે. સ્ત્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના શાન્ત નથી...સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.]

પૃ. ૧૪ મું.]

જૂન, ૧૯૧૭.

[અંક ૬.

ઉદયગુંજન.

સ્ત્રીઓ અને સાંપ્રત યુદ્ધ.

લેખક: શ્રીયુત્તમ ધીરજ.

જગતમાં અત્યારે 'નમૂતો ન મવિષ્યતિ' એવું શુદ્ધ ચાલી રહ્યું છે. ત્યારે તે શરૂ થયું હતું ત્યારે શુદ્ધમાં ભેદભેદ અને નહિ ભેદભેદના મર્ગ દેશો ઉપર નિરંતર તથા મિત્રની એક સરખીજ ખચ પ્રમરેલી હતી. સંકટના આ-ક્રમમાં એવી સ્થિતિ થાય એ સ્વાભાવિક છે. 'યુ મનુષ્ય સ્વભાવજ એવો છે કે તેને સંકટ દૂર હોય ત્યારે ભેદની ભાવિ લાગે છે તેમની સંકટ પ્રવૃત્તિ અંગ ઉપર આવી પડતા પછી રહેતી નથી. હાલના યુદ્ધમાં પણ એવોજ અનુભવ થયેલો છે. શુદ્ધ શરૂ થયા પછી શેઠા દિવસમાં રજાના જીવે વીરોના પ્રગપરાસ આદિ તરફ પ્રસરવા લાગ્યા, નૈાસનો અધમગ દૂર થયો અને પ્રત્યેક વ્યક્તિના નાના-કેરુણા કર્તવ્યની ભાવિતિ પ્રર્થ શુદ્ધની ઉપરના કમી કરવા પુરોગ પ્રમ જે સ્ત્રીઓ પણ યથાશક્તિ નેવાર થઈ છે એ વર્તમાન-રોના વાચકોથી અજણ નથી સામન શુદ્ધમાં વીર પુરોગનું સૈવ જોમ જગતમાં દોષી નહુ છે તેમ સ્ત્રીઓના પત્ર-

કેમ પણ ચળકી રહ્યા છે. ઈંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ, રશિયા, જર્મની, અમેરિકા અથવા આપણા હિન્દુસ્તાન-મર્વન સ્ત્રીઓ જે કામ આજ કરી રહી છે તે અવલુંનીય છે, એમ કોણ ન કહે? સ્ત્રીઓનાં અંગમાં ફરજી અલ્યામાન્ય મર્યાદા છે તે આજ પ્રસંગ મળતાં તેઓએ અપ દેખાડી આપ્યું છે. તેમનું તે અપરિચિત નૈર્વ્ય, અસામાન્ય શૈર્વ્ય, અલૌકિક કર્તવ્ય-તત્વગત અને કપતાલીત દર્શકમતા વગેરે ગુણોને હોને સ્ત્રી કળવણીના દ્વા વિરોધી-બાને બુ આશ્ચર્ય થાય છે.

આપણા દેશમાં “પુછમેન્સ વૉર રિલીફ ફંડ” સ્થાપીને દેલ્હીક પરાંપકારી સ્ત્રીઓએ કામ કરેલું છે તે મૈ કાંઈ જાણું છે. તેનો આરંભ નામદાર લેડી વિલિંગ્ટન, મિમિસ નિન્સ પ્રણીત સ્ત્રીઓની મદદથી કર્યો પણ ઈંગ્લાંડ વગેરે પાશ્ચાત્ય દેશોની સ્ત્રીઓ દ્વા વિવિધ જો પ્રવૃત્તિ એવે છે તેની જાણર આ દેશની સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિ નથી. હિન્દુસ્તાનમાં આપણને સુદની ઉત્તમ પૂર્ણપણે દેખાતી નથી. પુરોપપંડમાં તે પ્રત્યક્ષપણે દેખાય છે. આમ પરિસ્થિતિમાં બિનતા હોવાને લીધે સ્ત્રીઓના પ્રયત્નમાં તકાવત હોય એ સ્વાભાવિક છે.

મુખ્ય ઈલાકામાં સુદ ફંડની સ્ત્રી શાખાનો આરંભ જેમ ગવર્નર સાહેબના પત્નીએ કર્યો છે તેમ ઇંગ્લાંડમાં સ્ત્રીઓના સુદ સંબંધી ચળવળનો આરંભ પુદ સમ્પાદનાં પત્ની મહાગણી મેરી સાહેબે કર્યો છે. સુદની સરંચાત ચર્તાજ કેટલાક માણસો કામ-ધંધા સોરીને સુદશ્રમિમાં ગયા; આથી ઘણા ધંધા બંધ પડ્યા છે. સુદના બર્ધર, વિદ્યુપતિને લીધે ઉલોગવદને મોંઢું તુકસાન થયેલું છે. તે ઉલોગવદને આશયે રહેનારા માટે “ફનીન્સ વર્ડ ફૉર પુછમેન્સ ફંડ” નામક સંસ્થા મહાસચીના પ્રયત્નથી સ્થાપન થઈ. જેઓને ધંધા નહોતો તેમને ધંધા વળગાડવાનું કામ આ ફંડની કમિટિએ-જે કમિટિમાં મહત્તી સ્ત્રીઓ છે-દ્વાય ધર્મ, રાણી સાહેબનું એ આદર્શ જેવું તેવું ગણાય નહિ. એકાદ ફંડ ઉભું કરી તેમાં દ્રવ્ય મહાશ્વ આપીનેજ તેઓ અગત્ય જેસી રહ્યાં નથી. કિન્તુ પોતાના અધિકારનો તેમજ જાનનો લાલ ખીજ ઘણી જાળતેમાં આપી રહ્યાં છે.

રાજમાતા અલેક્ઝાંડ્રા રાણી સાહેબ દ્વા થયાં છે તેપણ અત્યંત ઉત્સાહ અને મહાતુલ્યિથી પ્રેરણા ધણી થઈ રહ્યાં છે. સુદમાં મચેલા સૈનિકાનાં સ્ત્રી-પુત્રો-પુત્રીઓ ની વ્યવસ્થા હંમેશા સરકાર કરે છે પણ પ્રસ્તુત મહાપુદમાં એટલાં બધાં માણસો રજા-જુમાં ગયાં કે તે સર્વના કુટુંબની જેવી જોઈએ તેવી સમાધાનકારક વ્યવસ્થા સુદખાન તન્દથી થવાનું કઠિન જણાયું. માતા અલેક્ઝાંડ્રાએ બૂની વસ્તુઓ એકઠી કરી, જેમને તેમણી ઉત્પન્ન થનાર ફંડની મદદથી તે કમિનના દર કરી.

સેક્રેડ ફંડનામાં તથા એફિમોમાં નોંધજે-તો દાલ ધણાં કામની જગજગરી સ્ત્રી-ઓને માથે આવી પડેલી જણાય છે. સ્ત્રીઓનાં સરીર એ નવીન કામના ભોગથી થાગી ન જાય માટે નિયમિત વ્યાયામની ઝાંઝ પણ સગવડ કરવી જોઈ એમ લાઇપમાં આવના “પુછમેન્સ વૉલન્ટિયર રિલિફ” નામની સંસ્થા સ્થાપન થઈ; એ સંસ્થા “પુછમેન્સ એમ-જન્સી ફૉર” નામક સંસ્થાની એક શાખા છે. એ શાખા ૧૯૧૪ ના એપ્રિલ મહિનામાં સ્થાપન થઈ છે. એનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એવો છે કે પુરુષો રજાગણમાં ગયાં હોય આ મધિ સાધીને જર્મની ને જર્મનમાં અથવા આક્રમકાર ઈંગ્લાંડ ઉપર હાથો કરે તો દેશમાં

અવ્યવસ્થા કરી કરના માટે હોશીઆર અને રૂઢી ઓઝો તૈયાર : થી. “રિઝર્વ” મધ્ય ખરેખર ઓઝોની એક મેનાજ છે. તેની રચના લશ્કર પ્રમાણે ભાષ છે તેમા લેફ્ટનન્ટ, કેપ્ટન, કર્નલ, વગેરે અંબલદારો ભાષ છે અને ઓઝો ને હોદ્દા અલંકાર કાળજીપૂર્વક સાચવે છે ઇન્ડિયામાં એ ચળવળ એટલી પ્રમદેલી છે કે ભૂમિગદ્મમા એક મહામા ૭૦૦ ઓઝોએ પેતાના નામ “રિઝર્વ” મા સ્ત્રોધાવ્યા હતા ત્રી જામ્પરોને “રિઝર્વ” ની યોજના બહુ પસંદ પડેલી છે કારણકે તેથી ઓઝોની શારીરિક સ્થિતિ મારી ગયે છે. આકાશમાર્ગથી જમનીના વિમાનોએ બ્યારે બોળગોળા મેક્યા ત્યારે ગ્રન્થા ઉપરની યોજાની નાઈ કરી કરવાનું કામ ઓ મેનિકોએ કર્યું હતું “એમર્જન્સી કોર” ને કામ આજ પર્વત કર્યું છે ને ઓઝોને ખરેખર વ્યવસ્થાપદ છે. “કિંગ્ડમ ડિપાર્ટમેન્ટ” કાઢીને અનાજ એકઠું કરવું, જુદી જુદી ધાર્મિક સંસ્થાઓને મદદ કરવા ઓઝોને મેકનવી, રવાનદબી ઓઝો માટે ઉલ્લેખ ધધાની શરૂઆત કરી, એવા અનેક કામ ને મરજી તરફથી કામ છે. આ સમ્યાએ એક “કન્ટ્રી પ્રિટિંગ ડિપાર્ટમેન્ટ” કાઢીને એ જીવન લોકોની સજા માટે સેક્ટો ઓઝો દુલાવીયાના કામ માટે તૈયાર કરી છે એ જીવન ઉનારોએ ને રોચન ઉપર મગી નેમને માલિની આપવાનું અને તેમની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવાનું કામ ને ઓઝોએ મ કર્યું હોત ને આજ તેમની શી સ્થિતિ મધ્ય હોત તે કહી શકાય તેમ નથી કોરની બીજ એક શાખા નરીન મેનિકોને જર્મન ને ફ્રેંચ કાપા શીખવાનું કામ કરે છે. હમણા એક શાખા બેન્ડગમમા નિરાધાર મધ્ય મએલા વિપ્લવગ્રસ્ત માણુઓની વ્યવસ્થા કરવા અને તેમને અસ-નજ વગેરે પૂરા પાડવાના કામમા મેકામેની છે.

ઓઝોને ઉલ્લેખ વગાડવા સારૂ વળી એક “યુનાઇટેડ વર્લ્ડ રિસ્ક” ગ્યાપન : વામાં આવ્યું છે તેની કમિટિ યોકા પાસે નાણાંની માગણી નદિ કરતા માત્ર કામની માગણી કરે છે. અને એ યોજના એટલી વસતી થઈ છે કે દલગે ઓઝોને વંચાની અગવડ મળેલી છે

૧

આવી રીતે પોતાની મગવડ પોતાની મેજે કરવા છતાં એક અનપેક્ષિત દિશામારી દિશામાંની ઓઝો ઉપર આપત્તિ આવવાનો રજ દેખાતા લાગ્યો વરઢરી છાતણીઓમારી તરફ ઓઝો ઉપર વ્યવસ્થા જણાવા લાગ્યો. એ સકટ કેટલીક ઓઝોના વડમમા આવતા તેનું નિવારણ કરવા સર્વે નજાત મધ્ય. તેઓએ એક જગી સલાહ કરીને પોતાની ખાનિત્વ અધ પાત રાજવા માટે થમ ડ્યોઈ. પોતાનો તેમજ પોતાના દેશનો બચાવ કરવા તેમણે કિચિવ પશુ કસ્ટર કરી નહિ. ચાલુ વ્રહ્મ એ ઓઝોનાં કર્તવ્યની એક કહિલ પરીણ છે આવી પરીણ વખતે સર્વેજિટ (મતાલિલાવી) ઓઝો પશુ સ્વચ્છ એકો મ્હો મધી-તેમલ પશુ ઉપરોગી કાર્યો કામ કારેલા છે સચ્ચે સચ્ચે “કુક હાઉસ” કાઢીને ગરીબ નોક ન અન વગેરે મસ્તી કિમતે પૂરા પાડ્યા છે. મિમ પેક્ટર્સ્ટ નામનું સુપ્રસિદ્ધ સર્વેજિટ ગાઇએ ગરીબ માતાઓનાં બાળકો માટે મક્ત હથ આપવાની સગવડ કરી છે. કેટલીક ઓઝોએ કપાની દુકાનો કાઢી ગરીબ માણુઓને સચ્ચી કિમતે કપડાં વચવાનું કામ કર્યું છે પુરુષો પામે કહ માગવારી-આધારણ રીતે સમાજે તુરંત મલેથી-આ ઓઝોના દિવસો નાટક દિશામિમાન હશે, આટની કામગીરા હશે, એવી પ્રથમ કાલને કે પના હશે ?

શ્રીઓનું કર્તવ્ય આટલેથીજ પુરું થયું નથી. તેમણે એક મહત્વનું—“પરિચારિકા”નું કામ હાથ ધરેલું છે. યુદ્ધ ચાર થયું ત્યારથી જણી શકીએ નર્સ પ્લનીને રણક્ષેત્રમાં ગએલી છે અને ગાદાપિ ગય છે. ટેટલીક શ્રીઓ દેશમાં રહીને જાણી સિપાઈઓની સેવા કરી રહી છે. રણક્ષેત્રની હોસ્પિટાલોમાં કામ કરવું એ ઘણું કઠિન છે. અર્ધા મરેલા—ઘાયલ ગએલાઓની યુગ્મ—દાના પ્રકારના ચક્ષુપ્રયોગ અને ઔપધોપચારથી તે નર્સોના હાથે ચલાવવા પડી જ તેવા જાણી સિપાઈઓ મુળકની હોસ્પિટાલોમાં આવે છે. અર્થાત્ સમસ્ત જૂમિ ઉપર નર્સોનું કામ મોટી જવાબદારીનું અને મહેનતનું ગણાય છે છતાં શ્રીઓ મોટા ઉત્સાહ અને ગૌરવથી તે કરે છે અને તે કામ જાલ તોજા પ્રત્યુપકારની બિન્દુલ અપેક્ષા કરતી નથી. તેમની નિઃસ્વાર્થ કર્તવ્ય શુદ્ધિને કૃતજ્ઞતાની પણ અપેક્ષા નથી ! ઈંગ્લાંડમાં શ્રીઓ જાણી મૈનિકાની હોસ્પિટાલોમાંજ કામ કરે છે એમ નથી, કિન્તુ હોસ્પિટાલોમાં આપસ્યક થીજે પણ ફેર ઉભાં કરીને પૂરી પાડે છે. અલેક્ઝાન્ડ્રા માતા, ડચેસ ઓફ સુથર્લેન્ડ, ડચેસ ઓફ વેસ્ટમિન્સ્ટર અને લેડી વિશ્વોર્ન વિગેરે ઉદાર શ્રીઓએ આજ મુદ્દામાં પોતાના ચાપ્પરને વિશ્વક્ષણ મદદ કરેલી છે.

હોસ્પિટાલોથી લગ્ન દૂર ચાલતી દોષ તારે જાણી સિપાઈઓને દવાખાનાઓમાં લાવતાં વિલખ ચાપ માટે “ફાઈંગ કિચન્સ”ની યોજના ઘડેલી છે. એક ન્હાની ગાડીમાં મૈનિકા આટલું સ્થા, ડાયી, ફ્લ, ગરમ પાણી વગેરે સાધી તેમાં સિપાઈઓને લાવવામાં આવે છે. આવી ગાડી પ્રથમ લેડી પોન્ટેજ નામની એક ઉદાર શ્રીએ તૈયાર કરી તે “ફેડ જોસ રોસાયાદી”ને અર્પણ કરી. આવી ગાડીમાં ખર્ચ ઘણું થાય છે. એક ગાડી તૈયાર કરતા લગભગ છઠો પૌંડ (રૂ. ૬૦૦૦) ખર્ચ થાય છે. જેમની શક્તિ નહોતી તે શ્રીઓએ પણ ફંડ એકઠું કરી એવી ગાડીઓ તૈયાર કરી છે.

વિરજ્જિત ગએલા સમાજની રાષ્ટ્ર એટલી મુખ્યવસ્થા કરીને અને મરણોન્મુખ ગએલા મૈનિકાની ઉત્કૃષ્ટ યુગ્મથી તેમને નવજીવન આપીને શ્રીઓ અટકી નથી. રણાંગણમાં પુરુષોની સાથે લડવાનું કામ પણ ટેટલી શ્રીઓએ કરેલું છે. પુરુષવેશ યુદ્ધ ચલાવી તેમણે પોતાનું સૌર્વ સિદ્ધ કરેલું છે. આવીવીરભાગિનીઓનાં ઉદાહરણો અનંક છે. રશિયામાં એક શ્રી દસ વર્ષ પહેલાં રૂસો-જાપાની યુદ્ધમાં લડી હતી. તે શ્રી આજ પણ આ યુદ્ધમાં રશિયન સૈન્યમાં પુરુષવેશ લહે છે એમ કહેવાય છે. મિસ ફ્રેન્ચેલનું સૌર્વ સર્વ કામ જાણે છે. જ્વેન ઓફ આર્કની સાથે તેની જે તુલના કરવામાં આવે છે તે સર્વ પ્રકારે યોગ્ય છે.

લગ્નમાં ગએલા વીરોના કુટુંબોની શ્રીઓને ચિંતામાંથી દૂર કરવાનું કામ લેડી જેલિકા, મિસિસ વિન્સ્ટન ચર્ચિલ અને પરલોડવાસી લોર્ડ ક્રિચનરની ભગિની મિસિસ પાકરે કરેલું છે. તેમણે રથે રથે, “પરિચારિકા ક્લબ” સ્થાપન કરી ત્યાં શ્રીઓને રમત-ગમતના મેળાવડાઓ આદરેલા છે. અને શ્રીઓનાં કુઝો વિસારે પાડવાના પ્રયત્ન આરંભેલા છે.

ક્રાન્સમાં પણ આવેજ પ્રકાર ચાલેલો છે. ત્યાંની શ્રીઓ એલ્ઝાબેથ હોડી દર પુરુષોની ગેરદારીમાં ઉલોચિત્ત થયાં છે. કુકનો, કારખાનાઓ, ખેતી વગેરે કાર્યો.

ઓઝોન ગુંધાઇ ગઇ છે. મિમ કેબલની ખરાબગી કરનાર સિસ્ટર જુલી અથવા મેરી ઝેમ્સન જેવી વીર સ્ત્રી સાંજ હતી, જર્મનીએ તેને એક શહેર દાખ કરતાં મારી નાખી.

રશિયામાં એક સ્ત્રીએ એટલી મૌર્ષ દેખાડ્યું કે તેના પુરુષવેશને લીધે તે સ્ત્રી છે એમ ન જણાતાં તેને “સેન્ટ લોર્ડ કોમ” આપવામાં આવ્યો તે દેશની સ્ત્રીઓ “સુ-પ્રીમ કૅન્સિલ” નામક “એમર્જન્સી કોટ”ના જેવી એક મંસ્થા યદાવે છે.

જર્મની તથા ઑસ્ટ્રિયામાં પણ સ્ત્રીઓ દેશને માટે અહોરાત્ર પરિશ્રમ કરે છે. યુદ્ધના આરંભમાં એક રશિયન પત્ર “જર્મન મૈત્ર્યમાં ધણીએક સ્ત્રીઓ દૃષ્ટિએ પડે છે” એમ વખ્યું હતું. કેમસ્તી રાક્ષસી મહત્વાકાંક્ષાને લીધે ત્યાંની સ્ત્રીઓના મદદરૂબ તમ્કુ વુચ્છતાથી નેતું ઉચિત નથી. સાંની સ્ત્રીઓએ યુદ્ધના આરંભથીજ માદાઇ રાખી છે.

અમેરિકન સ્ત્રીઓ તે દેશની દેવીઓજ છે. જગતના ગ્રાધપત્ય પૃથ્વીમાધી આર્ત-વર સાંભળતાંજ તેમની સહાનુભૂતિ અને દયાનો પ્રવાહ ત્યાં જઈ પહોંચે છે. તો પછી દાસીની કરુણારૂપદ સ્થિતિ જોઇને તે સ્વસ્થ કેમ બેસી ગ્હે ? ગાંધી રંક સુધી સર્વ દર-જાની સ્ત્રીઓ કર્તવ્યપરાયણ થયેલી છે. તેમની સહાનુભૂતિનું એક મુંદર ઉદાહરણ જોઇએ તો નાનાવ વખતે એક જહાજને “સાન્ડા કચામ” નામ આપીને તેમાં લાખો વસ્તુઓ ભરીને તે ઇંગ્લાંડ મોકલ્યું હતું તે છે. નાતાલ જેવા આનંદના માર્ગે તહેવારે યુરોપનાં બાળકો દુઃખાચુ લાલે અને અમેરિકાનાં બાળકો આનંદ દે એ અમેરિકાની મહત્ત્વ ભગિનીઓથી કેમ સદન થઇ શકે ? યુરોપનાં અનાથ યાદ ગએલા બાળકોની તેમને દયા આવી અને નાતાલની મેટ મોકલવાનો મહત્ત્વ સંકલ્પ તેમણે કર્યો. આવી રીતે દરેકાં તેમનાં કાર્યો કેટલી ઉદારતાનાં છે તેની કલ્પના સહજ કરી શકાય તેમ છે. તેમણે “અમે-રિકન યોર રિલીફ ફંડ” કહેલું છે અને કમાલ યાદ ગએલા મેલ્ટરપન લોકોને તેમાંથી મદદ કરેલી છે, મતલબ કે ત્યાં જોઇએ ત્યાં પ્રત્યેક સદાપુદને બીધે સ્ત્રીઓમાં એક પ્રકારની અપૂર્વ ગમતિ ઉત્પત્ત થયેલી દેખાય છે. સામ્રાટ મહાપુદને બીધે સ્ત્રીઓની સક્રિ અને સ્ત્રીઓની કર્તવ્યનિષ્ઠા જગતના અનુભવમાં આવેલી છે. ચાપુ પુદમાં સ્ત્રીઓનું દાર્પણે પળ અમર્ષાદ વૃદ્ધિ પામેલું છે. ગ્રય પાછગુદથી આરંભીને રજાએક પર્વત મર્દ દેખણે આજ સ્ત્રીઓ અનંતરૂપ પૂર્વક કામ કરી ગી છે. તેમની મમાજસેવાની મદદવા-કરિષ પ્રજા થયેલી છે.

આ સર્વ બાબતો ઉપરથી સ્ત્રીઓની બાવી સ્થિતિ ઉપર કાચમતું પરિજોમ થશે, એમ કહેવામાં કાંઈ હરકત નથી. સ્ત્રીઓના સંબંધમાં પુરુષોની અનેક ભામક ભાવનાઓ પ્રત્યેક યુદ્ધમાંનાં તેમનાં અલૌકિક કાર્યોને લીધે જોઈ શકે. સ્ત્રીઓનાં કેટલાક નિરર્થક વધેનો નાશ પામશે અને બન્ને યોદ્ધા સરખી ગતિ મળતાં મમાજનો ગ્ય પણ અધિક-નેમથી, અરકયા સિવાય, ઉચ્ચનિના પયમાં આગળ વધશે.

એવે સ્ત્રીઓજી ઉપર કટાક્ષ કરનારાઓને એટલી વિનિતિ કરવાની કે સામ્રાટ સદમાં સ્ત્રીઓએ કેવાં કેવાં કાર્યો કરેલાં છે અને માત્રી સમાજને તે કેવી કેવી ઉપયોગી સેવ પરી છે તે તરફ હક્ક આપવું. યુરોપની સ્ત્રીઓ અસિસ્ટિન દોન તો તેમના કાયથી

ચએલા અને ચનારાં અવર્ણનીય કાર્યો કેમ થઈ શકત તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. આપ: સત્યના પુરોષા સુદમાં નાકાતા દેશમાં સુરક્ષિતતા સ્થાપવી, દેશમાં સુખવચ્ચા વ્રાપમ નાખવી, સૈનિકાના સ્ત્રી-ગ્રાણીને ગ્રામ પૂરું પાડવું, ખેતી કાઝાના વગેરેના અવિચારાં શ્રમ કરવો, આજની સૈનિકાની પ્રાપ્તિ કરવી, મત્સ્ય-મુખ વીરાના આક્રોશથી હૃદયને દયાથી ભરી દેવું, ઈલાદિ અનેક કાર્યો વિનશ્ચુ બુદ્ધિસામર્થ્યથી કરવાની જાતના સ્ત્રીઓના કપાથી માવી તેના વિચાર સ્ત્રી કળવણીના વિરોધીઓએ જરૂર કરવો જોઈએ. ઈંગ્લાંડ વગેરે પાશ્ચાત્ય દેશની સ્ત્રીઓનું અનુકરણ કરીને આપણા દેશની સ્ત્રીઓએ ચાલુ સુદમાં મહા સુદમાં યથાશક્તિ મદદ કરેલી છે. કિન્તુ શિક્ષણના અભાવને લીધે શુ કરવું, કેમ કરવું એ નદિ સુઝાથી હિન્દી સ્ત્રીઓ કર્તવ્યમાં પાછત ગૂંઠે છે. સ્ત્રીઓનું અગાનજ તેમના કર્તવ્યમાં આડે આવે છે માટે તેમના તરફથી જે અપ-સ્પર્ષ મદદ થઈ હોય તે અત્યંત તે કિમતી ગણી હિન્દી સ્ત્રીઓને ઉત્તમ શિક્ષણ આપવાનું લક્ષમાં લેવું જોઈએ. પાશ્ચાત્ય સ્ત્રીઓના પરાક્રમેની વાતો જેમ જેમ આપણા દેશની સ્ત્રીઓ સાંભળશે તેમ તેમ રક્ષાત્ લાવી આપણા સામાન્યની અધિકાધિક સેવા કરશે, એમાં સંશય નથી. પરમેશ્વર હિન્દી સ્ત્રીઓને એવી કર્તવ્યપનયણ બનાવી યરાસી થવાની તક આપે એવી એ દયાળુને અનુચ્છ હાવે પ્રાર્થના છે ! અસ્તુ *

‘સર રવીન્દ્રનાથનો અમેરિકન’ સ્ત્રીઓને સંદેશ:—

રો સર રવીન્દ્રનાથ યોગીશ હમણાં યોગ્ય વખતે અમેરિકાથી પાછા રૂંધો ત્યારે ત્યાંની સ્ત્રીઓને જે છેલ્લા સદેશ તેમણે પાઠવેલા હતો તે ત્યાંના ‘સેન્ટ્રલ વર્લ્ડ’ મા પ્રકટ થયો છે એ વર્તમાનપત્રકાર શ્રી રવીન્દ્રનાથના આ સંદેશને ‘અમેરિકન સ્ત્રીઓ ઉપર દોષારોપણ’ નું નામ આપે છે. સર રવીન્દ્રનાથનું હૃદય એવું છે કે-અમેરિકન સ્ત્રી ખોને તેમની અસાન્નિ અને તેમની સાત્ત્વી ઉરકેશ્ય એવા વર્તન વિનાય કે તે નીવડ્યો. તેઓ કહે છે કે પાંચમી ડિસેમ્બરની સ્ત્રીઓ દિલ્લે ઉરકેશ્ય એવા તત્ત્વી શોધના વરખા પુરતા બિલ્ડની ખરી વસ્તુઓના ત્યાગ હાથપાની બૂલ કરે છે. સર રવીન્દ્રનાથનો સંદેશ ઉચ્ચે જતાં જતાં જાય છે. ‘અમેરિકન સ્ત્રીઓ માટે મારી આ કન્ડા છે કે-આપણા ઇતિહાસના દરેક પાંખે આપનારા મોઝાજ છે. જે ચોવાને કાળ લઈ આર્થિક તાત્પર્યેનૈતિક રૂપમાં અને તેના પરિણામ રૂપ સૈનિકવાદના પાયા લગાડમાં અચેત્ત વી-... આપણું એ નુષાએ હવે જોઈ છે અને અનુભવે છે. વિશાળ સાનિદે બેલિશ, મિસિસ વિન્ડન આદિ બનાવવા પડ્યા પોતાનું હૃદય તેમના માનવતાભર્યા હાથના પાકે રેં કરેલું છે. તેમણે રચેલું સ પત્રોમાં સુધારો કેવળ આર્થિક અને સામ્યનૈતિક દરિદ્રતા તથા મત-અગતતા મોઝાજમાં આદરેલી છે. સામાજિક સંઘર્ષનું વિના પરસ્પરના દિલ તબાગના આરંભેલી છે.

ક્રાન્તિમાં પણ આવોજ પ્રકાર ચાલેલો.

પુરોહિતી ગેરહાજરીમાં ઉદ્યોગ-વિધા અચાવે છે. રૂપ

વાર્તાલહરી.

ત્રિમળાનું આત્મકથન.

લેખક: શ્રીયુત્તમ "મુકુભાર." એલ, એમ એન્ડ એસ.

હૃદયપીટવના ધૈર્યમાથી સંક્રાંતિ એક દર્દની હકીકત લખી હું મ્હારી રૂમ (ઓગ્રી) માં આવ્યો. આજે બ્રહ્મ નાથે શાથી મ્હારા શરીરને અમ લાગ્યો હતો, તેથી દરિયાં દિ નાગે સહેલ કરવા નીકળી જવાનો વિચાર મયો. ન્હાઈ, કપડાં ધોઈ, મ્હેં મ્હારો રૂમ છોડી અને ગ્રામના કુટપાય (બાલુ) ઉપર ચાલવા લાગ્યો. વિચારમાળાના મધુકા, ચાલના આવતાં મગજમાં પડતા દર્દો. બ્યારે પાપધોનીના ટ્રામ જંકશન આગળ આવ્યો ત્યારે મ્હારા વિચારની માળાં તુટી પડી, એક હૃદયભેદક, કદેશુજનક ચિત્ર નજરે પડ્યું એક પુરૂષ ખુલ્લામાં અતિ આતંતરવરે ઉમ્મરા કરતો પડ્યો હતો. તે ઝાઝ ટીકણુ વેદનામાં હોય એવું જણાતું હતું. આવતા જતા મનુષ્યોમાથી ઘાઈ હયા લાવીને તે પડ્યો હતો ત્હેની પાસે પામરેયા લપડાની કાકર ઉપર પાઈ પેસો ફેકતા હતાં. ત્હેનામાં બિશ્વ ધર્મવાની શક્તિ પશુ રહી જ્યુતી ન્હોતી ત્હેને યના સખ્ત દરદથી તે લગભગ ખેલાન જેવો થઈ ગયો હતો. આ માણસના કદેશુજનક, હૃદયશાલક ઉમારા સાંભળીને મ્હારું હૃદય આઈ થયું-ખીમળી ગયું. હું તેની નજદીક ગયો તો તેની સ્થિતિ મ્હને બાંધકર લાગી. તેનામાં કાલમા આવવાની શક્તિ નહોતી. નિરાધાર, મનજનહીન એ મનુષ્ય લાગ્યો. મ્હેં એક વિઠોરીઆ (ગાડી) મંગાવી. લોકાતું યેણુ કુલુહવ બેસા ભેગું થઈ ગયું. વિઠોરીઆમા પેલા દુખી માણસને બેસાડ્યો. લોકો મરકરી કરવા લાગ્યા. પરંતુ હું "પશુ તેની સાથે બેઠો ને વિઠોરીઆવાળાને "ખાટીવાળાની ઈશ્તીતાલ" એટલું કહ્યું, એટલે ગાડી જલદીથી ચેઢાના યોગામાથી દૂર નીકળી ગઈ. ગાડી ઈશ્તીતાલના દરવાજા આગળ ઉઘી રહી કે તરન કું હાઉસ સર્જન (ત્યાં મ્હેલા ટાકન) ના જગલા તરફ ચાલ્યો. ને તેને મ્હારા નામતું કાઈ મોઈકયું. તે કાઈ વાચી હાઉસ મંજરને મ્હને અંદર બોલાવ્યો અને આગમનનું કારણ પૂછ્યું. પેલાની લાલમાવાળા જૂઠા સાહેબને મ્હેં પેલા વ્યાધિપીડિત માણસની વાત કરી અને કહ્યું કે "મહેશ્વની કરી તેને ઈશ્તીતાલમાં દાખલ કરો." બપોર સાહેબ પહેલા તો ખીજવાણા ને બોલી ઉઘ્ય-"તમે વિચાર્યોઆ આવા ને આવાજ દસ લાવો છો. હું ઈશ્તીતાલમા તેને દાખલ નહિ કરૂં" પરંતુ મ્હેં બહુ આજીજી કરી અને કહ્યું કે "સાહેબ, તે મનુષ્ય દુખી હાલતમા છે. દાખલ કરો તો સારું, સાહેબ!" મ્હારું ઉપર ખીજવાયા પરંતુ કાં પાડી. મોટેથી સાહેબ, આપનો ઉપધાર થયો એમ બોલ્યો "ચેન્ડુ, સર," પરંતુ હૃદયગાંધી ગાવાના વરમાદ વરસાવતો, હું ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. હાઉસ સરજનનો કુકમ લાઈ હું ઈશ્તીતાલમા ગયો અને બે માણસ તથા "સ્ટ્રેચ" (કુચાની ખાટ) લઈ પેલી જહાર ઉભેલી વિઠોરીઆ (ગાડી) પાસે આવ્યો. અને એ દુખી, નિરાધાર વ્યાધિગ્રસ્ત મનુષ્યને ગાડીમાથી "સ્ટ્રેચર" ઉપર લેવડવીને પેલા બે માણસો પાસે તેને ઈશ્તીતાલમાં હું ઉપધારી તો ત્રી પડી હતી તેથી હું મગને પાઝા ફો.

૨.

બીજી વિવરે સ્વધારે ઉઠી, મ્હાકું નિત્યકર્મ આટોપી, મ્હેં મ્હારાં કષ્ટ પહેલાં ને આક વાગે રોજના નિયમ અનુસાર હું મ્હાન “વૉર્ડ” માં ગયો. બનાવ એવો બન્યો હતો કે જે દર્દને આગવી સાંઝે હું લાવ્યો હતો તેને મ્હારાં “વૉર્ડ” માં લાવવામાં આવ્યો હતો. ૧૪ માં “વૉર્ડ” માં નં. ૭ ના “કોટ” (ખાટો) ઉપર તેને મુવાડામાં આવ્યો હતો. હું ગયો ત્યારે તેણે મ્હને જોયો. મ્હારા હસ્તક સોંપાએલા દર્દીઓ મ્હને “બાણુ સાહેબ” કહી બોલાવતા હતા. તેનું સ્વભાવ કઠોર આ નવા દર્દીએ પણ “બાણુ સાહેબ, સલામ,” એમ કહ્યું. હું તેની પાસે ગયો અને તેની ખમર પૂછી તે કીક છે એમ કહ્યું. “કોટ” નં. ૭ મ્હારા મિત્રના હસ્તકમાં હતો અને તેની દેખરેખ મ્હારા મિત્રને રાખવાની હતી. મ્હેં તેની ખાસ મંજાળ રાખવા મ્હારા મિત્રને કહ્યું. પછી હું તે મ્હારા લાવેલા દર્દીના ખાટા (“કોટ”) ઉપર ગયો. અને મ્હેં “સ્પીચીસ્ટોપ” (હૃદયના ધમધમા માળખાવાનું યંત્ર) મૂકવાને છાતી ઉપરથી ખેંચી ખેંચ્યું. દર્દી મ્હને તેમ કરવા દેવા પ્રથમ નાખુસ જણાયો પરંતુ પાછળથી ત્યારે મ્હેં અપ્રત્યક્ષ રીતે ત્યારે તેણે તે મૂકવા દીધું. પણ “સ્પીચીસ્ટોપ” મૂકતાં મ્હને ઘણી નિઃશીની સાથે ધણુ આશ્ચર્ય પણ લાગ્યું. દારૂકે ભયંકર ક્ષયરોગને તે દર્દી બોમ ધમ પડ્યો હતો. અને છેલ્લી અવસ્થામાં તે હતો. પરંતુ આશ્ચર્યકારક એ હતું કે તે બધી પુરૂષ નહિ પણ સ્ત્રી હતી ! તેનાં ફેરસાની અંદર ઘણું પડી ગયાં હતાં એટલે અવવાની આશા નહોતીજ બહુ તો એક બે દિવસ કાઢે. મ્હેં સૂરતાં મનુષ્યો મ્હારા “વૉર્ડ” માં ઘણા જોયાં હતાં અને તેથી મ્હારામાં હૃદયમગ્ન હતું પરંતુ આ પુરૂષવેશધારી સ્ત્રીના સ્તરીરની ચિકિત્સા જોઈને મ્હને જરાક ગલગમણ થઈ આવી. પણ પછી હું તરતજ પાછો રિથગચિત થઈ ગયો.

૩.

મ્હેં તે સ્ત્રીને તેણે બદલેલા વેશ વિશે કાંઈ પણ કહ્યું નહિ પરંતુ તે ધીમેથી બોલી, “બાણુ સાહેબ ! આજે મ્હારા ઉપર અનદન કૃપા કરી છે. ત્હમારું કામ હું શી રીતે વાળી રાખીશ ?” તેની આંખમાં ઝળઝળાતી આંખમાં હોષ તેમ લાગ્યું. મ્હેં તેનું નામ પૂછ્યું. ઉત્તર મળ્યો કે “વિમળ” મ્હારા મનમાં થયું કે તેના નામ ઉપરથી તે બાર્ડ કાંઈ મારા હૃદયની હોલી જોઈએ. પછી હું ત્યાંથી પાછો આવવા માડતો હતો ત્યાં તે બોલી ઉઠી : “બાણુ સાહેબ, જરા ઉભા રહેશો ?” મ્હેં પૂછ્યું “શું છે ?” તેણે કહ્યું કે “મ્હાગ ઉપર એક કૃપા કરશો ?” મ્હેં કહ્યું કે “લાઈ તેનું શું છે ? મ્હારાથી બનતું કરીશ.” તે બોલી : કીક, હો ત્યારે ત્હું છું કે ત્હમે, આ કુખીની કયા સાંભળશે ? મ્હારું કામ એક ધરી-હૃદયનો ભાર દૂરકો પડશે. દયા કરી ફક્ત આંધો કલાક માંભળશે ?” તેની સ્તરીરની નજાગઈ જોઈ તે લાંબો વખત બોલે તે મ્હને યોગ્ય લાગ્યું નહિ પરંતુ તેના દંઢ આગ્રહ અને દયામણી સુખાચરિત્તિ આગળ મ્હાં કંઈ માટું નહિ અને મ્હને પણ તે ધણુ હતી તે વિશે જાણસા યર્ષ હતી તેથી હું “કોટ” પાસેની ખુરશી ઉપર પાછો બેઠો. તે બાઈએ પોતાની કયા ચર કરી :—

“ખાણુ સાહેબ, સાંભળો, સ્તબ્ધ ન બનશો હો કે ? હું” પુરૂષ નથી પરન્તુ સ્ત્રી છું. મ્હારે નામ “વિમળા” નથી પરંતુ “વિમળા” છે. મ્હારા દુઃખની કહાણી તથા -- બેઠેના ખુલાસો સાંભળો, મ્હારું વતન કાઠિયાવાડમાં આવેલા એક નાના ગામમાં હુણી ખારમાં છે. હું જાતની અમૃદિય કાલજી છું, મ્હારા માતાપિતા તવગર નહિ પણ તદ્દન મરીય રિયતિના હતાં. હુણીધારની તાલુકા રકુલના મ્હારા પિતાજી મહેતાજી હતાં મ્હા. માતાપિતાને સંતાનમાં હું એકનીએક હોવાથી તેઓ મ્હારામાં સર્વસ્વ દેખતા. મ્હને રાજ ગણવાને, મુખી કરવાને તે કોઈ પણ મન કરવો બાકી નાખતા નહિ પરંતુ દેવે મ્હને દુખી કરના નિર્ધારી હશે તેમાં તેઓ બિચારાંનું શું આવે ? હું ન્યારે સાત વર્ષની થય ત્યારે તેજ ગામમાં એક સારા ગૃહસ્થના પુત્ર સાથે મ્હારા પિતાજીએ મ્હારું વેવીશના કર્યું ન્યારે મ્હારું વેવીશના થય ત્યારે તે પાંચમી અગ્રેજી લાજુતા હતા. અત્યાર સુધી હું મુખી હતી. પરંતુ દુર્ભાગ્યનું પાનું દેવે પડી ખુલવા મંડિયું. આ હુણીધાર ગામમાં દેવના કોપથી કોવેશ થયે થયું. અને આ દુષ્કરેશમાં મ્હારા માતાપિતા સપથજી આ રોગ અભ્યાસ નિવડ્યો. ગામડું ગામ તેમાં હવા પણ શ થાય ? એથે કિવસે મ્હારા પિતા શુભની મથા અને છઠે કિવસે મ્હારી બાલસોથી માતાએ પોતાના હૃદયના ઘોરરૂપી મ્હને આ સંમાર સમુદ્રના મોતમાં એકલી તણાતી મુકી પોતાનો પ્રાણ છોડ્યો.”

આટલું બોલી વિમળા અચ્છા મઠ, તેની આંખમાં પાણી આવી અ્યાં ને બોલવાથી શ્રમ પણ લાગ્યો હતો. પરન્તુ આ સર્વને ન મણમરૂતાં પોતાનું મનોબળ એકઠું કરી તેણે માછી પોતાની કથા ચલાવી — “દેવે હું એકલી થઈ, અત્યારે મ્હારી ઉમ્મર દસ વર્ષની થઈ હતી અને મ્હે જણુ ગુજરાતી પોરણનો અભ્યાસ કર્યો હતો. મ્હારા સાસુમસરા મ્હને પોતાને ઘેર તેડી ગયા. વર્ષ પછી મ્હારા સાસુસસરાએજ પોતાના પુત્ર સાથે મ્હારું લગ્ન કર્યું, મ્હારા પતિ દેવે લાણી ઉઘાડતા, જ અગ્રેજી મોગજુ તે ગાંધ માંડ પૂતાં કર્યા થયે આતમાં તે મ્હારે સાસરે મ્હને સદુ સારી રીતે રાખતા. પરન્તુ વખત જતા રિયતિ બદલાતી ગઈ. અંતિ પરિચય તે અજુગમાને વામ્તે ! મ્હારે અગીઆર વર્ષની કુમળી વયે ગૃહનો સર્વ કાર્યભાર ઉઘાડવો પડ્યો હતો. એ ઉમ્મરના પ્રમાણમાં મને આવડતું તે હું કરતી. પરન્તુ એટલી ઉમ્મરમાં મારું શમ આવડવાનો સંભવ ક્યાંથી હોય ? રસોણ, દળણું, પાણી તથા ધરે ગાય હતી તેનું જાળુચાલીદું--તે સઘળું આટલી વયે મ્હારે શથે આવી પડ્યું ન્યારે કોઈ જૂલ પડતી અયથ કામ ખરાજ થતુ ત્યારે મ્હારી માસુ મ્હને મુધારવાને બદલે ગાંભીયા વરસાદ વરસાવતી અને લાગ આવે તે મંત્રીમાની હાથકેયલો પણ કરતી. વળી વધારામાં રાત્રે ખતિદેવની પુષ્પાજવી મહન કરવી પડતી, તેમનામાં કંઈ ઉડી અક્કલ નહોતી, તેમ કંઈ સારા વાચવાનો પણ શોખ હતો નહિ આમમાં તેમને ખવાસ વગેરે દલથી કામના મિત્રો હતા. એટલે સરકારો પણ તેમાં દદ અચેલા હતા. મ્હેં મ્હારા પતિના મુખમાંથી કોઈ કિવસ પ્રેમનો મીઠો શબ્દ સાંભળ્યો નથી. પરંતુ ગાંભીયો વરસાદ તથા આ શરીરે મારે પણ બહુ સહન કર્યો છે ! મ્હારી માતાને સતીએનાં ચરિત્રો વાંચવાનો શોખ બહુ હતો અને તે તેણે ખરીદવા હતાં. મ્હારી માતાના અવસાન પછી આ પુત્રીએ હું મ્હારી સાથે લાવી હતી ને તેમાંથી

મેઢી રાત્રે વાંચીને થયું આનંદ મેળવતી, આ પ્રસાલે મ્હારા જીવનનું રમણીયું બાંધું
 આશ્વે જતું હતું. પરંતુ હવે આટલાજ કુખથી રાજ નહોતો, મને, તેણીં હરી કામ બેસવા
 તારો આશોજ નહીં । હું યોગણીશ વર્ષની યૃષ્ટ પરંતુ પરમાત્માએ મ્હને આશાને
 મારો દિવસ ન આપ્યો. હું ઘરમાં વધારે હવે હવણી પડવા લાગી. કારણ કે મ્હને સહ
 વંદા લેખવા લાગ્યાં, મ્હને કંઈ પણ મંતાન પ્રાપ્તિ થઈ નહીં. મ્હારી સાસુ મ્હારા ઉપર
 શોકમ લાવવાની ધમણી આપવા લાગ્યા, આ મન હું ઇશ્વર પર શ્રદ્ધા રાખી સહન કરવા
 લાગી, વિપત્તી લાક્ષણવાળા મ્હારા પતિને તો આટલુંજ નોતું હતું. તેમનું બીજું બેવી-
 જાળ એક પાસેના ગામના શુદ્ધચની પુત્રી સાથે થયું નવું પછી તેઓ પરદા, અને
 મ્હારી શોકમ થેર આવી, હવે શુદ્ધનું કામ કરવા ઉપરાંત, સાસુ તથા પતિનાં મેળાદુવા
 મહન કરવાં અને એ ઉપરાંત મ્હારે મ્હારી માનીતી શોકમનાં વેણે પણ સાંભળવાં પડતાં.
 ઘરના નવી વહનુંજ માન થયું. પરમાત્માની કૃપાથી વખત જતા મ્હારી શોકમને કારો
 દિવસ પ્રાપ્ત થયો અને તેમાંથી પુત્ર રત્ન સંપાદ્યું. હવે તો પૂજનુંજ શું ? હું અત્યંત નીચે
 ખાડે પડી, ત્યારે મ્હારી શોકમ સુખ ચિખતને યોગે મેડી, હવે મ્હારે મ્હારી શોકમના
 પુત્રના વિદ્યા મૂળ સાથે કરવાં પડતા તથા તેનાં જગાડેમાં કપડાં ગાંસડી બાધી નહીંએ એવા
 જવા પડતાં, છતાં પણ હું આ “ સવં છવર માફ કરે છે ” એમ કરી મન વાળતી.
 પરંતુ એક વાર એવો બનાવ બન્યો કે મ્હારાથી સહન થઈ ન શક્યું. મ્હારી શોકમના
 બાળકને એકવાર હું રમાડતી હતી. તે એકદમ ગડી પડ્યું, કેમ કરી તે છાતું રજું નહિ.
 વરના મન માણસો ભેગાં થઈ ગયા. મ્હારી સાસુ કહેવા લાગી કે “ મોટીઓ લાંબો દરો ”
 મ્હારી શોકમે કહ્યું કે “ તેમાંયે વગાઓ હશે ” મ્હારા પતિએ કહ્યું કે “ હારે, હા.
 મ્હે તેને મોડાં આગળથી મારતા નજરે નજર નોંધ છે, ” આ મોટી વાતનું નેર વાળવાં
 મને મ્હારા ઉપર બાળના વરસાદ સહિત માર માન્ય મંડી પડ્યા, ટોષ પાડું, તો ટોષ
 મુઠો તો ટોષ તમારો । આ પ્રસાલે મ્હને મારી મારી અધમુર્છા કરી મૂકી. હું જે સતી
 ચરિત્રના પુરતકો વાંચતી હતી તે સ્વર્ણા લાવીને અગ્નિ રવાણ કર્યાં. મ્હને માર પડ્યો તે
 કરતા મ્હારા જીવરૂપ મ્હારા પુસ્તકોને બાળવાથી મ્હને સખ્ત આધાત થયો. મ્હારા હૃદ-
 યને ઉંચા જખમ થયો. મ્હે ભગ્નહૃદયે આખો દિવસ રો રો કર્યું અને અનેક મનસુવા
 વધવા લાગી. છેવટે સર્તી પડી પરંતુ તે રાત્રે મ્હારી નિદ્રા આવી ગઈ હતી, મ્હારા મન-
 જમાં મૂળ ભરાણી હતી. બાર-એક-એ-એક જામને ચોરે ટોસા થયા સર્વો ગુહમાં નિદ્રા-
 ધીન હતાં, રાત્રી ધોર અધારી હતી. આક્રમણી અંદર તારાઓ યોદ્ધાઓ કરી ચમકાર
 આપતા હતા અને તેમાંના ઘણાંક મ્હને બલે બોલાવવાની આજ્ઞા કરતા હોય નહીં તેની
 રીતે અદરશ થતા. આ વખતે હું ઉઠી અને શુદ્ધમાંથી તારી જવાનો મ્હે વિચાર કર્યો.
 ત્યાંથી ખીલીએ મ્હારા પતિનાં કપડાં યોગેલા હતાં, મ્હારી સ્ત્રી બલિને છુપાવવાને વાગે
 ને એક પછી એક કપડાં પહેરતા મંડ્યાં. માથે મ્હારા મુંદર, લાખા યાળા વાળા છુપા-
 વવાને વાસ્તે મ્હારા સ્વામીના સાંકો બાપ્યો, અને આ વેશ પહેરી સ્ટેશન ઉપર ગઈ સહ-
 વારે ત્રણ વાગે છુપીધાર, સ્ટેશનથી ગાડી ઉપડતી હતી. તે ગાડીમાં હું સુખમ
 નીકળી. ટીકીટ-ખાસતરે મ્હને પ્રાંતરોડની ટીકીટ આપી હતી પરંતુ વળતી નહીં
 ત્યારે મુખાઈનું પ્રાંતરોડ આવ્યું ત્યારે મ્હને કંઈ ખબર રહી નહીં. અને ગાડી

કેલાએ આવી ગઈ. કેલાએ ઉતરી ન બાટકની બાટકતી કેટલા આવી ચડી ત્યાના ભવ્ય મકાનો નથા દુકાનો નોંધે હું પેટા તો દિગ્મંડળ બની ગઈ અને ચાખી અને એક ભવ્ય દુકાન આગળ મેસી રડી પડી ફુનનના એક દવાશુ માણસે મારો મારો પહેરવેશ નોંધે દવા ખાધી અને મને પૂછ્યું કે “ભાઈ, તારો આકરીએ રહેલું છે ?” મારા જો જામામા કંઈ હાથ આવ્યો ને મેં હા પાડી તે મનવર દુકાન ગોળ લોકોની હતી અને તેઓએ મારા ઉપર અનુકંષા ખાઈને, મને યુવ ગણીને, મોલાની દુકાનમા દસ રૂપીયાનો દરમાયો ઠરાવી દમાલની જગાએ સખી આ દસ રૂપીયામા હું મારો આ નદી નિર્વાહ કરતી અને મારી આલોકીથી પહેરેલા પુરપના પહેરવેશથી કોઈ મને ભણી ચકતું નહીં પરંતુ હજી પણ હું દુખી બનવાને સરખાએતી હતી ચેત્ર વખત પછી મારા મોડની પેડીને ધધામાં ખોટ ગઈ અને અમારી દુકાન બધ પડી વળી પાછી હું નિઃશ્વા બની મને ક્યાંક પણ નોકરી મળી નહીં અને મારે બીજા માગવાનો વારો આવ્યો આ પ્રમાણે એક અલખાની દુખના બેળથી દલાએથી, ચિતાથી અસ્ત એવી દુઃખાધિનો ભોમ થઈ આર દિન અગાઉ દુઃખાતી હતી ત્યાં હું જમીન ઉપર ચમ્પી ખાઈ પડી અને માડમાડ કરીને પાને આવેલા પાવધેનીના ખુણામાં બેઠાને સુતી ત્યાંથી તમે દવા ખાધી અને પડી શુ મધુ તેની દડોત તો તમે બરેનગ જણે છે બાણ માટેમ ! તમે મારા ઉપર બહુ દવા કરી છે હું તમારી નથી છું હું સાતે ભવ તમારી દેવાદાર રહેવાની એ પ્રભો ! હું તંને વિનતી કરું છું મેં મને ગમે તેવા દસકા, અધમ નરકની શિક્ષા કરજે પરંતુ આ ભાનતની અદર દરીથી મને મીનો જન્મ આપીગ નહીં મારા જેવી અનેક દુખી અપખાઓની આ દિનને દામ લાગતી હશે. મારા જેવી અનેક અપખાઓ-શોકોના સાંકેથી પીડાતી હશે-નીબાતી હશે-કચરાતી હશે અને તેથીજ અત્યા ભારત આ દુર્દશા ભોગવે છે !” આટલું બોલી તે અત્યત શ્રમિત થઈ ગઈ હતી અને તે ખાટના માથે હડી મારા પગે પડવા જતી હતી ત્યાં તે તેની આંખો નળાધને લીધે ઉઘી ચડી ગઈ. મેં વરતજ પાસેના ઓગામાથી એક “દયાની ભગિની” (નર્સ) ને બોલાવી તેણે મેં વગેરે ઉપચાર કર્યા નાક તપામી, પરંતુ દાવે મધાજી વ્યર્થ હતું દુખી વિમળા ને ડેહ મુખી થયો અમર આત્મા અપ્ય થયો પ્રાણ પાછે છડી મધુ હજી મહા સરીઆ એક કપારી છુટી અને સ્વેદની ઝરી વહી તેનો અનદેહ હું નેહ ન સક્યો અને ત્યાંથી આદ્ર હાથે ચાલ્યો ગયો

સી-શિક્ષકોનો પ્રશ્ન:-

કાલના દિવસે સીકેળવણી મંડળના સેક્રેટરી મીસીસ બેકર લીવરપુરથી ‘રિપ્લ’ પરમા લખે છે કે-આ મંડળ ઉપર મારા શિષ્યેલી સીકાસિકાઓ પૂરી પાડે છે. જ્યાં મુખી ઉપર જેવી પ્રેનિન કોલેજે દિલમા નહીં રમવાય ત્યાં મુખી તેવી શિક્ષિકાઓ આ મંડળ પર પાડે આ મંડળ સરકાર પાસેથી એ મંડળ મંડળ માગતો છે આ મંડળ ગોખવે રમાવક ફાળાવે છે મંડળ એક શિક્ષિકા તૈયાર કરી છે અને બીજાને તૈયાર કરે છે

વિદ્યાકલા-વૈદક.

સ્વચ્છ પાણી.

લેખક: શ્રીયુત શિરીષ.

આપણા શરીરના કુદરત વલનનો સેંકડે ૭૫ ટકા ભાગ પાણીનો બનેલો છે, જ્યાં આવા મોટા જથ્થામાં પાણી મળેલું છે, ત્યાં દિવિત માત્ર અસ્વચ્છતા મળતાં રોગના ભોગ થઈ પડાય એ દેખીતું જ છે, તો 'સુન્દરી સુખોદ' જેવા પ્રસિદ્ધ પત્રમાં પણ નોંધેલું છે કે આવા જથ્થામાં અસ્વચ્છતા નોંધાય તો નિશ્ચય થઈ પડે, અસ્તુ.

પીવાનું અને વાપરવાનું પાણી પુષ્ટક સ્વચ્છ હોવું જોઈએ. તે ચોક્કસ છે કે દિવા રહેલાઈથી રેતી અને ઘણાવાર ચોક્કસ થાય તેમ છે કે કેમ તે જોવું જોઈએ, પાણીમાં હવા છે કે નહિ તેમજ ને માફે હાવે એવું અને વાસ વગરનું છે કે નહિ તે તપાસવું જોઈએ. એમાં નુકસાન કરે એવા પ્રમાણ હોવા જોઈએ નહિ. અથવા પ્રાણીના મળાદિથી કે ધરના ગંધ પાણીથી ગળાડેલું હોવું ન જોઈએ. તેમાં ઝાડનાં પાંદડાં વગેરે હોવાં ન જોઈએ. શરીરને નુકસાન કરે એવી વનસ્પતિનો ભાગ તેમાં હોવો ન જોઈએ. કદાચ ને હોય તો દરે આલને બે અથવા ત્રણ ઝેનથી વધારે હોવું ન જોઈએ. તેમજ તેમાં ખનિજ પદાર્થો દરે આલને માઠ ઝેનથી વધારે અને તે પણ શરીરને નુકસાન કરે એવા હોવા ન જોઈએ. પાણીમાં ધૂનો કે ખડી વધારે પ્રમાણમાં બગેલી હોવી ન જોઈએ. પાણી નરમ છે કે કઠણ છે, કંચું અને કેવું પાણી શરીરને નિરાશી છે. આ સર્વ બાબતોનો વિચાર પાણી વાપરનાર દરેક મનુષ્યે ખાનીપૂર્વક કરવો જોઈએ. આવી ખાની કર્યાં, ધમર ગમે, નેના અસ્વચ્છ પાણીને પીનારા અને વાપરનારા મનુષ્યો રોગના ભોગ થઈ પડે એમાં કંઈ સંકેદ જોવું નથી.

પાણીની પરીક્ષા ત્રણ રીતે થાય છે, ૧ ગ્લાસવિક, ૨ ગ્લાસની, અને ૩ સુદગદર્શક યંત્રવતી.

ગ્લાસવિક પરીક્ષા પાણીના રંગ, વાસ અને ગ્લાસ ઉપરથી થઈ શકે છે.

૧. રંગ—પાણીનો રંગ કેવો છે તે જોવો જોઈએ. સાદું શુદ્ધ પીવાનું પાણી રંગ વગરનું, સ્વચ્છ અને પારદર્શક હોય છે. કાંઈ કાંઈવાર તેનો લગીર લીલો રંગ હોય છે. પાણીનો રંગ સ્વચ્છ ન હોય તે પીવા લાયક નથી એમ જાણવું. તેના રંગ લીલાશયક હોય તો તેમાં રોગના વગેરે વનસ્પતિનો કાંઈક ભાગ હશે એમ જાણવું. પીળાશયક અથવા તપખીરીઓ રંગ હશે તો તેમાં કાંઈક પ્રાણિન પદાર્થ હશે એવું જાણવા અનુમાન કરવું.

૨. વાસ—પાણીને હિતું કરી તેનો વાસ લેવો, એટલે હરકાંઈ નહારો પદાર્થ તેમાં નથી તો તેની દુર્ગંધ આવશે.

૩. સ્પર્શ—પાણીમાં પ્રાણિન અને ઉદ્ભિજ પદાર્થ હશે તો તેનો અસ્વાદ્ય ગ્લાસ

લાગે, ખરાબ સ્વાસ્થ્ય પાણી પીવામાં લેવું નહિ. દાનવગે પદાર્થ પાણીમાં ઓછા વાન પીગતેલા હોવાથી પાણીને સ્વાદ બદલાય છે.

રમાયની પ્રીક્ષા પાણીની અંદર સળેલા દારૂ 'પ્રાણિજ અને ઉદ્ભિજ'પદાર્થ તથા 'પદુ' ઉપરથી થઈ શકે છે.

ક્રિયા-પદાર્થ પાણીમાં ઓગળે છે અને ક્રિયા નથી ઓગળતા, તે તથા તેમનું પ્રમાણ આ પ્રીક્ષાથી જણાય છે. પાણીમાં દારૂનું પ્રમાણ એકંદરે કેટલું છે, અને તન્દુરસ્તીને નુકસાન કરે એના પ્રાણિજ અને ઉદ્ભિજ પદાર્થ તેમાં છે કે નહિ તે પણ જણવામાં આવે છે, તેમજ કોઈ કોઈવાર પાણીની અંદર મળેલી ધાતુ પણ આ પ્રીક્ષાથી જણી શકાય છે.

૧. પદાર્થ—ઉદ્ભિજ અને પ્રાણિજ પદાર્થ પાણીમાં કેટલા પ્રમાણમાં ભળેલા છે, તે કહવું હોય તો જે પાણીની પ્રીક્ષા કરવી હોય તે પાણીને એકાદ કાચના પ્યાલામાં ભરી તેને ટાંકી દબ થોડીવાર રહેવા દેવું, એટલે એ પદાર્થ પાણીને તળાંપે ડરો, પછી ઉપરનું પાણી નીતારી લઈ તોતો કચંગ કઢાડી તેને સોનવો, જેટલું વજન થાય તેટલો પદાર્થ પાણીમાં ભળેલો જણાયો.

૨. દારૂ—પાણીમાં દારૂ કેટલા પ્રમાણમાં ભળેલા છે, તે કહાડવાની રીત—

ચિનાઈ માટીની એક પાતળી બરછી કુમારે ૪૦ ઘનપંચ પાણી થાય એવડી લેતો. એ બરછી ત્રાજવાના એક પચામા મૂકી બીજા પક્ષમાં સીસાના કડકા મૂકી ત્રાજવાને નમતોલ કરવું. પછી અંદર કે પાસે પાણી લઈ થોડે થોડે પેલી બરછીમાં રેડી તેને ધીમે ધીમે દેવતાની આંધ લગાડવી એ રીતે તમામ પાણી બળી જઈ તળિએ દારૂ રહે, તેને કઢાડીને જોખવો, જેટલું વજન વધારે થશે, તેટલો દારૂ પેલા પાણીમાં હતો, એમ જણવું.

અરીસો પાણીમાં ૨ ગ્રેનથી વધારે દારૂ ન હોય તો તે પાણી પીવામાં દરકત નથી પડતું એટલાજ પાણીમાં એક રતી અથવા તેનાથી કાંઈક ઓછો દારૂ હોય તો તે પાણી પીવામાં અતિ ઉત્તેજ અને ગુણકારી જણાયું.

દારૂનું પ્રમાણ કહાડ્યા કેડે તેમાંના ચિર અને અચિર પદાર્થનું પ્રમાણ 'દેશ' લખેલી રીતે કહાડી શકાય.

અધો દારૂ એકાદ ચિનાઈ માટીના પ્યાલામાં બાલી દગવે દગવે જાળવો, તે બહુ કાવો પડે છે કે નહિ અને તેમાંથી કુમારો નીકળે છે કે નહિ તે જોતું તેમજ ચિચરૂ બાજવાથી જેવો વાસ આવે છે તેવો વાસ તેમાંથી આવે છે કે નહિ, તેની પણ તપાસ કરવી એમ ક્યાં પછી દારૂ સુદ્ધા પાતળને જોખી જોવું. જેટલું વજન ઘટ્યું હશે તેટલો અચિર પદાર્થ અને બાકીનો ચિર પદાર્થ જણાયો ઉડનારો અથવા અચિર પદાર્થ પાણીમાં દેવાનો મંતવ છે તે આ પ્રમાણે—(૧) નાચ પામતો પ્રાણિજ પદાર્થ, (૨) નંદેત્ત, (૩) આમોનિઆ દારૂ, (૪) કાર્બોનિક આસિડવાળું ને, (૫) કમીરક દારૂ.

૩. પાણીની કઠણારા—જે પાણીમાં ઘણું દારૂ હોય છે અને તેને લીધે તેમાં સાણું એ જગતો નથી તે પાણીને બારે અથવા કઠણ પાણી કહે છે, એવા પ્રાણીમાં સાણના ફેલા થાય છે, ફેલા મવાનું કારણ એ છે કે પ્રાણીમાંના દારૂ સાણમાંના તેડની નેડે મળે.

વાથી આગળે નહિ એવો દાવ મને છે. આ પાણીમાં માણવી મેલ જતા નથી અને મીઠું વળતું નથી. જે પાણીમાં દારૂ એટલે હોય છે અને જેમાં માણુ ઝડ આગળે છે તેને દબડું અથવા નરમ પાણી કહે છે. આ પાણીમાં માણતું શીઘ્ર વગે છે તેવી તેજી સાણુની યોગ્યથી લુગડા સ્વચ્છ થાય છે અને મેન પણ વ્યય છે હાથે પાણીમાં દારૂનો ભાગ વધારે હોવાથી તે પીના મીઠું વાગે છે પણ તે નુકસાનદાયક છે.

૪. પ્રાણિજ અને ઉદ્ભિજ દ્રવ્ય ઘોડાં છે કે ઘણાં તેની પરીક્ષા — જનન માપીને શેઠ પાણી લઇ તેમાં ત્રણ ઓન પોટાશિડ પમાગને દાવ આગળવો પડી જે પાણીની પરીક્ષા કરવી હોય તે પાણી માપીને અડધા લી તેમાં ૪૦ ૧ એ પ્રમાણમાં પાણી ભેગવેલે ગંધકને તેમજ એક ટૂંમ નાખવો અને તેમાં એક બે ટૂંમ પમાગનેટનું પાણી રેડી દબાવ્યા પછી તેમનું તેમ ત્રણ કલાક લગી મૂકી એટલું, પાણીમાં વનસ્પતિ કે જાનવરી પદાર્થો જામ હશે તો પાણીનો ગંગ જાણુઓ થઇ પડી રીતે અથવા તપખી રીતો થશે, અને ગંગ જાણુવાય નહિ તો પાણીમાં ઉદ્ભિજ અથવા પ્રાણિજ પદાર્થ જણા નથી અને પીવામાં તે આર છે એમ જાણવું.

૫. ધાતુ—ઉપર પ્રમાણે પરીક્ષા કરેલા પાણીમાંનું થોડું વધ તેને ઍસિડ બેડે ઉકાળવું અને તેમાં મલ્કયુરેટ ક્લોરોજન વાયુ છાડવો આ વાયુને પાણીમાં છાડવાથી જે પાણીને કાંઈ પણ જાતનો ગંગ આવે તો જાણુનું કે તેમાં ત્રાણ, સીમ્પુ, ચોમલ, ગ્રાઇન, વગેરે કાંઈ ધાતુ છે ને તે પાણી પીવા લાયક નથી એમ સમજવું.

સ્ફુમરર્સકે ચંચનતી પરીક્ષા પાણીની અદર ભેજા નિર્દિષ્ટિ અને સેદ્રિય દ્રવ્ય ઉપની થઇ શકે છે. આ ચંચરી પરીક્ષા કરતી જલુ અનમ્બતી છે, અને એ પરીક્ષા કીધા સિવાય પાણીની હકાલ પરીક્ષા પૂર્ણ થઇ કહેવાય નહિ. પરંતુ આધારણ પરીક્ષકને આ સાધન હમેશ મળી શકે એવું ખાતરીથી કરી રાક્ષય નહિ.

એક કાચની શીશીમાં અથવા કાચના બિંચા પ્યાવામાં ચોવીસ કલાક લગી પાણીને મૂકી જાડવું, એટલે તેમાંના તમામ મળ તળીએ ફરશે. ઉપરનું પાણી નળીની વાટે કાઢાડી નાંખવું. અને બારીક મેળી નળીમાં મળ લઇને સ્ફુમરર્સકે ચંચરો નપાસવું, તો એ ચંચર માથી પાણી નીચલા પદાર્થ જોવામાં આવશે —

(૧) નિર્દિષ્ટિ—રેતી, ખડી, માટી, ઘાસ, ઇલાદિ.

(૨) મેદ્રિય—વનસ્પતિના શેષ, રૂના તાંતણા, ટુકડાના ટુકડા, ઇલાદિ

પ્રાણિજ પદાર્થ—ફેશ, ઉન, ચામડી, ડાંગરની પાખ, પગ તથા માખીના શરીરના ભાગ ઇલાદિ.

(૩) પાણીમાં જીવતા પ્રાણી અને વનસ્પતિ પણ દેખાય છે.

આ ઉપરના પદાર્થ પાણીમાં હોય તો તે પીવા લાયક મધી કેમકે તેથી કૂમિ (કરમ-વાગો) ઇલાદિ રોજ ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપર પ્રમાણે ત્રણ રીતે પાણીની પરીક્ષા કરીને ને પીવા લાયક છે કે નહિ તે નક્કી કરેલું. ત્યાર બાદ તે પાણીને નીચે જતાવેલી બે રીતોમાંથી ગમે ને એક રીતે ગળીને પીવું. પીવાનું પાણી એ રીતે સ્વચ્છ થાય છે. (૧) ગળ્યા નિરાય અને (૨) ગળીને.

(૧) ગળ્યા મિનાય પાણી સ્વચ્છ કાવાના ધણા પ્રકાર છે.

(અ) ગરેથી આળસીમાંથી પાણી રેડવાથી તેની લુદી લુદી ધાર હવામાંથી સ્વચ્છ થઈને તીવ્ર પડે છે.

(બ) મોટા દેગડામાં પાણીને ઊંચું કરી દલાવવાથી તેનાના ચાક, વોદુ, અને પ્રાણીજ તથા ઉર્લિજ પદાર્થો દૂર પડે છે.

(ક) પાણીમાં ફટકડી નાખવાથી પાણી શુદ્ધ થાય છે. દલસેર પાણીમાં જ્યોત્ષ્ણ પુઝ ફટકડી નાખવી એવી ઘોડીવાળા અશુદ્ધ પદાર્થ તળિયે એવી પાણી નિર્મળ તથા એવું બની રહેશે.

(ડ) પાણીમાં નૂનાતું પાણી નાખવાથી તેમાંના કાર્બોનિક અસિડ વગેરે ચૂનાને આપવી નિયોગ થઈ પાણીમાંના તમામ ચાક હેંડે એમને અને તેની જોડે સૂક્ષ્મ તથા નિર્નિદ્રિય પદાર્થો તેમ વોદુ વગેરે આગળેલા પદાર્થ પાણી તળિયે બેસશે.

(ઘ) પાણીમાં થોડો પાપડીએ ખાગ નાખવાથી તેમાંના ચૂનો, ચાક, અને સીમ્ત તળીએ બેસશે.

(ઙ) કનક કે નિર્મળતા દળ અને બીજા પાણીને ચોખ્ખું કરે છે, બીજા ગ્રીણા વાડીને તેની વાહી કરીને પાણીના વાસણની અંદર ચોખ્ખી. ગુમારે ત્રીસ મણ પાણીને સ્વચ્છ કરવાને ત્રીસ ચોખ્ખાપુર બુટી બસ થશે.

(ચ) કાચલાને અથવા મોલના સ્વચ્છ તાંને પાણીમાં ઘોડીવાર મૂકી નાખવાથી પાણી ચોખ્ખું થાય છે.

૨ ગળીને આ રીત ઉત્તમ છે. એના ધણા પ્રકાર છે તેમાંના અતિ ઉપયોગની એવે જાણ્ય છે.

(અ) રેતી અને કાંકરી નાખી તેમાંથી ગળી કલાકવાથી પાણી સ્વચ્છ થાય છે, કીણી અને ઘેળી રેતી મેથી ચારી છે. એને સાગી જેડે વોદુ નાખવી અને જતી શદિ તો ચાપરતા પહેલાં લાંબામોજ થાય ત્યાં લગી તપાવવી.

(બ), વાદળીને, પાણીમાં, ઘેળી, તાસણમાં, નીચાંચામાં, પાણી, ચોખ્ખું આવે છે.

(ક) પ્રાણીજ કાચલાને બૂંધ કરી તેમાંથી પાણી ગળવાથી ગુલુ ચોખ્ખું છે.

(ડ) ગળણી બજારમાં તૈયાર મળે છે, તેમાંથી પાણી ગળીને લેવું. વિશેષ કરીને કામેલા વહાર કરનારા લોકોને તો એવી ગળણીની ગદ્દ જરૂર છે. કાચલા અને રતી ભેળીને તૈયાર કરેલી નાની ગળણીઓ (કાર્બોન ફિલ્ટર) બજારમાં મળે છે, તેવી એક લેવી.

(ઘ) હમેશા પીવાનું પાણી હેંડળ લખેલી રીને ચોટાણું કરવું. આ રીત મળણી સાગી એકથી થઈ શકે અને સર્વેને ગુલુકુળ પડે તેવી છે.

માદીત્રી બે ગેળીઓ વાવી તળીએથી એક તરફને અતરે એક એક ગ્રીણી, છંદ પાકવા, પછી નદીની કીણી રેતી આણી તેને ખૂબ ઘેવી. રેતીમાં સાગીનો ભાગ વધારે હોય છે, માટે તેને દસ ભાર વખન ધોવી જોઈએ. તાબા કાપવા બરોડેક તૈયાર કરવા. (ચૂનામાંના અગ્રારાને પાણીએ હોલવી ને તૈયાર કરેલા કાચલા કામના નથી. કાચુ કે તેમાંથી

કર્મોનિનો ધણેક લાગ બળી ગયો તોય છે. આટલે અગારાને ભોંપમાં ખાડો ખોદી તેમા પુરી ટ્રાંપને બચાવ્યા હશે તો કામમાં આવશે.) પછી એક ગોળીમાં શેર દોઢ શેર ચોખ્ખી ભડી રેતી અને એક શેર તામ્ર કાચલા બોળીને નાંખવા. અને નાનો કાંકરો લઈ તેને હુગડાની ચીધરડી વિદ્યણી તળાખાની ખાસેના છેદમા આડો મૂકવો. એટલે પાણી રહેવાયથી નીચલી ગોળીમાં ટપકશે. પછી બીજી ગોળીમાં પાણી ભરી તેને બીજી તિરપર્ષપર મૂકવી. તેની નીચે રેતી અને કાચલા ભરીને તૈયાર કરેલી ગોળી મૂકવી. એ બે ગોળીમાંથી શુદ્ધ ચંદન જે પાણી પડે તેને એક ચોક્ખા માટીના કિંવા જસતના અથવા કલાઈ દીપેવા બીજા ધાતુના વાસણમાં ઝીલવું. એ રીતે તૈયાર કરેલું પાણી પીવામાં ઉત્તમ અને આગેવ્ય વધારનાર છે.

ઉપર પ્રમાણે પાણીની પરીક્ષા અને તેને ગળવાની રીત છે. તે પ્રમાણે દરેક મનુષ્યે યથાશક્તિ પરીક્ષા કરીને તથા દરેકાઈ રીતે ગળાને પીલુ ધણુંજ જરૂર છે કેમકે અસ્વચ્છ પાણી પેટમાં જવાથી ઘણુંજ બચકર રોગો ઉત્પન્ન થવા પામે છે.

અસ્વચ્છ પાણીથી નીચલા બચકર રોગો પેદા થાય છે:—

૧. અજીર્ણ—જે પાણીમાં ચૂનાના સલ્ફેટ અને કલોરાઇડ તથા મેગ્નેશીયમ ધાતુના ક્ષર વધારે હોય છે, તે પાણીથી અપચો થાય છે. જઠરાગ્નિ મંદ પડે છે. અને અડધા ખુશામે આવતો નથી.

૨. અતિસાર—ઘણી જાતનાં દૂગિત પાણીથી અતિસાર (અડધો રોગ) થાય છે.

૩. મરડો—પાણીમાં મગ્નેશિયમ તથા કલ્કિન પ્રાણિજ દ્રવ્ય હોવાથી આ રોગ, ઉત્પન્ન થાય છે.

૪. વિયમજનવર—આ જાતના ગેર તથા ખરોળ વગેરે ખરાબ પાણી પીવાથીજ થાય છે.

૫. સન્નિપાત જનર—(ટાઈફાઇડ રીવર) આ જાતનો તાવ પણ ખરાબ પાણીથીજ થાય છે.

૬. ડાગળાઈ. (કાલેરા) (૭) ચામડીનાં ઘણા પ્રકારનાં દરદ. (૮) આંખનાં કેટલાંક દરદ. (૯) મનવું નગાપણ. (૧૦) હાડકાં બળાવિ. (૧૧) મત્તારમર, (પથરી) આ બધાં તો અચૂક અસ્વચ્છ-ચૂનાના ક્ષારવાળા પાણીથીજ થાય છે.

(૧૨) કંકમાળ (ગળાપર ગાંઠ) જેવાથી ગળુ સઘન મહા વેદના થાય છે.

(૧૩) જંતુ-અસ્વચ્છ પાણીથી પાણીની અંદર ઇંડા રૂપે રહેતા અસંખ્ય જંતુઓ સરીમાં જ કરમ, વાળા, જોડા વગેરે રોગો ઉત્પન્ન થાય છે.

આ સિવાય બીજા ઘણાંયે રોગો ખરાબ પાણી પેટમાં જવાથી ઉત્પન્ન થાય છે, જેનું વર્ણન કરવા બેસતાં આખું એક ગ્રેટું ચુસ્તક લગાય. તો આ ઉપરથી ચોક્ખાં લમડાં પહેરવા ઉમદા આબૂણજી પહેરવાં, નાના પ્રકારના વૈભવ બોજવના તે સમજા કરતાં સ્વચ્છ પાણી મેળવવું, તે કેટલી જરૂરનું અને કેટલું જીવદાકારક છે, એટલુંજ જે મારા વચકર્મને સગમશે તો હું મારા શ્રમ મારૂ જયેલો માની આનંદ પામીશ.

૭૫

લેખક—રા. ડા હરિપ્રસાદ પ્રજ્ઞરાય દેસાઈ

જૂ ત્રણ વ્રતની થાય છે માથાની, સરીર પરની અને કપડાંની. તેમા કપડામા જે જૂઓ થાય છે તે રોગો પ્રસારવાનું કામ કરે છે કપડામાં અને માથામા થતી જૂઓમા બહુ ફેર નથી કપડા પરની રહેજ ધોળાં હોય છે અને માથાની કાળી હોય છે માથા મિઠાચ સરીસ્તા બીજા કાજોપર જે જૂઓ થાય છે તે ચપ્પી કાચમા વાટની હોય છે સરીર પરની જૂઓ સખ્ત ચોળી રહે છે અને એમના કચડાથી આજો વખત ખજવાળ આવ્યા કરે છે

મી એ ડાહ્યુ બેકાટ નામના ઇંગ્લેન્ડે "રોયલ મેડીસીન"ના "આમડીના દરોના વિભાગ" આગળ ગયા દેખુઆરી મહિનામા જૂ વિષે કરેલી શોધખોળ રજુ કરી હતી. માથામા અને લુગડામાં થતી જૂઓનો ઇવનકમ અને ખામીયનો વર્ણવતા એમણે કહ્યું કે લીખામાંથી જૂઓ થતા ૭ થી ૧૦ દિવસ લાગે છે જૂઓ ૮ દિવસ કુધી કંઈ પણ બોલી પીવાનું ના મળે તોપણ જૂખી છતી ચકે છે ૧૦ થી ૧૪ દિવસની ઉંમરની યત્ની જૂઓ સમાર ભવહારમા પડવા લાયક થાય છે ૧૮ દિવસની ઉંમરની સ્ત્રી જૂઓ ઈંડા મૂકવા માંડે છે બહુ સારી હોય કે ખાવાનું ના મળે તો જૂઓ ઈંડા મૂકી સજ્જતી નથી નર જૂઓ સગ થયા વગર મૂકમાં ઈંડાં શેવાતા નથી સસાર શરૂ કર્યા પછી ૨૦ દિવસ જૂ માદાઓમા ઈંડાં મૂકવાની શક્તિ રહે છે દરરોજના ૧૦-૧૨ ઈંડા દરેક જૂ મૂકે છે અને કુલ ૩૦૦ ઈંડા દરેક માદા મૂકી ચકે જૂનું આયુષ્ય ૧૪ દિવસનું છે અને આખી ઉંમરમા એક જૂ બાઈ ૪૨૬૦ બાળકને જન્મ આપી શકે !

જેના સરીરમા જૂઓ હોય એની રહેણીકરણી હલકી ગણવી બેધએ રવચ્છના ન્હાવા ધોવામા ખ્યાત તથા પ્રમોથાત સાથુ, ઉનુ પાણી વગેરે નિયમસર વાપરે તો જૂઓ થઈ શકે નહીં *

દ પતિ પ્રેમ:—

સીમો પુરુષની દૃષ્ટિ અને પુરુષના ચારિત્રને પેતામા હૃદયનો રમ લગાડે છે એટલું જ નહીં પણ પુરુષોમા કાર્યોમા પણ મિત્ર તરીકે, મદદગાર તરીકે, સલાહ સેનાર તરીકે અનેક પ્રકારે ઉપયુક્ત થાય છે રત્નપ્રેમના મદા પરાક્રમે, મદાગીર જેવા બાદચાહનું સુખરત્ન, કવિદાસ જેવા પડિતોની મદદના, એ બધું તેમની સીમિત પ્રેમજન્ય બેમતાવનું ફળ હતું એમ કોના નાણવામા નથી ? સી પોતામા પતિને માત્રી મદદગાર થઈ પડે તે ઉપરાંત તેના જુદાજુદી બધરશામા તેા તે નિરતર ઉપયુક્ત થાય છે તેમા ૧૫ પ્રેમ, ૬૫ હૃદય વિસ્તાર, એ આદિ નારીજનુ જેવા કામ લાગે છે તેવ બીજુ કાઈ કામ લાગતુ નથી

(૨૫ મહિલાસ નલુભાઈ દિવેલી કૃત ચારિત્ર)

* પ્રિન્ટિંગ મેડિસન જનરલના ટા. ૩-૩-૧૯ ના નં. ૭ પરથી.

વિવિધ વિચાર.

અખળા ગૌરવ.

લેખક — સ. રા. ગૌરીશંકર આશાસભ ધોળકાવાળા.

અખળા જાતિ, કમળા જાતિ, નારી અજુને નખળી નહિ,
મખળા છાતી, સુપ્રાપ્તિ સ્થાતી, સદ્ગુણમા ઉભરાતી જઈ;
શશિસમ કાન્તિ, સુરમ્ય દાન્તિ, છે દેનારી સુખશાન્તિ,
દલતા દિવની, બહુ બળવન્તી, વધી મનોહર સુખશાન્તિ.

પ્રેમયોર્ધનું ભાન કરવતી, હસતી, રમતી, મનહરણી,
દેશ-ઉન્નતિ તણી જનેતા, સખળ, શૌર્ય બહુ દાખવતી.
નાજુઃ નારી પણ બળવાળી, વિવિધ શુભે ગૌરવવન્તી,
કળવણી જેવી મળશે ત્હેની ખીલશે એ શુભવન્તી.

ભૂતપ્રભની આર્થભૂમિની તળાં પરાક્રમ વાદ કરે,
લીલાવતીએ ગણિત પ્રસારું, સરસ્વતીએ વાદ કરે;
મહાનમિથ તણી એ પત્ની, આર્થભૂમિની તારણદાર,
જગદગુરુ રા'કરને છતી શાસ્ત્ર વિવાદે દીધી હાર.

ગાર્ગ્યે ખટવેલ લણીને સેવ્યા શ્રી પ્રજુજ પ્રીતે,
અનિચ્છ કીર્તિ પતિસહ પામી, સ્વર્ગ સિંધાવી શુભ રીતે,
કેળનાયકી માતા કુએ પૂર્વે પાક્યા રતન જુઓ,
પરશુરામ, શ્રીરામચન્દ્રજ કૃષ્ણજીન, -વળી સ્તુતિ મુતીઓ.

આરિહન્ત તીર્થંકર સ્વામી આદિનાથ સમ ધર્મવીરો,
દયા, આમ્યતા શીખવનારો જુદાંદેવ જગનો હીરો;
પ્રતાપ, પૃથ્વીરાજ, સુખ, રાંચણ સરખા ભગવીરો,
યવા પ્રહટ એ પ્રતાપ કાનો ?-કેળનાયકી માતાનો.

ધીર, વીર, મહીર, પ્રવિણ નર મુક્ત માતથી નિપજે છે,
કાવર, કામી, મદ, હરામી, અક્ષ માતની સતતિ છે,
લોહરુપર્ય પારસને યાતાં સુવણમય નક્કી બની જાય,
કેળવણી કાન્તાને મળતા હૃદય તિમિર સહુ પગી જાય.

અનેક દષ્ટાન્તો છે એવાં, કહેતા પાર ન આવે કાંઈ,
શુભ શિક્ષણે, ખ્યાલ કરીને પ્રસારી દો તે સ્વદેશ માંહિ.
રહેશે જ્યાં સુધી અમર સ્થિતિમાં હિન્દ તણી માતાઓ સહુ,
દેશોદય તો દૂર રહ્યો પણ અન્યદેશમાં દુઝરો બહુ !

વાહુપદ્ધતા અને જીવન સફલતા.

લેખક રા. ધનગઢકર હીરાસાહેબ ત્રિપાઠી.

જીવનમાં સફલતા પ્રાપ્ત કરવા માટે આતુર્યની ઘણી જરૂર છે. મહાત્માઓનાં વચન છે કે—એ ગુણ બુદ્ધિથી અધિક ઉપયોગી છે. બુદ્ધિ તો વિદ્યા અને સત્યમંથથી પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ આતુર્ય શીખનાથી પણ આવતું નથી. એ ગુણ મનુષ્યોમાં સ્વાભાવિક રીતેજ આવે છે. મોટા મોટા વિદ્વાનો જે કાર્યો ફટકીકવાર પાગ પાડી શકના નથી તે એક માધારણ મનુષ્ય આતુર્યદ્વારા પાગ પાડે છે સૌથી આનંદમય પ્રાપ્ત તો મનુષ્યના જીવનમાં એ છે કે—ત્યાસુધી જતી શકે ત્યાસુધી એવું કામ ન કરવું કે જેથી અન્ય માટેને દુઃખ પડે. સંસારમાં તેનું જીવન ઉચ્ચ કાર્યનું છે કે જે બીજાને માટે પોતેજ જ ઉદ્ધારીને બીજાઓનું હિત સાધે, બીજાઓ ઉપર ઉપકાર કરે અને બીજાઓની પ્રસન્નતા મેળવવા ઉદ્યોગ કરે. નિઃસ્વદેહ અક્રિત માત્રે જનસમુદ્ધાની પ્રસન્નતાનાં કામ કરનાં જોઈએ પ્રદા મનુષ્ય ભાવજી કરના અત્યંત ઉપયોગી અને આવસ્યકીય છે. સંત ગુણસીધસજી શુ કહે છે ?

ગુણસી મોઢેં વચન તૈ, મુલ ઉપજત ચહું ઓર ।

વચનકરણ એક મંથ હૈ, પરદર વચન કટોર ॥

ભાવાર્થ:—ગુણસીધસજી કહે છે કે મધુર્ગ વેણથી ચાર દિશામાં મુખ ઉપજે કે માત્ર એકજ વચીકરણ મંથ એ છે કે કડોર વચનો તજ દો.

જીવન સાર્થ્ય માટે મોટાના જીવ દુ ખાખ એવું કાર્ય કરતા અટકવું જોઈએ આપણે સંસારમાં એકલા અટકા રહીને કદિ આપણાં કાર્ય સફલ કરી શકીશું નહીં. તેમ કર્યા માટે બીજાઓને આપણે આપણા સહાયક બનાવવા જોઈએ અને તેમને સહાયતા આપવી જોઈએ સંસારમાં મિત્રો ઉત્પન્ન કરવા માટે 'પ્રિયવાદિતા' શિવાય બીજું કાંઈ સાધન નથી. સહચાર, સહયતા અને પરોપકાર કરતાં બીજા કાંઈ પ્રભાવશાળી ગુણ એના નથી જે પ્રિયવાદિતા માટે સહાયક જતી શકે કદિ કાંઈ દીન કે દુ ખ આપણને માત્રે મળે તેનાથી દૂર નાસવું ન જોઈએ. સ્વદેવ આખા જગતને પ્રદર્શિત કરીને પ્રત્યેક ઉપર ઉપકાર કરે છે. એવી રીતે બીજાઓનાં મનોરથ સફલ કરવા પરમાવશ્યક છે. વિવાદોંચિએ તેમજ આણીમાત્રે એ વાત ખ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે—એવી વસ્તુ કે એવું કાંઈ કાંઈપણ વ્યાયાં કાણું ન જોઈએ કે જેથી કાંઈને કિમ્મિ-માન કલેશ ઉપજે. બહેનો, સતત સુસ્વ દિન, સુમધુર અને અમૃત રસના પાન કરાવનારા વચન બોલો કે જેથી બીજાનાં પ્રિય મન પ્રકૃષ્ઠિત બને ?

સ્રી સામ્રાજ્ય.

સુન્દર ગૃહ.

(શ્રી નરિસાહ વટનગરા નાગર શાસન સમાજ દ્વારા દિવાની નિબંધની દરિકાલમા નીચે પ્રકટ કરેલા નિબંધોને પ્રથમ અને દ્વિતીય દિવાનો મળ્યા હતા.)

“આપણા ગૃહને સુન્દર બનાવવા માટે સ્ત્રીઓએ શું કરવું જોઈએ?”

લેખક — હેન રો ચમ્પકમા

૧. ઉપોદ્ઘાત.

આપણા ગૃહને સુન્દર બનાવવામાં પહેલા સ્વચ્છ બનાવવાની સૌથી વધારે અગત્ય છે એમ તો કોઈ પણ ક્ષેત્રી શકશે. ઘરણું કે બસબ વસ્તુને પણ જો તમે સાફ કરીને સુકરી તો તે ખેતીના કરતા વધુ સુન્દર લાગશે. જો બરોબર ધ્યાન આપીને જ થોડી ઘણી સ્ત્રીએ આપણા ઘરમાં હોય તે ગોઠવીને મુકાએ તો જો બધું અવ્યવસ્થિત ને જોમ તેમ પડ્યું હોય તેના કરતા ધર્મજ સાફ લાગશે. હાલમાં આપણે ઘણા ઘરોમાં જોઈએ તો એવી બેદરકારી માલમ પડશે કે કોઈને હિસા રહેવું પણ ગમે નહિ. સોમાં પાંચ દસ ઘર પણ બાગ્યેજ એવાં હશે કે જોને સુધડ અને સુન્દર ગૃહ કરી શકાય. જોને શાખ હોય ને પૈયા ખચ્ચીને ઘરને શણગારવું હોય તો હોમાં પૈસાનો તથા કેટલેક અમે ચાકર માણસનો પણ ખર્ચ પડે છે. પણ એક સ્વચ્છ અને સુન્દર ને વળી આનંદી ગૃહ બનાવવું હોમા તો ગૃહસ્થિનીજ કુશળતા જોઈએ. ઘરણું કે ગૃહસ્થાશ્રમમાં સ્ત્રીજ સર્વ વાતની કર્તાકર્તા અને અને અધિકારી છે. ઘરણું રાજ્યની રાણી સી છે. માટે સ્ત્રીઓએ ઘરવું દરેક કામકાજ કરતાં મરોબા શીખવું જોઈએ.

૨. ગૃહને સુધડ બનાવવાને શું કરવું જોઈએ ?

ઘરને ચોક્કસ રાખવામાં સૌથી પહેલી જરૂર કચરો વાળવાની છે. જો બરોબર હમેશાં ખુલ્લોબાયરેથી સાફ ના કર્યું હોય તો જ્યાં ને ત્યાં બધે જાળાં બાજે છે, અને દરરોજ સાફ કરવાની ટેવ ના હોય તો પછી એમને એમ જરા જરામાં વધી જાય છે. ઘણા ઘરોમાં આપણે જોઈએ છીએ કે દરેક ખંડમાં ખુલ્લો કચરાની દબલીઓ પડી હોય અને તે પછી આઠ દસ દિવસે વાડુ ભેગા ચાપ ને ખુણામાં ચાપ નહિ ત્યારેજ કે પછી એમાં કંઈ વીંછી જેવું એરી જનાવર લારાવું હોય ને ઘરનાં પ્રાંતને કરડે ત્યારેજ તે કચરો બારણે જાય, વળી તે પણ આઠાં જમીને તો કાંઈકજ નાખી આવશે પણ ઘણાંબંધો તો બારણા પાસે અથવા બોરલા પછવાડે પાંખશે. પણ એવી ટેવ રાખવી નહિ અને તે બહાર આવે જ્યાં ના નાખતા એક ખુણામાં કબો, ટાપલો અથવા એવુંજ કંઈ બીજું નકામું વાસણ હોય તે મુગી રાખવું અને હોમને નાખવો કે જ્યાંથી લાંગીઓ આવેને લઈ જાય અને આગણું પણ ચોક્કસ રહે કચરો વાળ્યા પછી બધું ફરનીયર (જો હોય તે) એક હુમ-

હના કકડાથી લુછી નાંખતું લેખએ; શાથી કે બધી ઝીણી રજ હડીને પડી હોય તે સાફ થાય. બીજી બાનન ખાસ બાનમા રાખવા જેવી એ છે કે પાણીઆંરામાં તથા બાળની ચોકડીમાં લીલ ના બાઝે તેની ખાસ કાળજી રાખવી લેખએ, એ બાબત પણ એવી છે કે જો હમેશાં બરાબર ધસીને સાફ ના થાય તો તરત લીલ ખાઝી જાય છે ને પછી બહુજ અસખ વાસ મારે છે ને પાણી રેડાથી જતી નથી. બાળ બરાબર સાફ ન થાય તો તે મંદવાડને લીધે મચ્છર વગેરે જીવાં ચાલે છે. વાત્રણ માંછને દરરોજ પાછાં લેવાની જગ્યાએ મોકલી દેવાં. જે જ્વાળાને તે સાં પડ્યાં હોય ત્યાજ પડી રહે નહિ એની બરાબર સંભાળ રાખવી. હાંડાં પણ મેલા કે ફાટેલાં ખેરવાં નહિ શીવવાતુ તથા ધોવાતુ આજસ ના રાખવું. તેમજ બદલેલાં લૂગડાં પણ હુચોપુચો કરીને જેમ તેમ ખાંડીએ ન સુકતાં બરાબર સંકેલીને મુકવાં. આ બધું કરવામા સ્ત્રીએ પોતે જાતે ચોકખાં રહેવાની બહુજ જરૂર છે. જો આપણનેજ બરાબર નિયમસર રહેવાની ટેવ પડી હોય તોજ આપણાં બાળકોને આપણે સ્વચ્છ અને સુંદર રાખી શકીએ અને જો ન્હાનપણમાં બાળકોને સ્વચ્છ ગંધમાં હોય તો તેઓ મ્હોટપણમા પોતાની મેજેજ સારી રીતે રહેવાતું શીખશે. માટે માતાઓ ! જો બાળકોને સુંદર બનાવવા ઇચ્છતી હો તો તેઓ પોતાની મેજે સ્વચ્છ રહેતાં શીખે એવું શીખવે. ધણીક માતાઓ એમ માને છે કે બાળકોને ઘરેલું પહેરાવ્યું હોય તોજ તેઓ સુંદર લાગે છે પણ બહુ ન્હાનપણમાં ઘરેલું પહેરાવ્યાથી જો જાતનાં તુકડાંન થાય છે. એક તો સજડ ઘરેલું લાય પગમાં પહેરાવ્યાથી લેના હાથ પગ સીંદાચ્છને કંતક જાય છે ને બીજું એ કે બાળકે બહાર રમતું હોય તે વખતે કાંઈ હલકી જાતની માથુ-સની નજર બમડે તો કેટલીકવાર એમાંથી જીવનું લેખમ યદ જાય છે. કેટલીક વસ્તુઓ એવી છે કે જેમાં પૈસાતું અસ્થ થાય પણ ઘણીએ એવી ન્હાની ન્હાની બાબતો છે કે જેમાં કૃત ટેવ અને જરા કાળજીનીજ જરૂર હોય છે. દાખલા તરીકે એક ચીમનીવાળો દીવો હોય તેમા જાલો તેવ તો પુરવુંજ પડે. હવે ઘણીને એવી ટેવ દશે કે ના ચાલે એટલે તેમ તો પુરે, પણ પુર્યાં પછી “ જલ્યુ, હવે રાજ કાણ ચીમની માફ કરે ? ” એમ કરીને એમને એમ મુકે પણ જો એમને એમ લોકા વગર મુકેલા દીવાના કરતા હમેશા ચીમની સાફ કરી હોય દીવો આસપાસથી બરાબર લોભો હોય ને પછી સળગાવ્યો હોય તો તરતજ સમજશે કે આ દીવો કેવો ચોકખો લાગે છે. જો કાંઈ બહુ મહેતનનું કામ નથી કે ચાક લાગે, અને એકવાર એવી ટેવ પડી હોય તો પછી ગમે તે વસ્તુ હોય પણ તેને સાફ કરીને તેની જગ્યાએ બરાબર મુખીએ ત્યારેજ આપણા જીવને નિરાંત વળે છે.

૭. ગૃહને સુંદર કેવી રીતે રાખવું ?

ઘરને બાર મહિનામાં એક વખત તો અવસ્થા ધોળાવવું. લેખએ ફુનીઆમાં ઘણે દેખલું લેખશુ તો માલમ પડશે કે જોને ત્યાં પરમેશ્વરે પૈસા આપ્યા છે તે લોકો બહુજ સાદી રીતે રહેતાં હશે અને જે લોકો કને પુરા પૈસા નહી હોય તેમને અનેક વસ્તુઓ વાપી, પોતાનું ઘર સુંદર બનાવવાનું મન હશે ઘરને સુંદર રીતે શણગારવું એમાં પહેલો ખપ પૈસાનો પડે છે પૈસાવાળા માણસોને શોખ હોય તો તેઓ અનેક કૃતિનું ફરીતર આણી શકે છે. ઘરને સુંદર બનાવવું એમા હમેશાં સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેનો ખપ પડે છે.

કરણ કે બળદમાંથી વસ્તુઓ આણવી એ તો પુરૂષવું, કામ છે અને તહેને યોગ્ય સ્થાને ગોઠવીને મુકવી એમાં બનનેતો મત મેળવીને કામ કરવાનું છે પણ પછી હમેશાં નિયમ-મર ને વસ્તુ ન્યાં મુકેલી હોય ત્યાંજ પાછી સ્વચ્છ કરીને ગોઠવીને મુકવી તથા ભૂલમાં બીલું કોઇ આધું પાછુ મુકી દે ત્હેની બરોબર સરત રાખવી ને બધુ અભ્યવસ્થિત ન થઈ નય ત્હેની સંભાળ રાખવી એ તો સ્ત્રીઓનુંજ કામ છે. ફરનીયરમાં ટેબલ પુરશીઓ કાચ હાંડીઓ કુમ્મર વિગેરે વસ્તુઓ તો આંણીને મુકી પણ પછી ધરને પોતાની કમી-મરીથી પાછુ વધારે સુદર બનાવવું એમાંજ ખરી ખુબી છે. જેમકે ટેબલ ઉપર સારો રમાય બરીને પાચરવો, પુરશીની ગાદીને માટે સારા બ્રહ્મચાળા બલેક શીવવા અને તે મેથા ના દેખાય તેમ વખતે વખત બદલતાં રહેવાનું જુવવું નહિ; તેમજ હાંડી કે કુમ્મર પણ તેજ સળગાવાનાં નથી તો ત્હેમના ઉપર પણ ધુળ ચોટી ખરાબ ના થાય તેવું કંટું નોંધએ પછી પ્રારણે સારી જાતના તોરણ ચક વગેરે બરીને તે મુક્યા હોય, બહારનાં ખારી ખારણાં અથવા બીંત ઉપર સારા સુંગધીદાર પુલેનાં વેણ ચઠાવ્યા હોય તો એ બધું સુન્દરજ લાગશે. વળી આપણાં સગાં તથા રનેહીઓની સારી છબીઓ પણ જાણીને મુકવી નોંધએ, છબીઓ જાણવી લાવવી એ કામ પુરૂષવું છે પણ ત્હેમને સ્વચ્છ બનાવીને સુન્દર રાખવી એ સ્ત્રીનું કામ છે. દુઃકમાં એટલુંજ કે ધરને સ્વચ્છ રાખવું એમાં એકલી સ્ત્રીનુંજ કામ છે પણ તેને સુન્દર બનાવવું એમાં તો સ્ત્રી અને પુરૂષ બંનેનો ખપ પડે. કારણ કે સુખકતા રાખવી એમાં કંઈ બહાર બળદમાં લેવા જતું નથી પડતું પણ ધરને એકલ સુન્દરજ કરવું હોય તો તેમાં કેટલીક વસ્તુઓ આણવી પડે છે.

૪. ઉપસંહાર.

હવેના લોકો ધર્મને માનતા નથી એટલે પહેલાં આપણા ધરમાં ને બંને વખત એટલે સ્થવારે પુનઃ કરતી વખતે ને સ્થાને દીવા વખતે હમેશાં લીનો દીવો ને ધુપ ચર્તા તે હવે લાગેજ કોઇને ત્યાં નોવામાં આવશે. બાકી ને લોકો ધર્મને માનતા હોય જેમના હૃદયમાં લલિત હોય ત્હેમને તો પુનઃની ઓરડીમાં ધુપ દીવો બળતાં હોય તે ધાર્મિક સુન્દર લાગશે. વળી એમ ને વખત ધરમાં ધુપ ચવાળી મરતી દવા પણ ચોખ્ખી થાય છે. સ્ત્રીઓએ હમેશાં મનને આનંદમાં રાખવું નોંધએ. ગમે એવું દુઃખ આવી પડે, ગમે એવો મંદવાડ આવે પણ જો મન આનંદમાં હોય તો સર્વ દુઃખનો નાશ થાય છે અને તનુદુસ્તી પણ સારી રહે છે. આપણામાં કહેવત છે કે " ચરીરે સુખી તે સુખી સર્વ થતે " એ ચરીર સારું હશે તોજ સાસુ સસરા પ્રતિ વિગેરે સર્વની મરજ સાચવી શકશે. અને જો મન તથા ચરીર બંને સારાં હશે તોજ ગૃહબંધન કરવાનું પણ સારી રીતે બની શકશે. જે સ્ત્રીના કવલાવ સાથે નહિ હોય આખો દિવસ થકી વ્હીમાં વ્હીમ્યા કરવાની ટેવ હોય એવી સ્ત્રી ત્હેને ત્યાં હોય ત્હેને ત્યાં પછી ગમે તેટલો પૈસા હોય ગમે તેટલું રાજ સ્વીયું હોય, બહુ સુન્દર ધર હોય પણ પુરૂષ ન્યારે ચાકીને બહારથી ધરમાં આવે'ને સ્ત્રીનું મ્હોં દસતું ના લુએ તો તે સર્વ નકારતુંજ છે. સ્ત્રી જે સારી હોય તો ધરને અ-નેક રીતે સુન્દર બનાવી શકે છે, ધરને સ્વચ્છ અને સુન્દર બનાવવું એ એક કેળવણી અને મન કંઈ બધુ મોટી કે મુશ્કેલીની વાત નથી. દરેક જણે એટલું તો ખાનમાં રાખવું.

જોઈએ કે જોમ સંસારમાં કંઈ પણ કામ એક જગ્યાથી ચલું નથી તે એ જગ્યાની બહાર પડે છે તેવીજ રીતે ધરને સુંદર બનાવવામાં પણ સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેને બાગ લેવાનો છે. બન્નેનો એક સરખો પ્રયત્ન હોય તોજ ધર સુધક સુંદર અને આનંદી અને છે, ધરની ખરી સુંદરતા તો દંપતિનો સારો સ્વભાવ હોય તો એની મેળે આવે છે.

૨.

ધરને સુંદર બનાવવા માટે સ્ત્રીઓ શું કરી શકે ?

[એક સંવાદ.]

લેખક:—બહેન સૌ. અવન્ટિકા.

સુશીલા પોતાના ગૃહકાર્યથી પરચારી સાંજના કંઈ યુધવાનું લઈ લીંચકા ઉપર બેઠી બેઠી ગુંથતી હતી, ત્યાં તેની સખી શાન્તા આવી.

સુશીલા—બહેન તું તો ઘણે દિવસે કેળાઈ. મેંતો બપોરું કે તું મને જુલો ગઈ હઈશ.

શાન્તા—નારે બહેન તને તો હું કેમજ જુલું પણ આ બપોરું ધર છે તે તેમાંથી આખો દિવસ કામકાજથી મુક્ત ચલાવુંજ નથી. એક કામ પરવામાં કે તુરંત બીજું તૈયારજ હોય. તું તો હવે કંઈથી ગઈ છું. માસથી તો ધરનું બધું કામ સધ ચકતું નથી. પણ કહે શું તે કાંઈ કંઈ વિના આવે છે ?

સુશીલા—જોમ બહેન, તું ગૃહકાર્યથીજ એટલી બધી કાપર ધાય છે તો પછી બહારની મામાશક પ્રવૃત્તિઓમાં તો તું ભાગજ ક્યાંથી લઈ ચકીશ ? હવે પણ ધરનું કામકાજ કરાવે જોગે પણ તારી મારક ગભરાતાં નથી.

શાન્તા—હા, હું પણ એજ વિચાર કરું છું કે તું તારા આટલા સ્વચ્છ અને સુંદર ધરનું કામકાજ કરાવે અને કેવી રીતે કરે છે. ધરજ બ્યારે હું તારી પાસે આવું છું ત્યારે તું તો ગૃહ કાર્યથી પરચારી, ભરવા યંચવાને કે વાંચવાને માટે નવરીજ હોય છે.

સુશીલા—તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે હું દરેક કાર્ય નિયમિત રીતે કરું છું. દરેક ગુદિપૂર્વે પોતાના ગૃહકાર્ય માટે અમુક કાર્યક્રમ સખચો જોઈએ જેથી તે ચોક્ક વખતમાં આવું અને સાફ કામ કરી શકે છે; અને તેને કુટુંબમાં સખચા જવાને અને બીજા કામો કરવાને પુરતો વખત મળે છે. તેમ કરવાથી તારા જેવી ફરીઆદ કરવાનો વખત રહેતો નથી.

શાન્તા—એવો તે વળી કામનો નિયમ બાંધાયે તે કેમ જાણે ? વખતે તે સમયમાં પારેલું કામ ન થાય. વખતે અગત્ય આવે અગર પાડોશો સાથે વાતચીતમાં ઉર્મા રહીએ તો તે વખતમાં બીજું કામ પણ કરવું પડે. એમ કંઈ માસથી નિયમિત રીતે તો ન થઈ શકે.

સુશીલા—તો પછી ધરને સુંદર બનાવવા માટે તો તું શું કરી શકે ?

શાન્તા—હવે ધર સુન્દર ન દેખાય. આપણે તો એટલી બધી કાળજી રાખવાના નહીં ફક્ત ખાવા પીવામાજ બાર વાંચે ત્યાર પછી બપોરે જરા આરામ પેશુ નેંદ્રએ ને ?

સુરીલા—બહેન, ત્યારે તો મારે તને ઘણું કહેવાનું છે. આવી રીતે ન છુટકે કામ કરવાથી, કોઇ પણ કામ સારું ચાલજ નહીં અને દરેક કાર્યમાં કટાણજ આવ્યા કરે.

શાન્તા—હારે શુ આખો દિવસ આપણે એકલાંએજ ગૃહકાર્ય કર્યાં કરવું ? પુરૂષો તો આપણા દરેક કાર્યને વખોડે અને પોતાની ચીજો પણ ત્યાં ત્યાં રખડતી મુકે તો પછી આપણે કેટલું કરીએ ?

સુરીલા—તું કહે છે તે તદન ગેરબાજબી છે સામાન્ય રીતે ધરને સ્વચ્છ અને સુન્દર બનાવવાનું કાર્ય ગૃહિણીનુંજ છે આપણે ધરમાની સર્વ વસ્તુઓ એવી રાખવી જોઈએ કે બહારના માણસોને ધરમા આવતા ગૃહિણીની રહણી કરણી દ્વારત સમજી રાકાય ધરની સાથે ગૃહિણીનો એટલો બધો સંબંધ છે કે 'ધર તેજ ગૃહિણી અને ગૃહિણી તેજ ધર' એ કહેવત તદન સાચી છે

શાન્તા—તારા કહેવાપરથી તો એમજ જણાય છે કે આખા ધરની ચિન્તા ગૃહિણીએજ રાખવી.

સુરીલા—હા. ગૃહિણીએ ધર નિભાવવામાં ગૃહનું આરોગ્ય, શુભગત તથા સમ-ચીજાની વ્યવસ્થા વગેરે અનેક બાબતો ઉપર ખાસ નજર રાખવી જોઈએ. ડાહી અને ચતુર સ્ત્રી શક્તિ અને સાધન પ્રમાણે પોતાનું ધર ધારે તો સુન્દરતાથી શોભાવી શકે છે ધરની શોભાનો મુખ્ય આધાર તેમાંની વસ્તુઓની સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થા ઉપરજ છે ધારો કે આપણા ધરમાં જીજ સામાન હોય તોપણ તેને સારી રીતે રાખી, થોડા લાગે તેની ચોકવધીથી ધરને સુન્દર બનાવવું એ ગૃહિણીની એક જાતની કળાજ છે એ કળા દરેક સ્ત્રીઓએ શીખવી જરૂરી છે. ધરની સુન્દરતાથી યાદના મનને ઘણું આનંદ તેમજ આરામ મળે છે પુરૂષો તો બહાર ફરી, અને સંજિના સૌંદર્યો જોઈને આનંદ મેળવે છે જ્યારે આપણે સ્ત્રીઓના સંધજો આનંદ, ધરની સુન્દરતામાંજ સમાએલો છે કારણ આપણે દિવસનો ઘણો ખર્ચ લાગ ધરમાંજ વ્યતીત કરવાનો હોય છે તો પછી આપણા પોતાના આર્થને માટે પણ શુ આપણે ધરને સુન્દર બનાવવા માટે જનતા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ એમ નથી દરતું બહેન ?

શાન્તા—હા બહેન, પણ તું કહે છે તેમા તો મને ઘણી મુશ્કેલીઓ જણાય છે, તેમ કરવાથી તો આપણે કદી નવરાજ પડીએ નહીં સ્ત્રીઓ એટલી શુ કરી શકે ?

સુરીલા—શું કરી શકે કેમ ? ધરને સુન્દર બનાવવા માટે સ્ત્રીઓ ધારે તો ઘણું કરી શકે તેઓ ધારે તો ધર સુન્દર બનાવી, સ્વર્ગ જેવું પણ કરી શકે અને ન ધારે તો નહીં જેવું બનાવી શકે સ્વચ્છતા અને સુલક્ષતા રાખીએ તોજ ધર સુન્દર દેખાવતોજ કુદરતના માણસોની તન્દુરસ્તી સારી રહે અને આપણે પોતેજ આરોગ્યવાન રહી, બીજાને ઉપયોગી અર્થ રાખીએ. આપણા મુજબતનાં ઘણાં ખર્ચ ધર અવ્યવસ્થિત અને ગંદાં નેવામાં આવે છે

તેવ કારણ માત્ર આગસ અને જોડાઇ અને દરેક કાર્યમાં તારી માફક કટાગો એજ છે અને કે થોડા અર્થમાં ધરતી સુન્દરતા વધારવી, એ કાંઈ સહેલી વાત નથી પરંતુ પ્રયત્ન કરવાથી બહુ બની શકે છે. જ્ઞેન, તુજ કશુક કરીશ કે આપણે કાંઈને ત્યાં જઈએ ત્યારે આગણામાં પેસતાજ કચરાનાં ઢગલા અને બહુ વગેરે પડેલાં હોય છે, એટલા અને જીતો ઉપર કુળના થર બાહેલાં જોવામાં આવે છે ત્યાં ત્યાં મચ્છર આખી મજુમવા કરે છે—એ બધું જોઈને શું કટાગો ન આવે ? બહારની સ્થિતિ આવી હોય ત્યાં પછી વરમાની સ્થિતિનું પુછવું શું ?

સાન્તા—જ્ઞેન તું તો બહુ કાઠી અને સમજી લાગે છે, મને ખબર નહીં કે તું આટલી બધી કાળાચેલી હાથિ ખરેખર મને પશુ હવે એમ માય છે કે હું મારે ઘર તારી માફક સુન્દર બનાવું.

સુશીલા—જ્ઞેન, ધીરે ધીરે બધી વાત હું તને સમજાવીશ ધરને સુન્દર બનાવવા વિશે જેટલી જાણતો નાણુવા જેવી છે તે સર્વતુ હું વર્ણન “કરે” છું તે સાંભળ સર્વ હકીકત સાબળ્યા પછી તું કશુક કરીશ કે, સ્ત્રીઓ જેટલું કરી શકે છે આપણી સખીઓ કે આપણા પતિના જિવો ત્યારે આપણે ત્યાં આવે ત્યારે તેમને એસવા ઉડવાના દીવાન ખાનામાં મણી જગાએ બાળકો તથા સ્ત્રીઓનાં કપડાં ગમે તેમ પડેલાં હોય છે ખુરશી ટેબલ વગેરે હોય તો તે પશુ ગમે તેવી સ્થિતિમાં પડેલા હોય છે સુવાના એરક્રમાં ખુરશી બારી બારણા હોતાં નથી જોઈ શકે સ્વચ્છ દવા મળી શકતી નથી તેમજ પથારી ઉમીદાં આદર વગેરે એટલા મેલા હોય છે કે તે વાપરવાથી શરીરને નુકસાન થાય છે અને જોજોજો કાંઈ સુધારા મુશ્કેલ નાપણે ત્યાં મેમાન થાય છે તો તે એટલો કટાગો જાય છે કે બીજા વખત આપણે ત્યાં ઉતરવાની તસ્લીજ લેતાં નથી તેવીજ રીતે આપણા ધરમાના કામર રસોડું પાણીપાંર વગેરે જોઈએ તેટલાં સ્વચ્છ હોતાં નથી તેમાં રહેલી વસ્તુઓ જેવી કે દાણા મસાલા વાસણ વગેરે ધણીજ અસ્વચ્છ હોય છે તેમ ન થવું જોઈએ ધરમાં રસોડાયા ચાકર હોય તોપણ રસોડાની જાળતમાં સ્ત્રીઓએ પછી કેખરેખ ગમતી જોઈએ કાશ્ય ખોરાક ઉપરજ આપણી તન્દુરસ્તીનો આધાર છે.

સાન્તા—જ્ઞેન, આજે તે મને આપણા પત્ની સ્થિતિ વિશે જતાખર હકીકત કહી, પશુ ધરને સુન્દર-સ્વચ્છ રીતે બનાવવું તે કાંઈ કશું નહીં તે જાણતનું થોડુંક વર્ણન કરીશ તો ધણો ઉપકાર થશે

સુશીલા—તારી ઇચ્છા છે તો તે જાણત હુકામાં મને ઠીક લાગે તેમ કહું છું. તે જાણતી સાંભળીશ તો તને ધણે પ્રાપ્તો થશે જે તને પહેલાં કશું તેમ દરેક કામ નિયમસર કરવાની ટેવ પાડવી જોઈએ આપણા ધરના આગણામાં સગવડ અગાણે સુન્દર બગીચો બનાવી, તેમાં જાત જાતનાં ફુલગાડ વેણો વગેરે વાવવાં જોઈએ તેવા બગીચાથી પત્ની સુન્દરતામાં વધારો થાય છે અને સાવકાણે તેમાં પાણી છાંટી કુટુંબજનો સાથે કુદરતની લીલા નીહાળી થોડો વખત આરામ લેવાથી તન તથા મનને શાન્તિ મળે છે

દીવાનખાનું સાદા ટકાઉ અને સુશોભિત ફરનીમરથી તથા સારા ચાન મળે તેવા ફોરમારથી ધારીયે તેવું સુન્દર બની શકે છે

ઓઝોના ઓરડામાં દરેકની જોએ જવ્યાએ મુકેવી નોંધએ. પોતાનાં તેમજ બાળકોના કપડાં સમઘડી સંઘડી ખીલી ઉપર મુકવી, અને ખીજી હમેશાં કાચમાં આવતી વસ્તુઓ તુરંતે મળી શકે તેવી રીતે સારી હાલતમાં રાખવી.

લખનગૃહમાં વપરાતાં ગાંઠલાં, ઉમીકાં, ચાદર, ઓઠવાનાં ચરમ તથા સુતરાઉ કપડાં અને તેટલા સ્વચ્છ અને સહેલાઈથી સાફ થઈ શકે તેવાં રાખવા. તેમાં બીજાને કંઈ ફાલતું સામાન રાખવો નહીં. બાળકોનાં ઓઠવા પાંચરવાના કપડાં બનતા સુધી બુઢાં રાખવાં.

કોઠારની કાચાઈ ઓછી નથી. તેમાં રહેલી વસ્તુઓ ઉપયોગ પ્રમાણે વધારે ઓછી અને આગળ પાછળ, લેમલો આરી રાખવાથી તેનો દેખાવ સારો લાગે છે. ફક્ત દેખાવ ઉપર ખ્યાન નહીં આપતાં તેની અંદર રહેલી વસ્તુઓની સ્થિતિની પણ વખતે વખત સંભાળ રાખવી નોંધએ. રસોડામાં નોંધેલી વસ્તુઓ જેવી કે મસાલા, દાળ, ચોખ્ખા, લોટ વી, તેલ વિગેરે થોડા પ્રમાણમાં સારી રીતે ઓઢવી રાખવાથી તે સુન્દર લાગે છે તેમાં વપરાતાં વાસણો પણ અને તેટલાં સ્વચ્છ રાખવાં. ઘરમાં રસોડાથી હોય તો તેના કપડાંની સ્વચ્છતા વિશે ખાસ સંભાળ રાખવાનું તેને કહેવાની જરૂર છે.

જોજનસાળા રસોડાથી અલગ રાખવી. જમવા બેસવાની જગ્યા સુન્દર હોય તો ખોરાક ઉપર વધારે રૂચિ થઈ આરામ સાફ રહે છે. ઘરમાં બંધિત ઉપર ખજાં ન બાંધે તેની ખાસ સંભાળ રાખવી. વર્ષમાં એકજ વખત ઘરને ધોળાવાથી તેની સુન્દરતા તથા સ્વચ્છતામાં ઘણો વધારો થઈ તેમાં ગંદતાં માથુસોતું આરામ પછી સાફ થાય છે. બહેન, ઉંઘવામાં એટલુંજ કહેવાનું કે સુન્દરતાનો ઘરો ખરો આધાર સ્વચ્છતા ઉપર છે. ઘર અને તેટલી કીમતી ચીજોથી ભરેલું હોય તો પણ જો તેમાં સ્વચ્છતા તથા સારી ગોઠવણી ન હોય તો તે ઘર સુન્દર લાગતું નથી. પણ તેથી ઉલટુંજ સાધારણ ચીજોવાળું સ્વચ્છ અને વ્યવસ્થિત ઘર આંખને આનંદ આપે છે. ઉપરની બાબતોમાં સાચા નરસાનો બધો આધાર ગૃહિણી ઉપરજ છે. માટે તેણે પોતાથી અને તેટલો પ્રયત્ન કરને સુન્દર બનાવવા માટે કરવો નોંધએ.

શાન્તા—બહેન, તે આજ અને ઘણો સારો બોધ આપ્યો છે. હવે ખુબ મોટું થયું છે માટે હું મારે ઘેર જઈશ અને તે કહું છું તેમાંથી જનશે તેટલું કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ ફરી કોઈ દિવસ પુરસદે તારે ત્યાં જાવી, તે બાબતમાં તારા અનુભવનો વધારે લાભ લઈશ એવી આશા રાખું છું. તે આજે માથા ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે.

સુશીલા—મેં તેમાં કંઈ વિશેષ કહ્યું નથી. મારી બહેનો પ્રત્યેની લાગણીને લખને ફરજ બળવી છે.

શાન્તા પછી જાય છે અને સુશીલા તેને આદરથી વળાવી, પોતાના કામમાં, રૂંધાય છે.

રમણીમણિમાલા.

પિતૃપ્રેમી પ્રમદાઓ.

લેખક—રા. રા. નરેવર એમ. વીમાવાળા.

કૃષ્ણ પક્ષની કાળી રાત્રીમાં તારણાઓ પૂર્ણ તેજમાં પ્રકાશી છે. તે સમયે તેમને પ્રકાશ મપૂર્ણતાથી ખીસી ઉઠે છે. તેજ પ્રમાણે અધોર કર્મોના અધકારમય સમયમાં ધણીકવાર એવા વિરલાઓ પાડી ઉઠે છે કે તેઓ એવા અધકારમય સમયને ઉજ્જવલ અને દિપ્તિમાન બતાવી મૂકે છે.

ફ્રેચ રેવોલ્યુશન (નબ્લકાન્તિ) ને સમય તેમનોજ એક હતો એમ કહી શકાય. કારણ ખૂનામરદી અને કાપાકાપીની સાથેજ તેમાં કેટલાક સ્ત્રીઓનો પણ અગાડ એવો તો જગતી ઉડ્યો છે કે તેનાથી એ ખૂનામરદીની લયકરતા કેટલેક અંશે દબાઈ ગય છે.

અહિં ફ્રેચ રેવોલ્યુશન વિશે ઠાંકક માહિતી અસ્થાનીય નહિજ લેખાય.

એ સમયમાં ફ્રાન્સમાં ઉમરાવ વર્ગ તથા ધર્મશૂરઓનું પ્રાબલ્ય વધી પડ્યું હતું, તથા તે મે રજોના હાથમાં સર્વ સત્તા હોઈ જાકીની પ્રજાઓપર તેમના જુલમ તથા મિતમ બહુ વધી ગયો હતો. ઉભયને કાબુપલુ પ્રકારના કરમાંથી મુક્ત કરી સવળા બાર બીજી રાંક પ્રજાપર નાખવામાં આવ્યો હતો.

એ ઉપરાંત રાજ્ય કારભારમાં લોકોની સલાહ લેવાની નેધએ તે પશુ લેવાતી નહોતી. લગભગ ૧૭૫ વર્ષ સુધી પાર્લામેંટ (લોક પ્રતિનિધિઓની મંડળી) બોલાવવામાં નહોતી આવી. આથી લોકો અકળાઈ ગયા હતા.

એ સમયે અમેરિકાએ પોતાને ઇંગ્લેંડથી સ્વતંત્ર બહેર કરી પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપ્યું. ફ્રેન્ચ લોકોએ તેમાં મદદ આપી અને તે પછી પોતાના દેશમાં પશુ તેવો વહિવટ કેમ ન ચલાવેલો એનો તેમને વિચાર થયો. પરિણામે રાજ્યને છાંડી ચૂકવાને તેની સામે એક મંજાવર બળવો ચરો જેમાં ધણીક કાપાકાપી યહ. નિરોપિના યુદ્ધે ટોળાં કપાઈ મૂક્યાં, અકળાઈ ગયેલા લોકોએ સત્તાધારી અધિકારિઓમાંના સર્વને તેમના અમ-માનીઓના જુલમનો બદલો આપવા મારી નાખ્યા.

એજ સમયમાં કેટલીક પ્રમદાઓએ પોતાની પિતૃભક્તિ બતાવી આપી પોતાનું નામ અમર કર્યું.

એ રેવોલ્યુશનમાં પ્રથમ તો ધણીકને કેદ કરવામાં આવ્યા એનેડી સેંટ જોર્જેન તથા બીજા બધાં કેદખાનાઓ જેલીઓથી ઉભરાઈ ગયા.

એમાં જેકેસ કેપીટ નામે ૭૩ વર્ષની વયનો એક જુદ પડ્યો હતો. તેણે કેટલાક વર્ષ સુધી સરકારી નોકરી કરી હતી. શંખેનમાં એ રહેતા હતા ત્યાં ૧૮ માં જોગરડે એને પકડ્યો. એની પુત્રી એલિઝબેથ ૨૦ વર્ષની એક પ્રુખસરત યુવાનપણાએ એને ભણત દેવાનો પોતાનો નિશ્ચય બહેર કર્યો. તેમને બન્નેને ઉપદ્રવિત ભયંકર કેદખાનું-જેલીઓથી છલાંગત બરેલું અને જગા વમરનું-એનેડી સેંટ જોર્જેન તહેમાં લઈ જવામાં આવ્યાં.

અહિં એલિઝબેથને તેના જેવીજ સુવતી મેરીડી સોમ્મુથ સાથે મેળાપ થયો. એ બાળા પોતાના પિતા આર્લ્સ વાઇકાઉન્ટ ડી સોમ્મુથ * ધનવેલાઇડસના ગર્વનર (દેખ-રેખ તથા ખર્ચર અંતર રાખનાર) સાથે આવી હતી. તેને પણ કેદ પકડવામાં આવ્યો આથી એ પિતૃપ્રેમી બાળાએ તેની સાથે તેના સુખદુઃખમાં ભાગ પામવા કેદખાનાની છાંદગી કબુલ કરી.

એજ રમતે એક બીજી પિતૃપ્રેમી બાળા પણ આવવી હતી. એકડી ફેરડીએક નામનો એક પુરુષ-એ બિચારાએ વજુ માસ સુધી ગંભીર માંદગી ભોગવી હતી અને જ્યારે તેની સારવારને પરિણામે તે સારા થશે એવાં જાંખાં ચિન્હ દેખાવા માંડ્યાં હતાં ત્યારે તેને કારગારમાં ઘસડવામાં આવ્યો હતો-પોતાની ભત્રીજી મેડમડી ફોસ લેન્ડ્રી સાથે આવ્યો હતો. માદો હતો છતાં તેની કાષ્ઠ દરકાર રાખે ? ફેડીએથી છલાછલ ભરેલા એક જોર-ડામાં-ભપાં આનુ તેમ ધરવાની પણ જગ્યા ન મળે ત્યાં એને ઓગસ્ટ માસની ભપકંડ ગરમી છતાં ગોધવામાં આવ્યો.

સપ્ટેમ્બરની બીજીએ લગભગ એ ખૂતીએ કથિઆરથી સજ્જ થઇ કેદખાના તરફ આવ્યા. અને તે પંડી તેમાંના ફેડીએને કસાઇઓની પેટે તેમણે કાપવા માંડ્યા.

તેટલામાં જે જે સ્ત્રીઓ ખેતપોતાના સગાંબાલાંઓ માથે આવી હતી તેમને દૂદી પાડી બાનુઓના ઝોરમાં પૂરનામાં આવી પરંતુ કેટલાક વખત પંડી તેમણે વિનંતિ શરૂ કરી કે અમને તેમની પાસે પાછાં લઇ જાઓ. મેડમડી ફોસ લેન્ડ્રીને કહેવામાં આવ્યું કે તમારા કાકા 'સહીસલામત છે અને કેટલોક સમય પંડી એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું કે માડીના સધનાઓને માડી બાંધવામાં આવી હતી.

લગભગ બાવીસ બાનુઓ એકી ઘણી હતી અને તેમને કેદખાનું છોડી જવા કહેવામાં આવ્યું પરંતુ જે જે પ્લેસી આગળ થઇ તેણે વંચ કરી નાખવામાં આવ્યો એટલે તેણે તરતજ બચ પાડી. પાછાં જાઓ, 'પાછાં જાઓ, એતો પ્રપંચ છે.-નળમાં ફસાવવાનું કાવતું છે.' આથી તેઓ સધળી પાછી હતી.

ફિતુ મેરીડી સોમ્મુથ પોતાના પિતા પાસે જઇ રહ્યો હતો; અને જ્યારે તે બહાર કમ્પાઉન્ડમાં આવ્યો ત્યારે તે પણ તેની સાથે બહાર આવી. તે પિતાની આસપાસ ઘસ ફરે રહ્યો અને પેલા દિવ્યકારા ખૂતીઓને કહેવા લાગી: "એ વદપર-એના સદેહ વાળ પર દબા કરો.-અને નહિ તો એક કટારથી મને બેખન કરો અને પંડીથી સુખે એવું લોહી પીઓ."

અસર થઇ ખરી. એક કહ્યું "એ તું રાષ્ટ્ર (દેશ) ની સવામતી લઇને પીએ તો તને જવા દઇએ." મધળાને રાષ્ટ્ર માટે જુસ્સો હતો ફિતુ અવકાશ ગભરાટને લીધે તે ફરતા તથા દયાહીનતામાં ફેરવાઈ ગયો હતો.

આખા કમ્પાઉન્ડમાં લોહીની નદી ચાલી રહી હતી અને જે ગ્રાસ એને આપવામાં આપવામાં આવ્યું તેમાંના પ્રવાહી પદાર્થ ચતો હતો. એ કથુન નદિ પણ લોહી હતું. ફિતુ સોમ્મુથ બિલકુલ કરી કે કંપી નહિ. તેણે તે ગ્રામ તરત મોંઢે માંડી નજરગાળ્યું !

* ફ્રેન્ચ શરકરમાના પેન્શન આવા વધોલ્લ ઓરીસનો.

સદગાઓ તાળી પાડી ઉઠ્યા તથા વાદવાદ કરી ઉઠ્યા. એ ખૂનીઓએ પણ તે સમયે તેને વધાવી લીધી. ધન્ય છે એવી પિતૃમંત્ર આગાને !

પોતાના પિતાની સાથે તે જાણી છટી થવાને સમર્થ થઈ.

તેની છાંદગીના પાછળના ભાગમાં રાતો દારૂનો પ્યાલો ધુમ્મરી સિવાય તેનાથી દેખી યકતો નહિ. લોકોની એવી ધારણા ખરી હતી કે તેણે ખરેખર લોકો પીધું હતું પરંતુ તે એમ ધારતી કે એ પોતાનો જમજ છે. એ લોકો હતુજ નહિ. અરજુ.

એમ સોમ્યુલે એવી રીતે પોતાના પિતાનું રક્ષણ કર્યું, એની ખમર પડનાંજ બીજા જનઓમાં ઉત્સાહ અને આનંદ પ્રસૂયાં એને 'કેમોટ' નામની જમ પડનાંજ એલિશબેથે જ્ઞાર નીકળી પોતાના પિતાને સંભાલ કર્યો અને ખૂનીઓની તવચાર તથા પિતાની છાતી વચ્ચે ઉભી રહી. ધન્ય છે એ આગાને ! ખૂનીઓએ પણ તેને એ પ્રમાણે વધાવી લીધી અને "મારી મારી" એવા પોદારો ઉઘ્યા. તેને માટે તરત રસ્તો કરી આગવામાં આવ્યો અને તે પિતા સાથે જ્ઞાર ચાલી ગઈ.

એમ લેન્ડી એટલી બધી સામથળી ન હતી. તેણે કાકાને તો તે સ્વધારેજ મારી નાખવામાં આવ્યો હતો પરંતુ તે તો, એ ભયંકર રાત્રીની ભયંકરતા વર્ણવવા છાવતી રહી.

કિંતુ કેમોટ અને સોમ્યુલ ઉત્તરને પાછળથી કેદ પદડવામાં આવ્યાં અને તેમની પુત્રીઓના સપળા પ્રપત્ન વ્યર્થ ગયા. તેઓ તેમને જાણતી રાત્રી નહી. કેમોટને હાંસીએ મદાન્યો તથા સોમ્યુલને મારી નાખવામાં આવ્યો.

ધન્ય છે એવી પિતૃમંત્ર પ્રેમદાઓને !

નવી આશાની જાગૃતિ.

આશાનોને નરને પ્રજ્ઞાનાં પૂરની,

ઉપા જાગી, ઉપા જાગી;

જાગે, જાગે, ઝીલવારી રે બેન !

ઉપા જાગી, ઉપા જાગી:—આશાનાં.

આશાની જાગી એન સતુરાણી

ચમકાતી જગજગી નવનીલ જાગી

જાગે, જાગે, ઝીલવારી રે બેન !

ઉપા જાગી, ઉપા જાગી:—આશાનાં.

સાનંદી થે સોદતો આરે લાલકાઈ:

મન મદાનત જાગની થે જાગતી જાગ:

રુદ્ધિના પ્રહરવા પ્રભુપ બાવુના,

સુવર્ણ સુવર્ણા રસરે રે મેઘ;

જાગે, જાગે, ઝીલવારી રે બેન !

ઉપા જાગી, ઉપા જાગી:—આશાનાં

—(સૌ. દેવદીપાઈ મૂકલ એલ. સીઓને સુદેશ.)

અને તેણે હાથ ઉંચો કર્યો. તરતજ તેના હાથમાં ફળ આવી પડવા લાગ્યાં. તેણે આવી રીતે ઘણાં ફળ એકઠાં કર્યાં, અને પછી તે નીચે આવી આ ઉપરથી તેની મા તથા બહેનોને ઘણાજ યુરસો ચઢ્યો. બારણાં આગળ આવતું ઝુંદર ઝાડ અને તે પણ એક આંખવાળી અને ત્રણ આંખવાળીને કામનું નહિ. વળી તે એ આંખવાળીનેજ કામનું એ જોઈને તેમની અદેખાઈને પાર રહેવા નહિ. અને તેમણે તેને પ્રથમ પગવંચી એમ નહીં કહ્યું. એ ઉપરથી તે ઓકરીએ સોનાનાં ફળ તોડનાં, તેમને જળનરમાં વેચવા જવું અને તેના પૈસા અને તેની સારી સારી ચીજો ઘેર લાવવી એમજ નહીં કરવામાં આવ્યું. તેમાંનું કંઈપણ તે ઓકરીને આપવું નહિ એમ પણ કહ્યું. આવી રીતે ઘણાં દિવસ સુધી ચાલ્યું.

એક દિવસે તેમના ઘર આગળથી રાજની રવારી જતી હતી. તેણે આ ઝુંદર ચમત્કારિક ધાડ લેયું. એને તો તેવા ઝાડને પોતાના મહેલમાં રાખવાનું મન થયું. તે ઉપરથી તે ઠાવું ઝાડ છે તે બાબત રાજને પૂછપરછ કરી. ચાર જણીઓ આ વખતે આંગણમાં ઉભી હતી. તેજ વખતે એ આંખવાળી ઓકરીએ થોડાં સોનાનાં ફળ એકઠાં કર્યાં હતાં તેને જોઈને રાજને યુરસો આવશે એમ. ધારીને બંધાંએ તેને બેસાડી ઉપરથી ટોપણે ઢાંકી દીધો. પછી તેમણે રાજને જવાબ આપ્યો કે “એ ઝાડ હમણે છે.” રાજને કહ્યું “તમે જો એની એક ડાળી આપશો તો તેવું હું તમને માગશો તે આપીશ.” કહે એક આંખવાળા ઝાડ ઉપર ચઢી અને ડાળી તોડવાને પ્રયત્ન કરવા લાગી, પણ તેનાં હાથમાં એકે ડાળી આવી નહિ. ત્રણ આંખવાળાંએ પણ પ્રયત્ન કર્યો પણ તે નિષ્ફળ ગયો. એ આંખવાળી એ સર્વ જોતી હતી પરંતુ તેનાથી આગળ અવાચ તેમ નહોતું માટે તેણે પોતાના હાથમાંથી એક ફળ નીચે ગમડાવ્યું તે જોતાંજ રાજને પૂછ્યું કે “આ ફળ ક્યાંથી આવ્યું? અને તે કાને તોડતાં આવડે છે?” ત્યારે ગાએ જવાબ દીધો “હમારા ઘરમાં એક ગાંડી ઓકરી છે. તેને આ ફળ તોડતાં આવડે છે, મહારાજ, આપને એના સાથે જોડું પણ ગમશે નહિ.” રાજને કહ્યું “એ ઓકરી ક્યાં છે? મને જોવા તો દો.” પછી તેના ઉપરથી ટોપણે ઢાંકી નાંખી, તેને રાજનો સંસ્કૃષ્ટ ઉભો કરી. તેને જોઈને રાજને જણાયું કે તેની મા તથા બહેન મૂર્ખ છે. તે ઓકરીનાં તરફ ફરીને રાજને કહ્યું “ઓકરી, આ ઝાડની ડાળી તને કાપી આપતાં આવડે છે?” તેણે જવાબ દીધો, “હા, તે ઝાડ પણ મારું છે.” એમ કહીને તેણે તે ઝાડની ડાળી કાપી. આથી રાજને પ્રસન્ન કર્યો “તને આ બદલ શું હનામ આપું?” ઓકરીએ જવાબ આપ્યો “મને અઢી ઘણું હુંખ પડે છે. આપ મને આપને ઘેર લેઈ લેજો.” કહે રાજ તેને પોતાની સાથે લેઈ ગયો. અને મહેલમાં રાજકુંવરીની પેઠે રાખવાનું કરાવ્યું. આથી તરફ ઘેરથી આ ઓકરી ગઈ. કે તે ઝાડ અદૃશ્ય થઈ ગયું, અને મા તથા બહેન બહેનોને હુંખ પડવાં માંડ્યું. તે એટલે સુધી કે થોડાં દિવસ પછી આ ત્રણ જણીઓને ઘેર ઘેર બીજા આગવાની જરૂર પડી. એક દિવસ તેઓ રાજ મહેલ આગળ આવ્યા. તેમને રાજકુંવરી (એ આંખવાળી ઓકરી) એ જોળખ્યા. તેમની રીયતિ જોઈને તેમને દયા આવી, અને રાજની રાજ લેઈ તેણે તેમને રાજમહેલમાં રાખવાનું નહીં કહ્યું.

સાર:—અપકાર ઉપર ઉપકાર.

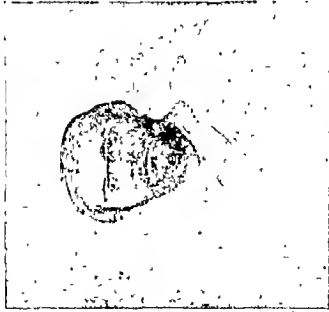
ମିଶିତ୍ର ଶିଳା ଗ୍ରନ୍ଥ-୨

By the courtesy of 'Hansabharati'

Printed and Published by 'Hansabharati', Bhubaneswar.

સુંદરી સુખોદા.

“હિન્દી સ્વરાજ્ય”ની હિલચાલના હોદ્દાનાયકો.

મિ. ઇ. પી. વાઘીયા.

By the courtesy of 'Samalochak.'

મિ. જ્યોત્ બેઝંટલ.

[The Manoranjan Press Dombay.]

સુન્દરી સુખોદય ૦૦ માસિક વધારો.

આપણાં લાભો ઉપર દેવનું અભિષેક આપણે રાખે છે, આપણી બહેનોનાં હાથમાં આપણે અને આપણું પરમદિવ છે, તથા આપણાં વન્યુઓની સદાય વિના પ્રગતિ થતી કદિ નથી. આથી-પોતાનામાં તેમજ સ્ત્રીઓ, પુરુષો, અને બાળકો, -સર્વમાં સદાયાર અને સુખિવાર, તથા વધોત, સત્ય, પ્રેમ અને ત્યાગનું પ્રાદર્ય થાય, જેમ નિરંતર પ્રયત્ન કરી કરશે, તેમ કારણ સંતાનોનું ખરું દેશમત છે.

પુસ્તક ૧૪ મું.]

જુન: ૧૯૨૭.

[અંક ૬.

ચન્દ્રકલા.

માજી ! જે લોકો આકાશની અંદર વાદળાંમાં રહે છે તેઓ મને બોલાવે છે અને કહે છે:-

“ અમે સવાચ્ચી સાંઝ મુખી રમીએ છીએ. અમે સોનેરી સંઘ્યાવી આરંભી, રહેરી સાપંઝાઝી સંઘ્યા પર્યન્ત ગમ્મત કરીએ છીએ, ”

ત્યારે હું પૂછું છું: “ હું તમારી પાસે કેમ આવી શકું ? ”

તેઓ કહે: “ પૃથ્વીને છેડે આવ. વ્યોમ મળી હસ્ત લંચા કર અને જરૂર અમ્હે તને વાદળાંમાં લેયું. ”

હું કહું: “ મારાં માતૃશ્રી મ્હારી ઘેર રાહ જુએ છે, ત્યેમને છોડી હું કેવી રીતે આવી શકું ? ”

આ શ્રવણ કરતાંજ તેઓ સ્પિલ કરી ચાલ્યાં જાય છે. માતૃશ્રી ! તેઓનાં કરતાં પણ વધુ ઉચમ ગમ્મત હું જાણું છું. તમારે ચંદ્ર થવું અને હું વાદળું થઈશ. મ્હારા વન્ને હાથથી હું તમને ઢાંકીશ. માજી ! પૂ. કેવું સારું ?

દરિયાનાં મોજાં ઉપર વસનાર લોક મને કહે છે:-

“ અમે સવાચ્ચી સાંઝ મુખી ગીત ગાઈ છીએ અને મુસાફરી કરીએ છીએ. અમે ક્યાં જઈએ છીએ તેની પણ સ્વરૂપ પડતી નથી. ”

“ હું તમને કેવી રીતે મળી શકું ? ” હું તેમને પૂછું છું. તેઓ કહે: “ દરિયા કિનારાની ફોર ઉપર આવ અને તારાં ચંદ્ર તદ્દન લંચા કરી ઉમો રહે તો જરૂર તને મોજાં ઉપર લઈ જઈશું. ”

હું કહું: “ મારાં માતૃશ્રી મ્હારી વાટ જુએ અને હું કેમ આવી શકું ? ”

આ સાંભળી તેઓ હસે છે, નાલે છે અને ચાલ્યાં જાય છે. માજી ! તેઓનાં કરતાં પણ વધુ સરસ રમત હું જાણું છું. હું યદ્યપ મોઝું અને કિનારો તમારે થવું. હું મગલતો મગલતો તમારાં સોજા ઉપર પહોંચાઈશ અને હસીશ; અને આપણે ક્યાં ગયાં ‘ પ દુનિયામાંથી જોઈ પણ નહિ જાણી શકે.

કાવ્યકુંજ.

ગૃહરાશીને અભિવન્દન.

લેખક- શ્રીયુત્તમ “નૂતનશ્રી.”

ગીમે નમાવી દૂધ પાપજી રનેહ બીની,
મિત્રુ હસી વિનીત બાવ ખલાવી જાળે,
લાલી કપોલ પરની વિનયે વધારી,
ધીમી ધીમી પગલીથી ગૃહરાસી આવો.

રાજ્યાસને હૃદયના ચિર સ્થાપવાને,
ને રનેહલભ મુકુટે અભિષેકવાને;
રાસી છતાં વિરલ સેવક યોગવાને,
આ હાસ-રાસીપતિ-આપ સમીપ ઉભે,

આવો અહિં પ્રજુષનાં સુખ મ્હાલવાને,
નિત્યે નવીન પથમા પ્રિય ચાલવાને;
આવો અહિં સકળ સ્વપ્ન ખરાં કરીશુ,
ને વાંચના હૃદયની સદૃ પૂરી દેશુ.

સંસાર માહિં મિત કલેશ વિરોધ સાધે,
શયતાન નિત્ય નિજ કાર્ય અનેક સીધે;
એવે પધારી પ્રજુષામૃત મોંધું લાવે,
ને શાન્તિ સુખમય જીવન આ બનાવે.

સસાર માહિં સખળું ગળતુ સહેલું,
મુશ્કેલ માત્ર પ્રજુષામૃત પ્રાપ્ત થાયુ;
તો રનેહબિન્દુ ઠરમાં લઇ વેરી આવો,
ને મિત્ર ! સૌ તપિતને કંઈ શાન્તિ આવો.

ઉ આપના સુલભ યોગ વિશે માફ-
ને આપજી સતત યોગથી, કૈય સૌનું;
તો ઇ નહિં પરમ આત્મનું કૈમ્ય લેવું ?
આવો સમાવી ઉરમાં ઉર બહાલી ! દઉ.

પ્રભુને પ્રશ્ન.

લેખક—શ્રીયુત “સ્નેહસાગર.”

રડવા દીધાં પ્રભુ અહુ તો, ક્યાં છીલવાં સ્નેહી, પિતા ?
ગીત કુંજવા સુસ્તુક દીધુ તો સ્ખુનાઈ કહી, પિતા ?
ઉર ચમનમાં શુભ ને ખીલાવ્યાં સુધનાઈ તાત ક્યાં ?
પ્રભુ ! એક આપી એક માટે જીવવા ક્યમ કરતા ?

પ્રભુ ! એક દીધું ને કદિ બીજુ ન દીધું ક્યમ ? કહે,
ઝરણાં હૃદયમાં ઉછરતાં તે સમવવા સરે ક્યાં ? કહે,
હરથી વહાવી ને કવિતા સ્ખુનાઈ ક્યાં વસે ?
પ્રભુ ! બોલ વહાલા, બોલ મ્હાં હૃદયના થોભી રહે.

એક મુગ્ધકુમારી બાલાને.

લેખક—શ્રીયુત “કુસુમાકર.”

બાલે ! તારા નેણમાં કૌમાર બેને નિતરે,
બાલે ! તારા વેણમાં કૌમાર બેને નિતરે;
બાલે ! તારાં કહેણમાં કૌમાર બેને નિતરે,
બાલે ! તારા સ્પર્શમાં કૌમાર બેને નિતરે,
બાલે ! તારા હર્ષમાં કૌમાર બેને નિતરે

નિર્મળ ઉત્તમલ સુન્દર સિન્ધ,
ફરકે-મધુરે-મુખરે-યુ સ્મિત !

અદસ્ય પિચ્છિકા કષ્ટ છુપું છુપું ચિતરે,
કાંઈ કળાયલમાં મૂર્તિ કાની તરે !
કાને જોતાં તે અસી નેણમાં તારા કરે,
કાની છુપાવી છનિ કહેલી અસી અતરે !

મધુરા મધુરા આ ત્યા મુખભાવ !
થેલી આ તે ત્યા ઉરસાવ !

સ્નેહનાં અશ્રુ અપિ આમ તું ઠાં સરે !
પ્રેમ, પ્રેમ, પ્રેમ, તારા અંગે પ્રેમ નિતરે :

વિયોગ.

લેખક:—શ્રીયુત “ નલિનીકાન્ત. ”

(બોધવશ સન્દેશો કહેને કથામને એ રાત—)

ખીલી મન ગમતી આ આર્ય ચન્દની
ઉજળા મહારા ગૃહના ચોક સુહાસ લે,
દિસે કેવી અમી અસ્તી આ ચન્દ્રિકા
જળ આપું દે આનંદે ઉભરાય લે,
ખીલી મનગમતી આ રમલર ચન્દની.

દિનુ આગ બળે છે મહારા ઉરમાં,
આખલડી મુજ આંસુથી છલકાય લે,
પ્રાણ પતિ મુજ દૂર વસે પરદેશમાં
બોલ સખી ! શી રીતે સુખ પમાય લે ?
ખીલી સુદર રસઝરતી આ ચન્દની.

પ્યારાએ સન્દેશો રૂઝે પાડ્યો
“ આતું છું બહાલી ! હું આજ પ્રભાત લે,
પ્રાતઃ વીત્યુ ને સંધ્યા પછી વીતી ગઈ
લેઉં હમી બહાલાની હું વાટ લે,
ખીલી આહા ! મનગમતી રસ ચન્દની.

રનેહ ભર્યાં ચોતીડાં શાં ઉરે આંસુઓ
ખેળો સખી ! મેં આજે આઠે પ્લેર લે,
રે ! રે ! પ્રાણપતિ જાણે આબ્યા નહિ
પૂરે કોણુ સખી ? અંતરના કોડ લે,
ખીલી મનગમતી આ રસલર ચન્દની.

ઢાપલડી સન્દેશો મનહર આપતી
“ તુજ બહાલાએ લીધો ગૃહનો પન્થ લે, ”
પ્રાર્યું છું હું પ્રેમ યકી પરમેશ્વરા !
કુસલ પધારે વેગે મહારા કન્ય લે
ખીલી મનગમતી આ આર્ય ચન્દની.

ત્હારા ઉપકાર.

લેખક:—શ્રીયુત “વિવિત્તુ.”

(ક્યાંથી આ સંભળાવ મધુર સ્વર—એ રાદમાં.)

શું માનું ઉપકાર ? સખિરી ! શું માનું ઉપકાર ?

તું મુજ જીવનધાર, સખિરિ ! તું મુજ અશુ તાર.

સક્ત કુદરત ત્હજ મુજમાં ત્હે દ્રિદિત દુખો પ્યાર

વલ્લરી સમ વળગી મુજ કડે, તે તે ક્યમ વિસરાય ?—સખિરિ.

અશુ સમજાવમાં લીધી દોડી, લગતણી પલ્લ પ્રાણ !

સર્વે ધર્મસખિ ત્હે પાળ્યા ત્યાં તો માઉ શુભ-ગાન ?—સખિરિ.

દરિણી સમ સદને ફરતી તું, નયન ઝરે અભિષાર

સ્નેહ દગે અવલોકા મ્હને ત્હે, દીબ કસબ્યાં પાન—સખિરિ.

પ્રણય મરગતા ને શુચિતાના, શિખર્યા સખિ ત્હે પાડ

તે સ્મરણે આને તરતાં હરમાં, મુજ મોદ ન સાય—સખિરિ.

તું મુહુલક્ષ્મી પું અમિવર્તા મુજ નયનોની પ્રાણ !

મુજ સ્પર્શે પ્રતિગતે ચેતન, ને રસ મધુરે જ્વાલ—સખિરિ.

પ્રાણ થઈ અધિકા સંખી ! ત્હારા, મુજપર નિર્ભય પ્યાર

સ્નેહભર્યા સચનો કરતી તું બંધાં જરી જાઉં વધારે—સખિરિ.

સાને મુદ ફરતાં સખિરિ ! ને સદજ વિલંબન થાય

તદે વિતલે કરે કંઈ કંઈ તું, અકળાઇ રહી જાય—સખિરિ.

(વસંતવિલાસ.)

ત્હારા સ્માયન સમા મચને સખિ ! આ પામ્યાં દલો હૃદયપથ તથા વિદાસ;

હૃદયોસ ને નૂતન જીવન અર્પિયું ત્હે, નાખી પરે મુજ કૃપાભરિયાં દક્ષણ.

ત્હે દીપ કીર્તિ હૃદયે મુજ પ્રેમજ્યોતિ, જોખ્યા હરે રચત અપૂર્ણ પવિત્ર ભાવો;

ત્હે શિખર્યા, સખિરિ ! ધર્મ પ્રણ પ્રતિના, તું કિરિતની જીવનની થઇ શા મુક્તની.

અભ્યાસમાય કરતો સખિ ! બંધાં પ્રમાદ, ત્હારી સ્મૃતિ થઈ પ્રવાસ નવિન સાય;

અદસ્ય પ્રાણ ! રહી ધર્મ અલેખ આરો, આ ઉપકાર સખિ ! કેમ જાણ્યા બુધારો ?

અસિ અને દીપ.

લેખક:—રા. રા. હરિલાલ બાળકૃષ્ણ પરીખ.

જે એક કહેવામાં આવે છે કે તમ વખતે ઊઝાની દ્રષ્ટિ અસિ તરફ અને ઊઝાની દ્રષ્ટિ દીપ તરફ સ્થિત થયેલી હોય છે.

(૧)

માયું કંઈ બેટ દેવ પાસથી રે લોલ
 યૌવન નિર્દોષ તુજ કાજ ને,
 ઇન્દ્રી સી ઉત્તિ પ્રભુ પાસથી રે લોલ ?
 કીર્તિ, સત્તા, જમિન, પદવીઓ રે લોલ ?
 પુત્ર ! નહિં માયું તુજ કાજ ને,—
 ત્યારે શું ઇન્દ્રી પ્રભુ પાસથી રે લોલ ?
 હસ્તોમાં એવું બળ અપવને રે લોલ
 નિર્ભયથી ધરવાને વીર ને
 માયું અજીત અસિ સત્યની રે લોલ.

(૨)

સી સી આસીય અધુર બાલિકા રે લોલ
 પાચું હું ત્હારા કાજ ને;
 સ્વર્ગના દેવોને શું વિનવું રે લોલ ?
 સૌદર્ય લક્ષ્મી નહિં મોહિની રે લોલ,
 નહિં માયું સુવર્ણની આસીય ને,—
 ત્યારે શું ઇન્દ્રી પ્રભુ પાસથી રે લોલ ?
 પ્રેમજન પવિત્ર ત્હારા હસ્તમાં રે લોલ
 લાલિત્યે ધરવાને બહેની ! ને
 માયું અજીત અસિ સત્યની રે લોલ.

સતીની મહત્તા.

ત્રેલ લક્ષ્મી સંસારમાં, સર્વ સારમાં સાર;
 સાચું સુખ સંસારતું, સુખ સદૃશી નાર.
 તારણ તરણ તણ લોકમાં, અજળા સુખ આગાર;
 અજીત સને અજળી નહિં, આત્માનો આધાર.

સૌ. મણિમહેન મહંતા.

સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન.

શ્રીયુત રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની બોલપુર શાળા.

("વેદાન્ત કેસરી" પત્ર ઉપરથી.)

લેખક:—૨૮ ૨૮ બદલ બળદેવલ ધુ.

શ્રીયુત સર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર, જે અદ્વિતીય સંસ્થા બોલપુર ખાતે નિભાવી અને ચલાવી રહ્યા છે, તેનો વિસ્તારપૂર્વક હેવાલ અત્યાર સુધી અમારા નેવામાં આવ્યો હોય એમ અમને સાંભરતું નથી. મદ્રાસના "વેદાન્ત કેસરી" પત્રના ચાલુ અંકમાં "શ્રીરૌલે" જે વિગતવાર હેવાલ આપ્યો છે તે અંગત અવલોકન ઉપર રચાયેલો છે અને તે ખુબ બહેશે. અમારી નજરમાં આવ્યો છે અને તેનો અક્ષરસાઃ ઉતારો અમે નીચે આપીએ છીએ—

'હિંદુ ધર્મના કીર્તિ સ્તંભરૂપ પ્રાચીન પ્રદતિના પુનરોદ્ધારને વાસ્તે હિંદુસ્તાનમાં મતત પ્રયત્નોની ખામી નથી. હરદ્વારના યરકુળ અને અધિકુળ તેમજ બોલપુર બ્રહ્મચ્ય આશ્રમ આવા પ્રયત્નોનાં ઉત્તમોત્તમ દર્શાત છે, એવું પ્રત્યેક વ્યક્તિને લાગ્યા વગર રહેશે નહિ. આ વર્ષની નાતાલની રજના દિવસમાં બ્રહ્મચર્ય આશ્રમનો લેખક અંગત અનુભવ લીધો હશે. તેનો સ્વસ્તર હેવાલ આપવો એ આ લેખનો આશય છે.

છતાં ૧૭ વર્ષથી "બોલપુર શાળા" હયાતિ બેઠાયે છે પણ તેનું નામ અને કીર્તિ અંગ્રાજ પ્રાંતની પૈલી તરફ પ્રસરી નથી. છેક સને ૧૯૧૪ માં જ્યારે બળ કવિ શ્રીયુત રવીન્દ્રનાથ ટાગોરને "નોબલ પ્રાઇઝ" મળ્યું અને તે સમાચારથી આખી દુનિયામાં તે પુન્યશાળી કવિની કીર્તિનો પડથો પડી રહ્યો ત્યારે તેનીજ સાથે અંગમૂન રહેલી બોલપુર ખાતેની કેળવણી વિષયક પ્રવૃત્તિઓએ અમરશ્યાને આવી સર્વ કાઇતું ધ્યાન ખેંચ્યું.

શ્રીયુત રવીન્દ્રનાથના અધિપત્ય પિતા મહર્ષિ દેવન્દ્રનાથ ટાગોરના મનમાં-અંતરમાં આવી પ્રાચીન પ્રથા ઉપર શાળા બોલવાની પ્રથમ રકુરણા યદ્ય હતી. તે મહર્ષિએ પૃથ્વી અને આકાશના વિદ્યાધીશ્વરના આશન સ્થાનનાં પુરસ્કાર પ્રકાશનુભવો દેખાડેલાં સંજોગ શાળા માટે આવી જગ્યા પસંદ કરી હતી. જે સખ્ત પર્જી વૃક્ષો (જેમને બંગાલીમાં ચાટીમ વૃક્ષ કહેવાય છે અને તામિલમાં કીઝી બાઇ પૈલી કહેવાય છે તેમની) નીચે તેમનું સમાવિસ્થાન હતું. તે જગ્યાએ એક સ્મારક તકલી છે. તેમાં બંગાલી ભાષામાં નીચે પ્રમાણે કાતરેલું છે—“તે મારા જીવનના સુખરૂપ છે, મારા હૃદયનો આનંદ છે અને મારા આત્માની વિશ્વતિ છે.”

નાની નાની ટેકરીઓવાળા વિશાળ મેદાનમાં, સાલ વૃક્ષથી ખીચીખીચ, ઉચ્ચ જમિન ઉપર એક વિશાળ હિવાનનો ચિતાર આપણી નજર સમક્ષ ખડો કરીએ તો બોલપુરના બ્રહ્મચર્ય આશ્રમનો આબેનૂત બંગાલ આપણને અગ્નિ વચ્ચર રહેશે નહિ અરદ્ધાનથી ૩૩ માઇલ દૂર અને કલકત્તાથી ૯૯ માઇલ (૪૨ મી-ડીથ) જેવે લુપ લાઇન

દૂર બોલપુર સ્ટેશન છે. તેનાથી ત્રણ માઇલ દૂર આશ્રમ આવેલો છે. ધામગીયા શહેરી જીવનથી આશ્રમ ધણેજ દૂર છે. તે ગ્રામ સાતિ અને રમણીયતાનું કેન્દ્ર છે-આ સ્થાન એવું છે કે જ્યાં બાહ્ય કુદરત અને અંતરાત્માની એકતાની મનોહર સંગતિ અનુભવાય છે. આશ્રમનો બગીચો શીશુત કવિએ ઘણો સુધાર્યો છે. સાલ અને આવાના વૃક્ષોના શુભની જાણ હંડક, આનંદ અને સુખ અર્પે છે. રમત ગમત અને કસરત મારૂ મેદાનો વિશાળ અને ખુલા છે. સ્વચ્છ તાજી દુધાની ખામી કોઈ, પણ દિશાએ નથી, અને બાગમાં કુવળ છે તેમાંથી પીવાનું પાણી વપરાશમાં લેવાય છે. એક નાનું તળાવ ખોદવાને સારૂ પ્રયત્ન કર્યો હતો પણ ભર ઉનાળામાં તળાવનું પાણી સુકાઈ જવાથી તે ખોદવાને પ્રયત્ન ઊઠી દેવો પડ્યો હતો. આવા 'સુરકુળ' (વસતીગૃહશાળા) વાસ્તે આ સ્થાન અપૂર્વ છે અને આશ્રમ વાસ્તે આની અતીતિક ભૂમિ પસંદ કરી, તે માટે સંસ્થાને સ્થાપક ભાગ્યશાળી મણાવે જોઈએ.

ખુશી હવામાં ચાળાના વર્ગો લેવાય છે અને શિષ્યો ઝડપી નીચે સાદી ઉપર બેસે છે. વરસાદની મોસમમાં, શિષ્યો શિક્ષકના ખંડમાં બેઠા થાય છે. શિક્ષકાએ, વિદ્યાર્થીઓને પોતાથી બની શકે ત્યાં સુધી મદદ આપવી તેમજ તેમની બધી શક્તિઓ ખીલે એ પ્રમાણે પ્રયાસ કરવો એવી એમને માથે ફરજ છે. વિદ્યાર્થીઓમાં આધ્યાત્મિક પ્રેરણાની ભગ્નિત કરવામાં આવે છે અને તેની ખોલવણી-તેના વિકાસ-વાસ્તે સાદા અને કુદરતી રસ્તા લેવાય છે અને જે વિદ્યાર્થીની જૂતિ કળા અથવા સંગીત તરફ વળેલી હોય છે તેને પુરેપુરી ખોલવવા વાસ્તે પુરના અવકાશ તથા સાધન પુરાં પાડવામાં આવે છે. એક આનંદની વાત એ છે કે વિદ્યાર્થીઓમાં એક બાલક કારીગર અને બાલક કવિ પણ છે મોતીન્દ્ર બૂલથુ મુશના દાપથી ચીતરેલા નણના ઘણા આબેહુલ હતા અને એસ સી. રોયનાં કાવ્યો, કદપના અને સંગીતની ઉત્કૃષ્ટતામાં એક સાક્ષરના શબ્દોમાં, ખરેખરી કાવ્યત્મક શક્તિવાળા હતા.

શાળામાં મુખ્યસ્થાન સંગીત અને નાટકના પ્રયોગોને આપવામાં આવે છે અને તેમાં અસ્થાપક પણ ધણુંખરૂં ભાગ લે છે. ગીતો સાધારણ ભજનોની મારફત રસ વગરનાં હોઈ, નૈતિક ભાવના પ્રેરનારાં નથી હોતાં પણ સંગીત સાથે-ગમતાલ સાથે નૈતિક ભાવના પ્રેરે છે. બાલકોને સંગીત એટલું બધું પ્રિય થઈ પડ્યું છે કે જ્યારે વર્ગ બંધ થાય છે ત્યારે સાજના અને વર્ષાઋતુમાં નવરસનો વખત ગાનતાનમાં તેઓ પીતાડે છે. સવારે અને મોંઝે બાલકો વાસ્તે ઉઘાડી જગ્યામાં પ્રાર્થના સારૂ બે કલાક જૂથો રાખવામાં આવે છે.

વર્ષમાં બે વખત બાલકોને આશ્રમમાં દાખલ કરવામાં આવે છે. (૧) આવાદી પ્રતિ-પદ્ધતી તે પૂર્ણિમા પંચીમા અને (૨) પૂનની રમ્ય પંચીમા પખવાડીવામાં. સામાન્યતઃ ૧૧ વર્ષની ઉપરના બાલકો આશ્રમમાં દાખલ કરવામાં આવતા નથી અને સાધારણઃ ગીતે આશ્રમમાં દાખલ થઈ ઉત્તમર સાત કે આઠ વર્ષની હોય છે.

દરેક વિદ્યાર્થીને દાખલ થવાની શી તરીકે રૂ. ૨૦ લેવાય છે. અને દરેક વિદ્યાર્થીની માસિક રૂ. ૨૦ રાખી છે. રહેવાનું, ખાવાનું, દીવા, પોખી, ડાંગમત, દાકતરની દેખરેખ અને દવા એનો સમાવેશ શ્રીસિક પ્રીતી અંદર થાય છે, વધારામાં નાપડ.

લખવાની મામાનતા રૂ. ૫ જુદા લેવાય છે અને જ્યારે તે યર્ધ રહે છે ત્યારે ખીજા રૂ. ૫ મુક્યા પડે છે. બંગાળી મહિલાની સરખાતના પહેલા અડવાડીઆમાં દરેક વિદ્યાર્થીની શી ભરી દેવી પડે છે પણ ત્રણ અડવાડીઆની છટ અપાય છે. આ સુદત પછી જો શી આપવામાં આવે તો શી ઉપરાંત રૂ. ૨ દંડ તરીકે લેવાનો ધારો છે.

દરેક વિદ્યાર્થીની પોતાની સાથે નીચેની સામગ્રી રાખવી પડે છે. (૧) પચારી-બાગળી, ચાદર, રંગાઈ, મચ્છરદાની અને તણાઓ. (૨) કપડાં-૭ ધોતી, (૧૧ વર્ગની અંદરના બાલક માટે પાંચ ધોતી અને ચાર પાલખા) શર્ટ, ગંજીફરાક અને દુવાલ (શરીર લોહવાના રૂમાલ). (૩) વાસણ-એક લોટો, એ પ્યાલા, એક ચાળી, અને એક કાચનું પાસેજી (૪) પુસ્તકો, નકશા, ખડીયા, કાગળ, કલમ અને પેન્સીલો.

આશ્રમના બાલકોને નીચેના વિષયો શીખવવામાં આવે છે. (૧) સંસ્કૃત, બંગાળી, અંગ્રેજી, ગણિત, ઇતિહાસગૂણ, વિજ્ઞાનનો અગતત્વો, કુદરતનો અભ્યાસ અને સંગીત. શિક્ષણ બંગાળી ભાષાદ્વારાજ અપાય છે, એ ત્યાંના શિક્ષણ એક ખાસ લક્ષણ છે. કલકત્તા યુનિવર્સિટીની મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામાં આ આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ મેસી થકે છે અને તેથી કેળવણીનું ધોરણ હલકુ નથી. મેટ્રીક થયા પછી ઘણા વિદ્યાર્થીઓ આ આશ્રમનો ત્યાગ કરે છે પણ એક બે વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃતનો આગળ અભ્યાસ કરવા અર્થે મથારે રહે છે.

મુખ્યત્વે કરીને, કુટુંબોલ, ફાકટ અને એવી નાની પ્રજાવર્ગીય ગમ્મતોની રમત અર્થિનું વિદ્યાર્થીઓ રમે છે. શિક્ષકોની સાથે થવે દૂર સુધી ઉઘાડ મેદાનમાં વિદ્યાર્થીઓ દરવા જાય છે. બગીચો બનાવવામાં અને સંતરક્ષમ વગેરે શીખવામાં વિદ્યાર્થીઓને વખતનો ઉપયોગ કરાય છે. વિદ્યાર્થીઓને કુલનો બગીચો અને રસોડું-આ બે વસ્તુની ભોધ ખાસ લેવા લાયક છે. ધંધુપકું વિદ્યાર્થીઓ લુદા, લુદા ખરેશો જોવા ટોળીમાં નીકળી પડે છે અને આ લેખક ત્યાં હતો તેવામાં વિદ્યાર્થીઓની બે ટોળી આવી સદર મારવા નીકળી પડી હતી. એક અટપુર ગઈ હતી અને બીજી ઐતિહાસિક ચહેરે મુશિંદાગાદ તરફ ગઈ હતી.

વિદ્યાર્થીઓના દૈનિક જીવનનો કાર્યક્રમ આપણે જ્યાં જોઈએ છે, આશ્રમની આસપાસ ફરતી કેટલાક બાલકોની ટોળીમાં મધુર સંગીતજ્વનિધી વિદ્યાર્થીઓને સવારના સાઝાચાર લાગે હાલવામાં આવે છે. સૌથી સરખાતમાં તેઓ પોતાની જગ્યા વાળી કુડીને સાફ કરે છે અને પછી બંગ કસત કરવા બહાર નીકળી પડે છે. ત્યાર પછી કંઈ ખણીનું સ્નાન, આશ્રમના નોકરોએ કુવામાંથી ડોલવતી પાણી કાઢી ટોળીમાં ભર્યું હોય તેમાંથી કરે છે. પુસ્તી જગ્યામાં જ્યાં અને પ્રાર્થના સાર થોડોક સમય અપાય છે. સાત વાગે નાસ્તાનો વખત રાખવામાં આવ્યો છે; અને સાઝ સાતથી સાઝદર, સંધી શિક્ષણ અપાય છે. ત્યાર પછી ત્રણ કલાકની વિરાતિ મળે છે. તે વખતમાં આસરે અગીઆરેક વાગે બેસેલું બોજન આપવામાં આવે છે. આશ્રમમાં માંસ કે અલ્પાહારનો નિષેધ છે. વિદ્યાર્થીઓ જમવાના સામાન્ય ઓરડામાં ભેગા થાય છે અને ત્યાં સર્વ ભાતલવધી બોજન જમે છે. પણ જે બાળકના વાલીની ઇચ્છા પ્રતિબંધનને લીધે પોતાના બાળકને જુદા જગ્યાવાની દ્રોષ ભેગે તેમ કરવા દેવામાં આવે છે પણ જે જાળક એક વખત સામાન્ય

બોજનગૃહમાં ગયો હોય તેને ફરીથી જૂદા જમાડવાના ઓરડામાં જવા દેવામાં આવતો નથી. પણ આ બંધનો સિધ્ધિ થતાં જાય છે. કાંઈને વાસ્તે ખાસ ખોરાકની એકવચ્ચ નથી, પણ દરેકને આમાન્ય ખોરાક લેવો પડે છે. માંદગીના વખતમાં, ડાક્ટરનાં કહેવાથી ખાસ ખોરાકની એકવચ્ચ થાય છે. આશ્રમમાં રસોઈ-કરનારા બ્રાહ્મણ હોય છે અને સવારે તેમજ માંજના બોજનમાં દુધનો મુખ્ય ભાગ હોય છે.

ગયે વર્ષે પત્રક ઉપર બાળકોની સંખ્યા ૧૪૦ કરતાં વધારે હતી અને શિક્ષક વર્ગમાં ૧૮ જણ હતા. તેમાં ૨ યુરોપિયન પાદરી શિક્ષક હતા. તેમનાં નામ 'રેવં મી. એન્ડ્રુસ' અને મી. પીઅર્સન. બાળ સંતોષચંદ્ર મજમુદાર અમેરિકા યુનિવર્સિટિના ગ્રેજ્યુએટ છે અને આ સંસ્થામાં અર્પૂર રસોઈ લાગ લે છે. વિદ્યાનતા શિક્ષક બાળ જમાદાનંદ રોય છે અને તે એક રમણ પુરુષ છે. તેઓ આ શાળાની સરચાતથી શિક્ષક તરીકે છે અને શાળાની કીર્તિ ધીમે ધીમે કેમ વધી તેનું જ્ઞાન આપતાં એમના મહેરા ઉપર સંતોષ ખુલ્લે ખુલ્લો જણાવો હતો. બંધાળી ભાષામાં વિદ્યાન વિપવક એમનાં કેટલાંક પુસ્તકો છે અને એમની કીર્તિ આશ્રમની બહાર ધણે દૂર પ્રસરી ગઈ છે. પ્રિન્સિપાલ નેપાલ ચંદ્રશેખર ઇતિહાસનો વિષય શીખવે છે અને અંગ્રેજી શીખવવાનું યુરોપિયન શિક્ષકોને સોંપવામાં આવ્યું છે. મુખ્યમંત્રી ઇલાકાના દક્ષિણી બ્રાહ્મણ મી. લીમરવ આચારી ક્યુન્ટકી સંગીત શીખવે છે. બ્યારે હિંદુસ્તાનની સંગીત જાણુ દિલ્લેન્દ્રનાથ ટાગોર લે છે. મદ્રાસ ઇલાકાના મી. સુખારાવ કેટલોક વખત સુધી શિક્ષક વર્ગમાં હતા પણ હવા માફક ન આવવાથી એમને બોલપુર જોડવું પડ્યું હતું.

વિદ્યાર્થીઓનાં સુવાતું તેમજ વાંચવાનું એક એટું સર્વનગ્રહ છે. કેટલાકને સુવાતે વાસ્તે લાકડાની મોટી બાકા આવવામાં આવી છે ત્યારે કેટલાક તૈયાર કરેલા ચોતરા ઉપર સુઈ રહે છે. બંધી જ્યાંએ ત્યાં એકબી રાખવામાં આવે છે. આશ્રમમાં જે એક-વચ્ચ અને વ્યવસ્થા જોવામાં આવે છે તે ઉપરથી હરકાઈ કહી શકે કે આશ્રમનિવાસીઓ, સૌંદર્યની લાગણીનું ઉંડું રહસ્ય સમજે છે. આશ્રમ એક સંસ્થાન છે. કેટલાક શિક્ષકો કુટુંબ સાથે રહે છે, અને શાળાના રસોડામાં મદત જમે છે. આશ્રમમાં બ્યારે ૨૦ નોકરો છે. અને શાળાથી થોડેક દૂર જૂડી એરરીઓમાં રહે છે. ટાગોર કુટુંબના કેટલાક માણસો પણ રહે છે. શાન્તિ નિકેતનનું મંદિર, બાકા બાંધકામનું, અને એક મજલાવાળું છે. તે સિવાય બીજાં મંદિરો ઠાયાં બાંધ કામના છે, સામાન ધણેજ લુપ્તો છે, અને બાંજાનાં 'હુક' અને ઉલાળા, લાકડાની અસલ જતાવટના છે. સત્યતઃ એકસોળની કોઈ પણ વસ્તુને ત્યાં સ્થાન નથી અને છત્તની સરળતા આપણું જ્ઞાન આનંદથી ખેંચે છે. અતીથિ મારે અતીથિ ગૃહ છે અને અને તેમાં જે લાકડાના ખટલો અને સુવાતે પમારી એટલેજ સામાન છે. અતીથિના સહાર સાર જંધી એકવચ્ચો અને સમગ્ર કરવામાં આવ્યા છે પણ મદ્રાસ ઇલાકાના પુરોહિતે ખોરાક, પસંદ પડે એવો નથી અને એમણે આટલી અગત્ય વેડી લેવી જોઈએ.

નિશાળના વિદ્યાર્થીઓની ઉમ્મર પ્રમાણે ત્રણ વિભાગ માડવામાં આવ્યા છે. આખી શાળાના ઉપરી તરીકે એકમતથી કેપ્ટનની નિમણૂક કરાય છે. અને વિભાગના સમ

કેપ્ટન નીચે વિભાગ કંપનનો હોય છે. છ અથવા માત્ર વિદ્યાર્થીઓનો એક વિભાગી બને છે અને તે (Unit) એકમ તરીકે ગણાય છે. દરેક વિદ્યાર્થી, વારાફરતી, પોતાના વિભાગની જગ્યા સાફ કરવી પડે છે, અને પુરેપુરા આદર્શિતપણાત તત્ત્વ ત્યાં ખાસ નજરે આવે છે; વિદ્યાર્થીઓને સ્વાયત્તસાચક શક્તિઓ આપવામા આવી છે, અને બધવરચ્છા રાખવા સારૂ નાની નાની બાબતોનો નિર્ણય તેમને સોંપવામાં આવ્યો છે અપરાધીઓને શિક્ષા સાદી પણ અસર થાય એવી કરવામા આવે છે. દાખલા તરીકે રમતમાં ભાગ લેવાની ના પાડવામાં આવે છે અથવા તો થોડેક વખત સુધી બીજા સાથે બોલવાને મના કરવામાં આવે છે આખી નિશાળ સમગ્ર માફો આગતી એ પણ શિક્ષણની એક રીત છે આશ્રમમા માર મારવાની મના છે. (આશ્રમમા 'સેડી વાગે અમયમ અને વિદ્યા આવે મમયમ' એ મૂત્ર સ્વીકારવામાં આવતુ નથી.) અને ચાલુ જમાનાની નિશાળની શિક્ષણની જગતી રીતો તરફ તિરસ્કાર દિશી જોવામા આવે છે.

વિદ્યાર્થીઓ માર પત્ર ચલાવે છે. ત્રણ બંગાળીમાં અને એક અંગ્રેજીમાં. પત્રો છપેયાં હોતાં નથી તેથી હાપખાતાના કાવલથી મુક્ત હોય છે, પત્રો સુદર અક્ષરે લખેલાં હોય છે અને વચ્ચા પત્રી તેમની કાષ્ઠલ કરવામા આવે છે. આશ્રમની લાઇબ્રેરીમાં સંસ્કૃત બંગાળી અને અંગ્રેજી પુસ્તકો છે પણ વિદ્યાર્થીઓને મુખ્યરીતમા અને સાહસિક પુસ્તકો બહુ મળે છે. આશ્રમમા આર્ટગેલેરી છે પણ તે શરૂઆતની અવસ્થામા છે લાઇબ્રેરી અને આર્ટગેલેરી બાહ્ય નસિતીકાન્ત રેલની દેખરેખ નીચે છે બાહ્ય નસિતીકાન્ત એક જુવાન સંસ્કૃતકર્ય છે અને આશ્રમમા કેટલાક વખતથી રહે છે આ લેખકને આશ્રમ દેખાડવામા સમયક તથા ચોક્કસ કરી આપવામા આ સંસ્કૃતકર્ય બાહ્ય એ ધરોજ અમ લીધી હતો

સરકાર તરફથી આ સંસ્થાને સ્વીકારવામા આવી નથી અને તેથીજ સરકાર તરફથી મદદ મળતી નથી. આશ્રમના નિશ્ચય વાસ્તે જોઇતી રકમ માર રીને આવે છે, ચાલિ નિર્દેશન ટ્રસ્ટ મીટિંગતું બાજ એક મુખ્ય સાધન છે. ડા. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે લખેલાં પુસ્તકો ઉપર નફો એ આવકતું બીજુ સાધન છે કવિના બંગાળી લેખોનો "કેપી ગઘટ" અમદાવાદ છઠીયન પ્રેસ પાસે છે અને એમના લેખો ફરીથી હાપવવાની પરવાતરી-થી શાળાને ચોડીક રકમ મળે છે વિદ્યાર્થીઓની શી એ ત્રીજું સાધન છે. અને છેલ્લું પણ અતિ ઉપયોગતું સાધન " નાબલ પ્રાઇઝ "ની રકમ ઉપરનું બાજ ન વાસ્તે ખાસ રાખવામાં આવ્યું છે તે છે પણ આ બધી રકમોના સરવાળા વાર્ષિક ખર્ચ પૂરું પાડે એટલો નથી અને ખુટતી રકમ તે ઉપકારી સ્થાપક પુરી પાડે છે.

વિદ્યાર્થીઓ પોતાના શિક્ષકો સાથે વખત માળે છે. જુદા જુદા સ્વયનચલે ખાસ નિમેશ શિક્ષકોના હાથ તળે હોય છે અને તેઓ વિદ્યાર્થીઓ સાથે રહે છે અને તેમની બરાબર સલાહ લેવી એ જવાબદારી તેમને માથે હોય છે શિક્ષકો અને શિષ્યો વચ્ચે સબધ બહુ સારો હોય છે અને આશ્રમનુ વાતાવરણ ઉતેજક અને પ્રેરક છે. વિદ્યાર્થીઓ આસપાસના વાતાવરણમા સુખી હોય છે અને આશ્રમને ધરતી માફક આય છે ધણપરૂ ઉચ્ચ વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ પાસેના ગામડાઓમા જન્મ ગામડાના હોકશાઓને ફળવળ આપવા સારૂ રાનીશાળા ખોલે છે આવી રીતે ન્હાનપણથી વિદ્યાર્થીઓને સામાજિક સેવાની

વાસ્તવિકતામાં પ્રેરવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓને ન્હાતપણથી સ્વાચ્ચ અને પરસ્પર સાહા-
ય્યનો પાઠ આપવામાં આવે છે એક વખતે વિદ્યાર્થીઓને ચોતાની મેળે રાંધવાનો પ્રયત્ન
કરવો પડ્યો હતો પણ કેટલીક ન વેળી શકાય એવી અગવડોને લીધે મૂંઝવે પડ્યો હતો.

‘બ્રાહ્મસંતોષયદ્ર’ મજમુદારની દેખરેખ નીચે આશ્રમમાં એક દુધશાળા છે. તે સ્વ-
ચ્છ અને તાજું દુધ પુર પાડે છે અને ન્મારે દુધ ઓછું પડે સારે પાસેના ગામડાંમાંથી
લાવી પુર પાડવામાં આવે છે. ‘મીસ. બી. પી. દત્તની’ એક ઔષધશાળા આશ્રમમાં છે.
સાધારણ રીતે ત્યાં તાવની ફરીઆદ હોય છે અને તેની ખામ આવજત કરવામાં આવે છે
મરંડો અને ઝાઝની પેલું દવા કરવામાં આવે છે. પણ દવાખાનામાં સરેરાશ ચાર પાંચ
દરદીની એક હાજરી હોય છે અને આ બિના સામાન્યતઃ વિદ્યાર્થીઓની લંડુરસ્તી પુર-
વાર કરે છે.

આશ્રમમાં એક બેગી તાર અને ટપાલ ઓફીસ પણ છે. અને આ સગવડ વારંતે
વિદ્યાર્થીઓ સંસ્થાપકના ધણુજ આભારી છે.

પૂર્વ અને પશ્ચિમ બંન્ધાળા તરફથી વિદ્યાર્થીઓ આશ્રમમાં આવે છે. મહાત્મ હંધાકા-
માથી બે વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં છે, (૧) ઉત્તર મરહર તરફથી એક તેલગુ વિદ્યાર્થી છે અને
(૨) પાલપટ તરફથી મલાયી વિદ્યાર્થી છે. ઈલાખલી, પાલપટના મી. કે. વી. મેનોન
નો મોટો છોકરો, બીબેય કીષ્કુ બાસુ આ શાળામાં છે. એ વિદ્યાર્થીની ઉમર આઠરે આઠ
તેર વર્ષની છે પણ ભોલપુરની શાળામાં એને સારી રીતે ગમે છે. બે વર્ષ ઉપર શાળામાં
ગયો છે ત્યારથી તે અત્યાર સુધી એ એના માબાપને મળ્યો નથી.

વંનસ્પતિની ઉત્પત્તિમાં વધારો.

(એક નવી શોધ.)

‘દેવેચ ઉપરથી.

લેખક-શ્રી રા. જયેન્દ્રરાય વલ્લુભાઈ દિવેગિયા. (બી. એ., એસ. એસ. બી.)

હજારો વર્ષ પહેલાં ગ્રાણીઓ ત્યાં વનસ્પતિઓ કેટલાં મજબુત કદાવર ને વિશાળ
આકૃતિવાળાં હતાં ? આપણને તેનો ખરો ખ્યાલ ન્મારે પૃથ્વીના લુધ લુધ બાગે ઓદ-
વોમાં આવે છે ને તેમાંથી ઘણા વખતથી દ્રવ્યવલા પદાર્થો નજરે પડે છે ત્યારેજ આવે
છે. ન્મારે પૃથ્વી ધીમે ધીમે હાલ તેની જે રીતે છે તેમાં આવવી જતી હતી ત્યારે
હજારો ગાઉ લાંબા વનોમાં વિશાળ યડવાળાં ઝાડ તથા તરેહવાર લીલોતરીઓ પ્રસરી રહી
હતી ને તેમાં ઘણા લાંબા ધાનના સર્પના તેજની ઉજ્જ્વલા તથા, એક જતને કલાક પદાર્થ,
જેને ‘મોર્બન ડાઇ ઓક્સાઇડ’ કહે છે તેના અખૂટ ઝાડર ભરાઇ રહ્યા હતા.

આ વિશાળ વનો ત્યાં લીલોતરીઓ મોટી મોટીઓરે હતી. કારણ કે હજારો વર્ષના
‘ના તાપની સક્તિ જે જે પૃથ્વી તદ્દન લીલોતરી વચરની હોત તો સર્વ જગ્યાએ પ્રસરી

જમને ગ્રામ યર્ષ ગણ હોત, તે આ કુદરતી કાઠીઓમાં બસાઈ રહી હતી. આ પાન અને સર્વ જાનની લીલોતરી સૂર્યના તાપથી ફેટલા બેરથી ઉગી નીકળે છે અને વધે છે તે આપણે સામાન્ય રીતે જાણતા હતા. પણ તેની અંદર, આપણને કશું નવાઈ જેવું લાગતું નહોતું. પણ રસાયણશાસ્ત્રની મોટી શોધખોળો થયા પછી આપણને ઇશ્વરનું અદ્ભૂત સૃષ્ટિચાતુર્ય ખાતર પડે છે. જમીનમાં તથા હવામાં અનેક પદાર્થો છે અને તેમાંનાં કેટલાક ઝડપાનને તેમની પોષણ તથા શક્તિ માટે બહુ અગત્યના છે; પણ સૂર્યના તેજ વિના એ પદાર્થો ઝડપાનને મદદ કરી શકતા નથી. જેમ જેમ ઝડપાન વધારે ઉગતા જાય છે તે શક્તિ ધામતી જાય છે તેમ તેમ એમનામાં ઘણા પદાર્થોના સમાવેશ થતા જાય છે તે તેની માથે સૂર્યનો તાપ પણ સ્વરૂપ બદલી બારાઈ રહે છે. આ સર્વ ચીજો વખત આને માણસને બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે તે કાંઈ રીતે નાશી જતી નથી.

હવે, જેમ જેમ પૃથ્વી, ઉપર કલા પ્રમાણે, દાલની સ્થિતિમાં આવતી ગઈ તેમ તેમ તેમાં મોટા મોટા ફેરફારો થતા ગયા. ભૂતરચાત્રનું, (એટલે કે પૃથ્વી, તેની અંદરના પદાર્થો, તેની જુદી જુદી સ્થિતિ અને શુદ્ધ વિગેરે વિષયની શોધ કરનાર શાસ્ત્રનું) એમ માનવું છે કે ઘણા ધરતીકોપો, જ્વાળામુખીઓ તથા પૂરોને લીધે પૃથ્વીની સપાટીનું રૂપ બદલાઈ ગયું, ઘણા વિસ્તીર્ણપર્ણા ઝડપાનને લીલોતરીથી બરેલાં વન્ય દ્વાષ્ટ ગર્ભાં ને તેના ઉપર જમીનના મોટા ચર બાઝી ગયા. આવી રીતે દ્વાષ્ટ ગયેલી ચીજો આપણને ખતીજ રૂપે ખાતર પડે છે.

અત્યાર સુધી આપણે એક ખોટી અને અન્યાયી માન્યતામાં રહેલા હતા અને તે એ હતી કે બેરેરીયા, એટલે એક જાતનાં કીણા આખથી ન દેખાય એવા જંતુઓ મનુષ્ય તથા વનસ્પતિને ધણજ નુકસાનકર્તા છે. પણ તે ખોટી ફરી છે. અલગત એ જંતુઓમાં કેટલાક વનસ્પતિ તથા મનુષ્યને નુકસાન કરે, એવા શુદ્ધ છે તે તેઓ જુદી જુદી જાતના શોષ ઉત્પન્ન કરવાનું કારણ છે; પણ તેથી તેની આખી જાત ઉપર ગેરજાનખી આરોપ કરવો તે ખોટું છે. કારણ આપણે હાલની નવી શોધખોળથી જાણીએ છીએ કે આ જંતુઓ બહુજ અગત્યનું ને લાભદાયી કામ રૂત દિવસ કરી રહ્યાં છે. જુદી જુદી જાતની વનસ્પતિઓ શાકપાન ખનાજ વિગેરેમાં જે જે પદાર્થોની તેમની શક્તિ માટે જરૂર છે તે આ જંતુઓ જોગા કરી તેમાં લાવી મોકે છે. નકામી થઈ ગયેલી તથા યાદી ગયેલી ચીજોમાંથી જે જે ઉપયોગના પદાર્થો છે તે આ જંતુઓ લઈ લે છે તે ન્યાં તેમની જરૂર છે ત્યાં પહોંચાડે છે. જો, એ જંતુઓ કામ કરતા યાકયા હોત તો અત્યારે પૃથ્વી અસખ્ય ગરેલા પ્રાણીઓ તથા કાઠી ગયેલી વનસ્પતિથી બરપૂર થઈ રહી હોત. ખોરાક ઉત્પન્ન થતા બધાં થયો હોત ને કાંઈ પણ પ્રાણીનું જીવન અશક્ય થઈ પડતું હોત. માત્ર સંત પુરુષની પેઠે, કાંઈપણ દેખાવ ક્યાં વિના, આ જંતુઓ મહાન કર્તાએ મોકિલું તેમનું કામ યાકયા વગર કર્યું જાય છે.

આ જાતની શોધખોળ પહેલાં કૃષિધરોને એવું દાન હતું કે અમુક જાતનાં છોડ-વન્યો જેમાંથી ખીયાવાળા રીંગ ઉત્પન્ન થાય છે-જેની કે મચ્છળી, દાળ, વડાણા વિગેરે-તેમને ખરાબ થઈ ગયેલી જમીન, જેમાં કાંઈ પાક ન થયો તેવા તેમાં વાખાથી જમીન

બહુજ દુઃખ યાવ છે. હવે તપાસ કરતા માલુમ પડ્યું કે આવી જાતના છોડવાને જીવનમાંથી હિંમેડી નાંખીને જોવામાં આવે તો તેમનાં મૂળની પાસે ન્હાની ન્હાની ગારી ખાંચી ગયેલી લાગે છે અને આપણને તે રહેજ સહેલી લાગે છે. આ ગારીમાં એ જંતુઓને વાસ છે કારણ કે તેમનું પોપણ એવા છોડવાના મુખમાંથી થાય છે જેમ વધારે પ્રયોગ થતાં ગયા તેમ જણાયું કે 'નાઇટ્રોજન' નામનો પદાર્થ જે વનસ્પતિને જરૂરનો છે તે આ જંતુઓથીજ પુરો પડે છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે જણાશે કે દરરો વર્ષ પેલાના આકાશમાં અને વનસ્પતિથી લગભગ વનોની ઉત્પત્તિ આ જંતુઓને લીધેજ હતી, અને તે સર્વ વનસ્પતિ દ્વારા પૃથ્વીમાં આપણની ખાણો રૂપે આપણને આશુષ પડે છે તેમાં અમૂલ્ય સંકિત સમાધ રહેલી છે જેનો ઉપયોગ આપણે સતત પ્રમાણે કર્યો જાય છે અને જેનાથી આગાહીઓ, આગામીઓ, મીથો તથા ન્હાની મોટી ભટ્ટીઓ આવે છે, જે આપણે આપણા સુખ વારસે ફરકે ખાવા પીવા તથા મેજેશનની મીને બનાવવાને ઉપયોગમાં લઈએ છીએ, તે સર્વ આ જંતુઓની અશ્વમ મેનતનું પરિણામ છે.

આવી જાતની શોધખોળને પશ્ચિમમાં બજાખરા સાંતીઓનું માનવું હતું કે કાંઈ રીતે આપણી ખોરાકની વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરવામાં વધારો કરવાને જંતુઓના પરાપકારી સ્વભાવનું જ્ઞાન મદદરૂપ થઈ પડે. અમેરિકા, જર્મની, ઈંગ્લાન્ડ વિગેરે દેશોમાં લુદા લુદા પ્રયોગો કરવામાં આવ્યા હતા પણ તે સર્વ નિષ્ફળ ગયા હતા. સવાલ માત્ર એટલોજ હતો કે આવી જાતનું જ્ઞાન આપણે કેવી રીતે ઉપયોગમાં લેવું જેથી આપણે આપણા ખોરાક પુરતો ઉત્પન્ન કરીએ ?

આપણે જાણ્યું કે આ જાતના જંતુઓ અત્યંત તરેહના છોડવામાં થાય છે પણ હવે મુશ્કેલી એ હતી કે એ છોડવાના મૂળની ગારીમાં રહેલા જંતુઓને શી રીતે બહાર કઢાડીને લુદી લુદી જમીનમાં ખાતરમાં ભેળવી એકલવા કે જેથી એ જંતુઓનો નાશ થાય નહીં તે એમનામાં પોતાનું પરાપકારી કામ કરવાની સક્તિ રહે ? પેલાં તેમને ઝીણા કર્યા ભરીને ખાતરમાં ભેળવવામાં આવતા પણ તેનાથી કાંઈ શુભ જણાવો નહીં. પછીથી સુઝી માગીમાં એ જંતુઓને લગભગ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો. તેનાથી પણ કાંઈ સતોષમંત્રક પરિણામ નીવડ્યું નહીં.

આ પદાર્થ એવો હોયો જોઈએ કે જંતુઓ તેમાં જીવી શકે અને પોપણ પણ લઈ શકે. આવી જાતનું ખાતર બનાવવાના પ્રયોગો અખ્યાત પ્રેક્ટિસર બોટમલીએ વિલાયતમાં કર્યાં. મધુની માન્યતા હતી કે પીટ (જમીનમાંથી ખોદેલી, મારી જેવી એક કાચ લાની જાત) પદાર્થમાં જો એ જંતુઓ રાખવામાં આવ્યા હોય તો ફાયદો થાય છે પણ પીટમાં 'એસિડ' એટલે એક ખાટો પદાર્થ છે જેને લીધે જંતુઓ જીવી ન શકે તે છોડવાઓને ઘણું નુકસાન થાય. આ કારણને લીધે કાંઈ ફાયદો રાખવા ન હતા. પ્રેક્ટિસર બોટમલીએ તે પીટ પદાર્થ ઉપર પ્રયોગો કરીને જરૂરીયાત તેમાં રહેલો નુકસાનકર્તા ખાટો પદાર્થ કઢાડી નાંખવામાં ફોર્મલેન ભેળવી. એવી જાતના પીટમાં, ઉપર કહેલા છોડવાના મૂળો, જેમાં જંતુઓ હોય તેને સ્વ નાંખીને તેણે ખાતર બનાવ્યું.

આવી જાતના ખાતરથી ત્રણ વરસ સુધી જુદી જુદી જાતના, મનુષ્ય જાતને માટે ખેતરિક ઉત્પન્ન કરતા છોક ઉપર એવો પ્રયોગ કર્યો. ત્હેમાં તે બહુ ફતેહમંદ થયા. એ ખાતરથી છોકને ઊગી નીકળતા અને ખેતરક તૈયાર કરતાં વખત ઘણો ઓછો લાગ્યો એટલુંજ નહીં પણ જે ખેતરક ઉત્પન્ન થયો તે ઘણાજ જમ્યામાં ને ઉંચા પ્રકારનો હતો. ખાસ કરીને જે છોકા ઉપર આ પ્રયોગની અસર બહુ ઘણ તે નીચે જણાવ્યા મુજબ હતા.

સંસ્કરણ, જવ, શિયા, ચકરીઆં, કપાસ, કેમર, લાલુ, કાકડી, ચીકડુ, ઘાસ, મકાઈ, રાઈ, ડુંગળી, વટાણા, બટાટા, ખજીર, ગુલાબ, તમાકુ, ટમાટા, ગાજર, ઘઉં અને બીજાં કેટલાંક પ્રકારનાં.

આ બધામાં “નાઇટ્રોજન,” નામનો પદાર્થ જે એમના સારા પાક વાસ્તે બહુજ અગત્યનો છે તે જે દરેક ખેતરકમાં હિતમ પુષ્ટિકારક પદાર્થ છે તે ઘણા જમ્યામાં માલમ પડ્યો હતો તે તેવું કારણ આ જંતુઓનું ખાતરમાં મિશ્રણજ હતું.

આવી જાતની ઘણીજ લાભદાયક ને અભયખીભરેલી શોધ થઈ છે. એ શોધ કર્તાનું કહેવું એમ છે કે આ કાર્ડિ દવાઈ વિચારે નથી. આવી જાતના ખાતરથી લગભગ આશીસ ટકા જેટલો પાક વધારે ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. તેમજે અંગ્રેજ સરકારને વિશાલતા ખેતીવાડીમાં આવી જાતનાં ખાતરો બનાવવા અને વાપરવા માટે લોકોને મદદ કરવાને બહામણ કરી છે.

ખાસ કરીને જે દેશમાં લોકોને પુરતો ખેતરક ઉત્પન્ન થતો નથી ત્યાં આવા પ્રયોગો કરવાની ઘણી જરૂર છે. ત્હેમાં પણ ખાસ કરીને હિંદુસ્તાન જેવા દેશમાં જ્યાં લોકોના મોટા જમ્યાનું જીવન ખેતી ઉપર છે, ત્યાં આવા પ્રયોગો કરવાનું મરકારને ઘણું હિત અને આવશ્યક છે.

અમેરિકાના ઉદ્ધારક જ્યોર્જ વૉશિંગ્ટન.

લેખક—શ્રીયુત્ત “C. M. Trivedi.”

દુનિયામાં જે જે વસ્તુ જન્મ પામે છે તે કાલાન્તરે ચતુર્દેવને વધ થઈ જાય છે એ તો નિર્વિવાદ વાત છે. આતુ આપણે જમ્યાંએ જીએ તે જ્યાં કોઈ માણસ મરી જાય છે ત્યારે શોક પ્રદર્શિત કરીએ છીએ. આવી વસ્તુસ્થિતિ તાન સ્વાભાવિક છે. પરંતુ જે વ્યક્તિ પોતાના આખા જીવનમાં પ્રજાની સુકૃષ્ટા કરે છે, જેના અંતરમાં પ્રગટિતના વિચારોની પરંપરા ચાલે છે, જે તન, મન, અને ધનથી પ્રત્યેકર્ષ માટે, પોતાના દેશને માટે બહીરંથ પ્રયાસો આદરે છે, જે સ્વયં અથવા તો અંગત સગવડો પરિત્યાગ કરી આખી જિંદગાની નિસ્વાર્થવૃત્તિથી, તેમજ નિર્ભયતાથી દેશને સમર્પણ કરે છે—આવા મનુષ્યના અવસાન પ્રસંગે દરેક લાજલીલાળા માણસને અનંત શોક થવા વગર રહેતો નથી, પ્રત્યેક સભ્યજનોનાં સહુમાંથી અજુબાજ સતત વચ્ચા કરે છે. એક બાલુથી આપણને ઘણી દિલ્લીરી થાય છે, ત્યારે અન્ય રીતે મરણથી મહાન પુરોના ઘણા અને અન-

યુલોની નિષ્પક્ષપાત પરીક્ષા થાય છે. હીવાની ખરી કિંમત હીવાનો પ્રકાશ અદસ્ય થાય છે ત્યારેજ થાય છે.

અમેરિકાના ઉદ્ધારક, યુનાઇટેડ સ્ટેટસના પહેલા પ્રેસિડન્ટ જ્યોર્જ વૉશિંગ્ટન તેમની જન્મભૂમિના લોકોને અભિમાન ઉપજાવે તેવા મહાન મુદ્દા હતા. તેમનો જન્મ ૪ મ ૧૭૩૨ માં વર્જિનિયામાં થયો હતો જોકે તેમના બાલ્યજીવનમાં અસામાન્ય બનાવ બન્યો નથી પરંતુ “પુત્રનાં લક્ષણ પારંપર્યામયી” એ કહેવત અનુસાર બાલપણમાં જીવિષ્યની ઉત્તમતા દારકીદિનીં ચિહ્નના પ્રત્યક્ષ નજરે પડતા હતા અમ્માસમાં તેઓ પ્રથમથીજ કુશળ હતા, અને મુખ્યત્વે કરીને ગણિત જેવા ક્ષેત્ર વિષયમાં તેમને ઘણોજ રસ પડતો હતો. તેમણે તેમણે બ્યાનપૂર્વક અધ્યયન કર્યું હતું, પરંતુ તેઓ કંઈ મહાન અધ્યક્ષ થવા સમર્થ થતા નહતા મહાન ગણિતશાસ્ત્રી કે ઇતિહાસકાર થવાનું તેમને આટે નિર્માણ હતુંજ નહિ તેમનામાં અસાધારણ લગાવક જુસ્સો હતો પૈર, ગભીરતા, અને નિષ્ઠાલક્ષણ એ તેમના લાક્ષણિક ગુણો હતા. યૌવનકાળમાં થોડો સમય લસ્કરમાં સેનાધિપતિનું ઉચ્ચ પદ મેળવી તેમણે વીરો- વર્ષ સુધી શાન્ત અવસ્થા પસંદ કરી હતી. તેમના આરંભિક બળબી, કદતાથી, અને ચાત અર્પિતિથી સર્વ લોકો એ સમયથીજ પરિચિત થવા હતા. આગામી દિવસો તેમના યશોમાન માતા હતાં, સર્વજ્ઞ તેમની વાદવાહ બોલાતી હતી આવા પ્રકારની પ્રશસ્તિથી મહાત્મા વૉશિંગ્ટનને પોતાના ઉદ્દેશને દરીશૂત કરવાને નવું ઉત્તેજન મળતું તેમના પવિત્ર હૃદયમાં સ્વતંત્રતાની લાવના મૂર્તિમંત્ર હતા સ્વતંત્રતા, સમાનતા અને ભ્રાતૃભાવ એ એમના જીવનનો અનેરો મત્ર હવો આ મત્ર માટે તેઓ પોતાની બહાલામાં બહાલી વસ્તુનો ત્યાગ કરવા તૈયાર હતા.

પોતાની સ્વાતંત્ર્યજીતિ, ચરતનપણ, એકદંડતા દર્શાવના પ્રસંગ હવે ધણે નજીક હતો ૧૭૬૫ માં ગ્રીજ જ્યોર્જના અમલમાં લોર્ડ ડેનવિલની કારકીદિમાં સ્ટેમ્પ એક્ટ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ એક્ટની રૂએ અમેરિકાના કાયદાના પત્રો ઉપર ટિકિટ નોડવાનું ફેરમાન થયું હતું લોર્ડ ડેનવિલની દલીલ એ હતી કે સેવન ઇપર્સ વૉરમાં-શાત વર્ષની જંગ વિખ્યાત લડાઈમાં-અમેરિકાને અમેરિકાને માટે ઉતરવું પડ્યું હતું અને તેથી તે વખતના અર્થમાર્થી કટલોક દિરસો અમેરિકન પ્રજાએ આપવો જોઈએ પરંતુ અમેરિકનોએ “No taxation without Representation” (મતિનિધિત્વ આપ્યા વિનાય કર લેવાનો રાજ્યપત્ર દર નથી.) એ ન્યાયે સત્ય વાંચો ઉદાહરણ. ૧૭૬૬ માં ઇંગ્લેન્ડના રાજ્યકાર્યવાહક પીટ અને બર્કની સચોટ સલાહથી સ્ટેમ્પ એક્ટ રદ કરવામાં આવ્યો, પણ જ્યોર્જ થઈ જેવા અવિચારી અને હડીલી પ્રકૃતિના સાચુસને આ નજર કાય પસંદ ન આવ્યું તેની ઉશ્કેરણીને લીધે ટાક્સડેન્ડ નામના પ્રધાને ૪ સ. ૧૦૬૭ માં એક નવો મહેસુલી કાયદો પસાર કર્યો જેથી આ તેમજ અન્ય પાંચ વસ્તુઓ ઉપર કર નાંખવામાં આવ્યો. અમેરિકન પ્રજાએ પુન વાંચો ઉદાહરણ વાવાની કાંઈક અસર થઈ લોર્ડ નોર્થે આ સિવાયની અન્ય પાંચ વસ્તુઓનો કર રદ કર્યો. પરંતુ અમેરિકનો સત્યની લડાઈ લડતા હતા તેઓ જાણે તેવો ભારે કર આપવા તૈયાર ના પાડ્યું બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં અમેરિકનો તરફથી એક પણ પ્રતિનિધિ ન રોકાતા.

તેમના ઉપર ગેરનાજીવી કર નાખવાની વિરૂદ્ધ તેમને વાંધો હતા. વસ્તુસ્થિતિ દિન-દિનને ધસી ગભીર બનતી ગઈ. બ્રિટિશ કાર્પવાહકો પોતાની જૂઠાં જેવાં હાથનાં અમેરિકનોએ દત્ત નિશ્ચયથી કામ કરવા માંડ્યું. વોશિંગ્ટન જેવાં નગરોમાં મેનાશિપતિના હાથ નીચે સર્વ અમેરિકનોએ બ્રિટિશ વિરૂદ્ધ પોતાનું બળ અગમાવ્યું. જોકે સરકારમાં અમેરિકનોને કેટલોક સ્થળે હાર ખમવી પડી હતી પરંતુ પુરુષાર્થ ઉપરજ દત્ત વિશ્વાસ તબી માથે લીધેલા કાર્પમાં તેઓ અહર્નિશ મુશ્કાળ રવા પરિણામ એ આવ્યું કે સન ૧૭૮૧ માં લોર્ડ કેર્નવોલિસને ચાર્લ્સટોનમાં સરણુ થયું. પછી બ્રિટિશનું સ્થળ તેમજ જગા ઉપરનું નિયંત્રક બળ નમ્યું. પછી સ્થિતિ ધસી ગભીર થઈ પડી તેઓએ મજાદ કરવાની માગણી કરી અને ઇ. સ. ૧૭૮૨ માં ફ્રેન્ચોના ખામતપ્તમાં સત્તાદ થઈ અમેરિકન પ્રજા સ્વતંત્ર બની.

રાજ્ય વ્યવહાર ચલાવવાનું નિમિત્ત મુશ્કેલીભરેલું કામ હવે પ્રજા ઉપર પડ્યું. સર્વેએ એકબેને વોશિંગ્ટનને પ્રેસિડન્ટ નીમ્યા. રાજ્યના પ્રત્યેક કાર્પમાં તેમની વ્યાવહારિક બુદ્ધિ નજરે પડતી. ઘણું લોકો તેમને “દેશના પિતા” કહેતા. ઇ. સ. ૧૭૭૭ માં તેમણે નિજનું જીવન ગાળવાનો નિશ્ચય કર્યો અને ૧૭૮૮ માં અમેરિકામાં સ્વતંત્રતાની ચોથી બારી જીવતી રાખનાર યુગપાત્રોએ આ ક્ષણ બચુર જાણતો ત્યાગ કરી તેમને જીવાત્મા થઈ પેમરવરૂપ પરમાત્માની નિકટ ગયો.

તેમનું પરોપકારી હૃદય, તેમના ઉચ્ચ અને નિસ્વાર્થ જીવન આજો, તેમની સહનશીલતા, તેમની ઔચિત્યબુદ્ધિ તેમજ તેમની કુશળતા, અને પ્રામાણિકતા હતાં. અનન્ય શુદ્ધ ઇતિહાસના પાનામાં સોનેરી અક્ષરોથી મણકુર છે. પહેલાં પુરૂષ સર્વનામને તેમના રાષ્ટ્રદાયક સ્થાન ન હતું તેઓ “પૂરૂ” રીતે કર્તવ્યનિદ હતા અને એટલે સુધી કે કર્તવ્ય કરતાં દેશની અપેક્ષા રાખનાર નહિ. કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે માં ફોલેવું કદાચન એ સૂત્રનો એમને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો હતો. ન્યાયે તેઓને પ્રેસિડન્ટ નીમવામાં આવ્યા હ્યારે તેઓએ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું હતું કે “મેં કર્તવ્ય બુદ્ધિથીજ આ મહાન પદની સ્વીકારી છે.” દુનિયામાં સર્વ પ્રદેશોમાં આ મહાન પુરૂષનું નામ જાણીતું છે. પરદેશી રાજ્યની ધુસરીમાંથી અમેરિકને સુખ કન્યા આ પ્રથમ મહાત્મા હતા.

મહાત્મા ગાંધીજીની એક ઉક્તિ.

લેખક—શ્રીયુત્ત “મહાનયન્દ્ર”

મહાત્મા કર્મવીર ગાંધીજીના નીચેના શબ્દો અત્રેના પુરૂષોના, પણ સિંચાળ ઓઝોના કલ્પદર્માં હજી મણુગમ્યના હશે. જે શબ્દો વાંચ્યા પછી પૂન્યપાદ ગાંધીજી તરફનો મારો પૂન્યભાવ દિગ્દર્શી થયો છે. તે મહાત્મા અત્યુ પદ ઉપરથી હું ધારૂં છું કે મંદી બૂસાગે નહિ.

“મારું પણ દેશવાસનું” કે પ્રજાવાસનું કામ ચાલતું હોય કે નેમા પુરૂષોએ માત્ર લેવો નોંધ્યો તે કામમાં તમે પણ ભાગીતર છો એમ અમજીને તમારે તેમા સામેલ

યતુ જોષ્ઠ્યે ભાગ લેવા શીખો ને હ્યો એ તમારો સજીવર છે કાર્પણ સનેગોમા પુરો હતા સીઓએ વધુ કામ જાળવવું પડે છે ”

પુરૂષ અને સ્ત્રીની માનસિક તથા આધ્યાત્મિક સંકેતોમાં બંધોન્ધમાં શા સબંધ થતો છે તથા કેવી રીતે તે કેટલે અંશે પરસ્પરની પરિપુરક છે એ મળી જોઈએ નરિનક વિદ્યા, માનસશાસ્ત્ર તથા જીવનશાસ્ત્ર દ્વારા કંઈક જાણ્યું છે તેઓને જ આ શક્યનો અર્થ પૂરું પડે છે હિંદુશાસ્ત્ર સ્પષ્ટ છે.

હું એક ગુર્જર જાગીરની આ વાક્યની સમાલોચના કરતા કહ્યું તમારું આ શક્ય એને કાર્યક્ષેત્રમાં પડવાને પ્રોત્સાહન કરે છે, અતે નીચેના વિચારો એક પછી એક એના મનમાં સ્ફુરે છે —

‘અમને અમવાઓને સ્વતંત્રપણે બહાર પડવાને કેટલાં અનુભવથી વિદ્યો નડે છે! સીઓ સજીવ પુરોના વિચાર કેટલા મધ્ય અસાધ્ય તે સ્પષ્ટિકર વિરૂદ્ધ છે! સમાજની સ્થિતિ કેવી અનાર્થ ને કુદ છે! મુશ્કેલી લોકો તરફથી અમારી જગતી લોકોમાં ગણના થાય તે કેટલેક અંશે નિષ્ફળતાપણે વિચારતા ખરી છે! આવા કામગીરીના કુવિચારોના મગ દહન થતાં છે અને જાણે મનુષ્ય યોતિમાજ ન હોઈએ એવી ગીનનું પુરોના આમા પ્રત્યેક વર્તે છે

‘માણસોને ક્યારે સમજશે કે જેમ ગરૂક પાખ વગર તથા બાધેલા પગ બાધે ઉડી શકતું નથી તેમ તેઓ સીની સહાય વિના કાંઈ પણ કાર્યની વધાર્યું સિદ્ધિ કરી શકતા નથી જે જે કાર્યો મનુષ્યો સીની સહાયથી કરે છે તે ઉત્તમ ને સુગમ રીતે સધાય છે. આ મિદાન્ત મનુષ્યો ક્યારે સમજતા થશે !

‘જગતમાં જેટલાં કાર્યો પુરોના અથવા સીઓએ જુદા નદીને કીધેલા છે તે મધ્ય અપૂર્ણ છે, એ ત્યાં સુધી વ્યયે એક યાત્રે કાર્ય ન કરીએ ત્યાં સુધી કેમ સમજાય! પૃથ્વીના મહાન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ, તત્ત્વજ્ઞો, રાજકર્તાઓ વિગેના જીવન ચરિત્રો સ્પષ્ટ દર્શિથી અવલોકનારને જણાય છે કે તેઓની તરફથી જે જે જગત્સિદ્ધિ થોપી તથા કાર્યો થયા છે તે વધારા સીઓનો સાક્ષાત્કે પરીક્ષ રીતે સહાય હતી

‘આવા વિચારોના પ્રવાહ કદપના પ્રદેશની કુલાગનાના અંત કરજીમાં આવતો દેખાય છે સુ મત્પૂર્ણ-પૂજ્ય-વિચારો! હું માનું છું કે કેટકેટલી સન્નારીઓના હૃદયમાં આવા વિચારો સ્ફુરતા હશે એમના સરજ તથા નિદોષ અત કરજીમાંથી આવા વિચારો ઉદ્ભવે એ સ્વાભાવિક છે સીઓને અદ્યપમતિની તથા તુચ્છ ગણનાશીઓ એ નદિ માતે પણ એમને પોતાના અભિગ્રામ જાગીર વિચારપૂર્વક બાંધ્યા હોતા નથી. વસ્તુતઃ સીઓ કરતા પુરોનાએ ગાંધીજીના ઉપરના વાક્ય પર વધારે વિમાર કરવાનો છે કારણ કે પુરોનાએ પોતાના કાર્યમાં સહાનુભૂતિ ન મળવાનો દોષ એમને પોતાનો જ છે ત્યાં સુધી પુરોના ગાંધીજીના વિચારની આચારમાં સકાન્તિ નદિદેરે ત્યાં સુધી સીઓ નિરૂપાય રહેવાની. પુરોના એ દરેક કાર્યમાં તેમની સલાહ ને સહાયતા, આગળ જોષ્ઠ્યે

ઉપોદ્ધાતરૂપે ઉપરના યોગ શબ્દો દેતુપર મર જાણ્યા છે હવે જનસમાજના ક્યાં કોઈમાં આપણે હાલ સીઓની સહાયતા લઈ શકીએ તથા એમને મદાયતા!

આપના માટે કેવી રીતે વધારે થોડા બનાવી શકીએ ? આ એક મહાન પ્રશ્ન છે, જેનું નિરાકર નિરાકર-લુ કરવામાં જુદીની મહાન વ્યવસ્થા થયું જોવા આમ છે.

આ પ્રશ્નને બહુ વિચારવડે ન રેતા દાન આપણે શું કરી શકીએ તેના ઉપર વિચાર કરી પૂર્વપાદ ગોળીજીના બોધને નિર્ધારક ન જવા દેવો જોઈએ. જેઓએ આ સંબંધી વિચાર કર્યા છે અથવા જેઓ વિચાર કરવાની શક્તિ ધરાવે છે તેઓ જો આ પત્રદારા દાન શું કરે તે જણાવશે તો સમાજની અસહ્યની સેવા બનશે. આમ સ્ત્રીઓના આ સંબંધીના વિચારો વિશેષ સહાયક થશે. મારા અત કરણમાં મુકરતી થોડીક સુખ્ય સચવાઓ હું મુર્દરે બધુંએ અને લગિનીઓ આગળ મુકું છું, જે તમક લોકોનું સહ જણાવું નથી.

૧. પ્રાથમિક શાળાઓના બાળકોમાં સ્ત્રીશિક્ષા જ ચાલવી. માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી આમાં રહેતા લાભ અત્યંત મહત્વને લીધે વર્ણવી શકાય નહિ. સ્ત્રી વધારે પ્રેમાળ ને અત્યંતવાળી હોય છે. આ શુભો લેવામાં મુક્તિરય દેખ છે માટે તે બાળકોને જો વધુ આપવાનું કામ વધારે સાફ કરી શકે છે.

૨. સ્ત્રીઓ ઉપયોગ કરી શકે એવી વાસનશાળાઓ ઉઘાડવી અથવા પુરૂષો માટેના વાસનશાળાઓ લેખને દાન અમુક સમય માટે ઉપયોગ કરવા દેવો.

૩. સ્ત્રી ઉપયોગી વિષયો શીખવવાની ને આપ્યાનો અપાવવાની યોગ્ય રીતે સ્થળે કરવી.

૪. મારા ધારણ પ્રમાણે સંગીત શીખવવાની અનુકૂળતાઓ વધારવી અતિ પ્રવૃત્તિય છે એના અભ્યાસથી સ્ત્રીઓનાં અત્યંત વધારે દાણ છે, જેથી તેમની સહાયતામાં બહુ વધારો થાય છે. સંગીતકલાવિદીન પુરૂષ પશુ દોષ કે ન હોય પણ સંગીત ન બજાનારી સ્ત્રી તો એક દયા પાત્ર જ બાણી છે.

૫. બાળ વર્ગમાં કન્યાઓને તથા છોકરાઓને ફગવણી સાથે આપવી આ સત સંસ્થિનિયમ અનુસાર છે અમેરિકા જેવા સુધરેલા દેશોમાં આ રીતનાં શુભ ફળ અનુભવ સિદ્ધ થયા છે ફગવણીશાસ્ત્રનાં તત્ત્વો, તથા ધર્મદાન જાણનાંને આ શુભકર્મ સત ક્રમે જ ને કાર્ય સંધિ નિયમ અનુસાર જાત દોષ છે તેથી લાભ જ થાય છે.

કોઈ પણ મર્યાદા ન્યા સુધી એકપક્ષી હોય છે એટલે ફગવણ સ્ત્રીઓ માટે કે જેના પુરૂષો માટે જ હોય છે ત્યાં સુધી તે શાસ્ત્રદૃષ્ટિથી નિંદનીય છે અને કદાચિત પગ પોનાનું કામ લેવમ રીતે બનવી શકતી નથી, પત્ની ભવે તે મર્યાદા શાળા દો કે કક્ષણ દો ન હોય હો જે મર્યાદાઓમાં ફગવણ પુરૂષો અથવા ફગવણ સ્ત્રીઓના દાખલ થઈ શકે તે અમાન દાલતા હિન્દુધર્મ જેવા અનાદી દેવમર્મજ દર્શી શકે છે, એમ હોય એ અમારી અધોગતિની એક દેખીતી નિશાની છે. મને તો વાગે છે કે આવી મર્યાદાઓ જેમ મત્સરજ અંધ થાય તેમ હિન્દુસમાજ જલદી આગળ વધે ઉપરના વિચારો દેહતાકને વિચારવડે કે સમાજવાની જરૂર પડે પશુ વિચારશીલ અને સુસંસ્થિત મુર્દરે જાણુઓને તે માનનીય ને આચરણીય જણાશે એવી આશા છે.

કર્મક્ષેત્ર: ચારિત્ર્ય અને ઉદ્યોગ.

૨૧. રણજીતરામ વાવાભાઈ મહેતા.

લેખક—૨૧. હીરાલાલ ત્રીભોવનદાસ પારેખ (બી. એ.)—અમદાવાદ.

તા પંચી જુન ને મગજવારે સાંજે એક સન્મિત્રે આવી, તા ભાઈ રણજીતરામ આગલે દિવસે હરિયામાં ન્હાતાં અકસ્માત કુબી જવાના દુ ખદાયક સમાચાર અમને કહ્યા, જે સાંભળતા વિદ્યુત પ્રવાહ અક્ષતો જેવો આચ્છા લાગે છે તેવો જન્યરો આવાત થયો અને જે કાષ્ટએ તે વાત સાંભળી તે સર્વને સુખેથી ખેદ અને દુ ખના ઉદ્ગાર નિકળ્યા તા રણજીતરામ માટે સર્વને માત્ર અને મદભાવ હતો અને નિકટ પરિચયમા આવનાર સૌ કોઈ એમને અહતા હતા, એમના પ્રતિભાશાળી શુદ્ધિ તેજથી તે સૌ કોઈને આકર્ષતા અને ચોતાના નિખાલસ સ્વભાવ અને નિર્ભયમાની અને સાલસ વતનથી તેમજ સદ્ભાવભર્યાં બાતરનેકથી એમણે ધણીની પ્રતિ સંપાદન કરી હતી ઉછરતા અને આગળ આવતા સુવર્ણના તે માનનીય નેતા હતા અને મોટાઓ પછુ એમના કાર્યથી સંતુષ્ટ અને પ્રસન્ન રહેતા એક યુવકના ઉત્સાહ, સામર્થ્ય, આનંદ અને ગતિ સાથે મોટાના શુદ્ધિ, જ્ઞાન, વિદ્યા અને પાકટપણુ એમનામાં ચોખ રીતે વિકાસ પામ્યાં હતાં સૌ કોઈ સાથે તે સહેલાઈથી ભળી જતા અને એમની વિદ્યા ભરી વાતચિતથી અનેક વિચાર ચેજનાઓથી એમના સસર્ગમાં આવનાર સૌ કોઈપર તે ધણી સારી છાપ પાડી શકતા. તેમજ નાના અને મોટા વચ્ચે તે એક મુંદર ને સુખ મેતુરૂપ ખની મણુ ઉપયોગી કાર્ય કરતા હતા એમનુ વાંચન બહુલુ, અભ્યાસ ઉઠા નિરીક્ષણે ઝીણું અને પૃથક્કરણશક્તિ ઉચ્ચ પ્રમરની—એ સર્વનુ ચોખ મિશ્રણ એમ નાંખા હજિગોચર થતું અને સમાજ અને જીવનના પ્રશ્નો તે સહેલાઈથી ચઢણુ કરી શકતા અને ઉદ્ગતતા એમનો શુદ્ધિવિકાસ હમણાં ખીડવા માડ્યો હતો, તેને ફળફૂલ ખાઝવા નાખ્યા હતાં, અનેક દિશામાં પ્રવૃત્તિ આદરી રહ્યા હતાં પછુ તેને મોડાં અને પરિપક્વ ફળ આવે, તે પહેલાં અકાળે એમનો નાશ થયો છે.

હક મમયમા એમણે જે કાંઈ કયું છે તેની અદિ નોંધ લઈએ લગભગ બધે અભ્યાસ એમણે અમદાવાદમાં કર્યો હતો અમદાવાદમાં એમનુ જીવન ધરોયુ ઢઠું તન ૧૯૦૩ માં બી એ ની પરીક્ષા શુજ્જત ડાસેજમાંથી એમણે બીજા વર્ગમાં પસંદ કરી અને બીજે વર્ગે દક્ષિણુ દેવો તરીકે 'કામ કયુ તે અગસામાં એમણે નવેર દિવસાલોમાં લાગ લેવો શરૂ કર્યો જે વખતે શુજ્જતમાં એક સાહિત્યની સંસ્થા નહેલી જે કાંઈ પ્રવાસો તે દિશામાં થતા તે દર્યા જવાયા અને ધોરણુ વિનાના હતા તે વખતે સાહિત્યનુ મય પદ્ધતિસર કરવાને, સાહિત્યનો નિયમિત અને શાસ્ત્રીય રીતે અભ્યાસ કર વાને લેખકો અને વિદ્વાનોને એકત્ર કરવાને અને બીજાના પરિચયમા આણુને દુકાણુ સાહિત્યના અભ્યાસ અને અભિવૃદ્ધિ અર્થે એમણે અમદાવાદમાં સન ૧૯૦૪ માં નહેલી શુજ્જત સાદિય સભાનુત્થાપી એમની કામ ચેજના કેટલી ઉદાર, વિશાળ

અને સર્વદેશી હતી તે એ મહાના ઉદ્યોગી નોંધ લેવાથી કાંઈક ખ્યાલ આવશે એમની પ્રવૃત્તિ અદિ અટકી નહિ. ગ્રંથેશીનો ઉત્પાદનમાળામાં સુકી ઉડે તો પૂર્વ એમણે સ્વદેશકિમ્બવના કાઓનો સમઢ કરવાનું અને તે માહિત્ય સભા તરફથી પ્રમિદ કરવાનું નહી કર્યું હતું તે સમઢ બહુ લોકપ્રિય થયો હતો અને તેની આર પાચ આવૃત્તિઓ પણ થઈ હતી. ત્યારબાદ સાક્ષર જનતાની યોજના એમણે ધરી હતી. જેના પરિણામે દશ આઠ વિદ્યાર્થીઓ આખ્યાનો આપણને પ્રાપ્ત થયાં છે અને તે સાહિત્યના ઇતિહાસ અને અભ્યાસ માટે બહુ ઉપયોગી છે. બીજો વગરે સન ૧૯૦૫ માં સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ અર્થે એક નરીન કાર્ય આરબ્યુ તે માહિત્ય પરિપત્તી યોજના હતી. સમસ્ત દેશમાં શાષ્ટપચુ દેશી ભાષામાં માહિત્યના મગ્ગેન ભગતાં નહોતાં તેવે વખતે વિદ્યાનો અને વેપકોને એકા કરી, માહિત્યના વિદ્યાસ માટે પ્રથમ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિપદ ભરવાની એમણે યગવળ કરી જે ફતેહમદ તિવરી છે તેની સહઆત કરવાનું યાન રા. રજીછતરામને થયું છે. છેહી પરિપદ વખતે તનતોડ શ્રમ લઈને તેમણે જે કામ કર્યું છે તે સુવિદિત છે. પરિપદ માટે લેખી એજવાને કેવો પ્રયાસ કરતા અને તે માટે કેટલે બધા પત્ર વચ્ચાર કર્યા તે ધણાખરાને ખાશિત છે.

સન ૧૯૦૫ ની આખરે તે ઉમરે હાઈસ્કૂલમાં હે.માસ્તર નીમાયા હતા જોકે મામ ત્યા રજા બાદ તે પ્રો. મત્તરના સેક્રેટરી તરીકે મુબમ્બા આવી વસ્યા બાદ એમણે ધણું કાર્ય કર્યું પણ તે રાજઆતનો અભ્યાસ-sports work હતો. ભવિષ્ય માટે તે તૈયારી થતી હતી એમના નિચાર કેટલા જવા ઉભત અને દરિ કેટલી વિચાર હતી, તે ચનિતા વિશ્રામ માટે એમણે યોજેલા અભ્યાસક્રમપરથી સહેજ માલુમ પડ્યો. એજ આરમાના બીજા સાહિત્ય પરિપદનું કાર્ય ફતેહમદ પાર ઉતારવાને અને પરિપદને કાપમનુ રવરૂપ આ પવાને એમણે બહુ શ્રમ ઉઘાડ્યો હતો. ત્યારબાદ અમદાવાદમાં કેળવણી પરિપદ યોજાવવાને તેમણે ગુજરાત સાહિત્ય મળાને એક પત્ર લખી મોકલ્યો હતો અને તે સભામાં એક તાળી યાદી રજુ કરી હતી. તેમાં એ પ્રમ્તની ચર્ચા કરવાને અને તેની જરૂરીઆત વિને ખામ ભાગ મળ્યો હતો. પણ કેટલાક સભ્યોને વાહને તે સભા અમલમાં મૂકી ચમઢ નહોતી જોકે મિત્રમળમાં એ વિગે ઉદ્ધાગોદ કરવામાં આબ્યો હતો. આનંદની વાત છે કે એમની હમાત દરખાત એમના નિચાર પ્રમાણે ગુજરાતી કેળવણી પરિપદ ગયે વર્ષે અમદાવાદમાં ભરાઈ હતી. એમની સૂચનાનુજ તે રૂળ હતું અને સહઆતનું બહુ કાર્ય એમણેજ આરબ્યુ હતું, તે ફતેહમદ પાર ઉતારવામાં એમની મદદ યોછી નહોતી. તેમજ ગુજરાત સાહિત્ય મળાએ યોજેલી ઐતિહાસિક આખ્યાનમાળાની યોજના પણ એમની સૂચનાને આજારી હતી

પ્રો. મત્તરને ત્યાંથી તે સર પ્રવાસ કર પટણીને ત્યાં લાવનમરમાં એકેટલી તરીકે નેમાયા અને કેટલાક વર્ષો સુધી એમના હાથ હે થ કાર્ય કર્યું અદિ એમણે સારે અનુભવ અને લાવકાત પ્રાપ્ત કર્યા. સર પ્રવાસકર નિવૃત થયા બાદ આઈકે માસથી તે શેઠ નરોત્તમ મોસારજીને ત્યાં એમના યુતના શિક્ષક તરીકે નિમણાયા હતા. ઉનાથાની મેસમમાં એમના ચિંથને તખને અધેરી પામે આવેલા લુપ્ત જામયા શેને જમને તે રહેતા હતા.

ત્યાં દરિયે નહાવા જતાં ઉપર જણાવ્યા મુજબ અલુધાર્યો બહુરમત! બન્યો. બીજો 'દિવસે ને સુબોધ' પાછા ફરનાર હતાં પણ મનુષ્ય ધારે છે શું અને પરમાત્મા કરે છે? પ્રશ્નની ખતિ અકળ છે.

એમના આમ અકાળ અને દુઃખદાયક મૃત્યુથી સુજ્ઞાતે, એક આશાજનક અને ઉત્સાહી વિદ્વાન અને સમાજસેવક સુખાબો છે. દેશ માટે એમને અત્યંત લાગણી હતી અને તેથી ઉન્નતિ માટે ને હરહમેશ કોષ્ટક કોષ્ટકમાં સુધાયલા માણસ યજ્ઞતા. એમનું હૃદય-કાર્ય આદર્શરૂપ અને સુજ્ઞાતને બીજાનું રૂપ હતું. ઇતિહાસપર એમને ખાસ પ્રીતિ હતી અને સુજ્ઞાતનો ઇતિહાસ નવેસર અને સ્વતંત્ર રીતે આલેખવાને તે બહુ ઉત્સુક હતા. મોલકી સમયનો એમણે સારો અભ્યાસ કર્યો હતો અને પ્રાચીન ઇતિહાસનું એમનું જ્ઞાન બહુ હતું. સુજ્ઞાતનો ઇતિહાસને લગતા બધા આવેલાં લગભગ બધાં શિક્ષાલેખો અને અને તાત્પર્યની નકલો ઉતારી તે મઠ સુરત સાહિત્ય પ્રદર્શનમાં એમણે રજુ કર્યો હતો. તે સમયે એકો કરવાને એમણે અત્યંત શ્રમ ઉઠાવ્યો હતો. તે સમયે બહુ ઉપયોગી છે, અને પુસ્તકરૂપે તે પ્રસિદ્ધ થવાની જરૂર છે. ઐતિહાસિક વાર્તાઓ લખવાને એમના દિલની સુરાદ હતી અને ને આટલે ટેટલીક તૈયારી કરી હતી. પણ એમની ખરી ખૂબી અને મહત્ત્વ એમના પત્રોમાં દર્શિત થાય છે. એમના શુદ્ધિશાસ્ત્ર અને ઉન્નત વિચારનું દર્શન આપણને એમાંથી થશે, કોષ્ટક પણ વિષય એવો નહોતો કે જેમાં એમણે અસુખામ કર્યો નહિ હોય! કોષ્ટક પણ પ્રવૃત્તિ એવી નહોતી જ્યાં એમની નજર પહોંચી ન હોય! મતોપની વાત છે કે એમના કાર્યની કદર એમની હયાતિમાં પ્રજાએ પીછાણી હતી. જૈનવાદનો યુવક જઈ એમના માટે ખાસ મયરૂર હતો. એમની શક્તિ અને જ્ઞાન માટે સૌ કોષ્ટક એકા અને માન હતાં એમના વિનયી વર્તનથી સૌનાં મન એમણે હાવી હતાં. સૌ કોષ્ટક એમને માટે માન અને પ્રીતિ ધરાવતા હતા. આવા એક શુદ્ધિશાળી અને ત્રિયજ્ઞાનથી અકાળ અને દુઃખદાયક મૃત્યુથી કાનું હૃદય નહિ બેદાય? એમના મૃત્યુનો વિચાર થતાં મન કપે છે અને દુઃખ અનુભવાય છે. સુજ્ઞાતનું જોગ્ય અને માન વધારવા માટે, તેના ઉત્કર્ષ માટે મતલબ ચિંતન અને પ્રયાસ કરનાર એક મહત્ત્વાકાંક્ષી વિરલરત્ન આમણે જોયું છે અને તે જોઈ કાને નહિ સાલે? પણ બાકિ આગળ આપણે નિરૂપાય છીએ. પરમાત્મામાં શક્તિ અને પ્રભુને પ્રાર્થના એજ અપણું આશાસન છે. પરમાત્મા એમના આત્માને શાન્તિ આપે.

પાંડેશી તરફનો રેનેહ:

ધણા એમ માને છે, કે પાંડેશી તરફનો રેનેહ ગરીબોને આપવામાં, ગરબડને મદદ કરવામાં અને દરેક માણસનું બહુ કરવામાં રહેલો છે. છતાં પ્રીતિ તેા ઉદ્દેશની ખાતર અને દીર્ઘ દર્શિથી કર્મ કરવામાં રહેલો છે, કે જેથી તેમાંથી હિત પરિણમે. જે માણસ કોષ્ટક ગરીબ એવવા કોષ્ટક ગરબડ બૂંક કન્નારને મદદ કરે છે, તે તેના દ્વારા પોતાના પાંડેશીનું બૂંક કરે છે; કારણ કે તેને જે મદદ આપે છે, તેથી બીજાનું બૂંક કરવામાં તેને દદ કરે છે, અને બીજાનું બૂંક કરવાનાં સાધનો તેને પૂરાં પાડે છે. જેઓ ભક્ષાઓને મદદ આપે છે, તેમની વાતે ખૂબી છે.

(રા. તા. મહિરકર રત્નાચ લેહ કૃત "સ્વર્ગીય સિદ્ધાન્ત")

ફૂલવાડી.

અમેરિકન સ્ત્રીઓ.

અમેરિકની આયોવા ઇનિવર્સિટીના પૌર્વ ભાષાઓના બાળાળી પ્રોફેસર ડૉ. મુધીન્દ્ર બોઝ અમેરિકન વિષયો ઉપર ' મોર્ડન રીવ્યુ ' માસિકમાં અવરનવર સ્ત્રીની સમાચાર-વાળા મુંદર લેખો લખના માટે જાણીતા છે. તેમના લેખમાં નિર્મલક વિવેચનનું પોજીશ્વર હોય નથી, પરંતુ મંગીન સુખવામદ જ્ઞાન તથા સમાચાર હોય છે. અર્થાત્ સ્ત્રીઓમાં શાક જ્યે થઇ ગયલ હોય નથી. આલુ માસમાં એ મર્વેત્તમ દિન્દી-અંગ્રેજી માસિકમાં તેમજ ઉક્ત શિર્ષક નીચે એક લેખ લખ્યો છે. તે સચિત્ત છે. ચિત્રો તેમને તેમના હાથ તમે શીખતી બે અમેરિકન કુમારિકા વિદ્યાર્થીઓ તરફથી પુરો પાડવાના આવ્યા હતાં. એ લેખમાં આપણે માટે, બધું માનવાનું અને કરવાનું નહીં તોપણ, એટલું બધું નવું જાણવાનું છે કે, આ સ્ત્રી કેવળ વિવેચન કરવાના અમારા દમેગના કમતો અપચાક તરીકે ત્યાગ કરીને ઉક્ત લેખનો, બંદુજ અપ્પ સ્વતંત્ર વિવેચન મિથિન કરીને, માર આપવાની ઇચ્છા સુખાએ છીએ.

કુમારી ઓઓના અભિસાપ.

ડૉ. બોઝના કથન પ્રમાણે ત્યાંની અનેક વિદ્યાર્થીઓએ લગનનું ચિંતન પશુ કરતીનથી, એક ૩૦ વર્ષની સ્ત્રીએ તેને કહ્યું કે " લગનો વિચાર પશુ હું કરી શકતી નથી. લગનથી એક દુનઃકથાજ તરીકેની મારી પ્રદીર્ઘ ખતમ થઇ જશે. મારો પતિ અને મૃદ, મારી સમન્ત શક્તિ અને દિપસલું હરણ કરી જશે." પીલાનો વાણંત પર અભિગીઓની ટીકાર કરતી તે બોલી કે, "વાઘના મેં મસદ કરેલા પંથાને તેથી નાશ થઇ જશે, કાર્ધ પશુ શુદ્ધિમાન માણુતે એટલે જોયો આત્મભોગ આપવાની આશા રાખતી એ અતિશય અવને ખેરવાજ્યી છે." તાત્પર્ય કે લગન સ્ત્રી માટે અનિવાર્ય છે એવા એક લેખકના મન સાથે તે મળતી નથી. પેતાના રસો, અભિસાપો અને પ્રદીર્ઘને તડતર કરનાર તરીકે લગને ગણીને તેનાથી તેઓ દૂર ભાગે છે. ૨૮ વર્ષ સુધી કુમારી મ્હેની અમેરિકન કન્યા લગન વપતી બહાર ગણાયજે, અર્થાત્ તેને પતિ મગવાનો સંભવ બહુ અપ મણાય છે. તે " ૬૬ કુમારિકા " ગણાય છે. (મહા ભાષ્યકાર પર્નજલિના ક્રમમાં ૬૬ કુમારિકા હતી એમ તેના ભાષ્યમાં એ સંદેશનાં વિવેચનથી જાણાય છે, પરંતુ ૩૦ બોઝ પ્રમાણે હવે તે તે ભારતની બહારજ છે.) અવગત, હજી પશુ વધારે મોટા ભાગ તો લગની ઇચ્છુ જ હોય છે. તેમાંની ઘણી કુમારી સ્ત્રી જામ છે તેનું કારણ તેને સિદ્ધાન્ત કળતા બરોબર નહીં આવડવાનું અથવા તે નહીં ગમવાનું અથવા સ્વસાથે ચાલે હોવાનું છે. મોટે ભાગે આ પ્રમાણે ઇચ્છા કે અનિચ્છાને કારણે કુમારિકા રહેવાથી, તેઓની શક્તિ મસારની ઉન્નતિ માટે મુક્ત થઈ છે. 'શાળાઓ, શાલેઓ, બોશીઓ અને કારખાનાઓમાં તેમની બહુ મોટી સંખ્યા કામે લાગી છે, આ દેશમાં પશુ ઓઓ કામ કરતી નથી એમ નથી, પરંતુ તે

અલણ રાજની મજુરશુ તરીકેન. ડા. બોઝ પ્રમાણે અમેરિકામાં તો તેઓ ત્રામા-
ન્યથી માંડી રાજસભા કોંગ્રેસના ઓનરેબલ સભાસદ તરીકેના કાર્યભારમાં પ્રવૃત્ત છે. આ
દેશમાં સ્ત્રીઓ દરજ્જા હોય છે-કેમકે ઘેર બેસી બેઠા બેઠા એ ધંધામાં કામ કરી રાકાય
છે. પરંતુ બહાર જવાનું હોય ત્યાં એ “સાપના ભાર” ને કેમ સમજાય પરંતુ અમેરિકામાં
એટલો બધો અવિચાર નથી. ત્યાં બુદ્ધાર, સુધાર, કંસાર, ઈટ તેમજ પથ્થર કામ, કડીયા,
ફીટર ખલાસી ઇત્યાદિ દુનનરમદીવાળાઓમાં તેઓ હજારો અને લાખોની સંખ્યામાં કામ
કરે છે. પ્રતિષ્ઠા અને આત્મા માનપૂર્વક નિર્વોદ્ધ માટેનાં માધનો સ્ત્રીને જેટલાં અમેરિકા પુત્રો
છે તેટલાં બીજાં કોઈ દેશ પાડતો નથી.

આજળ પડતા વિચારની સ્ત્રી તો પુરુષનો પક્ષ પકડી રહેતી સ્ત્રીઓને જોવા જેવી
કહે છે. તેઓ કહે છે કે પુરુષ માત્ર અદ્ય યામ તોપણ ‘સ્ત્રી માત્રને તેથી હાનિ નથી.

વત્તી પત્રકથી જાણાય છે કે સુનાઈટઃ ગ્રેટરમાં હાલ લગભગ વચનાં એકદં
એક ફોર સીને લાખ સ્ત્રી પુરુષો કૌભાંચત્રત પામે છે, (તે વર્ષની મર્યાદા આપી નથી)
તેની વિગત નીચે પ્રમાણે:—

૧૫ થી ૧૯ વર્ષ સુધીની સ્ત્રીઓ ૯૦ લાખ.

૨૦ થી ૪૪ ” ” ” ૮૧ ” હજાર.

૪૫ થી ૫૪ ” ” ” ૫૦ ”

હવે દર સો પુરુષોએ (લગ્ન વચના) ૩૯ પુરુષો સ્ત્રી રહિત છે, અમેરિકાનાં બાનાં
ભગનાં ભગતાં કારણે આપે છે. કેટલાક કહે છે કે સ્ત્રી એટલી યોધાશિલ છે
અને એટલી અતિશય સુમરકારી છે કે તેને પરણવું એ પુરુષને ભારે યથ પડે. બીજા
કહે છે કે નહીં, સ્ત્રીઓ એટલી સ્વતંત્રાપામક છે કે લગ્ન કરવા તૈયાર નથી. ડા. બોઝનો
માહો મત એવો છે કે, પુરુષો નહીં પરણવાનું કારણ મુખ્ય એજ છે કે આર્થિક રીતે
મોટો ભાગ લગ્નની અર્થ નીભાવવા પોતાને અશક્ત માને છે. તેઓ બીજાં છે કે લગ્નથી
દિલ્લિતા આંગણે ધારો અને તેથી પ્રેમ બારીઓથી ઉડી જશે. અમેરિકામાં ભાવો મોખા-
રીને નાંખેના છે. પુરુષ તો દર અડવાડીએ ઓળામાં ઓળા ફ. ૭૫ માં નહીં રહે તો તે
મજબતા પૂર્વક રહેતો ગણી શકાય નહીં. છતાં હજારો નેટલું કમાતા નથી. તેથીજ પુરુષોને
સુખીને કુમારા ગણે પડે છે, અને હાલને ધનને ઘરણુ યવું પડે છે.

લગ્ન.

આ દેશની પેઠે અમેરિકામાં પરણી જવામાં, પ્રથમ તો તે માટે જીવ્યા કોટના કાર
કુન તત્કાલે પરવાને મેળવવો જોઈએ. તે પછી યુગલ પાદરીની ક્રિયા અચૂક સરકારમાં
નોંધામણી માનથી દંપતી યથ ચકે છે. લગ્નની ધાર્મિક ક્રિયામાં કાંઈ વિશેષતા નથી. તે
પાય મીનીટમાં પુરી યથ ચકે છે. તેમાં માત્ર પૂતિ પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, “ હું...આજની
'તું...ને વધારે આરા કે નરસા માટે, વધારે દિલ્લિતા કે ધનાઢયતા માટે, મંદબીમા કે
' આરાખમાં, પ્રેમ રાખવાને અને પ્રેમપૂર્વક અરણુ કરવાને, પરમાત્માની પવિત્ર આજ્ઞાથી
મગ્ન આપણને જુદાં પાડે ત્યાં સુધી, મારી પવિત્ર પત્ની તરીકે રાખવા અને પોષ-
વાને પ્રદણુ કરું છું. ” આજ શબ્દો પત્ની પતિને અસરકારક કહે છે પરંતુ તેમાં “ તમને

તાબે યવાને " એ શબ્દ ઉપર છે. અને એ શબ્દ માટે ત્યાં બહુ મારામારી છે. માત્ર એપીક્રોપલ સિવાય અન્ય મંત્રદાયતા વળા ખસ પાદરીઓ, એ " તાબે યવાને " શબ્દ ઠાંઠી નાંખવાની તરફેણમાં છે (કાઢ્યો છે કે નહીં તે લેખમાં સ્પષ્ટ નથી) રૂઢીચઢક કોપીરકાપેયનો કહે છે કે બાઈબલમાં એ શબ્દ છે તેથી તે રાખવોજ નોંધ્યો. તેથી કન્યા તે બોલે છે પણ તે પ્રતિજ્ઞાનું દાસ્ત કરતાં તે કહે છે કે " હું તે પ્રતિજ્ઞા પાળવ કન્યાની નથી તે પતિ જાણે છે. " તથા • પોતાની આજ્ઞાનું ઓએ નિરંતર પાલન કરવા મંથાવાની ત્યાંના પુરૂષો પણ તરફેણમાં નથી. પતિની અચોક્ક્ય આજ્ઞા નહીં માનવાનો તેઓને હક દોરો નોંધ્યો એમ પુરૂષો સ્વીકારે છે. અને યોગ્ય રીતે પણ આજ્ઞા કરવી એ ઉચિત નથી. માત્ર વિનંતિજ તેઓ કરી શકે અને યોગ્ય વિનંતિને આજ્ઞા રૂપેજ પત્ની શિરોધાર્ય ગણશે એ વિષે શક નથી. મમ માત્ર અલિચ્છના સ્વમાન અને સમતાનો છે. અને એ એ અપમાનકારી શબ્દ વિના લમકિયા કમરેસગ ગણાશે નહીં એવી ભીતિ નહીં હોતે તો કબરેસ લમકાથી એ શબ્દ ઈર્ષ્યક તેમજ અન્યત્ર ડૂં કરવામા આવ્યો હોતે.

હનીમૂન પછી યથથી ચાલતુ ઘરકામ.

લગ્ન પછી સરત ગુવતી નવદ પત્ની સ્વતંત્ર રીતે માતાપિતાથી દૂર રથને એકાન આનંદમેવન કરવા ઉપડી જાય છે, જેને ' હનીમૂન ' કહે છે. નીકળતી વખતે આનંદ-ત્સવ હોય છે. તેમની મોટરકાર પર ' હમજુન પરફુલ ' એવુ પાટીયુ હોય છે. રોજી તેની પાછળ ધીમામસની કરતું જાય છે. હંપનીપર દરમીમાન અક્ષતનો વર્ષો થયો રહે છે, વચમા જુના આસડાનાં પણ ઊંટા પડે છે. કેટલાક વાણું વગાડે છે ને કેટલાક ઢોલકું વગાડીને ગરબડ કરી મુકે છે. સ્ટેશનપર આ અમેરિકન વડુ વર અતે હેરાન થવા આવી પહેલે છે. ગાડીમાં પતિ પત્ની મામ મામે બેસે છે. પતિ પત્નીના હાથ લપને તેવું ચુપન કરે છે ને તે તો રાખની મારી ચતી હોયગોડ જેવી ચપ જાય છે. લાઇ બાઇ કેમ આવ્યા છે તે બીજા ઉનાકેઓ પાછી જાય છે અને તેઓ પણ તેમને બોલે ગમ્મત કરે છે. કેટલીક વાર છાત્રામાનાં એ પતિ પત્નીની પીઠ ઉપર " હમજુન પરફુલ " છે. તેની માથે સારી રીતે વર્તેને, પતિ કેવો મર્ફ દેખાય છે ? એને સીગાર આપવી પડે એમ કરને. " ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ અર્થના યબેલાન્જાપેલા " પે ગ્રાડો " ચોંટાડેલા હોય છે, જે વાંચીને મનન આનંદ પ્રસરી રહે છે, જોતજોતામા હનીમૂનનો અસ્ત મધ જાય છે. પાછા આવનાં તેઓ માતાપિતાથી સ્વતંત્ર રીતે અન્યત્ર ઘર માકીને રહે છે. ધણી કન્યાઓને ઘર સંસાર સું પરજીતા સુધી કાંઈ પણ જાન રાન હોવું નથી પણ અમેરિકામાં સાધનો ને મન-વડોની એટલી રેલછેલ છે કે ઘર મંમાર બહુ દોહીલો હોઇ રહતો જ નથી. હાથે નહીં પણ સંચેજ ધણું ખર્ચ કામ કરવાનું હોય છે. વસ્ત્ર, ખાન આદિ ધિવાનું, દહોવાનું, ને રાધવાનું પણ મંચ વડે થાય છે. બટન દાંખેથી સવણું આપોઆપ થઈ જાય છે. એક ' વીજળીક ચુલો ' મળે છે તે એલે છે કે પત્નીને ચુલા આગળ બેસી રહેવું પડે નહીં. તેના ઉપર મુક્યા પછી તે ચાલી જાય છે. તપેવીની અંદરનું બોન્ય જમારે જોઇએ તેવું પાછી જાય ત્યારે ' એલામ ' આપનારી ઘંટડી વાગે છે જેથી વીજળીક પ્રવાહ એની મેલ મધ મધ જાય છે ને ઓતે કાંઈ કરવું પડતું જ નથી. તેમજ બોન્ય વસ્તુ બળી જતી નથી. તેમજ બોન્ય વસ્તુને જે ગતની જેટલી ગરમી જોઇએ તેટલી જ તેને મળે

તે સાર તેની સાથે ઘરેભીટર પણ લગાડ્યા હોય છે. તાત્પર્ય કે સ્ત્રી, રમોડમાં જવા વિના રોકી શકે છે.

આગળ ચાલતાં આયોર્વા યુનિવર્સિટીનો પ્રોફેસર, ડૉક્ટર મુંધીન્ડ ખોઝ જણાવે છે કે, મેં વીસ વરસના જુના સેંકડો લગ્નો કરાવનારા એક પાદરીને પુછ્યું કે અમેરિકન કુમારિકાઓ વરતી પર્સંદગી શું જોઈને કરે છે? પ્રેમ માત્ર જોઈને અથવા પુરુષતા લુલિત્વ અને ચારિત્ર્ય, શાંત નિર્બિક્ષ અથવા મહાપુરુષાર્થોપણ જેવા ગુણો લીધે પરણે છે? અતુલની પાદરીએ ટાક કુણાવેયું તેણે કહ્યું કે અમેરિકન કન્યાઓ તે સામાન્ય રીતે સ્વાર્થની દૃષ્ટિથી પર્સંદગી કરે છે. અર્થાન સૌથી પૈસાદારને સૌથી પર્સંદ કરે છે. સામાન્ય અમેરિકન કન્યા પુરુષની કાળજીની લંબાઈ, તેના જહારનો ચાલાકી ભર્યો રૂઆવ, તેના કપડાંની છેલ્લામાં છેલ્લી ફેશન તથા છેલ્લામાં છેલ્લા શોધાવવા નાચના તેના જ્ઞાન એનો સરવાળા કરીને પર્સંદગી કરે છે. તેનાં લીરા, મોતી, માલુક, તેની પાટ (આર્નલ્ડજ વાલ્ડન) બાર સીલીંડરવાળા મોટર-કાર, તેના મહેલો અને સદર જમીનગીરીવાળા તેના ગેશ એજ તેઓને મુખ્ય આકર્ષે છે. (જેમકે આ કાંઈ વિદ્યા નથી, સામાન્ય નિયમ અન્ય હોયો અશક છે, અમેરિકન સ્ત્રીઓ કાંઈ દેવતા નથી એટલુંજ તેઓ વિશ્વ છે. તેઓ સ્વાર્થ સર્વોત્તમ, મમજ છે એ કાંઈ ગંભીર આરોપ નથી. જે સ્વાર્થ પણ નવી મમજતા તેઓ ચરે છે, જેઓ સ્વાર્થ સમજવા છતાં જલ્દીને આત્મલાભ કરે તેનાથી તેઓ ઉતરતા છે.)

પરંતુ પાદરી ધારે છે તેટલે બધે અંશે એનો મત સાત્ય નથી. અમેરિકન સ્ત્રીઓ માટેના એક મૌથી રસિક પત્ર (લેડીઝ હોમ જનરલ) ના તંત્રીએ સાર ૧૦૦ પ્રેક્ષકલ્યારીઓ (અવિવાહિત) ને તમે કેવી કન્યા, કેવા સ્વભાવવાળા કન્યાને પરણ્યું ચાહો? પત્રીમાં સર્વોત્તમ મુજ તમે ક્યો ધારો છો? વગેરે કહેલા પ્રશ્નોના ૧૦૦ જવાબોમાં નીચલા આક ગુણો માટે સૌથી વધારે મત મળ્યા હતા:—

૧. હું ધર્મચ્યુષ્ટિ	૭૪
૨. હું પ્રેમ	૪૫
૩. હું સારો સ્વભાવ	૩૬
૪. હું સહૃદયતા	૨૭
૫. હું ધર્મ	૨૬
૬. હું સારી સગા	૨૪
૭. હું શુદ્ધિ	૨૪
૮. હું પૈસાકમાં રસિકતા	૨૩

અમેરિકન સ્ત્રીઓ વર-પુરુષમાં શું ચકાવે છે ને વિષેના પ્રશ્નોના આવાજ પ્રશ્નના ઉત્તરોના સારના અભાવમાં યથોચિત તુલના થઈ શકતી નથી, પરંતુ ઉત્તમ ગુણોના પ્રમાણમાં પુરુષોએ યથાર્થ મત આપેલો લાગે છે.

અમેરિકન યુવાનો અને યુવતીઓને પોતાના જાગીયા પર્સંદ કરવામાં સંપૂર્ણ શક્તિ છે. તેઓની પર્સંદગીની વચમાં માતા પિતા કચ્ચિતજ આવે છે. જણાવેલા પ્રશ્નો અમ પહે પ્રેમ શું છે તે સમજતા હોતા નથી (આ સકર્મદે બાબત છે.)

છુટી છેડા.

લગ્ન પછી આપણું દેશમાં અધરણી આવે છે. અમેરિકામાં જાણે તે પછી છુટા છેડા આવતા હોય ને તેવો જાસ થાય છે. છુટા છેડા આવવામાં અમેરિકનો સૌથી ઉત્તર

છે. તે પ્રકરણમાં તેઓ સૌ તાપ્તમાં અગ્રે છે. લગ્ન પ્રમાણ કરતાં તલાકનું પ્રમાણ અમેરિકામાં બધારે ઓછી વધુ છે, થોડાં વર્ષ ઉપર દર બાર લગ્ન એક લગ્નમાં છુટા છે. થતા. હવે દર આઠ લગ્ન એક છુટા છે. ગાંધીના રાસ આવે છે ને આમ આમજ વધતું જરી તો દર બેએ એક લગ્ન છુટા છે. થશે અને તાજુથીની ગાત એ છે કે છુટા છે. ગાંધીની કરનારી સ્ત્રીઓ વિશેષ હોય છે. તેઓનીજ મોઝા સાડ અગ્નિ હોય છે. કોઈની આ વિષયની ઉદારતાને કીધે છુટા છે. ગાંધીના “છુટા છે. ગાંધીની સીલ” નામ આપ્યું છે. ત્યાં “સ્વભાવની અસમ્યતા” એ તથાક મેળવવા માટે પુરતું કરણ છે.

પોપાકની ફેશન: સંસ્કૃતિ પ્રતિબંધ.

અમેરિકન સ્ત્રીઓ ખાસ કરીને પોપાક ચાહતી બહુ ખર્ચ કરે છે. પત્ની કરતાં પત્નીના ખર્ચ અને ખર્ચાણાપણા ઉપર પત્નીની પ્રતિક્રિયા સમાજમાં ધોરણ બધાય છે. તે સુખ માટે મુંદર દેખાવા વસ્ત્રોને લેઈએ તે કરતાં વિશેષ ઉપયોગ કરે છે. તેઓ પોપાક બહુજ સુસ્ત પહેરે છે અને કેન્સ વગેરેમાં ખભાથી બહુજ નીચે પહેરે છે, જે અમર્યાદાપણું સૂચવે છે. અમેરિકનો અન્ય વિષયોમાં ખર્ચે તેટલા આમજ વધેલા છે પરંતુ પોપાકની ખાબતમાં તો તેઓ પેરીસનીજ નકલ કરે છે. પેરીસ રાજ્ય લુઇ ૧૪ માંના કાળમાં ઉત્પત્તિના કાળે મધ્ય ત્યારથી તે પોપાકની વિષયમાં તો હજી સર્વોપરિ સત્તા ભેગવતું રહ્યું છે. મહાત્મા ગાંધીના સુર પ્રખ્યાત અમેરિકન ચોરો કહે છે કે “પેરીસના મુખ્ય વાનર જે ટાપી પહેરે છે તેજ ટાપી અમેરીકાના વાદરાઓ પહેરવા માટે છે.” પરો પરથી જણાય છે કે આ સ્ત્રીઓમાં આખની ઉપરના પાંખો મુઝવીને ચક્રાક્રિત કરવાની ફેશન આપુ થઈ છે.

અમેરિકન સ્ત્રીઓ માટે અમુક મત આપવો અશક્ય છે, કેમકે જુદાં જુદાં વર્ગોની સ્ત્રીઓના મદદગાર કુર્ચી જુદાં જુદાં પ્રકારના હોય છે. અમેરિકામાં લોકો નાતું કુટુંબ પ્રસન્ન કરે છે. ચાર માણસનું કુટુંબ તો ખાસ્સું મોટું ગણાય છે. પરંતુ સ્ત્રીઓ માતા મનાં બીજે છે. તે કાંઈ નાદુરસ્ત તળીપતને કીધે નહીં પણ જોતાના એકાધ્યારામમાં બાંધ આવે તેથી. માતા ચંદ્ર એ હવે ‘ફેશન’ વિરુદ્ધ ગણાય છે એમ ત્વંતિ એક સૌથી મોટા પાદરી કહે છે. તત્ત્વવિદ્યાનાં જ્ઞાનથી સંતાનોત્પત્તિપર અંકુશ મેલવાનો જુએજ અમેરિકામાં ચલાવવામાં આવે છે (કાન્સમાં તો કૃત્રિમ વર્તન અમલમાં મેલાઈ ચુક્યું છે-તેથીજ ત્યાં હવે જર્મનીપર ધસારો કરવા પુરતું લશ્કર નથી કે શું ?) કમનસિખે આ કૃત્રિમ પ્રતિબંધ ગરીબોને બદલે પૈસાદાર વર્ગ કરે છે. આથી સામાજિક મામલો ગંભીર થવાનો ભય છે. અમેરિકન યુનિવર્સિટીઓમાં જે કન્યાઓ ઇન્ટ્યુએટ થાય છે તેઓમાંની અર્ધોઅર્ધજ પરણે છે, અને તેમાંની જોડો માતા થાય છે તેઓ તો સૌએ એક દેશનાં પેણુ માંડ થાય છે.

સ્ત્રીઓ રાજદ્વારી હકો માટે ભવિષ્યે પ્રયત્ન કરી રહી છે. સુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં ૧૧ સ્ટેટમાં તો સ્ત્રીઓ પુરૂષ નેટવોર્ક મત આપવાનો હક ધરાવે છે. જગતની ઉત્કૃષ્ટિમાં સ્ત્રીમત-અધિકાર એક મુખ્ય તત્ત્વ છે એમ હવે સ્પષ્ટતર થતું જાય છે. જે દેશમાં સ્ત્રીઓ લાખ સ્ત્રીઓ આત્મનિર્વાહ કરતી હોય તે દેશ સમસ્ત સ્ત્રીઓને જોતાના રક્ષણ તથા દિલ માટે પુરૂષ સમાન મત આપવાનો તથા રાજસભ્યમાં પ્રતિનિધિ નીમવાનો મુદ્દો હક નહીં

“ મેમ સાહેબ ! ”

“ ગુલબન ! પ્રતિજ્ઞા કર કે માત્ર મૃત્યુ પછી આ માત્ર જેસુનને બોલીને જમશ નહીં, અને જ્યાં સુધી તે જીવતો હશે ત્યાં સુધી યાસીન જેટલોજ વહાલો ગણીશ ”

પોતાનો દુર્બળ હસ્ત ગુલબનના પરિપુષ્ટ અને સ્વચ્છ હસ્ત ઉપર સ્થાપન કરી સ્નેહ ક્રાંતર જનની મેકાહન ધારીના સુખ સામુ વ્યાકુળ તેને જોઈ ઉપધુક્ત શબ્દો બોલી એ શબ્દો બોલવામાં મેકાહનનો એવો હેતુ હતો કે જો આટલી રાત્રે ગુલબન કશુંક સૂચ તો પોતે શાન્તિથી મૃત્યુ પામી શકે.

ગુલબન તેણીના નાના બાળકપર પોતાના યાસીન જેટલોજ પ્રેમ સમ્પાદને અરખસ હૃદયથી તૈયાર હતી, કેમકે તે બાળક ઉપર સ્નેહ તત્ત્વવાનો તેને વિશેષ પાત્ર કર્યો. તેમ નહોતું તેથી કાંઈ પણ વિચાર કર્યાં મિવાય ગભરાયવા ચિતે પણ હલકે જોવાની.

“ મેમ સાહેબ ! હું ખુદાના કસમ ખાધને કદ જુ કે મારામા જ્યાં સુધી જીવ જીવે ત્યાં સુધી આપના બાળકનો ત્યાગ કરીને હું જઈશ નહીં અને મારા પુત્ર કરતાં પણ વિશેષ ચલન કરીને તેવું પાલન કરીશ ”

ગુલબનની પ્રતિજ્ઞા સાંભળી મિસિસ મેકાહનનું તેજ જ્યોતિ દીવાના હેઠાં અંધારાની પેઠે ઉજળળ ચાંચ ગયું. પોતાના પુત્રની ભવિષ્યની ચિન્તાને કેટલોક ભાર ઓછો થવાથી મિસિસ મેકાહન કેટલીક મુરતે મૃત્યુ પામી.

x x x x x x

(૨)

મેમ સાહેબના મૃત્યુ પછી કેપ્ટન સાહેબે ગુલબનને બોલાવીને કહ્યું કે, “ તું જેમનું ઉપ વણી મમતા તપે છે એ માત્ર બાલ્યવામાં છે, માટે હું તેની સોંપણ તનેજ કરે છું તને આજથી મહીને ૧૦ રૂપિયા વધારે મળશે, માટે તેનો જાણી લાર તારા ઉપર છે હવે મને એ ગળથો કાંઈ દિવસ વિચાર કરીશ નહીં ... અરે ! આ શું ! ! શરમારે ને છે ? જા, જા, હું સ્વાચ્છ જોઈ શકતો નથી માટે જા—

કોણ જાણે શા કારણથી તે પુત્રનો જન્મ ચર્તાની સાથેજ કેપ્ટન સાહેબની તેના ઉપ અવકાશ હતો. એક સામાન્ય રસ્તા ઉપરના બચ્ચા ઉપર માણસોની જેટલી મમતા હોય તેટલી પણ મમતા પોતાના સત્તાને ઉપ નહોતી. પોતાની સ્ત્રી ઉપરના પ્રેમને અભાવ એ તેનું મૂળ કારણ હતું.

ગુલબન પોતાનો પગાર વધ્યો છે એ જાણી ખુશી થઈ નહીં, પરંતુ મેકાહનનું સંપાદન સંપૂર્ણ રીતે પોતાનેજ સોંપાયું છે, એ જાણી અત્યંત ખુશી થઈ.

એક વરસ વીતી ગયું. જેસુન અને યાસીન બન્ને વિહિત જાતના બાળકો એકજ સ્નેહ તથા બોળામાં સાથેજ વધવા લાગ્યા જેમ એક શાખા બે ટાંમગ લતાને સમાન રીતે પોતાના વૃક્ષ ઉપર ધારણ કરે તેમ ગુલબન પણ પોતાના પુત્ર યાસીન અને પ્રતિજ્ઞાનિન પુત્ર જેસુન વચ્ચે બીડકુન, તકાવત ન ગણતા તેમને એક સરખા સ્નેહથીજ ઉછેરવા લાગી.

सुंदरीसुबोध. —

नामदार श्रीयुत व्ही. एस्. श्रीनिवास शास्त्री,
नासिक-शांतिक परिषद्ना अध्यक्ष, अने सर्वेन्ड्स ऑफ
इन्डिया सोसायटीना मुख्य सभासद.

सुंदरीसुबोध.

श्रीयुत मुकुंदराव रामराव जयकर, बार-अॅट-ल.,
नासिक-प्रांतिक सामाजिक परिषद्ना अध्यक्ष.

ઉત્તરગાની શરૂઆતમાં કેપ્ટન સાહેબે મુશ્કળને બંને બાગકા સહિત મેજર લગેલી સી સાથે પહોંચ ઉપર મોકલી આપી.

પદ્માવતી પાછા આવતી વખતે મિનિસ્ટ્ર લડીએ મુશ્કળને જણાવ્યું કે તારા શેકે નથી સી કરી છે. આ વાત અગાઉ જાણવવાની કેપ્ટન સાહેબે મને મના કરી હતી તેથી મેં આજ સુધી તે વાત તને કરી નહોતી.

મુશ્કળના શરીરનો રંગ સાધારણ ઉત્તરતી-હવેલ વર્ણની સીએ જોઈ કાંઈ નહોતો. પણ આપણે જોને 'જીનોવાન' દરીએ છીએ તેવા હતા. છતાં વાત સાંભળતાં 'નેન' મુખને વર્ણ પાંચુ થઈ ગયો. તે એવી સંકેતી કે 'મૃદે અપરમાતા આવી છે તે વખતે આ બાગકાને લઈ લેશે તો ?

ટ્રેનમાંથી ઉતરતી વખતે તેના પગ ઝૂંજતા હતા. બાગકાને દડ હાને પકડી મળી પોતાની ઈચ્છા ન હોવા છતાં તે ટ્રેનમાંથી ઉતરી.

સંજન ઉપર પોતાના શેક અથવા નવાં શેલણીને મેજાપ થયો નહીં, પણ થેર આમ્યા પછી તેણે પડયાગ ઉપર કેપ્ટન સાહેબને તેની નવી સી સાથે બેઠેલા મેજા. નવી સી કુદર અને તંદુરસ્ત હતી. તેના ઉપર પહેરવડેલી દટ્ટિ પડતાં તેના પહેરવેશ તથા તેની મેજા જોઈ મુશ્કળને તેના ઉપર અલાવ જિપન થયો. 'હામ ! નેનાં મૃત મેમસાહેબ-નક, શાન્ત અને દવામણી-આવે બહુ મલ્લચાન પોષાક તથા ઉત્તમ દીસની વાંકી કોઈ દિવસ પહેરવા પામ્યાં નહીં. નવાં મેમસાહેબે જરાક દસાને બાગકા તરફ પોતાના હાથ લંબાવ્યા, કે તરનજ મુશ્કળને બહુ એક અનિશિત આરોગ્યથી ધક્કા લાગ્યું. પરંતુ વિમાનાના હાથમાં તે શિશુ ગયું નહીં અને પોતાના બંને હાથ ધાત્રીના કપડાને સુધી વાંકી પકડી રાખ્યું. આથી કેપ્ટન સાહેબ નવી સીના હાથ પકડીને બોલ્યા:—

"કાંઈ જરૂર નથી કહેરા ! એને મેં ધાત્રીનેજ સોપી મીધું છે. બાગકાની ઉપરિ તમારે કરવી પડશે નહીં. આસો આપણે કરવા જઈએ—"

પોતાના હાથ-ધનને પાછું લઈ લેશે એવી આકાંક્ષાથી મુશ્કળને આમ અત્યંત સુધી ઉઠે ચઢી ગયો હતો તે કેપ્ટન સાહેબની વાત માંભળતાં નીચે બેઠો. તેણે બાગકાને મુશ્કળ ઉપર મુશ્કળ કરી પોતાને સેક દસાંબો.

પરંતુ આ આર્દ કાંઈ વખત પહોંચો નહી. મુશ્કળ આ વખતમાં મમલ થઈ કે પચાપન ઉપર રહેલા જળમિન્દુ જેટ પોતાને અધિકાર પ્રતિષ્ઠા અધિક થતાં નવ છે. કેમકે નવાં શેલણી તેને રાખવા ઇચ્છતાં નહોતાં.

શેલણું સંતાન સામાન્ય રીતે વિમાનાનું રોડમાન થઈ ચક્રુ નથી. નેનાં આ કેકાંબે 'ને બાગકાનો પિતા પણ સેકડીન હતો.

એક દિવસ મુશ્કળ પોતાના ઘરમાં બેઠી હતી. તેમાં તેણે જેમણે ઉચ્ચી સંજન આજના સાંભરે કે તરનજ તે ઉર્ધ્વચાએ કોડી ગઈ, અને જ્યાં જુએ છે તે નવાં મેમ-સાહેબ ઘરાવડે જેમને મરે છે. આ જોઈ મુશ્કળને રવાડે રવાડે રાધ આવી ગયો.

તે જ્ઞાનશૂન્ય થકને પોતાનાં નવા મેમસાહેબના દાઢમાથી ઘસ એથી લઈ તેને દૂર નાખી દેના તિરસ્કાર સ્વયં અરે બોલી,—

“ મેમસાહેબ ! ! ! ”

અને તે પછી આદતકૃષ્ટ, મેનકમ્પિન જેમુનને પોતાના બોળાગા વધ ઉનારને પંખને તે ત્યાથી જેવી ગ્વાના થઈ કે તત્તજ નવા મિસિસ ગંભીરતાથી બોલ્યાં “ તુજ કોઈ રાત્રે ગયાં છે, તે મોટા યશ ત્યારે નહીં બોજાય થશે. અસ, હવે મારે તારૂં કામ નથી આજથી હુંજ તેના ઉપર દેખરેખ ગખોશ ”

ગુણજન વાત સાંભળવા ઉભી ન રહેતાં એકદમ ચાલી આવી ખરી, પગ્નુ મીઠજ દાણે તેના નવા બવદારનું પગિચાસ તેની નજરમાં તથા લાગ્યું; તેથી જેમુનને એક બુના મોઢકું ફેંટ પામે ગખી અને થોડી મિમની તેના દાઢમા આપી તે પાછી સજક ચિત્તે મેમ નાહેમ પામે આવી, અને બોલી,—

“ મેમ માહેમ ! મારા આ બવદારથી મને બહુ ખોટું લાગ્યું છે, મારે આ વખતને મારે માફ કરો હવે કોઈ દિવસ આતુ કરીશ નહીં. જેમુન મને વજીજ વડાનો દોનાથી મને એકદમ ધણે ગુસ્સો થકો આવ્યો હતો તેથી હું જ્ઞાનશૂન્ય થઈ ગઈ અને અવિશ્વાસથી જેમુનને વધ ચાલી ગઈ ”

નવા મિમિય હિદી બાપા મશબ સમજતા નહોતા. પરંતુ જેટલું સમજ્યા તેથી તેનો સકલ્પ સિધિત થયો નહીં. ટેટલીકાર વિચાર કરી મિસિસ બોલ્યાં “ તારો ખચાર અપાઈ ગયો છે, મારે અત્યારેજ ચાલી જા, એ બાળક તારું નથી આજથી હુંજ તેની સબાજ બધશ ”

આ રાત્રે માલગતા ગુણજનને આંખે અમારાં આવવા માઢમાં તે દીનમાથે નવા મિસિમના પગ પામે બેસીને બેઠે દાઢ બેડી રોઈ પડી, અને ડૂંગો સમ્મા માદ બોલી,—

“ મેમ માહેમ મને લડી ન ચૂકો. મત મેમ માહેમને મેં પચનું આપ્યું છે કે હું આ માગકને ડોડીને ડડી જઈશ નહીં, મારે કં તો મહેરબાની કરીને મને નખો, અગર તો એ બાળકને મારી સાથે લઈ જવાની રજા આપો—”

“ એહો ! આની સ્પર્ધા કાઈ જેવી તેરી છે ? ”

નિરુદ્ધારથી એટલા સળ્હો બોલો મેમ માહેમ હસી પડ્યાં. ગુણજનનો અચળ સાંભળી કેપ્ટન માહેમ બોલ્યાં આવા, અને પૂછ્યું,—

“ શું છે કથેત ? ”

કેપ્ટન બોલી—“ મેં આનો ખચાર ચૂકવી આપ્યો છે અને હવે તેને જવાનું કહું છું તો તે કહે છે કે હું જવાની નથી. ”

કેપ્ટન માહેમ બમરો મચ્છરી દાર ઉપર સુશિત આધાત કરીને તથા પૃથ્વી ઉપર પગાધાન કરી બોલી ઉઘ્યા—“ જા ! તમે જ્યારે તેને જવાનું કહો છો ત્યારે તેજો જગુજ ”

તોફાને. કેમ ન જાય ? કેપ્ટન સાહેબને એટલે સંકળતાંજ મુલમનનો આમ સુકાઈ ગયાં. અને બંને આંખો એમના જેવી ચળકતી યદ્ય ગઈ. તે તરતજ કેબી ચાઈ અને ઝિગ્ગ કહે બોલી—

“ હા સાહેબ, હું જાઉં છું. ” તે પછી ને સ્થિર પગલે મેમ સાહેબનું ઘર છોડી ચાલતી યદ્ય.

જેસન હજી સુધી ઉઘા રૂચે રહતો હતો; તેના નાંચાનું ચામડું બચના આવાતથી લાલ યદ્ય ગયું હતું. દૈકુએ ઘણી મહેનત કરી છતાં મિનરીને તેણે હાથ સરખો પણ લગાડ્યો નહોતો. જેસનને પાછો સોંપતી વખત ધાત્રીના મુખ ઉપર ગંભીરના એક તે વિચારવા લાગ્યો કે કંઈક નહું જુનું થયું છે.

કેપ્ટન સાહેબ તરતજ પોતાનાં નવાં પત્ની માથે કલ્પમાં ચાલ્યા ગયા. ચાર દલાઈ સુધી તેઓ પાછા આવવાના નહોતા. મુલમન જેસનને તેડી પોતાના ઘરમાં આવી; અને તેને નીચે બેસાડ્યો ત્યાર પછી પોતે કરેલો અર્ધ-મંત્રણ એક બેલીમાં નાંખી તે બેલી પોતાની કમરે બાંધી લીધી અને બંને બાળકોને બેઠે કેમકે તેડી તે ધીમે પગલે ધર છોડીને ચાલતી યદ્ય. ચાલતી વખત ઉંચું જોઈ મનમાં નેમનમાં બોલી—

“ મેમ સાહેબ, તારી આગળ મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તે પાળવા ખાતર મુલમન આજ આ પાપ કરવા તૈયાર છે. તું સ્વર્ગમાંથી મને મદાય કરજે. હું છતું છું ત્યાં સુધી તારા બાળકને નિપૂર વિઆતાના હાથમાં આવી ચકીરા નહીં.

x x x x x x

જેસનને કાંઈ મુલમન ચાલી ગઈ એ વાત જાદાર પડવા છતાં કેપ્ટન સાહેબે બીજા કુલ ચંચળના બતાવી નહોતો, તેથી ઉતરું તેઓ પોતાની સ્ત્રીને કહેતા લાગ્યા:—“ અરે ! જના દેને કવેરા; એને રાખીને શું કરવું છે ? જેસન આપણી પાસે રહેવા કરતાં મુલમન પાસે રહેશે તો તે ધણો ખુશી રહેશે. ”

વાત ખરી છે, પરંતુ માણસો શું કહેશે ? એ વિચારથી નવાં મિમિસ મેમલનને વિવેક કેપ્ટન સાહેબની એ નિષ્કુર સુક્તિ ચામે જાગત થયો નેથી તેણે એક પત્રમાં જાહેર ખમર આપી કે—“ એક આવા બે કમિ બે મરખી ઉમરનાં છોકરો—જેમાંનું એક મુરોપિયન અને એક પશ્ચિમ મુસલમાન બાળક છે તેને—સુધને નાસી ગઈ છે. તેને જો કોઈ પકડી આણુશે તો તેને હિનામ આપવામાં આવશે. ” પરંતુ શ્રમ અર્થ્ય ગયો. ગોર વર્ણ અને સ્વામ વર્ણનાં એકબે-તજ બાળકો બેગામાં, કેડમાં ને ખજા ઉપર લટકી જતી સીઓ ધણી નેવામાં આવી; પરંતુ એક મેવન વર્ણનું અને બીજું ગ્યામ વર્ણનું બાળક તેડયું હોમ એવી એક જણ સી નેવામાં ન આવી.

(૩)

મુલમને ગોરખપુરથી નાસીને પશ્ચિમ બેગામ વીંધી પદ્માપારે પોતાના થોડેક દુર સગા થતા લાખીનો આશ્રય લીધાને આજ બોગ વરમ ધર્મ ગઈ છે. ત્યાં તે દાવમાં યાસીન આમે રહે છે. આ યાસીન કાજુ હતો કેપ્ટન સાહેબનો જેસન. ખર્ગ યાસીનનું શુ થયું

તે આગળ આવશે. આ યાસીન અત્યારે સુખી સુખ પ્રુષ્ઠ જણાય છે. તેણે પોતાના મામાની ભાડુતી ગાડી ચલાવવાની દુકાનમાં ભાગ નાખ્યો છે. શુભમન તેને માટે અથાગ શ્રમ કરવા છતાં હજી શાન્ત થઈ નથી. તે આ પેઠે નહીં પણ દામીની પેઠે યાસીનની જેવા કરતો યામીન પણ, મા સિવાય બીજાં કોઈને ઝાળખતો નથી.

સારીરિક અને માનસિક ગળથી યાસીન પોતાના કાર્યને અધિકતર ઉચ્ચ કરવા લાગ્યો. તેનામાં શું છે તે પોતે ખજી જાણી શકતો નહી, પરંતુ એટલું તો તે સમજી શક્યો છે કે તેની ગાડીમાં જે મુરોખિયન નરનારી બેસતાં તે તેના તરફ ઘણી મમતાથી નજરે બેસતાં અને તેથી તેને ભાડું પણ માર મળતું. વળી આ પણ એક વિચિત્ર વ્યાપાર હતો કે એ બધાં સારા કપડાવાળાં મુંદ નરનારીને જોઈને તેનો પ્રાણ આકુળ આકુળ થઈ જતો. તેઓનું સાંનિધ્ય પામ્યા અને સુખમળના આકર્ષણની પેઠે તે માત્ર રીતે તોડી શકતો નહી.

એક દિવસ શુભમને જોયું તો યામીન પોતાના કપડાં ઉતારી વિપરણ-આકુલ તેને પોતાના શરીર તરફ વેંચી લેતાં છે. શુભમને જોતાં તેણે પ્રાણે આવાવાની હથેલ કરી. ધ્રુવતે પગે શુભમન પાસે આવી ત્યારે તેણે પૂછ્યું, “મા ! મારા શરીરનો રંગ ત્યારે સફેદ કેમ છે ? આતું કારણ શું ? મેં સાબણુ છે-આજેજ સાબણું છે-આણુએ કહે છે કે દે-આ.....હુ બોલી શકતો નથી-આહા ! મ્મી ભયંકર વાત ! તેઓ કહે છે કે હું સાહેબનો દીકરો છું !”

અપાહતની પેઠે શુભમન રતલિન થઈ ગઈ. એક વાક્ય પણ બોલી શકી નહી. થોડા વરસો થયાં જે સ્થિતિ અસ્પષ્ટ થવા આવી હતી તે મેઘમાથી ફરી નીકળતાં સૂર્યકિરણો પેઠે ફરી આવી. તેને આમ અવાક બેઠેલી જોઈ યાસીનના મનમાનો સદેહ હા થયો તેથી તે એકદમ મિંઠની પેઠે કુન્દો અને માનો લાય જોગી પકડી મેળવ્યો —

“તું ખરૂં છે ? હું ત્યારે સાહેબનોજ દીકરો છું ?”

યત્ર બોલાવતું હોય તેમ શુભમન બોલી — “હા”

“ગફલો” યામીન વાકની પેઠે ગર્જના કરીને બોલ્યો.

“ત્યારે માઈ પૂત તે આમાટે ન કરું. ?”

શુભમનનું આખું શરીર ધ્રુવતું હતું. પોતાનો પરિચય તેણે જણવ્યો છે, ત્યારે તે બેઠે પોતાનો માર્ગ ખૂંદનો કરી લે. તે પોતાનો પરિચય કયે રસ્તે મેળવશે એ પણ શુભમનના જાણવામાં જ હતું તેથી તે ક્રિપ્ત સ્વરે બોલી “બેટા ! મારી બધી વાત માજાજા વિના તું ગુસ્સે ચાલ્યા. પ્રથમ તો સ્થિર થઈને હું કહું તે બધું સાંભળી જા.” એમ કહી બધી વાત એકદમ ત્યારે કહી ગઈ—

“તું સાહેબનું મતાન છે એ જાન મરી, પરંતુ તારો જન્મ મારા ગર્ભમાં થયો નથી. મારા ગર્ભમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો યાસીન તો આજ મોજ વચ્ચે થયાં થતું પડ્યો છે તું મેમ સાહેબનોજ પુત્ર છે. તાન પિતા તારી મા ઉપર વિશ્વકુલ પ્રેમ રાખતા ન હોતા; તેમ તારા હપર પણ તેમના પ્રેમનો અભાવ હતો. તારી મા તાએ તેના થતું પડેલું

મારી પામે પ્રતિજ્ઞા લેવડાવી છે કે—“ હું જીવી હોય ત્યાં સુધી તુંને છાડીને જઈશ નહીં. ”

ત્યાર પછી શુભળને અત્યંત મુદ્દુ અને હૃદયભેદી સ્વરે પોતાના નાસવાની માત્ર દેવના માડી, જે સાલળીને યાસીન બીલકુલ જોલી ચક્રયો નહીં, તે જાણે એક પત્યગ્ની પ્રતિજ્ઞા હોય નહીં, તેવો ધર્મ ગયો. •

શુભળન ઉત્તેજિત કંઠે આગળ વધી—

“ મેં સાલળીનું છે કે આપણને પક્ષપાત્ર નાદિસ આપવામાં આવી છે. પક્ષપાત્રથી તું પરિણામ આપશે તે મારા જાણવામાં હતું. તેથી મારૂં માથું જમી આવ્યું. આખું મોરખપુરના શાસના જગલમાં એક ફેધીર રહેતો તેની પામે જઈને હું તરી પડી ત્યારે તે બોલ્યો કે—“ આ બે છોકરાને માથે તપીવ તો નહીં પક્ષપાત્ર જઈશ મારે એક બાળકનો ત્યાગ કરીને ચાલી જ ”

શિખામણ ખરી હતી, પરંતુ તે પાળવી બહુ મુશ્કેલ હતી. કેવો ત્યાગ કરવો ? અને ક્યાં તપવો ? એ સવાલ ઉભો થયો. વળી વિશ્વામ રાખવા વાયક એવું કોણ છે જે છનામની નાલયમાં ન લપટાતા અને પક્ષપાત્રી ન રે ? પછી મેં તારી માતાનું મ્મરણી કહ્યું અને જોધી —

“ મેમ સાહેબ ! મારું હૃદય એવું ઠંડુ કરી આપ્યો કે મારા બાળકની મમતામાં તમારા બાળકને નજી ન હઉં કેમકે તેની વિમાતા ઘણી નિષ્ઠુ છે. ” અને લાગે છે કે એ વાત તારી માંમે સ્વર્ગમાં માલગી હતી.

“ તેજ રાત્રે ફેધીરના આશ્રમમાં મારા પુત્રનો ત્યાગ કરીને તેની કપડો, તારા કસીર ઉપર એક જાતનો રંગ લગાવીને તને પહેરાવ્યા અને તે પછી તને લઈને હું ચાલતી ચર્ધ મારા યાત્રીનું ક્ષીણ રડતું જાઉંના ગાઉ સુધી મેં માલગ્યુ. જાણે તે જવગ્ની મગાની યજ્ઞ ધર્યો છે.x x x x

“ અહીં આવ્યા બાદ એક ગીરીથી ખચર ચડ્યા કે તેજ રાત્રે યાસીન મૃત્યુ પામ્યો છે ત્યારથી મેં મારા મનમાં કહી હતું કે તુંજ મારો યાસીન.

“ હવે તું મોટો થયો છે, મારે તારો રખતે તુ જાધી લે તોપણ મારી એટલી નિર્નતિ કે કે તું જે કેમલે મેં તે કેમલે અને તારા મગ્ની દામી કરીને રાખજે ”

યાત્રીન ઘણીનાર સુધી શ્રવ્યદૃષ્ટિથી એકજ દિશામાં જોઈ રહ્યો અને ત્યાર પછી સમ મુજબની પેટે ત્યાંથી ધીરે ધીરે ચાલતો થયો. કાંઈ પણ જોય્યો નહીં શુભળને પણ તેને જતો અટકવો નહીં પોતે તો નિશ્ચય રહતી હતી.

(૪)

આખો દિવસ આમ તેમ રખડવા પછી રાત્રે લે કરીને થેર આવ્યો. શુભળન પણ બહુતી હતી કે તે એક વખત પાછો આવ્યોજ. તેથી તે તેની તાલ જોતી મેડી હતી. યાસીને ધણેખરો વખત અંગેને જે ત્યાંમાં મેંદા દતા તેમાં ફરવામાં ઘડ્યો છે તેમાં

તેણે જોયું કે—સાહેબ લોકોના બગલાની ખુલ્લી બારીઓની નેટના પડ પર પવનથી આમતેમ ઢાલી રહ્યા છે; અંદરના ભાગમાં શ્વેત કપડા પાથરેલા ટેબલની આમપાસ ખુરશીઓ ખેંચેલી છે. સારાં સારાં કપડાં પહેરેલાં નર-નારીઓ આ ખુરશીઓ ઉપર બેસીને આગેદ-પ્રમેદ કરી રહ્યાં છે. રૂપાનાં ચમચાવતી ખાંચ અને સુગંધીલર પાનીય ફળ્યોનાં છૂટથી ઉપ-ભોગ થઈ રહ્યો છે. સંખ્યા વખતે કોઈ કોઈ જંગલોમાં પિચ્ચાને વાગતો મંલગાયો, તો કોઈ ઉઘાનમાં પ્રભીયુષ્મને હાથેહાથ મિચ્ચાવી ફરતાં જોયાં. કોઈ બાળાગ્રાહીમાં પોતાના સંતાન-ને સુગંધી આનંદથી વાતો કરતાં કરતા આડી હાંકીને ચાલ્યાં જાય છે. તેઓ યામીન સામુ જોઈ જુદી વાતો કરીને હસે છે એ પણ તેણે જોયું.

આ બધું જોતાં યાસીનના હૃદયમાં અસહ્ય વ્યાકુળતા થઈ આવી તે તેમના જેવોજ અંગ્રેજ બંચો હોવા છતાં, દીન-દીન-અથપાલ-ધોળા છીંટનાં બનાવેલાં, મેલાં વસ્ત્રવાળાં તથા ખરાબ જોડવાળાં યાસીન છે. જો યાસીન મારે તો હમણાંજ તેમના જેવોજ પોષાક ખરીદ કરી શકે. અથવા તો અફાલતમાં ગતપ્રાણીનાં મુંઝવેડની શિક્ષા ફરમાવીને ટમટમમાં બેસીને ફરવા નીકળેલા આજીરેટ સાહેબને પોતાની હરીકત જાહેર કરે એટલીજ વાર—પરંતુ આ શું તે વિચારે છે ? શું તે મંદિર થઈ જશે ? તે પોતાના ઉદયની સાથે ગુલબનની વાત તો મંભારતો નથી.

ત્યારે યાસીન પોતાની હરીકત જાહેર કરશે ત્યારે તે હરીકત ખરી છે કે ખોટી તે નહીં કરવા માટે તેણે ગુલબનનું નામ આપવુંજ પડશે. તે પોતાના શેફના પુત્ર માટે પોતાના પુત્રનો બોન આપ્યો, એવી અહવત્સલ ગુલબનને તે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા પ્રદર્શમાં લઈ જશે ? અથવા તો ખીજનું—અંગ્રેજનું બાળક તેના પિતાના ઘરમાંથી ચોરીને આજીવાનો શુદ્ધો તેના ઉપર સાળિત યવા દેશે ? એ ! ના. ના. કહી નહીં હાથર ! આજી વિચારથી તેને મુક્ત કરે.

ગંભીર અંધકાર ચારે દિશામાં બ્યાપી ગયો છે. કોઈ કોઈ ગરીબ ઘરની નાની બારી-ઓની કાટમાંથી કેસીસીન—તેલના દીવાનું ઝાંખુ અજવાળું તેના ધુમાડા સહિત કેપાય છે. ઘનની અંદરનું બધું શાન્ત થઈ ગયું છે. તીવ્ર સ્વરથી તમરાઓ ગોલે છે. ઝાંખા નકશોનાં અજવાળામાં ઝોસરી ઉપર ખુરશી નાંખી ગુલબન નિસ્તબ્ધ બેઠી છે. આ વખતે યામીન આવીને ઉભો રહ્યો. તેણે અત્યાર સુધીમાં ઘણો વિચાર કરીને નક્કી કર્યું છે કે “ ગુલબન-ને ફસાવીને પોતાને કેપ્ટન મેકેલન માહેબનો પુત્ર કહેવડાવવો એ કૃત્તનતા છે. કોઈ પણ રીતે તે વાત થઈ શકે તેમ નથી. ”

પાછા આવતી વખતે રસ્તામાં બે અંગ્રેજો તેને મળ્યા હતા. તેઓ ચાલતાં ચાલતાં યાસીનને જોઈ એકદમ ઉભા રહ્યા હતા. યાસીને પણ આજી ન જતા તેમના સામે ઉભા નહીં, પોતાની બન્ને આંખો તેમની આંખો સાથે મેળવી જોઈ હતી. તે બે અંગ્રેજોમાંના એક અંગ્રેજ પોતાના સંગીને કહ્યું કે, “ લાઇ બોય, ખરેખર આ એક હદયવેશી યુરોપિયન છે. ”

આ સાંભળી યાસીન વાધની પેઠે તેમના ઉપર ફરી પડ્યો અને ગર્જના જેવા અવાજથી બોલ્યો—“ ચૂપ રહો. ”

આ સાક્ષી બને અંગેને ઉચ્ચ હાસ્ય કરતા કરતા ચાલી નીકળ્યા

અધકારમાં દોષ દોષવું મોડું નોંધ ચાલુ નથી, માત્ર વિનાયના નિશામનો પેટે
રાત્રિનો પતન ધરમા અને બહાર અપાયા મારો રહ્યો છે આર્ત હૃદયના ય ત્રણામયકે ખતિ
ની પેટે એક બે જ મઘી પ્રણીઓના શબ્દ સજળાય છે

દોષ બાબુ એમ સમજ મુદુસ્વરે ઘુઘળન બોલી —

“ યાસીન, જેસુન, બાપુ, ”

જેસુન તેના હૃદય ઉપર માથુ નાંખી દધ બોલ્યો “ મા ! ”

“ એમિલ ફૂલ ! ”

લેખક—૨ બ્યન્તિલાલ મગણીજી એમ્મા, બી એ

(બંગાળી ઉપસ્થા)

કાન્તાએ એક દિવસ પોતાના ત્વામીને પ્રશ્ન પૂછ્યો — “ ને હું મરી જાઉં તો તમે
શુ કરો ? ”

વમન્તરાયે અતિ ખિન્ન સ્વરે કહ્યું — “ એમ થાય તો મસ્ત કનિતાઓ લખુ. ”

કાન્તાએ કહ્યું — “ મસ્કરી સમજશે નહીં સાચુ કહ્યું — મે ફરી વિવાદ કરો
કે નહીં ? ”

“ અને એટલો અધમ ધારે છે ? ”

કાન્તાએ કહ્યું — “ એ તો નોંધ લેવારો ”

“ શુ નોંધ લેવારો ? ”

“ એ કે બીજી વાર વિવાદ કરો છો કે નહીં ? ”

વમન્તરાયે કહ્યું — “ હું બીજી વાર વિવાદ કરું તોયજી તુ ક્યાંથી નોંધ
આવી શકેશ ? ”

કાન્તાએ હસીને જવાબ આપ્યો — “ એ બધુ વખત આવે સમજશે. ”

આ પ્રસંગ પછી થોડે દિવસે કાન્તા તેના બાપને ત્યાં સુરત ગઈ. તેની મ્હોળી બહેન
સાવિત્રી જ્યુ તેના પતિ સહિત ત્યાં આવી હતી. સાવિત્રીના સ્વામી મોહનરાય તમિયત
ખંડાજી હોનાથી હવાદેર કરવા લાં આજ્ઞા હતા.

અમિત્ર માસની શરૂઆત થવાને બહુ જાણ દિવસ બાકી નહોતા સાવિત્રીએ કહ્યું—
“ કાન્તા ! ચાલ, વમન્તરાયને ‘ એમિલ ફૂલ ’ બતાવીએ. ”

કાન્તાએ સંનિહ કહ્યું — “ વાદ ’ મ્હે એક કુકિન જ્યુ તૈયાર કરી રાખી છે ”

(૪)

દિવાળીના તહેવારો પહેલાજ 'વિહાર' નો આસો મહિનાનો અંક બહાર પડ્યો. કાન્તાએ ધાર્યું હતું કે આ અંકમાં પણ પ્રિયતમના વ્યથિત પ્રાણનો એક ભાવનરંજનેવામાં આવશે. 'વિહાર' ની દરેક લીટીમાં, સ્વરે, દરેક અક્ષરમાં તેમની મર્મપીડાઓ અને અનિત પ્રેમનો પરિચય થશે ! આ પ્રમાણે પોતાના આમોદને વાસ્તે બીજાને આટલું દુઃખ દીધું એ માટે કાન્તા પોતાને દોષ દેવા લાગી.

એટલામાં સાવિત્રીએ પાછળથી આવીને કહ્યું—“કાન્તા ! વસંતરાય છેવટે પરીક્ષામાં નાપાસજ થયા !” એમ કહી 'વિહાર' નો આસો મહિનાનો અંક ફેંટાડે ત્યાંથી આવી ગઈ. “વસંતરાય નાપાસ !” કાન્તાનું મોઢું તદ્દન ફિક્કું પડી ગયું. કોપતે હઠ્યે તેણે વિહારનાં પાનાં ઉધાડ્યાં. પહેલાજ પાનામાં વસંતરાયની બીજી પત્નીની છબી હતી—આવી મુંદરે પજુ હૃદયને ચારી નાંખનારી જીભી કાન્તાએ કદિ પણ જોઈ હશે નહીં ! છબીની નીચે નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું.

“બૃત્તજનના અંધારામાં છપ્પાઈ ગયેલી પ્રતિમા—દેવી ! મને ક્ષમા કરજો ! આ નવી પ્રતિમામાં પણ હું ત્હારોજ દર્શન કરે છું. ધૃત્યુની કલિમા ધોધને તુંજ પાછી આવે છે, એવી ભાવનાથીજ હું આ બાળાને મ્હારા હૃદયમાં સ્થાન આપું છું.”

કાન્તાનાં ચક્ષુમાંથી બળતી આગનો પ્રકાશ બહાર આવ્યો. પોતાના મૃત્યુથી સ્વામીને, દુઃખ થયું નથી, પણ કેવળ કવિતા લખવાનો એક પ્રસંગજ મળ્યો છે એમ તેને લાગ્યું. જે નારી સ્વામીની સ્મૃતિ મરણ સુધી હૃદયમાં રાખે છે તે નારીનોજ ગ્રામી સ્ત્રીની ચિન્તાનો અગ્નિ કંઠે થયા પહેલાંજ બીજી વાર લગ્ન કરે છે ! કાન્તા જેમ જેમ વધારે વિચાર કરવા લાગી તેમ તેમ તેના હૃદયમાં વધારે ને વધારે વ્યથા થવા લાગી.

એ વખતે પાછળથી ક્ષાત્ર પરિચિત અવાજ આવ્યો—“આ શું ? કાન્તા, તું છુવતી છે ?”

કાન્તા ચમકી—તેણે ફરીને જોયું તો તેના સ્વામી !

વસંતરાયે સહાસ્ય કહ્યું—“સપત્નીના હાથમાં ખતિને સોંપી સર્વમાં રહેલું ‘પ્રમદ’ ન આવ્યું ? ત્હારી નવી જ્ઞેનને માન સંકેત બોલાવી લાવો તે બહારજ ગાડીમાં બેસી છો !” જેમ તેમ કરી કાન્તાએ જવાબ આપ્યો—“આરો.”

વસંતરાયે કહ્યું—“બહુ ‘યુગ’-બેસી રહે ! નહીં તો ‘સ્પેલિંગ સોલ્ટ’ ની ચીજો લાવવી પડશે !”

કાન્તા બંધી વાત સમજી ગઈ. તેણે કહ્યું—“તમે પણ બહુ સારા માણસ કેમાઓ છો ! માસિકમાં આવ્યા લેખ કેવી રીતે જાણી શક્યા ?”

એટલામાં સાવિત્રી તેમજ મોહનરાય પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યાં.

કાન્તાએ મોહનરાય તરફ જોઈને કહ્યું—“મોહનરાય ! છેવટે આવી રીતે વિશ્વોપ-જાત કર્યો ને ?”

મોહનરાયે હસીને કહ્યું — “શુ કરે ! ગેલથી જાને બાલુથી બળવથી નેહએ, નહીં તો અવાજ એમુરે નીકળે ! તમે જાને બહેને મળી જઈ વસતરાયને સતાવવા લાગ્યા તો મ્હારે તેમનો પક્ષ લેવોજ નેહએ-વળી કાંઈ દિન મ્હામે પશુ વાગે આવે ! ત્યાં મને ફાલુ મદાય કરે ?”

કાન્તાએ કહ્યું — “એ બધું તો સમજ્યા, પણ તમારે તીધેજ અમારી દારથઈ”

સાર્વજીએ કહ્યું — “યશુ તે ઠીકજ યશુ, પણ મિચારા ‘વિદ્યાર’ નાં વાચકોએ શે અપરાધ કર્યો હતો કે તેમને પશુ આમ હજ્યાં ?

વસતરાયે ખૂન દસીને કહ્યું — “એ તો કેટલીક કોપીઓ ખામ તમારે માટેજ તૈયાર કરાવવામા આવી હતી !”

રનેહ અને ભોગ.

લેખક:—ગ. રા. હરિલાલ બાલકૃષ્ણ પરિખ-અમદાવાદ

“Love took up the harp of Life, and smote on all the
chords with might,
Smote the chord of Self, that trembling passed
in music out of sight

૧.

સંખ્યા સમયે પ્રતાપવદ્રતાજ જમીનદારના બાગમાં એક ગાકુલ વૃક્ષ પામે પડેલા બાકસપર એક યુવતી તાબ બકુલની માળા સુધે છે. તેના કોમળ હૃત માળા સુથરા-મા રોડાયલા છે ખમ, પણ જાણે તેનું હૃદય અને મન કાંઈ બીજોજ રચે રોડાયલા હોય એમ તેના હાવભાવ ઉપરથી સ્પષ્ટમળવ છે છતાંયે ધરીયે જમીનદારના બગના તરફ તે હરિણી સમાન દટિ ફેફે, કર્કશ અવાજ ધત્ત ચારે બાજુએ તે જુએ છે, અને “મધુરી, મધુરી” એ સ્વરના પડ્યા સાલજીને કાન મોડીને તે દિશા તરફ એમ દસે જોઈ રહે છે. આટલી બધી ઉત્કા અને ચિંતાથી તે કોની રાદ જોતી હશે ? અનીસ તેના વસ્ત્ર છરાડીને, તેના કપાળપના વાળ સાથે એક કરેલા, પોતાની પ્રતિબ્ધન ખેચવા પ્રયત્ન કરે છે ઉર્વાં ફળનાં જણે અને કપાળપનાં લિખ લિખ રંગના દુહથી વિલપિત જોડાઓ પોતાના માર્યા અને હાથ હવાળીને આવકાગ્યી તેને પોતાની પાસે બોલાવે છે, કોયલ અને અન્ય પક્ષીઓ ઝળાએ ઝળાએ નાચતાં કુદતા દર્પવેશમાં તિથાતમાનુ માન કંઈ છે પશિમાક્રશમાં સંખ્યા અને તેની સાહેલીઓ લુલ જુદા રંગના વસ્ત્ર પહેરીને પોતાની માથે ગસ રમવા બોલાવે છે પ્રવૃત્તિ હેવીના આ લિખ લિખ પ્રયોગે શુ તેનું ધ્યાન ખેંચે છે ? ના, ક્રમશઃ કે તેનું હૃદય, મન, અને આત્મા અત્યાદે એક એવા વિષયમાં લીન થયેલાં છે કે તોપણે ભયકર મજબૂત અને સિદ્ધતી કાંઈ ચીજ પશુ તેનું ધ્યાન ખેચવા અને અસર કરવા અસમર્થ છે.

“તે ધડીકમા મદ સ્વરે બોલે છે “તમે હલુએ ન આવ્યા ?” મધુ, સધ્યા સમય થઇ ગયો પણ હલુ તમે કેમ ન આવ્યા ?” શકા પડતી હોય તેમ ડાક એક નાણુ ત્રીસીને, “કદાચ ભૂતી તો નહિ” ગયા હોયને ?” એમ ગમણ પૂછતી વિચારમાં પડે છે, પણ વળી બીજી પળે જાણે તેના અતનનતા તેને જગણ આપતો હોય તેમ “ના, ના,” કહીને રહેજ ડાકુ દતાવે છે. ધડીકમા મૂળા સુચનાની મૂકી દેખને, ઉપ વિચારમા મૂકી હોય તેમ હાલ્યા ચાલ્યા શિવાય બેસી ગ્દે છે, પણ વળી ચોરક પળ પછી જાણે કાષ્ઠ નિશ્ચય ક્યો હોય તેમ દેખાતી તે માળા સુચનાનું પુન ચર કરે છે. ધડીકમા બાકડ પરથી ઉભી થઇને આમનેમ પગલા ભરે છે અને બસપડે છે, “ના, ના, તેને મેડગી દરકાં શાની હોય ? હું કાણુ અને તે કાણુ ? હું એક ગરીબ માખાપની પુત્રી અને તે

“વળી તે ત્યાંજ અમખ જઇને મળી વિચારમાં પડી જાય છે હૃદયમાંથી આવ્યા મળી હોય તેમ પ્રકુલ્ય વદને તે બોલી છે, “તે એવા તો નિષ્કુર હૃદયના નધીજ પડી તો કાણુ જાણે !” આવી અવગચામા કાઈ તેને લુવે તો તેને ચત્રમધર ધરો છે એમ તે માની જે આટલી બધી અવગચા તેને શાને લીધે થતી હશે !

તિમિંગો પડો આછો આછો સુષિર પથરાતો હતો ન્દાના મેડાટા અસખ્ય તારાઓ આકાશના ધુમ્મસમા પ્રકાશના લાગ્યા હતા. હલુ પૂર્વાકાશમા ચઢતો હૃદય યવાનો થોડી ચર હતી, તો પણ તેનું આવાગમન સૂચવતો રૂપેરી આછો પ્રકાશ ત્યા જગ્યાતો હતો શાન્તિનું સ્પ્રાન્ન ચર્ષ થતું હતું, આંખેથી જમીન દારના બજવાની આરિઓમાંથી ટીવાઓનો આઠો પ્રકાશ બહુલ રક્ષ તરફ આવતો હતો. આવી દશામા ઢટમે સમય હલુ અદિ બેસી નેડુ તેને દવે મધુરીને વિચાર આવ્યો. અત્યારે કાષ્ઠ તેને ત્યાં જાણે તોપણ તેને જે શબ્દ સાલગયા પડે અને નીસુ પાલવુ પડે એમ તેને લાગ્યું તેના માતાપિતા તેની ગઢ બેઠને ચિતા કરતાં હશે એ વિચારથી તેના કામળ હૃદયને શીકર થવા લાગી મધુએ નયન આંધુ હતું બા, વેળા પીતી ગયે, હલુ સુધી તે ત્યાં કેમ નહિ આવ્યો હતો, એ વિચારે તેના હૃદયને સુચવના માડયું મધુ ઉપર તેને પૂર્ણ શ્રદ્ધ હતી, અને તેની સાથેના આજના મેળાપના પરિણામ ઉપર તેના આખા જીવનના મુખ દુખનો આધાર હતો આ આશા અને શ્રદ્ધામિશ્રિત વ્યગ્નિઓના દગાણુરીજ તે ત્યાં હલુ સુધી રોકાઈ હતી

તે બાકડાપરથી ઉભી થઇને આમ તેમ આંટા ચારવા લાગી. તેની દષ્ટિ બજવામાંથી આ બાણુ આવતા રસ્તાપર હતી આવી અધારી રત્રીએ પારખી જમીનપર એકલા આવ વચાનુ જે યુવની ગમે તેવી જાણયે આદમ ન કરે, તે અત્યારે એકની અમીમ સવાથી આગળ પાછળની સુષિયાં શુ થાય છે તેની દરકાં ક્યાં વિના એકાંત ત્યજે એકલીજ મારા માર્યા કરે છે “રોદ અધિયો છે,”—એ, શુ આ કાન્થને લીધેજ કહ્યું હશે ?

જીવનમગ્ન અથવા કલાપીએ આપેલા નામથી અલેખીએ તો તુલસી, ચોર અધારી રત્રીએ, વસ્ત્રાદની હેવી થતી હતી અને ચરિતા પૂત્લેશયા વહેતી હતી તે સમયે, કાંઈની પણ પરવા ક્યાં શિવાય અને બદારની સુષિયાં જરાયે આકર્ષણ વિના, ચોતાની પ્રિય સખીને મળવા માટે, બીનુ કાઈ સાધન નહિ પણ એક ગધાતા સગપગ મેલીને તન્દુલીયા આંગે

તોફાની નદી ઓળંગીને મ્હમ્મે કી ઘડે ગયો હતો અને બારીમાંથી લટકતા સાપને દોરી ધારીને તેના આધારે નીચેથી બારી ઉપર ચઢીને પોતાના રોહની જેને તે બેઠા માનતો હતો, તેને તે મળ્યો હતો આ અધર્મા મેદાને આક્રમણ કરેલામાં આવે છે એ શુ નવ્ય નથી ? તેના અગોત્ર સર્વ છાન તેના હૃદયમાં વિતળતી વ્યક્તિમાં અત્યારે વિલીન થયું હતું, અને તેના સર્વ વિચારો પણ ત્યાજ્ય મમાતા હતા.

૧. “મધુરી” એ પરિચિત નવર સહસા પાછળથી આવતો સભળાયો. એ ઓળખી, ચમળ અને હૃદયવિશમાં જરા મ્હોટેથી તે બોલી ગઇ, “કોણ, પ્રિય મધુ ?”

૨

સુવર્ણહાદુર પ્રતાપચંદ્રસાહેબ એક મ્હોટા જમીનદાર છે વાનમાર્ગ મળેલી લક્ષ્મી તેમજ પોતાની માદી રહેણી કમ્પ્લેને લીધે તેઓની પામે હાલમાં નહિ નહિ તોપણ આશરે બે ત્રણ લાખ રૂપિયા હશે, તે ઉપરાંત સ્થાવર મિલકત તો ભુદી સતાનમાં, તેમને એક છોકરી અને ન્હાને છોકરો છે આપણી વાર્તા આવે છે તે વખતે છોકરીની ઉંમર આઠે ચૌદેકની થયે આવી હતી તેનું નામ વીરમતી હતું તેના શુભ લક્ષણ પ્રમાણે આ નામ તેને પૂર્ણ રીતે શોભાવતું હતું આખા ગામમાં સૌન્દર્યમાં તે પ્રધાનપદે લેખાતી હતી એટલુંજ નહિ પણ તેના ચરણજી અને તેનું વર્તન તેના અપ્રતિમ ગુણોમાં માદ્યને એક બાજુએ મૂકના હતા ન્હાનપણથીજ આ છોકરી તેની બાલપૌરુષ માટે ગજબની હતી ‘મધુજી કેમ થાય છે,’ ‘સૂર્ય ક્યા જતો રહ્યો છે,’ વગેરે અગોત્ર સંબંધી ‘વરસાદ ક્યાથી આવે છે,’ ‘બીજામાંથી છોડ અને ઝાડ તથા ફળ શી રીતે થાય છે,’ વગેરે વિદ્યાન સંબંધી અને માનસ તથા પશુજીવનમાં દેખાતી વિચિત્રતા અને અગમ્યબીજો વગેરે સંબંધી તે એવા તો સંચલ કરી કરી પૂછતી કે સામાન્ય મનુષ્યને તેના જ્ઞાન દેના વિચાર કરવો પડે, અને હદી મુશ્કેલી પણ નડે વીરમતીના માતાપિતા તેના મનની મુશ્કેલીઓ ઉદાહરણ આપીને મનોપ્રકાશ રીતે દૂર કરતા હદી પણ આડઅવળા જવાજ આપીને કે દુર્લભ કરીને તેની આવી છાત્રસાને દબાવી દેતાં ન હતા તેના પ્રાંત તેઓને અમીમ બદલ હતું, પણ તેને લાડ લગવીને હદી પણ કટેવ પાડતા ન હતા, અને તેની દુઃખાઓને છોડતાજ છેડી નાખતા આજ માતાપિતાથી આવે રીતે વિષયેનું ગાળન બિચમમાં હવે કોટિયુ નીચડે, અને તેમના નામને દિવાલે એટલુંજ નહિ પણ પોતાના છત્રનું સાર્થક કરે, અને અન્ય મનુષ્યોની એવા ઉપવીને કૃતાર્થ થાય એમાં શુ આશ્ચર્ય ? ‘Child is the father of Man’ ‘મનુષ્યના લક્ષણ પારણામાં,’ એ કહેવત દેટલી સત્ય છે ન્હાનપણથીજ તે મેદાળ, દપાળ, ઉત્તર અને રસિકદૃષ્ટિની દત્તી, બીજા બોલી સેવા કરવાની ટેવ તેને ન્હાનપણથીજ પડી હતી, અને તેને મોઢું અનુકૂળ શિક્ષણ મળવાથી તે હાલમાં એક આદર્શ કુવતીસમ્મત ગામમાં સર્વેને લોગતી માતાપિતાની તેને જોડેને દષ્ટિ કરતી, અને ગામમાં તે સર્વેને પ્રિય હતી જાણે કોઈ સ્તેશાળે દયાળુ દેવી, તેમને શુભ હતો હોરવાને, તેમના જીવનમાં પ્રમશ મેદાવવાને, અને તેમને આનન્દ આપવાને મહાન પિતાએ એકની દોષ એમ સર્વેને લાસતું, અને આગ કરીને ન્હાના બાળક અને કુવતીઓમાં તો તે દેવી તરીકે પૂજતા એમ કહેવામાં આતિથ્યોક્તિ થયો હું ખાતરું હું ખ

રહમજા અને દૂર કરવામાં સુખીના સુખમાં પોતાથી બનતો બાજ લેવામાં ;
જીવનમાં આશાસ્પેષિત પ્રકટાવામાં; કાંઈ સ્થળે સ્મિત, કાંઈ સ્થળે શીખામણ તે
સ્થળે કડવા સળ્લો, તેના એકાગ્ર હૃદયની મુદ્દ લાગણીથી પ્રસંગાનુસાર સ્થાવરમાં,
બાળકો માથે બાળકજ્વલિ, મગાન સુવર્ણીઓ સોથે દંઈ આકંબર શિવાય છુટ્ટી તેને
તેથી સમવૃત્તિ, અને વડીલો તથા પૃથ્વ પ્રત્યે માન્ય તથા ગેવાવૃત્તિથી, ગરીબ તપસરે
રાખ્યા શિયાય વર્તવામાં તે દર્શેશા તત્પર રહેતી.

તેને એક ન્હાનો ચાપ વર્ષની વયનો રમેન્દ્ર નામનો ભાઈ હતો. માતાપિત્રે
પુત્રીરત્ન માટે જો કાંઈ થોડું પતિ દિલ્લિએ આવતો હોય તો તે મધુકરન હશે
વિદ્યા તથા મદ્યજુષી અવંકૃત, વય તથા શરીરિક મંપતિમાં ઇચ્છવા થોડું, તેમજ
પોતાની ગતિ અને ગામને દતો: તે ઉપરાંત તેના અને વીરમતીનો સ્વભાવ, સ્વભાવ
..... અને વિચારો મળતા આવતા હતા, અને બંને વચ્ચે ન્હાનપણથીજ ઘણી મારા માર
છે એમ તે માંની બે દાલમાં મીનીઅર બી. એ. કલામમાં હતો. તેના પિતાની સ્થિતિ

તિમિરનો પડેલો આંધું તેને ન્હાને સકોને દેવલોક પામી હતી. તેની માતા અને
તાત્તેઓ આકાશના ધુમ્મટમાં સખીઓ હતી, અને તેથી મૃત્યુશીલ તેને એક પુત્ર મગાન
હૃદય થવાનો થોડો વાર હતો, દેખાતો. મધુકર મુશીવાની આંખ નીચેજ હોઈને દો
પ્રકાશ ત્યાં જન્મીતો હતો. શાન્તિપણમાં ઘણાખરે વખત તેના પિતા મુશીવો
દારના બંગલાની બારીઓમાંથી જુ વીરમતી ન્હાનપણથીજ એક બીજાના મારા
તરફ આવતો હતો. આવી દશમાં પુત્રાની મગી બહેન પ્રમાણે ન્હાતો. તેના કમળ
તેના હવે મધુકરને વિચાર આવ્યો. અત્યારે જુ પોતાની વિદ્યતાના શુભ સંસ્કારો તેણે
શબ્દ સાંભળવા પડે અને તીરુ પાલુ પડે એમ તેને ગળ્યો હતો કે મધુકર બી. એ.
જોધને ચિંતા કરતાં હશે એ વિચારથી તેના દામળ હૃદયને શોભે ધરજામાં તરફ ગપ્પે
પચન આપ્યું હતું બતા, વેળા પીતી રમે, હજી સધી તે ત્યાં કેમ નેહો દંઈ આવામની
વિચારે તેના હૃદયને શું ચાચા માર્યું. મધુ ઉપર તેને પૂર્ણ અદા હતી, અને તે
આજના મેળાપના પરિણામ ઉપર તેના આખા જીવનના સુખ દુઃખનો આધાર હતો
આજા અને અદામિતિત લાગણીઓના દમ્બજીવન તે ત્યાં હતું સુખી રોકાઈ હતી.

તે બાંકડાપરથી જીવી યદને આમ તેમ આંધા મારવા લાગી. તેની દિલિ બંગલામ
આ જાણુ આવતા રસ્તાપર હતી. આવી અધારી સત્રીએ પારકી જમીનપર એકલા આ
વવાનું જે યુવની ગમે તેવી લાલચે માદમ ન કરે, તે અત્યારે સ્નેહની અશીર્વા સંવા
આગળ પાછળની સજિમાં શું થાય છે તેની દરહર ક્યાં વિના એકાંત સ્થળે
આંધા માર્યા કરે છે. “સ્નેહ અધિક છે,”—એ, શું આ શરણે લીજેજ કહ્યું હશે ?
બી. રમંગળ અથવા કલાપીએ આપેલા નામથી આવેબીએ તો વુલસી, ધોર અધારી
એ, વસ્તાદની હેલી થતી હતી અને ગરિતા પૂરવેચમાં વહેતી હતી તે સમયે, કાંઈ
પરવા ક્યાં શિવાય અને બહારની સજિથી બરાબે આકર્ષણ વિના, પોતાની પ્રિય સખીને
મગાવા માટે, બીજું કાંઈ સાધન નહિ પણ એક ગધાતા રાખપર બેસીને તરફીયા મારતો

તેમ એમ તેને જણાવું, અને એમાં બીજાં કેટલાંક લક્ષણો તેના જોવામાં આવ્યા
તાં, છતાં તેનું નિર્દોષ બોલું હલકુ એમ પારખી શકું ન હતું કે વીરમતી તેને ભાષ
ગોંઠે નહિ પણ હવે પતિ તરીકે સ્વામે છે અને તેની લવિષ્યની પત્ની થયા છુટે છે.
ના આ મર્મ લક્ષણ હવે તે હરમર લાગત પરજીવના યોગ્ય થઇ તેને લીધે હજી એમ તે
નહોતો. નહિં તો જે આશાને લીધે આ લક્ષણો તેનામાં જણાતા હતાં તે આશા જો તેના
જેવું પણ જાણવામાં આવી હોત તો તેને સ્ફુગતાં વાગ્ગ દર કરવાનો દર કોઇ પ્રકારે તે
પાત્ર હત, પોતે તેને શુદ્ધ જ્ઞાતલાવ સિવાય બીજા કાઇ પણ પ્રકારે સ્ફાટો નથી એ
વિચારીતે જણાવી દેત, અને પોતાનું હલકુ બીજા વ્યક્તિને અપોષ વ્યક્તું છે, એ પણ
અપુરુષ કદો દેત, પણ વિધિનું ધાયું, કળી સકવાને કે ફેરવાને કોણ સમર્થ છે ?
એ જાનીનદારનો મુનીય તેને ત્યાં ઘણાં વર્ગોથી રહેતો હતો. સ્વચ્છતિતો હોવા ઉપરાંત
ત્યાં પ્રમાણિક, માયાળુ, અને કાર્યકુશળ હોતો, અને કુટુંબી જેવો યાદ પડેલો હોવાથી
સંબંધે તે વદ થયો હતો. નોખયુ તેનું મુનીયપદ જાનીનદારે કાયમ રાખ્યું હતું, અને તેના
કુટુંબ નીચે એક બીજો માણસ રોક્યો હતો. મુનીય પત્ની તેના સંતાનને લઇને ઘણીવાર
ગંગે સ્નાના પાસે આવતી અને નવરાસનો સમય ત્યાં ગાળતી. તેની દીકરી મધુરી અને
વીરમતીને અન્યોન્યના સહવાસમાં રહેતું શુદ્ધ મનનું, અને ધીમે ધીમે બન્ને વચ્ચે શાક
મંત્રના બધાઇ હતી. વગલમ ઘણી વખત તેઓ આવે રહેતાં. મધુરે ત્યારે ત્યારે જાની-
નદારને ત્યાં આવે ત્યારે ઘણી વખત મધુરી ત્યાં હોય તેમની સાથેના થોડા મનપના મહા-
સાથી મધુરીના હલકામાં નેના માટે એક ઉપજો હતો, અને તે રનેહે ઘણી ઝડપથી
તેની રનેહનું તરફ પારંગ કહ્યું હતું મધુરના વિચાર, વિદ્વતા, મૃદુલીકંચી, અને અન્ય
મહાગુણોથી તે એક જગવત્ત થયો હતો. મધુરથી આ અન્યનું નહોતું. તે પણ તેને
ફેલેલા હલકાથી સ્ફાટો, અને તેને પોતાની પત્ની તરીકે સ્વીકારવાનો દર નિશ્ચય કર્યો હતો.
આ વાત તેણે મધુરીને કહી ન્હોતી, કારણ કે તેને શંકા રહેતી હતી કે તેના (મધુ-
રના) પિતા આ લાગતી કદાચ કેટલા ઘણોને લીધે મંત્રિત ન આવે. બી એ. ની દીકરી
મધુરી પછી પિતાને પોતાની ઇચ્છા જણાવી, તેમની મંત્રિત મજે તો તે લેઇ, નહિં તો
તેમની ઇચ્છા નિરૂદ્ધ પણ, મધુરી સાથે લગ્ન કરવું એમ તેણે નક્કી કર્યું હતું. પોતાના
પિતાને આ ક્ષમ વિરૂદ્ધ શા વાંધા આવે તે તે જાણતો હતો, અને તેની માન્યતા પ્રમાણે
જો પાંધા નજવાજ હતા, મધુરી ગરીબ ચિતિની તથા પોતાથી નીચા કુળની હતી; આજ
રહેતે લીધે કદાચ તેના પિતા ના પાડે. પિતાને મદમનવીને ક્ષમ લેવાની તેની ઇચ્છા
હતી, અને તેથી પોતાના વિચાર તથા હલકુ કોઇતે કદાચ ન્હોતાં.
ત્યારથી લોકવાયકા મધુરીએ આજણા કે મધુરનાં લગ્ન તો જાનીનદારની પુત્રી સાથે
હોવા જોઈએ તેના હલકાને શંકા થયા લાગી હતી; પણ મધુરનું પોતાના તરફનું
મન એ વીરમતીના મધુર માટેના શુદ્ધ અને સ્વેદ જોઇને તે લોક-વાયકાને અપા-
ગણતી. થોડા સમયથી વીરમતીમાં જે ફેરફાર થયો હતો, તે તેના સ્વેદ કળી થયો
, અને ત્યાર પછી વીરમતી સાથે વધારે મદવાસ રાખવો યોગ્ય નથી એમ માનીને
ત્યાં આવવાનું બંધ કર્યું હતું, અને પોતે આશા અને નિરાશામાં ચિંતામય થવા
લાગી હતી. તેનું કુટુંબ તો મધુરના મદમનું ચક્રો હતો, અને તેના સિવાય અન્ય કોઈ

તે દુરમનને દૂર કરવા અસમર્થ હતું. મધુકરની શી ઈચ્છા છે તે જાણવી એ નિશ્ચય ઉપર હવે તે આવી હતી.

મધુકર વેકશનની રજાઓમાં ઘેર આવ્યો છે. અસંગ માધીને તે તેને મળી, નવું ખુલાસો માંગ્યો. મધુકરે જણાવ્યું કે અમુક દિવસે તે જમીનદારને ત્યાં જમવા જવાનો છે. ત્યાંથી બંગલાની પાછળના બાગમાં અમુક વૃક્ષો સ્થાનરે મળશે, અને ત્યાં ખુદી મેં સર્વે વાતચિત્ત ધરો. મધુરી ઘણી વખત બાગમાં એકલી અથવા તેના ન્હાના ભાઈ સાથે ફરવા આવતી તથા બેસતી, અને તેથી સંગત પ્રમાણે ત્યાં આવવામાં તેને અડચણ નહોતી.

“તમારા રોહિજી અને રોહી સખી હતી, નહિં તો હું તો ક્યારનીયે મ્હારે ત્યાં પાછી પહોંચી ગઈ હોત,” મધુરીએ લાડ અને સ્મિતથી કહ્યું. “તમારા જેવા ઈચ્છીક લગેલાઓ તો સાબરો છે કે બહુ નિયમિત હોય છે, અને દાઈમસર આવી પહોંચે છે, પણ તમે આ “ઈડીઅન પંક્ત્યુઆલીટી” (હિંદુઓની નિયમિતતા) પાળતાં ત્યારથી દીપખા ?”

“તું જાણે છે ને, મધુરી, કે હું પણ એક “ઈડીઅન” (હિંદી) છું, અને તેથી કદી કદી હું તે પ્રકારની નિયમિતતા જાળવું તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી.” મધુકરે પણ તેણી પ્રાવચી જવાનું આપ્યું. “પણ અહીં પૂછ્યો તો, મ્હારે આજે જમીનદારને ત્યાં હું ધારણે હતા તે કરતા વિશેષ વખત રોકાવું પડ્યું, અને તેથી મ્હારાથી મેં કું અનાયું. તું પાછી ઘેર ન ગઈ એ માફ કર્યું, કારણ કે આવો અનુકૂળ પ્રસંગ આપણને મુન કદાચ ન મળી શકે.”

“એવો ઠીક, પણ હવે તમે શા નિશ્ચય ઉપર આવ્યા છો એ કહે ? મ્હં તમને જોખમું જાણુવી દીધું છે કે આ હવે પ્રભુ મમલ, તેને સોદાશી રાખીને, તમને અર્પણ કર્યું છે, અને પરણવું તો તમનેજ, નહિં તો આખી જીંદગીભર કૌમાર્યવૃત્ત ધારણ કરવું મ્હારી નાવ તમારે હાથ છે, તેને તારો કે શુભરો.” આશા અને શ્રદ્ધાભરી દ્રષ્ટિએ તેણી સ્વપ્ને તે જોઈ રહી.

મધુકરનો નિશ્ચય તો આપણે જાણીએ છીએ, પણ પોતાના પિતા તરફથી આ લોક માટે વધી ઉપવચનમાં આવે અને કુટુંબમાં કલેસ યાચ એ વિચારથી તે મુંઝવે તરો અને તેથી તેણે મધુરીને કંઈ જણાવ્યું આપ્યું નહિં, અને વિચારવખતમાં ઘસઘસા લાગ્યો.

તેને શું ચિન્તા લેઈ, મધુરીને કંઈ કંઈ વિચિત્ર શંકાઓ થવા લાગી. તેની રોહની લાગણી હવે બહુ સુસ્માથી ઉજળવા લાગી અને અધીરી બનીને તેનાથી બોલાઈ જવાઈ. “હા, મધુકર, હું તમારા વિચાર જાણી ચાકી; તમારું હવે ક્યા આકર્ષણ છે તે હું જાણું છું; વીરમતી જેવી હૈયોવાન, વિદ્વાન, અને વાદ્યોવની સ્ત્રીને મધી, એ એક મનોમ, અણમલ અને હલકા કુટુંબની સ્ત્રીને પરણવાને તેને ચાગ્યું હા કહે ? ફોલ રૂપી કે લોકવાયકા સાબરો છતાં, અને વીરમતીનું તમારા તરફ પલ્લવ જેવું છતાં તમારી આશામાં આશામાં તણાઈ નકરી, સુખ આ, અને તમારાપર શ્રદ્ધા રાખી હશે પણ તમે તેમાં શું કહે, મ્હારા લાગ્યું એ નિર્માણ મને હશે તે

યશે !” તેની આંખમાં આંસુ ઉભરાઇ આવ્યાં, અને કંઈ લગાઇ જવાથી આગળ બોલી શકી નહિં.

અત્યાર સુધી મધુકર ને પોતાનું હાથ શકી શક્યો હતો, તે હવે હસી પડ્યો, અને બોલ્યો, “વાહરે મધુરી ! તેં પણ આજે આખાક પાક ભજવવા માંડ્યો છે ! ગાંડી, મહેં તને એવું ક્યારે ક્યું, અથવા મેં તારી વર્તણૂક એવી ક્યારે સમી, કે તને આટલું ‘મધુ’ બોલવાની અને આમ નિરાશ થવાની જરૂર પડે ?” મંભીર યાદને હવે મધુકર કહેવા લાગ્યો, “મ્હારાં હૃદયમાં ને ગડમથલ આવે છે, તે તું સમજી શકી નથી. ત્હાનું સખદોથી મ્હને કેટલી પીડા થાય છે, તે તું જાણતી નથી, નહિં. તો આવા સખદો તું કેદી પણ ન બોલતો. ખરું કહું તો, મધુરી, તનેજ પરણવાનો મહેં નિશ્ચય કર્યો છે, પણ તેમાં એવાં કેટલાંક વિધો આવવાનો મ્હને ભય રહે છે કે જેથી આ નિશ્ચય ત્હારા શિવામ મહેં હણી કાઢતો જણાવ્યો નથી. મ્હોટાભાઈ (મધુકરના પિતા) આપણાં હૃદયને સહેલાઈથી સંભળી આપે એમ મ્હને લાગતું નથી, અને તેથીજ અત્યાર સુધી હું ‘આપણા’ સમ મંબંધી અવાજ રેલા છું, અને હું બી. એ. મા પાસ થાઈ ત્યાં સુધી આ આપણો નિશ્ચય કાઢતો ન કહેવો એ મ્હને યોગ્ય લાગે છે, ત્યાર પછી તેમને હું મ્હમજબીર. અને તેમ છતાંયે તે નહિં માને તો તેમની મરજી વિરૂદ્ધ મ્હારે વર્તવું પડશે. પણ હું તને પૂછું છું કે તાગ પિતાને આપણા આ હંમ મંબંધી, અથવા મ્હારા મ્હોટાભાઈની મરજી વિરૂદ્ધ મતેલું પડે, તે સંબંધી વાંધો નથી ને ?”

મધુરીનાં આંસુ તેના મહેં ઉપરજ ધીમે ધીમે સુકાઇ ગયાં હતાં. તેનાં નેત્રોમાં કંઈ અનેરો પ્રકાશ અને ભાવ દર્શન દેતાં હતાં, અને તેના યુગ ઉપર ને દિશગીરી અને નિગરા છવવાં હતાં તે હવે અદસ્ત થયાં હતાં. તેનું હૃદય હર્ષ, આશા અને એકના બગધી કુદકા મારતું હતું, અને તેના અજોખગમ નવું ચેતન, નવી રચ્ચિત્તિ, અને નવું બળ આવ્યું હતું. સ્નેહના આવેશમાં તે મધુકરપર ટળી પડી. પ્રણય કરતાં નેત્રોથી અનિમિષ દષ્ટિએ તેના યુગ સ્કામું નિહાળ્યા કર્યું. તારામૈત્રિક રચાય, સ્નેહનો મદેશો હૃદયે વિહુત વેગે હૃદયને પાકવ્યો, અન્યોઅન્યના હૃદયનો મંગમ થયો. આત્માએ આત્માને જોળખ્યા અને અન્યોઅન્યમાં વિલીન થયાં.

“એ દણિના, અમીઝરજુમા જાન દૈથી ગેવાતું,
બન્ને આત્મા, રસમય થતાં, ઐક્યનું પાન ચાતું;
એ દણિમાં, લય યઇ, ગઇ વિશ્વની સૌ ઉપાધિ,
વેળા બેઠી, મનન ગતિએ, તેય ત્યાં સ્થળી ઉભી.”

કડાપી.

પરંતુ આ સ્થિતિ લાંબે વખત સ્થિત નહિં, કમજુ કે નમ્હીલના શરૂ પાછળથી એકાંત નેક કંઈ અગાજ થયો, અને તે બાજુ દષ્ટિ ફેરવતા મેઘ વ્યક્તિ લાપી ઝડપથી આવતી ની રોય એમ મધુકરને લાગ્યું. પોતાની આ યુગ વાત તે વ્યક્તિએ માંજીતી, એમ રેડ ગયો. તેમનાં હૃદય કંપી ઉઠ્યાં, પણ બીજાજ પગે મધુકર ત્યાંથી ઉભો, કે દષ્ટિ ફેરવી, પર્વ કાઢ ત્યાં નં જળાયું. તેણે મધુરીને ગાથામન આપ્યું,

કઈ પણ પહોંચા જેવું નથી એમ કહ્યું, અને હવે ધીમેથી બોલવાની શરૂઆત કરી. પોદ માવઠા થઈને ચારે બાજુએ દષ્ટિ ફેરવતા બેઠો, અને ઉપરનો મવાલ પુનઃ પૂછીને તેણે જવાબ માંગ્યો.

મધુરીનું હૃદય ધક્કા રહ્યું હતું, પણ પોતાના તન, મન અને આત્માનો રક્ષક પોતાની પાસેજ હોવાથી તેને ધીરજ આવી. તે સ્વચ્છ બની, અને શાન્તિથી જવાબ આપ્યો. “મહારાજ પિતા આપણા લગ્ન માટે યાંધો લે, એ બનવું અસંભવિત છે, કારણ કે એક વખત મહારાજ માતૃપિતા વચ્ચે મહારાજ લગ્ન ગંબીરી થયેલી વાર્તાચિત્ર મહેં સાંભળી હતી; તે વખતે મહારાજ પિતાએ કહેલું કે મધુરીનું વલણ મધુકર તરફ જણાય છે. પ્રભુની કૃપાથી તેનું લગ્ન મધુકર માથે શાય તો સાફ. જો તેમ નહિં અને તો આ છોકરી દુઃખી થવાની. ત્યારથી મહારાજી માતા મહેને તમે જ્યારે ગામમાં હો ત્યારે, જમીનદારને લાં જવા દેતી નહિં. હોને આમ કરવાનું કારણ હું સ્તમ્ભિત ગઈ હતી. મને પૂર્ણ શંકા હતી કે તમે મહેને મળ્યો છો, અને તેથી મહારાજ શિવાય બીજા કોઈને તમે નહિં પરજો. પણ ત્યાર પછી એક એવું વિચિત્ર બનાવ મહારાજ બોલામાં આવ્યો કે મહારાજી શંકા હાલમાં લાગી, મહેને મહારાજી સાથે મંબોથી ચિંતા ચક્ર, અને ત્યારથી હું તમારી પાસેથી ખુલાસો મેળવવાને અધીરી બની. મહેને વીરમતી બહેનની વર્તણૂકમાં ફેર પડેલો લાગ્યો. બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરતાં મહેને જણાવું કે તેમનાં સ્નેહ દિશા બદલી અને તે તમારી પત્ની થવા ઇચ્છે છે. ત્યારથી મહેને તેનાં જાણુ લગભગ બધાં કર્યું, કારણ કે મહારાજ સ્નેહને તેથી આધાર થયો, અને તમે કદાચ બદલાઈ જાઓ એવો મહેને ભય લાગ્યો. મહારાજી દસા ત્રિસંકુ જેવી હતી, મહેને કંઈ એવું ન પડતું, અને તમારા આવવાની સહ બોલી, હું અતિ ચિંતા અને નિરાશામય જીવન માળગી હતી. તમે આવ્યા કે તરતજ પ્રસંગ સાધીને મહેં ખુલાસો માંગ્યો, અને આશ્ચર્ય જાણ્યો કે મહેને હૃદયનાં કેટલું ઉઘાડાં મારી રહ્યું છે ! બહુ મધુકર, મહેને નવું શબ્દ પ્રથમ થયું હોય એમ લાગે છે.”

ઉભય બેઠો વખત વિચારમાં હોય તેમ બેસી રહ્યાં. મધુરીએ શાન્તિ તેથી “પણ કેટલી અંગતપણી કે તમે વીરમતી બહેનના થયેલો ફેરફાર હજી સુધી જોઈ શક્યા નથી ?”

મધુકરે કહ્યું, “હું પણ તેમ વિચાર કરતો હતો. મેં લોકવાયકા સાંભળી હતી. પણ તે તરફ લક્ષ નહોતું આપ્યું. વીરમતી બહેનના મહારાજ પ્રત્યેના વર્તનમાં થયેલો ફેરફાર મહેં જોયો હતો, પણ આ ફેરફાર તમે કહ્યો છો તે સ્વરૂપમાં હશે તેની મહેને સ્વયં પણ ગંધા નહોતી. હું ધારતો હતો કે આ ફેરફાર તે હવે ઉમ્મર લાયક થયાં તેથી કુદરતી રીતે થયો હશે. અરે પ્રભુ ! વીરમતી બહેનને વળી આ આ શું સુગંધ ? જો આ હકીકત મહેવાથી મહારાજ બાજુમાં આવી હોત, તો તે પરિવર્તન થતું અટકાવવાને મહારાજી હું બનતો પ્રયત્ન કરત : પણ હવે તો—

“બિગરી કોન સુધારે, નાથ બિન, બિગરી કોન સુધારે ?”

હજીયે પ્રભુ તેમને મડ્ડહિં આપે, અને આ દુઃખના પથે પગલાં તેઓ ચડે. હું તેમને મહારાજી મંજીબગીની માનું છું, અને આ વિચારથી મહેને ફેટલી કંપારી આવે છે !

તેની સ્થિતિનું વર્ણન કરવું એ ઘણું મુશ્કેલ છે. તેનું માથું ચઢી આવ્યું હતું, તેથી મેં સારે લોટા ઠોકુ પાણી માથા ઉપર રેડ્યું, અને શાન્ત થવા પ્રયત્ન કર્યો પણ બર્થ. તેણે વળગે કઠી એમ ધાણે પૂછી નહોતું કે પોતાની સર્વ સુખસુષ્ટિ, આશા, આનન્દ, આવી રીતે અચાનક અણધાર્યાં નષ્ટ થશે, તેનું હૃદય લાગીને ચૂરેચૂરા થઈ જતું હતું; હવે જીવન તે શામાટે એમ તેને લાગતું, અને પોતાને જીવતા છતાં મૃત્યુ જેવીજ તે હવે ધારતી. ભવિષ્યના શું કરવું તેની તેને મુઠ પડતી નેહતી એક—પછી એક—વિચાર તેના મગજમાં ઉત્તરતા હતા, અને તેનાં દુઃખ અને અસાન્તિમાં વધારો કરતા હતા.

“હું જ મૂર્ખા, હુંજ હતભાગીની, કે મધુકરનું હૃદય તપાસ્યા શિવાય તેને આમ નહીં વાગી તે કેવો નિર્દોષ અને બેબો છે, તેનું કેવલહૃદય હું પારખી શકી નહિ. હા, ખરે, ને મને એક બહેન સમાન નહોતો હતો, મને આ વિપરિત ક્યાંથી સૂઝ્યું ? હવે નારે ક્યાં જઈને રસ્તું અને શું કરવું ? ભવિષ્ય સમજું તિમિગમ્ય ભાસે છે. મારો એક આશાનો દીપ આમ છુટાઈ જાય છે. તેમના સુખમાં આટલે આવડું એ શું હવે મને હિમ્મત છે ? તેઓ એક માલને નહાય છે, લગનું નકકી થયેલું છે, તો હવે હું શું કરવાની હતી ? તેઓના હૃદય અને આત્માનાં લગ્ન થઈ ગયાં છે. તેમા વિધન નાખીને શેઠાદારો થયાનો ? હા ! ત્યારે શું મારા નસિબમાં હવે મૃત્યુ શિવાય બીજું ? પણ સુખ નથી ? પિતા માતા, ત્યારે તમે આ સાંભળશો” ત્યારે તમારી શી દશા ? તમારા આશાના કિલ્લાઓ લાગીને છિન્ન ભિન્ન થઈ જશે, તમારા જીવનનું સર્વ સુખ ઊડી જશે. આ બધું શાથી ? ફક્ત મારી સૂઝને લીધેજ; તો તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત શું ?”

આપણા હૃદયનો વિચાર આવે, પણ તેથી શું તેના આત્માને શાન્તિ મળવાની હતી ? તેનાં માતા પિતાની શી સ્થિતિ થાય, મધુકરને કેટલી પીડા થાય, તે સ્વર્ગ તેણે વિચાર્યું, અને આ રસ્તો તેને પાપમાં ભેગી બનાવે લાગે. સંસાર ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા થઈ, નિશ્ચય કર્યો, પણ પૂર્ણ વિચાર કરતાં એ રસ્તો પણ એવરકર ન લાગે, અને તેને ભણ દીધો. સારે તેણે હવે કરવું શું ? તેનો સ્નેહ, તેના વિચાર, તેના જીવનનો આદર્શ એવા હૃદય દાટિના હતાં કે સામાન્ય મનુષ્ય સમાન અન્ય કોઈ સાથે લગ્ન કરવાની તેને અને પણ ઇચ્છા થાય નહિ. તે અતિ મુંઝાવા લાગી.

“અરેરે ! પ્રભુ, સ્નેહની શી આ દશા ? હું તેને કેવા મુદ્દ અંત કરવુંથી નહોતી હતી, તેના શું આ બલેલો ? શું નહોતું તે આમ દુઃખ ભોગવવા માટે ? સ્નેહને પ્રભુ કહ્યો છે, તો અત્યારે હું આમ સ્નેહની વિપરિત દશા કેમ નેહું છું ? ને મારો જ્ઞેહ મને એમ કહેતો હોય કે મધુકર સાથે પરણવું જ જોઈએ, તો તે સ્નેહમાં શું થોડી વા વધુ પણ વ્યર્થવૃત્તિ છે કે નહિ ? મધુકરને પરણ્યા શિવાય પણ જેવી રીતે તેને દાસમાં હું નહોતું છું, તેવી રીતે તેને નહોતું સડું નહિ ? સામાનિક લક્ષ્મિ કુથી જોના પાણીનું એ જરૂરનું છે, પણ મારી આ દશામાં, હું તેને પરણ્યા વિના પણ નહોતું સડું તો તેમા પાપ શાનું ? હા, પ્રભુવાર્યા પ્રભુ ! હું આપના દિવ્ય પ્રકાશની અસર મારા પર અતી નેહ છું, મારી દષ્ટિ સમીપથી વાળનાં મને નહોતી જતાં લાગે છે, મારા હૃદય

પર કંઈ અતેશ પ્રમથ પડે છે. મ્હારે શુ કરવું તે હવે મ્હને અજ્ઞુ તેજ ત્તેજ મ્હારા માટે ત્રેપાકર છે હું કોમાર્થવ્રત ધારણ કરીશ, મ્હારા હૃદય અને આત્માના નાથને હું મ્હાઉં હું તેજ પ્રમાણે મ્હાઉંશ, અને અલગ રહ્યા છતાં જાણે પાસેજ રહીને હું તેના સુખ દુઃખમા ભાગ લેઉંશ, અદશ્ય રીતે તેને સુખી કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ, ખાણ કદા મા પાતો બચાવીશ, અને મ્હારું જીવન તેની સેવામા અર્પાશ. આ ઉપરાંત મ્હારે અન્ય શુ બોધ્યો ? ”

તે હવે પૂર્ણ ચાન્ત હતી, તેના આત્મા પ્રભુપાદમાં આભારથી નમતો હતો, અને સમુદ્રપર સખન તોફાન પૂર્ણ થવા પડી જોયી ચાન્તિ, ગબીરતા, મધુરો પ્રકાશ અને નવું ચેતન પ્રસરે છે, તેવીજ સ્થિતિ હવે તેની હતી. પ્રભુની અગ્રાધ લીલાનો કાશુ પા-
ખામી શકે છે ? આ એક રાત્રી હરનિવાન વીરમતી કેવી છિન્ન સિન્ન સ્થિતિમાંથી પમાર થઈ હતી, અને તેના સ્નેહ અને માને અતે તેના ઉપર કેવો પ્રકાશ દેનારો હતો ?

પોતાનાં કોમાર્થવ્રતની હકીકત માતા પિતાને કેવી રીતે જણાવવી, તેમ કરવામા પોતાનો શુ આશય છે તે પૂઠે તો શે જાણ્ય હશે, અને તેમના નિવ્રજ થયેલા હૃદયનું શી રીતે સાતવન કરવું, વગેરે પ્રશ્નોના નિર્ણય તેના ઉદાર ચિત્ત હવે કરવા માડ્યો મધુરી અને મધુકરના લગ્ન ચવામાં જો કોઈ દિશ્યએથી કોઈ પણ પ્રકારના વિપ્ન આવે તો તે કેવી રીતે દૂર મરવાં એના પણ વિચાર કન્યાનું તે ગૂઢી નહિ, તેમના લગ્ન વિના વિય મે ચાવ એમ તે હવે ધમ્મળી હતી બીજો દિવસે શુ શુ કાર્ય કરવું, કેવી રીતે કરવું, વગેરે તેના ‘પ્રેમામ’ (દમ) પણ ધડી કાઢ્યો, અને આવી રીતે આખી રાત્રી બસી પણ આખ મીઠ્યા ચિવાય વિચાર કરવામા સુગરી

૫.

“ Love is not love which alters when it alteration finds
Or bends with the remover to remove;
O! no, it is an ever fixed mark,
That looks on tempests and is never shaken ”

—Shakespeare

રાત્રીના અખડ જગમગથી અસર વીરમતીના નેત્રે ઉપર જણાતી ન્હોતી. પ્રખાતમા ઉઠીને ન્હાવા પડી, બામમાંના તેજ જુલવ રસ નીચે જઈને આર્થના કરી હતી કે પ્રભુ તેના જીવનના ઉદ્ધે પૂર્ણ કરવામા સ્થાય કરે આજે તે ગબીર, વિચારવત, ચાન્ન પણ ચપલ બની હતી તેના નેત્રે સ્નેહભીનાં હતા, અને તેમાં કંઈ અતેશ પ્રકાશ અસુક્યો હતો તેનું સુખ નિર્દોષ આનન્દ અને સ્મિતથી મલકાતું હતું.—આ મર્વે લક્ષણોનું મમે લગ એવી અચરસરક રીતે યથું હતું, કે આ અસાધારણ પરિવર્તન તેનામાં જાઈ તેના માતાપિતા આશ્ચર્ય પામનાં હતાં, અને તેનું કારણ કળી શકના ન્હોતા

મધુકરને બોલાવવા માટે ચાકરને યોકલ્યો હતો, તે નવેક વાગે ત્યા આવી પહોંચ્યો વીરમતીએ પોતાને આજે સહવારમાજ સા માટે બોલાવ્યો હશે તેના સિન્ન સિન્ન સ કદા

વિકલ્પ મધુકરને થતા હતા. વીરમતી તેને પોતાની ઓરડીમાં લેઈ ગઈ, અને ખુરશી પર બેસી, પોતે સ્થાની ગળત્ર પર બેઠી.

“કહે, ન કહે, પણ બહેન, મને તારૂં વર્તન આજ વિચિત્ર લાગે છે. મારૂં એવું શું કામ પડ્યું કે કોઈ દિવસ નહિં ને આજે સ્વપ્નરમણ ચાકરને બોલાવવા મોકલ્યો.”

વીરમતી શાન્ત હતી. તેણે કહ્યું, “મ્હારે તમારી પાસેથી આજે એક ખુલાસો મેળવવો છે. મધુકર, મહેં સાંભળ્યું છે કે તમારૂં લગ્ન સુનીમતી દીકરી સાથે થવાનું છે, શું આ સત્ય છે?”

મધુકર આશ્ચર્ય પામતાં બોલ્યો: “તમે તે ક્યાંથી જાણ્યું?—મને ખેલાં આ દગ્ગીકત કહેા, પછી હું સર્વ ખુલાસો કરીશ.”

“ક્યાંથી તે જાણી શું? તમારા હાલબાવ હિપરથી; આજે જોયું અને કાને સાંભળ્યું! મ્હં કાલે રાત્રીએજ મ્હારા બાગમાં પેલાં બકુલ વૃક્ષ નીચે તમે અને મધુરી છુપાયાં હતાં!”

“અહો! ત્યારે તો તમેજ ત્યાં સંતાતાં છુપાતાં આવેલાં, અને અમારી મર્મ ઘાત માંબળી ગયેલાં! અને ખેલાં તો, ખરેખર, અમર્યા હતાં. વીર બહેન, હું મધુરીને મ્હાઉં છું અને તેની સાથે હું લગ્ન કરીશ. આમાં તમારી સંમતિ તો છે ને?” મધુકર પોતાના વિચાર ખુલાશા શબ્દોમાં તેને કરી શક્યો નહિં.

“હું શા માટે તમારી લગ્નમાં વધી લેઉં? તમારા હૃદયને શા માટે ડુભાવું? પણ મધુ, મ્હારે જણાવવું તો જોઈએ કે મ્હેં એક એવું પગલું ભર્યું છે કે જે હંદય તમને પોષ્ય નહિં લાગે. હું તમને ખેલાં લાઇ તરીકે મ્હાતી હતી, ત્યાર પછી મ્હારા રોજિંદા દિવા બદલી હતી. તમારૂં બોણું હૃદય આ જોઇ એકલું નહિ. કાલ રાત્રીના તમારા ખુલાસો સાંભળતાં મ્હારૂં હૃદય મ્હને જણાવ્યું, અને ત્યાર પછીથી વિચાર કરતાં મ્હેં અમુક પંથે પગલાં નિઃશ્ચય કર્યાં છે.”

વીરમતીએ પોતાના વિચાર કહી સંભળાવ્યો, અને વિશેષમાં કહ્યું: “મ્હારા નસિબમાં આટલું સુખ રહ્યું છે, તે પણ સંખપું કે ન સંખપું એ તમારા હાથમાં છે. મ્હેં મ્હારાં હૃદય અને આરમા તમને અર્પી દીધાં છે. મ્હારી પાસે હવે મ્હારૂં ફક્ત શરીર છે. મ્હારી આ હિંમત પૂર્ણ કરી શકું તેને માટે તમારી સંમતિ આશું છું.”

મધુકરનાં નેત્રોમાંથી આંસુ દાઢક સરતાં હતાં. વીરમતી અત્યાર સુધી રોજિંદો હોયને દબાવી રહી હતી, તેની આંખમાં પણ આંસુ ભરાઈ આવ્યાં, પરંતુ નરતજ સાવચેત થઈ, ધીરજ ધરીને તે હસી, આંસુ જોઈને આંસુ છુછી નાંખ્યા, અને મધુકરને તન્ન રોજિંદામાં આવડે કહ્યું, “મધુ, આ શું? તમે તેમાં શું કરો? હું મ્હારૂં લાગ્યું લોગથી લાઇ. મ્હારી અટલોજ વિનિતિ છે તે પૂર્ણ કરશો તો મ્હારે બદલું છે, હું તમારા સુખે સુખી થઈશ, અને તમારી દુરથી સેવા કરીને મ્હારૂં આશુખ્ય પૂર્ણ કરીશ.” બોલતાં બોલતાં પાલવ વતી મધુનાં આંસુ છુછી નાંખ્યાં, પણ તે તો ખાત્યા ખજના નહોતા. વીરમતીથી દબે ન રહેવાય; તેનાં નેત્રોમાંથી પણ આંસુ મધુકરના પગ પાસે પડવા લાગ્યાં. મધુકર આવશ થયો, પોતાનાં આંસુ છુછી નાંખ્યાં, અને મદમદ કહે બોલ્યો, “હા, વીર બહેન,

આ મધુ માટે તમે આટલું બધું કરશો ? હું શું કરું ? મારા હાથમાં કંઈ ઉપાય નથી. પરંતુ તમે કહો તે કરવા હું તૈયાર છું. તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તીશ ” પુત્ર કંઈ ભગઈ આવ્યો, અને તે બોલી શક્યો નહિં. ત્યાંથી ઉઠીને તે ચારણની બહાર આવ્યો ગયો.

x x x x x x

અખાદ્યુ યરા આવ્યો હતો. મધુરી તેના ન્હાના બાઈને રમાડતી ઓચગીઆ ખાટલાપર બેઠી હતી, અને રમાલ ગુંથતી હતી. તે દરરોજ કરતાં આજે વિશેષ પ્રયત્નિત હતી. એકાએક ત્યાં વીરમતીને આવની જોઈ, તત્તજ તે ઉભી થઈ, થોડે મ્હામે ગઈ, અને પાસે આવતાં બોલી, “અહો ! વીરમતી બહેન, પધારો, આજે તમારાં પગલાં અમારે ત્યાં ક્યાંથી ? ”

ઉભય ખાટલા પર બેઠાં. વીરમતીએ સ્મિત કરીને કહ્યું, “મધુરા, હું તને આજે અક્ષિતંદન આપવા આવી છું. આજે રક્ષાનારે મધુકર બંગલે આવ્યો હતો, તેણે મ્હને તમારા લક્ષ્મી જ્ઞાત કરી. ”

“બહુ ઉપકાર થયો, ” મધુરીએ સ્મિત કરીને કહ્યું. “એવો લુગો ઉપકાર લેવા હું અંધે આવી નથી. સખી, તું આપણો સ્નેહ ભૂલી તો નથી ગઈને ? હું તારી પામે એ માંગણી કરવા આવી છું કે તું મ્હને કદાપિ પણ વીસરી જતી નહિ, અને તારો સ્નેહ છે તેવો ને તેવો નિભાવજે. ”

“તેમાં શું કહેવાયું હતું ? હો, હું તમને વચન આપુ છું, ” એમ કહેતાં કહેતાં હસીને વચન આપ્યું. મધુરી તેને કંઈ વિશેષ પૂછવા જતી હતી, પણ એટલામાં ત્યાં તેની માતા આવી પહોંચી, અને તેથી તે વાત ત્યાંથી અટકી.

“માશીમા, આજે મધુરીને મારે ત્યાં નહિ યોકલો ? મારે તેનું થોડું કામ છે. ”

“કેમ નહિ, બહેન, મધુરી, બહેનની સાથે આજે બંગલે જા, અને તે કહે તે પ્રમાણે કર. ”

મધુરીને આ આજ્ઞાની જરૂર નહોતી. પરમાથી સર્ગ લુગડાં પહેરી આવતીને, તેઓ બંને સાથે બંગલે ગયાં.

x x x x x

મધુરીને લેઈને વીરમતી દીવાનખાનામાં દાખલ થઈ. ત્યાં મધુકર પોતાનાં માતાપિતા સાથે બેઠો હતો અને વાતો કરતો હતો. જમીનદાર અને મુશીકાને વીરમતીના આવનાં વિચિત્ર વર્તનથી અજાણી થતી હતી. મધુરીને લેઈને આ વખતે તે ત્યાં કેય આવી હશે, તેનો બેદ મધુકર કળા શક્યો નહિં, અને મનમાં ગુંથવાવા લાગ્યો. મધુરી પણ શરમાઈ ગઈ હતી, અને તે નીચું નેંચને એક બાલુએ ઉભી રહી.

મધુરીનો જમણો હાથ મધુકરના જમણા હાથમાં મરીને, હસ્તચિયન કરાવતાં વીરમતી તેનાં માતાપિતાને ઉદ્દેશીને બોલી, “પ્રભુની તથા તમારી સમક્ષ યુગ્મનાં આધર્વ વિધિથી હું લમ કદં છું. પ્રભુ તેમને દીર્ઘાયુષ્ય કરો, અને તેઓ અચ્ચય સુખ ભોગવો. ”

વીરમતીનાં માતાપિતા તો દિગ્મંદજ ચર્ષ ગયાં. તેઓને લાગ્યું કે ત્યાં ઓકરીનું સિત દંધે દેડાણું નેથી. મધુકર અને મધુરી—ઉભય સમઘી નીચું નેંચ રહ્યાં હતાં.

પોતાના માતાપિતા કંઈ પ્રશ્ન પૂછે તે પહેલાં વીરમતીએ ખુલાસો કરવા માંડ્યો, “મહારાજ આ વર્તન તમને વિચિત્ર લાગતું હતું; પણ આ યુગલ અન્યોન્યને લાંબા સમયથી મ્હાય છે, અને તેઓએ પરજીવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. આ તેમનો નિશ્ચય મહારાજ બન્યુવામા આવતાં આજે તમારી સમક્ષ હું તે પૂર્ણ કરું છું.”

પ્રતાપચંદ્રરાયનું મુખ લાલચોળ થઈ ગયું હતું. તેમનાં નેત્રો યુગ્મસાથી ફેરકચ લાગ્યાં હતાં, તે જોઈ વીરમતીએ આગળ ચલાવ્યું: “પિતાજી, આપને મ્હારે જજીવણું જોઈએ કે, મ્હે તો અખંડ કૌભાર્યવત્ત ધારણ કર્યું છે—હું હવે પરજીવા છ્વંછતી નથી, મ્હને એમજ થાય છે કે મ્હારા બ્રત્યુ સુધી આપની પાસે રહીને આપની સેવામાંજ હું છાંદગી થઈશ. માટે મ્હારા આ કાર્ય માટે આપને મુજે થવાનું કંઈ પણ કારણ નથી.”

તે પોતાનાં માતાપિતાના પગમા હળી પડી, અને કર્ણજાળનક નેત્રોથી કામા મામતી હોય તેમ તેમના સ્કામુ જોઈ રહી જમીનદાર આમાંનું કંઈ સ્વમજી શક્યો નહોતો, તેના હૃદયની અત્યાસ્તી રિયતિ મધુકર શિવાય અન્ય કોઈ પૂર્ણરીતે સ્વમજી શક્યું નહિ, તેના આવા વર્તનનું મૂળ પ્રયોજન તેના શિવાય કોઈ જાણી શક્યું નહિ. મધુકરે પ્રતાપચંદ્રરાયને કહ્યું: “હું આપને પછીથી આ બાબતનો ખુલાસો કરીશ. અત્યારે વીરમતી જ્ઞેન સ્વસ્થ નથી, માટે તે થોડા વખત આરામ લે તો સારું.”

સુશીલા જે અત્યાર સુધી મુંઝવાતી બેસી રહી હતી, તેને મધુકરે કંઈ ધીમેથી કહ્યું. સુશીલા સાચી ઉડી, અને વીરમતીને પોતાના ખંડમા લેઈ ગઈ.

X X X X X

વીરમતીનો અખંડ કૌભાર્યવત્ત ધારણ કરવાનો ખસો ઉદ્દેશ તો તેના અને મધુકર તથા મધુરી શિવાય, અન્ય કોઈપણ માણસના જીવનમાં આવ્યો નહિ. ન્દાનપણથી તેનું સમાજમેવા તરફ વલણ હતું. તેણે હવે તેને પોતાની છાંદગીનો મુખ્ય ઉદ્દેશ બનાવ્યો. પોતાના દેશની સેવા કરવામાં, સ્ત્રીઓનું જીવન ઉજવ બનાવવામાં, રાજની મારવાગ કરવામાં, અને સમાજને હમ્દ્રાષ્ટ રીતે ઉપયોગી થઈ પડવામાં તે અહોનિશ તન, મન, અને ધનનો ભોગ આપતી. તેનું નિર્દોષ જીવન, સારી સહેલીકરણી, ઉચ્ચ વિચારો, અને પવિત્ર સ્નેહથી, સર્વે તેને દેવી સમાન ગણીને માન આપતા, અને તે દરેક સ્થળે આદર પ્રાપ્તી અને પૂજાતી. તેના હૃદયમાં જે સ્નેહમતિ વિરાજી હતી, તેનું તે અહોનિશ સ્મરણ કરતી, પરોક્ષ રીતે તેના જીવન પર અસર કરતી, શાન્ત, સંતોષી અને એકાન્ત જીવન તે ગાળતી હતી.

શુદ્ધ પવિત્ર સ્નેહતી તો બલિહારી છે. કોઈ દિવ્યઅંશોજ તેને પૂર્ણપણે અનુભવી શકે છે. ધણા તો તેના નામથી: મોદ પામી, તેની છામા જોઈ, જમણામાંજ ભટકીને સંતોષ પામે છે. સ્નેહ શું નથી કરી શકતો? હજારો મનુષ્યોએ તેના માટે સગા વ્હાલા, ધન, પૈસવ વગેરે ત્યજ્યા છે, દાર્થે કરીને આપત્તિ લીધી છે, મુખ અને શાન્તિ મુખ્યા છે, એટલુંજ નહિ પણ પોતાની છાંદગીને તુલ્યવત્ ગણી હર્ષથી ભોગ આપે છે. તેની અસીમ મત્તા પ્રજા સમિપ લેઈ જવા પૂરતી છે. આવા સ્નેહથી વિશ્લેષિત આત્માઓને ધન્ય હો!

અભયકુમારી.

(લેખક — રા. રા. જ્યોત્સનાદ મહિતાલ જાની — કલોલ.)

શ્રીષ્ઠ ઝગુની રમણીય સંખ્યાકળતો સમય હતો. ચીતોડના ગગનચુમિત રાજ મહાલયોનાં શિખરો, જોનાગે પ્રથમ દૃષ્ટિએ જ મોઢ પમાડતાં હતા. બાલુએ આવી રહેલાં મનોહર ઉપવેતો અત્યંત અહલાદજનક લાગતાં હતા. પુત્રાનુમતિથી ઉડતા જળમિકુઓ આલુબાલુ આવી રહેલાં વૃક્ષો અને વેલીઓને નવજીવન અર્પતા હોય એમ લાગતું હતું. અર્ધ અને પૂર્ણ વિકસિત પુષ્પો ઉપવેતોની શોભામાં અવર્ણનીય વધારો કરતાં હતા સર્વજ મધુર સુવાસ પ્રમરી રહ્યો હતો. ઝાડો પરના નાના નાના વિષવિષ પ્રકારનાં ફળો પવન થી ઝોળાં ખાતા હતાં ગદની બહારના કુર્ચરી પ્રદેશ પરના લીલા ઝાડોથી આ સમયનો દેખાવ ચિત્તાકર્ષક જણાતો હતો.

આ સમયે રાજમહાલયના એક ભુરજ પર એક રંગપુત બાનિકા ઉભી હતી. બાલ્માવસ્થામાંથી યૌવનાવસ્થામાં તેણે હમણાંજ પ્રવેશ કર્યો હોય એમ જણાતું હતું. પવનના ઝપાટાથી તેના કેશ હવામાં અવ્યવસ્થિતપણે ફરી રહ્યા હતા. કપડાંના છેડા ઉડાથી દૂરથી જોનારને પરી જોયો જાસ યતો. તે સર્વાંગે સુંદર હોઈ, તેના સર્વ અવયવો ધાટદાર હોઈ, પરિપકવસ્થાને પામ્યા હતા તેને જોઈ હરોડાંને મોઢ ઉત્પન્ન થયા શિવાય બાકે જ રહે એવી તે રૂપસુદરી હતી. તેના હૃદયનો દસમુખો મહેંગે આ વખતે કંઈક ચિંતામ્રસ્ત જણાતો હતો. મામેના વિસ્તીર્ણ મેદાનમાં તેના પિતા-ચિતોડના મહારાણા અને દિલ્હીના સુતતાન બહાદુરની ખીસજી વચ્ચે ભયકર યુદ્ધ ચાલી રહ્યું હતું. તે તરફ તે અનિમિષ દૃષ્ટિએ જોઈ રહી એટલામાં જોડેથી એક મોઢ વધતી રમણીયે હાક મારી “ બેટા અભય ! ”

બાલિકાએ ચમકી જોયું તો તેની પ્રેમાળ માતા દૃષ્ટિએ પડી રાણીએ અભયકુમારીને હાક મારી ખરી પણ તેટલામાં ખાસે કાલાહલ વગાડી તેનું લક્ષ તે બાલુએ ગયું.

“ માતૃથી ” થોડીવાર સહ જોઈ અભયકુમારીએ માતાનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ ખસ્યું.

“ કેમ બેટા ! ”

“ પિતાથી અત્યારે ક્ષમા હશે ? ”

“ પેલા તંત્રમાં વિશ્વાસિ લે છે. લગ્નમાં હાલ ખીજી દુકડી મોખરે મડ છે ”

“ અને સરદાર ! ”

“ તે પણ તેમની પામેજ છે ”

“ અ...અને...”

બોલતાં બોલતાં સરદારજી બહ બાલિકાએ નીચું જોયું પુત્રીના હૃદયની વાત રાણી-જીનું સ્ત્રીહૃદય સમજી ન શકે એ અસંભવિત હતું અત્યંત વાત્સલ્યભાવથી બરડે હાથ ફેરવી તેમણે ટપું—“ બેટા ! આ સમયે સઘળાજ વિશ્વાસિ લે છે સરદાર વિનયકુમારો

શયુને બસતર હાથ બનાવ્યાથી તેઓમા ભારે ગભરાટ થઈ રહ્યો છે. ન ! તેઓ કેવા પાછા હશે ?”

અભયકુમારીના ગાલપર સરખા ગેરમ પડી ગયા. તેની મા પ્રેમાળ દૃષ્ટિથી તેના તરફ જોઈ રહી હતી તેવામાં રણભૂમિમાંથી આવેલા એક ગાયનેકે કહ્યું:—

“ સરદાર વિજયકુમારના સાહસથી દુરમનના દળમાં ભારે તુકરાન થયું છે, અને તેઓ મધિ કરવાના નિશ્ચયપર આવ્યા છે મચારે સુરોદય સમયે મહારાજા કિલ્લામાં પધારશે.”

વાચક ! ચિંતોડની રાજકન્યા અભયકુમારીનો વિવાહ મહાપરાક્રમી સરદાર વિજય-કુમાર સાથે કર્યો હતો, પરંતુ યુદ્ધ થવાથી લગ્ન થવામા વિવંશ પડ્યો હતો.

૨.

અભયકુમારીએ આખી રાત્રિ નિદ્રાદેવીનું વ્યર્થ આરાધન કરવામાં શુભાવી. માત્ર કાળે જાગમા જઈ નાના પ્રકારના રંગ બેરંગી સુમધી પુષ્પો સુટી તેણે એક વિજયમાળા તૈયાર કરી તે વિજયકુમારને અર્પવાનો નિશ્ચય કર્યો. વિજય “ વિજયકુમાર આવશે ! હું વિજયમાળા તેને અર્પણ કરીશ ત્યારે તેને કંટપો આનંદ થશે ” વિગેરે વિચારો તેના મનમાં આધાન્યપરે હતા. આવ આવા વિચારોથી વારંવાર તે રોમાંચ અનુભવતી હતી.

સુરોદય થયો તોપણ મહારાજા કે વિજયકુમાર બન્નેમાંનું કોઈ આવ્યું નહિં. પણ પછે તેની અધિરાઈ વધતી ચાલી. આખરે તેણે ભુરજપર ચડી રણભૂમિ તરફ એકી દશો જોવા માંડ્યું. માઠ ધુમ્મસ દોલતથી તેનાથી વસતર જોઈ શકાતું નહોતું, ચિંતોડના માર્ગે એક ચકલી પણ ફરતી જણાતી નહતી, સૂર્યના તેજસ્વી કીરણોના પ્રકાશથી ધુમ્મસનો નાશ થતાં તેની દૃષ્ટિએ એક લયકર દેખાવ નજરે પડ્યો. રજપુત મૈત્ર્યમાં દાપાકાપી ચાલી હલી હતી અને તે અબ્યવચ્ચિનપણે લડતું હતું. આ પ્રકાર દૃષ્ટિએ પડતાં તે ભુરજપરજ મૂર્ચ્છિત થઈ પડી.

અલ્પાઉદીનને હમલમાજ ગણી રજપુતો દોષ આપે છે પણ તેઓ પોતે તેમના હઠ ઉપરાલના બેળપણ માટે ઓછા દોષારપદ નથી. રણનીતિનું સ્વ છે કે હરકાષ ઉપાયે દુરમનનો નાશ કરવે. પુરાણોમાં પણ તેનાં દૃષ્ટાંત ગોળુદ છે. અત્યક્ષ સમર્થદ્રષ્ટએ વાલીનો વધ કરવામાં સુ તે નીતિ ગ્રહણ કરી નથી ? દેવોએ રાક્ષસોનો પરાભવ હમેશાં કપટથીજ કર્યો છે. આણકરે નંદવંશનું નિર્દંદન કેવળ કપટથીજ કાઢ્યું છે. અલખત વીરપુરોષો સવળી વખત કપટ નીતિનો ઉપયોગ કરતા નથી. પ્રમળ શયુને આત કરવામાં તેઓને તે નીતિ અવશ્યક થઈ રહી પડે છે. કલમ્ય કપટનીતિ ધારણ કરવા છતાં પણ કુદ્ર શયુને તેથી લાભ થતો નથી તોપણ તેથી એમ નથી ડરતું કે તેણે તે નીતિ કટાકટીના પ્રસંગોએ ન ન અજમાવવી. સુદભૂમિ કષ્ટ નીતિનું જાજર નથી કે ત્યાં નીતિનાજ સોદા થાય !” પ્રમંગોપાત સામ, નામ દંડનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. મોગયોથી લડવાનો રજપુતોને આ પહેલો પ્રમંગ નહોતો. અન્યાને વિશ્વાસ રાખવાથી અનિષ્ટ પરિણામ વારંવાર આવેલાં એમા તેમનોજ દોષ !! મો મોના સામર્થ્ય પ્રમાણે સુક્તિમપુક્તિઓ અજમાવે તેમાં દોષ કોને દેવો ?

વિજયકુમારના યશસ્વી હુકાથી અસાહિદીનતુ મૈત્ર્ય નાશ થઈ ગયું. તેઓએ રજપૂતોને સંધિ કરના કહેણ મોકલ્યું. ભોળા રજપૂતો સંધિ થવાની વાત જાણી માર્ગે રજા મળ્ય ત્રિના અધક્ષર અને ધુમ્મસનો લાભ લઈ અસાહિદીને રજપૂત લશ્કર પર ઓળિટો ફેંકી લાવવા હુકમ કર્યો. રજપૂત લશ્કરમાં ભારે ખુવારી થઈ. ફેટલાઈ વીર યોદ્ધાઓએ મોગલ દળમાં હાલકામ વર્તીવી મકથો પછુ તેથી મુદ્દના પરિણામ પર અસર થઈ નહિ.

આ સમયે વીર શિરોમણી વિજયકુમાર ક્યાં હતો અને શું કરતો હતો એ પ્રશ્ન સદજ ઉદભવશે! રજપૂત જાત્રો શું કરે? જાને બાહુમાં તલવાર પકડી તે સત્ક્રુદ્ધમાં ધુમ્મી રજો હતો. તેના પર અસખ્ય તલવારોનો મારો ચાલી રહ્યો હતો. શત્રુના ધા યુદ્ધવી અતુલ શૌર્યના પ્રભાવથી તે શત્રુ સૈન્યમાં સહાર કરોળ જતો હતો આખરે નાના મોટા અનેક જખમોમાંથી અતિશય રક્તઆવ થવાથી તે આરક્ત થતો ગયો અને યોદ્ધાપરથી નીચે પટકાઈ પડ્યો. તેને યોદ્ધાપરથી નીચે પડતો જોઈ તેના મિત્ર કેસરીસિંહ તેની વારે ધાવ્યો, અતિશય બળથી તેણે શત્રુ સૈન્યને ઘેરો રાખી લવાએલા મિત્રને પોતાના તંત્રમાં લઈ ગયો. અલ્પ રામપ્રમા ભયંકર જખમોની પીડથી તે મૃત્યુ પામ્યો.

મહારાણાને પછુ અનેક જખમો થયા હતા. જોડાર કરી ચિતોડની આખરે જળાળવા તેમણે કેસરીસિંહને આજ્ઞા કરી. કેસરીસિંહ નામ પ્રમાણે બહાદુર હતો પરંતુ મહારાણા અને વીર વિજયકુમારના મૃત્યુથી તે ગભરાઈ ગયો હતો. પોતે મુદ્દભૂમિપરથી ખની જશે તો ચિતોડની રમણીઓની કેવી દશા થશે તેના વિચાર કરીઓઓની આખરે જળાળવા ખાતર જ્યુબુમિનો ત્યાગ કરી તેણે ચિતોડ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

૩

અલ્પકુમારી યથામથે આપોઆપ શુદ્ધિમાં આવી, રજપૂત સૈન્યને અભ્યવસ્થિત પછે નાશલાભ કરતું જોઈ તેને લગે સંતાપ થયો કાષ્ઠક વિચાર આવતાં એકાએક નીચે ઉતરી યોદ્ધામાં જઈ એક સારા યોદ્ધા ઉપર ઘેરેઘાર થઈ ચિતોડના પહાડી માર્ગે મુદ્દભૂમિમાં જવા તેણે પ્રયાણ કર્યું. રજુબુમિનાં આલ્યા પછી સુલતાન યોદ્ધાક અગ રક્ષકો માથે એક ટેકરી પર બેઠેલા તરત દ્રષ્ટિએ પડ્યો તેણે પોતાના યોદ્ધાને તે તરફ દોડાવ્યો. અલ્પકુમારીએ પાને આવતાજ એક ફટકાથી ચાર રક્ષકોને ધુળ ચાટતા કર્યા અને બાકી કોથથી સુલતાનને દૃઢબળ આમત્રણ કર્યું.

રજપૂત રમણીઓના શૌર્યથી સુલતાન સપૂર્ણ રીતે માહિતગાર હતો. આલાક અમલકુમારનું સાહસ અને શૌર્ય જોઈ તે વિસ્મિત થયો. હવામાં તલવાર ફરકાવી સુલતાને કહ્યું—“મારે કઈ રમણી સાથે મુદ્દ કરવાનું છે, તે તો જાણુ જોઈએ?”

“દગલનાજ! જે પગકમી વીરારે તારા સૈન્યને ધુળ ચાટતું કર્યું તેની પત્ની અને મહારાણાની કન્યા સાથે આવ મરવા તૈયાર થા!”

સુલતાન મુદ્દ માટે તૈયાર થયો તે જા કરે તે પહેલા અલ્પકુમારીએ પોતાના યોદ્ધાને એટલા જખા બળથી તેના પર હકાર્યો કે માત્ર ધકાથી તે જમીનદોસ્ત થઈ ગયો. વિજળી વેગે યોદ્ધા પરથી છલગ મારી નીચે ઉતરી અલ્પકુમારી સુલતાનની હતી પર ચડો ગેવી અને તેનો વધ કરવા ખજાનું કાઢ્યું કે સોએ વર્ષ પુરાં થઈ ગયાં! પછુ તેને અલ્પકુમારીના ખજાનું મૃત્યુ પામનાં નિમાર્ણ થયું નહોતું! અલ્પકુમારી સુલતાનને

અંજર મારે તે પહેલાં તંજુમાંથી એક સ્ત્રી અશ્વ સારતી દોડી આવી, તેણે પગે લાગી કહ્યું.
“બેન! મારો પર દયા કરે! મને ચુડી-સીલાઅધન કર.”

અભયકુમારી ‘ધર્મ’ સંકટમાં પડી, પ્રિય પતિ અને પિતાના મૃત્યુનો અદલો લેવાનો યોગ્ય સમય આવી પહોંચવા છતાં એક દીન અપવાદના કાલાવાલાએ તેના હૃદય પર સંઘાટ અસર કરી, તે તેના તરફ નેતી ઉઠી રહી.

“બેન! તું પણ એક સ્ત્રી છે! પતિવધનું દુઃખ તું ભણતી હશે, સ્ત્રીને સ્ત્રીના દુઃખની ખબર હોવીજ નોંધએ. મારું સૌભાગ્ય છીનવી ન લે” ગદગદ કંઠે, સુલતાન-પત્નીએ કહ્યું.

સુલતાનની જાતી પરથી ઉઠી તિરસ્કારથી અભયકુમારીએ કહ્યું.—

“નરાધમ! હો! એકદમ અહીંથી ચાલો ચા! આ અમારું પવિત્ર રાજસ્થાન આમારી પવિત્ર મેવાડ બુદ્ધિને તારા પાપી-અપવિત્ર સંસર્ગથી દુષિત ન કર. જે નીચે આજ પર્વત અનેકવાર રજપુતોને નુકસાન કર્યું-માત્ર પતિ અને પિતાનો નીચતાથી ધાત કર્યો-તેને આ સ્ત્રીની ખાતર જતો કરે છું. ભગવાન! એકલિંગછા! મારો ક્રોધ ચાંત કર! માત્ર અંજરની ધાર છુડી કરે! જા કુત્રા! તું જે લોકોને નુકસાન સમજે છે તેમની એક સ્ત્રીએ તને આજ છવતદાન આપ્યું છે.”

વધુ સમય ન રોકતાં અભયકુમારી ચેડેસ્વાર ચર્ધ ચિતોડ તરફ આઘી ગઇ.

ચિતોડના પ્રચંડ કિશામાં એક રથએ ભવ્ય ચિત્રા ખડખડી હતી. આશરે તેર હજાર રજપુત રમણીઓ અગ્નિ-પ્રવેશ કરવા તૈયાર થઇ ઉભી હતી. બાહ્યભૌ મંત્રોચ્ચાર કરી

૪

રણા હતા અને સ્ત્રીઓ ચિતાની પૂજા કરી રહી હતી. થોડા સમયમાં મહારાણી ત્યાં આવી લાગ્યાં. અભયકુમારી ત્યાં ન હોવાથી ગણિમહિ નચાં ચવા લાગી. પ્રત્યક્ષ પુત્રિ નેહાર વખતે ન હોય તે નેહ મહારાણીને ધક્કો સંતાપ થયો. ચિતોડ રાજ્યકુળમાં આવી કુત્રાંગાર ઠોકરી શા માટે જન્મી? આ પ્રમાણે અનેક તરેહવાર શંકાઓ અભય-કુમારીની ગેરહાજરી બાજત ચાલતી હતી તેવામાં દૂરથી યોગની અગ્નિની અવાજ સંભળાશે અને અરૂપ સમયમાં અભયકુમારી મહારાણી સમક્ષ ઉભી રહી.

“પુત્રિ! આટલો સમય તું ક્યાં હતી? તને મૃત્યુનો ભય શા માટે લાગે છે?”

“માછા! રજપુત રમણી મૃત્યુભયથી ડરી ડરી છે? પથુ....”

પથુ શું? ”

“હાથમાં આલેશ શીકારને-સુલતાનને તેની સ્ત્રીની વીનવણીથી મેં છોટી દીધો છે.” મહારાણીની આંખો પ્રેમાશ્રુથી ભરાર્ધ ગઇ: “સાચાશ બેચા! રજપુતને તેજ ચોગ્ય છે.”

થોડી વારે નેહારની સર્વ તૈયારીઓ થઇ ગઇ-ચિત્રા સજાગી. હાથમાં અગ્નિની પ્રચંડ જવાળાઓ આક્રમ્ય સુધી પહોંચી. દુઃખનો એક ચિત્રકાર પથુ ન કરતાં સઘળી રજપુત રમણીઓએ ચિત્રામાં પ્રવેશ કર્યો.

કિશાની બહારની બાજુ પુત્રિ-માતા-પત્ની અને વસંતિનીઓની અમિકુડમાં આદુનિ આપી કેસરી વસ્ત્રમાં સજ્જ થઇ દુરમનને બેઠવા રજપુત વીરો ઉભા હતા. હા! ભગવાનો કેવો ભયંકર પ્રસંગ! *

* મરાઠી વપસથી જુજ ફેરફાર સારો.

વાલચરિત્ર.

ધર્મવીર હકીકતરાય.

(ઐતિહાસિક ચતુર્થ)

અનુવાદક:—૨૮. પુનઃમથદ કેમલલાલ શાહ.

ક્રિસ્ટ ટેનીસ નેરે અગ્રેજ રમતોના આમાન બનાવના માટે મરાઠુર થયેલા સિયા-સેકાટ શત્રુમા ઇ સ સત્તરના સૈકર્મા શીખ જ્વતર્મા લાન આગમકને ત્યા એક પુત્રનો જન્મ થયો તે મમયમા શીખ લોકોને મુસતમાન સાથે તુમુય શુદ્ધ આવી રથું હતું અને તેજ અરમામા મુમતમાનો વિજયી થયા હતા અને તેમજો પગામ સર કરી શીખ લોકોને મુમતમાન બનાવવાનો ઉદ્દેશ ચલાવ્યો હતો

લાલા આગમનને બીજુ કાઈ સંતાન ન હોવાથી આ પુત્રરત્નને તેજે ધણુ માડ લાગવી ગોટુ કર્યું તેજુ તામ હકીકત રાય પાડ્યુ તે પહેલાં પ જામી, સસ્કૃત ભાષા, શીખ ભાષા, અને પગી રાજ્યકર્તાની ભાષા શીખમની તે વખતે-હાલમા જેમ અગ્રેજ શીખજુ પડે છે તેમ—જર જણાવનાથી ફારમી શીખજા સાડે તેને એક મૌલવી સાહેબને ત્યાં મોકલનામા આવ્યો.

કાંતો ધર્મ શુદ્ધતા ઋતુનને લીધે અજા તે શીખ જાતિની ઉન્નતિને લીધે તે વખતે શીખનેકમા ધર્મ માટે ધણીજ લાગણી હતી તે લાગણી આ બાબકમા પણ ધઈ અને પોતાની મુસલિમ મા પાસેથી રામાયણ, મહાભારત પુરાણો વગેરેની ચાત્ર સાંભળાને હકીકતરાયમા પોતાના ધર્મ માટે ધણીજ પૂજ્યજીદિ ઉત્પન્ન થઈ.

આ પ્રમાણે હકીકતરાય ૧૭ વર્ષની ઉમરનો થયો. એક દિવસે એવો પ્રસંગ આવ્યો કે ત્યારે હકીકતરાય મૌલવી સાહેબને ત્યાં લાગુવા આવ્યો, ત્યારે તેઓ કંઈ કામ પ્રમજે બહાર ગયા હતાં, અને તેમની ગેરહાજરીમાં હકીકતરાયના મુસલમાન મહાધ્યાયીઓ દ્વિદુ લોકોના દેવ-દેવીઓને ગાજો દેઈ, તેમનો ઉપાસ કરવા લાગ્યા તેમજ શીખપથને પણ વજાજ અપસબદ દેવા લાગ્યા એટલુંજ નહિ પણ હકીકતરાયને પોતાને પણ મીઠવવા લાગ્યા પંજીને હકીકતરાયને ધણુજ માડુ લાગ્યુ અને તેમજો પણ દઝરત મહમ્મદ પેગમ્બર સાહેબની તથા બીજા મુસલમાન મૌલવીઓની નિદા કરવા માંડી. આમ ચાલુ હતું એટલામા મૌલવી સાહેબ આવ્યા એટલે મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓએ હકીકતરાય વિરુદ્ધ કનિયાદ કરી

મર્ હકીકત સાંભળાને મૌલવી સાહેબ હકીકતરાય ઉવર ધણાજ ગુસ્સે થયા અને તેને ધમમવીને પૂછવા લાગ્યા “કેમ રે! તે મુહમ્મદ પેગમ્બર સાહેબની તેમજ મુસલમાની ધર્મની નિદા કરી એ ચાલ ખરી કે ?”

પ્રો. જેમ્સની

વિજળીક શક્તિની ગોળીઓ.

આ ગોળીઓ શરીરમાં ઘટી ગયેલું વિજળીક તત્વ પુરતા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરી સુખ્ય શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે. જ્ઞાત તુની નવળાઇ, અછરણ, ખોરાક ન પચવે, હાથ પગનું દુખવું, મગજે ચકરી આવવી, યાદશક્તિ યુષ થવી, મનની ચિંતા, ઉદાસી

કોઇપણ કામ પર ચિત્ત ન લાગવું ખાવા પર અરુચિ, છાતીનો ધનધારો દરસ, દમ, અગ્નિ અધારાં આવવા, ચહેવાની શીકાશ, જીવાન વિદ્યાર્થીનું અભ્યાસના જોગને લીધે નબળું પડેલું મજાજ તેમજ, તેમજ વહીવ, બારીરંગે અને ડાકોર્, રકુસ માસાગે, અને બીજાઓ કે જેમને રાત દીરસ મજાજ કસવું પડે છે તેમને આ ગોળીઓ થોડી મુતતમાં અજળ જેવા ચુલુ કરે છે. તેમ જે સ્ત્રીઓને હૃદયાર માસીક બીમારીથી શરીર સેવાઇ જાય છે અને હીરદીગીઆ, કમરનો દુઃખારો, પ્રદર, જુખ મરી જવી, વીગેરે રોગો થાય છે તે ઉપર આ ગોળીઓ ઘણીજ ફાયદાકારક છે.

આ દવા લેવાથી જ્ઞાતત્વ અને જુદીમા અસાધારણ વધારો થાય છે, માસ લાલ થાય છે, આખ અળકતી અને તેજસ્વી બને છે, મન અચળ અને જોખનું થાય છે જુખ સારી પેટે લાગે છે અને પેટ સાફ આવે છે. બીજી લાગતી દવાઓ વાપરવા પહેલ, આ ગોળીઓ વાપરી જીવે.

ચેતવણી:—ગોળીઓ ખરીદતી વખતે Pro. James Electro Tonic Pearls પ્રો. જેમ્સ ઇલેક્ટ્રો ટોનિક પર્લ્સ, (પ્રો. જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓ) બરાબર વાંચીને લેવી.

કિંમત—૨૫ ગોળીની શીશોના રૂ. ૧-૪-૦ તથા ૪૦ ગોળીની શીશોના રૂ. ૨-

વી. બી. ના એકથી ત્રણ શીશોઓ સુધીના રૂ. ૦૧ વધુ.

ધી એંગલો ઇન્ડિઅન ડ્રુગ એન્ડ કેમીકલ્સ કંપની

નાં. ૫૫, જી.આર્.સેન્ટ્રલ સ્ટ્રીટ.

સુન્દરી સુખોધ.

પુસ્તક ૧૪ સુ.]

જુલાઈ-ઓગસ્ટ, ૧૯૧૭.

[અંક ૭-૮.

અનુક્રમણિકા.

ચિત્રપરિચય:

મહાત્માશ્રી ઓ ધોડા કેશવ કે. (મુખપૃષ્ઠપર.

પ્રિય ચિન્તન. ... ૧૭૭

ઉદયગુજન:

૨૫ વીજી સખે. 'કથાપીતો કેશવ' ૧૭૭

આખની સંભાળ. ડ્ર. જીવંતગય અનુભ. ૧૭૮

અનુભવિકા.

એક અનુભવેથી વાત. રા. મહિલાલ ૧૭૯

તત્વગરમીથી મરીમ. રા. રવિચંદર નદવજી. ૧૮૪

આપણી અવગાઓના વહેગે.

ગ. જગજીવને પ્રલીલસ ૧૮૮

કમનગીજની કહાણી. ગ. કેશવપ્રસાદ દેવાઈ. ૧૯૨

રમણીમણીમાલા:

વારમુખી. રા. કૃત્યાજીજી ગોપાળજી ૧૯૬

ગોમાંતકચ વિદુષી. શ્રીધુત "ધીરજ" ૨૦૩

જો સામ્રાજ્ય:

સખીનું સાંતન. 'એક બ્લેન' ૨૦૬

ઝીઝીએ સ્વભાવ કેવો રાખવો?

બ્લેન સો. સરવા. ૨૦૮

આપણી અવગાઓ. સો. શીગબાઈ ૨૧૦

ઝીઝીને જેની નાદર છે? "એક બ્લેન" ૨૧૧

ઝીઝીની તન્દુરતી શીગેતે મુંદરી રોકે?

સો. અવનિતિ. ૧

વિદ્યા કલા-વૈદક.

દશિનું ખાણી ખાઈ કેમ? રા. પોપટલાલ. ૨૧૮

ગર્ભવતી ઝીઝીને સૂચના.

રા. શંકરલાલ મજાજલાઈ ૨૨૧

પાકશાલ:

જુદી જુદી બનાવટો. બ્લેન શ્રી 'મધુગી' ૨૨૪

મુંચન કથા.

મુજમુખી ૨૫ કરવાની રીત.

બ્લેન અ. પદમવરી. ૨૨૬

વિવિધવિચાર:

નારીજનનો પ્રશ્ન. શ્રીધુત 'અગડ'મજડ' ૨૨૭

ચાલોપાન:

એક રાજકન્યા. રા. રમણલાલ કેશવલાલ. ૨૨૯

સુન્દરી સુખોધ—માસિક વધારો.

ચિત્રપરિચય:

સુદમાં સીધાવતો દિન્દી વીર. ... ૩૩૧

ફિયા કરીને પધારતો વીર. ... "

પ્રેમતણી. ... ૩૪૨

ફિયા કરીને પધારતો વીર. ... ૩૪૩

સરસ્વતી:

ઝીઝીઆન. 'રા. કેશવપ્રસાદ દેવાઈ'માંથી. ૩૨૧

કાવ્યકુંજ:

એ ૨૨માં. શ્રીધુત 'સ્નેહસામર.' ૩૨૩

ઉરબેલુ. " " " ૩૨૪

પ્રાણાત્મને. " "વિવિધ" ૩૨૪

પતિવના. " મલયાનિલ. "

મુદરચાશ્રમમાં મંદુર જીવન. નંદિનીકાન્ત ૩૨૫

અર્ધ સખાને. " 'પ્રેમાત્મા.' ૩૨૬

કર્મક્ષેત્ર-ચારિત્ર્ય અને ડાહ્યાગ:	
દિલ્લા દાદાનું દ્રેક ચિત્ર. (મણેશ્વરી) ૩૨૭	
હિન્દી સ્ત્રીઓની ઉત્પત્તિ.	
રા. અબ્દુલ્લાહ દરિલાહ. ૩૩૦	
સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન:	
વપાનતી સ્ત્રીઓ. રા. પ્રદાભાઈ દિંમતલાલ. ૩૫૧	
સામાજિક સુધારા અને વ્યક્તિ કર્તવ્ય.	
રા. અતિસુખલાલ યુનીલાલ. ૩૫૭	
દેવના દુન. શ્રીયુત્ "કા." ૩૬૬	
વાર્તાલહરી:	
મગનીન સુતા. શ્રી. કૃષ્ણજી વિઠ્ઠલભાઈ. ૩૭૪	
રૂઢનાં પિંચાંદ. „ ગણાભાઈ દિંમતલાલ. ૩૮૦	
ફુલવાહી:	
સુગંધિત સંભાર સુધાન પરિદ ૩૮૬	
વર્તમાન ચર્ચા	
સ્ત્રીઓ અને દેશસેવા. ૩૯૦	
સંશિક્ષણનો મોભો અને પગાર. ... ૩૯૧	

શ્રીલ. ૩૯૨	
સર્વ કળીર. ૩૯૬	
સારીરિક રક્ષા અને તેના મુખ્ય નિયમો.	
લેખક શ્રીયુત્ "O. Kant" ૪૦૧	
ઐતિહ્ય. રા. રા. જયેન્દ્રભાઈ દિવેદીઆ. ૪૦૪	
ગામડાંની વ્યવસ્થા. } રા. ડો. સુમન, બી. મહેતા. ૪૦૬	
પ્રવાસમંજરી:	
ઉચ્ચનની યાત્રા. શ્રી. બહેન મદનલાલ. ૪૦૮	
વાલમિત્ર:	
શુર કિષ્ક. રા. લક્ષ્મણભાઈ બીખાભાઈ ૪૧૨	
ચાલ્ય ન્યાય. „ ૪૧૭	
માયું બોલનારી છોકરી. „ ૪૧૨	
વાલચિનોદ:	
બાલ ગમત. બહેન શ્રી પ્રદિપા કૃષ્ણરાન ૪૧૪	
ગાનલયક મમતાઓ. ૪૧૫	

ફોટો-ચિત્ર-કલા.

ફોટોપણ સુન્દર વસ્તુનું ચિત્ર તૈયાર કરવું એ ઉત્તમ ચિત્રકારને સુલભ છે: તેમ જ ફોટોપણ મનોહર દૃષ્ય બની લેવી, એ ઉત્તમ ફોટોગ્રાફરને કલ્પિત નથી. પરંતુ નવારે એ બંને વસ્તુઓ સાથે હોય, નવારે કદબના ઉપરથી દૃષ્ય ઉત્પન્ન કરીને તેની છબી લેવાની હોય છે, ત્યારે તે સ્વાભાવિક રીતે અત્યંત મુશ્કેલ પડે છે, એ સુચન છે. હતાં આપણા સ્વદેશી અનુભવો આ કર્મક્ષેત્રમાં પણ આજગ વધવા લાગ્યા છે, એ સત્યનો સ્વીકાર કરતાં બહુ આનંદ થાય છે. મુખ્યધર્મો આ કલામાં જાણીના ફોટોગ્રાફરોએ સારી શરૂઆત કરી છે. ખરું કહે, આપણા ગૃહચરિત્ર, ખરું એવું, જ સુન્દર ફોટોચિત્રો તૈયાર થઈ પડે છે, એવા પત્રના ગત અંગે ગેતી, સમગ્રતા નિર્મા રહેશે નહિ. અમલવાદના સાહસિક, કલા કુશલ અને લોકપ્રિય ફોટોગ્રાફર મેસર્સ પરમાનંદ અને જગદીશની કંપનીના બાહ્યેશ આર્ટિસ્ટ શ્રીયુત્ જગદીશ લીધેલા જે ત્રણ ફોટો-ચિત્રો અમે પ્રકટ કર્યા છે, તે ઉપરથી આ નવીન કંપની ના કામની ઉત્તમતાની ખાત્રી થવા વિના રહે તેમ નથી. અમે તેઓને તે માટે અભિનંદન આપી અને તેમની દરેક માંગે અભિનંદન ચાલીએ છીએ.

ભેટનું પુસ્તક વી. પી.

દેશ વખતમાં "તરંગાવલી" એ નામનું ભેટનું પુસ્તક વહેંચવામાં આવીશે. જેમ લવાનમ બાકી હશે, તેમને તે વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે.

વ્યવસ્થાપક-સુન્દરી/મુખેશ

આવે છે ! દર રવિવારે અમદાવાદથી મુંબઈ આવે છે !

સંયહણી (ઝાહાનો રોગ) તથા સુવારોગ.

સંયહણી-ઝાહા-દસ્તાની બિમારી (Sprue), અતિસારતા શ્વેત (Diarrhea), ડોહી પડના મરડા (Dysentery), અનુપિત-ખાધા પચી ઉપડી (Acidity of the Stomach), કમળો-ખાખો પીળો (Jaundice), સ્ત્રીઓને સુવારોગ-જ્વર (Puerperal Fever), કસુચવડ-વેહીના, પેડુમાં ગાંડ-ઝડ (Abortion), સોળ-હાથે, પગે, પેટે (Dropsy), કલેબનું દરદ-કાળમનમાં દુખાવો (Cirrhosis of Liver), શીળસ-શરીરે કાખડાં (Urticaria), પેટનો આફરો (Tympantitis), જમણી બાલુમાં ગાંડ-ખૂત (Liver), ડાબી બાલુમાં ગરલની ગાંડ (Spleen), જગાદ-ગુલ્મવાસુ (Dropsy Ascites), અપચો-અજરણુ-ખાટા ઝોડકાર (Indigestion), કબજાવાત-ખંધકસ (Constipation), મંદામિ-સુખ ન લાગતી (Dyspepsia), હીસ્ટીરીયા (Hysteria), સ્ત્રીઓને પ્રન્દ (Leucorrhoea) ઉદરવ્યર્થ (પેટના લયંકર રોગો) વિભેદ ને વિલા-યતમાં પાસ થયેલા ડોક્ટરોની સરવારથી પેટમાં આતરગના બોપરેશન કરાવ્યા છતાં પણ સુધરી શકેલા નહિ તેવા રોગો હેરતબરેથી રીતે સુધારવાથી મુંબઈના તથા અમ-દાવાદના દિલ્લુ, મુસલમાન, પારસી, શુદ્ધોનાં મહાન વ્યાધિવાળાં દરદો મદદી સેંકડે મર્દિશિષ્ટો મેળવી સુખસિદ્ધ થયેલા—

વૈદ્ય હરિશંકર લાધારામ દિવેદી,

ખાસ મુંબઈના દરદીઓની સારવાર માટે દર રવિવારે સવારમાં મુંબઈ આવે છે, અને સોમવારની સાંજ સુધી મળે છે. તમારા ભરોંસાપાત્ર દરદી અને વિદેશી વૈદ્ય ડોક્ટરો પાસે બધી દવાઓ કરાવી ઘાકયા હો, ચોતરફથી તમારા હાથ હેઠ પડ્યા હોય અને તમારી શ્રીમંતાઈનાં સવળાં સાધનો પાકુ તમને બ-ચાવવા અસક્ત છે એવી ખાતરી થઈ ચુકી હોય, તે પછી જ અમારી પાસે આવીને અમારાં સર્ટિફિકેટ વાંચશો અને ધણી લઈકર કેસો સુધારવાથી લોકોએ અમેને ને ખુશી લઈને મોટા છંદમે આવેલાં છે તે નાણુઓ ત્યારે તમે યજુ હર્ષભેર અમારી જ દવા કે-રાવવા આગશો એવી અમેને ખાતરી છે. માધાગજુ વર્ગ માટે માસિક દવાની શી પ્રથમ રૂ. ૫૦, શ્રીમંત મહસ્થો માટે માસિક દવાની પ્રથમ શી રૂ. ૧૫૦, અત્યુત લક્ષ્યાધિપતિ મહાશયોની માસિક દવાની શી પ્રથમ રૂ. ૫૦ ગરીબ, નિરાધાર અને કમ્બોલોને હાથ સખી મહસ્થ તરફથી જોતકડોને જાહેરસ્ત કરી આપે તો દવા મફત આપવામાં આવે છે.

વૈદ્ય હરિશંકર લાધારામ દિવેદી.

સંયહણી (ઝાહાનો રોગ), સુવારોગ અને ઘાતુકાયના ખાસ વૈદ્ય
 મુંબઈ-સુલે-પર તથા સામે, ત્રીજા બોધવાયાના નાકા ઉપર
 દર રવિવારે તથા સોમવારની સાંજ-સુધી સવારે
 ૬ થી ૧૦ અને સાંજના ૪ થી ૮ સુધી મેળાપ થશે.
 તમારા અમદાવાદમાં મેળાપ થશે.

પત્રવ્યવહાર નીચેના
 ચીત્તામેજ કરવો.
 દોરડીવાળાની પેળ—
 અમદાવાદ.

શ્રી બેંગાલ કેમીકલ એન્ડ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્ક્સ લી.

કેલકત્તા.

ના મરાહુર કારખાનામાં અપદુ-૩૨ સાધનથી બનાવેલી અકસીર બનાવટો.

૧. પપૈયાનો સત્વ (Elixir papain) કાચા પપૈયામાંથી આ દવા બનાવી છે. પ્રાચીન સંક્રિત મંદ થઇ ખાધુ પચતું ન હોય તેવા દરદી માટે એ બહુજ અસરકારક છે. કો. ૪ ઔસનો રૂ. ૧-૨-૦ વળી અજમા તથા પપૈયાના અર્કની મેળવણી કરી ટાન્ટો પેપિયન નામની ઉપરના બધી જાતના રોગ ઉપર અકસીર દવા છે તેના ૫ ઔસનો રૂ. ૧-૬-૦ (આ દવા રજીસ્ટર્ડ છે.)

૨. ઉલેક કમલનો સત્વ (Liq Ext of Abroma Angusta) આ અમોઘ દવાના સેવનથી સ્ત્રીઓનો રક્ત આવ, અટકાવની અસહ્ય વેદના, કમર તથા પેડુનો દુ-ખાવો, ઉબકા આવવા, અચ્ચી ચકરી આવવી, ઉધતો નાચ, નખખાઇ વગેરે નાશુદ્ધ થાય છે કો. ૪ ઔસનો રૂ. ૧-૨-૦.

૩. ગળેનો સત્વ (Liq Ext of Gulanch) દરેક જાતના તાવ, લીવર તથા બેરોગનો રોગ, કમળો, જલદર, ઉધરસ વિગેરે ઉપર અકસીર છે કો. ૬ ઔ. નો રૂ. ૧-૦-૦.

૪. ચાકરૂનીનો સત્વ (Syrup of Yassaka) કફને છુટા પુકરનાર, અચ્ચાને નરમ પાડનાર, ઉધરસ, દમ, ઝીણા તાવ માથેનો ફેવ તથા ખાતી તથા ફેરસાનાં દરદી પર બહુજ વપરાય છે કો. ૪ ઔસનો રૂ. ૦-૧૨-૦.

૫. આસોપાસવનો સત્વ (Liq Ext of Asoka.) આના સેવનથી આંત્ર-ક્રાંતિ, પ્રદર, શ્વેતપ્રદર, પેડુમાં દુખાવો વિગેરે સર્વ સ્ત્રી રોગને નિર્મૂળ કરી છરીરને પુષ્ટ તથા આરોગ્યવાળુ બનાવે છે મુલાવડ પડી લેવાથી સુવારોગ થવાનો સંભવ રહેતો નથી. કો. ૪ ઔસનો રૂ. ૧-૨-૦.

૬. વાક્રો અશોક (Vibro-Asoka) સ્ત્રી રોગ વિનાશક દવા છે. અતિઆવ, અત્યઆવ, તથા તમામ ગુપ્ત દરદીનાં દરદીમા આસમ આપી, ગર્ભસ્થાનને મજબુત બનાવી, સંતાન પ્રાપ્તિને રસ્તો ખુલ્લો કરે છે. કો. ૪ ઔસનો રૂ. ૧-૬-૦.

(Syrup Brahma.) લીમ્બીરીયા, વાઇ, મગજની દરદી ઉપર સમગ્રજી હલાળ છે. કો. ૪ ઔસનો

પ્રમરની સ્નાયુની નખખાઇ, માનસિક ની નખખાઇમાં આ દવા પાઇન્ટની ચીશીના

ONE.
PAYING COURSE.

(Success guaranteed.)

"ACCOUNTANCY" course is taught by Correspondence. No condition of age or University Certificate. No study by heart. Grand reduction in fees. Course is most useful for service and promotion. Candidates enrolling daily. Candidates are prepared for London Chamber of Commerce Examination. School is recognised by Government. Do not lose this golden opportunity but write to-day for full particulars to;—

C. C. Education Office,

POONA CITY.

Wanted agents every where. Liberal commission allowed.

હાંડગીની મોટામાં મોટી મોજ

એક મનમાનતા પરકુમર ન સમાવડી છે.

મોટો-પરસ્તાન.

લેની દુનિયામાં બેઠીજ નથી.

બટ મોજરા અને ચલેલાના ઉગલ ફોલોની ખુશખોશી
લરપુર નામ પ્રમાણે કમ આપનારા આ સર્વોત્તમ
સેન્ટનાં માત્ર બે થી ચાર ટીપ્પાં રૂબાલમાં નાખવાથી
ચાર થી ૭ દીવસ સુધી મનપસંદ ખુશખોશી મગજ
તર કરે છે.

ધી પરસ્તાન પરકુમરી કુંડ.

૧ પાવધાની—મુખ્ય.

—કિંમત—

અરધા કરામની દ્યુબના
આની આડ.

એક કરામની દ્યુબના
આના બાર.

ચારધા આકસની બાટલી
૩. બે.

સુમધી દાડ દા. ૧ ના
આના બાર.

આખરદાર એવન્ટો

જોએ છે.

આ અહેવાલ વિશે લખતાં સુન્દરી સુખોધમાં તે વાચનાતું જાણાવવા કૃપા કરશે.

ઇનામ રૂ. ૧૦૦

તાકીદે સાબેતી જોઈએ છે.

આજકાલ બજારમાં વેચાતા ઘણા-
ખરા હેર ઓઈલો કેટોસીન તેલમાંથી
બનતા બ્લાઈટ ઓઈલને રંગ અને ખુશબો
આપી બનાવેલા હોય છે. જે બાલને
જોરથી નાખી જીવાણીમાંજ સંદેહ કરી
નાખે છે. પણ ઘણા વખતથી આ પેપર-
માં છપાતું આલખીનીયા હેર ઓઈલ
બદામના તેલમાંથી બનાવેલું ખુશબોદાર
તેલ છે એમ જોડા ખાતરી કરે છે.
બદામ બાલ અને મગજને ઘણી જીજ્ઞ-
કારક હોવાથી બાલુઓ અને જીલ્ડસ્ટો
બાલને લાંબા સુવાળા અને રેશમ જેવા
નરમ બનાવવા માટે આ તેલનો ખુટથી
ઉપયોગ કરે છે. જેથી પમલીકના લાલ
અથવા તમાસ કરી આ તેલમાં બ્લાઈટ
ઓઈલ છે એમ ભ્રે દોષ સાબીત કરી
આપશે તેને ઉપલુ ઇનામ આપવામાં
આવશે.

આલખીનીયા હેર ઓઈલ રૂ. ૧
ની કીમતે તેઓના સોલ એજન્ટસ

મોહાની એજન્સી, જુમા મરહદ, પાસે મુબઇમાંથી મલશે.

સુન્દરી સુબોધ.

[સ્વર્ગસ્થ સાશ્વત્વર્થ મોક્ષદર્શનસાધના સમ્બોધા કહીએ તો “ સ્ત્રીએ પડિન થાય, રસજ્ઞ થાય, કુટુંબપોષક થાય, સ્વસ્થ થાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને સુન્દર માન, ધોમ્પાના પ્રમાણમાં કુટુંબમંજવનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય, તે તે મુક્તિદાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મુખ્ય ધરુઓ અને કપેશીમાંથી છુટી, એ કુટુંબનું ખર્ચ સ્થાપ્ય કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની અને કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની સ્થાપ્યવાસનાઓ વૃક્ષ કરે”, સાધ્વી પત્ની થઈ પતિનું જીવન ઉત્તર કરે, પવિત્રપાવન સેવાભિની બની કુન્ભતિમિરમા ફળતા સોનુંના આત્મા-હૃદય કહારે, માનુસકા પુત્રી તરીકે હિન્દુદેશના સત્તાનોના વિમલ અને પ્રગતિની સદાયક થાય, વધા પ્રભવત્સલ જનનિરૂપે સ્વદેશમા ઉદયસ્પર્શના તેજસ્વી, ઉદ્ધાસપૂર્ણ કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે-એક આર્થ સુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે સ્ત્રી વિના ચંદ્ર નથી, વૃદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્રી નથી...સ્ત્રીની કલ્પિત વિના દેશની કલ્પિત અશક્ય છે.”]

પુ. ૧૪ સુ.]

જુલાઈ, ઓગસ્ટ, ૧૯૧૭.

[અંક ૬-૭.

જ્ઞાનસુગન્ધ

ફુલ વીણુ, સખે!

ફુલ વીણુ, સખે! ફુલ વીણુ, સખે!
હજી તો ફૂટતુંજ પ્રભાત, સખે!
અધુના કળી ને નિકસી રહી છે.
ઘડી બે ઘડીમાં ખરતી દિસશે!
સુમહીનવલ આ કિરણો રવિનાં
પ્રસરે હજી તો નલ ધુમ્મટમાં

* * * *

કળીએ કળીએ જમરો બમતા,
ઝરણું પ્રતિ હર્ષ બર્ણું કુદતું,
ઉચ્ચે રવિ જોઈ ન શું હસતું ?
પછી કેમ નિલાસી રહ્યો તું, સખે !
ફુલ વીણુ, સખે! ફુલ વીણુ, સખે!
હજી તો ફૂટતુંજ પ્રભાત, સખે!

- કલ્યાણીનો ઉકારવ.

આંખની સંભાળ.

નિશાળે જતાં છોકરાંઓ અને વાંચનારાઓ માટે થોડાક
અમૂલ્ય નિયમો.

લેખક:-રા. ડા. બળવંતરાય નરસિંહલાલ કાવુગા.

૧. જે જગ્યાએ પુસ્તક અજવાળું ના હોય ત્યાં કદી વાંચવું નહીં.

૨. વાંચતી વખતે ડોકું નીચું નમાવી કદી વાંચવું નહીં. બરાબર દરકત ના ઉકેલાય તો તમારી ચોપડી તમારી આંખો પાસે લાવો. પણ ડોકું નીચું ઘાલી કદી વાંચવું ચા લખવું નહીં. વાંચતી અને લખતી વખતે તમારું ડોકું ટટાર રાખો.

૩. ચોપડી આંખોથી આશરે ચોઠ ઇંચ દૂર રાખી વાંચવી.

૪. જ્યારે જ્યારે તમે બારી આગળ અથવા દીવાના પ્રકાશથી વાંચતા હો ત્યારે ત્યારે એવી જોડવણ કરો કે તે અજવાળું કાંતો માથા ઉપરથી અથવા તમારી ડાબી બાજુથી આવે. આંખો ઉપર કાંતો પ્રકાશ લેવાથી આંખોનું તેજ ઘટે છે.

૫. વાંચતી વખતે એકી ટોચે કલાકના કલાક વાંચવું ચા લખવું નહીં. થોડીવાર વાંચી આંખો ચોપડીમાંથી ખસેડી બહુ દૂર નજર નાખવી એથી આંખોને આરામ મળે છે. એક કલાક વાંચી આંખોને કંઈ મીનીટ આરામ આપવો.

૬. તરફો ચોપડીપર પડતો હોય ત્યારે વાંચવું નહીં.

૭. આગમાંથી અથવા દોડતી ગાડીએ કદી વાંચો નહીં.

૮. હિંચકાપર અથવા આરામ પુરથીપર બેસી કદી વાંચો નહીં. ટટાર બેઠી વાંચવું.

૯. તમારી આંખો સાંજ સવાર ચોખ્ખા અને ઘંઠા પાણીથી ધોતો અને ફરવા બદલ ત્યારે લીલા ઘાસ અને ફરનાં ઝાડો તરફ લાંબી નજર નાખતો.

-૧૦. જે દીવેથી વાંચો તેનો પ્રકાશ પુરતો અને સ્થિર હોવો જોઈએ.

૧૧. સીનેમેટોગ્રાફ તમારી આંખો બગાડશે.

અનુભવિકા.

જિંદગીની 'આપ' વીતી અને 'પર' વીતી કયાઓ.

[આ માસિકમાં અને આ વિભાગમાં પ્રસિદ્ધ થતા માનવ જીવનના વિવિધ અનુભવો તથા પ્રસંગો કોઈ પણ અસુક બ્યક્તિને લગતા અથવા કોઈ અસુક રચને બનેલા બનાવો પરથી લીધેલા હોતા નથી પરંતુ માત્ર આવા અનુભવો મામાન્ય રીતે જોવામાં આવે છે, એટલીજ કલ્પના છે.—

—ત'ની શુ સુ.]

એક અનુભવેલી વાત.

લેખક:—રા. રા. મણિલાલ.

એક દિવસ સાયકાળના વાતુ ક્યાં પછી હું ફરતો ફરતો મહારા જેનેહી મી. નરેન્દ્રનાથને ત્યાં જઈ ચઢ્યો. તેઓ તથા તેમની સ્ત્રી વિદ્યારણાગવરી તેમની એકને એક છોકરી મંદા-દિનીના વિવાહ મળપી વાતચિત કરતાં હતાં છોકરીની ઉંમર મોટી થઈ છે અને જમે તે સાથે તે પછુ આ વર્ષે લગ્ન ક્યાં થિવાય છટકો નથી. તેમના પિતાશ્રી શુજીવતરાયના વખતથી તેમનું પર ચાલિમાં ઉચું ગણાતું આવે છે.

શુજીવતરાય સુધરાઈ આતામાં એક નાના ગમતદાર હતા અને તેમને તેમની ચાલિના પ્રમાણમાં ધણો સારો પગાર મળતો હતો. તેમ તેઓ જાતે ધણાજ સુત તથા સસાર વહિવટમાં કુશળ હતા, તેમ દરેક માણસને યોગ્ય સન્માન આપતા હતા.

આજકાલના મનુષ્યોમાં જે મગફરી, અહંકાર, આત્મસ્થાયા જોવામાં આવે છે, તેનાથી તેઓ વિમુક્ત હતા; ચાલિમાં થતા અનેક પ્રકારના કવહને દાની દેવાના તેઓ હમેશાં પ્રયત્ન કરતા અને એમની પ્રતિષ્ઠા સારી હોવાથી તે કામમાં તેમને યશ પછુ મળતો. આવા કારણોને લીધે શુજીવતરાય જીવના તે વખતથીજ તેમનું કુટુંબ આજે ગણાતું તેમને દેવલોક થવાને એએક વર્ષ થયાં હશે. તેમની ગેરહાજરીમાં છોકરીના વિવાહને મનાવ નરેન્દ્રનાથ અને વિદ્યારણાગવરીને ધણે અપેક્ષા લાગતો.

તેમની વાતોમાં તેમના ઘરને લાયક વર મળવો મુશ્કેલ છે એમ હમેશાં જોવાતું. આરી સાથેની વાતમાં પછુ તે દિવસે તેમણે તેમની પુત્રિની પ્રયંસા કરીને કહ્યું: “આવી આરી છોકરીને આરે લાયક વર ન મળવાથી હમે ધણાજ વિચારના પડી શ્યાં છીએ ” અને પછુ તેઓએ બધા છોકરાઓ ગણી બનાવ્યા કારણ કે હું તેમની ચાલિના યજમાન નીચુંસને ઝોળખતો હતો.

નરેન્દ્રનાથનામણિ કયું કવેરાત હતું નહિ પછુ ખાસી મ્હોટા છીએ એવો રોળ મી. પિતાના મરણ પછી તે ગૃહસસાર ચલાવવા લાગેો હતો.

વળા વિદ્યારણાગવરી તે ખરેખર વિદ્યારણાગવરી અને કંકાસની મૂર્તિ હતી. અમારી વાતોમાં જેતંત્ર પિયરનાં મના તરફની લાગમણે લાગીને અમારા પસંદ કરેલા વીરો

યોગ્ય નથી એવું કહી વાંધો પાડતી. આખરે બહુ વિચાર કરતાં નહીં થયું કે સારા કુળના પણુ દાલ ગરીબ રિશ્તિમાં આવેલા કમળાશંકર નામના છોકરાને માટે માગું કરવું. તે સ્વભાવે શાંત હતો. કોલેજમાં અભ્યાસ કરતો હતો.

કમળાશંકરના વિવાહ માટે માગુ આવ્યું બહુ તેનાં માબાપ એકદમ આશ્ચર્ય પામી ગયાં. વળી શુશ્રુવંતરાય જેવાને ત્યાંથી માગુ થયું એટલે બીજે શેરથી પણ બે ત્રણ ભાગાં આવ્યાં. ગરીબ માણસને ત્યાં આવા વિવાહના માંગ આવ્યાં એટલે એમના મુખને ખાર રહ્યો નહિ. હવે કેવું માગુ કણુલ રાખવું એના વિચારમાં તેઓ પડ્યા અને આખરે વિચાર કર્યો કે શુશ્રુવંતરાયના ઘરનું માગુ કણુલ રાખવું કારણ કે કુટુંબ સારું ગણાય છે અને પોતે ગરીબ છે. તો આવશ્યક સારા સંબંધથી પોતાને લાભ થશે અને સંસારનું સુખ પરિપૂર્ણ રીતે ભોગવશે. તેમ સંસારમાં અભણ માણસોના સંબંધથી જે ઉપાધિઓ આવી પડે છે તેવી ઉપાધિઓ જેવાનો પ્રસંગ આ સંબંધમાં નહિ આવે.

ખોટા કુળની મોટાઇ માની બેઠેલા કુટુંબના સંબંધથી સંસાર કેવો વિષ્ટ નિવડશે અને ગરીબ ધરનો સંસાર, લાડમા ઊછેલી છોકરી ધરના કામકાજમાં કેળવણી મળ્યા નિવાસ કેવી રીતે ચલાવી ચકરો એ બાબત કાંઈ વિચાર-સૂઝયો નહિ તેમ શુશ્રુવંતરાયના વખતમાં જે મોટાઈની છાપ પડી હતી તેનાં નામ કે નિશાની હવે નથી એ વિષે ન વિચા રતાં મંદાકિનીનું માગુ-પણુ દર્પમાં કણુલ રખાયું. વિવાહ થયા બાદ સુમતી તૈયારી થયા માંડી, લમ ધણી ધામધમથી યયાં અને હવે એ બોહું ધણી સારી રીતે સુખી થશે એની આશાઓ બંધાઇ. પરંતુ મનુષ્ય વિચારે છે શુ અને ઈશ્વર કરે છે શુ ? તેવું આ બોહાના સંબંધમાં બન્યું.

લમ થયા બાદ બે ત્રણ વર્ષ પછી મંદાકિનીને સાસરે જવાનું તેકું આવ્યું. તે વખતે તેના માબાપને માદ આવ્યું કે તેમણે પોતાની છોકરીને સાસરે કેવી રીતે રહેવું તેની કેળવણી આપી નહોતી તેમ ઘરમાં ચાકર નોકર સાથે તોછાડપથી વર્તવાની ટેવ હતી સ્ત્રી ગર્ભ હતી. સાસરામા દક્ત ગરીબ સ્વભાવની બાળવિધવા નણુંદ પોતાના બાળને રાંધી ખવડાવતી હતી તે અને એક નાના લાઈ ચિવામ બીજું કોઈ હતું નહીં.

ખોટા ધરની છોકરી ગરીબના ઘરમાં આવવાથી બધા જવા માનતી નજરથી જોવા લાગ્યાં અને પહેલું આણું હોવાથી કાંઈ કામ ન બનાવવું તથા કપોડો નહિ આપવો એમ કમળાશંકરે કુકમ કર્યો. જેમ જેમ કમળાશંકર તરફથી વધારે માન મળતું ગયું તેમ મંદાકિનીમાં કુટુંબનો ગર્વ અને અભિમાન વધતાં ગયાં. અને પહેલાં બે મહિનામાં કમળાશંકરને એક વખતે લાત ખાવાનો પ્રસંગ આવ્યો. બાબીની વર્તણૂક બોધ દિયેર તથા નણુંદ કંડગાર જેવા થઈ ગયાં અને લાઇને પણ આપરકીમ જેવી થઈ ગઈ અને મનમા બગાડો થયો.

હવે આ લાત બદાર પાડવી એ પણ ઠીક નહિ કારણ કે જોશમાં ખરાબ દેખાય એમ સમજી કમળાશંકરે જાણ થઈ થયા પણ તેમ કરવાથી મંદાકિનીનું જોર વધતું ગયું અને અનેક પ્રકારનાં દુઃખો પોતાના પતિને આપવા લાગી. બદાર જઈ પોતાના પતિની, નણુંદની તથા દિયેરની ખોટી વાતો કરે અને કહે “મને માગે પતિ માટે છે. મારી સાથે

લે છે અને ગાંધી દે. છે. ” એવા અનેક ગુણાત્યાગદાર પાઠ્યા અને ‘ મારે સાસરે રહેવું નથી. મને અત્રેથી છોડાવો ’ એવા પત્ર એના બાપને લખવા લાગી.

આમ યથાથી બિચાર કમળાસંકરના દુઃખનો ખાર રહ્યો નહિ. તે છતાં શાંતિમાં સાઈ દેખાડવા અને પોતાની ઓને ખુશ રાખવા એને મન મમતા કપડાં ધરેલાં વિગેરે કરાવતો. વળી તે કહે ત્યારે નાટક તથા સીનેમેટાગ્રાફ તથા તેને અતુલ પડતી દરેક રમુશ વસ્તુ જોવાને લઈ જતો. આમ છતાં એના જીવનમાં શાંતિ નહિ. રસોડા કરતાં માળાપે શીખવેલી નહિ તેમ ધર શું છે તેવું તો તેને બાનજ મળે નહિ.

ધરની ખટપટને લીધે કમળાસંકરે જણવાનું છોડી દીધું અને એક વેપારીને ત્યાં તોફારી કરવા માંડી હતી. રોડનો વિશ્વાસ મેળવવાથી બે વર્ષમાં તેની પાસે સારા પૈસા થયા હતા એટલે તેને કશી ચિંતા પૈસા તરફની હતી નહિ. ગરીબાઈમાંથી પૈસા થયા ત્યારે આ સ્ત્રી તરફની હાથધિમાં તેનું શરીર બળી જતું. મંદાકિનીના ત્રાસથી પોતાના નાના-બાઈ અને બાળવિધવા બહેનને લુછા રાખ્યા છતાં એમનું સંસાર તરફનું સુખ વધવાને બદલે ધટવા માંડ્યું અને તેથી આખરે કંટાળીને મંદાકિનીને પીપર જવાની રજા આપી. ત્યાં ગયા બાદ તેણે પોતાના પિતાને તથા માને બધું બોલું બંધીરી જમાઈ સાથે લડાઈ કરાવી. તે એટલે સધી કે હવે એને ફરીને સાસરે આવવું પડે નહિ. નરેન્દ્રનાથ તથા તેમના સાળા ધનવંતરાય જેઓ દાક્ષમાં સુધરાઈ ખ્યાતમાં વડા હતા તે તથા તેમના દિકરા પ્રમાદ-રાય વિગેરે કહેવાતા સુધરેલા કુટુંબી મંડળી છોડીને સંબંધી વિચાર કરવા બેઠી.

છોડીની વાત સાંચી માની તથા તેના શુભોપની તપાસ કર્યા શિવાય ‘ કમળાસંકર એ ખરાબ છોકરો છે, ઉપાધિયાર છે એમ માની છોડીને સાસરે ન મોકલવાના નિશ્ચય પર તેઓ આવ્યા. એટલામાં બિચાર કમળાસંકર તો આચિંત્યો મારો પડ્યો અને ‘ તેની સારવાર કરવાને કાંઈપણ માણસ મળે નહિ ’.

બહોતા-બહોતરે એણે એના સમગ્ર પર મંદાકિનીને મોકલવા વિચાર કરીને ધણીજ નમતાથી પત્ર લખ્યો. પત્રનો જવાબ ન મળવાથી પોતાના એક મિત્રને તેડવા મોકલ્યો. તેના મિત્ર તેડવા ગયો પણ આ દુનિયામાં ન પડેલાં દુઃખોમાંનું એક દુઃખ એને સહન કરવું પડ્યું. જગાઈતી ખજાર સ્પંતર પૂજવાની તો કાંસલો રહી પણ જતિન વારમાં જમા-ઈને તથા એને સૌ ગણે દેવા મંડ્યાં. પરમાથી નિઃશ્યા વિગેરે ચખ્ખોથી એના આદર સરકાર કર્યો. એ ત્યાં પહોંચ્યો તે વખત રાત્રિ હતી અને વરસાદ ધણી જોડથી પડતો હતો. એના પહેરેલાં પંજો વરસાદમાં ભીંજાઈ ગયાં હતાં. લાંબી મુસાફરીથી આવેલો તેથી : બૂખ પણ કંકડીને લાગી હતી; આવા પ્રકારે એને આવા સુધારાનો યોગ કરેલા કુટુંબ પર તિર-સ્કંદ આવ્યો અને કમળાસંકરનો આજ કુટુંબ સાથે સંબંધ થયેલો જોઈ તે મનમાં અનેક તોફાં કરવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે વરસાદમાં એ પાટો ફેર્યો; પણ એક પાટોથીને દયા આવ-વાથી એને તેના મકાનમાં આરામ આપ્યો અને જરા આળાનું આપ્યું. સવાર પડતાં એ પાટો જવા નિઃશ્યા તે ને બધું બન્યું હતું તે કમળાસંકરને આવીને નિવેદન કર્યું અને કહ્યું “ બાઈ, હવે એ સ્ત્રી સંબંધી આજથી ચર્કાઈ ગઈ. ” આટલું કહીને જતાં કમળા

શંકરથી એ સ્ત્રી વિશેષી ચિંતા; મુકામ નહિ અને શક્તિના લોકોને ખટપટમાં નાંખી ફરીને મંદાકિનીને પોતાને ઘેર એક વખત પાછી લાવ્યો.

મંદાકિનીના આવ્યા પછી એક આડવાડીયું ફીટ રહ્યું અને પછીથી પ્રથમ હતું તેમ થયા. મંદાકિની દિવસે દિવસે તે વધુ તોફાન કરવા લાગી અને ખાવાપીવાનું સૂપી દઈ આખો દિવસ મૂક રહે અને બિચારા કમળાશંકરને પગદવા લાગી; એ ઝંકટરને બોલાવી લાવે તેની પશુ એને દરકાર નહિ અને દવા નિમિત્ત પ્રમાણે ન કરતાં ઉમટી થરીર વધુ બગાડવાની કોશિષ કરવા લાગી. એને આરામ મળે તેથી ઘરમાં રસોઇયો રાખ્યો—તેને ચાકર તો મૂળથી જ હતો.

આમ આવે છે એવામાં ધનવંતરાય તથા પ્રમાદરાયનું ત્યાં આવવું થયું. કમળાશંકરને પોતાનો મામોસસરો તથા તેમનો છોકરો અને આવેલા છે એની ખબર નહોતી. તે લોકો મળ્યા આવ્યા ત્યારે એ ઘેર નહોતો. મંદાકિનીએ એની ગેરહાજરીના લાલ લાઈ પોતાના માંમાને તથા બાપને બધું જોડું બહેરી અર્થમાં તેલ હોર્યું. વધુમાં કહ્યું કે “હું તમને મ્હાં પાણીનું પૂરું પશુ બે એ ખખર એમને પાડશે તો મને મારશે ને તમે જલ્દીથી જતા રહો; નહિ તો શંકાનું કારણ થશે.”

વાંચનાર સમજશે કે વહેલા ઉમટી મુકવાનું કારણ એ હતું કે બે વધુ વખત ત્યાં એ લોકો ગેસે તો આડોશી પાડોશીનું આવવું થાય અને એની બધી વાતનું પોકળા કુટે અને ખરી બિના આમની જાણમાં આવે. આ પ્રથમ ધનવંતરાય અને પ્રમાદરાય સમજ્યા નહિ પણ ઉમટા નિર્દોષ જન્માઇપર આંખ લાલચોળ કરી, મુઠનો આંકડો મરડતાં અને અભિમાનની પાંધડીનો તોરો કુંધાવતા, લાગ આવે તો જન્માઇની વિધિ કરી નાંખવી, એવા વિચાર કરતાં ત્યાંથી ચાલતા થયા.

સાંજના કમળાશંકર ઘેર આવ્યા ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે પોતાની સ્ત્રીને પૂછ્યું “કેમ કાંઈ આવ્યું હતું?” આ પૂછતાં એકદમ મંદાકિની બમ પાડી ઉઠીને બોલી કે “મોરા મામા તથા જાઈ આવ્યા તેથી મને મારો છે. શું કામ મેં આડોશી પાડોશીને પૂછી જૂઓ. તેઓ તો જરાપણ બેમાં નથી. મારાથી તમારે સાં ન રહેવાય. હું તો આવી જઈશ. દોડો, મને મારી નાંખી” એમ બમ પાડી, બિચારા નિર્દોષ કમળાશંકરને પૂજ્યો.

કમળાશંકર સવારનો ચાકરીએ મૂલ્યો એટલે જૂઓ હતો. વળી વાળું કરવા અજાણે તો આવ્યું હતું. બેથી મનમાં મુકવાતો પોતાને એકાંગી ગણતો અને સુધરેલા તથા બેંદી મોદાઇ આની બેઠેલા કુટુંબને વખોડતો, નિર્ધારિત સુકેતા શું કરવું તે વિચાર કરવા બેઠો. તે વિચારવા લાગ્યો કે “આજે” વખત ફીક છે તેમ ધનવંતરાય તથા પ્રમાદરાય પશુ અને આવેલાં છે તો હું જાતે જઈ પ્રમાદરાયને બધી ખરી બિના તિવેન કહું તો મારાં કુખંડો કાંઈ અંત આવે. ધનવંતરાયને કહેવું એ ફીક નહીં મારેણ એ મારાથી વડલ છે અને તેથી મૂલ્યોમાં રહેવાય તો ચાડું. પ્રમાદરાયને કહેવાથી તે બધું પોતાના પિતાને કહેશે એટલે એ લોકો છોકરીને ચોખ સમજાવે આપશે ને કપડાં દેશે. આપણું લેખી કહે છે કે સ્ત્રી જાતે મમળ સ્વભાવવાળી હોય છે પણ મને તો એથી ઉલટો અનુભવ થયો.”

આમ વિચારતો એ પ્રમાદરાય તથા ધનવંતરાયનાં મુકામે ગયો. ધનવંતરાય બહાર ગયેલા હતા તેથી પ્રમાદરાયને મળ્યો અને બધાની કુશળતા પૂછી. વાતચિતમાં તેઓની તોછલાઈ તથા એમના પ્રત્યેનાં તિરસ્કાર માલુમ પડ્યો. પણ એતો એ સહન કરવા સરખાયેલો છે એવું સમજી એણે વિનયપૂર્વક વાત કરી. વાતમાંની વાતમાં મંદાકિની વિષે જરા ટકારો માર્યો. ટકારો કરતાં ઘણા દિવસનું તાપથી તપી ગયેલું વાસણ કુટી નયું અને ન્યેમ ધોળી મેઝાં કપડાં પથ્થર પર ધોતી વખતે પછાડે છે તેમ એણે કહ્યો અને અગ્રિય વચનથી તેને ધોવા માંડ્યો. કમળાશંકરે સુશીલ ને ચાંત સ્વભાવથી બધા અગ્રિય વચનો સાંભળ્યા. :આટલું છતાં તેને બોલવાનો વારો આવ્યો નહિ તેથી તેને લાગ્યું કે મર્ગવા આવ્યો તે ઠીક કર્યું નહિ. છેવટે હકિકત સાંભળવા તેણે આમ્રદ કપોં અને ચોકડું કહેવા માંડ્યું એટલામાં તો ઝનુની વરસાદનું શબ્દરૂપી ઝાપટું ગાળતું ને વાળતું એના પરજ પ્રમાદરાય તરફથી તુટી પડ્યું અને કયું કે “ હિંદુ રિવાજ મુજબ તમે તમારી સ્ત્રીના લગ્નથી માલિક નથી. તમે કાપલ જીજ્ઞાસુ નથી. જે વધુ પારવાર કરશે અને બેવચ્છો તે કાપલેસર પગલાં લઈ તમને જોલવાના કરાવવી પડશે.”

આવે સુધરેલા કાપલે સાંભળી કમળાશંકર રાત થયો અને કપાલપર હાથ ફેરવ્યો. તેણે કહ્યું “ મારા નશીલની રેખા તુટી ” એટલામાં ધનવંતરાય બહારથી આવ્યા, કમળાશંકર આસતેથી તેમના આરામાં દિગ્બતભરે ગયો અને અણુમ કપાં પણ ધ્રુવવાયલા ધનવંતરાય શું બોલે ? તેઓએ ઘણી વાતો કરી પણ હુમાડના ગોટા ધિવામ બીજું કશું કમળાશંકરને જણાવ્યું નહિ.

આમ વાત ચાલે છે તેવામાં એક ગૃહસ્થ ધનવંતરાયને મળવા આવ્યો. એ ગૃહસ્થ કમળાશંકરનો પણ ઐગળખાણવાળો હતો અને તેની આ કમેની કથા જાણતો હતો. આવી અશ્રદ્ધ તકનો લાભ લઈ વાતમાંની વાતમાં એણે કમળાશંકરની રિયતિનું ખરૂં જ્ઞાન ધનવંતરાય તથા પ્રમાદરાયને કરાવ્યું અને વિરોધમાં બોલી મોટાઇના મુગટ પારણ કરેલા કુટુંબોએ કેટલા બધા નિર્દોષ લોકોનો સંસાર બગાડ્યો છે તે વિષે વિવેચન કર્યું. આવા માણસો જાનના કામા હોય છે અને દરેક વ્યવસ્થામાં પૂર્ણ વિચાર તથા તપાસ કર્યા શિવાય તેઓ મોટા છે એવું માની જીજ્ઞાસુ પ્રત્યે હકીકત વિચાર દરમિયાં છે તે કેટલું બધું હાનિકારક છે તેની જાણ બરાબર બેસાડી.

આ બધું સાંભળી ધનવંતરાય તથા પ્રમાદરાયે મંદાકિનીની વાજતમા યુક્ત તપાસ કરી તો માલુમ પડ્યું કે છોકરી જાતેજ તોફાની છે અને તેનામાં કેળવણીની આગી હોવાને લીધે ખીયરના કુટુંબના ગર્વના મદમા તેણે સાસરીયાની તરફ ખરાબ વર્તણૂક અલાવીને તેમની આજરને તુકડાન પહેંચાડ્યું છે.

કમળાશંકર એક સારો ને બધો છોકરો છે, એવું એમના સુધરેલા મેમજમાં આટલે લમિ વખતે કર્યું. પોતાને ગામ ખાંજા જતાં પહેલાં કમળાશંકરને ધનવંતરાયે બોલાવ્યો અને તેના તરફ જે અપમાન તથા તિરસ્કાર બતાવવામાં આવ્યો હતો તેને આટલે માથી માગી અને કહ્યું કે “ મંદાકિનીને મારે હવે ઘટેલી ગોઠવણ કરીશું.”

ધનવંતરાય મંદાકિનીને સાથે લઈ પોતાને ઓગ મઘા અને નરેન્દ્રનાથ તથા વિશ્વદેવજી

ગવરીને મંદાકિનીની બાજુમાં કપડા આપ્યા અને ભવિષ્યમાં તેની રહેણી કરણી સુધારી માસમાં સારી રીતે રહે તેવું શિક્ષણ આપવા સૂચવ્યું.

બીજી બાલુએ કમળાશંકરને આટલું દુઃખ પડવાથી તથા વિના કારણે દગ્ગેત ચલાવી હાલમાં મંદાકિનીને બોલાવવી નહીં એમ નિર્ણય કર્યો અને તે ચોતાના બ્લેન તથા ભાઈની માથે રહેવા લાગ્યો. તે ચોતાના અનુભવથી જે દોષ મળે તેને કહેતો કે “ જરીબની એકરી લાવવામાં અને તેવાને ત્યાં આપણમાં સસાર સુખરૂપ નિવડે છે. ખોટી મોટાઈ વાળા લાલેના પશુ રીતરિવાજમાં અદાન અને ખરી કેળવણી નહીં પામેલા તેવા કુટુંબ સાથે તેમની બહારની મોટાઈમાં ખેંચાઈ જઈ જેઓ સંબંધ બાંધે છે તેમને પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે અને વખત આવે વધુમાં જોલણના કરવાની ધમકી પણ સાંભળવી પડે છે. આવા દાખલા થોડી કેળવણી લઈને સરકારી નોકરીમાં દાખલ થઈને ખુશામત કરીને આગળ ચઢેલા અમલદારોના કુટુંબમાં જોવામાં આવે છે. આવા અમલદારોની હકુમન ગામડાં અને કરમાઓમાં અજણુ ખેડુતો તથા એવા બીજા જરીબ વર્ગના મનુષ્યપર હોવાથી તેમજ તેઓ સારી તથા ઉચ્ચ કેળવણીવાળા કર્મીના સંબંધમાં આવી શકતા ન હોવાથી, તેઓના કુટુંબમાં ખેદરસારીના દાખલા અને જે સ્વાભાવિક છે, તેઓના મનમાં અમલદાર ગુમાન તથા તેઓજ બધામાં શ્રેષ્ઠ છે એવું કુદરતી ખોટું અભિમાન હોય છે તેને લીધે દોષ પણ અન્ય પુરૂષને મારી મારફ દુઃખ સહન કરવું પડે એમાં નવાઈ નથી

આશા છે કે આ અનુભવની કથા ઉપરથી જે કેટલીક બહેનોની કેળવણીમાં ખામી હોય તે દૂર કરવા તેમના વડિલો પ્રયત્ન કરશે.

તવંગરમાંથી ગરીબ.

(એક શ્રીમતના પુત્રની આત્મકથા.)

લેખક.—૨૧. ૨૧. રવિરાજર જાલવજી ઉદાણી.

એક વસતિ યશુની સ્થાને હું મહારા જગલામાં મહારી ન્દાની પણ સુંદર વાટિકામાં મહારી પત્ની તથા પુત્ર સહ જોઈ હતો. આ વખતનો દેખાવ ધણેજ સુંદર તથા મનને આનંદ આપે તેવો હતો. સૂર્યનારાયણ અદસ્ત ચલાવી તૈયારીમાં હતા. બોગમાં ન્દાના ન્દાના કુલો ખીલી નીકળ્યાં હતાં. સુખપીણ કુલોની પરિમલ ચારે બાજુ મુદ્દુ પવનની ઓડી પ્રસરતી હતી. અમે બધા આ વખતે સ્વર્ગનું સુખ અનુભવતા હોઈએ તેમ લાગતું હતું. અમહારે મહાનું પણ સુખી કુટુંબ વાતોમાં મગસુદ હતું. મહારો જલક મ્દને તથા ત્દેની માતાને ગુલામ વિગેરેના કુલો તોડીને આનંદ આપતો હતો તથા બીજા તેનાં કાંઈ કરીને અમને રમુજ કરાવતો હતો, તેવામાં એક રંક જેવા દેખાતાજ દુર્બલ તથા મોટા ઉપર કરચલી પડી ગયેલા માણસને અમે જોયો. મહારી પત્નીનું બાન તેના તરફ ખેંચાલું. તે દયાળુ હૃદયની હતી. ગરીબી સુ છે કે તે તે બજારી હતી—ને અનુભવી હતી. આ ઉપરથી તે માણસની દશા જોઈ તેનું દૈર્ઘ્ય પીગળી ગયું. ત્દેણે ત્દેના તરફ મહારે બાન ખેંચ્યું.

અને માણસ મોકલી તેને બોલાવી મંગાવવા મ્હને વિનંતિ કરી. મ્હારી તા છતાં પણ તેના આમદ-હેતુને તોયે ધર્મ-મ્હારે તેને બોલાવવો પડ્યો. તે આવ્યો. આવી આજી છરી. અન્ન તથા જલ માગ્યું, રડ્યો, મ્હારી પત્નીનું હૃદય બહુ હેમળ હોવાથી તેની આંખમાં પણ ઝળઝળાયાં ભરાઈ આવ્યાં. તેણે હારીને ખાવાનું આપ્યું, પાણી નોકર પામે મંગાવી આપ્યું. તે નિરાતિ જમ્યો. તેના ચહેરા ઉપરથી જલ્પાપ્ત આવતું હતું કે, તે જરાનર જમ્યો છે તથા કાંઈ ખાનદાન કુટુંબનો યુવક હોવો જોઈએ. છેવટે મનમાં અચોને દુવા-આશિસ આપતો ઊભો ધઈ જેવો જવાની તૈયારીમાં હતો ત્યાં તેની નજર મ્હારા તોફાન કરતા બહુક ઊપર પડી. તે તરત બોલી ઉઠ્યો કે “રોજી, આ ત્હમારા કુમળા હૃદયના બળકેને નોકરના હાથમાં ન મુકશો. તેને જલ્પપણ લાક લગવશો નહિં અથવા બહુ મોટે ચણવી છકાવી દેશો નહિ. અને જરાય વાતાવરણ તેના કુમળા મન ઉપર અસર કરવા ન પામે તેવું ખાસ ધ્યાન રાખજો” આ સંજો સંભળી મ્હને તો કાંઈ ચયું નહિં. પણ મ્હારી પત્નીને તે સિખામણ ચા વારતે કહેવી પડી તે જલ્પવાની ઉત્કંઠા ધર્મ આવી. તેથી તેણે પુછ્યું “જાઈ, ત્હમારી સિખામણ વારતે ઉપમાર. પણ આપને તે કહેવાનું શું થયેજન તે જલ્પાવશો ?” જવાબ મલ્યો “જે આપને દુરસદ હોય તો એક તર્કજનના પુત્રની પાપમાથી થી રીતે યદ તેની સાચેસાચી વાત આપને કહું.” તેણે નીચે સુજળ વાત કહી, જે મ્હે અહિં તેનાજ સંજોમાં ઉતારી લીધેલી છે.

“સાહેબ, મ્હારા પિતાશ્રી તથા વડાઓ મુખ્ય રહેવાથી ગોઠલ મામના હતા, અને જાતે વર્ણીક કુટુંબના હતા, પણ અફસોસ, દાસ હું કષ્ટ ત્યાતમાં છું તેવું મને જરા પણ યાન-માન નથી. મ્હારા પિતાશ્રી નમસ્કો હતા, તેઓ ગર્ભશીમંત હતા. “તેમની મતિયા સારી હતી. મ્હારા પિતા પાસે રથવર-જગમ મિલકત યદ આવરે તથા લાખની પુંજ હતી. મ્હારા પિતાની પચાસ વર્ષની ઉંમર થયા છતાં એક પછી પુત્ર કે પુત્રી નહતી તેથી દરબાર તથા ગામના આગેવાનોના અતિ આમદથી તેઓ ફરીથી “બાલમે વેળે” પરુયા.”

આ સંભળી મ્હારી પત્નીને કંપારી છુટી. તે આ યુવક પ્રત્યે બહુ ખારીશીથી જોવા માંડી તથા વાતમાં રસ લેવા માંડી.

“જે વર્ષ બાદ આ કુલાગાર દુષ્ટનો જન્મ થયો. ગામમાં સર્વે ઠેકાણે આનંદ આનંદ યદ રહ્યો, સાકરો વહેવાણી. ધર્મ, દાન ધર્વાં ચયાં. હું એકનો એક પુત્ર હોવાથી મ્હારા જન્મનીજ સાથે મ્હારી દલુરમાં-તેતાતમાં ત્રણ નોકરો લાગર થયા. “આમ થતાં મ્હારી જે વર્ષની ઉંમર ચઈ સુધરલા રિવાજ મુજબ હવે હું ફરવા જતાં સોખ્યો. મ્હારા વારતે હજારો સ્ત્રીને ખરીદાણી. હું બાળા ગાડી-ચોડે અથવા ગાડીમાં ફરવા જતાં સોખ્યો. આ બધો વખત મ્હારી સાથે ફક્ત નીચ હરામી નોકરાજ રહેતા હતા. સાહેબ, તેવી રીતે આપ-આપના પુત્રને તેવા માણસોના હાથમાં સોંપશો નહિં. આવી રીતે મ્હારા હેમળ-ખાલી મનજ્યાં સાચા વિચારોનો સંપ્રદ થવાને બદલે તે યુલ્લેખના દુષ્ટ-ખરાબ વિચારે જન્મ લીધી. તે વખતે મ્હારી ઉંમર પાંચ વર્ષની હતી. હું મ્હારા પિતાને મ્હારી-સહી થેલી બેલીથી પ્રમળ કરતો. ગામના ભેડા મ્હને

“રમાડવાને તેડી જતાં. હું હવે ભારત, તમારું ગળિયું લાંઠાં શીખ્યો. મહેને આવા
 “ખરાબ કામમાંથી કાઢ અટકાવનાર નહોતું. પણ બધા ઉત્તેજન આપી ‘તોહાની’ વિગેરે
 “ગળેડો કહી ઉત્તેજીત કરતા હતા. દહાડે દહાડે મહાઈ તોહાન વધતું ચાલ્યું. મહેને કાંઈ
 “શિખામણ દેનાર નહોતું. હવે હું મહારા પૂજ્ય પિતાને પણ ભારત શીખ્યો. પણ તે
 “દયાળુ હૃદયના પિતાએ મહેને કહી પણ ડરાવ્યા નથી. પણ મહેને મહારા સુનીમ કેશવ-
 “લાલ નટવરલાલે આવી ભારવાની ખરાબ ટેવથી સુક્ત કરાવ્યો.” કેશવલાલનું નામ
 સાંભળી મહારી પત્ની ચોંકી, તે વધારે સિંગ જાણવાને ઉત્સુક બની.

“સાહેબ, તેવા સાચા નિરુપદી સુનીમેલી આ હિંદના શ્રીમાનના યુગને ધણીજ
 “જરૂર છે. સાહેબ, તે સુનીમ જ્યાં સુધી હતા ત્યાં સુધી હું સુખી હતો. પણ પ્રભુ ત્હેમાં
 “સંજી નહિ હોવાથી તે દયાળુ હૃદયના સુનીમને મહારી સોડમાંથી ખેંચી લીધો.
 “તે મરણ પામ્યો.”

“સાહેબ, મહારી સાત વર્ષની ઉંમર થતા મહારા પિતાશ્રીએ ધણીજ ધામધુમથી
 “મહેને નિશાળે ખેંચાવ્યો. પણ એક દિવસે મહેને પાઠ ન આવડવાથી માસ્તરે મહેને સજા કરી,
 “શેઠના દીકરાને સજા ! તે બનેજ કેમ ! મહારા પિતા ઉછળી આવ્યો-મહારા પિતાને
 “ખબર થતાં ત્હેને બહુ ઠપકો આપ્યો, તે દિવસથી માસ્તર મહાઈ નામ પણ લેતા
 “નહિ” પણ અફસોસ જો મહારા પિતા તે વખત આગ્ર ન આવ્યા હતા અથવા મહેને
 “ઠપકો દીધો હતા, તો મહારા આ દિવસો કહીપણ આવત નહિ.”

અહિં ત્હેણે એક છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો. પાણી પી આગળ મતાબુંધ :

“હવે હું, મહારા તીય શુદ્ધમોના કહેવાથી-શિવવ્રતથી ધરમાંથી ચોરી કરતાં
 “શીખ્યો, અને તે પૈસા-માલ વિગેરે તે વખતના મહારા નિમકદલાલ-પણ નિમકદરામ
 “શુલામો-વચ્ચે વહેથી દેતો. આવી રીતે ચોરી મતી જોઈ, મહારા પિતાએ બિચારા
 “તથા ચાર નિર્દોષને રજા આપી. મહારાજ આવા કુદરૂપોથીજ તેણે બિચારા નિચ-
 “ધાર થયા.”

અહિં ત્હેની આંખોમાંથી આસુ પડવા લાગ્યાં. મહારી પત્ની બસબર સિત દહાડાં સાંભ-
 જતી હતી.

“મહાઈ હવે જાણવામાં બિરુલ ખ્યાન નહોતું. આવું મહાઈ વર્તન જોઈ, મહારા
 તોફારાએ મહેને બધિયાર-કુચ્છંદને રસ્તે દોર્યો. આ બંધ તે રસ્તે ગયો. અને તેજોતી
 “વસિ આંખમાંથી માફક લાલ્લિક સુખ-સેર પીવા-નોગવવા-દોરડો. હવે પૈસાની મહેને
 “બહુ જરૂર પડવા મંડી. પણ તે વાસ્તે મહારે જરાપણ મુશાવું પડ્યું નહિ. મહારા
 “દોરડો તે એક મારવાડી પાસેથી કઢાવતા, પણ છેવટે આ પોશન ખુલ્લુ થવાથી મહેને
 “મહારા પિતાએ બહુ માર્યો તથા તોફારાને રજા આપી, અને તોફારાને લાગવગથી શિક્ષા
 “અપાવી. ‘ચોડા દીવસ તો’ ઠીક ચાલ્યું. પણ પાછો પાસ લાગવાથી હું રંગાવો.
 “ચોડા વખતમાં મહારા પિતા દેવચાનક ખુલ્લુ પામ્યાં. એક દિવસ તો દૂર ગયો. પણ હજી
 “મહારા સુનીમ હતા. ત્હેની બીક મહેને બહુ લાગતી હતી. હું એક વેશ્યાના હાથમાં રખ-
 “ડાવો. માસિક રકમ આપવા ઉપરંત હજારોની બદીય મતી. મહારા સુનીમ બહુ જલ્દ

“હોવાથી તે મ્હારાપર, બરાબર દેખરેખ રાખી, ચાકવા નહિં. મ્હને તેઓ માસિક પગાર
 “ઉપર એક પાંચ પચ્ચ મરખાવતા નહિં” પણ આ કુંભાગીને જાણે તે મુનીમ એકાએક
 “સ્વર્ગવાસી થયા. તે વખતે હું બહુ ખુશી થયો. મ્હારા દોસ્તો ફરીથી એળા થયા. હું
 “રંગાણો-પુંડાણો. વેસ્તા પાછી આવી. હું રંગમાં રંગાણો. ધરનાર વિગેરે વેસ્તાને આપી
 “દીધું. મ્હારી પાસે હવે કુટી બહામ ન રહી. દોસ્તો દોસ્તોને ઘેર ગયા, હું હવે એક
 “બીખારી થયો. મ્હારી આખર ગઇ, મ્હને કાંઈ ઓટલે ઉભો રાખતું નહીં પણ એક
 “દયાળુ હૃદયના મહારાજે મ્હને દસ રૂપિયાના ખમારથી રાખજાટ મોકલ્યો.

આ વખતે મ્હારી પત્નીની આંખોમાંથી આંસુ વહેતાં હતાં.

“સાહેબ, હવે મ્હારી કર્મકથા લુગ છે. ત્યાંથી નીકળી હું કરાંચી ગયો. ત્યાં
 “એક દયાળુ હૃદયને ત્યાં રૂ. દસ ને ખાવાપિવાથી રબો પણ મ્હારા નસિયમાં સારૂ ન
 “હોવાથી મ્હેં ત્હને ત્યાં ચોરી કરી, તે શોરૂં રળ આપી. હું નાટક કંપનીમાં રહ્યો. મ્હારે
 “શિરે ગામમાં પાટીયુ ફેરવવાનું આવ્યું. એક શ્રીમતના પુત્રને શેરીએ શેરીએ વગર ખમરખે
 “ભટકવાનું આવ્યું. પગમાં શરૂઆત પડતા. પણ જોને કહું! ત્યાં પણ મ્હારું નસિય આકુ
 “ને આકુ” હવું. કાંઈ દરાંગી કંપનીના કુરમને મ્હને ત્હના પંજામાં ફસાવ્યો, લાંચ-રસવત
 “આપી. કંપની સળગાવી દેવા મ્હેં મ્હારે સિર લીધું. વખત સાધી મ્હેં દીવાસળી મુકી
 “દીધી. સહાર તરીકે હું પકડાણો-કેસ સાબિત થયો-સાત વર્ષની સજા થઈ. જેલમાં
 “મ્હારી દશ બહુ ખરાબ તથા દયા ઉપજાવે તેવી હતી. અહિંના રેસિડેન્ટ સાહેબ જે
 “તે વખતે ત્યાં હતા ત્હમને મ્હારી દશ ઉપજા-મ્હારી દેખરેખ રાખતો તથા મદિ સાળું
 “કાંઈ સારી સીજ વાર તહેવારે આપવા વાસ્તે અમુક રકમ આપી! સાહેબ! હવે મ્હારી
 “કર્મકથા કુંડી છે, હું જેલમાંથી પંદર દિવસ ઉપર મુક્ત થયો છું. હવે મ્હને આ
 “સંસાર ઉપરથી મોઢ ઉતરી ગયો છે. મ્હારું જીવન રસહીન તથા નામચું થયું છે. મ્હને
 “કાંઈ આશરો આપે તેમ નથી. તથા હું રહેવા પણ માંગતો નથી. સાહેબ, મ્હારી
 “આ કર્મકથા બરાબર ખાનમાં રાખી આપના આ પુત્રને સાવચેતીથી ઉછેરો તો
 “મ્હારી મહેનત સફળ થશે. હું હવે તે દયાળુ સાહેબ પાને જઈશ. હું હવે એક મુની,
 “અધમ, ખાખી નીમ છું. ને આશરો આપશે તો રહીશ. નહિતર.....”

‘તે વધારે બોલી શક્યો નહીં-રોષ પડ્યો. મ્હારી પત્નીનું દિલ આ વાત સાંભળવાથી
 ‘પણ કુન્નિત થયું હતું. ત્હની આંખમાં પાણી ભરાઈ આવ્યાં હતાં.-તે ઉઠી, મ્હને આવ-
 ‘વાની છાતરત કરતી ગઈ-હું ગયો-મ્હારી પત્નીએ ત્હને ઓળખ્યો અને ત્હને સુધારવાનું
 ‘ત્હેણે માથે લીધું. મ્હાલા વાંચક! તે બીજો કાંઈ નહીં. પણ મ્હારી પત્નીના વ્યપનો
 ‘રોડ. તેના નિમકહલાલ મુનીમ તેજ મ્હારી સુસીધાનો પિતા, અને બહાર આવ્યા. પણ તે
 ‘પરોણો તે અદસ થયેલો આલુમ પડ્યો-મ્હેં બહુ તપાસ કરાવી પણ પતો નહોતો નહિં.

પ્રિય વાંચક! ઉપલી કર્મકથા લખવાનું, છપાવવાનું મન યતાં આજે તે ત્હારો
 ‘સ્વાગે છે. તેમાંથી કાંઈ એમ લાગે તો મદદ કરજો, મ્હારી સુસીધાને તો આ કર્મકથાએ
 ‘બહુ આધાર, હોશિયાર બનાવી છે. તે બાળકો બહુ સંભાળતી ઉછેરે છે. તથા કાંઈ નોકરના
 ‘લાયમાં જરા પણ આર્પની નથી.

આપણી અખળાઓના વહેમો.

લેખક:—શ. રા. જગજીવન કાલદાસ પાઠક.

(૧).

“શું તમે જૂન પ્રેમની વાત નથી માનતાં ?”

“ના, ના.”

“ત્યારે પાંચ છ મહીને કસ્ટાવડ કેમ ચાલે ?”

“એ તો અંતે ગર્ભાશયમાં રોગ થવાનું પરિણામ છે”

“એ રોગ શું પહેલાં નહોતો ને હમણાં થઈ ગયો ?”

“રોગ થવાનો સમય કદ નહોતો ? પહેલાંની સ્ત્રીઓનાં મુકાબલામાં હમણાં સ્ત્રીઓની રહેણીમાં બહુ દેર પડી ગયો છે. તેને લીધે હવે કસ્ટાવડોનાં હાથવાંધણાં બને છે.”

“હમણાંની સ્ત્રીઓની રહેણીમાં શે દેર પડ્યો છે ? તે કહો નેહાએ.”

“પહેલાંની સ્ત્રીઓની માફક હમણાંની સ્ત્રીઓ શારીરિક અમ કરતી નથી. વળી હમેશાં અહનું સેવન એ હાલની સ્ત્રીઓને મોટે દોષ છે વળી ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ શું શું ખાવું, ને શું શું ન ખાવું એ વિશે પણ હાલની સ્ત્રીઓ અજાણ છે.”

“તમારી એવી સંધરેલી વાતો બોલી છે. તમે મુકારવાળા તો કથાને ન માને, હા ! મારી સાતિની બાધિ તો મેં નેહ પણ નથી જતી. ચાર દહાડામાં તો એ મુકાબને લાકડું થઈ ગઈ છે.”

“હું હું છું તે એને પણ લાગ પડે તેમ છે.

ઉપર પ્રમાણે વાતચિત એક મુક્તનના આગળનાં થયેલી હતી. પ્રશ્નો પૂછતાર એક ૩૫ વર્ષની સ્ત્રી છે. ને ઉત્તર આપનાર એક ૨૨ વર્ષનો નવપુત્ર છે. નવપુત્ર આહીન કાલેજનો વિદ્યાર્થી છે. તેનું નામ હર્ષદરાય છે. એ પ્રશ્ન કરતારી સ્ત્રીને જાણ છે. કાલેજમાં વેલન પડતાં તે સાસરે આવેલો છે. ને જાણને લીધેને અનેક સ્ત્રીઓ અત્યારે તેની ફરતી બેઠેલી છે. ને કાંઈ કાંઈ દાસ્ય વિતાવતી-મર્મગોષ્ટિની-ચાલો ચાલી ગઈ છે. શાંતિ, એ હર્ષદની સ્ત્રીનું નામ છે ને તેનો વિવાહ મહ સાક્ષર હર્ષદરાય સાથે થયેલો છે.

(૨)

સુર્યનારાયણ પોતાનાં લાલ રંગના કિરણો સમેગી અસ્તાચલ ભરૂં ઉતરી પડ્યા છે. પંખીઓ પોતાને માઠે આવતાં ચારે દિશાને પોતાને કિલકિલાટે ભરી દે છે. ને અંધારામાં સંખ્યાના રંગો ખીલવા લાગ્યા છે. એ સમયે હર્ષદરાય સ્ત્રીઓની ગોષ્ટિમાંથી મુકા થઈ ગામ બહાર ફરવા નીકળ્યો છે ને જાણનાં મોજનને વારતે સાસુજી સ્ત્રીઓમાં તળવીજ કરવા લાગ્યાં છે.

અચાનક પડખેના ઓરડામાંથી નીસ સંભળાઈ. ત્યાં એક યુવતી ખાટલામાં પડી છે. તેના હૃદયમાં તથા મસ્તકમાં આપાર પીડા ઉપડી છે તે તે સહન થઈ ન શકવાથી તે હાથવેળાની ચીસો પાડે છે.

જેત જેતમાં આડોચ પાડોચની ઝીઝોધી ઓરડો ભરાવા લાગ્યો ને અતેક વધન હમજોમાંથી વિવિધ ઉપાયો ને સૂચનાઓ નીકળવા લાગ્યાં. પૂતળા ડેસી બોલી-મોટા પીરની કબરપર આદર ચઢાવો તો હમણાં સાંતિ થશે.

જોર વહુ બોલી-મારી બહેનને આવીજ પીડા હતી પણ આ મામની પૂરી બાવીને બોલાવી; અને સંદર્શનો ધોડો ખુંદાઓ એટલે તગત રોગ મટી ગયો.

જડીબાઈ બોલી-અહાંથી બે ગાઉ નદીશર મહાદેવમાં એક જનકીદાસ મહારાજ રહે છે. તેણે આવા આવા ધણા મેળો મટાડ્યા છે; એટલુંજ નહિ પણ જેને જેને છોકરું થવાની આશાજ નહોતી તેને ત્યાં આજે આર આર છોકરાં રમે છે.

વિશ્વંજ કરવાનો સમય નહોતો. ઉપાયોનો ને સૂચનાઓનો અમલ થવા માંડ્યો. મોટી સાસુ આદર લઈને પીરને ઓટાડવા ચાલી; માર્ગમાં જતાં ભગલો વાળંદ મળ્યો તેને પૂરી બાવીને ત્યાં મોકલ્યો કે તેને તેડીને જઈ ઘેર લઈ જાય. પીરપાસે જઈ વારંવાર હાથ જોડી તથા માથું નમાવી નમાવી દીનતા જતાવી અને સવા રૂપિયાની ભેટ સાથે પીર ઉપર આદર ઓટાડીને પીરના હુન્નરે રાગી પાસે ધુપ કરવાનો ઘોડો ભેળાવત આવ્યો તે લઈ તે પાછી આવી તે યુવતી પાસે ધુપ કર્યો. એટલામાં તો પૂરી બાવી પણ આવી પહોંચી થોડીવાર તો તે ચાંતપણે બેઠી, પણ ત્યાર પછી તેડું શરીર ને માથું હાલવા લાગ્યાં ને ધીમે ધીમે તેમાં વધારો થતાં તે કુદવા ને હાલે હાલે કરવા લાગી. આશરે અર્ધાક કલાક લગી આ પ્રમાણે કર્યા પછી તે બોલી “તમારા ઘરમાં બહુ સફાઈનો ડાપ છે. એક પાનડું પીકું, બે શેર દુધ ને સવા પાચ રૂપિયા ખર્ચ કરો તો હું બહુ સફાઈને કાઢી જઈશ. નહિ તો એ રાગીને જીવ લેશે” જીવ લેવાની વાત સાંભળતાં વહુ દાદીમાડું દેખું ભરાઈ આવ્યું. બાવીએ કહેલી સામગ્રી તથા પોતાની બચકોમાંથી સવા પાંચ રૂપિયા કાઢી બાવીના હાથમાં મૂક્યા. બાવીએ રાગીના ખાટલા ફરતી આર પ્રવક્ત્રીઓ કરી રાગીને માથે ઉતારેલું દુધ તે પોતે પી મઠ ને ખાટલા ફરતા અડધે છાંટી લોહાના આર ખીલા ટોચા કે ફરી બહુ સફાઈ પાડેા ફરતી પાસે જઈ ન શકે એટલામાં પીડા પણ કાંઈ કરી થઈ તેથી આશ્વાસનનાં વચનો કહેતી તથા પોતાની હાજરાહજુર સંદર્શનાના પડ્યા ચાલી માતી પૂરી બાવી પણ પોતાના પર વાણી વિદાય થઈ.

(૩)

સાંભળ એ કલાક કુદરતના રમ્ય દેખાવો જોઈ હર્ષદેન્ય પાડેા સસરાને ઘેર આવ્યો. મધ્ય જુએ છે ટો સૌ ચૂપચાપ છે. સીના મોં પર ચિંતા દેખાય છે. હર્ષદને વિચાર થયો કે બે કલાક પહેલાં તો સૌ આનંદમાં હતા ને એટલીવારમાં આવેા ફેરફાર શા ? પરંતુ અંધ ન બોલતાં તે બેઠાના ઓરડામાં ગયો. પોતાનાં કપડાં ઉતાર્યાં ને પછી એક પુરસી પૂર નિ શ્વાસ નાંખી બેઠો. જમાઈદાજ આવેવા બહુને સાંચુએ પોતાની નાની દીકરી મંજને કહ્યું કે એ ફરીને આવ્યા છે તે જુઓ થયા દશે માટે તેમને પૂરી ને દુધ આપી

આવ. આપો મંજા એક હાથમાં પૂરીની ચાળી ને બીજા હાંમમાં દૂધનો વાડો લઈ પોતાના બનેલી ખાસે લાવી. હર્ષદે જ્યાં હાથમાં પૂરી લઈ લાગવા મંડી ત્યાં તે પાસેની ઝોરડીમાંથી હૃદયભેદી કાળી ચીસ સંભળાણી, જે સાંભળી હર્ષદ ચકિત થઈ ગયો. વારં વાર “આપરે માડી ! મરી ગઈ” “હાથ બાજલિયા ! છૂટ જાય છે” આવા પોતાની પત્નીના અવાજે હર્ષદનું હૃદય વલોવાવા લાગ્યું. જનમનું ઝટ થઈ કરી તે બોલ્યો. “મંજા ! આજે એને શું થાય છે ?”

મંજા—તમે ગયા ત્યારથી તેને પેટમાં ને મસ્તકમાં પીડા ઉપડી છે.

હર્ષદ—કાંઈ દવાની સગવડ કરી ?

મંજા—મારી ધરડી માં એજ તરખડમાં છે.

હર્ષદ—તમારી ધરડી માં ક્યાં છે ?

મંજા—મારી બેનના ખાટલા પાસેજ છે.

હર્ષદ—તમે એમને મારી ખાસે લાવી ચકરો ?

મંજા—હા, એમાં શું ? દમણાં તેડી લાવું.

એમ કહી મંજા પાસેના ઝોરડામાં ગઈ તે પોતાનાં ધરડાં માંજે હારીદરાય ખાસે તેડી લાવી, તેમને જોઈ હર્ષદે અધીરપણે પૂછ્યું. “માણ ! આજે પેટમાં બહુ પીડા ઉપડી છે ?”

૧૬ સામુ—હા. જ્યારથી તમે ફરવા ગયા ત્યારથી પીડા ઉપડી છે ને છુર્ખો પાડે છે.

હર્ષદ—એનું કાંઈ કારણ માલમ પડ્યું ?

૧૬ સામુ—અરણ્ય શું કહ્યું ? આજથી થોડા દહાડા પહેલાં જ તેને ના પાડેલી છતાં એ પેલી ધતુડીને ત્યાં બેસવા મએલી ને ત્યાંથી એને આ વળગાડ લાગ્યો છે.

હર્ષદ—ધતુડીને ત્યાંથી વળગાડ શી રીતે લાગ્યો ?

૧૬ સામુ—અરે એ ધતુડી તો જોને ને તેને એમ વળગે એવી છે ને એ મેલી વિલા નળે છે.

હર્ષદ—તો કાંઈ ઉપાય કર્યો ?

૧૬ સામુ—સૌએ જો જો ઉપાય કર્યા તે તો કરી ચૂકી ગેલ્યા પીરને આદર આપ્યાની આવી. પૂરીઝારીને દેખાડી ને તે પણ સવાપાંચ રૂપિયા લઈ ગઈ. હવે નદિયર મહાદેવેથી જનકીદાસ મહારાજને તેડવાને બગલા વાળંદા છાટરાને મોકલ્યો છે. ને તેને કહ્યું છે કે ગમે તેમ કરીને પણ એને સાથે તેડી લાવજે.

હર્ષદ—કોણ ઝકટર કે પેશને દેખાડવાની તજવીજ કરી ?

૧૬ સામુ—એ અભાગીઆઓને લાવવાની વાત આમારા ધરમાં કરશે માં. જરાક જીવવાની આરા હોય તો પણ એ તો શીરી સુધાકી આરીજ નાખે, એનું પગલાં અમારા ધરમાં અમે કરવાનાં નથી.

૧૬ સામુની વાત સાંભળતાં હર્ષદરાયનાં અંગે અંગમાં થોડો જાણે પહિન લાડકી લેયો. તે મનમાં ને મનમાં કહેવા લાગ્યો. “અરે મણ ! જ્યારે બુચિની નારીઓની

શી અચાન દશા છે ? અરે વિધાતા ! શુ ભારત-નારીઓનો અધ પાત કરવાનું જ તે બીડું ઉઘાળ્યું છે ? હે જગન્નિયતા ! અચાનતાને વસવાને બીજી ક્યાંયે સ્થાનજ નથી કે ખસુજ અચાન અમારી આખળાઓનાં હૃદય અને મગજમાંજ રહે છે ? હે ઉમાધિદેવ ! આ હીનભાગી દેશની અંતિઓને સુધારવાને તમે લક્ષ્ય નહિજ આપો ? ” આવા આવા શોકભર્યા વિચારો કરતો કરતો તે ઔરંગઝેબી બદાશ નીકળી ગયો ને કૃષ્ણામામા પડેલી એક ટોલણી ઘણી તે પર મુક ગયો.

(૪)

કૃષ્ણપક્ષની રાત્રિ હોવાથી મનમાં અનેક તારકાનાં ઝુમખા ઝગઝગી રહ્યાં છે હર્ષદ તેને નિહાળી રહ્યો છે. તેના મનમાં એવી કલ્પના થાય છે કે જલ્દે આ તારકો અમારા દેશની અંગળાઓના અચાનપર હાસ્ય કરતા હોયની ? એટલામાં યોગગાદીના અખંડાચટ તેના કાનપર આવ્યો, ને થોડીવારમાં તો ખડકીનું દાર ખોલી એક ભૂતના ભાઈ જેવી સ્વામ મૂર્તિ મહાનમાં દાખલ થઈ ઉતાવળે ઉતાવળે ઘરમાં જઈ લગવા વાલદને ઊઠારે જનકીદાસ મહારાજ પધાર્યાની વવામજી દીધી જનકીદાસનું શરીર સ્થુલ હતું ને તે એટલી સીમાએ પહોંચેતું હતું કે બીજા માણસના કે લાકડીનાં ટેકા વિના તો આગળ આધી પગ રાકતુ નહોતું તેમના એક હાથમાં લોહાનો લાંબો ચીપીઓ હતો વચમાં કેવળ કાંઠી વૂટી લંગોદીજ તેમને મન જસ હતી સાક્ષાત્ મમમૂર્તિ જેવા આ મહાત્મા જીતારામ સીતારામના ઉચ્ચાર કરતા યોગમાં દાખલ થયા વૃદ્ધ સાસુએ તેમના પધારવાથી સતેષ જાહેર કર્યો. ને દરદીની હકીકત કહી મહારાજ પાસે દીવંતા ઉચ્ચારી “ કૃષ્ણ ફિકર નહિ, અન્નજા હો જયગા ” એવાં વચનો બોલી મહાત્મા કંઈક મનમાં ને મનમાં મત્રંગપ ક્રવા લાગ્યા લગભગ અધોક કલાક એ વિધિ ચાલ્યા પછી બાવાજીએ એક તાગાનું માળીલ આપ્યું ને તે દરદીને ગ્રાંથે હાથે કાંઈપર બાંધવાની ચૂચ્ચતા કરી ને ત્યાર પછી પોતાના દેશતા દય રૂપિયા લઈ ચીપીઓ અખંડાવતા અખંડાવતા તથા “ સમ રક્ષા કરેગા ” એવાં આશીર્વાદ આપતા તે વિદાય થયા.

આ પ્રમાણે નૂતન નૂતન ઉપચારો ચાલુ હતા, છતાં દરદીનો રોગ તનમાત્ર ઓછો થયો નહોતો, એમ દરદીના કર્તાવતાપરથી લાગતું હતું.

(૫)

ધીમે ધીમે શીતવવાયુની લહેરો વાતી હતી. તેનો સ્પર્શ થતા હર્ષદતપને ટોલણીપરજ જરા નિદ્રા આવી ગઈ પશુ એક કચાક થયો નહિ હોય તેટલામાં તો ઔરંગઝેબી દુ ખની કસળ થીસ “ હા માડી ! મરી ગઈ ” એવા શબ્દોની આવી હર્ષદની નિદ્રા દૂર થતાં તે હાંફેલા હાંફેલા ઉભો થયો હવે લાજ રાખવી એ નગમું છે, એમ નિશ્ચય થતા તે તરત દરદીના ઔરંગમાં ગયો ને લા જઈ જોયું તો રોગીની અવસ્થા અત્યન્ત શોચનીય છે. તેને પોતાના વચ્ચેનું કે સરીસતુ લાન નથી, ને તેના પગ પાસે માંસનો ટગલો ને લો-ચીનું આપ્યું ભરેલું પડ્યું છે. મજા ને તેની આ કળક ઝળક આંસુ પાડી રૂએ છે ને વૃદ્ધ સાસુ તો “ હા બેટા ! તારા વિના હવે મને ખાવલું પાણી પશુ કાણ પારો ? ” એવા વિચારો કરે છે હર્ષદતપથી હવે સદન યથ સમું નહિ એકદમ બદાશ નીકળી પાડેલી

ખાવાનું કરી રાખતી તે ઘેર જઈને ખાતી; અને પોળમાં મ્હારી માથીનું ધર હતું ત્યાં મ્હવારના પહેરમાં ગમે તે બ્હાને સટ્ટી જતી. તે મ્હારે માટે અમ્હેરે દૂધ ઉઘાળી રાખતી હતી તે પીતી. મ્હારા વર પણ બિચારા કાંઈ કાંઈવાર ગળવા ખર્ચમાંથી કાંઈક ખાવાનું મ્હારા માટે લાવતા; આમને આમ દિવસ ચલ્યા ગયા. અધરણીને વખત આવ્યો અને રીતને માટે અને દેવરીતને માટે તકરારો થવા ચીડી. આમાં રોજને રોજ મ્હારે મ્હેણાં સંભળવા પડતાં હતાં, અને રોજ છું તો ઉઘસજ રહેતી હતી. અધરણી પણ થઈ, નાતો જમી, સગાબહાણાં જમ્યાં, બધું થયું પણ એમાં બધામાં મ્હને તો ત્રાસજ હતો. છેલ્લે દિવસે મારું શરીર એકાએક બગડી આવ્યું, મ્હને એકદમ મ્હારા બાપને ત્યાં મોકલી દીધી અને તેજ રાત્રે મ્હેં એક મોવલા છોકરાને જન્મ આપ્યો. મને સખત મરવાક આવી ગયો અને દોઢ બે મહિને સાજ થઈ પણ નમળી તો ધણીજ થઈ ગઈ; અને પેટનો દુખાવો સખત થઈ આવ્યો. સાજ થયા પછી પંદરેક દિવસે હું સાસરે ગઈ અને પાછો પહેલાંની માફકજ સંસાર ચાલવા માંડ્યો. એનું એ કામ, એવુંને એવું ખાવાનું, અને તેવાં તેવાં મ્હેણાં! વધારામાં મારું નળનું શરીર અને પેટનો દુખાવો!

વળા આ વખતે એક નવું દુઃખ કેમ આવ્યું. એ દુઃખ તો કાંઈને કહેવાય તેવજ નહોતું. અત્યારે લખતાં થયું ચરમ આવે છે; પણ હવે મ્હારે કાંઈની દરકાર નથી અને તમને બધું લખવા વચન આપ્યું છે તે લખીશજ. આ દુઃખ મ્હારો પતિની કામગીરીનાનું હતું. પણ એમને ગો વાંક! એમને શો ખ્યાલ! મારું નળનું શરીર અને પેટનો દુખાવો; પણ એમને શું! આ દુઃખ હું જાને કદું? બધું તો બાને લીને હેંચું હલકું કરતી હતી, પણ આનું કેમ? નહીં! પણ મ્હારા વર એકદરે સારા. મ્હને એમની તરફનો કાંઈ ખાસ ત્રાસ નહોતો અને હવે તો વળા સાસુ નળનું તરફના દુઃખમાં મારી દયા ખાતાં પણ નીખ્યા હતા; અને કાંઈક વાર તો એમના એમને લીધે હું બધું દુઃખ ભૂલી જતી હતી.

એવામાં વળા હું ફરી બેજવવાળી થઈ. આ વખતે તો મ્હારાં માળાંપે માથાના ચાંદને અને સાંસરે મોકલીજ મંદી. સાસુએ બહુને લાંબાં પણ મારી બા ડગી નહીંજ.

પણ મ્હારે ક્યાં જંપવાનું હતું? મને સાતમો મહિનો અધવારો અને ચાર આઘાડી-હામાં તો બધું પુર થઈ ગયું. મારું નળનું કુટુંબ અને સોમરે સહેલું હું વિદલા સહી કરે તો ધરસું, ત ખમાય તેવું દુઃખ આવી પડ્યું. છેલ્લા દિવસ જતા હતા તો પણ લોટીકે કરવા માટે, સાસરામાં રહેતું પડ્યું. મારા પતિને જેજ મારી નાંખ્યા હોય તેમ બધાં મારી તરફ વર્તાતાં હતાં, કુટબા ઉભી કરી. ધાણીચણા ફાકવાનું અને રોટલા ખાવાનું તો હતુંજ. મારા શરીરની આવી સ્થિતિમાં આ મતે ધણુંજ નડતું હતું. તેમાં વળા ચુડીકેમ અને નોચીયાથી તો તોખા ભગવાન! એવો વખત કાંઈને ન લાવતો. કેમકાં કાંઈ થાય તેનું કાંઈ પૂછે નહિ. અને વળા કુટતાં આવડે નહીં એટલે ઉપરથી સડે. છેવટે ખારમાની સળગ. ખનિ ગયા પછી તો મ્હારાથી નજ રહેવાયું. ઘી રીતે રહેવાય! ઉમ્મર ફક્ત સોળની અને તેમાં શરીરની આવી સ્થિતિ! મેં તો એકદમ મારી બા ત્યાં કુટવા આવી હતી તેની પાસે જઈ રહી દીધું. અને ક્યું કે મતે ઘેર લઈ જા. અતે બા તે બા. કાંઈની દરકાર કર્યાં પૂછવી વગર માલીમાં ઘસીને મ્હતે ઘેર લઈ ગઈ. સામરિયાતે આજો દીધી, લોકાંએ લાંબી અને

જન્માસનાં વેર થયાં. તેજ રાત્રે મને છુટાકેથ ચણા છોકરી જન્મી પણ તેનું માથું બધું ખવાઇ ગયેલું હતું. દાકતરે કશું કે છેલ્લા થોડા દિવસ બરોબર ખોરાક ન મળ્યાને લીધે તથા અતિશય ગરમ ખોરાકને લીધે આમ થયું. ધિરાર હળે આ સંસારના કુલ રિવાજો ઉપર કે જેણે મ્હારી છોકરીના પ્રાણ લીધા !

મ્હારી કથા કહેવાઇ છે ન છોરી બાળવિધવાને દુનિયામાં શું મુખ હોય ? વરસેક દિવસ તો મ્હારે પિયર રહી, સાસરેથી કાઢી બોલાવતું નહિ. એકવાર ગઈ ત્યારે ખુબ ગાળો દઈ લટીને સાસુ નણુંદે કાઢી મૂકી ફરીથી મ્હે જવાની દિમ્મત કરી નથી, મ્હાઈ શરીર છેક લેવાઇ ગયું અને દાકતરે કશું કે ક્ષણ લાગુ પડ્યો છે. પડેતો ? નાની ઉંમરમાં સાસુ-તના ધરતું આખું કામ, પૂરું આવાતું નથી, મૂળથી એકરૂડી બાંધે, ઉપરાઉપરી બે સુવા-વડા, અને વળી પાછું વૈધબ્યનું દુખ પછી ક્ષણ થાય તેમાં નવાઈ શી ! મ્હાઈ શરીર આમ બગડ્યું તેથી મ્હારાં એક માથી કાઢીપોવાડમાં લતા તે મ્હને સમજાવીને એમને લા લઈ ગયાં, મ્હારા માથીજ સારે દરજ્જે હતાં, અને સુધરેલા વિચારનાં હતાં એમને પણ મ્હારા જોડલીજ છોકરી હતી, પણ હજી કુંવારીજ હતી કાઢીપોવાડની સુધી હવાથી મ્હને આરામ થયો અથો બન્ને બ્હેન માટે માસ્તર સંખ્યા, અને યુજરાતી, ઈંગ્રેજ તથા સરકૃત નું માઈ જ્ઞાન અમને અપાવ્યું હવે તો હું મ્હારી મેગેજ વાંચીને જ્ઞાન સંપાદન કરું છું. મ્હારી બ્હેન તો પરથી ગઈ છે, મુખી છે, એનું મુખ ચિરકાળ ટોકા, થોડો જખત તો દુનિયા-પરથી મ્હાઈ મન ઉઠી ગયું હતું, દુનિયાને હું ધિરારતી હતી પણ વિદ્વાનો સાથેની વાત ચિતથી, સજ્જનોની સોબતથી, અને સાસ વાંચત ઉપરથી હવે એમ નિશ્ચય ક્યો છે કે જે દુખ મ્હને પડ્યું તેજુજ દુખ દેશમાં લખાને પડતું હશે, અને તેથી ધણીજ અનર્થ થતો હતો આ અનર્થ દૂર કરવા હું પ્રયત્ન કરીશ બાળકમંજ બધ કરવા, નાની ઉંમરમાં સાસરનો-સુવાવડનો આસ ન પડે તેમ કરવું અમણી જેવાં કનેશમય કુલ રિવાજો-રોવા કટવાનું, બાણી આટા ફાકવાનું બધું બધું કરવું અને વિધવાઓને જ્ઞાન આપવું તેમનો અવતાર એલે જવા ન દેતાં દુનિયામાં તેમને ઉપયોગી કરી મુખી બનાવવી અને ખાસ કરીને સ્ત્રી જાતનો દરજ્જો સુધારવો. આ જમાં કામ પાછળ હું મંડીશ, અથવા પતિતા વિધામમાં જોડાઈશ આ વિચારથી મ્હારામાં નવું જીવન આવ્યું છે આશા છે કે તમે બાકીઓ આ કામમાં મને મદદ કરશો."

હી કમનસીમ

પુસ્તકાલયની ઉપયોગીતા.

"લાઇબ્રેરી તે શોક્ષમસ્તવી શુનિવર્તિતી છે લાઇબ્રેરી તે જ્ઞાનપ્રસારનું મુખ્ય અને અગત્યનું સાધન છે અને લાઇબ્રેરી તે દરેક મુખ્યત્વેના કે આગળ વધવા ઉચ્છનાર લોકોને આવરણ સરથા છે"

"આપણા મહિરા અને દેવળો વજ્ર શોભીતા બધાવધા અને બધાવા ભેદજે હામે તેનું કારણ, બધાવનારાનો દેવ વરુનો ભાવ તથા ભેદોને દેવ વરુ આકર્ષવાનો ઉદ્દેશ હોય છે તેજ પ્રમાણે પ્રસ્તાવિતને પણ શ્રી સરસ્વતી માતાનું મહિર મુખીને પૂજ્યવાવથી તેના ગદાની શોભા કરવી જોઈએ."

(કે છે રસાધના 'પુસ્તકાલય'માંથી)

રમણી મણિમાલા.

*વારમુખી.

(લેખક—રા. રા. કલ્યાણજી ગોપાળજી દવે.)

ભારતવર્ષની દક્ષિણે કાવેરી નદીને તીરે શ્રીરંગપટ્ટણ નામના પ્રાચીન અને પ્રસિદ્ધ સ્થાનમાં ધણી કાળથી શ્રીરંગનાથ એવા નામે શેષશ્યાયી વિષ્ણુ ભગવાન બિરાજે છે. શ્રી રંગનાથના પ્રાચીન, ભવ્ય અને વિશાળ મંદિરની આરે બાજુએ ખીખ ધણી નાનાં નાનાં મંદિરો આવેલાં છે. મુખ્ય મંદિરના મહેટા ઘૂમટપર સુવર્ણના ત્રણ કળસ શેષી રજા છે. મંદિરની દીવાલોની બાંધણી અને તેમાં કરેલું સુશોભિત કાતરકામ હજુ પણ દૃષ્ટિગોચર થઈ, પુરાતન વખતની ઉચ્ચ કારીગિરિનું સ્મરણ કરાવે છે. એવું કહેવાય છે કે શ્રીરંગનાથની સ્થાપના પ્રેતાયુગના ભક્તારાજ વિશ્વપ્રભુે કરી છે. આપણે જે સમયની વાત કરવાના છીએ તે સમયે શ્રીરંગનાથનું પ્રાકૃતિક આખા ભારતવર્ષમાં બહુ પ્રસિદ્ધ હતું અને ભાવિક લોકોના ટોળાં અને સઘ વાગાએ નીકળી શ્રીરંગનાથના દર્શન કરવાને આવતાં હતાં તેથી શ્રીરંગપટ્ટણ નગર જનસમૃદ્ધથી ચિંહાર થઈ જતું શ્રીરંગનાથના નિત્યનૈમિત્તિક મહોત્સવો, વિવિધ ભિન્ન આચાર્યોના શિષ્યોના સમ્મીતન અને જુદા જુદા દેશના સાધુ ભક્તોના ગમના-ગમનથી તેમજ નિરંતર થતા ધર્મધ્વનિ, સ્તુતિપાઠ, શુભ લીલા, દાર્દન્ય વગેરેથી તે સ્થાન દનેશા બગવુંજ જાણતું.

શ્રીરંગપટ્ટણ શહેરના એક ભાગમાં વારમુખી નામની એક ગણિકા રહેતી હતી તેણે પોતાના અતુલનીય રૂપના અપવ્યવહારથી પાપ-વ્યવસાયમાં પડી ધણું દ્રવ્ય મેળવ્યું હતું. ધનવૃદ્ધિની સાથે મનુષ્યના મોજશોખની પણ વૃદ્ધિ થતી જાય છે. વારમુખીનું પણ તેમજ થયું. મનોહર મહેલ, મુંદર ઉद्याન, રમણીય સરોવર વગેરે ધનસંપત્તિથી ભ્રેવાતી વારમુખી ઇચ્છા પ્રમાણે ઇન્દ્રિયતર્પણ કરીનેજ જીવન ગાળતી હતી. કદપણ વિશ્વ કે અડચણ વિના એકજ અપ્રતિહત અધોગતિએ વારમુખીનો પાપમય જીવન સ્રોત દિવસે દિવસે નીચે અને નીચે અનંત કાળમાગરમાં બળતો આવ્યો જતો હતો.

એક દિવસે તીર્થયાત્રાએ નીકળેલા કેટલાક સાધુઓ શ્રીરંગપટ્ટણમાં આવી વારમુખી ના ઉદ્ધાનમા ઉત્તરોચ્ચરે ચાલી યાત્રી જ્યેષ્ઠ સાધુઓ ત્યાંના સરોવરનું નિર્મળ શીતળ જળપાન કરી સરોવરની પાળે ઉભેલાં જલોની ઘાટી જાયામાં આરામ લઈ મીઠી પાનની દુરેથી આનંદિત થઈ ભગવત્કથાની ચર્ચા કરતા બેઠા.

“રા. શિવપ્રસાદ પંડિત કૃત “ભારતનાં સ્ત્રીરતનો”માં ભગવાન જીવંતરેવાનું ઉપદેશથી અશ્વપાત્રી નામની ગણિકાનું ચરિત્ર છે. તે સત્સમાચરના પ્રભાવે સત્યપથે પ્રેરાયેલી ખીનું ચરિત્ર આ રૂપે આપતું અસામાન્ય ગુણો નહિ આ વર્તાઈ “ક્ષિત્ર પત્રિકા” વાંચના બાળી માધિકાન્ધથી ભૂનું છે, જેમાં મૂળ લેખક તે “જાત્રામાળા” ને આધારે લખેલું જણાવે છે.

૬૦ ગોવ દવે

ખરેખર ભક્તજનોને, પિતા, માતા, ગ્રન્થ, ભાર્ષ, કૃત્ય પતિ, જાતિ વગેરે મધ્યસ્થ તેઓના ઇષ્ટદેવજ છે. તેથીજ નિર્જને ભગવાનનું ભજન અને ભક્તમંડળમાં ખરેખર એક સાધુ થઈ તેનીજ ચુલ્કીલાતું દીર્ઘન-એ વિના ભક્તોની એક ક્ષણ પણ જતી નથી ભગવત્કથા કરતાં કરતાં ભક્તહૃદયમાં ભાવભર્યા હોઈ, સમયે સમયે તેમને પ્રકૃતિના અતીત રાજ્યમાં લઈ જાય છે. ઉપર જણાવેલું સાધુમંડળ પણ આ સ્વર્ગીય આનંદ અનુભવતું ખેડું હતું. તેમાંના કેટલાક સુમધુર સુરમયોગથી ભક્તિ શાસ્ત્રાદિના શ્લોકોની આશ્રિત કરતા હતા અને ત્યારપછી તેની આખ્યા કરી શ્લોકોની અદર રહેલા તેના ગૂઢ રહસ્યને ઉકેલતા હતા.

હવાનથી ઘોડેજ દર વારસુખીનું વાસભવન હતું. મહેલની પારીશૈથી લણી ક્ષણ થયાં તે સાધુ લોકોને ભેઠ રહી હતી. તેઓનો પવિત્ર સારિવક વેષ, પ્રચીત મુખમંડળ, અને ભગવાન તરફ અનન્ય પ્રેમ ભેદ તેના હૃદયની રિયતિ આજે કંઈ ભૂલી થઈ. સાધુ લોકો! પરસ્પર થી વાતો કરે છે તે સાંભળવાને તેણે પોતાના કાન પાકરી રાખ્યા. પરંતુ દુરતવના વિનયથી તેઓની સંપૂર્ણ વાત રપટ રીતે સમજ શકાઈ નહિ. ત્યારે તે સાધુમૂર્તિઓનું પવિત્ર સૈદ્ધ્ય અને સારિવક ભાષોના માધુર્યથી મુગ્ધ થઈ રિયર નેત્રે તેમના દર્શન કરતીજ હતા રહી.

વારસુખીનું જીવન પાપથીજ ભરેલું હતું. અત્યારસુધી તેના નેત્રે યત્નવડે પાપકાર્યનેજ નોંધ હતું. તેણે શ્રવણથી અસદ્ગુણોજ માંભળી હતી. અને તેના હૃદયમાં ક્ષણિક-મધુર પાપવિચારોજ મિટ લાગ્યા હતા. પરંતુ આજે તે સમજી રહી ગયું. સાધુદર્શનના પ્રભાવે જાણે તેના હૃદયનું એક ચિર-રૂઢ દાર ઉધરી ગયું; અને કાણ જાણે ક્યાંથી પવિત્રના ના તેજ-પીશીએ આવી, તેના પાંપણકારને બેઠી હૃદયને આશ્વસિત કરી મક્યું.

તેના મ્હોંએથી એકાએક “હરિ! હરિ!” એમ બોલાઈ ગયું. તેની પાપ વાક્યના વિષયી મ્હાલવાના અભ્યાસવાળી રસનાએ અઠરમાત્ હરિનામાજ્ઞતતા સ્વાદ આપ્યો. કાં તે પવિત્ર સાધુમંડળના દર્શનના પ્રભાવથીજ તે પાપિનીના હરિ વિમુખ મુખમાં હરિ નામ કુટી નીકળ્યું અદો! ભક્તદર્શનનો કેવો અતીક્રિક પ્રભાવ! વારસુખીના જીવનનો જ્ઞાન ફેરો. તેને પોતાની અવસ્થાનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન થયું. પોતાની એ અવસ્થા તેને સાધુઓની આનંદમય અવસ્થા પાસે બહુ દુષ્ક જણાઈ. પોતાના જીવનકાળનાં સર્વ કાર્યો સાંભળી, તે કંપી હોઈ. પોતાના પર એજ-એજ તિરસ્કાર છૂટ્યો. તેની આંખો અધુરથી ભારી આવી તે વિચારવા લાગી—“આ સાધુ લોકો! પણ માણસ છે અને હું પણ માણસ છું.” તેઓની પેઠે મારે પણ હાથ, પગ, મુખ, નાસિસ વગેરે છે છતાં પણ તેઓ અને મારા વચ્ચે બહુ પ્રભેદ છે. હું ઘોર નરનૌ કાંડે છું. તેઓ સ્વર્ગના પ્રદુષ્ક પારિગત છે. હૃદયે આનંદ રહે. પાપી તેને જોયું કર્મ કે સત્કર્મ કલ્પની વાત તે બાહ્ય એ રહી પણ તેનો દુરપયોગ કરી, હૃદયને અધીન થઈ આ અમૃદ્ય જન્મ મે હોયે કરી નહ ક્યો! હાથ! હાથ! એ અમળ દુષ્ટ ચિત્તે મને અવગે રસ્તે ચલાવી છે. દુષ્ક વિષય લાલસા અને ભોગ તૃષ્ણાએ મારું આખું જીવન અગ્રાધ પાપસાગરમાં જૂનાડી દીધું છે કહેલાં પાપના પરિણામે મોગ, શોક, ક્રોધ, અસાંતિ વગેરે મત્યા છતાં પણ મે સુધરવાની દરકાર તાપી નહિ, અરે! મે

પરમ પદ્મચંદ્રની અવગણના કરી અનર્થ કરવાવાળા અર્થ માટે આ શરીર-દાર શય્યાગારી અન્યને હસાવ્યા છે અને હું-પોતે પણ ફસી છું. અરેરે! મેં સક્ષ્મીએ સેકેડો હત-વાન્ય પુરૂષોને મારા કપટહાર્યમાં ફૂલાઈ તેઓનાં ધન, માલ અને પ્રાણને હરણ કરી તેમના પિતા, માતા, પત્ની અને પુત્રને શેવસાવ્યાં છે. તે પશુ આ પાપી પ્રાણ કહી શયો નથી. આ પાપાણુ હદય કહી ગયું નથી. હાં! આત્મ-જેવી બીજ કાણુ નિધૂર! હું પાપણી-વિશ્વાસવાતિની-પાપાણુથી પશુ વધારે કઠોર અને વ્યાધાદિ હિંસ પશુઓથી પણ વધારે ભયંકર છું. અરેરે! વિશ્વભોજ શુદ્ધ કરતાં પણ હું અધમ નીકળી! નરકના કીટ કરતાં પણ માફે જીવન હલકું-અધમ! હે ભગવાન, મારી તે શી ગતિ થશે! અહો! વેશ્યાઓના જીવન કેવાં ધૂલિતે! કેવાં નિન્દિત! કેવાં અધમ! ” બોલતાં બોલતાં વારમુખીનું મોઢો દીન-ગરીમડું બની ગયું. તેના હૃદયમાં અંતુતાપનો અગ્નિ સળગી ઊઠ્યો. એ અગ્નિથી ઉજી ચયેલાં અશુભો વહેતાં વહેતાં તેની સર્વ ચલિતતાને ઘાત કરી પૃથ્વી ભીજવવા લાગ્યાં. આ પ્રમાણે કેટલોક સમય ગયો.

ધણીવાર એમ રોષ રોષ અતે વારમુખી જરા યાંત યહ. અંતુતાપથી છૂટેલાં અશુભ પ્રવાહે તેના કેટલાક પાપમય બાવને દૂર ધસડી જઈ હૃદય-મંદિરને પ્રક્ષાલિત અને પરિ-માર્જિત કર્યું. હૃદયની ચલિતતા દૂર થતાં ધીરે ધીરે પવિત્ર વિચારો એક પછી એક આ-વવા લાગ્યા. વારમુખી કાતર કંઠે રોવા લાગી:—“ હે દયામય! હે કરુણાના સાગર! હું પાપણીને ચત્તુઃકબળને આશ્રય આપી ઉદ્ધાર કરો. વગર નરક-વગર સમજને જે મેં કર્યું છે તે માટે મને ક્ષમા આપો. પાપથી સંચિત કરેલા ધનના જાલાપર બેસી મેં દુઃખસમુદ્રમાં પડતું મૂક્યું છે. મોજનચની મરીચિકામાં જીવનને ઝાંપ બેઠી છું. તે સધ-ગાનું દુઃખકર પરિણામ અત્યારે મારી નજર આગળ પડું યામ છે. આટલા દિવસ દ્રવ્યને માટે જે દેહને હું વેચી હતી તેને પરમાર્થ માટે હું અર્પણ કરીશ. આ પાપ-વ્યવ્ધ ધન આજ ભગવાન-ચરણાર્ચની આશાએ ઊગવી દેહંશ, અને આ સાધુજનોએ જેમ સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો છે તેમ હું પણ એકજ અમૂલ્ય ધનના ઉદ્દેશ સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી સંન્યાસિની વેશ કરીશ.”

થોડીવાર પછી વારમુખી ઊઠી. તેને ત્યાં સંપત્તિ પ્રુક્ષ્ણ હતી. એક મોઢો યાજ મોહોરથી ભરી સાધુદર્શને જઈ તેમને એટ મૂકવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

સુવર્ણમુદ્રાનો યાજ હાથમાં લઈ વારમુખી પોતાના મહેલમાંથી બહાર નીકળી. સાધુઓ પોતાની નજીક એક પરમ લાવણ્યવતી સ્ત્રીને આવતી જોઈ વિસ્મય, યથા. એત નેતામાં વારમુખી તેઓની છેક નજીક આવી પહોંચી. સાધુઓની સામેજ બે હાથે યાજને જમીન-પર મૂકી તેમને પ્રણામ કર્યા અને ગદગદ કંઠે બોલી, “ પ્રભુ! આ ભગવાન અર્થે વાપરો. ”

સાધુઓએ તેનો પરિચય માગ્યો. વારમુખી નિરતર રહી, એક દૃઢ સાધુએ પૂછ્યું “ માતા, તમે કાણ છો? અને તમારું નામ છે? તમે કેનાં ઘરનાં છો? અને ક્યાં જો છો? ”

લગ્નએ અચાનક આવી વારમુખીનું મોઢો દાબ્યું. તેનાથી કંઈપણ બોલી શકાય નહિ. મનની વ્યથાથી અજસ જળનિન્દુ પાડતી તે ઉદાસ મુખે ત્યાજ બેસી રહી.

સાધુએ કહ્યું: “મા, પરિચય આપતાં તમને લગ્ન થતી હોય તો અમારી પાસે તમારે એવી લગ્ન રાખવાનું કશું પ્રયોજન નથી. અને કદી ભયનું કંઈ કારણ હોય તો પણ સમજી નિર્ભયે જોલો. જે રીતે તમારું મંગળ થાય એમજ અને કરીશું. તમારી સમજી વાત નિષ્કપટે કહો.”

ત્યારે વારસુખીએ પોતાની દરજીકત સાધુનયને અમથી પ્રતિ સુધી કહી સંભળાવી. સાધુ લોકોને તેની બહુ દયા આવી. તેઓએ કહ્યું: “સેવા, તમે શા માટે રડો છો અને દુઃખ પામે છો? થવાનું હતું તે થયું. તે માટે શોક કરવો બર્થ છે. તમારું અવશ્ય મંગળ થશે. શ્રીકૃષ્ણના પાદપદ્મમાં બ્યારે નિષ્કપટે તમારું ચિત્ત ગયું છે ત્યારે હવે ચિન્તા કે શોકનું કશું કારણ નથી. તે દયામય છે. તે તમારા સર્વ અપરાધ ક્ષમા કરશે અને તો સંન્યાસી છીએ. ધરત્યાર, સ્વર્ગન પરિજન સર્વનો ત્યાગ કરી, કેવળ કૃષ્ણ નામ સાથે રાખી તેનીજ ભક્તિ મેળવી તેના શુભગ્રાન કરતા કરતા સર્વ સ્થળે જરીએ છીએ. તમારા ધનને અને શું કરીએ? અમારું કહેવું સાંભળો:—કુંઠ સમ્મેષમાં તમારી મનોવાચ્છ પૂર્ણ થશે. તમે આ દ્રવ્ય શ્રીરંગનાથના ચરણમાં મૂકી કામમનોવાક્યે તેને સરણ જાઓ! તે કૃપા-નિધાન તમારાપર કૃપા કરી તમારાં સર્વ દુઃખ દૂર કરશે.

તે સૌઆમૃતિ સાધુગણનાં આગળ કદી નહિ સાંભળેલાં મધુર વચનોથી તેની કહ્યું. નિદ્રાને શાન્તિ થઈ. પરંતુ હૃદયનો અતુલાય શાંત થયો નહિ તેને લાગ્યું કે હું પાપિનીની પાપ-ક્ષણી સાંભળીનેજ આ સાધુજનો માફ પાપજિત ધન સ્વીકારતા નથી. તેનું હૃદય ચીરાઈ જવા-લાગ્યું પરંતુ તે પોતાની સર્વ વેદના સાધુઓને નિવેદન કરી રાજી નહિ. તેનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. સાધુઓની આગા સિરોધાર્યે કરી રોતી રોતી અને પોતાને ધિક્કારતી વારસુખી ત્રોહારનું પાત્ર હાથમાં લઈ શ્રીરંગનાથના મંદિર તરફ આવી.

વારાંગના છતાં પણ વારસુખી સ્વભાવે સરળ હતી. તેનું હૃદય ક્રામણ હતું. તેમાં કૃતર્ક, કર્કશતા કે સંદેહ અંધકાર કશુંએ ન હતું. તેમ વિદ્યા, શુદ્ધિ કે અતુરતાનું અભિમાન પણ ન હતું. એક હતો માત્ર સરળ વિશ્વાસ અને ખોળે પ્રગટ પાપનો ધર. પરંતુ એ પાપનો ધર તો ક્યારનોએ અતુતાપની અશુધારાથી ધોવાઈ ગયો હતો તેથી સાધુઓના અખ્યાત્ય શક્તિમય ઉપદેશ વાંકપથી તેના સરળ વિશ્વાસના દ્વાર ઉઘડી ગયાં કે તરતજ ભક્તિદેવીએ આવી તેના હૃદયનો અધિકાર લીધો. સંગ સંગે વારસુખીની કુભાંચરજનીનું પર્વાકાશ પણ ચોખ્ખું થઈ ગયું.

સામેજ શ્રીરંગનાથનું મંદિર હતું. ધીરે ધીરે સંક્રાંતિ, સકાલે વારસુખી ચાલવા લાગી. ચૈતરકે ભયચક્તિ દરિયાની પેઠે તે નેતી હતી. “અરે-ઓ પાપણી! ક્યાં જાય છે તું? તને દેવદર્શનનો અધિકાર નથી” એમ જાણે કાઈ પાછળથી જોવતું હોય તેવા ભણકારા થવા લાગ્યા. થોડે ઊંડે શ્રીરંગદેવનો પૂજારી ઉભો હતો. પગથીઆપર ચઢતાંજ વારસુખી વિચારવા લાગી. “અહો! આજસુધીમા કેટલાંએ પ્રવચીશ લોકોની પવિત્ર પદરજની આ સ્થાન પવિત્ર થયું હતો. તેનાપર હું પાપિણી પણ મૂકી અપવિત્ર કરું છું.” આ પ્રમાણે તેના સરળ હૃદયમાં ચતા અતુતાપના પ્રજળ આવેગથી તેનું હૈયું કને કને તૂટવા લાગ્યું. અશુ-ધારાએ તેનું વસ્ત્ર લીનક્રમ ગયું. પરંતુ એ અશુદ્ધિએ જોયાં નહિ. હૃદયનો એ અતુતાપ

અને તેના ગુણ લાવ કોઈ જાણી શક્યું નહિ. જોઈું અને જાણ્યું ફક્ત તેજોજ કે જે વાર-
મુખીના અંતરના અંતરમાં રહી તેને પોતાની સમીપે આહવાન કરતા હતા.

ચોડી કણમાં વળી કંઈક સાંત થઈ વારમુખીએ ધીરે ધીરે મંદિરની અંદર પ્રવેશ
કર્તા. યથાવિહિત પ્રણામ અર્પી વાંકિતરી કરતાં વારમુખીને બહુ આનંદ થયો. તેના
વર્ણિત નયનચક્રોર અનિયેષ થઈ તે ચિદાક્ષ સંદના અવલનીય રૂપસુધાનું પાન કરવામાં
લાગી રહ્યાં. અને પોતે તે ગેયસાધ હૃદયના ઈશનું અંદર અને જાહાર ખાન કરતી કરતી
તેમાંજ તન્મય થઈ ગઈ. તેણે શ્રીરંગનાથની પાસે મનની વાત-આણતી પીડા એક એક
સર્વ નિવેદન કરી, મરતકપરતા વચ્ચેને મૂખ નીચું ખેંચી ઘૂમટો કઢાડી ખૂબ રોષ અને
તે કૃપામયની કૃપા મળવાની આશાએ ચાલત ગયા.

આલસથી ઠીકણું સુવર્ણસુદાનું પાત્ર તેણે મંદિરના ગર્ભદાના ઉપર પર મૂકી મનમાં
તે મનમાં શ્રીરંગનાથના ચરણમાં અર્પણ કર્યું અને તેની સાથે પોતાના પ્રાણ અને મન પણ
તેનેજ ચરણે ઉત્સર્ગ કર્યાં. આ પ્રમાણે ભક્ત અને ભગવાન વચ્ચે આ દાન પ્રદાનમાં ફેટ-
લોક વખત થયો.

દેવને અર્પણ થતું એટલું પાત્ર જોઈ પૂજારી પાસે આવ્યો. આટલી બધી સેના મોરો
મૂકી દર્શન કરનાર સ્ત્રીભક્તને જોઈ તેને આશ્ચર્ય થયું. આવી મોટી ભેટ મૂકી દર્શન કર-
વાની રીત કંઈ અસાધારણ લાગી. અને તેણે તેના પરિચય પૂછ્યો. વારમુખીએ નિરૂપાધે
નીચું જોઈ ઇસારાથી પોતાનો પરિચય આપ્યો. પૂજારી પાછો ફરી મોં બગાડી બોલ્યો,
“વેશ્યાઓએ પાપ કરી મેઘવેદ્ય દ્રવ્ય દેવતાને ખર્ચે નહિ.” પૂજારીના મુખના આ નહિ
ધારણ વજ વાત્સલ્ય વારમુખીનું હૃદય ચીરાયું. ઇશ્વર સાથે પ્રેમ બાંધવામાં આટલું બધું
કૃષ્ણ સહન કરતું પશું કશે તે બિચારી સરળ વારમુખી જાણતી ન હતી. પૂજારીનાં વચ-
નોનો દલીલ સંદિત ઉત્તર આપવાનું સાહસ તેનાથી થયું નહિ. તે હાણ ગતે, અધોવદને
મેઘોરતું પાત્ર પાછું લઈ, શ્રીરંગનાથના મુખ સાથે સજ્જનનયને એકવાર જોઈ લઈ મંદિ-
રની બહાર નીકળી. જાહાર નીકળતી વખતે જાણી જાણી રૂં વિચારી પૂજારીએ કહ્યું: “તું આ
દ્રવ્યના અલંકારો કરાવી આપશે તો શ્રીરંગનાથ મટણ કરશે.”

વારમુખી એ વારવનિતા હતી એટલે સામાજિક વિચારે તે ઓ જાતિની અંદર
નિમૃટ-નિન્દિત ગણાય પરંતુ ઇશ્વર ભક્તિ સામાજિક વિચારની અપેક્ષા રાખતી નથી.

ભગવાન ! તમે આટલો બધા કડિન હૃદયના છો ! તમારો સેવક આજણ વારમુખીના
હૃદયના લાવને જાણતો નથી. તેના પાપાચરણની વાત સંભળી પાપસંસ્પર્શના લાવથી
હૃદય તેણે તેના પાપાજિત ધનને ભગવત્કેશ મટે રચીકર્યું નહિ હોય ! પરંતુ પ્રભુ ! તમે
તો અંતર્યામી છો ! તમે તેના અંતરની વાત જાણ્યા છતાં તમારા ચરણની અભિલાષા-
વાળી વારમુખીની અપેક્ષા કરી ? ભક્તવત્સલ ! તમને તો તમારો ભક્ત બહુ પ્રિય હોય છે.

૩ આ નવલકિન્નરની અનુન્નિમ લાકિન્નર મૌનભાવે ઠા અનાંદર કર્યો !

પ્રભુ ! તમે મંમક્ષમ છો. તમારા ભક્તના મંમગ મારેજ તમે સમજી કશે છો.
જો ચિદિત્સક જેમ કદુ તિલ્લ વચેરે સ્વીપથ અને અરચિકાર પથ્ય પ્રયોજે કશે મૌમીને

સુકત કરે, તેમ તમે પણ ઉપેક્ષા, પરીક્ષા, નિમ્મલ, અનુમલ વગેરે કહું તિહત કપામ અધુર બવરચા વડે સાધકોનું ઉતરોત્તર મંગળ સાધો છો. વારમુખી ખરેખર કૃષ્ણની ભક્તિની અભિલાષા વાળી હતી. કરેલાં પાપને માટે તેને પશ્ચાતાપ પણ જોડાઈ યયો નહોતો. પરંતુ હજી વાર હતી. ધરણ્યે એ પશ્ચાતાપની માત્રા હજી એટલે સુધી પહોંચી ન હતી કે જેથી સર્વ પાપ મૂળથી બળીને ભરમ થઈ જાય. માટેજ તમે તેના તરફ ઉપેક્ષા બતાવી દેવી જોઈએ.

વારમુખી ધેર પાછી આવી. જે પ્રમળ વેગથી તેનો જીવનપ્રવાહ પ્રવૃત્તિપથે આપ મમુદ્રમા દોડ્યો હતો તે કરતા બમણા વેગથી પ્રથમ પ્રવ્યજે હવે નિવૃત્તિ માર્ગમાં—પ્રેમ-મયના પ્રેમ સાગરમાં મળવાને દોડવા લાગ્યો. વારમુખીએ આગળનાં રત્નેશુભી ખાન પાન ત્યજી દીધાં. માત્ર શરીરને ટકાવી રાખવાની ખાતરજ તે સારો ખોરાક લેવા લાગી. અને એકંતમાં મધ્યો વખત લાગવડે ભજનમાં, શ્રી કૃષ્ણના સ્વરૂપના ધ્યાનમાં, અને તેની ગુણ લીલાના ચિન્તનમાંજ ગાળવા લાગી. તેના હૃદયમંદિરમાં એક માત્ર આરાધ્ય દેવ—શ્રી સ્વામ સુદરના ચરણમાં સર્વેવતું અર્પણ કરીને પવિત્ર ચરણરેણુની ભિખારિણી થઈ દિવસ વ્યતીત કરવા લાગી. પરિણામ એ આવ્યું કે વારમુખીનું જીવન થોડાજ વખતમાં ભક્તિમય થઈ ગયું.

પૂનરી પ્રાણજીની આજા પ્રમાણે શ્રી રંગનાથને માટે રત્નહાર તથા નાના પ્રકારના મણિમુક્તાદાર આદિ અલંકારો તેણે તૈયાર કરાવ્યા. મન ગમતી હિપદારસામગ્રી તૈયાર થઈ જોઈ વારમુખીને બહુ આનંદ થયો. અહો શ્રીરંગનાથના શ્રી અંગમાં એ અલંકારો કેવા સુંદર દેખાશે ! વળી તે જાતે પહેરાવીનેમને સુંદર રીતે શય્યાગારવામાં કેલુ સુખ મળશે એવા વિચારો તે કરવા લાગી. પરંતુ બીજી ક્ષણેજ તેને પોતાના વેરાવૃત્તિચર્ચા બદ જીવનનું જ્ઞાન થયું અને પોતાના વિચારને આવી અયોગ્ય આજા માધ્યમ માટે ધમમબધુ.

મર્વ અલંકારો એક સુંદર પાનમાં સજ્જરી ટાંચે લેઈ વારમુખી શ્રીરંગનાથના મંદિર વરફે ચાલી. પૂનરી, સાહજીની આજા પ્રમાણે ભેટ તૈયાર કરાવીને આવતી હતી એટલે ઉપેક્ષિત થવાની ફરી યંદા હતી નહિ, એથી ઉપરું આનંદમાં જતાં, ઉત્તરવળે પગને મંદિરમાં આવી પહોંચી, ભોલપર એક વજ્ર પાથરી તે પર અલંકારતું પદન મૂકી વારમુખીએ શ્રીરંગનાથને પ્રણામ કર્યાં, શ્રી રંગનાથનાં પ્રસન્ન મુખ, હમણ નયન અને અપૂર્વ સૌંદર્ય તરફ પ્રતિગ્રામે એક દૃષ્ટિએ જોઈ રહેલી વારમુખીના નયનમાંથી અશ્રુધારા પડવા લાગી. મંદિરની અંદર એક બાલુએ બેસી રહી બહુ કાલ સુધી શ્રી મૂર્તિની શોભા નિરીક્ષણ કરવા લાગી. વચ્ચે વચ્ચે “ હરે ! કૃષ્ણ હરે ! કૃષ્ણ ” કરતી વિદ્વળ થઈ બેઠી પડી જતી હતી.

આ પ્રમાણે રત્નિ પ્રાર્થના, આવેદન નિવેદન કર્યા પછી વારમુખી ત્વરિત પગલે પૂનરી પાસે આવી. વારમુખીનું સુખ પ્રદુલ્લ અને મહિનતારહિત હતું છતાં પૂનરી તેને જોઈ લાકડો અને જરા દૂર ખસ્યો. વારમુખીએ સન્મુખે આવી પ્રણામ કર્યા અને કહ્યું, “ બહેન, તમારી આજા પ્રમાણે શ્રી રંગનાથ માટે થોડા અલંકાર તૈયાર કરાવી લાવી છું. રાખી જવાની રજા આપો. ” પૂનરી તરતજ બોલી ઉઠ્યો, “ ના, ના, મારી બૂઝ

યષ્ઠ છે; વારમુખી । હુંતો વેશ્યા છે. તારું દ્રવ્યથી દાક્ષરણી સેવા યષ્ઠ શકે નહિ. તારા પાપના મનહું આયશ્વિત ઓ રંગનાથના અંગે નોંધતું નથી, હું તારે ઘેર પાછું લઈ જાઉં.”

પૂનરીના આ દારણ વાક્ય સાંભળી વારમુખી અકસ્માત મસ્તકે વજ્રપાત થયો હોય, એક સાથે સો સળેએ દંશન કર્યું હોય તે કરતાં પણ વધારે મર્મોદિત યષ્ઠ. તેહું પ્રકુલ્ય મુખકમળ બર્ષકર વિષાદ વાસુના ઝપાટાથી છિન્નલિન્ન યષ્ઠ શોભાશૂન્ય યષ્ઠ ગયું. પૂનરીને, આછા કરી બોલવા-સમજાવવાની ઈચ્છા છતાં ‘પણ, કરેલા પાપના દારણ પશ્ચાત્તાપે સન્મુખે આવી તેને રોકી રાખી. વારમુખી કશુંએ બોલી શકી નહિ, કેવળ વિહ્વળ મિતે તીસું નોંધ બેસી રહી. નખન જળથી મદિરના કઠિન પાષાણુ લિંગનપા; અને સન્મુખે પડેલા પવિત્ર ‘અલંકાર’ પાત્ર પણ તે જળથી ધોવાઈ વધારે પવિત્ર થવા લાગ્યું. અતે અશ્રુમુખે અને કુશલ્યમને વારમુખી પાછી ફરી, અલંકારો પણ નિરૂપાયે પાછા લાવવા પડ્યા.

લગવરંધે અર્પણ કરાતી બેટના અસ્વીકારથી તેહું હૃદય ચીરાવા લાગ્યું, તો પણ તેહું ભગવાન તરફ રીસ કરી નહિ. તે તો પોતાની અયોગ્યતાતું જ રમરણ કરી પોતાને પિત્રારવા લાગી. વારમુખી વિગ્રસ્વા લાગી-“અનેક ધ્રુવી સુનિએ તેના ચરણ કમળની આશાએ રાત્રિદિન પરિશ્રમ કરી રહે છે છતાં તેમના ઉપર તેમની કૃપા ચતી નથી તો મારા જેવી પાપિણીના પર તો એટલી જલદી યાવજ કષાથી । પરંતુ હું તેમના ચરણ કમળને ડોડીદ નહિ. એ પતિતપાવન કૃપાસિન્ધુની કિચિત કૃપા હું નહિ મેળવી શકું તો-જે મતથી તે પ્રસન્ન થાય તે મતથી કૃષ યષ્ઠ, આ પાપી પ્રાણને ત્યાગ કરીશ. આ-પ્રમાણે સો જન્મે પણ એ કૃપામયની કૃપા મેળવવાને હું બામ્બશાળી નહિ થાઉં.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં રાતી રાતી વારમુખી આંધા પીધા વિના પૂરેલી પર યષ્ઠ રહી.

રાત્રિના બે પ્રહર બપોતીત થયા હતા; આપું જગત્ નિદ્રાસમાધિમાં હીન હતું. રૂક્ત કુષ્મા, તપા અને ચિન્તાથી પીડાતી વારમુખીની આંખમાં નિદ્રા ન હતી. વિચાર પડી વિચાર કરતાં તે જાણે નિરાસાના ઉડા કુવામાં ઉતરી પડી. વળી ધડીકમાં આશાના કીણ સૂત્રથી ઉપર આવવા લાગી. ધડીકમાં ધૈર્યને ખોઈ-રોઈ શાક-મૃગિજાયા તે લિંગ-વતી હતી.

‘અચિન્ત્યો દારપર ખડખડાટ થયો. હસ દાસીએ બર્ષા નિદ્રાવશ હતાં. વારમુખીએ પોતેજ સ્વસ્થ યષ્ઠ દાર ઉધાડ્યું એ મખ્યરાત્રિએ શ્રીરંગદેવના પૂનરીને પોતાની સમક્ષ ઉબોલો નોંધ તે ચમકી-આચર્ય પામી. પૂનરી આલણુ તુરતજ તેના પગમાં પડી કામ પાથવા લાગ્યો; વારમુખી તરફ લકિતઆવ ધારણુ કરી બોલ્યો. “બાઈ । તમે પવિત્ર છો, તેમજ ખર્ષા ભકત છો, તમારા અલંકારોને અનાદર કરી તમારું આપમાન કર્યું એ મારી બૂલ ચઈ છે. શ્રી રંગદેવની તમારા પર કૃપા ચઈ છે અને આ વખતેજ મદિરમાં આવી એ અલંકારોથી તમારા પોતાના હાથે રાણુચારો એવો આદેશ થયો છે. મારા અપરાધ તરફ નોંધ નહિ.” વારમુખીહું હૃદય હર્ષથી ઉભરાઈ ગયું. તેની આંખમાં અશ્રુ આંધ્યા, કંઠ ગદગદ થયો. તેણે કહ્યું, “કંઈ નહિ તેમાં તમારો કષો દોષ નથી. મારો

પાપ કાર્યનું સ્મરણ થતાં અને હજી પણ કપારી આવે છે. એ પાપ કાર્યના આધથી દંડાર્થ ગમેલી હું—તેનાપર તેમની વહેલી કૃપા થઇ છે. ”

આટલું કહી હૃદયેલી થયેલી વારમુખી અર્ધકારનું પાત્ર લઇ પ્રાંતપુત્રી સાથે ચાલી. મંદિરમાં જઈ સ્વામીશ્રીનાં દશન કર્યાં. એ ગંભીર રાત્રિએ—સાધારણ લોકોના અગાત દેશમાં પણ લામ્બાણી પૂનરીની સમક્ષમાં તેણે એકે એકે સર્વ અલંકાર શ્રી રંગદેવને પહેરાવ્યાં, તેના આનંદની અવધિ રહી નહિ. તેની સર્વ મનકામના પૂર્ણ થઇ—તેને જાણે સ્વર્ગ મળ્યું.

તે દિવસથી હમેશાં શ્રી રંગનાથના દર્શન અને તેના કીર્તનભજનમાં લીન રહી પવિત્રપણે તે પોતાનું જીવન ગાળવા-લાગી પૂર્વસંમિત વિપુલ દ્રવ્ય ભક્તસેવામાં અને દીન દરિદ્રીને મદદ કરવામાં ખર્ચવા લાગી. પોતે હકત સારો યોગાક-દેહને ટકાવી રાખવા જરૂરેણ લઇ અહર્નિશ ઇશ્વર સેવામાં રહેવા લાગી.

એક ગોમાંતકસ્થ વિદુષી—દોના પ્રોપેસિંચ.

લેખક:—શ્રીયુત્તમ દીરજ

(૧)

ગોવા પ્રાંતમાં હિન્દુ અને ખ્રિસ્તિ એવા બે વર્ગ છે. તેમાં શિક્ષણની બાબતમાં હિન્દુસમાજ કરતાં ખ્રિસ્તિ સમાજ આજ સુધી ઘણો પાછળ હતો, પણ ગયા દશ-પંદર વર્ષમાં એ સ્થિતિ તદ્દન બદલાઇ ગઇ છે. ખ્રિસ્તિ સમાજમાં શ્રી શિક્ષણનો પ્રવાહ નોરથી આગળ વધવા લાગ્યો છે અને સામ્રાજ સમયમાં એનું પ્રમાણ એટલું બધું વધેલું છે કે નોર્મલ સ્કુલમાં પુરૂષ વિદ્યાર્થીઓ કરતાં સ્ત્રી-વિદ્યાર્થીઓ વધારે આવવા લાગી છે, એ પ્રાંતમાં શ્રી શિક્ષણને એટલું વિવશ્ય નેર આપવામાં ને ભગિની વિશેષ કારણીભૂત થયેલી છે, તેનોજ આ લેખમાં શુજરાતને પરિચય કરાવવામાન્યમે છે.

આ ભગિનીનું નામ દોના પ્રોપેસિંચ કુરેંચ પેરેર છે. ત્યાંના ખ્રિસ્તિ સમાજમાં ઇતર ઘણીએ સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓ છે; પણ સ્વદેશાન્નતિના વિચાર અને તાત્સલધી પ્રપાન કરનાર સ્ત્રીઓ બહુ વિરલ છે ! સમય ગોવા પ્રાંતમાં લોક કલ્યાણની પ્રવૃત્તિ કરનાર માત્ર આ એકજ સ્ત્રી છે એમ કહીએ તો તેમાં લેક્ષ પણ અસત્ય નથી !

દોના પ્રોપેસિંચનો જન્મ મડગાંવમાં તા. ૨૨ મી મે, સને ૧૮૮૧ ના રોજ થયો હતો. તેની માતાનું નામ દોના નાહડીન ખોષેક અને પિતાનું નામ રોકિ કુરેંચ આદેશ છે તેની એ પ્રાંતમાં અતિ નામકિત વકિલમાં ગણના થાય છે. મિ. રોકિના સપ્તમાં મતાતોમાં દોના પ્રોપેસિંચ સૌથી મોટી છે. તેનું સપ્ત કુટુંબ વિદ્વાન અને શુદ્ધિમાન હોઇ મિ. રોકિએ પોતાનાં મતાતોના નૈસર્ગિક ગુણધર્મો આગળથી તે પ્રમાણે તેમને કા-વતા ખેતી, કળા કરેર જુદા જુદા વિષયોનું શિક્ષણ આપેલું છે તેના એક પુત્રે હમણાં મુંબઇ યુનિવર્સિટીની એમ. એ. ની પરીક્ષામાં પહેલો નંબર મેળવી એન્ડસર ગોલ્ડ મેડલ મેળવેલો છે. એક પોર્ટુગલમાં જેરિસ્ટર હોઇ સરકારી નોકરીમાં નોડાયેલો છે અને એક

ત્યાજ કાયદાનો અભ્યાસ કરે છે. એ સમય કુટુંબ વિદ્યાભ્યાસગી હોઇ, બીજાઓને આદર્શવત્ છે.

આવા વિદ્વાન પિતાના હાથ નીચે ચરમાજ દોના ગ્રોપેસિઅને પોર્ટુગીઝ શિક્ષણ મંત્રી સાઈ વામર્તા-લખર્તા આવડ્યા પછી તેના પિતાએ તેને શિવલુકામ, ભરત શ્રંચણે વગેરે શીખવવા માટે એક ઓ-શિક્ષિકા રાખી. પછી ઉમ્મરના અઢારમા વર્ષે લસ્કરી સર્જન મિ. પેરેર નામના ગૃહસ્થ સાથે તેનું લગ્ન થયું અને એક વર્ષ પછી તેને એક કન્યા થઇ. પાંચ મહિનાની થઇ જ્યેષ્ઠામાં તે દોના ગ્રોપેસિઅની ઉપર વૈધવ્યનું કુખ આવ્યું ! અત્યાર સુધીમાં તેના જીવનના સર્વ પ્રસંગો સુખમાં અને નિશ્ચિતપણામાં ગયા હતા આ પ્રસંગને લીધે તેને જે આપત્તિ પ્રાપ્ત થઇ તે અનુકપનીય હતી કિન્તુ તેના આશુખ્યે તેથી જીવન વલણ પકડ્યું.

સરથ વહન કરતી એકમાર્ગી નદીના પ્રવાહમાં જેમ ખડક વગેરે આવે આવતાં પ્રવાહ જીદો માર્ગ લે છે તેમ અનુબના અશુભ્યનો પણ પ્રમા છે સદૃષ્ટ ભગિનીના આશુઅવાહે પણ તેવુંજ વલણ પકડ્યું વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થયા પછી પોતાની બે બહેનોની સાથે તેણે પુન શિક્ષણનો આરંભ કર્યો અને થોડાજ દિવસમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ પુર્ણ કરી પરીક્ષા આપી પછી તેણે નોર્મલ સ્કુલમાં પ્રવેશ કર્યો. આ શાળાનો શિક્ષણ ક્રમ ત્રણ વર્ષનો હોય છે તે તે પુરો થતાંજ શિક્ષકની નોકરી મળે છે આ ભગિનીએ પોતાના પિતાની ઇચ્છાથી એજ રસ્તો સ્વીકાર્યો. સને ૧૯૦૬ ની સાલમાં નોર્મલ સ્કુલની આખરની પરીક્ષા તેણે પસાર કરી. શિક્ષણ લેતાં લેતાં તેણે સરકારની ઇચ્છાથી શાળાનાં કેટલાંક કામોમાં ભાગ લીધો હતો, આથી નોર્મલ સ્કુલની પરીક્ષામાં પાસ થયા પછી તેજ શાળામાં શિક્ષિકાની જગ્યા ઉપર સરકારે તેની નિમણૂક કરી હતી અને દોના ગ્રોપેસિઅનું કર્તવ્ય ક્ષેત્ર પણ વધતું ગયું અને સરકારે પણ તેની વિદ્યા તથા શ્રમતે સાર્થક કરવાની અનુકૂળતા યોજી આપી. સને ૧૯૧૨ ની સાલમાં નિમાએના પ્રાથમિક શિક્ષણ વિષયક દમિશનમાં તેને એક મેજર તરીકે નીમવામાં આવી ૧૯૧૩ ની સાલમાં નોર્મલ સ્કુલના ડાયરેક્ટરની જગ્યાએ તેની નિમણૂક થઇ અને એક મહિના પછી પોર્ટુગીઝ ઇન્ડિયાના પ્રાથમિક શિક્ષણના ઇન્સ્પેક્ટરની જગ્યાએ તેની કામ ચલાઉ નિમણૂક કરવામાં આવી. ઉપરની બન્ને જગ્યાઓ ઉપર યુરોપિયનોજ હોય એવો એક આમદો કાયદો થતાં તેને તે જગ્યા છોડવી પડી તથાપિ તે જગ્યા ઉપર રહી તેણે કરેલાં કાર્યો માટે સરકારે તેના વખાણુ કર્યો તેમજ આવી જગ્યા એક ઓને ચઢવાનું આ પહેલુંજ ઉદ્ય હરણુ હોવાથી લોક-સમાજ તરફથી પણ તેની સારી પ્રશંસા થઇ સને ૧૯૧૪ માં તેણે ન્યારોચ વિષયક કોન્ફરન્સમાં ભાગ લીધો અને ૧૯૧૫ માં ‘પ્રાંતિક પાર્લમેન્ટ’માં સરકારે તેની નિમણૂક કરી અને તેજ પ્રમાણુ પ્રાથમિક શિક્ષણમાં નવીન પદ્ધતિ પ્રમાણુ જે કંઈ સુધારણા કરવા માટે એક નવું દમિશન નિમાયુ હતું તેમાં દોના ગ્રોપેસિઅને એક સભાસદ ગણવામાં આવી. આ પ્રમાણુ સરકાર-દરબારમાં પોતાના વિક્ષાદિ શુભોધી માન મેળવી, દેશ-ભક્તિ, સૌજન્ય વગેરેથી લોકસમાજમાં પણ આ ભગિનીએ સાઈ માન મેળવેલું છે, પોતાની શુદ્ધિમત્તાથી તેમજ કર્તવ્યપાલનથી તેણે આપેલો થઇ મેળવ્યો છે તેમ છતાં તે સર્વ થયતુ માન પોતાના પિતાને આપે છે.

(૨)

હોના ઓપેસિય પાશ્વત્ય શિક્ષણથી સુસંસ્કૃત થયેલી છે. તેના કહેવ પ્રમાણે પાશ્વત્ય શિક્ષણથી તેની ઉન્નતિ થઇ છે—નથાપિ તેનું સ્વાત્માભિમાન હુમ થયેનું નથી. ઉદ્યુત સ્વયંભિ, સ્વપૂર્વજ તે સ્વભાષાના સંબંધમાં તેનો પ્રેમ અત્યુચ્ચ છે. ગયા ઐતિહ્યમાં નવીન યોધામાં જે પહેલી ઐતિહ્ય બરાબ હતી તેમાં ‘ સ્ત્રી શિક્ષણ ’ એ વિષય ઉપર તેણે જે બાપજી કહ્યું હતું તે એકજ અભોગ ઉપર્યુકન વિધાનના સત્યની સાક્ષી આપે છે. હિન્દુ ઓગોના સામાજિક દરજ્જા સંબંધી બોલતાં તે લખે છે કે:—

“ હિન્દુસ્તાનમાં પૂર્વજોનો ઇતિહાસ અવલોકીએ વા વિદ્યા, શાસ્ત્ર, કળા, રાજ પ્રકરણો બાબતે ઇતિહાસ સર્વ શ્રેષ્ઠ હુદ્દિગત્તરથી વિષયોમાં ઓગોએ પોતાની કર્તવ્ય હુદ્દિનો ખરિયમ કરાવેલો છે. અને પુરૂનો સાથેની દરિદ્રાધમા તે કાષ્ટ રીતે ઓગો ઉતરી નથી. આર્ગી, અનમુખા વગેરે પુરાણોમાંની મહા સાખીઓ. યોગી દષ્ટએ તે પશુ સમ્યક્-કાર્યમાં કુશળ પવિત્રચરિત્રા સતી અદુભાષાધ અને મહા પરાક્રમશાલીની અંશીની લક્ષ્મી બાધ જેવાં સ્ત્રીરત્નો આધુનિક ઇતિહાસમાં ચમકી શકેલાં છે. આજ ઈંગ્લીશ હિન્દુસ્તાનમાં સ્ત્રી શિક્ષણના વિષયમાં સ્વાધિકાર્ય પૂર્વક પ્રયત્ન કરનાર પાર્વતીનાથ આદ્યે અને વેણુ-બાધ નામલેશી મહારાષ્ટ્રમાં સર્વે મયકુર છે. જે સ્ત્રી શિક્ષણનું બીજા મહારાષ્ટ્રમાં સુમ-સિદ્ધ દેશબક્ત દાદાભાઈએ શેષું, સનડે વગેરેએ પાણી પાઈ અંકુરિત કહ્યું અને યુનાના-દેશબક્ત પરાપક્ષરી ચુદસ્ય કરેએ વૃદ્ધિ પમાડ્યું એ વૃક્ષ અત્યારે સુન્દર બનેનું છે અને તે કપટતરનો મિટ ફોલ આજ સંપૂર્ણ મહારાષ્ટ્ર ચાખી રહ્યું છે, મહારાષ્ટ્રમાં હિન્દુલોકાએ સ્ત્રીશિક્ષણની જાળવતમા નેટલો આસ્થા દાખવેલી છે, તેના ચતાંચ નેટલી આસ્થા-પાશ્વત્ય સમાજનું સર્વતોપરી અનુકરણ કરનારા અમારા સમાજે દેખાડેની નથી. અહીંની શિક્ષિત સ્ત્રીઓ પશુ આ જાળવતમાં પૂર્ણ ઉદ્ધાસિની કિંબદુના બેરિકર દેખવામાં આવે છે. એક ગામમાં કન્યાશાળા સ્થાપવાનું નક્કી કરતાં ત્યાંની સ્ત્રીઓની સહીથી તે ન સ્થાપવા માટે સરકાર પાસે અરજી ગયાનું મને સ્મરણમાં છે । અરેરે । આવા અર્થપણને માટે કેટલુંક કહેવું ”

આ વિદુષી જાણના સંબંધમાં ઘણું લખાય તેમ છે. પરંતુ તેનું ચરિત્ર હજી પ્રકૃત થયેલું નહિ હોવાથી આ જાળવત ઉતાવળ ન કરતાં હોના ઓપેસિયને પરમેશ્વર બરપુર આયુષ્ય આપે અને તેની મરિંચા પ્રમાણે દેશાન્નતિનાં—વિશેષ કરીને ઓગોની ઉત્તિનાં ક્ષયો તેના હાથથી પાર પડાવે એટલીજ એ જગદીશ્વર પાસે માગણી છે. ગુજરાતી જહેનોને આ ચરિત્રમાં ઘણું લીખવાનું છે. વેધવ્ય પ્રાપ્ત થયા પછી ઓગોને માટે કેટલા બંધો સેવાનાં ક્ષેત્ર તપ્ત્યાર છે તે ગુજરાતની વિષવાઓ, ન્દાતી બેન ગત્તર જેવાંના ચરિત્રથી કાંઈક જાણે છે પરંતુ હોના ઓપેસિય જેવી પ્રયત્નશીલા સાધુચરિત્રા વિદુષી સ્ત્રી ગુજરાતમાં હજી નિરલ છે. પરમાત્મા જેની મેવાબગિનીઓ ગુજરાતમાં ઉત્પન્ન કરે એવી વિશદ વાચના સાથે અહીંજ વિરમુ છુ *

શ્રી સામ્રાજ્ય.

સખીનું સંતવન.

(એક પત્ર)

લેખક:—“એક બહેન.”

“મુન્દરી બહાલસોઈ બહેન,

“આજે મહે તને અત્યુપહૂં નમને વિદાય કીધી છે તેથી મહાઈ અંતર બદલું બને છે. કયામાં ગઈ ખરી પણ વિચાર તારાજ આવતા હતાં ત્યાં વિષયો ધણા ચર્ચાયા તેમાં મુખ્ય વિષય મહેને એટલો સાંભરે છે કે, મહારાજશ્રીએ “ચિંતા કરવાની બધ કરો” એવી દરેકને ખાસ બલામણુ કરી. શરૂમાં એને તિતિક્ષા કહે છે. એનો અર્થ સહન કરવું થાય છે. સહન કરવામાં ધણીજ ખુબી રહેલી છે. એ ખુબી એવી છે કે સાધારણ રીતે તાત્કાલિક દુઃખમાં સામાન્ય માનવોને તેવું સત્ય પ્રતીત થતું નથી પરંતુ જ્યમ જ્યમ રહેવાની ટેવ પડતી જાય છે, વખત જતો જાય છે, ત્યમ ત્યમ જાન થતું જાય છે કે, કષ્ટાત-કરવાથી, ચિંતા કરવાથી, વિચાર કરવાથી, જૂતકાળ સંભારી સંભારી નજરે સમીપ ખડો ને ખડો રાખવાથી અને ભવિષ્યને માટે “મહાઈ શું થશે! હું કેમ કરીશ! કેવા માણસના સંઘવાસમાં મહારે જીવન માળવું પડશે?” એ વિગેરે વિગેરે ગમગીનીના વિચારો નકામી જ છે કારણ કે આર્થાના એક પણ કાર્યવું, પરિણામ, લાવવું એ આપણી અંધાંતી જીભોની શક્તિની બહાર છે. એ શુદ્ધ સ્વરૂપ પરબ્રહ્મની સત્યા છે. ત્યારે શા માટે ચિંતા કરશે? દાખલા તરિકે પારો કે મહેને અથવા ત્હમને જૂતકાળના વિચાર આવે કે, “અરેરે આ મહાઈ શું થયું! મહાઈ રત્ન ક્યાં ગયું! મહેને આધારમાં ભરદરિયે ક્યાં છુપા? હવે મહાઈ કોણ રક્ષણ કરશે! હવે મહારી શી વેલે થશે!?” હવે એલો કે આમાં મહારા અથવા ત્હમારા કાંઈનાએ કાચમાં છે કે જૂતકાળ પાછો સમીપ લાવી શકીશું અથવા ભવિષ્યમાં રક્ષણ કરી શકીશું? કે કોઈ રક્ષક મેળવી શકીશું?—નહિજ, જ્યારે આમ છે ત્યારે શા માટે કેવળ કર્તવ્યહીન યષ્ટ ચિંતામાંજ પડ્યાં રહેવું? ચિંતા અને કર્તવ્યતા એ પ્રતિરૂપી છે. કર્તવ્યતા એ સત્વિક, વૃત્તિ છે. ચિંતા એ દલકી એટલે રાજસ તામસ વૃત્તિ છે. ઉપાય છે, આ ઉપાય આપણે યાને માટે લેવાના છે તે જુઓ. એકતો બે પ્રતિરૂપી વૃત્તિઓ સત્તમકલીન અંતરમાં રહુરે નહિ. ન્યાં સુધી દલકી વૃત્તિઓથી અંતર ભરપૂર છે ત્યાં સુધી તે ખીજા વિચાર આવવા દશે? નહિજ આવવા દે. જ્યારે આપણું મન ધણુંજ ક્ષુભિત યષ્ટ ગયું હોય ત્યારે સામાન્યણે દુનિયાદારીની વાતો અને વૈભવો ઉપર આપણને વેરાગ થાય છે ખરો પરંતુ તે વખતે કર્તવ્ય અકર્તવ્યનું જાન જતું રહે છે. આથી આપણી પ્રકૃતિ સારી રહેવી નથી અને તે સારી નહિ રહેવાથી તેમજ મન પણ નબળુંજ થઈ ગયેલું હોવાથી તેની અસર ચિત્ત ઉપર ધણીજ રહે છે. આથી સત્ય કર્તવ્યનો વાસ્તવિક ઉપાય યુકી નાહક ચિંતાનો તામસ ઉપાય ક્યાં કરીએ

છીએ. એક રીતે આપણે આપણી માનસિક દિશા કરીએ છીએ અને પરિણામે બહુ અવધન રીતે શારીરિક દિશા યાચ છે. દિશાનું શરૂઆત મોટું મામળવું છે. વળી એવી આત્મ દત્તા પણ યાચ છે. કારણ આત્માનું જ્ઞાન મેળવવું એ દરેકની દરજ્જા છે. અને ચિંતા તે જ્ઞાન મેળવવા દેવી નથી; આથી આપણે આપણો હિદ્દાર કરી શકતા નથી પણ નાશમાં પડ્યાં રહીએ છીએ માટેજ આ માનસિક વૃત્તિ બણી દબકી છે. તેને ફેરવવાને તદ્દને ગમે તેટલાં કથાપુરાણ મંત્રાલયો પણ નહિ ફેરે પરંતુ જે હાથે તદ્દમાચી "પીંડનું" ને પ્રહારનું "ખરું સ્વરૂપ સદમજ્જી તેજ હાથે તદ્દને તેમાંથી મુક્ત થશે. પછી કદી પણ તદ્દમને "દાય-દાય, કયા ગયું ને શું થયું?" એમ ઝાઝા પ્રમાણમાં નહિ લાગે. ધીમે ધીમે અભ્યાસ વધારવાથી તો વળી તદ્દન એ વૃત્તિ નાશ પામશે. આનુંજ નામ જ્ઞાનથી મોક્ષ કહ્યો છે એટલે કે જે હાથે જાવડું તેજ હાથે આપણે તે વલણમાંથી મુક્ત થઈ જઈએ છીએ. દાંખના તરિકે જુએ—

આપણે જે દાવેલ બાળાએ છીએ તે એકસીજન, હાઇડ્રોજનને કાર્બન નામના ત્રણ તત્ત્વનું બનેલ છે. રાત્રે મુતી વખતે આપણે ભરેલું કેલીઈ બજારું મુઝીને મુક જઈએ. સહવારે ઉઠીને જોઈશું તો જણાશે કે તે બળી ગયું છે. આપણે તેને બળી ગયેલું એટલે નાશ પામેલું માનીએ છીએ, પરંતુ વસ્તુતઃ તેનાશ પામ્યું છે ના. કારણકે જે ત્રણ તત્ત્વમાંથી દીવેલ એવે એક પદાર્થ બન્યો હતો તે અમુક સાહિત્યમાં ભરી તેમાં બત્તી સળગાવી એટલે તે ધીમે ધીમે આ રૂપમાંથી મલ્ટાઈ પોતાના મૂળ સ્વરૂપ ભૂતતત્ત્વસ્વરૂપ બનતું ગયું. આપણે જોને પદાર્થરૂપે દેખતા હતા તેને નાશ પામેલ માનીએ છીએ પરંતુ ખરી રીતે તેનું જાસ્તિ એટલે હયાતિ સ્વરૂપ નાશ નથી પામ્યું. કેવળ તે પદાર્થનું "રૂપ" અને "નામ" નાશ પામ્યાં છે. તેનું રૂપાન્તર થયું છે તરવેતા સ્વરૂપ છે. તે કદિ નાશ પામતું નથી. ફક્ત તેના પરિણામ ફેરફાર થયાં કરે છે. એટલે કે મહાતત્ત્વમાંથી પદાર્થની ઉત્પત્તિ અને તેમાંજ તેના લય થયાં કરે છે. આત્મ પેદાંતીએ અને (જાણ્યા પ્રમાણે) સાય-દીરો પણ કહે છે. આ ઉપરથી જગતમાં જેટલાં સ્થાવર જંગમ, ભૂત લૌકિક દ્રષ્ય-શ્રુત પદાર્થો છે તે તમામ રૂપાન્તર પામ્યાંજ કરે છે. આથી તદ્દને ખરી ગણેલાં એટલે વસ્તુતઃ નાશ પામેલાં માની શકાશે નહિ. તેનાં નામ અને રૂપથી તેનું રૂપાન્તર થયું છે.

હવે જે તત્ત્વે સ્વરૂપાન્તરે અમુક નામરૂપે આપણા અંબધીએ હતાં અને આપણે તેમને માન્યાં હતાં તે રૂપાન્તરે તત્ત્વભૂત થયાં; એમાંથી "નામ" અને "રૂપ" રૂપી એક પદાર્થ બન્યો હતો. તે પોતાના એકાકાર સ્વરૂપ બની જવાથી આકાર લય પામ્યો તેની સાથે આપણી સમત્વરૂપી માન્યતા પણ લય પામી કારણ કે એકાકારમાં બિન્નત્વ ન હોવાથી—આ મહાર્ મિયજન અને આ તદ્દાર્, એવી નીનની કિલ્ત લાવતા થવાને સંભવ નથી હતા પણ તેજ તત્ત્વોમાંથી બનેલાં આપણા શરીરો (શરીરત્રય) ન્યાં મુખી આ રૂપકમાં છે ત્યાં મુખી વૃત્તિ અને કર્મમાં થયાં કરશે. હવે પુરું નહિ જાણવાથી જે બરિ-મુખ સત્ત્વ વલણ કર્યું અને વૃત્તિનું બંધાઈ ગયું છે તે "માનુ" જાણીને અંતરુખ સત્ત્વમાં ફેરવવું અને જે પ્રતીકમાં આપણી "પૂજ્ય-મિયત્વ" સુદ્ધિ દત્તી તેજ સ્વરૂપ બન્યું અને તે એકાકાર સ્વરૂપમાંથી આ સર્વ તેમાંજ પ્રતીક સાલમ પડે છે તો તેજ પૂજ્ય અને મિયત્વ લાવતા (ન્યાં મુખી લાવતા છે ત્યાં મુખી) સર્વમાં ફેલાવવી અને

અને આ સર્વમાં તેનુંજ સ્વરૂપ છે, એવી આંતરિક સમજ પૂર્વ પ્રારબ્ધ ક્રમોથી ઉભો રહેલો આ દેહ ત્યાં સુધી કાઢીઆમાંના દીવેતની માફક પોતાનાં કર્મ ફળ પુરું થયે મૂળ સ્વરૂપમાં મળી નબ નહિ ત્યાં સુધી દિવસ નિર્ગમન કરવા; નાહકની ચિંતા અને ભૂત ભવિષ્ય વિચાર કરવા છોડી, વિશ્વ અને વિશ્વટ પ્રભુના અવયવોનો ખ્યાલ-ખીડ અને ખજાડાના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો વિચાર કરવો, જેથી કાંતિ થશે. ૩૬

વખત ધણે યાદ ગયો છે એટલે બધ કહ છું શુદ્ધ જ્ઞાન-સ્વરૂપની પ્રેરણા ઉત્તરોત્તર વાણીમાં થશે અને સમય અનુકૂળ હશે તો ફરીથી કાંઈ લખીશ અત્યાગે તો આગમથી સંતોષ મળી શોકનિવૃત્ત થશે.”

લી લહેમારી બહેન

સ્ત્રીઓએ સ્વભાવ કેવો રાખવો ?

લેખક—બહેન સૌ. સરલા.

આ સંસારમાં સ્ત્રી પુરૂષના સુખ દુઃખનો આધાર લેખના સ્વભાવ ઉપર રહેલો છે જેનો સ્વભાવ નમ્ર, ધીરજવાળો, ક્ષમાશીલ, અને સામા મનુષ્ય પ્રત્યે માયાળુ હોય છે, તે સુખી થાય છે. “ બહુ કરવાથીજ બહુ થાય છે ”—એ વચન મત્ય છે “પ્રુથુત્તમા મ્હેરો, હસમુખો સ્વભાવ, ધર્મ ઉપર આસ્થા એ સર્વ જન્મગી ઉત્તમ અને સુખી કરવાના ઉપાયો છે. પોતાની જન્મગી ઉત્તમ કે અધમ કરવી એ પોતાનાજ હાથમાં છે. લેખાથી સુખ કે દુઃખ મેળવવું એ ધણે ભાગે આપણાજ ઉપર આધાર રાખે છે સુખી કે દુઃખી થવાની ટેવ પાડવી એ આપણી પસંદગીની વાત છે.

હસમુખો સ્વભાવ—આ સ્વભાવ ધણે ઉત્તમ અને ઉપયોગી છે જો કે ધણે ભાગે આ સ્વભાવ મન પ્રકૃતિ ઉપર આધાર રાખે છે, પણ લહેને બીજી ટેવની પેઠે કેળવી બેઠો. હસમુખો સ્વભાવ જન્મગીના ઉપયોગનું મોટું સાધન છે હમતા સુખનાળી બાવી થકીયું એવું લહેને ઉત્તમ સુખ છે. સ્ત્રીના હસતા સુખની, લેખા કમકમની, જ્યારે આમ છે ત્યારે શા મોટું અસર આસપાસના લાગ્યા વગર રહેતી નથી ઉત્તમ અને કર્તવ્યતા એ પ્રતિરૂપી છે. કર્તવ્ય સામેના પતિના બળને વધારી તાણું કરે છે રાજસ તામસ વૃત્તિ છે. ઉપામ છે, આ ઉપામ આપ ધણે અમત્યને શુચી છે આ એકતો બે પ્રતિરૂપી વૃત્તિઓ સમગ્રલીન અંતરમાં રડુરડાવ આનંદી સ્વભાવજ છે. એથી અંતર બરપૂર છે ત્યાં સુધી તે બીજા વિચાર આવવા દેશે સ્ત્રીઓએ આનંદી જ્યારે આપણું મન પ્રભુજ સુખિત યાદ ગયું હોય ત્યારે સામાન્યપણે અને વૈભવો ઉપર આપણું વૈરાગ થાય છે ખરો ખરું તે વખતેમોટા શુચી રહેલો જાન જઈ રહે છે. આથી આપણી પ્રકૃતિ સારી રહેતી નથી અને તે સારમ સુખીએ તેમજ મન પણ નબળું થઈ ગયેલું હોવાથી તેની અસર ચિત્ત ઉપર વિચારોને આથી સત્ય કર્તવ્યના વાસ્તવિક ઉપાય મુકી નાહક ચિંતાનો તામસ ઉત્તરોત્તર છે

ધૈર્યવૃત્તિવાળો સ્વભાવ—એ આપણા જીવન સુખનું એક મુખ્ય કારણ છે. તેની પણ ધણીજ જરૂર છે. સીનાજી, દ્રૌપદી અને દમયંતી વિગેરે એવાં સ્વભાવવાળાં હતાં. તેમને માથે મ્હેલાં સંકટ પડ્યાં હતાં. તેમણે તેમણે સ્વસ્થ મનથી સમજી સહન કર્યું હતું. અરેખર દુઃખને વખતેજ આ શુભેચ્છા પરીક્ષા થાય છે.

માયાળુ સ્વભાવ—એ શુભ મનુષ્યને પોતાની તરફ ખેંચે છે. એવા સ્વભાવવાળી ત્રીજી જાતનાં જ્યાં જ્યાં માનસરેસો આવકાર મેળવે છે. માયાળુપણું સામા માણસમાં પણ માયાળુપણું હોય છે. માયાળુપણું જ્યતર્થમાં એક મ્હેટી સત્તા છે. માણસો મીઠાશથી વશ થાય છે. મીઠાશભરેલાં વચનો બોલવામાં જીવને, હોકાને કે શરીરને કોઈ પણ પ્રકારનું કુખ થતું થયી, માટે સર્વ સાથે માયાળુપણાથી સાલમપણે વર્તવાનો સ્વભાવ રાખવો જોઈએ.

સાલસ સ્વભાવ—એ શુભ પણ સ્ત્રીઓએ ધારણ કરવો જોઈએ. એ શુભ વિના કાષ્ટ પર સુખી થતું નથી. પતિ કામથી યાચેલાં ઘેર આવે, ત્યારે સાલસ સ્વભાવની સ્ત્રીના ધીમ્મ સાદનાં ખુશીમરેલાં વચનો તેને કેવાં મીઠાં લાગે છે? તે તેને આરામ અને સુખ આપે છે. સાલસ સ્વભાવથી આખા કુટુંબ ઉપર સારી અસર થાય છે.

સત્ય બોલવાનો સ્વભાવ—સત્ય બોલનારનો સૌ ભાઈઓ કરે છે સૌ લોકો તેના પર વિશ્વાસ રાખે છે અને આ લોકમાં સુખ અને પરતોક્ષમાં કલ્યાણ થાય છે. અસત્ય બોલવાનો સ્વભાવ દરેક વ્યક્તિને ધણીજ હાનિ પહોંચાડે છે.

નમ્ર સ્વભાવ—આ શુભથી મનુષ્યનું મન વશ થાય છે. જેમ પાણી અગ્નિના કાપને ટાટો પાડે છે તેમ નમ્ર વચન કોઈને ક્રાન્ત પાડે છે, માટે નમ્રતા મળી સર્વ માણસો પોતાનાજ હોય એવી રીતે તેમની સાથે વિવેકથી બોલવું અને વર્તવું.

દ્વિકર ચિન્તાવાળો સ્વભાવ—એ જલ્દી હાનિકારક છે. તેમાં જીવ રાખ્યાથી મનમાં મ્હેટું રૂપ પકડે છે. દુનિયામાં કંટાળીને કાયર થઈ જઈએ છિયે તેવું ખઈ કારણ માની લીધેલું દુઃખ છે. દ્વિકર ચિન્તાથી તન, મન, પ્રતિદિન નબળાં પડતાં જાય છે. તેથી સમજી સુખ અને મનની સાન્નિ નાચ પામે છે. માટે આવો હાનિકારક સ્વભાવ પ્રલય કરવો નહિ, પણ સદા આનંદમાંજ રહેવું.

આશા રાખવી—આ સ્વભાવ પણ ઘણો ઉપયોગી છે. બધા સુખ અને બધા દિલ્લાસમાં સુખ સુખ અને હેવટો સુખ દિલાસો આશામાંજ છે. આશા એ કુખી અને મરીમનો મ્હેટો મદદગાર છે. આશાથીજ મનુષ્ય મદાન કાપેલો આરક્ષ કરે છે. મોટેઆદા એ ઉત્તમ ગુણ છે અને તેથી તેને પ્રલય કરવા જનતા ઉપાયો કરવા.

આપણી અબળાઓ.

લેખક:—સૌ. હીરાંબાઇ હરજીવન લીલાધર.

આપણી આર્થ અબળાઓ કેટલી દયાળુ શાન્ત તથા સહનરીત હોય છે ! સાસરાના ધરમાં રહીને પોતાની ફરજ શું છે તે સમજીને નતર ઠેકાણે અનેક ભોગો આપીને તેઓ પોતાની ફરજ બજાવે છે. ગમે તેટલી અચાન તથા અબણ અબળા હોય, કાંઈજ બચતી ન હોય તોપણ પોતાની ફરજ તે બજાવે છે.

આર પંદર વરસ સુધી પિયરમાં રહીને માતૃપિતાની આજ્ઞા પાળે છે, લગ્ન થયા પછી પણ સાસુ સાસરા તથા પતિની આજ્ઞામાં રહીને ચાલે છે.

પોતાની ઇચ્છા તથા મરજી ગમે તેટલી હોય તોપણ બહાર ન દેખાડતાં તે સહન કરે છે. અનેક કાર્યમાં પોતાની ઇચ્છા તથા મરજી ન હોય તોપણ તે બિચારી પોતાની ઇચ્છાનો ભોગ આપીને પણ વડીલોની આજ્ઞા તથા વડીલોની ઇચ્છા તેજ પોતાની ઇચ્છા, તે પ્રમાણે વર્તન કરે છે.

આપણી આર્થ અબળાઓ પોતાની ઇચ્છાનો જેટલો ભોગ આપે છે તેટલો ભોગ પુરૂષ નહિ આપી શકે, એ નહીં છે. પુરૂષોમાં તો કોષકળ વિરલો, સ્ત્રી તરફ પોતાની ફરજ તથા ધર્મ શું તે દરારમાં એક જવલેજ બજાવતો હશે. તે છતાં પણ પુરૂષો તો સ્ત્રીઓનેજ ફરજ તથા ધર્મ શીખવવા જોઈએ તથા સ્ત્રીઓનેજ સ્વાર્થત્યાગ શીખવાની જરૂર છે એ વિષે ધણાં ભાવણો તથા પુસ્તકો લખે છે અને ચોપાનીઆમાં લખાણો બરી કાઢે છે ! પણ પુરૂષને પોતાનો ધર્મ શું તે વિષે તો કાંઈ પણ નથી કહેવાનું. બધું પુરૂષો તો પોતાની ફરજ તથા ધર્મ સારી રીતે આ દુનિયામાં બજાવે છે ને સ્ત્રીઓ વિષે પુરૂષની ફરજ શી હોય છે તે વિષે કાંઈ પણ ભાવણ સમજાણ નથી કે લેખ લખાતો નથી !

આપણી આર્થ અબળાઓ કેટલી નરમ હૃદયની હોય છે તથા પુરૂષો કેટલા કઠોર હૃદયના હોય છે, તે વિષે તહેમની દૃષ્ટિ ખેંચવાની જરૂર છે.

આપણી આર્થ અબળાઓ પતિને ત્યાં રહીને જુદાજી ધર્મ સારી રીતે બજાવે છે તથા બ્યવહાર પણ સર્વ સારી રીતે ચલાવે છે. પોતાનાં તન, મન, અને ધન તથા પ્રેમ પણ પતિનેજ અર્પણ કરી દે છે. એમ બધી રીતે સંસારને તેમજ પરલોકનો બ્યવહાર સારી રીતે નિભાવે છે ત્યારે પુરૂષ તો પોતાની સત્તા તથા હકુમત સ્ત્રી ઉપરજ ચલાવે જાય છે !

ત્યારે સ્ત્રી માંદી પડે છે ત્યારે પણ એ આર દિવસ વખતે દવાદાર કરે છે પણ જો એ આર મહિના સ્ત્રી ખાટલીમાં પડી તો તો ભોગ લાગ્યા ! પુરૂષ તેની પછી દરકારજ કરતો નથી. તે એમજ મનમાં બધું કે આતો યજનોજ ખાટલો છે ! એમ સમજીને બિચારી સ્ત્રીની તેનાથી સારી રીતે બરદાસ નથી થતી અને સ્ત્રી મરણ પામે છે તે વખતે પણ સ્મશાનમાં લઈ જતાં પુરૂષના મનમાં તો એવાજ ખ્યાલ તથા વિચારો આવતા હોય કે આર ખીજ કંઈ કન્યા પરણતી ! ને સ્મશાનમાં લાકેને ખીજ સ્ત્રી પરણાવવા વિષે વાતો ચતી હોય છે ! જે સ્ત્રી ગુજરી ગઈ હોય તેને તો સંભારી ને કોઈ પણ રાત્રી ન હોય, પણ

ઉલટું બાકને બીજી શ્રી પરચાવવી તે વિષે તથા ગાળખીના ગુણગોષ વિષે વાતો થતી હોય છે । ને જાઈ પણ મનમાં તો ચલકાટાજ હોય કે બીજી વખત થોડે ચડીયું । પણ જે શ્રી ગુજરી ગઈ, તેણે પોતાના માટે કેટલો કેટલો ભોગ આપ્યો હતો તથા પોતાની કેટલા પ્રેમથી સેવા આપી કીધી હતી તે પણ સર્વ કંઠાર હૃદયો પુરુષ તો વિચારી જાય છે એ કેટલા ખેદની વાત છે ? પુરુષના મનથી શ્રી તે તો જણે કાંઈજ નહિં. ખાર દિવસની અંદર તો રડવું કેટલું સર્વ ખ્યામલ થઈને બીજી પરણે તો જણે એક ખાસકું કાટયું ને બીજી લીધું તેમજ થાય છે ।

પુરુષોના હૃદય જેટલા કંઠાર છે, તેટલાજ આપણી આર્થ અવગાઓના હૃદય નરમ છે પતિ ગુજરી ગયા પછી પણ તે ગિચારી સર્વેન ત્યાગ કરે છે, ને હવે માફ આ કુનિયામાં કાંઈજ રહ્યું નથી, એમ કરીને દિવસ વ્યતીત કરે છે । !

આપણી જ્ઞાઓને શેતી જરૂર છે ?

લેખક:—“ એક બહેન ”

‘હાલમાં આપણા દેશમાં ઉચ ગણાતી કોમોમાં આપણે જ્યાં જ્યાં નજર કરીશું ત્યાં એકરો પચાણ દામ પુવાપરધામાં પ્રવેશ કરવી મુશ્કાળોને કાંઈ કાંઈ રોગમાં પીડાતી દેખીશું, છતાં સંવેદનશીલની વાત તો એ છે કે જો તેઓને દવા કે પરચીની વાત પુછવામાં આવે તો પ્રત્યુત્તર ‘ન’ કારમાંજ મળે, એ રુ ઓછી ચરમની વાત છે । માર્દા રહી દુનિયાં શરીરને સુકાયેલું રાખવું તેનું નામ પણ નાલુમદ અને દેશન ..’ પોતાની કામરીમાંથી ઉપરનો ફકરો વાચતાં, સત્યપ્રસાદે પત્ની તરફ જોયું ‘સરલાને પણ નેમાંની એક ગણવી કે નહીં ?’

‘ના જ, મને કાંઈ દેશન નથી ગમતી.’

‘કાણે કહે છે નથી ગમતી ? સરલા, તારા જેવી કોઈને લાગ્યેજ પસંદ હશે.’

‘હને શી દેશન ફરી ?’

‘કાંઈજ નહીં. ખુબજ સાદી ને બધી જી । એ જોડે આટલી દવા પી જ તો’ સત્યપ્રસાદે માંદી પત્નીને દવા આપતાં કહ્યું

‘હું જાણતીજ હતી કે આપની બધી વાત તારા આવીને અટકશે, પણ એ દવાની પાછળ ખટારા ખાવા ના કહેલી છે તેમ મ્હારાથી હવે જનનાર નથી’

સત્યપ્રસાદ સોમી વખત પણ આજ જવાબ સાંભળી કટકળ્યા. તે બીજા હોલમાં આસ્થા ગયા. જે પોતાના સ્વાર્થ નથી સમજી શકતી અને જેને કુદરતની સાથે વિગલ કુચેજ ફરે છે તે સવિધના આધારોને, કેળવણી આપી આપમેં । વાદ્યોમાં વાદ્યોં ઉગેરશે. ઉદ્ધવાચની પૂજનાં મંત્રો ધારીને ઉપવાસોજ કરશે. એ મ્હત્ત ગરીબ દેશ ! જ્યાં સુધી તારી પુત્રીઓ તંદુરસ્તીવર્ધક નિયમોનું શિક્ષણ નહીં લે ત્યાં સુધી તામસી ગુણ વાળીજ રહેશે, અને જ્યાં સુધી એમનામાંથી તામસ જીવ સાત્વિક નહીં આવે ત્યાં સુધી એ મ્હારી માતા । તું કે તારાં સતાનો સખી થઈ શકશે નહીં-ઉત્તર થઈ શકશે નહીં.

આપણી અબળાઓ.

લેખક:—સી. હીરાંબાઈ હરજીવન લીલાધર.

આપણી આર્થ અબળાઓ કેટલી દયાળુ શાન્ત તથા સહનશીલ હોય છે ? સાસરાના ધરમાં રહીને પોતાની ફરજ શું છે તે સમજીને સર્વ ઠેકાણે અનેક ભોગો આપીને તેઓ પોતાની ફરજ બજાવે છે. ગમે તેટલી અજ્ઞાન તથા અબણ અબળા હોય, કાંઈજ નાજુલી ન હોય તોપણ પોતાની ફરજ તે બજાવે છે.

બાર પંદર વસ્સ સુધી પિયરમાં રહીને માતૃપિતાની આજ્ઞા પાળે છે. લગ્ન થયા પછી પણ માસુ સસરા તથા પતિની આજ્ઞામાં રહીતે ચાલે છે.

પોતાની ઇચ્છા તથા મરજી ગમે તેટલી હોય તોપણ બહાર ન દેખાડતાં તે સહન કરે છે. અનેક કાર્યમાં પોતાની ઇચ્છા તથા મરજી ન હોય તોપણ તે બિચારી પોતાની ઇચ્છાનો ભોગ આપીને પણ વડીલોની આજ્ઞા તથા વડીલોની ઇચ્છા તેજ પોતાની ઇચ્છા, તે પ્રમાણે વર્તન કરે છે.

આપણી આર્થ અબળાઓ પોતાની ઇચ્છાનો જોરલો ભોગ આપે છે તેટલો ભોગ પુરૂષ નહિ આપી શકે, એ નહીં છે. પુરૂષોમાં તો ઠાકાજી વિરલો, સ્ત્રી તરફ પોતાની ફરજ તથા ધર્મ શું તે હજારમાં એક જવસેજ બજાવતો હશે. તે છતાં પણ પુરૂષો તો સ્ત્રીઓનેજ ફરજ તથા ધર્મ શીખવવાં જોઈએ તથા સ્ત્રીઓનેજ સ્વાર્થત્યાગ શીખવાની જરૂર છે એ વિષે ધણાં બાપણો તથા પુરતઠા લખે છે અને ચોપાનિષદમાં લખાણો ભરી કાઢે છે ! પણ પુરૂષને પોતાના ધર્મ શું તે વિષે તો કાંઈ પણ નથી કહેવાનું. જાણે પુરૂષો તો પોતાની ફરજ તથા ધર્મ સારી રીતે આ દુનિયામાં બજાવે છે ને સ્ત્રીઓ વિષે પુરૂષની ફરજ શી હોય છે તે વિષે કાંઈ પણ બાપણ સંબળાઈ નથી કે લેખ લખાતો નથી !

આપણી આર્થ અબળાઓ કેટલી નરમ હૃદયની હોય છે તથા પુરૂષો કેટલા કઠોર હૃદયના હોય છે, તે વિષે તહેમની દૃષ્ટિ ખેંચવાની જરૂર છે.

આપણી આર્થ અબળાઓ પતિને ત્યાં રહીને ગૃહણી ધર્મ સારી રીતે બજાવે છે તથા વ્યવહાર પણ સર્વ સારી રીતે ચલાવે છે. પોતાનાં તન, મન, અંતઃકર્મ તથા પ્રેમ પણ પતિનેજ અર્પણ કરી દે છે. એમ બધી રીતે સંસારનો તેમજ પરલોકનો વ્યવહાર સારી રીતે નિભાવે છે ત્યારે પુરૂષ તો પોતાની સત્તા તથા હકુમત સ્ત્રી ઉપરજ ચલાવે જાય છે !

જ્યારે સ્ત્રી માંદી પડે છે ત્યારે પણ એ ચાર દિવસ વખતે દવાદાર કરે છે પણ ચાર મહિના સ્ત્રી ખાટલોમાં પડી તો તે ભોગ લાગ્યા ! પુરૂષ તેની પછી દરહારજ કરતાં નથી. તે એમજ મનમાં જાણે કે આતો રોજનોજ ખાટલો છે ! એમ સમજીને બિચારી સ્ત્રીની તેનાથી સારી રીતે જરૂર નથી થતી અને સ્ત્રી મરણ પામે છે તે વખતે પણ સ્મૃતિમાં લઈ જતાં પુરૂષના મનમાં તો એવાજ ખ્યાલ તથા વિચારો આવતા હોય કે મારે બીજા કંઈ કન્યા પરણવી ? ને સ્મૃતિમાંજ બાંધતે ખીજી સ્ત્રી પરણાવવા વિષે વાતો ચર્ચા હોય છે ! એ સ્ત્રી ગુજરી ગઈ હોય તેને તો સંભારી ને કાંઈ પણ રહ્યું ન હોય, પણ

હમ્મર યતાં તેને કાચી દેદ મળે છે, ત્યાં જોને સાધારણ ધરમ અને પરાઈ કુથલીનું જાન મળે છે-શિક્ષણ મળે છે. નથી સ્વચ્છતાનું શિક્ષણ આપતું કે નથી માંદાઓની માવજતની રીત જણાવવામાં આવતી. આથી અધુરા શિક્ષણનું પરિણામ એ થાય છે કે હમે બાલ ડાળદિમાકને હમ્મતાનું શિરાન્નિન્દુ માની તેને મઠણ કરીએ છીએ, અને એવી કૃત્રિમતામાં દસાતાં અર્ધ શીખેલ અભિમન્યુની આજક અચકાઈ પડીને છીએ, અર્થાત્ ખોટી નાજુકઈથી રોગના ભોગ મધ હમ્મરે હાથે હમ્મરૂં શિર કાળને સ્વાધીન કરીએ છીએ.” મુશીલાએ કહ્યું.

સત્ય: “ શું તે કહી તેવી રિયતિ સીઓની હશે ? ”

“ એથી પણ અધમ. બાઈ, તમે હમારી તરફ દેટલા બેદરકાર રહે છે તેથી તમને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહીં હોય. છતાં એટલું તો વાદ સંપન્ન થઈ જાય છે કે “ બે હાથ વિના તાળી પડી નહીં ” ત્હમ્મરૂં વામ અંગ ત્મસિધી રોગમાં સડ્યા કરે છે, ત્મસિધી ત્હમારાથી કિત્તિકમમાં આગળ વધવાનું નથી. ત્હમે આગળ વધવા મ્હાતા હો તો, ત્હમે સખી યદ સ્તિસખ પૂર્ણ બનાવવા મ્હાતા હો તો પ્રથમ ત્હમારા વામ અંગની રવા કરો. આપણી સીઓને “ શું જોઈએ છીએ ” તે તપાસો. ”

“ તો ત્હમેજ કહોને ખ્દેન કે આપણી સીઓને રોતી જરૂર છે ? ”

“ આપણી સીઓને સાત્વિક અને સમ્માજને મદદ કરી શકાય તેવા-ઉપયોગી થાય તેવા જાનની બધી જરૂર છે. હમે કુવાર્માના મેકકની હાલત ભોગવીએ છીએ. તેમાંથી નીકળવા માટે પણ હમારે સાત્વિક અને ધર્મ જળવર્ધક જાનની જરૂર છે. જ્યારે હમને ઉપયોગિતાપૂર્ણ શિક્ષણ આપવામાં આવશે ત્યારેજ હમે હાલના આ ન્હાના કુંડાળામાંથી ખ્દાર નીકળીશું; અને આ વિદ્યાળ જગતને જસાબર જોળખી સજીશું; ત્યારેજ પ્રજુતાપૂર્ણ વિશ્વરમ્ભીય કુદરતને ઉપયોગ કરી અને કસવી શકાશું. હમારે મહમુદને જાપ દેણું હતો, જુઓરો ક્યારે લડી મર્યાં, તે જાણવાની જોટલી જરૂર છે તેટલીજ-તેથી પણ વધારે બ્યાયામ અને આરોગ્યના નિયમે જાણવાની જરૂર છે. આવા પ્રકારનું શિક્ષણ મળશે ત્યારેજ હમે હમારી, ત્હમારી અને જનસમુદાયની માનસિક અને સારીરિક તંદુરસ્તી જળવતાં શીખીશું અને શીખતી પણ શકીશું. ”

વાતમાં વખત ખલો યદ મયો. સંજ પડી ગઈ. મુશીલા અને મુકુમારીના પતિઓ સત્યપ્રસાદને ફરવા જવા માટે બોલાવવા આવ્યા. તેમને બેસાડ્યા. મુકુમારીએ તેના બાઈ (મુશીલાના પતિ)ને ઉપરની વાત જણાવીને સાથે સાથે પ્રતિજ્ઞ લેવા સૂચવ્યું. ત્રિપુટીએ બધી જુશી સાથે પ્રતિજ્ઞ લેવા કજુલ કર્યું. “ દરેક જાઓમાં કન્યાઓ સુલક્ષતાથી જોજા-માં જોજા સોળ વર્ષ સુધી કળવણીને લાગ લઈ શકે તે પછીજ ચુદચાત્રમમા પ્રવેશ કરે એવા ધત્તો કરવા ” વિગેરે સુદૃઢપૂર્ણ પ્રતિજ્ઞાઓ લીધી. તેને તત મન અને ખતતી

• ધનની મદદથી જનસમાજમાં ફેલાવીને દસાવવા નિશ્ચ કર્યું. પ્રતિજ્ઞાઓ લેવા ગયા પછી,

દૂર રસ્તાપર કોઈના ખાવાનો સ્વર આવ્યો. છુટક છુટક કહીને સંભળાવા લાગી.....

ચંદેરની ભક્તિને જે કાંઈ વિરથે જાણે;

~ ~ ~ x ~ ~ ~

વળી બીજો સ્વર આવ્યો.....

(૩૭૫) સિન્ધુ કેમ કરે આને,
મન્યા સૌ હિંદના જાયા;
મન્યા સહિ હિંદના જાયા,
ચલે ઝગઝગવળે કાયા...

સરે છુટી પડ્યાં.

નિશ્ચય સમિતે આકાશમાં તારણોએ ચંદ્રકલા લાગ્યા.

સ્વપ્નમાં પૂરી કિતિજના ઉદયનોયને પોતાની કામળ કીરણી પ્રમારતાં જોયા. આકાશ
વાણી સંભોધ...

“દર્શીઓને પ્રચિત વસ્તુ પ્રાપ્ત થાઓ.”

“આપણી જ્ઞાતિની સ્ત્રીઓની તન્દુરસ્તી શી રીતે સુધરી શકે?”

લેખક—ડૉ. અવન્ટિકા, વડોદરા.

આપણી જ્ઞાતિની બહેનોની તન્દુરસ્તી શી રીતે સુધરી શકે, તે વિશે લખતાં તે સાથે
આપણી જ્ઞાતિની બહેનોની તન્દુરસ્તી બગડવાનાં કારણો છે તે વિષયનો પણ અંદર
સમાવેશ થાય તે સારું, એમ લાગતાં નીચે મુજબ મારા વિચારો આપ સર્વેની સમક્ષ મુકું છું.

આપણી બહેનોની તન્દુરસ્તી બગડવાના કારણો તેઓ પોતેજ જોઈ છે તે છતાં
અફસોસની વાત છે કે, તેને માટે બનતા ઉપાયો લેવાને જોઈએ તેવી કાળજી તેઓ
રાખતાં નથી, અને તેમાં ખરાબી તેમની પોતાનીજ થાય છે.

બાળા જન્મથીજ દેહધી અને અધમ લેખાઇ, તેનાં તન અને મન કેમકે તરફ
બેદરકોરી રખાય છે, તે પછી તેને ઉઠેરવામાં પુત્ર જટલી કાળજી તો ક્યાંથીજ લેવાય,
અને તે બાળા જન્મારે માતા થાય ત્યારે પોતાના હોકરાને શી કેમવણી આપી શકે ?

બાળાઓને બાણીને સુ કરવું છે, ક્યાં ક્યાંવા જવું છે, તે બાણીને ઉદ્ધત રૂપ ભવ
છે, આવા બોલિયા વિચારોથી બાળાને પુરી કેમવણી આપવામાં આવતી નથી, એ પણ
જ્ઞાતિમાં કેળવણીની ખામી છે; અને સંપૂર્ણ કેમવણેથી એકપણ બાળા જોવામાં નથી
નથી. મોટી ઉમ્મરની બહેનોમાં પણ કેળવણીના અભાવે, ઉદાપણ, વિવેક, સાહુપણ અને
ગંભીરતા, વિચારે ચુલો, એક કેમવણેથી સીના જેટલા હજી સુધી જોવામાં આવતાં નથી.

જન્મતા કેળવણીને છે અને તે પ્રમાણે આપણી ન્હાની બહેનો બહુવાને
વ છે, પરંતુ આપણી ચાલતી આવેલી રૂઢિને લઈને તેઓને ય-પ ચોપડી
તો શાળાની પાઠશાળા લે છે અને બાળાની ૧૨ વર્ષની ઉમ્મર થતાં ને મોટી થઈ

૧. માજામાં... થયતા થાય છે. તેથી જ થી ૧૨ વર્ષની ઉમ્મર
સુધીમાં કાંઈક... ત્યારબાદ માતાપિતા તેનાં લગ્ન કરવાને ઇતેજાર
દેાય છે, ને પણ તેના ઉપર હજી ધરાયી, તેને પોતાને

આટલી વયમાંથીજ શુદ્ધસંસારનાં ચક્ર નીચે આવતાં તેઓ ઉચ્ચતાં ખીર્વતાં નિર્દોષ રમતાં રમતાં હોય, ત્યારે “પત્ની યદ્ય પરં શુદ્ધે-અર્થ” એ વાક્ય તેઓને લાગુ પડે છે; તેથી તેમની મનની કેળવણી માટેનાં હોંસ અને ઉત્સાહ બાલ્યુએ રહી જાય છે, અને મનને વિકસાવવાને સમયે, પુત્રવધુ યદ્ય ગંભીર ફરજો જાળવવાની તેમને શિર પડતાં, ન્હાનપણુ-થીજ એવાં કચડાકચ નય છે, કે પછી, શરીરને કે મનને ખીલવવાની કે સભાળવાની શક્તિ તેઓનામાં રહેતી નથી; તેમ તેમને તેવી તક પણ મળતી નથી; અને મળે છે તો તેનો પુરો ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી. ન્હાનપણુથીજ વર, સાસુ, સાસરું એવી બાવના બાળાઓમાં યદ્ય જાય છે અને જાળવજોને લઈને, આપણી બહેનો પાછી વયમાં આબ્યા પહેલાજ ગર્ભ ધારણ કરે છે, અને ૧૪-૧૫ વર્ષની ઉંમરે હજી તો બાળાજી કહેવાતી હોય તેટલામાં માતા યદ્ય, માતા તરીકેની ગંભીર ફરજો તેને સિરે આવી પડે છે !

માતાની કાચી વય અને નર્મજા બાધાથી કન્યાઓ જન્મથીજ નજળા હોય છે. આવી રીતે કાચી વયમાં શરૂ થતો શુદ્ધસંસાર, વખતોવખત આવતી સુર્વાવડ અને કમ્પચવડથી આપણી બહેનોને બાધા પરિપક્વ થતા પહેલાંજ નજળા પડી જાય છે. અને પરિણમે હીરદીરીયા-ક્ષય-સુવાશેજન-નજળાઈ વગેરે હોં શરીરમાં પમપેસારો કરે છે.

પિયરમાં કે ચમ્પુરપક્ષમાં ત્યાં હોય ત્યાં ખોટી મર્્યાદાને લઈને ઘણી બહેનો ગંભીર દરેક મુગેમોઢે સંકટ કરે છે; પોતે સમજે નહીં અને જીજ્ઞાસે પુછતાં કે કહેતાં સરમ બાગે, આથી પરિણમે લાંબે વખતે વધી મેલેલા શિંગો અટકાવી સકચા મુરકેલ થઈ પડે છે.

આગળના વખતમાં શ્રીઓં થોડું ધણું વૈદકનું જ્ઞાન ધરાવતી, અને તેને લઈને સ્ત્રી-જોનાં સામાન્ય હોં વિશે જોઈ બીજાને પુછી કરીને તે પ્રમાણે દર્વા કરતી. આથી શરીરને બહુ દાનિ પહોંચતી નહીં. હવે તેવા વૈદકના જ્ઞાનનો અંકોલે આપણી બહેનોના શિંગો વધી જાય છે, ત્યાં સુધી ચરમને લીધે તેઓ કહેતાં અચકાઈ છે.

આપણું હિન્દુ સંસારના રીત રિવાજોમાં સ્વચ્છતા, સુધડતાના નિયમે હજી ધણજ થોડા ધાળવામાં આવે છે એમ તો કહેવુંજ પડશે. આપણા સુર્વાવડના ઓરડા લુચો, અંદર ખુલી-હવા કે અજવાળાનું તો નામજ નહીં ! વખતે બારી કે જળા હોય તો તેમાં કપડાંના કુચા બરી બધે કરવામાં આવે છે, તેથી બિચારી સુવાવડી ઓને અધકારમય કારાગૃહમાં પુરવામાં આવે છે. તેને સુવા માટે પણ મેલામાં મેલાં અને લુનામાં લુનાં સંધરી રાખેલાં લુગડાં તથા ગાદીમાં ઓપ્પામાં આવે છે, પાંજી તે ગમે તેનાં વાપરેલાં હોય તો જંજુ કાંઈ વાંધો નહીં. એને વાપરનારની તન્દુરસ્તી કરતાં પણ તે લુગડાંની કીમત વધારે કરે છે; અને તે સંજોગોને જાળવી રાખે છે. આવા લુના રિવાજથી આપણી બહેનોની તન્દુરસ્તી ઉપર ખરાબ-ખરાબ થાય છે, તો તરતની જન્મેલાં નાનાં બચ્ચાઓ ઉપર તેની અસર થાય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. આટલું ધણુ ધાતજ-પણું મુર્ખરવાથી આપણી બહેનો અંદર અચકાઈ જાય અને માદણી ભોગવે એમાં કાંઈ વિશેષ નવાઈ નથી. ખુસી દવાના કેવી કાપલ છે તે હજી આપણી બહેનો સમજતી નથી, અને કેટલીક સમજે છે તે વડીલ વર્ગની મર્્યાદા અંગર બદલે લઈને બોધી સકતી નથી, અને પોતાના વિચારો અમલમાં મુકી દર્શતી પડે નથી.

(ગામલ) વિજય કંઠા કરે આજે,
મળ્યા સૌ હિંદના ભાષા,
મળ્યા સહિ હિંદના ભાષા,
ચલે મળકાવળે કાયા ..

સર્વ છુટી પડ્યા.

નિ લખે રાત્રિએ આકાશમાં તારાઓએ અમકવા લાગ્યા.

સ્વપ્નમાં પૂર્વ ક્ષિતિજમાં ઉદયનાથને પોતાના પ્રમળ કારણે પ્રસારતાં જોયાં. આકાશ
માંથી સંભાષ...

“દેવીઓને ધમ્મિત વસ્તુ પ્રાપ્ત થાઓ.”

“આપણા જ્ઞાતિની સ્ત્રીઓની તન્દુરસ્તી
શી રીતે મુંઢરી શકે?”

લેખક—સી. અવન્ટિકા, વડોદરા

આપણી જ્ઞાતિની બહેનોની તન્દુરસ્તી શી રીતે મુંઢરી શકે, તે વિશે લખતાં તે સાથે
આપણી જ્ઞાતિની બહેનોની તન્દુરસ્તી બચાવનાં કિર્કો કારણો છે તે વિષયેના પણ અંદર
સમગ્રવેશ થાય તે સારું, એમ જાગતાં નીચે મુજબ માત્ર વિચારે આપ સર્વેની સમક્ષ મુકું છું.
આપણી બહેનોની તન્દુરસ્તી બચાવનાં કારણો તેઓ પોતે જ જાણે છે તે છતાં
અસુસાની થાત છે કે, તેને માટે બનતા ઉપાયો લેવાને જોડાએ તેવી કાળજી તેઓ
રાખતાં નથી, અને તેમાં ખરાબી તેમની પોતાનીજ થાય છે.

બાળા જન્મથીજ દલગી અને અમમ લેખાઇ, તેનાં તન અને મન કેળવવા તરફ
બેદરકીરી રખાય છે, તે પછી તેને ઉછેરવામાં પુત્ર જેટલી કાળજી તે ક્યાંકીજ લેવાય,
અને તે બાળા જન્મરે માતા થાય ત્યારે પોતાનાં ઓકરણે શી કેળવણી આપી શકે ?

બાળાઓને બાળપણે શુ કરવું છે, ક્યા ક્યાવા જવું છે, તે બાળપણે ઉદ્ધત થઈ જાય
છે, આવા ખોટા વિચારોથી બાળાને પુરી કેળવણી આપવામાં આવતી નથી. આ પછી
જ્ઞાતિમાં કેળવણીની ખામી છે, અને સંપૂર્ણ કેળવણીથી એકપણ બાળા જોવામાં નથી
નથી. મોટી ઉંમરની બહેનોમાં પણ કેળવણીના અભાવે, ગદાપણ, વિવેક, સાલુપણ અને
ગંભીરતા, વિગેરે યુક્ત; એક કેળવણીથી સ્ત્રીના જેટલા હજી મુંબી જોવામાં આવતો નથી.

હાલનો જન્મનો કેળવણીનો છે અને તે પ્રમાણે આપણી ન્હાની બહેનો બાળપણે
ઉત્સાહી દેખાય છે, પરંતુ આપણી આવડતી આવેલી રીતે લાગે તેઓને ૪-૫ ચોપડી,
બહેલો ત્યાં તે શાળામાંથી ઉઠાડી લે છે અને બાળાની ૧૨ વર્ષની ઉંમર થતાં તે મોટી થઈ
તેથી શાળામાં જવાય નહીં એવી માન્યતા થાય છે. તેથી ૭ થી ૧૨ વર્ષની ઉંમર
સુધીમાં કંઈક કેળવણી લઈ શકે છે, પણ ત્યારબાદ માતાપિતા તેની લામ કરવાને ઉત્તેજીત
દોષ છે, ને બાળાનાં લામ થયા પછી મસૂર પણ તેના ઉપરે દહા ધરાવી, તેને પોતાને
વેર બોલાવી લે છે.

આટલી વયમાંથીજ ગૃહસંસારા ચર્ચિનીએ આવર્તા તેઓ ઉગતા ખીલતા નિર્દોષ રમતા રમતા હોય, ત્યારે ‘પત્ની યદ્ધ પર ગૃહે મદ્ધ’ એ વાક્ય તેઓને લાગુ પડે છે. તેથી તેમની મનની ફળવણી માટેનાં હોંસ અને ઉત્સાહ બાલુએ રહી જાય છે, અને મનને વિકસાવવાને સમયે, પુત્રવધુ યદ્ધ ગંભીર ફરને બળવવાની તેમને શિર પડના, ન્હાનપણુ-થીજ એવાં કથાકથ જાય છે, કે પછી શરીરને કે મનને ખીલવવાની કે સંભાળવાની શક્તિ તેઓનામાં રહેતી નથી, તેમ તેમને તેની તક પણ મળતી નથી, અને મળે છે તો તેનો પુરો ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી ન્હાનપણુથીજ વર, સાસુ, સાસરે એવી બાવના બાળાઓમાં થઈ જાય છે અને બાળવયેને લઈને, આપણી બહેનો પાકી વયમાં આવ્યા પહેલાંજ ગર્ભ ધારણ કરે છે, અને ૧૪-૧૫ વર્ષની ઉંમરે દહીં તો બાળાન્ કહેવાતી હોય તેટલામાં માતા થઈ, માતા તરીકેની ગંભીર ફરને તેને શિરે આવી પડે છે !

માતાની કામી વય અને નબળા બાધાથી કન્યાઓ જન્મથીજ નબળી હોય છે. આવી રીતે કામી વયમાં શરૂ થતો ગૃહસંસાર, વખતોવખત આવતી સુવાવડ અને કસુવાવડથી આપણી બહેનોનો બાધા પરિપક્વ થતા પહેલાંજ નબળો પડી જાય છે અને પરિણામે બીરટ્ટીયા-સૂચ-સુવારોગ-નબળાઈ વગેરે દર્દો શરીરમાં પ્રવેશારા કરે છે.

પિયરમાં કે સુમરપક્ષમાં જ્યાં હોય ત્યાં ખેટી મર્યાદાને લઈને ધણી બહેનો ગંભીર દરદા મુગેમોટે સહન કરે છે, પોતે સમજે નહીં અને બીજાને પુછતાં કે કહેતાં સંસ્કૃત લાગે, આથી પરિણામે લાંબે વખતે વધી ગયેલાં રોગો અટકાવી શકના મુશ્કેલ યદ્ધ પડે છે.

આગળના વખતમાં સ્ત્રીઓ શેડુ પલ્લુ વેદકેનું જ્ઞાન ધરાવતી, અને તેને લઈને સ્ત્રી-ઓનાં સામાન્ય દર્દો વિશે એક બીજાને પુછી કરીને તે પ્રમાણે દવા કરતી આથી શરીરને બહુ દાનિ પહોંચતી નહીં. હવે તેવા વેદકના જ્ઞાનના અભાવે ઓપણી બહેનોનો રોગો વધી જાય છે, ત્યાં સુધી શરમને લીધે તેઓ કહેતાં અચકાઈ છે.

આપણું હિન્દુ સંસારના રીત રિવાજોમાં સ્વચ્છતા, સુખડતાનો નિયમો હલુ ધણાજ થોડા પાળવામાં આવે છે એમ તો કહેવુજ પડશે આપણા સુચીવડના ઔરડા જુઓ, અહીં ખુશી-હવા કે બળવાળાનું તો નામજ નહીં વખતે બારી કે જાળાં હોય તો તેમાં કપડાના કુચા ભરી બંધ કરવામાં આવે છે, તેથી ગિચારી સુવાવડી ઝીને અષકારમય કસાગૃહમાં પુરવામાં આવે છે. તેને સુચા માટે પછું મેલામાં મેનાં અને જુનામાં જુનાં સંધરી રાખેલાં કુમડાં તથો ગારેલાં ઓપવાંમાં આવે છે, પછી તે ગમે તેનાં પાપરેલાં હોય તો પૈલું કાઢી વાંધી નહીં. એને વાપરતોરની તન્દુરસ્તી કરતાં પછું તે કુમડાંની કોમતે વધારે કરે છે, અને તે સંભાળીને જાળવ્યાં રાખે છે. આવા જુનીં વિવાજથી આપણી બહેનોની તન્દુરસ્તી ઉપર ખરાબ અસર થાય છે, તો તરતનાં જન્મેલાં નાનાં બચ્ચાંઓ ઉપર તેની અસર થાય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી, આટલું બહુ ધાતજી-પલ્લું સુન્દરવાદી આપણી બહેનો અંદર અકાશમાં જાય અને મદદથી ભોગવે એમાં કાંઈ વિશેષ નવાઈ નથી. ખુશી દવાનાં કેવી દાયદા છે તે દહીં આપણી બહેનો સમજતી નથી, અને કેટલીક સમજે છે તે પડીદ ધર્મની મર્યાદા અંગર બદાલને લઈને બોધી શકતી નથી, અને પોતાના વિચારો અમલમાં મુકી શક્યાં પછું નથી.

આપણી બહેનો ધણીખરી તો સુવાવડમાં જ મૃત્યુના મુખમાં સપડાઇ છે; અને બહેનોનાં દર્દોલું પધતું પ્રમાણ પશુ સુવાવડથી જ શરૂ થાય છે.

‘હજી તો દવાથી ટકાવી રાખેલું’ સરીર કાંઈક કીક કીક ચાલતું હોય, ત્યાં ભોળભોળે બીજા બાળકને સંભાળવાની ફરજ આવી પડે છે.

આવી રીતે અશક્ત થયેલી બહેનો માણસો દ્વારા બાળકોને ઉછેર છે અને જેટલાંક દુર્ભાગી બાળકો માતાનું સ્તનપાન કરવાને પણ ભાગ્યશાળી યત્તાં નથી; આવા અથવા દુધ ઉપર તેમનું જીવન ટકાવવું હાઈ વખતે મુશ્કેલ થઇ પડે છે. આવી સ્થિતિ આપણી બહેનોની છે તો તેમાં થોડા સુધારા કરવાની ધણી જરૂર છે. અસહન વખતમાં સુવાવડના ઝોરમાં મરે તેવા હતા અને ઉપરાઉપરી સુવાવડ કસુવાવડ આવતી તો પશુ સ્ત્રીઓના મજબુત બાંધાથી, સાદા, સાત્વિક અને પૌષ્ટિક ખોરાકથી તેમના સરીર ઉપર બંધેય દવા અસર કરી શકતી નહીં. બીજા આપણી માતિમાં સ્ત્રીકાકરે તથા નસોતો લાલ નેપથ્યે તેવો લેવાતો નથી. તેમ ઉભરા જામમાં એરંડા રૂચે એક કે બેજ તેવી સ્ત્રીઓ હોય છે અને તેમનો મિશ્રજ આપણી બહેનો સહન કરી શકતી નથી, તેમ તેમનાં લાંબાં બિંદો આપણા અધ્યમ વર્ણના લોકોને આકર્ષા પડે છે, તેથી પૈસાદાર લોકોના તેનો લાભ લઈ શકે છે. આથી સાધારણ રીતે તો દાયજીનેજ બોલાવવામાં આવે છે, જેઓ હવે પહેલાંના નેવી દોશિયાર નહીં હોવાથી ઉદરેલોની મારક પોતાનું ઉદરેલું અથાવે જાય છે, અને તેથી કરીને આપણી બહેનોનાં સરીર ખરાબ થઇ દિવસે દિવસે ક્ષીણ બનતાં જણાય છે. આ વસ્તુસ્થિતિમાં આપણી બહેનો નિર્માસ, નિસ્તેજ, લોહી વગરની, દિઝામેદરાવાળી, ભુખ ન લાગવાની નિરંતર ફરિયોદ કરનારી, યાય તેમાં શી નવાઇ ?

દાહમાં આપણી બહેનોનો ખોરાક ખારો, ખારો, અતિ તીવ્ર, ચરમ, પ્રકૃતિને તામસી બનાવી દે તેવો હોય છે. તેમ ખાવાપીવામાં મિતરાહારી રહેવું, પાચન થઇ શકે તેવો, ને તેટલોજ ખોરાક ખાવો વગેરેનું નોંધ્યે તેવું જાન આપણી બહેનોમાં નથી અને તેથી તન્દુરસ્તીને ધણું નુકસાન થાય છે. પતિ ઉલોચાયે પરદેશ જાય ત્યારે સાથે પત્નીને જવાની ફરજ છે, અને ત્યારે ગૃહદાર્થીમાં રહેલ સિવાય બીજું કામ કરવામાં આપણી બહેનો હલકાઇ સમજે છે અને બધું કામ તોફરાદાર લે છે, અને લગભગ આખો દિવસ અતીત કરતાં તેમને કંઈજા આવે છે.

જમીને બેસવું સુવું કુરસદને વખતે બોંચવું ભરવું ગુંથવું અને સાંજે ફરવા જવું અથવા કોઇને ત્યાં મળવા જવું એ આપણી બહેનો કાર્યક્રમ હોય છે. ફરવા જવાની સમય તો કોઇક બહેનોનેજ મળે; જાકો ધરમાં બેસી રહેવાથી સરીરમાં સિધિલતા આવે છે.

અસહન વખતમાં સ્ત્રીઓ મજબુત અને હિમ્મતવાળી હોતી. તેઓ મરે તેવાં દુઃખને વખતે પણ ધીરજ રાખી શકતી. તેમના સરીરનો બાંધો સુશોભિત તથા ઘાટદાર હોય. ધર કામને લીધે મળતી અંબ કસુરતથી તેમનાં સરીર કસામમાં હતાં, વળી તેઓ માતા-કાળમાં વહેલી ઉઠતી અને સુષોભ યત્તાં પહેલાં ધરભરેથી પરવારી કુટુંબની સંભાળમાં તત્પર રહેતી. વળી સામંજસ દેવદર્શન નિમિત્તે પણ બહાર જઇ ખુશી દેવાતો લાલ લેતી અને તેને લઇને તેઓની તન્દુરસ્તી સારી રહેતી.

હાલમાં આપણી બહેનોના વાંચવામાં જ્યાં ત્યાં રૂઝારી નોવેલોન નજરે પડે છે અને તે વાચતાં બહેનોનાં મન તીવ્ર ચચળ તથા ઉદ્વિગ્ન બની જાય છે અને તેઓ પોતાના ઉપર કાંઈ સારી શક્તિ નથી હાવતું મુશ્કેલી તે તો સાદું છે પણ તે સ્થિતિને અનુસરીને થાય તો સાદું, પણ હાલમાં તો દેખાદેખીને લાગે જાય છે, અને તેથી ખર્ચ વધે છે.

કેટલીક બહેનો બોલી નાજુકાઈ અને સુધાસની ઘેઘણપી તથા પરદેશમાં મળેલી સ્વતંત્રતાથી ઉદ્વિગ્ન બની જાય છે અને "ગિલકલ મહેનત લેતી નથી. આપણી બહેનો સ્વચ્છતા તથા સુધાસનીના નિયમો નાજુકાઈ નથી. તેઓનાં પર તથા આંગણું ભોંતાઈ કંટાળા ઉપજે છે, ત્યારે ત્યાં બેસવું તો મને જ મ ? જે ચીજ જે જગ્યાએ જોઈએ ત્યાં નજરે પડે તેથી ધણી ધરમાં દબેલાં શોધણે જાય છે, તેમની રહેણીકરણી જુઓ, ધરની ગોઠવણી જુઓ, કપડા જુઓ, તો એ બધું કંટાળા ઉપજાવે તેવું હોય છે.

બાળકોને સ્વચ્છ સંપત્તિને ઋણ અનુસાર કપડાં પહેરાવવાં જોઈએ, તેને બદલે તેમના સરીર ઉપર મેલ જોવામાં આવે છે, અને તે ઘણે બાળે વસ્ત્ર વિનાનાં ફરતાં હોય છે. પતિનાં કપડાંની પણ બેદરકારી રાખે છે, મેલાં યંત્રો હોય તો પણ નિયમસર ધોઈને ત્યાં કાઢી આપે ? આવી રીતે સ્વચ્છતાના નિયમો ન પાળવાથી આપણી બહેનોની અધોમતિ થયેલી છે. માતા ફળવાયેલી હોય, સ્વચ્છતાના નિયમો નાજુકાઈ હોય તોજ તેના બાળકો તન્દુરસ્ત અને સ્વચ્છ રહે છે, અને ધરનાં માણસો આવે પીવે સુખી હોય છે."

આપણી બહેનોની તન્દુરસ્તી બચાવવાનું કારણ એકઠી સ્ત્રીઓનું નથી પણ તેમાં કેટલેક વાળે પુરૂષ પણ જોખમદાર છે. પુરૂષો જ્યાં સુધી આહાર અને વિદ્યાર્થના નિયમો નાજુકાઈ હતાં તે બચાવે પાળતા નથી સાંસુધી આપણી બહેનોની તન્દુરસ્તી સુધારી શકે નહીં.

દરેક પુરૂષે પોતાની પત્નીને "વદ્દને શીખાવવું" "ધારી શિક્ષા બાગ ર" વગેરે સુચારુ અને યોગ્ય પુસ્તકો ધરમાં રાખી વંચાવવાં જોઈએ, કારણ તેનાં પુસ્તકો એક સંપત્તિની રચના સારે છે અને તેથી તેઓ મને તેવા સુવાચના કહી વખતે તેમનું મન શાન્ત રાખી શકે છે.

ઉપરે એટલું જ કહીશ કે મોટી ઉમ્મરની બહેનો માટે સચાજ દારા યાજ્ઞા સ્થાપવી જોઈએ અને તેમાં મોટી ઉમ્મરે લગ્નો, લગ્નચર્ય, સ્વચ્છતા, ખુશી હવા વગેરેથી કેવા શાખા છે, તે વિસ્તરવાર સમજાવવું જોઈએ.

બાળકોને અટકાવવાં જોઈએ કે જ્યાં બહેનોને ફળવણીનો સંપૂર્ણ લાભ આપી શકાય અને તેમનાં સરીર ચૂંદરચામને માટે યોગ્ય ચર્ચ રહે.

નાની બાળાઓને અંજ કસરત, ધરમમ, તથા સ્વચ્છતા, સુધાસની તથા આરોગ્યના નિયમો, ખુશી હવાનો લાભ વગેરે બાળકોની, ધરમાંની રહેણી કરણીથી યોગ્ય માહિતી આપવી જોઈએ, વળી તેમને ધરમાં આરોગ્ય બેઠાની તેની આર્યના કરતાં શિખવી, ધરનું જ્ઞાન આપવું જોઈએ સતીઓનાં ઇવનરસીત, પુરાણોની કથાઓ, સરીરની રચના વગેરે વિષયો ઉપર સારી બાબમાં લખેલાં પુસ્તકો વાંચવા આપવાં જોઈએ આવી રીતે ફળવાયેલી બાળાઓ ત્યારે માતા યરી ત્યારેજ તેઓ પોતાની સંતતિને ઉત્તમ ફળવણી આપી શકે અને સુધારી શકે. અરુદ્ધ.

* જો નરિવાલ વડનવા નાવર બાલક સમજાવવા આ નિબંધ ઉપર મટિ પસંદ કરવામાં આવે છે.

વિદ્યાકલા.

દરિયાનું પાણી ખાઈ કેમ છે?

લેખક:-૨૪ રા. પાપડલાલ ગોવિંદલાલ શાહ એમ. એ, બી. એસ.સી.

માંજેકચરી પશ્ચિમાની રૂપેરી રાતે અને મુખ્યાઈના પાણવા ખંદરે ઉપરે ફરવા ગયા હતા. મ્હારી સાથે મ્હોરા બે લગ્નિન હતાં. રસિકની ઉમર પંદર વર્ષની હતી અને રસ્તામાં આલતાં આલતાં પશુ તે તેના આનંદી, ટીખળી અને મરતીખોર રવભાવથી સર્વે કાઈનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યા હતા. જયન્ત પાંચ વર્ષનો હોવા છતાં શાન્ત અને હરેલ લાગતો હતો; પશુ તેને આડાતેડા સચાલ કરવાની ટેવ ધણીજ હતી. તેના સવાલના જવાબ વિચિત્ર રીતે આપવા અને તેને મ્હોડવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ રસિકનું મ્હોડું કામ હતું, અને તેમાં તેને ધણી ગમ્મત પડતી. ખંદર પરથી ધણી હોડીએ મંદ્રના શાન્ત પ્રદાશને લાભ લેવા નીકળી પડી હતી. અર્ધે પશુ એક હોડીમાં બેઠા. થોડે દૂર ગયા એટલે જયન્તને તરસ લાગી અને રસિકની સાથે પાણી સંબંધી ખાનગી વાત શરૂ થઈ. મ્હારું ધ્યાન પાસવા ખંદરના કિનારે ઉપરના તાજમલાલ હોટેલ અને તેની સાથેનાં મકાનોની દારને બમ્બ દેખાવ લેવામાં રોકાએલું હતું. એટલુંમાં “આતો ખાઈ અને ઠાણું છે! હકા યુ!” એવા શબ્દો ચીંચેચી જયન્તના ત્રેમાથી નીકળતા સાંભળ્યા પાછળ ફરીને જોતાં માલમ પડ્યું કે મસ્તીખોર રસિકે તરસ્યા જયન્તને પાણીને બ્હાને દરીઆનું પાણી ખામે ભરીને પાઈ દીધું હતું. રસિક જોરેરે હસતો હતો; જયન્તે રોવા નૈવો થઈ ગયો હતો; મ્હારી ચુસ્કાભરી નજરે પડતાજ રસિક એટી ગયો, જેથી જયન્તનો દોસ્ત યજને તેને ફોલલાવવા લાગ્યો. ખીસ્તામાંથી પીપરપીટની એક બે ગાળાએ આપીને અને ઉપરથી એક-ચીના ફાળા ખવડાવીને જયન્તનું મ્હોં હસતું થયું. હોડીની ગતિ તો આગળ ચાલુજ હતી. જયન્ત પુછવા લાગ્યો “કાકા, દરીઆનું પાણી ખાઈ કેમ હશે?”

“તેમાં મીઠું અને ખીંજ ખાઈ લા હોવાથી ખાઈ લાગે છે.” મ્હેં જવાબ આપ્યો.

“આમાં મીઠું ઠાણે નહીં હશે કે આપણે ઓઝોલ કરનાળા હોડીમાં ખેંસીને ગયા હતા ત્યાં તો પાણીમાં મીઠું નહોતું એ પાણી તો સાફ લાગતું હતું.” જયન્તની સવાલ આગળ વધ્યો.

ટીખળી રસિક વચ્ચે ઉભેલું. “એ તો આજે સવારે તે મ્હને રમવાના મર્વા ન્હોતાં આપ્યાં તેથી મ્હેં મ્હારા હાથમાં મીઠું નાખીને તને ખાઈ ચાણી પાડું હતું. હવે જોઈએ હોય તો દરિયાનું પાણી ફરીથી પી જો. આટલે દૂર આવ્યા પછી પાણી ખાઈ નહીં લાગે.”

જયન્ત મ્હારા મ્હોડું જોઈ રહ્યો. મ્હેં હસીને પાણી પીવાની ના કહી. “દરિયાનું પાણી બધે ઠાણે ખાઈ હોય છે મારે તે પાણી કદી પીવું નહીં. હવે થોડીવારના હોડી પાછી ફરશે, અને આપણે ઘેર જઈને પાણી પીશું.”

“પણ કાકા, દરિયામાં મીઠું મોણું નાખ્યું હશે!” જ્યંતનો સવાલ ફરીથી પૂછાયો.

“પરમેશ્વરે નાખેલું! બીજા કશું?” રસિક પોતાની મગક કરવાની ટેવ છેડીને જરા હાવકા મોડે બેસ્યો.

“પણ પરમેશ્વરે શું કરવા નાખ્યું?” જ્યંત આંટલાયો સમજે તેમ નહોતો.

આ પ્રમાણે વાદવિવાદમાં કંઈ લાભ નહોતો તેથી મેજ ખુલાસો કર્યો:—

“દરિયામાં મીઠું મોણું નાખ્યું તેના જવાબ મળવો સુરક્ષેલ છે. પરંતુ દરિયાની ખારાશ કેવી રીતે આવી તે સમજવું સહેલું છે. દરિયાની અંદર પાણી આવે છે તે નદીઓમાંથી આવે છે અને કુબેરા અને રહેણાંની નજીક ચાલે આવી વખતે નદીઓમાં ખારાશનો થોડોએક ભાગ હોય છે.”

“પણ નદીનું પાણી તો મીઠું અને સારું લાગે છે. તો તેમાં વળી ખારાશ, ક્યાંથી આવી?” રસિક હવે આ વાતમાં રસ લઈને બેસ્યો.

“નદીનાં પાણીમાં રહેજ ખારનો ભાગ હોય છે. કોઈ વખતે એકદ નદીનું પાણી સુકાઈ જાય છે તો ત્યાંની રેતીમાં આ ખાર એકબે દેખાય છે.”

“હા, હા, ખરી વાત. એક વખત હું દાદીની સાથે નદીએ ન્હાવાં ગયો હતો ત્યાં મને “ઉસ” વાળી રેતી દેખાતી હતી. એ ઉસ કપડાં ધોવાના કામમાં આવે છે. ખરી વાતને!” રસિક પોતાની અંકુશ અને ઘોડાસતી દેખાડ્યાં.

“હા, ઉસ ખારા પદાર્થ છે. આવા ખારા પદાર્થો નદીની સાથે દરિયામાં ભળી જાય છે. હવે કરીઆમાંનું પાણી દરેકે જ સુકાઈ જાય છે; સૂર્યમાં તાપથી પાણીની વરાળ ચાલે આકાશમાં શુભ ધર્મ જાય છે. પરંતુ અંદર રહેલા ખારો દરિયામાં જ રહે છે. આથી દરવર્ષે દરિયાની ખારાશ વધતી જાય છે. એટલે દરિયાની અંદર એટલું બધું મીઠું છે તેમાંથી મીઠું ભૂકું કાઢીને અને પૃથ્વી ઉપરની બધી જોડી કીર્મીન હોઈ પોઈ દહાડે તો દરેક ડેઝાણે ૪૦૦ શેટ જટલો ઉચો થઈ યાય. એટલે કે ૮૫ માણસને અંકિકમાં ઉપર ઉભા રાખીએ તેટલી ઉચાઈ સુધીના આ મીઠાનો ધર આખા પૃથ્વી ઉપર પથરાય.”

“પણ આટલું બધું મીઠું મેંયું થતાં કેટલાં વર્ષે લાગ્યા હશે?” રસિક એક બીજા સવાલ પૂછ્યો.

“આ વિશે પણ ગણતરી કરવામાં આવી છે. પૃથ્વી ઓજર્ણી કરેડા. વર્ષ પહેલી બધી જ ગરમ લાલતમાં હતી. તે વખતે પૃથ્વી ઉપરનું પાણી વરાળના રૂપમાં હવું અને ન્યારે પૃથ્વી ધીમે ધીમે હંડો ધઈ ત્યારે આ વરણનું પાણી ધીમે ધીમે; આ પાણી પૃથ્વી ઉપરની ખોલણોમાં ભરાઈને વહેતાં વહેતાં નદી, તળાવ, અને સમુદ્ર બન્યાં હશે, એમ ધારવીને આપણી પાસે સંભળ કરણો છે આ પ્રમાણે ન્યારે પહેલાં સમુદ્ર બનેલા તે વખતે તેમાં ખરોશનો ભાગ બીજકુલ નદી જ જેવો હતો એમ કહીએ તો ચોંટ.”

“રસિકને આ વાતમાં ભરાજર સમજાય ન પડી. તે ઝોંઝો આવવા લાગ્યો. જ્યંત તો ખારનો હોડીમાં ઉધતો હતો. હોડી હવે પાલનખ બદલે નજીક આવી રહી હતી. થોડી-

“એ બધું ખરૂં, પણ કાલે નિશાળમાં બેઠને બધાને વાત કરું કે મરતી માતા દર ક્રોડ વર્ષની થઈ છે અને આ મસ્તીખોર દરીઓ આઠ ક્રોડ વર્ષથી પોતાનું તોશન ક્યાં કરે છે, તો કાંઈ મ્હારી મરકરી તો નહીં કરેને ?”

“મરકરી કરે તો માસ્તરને કહેજે.” એ સીધા જવાબ આપ્યો.

“પણ અમારા માસ્તર તો કહે છે કે ચોપડીમાં લખેલું ન હોય તે બધું ખોટું” રસિકને નિશાળમાં પોતાની આજર બધું વંદાવી હતી તે છતાં સમુદ્રની ઉમ્મર સળધી આવી સરસ વાત કરવાનું માન પોતે લેવાની ઇચ્છા હતી.

“હા; પણ બધાની સાથે સમજાવીને વાત કરીશ તો બધા ત્હારું કહ્યું માનશે સમુદ્રમાં કેટલી ખરાબ છે અને દર વર્ષે કેટલી ખરાબ તેમાં એકડી થાય છે તે બધું તું સમજ્યો હશે તો આ વાત બીજાને સમજાવતાં તને અડચણ નહીં આવે. બીજા કહે તેજ માનવું જોઈએ એમ કાંઈ નથી, પરંતુ બીજાનું કહેલું આપણી અઠણ અને વિચારના સીધું અને ખરું સાચું તેજ માનવું જોઈએ. સમજ્યા વગરનું શીખેલું તો નકકાત્રું જાય છે.”

એટલામાં અમારી હોડી પાલવાના બહાર ઉપર આવી પહોંચી. અને ઉતરીને પૈમા મુકવીને ઘર તરફ ચાલ્યા.

ગર્ભવતી સ્ત્રીઓને સૂચનાઓ.

લેખક:—૨૫ શ. ગકરલાલ મૂળજીલાલ.

ગર્ભ રહે ત્યારથી માતાએ બહુઅર્થનું સેવન કરવું. તેમ કરવાથી ગર્ભને પોષણ અધિક મળે છે, પરંતુ આ બાબત ઉપર કેટલાંક માન્યપોષાન આપતાં નથી અને માત્ર વિવેચનનેજ પોષણ આપે છે. આમ કરવાથી ગર્ભને અતિશય હાનિ થાય છે. ગર્ભપાત વગેરે પણ આ રીતે થાય છે.

પોતાને શુદ્ધિમાન કહેવરાવનાર મનુષ્ય ખરેખર પડા કરતાં પણ અચાનં છે, કેમકે પડાઓમાં પણ ગર્ભ ધારણ થયા પછી જે કાર્ય ચતા નથી તે મનુષ્યો આચરે છે. આવા મનુષ્યને મનુષ્ય કહેવા કે પડા તે સમજાવું નથી આ પ્રસાદે હૃદયથી પોતાના બાળકને ઉત્તમ કરવા ઇચ્છા રાખનાર સ્ત્રી પુરૂને ગર્ભ ધારણ થવાની ખબર પડે કે તુરંત આ સંબંધી અલગ રહેવું જોઈએ.

સર્વ બળમાં અધ્યાત્મ બળ અટકે તેથી ગર્ભવતી સ્ત્રીએ નિરંતર પરમાર્થ સંબંધના અને આ બળ પ્રાપ્ત કરવાના વિચારો કરવા જોઈએ એવું કહેવામાં આવે છે કે ગર્ભ રહ્યા પછી માતા જે પ્રકારના વિચાર કરે છે તે પ્રકારનું બાળક થાય છે, અને તેથી ગર્ભવતી સ્ત્રીએ પોતાના બાળકને કાકત કરવું હોય તો ભસ્તિના, શરવીર કરવું હોય તો શરતાના, હુકમા જે પ્રકારનું કરવું હોય તે પ્રકારના વિચારો પ્રધાનપણે કરવા જોઈએ. આપણા વૈદ્યશાસ્ત્રના હિન્દુઓમાં પણ લખ્યું છે કે ગર્ભિણીએ ચિંતા કરવી નહીં, શોક કરવો નહિ, અને નિરંતર પ્રસન્ન રહેવું. તેનું કારણ પણ આ રીતે પ્રતીત થાય છે.

વિચારતું બળ કેટલું બહુ અદ્યત્ત છે તે ન સમજનાર મનુષ્યને આ વાત બરાબર સમજાશે નહિ, અને ખરી લાગશે નહિ પણ તે તદ્દન સત્ય છે; અને ખરેખરી જે સસ વસ્તુ છે તેને પ્રમાણ આપવાની જરૂર નથી. ને પોતાની મેજેજ તેલું સસ દર્શાવી આપે છે.

બુદ્ધને તેના પિતા તરફથી શરૂથી સુનીને જે શિક્ષણ આપતું તેમજ તે આપવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ તેના અંતઃકરણમાં કંઈકની જાણ સંગઠ્ય બેસી ગએલી હતી. આતું કારણ શોધતાં એમ જણાઈ આવ્યું કે બુદ્ધની માતા બ્યારે ગર્ભવતી હતી ત્યારે તેણે કંઈકનાજ વિચારો કર્યા હતા. પોતાની પ્રજા શી રીતે સુખી થાય, તેના દુઃખ ટાળવા શું કરવું વગેરે વિચારો પણ તેના અંતઃકરણમાં ઉઠ્યા કરતા હતા. આને લીધેજ બુદ્ધેવ કંઈકની મૂર્તિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા છે.

આખા યુરોપને એવી વખતે જગતભાવી નાખનાર મદાન નેપોલિયન બોનાપાર્ટ બ્યારે તેની માતાના ગર્ભમાં હતો ત્યારે તેની માતાને એક વખત પોતાના પતિ સાથે એક લગ્નમાં જવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હતો. ત્યાં તેણે મુખ્ય રીતે જતાવ્યું હતું. પરિણામે નેપોલિયનનો જન્મ થયા બાદ તે અનન્ય યોદ્ધા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો છે.

એક વખત યુરોપિયન સ્ત્રીને પુત્ર પ્રસન્ન્યો. તેના વાળ, મુખની આકૃતિ વિગેરે હબસીના જેવાં થતાં ને સ્ત્રીના પતિએ તે સંબંધમાં વિદ્વાનવિદ્વાની સાથે મળી વિચાર કર્યો ત્યારે સ્ત્રીએ પહેલું અવલોકન કરતાં જણાઈ આવ્યું કે તેણે પોતાને ગર્ભ રજા તે વખતમાં હબસીઓને સાથે પડતા દુઃખ અને તેમની સ્થિતિ સુધારવાને માટેજ આખંડ વિચારો કર્યા હતા. વળી તેના દિવાનખાનામાં એક હબસીનું ચિત્ર હતું તે વારંવાર જોતી અને તેની નેને દયા આવતી. આ કારણથી તેણે જાળક પણ હબસીના જેવું થયું.

આપણા દૈવિક ગ્રંથોમાં પણ રજવલ્લા સ્ત્રીએ નાહી પોષ પોતાના પતિના મુખની સામે જોતું એટલે જાળક પણ તેના જેવું થાય વગેરે બાબતો આ વાંતના ટેકામાં જણાવી છે.

ગર્ભવતી સ્ત્રીએ ગર્ભ રજા પછી કેવા વિચારો કરવાના છે તે આદર્શ વિવેચનથી રજ થાય છે.

બીજી ઉપયોગી સૂચનાઓ:

ગર્ભ રહે ત્યાર પછી શરીરમાં આળસ આવે છે અને ખાવાનું બાવતું નથી અને સામાન્ય શબ્દોમાં 'અલાલો' પડ્યો એમ કહેવામાં આવે છે. આ વખતમાં સ્ત્રીઓએ ખાયા લીધેના ઉપયોગ કરવો જોઈએ. સવારના પહોરમાં એક કાચના ગ્લાસમાં પાણી લઈ પછી તેમાં એક આખું લીંછુ નીચેપીને પી જવું. આ પ્રમાણે કરવાથી ત્રેલમાં આવતી રીક અને ઉસડીને નાશ થશે. ખાવાનું બાવતું ન હોય તોપણ આ પ્રયોગને આઠ દસ દિવસ કરવાથી મુખ લાગે છે. ગર્ભિણીએ આ શિવાય નારંગી, સંતરાં વગેરે ફળોનો ઉપયોગ પણ જેમ અને તેમ અધિક અધિક કરવો જોઈએ. જેમ ફળો ખાવામાં આવે છે તેમ ગર્ભને વધારે ફાયદો થાય છે. તીર્થા તમતમાં મરી મરચાંવાળા ખોરાક ખાવાની પણ તેને ઇચ્છા થાય છે. પણ એવા ખોરાકથી પોષણને બદલે નુકસાન થાય છે. આવા ખોરાકના અતિરાય સેવનથી ફેટલીએક સ્ત્રીઓને ગર્ભપાત થઈ ગયાના દાખલા

બનેલા છે. માટે એવા ખોસકપી દૂર રહેવુંજ ઉત્તમ છે. પોપણ આપનાર સાત્વિક ખોરાક તેણે ખાવો નોંધએ દુધનો પણ તેણે નેમ બને તેમ વધારે ઉપયોગ કરવો નોંધએ.

ગર્ભિણી સ્ત્રીએ એમને એમ ખેસી રહેવાની જરૂર નથી તેને થોડી કસરતની જરૂર છે તેથી કસરતનું સેવન તેની પાસે કરાવવું નોંધએ, કેમકે તેનાથી શરીરમાં સુસ્તી આવતી નથી અને પ્રસવ પણ સુખપૂર્વક થાય છે.

એવું બેવામાં આવે છે કે ગામડામાં રહેનાર અથવા ગરીબ હાલતની સ્ત્રીઓને પ્રસવ થાય છે ત્યારે બહુ કટ પડતું નથી અને શહેરમાં રહેનાર પૈસાદાર સ્ત્રીઓને પ્રસવની પીડા બહુ ભોગવવી પડે છે. આ પ્રમાણે થવાનું કારણ શું હશે તે સંબંધમાં વિચાર કરતાં પણ એકજ નિર્ણય થાય છે કે ગામડામાં રહેનાર અથવા ગરીબ હાલતની સ્ત્રી ઘરનું કામકામ ભરતે કરતી હોય છે અને શહેરમાં રહેનાર પૈસાદાર સ્ત્રી ખેસી રહે છે, તેથી આ પ્રમાણે બને છે માટે ગર્ભિણી સ્ત્રીએ શરીરને કસરત મળે તેવા કામ કરવાની અત્યત જરૂર છે ગર્ભિણીએ અત્યત જમવું નહિ ખોરાક પણ નેમ બને તેમ સાત્વિક લેવો. ઉપગ્રસ્ત કરવા નહિ શરીરના વસ્ત્રો પણ તગ ન પહેરતાં દીલાં પહેરવા હવા અને પ્રદાશવાળાં સ્થાનમાં રહેવું મનની પ્રમત્તતા બળવેથી રાખવી. શોક કરવો નહી, પ્રતિનિ આદેશ આવે તેજ કદા અથવા ગરમ જગથી રક્તન કરવું. આખા શરીરને બરાબર ઓળાને નહાવું સહચારી મનુષ્યના સંગમાં રહેવું જળપાન આખા દિવસમાં પાંચથી સાત શેર સુધી કરવું અને હમેશાં ઉચ્ચ વિચારને સેવવા

સુવાવડ

નીચે સંખેલા નિયમ પ્રમાણે ચાલનાર ગર્ભિણી સ્ત્રીને પ્રસવ વખત અત્યત દુઃખના ધની નથી. ગર્ભિણી સ્ત્રીએ નવમે માસ ખેસે ત્યારથી ખાવાના પદાર્થોમાં ખટાસ મિલકતુલ ન ખાવી આવી વખતમાં ખટાસ ખાવાથી કેટલીક સ્ત્રીઓએ પોતાના જીવ પણ ગોમા છે પ્રસવની રામય નજીક આવે અને પેટમાં પીડ આવવી ચરૂ થાય ત્યારે એકાદ હોશિયાર દાંધને બોલાવવી આવી સ્થિતિમાં ઘણી સ્ત્રીઓ એકડી યજ્ઞ ભય છે અને સુવાવડીને ગભરાવે છે, માટે તેમ ન કરવા દેવાની સાવધાનતા બાઇનાં સંબંધીઓએ રાખવી અતિદય સ્ત્રીઓનાં એકકાં થવાથી અને શારણિકારથી સુવાવડી સીનું ચિત્ત ઠેકાણે રહેતું તથા માટે ત્યાં શાંતિથીજ વર્તવું

બાળકને પ્રસવ થઇ ભય ત્યારપછી તેને બરાબર શુદ્ધ કરીને નહવડાંવડું અને તેના શરીર ઉપરની ચીકણ દૂર કરવી. પછી સુવાવડી બાઇને પણ ઓળ પડી ગયા પછી સ્નાન કરાવવું પ્રસવ થયા પછી તે સ્ત્રીને એક બે દિવસ વેદના પુષ્કળ થાય છે અને તેની પીડાથી તે પ્રસંગે તાવ આવે છે માટે કાંઈ હોશિયાર વૈદ ડોક્ટરની ફલા કરવી અથવા ઉકાળો પાવો બાળકને જનમ્યા પછી ગળાધુધી પાવી, અને ત્રણ દિવસ પછી સ્તનપાન કરાવવું.

સુવાવડને ઓરડો હમેશાં સાફ રાખવો ત્યાં પુષ્પ વગેરે કરવો, અને હવાની અવગ જમર માટે એકાદ બારી અથવા બાજુનું ખુલ્લું રાખવું. ઘણાં મનુષ્યો આ વખતમાં સુવાવડીને બંધ ઓરડામાં પુરી રાખે છે કે રખેને જવન લાગે ! વળી એટલુંજ નહિ મરતું ત્યાં પછી સંગમાવે છે આ ટેવ અત્યત નુકસાનકર્તા છે માટે તેનો ત્યાગ કરવાની જરૂર છે હવા એજ જીવન છે, અને તેથી થોડી ઘણી તાજી હવાનો પ્રવેશ તો જો ઓરડામાં થવાજ દેવો.

પાકશાસ્ત્ર.

લેખક:—ખડેન શ્રી “ મધુરી ”

(જુલાઈ-ઓગસ્ટ ૧૯૧૬ ના અંકે પૃષ્ઠ ૨૪૦ થી અનુસંધાન.)

જુદી જુદી બનાવટો.

ખીર—ખીર ચોખાની ચાચ, સાણચોખાની ચાચ, તક મરીયાની ચાચ, બદામની ચાચ, દ્રાક્ષની ચાચ.

શીશો—બદામનો ચાચ, ખસખસનો ચાચ ઘઉંના લોટનો ચાચ.

દુધપાક—ખટોરાનો ચાચ, સુરચુનો ચાચ, સાણચોખાનો ચાચ, ચોખાનો ચાચ પ્રથમ દુધ મુકી ખુબ ઉત્તુ ચાચ એટલે તેમાં ચોખા ઘોષ મુકીને નાંખવા અને તે ચઢી જાય એટલે પછી સાકર નાંખવી, સાણ ચોખાનો મધુ તેજ રીતે ચાચ છે, બટારાનો કરવો હોય તો બટારાને ખમણી ઘીમાં તળી અને તેને દુધમાં નાંખવા તેમાં સુર નાંખવું. સુરચુનો પચુ તેજ રીતે ચાચ છે. બદામ પરતાં ચારોળી વગેરે નાંખવાં.

ખાસુદી—દુધમાં સુર નાંખી તેને ખુબ ઉત્તુ કરવું. પછી જાડુ ચાચ અને દ્રાક્ષ પડે એટલે ઉતારી પરતાં ચારોળી ઇત્યાદિ નાંખવું.

શીખંડ—દુધ સાકર લાવી ઉત્તુ કરી ટાડું પડે એટલે જાણવું. પછી દહીં ચાચ એટલે તેને એક હાથમાં નાંખી હાથી ખીલીએ ટંગાડી રાખવું. તેની નીચે એક વાસણ મુકવું પછી તેમાં પાણી નીતરી જશે. પછી એકલું દહીં રહેશે. પછી એક વાસણમાં હાથડુ બાંધી દહીં અને ખાંડ ભેળવી છણી નાંખવું. પછી ફેરવ બદામ, પીરતાં, ઇલાઈચી, ચારોળી, જાયફળ, વગેરે નાંખવાં.

સુરખ્યા—એ ઘણી જાતના ચાચ છે. ફેરીનો ચાચ, ખમણનો ચાચ, બીલાનો ચાચ, ખારેકનો ચાચ, અનનાસનો ચાચ, લીલી એલચીનો ચાચ, બદામનો ચાચ, સફરચંદનો ચાચ, આંખાનો વગેરેનો ચાચ છે. આમાં ચાસણી અડી તારતી નાંખવી. પછી એક દિવસ તાડી પાડી બીજે દિવસે હાથમાં ભરી પાણીના નાના હાથમાં મુકવું એટલે કાડીએ ચડશે નહિ.

અથાણું—પ્રથમ મીઠું, મેથી, ધાણુ, હર, શીડીને દળાવવું. પછી તેનો સંભાળ કરવો. મેથી, મીઠું મરચાં વધાવણી એ બધું એકઠું કરી પહેલાં વધાવણીને તેજમાં તળવી. તે તેજ હોય તેવું સંભાળ ને મોયણુ દેવું પછી તે ભેળવી ફેરીને ચીરી ગોટલી કાઢીને ખમણીમાં ભરવા. તેમાં તેજ બીજે દિવસે નાંખવું. આ સંભારમાં બીલાં ચુંદાં પચુ ભરાય છે. હરા ફેરીમાં ધાણુ હર, મીઠું, વધાવણી, મરચાં ઇત્યાદિ ભેગુ કરી તેને મોયણુ દહ રાખવું. પહેલાં ફેરીમાં દળદર, મીઠું નાંખીને બે દિવસ રાખવી બીજે દિવસે બહાર કાઢી પોળી કરી રાખવી, પછી જે સંભાળ તૈયાર કર્યો હોય તે ભરવો તેમાં હર આવ્યું આટું હર ફેરા કહેવાય, તેમાં ચુંદાં પણ ભરાય, મેથી આવી એટલે મેથીઆ કહેવાય.

ગોળયાં—ગોળ નાંખવામાં આવે તે ગોળયાં મેથીઆમાં કહેવાય. રાષ્ટ્રને શીણીને તેમાં મીઠું હળદર તેમ પાણી એ બધું નાંખી ખુબ શીણી કરીમાં ભરવી. એ ગોળા રાષ્ટ્રી કહેવાય. ગોળ નાંખીને કરે તે ગળા રાષ્ટ્રી કહેવાય. કરીને છાલી બે દિવસ મીઠું હળદર ભરી રાષ્ટ્રી મુકવી. પછી તેમાં એક થર ગોળ અને એક થર કરી એમ નાંખવાં. આમાં શુદ્ધ ગળા રાષ્ટ્રી અમર ગોળા રાષ્ટ્રીમાં નાંખાય છે. વળી મરમળ મેથીઆમાં અને ગળા રાષ્ટ્રીમાં નાંખાય છે. શુદ્ધ અને ગરમળને કરીવાળું ખાટું પાણી હોય તેમાં નાંખી બે દિવસ રાષ્ટ્રી કાઢી લઈ મેથીઆમાં કે રાષ્ટ્રીમાં નાંખવા. વળી ભોંડા, ગુવારને પાણીમાં બે દિવસ રાષ્ટ્રી મેથીઆમાં નાંખવા. વળી લીલાં મરચાંને ચીરી મીઠું મરચું ભરી મેથીઆમાં નાંખાય છે. કરીને ખમણી તે ખમણમાં મીઠું હળદર નાંખી બે દિવસ રાષ્ટ્રી પછી તેને તેલ રાંધ મેથી વગેરે નાંખી છમકારી તેમાં ગોળ નાંખવો. છુદ્ધ ખાંડે પછુ થાય છે અને તીજો પછુ થાય છે. કરીના ચીરીમાં કરી તેને બે દિવસ પાણીમાં રાષ્ટ્રી પછી ગોળ કે ખાંડની ચાસણી કરી વધારીને ચાસણીમાં નાંખી દેવાં. આમાં તજ લવંગ ઇન્ધાદિ નાંખવા. બીલાંનું અથાણું પછુ થાય છે. અને તે મધ્ય ઉપર સારી અસર કરે છે. આદુ હળદર લીંચું પછુ અથાણું થાય; બોરું રાંધતું થાય શાક થાય અને અથાણામાં પછુ નાંખાય. માંજર અથાણામાં નાંખાય, પપૈયા અથાણામાં નાંખાય. કરમદાને બે દિવસ પાણીમાં રાષ્ટ્રી, બઈણીમાં તેલ હળદર લગાવી પછી એક થર મીઠાને અને એક થર તેપનો તેમ નાંખવા. શુદ્ધ અથાણામાં નાંખાય, શાક થાય, આખાં થાય, રાંધવાળાં થાય અને કાચલી થાય. ગુવારની કાચલી થાય, લીંચની કાચલી થાય. બોરડા ખારમાં ઉત્પન્ન થાય. તેના મુડીઆ થાય કુસવડી થાય, શાક થાય, લોટચણી થાય, મોરડા કારેલા થાય અને દહીં મોરડા થાય, મેથીની ભાંજ લોટચણી થાય, કુસવડી થાય, કઠીમાં નાંખાય, મુડીઆ થાય, કઠીમાં કારેલા, ભોંડા, મેથીની ભાંજ, વડી, કુસવડી, રીંગણા સુરણ, બટાટા એ બધું નાંખાય છે.

ચરણી—ઝાયમીની થાય, પુટીનાની થાય, કોડની થાય, તુરીયાની છોલની થાય, બટાટાની થાય, ટોપરાંની થાય, તલની થાય, લસણની થાય, કુંગળીની થાય, અંબલી ને દ્રક્ષની થાય થાય.

ગાંજરની ચીરી થાય, ગાંજરું રાંધતું થાય, બોરું શાક થાય, બમણની ચીરી થાય, કળાહારમાં સુરણ, બટાટા, કંદમીંગ, રાંજગરો, લીંચ, ચીલકુ, રાકરીયાં, પપૈયું, ઘડમ, સફરજ, બમણ, સંતુ, ફળાં, કરી એ બધું કામ આવે છે. હવે જો સુરણ કે કંદ તળતું હોય તો તેને છીનીને તેમાં મીઠું નાંખી, થી ઝાંઝુ મુકી તેમાં મુકવી. તેની નીચે તાપ સરખો રાખવો, પહેલાં તો તેને આકરાં થવા દેવાં અને પછી તાપ ધીમે પાડવો. એટલે સીંગીને સરસ થઈ જશે. કંદ પછુ તેજ રીતે થાય, બટાટાને બારી કડમ કરી મીઠું, મરચું, આદુ, તેલ, મુડી તેમાં તળવા. એટલુંજ નાંખતું હોય તો કળાહારમાં કામ આવે.

શીંગનો લાકુ થાય છે અને તળાય છે. શીંગને ચોખી ખાંડી શેરે અંધેર ખાંડ લઈ તેની ચાસણી કરવી, પછી ગોળા વળતી થાય એટલે શીંગનો છુદ્ધ નાંખી દેવો. પછી ચાણીમાં થી ચોપડી તેમાં પાથરીને દાખી દેવો. તે શીંગનો મકરપાળો કહેવાય.

પાકશાસ્ત્ર.

લેખક:—બહેન શ્રી “ મધુરી ”

(જુલાઈ-ઓગસ્ટ ૧૯૧૬ ના અંક ૫૯ ૨૪૦ થી અનુસંધાન)

જુદી જુદી બનાવટો.

ખીર—ખીર ચોખાની થાય, સાણચોખાની થાય, તક મરીયાંની થાય, બદામની થાય, દ્રાક્ષની થાય.

શીરો—બદામનો થાય, ખસખસનો થાય ધંહિના સોટનો થાય.

કુધપાક—ખટ્ટાનો થાય, સુરણનો થાય, સાણચોખાનો થાય, ચોખાનો થાય પ્રથમ કુધ સુધી પુખ્ત ઉત્તુ થાય એટલે તેમાં ચોખા ઘોષ્ટ સુકવીને નાંખવા અને તે ચઢી ભય એટલે પછી માકર નાંખવી, સાણ ચોખાનો પશું તેજ રીતે થાય છે. બટાટાનો કરવો હોય તો બટાટાને ખમણી ધીમાં તળી અને તેને કુધમાં નાંખવા તેમાં છુર નાંખવું. સુરણનો પણ તેજ રીતે થાય છે. બદામ પરતા આરાળી વગેરે નાંખવા.

ખામુંદી—કુધમાં છુર નાંખી તેને પુખ્ત ઉત્તુ કરવું. પછી જાડુ થાય અને દાણો પડે એટલે ઉતારી પરતાં આરાળી પ્રત્યાદિ નાંખવું.

શીખડ—કુધ સાથે લાવી ઉત્તુ કરી ઠાઠું પડે એટલે જમાવવું. પછી દહીં થાય એટલે તેને એક હુમડામાં નાંખી હાથે ખીલીએ ટંગાડી રાખવું. તેની નીચે એક વાસણ મુકવું પછી તેમાં પાણી નીતરી જશે. પછી એકલું દહીં રહેશે. પછી એક વાસણમાં હુમડું બાંધી દહીં અને ખાંડ ભેળવી છણી નાંખવું. પછી કેશર બદામ, પીરતાં, ઇલાઈચી, આરાળી, ભયદળ, વગેરે નાંખવા.

સુરખ્યા—એ ઘણી જાતના થાય છે. કેરીનો થાય, ખમણનો થાય, ખીલાનો થાય, ખારેકનો થાય, અનનાસનો થાય, લીલી એલચીનો થાય, બદામનો થાય, સફરજનો થાય, આંબાનો વગેરેનો થાય છે. આમાં આસણી અઢી તારની રાખવી પછી એક દિવસ તાડી પાડી બીજો દિવસે હાથમાં લઈ પાણીના નાના કામમાં મુકવું એટલે ઠાંડીએ ચડશે નહિ.

અથાણું—પ્રથમ મીઠું, મેથી, ધાણું, છુર, રોટાને રાખવું. પછી તેને સંભાળ કરવો. મેથી, મીઠું મરચા વધાયણી એ બધું એકઠું કરી પહેલાં વધાયણીને તેલમાં તળવી. તે તેલ હોય તેલ સલાણુ ને એમણુ દેવું પછી તે ભેળવી કેરીને ચીરી ગોટલી કાઢીને બધણીમાં ભરવા. તેમાં તેન બીજો દિવસે નાંખવું. આ સંજારમાં બીલા શુદ્ધ પણ ભરાય છે. છરા કેરીમાં ધાણું છુર, મીઠું, વધાયણી, મરચાં પ્રત્યાદિ ભેગું કરી તેને મેમણુ દહીં રાખવું. પહેલાં કેરીમાં હળદર, મીઠું નાંખીને બે દિવસ રાખવી બીજો દિવસે બહાર કાઢી પ્લોળા કરી રાખવી, પછી જે સંભાળ તૈયાર કર્યો હોય તે ભરવો તેમાં છુર આબુ માટે છુર કેરા કહેવાય, તેમાં શુદ્ધ પણ ભરવા, મેથી આવી એટલે મેથીઆ કહેવાય.

વિવિધ વિચાર.

નારી જીવનનો પ્રશ્ન.

અનુવાદક-શ્રીયુત્ “અમડું ભૂમડું.”

- ૧ શું આ સત્ય નથી અને હુંનો ? એવ્ય હૃદયમાં કરો વિચાર;
અમે રહીશું અધિકારમાં કેમ યશો ભારત-ઉદ્ધાર ?
- ૨ જનની કેરા હયા પદને અમ વિષ્ણુ કો નવ પ્રાપ્ત કરે;
સહધર્મિણીનાં નામેથી ભારત સુન્દરી ઉજ્જવળ રહે.
- ૩ કિન્નુ ક્યાં સુધી આપણુ સકુ તેનું ખ્યાન હોય ધરીએ,
ખરે આ જીવનના સંધર્માં નીભાવતાં કર્તવ્ય અમે
- ૪ “કર્મ પશુ નહિ” આવા શબ્દેએ યાતું અમને દુઃખ અપાર,
અમે રહીશું અધિકારમાં કેમ યશો ભારત ઉદ્ધાર ?
- ૫ ને અમાન અસિક્ષિત તો તો “બુદ્ધિહીન” મળે ઉપનામ;
ને સિક્ષિત યદ્યપે તોયે પશુ કહે “ચાર અક્ષરનું જ્ઞાન”
- ૬ દૂટ કલહ અને વેર બાધતી હાનીયુક્ત ભર્તુ અભિમાન;
દુનિયાના સદૃશ્ય સહુમાં વિદિત નહિ એકનું જ્ઞાન.
- ૭ “નારી-જીવન એ તે જીવન” આજ ભાવનો છે સંચાર,
અમે રહીશું અધિકારમાં કેમ યશો ભારત ઉદ્ધાર ?
- ૮ સિક્ષિત થવા છતાં પશુ શું અમે નહિ ધરીશું તેનું ખ્યાન !
“ઐરાવત છે દેશ અમારો સકલું હવે અતિ ઉચું જ્ઞાન.”
- ૯ યાઓ સુયોગ્ય સન્તાન અમારાં મેળવે દુનિયામાં સન્માન,
સકુ ઉચ્ચ હૃદયમાં યાઓ પધરા ભારતનું અભિમાન.
- ૧૦ યદિ અમે તે માટ કરીશું સાહસથી ઉલોગ પ્રચાર;
અમે રહીશું અધિકારમાં કેમ યશો ભારત ઉદ્ધાર ?
- ૧૧ લખને હાથ ! વિદેશી શિક્ષા તે સમ સર્વ જની જનશું,-
યદિ આપણા દેશ ધર્મપર ખ્યાન નહિ કર્મ લાવીશું.
- ૧૨ દેશન સર્વ શિક્ષણનો છેડો હાથ ! અમે દેખાડીશું.
ધર્મ સનાતન બાલુ મૂકી મૂરખતા જતલાવીશું.
- ૧૩ કોણુ લાજ રાખે ભારતની જીવિત રહે જાને આધાર ?
અમે રહીશું અધિકારમાં કેમ યશો ભારત ઉદ્ધાર ?

બીજે સવારે તેઓ હંસ ચારવા નીકળ્યા ને દરવાજા આગળ આવ્યા એટલે પેલી કુંવરીએ ડાહ્યાને કહ્યું:—“મનદર! મનદર! તું મરી ગયો છે, તેથી મારા મનનો દર્દ પશુ મરી ગયો છે.”

ડાહ્યાએ ફરીથી જવાબ આપ્યો, “અરસોસ! અરસોસ! જો તારી માએ જાણ્યું હોત, તો તેનું લાગણીવાળું અંતઃકરણ ‘દુઃખી થયું હોત.’”

તે પછી તેઓ બીડે ગયાં ને દંસ ચારવા લાગ્યા. કુંવરીએ ફરીથી વાળ ઝોળવા માંડ્યા ને પ્રથમની માફક પવનને કહ્યું એટલે ઓકસાની ટોપી ધણી દૂર સુધી જતી રહી. તે લેવાને ગયો ને પાછો આવ્યો એટલામાં તો વાળ ઝોળાઈને સાફસફ થયા-પછી સાંજ પડી એટલે તેઓ ઘેર ગયાં.

(૫)

આનાથી પેલી ઓકસા ધણે કંટાળી ગયો ને રાજ્ય પાસે ગયો ને રાંધે વાતથી તેને વાંકિક કર્યો. તેણે ઘોડાને તે જ કહેતી, ને જ ઉતર મળતો તે કહ્યો; અને કહ્યું કે હું તો દહે તે ઓકસી સાથે દંસ ચારવા જઈશ નહિ.

પછી રાજ્યએ કહ્યું:—“તું જ હું તપાસ કરીશ.” પછી બીજે દહાડે તે જાતે ગયો ને બીડની પાછળ ઝાડીઓમાં સતાપ ગયો. તેને ડાઈ જોઈ શક્યું નહિ પણ તે જ જો બંધું તે સર્વ જોતો. તેણે જોયું તો કુંવરીના વાળ ધણી સુદર દત્તા. બંધી વાતથી શાંતિન થઈ તે રાજ્ય ઘેર ગયો ને મનમાં ધણે આશ્ચર્ય પામ્યો. તેણે કહ્યું કે આ ડાઈ રાજ્ય કન્યા છે. પછી રાત્રે પેલી કન્યા દંસચારીને પાછી આવી એટલે રાજ્યએ તેને જોલા લા સિપાઈ મોકલ્યો. તે સિપાઈ સાથે તરત ત્યાં હાજર થઈ રાજ્યએ પૂછ્યું “તું કોણ છે?”

કુંવરીએ જવાબ આપ્યો. “રાજ્ય સાહેબ, તે કહેવાને હું હિંમત ધરી શકતી નથી, કારણ કે જો હું તમને તે વાત કહીશ તો મને મારી નાંખવામાં આવશે.”

રાજ્યએ કહ્યું “તું તારી વાત નિરૂપણે જ બની દોષ તે સમજી મને કહે.”

તેણે કહ્યું કે “રાજ્ય સાહેબ, હું તો ખરી રાજકન્યા છું ને પેલી તો મારી દારી છે. તે મારા ઘોડાપર બેસી, મારા પોશાક પહેરી અહિં આવી છે. તે મારા સામન વાપરે છે ને મારા કુંવરજી સાથે બેસે છે. મને તમે કુસુમપુર પાછી મારી આ પાસે મોકલી આપો.”

રાજ્યએ જાણ્યું કે તરતજ તે તેને વફાતથી જોઈ પડ્યો. પછી રાજ્યએ કુંવરને જોલાઓ ને તેની ખરી સ્ત્રી તેને બતાવી. તે જોઈ તે ધણે ખુશ થયો ને જાને વફાતથી બેઠ્યા. પછી તેઓ પોતાને ઝોંડે ગયાં, ને અપૂર્વ પ્રેમના લાગ લેવા લાગ્યા. પછી પેલી કન્યાના સ્ત્રીને અધારી ઝોરડીમાં જન્મદિ દરવાજા આવી. પછીથી એક અપરાધને મનદરને જાણતો કર્યો.

सुन्दरी सुशोध

युध्वां सिमावतो हिन्दी वीर.

सुन्दरी सुशोध

विजय कृष्ण पद्मार्तु भारत पुत्र

સુંદરી સુબોધ * માસિક વધારો.

આપણાં બાહ્યો કપા દેખડું અભિનય આપાર સજે છે, આપણી બંદેનેતા દાખમાં બાહ્યો અને આપણું પરમદિવ છે, તદ્વા આપણાં બન્યુઓની સદાશ વિતા પ્રમતિ થતી મહિન છે આથી-પોતાતામાં તેમજ અભિ, પુરષો, અને બાહ્યો, સર્વમાં સદાચાર અને સુવિચાર, તથા ઉદ્યોગ, સ્વત્વ, પ્રેમ અને ત્યાગનું પ્રાકટ્ય થાય, એમ નિરંતર પ્રયત્ન કર્યું કરવે, એમ ભારત સંદર્ભિતું અર્થ દેશવત છે

પુસ્તક ૧૪ સુ.]

લુસાર્ડ, એગ્રાસ્ટ: ૧૯૧૭.

[અંક ૭-૮.

સ્ત્રી સન્માન.

સ્ત્રીઓ જ જગત્ની સર્વ જાતિઓની ઉન્નતિનુ કારણ છે, એ સત્યનો સર્વ માણસો સ્વીકાર કરે છે. મહાત્મા ઘાઠનાં આ વચનો માનવાને સમાજ તત્ત્વજ્ઞો સદા તૈયાર રહે છે. જગત્ની કપી જાતિએ સ્ત્રી પ્રત્યે કેવા પ્રકારનું ગાંધર્વનું કર્મ, સ્ત્રીનુ સામર્થ્ય, સન્માન, આદર, પરિશ્રમ, અને પ્રવલતાનો વિસ્તાર ફેટલો હતો, સમાજે સ્ત્રીઓને ફેટલી સ્વતંત્રતા આપી હતી ને, તેનું શું કર્તવ્ય નિર્માણ કર્યું હતું, તે જાણવાથી જ સમાજ તત્ત્વવેત્તાઓ અમુક જાતિની ઉન્નતિ ફેટલી થઈ હતી, તેનું પરિણામ કાઢી શકે છે. આર્ય ધર્મ શાસ્ત્ર હિંદુ સ્ત્રીઓને સમાજમાં ઉચ્ચ સ્થાન આપે છે, એ વાત સર્વ લોકોને સુવિદિત છે અને તે વિષેની અનેક ગાયાઓ પ્રચલિત છે. હિંદુઓ અતિરિક્ત અન્ય લોકો પણ આ વાત જાણે છે અને તેઓ ફેટલા માટે હિંદુઓને ધન્યવાદ આપે છે. રાજપુત સમાજમાં સ્ત્રીજાતિનું ઉચ્ચ સન્માન ચિરકાલ્યથી વિદ્યમાન છે. આર્યજાતિ સ્ત્રીઓને અનાદિયી લક્ષ્મીસ્વરૂપ માને છે. હિંદુઓ એમ માને છે કે મુલ અને સંપત્તિની વૃદ્ધિ માત્ર સ્ત્રીની પવિત્રતાથી જ થાય છે. જ્યાં ગૃહિણી હોય છે તે જ સ્થળે ગૃહ કહેવાય છે. ગૃહિણી વિનાનું ગૃહ તે સ્થળે ગૃહ નથી. भार्याहीन मनुष्य गृहस्थ गणात्तो नयी. પારાશર સ્મૃતિ આ જ પ્રમાણે કહે છે “भार्याहीन मनुष्यने तो अरण्यवास करवो ज उचित है” સ્ત્રી વિનાના મનુષ્યનું ગૃહ અરણ્ય સમાન જ છે. સસારમા જેટલાં રત્નો છે, તેમાં સ્ત્રી રત્ન સર્વોચ્ચ છે. એક માત્ર સ્ત્રી જ સંસારની જીવન શક્તિ અને વલ છે. સર્વ પુરાણોનો પગ આ જ મત છે. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર વાચવાથી પ્રાચીન કાષ્ઠિ મુનિઓ આર્ય સ્ત્રીઓનું સ્થાન ફેટલું ઉચ્ચ નિશ્ચિત કરી ગયા છે, તે સારી પેઠે વિદિત થાય છે. સ્ત્રીઓ માત્ર પુરુષજાતિની પશુવૃત્તિ વૃત્ત કરવાને માટે જ સરજાઈ નથી પરંતુ મુલ, જ્ઞાતિ, મંગલ, પવિત્રતા, પુણ્ય, ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષનું કારણ પણ સ્ત્રી જ છે. આર્ય ધર્મશાસ્ત્રો આ ઉચ્ચ સ્તરે પોકારી નિવેદન કર્યું છે. જગત્ની

સર્વ જાતિનાં ધર્મશાસ્ત્રો વાંચો, પરંતુ તમને સ્ત્રીઓના સંબંધમાં આવું ઇશુ વિધાન કીંજે ક્યાંય દૃષ્ટિગોચર થશે નહિ. પુરાણ કહે છે કે યદિ કોઈ મનુષ્ય સાધ્વી પતિવ્રતા સ્ત્રીનો પરિત્યાગ કરીને સંન્યાસી બ્રાહ્મચારી વા યદિ યદ્ પારલૌકિક પુણ્ય સંચય કરવાની ચેષ્ટા કરે, યદિ કોઈ વાણિજ્ય કરવાને દૂર દેશમાં ચાલ્યા જાય, અથવા મોક્ષની પ્રાપ્તિને અર્થે તીર્થમાં નિવાસ કરે, કિંવા તપ કરવામાં મન રોકે તો તેનું અમીષ્ટ કાદિપણ સિદ્ધ થશે નહિ; તે પતિત થઈ જશે અને તેના યશનો લોપ થશે. અનંત મહિમાયી યુક્ત, જગદીશ્વરે મૂઢથી જ સ્ત્રીઓને કોમલાગી બનાવી છે, તેથી આર્ય શાસ્ત્રકારો તેમની રક્ષા કરવાની પ્રવલ શિષ્ટા આપી ગયા છે. પિતા, પતિ અને પુત્ર, એ ત્રણે સ્ત્રીજાતિના ત્રણ સમયના, ઉપયુક્ત રક્ષક છે. ધર્મનીતિ, સમાજનીતિ, સમ્યક્તા અને ईश्वरના હેતુ તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં સ્ત્રીઓને પુરુષોના જેવી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપવી ઈષ્ટ નથી, આ વાર્તા પ્રાચીન આર્યની તિને સારી પેઢે જાણીતી હોવાથી તેણે સ્ત્રીઓને તેમની સ્વાભાવિક શક્તિ અનુસાર જ સ્વતંત્રતા આપી છે. સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપી નથી; સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા પાશ્ચિમાત્ય સમ્યક્તાને ધરે ઉપયોગી જણાતી હોય, પરંતુ આર્યધર્મના વિધાન, આર્યજાતિના મત અને આર્યસમાજનીતિને તે સર્વથા અનુપયુક્ત લાગે છે, આથી તેણે પિતા, પતિ અને પુત્રને તેની રક્ષાનો ભાર સોંપ્યો છે.

* * * * *

આપણા પ્રધાન શાસ્ત્રકાર મહાત્મા મનુ કહે છે કે,—"જે મનુષ્ય સ્ત્રીઓના સન્માનની રક્ષા કરે છે, તેની ઉપર દેવ પ્રસન્ન થાય છે, જે મનુષ્ય સ્ત્રીનું અપમાન કરે છે, તેના સર્વ ધર્મ કર્મ પુણ્યોનો નાશ થાય છે; અને જે કુદુષ્મયા સ્ત્રીઓના સન્માનની રક્ષા પતી નથી, તેને સ્ત્રી શાપ દેહે અને તેથી તેનો સમૂહ નાશ થાય છે." આર્ય સંસારમાં સ્ત્રીઓને કેવું શ્રેષ્ઠ સન્માન મળવું હતું; તથા તેમના પ્રત્યે કેવી માન્યદૃષ્ટિથી જોવામાં આવતું હતું, તે મનુ ભગવાનનાં એ વચનોથી સ્પષ્ટ રીતે વિદિત થાય છે. અચ્છા ઉપર કોઈપણ પ્રકારે પ્રહાર ફેરવો નહિ, એમ મહાત્મા મનુ કહી ગયા છે. ગમે તો સ્ત્રીના સહસ્રાવધિ અપરાધો થયા હોય તોપણ તેને પુણ્યનો પણ પ્રહાર કરવો નહિ, એમ આર્ય શાસ્ત્રો જણાવે છે. સ્ત્રીઓને પ્રહાર કરવો કોઈપણ પ્રકારે ડચિત નથી એવું હિંદુ શાસ્ત્રમાં વિધાન છે. એમ આ સ્થળે એવો પ્રશ્ન કરીએ છીએ કે જગત્પ્રમા એવી કપી જાતિ છે કે જેના ધર્મ શાસ્ત્રમાં આવું વિધાન હોય ? પૃથ્વીમા એવી કપી જાતિ છે કે જે સ્ત્રીઓને આવું ઇશુ સન્માન આપતી હોય ?

રાજસ્યાનનો શ્વિહાસ; ગ્રંથ પહેલો; અધ્યાય ૨૨ મો.

કાવ્યકુંજ.

ખે. રંદાહાં.

લેખક-શ્રીયુત સ્નેહસાગર.

ફલડાં ખે મધુરા હાં ! આગળે આગળે ખીત્યા,
 ગ્લા વેરી મીઠું હામ્ય, ફળાં નાલુકડાં નહાં !
 નમતાં ફલડાં હસે, ઉવતાં દમતા વળી !
 રત્નાં જે હમે બહાલા ! ઉભરાતા દારણે મળે !
 ઉપા શો ઉગ્ગો લુપ્ત, વહતો બાળમુખથી,
 શીલતા કદિયે નાહિ, ધરાતા ભોગી રસના !
 ફલડાં અણુમૂતા એ પ્રભુનાં પ્રતિનિધિ છે,
 સમકિયે કદિયે ના, પ્રભુ શો પ્રેમ તાપિયે !
 સિંચજો માલિયા વારિ ! ચૂટતો રત્નડાં નહિ !
 ખીનવા પૂર્ણ તું દેજો ! મુગધે જગ બહેકશે !
 પ્રભો ! તું જે અમી દષ્ટિ રત્નડાં પર વેળે,
 શીતળ તું હાવ નીચે, રસિકડા ઉઠેજો !

ઉર બહેણુ.

લેખક-શ્રીયુત સ્નેહસાગર

હર સરિતામાં કદિયે પૂર આપ્યું તો પ્રિયે !
 ખાળે અરે ! ક્યાં ફૂર થઇ તું કુદરતી એ બહેણો ?
 બહેણુ બહેણુ રે સખે ! હો, હર જે આલી ચહુ,
 ભરશે પિતા સરિતા ફરી તું બહાર એ ઝરણું રહુ
 બાળતા એ ઝરણુ બન્ધુ ! હૃદય તુજ અટખી જગે,
 તુજ ઉરની સૌ લાગણી બેલાગણી હા ! થઇ જશે
 નસિક હર મુજ શુષ્ક થઇ બોબા સમું તુજને થશે,
 એ બહેણુ બહેવાથી સખે ! તુજ ભાર દેં જોડો યશે.
 એ બહેણુ બહેવાથી સખે ! તુજ હૃદય કઇ આનન્દગે,
 કઇ ગમન તુજ ઉરાન્યમા સુન્દરેઠા હેરા લાધશે
 હો વિશ્વ લવતું બાળ, તું કયર આને બીરૂ દિને,
 તુજ ઉર તો દેં શોયસરમા રૂપું હા ! નુગમે

પ્રાણાત્મને.

લેખક:—શ્રીકૃત “વિવિત્સુ”

મુજ હૃદય-પંકજ નાથ ! તમ હરિમવડે વિકસાવળે,
ગાદું, પ્રભો ! મુજ વ્યાન્ત સર્વ નિવારી તેજ પ્રસારળે,
થયું ખિન્ન ઉર-પંકજ અખર કિરણે ત્રિતાપ-રવિ તણા,
ઉરથી હૃદયને સાક્ષી બહાલા ! શાન્તિદા થાયો હવા

૨

પ્રણુ ! પ્રણય-મનથી ઉભવની દદતર થયાં કરળે સદા,
તમ દ્વંદ્વ સ્નેહ-સરોવરે મુજ હૃદય સ્નાન કરો હવા,
બહેતે વહન કે સ્નેહનાં, મુજ હૃદય મહી દાવાં પ્રભો,
મુજ સ્નેહ-ભર પયનો મહી, તમ હૃદય અવ ઠરળ પ્રભો,

૩

તમ નેત્રથી ઝરતાં પ્રણય-નિધાન અવ પાળે મ્હને,
ઓ નાથ ! તમ મુખ-કમળમા સૌન્દર્ય સમજાવો મને,
બહાલા ! તમારા રસિક ઉરની, કદર હું કરી ક્યમ શકું ?
વિશાળ ઉરના બાવળે, હું છુદ્ધ શું સમજી શકું ?

૪

તહાવે પ્રભો ! મુજને તમારી સાથ રહેજ ઉગ્રવળે,
આ પક્ષવિહિણી બાલિકાને, પ્રજાળ ટેકા આપળે;
આ આટલું પ્રાર્થન તહાને, નવ ચિત્તામાં શુ ધારણ ?
મોહન ! મનોહર ! કાન્ત ! પ્રણયે હૃદય શુ ન લિખવણ ?

પતિમતા.

લેખક—શ્રીકૃત “મંદિયાનિદા”

તહારે સસારે મ્હારો સાળુડો સોહે,
તહારે સંન્યાસે દગ ગેરબે મોહે;
દિલડે તહારે, આ દિલ સાંખ્યાં, રસિકરાજ, —તહારે.
તહારે મળે હું મ્હારા બાંધવ ટાળે,
તહારે મળે હું મ્હારી આસ પ્રજાળ;
નેને તહારે આ નેન નાખ્યાં, રસિકરાજ, —તહારે.
કંકુને પ્રજાળ મ્હારી પાટલીઓ હું,
અભાગ વેણી, મ્હારો ચાંદલીઓ હું;
તહારે પ્રાણે આ પ્રાણ આત્મા, રસિકરાજ, —તહારે.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં મધુર જીવન.

લેખક—શ્રીયુત્તમ નક્ષત્રીશાસ્ત્રી

મહારા મુખી રાજન મદીરમાં સખા ! હું,
વાંચું 'અને રસતરી કવિતા લખું છું;
રૂઝે પ્રકાશ ગૃહ દીપક આપતો ને,
મહારા શ્રમિત ઉરમાં રસ પૂરતો એ.

વાંચે સમીપ કે પુસ્તક પ્રાણ મહારી,
ને હર્ષવેશી યદ ગીત મધુર ગાતી;
પૂછે મને પ્રણયની અધીશના એ,
" જ્ઞાણ ! હવે થમિત છે; આરામ જ્યોતે.

" મહારા પ્રભુ ! પ્રિય પતિ ! સૌભાગ્ય દેવ !
આરામ જ્યો પ્રિય ! તમે કરે અર્થ મેવ,
અદાન છું, અણુપ છું, પ્રભુ ! સુદ દુહુ.
દારી રૂપે ચરણને અધિશ્વર ધમ્મુ.

સંસ્કાર ને જીવન શિક્ષણ ને લીધું છે,
સદગત દેક પ્રિય ! આપ યદી મળું છે;
દીધું મને શૃદ્ધિથી પદ ઉચ્ચ જ્ઞાણ !
હું છું કૃતાર્થ મુજ જીવન ધન્ય જ્ઞાણ ! "

જોવે પ્રિય મધુર નમ્ર અનન્ય ભાવે,
આ ઉરમાં મુખ અનુભવ પૂણ આપે;
આ ઉચ્ચ ભૂમિ ગૃહસ્થાશ્રમી મનાય,
છે ધન્ય ! ધન્ય ! ગૃહ દંપતી મર્ત્ય કાલ.

સગારીને શૃદ્ધિથી પદ ને અપાય,
આ વિશ્વમાન જસ ! સ્વર્ગ તરી મનાય;
શુભ સિદ્ધિ-સિદ્ધિ મુખ, શાન્તિ બધું મળે છે,
સૌભાગ્યને સસિક જીવન વિસ્તરે છે.

ધમ્મુ હવે જીવન સદચરી સંગમા હું,
" પ્રિય જન્મભૂમિ તલું સેવદ્રવ્ય ધારું;
આ દેહ આ જીવન એ મુદ્દ અર્પણું છે. "
અંતિમ ધર્મ ગૃહસ્થાશ્રમોજ એ છે.

અંધ સંખાને

લિખક:—શ્રીકૃત્ જિમાતમા

કૂપમાં વસતો પ્રિયના મોઢે જ

કૂપના જલમાં જગ્યા સ્થમજે,

જલમાં ફરતા—

તરતા-તરતા—

કૂપનાં જલની અવધિ ભરતા;

હરખાય અને મલકાય પછી—

ક્યમ સાગરને જ શકે સ્થમજ ?

દિલ ભોળાં હજી-કૂપ મોઢક વું—

નવ જાણુ તંને કૂપ બેહાર શં, શં ?

કૂપ કદ અરે !

અહીં આવ અને

જંગ-સાગર આ વું નિહાળ સખે !

પ્રભુ પ્રણિત હશે તુજ પેદ ભલે,

પ્રભુ વિણુ પ્રણિત હશે શં સખે ?

પ્રભુ બંધનમાં ક્યમ હોય શકે ?

તુજ વાત ઉટંગ ઉટંગ દીશે.

તું દિશા-મ બંધી—

અવળા-અવળા—

તુજ પન્થ સ્વતન્ત્ર સ્વતન્ત્ર નથી;

તુજ ધર્મ જ બંધનમાં ન વસે.

હૂંચી બંધનમાં ન જીવ્યાં સખે !

ન સલામત પન્થમાં માલ કશો,

નુંકશાન વિના ક્યમ હોય નેશ ?

ન વિચાર, સખે !

નું વિચાર, સખે !

દામ, સસ, દયા, બંધન-મરજે.

પ્રિયના મોઢાવું અને સહવું નિશ-દિ

મુજ આશિષ ઉ-તુજને ઉરથી.

નવ કારણ પછીશ તું મુજને,

નવ કારણ મેમ કદી સ્થમજે.

કર્મક્ષેત્ર: ચારિત્ર અને ઉદ્યોગ.

હિંદના રવ. 'દાદા'નું ટૂંક ચરિત્ર.
(મંજેડું)

ગયા જૂન માસની ૨૦ મી તારીખે સ્વર્ગસ્થ થયેલા આપણા દેશના આ મહાવિતે હિંદના મત્સ્યેષ્ઠ યુવામાના શ્રી કે પુરૂષ વર્ગમાંથી કોણ નહીં જોળખતું હોય ? એટલુંજ નહીં પણ તેમના અવસાનથી શોક માને નહીં થતો હોય ? હિંદુ એકે એક સતાન રવ દાદાભાઈ માટે મગર દત્ત. હિંદુલોકમાં પોતાનું આખું જીવન ગાળનાર એ મહાનુ નરનું નામ લેતાં સર્વનાં અતઃકરણ પ્રકુલિત જાતી જતાં હતાં એમણે જે કાંઈ કર્યું છે, તેમણે અન્ય કોઈ કરી શક્યું નથી કારણ એમને લાગ્યા આયુષ્યની જે પ્રથમી બાંધેલ મળી હતી, તેવી આજ સુધી બીજા કોઈ દેશહિતચિન્તકને મળી નથી રવ દાદાભાઈનો દેહવિલય સૌ કોઈને એટલાજ માટે આવે છે. તેમના મૃત્યુથી એટલાજ માટે આજ સૌ કોઈ દિવસોર છે

‘દાદા’ની વિદ્યાર્થી અવસ્થા.

આ દેશભિમાની નરનો જન્મ ૪ સ. ૧૮૨૫ ના સપ્ટેમ્બરની ૪ થી તારીખે મુંબાઈમાં મંજેડી આજળ આવેલા એક ઘરમાં થયો હતો. તેમના પિતાશ્રી નવચંદ્ર પાલ નજી દેશી ગરીબ સ્થિતિના પારસી મર્મચૂર હતા. તેમના માતૃથી માણેક્યાઈ સ્વભાવે શાન્ત પણ મયજ હતો. રવ. દાદાભાઈની ૪ વર્ષની બાળવયમાં તેમના પિતાશ્રી રસઈ રવ થવાથી તેઓએ પિતાના લાડ કોડનું સુખ નહાનપણથીજ નેહુ નહતું પરંતુ તેમના કાળજીનાળાં માતૃથી માણેક્યાઈએ તેમને ઉછેરવામાં સારી સંભાળ લીધી હતી. શુભસંતી બધીને તેઓ સુખમના એવદીન્દન ઈન્ડીસ્ટ્રીમાં અંગ્રેજી ભણ્યા હતા ન્હાનપણથીજ તેઓ શુદ્ધિઆતુર્ધવાળા હતા. મીસીસ ધોરન નામે એક યુરોપિયન વિદુષીએ એકનાર તેમની શાળાની પરીક્ષા લીધી ત્યારે મણિતશાસ્ત્રના વિષયમાં પ્રસન્ન થઈ તેણે તેમને એજ પ્રનામ આપ્યું હતું. તેમને કાગવણી ગમત મળી હતી અને એજ કારણે તેઓ મક્ક કળ વણી આ દેશમાં હોયી જોમ્એ એ મત ધરાવતા હતા. વિદ્યાર્થીજીવન દરમ્યાન તેઓ હમેશા નવી નવી ચોપડીઓ વાંચતા પણ પાઠ્ય પુસ્તકો કિપરાત યાજ પુસ્તકો વાંચવાનો શોખ તેમને ધણો હતો. વિદ્યાર્થીજીવન પરિપૂર્ણ થતાં અર્થાત્ બી એ. મતાં તેઓને મુંબઈ ખાઈ કોર્ટના તે સમયના હાઈ કોર્ટના વજ જજના સર અરજીન પેરીએ પોતાને ‘પર્સ પ્રોસેક્યુટર’ને અવધાસ કરવા ઈન્વિટ્ડ ગોક નવાની જાણમણ કરી પણ તેમના સગાઓએ તેમને વિધાયત જવા દીધા નહીં. આથી ૧૮૪૬ માં તેઓએ શિક્ષક તરીકેનો પ્રવિત ધન્યો સ્વી-કર્મો ધીમે ધીમે આ ધન્ધામાં તેમણે પોતાની ફરજ બજાવ્યા પછી ૧૮૫૧ માં “ રાસ્ત્ર પ્રોફેસર ” પદના અધિપતિ તરીકે નીમણ્યા. આ પદમાં તેઓ વિદ્યાર્થીયૈ લેખો લખતા હતા ૧૮૫૫ માં જુન માસની તા ૨૬ મીએ લંડનની કામ એક કંપનીની દેશી પેદીમાં

કામ કરવા તેઓ લંડન ગયા હતા. ત્યાં પછી વ્યાપાર તરફ તેમનું લક્ષ ગયું નહીં આથી તેમણે રાજકીય જીવન આરંભ્યું.

રાજકીય જીવન: હિંદની સેવાઓ.

એજ સાલમાં સનંદી નોકરીની નિમજ્જી કપડતિ બંધ થઈ અને હરિદ્વારની પરીક્ષા દાખલ થઈ. તેમાં ફક્તમજ વાડીઆ નામે એક યારસી જેઓ બેઠા હતા તેમની ઉમ્મર આઠે વધી ઉપવર્તા દાદાભાઈએ હિંદી પ્રધાનને એક પત્ર લખી, મી. વાડીઆને ચતા અન્યાય તરફ તેમનું લક્ષ ખેંચ્યું અને એને એન બ્રાઇટની મદદથી આ' બાબતમાં તેમણે મોટી લડન ચલાવી. આ વિષયમાં તેમને ખાસ ફત્વે મળી નહીં પણ લખિયમાં આ પરીક્ષાને ક્ષમતા નિયમોમાં અગ્રાઉથી ખબર આપ્યા વિના ફેરફાર થયે નહીં એમ હતું. ૧૮૫૬ માં તેઓ લંડન યુનિવર્સિટી કૉલેજમાં ગુજરાતી' ભાષાના પ્રોફેસર તરીકે નીમાળ. ૧૮૫૮ માં તેઓ લંડનથી મુંબઈ આવ્યા. ૧૮૫૯ માં તેઓ ખાજા લંડન ગયા અને ત્યાં ઈંગ્લાંડના લોકો જેઓ હિંદની લણી બાબતોથી અગ્રાત રહેતા તેઓને બહુત દરવાની લડત યર કરી.

મી. બોમેશચંદ્ર મોનરજીની મદદથી તેમણે “લંડન ઇન્ડીઆ સોસાયટી” નામે મંડળ સ્થાપ્યું. આ મંડળનું નામ ફેરવીને તેમણે “ઈસ્ટ ઇન્ડીઅન એસોસિએશન” નામ આપ્યું. આ સંસ્થાદ્વારા હિંદી તથા વિદેશી શૃદ્ધથો અને હિંદના રિવાજ' થયલા અમ-લદારો લાપણે આપતા હિંદને લગતા વિષયો પર ઈંગ્લાંડનાં જાહેર પત્રમાં લેખો લખતા અને હિંદી પ્રધાન સાથે મોટા પત્ર વહેવાર ચલાવતા. આ લડત પછી તેઓ હિંદ આવ્યા ત્યારે તેમને રૂ. ૩૦,૦૦૦ ની એક રકમની જાહેર એટ અપાઈ હતી. આ રકમ તેમણે સુખાવતોમાં વાપરી, ઇ. સ. ૧૮૭૮ માં તેઓ પાર્લામેન્ટની હિંદની મહેસુલ સંબંધી તપાસરજાખનારી કમિટી આજળાં લુખાની અપવા વિલાપત ગયા. તે કમિટી રેસેન્ટ કમિટી તરીકે લેખાતી હતી. દાદાભાઈએ ‘આ કમિટી સમક્ષ હિંદ મરીબ દેશ છે અને તેમાં કરનું પ્રમાણુ લણું લારે છે’ એવી લુખાની આપી હતી. આ કમિટી આજળાં લુખાની આપતાં તેમણે જે અબ્યાસ હિંદની સ્થિતિ વિષે કયો તેને પરિણામે ૧૮૭૩ માં તેમણે ‘હિંદની ગરીબાઈ’ એ નામે ચોપાનીઈ' પ્રકટ કર્યું. હિંદના રાજ્ય વહિવટની પદ્ધતિથી આ ગરીબાઈ આવવાનું તેમણે ખામે જાહેર કર્યું હતું. ૧૮૭૪ ની સાલમાં વડોદરા રાજ્યમાં ખલ્લુરજાન ગાળકવાટે તેમને ૧ વર્ષ આટે પેટાતાના દિવાન નીમ્યા હતા. એ અમલ દરમ્યાન તેમણે જાજુર રાજ્યની બવરથા વણી'સારી રીતે સુધારી હતી. તેમણે વડોદરાના રેસિડેન્ટની કેટલીક પદ્ધતિયોના સંબંધમાં તે વખતના મુખ્યાઈના ગવર્નર લોર્ડ નોર્થબ્રુકને અગ્રણ્યો કરતાં વડી સરદારે વડોદરાના તે વખતના રેસિડેન્ટને વડોદરા છોડી બહાર જવા ફરમાવ્યું હતું અને, તેની જગ્યાએ બીજા નિમજ્જી કરી હતી. એ રાજ્યમાંથી દાદાભાઈએ સ્વર્ગી દરજ્જાનીઓની ખટપટને લીધે રાજનામુ આપ્યું હતું. ૧૮૭૫ માં મુખ્યાઈની રૂબુ. કૉર્પોરેશનમાં તેઓ સભાસદ તરીકે ચુંટાયા હતા. એ પછી તેઓ યુના: ઈંગ્લાંડ ગયા હતા. ૧૮૮૧ માં હિંદી દુક્ષણ કમિશનના રિપોર્ટ ઉપર ટીકણ્વ ખેંચે ‘લાંબા લેખ તેમણે હિંદી પ્રધાનને લખી મોકલ્યો હતો. ૧૮૮૨ માં તેઓ ઈંગ્લાંડમાં મોટલ ફ્રી-સપ્પરી પારમણી તરફથી બિખરલ પક્ષના

સભાસદ તરીકે ખાલામિંટમાં ચુંટાયા હતા. ૧૮૮૭ માં હિંદમાં બીજા કોંગ્રેસમાં તેઓ પ્રમુખ તરીકે ચુંટાયા હતા. સર વિલિયમ વેલ્ડર્ન અને બીજાઓની મદદથી તેઓ આ અરસાના 'ઇડિયન પાર્ટિમિંટરી કમિટી' સ્થાપી રાખ્યા હતા. આ કમિટીએ હિંદની ઘણી સેવાઓ બજાવી છે. ૧૮૯૪ માં તેઓ કોંગ્રેસની ૬ મી બેઠકમાં દાદરામાં પ્રમુખ તરીકે નીમાયા હતા. એ સમયે તેમનું વય ૬૮ વર્ષનું હતું. ૧૯૦૬ માં કોંગ્રેસની ૪૪૪મી બેઠકમાં તેઓ બીજાવાર પ્રમુખપદે નિમિત્ત થયા. આ વખતે તેમણે હિંદીઓને સ્વરાજનો મંત્ર ઠીપો હતો. સ્વરાજ એ હિંદીઓનો જન્મસિદ્ધ હક છે, એમ તેમણે જાહેર કર્યું હતું. આ સ્વરાજ તે બ્રિટિશ સરકારના હાથ નીચેનું જ સ્વરાજ. મહાન દાદલાઈની આટલા સમય દરમિયાન બીજાં પણ ઘણી સેવાઓ હતી. ૧૮૯૬ માં હિંદના ખર્ચની તપાસ માટેના વેલ્ડર્ન કમિશનમાં તેઓ સભાસદ તરીકે નીમાયા હતા અને ૧૮૯૭ માં પોતાની જુગાની દરમિયાન તેમણે બેંકુનું વિદ્વાતવરેલી 'દલિયો' દરીને હિંદના રાજવહિવટ માટે ધણું ખર્ચ થાય છે એમ જાહેર કર્યું હતું. ૧૯૦૨ માં તેમણે "હિંદની ગરીબાઈ અને અમરિજ પ્રભાને ન જાળવો હિંદનો રાજવહિવટ" એ નામે એક મહાન ગ્રંથ બહાર પાડ્યો હતો. આ પુસ્તક ધણું મુદ્દર છે. મહર્ષિ દાદલાઈની આ ઉપરાંત બીજાં નાની નાની ઘણી સેવાઓ છે અને એવી સેવાઓ ૧૯૦૬ માં તેઓ નિવૃત્ત થયા તે પછી પણ પોતાની ૪૬ ઉમ્મરે વેસાવા ખાતે રહીને બનતી શક્તિથી આજુ રાખી હતી. તેઓએ ઘણાં બાપણો દરમિયાન હિંદના દિલ માટે બહુ સારાં વચનો કહેવાં છે અને આ દુકે જીવનમાં તે સંપ્રધામાં વિશેષ નં લખતી એટલું જ કહીશું કે હિંદની રિયલિટ ઘણી ગરીબ છે, એવું તેમણે વારંવાર હિંમતથી અધિકારીઓ સમક્ષ કહ્યું હતું. એમની હિંમતને પરિણામે ઘણાં સુધારા અધિકારીઓએ ક્યાં હતા પણ તે હિંદીઓને જોઈતાં પ્રયાશમાં તો નહીં. મહર્ષિ દાદલાઈ અધિકારીઓના ઝોળા હક્કનીયતા કદિ નિરાશ થયા ન હતા અને પોતાના જીવનસાન પર્યંત પણ તેમણે નિરાશ ન દાખવતાં, હિંદીઓને નિરાશ ન થવા ખાસ બહાગજી કરી હતી.

સ્વ. 'દાદા' અને, સી' શિક્ષણ.

સ્વ. દાદલાઈએ રાજકીય, માંસારિક અને ધર્મને લગતી અનેક પ્રકારની સેવાઓ ઉપરાંત બી શિક્ષણના સંપ્રદમાં શું શું કર્યું હતું તે અને ખાસ વર્ણવીશું. પોતાના જાહેર જીવનની સરખાતે ચર્તાએ તેઓથી બી કોંગ્રેસીના મહાન પદધાર બન્યા હતા એમનામાં ખુબી એ હતી કે કોંગ્રેસ પક્ષ કરીને ચમ્પે વાપરીને તેઓ જાણી બેસી રહેતા ન હતા. પરંતુ પોતાના તે વિચારોને બ્યવહારમાં શી રીતે ઉતારવા તેનું અહોનિશ ચિન્તન કરતા. ઇ. સ. ૧૮૪૬ માં એટલે કે પોતાની ૨૪ વર્ષની વયે તેમના અયાસથી સુબાઈમાં ઘેટ, ઘોળી તળાવ અને બંદાર માટે ખાતે બાધિદાઓને કોંગ્રેસી આપવાની ત્રણ શાળાઓ સ્થાપવામાં આવી હતી. આ શાળાઓની સ્થાપના એ તેમનું પોતાનું બી કોંગ્રેસીને લગતું પ્રથમ બ્યવહારિક પગલું હતું. એટલું જ નહીં પણ પશ્ચિમ હિંદમાં પણ બી કોંગ્રેસીનું તે પ્રથમ પગલું હતું. તેમનાં દરતથી નંખાવવાં બી શિક્ષણ એ બીજાં કોંગ્રેસી અને મિટજનનીવડ્યાં છે. સ્વ. દાદલાઈ પોતે તેમજ બીજાં ૭ વાસી યુવકો દરેરાજ સવા-
માં ૭ થી ૧૦ વાગ્યા સુધી આ શાળામાં મક્ત શિક્ષણ આપતા હતા અને કમરઁ

માં ફર્જસન કોલેજમાં ગણિતના શિક્ષકની જગ્યા ખાલી પડી, અને એલફિન્સ્ટન કોલેજમાં હું અભ્યાસ કરતો તે સમયના મ્હારા મિત્ર નામદાર યો. ગોખલેએ તે જગ્યા માટે મ્હારી બહુમતી કરી. આમ બનશે તેવો મ્હને સ્વપ્ન પશુ ખ્યાલ નહોતો. ત્યાં નિમણૂક થવાથી સને ૧૮૯૧ માં ૪૪ વર્ષની ઉંમરે હું પૂના આવ્યો. આમ હોવા છતાં પણ એક બનાવ એવો બન્યો કે તેના સિવાય કશુંય મ્હારા ઓ શિક્ષક સંબંધના સંબંધ વિચારે મ્હારી આખી જીંદગી પર્વત ગર્ભમાંજ રહ્યા હોત તે બનાવે મ્હારા વિચારને નિશ્ચિત સ્વરૂપ આપ્યું અને મ્હારા કાર્યની દિશામાં મ્હને દોર્યો.

આ બનાવ તે મ્હારી પ્રથમ પત્નીનું મરણ હતું; અને તે બનાવથી મ્હને એક વિષ્ટ પ્રભુ ઉભો થયો. વિધવા પુનર્લગ્નનો પ્રથમ વર્ષ પહેલાં હાલના વખત જેટલો સહેલો નહોતો. મ્હારી વૃદ્ધ માતા અને મ્હારા વડીલ બન્ધુ અત્યંત મારાં હતાં, અને હમારામાં પરસ્પર અકૃત્રિમ પ્રેમ હતો. જે હું વિધવા સાથે લગ્ન કરું તો મ્હારા ધાર્મિક માતૃશ્રી તથા બન્ધુના હૃદયને બારે આઘાત લાગે અને બન્ને દુઃખસાગરમાં ડુબ્યા જેવાં બની જાય. મ્હારા જેવો પુખ્ત ઉંમરનો માણસ નાની બાલિકા સાથે લગ્ન કરે તે કેવળ પશુવતિ મ્હને લાગી. હૃદયને મહારાવી નાખે તેવો બનાવ હતો. છેવટે મ્હેં નિશ્ચય કર્યો કે માતૃશ્રી તથા વડીલ બન્ધુની અનુમતિ ન મળે તો મ્હારે ફરીથી લગ્ન જ ન કરવું. આ નિશ્ચય મ્હેં અત્યંત ચાન્તવૃત્તિથી તેઓને જણાવ્યો. તેમના હૃદયને લાગ્યો પણ મ્હારો સંપૂર્ણ નિશ્ચય જોઇને છેવટે જવાબ આપ્યો કે, “હમને હમારા ધાર્મિક વિચારમાં ફરકત ન થાય તેવી રીતે ત્હને ફરવે તેમ હું કર” આમ રજા મળવાથી મ્હેં પસંદગી કરીને સને ૧૮૯૪ ના માર્ચની નવમી તારીખે એક વિધવા સાથે પુનર્લગ્ન કર્યું જૂના વિચારોથી બર પૂર પૂના શહેરમાં તે વખતે વિધવા પુનર્લગ્નમાં મુશ્કેલીઓ આવ્યા સિવાય રહે તેમ હતુંજ નહિ તો ખુબ સમજી ચાન્તિથી પસાર થયું.

હિન્દી ઓ સમાજની હું જે કંઈ અલ્પ સેવા કરી શક્યો છું, તેનું મૂળ કારણ મ્હારા જીવનનો આ બનાવ છે. મ્હેં બારે જવાબદારીનું એક કામ કર્યું છે. મ્હારા જીવનનો ઉપયોગ આવા વધારે જવાબદારીમાં કાર્યમાં કરવો જોઈએ, અને તેને માટે મ્હેં શરૂઆત કરી છે એમ મ્હને લાગ્યું. જે રીતે હું મ્હારું જીવન ગાળતો હતો, તેના કરતાં સમાજને વધારે ઉપયોગી થવાપ તેની રીતે ગાળવા નિશ્ચય કર્યો. મ્હારા કાર્યની મ્હેં ન્હાના ખોળાપર શરૂઆત કરી. પ્રથમ મ્હારા બાઈની પુત્રીને મ્હારે ઘેર રાખી, અભ્યાસ કરાવવા માંડ્યો. ત્હના પતિને હું પહેલાંથીજ અભ્યાસ કરાવતો હતો. વર્ષન જતાં તે બાલિકાએ ઓઆની ટ્રેનીંગ કોલેજનો સમગ્ર અભ્યાસ પૂરો કરી છતાં સાથે સર્ટિફિકેટ મેળવ્યું ત્હને પતિ પણ મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષામાં પાસ થયો. કેળવણી ખાતા તરફથી બન્નેની નિમણૂક એકજ આમમાં શિક્ષક તરીકે કરવામાં આવી પરંતુ ત્યાં જઈને હાજર થતા પહેલાંજ વિધવા પુનર્લગ્નના સંબંધમાં મ્હારા પ્રપત્નની પરીક્ષા કરવા માટે હુદેવે તેને વિધવાવરવામાં મૂકી દીધી. તે પછી તેણે વરાડ પ્રાન્તમાં કેટલોક વખત શિક્ષક તરીકે કામ કર્યું અને છેવટે મ્હારી સલાહથી મ્હારા મિત્ર યો. કોટે આગે પુનર્લગ્ન કર્યું.

કાષ્ટ પણ ચોજનાને નિયમિત અને મજબુત પાયાપર મુકવા માટે ઘણા જવાબ-
દારીવાળા માણસોની જરૂર છે, એમ સમજી મને વિધવા પુનર્લગ્ન મંડળ તૈયાર કરવા
પ્રયત્ન કરવો ચોખ્ખા લાગ્યું. દક્ષિણી લોકોમાં વિધવા પુનર્લગ્ન માટે પ્રયત્ન કરનારી કાષ્ટ
પણ સરસા તે વખતે મુલાઈ, મહારાષ્ટ્ર, વગેરે અથવા મધ્ય પ્રાન્તમાં હયાતિમાં નહોતી.
કાષ્ટ કાષ્ટ દિગ્ગતવાન માણસો છુટક છુટક અપલ કરતા, પણ મજબુત મંડળ હતું નહિ,
અને તેથી આવા મંડળની શરૂઆત કરવાનો પ્રયત્ન મ્હે આદર્યો. વિધવા પુનર્લગ્નના
આદ્ય પ્રવર્તક પડિત દુષ્પરચર વિદ્યાસાગર અને વિધ્વંસશાસ્ત્રી પડિતના ઘડેલા નિધમને
અનુસરી સને ૧૮૫૨ ના વિધવા પુનર્લગ્નના કાયદા પ્રમાણે ચાલવા પુનર્લગ્નો આ સરસા
માન્ય કરે એવી મ્હે ચોજના કરી. જાતિભેદનો અત્યન્તે વિકટ પ્રશ્ન પાણીએ મૂકીને
ફક્ત નિર્મળ વિધવા પુનર્લગ્નના સબધમાં પ્રયત્ન કરવો ચોખ્ખા ધારી, તેને અનુસરી
વિધવા સાથે લગ્ન કર્યું હોય તેવા ગૃહસ્થો સાથે પણ વ્યવહાર મ્હે શરૂ કર્યો. સ. જ.
વામનરાવ કોશ્કર તે વખતે મધ્યપ્રાન્તમાં એક મોટા સરકારી હોદ્દાપર હતા. તેમણે
જાતે વિધવા સાથે લગ્ન કર્યું હતું, અને ઉચ્ચ કામના આયરદાર લોકોમાં ઘણી મુશ્કે
લીઓ સામે વિધવા પુનર્લગ્ન કરવામાં ચોતાના સંપૂર્ણ હાથથી મદદન કરતા હતા.
તેમણે મ્હારા મતને અનુમોદન આપ્યું, અને તા. ૩૧ ડીસેમ્બર સને ૧૮૬૩ ના રોજ
વર્ષા મુકામે વિધવા પુનર્લગ્નવાદિત, અને વિધવા પુનર્લગ્નના સન્મતિ દર્શાવનારા ગૃહસ્થોની
સભા ભરી, અહીંઆજ અમે વિધવા પુનર્લગ્ન મંડળ સ્થાપ્યું, મંડળના નિયમો ધર્યા,
અને મ્હે તેનો પ્રેક્ટીકી બનાવ્યો. સ્વાભાવિક રીતે જ મંડળની મુખ્ય જગ્યા પૂના બન્યું,
અને સ્થાનિક વ્યવસ્થાપક મંડળને સવળ કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું. વ્યવસ્થાપક મંડળના
પહેલા અધ્યક્ષ રત્ન પ્રિન્સિપાલ ગો. ગ. અમરેશ્વર હતા. તેમના મરણ પછી ડૉ. સર
રામકૃષ્ણ ભાવદારકરને અધ્યક્ષપદ લેવાની વિનંતિ કરવામાં આવી, અને તે અત્યાર સુધી
અધ્યક્ષ તરીકે કામ કરે છે. આ મંડળની સ્થાપના થયા પછી તુર્તજ મુઆઈના વિધ્વં-
સાસ્ત્રી પડિતના સ્મારક રૂ. ૩૦૦ ની રકમ મંડળને મળી આ મંડળમાં જેમણે
વિધવા સાથે લગ્ન કર્યું હોય અથવા જેઓ તેમની સાથે કાષ્ટ પણ જાતના બેઠા સિવાય
જમી શકે તેમને સભાસદ બનાવવામાં આવ્યા, અને બીજા ચોતાની દિલસોજ દર્શાવનારા
સર્વને દિલચિતક બનાવવામાં આવ્યા. દરેક સભાસદ અથવા દિલચિતકે દર વર્ષે ચોતાના
એક દિવસની કમાણી મંડળના લવાજમ તરીકે આપવી એવો નિયમ કરવામાં આવ્યો.

આ મંડળ સ્થાપન થયા પછી તુર્તજ પુનર્લગ્નવાદિત કુટુંબના બાળકોના શિક્ષણ
માટે એક બોર્ડિંગ હાઉસની જરૂર છે, એમ લાગવાથી મ્હારાજા ધરમાં મ્હારી અને મ્હારી
પત્નીની દેખરેખ નીચે આવી બોર્ડિંગ મ્હે બોલો. પ્રથમ બે છોકરા અને ચાર છોકરીઓ
દાખલ થયાં, જેમાંનાં ત્રણને મંડળ તરફથી જોગદારી વિશેરેને ખર્ચ પૂરો પાડવામાં આ-
વતો, પરંતુ છેવટે દોઢ વર્ષના અનુભવ ઉપરથી આ સરસા સલામતી અચકા લામચાપી
બધ કરવામાં આવી. તેમ છતાં મરીમ રિથિતના લાયક બાળકોને મંડળ તરફથી મદદ
કરવી આવતી રાખી.

વિધવા પુનર્લગ્ન મંડળની લોકોમાં માહિતી આપતી, મંડળને માટે પૈસા મેળવવા,

વિધવા પુનર્વર્તનના સંબંધમાં લોકોનો મત કેવો છે તે જાણવું, 'અને તે અત્યંત વિદ્ય પ્રપન્ને માટે લોકોની સહાનુભૂતિ ઉત્પન્ન કરવી, એ કાર્યો માટે કોલેજમાં મળતી ઉન્નતશા-
ની લાંબી રજામાં ફેરફારો જોઈને બાપણ આપવા લાગ્યો. લોકમતને અનુસરીને મેં
નિયમિત કાર્ય શરૂ કર્યું. કેળવણી માણસોના દરેક જગ્યાએ અભિપ્રાય લઈ તેમને નીચેના
પાંચ વર્ષમાં મૂક્યા. (૧) વિધવા પુનર્વર્તન કરેલા કુટુંબની સાથે ખુશી રીતે જમતા તેઓ (૨)
ખુશી રીતે જોયો તેમાં પોતાની સહાનુભૂતિ દર્શાવતા તેવા, (૩) સહાનુભૂતિ હોવા છતાં
ખુશી રીતે જણાવવા જોઈતા હિંમતવાન નહોતા તેવા (આવા ગૃહસ્થોના અભિપ્રાય જાહેરમાં
નહિ મૂકતાં મોંઘમ સંજ્ઞા પહાર પાડવામાં આવશે એમ તેમને જણાવેલું), (૪) જોયોતો
અભિપ્રાય ફક્ત જાળી વિધવાના અને જાળક ન જન્મું હોય તેવી વિધવાના પુનર્વર્તનની
તરફેણમાં હતો તેવા અને છેલ્લે, (૫) જોયો તદ્દન વિરક્તતા હતા તે જાણના નમુના પર
આ સંધાના અભિપ્રાય લીધા. તે વખતે મોટા મોટા માણસો પણ હાથથી વિધવા
પુનર્વર્તનની તરફેણમાં હોવા છતાં ખુશી રીતે તેમ જણાવવાની હિંમત ધરી શકતા નહિ,
કારણ કે તે વખતેના સામાન્ય લોકમત હાલના કરતાં જુદો જ જાનનો હતો. પુનર્વિવાહિત
કુટુંબ માથે ખુશી રીતે જોજન કરી શકે તેવા, દેશસ્થ, કોલેજસ્થ અને કરાડ બ્રાહ્મણોમાં
કેટલા માણસો છે તે જાણવા માટે પ્રો. ભાટ, શ્રીયુત ભાગેશ્વર અને હું એ ત્રણ જણોએ
સને ૧૯૦૦ ની સાંઘમાં દક્ષિણનાં મોટાં મોટાં શહેરમાં જઈ ભાષણો આપ્યાં, માર્ગ સાગ
કેળવણી માણસોની મુલાકાત લઈ તેમના અભિપ્રાય લીધા. આવાં મોં માણસોનાં નામ
મને એટલે તે પ્રમિદ કરવાં એમ અમારો હસાય હતો પણ અફમોસની વાત છે કે, આ-
ટલી મોટી તથા દક્ષિણી બ્રાહ્મણોની માતિમાંથી એ નામ પથ મળી શક્યાં નહિ !

હિન્દુ વિધવાગ્રમનું કામ દિવસે ત્રિવસે વષતું જતું હોવાથી વિધવા પુનર્વર્તન મંડળ
વરસ મહાસથી પૂરતું ધ્યાન આપી શક્યું નહિ; તોપણ મને ૧૯૦૦ ના, જાન્યુઆરી પર્વે
મંડળના સેક્રેટરી તરીકે કામ કર્યું. તે પછી પ્રો. ભાટની, સેક્રેટરી, તરીકે નીમણુંક થઈ અને
ત્યારે મેં સખા આજી તેમને સોંપ્યા તે વખતે મંડળનું કુંડ કેવું ચાર દળાર રૂપીઆ
હતું. આ મંડળનું કાર્ય હજી પણ ચાલુ છે. હાલ પ્રો. સદસભ્યો અને શ્રીયુત રામભાઈ
જોશી મંડળના સેક્રેટરીઓ છે. છેલ્લા વીસ વર્ષમાં મંડળ તરફથી ત્રીસ વિધવાઓના પુન-
ર્વર્તન કરવામાં આવ્યાં છે.

વિધવા પુનર્વર્તનને વિષય પુરા કરતા પહેલાં એક ગૃહસ્થના સંપૂર્ણ ચોક્કસ હોવાની
જરૂર છે. તે ગૃહસ્થ શ્રીયુત વામન વિશ્વનાથ જોશી છે. તેમણે વિધવા પુનર્વર્તનના કાર્યમાં
પોતાનાં તન, મન અને ધન અર્પણ કર્યું છે. અને પોતે તે વિધવો સંપૂર્ણ અભ્યાસ
કરવામાં મગ્ન છે. શ્રીયુત વામન જોશી રેલ્વે કોમ્પાઈસ માથે પગથી કારકુન હતા,
અને થોડા વખતમાં ઉંચા હોદ્દા પર જઈ, શકે તેમ સંલવ હતા, પરંતુ વિધવા પુનર્વર્તન
મંડળ સ્થાપત થવાની હમીકત જાણી કે તુર્તજ નોકરીનું મંજૂરાતું આપ્યું અને મંડળના
કાર્યમાં મદદ કરવાને જોડાયા. વિધવા પુનર્વર્તનની વિધિ કરવાને માટે ત્યારે કામ
જોશી મળી શકતા નહિ ત્યારે શ્રીયુત વામનગવ પોતે સર્વ વિધિ કરતા, અને આમ વિ-
ધવા પુનર્વર્તન માટે સર્વ વિધિનો અભ્યાસ કર્યો હતો. આની ધણી રીતે તેમણે મંડળને

ખીચવવા પ્રમાણ કર્યો છે, અને છેવટે પેતાની રૂ. ૧૦૦૦) ની વિધવાની પેદાશી મંડળને અર્પણ કરી છે. મંડળના કાર્યના જોડવાનું ઉલ્લાહથી થીયુત વામનરાવે હિન્દુ વિધવાશ્રમને શરૂઆતમાં મદદ કરી છે.

હવે દુઃશરો બીજે વિધવા-શ્રમના વિચારો અને કાર્યનું પદિલામ-વિધવાશ્રમ ઉપર આવું છું. વિધવા પુનઃમતા કાર્યને હીલે ધણા માણસો સાથે મદદ પરિચય થયો અને તે જૂદા જૂદા મતના માણસોની સાથે વાતચિત કરવાથી મને મુશ્કેલી કે લોહા દળ આવા સુધારા મટે તૈયાર થવા નહોતા, તેથી કોઈ દિનમનવાન વિધવા બાળક કામ કરવા બહાર પડે તો તેને ધણી મુશ્કેલીઓ નહતી. પ્રથમ લામ કરવા તૈયાર વિધવા અને તેને સાથે સુરક મેળવવાની ભારે અડચણ હતી. આ અડચણ નાની સુતી નથી: વિદ્યોમાં આવા કાર્યમાં યશસ્વળ માનસિક બાળી જરૂર છે: એવા બાળકો ધણા માણસો બહાર પડે નહિ ત્યાં સુધી સમાજ આ કાર્યનો અગીયાર કંચો નહિ, અને કેળવણી વિનાયક વિધવાઓને માનસિક બળ મળે નહિ તેન માત્રી મદદી સહિતઓનો ઉપયોગ વિધવાઓની કેળવણી પાછળ કરવાનો એ નિશ્ચય કર્યો. વિધવાની કેળવણી તરફ લોકોનું લગ્ન બેસવું, અને તે કાર્યને માટે જોડેલી મન્યાનો પેતાના કુટુંબની વિરવાને કાળ લેવા દેવા તેને સમજાવવું તે વિધવાપુનર્વસી કરતા અને સ્વેચ્છ લાગ્યું.

વિધવા શિક્ષણનું કાર્ય ને લાખમાં લીધું તે પહેલાં દોઢ વર્ષ ઉપર તે લાખમાં લેવાનો એક અનુકૂળ પ્રસંગ આવ્યો હતો. વર્ષ ૧૮૯૭ ના પાછલા લાખમાં પંડિત રમાબાઈના શ્રાવણસદનથી લોકમન વિરુદ્ધ ચર્ચા થયે હતો અને તેથી શ્રાવણસદન ભવંકર સ્થિતિમાં આવી ગયું હતું જે વખતે લોકોમાં મડળ વિશે સાચે અભિપ્રાય હતો, તે વખતે તેમાંના કોઈ કર્તાબ્ધિનિહ પુરૂષે પ્રયત્ન કર્યો તોત તો વિધવા શિક્ષણમાં રૂબેરૂ મળી રહત. ૫ થી તે વખતે હું વિધવાપુનર્વસી પુનઃમ દત્તો અને વિધવા શિક્ષણ તરફ મદદ આપી સંપૂર્ણ નાદ રોવાથી હું અલગ રહ્યો.

આ પ્રસંગ વિશે દોઢ વર્ષ પછી મદદર આન આ તરફ વળ્યું, અને કેની પેન્સનાથી કામ શરૂ કરવું નોંધ્યો તે દુ વિચારવા લાગ્યો. પ્રથમ વિધવાપુનર્વસી મંડળના દ્વાય નીચે વિધવાશ્રમ કલાકવાનું યોગ્ય ધારી તા. ૧૨ એપ્રિલ સને ૧૯૧૪ ના દિવસે મંડળની સભા થોડી તેને લગતો ફગવ કર્યો, અને વિધવાશ્રમને લગતું ચર્ચ કામ કરવાની મને પન્સનાથી આપવામાં આવી. આ ગોળના કર્ણ પછી યોગ્ય વખતમાં મને લાગ્યું કે વિધવા પુનર્વસી માટેના વિધવાઓ બેગી કરવામાં આવે છે એમ લોકોની ગેરજાણ થાય અને લોકો વિધવાઓને આશ્રમમાં મુકના અવધાન માટે વિધવાશ્રમની સંસ્થા સ્વનંદ અને નિવળી દોડી બાંજો. આમ હેતુથી ફરીથી તા ૧૫ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૯૬ ના દિવસે મંડળની સભા બોલાવી, અને મદદર કહેવાથી મંડળ આશ્રમપરથી પેતાની સખતી નહોતે બેસી લીધી તથા મને સ્વનંદવાથી તે કાર્ય કરવાની ગત આપી.

હવે મેં નિયમિત કામ શરૂ કર્યું. પૂના સદેશના કેટલાક મુદ્દાઓની સમદ લખે તા. ૧૪ જુન સને ૧૮૯૬ ના રોજ મદદર રાવ બહાદુર લીડેના મંડળમાં એક સભા બોલાવી, જેમાં કેમ લોકો નદરથી લાગત રહ્યા. પરિણામે હિન્દુ વિધવાશ્રમમંડળની સ્થાપના મદદ,

સેક્ટરીનું કામ મને સોંપ્યું અને ડૉ. સર રામકૃષ્ણ ક્ષાપકરને બચરાયાપક મંડળના અધ્યક્ષ નિમવામાં આવ્યા. ત્યાર બાદ મને ૧૮૯૮ ના ઑક્ટોબર માસમાં સને ૧૮૬૦ ના ૨૧ મા ઑક્ટ પ્રમાણે સંસ્થા સરકારમાં નોંધાવી.

સામાન્ય રીતે આવા કાર્યમાં પૈસાની ધણીજ જરૂર છે, અને તેથી આશ્રમને માટે ફંડ ભેગું કરવાની મહેં સરજાત કરી. સરજાતનાં ચોડાં વર્ષ સુધી મહારી ઉન્દાળાની લાખી વળમાં જ્યાર સહેરામાં અને મ્હોટાં જાગેમાં ફરીને આશ્રમનો ઉદેશ હું લોકોને સમજાવતો; અને બની શકે તેટલા પૈસા ફંડમાં ભેગવતો. સંસ્થાના ફંડમાં સારી રકમ ભેગી થાય નહિ ત્યાંસુધી વિધવાઓને રહેવાનાં અને લણવાનાં સ્વતંત્ર સાધનો પૂરાં પાડી શકાય તેમ નહિ હોવાથી સરજાતમાં જે વિધવાઓ આવી તેમને શીમેજ ટ્રેનીંગ કોલેજ અથવા ગર્લ્સ હાઇસ્કૂલમાં સંસ્થાના ખર્ચે રહેવાની સગવડ કરી આપી. છેવટે તા. ૧ જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૬ ના રોજ પૂના શહેરમાં એક ઘર ભાડે રાખ્યું અને ન્હાના પાયાપર સરજાત કરી. આ વખતે સરકારી સંસ્થાઓમાં મંડળ તરફથી સાત આડ વિધવાઓ રહેતી હતી, તેમને ત્યાંની ત્યાંજ રહેવા દઇને નવેસરથી જે દાખલ થયા આવે તેમને આશ્રમના મકાનમાં રાખવા માંડી. મહારી પત્ની તથા હું પણ તેજ મકાનમાં રહેવા લાગ્યાં. આશ્રમની સરજાતથીજ વિધવા પુનર્લવ્ય મંડળને આશ્રમ સાથે કાષ્ટ સંબંધ ન્હોતો અને વિધવા પુનર્લવ્યને પ્રથમ જોડો હતો; છતાં લોકોને અમારા કાર્યમાં ગ્રહા ન્હોતી. તેઓનું માનવું એમ હતું કે આ મ્હારા સંપળા પ્રવલ્લો વિધવાપુનર્લવ્યને આટલું હતા, અને તેથી પોતાની બાળા વિધવાઓને હમણા કમળમાં મૂકતાં ઘણી આનાકાની કરતા. તે કારણથી વિધવાઓની સંખ્યા સરજાતમાં ભેદજો તેટલી વધી શકી નહિ. પહેલા વર્ષની આખરે ફક્ત ચાર વિધવાઓ આશ્રમમાં હતી, અને બીજો વર્ષે તે સંખ્યા સાત થઈ. પછીથી ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા વર્ષની આખરે સંખ્યા અનુક્રમે ૧૧, ૧૪ અને ૩૧ થઈ. સંખ્યાનો વધારો એકદમ નહિ થયો તે એક રીતે શયતાકારક હતું; કારણ કે તેથી કાર્યવાહકના ધૈર્યની પરીક્ષા થઈ અને આણું ખર્ચ એકદમ નહિ વધવાથી પૈસાની જરૂર ધીમે ધીમે પડી.

વિધવાશ્રમના પહેલાજ વર્ષમાં એટલે સને ૧૮૯૬ માં મિસ મેનિંગ હિન્દના પ્રવાસે આવ્યાં, અને અમારા નાના આશ્રમની મુલાકાત લઈ ઉપકાર કર્યો. તે પછી મરજી પર્વત આશ્રમપરને તેમનો સફલાવ વધતો આવ્યો; ઉગ્રાંડ ગયા પછી પુર્તજ તેમણે ૩. ૩૦) આશ્રમના ફંડમાં મોકલી આપ્યા અને બીજો વર્ષથી તેમના પ્રવલ્લથી લંડનની નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યુન એસોસિએશન તરફથી આશ્રમની વિધવાઓને રફોર્સરવિષ આપવા માટે ૩. ૭૫) દરવર્ષ મોકલવામાં આવતા. પાછળથી તે રકમ વધારીને ૩. ૧૫૦) કરી છે, જે અઘાપિ પર્વત આણું છે. મિસ મેનિંગે મરજી પ્રસંગે આ સંસ્થાને જાણુ ઘાદ કરી, અને પોતાના વારસાના પચાસ પૈક (૩. ૭૫૦) આશ્રમને આપ્યા.

પહેલેથીજ આશ્રમ પૂના શહેરમાં નહિ રાખતાં પુનાથી થોડે દૂર કાષ્ટ જગાએ રાખવું એવો મહારી ઇચ્છા હતી, પણ તેવી અનુકૂળ જગા નહિ મળવાથી પૂનામાંજ સરજાત અને મૂળ વિચાર કામ ચાલ્યો. સહેરની લાલચોથી મુકત રહેવા માટે આવી ઓળી સંસ્થા જ્યાર દોવી નિષ્કર્ષે વિરોધમાં જ્યાર પુકી દવા અને અબાસની એકાન-

જગાનો કાલ મળે. મ્હોટો કાપડો એ કે, પ્લેગના સંકટમાંથી બચાવ થાય. ઈશ્વર કૃપાથી હજીમુખી આશ્રમમાં પ્લેગ મિતકુલ થયો નથી.

ચોક્ક વખતમાં આશ્રમને માટે અનુકૂળ જગા મળી આવી. સને ૧૮૯૯ માં પૂના સહેરમાં પ્લેગ થવાથી, આશ્રમનું સઘળું મૈડળ સહેરથી, થોડે દૂર રવ. રાન બાદાદુર ગોખલેના મકાનમાં રહેવા ગયું. ચ. બ. ગોખલે આશ્રમના કાર્યમાં સારો હાથ લેતા. તેમના મકાનની નજીકની જમીન આશ્રમને માટે અનુકૂળ જણાઈ. તપાસ કરતા માનુષ પડ્યું કે તે જમીન તેમનીજ છે, અને તેમને વિનંતિ કરતાં ખુશીથી તેમણે તે જમીન આશ્રમને બાંધીસ આપી. વિશેષમાં તેજ મકાનમાં સ્વર્ગવાસ પામેથી તેમની પુત્રીના સ્મરણાર્થે આશ્રમમાં તેનાજ નામથી એક ખોલી બાંધવા રૂ. ૭૫૦) આપ્યા. આવી એકાન્ત જગામાં રહેવાનું વિધવામંડળને અનુકૂળ પડ્યું કે કેમ તેનાં નિર્ણય થયા સિવાય એકદમ ક્ષયમત્ત મકાન બાંધવું અચોક્ક્ય લાગવાથી રા. બ. ગોખલેની દેખરેખ નીચે રૂ. ૫૦૦) ખચ્ચી પથ્થર અને માટીથી ન્હાનું કુપડું બાંધ્યું, અને સને ૧૯૦૦ ના જુન માસમાં અપ્રું વિધવામંડળ ત્યાં રહેવા ગયું. તે પછી બે વર્ષ અમને ધણી મુશ્કેલી નહીં. સહેરથી અહીં આવવાને બગદ આડી ચાલે તેવો પથ રસ્તો હતો નહિ અને તેથી આશ્રમને બહાર પડ્યો સઘળો સામાન મલુરોને માથે લાવવો પડ્યો; કંરકસરથી કામ લેવાની ખાસ બજાર હતી. પણ આ સઘળી અડચણો સદન કરવાને હું તૈયાર હતો. મ્હારી પ્લેટી પત્નીની બહેનને મ્હારા કાર્ય તરફ સારી ક્ષતિ હોઈ, તે બહિષ્કારી ન્હોતી છતાં પણ આશ્રમની શરૂઆતથી મ્હને ખતતી મદદ કરતી તે પણ મ્હારી સાથે આ સઘળું સદન કરવાને તૈયાર થઈ. વિધવાઓ પર દેખરેખ રાખવી, શોષાઈ અને એવા બીજાં કામમાં મદદ કરવી વિગેરે સર્વ કામ જે તેને સોંપ્યું મ્હારાથી કુટુમ સાથે ત્યાં મ્હી સક્રમ તેમ ન્હોતું, કારણ કે ત્યાં રહેવાની જગાની તંબી હતી અને મ્હારા બાળકોને નિલાળો જવાની સગવડ ન્હોતી. એક વૃદ્ધ પેનચનર માસનર રાખ્યો હતો, તે સવારમાં આશ્રમમાં આપતો, દિવસે વિધવાઓને શિખરી સાળે પૂના જતો. તેમ છતાં આવી એકાન્ત જગામાં બાંધકાઓને રાત્રે એકઠી રહેવા દેવી ઠીક નહિ લાગવાથી મ્હારા કાલેજના કામથી પરવારી દરરોજ સાંજે હું આશ્રમમાં જતો, સાંજે વિધવાઓને શિખરતો. રાત્રે પણ ત્યાંજ રહેતો અને સવારમાં પૂના આવી દિવસે મ્હારા કામ પર જતો. આ વખત બહુજ મુશ્કેલીને હતો. માટીના કુપડાની અંદર વરસાદનું ખણી પડતું, અને આવા વખતમાં પથારીને પાણીમાંથી મુક્ત રાખવા માટે હમારે કાદવીઓ ઝાડવી પડતી. મ્હારે જવાનો રસ્તો કદર કીચકથી ભરપુર થઈ જતો. પણ કદર હો કે ન હો, પ્રીતિ દિવસ મ્હારું કામ કંટાળ્યા સિવાય હું ક્યાં જતો, અને તે પ્રમાણે બે વગ્મ ચલાવ્યું. મ્હને તેમાં થાક લાગતો નહિ- ઉલટા આનંદ પડતો. કાંઈ વખત મ્હારા કુટુમમાં મ્હારી પત્ની અથવા બાળકમાંથી કાંઈ માફ પડે ત્યારે રાત્રે તેમને એકઠાં રડનાં મ્હી મ્હારા દષ્ટક બાળક-આશ્રમની સંભાળ લેવા આવતો. આવે પ્રસંગે તેમને મિનઅપરાધે મ્હારી બેદરકારીને કીધે ગાસ પડતો બેઈ મ્હારું હૃદય બરાબર આવતું અને આંખમાં આંસુ સાથે આશ્રમ તરફ પગલાં ભરતો કારણ કે આશ્રમ મ્હારા કુટુંબ કરતાં વધારે, પ્રાણુસમાન મ્હને પ્રિય હતું. તેથી કરીને જ્યારે જ્યારે આવ્યા દિગ્ગજુ દર્શનનો સંગમો હતો ત્યારે આશ્રમના પડોનો

વિનય થતા. વિશેષમાં આશ્રમમાં કોઈ બાલિકા મંદી પડતી હોય ત્યારે મહારા અંતઃકરણને અતિ લાગણી થતી, પણ તે છુપાવીને બીજી બાલિકાઓને હું દિશ્મત આપતો. તેવા આરંભના વખતમાં એકાદ બાલિકા આશ્રમને સદાને માટે બંધ કરી દેત, પણ ઇશ્વર કૃપાથી પરિણામે સર્વ સાફ નિવડ્યું. આવા કષ્ટના દિવસો પૂરા થયા અને તે જગ્યા પર આશ્રમનું કાર્યમનું મહાન બાંધવાનું નક્કી થયું.

પ્રથમ આઠ હજાર રૂપિયા ખર્ચને દક્ષિણ બાલુએ મુખ્ય હોલ અને તેની પૂર્વ-પશ્ચિમ બાલુએ એ એ બે બેરડીઓ, એ પ્રમાણે માહાન બાંધ્યું. આ વખતે પૂનાના સેનીટરી એજન્સીનાર શ્રીયુત વિ. ત્રિ. અગાશેએ પોતાની માતૃશ્રીના સ્મરણાર્થે બેરડીઓ બાંધવા માટે આશ્રમને રૂ. ૧૬૦૦ આપ્યા. આશ્રમની બાલ્યાવસ્થામાં અત્યારે મળતી રકમો, હોલ રકમોના કરતાં પણ વધારે કામતી થઈ પડતી. સને ૧૯૦૨ની આખરે મહાન પૂરું થયું અને તુરંતજ હું મહારા કુટુંબ સાથે ત્યાં રહેવા ગયો. થોડાં વખતમાં બળદગાડી જઈ શકે તેવો રસ્તો તૈયાર કરવામાં આવ્યો, મહારે તથા મહારાં બાળકોને અભ્યાસ માટે પૂના જવો સાફ મહે એક બળદ અને ન્હાની ગાડી સખ્યા. દરરોજ આઠ માઈલ પગે ચાલવાનું બંધ થયું અને તેથી મહેને કંઈક સગવડ થઈ. દિવસનો મોટો ભાગ આશ્રમમાં રહેવાથી આશ્રમના કામ તરફ વધારે ધ્યાન આપી શક્યો અને મહારા કુટુંબની પણ અડચણ દૂર થઈ. આશ્રમમાં રહેવાથી મહારી પત્ની પણ આશ્રમની ગૃહબવસ્થાના કામમાં ધણી ઉત્તેજાગી થઈ પડી. આશ્રમનું સંપત્તિ કાર્ય શ્રીઓ સંચાલી શકે અને જરૂર પ્રમાણે મહારી-મુલાકાતથી કામ ચાલે એવી સગવડ મળે ત્યાં સુધી આ પ્રમાણે મહે ચલાવ્યું.

સને ૧૯૦૨ માં નામદાર લેડી નોર્થકોટે આશ્રમની મુલાકાત લીધી. તે વખતે સંસ્થા બાલ્યાવસ્થામાં હતી; મુલાકાતમાં તેણે જેવી વસ્તુઓમાં, જેમાં આશ્રમની સરખાત કરેલી તે ન્હાનું ઘર, પૂરું થવાની તૈયારીમાં આવેલું નવું મહાન અને બાર ચોરસ વિદ્યાચિની એટલું જ હતું. થોડાગાડી જઈ શકે તેવો રસ્તો ન્હોતો. ખેંચવા આ સંસ્થા લેવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો હતો, તેથી આશ્રમથી એક માઈલ દૂર ગાડી ઉભી રાખી પોતે ત્યાંથી આશ્રમ સુધી ચાલતાં આવ્યાં. આવા પ્રકારની મહાનુભૂતિ વિરલજ મળી શકે. લેડી નોર્થકોટની મુલાકાત પછી આશ્રમ લેડીમાં કંઈક પ્રખ્યાતિમાં આવવા લાગ્યું.

અરુણકોટનાં રાણી સાહેબ, શ્રીમંત બાગા સાહેબ ઇચ્છાકરજી અને શ્રીમંત આંખા સાહેબ વિશાળગઢકર, જે ત્રણે સને ૧૯૦૩ માં તથા વડોદરાની શ્રીમંત સયાજીજી સંવ. મહારાજ, શ્રીમંત બાગાસાહેબ મિસ્ત્રજી અને સાવંતવાડીના અધિપતિ, તેમણે સને ૧૯૦૪ માં આશ્રમની મુલાકાત લીધી. આ આગરદાર ગૃહસ્થોની મુલાકાતથી બાલક આશ્રમના કાર્યવાહકોને અને વિદ્યાચિનીઓને ધણજ ઉત્તેજન મળ્યું છે.

સને ૧૯૦૨ ની આખરે મહારી બીજી સાળા શ્રીમંતી પાર્વતીબાઈ આયવલેએ પોતાની જીંદગી આશ્રમનાં કાર્યમાં જોડાઈ કરી. પાર્વતીબાઈ આયવલેનું નામ મરાઠી ભાષાં બાલુ નામ બાળકોમાં પ્રખ્યાત છે. તેની હજીકત ધણી મનોવેશક છે. પંચમી વર્ષની વય સુધી તેને મગાસર પણ આવડતો ન્હોતો. મહારી પત્નીએ અમારાં કામ પડી તુરંતજ પાર્વતીબાઈ (જે વિધવાવસ્થામાં હતી તે) ને અમારી સાથે રહેવા સમજાવ્યું. પાર્વતીબાઈને પોતાના

આક વપના પુત્રનું ચુજ્જાન કરવાનું હોવાથી પ્રથમ ઘણી આનાકાની કરી, પણ છેવટે અમાત આગ્રહથી અને અમારે ત્યાં રહેવા લાગ્યા તે દિવસથી તેની કેળવણીની શરૂઆત થઈ, અને કટપૂર્વક અભ્યાસ કરી ટ્રેનિંગ કૉલેજના અભ્યાસક્રમ તહેવે પૂરો કર્યો તેને સરકારી સ્કૉલરશિપ મળતી અને તેથી સરખરની નોકરી કરવાને તે બંધાવધી હતી, પરંતુ હમારી માગણી ઉપર ખ્યાન આપીને કેળવણીખાતાએ તેને માટે ખાસ કરાવ કરી આશ્રમ માં તેને કામ કરવાની પરવાનગી આપી.

પાર્વતીબાઈ કૉલેજમાં દાખલ થઈ ત્યારે શરૂઆતમાં કેમ બહુવુ, કેટલું બહુવુ, શું મળે, બહુણે શું કરીશ વિગેરે બાબતોનો તેને ગભરાટ થયો, પણ હું ત્યાં વખતોવખત જઈ તેને ઉત્તેજન આપતો. મહેનતેનામાં સારો વિશ્વાસ હતો અને મ્હારી આશાના અકુર બસબર તે બાઈ હતી. મ્હારી આજો એક સરખી તેના અભ્યાસ પાછળ લાગતી હતી પાર્વતીબાઈ અહીં આવી મ્હારા કાર્યનો બાર ક્યારે કમી કરે તો તેના વિચાર મહેનત ધણા વખત આવતા. છેવટે તે મુદ્દિન ઉગ્યો અને સરકારની અડઅજુ દ્વાર થવાથી પાર્વતી બાઈ આશ્રમનું કામ કરવા બોલાઈ કૉલેજમાં રહેતી વખતે પોતાની ઉદ્યોગાની તથા એ. ગની રજામાં આશ્રમમાં આવીને રહેતી અને મ્હારા કાર્યમાં ઘણી મદદ કરતી.

પાર્વતીબાઈ આશ્રમમાં આવી કે તુર્તજ તેને આશ્રમની લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટનું કામ મ્હેં સોંપ્યું પરંતુ તેના કાર્યની ખચરી યોજના કંઈ નિરાળીજ હતી. લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટના કાર્ય માટે અધિક યોગ્યતાવાળો સીઓ મળે આવી કે તુર્તજ આશ્રમ માટે ફક્ત બેચું કરવાનું કામ તેનાથી ઘણું શક્ય કે કેમ તેની અજમાયશ કરી જોઈ અને તેમાં તેને સારો જવા મળ્યો. નાનપણથીજ પાર્વતીબાઈ ધીરજ અને દ્વિભતથી કામ ક નારી હોઈ, થોડાં અતુલવર્ધી તેને સાર્વજનિક સભાઓમાં સારી રીતે બાવણ કરતા આવડ્યું. પોતાની દુષ્ટી વિધવા ખેતોને માટે તેની દીન વિનિતિથી લોકોના મનપર ઘણી અસર થઈ, અને પરિણામે સરાસરી દરવર્ષે આશ્રમને માટે તે રૂ. ૩૦૦૦ મેળવી શકે છે મરાડી લાખા પ્રથ વિત હોય તે લાગમાં તે ફરે છે એટલુંજ નહિ પણ દાનડી મુલકે, તૈલગણ, શુજરાત અને સમુદ્ધત પ્રાન્ત વિગેરે લાગોમાં અનેક અડમણ સંકલન કરી ફરે છે દરેક જગ્યાએ પ્રથમ સહાયકૃતિ દર્શાવનારા એક બે માણસોને મળ્યા તેમની મદદથી લોકોને ઘેર જઈ ફંડમાં મદદ કરવા તેમને પ્રિતિ કરવી એ તેના કાર્યક્રમ છે વ્યવજગની આવતસા છેલ્લાં કેન્દ્રાંક વર્ષથી પાર્વતીબાઈ આશ્રમનો આધારસ્તંભ છે.

પાર્વતીબાઈ આશ્રમમાં આવવાથી આશ્રમને ઘણી મદદ મળી, પરંતુ આશ્રમનું કામ દિવસે દિવસે વધતું જતું હોવાથી બીજા કામ કરનાર આણસોની સારી મદદ મળે નહિ ત્યાં સુધી આશ્રમ સારા પાયા પર આવી શકશે નહિ. તેમ લાગવાથી ઉક્ત એન્ટરપ્રેસનલ સોસાયટીના બંધનમાંથી મુક્ત થઈ મ્હારેબંધો વખત આશ્રમ માટે કામ કરવું એમ નિશ્ચય કરી સોસાયટીના પ્રમુખ તથા લાઈફ મેમ્બરોને વાત કરી. પ્રથમ મહેન મુખ્ય કરવાની હકીકત તેઓએ નાહુલ કરી, પરંતુ આશ્રમનું મહત્વ ખ્યાનમાં લઈ મહેન વણ વરસની રજા આપી. તેથી સને ૧૯૦૪ ના આરભથી આશ્રમના કાર્ય પાછળ મ્હારે સંઘળ ખ્યાન રોકવા એ શરૂઆત કરી આ પ્રભાવે બીજીબાર મહીના ચાલ્યું. પછી આશ્રમના કામને માટે

યોગ્ય સ્ત્રીઓ મળવાથી કે. એ. સોસાયટીનાં વીસ વર્ષ પૂરાં કર્યાં સિવાય જરૂર નહિ તેમ વિચાર કરી બાકીની રજા ૨૬ કરાવી હું પુનઃ સોસાયટીના કામ પર રજુ થયો. !

શ્રીમતી વેલુઆઈ નામની સ્ત્રી અને કાશીઆઈ દેવધર અને ૧૯૦૪ માં આશ્રમમાં નોંધાયા. પ્રથમ વેલુઆઈ લાઇફ મેમ્બર થયાં. જી. મહિના પછી કાશીઆઈએ પણ તેવો જ નિશ્ચય કર્યો. આ બંનેએ પોતાનું સઘળું સામર્થ્ય આશ્રમ પાછળ વાપર્યું. આશ્રમની જે ઉન્નતિ આજે થઈ છે તે સઘળી તે બંનેને આભારી છે. પ્રથમના કામચલાઉ ધરમાં જે આનંદ અને ધૈર્યથી અડચણો દૂર થતી તે સર્વ કાશીઆઈની મદદથીજ. તે વર્ષમાં મેટ્રી ક્યુલેશનનો અભ્યાસ પૂરો કરી, કોલેજનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો, અને રજાના વખતમાં આશ્રમમાં આવી રહેતાં. મદ્રાસ યુનિવર્સિટીમાં તેમણે બી. એ. સુધી અભ્યાસ કર્યો અને પરીક્ષામાં એક વિષય સિવાય બધામાં સારા ગુણ મેળવ્યા. કાશીઆઈને વૈધવ્ય બાળપણથીજ પ્રાપ્ત થયું હતું, તેથી તુર્તજ તેમના વડીલોએ સમાજના રિવાજની સામે ધર્મ શારદા સંદનમાં તેમને મુશ્કાતું પચાકમ ઉઠાવ્યું, અને હમેશા લોકોમાં થતી નિંદા સહન કરી વડીનોએ મહન કરેલી મુશ્કેલીઓને કાશીઆઈએ સારો ઉપયોગ કર્યો. આશ્રમના કાર્યવાહક તરીકે નોંધાયા પછી મદ્રાસ ઇન્ડિયા, નિઃશ્રમનું ચલન, રજપુતાના અને સંયુક્ત પ્રાન્ત વિગેરે જાગ્યોમાં પ્રવાસ કરી આશ્રમની લોકોને જાણખાણ આપી અને રૂડા, સારી રકમ ભેગી કરી આશ્રમને લાભ કર્યો. તેમના સઘળાં કામોમાં લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ તરીકેનું કામ આશ્રમને ધણુંજ ઉપયોગી થયું છે. તે કામમાં હિન્દી મતુષ્યોમાં કવચિત્તજ માહુમ પડે તેવો સફળ અને સ્વાર્થત્યાગ બતાવ્યાં. આવી અત્યંત સફળતા, બાકીના આશ્રમ સાથેના સહવાસ આજુ વર્ષે બુધ થવાથી આશ્રમને ધણી ખેડ પડી છે, કેટલાંક કારણોસર તેમણે રાજનામું આપ્યું અને વ્યવસ્થાપક મંડળે તે અત્યંત નાપુશીથી મુંઝૂર કર્યું. આ બધા વધો શ્રેયનીય બન્યો છે, પરંતુ આશ્રમ છોડ્યા પછી તેવાજ પ્રકારનું લેક્ષપણની કાર્ય છંદોર મધ્યે તેમણે હાથમાં લીધું છે; તેથી તેમના કર્તવ્યનો સમાજને સારો લાભ મળશે.

મોઢ સુશિક્ષિત સ્ત્રી મદ્રાસ કાર્યમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે એમ લાગે કે તુર્તજ તેને મેળવવા પ્રયત્ન કરવો એવો મદારો કામ છે. સને ૧૮૯૭ માં રાષ્ટ્રીય સભાના મંદોત્સવ પ્રસંગે હું ઉમરાવતી ગયો હતો. વેલુઆઈના વડીવ એનિમર હોઇ તે વખતે પેનશનર હતો, અને રાષ્ટ્રીય સભાના મંડપ તથા તે સંજોગેની સંજોગે વ્યવસ્થામાં મદદગાર હતો. ત્યાં મહે વેલુઆઈના સંબંધમાં તેમને વાત કરી પણ તે વખતે વિચાર કરવાની તેમને કુરસદ નહિ હોવાથી સઘળું મુલતી રાખ્યું. વેલુઆઈનો અભ્યાસ ચોડા હતો પરંતુ ઉપયોગી ધર્મ પડે તેમ છે, એવું લાગવાથી પુનઃ યોગ્ય પ્રસંગનો લાભ લઈ તેનાં બાકી સ્વ. પ્રિ. બો. ગ. આચરકની મદદથી પ્રથમ તેને શારદાસંદનમાં મૂકી, આ બાબતથી સ્વ. આચરકને ધણેજ સોજાપવાદ સહન કરવો પડ્યો હતો. તેમના સહવાસનો વેલુઆઈને ધણેજ સારો લાભ મળ્યો; વિદ્યામાં રસ ઉત્પન્ન થયો અને પોતાની જીંદગીનો સારો ઉપયોગ કરવા તેમણે નિશ્ચય કર્યો. તેમનો અભ્યાસ મેટ્રીક્યુલેશન સુધી છે, પરંતુ સંસ્થાના કાર્યવાહક તરીકે તેમણે તેમનું સામાન્ય જ્ઞાન તેમનામાં છે. છેલ્લા દોઢ વર્ષથી આશ્રમનો સઘળો કાર્યભાર તેમના હાથમાં છે.

સને ૧૯૦૪ ની આખરથી આશ્રમની ઉન્નતિ થવા લાગી. આશ્રમના કાર્ય અને તેના ઉપયોગ તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચાયું. સને ૧૯૦૬ માં ૭ હજાર રૂપીઆની રકમ ખરચીને રસોડા તથા જમવાના ઓરડા માટે મકાન વધાવ્યું. સંખ્યા દિવસે દિવસે વધતી જતી હોવાથી હજી પણ મકાન વધાવવા માટે આશરે વીસ હજાર રૂપીઆની જરૂર હતી. નાણાંની તંગી હોવા છતાં કાર્યની જરૂરીયાત અને સફલેશ્વરે લેફ્ટેન્ન્ટ રાખી તે બેખમતું કાર્ય શરૂ કર્યું. તે વખતે ઉદાર મનવાળા 'રાજકોટના' મુહમ્મદ શ્રીયુત નારાયણ નારાયણ પંડિતે ધણી સારી મદદ કરી. આ મુહમ્મદની ઉદારતા વિશે મહે સાહસ્ય હતું. તેને ઉદેશીને મહે એક વખત સાંભાળક પરિપક્વ પ્રસંગ પર તેમની મુલાકાત લીધી. રિપાઈ વિગેરે તેમને આપી અનુકૂળતાએ આશ્રમ જોવાની તેમને વિનંતિ કરી. તેમને આશ્રમ કરવાની જરૂર નથી એમ માનીને મહે સધળી દફતરન વિસારે મૂકી ત્યારબાદ સને ૧૯૦૭ ના દિવસની તહેવારોમાં એક દિવસ પોતાના સગા શ્રીયુત નારાયણ ભાસ્કર પંડિતની સાથે એકાએક આશ્રમની મુલાકાત લેવા આવ્યા. રમ હોવાથી ધણી વિચાર્યોનીઓ પોતાના વતનમાં ગયેલી હતી, તેમ છતાં એ યોગી હાજર હતી તેમનું કામ અને આશ્રમની વ્યવસ્થા બેંધ મેળાજુલુ ખુશી થયા. પોતાના વતનમાં ગયા પછી ત્રણસો રૂપીઆનો એક મોકલ્યો અને વધારામાં જણાવ્યું કે "કાષ્ઠ જાતની મુસલ્માની દોષ ત્યારે મહેને જણાવતું." પરંતુ આવી જાતની મુસલ્માની શહ જોવા સિવાય દર મહીને રૂ. ૫૦) આશ્રમને મોકલવાની તેમણે શરૂઆત કરી, અને વિધવાઓની સંખ્યા વધ્યા પછી તે રકમ વધારી રૂ. ૭૫) કરી. અગ્રે સને ૧૯૦૪ માં નવીન મકાનની યોજના કરી. તે વખતે તેઓ પંચગની રહેતા હતા. મહે ત્યાં જઈ તેમને સધળી હકીકત જણાવી. મ્હારા પાછા આવ્યા પછી તેમણે એક હજાર રૂપીઆનો એક મોકલ્યો. તેમને આશ્રમ ઉપરનો ઉપકાર મ્હારાથી મહન નહિ થઈ શકવાથી મહે તેમને માટે તેમને આશ્રમ માની ફતવતપૂર્વક પત્ર લખ્યો. જેના જવાબમાં તેમણે લખ્યું કે, "તમે તથા આશ્રમે મ્હારા પૈસાનો સારો ઉપયોગ કરવાનો મહેને રસોડા બતાવ્યો; પછી મ્હારે તમારો બનતો આશ્રમ માનવો જોઈએ." મકાનનું કામ શરૂ થયા પછી તેમણે દર મહીને રૂ. ૫૦) ૭ માસ સુધી મોકલ્યા. તેમની આવી ઉદારતાનો ઉપકારથી હું ચકિત થયો, અને છેવટે મ્હારી તજજ્ઞાની અડગજી સુદી થયે હતાજ મહે તેમને તે ત્રણજો જણાવી દીધું. મુસ્લિમ સંજિત કામગીરી આશ્રમની ઉન્નતિ પાછળ મુખ્ય ભાગ રાખે છે, અને જોખમાં જોખ દર વર્ષે નિશન પાંચસો રૂપીઆ મોકલ્યા સિવાય રહેતાજ નથી. આવ પૂર્વે આશ્રમમાં તેમણે બધા મની આશરે રૂ. ૧૨૦૦૦) આપ્યા છે. પૂર્ણપર આવા માણસો વધે અથવા પૂર્ણપરની વિધિતિઓ જોઈ:યોજો એમ પ્રશ્ન પાસે પ્રાર્થનાપૂર્વક માંગું છું.

નવું મકાન પુલ્લું સુકવાનો સમારંભ સને ૧૯૦૫ ના સપ્ટેમ્બર મહીનામાં લોઈ લેમિંઅને દુધિ કરવામાં આવ્યો. તેમાં મુખ્ય દોરમો મુહમ્મદ તથા એકસો એકસો બ્રાહ્મણ લીધો હતો અને તે પછી આશ્રમ-લોકોમાં વધારે પ્રખ્યાતિમાં આવ્યું. નાચી વધારે ચિત્તાઈક બનાવ સને ૧૯૦૮ માં બન્યો. તેજ સાલના સપ્ટેમ્બર માસમાં સર જ્યોત્સના કલાઈ (દાસ લોઈ સિંહનેમ)ના પ્રમુખપણા નીચે એક મેળાવડો કરવામાં આવ્યો; તે વખતે આશ્રમની વિચાર્યોનીઓએ બનાવેલી કલાઈકલ્પની વસ્તુઓએ એક પ્રદર્શન

ચીજ છે, એમ સમજે છે શિક્ષણ, સુઘણી અથવા માંદાની માવજત કરવાનું કામ કરી પોતાના પત્રપર ઉભા રહેવાનું સામર્થ્ય તેનામાં આવે તે આશ્રમની ઇચ્છા છે. સુઘણી અથવા માંદાની માવજતનું કામ શિખવા માટે સાધારણ અભ્યાસ કર્યા પછી હોષ ધરિપ તાલમા બે ત્રણ વર્ષ ગાળવા પડે છે. ગરીબ વિધવા થોડે અંશે અથવા સર્વસ્વ આશ્રમના ખર્ચે રહે છે, અને સારી સ્થિતિવાળી પોતાનું ખર્ચ આપે છે. એક વિધવા પાછળ સરા સરી દર વર્ષે સો રૂપીઆ ખર્ચ લાગે છે. આશ્રમનો આયુષ્યક્રમ ઘરના જેવોજ છે. ગૃહ કાર્ય તરફ હેમતુ લક્ષ્ય દોરવામાં આવે છે તથા હેમતા નૈતિક તથા ધાર્મિક શિક્ષણની સમગ્ર કરવામાં આવી છે. સંસ્થાની એકંદર સ્થિતિ મધ્યમ સ્થિતિના હિન્દુ કુટુંબ જેવી છે. ધર્મ સર્વોપી જે આચાર સર્વને સાધારણ હોષ અનુકૂળ પડે તેવો પાળવામાં આવે છે વિશેષમાં હિન્દુ ધર્મના ઉદાત્ત તત્વની કલ્પના હેમને આપવામાં આવે છે. શાળાનો શિક્ષણક્રમ ધલું કરીને સરકારી અભ્યાસક્રમને મળતોજ છે, પરંતુ જરૂર પ્રમાણે ફેરફાર કર્યો છે મરાઠી ગોથા ધોરણથી દિન્દી ચડે કરવું, ગ્રેજ્યુએટ શિખવવું, અને મરાઠી પાંચમા ધોરણ પછી સરકારમાં પ્રવેશ કરાવવો, આવી યોજના રાખવામાં આવી છે હાલ મલકી સાત ધોરણ અને અગ્રેજી પાંચ ધોરણ સુધીના અભ્યાસની સંગત છે. આવતા નવેમ્બરમાં અગ્રેજી છઠ્ઠા ધોરણનો વર્ગ શરૂાવશે અને તે પછી એક મેટ્રિક્યુલેશનનો વર્ગ શરૂાવશે એમ વ્યવસ્થાપક મંડળનો હસાવ છે.

હવે ૩. એ. સોસાયેટીમાં મ્હારે કામ કરવાની હદત પૂરી થઈ છે, પરંતુ સોસાયેટીની અડચણ વખતે મ્હારે તે કામ એકદમ છોડવું ફીક નથી, તથાપિ પ્રવેશનું કામ થોડું કમી કરી જે વખત મળે તેમાં આશ્રમની શાળામાં જવું એમ રાખ્યું છે. વગી વ્યવસ્થાપક મંડળે આશ્રમની શાળાનો સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ મનેજે નીમ્યો છે મહિલા વિદ્યાલયની વિદ્યાર્થિનીઓને શી લખને આશ્રમની શાળામાં દાખલ કરવી તેવો હસાવ અઢી વર્ષ માટે વ્યવસ્થાપક મંડળે મલુર કર્યો છે વિધવાશ્રમ અને મહિલા વિદ્યાલય મળીને સ્ત્રીઓની એક સાંઠી હાઇસ્કૂલ આશ્રમના મહાનપર ચાલી શકે તેમ છે. આશ્રમનું સમગ્ર મહાન આચરે રૂ ૪૫૦૦૦)ની કિંમતનું છે. અને સ્થાવીર તથા ચાલુ ફંડ મળી એકંદર શિલક સાઠ હજાર રૂપીઆ છે. હાલ શાળામાં ચાર સ્ત્રી અને છ પુરુષ શિક્ષકો છે. હેમને રહેવાની સગવડ પણ ત્યાં કરવામાં આવી છે. સપ્ત્યા દિવસે દિવસે વધતી જતી હોવાથી શુભારે પંદર હજાર રૂપીઆ ખર્ચા નવું મહાન બાંધવાનો વિચાર ચાલે છે આશ્રમનો ચાલુ ખર્ચ છે.લા વર્ષ પ્રમાણે ફેરસાલ શુભારે તેર હજાર રૂપીઆ ચાલુ છે, જેમા વાર્ષિક વગણીમાંથી સાથ ત્રણ હજાર, વ્યાજનું ઉત્પન્ન બે હજાર, પેસા ભરી રહેનાર વિધવાઓની પાસેથી ત્રણ હજાર અને આચરે ચાર હજાર રૂપીઆ પરચુરણ દાનમાંથી એ પ્રમાણે મળે તે રીતે ખર્ચ મળી રહે છે.

આશ્રમમાં અભ્યાસ પૂરો કરી લણી વિધવાઓ સમાજના ઉપયોગી કાર્યોમાં જોડાઈ છે, અને હાલ અભ્યાસ કરતી વિધવાઓમાંની લણી, સારો અભ્યાસ કરી થોડાં વર્ષમાં સમાજના ઉપયોગી કાર્યને માટે તૈયાર થઈ બહાર પડશે. મદ્રાસ, રાજમહેદ્રી, મ્દેસર, એંગ્લોર, બ્હારાડ, મધ્ય પ્રાન્ત, મધ્ય હિન્દુસ્થાન વગેરે દરના ભાગોમાંથી પણ વિદ્યા-

ચિંતીઓ આવે છે. દિન-દિન બધાં ભાગ્યના મળી આવશે એક દમર સ્ત્રી પુરૂષ આશ્રમની સુલાકાત લેવા દર વર્ષે આવે છે. ધણી રાજા રજવાડા, સરદાર અને વિદ્વાન પુરૂષો પહેલાથી નિશ્ચય કરી મૂકી, અતુલગતાએ આશ્રમની સુલાકાત લે છે. આશ્રમનો કાર્યવાર ચલાવવા માટે હાંસીના સભાસદોમાંથી ચુંટી કઢાડેલા માણસોનું અવસ્થાપક મંડળ અને અતર્થવરચાપર દેખરેખ રાખવા માટે હાંસીના સભાસદોમાંથી એક સ્ત્રી મંડળ રાખવામાં આવ્યા છે. જે જગા પર પહેલાં એક કુપકું 'નહેતું ત્યાં ત્યારે બસે માણસોની' વસ્તી થઈ છે. આશ્રમની સગવડ માટે ટપાલ ખાતા તરફથી એક બાન્ય પોસ્ટ એક્સિસ યોજવામાં આવી છે. તેના પોસ્ટ માસ્ટરનું કામ આશ્રમમાંની એક પ્રાણજી વિધવા કરે છે. આવો ઘણો હિન્દમાં કવચિતજ મળી શકે.

આશ્રમના કાર્યમાં અનેક સ્ત્રી પુરૂષોએ કિમતી મદદ આપી છે. તે સવળાનાં નામ આપવા અસમ્મ છે અને થોડાં આપવાં અચોક્કસ છે. તેમ છતાં થોડાં નામનો ઉલ્લેખ કર્યા સિવાય મ્હારાચી આથે તેમ નથી. એ સર રામકૃષ્ણ હાપુડરકર ચારબધી અઘાપિ પૂર્વિત અવસ્થાપક મંડળના અધ્યક્ષ છે તથા તહેમલે દ્રવ્ય અને સલાહથી આશ્રમને ધણીજ મદદ કરી છે. સ્વ. ન્યાયમતિ રાનડે સંસ્થાની બાસ્થાવસ્થામાં મુજરી જવાથી આશ્રમની ઉન્નતસ્થિતિ બેવા પામ્યા નથી, પણ તહેમલું સંસ્થા પાછળ, પણ લક્ષ હતું વખતે વખત મ્હારી સાથે તેઓ સંસ્થાનો વિષય ચર્ચતા અને કંઈ સચના કરતા. કિમતી રમાચાઈ રાનડે તથા કમિટીનું સહયોગ મંડળ આ કામમાં સારી સહાય આપે છે —

હવે હું મદિલા વિવાલવતી બીજી સંસ્થાના સર્વધર્મ યોડું જણાવીશ. વિધવાશ્રમની બાસ્થાવસ્થામાં આ સંસ્થાનું બીજું રોષાયુ હતું. સરઆતમાં આશ્રમમાં વિદ્યાર્થિનીઓ ધણી ઓછી આવવાથી વિધવા વિદ્યાર્થિનીની હાકરીને મારૂ અને તેની બેઠેને કંઈક ઓછાં ખર્ચે રાખવાની છૂટ આપી રત્નાગિરી છાત્રાના એક ગામના સાધારણ સ્થિતિના એક મહારથે લોકાપવાદ સામે દિમ્મત ધરી મ્હને પણ લખ્યો જેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે

“મ્હારે ચૌદ, બાર, અને દસ વર્ષની અનુક્રમે વણ પુત્રીઓ છે, જેમાંની વડીલ વિધવા અને ન્હાની બે કુમારિકા છે. વિધવા પુત્રીને આશ્રમમાં મૂકવા ઇચ્છા છે, પરંતુ વિધવાને આશ્રમમાં મૂકું તો તે દહીકત જણી ન્હાની પુત્રીઓ સાથે લખ કરવા મેંઈ તેપાર ચાલ નહિ, માટે ત્રણેને મૂકવા નિશ્ચય કર્યો છે. મ્હારી સ્થિતિ ગરીબ દોષ તેમના ખર્ચ માટે નહિ જેની ન્હાની રકમ આપી શકું તેમ છુ. માટે આના સર્વધર્મ કામ કરતું તે વિચાર કરી જણાવશો.”

આ મહારથના મનમાં સુધારણાની કલ્પના સ્વ. પ્રિન્સિપાલ આવરકરના આશ્રમ સંબંધના એક લેખ ઉપરથી થઈ હતી, બાલિકાઓ કેવી છે તે પ્રલક્ષ જાણવા થઈ તે મહારથને જણાવ આપવે તેમ વિચાર કરી હું તે કુટુંબ બેવા માટે ત્યાં ગયો. સમગી દહીકત પૂછી મ્હે જણાવ્યું કે, કુમારિકાઓને અઘાર-વીસ વર્ષ સુધી પરણ્યાં નહિ તો ત્રણેને આશ્રમમાં રાખવામાં આવશે. તે મ્હારા કહેવા પ્રમાણે કરવા છજીવ થયો અને સને ૧૮૯૯ની સરઆતમાં ત્રણે પુત્રીઓને આશ્રમમાં મૂકી તે વખતથી મદિલા વિવાલવતી આવરં થયો. આ ત્રણે બેઠેના સહવર્તને લેકામાં આશ્રમપરને સજાવ વધારવામાં સારો ઉમેરો કર્યો.

અને આશ્રમ છોડ્યા પછી તેમણે જીવન સુખી નિવડ્યું છે. મોટી બહેન ટ્રેનિંગ કોલેજનો અભ્યાસ પૂરો કરી પત્નીના સેવાસંસ્થામાં સિદ્ધાન્ત કામ કરે છે. તેણે સિવજી કામ, ડોઈંગ, ગાવન વગેરે કામોમાં જાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. બીજી બહેનનો અભ્યાસ અંગ્રેજી હોટલ ધોરણ પર્યંત હોઈ, એકવીસ વર્ષની વયે એક કોન્સુમેટની સાથે તેણે લગ્ન થયું છે. તે ગૃહસ્થ એક મ્યુનિસિપલ ઈન્સ્ટિટ્યુટ રહેલો દેડમાસ્ટર છે. ન્હાની બહેનનો અભ્યાસ પ્રિવિયસ પર્યંત હોઈ એકવીસ વર્ષની વયે લગ્ન મ્હારો મોટો પુત્ર ઍન્ડ્રિયન્સ કૉલેજમાં ગણિતના અભ્યાસક્રમે મદદનીસ છે, તેની સાથે થયું છે. હાલ મ્હારી પુત્રગાઈ પોતાનો ગૃહસંસ્કાર સંભાળી અંદાસમણ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષકનું કામ કરે છે.

આરંભમાં ફક્ત વિધવા વિધાયાનીની પુત્રી તથા બહેન આશ્રમમાં રાખવામાં આવતી, પરંતુ પોતાનું ખર્ચ આપીને રહેવા ઇચ્છતા રાખતી કુમારિકા તથા સુવાસિનીને દાખલ કરવાની સરચાત કરી. કુમારી બાલિકાઓને આશ્રમમાં મૂકવાની વૃત્તિ લોકોમાં વધવાથી ઘણી બાલિકાઓ આશ્રમમાં આવવા લાગી. પરિણામે સંખ્યા વધી પડી અને આશ્રમના વ્યવસ્થાપક મંડળે ઠરાવ કર્યો કે, “એકંદર સંખ્યાના ચોથા ભાગથી વધારે આવી વિધાયાનીઓ રાખતી નહિ અને નવી દાખલ થનાર વિધવાને માટે જગા ન હોય તો સુવાસિનીને રત્ન આપી વિધવાને સંગવડ કરી આપવી.” આ ઠરાવથી ઘણી સુવાસિનીને દાખલ થવા ઇચ્છતા હોવા છતાં ના પાડતી પડી; તે બહેન ઠીક લાગ્યું નહિ. વ્યવસ્થાપક મંડળને સુવાસિનીઓ માટે વધારે સંગવડ કરવા વિનંતિ કરતાં તેમણે જણાવ્યું કે આશ્રમના મુખ્ય ઉદ્દેશ વિધવાઓને માટે હોવાથી સુવાસિનીઓ માટે વધુ સંગવડ થઈ શકશે નહિ. “આ બતાવે બહેન મોટી ચિંતામાં નાખ્યો. સામાન્ય રીતે સ્ત્રી કળવણી તથા બાલિકાઓના લગ્ન માટેની વ્યવસ્થા વધારવાના સંબંધમાં મ્હારી મનોવૃત્તિ દિવસે દિવસે વધારે પ્રગળા જતી હતી. હવે વિચાર કરી રહિણી નહિ તેવા એક પૈસાદાર દિનુ ગૃહસ્થને બહુચર્ચ ફંડમાં મદદ કરવા વિનંતિ કરી. બહુચર્ચ ફંડની યોજના નીચે પ્રમાણે છે—

“વીસ વર્ષની વય પર્યંત પોતાની બાલિકાની આગળી કરે નહિ અને શિક્ષણ માટે તેણે અભિલાષિણીઓની જેમજેવું નીચે મુજબ કરી. બાલિકાના પાંચસે છપ્પસે કરાવતી એક સત્તર વર્ષની વય પર્યંત વ્યવસ્થાપકો તેણે અવધાસ ભેરી; જો તે સારો માલુમ પડે અને તેને આગળ અભ્યાસ કરવા હોય હોય તો અધિક શિક્ષણ આપવું; નહિતર તેણે લગ્ન કરવાની પરવાનગી આપવી.”

કુમારિકાઓને સાડે શિક્ષણ આપી પ્રૌઢ વયે તેમનાં લગ્ન થવાના ઉદ્દેશ્ય સમાજને આપી લાગતી વય વધારવી એ બહુચર્ચ ફંડનો હેતુ છે. આ હેતુ તે ગૃહસ્થને પચાસે પ્રાંથથી તેમણે બહુચર્ચ ફંડને કર મરીને રૂ. ૨૫૦ પ્રમાણે મદદ આપવા ક્ષુલ્લ કરી. તે મદદ આઠ વર્ષ માંથી રાખી. તે પછી વધારે તંબોમાં જણાતી સંસ્થાને તે મદદ આપવી તેમને યોગ્ય લાગવાથી ગયા વર્ષથી તેમણે જામ કરી છે. આ મદદથી બહેન ધણુજ ભેડ મળ્યું. તથાપિ આશ્રમની સંસ્થા સારું પાયાપર આવ્યા સિવાય બીજી સંસ્થાનું કામ હાથમાં લેવું રહેલું નહોતું. પણ તેથીર થયેલા લોકમનનો લાભ ન લેવા એ ઠીક નહિ

લાવવાથી, ઘણાજ વિચાર કરી જે જનવાનું શાપ તે બને પણ કાર્ય ઉપાડવાનો નિશ્ચય કરી કેવળ મ્હારી પોતાની જવાબદારીપર તો ૪ માર્ચ સને ૧૯૦૭ ના રોજ લાયકી પૂર્ણ પાસે ડ. એ. સોસાયેટીના જૂના પણ પ્રશસ્ત મહાનમાં છ વિદ્યાર્થીનીથી મહિલા-વિદ્યાલયની શરૂઆત કરી, તેજ દિવસે આ સંસ્થાના હેતુ વિગેરેના સ્પષ્ટીકરણ માટે દૈનિક જ્ઞાન પ્રકાશમાં એક લેખ પ્રસિદ્ધ કર્યો. કુમારિકા તથા સુવાસિનીના શિક્ષણ માટે સંવચક કરી બાલિકાઓના લાભની વ્યવસ્થા વર્ધારવા પ્રયત્ન કરેલો, તે આ વિદ્યાલયનો મુખ્ય હેતુ છે. આ સંસ્થા પણ શહેરથી દૂર કરી અસલ માત્ર સંસ્થા વિધવાશ્રમ પાસે લઈ જવાનો આદેશથીજ વિચાર છે તે પણ લેખમાં જણાવ્યું.

આ પ્રમાણે મહિલા વિદ્યાલયની શરૂઆત થઈ અને ધીમે ધીમે તે મારા ઘાથપર આવવા લાગ્યું. આશ્રમ તથા વિદ્યાલય એકજ સ્વરૂપની સંસ્થા છે; તેથી તે બન્ને પાસે દોષો નોંધએ તેમ ધારી આશ્રમની પાસે અતુલ જગ મેળવવાનો યત્ન શરૂ કર્યો. પૈસાની અઘ્યાણ દત્તી અને તે દમેશ હોય છેજ, તેથી ફક્ત તેને માટે કામ ચોક્કાવતું નોંધએ નહિ એમ માની સને ૧૯૧૧ ના માર્ચમાં જમીન ખરીદી અને મહાનની ચોખ્ખા નક્કી કરી. આ વખતે શ્રીયુત મહાદેવ કેશવ ગાડગીલ અને બાજાજી વિનાયક ડોહગેકર, એ બન્ને શુદ્ધસ્થની મને સારી સ્લામ મળી. પહેલા શુદ્ધસ્થ બી. એ. હોષ આળોસેક વર્તની વચના છે, તેઓ વડોદરામાં સારા હોશપર હતા, પરંતુ પરઆર્થિક કાર્ય માટે નોકરી છોડી સહકુટુંબ અને નોંધયા. હોમની ન્હાની પુત્રી અમીત પાંચળા ધોરણમાં અભ્યાસ કરે છે. બીજા શુદ્ધસ્થ મેડીક્સલેશન સુધી ગયેલા હોષ વદ વધના છે. સત્તાજી જીજ્ઞાના એક ગ્રામમાં પોતાની જમીનની વ્યવસ્થા તેઓ કરતા હતા. પ્રૌઢ વયમાં સ્વપરિશ્રમથી શિક્ષણ મેળવી ન્હાનપણથી દેશાદારની યગવળમાં નોંધયા હતા અને તે હેતુથીજ હોમણે ખેતીનો કષ્ટી પકડ્યો હતો. હોમની પુત્રીના શિક્ષણ માટે સંગવક કરવાના સબંધમાં મ્હારે હોમની સાથે પત્રવ્યવહાર શરૂ થયો હતો. આ બન્ને શુદ્ધસ્થ કુટુંબ સાથે અને રહે તો સંસ્થાને અતિ ઉપયોગી થાય તેમ જાણી મ્હારી વિનંતિ માન્ય કરી સહકુટુંબ અને રહે છે. વિદ્યાલયનું આગળ જે સ્વરૂપ આવેલું રહે છે, તે આ બન્ને શુદ્ધસ્થ તથા હોમના કુટુંબને આભારી છે.

હમે ત્રીવર્ગે મહાનનું કામ હાથમાં લીધું. હમે સર્વ મુખ્યમ સ્થિતિના માણસ હતા, તથાપિ અમારી શક્તિ પ્રમાણે વિચાર કરી. અમારા કુટુંબને માટે મૂંઝવણી પ્રત્યેકની વજુ વજુ હજાર રૂપિયાની રકમ સંસ્થાને કરજો આપી! મહાન માટે રૂ. ૨૫૦૦૦ ની જરૂર હતી. બાકીની રકમ ક્યાંથી મેળવવી તે બારે સુરેષ્ઠી દોવા છતાં મહાનની શરૂઆત કરી હમારી જવાબદારી ઉપર કાંઈ નાણાં ધીરે તો કીક નહિતર કીમેયર ક્લાકી રકમ ઉભી કરવી એ પ્રમાણે પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. એટલામાં હમને એક અનુચિત મદદ મળી મહિલા વિદ્યાલયને માટે મુજાઈના અધર્વ મહા વિદ્યાલય તરફથી એક જલસો, કરવામાં આવ્યો હતો. તે વખતે મ્હારા મિત્ર મી. ગાડગીલે જલસાની ચોટી ટીકાઈ ખરીદ કરવાની શ્રીયુત એચ. એ. વાડીઆને વિનંતિ કરી. સ્વભાવિક રીતે હોમણે વિદ્યાલયનો રીપોર્ટ, મહાનને તકરો તથા અંદાજપત્ર વિગેરે હમારી પાસેથી માગી લીધાં. શુભારે એક મહીના પછી એન. એમ. વાડીઆના ઘર્મ કુંડના મેકેટરી તરફ પત્ર આવ્યો કે, “એન.

એમ વાડીઆની માંતુશી બાઈ મોટલીશાઈનું નામ મકાનને અપાય, તો આ કુંડમાંથી અં-
દાજની રકમ એટલે પચીસ હજારનો એક તુલીઆઈ મહિલા વિદ્યાલયને આપવાની દરદી-
ઓની ઇચ્છા છે.” “લલુચેવ કુનુચકમ્” આ વાક્યનો ઉચ્ચાર કર્યા માણસોએ મણી,
વખત કયો હતો, પણ એ તત્વ આચારમાં મકાનનું મહાભાગ્ય જેને પ્રાપ્ત થયું છે તેવા
વિભૂતિ આ ભૂતળપર યોગ્ય જન્મ્યા હશે. ગણવા વિભૂતિ પૈકીના એન. એમ. વાડીઆ
એક ગૃહસ્થ છે. તેમનું દર સાલ ત્રણ લાખ રૂપીઆનું ઉત્પન્ન, ભૂતિ, ધર્મ, સ્વચ્છ અથવા
કાળના બેઠ સિવાય ભૂતળપરની વિષય કમી કરી જ્ઞાનનો વધારો કરવા પાછળ ખર્ચ-
વાની ભવસ્થા કરી છે. ઉપર પ્રમાણે પત્ર આવતાંજ હમને અતિ આનંદ થયો. આવા
પ્રકારના આનંદનો પ્રારંભ હાલમાં કવચિતજ આવે છે. પત્રના જવાબમાં તેમના કહેવા
પ્રમાણે કરવા કસ્ટ હીએ એમ જણાવ્યું. જોકીની રકમ ઓછીત ગાડગીવ તથા ઓછીત
કોલગેકેરના પ્રથમથી લોકા પાસેથી મળી શકો. એવામાં બાલિકાઓની સુખ્યા પચામ
થઈ. તેથી મકાન વધારી સે. વિદ્યાર્થિનીઓ માટે સુગવડ થાય તેટલું જાણું; પરિણામે
મકાનપર રૂ. ૧૩૦૦૦ નું દેવું છે. ત્રણ ચાર વર્ષમાં સુખ્યા મણી વધશે અને મકાન વધા-
રવાની જરૂર પડશે એમ માનીએ છીએ.

વિધવાજનમાંથી થણી વિધવાઓને પોતાનું મુજરાન જાતેજ મેળવવાનું હોવાથી
તેમનો અભ્યાસક્રમ સરકારી પરીક્ષાના ધોરણ પ્રમાણે ગોઠવ્યો છે, પરંતુ મહીલા વિદ્યા-
લયની થણી ખરી વિદ્યાર્થિનીઓને અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી ગૃહસ્થાસારમાં જોડાવાનું હોવાથી
તેમના શિક્ષણની દિશા બદલી ગૃહસ્થાસારપથોથી વિષયો દાખલ કરવાનો વિચાર છે.
મકાની ભાણાનું સારું જ્ઞાન, અંગ્રેજી ભાણાનું બ્યવહારિક જ્ઞાન, થોડું સંસ્કૃત, બ્યવહાર
પુરતું અઠગણિત તથા જમાખર્ચની માહિતિ, ગૃહબ્યવસ્થા, શિવજીદામ, આરોગ્યદામ,
બાલકજોપન અને પાકાજાતની માનુજત માહિતી વિગેરે વિષયની સુગવડ અનુકૂળતાએ
કરવામાં આવશે. હાલ આશ્રમની રાજામા મહિલા વિદ્યાલયની વિદ્યાર્થિનીઓને શિક્ષણ
માટે જવાનું નાખ્યું છે, જ્યાં પરીક્ષાના ધોરણ ઉપરાંત બીજા ઐથિક વિષયો રાખવામાં
આવ્યા છે.

મહિલા વિદ્યાલય જેથી અનેક સંસ્થાઓની જરૂર દિવસે દિવસે વધતી જાય છે. ત્રીસ
ચોળાસ વર્ષ પૂર્વે જારૂયો પંદર વર્ષનો છોકરો અને છાતથી દસ વર્ષની છોકરીના લગ્ન
કરવામાં આવતાં હોય છોકરાઓના લગ્નની વય લોકાએ વધારી છે, એટલે પત્નીમ ત્રીસ
વર્ષનો પુરૂષ અને બારપંદર વર્ષની કન્યાના લગ્ન થાય છે અને તેથી એક રીતે કનેક્ટ
થાય છે. પહેલા પ્રકારના લગ્નમાં જીનિ જલ્દા સદર વર્ષની વયે સંતતિ થતી જ્યારે
બીજા પ્રકારના લગ્નમાં પુરૂષની વય પંચ દોવાયો જીનિ ચૌદ પંદર વર્ષ સંતતિ થાય છે.
આવી સમજાની સ્થિતિ અત્યંત શોચનીય છે. પુરૂષની લગ્ન વય જોઈએ તેટલી વધી છે,
જ્યારે કન્યાની લગ્ન વય થોડી વધીને ચાલી છે. તે મર્યાદાપર્યંત કન્યાની વય આવ્યા
પછી તેને અવિવાહિત રાખવાનું ધૈર્ય થણા થેણા માણસોમાં હોય છે. તેનું પરિણામ એ
આવ્યું છે કે, વરવરની વયમાં લગ્ન વખતે દસજાર વર્ષનું અંતર હોય તેવાં લગ્ન આપણ
સમાજમાં થણાં થાય છે. તેને માટે જે કન્યાની વય અઠાર વર્ષની હોય તો પુરૂષની વય

વધારે હોવા છતાં હરકત આવે નહિ. કન્યાની કાનૂની વયમાં આવતું બહુ અંતર ધણજ ધાતક છે. બિચારો તરફ વિદ્યાર્થી કુટુંબપોષણનું સામર્થ્ય પોતાનામાં આવ્યા સિવાય એટલે ધર્મભંગ પત્નીસ વર્ષની વયથી વધારે વર્ષપૂર્વે લગ્નને વિચાર કરતો નથી. તો તેણે તરફો માટે જાહેર વર્ષ અથવા તેથી વધારે વયની કન્યાઓ સમાજે તૈયાર કરવી જોઈએ. અને તેઓને આવી સારી સંસ્થામાં પ્રાપ્ત, શિક્ષણ આપી, પોતાના અવિધ્યના જીવનને માટે તૈયાર કરવી જોઈએ.

હવે છેવટે મહારા વિચાર અને કાર્યની છેત્રી ખાપરીની હકીકત આપીએ. હિન્દના ઉદ્ધારાર્થે સ્વાર્થત્યાગથી અંતપૂર્વક કામ કરનાર સેક્રેડ અને હમરો અપરિચિતો સંઘ તૈયાર થયે જોઈએ. આ સંઘને માટે ત્રીઓ તૈયાર કરવાની કલ્પના મહારા મનમાં ધણ વર્ષથી યોજાયા કરે છે. સને ૧૮૯૮ માં વિધવાશ્રમની સંસ્થા કાપડા પ્રમાણે નોંધવામાં આવી તે વખતે આશ્રમના ઉદ્દેશોમાં એક વધારો; તે આ પ્રમાણે છે: “પરોપકારના કાર્યમાં પોતાનું આયુષ્ય અર્પણ કરવા હઠગા રાખતી હિન્દુ સેવિકાઓનો સઘ ઉત્પન્ન કરવો અને તેમનું ખર્ચ પૂરું પાડવું.” પ્રાચીનથી સને ૧૯૦૨ માં આશ્રમને લગતો એક લેખ મેડું પ્રસિદ્ધ કર્યો, તેમાં આ હકીકત નીચે પ્રમાણે દર્શાવી છે —

“આશ્રમની વિદ્યાર્થીનીઓનો વિદ્યા સંપાદન કરાવી, નીતિથી પોતાનું પ્રજ્ઞશન ચલાવતાં શીખવવું એટલેજ આશ્રમનો ઉદ્દેશ નથી પણ તે ઉપરાંત પોતાની દેશભક્તિનીઓને ઉપયોગી યદ્દ લેખની ઉત્પત્તિ માટે સહાય કરવી તે આશ્રમનો હેતુ છે. વિશેષમાં, વિદ્યા સંપાદન કરી દ્રવ્યની અપેક્ષા નહિ કરતાં સપાદિક વિદ્યાનો ઉપયોગ કેવળ પરોપકારાર્થે કરવા તથા આશ્રમના જેનીજ ખીજ સંસ્થાઓ પોતાના સામર્થ્યપર ચલાવવાને કાર્યક્રમ ત્રીઓ તૈયાર થાય તેવી આશ્રમને મહેતી આશા છે.”

આ ઉપરથી સમજારો કે આ વિચાર મહારા મનમાં હમેશા ચાલ્યા કરે છે. પૂના અથવા ખીજ કોઈ જગ્યાની આવી સાર્વજનિક સંસ્થાનો જેમ વધારે વિચાર કરવા લાગ્યો તેમ મહારા મનમાં કલ્પના દૃઢ થતી ગઈ કે, કોઈ પણ સંસ્થાને ઉચ્ચ પાત્રીપર લઈ જવાને માટે, જે ઉચ્ચ હેતુથી તે સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી છે, તે હેતુ ધ્યાનમાં રાખી ઉત્સાહ પૂર્વક, તે સંસ્થાનેજ પોતાના જીવનનું સાર્થક ગણી કામ કરનારા માણુઓની આવશ્યકતા છે. નામદાર પ્રો. ગોપાલેની “સર્વેન્દ્ર્ય આશ ઇન્ડિયા સોસાયેટી,” “ડેકન એલ્યુકેશન સોસાયેટી,” “લનાના મિશન,” “પંચ દૌદ મિશન” વિગેરે સંસ્થાઓ તરફ નજર કરો, તે સંસ્થાઓ હમેશાં મહારા મનમાં દાબર હોય છે. તે જેની સ્થિતિમાં છે અને ચાથી તેવી સ્થિતિમાં આવી છે, તેનો વિચાર કરો. મહારી માન્યતા એવી છે કે, જે જે સંસ્થાઓ પવિત્ર દેશાહારનાં કાર્ય કરે છે તે દરેકમાં દ્રવ્યની જરૂર છે. પણ દ્રવ્યમળ કેવળ નામ રૂપ છે, ત્યારે તેનું, ખરું જીવિત-લેખમાં કામ કરનારો મનુષ્યો છે. ફક્તે આવા મનુષ્યોની આપણી સમાજમાં મહેતી જોઈ છે. સ્ત્રીઓની ઉત્પત્તિ કાર્ય એટલું વિશાળ છે કે, હાલની સંસ્થાઓ સો ગણી વધે તોપણ તે કાર્ય પૂરું કરી શકે નહિ. દ્રવ્ય સંસ્થાને આસ્તિત્વમાં લાવી શકે, પણ તેને ચોખ્ખા પ્રકારે ચલાવવા મહેતી ઉચ્ચ મનોવૃત્તિવાળાં મનુષ્યોની જરૂર છે, અને તે કામ પૈસાથી યદ્દ શક્ય નહિ.

ઉપર જણાવેલાં કારણોથી, પૈમા માટે નહિ પણ કાર્યને માટે કામ કરનારી સ્ત્રીઓનો સમ ઉત્પન્ન થયેલો છે. મનુષ્ય જાતિની સેવા પરમેશ્વરને પ્રિય છે, અને તે પરમેશ્વર પ્રાપ્તિને, આધ્યાત્મિક સ્થાપનાનો તથા સુકૃતિનો માર્ગ છે, તે કલ્પના હજી આપણાથી દૂર હોઈ, જોઈએ તેવી આપણે સમજી શક્યા નથી. તે કલ્પના આપણા વિચારોના પ્રમુખસ્થાને હોવી જોઈએ. 'નિઃકામ-કર્મભઙ્ગ' નો મુખ્ય હેતુ હિન્દી સ્ત્રી-સમાજની કૈવા કરવી અને સ્ત્રી સમાજને ઉપયોગી થાય તેવી સંસ્થાઓ પોતાની જવાબદારી પર ચલાવવી, એ છે. મહા શબ્દથી ગેરસમજ થવા સંભવ છે. પણ તેમાં કોઈ ભ્રમનો મૂલ અર્થ સમાવયો નથી. મહાનાં સેવક સેવિકાને માટે સમાજના સર્વ વ્યવહાર ખુલા છે. તેમને એકાન્તમાં બેસી ધર્મસાધના કરવાની નથી. સમાજ સેવા તે હમારો દેવ, સમાજ સેવાની ઉપયોગિતાની ખાતરી તે હમારી શ્રદ્ધા અને હમારાથી જે પ્રયત્ન થઈ શકે તે હમારી દેવને મદદની બેઠ છે. સ્વાર્થલાજ, સાદું જીવન વિગેરે હમારો શ્રદ્ધા અને હમારું શ્યાન, હમારા દેવ તરફ હજી જવાનો રસ્તો છે. અધ્યક્ષ અને નિરાશાના પ્રમોગ વખતે મન સમતોલ રાખવાની ખાસ જરૂર છે. આ સંસ્થા કેવળ સ્ત્રીઓની હોવી આવશ્યક છે. મહાનાં સર્વ બાર પોતાના શિરપર લઈને મહાના આશ્રય નીચેની સંસ્થાઓ પોતાના બગપર ચલાવનાર સ્ત્રીઓ તૈયાર થાય તે મુદ્દિન મ્હારી નજરે પડે તે મ્હારી મ્હોટી આશા છે. ત્યાં સુધી આવી જોએ તૈયાર થાય નહિ ત્યાં સુધી પુરુષોની મદદ લેવી અયોગ્ય ગણાયે નહિ. કોઈ કહેશે કે, મ્હેં અસાધ્ય કામ હાથમાં લીધું છે, પરંતુ “આકાશપર તાકનારું” બાણુ ઝાડની રોચ સુધી પહોંચે” એ અંગ્રેજી શ્રુત શ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

હેવટે સંપૂર્ણ વિચાર કરી મહાનાં સેવક સેવિકા તરીકે દાખલ થનાર સ્ત્રી-પુરુષોની બધા તા ૬ ડિસેમ્બર ૧૯૧૦ ના રોજ મહિલાવિદ્યાલયમાં બરી નિયમે કરાવ્યા. હાલ મહાના બાર માણસો છે, જે પૈકી ચાર પુરુષ અને બાકીની સ્ત્રીઓ છે. મહાની સાધારણ માહિતી મળે તે ઉદ્દેશથી મહત્વના યોગ્ય નિયમો અને આપું છું.

૧ મહાના ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે છે -

(અ) સમાજ દિલને માટે સ્વાર્થ ત્યાગથી કામ કરનાર હિન્દી સેવિકાઓનો સમ ઉત્પન્ન કરવો.

(વ) સંસ્થાની સર્વ જવાબદારી ઉઘાડી લેવાનું સામર્થ્ય સેવિકાઓમાં આવે ત્યાં સુધી પુરુષ સેવક દાખલ કરી મહાનું કામ ચાર કરવું; અને સેવિકાઓમાં તે સામર્થ્ય આવ્યા પછી નવા પુરુષ સેવક દાખલ કરવા નહિ. તે વખતે જુના પુરુષ-સેવિકાને તેમની ઇચ્છાનુસાર મહાનાં કામ કરવાની અથવા મહા છોડી જવાની પરવાનગી આપવી.

(ફ) સ્ત્રીઓ માટે બોર્ડિંગશાળા તથા ઇતર શાળાઓ ચલાવવી અને સામાન્ય રીતે શિક્ષણ તથા 'દયા' ધર્મનાં કામ કરવાં.

(ડ) ઉપરની કલ્પનામાં જણાવેલાં કામ કરતી સંસ્થાઓને યથાશક્તિ દ્રવ્ય અને માણસો દ્વારા મદદ આપવી.

- ૨ મહત્તા સેવક-સેવિકાઓએ નીચે જણાવેલાં મતનું પાલન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ
- (અ) આજની હું મ્હારૂં જીવન સંસ્થાના કાર્યમાં પૂર્ણપણે અર્પણ કરું છું
- (વ) મ્હારૂં સર્વ સામર્થ્ય સંસ્થાના કાર્ય ખાજી વાપરીશ અને સંસ્થાનું કામ કરતી વખતે ખાનગી કાયદો કરવાની ઇચ્છા રાખીશ નહિ
- (ફ) સંસ્થાના નિયમો પ્રમાણે જે ઠરાવવામાં આવે તેને આનાકાની સિવાય માન્ય કરીશ.
- (ઘ) મ્હારે માટે તથા મ્હારા પર આધાર રાખતા મનુષ્યો માટે જે વ્યવસ્થા સરચા બહુમતથી કરશે તેથી હું સંતુષ્ટ રહીશ
- (ડ) મ્હારૂં ખાનગી વર્તન શુદ્ધ રાખીશ.
- (ધ) મ્હારી રહેણી કરેલી તથા પોશાક સાદાં રાખીશ
- (પ) બીજાઓની ધાર્મિક માન્યતાઓમાં મ્હારૂં મન ઉદાર રાખીશ અને તેમની માન્યતાઓને હરકત આવે તેવું વર્તન કરીશ નહિ.
- (દ) કાંઈના પર હું દોષ કરીશ નહિ.

આ મતોનું પાલન કરવું કંઈક છે તે હું ભૂલું છું, પણ ઉચ્ચ ઉદ્દેશો રાખી આપણી ખામીઓ કમી કરવાનો આ મ્હારો ન્મષ પ્રયત્ન છે. અદ્ધકાર, પોતાના મતનું ખાલી અભિમાન, અસહિષ્ણુતા વિગેરે અનેક દુષ્ટ મનોવૃત્તિઓ સહકાર્યમાં આડે આવે છે કાર્ય-કારી માણસ આવી વૃત્તિઓને ત્યાગ કર્યા સિવાય અરથમાં જોડાય તો હિન્દના લોકોની યોગ્ય વખત પહેલાં જે કુસંપી રિયતિ હતી તેવી આ સંસ્થાની રિયતિ થાય. હમારી આવી ગતિ થાય તે અસંભવનીય નથી, તેમ છતાં “પ્રારમ્ભ્ય વિવ્રવિહતા વિરમન્તિ મચ્ચા” એ સૂત્ર પ્રમાણે મધ્યમ સુદ્ધિને અનુસરી આ કાર્યનો આરંભ કર્યો છે. આ નાટકનું પરિણામ શોકમય નીવડે તો તેમાં મનપૂર્વક કામ કરનારા પાત્રોને પસ્તાવો કરવાનું કારણ નથી.

મ્હારી કર્મ કહાણી પુરી થઈ છે. મ્હેરમાન અખ્યત્સ સાહેબ, ડૉ. મેક્કનિકાલ સાહેબ, અને સર્વ શ્રોતાજનોનો હું આભાર માનું છું. નિધવાત્રમ તથા મહિલા વિદ્યાલય જેવી સંસ્થાઓ દેશમાં યોગીજ છે. મહત્તી કદમ્બા નવા અને જૂના વિચારોનું એકમ કરવાનો પ્રયત્ન છે, આ સંસ્થા દાહ ઉગતી હોઈ તેનાં ફળ લોભો આખરે સારે તેની કિંમત યશે સમગ્રી સંસ્થાઓ દહા બાલ્યાવરણમાં છે, તેથી લોકોએ તેમનું કાળજી પૂર્વક દ્રવ્ય બળથી પોષણ કરવું જોઈએ. દહા બલિષ્ઠમાં સુશક્તિના પ્રસંગો આવશે, પરંતુ જે બીજા રોપાયું છે, તે હિંમ્મ સિવાય રહેશે નહિ. મ્વારા શરીરમાં જીવ છે ત્યાં સુધી પરમાત્મા મ્હેને આ સંસ્થાઓમાં કામ કરવાની સુદ્ધિ તથા સગવડ આપો એવી મ્હારી પ્રાર્થના છે આ જન્મમાં મ્હારી કલ્પનાનું ફળ ન આવે અને જો કર્મ અને પુનર્જન્મની માન્યતા સત્ય હોય તો આજ વાસનાથી સુદ્ધિ એવા મ્હારા આત્માને પુન નવમાનવ શરીરમાં મ્હારૂં કાર્ય પૂર્ણ કરવામાં સક્ષર મ્હેને સદાય કરે અને પછી મ્હારો આત્મા આ જડ શરીરનો ત્યાગ કરી પરમાત્મા સ્વરૂપમાં લીન થાય એજ મ્હારી ઉવદની ઇચ્છા છે ! !

સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન.

જાપાનની સ્ત્રીઓ.

* લેખક:—સા. રા. રાહ્યાલાલ દિગ્ગતરાય, વડોદરા.

“માર્યાદીનં મુલં પુંસાં મર્યાદીનો ધનાગમઃ ।

માર્યાદીના મુલોત્પત્તિર્માર્યાદીનઃ મુલોદયઃ ॥

યત્ર માર્યાદાં શુદ્ધં તત્ર માર્યાદીનો ગૃહે વસેત્ ।

ન ગૃહેણ ગૃહસ્યઃ સ્યાત્ માર્યાદા કમ્યતે ઘૃષી ॥

પરાશરસ્મૃતિ ।

“પુરુષોત્તુ સુખ, ધન પ્રાપ્તિ, યજ્ઞદિક દિગ્ધા અને સુખની શુદ્ધિ એ સર્વ સ્ત્રીને આપીને છે. જ્યાં સ્ત્રી છે તેજ ઘર છે. ધનમા પણ પુરુષે સ્ત્રીની અપેક્ષા સાથે રહેતુ. કારણ કે પુરુષ કંઈ ઘર વડે ગૃહસ્થ બનતો નથી પરંતુ સ્ત્રી વડેજ ગૃહસ્થ કહેવાય છે.”

જે ભારતવર્ષની પતિનુ ભૂમિમા સીતા, સાવિત્રી, કમ્બલી, દ્રોપદી આદિ પતિપ્રશન્ન સ્ત્રીઓએ જન્મ લીધો હતો, જે ભારતવર્ષની વીરભૂમિમાં કેવલદેવી, કમ્બલી, પદ્મિની, કૃષ્ણકુમારી, મહારાષ્ટ્રી લક્ષ્મીનાથ, દુર્ગાવતી આદિ અનેક વીરાગનાઓ ઉત્પન્ન થઈ હતી જે ભારતવર્ષની વીર પત્નીઓ પતિને સ્વદેશને વીર વૈષ્ણવી સન્નિવૃત્ત કરી મુદ્ધસેનમાં મોઢી આપી, જે ભારતવર્ષની મહિલાઓ અનેક શત્રુઓ નિપૂણ હોઈ અને ગૃહ તત્ત્વો વિશે ચર્ચા કરી શકતી; જે ભારતવર્ષની ભાર્યાઓ આજ, પતિની કામ વામના તમ કરવાતુ સાધન ન ગણતા સુખ, શાંતિ, મર્ગજ, ધર્મવ્રતા, પુણ્ય, ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષતુ કારણ ગણતી, તેજ ભારતવર્ષની મહિલાની આગળ આજે અન્ય દેશની સ્ત્રીઓના દૃષ્ટાંત ટાંકી દેખાડી તેમનાં સદૃશ્યોતુ” વર્ણન કરતુ પડે તેનાં કરતાં અધિક શુદ્ધ બતાવક કયા હોઈ શકે ?

જે દેશમાં મહાત્મા મનુના ‘યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજયતે રમન્તે તત્ર દેવતા’ એ મહાવાક્યતુ પ્રત્યેક ગૃહમાં પાલન થતુ હોય, તે દેશ સુખ, વૈભવ અને કીર્તિને ઉચ્ચ સ્થિતિએ પ્રાપ્તિમાન હોય એમાં શું સંક છે ?

આજથી થોડા વર્ષો પૂર્વે જાપાનને કાઈ જાળખતું પણ નહોતું, પરંતુ હવે તેની એક સામર્થ્યવાન રાજ્ય તરિકે ગણવી થાય છે । રશિયા જેવા વિશાળ દેશની સાથે મુદ્દ કરી તેણે ચોતાની વિજયી પત્તા કીર્તિના ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્થિતિએ મહાત્મી દીધી છે. પૂર્વ દિશામાં આવેલા વિશાળ મહાસાગરમાંના કટલાક દ્વીપો મળીને જાપાન કહેવાય છે જાપાન કઈ ધણું મોટું પ્રદેશ નથી. આપણા ભારતવર્ષના દશમા ભાગ જેટલો તેનો વિસ્તાર હશે. જાપાનની આઠલા અલ્પ કાળમાં ઉત્પત્તિ થઈ તેણે એક મુખ્ય અગ્રણ્યતાની સ્ત્રીઓ પણ છે, કેમકે પુરુષોને અધિકતર મહાવત્ત સ્ત્રીઓ તરફથી મળે છે. જે

પ્રમાણે જાપાને આ સંસારમાં પોતાનો વિજય કાઢે વળાડ્યો છે, તેજ પ્રમાણે ત્યાંની સ્ત્રીઓએ પણ પોતાની નામના કરી લીધી છે. એથી આ સ્ત્રીઓ ત્યાંની સ્ત્રીઓનું યોદ્ધા જ્ઞાન લખવામાં આવે છે.

જાપાનની સ્ત્રીઓ પોતાની એટલી, બધી ઉન્નતિ કરી શકી તેનું મુખ્ય કારણ તેમની કૌશલ્ય છે કે કોએ ત્યાંની નિયામોમાં હાકલો કરતાં હોકરીઓની અધિક સંખ્યા જોવામાં આવે છે. ત્યાંની સ્ત્રીઓને બાલ્યાકાળમાંથી જ એવી યોગ્ય શિક્ષા મળે છે કે તેઓ પ્રત્યેક વાતનું તત્ત્વ સ્મરજવા લાગ્યા છે. જેવી રીતે પુરુષ પુરુષને સુધારવા લાગ્યા છે, તેવીજ રીતે સ્ત્રીઓ પણ સ્ત્રીઓને સુધારવા લાગી છે. સ્વયં મહારાણી પણ સ્ત્રીઓની શિક્ષાને પૂર્ણ પ્રયત્ન અને પ્રયત્ન કરતી હતી. જાપાની સ્ત્રીઓમાં અનેક કવિ, ચિત્રકાર, અધ્યાપિકાઓ, સમ્પાદિકાઓ તથા સર્ગજન સુધારિકાઓ પણ હોય છે. ત્યાંની સ્ત્રીઓ પોતાને જે પુરાતન રીતરિવાજો નિરર્થક વા હાનિકારક લાગે છે તેનો તત્કાળ ત્યાગ કરી દે છે અને નવીન તથા લાભકરક રિવાજોનો સ્વીકાર કરે છે. તેથીજ તેમણે પદ્ધતિના રિવાજોનો ત્યાગ કર્યો છે હવે જાપાનમાં પદ્ધતિના રિવાજ નથી. ઉચ્ચ અને અધિકારી તથા પ્રતિષ્ઠિત કુળની સ્ત્રીઓ પોત પોતાના પતિઓની સાથે જાહેર સ્થાનમાં ખુલ્લા મુખે આવવનવ કરે છે, આપણા ભારતવર્ષની સ્ત્રીઓની આદત તેમને શરમ લાગતી નથી. તેમજ તેઓ યુવકપત્ની સ્ત્રીઓની પેઠે એટલી બધી સ્વતંત્ર થઈ ગઈ નથી કે, મને તે પુરુષ સાથે સ્વચ્છંદપણે આવી જાય તેઓ પોતાના પતિ સિવાય અન્ય પુરુષની સાથે કદિ પણ જતી નથી. પતિની હાજરીમાં સહજાની સાથે મળે છે અને વાતચિત કરે છે. પતિની સાથે સલાહમાં જાય છે, તેમજ અમેરિકા તથા અન્ય દેશના લોકો સાથે પોતાના પતિના સંગમાં રહી મળે છે.

જાપાની કન્યાઓને બાલ્યકાળમાંથી જ ઉચ્ચ કૌશલ્ય મળે છે. તેઓને ન્હાનપણમાંથી જ કદિયું પરિચય કરવો; જરા પણ રોવા કુટવા સિવાય કદિ કસેરા સહન કરવો તથા 'વડીલોની આજ્ઞાનું' પાલન કરવું ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ બાળતો શીખવવામાં આવે છે. તેથી તેઓ મોટી ઉંમરે પોતાને એક આદર્શ અંગના બનાવી શકે છે.

જાપાનની સ્ત્રીઓ પોતાના પુત્રને પુત્રોના અધર સંતકાર કરેલા તથા તેમની આજ્ઞાનું ઉપસન ન કરવું એ પોતાનો ખાસ ધર્મ માને છે. એટલુંજ નહિ પણ એક ન્હાની બહેને પોતાની મોટી બહેનને આજ સમયન ગણી તેની આજ પ્રમાણે વર્તવું એ પોતાનું મુખ્ય કર્તવ્ય ગણે છે.

ધનાદય—મોટા મૂઠની સ્ત્રીઓ પોતાના ઘરનું કામકાજ અત્યંત આનંદપૂર્વક કરે છે અને તેમાં જરા પણ દિલ્લુપક કિંવા કદિ માનતી નથી. તેઓ પોતાની પુત્રીઓને પણ તેવુંજ શિક્ષણ આપે છે,

ત્યાંની સ્ત્રીઓ આપણા ભારતવર્ષની મોટા ઘરની સ્ત્રીઓની પેઠે ઘરનું દરેક કામકાજ નોકરોના વિશ્વાસ ઉપર જોઈ રહી નથી. જાપાનની માતાઓ પોતાની પુત્રીઓને મૂઠપ્રબંધમાં ઉપયોગી દરેક પ્રકારની કૌશલ્યો જેવી કે,—રસોઈ બનાવવી, બાળકોમાં

વસ્તુઓ ખરીદ કરવી, હિસાબ ચુકવવો, કપડાં મિલવા, કપડાં ધોવા, અતિથિ સત્કાર કરવો ઇત્યાદિ શિખરે છે. જાપાનમાં અતિથિ સત્કાર કરવાનો બાર કન્યાઓ ઉપર જ નાખવાયા આવે છે. તેઓ અતિથિને મથાણામાં આદર સત્કાર કરવામાં પોતાની માન દાનિ મુશ્કેલી નથી દિનું ગૌરવ ગણે છે, અને અતિથિનું મધ્ય કામ રૂન હસ્તેજ કરે છે—બાકુતી નોકરોના ભડમે સોંપતી નથી. જાપાનની કન્યાઓને યુરોપની સ્ત્રીઓની માફક સ્વચ્છદી શિશુ મળતી નથી, તેઓ યુરોપની ડુમારિકાઓ પેઠે મુંદર શલુગાર મજને યુકાની સાથે દહા મરકરી કરતી નથી. તેને જાપાનની કન્યાઓ તથા માતાઓ મહા નીચ અને નિન્દનીય ગણે છે જાપાનની સ્ત્રીઓ આપણા ભારતવર્ષની સ્ત્રીઓની પેઠે પોતાને પતિની દાસી ગણે છે, તેઓ યુરોપ તથા અમેરિકાની સ્ત્રીઓ માફક પોતાને પતિની બરાબરની ગણતી નથી.

જ્યારે કોઈ વખતે તેઓ પતિની આથોન્કા નિકળે છે, ત્યારે દારી પ્રમાણે અત્યંત નમ્રભાવથી તેની સાથે વાતો કરે છે. જાપાનની સ્ત્રીઓ મડોની માફક સ્વચ્છદમાં જવા જ પોતાના પતિને સાસુ મમસાથી જૂરો પાડી દેતી નથી, કિન્તુ ભારત મહિલાઓની માફક પોતાના પતિના કુટુંબમાં અર્થોર્ સાસુ સમરા, દેરાણી જેણી, નજીક દાસર કન્યાદિમાં જ પોતાનું જીવન વ્યતીત કરવાનું શ્રેષ્ઠ ગણે છે અને તેમના આદર સત્કાર કરવો એ પોતાનું મૌભાવ્ય માને છે ત્યાંની સ્ત્રીઓ મડોની માફક પોતાનું તથા પતિનું સ્વચ્છદી જીવન સાફ ગણતી નથી તેઓ પોતાની સાસુની આજ્ઞાને હમ્મસા શિરોધાર્ય કરે છે.

રસોઈ તૈયાર કરી બોબન કરાવીને પોતાના પતિની સવળી વસ્તુઓ કે જે પતિને આથે લઈ જવાની દોષ છે, તે પતિની આગળ લાવી આપે છે અને મન્ત્રક નમાવી પ્રણામ કરી પતિને વિદાય કરે છે, અને પછી ઘરમાં આવી પોતાનું બીજું કામ કરે છે. આગિને સી જ બોબન કરાવે છે અને તેથી જમવાની વખતે તે અવશ્ય ત્યા આગળ ઉપરિચન રહે છે.

જાપાનનાં બાળકો પોતાની માતાને ધણજ માન આપે છે જ્યારે તે કંઈ બહાર જાય છે, ત્યારે પોતાની માતાને પ્રણામ કરી તેની આજ્ઞા માગે છે અને જ્યારે કોઈ વખતે માતા બહારથી ઘરમાં આવે છે, ત્યારે જાણી છોકરા દ્વારા આગળ ઉભા રહી મસ્તક નમવથી માતાનું સ્વાગત કરે છે. આપણા દેશમાં પણ પહેલાં એ રીત પ્રચલિત હતી કિન્તુ હાલમાં તો તેને બંધ માત્ર અવશેષ રહેતો નથી.

જાપાનની સ્ત્રીઓ પોતાના દેશના જન્મ-નાયના પ્રભાવથી જન્મી રહ્યાં-રહ્યાં પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, પરંતુ મડોની માફક તેઓ પોતાના મુખ પરની કન્થોળીઓ, સ્વેત યપેલા કેસ આદિ રહાવસ્થાની નીચાનીઓને કૃત્રિમ શૃંગાર વડે સત્તાવા પ્રવર્તન કરતી નથી. તેથીજ તેઓ પોતાની એ અવસ્થા માટે જરા પણ પચાતાપ કરતી નથી પરંતુ તેઓ જમીર ભાવપૂર્ણ કરીને તથા મડોની પેઠે વ્યર્થ ચિન્તામાં ન રહેતાં પૂર્વ ભારત-નારીઓની માફક શુદ્ધપ્રજા તથા સત્તાન શિશુમાં અધિક નિગૂમ્મ થા જાય છે હવે પોતાને આગ પોષકથી આશામગ્ની પદવી મળી એમ માની એમાં ધોરે આનંદ માને.

છે. તેઓ પોતાનો એ અતિમ સમય ધ્યાન આપીને દેશ, જાતિ અથવા ધર્મરક્ષાના અર્પણ કરે છે.

જેથી રીતે એક વખતે યુવાન દેશની માતાઓ પોતાનાં પુત્રોની દેશ સેવામાં, જાતિસેવામાં તથા પરોપકારના કાર્યમાં આદર્શ આપતાં જરા પણ અચકાતી નહોતી, તેવીજ રીતે આજકાલ ભાષાનની સ્ત્રીઓ પશ્ચિમ દેશદિશાએ ગમે તે કઠિન કાર્ય કરવાને અગ્રેમર થાય છે. ઇતિહાસોમાં લખેલું છે કે, યુવાની માતાઓ સુદ સમય ઉપગ્રિય થતા સ્વદસ્તે 'પોતાના પુત્રોના હાથમાં 'દાઢ' આપી દેતી કે "વત્સ ! કાંતો એના ગૌરવ-નું રક્ષણ કરજે અથવા તો એના ઉપર તારો દેહ પાડજે કિન્તુ શુભાવીને આવડે" નહિ." કાર્યની વાતમાં તો આપણા ભારતવર્ષની વીર રાજપુતાણીઓ કરતાં અન્ય કાંઈ પણ દેશની સ્ત્રીઓ અતી જાણ તેમ નથી. વીર રાજપુતાણીઓએ જે જે કાર્યો કર્યા છે તે સર્વ ઇતિહાસના પાનામાં સુવર્ણ અક્ષરે લખાયેલાં છે. પૂર્વે રાજપુત સ્ત્રીઓ પોતાના પુત્રને પારણામાં સુવાડવાને બદલે મોટી મોટી ઢાલોમાં શયન કરાવતી હતી અને તેમને રમવાને માટે નાની નાની તરવારો આપતી હતી તેઓ પોતાના બાળકોના કહ્યુંમાં એ-બોજ બીજ મંત્ર આપતી હતી કે "પિતાના શત્રુઓનો સંહાર કરજે." આપણા ભારત વર્ષમાં પણ એક વખતે એવી વીર માતાઓ તથા વીર પત્નીઓ હતી કે જેઓ પોતાના પુત્રને તથા પોતાની પતિઓને સ્વદસ્તે યુદ્ધના પોશાક પહેરાવી તેમને ઉત્તેજિત કરી સુદ સેનામાં મોકલતી હતી. અને એવું એક ઉદાહરણ આપીશું તો અરથાને નહિજ ગણાય.

સણા રાજસિંહના સરદાર સુબવત રૂપનગની રાજકુવરીનું પાદરાહના હાથમાંથી રક્ષણ કરવા સાર પોતાનું સૈન્ય લઈ યુદ્ધમાં જવાને તૈયાર થયા, એટલામાં તેમણે પોતાની રાણીને ઝરખામાં ઉભેલી જોઈ. સુબવત સરદારની વય કેવળ સત્તર અઠાર વર્ષની હતી અને તે થોડા વખત પરજ પરયા હતા. હજી હાથેથી મીઠા પજી છટ્યા નહોતા. રાણીનું સદર મુખ નિહાળતાજ તેમનો યુદ્ધમાં જવાનો ઉમંગ કાંઈક મદ પડી ગયો અને તેમની મુખાકૃતિ સ્હેજ મ્હાન થઈ. તે નિસ્તેજ મુખ સહિત ઝરખામાં ગયા. સણી પોતાના પ્રાણનાથનું મુખ ઉતરી ગયેલું જોઈ લમણ જઈ. તેણે તત્કાળ તેનું કાગળ પૂર્યું.

સુબવતે ઉત્તર આપ્યો કે "હું દિલ્હીના પાદરાહની સામે યુદ્ધ કરવા જઈ છું અને ત્યાંથી પાછા ફરવાની આશ નથી, કારણ કે અમારા કરતાં પાદરાહની સેના ઘણી મોટી છે. મરવાળી તો હું કરતો નથી. પરંતુ મને કેવળ તમારી ચિંતા છે. તમારા લગ્ન હમણાજ થયા છે. તમે લગનું કંઈ પણ મુખ જોશું નથી અને હું તો આજે મરવાને જઈ છું."

એ સાંભળી રાણી ભોલી "મહારાજ ! આપ આ શું બોલો છો ? ને આપ રજુ-સેનામાં વિજય પ્રાપ્ત કરશે તો એમાંથી અધિક મુખ આ સસારમાં મને બીજી શું મળવાનું હતું ?" એ કહ્યું તો આપ રજુમાં ખપી જતા તો જીવું કાઢવાનું છે તે હું સારી મેકે જાણું છું. રજુસેના ને આપનું મૃત્યુ મરે તો આપને અત્યંત કષ્ટ પર્વત સ્વર્ગમાં નહીં હામસમુદ્ર ભોગનીયુ. મારે હું પ્રાણનાથ ! સંકર્ષ રજુસેનામાં પધારો અને કાંતો જ્ય પ્રાપ્ત કરીને ઘેર પાછા આવો અને કાંતો વીરતાપૂર્વક યુદ્ધમાં ખપી જાઓ. આપ

મુદમાં આપના ઉત્તમ કુલતું ગૌરવ જાળવવું અને ક્ષમાથીના ધર્મ શું છે તે તો મને સ્પષ્ટ છે. આપની પાછળ હું મારા ધર્મનું પાલન કરવામાં કાંઈ પણ અંકારની તુટિ વા વિલંબ કરીશ નહિ. ”

અનેક પ્રકારે રાણીએ સુગવત સુરદારને આશાસન આપ્યું તે છતાં પણ તેમને સંતોષ થયો નહિ. તેમના મનમાં આશંકા રહી કે મારી પાછળ રાણી સતી થશે કે નહિ. રાણીને બોધ આપી સુગવત ચાલ્યા લાગ્યા પરંતુ દાદર ઉતરતાં ઉતરતાં પુનઃ તેને કહ્યું “હું તો જાઉં છું, તમારો ધર્મ તમે ચૂકશો નહિ.” ચોકસ, ગયા પછી મુદને માટે પુનઃ ડાક કરી સુગવતે પોતાના એક મેવકને હાડીય પાસે મોકલ્યો અને તેને કહેવરાવી મોકલ્યું “તમારો ધર્મ ચૂકશો નહિ.”

હવે હાડીયને નિશ્ચયપૂર્વક લાગ્યું કે મારા સ્વામિનું ‘ચિત્ત મારા પ્રત્યે લાગ્યું’ છે અને ત્યાં સુધી એમનું ચિત્ત મારા પ્રત્યે રહેશે ત્યાં સુધી એમનાથી સ્વસ્થતામાં કાંઈ પણ પરાક્રમ કરી શકાવાનું નથી. પછી હાડીયને સેવકને જણાવ્યું “ઉભા રહે, હું મારૂં ચિત્ત તમને આપુ છું. તે તમે તમારા સ્વામિને આપજો અને કહેજો કે હાડી પ્રથમથી જ સતી થઈ છે, અને આપના પર આ બેટ મોકલી છે. આ બેટ આપ આનંદપૂર્વક સ્વસ્થતામાં લઈ જાઓ અને વિજય પ્રાપ્ત કરી આપનો મનોરથ સફળ કરો. બીજા કાંઈ પણ ક્ષેત્રમાં ચિન્તા રાખશો માં.” એમ કરી તેણે તરતજ ‘ખડ્ગથી પોતાનું’ મસ્તક કાપી ધડથી જુદું કર્યું. ઉત્તર સેવક હાડીયનું મસ્તક લઈ પોતાના સ્વામિની પાસે ગયો અને તેમને મસ્તક અર્પણ કર્યું. હાડીયનું મસ્તક જોઈ સુગવત ખગમ ખગમ થયા. ધન્ય છે હાડી રાણીને !

જાનપાનમાં દરેક સ્ત્રી વા કન્યા પોતાના દેહનું હિત સાધવા સારૂં જનતા પ્રમાણ કરે છે. તેનાં દરલાક ઉદાહરણો નીચે આપીએ છીએ—

(૧) એક ન્હાની બાલિકા ૭૫) રૂપિયા લઈને સેનાપતિની પાસે ગઈ અને બોલી કે “આ રૂપિયા મુદમાં ખર્ચો” સેનાપતિએ પૂછ્યું “આ રૂપિયા તને કાણે આપ્યા ?” બાલિકા બોલી “આપે દાણ વળી ” હું પ્રથમથી જાણતી હતી કે આપણા દેશને રૂપિયાની સાથે ટુંક સમયમાં મુદ કન્વાનો પ્રસંગ આવશે અને તે વખતે આપણા રાજાને ધનની આવશ્યકતા પડશે. તેથી મને મારી મા ખર્ચવાને જે પૈસા આપતી હતી તે પૈસા મેં ન વાપરતા સમગ્રી રાખ્યા હતા અને તે તમારી પાસે લઈ આવી છું. ”

(૨) એક સૈનિક મુદ્દસેનમાંથી એક દિવસની રજા લઈને પોતાની માતાને મળવા સારૂં આવ્યો. માતાએ પુત્રને દરથી આવતાં જ પૂછ્યું કે મુદ સ્થળેથી શા માટે પાછો ફર્યો ? સૈનિકે જણાવ્યું કે કેવળ માતાના દર્યાન કરવા માટે જ આવ્યો છું. એ સાંભળી માતાએ કાંઈક કોપપૂર્વક પુત્રને સંબોધી કહ્યું “ખજારદાર ! હવેથી આ પ્રમાણે કરીશ નહિ. જ્યારથી તું સૈન્યમાં નોકરો, છું ત્યારથી જ મેં તારી સાથેનો પુત્રસંબંધ છોડી દીધો છે. તું પણ એ પ્રમાણે મારી સાથે માતાની સંબંધનો ત્યાગ કર અને આપણા રાજાને જ તારા માતાપિતા ગણી લે—તેની જ આજ્ઞાનું પાલન કર. દેશને માટે તારો પ્રયત્ન

અર્પણ કરું મારી તથા બહેનની કબજા પછી શીઠર કરતો નહિ અને આનંદપૂર્વક રહીયું. સગા અમારા રક્ષક છે તેથી અમને કંઈ પણ કષ્ટ પડશે નહિ. તું અત્યારેજ સમરબંધિમાં આવ્યો જા અને જીવન તથા પ્રાણની રક્ષાને ત્યાગ કરી શત્રુઓની સાથે યુદ્ધ કરી તારૂં કર્તવ્ય બંજવ અને યશલાલ પ્રાપ્ત કર.”

(૩) એક જાપાની યુવક પોતાની માતાની આજ્ઞાથી સૈન્યમાં દાખલ થવા સાફ ગયો, પરંતુ તે વિધવા માતાએ એક જ પુત્ર હોવાથી તેને દાખલ કરવામાં આ યો નહિ તેથી તે વિચારો શોકાતુર વદને ધર તરફ પાછો ફર્યો. ઘેર આવી તેણે માતાને એ વાત કહી સંભળાવી. માતાએ પુત્રના માર્ગમાં માતાને અડચણકર્તા ભેદ છે રાત્રે પોતાના પેટમાં ક્યારે ભોળા કંઈ આત્મચાલ કરી એટલામાં પુત્ર ત્યાં જઈ પડ્યો. તેણે ક્યારે કહ્યું હતું પુત્રના હાથમાં આવી અને એક પત્ર વાંચવા આપ્યો એ પત્રમાં લખ્યું હતું કે ‘વત્સ! સ્વદેશના કલ્યાણાર્થે તે જે સદૃષ્ટ કરી છે તેમાં કંઈ અડચણની થવા ધન્યજી નથી માત્ર મૃત્યુ પછી તું સ્વતંત્ર થઈ જઈશ અને મારૂં પાલન કરવાનો ભાર તારા માથેથી ઉતરી જશે આ મારી ક્યારે લે અને તેનાથી શત્રુઓનો સંહાર કરજે હું આશીર્વાદ આપું છું કે ધન્ય તારા મનોરથ પૂર્ણ કરશે’

(૪) જાપાનની એક સ્ત્રીએ એક રશિયન સાથે વિવાહ કર્યો અને ઉભય વચ્ચે અત્યંત પ્રેમ બંધાયું ગયો. પરંતુ રશિયા અને જાપાન વચ્ચે યુદ્ધ ચાલુ થતા તે રશિયનનેક પ્રેમભાવ બદલાઈ ગયો. તે સ્ત્રીના અત કરજુમાં પણ પોતાના પ્રિય દેશને માટે લાગણી થઈ આવી. તેના જાણવામાં આવ્યું કે મારા પતિ રશિયન જાસૂસ છે અને જે પરી તે દુર્ભેશા પોતાની પાસે નાખે છે તેમાં જાપાન મળી જાણવા ભેગા કાગળપત્રો છે તથા જાપાનના દરેક સમાચાર તે રશિયામાં મોકલાવે છે. તેથી તેણે અત્યંત પ્રેમ હોવા છતાં પણ દેશની દાઝ હેઠે ધરીને તે રશિયન જાસૂસને પકડાવી દીધો અને તે પોતાનો પતિ છે એ વાત ઉપર બિલકુલ ધ્યાન ન આપ્યું.

(૫) જાપાનમાં મુઢની વાતો થતી તે વખતે એક જાપાની સ્ત્રીની આગળ એક ભારત વાસીના મુખમાંથી અચાનક એવું નિકળ્યું ગયું કે જાપાનની અને ભારતની માતાઓમાં ધણેજ અત્ર છે એ સાંભળી તે સ્ત્રીએ પૂછ્યું કે તમે એમ તો ઉપરથી કહે છો કે ભારતવાસીએ ઉત્તર આપ્યો કે ‘ત્યારે હું મારા દેશમાંથી આ તરફ આવવા નિકળ્યો ત્યારે મારી નજરે એક ઘણેજ દુઃખદાયક દેખાવે મારું રહ્યો હતો મારી માતાનું અત કંજી ભરાઈ આવ્યું હતું, પિતાનું હૃદય મુજબ હતું, મારી સ્ત્રીની આંખોમાંથી ખજખજ અશ્રુપ્રવાહ નિકળ્યો હતો, મિત્રોના મન ઉલ્લસ થઈ ગયા હતાં. જાણે હું કોઈ એવા સ્થાનમાં કેમ જતો ન હોઉં કે ત્યાંથી મારા પાછા ફરવાની આશાજ ન હોય’

એ સાંભળી તે સ્ત્રી થોડીવાર તો મૌન રહી પણ પછી કંઈક વિચાર કરીને બોલી ‘તમે એમ ન માગતા કે અમારાં અત કરજી વળ સન્માન કાઢ્યું છે. અને પણ તમારા જાતવંતની માતાઓ પોંકે મોમજ હૃદયની છીએ. અમારા સત્તાન તથા પતિઓને માટે અમને પણ એવીજ લાગણી થાય છે અમને પણ આત્મજનોનો વિશેષ એટલોજ દુખ દે છે, કિન્તુ એક દેવના એટલો છે કે દેશહિત, નીતિસન્માન અને રાજ્યસેવાની આવશ્ય-

હતા. તથા સ્વત્વ વિચારથી અમારા હૃદયમાં અજળ પ્રકારનાં સાદમ, હિતસાદ અને ઘેર્યા ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી અમે અમારા આત્મજનોને અનાવાસે શોક કર્યાં સિવાય મોડલી હજીએ છીએ. ભારતવર્ષની સ્ત્રીઓમાં પોતાના દેશહિતનો, દેશશુભચિન્તકતાનો અથવા પોતાની જાતના સન્માનનો વિચાર નથી, તેથી તેઓ અમારા જેવું પોતાનું હૃદય બનાવી શકી નથી.”

(ક) એક જાણીતી સ્ત્રી આમંત્રણ પ્રમાણે, વખતસર જમવા માટે જઈ રાત્રી નહિ, પરંતુ મોડી ગઈ. એ વખતે મોઢીએ તેના મોઢા આવવનું પ્રસ્થુ પૂછ્યું. તેણે કહ્યું કે હું મારા ચોયા પુત્રને તેના બીજા ત્રણ બાઈઓની પાસે મુઢલેતમા મોકલવાને રોયન ઉપર મુકવા ગઈ હતી, ત્યાં મને થોડો વિશ્વચ્ચ યજ્ઞ મળે. તે માટે હું સર્વની ક્ષમા માગું છું. એ સાંભળી બીજા એક સ્ત્રી મોડી કે ‘એમાં ક્ષમા માગવાની કંઈ પણ જરૂર નથી. પણ અમારે તમને ધન્યવાદ આપવેર ઘટે છે કે તમે દેશના હિતને ખાતર તમારા ચાર પુત્રોને શુદ્ધમાં મોકલી આપ્યા છે.’

સામાજિક સુધારો અને વ્યક્તિકર્તવ્ય.

લેખક:—ડૉ. રા. અતિશુભલાસ સુનિલાસ યાજ્ઞિક; નાડીઆદ.

ઉપોદ્ધાત.

મહાન ઇંગ્રેજ કવિ ડૉ. ડેનિસન કહે છે કે;—“ Old order changeth yielding place to New. તેજ પ્રમાણે જગત્રિપંથ તેમજ કુદરતનો નિયમ છે કે સમય અનુસાર જન સમાજના આચાર વિચારમાં ફેર થાય છે જ. પ્રાચીન તથા અર્વાચીન ઐતિહાસિક પુસ્તકોનાં વાંચનથી અને આધુનિક સમયની આપણી સ્થિતિ તરફ મૂલ્યમ વૃત્તિથી જોતાં એ સિદ્ધાન્ત મળે અર્થે સત્ય છે, એમ સ્પષ્ટ થશે.

જુના આચાર વિચાર જુદા જુદા સમયમાં જુદી જુદી પ્રજાને રચવા માટે જુદાં જુદાં રૂપ લે છે. એ વસ્તુ એટલી જાણી સાધારણ રીતે અને છે કે તેના તરફ ખાસ લક્ષ્ય રાખ્યા વગર તે નજરે પડતી નથી. આ ઉપરથી આપણે એમ સમજવાનું કે પ્રાચીન કાળના હાલના જેવા સંસાર સુધારો નહોતા એમ ન હતું. તે સમયે હાલના કરતાં પણ વધારે વિદ્વાન પંડિતો હતા, કે જેઓ જુના તથા નવા પ્રશ્નોનું જવાબદાર અધ્યયન કરી મનન કરતા અને તે પ્રશ્નોનું પોતાના મત અપિતા. વળી મોટી સંખ્યાઓ બરી અને ત્વેમાં પોતાનાં મત દર્શાવી વાદવિવાદ કરતા અને એને લઈને પ્રાચીન, સુધારો મળે ધીમે પણ હૃદ અને મતભેદ વગરનો થતો.

આપણે અત્યારે એવી સ્થિતિમાં છીએ અને તેને લીધે આપણા કાળના એવા નવા પ્રશ્નોનો વિચાર કરવાનો છે કે જે પ્રશ્નો આપણા પ્રાચીન સુધારોને સ્વતંત્રતામાં પણ આવ્યા નહિ હોય. તેઓ અત્યંત શુદ્ધિલાવી હશે પણ સર્વે કાળને માટે લખવું એ

તેમને માટે તદ્દન અસમ્યક્ હતું. વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યના વિચારો ફેલાતાં જાય છે અને જૂનાં કૃત્રિમ બંધનો ધીમે ધીમે શિથિલ થતાં જાય છે, એ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સામાજિક સુધારાનો વિષય ફેરવો બધો મહત્વનો તથા આવશ્યક છે.

વિચાર અને આચાર—Theory & Practice.

સામાજિક સુધારાને મુખ્ય જીવન સાથે સંદર્ભ સંબંધ છે. મનુષ્ય-જીવનની દરેક બાબત-સાંપ્રદાય તેમજ સામાજિક-કાંઈ પણ ફેરફાર વગર કદો રહી નથી; રહેતી નથી અને રહેશે પણ નહિ એ વાત સિદ્ધ છે.

આ વિષય અનેકવાર ચર્ચાઈ ગયો છે અને ચર્ચાય છે, અને તેને અંગે થોડો ધણો ફેરફાર થાય છે. પણ મનુષ્ય સ્વભાવ (Human Nature) એવો છે કે દરેક જનને એકજ વિચાર અનુકૂલ થતો નથી. એ વાત ખાતરી કરી આવે છે કે જેમ જેમ મનુષ્યો બદલાય છે, તેમ તેમ તેમના આચાર વિચારો પણ બદલાશે; અને જ્યાં સુધી મનુષ્ય-જીવનનું આ જગતમાં અસ્તિત્વ છે ત્યાં સુધી ચર્ચાઓનો અંત આવશે અશક્ય છે. પણ સમયને અનુસરી દરેક સમાજે પોતે અનુકૂલ આચાર વિચાર કરી લેવા એ જરૂરું છે. આગ કરવા જતાં મતભેદો વચ્ચે આવે છે અને તેને ફગાવવા માટે ચર્ચાઓ તથા સંભાષણો જેટલી થાય તેટલી યોજીજ છે. જે વસ્તુ વિચારમાં દશે તે વારંવાર વાંદવિવાંદમાં આવતાં રહેતું સત્ત્વ સ્વરૂપ લાઇ અને આચારમાં આવશેજ, માટે મહાન કવિ Milton નું શ્લોક "To be weak is miserable doing or Suffering" ખ્યાનમાં સંખી આવશે. આશય ત્યાં સુધી સિદ્ધ થાય નહિ ત્યાં સુધી તેની પાછળ મંડળો રહેવું એજ ઉત્તમ છે.

વળી સામાજિક સુધારાના વિચારો પ્રચીન દરતાં અંવાંચીન કાળમાં વધારે વિસ્તાર પામે છે અને તેનાં પક્ષવાદીઓ દિન પ્રતિદિન સંખ્યામાં વૃદ્ધિ પામે છે એનું મૂળ કારણ દાસની ફગવણી છે; અને તેમાં મુખ્યત્વે ફરીને ઇંગ્લેન્ડ વિદ્યમાન છે.

૨. અંવાંચીન શિક્ષણ અને તેની અસર.

આજ કાલ કરતાં ૧૫૦ વર્ષ થયાં આપણાં ઉપર ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યની સત્તા ચાલે છે. આ સત્તાને લાગે આપણાં દેશમાં તે દેશની શિક્ષણ પદ્ધતિ, રીત-રિવાજ અને આચાર વિચાર આપણી સમાજ ઉપર અસર કરે એ તદ્દન સંભવિત છે. વળી પ્રયાસેક પરસ થયાં આપણે એ લોકોની સાથેના સંબંધ વધારે ગાંઠે જનતાં જાય છે. પણ સામાજિક સુધારાની બાબતમાં એ લોકો આપણા કરતાં એટલા જાણી આવ્યા છે કે તેમની તથા એવીજ બીજી દુનીયાની પ્રજાં નેડે બરાબરી કરવાને માટે આપણે અચૂક છીએ અને તેથી આપણે એ વિષયમાં ધણી સતત અને સચ્ચ પ્રવૃત્તિ કરવાની જરૂર છે.

આપણી શિક્ષણપદ્ધતિ તરફ નજર કરીશું તો જણાશે કે આપણને જે વિષયોનું શિક્ષણ આપણમાં આવે છે તેનાં એટલે બાજુ ઇંગ્લેન્ડ લોકોએ ખાસબો છે એટલે પરદેશી છે, અને તે પણ તેમનીજ બાંધમાં અપાય છે. આ વિષયોમાં ખાસ કરીને વિજ્ઞાન અને રસાયણશાસ્ત્રના સંપ્રદાયો આપણા ફેટલાક જુદા સંપ્રદાયોની વિરુદ્ધ જાય છે. જે નિયમો આપણે ધાર્મિક અને શાસ્ત્રીય માનીએ છીએ, એજ નિયમો વિજ્ઞાન અને રસાયણ

શાસ્ત્રીના પ્રયોગોથી કુદરતી બને છે. આ વસ્તુ એટલી બધી રચત અને પ્રમાણવાળી છે કે હાલની પ્રજા આપણા મૂળ સંપ્રદાયો તથા, ઈંગ્લેન્ડ રચતર સંપ્રદાયો તરફ દબે છે.

આપણા સફળાગ્યે શિદીય મત્તાને લક્ષને એ શિક્ષણ દ્વારા આપણે અનેક રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોમા ભાગ લઈ રાખીએ છીએ, એટલુંજ નહિ, પણ આપણે બીજાં રાજ્યો તથા પ્રજાઓના ઇતિહાસ બાંધી એ દેશોની સામાજિક સ્થિતિ અને તેની સમવાયુસાર ચપેલી પ્રગતિ નોંધ રાખ્યા છીએ.

હિન્દુસ્થાન દેશ કુનીઆની સપાટીપર એક જૂનામાં જૂનો દેશ છે. કુનીઆની હાલની પ્રગતિઓ એ મૂળ સ્થાન છે. આ ઉપરથી જણાશે કે એ દેશના રીતરિવાજો ઇ. સ. પૂર્વે ૫૦૦૦ જે વખત સુધીનો ઇતિહાસ આપણે જાણીએ છીએ તે વખતના ધણ. એના છે. આ રિવાજો મુખ્યત્વે કરીને વૈદિક અને નૈતિક શાસ્ત્ર અનુસાર ધણાએવા હોવાથી ધણા અગત્યના છે અને તે આપણા પૂર્વજોની પરિસ્થિતિને એટલા બધા અનુકૂલ હતા કે તેનાં મૂળ ધણાંજ ઉગા ન જાયાં અને તેને એકદમ ટાલી નાખવા એ સાદસ અને મુખાંધભરેલું છે.

આપણી સામાજિક સ્થિતિ ઉપર ઠરા પ્રમાણે હોવાથી, આ નવા શિક્ષણની અસર વિચિત્ર થઈ છે આપણી સમાજમા અત્યારે જે ભાગ પડી ગયા છે. એમાનો એક ભાગ જે નાનો છે તે તદ્દન ઈંગ્લેન્ડ વિદ્યા ભણેલો અને તદ્દન સુધારાની રીતિએ ચાલનારો અને બીજો મોટો પણ, નવા શિક્ષણથી તદ્દન અચ્છન, જૂના સંપ્રદાયોને ચૂસ્ત રીતે વળગી રહેલો, અને નવા શિક્ષણથી તદ્દન વિરદ છે. આ બન્ને પક્ષમાથી મેલેલાને આપણે ઉચ્છ્રાપક્ષ (Extremists) અને બીજાને શીત પક્ષ (Conservatives)ના નામે ઓળખીશું. આ બન્ને ભાગ એક સમાજ રૂપી સાંકળના બે છેડા છે. આ છેડાઓને નોંડવા માટે એક નાની માકળનો ખપ છે, તેવીજ રીતે આ બે મતને એકબીજાં સાવચ માટે સમશીતોષ્ણ પક્ષની જરૂર છે. આ વચ્ચેના ભાગના માણસો આપણી સમાજમાં આગળ પડતા ભાગ ન લેતા હોવાથી તેઓ આપણને ઠરા ઉપયોગમાં આવતા નથી.

સમશીતોષ્ણતા—“Conservation & Correction”

શીત પક્ષ અને ઉષ્ણ પક્ષને સાંધવાનો સ્વાલ હવે રહે છે. બે એમ ન બને તો સમાજ પણ ન બને અને પછી સામાજિક સુધારાનો તો સ્વાલજન ક્યા ? અને બે ઉષ્ણ પક્ષ એકઠો આગળ જાય તો શીત પક્ષ પાછળ રહે અને તેમના મત વધારે સખત થાય.

જેમ જેમ આ ઉષ્ણ પક્ષની સખ્ધ નવા શિક્ષણના સમવાયુસાર વધતા વિસ્તારથી થઈ પામશે, તેમ તેમ શીત પક્ષનાં બન્ધનો શિથિલ થઈ નષ્ટ થવા સભાવ છે, અને ત્યારે હિન્દુસ્થાનમા એક નવો યુગ ચાલશે અને ઉન્નતિની આશાઓ દદ યશે. પણ આ સમય આવતા અનેક વર્ષો થશે અને તે વખત બેવા આજના સુધારકો છવશે કે નહિ એ સ્વાલ છે. આ કારણથી તે લોકોને પોતાની મહેનતનો જદો પોતે મેળવી શકે એવા સાહસિક માર્ગો લેવાની જરૂર છે. પણ આથી પરિણામ અનિષ્ટ આવે એ લોકોએ એ યુગ પાસે હાવવાનો સારા પાયા પર પ્રયાસ કરવો જોઈએ; અને તેમ કરતાં જુના મત જોડે સંબંધ ન તોડતાં, એ મતને મેળવીને નવા મતમાં લાવવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

દરેક રાષ્ટ્રીય તેમજ સામાજિક સુધારક મહાન અગ્રેજ લેખક Balfour નું પ્રખ્યાત 'Conservation & Correction' સુત્ર ખ્યાનમાં સમવાનું છે. બીજા દેશોની હાલની સ્થિતિ જોઈ એકદમ સાહસિક પગલાં લેવાનાં નથી. એ દેશોના પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉપરથી જાણી શકે છએને જેવી પ્રગતિ પશુ હાલની સ્થિતિએ આવતાં ઘણેજ વખત લાગ્યો છે. અને તેવોજ અર્થાત તેથી પશુ વધારે વખત અન્ય પ્રગતિઓએ લીધો છે. આ લાગ્યો સમયને લઈનેજ એ લોકોને સુધારો પ્રગતિના પાયા પર છે.

આપણા હિન્દુસ્થાન દેશ-કે જે પૃથ્વીની સપાટીપર એક જૂનામાં જૂનો દેશ છે, જેમા જૂના મતભેદો હજી અસ્તિત્વમાં છે, જેમાં આ નવું શિક્ષણ માત્ર ૧૦૦ વર્ષથીજ આવ્યું છે, અને તે પશુ હજી પોતાનાં પારણામાં એક માસનાં બાળકની માફક ઝીલું ઝીલું રહ્યું કરે છે, અને આ રહ્યું હજી આ દેશના વીસમા ભાગમાં પશુ પૂરું સંજ્ઞાતું નથી-તે દેશમાં સુધારાની વાત કરવી એ ખરેખર આપણા રીત પદ પર અધારામા અભણતા હુમલો કર્યા જેવું છે. આવો હુમલો હાલની સુધરેલી પ્રગતિમાં રાષ્ટ્રીય લક્ષ્યમા પશુ આવશે તથા અન્યાયી ગણાય છે.

દરેક માણસને સ્વમાન તે હોયજ અને તે હોવુંજ નિષ્કર્ષ, એ દરેક માણસ કષ્ટ પડે છે. આ માન ખોવા કરતાં જીવ આપણે એ ઘણાંને સાફ લાગશે. એ પ્રમાણે નિતા આપણા રીત પદ-જે જુના રીત વિવાદો 'રહેશે છે, અને તદનુસાર જેની જાણી લગ્યેલી છે, તે પક્ષને આપણે જુ પક્ષ તદન નવો રસ પાવાને આવે તે તદન મૂર્ખતા ભરેલું છે. એ લોકોને ગળપુર્ણમાં ગળેલો પોતાનો જૂનો મત (ખોટો હોય તોયે) સજી દેવો, એ એક તેઓની અજ્ઞાનતા પ્રસિદ્ધ કરી આપ્યા જેવું લાગે એ સત્ય વાત છે. માટે એ લોકોના પર રીસ વધાવવી એ વ્યર્થ છે. જમાનો બદલાયો છે, અને બદલાતો જાય છે, તેથી નવી પ્રગતિ પોતાની ગેજેજ પોતાના માતૃપિતા પાસે છટ લેશે અને નવા પક્ષમા આવશે.

આ સ્થિતિ આવતા પશુ હજી ઘણો વિલંબ થશે અને તેને પરિણામે સુધારાની પ્રગતિ જોઈએ તેટલી સત્તર નહિ થાય, અને સુધારક પક્ષ વધારે ઉત્કંઠા જનશે. એ ઉત્કંઠામાંથી જીવનમાં તે એકજ માર્ગ છે. તે એ કે દરેક માણસે અથવા તે માનના સમાજે જેવું લાગે તેમ આત્મા જનુ અને જે પોતાનો સમયવર્ગ પાછળ રહ્યો તેની દરકાર ન કરવી અને તેમ કરતાં "સામાજિક સુધારા" માંથી "સામાજિક" શબ્દ બદલાઈ જશે અને "અકિત સુધારો" રહેશે. આથી કરીને સમાજ સખ્દનો રેતુ સપ (Unity) સત્યસરો નહિ.

આવું એક સાદસ કર્યા કરતાં સજી અને વિચારશીલ માણસોએ ઉપર કલા પ્રમાણે જન સમાજને સત્ય રસ્તે સુધારવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. આપણે આપણા પ્રયાસોનું ફળ પ્રાપ્ત કરી શકીએ કે નહિ એની દરકાર કર્યા વગર, આપણે ખાતરીથી જાણી શકીએ કે આપણો પ્રયાસો સાધ્ય ફલને અપેક્ષિત તો પછી આપણે નહિ તો આપણી અવિષ્કૃત પ્રગતિ એ ફલ પ્રાપ્ત કરશે, એમ વિચાર કરી સત્ય જાનવો કે આપણે આપણા જીવનનું

એક મોટું સર્ત આચારમાં મુકયુ છે. આપણે જે ઇષ્ટ વસ્તુ ધણા પ્રયાસો કરી સુધારી છે તે વસ્તુ વળી એ ચાર સૈદ્ધાંતો પાંચી અનિષ્ટ ગણાય અને બદલાય એ સંભવિત છે, અને ચક્ર ફરતે ફરતે આપણા જૂના મતપર પાછુ આવે પણ ખરું. આ ઉપરથી કેહેવાનું એટલું જ કે સુધારા દાખલ કરતા જે કોયે કક્ષાઓમાં આપણને ઉતરવું પડે છે, તેવીજ સ્થિતિ આપણા પૂર્વજોએ-આપણે જેને જૂનો મત ટકીએ છીએ,-તે મત દાખલ કરવામાં અનુભવેલીજ ભેદોએ. એ લોકો મૂર્ખ નહોતાં કદાચ પ્રાચીન પુસ્તકોનાં વાચનથી જણાશે કે-એ લોકોએજ આપણો હિન્દુસ્થાન દેશ એક વખત આખી દુનીઆની બધી પ્રજાઓના દૃષ્ટિપાતને પાત્ર બનાવ્યો હતો-પણ અરત અને ઉદયના ઐશ્વરી નિયમાનુસાર, આપણા દુર્ભાગને લઇને, આપણે આ ઘટની સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયા છીએ માટે જૂના ગ્રન્થો વાંચી અને તેના મત સાથે નવા મતોની સરખામણી કરાંથી સત્ય અને અસત્ય યુ છે તેનું નિરાકરણ થશે અને આપણો નવો પથ તદ્દન નિર્વિધ થશે.

આપણા કેરલાક અનિષ્ટ રિવાજો

આપણે સામાજિક સુધારામાં એટલા બધા પગલે છીએ કે તે વિષે ઘણા વિસ્તારથી ચર્ચા કરીએ. એ આપણી સમગ્રજ માટે તદ્દન અસકપ છે. જ્યાં સુધી આપણે આપણી દરજાજની છાંદગીના પ્રા નું નિરાકરણ કર્યું નથી, જ્યાં સુધી સાતિઓનાં અનેક અનિષ્ટ બન્ધનો તોડી, આપણે જીવન માર્ગ આપણે સરળ બનાવ્યો નથી ત્યાં સુધી સુધરેલી પ્રજાઓના જેવા મોટા સામાજિક પ્રશ્નો (ખીલ મલુસની સ્થિતિ, ફેમટરી કાપદાઓ વિગેરે) નો વિચાર કરેલાં એ પાયા વિના મક્કન ચણવા બરોબર છે.

આપણા રિવાજો તરફ જોતાં જણાયે કે એમાનો મોટો ભાગ શાસ્ત્રીય નહિ પણ કનિષ્ઠ છે, અને લોકોએ સખત રીતે ઠસાવવા માટે તેમને શાસ્ત્રીય ઠસાવ્યા છે. આ દૃષ્ટિમ રિવાજો Hierarchy Law માં સમાવેશ કરી આધુનિક સુધારાઓને વિનંદતાં થઇ પડ્યા છે આમાંના ઘણા દૂર કરવાનેજ કુધારાઓ વિષે આપણે ધોડી ચર્ચા કરીએ તો અને અસ્થાને નહિ ગણાય.

બાળ-લેશ.

આ રિવાજો પ્રચાર આપણી સમાજોમાં એટલો બધો છે કે તેથી આપણા યુવાનો તેમજ યુવતીઓની ભવિષ્યની સ્થિતિ અનેક પ્રકારે દુર્બલ નીવડે છે. તેમની શારીરિક તેમજ આત્મસિક કેળવણી કોઇ દિવસ પરિપકવ થતી નથી અને તેઓ કે જેના ઉપર તેમની બાળતંત્ર, તેમની સાતિતંત્ર અને તેમના દેરાનું ભવિષ્ય આધાર રાખે છે-તેઓ પોતાનાં નિર્દય અને મૂર્ખ આત્મપિતાઓને લીધે, ન્હાનપણથીજ સંસારની જાળમાં પડી પોતાની અમૂલ્ય છાંદગીના નિર્ધારક બુવાર કરે છે આમાં સુન્દેગાર આત્મપિતાજ છે, શાસ્ત્રનાં બંધના કદાકે છે, પણ શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ આવે છે. આ સ્થિતિ ઉચ્ચ સાતિઓમાં ફીણ થતી નથી છે પણ બીજી સાતિઓમાં કેળવણીના અભાવે એ રિવાજો ધણું જ ગતીર સ્વરૂપ લીધું છે. અને તેને જેમ અને તેમ સત્વર બંધ કરવા જેવો છે આનું બીજું કારણ કન્યાઓ અમવા વરની, સાતિમાં, જત કે અજ્ઞાના પ્રસ પેર આધાર રાખે છે.

આ વિષયનું નિરાકરણ દરેક માણસના પોતાનાજ હાથમા છે. લક્ષ્મી ઉમરની મર્યાદા, ગતિના ધારા તરીકે રાખવી અને તે પ્રમાણે ન અનુસરનારને શિક્ષા કરવી. આ મોખ્ય મસ્તો છે.

જ્ઞાતિ-ભોજન-Cast-dinners.

આ પ્રથમ ધણી કીણા અને નજીવો દેખાઈ છે પણ આનો ઉડો વિચાર કર્યાથી આપણને આપણા એક મોટા નિર્દયોગી આર્થિક વ્યવસ્થાન કરાવે છે. આ પ્રજાનો ખ્યાલ કેળવણી પામેલી જાતિઓમાં ધણા માણસોને આવ્યો છે. પણ અત્યંત જાતિઓ કે જ્યાં ખાસ કરીને આ ચાલે ધણીજ ઉડા મૂળ નાખ્યા છે, અને જેઓની આર્થિક સ્થિતિ ધણીજ નબળી છે, અને એને લીધે જેઓ પોતાનાં છોકરાંને શિક્ષણ આપી શકતાં નથી-તે જાતિઓને જ્યાં સુધી આનું 'જ્ઞાન નથી થયું ત્યાં સુધી આ પ્રથમ દૂર રાખવો જોઈએ નહિં.

લક્ષ નિમિત્ત જાતિભોજન થાય એ તો ઠીક પણ મરજી પડી-ભલે તે યુવાનનું હોય કે વૃદ્ધનું હોય-આ ઉત્સવ થાય એ તદ્દન મૂર્ખતાજરેલું છે. આ ઉત્સવોની સખ્યા તેમજ ત્યાં જમવાની વાનીઓ પણ અત્યુચ્ચ હોવી જોઈએ, એ જાતિઓ તરફથી કાયદાના રૂપમાં ફરજિયાત હોય છે અને તે કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરનાર સખત શિક્ષાને પાત્ર થાય છે.

ઉપર પ્રમાણે સ્થિતિને લીધે માતૃપિતાઓ બાળક જન્મ્યું કે તરત તેનાં મોઢાં લક્ષ ખર્ચે તેમજ પોતાના ખર્ચ ખર્ચોની ચિન્તાને પેટું રથાન આપે છે અને છોકરાંને શારીરિક ઉછેરનાં, સાચા સાંત્વિક ખેરાક આપવો, તથા તેની શારીરિક તેમજ માનસિક કેળવણી વધારવી એ કાર્ય પછી કરેલે અથવા નહીં કરતાં આ મૂર્ખ લોકોને આટલેથીજ પતવું હોય તો સાફ. પણ જો પૈસા ન હોય, અને શુભવા બચુલ પ્રસંગ આવ્યો, હોય તો, મોટું દેવું કરી કુટુંબની મિથ્યાપ્રતિષ્ઠા સાચવી પોતાની પાછળ મોટું કરજ છોકરાંની પૂછ સાફ મૂકતો જાય છે.

હું જાતિભોજનની વિરુદ્ધ નથી. પણ તે ફરજિયાત કરતા ઈચ્છાનુસાર થાય અને તે પણ, છે તેના કરતાં સંખ્યામા ઓછાં થાય તો વધારે સાફ. તેમ છતાં જેને દાન કરવાની ઈચ્છાલ હોય, તે રૂઢિખા પોતાની જાતિના ગરીબ વર્ગને ગુણ વાન આપી શકે. ની સામાન્ય સ્થિતિ સુધારવામાં ખર્ચ અથવા તો વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાર્જન કરવામાં આપે એ હટ છે. આ રીત જેમ જેમ ચાલુ જમાનાના ખર્ચો વધશે અને કેળવણીના પ્રચારથી દેશના મોટા ભાગની પ્રજાની કમાલ સ્થિતિનો ખ્યાલ લોકોને આવશે તેમ તેમ અનુચિત અને અસ્થાને યતાં જાતિભોજનો યતાં અટકશે. આને મોટે દરેક બક્ષિતએ પોતાને ધેર પ્રસંગ આવતાં જો તેટલે પ્રયાસ કરી ઉપર સૂચવેલાં પંચમાં લેવાની જરૂર છે.

આના જ જેવો આપણામાં રેવા કુટુંબનો આદ્ય છે. પણ તે સુધારા પર ચડવા માડ્યો છે. અને એને અજો પણ દરેક જણે હાખલો બેસાડી પોતાને ધેરથીજ એ ચાલ જોધે કરવાની જરૂર છે. આ બંને ચાલો જરા પણ શાસ્ત્રીય નથી. તે માત્ર કૃત્રિમ છે અને એના પર ચાલુ જમાનાની ધણી અસર થવા માંડી છે. "

હવે આપણે એક મોટા વિષય ઉપર જઈએ છીએ. એના ઉપર આપણી માનસિક તેમજ સામાજિક અને રાષ્ટ્રીય ઉત્પત્તિનો આધાર છે.

જાતિબંધનો—Caste-Restrictions.

જાતિબંધનો તદ્દન કાઢી નાખવા એ અસંભવ છે. આનું કારણ એજ કે આપણી હિન્દુ સમાજનું બંધારણ અસતની ચાર મોટી સમાજો પર રચાયેલું છે, અને જેમ જેમ એ સમાજોની જરૂરીઆતો વધી તેમ તેમ (Division of labour) ના આર્થિક સંપ્રદાય અનુસાર અનેક સમાજો ઉત્પન્ન થઈ અને એને અગે દરેકના આદાર બેવહારના ફોર્મે લઈને દરેક સમાજે પોતપોતાના કાર્યો બાંધ્યા અને તેને માટે મખત શિક્ષા કરારી.

આવી અનેક જાતિઓ અને બંધનો આપણી દેશાન્તરિત માટે વિપ્રદાય છે, એ વાત સર્વમાન્ય છે. આ સસ્યા દરેક પુરૂષને પોતાની શક્તિ સૌથી સારી રીતે વાપરવાના માર્ગમા અત્તરવચ્ચ છે. અમે તો રાજકીય વિષય હોમઝ ઉદ્યોગનો અથવા કેળવણીનો હોમ તો તેમાં જાતિબંધન નહીં છે. કન્યાઓની અઠતને લઈને લગ્નની વારે પ્લેસમણીઓ આપવી પડે છે. પરદેશગમન ઉપર અર્થ રહિત નિયંત્રણોને સીધે આપણી ઔદ્યોગિક પ્રગતિ ઢેસી મંદ છે તે આપણે જોઈએ છીએ, અને લગ્ન તથા મર્ઝ પછીના લાગે રૂપીઆના નકામા ખર્ચ પણ આને લઈનેજ થાય છે.

વળી બીજા કોઈ પ્રદેશમા, ત્યાં આપણી ન્યાતના વતની મળી શકે નહિ, ત્યાં રહેવા, તથા ખાવા પીવાની યોગ્ય સગવડો મળી શકે નહિ તેથી મુસાફરીની અનેક અગવડો આપણે વેઠીએ છીએ અને ઓળીજ એકજ પ્રદેશમા રહી આપણે નજીવી સ્વાર્થી બાબતોમાં અઘાનપણે તરફડીઆ માર્યા કરીએ છીએ અને પોતાનાજ દેશની પૂરી માહિતી મેળવી શકતા નથી. વળી આ બંધનો જુદી જુદી કોમોને સ્વતંત્ર સંબંધમાં આવવા દેતાં નથી, અને સામાજિક ઉન્નતિની પૂર્ણતામાં ખવેલ મ્હોંચાડે છે.

આપણા આ રિવાજોએ હાવની પ્રગતિનેજ નહિ પણ આપણાં લાંબાને પણ અન્યાય કર્યો છે એ સ્પષ્ટ છે આમ છતાં પણ આ રિવાજોએ આપણા સસારમા અનાચાર વધાર્યો છે, અને આપણા નૈતિક સંપ્રદાયોના ગેરલાલ લાઇ અનીલિનો પ્રચાર વધે છે

જો જાતિ એક તરફથી અમુક કામ કરવાનું ના કહે છે, તે કામ જુબી રીતે ચઢું હોય અને જાતિ તે જાણતી હોય તે છતાં તેને કાંઈ અટકાવનું નથી. હવે જો આ કામ ક્યાં પછી કોઈ માણસ જુબી રીતે કરી શકે તો તેને સખત શિક્ષા થાય. સંખ્યાબંધ ઉચ્ચ લાક્ષણિકતાઓના માણસો મુધાશાન્તિયદો (Hobbes) માં ખાપ છે, પણ કોઈ જાતિ તેની દરકાર કરતી નથી આથી એ તો સ્પષ્ટ છે કે દરેક માણસે શકે તે પ્રમાણે વર્તણું પણ બદારથી જાતિ અનુસાર ચાલે તો જાતિબંધન તેને પગવડો નહિ.

આની સાથે એટલું પણ કહેવું પડે છે કે જાતિ બંધારણ આપણા પૂર્વજોએ વિચાર અને હાપણથી કર્યા છે. આવાથી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે અનાચાર વધે છે તે સત્ય છે, પણ મેરો લગ્ન એ બંધનોને લઈને અનીલિએ જતો અટક છે તે એટલુંજ સત્ય છે આપણાં કહેવત છે કે “આંગળી આપણાં પ્લેઝિય પકડે” તદુસાર આપણા પૂર્વજોએ

આપણને એવા બન્ધનોમાં રાખ્યા છે કે જેમાં જે આપણને લગાર છૂટ મળે તે ખીજ છૂટ આપણે આપણી મેળેજ લઈ લઈએ અને પરિણામે આપણા દેશનું નીતિનું અભિમાન નટ માપ, આની સાથે “અન્ન તેવો ઝાડકાર”, “મોખત તેવી અસર” વિગેરે કહેવતો પણ આપણા બન્ધનોને રોક આપે છે. એક બાજુ એક દેશ તોડે સબધ બધિતા, દેડ બાજુ અને તે કરતાં, બાજુ દેડ બની નબ, એ વધારે સંભવિત છે.

આવી સ્થિતિમાં આપણે છીએ એ બહુતાં છતાં આધુનિક દેટલાક સુધારકોએ નિબન્ધન તેમજ શાંતિ સંસ્થા તોડવાનો ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો છે. આને પરિણામે એક નવીન શાંતિ કે જેમાં દરેક વર્ણના માણસો છે તેવી વર્ણસંસ્કર શાંતિ ઉત્પન્ન થઈ તેણે શાંતિઓમાં વૃદ્ધિ કરી છે. આ સંસ્થાને એ લેખક Aryan Brotherhood કહે છે.

જેમાં દરેક શાંતિઓનાં માણસો હિન્દુ તેમજ સુસલમાન, પારસી, વગેરે એક ભોળન નમાં સાથે લાગ લે છે, સાક્ષાદ્દારી કે માંસાદારીનો બેદરબાજો નથી. અને જેટલા લાગ લે છે તે દરેક પોતાની શાંતિમાંથી ન્યાત બહાર ખાંપ છે. તેને બાજુ સાથે જમવાનો અમુક્ય લાભ મળે છે તે પણ એને પોતાની શાંતિ શિક્ષા કરે છે. એક પાસથી આ જ સુધારકો શાંતિભોજન બધ કરવા મથે છે, અને ખીજ પાસથી તેઓ દરેક વર્ષે આવા મેટા ઉત્સવ પાછળ પૈસાનો તદ્દન ગેરઉપયોગ કરે છે, અને નવા પક્ષને વગાવી પક્ષને અપ્ત બનાવે છે, અને તેથી સુધારાની પ્રગતિની આડે આવે છે. ભોળનમાં સુધારો સમાપ્તો નથી. ત્યાં સુધી હિન્દુસ્થાનનો મેટા લાગ માંસાદારી થયો નથી (પરો નરિ) એ ખાતરી છે) ત્યાં સુધી આ વર્ણસંસ્કર સંસ્થાની ઉન્નતિ મવી અશક્ય છે.

ચાલુ જ ૧ જરૂરીઆતોને લીધે છુપી છુટ વધારે લેવાશે અને તેથી શાંતિ બન્ધનો શિથિલ થઈ ૨ ઘણાજ ચોક્કસ થશે. આ બાબતમાં કેળવણીના અચારની સહ જેથી એજ હકાપણુબરેલું છે. સાદસ કરતાં પરિણામ તદ્દન વિરૂદ્ધ આવશે અને આપણું સાધ્ય સિદ્ધ થશે નહિ.

પરદેશ ગમન:—Foreign-Travel.

પરદેશ ગમનનાં બન્ધનો ખાસ કરીને યુજનોતમાં જ અતે તે પણ ઉચ્ચ શાંતિઓમાં છે; અને તે શાંતિબન્ધનો ઉપર આધાર રાખે છે. અર્વાચીન કાળમાં ન્યારે મુસાફરી ઘણી સરળ બને સતત રીતે કરી શકાય છે ત્યારે શાંતિબન્ધનો આડે આવે છે, અને તેને પરિણામે અનેક તરફ પડ્યા છે. ખેતાના ધંધામાં બને તેટલું એટ કાર્ય કરવું એ પરદેશ ગમન શિવાય અશક્ય થઈ પડે છે. વળી સીવીલ સર્વિસ, મેરીસ્ટર, વિગેરેની પરીક્ષાઓ જે વિદ્યાર્થીઓ લેવાય છે તેને મારે પ્રયાસ કરતાં ઘણા વિદ્વાન માણસો અચકાય છે અને પોતાનાં કુટુંબ તથા દેશને અનેક પ્રકારે નુકસાન કરે છે, એટલુંજ નહિ પણ ખેતાના પ્રતિરૂપમાંથી લાભ કરી આવે છે, અને ધનને યશ મેળવો શકાય તે બીજાઓ મેળવે છે ન્યાયની રીતે જોતાં આમાં બન્ધનો કોઈ ઉપર મુકવાને કોઈપણ માણસને દર નથી.

હાલમાં આસતી લખંદર લગ્નમાં આપણા દેશમાંથી ઘણા માણસો વિવિધ ધંધા-

ઓને માટે, પોતાના દેશના તેમજ રાજ્યકર્તાઓના અશિખાનને ખાતર ભાગ લે છે. આજ ગાણુઓ દેશની ખરી પ્રજા છે, કે જેઓ દેશના સુખમા તેમજ દુખમાં તન, મન, અને ધનથી મગી રહ્યા છે, આ લોકોને શું તેમની ક્ષતિઓ આત હ્દાર સુકશે ? આ પ્રશ્ન ગંભીર છે આનું નિરાકરણ, જ્ઞેહું એક સુધારકોની બાબુમાં આવશે એ નક્કિ છે

હવે આપણે સ્ત્રીઓના કેટલાક પ્રશ્નોના હુકમા વિચાર કરી આ નિમિષને પૂર્ણ કરીશું સ્ત્રી અને પુરુષ મળી અગ યાચ છે. બન્નોના સંસાર એક એક વગર પૂર્ણ નથી થતા, એ દરેક સાત્ર કલ્પત કરે છે, તેમજ હિંદુ સમાજમા એ લોકોને પૂરા ન્યાય મળતો નથી આ વિરે મહા ઈંગ્રેજ લેખક Ruskin નીચે પ્રમાણે લખે છે —

"We are foolish, and without excuse foolish, in speaking of the "Superiority" of one Sex to the other, as if they Could be Compared in Similar things. Each has what the other has not Each Completes the other, and is Completed by the other They are in nothing alike, and the happiness and perfection of both depends on each asking and receiving from the other what the other only can give." /

શ્રી દેવવણી.

આને માટે સ્વ સાક્ષરવર્ધ એવર્ધનસામના લાઇના અને શ્રીમંદુ સમાજના નીચેના કાપ્દો ભગ છે,—

"સ્ત્રીઓ પંડિત થાય, રસત થાય, કુદૃષ્ટ પોષક થાય, સ્વસ્થ થાય, સરીરે બનવની, રોગહીન, અને સુંદર થાય, કુદૃષ્ટના જાણક વર્જને પોષણ અને શક્તિ આપે, અને શ્રદ્ધ મર્ગોદિ ક-યાલુચસનાઓ વધ કરે, સાધ્વી પત્ની થઇ પતિનું જીવન ઉત્તર કરે, પતિતપાવન, સેવાભિની બની દુષ્ટ લિભિરમા કૃપાતાં લોકિનાં આત્મા-હ્રદય ઉદ્ધારે, માતૃભક્ત પુત્રી તરીકે હિન્દુ મૈયાનાં સતાનોના વિદ્વસ અને પ્રગતિની સહાયક થાય તથા પ્રજાવત્સલ જનનિ રૂપે સ્વદેશમા ઉત્તર સૂચના તેજસ્વી, ઉદ્યાસભર્ત્રા કિરણ પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સત્વતા છે સ્ત્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વિના તત્ત્વ નથી ..સ્ત્રીની ઉત્પત્તિ વિના દેશની ઉત્પત્તિ અગમ્ય છે."

આનાથી વધારે કહેવું એ નિરર્થક છે. સ્ત્રી સ્વાતન્ત્ર્યના વિષયે ધન્યા ચર્ચાય છે અને જન સમાજ એનું સત્ત્વ સ્વરૂપ માન્ય રાખે છે તેમની ભવિષ્યની પ્રજાનું હિન્મત આર્ય માનાઓને હાય છે અને જ્યારે પ્રજા સદ્ગુણી થશે ત્યારેજ દેશોનાંતિ ધરો માટે આર્ય ભિનીઓમાં જાનના પ્રકાર પાડશે એ તદન આવશ્યક છે.

ઉપસંહાર

અતમાં હું એટલુંજ કહીશ કે આપણે વિદ્યાળ દષ્ટિમર્ધાંદ શીખવી જ્યેએ અને દરેક રૂદી માટે તેની બાબતી સામાજિક કામન આગતા શીખવુ જ્યેએ અમુ સમાજની

સ્થિતિ તેના સર્વ સામાજિક રીત નિવાળેલી એકંદર અસર છે, મોટે મામાજિક સુધારાના પ્રયત્નોને, ન્યાય, સમાનતા, પરસ્પરસમભાવ અને સ્વાતંત્ર્યના સિદ્ધાન્તો વગેરે તથા-સઘા બેઠાં.

થોડાં માણસોથી લિખ લિખ રીતેજ બની શકે નથી, તે સંખ્યાનુસાર માણસોના સમગ્ર પ્રયત્નથી થઈ શકે છે જુસ્સો અને કાર્યશક્તિ વધારવાનાર પુરોગો આ પ્રયત્નમાં અગ્ર ભાગ લેવો બેઠાં, અને તેઓએ પોતાનો નિશ્ચિતનો સમય, પોતાના જે બંધુઓ પોતાના જેટલીજ સુખી અવસ્થામાં ન હોય, તેમનું થોડું પણ દિત સાધવા પાછળ ગાળવો બેઠાં. દરેક સામાજિક સુધારકે પોતાના દેશ ખાતર તન, મન, અને ધનનો તેમજ પોતાના માન તથા પદ્ધતિ ત્યાગનો જુસ્સો રાખવાની જરૂર છે. સામાજિક બાબતોમાં જે ફેરફાર કરવા બેઠાં તેની રચના, કાલપણ સત્તાનું આધાર રીતે અનુસરણ કર્યા વિના સંમાજ તેમજ અતિતનું એમ ગેરમાં છે તેના શુદ્ધિપૂર્વક વિચાર ઉપર કરવી બેઠાં. સામાજિક સુધારામાં નૈતિક સંપ્રદાયોનો ખાસ કરીને સમાવેશ કરવો બેઠાં અને જ્યાં સુધી દેશ સમાજ ન્યાય અને નીતિ ઉપર ચાલેલી નથી ત્યાં સુધી તે સમાજનો ઉત્કર્ષ થવાનો સંભવ નથી.

દેવના દૂત.*

લેખક-પ્રીયુત “ભ.”

પુરોપમા હાલમાં જે ભવંકર વિચાર આવી રહ્યો છે તેમાં મનુષ્ય સ્વરૂપે સેવા બજાવી રહેલા દેવદૂતોની આ લેખમાં કંઈક દહીકત આપવામાં આવી છે. મોન્ડ અગ્રણ જે મહાનુદ્યોત થયું છે તે સર્વના નજીવમાં છે, આ પુદ્ગલ મનુષ્ય સ્વરૂપમાં રહેલા તે દેવદૂતોએ અપૂર્વ સેવા ઉઠાવી છે. તેમના હાલમાં જીવન અને મૃત્યુની કુંચીઓ હાલી, અને ગયે વર્ષે ક્રાન્સમાં જેટલા મનુષ્ય માર્યા ગયા, તેમાંના ઘણા અરોને આ દેવદૂતોએ જાણ્યા હતા એમ આપણે નિશ્ચય કહી શકીએ.

આ મહાનુ ત્રાવીનું રહસ્ય આપણાથી બરોબર સમજી શકાય એમ નથી પણ ભવિષ્યમાં એનું રહસ્ય-એની મહત્તા સમજશે. ધોળા સ્વભાવમાં સત્ત્વ, યથેલા મનુષ્યો-દેવદૂતો વિશે આપણે ગમે તે ધારીએ પણ તેમણે મૃત્યુના પંજમાંથી ઘણાને બચાવ્યા છે, એ વાત પુરવાર કરવાને અસંખ્ય પુરોગો હજી પણ દર્શાવે છે.*

અધિકારમાં પ્રકાશ.

પ્રજાપાર પુદ્ગલ મધ્યે, ઘોર અધિકારમાં નિરાશ અને લમની વચ્ચે એક ધીર વીર પુરુષ નિર્ભય પણે ઉભો હોય, આ પુરુષ અનુભવ સંત્યમાં જીવનરમ રહેતા એક સાક્ષાત્ અર્થિમાન વિજ્ઞાન દેવજ (Science) હોય આ પુરુષે આપણી પ્રવારી અડધા અડધા

* અગ્રણ ઉપરથી.

ઓછી કરી હતી; અને જોટલા પછાદર પુરવો આપણે જોયા છે, તેટલાજ બીજા નેણે અચ્ચા હતી.

પુરોપતી આવી ભયંકર સ્થિતિ હોવા છતાં આ વિજ્ઞાનદેવની સંહાયથી આ મહાન મુદ્દત મિત્ર, આપણે પુરેપુરું સમજીને આશ્વાસન યથ શકયા છીએ. તે વિજ્ઞાનવેત્તા રૂપી દેવદૂતે રજુશ્રમિ ઉપર અગત્ય ફેરફાર કર્યો છે. જેમ એક તરફ વિજ્ઞાને મનુષ્ય સંહારક ભયંકર યંત્રો નિર્માણ કર્યા છે તેમજ બીજા તરફ ઘણાં લાભકારી સાધનો ઉત્પન્ન કર્યાં છે. તેથીજ રજુશ્રમિ ઉપર યોદ્ધાઓની ભયંકર સ્થિતિનું ઘણું અંશે નિવારણ કરવાને આપણે શક્તિમાન થયા છીએ.

મોટાં સૈન્યો ઉપર એકં અદ્ભુત અસર.

આ મહાન સંસ્થામને પરિણામે મનુષ્યનો આસુરી સ્વભાવ ઘણો પ્રકાશી રહ્યો છે. આપણી શારીરિક તંદુરસ્તીમાં અમળતા ભયંકર વખત કરતાં હાલ ઘણો ફેરફાર થયેલો છે; અને આ મહાન રજુશ્રમિને લીધે તે ફેરફાર જાણે તદ્દન નાબૂદ થઈ ગયો હોય એમ લાગે છે, હજારો વર્ષની મહેનત ઉપર ખાણી કરી ગયું હોય તેમ જણાય છે; અને અસંખ્ય વખત જાણે કરીથી આવ્યો હોય એમ લાગે છે.

એકા મોટા દેશને ક્યારી નાખનારાં વિપુલ સૈન્યો એકદમ રોગના ઝપાટમાં આવી નાથ છે. એવું માન્ય પડ્યું છે કે હાર્જોનાઓએ શારીરિક મંપત્તિવિનાશક જંતુઓને શબ્દ કર્યો છે અને તે જંતુઓ હાર્જોના કરતાં પણ વળવન્ત યથ પડયા છે. આ જંતુઓએ ઉપજાવેલો રોગ તેજ ધીમની સલાની પડતીલું કારણ હતું. તેજ રોગને લીધે ફોન્સ્ટે-ટીનોપરને નમ્બુ પડ્યું હતું. મેલકોમાંથી ખાજા કરતા વીર નેપોલીયનના શરીર સૈન્યના નાશનું કારણ પશુ તેજ રોગ અને ટુંકામાં કહીએ તો આજ રોગ રજુશ્રમિ ઉપર યોદ્ધાઓને કદો યત્ન સાબીત થયો છે. આ વાતની ખાતરી માટે આપણે ગઈ "ફોમીઅન વોર" વખતની સ્થિતિ તપાસીશું તો આપણને તેનો કંઈક ખ્યાલ આવશે —

“દરજિને બુબો હાથમાં એક બીજની અગ્રેઅગ્ર સુવાડવામાં આવતા હતા, અને એક બીજની સામે લાગ્રાઈ, ટાડ, ભુખમરો અથવા તો મરકોતા ભોજન યર્ષ પડેલા પુરુષોને રાખવામાં આવતા હતા. તેમતા નહેરા ઉપર સખ્ત તાવની અથવા થાકની નહિ પણ મૃત્યુની નિશાની રૂપરૂપણે દેખાતી હતી.

“રોજ દબરો શરીર સૈનિક મૃત્યુ પામતા હતા અને જે ક્યારે મહેલે દિવસે તેમને વાસ્તે કરવામાં આવતી તે બીજ સૈનિકો વાસ્તે બીજો દિવસે ઉવાડવામાં આવતી હતી. દરરોજ મરણ પામતાં મનુષ્યોની સંખ્યાનો છેડાજ નહોતો; કારણ કે જોટલી ઝડપથી સૈનિકો મૃત્યુના પંખમાં આવતાં તેટલી વધારે ઝડપથી તે શેષોમાં રોગ ફેલાતો હતો અને તેથી હોસ્પિટલોમાં માંદા માણસોથી ભગ્નક બની ગઈ હતી.”

આવી રીતે ઘણું ભય પ્રસરી રહ્યો હોવાથી મૃત્યુ પ્રમાણ દિવસે દિવસે વધી ગયું. આરે માહનામાં યગલજ નવ દબરો આણસો નાશ પામ્યા. એકંદરે આ લગ્નકમાં ૧૬ દબરો સિદીયા, ૮૦૦૦૦૦ ફ્રેંચ અને ૮ લાખ સ્પેશિઅલ સૈનિકો માન તાવથીજ મૃત્યુવશ થયા હતા.

વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓની ગુચવણ.

મોટા સૈન્યોની દશા હમેશા ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આપ છે. સને ૧૮૭૦ ની આલમાં ફ્રાન્સના રજીસ્ટ્રમાં જ્યારે મરેતશ ૧૦ જર્મની લડાઈમાં પડ્યા ત્યારે ૧૫ રોગને વશ થયા સને ૧૮૭૭ ના યુદ્ધમાં જ્યારે ૧૦ રૂસિયો લડાઈમાં મરણ પામ્યા ત્યારે ૨૭ રોગને શરણે થયા યુદ્ધમાં ૧૬ રૂસિયો સિપાઈઓ જ્યારે ૨૭માં પડ્યા ત્યારે ૪૦ રોગને શ્રેણ થયા નેપોલીઅનની સામેની “વોલ્ટરનની” ઝપાઝપીમાં ૪૦ હજાર માણુ મના સૈન્યમાં આર મહિનામાં આશરે ૨૩ હજાર માણુએ મૃત્યુને વશ થયા અને તેમાંથી માત્ર ૨૦૦ સિપાઈઓજ લડાઈની કલકલીમાં મૂવા હતા સને ૧૮૨૮ માં રૂસિયો ૧ લાખ માણુસોના સૈન્ય સાથે તુર્કીસ્તાન ઉપર ચડી આવ્યા હતા અને જીત્યા હતા પણ તેમના સૈન્યના મોટા ભાગને રોગ લાગ્યું હતો અને માત્ર ૧૫ હજાર સૈનિકો પોતાને દેશ પાછા ફર્યા હતા. અમેરિકા અને રૂસિયોની લડાઈમાં ૧ લાખની સંખ્યામાં ૨૦ હજાર માણુએ રાષ્ટ્રદોષના તાવથી પીડાયા હતા. બોયરની લડાઈમાં (Boer war) આપણા સૈન્યમાં ૧૦ હજાર રાષ્ટ્રદોષ તાવના દર્દીઓ હતા અને તેમાંના ૮ હજાર માણુએ મૃત્યુ પામ્યા હતા, અને એકદર યુદ્ધમાં લડાઈ મરણથી દરેક સાત માણુએ ૧૦ માણુએ રોગથી નાશ પામ્યાનું પ્રમાણ નીકળ્યું હતું આ ઉપરથી જણાશે કે મોટા સૈન્યોના નાશનું મરણ દારૂઓના નહિ પણ રોગ હતું, કાલ યુરોપમાં જર્મનીએ શરૂ કરેલા યુદ્ધથી વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીઓ ગુચવણમાં પડેલા છે, તે જોઈને આપણે આશ્ચર્ય પામીશું નહિ.

શારીરિક તદ્દુરસ્તીના વિચાર કરીએ તો મનુષ્યોએ પોતાનું સુધરેલું જીવન છોડી દઈ, હાલની મારફત જગલીપણું કંઈ પણ સ્વીકાર્યું નહિ હોય. ફ્રાન્સ અને બેલ્જિયમની પસંદ કરેલી રજીસ્ટ્રીમાં લખાઈને માટે ધર્મીજ બરાબ છે આ જૂમિ મનુષ્યોનાં જીવનને જોઈથી પોષક છે તેટલીજ સહારક છે પૃથ્વીના ૫૩ ઉપર જનુઓના ગુમાર નથી જાની નના કાષ્ઠપથ પડેને અડકીશું તો લાખો જનુઓ આલુમ પડશે. આવા જનુઓની શારી અને નરમી એમ બે ભાગ હોય છે જે જામીન વધારે હોય એવાથી હોય છે ને જામી નમાં ત્રાસદાયક જનુઓ વધારે હોય છે, અને તે મનુષ્યના શારીરમાં ધા, ચાંદા અથવા ઉજ રાગની ત્રાસ લેવા કરે છે અને ધા પડતાની સાથેજ શારીરમાં લાખત ચર્મ નામ છે અથ કાગળો યુગ વડો ગયા પછી યુરોપે વિશ્વની આસરી સક્રિયતાના બળથી ઉત્પન્ન થતી આવી દોઢધરી કદાપિ જોગથી નથી આવી રિધતિ છતાં પણ આ વખતે વિજ્ઞાન તેની પરાકાષ્ઠા એ હતું યુરોપ ખંડ રોગોના કુખમાંથી ઉગરવા માટે વિજ્ઞાનનેજ આભારી છે

યુરોપને બચાવનારા પુરોષો

વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ છેવટે તેમના કાર્યમાં નિષ્ફળ ગયા નથી આપણા પારવા પ્રમાણે નેઓએ હદયોથી યુરોપનું રક્ષણ કર્યું છે લડાઈથી ઉત્પન્ન થતી દુષ્ટ અસરો ઉપર તેમણે વિજ્ઞાનના બળથી સંપૂર્ણ કાષ્ઠ મેળવ્યો છે વિજ્ઞાનનો આ કષ્ટ જોઈએ (વજનના કહેવાય વિજ્ઞાનની ખરી પ્રગતિ ધીમે ધીમે અને લાંબે વખતે થાય છે તેની જોમને ખબર, છે તે લેખક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ મોઝાજ માસતાં કરેલાં યોગ્યોથી આશ્ચર્યજનકિન થયા વિના રહેને

નહિ પણ વર્ષોથી કમ્પા ખરા મહાન રોગોને નાશ કરવાની સક્તિ આપણામાં હતી, પણ માન આગમને લીધે આપણે તેનો ઉપયોગ કર્યો નહિ અને પરિણામે મરણ પ્રમાણ માણ વધી ગયું પણ લગ્ન એ એક ચિંતક છે ધર્મ અને નીતિના પ્રવર્તકને ને પ્રગતિ કરતાં એક જમાના જેટલો વખત લાગે છે તે લગ્ન રૂપી ચિંતક માત્ર દુઃખ મમયમાજ શીખવી શકે છે. જેમકે લગ્નરૂપી ભુજ વખતમાજ આમણાનો પ્રચાર આખા દેશમાં થઈ શકે છે, પીઠાં વીગેરે ખાતણ ટેકણો બંધ કરી રાકાય છે, કાપલાની ખાણે કાપલાના વગેરે એક સત્તાએ જાણી શકે છે, સંવેદનને માટે મેદરકાર અને ભટકના લોકો પણ લગ્નરૂપી વખત-મા માતૃભૂમિને માટે પ્રાણ આપતાં ચીમે છે. વળી સ્વેદ સાતિના વખતમા ઈનકના કાંઈપણ ગાળથી નહિ બની શકેલું કામ લગ્નરૂપી વખતમાં કરવામાં એક કાંઈકાથી થઈ ગયું છે અને તેજ પ્રમાણે વિજ્ઞાનની પ્રગતિ પણ સ્વાભાવિક ઉપર ધણી ત્વરાથી થાય છે. આ બધી લગ્નરૂપી અસૌકીક યુષ્કીઓ છે. એટલે તરફ ખાઈઓમાના યોદ્ધાઓ જર્મન યુવ્વોને પાછા હાથે છે ત્યારે બીજી તરફ રસાયણશાસ્ત્રીઓ રોગરૂપી અદસ્ય યુવોને પાછા હાથવાને પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.

પેસ્ટર અને લીસ્ટરની ફતેહ

ધવાયવા સાબુઓને માટે એક વસ્તુ ખાસ લક્ષમાં રાખવી જોઈએ જે ધા માર્મિક-સ્થાનમા લાગે છે તે તોજ તે મૃત્યુનું કારણ થઈ પડે છે પણ તે સિવાય મને તેટલા ધા લાગ્યા હોય તેપણ કંઈ બ્લોક નેવું રહેલું નથી ધાને લીધે સરીગનો અમુક લાગ ઉધાગે પડે છે અને હાથે જાતુઓ તેમા પ્રવેશ કરવાને તૈયાર થઈ રહેવા હોય છે મનુ-ષ્યોનું જીવન ધા નહિ પણ આ જાતુઓજ ખતમ કરે છે દુરમતના ગોળાઓથી પણ વધારે ગાયનીય વાત તો એ બને છે કે તેથી રોગરૂપી ભયકર યુવું માટે દારૂ ખુદવા ચાય છે અને યમદૂતોને ઉત્તેજન મળે છે. વિજ્ઞાનની ઓટામા મોગી ફતેહ એજ થઈ છે કે મૃત્યુને અમુક દરજ્જે સુધી આવવું અટકાવવાની તેનામા શક્તિ છે.

જ્યા લગી દુનિયામા દુખ હયાત છે ત્યા લગી એક ફ્રેચ અને એક અંગ્રેજ શુદ્ધ-સ્થ-પેસ્ટર અને લીસ્ટર—ને કદાપિ આપણે ભૂલી જઇશું નહિ. તેમની ખાસ મુશ્કેલી તો એ હતી કે ઝેરોદોષ નામની દવાની શોધને લીધે નોકે રાજ વિદ્યા સહેલી થઈ પડેલી હોવા છતાં પણ ધાને લીધે મૃત્યુ પ્રમાણ વધુજ વધી જતું હતું. અને સરલ વધક કાપ કર્યા પછી પણ દાકરોને દર્દીને માટે પચ્છી બ્લોક રહેતી હતી મનુષ્યની ભુલિને હાથ-વનારી પણ નરી આખે ન દેખાઈ શકે તેવી કાઈસલા વાતાવરણમા રહેલી રાવી નોકેએ એમ આવી સ્પષ્ટ થતું હતું આ વાતનું સ્વસ્થ પેસ્ટરે શોધી કાઢ્યું, તેને પ્રયોગો કરતાં જાણ્યું કે હવામાંના અતિ સૂક્ષ્મ જાતુઓથી ધા પાકે છે અને લીસ્ટરને જાણ્યું કે ધા ઉપરનો સોનો પાકવાથીજ થાય છે. તેને લાગ્યું કે આ સૂક્ષ્મ જાતુઓને ધામાં પ્રવેશ કરતાં અટકાવીએ તો તે ભયકર સ્વસ્થ પડે નહિ.

તેનું કારણ સત્યજ હતું. તે એક ધવાયવા મનુષ્યનું નિરીક્ષણ કરતો હતો, તે વખતે તેણે અવિનાયક જાતુઓને ધાની નજર દાખલ થતાં જોયા અને અટકાવવાના પ્રયત્ન કરી તે ધાને તેણે "કાર્બોલિક એસિડ" નામની એક જાતુનિવારક દવા લગાડી અને

આ દવાથી તેણે સ્વસ્થ જનું જોડે બેઠા થતા સારી નાંખ્યા. આ જનું 'વિનાયક દવાના' કાયમજો આખી દુનિયામાં જાહેર કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો અને પોતાના સિંધોને આ દવાનો દરેક કાર્યમાં યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરવાની સૂચના કરી.

જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમ તેની રીતમાં ફેર પડતો ગયો. પણ પરિણામ તો એકનું એકજ રહ્યું. શુદ્ધત્વના પુરાણા વિચારે મનુષ્યના ભવિષ્યના આર્થિકત્વક તેમજ રક્ષક રૂપે ફરી અસ્તિત્વમાં આવતા હોય એમ લાગ્યું. 'નાહી ધોષને સાફ થાય અને સરીરને શુદ્ધ રાખે' એવું શુદ્ધત્વના પુરાણા વિચારને મળતું લીસ્ટરનું મત છે. સ્વસ્થ વિદ્યામાં રખાતી ચોખ્ખાઈ પાણીથી ફક્ત હાથ વગેરે ધોઈ પ્રાપ્ત કરેલી ચોખ્ખાઈ થી તદ્દન નિરાણી છે. એક મોટા યશ્વિદ્યા લાલુનાં ઉન્ના પાણીથી સાફ કરેલા હાથને ફક્ત શુદ્ધ માનતો હતો પણ અગ્રિયી વિશુદ્ધ કરેલા પોતાના હાથને સ્વસ્થ વિદ્યામાં માન્ય એવી ચોખ્ખાઈ પ્રાપ્ત કરી શકે એમ તેનું કહેવું હતું. લોર્ડ લીસ્ટર ડાક્ટર પણ અશુદ્ધ વસ્તુને, જાણે અગ્રિયી ચોઠખી કરી હોય તેવી શુદ્ધ બનાવતો હતો. 'સને ૧૮૬૮ માં ન્યારથી પેરેટરે અને લોન્ડરે શરૂ કરેલી આ પ્રથા શરૂ થઈ ત્યારથી તેણે મનુષ્યની અત્યંત એકા બગળી છે અને સુખમાં વધારો થયો છે.

મહાન્ શોધ તરફ યુરોપની બેઠરકારી.

આમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે એવી બે વસ્તુ છે. એક બાલુએ આ શોધે આપણને વિસ્મિત કર્યો છે ત્યારે બીજી બાલુએ આ શોધનો ઉપયોગ દુનિયાએ સારી રીતે કર્યો નથી, તે દિશગીર થવા જેવું છે. યુરોપમાં છેલ્લી લગાઈ થઈ તે વખતે લીસ્ટરની શોધ દુનિયામાં ખદાર આવી. આ શોધનો ઉપયોગ ક્રાન્સ અથવા જર્મનીએ કર્યો નહિ પૂરતું દરેક વખતે જેમ પૂર્વના દેશો પાસેથી આપણે પાક શીખતા આવ્યા છીએ તેમ આ શોધની જાગૃતમાં પણ પૂર્વેજ પ્લેસ કરી છે. અને જાપાને આ શોધનો ઉપયોગ યુરોપને શીખવવાનું ઉપકરણરેણું કામ કર્યું છે.

યુરોપને જાપાને શીખવેલો અદ્ભુત પાઠ.

લોર્ડ લીસ્ટરનું મત જો કે જાપાન યુરોપ પાસેથી શીખ્યું હતું તથાપિ 'જુદિ એજ બજ છે' એમ જાણે જાપાન મુકમપણે માનતું હોય તેવી રીતે કાર્ય કરીને લીસ્ટરના મતરૂપી જુદિને એકદમ મદાન સૈન્યના યુગ્મોને હાથવવાના આશ્ચર્યજનક મળતું રૂપાંતર કરીને મતમાં સુધારા વધારાની શોધજોગ કરીને જાપાને યુરોપને અચંપામાં ગરકાવ કરી દીધું હતું. રૂસો-જાપાનિક લગ્ન વખતે જાપાનના સૈન્યમાં લાઈફાઈટ, સંગ્રહણી બંને ધવાવલા પુરોવાનાં મરણ જેટલાં જોજા પ્રમાણમાં થતાં હતાં તેટલાં જોજા પ્રમાણમાં અત્યાર સુધીની લગ્નજોમાં ડાક્ટરજી સૈન્યમાં લાઈફાઈટ થયાં હશે. લોગ્નક સૈન્ય અગાઉ જે જાપાનના નાવિક અને સૈનિક, મધ્ય યુગના બીજા સમયમાં જાપાનસિયી સંજ્ઞા ધારી લડતા હતાં. તેઓને આધુનિક વિજ્ઞાનના જગજી મુસલજી કરવામાં આવ્યા હતા. નૌકાશુદ્ધ પ્લેસ જાપાની નાવિકને 'કારબોલિક એસિડ' વાળા પાણીના ડોઝમાં સ્નાન કરવાની તેમજ રસાયણિક રીતિથી શુદ્ધ કપડાં વસ્ત્રો સરીર ઉપર, પેરવાની કાચ પાંચમાં આવી હતી.

આમ કયાં પછી જાપાનના સૈનિકો જાણે વિધથી વિમુક્ત થયલાં બાબતોથી સન્ન થયેલા રણમાં યુધ્ધ ગયા, ફિલિપીનોએ ડોટેલી ગાળાઓ જાણે લોર્ડ લીસ્ટરનાં વહાડકામ કરવાના ચપ્પુ હોય તેવી રીતે, તુકયાન કરવાને બદલે જાપાની સૈનિકોના શરીરને કઈ પણ ભયંકર અસર કરી શકતી નહોતી, કારણ કે રસાયણિક રીતે શુદ્ધ કરેલાં વસ્ત્રો તેમજ માન્ય કરેલાં હોવાથી તેમાં જંતુઓનો પ્રવેશ અશક્ય હતો.

એ લઘાઈમાં ફિલિપીનો વોડકાનો પક્ષ હતો પણ તરતમાં જ જુની જંગની અવસ્થામાંથી જાગેલા જાપાનને વિજ્ઞાનની મદદ હતી. આવી જાતના સુદૃઢ પરિણામ તો એકજ હોય-જાપાનનો વિજય અને ફિલિપીનો પરાજય. જે વખતે જાપાનના મૈનમાં માંદાઓની સંખ્યા ૫૧ ટકા જેટલી હતી તે વખતે ટાઈફોઇડ તાવથી પીડાતા માણસોની સંખ્યા ફક્ત બે ટકા જેટલી જ હતી. અને સંમંદજીની દર્દીઓની સંખ્યા તો બે ટકાથી પણ ઓછી હતી. ૭૫ હજાર માણસના એક જાપાની સૈન્યમાં ૭ મહિના જેટલી લાંબી સુનતમાં ફક્ત ૬૬ સૈનિકો ટાઈફોઇડ તાવથી પીડાતા હતા; જ્યારે બીજે ટેકાએ રહેલા જાપાની સૈન્યની ટોરિપટસમાં રહેતા ૩૫૦૦ દર્દીઓમાંથી એક મહિનામાં માત્ર એકજ જાણે ટાઈફોઇડ તાવ લાગ્યું પડ્યો હતો. જાપાને લેવી જેમણી શિખામણુ બણી સાગી રીતે સીધી હતી. આ ઉપરથી સિદ્ધ થયો કે મધુપણુ વખતે આપ મોટા પ્રમાણમાં લીસ્ટરના મતની કાર્યશક્તિનો આગ્રહ સારો અને સુચોટ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો નહોતો. સર ફ્રેડરીક ટ્રોવે (Frederick Treves) આ અંધ વસ્તારિયતિનો જાતે અનુભવ મેળવ્યો હતો અને તે એમ કહે છે કે એક અંગ્રેજ વૃદ્ધવયની-લોર્ડ લીસ્ટરથી-ફિલિપીનો દાર આપી હતી.

મોટામાં મોટા શત્રુ સામે સન્ન થયેલું 'પેલુ' બ્રિટીશ લશ્કર.

આ પ્રમાણે વિજ્ઞાનનો પુનરુદ્ધાર થયો. આવી રીતે અત્યંત ઝમઝમ અને શોષક શુદ્ધિથી ઉર્જાક અને ક્રાન્સની પ્રયોગશાળામાં પચાસેક વર્ષથી શોધી કાઢાયેલા જ્ઞાનને એશિયામાં ચંતો ઉપયોગ સુરોપે અનુભવ્યો. વિજ્ઞાનની નિનદ્રા કાળજી અત્યાર સુધી રાજ્ય તરફથી લેવાતી નહતી, પણ ઉપર જણાવેલા લખાણોથી વિજ્ઞાન અસંખ્ય માણસોની જિંદગી બચાવે છે, એવી સુરોપમાં રાજ્યોની ખાતી થઈ. આ અંધાલુ પરણામ જે આવ્યું કે વર્તમાન મહા યુદ્ધમાં અંગ્રેજ લશ્કર આવી રીતે પહેલીજ વખત સુસન્નિત થઈને સ્થૂળિમ ઉપર ગયું. ફિનિયાના ઇતિહાસમાં કાઈ વખત ન જતેલા એવા આ મોટા યુદ્ધમાં લાંબી અને રોઝમી પીડાતા દર્દીઓની સંખ્યા, સુલેહ શાંતિના વખત કરતાં પણ ઓછી માલુમ પડી છે. અત્યાર સુધીનાં યુધ્ધોના ઇતિહાસમાં રોજ ઉપર આવે અંકુશ આ યુદ્ધમાં પહેલીજવાર મુકાયો છે, અને તે વિજ્ઞાનનેજ આભારી છે.

બ્રિટીશ સામાન્યમાં રહેતા પલુ ચોક્કસ યુધ્ધો જાણે છે કે બ્રિટીશ સૈન્યને લાક-રોહા, કોલેરા અને ટીટેનસના ભયંકર રોગોમાંથી બચાવનાર વિજ્ઞાનજ છે. આ ત્રણ મહાન શત્રુ હવે સદાને માટે કાજમાં આવી ગયા છે. ટાઈફોઇડની રસી મુકવાથી સહેજ મેચેની શિવાય બીજાકુલ દુઃખ પડ્યા વગર તે ત્યવ તત્તવ નાશુદ થઈ ગયો છે, અને ટીટેનસ નામના ભયંકર રોગનું પણ હવે નામ નિશ્ચય રહ્યું નથી. તેજ પ્રમાણે કોલેરાના જંતુઓમાંથી રસાયણિક પ્રયોગથી કોલેરાની રસી પણ નેસાર કરવામાં આવી,

અને તેથી કાલેસ જેવા કુદૃષ્ટ રોગથી મનુષ્યોનો સહાર થતો મોટા પ્રમાણમાં અટકી ગયો. ખરે, આ વજુ શોધો અત્યંત ઉપકારક છે, અને તે એટલી તો મોટી છે કે તેનાથી તેના શોધકોનાં નામ 'અમર' રહેશે આ બધી શોધો કાંઈ શોધનો ની પરાક્રષ્ટા છે, એમ નથી, પણ બીજી બધી મહાન શોધોના જેવી અત્યંત મહત્વની છે. રનાયજીશાસ્ત્રીઓની એક મોટી સંખ્યા દર વ્યક્તિએ ૬૦ હજાર ટીકડીઓથી ભરેલી શીશીઓ રજુશુભિ ઉપર મોકલે છે એ ટીકડીઓને પીવાના 'પાણીમાં નાંખવાથી, જે પાણીમાં જેરી જંતુ હોય તો તે ટીકડીઓ ઓગળી જઈ "કૅલ્ક્યુલસ એસિડ" બહાર કાઢી, તે જંતુઓનો નાશ કરી, પાણીને શુદ્ધ બનાવે છે. સર આલ્મરોથ રાષ્ટ્ર (Sir Almoth Wright) ધાની માવજતની નવીજ રીત તરફ દુનિયાના દાકર્નેશનું જ્ઞાન જેમ્સ છે. તે એવી દલીલ લાવે છે કે જે ધામાં ચેપ પેદા પછી કુદરતને તે રજાવવામાં આપણે મદદ કરી રાખીએ છીએ, તો શા માટે તે રોગને પેસતાંજ અટકાવી ન શકાય? શા માટે ચોદાના લોહીને ધામાંથી થતા રોગોની અસર ન થાય તેવું કંઈક લા નિગતાં પેદાંજ ના કરી શકાય? આ કાર્ગની સફલતાને માટે સર આલ્મરોથ રાષ્ટ્ર મચી રહ્યો છે અને તેનાં તેવાં આચારજનક પરિણામો આવ્યા છે.

રસીની ક્ષેત્ર.

મહાન કવિ શેક્સપિયરનું અમર વચન ફરીથી સત્ય નીવડ્યું. "બાળ્યની કુશળો જેનો, ત્રિરક્ષિત મનુષ્ય તે." અંગ્રેજ લડવૈયા કદાપિ આવી રીતે પેલાં સુસાનિત થયો નહોતો! કારણ કે તેનો લડવાનો આશય ન્યાયપુત્ર હતો અને તે વિજ્ઞાનથી સુરક્ષિત હતો. પ્રખ્યાત દાકતર મેલીની પણ આપણે ઉપર કહી ગયા તેજ પ્રમાણે જંતુ વિનાશ કરવાની દવાઓની શોધની પ્રગતિનો ખરેખરો હેવાલ આપે છે. પેસ્ટર અને લીસ્ટરે શું કર્યું, અને વિજ્ઞાને સૈન્યોને કેવા મહાન કાયદા ક્યાં છે તેનો પણ અસર-કારક ઇતિહાસ તે આપે છે. દાણદોષ, ટીટનસ વગેરે મહાન રોગોની રસી તેના જંતુ-જોમાથી કેવી રીતે બનાવવામાં આવે છે અને તેની કેવી મારી અસર સૈનિકો ઉપર થઈ અને મનુષ્યના પ્રાણ બચાવવામાં રસી મુકવાનો પ્રયોગ કેટલો સફળ થયો તેનો ઉત્તમ જ્ઞાલ આપણે ઉપર જણાવી ગયા તેજ પ્રમાણે દાકતર મેલીની પોતાના લેખમાં આપે છે રસી મુકવવામાં થણા લોકો મહેમાન છે અને બીડુ છે તે બ્યાન્યની નથી. જે રોગની તે રસી હોય છે તે તેજ રોગના જંતુઓને રસાયણિક પ્રયોગથી મારીને પ્રવાહી રૂપમાં બનાવવામાં આવે છે. તે આપણા શરીરમાં મુકવાથી આપણા લોહીને એવું બનાવી દે છે કે રોગના જંતુઓ આપણામાં પ્રવેશ કરતાંજ નાશ પામે છે અને તેથી આપણે તેવા રોગોના રોગ થતાં જતીએ છીએ. આ પ્રમાણે બીજા ધણાં એવી રોગોની રસી તૈયાર કરવામાં વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ મંડળ રહ્યા છે અને તેમણે તેમાં ધણે અંશે સફળતા મેળવી છે અને રોગવરો. જંતુ વિનાશક દવા તરીકે "ટીક્યર આયોડીનનો" પ્રયોગ કેમ સૈન્યમાં પેન્ડેરોયો થયો હતો અને ત્યાર પછી સિદ્ધ થઈ ચુક્યું છે કે જંતુ નાશ કરવાને માટે હવે "ટીક્યર આયોડીન" ધા વગેરે ઉપર ચોગ્ય રીતે લાપરવાથી અમુક વખત સુધી દાકતર આવી પેલાં નહીં તો પણ ધા વગેરેમાં જગાડા થતા નથી.

“ રેડક્રોસ ” ની ઉપયોગિતા

લગાઇ વખતે એન્ગ્લો-સુન્ની દુકાનીઓ (અકસ્માત વખતે તારકારિક મદદ આપનારી દુકાનીઓ) જેને “ રેડક્રોસ ” ના નામથી ઓળખવામાં આવે છે, તે એટલી ખરી ઉપયોગી છે અને તેણે એવી મહાન સેવા જગતી છે કે તેનું સ્વર્ણ સપ્તમીમાં યજ્ઞ રાકે તેમ નથી. બવામલો સૈનિકોને રજુઆતિ ઉપરથી મારી સુવ્યવસ્થિત અને શુધ્ધ જગ્યાએ ખસેડવામાં આ મંર્યા બહુ કામ લાગે છે. દરિયાને કાંઠપણ બાતનો શ્રમ ન પડે તેવી રીતે ધોરેથી અને સપાઈથી રેડક્રોસના માણસો ઇસ્પીતાસોમાં લઈ જાય છે. જે વખતે ઇકતરી મદદ આવતાં લાગે સમય લાગે છે તે વખતે આ સંસ્થાના માણસો સૈનિકોના છવ જયા-વવામાં જનતી મહેનત સે છે. આ સિવાય પણ “ રેડક્રોસના ” ખાતાએ આધુનિક લગાઇ-ઓમાં આગળ પડતો કામ લીધો છે અને અમંખ મનુષ્યોને જીવિત્ત્વાન દીધાં છે.

ભવિષ્યની દુનિયા માટે એક અગત્યની યોજના.

મુરોપ ઊંચ ચિન્ન દશામાં છે. ઘણા લાંબા કાળના પરિણામે તથા અત્યંત શ્રમનાં ફાલરે પ્રાદુર્ભૂત થયેલી સંસ્થાઓ ચિન્ન ચિન્ન થઈ જાય છે, અને એક તરફથી રાજ્યોને લાગેલા લુપ્તાથી થતી તેમની અવનતિનું દશ્ય, અને બીજી તરફથી નર પ્રાપ્ત થતી અન્નઓ અને કલકિત થતા રાજ્યોનું દશ્ય, એ બે, વાણી તેમજ અમુ માટે અગોચર છે. ખરું કહ્યા રસપૂર્ણ મુરોપન આ નાટક કાંઈપણ રીતે તુકચાન કતો નથી. જુની દુનિયા-ને નાશ થતો જાય છે અને તેની શાખાંથી નવી દુનિયા ઉદ્ભવશે, મુરોપની સ્વતંત્ર પ્રજાની આત્માવની લાગણી ફક્ત સ્વપ્નને જલે જવડંત મૂર્તિ મો થશે. ધ્રિરીય સામ્રાજ્યને જુઓ પ્રદેશ વધારે વિસ્તૃત થશે ધ્રિરીય સામ્રાજ્ય પ્રવિના દક થશે અને આખી પૃથ્વીમાં સ્વાતંત્ર્ય અને શાન્તિના મર ૧ મધ્ય સ્તંભ રૂપે જીવતી રહેશે. આ બધી વાત ઉપરથી આપણે સાન્તવન લેવાનું છે કે આપણે ભવિષ્યથી દુનિયા માટે વિજ્ઞાન રૂપી એક મજા-શુત પાચો નાંખ્યો છે. મુદના સમયમાં આપણે ત્યારે રાગોને દાવારી કાઢ્યા છીએ ત્યારે સુલેહ શાંતિના સમયમાં આપણે તેમને નહીં અટકાવી કઠીયુ અને ઘણું અરો નાણુ કરી કઠીયુ.

શ્રીની શક્તિ.

તું વિના જગતી કૃતિ ખામી કરી,
તું વિના નરની રિયતિ પંચુ સળી,
તું વિના તરણ નવ નાવ વહે,
સુપમે લઈ જઈ તું સાલી પ્રેર

(મગધ.)

વાર્તાલિહરી.

સર્જનની સુતા.

(સ્કૅલ ફ્રાન્સ "સર્જન" ને સાર — હિન્દી ભાષા)

(લેખક:—સ. રા. કથાશ્રુત ચિત્રલક્ષ્મી મહેતા.)

મિડલસ નગરના ડૉક્ટર એવી કાણુ અભવનુ છે. દૂર દૂરના રોગીઓ પણ ચીતવા-
ના રોગથી પીડાઈ તેમની પાસે આવતાંને માટે આવતા હતા. આજે જેવા ડૉક્ટર
આદેશ પ્રા.કાળમાં લેવા તેવાજ બહારથી કામએ તેમને બોલાવ્યા, એક ગાડી ત્યાં ઉભેલી
જેવામાં ગાવી અને તેમાંથી એક યુવક નીચે ઉતરી આવ્યો. પોતાની સાધારણ ઓળખાણ
આપી તેણે કહ્યું “મારી સ્ત્રી વહુજ થોડા વખતમાં પ્રસવ કરે એવી સ્થિતિમાં છે. અમે
બહાર જઈ રહ્યા હતા ને રસ્તામાં આવી સ્થિતિ જોઈ, હું આપની પાસે આવ્યો છું.”
આજ્ઞા છે કે આપ એવો ઉપચાર કરશે કે મારી સ્ત્રીને વિશેષ કષ્ટ વિના પ્રસવ થાય.
વળી એટલું પણ આપ આનમાં રાખજો કે એ જોમ બને તેમ જલદી સહાય થઈ જાય
અને અમારી મુસાફરીને માટે એ તૈયાર થઈ રહે એવી પણ મારી ઇચ્છા છે મેં સાલ-
નુ છે કે આપ રોગીઓને આપને ઘેર પણ રાખો છો. હીક, એને પણ અડીજ રાખશે,
જે જે નોકરાની જરૂર હોય તે તે રાખી લેશે. ખર્ચ મજૂરી બીલકુલ કરકાર રાખશે
નહિ. હું ચિઠ્ઠીની સાથે તે મોકલી આપીશ. હમણાં હું પાસેની હોટેલમાં ઉતરું છું. વખ-
તો વખત મને ત્યાં સમાચાર જણાવતા રહેશે. એ સ્ત્રી પોર્ટુગિઝ બાપા જાણે છે, પણ
આપ એ નહિ જાણતા હો તો એની સાથે ફ્રેન્ચ બાપામાં વાતચિત કરી શકશો. મહેર-
આની કરીને દરેક વાતમાં એની મરજી સાચવશો. આપને આ સમજી, ગ્રાહકલો મણીજ
જલદી સ્ત્રી પાસે આટો હાલ હું આપનો વધુ વખત રોકવા માગતો નથી. આ સો રૂપીયા
આપ હમણાં ખર્ચ ખૂટજીને આટો રાખો.”

તે યુવકે આ સમજી વાત એવી રીતે કરી કે ડૉક્ટર સાહેબ ‘હા’ સિવાય બીજું
કશું પણ કહી શક્યા નહિ. તેમણે રૂપીયા-લીધા અને પોતાના ખાસ આરગ્રામાં તે સ્ત્રીને
ઉતારો આપ્યો. નોકર આકરની મોકલણ પણ તરતજ કરી દેવામાં આવી. કહેવાની જરૂર
નથી કે તે યુવક મહારાજ રૂપીયા આપીને તરતજ ગાડી નીકળ્યા હતા. મારો ભદ્રો
મજવાની આજ્ઞામાં ડૉક્ટર સાહેબે તે સ્ત્રીને જરૂર લેવામાં જરા પણ કથાક રાખી નહિ.
તે સ્ત્રીએ મો ઉપર જાણ નાખી હતી. તે એક નવનૌરવા અને મુંઢરમાં મુંઢર સ્ત્રી હતી.
ડૉક્ટર સાહેબને સ્ત્રી તકલીફ આપ્યા સિવાય તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો,
આથી ડૉક્ટર સાહેબ તે યુવકને મજાણ મુસાફરખાનામાં મરા. પુત્ર પ્રસવની વાત સાંભળીને
તે યુવક ધણે પ્રસન્ન થયો. બીજેજ દિવસે એક ઔષધિક પાદરી પાસે તેને બેપ્ટિઝમ
સરકાર કરાવ્યો. તેનું નામ મિડલસ ખાડવામાં આવ્યું હતું. ડૉક્ટરે કહ્યું:—“એક

અહવાડીઆ સુધી યુવતી કહી પણ જવાને કક્ષિતમાન નથી. "આથી એટલો વખત અહીં નહામા બેસી રહેના કરતાં મુદત થયે પાછા આવવાનું જણાવી, યુવક ખર્ચ કરતાં પણ વધારે રકમ ડાકટર સાહેબને આપી, બહાર જઈ આવવા રજા લીધી જતી વેળા તે યુવતીને એકાંતમાં મળી ગયો. ધીમે ધીમે તેનો વામદો પૂરો થયો પણ તે પાછો આવ્યો નહિ ! તેથી યુવતીને ચિન્તા થાય, એ તો સ્વાભાવિક છે પણ ડાકટર અને તેની સ્ત્રી પણ આવી કરી ગયાં. લગભગ દસમે દહાડે એ પહેર દહાડે એકએક પોલિસનાં માણુઓએ તેમનું મકાન ઘેરી લીધું. પોલિસનાં માણુઓ પાસે તે સ્ત્રીને પકડવાનું વારંટ હતું, અને સાથે તેનો પિતા પણ હાજર હતો.

ડાકટર સાહેબે ધણુએ કહ્યું કે એ સ્ત્રી દમણા બહાર જવાને ચોગ્ય નથી. પણ તેનું સાબરને કાણુ? તેનો પિતા કોપાયમાન થઈને તેને પકડીને લઈ જવાની સલાહ આપવા લાગ્યો. તે સ્ત્રીએ એ માણુસને પોતાનો પિતા કણુલ ક્યોં એટલે ડા. એ કરી પણ શું રહે ? તેનો બાપ પેલા બાળકને લઈ જવા રાજી ન હતો. તેણે ડાકટરને ક્યું કે જો આપ એ છોકરાને ઉછેરશે તો હું ખર્ચ મોકવતો રહીશ. યુવતીએ પણ ડાકટરને એ સંજોગી વિનંતિ કરી, ડાકટરને કંઈ સંતાન ન હતું તેથી તેણે તેને લેવાનો વાત સ્વીકારી રાખી રાખી, જતી વખતે યુવતીના પિતાએ ડાકટરને કેટલાક પૈસા આપ્યા. યુવતીએ સજા નપને મેતાની વાંદી ડાકટરને આપી અને કહ્યું કે "એ જ્યારે મોટો થાય ત્યારે એને આપજો". આ પ્રમાણે કહી તે લોહા ત્યાંથી વિદાય થયા અને ડાકટર સાહેબને બાળક ઉછેરવાની મુશ્કેલીમાં મૂકતા ગયા.

લગા મોટું દુઃખ તો એ હતું કે તે લોહાના સંજોગમાં ડાકટર કથી પણ વધુ ખર્ચ નહીં ચકાવ ન હતો. ડાકટર સાહેબે તે બાળકને આરી રીતે ઉછેર્યો. વખતોવખત તેના અત્યંત માતામહાદા તરફથી તેને માટે ખર્ચની રકમ પણ મળી જતી હતી, જ્યારે બાળક મિડલમસ આર વર્ધેતો થયો ત્યારે સુભાએ ડાકટરને ત્યાં એક છોકરી અવતરી, તેનું નામ મેની એ તાખવામાં આવ્યું. ચન્દ્રજાની પેઠે કન્યા દિવસે દિવસે વધવા માંડી અને પોતાના માબાપને આનંદ આપવા લાગી. મિડલમસ હવે મોટો મયો હતો અને પોતાના ભવિષ્યને માટે તેણે ગમે તે એક ધંધો હસ્તગત કરી લેવો જોઈએ એમ તેને લાગ્યું. આ અવસ્થામાં તેને પોતાના માબાપ કાણુ હતો, એ જાણુસની ધણી પૈસા ધર્મ, પરંતુ તેના માતામહે એક કાળજી દ્વારા ધમકી આપી કે જો તું એ વાત જાણુવા પ્રયત્ન કરશે તો ખર્ચને માટે મોકલવામાં આવતી રકમ બધા કરવામાં આવશે. આથી આખરે નગરાય થઈને તેણે ડાકટર સાહેબ પાસે વૈદકશાસ્ત્ર શીખવું ચાર્ કહ્યું. હાર્ટલે નામનો એક બીએ વિદ્યાર્થી પણ ડાકટરની પાસે જણુવા માટે છ'વ્યાંડથી આવ્યો હતો. એ બન્નેને સારી દોસ્તી થઈ હતી. અહીં મેની એએ પણ હવે યૌવનમાં પગલાં માડવા હતાં. બન્ને પુત્રી તેને ન્હાતા હતા પણ તે જોતે વધારે ન્હાતી હતી તે હજુસુધી જાણુ રાખુ નહતું. એક સ્ત્રીના બે પ્રણયી વચ્ચે લાગે વખત મેની ન રહે તેમાં નવાઈ પામવા જોતું નથી.

ડાકટર એના બન્ને સિંધ મિડલમસ અને હાર્ટલે તેના તરફ પ્રેમ દર્શાવવામાં સ્પર્ધા કરી રહ્યા હતા. બન્ને વિદ્વાન, સુંદર અને યુવાન હતા. હાર્ટલે પીરજવાળો અને અંબીર વધારે હતો, અને યોગમાં પણ વધારે સતોષ પામનાર હતો. પરંતુ મિડલમસ

ધણી અચળ હતો, તેનું મન ધણી ધણી હોસતી, ભરેલું હતું. ઇકઠર કે હાર્ટલેને ધણી ચહાતા હતા. એટલે સુધી કે એક દિવસ તેમણે હાર્ટલેને કહ્યું કે “ જો તું મારા ધણી સંભાળી લે તો હવે ધણીઓમાં હું શાંતિપૂર્વક આરામ લઉં અને તારી ઇચ્છા હોય. તો મેની મેની સાથે તારાં લગ્ન કરું. ” હાર્ટલેને તો મોં આગળું મળ્યું. પરંતુ, મેની પોતાને મિડલમસને સમર્પણ કરી ચુકી હતી, તેથી એ તાવધ થઈ ચક્રાંત નહિ અને હાર્ટલે સર્ટિફિકેટ લઈ આવ્યો ગયો. તેણે નવા નવા પ્રયોગદ્વારા શીતળા વગેરે એવી રાગોપર વિવચન મેળવ્યો હતો. તેથી તેની કીર્તિ ધણી ફેલાઈ હતી.

હિન્દુસ્તાન જતાં એક વહાણના કપ્તાનના બે છોકરાઓને સારા કરવાથી તેની ખ્યાલિ માં ધણીજ વધારો થયો હતો. તે કપ્તાનની લગામણ પરથી “ ઇસ્ટ ઇન્ડીયા ” કંપનીએ તેને વહાણપર ઇકઠર તરીકે નીમ્યો. આ વખતે હિન્દુસ્તાનમાં કંપનીને જનપ્રમિદ હૈદરખાલી સાથે લગાઈ ચાલી રહી હતી. તેથી લરકગમાં ભરતી કરવા ધણી માણસો ત્યાં જઈ રહ્યાં હતાં. મિડલમસનો દહાડો હવે સિકંદર હતો. મેની કે સાથે તેનું લગ્ન તુરંત માંગ ધનાર હતું, પણ ઇચ્છારી ઇચ્છા આગળ માણસનું ધાર્યું થતું નથી. એક દુષ્ટ મિત્રના ભાવવાથી તેને બહુ મુવર્જપ્રાપ્ય ભારતવર્ષમાં જવાની કુન લાગી પરંતુ મેનીનો પ્રેમ તેને તેમ કરતાં અટકાવતો હતો. છેવટે તે એવા નિશ્ચય પર આવ્યો કે મેની માથે લગ્ન કરીને તેને પણ હિન્દુસ્તાન લઈ જતી, પણ તેના મિત્રની સલાહ તો એવી હતી કે મેની સિવાય તુરંતને તુરંતજ હિન્દુસ્તાન જનાર પેના હાર્ટલેવાળા જહાજ ઉપર સવાર થવું. માસિક ખર્ચને માટે જે રકમ એને એના માતામહ તરફથી મળતી હતી તેમાંથી તેણે ઠીક ખચાવ કર્યો હતો. તે મિડલમસ પોતાની સાથે લાવ્યો હતો, અને સપ્તમા નોટ પોતાની દુકામાં તેણે રાખી હતી. એના દુષ્ટ મિત્રના જીવવામા ત્યારે આ વાત આવી ત્યારે તેણે આસિરદાઈ કપ્તાન સાથે મળીને રૂપિયા હજાર કરવાનો મનસુબો કર્યો કમ્પાઉન્ડે મિડલમસને રાગી જણાવ્યો અને તેથી તેને એવી રાગવાળાઓના ઓરડામાં રાખવામા આવ્યો, જેથી તેને પણ તે રાગ થાય ને તે રામશરણ થઈ જાય. પરંતુ હાર્ટલેએ તેને ઓળખી કાઢ્યો અને મહા મહેનતે તેને બચાવ્યો એટલુંજ નહીં પણ જે દુષ્ટ લેકીએ તેના રૂપિયા ઉડાવ્યા હતા તે પણ પાછાં અપાવ્યા. આ વહાણનો કપ્તાન ખરી રીતે મિડલમસનો પિતા હતો પણ તે વાત અત્યારસુધી અજાત હતી. વાત એમ છે કે મિડલમસના માતા પિતાને અવિવાહિત અવસ્થાનો પ્રેમ એટલે દરજ્જો પહોંચ્યો કે મિડલમસનો જન્મ થયો. મિડલમસની માતા થાણી હતી, અને તેનો પિતા એક રાજ્યદ્રોહી ક્રિસ્ચિયન હતો આ કારણથી પુત્ર થવા છતાં તેમનું લગ્ન થઈ શક્યું નહતું. લગભગ ૧૨ વરસ પછી મિડલમસના પિતાએ રાજ્યોપથી બચવા પોતાનું નામ બદલ્યું અને તે રીતે જાહેરમા આવી, વહાણરૂની કામમાં કુશળતા મેળવી, સરકારનો કૃપાપાત્ર બન્યો ત્યારે તેણે આ નવા નામથીજ મિડલમસની માતા સાથે લગ્ન કર્યું, જેનાથી ૪-૫ છોકરાં થયા, જેમાંના બેને હાર્ટલેએ શીતળાના રાગથી બચાવ્યાં હતા, આ કારણેથી મિડલમસનો પિતા તેનાથી ગુપ્ત રહેતો હતો. પરંતુ આજે મિડલમસની આવી રિધિત જોઈ માતાથી રહેવાયું નહિ અને તેણે તેને જોવાની ઇચ્છા જણાવી. હજીસુધી મિડલમસને આ સજવથી વિલક્ષણ ખજારજ નહતી.

તેણે પોતાના અત્યંત માન્ય આગળ પોતાની દીનદશાનું એવું હૃદયદાયક દર્શન આલેખ્યું કે તેની માતા ચીસ પાડી બેથાન યજ્ઞ નીચે પડી, અને તેવીને તેવી અવસ્થા-માંજ તેના પ્રાણ નીકળી ગયા. એ વખતે કોઈ અને શોકના આવેશમાં આવેશમાં તેના પિતાએ પોતાનું ખરું ઓળખાણ આપ્યું તે મિત્રમત્સરનું મોં બેઠું, માગતો નહતો તેથી તેને ત્યાંથી આધો ખસેડવામાં આવ્યો. તેના બાપ પોતાની સ્ત્રીના મરણથી એટલો ગ્રાધો ફૂ.ળી થયો કે તેણે હિન્દુસ્તાન જવાનું માડી વાળ્યું મિત્રમત્સર જેમતેમ કરીને હિન્દુ-સ્તાન પહોંચ્યો. લા કેઈ કારણથી તેને હાટલે સાથે અણખનાવ થઈ ગયો. હાટલેની ચિકિત્સાપદ્ધતિથી પ્રમત્ત થઈ કંપનીએ તેને બાવા તરફ મોકલ્યો. બે વરસ પછી બાવા તે પાછો આવ્યો ત્યારે તેણે સાંભળ્યું કે મિત્રમત્સર રાણી શીયાની પાસે નોકર રહ્યો છે.

૩

રાણી શીયા, રવીરનંદનાં એક સંનેકની વિધવા હતી. એ સૈનિક ક્રૅંચ લોકોને ત્યાં નોકર હતો. કંઈ વાધો પડવાથી એ ને કરીને છોડી બેઠો હતો. તેણે અહીં તહીં થી કેટલાક મિત્રમત્સર એકા કર્યા અને દક્ષિણમાં કેટલાક કિશો છૂટીને રાજ્ય કરવા લા-ગ્યો. છેવટે હૈદરઅલીએ તેને દરબો. તેણે તેની વિચાર સ્ત્રી શીયા ઉપર કૃપા કરી, કેટ-લીક જાનવારી સોંપી. શીયા તેને જીતે મુયેશ્વર કહેતી અને ઘણું માન આપતી હતી. અંગ્રેજ રાજ્યમાં પશુ તે આવ જા કરતી હતી તેનો કોઈ અટકાવ કરતું નહિ; પરંતુ શુભતર જાણી લોકો તેનાથી સંવદ રહેતાં ખરા.

હૈદર સાથે તેને અનુચિત મત્સર હોવાની વાત થઈ માંજળવામાં આવતી હતી. મિત્રમત્સરે બાવા દ્વારા છોડ્યું ત્યાર પછી તેણે શીયાને ત્યાં મોકરી લીધી. કદાચ તેને શીયા સાથે શ્રમ પ્રેમ પણ હોય એમ સંભળતું.

આ યોગથી મિત્રમત્સર હૈદરના દરબારમાં ઘણું ખર્ચ જતો આવતો હતો—જોકે તેણે પોતાના રાજ્યની નોકરી છોડીને કેટલાક ઘેર, રાજદોહની કામો કીધીં હતા, એ અંગ્રેજો હૈદર સાથેની લડાઈમાં ધાપલ થઈને કેદ પડ્યાં અને આવ્યા, તેમની તે સારી પેઠે સેવા આકરી કરી, પોતાનો જાતિપ્રેમ ખતાવતો હતો. તે એની એવું પશુ જ્ઞાન ધરી રહ્યો હતોજ. હવે તેણે એક બાજુ ખેડવાનો, મનમુખે કર્યો હૈદર સાથે કંપનીને યુદ્ધ ચાલી રહ્યું હતું. તેના વખતમાં હૈદરના પુત્ર દીપ્તો વિશ્વાસ તેણે પ્રાપ્ત કર્યો. તે ચલાતો હતો કે એની રીતે તેણે અંગ્રેજ લોકોનો પક્ષ છોડીને આ લોકોને મદદ કરી છે તેવીજ રીતે હવે શ્રીરંજપટણ અંગ્રેજોને અપાવી, પોતાનો પહેલો મુન્દો માફ કરાવી, ફરીથી સન્માન મેળવવું આ વાત હરેક રીતે શક્ય હતી. એ અવસ્થામાં તેણે એનીને પત્ન લખ્યો. તેનો પિતા હવે મરી ગયો હતો અને મિત્રમત્સર ઉપરનો તેના પ્રેમ એને તેવોજ કાંપમ હતો. એની એ હિન્દુસ્તાન આવી અને શીયાની સાથે, ગુરુ લાગી. આગળ કહેવામાં આવ્યું છે કે મિત્ર-મત્સર ઉપર શીયાની પ્રીતિ હતી, પણ બાવા તેણે જાણ્યું કે તે એનીને ચાહે છે ત્યારે તેના કોપનો પાર રહ્યો નહિ. એનો ખદ્ધો તેણે એવો લીધો કે એની અને દીપ્તને બેટ આપવા મિત્રમત્સરને આમંત્ર કર્યો. અહીં મિત્રમત્સરે વિચાર્યું કે “આ વખતે કામ જવાડુ

નહિ. જો હું દીપુને મેનીની બેઠ ધરાય તો તેના સંદેહ પણ દૂર થઈ જશે તે ધારેલું કામ નિઃશંકે પાર ઉતરશે.”

મિહિલમસને પૂરેપૂરી ખાતરી હતી કે ચાર પાંચ દવસમાંજ શ્રીરંગપટ્ટણ અંગ્રેજોના કમળમાં આવશે અને તે ત્યારે મેનીની સાથે પાછા નિર્જન્ય આનંદ ભોગવી શકશે. તેણે અંગ્રેજો સાથે સઘળી વાતચિત કરી. તે લોકોએ ઘણી મુશીબી તેની દરખાસ્તનો સ્વીકાર કરીએ અને તેના ચુન્હો આફ કરનાનું વચન આપ્યું. બહાઈ શીયાને આ વાતની ખરું પશુ રીતે ખબર પડી ગઈ, અને તેણે હૈદરને તે સંબંધે સૂચના કરી દીધી.

હવે બન્ને જણ પોતપોતાના મનમુજા બાંધવા લાગ્યા.

૪

મેની મેની જાણમાં જ્યારે ખાતરીપૂર્વક આબુ કે ‘હું દીપુને બેઠ તરોફ અપાનાર છું’ અને તે પણ મારા ગ્રેમીની સંમતિ સાથે’ ત્યારે તેના હુસ્બનો પાર રહી નહિ. મદ્રાસમાં હુર્દલેને તે એક વખત મળી ચૂકી હતી, તેણે પોતાની આ હુસ્બનરી કહાણી તેને લખી જણાવી.

શીયા તેને લઈને તરતજ બેંગલોર તરફ રવાના થઈ. હાર્દલેએ મદ્રાસના રાજાધિ-કારીઓ મારફત મેનીને જાણવા ઘણી મુશ્કેલી કરી; પણ કેઈજ વખત નહિ. આથી તે પોતે બેંગલોર જવા નીકળ્યો, ધરણ કે હૈદરના ન્યાયની સર્વત્ર મદદમાં ચલી હતી.

હાર્દલેને આજમુખી ખબર ન હતી કે હૈદર સાથે તેને કદા પણ મુલાકાત થઈ હોય. પણ ખરી રીતે એ જણ વરણ પહેલાં હૈદર સાથે તેને મેળાપ થયો હતો, અને તે મુલાકાત આ વખતે ઉપયોગી થઈ પડી. હૈદરઅલીને એણે નિવમ હતો કે તે ફારસના વેશ સર્જ દુકમનોના મુલકમાં તેમની સ્થિતિ જાણવા જતો. એવી રીતે એક વખત ફાર ના વેશમાં તે મદ્રાસ નજીકની એક મસ્જિદમાં ઉતર્યો હતો. પરન્તુ ત્યાં એને કેટલાક દિ-વસ સુધી સખત તાવ આવ્યો, તેથી તેણે મદ્રાસથી એક ડોક્ટરને ગોલાવ્યો.

નાસિબજોએ હાર્દલેનેજ ત્યાં જવાનું થયું હતું. તેણે જલદીજ ફારસે આશ્રમ કરી દીધો. ફાર વેશધારી હૈદર તેને કંઈક જલ્દી આપવા માંગ્યો પરન્તુ હાર્દલેએ એક સાધુ પુરૂષ પામેથી કંઈપણ લેવાની નામરજી ખતાવી. ત્યારે ફારે તેને એક પત્ર આપ્યો તથા એક ગુપ્ત સંકેત કહ્યો, અને કહ્યું કે આ સંકેતદ્વારા હું મને બેંગલોરમાં કરી પણ અડચણ ચિન્નાય મળી શકશે. આ વાતને ધણી દિવસ પીલી ગયા હતા અને હાર્દલે તે જલ્દી પણ ગયો હતો. પરન્તુ જ્યારે આજે તે બેંગલોર જવાને તૈયાર થયો ત્યારે તે વાત એકાએક તેને યાદ આવી તેણે પેલો પત્ર પણ સાથે લીધો. તે દિવસે મદ્રાસ સરકારનો એક મુદાસતો પણ બેંગલોર જતો હતો, હાર્દલેએ તેની જોડન કરી. બેંગલોરનો રસ્તો ધણે લગાવનક હતો; દિસક માણીઓ અને ચાર હુદાસજોનો ઉપદ્રવ ભારે હતો; તેમજ પ્રજા ફાપી આ લેણા સહીમયામત ત્યાં પહોંચી ગયા. હૈદર બેંગલોરમાં ન હતો, પણ પેલા ફારના વેશમાંજ તે પેલા મુખેન સંકેતની મદદથી હાર્દલેને મળ્યો. તેણે લખી પિયાર કરીને કહ્યું કે “હીં, હું હૈદરને એ વાત કહીશ.” હજીસુધી હાર્દલે જાણતો ન હતો કે જગપ્રસિદ્ધ મહાન હૈદર તે આ જ ફાર !

૫

ભેદભાન્યતા મળાણે હૈદરબાદીને એંગલેસરમા આવવાને કેટલાક દિવસને વિવશ છે, પરન્તુ તેમના પુત્ર દીપુની સવારી આજે આવી પહોંચી હતી. તેના આવવા પહેલાં એંગલેસરની નજરદેશના એક બાગમાં શીશ્વ સણીને 'પદાવ નંખાયો હતો. તેની સાથે તેનો નોકર મિડનમસ તથા ગરીબ ગિચારી મેની મે પણ હતી.

અંગ્રેજો તરફથી આવેલો માખસ તથા હાઈલે પણ નગરમાં મોબૂદ હતો. નમરમાં નહિ હોવાને લીધે મેની એના બચાવની જરૂર પણ આજી હાઈલેને રહી ન હતી. આથી તેના મોં પર ઉદાસી જવાબ રહી હતી. આજે બપોરે એને મુખારે દીપુની સવારી નીકળનાર છે. વળાંતે શીશ્વને મળવા જનાર હતો. જે બાગમાં શીશ્વ હતી હતી ત્યાં દીપુના સન્માન માટે મડમથલ મચી રહી છે. નક્કી કરેલા સમયે દીપુની સવારી ચોટી મેની ધામધુમ સાથે નીકળી અને ચારે તરફ શોરમકાર થઈ રહ્યો. વાંચના અવાજથી કન જાહેર ચારી જવા લાગ્યા, જે હથીઆરોના ચમકારથી આંખે જામ પણ વજવા માંડી. બરીબચારમાને પેટ ભરીને આવતું મચ્ચ અને સપાળાઓએ દીપુનો જયજયકાર મળતી શ્રવ્યો.

એક પ્રયત્ન દ્વારા ઉપર દીપુની સવારી ચોટી દમદમ સાથે નીકળી મુકરર વખતે તે શીશ્વ રાણીના બાગમાં પહોંચી. એક સુંદર સામિયાના નીચે સણીએ દીપુનું સ્વાગત કર્યું. ત્યાર પછી ત્યાં દરવાર બરાબ મયો. અને નજરણા ધરાવા લાગ્યા. અંતે શીશ્વની સિત્ત-કસમી તેના મંત્રી મિડમસ ઉપર દીપુની કૃષ્ણ હતરી. કુકમ મળ્યો કે મિડમસ આજથી સુવ-તાનનો નોકર થયો, અને કીરંગપટ્ટણા કિયાનું ક્રમ તેને સોંપનામાં આવ્યું એ ઉપકારના બદલામાં શીશ્વએ કહ્યું કે "આરો નોકર આપને એક સુંદરી કે જે તેણે પોતાના દેશમાંથી તેડવી છે તેને નજર કરે છે. હજુર તેને મંજુર કરશે." દીપુએ તેના સ્વીકાર કીધો. મેની મેની પાલખી ભાષાઓએ ઉમવી અને તેને મહેલમાં લઈ ગયા. ચારે તરફ દીપુની વખાણ સંભળાવા લાગ્યાં. તેજ વખતે એક ખૂણામાંથી કાક એક ફરીર પોકાર કીધો "હસ સુલતાન પર અલ્લાહકી કોપ હૈ જો ફત્તુફકો કલંદુત કરતા હૈ. જો અપની ફન્દિય લોહુપતાકો ચરિતાર્ય કરને કેં લિયે લોગોંકો અચ્છે વર્દોં પર ચિટ-લાતા હૈ." સંભળાએ આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ફરીર તરફ ગોધુ. દીપુએ કુકમ કર્યો કે એ જંગલીની હસારી પીડપર ૧૦૦ ફટકા લગાવો. સિપાઈઓ તેને પકડવા આજ્યા, પણ તે પહેલાંજ તેણે પોતાની છદી ઉતારી નાંખી અને સંભળા હૈદરબાદીને નેમને સતપ્થ થઈ ગયા. દીપુએ આજણી પિંતાને કુરનસ જાગવી અને સિંહાસન પરથી ઉતરી હાથ નેડી આમે ઉભો રહ્યો. હૈદરે સિંહાસન લીધું.

દીપુના તરફ જોઈને હૈદરે કહ્યું. "એક ગારી છોકરીને માટે રાજધાનીને ભયમાં ઉતારવામાં કયું હાથપુ સમાવડું છે ? તે છોકરીને ચારે દલાલે કર."

દીપુએ કહ્યું "જેવી હજુરની આજી" હૈદરે કંઈક ચર્ચ કુકમ કર્યો-"આ છોકરી ને આજરો હાઈલેને સ્વાધીન કર, અને આ મિડમસને પોતાકે આખું કસરુ કે"

તારી ઇચ્છા પૂર્ણ ન થાય એમ કુંડા તો નથી." ચોક્કસ વખતમાં મિત્રલગસને વચ્ચે પહેલાવવામાં આવ્યા અને તે શીરગપટ્ટણનો કિલેલાર નિયુક્ત થઈ ચૂક્યો એટલું થયા પછી હૈદરઅલીએ કહ્યું: "અરે! મિત્રલગસ ફિરગી, તું શીયાના તરફથી તારાં તબળા અરિઓ ભેટી રાક્યો છું. શાદત્તલજીએ તને જે વચન આપ્યું હતું તે પગાઈ ચૂક્યું છે, હવે તું મારા હુકમનો સિકર છે." એટલું કહીને તેણે મહાવતને ઇશારો કીધો. તેણે હાથીને આગળ વધાર્યો. હાથીએ મિત્રલગસને ચૂંટ્યા પકડી લીધો અને જમીનપર પટકી પગ મૂકી કચડી નાખ્યો. ફિરગીના આજુ નીકળી ગયા; શીયા ચીસ પાડી ઉઠી અને ટીપુએ અદબથી કહ્યું "શું મારું વચન આ પ્રમાણે પૂરું કરવામાં આવ્યું છે?"

હૈદરે કહ્યું—"આ ફિરગી વિશ્વાસઘાતી હતો એ અમેજીએ અને મરાઠાઓને મળી ગયો હતો. શીયાએ મને એ વાત કહી હતી અને તેથીજ તેને ધટતી સજા કરવામાં આવી છે." હૈદરે મેની મેને શીયાની મિત્રલગસથી દશ હજાર રૂપિયા નુકસાનીના અપાલ્ય અને તે હાટલેની માથે મદાસ આવી તેના વિશ્વાસઘાતો પ્રજલોના પછુ આવા મૃત્યુથી તેને મદા હુજ લાગ્યું ને તેની તન્દુરસ્તી જગડી. આ વખતે પણ તે પોતાના વહાલા હાટલેની દરેક રીતે હોવા છતાં તેની સાથે લગ્ન કરી રાકો નહિ હવે યોગ દિવસના લગ્ન થશે એવો સમ્ભવ હતો પણ દુલ્હાએ હાટલે જે શીન્જાના રાગનો ઉપચાર કરતો હતો તે તેને લાગુ પડ્યો અને તે આ લોક ઠાડી ગયો તેણે પોતાની સમગ્રી મિલકત મેની મેને લખી આપી હતી મેની મેને તેના સ્વીકાર કીધો અને પોતાના મેમીતુ રમરણ કરતી જીવનભર કુંવારી રહી.

વૃજના વિવાહ.

(દિની જ્વાળી)

અનુવાદક-ડૉ. રા. પ્રહાસાઈ હિંમતવાલ

(૧)

પંડિત શિવાનંદ તથા બાલુ મુસ્લીમનોહરની પ્રકૃતિ જુદી જુદી હોવા છતાં પણ બન્નેને ધારી મિત્રતા હતી. બન્ને જણ રોજ એક બીજાને મળતા અને અનેક પ્રકારના વિષયોપર કસોડાના કલાક સુધી ચર્ચા ચલાવતા. એ કંઈ તેમનો એક દિવસનો નિયમ નહોતો. પરંતુ ન્યારથી પંડિત શિવાનંદ જમીનદારીનું કામકાજ પોતાના જોડે સુખ રાખાઈના સાથમાં સોંપી દઈને નિશ્ચિંત થઈ ગયા હતા તથા બાલુ મુસ્લીમનોહરે ન્યારથી નોકરીનું રાજીનામું આપી પેન્શન લઈ લીધું હતું, ત્યારથી આસ્વાદનના એ બન્ને અલિન મિત્રો દરરોજ મળતા હતા શિવાનંદની પાસે મારી અગીર હતી. પરંતુ સૌથી મોટી સંબંધ કે જેને વીધે અન્ય સુખ પણ મળે છે તે-સતોષ દિવા પરિવૃત્તિ પછી તેમને

પ્રાપ્ત થઈ હતી. દરે તે પેતાનો સગવડ પ્રશ્નરત્નવનમાં વ્યતીત કરવા હતા. અનેક સાંભારિક બધોને તેમણે તોડી નાંખ્યાં હતાં. તેમને બે પુત્રરત્ન પ્રાપ્ત થયાં હતા. ન્હાના પુત્રના જન્મ પછી એક વર્ષે તેમની સાધવી અને પતિપ્રાણ ત્રી મુલોચનાનો સ્વગવાસ થયો હતો. કહેવું બોધએ કે, તે દિવસથી શિવાનંદનું ગ્રાહ-સત્ત્વ મન સંસારના સર્વ કાર્યો ઉપરથી ઉડી ગયું હતું. રામાનંદ એ વખતે નિશ્ચાળમાં બાળુનો હતો. તેનો અભ્યાસ સંપૂર્ણ થવાને હજી બે વર્ષ બાકી હતા. તેથી ઇચ્છા ન હોવા છતાં પણ શિવાનંદને ધરતું કામકાજ સંભાળવું પડતું હતું. નિવૃત્ત સમયે રામાનંદે એ-દૂસરી પરીક્ષા પાસ કરી કૃષિ-કાર્યોની સાધારણ સિદ્ધિ પણ પ્રાપ્ત કરી લીધી. પિતાએ તેને એટલે સુધીજ અભ્યાસ કરવાનું નહીં કહ્યું હતું. દરે તે તેને ખ્યાનપૂર્વક જમીનદારીનું કામ દેખાડવા લાગ્યા, મોટા આસામીઓની સાથે યોગબાણ કરાવવા લાગ્યા તથા ૨૫ વર્ષ જેટલા લાગ્યા સમયમાં પ્રાપ્ત કરેલા અનુભવથી તેના નરણ મન્તિબંધને પુષ્ટ કરવા લાગ્યા. પેતાના પાણેસી જમીનદાર રામનિધાન તિવારીની કન્યા સાથે રામાનંદને વિવાહ-સૂત્રમાં બધી, વૃદ્ધ શિવાનંદે પુત્રના વિવાહમાંથી નિવૃત્તિ મેળવી અને જમીનદારીને લીધે ફેટલીક વખતે ઉચ્ચ-થતા દંડ શિક્ષાને-વેરના એરી કાઢાએને પણ પ્રેમની પ્રચાનત ધારથી કાપી નાખ્યા. બે વર્ષ જેટલા અલ્પ સમયમાં રામાનંદે કૃષિ-કાર્યમાં ધણી ઉન્નતિ કરી. કામમાં જ્યાં ત્યાં ડુબા ખેડાવ્યા, જગિયા જનાવ્યા અને કૃષિ-કાર્યમાં અનેક વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગોનો પ્રચાર કર્યો. સુધીક, વિદ્વાન અને નવીન જમીનદારને પ્રાપ્ત કરી ખેડત લોકો પ્રસન્ન થઈ સુખ-શાન્તિનો ઉપભોગ કરવા લાગ્યા, પડિત શિવાનંદ પણ સર્વ કામકાજનો ત્યાગ કરીને ગીના તથા યોગવાસિણનું સખપૂર્વક મનન કરવા લાગ્યા. તેમનો દિવસનો જોણ ખરો વખત ધર્મ-દાસી વાચવામાં વ્યવસ્થા તો બરેતાં ખેતરો કે જગિયામાં ફરીને વાપરેવન કરવામાંજ વ્યતીત થતો હતો. બાલ્ય-મિત્ર બાળુ મુરલીમનોદર પ્રાપ્ત. દરરોજ તેમની સાથે રહેતા અને વાતચિત કરતા હતા.

કિન્તુ મુરલી બાળુનો સ્વભાવ શિવાનંદની સર્વથા વિરત પ્રકારનો હતો. તે ધણી અવધાસ-પૈમાના લાસ્યુ હતા. તેમણે એવતસિયરીમાં “ ઘોડું ધણુ ” પેદા કર્યું હતું. એના નામથી ઘોડીક જમીન પણ ખરીદી હતી. એકમા પણ રૂપિયા હતા. તેમજ ત્રણ સતાનનું સુખ પણ હતું. એક કન્યા કે જેનું લગ્ન તેમણે કરી નાંખ્યું હતું, તે અને બે પુત્ર હતા; પરંતુ તે છતાં પણ પ્રથમ એના મરણ પછી પુત્ર પેરચ્ચાસ વર્તી અસંવત્ત મુરલી મનોહર બાળુએ ૧૮ વર્તી કન્યાનું પાણિગદ્ય કર્યું એ વખતે શિવાનંદે તેમને ધણી સમજાવ્યા, પણ તેમનું બિનકુલ ન માનતા તેમણે એટલુંજ કહ્યું કે—“ આપણું સુખ સ્ત્રી-વરેજ છે. ” પડિત શિવાનંદે યોગવાસિણમાં અનેક પ્રયોગ સંભળાવી વૃદ્ધ મિત્રનો પ્રેમ દૂર કરવાનો ધણે પ્રયાસ કર્યો. પરંતુ બેગાસન મુરલી બાળુને કંઈ પણ માન ન થયું.

વિવાહને બે વર્ષો વીત્યા પછી તેમનો મોટો પુત્ર રાધે-જેની અવસ્થા ૧૬ વર્ષની હતી અને જે હાઇસ્કૂલમાં અભ્યાસ કરતો હતો—ને કાંઈક પોતાના કુલ રચાવને લીધે, કાંઈક વિમાતાના અત્યાચારને લીધે તથા સ્ત્રી વચાદે પિતાની ઉદામીનનાં લીધે બહુ હલ્લ થઈને એકાંક રૂપિયા તથા ધરણા લઈને મુંબઈ જતો રહ્યો. ન્હાનો પુત્ર જાનથી, જે તેણે

કરતાં સુશીલ સ્વભાવનો તથા મહેનતુ હોય, તે ગમે તેમ કરીને ઘરમાં રહેતા અને નિઃશાળ-માં ભણતો હોય. ઘરમાં અસાંતિનું સામાન્ય વ્યાપી રહ્યું હતું. બાલુછની નવી પત્નીનું ઘરમાં માન હતું, કિન્તુ બાલુછનો કાષ્ટપણુ હાવ પૂછતું નહિ. શોડાજ વખતમાં અત્યંત આનંદ આપનારી, કિન્તુ પિતાના શોકને પ્રતિદિન સ્થાવરનારી કન્યાનો જન્મ થયો. હવે વધુ ગૌરી ઘરના કામકાજમાં ગિરકુલ હાથ લગાડતી નહોતી. રસોઇને માટે બાલુછી, સેવાને માટે દાસી, શિશુ-કન્યાને માટે છોકરી અને ઘરમાં કામકાજ માટે એક નોકરની બ્યવસ્થા થઇ. તડકા ટાંઢ વેડીને ઓવરસિયરીમાં પ્રાપ્ત કરેલી કમાઇ આ ગ્રમાણે ગેરવસ્તે ખર્ચવા લાગી. બાલુ સુઘીમતોહરથી પત્નીને કંઈ પણ કહી શકતું નહોતું. તે બાલુતા હતા કે- 'શુદ્ધ કર્મદારા હવાને નેસત.'

એક દિવસ રસોઇ કરનાર બાલુછી ન આવી. રસોઇ થઇ નહિ ગૌરીએ બજાર-માંથી મિયાઇ-પુરી મંગાવીને પેટની પૂળ કરી. બાલુછએવખતસર ઘેર આવતાં રસોઇમાં અગિયારસ ખાડેલી જોઇ. પત્નીને પૂછપરછ કરતાં પત્નીએ છણકાં કરીને કારણ દર્શાવ્યું નહીં બાલુછ કંઈ કહેવા ગયા એટલામાં તો ગૌરીએ ઘાટે તાણીને કહ્યું-“ શું તમારે માટે હું રસોઇ પણ બનાવું ? હું કંઈ રાંધવા માટે તમારે ત્યાં આવી નથી ? મારે ત્યાંની છોકરી સાચવવાની છે. જરામાં કંઈ ઘરેલી થઇ જાય તો શું કહું ? આખી દુનિયાના લોકો વખતે જરૂર પડતા બજારમાંથી આવતું લાવીને ખામ છે. જોગ તમારા પેટને કે બજારનું ખાવાનું તમને પચતું નથી ? એથી તો મેં તમારે માટે વધારે ખાવાનું પણ ન મંગાવ્યું. જો ખાવાની મરજી હોય તો, બજારમાંથી કંઈ મંગાવી રવો અને નહિ તો સાજા સુધી જીરવા પડી રહે. બાલુછી આવશે એટલે રાંધશે.”

નવવધુના સુખમાંથી નવીન વાતો સાંભળી સુરલી બાલુના મિત્રજની ઉંચી પણ વધી ગઇ. તેમણે પણ પત્નીની પ્રેમ-પરીક્ષા કરવા માટે કહ્યું-“ દરેક વ્યવસ્થામાં મારું અપમાન કરવામાં આવે છે, તો ધિકાર છે આ છુદ્દગીને ! બસ દમજાજ જઈને ફોલો હવાડો પૂરી મરી જાઉં છું. તું પછી સુખે મગહ જોગવળે. દુનિયામાં ત્રીજો પતિની સેવા કંઈ થોડીજ કરે છે કે તું વળી કરવાની હતી ? ત્રીજા કુળની કન્યા સાથે વિવાહ કરીને-”

સુરલી બાલુ વાક્ય પૂરું કરી ન રહ્યા એટલામાં તો બેંસાસુરના જેવો ઘાટિ પાડી ગૌરી તકુડી ઉઠી-“ ભાસે હુની મરો. જ્યારથી દલકા કુળની ત્રી સાથે જલ્દાયસ્થાયા વિવાહ કર્યો છે, ત્યારથી તો તમારા ધોળાં પગિયામાં તમે પોતેજ ધૂળ ધાલો છે. ત્રીજો પતિની સેવા કરે છે; પણ જો પતિ જલ્દાયસ્થામાં કેવળ દાસી બનાવવાને માટેજ નિશ્ચયી બાલિકાઓને પોતાની પાપની કમાણીથી ખરીદે છે તેમના મોંપર તો ખાસડા-લોઝાજ મારે છે-હવે સમજવામાં આવ્યું ? તમે આટલી ઉમરે લગ્ન કરી તમારા ઉંઝા કુળની અંબેખરી સાખિતી દર્શાવી આપી છે-”

ઓવરસિયરનો ઓપ્પો કંઈ જેવો તેવો ગણાતો નથી. સેકડા મજુરો, નોકરો તથા કંદા ઉપર દડમત આવે છે. સેકડા મતજનીઓ તરફથી સલામો ચામ છે. કુકીની જાહેરાત વખતે ઇન્જીનપર સાહેબના ગંગજની અંદરજ સાંભળવા પડે છે, પરંતુ બીજો

અધે ઠેકાણે તો અમલદાર તરિકે આન થજ છે. તેથી ઝોદિસર મુરલીગાણુ કંઠસિયણુ સીની વાતો સાંભળી બહુ દુઃખી થયા. તેમનાથી ત્યાં ઉભા ન રહેવાયું. સીધા બહાર નિકળા પડ્યા અને છુગડાં પહેરી પડિત સિવાનંદજીને ઘેર જતા રહ્યા.

અપેરતો વખત હતો. પડિત સિવાનંદ પર્વતપર સ્થેજ આગ પડીને પુત્રના નામથી આવતું દૈનિક પત્ર વાંચતા હતા. ચમત્કર્મથી જે વર્ષનો પુત્ર સુગ્રોધ દાદાનું શાંતિપૂર્ણ મુખ નિહાળીને મનમાં ને મનમાં દસતો હતો એટલામાં બાણ મુરલીમનોહરનું આવાગમન થયું. પડિત સિવાનંદ તેમને અત્યારે અસમયે આવેલા જોઈ અત્યંત વિચિત્ર થયા. તેમણે આગદ-થી પૂછ્યું—“કહો, બાણજી કુશળ તો છો ને ?”

સિવાનંદે કહ્યું—“મહાગજ, જે ઘરમાં કુટુંબ બાપ્પાં ટાપ તે ઘરમાં કુશળ કપાથી હોય વાર ?”

સુચતુર સિવાનંદ તરતજ સમજ ગયા કે બાણજી સીની સાથે લડી-દારીને આવેલા છે. તેમણે અદિ-તદિની વાતો કરી બાણજીને શાંત પાડી પૂછ્યું—“જો ભોજન ન કર્યું હોય તો અદિ જમી સ્વો, બહું તેવાર છે.”

બાણ મુરલીમનોહર સિવાનંદના બાપ્પા-મિત્ર હતા. તેમણે સર્વ દુર્ગત કહી સંજગાઓ અને ભોજન કરવાની ઇચ્છા જણાવી. ઉચ્ચરમાં જદા, પણ શરીરે કાષ્ટપુષ્ટ, સિવાનંદ પોતાના ન્હાના પુત્ર પચદતને બોલાવ્યો. તે તરતજ આવો, ઉપરિધત થયો. પચદતનું તેજઃ પૂર્ણ તથા સરસ સ્વરૂપ મુખ જોઈ, મુરલીગાણુને પોતાના પુત્રોનાં નિસ્તેજ તથા મ્થાન વડોનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. જદને પોતાના અત્યે પુણા ઉત્પન્ન થઈ.

ભોજન કરી રહ્યા પછી મુરલીગાણુએ કહ્યું—“પડિતજી, તમારે ત્યાં કંઈ બાણજી રસોઈ બનાવે છે ? ભાઈ, આવી પાતળી અને મુલાળી ચેટલી તથા સ્વાદિષ્ટ દળ તો મેં ભાગ્યેજ ખાધી, છે, તમારે ત્યાંના ભાત ઘણાજ છુટો થાય છે, અને ચોખ્ખા પણ બરાબર ચડી ગયેલા હોય છે. ખજુ અમારે ત્યાં તો ગમે એવા ઉચામાંના એખા હોય, ડિન્નુ રસોયણુ દીલો ભાત કરે છે અને ચોખ્ખા પણ ક્રયા રહે છે.”

પડિતજીએ અંબીરભાવ ધારણ કરીને કહ્યું—“બાણજી, અમારે ત્યાં તો સુગ્રોધની આજ રસોઈ કરે છે. અમારે ત્યાં રસોઈ કરનાર મોકર નથી. જો ખઈ પૂજાવો તો મોકરો સારૂ સંધી ચકતોજ નથી. એ લોકો તો જોમ તેમ કરીને વખત પૂરો કરી પોતાનો પગાર ઉભો કરે છે.”

બાણજીએ પ્રશ્નાત્તપ કરતા કહ્યું—“મિત્ર, હું તો વિચાર કરીને ઘોર નરકમાં પડ્યો છું. ઘરમાં એન પડતું નથી તેમજ મિત્રાઓને લીધે બહાર પણ કંઈ ગમતું નથી. પહેલાં ૭૦) રૂપિયા પેન્શન આવતું હતું તેમાંથી હું ૨૦) રૂપિયા બચાવતો હતો. પરંતુ હવે તો ઉલ્ટા બેકમાંથી બીજા રૂપિયા ઉપાડી લાવવા પડે છે. તેમ છતાં પણ કામ ચાલતું નથી. વળી જે કટુવચનો સાંભળવાં પડે છે તે તો નકામજા ગણો.”

પડિતજીએ હસીને કહ્યું—“મેં તો તમને પ્રથમથીજ કહ્યું હતું.”

સાંજે 'જે વખતે બાણ મુરલીમનોદર પડિત' સિવાઈદને ઘેરથી પાછા ફરતા હતા તે વખતે તેમના મગજમા અનેક સુવિચાર તથા કુવિચારની ગડમચલ ચાલ રહી હતી. તે ચોંતાની પાછલી અને વર્તમાન જીંદગીપદ નજર નાંખતા અને ઠોકરો ખાતા ચાલ્યા આવતા હતા. બીજી વખતના અને અસામાયિક ઘટના જતાં રહેલા વિધાનલયથી તે અત્યારે બાણને ભરમ થઈ રહ્યા હતા.

તેમણે ઘરમાં આવતાં જ બેસી કે ઘરનો નોદર બહારમાંથી ગરમાગરમ પૂરીએ લાઇને આવે છે. બાણજનો કોઇ, જે થોડો ધણો જોડો થઇ ગયો હતો, તે મહેતિયા 'જવરની પોં' પુનઃઅધિક પ્રમાણમાં પ્રગટી નિકળ્યો. ઘરમાં બાણે તેમણે હૃદયમાં બગાડી જવાના સંકટ કરવા માટે વિલાપની સુતદેવીનો આશ્રય લઇ જોડે ગયા પીધો. પરંતુ એથી તે અંદરની જવાબા સંકટ થવાને બદલે ઉલટી પ્રચંડ સ્વરૂપમાં પ્રગટી નિકળી. અસંધી મુરલી મનોદરના સિધિલ સ્નાયુ ઉત્તેજિત થઇ ગયા, પણ તેથી માનસિક ધોર સંત્રામનો કંઈ સુમિમાંસા ન થઇ.

બાણ મુરલીમનોદર સમજતા હતા કે મારી સ્ત્રીએ કોઇમાં આવીને માફ અપમાન કર્યું છે 'પરંતુ, પણ હવે તેને ચોંતાના દૃષ્ટિ ઉપર અવશ્ય પડાતાપ થતો દેશે. હવે તો જરૂર મારા માટે ચિન્તા કરતી હશે. તેને ચોંતાના અક્ષળ-વૈલખ્યનો ભય અવશ્ય સાલતો હશે. પરંતુ જ્યારે જુદા બાણજને ઘરમાં આવીને તેમાં 'કંઈ પણ ચિન્તા ન બેસી ત્યાંજે તેમના ચિન્તાતુર મન ઉપર વજૂ તૂટી પડ્યું. તેમની વળી ગયેલી દમ્બર બે ઈંચ વધારે નીચી નબી ગઇ.

મુરલી બાણને ચોંતાની પ્રથમ પત્નીનું સ્મરણ ચર્ચા આવ્યું તેના 'અનિંદ્ય મુંદર મુખનું સ્મરણ થયું, તેના પ્રેમ-પૂર્ણ 'વ્યવહારનું' આદર્શ ચિત્ર તેમની દષ્ટિ સમિધ ખુલ્લું થયું. જુદાં સિધિલ સ્નાયુ-મંડળ કંઈક પૂર્વ-સ્મૃતિને લીધે, કંઈક માનસિક ગડમચલને લીધે અને કંઈક અન્યતમ, સ્નાયુરૂપના પ્રસારને લીધે અધિક ઉત્તેજિત થઇ ગયું. બાણ મુરલીમનોદર અધિક ઉત્તેજનામા, નિરાશમાં, ને દિગ્વિષ્ટ દશમાં પ્રથમ સ્ત્રીના પ્રેમમય વ્યવહાર અને આદર-સત્કારનું પાન ધરીને ચેવા લાગ્યા. જુદાના બાણ અશ્રુમિન્દુઓથી તેની દારી લિંગાઇ ગઇ. જેવી રીતે પ્રથમ ઉડનાટ પછી વખોટનાં અનંત મિન્દુઓથી પૃથ્વી સિધિલ થઇ જાય છે તેવીજ રીતે જુદાં હૃદય પણ ચોંક રહ્યા પછી કંઈક શાન્ત થઇ ગયું. પ્રથમ સ્ત્રીની ચકુર અતિએ જુદા તેમને ચોંકે 'હવે' આત્માસન આપ્યું. મુરલી બાણને ચોંતાના ન્હાના પુત્ર જન્મકીર્તિ બોલાવ્યો તેનો ઉત્તરી ગયેલો મહેતો જોઈ જુદાને અત્યંત ખેદ થયો. તેના મ્હાન મુખમાં મુરલી બાણને ચોંતાની પૂર્વ સ્ત્રીનું સંપૂર્ણ પ્રતિબિંબ પડેલું બેસું. જુદાની દષ્ટિ સમિધ પત્નીની અર્પિત જાણ રૂપે દેખાઇ. સ્ત્રીના અધર પર હાથ હતું, કિન્તુ અશ્રુઓમા. લયકર દિશગીરી જણાતી હતી. ચોંતાના પુત્રની સંભાળ લેવાને માટે તેની આંખોમાં અત્યંત માર્મિક ભાવ જણાતો હતો. ભાવ-અવલુ મુરલી બાણ, સ્ત્રીના તે કાનરસાદર્શક ભાવ જોઇ અત્યંત દુઃખી થયા અને તે માથે લમજીત પણ થયા. તેમણે અધિક સ્નેહપૂર્વક પુત્રની ઉદારીનપાત્ર કારણ પૂછ્યું. તેણે ઉત્તરમાં અમુક ઘરની બાધિનું નામ લીધું, અને આધાસત વચનો કહી

પિતાએ કહ્યું—“હું કેવળ પ્રકારે તારું બંધુ કરી ચકું એ તું મને બાણાનું હું તારા કહેવા પ્રમાણે સર્વ-વ્યવસ્થા કરી આપીશ.”

જનનીપ્રસાદ પણ દિવસો પછી પિતાના રત્નેદર્શન વચ્ચેના સાંભળવાથી રોષ પડ્યો. તેણે થોડીવાર સ્વસ્થ થઈને કહ્યું—“માતાજીના મરણ પછી ઘરમાં રહેવાનું મને અસહ્ય થઈ પડ્યું છે. મને કૃપા કરીને ખેરિસ્ટર યાત્રા માટે વિશ્રામત મોકલી દો. તેમાં દસ હજાર રૂપિયા ખર્ચ થશે. પણ હું—તમારો પુત્ર—ધરતી જંગલમાંથી નીકળી મનુષ્ય થઈ ચકીસ. આ મર્ચ એમ. એ. ની ઉચ્ચ પરીક્ષા મધ્ય જરી.”

મુરલીમાણની પામે પ્રાપ્ત: ૩૦ હજાર રૂપિયા હતા. ધરતી વ્યવસ્થા, શ્રીનો કંદાસ, પુત્રની ઉત્પત્તિ તથા પૂર્વ પત્નીના પવિત્ર પ્રેમનો વિચાર કરી તેમણે પુત્ર જનનીપ્રસાદને ઈંગ્લાંડ જવાની અનુમતિ આપી દીધી.

મંસારમાં કંઈ પણ કાર્ય અદ્યગ્ય ચતું નથી. પ્રત્યેક ઘટનામાં કંઈ પણ યુગમેદ તો રહીજ નવ્ય છે. ઇશ્વરે સિવાય એ બેદિને કાંઈ પણ બાણી શકતું નથી. મુરલી માણ અને તેમની સ્ત્રીના—તે દિવસના કથકનો પણ એક યુગ બેદ હતો. એમાં પણ માર્કના આરબ્બ અને જીવનના અનેક પરિવર્તન છુપાયેલાં હતાં. પુત્ર જનનીપ્રસાદ ધરતી વ્યાધિમાંથી મુક્ત થઈ ગયો. તે સ્વર્ગન લુપ્તિ ઉપર વસાયેલી લંડન મહાનગરીના અનેક દેખાવોની કપના કરી મનમાં તે મનમાં પ્રમજ થવા લાગ્યો.

(૩)

જનનીપ્રસાદને ઈંગ્લાંડ મુકાને એક વર્ષ પીટી ગયું. પિતાનું નામ પર કાંઈ કાંઈ તખતે તેના પત્રો આવતા હતા. પિતાએ તેના ખર્ચનો પ્રમંથ બેંક ઓફ ઈંગ્લાંડ (Bank of England) મારફતે કરી દીધો હતો. રૂપિયા માટે તેને કદિ પ્રયુ ચિન્તા કરવી પડતી નહોતી.

જનનીના જવાથી ધરતી અચારિત આછી થવાને બદલે ઉઘડી વધી ગઈ છે. બાણ જીની સ્ત્રી ગૌરીને એ વાત ધણીજ ખરાબ લાગી. પુત્રને માટે એ પ્રમાણે રૂપિયા ખર્ચ કર્યા એ તેને અસહ્ય થઈ પડ્યું. તે નવા નવા ધર્મગ્રંથ મચાવે છે. બાણજીને દરરોજ હેરાન કરવા લાગી છે. મૃત્યુના દ્વાર પર ઉભેલા મુરલી બાણ તરફ સ્ત્રીના દુષ્ટસ્વભાવને કાંઈ પણ રીતે ઠેકાણે લાવી ચક્યા નહિ. તે મિચાસ રહેતું વાતમાં ધડી ધડી પત્નીના કટુવચનો સાંભળતા હતા.

એક દિવસ કંઈ નજીવી વાત ઉપરથી કસબની માત્રા અધિક વધો ગઈ. બાણ મનો-દરને ઘરમાં રહેલું અસહ્ય થઈ પડ્યું. તે મિત્ર શિવાનંદના બગિચામાં જતા રહ્યા. રાત્રિ ત્યાંજ વિતાડી. પ્રાતઃકાળમાં વહેલા ઉઠીને ઘેર આવી બેઠું તો ઘરમાં કાંઈ પણ ન મળે. ઘેડી, તોફાર, ધરણા તથા કિંમતી સરસામાન એવાનું કંઈ પણ ન મળે. ન્હાની પુત્રી સુન્ની પણ અલોપ થઈ ગઈ હતી. બાણજીનું જલ્દ મસ્તિષ્ક બની ગયું. મુરલી બાણ કાણુ-વારમાં સઘળું મ્હમજ ગયા. એક તરફ, ધરણો કડિ દૂર ચલેો હતો, કિન્તુ બીજી તરફ પક્ષની ચાદર કાંટા કરતાં પથ્થુ અધિક ખરાબ રીતે ઝિભ ઝિભ નજરે પડતી હતી.

જલ્દ બાણએ ઘરમાં દરેક ઠેકાણે તપાસ કરી. બધો કિંમતી સામાન અલોપ થઈ ગયો હતો. જલ્દના આરાડન પગ દુખવા લાગ્યા, આંખો જ્યોતિર્મીન થઈ ગઈ અને સંવદના પંખાસરા બંધ થવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

આધારનો પ્રત્યાઘાત અવસ્પન્ધાવી છે. ઘેર નિરાશ અને આશામાં કંઈ મેદ નથી. મોટા અચાનક પણ કોનોને બોલે કરી નાંખે છે; તેની કંઈ સંભળાતું નથી. અધિક પ્રકાર પછું આંખોને આંશ નાંખે છે. પૂર્ણ ચોકની અંદર પણ ચાલત અને સાંભળતા સંતાપ મેદમાં હોય છે. મુરલી બાજુના મનમાં પણ આહસનો સંચાર થયો. તેમની આંખોમાં લ્યોતિ પુનઃપ્રગટી નિકળી. તેમના પગે પણ ક્રિજતા બંધ પડી ગયા, હવે તે સ્વસ્થ થઈ ગયા. સ્વસ્થ-ચિત્તે મુરલી બાજુએ પણ ગૃહનો ત્યાગ કરવાનો દૃઢ સંકલ્પ કર્યો. મિત્ર શિશુનદને એક પત્ર લખ્યો. તેમાં સર્વ વૃત્તિત લખી લખ્યો. ધરનો ત્યાગ કર્યો છે, એ પણ જણાવ્યું. ગૃહને બંધ કર્યું. તેની કુચી પણ પત્રની સાથે આશ્વ-મિત્ર શિશુનદની પાસે મોકલી દીધી.

હજી મારી પેઠે દિવસ ઊગ્યો નહોતો. અધારામાંજ મુરલી બાજુ રહેરથી ધણે દૂર નિકળી ગયા.

(૪)

આર વર્ષ થીતી ગયાં.

રામાનંદના આદે બાંધોમાં સારી ફસલ ઊતરે છે. આપ્રજ્ઞા ઉપર સુંદર સુપેકવ આગ્ર દેખા પડે છે. ગતે દૂર દૂરના દેશવરમાં જમ છે. અપ્રિય અને ભારતની ભુદી ભુદી, બાધાઓના વર્તમાનપત્રોમાં જાહેર ખબર હોય છે, બીજાને માટે સર્વ પ્રકારનાં અનાજ સારી પેઠે સોચીને તાપવામાં આવે છે. વધુની દલગો કરવાના ઉદ્યોગ પણ ખિલવવામાં આવ્યા છે. રામાનંદનો ન્દનો લાઇ ચલત જગિયાનું સધળું કામ સંભાળે છે. રામાનંદે કૃપિ કાર્યમાં અનેક નવિન શોધો કરી છે. તેનો જથ્થો વખત એમાંજ વ્યતીત થાય છે. આખા પ્રાંતમાં તેના ખેતરો અને જગિયાઓની ધણી પ્રશંસા થાય છે, સરકાર તરફથી પણ તેને એ કાર્યમાં યોદી ધણી સહાયતા મળી છે. ફરી, લીજ, અને અન્ય ફરોની મોસ મમાં તેને ત્યાંથી ફરો સેકડો, ટોપલીઓ ડિવા પારસલ દેશવર જમ છે. ખેતી નિવાય કેવળ જગિયાઓમાંથી જ બન્ને બાધોને સારી કમાણી થાય છે. બીજાં માણસોનું ખાન પણ તેમના તરફ ખેંચાયું છે. મનુષ્યના રવાણાવિષ્ણ આદ્ય ફરો પણ સદા ભરપૂર રહે છે. વધુમય વ્યવહાર અને મન ધણા દિવસો થયા તીર્થ-યાત્રા કરવા-ગૃહ ત્યાગ કરવાને અશુભિન્દુઓથી તેની દાદી અને યોગવાસિનું મનન કરતાં કરતાં હવે તેમનું તપ મન વધારીને અનંત બિન્દુઓથી પૃથ્વી ન હોઈ ગયું હતું. હવે તેમને ધરમાં “કમલપવત” શોષ રજા પડી કંઈક ચાંત દાંડ ગયું, સર્વથી મજબુત અને ચિક્ષી મોહરૂપ દોરીને તે ધણું આશ્વાસન આપ્યું. મુરલી બાજુએથી તેમણે પેતાના સુપુત્ર રામાનંદની પાસે તીર્થ-ઉત્તરી ગયેનો અહેસા નોઈ ગૃહને અનંત પો પિતાની ચાત સાંભળી પુનઃ પ્રયત્ન થયો. પેતાની પૂર્વ સીડું સંપૂર્ણ પ્રતિગિજ પડેલું નેણું, હવર તથા જમીનદારીની દેખરેખનું બહાનું રૂપે દેખાઈ. સીતા અધર પર દાખ્યે હતું, કિન્ન આશાકરી પુત્રથી અધિક બોલી કમોડુ હતી. પેતાના પુત્રની સંજાળ લેવાને માટે તેની અભિલાષ કરી કાચી પ્રત્યે પ્રયત્ન કર્યું. ત્યાં હતો. ભાર-અવજ મુરલી બાજુ, સીતા તે કાંતરતાં પિ ઉપનિષદ સાંભળીને સંન્યાસ મઠલું અને તે સાથે લગ્નજીત પણ થયા. તેમણે અધિક રૂપે કાપાય પત્રોમાં પણ અધિક સરવ રૂપે. તેણે ઉત્તરમાં અમુક ધરની વ્યાપિનું નામ દરથી બીજા સદેરમાં લખવું કરવા લાખા.

ઉત્તર-પશ્ચિમના વજ્રા નગરોમાં જમણું કરી અતે તે હપોદિય પહોંચ્યા અને ત્યાં એકોતમા એક મુપડીમાં રહેવા લાગ્યા.

(૫)

સાચંદાળનો સમય હતો. ચારે તરફ ઉમેલા હિંચા હિંચા પહોડોએ અરત થયા પૂરેજ સૂર્યને પોતાની આડમાં સંતાડી દઇ ગોધુલિ-નેળા ઉપરિચત કરી દીધી હતી. ગંગાના કલકલ નિનાદ કરતો પ્રમળ પ્રવાહ અનન્ત સાગરને ભેટવા માટે અત્યંત તવરાળી વહેતો ચાલ્યો જતો હતો તટપર ત્યાં ત્યાં સોધુ બેઠા હતા.

ગંગાના એકોત તટપર સ્વામી બ્રહ્માનંદજી સિંચો સહિત બિરાજમાન થયા છે. અનેક મનુષ્યો સામે બેઠા છે. સિંચો ઉપનિષદ વાચી રહ્યા છે. ગોધુલિના કીચ મકાસમા સ્વામી બ્રહ્માનંદનું શાંત સુખ અત્યંત ઉદ્ભાસિત થઇ રહ્યું હતું. તે એકદમ ભાવ-ધન્ય હતું. તેમનાં કાયાવ પત્થેની સામે પશ્ચિમ દિશાની લાભાશ પ્રતિદ્વિતા કરી પડી હતી ખરી, પરંતુ તેનામાં એ મનોહરતા ક્યાં-એ આકર્ષણ ક્યાં ? અનેક મનુષ્યો જેઓ કેવળ સાધુ-મગ કરવાને મારેજ એટલે મુધી આવ્યા હતા, તેઓ અનેક પ્રકારના પ્રસો પુછી પોતાના સંદેહો દૂર કરતા હતા સ્વામી બ્રહ્માનંદ સર્વની વાતોના ક્ષતિયુક્ત, પણ સંશિષ્ત, ઉત્તર આપતા હતા. તેમના ઉત્તરો સાંભળી નિરસદેહ સર્વના મનની સમયાતી થતી હતી; સર્વનો હૃદય મંદિરો જાણે ઉઘડી જતા હતાં. એક માણસે નમ્રતાપૂર્વક પૂછ્યું-
“વામિન, સસારમાં સપથી મોટું બંધન ક્યું છે ?”

“વાસના. એજ બંધનમો પડીને છુવ બંધ-સાગરમા ગોથાં ખાઇ રહેા છે.”

“એમાથી છુટવાનો પણ કઇ ઉપાય છે ?”

“સસારમાં સર્વ વાતોનો ઉપાય છે, સપથા શોભતું ઓપથ છે. ત્યાં કાંઈ છે ત્યાં આગળજ કાંટાની દવા પણ છે. વિચાર વરેજ બંધન છે, વિચાર વરેજ વાસના છે, વિચાર વરેજ તેનો નાશ છે. તેને મારે સદસદ વિવેચનની આવસ્થકતા છે-વિવેકની આવસ્થકતા છે. અસતનો ત્યાગ અને સતનો સ્વીકાર કરવાથી વાસના ધીરે ધીરે નાશ પામે છે. સંસારના ભુક્ષા વિષયોમાંથી મન ઉઠીને સાચા વિષય (ક્રમર) માં લાગે છે. એ અવસ્થાની પરિપક્વ દશાનું નામ પૂણ્ય-જ્ઞાન વા સાક્ષાત્કાર છે. સદિપવતું ચિંતન કરવાથી મનુષ્યની માનસિક વૃત્તિ રતથા સદસ્ય ન મતા એકાકાર થઇ જાય છે. પછી આમનોની રમત સમાપ્ત થઇ જાય છે.”

સ્વાજ પડવાથી સર્વજન્ય પ્રણામ કરીને ઉઠ્યા સ્વામીજી, તેમના બે સિંચા અને એક સી રહી ગઈ. સી એક તરફ સંશયોધને બેઠી હતી. સ્વામીજીએ હજી મુધી તેને ભેટ નહોતી. તેમણે તેને પૂછ્યું-“ગા, તમારે શું નેત્રએ છે ?”

સીએ શેતાં શેતાં કહ્યું-“સ્વામીજી, મારું મન પાપના અગ્નિથી ગળીને લગ્ન થઈ રહ્યું છે. હું કુદા છું, હું પાપિણી છું. આપની પાસે આવી કુખી-હૃદયી મનુષ્યોને શાંતિ મળે છે, એ સાંભળી હું પણ આવી છું. નિરસદેહ આપ પૂણ્ય મહાત્મા છો. આપની સમિષમાં બેસીને માન મનને ચોટી પછી શાંતિ મળી છે મહારાજ, શું મને શાંતિ નહિ મળે ? શું મારા પાપનું કંઈ આપવિત નથી ?”

સી શેતાં શેતાં પોતાના પાપનો જ્વાલ કહેવા લાગી.

તેની કર્મકથા પ્રાપ્ત્ય હોવા છતાં પણ અર્પત કરેલા રસથી પૂર્ણ હતી. એમાં વિષાદ ભરેલો હતો, શોક ભરેલો હતો અને સૌથી અધિક પથારીય ભરેલો હતો. નિરસ-હાથાવસ્થામાં તેના એક માત્ર શિશુના મરણની વાત સાંભળી સ્વામીના ભાવલીન મનમાં પણ દયા ઉત્પન્ન થઈ. જે દુષ્ટ પર-તેણે વિશ્વાસ-કર્ષો હતો તેણે તેનું સર્વસ્વ હરણ કરી લઈને ધરણ્યાર વિનાની લાટકતી બિખારિણી બનાવી દીધી હતી. જોકે એ સ્વાભાવિક હતું. તો પણ ક્ષમાથીય સ્વામીને તેને માટે દુઃખ થયું. પ્રાણેના પરિણામ સ્વરૂપ અનેક સાંસારિક દુઃખો, કષ્ટો અને કલેશો સહન કરીને દુઃખિતીને હવે ભાન આવ્યું હતું. પથારીયના અગ્નિ આગળ હવે તેને સાંસારિક દુઃખોનો અગ્નિ કંડો જળવા લાગ્યો.

હજી તે સ્ત્રી પોતાની કર્મકથા સમાપ્ત કરી રહી નહોતી કે બીજી તરફ જાડીમાંથી અવાજ આવ્યો:—“સ્વામીજી, હું જ આ દુષ્ટનો ત્યાગ્યેલો પતિ છું.”

અવાજની સાથેજ બોલનાર પણ કાપાય વસ્ત્રોમાં બહાર નિકળી આવ્યો. સ્ત્રી મુગ્ધી ઉભી હતી. અનુતાપના આસુઓની અંજલિ ભરીને વિશાદપૂર્ણવદના દુષ્ટ સ્ત્રી પોતાના પતિનાં ચરણોમાં ટળી પડી. પ્રાપ્ત્ય પ્રયત્ન અગ્નિમાં જળીતી હોવા છતાં પણ તેણે પતિના પવિત્ર પાદ-પર્શોમાં અપૂર્વ શાંતિ મેળવી.

મંથાને અનંત પ્રવાહ, સુનીય આકાશમાં અમરતા સમર્પિ અને ચારે તરફ ઉમેલી પર્વતશ્રેણી ગુપ્તગુપ્ત એ દસ્ય નિહાળી રહી હતી. જન્મેમાંથી કાઢીને પણ બોલવાનું સાહમ ન થયું. અને સ્વામીજીએ ગંભીર સ્વરે કહ્યું:—“તમારી સ્ત્રીને પોતાનાં કરેલાં કૃત્યોપર અત્યંત પથારીય થાય છે, તે પ્રાપ્ત્ય અગ્નિમાં જળી લઈ રહી છે. વળી તેના પ્રાપ્ત્ય-કર્મમાં પ્રત્યક્ષ રૂપે તો નહિ, પણ પરોક્ષરૂપે તો તમે પણ સહાયક હતા. એથી આ પ્રાપ્ત્ય-પૂર્ણ પૃથ્વીપર પોતપોતાનાં અસભ્ય કૃત્યોપર ધ્યાન આપીને એક બીજાને ક્ષમા આપી લો. સમજાવ મનુષ્ય ત્યારે માનસિક વેગને રોકી શકવાને અમરસર્ગ નિવડે છે ત્યારે પછી એક અનળા સ્ત્રી પ્રાણેથી તો પ્રાણીજ આશા રાખી શકાય?”

ચારે તરફ ઉમેલી પર્વત-શ્રેણી પણ સ્વામીજીની વોતનું સમર્થન પ્રતિબંધિતા રૂપમાં કરી કહેવા લાગી નિસ્તબ્ધ પ્રકૃતિએ પણ મગાના કવચ રાખી એ પ્રસ્તાવને અનુ-મોદન આપ્યું.

ગૌરવસ્વધારી આગનુકે કહ્યું:—“સ્વામિન! આપની આજ્ઞા શિરોધાર્ય છે. પરંતુ આ ધોર કલંદને માથાપર લાઇ સંભારમાં રહેવું એ મુંઝવણ એક શ્રદ્ધાને માટે ઉચિત માનો છે?”

સ્વામીજીએ કહ્યું:—“તમે જાણો છો કે રાહેમાં તમારે માટે રોકા મુંઝવે છે? હજી ખરી વાત પ્રસિદ્ધિમાં આવી નથી લોકો કેવળ એટલું જ જાણે છે કે તમે તમારી સ્ત્રીને સાથે લઈ-તીર્થયાત્રા કરવા ગયા છો. જે દિવસ તમે શ્રદ્ધાને ત્યાગ કરી નિકળ્યા હતા તે દિવસ આખા રાહેમાં આ વાત એક માણસ સિવાય બીજા કોઈપણ જાણવતું નહોતું.”

સ્વામીજીની વાત સમાપ્ત થઈ ન રહી એટલામાં તો આગનુકે તેમના ચરણોમાં આજોડી પડ્યો. તેણે કહ્યું:—“સ્વામિન, આપ નિસ્સંદેહ અનંતમાંથી છે.”

સ્વામીજીએ તેને હસ્ય આપે. ત્યાંથી કહ્યું:—“અનંતમાંથી નહિ, તમારો આત્મસખા શિવાનંદ છું!”

ફુલવાડી.

ગુજરાત સંસાર સુધારા પરિષદ.

ગોધરામાં નવેમ્બર માસની શરૂઆતમાં રાજકીય પરિષદ ભરાવાની છે. તે અર-
માં ત્યાં “ સંસાર સુધારા પરિષદ ” પણ ભરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે તે પરિ-
ષદનું પ્રમુખસ્થાન સૌ. શાસ્ત્ર મહેતાને આપવામાં આવ્યું છે. પ્રમુખની આ પસંદગી
માટે અમે એ પરિષદના કાર્યવાહકને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. હજી સુધી ગુજરાતમાં
સંસાર સુધારાની પ્રવૃત્તિ જોઈએ તેટલી લોકપ્રિય થઈ શકતી નથી. તેના કારણે અવશ્ય
પૂર્ણ છે. પરંતુ એ હીંમતવાળા આગેવાનો એ જાળવવામાં તદ્દન દોષ રહ્યા છે એમ અમે
હીં જોઈએ એમ નથી. સંસાર સુધારાની પ્રવૃત્તિના આગેવાનો પશુ કેટલીક જાળવવામાં
ફેલીના હીંમતથીએ થઈ જાય છે; અને રામ રામમોહનરામ અને શામલ રામને સુધારા-
ની જોગવાઈ વગેરે ઉપર જાહેર પ્રગમ મળે રહી જતી તે આવી આવતી પ્રથામાં
ખિલકુલ મજૂ ફેરફાર કરવાનું યોગ્ય ધારણ નથી. આ જુની હીંમતવાળાં હવે નવીન જે
આવવાની જરૂર છે. એ પ્રવૃત્તિને તદ્દત નવીન અને વ્યવહારિક દિશામાં લઈ જવાની
જરૂર છે. એને તે નવીન દિશા તરફ ફેરવાવે માટે સૌ શાસ્ત્ર બહેન હરેક રીતે યોગ્ય
છે. અમે આજ રાખીએ છીએ કે સૌ શાસ્ત્ર બહેન સુધારાના જૂના મીઠામીઠી બદલ
જાણુપર ખસી જઈ સુધારાના રથને ઠીક નવીન દિશામાં મૂકશે.

વર્તમાન ચર્ચા.

હિંદી સ્ત્રીઓ દેશ માટે શું કરી શકે ?

દેશ સેવાના કાર્યમાં હિંદી સ્ત્રીઓ કેવો અને કેટલો દિરસો આપી શકે, એ વિષય પર
પ્રમુખમાં સેન્ટરલ રોડ પર વનિતા વિશ્વામના હોલમાં ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળના આશય
દેખા મળેલી સ્ત્રીઓની ત્રણ સમક્ષ, જર્ણીતા સી કવિ મિસિસ સરોજીની નેકુએ એક
જુસ્સોદાર ભાષણ તા. ૩૧ મી જુલાઈ એ આપ્યું હતું.

મહાત્મું કામદાજ સર થતાં લેડી ચાલવરકરની દરખાસ્તથી મહાત્મ પ્રમુખસ્થાન
મિસિસ જાણી જાણીને પિટિટને આપવામાં આવ્યું હતું.

મિસિસ નેકુએ હિંદુ કમળમાં શ્રેયતા જણાવ્યું કે, જાજ બગાળા સિધ અને
કારમદથી મદ્રાસ સુધી દેશમાં સર્વજન નવીન જુસ્સો અને જીવન આપી રહ્યું છે. દરેક લોક
દેશ માટે શી સેવા બળવી શકાય તેવો વિચાર કરે છે. આને સાંને એક જગી સલા
મળવાની છે. તેમાં હિંદી પુરુષો હજારોની સંખ્યામાં મળનાર છે અને હિંદુ માતાની
નેકો કેવી સેવા બળવી શકે એ વિષય પર વિચાર કરવાના છે અને તેથી અત્યારે આપણે

હિંદો સ્ત્રીઓ દેશસેવામાં ફરસો અને ફેવો દિરસો આપી શકાય તે આપણે જોવાનું છે. આપણા દેશમાં આગળ દ્રૌપદી, સીતા, તારા, અહલ્યાનાં પત્નિઓ જેવી યશ ગર્ભ તેના દાખલા યાદ કરો. સાધિત્રીએ પોતાના પતિને સેવા આપેલાં મોતને રાહતું હતું. એવી બહાદુર સ્ત્રીઓ તે વખતે આપણા દેશમાં હતી અને હજી પણ દેશમાં ચારે બાજુએ જોઈએ અને પડદા પાછળ મરદો જેવી દિશ્વતવાળી સ્ત્રીઓ ધણી પણ મળી શકે. આપણે પુરુષોને તેમનાં કાર્યમાં મદદ આપવાની છે. આપણી મદદ વિના એક પગલું તેઓ આગળ વધી શકે તેમ નથી. આપણે આગળ વધી અરસપરસ ગ્રેમલાવ જગાવી એકતા કરીશું તો પુરુષોને તેમના કાર્યમાં નવાં ઉત્સાહ અને બળ મળશે. પુરુષોને અનુભવથી ઠીક જ્ઞાન મળ્યું છે. અલગ રહેવાથી, હિંદુ-મુસ્લીમ ભુલ રહેવાથી, નાત જાતો ભુલ રહેવાથી દેશની ફટકી પાંચમાથી થઈ છે, એ તેઓ સારી રીતે જોઈ શક્યા છે અને તેથી જ તેમના અનુભવને લાભ-લાઈ આપણે એક યતા અને બેદલાવ, કહાડી નાંખતા શીખવું જોઈએ. સ્ત્રીઓ જ્યાં સુધી તેમના લગ્નમાં, ઘરેણાં, સુલા અને રસોઈમાં જ પડી રહેશે ત્યાં સુધી દેશની ઉન્નતિ નહીં આપ. તમારી ઘર તરફની ફરજ બેગવાઈ રહે તે પછી તમારે દેશ તરફ પણ ધ્યાન દોરવાની જરૂર છે. સ્ત્રીઓ જો હાજર થી ઠામે લાગે તો પુરુષો દગ્ગાં પણ તેઓનાં વધુ બળ અને શક્તિ રજા છે. બંગાળના બાગલા પડ્યા સારે જ્યાંની સ્ત્રી પુરુષોએ રવંદેશી માલ વાપરવાના મોર્મદ લીધા હતા. પુરુષો થોડા વખતમાં કંટાળી ગયા અને તેઓએ ધોતીમાં છોડી પાછાં કોટ પહેલું પહેલું, પણ સ્ત્રીઓએ હજી સુધી એ સોગંદ પાળ્યા છે. આગળ બાલતાં, બાળકોને ઉન્નત અને બહાદુર બનાવવાને માતા શું કરી શકે છે એ વિશે કેટલુંક વિચેચન કરી તેમણે પોતાનું બાળક પુરુષ કર્યું હતું.

સ્ત્રીઓ અને દેશસેવા.

વડોદરાની શ્રી સ્ત્રીમનાજી સ્ત્રી સમાજ સમક્ષ રા. ચંદ્રશંકર ન. પંડ્યાએ “સ્ત્રીઓ અને દેશસેવા” એ વિષય વિષે ગઈ તા. ત્રીજી એપ્રિલ ૧૯૧૭ ને સુકવારે સાંજે પ્રીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. લગભગ ૧૦૦ સ્ત્રીઓ હાજર હતી. પ્રારંભમાં વક્તાએ જણાવ્યું કે સ્ત્રીઓ સંસ્કારી સ્ત્રી સમાજ સમક્ષ બાળક આપવાના પ્રસંગ માટે ખાસ કરીને ગુજરાતની મીઠી મંજરી રૂપ સૌ, ચારણ બહેન મહેતાને તથા પોતાનાં બાણેજ સૌ અવતિષ્ઠા બહેન આચાર્યને આભારી છે. તે વિષય ઉપર બાલતાં તેમણે નિવેદન કયું કે “સ્ત્રીઓ અને દેશસેવા” એ વિષય પસંદ કરવામાં મુખ્ય બે કારણ મુખ્ય હતા. એક કાન્યુ એ કે હિંદુસ્તાન દેશ એવી ગંભીર સ્થિતિમાંથી પસાર થાય છે કે જ્યારે તેનાં સંતાનોના મુખ્ય ધર્મ જો ‘દેશસેવા’ નહિ લેખાય તો પછી એ દેશ અન્ય સુધરેલા દેશોની દારમાં નહિ આવી શકે અને પોતાનો ખરા પ્રભાવ દુનિયા ઉપર થાકી નહિ શકે પોતાની પક્ષિઓ ટાંકી તેમણે કહ્યું “સ્ત્રીધર્મમાં કદું છુ હું લખાવું ઠાકી લેખમાં, અર્વાચીન યુગે ધર્મ સમાયો દેશભક્તિમાં,” બીજું કારણ એ કે દેશનો સાચો અને રથાથી ઉદાર દાણિ પુરુષોથી એકલાથી મવાનો જ નથી. જ્યાં સુધી દેશનો સ્ત્રી વર્ગ સાચા જીવનથી અને ખરી દિશામાં દેશસેવાના કાર્યમાં પ્રવેશ વર્તે તો સાચે જાગ લેતો મરો નહિ, ત્યાં સુધી દેશની ખરી ઉન્નતિ અસમ્ભવ છે.

પછી સ્ત્રીઓ માટે દેશસેવાની જરૂર જણાવી તેઓએ કહ્યું કે, મુખ્ય આધાર રૂપ જે વસ્તુ છે, તે દેશ સેવાનો જુસ્સો છે. અને દેશસેવા ક્યા રૂપમાં થાય છે અને કઈ દિશામાં થાય છે તે પ્રમાણમાં જોયું છે. ચિવમાનસપૂર્વકના સ્તોત્રમાં એક પંક્તિ આવે છે કે “યત્કર્મ કરોમિ તત્તદાલિલં શંભો સ્તવારાધનમ્” તેજ પ્રમાણે હાલની જરૂરિયાતોને લીધે હિંદમાતાના સંબંધમાં કહેવા જોઈએ છે કે “યત્કર્મ કરોમિ તત્તદાલિલં માત સ્તવારાધનમ્” હે હિંદમાતા, હું જે જે કામ કરું છું તે સર્વ તારા આરાધનને માટેજ છે. ભગવદ્ગીતામાં જે સમર્પણનો સિદ્ધાંત ઉપદેશવામાં આવ્યો છે તે સિદ્ધાંત હાલની જરૂરીઆતોમાં દેશને ગણી અમલમાં મુકવા જોઈએ છે. આશ્રય વધતાં વધતાંએ જણાવ્યું કે સ્ત્રીઓ પદાક્ષ રીતે તેમજ પ્રત્યાક્ષ રીતે દેશસેવા કરી શકે. થીમતી એની-વિસેટ, થીમતી સરોજીની તૈયુ, ગ. રવ. દ. જમનાબાઈ સમર્થ, ગં. રવ. નાની બેદેન ગઝર, ગં. રવ. બાઈજોરી બહેન; ગં. રવ. મયન બહેન, સૌ શારદા બહેન આદિ સન્નારી-ઓની દેશસેવા એ પ્રત્યાક્ષ દેશસેવા છે. તેરી પ્રત્યાક્ષ દેશસેવા કરવાની શક્તિ સ્ત્રી વર્ગના મોટા ભાગમાં હોતી નથી. તેમ તેને તેરી તક પછુ મળતી નથી તો સ્ત્રીઓના મોટા ભાગ દેશસેવાયે સમર્પણના બાનથી ગ્રેરાઈ પોતાના નિત્યકર્મો ઉપર હુદિધી ગ્રેરાઈ બળને જાય તો તે દેશ સેવાજ જણાય. કામ એનાં એજ કરો ફેર માત્ર એટલો કે “દેહને કાળે” ને બદલે “દેહને કાળે” એ કાળ નોંધો.

સ્ત્રી-શિક્ષકોનો મોહો અને પગાર.

“લીએન એન્જુએટસ યુતીયન” સ્ત્રી એન્જુએટોની મંડળીના આશ્રય હેઠળ મિસિસ ઓએ તા. ૪ ઓગસ્ટ ૧૯૧૭ ને દિને પુંજાઈમાં એક્ષીનરટન કોમેન્સમાં “સ્ત્રી શિક્ષકો-તેમનો મોહો અને પગાર” એ વિષય ઉપર બાપજી આપ્યું હતું. તે વેળા પ્રમુખસ્થાન મિસ પારને લીધું હતું.

સરૂઆતમાં પ્રમુખે જણાવ્યું કે આજનો નિર્જીવ તૈયાર કરવા માટે જેમ પૈસા ખર્ચવામાં આવ્યા છે તેમ મહેનત પણ મેલી પડી છે. સંમીન તપાસ પછી પુરી પાડવામાં આવેલી વિગતો તેમાં સમાવવામાં આવી છે. એ વિગતો ખાસ શિક્ષકા અને ફગવણી ખાતાના અમલદારોએ મેગરી આપી છે અને તે આપણા ઈલાકાને લગતી છે. આ કાંઈ જાન એક માણસની મહેનતનું પરિણામ નહીં હોવાથી તેમાં કાંઈક વજન સમાવયું છે. આ નિર્જીવ માટે પ્રથમ મિસિસ કામ્રાઈલ્ડને વિચાર ઉપજાવે હતા અને તેમણે એક એ પ્રસંગ સ્થપના કરી કે આપણી સ્ત્રી શિક્ષકાની ખરી સ્થિતિ શી છે તે મેળવવી. તેમાં પરગામને લગતી ખાસ વિગત સમાવવી. આથી અમે જાણેલાં ફોર્મો યાજાઓ ઉપર વહેંચાયાં અને તે મારફત નોંધતી વિગતો મેળવી. એ પ્રમાણે જે વિગતો મળી છે તે આજે તમારી સનમુખ રજુ કરવામાં આવશે. વળી એ માટે સરકારી દુનિયોના પણ આશરો લેવો પડ્યો છે. અમે પ્રથમ કાર્યું હતું કે, આ નિર્જીવ અથા જુન મદદમાં મહેલી ફગવણી કાન્ડરન્સ સનમુખ રજુ કરેલા કે જ્યાં તે પર બહુતો વિચાર સમાવવાનું બની આવે. પણ તેમ

કરવાને બની નહીં શકવાથી આજે તમારી સનમુખ પહેલોવાર તે રજુ કરવામાં આવે છે. હવે હું મિસિસ ક્રેને પોતાનો નિષ્કર્ષ વ્યવહારે અરજ કરું છું.

મિસિસ ક્રેનું ભાષણ—મિસિસ ક્રેને જણાવ્યું કે આ ઇલાકાતની “વીમેન એન્ડ એટલ સુનીયને” કરેલી પરપુષ્ટતા આધારે આ પત્રમાંના આંકડા રચાયા છે. એન્ડ એટલ સુનીયને આખા ઇલાકાતમાં જાહેલા કામો બોક્ષિયા પ્રમાણમાં વહેંચી તે મારફત દરેક સ્ત્રી શિક્ષકની જતા, તેણે લીધેલી તાલીમ, કેટલી મુદતની નોકરી, તેના પગાર શું અને વાવિથની આશા શું અને તેમના ઉપર આધાર રાખનારાઓની સંખ્યા કેટલી એવી બંધી વિગતે માગી હતી. આ પરપુષ્ટ વરસના બે ઘણા ખસણ મહીના દરમ્યાન કમનસિમે કરેલી પડી હતી અને તે એપ્રિલ અને મે હતા. એ વખતેજ ઘણીખરી નિશાળો ગરમીની રમને લીધે બંધ પડી હતી. ઘણીક સેંકડો મુખ્ય સ્ત્રી શિક્ષિકાએ માધાલયો જવાબ સુનીયનને આપ્યો છે; એથી અમને લાગે છે કે જે અનુમાન ઉપર અમે આવ્યા છીએ તેના પાયા માટે પુરતો પુરાવો તે જણાયો. મુખ્ય સ્ત્રી શિક્ષિકાએ પુરી ખાડેલી વિગતોમાં સરકારી મ્યુનિસિપલ અને લોકલ બોર્ડ સ્કૂલો માટેની ફળવણી ખાતાની દીરેક્ટરીઓથી સંગીન વધારો કરનામાં આવ્યો છે. કુલ ૧૪૪૬ શિક્ષિકા વિષે એ વિગત મળી છે. તે શિક્ષિકા મુંબઈ, પુના, અમદાવાદ, કરાંચી, મુરત, ભરૂચ, સતારા, રાહરોનપુર, ફગતપુરી, ખંડલા, શાલાપુર, સેકર, વાઈ, અહમદનગર, નાસિક, ખાનદેહ, પશ્ચિમ ખાનદેહ, ઢાણા, ખેડ, અમદાલ, બેયગામ, ધારવાડ અને ૯ નહીં જણાવેલા જીર્ણ શહેરોનાં નામો છે.

એ ૧૪૪૬ શિક્ષિકા સમગ્રતયા સમાધ જાય છે. ઇંગ્લંડમાં તેમના માત્ર બે વિભાગ પચાસ-પ્રાથમિક અને માધ્યમિક. હિંદમાં પેટા વિભાગો ઘણા શુલ્બવણુલયાં થઈ પડે એમ છે. આંકડાઓ ઉપરથી હું એના અનુમાન ઉપર આવી છું કે દેશી શાળાઓની નાંણાં સંબંધી નિયતિ સારી છે. ત્યાંથી સ્ત્રીઓને પુરૂષ શિક્ષકોના જેટલોજ પગાર મળે છે અને કેટલાક લક્ષણમાં તેથી વધારે સારો પગાર મળે છે. સિંધ સિવાય બીજે ક્યાંય જુદા એલેમેન્ટરી શિક્ષક ભેગામાં આવતી નથી. સ્ત્રી શિક્ષિકા તરીકે મોટે ભાગે એંગ્લો-ઇન્ડિયન અને પારસી શિક્ષિકા છે. તેઓ એમ સમજે છે કે શિક્ષણની ખાસ જરૂર છે. એમની નાણાં સંબંધી નિયતિ નમળી છે. તેઓને માત્ર પગાર મળે છે, પેનશન જેવું કંઈ નથી. તેમની નોકરીની સરેરાસ મુદત આ વરસની છે, જે અજ્ઞ પ્રકારે ટુંકી છે. દેશી શાળાઓ, મ્યુનિસિપલ અને લોકલ બોર્ડ હસ્તક ચાલે છે. નાનાં ગામડાંમાં તેમનો માસિક પગાર રૂ. ૬ નો છે, જે પુરૂષ શિક્ષકના પગાર કરતાં ઓછો છે. પરગામમાં ખાનગી સ્કૂલ માત્ર અમદાવાદમાં ભેગામાં આવે છે. ખાનગી-સ્કૂલોમાં વધારે ચપલ શિક્ષિકા હોય છે. અને તેમને પગાર સારો મળે છે. ખાનગી સ્કૂલો મોટેભાગે મુંબઈ અને પુનામાં છે. મિશન ખાતા તરફથી ઘણી સ્કૂલો ચલાવવામાં આવે છે. સ્ત્રી શિક્ષિકાની ઉંમર ૨૦ થી વીસે ૩૫ વરસની હોય છે. લોકલ બોર્ડની સ્કૂલોમાં પગાર રૂ. ૧૨ નો છે. ઇંગ્લંડમાં ગામડાંની સ્કૂલો સ્ત્રી શિક્ષિકા પોતાના ઉત્સાહથી ચલાવવામાં આવે છે. વગી ત્યાં લાવવાને ખાતર સારા કામ માટે ખાસ લખ્યાં આપવામાં આવે છે. ઇંગ્લંડ કરતાં હિંદમાં સંગીન રીક રિવાજ સ્ત્રી શિક્ષિકા માટે તદ્દન ઉપર છે. ઇંગ્લંડમાં ઘણાંજ શિક્ષકને પોતાના ઘરના,

ધણીના કે બાળકના કામકાજમાં પડતું પડતું નથી હિંદમાં તેથી ઉત્કૃષ્ટ છે. શિક્ષણ સાથે તેમને ઘર સસારના કામમાં પણ વળગવું પડે છે. પરંતુ શિક્ષકો અર્થ જોવામાં આવતાં નથી. ઉત્કૃષ્ટ શિક્ષક લગ્નની ગાંધી જોડાતા શાળા છોડી નામ છે. હાઈસ્કૂલમાં પણ એ જોડાઈયેલ અને પાસી શિક્ષકો જોવામાં આવે છે તેમાં મિલ્ટનરી ખાતાઓ સમાઈ નામ છે.

મિલ્ટનરી ખાતાના શિક્ષકો ઇંગ્લેન્ડમાં આવે છે મુળમાં તાલીમ લીધેલી સ્ત્રી-શિક્ષકને પુરોપચિત શાળામાં રૂ. ૬૬ નો, જોન કોનન સ્કૂલમાં રૂ. ૬૪ નો અને મિનતાલીમ લીધેલી સ્ત્રી શિક્ષકને રૂ. ૬૩ નો પગાર મળે છે. પાસીઓ મારફતે નિભાવાતી સ્કુલ જેવી કે એન્-કમ્પાઉન્ડ સ્કૂલમાં કેળવણીની શિક્ષકને રૂ. ૭૪ નો અને મિનતાલીમવાળી સ્ત્રી શિક્ષકને રૂ. ૪૪ નો પગાર મળે છે. ટ્રેનીંગ કોલેજ માટે ખાસ માગણી થતી રહી છે ઉપલા પગાર કંઈ પુરતાં જણાય નહીં. વળી હાલ જિલ્લાની જોગવાઈના અર્થ વધી ગયા છે હવે વખત આવી પુગ્યો છે કે જ્યારે સારા પગાર અને પેનશન માટે જોગવાઈ કરાવવા આપણે મધ્યમી સ્ત્રીઓએ એક વાદ કામ લેવું. અત્રે જુલ જુલ છ વાચોની સ્કૂલોમાં શા પગાર આપવામાં આવે છે, તેના આકાર દોડી જતાવી, મિસિસ એન્ડે જાણીએ કે સરેરાસ પગાર રૂ. ૨૫ નો આવે છે.

૧. મિસ ક્રનાઈટરે જાણીએ કે શિક્ષકોને ધંધો ઉત્તમ છે. કામગીરી વધતી જાય તો તાલીમ આપી તેમનાં અસ્તિત્વ ખીલવવાનું કામ શિક્ષકનું છે એ શિક્ષકો ફરજિયાત આપવું એ એક મોટું કામ છે તાલીમ આપવાનું કામ કાંઈ પૈસા માટે થવું જોઈએ નહીં. એ તો જાણીતી વાત છે કે પુરૂષ ફરતા સ્ત્રી શિક્ષકના કામમાં વધુ લાભ થયે છે.

પ્રમુખે જાણીએ કે એવું કહેવામાં આવ્યું છે હિંદ માટે હિંદી સ્ત્રી જે દાંડ કહે તેજ સત્તા સમાન ગણાય, કારણ તે ખાસ તેવી હવામાં ફરે છે તથા તેના આચાર વિચાર જાણે છે. મુળમાં વસનારોએને ગામડાની છાત્રીના કાંઈ ખ્યાલ હોતો નથી. શિક્ષક વર્તે-પોતાની જિલ્લાના ઉત્તમ વખત દરમિયાન કામ કરવું પડે છે મિસિસ એન્ડે વચિતો નિમિષ મનન કરવા જોઈ છે જ્યાં લાપચાટતાની ઉપકાર માની સલા વિસર્જન થઈ હતી.

“સ્ત્રીત્વ”

મઈ તા. ૫૬ થી એપ્રિલ ૧૯૧૭ ને દિને અમદાવાદમાં સાંજે પ્રેમાભાઈ હોલમાં સ્ત્રીસેસ સ્વરૂપ સુખંત મહેતાના પ્રમુખપણા નીચે મહોદયના રીટાઈર્ડ જજ મી અબ્બાસ એસ. તૈયબજીએ રજૂઆત સ્વરૂપે આપના નીચે “Womanhood” સ્ત્રીત્વ ઉપર નીચેની મતલબનું જાણીએ આપ્યું હતું

જાણીએ પોતાના જાણીએ જાણીએ હવે કે આજના વિષયથી કેટલાકને નવાઈ લાગશે પણ સ્વાધારણી સ્ત્રી કરતાં સ્ત્રીત્વ કાંઈક વધારે છે સાંસારિક ટેવો, કાર્કિ જુના અને હોસના પરિવર્તથી સ્ત્રીજાતિને આપણે સ્ત્રી સાથે જોડી નાંખીએ છીએ પણ આ બે જાણીએ તફાવત છે. સ્ત્રીત્વ શું છે? કુદરતે આ સૃષ્ટિ બનાવતી વખતે વ્યક્તિ બનાવી

નહોતી પણ જાતિ રહિત “ગ્રોટોગ્રોઆ” બનાવેલી જેમાં ઉત્પાદક / શક્તિ નહતી. સાર પછી અસંખ્ય પ્રયોગોથી જાતિ ઉત્પન્ન થઈ. આ પ્રમાણે નારી જાતિ હયાતિમાં આવી પણ તેમાં માતૃત્વ નહોતું. તે પછી માતૃત્વ થયું અને કેટલાંક પ્રાણીઓ સેંકડો અને હજારો સંતતિને પેદા કરતાં પણ તેનું પોષણ કરવાની જરૂર પડતી નહીં. ધીમે ધીમે પોતાની સંતતિને રક્ષણ આપી શકાય એવો કાળ આવ્યો પણ આ રક્ષણની ગરજ લાંબો વખત પડતી નહીં. ક્રમે ક્રમે એક મનુષ્ય પેદા થયું પણ તે માસ અને હાડકાંનું હોવાથી તેનું રક્ષણ ઘણું વખત કરવું પડ્યું. પરિણામ, એ આવ્યું કે બાળકનું રક્ષણ, પોષણ અને શિક્ષણ વગેરેમાં માતૃભાવ વધ્યો. ત્યાર પછીના જન્માનામાં પુરૂષને ફક્ત પોતાની હયાતિ ટકાવવાની કાળજી થઈ પણ સ્ત્રીજાતિને તો બીજાની છાંદગી સાચવવાની વિંતા તપી આ પ્રમાણે માતૃપ્રેમ ઉત્પન્ન થયો. આ પ્રેમ સમગ્ર પ્રેમ કરતાં વધારે પવિત્ર પ્રેમ છે. માતા તરીકે પોતાની ફરજ જાળવતાં સ્ત્રીજાતિને ધિરજ, દિલસોજી, સલાહ, નમ્રતા, અને વધારામાં આત્મભેગ આપવાનો સફળ પ્રાપ્ત થયો. સંસાર અને ધર્મની અદ્યતી શરૂઆત થઈ.

માત્ર પોતાની હયાતિ ટકાવવાને માટે નહીં પણ બીજાની હયાતિ જાળવી રાખવા માટે પ્રેમની ઉત્પત્તિ થઈ અને માણસના કૃત્ય ધડનાઈ સાર્વજનિક સત્યનું લક્ષ્યનિદુ ધડાયું. જે જે સફળ સ્ત્રી આચારમાં ચૂકતી તેવડે મનુષ્યત્વ વધતું. તમામ દેશોને જૂતકાળનો ઇતિહાસ તપાસતાં ગૃહિણીનું લક્ષ્યનિદુ ગૃહસ્થના લક્ષ્યનિદુ કરતાં એક માસ મઝી. બધાં સ્ત્રીઓની અધોગતિ હોય છે. ત્યાં પુરૂષોની પણ હોય છે. એકની ચડતી તે બીજાની ચડતી અને એકની પડતી તે બીજાની પડતી છે. અત્યારે સ્ત્રીત્વની ઉચ્ચ ભાવના નીચી પડેલી લાગે તો જાણવું કે પુરૂષત્વની ભાવના પણ હેઠે ખેડી છે. આપણમાં કાંઈ બાધી છે, એમ ખાતરી થાય તો તે સુધારવાથી સ્ત્રી જાતિમાં પણ સ્ત્રીત્વ આવશે.

રામાયણ અને મહાભારત પછી કેટલો જાણી દેરફાર થયો છે ? અર્જુન, રામ અને લક્ષ્મણનાં ચરિત્રો તપાસો. દ્રોણ, સીતા અને સત્વિત્રીનાં સતિત્વ યાદ કરો. તે જગ્યાનામાં સ્ત્રી પુરૂષ પરસ્પરને ઉદ્ધાર કરનારાં હતાં. અત્યારે સ્ત્રીઓને પોતાનો પતિ પસંદ કરવા દેવામાં આવતો નથી અને સ્ત્રી પુરૂષ સાથે ફરી કે ચાલી શકતાં નથી તે વખતે પતિ અને દિવસોની સાથે દ્રૌપદીની પેઠે વનવાસ ભેગવાને તૈયાર થાય એવી સ્ત્રીઓની આશા રાખી શકાય ? મહાભારત પછીના જગ્યાનો એવો આવ્યો કે સ્ત્રીને ફક્ત પ્રભ ઉત્પન્ન કરનારી દાસી જેવી ગણવામાં આવી. સ્ત્રીઓની આવી હાલત વચલા કાળના ધર્મ-શુભોક્ષે ફરી નાખી. પરિણામે સ્ત્રીત્વ અને પુરૂષત્વની અધોગતિ થઈ.

રામ વનવાસ જાય છે ત્યારે સીતાને ઘેર રહી કુટુંબની સેવા કરવા રામ આજ કહે છે તે વખતે સીતાએ આપેલો જવાબ રામાયણમાં ઘણો હૃદયપ્રાપક વર્ણવેલો છે. ત્યાર બાદ રાણી કૌસલ્યા સીતાને પતિ સાથે જાતી, વખતે જે શિખામણ આપે છે તે પણ મનન કરવા જેવી છે અને સૌથી વધારે બ્યાન જેમનાં જાણવા. લક્ષ્મણની પાછા આવતાં પોતાના ચિંતનની ખાતરી અભિ પ્રવેશ કરીને સીતા ફરી આપે છે તે વખતનો છે.

પ્રાચીન જમાનાના શરવીરામાં લક્ષ્મણની નોંધી મળવી મુશ્કેલ છે. રામ સાથે વનવાસ જવાનો હક લઈને તે અદોરાત્ર સીતા અને રામનું રક્ષણ કરે છે અને સેવા આકરી કરે છે. વનવાસમાં એક પ્રસંગે લક્ષ્મણને સીતાનું રક્ષણ કરવા બેસાડીને મુગધ કરવા માટે રામ જાય છે અને કહે છે કે સીતાને એકલી મૂળને ઘું કર્યોઈ જઈયા નહીં. બાદ થોડા વખત પછી રામની કારખી ચીસ સંભળાય છે તે વખતે તેની મદદે જવા સીતા લક્ષ્મણને આમંત્ર કરે છે ત્યારે લક્ષ્મણને બાંધનો દુકમ બળવતા આ પ્રસંગે સીતા તરફથી કેવાં સખત મહેલું સહન કરવા પડે છે તે આજના જમાનામાં કેટલાક દિવસો સહન કરી શકશે ?

ધાર્મિક અધ્યયન અને ધર્મગુરુઓની સંકુચિત દરિ તરફ બીજા અનેક કારણોથી સંકુચિત દિદમાં બગાડ પડ્યું, પરંતુ બીજા દિદ ઉપર ચડી આવી, આર્થિક દાસત ધુની પડી, રાજદારી છદ્મગી સમજાવી નાશ પામી અને લશ્કરી જુસ્સો જતો રહ્યો, અનુબંધવનો ખસ ચલ્યો એટલે સ્ત્રીત્વનો ખસ થાય એમાં નવાઈ નથી

હિંદની દાસત પરાધીન થવાથી, પુરોહિત પરાક્રમ નષ્ટ થવાથી, સ્ત્રીઓનું શૌર્ય સિધ્ધિ થવાથી, સ્ત્રીઓ ફક્ત રસોડા સંભળવા અને છોકરાં જન્મવાને સરળપેદી છે એવી કાવના વધવાથી સ્ત્રીના સ્ત્રીત્વ ઉપર આવરણ ચડી ગયું અને હિંદ દરેક રીતે હિજુલ

આખરે ૧૮૮૦ પછી જમાના બદલાયો, ધર્મિયનુ ધાર્મિકતા પૂર્વમાં આવ્યું, આર્થિક, સાંસારિક અને રાજદારી જાગૃતિ ધર્મ અને હવે તેથી પણ વધારે સુધારા અને ફેરફાર નક્કર દેખાય છે પુરોહિતો અનુબંધવ આવ્યું છે અને સ્ત્રીઓમાં સ્ત્રીત્વ આવવા માંડ્યું છે સ્ત્રીઓ હવે પતિવારીઓ અને દાસી જેવી ગણાતી બંધ થઈ

સ્ત્રીઓએ ચેતાના બાળકોને સિદ્ધિ આપવાની લાગણી વધવાથી નોંધએ ધર્મ, માળાપ અને દેવ પ્રત્યેની ફરજ સુ છે તે બાળકોને સમજાવવું નોંધએ આપણી સ્ત્રીઓએ આપણું ઘર ચેતાના પ્રેમથી મધુર બનાવવું નોંધએ અને આપણી મદદગાર યતુ નોંધએ એટલુંજ નહીં પણ આપણી અભિલાષાઓ અને આશાઓ પાર પાડવામાં આપણને મદાયક થઈ પડવું નોંધએ.

પ્રાચીન કાર્તિક પાછી મેળવવાનાં પગથીયાં ઉપર સ્ત્રીઓ હવે ચઢવા લાગી છે માટે સ્ત્રી પુરુષના કરતાં ઉતરતી છે એ ખ્યાલ કારી નાખો સ્ત્રી ઉતરતી છે એમ માનવું તે પુરોહિતનું સ્વાર્થપલ્લું બતાવે છે. અત્યારનું તમે એકલા જ રહો અને કાલેજોમાં લાવ્યા છે અને તમારી પુત્રીઓએ તમારા પુત્રો જેટલી કેળવણી લીધી નથી તેથી તમે ખિન્ન થાઓ છો પણ તે માટે તમારે તથા આપણે બધાએ ઘરમાં નોંધએ કે ૨૦ મી સદીમાં આપણી સ્ત્રીઓની આ દશ છે.

મારે તમને કહેવું નોંધએ કે સ્ત્રી જાતિમાં સ્ત્રીત્વ એ કાંઈ અલૌકિક વસ્તુ છે રાજ મા રાજત્વ છે તેમ સ્ત્રીત્વ છે એટલું જ નહીં પણ તે કાંઈ પવિત્ર વસ્તુ છે રાજ જેમ આપણા પૂજ્યભાવ અને આપણી જિંદગીમાં હાંધાર છે એટલે જ હક આપણી સ્ત્રીજાતિના સ્ત્રીત્વનો આપણા ઉપર છે સ્ત્રીત્વની ખાતર આપણી મા, બેન, સ્ત્રી, ધર્મની કે પર ધર્મની, અરપરમ્ કે તમે તે સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યે દરેક પ્રસંગે આપણે પૂજ્યભાવ બતાવવો

નેહીએ અને વખત આગે તેની ખાતર આપણી જીંદગીનો પણ ભોગ આપવો નોંધ્યો. ઠાક શ્રી ભયમાં હોય તો તેને બચાવવા આપણે વિચાર કરવા ઉઠ્યા રહીએ તે શું આપણો પુરુષાર્થ છે ? ને, આપણામાં પુરુષત્વનો કોઈ પણ અંશ હશે તો આપણે એકદમ તેની મદદ નહીં.

નહીં ઇચ્છતાનેય શ્રી વર્ણ છે તેના કરતાં નહીં ઇચ્છવા નેય પુરુષ વર્ગ વધારે છે એટલે તમામ સ્ત્રીઓ વિશે હું બોલતો નથી પણ જોનામા આદર્શ સ્ત્રીત્વ છે તેના વિશે હું બોલું છું, આપણે ન્યાત જાત કે સાંત્તારિક જાગૃતોને અલગ રાખીને માત્ર સ્ત્રીત્વને માન આપવાનું છે. આટલું યાદ રાખીને કે સ્ત્રી એ નારી જાતિનું મનુષ્ય પ્રાણી છે એટલું જ નહીં પણ તેનામાં પવિત્ર સ્ત્રીત્વ છે માટે આ સ્ત્રીત્વને માન આપીને તમે તેના પવિત્ર આત્માને ખીલવશો, જેથી કરીને તેઓ કુદરતે તેમને જે હેતુ માટે સરજી છે તે હેતુ પાર પાડે અને ઉછરતી પ્રજાના પુરુષત્વનો પાથો ઉઠે. અને મજબુત કરે અને તેમ ચકાવી સ્ત્રીઓ ખોતાની છાતિને જમાવશે અને તેને લોપિ તમે તમારું પુરુષત્વ પ્રાપ્ત કરી શકશો.

પ્રમુખનું લાપણું.

પ્રમુખ મીસીસ ચારલ્ડ સુમંત મહેતાએ જણાવ્યું હતું કે મી. અબ્બાસ એસ. તૈયબ-જીએ આજે થોડા વખતમાં અને ટુંકામાં સ્ત્રીત્વ જેવા મહાન વિષયને બરાબર ચર્ચો છે અને આપણને થોડો લાભ કર્યો છે. ઠાક પણ દેશમાં સ્ત્રીત્વની સ્થિતિ ઉપરથી પુરુષત્વની સ્થિતિનું જાન થાય છે. સ્ત્રી એ ભવિષ્યની માતા અને ધરની વ્યવસ્થા રાખનાર છે અને તેનામાં દૈવી અંશ છે માટે તેને માન આપવું નોંધ્યો. સ્ત્રીની ફરજને પુરુષ કરતાં જુદી ઠાક તેમના મન તથા તનનું જવારણ પણ યુદ્ધ ઘટાયું છે અને તેમનામાં સકનશીલતાનું પરિણામ વધારે છે. આ ગુણનું દર્શન આપણને હાલના યુદ્ધમાં યથા આવે છે. પોતાના પતિ અને પુત્રોને લડાઈમાં મોકલી સ્ત્રીઓએ સ્વાર્થત્યાગ દર્શાવ્યો છે એટલું જ નહીં પણ રૂઝિયાતો તો ધણીક સ્ત્રીઓ રણસેનના લડવા ગઈ છે. આપણને આપણો ઇતિહાસ પણ તે જ સીધવે છે. આજના લાપણુકતાએ આપણા સાવિત્રી, સીતા અને ખીજ સેતિ જોના દાખલા મસદુર છે અને વચલા કાળમાં મીરાંબાઈ, આદિબીબી, રાણી ભવાની અને અહલ્યાબાઈ જેવી સ્ત્રીઓએ પણ આપણને પોતાનું સ્ત્રીત્વ બતાવી આપ્યું છે. ઇંગ્લેન્ડની સ્ત્રીઓએ ચુટરફીનો હક મેળવ્યો છે. ત્યાં ‘ઇન્ડરનેચનલ પીસ’ પ્રજાવર્ગીય સંધિ જેવાં મંડળોમાં સ્ત્રીઓ સામેલ છે. પુરુષો જીવ આપે છે અને સ્ત્રીઓ સ્વદેશાભિમાન બતાવી જુદી જુદી જાતની મદદમાં કરતી રહી છે અને પુરુષોની બરાબર આવવા મંથન કરે છે. હિંદમાં પણ હવે સ્ત્રીઓમાં પવિત્ર ભાવના જાગૃત થતી જાય છે. આજના લાપણુકતાને આપણે આભાર માનીએ છીએ અને ઈચ્છીએ છીએ કે આવા લાભ આપણને ધણીવાર મળે.

બાર પ્રમુખ તથા લાપણુકતાના આભાર માની સત્તા બરખાસ્ત થઈ હતી,

સંત કબીર.

“ સાચ બરાબર તપ નહીં, છુટ બરાબર પાપ ;

બાકે હિરદે સાચ હય, તાકે હિરદે આપ. ”

મહાત્મા મંત કબીર સાહિબના સંબંધમાં મર આર્લ્સ જેમ્સ લાયડ નીચે પ્રમાણે લખે છે. —

“ કબીરજી પદરમી સદીના આગલા અર્ધ ભાગમાં થઈ ગયા, અને ઉત્તર હિંદુસ્તાનના વૈષ્ણવ ધર્મોદ્ધારકમાં તે ઐથી વધારે પ્રખ્યાત છે તેઓ શુરુ સમાનંતરા વારં શિ બોલાના એક ગણાવ છે તે પોતે જ્યદેવક અને નામદેવનાં નામ પશુ પોતાના શિષ્યક તરીકે ગણાવે છે. દત્તકથા એવી છે, કે કબીર ક્ષાષ્ટ્ર જાદુથી વિધવ્યનો મુત્ત દત્તો. આતાએ તેને બહાર મૂકી દીધેનો. અલી અયવા નીક નામના મુસલમાન વણકરને બનારસ પાસેના હદર તળાવમાં તે એક કમળ ઉપરથી મળી આવ્યો. એ વણકરની વફાતુ નામ નીમા હતું. બનેએ તેને મુસલમાન તરીકે ઉછેર્યો. કબીરજીએ પોતાની કિદગીનો મોટો બાળ બનારસમાં ગાળેયો જણાવ છે, અને પાછળથી તેઓ મગદર ગયેલા. એ ગામ હાલના બસ્તી નામના પ્રદેશમાં આવેલું છે ત્યા કબીરજી ઇ. સ. ૧૪૪૮ માં વિદેહ ગયા કહેવાય છે. તેઓ પ્રથમ મુસલમાન અને વણકર હતા, એ બાબતમાં શંકા કરવાનું કશું ડરજી જણાવ નથી. તેનું પોતાનું નામ અને તેના દીદરા કમાલનું નામ મુસલમાની છે, હિંદુ નથી. તેણે શરૂ રામાનકના મિદ્દાતનો આધાર કર્યો, એ હરીકત તે વખતે ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં નવાઇની ગણાયે તેવી નહોતી. આગલા શીખ શરૂઓના ધર્મ, કે જે મુખ્યત્વે કરીને કબીરના શિષ્યજી ઉપર રચપાંચવી હતો, તેમાં પશુ હિંદુ ધર્મને ઇસ્લામની સાથે એક કરવાનો ઉદ્દેશ હતો ; અને પદમાવનને કતો મલીક મોદમ્મદ, કે જે કબીરજીની પાછળ સો વસ્તે થઈ ગયો, તેના દાખલા પરથી જણાય છે, કે બને ધર્મે વચ્ચેનો સબ્ધ ક્ષાષ્ટ્ર વાર અતિશય નિકટ થઈ જતો કહેવાય છે, કે કબીરજીનું મત્ત થયું, ત્યારે હિંદુઓ તથા મુસલમાનો બનેએ તે પોતાના ધર્મના હોવાનો દાવો કરેલો; અને મગદરમાં તેમના મકાનેથી પાવસ્ત નિકળી, ત્યારે કબીરજીના પોતાના પ્રગટ ચવાથી વિવાદની શાંતિ થયેવી કબીર જીએ કહેલું, કે કરનગી નીચે શુ છે તે તો જુઓ. અને તરત તેઓ અદશ્ય થયેલા. કપડ ઉડું કરતાં નીચે પુલના ટગલા સિવાય જીનું કશું નહોતું. અર્ધી કુવન મુસલમાનોએ લઇને દુનાબાં; અને વાકીનાં અર્ધા હિંદુઓએ લઇને બાળા.

“ બહિતમાર્ગના સમર્થ ઉપદેશક તરીકે કબીરજીની ખ્યાતિ મોટી છે. ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં કબીરપંથીઓની સંખ્યા હાલ પશુ દસ લાખ કરતાં વધારે છે. પશુનું મુખ્ય સ્થાનક બનારસમાં કબીર ચૌરામાં છે, અને ત્યા તેના મઠો જગતી ખ્યાવા છે, બે કે મોટે બાગે તે તેના લિચ્છોને દાયે લખાયા છે.

“ તેની સાખીઓ સુમારે ૫,૦૦૦ છે, અને ‘શબ્દાસિંહ’ કરીને એક હજાર સંખ્યોનો

અંધ છે, જેમાં તેના સિદ્ધાંતોનું વિવેચન છે. નાનકડાહોળો અને દાકુપંથીઓ તથા શીખો પણ તેને ગુરૂ તરીકે માન આપે છે.

“કબીરના અનુયાયીઓ અવિશ્વાસી રહેતા નથી, અને યાત્રા છૂટી ગયા પછી તેઓ વિભક્ત તેમજે બિટનના કવેકરો સાથે સરખાવે છે.”

કબીરજી સંબંધી આટલી થોડીજ વાતો મોંઘીને કહે અને તેના અમૂલ્ય ઉપદેશમયી એક નવી મહિરતનવાલા અમારા વાચનારાઓને આપવા સાડે પ્રવૃત્ત થઈએ છીએ —

“કબીર કૃતા રામકા, માતી નામ ધરાય ;
ગલે બિચ દોરી જેમકી, જિત ખેચે તિત બચ.”

અર્થ રૂપ છે. નમ્ર બક્ષા હજી પોતાની નમ્રતા વધારે પ્રગટ કરે છે :—

“દાસ કહાવન કૈન હય, મેં દાસનકો દાસ ;
અમ તો એસા હો રહું, પાંઉ તલેકી દાસ !”

જનતાની ક્ષણભંગુર વસ્તુઓમાં સુખ સમજનારને કબીરજી કહે છે :—

“લુઠે મુખકો મુખ કહે, માનત હય મત મોદ ;
જગત ચખેના કાલકા, કષ્ટ મુખમેં કષ્ટ મોદ.”

જગત કાલનું ચક્ર એટલે એટલે જોતક છે, જેમાંનો કેટલોક મોઢોમાં ચવાતો હોય છે, અને બાકીનો જોળામાં પડ્યો હોય છે.

“આપા હય સો બચગા, રાજા રંકે કીરી :
કોઈ સિંહાસન ચક ચલે, કોઈ બંધ બાત જાહીર !”

કોઈ રાજાવાદી ભોગવીને, તે કોઈ બંધીખાને રહીને, પણ સૌ જવાના છે. અને તેટલા માટે કબીરજી ચેતાવે છે —

“બાગો લોકો, મત સોચો, ન કરો નીંદસે ખ્યાર :
જેસો સપનો રૈનકો, એસો યહ સંસાર !”

પણ મરણ એટલે શું ? કાણ મરે છે ? કબીરજી સમજાવે છે —

“મરૂં મરૂં અમ કોઈ કહે, મરી મરે બવાય -
મરના થા સો મર ચુક, અમ કોન મરેહિ બાય ?”

હુનિયામાં સૌ કોઈ કહે છે, કે ‘હું મરૂં છું’ ‘હું મરૂં છું’, પણ કબીરજી તે બધાએ મરતી નથી. કારણ કે જે મરવાનું હતું, તે બધું મરી ગયું. ત્યારે બીજા શું રહ્યું, કે તે મરી બધું ?

* સારખાના —

“યા નિદા સર્ગ મૃતાનાં તત્ત્વાં જાગર્તિ સંયમી ।

યત્સાં જામતિ મૃતાનિ સા નિદા પશ્યતો મુનેઃ ॥

અર્થ.—“જે સર્વ જૂતી ચાલે છે, તેમાં સંયમી જાગે છે, જેમાં જૂતો જાગે છે, તે જોનાર મુનિને રાત્રિ છે.”

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા.

ફરી એ વિચારને વધારે સ્પષ્ટ રૂપમાં મૂકે છે :—

“ મન મુલા, માયા મુર્છ, સંસાર મુલા શરીર;
અવિનાશી તો ના મરે, તું ક્યું મરે કબીર ? ”

એથી પણ આગળ આલીને કબીરજી એક વધારે મહત્ત્વનું સત્ય બતાવે છે :

“ જીવતસે* મરનો ભલો, જો મર જાણે કોય :
મરને પહેલે જો મરે, કુલ ઉગિયારા હોય ! ”

આ દોહરા કૃપસ્થી વચ્ચેમાં કામ કરનારા ગિરિષ્ઠ અને દિલ્લી વિક્રમોને પણ ધણા ઉપદેશ મળે તેમ છે. કબીરજી મરણ પહેલાના જે મરણની વાતે કરે છે, તે સ્વાર્થા કામનાના અહંકારનું મારણ છે.

વળી, જાણે આપણનેજ કહેતા હોય તેમ, કબીરજી કહે છે —

“ અજહુ તેરા સખ મિદે, જો જગ માને હાર :
ધરમે મગડા હોત હય, એ ઘર જાગેદિ ઘર ! ”

અર્થ — “ જો તું એમ સમજે, કે જગતમાં મગલી બધી ફતેહો હારજ છે, તો તારી બધી જ જાગેદિ છેડા આજેજ આવી જાય. માટે આ તારા ધટમાં જે મારામારી ચાલી ગઈ છે, ઇંદિયોની જે ખેંચતાણુ થયા કરે છે, તેને તું બાળી મૂક ! કારણ કે —

“ ઘર જાણે ઘર ઉગરે, ઘર રાખે ઘર બાપ :
એક અચબા દેખિયા, મગા કાલકો ખાય ! ”

આ પ્રકારની વાણીને આપણા દોશ “ અવજ વાણી ” ના નામથી ઓળખે છે. ઘર બાળવાથી ઘર ઉગરે છે, એ ખરી વાત છે, પણ જે વર બને છે તે જુદું છે, અને જે ઉગરે છે તે જુદું છે. જે ઉગરે છે તે આત્માનું જીવન છે, અને જે બળે છે તે અહં-કારનું. મરતોના જીવન માટે કબીરજી કહે છે —

“ સૂતી ઉપર ધર કરે, ઝિખકા કરે અહાર,
કોય તીનકો ક્યા કરે, આઠ પહુર હુશિયાર ! ”

પણ આ “ સૂતી ઉપર ધર ” કરવાનો ઉપદેશ આપનાર મહાત્માનું હૃદય દ્યારેસથી સરપર છે. જાણે કે હાલના વખતને માટે કહેતા હોય તેમ કબીરજી કહે છે —

“ જલતી આઈ વાહલી, બરબન સાગ્ય અગાર;
ઉઠ કબીરા ! દાર જા, દાઝી હય સંસાર ! ”

અને હાલના સંસારીઓને તે કહે છે —

* સરખાવો —

“ He that findeth his life shall lose it : and he that loseth his life for my sake, shall find it,” Matthew, II 39 —

અર્થ — “ જે પોતાનું જીવન મેળવે છે, તે તે જોશે, અને જે માગે ખાતર પોતાનું જીવન હુએ છે, તે તે મેળવશે ” માત્તી, ૧૧ ૩૬.

“સુખમે” સુમરન ના કરે, દુઃખમે કરે લે યાદ,
કહે કબીર તા દાસડી કોન સુને ફરિયાદ ?”

હિંદુસમાજે કબીરજીને મહાત્મા તરીકે સ્વીકારેલા છે, છતાં તેના કેટલાક ઉપદેશની
અસર નોંધીએ તેની યદ્ય નથી, ઉદાહરણ તરીકે, તે કહે છે —

“પથર પૂલે હરિ મિલે, તો ત્રે પૂજી ગિરિનાથ;
સખસેં તો ચક્રી બલી: પીસ પીસકે ખાય !
કુબુદ્દિનો મૂઝે નહીં ઉઠે ઊઠે દેવસ જાય:
દિલ દેહરાકી ખખર નહિ, પથરતે કયા પાય ?”
નીચેની સાંખી જરા ચકિત કરે તેવી છે —

“મકડે મદિને ત્રે ગયા, વહાં મિ હરકા નામ:
મેં તુજ પૂજી હો સખિ ! કિન દેખા ? કિસ કામ ?”

અર્થ:—“મકા મદિનામાં ગયા, તો ત્યાં પણ પ્રભુનું નામ તો છેજ, પણ સુસહ-
જાન કામને કબીરજી કહે છે, કે જો જાહેન ! હું તને જો પૂજું છું, કે મકા મદિનામાં
પ્રભુને પોતાને કાજે અને કયા નોંચે ?

“રામ નામ સખ દોષ કહે, કમ ઠાકોર ઓર ચોર
ધુપ પ્રસાદ સખ તર ગયે, એહિ નામ કહુ ઓર !”

અને સ્મરણસિદ્ધિના નિવૃત્ત નીચેની સુદર ઉપમાથી સમજાવે છે —

“સુમરન સિદ્ધિ યું કરે, જુઝ ગાગર પનિહાર:
હાલે ચાલે સુરતમેં ; કહે કબીર બિચાર !”

નામ સ્મરણ લેડાને જતાવવાને માટે નથી, તે પર ધ્યાન બેસતાં કબીરજી કહે છે—

“બાહરે કયા દિખસાકએ, અંતરે કહીએ રામ
નહીં મામસા અહસો, પણ ધનીસેં કામ.”

દુનિયાની સાથે નિઃશય નથી, પણ ધણીની સાથે કામ છે, વળી,

“માલા તો કરને દિરે, છલ દિરે સુખમાંદિ;
મનવા તો ચોદિરા દિરે, એસો સુમરન નાંદિ.”

સુમરન ચુરતિ લગાય કે, મુખસે કહુ ના બોલ:
પામી યેકે, અંતરે પટ ખોલ !

નથી કારણ — ૧. માંહે પસોયા સૂત :
૨. જો રેરનહાર કપૂત ?

સર્વ મૂલ્યોર સંસારી ભોખ;
મૂલ્યાનિ રૂ બોહરાકે ઘર દખ !”

જૂની સમિ છે, તેમ કશો માર નથી, એ સ્પષ્ટ કરવાને

“માતા મુજસે’ હર પરી, કાહ દિસવે માહિ ?
ભે દિલ દેરે આપના, તો રામ મિલાવું લોહિ !”

કબીરજી અંતરની વાતોનેજ મહત્ત્વ આપે છે, અને તેટલા માટે કહે છે:—

“તનકો લોગી સખ કરે, મનકો કરે ન કોય;
મનકો લોગી ભો કરે, સો ચુરુ બાસક હોય.”

વળી, ક્ષણભંગને પ્રકાર કરતાં કહે છે:—

“મન મેલા તમ લીજલા બગલા કપટી અગઃ
તાલે તો કોવા લાલા, તાનમન એકહિ રંગ !”

નીચેની સાખીમાં પ્રકાશની પ્રાપ્તિને માર્ગ બતાવે છે:—

“મન રાગા મન રંકે હય, મન કાપર મન રૂર;
શૂન્ય શિખરે પર મન રમે, મરતાક આપે નૂર !”

કદેણી અને રહેણી વચ્ચેના મોટા ભેદ કબીરજી ફરી ફરીને સ્પષ્ટ કરે છે:—

“કથની બકની છાઁ દે, રહેનીસે ચિત લાય;
નિરખી નીરે પિથે બિના, કબલુ ખાસ ન જાય.

“એક હમારી સીખ મુન, ભે છું હુવા હય શીખ :
કરે કરે તુ કયા કહે ? કયા કયા મિયા હય દેખ !

“જેસી કથની મેં કથી, તેસી કથ તુ કોય;
કરનીસે’ સમિલ્ય મિલે, કથની બહી હોય.”

શારીરિક રક્ષા અને તેના મુખ્ય નિયમો.

લેખક.—શ્રીયુત્ત “C. Kant.”

આ દુનિયાની અંદર આરોગ્ય એ સૌથી મુખ્ય નીજ છે, જેણે સર્જીને આપણે ની વાત છે કે લઘુજ થોડા ગ્રામ્યોએ તેની કદર કરી જાણે છે.

તું એક વખત મ્હારા મિત્રને તેને ઘેર મળવા ગયો. તેની તબીબત અને મરાજર સારી નોંધાવી તેની મેં પુછ્યું કે “ભાઈ મને તારી તબીબત બરાબર કીટ લાગતી નથી.” તેણે કહ્યું ‘મિત્ર ખરી વાત છે. હમણાં સ્વેજ સ્વેજ તાપ આવી જાય છે, વળી માથું પણ દુખ્યા કરે છે ! મેં કહ્યું ‘તારે તું દવા લે છે કે નહિ ?’ તેણે કહ્યું ‘ના, ના, જ્યાં તો લેતો નથી.’ તું બેઠો ‘કેમ વાદ ? દવા વિના તો તબીબત કેમ સુધરે ?’ તેણે

• સરખાવો.—

“And the earth was without form and void • • • And God said, Let there be light; and there was light.” Genesis, 1, 2; 3.

અર્થ:—“અને પૃથ્વી રૂપ વચાનો અને શૂન્ય હતી, • • • અને ઉપરે 1, 2, 3 પ્રકાર વાચ્ય અને પ્રકાર પધા, ” સર્જન, 1 • 2, 3.

જ્યાં વાળો કે એ તો એની મેજ સુધરી જશે. એને એટલી પણ ખગર નથી કે ધન વિદ્યા, વિગેરે તો એક વખત મથા પછી મળી શકે છે. પણ આરોગ્ય એકવાર લચડ્યા પછી પાછું મેળવવું બહુજ અશક્ય છે, જે વખતે મને પણ નહિ બાળકની તબીબતનો સુખ્ય આધાર માતા ઉપર રહેલો છે. ઘણી માતાઓ જ્યારે બાળકની તબીબત બગડે છે ત્યારે એતો એની મેજ સુધરી જશે એમ આશા મિત્રની પેઠે બેઠીને દસી રાજે છે, પણ જ્યારે બાળકની તદુરસ્તી બહુજ બગડે છે, અને તે અનેક રોગોમા ફસાઇ જાય છે ત્યારે માતાઓની આખ એકદમ ઉઘડી જાય છે અને પછી તેઓને પોતાની ભૂખનો ખનાવો થાય છે.

જે મનુષ્ય આરોગ્યવાન છે, તે ક્રિડન કામ કરી શકે છે, અને આ સસારમાં આરોગ્યવાન છતાં ગાળે છે દરેકે દરેક કામ તે બહુજ પ્રસન્નતાથી કરે છે વળી તેને કંઠી આળસ આવતું નથી. પણ જે મનુષ્ય આરોગ્યવંતુ અમુલ્ય તત્ત્વ ગુમાવી મેઠો છે, જે આ સસારના સુખે ભોગવી શકતો નથી તેને આ સસાર દુઝો એજ જેવો લાગે છે. હમેશાં તેને હમેશાં તેને એકાદો નવો રોગ લાગુ પડે છે તેવું મન હમેશાં દુઃખિત રહે છે અને તેને પોતાનું જીવન જાર રૂપી લાગે છે આનન્દ સુ એતો તે જાણીતો નથી, તેવું ચિત્ત હમેશાં જમણું કર્યું કરે છે, અને આ સમારથી કંટાળીને મૃત્યુની ઇચ્છા કરે છે તેનો અભાવ સ્વીકારીએ યદ્દ જાય છે અને જોલણુ ગાલણુ તેને મળતું નથી. આરોગ્ય નજ યથાથી જીવનની કેવી આવદણ થાય છે તે આવા રોગી મનુષ્યને જોવાથી અને પુછવાથી માલમ પડશે.

જીવનને વાગ્તે ભોજન અને પાણી એ જે આવશ્યક છે પણ ભોજન અને પાણી કરતાં પણ વધારે ઉપયોગની સ્ત્રીજ દવા છે. આપણે બધા એકાદો અપવાસ કરી રાજીએ ઝીએ નથી ઘણાંતો વધારે અપવાસ પણ કરી શકે છે પણ દવા વિના તો એક મિનિટ ભર પણ ગંદી ચકાવ તેમ નથી એક તદુરસ્ત માણસને પેડીમાં એવી રીતે પુરો કે કપાલથી દવા અદર આવે જાય નહિ અદર ભોજન મુકા, પાણી છોડા, અને બીજા બધી સ્ત્રીને મુકા, અને પડી જુઓ કે તે અદર કમ્તો વખન ગંદી શકે છે તે એકદમ બાકુળ થઈ જશે અને જો થોડા નમ્રમાં મદાર સિખાવા ન પામે તો તે ખચીન મરી જાય અને ભોજન, પાણી વિગેરે તને ગયાવવાને જરા પણ ઉપયોગી નહિ થાય. પણ જોખ્ખી દવા ખાગત કાઢ પણ પરવા રાખતું નથી એટલાં રહેરામાં ઘણાં માણસોના ધર નાના પોંદડમાં આપેલાં હોય છે, કે જ્યાં રોગની અને દવા પુરતી મળી શકતા નથી. વળી ઘરની આસપાસ કાદવ અને ગંધક રહેતો હોય છે, તેથી ધેંગાગાને અનેક રોગ થાય છે તેઓ કદે છે કે અમારા ઉપર દેવનો પ્રભુ કાપ છે નહિતર કાઢ-આમ હોય' એક માનુષ્ય મટે એટલે બીજું પડે કાઢ દિવસ માંદગી ધર છોડીને જાયજ નહિ, પણ સુખાંઓ સમજતા નથી કે કાદવ ઝીવડને લઈને મનુષ્યો વિગેરે ઉપવત ધાય છે, અને તેઓજ રોગના કારણુ થઈ પડે છે. વળી રસ્તા દવા અને રોગની જે મદદ જરૂરની છે તે તો તેઓને પુતા મળતા નથી.

વિદુરવાનમાં ઘણે કેમણે પાંચ રહેવાનો ધણોજ નવાના થાય છે વિચારી સ્ત્રીઓને, આખો દિવસ કાટડીમાં રૂપાઈ રહતું પડે છે. આવી કાટડીમાં રૂઢ વાણ અને સુખના.

વધુનો દર્શન તો ક્યાંથીજ થાય, અને દર્શન ન થાય તો પછી તળીઅત સારી કેવી રીતે રહે ? વળી જન્મા પછી ખાલું કાટડીમા પુરાઇ રહેલું એટલે અનાજનો પચાવ કેવી રીતે થઇ શકે ? આજ કારણને લઇને તેઓની શારીરિક સંપત્તિ દિનપ્રતિદિન બગડતી જાય છે અને બગડશે પ્રજા પરી તો પડકારના આલમ સુધારે મરાતી ખાસ જરૂર છે

આરોગ્યને માટે સ્નાન પણ અતિ ઉપયોગી છે. આનને માટે ઠંડુ પાણી અતિ ઉત્તમ છે જે માણસો યાદું પાણી સંકલન ન કરી શકે તેઓએ કુદાજે પાણીએ નડાવુ. પણ નડાવું તો ખરુંજ. આનનો ત્યાગ તો કદી કરવોજ નહિ. ન્હાવાથી શરીરનો મેલ યોગ્યર્થે જાય છે અને સૂતરી ઉડી જાય છે ન્હાઇ ખાઇને હરેશાં રવજી કપડાં પડેલાં લેઇએ પણ કપડાં શરીરને નુકસાનકારક છે

કર્ણ છે કે ' આરોગ્ય વિના સુખ નથી અને વ્યાયામ વિના આરોગ્ય નથી. ' પણ આપણા દેશમા વ્યાયામ ઉપર જિલકુલ ખ્યાન અપાત્ર નથી. મોટા માણસોને ત્યાં ચાકર નોકર હોય છે તેથી બધું ધરકામ તેઓ કરે છે અને ઓછોને કસરત મળતી નથી તે કારણને લઇને તેઓનાં શરીર નિર્જળ હોય છે પણ કમરત બદલ જરૂરની છે એકું લઇને પાણી ભરતું, ઊંચ તાણતી, દળવુ વિગેરે કસરતો ઓછોને મોટે ગમ છે વિદ્યાર્થીઓને માટે નિશાળમા જે કસરતો કરવાય છે તે પુરતી છે કસરતને કમને આપણી જૂઞ્ઞ ઉલટે છે અને આપણે જે ખાઇએ છીએ તે પચી જાય છે

ભોજનમા પણ આપણે ખાસ નિયમ પાળવાની આવશ્યકતા છે. ભોજન વખતસાર માપસર, અને સાફું લેવુ લેઇએ પણ માણસો કાંઇ વખત દશ વાગે માર્ધ વખત માર વાગે, કાંઇ વખત ચોડું, કાંઇ વખત વધારે એમ ભોજન લે છે આવી રીતિનુ ભોજન નુકસાનકારક છે મ્હેતાં રહેતા આપણી ભોજન પરતી રૂચિ ઓડી થતી જાય છે, તેવુ કારણ ભોજનનું અનિયમિતપણુ છે.

પણ માણસો દિવસમાં જાગ્રે ચાર ચાર વખત સ્નાના ઉદ્ધાગા પીએ છે ન્હા જલદમિ મંદ કરે છે ન્હા પીધા પછી આપણને જાગતાની રૂચિ બીલકુલ થતી નથી. સ્નામા શું એટલો ખોલો માલ છે કે સુષરેલા જાગતાના પુરો દિવસમાં જાગ્રે ચાર ચાર વખત પીને પોતાના શરીરને નુકસાન પહોચાડે છે ? અને ત્યાં લગી ન્હા પીવોજ નહિ પણ તેમ છતાં જે ન ચાલી શકે તો જન્મા પછી પીવો. જે કે જગ્યા પછી પીવાથી પણ નુકસાન તો થાયજ છે, પણ જન્મા પહેલાં પીવા કરતાં ઓછુ

રાત્રે માદા નિદ્રા આવતી એ પણ આરોગ્યનુ મિદ્ધ છે જે માણસને ત્રિ પુરે પુરી હિંમ નથી આવતી, તે માણસની તળીઅત દમેલાં નાદુરગ્ત હોય છે

પરમેશ્વરે દિવસ કામ કરવાને માટે અને રાત્રિ આરામને માટે નતાવી છે. ન ક્યાં બાદ રાત્રિએ આપણને ઉપ આવે છે એ સિદ્ધ કડી બતાવે છે કે કામ કરી બાદ આરામ ની આવશ્યકતા છે જે માણસને રાત્રે હિંમ નથી આવતી તેવુ આપણે દુઃખ માતી લેવું. પણ વિદ્યાર્થીઓને અને માણસોને રાત્રે નાન એક વાગ્યા સુધી જાગવાની હુકમ હોય છે પણ આ કુટેવ રાખવા એમ નથી કારણ કે તેને લઇને આપણી નદુરગ્ત બગડે છે અચાર્યાં તેમનાથી એકું ઉલ્લેખ છે, અને પુરુષો આરામ ન મળવાથી શરીરમાં

સંસ્તી રચા કરે છે; છવ કાષ્ઠપણુ કામ કરવામાં લાગતો નથી, અને રફતે રફતે તેની તબીબત લથડી પડે છે. માટે ઓલું સુખું અને ઓલું ઊંચું, કહું છે કે:—

રાતે ઓલો સુષ રહે, ઓલો હો વીર,

બાળ સુદિ બહુ ધન વધે, સુખમાં રહે શરીર.

વળી ધણી માથુસોનો રતનાવ ચ્હોડીએ હોય છે. જરાક આડું થાય કે બાક ચ્હોડાય. પણ ચ્હોડવાથી શરીરને બહુજ નુકસાન થાય છે માટે હંમેશાં પ્રસલતા રાખવી કદી પણ ચ્હોડવું નહિ.

વળી ધણી ઉપર તમારે આપતિ આવી પડે છે ત્યારે તેઓ અતિથય સુખમાં છે, અને છવ બાલ્યા કરે છે, પણ સુખ અને દુઃખ એતો કુદરતનો નિયમ છે. સુખ કાંઈ હમેશાં રહેવાનું નથી અને દુઃખ પણ હંમેશાં ટકવાનું નથી, તો વળી નક્કો છવ ત્યાં માટે બાળવો કે માટે હંમેશાં આનંદ રાખવો. જે થાય તે સારા માટેજ થાય છે એમ માનવું. સુખ દુઃખ દૈવના હાથમાં છે, મનુષ્યના હાથમાં નથી.

છેવટે કહેવાની રત્ન લઈ છુ કે જે ઉપલા નિષ્ક્રમણું જરાબર રીતે સેવન થશે તો તે માણસને ક્ષતરતો અપ નહિ પડે બધે બધુજ ઓછો પડશે, અને તેની હાંધરી આનંદમાં અને નિરોગી અવસ્થામાં વ્યતીત થશે. માટે જેઓ સુખી થવા આકતા હોય તેઓ જે ઉપલા નિષ્ક્રમણું પાલન કરશે તો તેઓ જરૂર સુખી થશે.

સૌન્દર્ય.

લેખક:—રા. રા. જયેન્દ્રભાઈ વલ્લભાઈ રિવેરિયા, (બી. એ. એલ એલ, બી.)

સૌન્દર્યનું લક્ષણ આપણા આત્મામાં આદર્શ ઉત્પન્ન કરવાનું છે. આખી સૃષ્ટિમાં જો આપણે ગાનચતુષ્વી નોંધીશું, તો તેમાં ઠેર ઠેર સૌન્દર્યજ માધુર્ય પડશે. એના વિચાર કાષ્ઠ જગે છેજ નહી. પરમાત્માનું સૃષ્ટિ બનાવવાનું કારણ એના ચેતાનામાં રહેલા સૌન્દર્યને આલિષ્ઠ્ય કરવાનું છે નરીનતા વગર એકે ચીજ માધુર્ય પડતી નથી. પણ એ નિહાળવાની શક્તિ યોગમાંજ હોય છે અને તેમાં ચર્મચતુષ્વી નહીં પણ આ મયચતુષ્વી જરૂર છે. જે મહાત્માઓ છે તે ચર્મ ચીજ આનંદ અને પ્રેમયો ભુએ છે, ને સૌન્દર્ય નિહાળવાની, અનુભવવાની શક્તિ તેજ આત્માની પવિત્રતાની નિશાની છે.

આપણી સાધાજી માનવતા એવી છે કે સૌન્દર્ય કાષ્ઠક કાષ્ઠક ચીજમાંજ માધુર્ય પડે છે પણ તે બોડું છે. કુદરતમાં રચે રચે સૌન્દર્ય ને સૌન્દર્ય માધુર્ય પડે છે.

અને તેવ ખાજખાજ પર્વત ઉપર દૃષ્ટિ કરો, કાષ્ઠ નિર્મળ પાણીના ઝરા આબળ હોવા રહો, ઝડપની ધટા તરફ નજર કરો, જરૂરના કુમરોએને ભુઓ, રેતીનાં હઝારો ગાઉ લાંબાં એ નિહાળો, સમુદ્રનાં મોજાઓની બળો વિશે વિચાર કરો, હાડાં અને લાંબાં કાંતો અને ગુહાઓ તરફ દૃષ્ટિ કરો, હાંચાં અને વિચાળ ઘડાવાળાં ઝડો તથા જોઈત ઓંતનાં હોડ તરફ નજર કરો, રમેતા લિન્ન લિન્ન પ્રકાર ભુઓ, સર્પને પ્રભાત સમયે હેંદવ થતો ભુઓ, મધ્યાહ્ન વખતે તાપ અને તેજ દેશવતો ભુઓ, અને સંજ્યા સમયે

અસ્ત થતો જુઓ, ચન્દની નિર્મળ રોશનીની પુખ્તી જુઓ, તારાઓના ઝુંઝાં ઝળઝળ ચતા તેજ સ્થાને દષ્ટિ કરો, દરેક જાતનાં ફળો અને પુષ્પોને ઝાડો ઉપરથી લચી પડતાં નિહાળો, દેશદેશની લુદી લુદી નવીનતાઓથી ઉભરાતી શ્મિ વિશે વિચાર કરો. પુષ્પોની ઠંડી બેબેરોમાંથી નિર્મળ અને સ્વાદીટ પ્રાણીની છુટતી અસંખ્ય શેરોતું ધ્યાન કરો. શું આપણને આ જમી મીઝેમાં અગાધ સૌન્દર્ય, નવીનતા અને પુખ્તીઓ માલુમ નથી પડતાં !

આપણે હજી તો નિર્જીવ મીઝેમાં શું રહસ્ય રહેલું છે તે વિશે વિવેચન કર્યું. પણ પ્રાણીઓમાં તો વળી ધણાજ કુદરતી રહસ્યો ને પુખ્તીઓ સમાયેલી છે.

સ્ત્રીઓમાં કેવું મધુર સૌન્દર્ય રહેલું છે ? પત્નીનો પતિ પ્રત્યેના પ્રેમ કેવો અલૌકિક અને અદ્ભુત છે ? સાધારણ રીતે નર અને માથળ છતાં, ત્યારે એક સ્ત્રીએ કેમમાં છોકરું તેડેલું હોય છે, ત્યારે એનામાં કેવો ભુરસો અને તેજ હોય છે ! તે વખતે એ છોકરું ઝુંઘાવી લેવાની કાણ દિગ્મત ધરશે ? અને એના હૃદયની અતિશય કામળતા છતાં પ્રદન સક્તિ કેવી અગાધ છે ? નાના બાળકો વિશેના આપણે વિચાર કરીશું તો આપણને કદરત ની પુખ્તીઓતું ધણું જાન મળશે. તેમની મધુરતા, તેમનાં વિચિત્ર ચરિત્રો, તેમનાં નિર્દોષ તોફાનો, તેમને માતા પ્રત્યેના મૈત્ર પ્રેમ, તેમી ઠંડુ હાલ્ય-કેટલું બધું સૌન્દર્ય પ્રદર્શિત કરે છે ! જુદા જુદા પ્રાણીઓની વિચિત્ર પ્રકૃતિઓ, સિત્ત મિત્ર મકારનાં જગાવરો અને પક્ષીઓની બેજાઓ અને તેમના પ્રત્યે કુદરતની સદ્ગતતા, તે બધું કેટલું આનંદજનક અને અને નવીનતા ભરેલું છે ? એટલુંજ નહીં પણ આખી સૃષ્ટિની રચનામાં પરમાત્માનો પોતાની સર્વેશ્વરી વસ્તુ પ્રતિ કેટલો પ્રેમ પ્રદર્શિત થાય છે ?

આ બધી વિચાર કરતાં તમને એમ નથી થતું કે સૌન્દર્ય દરેક સ્થળે મોઢે છે અને એ વિષયમાં હંધા ઉતરતાં તમારું ! શું અવર્ણ્ય આનંદ નથી થતો ? થોડીવાર માત્ર શારીરિક પ્રકૃતિઓ બધે રાખી તમારું આત્મા દાસ ચનન કરતાં અતઃકરણમાં પ્રેમ ને આનંદ નથી ઉદ્ભવતાં ? એ સર્વ સૌન્દર્ય એક ચકવાની અને તેમાં આનંદ બધે ચકવાની તાકિન, આખી સૃષ્ટિમાં માત્ર મનુષ્યોનેજ પ્રાપ્ત થયેલી છે, એવા જાનથી તમને ખર્વ નથી થતો ! અને તે મનુષ્યોની આખી સૃષ્ટિમાં એક પક્ષી સાબીત નથી કરતી ? અને એવા વિચારથી એમ નથી થતું કે સાધારણ પ્રાણીઓની પેઠે માત્ર ખાઈ, પી, હરી, ફરીને જીવંતી ગુજરવા કરતાં સૌન્દર્યના અવલોકનથી, અનુભવથી આનંદ અને પ્રેમથી ભરેલી ! જીવંતી ગાળવાની સક્તિ પણ મનુષ્યોની ખાસજ છે. અને તેમ છતાં ને આપણે માત્ર શારીરિક લક્ષણોને અનુભવતાં કરી કરીને ને અવગણ્ય ચીજોને મહાન ધરમાતાએ મનુષ્યને વક્ષી છે તેમની અવગણના કરીને માત્ર વેળી પેઠે જીવંતી ગાળી મતોય માનીએ, તો તે સૃષ્ટિનિર્માતા પ્રત્યે મહાન પાપ અને કૃતખતા નથી ?

આખી રીતે વિચાર કરતાં આપણને જરૂર માલુમ પડશે કે સૌદર્ભ સૃષ્ટિમાં હરકાઈ સ્થળે બાપી રહ્યું છે પણ તે બેલું અને જાણવું એ માત્ર આપણા પોતાનાજ હાથમાં છે પણ હજી એક થોડી શક્ય કદાપિ આપણને યામ અને તે એ છે કે અષમ અને હજી પ્રાણીઓ તમા મલીન અને ખરાબ વસ્તુઓમાં પણ શું સૌન્દર્ય રહેલું છે ? જંગલો ને કાંઠી પાનારાં જનાવડેમાં શું રહસ્ય છે ? મ્હોટા તળાવોમાં પવંતો, ધરતીકંપો, અને

રેલોમાં શુ' ખુબી જોવામાં આવે છે ?-મોટા બપોર રાજવિદ્યો અને અમાધ્ય અને પ્રાણુધાતક દરદોમાં શી સુંદરતા માલુમ પડે છે ? કહ્યાઓર અને રીસાળવી ઓઝોના શુ સૌન્દર્ય દેખાય છે ? જાકી છોકરામાં ફરી ખુબી માલુમ પડે છે ?

ખરે. આ બધી શંકાઓ થાય અને ત્હેમાં કાંઈ નવાઈ પણ નથી પણ એ માન શંકાઓજ છે.

જેમ અધારે દીવો, શોભે છે, કમળના પાદ્ય ઉપર જગતું દીપુ દીપે છે, દરિતામાં પવિત્રતા અને દુશીઆરી ઝમકે છે, અધારી રાત્રિએ તારાઓ ચમક ચમક થાય છે તેવીજ રીતે દરેક ખરાબ અને અપવિત્ર નીતિથી સુંદર નીતિમાં જે નવીનતા, ખુબીઓ અને સૌન્દર્ય રહેલા છે, તે આખે ઉડીને લાગે છે એ બધી બ્રહ્મ અને પતિત વસ્તુઓ આપણને અશ્વિન અદ્યત્ત રહસ્ય ખરેખર દેખાડી આવે છે એટલું પશ્ચિમ પશુ આપણને ત્હેમના અસ્તિત્વનો હેતુ સમજાવવાને પૂરતું નથી ?

ગામડાંની સ્વચ્છતા.

લેખક-રો. રા. ડા. સુમંત. બી. મહેતા. (એમ. બી. બી. સીએચ)

સેન્ટિદરી કમિશનર, વડોદરા રાજ્ય.

એ તો સ્પષ્ટ છે કે ગામડાંના રહેવાશીઓ યહેરના સ્ત્રીઓ જેટલા બહેવા અને કુશીઆર હોતા નથી. અને હમેશાં નિત્ય કરવાનું કામ પછી કામ ત્યારે તેમને સૌખ્યમાં આવે છે, ત્યારે તેઓ મુંઝાય છે, અને તે કામ શી રીતે બરાબર થશે ? તેના શંકાવાદમાં પડી જાય છે. અને આ માટે તેઓને હમેશાં એક વાત અમળવતા રહેવામાં આવે તો તે કામ સરળ થઈ શકે ખરાં.

સ્વચ્છતાની જાળવવામાં પણ તેમજ છે. સ્વચ્છતાના નિયમો તેમને લાગુ પડે, પત્ર, પત્રિકાઓ કે મેજિકલેન્ડર્સ અગર બીજા પ્રયોગો દ્વારા અમળવવામાં આવે છે, ત્યારે તેમનામાંથી વૃદ્ધ સ્ત્રી પુરુષો અને બીજાઓ હજે છે કે “જોહો ! આ બધું તો આજ નેયુ ! હમે તો આ સૌ જાણવા વગર મોટા થયાં ને આ જીવતા-મરતા છીએ ! શું આ જો તેજ જીવે ને બીજાં મરી જતાં હશે ? બહેવાને એ બધું પાલવે ! હમોર શું ?”

આ જોલનાર અજાન લોકોને ખબર નથી કે કાલેરા અને ન્યુમોનીઆ-તાન, અગ વિગેરના દોરો કે જે અસ્વચ્છતા અને તંદુરસ્તીના નિયમોની અજાનતાથીજ થાય છે. અને ખેતીવાડીના-લણવાના-લાઠવાના-અગર એવાજ બીજા અતિ ઉલ્લેખના સમયમાં જે મંદ-વાડના પાટલાઓ જેડુતાને ઘેર ઘેર ઢાંકે છે, ને તેથી ખેતીમાં દુઝારો રૂપિયાનાં નુકસાન થાય છે તે જો આ નિયમો બરાબર પાળી સ્વચ્છતા રાખવામાં આવે તો જેટલા બધા ફાયદા થાય ? તે માટે આ નિયમો ખાસ અગત્યના-મુખ્ય મુખ્ય-સ્વચ્છતાના નિયમો આપવામાં આવ્યા છે. આ નિયમો બહેવાઓએ અમલુ લોકોને યોર-ચક્રે કે સેર જોગ મળી પાચી જતાવવા, તેથી થજા ફાયદા થવા સંભવ છે. બીજા દેશમાં ખાંજકા, ઓઝો, વૃદ્ધો અને રોગોમાં જે ઓછું મરણ પ્રમાણ આવે છે, તે સ્વચ્છતા અને તંદુરસ્તીના

નિષ્ક્રમે ભણવાને પાળવાને લીધેજ આવે છે, તે ખ્યાનમાં સખા તે પ્રમાણે વર્તવાની કાશ્યપ સૌએ કરવી જોઇએ.

ગામડાંમાં સ્વચ્છતા રાખવા સંબંધી નિયમો.

- ૧ ગામમાંથી નકામા ઝાડ, ઝાખરા કાઢેલાં કાળા ને પાન, કાઠી નાખીને સ્વચ્છ રાખવું તથા પડી ગયેલાં ઘર રાને ખાલી પડેલી જગ્યાઓમાં નકામો કચરો તથા મેતુ ન નાખતાં તે જગ્યા સ્વચ્છ રાખવી.
- ૨ કાશ્યપ ચોર નિયમ પ્રમાણે કાપવા, વધી જવા દેવા નહિ.
- ૩ રસ્તામાં નકામી ગદ્દી કરે તેવા ઠીકરા-ટેખાળા-જાણુ-ઘસ-તથા કાગળીયાંના કુચા ન રહેવા દેતા-રસ્તા સાફ રાખવા.
- ૪ ગામના ભગી પાસે રસ્તા ખાસ કરીને સાફ કરાવવા.
- ૫ દરેક માણસે નિદાન પોતાનું જાળિલું-વણ અને ઘર સાફ રાખવું. ધ મા ગોદડાં તથા નકામી મેલાં કપડાંઓના કુચા-માખીઓ-ને છવડા થાય તેવી કાદેલી ખાવાની વસ્તુઓ રાખવી નહીં તથા નળ-ભોરી-પાણીઆર-રસોડું તથા જમવાં-સ્થાની જગ્યા ખાસ સાફ રાખવા કે મચ્છર માંકડ-ગાંધડને બીજા ડાંસ વિગેરે છવડાં થાય નહિ.
- ૬ કુવા-તળાવ-ખાસ દરીને કુસ્ત અને સાફ રાખવું તેની પાસે ગદ્દી થાય તે પીવાનું પાણી બગડી લોકોમાં વાળા થાય-સુખેનીઆ તાવ તથા બીડનો રોગ ફાટી નીકળે છે. માટે કુવા તળાવની આલુઆણુની જગ્યાઓ પણ સાફ રાખવી.
- ૭ શેઠા શેઠા વખતને આંતરે તળાવને ખોદવું તથા નીકળેલી માટીથી ગામના ખાડા ખાઓઓઆ કે જેમાં મચ્છરો થાય છે તે પુરી સપાટ બનાવવાં તથા તળાવની તથા કોસની પાળો સમ્રાવવી.
- ૮ ઉકરડાની આસપાસ ગદ્દી થવા દેવી નહીં.
- ૯ ગામની લાગેળે ઝોડે દરવા સારૂ સી તથા પુરો માટે જગ્યા ખાસ મુકરર કેવી તે ગામમાં જ્યાં ત્યાં ઝોડે કુચ બેસવું નહિ, તથા છોકરાં માટે પણ નજીકમાં જગ્યા નહીં કરવી જોઇએ.
- ૧૦ ગામવાળું હુંકું-ઓધુ પડવું હોય તે સેનિટરી કમિશનરને લખવું.
- ૧૧ રહેવાના ઘરમાં ટોર બાંધવા નહિ. પણ વચ્ચે બીત કે આંતરો કરી લઇ તેમાં દોર બાંધવા કે તેથી ઘરમાં રહેનાર માણસો ટોરની ગદ્દીથી-અને મચ્છર-તથા જનુથી હેરાન થાય નહિ.
- ૧૨ રાંધાનું મકાન હવા અજવાળાવાળું સ્વચ્છ રાખવું તથા ન્દાનાં હોલમાં ઘણું છોકરાં ભેગા બેસાડવા નહિ. તેથી છોકરાંઓ પુરતી હવા ન મળવાથી શીર્ષાં તથા મોઢાં રહે છે. ને તેમની શક્તિઓ ખીલતી નથી છોકરાંઓને પુરતી કસરત કરાવવી.

પ્રવાસ મંજરી.

ઉત્તરનની યાત્રા.

નામરવાડા, નડિઆદ.

તા. ૧-૫-૧૭

પ્રિય બહેન મંજુ,

તારો પત્ર મળ્યો. કવર ઉપરના હસ્તાક્ષર તરફ દૃષ્ટિ પડનાંજ હૃદય બાણી ગયું. આ પત્ર તેની બાળસંખીનોજ છે. સ્નેહથી આતુર થયેલા હૃદયે શ્રદ્ધાર્થમાં વિશેષ પડતો હોવા છતાંજ પત્ર જરૂરી વાંચના હવાથી કર્યું. સ્નેહી હૃદયના સ્નેહમય ઉભરા ક્રીડાએ એ પત્રુ જીવનનો એક દ્વારો છે. પત્ર દ્વારા જીવ્યાવેલા કેટલાક જાહેર જીવનના, જાણીતા-ગોઝા સમાચારથી મ્હને ધણું રસ પડ્યો. મ્હારે માટે ત્હને આટલી બધી સ્નેહભરી લાજ-વળીએ થતી જોઈ, મ્હારા સ્નેહાદ્ર્ હૃદયમાં ઉપકરરૂપિત થયા વિના રહી શકતી નથી. આપણી સ્નેહ અવિચ્છિન્ન રહે એજ ઇચ્છા.

મ્હારા પૂ. મામાજીના પુત્રનું નામ પાડવાની બાધા મૂકવા અમ્હારે ઉત્તરન જવાનું હતું. તા. ૨૩-૪-૧૭ ને દિને અહિંથી સ્થવારમાં ઉપડી ટ્રેનમાં અમ્હે બેઠાંહતા. બપોરના બાર વાગ્યે જોધરા સ્ટેશન આવ્યું. ત્યાં અમ્હે ટ્રેન બદલી અને રાત્રે આઠ વાગ્યે રતલાજ સ્ટેશને આવી પહોંચ્યાં. બપોરનો વખત અને તાપના દિવસ હોવાથી, ટ્રેનની મુસાફરીમાં અમને કંઈજા આવ્યો હતો. રતલાજમાં અમ્હારે એક રાત રહેવું પડે એમ હતું, કસ્ટુ કે ઉત્તરન જવાની ટ્રેન બીજે દિવસે સ્થવારમાં આઠ વાગ્યે ઉપડી હતી. અમ્હે અમ્હારા એક મિત્રને ત્યાં સ્ટેશનની નજીકમાં ઉતરી હતાં. રાત્રે તો ખાત્ર મ્હા તથા લીધેલા દીમજીમાંથી નારતો કરી લઈને ચાલ્યા લીધું. બીજે દિવસે મ્હવારમાં ચાર વાગ્યે ઉડીને સ્નાન કર્યા પછી અમ્હે મ્હા તથા સોઈની તૈયારી કરી, સાત વાગતામાં જની ક્ષીને પરવાઈ પછી સ્ટેશને ગયાં અને સારી જગ્યા મળી જવાથી આનંદ થયો. હવે તો સ્ટેશનો બહુ છેટે છેટે હતાં તેથી એકથી બીજું સ્ટેશન આવતાં અર્ધો પોણો કલાક થઈ જતો અને કેટલાક સ્ટેશનોએ તો ટ્રેન પણ અર્ધો કલાક નિશ્ચિત ચોલતી. આખરે પોણા બાર વાગ્યે ઉત્તરન આવ્યું. બપોરનો સમય તાપ પડતો હતો અને ઘર થતું દૂર હતું તેથી નજીકમાં આવેલી ધર્મશાળામાં અમ્હે ઉતરી. સ્થવારમાં જમેલાં હોવાથી અત્યારે સોઈની ચિતા નહોતી, તેથી થોડો વખત વાતચીત કરી સર્વેએ નિદ્રાદેવીનો સત્કાર કર્યો.

રહાને ચાર વાગ્યે અમ્હે મામાજીના એક મિત્રને ત્યાં મળવા ગયાં. સ્ટેશનની અને ધર્મશાળાની નજીકમાંજ તેઓ રહે છે. તેમનું નામ વસંતલાલબાઈ છે અને તેઓ મુંબજ અને માયાજી માણસ છે. તેમનાં પત્નીએ તથા તેમણે અમ્હારો બહુ સ્નેહથી સત્કાર કર્યો હતો. એકાદેક કલાક ત્યાં બેઠા પછી અમ્હે જવાની રજા લીધી. મ્હારાં પૂ. સાસુજી આખે કમનસિમે જોઈ શકાતું ન હોવાથી, તરફથી તેમને વિચારને હેરાનગતિ પહોંચવાની હતી પણ ધારતી હતી. તે જોઈ વસંતલાલબાઈએ તેમને એકવાને રાત્રિ પડતા રુધી ત્યાંજ રહેવાનો આમ્રદ કર્યો. આથી તેમને ત્યાં રૂંપા અમ્હે ગામમાં ગયાં. પ્હેલાં તો મદામજ-

શરમાં દર્શન કરવા ગયાં. અહિં એક લેખિતમાં ઉતરવાનું છે. ભોંયડું બહુ નીચું નથી પણ ભેળને ઘીધિ દુર્ગધ બહુ મારે છે. મહાદેવ ધણા મ્હોટા છે તેમને સ્નાન કરાવવામાં પૂનરીઓ રૂપનાં કુડી લોટા વગેરે વાપરે છે. બહાર આવતાં અનેક પગરીઓ દક્ષિણાએ ચાલવા કરતા હતા. ભોંયરામાં દાખલ થવાના દારની મ્હાને સમય-દ્રષ્ટ તથા સીતાજીની કૃતિવાળું એક ન્હાનકડું મંદિર છે, અને અન્ય ક્ષિપ્રા નદી આવેલી છે. આ નદીના મવાડ થલે લાંબે સુધી વહે છે. નદીનો ઘાટ પણ બહુ મ્હોટા છે અને સુંદર રીતે બાંધેલો છે ત્યાં ધણા પાણીથી મોઢા મોઢાતે ભોલતે સ્નાન કરતા દૃષ્ટિગ્રામર થાય છે. અહિંથી બહાર આવતાં ન્હાના ઈશ્વર આવે છે, ત્યાં દર્શન કરી અગ્રે થોડે દૂર આવેલા દરસિદ્ધિમાતાના મંદિરમાં જઈ આવ્યા પછી અગ્રે કૃતિકા એક પાસે બેઠેલા માતાની ગલી છે ત્યાં ગયાં ત્યાં મામાજીનું શસ્ત્રગૃહ છે, અગ્રે અહિંજ હિતરવાના દર્તા તેથી અમને બધાને મૂળે મામાજી સામુજીને લેવાને તથા ધર્મશાળામાં મૂકાવેલો સામાન લાવવાને માટે ગયા. સંમિતો વખત હતો અને લગભગ નવ વાગ્યા હતા. ધર્મશાળા સરપ્રરી હોવાથી ત્યાં બહુ ભવેલો રાજો છે. “તરુંદે ક્યાંથી આવ્યા છો ? આટલી રાત કેમ પડી ગઈ છે ?” વગેરે કેટલાક પ્રશ્નો પડેરેમીરે મામાજીને પૂછ્યા અને જવાબ મળતા સામાન લેવા જવા દીધા. ધર્મશાળામાં એક દરે સમયક સારી છે મામાજી ઘેર આવ્યા ત્યારે અગીઆર વાગ્યા હતા.

ક્ષિપ્રા નદી પાસેજ હોવાથી અગ્રે સ્વચરમાજ સજ સ્નાન કરવા ત્યાં જતાં હતાં ત્યાં અમને બહુ મળ પડતી હતી નદીને અરખસિત મવાડ પણ એક સુંદર લાગતો હતો. નદી કિનારે કાળા મળીના યરના થા પગી રહેલા છે ત્યાના લોકો કપડાં ધોવામાં તથા માથુ ધોવામાં સાણુને બાંને આ માટીનો રૂટથી ઉપયોગ કરે છે આ મળીથી કપડા બહુ ઉત્તમ અને કુમારવાળા થાય છે, તથા પવન પણ બેરમાં વાતો દોવડી ત્વિતિ ત્વિજ ધોઈને સુખચત્રાં પણ ઠીક થાય છે ત્યાંના મેઢા તે કપડાંના ગાલેલ થઈ ખરૂં માથે મૂકીને નદીએ ધોવા આવે છે.

તા ૨૮ મીએ અગ્રે રાત્ર ભાઈહરિની ગ્રામ જોવા ગયાં હતા. એ તો ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ વાત છે કે રાત્ર ભાઈહરિ, ભેજનગળ નયા વિક્રમરાગ જેવા મહાન રાગઓ ઉત્તમનર્મજ રાગ કરતા હતા ભાઈહરિની ગ્રામ અગ્રેના મુકામથી લગભગ દોઢ માઈલ દૂર હોવાથી અગ્રે માટીમાં મેશીને ગયાં હતાં ત્યાં માટી ચોરસ ઘાટની હોય છે, ઉપર એજ ઘાટનું દાઢ્યુ દોષ છે અને ચારેપાસ મોતીનાં ઘાટઘાટતા તોરણો લટકાવેલાં હોય છે, તથા મેઢાની મજુ બાલુએ ન્હાનકડાં તકતા જડેલાં હોય છે રસ્તામાં બજાર ચાલી ગયું હતું. જગત મ્હોટું છે ત્યાંની તથા બીજા બધા ધરની બાંધણી બહુજ ભેગ ઘાટની છે, અને લીંપજ તથા પત્થરતુજ દાંમ છે. ભાઈહરિની ગ્રામ ઉડી છે નીચાણ બહુ આવે છે માટે માથુ નમાવીને જવાની સંભાળ રાખવી પડે છે બે દીવા તથા કાંડીતુ બાકસ સાથે રાખ્યાં હતાં. ગ્રામમાં ભાઈહરિની મૂર્તિ છે અને ત્યાં જરા ઉંચે લાકડાની પીઠ ઉપર તેમણે એક હાથ મૂકેલા હરી તેડથી જગા સોનાની ચર્ચાઈ છે. વળી તેમના પગ પાસે એક ન્હાન કોથ (હવન કરે છે તેવડા) કુંડ છે. તેમાં પીળા માટી છે તે અત્યાર સુધી જોઈને તેવીજ પ્રથમ રહેલી છે આ/બધું ભાઈહરિ ધર્મિજ હતા તેની સાક્ષી પૂરે છે ગ્રામ સુધી ગાડી આવી શકતી નથી, તેથી હલેક મિનિટ સુધી અગ્રે ચાલવાની મળ બોજવી શક્યાં.

સૂક્ષ્મતાનો સમય હતો. રત્નબેરગી, સૂક્ષ્મતાનો વાદળોએ એક બીજા તરફ દોડાદોડી હતી રહી હતી. અને “ગયો, ગયો,” એમ અરે બોલતાં હતાં ત્યાં તો અમ્હારી નજરે ચૂકાવી સર્વ આદર્ય થઈ ગયો. કોઈક વાદળો પાછળજ તે સંતોષ ગયો. કેટલું આદર્યાદર્યનું દર્શન ! કેવી તેની મન ! ઉડી મનોહર, ખીણો આ સુદૃષ્ટી-દર્શન વધારો કરતી અમને ચોર આનંદ આપતી હતી ન્હાની ન્હાની છૂટી છવાઈ ટેકરીઓ જોળ-મગાની અમને હીક મમ્મત પડતી હતી. પવનનું જેર હતું અને ધ્રુવ ધણી હતી, તેથી પણ ધણી ન બધ તેની અમ્હારે સજાણ રાખવી પડતી. પછી પાસેજ આવેલા મહાકાળો માતામા અરે દર્શન કરવા ગયાં. માતાજી બધા સ્વરૂપે બિરાળાં છે મદિરની બહાર એક ભળીદાર દહેરીમા પત્થરનો વાથ છે, તે માતાજીની સન્મુખ રાખ્યો છે. આ જગ્યા મોટી છે અને ચારે પાસ છાપરા હોવાથી, દરથી આવેલા યાત્રાળુઓને મેગવાની સારી જગ્યા છે, ન્હાનકડી ધર્મશાળા તરીકેજ આ જગ્યા વપરાય છે. આટલામા પાસે કાંઈ પાણી નથી તેથી ફરકત પડે છે ત્યાંથી બહાર આવતાં એક ન્હાનું મદિર છે, જેમાં ગજુપતિજી મગ સ્વરૂપમાં બિરાજેલા છે શે તેમનો દેખાવ ! અમને તો હસવું આવ્યા વિના રહેતું નહોતું તેમાં પણ અર્થ વગરનું “જય શ્યમલીઆ ગજુપતિજી” એમ બોલીને બાલુલાઈએ અમને દસાવ્યાં.

અહિંથી અર્ધો માઈલ દૂર આવેલાં સિદ્ધવડ તરફ અરે ગયા અર્ધે ગયા ત્યાં શિખ્ર નદી આવતી હતી અને પૂલ ન્હાનો હતો, તેથી ગાડીને ત્યાંજ ઉભી રાખી, અરે પગવાટે ગયાં, સિદ્ધવડે થયેલા મોટા વડ છે એનાં અસખ્ય પાંદડાં લીલાંજમ જેવાં દેખાય છે, અને આશ્ચર્ય છે કે પાનખર ઋતુમાં પણ તે ખરી પડતાં નથી, અને તેથીજ તેનું નામ સિદ્ધવડ પાડવામાં આવ્યું છે આ જગ્યા પવિત્ર ગણાય છે, ઘણાં ભોટા તેમના સ્વર્ગસ્થ વસિલેતું અહિં શ્રાદ્ધ કરી જાય છે. અહિં પવિત્ર ષગથીઆ ઉતરીએ છીએ એટલે શિખ્ર નદી આવે છે. તેના કાંઠેજ ભેંસી અરે હાથપગ ધોઈ નાખ્યાં અમ્હારો ચાક ઉતરી ગયો અને પાછો આનંદ પડવા લાગ્યો. અહિં અમને એમ કહેવામાં આવ્યું કે સિદ્ધવડથી થોડે દૂર એક કુંડ છે તેમાં ઘણા મોટા મોટા કાચના રહે છે અને તેની મધ્યમાં દસેક દામ લાખી એક માછલી રહે છે. આના નાકમા કોઈએ લાગી પહેરાવી છે. જો દસનાર પક્ષ સેક નાખીએ સોજ તે આછલી ઉડે અરે છે અરે તે એ આત્મચાલનને મતોષ માનો.

તા. રત્ન મીએ શુભ દિવસ હોવાથી, મહાકાળો માતામા અમ્હારે ચિ. બાલુલાઈની આધા મૂકવાનું જવાનું હતું. સ્થવારના અગીઆર વાગ્યે અરે ધેરથી માત્ર મ્હા પીને ગયાં. માતામા અરે સારી જગ્યા બોધતે નિરાતે બેઠાં, કાલુ કે અરે ગયાં ત્યારે માતાજીના નવ પાંદડાં કરવાના હતા તેમથી બે પાંદડાં બાકી હતા ત્યારે ત્રણ વાગ્યા ત્યારે પાંદડાં પૂરે સપ ગયા અને પૂજા કરાવી, બાલુલાઈનું નામ “રમાન્ત” પાડ્યું આ નામ બાલુલાઈને તથા અમને ગમી ગયું હતું તેથી બધાં યુથી થવા લાગ્યાં. પગી પાંદડાં કરનાર બાલુલાઈને દક્ષિણ આપી, સજાણ પાંચ વાગ્યે અરે મજાજેર મહાદેવમાં દર્શન કરવા ગયાં અહિં પણ શિખ્ર નદી વહેતી હતી. ત્યાંથી ગોમતી કુંડ જોવા ગયાં આ કુંડમાં પાણી તો સફાઈ ગયું હતું તેથી આશ્ર જોવા જેનું કાંઈ નહોતું. લગી બે ન્હાનો મદિરા હતા એકપાસ

આજ કૃષ્ણ પોતાના ઝોડીઆ સહિત, હાથમાં પુસ્તક લઈ, શિષ્યની સ્થિતિમાં ઝોકવાઈ ગયા હતા, અને બીજા ઓરડામાં તેમના શિષ્ય બિરાજેલા હતા. આ તે કોણ આશ્ચર્ય ? જુદા જુદા ઓરડામાં શિષ્ય અને શિક્ષક એસે તોપણ સિંચી રાકાતું હશે એ તો મહેં અને પ્રથમજ નેમું. અહિં પત્રમરનો એક પોડીઆ છે. તે બધા પોડીઆની માફક બેઠેલો નહિ પણ ઉભો મહેલો છે આ પણ અસામાન્ય દેખાવ છે. બગીચામાં બીજે રસે ચાંદને અમહે એક બીજા મંદિરમાં ગયા આ મંદિરની બહાર પગથીઆ પાસેજ ક્ષિપ્રા નદીના ન્દાનકડો માટ છે મંદિરમાં શેષશાધી ભગવાનની મૂર્તિ છે. શેષશાધી ભગવાન નિરાદેવીની ઉપાસના કરે છે અને શ્રીલક્ષ્મીજી તેમના ચરણ ચાંપે છે જગા ઉપર ધણા મિરાંજેલા છે આ હસ્ય મુન્દર લાગે છે. હવે પાણીની બધાંને તરંગ લાગી હતી, તેથી અહિં ક્ષિપ્રા નદીના પવિત્ર જળનો બધાંએ રસથી ઉપયોગ કર્યો.

પછી અમહે સત્યનારાયણના મંદિરમાં જઈ આવ્યા. ત્યાં સત્યનારાયણ ભગવાનના જમણા હાથમાં રામચંદ્ર છે અને યજ્ઞ હાથમાં સીતાજી છે, તથા આસપાસ ભરત અને રામુમ ઉભા રહેલા છે. અહિંથી રામ મંદિર ને તદ્વન નજીકમાંજ હતું ત્યાં ગયા. તે પછી અમહે ને ધરમાં રહેતા હતા તે ધરની પાછળ અગ્નિહોત્ર આવેલું છે, તેના દર્શન કરવા ગયા અગ્નિહોત્રના નજીક છે, તેમાંથી એક કુડમાં તો રાત્રિ દિવસ અગ્નિ પડયોજ રહે છે પતિપત્નીની સહાયતાથીજ આવી રીતે અગ્નિહોત્ર રાખી છાયા છે. પૂર્વે મહાન નમિયુનિઓ આ પ્રમાણે અગ્નિહોત્ર રાખતા હતા. અગ્નિહોત્ર રાખવામાં ધણીજ સલાખ મળ્યવી પડે છે. ને ઓરડામાં આ કુડ છે તે ઓરડામાં બ્રહ્મેચુક સ્નાનાદિ કૃત્યોથી પવિત્ર થયા વિના પત્ર મૂકી રાકાય નહિ. પાંચ વાગે એટલે બન્ને બાણીએ ઉડવુજ નેમંજી, અને રૂઢવારે સ્નાન હોમ કરવોજ નેમંજી અહિંથી અમહે ઘેર પહોંચ્યા ત્યારે સ્નાન આનો સુમાર થયો હતો.

ઉત્તરના એ માત્ર પાંચાડુજ નહિ પણ ઐતિહાસિક સ્થાન છે. કવિ કાલિદાસે પ્રસિદ્ધ મેઘદૂતનો સંસ્કૃત કાવ્યમાં ઉત્તરનંદુ બહુ યસસે વર્ણન કર્યું છે એમ મહેને મ્હારા પિતાજી કહેતા હતા ઉત્તરનામાં ગુદના પાપડ, રસનાં ગુળ, મખાણા, પેડા, મઝાઈ, કાકડી, રસેયાં વગેરે ચીજો બહુ વખણાય છે. આ દેશ રજપૂતના તરફ આવેલો દોવાથી, આણી પાસ લીલોત્રી નથી. અહિંનાં હવાપાણી સારાં છે. શેર ગુજરાત તરફના શેર કરતાં બમણા છે. વસ્તી માત્ર માળવી લોઢીની છે આણીપાસ ધુષ્ટ કાઠવોનો બહુ રિવાજ છે માળવી બાપામાં અમને બહુ સમજ પડતી નહોતી.

તા ૩૦ મીએ અમહે ઉત્તરના ઇાડુ. આખી રાત અમહેં જોધરા રેલેવાની વેઈ દિગ્ ગમતાં કાઠી હતી. આ વખતની મુસાફરી સ્નાન તથા સ્થવારની હતી, તેથી દેવની મુસાફરી આનંદ ઉપજાવવારી નીડડી બીજે દિવસે સ્થવારે આણીના સ્ટેશને દેવ બદલી, દોસે વાગ્યે અમહે નડિઆદ આવી પહોંચ્યા.

બ્હેન ! મ્હારા પત્રથી કટાંજો તો નહિ આવે ને ? તે' મ્હારા મહાબલેશ્વરના પ્રવાસ વર્ણનના પત્રમાં રસ લીધો હતો, તેથીજ આ વખતે પણ મ્હારા એક આનંદમય પ્રવાસ નું વર્ણન હું તને લખી મોકલું છું તમહે સર્વ કૃષ્ણ હશે. કુટુંબમાં સર્વને મ્હારા સ્નેહ સ્મરણ. પત્ર લખજો.

લે. મદનનાં બનેદુસ્તરણ.

बाल विनोद.

प्रादुरभूत.

લેખક:—બહેન શ્રી પ્રતિભા કુબ્જરાવ કિયેલીઆ—(ઉમર વર્ષ-૧૧.)

[illegible]

જ્ઞાનદાયક સમસ્યાઓ!

(૧)

સંપાદક:—સૌ. ચંચળગૌરી સુકુન્દસય સ્ત્રી. રાવળ.

સવાલ—કામ કે ન્દે કૌતક દીકું, બધાં તળાવમાં તરતું દીકું,
પાણી છે પણ પીતું નથી, કામ છે પણ ચરતું નથી,
(ન) એ જગાવો મરતું નથી.

જવાબ ..હોડી.

સવાલ—દશદશુ આવે ને દશદશુ જાય,
એક રહે ને બીજી મંગળ આવ.

જવાબ ..પારણું.

સવાલ—એક જગારર ઐડ, તેની ચામ બોલે ઐડ,
તેનો સર્ગો અગર, તેને માથે મણનો ભાર,
જવાબ...ઘાણી.

સવાલ—ભોતમાં ખોત, પગીનમાં પાણી,
ને મારો અર્થ ઠાડે, તેને આપુ સોનાનો ઘણી.

જવાબ ..નાળિયેર.

સવાલ—ધત્તાસા મુનિગમ, ધત્તાસા પૂજ;
દોડ બપ મુનિગમ, પકડ આવે પૂજ.

જવાબ...સોય.

સવાલ—એક ગ્રાણી એવું છે કે સ્વપ્નમાં આવે પગે ચાલે,
બધોરે બે પગે ચાલે ને સ્થાને નથી પગે આવે.

જવાબ...મનુષ્ય.

(૨)

સંપાદક:—રા. રા. ઠાકુભાઈ મીણાભાઈ, પસસાણા.

ગોકુળીએ લઈ આવે બહાણ, ગોકુળીથી વંદાન રહે
તે મુંજને દેખાડે બહાણ, બેઠે બેઠે ચમ ચમાડે બહાણ,
સસ, રમ્યા દોડે બહાણ, ને ને શ્રી રણદોડે બહાણ
આમળીઆ શ્રી ભગવાન બહાણરેક

(૧) સરસ્વતિગતે વિનવું, મણપન વાગુ આવ

અવગેલી અળા ઘાસ પુરે ને ગુણુ તમાગ આવે—જવાબ ગો.

- (૨) પાંચ વેંતની પ્રતળી, યુગ લેણના દંત
નારી સંજે નીત રમે, તમે ચતુર વિચારોની અંત—જ્ઞાતા એ.
અર્થ: સાબેલું.
- (૩) લક લપેટણ, સીતાદરણ, નહીં લંકાપતિ રામ
જીસ કારણ કોરવ દણ, મોહ્યાવો જ્ઞાતા નાથ—જ્ઞાતા એ.
અર્થ: ચીર
- (૪) સોપારી જેવડું સારંગડું, તલનો ત્રોળો ભામ
એ સારંગડે બે રતન ગાળ્યાં, એક ધરતી અને બીજું આભ—જ્ઞાતા એ.
અર્થ: આપની કોરી.
- (૫) વેંત જેવડી ચરખડી, ને દાલ જેવડું પુલ,
કાચાં કમળ ઉતરે, તેડું પાકે થામે મુન—જ્ઞાતા એ.
અર્થ: કુભારનો ચાકડો.
- (૬) નમરમા નાગી દરે, વનમા પ્હેરે ચીર
તે તમે લાવળે જ્ઞાતા મળી નજુદલના વીર—જ્ઞાતા એ.
અર્થ: સોપારી.
- (૭) ગાય વીધાણી એદરે, વાછરડું વાડા માહિ
દોનારી બુને પારણે, ને ઊરડાં વાડા માહિ.—જ્ઞાતા એ.
અર્થ: લાંદક.
- (૮) નારી શીટી નર થયો, યજ્ઞ પહેવો ધામ
આઠ માસ રજુ બોમરી, પડી નાર યજ્ઞ ઘેર ભય.—જ્ઞાતા એ.
અર્થ: ગોદણનો એ બો.
- (૯) પડી પશુ લાંચી નહીં, કકડા થયા બે ચાર
વમર પામે ઉડી મહા, તમે ચતુર કરો વિચાર.—જ્ઞાતા એ.
અર્થ: રાત.
- (૧૦) નારી ને તો નર થયા, યજ્ઞ સાથે પ્રીત
નારી પ્હેવો નર આરે, એ તો કાના કુળની રીત.—જ્ઞાતા એ.
અર્થ: સોગાર બાળ
- (૧૧) જગમાં પેસી ધર કરે, યજ્ઞ જગમાં ન્દાય
મેઢું વાટે મરે નહીં, તેમે ખાલી એએ જીવ ભય.—જ્ઞાતા એ.
અર્થ: કામર.
- (૧૨) ખાપે જણી બેટડી, બેટડીએ જણે ખાપ
ચતુર નર સમરમા કહો, એમાં બેટી લાધી કે ખાપ ?—જ્ઞાતા એ.
અર્થ: આંગલી.

सुन्दरी सुजोध

समिन्न भासिक पत्र

यम नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवता । मनु-

(प्रसन्न देवता रहे, नवीं पाणि मन्थान सुन्दरी)

हिन्दुने 'स्वराज्य' आपसानी हिमायत करना
महान हिन्दी वज्जीर

सि०-
२०५-
मो०-
५२
१६१७

पुस्तक-
१४
२५-
६-१०

वि शार्ङ्ग मोतदेमल मि० ओडविन मोन्टेग्नु
(वे ओ हिन्दी-मन्थ सुधास विने तपास तथा विचार म्पवा
आ देसभा पधारनार छे)

आस स'पास
श्री जन्म समाज.

प्रकाशक अने त'नी
नाममोहनराय वसवताराय

પ્રો. જેમ્સની

વિજ્ઞાનીક શક્તિની ગોળીઓ.

આ ગોળીઓ શરીરમાં ધરી ગયેલું વિજ્ઞાન તત્ત્વ પુરતા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરી સુધાર્થ શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે. જ્ઞાનતત્ત્વની નમીળાઈ, અશરણ, ધોરાક ન પચવો, હાથ પગનું કુખલુ, મગજને ચકરી આવવી, યાદશક્તિ સુખ થવી, મનની ચિંતા, ઉદાસી

કોઈપણ કામ પર ચિત્ત ન લાગવું ખાના પર અરુચિ, છાતીનો ધનકારો દરસ, દમ, આંખે અંધારા આવવા, ચહેરાની શીકારા, જીવાન વિદ્યાર્થીનું અભ્યાસના યોગ્યને લીધે નબળું પડેલું મગજ તેમાં, તેમજ વકીલ, બારીસ્ટરો અને કલાર્ટો, સ્કુલ માસ્ટરો, અને બીજાઓ કે જેમને રાત દીવસ મગજ કસવું પડે છે તેમને આ ગોળીઓ થોડી મુદતમાં અગ્રજ જેના સુધારે છે. તેમ જ આંખોને દુનિયાર માસીક બીમારીથી ચરીર સેવાઈ ગયું છે અને હીસ્ટીરીઆ, કમરનો દુખાવો, પ્રદર, લુખ મરી જવી, લીંગરે રોગો થાય છે તે ઉપર આ ગોળીઓ ધર્મીજ દાયદાકારક છે.

આ દવા સેવાઈ જ્ઞાનતત્ત્વ અને જીદીમાં અસાધારણ વધારો થાય છે, ગાલ લાલ થાય છે, આંખ ચળકતી અને તેજસ્વી અને છે, મન ચચળ અને ચોખ્ખું થાય છે. સુખ સાગી પેટે લાગે છે અને પેટ સાફ આવે છે. બીજી બળતી દવાઓ વાપરવા પહેલ, આ ગોળીઓ વાપરી જુઓ.

ચેતવણી:-ગોળીઓ ખરીદતી વખતે Pro James Electro Tonic Pearls પ્રો જેમ્સ હ્યેકટો રોટીક પર્લ્સ, (પ્રો. જેમ્સની વીજ્ઞાનીક શક્તિની ગોળીઓ) બરામર વાપીને લેવી.

કોમ્પ-રૂપ ગોળીની શીશોના રૂ. ૧-૪-૦ તથા ૪૦ ગોળીની શીશોના રૂ. ૨ વી. પી. ના એકથી ત્રણ શીશોઓ સુધીના રૂ. ૦૧ વધુ.

ધી એંગલો ઇન્ડિઅન ડ્રુગ એન્ડ કેમીકલ કંપની

નાં. ૫૫. જામા મસજીદ મુબરક.

સુંદરી સુબોધ.

[સ્વસ્ત્ય સાક્ષરવર્ગે ગોવર્દનજાઈના સંબંધમાં કહીએ તો “ સ્ત્રીઓ પશ્ચિત યાચ રસજ યાચ, કુટુંબોપાચ યાચ, સ્વસ્ત્ય યાચ શરીરે બલવતી, રોગહીન અને સુંદર યાચ, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજન્યનમાંથી તેઓ સુક્ર-સ્વતન યાચ ને તે સુક્રતાથી અને સ્વતનતાથી કુટુંબની સુખ્ય સમગ્રી અને કલ્યાણમાંથી હુરી, એ કુટુંબનું ખરું મત્સ્યાણ કરવા શક્તિશક્તિ અને હરિતાદિની બને કુટુંબના બાળક વર્જને પોષણ અને શક્તિ આપે અને જલ્દ વર્ગોની કલ્યાણસત્તાઓ વૃદ્ધ કરે, ” સાચી પત્ની ચઈ પતિનું જીવન જીવન કરે, પતિતપાવન સેવાસતિની જની કુખતિશિરમા રૂપતા બાન્ડના આત્મા-હૃદય દેહા, યાનુજન પુત્રી લીકે દિનદૈવાના સત્તાઓના વિશ્વ અને પ્રતિબિંબ સહાયક યાચ વધા પ્રભવત્સલ જનનિરપે સ્વદેશમાં હૃદયસ્પર્શના તેજસ્વી હૃદયસત્તા રિસો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે-એજ આર્થ સુંદરીઓના જીવનની સફળતા છે એ વિના શુદ્ધ નથી શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી અને પ્રભ વિના સામ્ય નથી...સ્ત્રીની જનનિ વિના દેશની જનનિ અશક્ય છે ’]

પુ ૧૪ સુ.]

સપ્ટેમ્બર, ઑક્ટોબર, ૧૯૧૭.

[અંક ૯-૧૦

ઉદય ગુંજન.

મહારાં દેશ ભાન્ડુઓને-

નિવેદન અને યાચના.

લેખક-૧૮ રા. જીતાબીદાસ હાથીભાઈ અમીન.

એકવાર યુરોપના વિજેતા પ્રાન્સના મહાપ્રતાપી વીર નેપોલીયન સમ્રાટે કહ્યું હતું કે-“મને સૌ સુશિક્ષિતા માતાના સત્તાન આપો તો હું આખી દુનિયાનો વિજય કરીશ ”

બાલુઓ ને જાહેરો ! સમ્રાટ નેપોલીયનનું ઉપરનું વાક્ય કેટલું મહત્વપૂર્ણ અને મત્ત છે એ આ દેશનાં ધર્મજ્ઞ યોગી બાબવાન સ્ત્રી પુરુષો સમજી શકે છે ને દેશની એક સુશિક્ષિતા માતાએ ખરા સુપુત્ર રત્નને પેદા કર્યું છે, ને દેશની માતાએ એવા એક ખજા સુપુત્રને પોતાના જોણમાં ઉછેર્યો છે, અને ને દેશસેવા, ધર્મોપસંગ, પરાપત્ર, સમાજહિત અને સત્યાચરણ માટે પોતાના ધનને, ઔદ્યોગને, શરીરને અને પ્રાણને પણ ગુચ્છ સમજે છે, તેજ માતા નેપોલીયનનું ઉપરનું વાક્ય પોતાના શરીરપર પુષ્પની આકૃષ્ટ ધારણ કરે છે અથવા એ વાક્યનું મહત્ત્વ સમજી શકે છે, એમાં સંદેહ નથી. વારનાસી રીતે પરા પરી, વીરપ્રસવિની માતાઓ ને દેશમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે દેશમાં પ્રતિષ્ઠા, મર્મદા અંકટમાં મહત્ત્વનો ઉત્કર્ષ સુધસ થાય છે મહાજગજન, અત્યાચારી, રાજ કંડના કાનજીદા દોષીને પ્રસવિની માતા કેવળીજીની કુખમાં એક અમર આ દેશની પ્રતિષ્ઠા અને મહત્તા યા

“ઈસ ઘરકો આગ લગી ગઈ ઘરકે ચિરાગસે”

હા ! વિધિરૂપિણી ! હે શુદ્ધ ભારત ! તારે પશુ આ દુર્દેવ તિલાસ આ અવસ્થામાં પણ દેખવો પડ્યો ? અરે ! હા ! હમારો વર્ષોથી આ ઝોટી વિષયવિસાદ વેદના સદન કરતાં કરતાં તારેં સુખ વિવશું થઈ ગયું ! મોગલોના શાસન સમયમાં ‘જલ્દયા’ નો કર પણ તારી ઉપર ન પડ્યો હોય. એ વખતથી આજ ‘સુધી તારેં’ સુખ પરિતાપથી પૂર્ણ છે. તારી ઝામવ કાન્તિ હમણા શું તેથી મલીન છે ? હા ! હૈવ ! શું એ કારણથી ખવિન પ્રવાહ ભગવતી ભાગીરથી, શુદ્ધસલીલા શીમતી સરસ્વતી, કૃષ્ણકાન્તિકલેવસ કોવિન્દી (યમુના નદી) પૂર્વના વિશુદ્ધ વિસ્તારથી પ્રવાહિત થતી નથી ? શું તેમને એ કારણથી નિરસ અને શુષ્ક વન-ઉપવનમાં જવું પડે છે ?

પાકક અને પાહિલાઓ ! વર્તમાન કાળમાં આપણા ભારત દેશની શી દુર્દશ છે, તે આપણાથી અજાણી નથી. ને તેથી કરીને આપને વિશેષ નિવેદન કરવાની આવશ્યકતા નથી. આમારી નમ્ર પ્રાર્થના એ છે કે આપ ભારતની સામાજિક દશાનો વિચાર કરી તેના મુનરૂપાનને માટે પોતાના પ્રયત્નોનો પ્રકર્ષ પ્રયોગ અને ઉચિત ઉદ્યોગ કરો. ભારત દેશને ઉન્નત કરવાને માટે જે જે કારણ-ઉપકરણ સાધન-ઉપસાધન આપણ જાણવામાં છે તેની સુકત મોજાઓ અને સમુચિત સાધનોએ ભરૂંજ દૃઢ ચિત્તથી કરો. કોઈ પણ નિરૂત્સાહી અને નિરૂચી દેશની ઉન્નતિ કરી શકતો નથી. સમયોચિત પરમ પ્રુદ્ધાર્થની જરૂર છે. સત્ય અને સચેષ્ટ થવાની જરૂર છે. હમણાં આપણા ભારતે દેશનું માન તેમજ મહત્વ જરાં પણ નથી. જરા વિચાર કરો. આપણું શું હતું ને હવે શું છે ? વિદ્યા, શુદ્ધિ, બળ, વિક્રમ, ધન, ધાન્ય, આમોદ પ્રમોદ અને ઐશ્વર્ય સુખ તમારા દેશમાં હવે ક્યાં છે ? દરેક આત્મતાં પાછળ પડેલા અનેક દેશોએ પોતાની કેવી ઉન્નતિ કરી છે ! જાપાને પોતાના કલાકૌશલ્યથી આખા જગતમાં પોતાની પતિલા પાટી દીધી છે. આજ સમસ્ત જગત જાપાન ઉપર મુઠ્ઠા છે. તમે તો ભાગ્યના હજી ક્યાં છો. નસિમના દેરમાં આપણે આપણું બધું ખાઈ દીધું છે. બધુંએ ! જે કારણથી આપણે દેશ આવી સ્થિતિએ પહોંચ્યો છે તેને તપામી જુઓ.

એક વખતે સ્વનામધન્ય સ્વર્ગવાસી ગોપાળ કૃષ્ણ ગોર્ધલેએ પોતાના બાપણમાં કહ્યું હતું કે “જે કાંઈ પણ દેશની સામાજિક અથવા આન્તરિક દશા જોવી હોય તો મદિલા મડળ ઉપર દષ્ટિપાત કરો ! અર્થાત્ સ્ત્રી સમાજની ભલી અથવા બૂરી સ્થિતિપર દેશની પણ ભલી અથવા બૂરી સ્થિતિ અવલોકે છે. જે દેશનું મદિલા મડળ ઉન્નતિમાં છે, તે દેશ પણ ઉન્નત છે. અને જે દેશનું મદિલા મડળ દુઃખી અને દીન અવસ્થામાં છે, તે દેશ પણ દીન અને દુઃખી છે. આમાં કંઈ પણ સંદેહ નથી કે ભારતની સ્ત્રી જાતિપર અત્યાચારો વિષાજ ભારતમાં ઘર કરીને રહ્યો છે. કાનિય જાતિ-કે જે બધાની પાંચક અને રક્ષક હતી તેણે દ્વારાજ સ્ત્રી જાતિપર અત્યાચાર થયો, રક્ષક ભક્ષક બની જઈ હવે તેનો નાશ કરનાર બની ગયો તો તેમાં આશ્ચર્ય શું થાય ? મહાભારતનું દેશનાયક શુદ્ધ દ્રૌપદી ઉપર અત્યાચાર કરવાને પરિણામે મધુ, નરાધન જપચંદે સ્ત્રી ઉપર અત્યાચાર કરવાને લીધે પ્રસન્નભાગી સંસ્તનત હિંદમાં કાંઈક કરી

પ્રસ્તુત સમયમાં નાની બાળાઓને માગવાનો રિવાજ પણ હજી સુધી રાજપુતાનામાં છે. આથી વધારેમાં-વધારે જેણે અત્યાચાર બીજા ઉપર યથા શકે છે ! આતો પરમજાણે પણ અંત છે. ને તેને લીધે હજી ભારત દુઃખી છે, દરિદ્ર છે, દીન છે તે ગૃહે તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું થું છે ! આ ધરેલુથી—”

સુલન વર્ગની વ્યવસ્થા બહુ ધ અથવા ઉન્નતિ અને અવનતિનો ઉપદેશ સીધો ચરખો આપણા પોતાના હાથથી ધુમી રેશે છે. તે જરા ધમરને માટે વિચાર સમજથી ફેરવો. વાદ રાખવો કે તમારા ફેરવવા ઉપર ભારતને સારા બનવાનો અથવા બહુ નાણુકભામ બનવાનો અથવા બગડવાનો સંભવ છે. એથી કરીને ભારત ઉપર દયા કરીને બહુ સાવધાનીથી અને શાંત સમજથી તે ચરખો ફેરવજો.

દેશની વિશુદ્ધિ અથવા લલાઇ જરાઈનાં લુભ્ભેદર મન્ય બધુઓ ને બુદ્ધે ! આપની સેવામાં પણ થું ઘાતું ! દમણ તો આપની પાસેથી એક અતિમન્યુલી થોડી “વાચના” કરવાની રહી છે. આપ દેશના ઉપર દયા અને અનુમદ્દ કરીને હિંમતથી, મહાનમીથી, અને રક્તિભર પ્રયત્નથી તે વાચના પુરી કરશો. આ ‘વાચના’ એવી નથી કે જેની ભગવાને વામનરૂપ ધરી ભળીરાખ પાસે કરી હતી ! આ સાચી ‘વાચના’ છે. દેશના સુધારા માટે આ થોડી વાચના છે. આપની પાસેથી અમારે રાજપાટ નથી નેહતું, ધન નથી નેહતું, ઐશ્વર્ય અને સુખ પણ નથી નેહતું. અમે તો આપની પાસેથી સીધી, ચાલી અને નાચી ‘વાચના પૂર્તિ’ ચાલીએ છીએ. તે આપો, પુરી કરો. વાચના—

“ધાર્મિક વીર વિદુષી સાચી માતા”

ની છે. તે પણ એટલી-વાર નહિ. એમાં આપને વધારે ચિંતા કરવી પડશે નહિ. આવડા મોટા દેસાથી આ નામાં નાની વાચના થું પુરી થઈ નહિ શકે ? એક સામાન્ય પ્રાર્થના છે. હજી પણ આપ ધમરના અનુમદ્દથી અને તમારા અત્યંત ઉદય અને પુર-ધાર્યથી એટલી ‘પૂર્તિ’ કરશો તો ભારતનું કષ્ટાણુ યગે; એટલુંજ નહિ પણ ઝાંલે ને ઝાંલે મોદમંગલમય વાદ આપના ધરમાં વામરી; અને આપણમાં દેવતાઓને પણ તે સંભળેવા પડશે. આમોદ પ્રમોદની સમસ્ત રાણીઓ આપના ધરમાં આવી નિવાસ કરશે. પ્રાતઃ તેમજ સાંધાએ પૂર્વની પેઠે દેવગણ આપનાં યજ્ઞગાન ગાયો; સર્વ આપત્તિઓનું તેમ મુશિજતોનું તે પછી એક પણ સ્વપ્ન આવશે નહિ. ને તે માટે—

“એક ધાર્મિક, વીર વિદુષી સાચી માતા પેદા કરો.”

એથી વધારે અમારે નેહતું નથી. *

વાર્તાલહરી.

આકસ્મિક મિલન.

પ્રયોગક—રા. રા. શશિલાલ હિંમતલાલ રાવલ.

પ્રમોદસયે સૌજન્ય વર્ષના સુધીલ મુવક સરોજકુમારની સાથે પોતાની પુત્રી પ્રમીલાનું લગ્ન કર્યું. બન્ને પક્ષ તરફથી લગ્નના શુભ પ્રસંગે ઘણી ધામધુમ કરવામાં આવી. પરંતુ સામાન્ય લેવડદેવડ માટે ઉભય પક્ષ વચ્ચે કંઈ વધી પડ્યો તેથી સરોજકુમારનો પિતા મુત્રવધુને તેના પિયરમાં રહેવા દઈ પુત્રને લઈ પોતાને ગામ આવતો રહ્યો. તેના એ અધારિત અર્પણ તેને અલ્પ સમયમાં ફળ મળ્યું. માતિપર્યે એક વર્ષ તેને ન્યાત ખ્દાર જુક્યો. ન્હાના ગામમાં ન્યાત ખ્દાર રહેવું એટલે અનેક આપત્તિઓને માથે વહોરી લેવા જેવું છે. તેથી સરોજકુમારનો પિતા પુત્ર પરિવારને સાથે લઈ વડોદરે આવવો રહ્યો.

એ મહી ૭ વર્ષ થીતી ગયાં.

સરોજકુમારને લગ્ન દિવસનું સ્મરણ થતાં હૃદયમાં ઘણી બધા ધતી. અહા ! કેટલું લાવણ્યમય અપૂર્વ સૌંદર્યવાળી મુખાર્વિદ હતું ! તેણે ફક્ત એકજવાર કુષ્ટપટમાંથી તેની પ્રેમિકાનું પ્રિય મુખ નિહાળ્યું હતું. તે ઘણીવાર હૃદયમાં કાલ્પનિક પ્રતિમા ઉભી કરીને પ્રમીલાનું ચિંતન કરતો. એ સિવાય તેનો કંઈ ઉપાય નહોતો. તેનો પિતાને હવે પોતાની ભૂલ જણાઈ હતી અને તેને માટે તે પશ્ચાત્તાપ કરતો હતો. પરંતુ વહેવાઈની આગળ પોતાની ભૂલનો સ્વીકાર કરવાને તે સર્વથા નાચજા હતો. તેથી ઉભયપક્ષ તરફથી કંઈ સમાધાન થતું નહોતું. વેવાઈઓની તકરારમાં મિત્રારાં બે નિર્દોષ છોવા કષ્ટ પામતાં હતાં. ઉભય લગ્ન પ્રતિષ્ઠા ગંભીરેથી હોવા છતાં પણ ઉપરુક્ત કારણને લીધે એક બીજાંથી અપરિચિત રહી ગયાં ગયાં. બી. એ. ની પરીક્ષામાં પાસ થઈ, સરોજકુમાર પોતાની આદાથી મુખાર્ધમાં બી. એત નો અભ્યાસ કરવાને આવ્યો. તેના અભ્યાસનો અર્થ પૂરો પાડી શકે એવી તેના પિતાની રિયલિટ નહોતી, તેથી ‘ટ્યુશન’ રાખી પોતાનો અભ્યાસઅર્થ ચલાવવો એમ ધારીનેજ તે મુખાર્ધમાં આવ્યો.

(૨)

મુખાર્ધમાં આવ્યા પછી ‘ટ્યુશન’ મેળવવા માટે તેણે ઘણો પાન કર્યો. થોડા દિવસ પછી માસિક ત્રીસ રૂપિયાની ગૃહસિદ્ધક તરિક્કની મોકરી મળી. સરોજકુમાર પોતાનો સર-સામાન લઈને વાલકેશ્વર ઉપર આવેલા પોતાના નવા નિવાસસ્થાનમાં રહેવા આવ્યો. પોતાનો સરસામાન યથારથાને ગોઠવી રહીને તે મેનેજર સાહેબની પાસે આવ્યો. સભ્યતા, પ્રમાણે આદર સન્માન થઈ રહ્યા પછી મેનેજર સાહેબ બોલ્યા—“શેઠ તથા સીમણી કંઈ કામ પ્રસંગે તેમને ગામ મનહરપુર ગયાં છે. ધરમા હાકરોઓ તથા અને થોડાંક માણસો.” “એ. હું તેમનાં ઘરનું સંપત્તિ કામદારજ સંભાળુ છું.” એમ કહી તેણે એક નોકરને કહી ની બોલાવ્યો અને કહ્યું—“અરે રામા, આપણા ન્હાના ભાઈને આદિ લઈ આવ.”

મોકર ચાલ્યો ગયો. મેનેજર સાહેબ પુનઃ બોલ્યા:—“માસ્તર સાહેબ, તમારે એ છાકરાને ધણીજ કાળજીપૂર્વક ચિત્કણ આપવું પડશે. હમણાં તે ઇંગ્લેન્ડ ગોળ મારણમાં છે.”

ધરના માલિકને પરિચય મેળવી સરોજકુમાર ધણી વિચારમાં પડી ગયો. જેવી રીતે મારવાડના રણમાં મુસાફરી કરતો કોઈ ચાકરો તરરથી મુસાફર મૃગજળ જોઈને પાણી પીવાની આશાએ ઉન્મત્તની પેઠે દોડ્યો જાય અને ત્યાં જતાં હૃદયવિદારક નિરાશા પ્રાપ્ત થતાં હતાય ધર્મ જાય તેવીજ રીતે અત્યારે સરોજકુમારના હૃદયમાં આશા અને નિરાશાની ગડમગ્ન થવા લાગી. કમકામમાં નિમગ્ન થયેલા મેનેજર સાહેબ તેમ સુખ ઉપર ચતા ફેરફાર જોઈ ન શક્યા.

મેનેજર સાહેબે કહ્યું:—“આ નસિની આબો. નસિની, આ ત્હારા માસ્તર સાહેબ છે. તેમને ત્હારા અભ્યાસના ઓરડામાં લઈ જા.” સરોજકુમાર બાલકના સુખ તરફ જોઈ ચમકી ઉઠ્યો. અહા ! તેનીજ જેવું સુખ છે. પિપિની વિચિત્રતાને લીધે તેને આ ઘરમાં શિશુકોને અભિનય ભજવવો પડશે ! તેણે પોતાનો સત્ય પરિચય ન આપતા એ ચાર આડી અવગી વાતો કરીને મેનેજર સાહેબ ખસેથી ઉઠવાની રમ્મ લીધી. તે નસિનીકાન્તની સાથે તેના ઓરડામાં આબો.

(૩)

“નસિન, ત્હારી બ્હેનને કેમ છે ?” એમ પૂછી ઉત્સુકતાથી સરોજકુમાર ઉતરની પ્રતીક્ષ કરવા લાગ્યો. “ઠીક છે. તેણેજ મ્હને અત્યારે તમારી ખાસે બાજુમાં મારે મોકલ્યો.” નસિનને ઉત્તર આપ્યો.

સરોજકુમારે પુનઃ પૂછ્યું:—“હાલતર સાહેબ શું કહી ગયા છે તેની તને ખબર છે ?” “ના, પણ મ્હોટાભાઈ કહેતા હતા કે જો આજે બ્હેનને તાવ નહિ આવે તો ખાવાનું આપીશું.” નસિનીકાન્તે કહ્યું.

બાજુની બહાર નસિનીકાન્તને મ્હોટા ભાઈ કૃષ્ણલાલ ચપચપ ઉભો રહીને સધમું સાબળતો હતો. તેણે ઓરડામાં પ્રવેશ કરી નસિનીકાન્તની રક્ષાને આવી પૂછ્યું:—“કેમ રે નસિન, શે વાર્તાલાપ ચાલે છે ?”

મ્હોટાભાઈનો સ્વર સાંભળી સદાજ ગમરાઈ જઈને નસિનીકાન્તે ઉતર આપ્યો:—“માસ્તર સાહેબ બ્હેનની તળિયતના સમાચાર પૂછતા હતા, તે હું તેમને કહું છું.” કૃષ્ણલાલે કહ્યું: “કેમ, ત્હારે કંઈ બાજુવાનું નથી કે ? હા સમજ્યો. રોજ આ પ્રમાણે ધરનાં માણુઓની તળિયતના સમાચાર પૂછી માસ્તર તને બાજુવે છે. કેમ, ખરું કે ?”

સરોજકુમાર કંઈ બોલવા જતો હતો હતો, તેને અટકાવીને કૃષ્ણલાલે તીવ્ર દટિથી જોતા કહ્યું:—“માસ્તર, ત્હમે ગૃહસ્થના પુત્ર છે. તમારું જે કામ હોય તે કર્યા જાઓ. ધરનાં માણુઓ કેમ છે તેની ખબર રાખવાની તમારે શી જરૂર છે ? જો હવેથી કહિ આ પ્રમાણે મ્હારા સાંભળવામાં આવશે તો તમને તરતજ રમ્મ આપવામાં આવશે. હું તમને પ્રથમથીજ ચેતવણી આપું છું.”

કૃષ્ણલાલના ગયા પછી સરોજકુમારનું સુખ કરમાઈ ગયું. તેને એવો વિષદચરણ

બેસી રહેલો જોઈ નલિનીકાન્ત અપરાધીની આંક બોલ્યો—“માસ્તર સાહેબ, ત્હને મ્હેં શા ભાષના બોલવા ઉપર કંઈ ખોટું લગાડ્યો નહિ. ત્હેમનો સ્વભાવજ એવો છે. તે જેની તેની માથે વિના વાંકે દેહી પડે છે. બ્હેનની સાથે પછું પુણીનાર દેહે છે તેથી આ તથા બાપાજી ત્હેમના ઉપર ધણું રૂંચે થાય છે. હું હમણાજ જાતને બ્હેનને આ પછું દેહી દઉં છું.” સરોજકુમારનું સંધ્યું અભિમાન ઉતરી યાયું. તેની આંખો આસુથી ખેંચાઈ બરાબ મળ.

(૪)

બપોરે જાગી રહ્યા પછી નલિનીકાન્તને શોધતી શોધતી પ્રમીલા તેના અભ્યાસ કરવાના ઝોરખામાં આવી. તેને જોઈ નલિન બોલ્યો—“આવ બ્હેન, માસ્તર સાહેબ કોલેજમાં ગયા છે. તે ત્રણ વાગ્યા પહેલાં નહિ આવે.” કુરચી ઉપર બેસતાં પ્રમીલા બોલી—“અરે નલિન, ત્હેં મને તે દિવસે કશું હતું કે, મ્હોટાભાઈએ માસ્તરનું ઘણું અપમાન કર્યું હતું, તે અપમાન સદન કરીને તેઓ શા માટે અહિં રહ્યા છે ? શું તેમને બીજે ઠેકાણે નોકરી મળતી નથી ?”

નલિનીકાન્તે ઉત્તર આપ્યો—“બ્હેન, માસ્તર સાહેબ તો તરતજ જતા રહેતા હતા, પરંતુ મ્હેંજ તેમને આમદ કરીને રાખી રાખ્યા. મ્હેં ઘણી વિનંતી કરી ત્યારેજ અહિં રહેવાને કબુલ કર્યું. એવી રીતે કોઈનું અપમાન કરવું એ શું મ્હોટાભાઈને શામે છે, ખરું કે ? બે માસ્તર સાહેબ આપ્યા જાય—” તેને બોલતો અટકાવીને વચ્ચેજ પ્રમીલાએ પૂછ્યું—“માસ્તરનું પૂરેપૂરું નામ શું છે વાર ?” “રમણિકરામ પ્રાણજીવન મહેતા,” નલિનીકાન્તે કહ્યું.

“તેમનું ઘર ક્યાં છે તેની તને ખબર છે ?” “ના, કેમ બ્હેન ?” “કંઈ નહિ.” એમ કહી એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મક્તાં લીત ઉપર લટકાવેલી છબી તરફ તેની નજર ગઈ. “એ કોની છબી છે ?” એમ કહીને તે છબી આગળ ગઈ અને સત્વજી નવને છબીને નિદાણતાં તે બોલી—“માસ્તર સાહેબની ન્હાનપણની છબી છે, કેમ નહિ ?” “હા, બ્હેન. તું કેમ પૂછે છે વાર ?” “હું તો સહેજ પૂછું છું. તે પોતાનાં કાગળ પત્ર ક્યાં મોકે છે, તેની તને ખબર છે ?” “વાર, છબી રહે. હું જોઉં છું.”

એમ કહીને નલિનીકાન્તે માસ્તરની પેટી ઉઘાડી. ઘણી તપાસ કર્યા પછી તેણે એક એન્વેલપ શોધી કાઢ્યું, એટલામાં સરોજકુમારના આગમનનો આભાસ થતાં પોતે પકણપ જવાની બંધકે ; પ્રમીલા ત્યાંથી પલાયન થઈ ગઈ. નલિનીકાન્તે પછું બડપથી પત્ર સંતાડી દીધો. આજે જ ‘ખરીદેલાં’ ‘સતીમંડળ’ નામના પુસ્તકનો પ્રથમ પૃષ્ઠ ઉપર સુંદર અક્ષરે ‘શ્રીમતી પ્રમીલાદેવીને અર્પણ’ એટલું લખી સરોજકુમારે જેવી પોતાની પેટી ઉઘાડી કે તે અવાજ થઈ ગયો. નલિનીકાન્તે જલ્દી કાંઈ જાણતોજ ન હોય તેવી રીતે દિશાજ, જણ્યો હવો. સરોજકુમારે નલિનીકાન્તે સંબોધી પૂછ્યું—“નલિન, તું બપોરેજ અહિંજ બેસી છે કે ?” “હા હા.” “ત્યારે મારી પેટીમાંની સઘળી વસ્તુઓ મારે અવ્યવસ્થિત કરી મૂકી છે ? મેં એક પત્ર મૂક્યો હતો. ધણે અમત્યનો પત્ર છે. શોધું છું પછુ જડતો નથી.”

નલિનીકાંત બોલ્યો —“ તમે ત્યાં ચૂંકો દરો ત્યાં દરો ! ખેન સિવાય બીજું કોઈ પણ અર્થ આપ્યું નહોતું. ” એ પ્રયત્ન અસત્ય કહી નલિનીકાંતે નજર ફેરવી નાખી. સરોજકુમારે પુનઃ પૂછ્યું —“ શું તારી ખેન અર્થ આવી હતી ! કૃષ્ણનાંસ તો આવ્યા નહોતા ને ? ” “ ના. હું જાણું છું. ખેન ખેન બોલાવે છે. હું હમણાં જ પાછો આવ્યું છું. ” “ વાર ના. ”

(૫)

“ માસ્તર સાહેબ, બેસો. ” મેનેજર સાહેબના અસ્વાભાવિક કહરવરથી ચમગીને સરોજકુમાર પાસેની કુરસી ઉપર બેઠો. મેનેજરે કહ્યું —“ હું તમારીજ રાહ ભોતક બેઠો છું. મારે તમને કોઈ કહેવાનું છે. ” સરોજકુમાર સહેજ ઉત્સુકતાથી મેનેજરના મુખ તરફ નિહ રહ્યો.

“ ખે તમને આવા માણસ થાયો નહોતા. વાર જે થયાનું હતું તે થઈ ગયું. માસ્તર સાહેબ, હવે તમે બીજા ઠેકાણે નોકરી શોધી લ્યો. તમને આ ઘરમાં લાંબો વખત રાખવાની મ્હારી મરજી નથી ” મેનેજરે કહ્યું.

સરોજકુમારે એકદમ ઉત્તેજિત થઈને બોલ્યો —“ કેમ મહાશય, શું મ્હારો કંઈ વાક આવ્યો છે ? ” “ હા. જુઓ આ પુસ્તક કોનું છે ? ”

એ સાંભળી સરોજકુમારના મનમાંથી ચોરી થઈ બાથકા દર થઈ ગઈ. તેણે ધીમેથી ઉત્તર આપ્યો —“ આ મારું પુસ્તક છે હું આજેજ લેવાનું લાગ્યો છું. એ તમારી પાસે કેવી રીતે આવ્યું ? ” “ મારી પાસે આવવાનું એક મારણ છે શોહી ગેર-હાજરીમાં મારે ધરમા સર્વત્ર નજર ચાલવી જોઈએ. વાર, શું આ નામ તમને પોતેજ લખ્યું છે કે ? ” મેનેજરે પૂછ્યું.

“ હા. ” સરોજકુમારે કહ્યું —“ નાંદાન ઊઠરા, વાવના મુખમાં હાથ ધાલવાની તમે દિગ્ભ્રમ કરી છે ? ” “ મહાશય, તમને શું કહો છે ? વિના વાંકે મ્હારું શા માટે અપમાન કરો છો ? જો મને રાખવાની મરજી ન હોય તો કોઈ નહિ. મ્હારું અપમાન કરવાનો તમને કંઈ પણ અધિકાર નથી. ” સરોજકુમારે કહ્યું.

“ મારામાં સંપૂર્ણ અધિકાર છે. હું નિરર્થક વાદવિવાદ કરીને મ્હારું માન શમાવવા માગતો નથી, જુઓ, તમને અત્યારેજ આ ધરનો ત્યાગ કરીને બીજા ઠેકાણે ચાલ્યા જાઓ, હું તમારો પગાર ચુકવી આપું છું. બે કલાક કોઈ પણ પૂછે તો કહેવું કે મને અર્થ શાવનું નથી તેથી છોડીને ચાલ્યો જાઉં છું. ‘સમત્યા કે ? ’ મેનેજરે કહ્યું.

સરોજકુમારે બોલ્યો —“ વાર મહાશય, હું હમણાંજ ચાલ્યો જાઉં છું અર્થ સ્થાને માટે રહેવાને આપ્યો નહોતો. જે દિવસ પછી હું મ્હારી ઇચ્છાથીજ ચાલ્યો જાઉં. પરંતુ અર્થથી જતી વખતે મારે કલક લાગે જણ પડે છે તેથી થલુ કુખ ચાપ છે. સંસારમાં થલુ અનુભવો મેળવીને સઘળી વાતમાં તમને કૃદિવાર થયલા છો. પણ આવી સાધારણે અખતમાં મ્હોટી જાણ કરો છો ! મ્હેં નામ લખ્યું છે તે ખરી વાત. પરંતુ મ્હારે પણ ધર અને સર્ગાવહાલાઓ છે શું હું મ્હારા કોઈ સંબંધીજનને મોટે પુસ્તક ખરીદી ન શકું ? આ જગતમાં શું કોઈનાં નામ એક બીજાના નામને મળતાં આવતાંજ નથી ? હું તમને વધારે કંઈ પણ કહેવા ઇચ્છતો નથી. હવે તમારા ઘરમાં એક કણ પણ રહેવાની

મ્હારી ઇચ્છા તથા, જે ત્હમારે બદને આજે કાંઈ સ્ત્રીના માણસે આ પ્રમાણે મ્હને અપ-
માનિત કર્યો હોત તો તેને યોગ્ય શિક્ષા કર્યા વિના હું રોકત નહિ. ” એમ કહી મેનેજર
સાહેબના ઉત્તરની ચાલ જોયા વિના સરોજકુમાર ચાલ્યો ગયો.

(૬)

પત્ર વારંવાર વાચ્યો છતાં પ્રમીલાનું મન તૃપ્ત થયું નહિ. નસિનીકાંતની પાસેથી
પત્ર લઈ તેણે લગભગ ચાર પાંચ વખત વાંચ્યો. ” સ્ત્રીને દીવાની પાસે પોતાના એકાંત
ઔરડામાં બેસીને તે ધુનઃ પત્ર વાચવા લાગી. તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું—

“ પ્રિય પુત્ર,

મ્હેં સ્વપ્ને પણ ધાર્યું નહોતું કે આ પ્રમાણે બનશે. વિવાહ વખતે સાધારણ બાબત
માટે તકરાર થઈ હતી. પરંતુ જે સમજીને કામ કર્યું હોત તો વિવાહ થવા ન પામત,
વેવાઈ પણ કાંઈ બોલ્યા નહિ. ત્હારા પિતા પણ તેમના માનમાં રસા ત્હારા સ્વસુર દેશ-
માંથી મુંગાઈમાં રહેવા ગયા છે તેની અમને ખબર નહોતી. હશે, પરમેશ્વર જે કાંઈ કરે
છે, તે આપણા કથાબુને માટેજ કરે છે. તેનીજ કૃપાતુ આ દગ છે. તેણી મુંગડપુરથી
આવશે એટલે હું ત્હારી સ્વસુરમાતાને ત્હારો પરિચય લખી જાણારીય અને વહુને ઘેર
લાવવાનો યત્ન કરીશ. બગવાન સૌ સાડાં પાનાં કરશે ત્હારા પિતાની પણ સંપૂર્ણ સંમતિ
છે. એ તો આ વાત સાંભળીને તરતજ પત્ર લખવાના હતા, પરંતુ મેં ત્હમને ના પાડી.
ત્હારી શુદ્ધિ ઉપર અમને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. જે જરૂર પડે તો આ પત્ર દેખાડજે.
મ્હારા ત્હને આશીર્વાદ છે. એજ. ”

આશીર્વાદિકા

ત્હારી માતા

પ્રમીલા આકાશ પાતાળને વિચાર કરતી હતી, એટલામાં નસિનીકાંતે તેના ઔરડા-
માં પ્રવેશ કરી કહ્યું—“ બહેન, મ્હારાં ચારતર સાહેબ બહિંથી આવ્યા બધા છે. મ્હેં
ત્હમને સંમતી સરસામાન બોધતા જોયા છે. ” અચાનક પ્રમીલાએ તેના તરફ જોઈને
કહ્યું—“ શું ? તે આવ્યા બધા છે ? ના, ત્હમને જવા દેવામાં નહિ આવે. નસિન, ના આ
કાગળ કાઢાને વંચાવ. ત્હમને કહે જે કે આ કાગળ ચારતર સાહેબનો છે. ત્હમની સામે
ત્હમના ઉપર લખ્યો છે. ”

“ ત્હારો કાગળ હમણાં રહેવા દે. કદાચ તે હવે જતા પણ રવા હશે. ના, હું
પહેલાં જોઈ આવું. હવે મ્હને એવા માસ્તર મળશે નહિ. ” એમ કહીને નસિનીકાંત
લાંબો. પણ પ્રમીલાએ તેને પકડી રાખી કઠોર સ્વરે કહ્યું—“ તે હવે નહિ બાધ. હું
ત્હમને શોડી સંખીશ. તું આ કાગળ લઈને કાઢની પાસે જલદીથી જા. ”

સરોજકુમાર તૈયાર થઈને નસિનીકાંતને મળવા આવતો હતો એટલામાં મ્હાને
પ્રમીલાને જોઈ તે અચકા ગયો. તેણે એકવાર પ્રમીલાના તરફ નજર કરી. પ્રમીલા
તેના ચરણકમળમાં આબોધી પડીને બોલી—“ હવે ત્હમે ક્યાં જશ ? ને જવું હોય તો
આ ઘમીને પણ સાથેજ લેતા જાઓ. આ દારીનો એવા કયો અપરાધ છે કે જેને
માટે ત્યાગ કરવાને તત્પર થયા છો ? ” સરોજકુમાર તેને રોડપૂર્વક ઉભી કરીને કંઈ
કહેવા જતો હતો એટલામાં કાઢનો હાથ ઓળીને ‘ બનેલી મહાકવ્ય ’ ‘ બનેલી મહાકવ્ય ’
કરતો કરતો નસિનીકાંત આવ્યો.

“ગરબાવાળી.”

લેખક—“સુધાકર.”

(૧)

રસિકલાલે નદીઆદતો રહેવાસી હતો; પણ આજ અભ્યાસ કરવા માટે અમદાવાદ આવ્યો હતો. તે અમદાવાદમાં ગુજરાત કોનેશનમાં અભ્યાસ કરતો હતો. જ્ઞાનપણથીજ વાંચવાનો બહુ શોખ હતો. એટલે અભ્યાસનાં પુસ્તકો કરતાં અત્યારે પણ સાહિત્યનાં પુસ્તકો બહુ વાંચતો. વળી નામ પ્રમાણે ત્હેનું હૃદય પણ રસિક હતું. તેથી ત્હેની ખાસે હંમેશાં આવનાર જનારને બહુ આનન્દ પડતો.

રસિકલાલને કોલેજમાં શીરીનનાર્ધ નામની એક પાસલી છોકરી સાથે મૈત્રિ થઈ હતી. શીરીનના બાપ અમદાવાદમાં સરકારી હોસ્પીટલમાં ડોક્ટર હતા. પાસલી સીએ જે જે પ્રકારની છૂટ લે છે, તેવીજ છૂટ શીરીન પણ લેતી; આથી ત્હેને રસિકલાલને મળે તે વખતે મનમાં, અગર સાથે કરતાં કરતાં ઘરમ આવતી ન હતી. બન્ને એકજ ક્લાસમાં હતાં. એટલે કોલેજના વખતમાં બેઠાંજ રહેતાં, અને કોલેજમાંથી છુટ્યા પછી પણ સાથેજ ફરતાં. આ પ્રમાણે બે એક વર્ષ ચાલ્યું અને સ્નેહની સાંકળ મજબૂત બની. પણ એટલામાં શીરીનના બાપની સુખાઈ બદલી થઈ એટલે બન્નેને છૂટ પડવાનો સમય આવ્યો.

રસિકલાલ અને શીરીનને છૂટ પડવાનું આવવાથી એક બીજાનું મન બહુ દુઃખાયું. પણ ઉપાય નહોતો. આખરે જવાને દિવસે શીરીન રસિકને બાગમાં મળી ત્યાં તેઓ બહુ વાર મેઘ. પરસ્પર ભેટયાં-મટયાં; અને આશુ બારેલી આંખોએ છૂટ પડ્યાં. શીરીનથી છૂટ પડતાં શીરીન કરતાં રસિકલાલનું રસિક હૃદય બહુ દુઃખાયું.

શીરીનના ગપા પડી રસિકલાલને ગિલકુલ ગમતું નહતું. થોડાં દિવસ અભ્યાસને પણ તિલાંજલી આપી. અને આમતેમ બેઠકા લાગ્યો. આખરે પરીક્ષા નજીક આવી, એટલે ન છુટકે અભ્યાસમાં દિવ પડેલું. પરીક્ષાના દિવસ આવ્યા. પરીક્ષા આપી. કોલેજમાં રજાઓ (વેકેશન) પડતાં. રસિકલાલ કોલેજ છોડી ઘેર ગયો.

(૨)

રસિકલાલ ઘેર આવતાં ત્હેના મેત્રીયાગની વાતો ચાલવા માંડી. પણ રસિકનું હૃદય તો શીરીનને ચાલતું હતું. વધી કોલેજમાં રહેવાથી સુધારાનો પવન મગજમાં બસાયો હતો; અને હિન્દુ ઓળો તો સાથે ફરવા જતા પણ સરમાલ તે આપણા રસિકલાલને કેમ પાસને ?

રસિકલાલનું વૈતીશ્ચલ્ય કરવા ત્હેનાં માતાપિતા બહુ આતુર હતાં. પણ રસિકલાલ નાજ પાડતો. આથી લાચાર થઈ બેસી રહ્યા હતાં. રસિકને ત્હેની બહેને તેમજ મોલાનાર્ધની વધુએ બહુ સમજાવ્યો, પણ તેણે માન્યું નહીં. અને બહુ કરશે તો ‘નાથી બપુ’ આવી બીક બતાવી, એટલે મેંઓએ પણ વાત છોડી દીધી.

રત્નબો (વેકશને) પુરી થઇ એટલે રસિકલાલ અમલવાદ ચાલ્યો ગયો. રસિક-
કનું દીલ શીરીનને વ્હાતું હતું. આબો દિવસ શીરીનજ હૃદયમાં રમ્યા કરતી હતી.
દિવસ ઉપર દિવસ ચાલ્યા. પરીક્ષા આવી આ વખતે પરીક્ષામાં રસિકલાલ નાપાસ થયો;
આથી તહેલો ઘેર જવાનું માંડી પાડ્યું. રસિકલાલના અમલવાદમાં સગાં વ્હાલાં ઘણાં હતાં.
પણ તે કોઇને ઘેર જતા ન હતા. ફક્ત પોતાના એક મિત્ર વસંતલાલને ત્યાં કોઇ કોઇ
વખત જતો.

વસંતલાલની ઓ રમા બહુ ડાહી, સુશીલ અને રસુછ હતી. તેના બાળકામાં હતું
કે રસિકલાલ શીરીનને વ્હાવ છે. આથી તે તેને બહુ ચીડવતી અને બનાવતી હતી. કોઇ
કોઇ વખત લક્ષ્મી પાત કરેતી; પણ રસિકલાલ તે તરફ તિરસ્કાર ખતાવતો હતો.

આ વખતે રસિકલાલ ઘેર ના ગયો. તેથી તેના પિતા તેની ખપર લેવા અમલ-
વાદ આવ્યા હતા. તેઓ એક દિવસે પોતાના નાતીલા અને રસિકના મિત્રને ત્યાં આવ્યા.
વસંતલાલ ઘેરજ હતો. તેને મળ્યા અને રસિકલાલને થોડી સીખામણુ દેવા બવામણુ
કરી. વસંતલાલની ઓ રમાએ પણ આ વાતમાં ભાગ લીધો. અને તહેલો તો રસિકલાલનું
વેપીરાણ કરવા આમલપૂર્વક જણાવ્યું.

“પણ એ ના માને તો શું કરે?” રમાએ આમલ એક રસિકના પિતા બોલ્યા,
અને ઘેર બનેલી બધી હકીકત કહી.

“ભલે. જેમ કરવું હોય તેમ કરે. પણ એમને પરણાવી આપવાનું મ્હારે માથે.”
રમાએ સંસકને પરણાવવાનું બીડું ઝડપ્યું.

સારખાદ થોડી વાતચીત કરી રસિકના પિતા ગયા અને બીજે દિવસે પોતાના એક
સગાની તેમજ વસંતલાલ અને રમાની સલાહ લઇ એક સારા કુટુંબની દંપતી સાથે રસિક-
લાલનું વેપીરાણ કરી દીધું; અને બીજે દિવસે નડિયાદ આવ્યા ગયા. તે ખજી રસિકલાલે
વાત બાણી વાત બાણી બહુ શુભે થયો અને નાદિ પરણવાનો મનમાં ફરી નિશ્ચય કર્યો.”

* * * *

એકવીસ વર્ષની વયે રસિકલાલ બી. એ. થયો. અને સારી લાગવગને લીધે નડિયાદ
પાસેના નવલપુર નામના ન્હાના સહેરમાં હાઇસ્કૂલમાં આસ્તરની જગ્યા મળી.

(૩)

રસિકલાલે આવી તોફરિના ચાલ સંભાળી લીધો અને ગામમાં એક ન્હાનું પર
ભાડે રાખી રહેવા માંડ્યું. તહેલો હમણાં હમણાં પોતાનું જીવન બહુ સાદુ જનાવ્યું હતું.
તેને શીરીન વિનાની હતીઆ નક્કી લાગતી હતી. જણું અરવ - સમોન લાગતું. આ
અરવમાં તેના કુખી હૃદયનો વિસામો ફક્ત પુસ્તકો હતા.

સ્વધર્મમાં બહેલો હડી ન્હાઇ પોઇ રસોઇ જનાવી જમી લેતો; અને દાઇમ હોય તો
શૌકસમિઅરનાં નાટકો કે શૈલીનાં દ્રબો વાંચતો અને અગીઆર વાગે સ્કુલમાં જતો.

સાંજના પાંચ વાગે આવી જમી લેતો અને પાછો પુસ્તકોનું ચારણુ લેતો. કે મરત
કવિ બાલ, કલાપી, મણીલાલ, કે સત્યજીત મહેડે થયેલી દર્દબરી સુખે લલકારતો.
ફક્ત તેના જીવનમાં એકજ ખુદિ જાઇ રહ્યો હતો: “શીરીન !”

આ પ્રમાણે ત્હેનો કાર્યક્રમ હતો. તે શીરીનના આકર્ષક ચહેરા અને મધુર અવાજ ઉપર બહુ આશક હતો. ખસ, ત્હેની એજ ધમ્મજ હતી કે તે શીરીનના સહવાસમાં રહી ત્હેની સાથે વાતોજ કર્યા કરે. આપણા રસિકને મન તો શીરીન સિવાયની બધી ઓછો અસિકત હતી પણ ત્હેણે વિચાર ન કર્યો કે આ પ્રમાણે કર્યા સુધી આવશે ?

કોનેજનું સ્વહંદી જીવન હિઠરતા યુવોને કર્યા સુધી લઈ જાય છે તેનો આ પણ એક નમુનો હતો. ઘેર માતા પિતા પુત્ર માટે મરી પડતાં, ત્યારે આ જાણને તેમની પરના પણ ન હતી. રૂબાએ વચન આપેલું હોવાથી ત્હેના માતાપિતાને કંઈક શાન્તિ હતી. પણ નહીં શું હશેવાય ?

* * * * *
હાઈસ્કૂલમાં “ ટર્મીનન એકઠાખીનેશન-જી અસિક પરીક્ષા ” પુરી થતાં રત્નએ પડી, આપણા રસિકવાંલ પણ રત્નએમા ઘેર ગયા. ત્યાં થોડા દિવસ રહી મંગળને આ-સમ આપવા—પોતાની કોસેજની ઓમિત્ર શીરીન સાથે ફરવા, તે જૂમિને બેટવા-અમદા-વાદ ગયા. અમદાવાદમાં જીએ કેદાણે ન ઉતરતાં વસંતવાંલને ત્યાંજ ઉતર્યા.

(૪)

વસંતવાંલ પણ બી. એ. માં જે વર્ષ થયાં અત્રેની એક એન્ડમાં ફેડ કરાઈનું કામ કરતો હતો. ત્હેની પત્ની રૂમા ઉપર કશું તેમ બદ્ધ ઝઘી અને યુશીલ હતી. વસંતવાંલને જોતોનાથી સંતોષ હતો. બન્નેનું જીવન આનન્દમય હતું અને બન્નેના આનન્દમાં એક પુત્રી-રત્ન જન્મ કરેલું હતું.

રસિકવાન અહીં આવ્યો ત્યારે નવરાત્રિના દિવસ આવતા હતા. તેથી હામ હામ રાતના ગરબા ગચાતા હતા. રસિકવાન અને વસંતવાંલ બન્ને મિત્રો રાતના જમી વાણેએ વળાયા. રૂમા પોતાની પુત્રી પુષ્પાને લઈ નીચે પોળમાં ઓછો ગરબા ખાતો હતી ત્યાં ગઈ. દશ વાગ્યા એટલે વસંતવાંલ પોતાની જગ્યાએ જઈ સૂઈ રહ્યો અને રસિકવાંલ ઉપ નદી આવવાથી બારી આગળ જઈ બેઠો.

રસિકવાંલ બેઠો બેઠો વિચાર કરતો હતો. નીચે પોળમાં ઓછો ગરબો ગાઈ રહી હતી ગરબો જાંઘ રહ્યો અને થોડીવારે બીજો ગરબો આવ્યો.

* “ આવો આવોને સંખિઓ ! આજ રસતાળી પાડી
કાંઈ ગજવો આપણી જોને ! આ મુર્દાર વાડી.”

ગાનારીનો અવાજ બહુ રસિક અને મધુર હતો. શીરીનના વિચારમાં પ્રવેશવા સિકનું ધ્યાન આ ગરબાએ ખેંચ્યું.

“ હરિહીરી ચંચળવાન, નાચુક ને નમણી,
ફલની કેળાસમ સુકમાર, મુરતની રમણી !
હમિ હટાલરી, સોલજ તપે મુખ, મુખઉત્ત,
મુખ વરોદસની વેસ સરખી આ મુલત !

“અહાહા ! ! કેવો મધુર અને રસિક અવાજ ! કેવો અઝાનો ગરબો.” રસિક બન્ધો ઉઠ્યો : અને શીરીનને બૂલી ગરબો ગાનારી ગરમાવાળીનું મ્હોં જોયા આતુર બન્ધો. ઉઠ્યો; અને દાદર ઉતરી નીચે આબો. નીચે આવી ગરબો સાંભળના હોત ત્યાં થોડે દૂર ઉભો રહ્યો. ગરબો આધુ હતા :

“ રૂડી કરેલ શુદ્ધિ ત્રિશાળ સ્વમણુ ને શાણી,
સુખ અમલવાદની બ્હેન ! ધરણુઓ ગૃહિણી !
નિજ ઉરના વિવિધ વિલાસ રંગે રંગેલી,
મુખની મોહનરૂપ સખિઓ અવબેલી !

રસિકને ગરબો સાંભળવામાં બહુ આનન્દ પડ્યો. પણ ગાનારીનું મ્હોં ધ્રુષ્ટમા ધ્રુષાયેલું હતું. તેથી રસિક ગાનારીનું મ્હોં જોઈ રાખ્યો નહિ. અને તેના મનમાં પ્રમ ઉઠ્યો કે : “ ગરમાવાળી કાણુ ? ”

વાચક ! કહેવાની જરૂર નથી કે ગરમાવાળી બીજી કોઈ નહીં પણ જેની સાથે રસિક નું વેવીશાળ થયું હતું તેજ હતી. તેની ઉંમર હાલ મોઢથી પંદર વર્ષની હતી. તે ઉચ્ચ કેળવણી પામેલી હતી; અને તેનું હૃદય ઉચ્ચ સંસ્કારોથી ચોપાએલું હતું. અત્યારે તેણે અંગ ઉપર આઠા વાદલી રંગનું ચીલું ઓઢણું ઓઢ્યું હતું. તેનું ઓઢણુના ધ્રુષ્ટમાં ધ્રુષાયેલું સુન્દર, ઉત્તમ સુખ, આજાં રૂપેરી વાદળાથી છાપેલા મંદ સમાન ભાસતું. ગરબો આધુજ હતા :

“ આવો આવોને સદિમર ! આજ રસ ટડુકે ચુંગે,
કાંઈ ગજવો મમતે ગીત, નિજ ગુજરી કુંગે.
આ તમ કાન્ને ભરી જાજ, ગીતની કુલકાની,
હ્યો સત્કારો રસભાજ ! એટલી મ્હેમાની.

ગરબો પુરો ચવાને થોડી વાર હતી. એટલામાં રમાએ રસિકને જોયો. અને તન્ તજ પાસે આવી બોલી : “ રસિકભાઈ ! અહીં કેમ આબ્યા છો ? શરમ નથી આવતી અહીં આવી ઉભા રહેતાં ! ”

“ આ ગરબો અને ગાનારીનો અવાજ બન્ને શ્રદ્ધ મગ્નમાં લાગ્યાં એટલે સાંભળવા આવ્યો.” રસિક આવવાનું કાગળ આપનાં બોલ્યો—“ પણ રમા બ્હેન ! આ ગરમાવાળી કાણુ છે ? ”

“ તને પણ ઠીક છે ! ઉપર ખેતી નહોતું સંભળાતું કે નીચે આબ્યા ? ” રમાએ રસિકની મરકરી કરતાં કહ્યું.

“ ઠીક. હ્યો ઉપર જાઉં છું.” એમ કહી રસિક ઉપર જતાં જતાં બોલ્યો : “ પણ, કહોતો ખરાં કે આ ગરમાવાળી કાણુ છે ? ”

“ ને છે, તે છે. તમારે શું કામ છે ? ” રમા હસતાં હસતાં બોલી.

— “ ના, ના, કહોતો ખરાં.” રસિક જણવા આતુર બન્ધો.

“જે હશે તે સમય આવ્યે જણાશે.” એમ કહી રમા ચાલી ગઈ. અને “ગરમા-વાળી કણુ ?” એ પ્રશ્નમાં સુચ્યો રસિક પણ ઉપર ચાલ્યો ગયો.

ગરમા પુરો થયો બધા પોતપોતાને ઘેર ગયા રમા પણ પુખ્તાને લઈ ઉપર આવી રસિકલાલ નાગતો હતો. એટલે રમા પાછી મરકરી કરતાં બોલી, “કેમ રસિકભાઈ ! તબિયત તો આનન્દમાં છેને ?”

“રમા બહેન ! ત્હમને બહાનુ મળ્યું એટલે મરકરી ક્યાં કરવાનાં” રસિક આ મરકરીયા સહેજ નારાજ થતો બોલ્યો.

“રસિકભાઈ ! ખોટું ના લગાડો. હું તો મોલવાનીજ” રસિકને ખોટું લાગતું એમ રમા હાસ્ય કરી બોલી.

“હા, બાપ હા કહે એટલું કહેવાય વેદનું.” રસિક બોલ્યો રમા સ્તબ્ધ ગઈ હતી કે રસિકના હૃદયમાં શીરીનને બદલે દવે ગરમાવાળીએ રથાન મેળવ્યું છે. એટલે મોલી “હું ગરમાવાળીનું નામ બતાવું. પણ ત્હને પરજુશી ?”

“કોની સાથે ?”

“જેની સાથે વેરીશળ થયું છે ત્હેની સાથે !” રમાએ હાંડે પેટે જવાબ આપ્યો.

“પણ તેથી કંઈ ગરમાવાળી મળવાની હતી”

“હા. તો તમો પરજો તો આરે ગરમાવાળી લાવી આપવી ? કેમ ? ક્યુલ છે. હામ તો આપો વચન.” રમાએ ક્યુલત આપતા વચન માંચું. રસિકને રમા ઉપર વિશ્વાસ હતો; અને વની ગરમાવાળી મેળવવા દિવ આતુર હતું. આથી તે વચન આપતાં મોલ્યો “હા. ત્યો વચન. પણ જો, જો ! હોં રમાબહેન ! પાછો હું છું.”

“હા, હા, નવ લાવી આપવી.” એમ કહી રમાએ વચન લઈ દીધું. એટલામાં વસંતલાલ જાગ્યો અને પુછ્યું “રમા શું છે ?”

“એ તો દવે રસિકભાઈ પરજુવાનો નિચાર કરે છે તેની વાત ચાલે છે.”

“ઓવ ત્હારી ! ચાલો, ઠીક થયું. પણ અત્યારેજ હા પાડવાનું મુર્ત્ત આવ્યું ?” આશ્ચર્ય પ્રાપ્તો હર્ષથી વસંતલાલ બોલ્યો.

“એ તો ગરમાવાળીએ લાખને ફાંસ્યા છે !” એમ બોલતી દસતી દસતી રમા ચાલી ગઈ અને રસિકલાલ રમાની મરકરીયા કાઢતી સમ્પ ગયો.

બીજે દિવસે રત્નવરે બધી વાત વસંતજીએ જાણી. ત્હને પણ દસતું આવ્યું. એજ દિવસ રહી રસિકલાલ તડિયાદ ગયો અને વેકેટન પુરી થતાં નવલપુર રવાના થયો.

(૫)

રસિકલાલ નવલપુર આવ્યો અને ટાઇમસર બધું કામમજા ચાલ્યું પણ આ વખતે શીરીનને બદલે ગરમાવાળીમાં દિલ પેલું જન્મ્યું હતું ત્હેની રિયલિટી, એકવે પડતાં, પહેલાં કરતાં વધુ કોહી જતી.

એમ એમ સમય જતો ગયો તેમ તેમ રસિક ગરબાવાળીને માટે જલ્દી આગુર બનતો ગયો. એ આમમાં ઘાઇ ઠેકણે શુભ પ્રસંગે ગરબા ગચતા હોય તો, જનલે પોતાની ગરબાવાળી ત્યાં તો નહીં હોય તેમ ખારી ત્યાં દોડી જતો. પણ તે મધુર અવાજ સાંભળવાને ન મળતા નિરાશ થઇ પાછો ફરતો.

* * * * *

અહીં વસંતઘણે રમાના કહેવાથી રસિકના પિતાને કાગળ લખ્યો અને લખ નહીં કરવા લખ્યું. રસિકને ઘેર પત્ર મળતાં આનન્દ આનન્દ થઇ રહ્યો. લખેનો દિવસ તરતજ નહીં કરી દીધો અને રસિકલાલને કાગળ લખ્યો. ઘેરથી કામળ આવ્યો તેજ દિવસે રમા તરફથી પણ રસિકલાલને કાગળ મળ્યો. તેમાં રમાએ આપેલું વચન યાદ દેવડાવ્યું હતું; અને પરજુવા માટે જલ્દી આવવા લખ્યું હતું.

લખેનો દિવસ નજીક આવ્યો એટલે રસિકલાલ ગરબાવાળી મેળવવાના લોકે નહિ-યાદ આવ્યો. વસંતઘણ નડિયાદનો વતની હોવાથી તે પણ રમા સહિત આવ્યો હતો. જન તીકળો અમદાવાદ ગઈ ત્યાં રસિકલાલ અને સરલાનું મનન સમયે લખ થઇ ગયું. પરજી સરલા સહિત રસિકલાલ જન સાથે નડિયાદ આવ્યો. આવેલા સર્વા બહુલાં ધીમે ધીમે આશ્વાં ગયાં પણ વસંતઘણ અને રમા રજાં હતાં. રસિકલાલ સરલાને પરજુએ ખરો, પણ સરલા સાથે એક ચન્દ સરખો બેલતો ન હતો; કારણ કે તેને તો ગરબાવાળી જોઈતી હતી.

(૬)

રમણે પુરી થઇ એટલે રસિકલાલ પાછો તોફારી ઉપર આવ્યો. મામાખની શરમે અને રમા મરકરી કરશે એ જાણી સરલાને સાથે ફૂલાઓ હતો. વસંતઘણને રમણોના દિવસ બે જલ્દી જાણી હતા, તેથી તે પણ રમા સહિત ત્યાં આવ્યો હતો.

બે દિવસ બાતિત થઇ ગયા. આવની કાલે વસંતઘણ જવાનો હતો એટલે રસિકલાલની ધીરજ રહી નહીં અને રમાને પુછ્યું: “ મહેં મહાઈ વચન પાડ્યું 'હવે તમે !' ”

“ કહ્યું હતું ” એતો તમને પરજુવા થતાં તેથી. એજ હમતા રમા બોનો રસિક આ ચન્દો સાંભળી નારાજ થયો. અને કંટાળી બોલ્યો: “ રમા બહેન ! મહાત્ત સન્દો યાદ છે ? ”

“ હા. ” રમાએ મૃત્યુતર આવ્યો.

આ હંમ જવાબથી રસિકનું મન દુભાયું. પણ શું કરે ?

શર્ત પડી, સ્થવાર થયું અને સાંજ પણ પડી. વસંતઘણ જવા તૈયાર થયો, અને નીચે ગાડીમાં સામાન મૂકવા ગયો. રમા, રસિકલાલ આરમમાં બેઠો હતો ત્યાં આવી અને બોલ્યો: “ રસિકલાલ ! આવો. ”

“ આવો હું આંતુ છું. ” એમ કહી ઉઠસ મહેરે રસિક નીચે જવા રમાની સાથે ચાલ્યો. ઘર પાસે સગલા ઉભી હતી. રમાએ ઉતરતાં સરલાને ઉચ્ચીને કયું. “ ગરબાવાળી આવજો ! ”

આ સંભળી રસિકે ચમકી ઉઠ્યો અને “ગરમાવાળી જાયી !” એ પ્રશ્ન પાછો મનમાં ખડો થયો. રમા રસિકને મનોરુદ્ધ સ્વભાવ ગઈ અને ફરી બોલી. “અતી ગરમાવાળી આવજો, બોલ તો ખરી” - .

“હા, આવતો” સરલા બોલી. આ છેલ્લા શબ્દો રસિકને રસિક ને મધુર લાગ્યા. પથુ રમા તરતજ “રસિકભાઈ આવો.” એમ કહેતી નીચે ઉતરવા મડી. રસિક પણ ઉતર્યો થોડાગાડીમાં બેસી અથા રોથને આબ્યા. તરતજ ગાડી આવી. વખતલાલ અને રમા ગાડીમાં બેસી ગયા. થોડીવાર વાતચીત કરી ત્યાં સીટી વાગી અને ગાડી ઉપડી. ગાડી ઉપડતાંજ “રસિકભાઈ ! આવતો.” એમ કહેતી રમા બોલી “કેમ ગરમાવાળી મળીને ?”

આ શબ્દો સાંભળી રસિક મનમાં ખગડી ઉઠ્યો- “ત્યારે શું સરલા એજ ગરમાવાળી !” તેણે આલવા માંડ્યું.

પેર આગ્યે સરલા આરકામાં બેઠી “મુંઢરી સુખોંધ” વાચતી હતી. કપડાં ઉતારી રસિકે ત્યાં આગ્યો અને બોલ્યો- “ગરમાવાળી તુંજ કે ?”

“તુમે ઝોળખતા નથી ?” હસતાં હમતાં સરલા બોલી.

“હુંતો ગરમાવાળીના મધુર સ્વરને ઝોળખતો હતો. તુને નહીં, પથુ રમા બેઠેને ઝોળખાવી કે આજ ક્યારી “ગરમાવાળી” એમ કહી આનંદમાં રસિકે સરલાના માલ ઉપર ચીમડી લીધી.

“કુ ક્યારી !” સરલાની આંખો નાચી ચી હતી.

“હા, હા. તુંજ ક્યારી મ્હારી ગરમાવાળી !”

સમય જતાં રીડીંગમાં આરાધ અનેકું દિવ રીડીંગને મૂકી ગયું અને ગરમાવાળી પાછળ થેલું બની તે મળતા તેનામાં ચુલતાન થઈ રહ્યું.

આ પછી રમા ત્યારે રસિકને મળતી ત્યારે તેને ખીજવની- કેમ રસિકભાઈ, બોધા “ગરમાવાળી” તું જાણ !

જાપાની સ્ત્રીઓ અને જાપાની ઉદ્યોગ.

જાપાનમાં કારખાનામાં સ્ત્રીઓની મોટી સંખ્યા કામે લાગેલી છે એવું કામ કરતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા એટલી બધી મોટી છે કે, પુરુષો કરતા પણ તે વધારે છે. નીચેના આકાશચિત્રથી માલુમ પડે છે કે, રાજવાના અને વલ્લારના કામમાં ૪,૮૧,૪૮૧ સ્ત્રીઓ કામ કરે છે ત્યારે ૬૪,૮૧૧ પુરુષો કામ કરે છે. સુવાના કારખાનામાં ૪,૪૪૮ સ્ત્રીઓ અને ૬૪,૧૭૧ પુરુષો કામ કરે; રસાયણ બનાવનારા કારખાનામાં ૨૬,૭૨૬ સ્ત્રીઓ ૧૩,૧૨૩ પુરુષો કામ કરે છે, ખેતક અને પીણા બનાવવાના કારખાનામાં ૧૩,૬૮૪ સ્ત્રીઓ અને ૧૪,૧૨૧ પુરુષો કામ કરે છે, ખીજ પાથુજી કારખાનામાં ૩૩,૫૨૬ સ્ત્રીઓ અને ૮૧,૪૩૨ પુરુષો કામ કરે. જાપાનના કારખાનામાં કામ કરનારી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૫,૧૪,૩૦૮ છે ત્યારે સ્ત્રી પુરુષોની સંખ્યા ૩,૮૩,૬૫૩ છે જે દેશના ઉલ્લેખની ખીજવનીને મટે આટલી બધી સ્ત્રીઓ મળેલત કરે તે દેશના વલ્લાર ખીજી વટે સમા નવાઈ થઈ કે

રાધા—આખી દુનિયાને શું એકજ બાપ હશે ?

લલિતા—હા, બહેન, જેમ સભા એકજ હોય છે, તેમ પરમેશ્વર પણ એકજ હોય છે.
બહેન ગંગા, સંભળાવ તો પેલી કચીર સ્ત્રીઓની સાખી ?

ગંગા—સંભળો, બહેનો:—

સર્વ ઉપર સત્ પુરુષ હય : સબકે જીવન બાપ :

પ્રથમ વંદનાં વાહિકો : નાશ હોત સંબે બાપ !”

મણિ—જારે વાહરે ગંગાબહેન, બહુ સારી સાખી આપી પરમેશ્વર એક પુરુષ છે, એમ આપણા વેદમાં પણ કહ્યું છે. વિચારો તો બહેન, જે પરમેશ્વર પુરુષ ન હોય, તો તે બધી વાતો ભ્રમ, સાંભળી, અને જાણી કેમ શકે ? આદ્ય છે, રાધાબહેન, ગીતા જલિમાં શું કહ્યું છે તે ?

રાધા—હા, બહેન, સાંભળો:—

“His eyes behold, His eyelids try,
the children of men.”

લલિતા—એનો અર્થ, બહેનો, એવો થાય છે, કે “પ્રભુની આંખો ભાણુઓની આંખોને દેખે છે, અને તેનાં પેપડાં તેમની પરીક્ષા કરે છે.”

ગંગા—જારે ભુજો ! આ આપણી બીજી બહેનો આવી પહોંચી !

ચાર કન્યાઓ:—

સૌ ધામમાં, સૌ કામમાં, સૌ કામમાં, પ્રભુનામમાં,
બહાલી સખીઓ, સેવા કરજે માતની !

પ્રભુની જે આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલે, સાચી ગણાય તેજ સેવા :

શબ્દ ઉત્થાપે જે ન કોઈ કાલે; સાચી ગણાય તેજ સેવા :

કોઈ દીધેલ જે હમેશ પાલે, સાચી ગણાય તેજ સેવા :

પ્રાણિમાત્રને જે બહાલથી નિહાલે, સાચી ગણાય તેજ સેવા !

નર્મદા—બહેનો, જરા સત્કર કરો. માસ્તર સારૂંમે કહ્યું છે, કે હિંદ દેવીના રાસ બિરાજર સમજને ગાવો જોઈએ. તો ચાલો આપણે જરા વિચાર કરીએ, અને સમજીએ જોઈએ, બહેન જ્યાં, પ્રભુ એટલે કોણ ?

જ્યાં—પ્રભુ એટલે માતેક, ધણી, સ્વામી, પરમેશ્વર.

મુદુલા—બહેન, પરમેશ્વર એકલોજ આપણો માલેક અને ધણી નથી. સભાઓ પણ આપણા ધણી છે, અને તેમના પ્રવરને પણ આપણે માન આપવું જોઈએ. છતાં, પ્રભુનો કાયરો પાળનાર માણસ સભાઓના પ્રવરને સંદેશપત્રી પાળી શકે છે, કારણકે

એ કાપડો પૂર્ણ છે. જાહેન તારા, સલાવાવ તો પેલું ગીતાંજલિમાં શું કશું છે ને ?
તારા—સાંભળો, બહેનો:—

“The law of the Lord is perfect,
converting the soul.”

નર્મદા—એનો અર્થ, બહેનો, એવો છે, કે “પ્રભુનો કાપડો સુપૂર્ણ છે, અને તે આત્માને
ફેરવી નાખે છે.” પણ જ્યાંજાહેન, તું શું કહેવા તારા અધીરી ચપ ગઈ છે ?

જ્યા—જાહેનો, હું તો એટલું પૂછું છું, કે માન પ્રભુનું નામ લેવાથી આપણાં જવાં
પાપ ધોવાઈ જાય છે, એ શું ખરી વાત હતી ?

મૃદુલા—ના, બહેન. નામ લેવાના ધણ પ્રકાર છે. એ તારા, મંજાવાવ તો પેલી કપીર
સાદિત્તી સાખી ?

તારા—સાંભળો, બહેનો:—

“ગમ નામ સખ કાઇ કહિ, ઠમ કાઠેર ચોર ચોર :

ધુવ પ્રલાદ સખ તર ગયે, એહિ નામ કહુ ચોર.”

નર્મદા—સાચાચ, તારાજાહેન ! બહુ સારો ઉપદેશ આપ્યો.

ત્યા—ચાલુ, બહેનો, પતિ પણ પતિની આપે, ધણી, અને રજાની કહેવાય છે, પેલું કેમ ?

અને પતિ શું પ્રભુ પણ કહેવાય ?

મૃદુલા—હા, બહેન. આખી આત્માનો મધર લુટા છે, એમ સમજ્યા પછી પતિને પણ
આપણાથી પ્રભુ કહી શકાય; અને પતિનીએ તેની આરા પ્રમાણે આલસુજા લેઈએ.

તારા—શું ત્યારે ઓચોતે એ જુઝા જયુ નહીં ? શું ન્હાની ન્હાની વાતોમાં પણ પતિની
પતિની આરા ઉણવરી લેઈએ, અને તેના ચાન્દ શું કાઈ દિવસ નજર ઉત્તમ-
પણે લેઈએ ?

નર્મદા—જાહેનો, મને તો એમ લાગે છે, કે જે સમજી હોય, તે કામ દિવસ ન્હાની
વાતોમાં આરા આપેજ નહીં, અને ઉત્થાપણે પડે એવો રાન્દ હતો જોસેજ નહીં.

જ્યા—ખરે જુઓ, આ આપણી બીજા બહેનો પણ આવી

માર કન્યાઓ—

બહેનો, બહાલા જાંધુઓ, હેતેથી

રહો, વહો, સહો, સસારે :

તો એ ચતી સેવા સાચી દેવી હિંદની !

વસુ—જરા સમુર કરો, બહેનો. માસ્તર સાહેબે કહ્યું છે, કે હિંદ દેવીના નામ બરાબર
સમજીને ગાવો જોઈએ. તો ચાલો આપણે જરા વિચાર કરીએ, અને સમજીએ.
જોલ, બહેન ડોલર, એટલા ગીતનો શો અર્થ થાય ?

ઝાલર—મર્ય એવો છે, કે એ બહેનો, તથા વેણેલા બ્રાહ્મણો, આ સંસારમાં પરસ્પર હેત રાખીને રહે, અને પરસ્પર હેત રાખીને વહનમાં વહે, અને કોઈ વાર કુખ આવી પડે, તો પરસ્પર હેત રાખીને સાથે સહન કરે. એ રીતે કરે, એટલે હિંદુ દેવીની સાચી સેવા થશે.

ઝોરી—અરે વાહરે ફાલગ્નિદેવ ! તેં તો કમાલ કરી. દેશસેવાની બહુ સારી વ્યાખ્યા આપી.

રંભા—મને તો, બહેન, એમાં કંઈ બહુ સારી વ્યાખ્યા લાગી નહીં. 'એકબીજા ઉપર આપણે માન હેત રાખીએ, એમાં દેશસેવા શી થાય ?

વસુ—તો નહીં, બહેન ? પરસ્પર હેત રાખવાથી આપણે દેશમાં હેતલું વાતાવરણ દેવાવી અહીંએ છીએ. અને હેત તથા દયા કરવાથી પ્રભુ પણ આપણા ઉપર હેત તથા દયા કરે છે. સંભળાવ તો, બહેન ડાહર, પેલી ગીતાજિલિની પકિત !

ઝાલર—માલવો, બહેનો—

“ With the merciful,
Thou will show Thyself merciful.”

ઝોરી—એટલે એમ, કે “ એ પ્રભુ, દયાળુઓ તરફ તું દયાળું દેખાશે. ”

રંભા—બહેનો, ત્યારે હેત અને પ્રેમ બને એકજ હશે કે ?

વસુ—તેવડું હેત અને પ્રેમ બને એકજ છે, અને પ્રભુના દેશમાં તે હમેશાં કર્યા કરે છે. શ્રી ડાહર, મન્યહર ભૂતિ, પેલી કન્યાર સાહિબની સાખી જરા સંભળાવીશ ?

ઝાલર—જુલોથી બહેનો—

“ હમ વાસી વહ દેયકે, જહાં ખારો મામ બિલાસઃ
પ્રેમ કરે, બિકસે કવલ, તેજઃપુંજ પ્રેકાશ ”

ઝોરી—રામાય, ડાહર બહેન ! પણ જુઓ, આ આપણી છેલ્લી ગ્રહેલી ચાર બહેનો પણ આવી પહેંચી.

ચાર કન્યાઓ—

કલક આલે છે કૂર,
મરે લાખો ન્યાં મરે,
વહે, લોહીનાં પર,
આપણાથી સુદર,
આપણે તો આરામ,
નથી ફેટેલા રામઃ
કેરે પ્રીતિનાં શામ,
હિંદની પ્રજા તમામ !

ગિરજા—જહેનો, ખમ કરે, માસ્તર સાહેબે કહ્યું છે, કે હિંદ દેવીનો રાસ બસાવર સમ અને ગાવો જોઈએ. તો ચાલે આપણે જરા વિચાર કરીએ, અને સમજાએ. બોન, બહેન મેના, એમાં શું કહ્યું ?

મેના—એમાં એમ કહ્યું, કે અત્યારે દુનિયાના બીજા ધણા ભાગમાં સખત લગ્નનું જમી મી છે. દયા વગરની કૂર કલ્પ ચાલે છે. લાગો નડરેયા મરી નવ્ય છે, લેરીની નદીઓ વહે છે. પણ આપણે ત્યાં તો આરામ છે. આપણા રામ જેવા રાજા આપણા ઉપર કંઈ રહેલા નથી. તો આપણે તમામ મનએ પ્રીતિના કામ કરવા ધરે છે,

લીલા—અરે ચાચા, મેના બહેન ! બહુ સરસ અર્થ ક્યો, પણ પ્રીતિનું એક મોટું કામ તો આપણી નજર આગળ છે. આ મેંઘીયા દાકરફલ લુચો તેમાં કૃપાદી દાકર સાહેબની આપણા ઉપરની પ્રીતિ જાણી રહી છે, અને સ્વર્ગવાસી, મેંઘીયા સાહેબ ઉપરની પણ.

દીનાબી—અરામર કહ્યું, પણ મને એક ઘંઠા ચાપ છે. લડવું, આણસોની દિસા કરવી, એ પ્રીતિનું કામ ગણાય, કે નહીં ?

ગિરજા—મેચક ગણાય, બહેન. દેવની રક્ષાની ખાતર લડવું, અને વખત આવે તો મરવું, એ દેશભક્તિનું આવશ્યક કર્તવ્ય છે. અને ખરૂં પ્રજાએ, તો જે સત્યની ખાતર મરવાને તૈયાર નથી, તેને છવચનો પણ કશોજ હક નથી. બહેન મેના, સહગાવ તો પેલી કખીર સાહિબની સાખા ?

મેના—શુભીથી. સાંભળો, બહેનો—

“ સીસ ઉતારી બું ધરે, ઉપર ધર દે પાયઃ
હાસ કખીરા યું કહે, એસા હો તબ આય ! ”

લીલા—ચાચા, મેનાબહેન, ધણી સરસ સાખા ગઈ.

દીવાળી—પણ બહેન, દુરમન જોડવર હોય ત્યારે લડતાં બીક ન લાગે ?

ગિરજા—બહાદુરને બીક ન લાગે, બહેન. અને જેને પેતાના ધણીને અને માલેકને સાચો વિશ્વાસ હોય તેને તો બિવકુલ ન લાગે. એ મેનાબહેન, યાદ છે પેલું ગીના-જસિતું વચન ?

મેના—હા, બહેન. સાંભળો—

“ The Lord is my light and my salvation,
whom shall I fear ? ”

લીલા—એટલે એમ, કે “ પ્રભુ મારું અજ્ઞાણ અને મારું તારણ છે : મને કાની બીક લાગે ? ”

દીવાળી—અરે વાહરે, લીલાખદેન ! સરસ વચન કર્યું હવે, આપણે રાસ શરૂ કરીએ, તે પહેલાં એ માટે બિલાસ રાગ પસંદ કરવાનું કારણ સમજાવે બિલાસ રાગના અર્થથીજ સમગ્ર છે, તેમ એ રાગ પ્રભાતના પહેલો છે. આવારે દેશના ઉદયનું પ્રભાત થવા માંડ્યું છે, તો આલો આપણે હિંદ દેવીને રાસ એટલે દેશનેવાનું પ્રતાપ ગાઈએ.

બહાલી સખીઓ, સેવા કરજો માતની :

નિજ તાતની : બગતાતની :

બહાલી સખીઓ, સેવા કરજો માતની !

જે ગણુથી છે વિધ વિધે-અવતાર જો,

અવતાર જો, અવતારે જો, અવતાર જો :

બહાલી સખીઓ, સેવા કરજો માતની !

સૌ ધામમાં, સૌ ઠામમાં, સૌ કામમાં, પ્રભુનામમાં,

બહાલી સખીઓ, સેવા કરજો માતની !

પ્રભુની જે આરા પ્રમાણે આલે, સાચી ગણાય તેજ સેવા :

રાખ ઉત્થાપે જે ન કોઈ કાલે, સાચી ગણાય છેજ સેવા :

કોઈ દીપેલ જે હમેશ પાલે, સાચી ગણાય તેજ સેવા :

પ્રાણીમાત્રને જે બહાલી નિહાલે, સાચી ગણાય તેજ સેવા !

બહેનો, બહાલા ગણુઓ, હોતેથી

રહો, વહો, સહો, સંસાર :

તો એ થતી સેવા સાચી દેવી હિંદની !

કરવ આલે છે કર,

મરે લાગે બધાં શૂર :

વહે લોહીનાં પૂર,

આપણાથી સુદૂર :

આપણે તો આરામ,

નથી રૂઢવા શમ,

કરો પ્રીતિનો કામ,

હિંદની પ્રજા તમામ

કુમારી કે ગૃહિણી ?

લેખક:-શ્રીયુત્તમ "ભાલકવિ"

સંખ્યાનો સમય અગિય તનને શાન્તિ આપે છે. તે સાથે પુષ્પવાટિકામાંના અધઃ ખોલેલા પુષ્પોની પરિમથ, અને કુવારાના ઘવથ તુપારા અંતઃકરણમાં આનંદની ઉમિએ ભરત કરે છે. એ નિઃસંદેહ ખિન્ન છે.

પ્રિય પાઠક! આવા રમણીય અથથ અને શાંતિપ્રદ સમયે એક વિકટોરીયા ગાડી આવીને કુષ્ણોવાનના ફાટક, આગળ ઉત્તરી સ્ત્રી; ગાડીમાંથી બે સુંદરીઓ નીચે ઉતરી. એક પ્રોદા હતી ત્યારે બીજી કુમારિકા હતી. બન્નેએ એક બીજાના હાથ પકડ્યા હતા. સ્વરૂપમાં સમાન હતા, બન્નેનાં વસ્ત્રાશુભ્ય ભિન્નતા સૂચવતાં હતાં. પ્રોદાના ગુપ્ત મંડલ ઉપર ભ્યારે ભરત માલિકાને ઉચિત એવું ગંભીર વિલસતું હતું. ભ્યારે કુમારિકા પાંચાત્ય સુધારણાને માન આપતી હોય એવું દિસતું હતું.

ગાડીવાન અને ખારાદાર દરવાજાપર પાનસે પારી અને ખીડીના ટેસ મારવામાં મથતું મંથ્યા. બન્ને સુંદરીઓએ કુષ્ણોવાનનો પુષ્પ-ખડા તરફ મતિ કરી.

"મંજુલા બહેન! બા આમ શું કરો છો?" પ્રોદાએ એક ગુલાબતું કુલ નિહતાં કહ્યું.

"નહિ, કંઈ નહિ!"

"ત્યારે આખમાં પાણી કેમ આપ્યાં?"

"રમણીય સ્મરણ થયું તેથી."

"મંજુલાબહેન! તમે સમજી યકને ગાવી રીતે મરનારને સંભારીને શોક કરો છો, એ કેવું કહેવાય?"

"નહિ બાબી! હું શોક નથી કરતી. પણ જુઝાએલો પાતલુ દરી સ્મરણ થયું એટલે ન રહેવાયું. પણ બન્યું બા! આ નેત્રો કેવાં! હૃદયમાં સમાવી રાખેલાં અવાદિ કુખને બહાર વહેતાવવામાં સંઘ તૈયારજ!" કુમારિકાએ કહ્યું.

"ખરૂં, એ નેત્રો એવાં જોર છે. પણ આપણે તે જોરોને શિક્ષા આપવી જોઈએ."

"બાબી! આ તમે શું કહો છો? કાલે અને શિક્ષા કરવી! ખર્ષા અવયવો આપણાં! સર્વજ વળી પ્રેમ બ્યાપી રહેલો છે. પછી એક પ્રેમીયા બીજા પ્રેમી પદાર્થને શી રીતે શિક્ષા કરી શકાય? માનવોત્તુ જીવન કેટલું અલ્પ છે! ગારજ એ પ્રેમનો-પ્રીતિનો ભાગ સર્વજ સેવે. કાષ્ટનેય દોષ દેવો નહિ; કેમકે ખર્ષા આપણાં છે. નેત્રો આપણાં-મન આપણું વાક્યક્રિયો આપણી!"

"ખરૂં ખરૂં, મંજુલાબહેન! તમે તો હવે મોટાં તત્ત્વજ્ઞાની થયાં ભાગો છો! પણ શારે હમણાં આખમાં આંસુ કેમ આવી હતાં?" સુલોચા બાબીએ પુછ્યું.

“હાં એ તો અમરતા!”

“અમરતા કેમ? એ પણ એક જાતનો માતૃપ્રેમ નહીં કે?”

“હા. તે તો ખરુંજ. માતાનો પ્રેમ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે.”

“ખરેજ. આ જગતમાં માતાનો પ્રેમ બધામાં ઉચ્ચ છે. પણ બા, એ પ્રેમ માટે તમને કહેવું એ જોડું. તમે સમજો તેમાં નવાઈ પણ શી? તમને તેવુંજ શિક્ષણ મળ્યું છે, તમે દૌલેજની બાળાઓ! બધા જાનમાં સંપૂર્ણજ હોવાની. પ્રેમની બાળતમાં તો પુણ્યુંજ નહિ.” સુચીલાએ જરા દસતાં મીઠી મરઘીમાં કહ્યું.

“વાહ બાબી સાહેબ! મને શિક્ષણ મળ્યું છે અને તમને નથી મળ્યું કાં? પણ હું બાબી! સાચું કહેશો? તમને મારા બાઈ હમેશાં ગીતાજી અને જ્ઞાનેશ્વરીમાના શ્લોકો સમજાવે છે; પાશાત્વ મંથકારના ગૂઢ રહસ્યો જાણાવે છે, તેમજ સ્પેન્સર, રોક્રોફ્ટ જેવા મહા તત્ત્વજ્ઞોની લેખિકાની વાતો કહે છે, એવું મેં સાંભળ્યું છે તે ખરું?”

“હા તેથી શું? અને હું તે બધું પ્રેમથી સાંભળું છું પણ ખરી!”

“હીકે. ત્યારે કહો. આ જગત તમને કેવું જણાય છે?”

“મંજુલાબા! સાચું કહું?” સુચીલાએ ઉત્કંઠા વધારવા પુછ્યું.

“ખરેજ. સાવ સાચું કહો. જુઓ, હું જગતની નિશાળથી આજણ છું. જાનની ઉમેદવાર છું અને તમે તો જગતનો આંગો બરીને અવુલવ મેળવ્યો છે.”

“જુઓ બા! ત્યારે આ શરીરનો જીવનકામ આ ઝાડપરના ફળ જેવો છે. બાબુ તેને કળા આવી, કાવે તે ખીલવાની, પરમ દિવસે સંપૂર્ણ વિગ્રહ પામી સુખેષ બહેનવડા અને મોયે દહાડે તે સુકાઈ ખરી પડશે-એટલે મરી જવાની! તત્ત્વજ્ઞોની લેખિકાનું આ કહેવું સાચું છે; એટલે તે સારું શોક કરવો પણ વ્યર્થ છે.”

“એમ તો ખરું હાં.” મંજુલાએ કહ્યું.

“માટેજ એ દૃષ્ટિથી જોતાં માનવીએ પ્રજા ભક્તિ, સહાયરણ, પરોપકાર એ વાતોનું જ હમેશાં સેવન કરવું. તે સુધી દષ્ટને મુત્તા આ શરીર માટે-તેના શ્રંગાર માટે-આંગો દહાડે આટલી બધી તે શી મદખડ મગાવી મૂકવી? સાદાપમાજ સાચી મગા છે.”

“બાબી! સાદાપમાં એટલે કેમ? તમે તો હવે દિવસે દિવસે સુકુસુ જનવા લાગ્યાને શું?” મંજુલાએ સ્મિત કરતાં આગળ કહ્યું. “પણ બા સાચવજો હોં? નહિંતર મારા બાઈને દુરતમાજ સંન્યાસી જનવાનો વખત આણી આપતાં નહિ! કેમકે તે પણ પોતાને નહાનકદા કર્મચોગી કહેવડાવે છે!”

“મંજુલા બહેન! તમે હજી નહાનો છો. પતિપ્રેમ, વિશુદ્ધ પ્રજ્ઞાપ્રાપ્તિ, સંન્યાસ, તે કર્મચોગ-તેમાં તમે શું જાણો? તમને એ જાણતની ખુશર નથી. ત્યાં દાક્ટર વૈદવિવાદ કરવામાં અર્થ શે? તમારા સરખી દૌલેજની ડોક્ટરીઓએ હમેશાં વિચારીને વાત કરવી જોઈએ. પુસ્તકના પોષ્ટિવા જાનથી અવુલવની બાળતો કેમ રહ શકે?”

“બહે ને રહ ન શકે! પણ મને એ પતિપ્રેમ નથી જોઈતો, ને એ વિશુદ્ધ પ્રેમ

મણુ નથી જોઈતો? આ ભારતમાં 'વહુ-વર' નો સંસારજ અને કોયે લાગે છે? 'નેયરડ' (સ્વાભાવિક) એવું તો તેમાં કંઈજ નહિ! બધી સ્ત્રીઓએ પતિ પરણી સંસારમાં પડતું એવી કાંઈ મર્મોત્ત નથી. બસ, મારા વિચાર તો બહારથી પુરોની પેઠે કુમારિકાજ રહેવાનો છે, ને સ્ત્રીશિક્ષણ માટે હું આ દેહ અર્પણ કરવાની શું લક્ષ કરવાથીજ કંઈ મોક્ષ મળવાનો હતો? "

"મંજુલા બહેન! આતું અત્યંત તે આપણાથી મોભામ? આપણે સ્ત્રીઓને પતિ એજ દેવતા, ત્યારે એ તો દેવેએજને? તેજ આપણી શાભા. નહિ તો કંઈ નહિ તેજ વિનાની તો અતે ફજેત થવાનીજ. મંદ્ર વિના રાત્રિ કેમ થાયે? કાંઈ વિનાની આંખ શા કામની? આપણા મમાજમાં જેમણે લખ્ય ક્યાં નથી, તેમણે વળી એવો ક્યો ભારે પુરુષાર્થ કર્યો છે? "

"ભાભી સાહેબ! શુ પતિ એ દેવ? પ્રભુ? ત્યારે શું તમે મારા ભાષને દેવ માનો છો? "

"હા. ખુશિયત તે માન્ય દેવજ છે પ્રાણુજ પ્રાણેશ્વર છે. મારા નેહભર્પા નાથ છે." મુશીનએ સર્ગવ કહ્યું.

"છદ છદ નૌ-સૌન્સ" આ તમારૂં કહેવું મને જરાપણ પસંદ નથી. અમારી કુસેજની સધળી વિધાર્થિનીઓ તેમજ કહે છે. ધણીઓએ તો કુમારિકા રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. ત્યારે શું તે બધી મૂર્ખ છે? આટલું ઉચ્ચ શિક્ષણ જેમના મગજમાં ભર્યું છે તે નું બધી ઘેટી છે? ને ભાભી સાહેબ! તમે તુલસીને ક્યારે પણી રેડનારાં, મારા ભાષને જમવા બેસાડી તેમના પગ ધોએકું ગંદુ પાણી (Dirty water) પવિત્ર તીર્થતું પાણી માનો લેનારાં તે ક્યાં? "

"તમારી સહિયરો ઘેટી નહિં દોષ, તોપણ તે કાઠી તો નથીજ, એ ચોક્કસ. તેમનું એકલિયું શિક્ષણ-વટલાયકું! જે સ્ત્રીઓને પતિને પ્રણુ કહેવામાં શરમ આવે તે સ્ત્રીઓજ યાની? એ તો નામિક્ષણ! પતિના ચરણનું તીર્થ, એ ગંદ પાણી! એજ પોતાલ પ્રેમની સંમીક્ષા પૂરે છે! ખરૂં છે. જેમને પતિ એટલે સાંજે સાથે ફરવા આવનારા મિત્ર એવી માન્યતા દોષ છે, જેઓને મન આની કદંબી રિયતિ સુધી લખા વાત પહોંચી, ત્યાં પતિનું ચરણજ એ "ડર્ટી વૉટર" બને, તેમાં શી નવાઈ? મંજુલાબહેન! સાંભળો જે શિક્ષણથી સાફ ક્યુ અને નવાઈ ક્યુ એ સમજાતું નથી, તે મિલકલ શિક્ષણજ નહિ! સ્ત્રીઓને સ્ત્રીઓનું શિક્ષણ જોઈએ. તેમને પુરુષોને આપવામાં આવતા શિક્ષણની જરૂર નથી, એનું તમારા ભાષ હમેશાં કલા કરે છે તે તદ્દન ખરૂં. આ તમારું વિચાર પૌરુષિક કેળવણીને આભારી છે. મંજુલા બહેન! તમને આપણી ખરી સામાજિક રીતિની ઉચ્ચતાની વાસ્તવ કિંમત નથી-તેનો ખ્યાલ પણ નથી "

"કીક. કલમ તેમ હશે. તો જગત સાથે અમારે કરવું છે પણ શું? "

"વાદ રે બા સાહેબ! તમારા આ શબ્દોથી મને હસવું આવે છે, માછડી કહે મારે પાણી સાથે કરવું છે શું? એવુંજ તમારૂં આ જોલણ છે. જગતમાં રહેનાર સધળાં સ્ત્રી

પુરુષોને જગત સાથે કર્તવ્ય હોયજ છે. એક બીજાએ એક બીજાને સહાય આપવા માટેજ પ્રભુએ આપણને જન્મ આપ્યો છે. સવન્ન એમ રાખવો એમ તો તમેજ કહેતા હતા ને ? શું સંભરે છે ?”

“હા. બાબી ! પદોપકારી થવા સારજ પ્રભુને ત્યાંથી માણસ માનને જન્મ આપવામાં આવ્યો છે, એમ હું હજુ પણ કહું છું.”

“ત્યારે એક સ્ત્રીએ પરમેશ્વરની ધમ્મજનુસાર થવા માટે, આપણા અંતર્ગત સ્વામી માટે ધાર્મિક રીતિથી આપણને અનુકૂલ એવી પુરુષ વ્યક્તિની અભિલાષા ઠગવી, એ શું થોડું નથી ?

“બાબી ! આ તમે બોલો છો શું ?”

“બીજી શું ? તમારા સંયુક્તોને, તમારા શિક્ષણને, સંતર્પિત હવે પાવન કરો; એટલે પુરુષોને થોડું એવા શિક્ષણથી ઉન્નત થએલ તમારૂં મગજ ઠેકાણે આવે.”

“ચાનાયો ?” મંજુલાએ નિરંકિતથી કહ્યું

“તમને અનુકૂલ એવો પતિ વગવાથી.”

“બાબીશી ! સ્ત્રીઓએ સર્વથા પુરુષોનું ઘાસપાંચ કરવું એ શું સુચિન્તિત સ્ત્રી વર્ગને લક્ષ્મણરૂપ નથી ? પુરુષોએ સ્વતંત્ર રીતે ઝંકર, આસ્તર, બેરિસ્ટર બનવું, ત્યારે સ્ત્રીઓએ કેમ ન બનવું ? પુરુષોથી સ્ત્રીઓ શું કમી છે ?”

“તેમનામાં કંઈ કમી નથી. બધુંયે છે. પરંતુ તેઓ પુરુષ નથી એટલુંજ તેમનામાં કમી છે.”

“માટેજ પુરુષોએ તેમના નાણાકાષ્ટાનાં કામોમાં ઉમેરો કરીને તેમને સીંધો ઉપયોગી કાર્યો કરવા દેવાં એટલે તેમની શુભમગિરીમાંથી મુક્તિ વશે !”

“ઓહો ! જા સાહેબ ! ધણુંજ મધુર બોલ્યા” મુશીલાએ દસીને કહ્યું—“શું પતિની સેવા એ શુભમગિરી ? એવું તમારી કાલેજના કથા પુસ્તકમાં છે ? કુમારિકા, લગ્ન થવા સાથેજ પતિની પત્નીગૃહની માલિક બને છે એની શું તમને ખબર નથી ?”

“ના, ના, કહે તો ખરી”

“કહીશ. ઢાંઢાં દહાડો કહીશ. એ રહ્યું પણ મંજુલા બહેન ! મને કહેા જોઈ કે સીતા મોટાં કે રામ ? કૃષ્ણ મોટાં કે રાધાજી ?”

“વાહ બાબી સાહેબ ! તમારો પ્રશ્ન તો બહુ મોટો તેમાં શું ? રામ અને કૃષ્ણજ મોટાં ?”

“રામ કૃષ્ણ એ બે મોટા હતા તો જ્યારે તેમની સ્ત્રીઓના નામનો ઉચ્ચાર કરતાં પહેલાં તેમનોજ કરવો જોઈતો હતો, પણ તેમ નથી. આ ઘેલી દુનિયાં તો સીતારામ-રાધેકૃષ્ણ એમ કહીને ‘તમે જ, સ્ત્રીઓને શુભમ માનો છો’ તેમનેજ ધણીપણાનું માન આપે છે.”

“હા બાબી ! એ તો ખરૂં. ત્યારે એમાં કંઈ પણ રહસ્ય હોતું જોઈએ ખરૂં ?”

“મંજુલા બહેન ! હજુ પુરો વિચાર કરો. અંતરના ઉગ્રાણુમાં ઉતરો એટલે એ રહસ્ય બરાબર સમજાશે. એકલી સ્ત્રી કે એકલા પુરુષની જગતમાં ઢાંઢાં કાળે મદત નથી બનેલી જોડીને, દાંપત્યને મદત છે એકલા પુરુષને કે એકલી ગ્રાસણીને નોતરવા કરતાં

સી પુરુષ બન્નેને—દ પત્નીને નોતરવામાં વિશેષ પુન્ય છે એમ કાલો કહે છે તેનો મંથિતાર્થ શું ? પુરુષના સહવાસે સ્ત્રીને અને સ્ત્રીની સમતિથી પુરુષને કેટલું મહત્ત્વ મળે છે એનો હવે તમેજ વિચાર કરો. ”

દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકતાં મંલુવાએ કહ્યું—“ બાબી ! તમે કહો છો તે ખરું જણાય છે. પણ ત્યારે આજન્મ પ્રભુભક્તિ કરવાથી ચિરકાળ સુખ મળશે કે ? ”

“ હા. જરૂર મળશે. પણ તે એકાગ્રી—એકલિપ્ત થશે પ્રકૃતિ અને પુરુષ એ તો જોઈએજ. એ પ્રકૃતિ બૂપણ છે. અખંડ સૌભાગ્ય છે. એ પરમેશ્વરની આપ્તિનું મંજળ યત્ન છે. ”

“ભાલીથી ! ત્યાંજ આવતા માસમા મારી બી એની પરીક્ષા થવા પછી મારે શું કરવું ? પુનાની બધી સહિયરે તો મને અવિવાહિત રહેવાનું કહે છે. ”

“ એ બધી ગાંડી ઘેલી—ઉછાળળી અક્રમની છે. તમે ચોક્કસ લગ્ન કરવો. દેસાઈના અંકત એમ. એ. યએલા છે. તમે જોવા જવ્યા છે ને ? ”

મંલુવાએ મુદુ રિમતથીજ તેનો ઉત્તર વાળ્યો.

“ કેમ જોવાતા નથી ? છેને તે ખમંદ ? તમારા લાઈએ પણ એક વખત પુછવા કશું હતું કહો તો વાત ચલાવુ. ”

“ લગ્ન કરવાનો મારો મિલકુલ વિચાર ન હતો. પણ આ તમારા ધાર્મિક સરલ પુણ્યસાથી માફ મન ફર્યું છે ” દરમતમાં મંલુવાએ કહ્યું—“ પણ આ કાર્યક્રમ સ્ત્રીકાં-રવાથી શું થશે ? ”

“ ખરા સી શિક્ષણનો જબજબાર મવારો. સુચિસિત સ્ત્રીઓ ઉત્તમ, ગૃહસ્ત્રીઓ, પતિવ્રતાઓ અને શ્રેષ્ઠ પક્ષિની માતા થવાને પાત્ર છે એમ જગત્ કહેશે. સુચિસિતા સ્ત્રી ઉચ્ચકુલનો ફેરી રીતે ઉદ્ધાર કરે છે ? એ જુના મતાલિમાનીઓને પ્રત્યક્ષ થશે, અને સ્ત્રી લક્ષણ વિરૂદ્ધનો તેમનો ખડખડ બંધ પડશે. ”

“ કેમ હવે પુરૂં થયું તમારું એ લાલુ વર્ણન ? તો કહો હવે આગળ મારે શું કરવું ? ”

“ જુઓ, એક મહાકુળી પતિનો પાણિ મહલુ કરવો. તેને પ્રભુ સમાન—એકરેનેરી માફક નદિ હોં ?—આનના. તેની સાથે સન્માનથી, આનદથી, પ્રેમથી રહેવું. ઈશ્વર લલિત કરવી અને ઉત્તમ રીતિથી ગૃહસ્થાસાર ચલાવવો. જાગજાગને સુચિસિત બનાવવાં એ કુલિન સ્ત્રીઓનાં કર્તવ્યો છે. અમર થવું, એનો અર્થ શરીર કાષ્ઠે રાખવું એવો નથી, પણ નામને અમરત્વ આપવું એજ છે. ”

આટલા વિવેચનથી મંલુવાનો દુરાગ્રહ દૂર થયો. દુશ્મનીનાં સરન વાક્યોની તેના મનપર ઉઠી અસર થઈ. હવે તદ્દન અધાઈ થયું હતું. સાંમન ગાડીવાલાએ આવી કશું—

“ બા સાહેબ ! ચાલો અધાઈ થયું. ”

“ ના. ભાઈ, અધાઈ મળેને માત્ર સકિત હૃદયમાં યાન—ચંદ્રોદય થયો. એ પ્રવાહ આ સુચિયા બાબીના છે. ચાલો ” મંલુવાએ કહ્યું.

બન્ને સુંદરીઓ ગાડીમા આવી બેઠી. અચ્ચેગથી ગાડી ચાલતાં અદસ્ત થઈ.

[નમનજર]

દેહનું વેચાણ.

લેખક—રા. રા. યાકરશી પૂંઝાલાલ હેડા.

પુનાના એપોલો થિયેટરમાં “પર્વલ ગ્રાસ” નામનું ચિત્રપટ જોઇ ખાદર તીક જતી વખતે આસરે પચીસ વર્ષની ઉમરની, સહેજ લપકાદાર પોપાકવાળી એક વેશ્યા થિયેટરમાં પ્રવેશ કરતી દેખાઈ. મ્હારી સાથે મ્હારા બે નાનપણના મ્ત્રેદીઓ હતા. તેઓએ તે ખાદ તરફ વિચિત્ર દૃષ્ટિથી જોઇ હાસ્ય કર્યું તેઓની આ રીત મ્હને મળી નહી. મ્હે તેઓને કહ્યું “તને હસી કાઢવામા શે અર્થ છે ? મમાજીવ્યપરધાના ખડતલ સ્વરૂપને લીધે તે જોનાં પેટે જન્મી તેજોજ ધધો અધાવતી હશે.” મ્હારા આ કહેના તરફ મ પૂર્ણ દુર્લક્ષ્ય કરી તે બેઉએ તે સ્ત્રીની નિહા કરી—આખી વેશ્યા જાતિપર ટીકા કરી ખરી રીતે જોતાં લજોનાગમેલા જુવાનીઓએ, વેશ્યાશ્રુતિ સ્ત્રીધારી ઉદ્દનિર્વાહ કરનારી સ્ત્રીઓ તરફ આટલી છુટ્ટ નજરથી ન જોતાં, તેઓના આ મધાના મળતો લક્ષ્યપૂર્વક વિચાર કરવો ધટે છે. ઝાઝપણ અને દેહનો વિક્રમ કરી પેટ ભરવું, એમાં આત્મત નીચપણ જાસતું હશે, એ નિર્મલશય છે. પોતાનાં મનના દુઃખો મનમંજી માખી, આતું કંદરત વિરેદનું નીચ કામ એની સ્ત્રીઓ શું દોશથી કરતી હશે ? આ દારણ માતના આખનારી ગુપ્તમ ગિરી તેઓને શું પસંદ પડતી હશે ? મનને મારી નાખનારી, શરીરને ખાળી નાખનારી, એવી જન્મદિમાં તેઓને શું સુખ જાસતું હશે ? આ સર્વ પ્રશ્નના જવાબ કરેહતે ‘ના’ માં આપણ પડશે. એવી સ્ત્રીઓને આ દેહનો વિક્રમ પસંદ નથી પણ તે ક્યાં શિવાય તેઓનો છૂટકા નથી. મમાજી તે પર્વને એટલા હલકા દરજ્જાનો હતવેતો છે કે, તેઓનો ઉદાર કરવો, આ નફમાંથી તેઓની મુક્તિ કરવી, એ અશક્ય યાદ પડ્યું છે.

પરિસ્થિતિના પ્રવાહમા સપડાઇ એકદ અને એકાદ વખત વેશ્યાશ્રુતિના આશ્રય લેવો પડ્યો કે, આ જન્મ તેને તેજ વધાનક અપ્રતિષ્ઠામા મુમાવવો પડે છે, એટલુંજ નહીં પણ તે સ્ત્રીનાં ઉદરમાંથી પેદા થએલાં સંતાનોને પણ તેજ ધધો આગમ મસાવવો પડે છે. આ તરફ મમાજી તયાં લોકનાયક આગેવાન પર્વે લક્ષ્ય આપી, અઘ સ્ત્રી વર્ગને આ ગુપ્તમગિરીમાંથી મુક્ત કરવો જોઈએ. વેશ્યાશ્રુતિ અગર દેહનો વિક્રમ, એ રાગનો પ્રચાર આપણા દેશ પ્રમાણે પ્રાચાત્ય દેશોમાં પણ છે. પણ તે જાખમતાં ત્યાંનાં લોકોમાં જાગતિ યહને “White Slave Traffic”ની વિરૂદ્ધ જોરથી દિલચાલ શરૂ થઇ છે. જોની કેળવણી ખાસતી કેટલાંક સ્ત્રી પ્રશ્નોએ ગાંધીએ મહાત્માએ કરીને આ ધધામાં પડેલી અભાગી સ્ત્રીઓની કરજાનમક સ્થિતિ જાણી લીધી છે. સ્ત્રીઓની અનીતિનાં માર્ગ તરફ પ્રવૃત્તિ કેમ થાય છે, તેઓની નિર્જલતાનો લાભ લઇ પ્રશ્નપર્વ તેઓને પાપરૂપી કાદવમા જેનો રીતે નાંખે છે—વગેરે બાબતોની તે દુઃખમાં મહાં થએલી અનેક સ્ત્રીઓની જ્ઞાનીઓ પ્રસિદ્ધ કરી, તેઓના સંબંધમાં વિચારવના લોકોની લાગણી ઉજેરી મુઠવી છે: “Why girls go Wrong” “The White Slave Market” “In the Grip of evil” “Downward Paths” આવી અન્યમાં રોમાંચ ઉની કરનારી

ચોપડીઓ છાપી, તેઓએ “સત્ય” જગત સામે રત્ન કર્યું છે પણ અમારા કમનસિમે હિંદુસ્તાનના લોકોનું લક્ષ નોંધ્યું તેટલું આ તરફ ગમેતું નથી. શ્રી વર્ગનો ફટકો મોટો ભાગ કેવળ નિરૂપાયથી આ ધંધામાં પડી ખરા સુખને યોગ્ય ભેગ છે.

ફેટલીક સીઓને આ ધંધો કેમ સ્વીકારવો પડે છે? “સોશિયલ સર્વિસ લીગ” ના હમણાં જ પ્રગટ થયેલા ત્રિમાસિકના અર્કમાં ઈ. મી. આર્ટિઆએ એ વિષય ઉપર લેખ લખેલો છે. Downward Paths એ પુસ્તક વાંચવાથી તેઓના મનમાં એ ભયરૂપિત યદ્ય અને વિલાપનનાં સ્ત્રી પુરોગામી આફક હિંદુસ્તાનમાંનાં સ્ત્રી પુરોગામી વેસ્તાઓનાં વસનિરધાનમાથી ફરવું અને ઊપદેશ કરી તેઓને આ ધંધામાંથી પરાજીત કરવી; અગર જે સ્ત્રીઓ ફેસા-પતે તે ધંધામાં પડી હોય, તેઓની મુક્તિ કરી, તેઓને હલ નિર્વાહનો પ્રમાણિક માર્ગ બતાવવો, એવું ઈ. મી. આર્ટિઆનું કહેવું છે. સીઓને આ મુશ્કેલી વગરનો વેપાર કેવળ હિંદુને લીધે કરવો પડે છે, એટલે પ્રામાણિકતાથી પેટ ભરવાનો એક પણ માર્ગ તેઓને સાધ્ય ન હોવાથી તેઓ આ ધંધો સ્વીકારે છે. ફેટલીક વખત હિંદુસ્તાનમાંનાં માળાઓ, પોતાના પેટ માટે પાચ પચીસ રૂપિયા લઈ, આવાં દેહ વિક્રયનાં કારખાના ચલાવનારાઓને પોતાની નાનો હમરની બાળનીઓ વેચે છે! વેસ્તાશક્તિનો ફરજિયાત સ્વીકાર કરનાર, હારિદ્ર એ મદત્વનું કારણ છે; તેના સિવાય બીજાં પણ ઘણાં કારણો છે. બીજાઓમાં ઉપાડી જવાયલી, પંથિયી ત્યાગયલી, ખરાબ સોજતવાળી, દુઃખદ લક્ષણોની સીઓ આ ધંધો આદરે છે. તેમજ બાવલમ, હૃદયવિવાહ, મદ્યપાન, બેગારદાર અને મનની દુર્ગતતા વગેરે કારણોથી પણ સીઓનો પણ એક વખત આડો પડે છે અને તે સુધારવાનો એક પણ માર્ગ ન હોવાથી એકમરણે અધઃપાત થવો જાય છે. હિંદુસ્તાનમાંનાં વિધવાવર્ગ સર્વથે અગાધ નિષ્ક્રિયા, એ ઉપર જીવનના નૈતિક હાસને ચોપક યદ્ય પડે છે. એકંદરે કહેવાનું કે કેવળ પોતાની ધન્યતાથી આવે ગરીબ ધંધો સ્વીકારી બેઠેલી સીઓનું પ્રમાણ સેંકડે હજારનું પણ હોતું નથી, જ્યારે સ્ત્રીઓ એમાં પડેલી સીઓનું પ્રમાણ સેંકડે તેનું ટકાથી વધારે હોય છે. આવી સીઓની જાલવાવસ્થા, એવાજ કારખાનામાં ગમેલી હેવાથી તેઓને દુનીઆમાં બીજો કાંઈ સરો ધંધો છે, એ વાતની પણ ખબર હોતી નથી. દેહવિક્રયનાં કારખાનામાંની સીઓને પોતાના માલિકની તુલકી લક્ષ્ય તે માટે જે અમલ વેદનાઓ સોપવી પડે છે, તેના વર્ણનો સર્વથા કાંઈનું પણ હૃદય કાંઈ જશે. એવા જલ ચક્રમાં સપડાયેલી ફેટલીક ઓકરોઓની, જાળની ગણા ચોક્કસ મહિનામાં મુજબ હાઈક્રાઈટ આમળ લેવાઈ છે.

પોલિસના સિપાઈ પાસે ફરિયાદ થવા પિના તેનાથી આ બાજતમાં હાથ ધાલી રહતો નથી અને આ કદખાનામાં સપડાયેલી સીઓ નિરક્ષર હોવાથી તેઓથી પોતાના દુષ્કર્મોથી ટકાવે પહેંચાયતા નથી! એવા પ્રસંગે સમાજનાં જીવાનીઓનું કર્તવ્ય છે કે તેઓએ આ સીઓની મુક્તિના કામને પવિત્રતા પવિત્ર ધર્મ સમજવો જોઈએ.

પ્રથમ તેઓએ પતિતોદ્ધાર ગૃહ નમિત્તું ગૃહ સ્થાપી, ત્યાં મુક્ત કાંધેલી સીઓ માટે રહેવાની તાજનીજ કરી નોંધી. આ સંસ્થાને નામરૂપ અનેક સીઓનાં દુષ્કર્મ દૂર

યાય તે માટે ફંડ ભેગું કરવું જોઈએ. વેસ્યાઓ તરફ આપણે જે તિરસ્કારથી જોઈએ છીએ તેમ જોવું નહીં જોઈએ. તેઓ પ્રત્યે દયાદૃષ્ટિની ધણી જરૂર છે. તેઓ જન્મથી જ કુમારગામી નથી હોતી એ ખ્યાનમાં રાખી, તેઓ પ્રત્યે દયા રાખતાં ગર્વિષ્ઠ જોઈએ. સન્માર્ગગામી આયુષ્યક્રમ ચલાવવાનો લાભ તેઓ જોઈ બેઠેલી હોવાથી, તેઓને આમ આયુષ્યક્રમ વીતાવવો પડે છે, એ ભૂવિષ્ણુ જોઈએ નહીં. દેખ્યોને આપણે રસ્તાએ ઉપર ફેંકી દીધેલી પત્રાવળીનાં પાનાં જીવંતો જોઈું ખાતાં દેખીએ છીએ; પણ તેઓને સારી ખાવા લાયક ચીજોને તિરસ્કાર હોય, એટલું સાફ લાગે છે, એમ કહેવું કદિ કાઠને ખરું લાગશે કે ! તેજ રિયતિ વેસ્યાઓની છે. પાતિત્યપૂર્ણ આયુષ્ય ક્રમ તેઓને પસંદ નથી એમ નથી; પણ તેઓ સારો આયુષ્યક્રમ મેળવવા માટે તેઓ મંપૂર્ણપણે નિરાશ થએલી હોવાથી તેઓને આ ગલીય જીવનક્રમ વેડી, જમે તે રીતે પણ પોતાનું આયુષ્ય પૂરું કરવાનું હોય છે. તેઓને જે કાંઈ મનઃમર્દઈક મળશે તે ખાતીથી તેઓ આ ધંધો સુકશે. ચિત્રો દારવાનું કામ, સ્ત્રી વર્ગનાં પોલકાં, ચોળીઓ વગેરે શીવવાનું કામ, કીક બરતી, બરત બરતું એવા અનેક સારાં સારાં કાર્યો તેઓનાં કાષે વ્યયસ્થિત રીતે કરાવી, તેઓનો ઉદરનિર્વાહ પ્રાપ્તિ રીતે ચલાવવાની તજવીજ કરી શકશે. ઉપર જીએવેલી સંસ્થા અસ્તિત્વમાં લાવવી અને આઠા પછી તેને સારી રીતે નિભાવવી એ કાર્યો અશક્ય છે, એમ માનવાનું કાંઈ કારણ નથી. હિન્દુસ્તાનમાં કોઈ પણ કાર્ય નવેસરથી શરૂ થયું કે તે સંનધે જોઈએ તો થાય છે; પત્રી તે કામ સ્વ. આગરકરે કાઢેલી સુધારક સંસ્થા હો અગર પ્રો. કૃત્તે રચાપેક્ષી “પોપેન્સ મુનિસિટી” હો. બીજાનાં ઘરનાં છોકરાં સંભાળવા, અગર રસોઈ કરવી એવી અતોત રિયતિમાંથી વિધવા વર્ગની સુક્તિ થાય, એ માટે પો. કૃત્તે અનાથ બાલિકાશ્રમ સ્થાપનાને વિચાર કર્યો ત્યારે અને પ્રત્યક્ષ કામની શરૂઆત કરી ત્યારે, લોકોએ તેમની સામે કેવો વિરોધ કર્યો, તેમનાં પંચપક્ષી કાર્ય માટે કેટલી બધી અનાસયા દેખાડી, એ સર્વરિદિત વાંત છે. વિધવા માટે વિલાસનનો દરવાજો ખોલવાના નિર્મળ અને મતમેદ વગરનાં કાર્ય માટે જો એટલો બધો ખર્ચજાણત થાય છે, તો “વેસ્યાઓ”ને સુમાર્ગ દેખાડનારી સંસ્થા કોઈ સ્થાપન કરી ત્યારે કેટલો બધો ખર્ચજાણત થશે, એ ન કહી શકાય એવી મિત્ત નથી. એકાદ કુલ્લક જાનવાળો સાધારણ મુખ્ય, વેસ્યાને ઘેર રહી, સારું જીવનું દેવ કરતો તો તો લોકો મુખેથી તેનાં તથા તે વેસ્યાનાં ગીત ગાશે; પણ ‘વેસ્યાઓને સુધારવાનો પ્રયત્ન નિકળ્યા કે થઈ કુતર્કની શરૂઆત ! પણ એમ જો થયું તો પણ’ બંધીવાનું કારણ નથી. વિલાસનનાં “નેશનલ બિલ્ડઅપ એસોસિએશન” નામની સંસ્થા આવી જ ઉદાસી સ્થાપવાથી છે અને તેહનું કામ પણ અત્યારે થઈ સમાધાનીથી ચાલે છે હિન્દુસ્તાનમાંના વિદ્વાન કાર્યવાદકોએ, વિગેવત સમાજસેવા મંથન જેઓ સામેલ થયા છે તેઓએ આવી પવિત્ર સંસ્થા કાઢી, ફરજિયાત નાઈલાજે સ્વીકારવી પડેલી વેસ્યાદૃષ્ટિ “Forced Prostitution” નામરોપ કરવા કાંઈ લાગતું જોઈએ.*

વિદ્યાકલા વૈદક.

સ્વેગના ઉપાય.

લેખક—રા. રા. કૃષ્ણરામ ભવાનીશંકર વૈદ્ય

ભારતવાસી બહેનો અને બહુઓ ! આજકાલ ઘણાં રથને રથે આલેખો સંભળાય છે. આવા દુર્ધટ વખતમાં મનુષ્યની અને દ્રવ્યની ખાચમાંથી ઘણી ચાય છે. મન ચિન્તાતુર રહે છે, તે મ્હારી ચાન્ધતા પ્રમાણે અને અનુભવમાં સાગ નીવડેના ઉપાય ગંભીર ગરમાની યદ્ય શકે તેવા જનમેવામાં રહ્યું કંઈ હું, આ ઉપાય મોરખીનાળા મંદારાજ સુરિદર્શનાનંદજીએ ખતાવેલો ધણેજ કૃણાદ નીચડ્યો છે.

ઉપાય. ૧—મરડી અટકાવવા અને યમા પછી આરામ કરવાને નીચેની દવા ઉત્તમ છે.

(૧) લીમડાની અતઃજલ	૪ ભાર	(૭) લીજડાના કમળીયા	૪ ભાર
(૨) નાગકેસર	૪ ભાર	(૮) ધોળાં તીખા	૪ ભાર
(૩) લીજડાની ગણે	૪ ભાર	(૯) કડની ધીસોડી	૮ ભાર
(૪) આળા હલદર	૪ ભાર	(૧૦) કડની ને	૪ ભાર
(૫) ઝીપડાના મૂળ	૪ ભાર	(૧૧) ખેંસાર	૪ ભાર
(૬) મોરડીના મૂળ	૪ ભાર	(૧૨) ગચ્છ	૪ ભાર

એ યમા વસાણાને દશ રોર ખાણીમાં ઉધળાં એક રોર ખાણી રહે ત્યાં ઉપચાર, માળી લઈ સીમે ભરી નેમાંથી એક ભાર સાગ સવાર બે રૂપીઆભાર તાબા ખીમાં મેળવી પીવાથી રોગીને આરામ થાય છે અને રોગ વિના તેનું સ્વેન કરનાંથી મરખીના હુમના થી બચી સકાય છે.

ઉપાય ૨—ઝરતા લીજડાને રસ રૂપીઆ બે ભાર તથા વખત પીવાથી દરડીને શાસ્ત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપરનો ઉપાય ન બની શકે તો આ ઉપાય કરવો, મરડીના વખતમાં સાગએ પીવાથી પણ લાભ છે.

ગાંઠ ખેસાડવાનો અગર ફાડવાનો ઉપાય.

આકાશનું દૂધ ૧ રોર	બાજરીનો લેટ	૫ ભાર	લીડી પીપર	૨ ભાર
પીણીએ રેચ ૨ ભાર	માણમના દાડકાં	૫ ભાર	આમચના મૂળ	૫ ભાર
ખેરો ગુણ ૪ ભાર	મજુસીવ	૫ ભાર	સિંદૂર	૫ ભાર

કુલ નવ વાના વાટીને ચોખડાથી આરામ થાય છે. ગાંઠ ફાડવા વિચાર હોય તો પ્રથમરૂં મીઠું ૫ ભાર, સાલખાર ૫ ભાર, અને ટંકણખાર ૫ ભાર ઉપરી દવામાં મેળવી મેક કરવાથી ફૂટે છે.

(૩) “કાશિવાદ યાદમ્” તા. ૫-૪-૦૫ શુક્રવારના અંકમાં ડોક્ટર દંડેર જણાવે છે કે મરડી સામેના ઉપાયમાં લીજડાના પાંદડા દરેજ પરના દરેક ખડમાં બારી બારણાં ખંધ કરી બાળી તેનાં ધુમાડા ફેલાવવો. લીજડાના મિથાનું તેમ મરડીના જંતુને બારી નાંખવાનો શુભ ફાળે છે.

(૪ સ્વચ્છતા નકાલ)

પાકશાસ્ત્ર.

ખિસ્કીટો બનાવવાની રીત.

લેખક—બહેન કમ્પુ બહેન.

ખાખણમાં ખિસ્કીટ બનાવવાની રીત:—પોણો શેર મેદો અને ના શેર રવો લેવો. તેને પોણો શેર માખણના સાથે શીયુવો અને એ કટાક રહેવા દેવો. પછી એમાં દોઢ પાશેર ઝીણી ખાંડ અને ના તોલો ઇલાયચી ના રૂપીયાભાર સોડા નાખી ખુબ શીયુવું. પછી ઉચ્ચ કાંઠાની યાળીમાં ઘી ચોપડીને હથેલી જેવડાંજ ગોળ મુલતી કરીને છેડે છેડે મુકવા. ચોખડા કરતાં હોય તો યાળીમાં સરખું પાચરીને તવેલા વડે આંકા કરવા. એના ઉપર બદામના કડકા ચારોગી વગેરે પાચરવુ હોય તો પાચરવું; નહીં તો ચાલશે. પછી સપડીમાં દેવતા ખુબ ધીમાવવો, એ દેવતા એક સપાટ તવા ઉપર ભરવો અને યમડીમાં ઉની રાખ અને સેજ દેવતા રાખવો અને ચવડી ઉપર યાળી રીજવા મુકવી. યાળી ઉપર તવો દેવતા ભરેલો દોકવો. ચવડીમાં બહુ દેવતા હશે તો તુર્તજ મગી નશે. થોડી થોડી વારે એને નેતા રહેવું અને બદામી રંગ થાય એટલે ઉતારી લેવો અને પાચ મીનીટ કરવા. દહ પછી ઉખાડી લેવા. ખિસ્કીટનાં બીમાં હોય તો બીમાંમાં દમાવીને કરવાથી એના ઘાટ સાથે થાય છે. આ ખિસ્કીટ ઘણાજ પોચાં થાય છે.

ધીમાં ખિસ્કીટ બનાવવાની રીત:—પોણો શેર મેદો અને પાશેર રવો લેવો. તેને અઢેર ધીમાં શીયુવો. શીયુવી વખતે નવટાક ફુલ લઇને શીયુવું. પછી એક ઘંત એને રહેવા દેવુ. બીજો દીવસે એમાં દોઢ પાશેર ઝીણી ખાંડ ના તોલો ઇલાયચી ના રૂપીયાભાર સોડા નાખી નવટાક ફુલ લઇને ખુબ શીયુવું. પછી ઉપર લખ્યું છે તે પ્રમાણે અને ગોળ હથેલી જેવડાં કરીને સપડી ઉપર રીજવા મુકવા.

(પેટલાદ.)

તિલિધ વાનીઓ.

લેખક—બહેન "મધુરી."

(ગર્તાક પૃથ્થ રરેપ થી અનુમધાન.)

રાજના વાંધ—સલને બાપી હમઘરી અને રાઇશીયીને એકમેક કરવા.

દોકળાં—અરનાં દોકળાં તે પહેલાં લખ્યા પ્રમાણે થાય. પણ ફેર એટલો કે તેમાં ચોખા વડુ અને બામા જાંર વધુ નાખવી.

કુધીનો હુલવો—કુધીને ખમણી બાપી તેમાં આવો અને છુર બેળવવુ. તેમાં એકથી ખસતા વગેરે નાંખવાં.

ભરની ખીચડી—ભરને ખાડીને પછી સાફ કરવી. પછી અધરણુ મુકી ચોરી દેવી. તેમાં મગની, ચણાની ઇચ્છાદિ દાળો નાખવી. ભરને દળાવી ખીંચે કરી તેના પાપક પથ્રુ કરી રાકાય છે.

ઘઉંનું છુલું—ઘઉંને ભરડાવી અધરણુ મુકી ચોરવા તેમાં ઘી છુર ઉપર મુનળ નાખવા. ઘઉંની ખારી અને ગળી ખીચડી—ઘઉંને ખાડી તેને અધરણુમાં ચોરવા. તેમાં મગની દાળ ને મશાનો રિંગેર નાખવો. આને ખારી ખીચડી કહેવાય; અને ગાળ નાખીએ તો ગળી ખીચડી કહેવાય.

કાકરીઉં—ભરની ધાણી ફેડાવી, ઘઉંને શેકી તેને ઘી ગોળની પાક કરી તેમાં તેને નાખીને કારી દેવું. આને કાકરીયુ કહે છે.

ભજરીયુ—ઘઉંના પોખને ખાડી ધીમા શેકી તેમાં છુર ભેળવીને કારવું. આને ભજરીયુ કહે છે.

તલનો લાકુ અને માંકળી—તલને શેકી ઘી ગોળની પાક કરી તેમાં તેને નાખી અને ધાગે તે લાકુ કહેવાય અને કારવામાં આવે તેને માંકળી કહેવાય છે.

ફુપપાકમાં એક મથુ ફુપે સયસેર ચોખા અને સાતરોર ખાંડ નાખવામાં આવે છે. ખાંડ ફેરીનું શાક પથ્રુ ઘઉંના લોટનું ઘાવ. ઘઉંનો લોટ બાધી તેને શુષ્કીવામાં છાંયી ને ચાસણીમાં નાખવો. તેને ઘઉંનું ખાંડ ફેરીનું શાક કહેવાય.

મોહનદારમાં—આવો નાખાય છે. નાનખટાઈ ચોખાના અને ચણાના લોટની પથ્રુ થાય છે.

અડક પાક—અડકની દાળ દળાવી તે લોટ ધીમાં શેકવો. પછી તેમાં મુંઠ તથા બીજા ચોસડીયાં તથા રોપડ તળીને નાખવા. જદામ, પરતાં, ચાંચોળી તથા છુર લોટ શેક્યા પછી કારી દેવો. આને અડકનો પાક કહેવાય.

બદામ પાક—બદામને ખાડીને ધીમાં તળવી. પછી આવો ધીમાં શેકવો. તેમાં પથ્રુ ચોસડીયાં તથા બીજા મુંઠા મેવો નાખવો. પછી છુર ભેળવી કારવો.

ઘેખર—એક શેર સોઝાએ પાંચ ભાર ચોખણને હના પાણીમાં ઘી નાખી બાંધવી. પછી તેને સરખા કરવી. પછી ઘેવરીયામાં ઘી પુરી ખુણ છિનું કરવું. પછી કળથામાં ભરી તેમાં હાંચી ધાર કરવી. પછી ઝારીથી ઉપચાવવા અને અડી ધણી ખાંડની ચાસણી કરી તેને પાવી.

ખાળાં—એક મેર સોઝાએ પાંચેર ચોખણ લાઇ રોટલીની કણક જેવી કણક બાંધવી. પછી કથવેટના તળાવા ઉપર દાખવી. એક શેર સોઝામાં રોટ પાસેર ચોખાનો લોટ લાઇ થીજેલા ધીમાં શીજવો. પછી પેલા મેઘ ઉપર તેને પાથરી દેવો. પછી ચોખડી ગડી થાળી લુઓ લાઈ તેને પુરી જેવો હાથે કરીને પગતો કરવો. પછી તળવાં ને તેની ઉપર ચાસણી રેડવી.

મુતરપેણી—એક શેર મેદા તેને પાંચેર ધીને હના પાણીમાં નાખી ચોખણ દેવું. પછી કણક બાંધી ઝીણી અગરખનીમાં જેવી મણિને પાટલા ઉપર કારો કરવી. પછી તેની ઉપર ચોખાને લોટ થીજેલા ધીમાં શીજવો અને તેની ઉપર પાથરી દેવો અને ટીપણ થાળી કેને લાંબી કરી પછી કનિષ્ઠા આંગળી ઉપર ત્રણ આંટા ચલાવવા અને તેને તળી કાઢીને તેને એટલે ચાસણી રેડી દેવી.

ગૂંથણકલા.

એક સુંદર લેસનો નમુનો.

Shell lace.

લેખક—મીસીસ હમુમર્તિ માણિકલાલ દેસાઈ.

૧૫ સાંકળી ગુથો.

હાર-૧—૩ આઠળી છાટી દબને ૮ પાસા, ૩ સાંકળી, ૧ પાસો ૫ સાંકળી ફેરવો.

હાર-૨—૨ સાંકળી છાટી દબને ૪ પાસા, (પાસા પર) ૪ સાંકળી, ૧ પાસો, ૩ સાંકળી પર ૬ સાંકળી ફેરવો.

હાર-૩—૩ પાસા (૪ સાંકળી પર) ૪ સાંકળી, ૨ પાસા (૫ સાંકળી આગળ) ૨ સાંકળી, ૧ પાસો (છેલ્લી સાંકળી પર) ૫ સાંકળી ફેરવો.

હાર-૪—૨ પાસા (પાસા પર) ૨ પાસા (સાંકળી પર) ૪ સાંકળી, ૧૮ પાસા.

(૬ સાંકળીના ઢાણામાં) ૩ સાંકળી છેલ્લી ઢાણન સાથે ભેડી દો બે બેનડ, ૪ સાંકળી, ૧ એકવડા ટાંકા, છેલ્લા પાસા પર ૪ સાંકળી, ૧ એકવડા ટાંકા, એમ બધા મળીને ૪ વખત ૧૮ પાસા પર કરો. ૪ બેનડ ૩ સાંકળી ૮ પાસા, ૨ સાંકળી, ૧ પાસો, ૫ સાંકળી ફેરવો.

બને ફરી બીજી હારથી શરૂ કરો.

કરોળીઆની ઝુલ ગૂંથવાની રીત.

(લેખક—સી. જયવન્ત.)

પ્રથમ જેટલી લાંબી ઝુલ ગૂંથવી એવ તેટલી સાંકળી કરવી.

પહેલી હાર—એક ચાંભલી, (દણે) એક સાંકળી, એક ચાંભલી એક સાંકળી એ પ્રમાણે છેલ્લા સુધી ગુથી જવું.

બીજી હાર—ચાર સાંકળી કરી પાસેની એક ચાંભલી ઝુલી બીજી પાંખનીમાં નાખી આંટી વગરના દણે ગૂંથવો. એટલે એક કાંચરા જેવો આકાર પડશે. એવા એવા ચાર કાંચરા લીધા પછી ત્રણ સાંકળી કરીને પાસેની ચાંભલી એક આંટી વાળે દણે (ચાંભલી) ગુથવો. એ રીતે ગુથી વધુ.

ત્રીજી હાર—ચાર ચાર સાંકળીના ત્રણ કાંચરા પાડવા, પછી ત્રણ આંટી વિનાના દણે સેવા એ પ્રમાણે ગૂંથી જવું.

ચોથી હાર—બે કાંચરા, પાંચ આંટી વગરના દણે, બે કાંચરા. એ રીતે ગુથી ચોથી હાર પૂરી કરો. પાંચમી હાર—ત્રણ કાંચરા ચાર વિના આંટીના દણે, ત્રણ કાંચરા ચાર વિના આંટીના દણે એ રીતે.

છઠ્ઠી હાર—ચાર કાંચરા ત્રણ વિના આંટીના દણે.

સાતમી હાર—પાંચ કાંચરા બે દણે આંટી વગરના.

આઠમી હાર—૭ કાંચરાને એક દણે આંટી વાળે (ચાંભલી.)

નવમી હાર—ત્રણ ત્રણ સાંકળીના કાંચરા હારના છેલ્લા સુધી ગુથી જવા એટલે ઝુલ પૂરી થશે.

રમણી મણિમાલા.

શ્રીકવિ જયંતીદેવી.

લેખક—રા. રા. અંબેવાવ સવસામભાઈ દેસાઈ.

આનીમ સમયથી આપણે ભારતના શારદાદેવીનું ધીના નિરૂપન છે. દેશાંતરના અભાવથી આપણા ઉપર લક્ષ્મીદેવીની અવધૂષા હતી, તો પણ શારદા દેવીની વીજ્ઞાના રમેથી આપણે ભારત આનંદમય હતો, હાલ છે, અને હજી કવિધ્વમાં યશ એમાં તો લેઇ પણ સદૃશ નથીજ. આપણે ભારત, વ્યાસ વાલ્મીકીનું સાધન સ્થળ અને ગીતમ, કણ્વાદ, કપિલ, જૈમિની, પદ્મજયી ઇત્યાદિનું વિશ્વમણેત્ર છે આપણીજ ભૂમિ શ્રેષ્ઠ છે ભારતમાં દાવિ-દાસ અને ભવશૂનિ ઉત્પન્ન થયા છે માય, ભારતી, શ્રીહર્ષ ઇત્યાદિ કવિવર્યોએ પોતાના પ્રીતિ સ્થાલ સ્થાપિત કરેલા છે. આજ ભારતભૂમિમાં શંકરાચાર્ય પણ ભારતવર્ષના ગૌરવ-રૂપેજ મહા થયા છે મૂર્તિ પ્રેમચિત્ર ચૈતન્ય મહારાજ એમનાં પણ જન્મ અત્રેજ થયેલો છે. ભગત કવિ જયદેવ તો સર્વના પ્રિયપાત્રજ છે પ્રાકૃતિક નેપથ્યાભિરામ સૌન્દર્ય સાથે મનુષ્યને અપ્રતિમ પ્રતિભાનું મિશ્રણ આજ દેશલે નીરખવાનું મળે છે અર્માંત હિન્દુ-સ્થાનમાં કથાપાણીની નૈસર્ગિક શક્તિ અપૂર્વ અને વિસ્મયકારક નથી એવું કાણુ કહેશે.

ભારતવર્ષમાં જે અંત પુરુષાર્થી વનિતાઓ વિદ્યાવભવથી પ્રાતઃસ્મરણીય થઇ છે, અપ્રચલિત દેવવાણીમાં જેમણે મધુર પગે સ્થેલા છે, અને રસિક લોકોને ચક્તિ કરી નાંખ્યા છે તેઓ પૈકી આજ એક જગે શ્રી કવિનું સક્ષિપ્ત ચરિત્ર વાંચક સન્મુખ સાદર કરવાનો મારો મનોભાવ છે એ દહ પગા વર્ગોની વાત નથી. સદરદુ અરિત નાવિદ્યનો મોળમાં સૈવામાં જન્મ થયો છે.

કૃતીદુર ઇન્દ્રાના ધનુષ્ય ગામમાં રહેનારા કૃષ્ણચેત્તિ ઓત્તેત્તન પકિતશ્રેષ્ઠ જગદા-નન્દની પુત્રી તે આ ચરિત્રનામિમ જયન્તીદેવી છે. આત્માવન્ધ્યામયીજ તેનું મિહિલ તરફ પુષ્કળ લક્ષ હતું, પિતા કને આવનારા વિદ્યાર્થીઓ પ્યાનપૂર્વક પાઠ કરતા હોય ત્યારે આત્મિક જયંતી પોતાની સમગી રમન મૂની દહ તે દેશલે જઈ બેસતી અને વિદ્યાર્થીઓ જે પાઠ જણતા તે પાઠ તે અર્ધરૂપે સ્વરમાં જણવાનો પ્રયત્ન કરતી એ પ્રમાણે તે પાંચ છ વર્ષની થઇ ન મહા એટલામાં તો તે બાહરણ અને અમરોપના રાષ્ટ્રે ધીરે ધીરે ભોલવા લાગી પિતાએ પોતાની પુત્રીની વિદ્યા મદલ કરવાની એવી નૈસર્ગિક શક્તિ જોઈ પોતે તેને પદ્મતિમર શિશુજી આપવાની સફળાત કરી. મૂર્તિમંત પ્રતિભા જયન્તીદેવી થોડા વયમાં થણી જાતની વિદ્યાઓમાં પારંગત થઇ.

વિદ્યાનુરાગિણી જયંતીદેવીને એટલી વિદ્યાથી સમાધાન થયું નહો તે પિતા કને ધણું અમકારક ન્યાયશાસ્ત્ર શીખવા લાગી અને થોડા વર્ષમાં તે તેનું રહસ્ય સમજવા લાગી. અર્માંત તત્સંબંધે તે વધુ અનુરક્ત થઈ. હાલમાં જે ન્યાયશાસ્ત્રને વૃથા કુતોદ્ધેધી ભરેલું અને નિરસ ગણી છોડી દેવામાં આવ્યું છે, તેજ ન્યાયશાસ્ત્ર એક સ્ત્રીએ મુખેદમત કર્યું. આ ઉપરથી વાચકને કહાચિત આશ્ચર્ય લાગશે પણ તેમ નથી. ખરેખર એક સમય એવો હતો કે, તે વખતે સમસ્ત ભારતવર્ષને આ શાસ્ત્રની મધુરતા અજ્ઞ તરેહની લાગતી

હતી. પણ તેજ ન્યાયશાસ્ત્ર વિદ્યાર્થીઓને આજ નિરસ લાગવા માંડ્યું છે, એ પણ એક કાળનું મહાત્મ્ય, બીજું શું ?

હશે યોગ્ય ઉચ્ચરે જયન્તીના વિનાશ થવા-વિદ્વાન પ્રાણજ્વળી વિનામયૂષિ કોટાલી-પાડા ત્યાં સૌનકાંચી કૃષ્ણનાથ એણે તેનું પાણિ મદ્ય જુવું હતું જયન્તી-અપ્રાધારણ વિદ્યા-સમ્પત્તિ હતી પણ કૃષ્ણવર્ણી હોવાથી યૌવનના આરંભમાં તે કેટલાક દિવસો સુધી પતિ-પ્રેમથી વંચિત રહી હતી. વિવદ પછી પતિમદ્ય એક જ રહેવાનો તેને યોગ આપ્યો નહોતો ! તારવપનો આરંભકાલ તેને પોતાના પિયરમાં જ હતો પડ્યો. તે સ્ત્રીકવિ હતી તે જતાં કૃષ્ણવર્ણી હતી ! પ્રાચીન સ્ત્રી કવિ વિજયદાસ પણ કૃષ્ણાંગી હતી પણ તે કહે છે કે—

નીલોત્પલદલશ્યામાં વિજ્ઞાનં મામજાનતા ।

દૃષ્યેવ દણ્ડિના મોક્તં સર્વં શુક્લા સરસ્વતી ॥

અરજુ, જયન્તી આ વખતે પિતા અને પ્રચલિત ન્યાયશાસ્ત્રનું અધ્યયન કરી તેમાં પ્રારંગત થઈ. પણ પતિ વિરહથી તેણે હૃદયને વેદના થવા લાગી, જયન્તીએ એક દિવસ સો દુરાવરણો બચાવે એણે એક અતુટુપ્ત શ્લોક લખ્યો:—

“ જિતધૂમસમૂદાય જિતવ્યજનવાયવે ।

મજકાય મયા કાયઃ સાયમારમ્ય દીયતે ॥ ”

તાત્પર્ય કે:—“આપના વિરહથી મને કપ્પા નકામી લાગે છે. ” જયન્તીએ ઉપરનો શ્લોક લખ્યા પછીએ પોતાના પતિને પહેામનો કહ્યો, અને યોગ્ય વેળાએ પોતે રમેશ્વ શ્લોક, અને સુન્દર સુન્દર કવિનાઓ નેના તરફ મોકલ્યા. તે સવળી કવિતા વાંચી, કૃષ્ણનાથ પત્નીની અધિકૃત કવિવરણિત બદલ અને અસામાન્ય પતિમક્તિ બદલ આશ્ચર્ય અકિત થયો, અને પત્નીને તિરસ્કાર કરવાનું છોડી દઈ, તેના હૃદયે અતુરાગપૂર્ણ અશ્રુત-ધારા છોડવાની શરૂઆત કરી. યુગ્મ આગળ સ્વરૂપનો સમ્પૂર્ણ પરિજન થયો. તેણે પત્નીને આદરપૂર્વક પણ સંકાચપણે લખ્યું કે:—

“ અવિજ્ઞાતુર્નામ ત્વદતુલ્યુણ્યામિમનયં

વધૂરત્ત વ્યાયાનભવદપરાઘસ્ત્વાપિ મમ ।

ઇદાનીં નૈવ સ્પાન્નતુ કિમનુતાપાર્તહૃદયઃ

શમાર્હસ્તે મદ્રે પ્રકૃતિકૃતિનો માદૃશજનઃ ॥ ”

ભાવાર્થ:—“ પ્રિયે, તું રમણીરત છે, હું તારા આગુપનીવ શુભને ભણી ન શક્યો તેથી તારા ભર્તૃકર અપરાધી થયો છું. પણ આજ હું પ્રખ્યાતાપથી બચું છું. તો ભદ્રે, તું આ કોર અંતઃકરણનાં મનુષ્યને શમા મહી કરશે ? ”

આજદિન સુધી પ્રતિપ્રેમનો અનુભવ ગિયારી જયન્તીને લેણે પણ નહોતો. તેથી ઉપર પ્રમાણેના આવેલો હૃદયનાથનો પ્રેમભર્યો પત્ર તેને ઘણાજ આનંદદાયક લાગ્યો. હૃદયનાથી યગેશે પ્રેમ ભેદ તે આનંદની ભરતીમાં તેના પૂર્વના સવળા અપરાધ જૂની ગંધ, અને તેનું હૃદય અવર્ણનીય આનંદથી ભરાઈ ગયું.

તેને લાગ્યું કે હમણાજ જન્મે મારા પ્રાણપતિના અર્જમાં પડું, પણ રમણીગત્ય સુલભ અભિમાને તેને પાછી જેવી અને પ્રત્યુત્તર માટે તેણે એક પ્રસન્ન શ્લોક લખી મોકલ્યો.

“પુત્રાગ ચમ્પક લવંગ સરોજ યલ્હિમાકન્દયુધિરસિકસ્ય મધુવ્રતસ્ય ।

યલ્હન્દવન્દકુટજેષ્વાપિ પક્ષપાતઃ સદ્વંશજસ્ય મહતોહિ મહત્વમેતત્ ॥”

ભાવાર્થ—“હે ભગવે ! નાગકેસર, ચમ્પક, લવંગ, પક્ષ, આકંદ, યુધિષ્ઠિ વગેરે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં સુગંધિક અને સુન્દર પુષ્પોના મધુપાનમાં ગરકાવ થઈ જાય છે; છતાં આ સામાન્ય કુન્દ અને કુઆના પુવોનો આટલો આદર કરે છે તેથી તારૂં મોટપ-પણું-હિદારપણું કેટલું વખાણું ?”

પડિત કૃષ્ણનાથે આનો ઉત્તર લખ્યો કે—

યામની વિરહદ્ ન માનસસ્ત્યક કુટ્નામાલિત મારિશૂકહઃ ।

વિન્દુ વિન્દુ મરુન્દલોલુપઃ પદ્મિની મધુપણ્વ યાચતે ॥”

ભાવાર્થ—“સવળી રાત્રિ કમળિનીના વિરહ કુઃખથી બ્યોકુળ હૃદય યથેચ્છા ભગવે પ્રાતઃકાળે ખીન્ન દાષાણ્ય કુસમતરંગી આસક્ત ન થતાં વિન્દુ વિન્દુ મરુન્દ પાનની આશાએ પલિનીના સહવાસનીજ આશા રાખે છે.”

ત્યારબાદ કૃષ્ણનાથે જ્ય તીને પોતાને ગૃહે બોલાવી, કૃષ્ણનાથ દર્શનશાસ્ત્રને અસાધારણ પડિત હતો. તેને બાવી વિદ્યુતી પત્ની પ્રાપ્ત થતાજ તે તેના સહવાસમાં આનંદ કરતા હાથે. તે મગજ ચક્રો કે હું અકિચન રૂપ લાલસહીન બહુમુગ્ધ હીરાની માળા દેખી દેતો હતો.

મહાપડિત કૃષ્ણનાથ એવો ‘આનંદ લલિત’ નામનો ચંદ્રપૂ અને ‘દેવી સતક’ નામનો રતોત્ર વગેરે રચેલાં છે. એવું કહેવાય છે કે જન્મે મધમાં ધણે ખરો લાજ તેની પત્ની જયંતીદેવીએ રચેલો છે. અને પડિત જનોએ પણ તે કમુલ કર્યું છે.

એક પ્રસિદ્ધ વાત છે કે, એક દિવસ સન્ધ્યા સમયે કૃષ્ણનાથ દલિતા લખવા બેઠો હતો; લખતાં લખતાં બાન ન રહેવાથી રાત્રિ સગ્રામ ધણ ધણ અને પ્રજાત થયું તોપણ તેની લેખિની અટકા નહીં તે જોઈ જયંતીદેવીએ કહ્યું “ખાવા પીવાનું હોડી એટલી બધું શું લખવાનું આણ્યું છે ?”

કૃષ્ણનાથે કહ્યું “આજ નાગિશ્વરનું વર્ણન ધણું ખરું સમાપ્ત થયું.” ત્યારે જયંતીએ હસીને કહ્યું “એક સ્ત્રીના સૌન્દર્યનું વર્ણન કરવાને આટલો ખર્ચ સમય લાગ્યો ? આ જુઓ હું એક શ્લોકમાં નામિકાના દેહનું વર્ણન કેવું કરે છું તે !” એણે કહી તેણે તીને પ્રમાણે શ્લોક કહ્યો—

“આહિરયં કલ્પયૌત ગિરિભ્રમાત્ સ્વનમગાત્ ફલ્લ નાભિ હૃદોત્થિતઃ ।

હૃતિ નિવેદયિતું ત્રપતેહિ યત શ્રવણ સીમાનિ કિં સમુપસિપતે ॥

ભાવાર્થ—(તે રમણીના) ગંભીર નાભિ સરોવરમાથી નિગિરોશમ-ત્રેણીરૂપ શુભંગ બહાર પડી સ્વલ્પ પર્વતના ભ્રમણી રતન યુગલને આશ્રયે ગયેલા છે, અને એ વાત કહેવાને શું ઉભય મેત્રો કાન પર્વત આવ્યા ?”

આ વખતે તેના પતિને કેવું સારું લાગ્યું હશે ? આધુનિક દલિતોં સુખ યામ છે અને આધુનિક સરકૃત પડિતો પણ આ શ્લોકને માટે ધણી પ્રસન્ન કરે છે.

(મળપ્રમાણ—અભયાજી સુરત)

આનંદાશ્રમ.

હીરાની મુદ્રિકા.

લેખક:—મી. હર્ષદેશા દિવાન.

મુંબાઈમાં એક મુસલમાન ઝવેરીની દુકાન પર એક હિંદુ રમણી આવી; અને કંઈક સામાન ખરીદવા લાગી. યોગ્ય સમયમાં તે એકાએક ગમરાઈ કરેણું સ્વરથી કહેવા લાગી, “ઝવેરે! હાથ! મારી પાંચમે રૂપિયાની વીંટી ક્યાં પડી ગઈ? હાથ! હું શું કરું? વીંટી મળશે તો ઠીક છે, નહિ તો મારા સ્થમી મારી કેવી કુદરશા કરશે?”

વીંટીના શોધ કર્યો પરંતુ તે મળી નહિ. ત્યારે તે રમણીએ અતિ કરુણોત્પાદક સ્વરથી દુકાનદારને કહ્યું: “જો આપને તે મુદ્રિકા મળી જાય તો કૃપા કરીને મારી પામે મોકલી આપશો. મારું સિરનામું “ગીરગામ, વિઠ્ઠલસ નરોત્તમદાસનો ખંડો” છે. તે ઉપકાર હું કરી જીવીશ નહિ. હું તે પરિશ્રમ અને ઉપકારના જલ્દામાં આપને દસ રૂપિયા આપીશ. આપ એટલી કૃપા અવરમ કરશો.” દુકાનદારે તેમ કરવા કશુંલ કહ્યું.

સ્ત્રીના જવા પડી દુકાનદાર મનમાં વિચારવા લાગ્યો: “અહા! મિત્રારી ટેટલી મોળી સ્ત્રી છે? વીંટી ખોવાઈ ગઈ તેના ગમગટમાં તે માવ પણ ખરીદવાનો જીવી ગઈ.”

રમણીના જવાના અર્ધા કલાક બાદ એક નાણુવક ત્યાં આવ્યો. અને ત્યારે કંઈ ગામથી ખરીદી ખાંધવા લાગ્યો ત્યારે નીચે હાથ લઈ જઈ પગ નીચેથી એક ચમકદાર હીરાની વીંટી લીધી. આ કૃત્ય જોઈને દુકાનદાર જોની કહ્યો: “જો તે શું લીધું?”

સુવક: (ચુસ્તે યદને) હું પૂછનાર કાણુ?”

દુકાનદાર—“ઝવેરે લાઇ? આટલી ગરમડ કેમ કરે છે? ઓપણું સંપીને કામ કરવું જોઈએ. તે રત્ન-મંડિત વીંટી એક હિંદુ રમણીની છે. તે મારે તેની પામે મોકલતી પડશે. તેથી મને આપી દે. આ પરિશ્રમના જલ્દામાં હું તને દસ રૂપિયા આપુ છું. રસ્તે આસતાં અંજાઈ મળી જાય તો તેમાં તને શી હાનિ છે.”

સુવક—“આ વીંટીને આપ હજીવ કરી, અને ફક્ત આટલા રૂપિયામાં જ સમજાવો?”

દુકાનદાર—“ભાઈ! દસ બીજા લે, હું તકરાર કરવા ઈચ્છતો નથી.”

સુવક કૃપ વીર રૂપિયા ખીચામાં મુટીને ચાલતો ચલ્યો. બીજે દિવસે તે વીંટી તપાસતાં જણાવ્યું કે વીંટી કેટલ નકલી છે!

નિહાન સો રૂપિયા તે મળશેજ, આ સોલથી ઝવેરી જાડીમાં બેસીને અતિ વેગથી ગીરગામ ગયા અને વિઠ્ઠલદાસના અંગવેષ્ટોમાં જોઈ કરવા પર જાણવામાં આવ્યું કે તે સુવક અને રમણી વાસ્તવમાં તો બીજા કાઈ પરંતુ સોનેરી ટોળીનાં માણુઓ દત્તા!

ઝવેરીપણું કરતાં કરતાં આ સાહેબના વાગ સોદે થઈ ગયા હતા. તે દ્રવ્યોપાર્જન કરવામાં પ્રીણ દત્તા. પણ આજ એકાએક વીર રૂપિયા સમાવનાથી આ સાહેબને અત્યંત દિવસીરી થઈ અને સેટરે-એકસના જેવું મ્હોં પોણું રાખી, બે કલાક મુઠી દુકાન પર ઉભા રહ્યા. કાંઈ હોશીયાર ચિત્તકરે તેમનો ફોટો લીધો હોત તો જોવા લાયક ચાત.

સુંદરી સુખોદ્ધ : માસિક વધારો

આપણા બાલો ઉપર દેશનું અવિચ્છાદ્ય આધાર રાખે છે, - આપણી બહેનોના હાથમાં લાલોનું અને આપણું પરમહિત છે, - તથા આપણા બાલોએની સદાચ વિના પ્રગતિ થવી શકે છે. આથી-પોતાનામાં તેમજ બીજા, પુરોષ, અને બાલો, - સર્વમા સહચાર અને સુવિચાર, તથા શ્રદ્ધા, સત્ય, પ્રેમ અને ત્યાગનું પ્રાદર્ય થાય, એમ નિશ્ચય પ્રયત્ન કરી શકે, એમ હારત સત્તોનું અર્થ દેશનત છે

પુસ્તક ૧૪ મું ।

સપ્ટેમ્બર, ઓક્ટોબર. ૧૯૧૭.

[અંક ૬-૧૦.

કાવ્યકુંજ:

૧૬૫૫૨. એક યાચના.

લેખક—ધીયુત “ મલયાનીલ. ”

લઈશ નહિ મ્હારી આંતરીને હરિ !
 - લઈશ નહિ મ્હારા કર્ણને પ્યારા !
 છીનવીશ ના મ્હારી કાવ્યની વાણી,
 તું સાચવજે મુજ મિયને દયાગા !
 આંતરીને મળેપાં ફુલદાં રસિત્ત્વ,
 ને શ્રોત્રે ચયા મોરના દ્વૈકારા,
 દિલડે માં સૂર માર જતાર્યા,
 માળ મિયાણ જીવન પલટાવ્યાં.
 લઈશ નહિ મ્હારાં ફુલદાં રસિત્ત્વ,
 શમાવીશ નહિ મોરના દ્વૈકારા;
 છીનવીશ ના થપી કુદરત મ્હારી,
 ને સાચવજે મિય જીવન. પ્યારા !

ગ્રામ્ય-શુણિયલ.

લેખક: શ્રીયુત્ હીરાલાલ.

ઉભી ઉપાને આંગણે કદિ અર્ધ અજલિ અર્પતી,
કદી બાલ સવિતા દટખે રિજત મંત્રથી સત્કારતી,
શી સ્નાનમીની અલક લટથી વારિભિન્દુ વેશતી,
ગૃહવાટિકાથી દેવચણાં કાજ કુસુમો સુંટતી ?

x x x x x x

રો સ્વેતરંગી સાબુડો નવુ કાતિયા સોભા ભરે ?
ઉરની નિગુદિ વિમલ મુખરે આછિ આછિ શી રજુરે ?
ને દેવ કેરી સ્મિતમાં મોજત્સ વદનપરનીતરે,
દેશોલતિના રમ્ય કંઈ ઉજ્જવલ મનોરથ ઉર ધરે.

x x x x x x

નથી અગમાં આશૂપણે વિધવિધ મોહકતાભર્યા,
ખાલા સમા નિર્દોષ ભાવે નયન પકળમાં ઠર્યા,
સુ આર્પતી ગૃહલાગના રમણી સ્વરૂપે અવતરી ?
ના, લલિત મોહકતાભરી એ ગ્રામ્ય શુણિયલ સુન્દરી.

પ્રેમ-ગીત.

લેખક: શ્રીયુત્ “કુસુમાકર.”

પ્રાત કાલે સમિર મધુરો શીતળો મદ વાય,
ન્હાનાં પંખી વિવિધ તરૂપરે મીઠડાં ગીત ગાય,
આકાશે આ રુમણીય દિવા ખીલતી ને હસતી,
આત્મા કાલે અનુભવી સખિ ! આર આનંદ ઉડી.
એવે કાલે નિરખુ સર હું ગંભીરૂં આંદી, બૂકું,
ઉઝા તરવો કંઈ સમજતું, એકેકું શાન્ત સુતું,
કુળાં પછે નિજ રમણનાં રમ્ય રસિમ ગ્રીષ્મતા,
નામે કુદે કંઈ અવનવો છરક આનંદ લેતાં.
નગી દાવાં પ્રેમ-સ્વપનામાં દીડી કુખ કુમારી,
મીઠી મીઠી કંઈ લહરીઓ લાવતી ગુલ ખુમારી,
પેલું ન્હાતું રસિક પુલકું ને પ્રિયા કહ લેટયુ,
ધન્યું મ્હારી પ્રિયનમ લલને એમ હું કંઈ ભેટું.

દર્દ.

લેખક શ્રીયુત 'પ્રેમારમા'
 દર્દ વધે અધિકાધિક જાનાં
 નયન-ન આંસુ થી હોવાનાં ?
 ક્યાંયે ના 'નેહ' કે યકવાનાં-
 રૂધિર નહે ત્હોયે
 અરેરે !

રખા નહે ત્હોયે.
 હૃદય નિચારૂં દર્દ મહે છે.
 શોષિત અરણ્યાં નયને નહે છે
 પામર લોકો નેહ રહે છે,
 ખડખડ દાગ્ધ્ય ઠગી
 અરેરે !
 ખડખડ દાગ્ધ્ય કરી

વિરહ.

લેખક રા. રા હીરાલાલ હ. શીશિવાવાળા,

(અનની ગીત)

સ્નેહીઓ સ્નેહીને ઇન્ને,
 પ્રેમાશ્રુઓ ઝરતાં સાથે,
 અતર જાનાં દુભે વિશેગે,
 -સુરતાં ને સુનાં !

મળવા બહુ આશાઓ રાખે,
 ધીરજ ધરતાં કાવગ્ધ થાએ,
 સ્હેતા સ્હેતા પ્રાણુ જ કાટે,
 એમ વિશેગે જૂરે !

અતર એને ખાલી થાએ,
 કરવાનું નહિ તેને જગએ,
 તરફીઓ મારે સ્નેહી ઇન્ને,
 એમ 'સહુતાં ને સહેતાં' !

કૃષ્ણનું પ્રણયસંબોધન.

લેખક—શ્રીયુત્તમ નવિનોદિત.

(અગમ)

સુણી લો ગોપીઓ ! પ્રેમે, હમારી બંસરીનો નાદ,
હૃદય ખુલ્લા કરી સુણો, મધુરો બંસરીનો નાદ.
તમારા શુદ્ધ પ્રેમે હું, જગતનું જ્ઞાન બૂલ્યો છું,
નિરંતર ગોપીઓનો સ્થાપ, નખતપી એજ નિરખું છું.
સખિરી ભોળી બાળાઓ ! નવી દિનસત કે જોતી,
હમારા પ્રેમના તહે, જમત બવહાર પશુ ખોતી,
પિતા માતા બધું છોડી, પતિનો પ્રેમ તરછોડી,
મધુરો નાદ સુણાતાં, મૂંઝી ધરનાર અહિં દોડી
સુકોમલ બાળકો ત્યાગી, બરેલી નીંદથી જમી.
સ્ત્રીઓ યર સુણતાં, પ્રણયધેલી બની બાગી.
પીવાડું પ્રેમ ખાલાઓ, અભય હો ! ગોપ બાળાઓ !
હૃદય આ પ્રેમથી ભરો, સુખી હો ! રમ્ય લલનાઓ !
બતાવો વિષને આંજો, પણ અંદૈતનો તાડ;
લખાયાં પ્રેમ ગીતાનાં, જ્યાં એ લખાવ્યો સાર.

અમીની ધાર.

લેખક રા. રા. હામોદર રાધવજી દોશી.

પ્રીય અમીની ધાર

સ્નેહથી સીય અમીની ધાર...(પૂન)

હારમ ઉજ્જવન પ્રિયસુખ્યાનું ફરી ફરી નહિ મળનાર,
મદુ વચન સુખથી ઉચ્ચરતાં ફરીથી નહિ સુણનાર—સ્નેહ ,,
ચતુર ચંદ્રોરી ચંદ્રી વિક્રમે ચંદ્રની હૃદયધાર,
રજની વિક્રમિત યજ્ઞ ચંદ્રથી પ્રકિર રવર સુખહર—સ્નેહ ,,
મન્દ પવનની મન્દા લહરી ઝરમર મેનતી ધાર,
બોમે તાન્વ મર્વ મળીને કળો ચંદ્ર સત્કાર —સ્નેહ ,,
ચંદ્ર ચંદ્રોરીને સત્કારી ફેરે હું મમ જીવન સાર,
હું યજી જીવન ઉજ્જવન તારું મુખે મમ પ્રિય પ્રાણ !

સ્નેહથી સીય અમીની ધાર.

જહાલી પુત્રીને નિવાપાંજલિ :

લેખક: શ્રીયુત્ત " પ્રજ્ઞાધી "

(લાલકરમણી)

અમ ત્યોત જીવનની પુત્રી, ભાવ્યવતી પુત્રી !
અમ ધીર આશ્વાસન હરિ ઓમ મમ ધરતી !
તુજ, કમળ મોહભર પ્રતાપ મુક્ત આકર્ષે,
આ જીવન ખેલ તુજ કવવા ચિત્ત લુભાવે !
જે પુનિત પાવન ચિત્ત અંશ પ્રભુમય તું,
તે અમ આગણુ વેદા ચિન્ત્ય અંશ બંસુ મુ-
દિલસુધી આત્મની ! કયા નિયમભર વાંચુ
તુજ દિનચર્યાના અમોલ, ભાવં છિક્ષુ
જે હર્ષ તુજ તે પુનઃ પડ્યુ તુજ પામે
એ જ્ઞાનઅમી સદિર મત્ત ઉજામે
મર્મથી મર્મશ્રીમંત ઉચ્ચના પોપુઃ
ચૌનાગ્ન અહર્નિશ યતુ ચિત્ત નિત્ય મોહુ
તે સ્વપ્ની સ્વપ્ની સર્વોગ તેજમય ધાર્યા
તુજ નેત્ર પ્રભાભર ઉડી ઝલક અગતર્તા :
આશીષો વદ દધ ઉડી અનત અનંતે
દૈવલ્ય રૂપ તું યત્ર અમર ચિન્મેશે
તુજ જીવન એજ દુઃખુ અહીં મૃત્યુલોક
બસ ગીતા એજ તુજ બાથા મીઠી દિલ લાખે

સ્તવન.

લેખક: શ્રીયુત્ત " કાસાર. "

પ્રભુ ! મ્હાગી જ્ઞાર કળે, આ મોસરી રે—
હે હામ છે એકળતહારી. મણ !
નહિ આશ જમત ઝીલવાની રે,
તાપુ આશ પાંખો ખીલવાની રે. પ્રભુ !
પદુ ખાડામાં અલો બાપ રે,
મ્હારા ફાડને ધોઃ અધાપારે. પ્રભુ !
પૂર્ણ શ્રદ્ધામાં રહોઈ ચરણ રે,
રહોરા શરણમાં આશુ દુઃખ ચરણ રે. પ્રભુ !

વાર્તા લહરી.

શાન્તિ.

લેખક: રા. રા. લક્ષ્મીપ્રસાદ દ્વિમતરામ હાથી.

મને પૈસા સંજોગી કાંઈપણ અલગ ન હતો પરંતુ સુદિના દોપથી સર્વરવ ગ્રમાગ્રુ.
માણ-મિલકત સધળું ગયું અને હવે મારી પાસે કાંઈ નથી.

“અહીં રહેવાથી હવે શો લાભ? માત્ર દુઃખ શિવાય કંઈ નહીં. એક વખત મધ્ય-
રાત્રિએ જાદાર નીકળ્યો. વિચાર કર્યો કે જ્યાં ફરી જોઈ કે ક્યાં ચાલિ મળે છે કે નહીં?”

ધણી દેશ દેશવરો કર્યો પરંતુ ચાલિ આવી? જોના સંગ્રામથી જીવનપાત્ર કંઈ પુ
તે ક્યાં?

તે વખતે શિવાગો હતો. જરૂર પડતો હતો; અને પવન પણ જોરથી વાતો હતો. પાંડા
વિનાનાં જાડનાં હુકાં ધરધર કંપતાં હતાં.

વરસાદ પણ ધીમે ધીમે પડતો હતો અને મને પણ સખ્ત ડંડી લાગતી હતી.

આવાં નિર્જન સ્થાનમાં ધણું રખડ્યો. ત્યારનાં પરમેશ્વરની કૃપાથી થોડે દૂર એક
દીવો દેખાયો. તે જોઈને તે તરફ હું આગળ વધ્યો.

ત્યાં પહોંચ્યાં જણાયું કે તે એક મોટું મકાન હતું અને દાર પાસે એક નાનો છા-
કરા રમતો હતો. તે કહ્યું, “ભાઈ, આજ હું અહીં આ રહેવા છું છું.”

જાણકે વિરમત યદ માત્ર તરફ જોયું. તેના ચહેરા ઉપર બપોવી નિશાનીઓ જણાતી
હતી. તેણે કહ્યું—“હું તો કાંઈ ન સમજું; પરંતુ આ પાસેના આરણમાં મારા મોટા-
ભાઈ ભણે છે, તેમને પછા.”

હું તે આરણમાં ગયો. ટેલવ ઉપર એક દીવો જળતો હતો અને એક સુવક
વાંચનમાં મગગુણ હતો.

“મદાચય”

સુવકે ગારા સાચું જોયું.

“તે કૃપા કરીને મને આજે આવે.”

“તે વાત મહેરબાની કરીને મારા પિતાને જાહેર કર્યો. તેઓ ઉપર બેઠા છે.”

હું ઉપર ગયો. ત્યાં એક જદ હાથમાં કુડી લઈને બેઠા હતા.

મને જોઈ તેઓ બોલ્યા “તું જોઈએ?”

“આજ રાત્રે હું.”

“આ પાસેના ઘરમાં મારા પિતાની બેઠા છે, તેમને જાહેર કર્યો અને તેઓ આ
ઘરના કબજામાં છે.”

ધરમાં જઈને જોયું તો એક ખાટલા ઉપર એક વૃદ્ધ પુરૂષ સૂતા હતા. તેમને શ્વાસ આવતો હતો કે શ્વાસ પામ્યા હતા તેની પણ અટકળ કરી સકાય નહીં એટલું બધું વેમતું સરીર વૃદ્ધાવસ્થાથી અર્થુ યથ ગયું હતું.

“મહાશય”

ખજાજી ઝીણા સ્વરથી ઉત્તર મળ્યો: “કોણ છે?”

“હું આજ અને”

“એ વાત મને શા માટે પૂછા છે? જાણેના ધરમાં આ મહાનના માલેક છે, તેમને જઈને કહેો.”

જાણેના ઓરડામાં ગયો. લોહાની આંદીઓવાળા એક હીંચકા ઉપર એક વૃદ્ધ સૂતા હતા તેમને ચહેરા ધણોજ ખીંદામણો હતો અને સરીર ધણુંજ અર્થુ યથ ગયું હતું અને મને ખીંક લાગતી હતી કે કદાચ એમને હાથ અડવાથી એમનાં હાડકાં ખખડી જશે.

મેં પૂછ્યું: “મુરબી આજ અને”

તે વૃદ્ધે મહા ચહેનતે એક આંગળી ઉઘી કરી. જાણેનાં બારણાં તરફ નિશાન કર્યું. મારાં મનમાં વિચાર થયો કે જાણેનાં ધરમાં હજી પણ કોઈ વૃદ્ધ માણસ જાણે જતુ પડ્યો.

પરન્તુ કોણ વૃદ્ધ? ક્યા વૃદ્ધ? તે ધરમાં એક કાળા રંગના મુગમર્મ ઉપર એક અતિ સ્વરૂપની સુંદરી બેસી હતી. તેણે કાણું ધણ પડેયું હતું તેનાથી તેનું રૂપ ધણુંજ ખીંદતું હતું. તેને યું કહેવું તે કોઈ સમજું ન હતું. જે મુખમાંથી અત્યાર સુધી ચબ્બે નીકળ્યા કરતા હતા તે અત્યારે નિશ્વર બની ગયું. ધણીવાર સુધી કિમ્મટ બનીને ઉભો પરન્તુ યું જોલણું તે કોઈ ન સમજું. ને આ પ્રમાણે ઉભેલો જોઈ તેણે પૂછ્યું.

“તને કું જોઈએ?”

અદ્ધા! કેવો મધુર સ્વર? સ્વર્ગની વીણાનો સ્વર પણ આલો નહીં હોય. એવ શાન્ત થયો ધણી વખતની મનોમુમના આજે સારૂ થયું.

યું ખીંક લાગે છે? તને યું જોઈએ છીએ? જોલ, ફુંજ સમજું આપીય. મારું નામ “મત્યુ.”

“યું મારું?” મનમાં જાણેનાં વાસના ઉત્તર થયું, પણ કેવો વિચાર કર્યો કે જે સેવણ આપે તેનેજ માગી લઉં તો પછી અને જીભું યું જોઈએ? સાદસ કરી જોલો.

“ફું તને પોતાને જ મારું છું.”

“કીક લે મને જ.”

મુવતી ઉઠીને મારી પાસે આવી. તેના સીત્તરે જોઈ મારાં કપાળને અડ્યો. અદ્ધા શી શાન્તિ! કેવી શાન્તિ!

(કલકતા) -

સુધારકની નિરાશા.

લેખક-રા. રા. પુનમચંદ કેરાવલાલ શાહ બી. એ.

(સુધારક મનમાં વિચાર કરે છે)

“હે પરમાત્મા ! હવે શું કરવું ? આ લોકોને કેવી રીતે સન્માર્ગે ચલાવું ? બહુ જુના વખતથી આલતા આવેલા ત્રિધાનેએ એમને એવી રીતે ધેરી લીધા છે કે નવા ચક્ષર સમધી તેમની આગળ વાત પણ ન થાય ? મારે આ શહેરમાં આવ્યાને પણજ દિવસ યર્ધ ગયા તે પણ મારી વાત મરખી કાઢ સલિજતું નથી ! ને વેપાર વણજ માટે હું આવ્યો હોત તે મને ધણેજ જગ મળત ! પરંતુ ઉપદેશકનું કામ પણજ કાશ્ય છે. કાંઈ કશ મળતું અસંભવિત લાગે છે. અતિભાષ્યોને ઘેરે ઘેર ફર્યો પણ કાંઈ માંભળતું નથી. સર્વે એકે અવાળે કહે છે કે ત્યાં સુધી ચોપરી સાહેબ મદદ નહિ કરે, ત્યાં સુધી કંઈ યદ્ય શકશે નહિ. હીક ત્યારે એક વખત હું ચોપરી સાહેબને ત્યા જઈ માથું ફોડી, આવું ! તોહ તો ખરો શું કહે છે ?

x x x x x

(વદ ચોપરી સાહેબ ઘેસે છે ; પાસે સુખલાલ મુનીમ પણ ભેગ છે. વાતમિત આંધં છે)
ચોપરી—“કમ મુનીમજી ! હાલ ગરીબલાલ શું કરે છે ? ”

મુનીમ—“તે બિચારો બધા જગતમાં માથો માર્યો કરે છે. તેનીકાંઈ પણ ખમર અંતરે પુછતું નથી, અને વળી “દાલપા પર હામ” જેવું તો એ ધણું છે કે તેવી સખાં સંબંધીઓ પણ એમ કહે છે કે ત્યાં સુધી ગામનું પ્રમ તેનો નિકાલ નહિ કરે ત્યાં સુધી તેનું કંઈ પણ વગી ચકશે નહિ.”

ચોપરી—“જલ્દ સારું એમજ ચલું એકએ. હવે આમાં ગામવાળાનો શો મત છે તે તમે જાણતા તો હશે.”

મુનીમ—“કાંઈ કાંઈ તો એમ કહે છે કે એમાં એનો જત પછુ અપસાધ નથી, કારણ કે જ્યારે એની ગાડી તલે કુતરા દગ્ગાઈ મથો ત્યારે તે ગાડીમાં બેઠો નયતો. ગાડીવાન એકલો હતો. ત્યારે ગરીબસના શો વાક ? આમ હતાં, બધા ગામવાળા આપનાજ ચેલા છે. સર્વ આપના અભિમાનપર અવલગે છે, આપ જેમ કહેશે તેમ તેઓ કરશે.”

ચોપરી—“હીક યથું. એનામાં અભિમાન જલ્દ હતું. અમારી નિંદા કરવાતુ તો તેણે બીજુજ કહ્યું હતું હવે હીક લાગમાં આવ્યો છે તેને શું એમ ખમર નડોતી ? ચોપરીજી ત્રાયે જગાડ કરવામાં ચારી ધણી ખસાબ દલા મથો ! ”

મુનીમ—“એ તો ખરું પણ જીજ સોમ આપના આ કામનીજલ્દ નિન્દા કરે છે અને કહે છે કે કાંઈ પણ માણસની તોડે અણખનાવ થવાથી તે નિરપરાધી પુરુષને અતિમદા કરવો, એ મોટા અન્યાય તેમજ ભયંકર પાપ છે.”

ચોધરી—“એવા લોહા ભને બધા કરે ? ને એમનાં બકબકાટપર ખાન આપીએ તો આપણાં કામ કેમ ચાલે ?”

(સમોદર ગોર આવે છે. તેને ચોધરી તથા મુનીમ પણ લાગે છે)

ચોધરી—“કેમ ગોર મહારાજ, થલે દિવસે દેખાયા ? ખુશી તો ખરા ?”

ગોર—“હા, આપનું કામ પાર પાડવા સારું ભટકી ભટકીને મારા પગ ચાલી ગયા છે અને હુમડાનાં ચાંદરડાં ચર્ધ ગયાં છે.”

ચોધરી—“હાં શીકર નહિ. કપડાં નવાં શીકડાવી આપીશું પણ કામ સફળ થયું કે નહિ તે તો કહો ?”

ગોર—“લમ્બોદર ચોરને કામ પાર પાડતાં શી વાર લાગે છે ? કન્યાનાં બાપના કાનમાં એવી તો કુંકે મારી કે તે તો જહાવરોજ બની ગયા.”

ચોધરી—(ખુશ થતાં થતાં) “વાહ વાહ ! શું કહેવું ? એમાં તે હાં બાપા હશે ? (મુછાપર હાથ ફેરવતા) વાહરે વાહ ! ગોર મહારાજ આપને”

ગોર—(વચમાં) “પણ પાછળથી જરા જરબડ મધ મધ. કન્યાની માએ એનો વિવાદ રૂપપુરામાં કોઇ ડપ વર્ધના પુરુષ માથે રૂ. ૮૦૦) લેઈ પાઠો કરી દીધા હતા.”

ચોધરી—(ગલરાઈને) “હાથ ! હાથ ! તો હવે તેની સાથે પરણવાની શી આશા ?”

ગોર—“પણ કામ ચર્ધ થઈ નહિ. વચમાં જહાવરોત થયો અને એ હુમ્મ્યા લોહાને ત્યાંથી પણ ચોરી ચર્ધ ગઈ ! શેરને માથે સવાસેર મળ્યો.”

ચોધરી—“કેવી ચોરી ચર્ધ તે ચોકણું કહો.”

ગોર—“તેની સાથે વિવાહ થયો હતો તે પુરુષ જાનોમાનો આમમાં આવ્યો અને એક કાઠિયસુ તે પાંચ હાસ રૂપિયા આપવાના કરી તેની પાસે તે કન્યાને પોતાને હોતારે બોલવાની પછી તેણે તેને સમજાવતીને કહ્યું કે તને ખબર હશે કે તારા માબાપે તેને ચારે ત્યાં રૂ. ૮૦૦ થી વેચી છે. હાલ મારી પાસે રકત રૂ. ૧૦૦૦) ની મુડી છે. એ ૧૦૦૦) ની મુડીમાંથી રૂ. ૮૦૦) તારાં માબાપને આપ્યા પછી રૂ. ૨૦૦ રહેશે. એ તો સમજાવતીમાં ખર્ચાઈ જશે એટલે કુંકે લોહામ મધ જહાવરોત તને કુંકે થેર લઈ જઈશ ત્યારે ત્યાં માડીનાં વાસણુ સિવાય કંઈ નહિ હોય. ત્યાં તારે દળણાં કળાને પુરું કરવું પડશે. તો એવી વધારે સારું એ છે કે માલ છાનીમાની મારી સાથે, આપણે નાસી જઈએ. પછી તને કોઈ પુછે તો બધી સાચેસાચી દહાડત કરી દેજે અને કહે જોડેનું મારી સાથે ખુશીથી આવી છે.”

ચોધરી—“પછી કન્યાએ શી જવાબ દીધો ?”

ગોર—“પહેલાં તો તેણે આનાકાની કરી; પણ પછી તેને જરાજર સમજાયું, એટલે તેણે તે પુરુષદું કહેવું માન્યું અને તેજ રાત્રે પોતાનાં માબાપની બધી આશાઓમાં પણ મેળવી ચોતે નહાસી ગઈ.”

ચોધરી—“પછી શું થયું ?”

ગાર—“તેમની તપાસ કરવા સારૂ પોલીસને ખબર કરી, તેમણે વારંટ કાઢ્યું પરંતુ કન્યાએ ખરૂં કહી દીધું એટલે પોલીસ શું કરે ?” પરિણામ ઉલટું આવ્યું. કન્યાના માળખ મહા મહેનતે કન્યા વેચવાના તહેમતમાંથી બચી શક્યાં, અને છોકરી પોતાનેજ હાથે બોધ.”

સુનીમ—“બહુ જ સારૂ થયું ! એવા લોકોને તે શિક્ષા જ થવી જોઈએ કે જેથી કન્યા વિક્રયનો દુષ્ટ રિવાજ નાશ પડે થાય.”

ચોધરી—(ચરસે ચર્ચને) “ સુખ રહો પછી આપણા જેવા લોકોનું કામ શી રીતે થશે ? દીક, ગાર મહાત્મજ, હવે તમારો વિચાર શો છે ? ”

ગાર—“ગભરાશો નહિ ! મેં સંભળ્યું છે કે એ કન્યા અમુક ઠેકણે છે ! પરંતુ એના બાપ કહે છે કે મારે દોઢ બે હજાર રૂપિયાનું દેવું છે, માટે એટલા રૂપિયા તેને આપીશું એટલે તે સંતુષ્ટ થશે.”

ચોધરી—“એની શીકર ના કરશો. એ દેવું હું વાળી આપીશ. હવે આપ જલદી જઈને જે થાય તે કરો.”

ગાર—“નહુ સારૂ ! પણ મારે ધર કેવી રીતે આવે ?” હું ધણા મહિનાથી આપના કામ માં જ રોકાયો છું, પરંતુ હજી પાઈ પહોં મળી નથી ! હવે મહિના બે મહિનાના કંઈ કમાઈ લઉં અને પછી જરૂર જાણ.”

ચોધરી—“એની તમે શીકર કરશો નહિ, ધર ખર્ચને માટે લ્યો આ સો રૂપિયા ! પરંતુ જલદીથી “બેસા પાર” પાડે તે થઈ સારૂ !”

ગાર—(રૂપિયા લેખને ખુશીથી) “હવે મારું સમજ થયું જ સમજે ! દીક ત્યારે, હું જઈ છું.”

ચોધરી—“હા, જલદી જાઓ ! પાપે લાગ્યું મહારાજ.”

ગાર—“સુખી રહો.” (જાય છે)

(સુધારક પ્રવેશ કરે છે.)

સુધારક—“જમ ગોપાળ, ચોધરી સાહેબ !”

ચોધરી—“જમ ગોપાળ ! આવો, બેસો. કહો ક્યા આવવું થયું ?”

સુધારક—“આપની જ ખસે આવ્યો છું મારે આપને કંઈ વિનંતિ કરવી છે, દરકત ન હોય તો કહું.”

ચોધરી—“હા, આ વખતે વેપારની મોસમ આવે છે માટે ઘાત કરવાની જરૂર પડી શકે નથી; પરંતુ આપની ઘાત સંભળવા દરકત નથી, પણ હું ક્યા પતવળું.”

સુધારક—“આપને રહેજ મુઝામુ-દરી કે કુ માલિની, સલા તરફથી ઉપદેશ કરવા સારૂ.”

સુનીમ—“એ તો ખરૂં પણ બીજા લોકો આપને

કહે છે કે કાંઈ પણ માણસની જોડે અજુબા મોડા છે ! આપે આપના હાથે જ અભિપ્રાય કરવો, એ મોટો બુદ્ધિશીલ વેપારી કહે તો આપનો એ બંધનમાંથી

મુધારક—“સાંભળો સાહેબ, એ આપણા જાતિ લાષ્ટ્રોને આરે નિદામથી જગાડવા એ કંઈ બધત કહેવાય કે ?”

મોધરી—“આપ જાતિને જગાડવા માટે ફરે છે તો શું જાતિ ઉઘે છે ?”

મુધારક—“એમ નહિ તો શું તે જાગે છે ?”

મોધરી—“અરે વાહ ! હું પણ જાતિમાંના એક છું” અને હું જાગતો જ આપની સામે જોડો છું; એવી જ રીતે બધા બેળ છે હા, અત્યંત, જાતિલાષ્ટ્રો રાત્રે જરૂર ઉઘી જાય છે.”

મુધારક—“વાહ મોધરી સાહેબ ! જરાબર જાગો છો ! પણ હું આવા જાગવાને જાગવાનું નથી કહેતો. મારા કહેવાને જાવાર્થ એ છે કે જાતિ સંબંધી જે ઉચ્ચે લાવ છે, તે જાતિ લાષ્ટ્રોમાંથી જતો રહ્યો છે, અને અવિદ્યાથી ચાલતા અધારમાં જાતિ લાષ્ટ્રો લગે છે. તો જાનરૂપી હીવાનો પ્રગટ કરી સર્વને સન્માર્ગે જતાવશે તેને હું જાગવાનું કહું છું.”

મોધરી—“હવે તમારું એ કહાવણું રહેવા દો. આવી વાતો કરવામાં શો સાર છે ? મારે આવી નકામી વાતો સાંભળવી નથી. આપ આપના આવવાનું ખરું કારણ કહો.”

મુધારક—“હીક, આપ એને નકામી વાત સમજો. પણ હું મારી ફરજને શી રીતે છુટી જાઉં ? આપ માનો કે ન માનો પણ હું જ્યારે મૂકીને કહું છું કે આપને આ વાત કોઈ વખત પણ જાનવી પડશે.”

મોધરી—“પાછી એની એ વાત ! હીક ત્યારે હું જાઉં છું. આપ આપની ધંડી ચલાવ્યા કરો.”

મુધારક—“મોધરી સાહેબ, નારાજ ના થશો ? મારું કહેવું તો સાંભળો. અહીં આવવાનું કારણ એ છે કે જાતિની સભા ભરવા સાર તથા જાતિમાંનાં અનાય છોકરાને બચાવવા સાર બ્યવસ્થા કરી જોઈએ. સર્વ લોકો આપના તરફ આગળી કરે છે. તો આ પુણ્યનાં કામોમાં કંઈ મદદ કરો તો મારું.”

મોધરી—“કંઈ સભા ! અને કંઈ વાત ! તું કંઈ નથી સભા ઉઘડી છે ? આપણે અહીં તો ત્યારે જન વિદાય થાય છે ત્યારે સભા ભરાય છે. * એને સદાય કરવા સારું આવડું જોડું લાવણું આ માટે ? પહેલેથી એકજુતું કેમ ન કર્યું ?”

મુધારક—“તહીં સાહેબ ! એ વેશ્યાઓનાં નાચની સભા આપને માટેજ મુધારક રહ્યો. હું તો એ સભા તરફથી આવ્યો છું કે જેનું કામ આખી જાતિને સન્માર્ગે ચલાવવાનું તથા જાતિનાં અનાય છોકરાનું બચું કરવાનું છે.”

મોધરી—“જોહુ જોરુ ! આજ કાલનાં છોકરાં તો મજામાં આવે તે કરે છે ! હીક, તેમાં સલાની શી જરૂર હતી ? નકામી અહીં તહીં જોડેકી પેલા મરામ કરવા અને પોતાનો એકડો ખરા કરવો, એ સિવાય સમજામાં થાય છે જ રું.”

મુધારક—“ના, એમ નથી, સલાનું વાર્ષિક રીપોર્ટ વાંચવાથી તેમાં થતાં કામકાજની સંપૂર્ણ માહિતી મળી શકે તેમ છે.”

નોટ—હિંદી લોકોમાં જન વિદાય થવાની કોય ત્યારે જનને પપત્રમાં બધા માણસો એકા થાય છે, અને ત્યાં નાચ થાય છે

સુધારી—“હીક, સંભાળે કામ કર્યું હશે, પણ મને તે સંભાળી જરાપણ દરકાર નથી. અહીં તો આપદાદાઓએ જે નહીં કર્યું છે તે પ્રમાણેજ સર્વે લોક ચાલે છે. હવે બ્યારે સંભાળો ઉદ્દેશ પણ અહીંના લેણાથી સમજતો નથી ત્યારે એનો સહાય કેવી રીતે થઈ શકે ?”

સુધારક—“હીક, આપ તેને કંઈ મદદ આપી શકશો કે નહિં.”

સુધારી—“ના બાપ, હમણાં તો એક કુટી ખાંભની પણ સ્વચ્છ નથી. હવેજાં વેપારમાં બારે ખોટ ગઈ છે.”

સુધારક—“ભાઈ, સુધારી મહાનજ ધન્ય છે. આપની ઉદારતાનાં વખાણ શેષનાજ પણ કરી શકે તેમ નથી. જે આપની કીર્તિ પહેલેથી જ સાંભળી હતી, અને આપ ખરામદ જ તેવા નીકળ્યા. પરમેશ્વર આપનું ભણ કરે! હીક, હું રૂઝ લેજું છું આપ કંઈ મદદ ના કરશો પણ મારા જયગોપાળ તો રસીકરો. (લગ્યા દાગે જયગોપાળ રહી જાય છે.)

લગ્નનો અદ્વૈત પ્રેમ.

લેખક—શ્રી. રા. દેશાધિ ગોવિંદાસ મથુરભાઈ.

રાગ ધૌળ.

સુન્દર આજ ભગ્યો મોનૈયાની દુકે રે	
મંડળ દિન લગ્નનો આગો દુકે—	સુરજ ૨
આભણિયામાં ફેળના સ્થંભ રાખવો રે	
મણીમણ મુડપ નવલો રચાવો—	સુરજ ૩
શીકાં મધમધતા કુલકા વેસવો રે,	
અક્ષત રંગી કુમકુમના પથરાવો.—	સુરજ ૪
સાચીઆ ગુલાબના ચિતરાવો રે,	
અખીલના મંડળ માંહી પુગવો—	સુરજ ૫
આંદની સુદરવા અન્ન જગતા રે,	
સદાકાંવો કેવડીઆ મધુમધતા—	સુરજ ૬
વૈદિક વૈદી અનુપમ-ખનાવો રે,	
અદાવિદ આજણને ખોલાવો—	સુરજ ૭
સુમધવી વરવરને ત્યાં વદાવો રે,	
પ્રતિગા, અર્ચિ સાગિધી કરાવો.—	સુરજ ૮
અસાધિક લગ્નની માંક મંગલો રે,	
નવાંકિક પ્રેમના પંચે વધાવો.—	સુરજ ૯
લક્ષ્ય પ્રેમ વરવરનો વધાવો રે,	
દૈત્ર્ય અદૈત પ્રેમ સધાવો.—	સુરજ ૧૦

જમદાવાદ

ફૂલવાડી.

વિલાયતનાં શેઠાં વર્તમાનપત્રો.

લેખક-એક “બરોડાદર.”

વિલાયતમાં વર્તમાનપત્ર કાઢવું, એટલે તે લાલદાથી થશે કે નહીં એના પ્રથમ વિચાર કરવો પડે છે. એ પ્રશ્નની વ્યાપારી દૃષ્ટિથી તપાસણી કરવામાં આવે છે અને જો તેમાં ફાયદો થશે એવું માલકોને જણાય છે તોજ તેઓ એમાં હાથ નાખે છે, વર્તમાનપત્ર કાઢવું, એ ત્યાં એક ધણોજ ફાયદાકારક વેપાર થઈ પડેલો છે અને ધણા લોકો એમાં મીઠાંત થયેલા છે.

એ વેપાર પાછળ ત્યાં રાજઆતમાં પૈસા પણ ધણા ખર્ચ કરવો પડે છે. શેઠદા જાપાને અંક કાઢવા માટે દરરોજ ૧૦૦૦) પૌંડથી વધારે ખર્ચ આવે છે. જોજમાં જોજા ૧,૦૦,૦૦૦ પૌંડથી તે ૨,૫૦,૦૦૦ પૌંડ સુધી ખર્ચ કરવા તૈયાર થયા વગર ત્યાં શેઠદા પત્ર ચાલશે એવી આશા જ રાખવી નહીં. જાપે થયેલાં ‘ટ્રીબ્યુન’ જાપાના માલિકો તેમાં ૨,૦૦,૦૦૦ પૌંડ મૂકી ચેકી હતી. અધિક પૌંડી મેળવના માલિકોએ તો એ શેઠદા જાપા માટે એથી પણ વધારે મૂકી રાખી છે.

પત્ર કાઢવું એવું નહીં થયું કે, વિલાયતમાં દરેક શહેરમાં અને પરદેશમાં સારાં સારાં ડેકાજીઓએ હારેમેદાર બાંતમીદારો મેળવવા તજવીજ કરવી પડે છે. તે સાથેજ શેઠદર અગર સેંદ્રદ ન્યુઝ એજન્સી જેઓ ખજારો પુરી પાડનારી યંત્રણાઓ છે, તેઓ સાથે ખજારો પુરી પાડવા માટે કરાર કરવા પડે છે. જેટલાક માલિકો તો આપણને ખીનાં જાપાઓથી અગાઉ ખજાર મળવી નોંધએ તેથી વિલાયતમાં પોતાની માલિકીના તારો નાખે છે. ન્યુઝપેપર અને સ્ક્રીનીંગીયા દેશમાં એકરેતાં એકરો જમરો કામગીરી સામગ્રી માટે ખરીદ કરવાં પડે છે. પત્રના લેખકવર્ગ માટે તથા ઑફિસ ચલાવવા માટે વોકેટગર માણસો શોધી કાઢવા પડે છે. જેટલાં પત્રના આકાર, ધોરણ, ટાઇપ, વગેરે કિંયાં રાખવાં, એ નહીં કરવાંમાં આવે છે.

એટલી વ્યવસ્થા થઈ કે તાંબીમ રાફ થાય છે. રીપોર્ટર્સ, ખાસ ખજારગ્રામીઓ, શેઠદરએઓ તરફથી બાંતમીઓ એક સરખી આજો દિવસ આવવી રાફ થાય છે. મદદનિત અવિવર્ષિત ક્ષત બાંતમીને જેટલું વળત આપવું, ક્ષત નિર્ણયોગી છે, એની તપાસ કરી બીજાં આવનાર તરફ તે તપાસેલી યોગ્ય બાંતમી એકત્રી આપે છે. જાપુ દરરોજ અંચા હિપર અંચી જાપાવીને તૈયાર થાય છે, છતાં ક્ષત પણ એક અનિદ થયો એટલે જાપુ કામ પુરું થયું જણાયું નથી. આરોજ દરરોજ અંક કાળજીથી તપાસી લેએ છે અને તેમાં ક્યાં ક્યાં જીવો થાય છે, ક્યાં ફેસલદ કરવું જોઈએ, વાંચકવર્ગને પત્રના ક્યાં ભાગે આગળક થશે, ક્યાં ક્ષત બાંતમ નિર્ણયોગી લાગશે, એની ઑફિસમાં હિંકાપાદ કરવામાં આવે છે. એની

રીતે દરરોજ નમૂનાના ખાતગી અંક કાઢી, કેટલાક મહિના તેનું કામ બરાબર ચાલ્યા બાદ હવે ક્યા બુધ જોવામાં નથી આવતી, ઓફિસમાંના માણસો, લેખકર્તા સર્વે પોતા-પોતાના કામો બરાબર કરે છે કે નહીં, એકંદરે સર્વે રીતે કામગીર બરાબર ચાલે છે અને માફ સારી રીતે ચાલે છે એવું દેખાઈ આવ્યા પછી જ અંક પ્રસિદ્ધ કરવાની સર-વાત કરવામાં આવે છે. પહેલો કસ્ટોમર અંક અને પહેલો પ્રસિદ્ધ ઇએલો, અંક એમાં કેટલો બધો તકાવત હોય છે, તે એ વખતે ખાસ તપાસવામાં આવે છે.

પ્રસિદ્ધ 'ડેલી મેલ' પત્ર એવીજ રીતે રચાવન થયું હતું. એ પત્રના આરંભના મૂલ ૩,૦૦,૦૦૦ પૌંડ હતી. એના ઉત્પાદક ઓફિસે હાઉસરન, જે પછીથી લૉર્ડ નાર્થિંગટ થયા, તેઓ છે. ૧૮૬૪ માં તેઓના મગજમાં એક નમૂનેદાર પત્ર શોધા વખતમાં વાંચી શકાય એવી મહત્વની ખાતમીઓથી ભરપૂર, જેઓને વધારે કુરસદ નથી મળતી એવા કામવાળા અને વેપારી લોકો માટે કાઢવું એવી કલ્પના સ્ફુરી હતી. ત્યારબાદ તેઓએ વાકેફગાર લેખકવર્ગની મેળવણી કરી, ન્યૂઝ અને પારિસ શહેરોમાં ઓફિસો ખોલી, અને કેકાલે કેકાલે ખાસ ખાતમીદાર નીમ્યા. ૧૮૮૫ માં 'ડેલી મેલ' માટે પહેલવહેલી રૂબરૂનું ઇમારત બિંદામાં આવ્યો.

'ડેલી મેલ'નો પહેલો અંક તા. ૪ થી ૭ ૧૮૬૬ ના દિવસે પ્રસિદ્ધ થયો તો પછી ૧૫ થી ફેબ્રુઆરીથી ચાલક તેના નમૂનાનો અંક દરરોજ નિયમિત રીતે કાઢતા હતા. એવી રીતે અર્થ કેટલો થયો હશે તેનો વાંચકોએ સદગ નિચાર કરી શકશે. ખાતમીદાર દરરોજ પોતાપોતાના કામ કરતા હતા. પછી જાણે કે પત્ર દરરોજ પ્રસિદ્ધ થાય છે એવી રીતે સર્વે કામ કરવું પડતું હતું અને તે દિસાએ માલોમને અર્થ પછી કરવો પડતો. 'ડેલી મેલ'નો પહેલો અંક વેચાણ થયા બંગાળનો અર્થ ૪૦,૦૦૦ પૌંડ થયો. આશકાને અંદાજ દરરોજ ૫૦,૦૦૦ નકલો ખપશે, એવો હતો અને તે દિસાએ તેઓએ પત્ર સામગ્રીની બચસ્યા કરી હતી. પછી પહેલાજ અંકની એકદમ ૩,૬૭,૧૨૧ નકલો વેચાઈ ગઈ | પહેલા મહિનામાં સરાસરી ૧,૭૧,૧૨૧ નકલો દરરોજ ખપતી હતી. એટલા મોટા વેચાણને પહેલ્લી વળવા માટે માલોમને બીજા એક પત્રવાળા પાસેથી તથા બે મોટા છાપખાનાવાળાઓ પાસેથી થોડા જાડે લેવા પડ્યાં, ઓફરટ માસની આખરે પત્રની ૨,૨૨,૪૦૫ નકલો વેચાવા લાગી અને પ્રસિદ્ધ થયાના દિવસથી બે વર્ષ પછી ૩,૦૦,૦૦૦ ઉપર નકલો ખપવા લાગી. સન ૧૮૯૯ માં 'ડેલી મેલ'ની ૮,૦૦,૦૦૦ નકલો ખપતી હતી અને જુન ૧૯૦૩ માં ૮,૭૩,૦૦૦ નકલો વેચાતી. એટલી બધી નકલો ખપવાનાં મુખ્ય કારણો, ઢગ અને બચસ્યા, તેમજ કામ ઓટાપવાની વિચક્ષણ પદ્ધતિ, સારો લેખક વર્ગ, પોતાના વાંચકોને તાજા ખાતમી લાવી આપવાની સદાઈ, અને તે કામો પાછળ અર્થ તથા તકલીફ ઉગવવાની આતુરતા, એ હતાં. છેલ્લી બેસર સહાય વખતે 'ડેલી મેલ' પત્રમાં બધાં પત્રોથી વધારે અને ભરપૂર લગ્નછની ખપશે મેળવવા માટે આશકાએ હતી. કમ્પ્યુટિંગ-સનામક પ્રસિદ્ધ ખાતમીદારને એકલો હતો અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં પોતાના પત્ર માટે ખાસ ખપશે મેળવવા આજુસો રાખ્યા હતાં. એથી લગ્નછની નાની સુની સહાયત ખપશે વાંચકોને "ડેલી મેલ" માં પ્રથમ મળતી તેજ વખતે 'ડેલી મેલ' સંસ્થાની

દરેનાં પ્રતિભાં બીજા પત્રો કરતાં પ્રથમ મળે એટલા માટે લંડનથી માન્ચેસ્ટર સુધી દરરોજ એક “રેપેરીઅલ-ખાસ આગામી” દર અઠવાડીએ બમ્બે પૌડથી વધારે ખર્ચેને દોહાવવામાં આવતી બેચર લાઇઝ વખતે “ડેલી મેલ” ની દરરોજની દસ લાખથી વધારે નકલો ખપતી, જે દિવસે એકિંગ્લેન્ડ ધેરા ઉઠે એવી ખબર પ્રસિદ્ધ થઇ, તે દિવસે તે ૧૦,૦૦,૦૦૦ નકલો વેચાઇ હતી! તેમજ વિક્ટોરીયા રાણી પરલોકવામી થયાં, તેની ખબર જે દિવસે મહાર પડી તે દિવસે તે ૧૪,૮૪૦૦૦ નકલોનું વેચાણ થયું હતું!

એટલા સારા મોટા પ્રમાણે ઉપર જોડે વેચાણ હોય છે, છતાં ‘ડેલી મેલ’ના ચાલકોને, અખિયાં તેજ નાખી, નકલોનું વેચાણ ઓછું ન થવા દેવા માટે ખબરદારી રાખતી પડે છે એક દિવસે જો ઓછી નકલો વેચાઇ, તો તાબડતોચ તે સળધી બારિક તપાસ કરી, તેનાં કારણે શોધી કાઢવામાં આવે છે. વિલાયતનાં એકાદ ખાસ પરમણાંમાં જો પત્રો પ્રસાર ઓછો થવા લાગે તો ત્યાં ખાસ માણસો મોકલી વધારે નકલોનું વેચાણ થવા માટે ખટપટ કરવી પડે છે. સજ્જદોને વાંચકોનાં મન હમેશા ખુશ રાખી, તેઓનાં મન પોતાનુંજ પત્ર ખરીદ કરવા માટે ફી રીતે વધુ ને વધુ બેચેની સકાશે એવું તાજ દિવસ ચિન્તન કરવું પડે છે. વાંચકોની મન વૃત્તિ ક્યાં રહે છે, ક્યાં લેખો તેઓને ચિત્ત વેધક લાગે છે, કઇ ખબરો ફક્ત આપણાં પત્રમાં તેઓને વાંચવા મળશે, એ સંબંધી તેઓને હમેશા શીકર કરવી પડે છે. વિલાયતમાં એ સંબંધમાં દરિયાઇ થણી હોવાથી એકાદ વર્તમાનપત્ર વાંચકોનાં મનમાંથી જો ઉતરે, તો તે ખેસી ગયુંજ સમજવું! એક વખત જો નકલો ઓછી વેચવા લાગી તો જાહેરાતવાળા પોતાની જાહેરાતો કાઢી લે છે; અને જાહેરાત ઉપર તો પેલાઓ મુખ્ય આધાર હોય છે. કાંઈ પણ જાણવાળાને અમુક નફો થાય છે તેવો ક્યાંય પત્રની નકલોનાં વેચાણ ઉપર ન રહેતાં જાહેરાતો ઉપરથી કલાય છે અને તેથી જ આલોકને પત્ર એટલા સોંધા આવે વેચણ પરવડે છે. “ડેલી મેલ” ની આજ જાહેરાતની પેલાય વર્ષના આસરે ૫,૦૦,૦૦૦ પૌડ છે. લોકોને પત્ર જોનારૂં તો જાહેરાતવાળા પોતાની જાહેરાતો તે પત્રમાં ન મોકલતાં બીજી તરફ મોકલવા લાગે છે અને પછી પત્ર દરરોજ જાપવાનું અસાધારણ ખર્ચ અને પેલાય, એમનો મેળ ન મળવાથી આલોકને તે બંધ કરવું પડે છે. પરલોકવામી મી. રેડે કાઢાડેલાં “ડેલી પેપર” અને “મેનેરિટી,” એ પત્રો ઉપર કાંઈ કાચુથી જ જાદી બંધ પડ્યાં હતાં.

વિલાયતમાં હાલમાં સચરમાં પ્રસિદ્ધ થનારા બધાં રોજના વર્તમાનપત્રોમાં “ડેલી મેલ” ની ધૈર્યથી વધારે નકલો ખપે છે, અને જનસમૂહમાં તેનુંજ વજન વધારે છે. “માર્નિંગ પોસ્ટ” “દાઇમ્સ” વગેરે પત્રો સુચિતિ અને રાજકીય વિષયમાં રસ લેનારા લોકોમાં વધારે ખપે છે. દરેક વર્તમાનપત્ર કાંઈક પણ વિશિષ્ટ વર્ગનાં વાંચકો ઉપર પોતાની જાપ બેસાડે છે અને તે વર્ગમાંજ પોતાનું વજન રાખવા જીવંતોડ મહેનત કરે છે. “ઇપ્સલીંગ રેડર્ડ્સ ઓફ સેટ ઓફ ગેઝેટ” માં રોજ જાનર વિષે અને વ્યાપારી બાત બીજો તેમજ પોસ્ટાડની ચરતો વિશે ધણી જાણતીઓ હમેશા જાહેરાતો તથા ખુલ ચિત્રાની આવતી હોવાથી તે વેપારી વર્ગમાં તેમજ સરતોમાં જનારા લોકોમાં વિશેષ પસંદગી પામ્યું છે. તેમજ “વેરલ ગિન્ટર ઓફેટ” માં સ્પષ્ટિય વિષયક, અંબીર અને કળા-કળી નખાવેલા લેખો વધારે આવનાર હોવાથી, જેઓની પ્રવૃત્તિ ઉચ્ચ દરજ્જાનાં લેખો

વાંચવા તરફ દોષ છે, તેવાજ લેખકને તે સારું લાગે છે. તેજ સુન્દરી “સુન્દરી” કેવી ટેલીમાફ “કેવી એક્સપ્રેસ” “કેવી કોનીકલ” “કેવી, ન્યુઝ એન્ડ લીડર” વગેરે પત્રોનાં વાંચક વર્ગ વિશિષ્ટ છે.

વાંચક જે વિષે અધીર થયા હશે તે વિષે પોતાના વાંચકને સવિસ્તર હિદાયદાવાળા અને જવાબદાર માણસોએ લખેલા લેખો દ્વારા મળે, એ વિષે વિચારપત્રનાં વર્તમાનપત્રોનાં ચાલનાં દ્વારા અનરદેરી રાખે છે. સંખ્યાના કાષ્ઠપત્ર કાગળમાં સાર્વજનિક પ્રમ હોયો થયો હોય તો તે મર્જિમાં નાની મુની જાતથી મેળવી વાંચકને તે અર્પણ કરવા માટે અધિકારયુક્ત લેખકને પત્રના અર્થે ત્યાં મોકલી તેઓનાં હાથે પોતાના પત્રમાં સામે સાચી હકીકત પ્રસિદ્ધ કરાવે છે. આપણા તરફ જે વખતે અસરસ્થના પ્રસરી, તે વખતે તે માટે જવાબદાર લેખ લખવા માટે “લંડન રાઇસે” સર બ્લેચેટાઇન શિશોલને ૧૯૦૭ માં હિંદુસ્તાનમાં મોકલ્યો હતો અને તે સંખ્યા (Indian Unrest) એ મથાળા નીચે તે પત્રમાં તે ગૃહસ્થની લેખમાલા પ્રસિદ્ધ થતી હતી તે લેખમાલા પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ છે. અને તેનું મરાઠીમાં કાલ્દાપુરનાં રા. બ. ડાંગરેએ આપાંતર કરેલું છે. (એજ લેખમાલામાં પોતાની વિરૂદ્ધમાં કરેલા કેટલાક વિધાને જામતમા રા. રા. બગવતરાવ શિંગે નિશ્ચયપત્રમાં સર શિશોલ સામે ફરિયાદ માંડી છે.) તેવીજ રીતે વખતે “કેવી કોનીકલ” નાં તંત્રીએ મિ. રામસે મેંકેડેનમ હિંદુસ્તાનમાં આવવા નીકળેલા તે વખતે તેમની સાથે ફરાવ કરી તેઓને હાથે હિંદુસ્તાનની પરિસ્થિતિની જાનતમા લેખમાલા પ્રસિદ્ધ કરી હતી. તે પછી લેખમાલા “The Awakening of India” હિંદુસ્તાનની જામતિ એ પુસ્તકના આકરમાં પ્રસિદ્ધ છે. “મેચરટ ગ્રાડિઅને” પછી એંગ્લો-૧૯૦૭ માં પોતાના ખામ ખખર પત્રી નામે એચ. ડમ્પુ. નેન્ડીનસને મોકલ્યો હતો તેનાં તે વખતના લખેલા લેખો સંકોર્ષ રૂપે “The New Spiritual India” હિંદુમાં નવો લુસ્તો” એ મથાળા નીચે પ્રસિદ્ધ થયેલા છે. સમ્રાન સમયના મહા યુદ્ધમાં પછી મજા વર્તમાન પત્રકારોએ પોતાના ખામ જાતથીદાર મોકલેલા છે, જેઓમા સી. એચ. પેરી અને ફ્રેડિય ગિબ્સ એ બે બધા સુપ્રસિદ્ધ છે. નેઓનાં હાથમા વખતે વખત યુદ્ધ વિષયક પ્રસિદ્ધ થતાં વર્ષોનો વાંચકોએ અવશ્ય વાંચવા જોય હોય છે.

કાષ્ઠપત્ર ખમર જે સાર્વજનિક મહત્વની હોય, તે જો ગમે તેમ મેળવવા વિનાયતનાં વર્તમાનપત્રકારોના અવરપત્રોએ તનતોડ મહેનત કરે છે. કેટલીક મહત્વની ખમરો વર્તમાનપત્રોને ન પહોંચે તો તે માટે ધણે કડક જણાવત કરવામાં આવે છે; છતાં કેટલીક ખમરો આ જાતથીદારોની કુશળતાથી પુટે છે. સ્વર્ગસ્થ મી. ડર્ડરેને જે વખતે ઇંગ્લેન્ડના સુખ્ય પ્રધાનની જગ્યાએ રાજનામું આપ્યું તે વખતે તે જાતથી યશ રાખવામા આવી હતી તો પછી “પોલિમાય એજે” તે ફોદી નાખી હતી. જે વખતે એ જાતથી પ્રસિદ્ધ થઇ, તે વખતે તે નિરાધાર છે, એવી શ્રમ ચારે દિશામા ઉપવર્ધમાં આવી પરણી આખરે તે ખરી પડી એ મનઃવિહિત છે. એ જાતથી મેળવવા માટે “પોલિમાય એજે” ને ૫૦૦ પોંડ ખર્ચ કરવું પડ્યું હતું.

“કેવીમેસ” પત્રના એડિટર ધોનેસ નામના ખમરપત્રોએ ધણી ચાલકીથી એવીજ એક જાતથી પુરી પાડી હતી. એખર લગાઇની આખરે જે વખતે મુનેહની સરેલા ચાલતી

હતી અને સુનેક ક્યારે થાય છે, તે અનુચિત માટે અંગ્રેજ લોકો પ્રજા અધીશ થયે હતા. એ સુનેકની વાતચિત્ત જોહાનેમનગરી ફટલોક દૂર આવેલા એક ઠેકણે ચાલતી હતી અને તે ઘણી યુગ સમયમાં આવતી હતી. કાંઈપણ ખજારપત્રીને ત્યાં જવાની મનાઈ હતી અને સેન્સારે કાંઈપણ મહેસૂલ બાહરમાય ન આવે તે માટે ઘણે સમય બંદોબસ્ત રાખ્યો હતો. વૌનેસે પોતાના પત્નના સપાટક સાથે માકેતિક બાપા નકો કરી આ સાંકેતિક રામ્બો બાપાની ભાષામાં જોહા અને માકેતિક તારે પત્નના સરનામા ઉપર ન મોકલતા બીજો ફેકલો મોકલવાનું હસવું. તે અંગ્રેજ નીચે મુજબ હતો -

“રેડ બાણના હાનર શેર્મ આપણા માટે વેચાતા લીધા છે” એવો તાર મળે કે સપાટકે સુનેક ઘણે એમ સમજવું અને “રેડ બાણના હાનર શેર્મ વેચી નાખ્યા” એવો તાર આવે ત્યારે સુનેક નથી થઈ, એમ સમજવું એ મુજબ સેન્સાર ના બંદો તેમ બાતમી લઈ જવાની પૌલેસે વ્યવસ્થા કરી એટલી મધી વ્યવસ્થા થઈ તો પણ માનમીજ કરી રીતે મેગરવી એવા માટે તો વચ્ચે રહીજ કર્મ ધર્મ સંધોએ કૌલેસે ત્યાંના બહારના પહેરેગીર સાથે મધાન જોડ્યું. પહેરેગીર અદરની વાતચિત્ત પૂર્ણ રીતે આલગનો હતો એટલે તેને વૌનેમને મદદ કરવું શક્ય હતું એ મળે વચ્ચે એવી રીતે કરાજ થયો હતો કે જો સુનેક નહીં થઈ, એમાં જરા પણ સંશય ન હોય તો પહેરેગીરે સરેન્દ્રમાનદેખાડો જો સુનેક મુલતી રહી હોય તો લીધો કમાલ દેખાડવો અને જો સુનેક ઘરાના ચિહ્નો ન જણાય તો લાયક રૂબરૂ દેખાડવો જ્યાં આ સુનેકની વાતચિત્ત મનીફરી ત્યાંની રહેલે લાઇન પાસે હતી. તેથી દરરોજ નિમિત્ત રીતે આગળાડીમાં વૌનેસ ત્યાં જતો અને પહેરેગીર તરફ જતો બેસતો એક દિવસે પહેરેગીર પોતાનું મોઢું સરેન્દ્રમાનદેખાડી સફરે છે એવું વૌનેસે આગળાડીમાં જોયું તે સાથે તાજડોમ “રેડ બાણના હાનર શેર્મ વેચાતા લીધા” એવો તાર તેણે કોઈ અને “ડીમેન”માં સુનેક ઘણે, એ ખબર બીજા પત્રો કરતાં બે દિવસ અગાઉ પ્રસિધ્ધ કરવામાં આવી. એવીજ રીતના બીજા ઘણા ઘણા લાગ્યા આપી શકાયો.

માનિત મહાપુરુષના પણ વર્તમાનપત્રકારોએ ઘણી મહત્તરી કામગિરી બજારી છે લખાઈની શરૂઆતમાં ઇંગ્લેન્ડમાં મનિપડગ લગાઈ માટે બેરેથી પ્રયત્ન કરતું નથી. માટે ખાસ લગાઈ માટે એક જૂદું મનિપડગ નીમવું, એવી જૂથ “ડીમેન” જેમાં માનિપડગ પત્રો કરીને લોકમાત્ર પ્રચુર કર્યા હતા અને મી લોર્ડસ જોજને તે પત્રો આગળ આપ્યા હતા. ઇંગ્રેજ મૈત્ર્યમાં ઇંગ્લેન્ડમાંની જરૂરી એકાઈ છે અને તે માટે લગાઈજાતાની ઓફિસે જનગથી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ, એમ પણ વર્તમાનપત્રકારોએ જ મહાર પાડ્યું હતું અને તે માટે “મિનિસ્ટર ઓફ મુનિશનસ”નો એકાઈ પાર્ટમેન્ટને જુદો નીમવો પડ્યો હતો. “લડન રાઇમ્સ” ઉપર તો મુદ્દેજ ઉપરના જેજર નીચેસનનો પત્ર પ્રસિદ્ધ કરવા માટે તા. ૩૧ મે ૧૮૧૫ ના રોજ સમન્સ જામવામાં આવ્યો હતો પણ તે પાછળથી લોર્ડ માર્શનની જાહેરાતી જરૂર કરવામાં આવી હતો.

આપણા હિંદુસ્તાનનાં વર્તમાનપત્રકારોના અગ્રણી વાચકોને જોઈ જાતી મેળવી અપવાદ રાખે વ્યવસ્થા ક્યારે થશે મને? વર્તમાનને અમુક આચનોની ખબરો મળે એવી

ધન્ય હોય છે અને તે મુજબ પ્રવાન કરવામાં આપણું કર્તવ્ય છે, એ ધણી વર્તમાન પત્રના આલોકો મંજૂતા નથી, હિંદુસ્તાનનાં પત્રોમાં ઠેકઠેકાણે જનતા/જનાવેની હપ્તકત બેગી કરવાના મંજૂરમાં નથી આનારૂં દેખાઈ આવે છે. હિંદુસ્તાનમાંની ખેંમરો બેગી કરી, વર્તમાનપત્રને પુરી પાડનારી સરૂઆ Associated Press એ એક યુગપિપન શૂદરૂએ સ્થાપી છે અને તેના પ્રવલથી આપણને આપણા દેશની ખબરો મળે છે. આગળ એક બજાળી શૂદરૂએ બેગી સરૂઆ સ્થાપી હતી પણ તેને દેશી પત્રોએ ચોર મદદ આપી નહતી એ દેશી બંધો મે ની વાત! અત્યા આપણા દેશના પત્રોમાં ઇતિહાસ જેના સાહસિક માલિકો અને અધિષ્ઠિતો તથા ડિપોઝીટો પેના થાઓ, એમ હમ્મલ!

પત્નીનો એક આકર્ષ.

યુગ પોતાની પત્ની તરીકે જે સીને પસંદ કરે તે 'સ્નેહાળ' અને સુશીલ હોવી જોઈએ સ્નેહાળ એટલે નહીં કે તે વધારી સાથે આખો દિવસ સ્નેહના નખરા ફરી કરે! એકલા મનુષ્યો અને આર્થિક વર્તનથી પણ તે 'સ્નેહાળ' છે, એમ કહી શકાય નહિ. આશ્ચર્યજનક પ્રમાણિતપણું અને સારંગના વધા પતિ સતાન, કુટુંબનીજન અને કોઈપણ અનુભવા મનુષ્ય જેની સાથે તે સરજીમાં આવે તેમને (નીતિની દૃષ્ટિએ) પ્રચન કરવાની હમ્મલ! પણ તેને સ્નેહાળ અને સુશીલ સ્વભાવ સૂચવે છે તે ઉપરાંત, કંઈ પોતાનાજ સુખ અને એક-આત્મને છોડીને મૂંઝવે લઈને બનાવનાર પણ તે ના હોવી જોઈએ. આત્મત્યાગ! અને સ્વાય ભાગ સાથે તે સ્નાનના હોવી જોઈએ તે પવિત્ર અને સદ્ગુણી જોઈએ પચાઈને કહેવામાં આવતું છે કે "હૃદય અને આત્મની પરિવર્તન અનુભવે ઉભવ બનાવે છે." સ્ત્રીને માટે આ કમરો શું કહેશે જરૂરને અને ઉચિત છે તે અસ્વીત તેને કોઈવત બનાવે છે તે સુવચની સમજના અને ન્યાયીરૂપી સંજ્ઞાવાદથી ના હોય નો તેથી શું? પાકાર અને ધોષેડ અને મુગધાથી તે પોતાની ભરૂને બોલા સ્વરૂપમાં ચૂકીને જાન્યને કમતી ના હોય તો તેથી પણ શું? તે શકે બહારથી આત્મ દોષ પણ તેણે હવેલમવધી તે નહત હોવી જોઈએ

યુગકલ મુખ અને કલ્યાણ તેના શુદ્ધી શાન્તિ અને આનંદ તેનાં સવાનનું નૈતિક અને માનસિક શિશ્ય આર્થિક સુશીલ તેના અસ્વચી અનુભવા, તેના શુદ્ધી અને તેમાં રહેલા માણસોની પરિવર્તન નિયમિતતા અને સુવચના વગેરેમાં ખરૂં કહીએ તો પરિશિત છોડીને લગતી કોઈપણ આવડમાં, કૌતુક અથવા નિષ્ફળતા પત્ની ઉપર આધાર રાખે છે.

દરેક સુચરિત્રિત શુદ્ધતા સમજતા, યુગના હવા, સુવચના અને શાન્તિની વળી આવડવામાં છે! મેલા ભારી-આત્મ, મેધાવી હવા, શુદ્ધ આત્મ, મરબીયા ઠાકરો, અને બજાળા કરવા નોકરો આ સર્વ દુનિયાના કોઈપણ અતિ સુશીલિત શુદ્ધતા મુખને નીચા કરવાને પૂરતા છે!

પત્નીએ પોતાની અસરકારક શાન્તિ રાજ્યનું ગણ શીખનું જોઈએ પોતાના પતિના સરકારનું પૂર્ણ અંશ લોભા નીને 'કપાદે બોલવું' અને 'શું બોલવું', એ સ્વાસ્થિય તેણે જાણું જોઈએ અને જોઈથી મધાદ જરૂરનું તો એ છે કે 'કપાદે ના બોલવું' એનું જ્ઞાન મેલવનું જોઈએ, કારણ કે કુટુંબની શાન્તિ પણે અસર આ ભવની દોષિયારી પર આધાર રાખે છે

પતિ અને પત્નીએ યાદ રાખવું જોઈએ કે સૈદ્ધાંતિક મુખને માટે જેમોએ સાથે સાથે મામ કરવાનું છે. મોઈપણ કારણ મહેનતમાં, અસ્વ કરવામાં, બચાવવામાં, બચવવામાં, અને શુદ્ધને લવતી કોઈ પણ ક્ષી શાન્ત એવી આવડમાં, દાવમાં દાવ મેળવેને, કૌટુંબિક મુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે, તેમણે અવગમ સાથે વલન કરવાનું છે

(ઉમેરવવાથી)

પ્રવાસ મંજરી.

શ્રીનાથદ્વારાની યાત્રા.

લેખક રા. રા. પુત્રમચ્છ કે શાહ; (બી. એ)

આ વર્ષે શ્રાવણ મહિનામાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની પરમ કૃપાથી હમને સુપ્રસિદ્ધ નેવાડ
રાજ્યમાં આવેલા શ્રીનાથદ્વારા નામના પવિત્ર ધામોતી યાત્રાએ
૧ ઇષ્ટીવાત જવાનો લાભ મળે છે. જન્માષ્ટીના પ્રમુખે નિશાળમાં રજા
હતી અને તે ઉપરાંત ૧૦ દિવસની વધુ રજા આપી મળ્યું.
આરુણાચલ તરફથી મજુર થઈ હતી એટલે તે ધામમાં ૨૦ ફિસલ સુધી મુક્કામ રાખ
વાની વધુ દમને સારી સગવડ મળી હતી.

આ પ્રમાણે તા. ૨૮ મી જુલાઈ ૧૯૧૭ ને રાજ હમે દેવાસવી નીમ્યા. 'દેવાસ'
ચહેરે ઇન્દોરની પૂર્વ તથા ઉત્તરની દિશાએ લગભગ સરખે અંતરે
૧ દેવાસવી ઇન્દોર (૨૦ માઈલ) આવેલું છે, એટલે સાંધી ઇન્દોર તથા ઉત્તર
જવાની એક મરખી સવડ છે, પરંતુ નાથદ્વારા જવા માટે બાજ
ગાડીની મધ્ય ઇન્દોરથી રંધારે જારી હોવાથી હમે ઇન્દોર જવાનું નામ ક્યું હવે, દેવગથી
ઇન્દોર જતા સાડે અઢવિંસ રાજ્યની મોટાની ગારી સવડ છે તે દેવાસથી નેવારના ૧૧
-૧૨ વાગે નીકળી ઇન્દોર ૨-૩૦ વાગે પહોંચે છે. રતનામ જવાની ગારી ઇન્દોર જા. વાગે
આવતી હોવાથી મોટામાં જવાની સુરેષ્ઠી મધ્ય હતી પરંતુ સાંધેના સામાનનો ભાર વધારે
હોવાથી હમે સર્વ એક વડોદરા દેશનન સ્વતંત્ર ટાંચામાં ૧૧ વાગે નીમ્યા ધીમે ધીમે
રેલગાડીના વખતસર ઇન્દોર આવી પહોંચ્યા.

ઇન્દોર રેલેન રજપુતાના-માનસ લાઇન પર આવેલું છે ત્યારી નાથદ્વારા જવા
સાડે અઢવિંસ તરફ જતી ગારી ઠેક ચિતોડમાં સુધી હતી.
૩. ઇન્દોરથી રતનામ પડતી નથી હમે ટીકટ લેવા ગયા ત્યારે હમને વેંચારાનો દર
આપવાનો પહેલોજ પ્રસંગ આવ્યો. ધૂરોપખંડમાં આલ્તી ભપકા
લગાઈની અસર સાધારણ તીર્થયાત્રાપર થતા લાગી તે નરાઈ જેટલું માનુસ પડ્યું. રતનામ
આગળ દેશથી આવનારાં સગવડીનો મગનાના હતાં એટલે રતનામ સુધીની જ મીન
લીધી, અને તેમાં દર ટીકટ ખાસ્યો તથા આંતરે વધારો આપેલો પડ્યો. આ રીત
ટીકટનો દર લગભગ સવાયો થયો હશે એમ જણાયું ગાડીમાં આધારકુ મીને લીડ વડી
હતી પરંતુ હમે તે સગવડથી બેસ હતા ફોલોવાઈ રેલેન આગળથી ઉતરેન જવાની
નીચ ગાડી મળતી હોવાથી હમારી ગાડીમાં બીડ જોઈ થઈ અને પરિશુ મે હમને રંધારે
સગવડ મળી. વરસાદ આ વર્ષે ઘણાજ વધારે પડ્યો હતો એટલે સર્વત્ર લીનોતરી દેખાતી
હતી તેમજ નદીનાર્જા વધુ ભરપૂર હતાં. ટાંચાના "હુકુક હુકુ" કરતાં ધમધમ પડી
ગઈમાં રેલગાડીમાં બેસ અને પછી સુખામળનો સમય થયો તથા બીડ જોઈ થઈ
રતનામ આવે બાહુએ રમણીય લીનોતરી નજરે પડી એટલે ફોલોવાઈ રેલનામ નવીમા

તો હમને અપૂર્વ આનંદ મળ્યો. આ નૈસર્ગિક આનંદમાં રતલામ આગળ રનેલીઓના આગમને ધણોજ ઉમેરો કર્યો.

અને ગાડી બદલવાની નહોતી, પરંતુ રતલામ મોટું જંકશન એટલે સુપ્રમાણ-વડોદરા તરફથી તેમજ મથુરા-કોટલી-નાગરા તરફથી એ પ્રમાણે બન્ને જ રતલામથી ચિતોડગઢ. દિશાઓ તરફથી મોટી લાઈનની આવતી ગાડીની વાટ નોંધ તેમાંના અંગ્રજેર તરફના ઉતારાએ લેવા સાર હમારી ગાડી લગભગ બે કલાક રતલામ ઉઠી રહી. હમારે રતલામથી ટીકીટ લેવાની હતી એટલે થોડા થોડા વખત તેમાં ગયો. ટીકીટ મારતર સાદેજ બરાબર વખતેજ ડ્યુટી પર આવી પહોંચ્યા એટલે હમને ટીકીટ ઓફીસ પામે ખતાર એક કલાક તપશ્ચર્મા કરવાની જરૂર પડી. વળી હમારા ડબ્બામાં કેટલીએ આવવાથી તેમને માટે જગા ખાલી કરવી પડી એટલે હમે સર્વ એન્જન પાસે એકત્ર બેઠા. ડબ્બા બદલવામાં મથુરી ધુણીજ આપવી પડી તે કહેવાની અને જરૂર નથી. કારણકે રતલામ જંકશન આર્જુન જંકશનનું બેઠું છે, એટલે રેલવે ગાંધીમાં લોકે એમ સ્પષ્ટ લખેલું છે કે પેટર્ફોર્મ પરથી બહાર લેઈ જવા સાર સાધારણ દાગીના દોર બે પૈસા આપવા તોપણ અને તો મ્હેં માગી મથુરીજ આપવી પડે છે. વળી ટીકીટ માંતર સાદેમની સ્વારી બરાબર વખતસર આવી પહોંચવાથી ટીકીટ મળતાં મુશ્કેલી નહીં, ખરું જોતા હમને ટીકીટ મળતજ નહીં અને આખી રાત રતલામ પડી રહેવું પડત, પરંતુ હમે જે મથુરને "મહો મામ્યા" પૈસા આપ્યા હતાં, તેની હમારા ઉપર કૃપા થઈ એટલે ત્યાં આગળ ઉમેશ સિપાઈને બે આના પ્રનામ આપનાં હમને ટીકીટ મળી, અને પછી ત્રણેલા દરેનો અનુભવ થયો. ગાડી રતલામથી આગળ આવી, રાત્રિને લીધે સ્થિતિ ભરીફાહ્યુનો લાભ મળ્યો નહિ. પરંતુ સ્વખતીય સંઘર્ષીના સંમેર્ષમને લીધે પ્રણે ખરે વખત આનંદી વાર્તાવાપમાં ગયો. એકજ ખાનામાં હમે દરેક જણ બેઠાં હતાં. એટલે ઉઘવાની સવડ નહોતીજ છતાં મમે તેમ કરી વારાફરતી ઉઘ છાટી. બેઠકની નીચે એક જણુને, તેની વચ્ચેના બાજમાં બીજાને અને ઉપર એક એક બાજબે એ પ્રમાણે ઉઘવાની સવડ મળી. બે માર જણુને પહેલો બરનો પડતોજ હતો, એ કહેવાની જરૂર નથી. રાત્રિ હોવાને લીધે ઠાંપણ સ્ટેશનપર ઉતારે વધારે હતાજ નહિ, તેમણે હમે તો એન્જનની ઠેક પાસે બેઠા હતા એટલે ત્યાં સુધી આવવાની ઇર્ષા તરફી લે નહિ એ નિર્વિવાદ હતું.

આ પ્રમાણે હમે બહાણું યાત્રે ચિતોડગઢ આપ્યા. ત્યાં આગળ ગાડી બદલવાની હતી. ત્યાંથી નીકળતી મેચાડ રાજપની દેખરેખ નીચે કામ કરતી ઉદેપુર પા. ચિતોડગઢથી આવતી. —ચિતોડગઢ રેલવેમાં બેસી "માવલી" સ્ટેશન સુધી જવાનું હતું. અંગ્રજેર જવાની ગાડી ઉપરથી ઉતરી હમારે 'ઓશ ગાડીમાં બેસવા સાર વડોદરા સ્ટેશનની રોકે દાદરા ચડી ઉતરવાનો હતો. અહીંયાં પણ મથુર લોકોનો તાસ હતો. ખાસ જોવાનું એ હતું કે—બી. બી. એન્ડ સી. આઈ. રેલવે પર નાધારણ દાગીના દોર બે પૈસાની મથુરીના પારો છે. પરંતુ ચિતોડગઢ, ઉદેપુર-ચિતોડગઢ નું પ્રથમ સ્ટેશન હોવાથી ત્યાં મથુરે હમને તે રેલવેનો પારો ખતાવ્યો અને કહ્યું કે 'દોર એક આનો પડે. હજાર સાથે એક મુખાઈવાસીને આ મપ જેવું જણાયું. "૩૫" જોવા મળતાં મથુરે સ્ટેશનપરથી તે રેલવેના અધિકારીની સડીનો જપેલો

નિયમ જતાવ્યો. પરંતુ મુંબાઈવાસીના રોકાને લીધે દુબારે યોગ્યતા પસંદ. બીજી નવાઈ જેવી માન એ હતી કે જોકે ઉદરુદ્ધ જવાની ગાડી અર્થાત્ કાલક પંડીજી નીકળવાની હતી તેમજ પેટર્ફોર્મની તે ખાલુપર બીજી ગાડી તે સમય દરમ્યાન આવવાની નહોતી તેાપણ સિપાઈ મદારાજે મને ઉતાડતે દરવાજા બહાર કાઢી મૂક્યા એટલુંજ નહિ પરંતુ પાંચ મિનિટ પછી તેમાંથી “લાઅરાજા” રોકાને ધીમે ધીમે અંદર લેવા માંડ્યા. હમારે તે મુંબાઈવાસીની કૂપાથી દરવાજા બહાર જવું પડ્યું નહિ. આલોજ પ્રસંગ એક વખત હમને વડાદરા રોકેશન પર આવ્યો હતો. પરંતુ હકીકત સમજાવવાથી હમને પેટર્ફોર્મની અંદર બેસવા દેવામાં આવ્યા હતાં. પછી અનુભવેથી ગાડી આવો; તેમાંના ઉનારૂએ લેઈ દુબારી ગાડી ઉપડી. તેની ગતિ ઉપરથી હમને કનેક્શની ગાડી પાદ આવી. ચાર પાંચ રોકેશન ગયા પછી માનથી રોકેશન આવ્યું, ત્યાં હમે ઉતરી પડ્યા.

અહીંથી નામદારા ૧૭ માઈલ છે. એ માઇલ સુધી કાચો રસ્તો છે અને પછી પાકી સડક છે, વચ્ચે એક ગામ છે. ત્યાંના લોકો ગાડીએ લાવે છે. માનથી નામદારા તેમાં બેસીને જવાનું હોય છે. દુબારા સાથી લાઅરાજા મુંબાઈવાસીએ યેલગાડી પમંદ કરી, અને દુબારાથી યેલગાડીમાં જવાનું ના પરવારવાથી હમે તે માધીની રજા લીધી. અહીં નવાં કપડાં વગેરે ઉપર દાખ છે તે માટે દરેક ઉપરને પોતાનાં પોટવાં, દૂંઢ, પેટી વગેરે ઉપડીને બનાવવું પડે છે. આ રીતે ઉદરુદ્ધ મદારાજીને લાઅરાજા ભારે ઉપજ થતી હતે, પરંતુ માન્યુએને તે બજોજ નામ લેણે પડે છે. લાઅરાજા જેણેએ આ માન્ય મદારાજા સાહેબને વિનંતી કરી અને ઘણી સહીશોવાળા અગ્રહણે પણ એકથી છે, પરંતુ તેમનું કાંઈ પરિણામ આવ્યું નથી. અને જ્યાંનું નોંધેએ કે નામદારા રોકેશન પર મદારાજા સાહેબે ઘણી કૂપા દર્શાવી છે, અને તેમાંથી નજારાનું ન લેતાં પોતે વચાસકિત ધમકા કરે છે તેમજ દવાખાનું વગેરે મરેયાઓ રાખવામાં ખર્ચે રાખ્યા છે. હમે એક જગદ ગાડી પમંદ કરી ભાડું નહીં કહ્યું અને એ આના ગાડી નેરા પણ આવ્યો. જગદ ધણા સારા હતા એટલે હમે કપાલાજેષ આપ્યા, પરંતુ ગામ આવ્યું એટલે ગાડીશ્યાએ તેમને ઘેર એકથી, બીજા બે જગદ નેડ્યા. તે એવા તેા સ્થૂળ હતા કે ઘણાજ ધીમેથી ચાલ્યા. પરંતુ ગાડીવાળા પર “સોલાવો” (breach of contract) ની ફરિયાદ કરવા દુબારી પાસે સાધન નહોતું એટલે ગામારીથી સંકલન કરવું પડ્યું. સાતમા આઈવ આગળ એક વાવ આવી. ત્યાં હમે પ્રાતરિધિ (દાંત-ધાવન, શેય, સ્નાન વગેરે) કરી આગળ ચાલ્યા, રસ્તે ધણે સપન હતો અને ચાંચે આજુએ ફૂગરા હતા એટલે કુદરત બપંદર લાગતી હતી. તેમ વળી દુબારી ગાડીની ચિતિ ધણીજ ધીમી, તેમજ તાપને વખત એટલે હમને ધણેજ ગામ પડ્યો અને એવી રીતે સંધ્યાસમયે હમે નામદારા પહોંચ્યા.

નામદારામાં પહોંચ્યા પછી મુકામની સજવક કરવાની હતી. દુબારા દેવાના પાનાજુએ પસંદ કરીને શ્રીમદ્દારકાંધીરાના અંદરની ઓરડીઓમાં ઉતરી. નામદારામાં વૈશવ હતા એટલે હમે પણ એક ઓરડી આથી કાઢવી તેમાં રહ્યા. સંપ્રદાયનાં અરિતે શ્રી નામદારાની ગાદીના ટીકાવત ગોસ્વામી શ્રીગૃવર્ધનદાસજી મદારાજા કાંદેશીવાળા મદારાજા, બાગીજીજીના પુત્ર લીલા

સાહેબો! યદ્ય જ્ય-એવું આપણે કહેવા માગતા નથી; તેમ યદ્ય મુશ્કેલ છે. પરંતુ સાલધી
ને જોયોતેર ચર્ચા નહીં ચર્ચાવીયું તો ૨૫-૫૦ ધરમ સુધી એજ મુદ્દા. આગળ ધરવામાં
આવશે. મ્યુનિસિપાલિટીઓએ, લોકલ બોર્ડોએ, અને ગ્રાવિન્સલ અને ઇમ્પ્રોવિસલ લેગિ-
સલેટિવ કાઉન્સિલોએ કેળવણીનો વધારો કરવામાં પુષ્કળ પૈસા સરકાર પાસેથી આપાવવા
પોતાની પવિત્ર ફરજ-સમજાવી નોંધે.

પ્રાંતનો અવાજ સરકાર ધીમે ધીમે વધારે સંકળાવી જાય છે અને પ્રાંત-તરફનો
પ્રતિનિધિઓનું પંથુ તરફ દરેક સંસ્થામાં પ્રવેશ મળી જાય છે અને વધારે પ્રવેશ યથા
સંજય છે. માટે દેશના અંધારોએ સર્વે ચર્ચામાં કેળવણીનો વિષય આગળ પાડેલો અને
તેમાં સરકારનો તેમજ પ્રાંતનો વધતામાં વધતો ફાળો આપવા-આપાવવા પોતાની ફરજ
સમજાવી. પહેલી પરિવર્તના સુઝાનીઓએ અને પ્રમુખે પોતાના લાપણીમાં આંકડાઓ તથા
મુદ્દાઓ ધરી બાહ્યશીલો બતાવ્યા છે માટે તે આંકડા અને તે વિચારો ફરીને આ રચણે
મારું લાપણુમાં રજુ કરી, તમારો વખત લેવા માગતો નથી.

આપણા સારા નસીબે મુઆબની ગ્રાવિન્સલ લેગિસલેટિવ કાઉન્સિલે આખા દિલ્હી-
સ્તાનને એક ઉત્તમ પાઠ શીખવ્યો છે; અને તેનું માન આપણા મધ્ય મોનરેન્સ મિ-
પ્ટેશને ધટે છે; અને પોતાનું શિલ પસાર કરાવવામાં જે શ્રમ અને બાહેરી તેમજ
લાપણી છે તેને માટે તેમને ૧૨-૫૦૦ આપવાની આપણી ફરજ છે. નામદાર સરકાર પંથુ
તે બિલની અગત્ય સ્વીકારી તેને ટેકા આપ્યો છે માટે સરકારનો પુણ્ય આભાર માનવો
જોઈએ, એ બિલ આપણી કેળવણીને આગળ વધારવાનું પહેલું પગથીયું છે. દ્વિતીય મ્યુનિ-
સિપાલિટીઓ અને લોકલ બોર્ડો કેવી રીતે તેના લાભ લે છે-તે આપણે તપાસવા આગળ
આવ્યું, આ શહેરની મ્યુનિસિપાલિટીએ પોતાના શહેરની મ્યુનિસિપલ નિયાયોની કેળવણી
મુદત કરવાનો પહેલો કસવ કીધો છે એ સંતોષની વાત છે અને તેનું પગલું વખાણને
આત્ર છે. આંધા છે કે બીજી મ્યુનિસિપાલિટીઓ પણ પોતાની સ્થિતિ તપાસી કેળવણી
આગળ વધે તેમ કરશે.

ગૃહસ્થો, આપણે બધા; આધાર સરકાર પર રાખી શકીએ નહીં. સરકારને જામત કરવાનું
કામ ગમના એકસરો ક્ષેત્ર નથી અને એ સર્વાંશ દેશમાં ગરમાગરમ સરકાર ફરજ આ-
ગળને આગળ રાખશે, અને નેટવોર્ક વધુ ફાળો કેળવણી વધારવામાં નોંધશે, નેટવોર્ક
મામતો. પંથુ સરકારથી બધું બંધી-કેડા-ખદો માટે. શું આપણે બીજી રીતે આક્રીના પૈસા
ઉભા નહીં કરી શકીએ? સરકાર નાણાં ફાળવે પાડે ત્યાં સુધી શું આપણે બેંકી-રહેવું
આપણે દેશ મેરીજ છે. તેની સલાસરી આવક માત્ર ત્રીસ રૂપરડી છે; એટલે નિર્ધનતામાં
આપણે નંબર પડેલો છે. પણ તે જતાં આપણી પ્રવર્તમાં મહત્ત્વ સદ્યજો અસહનતા બુઝી,
મુનિઓ, કમિઓના પુણ્યથી આપણો ધર્મના જોષથી અને પરમેશ્વરની કૃપાથી આવેલા છે.
એવણું આદિમક જળ બીજા દેશો કરતાં વધારે મંજુર છે. આપણે દેશ કંરકસરીઓ છે.
માટે ને આસ્થાથી આપણે દિલ્હીઓ કોરોડે રૂપીઆ ધર્મોત્તમાં ખરચીએ બીએ, મદિરા, તોષી,
મસજીદો, અને આતમકદેશમાં જમાવી લાઓ રૂપીઆ કાદી આપીએ બીએ, આલણે,
માધુ સંખાસીઓ, મોબેલો, દરવરોને તથા ગુલ્લા ફારોને જમાવી અનઘના વસ્ત્રવન કરીએ

છીએ, એ સર્વે તેના પ્રમાણમાં કીક છે. પણ તે આત્મિક બળ ખીલવીને જે સર્વમાં ઉત્તમદાન-વિદ્યાદાન તે આપણે કરતા નથી. માટે આગેવાન ગૃહસ્થો તેમજ સર્વે સત્તારી-ઓ, તમારા ખર્ચ પરસેવાનો પૈસો થોડે થા ઘણે દરજ્જે વિદ્યાદાનમાં વાપરવા જરૂર છે. કાંઈ ન્યાતાના વરણો, લગ્નના ખર્ચો ઓછા કરીને દારૂનિષેધક મંડળાઓ સ્થાપીને જે કરોડો પૈસા પાણીમાં ચાલ્યા જાય છે તે જે વિદ્યાનો પ્રસાર કરવામાં વાપરીએ તો હિંદુ દેશ ટેટલો બધો આબાદ થાય. મારી પોતાની પાત્તી કામ ફળવાયથી ગણવાનો દાવો કરે છે, પરંતુ અઘાપિ સુધી જે કેટલાક બોટા રિવાજો જડ થાશે બેશ છે અને જે મહેન્દ્રપાથે (એન્જનીની ન્યાતો) પાછળ આ ન્દાની કામમાં લાખો રૂપીઆનાં ફરો પડેલાં છે તેનો ઉપયોગ ફળવણીમાં કરતા નથી. કરે તો કામની આર્થિક ને નૈતિક સ્થિતિમાં ફેરો સુધારો વધારો થાય. ભરૂચ શહેરના પારસીઓની ૨૨૦૦ માણસની કુંક વસતિમાં એવા ફરોનો બડોળ રૂપીઓ સચાથી દોઢ લાખનો છે ફળવણી મેધી થતી જાય છે. ખર્ચ વધે છે છતાં આ ફરો એવા જીનજરેરી કામમાં વાપરવામાં કામને તેમજ દેશને ગેરલાભ છે એજ દીકા કિંદુ ભાઈઓ તથા મુઠલમાન ખીતરોને પણ લાગુ પડે છે. તે પૈસા ધીરે ધીરે કરકસર કરીને જરૂર ફળવણીમાં વપરાવા જેઠાં અને તે ઉપરાંત આખા દેશમાં National Educational Fund “ રાષ્ટ્રીય ફળવણી ફંડ ” સ્થાપતુ જોઈએ. તેમાં જરીજ માણુમ પણ પોતાનો ફાળો એક પૈસાનો પણ આપે તે પણ સ્વીકારી એ ફંડ જાળવર સંચીત કરવું જોઈએ અને તે ફંડ પ્રાથમિક ફળવણી વધારવાના કામમાંજ ફાપરવું જોઈએ. હાલમાં હિંદુસ્તાનની વસતિનો ૧૦ ટકા જોડો ભાગ ભણેલો છે તેના મધ્ય માટે આપણને મળ્યાં મારવા પડે છે તો આપણે તમામ આખા દેશને ફળવણીમાં અને તેની સાથે સાથે પ્રાથમિક ફળવણી, ઉચ્ચ ફળવણી, કુશર ઉદ્યોગની શાળાઓ, વૈજ્ઞાની પાઠશાળાઓ વગેરેમાં આપણને દર વર્ષે કોડો રૂપીઆ જોઈશે તે જાળવર બોલો ઉપાડવામાં હિંમતથી કામ લેવાની જરૂર છે.

મ્યુનિસિપાલિટીઓ અને ડિસ્ટ્રિક્ટ બોર્ડોએ નાણાં કર નાંખી ઉઠાં કરવાં જોઈએ.

મ્યુનિસિપાલિટીઓએ ફળવણીનો કર પોતાની દેહમાં નાંખીને તે કરમાંથી નિશાળો વધારીને મક્ત ફળવણી આપવી. ડિસ્ટ્રિક્ટ લોકન બોર્ડોની દાંતલ લમાર કદંગી છે, કારણ કે ઉપજ નહીં થઈ ચૂકી છે. તેમાં વધારે થઈ શકે નથી અને તેના દિસ્સા પ્રમાણે ખર્ચ થાય અને કેટલા પ્રમાણમાં કરવો તે વિષે આપણે કમવચી બધાઈ ગયા છીએ તે કાપડો સુધે નહીં અને આપણે વધુ કર ફળવણીનો ખર્ચ ઉપાડવા નાંખીએ નહીં, અગર સરકાર ઉદા-શલો આપે નહીં, સાક્ષી બેઠકબોર્ડોની સર્વજ્ઞ દિલસોજી છતાં ગામડાંઓમાં શાળાઓ વધારવા એ બોર્ડો જાગ્રુ કરી શકે નહીં. પહેલે પાચે ગામે ગામ અગર જે વધુ ગામ વચ્ચે એક નિશાળ સ્થાપવાની છે. માટે એનો ખર્ચ ઉપાડવા આપણા અગ્રેમરોએ હિંમતથી નિધર થવું જોઈએ. સરકારની ફરજ પ્રાથમિક ફળવણીનો ખર્ચ ઉપાડવાની પહેલી છે તે સરકારથી ના પાડી શકાય નહીં. પણ દાવના સંમેજોમાં સરકાર એકદમ મોટી માન્ટ આપી શકે નહીં તથાપિ સરકાર અને પ્રજા ધીરે ધીરે બને સાથે મળીને એ બોલો ઉપાડે તો

કેળાણીનું કામ ઝડપથી આગળ વધે. બીજી અડચણ જે સરકાર અને ફેટલાક ફેળવણીના અનુભવીઓ બતાવે છે તે એ છે કે ટ્રેઇન્ડ (Trained) યથા શિક્ષિત મંજિતો નથી નિશાળોમાં સારા મકાનો બાંધવાનો ખર્ચ ઉપાડી શકતો નથી માત્ર અધીન મત પ્રમાણે આ તરફના પૂરતી યત્નદાર નથી. ટ્રેઇન્ડ શિક્ષકોની અછત છે, તે વાત ખરી છે ટ્રેઇન્ડ શિક્ષક મળે ત્યાં સુધી “અનટ્રેઇન્ડ” શિક્ષક ન રાખવા એ સારી વાત છે પણ તેના ન મળે ત્યાં સુધી શું બેસી રહેવું? બપોર દરેક હોય તો મોળી પદવીનો વિતાવતો પાસ થયે એ ડોક્ટર બાવે ત્યાં સુધી આપણી દેશી દવાઓના દેશી ઉપાયો ન કરવા? અસવના વખતમાં સુરકુળોમાં તથા મહેલાઓની નિશાળોમાં (Street open air Schools) ક્યા ટ્રેઇન્ડ મહેતાઓ હતા? તે વખતના આપણા પૂર્વજો શું લજ્જતા નહોતા? ટ્રેઇન્ડ શિક્ષકો પેના કરો, ટ્રેઇનિંગ કોલેજો (Training Colleges) જાને જીવન મ્યાણો, પણ તેમની સંખ્યા નહીં મળે તો જે હાથીગરો દાવ આપણી પાસે હાજર હોય તેનો ખરો અને ફોડ ઉપ યોગ કરો નિશાળોના મકાનો પણ યાત્રા ગોળીતાં, હવા ઉભરવાળાં, સાત “ફરનિયર” માથાનાં હોય તોજ નિશાળો અપાધ એવી એવી આમતો આનંદથી પ્રાથમિક કેળવણીનો શવાન અવરો માલમ પડે છે જેટલા પંસાની મગવડ હોય તે પ્રમાણમાં દેશકાળની સ્થિતિ તપાસી આપણે કામ લેવું જોઈએ આમશ્યોના ચોતમા અગર ઘર અને ચોરા ન હોય તો તે મજાતાં સુધી બેસી રહેવા કરતાં ૨૦-૨૫ ટકરોને જોડના ઉપર અગર જોડના શીતલ જાગડ તમે બેસા કરીને એક મહેતાઓ નિશાળ રાફ કરો, જાને ખાદે ધીરે જેમ પૈસાની સમવડ થાય તેમ કામ આગળ વધારો. હાથ જોડીને બેસી રહેવું અને સરકાર અગર બીજા પુરોષો કહે કે હવે વખત આવ્યો નથી તો ઝાકુ છુટ્ટાવી જેમ થાય છે તેમ માલવા દેવું એમાં કંઈ આપણા શુકરવાર વગતો નથી આપણા ગુજરાતના માણ લોકશ્રિય કમિશનર મર ફેરિક લેલિ ખુદી રીતે કહે છે કે નિશાળોનાં મકાનો પાછળ પૈસા બન્યાદ કરવા કરતા તે પૈસાથી ખુદા સર્વમા, પવનમાં અને ઝાડની ધડાગા નિશાળનાં વૈળા ઉપાડી ગેરીમેન લખાવે ગામડાનાં હાકતામાંથી થોડાક લખેલા ઘરો નેજા ખાજા શિક્ષકો તરીકે કામ લાગશે તેમને જોઈ પગારે કામ પંચાપતો, રાખીને પોતાના પાકમાંથી થોડો ભાગ આપીને તેનું પોષણ થાય તેટલો દાણો, અનાજ કપાસ વગેરે ખુશીથી આપશે. અને સરકાર તરફથી તેના પગાર ટુકો હોય તો જેમ કુંબારો, સુધારો, અને લુહારને પગાપતાની જમીન આપાય છે તેમ નિશાળના શિક્ષકને પણ સરકારે જાપથી, જોઈએ. એટલે ખર્ચમાં ઉપારો થાય નાને લખેલાઓ ખેતી કરે તેથી ખેતીમાં પણ સુધારો થાય ગામડાઓમાં સાદી ટુકો ખર્ચની નિશાળો કાઢવી જોઈએ અને સારી મહેલી શાળાઓ, તેના બપોરના મકાનો, સારા રાચરચીદાઓ એવી ખર્ચાણુ ગોંધી મોળાઓ સુદનવી નાખની જોઈએ. મહેલા વરતીવાળા તાલુકા ને કરનાઓમાં સારી નિશાળો અને સારા શિક્ષકો રાખવા વાસ્તવિક છે. લોકશ્રેયોડોએ નિશાળો ચલાવવામાં ગારા અધીન મત પ્રમાણે, સ્વતંત્ર રીતે કેળવણી આપાની મદદ વગર ફેટલાક નિવડે નહીં જોતો મારભાર કેળવણી આપાને, ૧૦-૧૫ વરસ અતવવા દેશે અને તેમાં જેટલી મદદ થઈ શકે તેટલી કરવી જોડુતો, અને આમશ્યા લોકોને કાપશે કર અને કામ આવે એવી સાદી કેળવણીને કમ ગોવરો આક દેશી દિશાળ, વાચન, કાગળ પત્ર લખવાની રીત ખેતીના પાંચો, ચરીર અને ગામડાઓનું આરોગ્ય જાળવવાનું થોડુંક શિક્ષણ એવો

ઉપયોગી કામ ગોઠવતો જેનીના વખતે છોકરાઓને જેનના જુદા પડે તો થેડીકવાર જતા દેવા અને નિશાળામાં વખત તે પ્રમાણે ગોઠવતો જોઈએ જેમ નિશાળામાં છોકરાઓ આકારીય અને કાર્યકારી હાનુતો ગામના લોકોને અને તેમના વિચારોને રૂચે એવા માંડવા અને તેમ યવથી કહેવાતા અલગ પલુ દુનિયાદારીમાં પાકા ગામડાના લોકો પોતાનો કાર્યકારી નગર ખાજકોને તાજાંખુશીથી નિશાળામાં મોકલશે.

લીસ-તળાવીઆઓની જુદી શાળાઓ.

લીસ, તળાવીઆ એવા નીચા ગરીબ વખતે નાવકની જુદી શાળાઓ નપારી ને જોઈ, તે તેમને ઓપડીઓ-સ્નેટો તદ્દત મફત પૂરી પાડવી જોઈએ તે નિશાળા ખુલી દેવામાં જોઈ નીચે તુરત શરૂ કરી અને લીસની રાહ-ગતિને માફક આવે તેવી જુદાં તેમને આપવી જોઈએ આ કેળવણી વગરનો વર્ષ અપરંપ કરવામાં અને દારૂમાં પૈસા બગાડવામાં પડેને નસે છે. એ વર્ષ કેળવણી તો શરૂ કરી જાય અને એ અપરંપ શુદ્ધિના જીનો ઉચોગમાં, ચાકરીમાં ઘણા ઉપયોગી થઈ પડશે.

કન્યાશાળાઓ.

છોકરીઓની નિશાળા જુદી કરવી નહીં ત્રીજા એકાદ ધોરણ સુધી ૧૦ રૂપિયાની નાની આગાઓ ૧૦-૧૧ વરસના છોકરાઓ સાથે ભણે તેમાં કોઈ રીતનો વધારો આવશે નહીં શરૂ કરતા ગામડામાં છોકરા છોકરીઓ સાથે રહે કે, ફરે છે, તો પછી નિશાળામાં સાથે ભણતા રો આર આવવાનો ઠીક સર્વ કામ માફ, દુકાન ખર્ચથી અત્યંત જોઈએ આપણે પાંચ પાંચે ઉચો અપાવો અને એકનોઓના આધાર માંથીયે તો આપણું કામ હાથથી આવશે નહીં ધીરે ધીરે તાલુકાની સંચયક યત્ન કેટલો ધોરણ સુખતની શાળાઓમાં દાખલ થઈ શકશે અને સરેરાં તથા તાલુકાઓની મોટી છોકરાઓની નિશાળામાં ત્રીજા ત્રીજા અંગ્રેજી ધોરણ સુધી શીખી શકશે દરેક તાલુકાના મુખ્ય કરનામાં એક જેનીવાડીના અખતરનો યત્નવાનું ખેતર જોડતું જોઈએ અને દરેક ગિજાના મુખ્ય શહેરમાં જેનીવાડીની એક નિશાળા રચાવવી જોઈએ.

માધ્યમિક કેળવણી.

કેળવણીના મૂળ પાતો માધ્યમિક કેળવણીના વધારો કરી તેને સગીન કરવાનો છે તેનું બીજું વચ્ચીઉ માધ્યમિક કેળવણી છે તેની માગણી વધતી જાય છે, માગણીના પ્રમાણમાં હાઈસ્કૂલો પૂરી પાડી શકાની નથી. અરકાર તેજસમ ઉપાડે તે પહેલાં દરેક શહેરમાં એક એક કેળવણી મંડળ ઉભું કરી તે મંડળના કાર્યવાહીમાં કામ ઉપાડતું જોઈએ પૂના અને મહારાષ્ટ્રના દાખલે આપણા સુખતને લેવાનો છે, દરેક શહેરમાં આપણી મરની સુખતની આર્થિક સ્થિતિ ધણી મારી છે. મુનિસિપલિટીઓ પામે ધીરે ધીરે એક એક હાઈસ્કૂલ ઉપાડવાની જોઈએ એવી રીતે જે ત્રણ દિશાઓમાં પ્રમાણ આવે તો માધ્યમિક કેળવણીને પણ નફો મળતો જાય. માધ્યમિક કેળવણી લેનારું હાથકાત સ્થિતિમાં ફરી પણ આપણી નદી. તેમ યવથી પૈસા જરૂર જાય છે, માટે ખાનગી સાહસથી રચવાયલા ખાતાવાળાઓએ પોતાના ઘણા ઉપરોત્તરને પ્રમોડે લાભ અને હિત દેશે ધરવા જોઈએ.

હાઇસ્કૂલનો વિદ્યાર્થી ક્યારે પાચે શીએ તો તેના વખત અને પૈસા બરબાદ નય છે, માટે તેના કિંમતીમાં કિંમતી વખત બચે અને તે સારા સહેરી બને તે માટે નિરાશાના મુત-વદલીઓ અને સ્થાપકોએ બહુજ કાળજીપૂર્વક કામ કરવાનું છે. જર્મનિમાં વિદ્યા અને કેળવણીનો સવાલ આવ્યાસ કરવા લાયક છે. ખરબમાં પણ તે દેશ કરકસરથી ઉત્તમ કામ બનતો છે. ત્યાંના અધ્યાપકોને પગાર થોડા મળે છે પણ તેમનો મોજો રાજ્યમાં તેમજ લોકોમાં માનબરેનો મળીય છે. માન અને યોગ્ય તેમને દિવસે વધારે જાય છે. તેમને બીજા સહેરીઓ કરતાં કેટલાક વિશેષ દબા આપેલા છે, કેટલાક કરોમાંથી તેમને મુક્ત કરેલા છે. માટે સારા શિક્ષકો પેદા કરવામાં પ્રજા અને સરકાર બે વધારે સારા મુસાફરો ન આપી શકે તો તેમના માન અને દરજ્જામાં બેશક વધારો કરી આપવો જોઈએ. કેસરી દરગાઠમાં એક અધ્યાપકને એક 'કાઉન્ટ' જેટલું માન મળે છે. જર્મનિ આપણો દુસ્મન છે. પણ તેની કેટલીક સંસ્થાઓ રાજ્ય પ્રકરણ, કેળવણી, વેપારની ઠગા અને કરો નાખવાની રીતોનો વગેરે દિવસે પ્રકરણ કરવા લાયક છે. તેના લોભને, તેના દયાવીન અસત્ય દરકરી નેરને આપણે વિહારીએ છીએ. પણ તેમાં અધ્યાગ ઉલ્લાસ, પાશ્ટ છુદ્ધિ-બજ અને હુન્નરકળાની શ્રેષ્ઠતા માટે તેનો દાવો આપણાથી ન કમુલ થઈ શકે નહીં.

નિરાશોમાં કેળવણી કય લાપામાં આપવી ?

આ સવાલ હાલ ખૂબ નેરથી ચર્ચા છે અને આ પરિપદ પણ પોતાની બેડોમાં એ સર્વથી ચર્ચા-વાદવિવાદ અપદ્ધતપણે કરે તો ધણો ફાવેલો થાય. મારો નમ્ર મત એવો છે કે જે ભાષા આપણે આપણા ઘરમાં બોલીએ છીએ, વાપરીએ છીએ, જેમાં રચના જોઈએ અને જે ભાષાના પહેલા અક્ષરો 'મા' 'બા' અસપણથી ઉચ્ચારીએ છીએ તેજ ભાષામાં શિક્ષણ આપવામાં ફાવેલો છે. અંગ્રેજ નિરાશોમાં મોઘા પાંચમા ધોરણ સુધી માતૃભાષામાં શિક્ષણ આપવાથી છાત્રાઓની સમજદારી વધે છે. વિષયોના ભાષાર્થ પોતાની ભાષામાં તે બરાબર સમજે છે. અને આપણો મજા હેતુ એવો છે કે દાદરપંજ વિષય, પછી ઇતિહાસ, વિજ્ઞાન કે દરકાઇ જાણત તેજ મજામાં બરાબર ઉતરે અને તેથી તેનું મજા કસાય તેવી રીતે તેને શીખવવું. તેની પોતાની ભાષામાં શીખવતાં તે સ્પષ્ટ સમજી શકે છે અને ત્યાર પછી તે અંગ્રેજીમાં વાંચનાં તેને સહેલું થઈ પડે છે. એવીજ રીતે ભાષા ખરી રીતે શીખાય છે. કદાચ તે પદ પદ અંગ્રેજી એકદમ બોલતો નથી કે જે તેણે મોટા ભરડાને તૈયાર કીધું હોય છે, પણ તેની વિચારશક્તિ વધારે ખીલે છે, અને ધીરે ધીરે ખીનવાથી તે અંગ્રેજી ભાષા મારી સમજે પડે તેની પોતાની ભાષા તરીકે તે લખતાં મોક્ષતાં શીએ છે. અંગ્રેજી ભાષાદ્વારા કેળવણી આપનાં તેજાન યાદ્ય પુસ્તકને વચગીતે તેજા રકરવમાં ઉતરતો નથી. તેની વિચાર કરવાની શક્તિનો ઉપયોગ જોઈએ તેવો કરી શકતો નથી. ખરી વાત છે કે આપણી પાસે હજુ આપણી ભાષાઓમાં જોઈએ તેવા પુસ્તકો તૈયાર નથી. અતે દિવસો કંઈ એ-ચાર-પાંચ માતૃભાષાઓ નથી. પરંતુ જે મુખ્ય ભાષા હોય તેમાં પાંચ જ ધોરણ સુધી તો શિક્ષણ માતૃભાષામાં આપવું જોઈએ. જેમ તે આગળ જે તેમ જે ભાષા તે શીખવાનો હોય તે ભાષાદ્વારા તેને ધીરે ધીરે શિક્ષણ આપવું. મજા સારો એ છે કે અમે તે ભાષાદ્વારા તેને શિક્ષણ આપી, પણ જે ભાષામાં તે વિચાર

કરે છે તેમાં તેને પહેલે પમથીએથી જ્ઞાન આપતાં તેને વધારે લાજ ચવાનો સંભવ છે. સ્મરણશક્તિ ખીતવવા કરતાં વિચારશક્તિ-જાહેરકૃતિ ખીતવવાની વધારે જરૂર છે.

આર્થિક, નૈતિક, શારીરિક અને આત્મિક કેળવણી.

આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે આપણી કેળવણીમાં મૂળ હેતુ આપણા દેશની આર્થિક, નૈતિક, શારીરિક અને આત્મિક શક્તિઓ વધારવાનો અને ખીતવવાનો છે. એકના બોલે બીજાએને પુષ્ટિ આપવાથી સંગીન કેળવણી મળતી નથી. આગે દિશાએ સરખા પ્રમાણમાં તેનું બળ વધે એ રીતે કેળવણીના કમ ગોડવવાની જરૂર છે, માટે આપણે મૂળ હેતુ ચારે પાસા સમતોલ રાખીને આપણું બચ્ચાને કેળવવાનાં છે. બાહ્યર સુધી આપણે ધર્મની આરથા અને આત્મિક બળ ઉપર વધારે આધાર બાધતા કંઈક બ્યાપારિક, ઔદ્યોગિક અને શારીરિક કેળવણીમાં પાછળ પડેતા માત્રમ પડીશું. માટે જેમા ખાખી હોય અને જે શાખા અપૂર્ણ હોય તેને પૂર્ણ કરી ખેટ પૂરી પાડવી જોઈએ, ચાર પ્રકારની કેળવણીની શાખાઓ ધણી અગત્ય ધરાવે છે.

૧. હુન્નરકળા, ઉદ્યોગ, ખેતીવાડી અને વેપારી કેળવણીની ખીતવણી વગર દેશની દોહ-તમા વધારો થતો નથી-દેશની આબાદી ધની નથી. તે શાખાઓમા આપણે પ્રશ્નિમતા દેશી કરતા અને જાપાન કરતાં ધણા પાછળ છીએ. એ દિશાએ આપણું ખ્યાન લગાડવું જોઈએ. દરેક જિલ્લામા એક હુન્નર અને ઔદ્યોગિકશાળાની જરૂર છે હિંદની ધરની ચા-તાના પેટમા અખૂર ખાતલનો જગાર છે. પણ જગતવતો અને ઔદ્યોગિક શાળાઓ વગર આપણે તે દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. અને તેજ કારણથી કરોડો રૂપીયા પરદેશમાં ધસાડાઈ જાય છે. તે ખાસ ખ્યાન આપવા જોવું છે.

ખેતીવાડીની નિશાળો.

ખેતીવાડીની નિશાળાની તેટલીજ અગત્ય છે. આપણા દેશનો મૂળ આધાર અને દોહત ખેતીના ધધાર્માં સમાય છે. જે કરોડો એકર જમીનનો પાક આપણે ઉગાડી શકીએ છીએ તે ખેતીવાડીની નિશાળા-ઝાવેલો-અને પ્રયોગશાળાઓ કાઢવાથી આપણી પેદાવણો એવડી કરતાં વધારે ચપ્ત ચાશે.

અગ્રીજ પાંચમા છઠ્ઠા ધોરણ પછી ઉદ્યોગ હુન્નરની કેળવણી લુહી પાડવી.

આપણે હેતુ એવો રાખવો કે પાંચમા છઠ્ઠા ધોરણ સુધી છોકરાઓ હાઈસ્કૂલમાં જણાવવા. પણ શિક્ષક અને માળાપે છોકરાની મગજશક્તિ અને વચણ ખ્યાનમાં લઇને તેને ઉદ્યોગશાળામાં ચા વેપારીશાળામાં ચૂકવે અને ને તેની લુદ્ધિ ઉઠ્ઠી ચાલમ પડે તોજ તેનો અબ્યામ અગળ વધારીને તેને ઉઠ્ઠી કેળવણી માટે, જે-રી કે કાપલાન્વૈદ અને સાહિત્યના અભ્યાસ માટે જવા દેવો. પણ તેમ થવા સાદું જિજ્ઞેને જિજ્ઞેને હુન્નર, ઉદ્યોગ, ખેતીવાડી અને વ્યાપારી શાળાઓ રચવાવી જોઈએ. તેમ ચાપ તોજ દેશની ઉત્તિ ચાપ જે હુન્નર ઉદ્યોગને તે લાયક હોય ને હુન્નર શીખવામાં તેને સવેળા નાખવો જોઈએ, અને જેટલી જરૂર વેદોની તથા ધર્મનેરી તથા કાપલાની પાડલાળાઓની છે તે કરતાં હુન્નર-ઉદ્યોગ, વેપાર અને ખેતીવાડીની નિશાળાની ધણીજ વધારે જરૂર છે. તે વિશે કેળવણીમાં કિત ધરાવતાઓએ અને દેશના હિતચિંતકોએ ચર્ચા અને ચળવળ કરવાની જરૂર છે.

નૈતિક કેળવણી.

નીતિના પાઠમાં અને વિચારમાં આપણે દેશ ભીંજ દેશ કરતાં ઊંચરતાં નથી. પણ જે ગર્વ આપણા દેશને માટે, આપણા ભોલાને માટે આપણે રાખવો જોઈએ તેટલો રાખતા નથી. એ ભોધ આપણા બાળકોને આપવાની જરૂર છે.

દેશ તે ધર્મ.

દેશસેવા અને જનસેવા જે પ્રમાણમાં પશ્ચિમના લોકો ચમત્કે છે, જે દેશમહિમા શુભો વ્યવહારના સોદામાં છે અને જેવા જગતી તેઓ આજે દુનિયામાં શ્રેષ્ઠ પદવી ભોગવે છે. તેના શુભો આપણા દેશમાં ખીવવાની જરૂર છે. સ્વાર્થ તણને દેશને સેવા ગર્વજી કરવામાં દેવળ અને મંદિરો બાંધવા કરતાં વધારે પુણ્ય છે. એ પાઠ જગત્માં નાનપણથી આપવાનો છે. તે સિવાય દેશસેવકો વધવાના નથી. ગોખરે સોસાયટીના ધોરણપર દેશ-સેવકોની સોસાયટી આપણા સુખદાતમાં શરૂ કરે શરૂમાં સમવાવી જોઈએ. પણ એવા હિંમતી દેશક ચંદ્ર આપણે ખરો ધર્મ સામાં છે અને આપણે દુનિયામાં કેમ આગળ વધીએ એના પાઠ સીખવાનો છે. આપણું ઉંચું ચારિત્ર બંધામાં વગર દુષ્ટ વિચાર, હુન્નર, હોલન અને અપારદશી આપણે બીજી મોટી પ્રભુઓની બેશરીમાં આવવાના નથી. માટે એક જ હિંમત ઉપરત આપણું ચારિત્ર બંધાય એવા સિદ્ધાંતની જોઈ અગત્ય નથી. તેના દાખલા છાપણી નજર રાગજ છે. આજની પરિપક્વની દુષ્ટ તેના કુશલે કાર્યવાહકોને પ્રનાય છે. અને તે, કરતાં જે પ્રમુખ આ પરિપક્વના તમે સુકર કરવાના છો તે મહાપુરુષના છૂટા જગતના દાખલાથી આરા વિચારને રોક મળે છે.

શારીરિક કેળવણી.

શારીરિક કેળવણીના ફાયદા તમને દર્શાવવાની કંઈ જરૂર નથી. મનુસ્મૃતિના સાથે તન-દુરસ્તીના આધાર રહેલો છે. તેને માટે કસરતનાઓ અને અભ્યાસોની કસર નિશાળ સાથે ખાસ અગત્ય છે. ખુબ ચોક્કસ આપણી દેશી કસરતો, મગદળ, દંડ પીસવા, મોડું, બી-કોઈડા, પટા ખેંચવા, જાડ પર ચડવું, તરતાં શીખવું વગેરે વગેરે કરવા જોઈએ. આથી રત્નપુ અને શરીર પુષ્ટ અને કઠણ જનશે. કદાચ મન ખીલેલું હોય, ચારિત્ર્ય પણ સારું હોય, નીતિમાન પણ હોય, પણ 'ફર્સ્ટ-મોડુ-શરીર' દુનિયાને શો લાંબ કરી શકે ! તે દુનિયાને માથે પડે. શારીરિક કેળવણી હું એટલી કિંમતની ગણતો નથી. એકરા હોકરીઓ બેઠને એ કમરત કસવાની છે. હોકરીઓથી બીજી કસરત ન થાય તો પાણી ખેંચવું, તાંવ સાથે ગરમા ચાવા, દળવું, એરી એરી કસરત તેમને થણી કામની છે. આપણે ક્રીમ અને રોમના ઇનિસાસમાં વાંચીએ છીએ તે મીઠા પ્રજની સુધ્ધ ધળતો મુખ્ય આધાર તેના શરીરની કેળવણી ઉપર રખાતો હતો. જે પહેલી પડિનએ આપે તેને દેશનું અનુપમ માન મળતું હતું. આસપ્ત મુનાની પ્રજનો જાવો, તેની ખૂમસરતી, તેની માબકકિ, તેના કુનરઉદ્યોગો, શરીરની, સિદ્ધકળા વગેરેના આધાર, તે પ્રજની શારીરિક ઉત્તમ કસરતો પર હતો. એ વિષય જેટલો આપણા દેશનું જોઈમાં ચર્ચાવો જોઈએ તેટલો ચર્ચાવો નથી. તે ઉપર હું આપણા સુખદાતી અને ચારિત્ર્યના પાઠને ધ્યાન ખેંચું છું. પૂર્વના રીતો સામાન્ય રીતે હિંદુસ્તાનના ભીંજ ભાગો કરતાં વધારે ખૂમસરત અને ચર્ચા છે. પણ

શારીરિક શક્તિ દક્ષિણ અને ઉત્તર કરતાં ઘણી ઓછી છે. નિશાળા સાથે ખુદશા શૈક્ષણિક રમતગમતનાં સાધનો અને શરીર ખીલવવાનાં સાધનો વસાવીને નિશાળાની અગત્યમાં વધારા કરી આપવાની જરૂર છે. આધ્યાત્મિક કેળવણીની ખોટ આપણને નથી, પણ બીજી સાધનાઓમાં ખ્યાન આપવા જતાં તેને પ્રવાહ ઓછા થવો ન જોઈએ. જે પ્રભુ દેવતા, વ્યાપાર, કળાકૌશલ્ય, વિદ્યાદેવતા અને સાહિત્ય ઈત્યાદિમાં પ્રવીણ થઈ શકે ત્યાં જ ન્યાય છે તે પ્રભુ, પોતાનાં આધ્યાત્મિક જગ ખોલે એવું છે. તેને જાને ઉધાર દિસાવે પાઠ્ય આપવો પડે છે; અને તેનું જગા અને, પ્રવાહ કમી ન થાય માટે તે કેળવણી ઘરમાં અને શાળાઓમાં આપવાની જરૂર છે. જર્મનિના દાવનો, ફ્રાન્સનો પહેલાનો રેવોલ્યુશન તથા ધરાની સાસાનીઅન પ્રભુ, ચીક અને રોમની પ્રભુઓની તવારીખ, આ દાખવા પૂરા પાડે છે. હિંદુસ્તાન આધ્યાત્મિક જગથી ટકી રહ્યું છે અને ટકી રહેશે.

ઉચ્ચ કેળવણી.

જેમ જેમ પ્રાથમિક અને આધ્યાત્મિક કેળવણીના પ્રચાર વધે તેમ તેમ તે સાથે ઉચ્ચ કેળવણીનો પણ ધણો અગત્યનો સંદે અને ત્રીજો મજબૂત રચવામાં આપણે ખાલજી પડતું નથી જોઈએ. દાવમાં જોયેલોની અછત માલમ પડે છે. અને ગુજરાતના વિદ્યાર્થીઓ માટે બીજી ઘણી કોલેજોની જરૂર છે. સુરતમાં એક કોલેજની ખરી અગત્ય છે અને બીજી વિશેષ એક કોલેજ અમદાવાદમાં પણ આપણા પોતાના જગથી કાઢી જોઈએ. પુતાના દક્ષિણીઓએ આપણને ઘણાં વરસથી દેખાડી આપ્યું છે કે દેશની એવા કરવાવાળા ટેકું કરી શકે છે. અમદાવાદ અને સુરત એક એક સંપૂર્ણ આર્ટ્સ કોલેજ (Art College) કાઢી શકે, એટલું દેવત તે મને શહેરમાં છે. પૈસા છે, દોશીઆરી છે, શુદ્ધિય છે પણ ખામી રવયેવકાની છે. દુકા પગારે કણેશ-પાસ થયલા-વિદ્વાન સુધાએ એ કામ ઉપાડ્યું જોઈએ અને જે કપરિ પૂતાએ મેળવી છે અને જેની ગેરલાજરીમાં આપણે ખાલજી છીએ તે કલંક એમના પ્રવાસથી દૂર રાખું જોઈએ. થીમંત સદાશાળથી ગાયકવાડ સરકાર કેળવણીના મુદ્દાઓ છે. તેમની ઉદારતાથી તેમના પાવતખત શહેરમાં એક મેડીકલ કોલેજ સ્થાપ્ય તો ગુજરાતને શાસ મળે. અમદાવાદમાં પણ હોરિપટમે છે અને પૈસાં પણ એક વૈદની કોલેજ સ્થાપી શકાય, વૈદાના અભ્યાસ માટે ગુંબાઈમાં માણે મેડીકલ કોલેજમાં જગ્યા નથી, પણ જે મજબૂત થીમંત મીઠાશાળાવ અમદાવાદના વૈદ્યશાળા શહેરમાં છે તેવી ગુજરાતના કાંઈ શહેરમાં નથી, અને દાવમાં સરકાર નાણાંની સગવડની ગેરલાજરીમાં બીજી વૈદની કોલેજ નિશાળે તેવો સંભાર નથી માટે આપણા ગુજરાતની નગર દાલતો વહેણાં તરફ દોડે છે. આખા ઈંગ્લેન્ડમાં ઈંગ્લેન્ડની કેળવણી માટે એકજ પાઠશાળા ચૂનામા છે અને જેમ હુમરહિયોગ, ખાંધકામ રહેવે વધે છે તેમ તેમાં તેને માટે કારીગરો અને ઈંગ્લેન્ડનાં તૈયાર કરવા જોઈએ. તે માટે એવી ની સંસ્થાઓ એક કરતાં અનેક સ્થાપવી જોઈએ. તેનું રથાન ગુજરાતના પાટનગર અમદાવાદમાં થાય તે જોવા અને તે અગવળ કરવા આપણે બનતું કરીશું.

મીડિકલવણી.

મીડિકલવણીની અગત્ય આપણે હવે ખરી રીતે સમજવા લાગ્યા છીએ અને ખાંધકામી

આપણી હિંદની લવિષ્યની માતાઓ પૂરી રીતે જળવાઈ નહીં ત્યાંસુધી આપણે દેશ ઉપી પકિતએ પહોંચશે નહીં. પૂર્વ કાળમાં સ્ત્રીઓ જાણેથી હતી પણ રાજ્યના ફેરફારમાં ન્તાં મરદની જળવણીની આખી પડી, નિર્ધનતા આવી, ત્યાંપણી સ્ત્રીઓને શી રીતે જળવાય તમને આંકડા તપાસવા હું વિનંતિ કરીશ. આપણા દેશમાં સરેરાશ ૪૫ થી ૫૦ ગામડે ફક્ત એક કન્યાશાળા છે. ઇલાહામાં હજાર સ્ત્રીઓમાં ફક્ત ૨.૧ લખી વાળી જાય છે. પણ તે સંખ્યા ગુજરાતમાં ૦.૬ છે. ઉપલા આંકડાં સર્વને સ્પષ્ટ રીતે જણાવશે કે આપણે આપણી આ હાલત દુરત સુધારની જોઈએ. આપણને આપણા વહેગો અને રીવાજો આડે આવે છે તે કુતેહ અને ખત રાખીને આપણે દૂર કરવા જોઈએ. સ્ત્રીજળવણીનો મોટો આધાર આપણા પોતાના ઉપરજ છે. સરકાર ઉપર આધાર રાખવાથી આપણો દહાડો વગવડનો નથી. દરેક શહેરમાં ગુજરાતી નિશાળો ઉપરાંત એક છોકરીઓની અંગ્રેજી નિશાળ પણ જોઈએ હમારી પોતાની શામના શાખના ઉપરથી માલમ પડશે કે સરકાર ઉપર આધાર બાંધી પારસીઓ પોતાની સ્ત્રીજળવણીનો ફડગો પોતે ન કરત તો તેની હાલત બીજા હિંદુ-મુસલમાન જેવીજ રહેત. મુસલમાન તથા હિંદુ બધુઓએ એ જોટ પૂરી પાડવા મત્ત કરવો જોઈએ ગામડાની નિશાળોમાં ૮ થી ૧૦ વરમની ઉમ્મરની છોકરીઓને છોકરીઓની નિશાળમાં જણવા માટે જે પ્રથમ વિચારો દર્શાવ્યા છે. શહેરમાં ગુજરાતી મોટી કન્યાશાળાઓમાં અંગ્રેજી વર્ષ ઉપડાવના કાચિશ કરવી જોઈએ અને શહેરના નામાકિન ગુરુશ્રેયોએ એક અંગ્રેજી શાળા પોતે ઉઘાડીને ચલાવની જોઈએ. આ શહેરમાં છોકરીઓની એક અંગ્રેજી હાઈસ્કૂલ છે. તે ભરત્ય પારસી પંચાયત ચલાવે છે. તેમાં આશરે ૧૭૫ છોકરીઓ જાય છે. તેમાં હિંદુ-મુસલમાન છોકરીઓ માટે પૂરતી જગ્યા છે એટલુંજ નહીં પણ તેમને આશરવા રોકસરચિપે-કનાગો-મુસલમાન તથા હિંદુશાળાઓ માટે ખાસ રાખવામાં આવ્યાં છે, પણ દિલ્લીરીની વાત છે કે તેને હાલ તેઓ લેતી નથી રૂ. ૧૦ દસ હજારના ખર્ચે તે નિશાળ ચાલે છે અને મેટ્રિક સુધીના તેમાં વર્ગો છે. પ્રથમ એનાં ખર્ચ રૂ. ૩૦૦ બાર મહીને થયો હતો. સરકારની મદદ વગર ધીરે ધીરે તે નિશાળ વધતી મંદ. તેનું પોતાનું રૂ. ૨૨૦૦૦ નું મકાન યજુ તે ખસ નહીં પડવાથી બીજા જે કામનાં મકાનો રાખવા પડે છે. પારસીઓનો વરતી આ છતાંમાં ૨૫૦૦ થી ૬૦૦૦ માણુમની છે. તે રૂ. ૧૦,૦૦૦ દસ હજાર ખર્ચાને એક નિશાળ ચલાવે છે. તો હિંદુ-મુસલમાન બધુઓમાં ઘણા દ્રવ્યવાળાં આગેવાન અને દેશાભિમાની પ્રરૂપો છે અને તેઓ પોતાના નગામાં એવી એક નિશાળ પોતાના બળ ઉપર ઉઘાડીને નહીં કાઢી શકે કે સરકાર આટ આપે છે.

સ્ત્રીજળવણીનો ક્રમ.

સિંખણ છોકરીઓને આપેલા આટ ક્રમ એસે જોડતવો જોઈએ કે ૧૫ થી ૧૬ વર્ષ સુધીમાં તેમને સાધારણ જ્ઞાન મળી શકે. પરમતાર અને કુનિયાના શરભાગમાં જે જ્ઞાનનું તેમને ક્રમ ન પડે તે વિષયોમાં તેમનો વખત ગાળવો જરૂરી નથી આપણા દેશના વિદ્યાન સુજન ૧૫-૧૬ વર્ષની મોટી ઉમરની છોકરીઓ માટે જાણે પરજોતી હોય છે અને તેઓ વધારે વખત નિશાળમાં રહી શકતી નથી સાધારણ આંક, જોખાં, દિમાગ, ગાયન, ચીતણું ગુંથણ, સારી બાપામાં લખી વાળી શકે તેટલું જ્ઞાન અને વૈરાસતમાં ઉપયોગી થઈ પડે

તેટલા માટે આરોગ્યવિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો, માદાની આવજત, બાળઉછેર, ધર, રસોડું અને મહોદલા સાફસફ રાખવાના કાયદા, ચોક્કસ વ્યાજ, નૃત્ય અને સંગીતગ્રંથો વિષયો શીખવવા નોંધએ પાઠશાળા અને ધોવાતર હુલર આપણી છાત્રીઓને નિશાળમાં શીખવવા દ્વારમાં ધણી જરૂર નથી, કારણ કે મોટા અથવા નાનાં સર્વે ધરોમાં તે જ્ઞાન પોતાના ધરોમાં તેમને મળે છે. રોજના ખર્ચનો દિશ્યમ ઉધાર પાસે થી રીતે રાખવો, પોતાના ધણી અગર આપણ જે પૈસા આપે તે જમને થી રીતે કરવા, એવું વહેવાર દિસાળી જ્ઞાન આપવું નોંધએ, જે સ્ત્રીઓ વધારે અભ્યાસ કરવા આતુર હોય તેમને સ્કોલરશિપો આપી ભણાવવી નોંધએ. કારણ કે દરેક તાલુકામાં અગ્રેજ સ્કૂલો કાઢવાનું હાલ તરત અને નહીં, પણ હવે વખત આવી લાગે છે કે દરેક ઇલાકા માટે એક મોલેજ દ્વારા સ્ત્રીઓ માટે કાઢવી નોંધએ અને તેમ ચવાથી ઓકેગવણીના ઉચા તમકાને ધણું ઉત્તેજન મળશે. માધ્યમિક કેગવણીમાં બીજી સાધાં તરીકે જેમને બદલે દિદી તે સંસ્કૃત અને પારસી-સુસલમાનોને શરમી અથવા ઝદ શીખવા ઉત્તેજન આપવું કે જેમ ચવાથી સર્વેનાં ધર્મનાં સાહિત્યો તરફ તેમનું લક્ષ્ય એટી શીસીઆરીએર કેગવણીને ટેકા મળવાથી સગીન લાભ થતો નથી નિશાળમાં ધર્મનાં પઠો, કુરાન અને અવસ્તાના બોધો આરુરે આપે તે અકલાકીઆમાં ૨-૩ વાગ તે ક્રમમાં ગોઠવવા બાબતી છે આપણે, આજની દેખાદેખીની બહારના લખકાની કેગવણી ઓંચીને આપતાં અટકવું નોંધએ. ૧૦૦ મંથી ૬૦ ટકા મધ્યમ તથા ગરીબ વર્ગનાં હોય છે તે પોતાના સસાર કષ્ટરથી સુખમાં ચલાવે અને તેના આચાર, વિચાર, નીતિ, રહેણી કરણી કારી થાય એવી કેગવણીની જરૂર છે. અગ્રેજ ન લાભે તેા શીકર નહીં પણ યુગ્મતતી જ્ઞાન તેને ધણીઆણી અને માતા તરીકે મદદ કરે તેવું મળવું નોંધએ.

હાલમાં દરેક નિશાળમાં અકસ્માત વખતે તાત્કાલિક મદદના પાઠો અપાય છે, અને દરેક મ્યુનિસિપાલિટીની તથા તાલુકાની સ્કૂલોમાં તેના વર્ગો ઉપગ્રાવીને તે ઉકારા છાત્રીઓને તેવું જ્ઞાન આપવું નોંધએ અને તેમાં ફતેહમદ થવા પછી અને અર્થિકિટો મળ્યા બાદ ફરદી ની સારવાર અને આવજત અને ધરની સુધગ્રાધિ એ બાબત ઉપર બાપણે અથવા તેમાં પછી સર્વિદિકેટો અપાવવાં નોંધએ એ વર્ગો ફરજિયાત રાખવા એવું જ્ઞાન બીજા પ્રાધપણ જ્ઞાન કરતાં ઓંચીને ઓછું ઉપયોગી નથી પોતાની પરણેલી જીંદગીમાં તેને જે ફરજ માતા તરીકે બાળવવાની છે અને પોતાનાં બચ્ચાને ઉછેરવાનાં છે તેવું જ્ઞાન બીજકુલ હાલમાં અપાતું નથી તે છટથી અગ્રામ તેા જે બર્ષકર સ્ત્રી તાનાં બચ્ચાંનું કસુકાવડના રોગોથી થાય છે તેમાં થતાડો થાય, જે કે આ વિષય આરોગ્યવિદ્યાને લગતો છે તેા પણ કેગવણીના પ્રકરણમાં તેના સમાસ થાય છે, માટે તે કેગવણીના ક્રમમાં આપણે નોંધએ રહેશેમાં સેનિટરી એસો-એશનો સારા પાયા ઉપર સ્થાપવી નોંધએ તેની સાખાઓ તાલુકામાં કાઢીને લાવણે અને પ્રયોગથી એ બાબતમાં જ્ઞાન મળવું નોંધએ સોફલ એડો, સરકાર, મ્યુનિસિપાલિટીઓ, એ સર્વે સંસ્થાઓએ એવી એસોસીએશનોને ઉદ્ધાર રીતે મદદો આપવી નોંધએ. એના જે કાયદા છે, ખરી કેગવણી મુજે છે, ખુલ્લું, ફુલ્લું, ફરદો જોખાં થાય છે અને જીંદગીની સરાસરી ઉમર વધવાથી આપણી આર્થિક રિયતિમાં, પણ સ્પષ્ટારો વધારો થાય છે અકેગવણી વગર મરદની ગમે એવી ઉમી કેગવણી અધુરી છે દેશની ૧૫ કરોડ મામળ ઓંચીને અજાનતામાં રાખીને દેશની ઉન્નતિ કરવી અશક્ય છે. દેશની આખાદી મરદ તેમજ સ્ત્રીના બચ્ચેના યુગો

આપણી હિંદી ભવિષ્યની માતાઓ પૂરી રીતે કેળવણી નહીં ત્યાં સુધી આપણે દેશ ઉપર પ્રક્રિયા પહોંચી નહીં. પૂર્વ કાળમાં ઓળખી હતી પણ રાજ્યના ફેરફારમાં ત્યાં મરદની કેળવણીની આમી પડી, નિર્ધનતા આવી, ત્યાં પછી ઓળખોને શી રીતે કેળવાય તમને આકાંક્ષા તપાસવા હું વિનંતિ કરીશ. આપણું દેશમાં સરેરાસ ૪૫ થી ૫૦ ગામડે ફક્ત એક કન્યાશાળા છે. કલાકમાં હાલ ઓળખમાં ફક્ત ૨.૧ લાખી વાંચી જાય છે. પણ તે સંખ્યા ગુજરાતમાં ૦.૬ છે. ઉપર આકાંક્ષા સર્વને સ્પષ્ટ રીતે જણાવશે કે આપણે આપણી આ હાલત ઉપર સુધારની જોઈએ. આપણને આપણા વહેમો અને રીવાજો આડે આવે છે તે કુનેકું અને ખર્ચ રાખીને આપણે દૂર કરવા જોઈએ ઓળખવણીને મોટો આધાર આપણા પોતાના ઉપરજ છે. મરદાર ઉપર આધાર રાખવાથી આપણે દહાડે વળવાનો નથી. દરેક શહેરમાં ગુજરાતી નિશાળો ઉપરાંત એક છોકરીઓની અંગ્રેજી નિશાળ પણ જોઈએ હમારી પોતાની માનના દાખના ઉપરથી માલમ પડશે કે સરકાર ઉપર આધાર ખાધી પારસીઓ પોતાની ઓળખવણીને ફક્ત પોતે ન કરત તો તેની હાલત બીજા હિંદુ-મુસલમાન જેવીજ રહેત. મુસલમાન તથા હિંદુ બધુઓએ એ ખોટા પૂરી પાડવા યત્ન કર્યો જોઈએ, ગામડાની નિશાળમાં ૮ થી ૧૦ વરમની છોકરીઓને છોકરાઓની નિશાળમાં ભણવા માટે મે પ્રથમ વિચારો કર્યોઆ છે. ગુજરાતી મોટી કન્યાશાળાઓમાં અંગ્રેજ વર્ગ ઉપરાંત પાશ્ચાત્ય કેરો જોઈએ. પાકિત મુદ્રાઓએ એક અંગ્રેજી શાળા પોતે ઉઘાડીને ચલાવી જોઈએ. આજે એક અંગ્રેજી હાઈસ્કૂલ છે. તે ભરમ પારસી પંચાયત ચલાવે છે. છોકરીઓ જાય છે. તેમાં હિંદુ-મુસલમાન છોકરીઓ માટે પૂરતી જગ્યા નથી. પણ તેમને આર્થિક રોકાણરચિયો-ક્રનામે-મુસલમાન તથા હિંદુ શાળાઓમાં જાય છે. જવામાં આવ્યાં છે, પણ દિલ્લીની વાત છે કે તેના લાજ તેઓ લેતી નથી. ૧૦ દસ હજારના ખર્ચે તે નિશાળ ચાલે છે અને મેટ્રિક સુધીના તેમાં વર્ગો છે. પ્રથમ એને ખર્ચ રૂ. ૩૦૦ બાર મહીને થયો હતો. સરકારની મદદ વગર ધીરે ધીરે તે નિશાળ વધતી ગઈ. તેનું પોતાનું રૂ. ૨૨૦૦૦ નું મકાન થયું તે ખસ નહીં પડવાથી બીજા બે કાગડાં મકાનો રાખવાં પડે છે. પારસીઓનો વસ્તી આ જગ્યામાં ૨૫૦૦ થી ૩૦૦૦ ગણાયની છે. તે રૂ. ૧૦,૦૦૦ દસ હજાર ખર્ચે એક નિશાળ ચલાવે છે. તે હિંદુ-મુસલમાન બધુઓમાં ધણા દ્રવ્યવાળા આવેલા અને દેશાભિમાની પુરુષો છે અને તેઓ પોતાના વગમાં એવી એક નિશાળ પોતાના જગ ઉપર ઉઘાડીને નહીં કોડી શકે સરકાર ત્રાટ આવે છે.

ઓળખવણીનો ક્રમ.

શિક્ષણ છોકરીઓને આપવા માટે ક્રમ એવો ગોઠવવો જોઈએ કે ૧૫ થી ૧૬ વર્ષ સુધીમાં તેમને માધ્યમિક જ્ઞાન મળી શકે ધરમસાર અને દુનિયાની કારણમાં જે જાનનું તેમને કામ ન પડે તે વિષયોમાં તેમને વખત ગાવો જુજી નથી આપણા દેશના વિદ્યાર્થી ગુજન ૧૫-૧૬ વર્ષની મોટી ઉમરની છોકરીઓ મોટે ભાગે પરણી હોય છે અને તેઓ વધારે વખત નિશાળમાં રહી શકતી નથી. માધ્યમિક આંક, જોખાં, દિશાળ, ગાયન, શીવજી ગુંથજી, સારી બાબમાં લખી વાંચી શકે તેટલું જ્ઞાન અને ધરમસારમાં ઉપયોગી થઈ પડે

- ૧૧ ધલાકાના શહેરમાં બીજા સાર એક ધવામદી કોલેજ સ્થાપવી.
 - ૧૨ એક સુરતમાં અને અમદાવાદમાં એક બીજી આર્ટ્સ કોલેજ જેમ અને તેમ જાહેરી સ્થાપવી.
 - ૧૩ વડોદરા અથવા અમદાવાદમાં એક વૈદ્યની કોલેજ સ્થાપવા પ્રયાસ કરવો.
 - ૧૪ દરેક શહેરમાં સેનિટરિ એસોસિએશનો સ્થાપવી અને તેને સારી ટ્રાસિ આપી, તેની પાસે ભાષણો અપાવવો.
 - ૧૫ એક બીજી એન્ટીનિયરીઝ કોલેજ અમદાવાદમાં સ્થાપવા પ્રયાસ કરવો.
 - ૧૬ શહેર સુધરાધના આરોગ્યખાતાએ છોકરા છોકરી નિશાગમાં દાખલ થાય તે પહેલાં તેના શરીરની તપાસ કરવી. આખ, દાંત, છાતી વગેરે તપાસવા અને તેની તપાસ વર્ષમાં એકવાર કરવા ફરજ પાડવી.
 - ૧૭ માતૃભાષામાં કેળવણી જેમ અને તેમ આપવી. વિગત કરીને અંગ્રેજી પાઠ્યમાળામાં પોરણ સુધી અંગ્રેજી ભાષાદ્વારા આપવું. તે માટે તેના પુસ્તકો ધીરે ધીરે તૈયાર કરાવવાં.
 - ૧૮ શહેરમાં અને ગામડાંમાં પુસ્તકાલયો સ્થાપવાં અને તે સરચાઓને સરકાર તથા સ્થાનિક સ્વરાજ્ય મંડળોએ નાણાંની મદદ આપવી ને ફરતાં પુસ્તકાલયો સ્થાપવાં.
 - ૧૯ શરીર ખીલે તેવી કમરતયાળા-અખાત્ર-સ્થાપના અને શરીરની કેળવણીને આગળ પડતું સ્થાન આપવું.
 - ૨૦ બીજી રીતે જેમ આપણા દેશનો મોટો ભાગ કેળવણી થાય એવો દરેક ઉપાય ચેતવો અને તેને અમલમાં મુકવો.
- સમગ્રરથે, મારી અરુપશુદ્ધિપ્રમાણેના વિચારે મારી માતૃભાષા “ પારસી ગુજરાતી ” માં તમેએ ધીરજથી સાંભળ્યા માટે હું તમારો ઉપકાર માનું છું અને મારે બાપજી સમાજ કરતાં આજની પરિવદના પ્રમુખ મહેમતે નીમના આ પરિવદને અરજ કરું છું આવો અંભવર મેળાવડે મારું ભાષણ સાંભળવા માટે બેસો થયો નથી, પણ આજના નિમાવાના જગતપ્રસિદ્ધ માનવતા કર્મવીર મહાવીર મહાપુરુષ પ્રમુખ સાહેબનાં દર્શન કરવા, તેમના ઉમદા ઉદ્દેશો સાંભળવા, પ્રદર્શ કરવા અને તેમની ઉત્તમ જનમેવા માટે જેમને માન આપવાની આ હઠ મળી છે.

પરિવદના પ્રમુખ મહાત્મા ગાંધીજીનું ભાષણ.

આ પરિવદનું પ્રમુખપદ આપી મને આપ સૌએ આભારી કર્યો છે, એ પદ શોભા વધા મારું જોઈતી વિદ્વા ગાથામાં નથી એ હું જાણું છું.

આ પરિવદ એક વરસનું બાળક છે. પુત્રનો પગ પારણામાં વરતાય છે તેમ આ બાળકનું જીવનમાં આવે છે.

૨૦ ૨૦ રજીજીતનામ વાંચાણાનું મયસાળએ ત્રત વરસમાં બળીદાન લીધું છે તેથી આપણને મોટી ખેડ આવી છે.

જે મંદો આ પરિષદ બોલાવી છે તેણે પણ ઉદ્દેશ રાખ્યા છે:—

- (૧) કેળવણીના પ્રશ્નો વિશે પ્રભુમત કેળવણી ને દર્શાવવો.
- (૨) ગુજરાતમાં કેળવણીના પ્રશ્નોની સતત ચર્ચા કરવી.
- (૩) ગુજરાતમાં કેળવણીનાં બ્યવહારિક કાર્યો કરવાં.

તેણે ઉદ્દેશ વિશે જે યથામતિ જે વિચાર કર્યા છે તે મત બાંધ્યા છે તે અહીં મુજબ પ્રગટ કરીશ.

કેળવણીનું વાહન.

કેળવણીના વાહનનો વિચાર કરી નિશ્ચય કરવો એ આપણું આ દિશામાં પહેલું કાર્ય છે, એટલે મહિને સ્પષ્ટ લાગતું નેત્રએ. તે વિના બીજા ગંધા પ્રયાસો લગભગ નકામા જેવા થઈ જવાનો સંભવ છે. કેળવણીના વાહનનો નિશ્ચય કર્યા વિના કેળવણી અપાયે ગમ તે વગર પામે ગણતર કરવાના પ્રયત્નો જેવું પરિણામી થાય.

આમાં એ મત નેત્રમાં આવે છે. એક પક્ષ કહે છે કે કેળવણી માત્રભાષા (ગુજરાતી) દ્વારા અપાવી નેત્રએ. બીજો પક્ષ કહે છે કે અંગ્રેજી દ્વારા અપાવી નેત્રએ.

આ પ્રશ્ન આખા ભારત વરસનો છે, પણ દરેક ઇલાકા કે પ્રાંત પોતાને સારું નિશ્ચય કરી શકે છે છતાં બીજા પ્રાંતોમાં શી ચર્ચા થઈ છે એ તપાસવાથી આપણે કાંઈક ગુચ્છવો: ઉઠકી શકીએ છીએ. બંગાલમાં બાંગલાને સમયે ન્યારે સ્વદેશી ભુસ્ત્રો ઉછળી રહ્યો હતો ત્યારે બંગાલી મારફત શિક્ષણ આપવાનો પ્રયત્ન થયો. રાષ્ટ્રીય શાળા પણ રચાયા. રૂપિઆનો વરસાદ વરસ્યો. પણ એ અખતરો નિષ્ફળ ગયો છે. મારી નાખી ગયાં છે કે બ્યવસ્થાપત્રને પોતાના અખતરો વિશે મૂઠકા ન હતી. તેવીજ દયામણી દશા સિંધુકાની હતી. બંગાળમાં શિક્ષિત વર્ગને અંગ્રેજ ઉપર ભારે મોહ છે. બંગાળી સાહિત્ય વધુ છે. તેના કારણમાં બંગાળી લોકોનો અંગ્રેજ ભાષાપરનો મજબૂત એમ સૂચવવામાં આવ્યું છે. હકીકત આ દલીલને ટોડે છે. સર સ્વીન્ડનાય ટાગોરનું ચમત્કારી બંગાળી તેમના અંગ્રેજને આભારી નથી. તેમની ચમત્કૃતિ તેમના સ્વભાષાસિમાનમાં છે. ગીતાંજલી પ્રથમ બંગાળીમાં લખાઈ. આ મહાકવિ બંગાળમાં બંગાળી ભાષાનોજ ઉપયોગ કરે છે. તેમણે શ્રેષ્ઠ દિવસ પહેલાં હિંદી આધુનિક રિયન પર કનકતામાં લખાયું આપ્યું તે બંગાળમાં આપ્યું હતું તે સાબગવા બંગાળના અગ્રગણ્ય પુરોષ અને સ્ત્રીઓ ગયાં હતાં. સાંભળનારાઓએ મને કહ્યું કે રોડ કાઢક સુધી લાવવુમની ધારાથી તેમણે શ્રીતા વર્ગને રસ ભોળ કરી મુક્યો હતો. તેમણે પોતાનાં વિચારો અંગ્રેજ સાહિત્યમાંથી નથી લીધા. તેઓ કહે છે કે જે વિચારો આ દેશના વાતાવરણમાંથી લીધે છે. ઉપનિષદોમાંથી લેહી કઢાડ્યા છે; હિંદુસ્તાનના આદ્યમાંથી તેમની ઉચર દૃષ્ટિ થઈ છે. એજ રિયન બીજા બંગાળી લેખકોની કુલ સમજ્યા છું.

દિમાલમ જેવા પ્રૌઢ લાગતા મહાત્મા સુનયોગમજ ન્યારે હિંદીમાં પોતાનાં બ્યા-
આપે છે ત્યારે બાળક, બધરાં ને મોટાં સૌ તેમનું રસિક ભાષણ સાંભળે છે ને સમજે છે. તેમનું અંગ્રેજ તેઓ કેવળ અંગ્રેજ મિત્રને માટે સાચવી રાખે છે. અંગ્રેજ ચબ્દોનો તરણો કરી પોતાનું ભાષણ કરતા નથી.

ગૃહસ્થાશ્રમી છતાં જેણે દેશને સ્વાર્થે શુદ્ધિ છે એવા માનનીય મહાનમોહન માલવી-આજીવું અંગ્રેજ ચાંદી જેવું ઝગમગાઈ છે એમ કહેવાય છે; તે જોલે છે તે વાદ્યસરોવરને વિચારવું પડે છે. જો તેમના અંગ્રેજીના ઝગમગાઈ ચાંદી સમો છે તો તેમનો હિંદી શોષ તો ગંગાના પ્રવાહ જેવો છે ને માનસસેવરમાંથી ઉતરતી મંગા જેમ સૂર્યનાં કીરણોથી સુવર્ણ સરખી ઝમઝમી રહે છે તેમ તેમનાં હિંદી આખ્યાનનો પ્રવાહ શુદ્ધ કાંચન સમો ચળકે છે.

આ ત્રણ વસ્તુઓની શક્તિ એમના અંગ્રેજી જ્ઞાનમાંથી નથી આવી, પણ એમના સ્વભાષા પ્રતિભા પ્રેમને લખને રહી છે. સ્વામીશ્રી દયાનંદે જે હિંદી ભાષાની સેવા કરી છે તે કાંઈ અંગ્રેજી જ્ઞાનને લીધે ન હતી તુલ્યસમ અને રામદાસે મરાઠી ભાષાને દીપાવી છે, તેમાં અંગ્રેજી ભાષાનો કોયો હિસ્સો નથી. પ્રેમાનંદે અને સામળ ભટ્ટે તથા છેક નાધુનિક કાળમાં દલપતરામે ગુજરાતી સાહિત્ય વધાર્યું તેનો જશ અંગ્રેજી ભાષા વધે શકે તેમ નથી.

ઉપરના દાખલાઓપરથી એમ સિદ્ધ થતું જણાય છે કે માતૃભાષાના વિકાસને સારું અંગ્રેજી ભાષાના જ્ઞાન કરતાં માતૃભાષા ઉપરના પ્રેમની-તેની ઉપર શ્રદ્ધાની જરૂર છે.

અંગ્રેજીમાંથી ભાષાતર કરનારમાંના કોઈ એવું કારણ દેખાય છે કે અમે તો માતા દુધની સાથે ગુજરાતી ભાષાનું જ્ઞાન માળ્યા અને અંગ્રેજી શીખ્યા છીએ, માટે સામાન્ય હિંદીમાંથી બની ગયા. ગુજરાતનો અભ્યાસ આ વાસ્તે કરવો ? પણ પરભાષાના સંપાદનના કામ કરતાં સ્વભાષામાં ગ્રંથીયતા મેળવવાનો અભ્યાસ અધિક છે. સામળાદિક ગુજરાતી કવિઓના કામમાં જુઓ, કુદે કુદે અભ્યાસનાં પ્રમાણ દેખાય છે. મનોમન ક્યો પૂર્વે ગુજરાતી કાચી દેખાય, પણ પછી ખરી પામી જણાશે થત કરો અધુરો તો તેની ભાષા પણ અધુરી, પણ જો વાપરનારનો થત સંપૂર્ણ તો ગુજરાતી ભાષા પણ સંપૂર્ણ હા. રણસારેથી દેખાય ગુજરાતી આર્યકુળની સંસ્કૃતની પુત્રી થણી ઉત્કૃષ્ટ ભાષાઓની સંગી ! તેને કાણ કદી અધમ કહે !

ઉત્તરમાં જો કે હિંદી ભાષા ખીટી રહી છે, છતાં હિંદી ભાષાને કેળવણીનું વાહન કરવાનો સતત પ્રયત્ન માત્ર આર્ય સમાજીઓએ જ કરેલો. જેવામાં આવે છે. સુર કુમારમાં તે પ્રયાસ ચાલુ છે.

મદ્રાસમાં દેશી ભાષા માગરતે શિક્ષણ દેવાની રીતચાસ થોડાજ વરસ થયાં શરૂ થઈ છે. તામીલ કરતાં તેલુગુ ભાષામાં વિશેષ જાગૃતિ છે. તામીલ શિક્ષિત વર્ગની ઉપર અંગ્રેજીની એટલી બધી અમર થઈ છે કે તેઓ તામીલ માગરતે જોતાવું કાર્ય સાધવા નેટસો ઉત્સાહ નથી ધરાવતા તેલુગુ ભાષામાં અંગ્રેજી શિક્ષણે એટલો પ્રવેશ નથી કર્યો તેથી લોકો માતૃભાષાનો વિશેષ ઉપયોગ કરી રહ્યા છે. તેલુગુ વિભાગમાં કેવળ તેલુગુ માગરતે શિક્ષણ આપવાનો પ્રયોગ ચાલે છે એટલું જ નહીં પણ તેલુગુ ભાષાઓએ હિંદુસ્તાનની ભાષા દાહ વિભાગ કરવાની રીતચાસ શરૂ કરી છે. આ વિચારનો પ્રચાર થોડાજ સમયમાં શરૂ થયો છે છતાં તેઓનો પ્રયત્ન એવો ચોરસોનો છે કે કુદરતમાં આપણે તેનો અમલ થયો જેવા પામ્યાં. તેમનાં કાર્યપ્રવાહમાં ખડકા થવા છે પણ તેને તોડવાની શક્તિ તેઓ ધરાવે છે એવી આશી ઉપર તેઓના નેતાઓએ જાપ પાડી છે.

મારા પત્રમાં તે પ્રયાસ આશુ છે. આપુરવિન અખ્યાપક કરવો એ પ્રયાસનો હું હી-
મામતી છું. ભાષા નાપકનું તેજ દષ્ટિબિંદુ છે. ખાનગી શાળાઓ એ કાર્યમાં શ્રેષ્ઠ છે.
અખ્યાપક વીજપુરકરે મહાકપ્તે મહન કરીને યોજાના સાહસનો જીજ્ઞાસુ કર્યો છે ને
યોગ્ય સમયમાં આપણે તેમની શાળા સ્થપાએલી જોઈશું. ખાસ પુસ્તકો લખવાની યોજના
રચી હતી કેટલાક પુસ્તકો છપાયા છે ને કેટલાક લખેલાં તૈયાર છે. તે શાળાના શિક્ષકોએ
કદી અગ્રહા બતાવી નથી. એ તેમની શાળા કેમનસીમે બંધ ન થઈ હવે તો અત્યારે
મરાઠી મારફતે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ આપી શકાય કે નહીં એવો પ્રશ્ન રહેતો નહીં.

ગુજરાતમાં ભારતીયો મારફતે કેમવણી દેવાની હોશવાસ થઈ સુધી છે એ વિષે
આપણે રાં. બા. હરગોવિંદલાલ ઝાંઝાવાળાના લેખમાંથી જાણી શકીએ છીએ. મરકુમ
દીવાન બહાદુર મણીભાઈ જલભાઈ તે વિચારના નેતા મણી શકાય, એમણે રોપેલ બીજા
ને પોષવું કે નહીં એ વિચાર આપણે કરવાનો રહ્યો છે. અને તો લાગે છે કે તેમાં
જેટલી દીવ થાય છે તેટલું આપણને તુક્યાન જ છે.

અંગ્રેજી ભાષા મારફતે કેમવણી લેવામાં બોજામાં બોજાં સોજ વરસ લાગે છે.
તેજ વિષયો માતૃભાષાદ્વારા શીખવવામાં આવે તો મધ્યારમાં વધારે દર વરસ જાગે એવો
અભિપ્રાય ઘણા પ્રૌઢ શિક્ષકોએ આપ્યો છે. હજારો વિદ્યાર્થીઓના ઇ વરસ બચે એટલે
તેટલાં હજાર વરસો, પ્રળને મળ્યા જેવું થાય.

પરભાષા મારફતે શિક્ષણ લેવામાં જે બોલે મગજ ઉપર પડે છે તે અસહ્ય છે.
એ બોલે આપણા જાળો ઉચ્ચથી સહે પશુ તેનો બદલો તો તેઓને વેંજી છૂટો.
તેઓ બીજે બોલે ઉપાડવાને અસમર્થ થાય છે. આથી આપણા ગ્રેડ્યુએટ મણે ભાષે
નિમત્ત, નખળા, નિરસાહી, રાગી ને કેવળ નકરી બને છે. શોધક શક્તિ, વિચારશક્તિ,
સહન, હૈયું, લીરતા, નિર્ભયતા વગેરે ગણે ક્ષીણ થઈ જાય છે, તેથી આપણે નવી યોજના
રચી શકતા નથી, રચીએ છીએ તો પાર ઉતારી શક્યા નથી કેટલાક જેઓ
ઉપરના શુભો બતાવી શકે છે તેઓ અમ્રણ મૃત્યુનો ભોગ થઈ પડે છે. એક અંગ્રેજે
લખ્યું છે કે શાહીયુક્ત કાગળ જેમ અસલ લેખને વિશે છે તેમ પુરોષ બહારની પ્રળને
વિશે છે. આ વિચારમાં જેટલું વલ્લે હશે તે કંઈ બેચિયાની સ્વાભાવિક અપેક્ષાબતાને
હીધે નથી. આ પરિણામનું કારણ કેમવણીના વાહનની અપેક્ષાતાજ છે. આપણે ડા.
બોઝ ને ડા. રાંધની ઉપર મોહાઈ થઈ પડીએ છીએ. જરી ખાતરી છે કે ને આપણે માત્ર
ભાષા મારફતે ૫૦ વરસ સુધી કેમવણી હીધી હોત તો આપણામાં એટલા બોઝ ને રાંધ
જાગે જ કેટલા અસ્તિત્વ આપણને આશ્ચર્ય ન પમાડત.

હવે છે કે જે વિચારો ને જે વસ્તુઓ ને વસ્તુઓ ને વસ્તુઓ એવું છે કે નહીં એ વિચાર એક
છે, દિંદુસ્તાનના આઠાશમાંથી તેમની ઉપર દષ્ટિ થઈ છે. એવું જણાશે. તેઓએ પ્રથમ
સેખાની હું સમજ્યો છું.

રમાં નવીનતા લેવામાં,
દિમાલ્ય જેવા પ્રૌઢ લાગત મહાત્મા મુનશીભાઈ નવારે કાયમ કાગળની ઉપમા
ખ્યાન આપે છે ત્યારે બાળક, બપોર ને મોટાં સે તેમનું રહિ ને જન્મ વિરમવપૂર્વક
સમજે છે. તેમનું અંગ્રેજ તેઓ કેવળ અંગ્રેજ મિત્રને માટે સ્ત્રીવાની પદ્ધતિથી પરાવાર
અંગ્રેજોનો તારણો કરી પોતાનું બાપણ કરતા નથી.

માતાના ધાવણી સાથે જે સંસ્કાર મળે છે તે ને મધુર શબ્દો મળે છે તેની અને શાળાની વચ્ચે જે અનુમધાન હોય તેમજ તે પરભાષા મારફતે જગવણી લેવામાં મુકે છે. તે તો અત્યંત હોય પવિત્ર હોય છતાં તે પ્રજાના હુકમન છે. આપણે તેવા શિક્ષણના ભાગ થવામાં માતૃદ્રેષ કરીએ છીએ. પરભાષાદ્વારા મળતા શિક્ષણમાં મુક્યાન એટલેથી જ નથી બાકય. શિક્ષિતવર્ગ અને પ્રજા વર્ગ વચ્ચે અંતર પડી ગયું છે. પ્રજાવર્ગને આપણે નથી ઓળખતા. પ્રજા આપણને નથી ઓળખતી. આપણને તો તે સાહેબ લોક તરીકે મણી કહાડે છે, આપણાથી ડરે છે, આપણો અવિશ્વાસ ડરે છે. ને સ્થિતિ હાલો સમય આવે તો શિક્ષિતવર્ગ પ્રજાવર્ગના પ્રતિનિધિ નથી એવો લોક કઈંનો આશય ખરા પડતો વખત આવે.

અંગ્રેજ પરવે આપણી પરિસ્થિતિ ઉપર, જોઈએ તે કરતાં વધારે વજન આપણે દેએ છીએ આ વિષય આ પરિસ્થિતિ પુરુષુટથી જ ચર્ચાએ એ મારા ખ્યાલ બહાર નથી જોએ સંજ્ઞાકરણી વિચારોમાં હાથ નથી ધાલી શકતા, તેઓને પણ આટલું વિચારવું કે કહેવું અથોચ નથી. તે એ કે અંગ્રેજ સંબંધ કેવળ દિલ્લા હિતાયે છે, રાજ્ય-કર્તા તેમજ પ્રજા મને ને એવું સાપિત થાય કે અંગ્રેજદ્વારા શિક્ષણ આપતાં પ્રજાનું માનસિક જગ હણાય છે તો એક હાથુવાર પણ ચોખ્ખા વિના શિક્ષણનું વાહન ફેરવવું નેહીએ. આમ થવામાં જે જે વિગતો હોય તે દૂર કરવામાં આપણે પુરુષાર્થ રહેશે છે. ને આ વિચાર સ્વીકારવામાં આવે તે અખ્યાપક મુવની જેમ માનસિક જગની દાની કમુક કરનારોને બીજી દલીલ આપવાપણું નથી રહેતું.

માતૃભાષાદ્વારા જગવણી આપતાં અંગ્રેજ ભાષાના જ્ઞાનને ધક્કો પડેલો કે નહિ એ વિચાર કરવાની આવશ્યકતા હું સ્વીકારતો નથી; એ ભાષાની ઉપર બધા જગવાવશ્ય દિલીને પ્રભુતા મેળવવા ઉપર રૂચિ ઉત્પન્ન કરવાની પણ જરૂર નથી, એવી મારી નમ્ર માન્યતા છે.

અત્યારે માતૃભાષા મારફતે આપણે જગવણી લેતા યદ્યપ્ત ત્યારે આપણા ઘરમાં આપણે જુદાજ સંબંધ સંબોધ અત્યારે સ્ત્રીઓને આપણી ખરી ભાગીયણ નથી કરી શકતા. તેઓને આપણી પ્રવૃત્તિનું જોઈએ જ્ઞાન હોય છે અને આપણા માથાપને આપણા વશુતરની કંઈ ખજાર નથી હોતી. આપણા પોતી, હાનમ, આપણા બંગો, આ જ્ઞાને, આપણે ને આપણી ભાષા મારફતે ઉચ્ચ જ્ઞાન લેતા હોઈએ તે સહેજે જગવણી આપીએ. વિતામતમાં હાનમત કરાવતાં હાનમની સાથે આપણે રાજ્યતંત્રની વાત કરીએ છીએ. આવી એવું આપણા કુટુંબમાં નથી કરી શકતા. તેનું કારણ આપણા કુટુંબીઓ કે હાનમે અજ્ઞાન છે એ નથી. પેલા અંગ્રેજ હાનમના નેટલા જ્ઞાની તો તેઓ છે. તેઓની સાથે આપણે મહાભારત, રામાયણ, તીર્થસેન વગેરેની વાતો કરીએ છીએ, કેમ કે પ્રજા જગવણી એ દિલામાં વડે છે, પણ નિશાળામાં લીધેલું ઘેર નથી લઈ જઈ કમળું કેમકે આપણે અંગ્રેજ મારફતે ચીનેનું આપણા કુટુંબીઓને કરી શકતા નથી.

અત્યારે આપણી ધારાસભામાં જલો કારભાર અંગ્રેજીમાં આવે છે. પણ મંડળમાં એજ દલા વર્તે છે તેથી કંજુસની ગદ્યક વિદ્યાલન દાડી મુકવા જેવું થઈ રહ્યું છે.

અદાલતોમાં પણ એજ દશા છે. ન્યાયાધીશ હમેશાં શિક્ષાવચન કહી સંમળાવે છે. અદાલતમાં મોટા વર્ગે તે સંમળાવણ તત્પર હોય છે. પણ તેઓને ન્યાયાધીશોના છેવટના સુસ્ત કુસ્ત સિવાયનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. પોતાના વર્ગોનેનાં બાપલું પણ તેઓ નથી ગમતું ચક્રતા. અંગ્રેજ શાળામાંથી નીકળેલા તમીઓની પણ એજ દાલત છે તેઓ દરેકને જોઈતું જ્ઞાન દઈ શકતા નથી. તેઓને શરીરના અવયવોનાં ગુજરાતી નામ તો આવડે નહીં, એટલે ઘણે જાણે તેમને માત્ર દવા ચીકી લખવા ઉપરાંત દરદી સાથે લેવા દેવા હોતી નથી. એમ કહેનાય છે કે હિંદુસ્તાનમાં સીપરો ઉપરથી ચોમાસામાં પાણીના ધોધ પડે છે, તે આપણે અવિચારને લીધે નકામા જતા દુધને ઊંચે. સુવર્ણમય ખાતર આપણે લાખો રૂપિયાનું હમેશાં પેદા કરીએ છીએ તે પરિસ્થિતિ રાગે વહેરી લઈએ છીએ. તેમજ અંગ્રેજ ભાષા બોલવાના મોળાથી કચ્છમાં મોઢા આપણે દીર્ઘદંતિને અભાવે ઉપર પ્રગળે પ્રગળે જે ગળવું જોઈએ તે દઈ શકતા નથી આ વાકવર્મા અતિચયોક્તિ નથી પણ તે મારી તીવ્ર લાગણી દર્શાવનાર છે. માતૃભાષાનો જે અનાદર આપણે કરી રહ્યા છીએ, તેનું બારે પ્રાચિત ન્યાયલે કરવું પડશે તેથી પ્રભુએ ઘણું મળ્યું છે તેમાંથી પ્રગળે હવે છોડવવી એ શિક્ષિતવર્ગની પહેલી ફરજ સમજી લે.

માતૃભાષાને કેળવણીનું વાહન કરવું એ છટ ટેપ તે તેના અમન થવા સાર આપણે શા ખજાણાં ભર્યાં જોઈએ એ વિચારવું જોઈએ દરીયા આપ્યા વગર એ ખજાણાં મને જેવાં સુઝે છે તેના લખી નાખી છ.

(૧) અંગ્રેજ જલ્દીનાર ગુજરાતીએ બહોળા જાળે પણ પરસ્પર અવદારમાં અંગ્રેજોનાં પ્રયોગ ન કરવો.

(૨) જેને અંગ્રેજ અને ગુજરાતી જાનેનું જ્ઞાન છે તેણે અંગ્રેજીમાં જે મારાં ઉપયોગી પુસ્તકો કે વિચારો હોય તે પ્રગળ્યાગ ગુજરાતીમાં સુકવા.

(૩) કેળવણી મંડળોએ પાઠ્ય પુસ્તકો નૈયાં કરાવવા.

(૪) ધનાઢય પુરુષોએ ગુજરાતી માતરત કેળવણી આપવાની શાળાઓ જગ્યાએ જગ્યાએ રચાવવી.

(૫) ઉપની પ્રવૃત્તિની સાથેજ સરકારને પરિષદોએ અને કેળવણી મંડળોએ અરજ કરવી કે બધી કેળવણી માતૃભાષા મારફતેજ આપવી જોઈએ અદાલતોમાં ને ધારાસભામાં વહેવાર ગુજરાતી મારફત થવો જોઈએ ને પ્રગળવું મધુ કાર્ય તેજ ભાષામાં થવું જોઈએ. અંગ્રેજ જલ્દીનારને સારી નોકરી મળી રહે છે તે પ્રયાં બદલી નોકરીને લાપકાત પ્રમાણે ભાષાભેદ સામ્યા વિના પસંદ કરવાં જોઈએ ગુજરાતી ભાષામાં તેઓને જોઈતું જ્ઞાન મળે એવી શાળાઓ રચાવવી જોઈએ, એવી અરજ પણ સરકારને જવી જોઈએ.

રાષ્ટ્રીય ભાષા.

જેમ કેળવણીના વાહનનો વિચાર કરવો પડ્યો તેમજ આપણે રાષ્ટ્રીય ભાષાનો વિચાર કરવો પડ્યો છે. અંગ્રેજ રાષ્ટ્રીય ભાષા થવાની હોય તે અંગ્રેજને જરૂરીઆત રૂપાંત મળવું જોઈએ,

અંગ્રેજી રાષ્ટ્રીય ભાષા યદ્ય શકે? કેટલાક ભક્ષાન સ્વદેશાભિમાની કહે છે કે અંગ્રેજી રાષ્ટ્રીય ભાષા થવી નોંધએ, એવો પ્રશ્ન અજાનદસ્તામૂલક છે, અંગ્રેજી રાષ્ટ્રીય ભાષા થઈ શકી છે આપણા નામદાર વાઇસરોય માહેએ ભાષણ કર્યું છે, તેમાં તેમણે માત્ર તેવી આસા જતાવી છે. તેમનો વિસ્તાર તેમને ઉપર્યુક્ત એણીએ નથી કર્યો. ના. વાઇસરોય માહેએ માને છે કે અંગ્રેજી ભાષા દહાડે દહાડે આ દેશમાં વિસ્તાર પામશે, આપણાં કુટુંબોમાં તે પ્રવેશ કરશે અને છેવટે રાષ્ટ્રીય ભાષાની ઉપ પદવી ભોગવશે અત્યારે ઉપર દર્શક વિચારતા આ ખ્યાલને ટેકા મળે છે આપણા શિક્ષિત વર્ગની દશા બેતાં અંગ્રેજી વિના આપણે કારભાર નહીં પડે એવો આભાસ આવે છે, એમ જતાં જતાં જિંડા ઉતરીશું તો માત્ર પડશે કે અંગ્રેજી રાષ્ટ્રીય ભાષા ન થઈ શકે-ન થવી નોંધએ.

રાષ્ટ્રીય ભાષાનાં ગાં લક્ષણો હોવાં નોંધએ ?

૧. તે ભાષા અમરદાર વર્ગને સારૂ મહેતી હોવી નોંધએ

૨. તે ભાષાની ભારત ભારતવર્ગનો પરસ્પર ધાર્મિક, આર્થિક અને રાજ્ય પ્રકારથી અગ્રદાર સમ્બંધ હોવો નોંધએ.

૩. તે ભાષા ભારતવર્ગના ધણા લોકો બોલતા હોવા નોંધએ.

૪. તે ભાષા રાષ્ટ્રને સારૂ મહેતી હોવી નોંધએ

૫. તે ભાષાનો ખ્યાલ કરતા કશ્વિક અસ્પર્યાયી સિગ્નિ ઉપર વર્ગન મુકવું ન જાય એ અંગ્રેજી ભાષામાં આપણું એક પણ લક્ષણ નથી દિંદીમા બતાવે છે

હિંદી ભાષા કું અને કું હું કે ને ઉતરમાં હિંદુ તથા મુસલમાન બોલે છે તે દેવનાગરી અથવા ઉર્દૂ લિપિમાં લખે છે.

આમ હિંદી ભાષા રાષ્ટ્રીય ભાષા તરીકે નિર્માણ થઈ શકી છે. તેને આપણે ધણાં વર્ષો પૂર્વે રાષ્ટ્રીય ભાષા તરીકે વાપરી છે ઉર્દૂની ઉત્પત્તિ પણ હિંદીની એ શક્તિમાં નહેતી છે

કેળવણીના વિષયોના વિચાર.

કેળવણીના વાહનનો, રાષ્ટ્રીય ભાષાનો અને તેમાં અંગ્રેજીના સ્થાનનો વિચાર આવશ્યક છે. આપણી શાળાઓમાં અપાતી કેળવણીના ન્યૂનતા છે કે નહીં એ વિચારવાનું રહ્યું.

આ વિષયમાં મતભેદ નથી, સર્ગાર, પ્રગ્ભવત ધણાં ચાલુ નિધારણને વખોડે છે. શું લખાય છે તે શું આવે છે એ વિષે સારી પેઠે મતભેદ છે. એ મતભેદમાં કિતરવા નેટલું મારે જાન નથી. મેં જે વિચાર કર્યો છે તે આપરિપક્વની સમજ મુકવાની કૃષ્ટતા કર્યું છે.

આધુનિક શિક્ષણમાં આપણી કૌટુંબિક વ્યવસ્થા ઉપર ધ્યાન દેવામાં આવ્યું નથી એમ મને હંમેશાં લાગ્યા કર્યું છે. તેની રચના કરવામાં આપણી હાજરોનો વિચાર કરવામાં નથી આવ્યો એ સ્વાભાવિક હતું.

મોઢલોએ આપણા સાહિત્યને તિરસ્કાર્યું. આપણને વડેમી ગણ્યા. યોજકોમાંના પ્રજા ખરાબે આપણા ધર્મ વિશે ગાઢ અજ્ઞાન હતું. આપણી સમજના આધારોમાં લાગી. આપણે પશ્ચાત પડેલી પ્રજા તેથી આપણા અધારણમાં ખામી જુગ હોવી નોંધએ એમ થનારું.

તેથી શુદ્ધભાવે બુધભરેલું બંધારણ રચાયું નથી એના કારણથી હતી ત્યાં ચોખ્ખોને તે નજીકની જ સ્થિતિ હોય તોજે. રાજકર્તાને મદદ કરનારા વધારો, તપ્તિઓ, મહેતાઓ જેવાં, આપણને બંધાને નવું જ્ઞાન જોઈશે આ વિચારથી બધી દેવતા થઈ એટલે આપણા સસારનો વિચાર કર્યા વિનાનાં પુસ્તકો રચાયાં અને આ પ્રેમ કહેવનનો તરણો કરીએ તો યોગ આગળ ગાડી મુકાય. મનમારી કહી ગયા છે કે જે ઇતિહાસ જુઓળ શીખવવાં હોય, તે પ્રથમ હોકરાનાં ઘરના ઇતિહાસ બુગેળ શીખવવાં જોઈએ. ઇતિહાસમાં મને ઉત્સાહ આવે એવું કંઈ મેં જોયું નહતું. ઇતિહાસ પ્રદેશભિમાન શીખવવાનું સાધન હોય છે, આપણી શાળાની ઇતિહાસ શીખવવાની પદ્ધતિમાંથી મને આ દેશના વિશે અભિમાનનું કારણ નથી મળ્યું, તે શીખવા માટે ખીમત પુસ્તકો વાંચવા પડ્યાં છે. અકર્ણિત આદિ નિર્ગેષમાં પણ દેશી રૂઢિને સ્થાન થોડું જ આપવામાં આવ્યું છે. લુની પદ્ધતિને લગભગ ત્યાગ થયો છે. આંક શીખવવાની દેશી પદ્ધતિ જતાં આપણા વડવાઓમાં દાખલા ગણવાની જે ઝડપ હતી તે આપણામાં નથી રહી વિદ્યાનું છૂંક છે. તેના જ્ઞાનનો ઉપયોગ બાળકો કરી શકે એવું હોતું જ નથી. ખગોળ જેવાં થાણે બાળકોને આકાશ જતાવી શીખરી શકાય તેને બદલે પુસ્તકોમાંથી શીખવવામાં આવે છે. કાંઈ પણ નિદાનનાં નિરાશ છોડ્યા પડી પાણીના ટીપાનું પ્રયત્ન કરતાં આવડતું હોય એવું હું જાણું છું નથી.

આરોગ્યનું શિક્ષણ કદાચ નથી એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી. આઠ વર્ષની ઉંમર વણીને અંતે આપણને મરડી વગેરે રોગોમાંથી બચતા આવડતું નથી, આપણા ડોક્ટરો તે રોગોને દૂર નથી કરી શક્યા એ આપણી જગવણી ઉપર હું મોટામાં મોટો આક્ષેપ સમજું છું. આપણા ઘરોની બહાર આરોગ્યના નિયમોએ પ્રવેશ કર્યો હોય એવો અનુભવ મેં સેકડો ધરા જોયા છતાં મેળવ્યો નથી. મર્પાદિ કરડે તો ચુકરું તે આપણા મનમાં એટલું કહી શકે એ વિશે મને પુસ્તકો શક્ય છે. જે આપણા ડોક્ટરોને નાની ઉંમરથી ડાક્ટરી શીખવવાનો પ્રમંથ મળી શકે એ હોત તો અત્યારે જે રીત સ્થિતિ તેઓની ને છે, તે નજર હોત. આ આપણી જગવણીનું લાભકર પરિણામ છે.

હવે જે વિષયોની જગવણી મુદ્દલ નથી અપાતી તે વિચારીએ. જગવણીને સુખ્ય દેવું ચારિત્ર્ય હોવો જોઈએ, ધર્મ વિના ચારિત્ર્ય કેમ બંધાય એ મને સુઝી શકતું નથી. આપણે અતોષ્ટ તતોષ્ટ ચતા જઈએ છીએ, તેનું જ્ઞાન હલુ હવે ધરો.

આ દેશમાં ૪૮ થી ૯૦ ઓપરેશન જેનીના ધધામાં રોગપ્રત્યેક છે. તે ધધાનું જ્ઞાન જેટલું હોય તેટલું જોઈએ ગણાયું જોઈએ; છતાં તેને આપણી દાષ્ટકુલ સુધીના ક્રમમાં સ્થાન નથી. આવી કંઈકો રિયલિટિ અવીજ નબી શકે.

વણીને ધધો નજીકનો જાય છે. એકતોને સારું અવકાશના સમયનો તે ધધો કહેતા તે ધધાને આપણા ક્રમમાં સ્થાન નથી. આપણી જગવણી જગ મુત્સરી વર્ષ પેલા વરે છે તે તેનું વધતું એવું છે કે ચોની, લુહાર, કે મોઝી પણ જે શાળામાં સપાટો તો તે પણ મુત્સરી બની જાય છે. સારી જગવણી તો મદુ સે એમ આપણે ઇચ્છીએ એવું આપણી જગવણીને અંતે બધાં મુત્સરી થાય તો ?

આપણી જગવણીમાં શરિય કળાને સ્થાન નથી, મને પોતાને તે હું ખતી વાત નથી, એ તો અનાયાસે પ્રાપ્ત થએલું સુખ માની લીધું છે પણ પ્રજાને દરિય વાપરતા શીખતું

છે, જેને સીખવું હોય તેને તે પ્રસંગ મળવો જોઈએ. પણ તે તો કેળવણીક્રમમાં વિસતરક મળેલું જ જણાયું છે.

સંગીતને ક્યાંએ સ્થાન નથી જોતો. સંગીતની અસર આપણી ઉપર બહુ ઘાવ છે. એનો આપણને આંખેલું જ ખ્યાલ નથી નહીં તો મગીન આપણાં બાળકોને ગમે તેમ કરીને આપણે આપું છતાં.

વ્યાયામ.

આ યજ્ઞમાં રમતો ઇત્યાદિનો સમાવેશ ક્યાં છે, તેનો પણ ભાવ પૂછવો નથી દેશી પદ્ધતિનો ત્યાગ થયો છે અને ટેનિસ, ક્રીકેટ અને ફુટબોલનું માત્રાત્મક રચનાયું છે. આ ત્રણે રમતોમાં રસ છે એમ કહી શકાય છે. પણ જે આપણે પ્રાચીન ધર્મગ્રંથોથી મેળવેલું ગયા ન હોત તો આપણે એટલીજ રસિક, ખન્ય વિનાની આપણી રમતો, જેવી કે ચેડી દોડ, મોઢ દોડીઓ, જાઓ, મગ માટની, હુલ્લુ, ખાત પાટ, નન નાગેલીઓ, માત તાલી વગેરેનો ત્યાગ ન કરત. કસરત જેમાં આઠે યાગને પુરતી તાલીમ મળે છે અને જેમાં ધણું રહસ્ય કંઈ છે તેનો અને કુસ્તીના અભ્યાસનો વચસગ દોષ યદ્ય મળે છે. જે કાંઈ પણ પાશ્વત્ય વસ્તુની નકલ કરવી થોડા હોય તો 'ટ્રીલ'ની નકલ કરવા જેવું છે એમ મને લાગે છે.

શ્રી શિક્ષણ.

જેમ પુરુષ શિક્ષણને સાર આપતી રચના ખામીઓ ભરેલી છે તેમજ સ્ત્રીશિક્ષણનું છે ભારતવર્ષમાં સ્ત્રીપુરુષોનો શ્રી સંબંધ છે, સ્ત્રી જન-મંડળમાં શ્રી સ્થાન ભોગવે છે, તેનો વિચારજ કરવામાં આવ્યો નથી.

પ્રાથમિક કેળવણીનો ધણેભાગ બંને વર્ગ માટે સામાન્ય હોઈ શકે, તે ઉપરાંત બધે બહુ અસમાનતા છે સંસારમાં બંને પુરુષ સ્ત્રી વચ્ચે જેમ કુદરતે બેદ રાખ્યો છે તેમજ, કેળવણીમાં બેદની આવશ્યકતા છે. સંસારમાં બંને સરખાં છે, પણ તેમના કાર્યમાં વિશાલ ભેદમાં આવે છે. શ્રદ્ધા સત્ય ભોગવવાનો અધિકાર સ્ત્રીનો છે. બહારની વ્યવસ્થાનો અધિકાર પુરુષ છે. પુરુષ આજીવિક લાવનાર છે, સ્ત્રી સંમત કરનાર અને વ્યય કરનાર છે. સ્ત્રી બાળકનું મોખું કરનારી છે, તેની વિધાતા છે, તેની ઉપર બાળકનાં ચારિત્ર્યનો આધાર છે. તે આજીવિકા છે, તેથી તે પ્રગતી માતા છે. પુરુષ પ્રગતી પિતા નથી. અસુક મુલત પછી પિતાની અસર પુત્ર ઉપર થોડી રહે છે. માતા પોતાનો દરજ્જો કઠો રોકતીજ નથી. બાળક પુરુષ વ્યવસ્થાએ પદોન્મા પછી પણ માતાની પાસે ખુશીથી જલ કરી શકે છે પિતાની સાથે જોયે સંબંધ નથી રાખી શકે.

એટલે એક તરફથી આપણે સ્ત્રીને અધિકારમાં ને અધમ દરમાં રાખીએ તે ખોટું છે. તેમજ બીજી તરફથી સ્ત્રીને પુરુષનું કામ સેવિયું તે નિર્જનતાની નિશાની છે ને તે સ્ત્રીની ઉપર જુલમ ક્યાં જાય છે. એટલે સ્ત્રીઓને સાર અસુક વસ્ત્ર પછી નોખી ધટનાની જરૂર છે. તેમને શુદ્ધ વ્યવસ્થાનું, ગર્ભભાજની આવશ્યકતા, બાળકને ઉછેરના વગેરેનું જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે. આ ચોજના રચતી એ બહુ મુશ્કેલીનું કાર્ય છે. શિક્ષણના ક્રમમાં આ નવો વિષય છે. તેમાં શાખાઓનો નિર્ણય કરવા સાર માનિત્રિયાન, જ્ઞાનવાન,

ઝીઝો અને અનુભવ પામેલા પુરુષોની મંડળી નીમી તેમની પામેથી કંઈક યોગ્યતા પ્રાપ્તિની જરૂર છે.

શિક્ષકો.

ત્યાં ત્યાં નજર કરીએ છીએ, ત્યાં ત્યાં કાચા પાયા ઉપર બારે ચક્ષુતર કરી સુકેલુ જોવામાં આવે છે. પ્રાથમિક કેળવણીને સારૂ પસંદ કરેલા શિક્ષકો વિનયની ખાતર ભરે શિક્ષક કહેવાય પણ હકીકતમાં તેઓને એવી ઉપચાર આપી શિક્ષક શબ્દનો દુરુપયોગ કરીએ છીએ વિદ્યાર્થીનો બાલ્યકાળ સર્વથી અમત્યનો છે એ સમયે મજેદુ જ્ઞાન કદી ભુલાતું નથી એજ મમયે તેને ઝોછામાં ઝોછી સુત મળે અને ગમે તેવી કામચલાઉ નિશાળમાં તેને ગોધવામાં આવે છે. મારી માન્યતા છે કે કાલેજ, હાઇ સ્કૂલ વગેરેના શાળાઓમાં આ ગરીબ દેશથી ન સહન થઈ શકે એવું અરથ કુવામાં આવે છે, તેને બદલે બે પ્રાથમિક કેળવણી, સ્પષ્ટ સૈન્દર્ભનો કાંઈ પણ ખ્યાલ રહે અને આરામની સલાજ રહેતી હોય એવી જગ્યાએ સુશિક્ષિત, પ્રૌઢ અને નીતિમાન શિક્ષકો મારફત આપવામાં આવે તો થોડી સુસ્તિ આપણે ધણી મહત્વના પરિણામો જોઈ શકીએ આવો દેર દાર કરવા સારૂ ચાલુ શિક્ષકોનો પગાર દર માસે બેવડાબે હોય તો પછી હેતુ પાર પડવાનો નથી મોટાં પરિણામો એવા જીજ્ઞાસુ દેશનાથી ન આવી શકે પ્રાથમિક કેળવણીનું સ્વરૂપ બદલાવું જોઈએ. હું જાતું છું કે આ વિષય ધરો કહીશું છે તેમાં વિધેના પડ્યા છે. એમ છતાં યુજ્જત કેળવણી મડળની શક્તિ બહાર એને દુઝી હોય ન જોઈએ.

પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોનો ટોપ કઢાડવાનો મારો હેતુ નથી એ કહેવાતું કલંબ જરૂર છે તેઓ પોતાની શક્તિ ઉપરાંત પરિણામ બતાવી શકે છે, એ આપણી ભવ્ય સમ્મતાનું ફળ છે એમ હું માનું છું. બે તે શિક્ષકોને પુરી લાખકાત અથવા પુરે ઉત્તેજન મળે તો જે પરિણામ આવે તેનું માપ કદી શકાય તેમ નથી.

ફરજિયાત વિઠ મરજિયાત.

કેળવણી મફત અને ફરજિયાત હોવી જોઈએ કે કેમ તે વિશે હું કાંઈપણ કહેવું અનુચિત ગણું છું મારો અનુભવ થોડો છે વળાં કાંઈ પણ પ્રકારની ફરજ પ્રત્યની ઉપર નાખવી એ મને વસતુ લાગે છે ત્યાં અછડી ફરજ ક્યાં નાખવી એ વિચાર ખટક્યા કરે છે હાલ આપણે કેળવણી મફત અને ફરજિયાત રાખી તેના અખનસ કરીએ એ સમયને વધારે ચચિકર જણાય છે મારી તપાસતું પરિણામ ફરજિયાત કેળવણીની ચોગ્યતા વિરૂદ્ધ આવ્યું, પણ તે તપાસ નહીં જેવી હોવાથી તેમની ઉપર વજન નથી દઈ શકાતું આ વિષય ઉપર પરિષદમાં આવેલા સભ્યો આપણને વજનદાર મીઠિલી આપશે એમ ધારી લઉં છું.

ઉપાયો.

આ બધી ખામીઓ દૂર કરવાના ધોરી રસ્તો અરજ નથી, એમ મારી ખાતરી છે. ના ફરજિયાત રાજ્યકર્તાથી એકાએક થઈ શકતા નથી એ સોદસ પ્રગતિ આગેવાનો કરવા જોઈએ, અંગ્રેજ બધારજીમાં પ્રગતિ સ્વયં સાદ્દમને ખામ અધાન છે સરકાર આપે તોજ ચાલ એમ વિચારીશું તો આપણને આપણુ પાતું કરતાં યુગો પીતવાનો સહય

છે જેમ ઇંગ્લાન્ડમાં તેમજ અહીં સરકારની ખાસે અખતિય કરવાતા પદેના આપણે કરી બતાવવા જોઈએ જેને જે દિશામાં ન્યૂનતા જણાય ત્યાં ન્યૂનતા દૂર કરી પોને શુભ પરિણામ લાવી સરકાર પાસે ફેરફાર કરાવી શકે છે. આવા આદર્શને સાચું દેશમાં કેળવણીની અને આસપાસ સરચાઓની સ્થાપના કરવી ઘટે છે.

તેમાં એક મહા નિર્મિત છે આપણને ડીમીનો ભારે મોહ છે ઉનીચું 'યસા ઉપર આપણા જીવનનો આધાર રાખીએ છીએ આથી પ્રભને ભારે નુશ્વાન થય છે ' ડીમી ' એ મગકની તોમરીઆત વર્ગનેજ કામની છે તે આપણે લુની નજીએ છીએ પણ પ્રભની કનાગન કંઈ નોકરીઆત વર્ગ ઉપર અણુવાની નથી તેમ સકોને નોકરી વિના ધણીજ સ્ત્રી ધન પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે, એમ આપણે એનેર જોઈ શકીએ છીએ અજણ જેમ પેનાની દોલીઆરીથી કરોડાધિપતિ થઈ શકે છે, તેમ અજણ વર્ગ કેમ ન થઈ શકે ? નો લજોવ વર્ગ બીતિ છોડે તો તેઓમાં અજણ જેટલું સામર્થ્ય તો જરૂર આવી શકે.

જો ' ડીમી ' નો મોહ છુટે તો દેશમાં ખાનગી શાળાઓ ધણી આવી શકે છે. મોટા રાત્રવકર્ષા પ્રભની અધી કેળવણી સાચવી શકતા નથી અનેક કામાં તો શુખ્યત્વે ખાનગી શાલેમજ છે ઇંગ્લાન્ડમાં અનેક સંસ્થાઓ ખાનગી સાહસથીજ ચાલે છે તેઓ પોતાનાજ પ્રયાણપરો આપે છે.

આ કેળવણીને ગાત્ર પાયા ઉપર સુકવાને માફ ભગીરથ પ્રભનની જરૂર પડશે. તેમાં ધનનું, મનનું, તનનું અને આત્મનું અપણુ થયુ જોઈશે.

અમેરિકામાંથી આપણે થોડુંજ શીખી શકીએ એવું મને ભાસ્યું છે, પણ એક વસ્તુ તો આપણે અનુકરણ કરવા જેવી છે ત્યાંની કેળવણીની મહાન નસથાઓ એક મોટા તત્વની દ્વારા ચાલે છે. તેમાં કરોડો રૂપીઆની ધાપણુ ધનાઢ્ય લોકોએ આપી છે તે સ્કૂલની મારફતે અને ખાનગી શાળાઓ નમે છે તેમાં જેમ ધન એકઠું થયું છે તેમ સ્ત્રી સંપત્તિવાળા, ગ્રંથેલાભિયાની વિદ્વાન ગ્રંથો એકઠા થયા છે તેઓ મરી સરચાઓ તપાસે છે અને તેઓનું રક્ષણ કરે છે તેઓ ચોચ લાગે ત્યાં ને તેટલી મદદ આપે છે. એ મદદ અમુક બધારેણુ કસુવ કરે એવી મરચાઓ સડેજો મેળવી શકે છે આ જરૂરવડે ઉત્સાહી બીવચાવથી અમેરિકાના વરણ ખેડુનોને ખેતીની નવોન સોધોમણુ જાન મળી ચક્યું છે આવી કંઈક યોગ્યતા શુજરાતમાં થઈ શકે નેમ છે ધન છે વિદ્યા છે ધર્મ-વૃત્તિનો દનુ નોપ નથી થઈ જાગકા તો વિદ્યાની વાદ જોઈ શકા છે આ સાદમ થાય તો મોટા રગમમાં આપણે સરકારને જતાવી સમજાવે કે આપણો પ્રયામ ખરો છે પડી મગકર તેનો અમલ કરવામાં નહીં સુકે દબાવ અરણ્યો કરતાં આપણે કરી બતાવેનું કામ વધારે હીપશે.

ઉપરની ચૂચનામાં ' શુજરાત કેળવણી મડલ ' ના બીજા બે ઉદ્દેશોનું અવલોકન આવી ભય છે. આવા તરત્વી સ્થાપના તે કેળવણીના પ્રચારની સતત ચગવળ છે અને તે કેલવણીનું બ્યાવહારિક કાર્ય છે.

પણ એ કાર્ય થાય તો બહુ થયો જેવું છે એટલે એ સડેનું ન દોષ જેમ મરકાર તેમજ ધનીકજનેને નો મતાવીએ ત્યારે તે મળેનું થાય છે તો અભાવવાનું એકજ સાધન.

છે. તે તપશ્ચર્યા છે. તપશ્ચર્યા એ ધર્મનું પહેલું અને છેલ્લું પગથું છે. તે તપશ્ચર્યાથી પ્રતિષ્ઠા 'ગુરુસત કેળવણી મંડળ' છે, એમ 'હું' આવી લઈ ૧૭. તેના મંત્રીઓ અને સહાસદાય ત્યાં પરીપક્ષે વૃત્તિજ વામ કરશે ને વિદ્વાત પશુ તેવીજ હશે ત્યારે લક્ષ્મી ભોતાની મેળે ત્યા આવી વાગ કરશે. ધનાદ્ય માણસો દુર્મેષાં શંકાકુલ રહે છે. શંકાના કાન્દે ગ્રામ છે એટલે આપણે એ વસ્તીને આગમના માગના દોષથી તે પાતતા મિદ્ધ કરવી પડશે.

પણ ધનની જરૂર છે છતાં તેની ઉપર લાગે દેશની જરૂર નથી જોને રાષ્ટ્રીય કેળવણી દેવી છે તે શીખ્યો નહીં હોય તો મજુરી કરતાં શીખશે. શીખીને એ જ્ઞાની નીચે જોને વિદ્યાદાત નોંધનું હશે તેને આપશે. આ બ્રાહ્મણ ધર્મ છે. જોને આચરશે હોય ને આચરી શકે છે. એમ જનગો ઉત્પન્ન થશે તેને લક્ષ્મી અને સત્તા અને નમશે.

આરી અમળ થકા ગુરુગત કેળવણી મંડળને હોય એવું હમણુ છું. એવું વિધિકર્તા 'શ્રદ્ધ' મા'તું 'હું'.

કેળવણીમાં ગ્વરાત્તની આવી છે. સત્ત્વ પ્રકરણી આગેવાનો ભલે મોટિયુ સાહેબની પાસે ભાવ. તે સત્ત્વ આ પરિણને ભને ઉઠાડું ન છે, પણ શુદ્ધ કેળવણી વિના મૂર્ચ પ્રપાસ મિથ્ય છે. કેળવણી એ આ પરિણનું આમ ક્ષેત્ર છે. તેમાં જો આપણે વિનય પામ્યા તો મૂર્ચન વિનય છે.

પરિપક્ષમાં પસાર થયેલા ઠરાવો.

પરિપક્ષમાં તા. ૨૦-૨૦-૧૭ ને દિને નીચેના ઠરાવો થયા હતા:-

પ્રાથમિક કેળવણીના ખરડાને ટેકો.

પાતાની હદમાં પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત કરવાની સત્તા મ્યુનિસિપાલિટીઓને આપવાનો ઉદ્દેશ એ. ૦. ૧૮૯૫ પાસમળામાં દાખલ કરેલા ખરડામાં સમ્બંધ છે. તેને આ મંથા સ્વીકારી મળી છે, પરંતુ પ્રાથમિક કેળવણીના વિસ્તાર માટે સરકારની જવાબદારીના સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ આ ખરડાની ૧૮ કલમ હોવાથી તેને રદ કરવા અને કેળવણીના વધારાના ખર્ચનો એજામા એ. ૦. ૨/૩ દિ.એ સરકારે આપવો નોંધ્યો, એવી કલમ ખરડામાં દાખલ કરવાની સૂચના આ પરિપક્ષ આગ્રહપૂર્વક કરે છે.

પ્રાથમિક શાળાનાં શિક્ષક-શિક્ષિકાઓની સ્થિતિ.

પ્રાથમિક શાળાઓમાં નોકરી હનાસઓનો પસાર, કેળવણી અને તેમની મામાન્ય સ્થિતિ ખદુ અલ્પતોપધારક છે, માટે તેના નીચેના સુધારાની આ પરિપક્ષ લવામળુ કરે છે, (૧) ટ્રેફર્નિંગ કોલેજનો અગ્રણ્ય નદિ કરવારા શિક્ષકોનો માનિક પગાર રૂ. ૧૫ તથા એક વર્ષ તેમાં અગ્રણ્ય કરેલાઓનો રૂ. ૨૦ નાખવો. (૨) ટ્રેફર્નિંગ કોલેજમાંથી પસાર થયેલા શિક્ષકોની વધુ પ્રમાણમાં સંખ્યા રાખવા માટે અને કમલ: અસિસિન મારનરેનું પ્રમાણ પરાકવા માટે પુરવો તથા ઓઓ માટે બીજી એક કોલેજ રચાવવી. (૩) શિક્ષકોની ખદલી તેમજ પસારમાં શુદ્ધિ કરવા માટે કેળવણી ખાતાના હન્સપેક્ટરોએ છાત્રોએ બોર્ડની રકમ દમિગી નીમવી અને તેના રિપોર્ટ ઉપર ધટલ લખ્ય આપવું.

પ્રાથમિક કેળવણીના ક્રમમાં સુધારો.

મો. નાકચંદ જોશીએ આજે કરાવે મૂકેલા ક્રમને કે પ્રાથમિક કેળવણીની આખી ભૂમિમાં સુધારવા માટે મોટા ચહેરોમાં અભ્યાસક્રમ આપણા દેશની ગતિવિધિ અને આપણી જોડેથી કરણોને યાદગર હોય તેવા ગ્રંથો પસંદ થયેલા શિક્ષકો તેમજ ઉત્સાહ ધરાવતા કેળવણીપ્રિય સુચનોને સમી આદર્શરૂપ સામાજિક આપણની અને ગામડાંઓમાં પણ ગામડી સામાજિક આપણની લેખિકા બાળિકા સ્વાસ્થ્યની આ પરિવર્તનશીલતાને તેમ જોમિ ભાવનાઓ કરે છે.

કરાવે રજુ કરતા કે આજે બાળકો દરેક કે જોડે-એ પ્રાથમિક કેળવણી કાર્ય કરી નથી, પરંતુ તે સમયની પૂરે પૂરે વિચાર કરી છે કે કહીશ કે શિષ્ય તે ધરે સરે તમ છે શિક્ષકો એવા હોવા જોઈએ કે જે બાળકોને કેળવવામાં આવે, અને બાળકો તેમના મનુષ્યમાં આપણમાં મજા માને કેવળ લેખક મો. જોશીએ બાળકો છે, કે શિક્ષકો ખરેખર શિક્ષક હોય છે પહેલા શરૂઆત દરમિયાન લેતા નહોતાં મારે નેત્ર પડે છે, એ દે માટે દુર્ભાગ્ય મનુષ્ય હોય શિક્ષકોને મને બાળકો મારે બની જવાનું છે એ ચક્રવાસ મહેસૂસ થાય પોતે આ કરાવેને મનુષ્યોદય આપ્યું હતું.

ગામડાંની સામાજિક શિક્ષણ.

મી. કન્યાશુલ્ક વિદ્યાલયોએ નીચેના કારણ મૂકેલા (૧) ગામડાં નિશ્ચયિતપણે આવેલા સ્થળે બેઠોને પૂરે નહિ હોવાથી તેના અભ્યાસક્રમમાં આવે જીવનને યોગ્ય કેળવણી આપવા કરતા આ સમય સુધે છે શિક્ષકો તેવા કારણ મારે હોવાને કેટલાક શિક્ષકોને લોનીના તથા અન્ય પ્રાંતોમાં ગ્રંથો તેવા કરવા અને તે દરમિયાન દુર્ભાગ્ય હોને જોમા બેનીના વિષયને લગત સમીન શિક્ષક આપણ. મી. હનિલાલ ઝવેરભાઈ અમીને આ કારણને ટેકા આપ્યો હતો.

હાઈસ્કૂલો અને કોલેજોમાં સ્વચ્છતા.

મી. ચંદ્રચંદ નર્મદાચંદ પડવાએ નીચેના કારણ મૂકેલા (૨) ગામડાંની શિક્ષકોને ઉત્તેજન આપવાના હેતુથી બીજા કારણ તરીકે સાધારણ સામાજિક નથા મેટ્રિકની પરીક્ષામાં તેને સ્થાન આપવા તથા કોલેજના અભ્યાસક્રમમાં પણ તે મિદ્યાન સ્વીકારવા આ પરિવર્તન મનુષ્યોદય તથા સુવિચારિતને સ્વચ્છતા કરે છે.

આ કરાવે મૂકતા મી. પંચાએ બહુ સ્વચ્છતા સંદેશમાં બાળકો દરેક કે કેટલાક એવો આરોપ મૂકે છે કે-ગુજરાતી સાહિત્યમાં યોગ્ય પુસ્તકો નથી ત. આનંદરાયે જાણ કરે છે કે બહુ વાંચના આપણને જે આનંદ મળે છે, તેવો આનંદ ગુજરાતી ભાષામાં છે કે કહીશ કે નથી પરંતુ એવા પુસ્તકો એમ ને એમ નથી લખાતાં તેને મારે પ્રવલની વચ્ચે છે સાધારણ કેળવણીને પહેલી વળવા જોઈએ તો પુસ્તકો આપણી પાસે છે, નહિ હોય તો કરીશ આપણી મ. કાળી હોય, તેથી કે જે ગરીબ આપણી મા યજ્ઞ થકે (હસાદસ અને તાળીઓ) અથવા મારવાના શિક્ષક લેવાનો 'દર જોઈએ છીએ બીજું આપણે સ્વચ્છતા તથા.

બીજા દિવસે, તા. ૨૧-૧૦-૨૭ તે દિને મળેલી પત્રિકાની બેઠકમાં શ્રી પુરુષોત્તમ સંખ્યા વધુ પ્રમાણમાં હતી. “માતૃભૂમિ” તેથી “શુભચંતી શુભરાત” વગેરે સ્વ-ભૂમિના કોર્ટને, શ્રીઓના મધુર કંથી ગવાયા બાદ નીચેના ફાર્ગો અર્પાનમતે પમારે થયા હતા:—

માતૃભાષા દ્વારા કેળવણી.

મી. નૃસિંહદાસ વિલાકરે નીચેના ફાર્ગ રજુ કર્યો હતો:—આ પરિપદ માને છે કે કેળવણી માતૃભાષા દ્વારાજ આપતી બેઠક. આજ સુધીની પદ્ધતિથી પ્રગતિ પુષ્કળ હાનિ થઈ છે અને દેવે વધુ ન થાય, તે માટે આશ્ચર્ય વર્તે, ધનાઢ્ય વર્તે અને મુશ્કેલ પ્રગતિ, આપણી સુજગતી ભાષા કેળવણીનું બાહન બને, તે આર મહાપ્રયત્નો આદરવા સલાહ આપે છે અને સરકારને વિનંતિ કરે છે કે તેણે એ સુરક્ષીઓને વડાવીને પણ સંસ્કૃત માતૃભાષાને પોતાનું સ્થાન મળે, તે આર બિન્ન બિન્ન સરકારી ખાતાઓમાં માતૃભાષા-ઓનો ઉપયોગ મપૂર્ણ રીતે કરવો. સરકારી મોટરીના ઉમેદવારને અંગ્રેજી ભાષાનું અ-ગ્નિ તેમની ઉચ્ચતિને હાનિકર્તા ન થવું જોઈએ. આ પરિપદ આ દાર્જિંગ બટાલિયોનના આર માટે એક કમિટી સ્થાપી, અંગ્રેજી, આપણે વગેરે કરવાની સર્વ સત્તા તેને સોંપે છે. આ પરિપદ એમ પણ માને છે કે નવા ફેરફારમાં અંગ્રેજી શિક્ષણથી જે લાભ પ્રગતિ હાસ મળે છે, તે જરા પણ ઓછો ન થવો જોઈએ. કમિટીના સભાસદો:—શ્રીમત ગાંધી, રા. સાકળચંદ જેઠાલાલ શાહ, રા. બ. હરગોવિન્દદાસ કાંઠાલાળા, રા. જીવજીવાલ જી-ગપ કેસાર્થ, રા. હરિલાલ માધવજી ભટ્ટ, રા. ચન્દ્રસેકર નર્મદાસંકર પંડ્યા, રા. જમના દાસ માધવજી મહેતા, રા. છોટલાલ બાગમૂખ પુરાણી, રા. ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાસિક. (મંત્રી).

મી. વિલાકરે આ ફાર્ગ મુજબ લાખા વિવેચન પૂર્વક જણાવ્યું હતું કે માતૃભાષા દ્વારા કેળવણી આપવાના પ્રયત્નો આપણે ધણ વખતથી કરી રહ્યા હતા, પરંતુ તેમાં જોઈએ તેવો ઓવર હોતો નહિ. શીશુ ગાંધીએ એ દિલચાલને જીવંત બતાવી છે. અન્ય ભાષાઓ જેવું ગ્રામ્ય સુજગતી ભાષા નહિ જામે ત્યાં સુધી જોઈ સુજગતી બન્યો સતોષ જામશે નહિ. ભાષા હદયનો રજુકાર છે. જીવનમાં જે વીરતા અને સંસ્કૃતિ દેશે, તે તે ભાષા દ્વારા વહેવાનાં. જંગમી ભાષાનો ઉન્નતિનું ‘કારણ’ કવિ રાજોડ તથા જંગમ ચંદ્રનો અશ્વમિન પ્રયાસ છે.

૫૭ી શ્રી. હરિલાલ માધવજી ભટ્ટે આ પ્રશ્નનું ચર્ચન કરી તેને ટેક આપ્યો હતો. ૫૮ી મી. ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાસિકે આ પ્રશ્નને ટેક આપતાં જણાવ્યું હતું કે ‘સ્વ-ભાષા’ મંત્રી આપણામાં દેવે જગતિ આવી છે અને પુનામાં આને ધગતી દિલચાલ પેટવાઈ અખતથી આવી રહી છે. અંગ્રેજી ભાષા દ્વારા કેળવણી મળ્યાથી આપણને અને આપણી ભાષાને મોટી હાનિ થાય છે. ભાષાને આપણે સ્વદેશી અને સ્વગત્યની પાતે કરીએ છીએ, ત્યાં પરદેશી ભાષામાં કેળવણી આપવાની આપણે ચાલો કરીએ તો આપણા જેવા ગ્રામ્ય જોઈ નથી.

આ ફાર્ગની વિરુદ્ધ મી. મનસુખજીવે મત આપ્યાથી માત્ર એકજ વિરુદ્ધ મતે ફાર્ગ પસંદ થયો હતો.

હિંદી અને ઉર્દુ રાષ્ટ્રીય ભાષા.

મી. ચન્દ્રશંકર પંડ્યાએ નીચેના હવા મુજબે દતો:—હિન્દી અને ઉર્દુ રાષ્ટ્રીય ભાષા. ઘણે શેકે કે નહીં અને જો આપ તો તેની કાર્યશક્તિ સારૂ થા છતાં જો લેવાય જોઈએ તેનો વિચાર કરવો અને આગામી પરિપક્વને તે સંબંધી રીચોઈ રેજુ કરવા માટે આ પરિપક્વ નીચેના ગૃહસ્થોની એક કમીટી નીમે છે—મો. હરિલાલ માધવજી ભટ્ટ, રા. મનમુખવાલ આત્મારામ ચાસ્તર, રા. કર્ણાજીરાય નરયુભાઈ જોષી, રા. નૃસિંહરાસ વિભાકર, રા. અમરનાથ કંઠર, ખા. ય. આદરજી મચેરજી દલાલ, રા. ઇન્દુલાલ કનૈયાલાલ પાત્રિક, મો. મી. ભાઉ સાહેબ દેરાવાળા પંદર પંદર.

પંડિત જ્ઞાનદત્તજીએ હાથરને અનુમોદન આપ્યા બાદ તે સર્વાનુમતે પનાર થયો હતો.

અંત્યજ વર્ગની કેળવણી.

રા. અમરનાથ મુંદરજી પરીઆરે નીચેના હવા મુજબે દતો:—આ પરિપક્વ માને છે કે અંત્યજ કેળવણી અને પછાત ગણતરી જાગેને કેળવણીના સંબંધમાં થોડા ન્યાય મળ્યો નથી અને તેમની તરફ હોવા જોઈએ, તેથી ભાવના નહિ હોવાથી તેમને તંબા સમરત પ્રબલે રાખે થઈ છે. સંપૂર્ણ બેદલાવ નહિ થાય તદિ ત્યાં સુધી (૧) છઠાનાં મુખ્ય ગરેરામાં દલગી વર્ણના વિદ્યાર્થીઓ માટે અલગ રહેવાની સગવડ કરવી. (૨) દરેક મુનિસિપાલિટીએ બીજી શાળાઓની માફક તેમની શાળાઓમાં પણ મગવડ મળવી. (૩) શાળામાં પણ લોકલ બોર્ડ બીજી રેટાન્કમની ચરન પૂરી પાડે એવી શાળા પૂરી પાડવી.

મી. પરીઆરે આ હવા મુજબે જણાવ્યું હતું કે જો આપો હવા અંગ્રાજી કેમ જાણજુ રજુ કરે તો તેના ઉપર પશ્ચાત કેટલેક પરંતુ હાલમાં થીજત ગાંધીએ પોતાની સાથે અંત્યજને રાખી એ બેદલા: કેટલેક વાશે થઈગયો છે. અંત્યજને દેશના પગ છે. તેમની ઉન્નતિ સિવાય હિન્દની નિ નથી નહિ. આપણે અંત્યજને મક્કીન પદાર્થો બનાવવા કસ્ટાર કુતરાને અડધીએ છીએ અને તેમને અડકવામાં પાપ મમજીએ છીએ. આપણી સુઝ કાઢી નાંખવી જોઈએ.

મી. અમરનાથ કંઠરે ઉપલા હવાને ટેકા આપતાં જણાવ્યું હતું કે આપણે અંત્યજને ધંધો કરવા દેતા નથી અને તેમની સાથે ભળતા નથી, તેથી કાજા અનર્થ થાય છે. મુગલમાં કેળવણીએ એક અંત્યજ સ્વચ્છતા દેખાવીને ઉચ્ચ શાંતિમાં ભળ્યો હતો. આ લોકોની ઉત્પત્તિ રજપુતોમાંથી થઈ છે. આ છ કસ્ટોને આપણે નકામા મણીએ છીએ, તેથી હાલ આપણનેજ છે. આપણે લીધે મરકારને પણ તેવાથી ચરમ આવવાથી તેમની વસ્તીને લગતા આક્રમ પણ સરકારે આપ્યા નથી. કષાળમાંથી જો આપણે કાળા રીઝી શાદવી હોય, તો અંત્યજોની સ્થિતિ સુધારવી જોઈએ. તેમના જોડવાએ પણ દેશના સારા બની શકે છે, તે મુગલમાં પરેલ ખાંનેનું અંત્યજેનું વસતિશ્રદ્ધ તપાસવાથી આશુમ પડશે. પછી હવા પસાર થયો હતો.

મી કેળવણીની સંસ્થાઓનો તપાસ.

મી. કેળવણીના વિસ્તારાયે ખાંની સંસ્થાએ જે પ્રબલે આદરી ગઈ છે, તેને

આ પરિવર્તનનું આયોજન છે અને સદરજૂ સંસ્થાઓ વધુ અસરકારક રીતે કાર્ય કરે, તે માટે તેમનાં ક્રમશઃ એકતા ઉદ્ભવે, તે માટે તે સર્વ સંસ્થાઓની તપાસ થાય, અને તેમને સૂચનાઓ દરવામાં આવે, તે હજી છે, એમ માની તે કાર્ય માટે આ પરિવર્તનનીયના અદરબોની એક કમિટી નિમે છે, અને પ્રત્યેક સંસ્થાઓ તપાસ કરી તેનો રીપોર્ટ આગામી પરિવર્તન પહેલાં કરવા સુચવે છે:-**શ્રી. સંદિગ્ધજીવ જેઠાલાલ શાહ, રા. અમૃતલાલ દશર, રા. કુંદુલાલ કૌશલાલ યાચિક, રા. મનસુખલાલ આત્મંગમ માસ્તર, શ્રી. શારદા મહેતા, ડૉ. સુમત બટુકરામ મહેતા, રા. હીંગલાલ ત્રિભુવનદાસ ખારેખ, રા. નગીનદાસ ત્રિભુવનદાસ માસ્તર, વગેરે.**

શ્રી. મનસુખલાલે આ ઠંઠાવ રજુ કરતા કહ્યું હતું કે સ્ત્રી કેળવણી સારું હતું વિરુદ્ધ રહી નથી. તે સર્વની ધલાકાતા અવતોની તપાસને વખત આવ્યો છે. તે પછી શ્રી. દેવવપ્રસાદ જોડાલાલે પણ તેજી આપ્યો હતો.

સ્ત્રી કેળવણી કેવી રીતે આપવી જોઈએ ?

એ સુદા વિશે ગં. ગંગાજીને ઉપલા દશવને તેજી આપતાં જણવ્યું હતું કે સ્ત્રી કેળવણી વધુ પ્રમાણમાં હોવી જોઈએ. ઉપરાંત આ કેળવણી પાશ્ચાત્ય નહિ, પરંતુ સ્ત્રીને એક શોધ ગુદિણી બનાવે તેવી હોવી જોઈએ. સ્ત્રી કેળવણી એવી હોવી જોઈએ કે જેથી સ્ત્રીઓ ગૃહસ્થાશ્રમ સંભાળવાનું શોધ નીવડે. સ્ત્રીઓ ભણેલી હશે તો તેઓ અભણ પતિને નહીં પરંતુ, અને પોતાના પુત્રને અભણ ગૃહમાં પણ નહીં. ન્યાં સુધી સ્ત્રીઓ માટે પ્રાથમિક તથા માધ્યમિક કેળવણી ફરજિયાત થશે નહિ ત્યાં સુધી દેશનો અભ્યુદય નહિ માય. ભલે પુરુષો સુધારાના જણના પુરે, ભલે મોટા મોટા ધારાઓ શોળે, પણ એ બધું તે મિત્રાવ વૃથા જવાનું. પુરુષો તો આજીવિકા સંભાળવા પણ ભણે; પરંતુ સ્ત્રીઓને તેવું કાંઈ કારણ નહિ હોવાથી, તેમનામાં આજના કાયમ રહેવાની; માટે તેમને શિક્ષણ લેવાની ફરજ પાડવી જોઈએ. કેળવણી સ્ત્રી પોતાના જીવિકાને વિદ્યોવિદીન નહિ રહેવા કે અને તેથી કેળવણીનું કાર્ય ઉત્તમોત્તમ વધવું જોઈ. સ્ત્રી કેળવણી માત્ર ગૃહસ્થાશ્રમ નિભાવવામાં સમાવી નથી. દમયન્તી અને મદ્યવત્સ જેવી પતિ પરાયણ સ્ત્રીઓની જરૂર છે, તેમજ ગાર્ગી જેવી વિદુષી સ્ત્રીઓની અને અહલ્યાબાઈ (હાલકર) તથા લક્ષ્મીબાઈ (આસીની રાણી) જેવી વિદુષી અને સંસ્કૃતીતિમાં પ્રવીણ સ્ત્રીઓની પણ આવરવકતા છે. માધ્યમિક કેળવણી આવશ્યાક દ્વારા જ હોવી જોઈએ અને તેમાં આપણા દેશની મનપૂત વીરાંગનાઓ અને ચૌરંગવતી કુમારિકાઓના તથા દેશસેવિકાઓનાં જીવનચરિત્રો અભ્યાસક્રમમાં હોવા જોઈએ. ઉપરાંત વિજ્ઞાનો માટે તથા અન્ય સ્ત્રીઓ માટે એવી સંસ્થા થવી જોઈએ કે જેથી સર્વ સ્ત્રીઓ સ્વ ઉપાર્જિત દ્રવ્યથી જ પોતાનું પોષણ કરી શકે. હું આશા બરચના જન્મજોને પ્રાર્થના કરું છું કે આવી એક સંસ્થાની અનુકૂળતા અને અવરજ થવી જોઈએ. માત્ર વિચારો કદાચ બી. એ. એવેલા ભાષણોને પસંદ નહિ પડે. મુંગમમાં સ્ત્રી કેળવણીના પવનની લહેરો એવી તો વાવા માંડી છે કે સ્ત્રીઓ અને તેની માથે “ સેક્રેટેન્ડ ” કરવામાં અચકાતી નથી. (દસાદમ) આશરે તાર કે દપાવની નોકરી જોઈતી નથી, પણ દુનિયા ઉલોમ જોઈએ છીએ. વડા પ્રધાનને તમારો માટે એવી કેળવણી સ્ત્રીઓ નથી જોઈતી, આશરે તો ગાર્ગી અને

મૈત્રીનો જોડો છે. અમારે જુવું છે પૂર્વમાં, અમારે આજની દેગવણી ઘસોડે છે પશ્ચિમમાં. બાકીઓ ! તમે તારવા માગો છે, પણ લઈ જવામાં આવે છે તત્તન અંતર રહે.

તે પછી કેટલાક પ્રકીર્ણ કરાવે થયા હતા.

આવતી પરિવ્રજ નડિયાદમાં.

તે પછી મ. મ. ચંદ્રસેકર પંડ્યાએ જાણ્યાબધું હતું આવતે વર્ષે નાલ્ત્યડીય પરિવ્રજ પણ નડિયાદ મળશે, અને આ પરિવ્રજને પણ નડિયાદના ટોળીઓ તરફથી કે ત્યાં નિમણું છું.

હિંદુ કાયદામાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો.*

લજ્જાના હક્ક.

આપણા ગુજરાતમાં જો એકવાર ઘન યશુ દેવ તો પછી લગ્નની ગાંઠ જુદી થઈ ચકી નથી. આજ સી પુરુષને અને નહી, તો સી જુદી રીતે રહે છે. સ્ત્રીની તત્તર પાતકી રીતે વર્તવામાં આવે, તો સી ટાઈમાં મથા વગર જુદી રીતે રહે છે, અને તેને ટાઈ બોરાકી અપાવી રહે છે. પૂર્વે ધણીની મિલકતના જાગમાંથી સ્ત્રીને રાત્રનકારે ભગ્નપોષણ અપાવી શકના તેમ કાર્યો પણ અપાવી રહે છે. સ્ત્રીના શરીરને ધણી તરફથી કંઈ મુલ્ય જ્ઞાન ક્રવામાં આવતું ના હોય, તો સ્ત્રીઓએ પુરુષોથી અવગ યશુ જોડો નહી. હિંદુ-સ્ત્રીમાં એક વખત લગ્ન યશુ હોય તેજ લગ્ન થએલું ગણાય છે, પણ રાત્ર પણ અમલને અનુકૂળ તેમાં ફેરફાર કરી રહે. એથીજ સરકારે ૧૮૫૬ ના વરસમાં વિધવા સ્ત્રીઓ પુનર્નિર્ભા કરે, અને તેઓને પહેલા પતિનો વારસો મળે, એવો કાયદો કર્યો છે છોકરીનો તો વિવાહ કરવાનો હક્ક આપના હોય જોડો અને તે પછી માનો હક્ક રહે છે. કેટલીક વાર કાંઈ છોકરીના પૈત્ર આવાની મતલબથી મળે ત્યાં તેનો વિવાહ કરી દે છે, અને તેના બ્રહ્મક હોય ટાઈમાં આવે છે, અને તે માટે ગુજરાતી હિંદુ સંમિતિની કમિટી અનુકૂળ કરે તો ધરતુ થશે. એક છોકરીનો હક્ક લગ્ન નહી થયા હોય ત્યાંથી આપના ઘરમાં રહેવાનો છે. મહાત્મા મનુએ તે પ્રમાણે લખેલું છે. જાપ પોતાના છોકરાને વાલીપણુનો હક્ક આપે છે, તેવો એક સ્ત્રી નથી. એક સ્ત્રીને તેવો હક્ક આપવાનો અભિપ્રાય કા ન મળે ન વિધવા ઉપર હક્ક સાક્ષરિયનો નથી અને તેના કેસ જાજ ટાઈ નથી આવતા-જો કે કલકત્તામાં એક કેસ તેવો બન્યો હતો.

દત્તક ક્યારે લઈ શકાય

ગાંધીયા યુવ ન હોય તો નેક જવાબ એમ લખેલું છે. એથી પુત્ર ન હોય તો દત્તક લેવો જોડો. તેથીજ પીતરાઈ કે બીજા નજીકના મથામાંથી દત્તક લેવામાં આવે છે દત્તક લેવાનો હક્ક માત્ર ધણીનો છે. સ્ત્રીને નથી. ગુજરાતમાં અને મુંબઈ જિલ્લામાં એટલી

* ગુજરાતી હિંદુ સંમિતિ તરફથી મી નીકમલાલ આર દેસાઈ, બી. એ. એલ.એલ. બી. એ. આયેલું લખાયું.

છુટ છે કે એક વિધવા અને ત્યારે પોતાના ધણીના કે ભાઈના કુટુંબમાંથી દત્તક લઈ શકે છે પણ પુત્ર હોય નહીં તોજ દત્તક લઈ શકાય છે. મજબૂરામાં પણ મુજરાતમાં એટલી છુટ મુકાઈ છે કે એક પુરુષ ફરમાવી શકે છે કે મારા પત્ની મારી, સ્ત્રીએ દત્તક લેવો. આ હક મુજરાત અને મુઘલ ઇલાકા માટે છે. બીજા મુકામા નથી. વળી જોને દત્તક લેવામાં આવે, તે તેના આપ તરફથી અપાવો જોઈએ. શાસ્ત્રકર્તા દત્તક આપવાનો હક એકલાં મા અને આપનેજ આપે છે. દત્તક બંનતા સુધી કુંવારો અને નાની ઉમરનો હોવો જોઈએ. દત્તક લેનાર અને આપનાર વચ્ચે લગ્નનો સંબંધ હોવો જોઈએ નહીં. બહેનના ઊકળને દત્તક લેવા માટે શાસ્ત્રકર્તાએ વિવાળથી છુટ રાખેલી છે. દત્તક લેવો અથવા આપના માટે વિધિ થવો જોઈએ અને સગાં રહેલીમા જાહેર થવું જોઈએ છે. દત્તક લેનાર અને આપનાર વચ્ચે સામમાત્ર દરતાવેજ થવો જોઈએ, દત્તકનો વિધિ થવાથી બીજા કાંઈ વાધો રહેતો નથી.

જન્મ થાય ત્યારથી એક છોકરીના કુટુંબમાં તો હક રહે છે તે જોતું જોઈએ. આખું કુટુંબ અને મરદ વર્ગ, એવા બે હક પાડેલા છે. સ્ત્રી એટલે કે છોકરીના બાળમાં નાનપણથી કળવણી અને લગ્નનો હક રાખેલો છે. એક છોકરીનું જન્મ થયા પછી માથાપ ના કુટુંબમાં તેનો હક રહેતો નથી. જન્મ થતા પહેલાં ભાઈઓ છુટા પડે તો પણ છોકરીનો અર્થ જુદો કદાચો જોઈએ. એક માને માટે છોકરાઓ જુદા પડે તે અગાઉ છુટી રકમ ક્યારની જોઈએ. શાસ્ત્રકર્તાએ એ પ્રમાણે એક ભાગ માનો જુદો દર્દાડેલો છે. સુરત જાવામાં પણ તથા જોરમાન માના તથા જુદા ભાગ અને ચાર છોકરાઓના ચાર એક માત્ર ભાગ એક દાખલામાં કરવા પડ્યા હતા. એ પ્રમાણે સ્ત્રીઓના હક્કના સંબંધમાં શાસ્ત્રકર્તાએ છુટ આપેલી છે. મા છોકરાઓથી જુદી રહી શકે નહીં, પણ છોકરાઓ માથી જુદા પડી શકે. પાંચસી અને બીસી કામમાં જુદા છેડના હક આપેલા છે, તેવા આપણા મુજરાતના સંબંધમાં નથી.

મિલકત ઉપરનો હક.

હવે કુટુંબની મિલકતના સંબંધમાં તકતર વધારે હોવાથી તે વિશે હું બોલીશ. અનુક માણસનું મજલુ થતાં પહેલાં છોકરાનો, તે પછી બેરીનો, પછી છોકરીનો, પછી માળાપનો, પછી ભાઈનો અને પછી બહેનોનો હક રહે છે. સ્ત્રીઓના સંબંધમાં છોકરા પછી માનો હક રહે છે. એક સ્ત્રી પોતાને મળેલી મિલકત અર્થાં શકે પણ તેને મિલકત કાઢીને આપી જવાનો હક નથી. આજુબાજુ સાચાનુસાર મરનાગની વિધવા હોય ત્યારે સુધી બીજા કાઢીને હક નથી. છતાં આપણામાં પિત્તાઈ તરફથી ગરબડ કરવામાં આવે છે, પણ ખરી રીતે સ્ત્રીઓનો આ હક રાખેલો છે. છોકરી કરતાં પણ સ્ત્રીનો હક શાસ્ત્રકર્તાએ વધારે રાખેલો છે. પાંચસી અને મુસલમાનોમાં સ્ત્રીની સાથે બીજાના ભાગ પડે છે. પણ હિંદુઓમાં સ્ત્રીની મિલકતમાં કાઢના ભાગ પડના નથી. છોકરીનો હક તે પછી છે અને તે પછી છોકરીનો છોકરો અને તે પછી આ અને આપનો હક રહે છે. બેહેન તો તે પછી આવે છે. કાઢીને બનીજતી મિલકત મળી શકે છે. મુજરાત શિવાય બીજા કાઢ કાઢેલો તેવા હક આપેલો નથી. શાસ્ત્રકર્તા સ્ત્રીને કાઢ કાઢ હેઠલું ગદદ કરવા માટેજ તેને મિલકત આપતા જણાવ્યો છે. જો સ્ત્રીને પોતાના ધણીના કુટુંબમાંથી મિલકત મળી

હોય, તો તે પોતાના પછી બીજાને મિલકત આપી શકે નહીં કે વીસ કરી શકે નહીં. બીજા કોઇ તરફથી જે મિલકત આવેલી હોય તે છુટકો બીજાને આપી શકે છે. આપણામાં એક ગામમાં પિત્રાઇ કોઇ નહીં હોય, તો પછી મોશાળ કે બીજા મગાનો દુક રહે છે.

સીધન કેને કહેવું ?

આ માટે ગુજરાતમાં ધણી છુટ છે. સીધનના ગુજરાતમાં બે ભાગ પડેલા છે. સીને ધણી તરફથી જે મિલકત મળી હોય તે છોકરીને પહેલી જાય. બીજા તરફથી મળેલી મિલકત સગાઓને જાય. અમુક સીધન લગ્ન પહેલાં, લગ્ન વખત માથાપ કે સગાઓએ આપેલું હોય તે ધન છોકરીને પહેલાં જાય. છોકરી ન હોય તો છોકરીની છોકરી અને તે પછી છોકરા અને તે પછી ધણીનો દુક રહે છે. સીની મિલકતમાં ધણીનો દુક છેવટે રહે છે. પહેલી છોકરી અને છોકરી નહીં હોય તો છોકરા અને તે પછી ધણીનો દુક સંબંધો છે.

વિધવાઓનો દુક કેટલો ?

એક સી વિધવા ચંદ્ર હોય, તેને જીવના મુધી આપી મિલકત ભોગવવાનો દુક હોય છે એટલે ધણીની રહેણી અનુસાર ધાર્મિક કામોમાં અથવા બીજા કામોમાં આપી શકે છે. તે મિલકત હાથથી દુક શકે નહીં પણ જરૂરી કામોમાં તે પોતાની મિલકત આપી શકે. મંદારિક, ધાર્મિક અને વહેવારિક કામોમાં તે પોતાની મિલકત આપી શકે છે. સંસારિક એટલે છોકરા છોકરીના લગ્ન કરી શકે, વહેવારિક એટલે કોઇ નરકામ, બાલકામ, રીપેર કામના ખર્ચમાં આપી શકે અને ધાર્મિક એટલે પોતાના ધણીના આત્માની શાંતિને માટે ખત્તી શકે પણ એક સી ગમે તેમ અને ગમે તે મિલકત ધર્મમાં આપી શકે નહીં. અવેની દાકરોટમાં એક મંદારીને મિલકત આપી દેવાનો કેમ જાણ્યો હતો, અને મોટે તેને મિલકત આપવા દીધી હતી નહીં. નત્રાએ જવા માટે એક વિધવા સીને સગવડ આપેલી છે. તેના આત્માની શાંતિને માટે ગયાછ કે બીજા પવિત્ર સ્થળોની નત્રાએ જવાને અમુક રકમ તેને કહાલી આપેલી છે. વિધવાના દુકના સંબંધમાં એટલી છુટ છે. આ છુટ ધણીની મિલકત મળેલી હોય તેના સંબંધમાં છે, પણ બીજા કોઇ તરફથી મળેલી હોય તો ગમે તે રીતે તે વાપરી શકે છે. સ્વાવર મિલકત એક સી પાસે હોય તો તેણે પોતાના ધણીની રત્ન વગર આપી દેવી નહીં. ધણીની સુસી જત વખતે મદદ તરીકે જાગમ મિલકત તે આપી શકે, પણ તે દુક સ્વાવર મિલકત માટે નથી. શાસ્ત્રકારોએ આ છુટ આપેલી છે. જ્યાં ધણીને પણ મિલકત જે લીરી હોય તે પોતાની સ્થિતિ સુધરતા પાછી આપી દેવા ફરમાવેલું છે. એક સીને મિલકતનો અમુક ભાગ ધર્મમાં આપવા ફરમાવેલું છે.

વીસથી અપાતી મિલકત.

વીસના સંબંધમાં ધણીકર વાધાના કેસો આવે છે અથવા વીસ કોઇ સમજવું નહોતું. એ પશ્ચિમનો સુધારો છે અને એ લાગણ કયા માટે અમુકને મિલકત આપવા માટે દુક શોધવાનો છે. ધણીના વારસ તરીકે સીએ ધન લીધું હોય તો તે વીસ કરી

સહે નહી, પણ ધણીએ વીલથી આવેલું હોય તે મનનું એક સ્ત્રી વીલ કરી શકે છે. છેવટાં દશ વર્ષમાં સ્ત્રીના હક સંબંધમાં ઘણા ફેરફાર થયો છે. ધણીઓ સ્ત્રીને વાલમાં પહેલું આપવા ફરમાવી નય છે અને ખજીથી બીજાઓને હક આપેલા હોય છે, તો સ્ત્રીને પાછું વીલ કરવાનો હક રહેતો નથી. વીલના સંબંધી વિધિ એટલીજ છે કે મુખર્ષી અંદર વાલના સુધીમાં કરવું હોય તો તે લિખિત થવું જોઈએ. બાકેર ગામમાં મહોડેથી પણ વીલ કરી શકાય છે. વીલની અંદર લખવામાં આવે છે કે મારી પાછળ મારા એકઠીકપુટરાએ અચુક રક્મ ધર્માદામાં આપવી. દરે એ એકઠીકપુટરા ધર્માદામાં આવે નહી, તો કાટ તેને ફરજ પાડી શકે નહી પણ અચુક ધર્માદા ખાતાં માટે લખેલું હોય તો તે ખાતાના એકઠેરી તરફથી કાટ અડીને તે મિનકત લઈ શકાય છે. વાલમાં સ્થાવર મિલકત હોય તો રજરટર જોઈએ. જંગમ મિલકત રજરટર વગર ચાલી શકે છે. સ્થાવર મિલકત જુદી પણ નખી શકાય અને મકાન કરતા મિલકત જુદી હોય, તો સ્ત્રી પોતાને ગમે તેને આપી દેવાનો હક ધરાવે છે. આજથી ૫૨ વરસ ઉપર સ્ત્રીનો ફરજનો નીચો ગણાતો. તેમાં દરે સુધારો થયો છે.

સ્ત્રી મંડળનું કામ.

સ્ત્રીના હુકમના સંબંધમાં સ્ત્રી મંડળે અથવા બીજાઓએ આવા નિર્ણયો જાણી પુનઃજી વહેચી બતાવવું જોઈએ કે કાયદાથીજ નહીં, પણ સંસાર, કાયદો અને સાધુ કેનોમાં સ્ત્રીનો ફરજનો અગાઉ કેવો હતો અને કાયદેથી ચલે જોઈએ. વળી એ સાથે પારસી, મુસલમાન, યાદુદી વગેરે કરતાં હિંદુઓના કેટલાક હકો જુદા છે. પુરુષો ઉપરનો જોતો આધી જોછો થયો. એ જોતને સ્ત્રીઓએ ઉપાડી લેવો જોઈએ છે. આપણી મુજરાતની સ્ત્રીઓ પોતાનો ફરજનો સમજવાને લાયક નહીં થાય ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓનો સામાજિક ફરજનો સુધરી શકતો નહીં. મુખર્ષી સ્ત્રીઓજ નહીં પણ આખા મુજરાતની સ્ત્રીઓએ પોતાનો ફરજનો કેમ સુધરે તે માટે સારા લેખો લખીને તે જાણીને પ્રમદ કરાવવા. એ રીતે તમારા મુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળે તેની ખેલ કરવી જોઈએ.

સ્ત્રી શિક્ષણની વૃદ્ધિ અને સુધારણા.

લેખક: રા. બ. હરજેવિન્દાસ દારિકાંદાસ કૌશાલાજી.

પર્યાવરણોક્ત. સરકારી કન્યાશાળાઓની સ્થાપના કરતી વખતે લોકોને મોટો ભાગ સ્ત્રી કેળવણીની વિરુદ્ધ હતો. ચાલ્સી, પુતણીઓ લોકોને સમજાવતા કે સ્ત્રીઓને જ્ઞાન આપવું એ સાચું વિરુદ્ધ છે. જાણવાથી છોકરીઓને વૈવચ્ચ પ્રાપ્ત થાય છે કે તેમને આડે મારું જવાનું સાધન મળે છે. છોકરીઓને જાણીને ક્યાં નોકરી કરવા જવું છે એવો સાધારણ લોકો પ્રશ્ન કરતા. જેવું જ્ઞાન છોકરીઓને અપાતું તેવું જ્ઞાન કન્યાશાળાઓમાં અપાતું. તે વખતે ધીરજો મુદરર થયાં નહોતાં, અને કેમવાર કે જોઈએ તેવાં પાઠ્ય પુસ્તકો પણ નહોતાં. સ્ત્રી શિક્ષણને અણાવે બનતા સુધી ૫૬ પુરુષોને શિક્ષક.

નીચવામાં આવના, તેથી છોકરીઓ શાળાઓમાં મોટી ઉમર થતા સુધી રહી શકતી નહોતી. અનહાલમાં પ્રથમ એ કન્યાશાળાઓ સ્થપાઈ હતી તેમાં રાયપુરવાળીમાં ઘણી છોકરીઓ આવતી. મીપઈ, ચાલા, કપડા વગેરે આપીને બાળાઓને લવચાવવામાં આવતી.

૧. મીસ મેરી કૉપેન્હર દિલ્લી અમળાઓને સંધારવાના રૂઢ હેતુથી આ દેશમાં આવ્યા, ત્યારે તેમને સ્ત્રી શિક્ષણની મોટામાં મોટી ખામી જણાઈ, તમા કન્યાઓને ઉચી જાતનું જ્ઞાન આપવા તજવીજ કરવી જોઈએ, એવા તેમનો ઉપદેશ થતાં, હું અને માન મિત્રોને પ્રેરણાદાન મળ્યું. અમે જાતે કન્યાશાળાઓમાં થોડા થોડા વખત સહનું જ્ઞાન અપવાતું આપ્યું, અને બીજી સ્ત્રીઓ લલુચાને વલચાય, એટલા માટે અમારી પત્નીઓને નિશાળે મોકલવા મારી. પરિણામે એ યશ કે બીજી મરીમ સ્ત્રીઓ શિખરવત્તિની લાલચે દાખલ થઈ, અને તેથી પ્રથમ નોર્મલ સ્કૂલ અને પછી ટ્રેનિંગ કોલેજની અમદાવાદમાં સ્થાપના થઈ.

પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિ. પશ્ચિમ તરફના વિદ્વાનોનું એવું મત હતું કે જગત્સુ આપવાનો હેતુ મનુષ્યની જીવિની શક્તિઓ ખીલવવાનો છે, વહેવાર જ્ઞાન તે પાછળથી મેળવી શકે, અને છોકરા છોકરીઓને સમગ્ર જ્ઞાન આપવું જોઈએ. આ પદ્ધતિનું આપણું દેશ માટે ખુબજ યશું પૂર્વ પશ્ચિમના દેશોની સ્થિતિનો વિચાર થયો નહીં આ પ્રગલ્ભ સુમારે સાકાર સુધી આશુ, છતાં મુશ્કેલી કે લોહાને વસ્તુસ્થિતિ બદલવાનો વિચાર ન થયો. એકાદા સ્ત્રી કેળવણી વિશે ખામગીર થાયા, અને કેટલાક વિદ્વાનોને દમણાં દમણાં જણાયું કે જે શિક્ષણ અપાય કે તે સ્ત્રીઓને માટે અયોગ્ય છે.

જર્મની અને કેટલાક યુરોપના બીજા દેશોને આજુ પદ્ધતિ ખામીભરતી જણાઈ, તેથી તેમણે રિવાજ અને વહેવાર બાજનો અભ્યાસક્રમમાં ઉમેરી. ઈંગ્લાન્ડના લેક્ચરની તેથી ધોમે ધોમે આવ્યા ઉડવા લાગી, અને તેમણે પણ બીજા દેશોના શિક્ષણની તપાસ કર્યા પછી પોતાની પદ્ધતિમાં કેટલોક ફેરફાર કર્યો, તે જનાં પણ આપણું શાકુ તે એકજ ચીરે માલવા માંડયું.

સાંપ્રત સ્થિતિ. વડોદરામાં સ્ત્રી શિક્ષણની પદ્ધતિ ફેરવવા માટે સન ૧૮૮૦ પછી કેટલાક વર્ષો કરવામાં આવ્યા કન્યાશાળાઓના ચોરસોમાં થોડા તે વધારો કરી તેમાં વહેવાર તથા સ્ત્રીઓને ખાસ ઉપયોગી થાય એવા વિષયો દાખલ કરવામાં આવ્યા. થોડા સમયના સાંઝીયા જ્ઞાન સાથે મુખ્ય મુખ્ય નિશાળોમાં રાખવાનું શરૂ કર્યું, ત્યારે ઉચી જગત્સુ પામેલા મુદત્તે પછી મને દસના લાગ્યા. એક વિદ્વાને કહ્યું કે ગણવાનું તે છોકરીઓ પોતાની માતાના રસોડામાં સારી રીતે શીખી શકે, અને તે જગત્સુનો વિષય પણ નથી એ રખતે છગનાં જોઈ ધનાઢય દેશમાં આજે ઉપરાંત કન્યાશાળાઓમાં રસોડા, વારણ મંજિયા, એકવાડ અમેટ કાલ વગેરેનું કામ બાળાઓ કરતી હતી, તે જણાવ્યા છતાં પણ અમારા વિદ્વાને પોતાની મનને વગગી રહ્યા. એજ રીતે ન્યારે ગાયન શીખવાનું શરૂ કર્યું, ત્યારે પણ લોકો મારી નિંદા કરવા લાગ્યા. રવે શાળાઓમાં નાચતાં શીખવે એટલે સ્ત્રી જગત્સુ ઉતમ પ્રદાનની થઈ જશે, એજ કેટલાક કહેવા લાગ્યા, પરંતુ તેને લેક્ષ્યપ્રિય કરવા માટે એવા ઇલાજ લેવાયા કે તે વિષય ઉપર ધીરે ધીરે માથાપોનો બાવ પેદા થયો. શીવજી, ભરતની બાળતમાં વિલાપતી કરતાં દેવી રીતિને વધારે પસંદ કરવામાં

આવી. કસમ રેશમના ક્ષી જાતના ભરતનો અનુભવ મેળવવા માટે એક સ્ત્રી અને એક દરજ્જાને કરાંચી, સિલ્ક અને પંતળમ મોઢલવામાં આવ્યાં, અને અમદાવાદી તથા મુન્ત્રી પદ્ધતિ દાખલ કરી. ફિમેલ ટ્રેનિંગનું બીજા શેષના માટે એક નાર્મલ ક્વાસ ઉનાડી તેમાં દેખાતે સીખવવા જતો. બહારથી ટ્રેઇનડ મિસેસો લાવવા માંડી, અને ફિમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજ સ્થપાયા પછી સ્ત્રી શિક્ષકા વધારે મળવા લાગી, અને તેથી મોટી ઉમરની છોકરીઓ શાળાઓમાં રહેવા માંડી. અંગ્રેજ સાર્વજનિક કન્યાશાળાનાં ધોરણોમાં પણ ફેટનોક ફેરફાર થયો, કન્યાશાળાઓમાં વધારો થયો, સ્ત્રી શિક્ષણ તરફ લોકોની રુચિ વધવા માંડી. અંગ્રેજ કેમ્પસી આપવા માટે ફિમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજોને અગે હાઇસ્કૂલો સ્થપાઈ. કોલેજોમાં ફેટીક વ્યાખ્યાનો દાખલ થઈ અને કોઇ કોઇ પદ્ધતિઓ પણ પ્રાપ્ત કરી. હમણાં હમણાં વળી અમદાવાદ, સુરત, પુના વગેરે જગ્યાએ સ્ત્રીઓને ખાસ ઉપયોગી થાય એવું શિક્ષણ આપવાની ઉપવણી થઈ છે, અને પ્રો. કૌંભા ભગીરથ પ્રમુખ વડે પુનામાં આખા દિવસ માટે વિષ વિવ્યાપની યોજના થઈ ચૂકી છે. વગી કેળવણી પરિપદો ભરાય છે ને તેમાં સ્ત્રી કેળવણી ને બીજા ઉપયોગી વિષયો ચર્ચવામાં આવે છે. આ સર્વ સ્ત્રી કેળવણીના સુધારા વધારાનાં શુભ ચિહ્નો છે, તથાપિ આપણે હજી એ આખતમાં યજ્ઞ કરવાનું છે.

સ્ત્રી કેળવણીની વૃદ્ધિ.

પ્રાથમિક કેળવણી—પ્રથમ આપણે હાલની સ્થિતિ ફરી છે તેના વિચાર કરીએ. મુન્ત્રાઈ પ્રશાસના કેળવણી ખાતાના હેસા રિપોર્ટ ઉપરથી જાણાય છે કે ન્યારે છોકરાની શાળાઓ ૧૭,૨૫૮ હતી, ત્યારે કન્યાશાળાઓ માત્ર ૧૭૩૬ હતી, એટલે બનેલી સંખ્યામાં દરમિયાન તફાવત રહે છે, અર્થાત્ પુરુષ કુર્તા સ્ત્રી કેળવણી દરમિયાન કમી હોય તો તેમાં નવાઈ સરખું નથી. ચોક્કસ વર્ષ ઉપર દિંદી અમરે પ્રાથમિક શાળાઓ ઘણી ઉઘાડના માટે મોટી રકમ ચૂંપરત કરી, ત્યારે પણ ખાતાનું લક્ષ છોકરાઓની શાળાઓ સ્થાપવા તરફ ધણું વધારે હતું. જેમ શાળાઓ વધારે સ્થપાય તેમ તેના માલ કન્યાઓ વધારે લે, એ તો સ્પષ્ટ છે.

દિંદના વજરને ત્યાં મિસિસ ફોસેટની આગેવાની નીચે ગએલા રીપોર્ટને બે અરજ કરી હતી તેમાં મોનીન કર્યું હતું, કે અંગ્રેજ દિંદમાં ભણતી છોકરીઓ અને છોકરાઓની સંખ્યામાં પાંચગણું તફાવત રહે છે. દર લાખની વસ્તીમાં નિશાને જતી કન્યાઓ આગ ૩૯૧૦ એટલે સેંકડે ૪ છે, ત્યારે મહિસરમાં ૫૬૦૦ (૪), ત્રાવણકોરમાં ૧૮૬૩૭ (૧૮), કોચીનમાં ૨૦૦૦૦ (૨) અને વડોદરામાં ૩૫૫૦૦ (૩૫) છે. વડોદરામાં એક વર્ષની નંદર એ સંખ્યા વધીને ૪૧૧૮૯ (૪૮૬) જેટલી થઈ છે. મુન્ત્રાઈ પ્રશાસનાં છોકરાઓની નિશાનેમાં ભણતી છોકરીઓ ન્યારે ૩૪૭૯૧ છે, ત્યારે વડોદરામાં તેથી છોકરીઓની સંખ્યા ૪૫૨૭૯ છે. વડોદરાનું રાજ મુન્ત્રાઈ પ્રશાસનો માત્ર દરમિયાન લાગ છે. એ દિસાને એવી કન્યાઓની સંખ્યા સાગ ચાર લાખ જેટલી હોઈ શકે.

વડોદરામાં નિશાને જતી કન્યાઓની સંખ્યા ઘણી વધારે છે, તેનું મુખ્ય કારણ કેળવણી ફરજિયાત કરવામાં આવેલી તે છે. એ રાજ્યમાં ફરજિયાત વખતે કન્યાઓ ૧૨૫૦૦૦ હોઈ શકે, તેમાંથી હાલ ૮૭૩૭૮ વિદ્યોત દાખલ થે છે. જે ને દેશમાં કેળ-

વર્ણી કરેછાત છે, તે તે દેશમાં લગભગ હોય છે એટલી હોય છે નિશાનોમાં લખી દેવા છે આપણા દેશમાં કેળવણી કરેછાત હવાની જરૂર છે એવો ધણાનો મત થયો છે. તેમ કરવામાં નાણાની અડચણ બતાવવામાં આવે છે. હાલમાં જે લોકો સુધી ચાલે છે, તે અધ પડતા સુધી સરકાર ધણા નાણા ખર્ચી ન શકે એ ખરું છે. જેમ પંજાબની સરકારે અખતરે અજમાવવાનું ચોક્કસ છે, અને ઓનરેબલ શ્રી પટેલના નિબંધનો ખરડો મુમાલની ધારાસભામાં મંજૂર થયે તે આ ઇલાકામાં પણ અજમાવી શકાય; એટલે લોકન બોર્ડ, સુધસાધનો અને સરકાર પોતે કરેછાત કેળવણીની શરૂઆત કરે, અને તે ધીમે ધીમે વધારે તો ધણુ મારું. વડોદરાનો દાખલો દાવાપુર, મહિસુર વગેરેએ વીધો છે. તેનું અનુકરણ બીજાં દેવી રાજ્યોએ કરવું જોઈએ.

સરકારે આજ સુધી કેળવણી પાછળ જે જે કર્યું છે તેને માટે આપણે તેનો ઉપ-
કાર માનવાનો છે, પરંતુ ખીજા દેશ સાથે સરખામણી કરતાં આપણે અહીં કેળવણી
પાછળ સરકાર કેટલો થોડો ખર્ચ કરે છે તે નીચેના આકાશથી જણાઈ આવશે.

પ્રાથમિક કેળવણી ખાતે ઓનરેબલ મર જર્જરન નેરે વડી ધારાસભાને¹ ને આકાશ
સન ૧૯૧૧ ના પૂના પાઠ્યા છે તે ૪૨લીના ગાથા દીક આ પ્રમાણે—

ઇન્ડિયા અને વેસ્ટ	૩. ૧૦
અમેરિકા	૩૦૩૧૪
જર્મની શહેનશાહન	૭૦૮૧૦
જાપાન	૧૦૬૬૮
જાપાન (સન ૧૮૧૨)	૧૦૬૫૭
ફ્રાન્સ	૦૭૬

આ ઉપરથી જણાયે કે ફ્રાન્સનાં ગાથા દીક ખરચ માત્ર સવા આનો આવે છે!
આ આકાશમાં લોકલેક્ચર, સુધસાધ દેડ, રી, ઉપકારણ અને લોકોની બક્ષિસનું બાળ એ
સર્વમાંથી મળતાં નાણાંનો સમાવેશ થાય છે, એટલે કેળવણી સંસ્કારી તીનેરીમાંથી એના
ચોથા ભાગથી પણ કમી મળે છે. છોકરાઓ પાછળ કુલ ખરચ જ્યારે એક કરોડ છતાં
લાખ રૂપિયા થાય છે, ત્યારે કન્યાઓ પાછળ માત્ર છવીસ લાખ રૂપિયા જ થાય છે *

વળી એક બીજા પટે આપેલા આકાશ ઉપરથી જણાય છે કે દર વર્ષે ઉપર જાપાન
કેળવણી પાછળ લા કરોડ રૂપિયા ખર્ચે, ત્યારે પાંચ વર્ષ ઉપર ફ્રાન્સમાં છા કરોડ
ખર્ચાતા હતા, (જાપાનથી ફ્રાન્સ છતાં છે તે છતાં) ગાથાદીક ખરચ —

જાપાન સ્ટેટ	...	૪૪૫	હાલ એટલે આશરે ૩	૧૪-૧૫
યુટોપ	...	૧૨૩૫	...	૫-૦-૦
ફ્રિનિયાન	...	૦૪૭૫	...	૧-૮-૦
જાપાન	...	૦૨૭૫	...	૦-૧૪-૦
ફ્રાન્સ	...	૦૦૦૨	...	૦-૧-૦

શિલ્પિપાત્રને જેવા પદ્ધતિ સંસ્થાન કરતાં આપણે અરચ્ય મોવોર્ગણું ઓણું છે.

વડોદરાનાં ફરજિયાત કેળવણીને લીધે માથા તીક લગમગ પંદર આના (તેમાં ફરજિયાત શિવાપત્રી પાઠશાળાઓ, મહા પાઠશાળાઓ વગેરેના અરચ્યને સમજવેલ થાય છે) અથવા સ્વૂપ ઉત્પત્તિનો લગમગ પંદર અરચ્ય થાય છે. એ દિનપાત્ર અંગેજી રાત્રીમાં કેળવણી કેટલા નાણાંને દરેક ધર્મની શકે તે સંદેશ ખ્યાલમાં આવી શકે છે દરેક રીતે કન્યા-શાળાઓ જેમ વધારે સ્થાપાય તેમ મરદાર તરફથી પેરવી થતો નોંધાય.

૨૭ લોકો તરફથી સ્ત્રી કેળવણી પાછળ વધારે ધ્યાન આપણું નોંધાયે. લગ્નો માનાઓ પોતાની પુત્રીઓને ભણવવાની ફરજ ને અગત્ય સમજતી નથી. ઓકમના ભગવત નરક જેટલું લાસ અપાય છે, તેટલું ઓકમીઓ પાછળ અપાતું નથી તેમને દરેક બધાને જે-કાજર રાખે છે, મોટી વડેલી મોકલે છે, ભણવાનાં જોઈતાં સાધન પૂરું પડતાં નથી, પેર પાડ કરવાની તક અપાતી નથી, નિશાબી તેમને વડેલી ઉઘાડી લેવામાં આવે છે, અને પત્નીથી તેમને અભ્યાસ વધારવાની ભેગવાઈ અપાતી નથી. શિશિર લોકો વારે તો શાળાઓનાં મામાન્ય કામકાજ ઉપર કેળવેલ રૂપી તેમાં મુધારા વધારા કરવાનો ઉપાય લઈ શકે, અને લોકોને પોતાની જાળાઓ નિવાળે મોકલવાનો બોધ આપી શકે. કન્યાશાળા ઉપર કેળવેલ સખનાગી મંડળી (કમિટી) ને ભણેલી સ્ત્રીઓની ટીપ, તો તે વધારે ઉપયોગી થઈ પડે.

ત્યાં કન્યાશાળાઓ ઉપડી ન શકે, ત્યાં લોકોએ બાળકીઓને ઓકમની નિશાબ મોકલવી નોંધાયે. દસ વર્ષ મુધી જાળાઓ ઓકમ ભેગી ભણે તેમાં કાંઈ દરકન લેવું નથી, એવું અનુમત્યો મને માલુમ પડ્યું છે. કેળવણી ખાતાના નિષ્ઠમ પ્રમાણે ત્યાં પંદર ઓકમ થાય ત્યાં નિશાબ ઉપાડનાનું કરેલું છે. તે પ્રમાણે ત્યાં પંદર ઓકમીઓ થાય ત્યાં કન્યાશાળા ખપ્પસ ઉપાડવી નોંધાયે.

શ્રીમંત લોકોએ ખાતગી કન્યાશાળાઓ ઉપાડી નોંધાયે, અથવા શિષ્યવૃત્તિઓ આપવાની મોકલણ કરવી નોંધાયે. મહા લેનારી શાળાઓ સ્થાપણ માટે પશુ યતન થઈ શકે એમ છે. મોકમીની નિવૃત્ત થયેલી મહેતીઓ ને મહેતાજીઓ આણું કામ કરી શકે ખાત પંચાયતો, મહાલ પંચાયતો, અને સહેર મુધરાજીઓ સ્ત્રી કેળવણીને ઉત્તેજન આપવામાં મદદ કરી શકે. જે ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં પૈસાની સવર હોય તે પોતપોતાના ધર્મને લખેલા માન આપવાના ઉદ્દેશથી કન્યાશાળાઓ સ્થાપે, તો એક પંથ ઓર દો કાજ થઈ શકે એમ છે. દાસ જે ધાર્મિક કેળવણીને અભાવે ઓકમ નાસ્તિક, સંશયી, ધર્મવિદિન, કે અપ-લક્ષણાં રહે છે, તેને તેટલા પૂરેતો અટકાવ થાય. સુવચનના લાભઓની મતિમાં આલવી મકનમાં કુશને સરીક શીખવવામાં આવે છે, તેમાં કેળવણીનાં ધોરણે દાખલ કરવા કાજ ખાતા તરફથી મદત આપવામાં આવે તો તેથી લાભ થાય.

વડોદરામાં જનાના શાળાઓ સ્થાપણની જે ઉપદેશી થઈ હતી, તે સહેરામાં તે કર્યાઓમાં આપુ થવી નોંધાયે. મોટી ઉમરનાં બેરને પાછલા પહેરે જે તણ કલાકનો અવસર મને છે. તેઓ એવી શાળાઓમાં દાખલ થઈ શકે, એટલુંજ નહિ પણ નિશાબેલી ઉડી ગયેલી ઓકમીઓને વધારે અભ્યાસ કરવાની સવર મળે. મહોલે મહોલે અથવા અરચ્ય વસ્તીવાળા લતામાં એવી યાળાએ કે વગેરે રૂડી રીતે ચાલી શકે.

જેમ સ્ત્રી શિક્ષણની જરૂર છે તેમ ઉપર કલ્પા પ્રમાણે દેખરેખ રાખનાર સ્ત્રી મડ-
ળતી તથા સ્ત્રી પરીક્ષણની અવરવક્તા છે મારા જાણના પ્રમાણે આખા ઇંગ્લેન્ડ ખાતે
એક જ ઇન્સ્ટિટ્યુટ છે, અને તે જાણુ યુરોપિયન છે દરેક જગ્યા ખાતે એક ડેપુટી ઇન્સ-
ટ્રેક્ટ નીચી સમાય. હવે દેસી સ્ત્રી ઇન્સ્ટિટ્યુટો વધવા માંડી છે તેઓને આ કામ માટે
નીમવામાં આવે, તો તે સ્ત્રી શિક્ષણના પ્રદિ માટે ઘણું કરી શકે

ખાતાના નરિમરીઓ લોકો માથે બે વારે દગતા મળતા નહે, તો તેઓ સ્ત્રી
ફેશનનીને ફેશનો વધારે કરી શકે ક્રીનામ મમારકા વખતે ગામતી સ્ત્રીઓને ભેતરવામાં
આવે, જાણાઓ થી ગીમે છે તે મમમવવામાં આવે, અને સ્ત્રી શિક્ષણના કામમાં જવા
નાનાર લાપગુ કરવામાં આવે, તો તેની અસર સારી થવા વિના રહે નહિ વડોદરા
સંસ્થાના એક ટ્રસ્ટા કર્યામાં આવે મેળાવડે થોડાં તેમાં ૫૦૦ ઉપરાત સ્ત્રીઓ ભાગ
લીધેતો જોઈ મને આનંદ થયો હવે એજ કામમાં વડોદરા શિક્ષણી કાઢી વસ્તી કનાં
પડાની દગડાને તીવે તેમને માટે કન્યાશાળા ઉધડી ચકાવી ન દેતી. માયા મમતા રહે
અને સમજાવીતી ત્યાં કન્યાશાળા ઉરાડવાને તું શકિતવાન થયો (મારા જાણના પ્રમાણે
તે મુજરાતમાં મુજરાતમાં માટે પડેનીજ સાચા હતી) એજ રીતે અમરેની જેજ પ્રતિ-
ષ્ઠામાં કાઢીઓ મકરાળીઓ વગેરે તોડાની, કાનૂની અને અજાન લેખિની વસ્તી છતાં
અને જોડા મોટા અધિકારીઓએ મને જીવનું જોખમ ચપાની ધાકની આપ્યા છતાં હું
ફેશનવાત ફેશનથી નાખદ કરી શકી હવે માયા મમતા, દિલસોજ, લેક્ષીમાં દગડુ
મળડુ, તેમની ઇચ્છાઓ, જરૂરીયાતો ને દરકનો ભજુરી, એ શિક્ષણથી માંડીને ખાતાના
અધિકારીઓને ખાતાના કામમાં ફતેહમ થવા માટે જરૂરની જામનો છે

અત્યુજ, કાળીપરજ, કાળી, બીન વગેરે પડાત પડેલી જાતોની ઊડગીઓને ખજા
વવા માટે વડોદરાની મારફત કાતાજ વેવાની જરૂર છે

સ્ત્રી શિક્ષણની પ્રદિ માટે સૌથી અગત્યની જાગરૂ થાનુ શિક્ષણની કુનારણ છે
ને ફેશનથી લેક્ષીય થાય અને લેક્ષને તે ખરેખરી ઉપોગી જરૂર, તો તેઓ
ખાતાની કન્યાઓને તેના લાભ આપ્યા વગર રજા ન દ. જાણુ આ જાગરૂ આગળ
વિસ્તારથી કહેવામાં આવશે

માધ્યમિક અને અદ્યતી ફેશનથી.

ખાતાના છેલ્લા રિપોર્ટના વર્ષના પત્ર નં. ૪ ઉપરથી જાણુ છે કે મુજરાત
ઇલાકામાં ૫૦ શાળાઓમાં ૩૬૪૫ કન્યાઓ સીખતી હતી, જ્યારે ઊંડામાં માટે તેની
૨૫૮ શાળાઓમાં ૨૦૭૩૧ ઊંડા અગ્રાસ કરતા હતા. અહીં જાણુ ઊંડા ઊંડાઓ
વચ્ચે પાંચગણો તફાવત જાણુ છે ને આપણે એકઠી ૫૦ શાળાઓ દલએ તો આ
તફાવત સોળ ગણે થઈ જાય.

બ્રિટિશ મુજરાતમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા આઠરે તેર ગણ જેટલી છે, તેમને માટે
માત્ર એક પાઠશાળા અને માર ઉપરની અગ્રિય શાળાઓ છે, અને તેમાં ભણનારી

* આ નિબંધમાં દાખરેકુલે અર્થે પાઠશાળા અને કોલેજ અર્થે મહાશાળાના અર્થે વાળેલા છે

છોકરીઓની સંખ્યા ૫૧૬ છે. પ્રવાસ માટેની ૫૦ સંસ્થાઓમાં સરકારથી ચાલતી માત્ર એક છે. એમાંનો મોટો ભાગ પાકીઓ અને યુરોપી યોગ્ય માટે છે.

ઉપલા આંકડાથી જણાશે કે માધ્યમિક અને અંતિમ શિક્ષણ માટે સંસ્થાઓ વનારવાની ભારે જરૂર છે. મારા મત પ્રમાણે દરેક જીલ્લા ખાતે એક પાઠશાળા ને તાલુકાવાર ઉત્તરતી અંગ્રેજી શાળાઓ (Anglo Vernacular) હોવી જોઈએ. અંગ્રેજી અભ્યાસ કરવા માટે ઉત્તર પશ્ચિમની જાગ્યાઓને પેરથી દૂરને ગયે એકલો રાજ્ય નહીં, એટલા માટે અંતિમ જ્ઞાન મેળવવા ધ્વજીનાર મોટી વયની છોકરીઓ સાથે વસતિ-ગૃહો (Hostels) અંગ્રેજી શાળાઓને અંગે જરૂર સ્થાપવાં જોઈએ. તે વખતે માથાપો તેમને રહેવાની બીજી ગોઠવણ લાગેજ કરી શકે.

વસતિગૃહનું ને લાભુવાનું ખરચ આપી શકે એવી કિંમત જેમની ન હોય તેઓ માટે સરકારે, જાહેર સંસ્થાઓએ, ને ઉદાર ગૃહસ્થોએ સિખ્વરતિઓ સ્થાપવી જોઈએ. ઉત્તર પ્રાંતમાં સિખ્વરતિઓ માટે રૂ. ૧૨૦૦) કાઢવામાં આવેલા છે તે જસ નથી.

અમદાવાદ અને પુનાની મહા પાઠશાળાઓ ત્યાંની શિક્ષણ પદ્ધતિ પાઠશાળાઓને જોડેલી છે, તેથી તેના જોઈએ તેવા લાભ લેવાનો નથી, માટે તેમને જૂદી પાટી સ્વતંત્ર કરી જોઈએ. મે ડિરેક્ટર સાહેબ પોતાના રિપોર્ટમાં વાળખી રીતે પુનાની એવડી મત્તા (dual control) સાથે ફરિયાદ કરે છે, ને કહે છે કે “ પાઠશાળાને ફિમેરેટ્ટેનિય ડાલેજ જૂદી પાઠશાળાની ભારે જરૂર છે, કેમકે એક લાગના લાભની ખાતર બીજા ભાગને મોસડું પડે છે.” આ સાત અમદાવાદને સરખી રીતે લાગુ પડે છે. અમદાવાદ શિક્ષણ દરેક જીલ્લા ખાતે એક કે વધારે પાઠશાળાઓની જરૂર છે.

તલવીજ કરતાં જીલ્લા છે કે જીલ્લાઓને માટે જે એંગ્લો વનારકુલો ધોરણો છે, તેજ કન્યાશાળાઓ માટે છે, કન્યાઓને માટે ખાસ ધોરણોની જરૂર હજી સુધી પારવામાં આવી નથી. જાને માટે મિસ ડોર્કરીએ જે અગ્રામકમ થોલો હતા, તેનું હું થયું તે જાણનામાં નથી.

સીઓને ગદતી જાતનું જ્ઞાન કેવું આપવું તે વિષે મતભેદ છે. મારા મત અભિપ્રાય એવા છે કે તે એ રીતે આપવામાં લાભ છે. જે વિદ્યાર્થીનીઓ કોલેજોને અભ્યાસ કરી પદ્ધતિ મેળવવા ધ્વજી હોય, તેમને માટે ચાલુ પદ્ધતિ અનુકૂળ થશે પરંતુ એ પદ્ધતિથી લગભગરને માથે જોઈને અતિશય પડે છે. તે ધરૂં ખરચાળા ડોલારથી તેના લાભ બહુ થોડા રાશ શકે એમ છે. છોકરીઓને કોલેજમાં અપાય એવા બારીક અંગ્રેજી જ્ઞાનની જરૂર નથી; તેમને માનવજાણમાં જ્ઞાન આપવું જોઈએ, અને તે સાથે સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી દ્વિતીય ભાષા તરીકે સીખવની જોઈએ, અને તેમાં સીઓને ખાસ ઉપયોગી એવા વિષય શ્રવણ વગ જોઈએ, સ્વભાવ ખાસ અભ્યાસક્રમ સુકર કરી દેશી પાઠશાળાઓ અને મહા-પાઠશાળાઓ ગ્રામપત્રી જોઈએ. અમદાવાદ ને સુરતમાં આને લગતી ઉદાવણી ખાનગી રીતે ચલેલી છે, તથાપિ દરેક તાલુકામાં એક પાઠશાળા અને દરેક જીલ્લામાં એક મહા-પાઠશાળા વસતિગૃહ (વીથી-Hostel) સાથે ઉઘડવી જોઈએ.

આ વર્ષે ૭૮ બાળાઓએ મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા પસાર કરી છે, તેથી ઓએને માટે એક વીસી સામેની જૂરી કોલેજની જરૂરીયાત સ્પષ્ટ થાય છે. મોટી વયની ઓકરીઓને જીવન હાકાઓ સાથે જોડવાનું અનુકૂળ સામાન્ય રીતે થતું નથી, તેમ પરસ્પર હોડીને કાઢીને દ્વાલેજમાં બસવા સાથે પરસ્પર જઈ રહેવાની સૌંદર્ય કરવામાં પણ મુશ્કેલી નડે છે. વળી યુરોપ અમેરિકાની જેમ ઓએને અમલના એવા ખાસ વિષયો તેના અભ્યાસક્રમમાં દાખલ થવા જોઈએ.

પહેલી રીતની એટલે અગ્રેજી ભાષા જ્ઞાન કળવણી લેવાની દલ જરૂર એટલા માટે છે કે આપણને પદી પામેલી સી દાક્તરો, સ્પષ્ટણીઓ, લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટો, પ્રોફેસરો, પ્રિન્સિપાલો, ઇન્સ્પેક્ટરો જોઈએ છીએ, તથા સિસ્ટરશ્રીઓ, કિન્ડરગાર્ટન, સ્કોલર પદ્ધતિ, વરકમનું સમાપન આદિ વિષયોનું ખાસ જ્ઞાન મેળવેલી ઓએની અગત્ય છે જે જાઈએ યુરોપ અમેરિકા જઈ ઉચી જ્ઞાનનું ખાસ જ્ઞાન મેળવવા ઇચ્છતી હોય, તેમને સિધ્ધાંતિ મળે અને એવી ગોડવણ પણ થવી જોઈએ.

સી શિક્ષણની સુધારણા

પ્રાથમિક શિક્ષણ—મિટિય મુજબતની પ્રાથમિક શાળાઓમાં બચવારી ૨૨૬૦૭ કન્યાઓ પૈકી ૧૬૩૪૯ નીચલાં ધોરણોમાં ભણે છે, અને માત્ર ૬ બાળ ઉપલાં ધોરણોમાં છે. આઓ મુખ્ય ૭ વર્ષોમાં વધુએ તે નિશાએ બચવારી ૧,૧૧,૮૮૯ શાળાઓ પૈકી ૮૫૩૧ એટલે ૬૬ બાળ માત્ર ઉપલાં વર્ગોમાં ભણે છે. નીચલાં ક્રમના બે ભાગ છે પહેલા ભાગ આ ઓપેની મોપરીઓ વાંચી શકે એવી ૫૦૩૫, અને બીજા ભાગમાં ઓપેની મોપરીઓ ન વાંચી શકે એવી ૬૧,૧૦૩ કન્યાઓ છે એટલે અર્થ કરતાં પણ વધારે કન્યાઓ ઓપેની મોપરી નાંચી શકતી નથી. આ પરિણામ ઘણું અમતોષકારક કહેવાય એમાં અભ્યાસોની પણ કમી છે તે વુ દરુદ નર મુ, તથાપિ ખાતાએ વસ્તુસ્થિતિ સુધારવા વિશેષ યત્ન કરવો જોઈએ.

અનુદેષ-૨ શિક્ષકા સારી રીતે સીખતી ન શકે દેષ-૨ શિક્ષકા પણ શિક્ષણ શાસ્ત્રના નિયમો, સીખતી વખતે બાળુએ મુદ્દ છે, તેનું એમ કારણ તેમની બેરકારી, અને બીજું કારણ પરીક્ષાની ટકંગી પદ્ધતિ છે. પરીક્ષા યોગ્ય કલાકમાં યોજાવતે ઉત્તેજન મળે એવા પ્રશ્નો પૂછીને ચાલ્યા જાય, તેથી શિક્ષકા ને માગશે માત્ર યોજાય શક્તિ ઉપરજ ખ્યાન આપે એ રપટ છે, અને તેથી જે જાતનું શિક્ષણ મળે તે અસંતોષકારકજ હોય.

અને સમાજ પડતી નથી કે હોકાઓને જે સાનના યોરણનો લાભ મળે છે તેથી કન્યાઓને બેતકીય કેમ રાખવામાં આવી છે ? હોમગ કરતા હોકરીઓના ધોરણ દલકા રાખવામાં આવ્યાં છે, તે કન્યાઓની અનિયમિત દાજગે વગેરેને કારણે તે.

અન્યાયક્રમમાં સી ઉપોગી વિષયો ખૂબી ભરવા લાગે છે ઇંગ્લાન્ડમાં દેરા દેશ ને જોટવાનું કામ નવારે માગી ફર્મી શરૂ થાય છે, ત્યારે આપણે અહીં ને બીજા લેન્ડુથી શરૂ થાય છે હરન મમ છેક પાચમા ધોરણ સુધી સુવનરી રહે છે, એટલે તે અગાઉ ઉડી જવારી હાન્ડીઓને તેના કામ મળે નથી વળી પાચમા હાન્ડી મોટ

ભુમાં ને સાધનો હોય તે ભરત કામ ચલાવવાનું સમ્પૂર્ણ છે, પરંતુ સાધનો દરેક રીતે મેક્ષનર્થક નોંધાએ. ઠરી જાતનું ભરત કામ શીખવવું તે કરાવવું નોંધાએ. પાકાત્વ ભરત કામ ઉપર વધારે લક્ષ્ય આપાય છે તે બરાબર નથી પ્રથમ રસમ કસમનું દેશી ભરત જેવું કે અમલવાદી, સુત્તા, સિધી, સિદ્ધિવાદી, અને પળની શીખવવાની અવ-સ્થા થવી નોંધાએ, અને તે માટે ટ્રેનિંગ કાલેજો ખાતે તે કામના ઉત્પાદો (experts) ગળી સી શિક્ષકોને તેવું કામ સારી રીતે શીખવવું નોંધાએ. આરોગ્યના મૂળતત્વો નોંધા પાચમાં ધોરણોમાં આવે છે, પણ મૂળતત્વો ઉપરાંત તેવું વિશેષ જ્ઞાન આપવાની યોગ્યતા થવી ધટે છે શુદ્ધવિદ્યા હેલા ધોરણમાં રાખી છે, પણ તેનો લાભ થોડીજ છો-ડીઓ લઈ ગઈ પાકશાસ્ત્ર તે દાખલજ નથી શુદ્ધવિદ્યાના ખીડન અગત્યના ને ભારે રિયોની તે વાતજ શી કરવી ?

પાકશાસ્ત્ર સમયે મે સરજાતમાં ઇસારા કર્યો છે જેઓ કહે છે કે માતાના સ્વોદ્યમાં કન્યાઓ રસોડાનું કામ શીખી લેશે, તેઓએ એ વિષયના શાસ્ત્ર જાને કામ વિશે થોડીજ વિચાર કરેનો હોય નોંધાએ. સામાન્ય રીતે માતાઓ કેટલું જ્ઞાન અને જાતુ બધા ધરાવે છે તે આપણે જાણીએ છીએ ઇંગ્લાંડમાં એ શીખવવાની સરજાત ૧૮૮૫-૮૬ માં થઈ, અને એ દશમની અંતર પાકશાસ્ત્ર શીખવનારી સ્કાળાઓની સંખ્યા ૨૭૨૬ ની અને તેમાં ભણનારની ૧૩૪૮૩૦ ની થઈ હતી. શિક્ષકો તૈયાર કરવા નાટે પાકશાસ્ત્રની ટ્રેનિંગ મુલ્યો ૨૭ હતી અને તેવી સ્કુલોની દેખરેખ માટે તથા ભણનારની તાલમી નક્કી કરવા માટે પાકશાસ્ત્રની ઇન્સ્પેક્ટોર નીમવામાં આવી હતી યુનાઈટેડ કીંગડમમાં માર્ચમાં પાચ બામનો સમાવી છે. તેમાં પાકશાસ્ત્ર સમયે લખ્યું છે, કે બોરડાનું જ્ઞાન, નમવાના ઠેમજા, પસદગી, રસાયણિક બધારણ, પૌષ્ટિક તરીકે તેની કૌમિન, નવ, ખનાવટ ને રીમશ્યુ એ બામનો શીખવતો ઉચી જાવના જમણની જાનીએ, નવી ખનાવટો, માતાના બોરડા, ગાથાજી, મુરખા, પાક વિશે આનમી સીઓ કેટલું થોડું જાણે છે ? ધણા માણસ જમનાર હોય તે કયી વાની કેટલી નોંધાએ, એ વિષેની માહિતી જણ થોડી સીઓ ધરાવે છે.

પાકશાસ્ત્ર એ શુદ્ધવિદ્યાનો એક ભાગ આવે છે શુદ્ધવિદ્યા કન્યાઓને શીખવવાની વળી અગત્ય છે પાકશાસ્ત્ર ઉપરાંત તેમાં (૧) ધરતું જ્ઞાન-નેની તદ્દરસ્તી જ્ઞાનસમ્ય એવી સ્થિતિ ને સ્વભાવ, (૨) કષ્ટાં ને તે જનાવસની ચીએનું જ્ઞાન બનાવવાની રીતિ ને રચનાકા તેના ઉદ્યોગની સ્થિતિ જમદગી, કીમત, મલાજ ને મગમત (૩) ફેડનું જ્ઞાન તેના માણસોની ધારીરિક, આર્થિક, માનસિક ને નૈતિક બુદ્ધિશક્તિ. (૪) સમાજ, પ્રાંતિક અને રાષ્ટ્રીય સરકાર સાથે ધરના સનધનું જ્ઞાન, એ વિષયો આવે છે આ શિવાય ધર ચત્રાવનારમાં જામ બગીચાનું, દોહવા ધતોવવાનું, કુકર્ડા વિગેરે ઉત્પાદન, ઇખા (Tins) ભરવનું, નીએને જગતી રાખવાનું અને એવીને લગતું જ્ઞાન પણ હોતું નોંધાએ શિક્ષકોની શુદ્ધશાસ્ત્ર શીખવવાની પાકશાસ્ત્રમાં નીચેના વિષયો શીખવાય છે

૧ શુદ્ધ ગામન (Chemistry)

- ૨ ધર-ખટલાનું જાણ (Bacteriology)
- ૩ પાક શાસ્ત્રનાં તત્ત્વો (Principles)
- ૪ શુદ્ધિ આરોગ્ય જાળવવાનું શાસ્ત્ર (Hygiene)
- ૫ ખોરાક અને તેના હિસાબના નિયમો (Dietetics)
- ૬ જાતીય આરોગ્ય જાળવવાનું રસજ્ઞ.
- ૭ શુદ્ધિ વસ્ત્રો
- ૮ મંદિરાની સંભાળ.

ઉપરની બાજતો એક પત્રિકા (Bulletin) માં આપના બાર મુકીને જાણવું છે કે આરોગ્યના કાવચનું જ્ઞાન, ધરના આરોગ્ય માટે ને ને જોઈએ તેની સમજ, ધરના વપસતી જૂદી જૂદી વસ્તુઓ (ખોરાક માટે) ની કીમત, પેશો, વખત અને શક્તિનો હકાવજીમરો વ્યય, ખોરાકની પસંદગી ને બનાવટના દારૂનીય ધોરણો છોકરાનાં મનની ને તનની ખરી સંભાળ, બીજાઓ પાસેથી ચોગ્ય નોકરી લેવાની આગત અને ધર ખટલાની જૂદી જૂદી કાળો અનુભવ, એ સર્વે શુદ્ધિ પર પછીઆણીને લાયક મચાને જરૂરના છે. પર એ જગતનું મધ્યમિદુ છે, અને પગપણીઆણી એ ધરનું મધ્યમિદુ છે."

સૌથી વધારે ખીમતી કસુ જ્ઞાન એ વિશે હરખર્ચ રપેન્ડ નજીવે છે, કે આધ્યા ભવિષ્યના કાષ્ઠ શોધકને આપણાં શાળાપોથી પુસ્તકો અને મહાપ્રાચીનાની ખરીદા જોઈ એમજ લાગશે કે આપણો અભ્યાસક્રમ કુંવારા માટે ને મહા સાધુઓ માટે થોળો છે. આજથી જતાં તે કહે છે, કે પોતાના પ્રથમના બાળકના મરજીથી માતા શોકમાં પડી હોય, ... નજીવે તે કુખ અને ગમગીનીના ધાથી રીજાવી હોય, ત્યાં તે ડેન્ટીનું મૂળ પુસ્તક વાંચી શકે છે, એ વિચારથી તેના મનનું ચોડુજી મમાધાન થશે. જ્ઞાન આપણે વધારેમાં કહી શકીએ, કે હાલરૂલમાં શીખેલી બીજી ગણિત, વાટિન, જર્મન અને પ્રાચીન ઇતિહાસ, નજી બી એ ની પહી મેળવવા માટે વિજ્ઞાન, માનસિક શાસ્ત્ર ગણિતની વિશેષ વિદ્યા, પરદેશી ભાષા, નીતિ શાસ્ત્ર, અને ન્યાય શાસ્ત્ર પણ તેના મનનું જ ચોડુ સમાધાન કરશે. | બાળકોનાં નાનપણમાં ચરણુ થઈ ધામ છે. બલોદો પણ અજાણ નજી આતાઓને તેથી બારે કુખ થાય છે, તે અટકાવવા માટે માતાપેણના કર્તવ્ય વહેવાર રીતે તેમને શીખવવાં જોઈએ ખરી શુદ્ધિવિદ્યા તેમને પોતાના કામનાં મદદગાર થઈ પડે છે. લગ કરવાર આ પુરવડું જોડું તંદુરસ્ત હોવું જોઈએ, ઓધાન મહે ત્યારે કેવી સંભાળ રાખવી, પ્રયત્ન વખતે શા ઇલાજ લેવા, છોકરાને કેમ સંભાળવા ને ઉછેરવા, તેમને કેટલાં ખોરાક આપવો, કેવાં કપડાં પહેતવવા, કેવી રમતો રમાડવી વગેરેથી દરેક માતાએ વાકેજગાર થવું જોઈએ.

વિસ્તાર ભરે આ અગત્યની બાજતો કુકાવવી પડે છે. વિશેષમાં એટલુંજ કહીશ, કે પાશ્ચાત્ય દેશમાં છોકરીઓ શિક્ષકા સાથે જાનરમાં ચીલે ખરીદવા જાય છે, હવે ધર તેમને સોપીને તે ચલુગારવાનું કહેવામાં આવે છે, અમુક રકમ આપીને તેમની પાસે એટલાંને માટે અમુક વાનીઓનું જમણુ કતવચામ જાયા તે સરાઈથી પીગાવવામાં

આવે છે, કિંશવતે ધર કેમ નિભાવવું, અને ખરચતો અગાઉથી અંદાજ મદવાનું તેમને બતાવવામા આવે છે, જે પુરોષ અમેરિકા જેવા મનવાના દેશમા સ્ત્રીઓને ઉત્તમ શિક્ષણી બનાવવાની જરૂર નવીકરણ છે, તો આપણા જેવો ગરીબ દેશ, જેમાં ખેતઓને મોટે ભાગે ધરકામ હાથે કરવું પડે છે, તેમા તેની વિશેષ જરૂર છે, છતાં આપણે અઘાપિ મુશ્કેલી તે ઉપર કંઈજ લક્ષ્ય આપ્યું નથી, એ શ્રોત્રીય છે.

બાળઅભ્યાસમા તનની કેળવણી માટે કવાયત, કસરતો, ને રમતો સખી છે, પણ તે પછીનાં ધોરણોમા કંઈ સખેલું જણાતું નથી નાલુક ઉધરીઓ ઉપર મેજબનો બોલો પડે, અને કસરત ન હોય તો તેમના શરીર ઉપર માડી અસર થાય છોકરા છોકરીઓને માટે દેશી ગમતો ઘણી છે તેમજ બહોળા ઉપયોગ થાય, તો વગર ખરચે તંદુરસ્તી જળવાય એમ છે.

બેંગ્લોમા વાચનમાળા માહેલી કવિતા તથા ગરબાવળીમાંની ગરમીઓ ગાવાનું રાખ્યું છે, તે ઉપરાંત ગાયન (સંગીત) શાખા થયું નેહએ, એ આનંદદાયક અને ઉપયોગી વિષયની જરૂરીઆત હમે સ્વીકારનાર છે, તેથી હાર્મોનિયમ કે સરસ્વતી વીણા સાથે ગાયન શીખવવું નેહએ.

ઇતિહાસ એમા ધોરણથી સર થઇ મુજસત અને હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ શીખવનારું રાખ્યું છે. જે પ્રસ્તોત સાળાઓમાં આવે છે, તેમા હિંદુ સમયના પ્રાચીન ઇતિહાસની ઉદીપ્ત નહી સખી આપેતી છે તમામજી, મહાભારત અને તેમાં વર્ણવેલા મહાન પુરુષો ને સ્ત્રીઓ વિશેનું જ્ઞાન વધારે ઉપયોગી અને લોકપ્રિય થઈ પડશે સુસલ્હ માની અને અગ્રેજ સમયનો ઇતિહાસ સાતમા ધોરણમાં કે માધ્યમિક સાળાના અભ્યાસ ક્રમમા ગણાશે.

હું બલતો ન હોઉં તો કન્યાઓને ઉપલા ધોરણમાં અભાવવાનું વાર્ષિક પરીક્ષા પછી થાય છે. નીચલાં ધોરણો ગદ્ય દરીને જ મામમા કે તે અગાઉ શુદ્ધિમાન બાળાઓ પૂર્ણ કરી શકે, તેમને જ માસ વધારે એકજ વર્ષમા પડ્યા રહેવું પડે તે હીક નથી છોકરીઓ લાંબી મુદત નિશાળે રહેતી નથી, એ વાત લક્ષમા ગણતાં તેઓ નીચલાં ધોરણ જેમ જતલી પસાર કરે તેમ સાઈ.

આપણી હાલની કેળવણી ધર્મરિહીત છે ધર્મના ક્રમમાં ન પડવાની જે રાત્નવિતિ અંગ્રેજ સરકારે પકડી છે તે આપણે બારી છે. તેમ આપણા દેશમાં અનેક ધર્મ અને પંથ હોવાથી ધર્મની કેળવણી સરકારી સાળાઓમા આપી સમ્પ્રાય એમ પણ નથી પણ તેનું ખરિશુભ એ આવ્યું છે, કે વિદ્યાર્થીઓ ધર્મથી અજાન, નાસ્તિક, સસરી કે ઉદ્ધન નિવડે છે, અને આમા પામવાની કે વધારાની છાપ તેમના મગજ પર પડતી નથી જે કમ ગરમારથી ન થઈ શકે તે લોકોએ ઉપાડી લેવું જોઈએ, જૂઠા જૂઠા ધર્મ ને પંથ વાળા પોતાને માટે અધ્યક્ષ સાળાઓ સ્થાપે, કિંમ પોતાના પંથના જાગજાગે ધર્મનું જ્ઞાન આપણ માટે ઉપદેશક નિહાળોમા મોકલે. ધર્મના જે તત્ત્વે સર્વ ધર્મને સામાન્ય છે, તે તો સરકારથી પણ સાળાઓમાં લખાવ કરી સમજાવ, આરા કે નરસા પણ પોતાના

ધર્મને વળગી રહેનાર ભીએ છે ધર્મ પ્રત્યે તેમની શ્રદ્ધા અને માયા અત્યંતિક છે, પરંતુ ધર્મનું રહસ્ય જાણવાના અંતેગે ન ગળવાથી તેઓ કેવળ આચાર ને અધેશદાથી વળગી રહે છે, તે ચક્રાવા લાપક નથી.

કેટલાક એવો વિચાર રાખે છે, કે શિક્ષકનું એતુકરણ કરવાથી ને વાચન માળાના આપેલા પાઠોથી નીતિ શીખી શકાય, તેને માટે કંઈ ખાસ પુસ્તકની જરૂર નથી હાલના શિક્ષકોની નીતિ શીતિ માટે ભાગે અનુકરણીય છે કે કેમ તે આપણે જાણીએ છીએ વાંચન માળાના યોગ્ય પાઠ નીતિના શિક્ષણ માટે બમ નથી. જ્યાં સુધી નીતિ એ ધર્મ છે, અને તે આચરવી એ પાપ છે, એવા વિચારની હાડી છાપ બાળકના અંત કરણ પર ન પડે, ત્યાં સુધી હોકરા નીતિમાન કે મુલકશ્યાં ચર્ચા વિષય છે, અને એટલા માટે નીતિનાં સ્વયં દર્શાત સાથે ખતાવે એવું સરળ પુસ્તક શીખવવાની અને અભ્યાસક્રમમાં નીતિને યોગ્ય સ્થાન આપવાની જરૂર છે.

આપણા શૃદ્ધિભોગ નહ ચાલે છે પહેલાં ભીએ કંઈ ને કંઈ ઉલોગ કરીને પુરુષોને મદદ કરી શક્તી ને ધેધા તાલ પામ્યા છે, તે જમત કવ્યા અથવા નવા ઘર અથુ ધેધા ઉત્પત્ત કરવા માટે ભીએને તેવું જ્ઞાન આપવું નોંધએ. મોજાં ગુંથવાતું, દડીએ કરવાતું, ઘોરીઆં બનાવવાતું, સંચા વડે શીવવાતું, સંચા વડે ધોવાતું, પરબીડા બનાવવાતું, હમી જાતના ભરતતું, વેચી શંકાય એવી વાનીએ બનાવવાતું વગેરે બહુ તેમને શીખી શકાય.

ભી શિક્ષણની સૌથી સારી સુધારણા પૂર કલા પ્રમાણે દેશી ભાષા દ્વારા તેમને હમી ફળવણી આપવાથી થશે. પુરુષો કરતાં ભીએને દેશી ભાષા માતૃકત શીખવવું વધારે ફળદાયક નિવડશે.

ભીએને વાંચવા લાપક ખાસ પુસ્તકો આપણી ભાષામાં બહુ થોડાં છે, માટે તે વધારવાથી ભીએને વિશેષ જ્ઞાન મેળવવાનું સાધન મળશે.

સૌરત માટે ખાસ પુસ્તકલયો ને શરતી પુસ્તક શાળાઓ સ્થપાવી નોંધએ, કે નેથી નિશાળ હોડ્યા પછી તેમને જ્ઞાન વધારવાતું ને નવરામને મદુપયોગ કરવાતું બની શકે.

ધરના કામકાજને મદદગાર થઈ પડે એટલા માટે ઘર વાપરના, ગમેલના, ભરત મીલવણના, ઘર ઉલોગના ને બીજા ઉપયોગી જરૂરોનું પ્રદર્શન દ્રેષ માટે સ્થળે અપવાતું નોંધએ.

ઉચટ કહેવાતું, કે ભીએ ઉતમ શૃદ્ધિથી, ઉતમ પત્ની, ઉતમ માતા, અને ઉતમ નામવિક યાપ, એ તેમના શિક્ષણનો હેતુ ખ્યાનમાં રાખી, તેમના અભ્યાસની મર્વ ચોખ્ખાએ ઘવી નોંધએ.

વાલોદ્યાન.

ભાવ તેવા ભગવાન.

લેખક: શ્રીયુત ધીરજ.

‘અરેરે! કામ કરીને ચાકી ગઈ. મહેનત કરી કરીને હાડકાં ટુંકી ગયાં; છતાં આજ એક પાઈ પંજુ મળી નહિ! શેડે કંચુ કે છસ પેસા નથી, સવારે તારી મજુરીના કામ લાઈ જાજે. પંજુ શેડેને શું કહેવું? હે પ્રભો! હે સર્વેશ્વર પરમાત્મા! મારી તરફ ભુજો. મારી દીન પ્રાર્થના સાંભળો. હું વૈભવની ઇચ્છા કરતી નથી. રહેવા માટે હવેથી મોગરી નથી. સરીર પહેરવા રેશમના કે મખમલનાં લુગડાં ઇચ્છતી નથી! માત્ર સાદાં લુગડાં અને વારીરના પોપણ સાફ જલુ-પાતળું અન; એટલાનીજ મને જરૂર છે. રહેવા માટે મહેલ વિના ચાલશે; પૃથ્વી ઉપર સુષ રહીશ. આદ્યશ માફે જન થશે. સૂર્ય અને ચંદ્ર મને આજવાણું આપશે. કાંટેલી ગોદડી મઘરતી મારી કરતાં વધારે આનંદ આપશે. ખવનનેજ હું ખજો માની લઈશ. કિનારામાં ગામની બહાર સરોવરી કંઠી જાયામાં સુષકા. શિયાળામાં ગાસ ખાણને સોડમાં લઈ તેની દુધથી મારી લાલ ઉગાડીશ. મારાં મારાં ભોજનની મને મુદ્દલ જરૂર નથી. દિવસમા એક વખત પેટપુરવું સાદું અન્ન જોઈએને! તે તો મંળા રહેશે. મારાં આશા તંત્રને મારાં એકના એક બાળકને હું ભૂખ્યાં જોઈ શકીશ નહિ. બાપુ મહાન હૃદય! આમાંથી આવીતે મારી ખાસે કંઈ આવાળું મારે છે, ત્યારે મારા હૃદયમાં મારી અને આશિષ સર્વ અરેરે! આજ ધરમાં માત્રને; એકેય દાણાપ નથી. મજુરી પંજુ કામમાં મખલો.

હું ખૂલતો ન હોઉં તો કન્યાઓને ઉપલા ધોરણમાં ચડાવેજાણું આ બિચારે બાળક થાય છે. નીચલાં ધોરણે મડુ કરીને જ માસમા કે તે અગાઉ છુદ્ધા! મારી તરફ મીઠી કરી શકે, તેમને જ ગાસ વધારે એકજ વર્ષમાં પડવા રહેવું પડે તે રીતો લાંબી મુદત નિશાને રહેતી નથી, એ વાત લક્ષમાં રાખતા તેઓ જ તેની આંખો જેમ જાલદી પમાર કરે તેમ સાર.

આપણી હાલતી કેળવણી ધર્મવિદ્વાન છે. ધર્મના કામમા ન પડવાની જોર નિસાસા અંગ્રેજ સરકારે પકડી છે તે કદાપણુ જરી છે. તેમ આપણા દેશમાં અનેક ધર્મ પંથ હોવાથી ધર્મની કેળવણી સરકારી શાળાઓમા આપી શકાય એમ જણુ નથી, તેને તેનું પરિણામ એ બાબતું છે, કે વિદ્યાર્થીઓ ધર્મથી અજાન, નાસ્તિક, સરાઈ કે ઉદ્ધ નિવડે છે, અને આજ પાળવાની કે વધારીની જાણ તેમના મગજ પગ પડતી નથી. જ્યારે કામ સરકારથી ન થઈ શકે તે લોકોએ ઉઘાડી લેવું જોઈએ. જૂના જૂના ધર્મ ને પધના વાળા પોતાને માટે ખાસ શાળાઓ ગઘાવે, દિવા પોતાના પધના બાળકોને ધર્મનું જ્ઞાન આપના માટે ઉપદેશક નિશાલોમાં મોકલે. ધર્મના જે તરફે સર્વ ધર્મને સામાન્ય છે, તે તો સરકારથી જણુ શાળાઓમાં દાખલ કરી શકાય. અથવા કે નરસા પંજુ પોતાના

‘માતા ! આજ હું જન્મવાનો નથી.’ બારણામાં પગ મૂકતાંજ બાળુ આનંદથી બોલ્યો.
‘આજ મને ખાવા માટે એક નવી વસ્તુ મળી છે. મા ! તે બહુ સારી લાગે છે. હવે હું
દમિરા તેજ વસ્તુ ખાઈશ ! કેમ મા, તું મને રોજ તે આપીશને ?’

‘ભાઈ ! ને’ આજ એવું તે શું બાધું છે ?’ માતાએ પૂછ્યું.

‘આજ તો મેં પેંડા ખાધા છે, મા ! મને તે બહુ સારા લાગ્યા. શું તેનો રવાદ !
મને એ બહુ જાણે છે. કમળાકર કહેતો હતો કે તે બહુ સસ્તા મળે છે; માટે હવેથી તો હું
રોજ પેંડા ખાઈતેજ રહીશ.’

બાળુના આ વચન સાંભળતાં માતાનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. તે ગિયારીને દાઢી લાખરી
મેળાવાની ત્યાં ચિંતા છે, ત્યાં આ છોકરો પેંડા ખાવા માગે છે ! તેની આખમાં આંસ
આંખમાં અને દુઃખનો વેગ વધી પડતાં તેને વધારે રડવું આવી ગયું. પછી તે બાળુને
હૃદય સાથે ચાંપી આંખો દોહતી દોહતી બોલી-‘બાળુ ! ક્યારેક તો મારા દિવસ આવશેજ.
તે દીનદયાળ પ્રભુ જરૂર આપણી તરફ વેશે.’

માતાના રડવાનું કારણ તે જાણક સમજી શક્યો નહિ; છતાં તેના હૃદય ઉપર તેનું
ચોક્કું તો પરિણામ થયુંજ. તે દીન મોહું કરી માતા શાન્ત થયા પછી તેની સાથે બેસીને
બોલ્યો. ‘માતા ! મારા બાપ ક્યાં છે ? તે ક્યારે આવશે તે મને કહે ?’

ગિયારી શું જવાબ આપે ? તે કાંઈ જ બોલી નહિ. બાળુએ વારંવાર પ્રશ્નો પૂછીને
પોતાનું બોલવું ચક્ર રાખ્યું. ‘મા ! કમળાકરને તેના બાપાએ પેંડા આપી આપ્યા તેમ
મારા બાપા મને શું પેંડા નહિ લાવી આપે ? બાપ. બોલ. તેઓ ક્યાં છે ? તે મને કેમ
પેંડા લાવી આપના નથી ?’

મરણ હૃદયના બાળસુખમાંથી નીકળેલા નિર્લેપ પ્રશ્નોનું જદ્દમાતાના મન ઉપર કાંઈક
લુહુજ પરિણામ આવ્યું. તેને પોતાના પૂર્વ જન્મનું સ્મરણ થયું. પતિ જીવતા હતા તે
વખતના સુખી સમયનું ચિત્ત તેની સાથે ખડું થયું. પ્રિય પતિની રમ્ય મૂર્તિ તેને નજર
મામે જણાવા લાગી. પોતે એક જંગલમાં રહેલી હતી. ક્યાંઈ જવું હોય તો ગાડી સિંચાય
એક પગ પછુ બહાર મૂકતી નહોતી. નોકર-ચાકર, દાસ-દાસીઓ તેના પડતાં બોધ
કીની લેવા તત્પર થતા. ઉત્તમોત્તમ અલંકારોનો અને મૃત્યુવાન વસ્ત્રોનો તે પોતાની
મરજી પ્રમાણે ઉપભોગ કરતી હતી. વૈભવમાં ઢાઢપણુ મક્કરતી બિણ્ણ નહોતી પરંતુ
પંનિના મૃત્યુ પછી કપડી સગાઓએ હજીવે હજીવે તેનું સર્વ દ્રવ્ય દરી લઈ તેને આવી
દશ્યમાં આણી મૂકી હતી આ બધા વિચારો તેની આગળ એક પછી એક આવવા લાગ્યા.
બાળુ તે વખતે નાનો હતો. જે બાળુનું અતિશય લાગેશમાં લાલનપાલન થતું હતું તે
બાળુની આજ આ કેવી વિચિત્ર દશા !

તે ચિત્ર અદશ્ય થયું. તરતજ તે જદ્દ અંતરું ભ્રમન જણાવે રહેતાં તે મોટે સાદે રડવા
લાગી.

‘મા, મા, તું રડે છે શા માટે ! મને કહે તો ખરી કે તને શું થયું છે ?’ રડવા
જોવો અવાજ કરી બાળુ પૂછવા લાગ્યો. જદ્દ માતાને પોતાની સાથે પોતાના ધુનને રડા-

વલે ઠીક નદિ લાગ્યાથી તે પોતાનાં આંસુ હુચકાના ઉપરથી ઓલી નાંખી, બાણીની પીઠ ઉપર લાય ફેરવતી ઓલી ‘હું દલે નદિ રહુ, લાખ !’

‘ત્યારે મારા બાપા ક્યાં છે, તે મને દેખાડ ?’ બાણીએ પૂછ્યું.

જદ માતાએ આકાશ તરફ આંખો કરી !

‘શું આકાશમાં છે ?’

‘રમણપુરીમાં છે.’

‘તેમનું નામ શું ?’

‘શું કહું તેમનું નામ !’

‘જે હોય તે કહે.’

માતા ચિંતામાં પડી; પરંતુ પુત્રે દરિયા તેજો તેજ પ્રજા પૂછવાથી તે ઓલી ‘તેમનું નામ પરમાત્મા.’

‘શું પરમાત્મા ?’

‘હા.’ ‘ત્યારે નિયાગના પવનમાં દિનકર વિશ્વ જેમ કેમ યજેલું છેને ?’ માતાએ કહ્યું ‘વિશ્વ એટલે પરમાત્મા.’

‘તે માફ કહેલું સાંભળજે ?’

‘જરૂર.’

‘જેમ છે; તે મને ખાતરીપૂર્વક પેંડા મળશે.’ બાણી ઉઘો યદ આનંદથી નાચવા લાગ્યો.

આજ બાણીએ માતાની પાસે ખાવા માગ્યું નહિ. બહારનાં જોડાના ઉપર બેસી તેણે વિચાર કર્યો. માતાએ તેને એક બે વાર હાંક મારી, પરંતુ તેણે જવાબ પણ આપ્યો નહિ. બાણી જન્મના માગરો ત્યારે શું આપીય; એવો વિચાર કરી તે આકાશી પાડોશી પાસેથી કાઢ માગી લાવવા માટે ઘર બહાર ગયું.

થોડીવારે બાણી પણ ઉડ્યો અને ઘર બહાર ગયો. તેના મારનર તેની પાડોશમાજ ગ્રહેતા હતા. બાણી ક્યારેક ક્યારેક પોતાનાં ચિંત્નને ઘેર જતો હતો. તે ઘણો આલાક અને હોંશિયાર હોકરો હોવાથી મારનરનો તેના ઉપર પ્રેમ હતો. બાણી પોતાના મારનર પાસે ગયો, તે વખતે તે પુસ્તક વાંચના એક હતો. તેમણે બાણીને નોતજા પૂછ્યું ‘કેમ દિનકર ! રમવા નથી ગયો ?’

‘ના સાહેબ મારે આપને કાંઈક પૂછવું છે.’

‘કામળ કેમ લખાય તે મને કહો ?’

‘શા માટે ? ત્યારે કેને કામળ લખવું છે ?’

‘મારા બાપાને.’

‘શું તારે આપ છે ? હું જાણુ છું કે—’ એટલું બોલી માસ્તર ચુપ રહ્યા. પત્ની તેમણે પોતાની પેગીમાંથી એક પાખીટ અને કાગળ કાઢી પત્ર, શિરનાસુ, ઠેકાણું વગેરે ક્યા કચી રીતે લખાવ તે તેને સમજાવ્યું આટલી માહિતી મળતાંજ બાલુ દોડતો દોડતો પુનઃ ઘેર આવ્યો તે વખતે તેની માતા પાછી આવો દત્તી. તેની પાસે જઈને તેણે પૂછ્યું ‘મા’ બાપા ઉપર છે એટલે ક્યા છે ?’

‘ઉપર એટલે સ્વર્ગપુરીમાં !’ માતાએ સાદો જવાબ આપ્યો— અને તે ખડેસમાંથી મળેલા ચોખા સાંકે કરવા ધરમાં ગઈ. આ તરફ બાલુએ બહાર આવી માસ્તરના કલા પ્રમાણે પત્ર ઉપર ઉપમા લખી પોતાને જણાવવાના વિચારે નિગતવાર મુદ્દ રીતે લખવાની સરખાત કરી—

‘પરમ પૂજ્ય પિતાશી પરમાત્માની પવિત્ર સેવામાં, અત્યંત આજ્ઞક શાશુના સાદાજ નમસ્કર વિશેષ વિનંતિ કે—કમળાકરતા પિતા હમેશ તેને કાંઈક ખાવાનું લાવી આપેડે પહેરવા માટે સારાં સારાં હુગડાં આપે છે. તમે મને કેમ લાવી આપતા નથી ? માત્ર રોજ કહે છે કે જે આજ્ઞક દુર્યુષ્ણી હોય છે, તેની ઉપર તેના માન્યાપ પ્રેમ કરતાં નથી. તો શું હું દુર્યુષ્ણી છોકરો છું ? મેં એવો કોયે અપરાધ કર્યો છે કે તમે મારી ઉપર પ્રેમ કરતા નથી ? માતા હાથથી જે કાંઈ અપરાધ થયો હોય તે ભે મને જણાવવામાં આવે તો હું પુનઃ તેવો અપરાધ કરું નહિ. જેમ ના કહે છે નેમજ હું કરું છું તો પત્ની તમે મને ઉપર કેમ આટલો ક્રોધ કરો છો ? કમળાકરતા બાપ તેના ઉપર હમેશ પ્રીતિ કરે છે અને તમે મારી ઉપર મુલ્ય પ્રેમ કરતા નથી.

આજ મને કમળાકરને ઘેર પેટા ખાવા મળ્યા ત મને ખુદ સાત લાખ રોજ પેટા ખાઈને રહુ એમજ મને યાદ છે માતા પાસે પૈસા નથી તેથી તે કપામી લાવી આપે ? માટે તમને મારી એટલી વિનંતિ છે કે તમે મારા માટે રોજ પેટા મોકલતા રહેજો. પેટા મને જહુ લાવે છે અને તે ખાવાથી મને ખુદ આનંદ થાય છે.

આપનો નમ્ર બાળક

બાલુ

બાલુએ આ પ્રમાણે પત્ર લખી તે પાખીટમાં—કપરમાં નાખ્યો અને ઉપર સિલનાસુ લખી તે ટપાલમાં નાખવા માટે ચાલ્યો, આરે તરફ જોતો જોતો તે પોતાના વિચારમાં મુદ્દાંતન બન્યો હતો. આજ તેના પગ જોરથી ઉપડતા હતાં; કારણ કે આ પત્ર વાંચીને પોતાનો પિતા પોતાને હમેશ પેટા મોકલતો એમ તેની ધારણા હતી

આપણે રાવસાહેબ વિનાયકરાવ જે. પી. પોતાની બે થોડાંની ગાડીમાં બેસી દરવા નીકળ્યા હતા. તેમની દષ્ટિ ઓચિંતી સડક ઉપરની પોસ્ટ ઓફિસ તરફ ગઈ. એક નાનકે છેકરો પેગીમાં પોતાનો કાગળ નાખવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો, પરંતુ પેગી ઉઘી હોવાથી ત્યાં તેણે હાથ પહોંચાતો નહોતો. છેકરો કુદકા મારીને પ્રયત્ન કરે પણ તેના સર્વ યત્ન ફોજત આવ્યું. સ્વસાહેબે એ જોઈ ગાડી ઉભી રખાવી અને તોડતે આગા કરી “બ. ને છેકરો પોસ્ટ ઓફિસમાં પત્ર નાખવા માટે પ્રયત્ન કરે છે, તેનો કાગળ ઓફિસમાં નાખી આવ્યો વિચારે વિનાયકરાવે દુ ખી યાદ છે.”

નોકર નીચે ઊંચી તે ઊંચા પાસે ગયો અને તેણે પેદીમાં નાંખવાનો કાગળ પોતાના હાથમાં લીધો; પરંતુ સિરનામાં ઉપર તેની દૃષ્ટિ પડતાંજ તે કાગળ પેદીમાં નાંખીને રાવસાહેબ પાસે લઈ આવ્યો. તે કબજે ઉપર લખેલું સિરનાનું નીચે લખ્યા પ્રમાણે હતું.

‘આ પત્ર પરમપૂજ્ય પિતાશી પરમાત્માની સેવામાં ખોલિયે.’

‘સુ: સ્વર્ગપુરી’

સિરનાનું નાંચનાંજ રાવસાહેબે ઊંકરાને પોતાની પાસે બોલાવી પૂછ્યું ‘ભાઈ! તારું નામ શું?’

‘બાણ.’

‘તારા બાપનું નામ શું?’

‘પરમાત્મા. હું પરમાત્માને ઊંકરો છું.’

એ સાંભળી રાવસાહેબ થોડીવાર સ્તબ્ધ રહ્યા. તેમણે એક લખી નિષાસ મૂકી આકાર તરફ દૃષ્ટિ કરી. આ વખતે તેમને એક વિચાર સૂઝ્યો. તેમણે તે સિરનાનું છેડી નાંખી તે ઉપર પોતાનું સિરનાનું લખી કાગળ ટપાલમાં નાંખ્યો. બાણએ પોતાનો કાગળ પેદીમાં પડતાં જોઈ સંતોષથી ધરતો રસ્તો લીધો. રાવસાહેબે ધીમેથી એક નોકરને સમજાવી તે ઊંકરાની પાછળ પાછળ બોલ્યો અને તેનું ઘર ક્યાં છે તેની તપાસ કરવાનું તેને સૂચવ્યું.

બીજે દિવસ સવારના પહેરમાં રાવસાહેબ નિતામકરાવ પોતાના સુન્દર દિવાનખાનામાં એક ટેમલ આગળ બેસાડ્યા. તેમના હાથમાં એક કાગળ હતો. કાગળ યાંચનાં (ચાંચનાં) તેમનું હૃદય બરાબર આવડું, કંઈ ફાંછાં ગયો, અને આંખમાં અંધુ આવ્યાં. કાગળ એકવાર વાંચ્યો, બે વાર વાંચ્યો, ત્રણવાર વાંચ્યો! આ પ્રમાણે ચોરસે બે કલાકમાં રાવસાહેબે તે કાગળ વીસ-પચીસ વખત વાંચ્યો; તેપણુ તેમને તમિ થઈ નહિ. તે પત્રમાંની દુષ્ટિ કતલો જેમ જેમ તેઓ વિચાર કરતાં લાગ્યા તેમ તેમ તેમનું હૃદય વિદીર્ણું થવા લાગ્યું છેડે રૂમલિયો બાંધી સાફ કરી, મોઢું સ્વચ્છ કરી તેમણે નોકરને બોલાવ્યો અને ધીમેથી તેના કાનમાં કાંઈક કહ્યું, પછી તે પત્રંગપર જઈ ચૂતા. તે આવ્યો દિવસ તેમણે ઉદાસી નતામાં અને વિચારમાં ગાળ્યો.

દિનસો પછી દિવસો અને મહિનાઓ પાછળ મહિનાઓ જવા લાગ્યા. સુમારે એક વર્ષ થઈ ગયું. હવે બાણ પ્રથમ હતો તેવો દેખાતો નહોતો. તેની જદ મતા પશુ પ્રથમ પ્રમાણે નિર્વન અને અનાથ જણાતી નહોતી. બાણ હવે જાગરમાં જતો તો લોભા તેને બાણરાવ કહીને બોલાવતા હતા. તે ચીરં જોર અને દેખાવડો હતો. તેનાં લુગડાં કાઢ તેને વધારે શોભાવતો હતો. તેના નામ ઉપર પોસ્ટમાં દર મહિને સો રૂપિયાની નોટ આવતી હતી. આથી તે માન્દીકરનું મુજબન બદલ આનંદપૂર્વક ચાલતું હતું. હવે તે જદ ઓને પોતાના પેટ માટે મહેનત મજૂરી કરવી પડતી નહોતી. આશ્ચર્ય તો એ હતું કે દરેક મહિને આ પ્રમાણે નોટ મોકલનાર દિનેશી કાણુ છે ને કયો રહે છે તે તેઓ હજી સુધી જણતાં નહોતા. બાણ તો એમજ સમજતો હતો કે પોતાનો કાગળ પડોચવાથી પિતા-પરમાત્મા મારા મારાં કપડાં સેવા અને રાજા જેવા બાવા માટે સ્વર્ગપુરીમાંથી નોટ મોકલે છે.

ક્યા પરોપકારી સત્જન ગૃહસ્થ તરફથી આ ઉદાર આશ્રય મળે છે, તે જાણવાની ઉલટ ધમ્મજા તે વૃદ્ધ સ્ત્રીના મનમાં દિવસે દિવસે વધતી ગઈ. એક દિવસ ચાર પૈડાની એક અપકલ્પ ગાડી તે વૃદ્ધ સ્ત્રીના બારણા સામે આવીને ઉભી રહી. ગાડીમાંથી ઉતરીને એક જણે બાણને બોલાવી તેના હાથમાં એક કાગળ આપ્યો. બાણ સુદ્ધિમાન હતો તોબાડ નોમ પણ વાંચીને થોડા વિચાર કરી તે ગાડીમાં બેઠો અને ગાડી ચાલતી યત્ર. એક કલાક પછી ફરીને બાણ તેજ ગાડીમાં પાછો આવ્યો. આ વખતે તેની ચર્ચા ફરી ગઈ હતી. આજોમાં આશુબિંદુએ હજુ વહેતા હતા. હાથ પણ શક્તિહીન થઈ ગયા હતા. ચાલતા ચાલતા શરીરનો તોલ સંભાળી શકતો નહોતો. તેની આવી સ્થિતિ જોઈને આશુર તાથી વાટ બેઠે રહેલી તેની માતા ગભરાઈ ને પૂછવા લાગી 'બાઈ ! ક્યા ગયો હતો ? તારું મોઢું કેમ ઉઘાસ છે ?'

બાણુડું રડતું બધે યત્ર નહી. તેણે રડતા રડતા જવાબ આપ્યો. ' માતા ! જેની ખામોશી આપણને આજ એક વરસ ચર્ચા દર મહીને સો રૂપિયાની નોટ મળતી હતી, તે પરોપકારી સત્જન ગૃહસ્થનું નામ મને દર્શન થયું... ..'

એ તે ક્યા રહે છે ? કોણ છે ? ચાલ, ચાલ, મને તે દેખાડ' બાણને બોલતો અટકાવી તે વૃદ્ધ સ્ત્રીએ પ્રાર્થના કરી.

' માતા ! તું મનવું સંભળ તો ખરી ' મને ત્યા જવાથી જેટલો આનંદ થયો તેટલું દુઃખ પણ થયું. આપણને આશ્રય દેનાર તે સત્જનને જોઈને આનંદ થયો, પરંતુ આ અતઃકાળ વખતે મેળાપ થયો તેથી દુઃખ થયું. '

એ સંભળી તે વૃદ્ધ સ્ત્રીની આંખમાંથી પણ આંસુઓ વહેવા લાગ્યા. બાણ તેને હેમન આપતો કહેવા લાગ્યો. ' માતા, તું રડીશ નહિ. આ પણ જો તે ગૃહસ્થે તેની કર્મ અપત્તિ માસ નામ ઉપર રહેલી છે તે બધું શીમન્ત છે બોટાં બોટાં કારખાનાઓ તેની માલીફીના હોઈ, પુષ્કળ નોકર ચાકર પણ છે. તેને કંઈ સંતાન નથી. મેં પરમા-આને બાપ સમજી લખેલો કાગળ તેના હાથમાં ગયો હતો. તેથી ઉદાર સુદ્ધિથી તેણે પૈડાની મિત્રકત મને બક્ષિસ આપી અરે ! એ મહા પુરુષનો મને થોડું પણ સહવાસ મળ્યો નહિ. તેણે મરતી વખતે મને કયું કે ' તે જ કાગળ પરમાત્માના નામથી લખ્યો હતો તે મેં લીધો હતો. '

વાંચક ! આનું નામજ બાવ તેજા બગવાન .

વાદળીઓની રંગભૂમિ.

(એ ૧૨૫ દુર)

લેખક-શ્રી. રા. હિમમતસિંહજી બી. સીસેપ્રિયા.

(સ્વાસ્થ સમયે સાંજની વાદળીઓ બિલબિલ આકાર અને રંગ ધારણ કરતી દેખાઈ છે. આ આમ તેમ ફરતી અને બદલાઈ જતી પ્રતિમાઓ-સ્વરૂપો નાટ્યભૂમિ ઉપર રમતી મનુષ્ય વ્યક્તિઓ જેવી ધણીવાર દેખાય છે.)

૧ માર્ચનું વિશ્વના દેશવાસી ૧૯૧૭ ના અંકમાંના મિત્ર વિવૃદ્ધ સંતિનિધેતન વિચારીના The Doan of the Clouds નામના લેખનો અનુવાદ.

પશ્ચિમના અખિલ આકાશ ભાગમાં પથરાયેલ જોયું સુવર્ણ રંગનો અવાહ દૃષ્ટિગ્રસ્ત થાય છે. આ ભાગના મધ્યમાં ચુંદર સીંચોની આપ્તિઓ જેવી દેખાતી એ એકલી જ વાદળો પોતાની સીંચીઓમાં દમક ઇચ્છા પોતાનાં મસ્તકો સહિત આમતેમ ઢગવી હોય એમ નજરે પડે છે.

પહેલી વાદળી ચારે બાજુ નંની ફેલી ફેલી ધડાળ આશ્ચર્યપૂર્વક બોલી ઉઠી—
“આપણે જે-જે એકલા પડી ગયાં છીએ ને શું! બીજાઓ ક્યાં ગઈ?”

બીજી જવાબ દેતી બોલી—“તું સ્વપ્નમાં હોય તેમ જણાય છે કેટલીક સખીઓ આપણી પાસે યજ્ઞને જતાં તેમને તેડી ગઈ પશુ બે.” તે પાછી ફેરી સુવર્ણનો વિશાળ સમુદ્ર ચીંધી બતાવવા લાગી.

પહેલી—“આ તો આપણા સુવર્ણ પ્રદેશ છે. અહીં કોણ એક કાળો ડાખ પશુ પાડી શકે તેમ છે? ત્યાં અધારાનું તો બીસકુત નામ નહિ.”

બીજી—“આ વાતને આટલી ગંધી નહીં કરી વાગ મા! હું તારા કરતા જરા હિચ્છે છું અને વધારે આપે તોઈ શકુ છું અને તો એમ જણાય છે કે આપણા સુવર્ણ પ્રદેશમાં દૂર દુરકે તોફાનની નિશાનીઓ ઠારતીયે ઘડ ગઈ છે.”

પહેલી—“તોફાન? શું? ઠે! ઠે!”

બીજી નજર લખાવી જતી મોતી—“ડીક, તોફાન નહિ પશુ ઇંકે ધમાધમ—અધાધુધી જેવું હશે, અથવા તો તે રાત્રિનો અધધાર ટોચ બે. બે. ઉત્તર દિશામાં પૂર્વમાં! ફેરેરી કીનારીવાળા મોટા કાળા દમકાઓ તું જુએ છે? આ પ્રદેશ એક વખત મધુર્ણ સુખનું સન્તરયાન હતું, પશુ ત્યાં લગભગ-રમખાણ-પોલીતોદાજી થઈ ગયું અને હવે પેલા કાળા દમકાઓ આવેલા બે. તને જાણે? ફેરેરી કોર દેખાય છે ત્યાં તો તું તે ઝરમી પૂર્વોદયિત શુ હતી અને હવે પડી કાઈ દિવસ તેની ક્ષી રિયતિ થશે તેનો વિચાર કરવા એવદમ મરી પડે છે.”

પહેલી—“હતા, પશુ તે આજ સુખી જણાય છે, ખરે?”

બીજી—“કહેવાય છે કે ‘ફેરાર એ તો કુદરતનો મારદો છે’ તે કાયદો આપણને પશુ લાગુ છે, દરેક વસ્તુને લગતી અને જોઈ હોય છે—હિનતિ બને અવનતિ હિનતિ ખરી અપકર્ષ આવે જ છે આમ હમેશાં થવા કરે છે.”

બેમાંની એમ બીજીનું માથું ઉઘાડી દેખે છે તેથી નવાઈ પામી કહે છે—“તું જાણે છે કે તારા માથા ઉપર સાડી નથી?”

બીજી ચરમાધ જઈ બોલે છે—“હા, ખરી ગઈ છે એ તો પવનની કામ તે આજો દિવસ આપણી માથે ‘મતાકુતો’ રમે છે અને પળખા કરે છે બીજી વાદળો સાલવા લાગી અને આજે બોલણ શરૂ કર્યું—” અરે! તું ક્યાં ત્રેપ છે? ચોરીચાર આપણે સાથે ગીએ એવી કૃપા કર!” પશુ બીજી કંઈ બોલ્યા આલ્યા સિવાય પોતાની સંધીને છોડીને એકદમ ચાલી નાંખે છે આ ત્યજાએલી એકલી વાદળીને અચાનક પાછળથી ઝાંઝાએ તેની માડતો છેડે બેઠો હોય એમ લાગે છે, તેથી એકદમ પાછી ફરે છે અને નાંજુશ રંગી વેશવળી એક કન્ધકને ચોતા લશ્કે આવવાની તોને નિશાની કરતી અત્યંત વિરમય પામે છે તેથી આગળ ચાલે છે અને સામસામાં આવે છે.

વાદળી—“ તમારે શું નોંધ્યો છો ? મેં તમને કદી જોયા નથી, મને ઓટી કરે માં. ”

કન્યકા—“ તમે આમ મુઝાઓ છો સાથી ? તમારું કહેવું એમ છે કે તમે મને જોળખતાં નથી, કીક, જોળખાણુ એટલે શું ? આપણા દેશમાં કંઈ આપણે રીતસર જોળખાણુ કરવાની હોય નહિ, આપણે મળ્યાં કે આપણે મિત્રો. પાંચ ડાહ્યી વધારે આપણે મિત્ર સાથે ભાગ્યેજ ગ્લીએ છીએ. આપણું જીવન હંમેશાં ખદવાતુંજ રહે છે. આપણી દોસ્તી-મૈત્રિ પણ ખદવાતી રહે છે. તે સીમા વચરતી છે. આપણી મિત્રાચારીય વ્યસાધ દરિયામાં દળરેર જશ્યુ રોજ આવ્યા કરે છે. ”

વાદળી—“ સાચું, પણ ત્યારે નવા મિત્રો આવે છે ત્યારે જુના ચાલ્યા જાય છે. ખરું કે નહિ ? ”

કન્યકા—“ હા, એમ છે. પણ તેથી શું ? આપણી આકૃતિઓ હંમેશા ખદવાઈ જાય છે, તેની રી ચિંતા ? આપણે આ બુધિધી સામેની ઉપર જાણ્યે છીએ ત્યારેજ આપણે કોઈને પણ ના પાડવા સિવાય હજારો સાથે દોસ્તી કરીએ છીએ. (આભામતની) મમતોલસતા આ શાશ્વત વિશ્વમાં રહી શકે પણ આત્મિક સંન્યમમાં કોઈ છેડા નહિ. અહીં મહુતરીઓ અને ખ્યાલો ગટપી પડે છે. આપણે તે નિકાસ-રૂઢિ પામતાં જાણ્યે છીએ. ”

વાદળી—“ શું આ ગત વિદ્યાનથી સિદ્ધ છે ? ”

કન્યકા—“ વિદ્યાનની આપણે શી પરવા ? વિદ્યાન એ કંઈ આપણો ધધો નથી. આપણે તે માત્ર અનુભવનારાં છીએ અને અનુભવદ્વારા સિદ્ધાંતો અને નિષ્કૃષ્ટો ઉપર આવીએ છીએ. આપણે ઉડાં ચિંતન કરવા બેસતા નથી આપણને તેમ કરવાને સમય પણ નથી. ” આટલું કહીને કન્યકા ત્વરાથી પમાર યઇ જાય છે.

વાદળી ભય પામી હોય તેમ જીમ મારી ઉઠે છે—“ શા માટે આમ ઉતાવળ કરો છો ? તમે અહીંયાં તમારાં કંઈક અને કાનની વાળોઓ જૂતી ગયાં. ” એ એક ડાહ્યુ હિમા રહ્યો. ”

કન્યકા—“ તમને તેથી લાગતું કે ઓકુ યયુ છે ? આપણો સુવર્ણ સમુદ્ર ખદવાઈ જઈ હમણાં એક નદીરૂપ યઇ ગયો છે. ત્યાં કઠિ ખારવો, મુસાફરો-ચાત્રાણુઓને જીમ મારી બેસાવે છે ! ”

વાદળી—“ તમે કયા દેશમાં જશો એ તમે જાણો છો ? ત્યાં તમારે મિત્રો છે ? શું કંઈ ખામ કામ છે કે આટલી ઉતાવળ કરો છો ? તે દેશના માર્ગો તમારા જાણ્યે નથી છે ? ત્યાંની નદીઓ ત્યાંના લોકો અને ત્યાંની ભાષા તમે જાણો છો ? તે સદૃ તે તમારે થી અજાણ્યમાં હશે ? ”

કન્યકા—“ ના, બીનકુલ નહિ. આપણા સજ્જેષ્ઠપમા “ અભણ્યા ” જેવો એક જન્મ નથી. હું તે દેશમાં કદી ગઇ નથી. મારે ત્યાં કોઈ સંબંધી નથી. હું ત્યાંની ભાષા અને લોકોને જાણતી નથી. પણ તેથી શું ? વાદળાઓની ભાષા સર્વત્ર એકજ હોય છે. વાદળાઓનું દરેક ડેકાલે ગવાણું સંમિતગાન એકજ મધુરગીત છે. અન્ન-વસ્ત્રોમાંજ મિત્રતા છે. પણ આપણે તે આત્મતત્ત્વ જ્ઞેવાની જુદી રાખી છે. આત્મતત્ત્વમાં મેદ હોય નહિ, આપણે બધાં એકજ છીએ. અમારાનું મહાન ધુન્મરના વિશાગો છીએ. આપણો ધર્મ

આ વખત હવે સંતોષ-શાંતિનો છે એટલે વૈરાગ્યનો છે. આપણે પહેલાં આપણે આદર્શ સિદ્ધ કરીએ છીએ અને પછી તે સિદ્ધિને આપણે આપણે આદર્શ બનાવીએ છીએ, અને આ આપણા પ્રેમની મંપૂર્ણતા.”

બાળા—“અરે પણ હું તમને દેખતી નથી. હવે અંધારૂં થાય છે. મેલો ડોલાયમાન દમરાઓ તદ્દન નિરાકાર થઈ ગયા છે અને એક પદ્મ થતા જાય છે, તે એકત્ર થવું અંધારૂં મારી નજરને દરાવે છે.”

વાદળ—“ફિક્કું નદિ. જંતું-દેખવું તે તો પ્રાથમિક પદ્યયુ છે. શું તને મારી જાદોની રિયલિટી નિકટ સંબંધ અનુભવમાં નથી આવતો? આ તો હવે અનુભવવાનો, અદર્શો કદાચવાનો, માથે રમવાનો અને સ્વપ્નોમાં મગ્ન થવાનો વખત છે. ખ્દી માં, કંપ માં. આપણે નિરાકાર-નિર્વેરૂપ મગ્ન જઈશું, ત્યાં સુધી હું તને પકડી રાખીશ-તારી સાથે સ્ત્રીય.”

બાળા—“હું ત્યાં માટે ધ્રુવોનું તેની અને ખગર પકડી નથી. મને પુરી તુલિ થઈ નથી. મારે કંઈ આશ્વેષ કરવા આધાર જોઈએ છીએ. મને તમે તમારી નજીક-તમારી ખાસે-તમારી જગ્યામાં છો. નમારૂં આ સ્થુલ આજ્ઞાદાન કાઢી નાખો, અને તમે મને હજુ નજીક છો. મને તમે તમારા ગોળ-ચારે બાલુએ પથરાતા અધકારમાં શુદ્ધ કરો-સુખે. આ અધકાર મને પ્રકાશમય ઉજ્જવલ દિવસ એવો લાગશે અને તમારી સાથેજ સર્વથા સંપૂર્ણ રીતે વીંટળી છો. આપણી ખરી પૂલ તો આપણે આપણી શરીર-બંધનો ત્યાગ કરવો, તે છે. સર્વવ્યાપક પ્રેમની વેદી ઉપર આપણા હલકા સ્વરૂપોનો આત્મબોગ આપવો, તેજ ખરી પૂલ છે.”

વાદળ—“આવ, આવ; પ્રવેશ કર ત્યારે મારા આત્મ મંદિરમાં. મેલાં સ્થામ વાદ-માઓ હવે આવી પહોંચ્યા છે; અને હમણું રાત્રિ પણ પરી જશે, દેવમંદિરોમાં મોંઘં-પ્રવચી પૂલ આસિતિની ધંટડીઓ-આલસે વાગે છે. આ સમય પૂજનો છે-મયિગ-ઐક્ય કરવાનો છે. કુદરત મનુષ્ય રૂપ થાય છે. મનુષ્ય કુદરતરૂપ થાય છે. હમણે મનુષ્યરૂપ છે, વેમજ કુદરત પણ છે. આમ થયું કે પૂજની પૂર્ણાકૃતિ-સમાપ્તિ. આ એકના-અન્યનો વખત છે. સર્વવ્યાપક પ્રેમના આત્મ-તત્વમાં આપણી જાતને યોગી દેવાનો આ વખત છે.”

“અધકાર-ગેર અધકાર આપણને ધેરી વગે છે. આપણું, અને તેનું ઐક્ય થાય છે આ જાદુ અધકારમાં અર્ખંડ શક્તિપ્રસાદ વધા કરે છે. આ ગાદન-અનર્ખ અધકારમાં અબીર પવિત્ર સુન્દરતા રહેતી છે. જીવનમાં અધકારનો દિસ્સો ન હોય તો પૂર્ણત્વ પમાય નેદિ.”

“અધકાર આત્મ તત્વને ઉન્નત-અન્ન-સુન્દર બનાવે છે.”

“અધકારનો મગ્ન મનુષ્ય જીવનને ઉત્કૃષ્ટ બનાવે છે.”

“સારે શાસો, આપણે રાત્રિના-અધકારના-મવગ્નપદ ઉદરમાં આપણી જાતને, અને આપણા ત્રિવિધ નાપોને સુખ કરીએ.”

અસ્તુ!

સુન્દરી સુબોધ.

સચિત્ર ખાસિક પત્ર

યત્ર નાયંસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા । મનુ

(પ્રસન્ન દેવતા નહે જ્યા પામે મનમાન સુન્દરી)

આ પત્રની આદ્ય સંપાદક શ્રી બન્ધુસમાજના સ્વર્ગ સ્થ સભાસદ

વિગ્રહ-

સિંચાર

૧૯૧૭

પુસ્તક-

૧૪

પાક-

૧૧-૧૨

શ્રીયત્ બોમીન્દ્રરાય રતનલાલ દિગેરિયા (બી એ)

શ્રીમા તમા બાપોના દિવાલ વિવિધ લેખ લખનાર

વિદ્વાન અને સુપ્રસિદ્ધ નવનકશાકાર

The Block Printing Company of Son Lanka.

આદ્ય સંપાદક

શ્રી બન્ધુ સમાજ.

પ્રકાશક અને તંની

રામમોહનગથ જસવતરાય.

પ્રો. જેમ્સની

વિજળીક શક્તિની ગોળીઓ.

આ ગોળીઓ શરીરમાં થતી ગમેલું વિજળીક તત્વ પુરતા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરી સંપૂર્ણ શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે. જ્ઞાનતાંત્રની નબળાઈ, અછરણ, ધોરાક ને પચવો, દાઢ પગનું ફુગવું, મગજને ચકરી આવવી, યાદશક્તિ યુગ થવી, મનની ચિંતા, ઉઘસી

કોઈપણ કામ પર ચિત્ત ન સાથવું ખાવા પર અરુચિ, છાતીનો ધબકારો દરસ, દમ, આંખે અધારો, ઓર્વવા, ચહેરાની શીકાશ, જુવાન વિધવાઈનું અભ્યાસના યોગ્યને લીધે નબળું પડેલું મગજ-તેમાં, તેમજ પછીસ, ખારીશ્વરો અને કલાકો, રકુલ મારતરુ, અને ખીનઓ કે જેમને શત દીવસ અંગ, હસવું પડે છે તેમને આ ગોળીઓ શરીર મુદતમાં અજબ જેવા શુભ કરે છે. તેમ જે સ્ત્રીઓને દરબાર માસીક ખીમારીથી શરીર લેવાઈ જાય છે અને દીસરીઓ કમરનો દુઃખારો, પ્રદર, જુખ મંરી જવી, વીગેર રોગો થાય છે તે ઉપર આ ગોળીઓ ધણીજ ફાયદાકારક છે.

આ દવા લેવાથી જ્ઞાનતાંત્ર અને જુદીમાં અસાધારણ પધારો થાય છે, માલ સાવ થાય છે, આંખ ચળકતી અને તેજસ્વી બને છે, મન ચંચળ અને ચોખ્ખું થાય છે જુખ સારી પડે લાગે છે અને પેટ સાથે આવે છે. બીજી લગતી દવાઓ વાપરવા પડેલ, આ ગોળીઓ વાપરી જુવો.

ચેતવણી:—ગોળીઓ ખરીદતી વખતે Pro. James Electro Tonic Pearls પ્રો. જેમ્સ ક્લેકટ્ટો ટોનીક પર્લ્સ, (પ્રો. જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓ) ખરાબ વાંચીને લેવી.

દોઢમંત—૨૫ ગોળીની શીશીના રૂ. ૨-૪-૦ તથા ૪૦ ગોળીની શીશીના રૂ. ૨ વી. પી. ના એકથી ત્રણ શીશીઓ મુધીના રૂ. ૦૧ વડુ.

ધી એન્ડો ઇન્ડીઅન હૂગ એન્ડ કેમીકલ કંપની

નો. ૫૫, જુમા-મસજીદ મુઅમ્મ.

જાનનો પુનર્જન્મ થયો. તેમના પૂર્વ સંસ્કાર કરી અમત થયા; ને પોતે આદરેલા-
કાર્યક્ષેત્રથી ફેટલા દૂર-પાછા હકી ગયા છે, તેની અધિ પતાની સાથે, તેઓ તે જાજ
ઉપાધિનો ત્યાગ કરી, આત્મા-પરમાત્મામય થયા, “સર્વે સ્વત્ત્વિદ્ બ્રહ્મ” ૩૫ થયા,
હૃદય પ્રભુપ્રેમથી ભરવા, નિત્યાર્થ કામ, નિર્મોહિતતાથી ભરવા, તથા ‘આત્મયત્ સર્વે
મૃતેષુ’ ગણના તપ આદરું.

ભાષ, ખૂને તો આવો અર્થ મમળયો. જે તે જોટા હોય તો ત્હમરી અવ ન્હાની
ખૂનેને યથાર્થ સમજાવવા આપના અમૂલ્ય વખતનો થોડો ભોગ આપશે.”

લીં ત્હમરી ન્હાની ખૂને.

સ્વામીનો સત્કાર.

લેખક—મીસીસ મહંત અમરેલીકર.

૧. જે કુળમાં સ્વામીનો સત્કાર કરવામાં આવે છે, તે કુળ ઉપર દેવતાઓ પ્રમત થાય
છે અને જે કુળમાં સ્વામીનો સત્કાર કરવામાં આવતો નથી તે કુળની યજ્ઞગ્રામ
વગેરે સર્વ ધર્મ ક્રિયા નિષ્ફળ થાય છે.
૨. જે કુળમાં બહેન, દીકરી, દેતાણી, જેઠાણી તથા સાસુ નણંદ વગેરે સંબંધી સ્ત્રીઓ
ગાક કર્યા કરે છે, તે કુળનો સત્કાર નાશ થાય છે અને જે કુળમાં ઉપર કહેલી
સંબંધી સ્ત્રીઓ શોક કરતી નથી, તે કુળ સર્વદા વૃદ્ધિ પામે છે.
૩. ખૂને વગેરે કુટુંબની સ્ત્રીઓ, પોતાનો સત્કાર ન થવાથી જે ધરાને શાપ આપે
છે, અર્થાત્ એમનું બુંડુ યાવ એમ ઇચ્છે છે તે ધર વૈભવ સાથે નાશ પામે છે.
૪. મંધિતની કામનાવાળાઓ પુરુષોએ સત્કાર કરતી વેળાએ તથા ઉપનયન, વિવાહ
આદિ ઉત્સવોમાં નિત્ય ધરેણી અને વરેણ આપીને તથા ભોજનો કરાવીને કુટુંબની
સ્ત્રીઓનો સત્કાર કરવો.
૫. જે કુળમાં ભાતી બાપાથી અને બાપાં બનાથી સંતુષ્ટ રહે છે, તે કુળનું ખરેખર
કલ્યાણ થાય છે.
૬. ત્યારે ભરથાર અને બાપાં પરસ્પર પ્રીતિવાળાં રહે છે, ત્યારે ધર્મ, ગર્વ અને
કામ, એ ત્રણેય પદાર્થોને તેમને લાભ થાય છે.
૭. સ્ત્રીઓ જે આશ્રયણ વગેરેથી ઝગઝગાટ રહે છે, તો તેનું આશુ કુળ દાપી નીકળે
છે. પરંતુ સ્ત્રી જે આશ્રયણ વગેરેથી ઝગઝગાટ રહેતી નથી તો તેનું આશુ કુળ
પણ શાંતનું નથી.
૮. જે ધર્મી સ્ત્રીઓનું સન્માન કરવામાં આવતું નથી, તે ધર જલ્દી હાલકા રૂપમાં
આવે છે.
૯. જે ધર્મી સ્ત્રીઓને આનંદપૂર્વક તાજ તાજવામાં આવે છે, તે ધર પ્રતિ દિવસ
તાજ રહે છે.
૧૦. શાસીમાં નીકેલા વિવાહેર કરવાથી પોતપોતાના વર્ણશ્રમથી બ્રહ્મ થવાથી તેમજ
દેવ રાત્રનું અપમાન કરવાથી ત્રારાં કુળો પણ અધમ થાય છે.

વાર્તા લહરી.

સદ્ગુણી જ્ઞાનો પતિ.

લેખક—ગૌ. સરલા.

સમય પ્રભાતનો હતો. નાટકમાં કાળો પડ્યો ઉપરે ને પાછળની લીલા દૃશ્ય થાય તેમ અંધકાર ધીમે ધીમે અદરશ થતા સંસ્કૃત અતીક્રિક્ત સૌદર્ય દૃશ્ય થતું હતું. પવન નરમ તરંગ વાતો, જાણે ગાયન કરતો હોય એવો અભાસ થતો હતો.

એક જાણુ બરફ જેવા સોદે નિર્મળ જળથી ચોભાતી નદિ મદમદ પણ નેન-પ્રિય અનિધી ચાલી જતી હતી. પેસે ક્રિંકે ભેખડ, જંગલી જલો અને તેથી દૂર ટેકરીઓની હારો હતી. આ કાંઠે પ્રકૃતિદેવીએ જાણે પોતાના વિહાર અર્પેજ લીધા સુખમય માનની જાગજ પાથરી દીધી ન હોય, વિધિવિધ પ્રકારના પક્ષીઓના વિવિધ શબ્દ, પવન લહરીથી થતો જલ-પથ્થવોનો શબ્દ, અને મગિતનો ચાન્ત શબ્દ, આ વખતે કુદરતને જાણે એક કંઈ દેના ન હોય, એવો ભાસ થતો હતો !

એક મનુષ્યને જે વસ્તુ સર્વદા સુખદાતા થાય છે તેજ પરતુ અન્યને દુઃખદ થઈ પડે છે. આ વખતે એક પ્રવાસી નિઃશ્વાસ નાખતો સંસ્કૃતીભા તરફ દૃષ્ટિ કરતો આ સ્થળથી પમાર થતો હતો. પ્રવાસીના મુખ ઉપર ઉદાસીનતાની છાયા જણાતી હતી. હાથ, પગ, મુખ રેતીથી છવાઈ ગયાં હતાં. છત્રાચ્છા, ભય, અને શોકમુક્ત મુખે, તે ચારે પાસે જોવા લાગ્યો. દૃષ્ટિ જગ્ગ યડતી, આખા જગ્ગસાથી જોવા લાગી. દૂર એક મંદુલી જેવું જણાતું હતું શાન્તિની ઇચ્છા રાખનાર પથિકે ઉત્સાહથી તે તરફ ચાલ્યો. જેમ પને નેમ જડપથી ચાલતો મંદુલી પાસે આવી પહોંચ્યો.

મંદુલી અને આસપાસના જડ, જલાશય આદિ સમૃદ્ધિ જોઈ ને ચાન્ત રહ ગયો. જગ્ગસારસ તેના અંતરમાં અણખણુ દ્રવ્ય લાગ્યો. મરીમા એક કૃષ્ણ પજૂ પ્રતાપી મરી-લાગ્યા મેળની ચાન્ત સમાધિમાં જોડા હતા.

પથિકે પ્રીતિપૂર્વકે પ્રજ્ઞામ કરી, હાથ જોડી સામે બેઠો.

ઘોડીવારે યોગીરાજ સમાધિમુક્ત થયા અને પથિકે તરફ પોતાની ચાન્ત નિમગ્ન દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યા.

પથિકે બાવથી મદાત્માને પવે પડ્યો.

“ કલ્યાણુ ચાઓ ” જન્ને હાથે આસિય દેના મદાત્મા બોલ્યા.

“ વનની રેતીમાં ચાલવાથી ત્હારું મુખ આ રેતી વિમૂનિથીજ જાણે આચ્છાદિત થયું હોય ! પણ એમાંજે સુદર શાન્તિ જગાડી રહી છે. દુઃખ અને ચાકરી ધણેજ શોધાયો જણાય છે. તથાપિ વૈરાગ્યનું ચાન્ત ચૈતરી તેજ પજૂ સાથેજ જોઈ છુ ત્હારું નિર્મળ, મુખ જોઈ અનિ પ્રસન્ન થાઉં છું. ”

આ ભાવભાષી વચનો સાંભળી કમું હૃદય આનંદ પ્રકટિત નહિ થાય ! પથિકનાં નેત્રા આનંદ-અમુથી ભરાઈ ગયાં. આ દુઃખ રૂપી સત્તિમાં પણ તે સુખચન્દનો, ચાન્ત પ્રકાશ જેવો રહ્યો.

“ સાવચથી-ચાકથી, કુપા-તપા લાગી હતો. ” યોગી બોલ્યા.

“ તે આપનાં દર્શનરૂપી પ્રમાદિથી અહર્ભ ચક્ર છે. હે મણ, મ્હને શાન્તિનો માર્ગ ખતાવો. ભ્રમણાથી ભૂલી ભ્રમનાર પ્રવાસોને માર્ગ ખતાવો. ”

“ અસત્ સ્વાર્થી જન્મત્યા સ્વાર્થતું પૂર્ણ નિરીક્ષણ કરી, લાગવા યોગ્ય સંસારનો મ્હેં ત્યાગ કર્યો છે. પણ એ દુઃખમાં રીજાતા મનુષ્યોને સુખ માર્ગ ખતાવવા, આ હૃદય દ્વારીન નથી. હે ભાઈ ! આ મદુલી અને વનમા જે કાંઈ છે તેનો સુખે ઉપભોગ કરે. હરિ ઇન્દ્રિયે હોને ઇન્દ્રિય શાન્તિ મળશે. સ્નાનાદિ નિત્યકર્મ કરી વુ ભોજન કરી લે. કસે મ્હને ત્હારૂં વૃષ્ટાંત કહેલો. ”

૨

આ પથિકનું નામ જયન્ત હતું. સુખની આશાએ અંગ્રેજ અવધાસ કર્યો હતો; પણ દુઃખીને સુખ ક્યાંથી ?

બ્રજલ અને પ્રતાપે ઉમ્મર તો હજી પુરાં વીણીયે ન હતી, વિદ્યાભ્યાસ પણ અમૂર્ત હતો, ત્યાં બે કન્યાઓનો બાપ થયો. માતૃપિતા કરજ મૂકી સ્વર્ગવાસી થયાં. દરેક તરફથી દુઃખવૃદ્ધિ થવા લાગી. જીદિ મુંઝાઈ ગઈ.

આખો દિવસ કામ કરનાર મનુષ્યને શાન્તિની આવશ્યકતા હોય, એ સ્વાભાવિક છે. તથાપિ એવું કાંઈક મુઠ્ઠા દહો કે જ્યાં યાદીયને વિશ્રાન્તિ મળે, બાકી તો તેના શ્વક અને ચિન્તામાં વૃદ્ધિ કરનારાં અનેક કારણે સંઘર્ષીજ સુખમાં હોય !

જયન્તને ગમે તેવું દુઃખ હતું પણ મૃદમાં શાન્તિ મળતી. હોતી પત્ની યશોદા સ્વ-ભાવે સુધીય, પતિવ્રતા, પતિના સુખમાં સુખ અને દુઃખમાં દુઃખ માનનારી હતા. પતિના મનોભાવ પારખવામાં ચતુર હતી. તેમજ એ મનોભાવોને યોગ્ય માર્ગ ખતાવવામાં પણ કુશળ હતી.

પેનારું પહલું વેચી, ધન પતિ ખાસે સુઝ્યું. આવી સુચોવ રકે ભાર્યાના પદ્મવર્ત દાન લેવા દિવાળીર હોવા છતાં કરજદારોના મ્હેણાના દુઃખે તે દાન લીધું. પણ પૂરું તો ન થયું.

અંતે આદિક્ષ જેવા દૂર દેશની નોકરી શોધી. કરજદારોના દુઃખમાંથી જમજ અને ધનપ્રાપ્તિ અર્થે તે સ્વીકારી. પત્નીએ આનંદથી સંમતિ આપી. પત્ની અને કન્યાઓ અસલ વિશ્રમ સમયે જયન્તનાં નેત્રા સજળ થઈ ગયાં. પણ બીજો માર્ગ ન હતો. આદિક્ષ ક્ષમાં ગયો પણ “ ભાગ્યદીન જે બેતી કરે, તો બાળદ મરે કાં દળ ખૂલે ” એ કહેવત પ્રમાણે થયું. ગળો અને હવા માફક ન આવવાથી મોઢો પડ્યો.

મિત્રારીના સમાચાર સાંભળી યશોદા ચેતી. સ્ત્રીની મહદેવતાએ તેને કહી ચિંતાદૂર કરી. કુટુંબ વ્યવસ્થા કરવાની પણ જરૂર હતી. પરમાં વાપરવા એક પાઇ પણ ન હતી, કે, જેનું અમ ખરીદે કંઈ વેચવા જવું હતું તે વેચ્યું. પણ આમ કેટલા દિવસ ચાલે,

સુખના શોધનારને તે કાષ્ઠમણ રચાનેથી બચે છે. યશોદા સાગી રીતે ભરતકામ બાજુની હતી. પંદરપદારી પાડેખીએ તેને કેટલાક ભરતના નમુના મુશર્મના પ્રદર્શનમાં મોકલવાની સલાહ આપી. સત દિવસ મહેનત કરી નમુના મોકલ્યા. ઇશ્વરે મહેનતનો મદલો આપ્યો. કાષ્ઠ ઉદર પુરુષ તરફથી પચાસ રૂપિઆનું ધનમાં મળ્યું, અને તેજ દિવસે તેના સુખનો સર્વ ઉગ્યો.

ચતુર સ્ત્રીએ આ ઘનનો બીલેજ ઉપયોગ કર્યો. પ્રદર્શનમાં દોઢેલાં, મોળાં ગુંથવાનાં એ યજ્ઞ ખરીવાં પોતાનું કુપડી જેવું ઘર છોડી એક સાઈ મકાન ભાડે લીધું.

યશોદાએ એક ગૃહ-મંડળી રચાવી. ગૃહકામથી પરવારી અનેક સ્ત્રીઓ આ મંડળમાં આવતી. નિંદા કરવાનો વખત આનંદમાં જતો; અનેક ભિન્ન વિચારવાળી સ્ત્રીઓ ભેગી થઈ, અનેક પ્રકારના નવ જુના ગૃહ-ઉદ્યોગ કરી ચકતી. કાષ્ઠ ભરતકામ, કાષ્ઠ ગુંથમુકામ, કાષ્ઠ વજાટકામમાં પ્રવૃત્ત થતી. દેશમાં સ્વદેશી વસ્તુની મીલિને લીધે ઉપ્પાન પણ સીક થતો.

અધિકારમાં જન્મતું આરોગ્ય પણ સુધરવા લાગ્યું. આવક વધી પામી. પત્નીના આ સ્તુત્ય કાર્યની ચાત સાંભળી તેનું મન કેટુ દર્પ-પ્રકરિત થયું હતું ? તે તરતજ સ્વદેશમાં પાછો આવ્યો.

કરજ ગયું, દુઃખ ગયું. પતિ પત્ની અને પુત્રીઓ આનંદથી રહેવા લાગ્યાં. પણ ખરે જગત ! તારામાં સુખ છેજ ક્યાં ? યશોદાને શ્વેમ થયો. અનેક ઉપચારો કર્યા છતાં કુટ હિંસે આખરે તેને લક્ષ લીધી.

સંસારનો સ્વાર્થ અને નિ સારતા જોઈ જન્મન્ત ઉદાસ થયો. ઘનની વ્યવસ્થા કરી નાંખી, પુત્રીઓને માટે પુરતો સાધનો રાખી ચાલ્યો ગયો.

યશોદાએ રચાધેનું કાર્યસ્થાન હજી આસે.

નારી ! નારી ! જનના યશોદા પણ પોતાની રેથેલિ સુધારવામાં, પતિને દરેક પ્રકારે મદદ કરવામાં, કેટલું કેટલું કરી ચાલી ! સારનવર્ષમાં આજે એવી સલામીઓની આવશ્યકતા છે, જેઓ પોતાની સાથે પોતાની બહેનોની ઉત્તિ પણ સાધી શકે. અરતુ !

(નમીઆલ.)

પુત્રવત્સલ માતા.

લેખક—બહેન શ્રી મુખન.

ઉન્દાળાની સાથે ગરમીથી કંટાળી એક યુવક નદિ કિનારે ફરતો હતો. ફરતે ફરતે લોકો દૂર નીકળી ગયા. એટલામાં ત્રેલે એક મ્હોડી યિલા ઉપર કાષ્ઠ તરતીને બેઠેલી જોઈ ત્રેલા દાઢમાં ખીલતા મુલામ જેવું એક ન્દાનું આગક હતું. આવી સુંદર સ્ત્રી કોણ હતી અને આવા અવસ્થામાં ન્દાના આગકને લઈને કેમ બેઠી હતી જે તે બાજુવાની મહેને સ્વાભાવિક રીતે ઇચ્છાસા થઈ. તેથી તે ત્વરિત પધને ત્યાં ગયો પણ પેલી સ્ત્રી એટલા ઊંડા વિચારમાં ગરકાવ થઈ હતી કે ત્રેલી સમગ્ર કોણ છે, તેનું ત્રેને જ્ઞાન થયું નહિ.

યોદીવારમાં કાન્તે પૂછ્યું. “બાપ, તમ્હેં કોણુ છો અને કુખાદ સ્થિતિમાં કેમ જમ્યાઓ છો ?”

આ રાખ્દો સાંભળી યુવતી ચમકી અને ગભરાયેલે મ્હેરે બોલી—“અરે ! મ્હારી ક્યની શું કહું ? તમ્હારા જેવા અનુરૂપા માણુમને મ્હારા કુખની વાત કવી, નોકકે દુઃખી કરવાની મ્હારી હિન્મત ચાલતી નથી.”

“બાપ, હું અનુરૂપો માણુમ, એ વાત ખરી પણ તમને હરકત ન હોય તો મ્હારા ઉપર વિશ્વાસ રાખી, મ્હને તમ્હારી બધી વાતથી વાકેફાર કરો મ્હારાથી મનતા પ્રયત્ને હું તમ્હારું કુખ દૂર કરીશ.”

એક નવીન બ્યક્તિના આટલા લાગણીભર્યા રાખ્દો સાંભળતા ત્હેના હૃદયમાં ઉપશ્ચર જતિ થઇ. તે નમ્રતાથી બોલી—“ને તમ્હારી એક ઇચ્છા હોય તો તમને મ્હારી બધી વાત કહેવામાં મ્હને કાંઈ જ હરકત નથી. હું આ પાસેના શહેરની રહેવાસી છું, ત્યાં સુધી મ્હારા ઉપર કુખરૂપી વાદળું આવ્યું નહોતું, ત્યાં સુધી તો હું બહુ સુખી હતી. મ્હારા પતિ બહુ સારા હતા એટલે અમ્હેં સુખસંપન્ન રહેતાં હતાં. મ્હારા લગ્ન પંચી થોડા વર્ષમાં મ્હને આ પુનરત્ન પ્રાપ્ત થયું પણ તેજ અવસ્થામાં મ્હારા પતિ દર્બગામી થયા અને જોત જોતામાં મ્હારું નષ્ટ થયું.

“અમ્હારા લોકમાં પુનર્જન્મનો રિવાજ છે, તેથી મ્હેં ઇચ્છ્યું હોત તો હું નિરાતિ લગ્ન કરી રાખી હોત પણ મ્હારા પુત્રને ઉણી આંધ આવાવાની બીકે મ્હેં લગ્ન ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. છતાં મ્હારા કાકાજી કે જેમના ઉપર મ્હારા શ્રદ્ધાનને આધાર હતો તેઓ મ્હારી સાથે નિર્દયતાથી વર્તવા લાગ્યા. તેઓ પૈસાના બહુ મોભી હતા તેથી એક દારૂડીઆ અને લુચારી માણુમ સાથે ગમે તે રીતે મ્હારાં લગ્ન કરી નાખવાની ત્હેમની ઇચ્છા થઇ, મ્હને જ્યારે આ વાતની ખબર પડી ત્યારે મ્હારા ભવિષ્યના કુખલાયક વિચારોની કલ્પના થતાં હું ત્રાસી ગઇ અને જીભે કાંઈ રસ્તો ન સૂઝવાથી મ્હારા આ ક્રમળા બાળકને લઇ રોતો રાત હું અહિં આવી પહોંચી. આજે બે દિવસ થયાં હું લુખી તરસી અહિં બેસી રી છું અને શું કરું ત્હેના વિચારમાં ગરકાવ થઇ ગઇ હતી, તેવામાં આપ અહિં આવી પહોંચ્યા.”

“પણ તમને જો કાંઈ સારો વર મળે તો ફરીથી લગ્ન કરવામાં તમને કાંઈ વાધો છે ?”

“અરે ! હવે તે એવું કોણુ દયાળુ હોય કે આવી જિખારી અવસ્થામાં આવેલી જો સાથે લગ્ન કરવા ક્યૂંલ થાય ! વળી એવું જો કાંઈ હોય તોફણ મ્હારા આ બાળકને તે સુખી જ કરે એની થી ખાતરી ?”

“બાપ, મ્હારે હજી લગ્ન કરવાનાં જાણી છે. કાંઈ સારી સ્ત્રી મળે તોજ લગ્ન કરવું એવી મ્હારી ઇચ્છા હતી. તમને વાધો ન હોય તો તમ્હેં મ્હારી સાથે લગ્ન કરો. હું ઇચ્છતા સોગંદ ખાઇને કહું છું કે તમને તેમજ તમ્હારા બાળકને હું મ્હારા પોતાના જ ગણીશ અને તમને બન્નેને સુખી કરવામાં કાંઈ ઉણપ રાખીશ નહિ.”

પેલી આપ આ શબ્દો સાંભળતાં આનંદિત બની ગઇ, ઇશ્વરે તેની દયા આણી હોય એમ તેને ઘામવા માડ્યું. તરત જ તેની ઇચ્છા પણ આ નવોત્પન્નિ સાથે લગ્ન મથિથી જોડાઇ જવાની થઇ પરંતુ તે એટની બધી શરમાળ હતી કે મોટેની લાઇ પણ ઉત્તર આપી શકી નહિ.

કાન્ત બધું કળા ગયો. તેણે કહ્યું “તમે મ્હારી સાથે આવો”

x

x

x

x

કાન્ત આ કુતરીને મધુરી કહી બોલાવતો હતો અને તેને મુખી કરવા માટે તનતું કરતો. પણ તે પેલે મુખી થઇ શકતો નહોતો. કારણ કે લગ્ન થશે એ ત્રણ વર્ષ પલા આબ્યા હતા છતાં મધુરી તેના રત્નવાસી ખતિને જુલી શકતી નહોતી, તેથી હમેશાં ઉદાસ રહેતી અને તેની જીભીરૂપી તેના પુત્રને રાત્રિ દિવસ જોઇ રહેતી કાન્તને માટે તેના હૃદયમા હજી પણ ઉપકારશક્તિ હતી પરંતુ પેતાના પુત્ર મધુરને માટે જ તેને બધે પ્રેમ યોગાઇ જતો અને તેથી કાન્તને તે પ્રેમ આપી શકતો નહિ.

કાન્તને એમ થયું કે-“ભાઈ સુધી મધુર અર્ધિ દરો, ત્યાં સુધી મધુરી મને કહી મ્હાઇ શકવાની નથી માટે તે ઓળખતી ન હોય એવા એક વિશ્વાસુ નોકરને સોંપી મધુરને શ્રમ રીતે દર દેશવર મોકલી દઉં અને મધુરીને સમજાવીને મ્હારી કરી શકું” તરત તેણે પેતાનો અમલ કર્યો અને મધુરને મોકલાવી દીધો, પણ આતું પરિણામ તો વિપરીત આવ્યું. એક પુત્રને માટે જે માતા કુટુંબ-કોઇ વેડી રાનોરાત નારી આવી હતી તેજ બહારો પુત્ર અચાનક ચૂમ થઇ ગયેલો જાણે ત્યારે પુત્રવત્સલ માતાને શું દુઃખ ન થાય? મધુરી હમેશાં ચિતાવર દેખાતી. તાવ અને ઉવરસ થવાથી તેને કાશ રોગ થાસ પડ્યો અને મ્હોં ઉપરની લાલાશ ઉડી જવા લાગી આમને આમ છ માત વર્ષો રીતી થયા અને મધુરીનું શરીર વધારેને વધારે ક્ષીણ થતું ગયું.

કાન્ત મધુરીની તન મનથી ચાકરી કરતો હતો. ડોક્ટરોની સલાહ એવી મળી કે તેને જનની તરસાએ દેવડાંધી દવારે માટે લઇ જવી. આથી મધુરીને તથા એક ધામ કરનારી બાઇને લઇને ત્યાં ગયા અને એક સારો કમ્પાઉન્ડવાળો ખગતો ભાડે રાખ્યો.

x

x

x

એક વખત સ્કાન્ત મધુરી બાગમાં ફરતો હતો એટલામાં તેણે પાસેના બાંક ઉપર એક જદ પુરખને તથા એક છોકરાને બેઠેલા બોળા. પેલો છોકરો બહુ સુંદર અને રૂઝ પુષ્ટ હતો. મધુરી તે છોકરા તરફ એકાદશે જોઇ રહી. તેને જોવામાં મ્હને ખુબ આનંદ પડતો હોય એવું તેના દેખાવ ઉપરથી લાગતું હતું. તે તરત બાંક પાસે ગઇ અને નજર છોકરા તરફ જ રાખી, તેણે પેલા જદ પુરખને પૂછ્યું-“ભાઈ! આ છોકરો કાનો છે?”

“મ્હને! મ્હારા એક રોડ છે, તેમનો આ એકનો એક પુત્ર છે. મ્હારા ગ્રેમ્પીને તો મ્હે જોવાં પણ નથી પણ મ્હારા રોડે કહ્યું કે-તેઓ બહુ જ સુંદર અને બહાવસોવાં છે, પણ જ્યાં સુધી આ છોકરો તેમની પાસે રહેશે ત્યાં સુધી તેઓ તેમને મતબર ચાલી શકશે નહિ, એમ મ્હારા રોડને લામ્બું તેથી તરત જ તેમણે આ છોકરો મ્હને સોંપી દીધો અને મ્હને ઉત્તરવા માટે ખાનગી રીતે પૈસા આપ્યા. કુદની ગતે મ્હને આ છોકરો

બહુ બ્રહ્મો લાગે છે તેથી એને લજાવવા ગજાવવા માટે હું એને રાજ નિશાળે લઈ જઈ છું અને ત્યાંજે રહેવા લાઈ જઈ છું. આમ આઠ વર્ષ થી એ છેકરો મ્હારી પાસે રહે છે.”

મધુરીની હવે ખાત્રી થઈ કે આ સુન્દર છેકરો તે પોતાનો ગૂમ થઈ ગયેલો મધુ કર જ છે. એટલે માફી હોવા છતાં વીજળાની ઝડપે તે ધરમા જઈ, કાનતને બોલાવી લાવી અને મધુકરને ખતી સરખો રાખી નાંખતાં, અશ્રુભીની આંખે બોલી “બ્રહ્મા કાન્તા! તમ્હારી કૂતરાની હજી ચર્ચા પ્રેમની લાજબગા તમ્હે મ્હારે ખૂન કરવા તૈયાર થવા દત્ત, પણ પ્રભુ કાંઈ તેમાં રાજી નહોતો. મ્હારા મધુકરને આવી રીતે દૂર કરી, અમ્હને કુખી કરતાં તમને ઇશ્વરની ખીંક પણ ના લાગી? નિર્જન વનમાં આપેલું વચન તમ્હે આવી રીતે પાળવાના દત્તા કે? હવે તો મ્હારા મધુકરને મ્હારી પાસેથી જોરાયે અજાયબ નીકારવા દઉં.”

“મધુરી! કામ કર ત્હારો અને ઇશ્વરને તું એકવાર અપસંની બનો છું પણ હવે ફરીથી નહિ બનું તેની ખાત્રી રાખજો.” જ્યાં જંગલમાં ગયાં અને સુખમ્હેનમાં રહેલા લાખાં.

રક્ષાબંધન*

અનુવાદ-પ્રહેન કંછુ પ્રહેન.

(૧)

સુન્દરી મ્હારી હું પણ રક્ષા બંધીય.”

આરણી પૂર્ણમાની ધામધુમ છે. નગરવાસી સ્ત્રી પુરુષ ક્ષણ આનન્દ તથા ઉત્સાહથી બનેલો હિસાબ ઉજવી રહ્યા છે. ખરેખર પોતાના લાઇને લજાજા હાંધી રક્ષા બંધે છે અને ભાઈની પાસેથી હજી કરીને રૂપિયા માંગે છે. આલસ્ય પણ પોતાના ધનમાનને રક્ષા બંધી આસીર્વાદ કરે છે અને ધનમાન ને કાંઈ આપે છે, તે સંતોષથી લઈ આવ્યા જાય છે એ સ્ત્રીએ એક જોઈ અંતરમાં જાના ધરમાં એક દસ વર્ષની બાલિકા પોતાની માતાને કહી રહી છે કે—“મા! હું પણ રક્ષા બંધીય.”

ઉત્તરમાં માતાએ એક ઉડા નિઃશ્વાસ મૂકી કહ્યું—“જાને બાંધીય, પ્રહેન? નાજ તારો લાઇ હોત તો...” ચાતા તણ આગળ કહ્યું બોલી, સારી નહોં એનું મણુ રૂપાઈ મરું અને તેના નયન અશ્રુપૂર્ણ થઈ ગયાં.

અચાન બાલિકાએ કહ્યું “તું લાઇનેજ રક્ષા બંધાય? બીજા લાઇને ના બંધાય? લાઇ નથી, તો મા, હું તનેજ રક્ષા બંધીય.”

કુખના સમયમાં પણ પુત્રીની આ નિરોધ વિચારો ભરેલી વાણી સાંભળી, ક્રિયત હસિત મુદ્રાથી માતા બોલી “કઈ માને તે રક્ષા બંધાતી હશે?”

આલિકાએ કહ્યું—“વાહ, બે પંસો આપે તેને રક્ષા બંધાય.”

માતા—“માંડી, પંસો આપે તેને નહીં, પણ રક્ષા તો લાઇનેજ બંધાય.”

આલિકા ફરીથી ઉદાસ થઇ મઇ.

માતા ધરતું કામકાજ કરવા લાગી. ધરતું થોડું કામ કરીને તેણે પુત્રીને કહ્યું કે: “હેન, આવ; તને હું નહારાવું.”

આલિકા મોઢે ઝંઘીર કરીને બોલી: “મ્હારે નથી ન્હાવું.”

માતા—“કેમ નથી ન્હાવું.”

આલિકા—“મ્હારે ક્યાં મોઢને રક્ષા બંધાવી છે?”

માતા—“તું રક્ષા ન બાંધી આટ ન્હાવું પણ નહીં! આજ તહેવારને દિવસ છે, આટ ચાલ, નાહી લે.”

આલિકા—“રક્ષા નથી બાંધવાની તે તહેવાર કાળે.”

માતા—(જરા ધુસે મઇને)—“કેમ કંઈ બહુ દડ કરે છે અને કંઈ માનતી નથી!”

“રક્ષા-રક્ષા, તું કરી રહી છે? મોટી રક્ષા બાંધવાવાળી મઇ છે તે? એવી બાગ્યવાન હોત તો આજ આવો દિવસ દેખશે ન પડત! જન્મતાં જ બાપને બોધ લેવી; અને અડી વરસની પેન્દામાં તો લાઇને પર ઠોકરો, તારા બાગ્યથી જ ગર્વનાચ મઇ ગયું.”

આલિકા બિચારી માતાના આજ તિરસ્કારથી મચી દુઃખી મઇ, અને અધુરું તેને સ્નાન કરવાને ઉઠી.

ચોડીવાર પછી આલિકા ધરના બારણામાં ઉભી હતી. હજી પણ એના નિરોધ સુન્દર મુખ ઉપર ઉદાસીનતા પ્રમરી રહી હતી. હજી પણ એના નેત્રાંગળી મોટાં મોટાં અંધુ દેખતાં હતાં. પણ આલિકા આ મયરે દારમાં કેમ ઉભી છે? કંઈ કારણસર ઉભી હોય. એમ લાગે છે; કેમકે બારણા પાસેથી ને પુરુષ જાય છે, તેને તે મોટી ઉત્સુકતાથી નિર્ધર રહી છે. માતાને કંઠા વિના કેવળ ચોનાની છંચળથી એ પુરુષોને ચોતાના તરફ આકર્ષવાની એ મેળા કરી રહી હતી; પણ એમાં તેને જેમ જેમ નિષ્વળતા મળતી મઇ, તેમ તેમ એ તપાઈ ઉદાસ થતી ગઇ.

એ પ્રકારે એક, બે, ત્રણ એમ દેડલાકે પુરુષો એવી પાસેથી ચાલ્યા ગયા. છેવટે આલિકા નિરાસ થઇ, ધરમાં જઈ સૂત્રને વિચાર કરતી હતી, તેમાં એક સુન્દર મુલક કંઈ વિચાર કરતા ધીરે ધીરે ચાલ્યા જતા: હવે તેની દષ્ટિ તે આલિકા ઉપર પડી. આલિકાની અને મુલકની દષ્ટિ એક મઇ. આલિકાનાં ઉદાસ, તથા કંઈકુનાપૂર્ણ નેત્રોમાં એવો ભદુભયો નેહ હતો કે તેના પ્રભાવથી મુલક ધીમર સ્વભાવે ગયો અને આલિકાને અનિશ્ચિત નેત્રોથી નિહાળી રહ્યો. આલિકાનાં નેત્રોમાં અચુ દેખીને તે અધીરા થઇ ગયો; તે એની પાસે ગયો. તેણે પુછ્યું—“બહેન, કેમ રહે છે?” આલિકા એના ઉત્તર દઇ રહી નહીં, પણ એણે ચોતાને એક દાંય ચૂવડા, બધી ઉચો કર્યો. મુલકે એણે આલિકાનાં દાંયમાં એક લાંસે દોરા છે. તેણે પુછ્યું—“એ શું છે?” આલિકાએ નીચી દષ્ટિએ કહ્યું—“એ રાંધેલ છે.” મુલકે સમજી ગયો. એણે હસીને ચોતાને દાંય મળે.

બહુ બાલિકાનું મુખ કમળ પેરે ખીલી ઉઠ્યું, બહુ ઉત્સાહ અને પ્રસન્નતાથી સુવક્ષા જાહેરે તેણે રક્ષા આપી. રક્ષા બહેનનીને સુવક્ષ, ખિસ્સામાંથી પાંચ રૂપીયા કઢાડીને બાલિકાને આપવા લાગ્યો, પરંતુ બાલિકા રૂપીયા નહીં લેતાં બોલી—“નહીં, રૂપીયા નહીં, મને તે પૈસા આપો.”

સુવક્ષ—“જ્યુ પૈસાથી એ વધારે છે.”

બાલિકા—“નહીં, હું પૈસાજ લઉં છું, એ નહીં લઉં.”

સુવક્ષ—“લઈ લે, બહેન, એના પૈસા મંગાવી લેજો. એના પૈસા બહુ આવશે.”

બાલિકા—“નહીં, પૈસા આપો.” સુવક્ષ તેની સરવટા અને નિહોંટાથી અત્યંત ગમગમ થયો. તેણે આર આનાના પૈસા કઢાડી કહ્યું—“લે પૈસા લે અને આ જ્યુ લે.”

બાલિકા—“નહીં, એકલા પૈસાજ લઉં છું.”

“તારે બહુ લેવું જ પડશે” એમ કહી, સુવક્ષ આમલ કરી, પૈસા તથા રૂપીયા બાલિકાના હાથમાં મૂકી દીધા.

એટલામાં ઘરમાંથી માતાએ શુભ પાડી—“સરસ્વતી, ક્યા ગઈ?”

બાલિકા—“આવી, બા!” સુવક્ષ તરફ એક કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકી તે માંસ માસી ગઈ.

લખનૌમાં એક મોટા તથા સુન્દર બંગલામાં એક સુવક્ષ વિચારસાગરમાં નિમગ્ન થઈ બેઠો છે. એના સુન્દર પ્રભાવશાળી મુખ ઉપર શોકની છાયા પ્રદર્શિત થાય છે. એના હૃદયમાં કંઈક અનિવાર્ય દુઃખ યતું હોય, એમ એ થોડી થોડીવારે ઉઘાડી નિઃશ્વાસ ખેંચે છે, અને એનાં મોઢાં નેત્રોમાંથી અશ્રુ વરે છે. થોડીવારે અશ્રુ રૂમાલ વડે લોહીને ચોત્તાના મનમાં તે બોલ્યો: “હા! પરિત્રાપ બન્યું ગયો! મ્હારી સર્વ મહેનત નિષ્ફળ ગઈ. હું કંઈ ક્યા નહીં તે એમને ક્યાં ક્યાં શેષું! બહુ ઉન્નાવ શેષું પરંતુ ફરી પતો નજ લાગ્યો” સુવક્ષ આજનાં બોલવા જતો હતો, જ્યુ ધીરેથી બારણું ઉઘાડી, એક નોકર અંદર દાખલ થયો.

સુવક્ષ વિરક્તભાવે પુછ્યું—“કેમ શું છે?”

નોકર—“અમરનાથ બાલુ આવ્યા છે.”

સુવક્ષ—“હીક, આવવા દે.”

નોકરના ગયા પછી સુવક્ષ રૂમાલવડે નેત્ર લોહીનાં નાખ્યું અને તે મુખ ઉપર મંમીરતાં લાવવાની પ્રેક્ષિય કરવા લાગ્યો.

બારણું ઉઘાડી એક સુવક્ષ અંદર દાખલ થયો.

સુવક્ષ—“આવો, ભાઈ અમરનાથ.”

અમરનાથ—“કહો ધનસ્વામ, આજ એકલા કેમ બેઠો છો? હૃદયનપુરથી ક્યારે આવ્યા?”

ધનસ્વામ—“ભાઈ, કાલે જ આવ્યો.”

અમરનાથ—“ઉન્નાવ જ્યુ અવસ્ય હત્યોં કર્યો.”

ધનસ્વામે એક ઉઘાડી નિઃશ્વાસ મૂકી કહ્યું—“હા, હત્યોં તો હતો, પરંતુ વર્ષ ત્યાં મ્હારું કાંઈ નહોતું.”

અમરનાથ—“વાત પણ એવીજ છે કે હું પણ તમારી જગ્યાએ હોત તો એવુજ કરત.”

ધનસ્થામ—“શું કહું મિત્ર, હું તાસી ગયો તમે બહોલો કે ખારે લખનો આવ્યો, એક વર્ષ તો ચાલ ગયું, અને હું અડધા આવ્યો છું, ત્યારથી મેં એમનો પતો લગાડવાને પડ્યું મહેનત કરી છે, પરંતુ સવ વ્યર્થ.”

અમરનાથ—“એમણે વિનાય ક્યારે અને કેમ છોડ્યું, તેનો કાંઈ પતો નથી લાગતો.”

ધનસ્થામ—“એટલો તો પતો લાગ્યો કે એ લોક મારા આંધા મળા પડી, એક વર્ષ પછી ઉંઝાવથી ચાલ્યાં ગયા, પણ ક્યાં ગયાં તેનો પતો નથી.”

અમરનાથ—“એ કેના કહેવાથી માલુમ પડ્યું ?”

ધનસ્થામ—“જેના મહાનમા તેઓ રહેતા હતાં, તેના કહેવાથી.”

અમરનાથ—“અરે રે ! પ્રભુ ! પ્રભુ ! !”

ધનસ્થામ—“કાંઈ નહીં ! એ સર્વે મારાં કર્મનાં ફળ છે, હું એમને છોડીને ગયો ન હોત તો અતર ગયો હોત પણ એમની કાંઈ પણ ખતર અંતર રાખી હોત તો કીક ચાત પણ હું તો દક્ષિણ જાતને પેંડો કમાવવામા એટલો બધો મરત રહ્યો કે ધર કદી થાદ પણ ન કર્યું કાંઈ વખત થાદ આવતું તો કાણુ માનજ કાંઈ પોતાના ધરને અને માથીજાતને તે જુદી જતું હતો ? પણ હું કેટલો અવધ ? !”

અમરનાથ—“એ સમયનીજ બચિહારી છે, ભાઈ !”

ધનસ્થામ—“હું દક્ષિણમાં ન ગયો હોત તો સારૂ ચાત.”

અમરનાથ—“તમારૂં દક્ષિણમાં જવાનું તો વ્યર્થ નથી થયું કદાપિ ન ગયાં હોત તો આટલો પેંડો ન મગત.”

ધનસ્થામ—“જલ્યો એ પેંડો, એવા પેંડા રા કામના ? ન્હારો દરમમાં સુખ જાનિ નથી તો પછી પેંડા તે શું કરવાના ?”

અમરનાથ—“હે ? આ હાથમાં લાલ દોરો જેનો બાબો છે ?”

ધનસ્થામ—“એ તો રક્ષા છે, એની તો ચાત કહેવીજ શુભી ગયો.”

અમરનાથ—“વાદ ભાઈ, લાલ દોરાની રક્ષા તો ચારી છે ? એ કાણુ બાંધી ? કાંઈ દક્ષિણના લાલચુ આલણે બાંધી હતો. એક પેંડો ખર્ચવામાં પાપ સમજતો હતો, તે બાપ ગંગથીજ કામ કહાડી લીધું લાગે છે.”

ધનસ્થામ—“દુનિયામાં વધારેમા વધારે મૂલ્યવાન રક્ષા જાનની હતો પણ જ્ઞાને તો એનાથી પણ અધિક પ્યારો આ લાલ દોરો છે.” એમ જ્ઞાને ધનસ્થામે રક્ષા છોડી તે સત્તાગપૂર્વક પોતાની પેટીમાં મૂકી.

અમરનાથ—“ભાઈ, તમે પણ વિચિત્ર માલુસ તો ખરાજ એ દોરો બાંધો છે શાણે, એ તો કહે ?

ધનસ્થામ—“એક બાલિકાએ.”

અમરનાથ—“બાલિકાએ ? કેની બાલિકાએ ? ક્યાં બાંધો ?”

ઘનસ્વામ—“હજીનપુ”માં” ઘનસ્વામે સર્વ વાત કહી.

અમરનાથ—“એવી વાત છે, તો સત્ય છે કે આ રોગે અમર્ય છે”

ઘનસ્વામ—“હજી જાણે કેમ આરાયી એ બાલિકાનું સુંદર નિર્દોષ મુખ બુદ્ધી ક્ષતિનું નથી.”

અમરનાથ—“બાઈ, બાળકો તો દેવ સમાન છે. બાળકો ઉપર કોઈ ચિન્ત્ય હૃદયોનેજ પ્રેમ ના ઉપજે. એ બાલિકાની સરવના, ઉત્સુકતા અને નિર્દોષતાએ તમારા હિય ઉપર અજબ અસર કરી લાગે છે. બાઈ, તમે તેનું નામ પૂરેલું?”

ઘનસ્વામ—“નામ તો મ્હને ખબર નથી. તેના ઘરમાંથી કોઈએ એનું નામ રાખેલું જ પાડી હતી પણ મ્હને તેની સ્મૃતિ નથી.”

અમરનાથ—“એર, પણ હવે તમને શું કરવા પાર્શ્વ છે?”

ઘનસ્વામ—“હવે તો ધીરજ પરી, મજા ઉપર બંસો રાખી બેસવાનું છે. બીજું કંઈ શું કરી શકે એમ હું? આરાયી બન્યું એટલું હું કંઈ શુક્રો.”

અમરનાથ—“ધીરજ પારો, બાઈ, ઇશ્વર સૌ સારા વાના કરશે. તેના ઉપર બંસો રાખો.”

x

x

x

x

પૂર્વોક્ત ઘટના બની અને પાંચ વર્ષ બનીત ચાલ ગયાં. ઘનસ્વામશાલ પાછલી વાત બૂધી ગયા છે, પરંતુ એ બાલિકાનું સ્મરણ કોઈ કોઈ વખત થતું હતું. એને જોવાને એક વખત તેઓ કાનપુર પહોંચ્યા હતા. પરંતુ એનો પતો લાગ્યો નહોતો. એમના ઘરમાં પૂઠવાથી ખચકાત પડી હતી કે ત્યાંથી પોતાની માતા સહિત ત્રણ દિવસ થયાં તે ક્યાંક ચાલી ગઈ હતી. એ પછી જેમ જેમ દિવસ વીતતા ગયા તેમ તેમ એનું સ્મરણ એણે કરતું હતું. હજી પણ જ્યારે પેટી ઉઘાડના ત્યારે કોઈ વસ્તુ માંસ દેખીને એકિતા દત્ત, અને તેની સાથે કોઈ પુરાણ દસ્ય દર્શિ સમિષ ખડું થતું હતું.

ઘનસ્વામ હજી સુધી અવિવાહિત છે. પહેલા તો એણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે પરણવું જ નથી, પણ મિત્રોના ધજાજ આમહયા અને પોતાના અનુચરથી એણે એ વિચાર બદલ્યો હતો. હવે વય કરવાની તેની ઇચ્છા છે પણ એને પસંદ પડે એવી કન્યા મળી નથી.

એક મહીના બેસી શૂક્યો હતો. આખા દિવસના સખ્ત તાપ પરી સૂર્યાસ્તનો સમય અત્યંત સુખદ લાગે છે એ સમયે ઘનસ્વામ પોતાના બાળમાં મિત્રો સહિત મંદમંદ શીતળ પવનનો આસ્વાદ લઈ રહ્યા છે; અને હાસ્યરમપૂર્ણ વાતો ચાલી રહી છે વાતો કરતે કરતે એક મિત્રે કહ્યું—“હજી અમરનાથ કેમ ન આવ્યા?”

સ્વામનાથ—“એ તો મનગેજી માન્ય છે કંઈ એજ કરવા નીકળી પડ્યા હશે.”

બીજો—“નહી, એમ નહીં, એ આજકાલ તમારે સાથે કોઈ સુંદર કન્યાની શોધમાં છે.”

ઘનસ્વામ—“મરકરી કાવામા તે જદુ દેવિવાર છે, હો?”

બીજો—“નહીં મરકરીની વાત નથી.”

ત્રીજો—“ ખરું છે. પાંચ દિવસે એ મહેને પચુ કહેવા હતા કે ધનસ્વામીનો વિવાહ સહ જાય તો મહેને ચેન પડે ” આ વાત આલતી હતી એટલામાં અમરનાથ આવી પહોંચ્યા.

ધનસ્વામી—“ આવો, આવો, અમરનાથ, આવરણ તો બંદુ છે, હોં ! હમણાજ મને તમને સંભારતમ હતો. ”

અમરનાથ—“ આ વખતે પ્રાપ્ત બોલશે નહીં ! બોલશે તો હું પડી પડીશ. ”

બીજો—“ કાંઈની જોડે વડીને આબા છે કે શું ? ”

અમરનાથ—“ તું ફરીથી મોટો, કેમ ? ”

બીજો—“ કેમ, બોલવાનો તમે જ છામરો વાખ્યો છે કે શું ? ”

અમરનાથ—“ સારું સારું, મશકરી થૂકી દો. એક સંલગ્નવા જેવી વાત લાવ્યો છું ”
મવ સાંજગવાને ઉત્સુક થઈ રહ્યા અને બોલ્યા—“ કહો, કહે, ચી વાત છે ! ”

અમરનાથ—“ ધનસ્વામી, તમારે સાર એક મુન્દો કન્યા શોધી કઢાડી છે ”

મવ સાથે બોલી ઉઠ્યા “ બીલું શું ? તમારે મહેનતના બદલામાં કાંઈ બોધ્યો છો ? ”

અમરનાથ—“ ફરી પાછી મશકરી ! તમે લોક તે કેવો છે ! ”

બીજો—“ સારું સારું. આમગ બોલો, કન્યા કયાથી શોધી કઢાડી છે ? ”

અમરનાથ—“ અહીંવાથી જ. તે લખનૌમાં છે ”

બીજો—“ કન્યાનો પિતા શું કરે છે ? ”

અમરનાથ—“ સર્વમાં આનંદ કરે છે અને તેનો બાપ કંઈક જતો રહ્યો છે, તેનેા તો નથી ”

ત્રીજો—“ એ તો ઠીક નહીં. ”

અમરનાથ—“ કુટુંબમાં આવ કન્યા અને તેની માતા છે, બચ્ચ બીલું કાંઈ નહીં. રેવાહમાં કશું મગશે પશુ નહીં. કન્યાની માતા પ્રશ્ન કરીને છે. ”

ત્રીજો—“ એ પશુ મારી વાત નહીં. ”

બીજો—“ ખતિ યજરી ચેવો છે, પુત્ર જતો રહ્યો છે અને કુટુંબ નેણ તે પશુ રીય ! હમારો ધનસ્વામી આટલો ધનદાવ ને ક્યા એવું આસરું આટલું દારિદ્રી ! લોક શું દેશે ? ”

અમરનાથ—“ અરે બાપ, કહેવાવાળાએ આપણે અને ન કહેવાવાળાએ આપણે. નહીં આ એવું કોણ છે ? ” ધનસ્વામીએ એક ઉડા નિઃશ્વાસ મુક્યો

ત્રીજો—“ તમે શું સાર બોલો આ સબધ કરવાનો ધારો ? ”

અમરનાથ—“ કન્યાનું કલપણ અને કન્યા લક્ષ્મી રૂપ છે એજ કારણો સબધ માટે મને લવચાવે છે. જેવી તે મુન્દર છે એવો તે સરલ છે. એથી કન્યા દીવો લખે તેલવા જશે તોરે મગવી મુશકેલ છે ”

બીજો—“ કન્યા ને એવી મુન્દર હોય તો તો વાત વિચાર કરવા જેવી ખરી ”

અમરનાથ—“ કન્યાની માતા વગેરે જિજ્ઞાસુ જેવી વિવાહ કરવાની હા કહે છે. ”

ત્રીજો—“ એ તો વહેવાની વાત છે. ”

ધનસ્થામ—“હુ પણ કન્યા નોંધને વિવાદ કરીશ.”

બીજો—“એ પણ હીક છે.”

અમરનાથ—“તો પછી એનો મો વિચાર કરો ?”

ત્રીજો—“એનો શો વિચાર કરવાનો હતો ? કન્યા નોંધ જવું.”

અમરનાથ—“તો ક્યારે ?”

ધનસ્થામ—“કાલે.”

x

x

x

x

બીજો દિવસે સાંજે ધનસ્થામ તથા અમરનાથ ગાડીમાં બેસીને કન્યા નોંધ ગયા. ગાડી કન્યાના-ઘરની ગલી સામે આવી હતી રહી ગાડીમાંથી ઉતરી બંને મિત્ર મંદોમાં ગયા. લગભગ સો પગલાં ચાલી અમરનાથ એક નાના મંદાન આગળે જતા ત્યાં, અને મંદાનની સાંકળ ખખડવી

ધનસ્થામ મોસ્થા—“મંદાનના દેખાવ ઉપરથી તો એમ લાગે છે કે, તેઓ બહુ જ બરીબ હશે.”

અમરનાથ—“હા, ચાલ તો એવીજ છે પરંતુ કન્યા તમને પસંદ પડી ગયે તો એ મર્વ મહન કરી લેવાશે.”

એવામાં મંદાનનાં બારણું ઉઘડ્યા અને બંનેનેજી અદર ગયા.

સંખ્યાશળ યાદ ગઈ હતી તે મંદાનમાં અંધારૂં થયું હતું જેથી દાર ખોલનારુ મુખ દાઢ નોંધ શરૂ થયું નહીં.

એક ખડમાં બે જીવુને એક ખાટલામાં બેસાડવામાં આવ્યા મેસાડનાર સ્ત્રીએ કહ્યું કે—“જરા બેસજો હો ? હું દીવો સળગાવીને આવું છું.”

અમરનાથ—“હા, સળગાવી આવો.”

સ્ત્રી બીજા ખડમાંથી દીવો સળગાવી આવી અને પાસેની એક દીવી ઉપર નુકો પછી એમના સામે બોલે ઉપર તે એક સાદી ઉપર બેઠી, પરંતુ ત્યાં એણે ધનસ્થામ સામું નેત્રું કે એક હૃદયબેદક નિશ્વાસ મુકી, બેલાન યાદ, ટળી પડી.

તે સ્ત્રીના મોઢા ઉપર જરા અંધારૂં પડતું હતું, તેથી એણે મુખ બંધાવે દેખાતું નહોતું.

ધનસ્થામ એને હાથવવાને સ્ત્રીની પાસે ગયો, પરંતુ એણે એ સ્ત્રીનું માથું હાથે હાથે અને એ સ્ત્રીના મુખ ઉપર દીવાનો પ્રકાશ પડ્યો. ત્યાં તો ધનસ્થામના મુખમાંથી અંધ નિકળ્યા—“મદારી માતા !”

અમરનાથ વિચિત્ર યાદ ગયો. એક ક્ષણ પછી એણે—“અહા, ઇશ્વરની કૃતિ વિચિત્ર છે, એનો મહિમા અગાધ છે જેને કીધે તમે આટલા મધા દુઃખી થના હતા અને જેને ક્યાં ક્યાં શોખમાં હતાં તે રહેજાનાં મળ્યાં આવ્યા !

ધનસ્થામ સત્વધ ચક્રને બોલ્યા તમે શેકુ પાછી મગારો.

અમરનાથ—“કોની પાસે મગારું ? અહીંયાં તો કોઈ દેખાતું નથી, પરંતુ હા, એ તમારી કન્યા છે, એમ કહી અમરનાથે ફરી જમ પાડી, “બરેન, શેકુ પાછી લાવો.” પરંતુ કોઈએ ઉત્તર આપ્યો નહીં.

અમરનાથે ફરી લુપ્ત પાડી—“બહેન, તમારી માતા અચેતન થયા છે, માટે થોડું ખાણી આપી જાઓ.”

અચેત થઈ માંભણી તત્કાલ એક પૂર્ણવધારક કન્યા, લોરો બારીને પાણી લઈ આવી. કન્યાનું મુખ દોઢું હતું અમરનાથે પાણી લઈને ઘનસ્વામીની માતાના મુખ ઉપર ઊંટ્યું. થોડી તાર પછી હૃદયિયારી આવી. તેણે આંખો ઉઘાડી. ફરી એણે ઘનસ્વામીને દીકા અને તરત જ બેઠી ઘડતે બોલી—“હું આ સ્વપ્ન જોઈ છું ?” ઘનસ્વામી, મારો બોનાયતો ઘનસ્વામી છે કે કોઈ બીજો ?” ઘનસ્વામી આંખોમાં અશ્રુ ભરાઈ આવ્યા; તે માતાના ચરણોમા નખી પડ્યો, અને બોલ્યો “હા ! મા, હું તેજ તમારો કહ્યું ઘનસ્વામી હું કે જે તમને છોડીને નસારી ગયો હતો ! મા, હું તમારો એટલો અપરાધી છું. હું મરણ પગાઉ છું.”

માતાએ પુત્રને ઉપડીને હૃદય સરસો લગ્યો, અને તેનાં આંસુ બોલી નાંખ્યાં, એ અશ્રુ મુખનાં દર્તાં કે દુઃખનાં એ કાણુ કહે ?

સરસ્વતીએ આ સર્વ દેખી-સંભળીને પોતાનું મુખ મુદ્દું કરી નાંખ્યું. તેણે “ભાઈ, ભાઈ” કહેતાં ઘનસ્વામીને ખબર મળી નાંખી દીધું.

ઘનસ્વામીને જોઈ કે એ કોઈ નહીં પણ પાંચ વર્ષ પૂર્વે જે બાળિકાએ રક્ષા બાધી હતી અને જેનું એને અમરણ થયા કરતાં હતા તેજ એ બાળિકા હતી—તેજ તેની ભગિની સરસ્વતી !

x x x x

આજ એજ આવશ્યક પૂનમનો બહેનનો દિવસ છે કે જે દિવસે પાંચ વર્ષ પૂર્વે, સરસ્વતી રક્ષા બાધવાની હાં લઈ બેઠી હતી અને પુત્રના જતા રહેવાથી માતાએ તેને અભાગિની કરી, તેનો નિઃશ્વાસ થયો હતો.

પાંચ વર્ષ પૂર્વે માતા તથા પુત્રી બેઠેલે દિવસે શેઠભાઈના પૂજી ગયા હતા; પણ આજે તે ઘનસ્વામીવાળા પુત્ર મેળાપથી સર્વના હૃદયમાં શોકને બદલે હર્ષ પ્રકટી રહ્યો છે. આજ તેમનો બગ્યો સાગી રીતે સજીવનમાં આવ્યો છે.

ઘનસ્વામી એક ખંડમાં પુસ્તક વાંચી રહ્યા હતા, એટલામાં એક દાસીએ આવતીને કહ્યું—“બાલુજી, તમને માતાજી બોલાવે છે !”

ઘનસ્વામી તુરંજ માતા પાસે ગયો—માતાએ તેને એક આસન ઉપર બેસાડ્યો અને ભગિની સરસ્વતીએ તિલક કરી રક્ષા બાધી. ઘનસ્વામીએ જે ચીઠી કઢાડી એના હાથમાં મૂકી મંદહાસ્ય કરતાં તેણે કહ્યું—“કેમ ! પૈસા પણ આપવા પડશે ?”

સરસ્વતીએ સ્મિત કરી કહ્યું—“નહીં, ભાઈ, આ ગ્રામીની પૈસા કરતાં વધારે છે. એના પૈસા બહુ આવશે.” આજ સરસ્વતીના હૃદયમાં થયેલો આનંદ હતો—આજ સરસ્વતી, પાંચ વર્ષ પૂર્વની અભાગિની સરસ્વતી નહતી. તે પોતાનાં અદોષાગ્ર્ય માનતી હતી કે એક ખરા બધું—પોતાનો એક ખરા સહોદર—તેની રક્ષા કરવા તેનો શિરચ્છેદ લગ્યો છે !

ખરો પ્રેમ !

‘લેખક—હોન “દા.”

સવિતાનારાયણ પશ્ચિમ દિશા તરફ જવા લાગ્યા છે, પક્ષીઓ શાન્તિથી પોતાના સ્થળ તરફ પ્રવાણ કરે છે. નિશાદેવી પોતાનું સામાન્ય સ્થાપનાની તૈયારી કરે છે. મુવડ, ચિવાળ, સાપ, વગેરે પક્ષીઓ પોતાના અપહાર માટે તૈયાર થયેલાં જણાય છે. આ સમયે એક પર્ણકુટીમાંના એક સંન્યસી તરફ આપણું ધ્યાન જાય છે. શુ તે સંન્યાસી છે? ના, ના, તે કંઈય સંન્યાસી હોય પણ નહિ. તેની મુખકુદા જોતાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે તે કોઈ રાજવંશી છે. તેનું તેજસ્વી લઘાટ જોઈ, મોઢપણુ માણસને તેના તરફ સહ શ્રાવ થયા વિના રહે નહિ. વાતક, આવો તેની પર્ણકુટીનું અવલોકન કરીએ, આ શુ? આતો કોઈ રાજવંશીજ છે, નહીં કોઈ રાજવંશી છે; કેમકે, તેની પર્ણકુટીમાં લાલ, તરબાર, તમ્બો, મનુષ, વગેરે લગાવક સામ્ય. ૫. બીજા બાજુ ટેટલાંક પુસ્તકો પડેલાં છે, તેની પાસે એક ઝોળી છે. તેમાં એક કુંદર જળી છે ને રાજવંશી વારવાર તેના તરફ જોયા કરે છે, આપણે તેને રાજવંશીના નામથી નોંધીશું. જળીને હાથ સાથે ઘાળીને તે અત્યારે વિચાર કરે છે—“ઐ ઝાલદાર બહાની, તું કશા સંરાષ અર્થ છે? મારા કંઈ મુન્દો થયો છે? હા! તારા સંયોગનું મુખ આ કુટલા લખાટમાં લખાએલું નહિ હોય.”

તે રાજવંશી કોણ છે અને તેની પ્રિયા કોણ છે? કાકપુર કરીને એક નામ હતું. હાંના રાજનું નામ કનકચિંદ હતું, તેના નામ પ્રમાણેજ તે નિહ જોયો શરવીર હતો. તે ન્યાય કરવામાં પણ એકો હતો, તેને એક પુત્ર હતો, તેનું નામ રાજવંશી હતું, તે પણ તેના જોયો શરવીર ને એકવચની હતો.

તે રાજાનો એક શત્રુ હતો, જેને ઘેર એક રૂપમુંડી નામે કન્યા હતી, તેના નામ પ્રમાણે તેનામાં શુભ હતા. એક રવને આ રાત્રી રાજાનો નાવક રિકારે ગયો હતો ત્યારે તેણે એક વાલ જોયો. તે વાલને અને રાજાનીની રાજાઈ થઈ. રાજવંશીએ બહુ પ્રિયતા કરી પણ વાલ મર્યો નહિ, તે વખતે રાજવંશી એકો હતો તેની કોઈની મદદ મળી નહિ પણ ત્યારે તેને જીવ જતાની અત્રી કંપર આગો, ત્યારે કોઈમાંથી એક તીર સજીસજાટ કરતું ગાયના લઘાટમાં પેસી અર્ધું ને વાલ મર્યો ગયો. રાજવંશી તે વખતે મેલુંદ અવસ્થામાં પડ્યો હતો; તે રાજવંશીને ઉદારવાર બીજી કોઈ નહિ પણ તેના બાપના દુરમનની છોકરી હતી તેની જગ્યાએ મૂકી ઉતરી, ત્યારે પેની, કુમારીને જોઈ તે બોલ્યો—“હે! દેવી! તમે કોણ છો અને અર્ધવા શમાટે આખાં છો?” કન્યાએ કહ્યું “હે રાજકુમાર! હું દેવી નહીં. તમે કનકપુરના રાજકુમાર છે. એ હું જાણું છું. તમારું પિત ના યતુવળની હું રાજકન્યા છું” રેલા કુમારે કહ્યું—“તમેજ રૂપમુંડરી?” તે કુંવરીએ હઠારમાં જવાબ આપ્યો. રૂપમુંડરીએ કહ્યું “હવે જેનો ને હવે મહલ થયો, તેનેજ ‘પરજીવાની છું માટે આપ મારી વિનંતી જાન્વ કરતો. અને આ રજે શત્રુ રાજાઓનાં સલાત્ત ઈએ પણ આપણે એકમેકને પરજીવું.” રાજવંશીએ પણ તે વિનંતી માન્ય કરી આદ રાજકુમારે તેની જાગી માગી, ત્યારે કન્યાએ જાગી આગી અને રાજકુમારે તેને પોતાની વિદી આપી.

x

x

x

x

x

ગજકુમારીથી વિખુલ પાયા પડી રાજવંશી ગામમાં ગયા, તે હમેશાં ચિંતામગ્ન રહેવા લાગ્યો, તે ઉપરથી તેના બાપે એક દિવસે તેને પુછ્યું—“બેટા, તને શું તોષએ છીએ ? તું ઉઘાસ કેમ રહે છે ?” રાજવંશીએ જવાબ આપ્યો—“પિતામહી, તમે મને ભેટની ત્રીજ નહિ આપી શકો.” આજરે કનકસિંહે બહુ આમન કરાવી રાજવંશીએ બધી હાજીગ કરી. તે આજથી તેના બાપનો ચહેરો લાલચોળ થઈ ગયો, તે બોલ્યો—“તે કુછને યે મારો છોકરો આપું ? ને કદિજ નહિ બને.” બાપે કહ્યું—“હું તને એ કન્યાના કરતાં બીજું વધુ રૂપાળો કન્યા સાથે પરણાવીશ.” પણ કુમાર એકનો બે યશો નહિ. કુમારે જવાબે બોલ્યું કે પિતા હવે માનસેજ નહિ ત્યારે તે એક રાતે છાનોમાનો નગરમાંથી નામી ગયો, આપણી આપણે અગાઉ વર્ષોથી પર્ણકુડીમાં તે રહેતો હતો.

જે રાજકુમારી રાજવંશી ઉપર પ્રેમિત થઈ હતી, તેનો પિતા કાશુ હતો ને આપણે તપાસીએ.

કનકપુત્રની દૈયિણે રૂપામર કરીને એક સામ હતું, ત્યાના રાજપુત્ર નામ રૂપસિંહ હતું. તેને અને કનકપુત્રના રાજાને વેર હતું, તેની કન્યાનું નામ રૂપમુંદરી હતું. તે બહુ રૂપાળી કન્યા હતી. જેવી રીતે રાજવંશીએ પોતાના પિતાને કહ્યું હતું તેવીજ રીતે એ કુંવરીએ તેના પિતાને જ્યારે પોતાને લગતી બધી હાજીગ કરી ત્યારે તેના પિતાએ પણ કહ્યું કે—“એ આપણો દુરમન છે, માટે તું કહે તો કાંઈ બીજા રાજકુમાર સાથે પરણાવી દેડ. પણ તેની સાથે તો નહીંજ.” ત્યાર પછી રૂપમુંદરી હમેશા ચિંતામગ્ન રહેવા લાગી. એક દિવસ રૂપમુંદરી સદેશમાં ફરવા નીકળી ત્યારે એક સ્વરૂપવાન સાધુને તેણે જોયો. તે સાધુને તેણે પોતાની પાસે બેઠાબેઠા અને કહ્યું—“હે દેવતા, માલ નમિત્તમાં સુખ લાખું કે કે દુઃખ ?”

અમરનાથ સાધુએ કહ્યું—“જો મારા કહેવા પ્રમાણે તું વર્તીય તો સુખી થઈશ નહીં નર દુઃખી થઈશ.”

રૂપમુંદરીએ કહ્યું—“તમે જેમ કહેશો તેમ વર્તીશ.”

સાધુ—“તારૂં મન જેના ઉપર છે તેને જો તારે મજાતુ હોય તે તારાં માથાપના કહેવા પ્રમાણે ન વર્તીશ. માથાપના કહેવા પ્રમાણે વર્તતું હોય તે જેના ઉપર તારૂં મન છે, તે તેને નહીં મળે. તું જો જાતમાં જો કંઈક ઉપર આશય ને ઉપર તારા નિશિચના સુખ દુઃખનો આધાર છે.”

રૂપમુંદરી—“મારૂં મન જેને આદે છે, તેનેજ માટે પાતડું છે. પણ તેને શી રીતે પરણી શકાય, એનો મને ઉપાય ન જાણ્યો છું. પછી શું ?”

સાધુ—“હીં, તારે ઉપાય બહુવો છે.”

રૂપમુંદરી—“હા.”

સાધુ—“તારા પિતા ન જાણે તેવી રીતે આવની થી મનના પર વોજે તૈયાર થઈ રહેજો. જેને તું આદે છે, તેજ તારા આદેશને વે વળે. નહેવાની ખારી નીચે ઉભે હો, તેની સાથે તું આ સદેશમાંથી નાસી જાશે.”

રૂપસુંદરીએ તેમ કરવા દા કહ્યા પછી સાધુએ હસતે બોલે કહું “ તું મને જોળે છે ? ”

રૂપસુંદરી—“ ના ”

સાધુએ સાધુવેશ છાડી નાખ્યો. બન્નેએ એક જાગરને જોળખ્યાં. તે સાધુ રાજ્ય વંચી હતો.

ગોકવણ પ્રમાણે બીજી રાત્રે રાજકન્યા તેની માથે નાચી ગઇ. રાજકુમાર દૂર દેશમાં તેને લઇ ગયો. એક મોટા રાજ્યમાં તેના સારા નસીબે તેને સૈન્યમાં ધણી સારી પાણરી એ નોકરી મળી. એ પછી તેણે પોતાના પિતાને અને કુવરીએ પોતાના પિતાને પત્ર લખીને પોતે લગ્નની ગાંઠી જોડાઇ ગયાં છે, એમ જાહેર કર્યું.

બન્નેની વચ મોટી હતી અને બન્ને પોતપોતાની રાજ્ય ખુશીથી પરણ્યાં હતાં, એવું જોવાથી તેમનાં માથાપતું કંઈ આશ્ચર્ય નહીં. આખરે એ બન્ને કુટુંબો વચ્ચે સંપ થયો અને ગજવંશી અને રાજકુમારી પાછાં આવી સુખી થયાં.

સતી સુવતા.

લેખક—પ્રદેનથી સવિતા ઇન્દ્રજાલ ઓઝા.

સતી સુવતા મધુરામાં રહેનાર હેમચંદ્ર નામે એક વાણીજાની સ્ત્રી હતી. તેની માતાનું નામ મમતાદેવી ને પિતાનું નામ ચંદ્રસય હતું. તેઓ ધર્મા સુસિધ ને ધાર્મિક હતાં. તેમણે પોતાની પુત્રીને ઠેવણથી મારી આપી હતી. સુવતા નિરંતર પ્રસન્ન મુખે રહેતી હતી. માતૃ સમય વગેરેની સેવા કરતી અને તેને અને તેના પતિની વચ્ચે ધણી જાડ પ્રેમ હતો. એક દિવસ હેમચંદ્રને અજાતના દામ માટે વિદેશ જવાની જરૂર પડી, તેથી તે તૈયારી કરવા લાગ્યો. સુવતાને સહ વાત કહી સંભળાવી, રાજ માગતાં મતીએ કહ્યું કે—“ મુ મને અહીં એકની મુછીને તમે જરો ? ” હું તમારા વિના શી રીતે જીવી શકીશ ? મારે મને માથે તેડી જાઓ. હું પરદેશમાં તમેને ધણી ઉપયોગી થઇ પડીશ.” આ સંભળી હેમચંદ્રે ધણી વિચાર કર્યો. પોતાની રત્નોને માથે લઇ જવી કે નહિ તે નક્કી કરી શક્યો નહિ. પછી પોતે જવાને દિવસે પરદેશ વિદાય થયો. તૈયાર થયેલી સતી સુવતાને ન તેડી ગયો તેથી તે નિરાશ થઇ. તે ઉભી રહી. જે તરફ એનો પતિ ગયો તે તરફ દગદગમ જોતી, રોતી રોતી કમાડનો ખૂણો આંહીને ઉભી રહી. ત્યારે હેમચંદ્ર દેખાતો બંધ થયો ત્યારે તેના મનને ચેન પડ્યું નહીં. તે બહુ આશ્ચર્ય ગઇ. થોડાકાળ વખતમાં તેનો પ્રાણ નીકળી ગયો. આ વાતની હેમચંદ્રને ખબર પડતાં તે પાછો ઘેર આવ્યો. આવીને જુએ છે, તે પોતાની આંત્ર જીવ વિનાની ઠીકી, તેને જોળામાં લઇ તે વિદાય કરવા લાગ્યો. વિદાય કરતાં તેના પશુ પ્રાણ નીકળી ગયા. તેની રીતે પ્રેમી નેકું વિરહના દુઃખથી પરં સોદમાં ગયાના ખચ આપ્યા રહેરમાં દેહતાં, શી તેના પ્રેમના ધણી વખાણ કરવા લાગ્યા. જે પરમા આપં સ્ત્રી પુરો રહેતાં હો તે ઘર નહિ પણ સ્વર્ગ સમજવું ને, તેવા મુખને પણ દેવો આદરે છે. ધન્ય છે. આવી સતીને અને ધન્ય છે તેનાં માથાપતે !

રામનો રાજ્યભિષેક અને વનવાસ.

લેખક-સૌ. હીરાલક્ષ્મી.

(ગીરધારીને વાત કહું તે રિવાજ-એ રાગ)

- રાગ દશરથે કરે મૂન વિચાર, થયો જૂઠું હવે હું સાર.
સોધુ રામનેરે રાજ્ય તણો અધિકાર, અભિષેક કરે તત્કાળ.
- આખી— તેડ્યા વસિષ્ઠ મુનિ તે વારે રે, પુછ્યું સિંધ નમાવી ત્યારે રે,
દશરથ— “ કહું રામને યુવગાજ ક્યારે રે ?
શુભ મ્હુર્ત આપોની સ્વામી સારું; તમ વચન મત્ત થનારું, ”
નેહ મ્હુર્ત રે આપ્યું મુનિએ નિર્ધાર થના રામને રાજ્યાધિકાર,
પૂરમાદિ રે પ્રસરી સધળે વાત, બાણી સર્વ થયા રણિયાત,
ભણ્યું અન્ત પુરમાં ન્યારે રે કહે મથરાં કંઠેથી ને ત્યારે રે,
“ રામ રાજ્ય તે રાત્રી પામે રે ?
મામ લેણીને જે છે તુજ વરદાન-ન્યારે આવે બહી રાગન
એસ આઘી રે મનમા રાવને ધારી-કહે જે નેહ મ્હું પ્રિય ત્હમારી ”
- કંઠેથી— “ બહાન હોયરે રાજ ત્હમારું જે સાચું-આપો વરદાન હું જે માર ? ”
દશરથ— નેહ નારી મન ફુગાવું રે-ઓત્યા વરદાન માગે તે આપુ રે,
તુને દહે તેનું સિંધ કાપુ રે.
નવ કદીયેરે અસન્ય વેણુ ઉચ્ચાર-નથી તુજસમ પ્રિય કોઈ ન્હારું;
બોલ મૂળથીરે કેમ થઈ તું ઉદાસ-તુજ મનમા ત્રી છે ન્યાસ ? ”
સુણ્યાં વચનો રે રાવનાં એવાં ન્યારે-આપ્યું કંઠેથીએ પછી ત્યારે
- કંઠેથી— “ આપો ભરતને રાજ્યાસનરે જોઈ વળે એને રામ વંનરે
માયુ માયુ એજ વરદાન રે ”
સુણી વચનરે દશરથ બૂપર છળિઓ-નેરથી તેવા પડોવાં
“ નિન્ય જીવિરે નારિ એ શુ મોગ્યુ ? શુ રામે ત્હારું જગડ્યું ?
બીજી કાંઈરે જે નેહમે તે મામ, સહું રામનો હું નવ ત્યામ
નમ જતા આણ મુજ બીરે ! તયી શુ ખુશી તું થાશેરે ?
ધિક ધિક સધળે તું કહેવાશે રે
કર મનમા રે કાંઈક તો વિચાર-હર તણ રે તું હે ! નાર ! ”
- કંઠેથી— “ તત્ત વચનો રે જે ત્હમે ઉચ્ચારો તો તો પ્રતિજ્ઞા આ પાગ
તવ હરે રે હું જે બોલી છું પાત ” કહામ્યું રામને તેડે છે નાન
આબ્યા રામ ઉભા નેહી હાથરે-“ કરો આઘા હાજર છું નાનરે
કેમ રોકે ભવાં મુજ ત્યારે ?
નવ કાંઈરે મૂંથી સમજી ચકાવું શો થયો અપક્રમ મુજ નાવું ? ”

કેવળી— “હતા લેણુ: રે તુજ તાત પાસે જે વરદાન, આજ આગીયાં મહે ધરિ હામ
એક વરથી રે જનુ ત્હમરે વન, આપી ભરતને રાજપાસન
તુજ પ્રતે થયા છે ઉદાસ રે, બીનાયા વચને મુજ પાસ રે
ધરી દિમ્મત કહે વનચમરે.
કરો તાતનુંરે વચન સત્ત મમણુ, યાંચે કીર્તિ સધળે તુજ બળુ

શમ— “સત્ય ભરતનેરે આપે ખુશી છુ હું મન” કહી વળીયા માત ભૂવન
કહી આંતને રે ચપળી હરીજન જ્યારે, થયાં મૂર્છિત માતા ભારે

કેશાલ્યા— “શુ જુદિ મદ્યરાજની મરે રે કાઠયો પુત્ર મોહ વરા થઇરે ?
મુજ રંકને મુખ ડાઢ્યું નહીં રે !
દામળ બાળક રે વન દુઃખ કવમ રહેવારે ? ગૌડ વર્ષે તે કેમ રહેવારે ?
નવ જાણે રે પૂત બગલા વન, એટલું માતો મુજ વચન
તોડે સાથે રે હું આતુ છુ વન,” અનિ જાઠથી કરે ફદન
સમગતી કર્યા માતા સ્થાનતરે, અન્તપુરમાં કરે કલ્યાત રે
થય લક્ષમણ અનિ કોધાન્ત રે
બહુ સાથે રે આળ્યા નિજ મોહર, કહી વાત સીતાને ધરિ ધીર
રોષ બપાળો રે સાતાજીને મન, બોલ્યા રામજી સ્થાન્ત વચન
“ગૌડ વર્ષે રે વનમાં જાતુ મ્હારે, રહે અહીં કે ધિર ત્હમરે ?”

સીતાજી— “જામી જોતો વચન શુ આતુરે ? મ્હને નમ્ર લાગે વન જેવું રે
તમ વિશેષે મુખ તે કેવું રે ?
ફળ ફન તે રે મ્હારે મન પકવાન, મહુલી તે મ્હેલ સમાન
ભૂમિ સપ્પારે લાગે પવન જેવી, તમ સમિષે બીક તે કેવી ?
તમ સેવા રે વિવિધ મુખ ભોમ બાલું, તમ વિશ્વ સર્વ કટક માતુ
જાણે મૂળે જો મ્હને વન રે, પ્રાણ તજ્ય હું તત્કાલ રે
જન્મ વિશ્વ શું જીવે મીન રે ?
તમ વિના રે જીવિન નવ સફું ધારી, રાજો સાથે મુજને ત્હમરી ”
સામે સાથે રે કર્યો લેવા વિચાર, થયા લક્ષમણ મહુ તૈવાર
ધર્યા વડકારે ત્રણે જાણે જ્યારે, દાદામરે થયો બધે ત્યારે
લેવા આઠા આળ્યા પિતા પામ રે, “સી વર થઇ બીયો સર્વ નય રે
કેમ રહેમો તે વનના વાસ રે ”
કહી એવું રે રાજ તે ધરણે ઢગીયા, કૌસલ્યા મૂર્છિત થઇ પડીયા
હીમી ધિરજરે માન મિનાનિ જનુ, કર્યું વન પ્રતિ પ્રયાણુ
વન ફરતા રે આળ્યા પ્રિયચની તીર, મુંદર સરિતા ગોદાવરી નિર
હળવા અનેક-રાસમે ત્યાવ રે, આવી સ્પર્શ્યા મણુ જ્યાંય રે
માગુ લગ્ન કરો ત્હમે લાય રે
અનિ રીરે રે ઉદ્યાં તેનાં નામ કર્યું, ગઈ ગણુ રાવજીને યજુ

કુખ પોતાનું રે બધુંને કરિયુ જાણ, કહ્યું “સાંતા છે રૂપ યહુ ખાણ
છે અનેક રે સીયો’ ત્હારે મ્હોલે, પણ નહિ । શાષ સીતની તોલે”
મોહ લાગ્યો રે યયો છુલિતો નાચ, ગયો મામા બરિયો પાસ
ધરબુ સુવર્ણ મગ રૂપ રે કરી કાન્તિ માગવી અનુપ રે
આલ્યો ખાણ રાવણુ જૂઠ રે
આલ્યા ત્યાં છે રે સીતા ને રામ રાજન, ફરે ચરે લકને તથુ
જોષ મૂઝને રે સીતાજી બોલ્યા વાણી, “હણી મૂઝ આયો ચર્મ આણી
ઝોલી કંસુદ્રા રે પ્હેરવાનું ધણુ મન, ત્યારે નહિ તેા જાંહુ જીવન”

રામ— “નથી સાલજ્યા સુવર્ણ મૂઝ રે, સતી તોનેની ઝોગી દા રે
ધારી વિપરિત ઠહું છુ સત રે
સોપી બધુંને રે “જોજી સીતા નાર, દણી મૂઝને આણું તત્કાળ”
મરતાં મરિયો રે પાડી મોટી ચીસ, “ધાઓ, ધાઓ, લલમણુ વીર”

સીતાજી— “તમ બધુર બોલાવે છે મદામ” કહે લક્ષ્મણુ ન કુધી મનામ
“મુજ બધુ માગે ન કદી સહાય રે, મૂઝી તમને દુધ ન જવાય રે”
કલાં કોર વેણુ સીતાયે રે
આલ્યા લક્ષ્મણુ રે રહને પ્રભુની આણ, “પેસે મદુલીમાં તો જાગે પ્રાણ”
આલ્યો રાવણુ રે રૂપ જતિવ ધારી, બોળવાયાં જનક કુમારી
દીધી બીજારે પમ પાવડીપર રહને, આલ્યો રાક્ષસ સીતા જહને
મારી મૂઝ પ્રભુ પાજ વળિયા રે, સામા લક્ષ્મણુ બધુ મળિયા રે
સુની મદુલી જોષ જનને જળિયારે
“કા કુટ રે હાપ । કરિ ગયો દામ,” શોકે મૂઝિત યઈ ગયા રામ
લક્ષ્મણુ રે લક્ષ્મણુ રહ પ્રતિજ્ઞા, “જ કરિયે સીતાજીની શોધ
જોતાં જોતરિ આલ્યા તે પર્વતપાસ ગીધો વાનર વાલિને નાશ
કરતા કરતાં સીતાજીની શોધ રે, આલ્યા લક્ષ્મણુ હનુમંત જોધરે
દોકું વાડીમાં વસા અરોક રે
રામ વિયોગે રે જુરે છે સીતા ત્યાં, આલ્યો રાવણુ રાક્ષસ રામ

રાવણુ— “માન કહ્યું રે કુખી યાચ શુ કાજ રે જોગવ વૈભવ સુખ વિલાસ
રામ આલ્યાની રે છોડી દે તું આણ, નવ આવી ચોકે કા મુજ પાસ”

સીતાજી— “તમ તું દર્શન નહિ તેા જાપ રે, ત્હારું જરાયું છે પાપ રે
રામ કરો નિચે ત્હારે નારા રે
મૂઝ ગર્વ રે નહિ શાકે ત્હારે મર્યું, બોલે આવે મ્હારું મૂઝું
નવ છોડીસ રે નહી મૂકું કું પત, ” વેળ્યો પાછો ત્યાંથી નરપત
અતિ શોકે રે નયણુ વહે છે નિર, આવી ઉભા હનુમંત વીર

હનુમાન— “મ્હને મોહલ્યો મારવા લાગ રે, રાવણુ દણી લેયો સંભાળ રે
ધરો ધીર નથી હવે વાર રે

જાન કહુંકુ રે સવળી વિતક તડમારી, મહેને આપો નિશાની સારી ”
 આપી મુદ્રિકારે કાઢીને તલકાળ, જવા થયા હંતુમંત તૈયાર
 કરિ કુવહળ રે રાવણુને કરિયું જાણ, લંકા લગાડી કંઠયો બાણ
 આવી ઊભા ભ્યાં છે રામ રે, આલો કાઢીયે રાવણુનો ઘાણુરે
 નહીં તો તજશે સીતાજી પ્રાણુ રે
 લાઈ સૈન્યા રે વાનરની નીકળિયા, આવી મમુદ્ર કઠિ પડીયા
 બાંધી પાજ રે ગયા તે લંકા પાસે, માકસુ લુહ તે રાવણુ સાથે
 કુટુંબ સાથે રે દણીયો તે રાવણુરાય, મળ્યો ખર્વ પડ્યે રણમાંય
 થયો લંકાનો વિભીષણુરાય રે, લાવ્યા સીતાને રામ છે ભ્યાંયરે
 પદમાં સીતા પ્રભુને પામ રે
 અખિલુંડ મહિ સીતાજીયે દેહ નાખી, શુદ્ધ સતીત્વની સાક્ષી આપી
 વનવાસની રે પુરી થઈ છે અવધ, સર્વ સાથે અયોધ્યા આવ્યા સદ્
 ચૌદ વર્ષે રે નગ્ર ભેલાને સાર, થયા આઠર સર્વ તૈયાર
 કદાબુ ભરતને “રામ આવ્યા રે, આરી રાવણુને સીતા લાવ્યા રે”
 ફૂલ સાથે સમાચાર કહાવ્યા રે
 અતિ હર્ષે રે ભરત તો મળ્યા જાન, કૌસલ્યાને હરખ ન માન
 પૂર લોક રે હરખે સર્વ કુટુંબી, ખાતા આશિષ દે “યાગે મુખી.”

(નજર.)

શૂરા વાંસે શોક શોભે ?

અર્ધ એ વખત થાય છે કે શૂરા વાંસે શોક કરવા લાગ્ય છે કે તેના મૂલ્યને સ્વર્ગને અર્પણ કરે
 ન હરખારું વાસ્તવિક છે ? અશુભાવધી અપાયલું અસિવદન યસસ્વી શૂરાને શોભતું
 નાસીપાસ કરે છે. લડવા જવાને વિદાય થતા શુભાન સિપાઈતા અને, નિરાધાર
 શોકસ્વલ રથામ ચિન્હો ઉત્તેજિત કરવાને બદલે દેખાવે છે શોક કરવાને
 જે, અને બહુ વખત તો મોગના સગા ગણવા આવતા તે પ્રદર્શિત
 આલો પલ્લ મંદ પુરવને મારે ઉડે શોક ભરે કરવામાં દરીફાઈ કરના
 જે ન્યૂમાં અને માંદગીથી અથવા અકસ્માતથી શુભરી જતા સામાન્ય
 મિત્ર થઈ ફરજના સંતોષની જગત અને દેશ વિદાયે તે સ્વદેશ
 વાસ ન કુટુંબીએ અને સગાવહાલા ઉપર શોકને બદલે દેખાવી
 તે પરજો દગલ આકેવની ભરે જાણ છે. તેથી ઉચ્ચ આશય મારે

“ મરત.”

રમણી મણિમાલા.

સતા સુકન્યા.

લેખક—ખેન વિજ્યા.

(અમે અનહીયા વમે બહીયા રે—એ રાત.)

પૂરે શાયતિ રાયતી કુંવરી રે,
 માતપિતા સાથે વતમાં સંચરી રે;
 મત્રિ મદારથી સેવક સાથ રે,
 સુકન્યા પ્રભુને બજે છે પ્રીતથી રે.
 જુદા ધામાં સખી સાથ મ્હાલતાં રે,
 અપિ મ્યવનનો આમ્ર નિદાળતાં રે;
 અપિ માયા છોડી તપ સાધે રે: સુકન્યા પ્રભુને
 અપિતાં અંગ છે વેસે હમયલાં રે,
 નેત્ર તેજ બે પતંગ જ્યુલ્યાં રે.
 કુંવરીએ કોતક કાપુ મળી પાલી રે: સુકન્યા પ્રભુને
 નેત્ર ઇન્તથી મુનિવર મળ્યા રે,
 આયમ રાજનો અચાનક દુભાયા રે,
 રાજ નમવા અપિને ન્યા રે: સુકન્યા પ્રભુને
 અપિએ ક્ષમા કાપી સર્વને રે
 પશુ ઇન્દ્રા વરવાની કુંવરીને રે;
 કેમ અંધને કુંવરી દેવાશે રે? સુકન્યા પ્રભુને

સુકન્યા—માતપિતા । મિહ રોધક કરવો રે ?
 અર્પવિર મારે નિર્ધન વરણોરે,
 નેત્ર દર્શી તેની યાઉ અખંડ દાસી રે:” સુકન્યા પ્રભુને
 રાયે ધન સંપત્તિ મળ્યા આપપરિ,
 સધળાં સતીને નવ ભાવિયાં રે;
 પવિત્ર પતિ સેવાથી કન્યાજી ચાવરે સુકન્યા પ્રભુને
 વૈભવે જીતિઓ વિષયમાં ન્યા છે રે,
 બ્રહ્મચારી બ્રહ્મચર્ય ન પગાય છે રે;
 અસ્પૃશ્યન હું સદૃશ કરૂં રે: સુકન્યા પ્રભુને
 શીખ દાઇ ચાવરાણી પુર પરવર્ષી રે,

પુત્રી વિયોગથી સૌને અમ્મ ખર્ચા રે;

રહ્યા દંપતી એકલા વન રે;

સુકન્યા પ્રશ્નને.

એકવાર ત્રણ અખંડ આનમાં રે,

ભગવતિ કુલ રૂળ વીણે સનમાં રે;

એક પતિવત્સ દેવો ખુશી શ્યામ રે;

સુકન્યા પ્રશ્નને.

દેવે કસોટી કરવાને ગોદલિયા રે,

રેદ અશ્વનિકુમાર ત્યાં આવિયા રે;

પણ શિયળ સાચળું નારીએ રે;

સુકન્યાને.

સંવાદ:

અશ્વનિકુમાર—“ તું તો સાર્પાંતિ રાજની કુવરી રે,

આવા અધ તપસ્વિને થું વરી રે ?

ઘૌવન તારૂં તૃષ્ણા શુભાવે રે. ”

સુકન્યા પ્રશ્નને.

સુકન્યા—“ મારા સ્વામીના અવગુણ આય છે રે,

બાળી ભસ્મ કરૂં એમ માય છે રે;

તોયે ધરૂં દયા દિલ મહિ રે;

ધુતારા બેહસા યાએ બેઝળા રે ”

અશ્વનિ—“ સુખ સર્ગ તં તો જોયાં નથી રે,

તને બહાસો લાગે હમ આ પતિ રે ?

માલ સર્ગ વસી સુખ પામે રે. ”

સુકન્યા પ્રશ્નને.

સુકન્યા—“ તમે જ્ઞાનમાં હિંમ્ન નથી અપાવે,

તુચ્છ વિપયના સુખમાં રમી રહ્યા રે;

એનો અંત છે પિનાશ રે. ”

ધુતારા બેહસા.

અશ્વનિ—“ નમ્યાં સતીને પૂર્ણ પ્રેમે ભરી રે,

“તારી દહતા દિલે અદ્ભૂત ખરી રે;

દેવિ ! ધન્ય છે તુંને વર માત્ર રે. ”

સુકન્યા પ્રશ્નને.

સુકન્યા—“ દેવ ! માયું તો વર માયું એટલે રે,

મારા સ્વામીનાં નેત્ર નવાં ઠરે રે;

આપો વળતી, એ ચોખ જણાય રે;

કુમારો ! સનમાં સલે આવિયારે. ”

“ અસ્તુ ! ” કહીને, કુમારો પંચે વહ્યા રે.

સતી સાચે બધું ત્રપિને મળ્યા રે;

નેત્ર નવાં કર્યા હિપચરે રે;

સુકન્યા ધન્ય છે તુંજ મર્મને રે !

પછી કાયા સુધારી કર્મે કરી રે ,
 હણું વદપણું તે ગણું ટણાવે.
 આરીય દહને કુમારો જાણ રેઃ સુકન્યા ધન્ય છે.
 પછી રામ રાખાંતિ આવીયા રે,
 દેખી દંપતી નિરમય પામિયુ રેઃ
 આવેને દેવો પૂરે સાખ રે સુકન્યા ધન્ય છે.
 માતાપિતા કહે કુળ અજગણિયારે,
 પતિવ્રત પાળો અચૂત અવનિમાં રે;
 સંસાર સ્વર્ગ કરી સુખો થાઓ રે;
 પૂવે માતાઓ સત્ય કણ્ઠાવનાં રે,
 બાળકો સત્ય નીતિ સૌ પરતાં રે,
 ધન વૈભવને શરૂતાં ગુચરે;
 સુકન્યા ધન્ય છે તુલ્ય ધર્મને રે ।

પત્નીની તેના પતિ પાસે એક માગણી:

ત્રિપ હેનરી, જ્યારે હું તરણી લલી ત્યારે, તમારા બાવિ ઇત્તમના સ્નેહથી અને પ્રમાણિપણે
 જાત સેવાને માટે, તમારા મદદમાં અને હદયમાં મને સ્થાપી અને હવે મને કહે કે એ કુરળ તણ
 દેવાને મને હિલે પ્રયત્ન કર્યો કે ? અથવા જ્યારે તમે હું ખમા નહાન દો ત્યારે મને એવા કિરિયે થોલ
 કર્યો છે કે મને જગ્યા આનન્દ નથી કે ના, બીજા યોગ્યા આનન્દ કરતા તો તમારા હું ખમા જાગ સેવાયું
 મને પણ પસંદ છે, કારણ કે (એ કે) દુનિયાને હિસાબે તમે કઈ ગણતરીમાં નહિ દો, પણ મદાર
 હિસાબે તો તમે મદારી સર્વસ્વ દુનિયા છે. હું તમારી પાસે ફક્ત એમા વસ્તુ માટે આગ્રહપૂર્વક યાચના
 કર છું. હું તમારા માથાગુ શબ્દો માગતી નથી, કારણ કે તમે હ મેચ મદાર પ્રત્યે માથાગુજ રહ્યા છો,
 હું ઇત્તમ બોરાબી માગણી કરતી નથી, કારણ કે તે જાણવમાં મદારે હર્ષદેવ છે, હું મદાર માટે સુંદર
 વંચો માગતી નથી, કારણ કે જે વંચો મદારી પાસે છે તેનાથી તમારી દુહિમાં જો હું મુદર દેખાઉં, તો
 તેથી વધારેની મદારે કદ પણ નહર નથી, પણ જે જ્ઞાનને તમે અટકું બધું કામતી મણિ છે તે જ્ઞાનને
 મેરિયક જ્ઞાન મું હું ન મેળવી શકું ? દરેક મદારે તમારા બિરો અથવા અન્ય પુરુષોની સોખવમાંથી
 મદાર માટે એક કલાક બચાવે, મને ખાતરી છે કે હું તમારા આત્માની સાથી બની શકું, તો મને
 તેથી જાણવે, જ્યારે તમે વાચરો ત્યારે હું ત્યાં મેરીયસ અને મદાર જામ કરીય, જ્યારે તમે બદાર
 જ્યો ત્યારે હું તે ઉપર વિચાર કરીય અને આવશે રીતે, તમારી જરૂરોનીમાં મને સમય વિતાવવાનું
 બધું મુશ્કેલ નહિ પડે. તમારા અજ્ઞાસના કલાકોમાં પણ હું તમારી જલ્દીથી સાથી બની જાઉં, અને
 આ ન્દાનાં બાળકો જેને તમે તમારા મુપકાના કુલ ગણે છે, તેમની હું ચિહ્નિત બનીય, અને જો આપણે
 પૈસાદાર અને મદારના ના બીલીયે, તોપણ આપણે શાશ્વત અને માથાગુ તો બની શકીયે; અને જેથી રીતે
 મદારે હૃદય તમારા હૃદયને હું આપે છે, તેથીજ રીતે મદાર મન પણ તમારા મનને હું અને બનેલન
 આપે.

—એક કાંઠીસા કાવ્ય ઉપરથી તરજુમે.

વિદ્યાકલા.

મરત મૂંચળ.

ત્રિકોણાકાર વાટવો.

લેખક—એક જાહેર.

ગુપ્તવામાં લેખકો સામાન્ય રેશમી હડા અને ગુપ્તવાની અંકિતી.

મને તે જાતના દ્રવ્યો આ વાટવો ગ્રાહ્ય છે. રૂપેરી તથા સોનેરી કસબથી પણ ગ્રાહ્ય છે પહેલી હાર—જેટલો ઉભો કરવો હોય તેટલી સાંકળીઓ કરવી.

બીજી હાર—એક સાંકળી લઈ નીચેની હારની એક સાંકળી મૂકી બીજી સાંકળીમાં ચાંબલી લેવી. એવી રીતે એક સાંકળી એક ચાંબલી સહ બીજી હાર પૂરી કરવી. બીજી હાર પૂરી કરતાં છેવટ ચાર સાથે ચાંબલીઓ લેવી.

ત્રીજી હાર—ત્રણ સાંકળીઓ લઈ ફેરવી નાખી નીચેની ચાર ચાંબલીઓ ઉપર ચાર ચાંબલીઓ લેઈ અંકિતી દોરામાંથી કઢાડી લેવી, અને પહેલી ચાંબલીની ઉપલી સાંકળીમાં અંકિતી નાખી ભરતે જે દોરો રહેતા હોય તે દોરો પહેલી સાંકળીમાંથી કઢાડી લેવો. આને બોર દાણો કહે છે. ઉપરની રીત ખાસ જવાનમાં રાખવી કારણ આ વાટવાની અંદર આવા દાણો ભડકવાના આવે છે. ઉપર પ્રમાણે દાણો પાડી પછી જે જાળી હોય તેમાં એક સાંકળી અને એક ચાંબલી એ પ્રમાણે લઈ જઈ નીચે પૂરો કરવો.

ચોથી હાર—એક માંકળી લઈ ઉપર પ્રમાણે એક ચાંબલી અને એક સાંકળી સીધાં લઈ જવું અને બોર દાણા આગળની એક જાળીમાં ચાર ચાંબલીઓ કરવી. એક સાંકળી કરી બોર દાણા ઉપરની સાંકળીમાં, એક ચાંબલી દોર કરવી. એક સાંકળી લઈ બોર દાણાની જોડેની ત્રણ સાંકળીઓ ને હોય સુકન્યા—“દેવ તારા ચાંબલીઓ કરવી.”

આ રીતે રચામીનાં નેપાળ ચાર ચાંબલીઓ ઉપર ફેરવીને ચાર ચાંબલી કરવી. આથી વળતી જે ચોથા જાળીમાં બોર દાણો પાડવો. એક સાંકળી લઈ કુમારો! રાનમાં જાલે આવિયારે. ની એક કરવી. એક સાંકળી ચાર ચાંબલી “અરણી” કરીને કુમારો પંચે વ જાળીનો એક ચાંબલી અને એક સાંકળી મતી સાથે જઈ ત્રણને મળ્યા ને;

નેવ નવાં કર્યા ઉપચારે ને;

કરતાં બોર દાણાની આગલી જાળી સુધી સુકન્યા મળ્ય છે તુજ પર્વને ને; કરતાં બોર દાણાની આગલી જાળી સુધી

દાણા ઉપર એક ચાંભલી એક સાંકળી બેડેની જાળીમાં ચાર ચાંભલીયોઃ
એ પ્રમાણે છેવટ સુધી આવી, છેવટની ત્રણ સાંકળીયોમાં ચાર ચાંભ-
લીયો કરવી.

સાતમી હાર—ત્રણ સાંકળીયો લઈ ચાર ચાંભલીયો કરવી અને બેર દાણા પાડી એક
સાંકળી કરી બેડેની ચાંભલી ઉપર એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી ચાર ચાંભ-
લીયો દોમ ત્યાં સુધી એક બેર દાણા અને બે જાળી એમ પડે જશે.
પાંચ જાળીયો લઈ લેવી. એ પ્રમાણે સાતમો ફેર પૂરો થશે.

આઠમી હાર—એક સાંકળી લઈ જાળીયો બેર દાણાની આગળ જાળી સુધી કરે જવી.
પછી ઉપર પ્રમાણે ચાર ચાંભલીયો જાળીમાં લેવી અને બેર દાણા ઉપર
એક સાંકળી લઈ ચાંભલી લેવી અને એક સાંકળી લઈ ઉપર પ્રમાણે ફેર
પૂરો કરવો. બેર દાણા એવી રીતે આવે કે એક ઉપર બે, બે ઉપર
ત્રણ એ પ્રમાણે આઠ બેર દાણા આવે, ત્યાં સુધી આ રીત પ્રમાણે
ગુંથવું. એક દાણા આગલી તરફ વધશે અને એક પાછળની તરફ વધશે.
ગુંથનારને બરાબર સમજાય પડે મારે આઠ હારો સુધી રીત બતાવી છે.
આઠ દાણા થઈ રહ્યા પછી પાછો એક દાણા ઉતરવાની રીત નીચે
પ્રમાણે જણાવી છે.—

આઠ દાણા પૂરા થઈ રહ્યા પછી જાળીનો ફેર ઉપર પ્રમાણે લેવો
અને બેર દાણા સુધી જાળીયો કરે જવી. એક જાળી દાણા ઉપર કરવી
એક સાંકળી લઈ દાણાની પાછળ જે બે જાળીયો પડી હોય, તેમાં ચાર
ચાંભલીયો લઈ આગળ પ્રમાણે ગુંથ્યા જવું અને છેક પાછળના દાણા
ઉપર જાળી નહીં પાડતા એક દાણો રહેવા દઈ, એક સાંકળી કરી બેર
દાણો પાડવો. આ રીતે લેતાં આઠ ઉપર સાત દાણા આવશે એમ અનુ-
ક્રમે અક્રમે દાણો ઉતરતાં જવું, જેથી છેક છેલ્લે એક દાણા સુધી આવ્યા
એટલે વાટચાતું એક પડ પૂર્ણ થશે અને સફરપારની બાત પડશે.

વાટચાતું બીજું પડ—વાટચાતું બીજું પડ ઉપરના પડ પ્રમાણે અને એવડું જ કરવું.
બે પડ પૂરાં થયાં રહ્યા પછી ગુંથણનો ઉપસેલો ભાગ ઉપર રાખી તે
જાળી પડને ભેગા રાખી બેડેની સરખાત નીચે પ્રમાણે કરવી. બે પડ
ભેગાં કરી, ત્રિશણાગર નીચે રાખી, ત્રિશણાની ઢાળી બાજુ એક સાંકળી લઈ,
જે બે પડની જાળીયો ભેગી કરી હોય તેમાં આઠ વચસી ચાંભલી લેવી.
એ પ્રમાણે એક સાંકળી એક આઠ વચસી ચાંભલીયો પડ સાંધી લેવાં.
ત્રિશણીનું મોં ઉઘાડું રહે તેમ ઉપરનો ભાગ ખુલ્લો રાખવો. તેપર
બેઠા વાટચાતું તેજ રંગના દોરા આંગળા પાડી વણવા અને આસ-
પાસ બે ગુચ્છા દાખીને દાંકવાં અને વણેલા દોરાથી વાટવો માંડી લેવો.

પાકશાસ્ત્ર.

વિવિધ વાનીઓ.

બેખક—એકે બેદન

ખારી જલેખી.

મઉં, ચણાની દાળ, મગની દાળ, ને ચોખા એ ચારે વાના સરખાં લેવાં ને ત્હેને લીણાં દળાવનાં. પછી ત્હેની અંદર મસાલો નાંખવો, ઢળદર, મીઠું, મરચું, ધાણા છાંદ, હીંગ વિગેરે મસાલો નાંખવો. જો કુધની કરવી હોય તો કુધ છંતું કરી ત્હેને રાખવું ને જો પાણીની કરવી હોય તો પાણી છંતું કરી બાધવું અંદર તણ ને કાચમીર, આમળાંકી પડતાં નાંખવાં. તે પછી ત્હેને સંચાવતી પાડવી જો સંચો ન હોય તો ત્હેના બજારમાં પશુ સુમય છે ને તે મારાં ચાપ છે. અંદર મરચું વધારે હોય તો સાઈ લાગે છે ને પછી ત્હે ને તેવમાં તળવી. શેષે પાડવાના મચામા આવી જલેખી પાડવાની બગી આવે છે. થાડી પીટનો રોટલો.

મઉં, ચણાની દાળ, ચોખા ને બાજરી એ સરખાં લેવાં ને ત્હેને રોકવાં, શેષે ત્હેને કંદકંદે દળાવવું, પછી ત્હેની અંદર ઉપર લખ્ખો તે પ્રમાણે બધો મસાલો નાંખવો. કાચ કાચમીર નાંખવી નહીં પછી ત્હેની કણક બાધવી ને તત્તા ઉપર તેલ મૂકી, હાથ વતી રોટલો ચાપવો. ધીમે તાપે ત્હેને ચુલા ઉપર અમર શીંગડી ઉપર ચુકવો. અને ઉપર બરાબર ટંકાય એવી તાસક દાકવી. થોડીબાર પછી સાધારણ ચાપ એટલે ત્હેને ઉધલાવવું. પછી ઉપર તેલ રેડવું. એક વખત ઉધાડવા પછી ત્હેને ટાંકવ નહીં ને ત્હેને ખખણો મચા દેવાં આની અંદર પશુ મરચું વધારે હોય તો તે સારો ભાગે છે.

ખટાટાની કુચેરી.

ખટાટાને બાફવા સારી પેટે બજાર જાય એટલે ત્હેને છોલી નાંખવા પછી ચોક્કમાં પાંચર ઉપર લસોટી નાંખવા ત્હેની અંદર મીઠું નાંખવું. ઘુવરનાં લીલવા હોય ત્હેને તેલ માં બજારવાને મૂકવા. સાક મૂકીએ છીએ તેવી રીતે મૂકવા. ત્હેનો લોચો થવા દેવું નહિ તેમ કાચાં પશુ રહેવા ન નિષ્ક્રમી પછી ખટાટાને લસોટવા હોય ત્હેને ચોખાનાં સિંદુર અથામણુ લઈ હાથવતી ત્હેને પુરી જોવડું કરવું પછી ઘુવરના લીલાવતે અંદર મુકી વેદળી કરીએ છીએ તેવી રીતે વાળવું ને પછી ત્હેને એટી હાથવતી કરવી ને એને ધીમાં તળવી. જો ૩૬ માણસથી લીલવ્ય આવી ચઢાય નહિં તો ત્હેને બજાર બજારવા દેવાને લોચો કરવા પછી ત્હેને ખટાટાનો ખૂરી કરી મૂકવી. આના કરતાં આખા લીલવા હોય છે તે વધારે સારા ભાગે છે.

સાખર વરણાં.

પાણા, છરં, લવિંગ, તજ, એલચી, ચાદચંદ, એને તેવમાં તળવી. તળી ત્હેને ખં-પછી પથરા ઉપર લસોટવાં લસોટતી વખતે અંદર પાણાછાં અને મરચું, પછી

મણાના લોટને અંદર મીઠું, મરચું, હળદર નાખી નાંખવો. પછી તેને રહેજ નહું વણવું. વણીને એના ઉપર જે મચ્છાએ લસોટગો હોય તે ચોપડવો. ઉપર તલ, ટોપર ને ટ્રાય-મીર નાખવી. પછી ફાટી નળ નાંદ્ર એમ વણવો. વળેલા ચાટના પાળીથી કકડા કરવા. પછી તેને તેલમાં તળી નાખવા.

ખાસો ખાટો કસાર.

જેટલો કસાર કરવો હોય તેટલો ધઉને ભયગવવા (-નાપણે જેવો ગોળનો કસાર કરીએ છીએ તેવા ભયગવવા) પછી તેને ખાટું દહીં હોય તે અંદર નાખવું. અંદર હળદર, મીઠું, મરચું, વિગેરે મચ્છાએ નાંખવો. પછી તપેલીમાં લી મુકવું ને અંદર હોય, રાખનો વધાર કરવો. વધાર થઈ નળ એટલે અંદર દહીં નાંખીને તૈયાર કર્યું હોય તે નાંખવું. પછી અંદર બધાય એટલું પાણી નાંખવું. રહેજ ખામ્પી રહે એટલે એને ઉપર નીચે દેવતા મૂકી શીજળા મૂકવું. શીજળ રહે એટલે ઉતારી નાંખવું.

મચ્છાવાનો ભાત

ધાણા, છાં, લવીચ, તજ, એલચી એને શેકવા પછી એને ઝીણું ખાડવા. પછી જેટલો ભાત કરવો હોય તેટલો ચોખા ધોવા. લીની અંદર રાંધ હોયનો વધાર મૂકવો. વધાર થઈ નળ એટલે અંદર ચોખા નાંખી દેવા. પછી ઉપર, મચ્છાએ તૈયાર કર્યો હોય તે નાંખી દેવો ને મીઠું નેષએ તેટલું નાંખવું.

પછી અંદર નેષએ તેટલું પાણી નાંખવું. તેને થોડી વાર હલાવવું. ચોખા તળે ચોટ નહિં તેની કાળજી રાખવી. થઈ બધા આવે એટલે તેને ઉપર નીચે દેવતા મૂકી શીજળા મૂકવા. શીજળ રહે એટલે એને ઉતારી નાંખવા.

“ જુદો છે. ”

(જનક)

પ્રભુજી ને નરેશ તે તે, જપિ સસાર નરેશ છે;
પ્રભુજી આવવા પાસે, જનનના સાર નરેશ છે
હૃદય-સારગી એવી એ, પ્રભુ વિષુ ભેટરી બોલે,
બહે એ અશુભી તેની, રમે તેા વાર નરેશ છે.
જનન-ગુહ્યન દીસે છે આ મને માલિક વિના ખાલી,
પ્રભુ-માલિક વસે ને ત્યા તેા જુરમે-જડાર નરેશ છે
નયન આંસુ વહાવે ન્યા ઉડા હસતા મધી કરના;
હુએ આપ્ર પ્રભુ તેા તેા હૃદય-આભાર નરેશ છે.
જનન-સાગર મહાં બેઠા મુલવતા યોડ મોલમાં,
અરે ! મુન દાપ મરનારો એ વારવુદાર નરેશ છે

—અંજશી વિક્રમદાસ ઉદશી

વાલમિત્ર.

વાલ પ્રવાસ.

લોટેશ્વરની યાત્રા.

લેખક: સૌ બહેન મણીગૌરી ગણપતરામ ભટ્ટ.

અમદાવાદથી આર. એમ રેલવેમાં બેસી મહેમાણા જઈ કચન ધણ, રણજીતભાઈ દરોડ રોયને ગાડી બદલી હારીજ રોયને ઉતરી. લોટેશ્વર મહાદેવ જવાય છે. હારીજ રોયનથી સગલમ ૧૨ મૈલપર આ સ્થળ છે અને રોયનથી જવાને માટે વાહન મળે છે. આ મહાદેવને (વધે એવી દંતકથા છે કે જે વખતે પાંડવો ધુષાવેશમાં રહેવા તે વખતે દ્રૌપદીને દરરોજના નિયમ પ્રમાણે શિવજીના દર્શન કરી બોજન કરવાનું હતું આ સ્થળે ફક્ત જંગલ હોવાથી મહાદેવનું સ્થળ નહોતું, અને નિયમનો ભંગ થાય તો દ્રૌપદીને ઉપવાસ કરવો પડે, માટે હીમે એક ક્ષેત્રના ઝાડ-ઝાડમાં લોટી ધારી અને કહ્યું કે-આ શિવજી છે તેનાં દર્શન કરો; આથી મનમાં આશીન રાખી, શિવજીની યથાવિધિ પૂજા કરી અને પછી જમ્યાં જમ્યા પછી હીમે કહ્યું કે-તમારા નિયમનો ભંગ થયો કારણકે એ તો લોટી હતી પછી તેની ખાતરી કરવા જતાં લોટીને બદલે શિવજી ધર્ષ ગયા હતા. વળી વીજી દંતકથા છે કે ગયાસુર ને લોટેશ્વર એ બે દેવ હતા. તેમના એક ગાયમાં મરાયો ને બીજો આ સ્થળે મરાયો હતો, એમ કહેવાય છે. આ સ્થળે એક મોટું તળાવ છે ને પાંચ કુંડ છે એ કુંડ પાંડવોના વખતમાં બંધાયા હતા, એમ કહેવાય છે. બહીઆ મહાદેવનું મોટું ધામ છે. ત્યાં વરપદીઓ તથા બીજાં કેટલાંક નાનાં ઝાડ દોવાથી કોનાકોને સાધારણ રીતે ઠીક પડે છે. આ સ્થળે ફાગણ વદ ૧૧ થી ફાગણ વદ ૦)) સુધીમાં તથા ભાદરવ વદ ૦)) એમ વર્ષમાં બે વખત મેળા ભરાય છે. ફાગણ માસના મેળામાં બૈરાંના વહેમ કલાય છે. જૂન, મૈન, સિંઘાતર, ઝાંપડા, ચૂડેલ વગેરે જે લોકોની આનંદના અથવા વહેમ છે, તે આ સ્થળે કલાય છે. લોકો બગીચારસના દિવસથી આવે છે, ને આખી રાત જુથ જંગરીઆના રાંજડા કરી ખાંચી વગડી પૂજાવે છે. આ સ્થળે જુથ વરસ આવે તો એ વહેમ ટળી જાય છે. પ્રથમ વર્ષે કાણે વહેમ લાથો, અગર કયુ નડતર છે તે મૂળીને કહી આવે છે. બીજો વર્ષે ઉતાર મંગે છે, તે લઈ ત્રીજો વર્ષે જરુ પડે છે. ત્રીજો વર્ષે પૂજાવી ઉતાર મંગાવે છે; ને ઉતાર પડતી સંતોષ કરે છે. પછી કથા વેષે આ નડતર જાય છે તે પૂજાવી બે મનુષ્યો લઈ જઈ કુંડમાં નંવરાવે છે, પછી બીજો પતિ તેની લઈ કાપી લઈ, કુંડમાં નાખી દે છે એટલે નડતરનો નિકાલ થાય છે. મારી દરિએ બેતાં મહાદેવનું સસ પર્ણ છે. પાંચે દિવસ દરરોજ ૨૦૦૦ માણસો આવે છે ને નડતર કાઢી તતતજ વિદાય થાય છે. સાત વર્ષે તળાવમાં પુષ્કળ, પાણી ટોપ છે પણ આ 'ફુલ' જનું વર્ષ દોવાથી તળાવમાં સરસર તરણી પુષ્કળ વરીજ બેઠાબેઠા હતા. આ મેળામાં ખર્ચા મનુષ્યો બેઠાં થાય છે. જે વીજ નેહએ તે મેળામાં મળે છે. આસપાસના રોજ આમના મોડે દુકાનો લઈ આવે છે. આ સ્થળમાં બીજાં તીર્થસ્થળ જેવું કંઈ નથી.

લેખી દૃષ્ટિ નથી. ફાગણ વદ ૦)) સંજના આરવાને મદાદિવજનો વરણોડો નીકળે છે પછી માણસો વેરાવા માંડે છે.

આ મદાદિવજનું પૂજન, સરકાર તરફથી વર્ષાસન મળે છે, તેમાંથી મુજબુરના શુભ તરફથી એક સાધુ આવે છે તે કરે છે.

ઝીઝીમાં ઘણો ભામ અગ્નિ દોવાથી ધણ વહેમ પેસી ગય છે. તે વહેમ ન ટળે ત્યાં સુધી દુખી થાય છે. આ સ્થળે ત્રીજા વર્ષે વહેમ ટળી ગય છે.

ફેટવાક માણસોમાં પુષ્કળ વહેમ હોય છે તેવાં માણસો કંગોઈ સ્ટેશનથી ૧૦ મેલ દૂર એક ગામેલ તળાવ છે, ત્યાં સ્નાન કરી, પછી થોડેદુર મદાદિવ ગય છે એમણે તેઓ પુષ્કળ વહેમમાંથી મુક્ત થાય છે.

અમદાવાદનો ફેન્સી ફેર.

લેખક:—સૌ બહેન મુખન હૃદિદાય મહેતા.

અમદાવાદમાં ફેન્સીફેર ૧૯૧૬ માં તા. ૨૦ મીથી તા. ૨૭મી ડિસેમ્બર સુધી રહી ગમે કપડવજ્યથી ખાસ તે માટે અમદાવાદ ગયાં દર્ના ફેન્સી ફેર રોક મનમુખમાખ બપુખાખના વડામો ભરાયો હતો તે આર વાગને ખુલ્લો મકાનો હતો મંદિ દાખન ચવાની ટીમીયા આક આના હતા જોતે વેચવા બેસવાનું હતું, તેઓ વહેવા જતા હમારે માત્ર બેવા જવાનું હતું, તેથી હમે આર વાગતે ગયા ફેન્સીફેર ભતથે ત્યાંથી થોડે આધે કમગના તથુ દરવાજા મ્યાં હતા, અને અદર ધનઓ ગાંધી હતી. ફેન્સી ફેરનો દરવાજો ધન ઝોયી સુંદર શણગારેલો હતો. દરવાજાની અદર પેમતાજ સુંદર “ફલાવર ગમ્-કુલ વેચનારી છોકરીઓ” કુમો લઇને સામી આવતી, અને એટલે તે આમદ કરતી, છોકરી ના કહેવાની નહિ. દરેક કુલની કીમત જાળને આના હતી ત્યાં કાઇ કાઇ છોકરા પાન વેચવા આવતા અને એક આનાના અને એક પૈસાના એવા બે જાતનાં પાન વેચના વરખવાળું એક આને અને સાદુ એક પૈસે વેચતા ફેન્સી ફેરમાં વેચવા સાર ધણુ થોડા શ્રીમતોની તથા અમલદારોની ઓચોચે તથા પુત્રીઓએ લાગ લીધે હતો. તેમાં અમદાવાદના ઠનેકટર સાહેબનાં પત્ની મીસીસ પેઇન્ટર પણ હતા નથા લુદી લુદી જાનની કિંદુ, પા રી, તથા યરોપિયન ઓચો પલુ દેખાતી હતી. કોઈ ઓ લુદી લુદી જાનનાં હુઝાં વેચતી, તે કોઈ ઓ લુદી લુદી જાનનાં મકાન વેચતી. કોઈ ઓ મીઠાઈ વેચતી, તે કોઈ ઓ લુદી લુદી જાનની છોકરીઓ પણ વેચતી ત્યાં ધડીઆલીની, ઝવેરીની, તથા બીજી ધણી દુકાનો હતી. જાની દુકાનમાં ચા, કાફી, બીમડીટ, પાણી, સોડાવોટર વગેરે જે જેઓ તે મળતા. ત્યાં જાડુના એલે થયા, તેમાં એકથી તે આઠ આના મુખીની દીકરી હતી. તે બેવાં હમે ગયાં હતાં. તેમાં એક માણસ આરબી લઇને ગાય છે. એ આજુબાં ગાઇ રવા પછી, બીજો માણસ આવે છે અને મજા જાડુના એલે કરે છે તે

નદુના ખેસા કરી રહે છે એટલે બીજો માણસ આવે છે, અને જે નેવા આવેલા માણસે હોય, તેની ખાસે પોતાનું શરીર તપાસાવે છે, તે શરીર તપાસાવી રહ્યા પછી પડો પડે છે, અને એક પુતળી આવે છે તે મહેન આવી જાય છે, એટલે એક બીજી પુતળી આવે છે તે બે પુતળીઓની લલકરી ચાલ છે, અને બીજી પુતળી પહેલી પુતળીની મારી નાખે છે. એવી રીતે બે ચાર થાય છે અને છેલ્લીવારે એક પુતળી આવોને મરી ગયેલી પુતળીઓને લઈ જાય છે ત્યાંથી ઉપીને દોને ત્યાં દાઢનું વજન થતું ત્યાં ગયા. ત્યાં એક સોદાનો “સોદા—અગ્રેજ ઘરડો” દોરે અને તેની નોડે એક ધડીઆલ નેવું હવું. તેમાં આંકડા મારેલા હતા. “સોદા” ના ખજા પામે એક કાલું હોય છે, તેમાં આપણે એક આનો નાખીએ અને “સોદા” ની ટચડી આંગળી ને ગંગા આંગળીમાંથી આવી હોય છે, તે આંગળી ખમેડાને આપણે નેટનું જોર હોય તે અજમાવવાનું એટલે આપણામાં નેટનું જોર હોય તેટલા આંકડા કરે. ત્યાંથી દોને શરીરનું જોર અજમાવવા ગયા ત્યાં પણ ધડીઆલ નેવું હવું. તેમાં એક આનો નાખ્યો અને ઉંચું કરવા માંડ્યું. તે કાંધથી ઉંચું કરાવું નહિ પણ એની ખાસે ઉભા રહેનાર માણસે એક આનો નાખ્યો, અને ઉંચું કર્યું.

ત્યાંથી દોને “શીય પેન્ડ—માઠવીઓવાળું તથાવ” નેવા ગયાં. તેમાં ચાર આને નાની ટીપીટ હતી. તેમાં એક કુંડ દોરે; અને તેનાં પાણીમાં પતરાની નાની નાની માછલોઓ હતી. એક લાકડી હતી, તે લાકડીને એક દોરડીએ બાંધી હતી, અને તેને લોહ ચુબક બાંધ્યું હતું. તે લોહચુબક વડે જે પાણીમાંથી પહેલી તથા માછલી કાઢે, તેને ઇનામ મળવાનું હતું. તે નોંધ દોને બીજા કંપાઈડમાં ગયા. ત્યાં તીંગેરીની દુકાન હતી, મેવાની દુકાન પણ હતી તેમાં મંતરા, નાનગી, દાંડેમ તથા મીઠા લીંછુ, જમરૂખ વગેરે જે નોંધને તે મળ્યું. ત્યાંથી દોને ઉપર નીચે ફરે છે, તે ચક્રોળમાં એકાં. તેની ટીપીટ પણ બે આનાની હતી. તેમાં દોને બહુ મજા પડી. તેમાંથી ઉતરી સામે બુલબુલામણી નેવા ગયા. તેની ટીપીટના ચાર આના હતા. તેમાં એક ઝોરડો દોરે, તેમાં એક ભુત હતું, અને તે ઝોરડાની આસપાસ પડતાં એવી રીતે બાંધ્યા હતા, કે રસ્તા બૂધી જાયતા. નોંધને દોને ‘ઘેલનાં દેવી નેવા ગયાં. તેની ટીપીટના પણ ચાર આના હતા. તેમાં ટેજવપર એક સાંકડા મોનું વાસણ હતું. તેમાં પડેલો પડો ઉઘાડે છે. તે વખતે કંઈ હોય નથી. પછી પડો બંધ કરે છે અને કહે છે, “આલી આવ.” પછી પાછો પડો ઉઘાડે છે, ત્યારે એક બેરીનું રોકું આવે છે. તે નોંધ, દોને માણસાઈ કરાવવાનું નેવા ગયાં, તેની ટીપીટના બે આના હતા. તેમાં એક ડાકાનું ડાકું હતું, અને તેના ઉપર કાગળનો કોળાવો હતો. ફેન્સી ફેન્સા આ ચિત્રાણ બીનું થઈ સાફ સાફ નેવાનું હતું. તેથી બધાને ફરી ફરીને નેવાનું મન થતું. ફેન્સી ફેર બરાબાથી લોકોને ભેવડો કરાવે. એક તો આવું સાફ નેવાનું મજા ને બીજું લલકરના કડમાં પૈસા ભરે. ફેર નેવા ગયાં તે ત્યાં બે દિવસ રહ્યા. ત્યાં ૨૪ મીએ નાગદાર ગવર્નર સાહેબ નેવા આવ્યા હતાં, અને તે દિવસે પછા કપડો મળ્યો હતો. તે નેવા દોને રહ્યા તોફાને અને કપડાંના પાછા આવ્યાં.

ડોહાઈની અસલી બહોજલાલી.

લેખક—અ. મૈ. બહોજ દર્શીગવરી હરિશ્ચંદ્રશામ શુક્લ.

શુભસંતના રંગીલા કવિ સાક્ષર થી દ્વારામ કવિથી પ્રખ્યાત થયેલું ડોહાઈ શહેર એક વખત અને તેવા મર્ધા હતા. આ શહેર સંગ્રામી અનેક વખતો અધિકારમાંથી નીકળી જાયું અને તેની હોવાથી મારી જાયેલા સમયો રણ કરે છે.

ડોહાઈ શહેરની આસપાસ ચારે તરફ એટલા મજબુત કાટ બાંધવામાં આવેલો છે,

તે કાટમાં ચાર તરફ એટલા દરવાજા મૂકવામાં આવેલા છે. (તેમની કોઈ શહેરનો રેખાવ. નામ) મોડીલાગેળ, હિરાબાગેળ, ચાંદોલાગેળ, તથા વડોદરી બાગેળ છે. તેઓ મજબુત મુદ્દર, મજબુત અને નેવાલાયક છે તથા

તેની આસપાસ હંડી ખાઈ છે. ડોહાઈ શહેરમાં પહેલા આસરે ૪૦ હજાર માણસની જમીન હતી અને તેટલાજ વાંદરાઓની વસ્તી હતી, એમ કહેવાય છે. હાલમાં ડોહાઈ શહેરમાં ૧૫ હજાર માણસની વસ્તી છે.

ડોહાઈ વડોદરાથી સત્તર માઈલ દૂર છે અને એનાથી ૭ માઈલ દૂર દિંડોઆનું મુખ્ય

જગ્યાનું કેમણું ચાંદોદ છે, ત્યાં આગળ વિશ્વજીવેશ નામનો રાજા

ડોહાઈ શહેરના નામ રાજ્ય કરેલો હતો. તેમની માતાનું નામ સીમત આવ્યું, ત્યારે

માણસ કાઢવામાં, તેમની બીજી રાણીએ કહેવામાં આવી હતી એક પ્રપચ રચ

વાનો વિચાર કીધો અને તેની વિદ્યાથી તેને કોઈક ન આવે તેવું

કહ્યું. રાણીને વીસ મહિના થઈ ગયા. રાણી મરવા જેવી થઈ ગઈ, પણ રાણીને પ્રસવ થયો

નહો. આખરે રાણીએ વિચાર કીધો કે હું કાઢ જંગલમાં નર્મદા તીરે જઈશ ને ઇશ્વરની

આર્ચના કરીશ, તો મને પ્રસવ થશે, આથી તે કેટલાક માણસ, દાસદાસીઓને લઈને જતી

હતી, ત્યાં રસ્તામાં તેને કાઈ સાધુ મળ્યો, તેને સખીની હકીકત સંભળાવી. ત્યારે તે કહ્યું

મંત્ર બોલ્યો તેથી તે રાણીને પ્રસવ થયો. રાજા કુંવર વીસ મહિના આવવાથી તેનું નામ

વિશ્વજીવેશ પાડ્યું અને તે જગ્યાએ મોટું શહેર વસાવી, તેનું નામ દર્શાવતી પાડ્યું.

પછી ડોહાઈ નામનો એટલો વિદ્વાન માણસ હતો, તેણે ડોહાઈનો કાટ, કળિયંતનું મહિર

વિશેરે છત્તમ નક્ષત્રીદાર કાગો કહ્યો હતો. ત્યારે રાજા તેના ઉપર પ્રસવ થયા ને કહ્યું કે

“તારે જે કંઈ કોમલી વસ્તુ બોલ્યો તે મૂંઝવણ, ત્યારે તેણે કહ્યું કે—“નારું નામ અગ્રમર

એ તેણે કંઈ આપ્યું.” રાજાએ કહ્યું કે—“એવું તે તમારું શું બોલ્યું છે?” તેણે કહ્યું કે

“આ શહેરનું નામ દર્શાવતી છે, તે બદલી માટે નામ ડોહાઈ છે, ને ઉપરથી આ

શહેરનું નામ ડોહાઈ પાડો એટલી મારી વિનંતી છે.” એ વિવસથી આ શહેરનું નામ

ડોહાઈ પાડવામાં આવ્યું છે.

લીમનાથ એક મહંતની જગા હોવાથી ત્યાં ગામ વસેલું છે. પણ સીધુંસામાન ધંધુધારી લોક જ્યાં પડે છે, ત્યાં મિલકતના સારા મળતાં નથી. અહીં નિલકંઠા નામે નદી છેક પામે છે, પણ ઉનાગા હોવાથી ત્યાં પાણી બિલકુલ હોતું નથી. તેથી મંદિર પાછળ એક કુવા છે ત્યાંથી પાણી મંગાવવું પડે છે. ત્યાંના મુખ્ય બાવાને મહંત કહે છે, તેનાથી ગૃહસ્થાશ્રમી યવાતું નથી. શિવરાત્રીને દિવસે તથા શ્રાવણ મહિનામાં પણ અહીં મોટા આરતી થાય છે તથા મેળો ભરાય છે અને ઘણા લોકો એકઠા થાય છે. હાલના મહંત ૫૬ છે; અને તે સસારી છે. પ્રથમના મહંતો પરજોશ ન હતા પણ હાલના મહંત પરજોશ છે, તેમતે એક પુત્ર અને પુત્રી છે. મહાદેવની પૂજા વગેરે આ મહંત તંત્રથી શાસક છે. હમે પ્રથમ તે મહંતનો બનાવેલો મહેલ જોયો. એ મહેલ એવડો તો મોટો છે કે તે નેંધ આપજીને આનંદ થયા વગર રહે નહિ. એ મહંતને બેસવા ઉઠવાની મેડી છેક ઉપર છે. તેમાં તેમણે જુના જમાનાની ઘણી છબીઓ લટકાવેલી છે. તે મહેલનો ઘણો ખર્ચ લાગે છે. તેમાં ઘણું ધર્મ પડી ગયો છે. તે દુરસ્ત કરાવે તો ખરેખર તે સ્વર્ગ જેવો ધર્મ રહે. પરંતુ ગમે તે કારણસર તેમ થતું નથી.

સતીવારે ખપોરે ત્રણ વાગે લીમનાથમાંથી ગાંઠાં મંગાવી અમે સારંગપુરના હનુમાન જોવા ગયાં. સારંગપુરગામ લીમનાથથી આશરે બાર માઈ દૂર છે. તેની દિવાની ફાળદારી ધંધુધારી તામે છે. અને રેવન્યુ લીમડી દરબાર લે છે. તે હનુમાનની પુજા થી સ્વામી નાથુ-મણુના સંપ્રદાયવાળાઓ તરફથી થાય છે. ત્યાં ઘણા લોકો ખૂત પ્રેત વગેરે કલાંકશતી પ્રમજાથી આવે છે. સારંગપુર જતાં રસ્તામાં એક નદી આવે છે. તે નદીમાં ધંધ જતાં જોને જૂત કાલવડું હોય તેના શરીરમાં એ નદીમાંથી જૂતનો પ્રવેશ થાય છે; અને તે પુણ્યના મોડે છે, એમ વહેમ છે. હમે હનુમાનજીનાં દર્શન કરવા જ્યાં ત્યારે થી હનુમાનજીને યાજ આવી હતી તેથી હમારે જરા બેસવું પડ્યું. ત્યાં વડોદરેથી એક બાઇ ખૂત આવેલા કાકા આવી હતી, તેણે હમારી જોડે થોડી વાત કરી. પછી હમે અંદર ગયાં. ત્યાં એક પૂજારી ખાસે બેસે હતા. પછી હમે પણ ત્યાં બેઠાં. પછી પેલાં બાઇને હનુમાનજી સામાં બેસાડ્યાં. પૂજારી હનુમાન રતોત્ર ગોલ્યા, તે વખતે પેલાં બાઇએ બે મણુ ચીસે પાડી. તે વખતે હમારા સ્ત્રી વર્ગમાં ભય ઉત્પન્ન થયો. ખરેખર, તે વખતે જો કાલ કાળનાં દોષ તેજ ત્યાં બેસી બનાવ નજરે બોધ રહ્યો. પછી તે બાઇ કહ્યું પણ બોલી નહિ. એટલે પૂજારીએ કહ્યું કે—એતે અમારે નારણ સરોવરમાં નહાવડાવીને લાવતો. (નારણ સરોવર ત્યાંથી થોડાજ માઇલ દૂર છે.) સારંગપુરમાં સીધું સામાન ગોદાઈ અથું મંદિરના વહિવટદારો તરફથી મળે છે. શિવાય ત્યાં દુકાન નથી. ત્યાં ધર્મશાળાઓ તથા હિતાશ્રમે તે માટે હિતારાની ઘણીજ સારી જગા છે. અહીં, ખૂત કલાંકવાનાં દિવસે રાત્રી, રવિ, મંજળ, અને ગુરૂવાર છે. પછી હમે ઘેર ગયાં, અને સ્વામી નારાયણના મંદિરમાંથી સીધું મંગાવ્યું; અને દુધ પુરીને સાક તેવાર કર્યા. પછી હમે અર્વેએ વાણું કર્યું અને વાણું કર્યું-પછી ઘણાજ આનંદની સાથે હમે નિદાદેવીને વરા થઇ ગયાં; આત્મકાંક્ષામાં હોડી, લાનણ પાણી કરી, હમે નારણ સરોવરમાં નાહવા કરવા ગયાં. હમે નાદી આવીને મંદિરમાં દર્શણ કરવા ગયાં. ત્યાં સાત આઠ આજુસ ખૂત કલાંકવા બેઠાં હતાં. જે

બ્રૂત કઢાવવા આવે છે, તેની પાસેથી પૂનરી ૧૧ રૂ. લે છે. હમને તો નજર નોંધને એમ લાગ્યું કે—આ બધા હોંગ કરે છે, કારણ કે પૂનરી એવી પ્રતિજ્ઞા નથી આપતા કે, ફરી તે પ્રવેશ કરી શકે નહિ. એક સ્ત્રી છેક દક્ષિણ તરફથી વખતો વખત બ્રૂત કઢાવવા આવે છે. પણ બ્રૂત નીકળતું નથી. તે સારંગપુર આવે કે—બ્રૂત દૂર યાય. અને પોતાને દેશ જમ કે—પાછું ધરીરમા પ્રવેશ કરે અને કહે કે મને સારંગપુર લઈ જાન.

આનો જનાવ અને એટલે આપણને એમજ થાય કે, આ બનાવ ખતવા જોવા નથી.

મને ત્યાં એક તાજુખીની વાત એવી લાગી કે—સવા રા. બારથી તે સવામણ સુધી, જો તેણે શી હનુમાનજીને ચઢાવવું હોય, તોપણ તે હનુમાનજીને ન ચઢાવતાં ત્યાં રાખેલા પચાલામાં ગરબી સુકી, તેમાં એક પંજા રેડે ને પૈસા પુરા લઈ લે. તેમજ બ્રૂત નીકળે કે ના નીકળે પણ સેવકના છ પૈસા આપીએ, ત્યારેજ તે બ્રૂત કઢાવવા દા કહે. આ રીતે તેઓ ઠીક પૈસા પેદા કરે છે. બ્રૂત નીકળ્યા પછી અથવા તે દરમિયાન જો એટ વગેરેના પૈસા મૂકે, તે બધા મંદિરના પૂર્થમાં જાય છે. મંદિર થણુ સાફ અને મૂર્તિ અભ્ય તથા ગોરી છે. અને તેજ રાત્રે નિઢળીને સવારે ધણુ પાછા આવ્યાં.

૩ પ્રમદાને ખુછી પાણી પીનાર પતિ—

અપેક્ષિતા ક્રોડાધિપતિ મિ. રોડફેલરના મનાર પત્ની સને ૧૮૬૪ મા મિ. રોડફેલર સાથે લગ્નની બાંધપાત્ર લેડાયા પછી, સ પૂર્વે એક સિવાય એક દિવસ પસાર કર્યો હોય એમ જણવામાં આવ્યું નથી. એક એ લેડાને તેમની સાથેના લાગના વજનનાએના, પાતીના વખતમા તિરસ્કાર અને ચડતી નેહ, પેટ કુ ખતાના શબ્દોના પ્રદાર વગે પસાર થઈ, આગાધી ભરેલા અને સ્નેહથી ભરસાના શબ્દોને પહોંચવું પડ્યું હતું.

મિ રોડફેલર કહે છે કે મારી સ્ત્રીમા જે આધારિક સુહૃદ્યાદુર્ધ અને દરેક ચીજનું ચાલણુ, ઉદ્ધ મવસાન કરવાની સાધ ન હોત તેા જે વડીબીમાં જે છદ્મી સાર કરો હતી તેજ મરીબીમા દુ આવારે આપડાંતે દત મિલિસ રોડફેલરમા પોતાના પતિની આધારને લગતી ચાલને સમજવાની, અને તે ઉપર શીમ કરવાની સુક્તિ હતી, અને મિ. રોડફેલર કાઠ પજુ પોતું સાદસ પ્રથમ તેની સલાહ લીધા સિવાય માથે લેતો નહોતો.

મિ રોડફેલરનો પ્યાર, કાઠ એકલો, પોતાની સ્ત્રીની કાર્યક્રમજાને અંગેજ જખાણો હતો એમ કાઠ નથી કારણ કે સાળામાથીજ તેઓ એક બીલને ચાલતા રીખ્યા હતા. આ ઉપરથી જણાયે કે આર્થિક સહચારીપણમા, હુદરતી વહાલતા રાત્રુ, લઈ ઉઠે તેવું, મિત્રણ રજુ હલ તેઓ બન્ને બાલ્યાવરંધામાં એજ નિશાળના વિદ્યાર્થી હતા મિ રોડફેલર એકલીસ વર્ષની ઉમરે પરણ્યા અને આ લગ્નબ્યના ક્રોડાધિ પતિએ જ્યારે પ્રથમ પોતાનુ આસારદિવ વહાણુ સસાર સમગરમા ઉતાર્યું ત્યારે તેના ઝુગની મિલિસ રોડફેલર પતિના દિસાબના ઘોષણ પોતાના હાથમા રાખી તેના વ્યાપારને દિસાબ જિવાળ પોતાને હાથે લખતાં હતાં. પ્રવલજ કે શેક મિ રોડફેલર હતો અને મિલિસ રોડફેલર તેના વાણીતરણ કામ કરતાં હતા. આટલુંજ નહીં પણ તે પોતાના પતિની સાથે, તેના વ્યાપારમા પોતાના પૈસાનો દિસ્સો આપી, બાગના પૂઠયા હવા વાણીતર અને બાગીચાની રિપતિમા ઝોડલાયા જઈ મિલિસ રોડફેલરને પોતાના સ્વામીના પ્રમાને વિસ્તારમાં મૂકવાની નેહએ તેની વક મળી હતી જ્યારે પરમેશ્વરે ચડતી કરી, એક નહીં પણ અનેક વાણીતરે મેલતી આપ્યા, ત્યારે મિલિસ રોડફેલરે પોતાના પછીના અવત સલાહકારનુ સ્થાન લીધુ આવાં આવાં કારણોને લઈ મિ. રોડફેલરે પોતાની જમીનુ નામ “સપાત સિદિપ” પાડ્યુ હતું મદર્ષિ બનુદરિ ખર મ્દે છે કે—“સદ્મતુરેદ શિતમિચ્છતિ સત્કલમ્.”

“અમર”

કહ્યું કે “હું કાંઈ જાણતો નથી. મ્હારાં કુટુંબીને પૂછો” આ ઉપરથી મ્હારાં આકરે કહ્યું: “અરે સાહેબ, અમ્હે” રડવા લેતું કારણ એજ કે અમ્હે” તમને હંગમણ વિના રીત-ભાતથી ઘર તરફ દોડી આવતા જોવા.” આથી મ્હેં જ્યારે મ્હારો સત્ત્વ પ્રતિહાસ કરી ત્યારે બધાં જોલી ઉઠ્યા કે—“ તમે જીવતા જાગતા મ્હેલા મૂર્ખ છો ! ”

તે પછી બીજા મિત્રે પોતાની કથા નીચે પ્રમાણે કહેવા માંડી —

“ મ્હારા હાથ પછી થોડા દિવસને અન્તરે મ્હારા મસરાએ મ્હને એક મીઠાવાની આપવા માટે બોલાવ્યો. મ્હારા મિત્રો જ્યાં એકઠા થઈને મ્હને સિંચામણ આપવા લાગ્યા કે “ ત્યાં તું બહુ સંભાળીને વર્તજે. ખાવા પીવામા તું જુખ્યો છે, એમ બતાવતું, એ જમાઇ તરીકે સારું નથી, માટે ત્હારા જોરાક સંબંધી તું બરાબર વર્તજે. ” તેઓનાં કહેવા પ્રમાણે વર્તવા મ્હેં વચન આપ્યું. ત્યારે હું મ્હારે સાસરે પહોંચ્યો ત્યારે મ્હે જાણું કે મ્હારે માટે સરસ સરસ વાનીઓ જનાવવામાં આવી હતી. સુંદર રઝાનીઓ મ્હારી પાસે ગોઠવાઈ ગઈ હતી અને તે સ્વાદિષ્ટ જાવજાતની વાનીઓ ખાધા પછી મ્હેા ધોવાને પાણી મૂકી રાખ્યું હતું, પણ મ્હારું વચન પાળવા ખાતરે મ્હારાં સાસુનો અત્યાચાર હોવા ખતાં મ્હેં એકે કાળજીથી ખાધો નહિ, અને મ્હારા પેટમાં દુઃખે છે અને વળી અપચો થયો છે, તેથી હું દિલગીર છું, એવું જ્ઞાતું ગઈયું. આવી રીતે મ્હેં આખા દિવસ ઉપવાસ કર્યો પણ અંધ રાત્રિ પડતાંજ મ્હને એવી કઠડીને જૂપ લાગી કે ત્હને પોતાવવાની ખાતર મ્હેં મ્હારા પોતાનાજ હાડકા કાઢી ખાધા હોત ! પછી હું રસોડામાં કાંઈક ખાવાનું મેળવવાની આશામા જરા બટકયો. જ્યાં મુધી એક ખૂણામા મ્હેં ઈંડા પડેલાં જોયા નહિ ત્યાં મુધી હું નિરાશ થતો આમ તેમ શોધ કર્યાજ કરતો હતો. મ્હારા હાથમાં માછ શકમાં તેડવા ઈંડાં મ્હેં લીધા અને મ્હારી ચૂપાની જોરડી તરફ દોડી ગયો, પણ કમનસિબે ઉતાવળમા મ્હારી ચૂપાની જોરડીનાં બારણા આગળજ હું મ્હેલા અવાજ સાંચે પડી ગયો, આ અનાજનો ઘરનાં દરેક માણસો જાગી ઉઠ્યાં અને મું બન્યું તે જોવા માટે તેઓ દોડી આવ્યાં હું એકદમ મ્હારી જોરડીમા જતો રહ્યો અને મ્હારી પથારીમાં સૂઈ ગયો પણ ઈંડાં સંતાડવાને કાંઈ વખત રહ્યો નહિ, આથી આ શોધમાંથી બચી જવા માટે મ્હેં બધા ઈંડાં મ્હારા મ્હેલાં જોલી દીધાં પણ એટલું સત્ત્વ માનવું કે તેથી મ્હેાં સુજ ગયું અને ગળું તો મ્હેલા તાણુચ જેવડું યઈ ગયું, અને હું એટલો બધો ગુંજળાઈ ગયો કે જાણે મરીજ જઈયું. ત્યારે તેઓ મ્હારી જોરડીમાં આભાં ત્યારે તેઓએ મ્હારું મ્હેા બચકર રીતે મુજ ગયેલું જોયું. તેથી તેમ થવાનું હું કારણ હતું, તે વિષે તેઓએ મ્હને પૂછ્યું—મ્હે જન્મજ ન આપતાં મ્હારું મ્હેાં વધારે જોરથી બંધ કરી રાખ્યું કે—રખેને બોલવા જતાં તેમાંનાં ઈંડાં તેઓ જોઈ જાય !

હું બીજા કાંઈ રીતે પણ તેઓના પ્રસનો જન્મજ આપતો નથી તે જોતાં મ્હારાં માસુ અને બીજાં બધાં રાવા લાગ્યાં અને બોલ્યાં—“ ગરિમ ગિયારો, માત્ર જુખમરાયો મરી જાય છે. જુઓ, ત્હેનું મ્હેા ઠંડી અને જુખમી કેટલું ગઈું સુજ ગયું છે ? હઠીમને ઝટ બોલાવો. ” એકદમ હઠીમને ત્યાં જોલાવ્યો અને તે પણ મ્હને જોઈને તથા મ્હારી કાલચોળ આંખો તરફ જોઈને ગુંજળાઈ જતા ગયાને બોલ્યા કે—હું ભયમરી રીતે માલ

સુજી જવાના રોગથી પીડાઈ છું, અને મને તે કુ ખમાથી મુક્ત કરવાને એકદમ જાણડા. પત્ની જરૂર છે, તેથી તરત એક સરસ અણીદાર છરી લઈને મહાન જમણા શાલમા લેલે તે યોશી દીધી, જેથી તેમાંનું એક છંદુ કપાઈ ગયું અને તે બાકમાંથી પીળા અને સફેદ પ્રવાંહી બહાર આવવા લાગ્યો. દર્શામે અત્યંત તાન્ત્રિકી કહ્યું કે—“ભુલો, એમા કેવો બગાડ હતો ?” તે પત્ની લેલે બીજા ગ્રહમા પણ તેજ પ્રમાણે કર્યું અને આ વખતે તો છરીએ બે ઇંડા કાપ્યા એટલે દર્શામ બોલી ઉઠ્યો—“પર ભુલો” હવે કુ કુ ખ અને ગુસ્સાને લીધે ઠેકલે આવ્યો અને ઇંડાને બહાર ધુકી નાખતા ખૂબ તપી જઈ બોલ્યો કે—“મૂર્ખ ડોક્ટર, તમે કહ્યું તે પ્રમાણે તે પર અગર બગાડી ગયેલો પદાર્થ નથી પણ માત્ર ઇંડાનું સફેદ અને પીળું પાણીજ છે.” “બેની સરખામણી કરતા યુ તુજ વધારે મૂર્ખ નથી ?” એમ લેલે મને સાસુ પૂછ્યું. આ પ્રશ્નથી મેં ડોક્ટરને હમેશને માટે છુદી નાખવાનું યોગ્ય ધાર્યું; કેમકે તે કુકરના માથાવાળા પોતાનાજ અભિપ્રાયને વળગી રહેનારો મહા ગુસ્સો હતો અને લેના દર્દીઓને તે એવી તો કડવી ગોળીઓ આપતો કે જેથી બચનારે કરતાં મરનારનીજ સંખ્યા વધી જતી. પણ બ્યારે મેં એકાએક મ્હારી વાત મ્હારા વિરુદ્ધ જતી લોકે હારે મ્હારી સાનામંજી વધી ગઈ. છતાં બીજા હસતે હસતે કહેવાં લાગ્યા કે—“બેનાથી વધારે મૂર્ખ તો તુજ છે !”

ત્યારે શુદ્ધ બાઇએ બંને વાતોંઓ સાંભળી, ત્યારે એ પણ તેજ અભિપ્રાય આપવું લાગી કે—“ત્હારો મિત્ર સાવ મૂર્ખ છે, છતાં તું લેનાથી પણ વધારે મૂર્ખ હોનાને કીધે કે ત્હને અભિનદન આપું છું. મેં લેનેજ સલામ કરી હતી.”*

કુમારી કન્યા.

(ધનાફરી છંદ)

કમલ કમલ તારકતી પલકમાય,
લલક સદાળી લલક થકી ચિતારી આય
ચલક ચડની ચાચતી મનિ કપર,
મોહક કલક ચલક ચક તે પ્રસારી લાલ
બલક બલક બપડા થકી બલકતી હ.
કલક ઉલક કલકતી અવિહારી બાલ !
પપાળે ચલકતુ નિલક ને કલક ગંદી,
કમળ થકી કેતળ જું કન્યા કુમારી હાલ
સકલ શિંગલ કલકતી કલ્યાણેય મને
લીપક બે બલકે ચલકતી ચલકતી આળ
દલક મધુર ર સાવચકે ભુલાતી દિશ
મરનકે કરનુરી કેલ બોલે છે અશ્રુવ યાળ !
મોહક કુસારાળી બાપક કુખડી માય
નાનુક વિલકે ટેકે ચમકે ગુલાબી આલ
કમલ કવિની કન્યા કમલ કદી કદે
બેદેશમ ! આ બાળ વ્યવહારી બલિકારી વાળ.

—(મવખારીનાં કાવ્યરત્નો પૃષ્ઠ ૨૧)

* દિન્દુરતાનની રોગપ્રમાણ ' એ નામના આગ્રેષ્ટ પુસ્તકમાંની ગો વાનિના અનુવાદ

સુંદરી સુખોદય ** આરિફ વધારો.

આપણાં બાલકો હવેર દેશનું અભિવ્ય આધાર રાખે છે,—આપણી બહેનોનાં દાવમાં બાલકોનું અને આપણું ધર્મસિદ્ધ છે, તથા આપણા બાલ્યુભોગી સદાચ વિના પ્રગતિ થવી કઠિન છે: આથી-પોતાનામાં તેમજ ઓળો, પુરવો, અને બાલકો,—સર્વમાં સહચાર અને સુવિચાર, તથા ઉદ્યોગ, સત્ય, પ્રેમ અને ત્યાગનું પ્રાકટ્ય, એમ નિરંતર પ્રયત્ન કર્યા કરવો, એમ આજ સંતાનોનું અર્ દેશવત છે.

પુસ્તક ૧૪ સુ.]

નવેમ્બર-ડીસેમ્બર.

[૨૫'ક ૧૧-૧૨ ૧૯૧૭.

સરસ્વતી.

વન્ધુઓને વે ચોલ.

હેતુક—દેશ મુક્તાગીરી મંગલગી.

વન્ધુઓ ! શું તમે આગળ વધવા યાહો છો ? તમારી ચડતીની અ-
ભિલાષા રાહો છો ? શું હિન્દુનું ગત ગૌરવ પાછું હિન્દમાં વસાવવા સત્ક-
વિત્ત છે ?—પણ તમારા હૃદયમાં કોવરી રાહજો કે જ્યાં ધુધી આર્ય મહિ-
ષાઓ ને સુયોગ્ય કેલ્લવળી રૂપ અલંકારોયી અલંકૃત કરવામાં આવી નથી,
ત્યાં સુધી હિન્દની ઉન્નતિની આશા રાહજી, એ વ્યર્થ છે. તમારી ઉન્નતિ
માટે મને પ્રાર્થના બહુ મારો ઝો: પણ પ્રાધાન્યપટે વિરાજતી ધીજ જે “હી
કેલ્લવળી ” ત્હેને વિસરી જાવછો, ચોલો, ત્યારે ચડતી ક્યાંથી થાય ? જે
દેશની ઉન્નતિ થયેલી છે, તે દેશ સરખાનમર કર્યો તો તમને ત્યાંની મમદા-
ઓ સદ્ગુણ અને કેલ્લવળીરૂપી વસાલંકારોયી વિમૂષિત થયેલી માલમ પડશે.
હીઓની ઉન્નતિ સિવાય દેશની ઉન્નતિની આશાઓ રાહજી, એ હવામાં
ફિલા ધાંધવા સમાન છે. મ્હારું પરું કહેવું નથી કે મધ્યી સ્ત્રીઓને ધી. એ
એમ. એ. વનાવવી; પણ પોતાનો યુદ્ધસંમાર જ્ઞાંતિથી અને મગલવાર્યા ચલા-
વી જુલે અને પોતાનાં ચાલકો—દેશના અભિવ્યના સદ્ધારકો—કે એવવા

ઉપર દેશેનું માવિષ્ય ઘણે અંશે અવલંબી રહેલું છે, તેઓનાં કુમળાં હૃદયમાં સદ્ગુણનો પાયો જાણી શકે, તેઓને નીતિને પંથે પ્રેરી શકે, તેઓને સ્વદેશ પ્રેમી અને ધર્મચુસ્ત બનાવી શકે, તેટલી કેલ્વણી, તો આર્ય-મહિલાઓને અવશ્ય મઝવી જોઈએ. જે જે મહા પુરુષો થઈ ગયા છે, તેમાંથી ઘણાઓની ઘડતીનું કારણમૂલ તેઓની માતાઓ હતી. શિવાजी મહારાજનો દાસલો લઈએ. તેઓને ન્હાનવણથી જ તેઓનાં પૂજ્ય માતૃશ્રી જીજીવાઈ સ્વદેશપ્રેમી અને ધર્મચુસ્ત બનાવવાનું શીખવ્યું હતું. માતાની શીખને અક્ષરશઃ અવલંબીને, તેઓએ કેવાં મહાન્ કૃત્યો કરેલાં છે, એ સહુ કોઈને વિદિત છે. એક ગૃહમાં જો સ્ત્રી અપળ હોય અને પાતિ કેલ્વણી પામેલો હોય તો તેઓનાં વાલ્કો મુધરશે કે નહિ એ વાત શંકાસ્પદ છે. પણ જો સ્ત્રી વિદ્યાદેવીની અપાસક હોય અને પાતિ બિનકેલ્વણી હોય તો વાલ્કો અવશ્ય મુધરશે, એ નિર્વિવાદ છે. બંધુઓ સ્ત્રીઓને અપળ રાહી ત્હમરા ગૃહેને સ્વર્ગ સમાન બનાવવાને બદલે શા માટે કલહ-મંદિર બનાવો છો ? ત્હમરા વાલ્કોનું દિવ શા માટે હોમો છો ? દેશના મહાન્ દુશ્મનો શા માટે બનો છો ? બંધુઓ ! “સમજ્યા ત્યાંથી સવાર” છઠો, જાગૃત થાઓ ! પવિત્ર પ્રતિજ્ઞાથી બંધાવ કે “અમે સ્ત્રીઓને યોગ્ય કેલ્વણી આપવામાં પાછી પાની નહિ કરીએ” અને અલ્પ સમયમાં તમે હિન્દની સ્થિતિ તદ્દન નવીન જ જોશો. અસ્તુ.

કાવ્યકુંજ.

—૨—

શીયળવ્રત.

—૦૦૦—

લેખક—ખેડેન મુનમગૌરી ચીમનલાલ મહેતા

શિખરિણી

વધુ જાણી ખેડેના ! સુખદ શીખ મહારી હર ધરે ।
સજી નીતિ યજ્ઞે, શિયળ સુખપ થે પરવરે,
ઝીને આ સસારે, શિયળ સમ સાચુ સુખ નથી,
ઝીને આ સસારે, શિયળ સમ સાચુ વ્રત નથી.

બસે હોયે રહ્યા સમ સ્વરૂપ સ્વામા જગનમાં,
બસે હોયે માને અતિશય કૃપા કાવ્યકૃતિમાં
ઉચ્ચ કુળે જન્મી હૃદય કુળ વિશે હોય પરણી,
મીઠી વાણી વક્તી નિપૂણ બની વિદ્યામહિ ધણી.

હશે રમતી રામા વિભવ મુરના ઈ સદનમાં,
સજી સોળે સોળે સુભગ બની નહાવે મગનમાં,
બસે સર્વે હોયે તદપિ શીત સ્ત્રી ને નવ ધરે,
અભાગી નારી એ જગમી જગમાં ફેગટ ફરે.

અરે ! જન્મી જગમાં શિયળવ્રત જોણે નવ ધર્મ
અરે ! ખેડેના તેતું છવિત ઝોળે મહુ મધુ
નહિ દિસે સાડ સુરભિલીન ને પુષ્પ સજની,
નહિ શોભે સ્વામા શિયળ વીણુ ને ચદ્ર રજની

લગવી માતાની કૃપ જ કુવ અંગાર થઇને,
બની બ્રહ્મા બામા અધમ અતિ દિસમાંદિ બનીને
અરે ! એ સ્ત્રીઓને હૃદય જગમાં ના સુખ મળે,
અરે, પાપી નારી નરકમહિ મૈા નિમ્મય પળે.

સદ્યા દાદિ કષ્ટે તદપિ ધીર હારી નહિજ એ,
જુઓ ગુળથો શો ! ગજજ દ્રૌપદી શીર પ્રાચી
સતિ પાયાળાને અસલ દુષ્પદાં શિર પડીમાં,
તથાપિ સ્વાચ્ચુ ના શીયળ—નીતિ યજ્ઞેથી છડીમાં

કદી કળે આવે શિયળ ત્યજતાં ના કરી જઇ
બલે જાતુ નનમાં તરે કડબની જાત ધરવી;
સુખો દુઃખો સાથી પડીક મહિં આવે ધરી જતાં,
સદા કરતી જાયા સમજ સજી લે શાન્તિ ઉરમાં.

વિરહ-સંભારણું.*

લેખક—રવ. સૌ. બહેન ઉમંગ.

(તારક.)

સખી, શા શબ્દગાર હવે મળ્યા ? પ્રિય પ્રાણપતિ પરદેશ ગયા;
નહિ પોદું પલંગ પધારી બધી, મુખવાસ ન આમળ મૂક, અલિ !
પરભાત ચતાં નિત રનાન કરી, મમ મુખ જુવે અતિ હેત ધરી;
કરી લાડ મને લાડ પાસ અલિ ! કરતા પ્રથુની દૃઢ ભક્તિ ખરી.
'કર શિવ રસોધ' દહિં દુખલા, સખી ! સાદ કઈ જમવા વજતા;
પછી વચ્ચે અનુષ્ઠાન અંગ ધરી, જટ ઓઢિસ ગમ સુહાસ્ય કરી.
તલિયી વળાન સખી સાજ ચયે, કરી વાળુ અહે નિજ મિત્ર રમે
કરી રમ્ય સ્વિનાદથી રાજ મને, પછી પોલી જતાં સુખચાત-ગને;
સખ રમે ન દેખી શકે ગીડકુ, દુઃખચાક્ર પછી ક્યમ ઉચરવ !

ભગિની રનેહ

લેખક—બહેન ત્રિવેણી પરલ.

(ગઝલ)

પ્રશ્ન:

તમે નો બાઇ વાઇ કહો, પછી સંક્રાય શાને ત્યો ?
હરે સંક્રાય આવે નો, અમોને એ મનાવે તો;
ભગિની બાઇ ને જાણે, નહીં તે તો કદી આવે,
નહીં જુદાઈ રાખે તે, વળી મ ક્રાય લાવે એ,
તમે સંક્રાય ને લાવે, સુંદર માનવા દેશે !
તમે, નહીં ભાત માનો છો, જ્યાં તમ ગોલ જાણે, તો !

પ્રત્યુત્તર:—

અરેરે ! તાપ શુ એ'તુ, સુધુ તે કાવ્ય કાં થેલું ?
હૃદયમાં એણુ કાં આવ્યું ? વચન મમ સસ નહીં જાવડુ,
નથી સ કામ રાખ્યો મ્હે, નહીં રાખે જાગિની તે
નહીં જીલ્લ રાખે ને, તમે કા એણું લાગે તો ?
મળી હુ આખીમાખી ને, વધુ શુ વાર્ધ નેયે તો ?
ન ખોદું દિલમાં લક્ષ્મી, જન્મતેતો ન્યાય કઈ નેલ્યો.
જતાં મમ દોષ લાગે તો, કૃષ્ણી જાવુ ધટે છે જ,
લખે ભાન્તિ, વદે બ્હેલી, વિશેષે ખોલવાથી શુ ?

ત્યજાયલું હૃદય.

લેખક—સી. મૂળગૌરી ચીમનરાય.

(ગદ્ય)

શુધાવુ દાખને ના હું, શુદ્ધવો કાપ ના ખુને !
મ્હને એકાન્ત છે બહાર, મળુ છું હું જાણુ છું હું !
ત્હમે જે આશયી ધેરા, નથી તે માફત માટે !
ધટે ના જાવડુ ત્હાંયે, અરે જીવન છે રાત્રી !
ગમી છે દીલમાં હરદમ, મળે ના શાન્તિનું નામે
રિચતિ આ માફત માટે, અરેરે શુ લખાઈ છે ?
તમે વચ્ચે, તમે રાત્રી, ખુશી આનંદમાં નાચો
મહારા માટે તો રોકુ, લગટે આ લખાયુ છે !
મળે સ્નેહ ત્હમે મેઝાં, ઉપાડો અતરો બોળાં
સુણી, ઘોસી, દુખો, દેવા, તમે ખાલી કરો બહાર
ખુશી થાઓ લાયે બહાર, રમે એ રમતા યાચા
મહાર માટે તો હાવા, નિગરા નિરમાઈ છે
કઈ મ્હારે હરો કેવુ, કમુ આ દિલમાંલિનું
રડીને ખોલવાનું કે “ નથી હું ? ” આદિ કો ત્હારું ?
રડીને જાની માની હુ, કઈ ખાલી હટે મ્હાર
લઈ હૈયે દબાવે તેવું દાખયે નથી મ્હાર
હૃદયમાં પ્રેમ જ્યાં બે છે, નયનથી આંસુ ડાં બે તે
લ છે આંસુયે હેવુ કો, નથી મુગ માટે કો આંહીયાં

રડીશુ વા, મરીશુ વા, બળીશુ વા, જળીશુ વા
 તથાપિ કાષ્ટને મ્હારી, અરે, જગમા નથી પરવા
 તનુવેલી તણે જનમે, હજુ દિવ ખૂબ ના વીત્યા
 સુકાઈ જાય છે વેલી, અરે દિવરાય છે વેલી
 સુકાઈ જાય ત્હોયે શુ, હુલાઈ જાય ત્હોયે શુ ? ॥
 લલાટે નો લખ્યુ હેવુ, મઠી કરવુ કહોની શુ ?
 ત્હમે સયોગમાં રે'જો, મ્હારી વાત ના કંજો
 અમારૂં તો હૃદય આરૂં ધર્મ ચૂક્યુ ધર્મ ચૂક્યુ !
 અશુ વિના બહુ મ્હારૂં જીવન આ સર્વ સૂકુ છે
 હૃદય યશુ સુખ હાવાં તો, રૂદન અવ માત્ર સૂચ્યુ છે
 ગુણોની કોણીઓ મ્હારી, મધુરી દેહ આ મ્હારી
 અશુને નો ન જાવી તો, ટકે છે હાય તે શાને ?
 યશુ છે દિવ આ હૃદય, પતિના માટ નો મુગ્ધ
 નથી કંઈ સ્વાદ એ માંહી, નથી મહી સ્નેહમે કાષ્ટ !
 ત્હમારું આસુએ હાવાં, કરો ના લજશે મ્હારા
 મ્હને અડશે ન કો હાવાં, મ્હને ખસ ગોત છે ખ્યારૂ
 અમે એકાન્તમાં રેશુ, અપેલી ગુરીને મરશુ
 વખત આવે કંઈ રડશુ, હૃદે ખાલી કંઈ કરશુ
 ત્યજને એ ગયા ત્હોયે, ન જૂને આ હૃદય મ્હારૂં
 મનોકર મૂર્તિ જ્ઞાતાની, હૃદે કોરો રહી મ્હારૂં
 હૃદય કોરી રહી મ્હારૂં, હૃદય ચોરી રહી મ્હારૂં
 પરંતુ રૂપ મુંઝુ એ, ન કે'તું કાંઈ દુ સારૂં.

હિન્દી ખહેનોને વિનંતિ.

લેખક ખહેન સૌ. કલુખહેન છગનરામ મહેતા.

ભગિની એ! હિન્દી મારી, યશુ જન્મત સન્નારી !
 બણી નીતિ વિનય ધારો, હિઆ સદૃશ્ય સહુગારો.
 હૃદય રવિ દિદનો ધારો, જાઓ સહુ રાત્રિના જાશે
 ગુહો સ્વર્ગમિતા સ્વાશે, ગીતો મંગલિય સહુ ગારો.
 ગૃહિણીનું શુદ્ધ જીવન ધારો, સુબ્રાવભાવ દેવાશે
 પૃથ્વીપર દેવ અવતરશે, અને દુઃખ દિન્દના હરશે

સ્વદેશજ દિન્દ તું મારે, વખત શો આવિયો તારે ?
દશા એ જોઇને તારી, હૃદય આ કાંપતું બારી
ખિચારી ભારતિ ખાળા, સહે શિવ કુખની જાળા,
હૃદયમાં છાતું બહુ રોતી, કરેથી આસુડા ઘોતી.
મને હૈયે ધડું લાગે, કુખે કુખી દિવડું દાઝે,
કુખીનાં કુખને દરના, સ્વદેશી કીર્તિ ઉદરવા.
અરે એા હિંદની બહેનો ! વખતને માન તો આપો.
કદગી રૂઢીને ત્યાગો, ભગિની મુજ દેશની ભગો.
ભરત આ ભૂમિ દીપાવો, જીવનનો શુભ લ્યો લ્હાવો.
પ્રમુને પાપ હું લાગુ, સ્વદેશે ઉત્તતિ માગુ

—x—

હાલરડું.

લેખક—બહેનશ્રી પદ્માવતી

ખમ્મા બહેનાં ! મ્હારી લાક્ષ્મી રે લોલ
પારલે મુતાવતી માત ગાતી વ્હાલશુ રે હો । ખમ્મા બહેનાં !
ધન્ય આ દિન રણીઆમણે રે લોલ ધન્ય સુરજ પ્રકાશ
(ભાઈ) લક્ષ્મી વાસ છે રે હો । ખમ્મા બહેનાં !
ગળી અંકે જગત ઘેરતું રે લોલ (મ્હારી) ઉમાની અંકે “ જગત ત્ર ”
આજ બેવડું રે હો । ખમ્મા બહેનાં !
ધરા દીપે છે મતુ રત્નાથીરે લોલ, રત્નો દીપે છે ગુણીમાત
જન્મ આપતી રે હો । ખમ્મા બહેનાં !
આશા અનેકનું આ દુલ્હરે એલ લાવિ પ્રગતવું ફેત
પોદ્ય પારલે રે હો । ખમ્મા બહેનાં !
પ્રેમી શાપક માગી આપજોરે લોલ । વસ્ત્રે રસીલો પ્રભુ । મેધ
દળ આ, રોપશે રે હો । ખમ્મા બહેનાં !
સરિતા સમા હો બહેની ! નિર્ભંગરે લોલ, ધોળો ! અનેકાનાં પાપ
“ પતિત પાવતી ” રે હો । ખમ્મા બહેનાં !
આશા અનેરી મ્હારે આટલી રે લોલ—“ યાજ્ઞો ! મુણીલા નિષ્પાપ ”
“ મુજ હાલરડું ” રે હો । ખમ્મા બહેનાં !

ભાઈ, ચેત જરી!

લેખક—બહેન સો. ચન્દ્રકાન્તા ત્રિકમલાલ વર્ણી.

મનની મનમાદિ રહે, હરી કરે સો હોય
પાલક પગમાદિ રહે સચું નહિ ત્યાં કોઈ રે...ભાઈ, ચેત જરી.
મિથ્યા જગમાં ફાંફાં મારે, આમ શુક નવ લુએ,
પડતાં ઘુજપર કાળે ઝપાટે, આખ્યો દાખી રહે રે...ભાઈ, ચેત જરી.
દયા ધર્મનો પાપા પાવે, વળી ધૈર્ય દિગ્ગતથી બાવે.
તે કરતાં જો કર્ય કંઈજુ તો દોષ નથી તારો રે...ભાઈ ચેત જરી.
આમા માદિ અધ જાતીને અભિમાને ના મરડા તું.
એ વિષયું જો એર દળદળ તુંજ અમે ખરડાતું રે...ભાઈ ચેત જરી.
સ્વર્ગ નથી ભાઈ મળવું રહેલું તે મારે કાંઈ કરવું ખેલું
સામ તથા સંગી જાતી રહેલું એજ પગથિયું ખેલું...ભાઈ ચેત જરી.
હરે કરી દિલથી માયાને પડીલ ના કરી એ પાયાને
સંસારે જો તરવા માગો મત્ત જનો હરિ ગુણમારે...ભાઈ ચેત જરી.

પ્રેમ હિન્દોલ.

લેખક—એક બહેન.

આવેને સસીલા પોટો દહિણો ઝુલાવું,
દહિણો ઝુલાવું રનેહે ગીતલડાં આવું. આવે.
સોના રૂપાનો મારો દહિણો જનાવું,
ય પા મોગરાથી મારો દહિણો બ્હેમવું. આવે.
ઉજળતા લલ્લે દુતો પ્યારને હીચોળું,
હીરાજામાં કરતા કરતા મોરલા મુકાવું. આવે.
હીરની બારેલી દોરી હીરને જ પાતું,
ઉજળના પ્રેમે ભરી દહિણો વધાવું. આવે.

સુકાનીને અભ્યર્ચના.

—(૦)—

લેખક—સૌ. મીડી બહેન.

[હિમી હિમી જોઈ બહાવાં તમારી પાટી—એ શબ્દ]

મીડી મીડી રૂરુરુતી આશા મુજ નાવની (૨)

ધીરી ધીરી સ્હેરે સંસાર-સર-સાવની, મીડી મીડી—

નિધિ નીર મધ્યે ન ડગતા સુધાની । (૨)

સાચી અનુકંપા હૃદય આ સુકાની (૨)

વેલી રમેદ-વારિશી સીચો મમ ભાવની, મીડી મીડી—

“ઠંદર નહી જયાં”-

લેખક: એક “બહેન”

ઠંદર નદી ત્યાં કામ તજી દઈ રોકેલું કહો ફરવું શું ?
મરતાં તક પણ મર્મ ન જાણે મરણ યર્ષ ત્યાં બળવું શું ?
દયા નહી જેના દિલમાં તે ભક્ત પયમાં બળવું શું ?
નામ વાવા વસે આમ જે રહી રજકને ગળવું શું ?
સરખા સમજે જોળ જોળ સાં હેત ધરીને દગવું શું ?
અમૃતનું બોજન કરી અગણું વિષ ખાવાને ધાવું શું ?
જેનું મન જુદામાં જડિયું તેની સાથે જવું શું ?
મન્યો જન્મ માનવનો તો પડી મૃદમણે મરણવું શું ?
સદૃશ વચનામૃત-નરસ છોડી ખાળ વિશે ખરણવું શું ?
સાર નદીં સવનેસ જહીં ત્યાં ભમિન યર્ષ ખરણવું શું ?
પાક બળવવા ઠાઠ થકી તે રાજા થઈ સરણવું શું ?
શીતળ તજી તરવરની છાયા તડકા મીઠિ તપાવું શું ?
દયા ધર્મને તજી ખજાકમાં ખેટા દામ દમાવું શું ?
પ્રમળ બની પરતજ પાણીના પાપવિરોધકવું શું ?
જે નગરીમાં ન્યાય મળે નહી તે નગરીમાં રહેવું શું ?
કદેસ કષ્ટનો કાન ધરે નદીં તેણ આગળ કહેવું શું ?
અંત દિશ્ય કહે સાર વગરના સંદામાં સપાવું શું ?

હૃદયોદ્ગાર:-

—૧૧—

લેખક: એક! બહેન.

(ગઝલ.)

અહા! એ સ્નેહની મીઠી, હતી દૃષ્ટિ વડે સુખી,
 નથી એ સ્નેહની દૃષ્ટિ, હૃદયની શાન્તિ ગર્ભ ઉડી.
 અરે, એ દિવ્ય સ્નેહે કું, રહેતી સુખમાં મરાયુવ,
 ગયાં એ સ્નેહને એ સુખ, રક્ષુ રે એકલું તો દુઃખ!
 અનેરા સ્નેહ નિર્ઝરિયે, નહાતી પ્રેમ આનન્દે,
 છડી રે ક્યાં ગયું મ્હાડે, અપ્રુત એ પ્રીતિનું મરણ!
 જડે નહિ-સૌધતાં યાત્રુ, જગતમાં ક્યાં હશે શુભ્યુ!
 શીતળ જે સ્નેહની છયિ, પળે આનન્દ ઉરમાંડે,
 મીઠી શાન્તિ હતી હૃદયે, સુખ એ સ્નેહની છયિ,
 ગયો આનન્દ છુટાઈ, હૃદયમાં જવાયે ઠેલી, રૂઢી!
 અમોઘી આત્મની જ્યોતિ, ગર્ભ આલી, રૂઢી રોતી,
 વહી ગઈ સર્વ સુખ આશા, રૂઢાણે, ના હૃદયના ધા.
 જગરતી વેદના હડી, જુવાણે ક્યેમ રે હુંચી!
 ગયું સહુ જીવનું નર, પ્રભુ ગરબેનું છે આ હરે

જીવનનું સાફદય.

—૦૦૦—

લેખક: બહેને ધી મહિબહેન.

(મધ્ય એવે આરામથી આધર આંખે દેવીરું)

આ જીવન ગયું બધું વ્યર્થરે, મુખીમાં કાંઈ કરીએરે;

જેવળ દુઃખમય આ સંસાર, તે સુખમય કરીએરે.

પ્રથમ જોણું વિચારી બહેનરે, સત્ય સુખ શીમાં છે ?

વિપવિધ વિલાસના ભોજ રે એતો ગિચા વામા છે.

અવકાશ વાચી સદ્ગુણે સાર ગ્રહી લેવોરે
આ મોઢિ મનુષ્ય દેહ ઓલો નાહી બાવોરે
જુઓ સતી સ્ત્રીઓના દૃષ્ટાન્તરે વર્ણ્યા કષ્ટ વેડ્યાં રે
છતાં ચૂક્યાં નહિ ધર્મલેણ અને પરમ ધ્યાને ભોરે
આવે આસિદ્ધિપામિ અનેકરેધીર પ્રરી રહીયોરે
જગજ્ઞાના એ છે ખેલ માની સર્વ સદીઓરે
કામ ક્રોધ લોભ મોહ ને મંદ રે અનેરે સતાવેરે
બુલવણીમાં ભરઆવી બ્હેન માયામાં નચાવેરે
રીપુઓના કરવા સહોરે જ્ઞાન બહુ ધરવુરે
આમહથી કરવે નારા મૂળ પદે રહેવુરે
કરવાં છતાં બધો વ્યવહારે અતરથી વિપ્ત રહેવુરે
ચિત્ત મોટાડય પ્રભુ માહિ સદા સન્માર્ગે રહેવુરે
આવુ આવુ વિચારી સખી નિત્યરે શ્રદ્ધા જન્ય કરીઓરે
સહજુદિ આપો નાથ થાયુ પદે નમીનેરે

હિન્દ-પરિસ્થિતિ

—(૦)—

લેખક સો. બાળાગૌડી પઠીખ

પૂર્વે વસતી હું જન્મવિશે,
હતી અગ્નિરોમણી સૌ ઉપરે,
રમતી હું દેશ પ્રદેશ પિઠે,
સૌ દેશ મહી, હું એટ હતી

છે ભવ્ય હિમાચળ વેણી રહી,
સરિતા મેંગા મુજ શ્રેણી મહી
તતુળ લક્ષ મુજ ચણું કને,
રહી છે સિંધુ મુજ સ્ત્રોત પરે

મુજ દેશતંત્ર સૌ વસ્ત્ર જતાં,
પરદેશ મહી વિખ્યાત ધર્મ,
મમ ઉચ્ચ સ્થિતિ નિરખી સૌ જા,
મુજ અર્થ પરે સમસાધ જતાં,

પતિનો વિયોગ.

લેખા—બહેનશ્રી ત્રેમકુંવર જેઠાલાલ.

પતિનો વિયોગ પ્રભુ મનં બહારવે રે,
 મન ગહારવે સુખે નિદા નહીં આવે રે—પતિ.
 ખાતું પીતું ખતિ હવે મુજને ન આવે રે,
 અરેરે । પ્રભુજી મારું મનકું અકળાયે રે—પતિ.
 પહેરૂં આશુજી સારું દિલકું દુઃખારે રે ।
 દિલકું દુઃખારે મારું, મનકું મુંઝારે રે—પતિ.
 બંધવ્ય ને વાડી ગાડી લાગે છે, અકારાં રે,
 લાગે છે અકારાં પ્રભુ સાગર સમ છે ખારાં રે—પતિ.
 કુટુંબ વિયોગી હું તો દુઃખિયારી ઘારા રે,
 દુઃખિયારી ઘારા પ્રભુ ગયાં સુખ મારાં રે—પતિ.
 દયા ન કંઈ આવી પ્રભુ હયાં પતિ મારા રે,
 બની હું લાચાર પ્રભુ કરી નિરાધારા રે—પતિ.
 શાંતિ આપો શાંતિનાય અંતર્યામી મારા રે,
 છોડી ગયા સ્વામી મારા પ્રભુજી, ઓ ! મારા રે—પતિ.
 સંકટ રોં વેકું પ્રભુ મદા દુઃખકારી રે ?
 મદા દુઃખિયારી પ્રભુ સૌને હું અકારી રે—પતિ.
 ગયા છોડી માત તાત પુત્રી વળી ખ્યારી રે,
 પુત્રીના વિયોગે દુનિયા લાગે છે અકારી રે—પતિ.
 કષ્ટ મારાં દાપો પ્રભુ દાસી હું તમારી રે,
 દાસી હું તમારી પ્રભુ સુણો વિનાંતિ આ મારી રે—પતિ.
 શરણે તમારે આવી વ્હાલા ક્યો જગારી રે,
 વ્હાલા ક્યો જગારી પ્રભુ વહારે આવો મારી રે—પતિ.
 ચરણમાં રાખો પ્રભુ સંકટથી નિવારી રે,
 દાસી ત્રેમકુંવરની લેજે અરજ સ્વીકારી રે;
 અરજ સ્વીકારી પ્રભુ ભેરો જગારી રે—પતિ.

ઉઠો બહેની ! બહેલાં.

લેખક બહેન સૌ. ગુલાબ.

ઉઠો બહેની બહેલા, અને ક્રોધ કરો સદૃષ્ટિ	
મારી બહેનો શોભા વધારો દ્રિકુળની	ટેક
દાતણ પાંજી ગ્રાપો, પતિ પ્રિય નહીં સંતાપો,	મારી બહેનો.
સ્નાન કરીને પ્રીતે, વસ્ત્ર ધારો સુભ રીતે	મારી બહેનો
સંસ્કારવદનાદિક કમોં, જે ઉચ્ચ વર્ણના ધર્મોં,	મારી બહેનો.
તે વખતે સંગે રહીયે, પતિ જે માગે તે દષ્ટએ,	મારી બહેનો.
સ્થાપ કરી રૂઢી રીતે, નિજ પ્રભુ જમાવે પ્રીતે	મારી બહેનો.
નિજ પ્રિયની આજ્ઞા લઈને ઘર ધર્મે વળગે જાહે,	મારી બહેનો.
બહેનો પતિ આજ્ઞામાં રહેણા, તો સર્વોત્કર્ષ સુખ લેણા,	મારી બહેનો.

વિધવા બહેનોને.

લેખક—ગ. રવ. મુન્દર બહેન ધનસ.

મારી પત્નિ વિધવા બહેન, સુણે એક ચાતલી,
 બહેનો જેખી તમારાં દુઃખ, બળે મુજ છાતની
 હવે સખી હૃદયથી ટેક, સુધારવો કરીને,
 નિત્ય વસ્ત્રો વિધવા નોર, નનુસરી ધરિને
 દુઃખ આવી પડ્યું જે શીર, સહેતુ તે અનથી
 હવે દીન યોગ અવતાર સૌભાગ્યના લગથી
 નિત્ય ધર્મ તણો સુણો, હૃદયમાં રાખો
 કરી અતર ચિત્ત નિરાધ, સદા મનવાળો.
 ભગવંત ભગવંતમાં ભાવ, ધર્મ સંવ વાળો,
 પરસોમાં વિધવા ધર્મ તણા રંગ આપણો

વાર્તાલહરી.

સૌખ્યનિધિ.

લેખક—બહેન શ્રી. રમણીકૃષ્ણામી મહેતા

(૧)

સાજના પાંચ વાગ્યાનો વખત થયો છે. આ વખતે એ બાલિકા ઘરમાંથી રસ્તા ઉપર ને રસ્તામાંથી ધરમા આગમન કરે છે. ધરીમાં ધરીઆળ સામું જોય છે, તે ધરીમાં બારીએથી રસ્તા ઉપર નજર નાખે છે કાઠની વાટ જોતી દોષ એમ એના મુખ ઉપરથી દૃષ્ટિગોચર થાય છે દરરોજ આ વખતે એના મોઝા લાઇ એલિસમાંથી ઘેર આવે છે કે- ઈકે જ વખત તેને પાંચ વાગ્યા કરતાં મોડું થાય છે આથી તે બાલિકા પોતાના ભાઇના આવવાની રાહ જોતી હતી દરરોજ જ્યારે તેના મોઝા લાઈ આવે ત્યારે તેને એકદમ વ જમીને પોતાના આખા દિવસનો રિજર્ટ રમ કરતી હતી ને કહેતી કે—“ગે આને પાંચ ક્યો છે જાણીને મે બિલકુલ હેરાન કર્યા નથી.”

પરંતુ આને પાંચ કેદરના વાગી ગયા છે ને હજી આપણી મુંદરના મોઝાઆઈનો કંઈ પતો નથી એવું થુ કારણ? મુંદરને તે હવે બિલકુલ ધીરજ રહી નહિ. તે પોતાની ભાભીની એકાદીમાં જઈને, કરજાજનક મુદ્રા કરીને તેની પાસે આગમન પુરથી ઉપર બેઠી.

એની જાણી લક્ષ્મીએ જોયું તે મુંદરની આંખમાં ગમ્યા ચમુનાનો પ્રવાહ એકદમ ચાલુ થયેલો છે તેજે તેને પ્રેમથી પાસે બેસાડી. તથા મોઝા ઉપર હાથ મેલવતાં કહ્યું કે “કેમ બહેન મુંદર, આને એમને આવતા મોડું થયું તેમા તુ આગ કરે છે? દોષ, કાંઈ દિ વસ કામ દોષ ને આવતા વાર પણ લાગે.”

“હા, હજી મોઝા લાઇ આવ્યા કેમ નહિ, જાણી? પરમ દિવસે પણ એમ જ મોડું થયેલું ને છેક સાત વાગે આવ્યા હતા ને આવ્યા પછી કહે કે હુંતો સભામાં મર્ષો હતો સમા કંઈ ઘેર આવવાની તેમ જ નારતો કરવાની ના કહે છે કે થુ? આને જા જો ની, હુ તેમની સાથે બેઠવાની જ નથી? આને મારે એક જમન બતાવવાની હતી, ત્યારે આને જ તેમને મોડું થયું! હવે આવવા તો દો. તેમને હું બોલાવવાની નથી. તેમ જ ગીત પણ ગાવાની નથી.”

“એમાં તમે ચીજવાઓ છો થુ કમ? બહેન! તો તો ખરેખર ગાંડા—”

“સાઈ હુ ગાંડી થુ તો જાણી! જાણી, હું તમારી સાથે પણ બોલવાની નથી.”

અહીંમાં એક વાત અવસ્ય કહેવી જોઈએ કે આપણી બાલિકા મુંદરને કાંઈ તમે તો કહે તે બિલકુલ પસંદ હતું નહિ.

“ખરેખર, સાચુ મને ધણી વખત કહેતાં કે આટલી નાની છોકરીને તુ તમે થુ કમ કમ કહે છે?” એમ એની જાણીએ જરા મોટેથી પણ પોતાને જ કહ્યું

લક્ષ્મીએ એકે પોતાને જ કહ્યું. પણ તેને લીધે પહેલાંથી જ રડવા જેવી થયેલી

સુદરે માતાનું સ્મરણ થવાથી મોટેથી રડવા માડ્યું. લક્ષ્મીએ તેને છાતી સરસી આપીને તેને આશ્વાસન આપવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી. પણ સાસુના સ્મરણનું દુઃખ અતિવધિ યવાને લીધે તેની આંખમાં પણ અશ્રુનો પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો.

આ ચિત્ર આમ જ રહેવા દઇને, તેઓના પૂર્વજીવંત તરફ નજર નાંખીએ

(૨)

આત્મારામના બાપ રાજરામ, એ અમદાવાદના પ્રખ્યાત વૈદ હતા. ગરિબ ગર્યાં તરફ તેઓના અતિશય હક્તિલાવ તેમ જ દયાળુ વૃત્તિ હોવાથી તેમણે લૌકિક કાર્તિ સારી સંપાદન કરી હતી. તેઓનું ફક્ત પૈસા કમાવાં તરફ લક્ષ હરું નહિ. આને લીધે આશરે પાંચ વર્ષ ઉપર રાજરામને દેહ છોડ્યો, ત્યારે આત્મારામ વિદ્યાર્થિ અવસ્થામાં તદ્દન નિરાશ્રય થયો ને તેને માથે સસારરાકટ અવાવવાનો બોમો આવી પડ્યો. પરંતુ હજાર કૃપાથી તેને શિષ્યવૃત્તિ સારી મળવાથી એના ગાંઠને કંઈ પણ નુકસાન આશુ નહિ. તેણે થોડા વખત ઉપર જ બી. એ ની પરીક્ષા પસાર કરી છે. ને જે સંસ્થાએ એને વૃત્તી સહાય કરી છે. તે જ સંસ્થામાં એણે અંગ્રીકપર્યંત કામ કરવાનું સ્વીકાર્યું છે. તેને બીએ દેહલે આના કરતાં સારો પગાર મળે એમ હતું. પણ પોતાની મદદ કરતી સંસ્થા તરફ તેને પ્રેમ તેમ જ આન હતો. આને લીધે તેણે તેજ કાસેજમાં અંગ્રીકપર્યંત થોડા પગાર ઉપર સંતુષ્ટ રહીને સેવા કરવાનું સ્વીકાર્યું. તેને પરાપક્ષર, સેવા તેમ જ દયાળુ સ્વભાવનો વારસો એના પિતાજી તરફથી મળ્યો હતો ને તેણે તેના યોગ્ય ઉપયોગ પણ કર્યો.

આત્મારામનું લગ્ન થવાને માત્ર ત્રણ વર્ષ થયાં છે. સુદરની બાબી લક્ષ્મીબાઈ સાધારણ ગરિબ રિયતિમાં હતી. પરંતુ તેના પિતા સુચિહિત હતા, છોકરીને નિરાશમાં દાખલ કરીને ફક્ત તેના કપડાં અમર ભેંઠતી ચીજો આપીને પોતાનું પિતા તરીકનું કર્તવ્ય પૂર્ણ થયું, એમ માનનારાં એઓ નહિ હતાં, તેમણે જ્ઞાનપ્રણયી જ લક્ષ્મીના શિક્ષણ તરફ યોગ્ય ધ્યાન રાખી હતી. દુર્દૈવથી તે માતૃસુખથી વંચિત થયેલી હોવાથી તેના સર્વ બોલો તેના પિતાને સિરે આવી પડ્યો હતો. તે જવાબદારી તેમણે ધણી જ સારી રીતે પાર પાડી હતી. લક્ષ્મીને થોડું ઉગ્રેષ્ઠ તથા ગુજરાતી વિગેરે-શિક્ષણ સાધારણ મળ્યું હતું. તે પણ ઉત્તમ શૃદ્ધિ તથા ઉત્તમ આત્માને યોગ્ય એવા ગુણોના તેમાં દષ્ટિગોચર થતા હતા. તેનામાં નમ્રતા, સાત્વિકતા, પ્રેમાળતા, ક્ષમા, દયા, આદિ ગુણો વિશેષ હતા. ને તેનો અતુલ્ય આત્મારામને થવા માંડ્યો હતો; કારણ સંપત્તિ વિગેરે સાધનોની અવગણના અતુલ્યતા હતી નહિ, તેાપણ ગૃહનાં સઘળાં માણસોનો પ્રેમ સંપાદન કરીને પોતાના નાના સંસારને તેણે અત્યંત આનંદમય કરી દીધો હતો.

પણ આ આનંદમય સુખાનુભવ આત્મારામ તેમ જ લક્ષ્મીને ઘણાં વખત ટક્યો નહિ. આત્મારામનાં માતૃશીનું થોડાં વખત ઉપર મરણ થવાથી તેના પ્રકૃતિ સમયે કાંઈ પણ પુખ્ત વયનું માણસ ધરમાં નહિ હોવાથી, તેને અત્યંત કટ વેદનું પડ્યું. આ પ્રસંગે મિત્રાણ આત્મારામને એમ લાગ્યું કે પોતાના જન્મતાં બાળકના મરણની સાથે પોતાની પ્રેમાળ પત્ની પણ કદાચ છોડી જશે કે શું ? પરંતુ હજાર કૃપાથી તે એ અલગ રાજગાથી મુક્ત થઈ, આને લીધે લક્ષ્મીની પ્રકૃતિ ધણી જ ક્ષીણ થઈ હતી. “આજ કાંઈની મેં બિલકુલ ત્રાસ દીધો નથી.” એમ સુદરને કહેવાનું કદરૂ ફક્ત લક્ષ્મીની નાણક તબિયત, એ જ મુખ્ય હતું. એમ વાચોએ ધ્યાન કરો જ.

(૩)

જુઓ, આત્મારામ સિમત વગનથી ધરમાં પ્રવેશ કરે છે નિયમ પ્રમાણે હસતી હસતી આવીને સ્વાગત કરનારી સુદર આજે તેને ત્યાં દેખાતી નથી, તેથી તેણે “ સુદર એ સુદર ” એમ કહીને હાક મારવા માંડી.

આત્મારામનો અવાજ સાંભળતા વરને બાલિકા સુદર હરજીની પેઠે દોડતી ગઈ. ને તરત પાછી ફરીને “ લાભી, એ લાભી, મોટાભાઈ આવ્યા. ” એવી વર્ણ પહેંચાડીને, પાછી તેના મોટાભાઈને બાંધી પડી.

આત્મારામે તરત તેને ઉચ્ચથી લીધી. ને કહ્યું કે—“ સુદર મારે આજે મોડું થયું તેથી તું ખીજવાઈ છે કે શું ? પણ નો આજે હું તારે માટે એક નવી બીજ લાવ્યો છું. ” એમ કહીને પોતાની ખાસેનો સુદર કુવળા હાર તેના ગળામાં ધાલ્યો.

સુદરને આ બકીસ જોઈને અતિશય આનંદ થયો ને તરત જ પોતાની બાંધીને બતાવવા ત્યાંથી દોડી ગઈ. દોડતા જતા અગ્રણીમાં દેસ પશુ વાગી પશુ આનંદના ઉત્સવમાં તેની કંઈ પણ પરવા રાખ્યા વગર દોડતી દોડતી બાંધીની ખાસે જઈને ઉભી ને જાણે પોતે હિંચકા કર્યો હોય, તેથી મુઠ્ઠાથી બોલી “ લાભી, જુઓ તો ખરા ! ”

લક્ષ્મીને આ રમણીય દેખાવથી હસવું આવ્યું તે બોલી “ નહિ સુદર, આ તો બહુ સરસ દેખાવ છે. ”

આત્મારામ હવે પોતાનાં કપડાં કઢીને તથા હાથ પગ ધોઈને લક્ષ્મીની પધારી આગળ આવી પહોંચ્યો તેણે કહ્યું—“ કેમ સુદર, આજે તારી બાંધીની તનિમત કેમ છે ? ”

પોતાના પ્રાણનાથને જોતા જ લક્ષ્મી ઉઠીને ઉભી થવા લાગી પણ આત્મારામે તેનો હાથ પકડીને નીચે, બેસાડી ને પોને તેની પાસે બેસીને બોલ્યો—“ કેમ, આજે કંઈ સાફ લાગે છે કે ? બધેરે ઉધ આવી હતી ? ”

“ હા, આજ ઘણ જ સાફ લાગે છે, ” એમ કહીને લક્ષ્મી ઉઠવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી.

આત્મારામે તેના હાથ જોરથી પકડીને નીચે બેસાડી. તે પણ વિશેષ આનાકાની નહિ કરતાં, પોતાના પ્રેમાળ પતિ તરફ પ્રેમથી અવલોકન કરીને બરાબર બેસીને બોલી—“ આજે હારતુરા ક્યાંથી લાવ્યો ? કેવળ ઠેકાણે સજા હતી કે શું ? ”

“ હા, આજે વર્ગ બદલાયો, તેથી અમારા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓએ અમને બધાને મિલગ્યાની આપી હતી અમારા પ્રિન્સિપાલ પણ આવ્યા હતા. ”

“ ત્યારે કંઈ બાંધણું પણ ચર્ચા હતો ? ” લક્ષ્મીએ પૂછ્યું.

“ હા, મેં વિદ્યાર્થીઓને બે સબ્બ ઉપદેશના કલા પ્રિન્સિપાલ સાહેબ તો ફક્ત મારી રાજી કરીને બોલ્યા કે— ‘ ઉચ્ચ વિદ્યા ને ઉચ્ચ સફલોનો રમણીય સંયોગ નો માર્ગ પણ ઠેકાણે થયો હોય તો તે આત્મારામ રાજાતમાજી જ થયો છે—આ વખતે મને જરા સરમ લાગી હતી. ’ ”

“ તેમણે એ ચોગ જ કહ્યું છે, ” લક્ષ્મીએ પતિના સુખ તરફ દષ્ટિ કરીને કહ્યું આત્મારામે તરત જ એ વિષય બદલવાને ખાતર સુદરને ખાસે બેસાડીને કહ્યું—

એકરાએ લખ્યું હોય, તેવી રીતે અહીં લખેલા હતા.

સુ'દરે તે શરણ આત્મારામને જતાએ. આત્મારામે જોઈને કહ્યું કે—“આવું માંસ જેવું કાણે લખ્યું છે? કંઈ બરોગર લીલીમાં પણ લખ્યું નથી. કેવી રીતે લખવું તેની પછી લખનારને ખતર ન હોય, એમ લાગે છે.”

“આત્મારામે કાગળ જોયો ને કહ્યું કે—“તારા જેવી નારાત કોકરીનું આ લખેલું હશે. સુ'દર, હવે તારા ઝોલ-કરવા માંડીએ.”

એમ કરીને આત્મારામે કુકર નીચે ઉતાર્યો. તરેહવાદ દાસ્તરિનેહની વાત કરતાં સૌએ જોજન કર્યું. જોજન પડી સુ'દરને એક વાત કહેવાનો નિત્યનો દાર્દકમ હતો. તે પ્રભાણે આત્મારામ કુવાલે હાથ લુછતા હતા, એટલે જ સુ'દરે કહ્યું કે—“મોરાભાઈ, વાત કહેવી?”

“સુ'દર, રોજને રોજ તને ક્યાંય નવી નવી વાત કહેવી! હવે તું જ બરોગર વાંચતાં શીખ એટલે તારે મારે એક સારી ચોપડી લઈ આવીશ. પડીને બેસીને વાંચ્યા જ” કરે.” આત્મારામે કહ્યું.

“હા, હું વાંચતાં શીખવાની! હું કંઈ પેલીના જેવું આ, હ, એ, અ, એવું લખવાની નથી. ચોખ્ખું અ, ઘા, ઈ, ઇ, એમ બરોગર લખીશ, મોરાભાઈ, આપણે ત્યાં ક્યાં છે તેમાંથી બાણુછની એક ચિત્રપોથીમાંથી તે ચિત્રી મને મળી.”

“હે! ઠીક ત્યારે. સુ'દર, તને તે બાણુછની જ વાત કહું. મને પણ તે જાણાઈએ હતી હતી. તે જર્મ પટેલાંતી એ વાત છે. એક દિવસ સાંજે આપણા બાપાજી પેલી ટેકરી ઉપર ત્યાં ફરવા ગયા હતા, ગરિતો વખત થવા માંડ્યો હતો. તે વખતે રસ્તાની બાણુએ કાંઈ કહ્યુંસવું હોય એવો અવાજ આવ્યો. જોયું તો એક જૂદ માણસ આવવાના પરિઅમથી ધણે જ લાડી ગયો હોય એમ લાગ્યું. આપણા કુરુખીએ તેની પાને જઈને નાડી ત્રાસ વગેરે તપાસ્યાં અને એક નાડી કરીને તે વહને રંગી આંસડી સાથે આપણે પેર આવ્યો.”

“એમ કે! વાત તો થયી આગી છે!” સુ'દરે પ્રશ્નન ચુકાથી કહ્યું.

“પછી તેમને થોડા ઓપધોપચારથી ત્રણ તેમની ખાવા પીવાની બરોગર તમનીજ થવાથી તેઓ જલ્દી સારા થવા લાગ્યા. એક દિવસે તેમણે કુતરના પૂરંક કહ્યું કે—રાજરામ જાણ, તમે તો મને જીવવાના દીધું. હું હવે તમારો જ છું. મને પોતાને કંઈ એકરાં ઈમાં નથી. કાંઈવાચ પણ કરી હું કે ઈ તીર્થસેવમાં રહેવાના જેવુંથી જનો હતો. ત્યાં રસ્તામાં જ મધિ પડ્યો, તે વખતે આપે કૂપાવત યમને મને પૂર્નર્જન આપ્યો તમારી સંમતિ હશે તો હું અહીંઆ જ રોનાગણુને સખા વગેરે શીખવી, પરમેશસ્તું લગન કરી દિવસો ગુજરીશ. પણ આપને કંઈ ગાસ—”

“નહિ, નહિ, મને તે વળા ગાસ જેવું ફેવું!” વગમાં જ આપણા બોલી ઉઠ્યા. તમામ જેવા જૂદ માણસના સયોમથી મને ધણે જ આનંદ થયો છે તમારે વિનમ્ર સંકોચ તાપણે નહિ! થયું, તે પડી જૂદ જુદરણ આપણે સેવે રહ્યા.”

“ખરેખર! પણ ચોલાભાઈ” તે મોનાગણુ ગણું!” સુ'દરે પૂછ્યું.

“એ તો મારું જ નામ બાણુ અને તેજ નામ રહ્યું બોલાવના હતા, બાણુ

પણ ધર્મિષ્ઠ હતા. સવારે સ્નાન સંપૂર્ણ તેમજ ખીતા વગેરે વાપરતા. તેઓ કોઈ દિવસ બહાર જતા નહિ. ‘હું’ પૂજણ કર્યો. હવે મને ઘરમાં બેસવાનું જ વખત છે, એવું પણ કહેતા અને આપણા તુળસીના ક્યારો છે, ત્યાં જઈને શાંત બેસતા. હું તેમને ઘણું જ વહાલો હતો. હકત તેઓ ધણું જ બ્લીકણ હતા. એક દિવસ એવી મનમત કંઈ આપણા પેલા શંકરલાલ ચોલિસ ક્લસપેકટર છે કે ની ? તે આપણા બાપાજીના અસમિત. તેઓ એક દિવસ પોતાનો સરકારી પોસ્ટાલ પહેરીને આવ્યા. ત્યાં બાપુજી બાપાજી પાસે જ બેસા હતા. તેઓ તરત જ ગભરાઈને મારા ઓરડામાં નાસી આવ્યા. ‘મેં બાપુજી ને પૂછ્યું:-’ તમે આમ ગભરાઓ છો કેમ ? પણ તેમણે જવાબ નહિ દેતાં એક ગીસ પાડી ‘બ્લીકણ ખિસાડી જેવાજી દતા કે શું ?’ સુદરે કહ્યું.

“અરે સુદર, એવું બોલીએ નહિ. તેઓ આપણા દાદા જેવા હતા. તેમનું મન ધણીજ ખરાબ રીતે ચડ્યું. તેઓ એક દિવસ દાદર ઉપરથી ઉતરતા હતા; ત્યારે પગથી ઉપરથી પગ લપસ્યોને પડી ગયા. તે બેલાન થયા, ત્યાર પછી તેઓ કંઈ પણ બેસા નથી તેમજ ઉઠ્યા પણ નથી. પૂરાં ઈ મહીના સુદમાં આપણે ઘેર રહેવા પાડ્યા, નહીં બાપાજી કહેતા હતા કે તે વખતે હું ખૂબ રડ્યો હતો. તે કળાટ તે વારનું બંધ છે. તે હલુ સુધી કોઈએ ઉધાડ્યું નથી.

આત્મારામની તે સાધારણ વાત પણ ધણીજ હાવબાવથી રહેવાપાથી સુદરે ધણીજ ગમી. વાત પુરી થયા પછી તે એક બે મીનીટમાં જ નિદ્રાવશ થઈ ગઈ. બેસીને આને જરાક વધુ દસ્તા ને લીધે પછી જ થાક લાગ્યો હતો, તેથી તે પણ વહેલી ઉઠી નહોતો.

આત્મારામ એકજા જ પોતાના નિત્ય નિયમ પ્રમાણે પુસ્તક લઈને વાંચવા પણ આને જ વર્ગ બદલાવેલો હોવાથી પાસ થયેલાઓને લીધે આનંદ, તેમજ “સર, આવડે છે. પેલું નથી આવડતું.” વગેરે પોતાના પ્રિય શિષ્યોના વિરોધી વિદ્યારથી દષ્ટિગોચર મુખ્યદશ, પોતાનું બાપજી, પ્રિન્સિપાલે કરેલી પ્રશંસા, ઘણે દિવસે થયેલી જીજ્ઞાસી સ્મૃતિ વગેરે અનેક નિયારો તેની દષ્ટિ સમીપ વરવરસ લાગ્યા ને તેથી તેનું મિત્ર એપીમાં ચોટ્યું નહિ. તેમ તેને ઉપ પણ આવી નહિ. પોતાની પ્રિય બહેનને નિમ્ન સ્થિતિમાં તેના રિમત વદન તરફ જોતાં, તેણે તેની તરફ બારીકાઈથી જોયું અને ત્યારે મોટીથી તે પોતાના મન સાથે જ બોલ્યો-“હાકરી ધણી હોંડીઆર છે. હવે જરા યશ એટલે શુરવેર-થી સંસ્કાર દેવામિને સ્વાધીન કરી, તેના ‘મહિલા વિદ્યાલય’ હાવ્ય હાવીશ ને પછી કહીશ કે સીખ તારાથી થીખાવ તેટલું.”

તે વખતે તેણે અમથી જ તે કોળની ચિઠ્ઠી લીધી. ને તે નાનાં છોકરાંના વાંકાં આસર જોવા લાગ્યો. કેટલોક વખતે તે તે યશ દષ્ટિથી જ તેની તરફ જોતો હતો. પછી ચોરીચારે તે ચમક્યો હોય તેમ કરીને બોલ્યો: “અરે આ શું ? આમાં અરેખર કંઈ ભરમ છે. એ આસર કોઈએ બંધી જોઈને કારણ જ છે.” તે ચિઠ્ઠીમાં જોઈ નાનાં છોકરાંના જોવા અસર દતા, પણ ઉપરની માથાએ ધણી સરખી હતી. નાનાં છોકરાં સરખ માથાએ કાઢે એ અસહ્ય હતું. આત્મારામને આવી નવાઈની વાતનું નિરાકરણ વાનું સાદસ ધણું હતું તથા તેણે એ ઉત્સુકતાથી બરાબર તપાસીને તે અસરો અપરિણામથી જોવા લાગ્યો. આ, હા, એ, અ, કા, ઇ, ઓ, ઈ, ઓ, ઈ, ઓ, ઈ, અ, ઈ, ઈ, અરેખર

કંઈ નાનાં છાકરાના અક્ષર નથી. ૧-૨-૩ જોડે વાંકા હતા તોપણ મરોડદાર હતા. ધ-ણીજીવાર અક્ષરો આમથી તેમ તેમ જ તેમથી આમ કરીને ગોઠાયા. પણ કંઈ જ અર્થની સમજ પડી નહિ. પહેલો અક્ષર આ તેમ જ બીજો છેવટનો અક્ષર પણ આ તેવું જ પહેલાંની ધ તેથી જ ત્રીજો પણ ઈ આ ઉપરથી તેને કંઈ પણ વાક્ય રચના કરવાનું શક્ય નહિ. તેથી તે છેવટે અકળાયો.

આત્મારામને ધણે જ વિચાર કર્યો પછી કંઈ માલ આવ્યું ને તેથી તરત જ ઉઠ્યો ને કપાટ-ઉઘાડીને તેમાં ચિત્તની ચોપડી શોધવા માંડી. ઉલ્કામાં તેમ જ મડમડમાં તેને એકદમ તે ચોપડી નજરે પડી નહિ તેને એમ થયું કે મુંદરને જ ઉઘાડું પણ એટલામાં એક ચિત્તની ચોપડી તેની નજરે પડી. તેમાં તેણે એ એટલે પહેલું, આ એટલે બીજું એમ ગણીને પાનાં ઉઘસાવવા માંડ્યા. પણ તેમાં પણ કંઈ સમજ પડી નહિ.

હવે આત્મારામ તદ્દન નિરાશ થઈ ગયો. એ અક્ષર કોઈ મર્યાદાના જ હોવા જોઈએ એમ એને ફરીથી લાગ્યું. તેથી કટાણીને પેલી ચિત્તની ચોપડી પાછી કપાટમાં મૂકવા માંડી. પાછું એને માલ આવ્યું કે ચિત્તની એક બીજી ચોપડી કપાટમાં છે. તેથી તેને પાછી આપા ઉપાળ્ય થઈ. તેણે બીજી ચોપડી કીધી ને જોવા માંડી. જોતાં જોતાં જ તેના મુખ ઉપર આનંદની છાયા છવાવા લાગી, ને તેને જરાજરા અક્ષર ગોઠવીને જોતાં માત્રમ પડ્યું કે 'દુ-ગતીના કપારમાં દ્રવ્યનિધિ' એવું વાક્ય તૈયાર થયું.

ગમ્મિતો એક વાતી થયો હતો. બહાર અંધાર હતું. તોપણ આત્મારામ એક ફાનસ વધને બાગમાના તુગતીના કપારા આગળ આવી પહોંચ્યો. તુગતીના છાંડાઓ તેણે મુખ સાથે ઢાંકી નાંખ્યા. પછી ખૂબ જોડીને તેમાંથી ફેટવીક માટી કાઢી પરંતુ પત્થર તેમ જ માટી શિવાય કંઈ નીકળ્યું નહિ આથી તેણે ધાર્યું કે તુગતીના કપારા આપણા જ ઘરનો ક્યાંયો હોવો જોઈએ ! પણ પાછું થોડુંજેક વધુ જોઈતાં એક કક્કાએ બાંધેલી વસ્તુ તેની નજરે પડી. તેણે તે તરત જ બહાર કાઢી એટલે એને માત્રમ પડ્યું કે તે કક્કાએ બાંધેલો એક દાગરો હતો.

કક્કો છાંડીને આત્મારામને લાગ્યો ઉઘાડ્યો. તો તેને સોનું તેમ જ હીરા ગોતીથી સજ્જતા ધરેણી દરિયે પડ્યાં. ઝાઝામાં ઝાઝા ૨૦,૦૦૦ રૂપીઆના તે ધરેણા હોવાં જોઈએ એવો આત્મારામ તકે ક્યો.

તે હાથડો તરત જ બંધ કરીને આત્મારામ પાછો દીવાનખાનામાં આવ્યો. પોતાની પેટીમાં જરાજરા ગોઠવીને પેટીને તાણું દઈ દીધું. તાણું જરાજરા દીધું છે કે નહિ તે ફરીથી જરાજરા તપાસી જોયું. પડી પોતાની પથરીમાં એકદમનું જોડીને સુધે ગયો.

પણ એકદમનું જોડીને સુવાધી કંઈ વિચાર બંધ થાય છે ? આત્મારામના મગજમાં વિચાર આવવા લાગ્યા એક રાત્રિની અંદર આ કેવડો મોટો ફરક ! મધ્યમ સ્થિતિના એક મુદરમને એકદમ અકસ્માત, અસંવિધ અને છંદગી પર્વત પોતાનો સંસાર નિશ્ચિન્તપણે સલાવાય એવો દ્યવનિધિ પોતાની મેળે ઘેર ચાલીને આવે, એ ઈશ્વરી બક્ષીસ નહિ તો શું ? સ્વાર્થત્યાગ કરીને અદોઆ રહ્યો, તે પરમેશ્વરને મગવાથી, તેણે ચારી ઉપર આટલી બધી કૃપા કરી છે ગરીબ વિદ્યાર્થી ફંડને, મદિલા વિદ્યાર્થીને, અનાથ વિદ્યાર્થીને તેમ જ વિવસદન વગેરેને આટલા દિવસ દ્રવ્યનો અભાવ હોવાથી, હું એકલી તન મનથી

મદદ કરતો હતો, પણ હવે આ દ્રવ્યનિધિ અન્યાયી મારાથી દ્રવ્યની મદદ પણ શકે શકશે મારી મુંદરને પણ બને તેટલું ઉચ્ચ શિક્ષણ દુ આપી શકીશ. પગમેષર ખરેખર ઘણો જ દયાળુ છે માત્ર પરમ પૂજ્ય પિતાજીના પરોપકારનો જેવો સંસ્પર્શ બદ્ધે આજે મને મળ્યો ! બાપુજી કોણ હતા તે તો કોણ જાણે ? મને તેમનું નામ કામ કદિ ખબર નથી. બાપાજીએ જ તેમને જીવનદાન દીધું તેમજ છેવટ લગી તેની યોગ્ય ખરદારન યીધી. તેમનું અકસ્માત મરણ થયું એ ઘણું જ ખરાબ થયું. તે બિચારા દાદર ઉપ થી પડ્યા ને એકદમ બેશુદ્ધ ! એઓ નો શુદ્ધિમા આગ્યા હવે તો બાપાજી દેશે કે જા જ્ઞાતામ, હું હવે જઈ છું ને તમા ! ઉપકારના યોગ્ય બદલા તરીકે મારી મેળવેથી 'પુછ તમને કેવાથીન કરે છું. તે તુમીના કયાતમાં છે તેનો તો સ્વીકાર કરો ના કહેજો નહિ હવે હું તો ચાલ્યો."

આત્માત્મનો સ્વભાવ અત્યંત નિરપેક્ષી તેમ જ અપ્રસંતોષી હતો. અત્યંત અલ્પ આયત ઉપર તેણે સતુષ્ટ રહીને પોતાની જીવંતી પોતાને વિદ્યાદાન કરનારી સંઘ્યાને ચાંપી કરી હતી પણ આ ક પનાતીત પરિસ્થિતિમાં તેને આ દ્રવ્યનિધિ મળવાથી આત્માગમ મનુષ્ય પ્રાણી હોવાથી મોહ ઉત્પન્ન થાય, એ સ્વાભાવિક છે

"પિતાજી આજે હોતે તો તેઓને કેટલો આનંદ થતે ?" આત્માગમની વિચારમાળા ખાલી શરૂ થઈ. "સંક્રમીને પોતાનું નવીન ભાગ્ય ફરવાથી કેટલો આનંદ થશે ! તે ચીડિયા આપણે કેવી સિદ્ધતથી ઉપયોગ કર્યો ? બીજા કોઈને તે કાજળ જડ્યો હતો તે આમ કરતે કે ?"

(૫)

મળશે આત્માત્મને જરા ઉપ આવી તેમા તેને ભવપ્રદ સ્વપ્ન આવ્યું. જાણે પોતાના હાથમાં તે દાજડો લઈને પોતે ભવથી નાસતો જતો હતો એટલામા બાપુજી કો ધાપમાન થઈને હાથમા એની લઈને દોડનાં આગ્યા ને કહ્યું કે "દાજડો કેટલો દે, દાજડો કેટલો દે" નહિતર તને આ સોગીથી મારીશ આ શમ્બેથી તે પોતાને ધમકાવતા સાગ્યા હો જુમાં પોતાને નીચે પાડી નાખ્યો ને દાજડો લઈને એક ભયંકર હાસ્ય કરીને, ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા

your scanty purse too well, but it is worth that. (તમારી સંપત્તિ ક્ષિયતિની મને ઘેરિયાર અપર છે પણ ભાઈ, હું તમને તમારા સારાને માટે જ કહું છું.) આત્મારામે ફક્ત હા જ કહી. ડૉક્ટર "Good-day" (નમસ્કાર) કરીને ચાલ્યા ગયા.

ડૉક્ટરના ગયા પછી લૂકમીએ કહ્યું કે—“સાગને ખાલી મોટું રૂપ આપે છે ! મને તો કંઈ ફળખાવો પણ મતો નથી.”

“તેલું કહેવું બોલું નહિ હોય. તમીરાળી કામકાજ પણ થતું નથી.” આત્મારામે ચિંતાવર ચહેરે કહ્યું.

(૬)

પરંતુ તે પતિ પત્નીને સવાદ ધણે વખત ચાલેલા પામ્યો નહિ. કારણકે એટલામાં આત્મારામની સરચાના પ્રિન્સિપાલ સાહેબ ત્યાંઆરી પહોંચ્યા. આત્મારામની કનૈવશક્તિને માટે તેને ધણું માન હતું. તેથી તેઓ પોતે બંને કાંઈ કાંઈ વખત સંસ્થાના હિત સંબંધી વિચાર કરવા આવતા હતા. પ્રિન્સિપાલ સાહેબના યુગ ઉપર ઉત્સાહ ભૂતિમત થયો હતો; કાંઈ પણ વિનંતે મળુકારે એવા તેઓ નહોતા. આને એમના મનમાં કંઈ એવો જ ઉમદા વિચાર આવવાથી તરત જ આત્મારામની સંમતિ લેવાને ખાતર તેઓ ગાલીઆ ગાળ્યા હતા.

તેઓએ બાવીને ધુરતી ઉપર બેસતાં જ બોલવાનો આરંભ કર્યો—“કેમ આત્મારામ આપની સંસ્થાને એક રેક્રીકેટ રકુસની જરૂર છે, એમ તમને પણ લાગે છે. તેની આપણા ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને બિચારાઓને શું મળે છે ? આપણે નિકમલાલ બેંચી ધણે. અંગાદાસ બિચારો કારકુની કરે છે. કેટલા ટેશીઆર ને સાલમ છોકરાઓ ! પણ તેઓને ફક્ત આર રૂપીઆ જ પગાર મળે છે ! તેઓથી ગરીબાણને લીધે દુર્લભમાં પણ જઈ શકાયું નહિ; ને બીજા કંઈ ઉલોગેના શિક્ષણની મુલ્ય નહિ. એટલે એઓના અણખતું તો સત્યાનાથ જ ધાપે છે ! બાર વર્ષ અભ્યાસ કરીને આખરે બાર રૂપીઆની નોકરી લેવી ! મારો વિચાર એવો છે કે પૈસો બોલો હરો તો ચાલો પણ સમાજમાં કંઈ પણ દરબને હોવા બેઠકે. તેહુ યાન આપણે ક્યાં આપી શકીએ છીએ ? કાચરસેન નૃવ્યતે પિપાલા એ જ ખડું છે. ફક્ત સારા સારા વિચાર તેઓના હૃદયમાં ઉત્પત્ત કર્યાથી કંઈ વળે નહિ. કંઈ પણ કનૈવશક્તિ તેઓનામાં નિર્માણ કરી બેઠકે. બરસ ૨૦,૦૦૦ રૂપીઆ એકઠા થયા હો. એટલે એવી નવરોઢર સંસ્થા ઝાઝીકું.”

“શું કહો છો, નાના સાહેબ, ફક્ત વીસજ હબ્બર રૂપીઆ ?” આટલો વખત સંધ્યું શાંત ચિત્તથી સાંભળનાર આત્મારામે કહ્યું.

“કેમ, તમને આ રકમ શું વધારે લાગે છે ? અરે, એક છ મહિનાની અંદર આ પણ એટલી રકમ બેચી કરીશ. પંદરસે રૂપીઆ તો આ ધરીએ તૈયાર છે !”

“એમ, આટલીવારમાં કાણ સંપાદ્યું ?”

“તે એક રુમ વાત છે.” નાનાસાહેબે હસીને કહ્યું. “બાકી તને કહેવાની કંઈ દરકત નથી પરંતુ એ બહીસ કરવારે પોતાનું નામ તદ્દન રુમ સંખવાતું કહ્યું છે. તારી કાકીએ (નાનાસાહેબનાં પત્નીએ) પોતાનાં ધરણી બેચીને આ રકમ આપી છે.”

નાનાસાહેબને આ શબ્દ સાંભળીને આત્મારામ દિગ્બુદ બની ગયો ! એક વખત

સ્વાર્થસાગ મીઠા લાગ્યો, એટલે કેવો ઉત્તરોત્તર વધવા મડિ છે, એનું મૂર્તિમંત ઉદાહરણ નાનાસાહેબ જ હતા !

પંડી શ્રીયુત્ ગાંધીએ શોધી કાઢેલી સેકેલા થર્વેની મસાલેદાર રચિકર કોશીનું પાન કરીને નાનાસાહેબ આ નવીન કુંડ ઉલ્લાસવાનો ઉદ્યોગ કરવાને લાંબી આંસા ગયા.

(૭)

આત્મારામ હવે એકલા જ હતા. શરે રાતના જે દ્રવ્યનિધિને માટે અડધી સ્વા-
ર્થની તેમ જ અડધી પરમાર્થની એવી મિશ્ર જાવના કરી હતી, તેમાંથી હવે પરમાર્થ રૂઢિને
પૂર્ણ જપ્ત થઇને ને સઘળી રક્ષા નામ પ્રસિદ્ધ નહિ કરતાં નાનાસાહેબને સ્વાધીન કર
વી, એવો નિશ્ચય તેણે કર્યો. થોડીવાર ઉપર નાનાસાહેબની સાથે વાત કરતો હતો, ત્યારે તે
નિધિ નાનાસાહેબની પાસે લાવીને મૂકવો એમ એની પ્રવળ ઈચ્છા થઈ હતી. પણ પોતે
પોતાની પત્નીને હજી સુધી તે જાગતને માટે કેઈ પણ કશું નથી, તે વાત યાદ આવી,
આથી તેણે તે વખતે આત્મસંયમ કર્યું. આત્મારામે તરત જ તે સઘળી હકીકત લક્ષ્મીને
પાસે બોલાવીને જણાવી.

આત્મારામને સ્વાભાવિક એવી આશા હતી કે પોતાનું અકસ્મિત જામ્ય ઉઘડેલું
નેહને, લક્ષ્મીને આપત આનંદ થયો. ને તરત જ પોતાના અનુકરણીય સ્વાર્થસાગના
નિશ્ચયને માટે અંતઃકરણપૂર્વક ધનવાદ આપ્યો. પણ જુએ છે તો : લક્ષ્મીના મુખ ઉપર
ઉદ્મિતતાનું સંપૂર્ણ સામ્રાજ્ય ! આત્મારામને હવે પૂર્ણ નિરાશા થઈ “ મને તેટલું
સુસંકૃત મન હોય, પણ આખરે સ્ત્રી તે સ્ત્રી ! સ્વાર્થત્યાગની જાગતમાં સ્ત્રીઓ પુરુષો
ની બરોમરી કરે એ અશક્ય જ છે ! પૂર્વ સંસ્કાર નાના નટ યજ્ઞ કાણ છે. પણ લક્ષ્મી
જેવીએ સ્વાર્થના મોહમાં પ્રસાદ પડ્યું, એ નવાઈ જેવું છે ! આજ સજીવ જેટલો પરિશ્રમ
કર્યો તે બધો વ્યર્થ ગયો છે ! મહાબલેશ્વર, સુદેવું સિદ્ધજી, લગ્ન, વગેરે જાબતામાં દ્રબ્
વાપરવું એમ તે જરૂર કહેશે” એમ આત્મારામને લાગ્યું. આવા તરફવાર વિચારો આત્મા-
રામના મગજમાં તરવા લાગ્યા. એટલામાં લક્ષ્મી ચિંતાગુર અવાજથી બોલી— “ આ
તમારો વિચાર-તફાવ દર થયો છે કે ? ” નાનાસાહેબને કંઈ વચન બચન તો આપ્યું નથી
કેની ? ખને તો આ વાત તફાવ પસંદ પડતી નથી. હું કહું છું તે ને તમે...” આ સાં-
ભળ્યું એટલે આત્મારામને પુરી ખાતરી થઈ કે આ ભાગ વિચારને સમત નથી પણ
આત્મારામને લાગ્યું કે— મને પણ સ્વાર્થના વિચારથી પહેલાં કેવો મોહ ઉત્પન્ન થયો હતો
તેથી સત્યનો વિજય કરવાને ખાતર એને થોડો વખત આપણે જોઈએ “ હીક એ જાજ-
તોએ આપણે સાને બરોમર વિચાર કરીશું. અને હમણાં જરા જરૂર હામ છે તેથી
જરૂર જાઉં છું, તું તે દરમિયાન બરોમર વિચાર કરી જોતો” એમ કહી તે બહાર ગયો.

(૮)

તે દિવસે રોજની પેઠે આત્મારામ સુન્દરી સાથે દ્વારવિનોદ મિત્રકુલ કર્યો નહિ.
ને જરૂર વગર કોઈની સાથે કંઈ પણ બોલ્યા નહિ. આજે પ્રસન્ન કવચિત જ બનતો.
જન્મ પંડી પણ આત્મારામ વિચારમગ્ન હોવાથી સુન્દરી પાસેનું મોપારી પણ છીડે
નહિ. ત્યારે સુદર રમવા જેવી યજ્ઞ ગઈ. હુસ્કા ખાતા ખાતા, આત્મારામને વજગાને
ગદમદ કંઠે બોલી “ મોટાભાઈ, તમારાથી થણીવાર આગમ્ય હું ઉઠીશ. તો પણ તમને

કહેવાની નથી કે 'જાણેતી યહ, જાણેતી યહ,' ગાંધી પણ દિવસ ક્યું કહેવાની નથી. હવે મારી સાથે બોલશે કે ની ?"

આત્મારામને આ દેખાવ જોઈને હસતું આવ્યું. તેણે સુંદરને પાસે બેસાડીને કહ્યું "સુંદર, તારા ઉપર હું ખીજવાયો એમ તને કેમ લાગ્યું ? જા, જા, તું તો ખરેખર ગાંધી છે !"

"હા એ ખરું, બૂલ મારી ખરી, લાવ, આઠીઆ તાર સોપારી એટલે હમણાં જ ખાઈ જાઉં." આત્મારામને હસતાં હસતાં કહ્યું.

(૯)

સાંજે આત્મારામ પાછો આવ્યો તે વખતે પણ લક્ષ્મીની ઉદ્દિગ્નતામાં ફેર પડ્યો નહોતો. થોડીવાર ઉપર તેને જે થોડી આરા હતી, તે હવે તદત નષ્ટ થઈ, આત્મારામને લક્ષ્મીની સંમતિ વિરુદ્ધ આ ખામતમાં પોતાના ધાર્મ્ય પ્રમાણે કરવાનો વિચાર નહિ હતો એમ નહિ, પણ આવો બનાવ તે પ્રેમાળ દંપતી વચ્ચે પહેલો જ હતો.

કેટલીકવાર વિચાર કર્યો પછી આત્મારામ પોતાના મનમાં જ એક નિઃશ્વસ કાઢ્યો. તે એવો હતો કે તે દ્રવ્યનિષિધાથી થોડો એક ભાગ પોતાની પત્નીના કહેવા પ્રમાણે ઉપયોગમાં લેવો તે બાકીનો સમગ્ર પોતાના સંક્રમ પ્રમાણે પોતાની સંસ્થાને અર્પણ કરવો. આ વિચાર નક્કી થવા પછી તેણે ઉદ્દિગ્ન ચપેનું ચિત્ત શાંત થયું નથી તેણે જમતી વખતે શાંતની થોડી દાસ્તવિત્ત કર્યું.

"જમી રવા પછી લક્ષ્મીએ વાતની શરૂઆત કરી—" તમને તમારી પ્રિય સંસ્થા માટે કેટલો પ્રેમ છે તે મને બરાબર ખબર છે. નાનાસાહેબને પણ એટલી રકમની જરૂર છે, તેથી તેઓ તે દ્રવ્યનિષિધા એકદમ સ્વીકાર કરશે એમાં કંઈ જ શંકા નથી. હું નાંદણું છું કે તમારો પહેલાંના કરેલા સ્વાર્થત્વાગને આ બરાબર મળતો આવશે તો પણ એક વખત બરાબર વિચાર કરીને લુગો. ખરું પુછો તો આ નિષિ ઉપર તમારો પોતાનો જરા પણ દાસ નથી, તમે જાને નહિ લેશો તે ધર્મદા કરશો, તોપણ તે દાનનું શ્રેય તમને કંઈ પણ લાગવાનું નથી. તમે નાનાસાહેબને નામકામ નહિ કહેતાં મુશ્કેલી કરશો. તોપણ જે નિષિ આપણે ગિવકુષ નથી તેનો આપણે આપણી મરજ મુજબ ઉપયોગ કરવો, એ મને કીક લાગતું નથી. મને તો એમ લાગે છે કે બાલુજી કાણુ દત્તા, તે તેમનું કુંડુંબ ક્યાં છે, તેની તપાસ કરી તે આ સર્વ નિષિ તેને હથાલે કરવો. પછી તેને આ સમગ્ર નિષિ અંગર અંદરનો થોડોએક ભાગ સંસ્થાને અર્પણ કરવાને વિનંતી કરશે. આજ અરજિયા રીતે મળેલા દ્રવ્યનિષિમાંથી થોડો એક ભાગ, તે દ્રવ્યનિષિ આપનાર આપણી વિનંતી ઉપરથી આપણી સંસ્થાને નહિ આપશે, એમ માનવું અસંભવિત છે. બાલુજીને કેટલું કષ્ટ વેડીને આપણે બધો પૈસો બેગો કર્યો હતો. પોતાનાં હોકરગિયા બરાબર સુખમાં રહે, એટલા ખાતર જ એમણે આપણું કષ્ટ વેડ્યું હતો, કેમ ? આપણી હોકરગિયા આપણાં પોતા દ્રવ્યનિષિમાંથી એક પદ પણ પામે નહિ એમ જોઈને તેમના આત્માને શું સારું લાગ્યું ? ખરેખર આ સંસ્થાનો વિચાર દાસમાં બાલુજી મૂકો."

લક્ષ્મી આ બધું અંતઃકરણપૂર્વક બોલતી હતી. તે બોલતી હતી ત્યારે તેના મુખ ઉપર ભત્તજનતાના ચિહ્નોનું મિથ પ્રતિબિંબ પ્રગ્ન રીતે દર્શિગાયર થતું હતું.

આ સમગ્ર બાપણ સાંભળીને આત્મારામને તેના સુવિચાર તેમજ દરેક શબ્દમાં

દેખાતી મનોવેષકૃતા ભેઠને, “આ મારી પત્ની જ બોલે છે કે કાઈ બીજું ?” એવી જરાક શંકા આવી તેના મનમાં વિચારે આવવા લાગ્યા—“મેં આ જ સાધનીને નીચ, સ્વાર્થ તરફ બેનારી નનજા મનની પગે વિશેષણો ગણાયા હતાં એ ખરાબર નહીં ?” છેવટે ગમરાધને આત્મારામ બોલ્યો—“આજે મને તારી ખરી ચોગ્ગતા જણાઈ ! સ્ત્રીઓને સા વિવેકતાની તેમજ ઉદારતાની માતા કેમ કહી શકે, તેના મને ખરેખરો અનુભવ થયો, બસ તારા ઉપદેશ પ્રમાણે અથેતિ ચાલીશ.”

“એ શું ? તમને ઉપદેશ આપવાની કંઈ મારી ચોગ્ગતા છે ? દશે પથ્ય બાણુજીના કુટુંબની તપાસ કરવા પ્રયાસ કરશે કે ની ?”

“હા, હા, તારા હુકમ પ્રમાણે જરૂર” એમ હસતાં હસતાં બોલીને આત્મારામે તરત જ બાણુજીનું કબાટ ઉઘાડ્યું ને તેમાંના સળજા ચોપડાં બરાબર તપાસ્યાં. પથ્ય તેમાં બાણુજીનું નામ સુદ્ધાં જડ્યું નહિ, એક ચોપડીનાં જુનાં પુર્ણ ઉપર ‘પ્રાણુલાલ’ એટલા જ અક્ષરો હતા. પથ્ય તે ઉપરથી કંઈ જરોબર સમજ્યું પડે એમ નહિ હતું. પ્રાણુલાલ નામ કદાચ ચોપડીની ચરૂઆતમાં જ લખ્યું હોતું બોધ્યું. એમ આત્મારામે તર્ક કર્યો.

છેવટે કટાણીને આત્મારામે તે કબાટ નેળ્યા જાંઘ કપડું ને બોલ્યો—“પરમેશ્વરી ઇચ્છા જ જણાય છે કે આ બંન આપણી સરનામે જ મળ્યું બોધ્યું.”

લગ્નથીએ આ તેના ઉદ્દગાર સાંભળ્યા તેને લાગ્યું કે મારા કબાટ પ્રમાણે કરવાનો નિશ્ચય ડગમગા લાગ્યો છે. અર્થથી તેણે વિનવતી કરી—“પાછા તમે એના મોહમાં કેમ સપડ્યા છો ? તમારી સરનામું કાર્ય પારકાના દ્રવ્યનિધિ શિવાય શું અટકી પડે છે ? પૂરૂં ચરના મનમાં એ સતકાર્ય પાર પાડવાનું હશે, તો કાઢીને પથ્ય ખાસ ચેરણા કરશે. પરંતુ દિવસે તમે જ પેંથી બિઠકટર લુગેની વાત કહી હતી કે ની ? ત્રિચારાનો જીવ ને બેખમમાં હતો, તોપથ્ય તેણે મનન મોટપથ્ય કેટલું જતાવ્યું ? ચાલો, એ કબાટ ફરીથી બરાબર તપાસીએ મુન્દર અમારી મદદમાં આવશે બહેન !”

“હવે એણે બારીકાઈથી શોધ કરવા માંડી ચોપડીઓનાં પાનેપાનાં બરાબર ચોક્કસ ધમી તપાસ્યાં તોપથ્ય ‘પ્રાણુલાલ’ નામ સિવાય બીજું કંઈ પથ્ય દેખાયું નહિ. મુન્દરે હવે ચોપડા બેનાનું ઊઠીને કપડાની ચોટલી હતી તે ઊઠી તેમાંથી એક કાટના ખિસ્સામાંથી સરનામાવાળું પાકીટ જડ્યું. તેના ઉપર રખટ ‘પ્રાણુલાલ ગંગાદાસ દેસાઈ’ એમ લખ્યું હતું. માત્ર પાકીટ હાથેથી હોવાથી તેમ જ રખટ સ્વાસ્થ્ય પછોળ શીકો પડવાથી ગામડું નામ દેખાયું નહિ.

બીજે દિવસે સવારે આત્મારામે બે મુખ્ય વર્તમાનપત્રમાં જાહેર ખબર મોઢી ને જાહેર ખબર નીચે પ્રમાણે બહાર પાડી.

પ્રાણુલાલ ગંગાદાસ દેસાઈ.

બેમનું કાંઈ સચું-વઢાણ ટોચ તેમણે નીચે સરનામે પત્રવ્યવહાર કરશે.
તેમના ફાવવાની કંઈ મદદતની જાખવનો છુટારો કરવાનો છે.

કે ૦/૦ આ ખત

(૧૦)

અડવાડીઠી વીત્યું. પખવાડીઠી પણ વીત્યું. મહીનો પૂરા થયો. તો પણ વર્તમાનપત્રમાં જાહેર ખજાર પ્રકાશતી હતી. છતાં પણ તે જાગૃતમાં કોઈપણ ડેકાદોળી પણ આવ્યો નહિ. દર દેશનાં વર્તમાનપત્રોમાં પણ જાહેર ખજાર મોકલી. પણ જાણીતા કુટુંબના કંઈ પણ પત્રો લાગ્યો નહિ.

પણે દિવસે અમદાવાદના એક ગૃહસ્થનો પત્ર લખેને એ જાર વર્ષનો ડેકાદોળી આત્મા-રામની પાસે આવ્યો. પત્ર નીચે પ્રમાણે હતો :

શ્રી. ડા. આત્મારામ,

વિ. વિ. તમારી જાહેર ખજાર હું ધણજી દિવસ થયાં કેટલાંક વર્તમાનપત્રોમાં વાંચ્યું છું. તે સંબંધમાં નીચેની જાતભીનો કંઈ ઉપયોગ થાય તો કરો. અહીંયાં મારા વર્ગમાં એક 'દીનકર કેશવલાલ દેસાઈ' નામનો ગરીબ વિદ્યાર્થી છે. તેના બાપનું નામ કેશવલાલ પ્રાણુલાલ દેસાઈ છે. એના બાપની તરફની વધારે હાજીકતની અને ખજાર નથી. તો પણ કંઠાય તમને ઉપયોગી થાય. એમ લાગ્યાથી તું ડેકાદોળી જ તમારે લાં મોકલ્યો છે.

તમારો

શિવલાલ હિમધારામ.

આ ડેકાદોળી ધણ જ હેશીઆર દેખાતો હતો. આત્મારામે તેને ધણા પ્રશ્નો પૂછ્યા. હું પહેલેથી અમદાવાદમાં જ જાણું છું. તથા મારી વિધવા માતૃમીની સાથે રહું છું. એ ખજાર સિવાય મીઠા કંઈ પણ ખજાર એની પાસેથી મળી નહિ.

એ કંઈ પત્રો મળવાનો દરો તો દીનકરની મા પાંચથી મળશે, એમ વિચાર કરીને આત્મારામ તરત જ કપડાં પહેરી, દીનકરની સાથે જ બહાર જવા નીકળ્યો.

(૧૧)

દીનકરનું ઘર પાસે જ હતું. એક ગંદી ગલીમાં બોલિતળોએ નાની એ ચોરડીમાં દીનકરની મા ઝેંચેલી ધોળેથી ગીત ગાતી થંટીએ જળતી હતી. દગાએસો 'ધોટ' તેની જાગળ પડયો હતો. હજી અંધારું બેસાજ નહિ થવાથી દીવો સગમાંનો નહોતો. જળનામાં ચિત્ત હોવાથી દીનકરની સાથે આવેલા આત્મારામને તેણે જોવા નહિ.

દીનકરને આવેલા જોતા જ તેની માએ ઉલટાથી પ્રશ્ન કર્યો— "દીનકરે આઈ આવ્યો તારે મોટે એક નવીન ચીજ લાવી છે. તે હું જુઓ ! તેની તને ખજાર છે કે ? તારી મોંઘીની રીઠર તો નહીં નહીં. નહીં પ્રકારે ચકાવશે એટલે તે તારા નવાં જોતી થશે."

દીનકરે તેની પાસે જઈને ધોળેથી કહ્યું— "જા, આ ગૃહસ્થ આવ્યા છે. તેમને તારી સાથે કંઈ કામ છે."

અંજળા તરત ઉઠીને જઈ પાછો, તે કામળા પાંચથી તથા દીવો સગમાંનો. આત્મારામે અંજળા તરફ જોયું તો તેને લાગ્યું કે તેની ઉપર ત્રિસિક વર્ષની દરો. તેના કીકા મોંઘાનાં મહેસા ઉપરથી તેના મોંઘાસિક કુખનું જોર થયું જ છે; એમ સ્પષ્ટ દેખાતું હતું. તોપણ તેની આંખમાં એક પ્રકારનું તેજ ચમકતું હતું. કુખ ઉપર એક પ્રકારની સાત્વિક ચંચીરતા હતી.

“મારું કામ એટલું જ છે કે તમને ખાણવાલ ગંગાદાસ દેસાઈની કંઈ ખબર હોય તો તે જણાવશો ?” આત્મારાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“હા, હું તેમની અજાણી પુત્રવધુ છું, પણ મને તેમના દાગીનાના દાખલાની ખાતરી કંઈ જ ખબર નથી.”

આ શબ્દો બોલતાં મંગળા એકદમ ચમકી ઉઠી. તેનું શરીર ધ્રુજવા લાગ્યું, તે પહેલાંના શિક્ષા અહેસાસો પણ અધિક વધારે થયો. તે કહેવું સ્વરથી બોલી. “હે ભગવાન ! તારે મને હજી કેટલી કુખી કરવી છે ? આટલે દિવસે અહીંયાં પણ મારો કુદૈવ પાછો આવીને ઉભો કે શું ?”

ચોતાની પાસે કોઈ પારકું માણસ છે, એ ખાતરનું જાન મંગળાને રહ્યું નહિ. તેણે હીનકરને છાતી સાથે ચાંપ્યો તે મેલિયા ઉપર હાથ ફેરવતાં કરજુસ્વરે કહ્યું—“હીનકર, બાપ હવે તારું શું થશે ?” એમ કહીને આખ્યાના અશ્રુ લુછ્યાં.

આત્મારામના મનની સ્થિતિ આ વખતે ઘણી જ ચમત્કારિક થઈ. મંગળાના મોંઘા માથી અકસ્માત નીકળેના ઉદ્ગારથી ખાણુછની બાજુ પુત્રવધુ હશે, એમ એને ખાતરી થઈ. પ્રથમ જ્યારે તેણે અહીંયાં મૂર્તિમ ત દારિદ્ર્ય નિહાળ્યું, ત્યારે તો આજ માણસો ખાણુછની ખજેખરાં વારસ હોય તો સધળો દ્રવ્યનિધિ એઓને સ્વાધીન કરી, તેઓને કુખી કરવા એણે તેણે નક્કી કર્યું. તે વિચારોમાં લીન થયો હતો પણ પાછળથી જુએ છે તો જુદો જ પ્રકાર !

આત્મારામે ધીમે ધીમે મંગળાને સધળી હકીકત કહી. આ હકીકત આત્મારામ તથા તેની પત્ની સિવાય કોઈને ખબર નથી, એમ જાણતાં જ મંગળાના જીવને કંઈક નિરાંત થઈ હોય એમ દેખાયું.

“ત્યારે પછી તમે તે દ્રવ્યનિધિ તમારા કળનમાં લેશો કે ની ?” આત્મારામે આશ્ચર્યથી પ્રશ્ન કર્યો.

“નહિ, નહિ, મારી આગળ એનું નામ સુધાં દેશો નહિ. હું તેનું દર્શન પણ કરવાની નથી.” મંગળાએ નિઃસ્વાતમક સ્વરે કહ્યું.

તેના મોંઘાના આવા શબ્દો સાંભળીને આત્મારામ ધણે જ વિચિત્ર થયો. ચોતાની જેલે આવીને એર આવેલી દાદમીને એણે ઇર્ષ્યાથી એમ કહે કે—“હું તેની તરફ બિલકુલ નજરની પણ નથી.” આમ કહેવાતો એનો અર્થ શો હશે ?

“જુઓ પહેન, આ નિધિ સધળો તમારો જ છે. તમારા સસરાએ કેટલો પરિશ્રમ વેળીને આ દ્રવ્ય મેળવ્યું હશે, એવો વિચાર કરો તે શોધીને કહાડવાનો તેમજ તમારા હાથમાં આપવાનો હું તો નિમિત્ત માત્ર છું. બીજું કંઈ નહિ, પણ તમારા સસરાના પરિશ્રમ તેમજ સફરેણુ તરફ તો જોશો કે ની ?”

“કેવો પરિશ્રમ ને કેવો સફરેણુ ?” મંગળાએ ઉદ્વેગથી કહ્યું.

“તમે જો મારું પૂર્વજાતન યોગું એક જાણુશો તો મારા કુખનું ખરું કારણ સમજશો. મારું લગ્ન થપનિ આશરે વીસેક વર્ષે થયું હતું મને મારા પિપરમાં કોઈ તનનું કંઈ નહિ. એક આવેના મામાએ મને કન્યાદાન દીધું હતું. પરંતુ મારા પતિ ધણજી મારા

માણસ હતા. "આટલા શબ્દ બોલ્યા પછી મંજળાની આંખમાં આંસુ આવ્યાં. દૈયું બ-
રાયું. આત્મારામને તેનું સમાધાન કરવું અશક્ય હોવાથી તે મુગે બેસી રહ્યો.

ઠેટલીક વારે મંજળાએ ફરીથી 'બોલવા માંડ્યું—"સર્વપુરના જાગીરદાર માણેક-
લાલની પેટી ઉપર એમને એક સારી નોકરી હતી. અને સમગ્રજી તેમને ઘેર જોરપદું
કરતા હતા. અને સાંસુજી નહિ હતાં. દીનુ પછી મને ધણેજ વર્ષે આવ્યો. અમારા સંસાર
ધણેજ સારી રીતે ચાલતો હતો. એમને ગ્રામ ઉપર અતિશય પ્રેમ હતો. તેમના સંઘવા-
સથી હું લખતાં વાંચતાં શીખી હતી. એકંદરે અને મારા જેવું સુખી કાષ્ઠજ દેખાતું નહિ.
આજે બાર વર્ષ થયાં મારા દીનકર બાળક હતો, તે વખતે જાગીરદારના ધરમાં ચોરી
યઇ. ને એક મોટા ધરણુના દાખડા ચોરાયો. એમના ઉપર જાગીરદારને ત્યાં લખજી
ધણેજ વિચાર હતા. તીંગેરીની ચાચી પણ એઓની પાસેજ રહેતી, આ દાખડા તીંગે-
રીમાંથી જ ગયો, એટલે સ્વાભાવિક રીતે એમના ઉપર વહેમ આવ્યો. પરંતુ એવું નીચ
કૃત્ય એઓના દાધે ધવું તરૂન અમંભવિત હતું. અને પાછી ખાચી દુરી કે કાંઈ કુષ્ટ
તેઓના ખિસ્સામાંથી તીંગેરીની કુચી લઇને દાખડા કાઢીને પાછી ખિસ્સામાં છુટી હોવી
લેખ્યો. જાગીરદારની પાસે એઓએ સોમંદ ખાધને કહ્યું કે—"મારી ખાતે તીંગેરીની ચાચી
હતી ને હજી પણ છે, પણ તે દાખડા તીંગેરીમાંથી કેમ ગેય થયો, એનું કારણ હજી મને
સમજતું નથી. હું તરૂન નિરપરાધી છું." પરંતુ તેઓના આ કહેવાનો કંઈ પણ ઉપયોગ
થયો નહિ. તે ચોરી ઘટ, તેને આગલે દિવસે મને અમામણીને કાણ જાણે ક્યાંથી જુદી
સુઝી. મેં તેઓની આંખ ધરણુની જીદ કરી હતી. આ વાતની કાંઈને ખબર નહિ હતી.
તોપણ કાંઈ જાણે ક્યાંથી જાગીરદારને કાને આ વાત મળ. આ એક તેને મોટો પુરાવો
હાય લાગ્યો. અમારાં બધાંના મોઢાં ઉતરી ગયાં. તમને શું કહું! પણ એવી ચિંતામાં
એક ભમંકર બનાવ બન્યો—"

મંજળાનું શરીર આ વખતે એકદમ મુજબુ ધણુ એક તે સ્તબ્ધ રહી, પછી વાણી
"સવારે રોજ સ્નાન કરીને એક ચોરડીની અંદર બેસીને પૂજા કરવાના એમને નિત્યક્રમ
હતો. બીજે દિવસે રોજની પેઠ ઉઠાવેયું કુખ પીવાને માટે તેઓ બપો જ્યાં ચોરીવાર રહીને
જેયું તે બારણું અંદરથી બંધ. વખતે પૂજા હજી ઘર્ષ રહી નહિ હશે એમ જાણી
હું પાછી ફરી. ફરીથી ચોરીવાર રહીને મછ તે પણ અંદરથી સાંકળ જ વાસેલી હતી!
હવે હું જરા ગમકડી કારણ કે રોજનો પૂજનો વખત તે કેતારનો વીતી ગયો હતો.
બારણું પંજુ અંદરથી બંધ. આથી બારણુની હાટમાથી મેં જોયું તે—"

મંજળાનું દૈયું ફરીથી કાચકુ. ઠેટલીક વારે કુસકા ખાતાં ખાતાં તેણે કહ્યું—"મારા
દીનકરના પેટીઆની ઝાળી છોડીને તેના હાંકાને તે જ દોરીથી એમણે મને કસી લગાડયો
હતો, અને મારા આ દીનકર પાસે જાગીર ઉપર હાંધતો હતો. અને તે ત્યાંને ત્યાં જ
અધારા આવ્યાં ને હું પડી. ગામના લોકોને હવે વધારે વહેમ આવ્યો. અમારા ધરની
જડતી લીધી. પણ કંઈ જડ્યું નહિ. તે ગામમાં રહેતું જામને વધારે નાસતાયક લાગ્યું.
લોકોનાં મહેલાં, જાગીરદારની ગાળ, અને આ ભમંકર કુખ રોજ માફ અધવાચી સર્વ-
પુરથી અને કંટાળી ગયાં, અને બીજે દેશણે જવું એવો વિચાર કર્યો. 'હું' અમદાવાદમાં
મર નકી કરીને પાછો આવ્યું છું; એમ કરીને સમગ્રજી એક દિવસ બધા તે ગણ જ.

તેમને પતો જ નહિ. સારપણી મેં સાં જણા જ દુઃખમાં દિવસ કાઢ્યા હું એકથી મારા દીનકર પણ તદન નાનો । તેથી હમને ધણે જ ત્રાસ લાગ્યો. છેવટે મેં પણ કટાળીને સમજાવી, ચીજ બેગી કરી અને હું અહીં આ અમદવાદમાં આવીને રહી, હું અનાથ વિધવા । માગું દીનકર પણ નાનો । અમને કોઈના અપેક્ષ નહિ । આને લીધે અહીં આ પણ પાડેલીઓ, નહિ ધરે નેતાં આજ માત્ર ઉપર મૂકે છે, મરકરી કરે છે, પણ મારા આ પુત્ર તરફ જોઈને હું ધીરજથી દિવસ મુજારું છું. અહીં આની છેકરીઓની નિયામમાં મને એક નાની નોકરી છે. થોડી આવકમાં પણ સમાધાનીથી અમે અમારું નિર્ભયીએ જીવ્યે. ધર્મરૂપાથી મારા દીનકર ધણે જ સાલસ છોકરા નીવડ્યો છે. વર્ષમાં તે દશેરા પહેલો નખર રાગે છે ।”

“સાર પછી ” આત્માગમે અટકીને કહ્યું—“ દીનકરના દાદાજી એજ તેના ખિસ્સા માંથી કુચી લઈને દાખલે ગયો હશે ? તેના અકસ્માત અંત આવવાથી તે દ્રવ્યનિધિ જેમને એમ સ્ત્રી !”

મંગળાએ એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખ્યો. કંઈ જ બોલી નહિ.

આત્માગમે કહ્યું કે—“ મને લાગે છે કે બનતાર વાત બની ગઈ. આજે તેને બાર વર્ષ થયાં. તે દ્રવ્યનિધિને ખાતર તમારા સદ્ગુણી પતિની આદતિ અપાઠ પણ હવે તમને કશું દુઃખ નહીં પડે, હવે તે તમારી પાસે જ રાખો—”

“ નહિ, નહિ, મંગળાએ આવેશથી વચમાં કહ્યું—“ ગરીબ તેમજ અનાથ યજ્ઞ, તેથી શું હું નીચ થાઉં ? જલ્પ જલ્પ તો પણ એ દ્રવ્યનિધિને હું સ્પર્શ સુદા કરવાની નહીં તે તેમને તેમ સ્વર્ગપરના જગતીદારને અર્પણ કરે, એમ મારી વિનંતી છે. મારે મારે ટકી તમની આપ લેશે ? તમારી રૂપાથી મારા કુળને લાગેલો કલંક ધીતરશે. ”

આત્માગમે એકવાર તે નાની ચોરડી તેમજ જુનો દીવો તથા ફાટલી તુટલી પાંચારી તરફ નજર કરી આની નિર્જનાકર્યાની સ્થિતિમાં પણ, મંગળાની આટલી નિરપેક્ષતા ને પ્રામાણિકતા જોઈને તેને ધણી જ નવાઈ લાગી. મંગળાના મોઢા ઉપરના ને વખતના સદ્ગુણોડું તેજ જોઈને આત્માગમે તેના તરફ ધણે જ આદરભાવ ઉત્પન્ન થયો. આવા ઉદાર વિચારની પ્રામાણિક સ્ત્રીના સહવાસ આપણા કુટુંબને મજા તો કેવું સારું હું દીનકરને ખુબ જાણીશ. ” વગેરે વિચાર તેના મગજમાં ઘોળાવા લાગ્યા. કેટલીકવાર વિનંતીસૂચક સ્વરે તેણે કહ્યું—“ બહેન, તે વાત પાછી થયે. મારી તમને એક વિનંતી છે. મારા ને તમારા મેળાપ અકસ્માત રીતે થયો છે. મારે એક નાની બહેન તથા પત્ની સિવાય પતિનું કોઈ બધી. તમારા જેવાં પુખ્ત માણસનો હાથ અમને મજા તો કેટલો આનંદ થાય ? તમે અને દીનકર મારે ઘેર આવીને રહેશે કે ? હું ખરું કહું છું બહેન, તમે પશો તો અમને બધાને ધણે જ આનંદ થશે. ”

મંગળા નીચુ જોઈને હાથએક સ્તબ્ધ રહી

“ અહીં આની તમારી સ્વતંત્રતા જરૂર એ ખરું છે, પણ—” “ નહિ નહિ તે વિચાર મારા મગજને અડક્યો પણ નથી તમારા જેવા ઉદાર ગૃહસ્થના કુટુંબમાં આનંદથી કરતાં અહીં આ ચિંતામાં, હાથકલામાં એકલાં રહેવું, એ મને ક્યાંયો મજા ? તમે તો અમારે કલ્યાણ કરવાના હેતુથી આટલી સદ્ગુણિયી અમારી સાથ કરતા હતા. આ

તમારો મોટો અનુગ્રહ થયો હોય, એમ સમજી છું. હું તમને ના કેમ કહી શકું ! ૫૨૮
'મને વિચાર કરવાની એક બે દિવસની સવા—'

મારી પત્નીનો સ્વભાવ જોયા પહેલાં મંગળા મારી વિનતીને એકદમ સ્વીકાર
કરશે નહિ, એમ ધારીને આત્મારામે વિજય પદ્યોને નીનકર તરફ જોઈને બોલ્યો—“માર્ષ
તમારે ખાવાનું મેં નકામું મોકલું કર્યું માફ કરવું હોં કે ?” એમ કહીને તે બારણાની
બહાર નીકળી ગયો.

(૧૨)

આત્મારામે આ સંઘળા હાંપીત લક્ષ્મીને કહી તે સંજીવનને મંગળાને મળવાની
લક્ષ્મીને ધણી જ લીટકા થઈ મંગળાને ઘેર લાવવાની સૂચના તેને ધણી જ પસંદ પડી.

“લુઓ, બીઓમા વિચાર કેટલા સાત્વિક હોય છે ?” લક્ષ્મીએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

“હા, પણ તમને સારા પુરોનો લાભ મળ્યો છે, તેમાં કે નહિ ? મંગળા પોતાના
પતિનાં કેટલાં વખાણ કરતી હતી ?” આત્મારામે હસીને કહ્યું.

“તેમ પણ ખરું પણ હોઈ કાંઈ વખત તમારા કરતાં અને ચડી પણ જઈએ છીએ
કે નહિ ?”

“હજુ ન, હજુ ન ! ખાસી તમારી હોંધીમારીની પરીક્ષા આવતી કાલે થવાની છે
તમારા સ્વભાવ ને મંગળાને સારો લાગશે તો તે આપણે ઘેર રહેવા આપશે !”

બીજા દિવસે સવારમાં જ જમવાનું આમંત્ર્ય કરવા લક્ષ્મી મંગળાને ઘેર ગઈ.
મંગળા દીનકરને તેડીને જમવા આવી ને લક્ષ્મીએ સાંજ સુધી જવા દીધી નહિ.

સાંજે ઘેર આવતા જ આત્મારામે પહેલો પ્રશ્ન કર્યો—“કેમ બહેન ? તમે શું નિશ્ચય
કર્યો ? તમારી કસોટીમાથી આ પસાર થઈ કે ?”

“એટલે ?” મંગળાએ કહ્યું “હું કંઈ એમની પરીક્ષા સેવા આવી નહોતી !”

“ત્યારે અહીંયા તમારો સામાન લાવું કે ?” લુઓ બહેન, દલે મનમાં કંઈ પણ
સંકેત સંપન્ન નહિ, અને તમારા હોડત છીએ’

લક્ષ્મીએ ટેકા આપ્યો.

(૧૩)

બીજા દિવસે મંગળાનો સામાન લાવવાની મંડળમાં પસાર થયો પણ પછી તરત જ
લક્ષ્મીએ આત્મારામને સૂચવ્યું કે—“દલે પહેલાં સૂર્યપરમાં જાગીરવારને ત્યાં એક વખત
જાતે આનો નિઃકાલ કરી નાખો ! આત્મારામ તરત જ નાનાસાહેબની પામે રજા સેવા
મયો પણ કામનો ધણી જ જોતો હોવાથી તેને તે દિવસે રજા મળી નહિ.”

‘એવે દિવસે રજા મળી આત્મારામે સંઘળાની રજા લીધી. ૫૨૮ કર્મ કર્મ સંધેએ
ગાડી ચૂક્યો ! ફરીથી રજા મેળવવામાં સાત આઠ દિવસ નીકળી ગયા તે દિવસે આત્મા
રામને ગાડી હાથ લાગી, ૫૨૮ ગાડી એક બે રોડને ગઈ નહિ એટલામા માલગાડીની
સાથે અધ્યપ્રવાથી રસ્તો ચીતીશ કલાક બંધ થવાથી બાતમી આવવાથી, ગાડી ફરીથી
ખાછી રોકન હિપર આવી આ વખતે આગગાડીમાં સૂર્યપુરના એક મુલકચનો મેળાપ

યયો. તેણે જાગીરદારની ગાજતમાં જે હકીકત દલી તે અતિશય અસમાધાનકારક હતી. જાગીરદાર માણેકલાલ કે જેને ઘેર મંગળાના પતિ નોકરી ઉપર હતા, તેમણે માર્જુ ય-
વથી, તેમ જ તેમને કંઈ પણ સંતતિ નહિ હોવાથી, ગોવિંદરાય નામના એક દૂરના
પિતરાઈ બાઈએ દરાર ખટપટ કરીને જાગીરદારની સવળા મિલકત પચાવી પાડી છે. તેની
એકંદર વર્તણૂક ઘણી જ તિરસ્કાર પાત્ર છે.

‘આ સર્વ ખાતમી મંગળાને કમા પડી આત્મારામે કહ્યું કે—’ બહેન, પરમેશ્વરની જ
એવી ધારણા છે કે આ દ્રવ્યનિધિ અહીંઆથી જ્યાં જોઈએ નહિ, તથા વખત કંઈ કંઈ
અકસ્મિત વિધ્ને આવવાથી મારાથી જગ્યા નહિ ખીલું’ એ જાગીરદાર માણેકલાલ જોતે
જીવતા હોતે તો તો ચાત જુદી હતી પણ આ ગોવિંદરાય દાણુ-ક્યાનો— અને તેના ધરમાં
આટલી બધી લક્ષ્મી ભરીને તેના કુટુંબીઓને આપણે મદદ કરવી, એ મને તો કંઈ લીધ
લાગતું નથી. મને તો ફરીથી આ સર્વ દ્રવ્યનિધિ નાનાસાદેવને તમામ નામે રૂકનીકર
રૂક્ય કાઢવા આપવો, એમ લાગે છે જોતે બહેન, તમારા શા વિચાર છે ?”

“આત્મારામ, તમારો સંસ્થા ઉપરનો પ્રેમ અવર્જનીય છે ! પરમેશ્વર કરે ને એને
કોઈ પણ દાતાર મળે. પણ આ દ્રવ્યનિધિ આપવાનો આપણને ક્યાં હક્ક છે ? ગોવિંદરાય
સારો હોય કે નારો હોય, આ દ્રવ્યનિધિ આપણથી શું પશ્ચિમ આવે છે, તેની તરફ
જોવાનું આપણે કામ નથી. તો સર્વના આવાધીય સર્વ સાક્ષી પરમેશ્વરની સત્તાનો અ-
નાદર કરવાનો આપણે શું અધિકાર છે ?”

“હા. મને પણ એમજ લાગે છે. ફરીથી એક વખત રમ લેવી જોઈએ.” લક્ષ્મીએ
ટાંકા આપ્યો.

(૧૪)

‘આ વખતે આત્મારામને સર્વપુરમાં જાગીરદારને ઘેર જતા કંઈ પણ વિધ્ન નહય
નહિ. ગોવિંદરાયને અમદાવાદથી એક ગૃહસ્થ આવ્યો છે, એમ વહોં પહોંચી. ગોવિંદરાય
જરા કાપરો બાવરો યયો. અમદાવાદમાંથી તેણે ઘણાજ પૈસા બીધા હતા તેથી તેને માથે
મણજી કરજ હતું. ત્યાનો એકાદ શાકુદાર તો નહિ હોય ? કંઈ નોકરીસ વધેને તો આવ્યો
નહિ હોય એવી તેને ધીક લાગી. તેણે ધર્મિ રહીને મારણાની ફાટમાંથી જોઈતું તો શાકુદાર
અગર કાઈ એકાળખીલામનો નથી એમ લાગ્યું.

તરત જ આત્મારામને અદર આવવાની પરવાનગી મળી. આત્મારામના નમસ્કારનો
સ્વીકાર જરાક ગૃહમાં જોડું ધુણાવીને ગોવિંદરાયે ક્યો ને બોલ્યો—“કેમ બાઈ, કંઈ
પત્ર નહિ, કંઈ કહેદારવેણું નહિ, કંઈ એકાળખાણું નહિ ને કંઈ પટ્ટીલા પણ નહિ, અને
તમે સહેલાઈથી મારા ધરમાં એક જગ્યાની પોંડે આવીને ઉતરો છો એવું શું કાણ ?
આ ગોવિંદરાય જાગીરદારનું ધર તમને એકાદ ધર્મશાળા લાગી કે શું ?”

‘આત્મારામને તેવું ઉદત વર્તન જોઈને ઘણાજ સતાપ યયો. મને તરત જ પાછા
જવું, એમ એક વખત લાગ્યું; પણ તેણે તેણે સુરોચીથી આત્મસંયમ કર્યું ને વાલ્યો.
“મારે આપની સાથે કંઈ પૈસા સંબંધી કામ છે.”

‘પૈસા સઝાવી’ એ આત્મચરિત્રનો સમ્પૂર્ણ સાબિતી જ ગોવિંદરાયનો મિત્ર બન્યો. તે અકસ્માતે ઉઠીને બોલ્યો—“તમને ત્રિશ્વકર્ણ શેઠે મોકલ્યા હોય એમ લાગે છે, જાઓ, જાઓ, આજના મરિા તેને કહેજે કે હું કંઈપણ જાણતો નથી ! દિનનું હોય તો મોકલ દિપાદ ! અરે, ગણપત, આને ધક્કા મારીને બહાર કાઢો મૂક તો—”

આત્મચરિત્ર પોતાના મન ધણીજ કટવી વરા ક્યું ને બોલ્યો—“તમે બિલકુલ મભરાસો નહિ. હું તમને મારી મેજ પૈસા આપવા આવ્યો છું. હું તમારી પાસે એક પ-ઈની પણી અપેક્ષા રાખતો નથી. જગીરદાર માણેકરાયને ત્યાંથી બાર વર્ષ ઉપર એક ધરેણીના દાખડા બોલાવેલા હતા તે દાલમાં મારા કપડાંમા છે, પણ તે હું એક સરતે તમારે સ્વાધીન કરીશ. તે એક મારી પાસે તે ક્યાંથી આવ્યો, કેમ આવ્યો, વગેરે બાબતની બિલકુલ તપાસ તમારે કરવી નહિ. આ સરત કબુલ છે !”

ગોવિંદરાયની આંખમાં આનંદ છવાયો. પણ બહારથી ગંભીરતાનો ડાળ કરીને તે બોલ્યો—“જુઓ ભાઈ, એમાં ખરા ખોટાનો નિશાન થયો નોંધજે ! મારી ધધ છે, ત્યારે મારને પકડવોજ નોંધજે ! એકસો પૈસો મળ્યો તેથી શું થયું ? તે તો આવે પણ ખરો ને જામ પણ ખરો !”

“ત્યારે તમે તમને મારી સરત કપ્પ નથી ? નહિ હોય તો હું આ આજે મારે ખીચું કંઈ પણ કામ નથી.” એમ કહીને આત્મચરિત્રે હસ મઠિયું.

તરત જ ગોવિંદરાયે જરા નર-ચાંદને કહ્યું—“આલો, તમારી સરત મને કબુલ છે. હું એ બાબતમાં એક સમ્પૂર્ણ બહાર કાઢવાનો નથી. એ તો મને જરા ખરા ખોટાની ચીક હોવાથી મારાથી ભેલી જવાયું. આલો, તે દાખડા મારે સ્વાધીન કરો.”

આત્મચરિત્રે તે દાખડા પોતાની બેગમાંથી કાઢીને ગોવિંદરાયના દાખમાં મૂક્યો. તે ઉધાકના જ તેમાંના મોનાના તેમજ હીરા મોલીના ધરેણા નોંધને ગોવિંદરાયને યુગ આનંદ થયો ને બોલ્યો—“બહોન અચ્છા, બહોન અચ્છા, ભાઈ તમે ધણીજ દોશીઆર માણસ દેખાઓ છો, તમારો આશાર હું કશા ચંદોથી માનું ? તમને આમાંથી એકાદ ધરેણું જાતીસ આવું કે ? અથવા તમે પડેનાથી જ એક ને જાણુસ કરાવી છે કે ?”

આત્મચરિત્રે ગોવિંદરાય તરફ બારિક નજરથી નોંધને બોલ્યો—“તમારા નિવાજ બધા દશે, એમ સમજતો નહિ. હીક, માઈ કામ ખલામ ચણુ હવે હું જાઉં છું.”

“અરે ભાઈ, તમારા ખાતાનીચાણું કંઈ—” એમ બોલતો ગોવિંદરાય બહાર આવતો જોયો છે તો, આત્મચરિત્ર મણીજ દર નીકળી ગયો હતો ગોવિંદરાયને પછુ હવે તેનું કામ નહિ હતું. તેણે ફરીથી તે સચર્ચ ધરેણું નોંધા. ને જરાબર એકીને તીજેરીમાં મૂકી દીધા

(૧૫)

આત્મચરિત્ર બિન મિત્રે ઘેર આવ્યો. પોતાના અપૂર્વ સ્વામીની તથા પોતાના અપમાન વગેરેની સંપૂર્ણ દર્શકન વિશ્વનચાર તેણે પોતાના ધરનને કરી.

આત્મચરિત્રે ઘેર આવતા જ આનંદ તેમજ સુખ દેખાયું. એ પરમાં સમજાના મન

નિર્મળ હોય તે એકમ કુટુંબનો આનંદ કેમ વર્ણવાય ? મંગળાની પ્રેમાળ માવજતથી લક્ષ્મીની તબિયત ધણીજ સારી થઈ હતી અને જાણ હવે સેવા સદન, મહિલાશ્રમ, વગેરે સંસ્થાની તન મનથી સેવા કરતાં હતાં દીનકર પણીજ શુદ્ધિમાન હોવાથી, તથા આત્મારામ જેવાના શીખવવાથી, તેના અભ્યાસ પણીજ હિતાવશે આવવા માંડ્યો. સુન્દરી સાથે તેને એટની માયા થઈ હતી કે તે વર્ણવી શકાય જ નહિ.

એક દિવસે નાનામાહેમે આત્મારામને નવું વખત રંગે લેવાનું કારણ પૂછ્યું. તેથી આત્મારામને તે સર્વ ક્ષતિહાસ કહેવો પડ્યો. નાનાસાહેબ તે વખતે કંઈ ખોટા નહિ. પણ આપણી સંસ્થાને ચિરાયુ કરનાર તેમજ તેની કીર્તિ વધારનાર આવો સાત્ત્વિક સદાકારી પોતાને મળ્યો તેથી પોતે ખુશીમાં છે, એવો ભાવ તેમના ચહેરા ઉપરથી સ્પષ્ટ દેખાતો હતો.

એક દિવસ દીનકર સહેજજ દાગીનાના ઘણા વિષેની વાત નીકળી. "શુભે, તમે ડ્ર્યુનિધિને માટે આટલો સ્વાર્થત્યાગ કર્યો, આટલું દેહ વેદ્યું, પણ તેનું ફળ તમને કંઈ પણ મળ્યું નહિ." એમ મંગળાએ કહ્યું.

"વાહ, ખૂબ, એવું કેમ ખોટો છો ?" આત્મારામ તથા લક્ષ્મી એકઠમ બોલી હાયાં— "તમે અમને આટલા સૌખ્યનિધિ પ્રાપ્ત થયાં છો, તે એનેજ પ્રતાપે કે ની ?"

"અને બાબી, આ મ્હારો દીનકર આપણને મળ્યો છે તે ?" એમ હઠી સુન્દરી પોતાની પાણીદાર આંખે યોગરહમ જોયું.

"હા, ખરેખર" લક્ષ્મી તેમજ આત્મારામને અર્થપૂર્ણ દૃષ્ટિથી એકમેક તરફ જતાં દસીને કહ્યું.

સુન્દરી સહેજજ દીનકરને 'મ્હારો દીનકર' એમ કહ્યું પણ ઉપર સુધી તે તેમજ સહેવાતો એમ શું લક્ષ્મીનો ભાવ નહિ હોય ? દસીજ.

મૂર્તિમંત 'શૈવી શક્તિ.'

લેખક—દ્રવ. ખંડેનશી મધુખંડેન.

નિર્મળ સરિતા સાવરમતિના તટ ઉપર રામપુર નામે એક ગામ છે. તેમાં જન્મતા પોષણ સાર અતિ શ્રમ વહન કરનાર અત્યંત શદ્ધર્મી વસે છે. દરેક કુટુંબ એતીવાદીથીજ પોતાનું પોષણ કરે છે. એમાં પહેલાં દરેકે ઘરની વસ્તી હતી; પણ ઉપરાઉપરી દુઃખગના ભયંકર દુઃખોથી અને બિલકુલ નિકાસ નહિ છતાં તમાટીઓની દહ ઉપરાંત લાંચના ત્રાસથી ધણીજ જુજ કિંમતે ધરખંદાર અને સંમિત વેચી, કેટલાંક કુટુંબો પાવમાવ મર્મા અને કેટલાંક જનમાલના રક્ષણ સારે લાંચી નીકળી, મોટા નગરોમાં જઈ જીતે પધો કરવા લાગ્યાં. જેથી હવે ત્યાં વાગ્યે ખસે એક ધર રવાં દશે, આમ છતાં પણ જાપના કુવામાં જુદી મરવાની અખંડ શ્રદ્ધાવાળાં, શ્રદ્ધાના નાવથી પ્રાણપ્રસાદિ પાત્રી કેટલાંક વર્ષ

"મને એમ છે" ઉપરથી કેટલાંક સુધારો કરીને અનુવાદ

તરી હતાં તેમાનું એક કુટુંબ મુખ્ય હતું અને તે 'પટેલ' કહેવાતું હતું. બીજા યાત્રિકોમાં રોક, પટેલની કેટલી સત્તા હોય છે તે અનુભવીઓને ખબર હતી. તે પ્રમાણે આ પટેલની પણ ન્યાત ઉપર સારી સત્તા હતી. યાત્રિકો એમને સાદે માન આપતો હતો. દરરોજ સાંજના ચાર વાગે ગામના દરેક પાટીદારો ચોરે બેસા વાતા. ત્યાં વચ્ચે પટેલની બેઠક મુખ્ય સ્થાનમાં આવતી હતી. બધા બેસા થઈ ચક્રો 'ટુ ક્રા', લાંબા હુંડતા અને યાત્રિક સમંધી અનેક તરેહના ગપ્પા મારતા, વચમાં વચમાં નિઃશ્વાસની વાતો ને હાસ્ય સંજોગો રહેજી અપ-ચલાના ગપ્પાં પણ મચતાં દરેક વાતનો નિર્ણય વચ્ચે પટેલના છેલ્લા વચનોથીજ થતો. વચ્ચે પટેલનું કુટુંબ બેચાર પેઢીથી જ પટેલમાં આગળ વધ્યું હતું. કુટુંબમાં ન્યાયે ધર પાપમાલ થવા લાગ્યા ત્યારે વચ્ચે પટેલે પોતાની ભરી રાખેલી જીની ફસલોમાંથી કેટલાંકનું રક્ષણ કર્યું હતું, કેટલાંકને અત્યવચન આપ્યું હતું અને તેમ છતાં પણ નાસી છુટેલાં કેટલાંકને અનાયાસમ અને સહવતેગા લાવામણ કરી, કાંઈ નવા ઉલોગોમાં ભેંસી દેવા, કાંઈરોમાં, કોઈકાકાકાને અને ઓફિસરોને ત્યાં ફરી મોકલણ કરી હતી અને પાટી-ઓનાં કપટયુક્ત દાનની અવગણના કરાવી હતી. ત્યારથી પટેલ ફરી ધર્મવીર કહેવાતા હતા. નાનકડા નિષ્કામ કર્મથી મળેલા, આ "ધર્મવીર" ના સાંદથી તેમની પ્રખ્યાતિ અને પ્રસાદી ઘણી વધી ગઈ હતી. "સી, આમ, ઈ." "સર" "બેચોને" "હત્યાદિના ચાંદો મેળનનારને લોકોએને માટે નેટલો પેસે ખુશ કરશે પડે છે તેમાનું કાંઈ તેમને કરવું પડ્યું નહતું: તેમ છતાં પણ તેમનાં સપ્તેમ તન, મનને ધનના નિષ્કામ કર્મોને, આત્મ સમર્પણને રામપુરના ભોગા અને ભારિક લેણા ધણે યુગ આની રવા દવા. વચ્ચે ધર્મ વીરને નેટલા આપણે, મુખી ગણીએ, તેટલા તે સખી નહોતા તેમની સાંસારિક તથાતિ કેવળ કુખમથી હતી.

તેમની ન્યાતમાં કન્યાવિકલ્પને રિવાજ પ્રબળ હતો, છતાં વચ્ચે ધર્મવીરનું લગ્ન ઉપત ઉપરી ચાર વાર થયું હતું: કસ્ટ તેમનું કુળ ઉચું હતું. તે પટેલનાર પત્નમાં ત્યારે ફક્ત ચાર માસના હતા બગીઆથી તે કન્યા મરી ગઈ. ત્યારપછી બીજાવારની કન્યા પણ મરી ગઈ. પછી ત્રીજાવારનું લગ્ન ચાર પાંચ વર્ષ વાટ ભેગા પડી ગયું એ કન્યા એક દિવસ મોની માની સાથે માટી ખોદવા ગઈ હતી. ત્યાં ચળાઈને મરી ગઈ આ કન્યા પટેલની જ હતી અને દરરોજ તે બે જણ સાથે રમનાં જાનાં તેથી પટેલને તેના મરણ વખતે એક મિત્રતા મરણ નેટલી લાગણી થઈ ત્યાર પછી ચોથી વારનું લગ્ન એક વીસ વર્ષની ઉંમરે થયું. કન્યા એક પાંચ વર્ષની હતી. મોટી ઉંમરની થતાં તે યેર બેચા લાગી અને કેટલેક વર્ષો તેણે એક પુત્રલને જન્મ આપ્યો. પોતાની મોટી ઉંમરે થયેલા આ બાળક પુત્રના જન્મથી વચ્ચેવલસના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે શરતા ચારે આમના આજીવોની ચેરારી જમાડી, ન્યાત અને દલાણ કરી અતિદર્શ પ્રદર્શિત કર્યો. બાળક પુત્ર-માં પિતાના યુગ કર્મોને જ્યારે કુદરત એકત્ર કરે છે. પિતા પે પુત્રનામાલોજ એ શ્રુતિ વચન છે. તે પ્રમાણે વચ્ચેવલસના પુત્રની જાળદિગથી શેરીના તમામ માણસો કહેતાં: "આ અમારા ગામનો ચાંતલો ચરો અને સવાઈ ધર્મવીર બાપુ થશે" પરંતુ માણસ ધારે છે કાંઈ અને હાસ્ય કરે છે કાંઈ મરીજા રામપુરના નસિમમા નહોતું કે વચપગપચના ધર્મ વીર તે ઉત્પન્ન કરી શકે કે ચળેલનિ જરૂરી છે.

આ બાળક પુત્રને ફરિયાદ વર્ગીકૃત રૂપમાં શિશુ આપી, તેનું સગન કરવામાં આવ્યું હતું કન્યા નિરસ પશુ સુતસંજોષેન હતી

દુઃખગત દુષ્ટ પદ આથી રામપુરની ગરીબ પ્રાણ દલ પરવારી નથી તે પહેલે તે કોલેગનો બંધકર બાપિ તેને વિદ્યાર્થ પગે પ્રસારવા લાગ્યો અને તેના લીધા નખ તે પહેલ લેલા દયાળુ અને પરાપક્રમી ધર્મનીતા એકના એક મુવાન પુત્રમાં બોધાર્થ લા પુત્ર ' ! ' છ કેમ અનિવાર્ય છે કમ ! હવે તારા કરાળ પલામાં ભવભૂતા રામ મહારાજાએ, હસ અકસ્માત, રામ કૃષ્ણદિક અવતારોને અને બીજા અનેક યાત્રિ મહર્ષિ એને, જગ એતન પતથોને અને દુઃખમાં કહેતા આખી દુનિયાને પ્રલય રૂપ કરી દીધાં છે ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને લય-એ જગતનો અનાદિ નિયમ છે, છતાં પણ વખત વિનાનું આજ મન અને ઉપયોગી આત્માએનું આખ્યર્થ-એ સમ રીએને કેવી સ્થિતિમાં લાવી મૂકે છે !

રામપુરના ભવિષ્યની ને સંધાની આશા આ બાળક પુત્ર ઉપર હતી તે સર્વ હોક થઈ પર્મવીર વલ્લભદાસની ભવિષ્યની આશાનો ચક્ર અસ્ત થયો. બાળક પત્નીનું કર્મ પુત્રી અથ રામપુર અને ફરતી ફેરલાક ગામોમાં ગાસ ગાસ વર્તી રહ્યો. દરેક જગ્ય વલ્લભદાસના નિર્વે ચાની મિતા કરતા હતા પશુ થોડા જ વખતમાં બહાર પડ્યું કે માનભાઈની મોઢ વર્ણની વિધવાને જન્મ માસનું એકાદ છે આથી નિશ્ચયના અધમોગા કાંઈક આશાનાં કિસ્મોના પ્રકાશ પડ્યો ને તેના બાળકમયી દામની ગતિમાન સ્થિતિની માથે મર્ગાન્ધારનાં અને લા ઠાએ આશામાને આશામાં ફિરસો જાળવા માંડ્યા

છ માસ વ્યતીત થયા બાદ તેણે એક સુક્રમાર પુત્રીને જન્મ આપ્યો આથી ને માણસોએ દીપ્તાની આશા રાખી હતી, તે કાંઈક નિરાશ થયાં છતાં કહેતા કે- ' હશે જ દિમરી તો દિયી તે પશુ આ હતી ! ' પશુ આ પુત્રને જન્મ લખે તો વલ્લભ પગલાનું તોંગ રશે ને એમની એકગીદ થશે ' જવાને મન મળે તેમ હોય પશુ વલ્લભદાસને મન તે દીકરી દીકરૂપ જ લામની વૃદ્ધવસ્થામાં આવી પડેવા અચાનક દુઃખમાં આ બાળકને પ્રભુની બક્ષીસ જોડી જ લામતી થયાં માણસો છાકત માંડ વલ્લભદાસને પાથમીયર નગન કરવાનું કહેતા અને ધણીએ બાળક નહુને ફોં મમ ભેટવાનું કહેતા પશુ એમથી એકેની વૃત્તિ એવા ત્રિચારને પોતાની નદિ આપણે આજગ કહ્યું તેમ, માનભાઈની વધુ નિરસર પશુ સુવશળ હતી, સારમારી હતી, કેક સરમારી બાળા હતી નાના માનભાઈના મરણને લીધે ન્યારે અતીથિ દોકાગ અને કંજુ મહોકાળ શરૂ થઈ ત્યારે બાળક વધુતા અને વ્યવેશ પ્રમાણે જન્મ માસના એકાદના ગ્રહનું શરૂ તેમ જ મરનારની સદ્ગતિયે વર્તન પડેને ગરડપુરાણ બેસાડ્યું હતું પુણ્યોએ બાળક વધુતા પ્રાણહતિ અને માનમાર્ધનાં માતાની પ્રણીજ શે દશક સ્થિતિ નોંધ થોડક મોખો અર્થ રપટ કર્યો.

મૃત વરોરિમુત્સજ્ય, કાણ્ડોદમર્મસહો ।

વિમુક્તાવાન્ધવા યાન્ઠિ ધર્મસ્વદનુગચ્છતે ॥

તસ્માદ્ધર્મસહાયાર્થં નિત્ય યાચિદુયાચર્તનં ।

ધર્મેનાઈ સદાયેન વમસ્તરતિ દુસ્તરમ્ ॥

પૂર્વેવયમિ તત્કૃપ્યાગ્રેનદદઃમૃત્તં વતેત્ ॥

યાવજ્જિવેનતત્કૃપાદિનામુપશુસવસેત્ ॥

અકાર્યમયકુર્વાતિ પુત્રાદિવાપાદિકમ્ ।

નાદિ પ્રતીક્ષતે મૃત્યુ કૃતમસ્મનવાકૃતમ્ ॥

પુત્રાદિએ પોતાના વિરક્ત સાથે એ સ્નેહાનો અર્થ કરી બતાવે છે—“ મિત્રો શોક કરવાથી કંઈ ફળ નિપજાવતું નથી કાર્યની પણ પાછળ જઈ રહતું નથી. તમે પણ સુધી અને પુરૂષો સ્મરણ સુધી વળાવીને પાછા આવે છે. કાણુ કાનું છે ? કર્મકર્મ વિનો માંસ્તિક કંઈ સાથે જતું આવતું નથી, તેથી હવે તો તમારે કર્મથી બાંધી સાથે રહી, કર્મના જ કાળે કંઈ નથી હવે તમે આ કુખ્ય સંશોરને તરી રાખો. મા ! બાકીને વર્ષ થશે ને કરીશ અને શોક બોલે થશે ને કરીશ એવો વિચાર કરશો, વાટપ જોશો; પણ કળ વાટપ નહિ જુએ, જોયી મા ! તમે પરલોકમાં સુખી થાઓ. તમે મયાસકિત એવાં કર્મ કરો અને આ વડુ પાસે કાળો છે, એ વૃદ્ધાવસ્થામાં અને તમે પરલોકમાં સુખી થાઓ. તમે સ્વમણુ છે, એટલે મરે વધારે કહેવાની જરૂર નથી. હોય, સુખ કુખ આપ્યાં કરે છે. શું કરીએ ? છે કંઈ હવે હોય છે ? ” આજ અવકાશ શબ્દોથી અને દિશાનાં પ્રાગ્જ્ઞિક વચનોથી સાચુ વડુનાં મન ઉપર સારી અસર થતી; અને તન મન ને ધનનો પગથે ઉપયોગ કરવા તત્પર રહેતાં. મણુ જાગ્યો માથ, કાંઈક, કુખના દિવસોમાં કંઈ સાતિ, દિશાનો મેળવતા હતાં. વસ્ત્રવ પટેલ પણ પોતાના પ્રિય પુત્રના વિશેષ કટ્ટથી હોવા મરણથી પિન્નાન્તરજીય થઈ ગયા હતા. કંઈ પણ કામની હોશ થતી નહિ છતાં પણ સ્વમણુ હોવાથી પત્ની અને પુત્રચ્છેને દિશાનો જાણ્ય કરતા. પુત્રના મૃત્યુથી કેવળ નિગમ થઈ જવાથી પોતાનો તમામ પૈસો મામના ભુખમરાથી અને કાંઈકના તાજ ભય કરે વ્યાધિથી પીડાતી પ્રજાના ઉપયોગમાં આપી દીધો હતો. આમાં હોમની પુત્રવધુ સાતમન હતી. ફક્ત હોમનાં પત્ની સ્નેહ વિરહ હતા કરણ કે “ વડુ ને આરા છે ” એમ બધાને અવિતરણ હતી આજથી મણુ પેટીના અને પૂર્ણ પરસેવો ઊતારી બેઠો કરેલો પૈસો ખરચાઈ જવાથી, તેમનો અર્થ કંઈક જતો હતો; છતાં પણ જવારે જવારે તેઓ સ્નેહ આગ આવતાં ત્યારે ત્યારે પુત્રાણીનો બોધ ને તેથી થયેલો સ્મરણવૈરાગ્ય વાદ આવવાથી રાતિ થઈ જતી. વળી કહેતાં કે—“ સાંકળ ! હું તમામ પૈસો ખરચી નાખીશ તેથી આવનાર બાળક કંઈ જાણુ નહિ મરે અને તેમ છતાં પણ કદાચ મરે તો કદાચ કરણ ? આપણા એકના જામના કરના કાળે જાગે અને સ્ત્રી પુરૂષોના અવન શા માટે નજ થતા હતાં ? ગાંડી ! રાત રહે મણુ એને આપી રહે. હું, હું ને આ બાળક વડુ એની ચિતા ને પેગમુ કરી રાકાનાં નથી પશુ ત્રિલોકનો નાય અને અવિતરણ પામેલી બેળી ! જાતા નાં રાંડો તો પેગમે અને ઠેકે ”

માનભાઈને મણુ પામે છે દમ વડુ થઈ ગયાં છે. જાગે પુત્રી શિશુઓ પણ એટલા વર્ષની થઈ છે છતાં પણ દગ તેને પાછાવો નથી. તેથી પરનો શ્રીવર્મ ચિન્તામન રહે

છે. જ્યેમ અને તેમની દીકરીને ત્યાં સગન કરી દેવા હોય તેને આજીજી કરવામાં આવે છે. છતાં પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય પુત્રીને ગમે ત્યાં હોય તેવાને હોસાતું મન માનતું નહિ. નીચાકુળમાં દેવાય નહિ ને હવે કુળમાં વર નહિ, તેથી તે દસ વર્ષની થયા પામી આમી ગામ આપું ખગલળી ઉઠ્યું—“સોડીને તે આવડી બધી મોટી કરાતી હશે? આ વાપુની તે ગત જઈ કે વ્યમ?” વિગેરે વારંવારની વિવિધ વાગેદજીથી ડોસા બિચારાનવા અને જુના વિચારોમાં દિવસ આતા. આખરે ડોસાએ પાસેના ગામના એક ત્રીસેક વર્ષના કુળવાન તલાટી સાથે એ શોકથી પર ચિવર માને ત્રીજી તરીકે પરણાવી દીધી. આમ ડોસાનું મન માનતું નહતું પણ શું કરે! હયાકુળમાં મોટી હામરતો વર હત તો આજ હતો, કુળની અને પરવિધવાની મોહાણને લીધે—“હવે હવે કુંવારા અને જોખને એ બાવડીઓ એક અજીએ મરે તે એક બીજે મરે” આવી સ્થિતિ હતી. આ કુટુંબ રિવાજથી, કયા ન મળવાથી કેટલાંક કુટુંબો પાપમાલ થયાં છે. કેટલાંકે બ્રહ્મ થયાં છે. કેટલાંકે સંતાનો ભર્યા છે ને કેટલાંકે લીલામ કર્યું છે. વિક્રમ છે, આ અને આવી ગતના દાનિકારક રિવાજોની તરફેણ કરનારાઓને !!!

+ + + + +

વોરપુર એ રામપુર કરતાં મોટું છે આને ગામમાં અસાધારણ ધામધુમ આવી ગઈ છે એવું મુદનવરખીને દિવસ છે, એટલે રામચંદ્રની જ્યોતી નિમિત્તે હાસરમાં બધાં નથી ત્યાં હસ્તાકર્ષણ જાય છે. કેટલાક રામજી મંદિર તરફ અને કેટલાક વર તરફ વળતાં જાય છે, મંદિરમાં કાંઈ વાતો કરતાં હોય એમ લાગે છે.

ગંગા—“મોન, તલાટીનાં આ વહુ તો હારા દેખાયસે. જાણે ત્યાં જવાનું મન થાય એવું સે?”

રામી—“હવે, ને વળી એક કથમ બોલે સે? હાંલા વિના આવા મેળેજનું પુતળું મોટાં તેરમારખાં જેવા ધણીને પાંચી પાંચી કરી નાંખ્યો છે? આપણાથી થાય?”

પરમી—“આ જોને, આપણી વાત કહે છે. એમની જ એ બાવડીઓ રેવડી અને અમી ગઈ તે બાહરે મારીઓ? પછે છે કાંઈ કાવ?”

ગંગા—“શું કરે બચારીઓ? રાજ માર આપ આપને કુઓ નેમ્મો જતો દતો, વો માર ને વગર વોએ માર, એ તે બણું વ્યમ ખમાય?”

રામી—“ત્યારે આંદધી વ્યમ ખમાતું હશે?”

ગંગા—“ના, આને તો કોઈ દહાડે મારતો દાંતો નથી.”

રામી વિગેરેએ કશું કે-કાંદે આપણે એમને પછી જોઈયું.

ગંગા—“ના, પુત્રીએ તો એ વરની વાત કહી. કહે એવાં નથી. હું પાણેસમાં તેક મું તે દરેકા પૂસવા જાઉં છું. પણ કહેતાં નથીને!”

રામી—“ત્યારે કાંદે એને વાંકે આવે એવું. મું કાંઈ કર, ને અમે બધીઓ તારે ત્યાં જોવા આવીશું ને. એટલું કહી બધી છુટી પડીઓ. ગંગાએ જઈ પરણાણની કસેડી મંદવા અને પટેલને ચઢાવવા ચોરે વાત જોઈશ્વા પોતાના ધણીને કહ્યું નંવરું. બાવડીઓ

શું કરે ? હીક, આ એક કામ હાથમાં આવ્યું રાત્રે પાચ દસ પચ્ચ હાથમાં તે વખતે મંગાના વરે વાત ઉપાડી—“ઓહો ને ! પટેલ, ત્હમે તે આ પટલાપુત્રને છેક જ વરા ચપ્પ મયા લાગો છો ? લોકો ત્હમारी વાતો કરે છે કે તાલેલાનની દિકરી આણી, તેથી અંગત્ર મયા છો કે શું ?” પેલી બિચારીઓને તો દરરાજ વરસાદ પાણી આપના હતા; અને આને તો કાંઈ નહીં ?” આ વાતને બધા નવરાઓએ વધાવી લીધી આખરે પટેલને પ્રુષ્ઠજ પાણી ચલાવ્યું મળ તો મીઠા ચાડા હતા જ ને તેમાં વળા ભાગ પીધી !”

ગરીબ-ગરીબ બિચારી શિવમંગા-પિયરમા મહા મોઢી ને મહા લાડવાઈ શિવમંગા-સાસ-રામાં ખણી ત્રાસમાં રહેતી. સાસુ નજીક કાંઈ નહોતું પછુ ધણી જ અર્ધચક્ર જેવો-બધાની ચરજ સારનાર હતો લુનીઓને ધણો જ મારતો, ત્રાસ દેતો, ગાળો દેતો, કામ દેતો અને છેવટે ખોટાં તહેામતો ચૂકાને કાઢી મૂકેલી હતીઓ ! બોચ-લાગ્યા હતા ડોઝાના બિચારાના કે તેણે આ કુળવાન લાયક ‘સુરતીઓ’ શોધી કાઢ્યો હતો. તે આને પછુ દરરાજ ચતાવતો. બે વર્ષમાં તેણે જ તેને “ત્રાસ ત્રાસ” પોકરતવી હતી પોતાના ઉંચા કુળનું અભિમાન ધરાવતો, રાતા ડોળા ધુરડાવતો, પાતળી સોટી ચમકાવતો, આ મોહન પટેલ, શિવમંગાને પછુ કહેતો કે—“સાલી જેમ્મ લેજે, ત્હારી પછુ બ્હલે. જો જરા પછુ વાંકી આવી ને તો ના સોટી જેમ્મ છે ? ને ખીજ લાવતા વાર નહિ લાગે. હિમરાઉપરી એકરીસ મ્યેમડીઓ કંઈ એટલી મ્હારી સક્તિ છે.” વગેરે બકવાદ કરી, મુઝો ઉપર હાથ ફેરવતો ને કહિ કહિ બાહો ઉઘી કરતો, કહિ કહિ મોટા બખાળા ખડતો આટલા સુધી જતો કે લોકો નજીક—આ નવી સુદરીથી મોઢી નથી પડ્યા !

નિર્મળ મનની માના ઉંચા સંસ્કાર પામેલી, ધર્મની અને ધર્મવીરની હાથમાં ઉછરેલી, કળવાવલી, શિવમંગાના સદ્ગુણ જ તેને ચરઆતમાં મોહની ને પછી સરસ પ્રીતિની કાંકળમાં બાંધનાર છે. જ્યે તેટલું કષ્ટ હોવા છતાં પછુ મ, દાદા, વગેરે બજે તે તેમને કુમ્મ ચાચ અને પોતાનું ઉપાકુ પડે-આવા હોતથી તે એક અક્ષર પછુ મોઢને મોઢે કહેતી રહિ. બધુ જ મુઝે એમો સહન કરતી અને સુધારવા ઉપાય કરતી.

આમલી રાતના ચોરેથી મિલજ ખોમ્મને, આવેલાં મોહન પટેલ, આખી રાત શિવમંગા સાથે બોમ્મ નહોતા શિવમંગાને તેમને બોલાવવાનું મન થતું પછુ કદાચ ગુસ્સે રહ જાય તો કે એ બિચારી તે ત્રાસની બોલાવનાનો વિચાર માંડી વાળતી-એમ છતાં પછુ આખી ગત પંખો નાંખવાનું તેણે ચાલુ રાખ્યું હતું. આથી પટેલ કહ્યો “કેમ બોલી નહિ ?” કહી સ્હામો વાંક કાઢત-પછુ આ ઉત્તમ મહારતી સેવા જેમ્મ રાત ઉધમાં ઘેરાયા હતા. સહચારમાં વાંક શોધવાનો પ્રયત્ન કર્યો. દરોરેકની એક મોટી ટેડી લાઇ આબ્યા ને ઘાવીને શિવમંગાના સામુ-ઝાંઈ પછુ વ્યવસ્થાનું સચન કર્યો વિના-નાંખીને આવવા માંડ્યું. શિવમંગા બિચારી ઘેરીવાગ વિમામલુમાં પડી. તેણે ટેડીની ધણી વસ્તુઓ બનાવી જેવી કે પંજો, શાક, રંગનું વગેરે અને એની સાથે જમજમે પછુ પુરી, રોટલી, કડી, દાળ વિગેરે બનાવ્યા. સર્વ વાનીઓ તેણે એવી સુધડાથી અને ચતુરતાથી કરી કે પટેલ વાંક કાઢી શકે નહીં.

લોકો કેવા દુધીયાં, પારકા હિંદો જોવામાં મોજાત, અને કસોડી કાઢવામાં શાખીન હોય છે તેની ખમર લોળી બિચારી શિવગાને હતી નહીં-એ કે બિચારી શિવગાનું તો આ ગામમાં કોઈ સત્તુ નહોતું, પેલું ફક્ત ચોટીવારની મઝા, ટીખમ અને પારકાના કુખ જોઈને સુખ માનનારી, ગંગાએ એના વર મારફત પટેલને ચલાવ્યો હતો અને જમણી, હતી કે શિવગા પાસે કોઈ નવ આંખે તે પટેલને ગમતી વાત નથી છતાં પણ ચાલી ચલણી તે તમાસો જોવા, ધરમાં દેવતા લેવાને બંધાને આવી ! શિવગા સાલસ સ્વભાવી હતી. કોઈ દિવસ ના આવે અને અંજો તે દેવતા લેવા આવી તેને ના કેમ કહેવાય ? આથી જોળાં ભાવે તેણે દેવતા આપ્યો. એટલી વારમાં તેના-ગંગાના બાળક છોકરે ત્યો ઉત્સર્ગ કર્યું. આથી શિવગા કંપી ઉઠી, કંઈક પતિદેવને આવવાનો સંભવ થયો હતો અને એટલામાં આ સી રીતે સાફ કરાશે ! આ વિચારથી તે ગમચર્ચ તેણે, ગંગાને તેના ઉપ ટોપલો ઢાંચી ચાલી જવા કહ્યું. એટલામાં પટેલ આવી પહોંચ્યા અને યાળા પીરસવા કહ્યું. પટેલે નક્કી કરી રાખ્યું હતું કે-આને વાક નિગળશે અને હું માફ પાણી પતાવીશ. "કેમ ટેલીનું રું કર્યું ! ફક્ત પંજો જ" જાણી શકતી જોળતા, ખાતા, સમકો મોઝા વતા અને ડાળા સુરક્ષતા, પટેલે પટલાણીને પ્રજીવું.

બિલકુલ ઉત્તર આપ્યા વિના પટલાણીએ કરી રાખેલી બધી વાનીઓ એકે જો અને ૫ મીટી. પટેલ આવા બન્યા અને જમી રહેવા આવ્યા. પટલાણીએ રીતસર પૂર્ણ કરતાકરતા- જોઈએ છે ? અદરથી પ્રસન્ન થએલા પણ બહારથી ખાલી રોષ બતાવે છે, માથેમથિ કાઢીને કે, "હવે રું જોઈએ ? ના ના છોકરાંનું..." જવાબ મોળી મળે ગંગા- "જોન, તે તરત ટોપલો ઉઘાડી દીધો, પટેલ જોઈને આશ્ચર્ય બન્યા ! તેને થાય એવું સે ?" ફક્ત હસ્યા ! ગરીબ બિચારી શિવગાએ પતિદેવનું આજ્ઞા રાખી- "દયા, ન વળેતામાં કામ દિન્યત આવી અને એણે અનેલી બધી દરકાર કરી -મોટા તેજમારમાં જવા મળીને

પછી- "આ જોને, આપણી ગાંધી વર્ષ રીતી ગયાં છે. મોહન પટેલના ધરમાં તે મથી ગાંધી તે આઠે મારીઓ ! પૂછે મુલોનું સુખ ખરિયામ આવ્યું. દુરચરણી અંક હાલી- "શુ હવે બિચારીઓ ? રાજા ખરેખર એક "દોષી ગુણિ" રૂપ માનવા લાગ્યો માર ને વગર લોકોએ માર, એ તે જાણું" પટલાણી આ સુખ ઝાંઝો સમય જોઈને રાખી- "ત્યાર આનાંથી મયમ ખમાવું" મુલોનું તેની મા-વૃદ્ધ સહુરને મારે ગંગા- "ના આતે તો કોઈ દહાડે મારતો દે છે અને મૃત પતિની છબી આ રાખી વિગેરેએ કહ્યું કે-કાલે આપણે જોમને પૂછ્યો સસારથી સુખી થતો, છતાં ગંગા- "ના પુત્રીએ તો એ ધરની વાત કહી" મોઝા, પુત્રીને કે જમનું ચાલિ મારું મું તે દરેક પ્રસવા જાઉં છું પણ કહેતાં નથીને

રાખી- "ત્યાર કાલે એનો વાક આવે એવું ત્યાં જોવા આવીશું." એટલું કહી બધી છુટી પડી મહવા અને પટેલને ચલાવવા ચોરે વાત છોડવા પે

સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન.

આપણું ઈર્ત્ય.

લેખક:-સૌ બહેન અવન્ટિકા.

બહેનો, એતા ચોક્કસ છે કે જો આપણે આપણી પોતાની, આપણી કવિષ્વની પ્રભાની, તેમજ આપણા દેશની સ્થિતિ સુધારવી હોય તો આપણે અતઃકરણની ખરી લાગણીથી, અને દ્વિમત તથા દક્ષતાથી જની સકતા પ્રમાણમાં પરીપાઠનાં કામો કરવા જોઈએ, કારણ હવે જમાનો બદલાયો છે આપણા આચાર વિચાર અને રીત રિવાજોમાં મણે ફેરફાર થતો જાય છે. કેળવણીની જાગૃતિમાં જાગૃતિ આવતી જાય છે. ધોરણમાં પણ ઘણી જાતના ફેરફાર થયા છે, તેવી જ રીતે આપણા પહેલેલેમાં પણ જાગૃતિ કરતાં મણે જ ફેર પડી ગયો છે. કમનુજા તમારે કમલ કરવું પડશે કે બહેનો, તમે જેવાં સાદી પોલીસનાં પહેલાં વગેરે હાનમાં પહેલાં છો, તેવાં આજનાં જાતનાં હતાં નહિ. દુકામાં એટલું જ કહેવાનું કે જ્યારે જમાનો બદલાય છે ત્યારે કાઈ એક જ ચીજ બદલાતી નથી પણ બધી ચીજોમાં ફેરફાર થતો જાય છે એટલે હવે આપણે અમલની જૂની રીતિમાં રવી ચક્રીએ તેમ નથી. માટે આપણે સમયને અનુસરી વર્તવું પડે, એમા નવાઈ નથી.

બહેનો, હવે આપણને નવી જાતનું વાચનનું મળે છે, જુદાંજુદાં વાતાંની પ્રસ્તુતિ, વર્તમાનપત્રો, વગેરે વાંચવાથી આપણને ઘણાં નવાં વિચાર મળી શકે છે, જે લાભ અસલા જાતનાં આપણી બહેનોને મળી શકતાં નથી. તે હવે જુદાં જુદાં છે વખતે કોઈક બહેનો સાધારણ બણી હોય તો તે જાગૃત રામાયણ વિગેરે પ્રસ્તુતિ વાંચી બેઠી રહેતી કારણ તેને જીજ્ઞાસુ વાચનનું મળતું નથી પણ બહેનો, એ સ્થિતિ હવે બદલાઈ ગઈ છે. આપણને મળવા છે, સાધન છે, અનુકૂળતા છે, તો હવે આપણા માટે કંઈકાંથી જાગવાનો અને આપણી ફરજ સમજી કામ કરવાનો વખત આવી પહોંચ્યો છે.

ઘણી બહેનો અભ્યાસના કામમાં સમજે છે અને તેથી પોતાની પુત્રીઓને બહાવે છે પણ જ્યાં તે ૧૨-૧૪ વર્ષની થાય છે. ત્યાં તેમને નિશાળેથી છોડી લે છે-તે એમ કરીને કે આવરી મોટી છોકરી નિશાળે જાય તે કીડ ન કહેવાય. લેખિકા નકામી પાતો કરશે, આવ્યા બંધને લઈને તેઓ પોતાની પુત્રીને નકામી રખડવા દે છે આવે વખતે બહેનો સમજે છે કે પુત્રીને હજી વધારે બહાવવાની જરૂર છે, તે બણી શો તેમ છે. ને વધારે બહુ વાંચી મણે જામદા છે, પણ લેખિકાની દીકરાથી કંઈ જાણ, પોતાના મનની નિર્જનતાને કીધે તેને જાણમાંથી છોડી લે છે અને હાથે કરીને પુત્રીની નિદ્રા ખરાબ કરે છે પરિણામમાં કેટલીક પુત્રીઓ અંકુરી કેળવણીથી છઠ્ઠાઈ જાય છે, અને તેમનામાં કદાપણ, નમ્રતા વગેરે સદગુણો આવતા નથી પૂર્ણ રીતે કેળવણીથી બહેનોના પ્રત્યક્ષ લાભમાં આપણે જોઈએ છીએ. તેમનામાં, નમ્રતા, વિવેક, સદ્ગુણો દર્શાવવાની કામ કરવાનો શુભ વિગેરે સદગુણોને કીધે આપણા મનમાં તેમને માટે ખરેખર માનની લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે.

ઘણી બહેનોમાં લેખ લખવાની શક્તિ હોય છે, ઘણી બહેનોમાં જાણજુ કરવા શક્તિ

હોય છે, અને ઘણી બહેનો કવિતા પણ જનાથી સહે તેમ હોય છે, પણ તેમનામાં બહાર પાડવાની હિંમત નોંધએ તેવી નહીં હોવાથી તેઓ છતી શક્તિએ અધારારથી રહી જાય છે.

ફેટલીક બહેનોને વાંચવાનો શોખ હોય છે, અને ધરમાંજ વાંચવા લાયક પુસ્તક પણાં હોય તેમ છતાં તેમનાથી વાંચી શકતાં નથી, કારણ, ધરમાં સાસુ નણુંદ વિગેરેને ગમે નહીં. તેઓ એમ કહે કે આ તો બહુને મોટી પંડિતા થઈ ગઈ, સુધરી ગઈ, આતો મોખડીઓ જ વાંચ્યા કરે છે. આવી આવી દીકમી કરી જઈને આપણી બહેનો વાંચતી જ નથી-પછી બહાર પુસ્તકો ક્યારેમાં પણાં પણાં ઉભાંને ખલાશ જાય.

બહેનો, આગળના વખતમાં કોઈ બહેન કાંઈ જાહેર કામ કરવા, હમ્મજ રાખતી તો તેમને મદદ કરનાર કોઈ નહોતું તેથી ઉદ્ધુ તેની હમ્મજને તોડી પાડનાર, ધણી દનાં પણ હવે તો એવો વખત આવ્યો છે કે તમેને બતાવનારા ઘણા બધુઓ અને બહેનો તૈયાર છે, તમારે કામ છોડી દેનાર તેમ તેમને આગળ વધવાને ઉત્સાદી કરનાર અનેક દેશબંધુઓ ઉત્તરાર છે, તમે કાંઈ નાતું કામ કરશો તેને તેઓ મોટા રૂપમાં બતાવશે તે એમ માનીને કે તમને ઉત્સાદી કરવામાં આવે તો તમે ધીમે ધીમે આગળ વધો અને દેશની ઉન્નતિ કરવામાં મદદ રૂપ થાઓ.

આમ છતાં અસ્થોસની ચાત એ છે કે આપણી બહેનો જાહેર સંસ્થાઓમાં કામ કરવા માટે અવગ્રહ છે, તો પડી આગળ વધવાનું તો શું જ કહેવું? તમે કલમમાં જાઓ, તહેર મેળાવણમાં જાઓ; કાંઈક નવું શીખો-સ્વલ્પે-અનુભવો તો સારું એવું, વિચારો તમારા પતિના હોય, પિતાના હોય, બધાંઓનાં હોય, તોપણ શ્રદ્ધા પાડોશીની કે જાતિના માણુ એની દીકમી કરીને તમે તેમાં જામ ન લઈ શકો, તે કેટલું શોકારક છે!

બહેનો, તમે સતીમંડળ તો વાંચ્યું જ હશે, અને તેમાં ધણી સતીઓનાં અદ્ભુત પગક્રો વાંચ્યા હશે. સતી થઈ આગમાં જળા મરતુ, અખંડ પતિવ્રત પાળતું અને પોતાના પતિના યત્રનું વેર લેવા માટે હાથમાં ખુલ્લી તરવાર લઈ લડવૈયા સામે લડતું, એ કાંઈ હિંમત વિના બનતું હશે? એ કાંઈ ધરમાં મેસી રહેવાથી બન્યું હશે? હાદિ નહીં. પણ આજના વખતમાં આપણે શું નોંધએ છીએ? ને ધરમાં કાંઈ અડખઠાટ આવ કે મોર આવ્યો હોય તો આપણી બહેનો માથે મ્હોથે ઝોટીને સુધ જાય છે અને બીકને લીધે કાંઈ બોલી શકતી નથી. તેવે વખતે ઉઠીને કાંઈ પણ તપાસ કરીએ નહીં અથવા હિંમતથી પુરુષ વર્ગને એતાવીએ નહીં, એ આપણી ફેટલી બધી નિર્જનતા છે અને તેને લઈને જ આપણે દુઃખ મોઝનીએ છીએ; એમાં નવાઈ નથી.

બહેનો, આપણામાં એક બનતું બીજુપણું છે, જેને લઈને આપણે આગળ વધી શકતાં નથી. આપણામાં દીકા સહન કરવાની શક્તિ નથી. આપણી વાતો થાય કે ફાણી બહેન તો કલમમાં જાય છે, સમાજમાં જાય છે, માટે તેની સાથે આપણે બહુ બહેવાર રાખવો નહીં. તો તેથી આપણે જગી જઈએ છીએ: "એરે, તે મારી સાથે બોલતી નથી. મારી દીકા કરે છે, હશે, ત્યારે આવના સંચારથી હું કલમમાં નહીં જઈ." જાસ થઈ રહ્યું. આપણા મનની ફેટલી બધી નિર્જનતા! બહેનો, ત્યારે આપણે કાંઈ પણ જાહેર કામ કરીએ, ત્યારે તેની પાછળ દીકા તો યવાની જ. તેને સહન કરવાની શક્તિ આપણે

રાજવી નોંધેએ એ બ્યાનમાં રાખવું કે કંઈપણ ખરાજ કામ કરતાં હોયએ તેજ આપણે બ્રહ્મવાતુ છે ત્યાં સ્ત્રીઓના જ મેળાવા થતા હોય, ત્યાં કેળવણી બહેનો આપણને સુધારવાને પ્રયત્ન કરતી હોય, ત્યાં આપણને ગમ્મત સાથે જાન મળતું હોય, નિર્દોષતાથી અને સપથી બહેનો એકત્ર થતી હોય, ત્યાં જવામાં શું તુકસાન છે ? આપણા જ સ્વાર્થને માટે આપણે જવાતુ છે. બહેનો, વિચારો કે આપણે આ જમતમાં શા માટે જમ્યા છીએ ? માત્ર ખાતુ પીતુ, લુભમાં ઘરેણાં પર્કરવાં અને ઘરમાં ગોધાઇ રહેતુ-એટલા માટે જ પ્રભુએ આપણને છાદ્મી આપી નથી અહવારીઆમાં ફક્ત ૨-૩ ક્યાક સ્ત્રીઓના મેલાવણાઓમાં જવાથી પણ આપણને કેટલો બધો આનંદ મળે છે ?

કેટલીક બહેનો સાસુ નણદ અને કેટલીક વખતે પતિના ત્રાસથી તેવી રીતે બહાર જઇ શક્તી નથી અને ઘરમાં જ રહે છે આથી તેમને નવીન જાણવાતુ મળતું તથી હું ને મારૂં ઘર-એ પ્રમાણે એકના એક જ કામથી તેમને કટાણ આવે છે અને તેમનાં તન અને મન નવજાં પડી જાય છે તેમ છતાં તેવી બહેનો જાહેર સત્તાઓ લાભ લેતી નથી મેળાવણાઓથી બીજી બધી બહેનો સાથે જોળખાણ થાય, બહાર ફરવાથી મન પ્રકૃતિત રહે, અને તનુરસ્તી પણ સારી થાય છે, બહેનો, આપણે સર્માં સખેઓને મળવા જઇએ, દેવ દર્શને જઇએ, કે કોઇ મરી ગયું હોય ત્યાં બેસવા જઇએ, તેવે વખતે ત્યાં મારૂં પાંચ સ્ત્રીઓ એકઠી થાય કે પારકાની નિદા કુચલી સિવાય બીજી માત્ર થતી જ નથી બહેનો, તેમ નહીં મરતાં તમે સ્ત્રી સમાજમાં જાઓ તો તમને પોતાને તેમ જ તમારાં બાળકોને જરૂર મળેજા લાભ થશે.

આપણી બધી બહેનો લાજના રિવાજને લીધે તેમ પડદાને લીધે ધરની બહાર નીકળી શક્તી નથી. તેથી તેમનું મન નવજાં પડી જાય છે અને તેમનાં હૃદય પણ કટાણ જાય છે. લાજ કાઢવાથીજ મર્યાદા જમવાય છે, એ માત્રનું જીવનરૂપ છે એ કે મર્યાદા રાખવી, એ સ્ત્રીઓનાં મોટામાં મોટો ગુણ છે અને તે સર્વ બહેનોમાં-પણી તે લાજ કાઢતી હોય કે ન કાઢતી હોય તોપણ જોણ વધતા પ્રમાણમાં હોય છે જ

બહેનો, આપણે ધારીએ તો ઘણું કરી ગયાયે તેમ છે અને તેને માટે મનની દદ તાતી જરૂર છે, આપણે જો આપણો સ્વાર્થ સમજતા હોયએ અને કાંઈપણ રીતે જન સમાજને હિપયોગી થવા પ્રયત્નતાં હોઈએ તો આપણી શક્તિ અનુસાર કોઇ પણ તેવી જાહેર સરચાઓ દ્વારા બીજાને હિપયોગી થઇ પરોપકારના કામે કંઈ નોંધએ. બહેનો, પરોપકાર સમાન બીજી પુન્ય નથી આપણે કેળવણી તો બીજાને કેળવી સગીર, માટે હવે તો આપણામાં બળ વધારી, કલેશક દાસ છોડી દઈ, મારું તારું મૂકી દઈ, જેમ જેમ નેમ લોહાપયોગી અને દેશસેવાના કામે કરવા જોઈએ

—○○○—

કેળવણીનો ચર્ચાતો પ્રશ્ન.

લેખક—બહેન વસુમતિ ધીમતરામ પરિત

આજકાલ કેળવણી કેમ આપવી, તે સંબંધી લાપણો તથા લખાણો પુષ્કળ થઇ રહ્યાં છે પરંતુ તે કેળવણી કેવા પ્રકારની આપવી તેનું ધોરણ, ઘણું નેકી ભૂલું નથી. ત્યાંસુધી

બાપણે અને હાથણીમાં જ કંપના રમ્યા કરશે અને કર્તવ્યપરાયણતા પ્રાપ્ત થશે નહીં ત્યાં સુધી દેશાનુભવિ પશુ આકાશ કુસમવત્ રહેશે. માત્ર કંપના કરવાથી જ કંઈ કાર્ય થઈ શકવાનાં નથી, પણ કોર્મનો આરભ કરવાથી જ કાર્યો ઉદ્ભવશે. ઇંગ્લીઝના ઇતિહાસના વાચકને ખબર હશે જ કે તે દેશ પહેલાં કેવી રીતેથી ઠંડો અને આજે તેનું સામાન્ય કેટલું બળવંત અને ઉત્તવળ છે ? આજ દેશ કરોડની વસ્તીનાનું જર્મની પશુ આજે તથા તથા સર્વથી કેવું મહાભારત યુદ્ધ આજે બેઠું છે અને કેટલું પગલાર થયેલું છે તે સર્વને વિદિત છે આગળ હવે તે જર્મની કેવી અવસ્થિત હાલતમાં હતું, તે ઇતિહાસ વાંચનારને કંઈ અજ્ઞાત નથી. આજે પ્રાપ્ત થયેલો આ સમય પણ આપણને કર્તવ્ય કરવાનો છે નહીં કે બોલીને જ માત્ર બેસી રહેવાનો. જે સમય ન્ય છે તે પુનઃ પ્રાપ્ત થતો નથી માટે તે સમય વ્યર્થ વાર્તાવાપમાં વ્યતીત કરવો વ્યજી નથી. જ્યારે મુરતમાં અર્ધ-સમાજનું નુંબ બંધાયું મહાન ખુલ્લું મુકાયું ત્યારે આપણા દેશના મહાન ઇતિહાસની મહાત્મા ગાંધીજી ત્યાં પધાર્યા હતા અને તેમણે પ્રમુખસ્થાન સ્વીકાર્યું હતું. તે દિવસને સાત કલાકનો કાર્યક્રમ બેઠે પોતે બોલ્યા હતા કે—“આ પ્રમાણે આટલા બધા કલાક બહુમહેરો કરવામાં કાઢવાને બદલે જો આપણે ખરેખરે કંઈ કાર્ય કરીએ તો કેટલો ફાયદો થાય ? દરેક તરીકે જો આ મંડળની શ્રદ્ધા આપણે બધા ભેગા મળી સાત, કલાક સુધી બોલીએ અને પછી તેમાં વાવેતર કરીએ તો આવશે વર્ષે આપણે તેમાંથી પાંચ ઉતારી શકીએ અને ત્યારે જ આપણે શુભાવેલો આટલો વખત સાર્થક થયેલો ગણાય. તેથી બાકીએ, હવે હજારોના પટપટારો ચૂકી. કર્તવ્યપ્રદેશ તરફ વળો.” આ જ ઉપદેશમાં જો મહાત્માના આખા જીવનનો સાર આવી જાય છે, તે આપણે પ્રત્યક્ષ બેઠે જોઈએ, પોને મંપા-રક્ષનાં બેઠે તોની તપાસમાં કેવા કર્તવ્યનિષ્ઠ થયા હતા તે ન્યુસપેપર વાચનાર વર્ગથી અન્ન-બુદ્ધિ નથી, વળી આપણા દેશના અમુલ્ય હીરા રત્ન ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલે પણ કેવા કર્તવ્ય પરાયણ રહેતા હતા તે આપણે ક્યાં નથી જાણના ? સરવૈદ એક ઈન્ડિયા સોસાયટી સ્થાપી પોતે આખું જીવન તેમાં સમર્પણ કરી રહ્યા હતા એમના અમળ મહુધી હતકાગી હિંદને કુસુદ આધાત થયો છે પરંતુ હવે ગત ન તોષમ્યમ્નુ રત્ન પ્યાનમાં પંખીને આપણે તેમના ઇર્ષાતનું અનુકરણ કરું, એ જ આપણું જોઈએ છે. આજે દેશમાં નરરત્નો ઘણા ઉત્પન્ન થયા છે અને ઘરો, પણ દેશસેવક માટે પોતાનું જીવન સદર્મથી સમર્પણ કરનાર શેઠા-જ નિકે છે. ત્યાં સુધી દરેક વ્યક્તિમાં પોતાનો દેશનું અભિમાન જામત થશે નહીં ત્યાં સુધી આપણા જીવનમાં કાનિ ઉન્નવસ મવામાં વિધવ સાગરો, એ ગોક્ષ સમજવું. એ ત્રણ વર્ષે આપણે કેટલાં નરરત્નો શુભાવ્યાં છે, તે વિચારતા હૃદયને જલો આધાત થાય છે. પૂન્ય મહાત્મા ગોખલે, લોકનાથકના ખરેખર અને તોજ વમરના રાજા તુલ્ય-રત્ન, પીરોજલાલ મહેતા અને મહાન મહર્ષિ તથા દાદાનું ઉપનામ પારણ કરનાર રત્ન દાદાભાઈ નવરોજીના નવર જગતનો ત્યાગ કરી સમાધિસ્થ થઈ ગયા છે. દમણી જે રાજકીય ચળવળ થઈ રહી છે, તેમાં એમની સલાહ અતિ ઉપયોગી થઈ પડત. ત્યાં નરરત્નો મેળવવાને બદલે આમ એક પછી એક દેશના અમુલ્ય હીરા ખરતા જાય છે, એ કંઈ એકાદ એકારક વાત નથી, કેટલા વખતથી હિંદ જે અધારારક અજાનતામાં પડી રહ્યું હોય તેની સિતિજમાં હવે સુરેવનાં આજાં આજાં દિલોના ઉલ્લ થતો દેખાવા લાગ્યો છે.

એ. જોઈને જ. લાવિયિનવન કરનારને, કંઈક આશાસન. મને છે. બપોરે આપણા મહાન સામ્રાટ પંચમ બચાજ શાળા દિલ્લીમાં દરબાર બરવા અને ૧૯૧૨ નો અન્ને પધાયા હતા ત્યારે તેમણે પણ આપણા દેશને આશાસન રૂપે બંધનગ ૨૬ કરી આંશી, આસ્થા અને જાનનાં ત્રણ સુરતુ અવલંબન કરવા સુચવ્યું હતું અને રર વર્ષે જંગવણી પાછળ વિશેષ અર્થ કરવાનું શ્રીમંતે કહ્યું હતું. હવે જંગવણી કેમ આપવી, તેમાં પ્રકારે આપવી, વર્ગેરે બધવસ્યા આપણે જ કરવાની છે. કહેવત છે કે મેંધ સમાન જલ નહીં અને આંપ સમાન બલ નહીં. ઇસપદેખવામાં પણ એક વાત છે કે હરકુસિસિસ નાંમેનો એક માણસ પોતાનું ગાડું લઈને જતો હતો. તેમાં તેનું ગાડું કાદવમાં પડ્યું અને તેના પૈડા કાદવમાં ચોટી ગયા; આ પ્રમાણે પોતે અધવચ જગતમાં ફસાઈ ગયા તેથી તે પુત્ર રડવા લાગ્યો અને નિરાશમાં આક્રંદ કરતો હતો; એટલામાં એક વૃદ્ધ મનુષ્ય તે રેતે આવતો દેખાયો. તે વૃદ્ધ પાસે આવી તેને રડવાનું કારણ પૂછવા લાગ્યો, ત્યારે હરકુસિસે કાદવમાં ચોટી ગયલાં પૈડા તરફ અગિળી કરી, પોતાની મુશ્કેલીના બાસ પાડ્યો. આપું દસ્ય જોઈને તે વૃદ્ધ મનુષ્યે કહ્યું કે “લાલ આ પ્રમાણે આક્રંદ કરવાથી કંઈ તારૂં ગાડું એની મેળે કાદવમાંથી નિકળનાર નથી પરંતુ તું જાતે મહેનત કર અને તારી સઘળી શક્તિનો ઉપયોગ કરી અંગ અનભાવ એટલે જરૂર પરમેશ્વર તારા કાર્યમાં ફરતેક અપાવશે. નિરાશ થઈ રડવા કરતારને પણ સહાય કરતો નથી; પણ જે પુરુષ સતત ઉદ્યોગ કરે છે તેને જ હંધર સહાય કરે છે, એ વાત તું કેમ ભૂલી જાય છે ? હું તો. અસિ વૃદ્ધ મનુષ્ય ગયો છું. એટલે મારી મદદ તને ફેટલી કામ લાગશે ? તેટલા માટે તારા બાપડ બળ પર વિશ્વાસ રાખી મહેનત કર. એટલે તારૂં ગાડું જરૂર કાદવમાંથી બહાર નિકળી શકશે.” તે વૃદ્ધની શિખામણ પ્રમાણે કરવાથી આખરે હરકુસિસેનું ગાડું કાદવમાંથી બહાર નિકળી શક્યું. તે પ્રમાણે આપણે પણ આપણું જંગવણીનું ગાડું પ્રમતથી બહાર કાઢવાનું છે. પ્રીમે પ્રીમે જંગવણી હવે વધતી જાય છે પરંતુ ઓરિજનલિસનું હલ્લુ જોઈએ તેવો વિકાસ થયો નથી. સુશિષિત બહેનો આ વિષયપર ચર્ચા કરે છે પણ તેનું પુરેપુરું જગ હજુ સુધી પ્રાપ્ત થયું નથી. જોડી વપની ઓગો જંગવણી લઈ મહે એવી સંસ્થાઓ ખામે ગાંમ થવાની જરૂર છે અને જંગવણી ખામેલા પુરોત તથા ઓગોએ અગાડી પડીને કામ કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. આપું યશ ત્યારે જ જોડી વપની ઓગો આપણે હમણાં જોઈએ, તેવી જંગવણી લઈ શકશે. આવી સંસ્થાઓ કાઢવાને માટે નાણાંની તો ખાસ જરૂર પડે એ દેખીતું છે. તેથી આપણા પ્રમત વર્ગે આવા પરોપકારી કાર્યમાં મદદ કરવી પડે છે. વનિતા વિદ્યામ જોવી સંસ્થાઓ દેશમાં નિકળી છે. પણ માન બે ત્રણ સ્થળે જ તેની સાખાઓ છે. અમદાવાદમાં ચોલા વખતથી ચો. રાંદેલ સુખત મહેતાએ જે સંસ્થા ઉઘાડી છે, તેનું કામ બહુ સારૂં ચાલે છે અને તેવી સંસ્થાઓ આપણા શુજરાતમાં વધારે ને વધારે નિકળે, એવી મારી પ્રયત્ન પ્રતિ ધાર્યના છે. અર્ધ મુઠી આપણા દેશમાં ઓગો સંપૂર્ણ જંગવાશે નહીં ત્યાં સુધી દેશની ઉભતિ ઘવામાં વિઝંબ લાગશે, એ દેખીતી વાત છે. હવે આજ કાલ દેશમાં તવિને પ્રકારનો હુસ્તો ઉડેલો છે, તો તે સમયનો લાભ લેવા જોઈએ. સ્વદેશાભિમાન, દેશભંતિ, સ્વરાજ વિશેરે ઉચ્ચ અધિવાયાઓનો હૃદયવ થયો છે તો તેવા સમયમાં સંસ્થા સંસ્થા જાગૃતિ આણી, આપણું હજુ જ્યેવ સત્વર સાધી એજ મારી હૃદયોર્મિ છે.

આધુનિક સમયનો સ્ત્રી ધર્મ.

લેખક—એક બહેન.

આધુનિક સમયનો સ્ત્રી ધર્મ એટલે હાલના વર્તમાન સ્ત્રીઓ શું કરવું છે એવું માર્ગ દર્શન છે. સ્ત્રીનું કર્તવ્ય દરેક સમયે સરખું હોય છે.

સ્ત્રી ધર્મ—સ્ત્રીઓને પણ અવસ્થા યાત્રા થાય છે. તે દરેક અવસ્થાનાં કામે લુદ્ધાં જુદાં હોય છે. પહેલી અવસ્થામાં એટલે ઓકરી, સમજણી થાય ત્યાં તેના ધર્મ તેના માબાપને શીખવવા પડે છે. ઘણે લાગે આ દરજ્જા માને શિર આવી પડે છે. તે ઉમ્મરમાં તેને દરેક કુન્નર શીખવાનો વખત મળે છે તેમજ ઘર સંબંધી દરેક વ્યવસ્થામાં લક્ષ રાખવું પડે છે, તથા માબાપ અને પોતાના કાર્ધ બાકું તરફની જો દરજ્જા હોય તે બળવથી પડે છે. હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રના સ્વાજ પ્રમાણે બાળકોના લગ્ન દસળીર વર્ષની ઉમ્મરે થાય છે. અને તેને હાથે બાળાઓ નોંઠતી પ્રજાણી લઈ શકતી નથી અને તેમની તંદુરસ્તીને પણ ઘણું તુલ્કાન પડીએ છે.

બીજી અવસ્થા—હમ ચપા પછી તેને પોતાના સાસરાનો ઘાર માથે આવી પડે છે. હિંદુ સંસારમાં વડુને માન ઓછું હોય છે પરંતુ એટલું ઘાટ રાખવું કે—એક પુરુષ અને એક સ્ત્રી મળીને રૂંપતી થાય છે—એકલા પુરુષ અથવા એકલી સ્ત્રીથી સંસાર ચાલી શકતા નથી—અરસપરસની મદદ નોંધજો. સ્ત્રીના કર્તવ્ય જુદાં હોય છે. સાસરામાં તેણે પોતાના સાસુ તથા સાસરાને માબાપ ગણી, તેમની સેવા ચાકરી બરોબર કરવી. પોતાના પતિની મરજી વિરૂદ્ધ કંઈ પણ કરવું નહિ. પતિને સુખ યાચ એવા પ્રવૃત્તિ આદરવી, પતિ એજ પરમેશ્વર છે એમ જાણી પોતાના હૃદયમાં તેને જ સ્થાન આપવું.

સારી સ્ત્રી પોતાના પતિ ઉપર પ્રેમ રાખ્ય કરે છે. ખરાબ સ્ત્રી પોતાના પતિ ઉપર કઠણાટથી રાખ્ય કરે છે, એટલે સ્ત્રી બને પતિ રાખ્ય કરે છે. જેમ આપણું મોઢાં હાત અને જીભ છે અને તે બંને સાથે મળીને કામ કરે છે એટલે કે જીભ સાચવીને કામ કરે છે કે હાતની વ્યાડિ આવવું નહિ પણ જોરાક આવવામાં મદદ કરવી, તેમ સ્ત્રીનો ધર્મ છે કે પુરુષને મદદ કરવી, અને તેના કામમાં વ્યાડિ આવવું નહીં. આ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરુષનાં કર્તવ્ય છે. જો કંઈ પણ પોતાની દરજ્જાથી ચૂકે છે, તો તેનું પરિણામ વિપરીત જ આવે છે. તે સ્ત્રી અને પુરુષના સમાન લક્ષ ગણી, તકરાર ઉપર આવવું નહિ કાચુ સ્ત્રી અને પુરુષને એકજ ગણીએ તો આ વાત ઉઘી જાય છે. રક્ત અરસપરસની મદદ નોંધજો. એક બીજા ઉપર પ્રેમનો. એક બીજા ઉપર સહનુભૂતિનો એટલે શ્વાગણીનો સ્વભાવ હોવો થાય છે.

પણ હાખવાઓમાં સમાનતાનો નિર્ણય બહારના કોઈ માણસોના નવવધા વિના ઘરમાં જ આવી જાય છે. સામ્યે આમાં પત્ની અને સહનશીલતાનો ગુણ ધરવો પડે છે. તેનામાં એ ગુણ હશે તો તે પોતાના ઘર સંગીની ચલાવી શકશે. પતિને બ્યારે કંઈ મુશ્કેલી આવી પડે ત્યાં તે બાજર ચાલત કરે શકશે. દરોગે સામનનાં ઘરના માણસનો સ્વભાવ ખરાબ હોય તો તે મુઠે મ્હોંએ સહન કરી, છૂંદર ઇન્જને આક્રિય થશે. કેટલીક સ્ત્રીઓ સાસરામાં કંઈક કરાવે છે, પણ તેવું ન કરવું. બધા સાથે હંમી.

જીને ચાલુ નેમ્ને આપણે જાણીએ છીએ કે “જ્યાં સપ ત્યાં જીવ” ધણી ઝીઝી ડુગડાં ધરેણી સાર પોતાના પતિને આખો દિવસ સતાવ્યા કરે છે, પણ તેમ ન કરવું નેમ્ને આ બાબતમાં એ વિચારવાનું છે કે-ઝી પતિનાં પ્રેમના ચાહના રાખે છે કે છુડાં ધરેણીની? પતિના પ્રેમ આગળ આખી દુનીઆવું મુખ તુચ્છ છે. ને ઝીને એ પ્રેમ મળ્યો હોય, તોને ધન્યવાન આનવી. સ્ત્રીએ પોતાનું શીષણ જીવ જીવ પણ જોવું નહિ. શીષણ તે સદ્ગુણી સ્ત્રીનું ખરૂં આમૂલ્ય છે છુડાં ધરેણી પહેલી કરતાં ને આપણે ધીમજ સાચવીશું, તે તે વધારે દીપી ઉડશે.

કુસંદના વખતમાં સ્ત્રી ઉપયોગી સારાં પુરતો વાંચવા પ્રાપ્તી જોવી નિષ્ઠા કરવી નહિ અને ઘર ચોકખાઉ થી રાખવું. એ શુભ આપણે ખાસ ગૃહસ્થ કરવાના છે.

છોકરાંની શૃદ્ધેશવણી:

છોકરી પોતે બીજી અવસ્થામાં માતા ચાપ ત્યારે તેણે પોતાના છોકરાંને કેળવી તે અને ધર્મ એટલે ફરતે શીખવવી પડે છે ને માતા કેળવણી દરી તે તે પોતાના છોકરાંની સારી રીતે કેળવી રાખશે. જ્ઞાના છોકરા જેવું દેખે તેવું કરે માટે તેમનાં મગજમાં સારા વિચાર ઉત્પન્ન થાય, તેવા પ્રયાસ કરવા નીચ છોકરાની સૌખ્યતમા ગોઠવનાં નહિ.

છોકરાને સાચુ બોલવાની દેવધાડવી સ્વચ્છતા રાખતા, નિયમ પ્રમાણે કામ કરતા, ને દેસ તરફ પ્રેમ રાજતાં શીખવવું બહુ જોડાં લાડ કરવા નહિ, બહુ લાડ લગવ્યાથી છોકરાં જોએ ચડી જાય છે છોકરાને ને પહેલેથી ધાકમાં રાખવામાં આવે છે, તે તે આગળ જતાં સારાં નીકળે છે. ધર તરફ તેમની લાવના ચાપ માટે તેમને આગળના વખતની બનેલી ઘટો, આનંદ પડે એવી રીતે કહેવી છોકરાને બહુ આરવાં નહિ. બહુ આરવાથી છોકરાં નડાર થઇ જાય છે બાળાઓને જોડી ઉંમરે પરજીવવી કારણ કે ન્હાની ઉંમરમાં છોકરાં થઇ પોતે સારી બગાડે છે અને છોકરાં સાચવી રાખી નથી તેમ તેમનાં સારીરના બાધા મળજીત યતા નથી.

કસંરત કરવાની જરૂર:

એડમિટન, જીવ, ખાણી ભરવું, એ દસરતો સારી છે. ધરમાં કામ કરવું. તેથી રાખવું નહિ.

મરજી પાછળ રાવા કુટવાની રીત તથા છોકરાં ઉપર કડગાટ કરવાની દેવ સારી નથી હામા રાખવી ને પરાપકારી થવા પ્રવલ્ન કરવો કાર્પની જોડી કુમલી કરવી નહિ. પરવું બીજાનું બહુ જ્ઞાપને આપણને આવડે તે શીખવી ઉપકાર કરવો.

ધર કસરથી ચલાવવું અને કમણી કરતાં વધારે ખર્ચ કરવો નહિ. બીજાને વાંદે ચાલવું નહિ પણ આપણે આપણાં ઉપર આધાર રાખી ચાલવું બીજાના મુખ આપણે શીખવા.

• પાડ પાડોશી સાથે સપથી રહેવું, કારણ કે જેટલાં સગાવડાલાં કામમાં નથી આવતાં તેટલાં પાડોશી કામમાં આવે છે. આપણે ને ધર્મ હોય તે સારી રીતે પાળવો. “જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં જ લક્ષ્મી છે” તે જરાખર બાનમાં રાખવું અને દરેક માણસ ઉપર જ્યાં રાખવી.

મહાત્મા તુલસીદાસે કહ્યું છે કે —

“દયા ધર્મ કે મૂલ છે, પાપમૂલ અભિમાન,
તુલસી દયા ન જાડીએ, જળ લગાવટને પ્રાન”

આગળની ઓએને દેવમંદિર વિગેરે સ્થળે દરવા ફરવાનો શોખ મળ્યો હતો. હાલની સામાજિક સ્થિતિ સુધરતાં તે બધું નષ્ટ પામી જોડું સુદૌષીય અનુકરણ કરવાની ટેવ વણી ઓએને પડી છે. ફેરાનેબલ દબથી કપડાં મહેરવાં, ફેરાનેબલ દબથી વાળ હોળવા, ફેરાનેબલ દબથી ચાલવું, એવું જોડું સુદૌષીય અનુકરણ જ્યારે હાલની હિંદુસ્તી વધતી જાય ત્યારે મળ્યો ખેદ થાય છે.

સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચી, બહુલી તરીકે ગણાતી, બાળાઓના ઘરની અદરની એવી હિંમત સ્થિતિ જોઈ, ઘણીવાર અત્યંત ખેદ થાય છે. જ્યારે ફેળવાએલી સ્ત્રીઓ આ પ્રમાણે વર્તે ત્યારે એ બહેનો ઉત્તમ સાદાઈ અને નમ્રતાવાળી સુશીલ ગૃહિણીઓ ક્યારે બનશે ?

બહેનો, જ્યારે આપણામાં પારદાનું જોડું અનુકરણ કરવાની ટેવ જશે, અને સાદાઈ, “ઝાલુ અને રહેલું” એ શબ્દ હમેશાં ધ્યાનમાં રહેશે, ત્યારે જ આપણે ઉત્તમ ગૃહિણી બનીશું.

ત્રીજી અવસ્થા:

જુદાવસ્થામાં પ્રભુનું સ્મરણ કરી, દરેકને સમાન દ્રષ્ટિથી જોવાં તે ધર્મ સંબંધી પુસ્તકો વાંચી પ્રભુની ભક્તિ કરવી આવા ધર્મને આપણી સર્વ બહેનો સારી રીતે પાળશે, તે અવસ્થા પ્રભુમય બનશે એ મહારી ખરા અર્થે કરજીની અભિલાષા છે કે સર્વ બહેનો તેવી બનો. પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વર તે પાર પાડે એવી હું પ્રાર્થના કરું છું.

ગૃહકાર્યની વ્યવસ્થા.

લેખક — અ. સૌ. બહેન ઝવેરી, આર એમ બેહારા

સ્ત્રીને ઘરવ્યવસ્થાની ફેળવણી આપીને લાગ્યે બનાવવી તે તેના મોતાપિતાની ફરજ છે. એ યોગ્ય થયે પછી સુખી થઈ લાગ્યે બની, વખાણને પામેથી તેનાં માતાપિતાની શોભાને વધારે છે. સ્ત્રી માત્રને ધ્યાનમાં રાખવાનું એ છે કે વિવાહ પછી ગૃહિણી થયા બાદ, ઘર સંબંધી કાર્ય કરવામાં, મોટાઈ તેજાર કરવામાં તથા ઘરમાંથી વાસણ પગેરે વસ્ત્ર સાંભળવામાં અને સુખ્યત્વે સૌથી મહેલું મંતિનું કાર્ય પ્રસન્ન ચિત્તે કરવામાં તેનું હિત છે.

ઘરના સઘળા સર સામાનને સાફસુર અને સુશોભિત રાખવા તથા જળ અને વસ્ત્રો સર્વ પ્રકારે દર હમેશાં શુદ્ધ કરીને ચતુરાઈથી જ્યાં જોઈ ઘટે તે વળી સચવાય તે, સોજા દેખાય તથા ખતાબ ન દેખાય ત્યાં તે ગોઠવી દેવાં તથા ખતાબ ન થઈ જાય તેની સંપૂર્ણ ઝાગજાગ રાખવી.

ઘરખર્ચ કરવામાં હિદાયત અને કૃપણતા બંને ન રાખતાં મધ્યમપણે વર્તવું. આમાં મહાનને મોટું પ્રકારે લીધેલું સારુંસુર કરી ઉજવણ સ્વચ્છ અને દેહાધ્યમાન રાખવું.

જ્યારે જ્યારે કુરુક્ષેત્રે મળે, ત્યારે ત્યારે ધરતી સમ્રાજ્ય અને સર્વપદાર્થોની સંભાળ અને મોહવશમાં પ્રવળ રાખવે. બોજનનો કાલ્ય પદાર્થો પોતાના હાથથી જ અથવાતો પોતાની રૂમર બરાબર સ્વચ્છ શુદ્ધ કરાવીને સ્વામી તથા પ્રજાની રૂચિ અનુસાર બોજન બનાવવું. તેની સાથે બોજન વૈદ્યના નિયમ વિરુદ્ધ અને રોગોત્પાદક ન હોવું જોઈએ.

ધરસંજાથી નિત્ય જે ખર્ચ થાય તે બરાબર લખી કે ચાલ કરી રાખવો અને સંધ્યાએ પોતાના સ્વામીને કહી સંજગાવવો. ક્યારે 'પશુ નવરાં એસવું' નહીં, પશુ કાંઈને કાંઈ કામ કાઢીને કરવું તથા ક્યારે પશુ કુવડ રહેવું નહિ.

ધરમાં જે વસ્તુની ખામી હોય અથવા જે વસ્તુ ખૂટી ગઈ હોય તે પતિને કહીને મંગાવી લેવી. ધરમાં કદાચ કાંઈ વસ્તુ ના હોય તોપણ ખીજાની માગી લાવવનો સ્વભાવ ન જ રાખતાં 'જેટલું' હોય તેટલે થી જ ચલાવી સંતોષપૂર્વક નિર્વાહ કરવો. આવક કરતાં ખર્ચ વધારે ન થઈ જાય એવો પ્રયત્ન રાખવો, નોકર ચાકર સાથે દેષ કે વધારે પ્રીતિ ન કરવાં, પશુ તેનું મન સામગ્રી દોરડાગારીથી, ફલાવી કુલાવીને કામ લેવું.

ધરનું કોઈપણ કાર્ય બગડવા દેવું નહીં. પતિને ધર અથવા સંતાન તરફની કાંઈ પ્રકારની ચિન્તા ન રહેવી પડે, તેવી રીતે ધરનો કારભાર સંભાળપૂર્વક કુશળતાથી ચલાવવો. એ કલાક થત રહે ત્યારે પતિના ઉઠવાની પહેલા ઉઠવું. પતિના મુખનું દર્શન કરી લેવું. હાતણ શૌચની હાજત હોય તો કરી આવવાં. તમામ મકાનમાં વાસીદું વાળી, જળ 'જાંટવું'. જે બરીજ સ્થિતિ હોય તો પ્રથમ ધરીમાં લોટ દળવો. આ કામ સ્ત્રી ઉઘા પહેલાં કરવું જોઈએ. રસોડું સાફ કરીને જાણ પાણી છાંટીને શુદ્ધ રીતે તૈયાર રાખવું. પ્રથમ પોતે સ્નાન કરીને પછી પોતાના સંતાનને સ્નાન કરાવવું અને પછી જાણ બરાવવું; અથવા તો બરવું.

પતિને માટે હાતણ અને ગરમ પાણી ધ્યાનિ જે તેનો નિયમ હોય તે અનુસાર તૈયાર રાખવાં. એવી જ રીતે સાસુ સસરા વગેરે માટે પશુ સમગ્રવું; પત્રી પંચરત્ન ધ્યાન કરીને પતિના આરોગ્ય અને શુભ કર્મમાં પ્રયત્ન ગ્રહેવાની પ્રાર્થના કરવી, તે પત્રી બોજનની સામગ્રી સ્વચ્છ અને સાદુ ક્યાં પત્રી રસોઈ કરવી, અથવા રસોઈથો હોયતો તેની દેખરેખ રાખવી, અને જ્યારે પતિનો જન્મજાતો સમય હોય ત્યારે ગરમ ગરમ રસોઈ પીરસવી. સંતાન અને સાસુ સસરા તથા પોતાનાં જે વડીલ હોય તેને પ્રેમ અને આનંદપૂર્વક જગાડવા; પત્રી સર્વ જાણ જમી રહે ત્યારે ઉપર પતિનાં વાસણમાં પોતે જમવું. એ પત્રી સર્વ જગોને સ્વચ્છ અને સાદુ કરી, ત્યાંથી વસ્તુઓ સમી મૂકવી, સારવાદ કાંઈ શીવવા, બરવા, સાંધવા વગેરેનું કામ કરવું, અથવા કાંઈ હુન્નર શક્તિ ધરતી વાતોની ચોપડી વાંચવી અથવા તો વંચાવવી. ત્યાર બાદ ધરનાં તમામ વાસણકુસણ ચાચરચીલાં વગેરે પદાર્થો ઉપર દષ્ટિ નાખીને એક વખત હાથમાં સજાળવાં. વસ્ત્ર અવસ્ત્રાર પૈસા પેટી કપાટ વિગેરે સર્વ પદાર્થો ઉપર ધ્યાન દળીને તેને ચોગ્ય સ્થાનમાં મૂકવાં તેમ બરાબર ન થઈ જાય તેવે રથજે રાખવાં અને નોકરના કામની પશુ ખજાર લીધા કરવી.

ધરમાં જે જાણસ ધાન્ય વગેરે હોય તે બગડી કે સડી ન જાય તેની માળજી રાખવી.

અને વખતસર તડે નોખવા. કંઈ કંઈ વસ્તુ ઘરમાં નથી, અને કંઈ ચીજો મંગાવવી છે, હત્યાદિની સંભાળ રાખ્યે જવું અને જમ્યા ખર્ચ જે થાય તે લખવું અને યાદ રાખવું કે પાછળનો એક કલાક દિવસ રહે ત્યારે સર્વે કામ પરવારી લેવા પછી ઈશ્વરનું શ્વાન ધરીને, પતિની આરોગ્ય પાછળની પ્રવૃત્તિમાં રહેવું.

રાતના રસોઈનો સામાન દુરસ્ત કરીને રસોઈના આરંભ કરવો, અને સૌને જમાડવાં. જે બોજનમાં પતિની રમ્મિ હોય, તે સ્વાદિષ્ટ બોજન નિત્ય બનાવવાં. જ્યારે સૌ જમી ઉઠે ત્યારે પોતે બોજન કરવું. પછી તે જગ્યા સાફ કરીને કુટુંબના સર્વને માટે સુવાની સામગ્રી તૈયારી કરવી. તેઓ સર્વ સુઈ રહે ત્યારે પોતાની પતિની સેવા માટે જવું. પણ એટલી વોત શ્વાનમાં લેવાની છે કે, ત્યાં પતિના નિયમાનુસાર સર્વ ગ્રાહ્યશુ રાખવી.

બહેનો, આપણા ધર્મ નીચે મુજબ છે.—

- ૧ દીકરીએ માથાપતી આગા પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ.
- ૨ માથાપતી ઉપકાર આપણા ઉપર એટલા બધા છે કે તેનો બદલો વાળી શકતોજ નથી
- ૩ નાનાં કે મોટાં બાઈ બહેનો દોષ તેમની સાથે હેતથી વર્તવું.
- ૪ બાઈ બહેનોએ પરસ્પર એક બીજાને ધીર્માં વચનોથી બોલાવવાં.
- ૫ દોષા પીટ્યા, રોડ વિગેરે અલુપટતા ચબ્દો બોલવાથી શોભા પડે છે, મૂર્ખ દહેયોઈ છએ અને પાપ લાગે છે.
- ૬ ઊઠકરીઓએ ઊઠકરીઓ સેનું રમવું નહિ.
- ૭ શરીર તથા વસ્ત્રો સ્વચ્છ રાખવાં.
- ૮ દરરોજ દેવદર્શને જવું.
- ૯ નાનાં બાઈ બહેનોને સાથે લઈને મહિરે જવાની ટેવ રાખવી.
- ૧૦ પરવયા પછી પતિની આગાને અનુસરીને રહેવું.
- ૧૧ અહંકાર, ક્રામ, ક્રોધ તથા કપ્યા આવા કુર્ગુણોના ત્યાગ કરવો.
- ૧૨ મનને ધીરજવાળું રાખી, સ્વામીસેવામાં તત્પર રહેવું.
- ૧૩ અયોગ્ય રીતે જોવું, બેસવું, ઉઠવું કે ચાલવું નહિ, તેમજ ક્યારે પણ કુટ્ટ સંભાવણું કરવું નહિ.
- ૧૪ પતિને જત્યાડીને જમવું, ને પતિના સુત્ર પહેલાં કહી પણ સવું નહિ.
- ૧૫ પરપુરણને બાઈ ગાપ સમ્માન ગણવા.
- ૧૬ સ્વામી બહારથી ઘેર આવે ત્યારે હસ્તે મુખે મધુરાં વચનથી તેમનો સત્કાર કરવો.
- ૧૭ ધરતી વસ્તુઓ સ્વચ્છ રાખવી.
- ૧૮ રસોઈ સુંદર બનાવી વખતસર બોજન કરાવવું.
- ૧૯ સ્વામીનું કદિ પણ અપમાન કરવું નહિ.

- ૨૦ નીચ ઓઝોની સગત રાખવી નહિ તેમજ તેમની સાથે લાપણુ પણ કરવું નહિ.
- ૨૧ શુદ્ધકાર્યમાં ઉલોગી રહેવું
- ૨૨ ધરણી કપડાં વિગેરે સાચવીને રાખવાં.
- ૨૩ કાષ્ટની હાંસી મસ્કરી કરવી નહિ
- ૨૪ ઝામું હસવું નહિ, બારણાંમાં, ગલીઓમાં કે એકાંતમાં ઉભાં રહેવું નહિ
- ૨૫ પરપુરુષ સાથે પોતાના ઘરમાં કે બહાર પણ એકાંત વાતચીત કરવી નહિ
- ૨૬ કોષ ઉત્પન્ન માથ તેવાં કાર્ય કરવા નહિ.
- ૨૭ સર્વદા સત્ય બોલવું, જુઠું બોલવું નહિ
- ૨૮ સ્વામી વિદેશમાં હોય ત્યારે વિશેષ કરીને શરીરની શોભા નહિ કરતાં, મોઘ સાદા નિયમોનું પાલન કરવું
- ૨૯ જે વસ્તુનો સ્વામી ત્યાગ કરે તે વસ્તુનો ઓઝે પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ.
- ૩૦ પતિને જે વાત અગ્રિય હોય તેથી અજાણ રહેવું.
- ૩૧ સાસુ સસરાને માબાપ તુલ્ય ગણવું
- ૩૨ સાસુની આગા પાળવામાં તત્પર રહેવું.
- ૩૩ સાસુ સસરાની નિત્ય સેવા કરવી.
- ૩૪ સાસુની સાથે હરિપણુ વાદવિવાદ કરવો નહિ.
- ૩૫ કુટુંબ વર્ગમાં સંપીને રહેવું.
- ૩૬ ધરના સેવકવર્ગની સારી સલાહ રાખી, તેમને સતોષી રાખવો
- ૩૭ સેવકવર્ગના કામ ઉપર લક્ષ રાખવું
- ૩૮ ધરના ઉપજ ખર્ચનો હિસાબ રાખવો
- ૩૯ પતિની આવક ઉપર ધ્યાન રાખી તેની શક્તિને અનુસરીને મોઘ ખર્ચ કરવું, ઉઠાઉ પણું જરાક રાખવું નહિ.
- ૪૦ ધર સમાર કરકસરથી ચલાવવો કારણુ કેવડાં એ જીન્ને ભાઈ છે
- ૪૧ પતિનું મનજ થવું હોય તો બૂબ તરસ ને નિદ્રાનો ત્યાગ કરવો
- ૪૨ પતિના જાગ્રત થતાં જહેલાં જાગવું અને ધરનાં કામમજ સલાહી સેવાં
- ૪૩ સ્વામીની કહેલી વાત પેટમાં રાખવી કાષ્ટને મેઝિ બૂવમાં પણ કરી દેવી નહિ
- ૪૪ દાસ દાસીઓ હોય છતાં સ્વામીનું કામ જાતે જ ઉઠીને કરવું.
- ૪૫ પતિજતાઓનો સમાગમ રાખવો, અને સતી ઓઝોનાંજ આખ્યાનો વાંચવાં.
- ૪૬ અભિમાન રાખવું નહિ
- ૪૭ અવકાશી નીતિ તથા ધર્મનાં પુસ્તકો વાંચવાની ટેવ રાખવી,

- ૪૮ બની શકે તો દરરોજ દેવપૂજા તો કરવીજ.
- ૪૯ કિલ સાંક રાખવું; કપડી થવું નહિ.
- ૫૦ જેમને ઝાકમ હોય તેમણે તેવું વાંકુ ન બોલવું અને તેની સાથે દૂધ પણ રાખવો નહિ.
- ૫૧ બહાર જવું હોય તો પતિની અને સાસુ સસરાની આજ્ઞા માગીને જવું. સાસુ સ્વર્ગને પામેલાં હોય તે પતિ ઘેર ન હોય તો પાડોશમાં જો હોય તેને ખગર આપીને જવું, પણ તમારે કાંઈને વહેમ આવે તેવા સ્થળોએ જવું નહીં.
- ૫૨ જે સ્થળે ગયાં હોય તે ત્યાંથી સીધાં ઘેર આવવું
- ૫૩ પોતાના પિયરની વાત ચતી હોય, તો તે વાત ન સંજગાય તેવા કામમાં પ્રવૃત્તિ કરવી
- ૫૪ સર્વ હિપર ગ્રેમ અગાદ રાખવો, જેમ આપણે ધર્મ છે
- ૫૫ માંખાપના વચના, માતાના વંચના, અને પતિની વચના ત્રણ ત્રણ પુરુષો પતિના પુણ્યને લીધે સ્વર્ગનાં મુખો બોમ્બે છે, એ હમેશાં ધ્યાન રાખવું
- ૫૬ પ્રુષ્પવાન સ્ત્રી પોતાના પતિનાં અને પિયરનાં કુટુંબની તારણદાર છે, માટે પ્રુષ્પશીલ થવા અને સદ્ગુણી થવા પોતાનાથી જનતા પ્રયત્નો કરવા.
- જેનો, પતિવ્રત પાળવા વિશે નીચેના ગત્થો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેમ છે —

ગરબો.

(આવોને નદયાન રમવા આવોને રે—એ રાગ.)

મમજીને સાન સતુણી પતિવ્રત પાળોને રે.
 જાવે પતિને રે જાણે પતિવ્રત પાળોને રે
 ઉભય કુળનો ઉદાર તો હ-યો, પ્રાણપતિ પ્રભુ સમ હૃદયે ધરોડો,
 સત્ય શીયળ અનુસરો, પતિવ્રત પાળોને રે.
 પહેલાં પતિથી પ્રભાતે રે જાણે, દેહ તણાં મળ સધળા રે ત્યાંજો
 ધરને સુધાના લાગો, પતિવ્રત પાળોને રે,
 પૂજન વસ્તુ સજારીને રાણો, “સ્વામી સ્વામી” નિજ મુખથી રે જાણો
 સ્વર્ગ તણાં સુખ આણે, પતિવ્રત પાળોને રે,
 સ્વામીને જાગતાં જાણીને વ દો, આજ્ઞા સ્વીકારી તુમે સદુ દંદો,
 ધરનાં સુકાર્ય આન દો, પતિવ્રત પાળોને રે.
 સામમી ધરતી સરસ સમ સજીવો, પતિના અજીર્ણ હવલ મુખે બજીરો,
 પતિને જ પૂજ્ય મમજીરો, પતિવ્રત પાળોને રે.
 બરવું ને રીવડુ સધણું રે જાણે, આવક જવક મનમાં રે આણે,
 સતીઓની પાતો વખાણો, પતિવ્રત પાળોને રે.
 સાય દાલે પણ જેમ વિચારે, દેવપૂજા પતિપૂજા સીકારે,
 બોજન સરસ સુધારે, પતિવ્રત પાળોને રે.
 રમન મહિરમાં સ્વામીને સેવે, મસારી મુખપાતો લ્હાવે રે લેવો,

અન્ય આચાર ન સેવો, પતિવ્રત પાળોને રે
તીર્થ ન બીજું સતી કહી જાણે, પતિ ચ જોઈક પાન પ્રકારે.
એમ શી શિક્ષક વખાણે, પતિવ્રત પાળોને રે

ખેતો, છેવટે હું એટલું જ કહીશ કે ધર્મ પર શ્રદ્ધા પરિપૂર્ણ રાખવી, મારણ કે એક રીતે મ્યાર ફેકટ છે, સસાર દગલગાળ છે, અને માયા પણ એવી છે આ શાયા પણ દારમી છે અને એક પણ એક સાધારણી હોડી જેવો છે આ જગત હાથજથરા છે, અને તે એક પાણીના પરપોટો છે તે એક જાલગરની રમત છે જગતમાં સપણી વસ્તુ નાશવત છે, જેનું નામ તેનો નાશ તો છેજ અજરામરનોજ સાચો એક પ્રેમ છે બીજું સપણું જુલું છે દુનીયા કાંઈ આપણી નથી, તેમજ કાંઈ દહાડો પણ થવાની નથી એક નાવમાં ખેસીને જનારા મુસાફરોની વચ્ચે જેટલો સખા છે તેટલોજ આ જગતમાં વસનારાઓ વચ્ચે છે થોડી મુદત સુધી એકઠા રહે છે પછી તો પોતપોતાના રસ્તે વળે છે. માટે દુનીયાની મોહનગમાં કદિ દુઃસાવુ નહીં એથી માણસોની ખચખી ધાય છે એથી આપણાથી પરમેશ્વરને ભજવે તથા એથી આપણે લાખ ચોખાંશીમાં ફેરામા ફેરા કરીએ છીએ, વળા કાંઈ બાબતનું સસારમાં સુખ તો મળી શકતુંજ નથી, જેમ-એ છે તેમ તે હાથજથરા છે અને એથી ઉલટું કાંઈ ધાય છે નાણાનુકંધથી આપણે સપણાં એકઠાં મળીએ છીએ અને ત્યારે જાણીતુંજ પુરો ધાય છે ત્યારે સૌ જુદા પડીએ છીએ માટે સર્વ બાબતમાં તથા નિયમોમાં પરિપૂર્ણ ધાળજ રાખવી, એજ મારી વિનંતિ છે સૌ ખેતોનું સુખ યાચો એજ પરમાત્મા પાસે હું માગુ છું

જીવનને ઉપયોગી ચાર બાવનાઓ.

લેખક — ૨૮ ખેતન શ્રી મધુભેન

આદ્યાર વિહાર, વાપ નયા નિદ્રા વિગેરે જામતોમાં તો પશુઓ અને મનુષ્યો સમાન છે પરંતુ પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ કૃપા કરીને મનુષ્યને વિચારશક્તિ-જ્ઞાનશક્તિ સમજ શક્તિ વિશેષ આપેલી છે, અને તેની સાથે તેમની ઉપર એક દરજ્જા મુકોટી છે તે એ કે, દરેક મનુષ્યે તે મહાન પ્રભુના આ વિષદૃષ્ટ શુકમાં એક બીજાને પરસ્પર મદદ કરી પોતાનું તથા અન્યનું જીવન વિદ્યાસાધકમાં આગળ વધે તેવું વર્તન રાખવું આવું વર્તન રાખવાને-જિનંતિ ક્રમમાં આગળ વધવાને તથા પોતાને શિરે સ્થેલી દરજ્જા અદા કરવાને દરેક મનુષ્યે પ્રથમ પોતાનું ચારિત્ર ઉત્તમ બનાવી તેને ઉપયોગી બાવનાઓ ખીલવવાની જરૂર છે, બાવનાનો અર્થ “હમેશાં મનમાં અચુક પ્રકારનો ભાવ લાગ્યા કરવો, એવો ધાય છે”

આ ઉપરથી કોઈને પ્રશ્ન થશે કે જીવનના વિદ્યારાકમને ઉપયોગી તે બાવનાઓ શેય કે કર્તવ્યો? આપણે સ્થોટી મુકોટી બાવનાઓ રાખી વિચાર કરીએ તેમાં શું વળે? કહી બતાવવું જુલિયા? થર્મા કરવા તેના કરતાં તો ની બતાવવું, કર્તવ્યો કરવા, એ વધારે આર્થ છે જા કે ૨૮ જાન ક્રમિક અર્થે વાસ્તવિક લાગે છે ખરી. તેપણુ લગીર દીર્ઘ દષ્ટિ-

થી વિચાર કરતાં, વિવેક દર્શિથી જોતાં, આપણને જણાયા વિના ગ્રહેરો નહિ કે જડ ચૈતન્ય સર્વમાં ભાવનાઓ સક્ષમરૂપે રહેલી છે. કર્તવ્યો તો માત્ર એ ભાવનાઓનાં સ્પૃશ્ય સ્વરૂપો જ છે અને આ જગત્ ભાવનાઓથી જ ટકી રહ્યું છે. ;

આપણે સામાન્ય જાણતા એક વર્ણન જ દર્શાવેલ છે તે કેવું લીધું, તાબુ તથા મુંઝવે દેખાય છે ? ફળપ્રસાદ તથા છાંપાદારા કેવું સર્વની સેવા બળવે છે ? તે શેને લીધે આપણને સર્વને સુવિહિત જ છે કે તેમાં રહેલાં રસને લીધે જેમ વૃક્ષની ફળફુલરૂપી પ્રગતિ તેમાં રહેલા રસને લીધે થાય છે તેમ મનુષ્ય માત્રની પ્રગતિ તેના અંતરમાં રહેલી ભાવનાઓને લઈને જ થાય છે. આટલા સારું જ આપણા શાસ્ત્રકારોએ કર્તવ્યોત્તેજ્ય મૂળ આધાર તથા બંધનોક્તિ અર્થ કારણ મન કહેલું છે સારી ભાવનાઓ રાખનાર મનુષ્યો જ સારાં સારાં કર્તવ્યો કરી શકે છે અને સારાં કર્તવ્યો કરનાર જ આ લોક તથા પરલોક સુખારી શકે છે.

દાસમાં આપણી ઉત્તમ ભાવનાઓ નારા પામી છે, લગભગ નહીં જેવી જ રહી છે. અને તેથી જ અધોમતિ યથા છે, સ સાર વ્યવહાર અસ્તવ્યસ્ત બન્યો છે, આપણી પરીધાર્મિક ભાવનાઓ કિલ્લટ યથા યથા છે અને સર્વત્ર દિક્ષાપીરી ઉત્પન્ન કરે તેવો દેખાવ દર્શિએ પડે છે બાનુ બાનુઓમાથી નિર્મળ રતેહ નારા પામ્યો છે વડિલો પ્રત્યેની પૂજ્ય ભાવનાઓ જતી રહી છે, બાળકો પ્રત્યેની યોગ્ય દરને બળવવી, છોડી દીધી છે અને દપતીમાં શુદ્ધ સાવિત્ર પ્રેમને બદલે ક્ષણિક મોહ આવી ગયો છે. તેમ જ શિષ્યો ગુરુ તરફ પિતૃાર્થોમાં સિદ્ધ તરફ તથા ગુરુ તેમજ શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ અને શિષ્યો તરફ એવાં સર્વનં રાખતાં માણુમ પડે છે.

આ સર્વનું કારણ શું ? શિક્ષણના આટલા બહોળા પ્રચાર છતાં તેની જોડેથી તેથી વ્યસર શા માટે નથી થતી ? બીજી પ્રત્યેના કરતાં આપણે કેમ પછાત રહ્યા છીએ તથા એક વખતે ઉત્તરિના સિખરે પહોંચેલો આ દેશ ચાને લીધે દીન, મરિય અને નિર્માણ યથા ગયો છે ? આ સર્વના કારણ આપણે વિચારવા જેવા છે.

મને તો આ સર્વનું અર્થ કારણ વ્યક્તિગત દોષ લાગે છે, તે દૂર કરવાનો એક ઉપાય છે અને તે એક દરેક મનુષ્ય-પણી તે બાળક હો, પુત્રાન હો કે વૃદ્ધ હો, ગુરુ હો કે શિષ્ય હો ગમે તે હો પણ તેમણે ઉચ્ચ ભાવનાઓ રાખી, ઉચ્ચ આદર્શ દર્શિ સમક્ષ રાખી, કર્તવ્યો બળવવાની જરૂર છે ને આ પ્રમાણે અને તો આપણો આ સમક્ષિતો સડો સહજ જસાજ દૂર થઈ જાય. દરેક મનુષ્યનું ચારિત્ર ઉત્તમ બને, તો પુનઃ આપણો દેશ જલદી જીતવે. ને આપણે આ સર્વ બાબતો સિદ્ધ કરવી હોય, જીવનને ઉત્તમ ગાળે દોરવું હોય તથા જગતને ઉપયોગી થવું હોય તો પ્રથમ આપણે આપણી ભાવનાઓ ઉત્તમ બનાવવાની જરૂર છે.

મનતો ધર્મ છે કે વિવિધ ભાવ ઉત્પન્ન થાય જ. વિચારો આવે જ, ખરતું તે બધા જ વિચારો કંઈ જીવનને ઉપયોગી હોતા નથી માટે નકામા વિચારો-ભાવો તથા દર્ષ, જીવનને ને અતિ ઉપયોગી થઈ પડે તે ભાવનાઓ ખાસવવી. એમાંની મુખ્ય ચાર ભાવનાઓ નીચે પ્રમાણે છે. (૧) મૈત્રિ, (૨) પ્રત્યેદ, (૩) કારણ, (૪) આધ્યત્મ અને આ જ બધા-

વનાઓને ધણાખરા ધર્મમાં પ્રાધાન્ય આપેલું છે ત્હેમથી પ્રથમ આપણે ચૈત્રિ લક્ષણ, કમળ તેનાથી જ આ જગતનો સર્વ વ્યવહાર ચાલે છે, એમ કહીશું તો ખોટું નથી.

“ત્રિત્રિ” એનો અર્થ બૌદ્ધત્વ-સહાયપંચાવ એવો થાય છે અને આ ભાવને વિક-સાવવાને સારૂં નો આપણે દરેક જણ એમ સમજીએ કે આ સસાર રૂપી યાત્રામાં નીકળ-નાર સર્વ માતાબાપો છીએ-એકજ સઘના મનુષ્યો છીએ અને એ માનને માને પહોંચ-વાને માટે સાથે રહીને જ પરસ્પર મદદ કરીને જ આગળ વધવાતું છે તો આપણા દરેક કષ્ટનું સ્હેજમાં નિરાકરણ થઈ જાય આપણામાંથી ક્રોધ, ધર્ષા, વૈર વિગેરે દુર્ગુણો દૂર ચર્ચ. મિત્રભાવ જામત થાય, બાહુ લાડુઓમાં પ્રેમ વધે અને હપતીના સંબંધ સુધરે-આટલું થયા પછી આપણે આડોશી ખાડોશીઓ ઉપર, કુટુંબીઓ ઉપર તથા પ્રાણી માન ઉપર એક સરખો નિરુપદાર્થ રત્નેદ્ર વધે, એવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. વળી આપણે જાણીએ અને સમજીએ જોઈએ કે આ જગતમાં શીમાન કે ગરીબ, વિદ્વાન કે મૂર્ખ-એ સર્વ એક જ મહાત્મા પિતાના-વિશ્વકર્તાનાં બાળકો છે અને તેમની ઉપર સમાન રત્નેદ્ર રાખવો, એ આ-પણું ધર્મ છે જ્યારે આ પ્રમાણે સમજાય ત્યારેજ એ ભાવનાતું સાદૃશ્ય થયું, એમ કહી શકાય.

બીજા ભાવના પ્રમેદ છે એનો અર્થ આપણા કરતાં શ્રેષ્ઠ હોય તેમને માન આપવું, વિનીત ભાવ ધારણ કરવો એ છે.

આપણે ઉપર કહ્યું તેમ સર્વ ઉપર સમાનભાવ-સહાયપંચાવ રાખવો, એ વાત સત્ય છે ખરી તથાપિ તેઓ આપણા કરતાં વધમાં, જીદમાં, યાનમાં તથા પરિમાં શ્રેષ્ઠ છે, તેમની ઉપર તો એ ભાવના સાથેજ પૂજ્ય ભાવના ઉત્પન્ન થવાની વધારે જરૂર છે. માતાપિતા, સાસુધરના, ગુરુ આચાર્યો તથા સમાજના નેતાઓ આપણા કરતાં જુદી જુદી આનંદોમાં શ્રેષ્ઠ છે અને તેથીજ આપણા ચાઓ આપણને મમતા દેવો મમ, પિતા દેવો મમ, ગુરુ દેવો મમ વિગેરે સત્તોથી બોધ કરે છે આપણને સર્વ ઉપર ભક્તિભાવ રાખવાનું સૂચવે છે, પરંતુ અફસોસ છે કે આપણે સાતજ રચાએમાં સંચેત આપણે પરિપાકન કરતાં નથી વિવિધ પ્રકારનું શિક્ષણ લેવા છતાં આપણામાં ખરી નમ્રતા આવતી નથી જોકે આપણે વ્યવહારને ખાતર-શિક્ષણારને ખાતર આપણાથી શ્રેષ્ઠ જનને મસ્તક નમાવીએ છીએ, પણ એ મસ્તક નમનાની સાથેજ આપણું હૃદય ન નમે, વિનીત ન બને, તેમના પ્રભાવશાળી જીવનની છાપ આપણા હૃદયપટ પર ન પડે તો તે મસ્તક નમાવ્યું અને ન નમાવ્યું, એ બન્ને સમાન છે જ્યારે આપણે નમ્ર બનીએ છીએ ત્યારે આપણામાં એક પ્રકારનો શુદ્ધ સાત્વિક અને નિર્ભેજ ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અહ મમત્વના, માનાપમાન જીદિનો ભય થાય છે અને જ્યારે આ પ્રમાણે બને છે ત્યારે, આપણે સમાજને ઉપયોગી કામો કરવાને શક્તિમાન બનીએ છીએ.

ત્રીજા ભાવના કારણ છે એનો અર્થ કરજા-દયા થાય છે જેમ આપણને સમાન તરફ બંધુભાવની અને શ્રેષ્ઠ તરફ પૂજ્યભાવની જરૂર છે, તેમ કનિષ્ઠ તરફ દયાની, કરજાની જરૂર છે.

આપણી આજુબાજુ એક એવો મોટો વર્ગ પડેલો છે કે જેમની દયાની ભાવના

આપણે વિકસાવવીજ જોઈએ ધણીએ રોગી અથગા અને અનાથો મિત્રાત એક સુદૃઢર અન્નને માટે, દરકા વચ્ચેને માટે 'દળવલે છે સુ આપણે આ સર્વ તરફ દયા દર્શાવવાની જરૂર નથી ? એક તરફ આપણે જ્યારે વિવિધ પ્રકારનાં મિત્રોને જમીએ છીએ, અપદુરેદે દેશનમાં ફરવાને સારું હજારો રૂપિયા ખર્ચાએ છીએ ત્યારે બીજી તરફ અનેક આત્માઓને એક ટક અન્નના પણ સાસા પડે છે હર શિયાળામાં એક ખાદીની બદી પણ મળતી નથી વળી જ્યારે આપણે રગસગમાં મુલતાત ઘઉં, અનેક પ્રકારની મોઝમળ ઉઠાવીએ છીએ ત્યારે આપણી ધણીએ વિધવા બહેનો પેટ ભરવાના સાધન વિના મૂખે મરતી અશુ વર્ષાવી ત્હી છે આ સર્વ સુ આપણને સરમાવનારૂં-આપણા મનુષ્યત્વને લાંછન લગાડનારૂં નથી ? કોઈ કદાચ કહેશે કે છે પણ તેમાં આપણે સુ કરી શકીએ એમ છીએ ? મને લાગે છે કે આપણે ધારીએ તો ધણું કરી શકીએ જે આપણે શ્રીમત હોઈએ તો ધનથી નહીં તો તન કે મનથી અનાથાશ્રમો, ધરિષ્ઠાલો, વનિતા વિશ્રામો તથા ખીજ ધણી સાધનો દ્વારા તેમને મદદ કરી શકીએ સચકત બરીબોને ધધે વળગાડી શકીએ મરીમ વિધવા બહેનોને બીજી ત્રીજી વાતોથી ભમાવવા કરતા તેમને ધર્મનીતિનુ શિક્ષણ આપી, તેમના હૃદયમાં સમાજસેવાના બીજ રોપી શકીએ, તેઓ પોતાનું શુભરાત સ્વતંત્ર પણે ચલાવે એવા દુન્યર ઉદ્યોગ શીખવો શકીએ અને જે આ પ્રમાણે જાને તો જ્યેા લાલમાં દેશને એક બોલરૂપ છે તે તેના એક અંગ રૂપ બને, પણ આ સર્વ ક્યારે બને કે જ્યારે આપણામાં દયાની બાવળા સપૂર્ણ વિરૂપે ત્યારે જ અને તેટલા માટે જ મહાત્મા ગુધરીદાસ કહે છે કે—

“દયા ધર્મમાં મૂલ હે પાપ મૂલ અભિમાન,

તુલસી દયા નવ છાંડીએ, જળ લગી ધટ્યે ગ્રાણુ”

ચોથી ભાવના તે આધ્યત્મ એટલે જ્યેા જ્ઞાનમાં આપણા કરતાં ઉતરતાં હોય તેમનો તિરસ્કાર ન કરતાં તેમને સુધારવાને પ્રયત્ન કરવો, એ છે એ અગતી છે, તેથી તેઓ તિરસ્કારને પાત્ર નથી પણ દયાને પાત્ર છે દરેક જ્ઞાની વ્યક્તિની રૂચ છે કે તેમણે પોતાનાથી નિજ છુને પોતાનામાં હોય તેટલા જ્ઞાનને બોધ આપવે તેમનાથી અશાર્દ જતાં હોઈએ, એમ એ સોફ્ટી દૂર ન નાસ્તાં તેમની વચમાં રહીને જ તેમને સુધારવાને સેવાભિની નિવેદિતાની માફક પ્રયત્ન કરવો. જોકે એ બાધ એક વિદેશી વિદુષી હતી તોપણ તેમણે આપણી રિયતિથી દુ ખી યદ્ય હારત વર્ષની કેવી સેવા બજાવી છે, તે દરેક મુશિક્ષિત બહેનને સારી રીતે યાત છે આપણા દેશમાં ધણીએ કેળાએની બહેનો છે તેઓ પણ ને સિરદર નિવેદિતાનુ દહાન્ત લઈ આપણા દેશની બહેનોની સેવાના માર્ગ મદદ કરે તો આજ દાયે વધી ગએલાં અજાનીઓની સંખ્યા ઘટે અને કેળવણીના બોળા પ્રચારથી દેશની આખાદી પણ વધે.

આ સર્વ ઉપરથી આપણને સહજ સમજાય છે કે આ આચાર ઉત્તમ ભાવનાઓ ખીલવવાની આપણે કેટલી જરૂર છે પ્રાણીમાત્ર તરફ મિત્રતાવાના રાખવાથી હવે દુ ખ બેસેશથી મુક્ત થાય છે જગતમાં કોઈ શતુ રહેતું નથી મોટાં તરફ પૂજ્ય ભાવથી ક્ષેપ નષ્ટ બને છે તેમાં ભક્તિભાવ વિનીનતા ઉત્પન્ન થાય છે અને એવ કલ્પ વ્યવહાર

રમાં ઘણું ઉપયોગી થઈ પડે છે. નર હલકાથી થયેલું પશુ ઝસન થાય છે. ભક્તને આધિન ભગવાન છે. કહેવતમાં પશુ કહ્યું છે કે 'જે નમે તે સહને ચમે.' દીન દુઃખી ઉપર દયા કરવાથી દેશની એક મોટી સેવા થવાની સાથે આમણું હલકામાં દયાનો ગુણ ખીલી નીકળે છે. વળી અઠાનીઓને સારે રસ્તે ચલાવવા, તે પશુ એક પ્રકારે જગતની સેવા જ છે અને જમ્-દારની સેવા તે સર્વ આપણે પ્રભુની જ સેવા છે, અને આપણે આજા રાખીએ કે દરેક સુખ ખેડેન સંસારના વિકટ માથે પ્રવાણ કરતાં પહોંચ્યા આ ભાવનાઓને અંગીકાર કરશે તો તે અયોગ્ય નહોતું ગણાય.

ભણેલી ભગિનીઓને બલી બલામણુ.

લેખક—બહેનશ્રી "રાખખાળા"

હાલના જમાનામાં ભણેલી ભગિનીઓ ઘણી હોય છે. પશુ ભણતર શું છે? અને મણીને શું કરવું? એમને તે ન ભણવાથી ઘણી ખરી એમ કહે છે કે છોકરીઓને ભણાવવી નહિ-કન્યાઓને-છોકરીઓને ભણાવવી નહિ. કન્યાઓ ભણીને મુરખીઓ તો અપમાન કરે છે, અને અલકયાપણું બતાવે છે. છોકરીઓની ચાત ભવવા પછી જગડી 'જય છે; અને તેઓ ભણીને વંદી જાય છે-છડી જાય છે. આજા અનેક સબો વડોલોના મુખમાંથી બહાવામાં આવે છે અને તેઓને ભાલવા પશુ પડે છે; આથી મને અતિસાધ દિલમીરી ઉપજે છે કે આપણે ભણીને પવિત્ર બનવું નોંધ્યે, અને જનસમાજ આપણને પવિત્ર કહે એવાં કાર્ય આપણે કરવાં નોંધ્યે. આપણા ઉપર સદુ પવિત્ર નજરથી લુએ એવી જાપ આપણે પવિત્ર થઈને સદુના હલકાપર પાડવી નોંધ્યે.

લુના વિચારવાળા વડોલો કહે છે કે ભણેલીઓ વંદી જાય છે, અને એવું આપણને કહેવામાં આવે છે, તો તે આપણા માથે એક ભાતવું કપક બેઠું કહેવાય. કપકની ના કહેવાય તો નહિજ, કેમકે આપણે ઘણાં ફેશનમાં-વિલાસમાં આપણે ધર્મ નુકોને આસ્વાં જઈએ છીએ, અને સાદી-સોંપી-મનમુત વસ્તુઓ પસંદ ન આવતાં પરદેશી દલકી, માથ વિનાની વસ્તુ વાપરીએ છીએ અને દેશી-સાદી વસ્તુઓ દબેશાં નાપસંદ દેશીએ છીએ તેથી આ કપક બેઠું છે એમ કહી શકાય, કેમકે આપણે હાલના જમાનામાં દેશમાં થયેલી સાદી જોડી હોય તો હાલ ખેડેનાના મુખમાંથી એવા સબો બહાર પડે છે કે "આવી દેશી મારી કેણુ પહેરે? આ તો કાર્પ ગરીબાઓ પહેરે. મળતી ફેશનલ મંગાવો તે બહુ સરસ આવે છે." પરંતુ એમ વિચાર કરતાં નથી કે તે સાદી કેટલી ક્ષાનિકારક છે અને આપણને વડેલ કહેવતો છે? શું આપણે ભણેલીઓ થઈને આવું કહેવતો વચું? શું, આપણા બહુનરું આવું પરિણામ? ના, ના. બહુતર એજ ભૂખણ છે. બહુતર એજ હેડાપણ છે. બહુતર એજ મુખ આપનાર છે. બહુતર એજ સ્વર્ગે લઈ જનાર છે. બહુતર એજ લાપમત મેળવવાની કળા છે. બહુતર એજ ઉચી સ્થિતિ-ઉન્નતિએ પહોંચાડનાર છે. હું તેમ એમ માત્ર કુ કે જે સ્ત્રી ભણેલી છે તે જીવન સારી રીતે ગાળી શકે છે, તેને દુનિઆનું બાન હોઈ શકે છે. બહુતર એક જીવનની કુચી છે. એમ તાણું તેની

ખરી કુંચી વિના ઉપડતું નથી તેમ જીવન તેની ખરી કુંચી-લજ્જત-શિક્ષણ વિના ઉપડતું નથી. માટે સર્વ બહેનોએ બહુવું નોંધ્યે. મારા વિચારે તો કન્યાઓને બહુવચી નોંધ્યે. પરિણામે બહુવચી પછી સાદાઈથી-વિનયથી અને સરસતાથી વર્તવું નોંધ્યે. રોમ અને અછઠ્ઠાપણું બિંદુકલ્પ કરવું જ નહિ. તદ્દન સોદું જીવન માણે તેજ બહેલી કહેવાય છે. માટે જેમ બને તેમ સર્વાદાપૂર્વક-સદાઈથી-સુશીલતાથી વર્તવું નોંધ્યે. પરંતુ જુદ જુદાં રાખતા હોઈએ અને અબજુને કહીએ કે તું આમ કરીશ નહિ તો તે કદી માને નહિ; અને આપજુને પણ કહે કે તું બહેલી થઈને કેમ અછઠ્ઠાપણું બતાવે છે ! અને કહેવા માગે છે ! માટે બહેલી બગિનીઓએ આ વાત ધ્યાનમાં રાખીને વિલાયતી મટી બજને દેશી બનવા પ્રયત્ન કરવો નોંધ્યે. બીજું તુકશાન એ યાચ છે કે અબજુ સ્ત્રીઓ આપજુને-બહેલીઓને આવી નોંધને તેવી બનતાં શીએ છે; પરંતુ આપજુ નો સારો બનીને સારા કાપો કરીએ; તો તે નોંધને અબજુ પણ આપજુ દેશને જે કાદ ચડી ગયો છે તે કાદ ઉખાડવા વારંવાર પ્રયત્ન કરતાં શિખે. જ્યારે આપજુ સ્ત્રીઓ સારી-કુશીન બધું, વિચારો કરી, સારા અદાલતો દેખીયું અને નીતિશીલતાથી બનીયું સારે પુરોના માંધ પણ સારા વિચારો દરો ને સરળ થશે જ. ને આપજુ તેમાં નહિ બનીએ તો પુર-પત્રા ઉપદ્રવ વિચારો ઉપર પાણી ફરશે જ; માટે આપજુ બહુતર લઈ આપજુ. બહેનોને શિક્ષણ આપવું નોંધ્યે. સ્ત્રી સુધાગ વિના દેશની, ઉત્તિ અચક્ર છે, તે બદાબર લુક્ષમાં રાખી પુરુષ કરતાં આમાં વિચારમાં તથા ધર્મમાં વધી જતું નોંધ્યે, તેમાં મનું નોંધ્યે સ્ત્રીઓએ પતિભક્તિ સાચી છે, તેમ માનવું નોંધ્યે, આપજુથી પતિની ભક્તિ થઈ હોય અને પ્રજાની ભક્તિ ન થઈ હોય તો પ્રજા આપજુને દંડતા નથી; કારણ કે પતિ એજ પરમેશ્વર છે. પતિસેવા કરવી અને પતિના પવિત્ર વિચારોમાં દોરાવું; પતિ અનાદી હોય તો તેને સારા રહેને લઈ જવા પ્રયત્ન કરવો, તે આપજુ ફરજ છે. પ્રજા બગિનીઓ પતિ વસ કરવા “ માન્યતાઓ ” માને છે. અને દોરા-ધાગા દરો છે તે પૈસા નક્કા “ દેખી દે છે. પરંતુ ને પતિને વસ રાખવો હોય તો તેની હતમ આઠમાં રહેવું એજ ઉપાય છે. અને ઉપર બતાવેલા ઉપાય એજ પતિ વસ કરવાનો દોરો છે અને આ સિવાય બીજા બધા ધર્મિંગ છે. આના માટે લીલાવતીના દાખલો ચોગ્ય છે. આવી રીતે પતિને પ્રસન્ન રાખવાને નહલે તેવી દાવે આગળથી વર્ણવેલી પતિ કપળમાં જ રહે તો તેને વાંકે પતિ વસ કરવા માટે જે દોરા-ધાગા કરવા પડે છે તેમાં ઘણા પાપકર્મો કરતાં પડે છે. અને આપજુને શમદાને બદલે ઉચ્છૃં તુકશાન ચાલુ છે, એવા દાખલા પણ બનેલા છે કે કાઈ સ્ત્રીએ પતિ વસ કરવા જતાં પતિ ગુમાવે છે. આવું-કરવું એ નીચતા-મૂર્ખતા બતાવે છે. સફળ, રોડ અને ધર્મ, એ ત્રણ વસ્તુઓ સફળ કરતાં મોટી અને બળવાન છે; અને આપજુ તેના સંઘર્ષ કરીએ તો આપજુ આપજુ સાર્થક કરી શકીએ. દોરા-ધાગા કરાવવાની રીતે અબજુ સ્ત્રીઓમાં વિશેષ હોય છે, પરંતુ બહેલીઓમાં નથી હોતી તે સાઈ છે. અબજુ બિચારીઓ તપશ્ચર્યા અને વહેમમાં સપડાય છે, અને તેમને તેમાંથી બચાવવા માટે જાનની જરૂર છે. કારણ કે જ્યાં સુધી જાન નથી ત્યાં સુધી ધર્મ શું છે તેની ખચર પડતી નથી. દાહ ને બહુતર બજે છે તે આગીચાણું છે કારણ કે તે ધર્મ નીતિનું હોતું નથી, અને પરિણામે કેટલીક બહેનો ધર્મ નીતિથી દૂર રહી, બહુતરનું નામ બજે છે. પણ આવું ચૂકું

જોઈએ નહિ આપણા ભણતરની પાળીઓ દૂર થવી જોઈએ, અને ખરે ભણતર દાખલ થવું જોઈએ આવું થાય ત્યારે પણ ને બહેનો ભણેલી છે, તેઓએ તો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું કે આપણને ઇશ્વરે અહીં દેશની ઉત્થતિ કરવા માટે યોગ્યેની છે તો આપણે આપણા ખરા ધર્મો પાળી, આપણા ભણતરને દીપાવવું જોઈએ, એવી માની સર્વ બહેનોને નમ્ર અને ભલી લાગામણ છે.

(૬૫)

આદર્શ ગૃહિણી.

લેખક-બહેન શ્રી લક્ષ્મી.

ગૃહિણી શબ્દ બોલવો સહેલો છે, પણ તે શબ્દને ધારણ કરી દીપાવવો, મુશ્કેલ છે. "સમપદી" ના શબ્દો કેવા સારા-સિખામણવાળા છે ! છતાં તેનો અર્થ સમજે કાણ અને તે પ્રમાણે વર્તે પણ કાણ ? એ તો માત્ર ગોરનું ભણેલું અમલ જામડું !

દમણા દમણાં ઓ ફગવણી વિશે જહુજ લખાણો લખવામાં આવે છે સૌ કાંઈ સ્ત્રીઓને ફગવવાં મળે છે અને સ્ત્રીઓ પણ પોતે સધણું જાણે છે, તેમ કહે છે, પણ તે પ્રમાણે અમલમાં મૂકી શકતાં નથી. તેવું શું કારણ હશે !

જે કાંઈ અભણ હોય, અજ્ઞાન હોય, જ્ઞાનામાં સારાસારનો વિચાર કરવાની શક્તિ ન હોય, તે આડે રસ્તે જાય તો તેની જુદી વાત છે, પણ પોતાનો ધર્મ સમજતાં થીમ્યા છતાં તે પ્રમાણે ન વર્તાય તો તેમાં ઇશ્વરના ધન્યો અપરાધ છે, એ કેમ જૂલી જવાય છે ? પ્રભુએ પહેલેથી જ નિયમ બાંધી રાખ્યા છે, તેનાથી આડે રસ્તે જઈએ, તો કાંઈ વાગે, ઠીકર વાગે અને પડીયે ત્યારે જ સમજાયે, એ શું ? ત્યાં જોઈયે ત્યાં "સ્ત્રીઓને સુધારો, સુધારો" એમ લખાઈ રહ્યું છે, ચર્ચાઈ રહ્યું છે તે શું ઓછી સમજની વાત છે ? આપણી ગેલે જ શુદ્ધ અને સદ્ગુણી ધર્મ સદ્વર્તનથી વર્તિયે તો શું તે ન જને તેવું છે ?

પતિભક્તિ મૂકી બીજર ભક્તિ કરવાનું પણ કેટલાંકને થેલું લાગ્યું હોય છે, પણ ક્યાં શાસ્ત્રમાં, એવું લખેનું છે ? ઇશ્વર પોતાના ક્યા જન્મમાં પતિ ભક્તિ મૂકી મ્હારી (પ્રભુ) ભક્તિ કરે એમ કહ્યું છે ! દરેક શાસ્ત્ર કહે છે કે સદુપાસ્ય પોતાનાં પતિની અંતઃકરણથી સેવા કરવી-ભક્તિ કરવી, અને પતિને પ્રભુ સમાન ગણવો જન્માન્ત સુધી તેની સાથે રહી સૂખ ભોગવી, પ્રભુના પરમ ધામને પામવું આપણને સ્ત્રીઓને તો પ્રભુએ જહુ જ સારો અને સહેલો માર્ગ બતાવ્યો છે. તેમાં નથી આપણે દેહતું દમન કરવું નથી કાંઈ મહાન તથા આરણ્ય માત્ર મનોચિત્ત શુદ્ધ કાણુમાં રાખી, સત્ય નીતિ ધર્મે ચાલી પોતાના પતિની તથા તેના કુટુંબની તનમનથી સેવા કરી એના જ સુખમાં સુખ અને દુઃખમાં દુઃખ માની સતોષથી રહી સર્વને સતોષ આપી, પ્રભુના પરમ ધામને પામવાનું છે એ પદને મહા મુનિયો તપસ્વીઓ તો ધણા પ્રયાસે પામે છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના પતિની કાંઈ અપૂર્ણતા હોય તેથી સ્વેચ્છાએ વર્તે છે પણ તેમ કરવું, એ તેમના ધર્મ નથી. આ સજ્જનમાં તેને સુહૃદ્દનો એકજ દાખરો બસ થશે પોતાના પતિ અંધ

છતાં તેના તરફ સ્નેહ દૃષ્ટિથી તે જોતી અને ચેતાના સત્ય નીતિ માર્ગે ચાલી અત કરણ પૂર્વક એની જ ભક્તિ કરતાં અધને પણ આંખ આવી હતી જુવો.

“પતિ કોધી અન્ધો હદિ રહે જરા જીર્ણ તનમાં
મજે તો તેને જે પરમ શીવ માની જનમમાં
સદા સેવી રવામી ઉભયમુખને ઉભવક કરે
સુકન્યા એવી આ અવનિતળમાં દુર્લભ ખરે !”

—સાવિત્રી

બહેનો, દુર્લભ સુકન્યા સુલભ કરવી, તે આપણે કર્તવ્ય છે આપણે પણ તેનાજ જેવી સ્ત્રીઓ છીએ, જેમ ધારીએ તેમ કરવાની આપણામાં શક્તિ છે જેટલો પ્રયત્ન કરીશું તેટલાં જીવે અશુ. ત્યાં સત્ય પ્રેમ છે, ત્યાં પ્રણુ છે ત્યાં સત્ય પ્રેમ છે, ત્યાં પ્રણુ છે. ત્યાં પ્રણુ છે, ત્યાં સ્વર્ગનાં ચલણો નિશ્ચય છે આજ જનમમાં સર્વ છે તેમ કહીએ તોપણ ખોટું નથી.

બહેનો, આપણે ખરી મૃદિણી થવાની જરૂર છે એ સંજ્ઞને દીપાવવાનો છે, અને તેને જ માટે આપણે પ્રયાસ કરવાનો છે આપણો ખરા ધર્મ શું છે? આપણું શું કર્તવ્ય છે? જનસમાજ પ્રત્યેની આપણી સી દરજ છે, તે શીખણ અને વરાજર અમરમાં મૂકવું, એ જ આપણું કર્તવ્ય અને એ જ “મૃદિણી” સંજ્ઞ દીપાવવાનું પહેલું સાધન છે. અસ્તુ પરમેશ્વર સર્વતે તેમ કરવા સદ્ગુહિ આપો.

હિંદુસંસારમાં કન્યાઓની હાલત.

લેખક — બહેનશ્રી મિસિમ એક્ષ

આપણા હિંદુસંસારમાં છોકરીઓની જાત ગીચી ગણવામાં આવે છે, બિચારી નિર્દોષ બાલિકા નવારથી આ દુનિઆમાં જન્મે છે, ત્યારથી જ હડ હડ થાય છે મોઢને ત્યાં પુત્રી પ્રસવ થવાના ખજર મળતાં જ ગંધી સ્ત્રી, પુત્રી પ્રળને હરકો ગણી, પુત્રી જન્મ થનારને ત્યાં જઈ, જેમ મોઢ મૃત્યુ પામ્યું હોય તેમ, ખરખરા કરે છે વગી તવાયોં લોક પુત્ર પ્રળ મોંઘી ગણી તેને પૂરા પ્રેમથી અને સલામથી ઉછેરે છે પણ શુદ્ધિશાળી અને સદ્ ગુણી પુરુષો આ સ્ત્રીને પ્રળને સમભાવથી રાખે છે.

જેમ પુત્રનો જન્મ થવા પછી તેને ઘણા જાલથી, ઘણા પ્યારથી ઉછેરી, મોઢા કરી, વિદ્યાકળામાં સદ્ગુણી બનાવવા માટે ઘણી જ ખત્ત અને ખરી મહેનતથી માતા પિતા લક્ષ આપે છે, તેમ પુત્રી પ્રત્યે પણ આપણે જોઈએ યોગ્ય સમયથી દેવનાં દુર્ભાગ્યને લેવે અને બિચારી પુત્રી જાતના કમલાગ્યે જ અમાસ ભરતખડતા લોકોમાં અને ઘણે ભાગે સ્ત્રીઓની અવ્યયમજને લીધે ઘણા કુટુંબોમાં, પુત્રી પ્રળને ઘણી દલગી, તુષ્ટ અને માખાપને દુખદાયક છે, એવો જે દલ નિશ્ચય બધાં જ ગમે છે તે દૂર દવાની ઘણી જ

જરૂર છે. આ સંબંધી વિચાર ફરીથી તે પુત્રી પ્રભાનો નદી. પણ તેમનાં માતૃપિતા અને આસપાસના સંબંધીઓનો હોય જાણીશો

કોઈ સ્ત્રીના કુળમાંથી જે પુત્રીપ્રસવ થાય તે તેમનું જુદું સુખ, આનંદ, કાર્ય છુટાઈ જાય જ હોય તેમ એક ઉપર એક અનેક સ્ત્રીઓ નિસાસા નાખે છે, એવું કારણ સુ દસે ૧૬ ડોસીઓ તે જાણે પોતાનું જ્ઞાન, શુભ, ચતુરાઈ, મોટાઈ અને માન છુટાઈ જતાં હોય, એમ પ્રસૂતાના પતિપર અને તેના સર્વ કુટુંબ ઉપર પિરતાજ પાડે છે અને પોતાની સત્તા બેસાડવા સાર અનેક અમંગળ વચનો કહી, પ્રસૂતાને અને તેના પતિને કહે કે—“ફલાંણા બાઈ અને ફલાણીઆઈ અદરને અદર રહેતાં હતાં. સાડે થઈ કે પેટ ઢીકરી પથરા પડ્યો પુત્ર અને પુત્રી જન્મમાં આટલો બધો બેદ રાખવાનું શું કારણ? કામળ કુસુમ જેવી બાળિકા તે પથરા રૂપ? જે નાની બાળિકા આગળ જતાં :કદાચને દેશોદ્ધારક કે પરમહંસ મહાન પુરુષને ઉત્પન્ન કરનારી નીવડે, એ સંબંધિત હોવા છતાં, લોકો એ જાણતાં હોવા છતાં, તે બાળિકાના જન્મ સમયે રોકડાણાણું કરી નિઃસાસા કેમ મુકે છે?

પુત્રીપ્રસવથી આસપાસનાંઓ કેવું ધાધવ થયાવે છે તેના એક લાખનો મારા જાણવામાં છે—એક ગામમાં એક સ્ત્રીને નવ પુત્રી થઈ, પણ તે બિચારીને એકે પુત્ર નહોતો. જ્યારે નવમી, પુત્રી પ્રસવ થયાના બજાર પ્રસૂતાની નજીકને પડી, ત્યારે તે કોઈ મરી ‘શયું’ હોય તેમ મ્હોં વાળવા બેઠી. આસપાસના લોક ભેગા થઈ પૂછવા લાગ્યા કે “શું છે?” ત્યારે તે બાઈએ રેતે રેતે જવાબ આપ્યો કે “મારા બાઈને નવમી પુત્રી આવી!” બધા આશ્ચર્ય આપી પોતાને રેતે પડ્યાં પણ ખરે જોતાં તેને નવ છોકરીઓ જીવતી નહોતી જીવતી તો માત્ર બેન હતી અને મીઠી આવી ત્યારે ફોહાણાએ મોઢાણું ફેરી. ત્યાર પછી બે મહીને તે વાળકી આ કાજુલશુર દુનિયાને છોડી અખિય વિષના મહાન ન્યાયાધીશના તખ્ત આગળ બેઠી થઈ. હાલ તે બાઈને એક વજુ વરસનો પુત્ર છે.

જ્યારે પુત્રપ્રસવ થાય છે ત્યારે જેવું રહેણું થાય છે તેવું પુત્રી વખતે નથી થતું વારં-વાર પુત્રનાં માતૃપિતાને પુત્ર આવેથી “ખર્માં ખર્માં” થાય છે. પુત્રની માદમીમાં સાવધાની થી હવા અપાય છે અને સારી માવજત થાય છે તેમ પુત્રીની માંદગીમાં જેમ તેવું મૃત્યુ થાય, તેવી માવજત થાય છે. રજપૂતો પહેલા પુત્રીને દુધ પાતી કરી આરી નાખતા, પણ હાલતો શ્રી પરમકૃપાળુ બ્રિટિશ રાજ્યના પ્રનાયે અને ફગવણીના પ્રચારથી સર્વ સ્થળે મતુષ્યાનાં મનપર અજવાળું પડ્યું છે અને પુત્રીઓના પ્રાણ જતાં ગયા છે!

આ વિષમાં સર્વ જીવો—સૌ કોઈ શ્રી વિશ્વપિતાની ઈચ્છાથી પોતાનાં કર્મોનાં ફળ ભોગવી પાછા ફરવાનાં છે. તેમાં જે કોઈ કુટુંબમાં પુત્ર કે પુત્રી રૂપે પ્રગટ થાય તેને અભ્યાસપર આપેલાં અણીને તે જીવ પ્રત્યે ધણેજ વાત્સલ્યભાવ નાખી, સમજાવે તેનું પાલણું પોષણ કરવું. એ આપણી ફરજ છે. જે પોતાને ત્યાં આવેલાં પુત્ર કે પુત્રીને શ્રી પરમેશ્વરે જ એકવેલાં પરાણારૂપ સમજે છે અને હૃદયમાં જરા પણ અપ્રીતિ, અણુમરો, ઉદાસીનતા અને નિરંકારદષ્ટિ રાખતાં નથી. તેમનું સદા સારું થાય છે. સ્વનાં પુત્રોએ ક્યારે પણ પુત્રી પ્રત્યે નુતલ્લાવ રાખવો નહીં. જેમ પુત્ર જન્મે છે તે પોતાનું જાણ

આ નાની બાળને અનેક કામો બતાવવામાં આવે છે, નિશાને જતી રમતી બાળા સાસરામાં વહુ થઈ બેસે છે, એટલે તેનાથી નહીં બોર્ચાઈ કે નહીં રમાય. હજી બિચારી પુત્ર કામ પણ ન શીખી હોય, ન પુત્રી તકુરસાં પછું દોષ અને કામ કરતા માકી જાય અને આરામ વિગ્રામ લેવા જાય, તો તેને ફર્જેટ કરવામાં આવે છે. આ બધું ડોકરીઓ પ્રત્યેની બેદરકારીના પરિણામ રૂપ જ છે. હે પ્રભુ! આનાં દુઃખમાંથી છોકરીઓને બચાવો! મહાત્માએ કંઈકાં દોષ છે અને કંઈકાંથી છોકરીઓની માકી દસા થાય છે. કુળવાન વર જોવાની લાહેમાં કંઈકાંના પછુ વિચાર કર્યો વિના છોકરીઓ દેવાય છે. આથી છોકરીની જીંદગી બગડે છે.

બીજા પૈસાને લેખે છોકરીને વદ ડેસા સાથે પરણાવી દે છે અને પરણે બે ત્રણ વર્ષ ન થયાં હોય ત્યાં છોકરી વિધવા થાય છે. માળાપ વિધવા છોકરીને ધરમાં રાખી પણ પોતાની જાણ નહીં સુધારે. વિધવાને જુરી સ્થિતિમાં રહેવું પડે છે તે જરા યતીરે પુત્ર થાય તો ખરાબ થઈ, વધી ગઈ, એવ સમયે કદી તેને બાળ છે અને તેમાં મહાત્મા બાળાઓ પોતાના આત્માનો ભોગ આપે છે. આ ઉપત્તી શુ એમ કહી શકાય નહીં કે આ બાળિકાઓના જીવ લેનાર અને જન્મ આપનાર એકલાં માળાપ જ છે! હિંદુસંસારના માળાપો! તમે તમારાં તનુજને દાથે કરી છાં દુખી કરો છો! તેમનું અનન સુખ એક માથે કાં લઈ લ્યો છો! ઈશ્વર તેથીજ તમને સહાય નથી કરતા અને તમે તમારાં તનુજને મીઠી કરો છો તો ઈશ્વર તમને પણ સુખી કરશે બારતદેવી! તું કેમ ગંભીર થઈ બેઠી છે? તારાં વડાલાં બાળોને કેમ દુખી થયાં છે? હે દેવી! અને તારે શરણે છીએ. તુંજ અમને મિથાવ અને સહાય કર ને પ્રજાને મારી એટલીજ પ્રાર્થના છે કે બારતવર્ષના, હિંદુ સંસારના જન્મેલી અમારી બહેનો દુખી ન થાય તેમ કરવા તેનાં માળાપોને સન્મતિ દે અતમાં માળાપની પુત્રી પ્રત્યે થી દરજ્જ હોય છે, તે જાણીને આ લેખ હું સમ્માન કરીશ.

પુત્રીને લારે વજાલ કારો પહેરાવી સજાગરી રાખવાના કામમાં તમારી શક્તિ ઉપર વિચાર કરો, પણ તે જીવ તમારે ત્યાં આવી જરાપણ દુખ ન પામે, એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખો. યથાશક્તિ તેનું અન્નવસ્ત્રથી પોષણ કરી તેને ઉપયોગ પુરતી વિદ્યાક્રાન્તુ જ્ઞાન આપી, તેને યોગ્ય વયે ઉલોગી વિદ્યાન નિરાગી ધનિષ્ઠ અને યોગ્ય વયના વરને દેવાદાન આપો. પુત્રીના લગ્ન પ્રસંગે માતૃપિતાએ અમુક દ્રવ્ય આપવું. વસ્ત્રઅન્નકારો આપવાં અને તે પિતાની શક્તિ ઉપરાંત આપવાં નહીં અમુક પ્રકારનું યાત્રાભોજન આપવું એ કંઈ યાચની આગ્રા નથી પણ યથાશક્તિ જે કંઈ થઈ શકે તે કરવું. આવાં શુભ કાર્યોથી માળાપની જેવી આખરે વધે છે તેવી ખીજ કમોમાં વધતી નથી. એટલું જાણવી અતમાં સૌનું શુભ ધર્મી હું આ લેખ પૂરો કરું છું. અચ્છ!

આપણા દેશમાં આવાં જોડાં ઘણાં થોડાં પ્રમાણમાં હશે. ક્યાંથી હોય. મારા જન્મુઓ, પોતાનાં પાંચ પાંચ ૭ ૭ વર્ષનાં નાણુક વાગકને કે જોને દુનિયાનો વા પણ ન વાંચો હોય તેનાં વાગકને તમે ગૃહસ્થાશ્રમ રૂપી મહાન રથમાં એકદમ જોડી લો છો ત્યાં આવાં જોડાં શી રીતે દોડી શકે? તમારાં હૃદય કેમ કુટ જતી જાય છે? તમારી દયા દેરી ક્યાં પવાયન કરી જાય છે? દયાસાગર પ્રભુ! દિન્દના આત્માઓ પોતાનાં વડાલાં કુમળાં વાગ કાપર દયા આણી, તેમને નાનપણમાં પરણાવે નહિ અને વરકન્યાના ગુણોની કસોટી યથા પંતી જ તેઓનાં લગ્ન કરે એવી સંસ્કૃતિ તેમને આપલે, એવી પ્રાર્થના છે.

ફૂલવાડી.

સૌ સોનેરી સૂત્રો.

લેખક—સૌ સરલા.

- ૧ ને ને કેળવણીથી મન માગતાં ધીખાય તેજ કેળવણી.
- ૨ માતા તથા પિતાને સાક્ષાત્ દેવતા માનીને સદા સર્વ પ્રધારના પ્રપત્નિથી તેમની સેવા કરવી.
- ૩ જ્યાં ખાર છે ત્યાં જ નિમજ્જલાલી છે.
- ૪ હું ખપર પર બરોમો રાખ, કર્તવ્યને માર્ગે ચાલી જા, ત્યારી નિશ્ચય દષ્ટિ એના આદેશ પર રાખ, એથી ત્યારે ટાપું સફળ થશે.
- ૫ અસંતોષ એજ દુનિયામાં મહોટા દુઃખનું કારણ છે.
- ૬ દેવતાક પવિત્રતાથી બીજે દરજ્જે દરખ્ખતા છે.
- ૭ લાંબી જીવનની ગુનરચના એક હિતમ નિયમ એ છે કે જન્મરચની વખતે મન શીકર રહિત અને આનંદી રાખવું.
- ૮ વિના કારણે વગર બોલાવે ક્યાંએ આગળ વચ્ચે ન પડવું.
- ૯ ભુદિમાનનો સંગ કરો, સદ્ગુણી સાથે સ્નેહ કરો.
- ૧૦ જોએના મનમાં હમેશાં ઉમદા વિચારો રખી રહવા છે, તેઓ કહી સોગત વગરના એકલા નથી.
- ૧૧ ગૃહને ગૃહ નથી કહેતા પણ સ્ત્રીજ ગૃહ કહેવાય છે, કેમકે સ્ત્રી વિનાનું ગૃહ અરણ્ય સમાન લાગે છે.
- ૧૨ સદ્ગુણી સ્ત્રી પોતાના પતિનું તાજ રૂપી પરેણું છે.

૩૯ વખત કુદરતનો અરે ખતનો છે, ઘડી અને કપાકો તીંગેરીઓ છે, પળો કે
-સળો તેના કિમતીમાં કિમતી હોય છે.

૪૦ જે માણસ પોતાની ઇચ્છાને કાણુમાં રાખી રોકે નહિ, તે જીવનની મુશ્કેલીઓ દૂર
હરી વિનય મેળવી શકે નહિ.

૪૧ દીર્ઘદ્રષ્ટિથી કરેલાં કાર્યથીજ મનને સંતોષ પ્રાપ્ત છે.

૪૨ સમાજસેવા ઉત્તમ છે, પણ આત્મસેવા એ સર્વોત્તમ છે, કમકે જગતમાં સર્વ પ્રાણી-
ઓને આત્મનત્ર ગણે, પરધન પથર સમાન ગણે, અને પરત્તી માતા હૃદય માને
જોનાથી આત્મસેવા કામ રોકે છે.

૪૩ પ્રશંસાની ઇચ્છા સખો નહિ, પણ પ્રશંસા થાય તેવાં કાર્ય કરો, કીર્તિ સત્કર્મની
સાથેજ રહે છે.

૪૪ પ્રમાણિકપણથી અને સત્યનિષ્ઠાથી કરેલાં કાર્યો આપણાં મુખની કાન્તિમાં અ-
જબ જેવો ધધારો કરે છે.

૪૫ સત્કર્મોથી બનાવેલી સુવસ્તુ સોનાની સીડી આત્માને આ દુનિયામાં તથા સ્વર્ગમાં
ઉચ્ચ બનાવવાને મુક્તિ છે.

૪૬ સદ્ગુણને સંભાળી રાખવો તેજ સદ્ગુણ નથી, પણ કુર્મગુણા પ્રવેશને સંભાળી
અટકાવવો,

૪૭ તકદીરની વાણેલી માંડ તદબીરથી છુટતી નથી.

૪૮ માણસ જાતને જીવન પ્રેરનાર શક્તિ આજ્ઞાજ છે. ખરેખર આજ્ઞા એ આત્માનું
જીવન મૂળ સુગંધી મચાવે છે.

૪૯ દરેક ઇચ્છાની સાથેજ ક્ષણિકિ રહેતી છે માત્ર તીવ્ર ઇચ્છા અને શુદ્ધ સંક-
લ્પના બળની જરૂર છે

૫૦ વચનમાં અને કર્મમાં કદાપણથી વર્તણું એવો દર વિશ્રમ કરતો. અને તે પ્રમાણે
વર્તવાથી બીજા માણસો પેટે તમારે કંટાળો આવે નહિ પડે. કામની સાથે વલું
નહિ પડે, બાઈ આરવી નહિ પડે.

૫૧ શક્તિ પ્રમાણે આપેતું દાન શક્તિ પ્રમાણે દ્રશ્યેલી દવા, શક્તિ પ્રમાણે સાહાય્ય
અને શક્તિ પ્રમાણે કરેલાં આર્થા ન જામાં કામો સ્થાવિતને અલગ ઉત્તલ બનાવે છે.

૫૨ જે અંતઃકરણમાં ઇશ્વર પ્રતિ સાચો પ્રેમ વર્તે છે તેજ અંતઃકરણ અતિ ઉદાર તથા
દયાળુ હોય શકે છે.

૫૩ આ લોકમાં દમ્પતી સારાં કર્મથીજ સંસારના સારરૂપ બાળકને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૫૪ જેવા બાળકની ઇચ્છા હોય, તેવા રૂપ તથા ચારિત્રવાળા બાળકનું માતૃ પિતાએ
ચિન્તન કરવું.

૫૫ વિષયનો અતિશય, એ પરણેલાં જી મુશ્કેલી વચ્ચેનું પ્રેમ બંધનની ક્ષુદ્રાવાનું
મોહક કારણ છે.

- ૫૬ કોઈપણ સારું કૃત્ય આજીવન જનું નથી; તેમજ કોઈ ખોટું કૃત્ય થાય છે. તેની ખતમ અસર થયા વિના રહેતી નથી.
- ૫૭ જો કોઈને શાન્તિ મળેતી હોય તો એણે કામચૂંતિમાંથી બહાર આવવું જોઈએ.
- ૫૮ બીજાઓને દુષિત દર્શવવાથી નહિ, પણ આપણી જાતને પવિત્ર કરવાથીજ આપણે આપણી સ્વાર્થવૃત્તિથી મુક્ત થઈ શકીએ.
- ૫૯ જો કુનિયાને સુધારવાને કોઈ આતુર હોય તો એણે પોતાની જાતનેજ સુધારવાનો આરંભ કરવો જોઈએ.
- ૬૦ ઉચ્ચ અને દૈવી દિશાઓ પ્રતિવાળને વાળવું એ એકજ કાર્ય કરવાનું છે અને તે સર્વોપરિ અત્યંતનું છે.
- ૬૧ ધાર્મિકપણા માટે ખરી તરફ; પવિત્ર જીવન માટે ખરી લુપ્ત; ઉચ્ચશિક્ષા એ જ જ્ઞાનનો સત્ત્વ માર્ગ; શાન્તિનો સાચો પ્રયત્ન ને દિવ્ય પંથનો અવરજીવ પ્રારંભ છે.
- ૬૨ દયા એ દાન નથી, દયા એ પરોપકાર નથી, દયા એ કૌર્તિ મેળવવાનું સાધન નથી, પણ દયા એ પ્રેમ છે.
- ૬૩ જે હાથ પારવું હોયોજ છે તેજ હાથમાં જગત ઉપર ચામોત્તમ ભોગવવાની સત્તા છે.
- ૬૪ જ્યારે તમે કોઈ ઘેર નિદામાં કુળી મથા હો; ત્યારે પરમાત્માનું સ્મરણ કરો.
- ૬૫ જ્યાં સુધી હૃદય ઉન્નત થયું નથી ત્યાં સુધી સમજી શકાય અપૂર્ણ છે.
- ૬૬ આપણી પોતાની મદદતા છે જ નહિં એમ માનવું અને બીજાઓને વિશે સર્વદા સારો તથા ઉચ્ચ અભિપ્રાય ધરાવવો એજ મોટું ઉદાપણ છે.
- ૬૭ જે જે કંઈ જાને પડે તે સર્વ સાચું જ એમ માનવું નહિં અને જે કંઈ સાંભળવામાં આવે અથવા આપણા માનમાં આવે તે બીજાને પાછું મોકલવું જોઈએ.
- ૬૮ અહમજીને ડાળ કદી પણ કરવો નહિં;
- ૬૯ માણસ આજને માથે હંમેશાં વિપતિ આવ્યા કરે છે, તેનાથી ન ગભરાતાં તેને ધ્યેયના ધરતી કસોટી રૂપ માની વિપતિને સહન કરવા ધૈર્યથી તૈયાર રહેવું, વિપતિ સંઘાયે રહેતી નથી, જેમ રાત્રિ અને દિવસ બદલાયા કરે છે, તેમ મનુષ્યને માથે ચડતી પડતી સઘા આવ્યા જ કરે છે.
- ૭૦ શુદ્ધ પ્રેમના પ્રતાપ આજીવ મહાન વિષ્ટ કાર્યો, પણ જુઓ છે;
- ૭૧ દૈવને હોય ન દેતાં કંઈજ જે કરે છે તે સારાને આજે જ એ મહામંત્રને યાદ કરી દુઃખમાં ધીરજ રાખનાર માણસ આખરે સુખની પરિણામોએ પહોંચે છે.
- ૭૨ લોક સમાન બાધિ નથી, મોહ સમાન રાગ નથી, ક્રોધ સમાન અગ્નિ નથી અને યાન સમાન બીજું સંજ નથી.
- ૭૩ જેઓ ધર્મ નીતિથી ચાલી આત્મમહા સંપન્ન, હિંદુઓને જીતી સતોષથી રહે છે તેઓ સર્વદા સુખી થાય છે.

- ૭૪ ને તમે ધન ગુમાવ્યું હોય તો એમ સમજાવો કે કદાચ પણ્ય ગુમાવ્યું નથી. તરુ-
રસ્તી ગુમાવી હોય તો એમ જ સમજો કે કદાચ ગુમાવ્યું છે, પણ ને તમે તમારું
ચારિત્ર્ય (સદાચાર) ગુમાવ્યું તેમ જ એમ જ સમજો કે તમે તમારું સર્વસ્વ
ગુમાવ્યું છે.
- ૭૫ જીવનને કડવું બનાવનાર દિલગીરીનો સાગ દરી આનંદિત બને. ને ને ઉમદા
પાઠો આપણને શીખવાને મળે છે તે સપતિના વખતમાં નથી મળતા પરંતુ વિષ-
તિના વખતમાં મળી આવે છે,
- ૭૬ આપણે ને આપણા કર્મોને વગમી રહીશું તો આપણા હક્ક અને અધિકાર એની
મેળે આપણી પાસે આવશે.
- ૭૭ કમરની કૃપા કદ નિષાગજાર્યે મેળવવા હમેશા પ્રયત્ન કરવે.
- ૭૮ કૌશલ્યપ્રાપ્તિ માટે પવિત્રતા રાખવી જોઈએ.
- ૭૯ કુટુંબ સુખની પરિસીમા ૨૬ અવસ્થામાં જ ભોગવાય છે.
- ૮૦ જગતમાં જન્મી મોજ માણવી એ જીવનનો હેતુ નથી.
- ૮૧ ગરીબાઈ સદગુણ વિકાસની સ્થિતિ છે.
- ૮૨ પ્રેમની ક્ષિપ્તને અધીન થવું, એ ખોટું ઝઠાપણ છે.
- ૮૩ ઘરીરની શોભા સુવર્ણ નથી પણ સદગુણ છે
- ૮૪ સ્વસંભાવનાત મેહનત ફતેહની કુચી છે.
- ૮૫ તમારી મોજબજા ખરી હોવી જોઈએ અને કલ્પિત ન હોવી જોઈએ. તેને માટે
તમારું સંજ્ઞા રાખવી
- ૮૬ ખુશી કરવાની તક કોઈ દિવસ જવા દો નહિ,
- ૮૭ સમગ્ર તત્ત્વ મન્ય રહે.
- ૮૮ મને તેમ હોય તોપણ ગુસ્સે થવું નહિ.
- ૮૯ ગુસ્સે થાય તો હરોઈ રીતે મુંઝા રહે. તે વતાવવાને પ્રયત્ન કરો નહિ.
- ૯૦ પૈસા કરતાં પ્યાર વધારે ઠિમ્મી છે.
- ૯૧ પ્યારના એક મોઢાની અસર જડ મીઠાની બરીસ કરતાં વધારે છે.
- ૯૨ જીવંત એ ફરજ છે.
- ૯૩ મેનાથી સ્વર્ગનો પથ ખાત્ર કરો.
- ૯૪ તમે ભણતી વખતે એમ ધ્યાનમાં રાખજો કે દૂટ્ટી જીજ્ઞાસીમાં જોઈએ સાધારણ તેટલું
તમારું છે
- ૯૫ કાલેજ આપણે મરી જાય એવી રીતે રહે.
- ૯૬ ન્યારે તમે પરીપક્કર કરો છો લારે જ તમે ઉત્તમ કાર્ય કરો છો.
- ૯૭ વિદ્યા ધર્મથી શોભે છે.
- ૯૮ ધનિક પોતાના દેશમાં ગ્રામ પામે છે અધરે વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજ્ય છે.
- ૯૯ ધનની સાથે વિદ્યા એટલે સોનામાં સુવર્ણ.
- ૧૦૦ મુવાસસા, એ જીવંતનો અપૂર્ણ ભાગ છે.

વાલોદ્યાન.

વાલોદ્યાન.

શ્રીકૃષ્ણની એક સાક્ષી.

લખક—એક ખેડૂન.

એક વખત હનુમાન અને અર્જુન બન્ને માર્ગમાં એકા મળ્યા. બન્ને વચ્ચે આડી અવળી કેટલીક વાતો થયા પછી, પ્રવચન આવતાં હનુમાને શ્રી રામચંદ્રના વંશતમાં સમુદ્ર ઉપર બાધેલા સેતુનું ધનુ વર્ણન કર્યું એટલે અર્જુને હાસ્યાસ્પદ રીતે કહ્યું. “એ ઉપરથી મને એમ નથી લાગતું કે રામ કોઇ વખાણવાલાયક મોઢો હોય તેણે એમા કાંઈ બોલુ કાઠસ કર્યું નથી તેના કરતાં બાણનો સેતુ બાધ્યો હોત, તો તેની વધારે પ્રશંસા થાત.” હનુમાન રામના ભક્ત હતા. તેમનાથી મનની નિદા સહન થઈ શકી નહીં તેથી તે બોલ્યા—“હે અર્જુન, તું હજી ક્યો છે જે પરાક્રમ પહેલાંના વાંદરાઓના સીંચે રામા હવે તેની તને ખમર નથી હમણા બાણસોના કરતાં તે વખતનો એક એક વાંદરો પાંચ પાંચ દશ દશ મોટા મોટા પથ્થરોના ઉપાડી જતો હતો. એવા બળવાન વાંદરાની સેના જે સેતુ ઉપરથી ગય, તે બાણનો સેતુ તે વળી તેમનો બાર ઝીલે ખરા?” અર્જુને બોલ્યો—“યુ કમ મોટાર્ક કરે છે? મે એના કરતાં ચાર ગણા વાંદરાઓને આવવા જવા જેવો સહજ સેતુ બાધ્યો હોત” હનુમાન બોલ્યા—“હવે મારી તો વૃદ્ધાવસ્થા મધ્ય તો પછી તારા બાધેલા સેતુ હું એકલો એક કુદકામાં સહજ બાંધી નાખીશ” એમ સંવાદ થતાં થતાં બન્ને જગ્યા હઠ ઉપર મળ્યા અર્જુન બોલ્યો—“હું હમણાજ આ સેતુ પહોંચાડે સેતુ બાંધી શકુ તે જો તું બાંધીશ તો હું અગ્નિમાં પ્રવેશીને મારા પ્રાણ તજી દેવા તૈયાર છું” હનુમાને બોલ્યા—“મને મૃત્યુ નથી, પણ તું સેતુ બાધે તે બે મારાથી એક કુદકામાં ન બાંધીશ તો હું કુદકાના વખતમાં તારા રથ ઉપર ધબક લઈને બેસીશ” એ પછી અર્જુને એ સેતુ પહોંચાડે બીજો બાણનો સેતુ બાધ્યો. અર્જુને પોતાના બળથી આ કામ ટીકું પણ હનુમાને એક કુદકામાં સેતુ બાંધી નાખ્યો. તે જોઈને અર્જુને વિતા સળગાવી બળી મરવા તૈયાર થયા. પ્રાણ ત્યાગ વેળા ત્યારે તેમણે છેલ્લું શ્રી કૃષ્ણમરણ કર્યું એટલે એક વૃદ્ધ બાણનો વેશ લઈને શ્રી કૃષ્ણ આ-યા. તેમણે સહજ પ્રશ્ન કર્યો કે—“બાઈ, આ શો પ્રકાર આવી રહ્યો છે?” અર્જુને હનુમાન અને પોતાની વચ્ચે ચાલેલા સવાદની વાત કરી, ત્યારે સાંભળે પ્રશ્ન કર્યો કે—“તને સેતુ બાધ્યો અને આ વાનરતને બાંધી નાખ્યો એનો સાક્ષી કણ?” બન્ને ચક્રિત થયા અને હનુમાને કહ્યું—“તો શ્રીની સેતુ બાધો અને હું શ્રીની બાંધી નાખીશ. સાક્ષી તમે” અર્જુને શ્રીની બાણનો સેતુ બાધ્યો અને હનુમાને પોતાના સર્વ બળ સમેત કુદકા માર્યો પણ એમ બન્યું કે—હો રમતી વખતે એમ દો એક જગ્યાએ નાખ્યા પછી પાછો ઉછળીને બીજે કોણે પડે છે તેમ હનુમાન તેના ઉપરથી હોતે દૂર નર્મ પાયા હનુમાનથી આ વખતે એ સેતુ ન બાંધ્યો તેનું કારણ એ હતું કે—તે વખતે શ્રી કૃષ્ણે સેતુનીચે પોતાનું ચક્ર મૂક્યું હતું. હનુમાન સેતુ ઉપરથી

હિંમતીને બીજી જગ્યાએ પડ્યાથી તે જાને જાણી હસવા લાગ્યા તેઓ હસ્યા એટલે હવે માન લખાયો અને શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માએ તેને પોતાનાં ભગવાન સ્વરૂપે દર્શન આપી કહ્યું કે—અર્જુનને ખાણીપણી તરીકેનો મહિમા આ જગતમાંથી કદિ ધન થકે તેમ નથી તમે તમારા સમયમાં થોડા દતા તેઓ તેમના સમયના છે હવેમાંન હસીને બોલ્યા—“ભગવાન જેના પક્ષમાં તમે—તેની સામે મનારતુ શું મળું ?”

શારદા.

લેખક—બહેનશ્રી “બાળા”

મુખર્ષિ શહેરની બહાર એક સદ્ગૃહસ્થ પોતાના કુટુંબસદિન રહેતો હતો તે જ મક્કનમાં રહેતો હતો, તે મક્કનના ઉપરા માળમાં નાના બાર વાગ્યે લાલ ગધ

આ વખતે ઉપરા માળમાં તે સદ્ગૃહસ્થની બે દિકરીઓ અને એક દિકરો સુતાં હતાં આમ લાગેલી હોવાથી, તે માળા નીચે ધણી માણસો એકઠા થઈ ગયાં શોરશોર થયો થયા લાગ્યો અને તેથી તે સદ્ગૃહસ્થની છાત્રી શારદા, જે બાર વર્ષની હતી તે જાગી ઉઠી. ધોધાટ શા મારે થાય છે, તે તે સમજી ચકી નહિ તેણે બારી ઉઘાડી અને નીચે જતું તો ધણી જ માણસોને જુઓ પાડતાં જોયા ‘અરે બહેન, તું એકદમ ભુરો માર, અમે તને ઝીલી લખશું ઉપરા માળને આગ લાગી છે જો તું ભુરો નહિ મારે તો ત્રિક મીનીટની અંદર બધો માળ જાગી જશે અને તું તેમાં સપડાઈ જશ તારીફ કર, તારીફ કર ” પહેલાં તો શારદા ગિચારી ગભરાઈ ગઈ, પણ ફરીથી હિંમતવાન થઈને તે અંદર ગઈ પોતાના નાના ભાઈને તેડી લીધો અને જેમ બને તેમ જતી બારી પાસે આવી તેણે નીચે રહેલા માણસોને કહ્યું કે—‘વાણ્ઘો, હું આ મારા ભાઈને નીચે નાખું છું તમે તેને જાગરીને ઝીલી લેજો હવે હું મારી બહેનને લેવા જાઉં છું ” એમ કહીને તેણે પોતાના ભાઈને નીચે નાંખ્યો તેને માણસોએ સાચવીને ઝીલી લીધો

પછી તે અંદર ગઈ અને પોતાની બહેનને લઈ આવી તેને પણ પહેલાની જેમ નીચે નાંખી

પણ અરેરે ! જેમ તે ગિચારી ચાલે પડવાની તૈયારી કરે છે, તેવામાં આખો માળ સળગી ઉઠ્યો અને નીચે તૂટી પડ્યો. તે જાળા તેમાં સપડાઈ ગઈ, અને લખભરેલી રીતે સળગી ગઈ

માણસોએ તેને આગમાંથી કાઢી અને એકદમ દાખરને બોલાવવા માણસ મોકલ્યું દાખર આવ્યા, તેને તપાસી અને પછી કહ્યું કે—‘બહેન, હું તને જાણવી શકું તેમ નથી મારણ કે તું બહુજ દાસી ગયેલી છે ”

શારદા બોલી—‘દાખર સાહેબ, દાંધી શીઠર ન કરીશ મેં મારો પોતાનો જીવ બોલ્યો મારી બહેનનો તથા મારા ભાઈનો—એમ બે જીવ જયાંયા છે, અને તેથી મને થયું જ હવે થાય છે હું મારી જીવોને મારી બહેન અને ભાઈની જીવો પાસે વચ્ચે ગઈ

હુ. મેં તેઓને વારતે માર્ગે જવ બાંધ્યા છે. તે તમે જાણો છો અને મને આશા છે કે પરમ કૃપાળુ પ્રભુ મને સ્વર્ગ આપશે.”

તેની પાસે ઉભેલાં સૌ તે વખતે એકે બવાળે બોલી ઉઠ્યા: “ધન્ય છે, શ્રીરામ, તને ધન્ય છે !”

શુશ્રુચલ સરલા.

લેખક—ગૌડ, સવિતાગૌરી દેસાઈ.

સંસ્કૃત સમયે ભરતપુર રાજ્યના વિશાળ જમીનમાં અપૂર્વ શોભા યથા રહી છે. જમીનના મધ્ય ભાગમાં સુદર સહેલમાં રાખેલી પુત્રી સરલાસુદરી પોતાની સાહેલીઓ સાથે આનંદ કરી રહી છે. અત્યારે તે જમીનના બહાર ચોરેક દૂર આવી રહેલી એક ઝાડી તરફ એકી ટશે તોય રહી છે ધર્મના મનોહર રંગનાં કિરણો સરલાસુદરીના મોઢા ઉપર ચળમટ પાડી રહ્યાં છે.

થોડીક જ વારમાં એક યુવક તે તરફથી આવતો જણાયો. આ યુવક ભરતપુર રાજ્યમાં એક સરદાર હતો, અને રાજકુમારી સાથે તેને નાનપણથી પ્રીતિ થઈ હતી. તેણે પૂછ્યું: “કહ્યું કે—” સરલા, હું તારા પિતાને હવે સમજાવું તો ઠીક. માનસિક, આવતી કાલે આવી આવનાર છે માટે તારે હવે અમારી બાબતમાં એક દૃઢ નિર્ણય ઉપર આવી જવું જોઈએ.”

સરલા—“રમણ, ગમે તેમ થશે પરંતુ મારા નિર્ણયમાં હું ફરક પડવા દેનાર નથી, એ નક્કી માનજો.”

રમણસિંહ—“પણ તારા પિતા ક્યાં માને તેમ છે? તારાં પિતા માંમાં વિરહમાં છે અને તેથી જ હું આજે તને બહુ મહેલા આજ્યો છું કે—તારે મારી આગ તથા દેવી.”

સરલા—“મને પિતાજીની વરદાર નથી. મેં સંપૂર્ણ વિચાર પછી જ મારે મન તમને અર્પણ કરી દીધું છે. મારા હૃદયનો એવજ છે.”

રમણસિંહ—“ઠીક, ત્યારે તો આપણે જન્મને નાસ્તી ગણા વિના છૂટકા નથી. આ પછી ગ્રેમની ખમર તારા પિતાને પડતાં તારા ઉપર દોષનો વરસાદ વરસ્યા વિના રહેશે નહિ.”

સરલા—“તમે જેમ કહેશો તેમ કરવા હું તૈયાર છું. જો તમે ઓળે ચાલવા કહો તો બાળે અને અત્યારે કહો તો અત્યારે તમારી સાથે આવવા હું રાજી છું.”

પણ આ વાત ચાલતી હતી, એટલામાં, આ શું ? પાછળથી રાજાના અનુચરોએ આ વીને રમણસિંહને એકાએક કેદ કરી લીધો, અને સરલાસુદરીને તેનાથી વિખૂટી પાડીને તેઓ તેને મહેલમાં અને રમણને ગળ પાસે લઇ ગયા !

“સરલા” રાણીએ કહ્યું—“હું જાણું છું કે હું મને બહુ જ વહાલી છું, હું જા માટે મારું કંઈ માનતી નથી. માનસિકને પરજીવાથી હું સુખી થશે. રમણનો વિચાર તારે

સરલા—“હાનાં સાતાછ, રજપૂત કુલમાં મન વિરૂદ્ધ લગ્ન કરાવે થયલાં માંછડાં છે ? તમારું કહેવું મારાથી માની શકાય તેમ નથી !” મને નાંદક થા માટે સંતાપો છો ?”

રાણીએ ત્યારે છોડીતીની હક બોધ ત્યારે કહ્યું કે—“સામાજ, તારા પિતાએ એવો ઠરાવ કર્યો છે કે—જે તું મારું કહેતું નહીં માને તો ચોડીવાર પછી તેમના તરફથી તને ફેર કરવામાં આવશે. આપણા કુળના દિવસે ખાતર અને આપણી આજ્ઞાને ખાતર તારે માન-સિંહનેજ પરણવું જોઈએ.”

સરલાએ પોતાનો દૃઢ નિશ્ચય એમ ઉતાં પણ ન ફેરવ્યાથી લાચારીથી તેની માએ તેના પિતાને એ ખબર દબા. એ ઉપરથી રાગએ પોતાની કુંવરીને નજરોફ દરી.

+ + + + +

“સરદાર સમરસિંહ,

“આ પત્ર લખવાર મુવક રમણસિંહને તમારી સહરદ ઉપરના બીથોને વેચાતો આપી દેજો. મૂળને કહેજો કે એક માલિકની પુત્રી જોડે પ્રેમ કરવામાં તેણે મોટું ભેવકૃષીભરેલું કામ કર્યું છે. આ પત્ર તેને વાંચવો હોય તો વાંચવા દેજો.

લી૦ મહારાજ અચ્છતસિંહની વતી તેમની પુત્રી
સરલા.”

આવો એક પત્ર અચ્છતસિંહે સગા પ્રાણે બજારકારે લખાવ્યો અને તેને ફરજ પાડી કે—રમણસિંહને આ પત્ર તારે હાથેહાથ આપવો અને તે કંતેદપુરના સરદાર સમરસિંહને આપી આવે એમ કહેવું. અચ્છતસિંહ પાસેના એક ખડમાં સંતાપ રજો અને સરલા પાસે એ પત્ર તેણે રમણસિંહને અપાવ્યો ત્યારેજ તે જ પોષા આમ કરવામાં તેની મતમત એ હતી કે—તે પત્રની વિચિત્ર જગ્યાએ રમણસિંહના જાણવામાં આવે ત્યારે તો સરલા ને પિછારે અને તેની સાથે પરણવાનો વિચારજ બાંધ શમે કે જેથી અચ્છતસિંહથી સરલાને માનસિંહ સાથે પરણવાની દેવાતું બની શકે.

+ + + + +

સરતપુરના દિવસની બહાર પાસેના એક મળ નામે ધીરસિંહ બાવણી નાંખીને પડ્યો હતો. સરતપુરના કિલ્લામાંથી બહાર આવનાગએની તે ખૂબ તપાસ લેતો સાંજને છોડે જ્યારે રમણસિંહ સગાની ઉપર જણાવેલી ચીઠ્ઠી લઈને દરવાજાની બહાર નીકળતો હતો ત્યારે તેના યોગને યોડેક દૂર જવા દીધા પછી ધીરસિંહના માણસોએ તેને પકડ્યો તેની ઝડપી લેતાં સરલાવાળી ચીઠ્ઠી તેની પાસેથી મળી આવી. તેને ધીરસિંહ પાસે લઈ જવામાં આવ્યો. “ધીરસિંહે સરલાવાળી ચીઠ્ઠી ઉઘાડીને વાંચી. એ પછી રમણસિંહને પૂછ્યું. “શું તમેજ રમણસિંહ છો ?” “હા.”

“શું તમે અચ્છતસિંહની પુત્રી સરલાસુન્દરીને આજો છો ?”

“હા.”

“તમને તો કુમારીનો પ્રેમ કેવો લાગે છે ?”

“શુદ્ધ રક્તિક મણિ જેવો.”

“વારુ. લ્યો આ ચીઠ્ઠી, વાંચો અને જણાવો કે જેને તમે રક્તિક મણિ કહો છો તે કેટલું બધું મેલથી ભરપૂર છે !”

રમણસિંહ ચીઠ્ઠી વાંચી રહ્યો.

ધીરસિંહ—“કેમ, શો વિચાર કર્યો ?”

રમણસિંહ—“આપનું કહેવું મથાર્ય છે”

ધીરસિંહ—“તમે હવે શું કરવા માગો છો ?”

રમણસિંહ—“અત્યારે તો આપનો ફેરી છું”

ધીરસિંહ—“હું તમને છોડી વાકું છું પણ તે પછી શું કરશો ?”

રમણસિંહ—“મીઠી આપવા જવા મારો નિચાર નથી”

ધીરસિંહ—“ત્યારે તમારું શું કરવું તે હું જ બતાવું તમને મારા સૈન્યમાં એક સરદાર તરીકે નીચું છું અને તમે મને સંતોષ આપશો તો મારું જમણા હાથ તરીકે હું તમને સ્થાપન કરીશ. તમે જ્યાં મેળવી એજ ક્યાંને પસાતાપ કરવો પડે એમ કરો”

રમણસિંહે આ પદવી સ્વીકારી

+ + + + +
એ પછી ધીરસિંહે અછતસિંહને કહેવરાવ્યું કે—“લગ્ન તૈયાર થઇ જાઓ” અને પક્ષ વચ્ચે લગ્નાર્થે શરૂ થઇ અછતસિંહ જાતે લગ્નાર્થમાં હતપો અને પોતાના ઘરકરને તે જાતે જ શરૂાતન આપવા લાગ્યો ધીરસિંહે એક દિન રમણસિંહને કહ્યું કે—“જો સરદાર, તમે અછતસિંહને આજ ધાવન કરશો, તો તમને મારા સેનાધિપતિની પદવી આપવી અને તેને મારશો તો મારા સંખ્યતાં ૧૦ ગામ આપીશ અને જીવંતે કેદ પકડશો તો ૨૦ ગામ બંધિસ આપીશ.”

રમણસિંહ શરૂાવીર હતો તેને અછતસિંહનો મદ ઉતારવાની ઈચ્છા હતી, આથી આસ તેણે પોતાના લશ્વ તરીકે અછતસિંહને જ ધારી રાખ્યો અને તેની જે જે દીનચાલ ચતી તે તરફ બારિક બાન આપતો આખરે એક પળ એનું ધારેલું પરિણામ બર આવ્યું એવી બાબી તેણે તેને મારી નાંખવા જેટલી કૂતરા વાપરી નહીં તેણે અપૂર્વ કુશળતાથી અછતસિંહને ધાવલ કર્યો ધીરસિંહે તેને સામાથી આપી

+ + + + +
એ રાત્રે ત્યારે સૈન્યે લગ્નાર્થે જાઇ પાડી અને સૌ ઘાઈ સરદારે પોતપોતાના તણમાં નિદ્રાવશ હતા ત્યારે રમણસિંહના તણમાં એક સુકુમાર છોકરો સતાતો છુપતો જઈ પહેલ્યો અછતસિંહ તે વખત ગર્હ નિદ્રાગ્ર હોતો છોકરાએ કહ્યું “બાલા !”

રમણસિંહ—“કાણ કુંડા સરતા ?”

“આપની બૂઠ છે કાગળનો ખુનાસો હું પડીથી કરીશ પણ અત્યારે કૃપા કરીને મારા પિતાજી પાસે માસો તેઓ મરણપચારી હાથ છે અને તમને મારી સાથે પરણાવવા માગે છે”

“પણ હું ગાદી છું, તે તેઓએ શી રીતે ભરવું ?”

“તેમના શ્રમ બાસુસે તેમને એ ખર્ચ આપી છે તમે તેમને મામત કર્યો, એ પણ તેઓ ભણે છે એમણે કાગળ મારી પાસેથી જખારસારે લખાવ્યો હતો. બહાલા, હું તમારી જ છું તમે સરસામાં આવી જઈ, તાલુ માત્ર બાપુને માર્યા છે પણ હરકત નહીં હવે માસો, તેઓ આપણા પ્રેમમાં મુદી છે”

“એની ખાતરી શી ?”

સરલાએ એક પગ કાઢ્યો, જેમાં અછતસિંહ પોતાના સ્વચ્છારે લખ્યું હતું કે—

“સરલા સાથે રમણસિંહનું હાથ ધાવે તેમાં હું ખુશી છું. સરત એ કે-સરલાનું રાજ્ય રમણસિંહે બચાવતું; અને ધીરસિંહના પ્રાણ લેના.”

રમણસિંહને હવે ખાલી યજ્ઞ તે જાતેમાનો સરલા સાથે અજ્ઞતસિંહ પાસે ગયો. અજ્ઞતસિંહે તેની માથી, માગી, અંતે સ્વર્ગમાં સીધાવ્યો.

એ પછી રમણસિંહ ઘણી દોશિયારીથી ધીરસિંહના સેન્યને હરાવ્યું એટલું જ નહીં પણ ધીરસિંહને તેણે પોતાના ગાફળગમથી હાર ક્યો.

છેવટે સરલા અને રમણસિંહનાં હાથ ધાવે અને અજ્ઞતસિંહને સરલા શિવરામ બીજું કંઈ સંતાને નં દોવાથી રમણસિંહ બંસતપુરનો રાજા થયો !

બાલવિનોદ.

બાળાઓનું ગીત.

લેખક—બહેનશ્રી મુરજ ત્રિજ્ઞાલ શાહ.

બધી બાળાઓ—આવો આવો આપણ રમીએ,

રમતાં પહેલાં સૌને નમીએ;

નમતાં નમતાં વાતો કરીએ,

વાતો કરતાં પણ કંઈ બણીએ.

એક બાળા—જે ન ભણે તે કેવી કેવી !

બધી બાળાઓ—જાન વિનાના થેલા જેવી.

બીજી બાળા—પાટી આટી રસ્તે ફોડે,

વખતે ચિર પોતાનું ફોડે;

સાથે જેમ મરીને થોડે,

બીજને જઈ ચપ્પડ ચોડે.

ગોથો બેનો તે છે કેવી !

બધી બાળાઓ—જાન વિનાના થેલા જેવી.

ત્રીજી બાળા—નિત્ય નિશાએ મોડી આવે,

ગળવામાં આવતું લાવે;

સૌની વચ્ચે બેસી આવે,

વાતો કરીને શર મગાવે,

ગોથો બેનો તે છે કેવી !

બધી બાળાઓ—જાન વિનાના થેલા જેવી.

ચોથી બાળા—પાટી ફોડે, ચોપડી ફોડે,

મારા આટી કરીને તોડે,

આમથી અમથી બીસે પાડે,

વાહવાની પેઠે બસડે.

મારી બેનો તે છે કેવી !

- બધી બાળાઓ—જ્ઞાન વિનાના ઘેલા જેવી ૪
- પાંચમી બાળા—રખતાં કખતાં વાર લગાડે,
સોડે, ચોપડી, હાથ બગાડે,
વાંકી સુકી લીટી ઠકાડે,
સદા ન દે શિક્ષક દેખાડે,
ખોલો ખેનો તે છે કુલી !
- બધી બાળાઓ—જ્ઞાન વિનાના ઘેલા જેવી. ૫
- છઠ્ઠી બાળા—કખચા માટે પેન જડે નહિ,
વાંચે શુ ચોપડી મળે નહિ,
પૂછે તો ઉત્તર આપે નહિ,
છેલેથી ઉપર આવે નહિ,
ખોલો ખેનો તે છે કુલી ?
- બધી બાળાઓ—જ્ઞાન વિનાના ઘેલા જેવી, ૬
- સાતમી બાળા—મોડી ઉડે નિત્ય સવારે,
દાંતથી પાણી નહિ સલાજે,
નહાવુ ઘોણુ ગમે ન ક્યારે,
ખાવા માગે જ્યારે ત્યારે,
ખોલો ખેનો તે છે કુલી ?
- બધી બાળાઓ—જ્ઞાન વિનાના ઘેલા જેવી ૭
- પહેલી બાળા—એવી ખેનને શુ કહીએ ?
- બધી બાળાઓ—સોજત તેની સૌ પરકરીએ
- બીજી બાળા—શુ એવીની સાથે ફરીએ ?
- બધી બાળાઓ—ના,ના, એનાથી તો ડરીએ
- એક બાળા—ખોલો ખેનો તે છે કુલી !
- બધી બાળાઓ—જ્ઞાન વિનાના ઘેલા જેવી. ૮

ગોર્યોનું ગીત.

(નીચેનું ગીત બાળાઓ ગોર્યોના તહેવારમાં ગાય છે)

મગ મગ જેવડા મોગરોદે,
ડેલા જેવડુ ફૂલરે, મોરી બાઇ,
તે ફૂલ લઇને રમવારે મળી તા,
રમતાં ગમતાં રાત પડી મર્છ,
ભાઇની પિછાડીએ જાત પડી મર્છ.

ભાવલી (વડોદરા)

બાળકોના ઉબાણાં.

લેખક: સૌ. બહેન હરકોર

૧. કોણે હીમાળા સેવીઓ, કોણે સેવી આમ,
કોણે કરવત મુકાવીઓ, કમ રાણીને કાળ ?
જવાબ—કોયે હીમાળા સેવીઓ, યુને સેવી આમ,
સોપારીએ કરવત મુકાવીઓ, રાણી માગરવેલને કાળ.
૨. ચોખંડી નગરી, ચાર દરવાજા,
સોળા રાજાને સાત સિપાઈ, તેને જવાબ તમે કહો મહારાજા ?
જવાબ—સોગટાં માછ.
૩. પત્થર મટી ચઈ પ્રેમણ, બોજન કરતાં ગામ,
અકબુ અંગ ફરે કુદડી, ચાલે ધમર ચાલ ?
જવાબ—મંડી.
૪. બારસે ઉધા બારસે ચાપ, બારસે બાવનવિઠ,
સાફે વરત વરતે તેને, આપુ સોનાનાં ચીર ?
જવાબ—નળીઆં.
૫. રણવગડામાં લોહીની પયારી ?
જવાબ—લાલસુ દહી.
૬. ગામ બધું જલુ રહ્યું, ને ગામોછ નહી ગયા ?
જવાબ—ચુલો.
૭. એક બાઈ ચડે, ને એક લાઈ ઉતરે ?
જવાબ—રોટલો.
૮. ઉંચે બારણે બેસાએ છીએ, લાંબા લેખણે લખીએ છીએ,
મળવું હોય તો આવળે ?
જવાબ—ધાંચીની ધાણી.
૯. અંગકાણુ, દાંત ઉજળો, ચાલે ધમર ચાલ,
સાસુ, પદ્મ ને દીકરી, એ ત્રણેનો એક ભરમાર ?
જવાબ—દાંતનો ચુડો.
૧૦. હાથીને પગે કુંડા લાવી આપો ?
જવાબ—હાથી રમઝમ ચાલે, પતાળ પાણી કાઢે.
પતાળ પાણી ઉડા, હાથીને પગે કુંડા.

બાળકોના ઉપાણાં.

લેખક સૈ. રૂક્મણી છગનલાલ મહેતા.

સવાલ

જવાબ

- ૧ એક પ્રહારમાં બનીસ બાવડ તે શુ ? દાંત.
- ૨ જરાક અમથી ગારથી બાવડુ ધર લીધામ તે શુ ? દીવો.
- ૩ એક જનાવર છત્ર તે પૂછડે પાણી પીતુ. દીવો.
- ૪ થોળા કુખમાં ધગડી નાચે, રવક
- ૫ ભર્ષા તળાવમાં પાંચસેરી તરે માખણનો લોચો.
- ૬ છાપરે છાપરે પીઠેડી પથરાવ. તડેલ
- ૭ છાપરે છાપરે મગ વેરાવ વરસાદ.
- ૮ મધા ગામમાં બે બાવળીઆ ચણે ને સુરખ,
- ૯ બારણે બારણે ચોરનાં મોંમાં ટોશ્યા.
- ૧૦ ચાળા ભરી રાખ ડાહ્યા નદી ગણાઈ. તારા.
- ૧૧ બારસે ઉધાં ને બારસે ચતાં નળીઆ.
- ૧૨ હથે માળે ધઉના આસ, નળીઆ.
- ૧૩ વન વગડામાં સોડીનાં ડીધાં. ચણેડી.
- ૧૪ વન વગડામાં ભેસના પોદળા, સુરજી.
- ૧૫ વન વગડામાં કાળી સોડી, ગોમરો.
- ૧૬ સોમેરી કામડીને જરી ચીપા ઢાંકલુ. ફેરી
- ૧૭ રાગની રાણી બારીએ શેડી ડાપવા આવે ના છું.
- ૧૮ વન વગડામાં હોવા ફીચે. ફેરી
- ૧૯ નાની શી દડી, સોતે મદી, જાંઘ રાગને જોળે પડી. નારંગી,
- ૨૦ નાની શી દડી, મોતીએ મદી, જાંઘ રાગને જોળે પડી. હાડમ.
- ૨૧ બીંતમાં બીંત પડીતમાં પાણી, તે પીએ રાગની રાણી. નાળીએર.
- ૨૨ એક દર, બીલું દર, ગીળ દરમાં દામોદર. નાળીએર.
- ૨૩ અસરની કામળીમાં હાથ હાથનાં બી, મરતું.
- ૨૪ કાળી કુતરી લસપસ અને ત્રણ માથાંને હસપમ, ઢોચ.
- ૨૫ નાની શી છોકરી, માથે ટોપવી ને પેટમાં છોકરી. ખારેક,
- ૨૬ દેવ ગયો, પરેશ ગયો, પાણી દેખીને ટપ મરી ગયો. માખણ.

(પાછાપુર)

સચિત્ર મુન્દરી સુખોદ.

આ માસિક દર મહિને બે બડા બડા કામો મોકલાય છે. બનેમા નવલકથા, વાર્તા, છાંયચરિત્ર, રમણચરિત્ર, પાશ્વર્ય, ગયલકથા, બચત તથા માર્ગદર્શક માટે આસ વિભાગ (અને બિદો) વગેરે રૂપરેખા આપવા આપણે આપણે છે.

હવાનું - ૩૨ પાનાના માસિકનું ફક્ત દોઢ રૂપિયા અને ૧૦૦ પાનાના માસિકનું સાડાત્રણ રૂપિયા (છાપા ખર્ચ સહિત) ૧૬ રૂપિયાનો બદલો મોકલવું નિશ્ચિત અને કો સિદ્ધિ.

સંપાદક: મુન્દરી સુખોદ-અમદાવાદ.

અહાર પરી ચુકવું છે.

રીતી દર્પણ.

પણ સુધારા સધાના માર્ગે આજની જીજ્ઞાસુતાને આત્મીય કામ વગેરે ગ્રંથ પ્રમુખે દરવાની રીતો તથા ગણનાઓ ઉપરાંત બુદ્ધિમાન મુન્દરી અંગ્રેજી અને પાકીસીયો સમાવેશ કરવામાં આવ્યા છે.

૧. ૫૬ પૃષ્ઠ, કીમત ૬૫૦૦ એક
મગાવડું દેખાવું-દિલ્લીમાં.
૨. સુકુંદરાયજીની વાડા. ગોપીપુત્ર-મુરત.

સી ઉપચોગી પુસ્તકો.

પ્રેમની. (સીની નવલકથા) રૂ. ૧-૪-૦
માસિક. (સુખોદ) „ ૧-૪-૦
વાતાવલણ. (મતેલક વાર્તાઓ) „ ૧-૦-૦
રસીલા વાર્તાઓ. (ગીતીગો.) „ ૦-૮-૦
અનગમ્યુરમ (નવલકથા) „ ૦-૮-૦
કમાલની. (ગીતી નવલકથા) „ ૧-૦-૦
૧૦૦૦૦૦૦૦૦ સી લેખના સચિત્ર આશ્ચર્યક
૧૯૨૨નો ખાસ અંક (પદ્યચિત્રો-૧૨૮પાના)
૧૯૨૩નો ખાસ અંક (મત્તરમતો-૧૮૦પાના)
૧૯૨૪નો ખાસ અંક (પાત્રીચિત્રો-૧૩૫)
મધ્ય દરેકના રૂ. ૦-૧૨-૦

મુન્દરી સુખોદનાં પાછેના પુસ્તકો.

ધુ. રુ. છઠ્ઠું. વર્ષ ૧ ૦-૧૦-૦
„ „ આઠમું „ „ ૦-૧૦-૦
„ „ નવમું „ „ ૧-૦-૦
„ „ દસમું „ „ ૧-૦-૦
„ „ અગામી „ „ ૧-૦-૦
(દરેક પુસ્તકનું રૂપરેખા અર્થ બદલું.)

ચિત્રોના રૂપરેખા સખાવ કિલ્લિ છે.
અવસરપાક, મુન્દરી સુખોદ. અમદાવાદ.

જર્મનીની ઉત્પત્તિ.

(ક્રિસ્ટ ૧-૧૦-૦ પોરેટના હાથ માટે)

આ પુસ્તક કલિયુગ વાર્તા ૧૦-૧૫૫૫ તરફની રાજ્ય-ક્રીય લાભોત્તરું નથી, પેરુ નીચેની પોતાની બાલકા-લક્ષ્યાની કરવા માટે કેટલેક વેળા સ્વીકૃતિ છે, તેમજ દરેક દેશને પોતાની ઉત્પત્તિ કરવાના આગમ કરીને વિચારવા પોતે બાલકોના હાથ હાથ છે તેના અગમ-આગમ તથા ભાની વિષયના-પેપર દ્વારા-પેટીસંગેરે બાલકોની પુરતી માહિતી આપવા હાથ મેટા કરવા પૂરું રસ, કામગીરી પૂરું પાડું હશે—

છપનલાસ અમરશી મહેતા.

૧ પીત્તસાદ રોડ, અમદાવાદ

બહાર પાડ્યું છે-જગદી મગાવે

“આપણો ધર્મ.”

કર્તા-વેદાન્તશાસ્ત્રના અંગ્રેજી તત્ત્વચિંતક પ્રો. આનન્દમઠકર આપણાકાલુવ, એમ, એ.

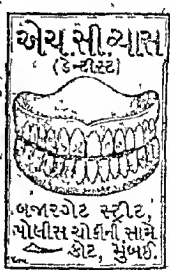
દિનુ ધર્મ સંબંધીના જોમના લેખો, વ્યાખ્યાના વગેરે ૪૮ વિષયોના કેમી બાદ પેજ ૫૦૦ ઉપરાંત પૂરતો મોટો અંક.

કિંમત રૂ. અઢી. (પોરેટના પાચ આના.)
ગોલ એજન્ડા-છપનલાસ અમરશી મહેતા
૧. પીત્તસાદ રોડ, અમદાવાદ.

દામ સાફ દેહાડિ અને સદામ.

અધે કરાવડું હોય તો.

મગા વા તળો:—

અમૃતબિંદુ

રોગ અનેક પણ ઔષધ એક—ગમે તે રોગ ઉપર અજમાવો, પણ તે કદિ નિષ્ફળ જણ નથી, વિલાયતી દવાની દરેક દુકાને વેચાય છે. ૨૯૨૨૬ નં. ૮૮૧-૧૦ નેકને ખરીદ કરજો. વિગતવાર ચોખાનીઆ માટે અરજ કરો.

“ અમૃતબિંદુ ” આદેશ:

મું. નડિયાદ.

(શુભરાત)

કલકત્તા અને મદ્રાસનાં સમગ્ર દિવનાં આયુર્વેદિક પ્રદર્શનોમાં એનાનો આદેશ મેળવનાર.

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ.

શાસ્ત્રીય દેશી દવા બનાવનારા—એલડી-સ્કન રોડ, મુંબઈ.

દરેક ભત્તની શાસ્ત્રીય દવાઓ ઘણાજ ફીક્ષન લાવે મળશે.

અંદાજભા શુદ્ધી.

મૂલાશયના તમામ આધિને તત્કાળ દૂર કરે છે. પો. ૧ ની ટી. રૂ. ૧-૦-૦

મંદાશિ વટી.

પ્રીત્યેષીયા યાને મંદાશિને ઉત્તમ ઉપાય. ૦૧ રત્નની કી. રૂ. ૧-૦-૦

વધારે વિગત તથા ફીક્ષને માટે ઉપરને સીરનામે લખો.

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન.

(વૈદના વિવિધ વિષયો શાસ્ત્રીય રીતે ચર્ચા માસિક).

આરોગ્ય સમઘી દ્વારા વૈદક સંબંધી આમાન્ય જ્ઞાન મેળવવાની માણસ માનની કરે છે. આતુ વૈદક જ્ઞાન મેળવવા માટે સારામાં માટે સાધને માસિક છે. શુભરાતના ઉત્તમ લેખકોના લેખોથી ભરેલું આ માસિક દરેક શ્રદ્ધા વાંચવા લાયક છે.

વાર્ષિક લેખન માત્ર રૂ. ૧-૮-૦.

સારનું સન્માન. “ ઝંડુ. મુંબઈ ”

પ્રેસિડેન્ટ નં. ૨૨૦૮-૨૨૦૯

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ.

એલડી-સ્કન રોડ, મુંબઈ.

શક્તિ માટે સૌથી સરસ ઉપાય.

સૈયલ ટોનીક સીરપ.

[ક્યોટો ન થાય તો પૈસા પાછા]

શરીરમાં જોડેની, શરીર કમતાકાર રહેતું હોય, લોહી ઢી ગયું હોય, માથામાં ગુળ આવતું હોય, વગેરે તમામ પ્રકારનાં દરદો ઉપર આ સૈયલ ટોનીક સીરપ એક અકસીર ઉપાય છે. કીમત બોટલીના રૂ. ૨.

ત્રણ બોટલીના રૂ. ૫-૪-૦ પોસ્ટેજ ખર્ચ લુદ્ડ.

બગેલા લોહીને સુધારવા માટે.

આગાહી સારસપારિલા

(ક્યોટો ન થાય તો પૈસા પાછા)

ગરમી, પ્રદર, સાંધાનું રોડી જવું, સ્મરણ શક્તિ ઓછી થઈ જવી, ખુજલી, ખરૂં, દાદર, શરીરપર ફેણ થઈ આવવા, હાથ, પગમાં બળતરા થવી, તેમજ નબળાઈ અને અર્જણમાં તથા લોહીના જીગડથી થતાં તમામ પ્રકારનાં દરદો ઉપર એક ક્યોટોમંદ હવા છે. કીમત માત્ર રૂ. ૧૧, ત્રણ બોટલીના રૂ. ૩-૪-૦ પોસ્ટેજ ખર્ચ લુદ્ડ.

બહાર ગામ માટે એજન્ટો જોઈએ—

જમ્યાનમાં તથા છુટક મલવાનું ડેકાલુ—

દલાલ એજન્ટી,

કાલબાદેવી રોડ, સુબંધ નં. ૨.

!!! અનાથોનો પોકાર !!!

કર્તવ્ય કર્મનું વિશાળ ક્ષેત્ર જીવનનું સાર્થક.

“ પ્રભુની પાસે સદુઃખો આજે પોકાર કરી, દયા કરોને દાન બધી,
દયાની કામ કરો સદાએ પડ્યા, એવી લેવાની કોમળી. ”

પરીબોધી શુન્નરાત, ઢિલસાય છે, દાન માટે શુન્નરાત સુવિખ્યાત છે. તમારાજ ઉપર
બાધાર તાળી રહેલાં અનાથ બાળકો; કેવીનો સઘનરેણી વિધવાઓ અને ગદ્દ માટે પો
મર કરતાં વ્યાધિગ્રસ્ત મનુષ્યો તરફ દયાદી દષ્ટિ કરો. તેમનાં દુઃખ દૂરી, સંકામોર, વિદ્યા,
કુશરતું જ્ઞાન આપી સનાથ બનાવો. સુપાત્રે દાન એજ રાકમાણીની સાર્થકતા છે.
જા આશ્રમમાં હું માન્યથી વિમુખ, બુખે મરતા, અને ટળવળતાં અનાથ બાળકો નિરા-
ધાર કિલોથીઓ, આશ્રયહીન વિધવાઓ, અને વ્યાધિગ્રસ્ત મનુષ્યોનું પાલન પોપણ કરી,
નિષ્ઠા તથા દુનરતું જ્ઞાન આપી સનાથ બનાવાય છે. વ્યવસ્થા સંપૂર્ણ સદી સદામત
રીતે પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોના દાયમાં છે. દાન આપનારનાં નામ પ્રસિદ્ધ થાય છે અને પહોંચ
મોકલાવાય છે. દુષીયા એટલી વધુ આપનાર દાતાને વાર્ષિક રિપોર્ટ મળે છે. હાથ
કંકણથી નહિ પરંતુ દાન આપવાથીજ શોભે છે. કરકમલ લઈલેવો અને દયા લાવી
જા આશ્રમમાં દેવકાંક સમયથી ધ્યાનથી આશ્રમ બોલતાં બાળકો છે અને તેમાં
બનાઈ દીધેલા કિંજ બેટાને ગેરરીતી દાખવ કરી પોતાના નિત્યકર્મો સાથે સાધનપ્રાપ્ત
રામ કરાવી દેક ધારણ આદિ તપિ વેશમાં સંસ્કૃત, વેદિક, શુન્નરાતી અને ધર્મજી વિદ્યા
શીખવવામાં આવે છે.

મંત્રી: શ્રી ગોપાલ કૃષ્ણ અનાથાશ્રમ,

(સાદપર.)

આ પત્ર તેના માર્ગિક રામમોહનરાય જસવંતરાય માટે શા. સોમાલાલ મંગળદાસે
અમદાવાદમાં પાંચકલા ચાર રસ્તે આવેલા પોતાના પી. શુન્નરાત ગ્રિટીંગ પ્રેસમાં
જાપું અને પ્રમુદ રામમોહનરાય જસવંતરાયે અમદાવાદ, રાપુર, મુંદરી મુખેશ
એલિસમાંથી ગ્રેકેટ કર્યું.

મદાન થોળી ભર્તૃહારી કહે છે કે

પરિમલમતો વાતાઃ શાસ્ત્રા નવાદુર કોઝ્યો

મધુર વિશ્વોત્કૃષ્ટા નાચ પ્રિયા વિકૃષ્ટિનામ્ ।

એન્ડે—

‘વસન્ત’ ઋતુ અંદારે પ્રસરી રહી દેખ છે તંદારે વાણ મુજબ રૂપ બને છે સાખાપશ્વવર્માથી સેકેડે નરસંકર ઉત્પત્ત થાય છે કોઈપણ પક્ષીની મધુર વાણી ઉત્કર્ષા ઉત્પત્ત કહે છે’

‘ખરે’ ! વસન્ત ઋતુમાં સર્વ શુભોનો ઉત્પત્ત થાય છે, વસન્ત ઋતુની શરૂઆતથી માંડી વસન્ત માં ખીનતાં પ્રવૃત્તિની સુગંધી આપનાર એવું ફક્ત એકજ એટા-દીલખહાર સેન્ડ છે તેની મનોહર સુદરશીથી ઉપાડતાં જ દરમાં સુગંધ ઉત્પત્ત થાય છે તેથી અંતઃકરણ શુદ્ધ થઈને મનને એક પ્રમારનો નવીન ઉત્સાહ અર્પે છે

માનવીક પ્રસન્ને, વાર તહેવારે ખીણ કોઈપણ ભવતુ મેટ અથવા અતાર વાપરવા કરતા દબરો પુસાતુ બનેલું એટા દીલખહાર વાપરે અને તેની પુસગોનો એ મહી વિચાર કરે

એટા દીલખહાર સેન્ડ—નાની ખાટલી કીમત રૂ. ૦ ૮ ૦

” ” ” મધ્યમ ” ” ૦ ૧૨ ૦

” ” ” ના એસની, ” ” ૨ ૦ ૦

સુગંધી કાંઈ એકનો એક આવે.

ધો એન્ડેલો ઇન્ડિઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપની.

પાપ; ભુમા મસજીદ મુખર્ક

ફરેક જાણીતા વેપારીને ત્યાંથી પણ મળી શકશે

Used by all nationalities for
Preserving & Beautifying the Hair

આંગ્રેજી જ્ઞાનદ લેખની સૌરવવાને લીધે છે: સૌરવતા સુદર પાળતા અમે રહેલા છે:
અને સુદર વાળ પ્રાપ્ત કરવા માટે હિંદુસ્તાનની આંગ્રેજી કામીનીયા આંગ્રેજી વાપરે છે.

કિંમત માટલી ૧ રૂ. ૨-૦-૦ ની પી. ખર્ચના ૨ ૪-૦

૩ " " ૨ ના ૨. ૨-૧-૦ " " ૨ ૦-૦

ધી એંગ્લો ઈન્ડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમિકલ કંપની,

૫૫, જુમા મસજિદ સુબર્ક.

૫૨૬ વેપારી પાસેથી પણ મળી શકે.